

KÜNHÜ'L-AHBÂR

1. RÜKÛN

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

1. Cilt

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 169

<i>Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi</i>	: 24
<i>Kitabın Adı</i>	: KÜNHÜ'L-AHBÂR 1. RÜKÜN
<i>Müellifi</i>	: Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600)
<i>Özgün Dili</i>	: Osmanlı Türkçesi
<i>Hazırlayan</i>	: Doç. Dr. Suat Donuk Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi
<i>Editör</i>	: Prof. Dr. Derya Örs
<i>Son Okuma</i>	: Dr. Göker İnan, Yazma Eser Uzmanı
<i>Arşiv Kayıt</i>	: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Esad Efendi Nr. 2161, Nuruosmaniye Nr. 3408 Konya Mevlana Müzesi, Türkçe Yazmalar Nr. 3087
<i>Kapak Görseli</i>	: Gelibolulu Mustafa Âlî'nin <i>Nusretnâme</i> adlı eserinde yer alan bir tasviri, TSMK, Hazine, 1365, vr. 36 ^a
<i>Kitap Tasarım</i>	: Harun Takçı
<i>Baskı</i>	: Bilnet Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi A.Ş. Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716
<i>Baskı Yeri ve Yılı</i>	: İstanbul 2020
<i>Baskı Miktarı</i>	: 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Gelibolulu Mustafa Âlî
Künhü'l-Ahbâr, 1. Rükün

1. Tarih, 2. Dünya Tarihi, 3. İslam Tarihi, 4. Peygamberler Tarihi, 5. Gelibolulu Mustafa Âlî
ISBN: 978-975-17-4733-4 (Takım) 978-975-17-4734-1 (1. Cilt)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

KÜNHÜ'L-AHBÂR

1. RÜKÜN

(TENKİTLİ METİN)

1. CİLT

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

(ö. 1600)

Hazırlayan
Suat Donuk

Editör
Derya Örs

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kahire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
SUNUŞ	21
METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR	35
DUALAR VE KALIPLAŞMIŞ İBARELER CETVELİ	39
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	41
TENKİTLİ METİN	43
KÜNHÜ'L-AHBÂR	43

Sebeb-i Te'lif-i Kitâb ve Bâ'îş-i Taşnîf-i Müsteṭâb Zikrindedür ki İlhâm-ı ilâhiyyeye Müte'allik Olan Mevâhib-i Nâ-mütenâhî Kâşânesine Feth-i Bâb ve Müte'at tıışîn-i Zülâl-i 'İrfân ve Dil-teşnegân-ı Bevâdî-i Fehm ü İz'ân Ser-geşterlerine Mâ-şadağ-ı Reşh-i Elbâb İdûgi Ma'lûm-ı Ma'ârif-cenâbdur	50
Bu Ser-suhan-ı Laṭîf 'İlm-i Tevârihün Meziyyetinde Selâṭîn-i Mâziyyenün 'Ulemâ-yı Târihe Rağbetinde Hûşûşâ Mü'ellefât u Âşâr Koyan Aşhâb-ı Teşânife ve Ol Zümre-i Celilenün İkrâm u Ri'âyetinde Lâ-siyyemâ Suhanverân-ı Âfâk-ı Mu'azzez 'Ale'l-ı lâlâk Olduklarını Mucib-i Fezâ'il-i Keşîrenün Kitâbında Vâkı'dür.	79
Bu Suhan-ı Belâgat-fercâm Hâkîkat-i Zulum u 'Adli Beyân ve Şehryârân-ı Dün-himmet ü Pest Vüzerâ-yı Erâzil-perest Ma'âyibini İ'lân ile Mü'ellif-i Kitâbuñ Şedâ'id-i 'Azl ü Baṭâletini İfhâm ve Nûkûd-ı İrtişâ Genc-i Pür-renc-i Sîm-i Eşki İfşâ İtdügi Ser-encâmı İ'lâm ve Aḥvâl-i Rûzgâr-ı Zûr-kârı Mücmelen İbhâm ve Sebeb-i Te'lif Şoñında İrtisâm Yüzinden Birkaç Kelâm-ı Cevâhir-nizâmdur.	93
Fevâ'id-i Seb'a ki Her Yekî Ez-encümen-i 'Ulemâ-yı Tevârih Şem'a-i Pür-lem'a Buved	116
İ'tizâr-ı Bisyâr be-Rû-şinâsân-ı Aḥbâr ez-Cânib-i Mü'ellif-i <i>Künhü'l-ahbâr</i>	122
İhtitâm-ı Dîbâce-i Kitâb ve İfhâm-ı Fevâ'id-i Hâşşa-i Bî-irrtiyâb Zikrinde Bir 'Âlem-i Behâ Silk-i Dürr-i Hoş-tâbdur ki Bâzâr-ı	

Fehm ü Dâniş ü Cüdı Kem-yâb Belki Kıymeti Gibi 'İk'd-ı 'Unkûdı Bile Nâ-yâb İdüğü Meşhûd-i Zevî'l-elbâbdur	125
Muâddimedür ki Evvel-i Âferînişi Beyân ve Nûr-ı Muhammedî ve Dünyâ ve 'Ukbâ ve Mâ-fihâ Ne Vechle Halk Olinuğını 'Ayân eyler. Huşûşâ Kable Hilkatî'l-insân Melâ'ike ve Şeytân ve Benî Cânn Ne Yüzden Âferîde Kılınığu Hükm ü Esrârı Kemâ-Yenbağı 'İlân Eyler.	129
Güftâr-ı Diğer Der-hilkat-i Tayr-i Hoş-peyker	131
Güftâr-ı Diğer Der-Âferîniş-i Maḥlûk Mükerrer	132
Kavl-i Diğer ve Âferîniş-i Beşer	134
Kavl-i Diğer Der-hilkat-i Rûḥ-ı Şerîf-i Peygâmbet	134
Rivâyet-i Uḥrâ 'Alâ Re'yi'l-hükemâ	136
Kavl-i Âḥar-ı Hikmet-karîn Der-halk-ı Şecere-i Yakîn ve Tâvus-ı Hüma-bâl-i Güzîn	138
Maḳâle-i Uḥrâ Der-hilkat-i Dünyâ vü Mâ-fihâ	142
Fî Hilkatî'l-'arş ve'l-Levh ve'l-Kalem ve'l-Kürsî	151
Fî Hilkatî'l-hayye	152
Fî Tafşil-i Hilkatî's-semâvât ve'l-Arzîn 'alâ Re'yi'l-ekşeri'l-muḥaddişin ve'l-Muḥakkiḳîn	153
Fî Hilkatî'l-melâ'ike ve'l-Cânn ve's-Şeyâṭîn	157
Fî Hilkatî'l-cennet ve'n-Nâr	161
Fî Hilkat-i Beytü'l-ma'mûr	165
FAŞL FÎ 'ACÂ'İBÎ'L-MAŞNÜ'ÂTÎ'L-'ULVİYYETÎ'L-MER'İYYE VE ĞARÂ'İBÎ'L-MAḤSÜSÂTÎ'S-SÜFLİYYE VE'L-ḤÂDİŞÂTÎ'L- ARZİYYETÎ'L-ĠAYRÎ'L-MER'İYYE	167
Fî Hilkatî's-şems ve'l-Kamer ve'l-Leyl ve'n-Nehâr	167
Fî Hilkatî Kavsu'l-ḳuzaḥ	170
Fî's-Seḥâb ve's-Şaḥv ve'l-Bârîḳa ve'r-Ra'du'l-hâ'ile ve's-Şâ'ıḳa	171
Fî'l-Büzûr Min Şun'î'l-Meliki'l-Ġafûr	172
Teznib: Fevâ'id-i Raḳîm Der Devâ'ir-i Şuver-i Eḳâlîm	175
Maḳâle fî Tafşîli'l-biḥâr ve 'Acâ'ibihâ ve Nevâdirihâ mine'l-Ḥayvânât ve Ğarâ'ibihâ	180
Ammâ el-Buḥayrât fî'l-Memâlik ve'l-Vilâyât ve'l-Baṭâ'ihî'l-Müctemî'ât	202
Ammâ el-Enhârü'l-'izâm Elletî Temurru 'alâ Merre'd-duhûr ve'l-A'vâm	207
el-Kelâm fî'l-'Uyûni'l-müştehireti'l-menḳûle mine'l-Kütübi'l-mu'tebere	227
FAŞL FÎ'L-ÂBÂRÎ'L-ĠARİBE VE ÂŞÂRİHÂ'L-MÜTENEVVİ'A VE MENÂFİ'İHÂ'L-'ACİBE	231
GÜFTÂR-I DÜRER-BÂR FÎ NEVÂDİR-İ CEZÂ'İRÜ'L-BİḤÂR	239

Faşl fî Cezâ'iri'l-Baḥri'l-muḥiṭi'l-muḥlim	239
Faşl fî Cezâ'ir-i Baḥru's-Şîn	242
Ve Ammâ 'Acâ'ib-i Baḥrû's-Şîn	250
Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-Hind	252
Ammâ en-Nevâdir fî Hâzihi'l-cezâ'ir	256
Ve Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-Fârs	257
Ve Ammâ Ğarâ'ib-i Hâze'l-baḥr	259
Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-'Ummân	260
Ammâ 'Acâ'ib-i Hâze'l-baḥr	261
Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-ḳulzüm	264
Ammâ Ğarâ'ib-i Cezâ'irü'l-ḳulzüm	267
Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-zenc	267
Ve Ammâ 'Acâ'ib-i Hâze'l-cezâ'ir	270
Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-mağrib	271
Ammâ 'Acâ'ib-i Hâze'l-baḥr	277
Ve Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-ḥazar	280
Ve Ammâ 'Acâ'ib-i Hâze'l-'ummân fî's-Semeke ve Sâ'iri'l-ḥayvân	281
Hâzâ Hikâyet-i Ğaribe Min 'Acâ'ibi'l-ḥikâyeti'l-menḳûle	
Min Kitâbi'l-'Acâ'ibü'l-maḥlûkât	282
FAŞL FÎ'L-CİBÂL VE NEVÂDIRİHÂ	283
TEZYİL-İ KAVİM DER-TAŞŞİL-İ BÜLDÂN-I HEFT-IKLİM	
BER-NEHC-İ MESLÜK-İ KADİM	306
Faşl fî İklimi'l-evvel	310
Faşl fî İklimi's-şânî	314
Faşl fî'l-İklimi's-şâliş	319
Faşl fî'l-İklimi'r-râbi'	339
Faşl fî'l-İklimi'l-ḥâmis	359
Faşl fî'l-İklimi's-sâdis	365
Faşl fî'l-İklimi's-sâbi'	368
DER-TAŞŞİL-İ MEMÂLİK Ü VİLÂYÂT MA'A'R-RÜSÜM	
VE'L-EŞKÂL VE'T-TAŞVİRÂT	370
Şüret-i İklim el-Me'ḥûze Min Kitâb-i <i>Suveri'l-eḳâlîm</i>	371
Der-taşşîl-i Hudûd-i Vilâyet-i Mışr u Şâm ve Taşvîrât-ı	
Bilâd u Müdü'n-i Lâzimu'l-iḥtirâm	371
Tahrîr-i Şüret-i İklim el-Me'ḥûze Min <i>Suveri'l-eḳâlîm</i>	
ma'a Baḥrû'l-Fârs	372
Der-taşşîl-i Hudûd-i Vilâyet-i Mışr u Cifâr el-Menḳûle	
Min Tekâvîmi'l-emşâr	372

Şüret-i İklim-i Mısr-ı Kādīm el-Me'hūze Min <i>Şuveri'l-eḳālīm</i>	374
Ammā İklim-i Cifār	374
Der-taḫşīl-i Hudūd-ı İklim-i Ğarb-ı Ma'mūr Ma'a Teşāvireti'l-mestūr	374
Der-taḫşīr-i Ğarb-ı İklim ki Nüvişte Şüde ez-Kitāb-ı <i>Şuveri'l-eḳālīm</i>	375
Der-taḫşīl-i Hudūd-i Memleket-i Endülüs ma'a Medā'inihā el-Mersūmeti'l-menḳūle 'anī'l-Aşl	375
Der-taḫşīl-i Bilād-ı Nübe el-Mestūr fī Hāze'l-maḥal bi-Ṭarīḳi'n-nevbe	377
Der-beyān-ı Vilāyet-i Ğavr	377
Der-hudūd-i Filistīn	377
Der-taḫşīl-i Hudūd-i Vilāyet-i 'Irāḳ bā-Teşāvīr-i Ān Memālik-i Şöhre-i Āfāk	377
Taşvīr-i 'Irāḳ-ı İklim el-Me'hūz Min Kitāb-ı <i>Şuveri'l-eḳālīm</i>	378
Der-taḫşīl-i Hudūd-i Vilāyet-i Hūzistān	378
Taşvīr-i İklim-i 'Irāḳ el-Muşahḫaḥ 'an- <i>Şuveri'l-eḳālīm</i> bi'l-Āfāk	379
Der-ta'yīn-i Hudūd-i Vilāyet-i Āzerbaycān 'alā Ṭarīḳi'l-beyān ve'l-İ'lān	379
Taşvīr-i Memālik-i Āzerbaycān 'alā-Vechi'l-beyān	379
Der-taḫşīl-i Memālik-i Fārs Bi'l-hudūdi'l-mu'ayyene el-Mestūre fī t-Taḫvīm	379
Teşāvīr-i İklim-i Fārs el-Me'hūze Min <i>Şuveri'l-eḳālīm</i>	381
Der-beyān-ı Hudūd-ı Kirmān	381
Der-taşvīr-i İklim-i Kirmān 'alā-Vechi'l-İ'lān	381
Der-tebyīn-i Hudūd-ı Kūhistān	381
Fī Teşāvireti'l-mersūmeti'l-mazbūṭa	381
Der-beyān-ı Hudūd-ı Ṭaberistān	381
Baḫrū'l-Hazar bi-Taşvireti'l-ḳavīm el-Me'hūz Min <i>Şuveri'l-eḳālīm</i> Ma'a Cibālī'd-Deylem	382
Der-tebyīn-i Hudūd-ı Sicistān	382
Taşviretū'l-mersūm 'alā-Vechi'l-mefhūm	382
Der-taḫşīl-i Hudūd-ı İklim-i Horāsān el-Me'hūze 'an-Teḳāvimī'l-büldān	382
Fī Taşvireti'l-mersūme	383
Der-hudūd-ı Vilāyet-i H'ārezm	383
Hudūd-ı Horāsān ve Taşvīr-i Memleket-i H'ārezm ve Nāhiye-i Māverā'ü'n-nehr	383
Der-beyān-ı Hudūd-ı Tūrān	383
Taşviretū'l-me'hūz Min <i>Şuveri'l-eḳālīm</i>	384
Der-tebyīn-i Hudūd-ı Ṭohāristān	384
Fī Taşvireti'l-ma'lūm	384
Der-beyān-ı Hudūd-ı Kırım	384
Der-hudūd-ı Vilāyet-i Şaḳleb	384
Şüret-i Vilāyet-i Rebī'a ve Muḍar ve Ğayrihā	385
Der-hudūd-ı Diyār-ı Bekr	385

Der-beyân-ı Hudûd-ı Vilâyet-i Cezîre	385
Şûret-i Diyârü'l-Ekrâd ve Haddü'l-Cezîre Ma'a Cibâli'd-Deylem	386
Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Memleket-i Tübbet	386
Fî Ta'yîn-i Hudûd-ı Şîn	386
Fî Ta'yîn-i Hudûd-ı Memâlik-i Hind	387
Taşvîr-i Memâlikü'l-Hind el-Me'hûz Min <i>Şuveri'l-eḳâlîm</i>	390
Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Memâlik-i Sind	390
Taşvîr-i Memâlikü's-Sind el-Me'hûz mine'l-Aşl	391
Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Vilâyet-i Yemen	391
Taşvîrü'l-ḳadîm 'an- <i>Şuveri'l-eḳâlîm</i>	393
FAŞL FÎ AHVÂLÎ'L-ÜMEMÎ'L-MÂZÎYYE VE EDYÂNUHÂ VE EF'ÂLÜ'L-MİLELÎ'L-MÜTEḤÂLİFE VE ERKÂNUHÂ	395
BU FAŞL-I PÛR-VELVELE BÎNÂ-YI ŞARḤ-I CEBBÂRİNE ZELZELE DÜŞÛP LÎSÂN-I BELBELE PEYDÂ OLDUĞIDUR	413
Der-beyân-ı Fâ'ide-i 'Âbide-i Lâzîme ve Zâbıṭa-i Külbe-i Nâzıma ve Râbıṭa-i Mühimme-i Müstelzeme Ammâ Fâ'ide-i 'Â'ide-i Lâzîme (Beyân-ı Maḥşûl Der-memâlik-i Ma'mûre)	416
Ammâ Zâbıṭa-i Külliyye-i Nâzıma ki Tevâriḥü'n Muḳaddime-i Muḳaddimesidür	424
Kütüb-i Tevâriḥ	428
Ammâ râbıṭa-i mühimme-i müstelzeme ki peygâmbەرlerü'n 'adedi ve mürsel nebîlerü'n kemiyyeti, ḥuşûşâ ulü'l-'azm olanlaru'n mâhiyyeti ve bu cümleye ne miḳdâr kitâb u şuhuf nüzûl itmişdür; anlaru'n külliyyeti ve inḳıṭâ'-ı vahye dek Cebrâ'il yiryüzine kaç kerre inmişdür; anu'n şîḫḫati beyânındadır	434
Ammâ Nüzûl-i Cebrâ'il bi'l-Vaḥy 'ale'l-Enbiyâ'i'l-aşfiyâ'i'l-'izâm	437
BU FAŞL-İ GÜZÎN BASÎT-I RÛY-İ ZEMÎN ḤALİFETÜ'LLÂH FÎ'L-ARZÎN OLAN ḤAZRET-İ ÂDEM-İ ŞAFÎ ḤALḲ OLINMAZDIN EVVEL NE VECH İLE İDÜĞİNİ BEYÂN VE AHVÂL-İ CÂNN BİN CÂNN VE ANLARDAN ŞUDÛR İDEN 'İŞYÂN Ü TUGYÂN BEYÂNINDADUR	438
BÂB FÎ'L-ENBİYÂ'Î'L-'İZÂM VE'L-MÛRSELİNÎ'L-KİRÂM VE ÜLÎ'L-'AZM MÎNHUM <i>'aleyhimü's-selâm</i>	442
Evveluhum Şafiyu'llâh Âdem İlä Ğâyeti'l-milel ve'l-Ümem	442
Ḥilye-i celiyye-i 'aliyyeleridür	443
Ahvâl-i tâbût-ı sekine	444

Fî aḥzî'l-'ahd ve'l-mîşâk mine'l-maḥlûkî'l-mükerrerrem fî'l-âfâk bi-şehâdeti'z-zürriyyâti'l-kâ'ine fî zahreti't-ṭâhireti'z-zâhire bi'l-hilâfeti'l-bâhire 'ale'l-istiḥkâk	461
Ammâ el-ḳavl fî ḥilkati'l-Ḥavvâ	467
Ḥuṭbe-i Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i>	469
Şerḥ-i ḥuṭbe-i Âdem 'ale'l-icmâl bi'r-raḳam	469
Ammâ el-iḥtilâf fî cennet-i Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i>	471
Tevâlüd-i Âdem ve Ḥavvâ bi-emri'l-Celîl ve tafşil-i kışşâ-i Ḳâbil ve Hâbil ve ba'zi't-taḥkîkât min hâze'l-ḳabîl 'alâ-lisâni aşḫâbi't-tevâriḥi'l-cemîl	496
Ammâ mu'cizât-ı Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i>	504
Teşrifât-ı Şâni'-i bi-cün-i aḳdem der-ḥaḳḳ-ı Şafiiyyu'llâh Âdem	507
Ve ammâ beliiyât-ı Şafiiyyu'llâh-ı mükerrerrem be-taḳdîr-i Ḥalîḳu'l-levh ve'l-'arş ve'l-ḳalem	508
Ve ammâ beliiyât-ı Ḥavvâ ve benâtuḥâ mâ-dâmehunne fî dâri'd-dünyâ ve fî ravzatihâ	509
Ve ammâ vefât-ı Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i> bi-taḳdîri'l-Muḥyi'l-Mümîti'l-Meliki'l-'Allâm	510
Der-nübüvvet-i Ḥazret-i Şît-i Mürsel bin Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i>	514
Fî riḥletihî ve vefâtihî	516
Der-zîkr-i İdrîsü'n-Nebî ' <i>aleyhi's-selâm</i>	519
Der-zîkr-i ref'-i İdrîs ' <i>aleyhi's-selâm</i> be-meşiiyyet-i Zü'l-celâli'l-Meliki'l-'Allâm	522
İḥtilâfât-ı benî nev'-i insân bâ-muḡâyirât-ı i'tikâd u edyân ve 'ibâdât-ı işân bâ-şanem ü evşân ve ibtidâ-yı zuḥûr-ı bût-perestân	524
Ḥilye-i şerîfi	527
Min kelimâtihi'l-laṭife	528
Ve ammâ mu'zicâtihi	529
Der-sebeb-i nüzûl-i Hârût u Mârût be-'âlem-i mülk ez-evc-i melekût	529
Der-nübüvvet-i Neciyyu'llâh Nûḥ bin Lamek ' <i>aleyhi's-selâm</i>	533
Ḥilye-i şerîfleri	534
Ḥazret-i Nûḥ sefineyi tamâm itmesi ve cereyân-ı ṭûfân zâhir ü 'ayân olup Neciyyu'llâh sâ'ir Müslimânlar ile gemiye girüp gitmesi ve ḡazab-ı ilâhî pâyâna yitmesi beyânındadır	539
Der-beyân-ı vefât-ı Nûḥ Necî ' <i>aleyhi's-selâm</i>	550
Teziyl-i meşrûḥ der-'aḳîbet-i ṭûfân-ı Nûḥ ber-vech-i merdûd u maḳdûḥ	552
Der-mu'cizât-ı Nûḥ Nebî ' <i>aleyhi's-selâm</i>	553
Fî Zîkri'l-mülûk Ḳable't-ṭûfân mine'l-Ḥükkâmî'l-cebâbire fî Hâzihi'z-zamân	554

**FAŞL Fİ'L-MÜLÜKİ'L-CEBÂBİRE-İ KABLE'T-TÜFÂN
İLÂ ZEMÂNİ RE'İSÜ'L-KEHENE FİR'ÂN**

559

Der-tevzi'-i memâlikihi li-evlâd-i mütemellikihi	563
Emâret-i Nakâreş bin Nakrâveş	564
Hükümet-i Mısrâ'im bin Nakrâveş-i Cebbâr	566
Hükümet-i 'Aykâm Min Evlâd-ı Ğaryâb bin Âdem ' <i>aleyhi's-selâm</i>	567
Salţanat-ı Ğarnâk bin 'Aykâm	569
Emâret-i Lühîm bin Nakrâveş el-Cebbâr	570
Emâret-i Huşaylim	571
Salţanat-ı Hüşâl bin Huşaylim ber-Mesned-i 'Âc-i Şehryârî be-Nigîn ü Dihîm	573
Emâret-i Nedesân bin Hüşâl ber-Taht-ı Salţanat u Übbehet ü İkbâl	575
Salţanat-ı Şemrûd-ı Cebbâr İbn Hüşâl-i Sehhâr	576
Emâret-i Nüsîdûn bin Nedesân	576
Hükümet-i Şernâk bin Nüsîdûn	578
Salţanat-ı Şehlûk bin Şernâk	580
Emâret-i Süreyd bin Şehlûk	580
Fî 'Acâ'ibi'l-ehrâm	582
Emâret-i Hercîb bin Süreyd	583
Hükümet-i Menkâveş bin Hercîb	583
Emâret-i Afrûs bin Menkâveş	584
Salţanat-ı Armâlinûs	587
Hükümet-i Fir'ân bin Meşûr	589
Fî Hilâkati 'Avc bin 'Unuĸ Ellezî Şâre Zâtihi Min Nevâdiri 'Acâ'ibi'l-âfâĸ	591
Der-daĸâmet-i 'Avc	593

**FAŞL DÂRÜ'L-MÜLK-İ MİŞR'UNĸ CEBBÂRLARI BEYÂNINDADUR
Kİ TUFÂNDAN ŞONRA GELMİŞLERDÜR EŞNÂ-YI TUFÂNDA
FİR'ÂN YİRİNE PÂDİŞÂH OLMİŞLARDUR**

597

Emâret-i Mısrâ'im bin Nabşar	599
Emâret-i Kıbtîm bin Mısrâ'im	601
Hükümet-i Kıftarîm bin Kıbtîm	601
Emâret-i Uşmûn bin Kıbtîm	602
Hükümet-i Mâlik el-Büdşîr	603
Hükümet-i 'Adîm bin Kıftîm	605
Emâret-i Şeddâd bin 'Adîm	606
Hükümet-i Menkâveş bin Şeddâd	607
Emâret-i Menâveş bin Menkâveş	609
Hükümet-i Mertîs bin Menâveş	610
Salţanat-ı Uşmûn bin Kıbtîm	610

Hükümet-i Şâ bin Uşmün	612
Emâret-i Mâlikâ bin Menâfiyûs	612
Hükümet-i Merkûra bin Mâlikâ	613
Salṭanat-ı Belâṭîs bin Merkûra	613
Emâret-i İtrîb bin Kıftîm	614
Salṭanat-ı Nedûre bint İtrîb	615
Hükümet-i Ḳalîmûn İbn İtrîb	615
Emâret-i Fersûn bin Ḳalîmûn	616
Emâret-i Şâ bin Kıftîm	619
Hükümet-i Nerese-i Kâhine	619
Hükümet-i Merkûş	620
Hükümet-i İsâd bin Merkûş	621
Salṭanat-ı Şâ bin İsâd	622
Emâret-i Tedâres bin Şâ	624
Emâret-i Mâlik bin Tedâres	625
Salṭanat-ı Ḥartibâ bin Mâlik	627
Salṭanat-ı Keleken bin Ḥartibâ	628
Hükümet-i Mâliyâ bin Ḥartibâ	629
Salṭanat-ı Tûṭîs bin Mâliyâ	629
Hükümet-i Ḥarûbâ bint Tûṭîs	631
Hükümet-i Zâlikâ bint Mâmûm	635
Emâret-i Eymen-i İtrîbî	636
Salṭanat-ı Velid bin Dûma‘-ı ‘İmlikî	636
Emâret-i ‘Avn	638
Salṭanat-ı Reyyân bin Velid	640
Salṭanat-ı Dârem bin Reyyân	643
Emâret-i Mu‘dân bin Dârem	645
Hükümet-i Eksâmis	646
Salṭanat-ı Lâṭîs bin Eksâmis	648
Emâret-i Zalmâ bin Kûmis	649
Tezyîl-i Lâzimu‘t-tağrîm Der-şîḥḥat-i A‘mâl-i Temâşîl ü Têlâsîm	649
Hükümet-i Delûke bint Ruyâ	653
Emâret-i Derkûn bin Belâṭîs	654
FAŞL FÎ’L-MÛLÛKÎ’L-ḲİBTÎYYE BÎ-DÎYÂRÎ’L-MİŞRÎYYE	656
FAŞL FÎ MÛLÛKÎ’L-BÂBÎL	657
FAŞL FÎ ḤÛKKÂMÎ’L-MEVŞÎL VE’L-CEZÎRE	657
FAŞL FÎ AḤVÂLÎ’L-ḤİṬÂY VE’L-ḤOTEN VE ḲAVÂNÎN-İ MÛLÛKÎHÎM VE FÎ EDYÂNÎHÎM VE ‘AḲÂ’İDÎHÎM VE SÛLÛKÎHÎM	662

Der-tahkik-ı Memâlik-i Hıttây u Hoten ve Tedkik-ı Mesâlik-i Çin ü Mâcîn	664
Ammâ Tafşıl-i Vilâyet-i Hıttây	665
Ammâ İ'tikâdât-ı Ehl-i Hıttây	666
Der-hurûc-ı İsen ez-Kılmağ ve Esir-şüden-i Hakkân-ı Âfâk	669
Der-hakikat-i Kûs-i 'Adl	673
Der-takşim-i Memleket-i Hıttây	674
Ammâ Ahvâl-i Zindân-ı Hıttây	674
Ammâ Ahvâl-i Harâbâtiyân-ı Hıttây	679
Der-'iffet-i Zenân-ı Hıttây	684
Ahvâl-i Cinn-i Maşrû'-ı Hıttâiyân	685
Ahvâl-i Hükemâ-yı Hıttây	685
Ahvâl-i Müneccimân u Şu'arâ	686
Ahvâl-i Muḳannin-i Hıttâiyân	687
Ammâ Tarih-i Hükâm u Selâtin-i Hıttây	688
Der-vilâdet-i Şegmûni ki Peygâmbir Bûde Be-zu'm-i Ehl-i Hıttây u Ehl-i Hind	689
Ammâ maḳâlât-ı Şâmgûnî	693
Der-meḳzeb-i tenâsüh	694
Ammâ vefât-ı Şâmgûnî	695
FAŞL AHVÂL-İ MÜLÜK-İ HİND VE İ'TİKÂDÂN U SÜLÜK-İ İŞÂN DER-TEVÂRİH	718
Selâtin-i Mülk-i Hind	721
FAŞL MÜLÜK-İ BENİ İSRÂ'İL AHVÂLINİ VE BUHTUNNAŞR'UN VE SÂ'İR ŞÂHİB-İ ZUHÜR'UN TAFŞİL-İ DARB Ü KİTÂLİN TAHRİR Ü TAŞTİR Ü TENMİK-I DİL-PEZİRDÜR	723
Ammâ Hükâm-ı Diyâr-ı Filisṭîn	733
Emâret-i Şâul bin Kîs	735
Emâret-i İşboşet bin Şâul	736
İkinci Tâ'ife (Dâvûd ' <i>aleyhi's-selâm</i> ve Evlâd-ı Kirâmı)	736
Salṭanat-ı Süleymân İbn Dâvûd	740
Kışşa-i ğaribe-i dü zen	741
Emâret-i Ercî'âm bin Süleymân ' <i>aleyhi's-selâm</i>	743
Hükümet-i Âsâ bin Avriyâ	743
Emâret-i Yehoşâfâṭ	743
Emâret-i Aḫariyâhû bin Yorâm	744
Hükümet-i Yehoş bin Aḫariyâhû	745
Hükümet-i 'Uzziyâ bin Ayzâ	745
Emâret-i Yoşâm bin 'Uzziyâ	746

Salṭanat-ı Aḥāz bin Yoṣām	746
Emāret-i Ḥazekiyā bin Aḥāz	746
Emāret-i Meneṣā bin Ḥazekā	748
Emāret-i Amon bin Meneṣā	749
Ḥükümet-i Yoṣiyahu bin Amon	749
Emāret-i Eliyaḳım bin Yoṣiyahu	752
Emāret-i Yehoyaḳın bin Eliyaḳım	753
Emāret-i Matanya bin Yoṣiyāhu	753
Üçinci Tā'ife	754
Ḥükümet-i Ya'a	757
Ḥükümet-i 'Omri	758
Salṭanat-ı Aḥāb	758
Ḥükümet-i Aḥaziyāho	763
Emāret-i Yoram	763
Salṭanat-ı Yāhū	763
Ḥükümet-i Yahoās	764
Ḥükümet-i Yori'am bin Deyoas	764
Emāret-i Zekerıyyā	765
FAŞL Fİ ZİKR-İ MÜLÜK-İ BÂBİL VE TAFŞİL-İ AḤVÂL-İ ḤÜKKÂM-I MÜTEFAZZİLÜ'L-MU'TEDİL	767
Ḥikāyet-i rü'yâ-yı ğarābet-me'al ve ta'birât-ı menām be-keşf-i Dānyāl	774
Ḥükümet-i Avıl Mardüc	781
Ḥükümet-i Beliṭşāser	783
Ḥükümet-i Şemerdiyūs-ı Mecūsī	784
Ḥükümet-i Aḥasveros bin Dāvulūs	784
Devlet-i Dārā bin Alāme	786
Salṭanat-ı Arsīs	786
FAŞL MEMLEKET-İ EFRENC VE ERMEN VE NAŞARÂ BEYÂNİ VE ḤULEFÂ-YI MESİḤ İ'LÂNİ ZİKRİNDEDÜR	786
Ammā Ḥudūd-ı Vilāyet-i Efrenc	787
FAŞL ḤAẒRET-İ 'İSÂ 'ALEYHI'S-SELÂMU'N ḤULEFÂSI OLAN PÂPLAR BEYÂNINDADUR	796
FAŞL MÜLK-İ RÜM KAYŞERLERİNE MÜTE'ALLİKDÜR	811
Tafşil 'alâ vechi't-tezyil	823
FAŞL KOŞTANTİN VE EVLÂDİ OLAN MÜLÜK-İ SERİR-NİŞİN BEYÂNINDADUR	825

FAŞL Fİ KAYÂŞIRA-İ MÜLK-İ YÜNÂN VE MÜLÜK-İ DALÂLET-
SÜLÜK-İ Bİ-ĤİREDÂN 830

Ĥükümet-i Heraql Kayşer 834

I. RÜKNÜ'N II. KISMI 843

VE AMMÂ FAŞL EVLÂD-I ŞÂM '*aleyhi's-selâm* 849

AMMÂ FAŞL EVLÂD-I ĤÂM 852

AMMÂ FAŞL EVLÂD-I YÂFEŞ BİN NÜĤ '*aleyhi's-selâm* 859

FAŞL Fİ'L-ENBİYÂ BA'DE'T-TÜFÂN İLÂ RESÜLİNÂ
MUĤAMMED *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* MİN ÂL-İ 'ADNÂN 869

Ammâ Hüdü'n-Nebî 870

Ĥilye-i celîyyeleri 872

Kışsa-i Merşed ü Kayl ü Luqaym der-Beytu'llâh-ı vâcibü't-ta'zîm 875

Ammâ mu'cizâtuhu'l-mütenevvî'a 884

Zikr-i Nübüvvet-i Şâlihü'n-Nebî 885

Ĥilye-i Şâlih '*aleyhi's-selâm* 888

Der-ba'zî Ĥikâyât ba'd-ez vâkı'ât u âfât 902

Der-beyân-ı seyâḥat-i Şâlihü'n-Nebî ve keyfiyyet-i ser-encâm
ba'd-ez-şayḥa-i nâ-fercâm 903

'Avdet-i Şâlih '*aleyhi's-selâm* be-ḥarâbe-i aqvâm ve vefât-ı
ân resül-i lâzımu'l-ikrâm 905

Ve ammâ mu'cizâtuhu 906

Zikr-i Nübüvvet-i İskender-i Zü'l-karneyn '*aleyhi's-selâm* 907

Ĥilye-i İskender-i Ĥimyerî 912

Der-şıfat-ı Ye'cüc ü Me'cüc 912

Şıfat-ı sedd 913

Tafşıl-i munzam der-şihḥat-i sedd-i müstaḥkem 915

Tafşıl-i kitâb-ı *el-Mesâlik* be-tefâşıl-i tilke'l-mehâlik 918

Faşl Der-zikr-i İbrâhîm el-Ĥalîl '*aleyhi's-selâm* 919

Ĥilye-i şerîfleri 919

Der-keyfiyyet-i vilâdet-i İbrâhîm ve ḥirâset-i ân nebiyy-i kerîm
ez-Kirdgâr-ı ḥallâḳ u raḥîm ve helâk-şüden-i bisyâr-i eṭfâl 923

bâ-fermân-ı Nemrûd-ı muḍill ü dâl 923

Münâzara-i İbrâhîm el-Ĥalîl bâ-mâder-i bî-'aql ü zelîl 927

Der-zuhûr-ı ba'zî 'alâmât ba'd-ez-vilâdet-i ân ḥamîde-şıfât 932

Der-şeniden-i Nemrûd-ı merdûd nuşh u pend-i İbrâhîm-râ be-ḥalâ'îk-ı nâ-ma'dûd	933
Der-ḥûsn-i tedbîr-i Ḥalîl-i 'âlî-maḳâm be-rûz-ı 'id-i meserret-encâm be-'anede-i 'abede-i aşnâm	934
Zîkr-i işti'âl-i nâr ve endâhten-i Ḥalîl-i Kirdgâr ber-ân âteş-i pür-şerâr ve mu'âvenet-i İblîs-i ğaddâr be-gürûh-ı mekrûh-ı eşrâr ve 'amel-i mencenîk-ı ân bed-kirdâr	937
Ba'zî eḳâvîl ve taḥkîkât 'uḳûle muḥâlîf kâl ü kîl ve esâsı yok bünyân maḳûlesi tefâşîl ve hikâyât-ı bî-sebîl ü bilâ-delîl	944
Mazmûnu'l-hikâye	946
Hicret-i İbrâhîm el-Ḥalîl min 'arz-ı Nemrûdu'z-zelîl	948
Temekkûn-i Ḥalîlû'r-Raḥmân be-ḳurb-i Beytû'l-maḳdis ve tekâşür-i ḳavm-i ra'yyet-nişân der-ân maḳâm-ı müste'nis	953
Sebeb-i renciş-i Ḥalîl ez-ân ḳavm-i cehâlet-sebîl	955
Faşl Der-nübüvvet-i Lût <i>'aleyhi's-selâm</i>	957
Ḥilye-i şerîfesi	957
Rivâyet-i ğarîbe-i uḫrâ der-ân fî'l-i ḳabîḥ u nâ-sezâ vü faḫşâ	959
Fe-ammâ mu'cizâtuhu	965
Ḥazret-i İsmâ'îl'ün vücûda gelmesi ve Ḥazret-i Ḥalîl fermân-ı Rabb-i Celîl ile Hâcer'i ve ol ferzend-i necîb-i muvaḳḳarî Mekke arzına naḳl eylemesi zikridür	965
Der-zîkr-i 'imâreti Mekke be-dest-i ḳabile-i Cürhûm ve ri'âyet-i ân ḳavm-i şerîf	972
Der-tevellüd-i İşḫâḳ min Sâre bint Hârân ve beşâret-i Cibrîl ez-ṭulû'-ı ân mihr-i dıraḫşân der-nezdîk-i evân	975
Zîkr-i zebḫ-i İbrâhîm el-Ḥalîl ferzend-i ḥöd-râ İsmâ'îl be-fermân-ı Perverdgâr-ı Celîl ve itâ'at-i ân ferzend-i aşîl be-ḳurbân-şüden-i hidâyet-sebîl be-ḳaṭ'-ı kâl ü kîl	978
Taḥkîk-ı ḥaḳîḳ ve tedkîk-ı daḳîḳ der-tefriḳ-ı ân dü ferîḳ ber-vech-i tevfiḳ u telfîḳ bi-rü'yâ'i't-tecellî ve't-taşdîḳ	987
Faşl fî Tafşîl-i 'İmâreti'l-Mekketi'l-Mükerreme Min Elsineti'l- müverriḫîni'l-mufahḫame ve 'Uddet-i Ebniyetuhâ fî'l-Ezmineti'l-müte'addide bi-'Ahdî'l-mülûki'l-müteceennide ve'l-Ḥulefâ'i'l-'uẓemâ'i'l-müte'ammide	989
Ammâ faşl-ı evvel ki binâ-yı melâ'ike beyânındadır	990
Faşl fî binâ-yı Âdemü'n-Nebî	991
Faşl-ı şâliş fî binâ-yı evlâd-ı Âdem	992
Faşl-ı râbî' fî 'imâret-i İbrâhîm el-Ḥalîl	992
Faşl-ı ḥâmis ü sâdis ḳabâ'il-i 'Amâliḳa ve Cürhûm binâlarıdır	992
Faşl-ı sābi' fî binâ-yı Ḳuşay bin Kilâb	993
Faşl fî'l-binâ-yı şâmin bi-mübâşereti'l-Ḳureyş 'alâ şun'î'l-mütebayin	997

Faşl fi binâ'î' t-tâsi' 'alâ yed-i 'Abdu'llâh bin Zübeyr	1001
Faşl fi'l-binâ el-'aşir el-aḥîre 'alâ yed-i Ḥaccâc bin Yûsuf	
es-Şekâfi el-mübîre	1003
Tafşîl-i 'imâret-i Ḥalîl-i celîl	1005
Ḥazret-i İbrâhîm'ün 'imâret-i Beyt-i Şerîf de ba'zî hâlâtı ve	
Sâre'den şoñra tekrâr te'ehhül buyurması ve hâlet-i vefâtı	
ve tefâşîl-i mu'cizâtı bu vechledür	1011
Mu'cizât-ı Ḥalîl-i celîl	1020
Faşl Der-bi'set-i İsmâ'il bin İbrâhîm el-Ḥalîl Ursile ilâ Kabâ'ili'l-Yemen	
ve'l-'Amâlik fe-De'âhum ilâ Evzaḥi Minhec ve Akvemi Tarîk	1021
Ḥilye-i şerîfleri	1023
Evlâd-ı emcâd-ı mu'teberleri	1023
Ammâ mu'cizâtuhu	1024
Keyfiyyet-i zuhûr-ı aşnâm der-miyân-ı evlâd-ı İsmâ'il <i>'aleyhi's-selâm</i>	1025
Faşl Der-zîkr-i Ba's-i İshâk bin Ḥalîl <i>'aleyhimâ es-selâm</i>	1026
Ḥilye-i şerîfesi	1026
Ammâ mu'cizâtuhu	1030
Faşl Der-zîkr-i Bi'set-i Ya'kûb bin İshâk <i>'aleyhimâ es-selâm</i>	1031
Bu maḥal Ḥazret-i Yûsuf'ün ḥüsn ü cemâli beyânındadır ve	
Ḥazret-i Ya'kûb'ün anlara maḥabbet-i ber-kemâli i'lânında,	
ḥuşûşâ ki Ḥazret-i Şiddîk'ün taḥkîk-ı rû'yâsında ve birâderlerinin	
ol ḥazrete reşk ü ḥasedleri müdde'asında vâkı' aḥsen-i kaças ve	
eşher-i vaḳâyî'dür ki tafşîli 'ayn-ı 'ibret ü menâfi'dür	1037
Ammâ şüret-i vâkı'a-i Şiddîk <i>'aleyhi's-selâm</i>	1042
Vâkı'a-i şâniye	1044
Tafşîl-i âḥar ve töhmet-i düzdiden-i kemer der-ḥaḳḳ-ı	
ân zübde-i beşer	1044
Vâkı'a-i şâlişe	1047
Vâkı'a-i râbî'a	1048
Vâkı'a-i hâ'ile-i Ya'kûb ba'd-ez-menâmât-ı	
Şiddîk-ı maḥbûb u mergûb	1049
Vâkı'a-i şâniye-i Ya'kûb ve tafşîl-i ân-rû'yâ-yı mergûb	1053
Der-beyân-ı rûz-ı firâk ve ibtidâ-yı melâlet ü iştîyâk	1055
Zîkr-i Yûsufu's-Şiddîk <i>'aleyhi's-selâm</i>	1058
Ammâ mu'cizâtı	1090
Zîkr-i Eyyûbu'n-Nebî	1091
Eyyûb <i>'aleyhi's-selâm</i> uñ mu'cizâtı	1094
Zîkr-i Şu'aybu'n-Nebî	1095
Ammâ mu'cizâtı	1096
Zîkr-i Mûsâ <i>'aleyhi's-selâm</i>	1097
Ammâ mu'cizâtı	1136

Vefâtı	1138
Zıkr-i Yûnus bin Mettâ <i>'aleyhi's-selâm</i>	1140
Ammâ mu'cizâtı	1143
Zıkr-i Dâvûdu'n-Nebî	1144
Ammâ mu'cizâtı	1148
Zıkr-i Süleymânu'n-Nebî	1149
Ammâ mu'cizâtı	1156
Zıkr-i Zekerıyyâ <i>'aleyhi's-selâm</i>	1158
Ammâ mu'cizâtı	1161
Zıkr-i Yahyâ <i>'aleyhi's-selâm</i>	1161
Ammâ mu'cizâtı	1164
Zıkr-i 'Îsâ <i>'aleyhi's-selâm</i>	1164
'Îsâ <i>'aleyhi's-selâmuñ</i> nüzûli ve ba'de'n-nüzûl vâkı' olacak ahvâlidür	1179
Ammâ mu'cizâtı	1184
KAYNAKÇA	1185
DİZİN	1195

SUNUŞ

Taberî (ö. 310/923) *Târîhu'r-rusûl ve'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* adlı eserinin ön sözünde tarih için “belirli bir zamanda ve belirli bir mekândaki insan fiillerini ele alan bilim dalı” tanımını yapmaktadır. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zünûn*'da tarih ilmini “Toplulukların durumlarını, şehirlerini, kalıntılarını, âdetlerini, insanların sanatlarını, soylarını, vefatlarını ve buna benzer şeyleri bilmektir. Geçmiş peygamberlerin, velilerin, bilginlerin, hekimlerin, kralların, şairlerin ve diğer kişilerin durumlarını bilmektir.” biçiminde tanımlamaktadır.

Taberî'nin “insanoğlunun belirli bir zamandaki fiilleri” şeklindeki ifadesi tarih hakkındaki en genel geçer tanımlardan biridir. Bu tanım, tarihi sadece insanın gerçekleştirdiği olaylara indirgemektedir. Kâtib Çelebi'nin izahına göre ise insan mahsulü olan cemiyetler, şehirler, âdetler ile insanın bizatihi yaşamı da tarihin sorumluluk alanına girmektedir.

İslam medeniyeti çerçevesinde kaleme alınan eserlere bakıldığında Müslüman müelliflerin genellikle Kâtib Çelebi'nin tanımına uygun hareket ettikleri görülmektedir. İslam edebiyatında Mekke, Basra, Kûfe gibi yerleşim yerleri hakkında kronolojik bilgiler veren bölge ve şehir tarihleri bulunmaktadır. Sahabe, tâbiîn, râvi, hükümdar, vezir, kadı, şair, hattat vb. meşhur kişilerin yaşamlarını şahıs tarihi adı altında anlatan tabakat ve terâcim kitapları vardır. Coğrafi bilgileri tarih ile iç içe anlatan eserlerle çeşitli milletlerin din, dil, gelenek ve görenekleri hakkında malumatı zaman bağlamında veren kitaplara da rastlanmaktadır. Bu bakımdan İslam medeniyetinde tarihin, sadece insanların toplumu etkileyen fiillerini ele alan bir ilim olarak görülmediği; bunun yanı sıra belirli insanların yaşamı, nesepler, toplumsal cemiyetler, coğrafi birimler ve şehirler hakkında zamanın akışı neticesinde ortaya çıkan bilgileri derleyen bir alan şeklinde kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Müslüman tarihçilerden bazıları telif ettikleri kitaplarda dünya üzerindeki yedi iklim (kıt'a), şehirler, denizler, adalar, nehirler vb. hakkında bilgiler verdikten sonra ilk insandan yaşanan ana kadarki sürede meydana gelen kayda değer hadiseleri anlatmışlardır. Kimi tarihçiler ise bu tür coğrafi bilgilerin yanı sıra belli başlı milletler, bu milletlerin sosyal ve dini

yaşantıları hakkında malumattan sonra belirli bir zamanda ve belirli bir mekândaki insan fiillerine geçmişlerdir. Örneğin İbn Haldun (ö. 808/1406) *Kitâbü'l-İber* adlı eserin girişinde tarih ilminin önemine, tarih yazımında takip edilen usullere, tarihçilerin düştükleri hatalara temas etmiş; tarih ilminin kapsamlı bir tarifini yaparak kendi tarih anlayışını ortaya koymuş; yeryüzünde bulunan coğrafik birimler hakkında bilgiler vermiştir. “Beşerî umran” adını verdiği yeni ve özgün bir ilim dalı kurduğunu belirtip bu bağlamda çeşitli sosyolojik tespitler yapmıştır. İbn Haldun, *Mukaddime* isimyle bilinen bu bölümden sonra çeşitli kavimler ile devletlerin tarihine geçmiştir. H. III / M. IX. yüzyılda ortaya çıkan bu türe umumî tarih veya dünya tarihi adları verilmiştir.

Türk tarih yazarları da umumî tarih kitapları kaleme almıştır. Kaynakların bildirdiği en eski Türkçe dünya tarihi olan Neşrî'nin (ö. 926/1520 [?]) *Kitab-ı Cihânnümâ*'sı yaratılıştan müellifin yaşadığı 15. yüzyıl sonlarına kadarki hadiseleri ihtiva etmektedir. Ancak altı bölüm olarak yazılan *Neşrî Tarihi*'nin sadece Osmanlı öncesi Türk tarihi ile Osmanlı tarihini içeren altıncı kısmı günümüze intikal etmiştir.

Türk kültür ve bilim dünyasının tamamıyla mevcut en eski umumî tarihi Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi'nin (ö. 1008/1600) *Künhü'l-ahbâr* adlı eseridir. 1002/1593-94 senesinde yazımına başlanan eser rükün adı verilen dört ana bölümden oluşmaktadır. I. rükün, müellifin deyimi ile başlı başına bir eser hüviyeti taşıyan bir mukaddime ile esas bölümden meydana gelmiştir. Mukaddimenin tevhid, münacat ve naat bölümlerine Arapça olarak başlanmış, Osmanlı Türkçesi ile devam edilmiştir. Eserin yazılış sebebi, ismi, tarihi, yöntemi, bölümleri, kaynakları hakkında bilgi verilen sebab-i teliften sonra tarih ilminin önemi, eski hükümdarların tarihçilere verdiği değer, kötü karakterli hükümdar ve vezirlerin dönemlerinde yaşanan olumsuzluklar ve müellifin görevden azledilmesinden dolayı çektiği sıkıntılar anlatılmıştır. Bu son kısım Gelibolulu Mustafa Âlî'nin yaşadığı dönemin rüşvet ve adam kayırma gibi idari ve sosyal sorunları hakkında çarpıcı eleştiriler içermesi yönüyle önemlidir.

Bu kısımdan sonra Anadolu insanının evvelde Hristiyan olduğu; bunların Anadolu'ya gelen Türk, Arap ve Acemlerle karışarak aşılı meyve gibi değerli hale geldiği; Anadolu'nun Osmanlı döneminde huzur ve refah içerisinde yaşadığı; Kânûnî Sultan Süleyman'ın (ö. 974/1566) oğlu Şehzâde Mustafa'nın (ö. 960/1553) katlinden sonra huzur ve bolluğun sona erdiği;

değişen mahsûlâtın insan fıtratını bozduğu; Anadolu sakinlerinin üç kısma ayrıldığı; bir bölüğünün dalaletle düşen avam, ikinci kısmının az okudukları halde kendilerini külli meziyet sahibi sanan evsât-ı nas, üçüncü bölümünün âlimler olduğu, üçüncü bölümün de üç fırkaya ayrılıp hepsinin farklı ahlâkî zaafı bulunduğu; Müslüman Anadolu'nun geçmişinin üç yüz yılı doldurmadığı; Selçuklu Sultanı Alâeddin zamanında yetenekli âlimlerin ender bulunduğu; ilim talep edenlerin Acem diyarına gittiği; Fatih Sultan Mehmed (ö. 886/1481), Sultan II. Bayezid (ö. 918/1512) ve Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) döneminde ilme rağbet gösterildiği; Kânûnî Sultan Süleyman devrinde ise âlimlerin şer'iyeyi örfiyyeye dönüştürdükleri ve maddiyat ile lükse değer verdikleri için ilmin bozulduğu gibi tespitler yer almaktadır.

Künhü'l-ahbâr'ın mukaddimesinde yer alan bu toplumsal ve kültürel tespitler İbn Haldun'un *Kitâbü'l-İber* mukaddimesinde serdettiği beşerî umran hakkındaki anlatımlarını çağrıştırmakta, Gelibolulu Âlî'nin İbn Haldun'un etkisinde kaldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Mustafa Âlî Efendi, mukaddimenin sonunda tarihin faydaları, işlerini düzgün yapmayan müstensihlere nasihat, meşhur tarihçiler tarafından tenkit edilmeme dileği ve diğer tarih kitaplarında olmayıp sadece *Künhü'l-ahbâr*'da bulunan bilgiler gibi konulara değinip I. rüknün asıl bölümüne geçmektedir.

Künhü'l-ahbâr'ın I. rüknü âlem yaratılmadan önceki durum; nûr-ı Muhammedî, melekler, şeytan, benî Cânn, insan, Hz. Peygamber, şecere-i yakîn, tavus, dünya ve içindekiler, arş, levh, kalem, kürsî, hayye, semâvât, arzîn, cennet, cehennem, Beytülma'mûr, Bahr-i Mescûr, güneş, ay, gece-gündüz, gökkuşağı, bulut, yıldırım, kar ve depremin yaratılışı; dünya üzerindeki yedi iklimin (kıt'a) sınırları; denizler ve şaşırtıcı yaratıkları (acâ'ibü'l-mahlûkât); göller; nehirler; pınarlar; kuyular; adalar ve şaşırtıcı yaratıkları; dağlar; yedi iklimdeki şehirler; sınırı birden fazla iklime dâhil olan şehir ve kasabalar; çeşitli vilayetlerin sınırları; geçmiş milletlerin dinleri, yaşantı ve kabulleri; Babil kulesine zelzele düşüp lisân-ı belbelenin ortaya çıkışı; çeşitli memleketlerin mahsûlât ve vergi yekûnları; Hz. Âdem'in inişinden *Künhü'l-ahbâr*'ın telifine kadarki süreçte kavimlerin esas aldığı tarihler ve yazılan tarih kitapları; peygamberlerin sayısı; semavî kitaplar; Cebrail'in yeryüzüne iniş sayısı; yeryüzünün Âdem'den önceki durumu; Cânn bin Cânn'ın ahvâli; Hz. Âdem'in yaşamı; Havvâ'nın yaratılışı; Kâbil

ile Hâbil hadisesi; Âdem ve Havvâ'ya cennetten kovulmaları nedeniyle verilen cezalar; Hz. Şî't ve Hz. İdrîs'in hayatı; insanoğlunun din ve inancının değişimi ve putperestliğin zuhuru; Hârût ve Mârût kıssası; Hz. Nûh'un hayatı ve Nûh tufanı ahvâli; tufandan önceki cebbârlar (zalim/güçlü hükümdarlar); Mısır piramitleri; Avc bin Unuk'un yaşamı; tufandan sonra gelen Mısır cebbârları (firavunlar); Mısır'daki Kıbtî hükümdarlar; Babil, Musul ve Cezîre bölgesi hükümdarları; Hitay ve Hoten'in (Çin-uzak doğu) dinleri, inançları, yaşantıları, sınırları, şehirleri, hükümdarları ve peygamberleri; Hintlilerin itikatları ve hükümdarları; Benî İsrâîl hükümdarları; Buhtunnasr ve akabinde gelen Bâbil hükümdarları; Efrenc, Ermen ve Nasârâ memleketlerinin sınırları ve Hz. İsa'nın halifeleri olan papalar; Roma ve Bizans kayserleri; Sâm'dan türeyen milletler; Hâm'dan türeyen milletler; Yâfes'ten türeyen milletler; Hz. Hûd, Hz. Sâlih, İskender-i Zülkarneyn, Hz. İbrahim el-Halîl, Hz. Lût, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Yûnus, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Zekerîyyâ, Hz. Yahyâ ve Hz. İsa'nın yaşamı anlatılmıştır.

Özellikle peygamberlerin hayatları "hilye-i şerîf, min kelimâtihi'l-latîfe, ammâ mu'cizâtuhu" şeklinde alt başlıklarla ayrıntılı bir surette kaleme alınmıştır. Nebilerin yaşamlarına iltisak eden konular için ayrı başlık açılıp bunlara da değinilmiştir. Örneğin İskender-i Zülkarneyn'in yaşamı anlatılırken Ye'cûc ve Me'cûc ile Sedd-i İskender hakkında bilgi verilmiştir. Hz. İbrahim'in yaşam bilgileri arasında Ka'be'nin tarih boyunca imar ve tamir süreçleri anlatılmıştır.

Künhü'l-abbâr'ın II. rûknünde Hz. Muhammed, dört halife, sahabe-i kirâm, aşere-i mübeşşere, mezhep imamları, muhaddislerin ileri gelenleri, Cemel Vak'ası'nda şehit olanlar, on iki imam, Acem (İran) padişahları ve Yunan batlamyusları; III. rûknünde Tolunoğulları, Fâtîmîler, Çerkezler, Emevi ve Abbasi halifeleri, Hüseyin Baykara, Erdebil, Buhara, Semerkand, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Zülkadiroğulları, Hindistan, Çapur, Mazenderan, Türkmen ve Şirvan devletleri, Sâmânîler, Âl-i Büveyh, Horasan ve Kirman Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Atabegler, Harezmşahlar, İlhanîler, Cengiz Han, Emir Timur, Danişmendîliler, Konya Selçukluları; IV. rûknünde ise Osmanlı Devleti hükümdarları hakkında bilgiler vardır.

Bu kadar çok farklı konuyu ele alan *Künhü'l-abbâr* Türk bilimi ve edebiyatının en hacimli tarih kitaplarından biridir. Gelibolulu Âlî'nin

ifadeleriyle cāmî'-i cemî'-i âşâr (bütün eserleri kendisinde toplayan) olan *Künhü'l-ahbâr*'ın sadece I. rükününe dört farklı dilde yazılmış yüz otuz kitap kaynaklık etmektedir. Diğer rükünler için kullanılan kaynaklar dâhil edildiğinde bu sayı iki yüz elliye bulmaktadır. Kaynak kitapların kaynakları da eklendiğinde *Gelibolulu Âlî Tarihi*'nin, altı yüz kitabın özü olduğu sonucu doğmaktadır.

Künhü'l-ahbâr'a kaynaklık eden eserlerin pek çoğunun yazılış tarihi ve kapsamı çok eskiye dayanmaktadır. Örneğin I. rükündeki bazı bilgilerin kaynağı olarak *Kitâb-ı Horûşiyuş* bildirilmektedir. Burada kastedilen, IV. yüzyıl Hristiyan tarihçisi Paulus Orosius'un (ö. 418 [?]) *Historiarum Adversum Paganos* adlı kitabının Arapça tercümesi olmalıdır.

Gelibolulu Âlî'nin yararlandığı kitapların bazıları günümüzde mevcut değildir. *Künhü'l-ahbâr*'da muktebes bilgilerden biri İbn Hürrem'in (ö. 301/913) sözlerine dayandırılmaktadır. Kaynaklar İbn Hürrem'in *et-Târîhu'l-kebîr* adlı bir eserinin olduğunu, ancak bu eserin günümüze intikal etmediğini bildirmektedir.

Künhü'l-ahbâr'ın kaynakçasını oluşturan kitapların ekseriyeti ise şuan itibariyle ya yazma halindedir ya da Türkçeye tercüme edilmiş değildir. Ayrıca I. rükün konularından olan Çin, Hint, Bâbil, Yahudi, Roma-Bizans, Fars, Yunan hükümdarları, Mısır firavunları ve papalar hakkında bilgi veren Türkçe kaynakların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda *Künhü'l-ahbâr*'ın Türk edebiyatının özellikle eski ve orta çağ tarihi alanındaki temel başvuru kaynaklarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Künhü'l-ahbâr'ın en kıymetli cildi olarak kabul edilen IV. rükünde Âlî Efendi, yazılı kaynakların yanı sıra divan kâtipliği, defterdarlık, sancak beyliği gibi devlet görevlerindeyken eriştiği malumattan; görev sırasında tanıştığı sadrazam, vezir, vali gibi görevlilerden duyduğu bilgilerden ve resmi belgelerden istifade etmiştir. Bazen olayın içerisinde bulunan şahısların kendisinden aldığı bilgileri paylaşmış, bazen de bizzat tanık olduğu hadiseleri anlatmıştır. Bu bakımdan IV. rükünün önemli bir kısmını ilk elden bilgiler oluşturmaktadır.

Gelibolulu Âlî'nin tarihi edebî açıdan da oldukça değerlidir. Çin diyarı ve hükümdarları, papalar ve Roma-Bizans kayserleri hakkında bilgilerin olduğu fasılda basit ve tekdüze bir dil ve anlatım kullanılmıştır. Bunun

haricinde özellikle mukaddimede ve hikâye hüviyeti taşıyan anlatımlarda secili; edebî sanatlı; Türkçe, Farsça ve Arapça manzumelerle renklendirilmiş süslü bir anlatım sergilenmiştir. Örneğin Hz. Yusuf'un hayatı *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevilerini andıracak denli akıcı bir üslupla anlatılmıştır. Bu bağlamda *Künhü'l-abbâr* bütün rükünleri itibariyle klasik Osmanlı nesrinin başarılı bir örneği olarak gösterilebilir.

Künhü'l-abbâr, Türkçe arkaik kelimeler, deyimler ve atasözleri bakımından oldukça zengindir. Bütün dilsel unsurları ve söz varlığı ile Türk dili çalışmaları için de geniş bir imkân alanı sunmaktadır.

Peçevî İbrâhim (ö. 1059/1649 [?]), Solakzâde Hemdemî (ö. 1068/1658), Mustafa Naîmâ (ö. 1128/1716), Hezarfen Hüseyin (ö. 1103/1691), Mü'minzâde Ahmed Hasîb (ö. 1166/1752-53), Mustafa Nûri Paşa (ö. 1890) gibi önemli Osmanlı tarihçileri *Künhü'l-abbâr*'ı kaynak olarak kullanmıştır.

Tüm bu hususiyetlerden dolayı neredeyse bütün edebiyat tarihçileri ve münekkitler *Künhü'l-abbâr*'dan övgüyle söz etmekte, onun Gelibolulu Âlî'nin en başarılı eseri olduğu noktasında söz birliği etmektedirler.

Bursalı Mehmed Tâhir'in (ö. 1925) tespitiyle en mükemmel tarihlerimize biri olan *Künhü'l-abbâr* üzerine yapılan bilimsel neşirlerin sayısı, onun taşıdığı öneme kıyasla olması gerekenin altındadır. Mevcut yayınlar da IV. rükün üzerinedir. I, II ve III. rükünler üzerine herhangi bir müstakil çalışmanın henüz yapılmamış olması bilim dünyamız açısından ciddi bir eksikliktir.

Künhü'l-abbâr'ın Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan iki nüshasına dayanılarak IV. rükünün başından Yavuz Sultan Selim'in saltanatının sonuna kadar olan bölümü Ahmet Uğur, Ahmet Gül, Mustafa Çuhadar ve İ. Hakkı Çuhadar tarafından neşredilmiştir. Aynı nüshalara dayalı olarak II. Selim (ö. 982/1574), III. Murad (ö. 1003/1595) ve III. Mehmed (ö. 1012/1603) devirlerini Faris Çerçi önce doktora tezi olarak hazırlamış, sonra kitap olarak neşretmiştir. Ancak bu neşirler sınırlı sayıda nüshalara dayanmaktadır.

M. Hüdayî Şentürk, Fatih Sultan Mehmed devrinin tenkitli metnini yayımlamıştır. Türk Tarih Kurumu, kendi kütüphanelerinde bulunan bir *Künhü'l-abbâr* nüshasının tıpkıbasımını gerçekleştirmiştir. Ahmet Uğur ve Ali Çavuşoğlu bu yayının indeksini hazırlamış, Ali Çavuşoğlu hafifletilmiş

çeviri yazılı metnini neşretmiştir. Mustafa İsen ise *Künhü'l-ahbâr*'da yer alan şair biyografilerini *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım* ismiyle önce doktora tezi olarak çalışmış, sonra kitap olarak yayımlamıştır. Ahmet Aydın IV. rüknün kaynaklarını doktora tezinde, Hilal Nayir tezkire kısmında istitrâdı yüksek lisans tezinde ele almıştır. İsen, Çerçi, Aydın ve Nayir'in tezleri dışında *Künhü'l-ahbâr* üzerine hâlihazırda tamamlanmış bir yüksek lisans veya doktora tezi bulunmamaktadır. Gül Şen, *An iridescent device: Premodern Ottoman poetry* adlı kitap için kaleme aldığı *The function of poetry in sixteenth century historiography: A narratological approach to the Künhü'l-ahbâr by Muştafâ Âlî* adlı yazısında *Künhü'l-ahbâr*'ı narratolojik bir yaklaşımla ele almıştır. Jan Schmidt, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* "Künhü'l-Ahbâr" maddesinde söz konusu eseri derli toplu bir şekilde tanıtmıştır. *Âlî Tarihi*, sayısı on dördü bulan makale ve tebliğ de konu olmuştur.

Nev'izâde Atâyî'nin (ö. 1045/1635) *Şakâik Zeyli* ile Bursalı İsmail Belîğ'in (ö. 1142/1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ı yayınlarımızın müspet tepkiler alması üzerine yine bir divan şairinin kaynak özelliği taşıyan bir eserini çalışma isteği duyduk. Hangi eseri çalışmamız gerektiği konusunda araştırmalar yaparken dört divan sahibi bir şair olan Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ını neşre hazırlamanın kültür tarihimiz için önemli bir faaliyet olacağı fikrine vardık. Nitekim bu kadar göz önünde bulunan değerli bir eserin üç cildinin yazma halde bulunması, dördüncü cildinin parça parça çalışılması ve bu çalışmalardan sadece şair biyografileri ve Fatih Sultan Mehmed döneminin çağdaş bilimsel yöntemlere uygun biçimde metninin kurulmuş olması her zaman dikkatimizi celbedegelmişti.

Sayın M. Hüdaî Şentürk, *Fatih Sultan Mehmed Devri* kitabının ön sözünde *Künhü'l-ahbâr*'ın diğer bölümlerini de neşretmeyi düşündüğünü yazmaktadır. Biz kendilerine bu neşrin durumunu sordüğümüzda, özel nedenlerden dolayı fikirlerini uygulayamadıkları, bizim *Künhü'l-ahbâr*'ı neşre hazırlamamız söz konusu olursa desteklerini esirgemeyecekleri, nazik cevabını verdiler.

Âlî Tarihi'ni çalışma fikrini paylaştığımız akademisyenlerden çoğu bunun önemli ve değerli bir faaliyet olacağını belirtti. Tarih alanında çalışan kimi bilim insanı bizim çalışma alanımızın klasik Türk edebiyatı olması hasebiyle *Künhü'l-ahbâr*'ı bir tarihçinin neşretmesinin daha uygun olabileceğini dile getirdi. Kimileri söz konusu eser ile ilgili neşriyat

yapanların olduğunu, bunların çalışmalarının bir editör tarafından gözden geçirilerek yayımlanmasını doğru bulduklarını ifade etti.

İlk tenkitin muhtemelen “Tarihi tarihçiler ele almalıdır.” mantığına dayandığını düşündük. Ancak bizim yapmayı istediğimiz şey *Künhü’l-ahbâr*’ı genel tarih açısından değerlendirmek değildi. Yapmayı tasarladığımız şey bir divan şairi tarafından klasik Osmanlı nesriyle yazılmış *Künhü’l-ahbâr*’ın tenkitli metnini hazırlayıp neşretmekti. Metin neşrinden sonrası tarihçilerin ve diğer araştırmacıların işiydi.

Nitekim *Künhü’l-ahbâr*’ın I. rükünün metnini kurduktan sonra tevhid ve münacat bölümü Arapça yazılmış; seci, mazmun ve edebî sanatlarla örülmüş; Türkçe, Farsça ve Arapça manzumelerle süslenmiş *Künhü’l-ahbâr*’ın metnini müellifin elinden çıkmış hâle yakın bir surette kurmak için bir tarihçi veya edebiyatçı olmaktan ziyade klasik Osmanlı nesir ve nazım diline, Arapça ve Farsçaya hâkim ve metin tenkidi kaidelerini bilen biri olmak gerektiğini gördük.

İkinci tenkit mükerrer yayınların gereksizliğine ve bilim insanlarının emeğine saygı gösterilmesi gereğine dayanmaktaydı. Ancak yukarıda belirtildiği üzere sadece Mustafa İsen ve M. Hüdayi Şentürk’ün neşirleri makul sayıda yazma eserin mukayesesine dayanmaktadır. Bu iki eserin *Künhü’l-ahbâr*’ın toplam yekûnuna oranı onda bir kadardır.

Mamafih *Nedim Divanı*, *Fuzûlî Divanı*, Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk*’ı gibi Türk edebiyatının önemli bazı eserlerinin farklı araştırmacılar tarafından yapılan birden fazla neşrinin olduğu bilinen bir husustur. Biz *Künhü’l-ahbâr* gibi Türk kültür dünyasının en önemli eserlerinden birinin müteaddit neşirlerinin olması gerektiği fikrini taşıyoruz.

Ayrıca *Künhü’l-ahbâr*’ın rükün rükün farklı kişiler tarafından neşrinin metin incelemesi açısından istenilen sonucu vermeyeceği kanaatini de taşıyorduk. En doğrusunun her dört rükünüyle bütün eserin metnini kurmak, bu metin üzerinden incelemeler yapıp sonuçlarını metinle birlikte yayınlamak olduğu görüşündeydik. Çünkü *Künhü’l-ahbâr*’ın yazılı ve şifahi kaynakları; yazılış tarihi, yöntemi, kapsamı, dil ve üslubu, Türk tarihi ve edebiyatındaki yeri ve önemi vb. hususiyetlerinin tespit edilmemesinin ciddi bir eksiklik olacağını düşünüyorduk. Nitekim ulaştığımız bilimsel seviye metin kurmanın ötesini gerektirmektedir. Bu da derinlemesine bir metin tahlilinin yapılmasını elzem kılmaktadır. *Nev’izâde Atâyî’nin Şakâik Zeyli*,

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve *el-Ikdu'l-manzûm fî Zikri Efâzılı'r-Rûm* adlı neşirlerimizde uyguladığımız bu yöntemi *Künhü'l-ahbâr*'a da tatbik etmeyi tasarlıyorduk.

Bunun üzerine, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde yürütülen *Şakâik-ı Nu'mâniyye* projesinde birlikte çalışmaktan onur duyduğumuz Sayın Prof. Dr. Derya Örs'e *Künhü'l-ahbâr*'ı bütün rükünleriyle çalışma fikrimizi beyan ettik. Kendileri bu çalışmanın editörlüğünü yapmaktan mutluluk duyacağını belirtti. Önceki akademik çalışmalarımızda bizden desteklerini esirgemeyen Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yetkilileri de *Künhü'l-ahbâr*'ı neşre hazırladığımız takdirde yayımlayabileceklerini ifade edince ivedilikle çalışmalarımıza başladık.

Künhü'l-ahbâr'ın tüm rükünleri 1000 varağı aşmaktadır. Bu kadar hacimli bir eserin metnini kurmak çok uzun bir zaman alacaktır. Ayrıca her rükün birbirinden oldukça farklı konuları ele almaktadır. Rükünler hacim itibariyle de eşdeğer değildir. Muhtemelen bundan dolayı *Künhü'l-ahbâr*'ın bütün rükünlerini ihtiva eden bir yazma nüsha bulunmamaktadır. Müstensihler umumiyetle her rükne ayrı bir eser muamelesi göstermiş, rükünleri ayrı ayrı istinsah etmiştir. Osmanlı dönemi okurları da bunları farklı birer kitapmış gibi kabul etmiştir. Bu nedenle *Künhü'l-ahbâr*'ın rükünlerini ayrı ayrı yayına hazırlamayı, her rükünün özel isimler indeksini ilgili rükünün sonuna koymayı, inceleme sonuçlarını metinlerin ortaya çıkmasından sonra ayrı bir ciltte neşretmeyi, sayfa hacmine göre ciltler oluşturmayı kararlaştırdık. İlk rükünü KÜNHÜ'L-AHBÂR (I. RÜKÜN) Cilt 1 olarak, diğer rükünleri ise sadece rükün ve cilt sayısını değiştirmek suretiyle yayımlamakta mutabık kaldık.

Çalışmamızın ilk adımı olarak *Künhü'l-ahbâr*'ın yurt içi kütüphanelerindeki bütün nüshalarının görüntülerini topladık. Yurt dışındaki nüshalar için katalog bilgilerini kullandık. Nüsha incelemeleri neticesinde I, II ve IV. rükünlerin güvenilir bir metnini kurmak için yurt içinde yeterli sayıda yazmanın olduğunu gördük. Mısır'da *Künhü'l-ahbâr*'ın önemli sayıda nüshasının bulunduğu bilinmektedir. Bu manada az sayıda yazması bulunan III. rükünün bir nüshası ile I. ve II. rükünlerin birer nüshasının görüntülerini de Mısır'dan getirttik.

Künhü'l-ahbâr'ın nüshalarını ayrıntılı bir surette incelerken nüsha ailesi kurma, şecere çıkartma ve tenkitli metin tesis etme noktasında edisyon kritiğin mutataidelerinin güvenilir bir metin kurmada yeterli

gelmediğini gördük. Örneğin müellif hattı nüshadan çoğaltılmış, bu nedenle en muteber nüsha olan Mevlana Müzesi yazması I. rûknün I. kısmını ihtiva etmektedir. En eski tarihli nüsha olan Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 68 numaralı yazma I. rûknün II. kısmını içermektedir. Sadece bu nüshada ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi nüshasında bulunan 133 varaklık bir bölüm bulunmaktadır. Tufandan sonra gelen Mısır firavunları; Mısır'daki Kıbtî hükümdarlar; Bâbil, Musul, Cezîre, Hıtay, Hoten, Hindistan, Benî İsrail hükümdarları; papalar, Roma ve Bizans krallarının anlatıldığı bu bölüm I. rûknün tam gözüken nüshalarında yer almamaktadır. Yeryüzündeki cezâir (adalar) hakkında bilgi verilen faslın son on varağı sadece Mevlana Müzesi ile Hasan Hüsnü Paşa nüshalarında bulunmaktadır. II. rûknün Acem pâdişâhları ve Yunan batlamyusları kısmı sadece Topkapı Sarayı Hazine nüshasında yer almaktadır. Bazı nüshalar ise I. rûkûnle başlayıp IV. rûkne geçmektedir.

Bütün bunlar *Kûnhü'l-abbâr*'ın güvenilir ve eksiksiz bir metnin kurulması için metin tenkidinin bilindik kaidelerine yeni bir yaklaşım getirmeyi zorunlu kıldı. Bu nedenle tenkitli metin kuruluşunda esas alınan nüshaları iki gruba çıkarmaya dayalı, "çift tetkik" adını verdiğimiz bir yöntem geliştirdik. *Kûnhü'l-abbâr* nüshalarının inceleme sonuçlarıyla çift tetkik yönteminin esaslarını içeren "Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacımlı Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metnin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Kûnhü'l-abbâr* Örneği" adlı makalemiz *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nin 21. sayısında yayımlandı.

Kûnhü'l-abbâr'ın tenkitli metnini çift tetkik yöntemiyle kurduk. Mukaddimenin tumturaklılığı haricinde eserin metnin dil ve anlatımı genel olarak klasik Türk edebiyatı ortalamasında seyrettiği için metin tesisinde herhangi bir güçlük çekmedik. Ancak şahıs ve yer adlarının okunuşunda oldukça zorlandığımızı itiraf etmemiz gerekir. Yerleşim yeri, deniz, göl, ada, nehir, dağ ve şahıs isimlerinin okunuşunda Mütercim Âsım'ın (ö. 1235/1819) *Kâmûsü'l-muhît Tercümesi*'ni esas aldık. Bu bağlamda Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından hazırlanan *Kâmûsü'l-muhît Tercümesi ve Vankulu Lügati* arama motorunun (kamus.yek.gov.tr) işimizi kolaylaştırdığını belirtmeliyiz. *Kâmus Tercümesi*'nde bulunmayan yer ve coğrafik birim isimlerini Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân*'ından taradık. Bu iki kaynaktan ulaşamadığımız özel isimler için Şemseddin Sâmî'nin (ö. 942/1536) *Kâmûsü'l-a'lâm*'ı ile Ahmed Rifat Efendi'nin (ö. 1895) *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye* adlı ansiklopedik eserlerine müracaat

ettik. Müellifin kaynağını bildirdiği anlatımlarda yer alan ve imlası sarih olmayan özel isimlerde kaynak esere de ulaşmaya çalıştık. Örneğin *Benâketi Tarihi*'ne başvurup tashih ettiğimiz bazı kelimeler oldu.

Bununla beraber bu kaynaklarda bulunmayan pek çok isimle de karşılaştık. Özellikle dünya üzerindeki kıt'aların sınırları ve kıt'alardaki şehirler ile denizler, göller, nehirler, pınarlar, adalar, dağlar, kuyular hakkında malumat verilen bölümde sayısı binleri bulan özel isim geçmektedir. Bunlar arasında tarihi çok eskiye dayandığı için yakın tarihte yazılmış eserlerde yer almayan isimler vardır. Hatta ortadan kalkmış şehirler, kurumuş pınarlar ve kuyular bulunmaktadır. Örneğin nehirler faslında Mâsânkâ isimli bir nehir hakkında bilgi verilmektedir. Burada anlatılanlara göre Mâsânkâ Nehri, Cezîre-i İbn Ömer (Cizre) yakınlarında Dicle Nehri'ne karışmaktadır. Ancak hâlihazırda ve yakın geçmişte Cizre yöresinde böyle bir nehrin varlığı bilinmemektedir. 1286/1869-1323/1905 tarihli *Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir*'de zikredilen ırmak isimleri arasında Mâsânkâ geçmemektedir. Söz konusu nehir ya kurumuştur ya da şuan Saklan Deresi olarak bilinen suyun eski ismidir.

Bazı özel isimlerde müstensih'in kimi harfleri belirsiz bıraktığına şahit olduk. Örneğin kelimenin başında ucu kıvrık küçük bir dış çizilip herhangi bir nokta konulmadığı yerler olabilmektedir. Bu ucu kıvrık dış hem yuvarlağı tam çizilmemiş bir mim (م) harfini hem de noktası unutulmuş be (ب), pe (پ), te (ت), se (ث) ve ye (ي) harflerinden birini anımsatmaktadır. Bazı kelimelerde ise müstensih'in normalde aralarındaki ayırım fark edilecek şekilde çizmesi gereken dâl (د), rı (ر) ve vâv (و) harflerini neredeyse aynı formda yazması dikkat çekicidir. Birden çok kelimedede rastlanabilen bu örneklerden anladığımız kadarıyla müstensihler emin olmadıkları özel isimlerin imlasını muğlâk bırakmıştır. Bu tür örneklerle eski nüshalarda da rastlandığı için Gelibolulu Âlî'nin de bazı özel isimlerin okunuşundan emin olmadığı kanaatini taşıyoruz.

Malum olduğu üzere Arap harfli el yazması eserlerin okunuşunda en önemli kılavuz bağlamdır. Ayrıca zihn'in bir anlamla eşleştirdiği bir kelimiyi grafik hafızaya alması da daha sonra karşılaşılan kelimenin doğru bir şekilde kolaylıkla okunmasını sağlar. Çoğu zaman bağlamdan kopuk olabilen özel isimlerde zihn'in ilgili kelimiyi grafik hafızaya almış olması doğru okuma için kilit önemdedir. Bir müellifin eserini doğru isimlerle yazması da bir müstensih'in yazarın elinden çıkmış şekliyle kitabı çoğaltması da

doğru okumaya bağlıdır. *Künhü'l-ahbâr*'da kitaplarda veya sözlü anlatımda ender geçen veya hiç geçmeyen, dolayısıyla müellif ve müstensih'in ilk defa karşılaştığı çok sayıda özel isim mevcuttur. Bu nedenle yazar ve müstensih'in bu isimleri doğru şekilde yazmamış olabileceği ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

Bu manada herhangi bir kaynakta geçmeyen, imlasında eksiklik veya hata bulunan ve birden fazla okunuş varyantı olan özel isimlerde fonetiği, bağlamını yansıtan varyantı tercih ettik. İmlalarında nüshalar arası farklılık varsa bunları da metin tenkidi kuralları çerçevesinde dipnotta bildirdik.

Müstensih veya müellif kaynaklı olarak yanlış yazıldığını düşündüğümüz özel isimler söz konusu olduğunda yanlışlıktan ve doğrusunun ne olduğundan emin olduğumuzda *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Google Maps vb. açık kaynakları esas alarak tashih yoluna gittik. Tashih edilen kelimeleri dipnotlar yardımıyla izah ettik. Doğrusundan emin olmadığımız kelimeleri yukarıda belirttiğimiz usulde metne aldık.

Ön sözünü okuduğunuz bu kitap Metin Tesisi ile İlgili Açıklamalar, Metin ve Dizin olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir. Metin Tesisi ile İlgili Açıklamalar bölümünde *Künhü'l-ahbâr*'ın tenkitli metninin hangi esaslar çerçevesinde kurulduğu izah edilmiştir. Metin bölümünde *Künhü'l-ahbâr*'ın I. rüknünün tenkitli metnine yer verilmiştir. Dizin bölümünde *Künhü'l-ahbâr*'ın I. rüknünde geçen özel isimler listelenmiştir. Dil bilim araştırmacılarının tematik çalışmalarına veri sağlama ihtimaline binaen sadece şahıs ve yer isimleri değil, eserde geçen din, dil, ırk vb. bütün özel isimler dizine alınmıştır.

Bu kitapta giriş, metin tahlili ve yazar biyografisi gibi bölümlerin olmamasının nedeni *Künhü'l-ahbâr*'ın bütün rükünlerinin metninin kurulmasından sonra bütüncül bir şekilde incelenip neticelerin müstakil bir ciltte neşredilmesinin tasarlanıyor olmasıdır.

Künhü'l-ahbâr (I. Rükün) kitabı takdir ve teşekkürü hak eden pek çok kişinin desteği ve katkısıyla ortaya çıkmıştır. Dersler, tez danışmanlıkları ve çeşitli idari vazifelerle mesaisi dolan akademisyenlerin ilmî çalışmalarını ancak ailelerine ayırmaları gereken zaman diliminde yapabildikleri bilinen bir husustur. Bu manada kendilerine hasretmem gereken vakti bu kitaba ayırmamı anlayışla karşılayan eşim Niyet Adıgüzel Donuk ve kızım Evla Donuk'a en samimi teşekkürlerimi sunarım.

Mısır'daki yazma nüshaları temin etme noktasında bize yardım eden kıymetli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Mesut Yiğit'e, tercümesinde zorluk çektiğimiz külfetli Arapça metinleri çözmekte destek olan öğrencim Ahmed el-Sellum'a, ön sözü inceleyip görüşlerini bizimle paylaşan değerli ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Kadir Adamaz'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Künhü'l-ahbâr'ın bütün rükünleriyle neşrine dayanan bu meşakkatli çalışmaya editör olmayı kabul eden, araştırma süresince bizi tenkitleriyle yönlendiren ve metne son şeklini veren saygıdeğer hocam Sayın Prof. Dr. Derya Örs'e teşekkürlerimi arz ederim.

Son olarak, bize *Künhü'l-ahbâr*'ın yurt içindeki tüm nüshalarının görüntülerini temin eden, araştırmamıza her türlü maddi ve manevi desteği sunan Türkiye Yazma Eserler Kurumunun değerli yönetici ve çalışanlarına, hassaten Başkan Sayın Prof. Dr. Muhittin Macit'e, Çeviri ve Yayımlar Dairesi Başkanı Sayın Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya ve eseri etraflı bir şekilde okuyan tarihçi ve Yazma Eser Uzmanı Dr. Göker İnan'a teşekkür ederim.

Künhü'l-ahbâr bundan dört yüz yirmi beş yıl önce yazılmıştır. Muh-telif kitaplardan bilgi derlemeyle tertip edilen I. rüknün kaynaklarından bazıları bin yıl öncesine kadar gitmektedir. Kimi kısımları binlerce yıl öncesini anlatan Arap harfli el yazması bir kitabı günümüz alfabesine çevirip anlaşılır kılmaya dayanan bu eserde hata ve eksiklerin olabileceğini peşinen kabul etmek gerekir. Bununla beraber kültür, edebiyat ve tarihimizin çok önemli bir kitabını yazma eser kütüphanelerinin yüzlerce yıllık tozları altında bırakmamak, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin on yıllık göz nurunun heba olmasının önüne geçmek adına sadece I. rükün için iki yılı aşkın yoğun bir mesainin verildiğini, diğer rükünler için yılları kapsayacak bir emek niyetinin taşındığını eklememek haksızlık olacaktır. İşte bu mesai ve niyetin hatırına okuyuculardan hatalarımızı mazur görmelerini istirham ediyoruz.

Ve'l-hâsıl-ı kelâm, bize I. rüknün neşrini nasip eden Allah'a şükrediyor, *Künhü'l-ahbâr*'ın bütün rükünlerini külliyyat olarak yayına hazırlama kudret, imkân ve zamanını bahşetmesini diliyoruz. *Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever* (Âl-i İmrân, 159). Fe-tevekkelnâ ala'llâh...

Doç. Dr. Suat Donuk

Manisa – 2019

METİN TESİSİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Metin tesisinde mukayeseye esas alınan nüshaların seçiminde Çift Tetkik Yöntemi uygulandı.¹ Asıl nüsha kadrosu **MV**, **E** ve **N1**; yedek nüsha kadrosu **M2**, **YK**, **R1**, **HH** yazmalarından oluşturuldu. Bu nüshaların kütüphane katalog bilgileri şu şekildedir:

Asıl nüsha kadrosu:

- **MV**: Mevlana Müzesi, Türkçe Yazmaları, No. 3087.
- **E**: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 2161.
- **N1**: Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 3408.

Yedek nüsha kadrosu:

- **M2**: Ankara Milli Kütüphane, No. 06 Mil Yz A 68.
- **YK**: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No. 782/2.
- **R1**: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. R. 1119.
- **HH**: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No.839/1.

Tenkitli metnin kurulması ve nüsha farklarının gösterilmesinde Ahmed Ateş'in *Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Münâsebeti ile)* ve Paul Maas'ın *Textual Criticism* adlı makalesinde belirtilen usul ve esaslara uyuldu.²

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin imlasında Mehmet Kanar'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* esas alındı.³ Bu kelimeler Müslimân (Müslümân), menâre (minâre), süfre (sofra), rişvet (rüşvet), mağâre (mağara), müsâfir (misâfir), örneklerinde olduğu gibi asıllarına uygun şekilde okundu. *Kanar Sözlüğü*'nde bulunmayan yer ve şahıs isimlerinde Mütercim Âsım

---

1 Bu yöntemin usul ve esasları için bk. Suat Donuk, "Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metnin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Künhü'l-abbâr* Örneği", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 115-146.

2 *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267; Clarendon Pres, Oxford 1958.

3 Say Yayınları, Ankara 2009.

Efendi'nin *Kāmûsu'l-muhîr Tercümesi*¹ ve Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ına² müracaat edildi.

Türkçe arkaik kelimelerin imlasında Cem Dilçin'in *Yeni Tarama Sözlüğü* esas alındı.³

Arapça ve Farsça ön ek, son ek, terkip ve birleşik kelimelerin yazımında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* isimli makalesinde belirtilen ilkelere riayet edildi.⁴

Mukayeseye esas alınan yazmalar arasında nüsha farkı söz konusu olduğunda anlam, bağlam, söz dizimi ve ses ahengi ölçütleri göz önünde bulunduruldu. Müellif nüshasını yansıttığı düşünülen varyant metne, farklar ise aparata (dipnot) alındı. Birden fazla varyant bu ölçütlere uyduğunda müellif hattı nüshadan çoğaltılan MV nüshasının varyantı tercih edildi.

Metnin hacimli olmasından dolayı dipnot rakamları her sayfada yeniden başlayacak şekilde düzenlendi.

Metinde geçen Arapça ve Farsça ibare ve manzumeler Arap alfabesiyle yazıldı. Türkçe tercümeleri dipnotlarda verildi. Manzumelerin iktibas edildikleri kaynak tespit edildiği takdirde bildirildi.

Şahıs isimlerinin yanına yazılan '*aleyhi's-selâm, rahmetu'llâhi 'aleyh*' gibi dua cümleleri transkribe edilip italik hale getirildi. Aparatı şişirmelerinin önüne geçmek için bu ifadeler ve Türkçe tercümelerinden oluşan "Dualar ve Kalıplaşmış İbareler Cetveli" oluşturulup "Metin Tesisi ile İlgili Açıklamalar"ın sonuna konuldu.

Metinde yer alan âyet-i kerîmeler harekeli Arap alfabesi ile yazıldı. Sûrelerin adları, sıraları, âyet numaraları ve mealleri dipnot ile bildirildi. Meallerde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'ân Yolu Meâli* esas alındı.⁵

Hadîs-i şerîfler Arap alfabesi ile yazıldı. Anlamları dipnotlarda verildi. Bulundukları kaynak belirtildi. Müellifin kaynağını verdiği hadislerde kaynak bildirilmedi.

1 Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

2 Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

3 Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

4 *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.

5 Ankara 2018.

Cümleleri belirgin kılmak, böylece metnin anlaşılmasını sağlamak adına mensur kısımlarda noktalama işaretleri kullanıldı; manzumelerde ise kullanılmadı.

-ki bağlaç ile uzatılan cümleler belirgin ve anlaşılır kılınmaları için nokta konmak suretiyle kısaltıldı. -ki bağlaç cümlede “-ınca, -dığında” zarf-filleri görevinde kullanıldığına ise anlamın bozulmaması için kısaltılmadı.

Nüshaların varak numaraları metin içerisinde köşeli parantez ([ ]) ile gösterildi. Numaralar; birleşik isimler, âyet-i kerimeler ve Arap alfabeli diğer ibarelerin ortasına denk geldiğinde bu birimlerin sonuna alındı.

Okunuşundan emin olunamayan sözcüklerin yanına soru işareti (?) konuldu.

Nüshalarda kırmızı mürekkeple yazılan ve üst tarafı kırmızı çizgiyle çizilen yerler bold (kalın) harflerle metne alındı.

İkiz konsonantla biten Arapça kelimelere konsonantla başlayan bir ek geldiğinde ikiz seslerden biri düşürüldü. Örnek: haydur (hayyudur), Cin'den (Cinn'den). “Ve anda bir kıyâre vardır. Uğrayan müsâfirin meşakkatle mârrdür. Ma'a zâlik ol ıztırâb hâlinde ânsuzın bir mâr şayha ider ki işidenlere vâcib olan elbette firârdur.” cümlesindeki “mârrdür” ibaresinde anlam ve edebi sanatın (mârrdür [geçendir] / mârdur [yıldandır]) bozulmaması için bu kural uygulanmadı.

Manzume başlıkları müellif hattı nüshadan çoğaltılan yazmaya göre tayin edildi. Şiir başlıklarındaki nüsha farkları aparata alınmadı.

İmla hatası ile “nuhûset, zerâ', zevâhir, istiḥdâm, şâḥ, ḥayrân, ḥırmân, iḥtilâl, sāḥir, aḥḍar, ferruḥ, dırahş, izdihâm, şahre, ḥabîs, Ḥalîc, ḥayyât, ḥızrân, sedy” şeklinde yazılmış kelimeler doğru imlaları olan “nuhûset, zerâ', zevâhir, istiḥdâm, şâḥ, ḥayrân, ḥırmân, iḥtilâl, sāḥir, aḥḍar, ferruḥ, dırahş, izdihâm, şahre, ḥabîs, Ḥalîc, ḥayyât, ḥızrân, sedy” biçimleriyle metne alındı.

Ve bağlaç (و) sadece Farsça vasıf terkiplerinde “vu, vü” şeklinde okundu. Diğer yerlerde “ve” biçiminde okundu. Bu kural seci bulunan yerlerde ahenk gözetilerek işletilmedi.

Esasında orta hecelerinde hemze (◌) bulunan ama nüshalarda hemzeleri ye (ی) olarak yazılıp Türkçe söyleyişe yaklaştırılan kelimeler aslî

imlaları ile metne dâhil edildi: netâ'ic (netâ'ic), lâ'ik (lâyık), levâ'ih (levâ'ih), ħalâ'ik (ħalâyık) gibi.

İl, ilçe ve diğer yer isimleri eserin kaleme alındığı çağın söyleyişine uygun olarak yazıldı: Tırabozın (Trabzon), Burûsa (Bursa), Amâsiyye (Amasya), Mevşil (Musul), Ĥims (Humus) gibi.¹

Metinde büt:put, ada:aşa, kendü:kendi örneklerinde olduğu gibi farklı harflerle yazılan aynı kelimeler yazım birliği gözetilerek tek biçimde metne alındı, nüsha farkları belirtilmedi.

Anlamı ya da metnin tesisini herhangi bir şekilde etkilemeyen müstensih kaynaklı kelime farklılıkları aparatta gösterilmedi: idügi / idükleri; itse / eylese; olındı / kılındı; olduğını / olduğın; oldı / olındı; itmegin / itdükde; Muhammediyye / Muhammedî vb.

Müstensihler kendi dönemlerinin dil hususiyetlerini metne yansıtmıştır. Örneğin eski tarihli nüshalarda “gelemezüz, eyleyeyin, kiçi, kimesne, uşda, gönlek, kim, ol” şeklindeki ibareler yakın tarihli nüshalarda “gelemeyüz, eyleyeyüm, küçük, kimse, işte, gömlek, ki, o” olarak yazılmıştır. Bu tür durumlarda müellifin yaşadığı dönemi yansıtan varyant metne alındı, nüsha farkı gösterilmedi.

Tüm nüshalarda “Ĥak” biçiminde geçen kelime MV nüshasının genelinde Allâh olarak değiştirilmiştir. Bu farklılık müstensih kaynaklı olduğu fikrini verdiği için bu noktadaki nüsha farkları gösterilmedi.

“hazret-i, cenâb-ı” gibi saygı bildiren kelimelerin yazımında müstensihler insiyatif kullanabildikleri için buralarda meydana gelen nüsha farkları bildirilmedi.

Cümlelerin anlamından sehven olduğu açık olan mükerrer kelime yazımları aparatta bildirilmedi.

Müstensih kaynaklı yazım yanlışı olduğu bariz olan veya müstensihin bazı harflerine nokta koymayı unuttuğu anlaşılan kelimelerdeki nüsha farkları aparatta gösterilmedi.

1 İndeksten yararlanmayı kolaylaştırmak amacıyla bu kelimelerin günümüz Türkçesinde geçen şekli de indekse alınıp eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerini taşıyan biçimine gönderme yapıldı.

DUALAR VE KALIPLAŞMIŞ İBARELER CETVELİ

Arapça	Türkçe
<i>‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhimü’s-selām</i>	Selâm, Peygamber Efendimiz’in ve onların üzerine olsun.
<i>‘aleyhi rahmeti’l-Bārî</i>	Yaratıcı olan [Allah’ın] rahmeti onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi şalavāti’llâhi’l-celîl</i>	Celîl olan Allah’ın selamları onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi ve ‘aleyhimü’s-selām</i>	Selâm, onun ve onların üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’l-hızlân</i>	Zelillik onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’l-la’ne</i>	[Allah’ın] laneti onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’r-rahme</i>	[Allah’ın] rahmeti onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân</i>	[Allah’ın] rahmet ve bağışlaması onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’s-şalāti ve ‘alā nebiyyinā</i>	[Allah’ın] selâmı, onun ve Peygamber Efendimiz’in üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’s-şalavāti’l-kadîm</i>	Kadîm olan [Allah’ın] selamları onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhi’s-selām</i>	[Allah’ın] selâmı onun üzerine olsun.
<i>‘aleyhimā es-selām</i>	[Allah’ın] selâmı o ikisinin üzerine olsun
<i>‘aleyhimā şalātu’r-Rahmân</i>	Rahmân’ın selâmı o ikisinin üzerine olsun
<i>‘aleyhimā şalavātu’llâhi’l-vedûd</i>	Vedûd olan Allah’ın selamları o ikisinin üzerine olsun.
<i>‘aleyhimü’s-şalātu ve’s-selām</i>	[Allah’ın] salât ve selâmı onların üzerine olsun.
<i>‘aleyhimü’s-selām</i>	[Allah’ın] selâmı onların üzerine olsun.
<i>‘amera’llâhu beyte bânihâ</i>	Allah onu inşa edenin evini ma’mûr etsin.
<i>celle şānuhu ‘anî’t-tevārî</i>	Onun şânı gizlenemeyecek kadar yücedir.
<i>celle şānuhu ve ‘alā</i>	Onun şânı pek yücedir.
<i>celle ve ‘alā</i>	Onun [şânı] pek yücedir
<i>enâra’llâhu burhānehu ve haffefe evzānehu ve mizānehu</i>	Allah onun delilini nurlu kılsın ve [kıyamet gününde günahlarının] ölçüsünü, tartısını hafifletsin.
<i>enâra’llâhu kubûrahum bi-envârî’l-yakîn</i>	Allah onların kabirlerini yakın nurlarıyla aydınlatsın.

<i>enāra'llāhu kubūra mevtāhum ve żā'afa ħubūra aḥyāhum</i>	Allah onların ölenlerinin kabirlerini nurlandırsın, hayatta olanlarının sevinçlerini arttırsın.
<i>enāra'llāhu mazāci'ahum bi- envāri'l-yakīn</i>	Allah onların kabirlerini yakın nurlarıyla aydınlatsın.
<i>ḳaddesa'llāhu sırrahu'l-ażher</i>	Allah onun apaçık sırrını kutlu kılsın.
<i>kerrema'llāhu vechehu</i>	Allah onun vechini mükerrem kılsın.
<i>nevvera'llāhu merḳadehu</i>	Allah onun mezarını nurlandırsın.
<i>raḍiya'llāhu 'anhū</i>	Allah ondan râzı olsun.
<i>raḍiya'llāhu 'anhū ecma'in.</i>	Allah onların hepsinden râzı olsun.
<i>raḥimehu'llāh</i>	Allah ona merhamet etsin.
<i>raḥimehu'llāhu te'ālā ve eskenehu fi'l-cenneti'l-a'lā</i>	Yüce Allah ona merhamet etsin ve yüce cennetini ona mesken kılsın.
<i>raḥmetu'llāhi 'aleyh</i>	Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
<i>riḍvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in</i>	Yüce Allah'ın rızâsı hepsinin üzerine olsun.
<i>şalavātu'llāhi 'aleyhi ve 'alā nebiy- yinā</i>	Allah'ın selâmları onun ve Peygamber Efendimiz'in üzerine olsun.
<i>şalavātu'llāhi 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'in mine'l-'ābidin er-rāki'in es-sācidin, ilā yevmi'l-ba'şi ve'd-dīn</i>	Allah'ın selâmları yeniden diriliş ve din gününe kadar onun ve secde eden, rükûya giden ve ibadet eden diğerlerinin üzerine olsun.
<i>şalavātu'llāhi 'aleyhimā</i>	Allah'ın selâmları o ikisinin üzerine olsun.
<i>şalla'llāhu 'aleyhi ve 'alā nebiyyinā ve sellem</i>	Allah ona ve Peygamber Efendimiz'e salât ve selâm etsin.
<i>şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem</i>	Allah ona salât ve selâm etsin.
<i>şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem</i>	Yüce Allah ona salât ve selâm etsin.
<i>şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ve 'alā muşalliyehu 'aşren</i>	Yüce Allah ona salât ve selâm etsin. Ona salât edenlerin üzerine on defa selâm etsin.
<i>şallī te'ālā 'aleyhimā ve sellem</i>	Yüce [Allah] o ikisine salât ve selâm etsin
<i>subḥānehu ve te'ālā</i>	Yüce Allah her türlü eksiklikten münezzektir.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a/ā/e/ı/i/o/ö/u/ü	ض	z/ ɖ
ب	b	ط	ɬ
ت	t	ظ	ʒ
ث	s	ع	ʕ
ج	c	غ	g̃
ح	ħ	ف	f
خ	ħ	ق	q̣
د	d	ك / گ	g/k/ŋ
ذ	ẓ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h/a/e
ش	ʃ	و	v/u/ü/ū
ص	ʂ	ی	y/ı/i/ī

TENKİTLİ METİN

KÜNHÜ'L-AHBÂR

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ حَتَّى اشْرَحَ غَوَامِضَ كُنْهِ الْاِخْبَارِ عَلَى قَدْرِي ﴿وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾ بِإِيضاحِ الطَّرِيقِ¹ مِنْ حَقَائِقِ النِّظَمِ وَالشَّرِّ بِمَحَاسِنِ مَنَاجِحِ أَحْسَنِ الْقِصَصِ وَالسَّمَرِ. ﴿وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي﴾ مِنْ غُرَائِبِ رَغَائِبِ الْكَلِمَاتِ وَمَوَاقِعِ تَتَابُعِ الْإِضَافَاتِ لِتَيْسَرِ² بَيَانِي بِتَسْهِيلِ صَعَابِ الْمَعَانِي. ﴿يَقْفَهُوا قَوْلِي﴾ بِلَذَائِدِ التَّأَثِيرَاتِ فِي عَوَالِمِ الذَّهْنِيَّاتِ بِحَوْلِكَ فَوْقَ حَوْلِي أَنْتَ الْفَيَاضُ الْعَلِيمُ لِعَبْدِ ذِكِّي فَهِيمٍ وَلِكَلِّ ذِي³ طَبْعِ سَلِيمٍ وَالْجَوَادِ الْمُنْعَمِ⁴ الْمَفْضُلِ الْكَرِيمِ لِعِبَادِكَ الْعُلَمَاءِ الْعَامِلِينَ بِنَتَائِجِ الْقَرِيحَةِ وَالذَّهْنِ الْقَوِيمِ.

لمنشئه

ای حمد تو هست کنه اخبار   وی شکر تو بخترین آثار
بی کنه تو چون کنه بُود کار   بیهوده دیار نیست دِیّار

﴿سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾ فِي تَشْبِيكِ أَفْنَانِ الْبَسْتَانِ لِتَحْرِيكِ أَغْصَانِ الْبَرَاةِ بِنَسَائِمِ الْإِفَاضَةِ وَالْبَيَانِ.

لمؤلفه

علمی که درو ذات تو معلوم نشد   فهمی که درو کنه تو مفهوم نشد
از هر دو چو محرومی من نیست چرا   گویم که دلم ز علم محروم نشد

وَصَلِّ عَلَى رَسُولِكَ مُحَمَّدٍ الْمَبْعُوثِ إِلَى كَافَّةِ النَّاسِ أَجْمَعِينَ وَالْمَنْعُوتِ بِنَصِّ قَوْلِكَ الْمَنْصُوصِ الْمُبِينِ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ وَهُوَ النَّبِيُّ الَّذِي قَلَّتْ فِي شَانِهِ الْإِتْقَى ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى﴾ ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ كَمَا قَالَ ذَاكَ الرَّسُولُ الْمَصْطَفَى فِي مَجَامِعِ الْأُمَمِ لِأَصْحَابِهِ وَآلِهِ الْقُرْبَى.

1 N1 الطريق: الطرائق

2 MV لتيسر: لتيسر

3 E - ذی

4 N1 - المنعم

5 Ayet-i kerimede «الْعَزِيزُ» olan bu kelime nüshalarda «الْعَلِيمُ» şeklinde geçmektedir.

نظم

إطرادا لقولك الاعلى وإعتناء بشانه الاولى

﴿إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى﴾ وعلى آله واصحابه¹ الفائزين الى سبيل الرشاد
والهداية حائزين ببضائع الشرائع جائزين الذين هم كانوا بانوار آثار التقى لتصاعد
الدرجات والرقى متميزين.

لمؤلفه

كنه ذات تو نمايان بصفات كل حين بك منا الصلوات [2a N1, E]
آل و اصحاب ترا باد سلام كلما هب نسيم الغدوات²

1 E آله واصحابه :اصحابه وآله

2 “ ‘Rabbim, yüreğime genişlik ver (Tâhâ Sûresi, 20/25).’ Kaderimin bilgilerinin özünde bilinmeyenlere de genişlik ver. Hikâye ve kıssaların en güzellerinin yolu ve nazım-nesir hakikatlerinin açıklama yöntemi ile ‘İşimi bana kolaylaştır (Tâhâ Sûresi, 20/26).’ Anlamaların zorluklarını kolaylaştırıp açıklamamı basitleştirmek için kelimelerin sık kullanılan yanlışlıklarında ve zincirleme tamlamaların olduğu yerlerde, zihnî âlemlerin tesirlerinin lezzetleri ile ‘Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümü anlasınlar (Tâhâ Sûresi, 20/27-28).’ Çünkü senin kudretin benim kudretimin üzerindedir. Şüphesiz ki sen bütün güvenilir karakterli, [iyi] kişiler ve akıllı, zeki kullar için Feyyâz ve Alim’sin. Düzgün bir zihinle, doğru sonuçlar elde etmek üzere çalışan âlim kulların için kerîm, fazilet sahibi, nimet veren ve cömertsin.

Yazara Aittir

Ey [Allah’ım], sana hamd etmek haberlerin özüdür
Sana şükretmek eserlerin en iyisidir

Senin hakikatin olmasa işler günah olur

Âlem [sensiz] boşunadır, senden başka varlık yoktur.

Beyan ve ifade esintileri ile üstünlük dallarını sallamak için bahçenin her eklentisinde ‘Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin (Bakara Sûresi, 2/32).’

Müellife Aittir

Öyle bir ilim ki onda senin zâtın bilinmedi

Öyle bir düşünce ki onda senin özün anlaşılmadı

Bunun her ikisinden mahrum değilsem

Neden “Gönlüm ilimden mahrum olmadı.” diyeyim

Ve bütün insan topluluklarına gönderilmiş olan resûlün Hz. Muhammed’e salât olsun ki o, senin ‘Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiya Sûresi, 21/107).’ şeklinde yazılı, apaçık delilin ile mevsuftur. Ve o, senin onun temiz şânı hakkında ‘Göz

Ba‘de’t-teyemmün bi-zikri’llâhi te‘âlâ bi-iktibâsi envâri’l-âyât ve’t-teberrük bi’ş-şalâti ‘alâ Resûlihi’l-muştafâ *hiye eşrefu’l-munâ ve eltafu’l-gâ‘yat*¹ nakale-i celile-i hikâyât u ahbâr ve ketebe-i ketibe-i müsâmerât ü² âşâr *enâra’llâhu kubûra mevta‘hum ve zâ‘afa hubûra ahyâhum* ki ahvâl-i ekâbir-i selefi kalem-i müfzû’l-hikem ve raqam-ı bedi’u’ş-şiyem birle te’lif ü tahrîr itdiler. Ve ensâb u me’âsir-i zevi’l-halefi³ hüsni edâ ve ahsen-i inşâ birle taşnîf ü ta‘bîr [2a MV] itdiler. Huşûşâ zıkr-i cemîl-i kibâr emtâr-ı rahmet-i Kirdgâr ve terşîh-i bârân-ı Perverdgâr’ı mücib idüğini bilüp, «عند ذکر»⁴ *تَنَزَّلُ الرَّحْمَةُ* mazmûn-ı hikmet-meşhûnı mücibince envâr-ı takvâ ile kulûb-ı latîfeleri müstenîr olan enbiyâ-yı aşfiyâ-yı i‘câz-nazîr ve evliyâ-yı etkiyâ-yı kerâmet-semîr ve şulehâ-yı üdebâ-yı diyânet-mesîr ve hukemâ-yı ‘uzemâ-yı nebâhat-eşîr ve ‘ulemâ-yı fuзалâ-yı şerî‘at-maşîr ve şu‘arâ-yı bülegâ-yı ma‘ârif-habîr zıkrı ile âşâr-ı şerîfelerini dil-pezir itdiler. Ve selâtin-i mâlik-rikâb ve havâkin-i ‘âlî-cenâb ki *لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ*⁵ naşş-ı kerim-i müste‘âbına mâ-şadaqlardur, gâzavât-ı zaferiyyât⁶ ve fütûhât-ı pür-füyûzât-ı nuşret-iktisâbların ‘ibârât-ı hasene ile tenmîk u ta‘bîr itdiler.

(gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı (Necm Sûresi, 53/17).’ ve ‘O, nefis arzusuyla konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir (Necm Sûresi, 53/3-4).’ dediğin nebidir. Bunlar da Hz. Peygamber’in yakın ailesinin ve ashabının ileri gelenlerinin meclislerinde söylediği gibidir.

Nazm

[Allah’ım], senin yüce sözünü sürekli kılmak

Ve [Hz. Muhammed’in] en layık olan şanına özen göstermek için...

Ve [ayrıca] salât; ‘Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana (ilahınızın yalnızca bir tek ilah olduğu) vahyediliyor (Fussilet Sûresi, 41/6).’ diyen [Hz. Peygamber’in] doğru yola ve hidayete ulaşan ve geçerli kanunların sermayesini elde eden âli ve ashâbı üzerine olsun. Ki onlar ilerlemek, yüce mertebelere yükselmek ve temeyyüz etmek için manevi temizlik eserlerinin nurları oldular.

Müellife Aittir

Senin zâtının özü sıfatlarınla âşikârdır

Her zaman bizden sana salât olsun

Sabah meltemi estiği müddetçe

Senin âlin ve ashâbına selam olsun”

1 “O temennilerin en şerefli ve gayelerin en latifidir.”

2 ü: - E

3 halefi: hâ’ifi N1

4 Hadis-i Şerîf, “Sâlihlerin anılması sırasında (ilâhî) rahmet iner.” (Aclûnî, *Kesfu’l-hafâ*, 2/70-1772.)

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/111, “Andolsun ki onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.”

6 zaferiyyât: zafer-yâb N1

li-Mü'ellifihi

Eyleyüp zıkr-i cemîlin selefün
Kıldılar rûh-ı revânın ihyâ

‘İsevî nuṭṭ u ḥayât âbından
Mürdeler oldu ser-â-pâ ihyâ

Zîrâ ki «اذكروا موتاكم بالخير»¹ ḥadîs-i şerîfindeki delâlet zümre-i ahvâ fırqa-i mevtâyı ḥayr ile zıkr eylemek;² ya’nî her yâd olınduklarınca³ du‘â vü şenâları semtine gitmektedir. Veyâḥûd anların ḥayr-du‘âlarına bâ‘iş olan aḥbâr u âşârlarını silk-i nazm u inşâyla cevâhir-i zevâhir gibi muntazam eylemektedir.

Şi‘r⁴

إذا ما طالع التاريخ شخص رأى الدنيا وأبصر كل جيل
ويكفى ناظر التاريخ انسا مشاهدة الصحابة والرسول⁵

Bu taḥdîrce sümuṭ-ı ḥadîs-i şerîfde münḥarîṭ olan le‘âlinüñ me‘âlî şarâhaten işâret-i tevârîḥ-i ehâlî ve delâlet-i hidâyet-i esmâr u aḥbâr-ı e‘âlî idüğü muḥarrerdür. Ol cihetden ki lafz-ı zıkrün du‘âya delâletinden tevârîḥ yüzinden şenâya delâleti enseb ü aḫherdür.

li-Münşi’ihi

Nâmını zinde idenler ölmez
Bî-beḳâ dünyede fânî olmaz

Er ölür adı ḳalır pâdişehüm [2b E]
İyü⁶ nâm issi zevâlin bulmaz

1 Hadîs-i Şerîf, “Ölülerinizi hayırla yâd edin.” (Tirmizî, *Cenâiz*, 34.)

2 eylemek: eylemekdür E

3 olınduklarınca: olındıkça E

4 Şi‘r: Li-mü’ellifihi N1

5 “Tarih bir kişiyi ortaya çıkardığında [onun yararını] tüm dünya ve asır görür. Mahabbet tarihini görmek isteyen kişiye Hz. Peygamber ve sahabenin [yaşantısını] müşahede etmesi yeterlidir.”

6 İyü: İyi E

Şanki cennet gülüdür zıkr-i cemil
Rûzgâr-ıla şararmaz şolmaz

Bundan mâ‘adâ nev‘-i insânuñ cins-i hayvândan imtiyâzı meziyyet-i nuṭṭ ile olduğı gibi zümre-i ‘ulemâ ve aşhâb-ı nühâdan olan fırka-i insân-ı kâmilüñ dahı benî nev‘inden farkı cevâhir-i kelimât ve nevâdir-i hikâyât iledür ki ḥadd-i zâtında ma‘nîdâr ve ser-rişte-i nazm u belâgatde [2b N1] nebâhat u feşâhat ile nümüdâr olan güftâr şafaḥât-ı evrâḳ-ı sîmine imdâd-ı midâd-ı ‘anber-i sevâd ile resm olunması fazl u ma‘rifet-i sikke-i celiletü’ş-şakke seng-i nuḳûd-ı rā’icetü’l-vücûdda menḳûş u kende ve ḥavâtır-ı sengin-i ḡufelâda ve me‘âşir-i denânîr-i ḳulûb-ı ‘uḳalâda ânen-fe-ânen mersûm u eşer-kerde bulunması lâzım¹ idüğü muḳarrerdür. Hattâ bu ma‘nâya işâret da‘imâ ḳaşd olunup lâzımu’l-ḥıfz olan ḡarâ’ib-i aḥbâr ba‘zı mu‘ârif-i ma‘ârif-şî‘âr aḥbâr-ı siḥr-âşârından târiḥle mu‘teber ve nazmen ü neşren maḳbûl ve ri‘âyet-i şinâ‘at-i ḥassâsesi ḡayr-ı medḥûl olan tevâriḥ-i manzûme gibi ruḥâm-ı sepîd-i sîm-endâm ve mânend-i nuḳre-i ḥâm olan mermerler şafḥalarında kende vü muḥarrerdür.

li-Münşi’ihi

کسی کان کنده ها بیند بداند   غرض نقشیست کز ما باز ماند
مرا رسمیت نیرنگ فناي   که هستی را نمی بینم بقای
بسا خواندیم ما این گونه ابیات   زمسومات سنگین مزارات²

Fî nefsi’l-emr güzergâh-ı dünyânuñ neticesi ki ma‘rifet-i Bâr-i Hudâ ve ‘azîmet-i dâr-ı ‘uḳbâdur, ol ma‘rifete delîl ve ol sefer ü ‘azîmete zâd-ı³ sebîl envâr-ı şevâḡıl-ı⁴ İslâm ve âşâr-ı meşâḡıl-ı⁵ imân ile nümâyân olan a‘lâm ol-dukdan mâ‘adâ a‘mâl-i şâliḥa ki benî Âdem’e hem-râh olur, ser-menzil-i

1 lâzım: - N1

2 “Bir kişi altın toptarından bir hazine de bulsa bilsin ki önemli olan bizden geriye kalan izlerdir. Yokluk silüeti bizim resmimizdir. Varlığa sonsuzluğun olduğunu düşünmüyorum. Mezar taşlarına kazınan yazılardan bu manada beyitleri yeterince okudum.”

3 zâd-ı: zâd u E

4 şevâḡıl-ı: - E

5 meşâḡıl-ı: şevâḡıl-ı E

dünyâda cā-nişin [2b MV] olacaq hālîfesi zîkr bi'l-hayr idügi nuşûş-ı kâtı'a ile taḥaḫḫuḫ¹ bulur.²

Şi'r

فابقى لك الذكر الجميل تدوم به فما لسوى الذكر الجميل بقاء³

Zîrā hemānā ki hümā-yı cān 'ālem-i lāhūta toğrı ṭayerān ider,⁴ a'māl-i şalāḥ-iştimāl mānend-i per ü bāl yemîn ü şimālinden ayrulmayup bilesince gider.⁵ Seyyi'atı ise⁶ cesed-i süflisindeki nefis-i pejmürdesine pāy-bend olup alçaḫda qalur. Sā'ir muḥallefāt u mā-melek ise vereşe-i müte'aṭṭışin-i āb-ı ḥayāt gibi ḫapışup alurlar.⁷

li-Mü'ellifihi

Pervāzgāhın özledi gitdi⁸ hümā-yı rûḥ
Zîrā ki fi'l-ḫaḫîḫa budur muḫtezā-yı rûḥ

Ayrulmadı yanından anuñ hemçü per ü bāl
Şālîḫ 'ameller itdi ser-āğāz-ı irtihāl [3a E]

Ten ḫaldı gür içi gibi ḫulmet-serāyda
Pür mür u mār meclis-i tārîk-cāyda

Dāmânına şarıldı anuñ cümle seyiy'at
Ya'nî ki senden oldı bu deñlü muḫarremāt

Vārişler ise mā-melekün gâret itmede
Mecmü'-ı naḫdüñi ṭağıdup ḫısmet⁹ itmede

1 taḥaḫḫuḫ: taḫḫîḫ N1

2 bulur: bulmuşdur E

3 "Senden geriye sonsuza kadar kalacak olan güzel bir şekilde hatırlanmandır. Güzel bir şekilde hatırlanmak dışında bâkî olan yoktur."

4 ider: ide E

5 gider: gide E

6 ise: - E

7 ḫapışup alurlar: ḫapışur alur E, N1

8 gitdi: - MV

9 ḫısmet: gâret E

Arduñca ƙalacaƙ senüñ ey merd-i ƙâr-dân
Zıkr-i cemil ü hayr-du‘â naƙdidür hemân

Vârişler aña el ƙaramaz ber-ƙarârdur
Her biri ol şereften evet behredârdur

Bildük ki oldu hâşıl-ı ‘ömrüñ huceste-kâm
Her nesne gitdi zıkr-i cemil oldu ber-devâm

Taḥşil-i nâm-ı nıke niçün sa‘yüñ¹ olmaya
Evrâƙ-ı şafḥa vaşf-ı cemilünle ṭolmaya

Bâķi degül çü devlet-i dünyâda yoƙ beķâ
Sa‘y it ki nâmuñ olmaya varuñ² gibi hebâ [3a N1]

Hıç şübhe çekme bunda emîrüm bu vâzıḥa
Ḥayr ile añıl oƙuna arduñca Fâtiḥa

**Sebeb-i Te‘lif-i Kitâb ve Bâ‘ış-i Taşnîf-i Müsteṭâb Zıkrindedür ki
İlhâm-ı ilâhiyye³ Müte‘allıƙ Olan Mevâhib-i Nâ-mütenâhi Kâşânesine
Feth-i Bâb ve Müte‘aṭṭışın-i Zülâl-i ‘İrfân ve Dil-teşnegân-ı Bevâdi-i
Fehm ü İz‘ân Ser-geştelerine Mâ-şadaƙ-ı Reşḥ-i Elbâb İdügi
Ma‘lûm-ı Ma‘ârif-cenâbdur**

Bir rûz-ı pîrûz-ı nâdir ve şubḥ-ı nûr-efrûz-ı sa‘âdet-müzâhir ki faşlen
âḥirü’r-rebî‘ idügi zâhir ve âşâr-ı kânûn-ı evvel inṭifâ-yı âteşgâh-ı semâviyye
ile⁴ bâhir olup eyyâm-ı şühür-i ‘Arabiyye’den feride-i ‘ıƙd-ı cevâhir-i ḥisâb-ı
ḥassâb ile çârdehüm-i Rebî‘u’l-âḥir idi. Fe-lâ-cerem mefhûm-ı taḥrîk-i
ḥâme-i belâğat-me‘âşir büstân-ı taḥayyülât-ı ḥâṭırda bu mazmûn-ı maṭbû‘
ile mütebâdir idi.

1 sa‘yüñ: sa‘y MV

2 varuñ: derrâk E

3 ilâhiyye: ilâhiye MV

4 müzâhir//ile: - N1

Nazm¹

جایی که سرو بوستان با قدّ چوپین می چمد
ما نیز در رقص آوریم این سرو خوش رفتار را²

Huṣūṣā bā'is-i³ cem'iyet-i Müslimānān ve kār-sāz-ı mağfıret-i Yezdān ve münevvir-i ḫulūb-ı ehl-i imān olan rūz-ı Cum'a idi ki mü'ezzinān-ı ḫōṣ-elḥān evvelā menārelere çıḳup yağmā-yı na'mā-yı raḥmet-i Kirdgār'a eş-ṣalāt-gūyān idi.

Nazm⁴

خوان طاعت کشیده در هر جا   شده عالم پر از صدای صلا
پر⁵ ندای حقست هر نادای   نه همین نادای بلکه هر وادی
گوش باید که این صدا شنود   یعنی صیت در او را شنود⁶

Ṣāniyen ḫuffāz-ı ḫōṣ-ḫ'ānān⁷ ḫavālī-i maḥāfilde tilāvet-i *Kur'ān* ve 'aṣir-ḫ'ānlar ise maḳāmāt-ı [3b E] Iṣfahān u 'Irāq⁸ u Ḥicāz'da ḡarīb nevālar ile izḫār-ı zemzeme-i 'aṣīrān;

li-Mü'ellifihi⁹

Gösterdiler ol perdede her güne maḳāmāt
Tā ehl-i hevā eyleyeler meyl-i 'ibādāt

Gülbün gibi gül-rūlara cāy oldu maḥāfil
Her mescidi gül cāmi'i gösterdi 'anādil

1 Nazm: - MV

2 "Öyle bir yer ki orada gül bahçesinin selvisi ince boylu sevgili ile sıçrayıp raks ediyor. Ben de o güzel yürüyürlü, selvi boylu güzeli rakstan çıkartıyorum."

3 bā'is-i: - E

4 Nazm: Li-mü'ellifihi E

5 پر: MV, N1

6 "İbadet sofrası her yere serilmiştir. Âlem, salâ sesleriyle dolmuştur. Bütün meclisler hakkın nidasıyla doludur. Sadece meclisler değil, belki de her vadi doludur. Kulak bu sadâyı işitmeli. Yani bu sesin hakkın hakkında olduğunu işitmeli."

7 ḫōṣ-ḫ'ānān: ḫōṣ-elḥān E

8 Iṣfahān u 'Irāq: 'Irāq u Iṣfahān E

9 Li-mü'ellifihi: Li-münṣi'ihi E

Huṭabā-yı üdebā ḥod şāḥsār-ı menābirde ‘andelibān-ı ḥōş-şadālar ve ḥamd u şalāt u mevā‘iz ü şalavāt ile dil-keş edālar idüp cemā‘at-ı ḥāzırān ve enşitū¹ naşşına teşebbüs-künān ve esme‘ū² [3a MV] fermānına itā‘atgerān olup birbirlerine dirdi:

li-Münşi’ihi³

چه جای حدیث است خاموش باش   دهن را ببند و همه گوش باش⁴

Ol hālde bülbül-i dil ol gülistānuñ bir gūşesinde ḥāmūş ve ‘andelib-i bāğ-ı bihişt olan ḥaṭīb-i lebībün şadā-yı cān-baḥşını gūş itmedin medhūş olup ṭurur iken nāgehān ol meclis-i ḳudsi encūmen-i üns taşavvur eyledi. Ve sākīsī destinden bir ḳadeḥ nūş idüp şevḳ-ı bī-zevḳle terennüm-künān ve rūḥ-ı ser-mestini medhūşlḳ ‘ālemine şevḳle zemzeme-cūyān olup ol gülistānuñ nazm-ı ebyātından bu gūne bir⁵ laṭīf rubā‘ī söyledi:

li-Münşi’ihi

آنست عنادلا کسیر البالی   ییکین علی الغصون سوء الحالی
گفتم ییکی هزار⁶ همچون نالی   من سوختم از درد تو خوش می نالی⁷

Ba‘d-ez-ān ki dil bülbülündeki sekr ü keyfiyyet gitdi; [3b N1] Vā‘iz-i rūḥ-ı revān, ḥāfız-ı pūr-fütūḥ-ı cārī-zebān ve Cāḥız-ı pūr-mevā‘iz-i Tāzī-beyān gibi pend ü naşihate başladı. Ya‘nī ki⁸ minber-i bedendeki merākī-i⁹ zühd ü vera‘ u taḳvā pāyelerine ‘urūc ḳaşd idüp Cum‘a‘dan murād cem‘iyyet¹⁰ ve ḥuṭbeden maḳşūd şükr ü sipās u maḥmidet idüğün mücmelen şerḥ eyledi.

1 “Ve susun.” | Bu ibare A’raf Sûresi, 204. âyetten iktibas edilmiştir.

2 “Ve dinleyin.” | Bu ibare Tegâbun Sûresi, 16. âyetten iktibas edilmiştir.

3 Li-münşi’ihi: Beyt N1

4 “Sözün yeri değil, sus. Ağzını kapat ve dinle.”

5 bir: - E

6 هزار: N1, MV

7 “Bir ağaç dalının üzerinde, kötü hallerinden dolayı tasalı, ağlayan bülbüller gördüm. Bunlardan cılız olan bir [bülbüle], ‘Niçin inlersin?’ dedim. ‘Senin derdin için kendi kendime inlerim’ [diye cevap verdi].”

8 bi: - E

9 merākī-i: merāmı E

10 cem‘iyyet: cem‘iyyet-i dildür E

li-Münşi'îhi

Erbâb-ı dilûn Cum'ası cem'iyet-i dildür
Ol Cum'adaki huṭbe daḥi ṭā'at-i dildür

Ammâ ki 'azîzüm ser-i kürsîdeki vâ'iz
Esrâr-ı Hudâ kâşifi germiyyet-i dildür

Sultân-ı ḥaḳîḳatdûr olan huṭbede memdûḥ
Hengâm-ı senâ vaḳt-i refâhiyyet-i dildür

'Âḳıbet ḥâme-i lebîb, 'allâme-i siyeh-'imâme-i edîb ve taḥrîr ü şarîr-i pür-te'sîr ile bir faşîḥu'l-lisân ḥaṭîb olup minber-i tibyân¹ üzere âgâz-ı beyân itmesini ve sultân-ı 'aḳluñ huṭbe-i refi'atü'r-rütbesini² edâdan soñra gülzâr-ı 'âlemden güzêrân olan³ gülleri ve anlaruñ hevâsı ile ḥâṭır-perîşân olup şüretâ zevâl ü fenâ bulan bülbülleri suḥan [4a E] semtinden beyâza getürmesini mirâren sipâriş itdi.

Nazm

درین باغ رنگین چو بر تذرو نه گل بر چمن ماند خواهد نه سرو⁴

Egerçi⁵ ﴿يَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي﴾ feḥvâsına mazḥar idim ve amma ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾⁶ mazmûn-ı meknûnını fîkr itdükçe enbiyâ vü evliyâ zîkrini müştemil olan müsevvedât-ı evrâḳ-ı nâme-i a'mâlümün⁷ beyâz olmasına ve kitâb-ı seyyi'âtümün imdâd-ı midâd ile muẓmaḥîl olup fenâ bulmasına sebebdür, diyü söyledüm. Ma'a ḥâzâ beyne'l-fuṣaḥâ «فتح الرسالة بعد الحميد»⁸ meşel-i meşhûrî zâhir ü hüveydâdur. Huṣûṣâ ki «وختمت بإبن العميد»⁹ tekmilesi zümre-i büleḡānuñ ezḥânı kitâbelerinde serv gibi engüşt-nümâdür. Lâkin mâ-beyni taṭbîḳ ü tevcih «كلّ اناء يترشح

1 tibyân: benân N1

2 refi'atü'r-rütbesini: refi'u'r-rütbesini E

3 güzêrân olan: güzâr iden E

4 "Bu sülün gibi rengarenk bahçede çimenliğin üzerinde ne gül kalacak ne de selvi..."

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Şuarâ Sûresi, 26/13, "Göğsüm daralır. Akıcı konuşmam."

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Âli İmrân Sûresi, 03/106, "O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır."

7 a'mâlümün: a'mâlûn MV, N1

8 "Kitabı Abdülhamid ile açtım."

9 "[Kitabı] İbnü'l-'amid ile kapattım."

¹ بما فيه ويتوضح بما ينافيه»¹ kelâmı ile mümkün idügi kemâ-yenbağî vech-i vecîhdür. Hattâ bu müṭâla‘adaki diğķkat ve semt-i taḥrîrindeki nezâket ve fihi mâ-fih işâretine güyâ ki² teşbîhdür.

li-Münşi’ihi

Nür-ı rüşen gibi ‘Âlî bu ḥayâl-i bârîk
Ḥâne-i vehmini eyler cühelânun târîk

Ya’nî anlarda bu ḥōş nükte nümâyân olmaz
Ġâr-ı enbüh içi ḥürşid şu‘â’ın bulmaz

El-kıṣṣa ol rûz-ı pîrûzdaki Cum‘a namâzını ki kıldum, kendümde cem‘iyyet-i ḥâtır bulamayup ṣaḥv u³ dehşetle qarârgâhuma geldüm.⁴ Cenâb-ı Rabbü’l-erbâb’a tevekkül ve Ḥazret-i Peyğâmbere’ün *ṣallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemün ezyâl-i da‘imü’l-efzâline teşebbüs ü⁵ tevessül idüp hemân-dem tenmîķ u taḥrîre mübâşeret ve taḥķķîķ u taṣṭîre mübâderet eyledüm.*

Fe-lâ-cerem bu heves-i deh-sâle ki şeb [3b MV] ü rûz cihetinden yigirmi yıldan berü murâdum ve her sâ‘at u her ân muķtezâ-yı fu‘âdum idi, bir eṣer-i ḥâş bi-emri’l⁶-ihlâş olmaķ ümmîdine ibtidâ idüp ihtitâmına mücidd oldum. Ya’nî ḥazân u bahâr ve leyl⁷ ü nehâr şarf-ı⁸ maķdûr itmegi her cihetle süveydâ-yı dilümde⁹ hüveydâ buldum.

Naẓm

این طرفه رقم که نقد آمال منست   منشور سعادت مه و سال منست
بر دیده سوادش ار کنم نقش سزاست   زیرا که شرف نامه اقبال منست¹⁰

1 “Her kap, içindekini sızdırır ve her şey zıttı sayesinde açıklık kazanır.”

2 ki: vü E

3 ṣaḥv u: ṣaḥûr-ı MV

4 kendümde//geldüm: - N1

5 teşebbüs ü: - E

6 bi-emri’l: bâhirü’l N1

7 leyl: leyâlî MV, N1

8 şarf-ı: şarf u MV

9 süveydâ-yı dilümde: süveydâmda MV, N1

10 “Bu güzel yazılar emellerimin sermayesidir. Aylık ve yıllık mutluluğumun fermanıdır. Gözümün üzerine onun siyahlığını nakşetsem yeridir. Çünkü o, benim ikbalimin şerefname’sidir.”

El-ḥaḳ bu gûne bir muşannef-i kâmil [4a N1] ve zuḥr-ı âḫiret-i 'âḳıl ve muşannifüñ zıkr-i cemîlini şâmil ve nâsuñ ḥayr-du'âlarını müşt Emil bir tuḥfe-i ġarîb ve nüṣṣa-i dil-fırîb olur ki ḥuṭûṭı ḥuṭṭa-i sevâd-ı ma'ârifüñ be-nefşezârı ve suṭûrı ḳalemrev-i ıḳlîm-i leṭâ'ifüñ tefâriḳ-ı yâdgârı olup mü'ellifini ḥaṣre dek ḥayr ile aındurur. Mûcid-i muḥterâ'ını rüstâḫîze dek dillerde dâsitân ḳılır. Binâ'en-'alâ-zâlik [4b E] zebân-ı ḳalemle dehân-ı devâtdan mervî ve sevâd-ı tecrîbe ile beyâz-ı evrâḳ-ı ḥâṭıradan bu gûne maзмûnlar mer'î oldu. Ya'nî ki bu maḳûle maḳâle-i behiyyeler şûret¹ buldı.

li-Mü'ellifihî

Ey püser ölmez oğuldur iyü ad
Zâde-i ṭab'ıñ anuñla hem-zâd

Bıkr-i fıkr anlar ile hem-şîre
Dâyedür ḥâṭıra-i ṭurfe-nihâd

Ġalibâ maḥbere büstânında
Şîr-i nâ-puḥte-mişâl oldu midâd

Ben ebü'l-fazl devât ümm-i kemâl
Ḥâme bir âlet-i ferḥunde-nijâd

'Âlem-i 'ılme nüfûs oldu nuḳûş
Yazılar² safḥa suṭûrında sevâd

Dizilüp cünd-i ma'ânî şaf şaf
Düzer alayını sulṭân-ı fu'âd

Tîġ-i ilhâm-ıla fetḥ olmadadır
Ḳal'alar gibi füyûzât-ı mevâd

Didügüñ 'âleme nisbet ammâ
Şey' degüldür felek-i bî-bünyâd

1 şûret: şûret-i zuḥûr N1

2 Yazılar: Yazdılar E

Mürdeler var ki bir âh itmekle
Mülk-i dünyâyı kırlar ber-bâd

Bir ‘imâret ne kadar muhkem ola
Çâr dîvâr olıcağ çâr ezdâd

Çopsa bîn kerre kıyâmet meselâ¹
İrmeye ‘âlem-i ‘irfâna fesâd

Nâm-ı nîk ölmez oğuldur ‘Âlî²
Hızr-ı vâkı ol k’ideler aduñı yâd³

Gerçi ‘ömrün ğam-ıla geçmişdür
Eyledün rûhuñı âhîr hele şâd

Böyle te’lif iden âdem olmaz⁴
Añılur adı ilâ yevmi’l-mî’âd

Sipâs-ı bî-kerân ki ⁵ ﴿حَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾ sınıfında dâhil oldum.
Ve sitâyiş-i bî-pâyân ki ⁶ ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ fehvâ-yı ğarrâsına
zebân u dehânumı mâ-şadağ buldum.

Naẓm

فحمداً له ثم حمداً له   على ما كسانا رداء الكمال
وشكراً له ثم شكراً له   على ما هدانا شكر النوال⁷

Niçe meh ü sâl, bi’l-ğudüvvi ve’l-âşâl muḳteẓayât-ı nefsanîyye ile mü-
şevveşü’l-hâl ve vesâvis-i şeytânîyye ile muḥtellü’l-aḥvâl olup mezra‘a-i

1 meşelâ: ammâ E

2 Bu mısra E nüshasında yoktur.

3 yâd: şâd yâd N1

4 âdem olmaz: olmaz ey dil E

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/03-04, “İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.”

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/71, “O halde, Rabb’inizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

7 “Bize uygunluk elbisesi giydirdiği için ona sonsuz hamd olsun. Bize nimetlere şükretmeyi gösterdiği için ona sonsuz şükürler olsun.”

dünyâdan hâşıl ve büstân-ı ümmîd ü recâdan bir behreye vâsıl olmak kaçd
itdükçe her kim bahtımı güy gibi çevgân-ı kazâ ile gâltân ve emrâz-ı cürm
ü günâh ile eyvâ gibi beñzüm şarardukça tâlî'um takvîminde “ferâgatun bih”
kaydını nihân u bî-nişân görüp bu nev-güfteyi vird-i zebân iderdüm. Ve bî-
ser ü sāmân ve ser-gerdân olduğum hâlde kendüme dirdüm:

li-Mü'ellifihi

مرا سريست خريدم ز چارسوی قدر   سری که هیچ ندانم بهست یا بدتر
چو طالبی که برغبت خریده خرزه ای   بدست داشت نداند بدست یا شکر¹

Ammâ hâtîme-i kâr bu güne bir eşer-i laţîfle bedîdâr olup leyâlî vü
nehâr enbiyâ-yı büzürgvâr ve evliyâ-yı kerâmet-dişâr ve mülûk-i ‘adâlet-
sülûk-i ğazâ-kirdâr ve ‘ulemâ-yı² fuzalâ ve şu‘arâ-yı fuşahâ [4b N1] ve hu-
kemâ-yı nübelâ-yı ma‘ârif-şi‘âr tevârîh-i [4a MV] hîredmendân-ı ümmete
bu ‘abd-i bî-mikdârdan bergüzâr ve ilâ sâ‘atî’l-kıyâm her biri kelâm-ı
cevâhir-nizâmumdan behredâr [5a E] olmak müyesser olduğda şarîr-i
hâmeden bu kıt‘a-i laţîfeyi işitdüm. İntizâm-ı ahvâlûme kârsâz olmağın
gönûl mecmû‘asına şebt itdüm:

li-Mü'ellifihi

Sulţân-ı mülk-i ma‘rifete hîdmet eyleyen
Kalmaz yabanda şâh-ı belâgat-nişân olur

Bir özge huţbe sikke bulur nazm u neşreden
Hüsrev gibi hîdîv-i memâlik-sitân olur

El-kışşa gördüm ki kışşadan hışşe bâ‘iş-i³ devlet-i zıkr-i cemîldür⁴ ve
dünyâ serâyına gelüp zehr-âb-ı ğuşşa ile sebab-i def‘i ğuşşa nüş-âb-ı hayât
meşâbesinde bâ‘iş-i ecr-i cezîl,⁵ anlar⁶ cem‘-i mâl ü menâle çalışduğda bu

1 “Kader çarşısından kendime bir sır aldım. Öyle bir sırdır ki o, iyi midir, kötü mü, hiç bilmiyorum. Tıpkı istekle bir karpuz alan, elini uzatırken şeker gibi mi çıkacak, yoksa kötü mü çıkacak, bilmeyen bir kişi gibi[yim].”

2 ‘ulemâ-yı: ‘ulemâ vü MV

3 bâ‘iş-i: bâ‘iş ü MV

4 cemîldür: cemîl olur E

5 cezîldür: cezîl olur E

6 anlar: eller N1

ḥakîr-i bergeşte-ḥâl taḥşîl-i naḳd-i ma‘rifet ü kemâle sa‘y itdüm. Gayrılar imtidâd-ı ‘unvân ve izdiyâd-ı câh u celâle ḳaşd itdükçe bu efḳar-ı ḥâlişu’l-bâl¹ naẓm u neşr ile te‘lifât u âşâr tārîḳına gıtdüm.

Tārîḳ-i hicrî ki tamâm-ı elfe peyveste ve bünyân-ı ‘ömr-i ‘azîz ve çâr-erkân-ı ‘anâşır-ı temyîz elli iki sâlle şikeste ve za‘f-ı ḳuvâ ve za‘f-ı renc ü ‘anâ ḳadd-i ḥam-geşte ile herem² ḥarem-serâsına kemer-beste oldu. Bu heves-i deh-sâle ve hevâ-yı cem‘-i kütüb ü risâle şafḥa-i süveydâda bu gûne sevâdla irtisâm buldı ki rûy-i zemînde zâhir ve kemîn-dih-i şîrâze-i ḥikmetle cild-i fazl ü belâgate ḳarîn olan mücelledâtı ser-â-pâ tecessüs ü tettebbu‘-ı ḳalem ve elsine-i çârdaki manẓûm u menşûr tevâriḥ kitâblarını görüp ve her biri cevâhîrle memlû bir baḥr-i ‘amîḳ iken ḡavvâş gibi ḡavırına irüp ve netâ‘ic ü me‘âl-i dürrer ü le‘âlisini aşdâf-ı maḥbere vü devârdan dest-i himmetle derüp bir kitâb-ı müsteṭâb te‘lif idem ki ebkâr-ı efkârla zâde-i ṭab‘-ı gevher-bâr olup kütüb-i tevâriḥüñ cümlesini şâmil olduḡı cihetden mâ-şadaḳ-ı ümmü’l-kitâb ve muşaddaḳ-ı ebü’l-ma‘ârif-i zevî’l-elbâb ola. Ve ḳalem-i cârî-zebân u cerî’ü’l-lisân sâ‘ir mü‘ellifin-i berâ‘at-nişân-ı yerâ‘at-beyâna «فَاتُوا بكتاب من مثله إن كنتم صادقين»³ naşş-ı kerîmi ile meziyyetini i‘lân ḳıla.

Naẓm

كس نگفته است این سخن بجهان   ور کسی گفت گو بیار و بخوان
بهر جاهل چه این چه بانك ستور   گرگ و یوسف یکی بود بر کور⁴

Ammâ şafahât-ı ezhân ve levḥât-ı fehîm ü iz‘ândaki üslûb-ı nâ-meslûbını gördüklerince ḥired-i ḥurde-dân ve ‘aḳl-i feyzî-naḳl-i mahâret-beyân ve ṭab‘-ı nûrânî-lem‘-i nebâhat-nişâna⁵ «وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»³ naẓm-ı laṭîfindeki cevâhîr-i zevâhîrle taḥşîn ü pesend itmesi bu maẓmûn gibi dürr-i meknûn-ı belâgat-nümûn ile taḥaḳḳuḳ bula.

1 ḥâlişu’l-bâl: ḥâlişu’l-âmâl E, N1

2 herem: her dem E

3 “Eğer doğru söyleyenler iseniz bu kitabın bir örneğini getirin.” | Bu ifade Bakara Sûresi 23. âyetten iktibas edilmiştir. Âyetin aslı şu şekildedir: «وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»

4 “Bu sözü dünyada kimse dememiştir. Eğer bunu diyen olursa onu getirip ondan ders al. Cahilin hissesi ha bundan ha davar sesinden olur. Kör için Yûsuf ile onu yiyen kurt birdir.”

5 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Mâide Sûresi, 05/20, “... toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti.”

Nazm [5b E]

تاكلك بنان بر ورق ژنگاری   چون غنچه میان بسته بخدمتکاری
منشیء زمان صفحه بر هفت اقلیم   نوشت صحیفه بدین پرکاری¹

Ve bi'l-cümle hey'et-i devât ve qalem-i hayret-nümûn emvâc-ı deryâ gibi kümûn² [5a N1] olan suṭûr-ı fikret-füzûna maḳrûn olduḳça³ ﴿ناشـن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾³ naşş-ı laṭîfnde faşş-ı maẓmûn-ı hâtime-i taḥsîn-i hâteminde la'l ü yâḳûtvâr ḥüsn-i edâ vü güftâr yüzinden bu sipîhr-i firûze-gûn u zeberced-nümûna ḡulḡuleler şalup meṭâli'î müṭâla'asından behremend olan efâzıl-ı belâgat-meşḥûn ta'rîf-i gûn-â-gûn ile ﴿إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ﴾⁴ inşâ-ı anber-bâr u erḳâm-ı 'abîr-âşârındaki fevâ'ih-i miskiyyeden behredâr olanlar kitâb-ı merḳûm ﴿لَقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾⁵ mantûḳ-ı meymûnını tezkâr ideler. Ve haṭṭ-ı 'unvân-ı hüccet⁷-teslîmlerini mu'anven ü müberhen kıllalar. Ve medâ'ih-i cemîlesinden hezârân hezâr bu maḳûle kıṭ'alar nazmını⁸ zimmetlerine vâcib bilürler.

Nazm [4b MV]

در بلاغت کتاب مسطورست   رَقّ منشور و بیت معمورست
فصحا را دلیل و برهانست   بلغا را چو مونس جانست⁹

Ammâ mevâ'iz-i berâ'atinden mâ'adâ ḥüsn-i edâ ve luṭf-i taḳrîr ile mü'eddâ olan şaded-i ḥikâyâtta muḥall-i feşâḥat olan tenâfir-i ḥurûf u ḡarâbet ve tetâbu'-ı izâfât u ta'ḳîdât-ı luḡat maḳûlesi maḳâlâtıdan ictinâb

1 "Parmak kalemi, bakır renkli yaprağın üstünde hizmet etmek için gonca gibi bağılı biçimde beklemektedir. Zamanın yazarı yedi iklim sayfalarının üzerine bu pergel ile [çizgiler] çizdi."

2 kümûn: kümût N1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Kalem Süresi, 68/01, "Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına..."

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Müzzemmil Süresi, 73/19, "Şüphesiz bunlar bir öğüttür."

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Kalem Süresi, 02/164, "...düşünen bir topluluk için..."

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Mutaffifin Süresi, 83/21, "Ona, Allah'a yakın olanlar şahit olur."

7 hüccet: hüccete E

8 nazmını: nazmı ile E

9 "Belagatte satır satır yazılmış bir kitaptır. Yazıları sayfalarda yayılmıştır. Mamur bir ev gibi düzenlidir. Fasihler için delil ve kanıttır. Belagatçiler için can dostu gibidir." | Manzumenin ilk beytinde Tûr Süresi 2-4. âyetlere telmih yapılmıştır.

olunup ¹ «أحسن الكلام ما زانه التمام وعرفه الخاص والعام» mazmûnına mütâba‘at kılını. Ya’nî ki ifâdesi ‘âm ve istifâdesi berâ-yı havâşş u ‘avâm olup herkes fehm ü iz‘ânınca ² ma‘ânisinden behremend ola. Ve her kâmil ü eḥaş ve fâzıl-ı ma‘ârif-muhtaş ba‘zı mev‘izelerde ve berâ‘at kâşında vâkı‘ olan inşâ-yı ğarrâ ve belâğat u ḥüsn-i edāya kânâ‘at idüp lezîz ü mürre, ıstılâḥât-ı rûz-merre maṭlûb idüğün bilüp ³ «من فرائد الكلام ما دار على ألسن الانام» mefhûmı sâḥa-i ṭabî‘atlerinde temekkûn bula.

li-Mü’ellifihi

Ḳoyalum şan‘atı bu ḥüsn-i edâ
Sâde-rû bir cüvâna oldu şebîh

Olsa bir çihre ḥâlden ḥâlî
Ânı olsa velîk vech-i vecîh

Saňa besdür vücdı maḥbûbuñ
Zîb ü zîver gerekmez olma sefîh

Çünkü dâmen-i evrâka teşebbüs-i bî-mer ü sâ‘id-i ḥâmeyi teşmîr ve taḥrîr-i ma‘ârif-i semer ve şâḥsâr-ı aḳlâm-ı mîvedârdan cem‘-i nev-bâvehâ-yı ma‘ânî vü semer muḳarrer oldu. ⁴ «الامثال مصايح الاقوال» çerâğını iştî‘âl ile taḥrîr-i kâş u aḥbâra iştigâl kılındı. Huşûşâ darb-ı meşel maḳûlesi [6a E] güftâr ve rûz-merre edâlara i‘tibâr olunup ⁵ «كلام العاقل كله أمثال» mantûkına imtisâl gösterüldi. Ve zamânımızda vâkı‘ olan âşârda «خذوا» ⁶ «خذوا العلم من أفواه الرجال» kavli ile ‘amel olındı. Fe-ammâ ḥilâf-ı vâkı‘ ḥikâyât ve muḥtera‘ u sâḥte ve dürûğ-ı bî-fürûğla perdâḥte rivâyât naḳlinden ⁷ «عليك بالصدق في مقالك» feḥvâsınca mütâba‘at ile külli ihtiyâṭ kılındı. Zîrâ ki ma‘lûm-i [5b N1] zevî‘l-elbâb ve mefhûm-ı ṭibâ‘-ı ḥikmet-menâbdur ki

1 “Kelamın en güzeli anlatımı tam olan ve herkes tarafından anlaşılandır.”

2 iz‘ânınca: iz‘ânına E

3 “Kelamın en seçkini insanların dilinde dolaşandır.”

4 “Örnekler sözlerin ışıklarıdır. [Sözleri aydınlatır].”

5 “Akıllı kişilerin tüm sözleri atasözü gibidir.”

6 “İlmi, ricalin ağzından öğrenin.” | Kaynaklar, Şu‘be b. Haccâc’ın “İlmi, meşhurlardan öğrenin.” şeklinde bir hadis rivayet ettiğini bildirmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi’r-rivâye*, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Medînetu’l-münevvere, C. 1, s. 161).

7 “Sözlerinde doğru ol.”

«كلام الكذاب كلمع السراب»¹ maẓmūnına mā-şadaḵ olan güftār u cevāb ile āb-ı ḥayāt-ı ma'ārif teşne-dilleri def-i ḥarāret ü kesb-i şafā kılmaz. Ve ri-vāyāt-ı aḥbārda ihtilāf ve naql-i² ḥikāyāt u esmār şihḥatinde nizā' u ḥilāf idenler³ ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ﴾³ feḥvā-yı ġarrāsına mā-şadaḵ olup⁴ ﴿لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾⁴ tekmile-i celilesinden münba'is⁵ olan cidāl-i bī-me'ālī bilmez.

Nazm⁶

من سگه زدم بقال خوب او نیز زده ولیک مقلوب
رو کش ز نحاس کی شود زر قلاب کجا و کیمیاگر⁷

Hâşıl-ı kelām bu kitāb-ı belāḡat-şi'ār netice-i nüh-felek-i devvār ve mecmū'a-i fevā'id-i çār-erkān-ı leyl ü nehār bir eṣer-i nāmdār-ı⁸ büzürgvār-dur ki melā'ik-i erā'ik-i seb'-i semavāt ḥikāyātını gūş itmege taḥassür çekerler. Ve ḥavārī vü ġilmān-ı şemāniyyet-i cennāt her cüz'indeki nikātūn ta'al-lüm ü iz'ānı ümmīdine ḥ'āce-i 'aql-i küll ḥuzūrına diz çökerler. Lā-siyyemā mevālī-i mecālis-i serāy-ı sipenc ve ehālī-i medāris-i cihāt-ı sitte olan 'uḡl-i bā-ferhenc bu derece derc olınan cevāhir-i zevāhir reşkine ikide birde⁹ göz-yaşları dökerler. Fe-ammā mücelledāt-ı erba'asına mālīk olanlar kıştār-ı taḥşil-i ma'rifetlerine ḥikem ü feẓā'il toḥmını ekerler.

li-Mü'ellifihi

Zihī kitāb-ı leṭā'if ki çār cildinde
Ferāhem oldı ḥikāyāt-ı mülk-i heft-ıḡlīm

Zihī cevāhir-i elfāz ü nazm u çār kitāb
İçinde kışşası her milletūn be-resm-i ḡadīm

1 "Yalancının sözleri serap parıltısı gibidir."

2 naql-i: naql ü MV

3 *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 02/176, "Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler..."

4 *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 02/176, "...derin bir ayrılık içindedirler."

5 münba'is: münşa'ib MV, N1

6 Nazm: li-Münş'ihi E

7 "Ben güzel bir kalıpla altın para basarım. O da güzel bir kalıpla basar, ancak onun altını sahtedir. Bakırdan yüz çevir. Bakır nasıl olur da altının yerini tutar. Kalpazan nerede, kimyager nerede!"

8 nāmdār-ı: tābdār-ı E

9 birde: bir E

Nüzül idüp şanasın Rûh-ı Kuds-i ilhâmî
Resûl-i ‘aķle bu âyâtı eyledi ta‘lîm

Tamâm-ı her dü cihân bundadur bilâ-noķşân
*Ve in eradte kemâlen ‘aleyke bi’t-tefĥîm*¹

El-ĥamdü li’llâhi bağ u râġ-ı ĥuld-i berînden rûy-i zemîne cārî olan miyâh-ı çâr-enhâr-ı țarâvet-güvâh olduġı gibi ĥâme-i dü-zebânumdan ce-reyân ve ‘uķûl-i fuĥûl ü ezhân-ı bâhirü’l-iz‘âna feyezân iden aķvâl-i selâset-nișân heft baĥrûn cevâhir-i nevâdirini müștemil olan enhâr-ı erba‘aya nü-müdâr oldu. Güyâ ki [6b E] Nîl ü Ceyĥûn u Furât u Seyĥûn vâridâtum ‘âleminüñ arzîn-i țarâvet-güzînine ittișâl buldı. Ba‘de-mâ kiștzâr-ı ‘irfânımda neșv ü nemâ ile hüveydâ ve beydâ-yı fesîĥu’l-ercâ-yı dâniș ü iz‘ânımda kemâl-i lețâfetle peydâ olan maĥșûl-i ĥikâyât u âșâr [5a MV] ve mecmû‘-ı meșmûl-i rivâyât-ı belâġat-nișâr *Künĥü’l-ahbâr* nâmı ile șöhre-i dâr u diyâr ĥılınması münâsib görüldi.

li-Münșî’ihi

Mücelledât-ı tevârîĥe ĥiç nihâyet yok
Suĥan ne ma‘den imiș cevherine² ġâyet yok

Egerçi Tûrkî vü Tâzî vü Fârisî ġüftâr
Kitâblar düzilüp dizdi dürlerin âșâr

Velî anuñ kimi muġlaķ kiminde ĥâlet yok
Kiminde Tûrkî edâ ĥubĥı var selâset yok

Ne muġlaķından olur ehl-i Rûma fetĥu’l-bâb
Ne Tûrkî dilden oķur ĥazż alur üli’l-elbâb

Fi’l-vâķi‘ fi zamâninâ vilâyet-i Rûm’da cārî olan lisân-ı bü’l-‘aceb elsine-i çârden mürekkeb bir nuțķ-ı pâk-mezhebdür ki ehl-i diller tekellüminde ġüyâ ki sâ’irinden a‘zebdür.³ Farazâ lisân-ı ‘Arabî⁴ tekellümi farz veyâ vâcib

1 “Eġer bu eseri tamamlamak istiyorsan onu anlamak sana kalmıștır.”

2 cevherine: cevâhirine E

3 a‘zebdür: a‘zeb MV

4 ‘Arabî: bî E

olsa ve zebân-ı Fârisî isti'mâli sünnet-i seniyye maḳâmında kıyâm bulsa [6a N1] beyân olınan ḫalâvetden mürekkeb lisân-ı Tûrkî telaffuzı¹ müsteḫab ve basîtinün Tûrkî fuṣḫâḫ kavlince nehyi vâcibdür. Fe-lâ-cerem bu ḫaḳîr-i pe-sendîde-raḳam ifâde-i şâmîle niyyetinde devât gibi şâbit-ḳadem oldum. Pergârvâr merkez-i maẓmûnı muḫîṭ u devvâr ve basîṭ-i şafaḫât-ı vâridâta terâķib-i kelâm-ı mürekkebe ile seyyâr olmağı münâsib gördüm.

Ḥattâ şaded-i kıṣṣada dâḫil olmayan² berâ'at-i istihlâl ve şafaḫât-ı şubḫ u şâm ve ḫazân u bahâr-ı kelimâtta ya'nî ki *Şebistân-ı Ḥayâl* maḳûlesi maḳâlâtıdan bile kümeẓ-i ḫâmeye irḫâ-yı³ 'inân itdüm. Ya'nî inşâd u inşâ ṭarîķına ṭab'umı irşâd itdükçe pîşvâ idinüp işrine gitdüm. Tâ ki evsât-ı nâsdan olan sâde-diller ol vâsiṭa ile iz'ân-ı kelâmdan maḫrûm ḳalmayalar. Ve ḳaşâş u aḫbârın ba'zı yirlerin fehîm itmemele mü'ellifine 'itâb u düšnâm ḳılmayalar. Ammâ dem oldu ki semend-i ḳalem-i tîz-kâm mânend-i eblaḳ-ı eyyâm yañulmadı. Ve ser-rîşte-i men' ü pend ü ḫayâlî ol tünd-ḫüya peyvend yirin ṭutmadı. Belki ḳuyûdını zevâl-i zâvlâneleri bile kendüye zâbṭ itmedi. Ḥattâ 'arṣa-i ḫayâlât gibi deşt-i heyhât ki cilve-i cibilliyyesine maḫşûş bir cilvegâḫ-ı bî-ğâyât idi. Gâḫ oldu ki şebistân-ı ḫayâlâtla sevâd-ı [7a E] midâd-ı zâlâmındaki vâdilerün şeb-dîzi oldu. Maḫal düşdi ki behremânı teşbîḫât-ı renginle ol meẓâdîn içinde ceẓş-nümün olan sürḫ-âb ü⁴ gül-gün gibi göründi.

li-Münşi'îhi

Dem oldu gözyaşının ḳanına boyandı ḳalem
Ḳızardı ṭurdu önümde mişâl-i şâḫ-ı baḳam⁵

Gün oldu baḫt-ı siyeh ḳıldı rûzumı muzlim
Anuñla beñzedi şeb-dîze⁶ kilik-i tîre-raḳam

Vaḳta ki ilhâm-ı Rabbânî ol maḳûle bedî' u rengin taḫayyülâta bânî⁷ oldu, ḫakk u izâlesi şâhid-i nâzenîn-i maẓmûna rûmḫ-ı ḳalem⁸ itâlesi gibi

1 telaffuzı: isti'mâli telaffuzı N1

2 olmayan: olmayan kelimâtta ya'nî N1

3 irḫâ-yı: ircâ'-ı MV

4 sürḫ-âb ü: sürḫât MV

5 Aslı "baḳḳam" olan bu kelime vezin gereği "baḳam" şeklinde metne alındı.

6 şeb-dîze: - E

7 bânî: bâķî E

8 ḳalem: ḳalem izâlesi E

mürüvvet ‘add olunmaduğdan¹ mā‘adā Hazret-i Bārī’nün virdüğü nevāl ü in‘âmı red ve ebvâb-ı füyûzât-ı lâ-yezâlî dest-i ictinâbla sed münâsib-i ‘ilm-i sermed görülmeyüp ceste ceste ba‘zı maḥal fuḥûl-i ricâl olan aşḥâb-ı² kemâl zümresine maḥşûş nevāl ‘add olındı. Ammâ fakr u fâka-i cehl ile perişân-ḥâl olan cühhâl ol ni‘met-i mütenevvi‘adan lâ-yezâl bî-naşib ü kesîrî‘l-bâl ve nâşitâ-yı keşîrî‘l-infi‘âl olması münâsib görüldü.

Tahkîk-ı Daḥîk ve Tedkîk-ı Enîk: ‘Ulemâ-yı mütebahḥirîne ma‘lûm ve kitâb-ı *Muhammediyye* mü‘ellifi Yazıcı-zâde Mevlânâ Şeyḥ Meḥem-med’ün âsârından *Fûşûş Şerḥi*’nde mersûmdur ki mezbûr kûṭb-ı eşher ‘âlem-i rû’yâda ḡavṣ-ı azher Şeyḥ Muḥyi’d-dîn-i Ekber *ḡaddesa’llâhu sırrahu’t-azher* ḥazretlerine ḥitâb ve “Kitâb-ı *Fûşûş* çaḡ böyle metîn ü maḥşûş ve maḥfiyyü’l-feḥâvî vü mestûrî‘n-nüşûş yazılmaḡa bâ‘iş ne idi?” diyü isticvâb itdükde ḥazret-i şeyḥ buyurmuşlar ki “Ben bu ḥuşûşa me‘mûrum, ya’nî ki iḡlâḡ-ı ebvâb-ı *Fûşûş*’da ma‘zûrum ki Hazret-i Bārī *celle şānuhu ‘ani’t-tevārî* bu ‘abd-i za‘îfne temlik itdüğü meleke-i ‘ilmiyyenün izḥârını irâde kıldı. Tâ ki bu ke-limât-ı mermûzâtı idrâk eyleyenler [6b N1] kendülere ve baña mevhûb olan ‘atâyâ-yı ilâhiyye’nün ḥaḡîḡatını bileler. Ve sırrını bilmeyenler «طلب العلم»³ *ḥadîs-i şerîfi* maẓmûnına me‘mûrlar iken imtişâlî⁴ fermân ve taḥşîl-i kemâlât u iz‘ân itmeyüp⁵ tih-i cehâlet giriftârlarından idüklerini anılayalar.”

Bedihe

Bunda çok ḥikmet ü çok sırr-ı İlâhî vardur
Bir mu‘ammâ gibidür anılayan anlar anı

Kâmilün ‘ilmini câhil nice idrâk eyler
Kendi ḡadrince olur her kişinün iz‘ânı [5b MV]

İmdi bu kışşadan ḥisse ‘arûs-ı ḡacle-i nâz ve me’nûs-ı⁶ dâmâd-ı keşf-i râz olan bîkr-i fîkr-i ‘amîḡdan ref‘-i minâşşa bu vechledür ki Hazret-i Bārī

1 olunmadıḡdan: olunmaḡdan E

2 aşḥâb-ı: ehl-i E

3 Hadîs-i Şerîf, “İlim öğrenmek kadın-erkek her müslümana farzdır.” (İbn Mâce, Mukaddime, 17.)

4 imtişâlî: imtişâl-i E

5 itmeyüp: eyleyüp E

6 me’nûs: me’yûs MV, E

Hudâ *celle şânuhu ve 'alâ* kullarına ihsân u 'atâ [7b E] eylediği 'ilm ü ma'rifet ü zekâ vü nazm-ı kelimât u hüsn-i edâ semtini terk itmek¹ ve mücerred herkes mişkât-ı envâr-ı âsârumdan aḥz u ḳabz² itsün, diyü kelâm-ı laṭîfî peyâm-ı keşîfe tebdîl eylemek fi'l-ḥaḳîḳa irtikâb-ı şaḥş-ı râcîl imiş. Ve meşîyyet-i sübhâniyye deryâsı bir baḥr-i bî-kerân ve ḳulzüm-i 'amîḳ u 'ummân imiş ki 'uḳûl-i ḳaşîra-i insâniyye ol baḥrûn kem ḳaṭresine sâḥîl imiş.

Fe-lâ-cerem bu mecmû'a-i ḳaşaş u aḥbâr bir kitâb-ı müsteṭâb-ı belâğat-âşârdur ki yüz otuz pâre kitâbuñ zübdesidür. Huşûşâ ki anlaruñ her biri niçe mücelledât-ı esmâruñ zübdesidür.³ Ve anlar şümâra dâḥîl olduğı taḳdîrce altı yüz pâreden ziyâde kitâblaruñ⁴ mecmû'asıdur. Egerçi ki tehî-dest olanlara temellüki müşkil oldı. Ya'nî ki bu maḳûle çâr mücelledüñ istinsâhı şu'ûbeti ve iḥrâcât-ı lâzîmesinüñ keşreti mihr-i çârüm⁵ gibi incilâ buldı. Lâkin genc-i nihân ele getürmesi âsân olmaz. Ve cevâhir-i iksîre bilâ-ḥarc-ı keşîr kimesne sühûlet ile dest-res bulmaz. Lâ-siyyemâ niçe pâre mücelled anuñ aḥmâl-i şaḳîlesinden ḳurtılır. Cümlesini ḥarca sürüp bir mecmû'a-i maṭbû'ay⁶ ele getürür.

li-Mü'ellifihî⁷

Mâlik olan bu genc-i mu'tebere
Oldı bir ḥ'âce-i güzîde-ḥişâl

Şaydı bir dürre biñ yük aḳçesini
Bedel-i encüm oldı şems-i kemâl

Görinür gayrılar aña nisbet
Sîm ü zer yüklerin çeker ḥammâl

Bir dür-i pâki ḳıldı der-bağal ol
Ḥ'âceler mübtelâ-yı bâr-ı bigâl

1 itmek: itdük E

2 Nüshalarda "ḳabes" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ḳabz" olarak metne alındı.

3 zübdesidür: nebzesidür MV

4 pâreden//kitâblaruñ: pâre kitâbuñ E, N1

5 çârüm: çehârüm E

6 maṭbû'ay: - N1

7 Li-mü'ellifihî: Nazm E

Çünkü şarîr-i kalem-i hoş-reng bu güne nakş u şavt ile tahîre âheng eyledi, şâhid-i ma'nâ fi'l-hâl bir revzeneden dağı yüz gösterdi. Ve bu bîkr-i mazmûnı bir düşîze-i perî-peykere teşbîh idüp bu kıt'a-i laîfe nazmına¹ dağı ruḥşat virdi. Ya'nî ki hâme-i dü-zebân-ı nühüfte-beyân hâl-i dili ile baña didi:

li-Münşi'îhi²

Bir nazarda hemân bu ḥüb eşer
Oldı bir duḥter-i kamer-peyker

Naḳd idüp cümleten cevâhirini
Aldı bir ḥâtem-i güzide-güher

Oynadur barmağında her dem o genc
Genc-i Efrâsiyâbı ser-tâ-ser

Görinür ol güher ḥuzûrında
Pile-ver her nigâr-ı pür-zîver

Huṣûşâ ki şarf-ı Türki edâlar ve rüstâyîlerden nâşî inşâlar ki istimâ'ı ḥırâş-ı cân ve kıra'atı rence-i³ pür-şikence-i şâhib-dilân idi, anlardan ḥalâş [7a N1] buldı. Ve bu güne nâ-şenide kelimât⁴ ve pâkize elfâz u 'ibârât ile bu maḳûle bir yâdgâr-ı ḥâş buldı. Hemânâ⁵ ḥîred-i ḥurde-dân bu cevâhiri silk-i tahîre getürdi:

Naẓm

درین مجلد هستی صحیفه هاست ولی   ز سمت شیوه یکی باعتبار ما نرسد
هزار سگه بی بازار کاینات آرند   یکی بسگه صاحب عیار ما نرسد⁶

1 nazmına: ta'allümine N1

2 Li-münşi'îhi: Naẓm E

3 rence-i: renc-i E

4 nâ-şenide kelimât: kelimât-ı nâ-şenide E

5 Hemânâ: Hemân E

6 "Bu kitapta [diğer kitaplarda olduğu gibi] sayfalar vardır. Ancak güzel üslup noktasında hiçbir kitap bizim [kitabımızın] seviyesine ulaşamaz. Kâinat pazarında binlerce para dönmektedir. O paraların hiçbirisi bizim değerli paramızın seviyesine ulaşamaz"

İmdi bu kitâb-ı müsteṭâb ki bünyân-ı mücelledâtı erkân-ı erba'a ile Beyt-i Ma'mûr-ı ṭullâb [8a E] ve Ka'be-i Mükerreme gibi ziyâretgâh-ı zevî'l-elbâb olmuştur. **Mücelled-i Rûkn-i¹ Evvel**, fâhr-i dü-'âlem, bâ'is-i hilḳat-i benî Âdem, Ḥazret-i Muḥammed-i mürsel-i mükerrrem *ṣallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* nûr-ı laṭîfinüñ zamân-ı hilḳat-i hüviyyet-nişânından ebü'l-beşer-i mu'azzam, Ḥazret-i Şafiyyu'llâh Âdem vücûdına ve hübüṭına varınca zuhûra gelen milel ü ümem ve Sâmin² ü Süryânin ü Yünâniyyin ve ṭavâ'if-i 'Acem zikrini şâmil ve ibtidâ-yı âferîniş-i 'âlem ve Cânn bin Cânn kavmine müte'allik olan 'acâ'ib-i³ ahbâr-ı pür-hikem havâdisini müştamil bir muḳaddime-i maṭbû'u'r-raḳam mülḥaḳ u munzam kılınḳdan ḡayrı tefâşil-i cibâl ü biḥâr u enhâr ve esâmî-i eḳâlîm ü büldân u diyâr fevâ'idini müstelzem olan lâzime ber-vech-i taḳrîr-i ḥaḳîḳ Mücelled-i Rûkn-i Evvel'de taḥḳîḳ olunmuştur.

El-ḥamdu li'llâh ki⁴ 'âmme-i fuṣalâ-yı muḥaḳḳîḳîn-i⁵ müverriḥîn ve kâffe-i 'ulemâ-yı tevârîḥ-i güzîn cemâl-i lâzımü'l-iclâlinden ref'-i burḳa'-ı kemâl itmedükleri⁶ şâhid-i maẓmûn u me'al Cild-i Evvel evâ'ilinde 'arz-ı cemâl itmiştür.

li-Mü'ellifihi

'Âlem ü Âdem ey ḳaziyye-edâ
Biri şuḡrâdurur biri kübrâ

Müntic olmaz selîḳa-i manṭıḳ
Birini itmesek eger inşâ

Bir mü'ellif taṣavvur itmedüḡi
Fıkr-i taṣdîḳ-i lâzımü'l-inhâ

Şükrü li'llâh ki sevk-ı mülhem ile
Pây-tâ-ser müyesser oldu baña

1 Rûkn-i: - E

2 Sâmin: Sâtibîn MV, N1

3 'acâ'ib: - E

4 ki: te'âlâ E

5 muḥaḳḳîḳîn: - MV, N1

6 itmedükleri: itdükleri E

Bilinür mi ḥaḳīḳat-ı gevher
Ger kemā-kān bilinmese¹ deryā

Ġāfil olma bu 'ıḳd-ı gevherden
Bunda çok nükte vardur² ey dānā

Mücelled-i Rük-n-i Şānī netice-i mecmū'a-i kā'ināt, şīrāze-i mücelledāt-ı arzīn ü semāvāt, mevsūf-ı *Levlāke levlāke*,³ men'ūt-ı naşş-ı⁴ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ﴾ olan sultān-ı enbiyā, bürhān-ı aşfiyā, ḥabib-i Hūdā, Muḥammed el-Muştafā *ṣallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ve 'alā muşalliyehū 'aşren* ḥazretlerinin ḥilḳat-i mu'ciz-nümā ve bi'set-i ḥikmet-ārāları aḥbār-ı dü-'ālem iḥbārını inşā olduḳdan mā'adā⁵ ḳabā'il-i ḥamīde-ḥaşā'il-i zevi'l-ḥaseb ve celā'il-i pesendide-şemā'il-i şābitü'n-neseb olan [6a MV] ümem-i maṭbū'u's-şiyem-i 'Arab menāḳıbını imlā-yı güzīn; ḥuşūşā ḥulefā-yı rāşidīn ve ḥükkām-ı Emeviyye ve 'Abbāsiyyīn ve ḳabā'il-i 'Arab'dan zuhūra gelen ümerā-yı küberā-yı müteḳaddimīn ve 'ulūm-ı zāhirede mü'ellefāt u āşār ḳoyan fuḳalā-yı muşannifin ve 'ilm-i ḥurūf u ledünnide mütebahḥir olan meşāyih-i 'izām u pişīn ve kerāmāt u keşfi şöhret bulan şüyüh-ı seccāde-nişīn ve 'ilm-i ebdāna müte'alliḳ muşannefātla zevi'l-iştihār olan eṭibbā-yı ḥazāḳīn ki cümlesi fuḳalā-yı 'Arab'dan zuhūr itmiş ola. Ancak ḥükemā faşlında ğayru'ñ ḳarışması tecvīz ḳılınmış ola. Bu cümle'nün tevāriḥi sā'ir⁶ ḳışşaları ile taḳrīre ḳarīn ve 'alā vechi'l-icmāl ta'yīn ü tebyīn [8b E] ve bu maḳūle bir nazm-ı güzīnle berā't-i rehīn ḳılınmışdur:

li-Mü'ellifihī⁷

Bu mücelledde oldı şafḥa-nümā
Cümle dünyā ile ve-mā-fihā

1 bilinmese: bilinmeye E

2 vardur: var MV

3 "sen olmasaydın, sen olmasaydın..." | Bu ibare "Ey Muhammed, sen olmasaydın ben asla âlemleri yaratmazdım." şeklindeki sözden alınmıştır. Bu sözün hadis-i şerif olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 54; II, 192; Ali el-Kârî, *el-Mevzûât*, s. 67-68; Saġānî, *el-Eḥâdisü'l-mevzûa*, s. 57).

4 "Ve seni biz göndermedik." | Bu ibare "Ey Muhammed, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiya sûresi 21/107)." şeklindeki âyet-i kerimeden iktibas edilmiştir.

5 mā'adā: şofıra E

6 müteḳaddimīn//sā'ir: - N1

7 Li-mü'ellifihī: Li-münşihī E

Gerçi şānī ve līk evveldür
Ya'nī evvel dahı mü'evveldür

Anda nūr-ı Muḥammedī peydā
Bunda hem zāt-ı Aḥmedī peydā

Nūrdan¹ ḥod zuhūrdur maḳşūd
Nūr bī-zāt [7b N1] olur mı hīç² meşhūd

Oldı şānīsī evvelūñ evveli³
Bir mu'ammādurur bu pūr-ma'nī⁴

Vech-i taḳdīm şāzz⁵ olur bunda
Sūr kıyāsın ḥired bulur bunda

Mücelled-i Rūkn-i Şālīş 'ibret-nümā-yı ḳaşāş u aḥbār-ı Etrāk lāzımātını irād u inhā ve 'aşā'ir-i Tatar'uñ ḥuşūşā Oğuz nāmındaki ḳabā'il-i bī-şümāruñ keyfıyyet-i esmār ve ḥaḳīḳat-i ḥikāyāt u aḥbārlarını ber-vech-i selāset⁶ edā, āb-ı revān gibi icrā ḳılınup ve ol zümreden zuhūr eyleyen mülūk ü ḥānān-ı şāḥib-ḳırān-ı ğāret-sülūk kemā-yenbağī yazılmışdur.

li-Münşi'ihī

Bundadur sergüzeşt-i ḳavm-i Tatar
Oğuz aḥvālī cümle her ne ki var

Āl-i Timur u⁷ Āl-i Cengizī
Ḳavm-i ğāret-gerān-ı ser-tizī

Olinupdur bu cild içinde beyān
Ez-ser-encām-ı ḳışsa bā-pāyān

1 Nūrdan: Zāt-ı Aḥmedī nūrdan N1

2 hīç: - E

3 evveli: ednā E

4 pūr-ma'nī: - N1

5 şāzz: şād E

6 selāset: selāmet E

7 u: - E

Çopdı ol ravzadan çü gönca-i ter
 Âl-i ‘Osmân olan sûtûde-siyer

Mücelled-i Rük-n-i Râbî’ beyt-i ma’mûr-ı *Künhü’l-ahbâr* bu rük-n-i rekîn-i bâ-temkîn inşâsı ile nümûdâr olup ma’nâda her sûtûn-ı bünyân-ı güzîn rük-n-i râbî’deki esâtîn ü kavâ’id-i mülk-i metîn, ya’nî bu mücelled-deki selâtîn-i şükûh-âyîn ve şehryârân-ı İskender-nişîn¹ idüğü ma’lûm-ı ‘aql-i dūr-bîn olduqdan mâ’adâ menâkıb-ı hüsrevân-ı zî-şân-ı Rûmiyân ve leṭâ’if-i serverân-ı memâlik-sitân-ı² Âl-i ‘Osmân, mufaşşalan mücelled-i rük-n-i râbî’de taḥrîr ü beyân kılınmışdır. Lâ-siyyemâ tefâşil-i diyâr-ı Rûm ve ḥavâdiş-i guzât-ı pesendide-şifât-ı merzbûm, mü’ellif-i mağmûma zamânen qarîb ve niçesi ‘an’ane ile mervî vü ma’lûm ve ekşeri resm-i ṭanṭana ile mer’î vü mefhûm³ olduğı cihetden kemâ-yelik taḥrîr ü taḥkîk olunmuşdur. Ve semt-i te’lifde⁴ sa’ir mü’ellifine tefevvuk u tereffu’ kaşd olunup eşaḥḥ-ı hikâyât u aḥbârûn netâ’ic-i maṭbû’ası ‘alâ vefkî’l-merâm bilinmiş ve bulunmuşdur.

li-Münşî’ihi

Bu mücelledde hem kılındı beyân
 Âl-i ‘Osmân olan şehân-ı cihân

Çâr cildinde oldılar rüşen
 Çarḥ-ı çârümde gün gibi tâbân

‘Arab u Rûm u Türk ü ḥayl-i⁵ ‘Acem
 Oldı maḥkûmı bunlaruñ her ân

Taḥt-ı hükminde Yeşrib ü Baṭḥâ
 Ğayrılar bunlara degül aḳrân

Ḥaḳ te‘âlâ mü’eyyed itmişdür
 Her biri bir şehen-şeh-i zî-şân

1 şehryârân-ı İskender-nişîn: şehryâr-ı Sikender-nişîn E, N1

2 memâlik-sitân-ı: - E

3 mefhûm: mefhûmı MV

4 te’lifde: tettebbu’da N1

5 ḥayl-i: ḥayl ü E

El-kıssa mücelledât-ı çâr-erkân mücmelen ma'lûm oldu. Beyt-i Ma'mûr-ı haqîkat-ı 'irfân huzûr-ı nûr-ı şu'ûr [9a E] ile ez-mâh-tâ-be-mâhî kemâ-yenbağî ve ke-mâhî incilâ buldı.

li-Mü'ellifihi¹

Yazıldı cümle peygâmbەرler ile cild-i evvelde
Eger eşnâf-ı Süryânî vü Yûnânî eger A'câm

'Arab serverleriyle mürtesemdür cild-i şânide
Resûlu'llâh² u aşhâb u Benî 'Abbâs-ı zü'l-ikrâm

Üçinci kavm-i Tataruñ ser-encâmında bezm içre [6b MV]
Şarâb-ı Âl-i Cengiz³ Âl-i Timur ile dâ'ir câm

Velî dördincisi⁴ aşhâb-ı Rûmuñ ser-güzeştidür
Şehân-ı Âl-i 'Osmân anda yazıldı bilüp encâm

Tamâm-ı halk-ı 'âlem müntakaşdur çâr cildinde
Anuñcün bu kitâba *Künh-i Ahbâr* oldu 'Âlî nâm

Gıbbu zâlik bu dağı rindân-ı hurde-dâna [8a N1] 'ayân ve rû-şinâsân-ı nûkte-şinâsâna gün gibi nümâyândur ki eyyâm-ı devlet-fercâm-ı Âl-i 'Osmân'daki aqvâm-ı mücennese ve ervâm-ı mütenevvi'a cild-i şâlişde beyân olınan kabâ'il-i Etrâk⁵ ü Tatar'dan ma'nen⁶ hâric degül, bir millet-i güzide ve ümmet-i lañife-i pesendidedür ki zühûr-ı devletleri cihetinden mümtâz oldukları gibi diyânet ü nezâfet ü 'ağidet cihetinden dağı bâhirü'l-imtiyâz idükleri⁷ zâhirdür. Bundan mâ'adâ ekşer-i sükkân-ı vilâyet-i Rûm mücennes-i⁸ muhteliñü'l-mefhûm olup a'yânında az kimse⁹ bulunur ki nesebi bir Müslim-i cedide müntehâ olmaya. Ya'nî ki bağ u râğ-ı İslâm ü

1 Li-mü'ellifihi: Li-münşî'ihî E

2 Resûlu'llâh: Resûl E

3 Âl-i Cengiz: - N1

4 dördincisi: dördinci cildi MV, N1

5 Etrâk: Etrâk'e E

6 ma'nen: ya'nî MV, E

7 idükleri: idügi E

8 mücennes-i: meclis-i E

9 kimse: kimesne E

diyânetde neşv ü nemâ bulan naḥl-i vücûdları serv-i bâlâ gibi engüşt-nümâ ve râstî vü şadâkatle reşk-i dıraḥt-ı Tûbâ iken ya mâder yâḥûd peder cihetinden cinsleri¹ bir müşrik-i pelîde nihâyet bulmaya. Farazâ iki cins dıraḥt-ı mîve-nişâr birbirlerine vaşlla ‘arz-ı berg ü bâr eyledükde şemeresi nice ki dürr-i şehvâr gibi büzürg ü âbdâr ise vaşıl-i aşıluñ daḥı evlâd-ı² pesendîde-nihâdî beyne’l-enâm ya şûretâ ḥüsn-i ḥulḳ-ıla bedîdâr olur; veyâḥûd ma’nevî ma’rifet ü hünerverlikle imtiyâz-ı şân³ bulur.

li-Mü’ellifihi⁴

Cedd ü âbâsı ba’zı Ervâmuñ
 Kayd-ı küfr içre olmağın muṭlaḳ

Her yaluñ yüzlü duḥter⁵ ü püseri
 Nürdur şanki nârdan müştakḳ

Ve bi’l-cümle sekene-i emkine-i Rûm’uñ ihtilâf-ı ecnâs u ṭabî’atleri ve her ḳavmuñ bir gûne vaşf u ḥilḳatle şöhretleri mücellled-i rûkn-i râbî’ dibâcesinde tafşilen beyân olınmışdur. Bu maḥalde iktizâ-yı siyâḳ ile⁶ ancak bu miḳdâr beyân ḳılınmışdur.⁷ Bu daḥı aşḫâb-ı ezhân⁸ olan erbâb-ı iz’âna⁹ ḥafî olmaya ki ḥükemâ vü ḳudemâ ve ḥükkâm-ı Yehûdâ ve mülûk-i Efrenc ve sâ’ir Naşârâ faşlları bi-ḥasebî’t-tevâriḥ eşmâr-ı esmâr-ı¹⁰ devḫalarına biḥ şeklinde olmağın rûkn-i evvelde yazılmışdur. Niteki¹¹ aşḫâb-ı Resûl-i bâ-şafâ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve yârân u tâbî’in-i zevî’l-ihtidâ ve fuşâḫâ-yı [9b E] ‘Arab’dan zuḥûr iden şu‘arâ-yı¹² büleğâ fuşûli rûkn-i şânîde beyân olınmışdur. Kezâlik zümre-i Tatar’dan zuḥûr iden ‘ulemâ vü şuleḫâ rûkn-i¹³ şâlişde ve vilâyet-i Rûm’da neşv ü nemâ bulan meşâyih ü fuзалâ ve şu‘arâ vü ḥükemâ ve

1 cinsleri: ḥasebleri N1

2 evlâd-ı: - E

3 şân: - MV

4 Li-mü’ellifihi: Li-münşi’ihi E

5 duḥter: dil-ber E

6 ile: - E

7 ḳılınmışdur: olınmışdur E

8 ezhân: iz’ân E

9 iz’âna: ‘irfâna E

10 esmâr-ı: esmâ E

11 Niteki: - E

12 şu‘arâ-yı: şu‘arâ vü E

13 şânîde//rûkn-i: - N1

mesned-nişin-i vekâlet ü hükümet olan vüzerâ vü ümerâ ıkanı pâdişahuñ
 ‘aşırında hüveydâ olmış ise ol şehryâra müte‘allık olan fuşûlün âhırinde tahtır
 kılınmışdur.¹ Ammâ vech-i taqdîmde reh-nümâ-yı şadâkat-meşhûn
 2﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ naşs-ı şerîfindeki mazmûn-ı ‘ibret-
 nümûn iken münâsib cihetinden cülûslarına göre yazılıp vüzerâ vü ümerâ
 faşlı meşâyih u ‘ulemâ vü şu‘arâ zikrinden te’hîr kılınmışdur.

li-Mü’ellifihi³

Var mı bir ehl-i ma‘rifet h‘âce
 İde te’lîf böyle dîbâce

Müstaķil şanki bir kitâb oldu
 Levh-i ğaybiden intihâb oldu

İbn H‘ândşâh u İbn Eşîr
 Gerek İbn Keşîr ü⁴ İbn Cerîr

Böyle icâda olmadı bânî
 Evvel âhîr bu şun‘a yok şânî

Qalem endâze ‘aql-i küll mi‘mâr
 Niçe şâgird olur aña Simmâr⁵

Ferşi elfâz u saķfı ma‘nâdur
 Çâr erkânı hod müheyyâdur [7a MV]

Neşri yir yir zemîn-i mülk-i edâ
 Oldı her beyti qaşr-ı bî-hemtâ [8b N1]

Görinür kışşalar sevâd-ı diyâr
 Hep ma‘ânî cünûdıdur deyyâr

1 kılınmışdur: olınmışdur E

2 “Ve seni biz göndermedik.” | Bu ibare “Ey Muhammed, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiya sûresi 21/107).” şeklindeki âyeti kerimeden iktibas edilmiştir.

3 Li-mü’ellifihi: Li-münşî’ihi E

4 Keşîr ü: Keşîre E

5 Aslı “Sinimmâr” olan bu kelime vezin zorlamasıyla “Simmâr” şeklinde beyte alınmıştır.

Beyt-i Ma'mûr u Ka'bedür güyâ
'Ammerallâhu beyte bânihâ¹

Âferîn âferîn ey 'Âlî
Hâk senüñ kâdrüñ eylesün 'âlî

Nâm-ı emvâtı eyledün zinde
Olasın zinde haşre dek sen de

Kim komışdur bunuñ gibi âşâr
Küh-i aḥbârı kim kıılır iḥbâr

Kılsun efzûn ma'ârifüñ Mevlâ
Şânuñ olsun güneş gibi a'lâ

Muḥaşşal-ı kelâm eṣaḥḥ-ı aḥbâr tettebbu'ında küllî diḳḳat itdüm. Kendü zamânumdaki² ḥavâdiş ü âşârdan ğayrı aḥbârı efvâh-ı ricâlden aḥz ile naḳl itmege tefevvüh eyledüm. Nihâyet Mevlânâ İbn Cerîr ve müverriḥ İbn Eşîr³ gibi şebt-i tevâriḥde rivâyât-ı müte'addide semtini iḥtiyâr itmedüm. İḥtişâr-ı kelâm maḫlûb-ı enâm olmağın cümleden eṣaḥḥ olanı naḳl idüp mâ'adâsını terk itmek ṭarîḳına gıtdüm. Huşûşâ ḥavâdiş ü esmâruñ külliyâtını intihâb idüp ikşâr-ı kelimâtdan ictinâb semtini iḥtiyâr kıldüm.

Nazm⁴

سخن منتج وی عیب و خوب باید گفت   وگر چنانکه ندانی خموش باید بود⁵

Ammâ kütüb-i mu'teberenüñ mu'temedün bihâ olanlarını tettebbu' kıldüm. Lâ-siyyemâ dört⁶ dildeki müdevvenât-ı tevâriḥüñ meşâhîr ü nevâdirini ele getürmede sâ'ir müverriḥlere tereffu' kıldüm. Egerçi ki mücelledât i'tibârınca yüz otuz pâre kitâb me'ḥazum oldı. Lâkin anlaruñ her

1 "Allah onu inşa edenin evini mamur etsin."

2 zemânumdaki: zemânumda E

3 Eşîr: Keşîr E

4 Nazm: Li-münşi'hi E

5 "Sonuç veren, kusursuz ve güzel sözler söylenmelidir. Eğer bu tür sözler bilmiyorsan susmalısın."

6 dört: devât E

biri niçe pâre kitâblardan¹ [10a E] ahz olunmağın ma'nen² altı yüz pâre³ cilde qarib müdevvenâtı gözden geçürmek mertebeleri taħaqquq buldı. Zîrâ ol cümleden biri ki Şeyh-i Ekber *qaddesallâhu sırrahu'l-aẓher* hâzretlerinin *Müsâmeretü'l-ahbâr*'ıdır,⁴ kırk pâre kitâbdan te'lif olunmuşdur.⁵ Biri dahı Mîrh'ând⁶ Şâh'uhn *Ravzatu's-şafâ* ile müsemma târihidür; ne miqdâr mücellâtdan mecmû'a idüğü dîbâcesinde beyân kılınmışdur.

El-kışsa müverrihîn-i fuzalâ-yı 'Arab ve mûte'ammikîn-i 'ulemâ-yı Tâzî-neseb mü'ellefâtından manzûrum olan kitâblar kitâb-ı *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*-ı Qazvinî ve⁷ kitâb-ı *Târih*-i⁸ Mevlânâ İbn Eşir ve kitâb-ı Mevlânâ İbn Keşir⁹ ve Kitâb-ı Mevlânâ İbn Cerir-i Tâberî ve kitâb-ı *Ravzü'l-menâzır fi İlmi'l-evâ'il ve'l-Evâhîr* te'lif-i Muhibbü'd-dîn Şahne ve kitâb-ı *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*-ı diğeri ve kitâb-ı *et-Tevârih* li-İbn Eşir ve kitâb-ı *et-Târih*¹⁰ li-Mevlânâ¹¹ İbn Harîr ve kitâb-ı *Baḥru'l-ülüm* ve kitâb-ı¹² *İhyâ'u'l-ülüm* li'l-Ğazzâlî ve kitâb-ı *'Umdetü'l-ma'ânî*¹³ ve kitâb-ı *Menâsik-i Kirmânî* ve kitâb-ı *Zâdü'l-mesîr* li-İbn el-Cevzî ve kitâb-ı *Hulâşatü'l-vefâ* li-Mevlânâ es-Semhüdî¹⁴ ve kitâb-ı *Delâ'ilü'n-nübüvve* ve kitâb-ı *Ḳışaṣu'l-enbiyâ* li-İmâm Ebü'l-ḥasen Muḥammed bin 'Abdu'llâh-ı Kâşânî¹⁵ ve kitâb-ı *Mevâhibü'l-ledünniyye* ve kitâb-ı *Teẓnib-i Râfi'î* ve kitâb-ı *Telhîşu'l-mağâzî* ve kitâb-ı *Şifâ'u'l-ğarâm*-ı Fârisî ve kitâb-ı *Tavâli'u'l-envâr* li-Mevlânâ el-Ḳâḍî Beyzâvî¹⁶ ve kitâb-ı *Behcetü'l-envâr* ve kitâb-ı *Rebî'ü'l-ebrâr* ve kitâb-ı *Muẓmerât* ve kitâb-ı *Mühimmât* ve kitâb-ı *Riyâzü'n-naḍret* ve kitâb-ı

1 kitâblardan: kitâbdan E

2 ma'nen: ma'nâda E

3 pâre: - MV, N1

4 -ahbâr'ıdır: -ahbâr nâm kitâbdur E

5 olunmuşdur: - E

6 Nüshalarda "Mîr Hâvend" şeklinde yazılan bu isim güncel bilgiler (bk. İsmail Aka, "Mîrhând", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2005, C. 30, s. 156-157.) doğrultusunda Mîrh'ând olarak metne alındı.

7 Kitap isimlerinin arasında bulunan "ve" bağlaçları E nüshasında bulunmamaktadır.

8 Târih-i: Tevârih-i E

9 Kitâb-ı Mevlânâ İbn Keşir: - MV

10 Târih: Tevârih E

11 Mevlânâ: - E

12 Ve Kitâb-ı: Ya'nî N1

13 ma'ânî: ma'âlî E

14 Semhüdî: Sehmüdî E

15 Kâşânî: - N1

16 li-Mevlânâ//Beyzâvî: Beyzâvî, MV, N1

Fütühâtü'l-mekkiyye ve kitâb-ı *Şu'abü'l-îmân*¹ li'l-Beyhaķı² ve kitâb-ı *Zeynü'l-kaşaf* li'l-fâzıl et-Ta'î³ ve kitâb-ı *Câmi'u'l-uşûl* li-İbn Eşîr⁴ ve kitâb-ı *Bahrü'l-'amîķ* li'l-'âlim en-nihîrîr ve kitâb-ı *Enmûzec* [9a N1] *el-Lebib* li'l-fâzıl es-Süyûî ve kitâb-ı *Tahâretü'l-kulûb* li-'Abdü'l-'Azîz ed-Dîrîni⁵ ve kitâb-ı *el-'Arâ'is* li's-Sa'lebî ve kitâb-ı *el-Burhân* li-fâzıl Zerkeşî⁶ ve kitâb-ı *Riyâzü's-şâlihîn* ve kitâb-ı *Zübdetü'l-a'mâl* li-efḍal el-muḥakķikîn⁷ ve kitâb-ı *Fuṣûlü'l-mühimme fi Ma'rîfeti'l-e'imme* ve kitâb-ı *Mir'atü'l-memâlik* li-hâdî el-ümme⁸ ve kitâb-ı *Takvîmü'l-büldân* li-Melik el-Mü'eyyedî⁹ ve kitâb-ı *Fâkihietü'l-hulefâ* li-Mevlânâ 'Arab Şâh el-Enşârî¹⁰ ve kitâb-ı *Vefeyâtü'l-a'yân* [7b MV] li-İbn Ḥallikân¹¹ ve kitâb-ı *Târîhu'l-Ḳuds* li-efḍal el-ḥullân¹² ve kitâb-ı *Câmi'u'l-leṭâ'if* ve kitâb-ı *Kenzü'l-'avârif* ve kitâb-ı *Târîh-i İbn en-Neccâr* ve kitâb-ı *Ravzü'l-aḥyâr* ve kitâb-ı *Şakâ'iku'n-nu'mâniyye* ma'a tekmlîtihâ es-seniyye ve kitâb-ı *A'lâķu'l-ḥatîre fi Zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre* ve kitâb-ı *Münisü'l-aḥbâb* ve kitâb-ı *Ḥadâ'iku'l-âdâb* ve kitâb-ı *Târîh-i Baṭâliyye-i Yehûd* ve kitâb-ı *Tevâriḥ-i Selâtin-i Hünûd*¹³ ve kitâb-ı *el-Müsâmere* li's-Şeyḥ el-Ekber el-'Arabî¹⁴ ve kitâb-ı *Şifâtü's-şafve* li'l-İmâm İbn el-Cevzî¹⁵ ve kitâb-ı *Sırru'l-'âlemin* li-ḥüccetü'l-İslâm İmâm Muḥammed-i Ğazzâlî¹⁶ ve kitâb-ı *Târîhu'l-hükemâ* te'lîf-i Vezîr Cemâlû'd-dîn-i Kıftî¹⁷ ve kitâb-ı *Âsârü'l-evâ'il ve'l-Evâḥir* li-efḍal el-emâsil ve'l-mefâḥir¹⁸ ve kitâb-ı [10b E] *Menâhicü'l-fıkr ve Mebâhicü'l'*¹⁹ -iber ve kitâb-ı *Ünsü'l-celîl bi-Târîhi'l-Ḳuds ve'l-Ḥalîl*²⁰ ve kitâb-ı *Ḥamîs fi Aḥvâli Nefsi Nefîs* li-Mevlânâ

1 Şu'abü'l-îmân: Şu'aybü'l-îmân E

2 li-Beyhaķı: - E

3 et-Ta'î: et-Taķî N1

4 Câmi'u'l//Eşîr: Câmi'u'l-fuṣûleyn E

5 li-'Abdü'l-'Azîz ed-Dîrîni: - E

6 Kitâbu'l-'Arâ'is//Zerkeşî: - MV, E

7 li-efḍal el-muḥakķikîn: - E

8 li-hâdî el-ümme: - E | te'lîf-i hâdî el-ümme N1

9 li-Melik el-Mü'eyyedî: - E

10 li-Mevlânâ 'Arab Şâh el-Enşârî: - E

11 li-İbn Ḥallikân: - E

12 li-efḍal el-ḥullân: - E

13 *Tevâriḥ*//*Hünûd*: *Târîh-i Selâtin* E

14 li's-Şeyḥ el-Ekber el-'Arabî: - E

15 li'l-İmâm İbn el-Cevzî: - E

16 li-Ḥüccetü'l-İslâm İmâm Ğazzâlî: - E | Muḥammed-i Ğazzâlî N1

17 te'lîf-i Vezîr Cemâlû'd-dîn-i Kıftî: - E

18 li-efḍal el-emâsil ve'l-mefâḥir: - E

19 *Mebâhicü'l'*: *Menâhicü'l'* E

20 *Ünsü'l//Ḥalîl*: *Enisü'l-celîl* E

Ḥüseyn bin Muḥammed bin Ḥasan ed-Diyārbekrî¹ ve kitāb-ı *el-İ'lām bi-A'lāmi Beledi'llāhi'l-Ḥarām* te'lif-i Kuṭbu'd-dīn el-Ḥanefî² ve kitāb-ı *el-Mevā'iz ve'l-İ'tibār fî Zikri'l-ḥuṭuṭ ve'l-Āşār* li-Taḳıyyü'd-dīn Aḥmed bin Muḥammed el-Maḳrızî³ ve kitāb-ı *Tuḥfetü'l-'acā'ib ve Turfetü'l-ğarā'ib* li-İbn Eşir⁴ ve kitāb-ı *et-Taḳrīb* te'lif-i şeyḥu'l-İslām İbn el-Ḥacer⁵ ve kitāb-ı *Ḥüccetü'l-muḥaḳḳikîn* ve kitāb-ı *Ravzatü'l-müttakîn* li-İbn el-Melek mine'l-müştehirîn 'ale'l-ḥuşuş tefāsir-i şerifeden⁶ *Tefsir-i*⁷ *Haddādî* ve *Tefsir-i*⁸ *Ebü'l-leys-i Semerkandî* ve *Tefsir-i*⁹ *Kādî Beyzāvî* ve *Tefsir-i*¹⁰ *Allāme Zemahşerî* ve *Tefsir-i*¹¹ *Mevlânâ Kurtubî* ve *Tefsir-i*¹² *Mevlânâ Ebü's-su'ud-ı müftî* ve mücellledât-ı *Şaḫihayn-i Müslim ü Buḫārî* ve mücellledât-ı *Tirmizî ve Nesā'î* ser-â-pâ manzûr u nazar-kerde-i ḥaḳîr-i mağdûr olduğdan mâ'adâ zümre-i müverriḥîn-i Tâzî-nesebden Mevlânâ Muḥammed bin İshâḳ Seyyâr ve şeyḥu'l-bülegâ Vehb bin Münebbih ve 'umdetü'l-fuşaḥâ aḥ-ı e'azzî Hümâm bin Meniyye, ḥuşuşâ bu fennün nâḳıd-ı dürrer-i¹³ fevâ'idi Mevlânâ Vâḳıdî ve nâzımu'l-mu'ammâ ve râḳım-ı levza'î, şeyḥu'ş-şu'arâ Mevlânâ Aşma'î ve kitāb-ı *Câmi'u'l-ma'ârif* şâhibi Mevlânâ Muḥammed bin 'Alî ve mü'ellif-i *Fütûḥ* Mevlânâ A'sem el-Küfî ve Mevlânâ 'Ubeydu'llāh Münakḳa' ve fahrü'l-ḥükemâ Ḥakîm Ebü 'Alî Miskeveyh ve mü'ellif-i ma'ârif-şühûd Fahrü'd-dīn Muḥammed bin Dāvūd, lâ-siyyemâ nâḳılân-ı aḥbâru'n benāmı, 'İmādü'd-dīn bin Keşir-i Şamî ve Mevlânâ Maḳdisî ve üsvetü'l-bülegâ Şe'âlibî ve 'umdetü'l-fuşaḥâ Ebü Ḥanîfe-i Dīneverî ve Mevlânâ Muḥammed bin 'Abdu'llāh bin Mes'ud ve eşherü's-şuleḥâ Mevlânâ 'Abdu'llāh bin 'Alî Yâfi'î ve şâhib-i *Târiḫ* [9b N1] *Yemenî* Ebü'n-naşr 'İsâ ve bunlaru'n emsâli meşâhîr-i müverriḥîn ki ekşer¹⁴ müfessirîn ü muḥaddişîn fırka-i sa'idesine dâhilin ve âşâr-ı laṭifeleri pesendide-i 'ulemâ-yı 'âmilindür, ser-â-pâ âşâr u mü'ellefâtı tettebbu' olındı.

1 li-Mevlânâ//Diyārbekrî: - E

2 bi-İ'lāmi//Ḥanefî: - E

3 ve'l-İ'tibār//Maḳrızî: - E

4 li-İbn Eşir: - E

5 te'lif-i//Ḥacer: - E

6 li-İbn//şerifeden: - E

7 Tefsir-i: Kitāb-ı E

8 Tefsir-i: Kitāb-ı E

9 Tefsir-i: Kitāb-ı E

10 Tefsir-i: Kitāb-ı E

11 Tefsir-i: Kitāb-ı E

12 Tefsir-i: Kitāb-ı E

13 Dürrer: - E

14 ekşer: ekşer müverriḥîn E

Bunlardan mâ'adâ fużalâ-yı 'Acem ve üdebâ-yı maṭbū'ü's-şiyem zümresinden ḥükemâ-yı fuşaḥānu'n rūḥ-ı maḥsūsı, üstādü's-şu'arâ *Şeh-nâme* nâzımı Hâkım Firdevs-i Tûsî ve şeyḥu'l-müverriḥîn Ebü'l-ḥasen 'Alî bin Şemsü'd-dîn¹ Beyhaķî ve mü'ellif-i *Târiḥ-i Ḥüsrevî* Mevlânâ Muḥammed Eş'arî ve câmi'-i sî-mücelledât ve müstecmi'-i *Tevâriḥ-i Âl-i Sebüktekin-i* ma'âlî-derecât, Mevlânâ Ebü'l-fazl Beyhaķî, ḥuşûşân Muḥammed bin 'Aķıl-i Belḥî ve *Tevâriḥ-i Herât u Belḥ u Nîşâbü*r muşannifi Ebü'l-Ḳasım Muḥammed bin 'Alî [8a MV] Ka'bî ve Ebü'l-ḥasen Muḥammed bin 'Abdu'llâh Bâkır-ı Fârisî² ve şâhib-i târiḥ-i *Tâcü'l-me'âsir*, Bedrü'd-dîn Muḥammed bin Ḥasan-ı Bistâmî ve şâhib-i *Ṭabaķât-ı Nâsirî* Mevlânâ Minhâc bin Mevdûd-ı Cûzcânî³ ve Mevlânâ Keşirü'd-dîn-i 'Irâķî ve *Zübdetü't-tevâriḥ* mü'ellifi Muḥammed bin 'Alî el-Kâşânî ve *Maḥzenü'l⁴-belâġa* muşannifi Ebü Naşr Aḥmed bin 'Alî Mikyâl⁵ ve şâhib-i *Târiḥ-i Cihân⁶-güşây* Mevlânâ Şemsü'd-dîn ve şâhib-i *Dîvân*, 'ale'l-ḥuşûş *Kitâb-ı Güzide⁷* [11a E] mü'ellifi Mevlânâ Ḥamdu'llâh-ı Müstevfî⁸ ve mü'ellif-i lebib Ḥ'âce Reşid-i Ṭabîb ve ekşer-i müverriḥîne âb-rû Monlâ Ḥâfız-ı Ebrû ve ġayruhum mine'l-mü'ellifini'l-kâmilin ve mine's-şanâdid-i'l-fâzilin *riḍvânallâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'in* zümresinü'n ekşer-i âşâr u teşânifi görüldi. Lâzımü'l-irâd olan mevâd edâ-yı munaḳķaḥ ile mü'eddâ kılındı.

Lâ-siyyemâ kitâb-ı *Ravzatu's-şafâ* ki *Târiḥ-i⁹ Mirḥ'and* ile müsemmâ, müştemil-i âşâr-ı lâ-yuḥşâ ve câmi'u'l-ḥikâyât-ı lâzımü'l-edâ bir eşer-i maṭbū'-ı bî-hemtâdur, ser-â-pâ görüldi. Ve kitâb-ı *Târiḥ-i* Mevlânâ *Muşliḥi'd-dîn-i Lârî* ve kitâb-ı *Ravzatü's-şühedâ*-yı Kâşifi ve kitâb-ı *Nizâmü't-tevâriḥ-i* Beyzâvî ve kitâb-ı *Târiḥ-i İbn Bibî¹⁰* ve kitâb-ı *Târiḥ-i*

1 dîn: İslâm N1

2 Bâkır-ı Fârisî: Fâķir-i Ḳarenî MV, E

3 Nüshalarda "Cûrcânî" şeklinde yazılan bu isim güncel bilgiler (bk. A. S. Bazmee Ansari, "Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1993, C. 8, s. 98-99) doğrultusunda "Cûzcânî" olarak metne alındı.

4 Maḥzenü'l: Faḥrû'l E

5 Mikyâl: Keyyâl E | mikyâd N1

6 Cihân: - E

7 güzide: güzin E

8 Nüshalarda "Muştavfi/Muştavmî" şeklinde yazılan bu isim güncel bilgiler (bk. Abdülkerim Özeydin, "Hamdullah el-Müstevfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1997, C. 15, s. 454-455) doğrultusunda "Müstevfî" olarak metne alındı.

9 Târiḥ-i: - E

10 Bu isim nüshalarda Bütsî/Bitsî/Beytî şeklinde yazılmıştır. İlgili şahsın Anadolu Selçukluları hakkında *el-Evâmirü'l-alâiyye fi'l-Umûri'l-alâiyye* adlı Farsça kitabı bulunan İbn Bibî (bk.

Şerîf-i 'Alâ'î ve Kitâb-ı Hâfız Muḥammed bin 'Alî-i Kūşî ve kitâb-ı *Aḥvâl-i Mülûk-i Hıttâ* li-Mevlânâ Kâşîfî¹ ve kitâb-ı Ebû Süleymân Dâvûd-ı Benâketî ve kitâb-ı *Câmi'ü'l-'ulûm-ı* Muḥammed bin 'Ömer er-Râzî ve kitâb-ı *Ravzatü'l-üns* li-Mevlânâ Kâşîfî ve kitâb-ı Ca'fer bin Muḥammed bin Ca'ferî ve kitâb-ı Mevlânâ Şerefü'd-dîn Yezdî ve kitâb-ı *Zafer-nâme-i* Hâtîfî ve kitâb-ı *Câmi'ü'l-ḥikâyât* ve kitâb-ı *Hadîkatü'r-rivâyât* ve kitâb-ı *Ḥabîbü's-siyer* li-Mevlânâ Hândmîr ve kitâb-ı *Tuḥfetü'l-ğarâ'ib* li'l-fâzil en-nihîrîr ve kitâb-ı Devletşâh-ı Semerkandî ve kitâb-ı *Nefehâtü'l-üns* li-Mevlânâ Câmî ve kitâb-ı *Tuḥfe-i Sâmi* ve bunların emsâli niçe nüsha-i kirâmî gözden geçirilüp ḥakâ'îk u daḳâ'îk alındı. Sâ'irî ḥaşıviyyât maḳûlesi olan me'âşirî ne taleb kılındı ve ne aḥzına nazâr şalındı.

li-Münşî'ihî²

Künh-i Ahbârdur çün bu kitâb-ı ğarrâ
Me'hâz olsa niçe yüz pâre kitâb aña n'ola

Bu Ser-suḥan-ı Laṭîf 'İlm-i Tevâriḥü'n Meziyyetinde [10a N1] Selâṭîn-i Mâziyyenü'n 'Ulemâ-yı Târîḥe Rağbetinde Ḥuşûşâ Mü'ellefât u Âşâr Koyan Aşḥâb-ı Teşânîfe ve Ol Zümre-i Celîlenü'n İkrâm u Ri'âyetinde Lâ-siyyemâ Suḥanverân-ı Âfâk-ı Mu'azzez 'Ale'l-ıtlâk Olduklarını Mücib-i Fezâ'il-i Keşîrenü'n Kitâbında Vâkı'dür.

Erbâb-ı³ isti'dâd-ı zevî'l-elbâb ve suḥanverân-ı pākîze-güyân-ı ma'ârif-cenâb ﴿طَوْبَىٰ لَهُمْ وَحَسَنُ مَا بَ﴾⁴ fırka-i 'aliyyesine ki eşi'a-i işâ'ası mânend-i âftâb-ı 'âlem-tâbdur, Yûsuf-ı Şıddîk bin Ya'kûb-ı şıddîk '*aleyhimâ es-selâm* ḥazretlerinin ser-güzeşt-i laṭîfinden beyân-ı fuşûl ü ebvâb şadedinde Ḥazret-i

Abdülkerim Özeydın, "İbn Bîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 19, s. 379-382) olduğu değerdendirildiğinden bu ad "Bîbî" şeklinde metne alındı.

1 li-Mevlânâ Kâşîfî: li-sâbıku'z-zıkr-ı dâna MV, N1

2 Li-münşî'ihî: - N1

3 Erbâb-ı: Aşḥâb-ı E

4 "Onlara mutluluk ve güzel bir dönüş vardır." | Bu ibare "İnanan ve salih amel işleyenler için mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır (Ra'd sûresi 13/29)." şeklindeki âyet-i kerimeden iktibas edilmiştir.

Rabbü'l-erbâb ¹ ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا﴾ âyet-i kerîmesi ile² i'lân-ı rumûz-ı 'ucâb ve kaçış u hikâyâtun her biri müsteṭâb ve Hâzret-i Yûsuf'un kıssası ahsen-i ahbâr-ı [11b E] nebâhat-me'âb olduğunu şarâḥaten ve mermûzen Hâbib-i lebîbine ifâde ve i'lân buyurdıktan mâ'adâ âşâr-ı enbiyâ-yı 'izâm *'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhimü's-selâm* ki ahbâr-ı mülûk-i devlet-sülûke şîr ü şekervâr imtizâc-ı pür-hikmetle nümüdâr-ı enâm-ı eyyâm idüğü raḳam-kerde-i aqlâm [8b MV] ve zîb ü zîver-i şafahât-ı mevâ'iz-i erḳâm olup muḥadderât-ı mezâmîn-i ebkârdan naḳş-ı ruḳ'a ile ref'-i burḳa' u niḳâb kıldukda ³ ﴿لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ buyurılması 'ilm-i tevâriḥün şeref ü mezâyasını nûr-ı bedr gibi zâhir ü müstenir itdükden⁴ ğayrı *Kelâmu'llâh* be-hükmi mazmûn ki kitâb-ı merḳûm ⁵ ﴿يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ﴾ fehvâ-yı ğarrâsı⁶ ile 'izem-i şânını ve tefrîḳ-ı ḥaḳḳ u bâtılda naşs-ı bâhirü'l-*Furḳân*'ı ma'lûm-ı aşḫâb-ı ḥadîs ü tefsîrdür. ⁷ ﴿لَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾ mazmûn-ı 'ibret-nümûnına mâ-şadaḳ idüğü muḥaḳḳıḳ u muşaddıḳ iken ekşer-i âyât-ı beyyînât, ahbâr-ı enbiyâ-yı güzîn ve hikâyât u esmâr-ı cebâbire-i pîşini 'ibâd-ı üli'l-cbşâr-ı zevî'l-i'tibâra rivâyât olduğı nükte-sencân-ı 'âleme hıfz-ı ahbâr-ı ahvârı irşâd u ta'lîm ve suḥanverân-ı benî Âdem'e ümem-i sâli-feye müte'alliḳ olan âşâr-ı hikmet-dişârı farz-ı zımnî mertebesinde izâḥ u tefhîm itdüğü⁸ erbâb-ı ṭab'-ı selîme rüşendür. Bu bâbda bundan ziyâde itnâb, nâzik-ṭabî'at olanlara taşdî'-i eziyyet-menâb olduğı mu'ayyendür.

li-Münşi'îhi

Dürr ü le'âliye müşâbih kelâm
Rişte-i takrîr ile buldı nîzâm

1 "Sana en güzel kıssaları vahyederek anlatıyoruz." | Bu ibare "Sana bu *Kur'an*'ı vahyetmekle kıssaların en güzeline anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin (Yûsuf sûresi 12/3)." şeklindeki âyet-i kerîmeden iktibas edilmiştir.

2 kerîmesi ile: kerîmesinden E

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/111, "Andolsun ki onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır."

4 itdükden: idüğinden E

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Mutaffîfîn Sûresi, 83/21, "Ona, Allah'a yakın olanlar şahit olur."

6 fehvâ-yı ğarrâsı: fehvâsı MV, E

7 *Kur'an-ı Kerîm*, En'âm Sûresi, 6/59, "Hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçok bir kitapta olmasın."

8 itdüğü: idüğü MV

Söz güheri olmasa ger¹ muntazam
Mülk-i cihân bulmaz idi intizâm

Mümkün olur mıydı te'âmül-i² 'ucb
Ebkem olaydı dükeli hâşş u 'âmm

Ebü'l-beşer-i mükerrem, şafiyy-i İlâh, Hazret-i Âdem ki ibtidâ-yı hilkatinde ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ﴾³ cihetinden mu'allem oldu. Fe-lâ-cerem vâridât-ı kelimât-ı tayyibesinüñ cümlesinden aqdem ta'lîm-i İlâhî ile silk-i takrîrinde muntazam u mütenazzım⁴ olan cevâhir-i güftâr-ı⁵ pür-hikem levh u kalem cihetinden [10b N1] muqaddem ve Hazret-i Âdem'ün tekellümü i'tibârınca mu'ahhar u⁶ mübhem olmağla lafzen nesâ'ic-i bîş ü kem ve ma'nen tevârih-i milel ü ümem maqûlesi idüğü⁷ ve bu taqdirce cümleden evvel hâme-i zebân devât-ı dehândan imdâd-ı midâd-ı süveydâ ile zîver-i levh-i takrîr ü beyân eyledüğü suhanân-ı mu'ciz-nişân-ı hikmet-feşân niye ahhâr-ı âlemiyân ve âşâr-ı esmâr-ı Âdemiyân olduğı tahhakkuk buldı.

li-Münşi'ihî⁸

این نکته ز من بشنو و در خاطر دار   سرِیست که ناستوده در نزد کبار
رمزی که ترا گفتمش ای دل زهار   زین اهل دیار کس نداند⁹ دیار¹⁰

Zîrâ hazret-i 'alîm-i dâna ve hakîm-i qadîm-i binâ [12a E] ki 'uqûl-i kâşîra-i insâniyyeyi bi-hasebî'l-fıtrat mütefâvit halk idüp 'inde'l-hükemâ sâ'ât u ezminenüñ su'ûd u nühhüseti¹¹ cihetinden tefâvütine ve nefh-i rûh

1 olmasa ger: ger olmasa E

2 te'âmül-i: te'âbü'l-i E | ne'âmül-i N1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/31, "Ve Âdem'e isimleri öğretti."

4 ü mütenazzım: - E

5 güftâr-ı: - E

6 mu'ahhar ü: mu'ahhar-ı MV, N1

7 idüğü: olduğı E

8 Li-münşi'ihî: Nazm N1

9 نداند: ندارد E

10 "Benden bu nükteyi dinle ve hatırında tut. O, büyüklerin nezdinde henüz övülmemiş bir sırdır. Ey gönül bu sana söylediğim öyle bir gizdir ki bu diyardaki hiç kimse onu asla bilemez."

11 nühhüseti: nühhüs MV

demindeki t̤ālī‘ u sitārenüñ bürücündaki i‘vicâc u istiḳāmet-i¹ ḥayṣiyyetden olan muḡāyeret-i merâtibine binā‘en ve «للکواکب والبروج تأثيرات في عالم²» mefhûmınca her sa‘îd çünân cenân-nişân-ı mâderde cenîn iken gevher-i ferîd gibi nûr-ı sa‘âdetle bedîd olduḡı ve şaḳî-i ‘anîd dahı şulb-i vâlid ü baṭn-ı³ vâlidede sâ‘at-i muvâşalat hâlindeki nuḡûset muḳâreneti ile ḥaşâ‘il-i⁴ zemîme ma‘âyibinden müstefid kılınduḡı ârâ-yı ḥükemâ ve feẓâ‘il-i ‘ulemâ ve feşâḥat-i şu‘arâ ve ḥüsn-i ḥulḳ-ı üdebâ ve kerâmet-i eşḫiyâ ve ḥasâset-i eḥissâ mezâyâsından kemâ-yenbaḡı taḥḳîḳ olınmışdır. Ve bu müdde‘anuñ müdde‘isine şühûd-ı ‘udûl-i ma‘ḳûl ü menḳûl ile ḥüccet ü⁵ temessükât bulunmuşdır ki⁶ Âdem *ṣallallâhu ‘aleyhi ve ‘alâ nebiyyinâ ve sellem* hûbûtından ilâ yevminâ hâzâ yedi bin miḳdârı sinîn olup bu mâ-beynde vücuda gelen efrâd-ı insâna nihâyet ve ta‘ayyünât-ı kevn ü mekāna ḥadd u ḡâyet yog-iken zevât-ı zevi‘l-mu‘cizât-ı nebiyyîn ve ḥazerât-ı [9a MV] ulû‘l-‘azm-i mürselîn ‘add olınsa beyne’n-nücûm ta‘dâd-ı seb‘a-i seyyâre ve kevâkib ü devvârî-i bâhirü’s-sitâre gibi maḥsûb idükleri bilinse ve eşher-i enbiyâ vü aşfiyâ şümâr kılınsa ‘aded-i eyyâm u şühûrdan ziyâde bulunup esâmî-i şerifeleri çihil⁷ nâma münḥaşır gibi bulunması taḥḳîḳ⁸ olunması kezâlik evliyâ-yı vâşılîn ve meşâyiḥ-i şuleḫâ-yı zâkirîn yoklansa gülzâr-ı ‘âlemdaki gül-i büyâ ve bûlbûl-i hezâr-edâ şıfatında ḳâbil-i şümâr degüldikleri ḥuşûşâ kân-ı imkāndaki cevâhir-i zevâhir-i⁹ rengîn ü tâbdâr gibi nedretle âşḳâr bulunmaları ve ḥükemâ-yı ‘uḳalâ ve şu‘arâ-yı bûlegâ ḥisâbına dıḳḳat kılınsa ḳaṭarât-ı baḥr-i zehḫâra nâzaran kılletle bedîdâr olan lû‘lû‘-i şehvâr meşâbesinde kem-yâb ve ‘azîzü’l-vücûd olmaları zünûnuñ ‘uḳdelerini ḥall itmek ve ehl-i fûnûnuñ şekk ü reybleri vâşıta-i taḥḳîḳle muẓmaḥil olup gitmek¹⁰ muḳarrerdür. Bu bâbda bundan ziyâde ıtnâb-ı kelâm ta‘âm-ı pür-nemek gibi lezzet-i i‘tidâlden ‘udûle bâ‘iş idüḡi mücmelen musaṭṭar ü¹¹ muḥarrerdür.

1 istiḳāmet-i: istiḳāmet cihetinden ve E

2 “Yıldız ve burçların görünen âlem üzerinde etkileri vardır.”

3 baṭn-ı: bāṭın-ı E

4 ḥaşâ‘il-i: ḥāşıl E

5 ḥüccet ü: - MV, E

6 ki: ki devr-i MV

7 çihl: cehl E

8 taḥḳîḳ-: taḥaḳḳuḳ E

9 zevâhir-i: - MV

10 ve ehl-i//gitmek: - N1

11 maḥallen//ü: - E

li-Münşi'ihî¹

Ḳudret-i Ḥaḳ ne özge 'âlemdür
Anuñ âşârı cins-i Âdemdür

Ḥâşılı bâğuñ oldu ekşeri ḥâr
Gülleri nâdir 'andelîbi hezâr [11a N1]

Enbiyâ güldür evliyâ ezhâr
Şu'arâ bülbülân-ı bâğ-ı bahâr

Lîk bülbül daḥı olur nâdir
Zağan u zâğı 'âlemün vâfir

Vâḳı'â şâ'irân-ı tîz-zebân [12b E]
Ḳatı nâdirdür ey faşîḥ-i cihân

'Ulemâ ile zümre-i ḥükemâ
Bâğuñ² eşcârıdur sehî-bâlâ

Berg ü bâr oldu 'ilm-ile ḥikmet
Şemere anda lezzet-i vuşlat

Cûybârı o gülşenüñ ammâ
Oldı güyâ meşîyyet-i Mevlâ

Hem şabâ peyk-i vahy olup anda
Rûḥ-ı Ḳudsîdür ol gülistânda

Ne meşîyyetsiz oldu 'âlem var
Ne olur cûybârsız gülzâr

Bâd-ı şubḥ ortalıkda vâsıṭadur
Ḥâke Cibrîl gibi hâbıṭadur

---

1 Li-münşi'ihî: Naẓm-ı Zibâ N1

2 Bâğuñ: Bâğ-ı E

Bâ'ış oldur ki İzid-i deyyâr
Buyurır *unzûrû ile'l-âşâr*¹

Ya'nî âyine-i cihândur bâğ
Nükte fehm it ki hâşıl ola ferâğ

Pes hamd-i vâfir² ve şükr-i mütekâşir³ ol Kirdgâr-ı Kâdir ve Perverdgâr-ı keşirü'l-müzâhir⁴ cenâb-ı müsteţâbına ki bu aḥḳar-i⁵ bî-riyâyı zümre-i şu'arâdan ve 'andelîb-i ṭab'umı ol belâbil-i hezâr-edâdan ḥalḳ idüp lisân-ı bedî'u'l-beyânımı çâr dilden behredâr ve zebân-ı şeker-feşânımı 'Arabî ve Fârisî ve Türkî⁶ ve Nevâyî elsinedeki büleğâya mâbihi'l-iftihâr idüp şî'r-i faşîhi ṭab'uma şî'âr ve inşâ-yı belîği zihn-i pâküme dişâr buyurdu.

Bundan mâ'adâ «ما خلق الله الاشياء وترّا وترّا والفردانية مخصوصة بذاته سرّاً بل ﴿وَحَلَقْنَاهُمْ﴾ mefhûmı ve 7 ﴿أَرْوَاجًا﴾ naşş-ı laṭîf-i ma'lûmı⁹ mücibince leyl ü nehâr ve ḥazân u bahâr, mihr ü mâh-ı tâbdâr ve zemîn-i şâbit ü felek-i devvâr ve levḥ ü ḳalem sırrı ile nümüdâr ve 'arş u ferş maẓmûnı ile bedîdâr olduḡdan ġayrı ḥisset ü seḫâ, imsâk ü aṭâ, lafz u ma'nâ ve sermâ vü germâ ve bu müdde'âya delâlet ider. Feḫvâ-yı¹⁰ keşîre vü vefretle hüveydâ olduğı bu 'âciz ḳulına lâyıḳ görülen iki mevhîbe-i celiletü'l-menḳabe-i 'ulyâ ki biri meziyyet-i şu'arâ ve ol biri fazîlet-i inşâdur, el-ḥamdü li'llâhi te'âlâ¹¹ bir vechle şunuldu.

Ve bir ḥayşîyyetle 'inâyet-i İlâhî oldu ki zamânumdaki meydân-ı¹² feşâḥat fârisleri hem-'inânım olmaḳ müyesser olmadı. Ve lisân-ı 'Arabî'deki mahâretümi bilenlerün ekşeri bûs-i rikâbumla müfteḥir olup, ﴿وَفَوْقَ كُلِّ﴾

1 “Eserlere bakınız.” | Manzumede bu ifadenin âyet-i kerime olduğı izlenimi verilmektedir. Ancak bu şekilde bir âyet bulunmamaktadır. bk. Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu'cemü'l-müfhefres*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 514.

2 vâfir: firâvân-ı vâfir E

3 mütekâşir: bî-pâyân-ı mütekâşir E

4 müzâhir: zâhir E

5 aḥḳar-i: ḥaḳîr-i N1

6 Fârisî ve Türkî: Türkî ve Fârisî E

7 “Allah varlıkları tek tek yaratmadı. Teklik gizli olarak onun zâtına mahsustur. Tam tersi o, varlıkları çift çift yarattı. Onun teklik güneşi yücelikte en tepededir.”

8 *Kur'an-ı Kerim*, Nebe Sûresi, 78/8, “Ve sizleri (erkekli dişili) eşler hâlinde yarattık.”

9 ma'lûmı: şerîf-i mefhûmı E

10 Feḫvâ-yı: Feḫâvî-i E

11 te'âlâ: - E

12 meydân-ı: feşâḥat N1

ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ¹ naşş-ı kerîmi ile ihticâc eyledi. Ve mu‘aşırüm olan şu‘arâ-yı fuşahâ-yı rûzgâr ve bülegâ-yı fuzalâ-yı dâr u diyâr zebân-ı Derî’deki dirâye-tümi ve nazm-ı Pârisî’deki [9b MV] selâsetümi görüp,² «دست بر بالای دست» teslîmi ile hâk-bûs-ı huzûrumı iksîr-i ‘ilm ü ma‘rifet farz idüp rûzgâr-ı zûr-kâr³ gibi ğubâr-ı⁴ kîmyâ-‘ayârumla⁵ iftihâr itmeğe başladı.

li-Münşî’ihi

Çarhuñ kemân-ı sahtın kıldum fûrû-nihâde
Bâzûma nisbet oldu kıavs-ı kıuzah kepâde [13a E]

Çekdüm kemân-ı himmet urdum nişâna kıat kıat
Pûtem türâbı oldu tağlar gibi ziyâde

Gezdüm basîṭ-i hâki her yirde menzil aldum
Tozlar kıopardı taḃ‘um menzilgeh-i fenâda

Ṭutdı sevâd-ı mülki âşâr u iştiḥârüm [11a N1]
Bîñ dürlü şekle girdi her nazm yek sevâda

Ketm itdi ḥaḳḳum ammâ gerdün-ı sifle-perver
Olduḳça kıadr u şânüm faẓl-ıla i‘tilâda⁶

Zîrâ aşḥâb-ı te’lif ve erbâb-ı taşnîf ki vârid ü eşerlerinüñ mihr-i ħîhârüm gibi iştiḥârı dört lâzimeye ta’lîḳ olmuştur.⁷ Ve sipîhr-i ğaddârdan murâdıncâ kâam alanlaruñ müse‘ade-i ṭâlî’leri ol ṭarîḳla bulunmuştur. **Evvelki lâzime** ‘âlem-i fenâda bir miḳdâr mu‘ammer olmaları ve ‘ömr-i dirâz eşnâlarındaki eşerleri ile iştiḥâr bulmalarıdır. **İkinci lâzime** ni‘met-i seyhâhatden behredâr ve ğurbet deryâsındaki seyhâhatden hezâr dîde vü şenîde ma‘ârif-i cevâhiri ile kâmkâr ve zâtı daḥi eş‘ârı gibi ma‘lûm-ı sükkân-ı dâr u diyâr olmalarıdır. **Üçüncü lâzime** bir üstâd-ı kâmile muḳârenet ve bir mürşid-i vâşıla

1 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/76, “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.”

2 “El elden üstündür.”

3 Zûr-kâr: - MV

4 ğubâr-ı: ‘ayâr-ı MV

5 ‘ayârumla: ğubâr ile E

6 i‘tilâda: i‘tilâ E

7 ta’lîḳ olmuştur: ta’yîn olunmuştur E | ta’lîḳ olunmuştur N1

muvâşalat sebebi ile kesb itdükleri ma‘rifet ü sa‘adetdür. **Dördüncü lâzime** rağbet ü iltifât-ı şehryârî ve ri‘âyet ü nevâziş-i hudâvendgârîdür ki sâbıkdaki üç lâzimenüñ cümlesinden ve bünyâd-ı kemâl-i¹ iştihârî çâr erkânınun birisi ‘add olunmışken² ya’nî mecmû‘ına temel mesâbesinde idüğü rûşendür. Zîrâ hiç bir ehl-i³ fazl ü şâhib-kemâl hüsrevân-ı şâhib-câh u celâl terbiyetinsiz hadâ’îk-ı ma‘ârif semerâtından behredâr olmamışdur. Ve hergiz bir şâ‘ir-i şîrîn-mağâl ve münşî-i hünerver-i sûtûde-aqvâl bârî ‘aşrındaki vüzerâ-yı bâhirü’l-iqbâl himmetinsiz gülzâr-ı haqâ’îk u leṭâ’if nesemâtından güller gibi gülüp açılmamışdur.

li-Münşî’ihi

Evvel zamânda böyle imiş mîr ü şehryâr
Aşhâb-ı fazla vâfir imiş qadr u i‘tibâr

Bir yire gelse iki şehenşâh-ı kâr-dân
Kudret yüzinden eyleseler baḥş-i imtiḥân

Da‘vâ-yı evvel anlara luṭf u seḥâ imiş
İkinci kışsa terbiyet-i ezkiyâ imiş

Ben itmişem bu deñlü kemâl ehli terbiyet
‘Ahdümde ehl-i fazla bu vech-ile merḥamet

Sen kaḅğı ehl-i fazla⁴ nevâzişler eyledün
Taḥtuñda devlet-ile geh nâzişler eyledün

Yezdân-ı pāk o zümreye kim virdi imtiyâz
Ol fırqadur cevâhir-i nâ-yâb-ı dil-nevâz

Eşḥâş-ı bî-hisâba ne rağbet ki bî-şümâr
Hâşâk ü hâr gibi ‘avâma ne i‘tibâr [13b E]

1 kemâl-i: kemâl-i şehryârî E

2 olunmışken: olunup E

3 bir ehl-i: - E

4 fazla: nazma N1

Ol kavmi biz ‘aziz idelüm kim ‘ale’d-devām
İẖyâ iderler adımızı tâ ile’l-kıyām

Ol vaḳti añalum ki ne leşker ḳala ne māl
Ḥāke mübeddel ola bu mesnedgeh-i celāl

Ammā o demde yād ola nām-ı¹ cemilimüz
Ser-ḥuṭbe-i kitāb ola vaşf-ı celilimüz

Çünkü cevher-şināsān-ı bāzār-ı devlet ve mü’eşşir-nefesān-ı² aḥbār-ı ma‘ālī-menzilet olan pādīşāhān-ı ‘ālī-rütbet ve şehryārān-ı nāmverān-ı rūşen-başıret suḥan erbābına iltifāt u rağbet ve cevāhir-i nā-yāb olan güftār-ı lāzımu’l-i’tibārları cem‘ine cell-i himmet idüp “Ehl olan rağbet üzredür ehle.” mazmūnı muḳarrer oldu. Bu taḳdīrce pīrāye-i saltanat u devlet [10a MV] maḳādīr-i nās fehmine³ mütē‘allik olan tıbbā-ı cevāhir-şināsalarının merātib-i ‘ulyāsı idüğü [12a N1] ta‘ayyün ü taḥaḳḳuḳ buldı. Ol cümleden biri şehryār-ı maḥmūd-ḥiṣāl ve nāmdār-ı mes‘ūd-fi‘āl, memālik-güşā-yı şāhib-caḥ u celāl, mülk-ārā-yı memleket-baḥşā-yı vāhibü’l-āmāl, fātih-i eḳālīm-i Hind ve zābıt-ı maḳālīd-i Sind, a’nī bihi şehensāh-ı pūr-cūd, eşher-i Āl-i Sebüktekin olan Sultān Maḥmūd *enārallāhu burhānehu ve ḥaffefe evzānehu ve mizānehu* Mevlānā Ḥakīm Firdevs-i Tūsī’ye i‘zāz u ikrām-ı bī-şümār itdi. Tâ ki firdevs-i nazm-ı tevāriḥi terğīb idüp ol bülbül-i bağ-ı belāgati gül gibi güşāde ḳılup söyletdi.

li-Mü’ellifihi⁴

Ḳomadı ide bezl-i pertev-i nūr
Zātı zulmet-sirişt bir düstür

İtdüğü-çün o güne kāmile ḡadr
Māh-ı māhiyyetini görmedi bedr

Cümle ta‘rif iken o ḥoş-te’lif
Ḳıldı ebyāt-ı⁵ hicv anı tezyīf

1 nām-ı: vaşf-ı E

2 mü’eşşir-nefesān-ı: mü’ellifān-ı E

3 nās fehmine: nāsa farza N1

4 Li-mü’ellifihi: Li-münşi’ihi E | Nazm N1

5 ebyāt-ı: işbāt-ı MV

Şanma sen taş atup o bed-gevher
 Қа‘r-ı baħr-i ‘amīķa virdi keder

Fi‘l-vāķi‘ mezbūr Sulţān Maħmūd-ı Sebūktekin bir şehryār-ı şāhib-kırān-ı miknet-ķarīn ve kāmķār-ı kerem-kirdār-ı nebāhat-rehīn idūgi¹ her-kese zāhir ü müstebīndür. Hālā ne mülkenden nişāne, ne hīzānesinden bir eṣer-i yegāne vardır. Ma‘a hāzā yapduğı mesācid ü ‘amā’ir ile münhedim olmuştur. Muhtelifü’l-edyān, ‘ālem-gīr ü cihān-sitān pādīşāhlar mu‘askerine memerr ü ma‘ber olmağla ekseri yıkılıp fenā bulmuştur. Ancaķ dillerde mezkūr ve evṣāf-ı ḥasenesi Mevlānā Firdevsī *Şeh-nāme*’si içinde meştūrdur ki ilā inķirāzi’d-dehr anuñ huṭbesi minber-i suṭūr ile ķā’imdür. Ve ilā yevmi’n-nüṣūr zıkr-i cemīli ṭayy-ı menşūr gibi ol manzūmede menşūr u dā’imdür.

Nazm²

[14a E] هزار اختر رخشان ظهور کرد و گرفت³   هنوز نور فشانست بدر فردوسی
 برفت شوکت محمود ودر زمانه نماند   جز این فسانه که شناخت قدر فردوسی⁴

Pes bunca ķār u bār-ı salţanat aña bā’iṣ-i şöhret olmadı. Ammā nazm-ı Firdevsī ḥaşre dek iṣtiḥārına bādī oldu. Ol sebeb ile bu beytüñ mazmūnı nük-tesi⁵ ta‘ayyün buldı.

Beyt⁶

این نھال از بوستان طبع معنی دار اوست   و این زلال از منبع گفتار گوهر بار اوست⁷

1 idügi: idügi ki MV, N1

2 Nazm: - N1 | Li-münşi’ihi E

3 E وگرفت. برفت

4 “Binlerce parlak yıldız ortaya çıkıp yok olmuştur. Firdevsî’nin dolunayı hâlâ ışıklar saçmaktadır. Bugün [Sultan] Mahmud’un azameti gitmiş, geride Firdevsî’nin kadrini bilmesinden başka bir efsane kalmamıştır.”

5 mazmūnı nüktesi: nüktesi mazmūnı E

6 Beyt: Nazm E

7 “Bu fidan, onun anlamlar sahibi şairlik fıtratının bahçesine aittir. Ve bu berrak su, onun inciler saçan söz kaynağına aittir.”

Fî'l-ḥaḳîḳa Kızılarslan¹ ne gûne pâdişâh-ı zî-şân idügi bilinmez idi, zamânında Zâhîr-i Fâryâbî ḥazretleri zuhûr itmemiş olaydı. Ve Sulṭân Üveys-i² bâhirü'l-'irfân ne maḳûle şehryâr-ı nebâhat-nişân idügi añlanmazdı, ḥazret-i H'âce Selmân ol şehryâra mâdiḥ-i belîgu'l-lisân olmamış olaydı.³ Bunlardan mâ'adâ Şeyḥ Sa'dî ḥazretleri *Gülüstân*'ında yazmasa, Atabeg-i Zengî bu ḳal'a-i zeng-bârdaki dizdâr-ı mâh-ı tâbdâr deñlü⁴ şöhet bulmazdı. Kezâlik Mevlânâ Efdâlü'd-dîn-i Hâḳânî ḳaşa'idi meşhûr eylemese Şîrvânşâh kim idügi ma'lûm olmazdı. Belki ile'l-ân kim idügi bilinmezdi.

li-Münşi'îhi

Sa'âdet bâğına ma'nîdür anlar bâğbânlardur [12b N1]

Niçe ḥüsrevleri âşâr idinmiş nükte-dânlardur

Çerâğ-ı ḥânedân-ı himmetidür anlaruñ şehir

Zebân-ı tiğle dehri fetḥ iden şâhib-ḳırânlardur

Lâ-siyyemâ nesl-i Timur-ı Gürgân'dan şehryâr-ı ma'delet-nişîn ve tâcdâr-ı ma'rîfet-nigîn, 'ammâr-ı medâ'in ü nevâḥî vü ḳurâ, a'nî bihi⁵ Sulṭân Hüseyn Mîrzâ İbn Bayḳara yüz pâreden ziyâde müdevvenâtda ḳışşası⁶ mezkûr olmağa ve biñ ḳıṭ'adan ziyâde ḳaşa'id ile vaşf-ı meşḳûrî şöhet bulmağa bâ'is, [10b MV] evvelâ müşîr-i Erdeşîr-mesîr-i nerre-şîr, vüzerâ-yı ma'ârif-semîr, **niẓâmü'l-mülk Mîr 'Alî Şîr** gibi⁷ vekil-i şâhib-tedbîrdür ki müverriḥ-i bî-naẓîr, muşannif-i niḥrîr-i taḥrîr⁸ Mevlânâ Muḥammed İbn H'ândşâh nâm mü'ellif-i 'avârif-zamîre me'mûlinden ziyâde rağbetler ve mâh-be-mâh meḳârim ü iltifâta lâyıḳ müşâheretle ri'âyetler ve sâl-be-sâl irsâl-i sâliyâne-i müte'addide ile bezl-i mürüvvetler, ḥuşûşâ hefte hefte bed-nazarlar rü'yetinden nühüfte bahşîşler ü himmetler ve rûz-be-rûz pürsiş-i ḥâṭır-ı 'âtır yüzinden 'arz-ı ḥulûş u mekrûmetler idüp *Ravzatu's-şafâ* ile müsemmâ heft mücelledât-ı pesendide-ımlâ ki ḥavâss-ı ḥams-ı insânî ve bu çâr erkân-ı zûlmânide anuñ gibi heft baḥr-i pür-gevher ve heşt ḥulûd-i nûrânî-

1 Kızılarslan: - N1

2 Sulṭân Üveys-i: - N1

3 olsaydı: olsalardı E

4 deñlü: dükeli MV

5 bihi: bihi ḥazret-i E

6 ḳışşası: ḥuṭbesi N1

7 gibi: - E

8 taḥrîr: - E

peyker görmüş degüldür. Ve tevârih kitâblarında selâset-i güftâr ve belâgat-i neşr-i cevâhir-nişâr ile memlû ol maḳûle hûşe-i lü'lü' [14b E] ve sübhâ-i dürer-i güftügü görülmüş degüldür. Bu ʔarîk ile sekiz yıl tamâm hâtır-nevâz-lık mekârimine ihtimâm ve her cüz' getürdükçe küllî mevhibet ü in'âm eyledi. Tâ ki muşannif-i benâm eyle¹ ol kitâb-ı feşâhat-fercâm mücelledâtını nâkış kımayup itmâm eyledi.

li-Münşî'îhi

Vâkı'â iltifât-ı şâh gerek
Bir mü'ellif kitâb ide te'lif

Ehl-i 'irfânı hoş tutan şâhân
Oldı her yirde lâyıķ-ı ta'rif

Zihî pâdişâh-ı 'âlî-câh ki **Mîr 'Alî Şîr** gibi vekîl-i ḫalîl-i² müşîr ve mîr-i meclis-i girâmî ve şeyḫ-i şüyûḫ-ı sûtûde-nâmî, cur'a-nûş-ı encümen-i nizâmî Mevlânâ 'Abdu'r-Raḫmân-ı Câmî gibi mürşid-i güşâde-zamîr, ḫuşûşâ fuḫâlâ-yı 'aşrının mûkâşifi, aşḫâb-ı nuşḫ u pendûn 'ârif-i 'âkifi, Mevlânâ **Ḥüseyn Vâ'iz-i Kâşifi** gibi nâşih-ı dil-peżîr ü müfessir ve muḫaddis-i belîḡu't-takrîr, ḫuşûşâ münşî-i siḫr-âşâr ve mümlî-i müteferriḫ-i feşâhat-kirdâr zamânında şâdef-i zemîn ü zamânda dürr-i şehvâr gibi ferîd, Mevlânâ **'Abdu'llâh Mürvârîd** maḳûlesi münşî-i münâşîr ve bunlardan ḡayrı ḫüsn-i terbiyet³ ile perverde-i şâhâneleri olan niçe şu'arâ-yı büleḡâ-yı ma'ârif-semîr ol şehryâr-ı kerem-keşîr-i bî-naẓîrî ilâ yevmi'l-maşîr efâzâl-perverlikle şehir kılmışdur. 'Aşrındaki fuşâḫânuñ mü'ellefât u âşârı anlaruñ zât-ı şerîf-i yegânesini suḫanverân-ı âfâķa bildürmüşdür.

Nazm⁴

این درّ شاهوار از آن بحر زاخراست   وین نقد باعتبار از آن گنج فاخراست⁵

1 eyle: - E, N1

2 ḫalîl-i: - MV, N

3 terbiyet: tertîb MV

4 Nazm: Beyt E, N1

5 "Bu iri inci tanesi, o derin denize aittir. Ve bu değerli altın, o muhteşem hazineye aittir."

Fi'l-vâkı' fi zamāninā ol [13a N1] mülk ü devlet gayrılara intikāl itdi. Ve eṭrāf-ı memālikde niçe pādīşāhlar zühūr eyledi. Fe-ammā anuñ huṭbesi menābir-i suṭūr-ı kütübde irtikāda ve vezīr-i ḥabirinüñ rütbesi ol merākī-i 'āliyede dem-be-dem i'tilāda olup 'azm-ı şānını taḥkīk itmişdür. Ve kitāb-ḥāne-i şehryārān anlaruñ¹ vaşf-ı cemīllerine kitābe gibi farkında yir itmişdür.

Gıbbu zālik yine ol 'ahd-i² bāhirü's-sa'd u zāhirü'l-cehdde salṭanat-ı memleket-i Rüm **Ebü'l-feth Sulṭān Meḥammed Ḥān** bin Murād Ḥān ile mersüm olup vezāreti ḥidmeti ṭarīk-ı 'ulemādan ḥāşıl olmuş ve sebike-i ḥilkati miḥekk-i tecrube vü imtiḥāna çekildükden soñra sikke-i celile-i vekāletle 'ayār-ı kāmilin bulmuş maḥmidet-ḥişāl **Maḥmūd Paşa** nāmı ile mu'anven olan merd-i pūr-ḥired-i vācibü'l-iclāl cenābına fermān olınmış idi. Ol sebeb ile³ a'lām-ı 'ulemā-yı zamān ḳadr u i'tilā ile fark-ı Ferḳadān evcine çıkmış idi. Ve heme hümām-ı feylesüfān kemāl-i raḡbet ü iltifātla meḥamm-ı dünyeviyyelerini me'müllerinden ziyāde bulmuşdı.

Naẓm⁴ [15a E]

دستور نیکخواه چو باشاه یکدلست عقد امور منتظم و عدل شاملست
از حسن اعتقاد وزیر امین شناس گر ملک ایمنست و گر شاه عادلست⁵ [11a MV]

El-ḳışsa bir zamān idi ve bir hengām-ı ḥuceste-eyyām-ı mütekāşirü'l-iḥsān idi ki cāsūsları kişver-be-kişver gezerdi. Gūşe-i inzivāda⁶ muḥtefi ve zāviye-i ḥumūl-i renc ü 'anāda muḥtefi olan 'ulemā vü şu'arā vü fuṣalā vü ḥükemā tettebbu'ına diḳḳat iderdi. Ḥattā mezbūr Maḥmūd Paşa ve ol şehryār-ı kişver-güşā başḳa cāsūslar ḳullanup kemālāt aşḫābını bulmaḳda birbirine taḳaddüm ḳaşdın eylerdi. Şöyle ki kārgehān-ı sulṭān cevāsīs-i vezīr-i nādire-dān ḥidmetinden muḳaddem bir ma'rifet ehli bulsa ve sem'-i celil-i vekīl⁷ ol zāt-ı laṭīfi bilmiş ve işitmiş olmayup ibtidā pādīşāhı lisānından işitmiş olsa bu ḥidmetdeki te'ḥīr kendüye cürm-i keşir olurdu. Ve

1 anlaruñ: anuñ E

2 'ahd-i: - E

3 ḥilkati//sebeb ile: - N1

4 Naẓm: Beyt N1

5 "İylilik sever bir vezir, padişahla gönül birliği ederse işler yolunda, adalet yaygın olur. Melik güvenilir, padişah adil de olsa [böyle bir] vezirin hüsn-i itikadından emin ol."

6 inzivāda: ihtifāda E

7 celil-i vekīl: vekīl-i celil MV, N1

cüstücüdaki taķşir şerm ü hacletine bâ'ış olup mir'ât-i hâtır-ı 'âtır-ı şehryârî
min vechin inkisâr bulurdı.

li-Mü'ellifihi¹

İşte rüşen-zamîr ü işte vezîr
İşte şâhib-kırân-ı 'âlem-gîr

Yoklayan ehl-i fazlı dikkatle
Arayan gevheri bu himmetle

Qadr u iqbâlle mu'ammer olur
Mülk-i 'âlem aña musahhar olur

Bu sebebdendür ol şeh-i mes'ûd
Buldı zâtın vekîlinüñ Maḥmûd

Feth-i İstanbul oldu aña naşîb
Mâdiḥidür anuñ Resûl-i Ḥabîb

Ol ki *ni'me'l-emîr*² ola na'tı
'Arşa hem-sâyedür anuñ baḥtı

Añılur ḥaşre dek kerâmetle
'Ulemâ şınfına ri'âyetle

1 Li-mü'ellifihi: Li-münşî'îhi E | Nazm N1

2 Burada "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan; o ordu ne güzel ordudur (Ahmed bin Hanbel, IV, 335; Hâkim, Müstedrek, IV, 422)." şeklindeki hadîs-i şerîfe telmih yapılmıştır.

Bu Suhan-ı Belâgat-fercâm Hâkikat-i Zûlm u 'Adli Beyân ve Şehryârân-ı Dûn-himmet ü Pest [ve] Vüzerâ-yı Erâzil-perest Ma'âyibini İ'lân ile Mü'ellif-i Kitâbu'n Şedâ'id-i 'Azl ü Baṭâletini İfhâm ve Nûkûd-ı İrtişâ Genc-i Pür-renc-i Sîm-i Eşki İfşâ İtdügi Ser-encâmı İ'lâm ve Ahvâl-i Rûzgâr-ı Zûr-kârı Mücmelen¹ İbhâm ve Sebeb-i Te'lîf Şofında İrtisâm Yüzinden Birkaç Kelâm-ı Cevâhir-nizâmdur.

Hâzret-i Hâkîm-i Hallâk [13b N1] ve Kerîm-i Rezzâk ki ﴿مَا عِنْدَكُمْ﴾² maḳûlesi naşş-ı hikmet-vifâk ile mün'im 'ale'l-ıtlâk idüğini 'ibâd-ı sûtûde-ahlâk zümresindeki suhanverân-ı âfâk ve nûkte-şinâsân-ı³ mu'allâ-tıbbâk ezhânına i'lân buyurdu. Huşûşâ الَّذِينَ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾⁴ fehvâ-yı garrâsına maṣâhir-i âşâr olan zevât-ı⁵ muhtelifetü's-şüyûn ve ṭabâkât-ı mütenevvi'atü'l-fünûn mezâyâsını aşḥâb-ı fehîm [15b E] ü dânişe kemâ-yenbağî tıuyurdu.

li-Münşi'îhi

در نزد شہان عدل بیاید معیار
وآنکہ بشناسند کہ چون شد مقدار
در بدل دو کفہ باید ای خواجہ دو کف
عقل تو در آن درہم و میزان طیار⁶

Ba'de hâzā ﴿إِنَّ اللَّهَ بِأُمْرِكُمْ أَنْ تُوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾⁷ mazmûn-ı 'adâlet-nümûnı selâtin-i kâr-fermâ ve vüzerâ-yı 'uzemâ-yı Âşaf-zekâ fırka-i sa'idesindeki ulû'n-nühâya inhâ ve naşş-ı kerîm-i ﴿وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ﴾⁸ meşḥûn-ı laṭîfindeki mîzândan murâd kışt u 'adl⁹ idüğüne işâret ü îmâ ve inşâ-yı arz u semâ mi'yâr-ı ma'deletine¹⁰ qarîn ve irtifâ'-ı sipihr-i¹¹ mînâ maḳâdîr-i nâs ma'rifetine lâzım bir mazmûn-ı güzîn idüğünü tıbbâ'-ı

1 Mücmelen: Mücellâ E

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nahl Sûresi, 16/96, "Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır."

3 sûtûde//şinâsân-ı: - MV, E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer Sûresi, 36/9, "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

5 zevât-ı: devlet-i E

6 "Padişahların nezdinde adalet ölçü olmalıdır. O zaman [padişahlar] bunun kendilerine değer kattığını anlarlar. Ey bilgin, iki kefeye karşılık iki kefe gereklidir. Bu yüzden senin aklın karışıktır ve ölçü kaçmıştır."

7 *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer Sûresi, 4/58, "Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor."

8 *Kur'ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/7, "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu."

9 'adl: 'udûl MV

10 ma'deletine: 'adâlet E | ma'delete N1

11 sipihr-i: şehri-i E

icmā'a illkā buyurmağla pādīşāhān-ı 'ālī-rütbet ve vükelā-yı küberā-yı 'ālī-menizlet cenābına vācib oldı ki zemīnle çarḥ-ı berīni bir mīzān ve şems ü kâmer nāmındaki¹ kevkebeyn-i ziyā-ḫarīni keffeteyn-i zer-nişān ve sâ'ir kevākibi derāhim² mesābesinde nümāyān bilüp şebān-rüz makādīr-i nāsla muḫayyed olalar. Ve tevcīh-i menāşīb u ta'yīn-i merātibde bilā-ta'aşşub [11b MV] u ġarāz³ ﴿بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ feḫvā-yı ḫikmet-ārāsına mütāba'atı lāzım bileler. Tā ki deryā-yı vicdān u fikretlerinde «المقسطون لله في الدنيا على»⁴ منابر من اللؤلؤ في القيامة»⁴ ḫadīs-i şerīfinüñ dürr-i yektā ve gevher-i girān-beḫāsiyla memlū olalar. Ve kitāb-ı bī-irtiyāb-ı ḫilḫatlerinde⁵ من عدل زاد «قدرة ومن ظلم نقص عمره» fevā'idini meşşūr u metlū göreler.

li-Mü'ellifihi⁶

Kāmilüñ ḫaḫḫını ketm eylese bir şāh u vezīr
Bilmeyüp ḫadrini luṭf itmede ḫılsa taḫşīr

Anlaruñ Bār-i Ḥudā devlet ü 'ömrin kem ider
Zulmet-i zūlm u sitem 'adli ġünin mübhem ider

Rüz-ı maḫşerdeki a'māli anuñ vezn olunur
'Adli nāḫış ġörinür kemligi kāmīl bulunur

Fe-lā-cerem 'ibād-ı müstaḫḫḫīn ki zıllu'llāh fī'l-arzīn olan selāṭīn-i ġüzīn cenābına vedāyi'-i Ḥālīḫu'l⁷-'ālemīn idükleri rüşendür, beytü'l-māl-i Müslimīn idrārātında herkesüñ istihḫāk u liyāḫatı,⁸ ya'nī kiminüñ şeref-i neseb ü siyādeti ve kiminüñ fezā'il-i zātiyye ile ma'rifeti ve ekşerinüñ seyf-i ḫāṭı'-ı ḫidmetine lāzım-ı şecā'atı⁹ ve ol zümreden ba'zılarınıñ za'f-ı pīrī ve cerāḫat u baṭālet cihetinden ḫaḫḫ-ı ḫidmeti elbette¹⁰ ḫuvvet-i yevmiyyesine kifāyet ider. Rī'āyeti mūcib olmağla mülük-i eslāf ve ḫüsrevān-ı İskender-

1 nāmındaki: nām E

2 derāhim: dirhem E

3 *Kur'ân-ı Kerīm*, Nûr Sûresi, 24/40, "Onun bir kısmı bir kısmın üstündedir."

4 Hadīs-i Şerīf, "Dünyada Allah için âdil davrananlar kıyamet ġününde nurdan minberler üzerindedir." (Müslim, *Sünen*, İmare 5 (1827), C. 2, s. 1458.)

5 "Adil olanın değeri arttı. Zulmedenin ömrü kısaldı."

6 Li-mü'ellifihi: Li-münş'ihi E

7 Ḥālīḫu'l: Rabb'ül E

8 u liyāḫatı: - E

9 lāzım-ı şecā'atı: lāyık u lāzım-ı ḫidmeti vü şecā'atı E

10 elbette: - E

maşâf bu ʔarîka-i marziyyeye sülûk u mütâba‘at ve aşhâb-ı hâcât ve rûşinâsân-ı ma‘âlî-derecât hâkķında ber-vech-i i‘zâz u imtiyâz bezl-i luṭf u mü-rüvvet idegelmişlerdür.

Ma‘a hâzâ ‘ulemâ vü fuṣalâ ve te‘lifâtla meşhûr olan fuṣahâ [16a E] huşûşâ râbıṭa-i mehâmm-ı memâlik [14a N1] ve zâbıṭa-i¹ erkâm-ı mesâlik olan münşiyân u aşhâb-ı kâlem ve mümliyân u erbâb-ı raqam ki be-şart-ı ân her biri «كل كاتب جاهل»² ta‘riflerine dâhil olmamağla ta‘rif olına. Ve harf okumayan ehl-i hiref kısmından degüldür, diyenlerün i‘tikâdları tahṛîf olına. Anlaruñ ri‘âyetleri ve faqr u fâķa şedâ‘idinde sıyânetleri cümleden ev-vel vâcibdür. Hattâ bu kıṭ‘anuñ mażmûnı anlara münâsibdür.

li-Münşi’ihi

Ehl-i kâlem ki muṭsim-i erzâķ-ı bîş ü kem
Olmış yed-i mü‘eyyedine anlaruñ ‘alem

Yok yok nevâl behr ü³ kâm-ı enâm-ıla
Mizâblar enâmil olur reşhalar⁴ raqam

Dırgâm-ı bîşe-i intikâm, Hâzret-i İmâm ‘Alî⁵ gibi hümâm, Mâlik İbn Eşter’i Mısr’a hâkim gönderdükde ikinci naşihatleri aşhâb-ı raqam kısmınuñ ri‘âyetleridür. Huşûşâ defterdârân-ı istikâmet-rehîn ki her biri «إني على»⁶ خزان الأرض حفيظ أمين» mişdâķ-ı şerîfine mâ-şadaqlardur. Ol zümre-i vâcibü’r-ri‘âyenüñ a‘del ü dânaları ṭururken echel ü ağbiyâları ḳullanmaķ «إذا ملك الاراذل»⁷ «زوال الدول باصطناع السفل»⁸ dâhiyesini izhâr; lâ-siyyemâ, «هللك الافاضل»⁹ «من قلّد ذوى الفضائل استقامت» dâ‘yesini ihtiyâr ḳabîlinden olduḳdan mâ‘adâ⁹ uḳalâ yirine gufelâyı istihdâm itmek hûkemânuñ,

1 zâbıṭa-i: râbıṭa-i E

2 “Bütün kâtipler cahildir.”

3 nevâl behr ü: kemâl behre MV, E

4 Mizâblar//reşhalar: Mizânlar enâmil olur sübhalar MV, E

5 ‘Alî: ‘Alî-i velî E

6 “Şüphesiz ki ben yeryüzünün hazineleri üzerinde güvenilir bir koruyucuyum.” | Bu ifade Yûsuf Sûresi 55. âyetten iktibas edilmiştir. Âyetin aslı şu şekildedir:

﴿قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا﴾

7 “İşe yaramazları istihdam etmek ile devlet ortadan kalkar.”

8 “Reziller idareyi ele geçirdiğinde erdemliler helak olur.”

9 mâ‘adâ: şöıra E

أحواله وَمَنْ قَدَّ ذُو الرِّذَالِ اضْطَرِبَتْ أَعْمَالُهُ»¹ kavlından tegâfülü mücib ve zü-fehmin selim olan ümenâ mümkün iken kec-ṭab' u saḫîm olan süfehâya meyelân itmek, «مَنْ أَشَدَّ النَّوَازِلِ دَوْلَةُ الْارَازِلِ»² maẓmûnından tecâhülü müstevcib idügi muḫarrerdür.

Lâ-siyyemâ 'aql-i evvel, hıred-i mükemmel büzürg-i cumhür, Bü-zürcmıhr-i kiyâset-şu'ürdan [12a MV] su'âl ve "Âl-i Sāsân zamânında senûn gibi zû-tecribe ḥakîm ve her ḥâlde kendülere hem-nişîn-i fehîm olduğı ḥâlde neden ki devletleri serî'u'z-zevâl olup devletleri ğayra intikâl eylemişdür?" diyü isticlâb-ı maḳâl olınduğda, «لَا تَهْمُ اسْتَعَانُوا بِأَصَاغِرِ الْعَمَالِ عَلَى أَكْبَارِ الْأَعْمَالِ»³ قَالَ أَمْرُهُمْ شَرٌّ مَا أَلَّ»⁴ manṭûkıyla cevâb-ı bî-mişâl virdügi; ya'nî "Oldıkça [küçük] âdemlerûn büyük manşıblara naşb olınması zevâl-i mülk ü devlet⁴ belâsına mübtelâ olmalarına bâ'is oldu." didügi meşṭur u muḫarrerdür.

Çünkü dâd u dihiş emrindeki ihtilâl, ḳadimü'z-zamândan lâzime-i ḥükkâm-ı bâ-câh u celâldür, fî zamâninâ vâḳi' olan aḥvâl ve tevcih-i menâşıba müta'allıḳ olan ihtilâl-i fazâḫat-me'al huşûşına bu faḳîrûn serencâm-ı pür-melâli dâldür. Zîrâ bu ğarîb ü ke'ib-i⁵ pür-ğam bâr-ı belâ-yı fâḳa ile ḳâmet-i⁶ ṭâḳati ḥam bir kem-baḫt u bî-ṭâli' ü mevfürü'l-elem ve faşl-i şitâda açılıp mazarrat-ı yah u berfle efsürde-dem olan verd-i ṭariyy ü hurrem gibi zamânına geledüm. Ve ma'ârif ü leṭâ'ifuñ raġbeti evânına yetişemedüm ki ḳadr-i dânişüm mîzân-ı iltifâta ḳarîn olaydı. Ve ma'rifet ü bînişüm [16b E] mi'yâr-ı i'tibâr⁷ ve miḥekk-i tecrîbe vü ihtibârda kâmil-'ayâr u tamâmü'l-mıḳdâr olan [14b N1] zer-i ḥâliş-i meskûk gibi elden ele raġbet bulaydı. Her çend ki kesâd-ı bâzâr-ı ma'rifeti fikr iderdüm. Ma'a hâzâ kevkübüm Müşteri iken cevâhir-i naẓm u neşrûme müşteri bulunmaduğın is-tiġrâb idüp⁸ kendü kendüme tesliyetle dirdüm:

1 "Erdemli kişileri yöneticiliğe atayanların durumu düzgün olur. Kötü karakterli kişileri atayanların işleri yolunda gitmez."

2 "Felaketlerden daha kötüsü rezil kişilerin yönetimidir."

3 "Çünkü onlar büyük işlerde küçük işçilerden yardım dilediler. İşte bu yüzden işleri bu kadar kötü bir yere vardı."

4 ü devlet: - MV

5 keşif-i: kebîb MV

6 ḳâmet-i: - E

7 i'tibâr: - E

8 idüp: olunup E

Rubā'ī li-Mü'ellifihi'l-ḥaḳīr¹

Mihr-ile mehūn² keffeleri ser-gerdān
Naḳḳād-ı felek elde tutar zer-i mizān

Bāzār-ı mu'āmelede kanı sūd u ziyān
Aşḥāb-ı kemālāta neden bu noḳşān

Hālā ki kihān u mihān ḥizāne-i ḳalbümdeki ma'ārif naḳdini bilürlerdi.
Ol cihetden ğınā-yı ḳalbe baḳup ibtilā-yı fāḳamı ta'accüb ḳılurlardı. Ben
isem bī-ser ü sāmān-ı emr-i ma'aşumda ser-gerdān olup kendü kendüme
söylerdüm:

li-Münşi'ihī³

Keffümde güher-i 'aḳdi tehi-hemyānem
Sīnemde hüner genci velī vīrānem

Şābit-ḳadem olduḳça ki ser-gerdānem
Kārumda Ḥudā ḥaḳḳı 'aceb ḥayrānem

Ġarā'ib bundadur ki ba'zı erāzil-i nās taḥşil-i rustāḳ-ı bī-ḳıyās
idüp bu devr-i cemil ü 'ahd-i bī-'adildeki her vezir-i müşir-i celil,
«الجنس الى الجنس يميل»⁴ mefhūmını⁵ sebil idüp istiḥdām-ı 'uḳālādan ibā ve
nisbet-i türābiyye ile cevher-i 'ilm ü dānişi hebā ve iksir-i fezā'il-i ḥaşā'il-
nümāyişi gird-bād-ı hevā-yı nefsanıyye ile ifnā ḳılup her ḳaçan ki bir manşib
münḥal oldı veyāḥūd aşḥāb-ı cāhdan biri 'azl olınup yerine şaḥş-ı āḥar lü-
zūmı taḥaḳḳuḳ buldı, evvelā bāzār-ı i'tibārda 'alā melā'i'n-nās mezād olın-
madın⁶ elbette elbette bezl-i māl ve izdiyād-ı naḳd-i ḳıymetle 'arz-ı ḳudret ü
māl iden münḥallerden⁷ birine virildi.

1 Rubā'ī//ḥaḳīr: Li-münşi'ihī E

2 mehūn: felek N1

3 Li-münşi'ihī: - MV | Rubā'ī N1

4 "Her cins, kendi cinsine meylerder."

5 mefhūmını: mażmūnına E

6 olınmadın: olındı E, N1

7 münḥallerden: nā-maḥallerden N1

Cidden aşhâb-ı istiḥkâka iltifât kılınmadı ve şalâ-yı *hel min mezîdde*¹ naḳd-i cevâhir-i ma‘ârifleri fûls-i aḥmer ve mühevver meşâbesinde ‘add olunmadı. Her çend ki ² ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾ naşs-ı şerîfine mütemessik olup liyâkat u isti‘dâdlarını bildürdiler, cidden müfid olmadı. Ne kadar ki ³ ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾³ âyet-i laṭîfe-sin [12b MV] tilâvet idüp kendülerün dürr ü gevher-i ma‘dûdı dünyâda vü ‘uḳbâda ‘ayn-ı menfa‘at ve gayruñ nuḳûd-ı bî-sûdı renc ü ḥasârete mücib-i ticâret olup bu mâ-beyndeki bâzârdan Hâzret-i Kirdgâr bîzâr ve Resûl-i bü-zürgvâr⁴ «لعن الله الراشى والمرتشى»⁵ ḥadîsindeki nehyle⁵ fermânkâr idüğün söylediler. Meyl-i mâl cibilletlerinde merkûz bir bed-ḥâl ve devlet-i dünyâda murâd-ı aḥz-ı mâl ü menâl ü câh u celâl neticesi maḥzâ me‘âl imlâsındaki mâldür diyü aḥz-ı rişvete el uzatdılar. Beyne’l-ḥalḳ ve’l-Ḥaḳ ‘ırz u nâmûsların göz göre pâ-mâl itdiler.

li-Mü’ellifihi⁶ [17a E]

Kârgâhında cihânuñ müteḥayyir ‘uḳalâ
‘Âlemün meşğalesi âdemi ḥayrân eyler

Gün olur şems-i kıdem zerreler izhârın ider⁷
Dem olur baḥr-i kerem kaṭreler iḥsân eyler

Cem‘ ider ḥalḳı gehî sûr u gehî mâtemle
Yine gözyaşı gibi laḫzada tâlân eyler

Ḥas u ḥâşâk ile ḳaplar yüzini deryânuñ
Baḥrı dil-teng kılur dürleri pinhân eyler

Niçe biñ güşede bir laḫzada cem‘iyyet idüp [15a N1]
Niçe cem‘iyyeti bir demde perişân eyler

1 Burada Kâf Sûresi 30. âyete telmih yapılmıştır.

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Zümer Sûresi, 4/58, “Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Zümer Sûresi, 36/9, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

4 Hadîs-i Şerîf, “Rüşvet verene ve alana Allah lanet etsin.” (Tirmizî, Ahkâm, 9)

5 nehyle: - N1

6 Li-mü’ellifihi: Naẓm E

7 izhârın ider: izhâr eyler E

Dil-perîşân¹ fuḳarānuñ tağıdup meclisini
Getürüp bir yire şeh nāmına dīvān eyler

Öldürür ḥalkı felek tîgi gibi zaḥmı nihān
Ne fesād itse döner ṭālî'e bühtān eyler

Nâkışı kāmile ğālib çıkarur kevkebede
Cürmi ecrāma yıkar kevkebi mîzān eyler

Genci setr eylemeyüp ḳadrini² ketm itmekle
Bu ḥarāb olası çok mülketi vîrān eyler

Dehenüñ ḥoḳḳasına mühr-i sükût ur 'Ālî
Çok güher saçma sözün az kişi iz'ān eyler

Ammā maḥlûl olan manşib çendān maḳbûl olmaya ve 'arz-ı naḳd-i ir-tiṣā idenlerden ḳavî ṭālîb bulunmasa³ bu kerre aḳribā vü ta'alluḳât defteri yoklanır. Esāmîleri ḳayd-ı defter⁴ ve keşretinden lafz-ı lâ-yuḥşâ ile mu'ab-ber⁵ olan nâ-maḥallerden birine 'arz olunur. Bi-vechin mine'l-vucûḥ erbāb-ı menāşib 'idādındaki aşḥāb-ı kemāl ü meziyyet istiḥḳāḳı ḥasebi ile muntāzamü'l-ḥāl olanların ḥuşûl-i merāmına bu vechle⁶ muḥāl olur.

li-Münşi'îhi

Her vilāyetde ehledür rağbet
Rûm mülkinde 'aksidür ma'lûm

Ḥaylî ma'yûbdur kemāl ehli
Añılur ehl-i faẓl olan mezmûm

Arnavuddur ya Bosnadur ya Freng
Her büyüḳ başlu şûm nîteki bûm

1 perîşân: yapar E

2 Nüşhalarda "kudretini" şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği "kadrini" olarak metne alındı.

3 bulunmasa: olmaya E

4 defter: duḥter MV

5 ile mu'abber: - E

6 bu vechle: teveccühleri N1

Hünerüm var diyenler olmadadır
Harem-i iltifâtdan maḥrûm

Fuzalâdan yeg iltifât olunur
Niçeler hükmine olur maḥkûm

Ekşer aşḥâb-ı şadr u mîr ü vezîr
Nesl-i Tersâdan olduğu ma'lûm

Her ḥasîb ü nesîb ü âl-i Resûl
Hâk-i zilletde fakr-ıla ma'dûm

Tutulur gül gibi el üstinde
Kıatı bed-bû iken piyâz-ıla şûm

Tuḥm-ı kibr olmağın kara kullar
Oldı nâfi' çü revḡan-ı zaḳḳûm

Hünerüm var diyü ögünme şaḳın
Kendüni kıılma fazl-ıla mezmûm

Aḳçe pul var ise getür nazara
Yoḥsa 'ilm istemez ekâbir-i Rûm

H'âb-ı ḡafletdedür cemî'-i cihân
Sen uyursın daḥı¹ be-hey maḥdûm

Beş on altun şayan murâdın alur
Kovılır 'arz iden on iki 'ulûm

El-ḳışsa bâzâr-ı dâd u sitâd ifşâ-yı irtişâyla [13a MV] *hel min mezâd*²
vâdilerinden mezâd³ olan manşıbları fûrû-mâyelere naşib ve aşḥâb-ı fezâ'il-i
hoş-nihâd ibtilâ-yı fakr u fâḳa ile câh u celâl behrelerinden nâ-murâd u
mehcûr u ḡarîb [17b E] olmağın bu fakîr zâviye-i ḥırmânda niçe yıllar

1 daḥı: - E

2 Burada Kâf Sûresi 30. âyete telmih yapılmıştır.

3 mezâd: murâd E

unuduldum¹ kaldım. Ammâ bâzâr-ı sevķ u şirâ' 'amellerine âhîr vechle sülûk kıldım. Ya'nî ki mâh u sâl sermâye-i ma'rîfet ü kemâl olan kitâblarımı bi'z-zârûre bâzâra şaldım. Bî-şümâr te'essüfle her birinüñ ardınca dellâl gibi çağırıkaldım. Egerçi ki ehl-i 'irfâna kitâb gibi enîs ve mü'ellif-i nâdire-dâna resâ'il-i kem-yâb gibi celîs-i nefîs bulunmaz. Lâkin ne çâre ki kuvvet-i yev-miyyesiz zindegânî müşkil ve sedd-i ramaķ olmayıcaķ mesedd-i bâb-ı recâdan ne hâşıl, kendü nefsüme ķanâ'ati terġîb mümkin. Fe-ammâ yüz ne-fer miķdârı [15b N1] tevâbi' u müte'alliķâtı iķnâ' mertebesi hûkmin isti-hâlede mümkin.

Κίτ'α²

Dil mülket-i 'irfâna şâh oldu ķavî-rütbe
Satır-ı ġazelüm minber neşr-i suġanum ġuţbe

Söz sikkesi nazmumdur naķd aķçe beyâz evrâķ
Zerrîne murakķķa'lar ma'nâda bilekler³ ġabbe⁴

Faķır-ıla ma'âş itmek pes baña ne lâyıķdur
Bir şîre ġidâ olmaz ġ'âyîde-i şad ġürbe

Egerçi ki «أحلى النوال ما وصل قبل السؤال»⁵ maķâlî meşel-i⁶ meşhûrdur. Fe-ammâ fî zamâninâ teķşîr-i su'al ve taķrîr-i 'urûz-ı aġvâl ile aşġâb-ı fażl ü kemâl maķżiyyü'l-âmâl kıılınmaduġı maġâfil ü mecâlisde meżkûrdur. Zîrâ ki ķassâm-ı beytü'l-mâl olanların sâġa-i büyü-t-i a'mâllerî “iyyâke ve i'râzü'r-ricâl” emrinde terk-i⁷ imtişâl cihetinden müzaġrefât-ı ġubb-ı câh u celâl ile mâl-â-mâldür. Niçe kerre bu mazmûnda 'arz-ı ġâller virdüm. Her birinde beyân eyledüm. Kendü derdüm yine merġametlerine mazġar düşmedüm.

1 unuduldum: oturdum E

2 Κίτ'α: Li-münşî'ihi E | Bedihe N1

3 bilekler: baña N1 | MV nüshasında bu kelimenin üstü karalanmıştır.

4 E nüshasında bu ile sonraki beyit yer deġiştirmiştir.

5 “Hediyelerin en güzeli istenmeden gelenidir.”

6 meşel-i: mişâl-i E

7 terk-i: Türkî MV

li-Münşi'îhi

Şehryārā be-ḥaqq-ı¹ levḥ u qalem
Bunu kıl levḥ-i ḥaṭıruñda raḥam

Ki ednā ḳuluñdurur ‘Ālī
Rūzgāruñ cefası pā-mālī

Aña āşār olan risāle kitāb
Elli cild oldı ey mu‘allā bāb

Bu ḳadar faẓl-ıla ḥaḳīr olmuş
‘Aẓl-ıla faḳr-ıla ẓarīr olmuş

Vūzerā ḥālī ‘urẓa ḳılmazlar
Raḥm-ıla gözyaşını silmezler

Ṭaşra çıksa gören kibār u şığār²
‘Azline şefḳat eyleyüp ağlar

Kimi işitdürür sözünü aña
Böyle dir eyleyüp enīn ü bükā

Yā İlāhī yazuḳ degül mi bu zāt
İtmiş-iken bu deñlü te’lifāt

Naẓm-ıla ‘aşrınıñ vaḥīdi iken
Neşr-ile fenninüñ ferīdi iken

Ne revādur bu zū-fünūn-ı cihān
Ġarḳ-ı deryā-yı deyn olup her ān

Geçe ‘ömr-i ‘azīzi zillet ile
‘Aẓl-ıla zecr ü ḳahr u miḥnet ile

---

1 Şehryārā be-ḥaqq-ı: Şehryār ancak E

2 kibār u şığār: şığār u kibār MV, N1

Serv iken bâğ-ı istiḳāmetde
Naḥl iken ravza-i emānetde

Zaḥm-nāk eyleyüp kelend-i belā
Her nihālin şikest ide süfehā

Yā İlāhī neden bu cevri-i¹ ḡarīb
Meger eşrāt-ı sâ'at oldı ḡarīb

Buñā ḥidmetle fāḥr iden erzāl²
Şimdi itmekdedür bunı pā-māl [18a E]

Kimi begler begidür el-ān
Devlet ü miknet-ile 'ālī-şān

Niçesi oldı mīr ü defterdār
Cehl-ile kām-kār-ı dār u diyār

Bu ise zīr-i bār-ı miḥnet ü ḡam
Arḡa ḡammālī gibi ḡāmeti ḡam

Niçe cāhiller aldı kām u murād
Bir kemāl ehli var o da nā-şād

Yā İlāhī bu zulmı görme revā
Zālīmüñ kār u bārın [13b MV] eyle hebā

Ḳasemen bi'llāhi te'ālā ne ḡadar ki cevāhir-i ma'ānī bezl idüp merāḥim
ü eşfāḳı mücib edālarla i'lām-ı mā-fi'l-bāl ḡıldum, aşlā nihān-ḡāne-i
cibilletlerinde luṭf u mürüvvet zaḡā'irinden ḡubb-i dünyādan ḡayrı ḡabbe ve
ḡavşala-i ḡırş u iştiḡādan³ özge bir tehī debbe bulmadum. Ve her çend ki
iḡtibāsāt-ı āyāt-ı celīle ve tazmīnāt-ı eḡādīs-i mekārīm-sebīle sülūk idüp
ḡidmete esbak-ı iḡvān, liyāḡaten eḡaḡḡ-ı iḡsān, ma'rifeten mezīd-i nādire-
dān, şalāḡen ve diyāneten vaḡīd-i üdebā-yı rü-şināsān olup üç pādīşāh-ı 'ālī-

1 cevri-i: ḡ'ār-ı E

2 erzāl: eşrāf MV, E

3 iştiḡādan: iştiḡārdan MV

cāha vüfūr-ı [16a N1] hıdmetümi söyledüm. Me'mür olduğum umürda 'adâlet ü istiķâmete müte'allik olan temessükâtı 'arz eyledüm. Dahı bir diyârda defterdâr¹ u muhaşşıl-ı emvâl-i şehryâr olduğda şikâyeteye müte'allik² haķķumda bir menşür u tûmâr yazılmadığını tafşıl üzere beyân itdüm. Gâh kemâl-i gurûr³ u cāh u celâl mevfür cevâba tenezzüllerine mâni' oldu. Gâh oldu ki " 'Adâlet didigün mücib-i nokşân-ı māl ve re'âyâya merhamet 'add itdügün izdiyâd-ı dirhem ü dînâra mâni' bir hâldür. Ma'a zâlik bu maķûle tarîķa sülûk bizüm mezhebimizde maķz-ı vebâldür." didiler. "Kâşķi cem'-i sîm ü zer kılup niçesini bize vireydün. Bir miķdârın dahı levâzımuña şarf ideydün." diyü söylediler. Ve 4 ﴿مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ﴾ naşşınıñ mazmûnını beyân eylediler.

li-Münşi'îhi

Kimseñün kimse degül hâl-i dilinden âgâh
'Âlemi ğaflet⁵ ile şanki pür itmiş⁶ Allâh

Vüzerâ celb-i tena“umda yed-i rüşvet olup
Qurıdur manşıbını her biri 'uķrına dönüp

'Ulemâ hayli şayup 'a'idesi haķķ-ı sükût
Ağzı bağlu gibi her birisi ķalmış mebhût

Bî-kes ü bî-dil ü şıfru'l-yed olan ehl-i hüner
Ĝam yiyüp faķr-ıla nûş itmededür hûn-ı ciger

Kendi zevķında pes-i perdede⁷ sultân-ı cihân
Mülk-i ma'mûrını ķılmaķdadur eller vîrân

Ėayf kim fazl ü kemâl ehli muşâhibleri yok
Dâniş aşķâbınıñ ol bezmde ğüyâ yiri yok

1 defterdâr: bir faķîr var E

2 müte'allik: - MV, N1

3 gurûr: 'izz E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf Sûresi, 7/186, "Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur."

5 ğaflet: ni'met E

6 pür itmiş: yaratmış MV, N1

7 perdede: perdedür MV

Böyle bir mülke mühimm idi hezārān cāsūs
K'ola hîdmetleri ma'ḳûl ü şûretâ maḥsūs

Böyle terk olduğu-çün sünnet-i şāhān-ı ḳadīm
Fuḳarā oldu büzürgān u ḳarīrān¹ na'im

Böyle ḳalursa eger ḳā'ide-i devlet ü mülk [18b E]
Şarşar-ı ḳahr u ḥavādişden olur ḡarḳa bu fülk

Fi'l-ḥaḳīḳa rā'iḥa-i cife-i dünyā dimāḡ-ı ḥırş u ṭama'ların ifsād itmiş
iken ² «هل يصلح العطار ما أفسده الدهر» maẓmūnı şemmāmesini istişmām
meşāmm-ı ḥilḳatlerinden³ mün'adim olup gitmiş. Ḥālā ki ḥazīnelerinde on
pāreden ziyāde muşannefātum maḥzūndı. Ve her dürr-i maẓmūnı benüm
ḡarḳ-ı deryā-yı ḥayret olduğumı görüp birer genc-i tārik içinde meknūndı
ve her şāhid-i ma'nā benüm ḥaḳḳumda şādır olan buḥl ü dirīḡ-i mālā-ya'nī
içün sevād-ı suṭûrdan birer şāl-i siyāh içinde mestûr u maḥzūndı.

Bediḥe⁴

Ḳasāvetümle ḥurûf olmaḡın perīşān-ḥāl
Ġamumla şāhid-i ma'nā nizār idi çü ḥayāl

Suṭûr-ı nāme sitem-dīde-i keş-ā-keş idi
Ḳalem şikeste midād u likā⁵ müşevveş idi

Tahḳīḳ-ı Eniḳ Kemā-yeliḳ⁶: Ḥafī olmaya ki sükkān-ı memālik-i Rûm
ki ibtidā-yı zuhûrları târiḥ-i hicretten [14a MV] evā'il-i seb'a mi'ede
merḳûm ve andan⁷ evvel bu memleketlerdeki nüfûs-ı⁸ merzbûm tuḥm-ı
Etrāk u A'rāb u A'cām'dan muḥteliṭ u mez'mûm, kāfirü'l-aşl cāriyelerden
çoḡmuş bir bölük rûsvā-yı māder-zād-ı maḡmûm olmaḡın cidden ḥaṭṭ-ı 'ilm-i

1 ḳarīrān: ḥüsrevān N1

2 "Güzel kokular satan attar, dünyanın çürüttüğü şeyi hoş kokulu yapabilir mi!"

3 ḥilḳatlerinden: ḥulḳlarından E

4 Bediḥe: Li-münşi'ihî E

5 Aslı "likā" olan bu kelime (bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008, s. 552) nüshalarda vezin gereği "likā" şeklinde yazılmıştır.

6 Kemā-yeliḳ: - E

7 ve andan: idi E

8 nüfûs-ı: - MV, E

resmiden¹ hazları yoğ-idi. Taleb ü ta'allümine² hod ihtilâf-ı küffârdan nâşî ekl-i şürbe müte'allîk mâni'leri gâyetde [16b N1] çoğ-idi. Aña binâ'en bir kırn-ı³ kâmile kırîb içlerinden 'ulemâ ve erbâb-ı kemâl hâşıl olmadı. Aşlı dıraht-ı kâfirî olan eşcârdan hîle-i vaşl ü izdivâcla şîrîn ü âbdâr tenâvüle sezâvâr mîveler kıopmadı. Ammâ giderek 'Arab u 'Acem ü Tatar 'ulemâsı kıarışdı. Döle döşe kıâbil mâdiyânlar aşıl ü Tâzî ayğırlar aşdı. Tâ ki içlerinde rükûba yarar Şeb-dîz-güzâr Gül-gün-reftâr, kimi ner, kimi mâde-i mu'teber, pesendide-eçvâr tavarlar hâşıl oldu. Bundan mâ'adâ şîrf⁴ Sırf u Eflâk u Boğdân ve tavâ'if-i mecenne-i muhânnese-i küffârdan şeref-i İslâm ile nü-mâyân olanlar dahı ikinci ve üçünci başına varduğda tağayyür buldı. Ya'nî ki çirk-i şîrk ü dâlâletleri âb-ı zülâl-i İslâm ile pâk olup vücûda gelen vildân u ğilmân⁵ bir ğunc u delâl ve cevârî-mişâl sezâvâr-ı envâr-ı ma'rifet ü kemâl olmağa başladı.

li-Münşi'îhi

Lebi ğonce ruħı gül serv-i sehîler kıopdı
Gülşen-i Rûm güzellendi tarâvet buldı

Toğdı gerçekleri hem Rûm ili gerçeklerinüñ
Her toğan şayd u şîkâr alıcı şeh-bâz oldu

Ħüsn-i ma'nâya sebîl olduğı-çün Ħüsn-i şuver⁶
Hüner aşhâbı ile buķ'ası Rûmuñ tıoldı

Bu tarîķ-ıla mülk-i Rûm ma'mûr u âbâdân ve Ħüsn-i rağbet-i⁷ selâtin ile reşk-i A'câm u 'Arabân [19a E] olup tâ merħûm Sulţân Süleymân Ħân '*aleyhi'r-raħmetü ve'l-ġufrân* zamân-ı salţanatında ki **sene sittîn ve tis'a mi'e** târiħine gelince vilâyet-i Rûm ĥudûdındaki kıaşabât-ı bâhirü'l-'umrân ĥased-kerde-i eķâlîm ü büldân olup her ĥâllerî muntazam iken ol eşnâlardaki mekr-i zenân ve iğrâ-yı dâmâd-ı telbîs-nişân ol şehryâr-ı 'Ömer-ĥaşleti oğlı kıatlinde muħtâr eyledi. Ya'nî ferzend-i ercümendi Sulţân

1 'ilm-i resmiden: 'ilm ü resmden MV | resmden: sîmden E

2 ta'allümine: ta'lîmine E

3 kıarn-ı: merd-i E | kıarîn-i N1

4 şîrf: - N1

5 ü ğilmân: - MV

6 şuver: şûret E

7 rağbet-i: ri'âyet-i E

Muştafâ gibi vâriş-i taht u tāk¹ ve lâyıķ-ı salţanat-ı âfāk, bâhirü'l-istihkāk-ı 'ale'l-ıtlāk olan şeh-zâdeyi ortadan götürdi. Kâffe-i 'uķalâ ve 'âmme-i 'ulemâ müttefiklerdür ki ol zamândan berü mülk-i Rûm' uñ ucuzlığı ķaht u ğalâya ve halkınun intizâm-ı ahvâli ihtilâl-i bî-intihâya mübeddel olup her nesnenün berekâtı gitdi. Keşret-i tã'un u vebâ ve vefret-i renc ü 'anâ ve ķaht u ğalâ ğanileri fakîr ü haķîr itdi. Ne hâl ise ol şehryâr-ı ğâzînün 'ahd-i 'adâleti güzerân oldı. Oĝlı Selîm Hân cülûsından berûsinde taĝayyür-i âşâr ve tekeddür-i ķulüb-i ebrâr ve taĝallüb-i eşrâr-ı bed-kirdâr ve tasalluţ-ı sefele-i hâzele-i kem-mikdâr ķatı zâhir ü 'ayân oldı.

li-Münşi'ihî²

Nizâm-ı mülk-i cihân ihtilâle yüz tıtdı
Cemâli zâl-i sipihrüñ celâle yüz tıtdı

ķamer husûfa kevâķib nuhûsa ric'at idüp
Güneş ğurûba çekildi zevâle yüz tıtdı [14b MV]

Fe-lâ-cerem taĝayyür-i emr-i ma'âş tebeddül-i ahlâķ u inti'âş olup ğumûm u hümûm eşnâlarında rahme düşen [17a N1] menî evlâd-ı nâ-halefle mebnî olup 'aţâyâ-yı vâhibü'l-âmâl olan güzide vü pesendide-ħişâl³ ki evvelâ 'ilm ü hüner ü ma'rifet ü kemâldür, ve şâniyen hüsn-i şadâkat vü ahlâķ-ı hasene vü cemâldür, şâlişen cüd u şehâ vü mihr ü vefâ maķûlesi efâldür, râbî'an şecâ'at u tedbîr ve mahâret-i 'ilm ü şınâ'at-i dil-peżîr maķûlesi fi'âldür, bi'l-küllîye mün'adim oldı. Toĝan şıbyân toĝan⁴ gibi müzîlikle 'ayân ve çengâl-i tama'ı deşne gibi teşne, hün-âĝaşte âdemiyân olması te'sîrât-ı ahrâm-ı⁵ 'ulviyye ile taħaķķuk⁶ buldı. El-ķışsa ħişâl-i ħamîde-i 'amîme ki efâl-i bî-'adide-i zemîmeye tebdil olındı, miyân-ı halkdaki müdârât u eşfâķ mün'adim olup birbirlerine ħased ü buĝz u nifâķ ve nûr-ı Hâķķ'ı zâlâm-ı buţlânla bî-nişân itmede ķubh-ı sîretle ittifaķ taħaķķuk⁷ buldı. Pes 'umûmen ķuţţân-ı mülk-i Rûm, huşuşâ sükkân-ı pây-taht-ı ma'lûm üç kısma münķasım oldı ki bir bölüĝi 'avâm ve şümârende-i

1 tāk: muţāk E

2 Li-mü'ellifihî: Li-münşi'ihî E

3 ħişâl: - E

4 toĝan: cîlfân N1

5 ahrâm-ı: ecrâm-ı E

6 taħaķķuk: taħķik E

7 taħaķķuk: taħķik E

şühür-ı a'vâmdur¹ ki ² ﴿أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ﴾ anıların hakkında nâzıldır. Hatta anlardan³ ba'zıların i'tikâdları inhîrâf-ı 'aķîde ile muhtel ve mâ-şadaķ-ı naşş-ı kerîm-i ⁴ ﴿بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ idügi mertebe-i tahķîķa vâşıldur. Kısm-ı evvelün îmânları maķz-ı taklîdî olmağın her biri silsile-i ehl-i İslâm'a teşebbüh ile dâhıldır. [19b E]

İkinci evsât-ı nâs ve eşbâh-ı kem-şinâs zümresidir ki ekşeri mutazarrıf-ı ekl ü şürb ü lebsinde mütekellif, fi'l-cümle fehm ü iz'anları var iken cehl-i mürekkeb gibi⁵ sevâd u cehl ile bedîdâr, her biri bir hîrfetden behredâr ammâ ol hîrfet harfine zarâfetleri taraf olamaduğı âşikâr,⁶ cüz'i sevâd-ı h'anlığı küllî meziyyet anırlar. Rütbelerini a'lâdan a'lâ şanup cibâl gibi âdemi yañşılarlar.⁷ Meşelâ nâ-binâlar fırķası gibi birbirlerine ittikâ, fi'l-cümle teşhîş-i râh iden a'mâya iktidâ ile tayy-ı tarîķ ümmîdin eylerler. Egerçi ki bunların büyük bildükleri ebyât u eş'ardır. Lâkin dâniş ü binişleri anda dahı nâ-hemvârdur. Aşlâ suhanuñ haķıķatını fehmine himmet itmezler. Feyyâzda imsâk u buhl olmayup kimseye tahşîş-i ma'rifet itmedüğini bilmezler. Şu'arâ-yı mütekaddimîn nâmıyla her ne okınsa istinsâha râğb olurlar. Büleğâ-yı 'aşrdan birinün nâmına sihr-i helâl ve nümüne-i 'azb-i zülâl bir nazm-ı selâset-me'âli zıkr olınsa 'âlemde dinilmedük söz mi kalmışdır, diyü ne dinlerler ve ne yazmağā tâlib olurlar. Ma'a zâlik fehm itmedükleri maħallün dahı ü ta'nına hâzırlardır. Şâ'ir-i sahîrde kuşür nâdir olup fehm ü iz'âna müte'alliķ olan takşîrât u haķâ kendülerde idügin bilmede kâşırlardır.

1 ve şümârende-i//a'vâm: - E

2 "İşte bunlar hayvanlar gibidir." | Bu ibare "Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir." şeklindeki âyet-i kerimeden iktibas edilmiştir.

3 anlardan: anların E

4 "Hatta daha da aşağıdadırlar." | Bu ibare "Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir." şeklindeki âyet-i kerimeden iktibas edilmiştir.

5 gibi: - E

6 âşikâr: - E

7 yañşılarlar: nighlerler E

li-Münşi'îhi

'Aceblerin ben o nâ-dânı çün har-i Deccâl
Ki 'ucb-ıla şalaraķ başını ola dehḥâl

Ne kendü bir söze kâdir ne bir mü'ellefi var [17b N1]
Velik herze-i ta'n-ıla ağzı māl-â-māl

Ṭutan yapılmış evün eksigini beyti bozar
Velî o ḥâneyi icâd idendür ehl-i kemâl

Efendi sūḥtelikdür ķo semt-i terkîbi
Kemâl içinde lafız¹ yok [15a MV] velî ki var me'al

Üçüncü zümre libās-ı 'ulemâdaki dāniş-verân ve esās-ı binā-yı 'ilme müzevvirlik iden müsta'iddân-ı dirâset-² nişândur ki bunların ṭabaķası cümleden bālâter ve da'vâ-yı fazîletleri pāye-i mevleviyyetleri gibi muķarrer ve ṭarîķ-ı 'ilm-i şerîfde ifnâ-yı vücūd idüp taḥşile sa'y itdükleri günden azherdür. Lâkin bu zümre yine üç şıf olup eñ a'laları ki icrâ-yı aḥkâm-ı şer'iyye ile nām-ver ve müşkil-güşâyân-ı eşnâf-ı nev'-i beşerdür. Bir şahsuñ feẓâ'ilini bilürler ve âşâr-ı laṭifesini görürler. Pesend ü teslimine 'âr idüp sükût ihtiyâr iderler. Bilâ-teşbîḥ Ḥazret-i Peygâmbere ṣallallâhu 'aleyhi ve sellemün mu'cizâtını görüp taķaddüm ü temevvül ve izdiyâd-ı 'ömr cihetinden İslâm'a gelmege 'âr iden ekâbir-i Kureyş'e dönerler.

Ammâ kabîle-i vusṭâ ki ednâlarından a'lâ vü mâ-fevķlerine nisbetle ednâdur, ġaṣṣ u semîn ve raḥiṣ u şemîn ne idüğini fehmi iderler. Nihâyet izḥâr-ı ḥaķķa geldükde ta'rîf ü teslimde tenezzül ihtimâlini virüp şâyed ki izâle-i 'ucb u kibr [20a E] iderüz, diyü vehmi iderler. Bu taķdırce gizlü dîn ṭutan münkirine teşebbühle kendüleri bed-nâm-ı 'âlem ķalurlar. Fe-ammâ zümre-i zemîme-i ednâ ki ol fırķadan 'avâm-ı nâsa ķarışan³ li'âm ve ṭarîķ-ı 'ilmide izḥâr-ı 'amâ'im ü ekmâm⁴ iden Etrâk-i bed-nâmdur, maḥẓâ i'tibâr-ı libâsda⁵ olmayan ehl-i ḥaķîķate sū-i zann iderler. Ve kisvet-i siyâhdaki

1 lafız: nuķaṭ E

2 dirâset: dürüst E

3 ķarışan: ferâ'iş E

4 ekmâm: ikmâl MV

5 i'tibâr-ı libâsda: libâs-ı i'tibârîde E, N1

mu‘arifi ma‘arifden hālî şanup mezemmeti irtikâb kırlurlar. Huşûşâ ‘ilme müte‘allik nâ-şinâlıgla izhâr-ı hırş¹ idüp ta‘n u la‘n-ıla bulduklarını yirler. “Zamânede nazm-ı Hâfız’a nazîre dinür mi ve selef kelimâtı tırurken ‘âkil olan bu te‘lif ü nev-güfteye kulağ tutar mı?” diyü söylerler. Bilâ-teşbih Hâzret-i² Mūsâ Kelîmu’llâh ile ‘İsâ Rûhu’llâh’uñ ümem-i merķûmu’s-³ şiyemleri rağbet-i nebiyy-i aqdem ve tercih-i resûl-i muqaddem idüp dâlâlete düşdükleri semt-i maķti irtikâb kırlurlar.

Hâletü’t⁴-te‘lif ü tahrîr ki sene işnâ ve elf-i hicrî ile müverrah-i dil-pezir idi, bu âna gelince müddet-i ‘imâret-i mülket-i Rûm cem‘an üç yüz yıla varmaduğı⁵ ma‘lumdur. Andan evvel bilâd-ı Rûm küffâr-ı hâk-sâr-ı mey-şûm taşarruflarında qalup⁶ qulûb-ı bed-kîşân gibi târik u şûm olduğı ve kâr-fermâ-yı mülk-i Yûnân olan Sultân ‘Alâ’u’d-dîn-i Selçuķî zamânına gelince vâķi‘ olan müsta‘iddân-ı Rûmiyân nedretle nümâyân ve taleb-i ‘ilm-i şerîf iden talebesi vilâyet-i ‘Acem memâlikine revân ve andaki fuзалâdan tahşil-i kemâlât u ‘irfân idenler cüz’-i ma‘dûd gibi müşârü’n-ileyh bi’l-benân oldukları ‘ilm-i tevârih tetebbu‘ idenlere bâhirdür. Nitekim fâzıl-ı kemâlât-ı ‘irfânî Mevlânâ Seyyid Şerîf-i Cürçânî bahr-i gurbetde sibâhat, ya‘nî dârü’l-mülk-i Rûm’da seyâhat idüp ‘ulemâsınuñ [18a N1] ahvâline ıttılâ‘ hâşıl kılduğda bu maķûle bir kıt‘a dimişlerdür. Hâlâ ki ol zamândaki mevâlî-i Rûm henüz ‘örf ü i‘tibâr-ı [15b MV] fennün hürûf-ı hecâsını hecelerlerdi. Ve içlerine ‘ömrinde harf⁷ okumayan ehl-i hîref qarışmış olmayup faqr u fenâ⁸ ‘âleminde kendü yağları ile qavrılıp ekşer leyâlîde mütâla‘a çerâğı ile gicelerlerdi. Ma‘a zâlik Seyyid Şerîf-i büzürgvâra yine evzâ‘ları nâ-hemvâr görünüp giderek ihtiyârât-ı ‘örfiyyeleri⁹ kemâle ve âftâb-ı ‘âlem-tâb-ı ‘ulûm u rûsûm zevâle irecegin bilüp bu kıt‘a-i laţifeyi nazm itmişlerdi.

1 hırş: maraz N1

2 Hâzret-i: - E, N1

3 merķûmu’s: mezmûmu’s E, N1

4 Hâletü’t: Hâlâ E

5 varmaduğı: varmağa E

6 qalup: qallâb MV

7 harf: hürûf E

8 fenâ: gınâ MV

9 ‘örfiyyeleri: ‘irziyyeleri MV

Min nazmihi'ş-Şerîf

شمس علم از افق چرخ عرب طالع شد   استوی یافت ولی در وسط ملک عجم
یافت در روم زوال از اثر کثرت عرف   جرم بی نور و ضیا ماند در آن دار الم
وقت آن شد که بیکبار رود آن بغروب [20b E]   ظلمت جهل بگیرد همه روی عالم¹

Egerçi ki İstanbul fâtihî nerre-şîr-i mağâzî² merhûm Sulţân Mehemmed Hân-ı³ gâzî zümre-i fużalâya rağbet ve diyâr-ı 'Arab u 'Acem'den gelen mevâlîye her cihetle ri'âyet idüp heşt bihişt-i dünyâ meşâbesindeki medâris-i Şemân-ı bî-hemtâ icâd u inşâ itmekle memleket-i Rûm dahı menba'-ı hikem ü 'ulûm⁴ olup nev-hevesân-ı şarîk şedâ'id-i müsâferetden hâlâş olmuşlar idi. Ve müsta'iddân-ı hidâyet-refîk tekmîl-i ma'ârif ü le'tâ'if ile imtiyâz-ı hâş bulmuşlar idi. Veled-i reşîdî Sulţân Bâyezîd Hân, kezâlik Mısr fâtihî Sulţân Selim Hân cedd-i mâcîdinü'n şîve-i mülûkânesine rağbet-künân Haleb ü Mısr u Şâm⁵ fütûhâtı ile kâm-rân olduĝda ol emâkin-i qadîmede bulduĝı 'ulemâ vü fużalâ vü şu'arâ vü hükemâ eşnâfını hâtır-sâzlikle mülk-i Rûm'a getürmüş idi. Süveydâsında 'âlem-gîrlîk sevdâsı muqarrer olmaĝın te'lifât u âşârlarına i'tibâr-ı küllî kılpup her birin mu'azzez tûtup hoş görmüş idi.

Bâ'îş bu idi ki meşâhîr-i mü'ellîfin-i 'ulemâdan H'âce-zâde ve Mevlânâ Monlâ⁶ Hüsrêv ve Mevlânâ Haţîb-zâde ve Mevlânâ Hayâlî ve müftiyyü's-şakaleyn Kemâl Paşa-zâde ve bunlaru'n emşâlî fużalâ ve ehâlî-i taşnîf olan müdekkîkîn-i 'ulemâ ol 'aşr-ı bâhirü'n-naşr-ı ma'delet-ķarînde gün gibi hüveydâ olmuşlar idi.

Fe-lâ-cerem Sulţân Süleymân Hân vefâtına gelince⁷ bu şarîk-ı pür-tevfîķa sülûk-i mülûk ü vezîr muqarrer oldu. Ba'dehu 'ulemânu'n şuĝl ü inzivâsı ma'yûb olup qavânîn-i şer'îyyeleri esâlib-i 'örfiyyeye⁸ mübeddel

1 "İlim güneşi Arap âleminin ufkunda doğdu. Ancak Acem ülkesinin ortasında en yükseĝe çıktı. Geleneklerin çok olmasından dolayı ilim güneşi Anadolu'da batmaya yüz tuttu. O elem yurdunda ilmin varlığı nirsuz, ışıksız kaldı. Kederden dolayı öyle bir an gelir ki o güneş birden bire kaybolur. Cehaletin karanlığı yeryüzünün her tarafını sarar."

2 Nüşhalarda "ma'âzî" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereĝi "mağâzî" olarak metne alındı.

3 Hân: - E

4 'ulûm: 'ilm MV

5 Haleb//Şâm: Mısr ü Şâm ü Haleb E

6 Mevlânâ Monlâ: Monlâ E | Mevlânâ MV

7 Sulţân//gelince: - MV, E

8 esâlib-i 'örfiyyeye: esâlib-i 'ırziyyeye E | isâ'et-i 'örfiyyeye MV

kılınmağın ‘örflerin büyültmek ve birer şaçağlı sürh-renk ıskarlat çukadan ‘abā’iler idinmek, hattâ mücevher şaçağlı raht urunup altun üzengilere binmek ve ‘imāme-i’ büzürg ü şağilleri bār-ı girān olup ba’zı zu’afā t̤āqat u kıymet taḥammüline boyun uramadukları sebebden veznen fi’l-cümle taḥfif ve ma’nen penbe ile devr-i pür-kevr-i dülbendlerini ta’zif² itmege başladılar. Ve sünnet üzere olan kisvelerini terk idüp sipāh zümresi gibi ruḥām-endām ve terāşide-mermer-i sepīd-fām gibi şarıklar şarınmağı farz u vācib meşābesinde mergüb u müsteḥab tutdılar. Hattâ ba’zı zurefā ol eşnâlarda bu maḳûle tertible³ mürtekeb oldukları ‘amā’imün ‘alā’imini [18b N1 | 16a MV] nazma kıoydılar.

Beyt

فضل و کمال روم بود در مجوّزه   دانش مقعد ست بدستار صد کژه⁴

Ol tevāriḥde vüzerā ḥālī dahı muḥtel olup maḳādir-i nāsdan ḡāfil ve dāniş ü biniş t̤arīkında rācilin fırkası gibi rācil, huşûşā celb ü iştirāya müştāgil devletlülār şadāretle [21a E] kām-yāb oldu. ‘Ulemā ve erbāb-ı ‘irfāna muḳteżā-yı zātларınca ri’āyet itmedüklerinden ḡayrı⁵ «المراء عدوّ لما جهل» müsted’āsınca buḡz u ‘adāvetleri dahı taḥaḳḳuḳ buldı. Binā’en ‘alā zālik te’lif ü taşnīf-i ‘amelleri ḡāyete irdi. Selef mü’ellefātınuñ fehm ü istiḥrācına ḳādir kimesne bulunmaz olup ‘ulemā zümresi cühelā fırkasına hem-ḥāl ü hem-meşreb olı-nup zevāt-ı ma’ālī-cenāb ser-nigün u da’ir olan kıbāb gibi izdiḥāmla birbir-lerine girdi. Bā’iş budur ki fużalā-yı ‘Arab u A’cām gibi ma’ārif ü dānişle benām müverriḥin-i Ervām ve mü’ellifin-i mu’ciz-keḷām zuḥūrı muḥāl ü ba’id oldu. İnşād u inşāya ḳādir olan ehālī dahı hümüm u ḡumüm ile miḥnet bucaḳlarında nā-bedid oldu.

Gördüm ki ekābirün iṣlāḥ-ı ḥālleri muḥāl ve luṭf u kerem semtine meyl-leri fāsīd ḡayāldür, der-ḥāl⁶ müteveccih-i Melik-i Müte’āl oldum. Ve yerā’a-i berā’a-beyān-ı zebān ile ﴿إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَخُزْنِي إِلَى اللَّهِ﴾⁷ naşş-ı celilini

1 ‘imāme-i: ‘ulemā-yı MV, E

2 dülbendlerini ta’zif: günbedlerini ta’zif N1 | günbedlerini taşnīf MV

3 tertible: - E | terbiyetle N1

4 “Anadolu’da erdem ve bilgelik sarığının içindedir. Bilgi orada yüz kere sarılan sarık yüzünden yatalak olmuştur.”

5 “Kişi, bilmediğinin düşmanıdır.”

6 der-ḥāl: Ḥālā E | ḥāl N1

7 *Kur’ân-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/86, “Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah’a şikâyet ederim.”

revzene-i hâtır-ı fâtıruma kitâbe gibi mürtesem kıldum. Ve kaç'-ı pâyeden ferâgatle pây-ı talebi dâmen-i 'uzlet ü istirâhata çekdüm. Ve cîfe-i dünyânun bûyî cüstücüyî ile tekâpûyî terk idüp zâviye-i şabr ve peygüle-i kanâ'at¹ ihtiyâr idüp hîred-i hürde-dân nâm pîr-i hezâr-sâle-i irşâd-encâm karşısına diz çökdüm. Ve tab'-ı nâzükümü âzmâyiş yüzinden fahr u nâzişle ferâgate sevķ idüp bu gûne sitâyiş dürlerin dökdüm.

li-Münşi'îhi

Riyâz-ı câh u celâl içre gül-bün-i iķbâl
Çü berg-i tere degüldür yanumda ey abdâl

Uçar gözümden sa'âdet-serây-ı huld-i berîn
Mişâl-i vâķı'adur baña 'âlem-i mişâl

Hümâ-yı himmetümün zîr-i bâli 'arşasıdur
Ferâz-ı zirve-i eflâke ser-keşide cibâl

Henüz nefhasıdur bûy-ı 'ıtr-ı devletümün
Meşâmm-ı dehri mu'aţtar kılan 'abîr-i nevâl

Mükedder itmedi mir'ât-i baħr-i tıynetümi
Cemâl-i vuşlat-ı dünyâ firâķ-ı câh u celâl

Ne i'tibâr sipihrün bu mihr ü mâhına kim
Birinde naķş muķarrer biri ķarîn-i zevâl

Verâ-yı perdedeki mübhemâta maħrem olan
Görür cihândaki eşķali 'ayn-ı zıll-ı hayâl

Benüm 'aķide-i pākümle ķand-i güftârum
Göründi ehline 'Âlî nebât 'aliyyü'l-âl

1 ķanâ'at: ķanâ'at u şabr MV

«محصل الدوات احسن الادوات»¹ diyü maḥberemi² yanumdan ayırmadum. «القلم أئمن البنات»³ fehvâsı ile ‘amel kıllup ma‘ânî fevâkihini ânen-fe-ânen yerâ‘a şâh-sârından derdüm. Ve dehân-ı devâtdan [21b E] «عليك»⁴ «فإن الدرس غرس»⁵ lisân-ı hâlle mervî oldukça zebân-ı hâmeden mazmûnın hâtır-nişân itdüm. Ve dıraht-ı laht-â-laht-i teng-dest-i emel-pey-vest devhaları ile nümâyân idi, [19a N1] gâh kill-i bedî‘u’ş-şiyemden aña kalem işledüm. Ve gâh varak-ı⁶ şanî‘u’r-raqamdan berg-i ma‘rifet ü hikem vaşl [16b MV] idüp nâ-dide ve⁷ ber-güzide işler işledüm. Egerçi ki «العلم»⁸ «وَكِتَابٌ مِّنْهُ لَآ فِي السُّطُورِ»⁹ kelâmı meşel-i meşhûrdur. Lâkin «مَنْشُورٌ»⁹ kâsem-i laṭîfî daḥı dillerde mezkûrdur. Huşûşâ *Kitābu’llāh*’da nûrun ‘alâ nûr¹⁰ sıfatı ile bedî‘u’ş-şu‘ûrdur.

El-kıssa ol eyyâm-ı ‘azl ü baṭâlet eşnâlarında dem oldı¹¹ ki erbâb-ı hâlûn kâşif-i râzı, *Mevlânâ H‘âce Hâfız-ı Şirâzî Divânı*’nı tettebbu‘ kıldum. Vaḳt oldı ki ‘ayyâş-ı müdâm Mevlânâ Hâkîm ‘Ömer Hıyyâm rubâ‘ıyyâtına nezâretle¹² ve fuşahâ vü büleğâ melekelerini temellûkle temettu‘ kıldum. Bi’l-âhire¹³ «عليك باستماع كلام الحكماء»¹³ mazmûnı ile ‘amel idüp aḥbâr-ı en-biyâ vü evliyâ ve âşâr-ı ‘ulemâ vü hûkemâ ve esmâr-ı meşâyih u sulehâ ve tevârih-i mülûk ü ümerâ cem‘ine ve min ciheti’l-mecmû‘ şem‘-i kamer-i bedr gibi ifâka lem‘ine teveccûhi muḳarrer itdüm.

Lâ-sıyyemâ¹⁴ «ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا»¹⁴ zemzemesi ile izhâr-ı şûkr ü şenâ lâzimesini şî‘âr idinmek ṭarîkına gitdüm. Ve fâtiha-i dibacedeki

1 “En iyi araç gereçler kalemde elde edilen [yazılardır].”

2 maḥberemi: maḥber be-belan E

3 “Kalem, kızların en hayırlısıdır.”

4 “Derslerini al.”

5 “Şüphesiz ki ders bir fidandır.”

6 varak-ı: dırde MV, E

7 nâ-dide ve: - E

8 “İlim insanın içindedir. Satırların arasında değildir.” | Bu ifade E nüshasında “İlim insanın içindedir. Onu yazmak gerekir.” şeklindedir.

9 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Tûr Sûresi, 52/2-3, “Yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba andolsun.”

10 Burada Nûr Sûresi 35. âyete telmih yapılmıştır.

11 oldı: olurdu E

12 nezâretle: nezâ’irle MV, N1

13 “Bilge kişilerin sözünü dinle.”

14 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/38, “Bu, bize Allah’ın bir lütfudur.”

﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾¹ naşş-ı kerîmini vird-i zebân idiniüp ey-men-i sâ'ât ve ahsen-i evkâtda bu kitâbuñ taşnîfine şürû' kıldum.

Nazm

منم که گر سخنم را سپهر بر تابد   برای نسخه عطار کند روایت² من
کند حلقه پیرامنش ملوک جهان   بحر کجا که قلم بر کشید روایت من³

Egerçi bu haķır gibi mağmûm, lezzet-i ni'met-i âsâyişden maħrûm, hengâm-ı 'azl ü eyyâm-ı baṭâletle maħzûn u mehmûm olan kimseden nîzâm-ı cevâhir-i güftâr ve intizâm-ı le'âlî-i kaşas u âsâr gâyetle ba'îd ü düşvâr olup bir sâ'atlık kuvvet-i fikriyyeye dâyinler tezâhüminden za'f ü inkisâr ve emvâc-ı deryâ-yı gümûm terâkümünden envâ'-ı mükedder müteğayyirü'l-âsâr, elbette elbette zâhir ü bedîdâr olurdu. Fe-lâ-cerem muḳtezâ-yı hâl ol peyk-i melâl ve kayd-ı nâm u neng ü infî'âl şadedinde hılt-ı efkâr u aḥvâl⁴ ve ğubâr-ı hâṭırla âyine-i ḥayâl inkisâr-ı bâl ile niçe yüzden izhâr-ı⁵ eşkâl-i işkâl idi.⁶

Hattâ ol eşnâlarda silk-i taḥrîre çekilen dürer-i eş'âr aḥvâl-i mâ-fi'l-bâlûmi iş'âr itmegin ḥâmeler süziş-i vehminden taştîrine⁷ cür'et idemezlerdi. Ve 'allâmeler "Ta'bîr ü taḳrîrin iderseñ zebâne gibi zebânımız yanar ve mecmû'alara nakl iderseñ evrâķı şükûfe-i enâr gibi ser-â-pâ nâr olur." diyü istinkâf iderlerdi. Fî nefsi'l-emr [22a E] pây-taht-ı 'aliyye, maḥmiyye-i behiyye-i Koşantınıyye ki ḥîn-i te'lîfde bu za'îfe cây-gîr idi, ekşer-i evkâtda sünnet-i hicrete rağbet ve celâ-yı vaṭan ṭarîķına ve elbette elbette âḥar mülke müsâferet, 'an-şamîmi'l-kalb ḳarîn-i şıdķ-ı niyyet idi. Ve bu ğazel-i Fârisî ol ḥînde nazma gelen eş'âr-ı âbdârumdan olup bu mazmûnı ile beyân olınan müdde'a müşbet idi.

1 Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ Sûresi, 20/25-26, "Rabbim, gönlüme ferahlık ver ve işimi bana kolaylaştır."

2 MV, E روایت: دوات

3 "Ben o kişiyim ki sözümün azameti gökyüzünde Merkür'ün nüshasına rivayetimi kazımak için parlamaktadır. Kalem her nereye benim sancağımı çekse dünyanın hükümdarları onun etrafına toplanıp halka meydana getirirler."

4 aḥvâl: akvâl E, N1

5 izhâr: - MV, E

6 Eşkâl//idi: izhâr u eşkâl iderdi E

7 taştîrine: nazırına E

li-Mü'ellifihi¹

آخر ای دل زچنین شهر سفر باید کرد
تاکه آبشخور خود ز هر بلایی بینی [19b N1]
چند تا چند غذا خون جگر باید کرد
چشم امید ز کوته نظران باید بست
خاک صاحب نظران کحل بصر باید کرد
چند خواهد زرفیقان لایمان مددی
خویش را سالک از آن ورطه بدر باید کرد
قدر دانش شناسند چو با سیل سرشک
ملک این شهر همه زیر و زبر باید کرد
اشک ما سبزه نرویان ازین شوره زمین [17a MV]
بارها تجربه کردیم و دگر باید کرد²
آتش آفرخته به خرمن غم سوخته به
ز آتش آه بشر را چو شرر باید کرد
چشم خونین مرا هیچ ترحم نکنند
بدر ازین ملک دگر غرق گهر باید کرد³
ز دلت بحر معانی شده جوشان علی

Fevā'id-i Seb'a ki Her Yekī Ez-encümen-i 'Ulemā-yı Tevārīh
Şem'a-i Pür-lem'a Buved⁴

Âşar baħrinüñ gevher-şinās ğavvāşı, aħbār nehrinüñ nesīm-iltibās-ı şināver-i hāşşı, ħarā'id-i fevā'id-i tevārīhi bu yüzden i'lān ider ve қаşaş u aħbār tetebbu'ındaki 'avā'idi bu cihetden beyān eyler ki egerçi ki bu kitābda bi-ħasebi'l-feħvā⁵ cevāhir-i zevāhir-i inşā mānend-i rīg u ħazā lā-yu'ad ve lā-yuħşādur. Lākin müverrihīn-i pīşin azmāyiş-i tıba'-ı dūr-bīn kılup beyān

1 Li-mü'ellifihi: Ğazel E

2 E nüshasında bu beyit sonraki ile yer değiştirmiştir.

3 “Ey gönül, sonunda böyle bir şehirden sefer etmek gerekir. Çöllerde gezip dolaşmayı talep etmek gerekir. Ne zamana kadar azığın insanların belasının zehri olacaktır; daha ne kadar ciğer kanını gıda edineceksin. Ümit gözü kıt görüşlü kişilere kapatılmalı, basiretli kişilerin [ayak] toprağı göze sürme edinmelidir. Daha ne kadar kötü fıtratlı arkadaşlardan medet umacaksın. Ey yolcu, kendini bu vartadan kurtarmalısın. Bilgelğin kıymetini bilmiyorlar. Öyle ki gözyaşı seli bu şehrin mülkünü yerle bir etmelidir. Gözyaşlarımız bu çorak yerin yeşillenmesine izin vermedi. [Bu sıkıntıların] yüklerini tecrübe ettik, artık başka [şeyler] tecrübe edilmelidir. Alevli ateş, gam harmanını yakar. Çünkü insanın ah ateşi kıvılcımlı olur. Kanlı gözyaşımıza hiç merhamet etmezler. Bu memleketin insanların gözyaşları daha beter olsa gerektir. Ey Âli, anlamlar denizi senin gönlünden dolayı taşmıştır. Bundan dolayı artık başka bir ülke incilere gark olmalıdır.”

4 Buved: Būde MV, N1

5 feħvā: naħvī MV

itdükleri fevâ'id-i güzîn ve 'avâ'id-i güzîde-i¹ fezâ'il-rehîn kısmınınuñ dahı kimi naklı, ekşeri 'aklı birkaç meziyyetini tebyîn itmedin lâ-büddür.

Fâ'ide-i Ülä: 'Ulüm-ı celiletü'r-rüsüm-ı eslâf ve fünûn-ı muhtelifetü's-şüyûn-ı pesendide-evşâf ihâtası her âyine mir'ât-i çihre-nümâ-yı ahvâl-i 'âlem ve mişkât-i nûr-efzâ-yı milel ü ümem ve bâ'is-i teyakkuş u intibâh-ı benî Âdem ve kâr-sâz-ı ahlâk u haşâ'il ü hüsni-i şeyem olduğdan mâ'adâ tahrîr olunan şafahât-ı ahbâr ve silk-i taştîre çekilen ferâ'id-i fevâ'id-i âşâr, ahvâl-i enbiyâ-yı kibâr ve kaşas-ı mürselîn-i büzürgvâr ve hikâyât-ı meşâyih ü evliyâ-yı ahyâr ve rivâyât-ı şanâdid-i 'ulemâ-yı ebrâr olmağla [22b E] kırâ'atı mahz-ı tesâbih ü 'ibâdet ve rivâyeti farı-ı mevâ'iz ü naşihat ma'kûlesi idüğinde çün ü çirâ yokdur. Ma'a hâzâ² «عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة»² maзмûn-ı meşûbât-ma'krûnı mu'karrer olup menâfi'ı me'mûl u mes'ûl olan mertebelerden çokdur.

Fâ'ide-i Şâniye: Rûhâniyyet 'âlemindeki selef-i şâhib-i şeref zümre-i celilesi ile şöhet ü hikâyât-i hasenelerinden ahz-ı 'ibret ve 'âlemün fenâsını müşâhede yüzinden 'arz-ı teyakkuş u başîret ma'nâsı şâmil ve netâ'indeki hasenâtı müstemil hâlet ile kesb-i sa'âdet idüğü meziyyetdür.³

Nazm

اگر تاریخ عالم را بخوانی   مراتب را یکایک باز دانی⁴

Fâ'ide-i Şâliye: Ba'zı umûr-ı müşkile ve ser-güzeşt-i pîşe-i⁵ müteşekkile ser-encâm u ahvâl vukû'ında 'ilm-i tevârihden aña münâsib hikâyeleri istiḥzâr, sâbıkdaki rû-şinâsân-ı ahyâr ile meşveret ma'kûlesi tarîk u hencâr ve anlaruñ ihtiyâr itdükleri sülûkle 'arz-ı ḥibret ü i'tibâr ekâbir-i kerâmet-me'âsir-i sâlifenuñ yalıñuz birine hem-şoḥbet olmağ ve ahlâk-ı hamîdesi ile [20a N1] müteḥallik olup i'tilâ-yı şân bulmağ mümkün degül iken cümlesinuñ meclis-i ḥaşlarına vuşul ve enfâs-ı müteberrikelerinden taḥşîl-i şeref-i ma'kûl ve ma'nen mevâ'iz-i haseneleri ile tenaşsuḥ-ı ma'kûl ne güne devlet-i 'uzmâ idüğü ma'lûm-ı 'uḫûl ü fuḫûldür. 'Ale'l-ḥuşuş meşveret-i umûrda

1 güzîde-i: güzîn E

2 Hadis-i Şerîf, "Sâlihlerin anılması sırasında (ilâhî) rahmet iner." (Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ*, 2/70-1772.)

3 meziyyetdür: müzeyyendür E

4 "Eğer dünya tarihini okursan mertebeleri, dereceleri de öğrenirsin."

5 pîşe-i: pîşine-i MV, E

def'aten¹ 'aql-i 'ālime dest-res bulmuş olur; ve cümlesi ile hüsni-i tedbîrde it-tifâkı ta'ayyün ü taḥaqquk bulur.

Fā'ide-i Râbi'a: Güzergâh-ı 'ālem ki maḥall-i meḥalik-i pür-derd ü ğam ve menâzil-i nevâzil-i miḥnet ü renc ü elemdür, ol maḥûle şedâ'idüñ birine niçe birine [17b MV] fî zamâninâ vâқи' olan meşâ'ib gibi ekşerine ibtilâ şadedinde fî'l-hâl enbiyânuñ mübtelâ oldukları beliyyât u melâl ve evliyânuñ levḥât-ı cibâhına ser-nüvişt olan miḥen ü ğumûm u inkisâr-i bâl, 'alâ vechi'l-me'al tezekkür ü taşavvur kılındukda *ferec ba'de's-şidde*² maзмünları elbette³ ḥâṭıra ḥalecân eyler. Ekâbir-i sâlifenuñ⁴ ser-encâmı güyâ ki tesliyet yüzinden⁵ «این نیز بگذرد»⁵ diyü saña söyler. Belki kuyûd-ı ğumûmdan ḥalâş u rehâ bulma gibi iş'âr itdükden ğayrı me'mûlûnden efzûn ḥikâyât-ı ğün-â-ğün ile mesrûrû'l-hâl kılınacağuñı 'aqlî ve naqlî deliller ile beyân idüp göñlüñ eĝler.

Fā'ide-i Ḥamîse: Cümle 'uḳalâ vü ḥükemâ-yı ulû'n-nühâ müttetiflerdür ki her kaçan ki zümre-i 'ulemâ mübâḥaşe-i 'ilmiyye ile güyâ ve şerâ'it-ı âdâb-ı baḥsî mürâ'ât ile işbât-ı müdde'âya cüyâ olsalar elbette 'ilm-i tevârîḥde yed-i tûlası olan 'âlim [23a E] iskât-ı ḥuşemâda beyyinât-ı menḳûle ile kâ'im olur. Ḥużzâr-ı⁶ meclis olan efâḥim⁷ ol maḥûle târiḥ-şinâsla mübâḥaşe maḥz-ı 'inâd u mükâbere idüĝine câzim olur. Belki anuñ gibi 'âlim-i mütebaḥḥir ḥużûrında miḳdâr-ı kaṭre degüldüklerine mu'terif olmaĝla baḥş itdüklerine nâdim olurlar.

Fā'ide-i Sâdisse: İnsân ki aḥvâl-i 'ālemi yâ görmekle ma'lûm idinür, yâḥûd işitmekle bilür. Pes benî Âdem'üñ a'mâr-ı kaşiresine göre görmekle 'ālemi iḥâta mümkün degüldür. Taḥşîl-i 'ulûm u fûnûn 'alâ külli ḥâl istimâ'la müyesserdür. Fe-lâ-cerem «لا تشيع العين من نظر ولا السمع من خبر»⁸ feḥvâsınca 'aql-i insânî mücerred gördüĝine ḳanâ'at itse iḳsâr-ı lezâ'iz-i 'il-miyyeden maḥrûm ḳalması lâzım gelürdi. Bâ'iş budur ki ğuş-ı hûş hem-vâre aḥbârı dürr-i binâĝuş idünmeĝe ṭâlibdür. Bu ṭarîḳ ile sâmi'in-i âşâr istimâ'-ı nevâdir-i esmâr feżâ'iline elbette râĝıbdur.

1 def'aten: rif'at-i E

2 "Sıkıntıdan sonra ferahlık [gelir]."

3 maзмünları elbette: maзмünüyla âyine-i E

4 sâlifenuñ: selefüñ MV

5 "Bu da geçer."

6 Ḥużzâr-ı: Elbette ḥużzâr-ı E

7 efâḥim: e'âzım E

8 "Göz görmeye, kulak haber dinlemeye doymaz."

Fā'ide-i Sābi'a: Taḥṣīl-i 'ilm-i tevārīḥ eşnāf-ı beşeriyyeye müsteḥab olduğu taḳdīrce selāṭīn-i dīndār ve vūkelā-yı perhīzkār zümresine farz u vācib mertebesindedür. Zīrā ki 'acā'ib-i āṣārı işidürler ve ġarā'ib-i ḳaşaş u aḥbārı bilürler. Zīrā ki¹ aşḥāb-ı 'adlūn medā'iḥ-i cemilesine raġbet ve erbāb-ı mazālīmūn ḥiṣāl-i zemīmesinden aḥz-ı 'ibret ḳılurlar. Fī nefsi'l-emr kendülerde daḥı aḥlāk-ı rezīle-i ḫulmiyyeden nesne var ise [20b N1] eşfāk-ı ḥasene-i bī-'adīle ile 'adl semtine 'udūl itmege muḳayyed olurlar. Bundan mā'adā bu mā'nāyı muḳarrer bilürler ki ḥayr ü şerr-i aḥvāl-i nev'-i beşer şafahāt-ı evrāḳa resm-i dil-peḫīr-i mu'teber ḳılınurmuş. Ve 'inde'l-'ulemā daḳıḳa fevt olunmayup ḫālīmūn ḫulmi ve 'ādilūn 'adli taḥrīr olunurmuş.² Ammā ḥikmet aḥz-ı 'ibretde ve mazmūn-ı ḥikāyātı iz'ānla teyāḳḳuz u inti-bāḥ u başıretededür.

Der-taḫṣīl-i³ Lāzıme-i Erba'a Ġayr-ez Fevā'ide-i Seb'a: İmdi müverriḥine dōrt nesne lāzımeden daḥı lā-büddür ki **lāzıme-i ūlā** muşannif ü müverriḥ olan kimesne sālīmū'l-'aḳīde, pāk-mezheb ve mü'min ü muvaḥḫid ü gūşāde-meşreb gerekdür ki fırḳa-i Ḥavāric-i 'anede ve zümre-i Rafa'a-i melāḥide izḥār-ı nisbet ü ta'aşşubla e'imme-i ecille-i büzürgvāru'n ba'zılarına isnādāt-ı ġarībe ve Şī'alikleri şāyi'a bir bölük muta'aşşibīn lisānından ol ḥazerāt-ı ḳudsī-şifāt ḥaḳḳında türrehāt-ı bāṭıla-i 'acibe naḳl itdüklerinden [18a MV] ġayrı şüret-i şalāḥda görinüp farazī vü teslīmī ba'zı ḥikāyāt-ı sāḫte ve ḥile vü firib niçe nireng ü nuḳūş-ı nev-yāfte taḥrīr itmişlerdür ki ḥāliyyü'z-zihn olan zümre-i sevād-ḥ'ānān ol ġarā'ibi vāḳi' ḥāl şüretinde iz'ān itmek ve [23b E] ḫulefā-yı rāşidīn ve e'imme-i meḫdiyyīn ve ecille-i tābī'in ve şanādīd-i teba'u't-tābī'in, zümre-i ḥamīdelerinden niçesine sū'-i ḫann itmek ve micmere-i tabī'atlerinde sūzān olan buḫūr-ı meşḫūr-ı⁴ nā-puḫteden rā'iḥa-i kerīhe istişmām eylemek vūḳū'ından ġayrı "Fülān kitābda böyle yazar." diyü ihticāca başlarlar. Ve felāḫan-i temessüklerine teşebbüs itmemekle ġayr-ı munṭazam ve nā-hemvār kelimātla ṭa'neler idüp ehl-i sünnet ve cemā'ati ṭaşlarlar. Fe-lā-cerem bu maḳūle maḳālelerden müverriḥine perhīz lāzımdur. Ḥuşūşā 'aḳīdesi pāk ve kelāmı kand-i mükerrer gibi lezīz ü şehd-nāk olmaḳ emr-i mühimm ü müteḫattimdür. **Lāzıme-i Şāniye** evvelā muḫīḳḳ u munşif ve şadāḳatle muttaşif olup kimesneye nisbet ve ta'aşşub eylememekdür. Farazā 'adūsı ḥaḳḳında daḥı iftirā-yı bāṭılaya cevāz

1 Zīrā ki: - MV, N1

2 Ve 'inde'l-//olunurmuş: - N1

3 Der-taḫṣīl-i: - E

4 meşḫūr-ı: menḫūr-ı E

göstermeyüp vâkı‘ hâl ne ise anı beyân itmekdür. **Lâzıme-i Şâlişe** ihtisâr ma‘lûbdur diyü, müfid olan aḥbârı ṭayy etmek ve lâzımı’l-izâḥ olmayan vâkı‘atı mübâlağâtla taḫṣîl eylemek semtini terk eylemekdür. **Lâzıme-i Râbi’a** mücerred ḥaber-i vâhıde ḵanâ‘at ve ḥâṭibü’l-leyl maḵûlesi mü’el-lifinün yazduḵlarına i’tibâr u raḡbet kılmayıp yazduḡı aḥbârı yâ ḥaber-i mü-tevâtir veyâḥûd ḥaber-i meşhûr ile taḥrîr eyleye. Farazâ ḥaber-i vâḥıdle ve mücerred istimâ‘la bir ḥaber naḵl itdüḡi taḵdîrce sened ḵapusu yoḡ idüḡini¹ ve maḥzâ istimâ‘la taṣṭîre cür’et kılduḡını iş‘âr eyleye.

Tenbîh-i Naṣîḥat-şebîḥ Li’l-küttâbi’s-sefih: İstinsâḥ-ı kitâba raḡbet ve istiktâba bezl-i mâl ü cell-i himmet iden ṭullâb-ı rüşen-ṭabî‘at ve dânişverân-ı şâḥib-ma‘rifet cenâbından mültemesdür ki² bu kitâbuñ temellükine ṭâlib ve isti‘âresi tehâlûkine raḡıb olduḡda küttâbuñ zevî’l-elbâb u ma‘ârif-me‘âb olanlarına yazduralar. Tâ ki bu tevâriḥi mânend-i ruḡâm ve şafaḥât-ı sîm-i ḥâm üzere *ke’n-naḵṣ fi’l-ḥacer*³ ‘âlemde bir târiḥ idüp [21a N1] şıḥḥatle yazduralar⁴ ki nüṣṣa-i kitâb ḵalem-i nesh şûretindeki nesh-i⁵ nüṣṣaḥla muṣmaḥîl ü nâ-yâb olmaya. Ve suṭûr-ı şâhid-i maṣmûn terâş-âver maḥbûb-ı cılve-nü-mûn çihresi gibi ḥakk u terâşla ḥarâb olmaya.

Zîrâ ki fî zamânina ekşer-i küttâb-ı müşevveş-ımlâ⁶ «كل كتاب جاهل» ta‘rifinde dâḥil olan mezmûmlardur. Ma‘a zâlik vezn-i ṭab‘-ı selîḵası ile fehm ü dâniş-i râst⁷ meziyyetinden maḥrûmlardur. Bârî zu‘m-ı fâsidlerince işlâḥ ḵaşdın itmeseler. Rûḥ-ı kelâmı fehm itmedükleri ḥâlde ḵalıbına başıp yazmaları mümkün iken elbette bu böyle gerekdür, diyü taṣḥîḥ şûretinde tezyîf idüp [24a E] düzetmeseler.

li-Münşi’ihi

Ne revâdur ki zümre-i küttâb
Ehl-i te’lîfe ide cevır ü cefâ

Böyle olmaḡ gerek bu nüṣṣa diyü
Ḥakk idüp bir şâḥiḥi bî-pervâ

1 yoḡ idüḡini: yoḡduḡını MV
2 mültemesdür ki: kılmınışıdur E
3 “taṣṭaki naḵṣ gibi”
4 yazduralar: ḵazdursalar E | ḵazduralar N1
5 nesh-i: tesebbüḥ-i N1
6 “Bütün kâtipler cahildir.”
7 râst: - E

Cehli kendüye kılmayup isnād
Göre anı muşannifine revā

Yañlış anuñ vüçüdı nüshasıdur
Yiridür hakk iderse tiğ-i kazā

Huşûşâ ki ta'rif-i ħurûf itmezler ve tedkîk-ı şunûf semtine gitmezler. Ne dâlleri vâvlarından mümtâz olur, ne zâları zâllerinden imtiyâz bulur. Gâh olur ki tâyı nûn gibi resm iderler, maḥal düşer ki hâ ile hânuñ ne farkı vardır, dirler. «خذ لهم الله تعالى بمعاييب نفوسهم وسوء بالمداد وجوه عبوسهم ما دام القلم¹ أعلى والصحائف تتلى²»

li-Mü'ellifihi³

Ḳaṅḡi kâtib ki dâli zâl yaza
Dala dönsün iki eli ḳurısun

Çarḡ cellâdı ḳılsun işkence
İki barmaḡına ḳalem yürisün

'Ale'l-ḥuşûş feryâd u şad-feryâd şol kâtib-i bî-inşâf u nüvisende-i ṭammâ' u leffâfden⁴ ki 'iyâze'n-billâhi te'âlâ tama'-ı hâmla ṭayy-ı kitâbet ide. Götürî ḳavl itdüḡi kitâbuñ niçe suṭûr u şafaḥât-ı menşûrını terk idüp noḡşanı ile itmâmına müsarâ'at ide. Ḥazret-i Ḥudâ-yı yek-tâ ki her hâle vâḳıf u bînâdur, andan ḥicâb itmeye. Şâḥib-i kitâb vâḳıf olmaz, ḳıyâs idüp bir nüsha-i kâmileyi zât-ı nâḳışî gibi ma'yûb eyleye.

Mışrâ'

'Ömri evrâḳını ṭayy eylesün anuñ Mevlâ

Ammâ Ḥazret-i Şâni'-i 'âlem ve Ḥallâḳ-ı levḥ u ḳalem ol kâtib-i⁵ 'âli-müñ kitâb-ı zindegânını şaḥîḡu'r-raḳam ve ḥil'at-i ḥüccetü'l-a'mâlini imzâ-

1 القلم: العلم MV, E

2 "Yüce Allah'ım, onların nefislerindeki kusurları yok et. Kalem yüce olduḡu ve [kitap] sayfaları okunduḡu müddetçe onların somurtuk suratlarını kalem ile düzelt."

3 Li-mü'ellifihi: Li-münşî'ihî E

4 leffâfden: lü'âbden E

5 ol kâtib-i: ol ki N1

yı kirâmen kâtibîn ile mumzâ vü mu‘lem ve zâtını ‘ulûm-ı ledünniyyeden mu‘allem ve şânını beyne’l-efâzıl mükerrerem ü muhterem kılsun ki çıkarmadığı maḥallî mevkûf ide ve müşkilini aşḥâb-ı bıdâ‘at olan ehâliden şora gide; nâ-çâr olursa bârî bulduğu gibi tesvîd ide. Taşḥîḥına cell-i himmetden kendüyi teb‘îd ide. Lâ-siyyemâ ücret-i kitâbetde ifrâṭı cā‘iz görmeye. Ve dest-müzd talebinde ṭama‘-ı ḥâm pâyelerine pençe urmaya.

li-Münşî’ihi¹

Âferîn ol debîr-i kâmile kim
İrgöre yazdığını gâyetine

Ücret almağ-ıçün bir el öndin
Başlayup herkesün kitâbetine

Ḳomaya nâ-tamâm yazdığını
Ṭama‘ı dikmeye ḥacâletine

**İ‘tizâr-ı Bisyâr be-Rû-şinâsân-ı Ahyâr
ez-Cânib-i Mü’ellif-i *Künhü’l-ahbâr***

‘Âmme-i hünerverân-ı zevî’l-elbâb ve kâffe-i suḥanverân-ı ma‘ârif-me‘âb [21b N1] cenâbından recâ-yı vâşık ve istid‘â-yı şâdık budur ki ber²-mücib-i ³«من صَفَّ قَد استهدف» mü’ellif-i keşîrî t-taḫşîri siḥâm-ı daḥl ü ṭa‘na [24b E] hedef itmeyeler. ‘Arz itdüğü cevâhir-i zevâhiri ḥazef meşâbesinde bî-rağbet tutup nâ-ḥalefleri şîvesi ile naḫd-i diyânet ü inşâfların telef itmeyeler. Lâ-siyyemâ işbu ḥizâne-i⁴ nâ-mütenâhî baḥşâyîş-i İlâhî idüğün bilüp kelâm-ı belîğ-i ⁵«فصاحة السحبان عطية السحبان» sırrına mâ-şadaḫ bileler. Zîrâ nezd-i ‘uḫâlâda hüner, ‘ayb-bînlikden kaç‘-ı nazar, hünerverlerün eser-i mu‘teberine şarf-ı başardur. Yoḥsa suḥan baḥrindeki dürer-i nazm u neşr ıtlâḫ olunan ‘ıḫd-ı dürr ü güher bâzâr-ı revâc u i‘tibârda isnâdât-ı naḫş u ‘aybla rağbetden düşürmek bir vaż‘-ı muḥaḫḫar ve ṭavr-ı pür-cevr-i

1 Li-münşî’ihi: - MV

2 ber: - E

3 “Bir eser yazan kişi hedef haline gelir.”

4 işbu ḥizâne-i: işbu fevâ’id-i N1 | işbu: - MV, E

5 “Sahbân’ın güzel konuşma yeteneği Allah’ın bir armağanıdır.”

mezmûmterdür ki fuzalâ-yı muvaḳḳar cidden ol mesleke sülûki tecvîz itmezler. Ve tarîḳ-ı ḥibret-refîḳ-ı inşâfı ḳoyup ğadr-ı şarîḥ yollarına gitmezler.

li-Münşi'îhi

Ehli vaşf itmek kemâlin câhil iz'ân eylemez
Kâmil olan kâmilûn medḥinde noḳşân eylemez

Ve bi'l-cümle ḥ'ânendegân-ı ğarâ'ib-ḥikâyât ve cüyendegân-ı 'acâ'ib-ri-vâyât ḥazerât-ı pesendide-şifâtına rüşendür ki bu maḳûle eşer-i kebîr ve yâdgâr-ı mu'teber-i dil-pezîr vaz' itmek Ümm-i Dünyâ ile müsemmâ Mışır ki reşk-i emşâr-ı 'uzmâdur, ve ebü'l-bilâd meşâbesindeki dârü'l-ḥilâfet-i Bağdâd ki nâdire-i dühûr u a'şâr idügi müttetaḳun 'aleyh-i âradur, anlara mânend, belki mülk-i dünyâ gibi eflâke kemer-bend ü dervâze-peyvend bir şun'-ı celiletü'l-ma'ânîye bânî olmak ve bilâ-mu'âvenet ḥüsrevân-ı pâk-nijâd ve şehryârân-ı 'ammâr-ı bilâd mücerred mi'mâr-ı ṭab'-güzîn ve Sinimmâr-ı rây-güzîn himmetiyle büyüṭ [19a MV] u ḳuşûrî Ḥavernaḳ¹ gibi encâm bulmaḳdur. Lâ-siyyemâ 'umûm-ı ğumûm-ı 'azl ü baṭâlet² ḥilâlindeki taşnîf ü inşâ maḥzâ melâl-i bî-me'al mişâlindeki sevdâ-yı bî-sûdı imlâ ḳabilinden olup cüz'i ḥüzin ü teşviş şâ'irûn ṭab'-ı nâzikini dil-rîş ve ḳuvvet-i fikriyyesini mâlihulyâ gibi pür-ḥayâlât-ı pîş-â-pîş itmesi müttetaḳun 'aleyh-i 'uḳalâ iken bunûn gibi eşerde mes'eleye meşġûl, hem-vâre bi'l-ġudüvvi ve'l-âşâl maḥzûn u melûl olan server-i zümre-i fuḥûl ve ḥüsrev-i fırḳa-i 'uḳûl bu vechle meslûbü'l-efkâr ve maġlûbü'l-eṭvâr idügi bâ'îş-i üslûb-ı i'tizâr ve sebeb-i ḥadiş-i 'uyûb-ı ḥılıṭ-ı ğuftâr idügin bile.

li-Münşi'îhi'l-ḥaḳîr³

Elüni göġsüne ḳo inşâf it
Ḳalbüni çirk-i ḥasedden şâf⁴ it

Ġazel ü ḳıṭ'a degüldür bu eşer
Luṭf-ı ṭab'a vire taḳşîri keder

1 Ḥavernaḳ: - E

2 baṭâlet: leṭâ'if E

3 ḥaḳîr: - E, N1

4 şâf: pâk N1

Bu kitâb oldu sevâd-ı a‘zam
Toldı her güşesi eşnâf-ı ümem

Tut ki bir ‘âlem olupdur bu kitâb
Anda elfâz u ma‘ânî erbâb

Kiminüñ eksügi ma‘zûr gerek
Kimi inşâfla mestûr gerek

Kâmile olsa eger nâkış yâr
Örtülür ‘aybı anuñ bir miqdâr [25a E]

Nitekim nûra qarîn olsa zalâm
Gösterür âyinesi rahş-ı tamâm

Fi’l-meşel görmemiş âhir-i şeb
Oldı rûşen güneşe karn-ıla hep

Evvel-i şebdeki târîk u zalâm [22a N1]
Gösterür nûrın anuñ bedr-i tamâm

Nûr-ı fehvâya nazar kııl sen de¹
Sırr-ı elfâzını² gör tâbende

Görinür nûrı meşiyetle laţîf
Ne kadar arz u semâ olsa keşîf

Demidür hatm ola bu dibâce
Feth-i bâb ola saña ey h‘âce

---

1 kııl sen de: olsa keşîf E

2 Sırr-ı elfâzını: Tîre elfâzı N1

**İhtitâm-ı Dîbâce-i Kitâb ve İfhâm-ı Fevâ'id-i¹ Hâşşa-i Bî-irtiyâb
Zikrinde Bir 'Âlem-i Behâ Silk-i Dürr-i Hoş-tâbdur ki Bâzâr-ı Fehm ü
Dâniş ü Cüdî Kem-yâb Belki Kıymeti Gibi 'İkd-ı 'Unkûdî Bile Nâ-yâb
İdügi Meşhûd-i² Zevî'l-elbâbdur**

Ma'lûm-ı müverrihîn-i dânâ ve mefhûm-ı fuzalâ-yı ulü'n-nühâdur ki ekşer-i erbâb-ı tevârih hattâ Mevlânâ İbn Cerîr ve İbn Esîr gibi müverrihler bu bâbda mazhar-ı tevbih olup reşk âteşi³ ile cigarleri kebâb ve kalem nîzesi kendülere bir sîh-i âteş-tâb gibi görünüp döne döne sûzân olmalarına ve te'lîfatlarında bu fevâ'id-i lâzimededen gafletlerine peşimân olmalarına sebebdür. Zîrâ ki bünyân-ı âşârları temelsüz binâ gibi görünür. Bennâsınuñ 'adem-i mahâretlerini imâ kılmaları be-gâyet müsteb'ad u müstağrebdür. Eger bu i'tirâz-ı vâride cevâb-ı ihtîşâr ma'plûbdur, mu'kaddimesi ile terk-i ıtnâb ise bi-vechîn mine'l-vücûh ma'kbûl-i zevî'l-elbâb degüldür. Bu vechle ki i'tibâr-ı ihtîşâr min ciheti'l-elfâz ve'l-edâ olan ta'hrîr-i⁴ belâgat-şi'ârda ma'plûbdur. Bi-hayşî'l-mazmûn olan icâzla inhâ terk-i lâzıme hayşiyeti ile medhûl ü ma'yûbdur. Hâricde mişâli Ka'be-i Müşerreffe ta'rîfinüñ timsâlidür ki bu ta'hrîr-i pesendide ta'hrîrâtı kemâ-yenbağî tavşif ü ta'bîr itmek şadedinde ihtîşâr ma'plûbdur, diyü erkânından birini ketm itse hüccâc-ı Müslimîn-i müstemi'in ol menâsikden ihtîşârla mütemessik olabilürler mi? Zevî'l-idrâk olanlar bu kıssadaki nokşânda şekk ü reyb kılurlar mı?

li-Mü'ellifihi⁵

Fi'l-ha'qîka bunun gibi te'lîf
Bir şehîr yapmadur bilâ-teklîf

Sûrdur ki kışver-i kitâba su'ûr
Oldı cedvelleri anda mâ'-i zühûr⁶

Bâblardur kapuları anuñ
Elifidür 'aşası der-bânüñ

1 Fevâ'id-i: Kavâ'id-i N1

2 Meşhûd-i: Meşhûr-i E

3 âteşi: itmesi MV | reşk-i âteş N1

4 ta'hrîr-i: ta'bîr-i E

5 Li-mü'ellifihi: Li-münşî'hi E

6 mâ'-i zühûr: mâh-ı zühûr E

Her eşer bir sevād-ı a‘zamdur
Bunu herkes bilür müsellemdür

İmdi ol lâzımler ki ekşer-i müverrihîn anları beyân itmediler ve tarîk-ı tahkîkdaki ser-menzil-i maşşûda yitmediler. [19b MV] Dört kažiyye-i mühimmedür ki her biri rûkn-i rekîn-i aşâr ve hışn-ı haşîn-i aḥbâr meşâbesinde şâyeste-i nakş [25b E] u nigârdur. **Evvelki kažiyye** âferîniş-i arzîn ü semâvâtun vaşf-ı hâli ve ḥilqat-i kevâkib ü ‘anâşıruñ ḥaḳîkat u me’âli ve benî nev’-i insândan muḳaddem gelüp geçen maḥlûkât-ı mütenevvi‘anuñ keyfiyyet-i intikâli ve Ḥazret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm ḥalḳ olunmazdan evvel dünyâ ve-mâ-fihânuñ aḥvâli beyânındadır.

İkinci kažiyye rûy-i zemîn ü semâvât-ı berîn ḥalḳ olunduḡdan soñra iḳtizâ-yı rûzgâr ve istid’â-yı şitâ vü bahâr ile ma’mûretü’l-aḳtâr olan dâr u diyâr ve ḳaşabât u müdün ü emşâr ne vechle ‘imâret olunduḡı âşâr-ı fevâ’idinün i’lâmıdur¹ ki bu ikisi rûkn-i evvel maḥallinde yazılmışdur. Ya’nî ki [22b N1] ihtîşâr-ı kelâmla tafşîl-i mazmûn-ı meziyyetine sa’y olunmuşdur.

Üçüncü kažiyye tafşîl-i mi’râc-ı nebevî ve te’vîl-ı ‘urûc-ı Muştafâvî’dür ki ekşer-i erbâb-ı aḥbâr ber-vech-i icmâl ü ihtîşâr zikrine bile ta’arruz itmemişdür. Degül ki ihtilâfât-ı rivâyât ve tahkîkât-ı şikât² üzere tafşîl ideler. Rûḥânî vü cismânî miyânında niçe ḳıl ü ḳâle bâ’iş olan zevî’l-elbâbuñ i’tikâdlarını şekli-î âḥara taḥvîl ideler.

Dördüncü kažiyye Ḥazret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-şalâti ve ‘alâ nebiyyinâ nüzûlin-den soñra vâkı’ olacaḳ ḥâlât ve sâ’ir eşrât-ı sâ’ate müte’allik olan ḥâdişât ve ‘ömr-i dünyâ ne miḳdâr ḳurûn u sinîn ile mûntehâ bulacaḡı rivâyât ve bu mevâddun her birini nuşûş-ı ḳâti’a ve eḥâdiş-i sâti’a ile işbât-ı lâzimesidür ki bu tafşîli hîç bir müverriḡ yazmamışdur. Ta’arruz idenler daḡı mücmelen zikr idüp kemâ-yenbaḡı tettebbu’ ḳılmamışdur.

Fe-lâ-cerem bu kitâbuñ bir meziyyeti daḡı bu fevâ’idle müsellemdür ki ḥîn-i te’lifde aşlâ kesel ü kelâl ‘arız olmamışdur. Ve kümeyt-i ḥâme kemiyyet-i fevâ’id-i aḥbâr yazılarında türk-tâz u bâziden cünbişinde noḳşân bulmamışdur. Egerçi ‘arşa-i fesîḥa-i belâgatde dem olurdu ki elümde ḳanlar derlerdi. Görenler midâd-ı siyâh rengine bu da bir gûne ‘araḡdur, dirlerdi. Ve illâ ḥareketinde süstlik ve cünbiş ü nehzatında nâ-dürüstlik göstermeyüp el-bette çüst deprenürdi. Bâ’iş bu idi ki dîbâce-i kitâbda bu deñlü fevâ’id ü âşâr

1 i’lâmıdur; i’lânıdur N1

2 şikât: nuḳât E

inşâ olındı, hurde-bînân-ı zevi'l-ebsâra her şafhası bir kitâb göründüğü gibi elvâh-ı havâtır-ı fuзалâda bu dîbâce müstaķil kitâb meşâbesinde bulundu.

li-Münşî'îhi

Olduğı var mı hergiz ey h'âce
Müstaķil bir kitâb dîbâce

Feylesûf-ı hıred yanında kitâb
Niçe bin faşl ise olur bir bâb

Himmetüm eyledüm dürüst ü bülend
Degme te'lîfe olmadum hursend

Diledüm kim ola bu çâr erkân
Çâr dîvâr-ı buķ'a-i 'irfân

Oldı yitmiş mücelledâta me'al [26a E]
İşbu mecmû'-ı nâdirü'l-emşâl

Her birisi o yitmişüñ ammâ
Bir 'aceb baħr-i jerf idi meşelâ

Oldı kırk elli pâre tuħfe kitâb
Her birisinde dürr gibi nâ-yâb

Künh-i Abbâr mişl-i baħr-i muħîṭ
Aña şıĝdı mürekkebât u basîṭ¹

Himmetüm rûzgârı oldı vezân
Ma'rifet baħrin eyledi cûşân

Sâhil-i baħre şöyle çıķdı² dürer
Kıldı sükkân-ı hâķi ğarķ-ı güher

1 mürekkebât u basîṭ: mürekkebât-ı vasîṭ MV, E

2 şöyle çıķdı: çıķdı şöyle E

Baňa bir gün hıtab idüp hāme
Didi ey feylesūf-ı ‘allāme

*Çend hāyiden-i kadid-i kesān
Leb be-nev-bāve-i cedid resān¹*

Ya‘nī evşāfin itdügün aḥavāt
Oldı mezkūr-ı ehl-i te’lifāt [20a MV]

Olma hāyide-lokmaya rāğıb
Mīve-i sükkerine ol tālīb

Ol sebebden tefennün itdi gönül
Dāmen-i bıkır-i fikre yitdi gönül

Böyle dībāce ihtiyār itdi
Semt-i² nā-dīde i’tibār itdi

Hilkat-i Ādeme bulınca vuşul
Yazdı bunca fevā’id-i maqbül

Evvel-i āferīniş oldı nigār
Ba‘dezin hem ‘imāret-i emşār

Ya‘nī tafşili ile heft ıklīm
Oldı bir bir beyān resm-i qadīm

Ya‘nī kim ol talī‘ada büldān
Bilinür nice oldı ābādān [23a N1]

Lik evvel aña muqaddimedür
Hilkatēn cümleden muqaddemedür

1 “Dudakların taptaze yemışlere ulaşabiliyorken daha ne zamana kadar başkalarının çiğnedikleri etlere [rağbet edeceksin].”

2 Semt-i: Meymenet-i N1

Muḳaddimedür¹ ki Evvel-i Âferînişi Beyân ve Nûr-ı Muḥammedî ve Dûnyâ ve ‘Uḳbâ ve Mâ-fihâ Ne Vechle Halk Olıduğunu ‘Ayân eyler. Huşûşâ Qable Hilḳatî’l-insân Melâ’ike ve Şeytân² ve Benî Cänn Ne Yüzden Âferide Kılınđuı Hüküm ü Esrârı Kemâ-Yenbağı İ’lân Eyler.

Li-Münşi’ihi

Ey evveli yok âhiri yok fâ’il-i muṭlak
Hak Hâlık-ı yek-tâ idüğün oldu muḥaḳḳak

Zâtuındaki ‘ilmün bize bir bâbını feth it
Tâ olmaya tafşil-i şifâtuñ bize muğlak

Fuzalâ-yı müverrihîn ve ‘ulemâ-yı muḥaḳḳıkîn *enâra’llâhu mazâci’ahum bi-envâri’l-yakîn* egerçi ki evvel-i âferînişi evâ’il-i kitâblarında fi’l-cümle beyân ve naḳl-i şaḥîḥ ve istinbât-ı şariḥ ile ifhâm u i’lâm³ itmişlerdir. Velâkin ‘ulemâ-yı Rûm’dan mü’ellif-i melekî-ḥaşlet ve muşannif-i kerrûbî-leṭâfet, şariḥ-i lâzımu’t-tâ’rif Mevlânâ Meḥammed ‘Abdü’l-Laṭîf ki Firişteoğlu demekle mükennâ ve *Meşârîḳ u Menâr-ı İbn Melek*’leri anlaruñ envâr-ı âşâr-ı ṭabî’atlerine delâlet ider, kamer-i aḳmâr ve şems-i münîr-i tâbdâr idükleri rûz-ı rûşen gibi hüveydâdur. *Ravzatü’l-müttakîn* nâm kitâbı ki reşk-i heşt⁴ bihişt-i berîn ve *Mecâlis-i Seb’a* ile mânend-i *Riyâz-ı Güzîn* olup ezḥâr-ı fezâ’il ü kemâlât-ı muḥassenâtını, eşmâr-ı fevâ’idini ğâyât ile ifâde ve ta’bir itmegin bu ḥaḳîr anlaruñ naḳlini aşı-ı aşıl ve sâ’ir muşannifinün kütüb ü resâ’ilinden lâzımu’l-ilḥâḳ olan mevâddı fer’ u tezyîl ‘add itmegi münâsib gördüm.

Naẓm [26b E]

دیگران گر بقدم از همه پیش آن بتوفیق حکم از همه پیش⁵

İmdi ḥafî olmaya ki kelîm-i Hudâ Ḥazret-i Mûsâ *şalavâtu’llâhi ‘aleyhi ve ‘alâ nebiyyinâ* eşnâ-yı mükâlemede Ḥazret-i Bârî *celle şânuhu ve ‘alâ*

1 Muḳaddimedür: Muḳaddime-i Meder MV | Muḳaddime N1

2 Şeytân: Şeyâtîn N1

3 i’lâm: i’lân MV, E

4 heşt: - E

5 “Kıdem olarak herkesten önde olanlar verdikleri hükmün doğruluğunda da önde olurlar.”

cenâbından istihbâren,¹ “Yâ Rabbî, cümleden evvel ne hâlk itdün ve götürü dünyâ ve ‘uqbâ ve mâ-fihâyı ve cemî’-i mâ-sivâyı ne vechle yaratduñ?” diyü istifsâr itdükde ol şâni’-i kâdim nebiyy-i kelîme bu esrârı tefhîm² buyurdu ki “Levh u qalem-i güzîn ve kürsî vü ‘arş-ı berîn ve cennet ü cehennem ve semâvât u arzîn hâlkından üç yüz yigirmi dört biñ yıl muqaddem kabza-i kudretle cemâlüm nûrından bir avuç nûr kabz itdüm. Habîb’üm Muhammed’üñ nûrî ol diyü andan³ rûh-ı Muhammed’i yaratdum ki evvel-i maḥlûk oldur.⁴ Nitekim âhîr-i meb’ûs ol olacaḡdur.”

li-Münşi’ihi

Nûr-ı Muhammediden olupdur bu kâ’inât
Yâ eyyühe’l-kelîmu huve’l-muṣṭafâ bi-zât⁵

Ente’l-Kelîmu ṣalli ve sellem ‘ale’l-Habîb
Men yaḡlubu’n-necâte yudâvim ‘ale’s-ṣalât⁶

“Vaḡtâ ki âferîde kıldum, ‘Baña secde eyle.’ diyü buyurdum. Dünyâ yılları ile yüz yıl tamâm secde emrinde ḡidmete kıyâm itdi. Ba’dehu zâhîr ü bâḡını nûr ile memlû bir beyâz u müdevver ve mücellâ vü münevver lü’lü’ yaratdum ki ṡülen ve ‘arzen ve sümken ve ‘umḡan her ṡarafdan dâ’iresi beşer yüz yıllık yol idi. Andan soñra yâ Mûsâ hevâ yüzinde mânend-i cevher ü ‘arz mâ-şadaḡ-ı⁷ ﴿بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ yetmiş biñ şehr hâlk itdüm. [23b N1] Ki her biri vüs’at u fûṡhatde yetmiş bu dünyâ ḡadar var idi. Ve her bir medînede [20b MV] yetmiş biñ maḥlûk sükkân-ı zâhîrî’l-eṡvâr idi ki anlar ins ü cinn ü melâ’ikeden ḡayrı maḥlûḡât idi. Bir kerre ‘Var oluñ.’ dimekle cümlesi mevcûdât idi. Pes anlaruñ her biri yetmiş biñ yıl ‘ömr sürüp baña ‘ibâdet ü ṡâ’at üzere iken içlerinden birḡaçı⁸ emrûme muḡalefet ve ‘iṡyân itmegin şarşar-ı ḡahrumla ol şehrleri birbirine urup pâre pâre kıldum. Ve içindeki maḥlûḡâtı bir uḡurdan yoḡ itdüm.”

1 istihbâren: istihbâr idüp E

2 tefhîm: tefehhüm MV

3 ol diyü andan: ve ol nûrdan E

4 evvel-i/oldur: maḥlûḡ-ı evveldür E

5 Ey Kelîm, o zatıyla seçilmiş kişidir.

6 “Sen Kelîm’sin, Allah’ın Habîb’ine salât ve selâm eyle. Kurtuluşa ermek isteyenler de ona devamlı salavât etmelidir.”

7 Kur’ân-ı Kerîm, Nûr Sûresi, 24/40, “Onun bir kısmı bir kısmın üstündedir.”

8 birḡaçı: bir fâcir MV, E

li-Münşi'îhi

در تـك اين بحر بی پایان بسی   غرقه گشتند و خبر نی از کسی
کار عالم عبرتست و غیرتست   حیرت اندر حیرتست و حیرتست¹

Güftâr-ı Dîger Der-ḥılḳat-i Ṭayr-i Ḥoş-peyker

Hevâ-yı irâdet-i Bârî ve fezâ-yı meşîyyet-i Kırdgârî'de ṭayerân iden murğân-ı 'uḳûl nişîm-i taḥḳîḳa nesîm gibi bu yüzden nüüzül eyledi. Ve âferîniş-i hümâ-yı mâhiyyeti ve aña qarârgâh olan emkine-i taşavvurâtta perverîş bulduğı [27a E] ibdâ' u ḥâleti bu minvâl ile² beyân kıldı ki ba'de ḥılḳatı nûrî'l-Muḥammediyye "Yâ Mûsâ hevâ yüzinde seksen bîn medîne dahı ḥalḳ itdüm. Ammâ bu şehrleri evvelki medâ'ine nisbetle küçirek ḥalḳ idüp her birini on dünyâ deflü yaratdum. Ve her birinün yüksekliğini yir ile gök mâ-beyni miḳdârı itdüm. Ve cümle şehrleri ḥardal dâneleri gibi bir cins ḥubûbâtla ṭoldurdum. 'Aḳabince hümâ-simâ, bî-mânend ü hem-tâ bir ṭayr-ı ḥaḍrâ ḥalḳ idüp ol ḥubûbdan yılda bir dâne ḡidâ taḳdîr eyledüm. Felâ-cerem ol murğ-ı hümâyûn-bâl-i ferruḥ-ḳadem kemâ-yenbağî riyâzetle geçindi. Yılda bir dâne ḡidâya ḳanâ'at kıldı. 'Âḳıbet cemî'-i şehrlerün zaḥâ'iri dükendi. Bir ḥabbe ḳalmayup ol ḥisâb üzere cümlesi yindi. Tâ ki ol ḳuşuñ murğ-ı rûḥı âşiyâne-i peykerinden ṭayerân itdi, gitdi."

li-Münşi'îhi'l-ḥaḳîr

مقصود زمرغ و دام و هم دانه همو   مفهوم ز شهر و دور و کاشانه همو
آرایش معموره و ویرانه همو   همخانه و خانه خویش و بیگانه همو³

1 "Bu uçsuz bucaksız deniz inci gibi pek çok kişiyi yutmuştur, bundan kimsenin haberi olmamıştır. Dünyanın işi ibret ve gayrettir. [Bunda] şaşılacak çok şey vardır."

2 ile: üzere N1

3 "Kuş, tuzak ve [buğday] tanesinden maksat hep O'dur. Şehir, zaman ve saraydan anlaşılan hep O'dur. Bayındır yerin ve viranelerin süsü hep O'dur. Kişinin evi, eşi, yakını ve yabancıları hep O'dur."

Güftâr-ı Diğer Der-Âferîniş-i Maḥlûḳ Mükerrer

Gıbbu zâlik “Yâ Mūsâ, deryâ-yı meşîyyetüm bir hevâ ile daḥı cûşân oldu. Enderûn-ı şâdef-i arz u semâ bir gûne cevâhir-i kîmyâ ile daḥı taldı ki şâhid-i zâtuma mir’ât bir nev’a maḥlûḳât daḥı ola. Emvâc-ı deryâ-yı şîfât bir ḡayrı terâküm ü telâṭumla daḥı intizâm u sükûn behrelerin bula. Ve li-hâzâ bir nev’a seksen biñ şaḥş yaratdum. İkisini bir ‘aşrda getürmedüm. Ve her birine seksen biñ yıl ‘ömr taḳdîr eyledüm. Ba’dehu vâḥiden ba’de vâḥidin cümlesini ifnâ kıldum. Yine vücûd ‘âleminde yalınuz ben ḳaldum. Andan soñra ḥikmetüm yine maḥlûḳât iḳtizâ eyledi. İrâdetüm yine bir nev’a mevcûdâta müte’allıḳ oldu. Evvelâ ḳalemi, ba’dehu levḥi, daḥı soñra ‘arşı, ardınca kürsîyi ve bu cümleden yetmiş beş biñ yıl soñra gökleriñ melâ’ikesini, ba’dehu cenneti, der-‘aḳab cehennemi, anuñ ardınca Âdem’i yaratdum. Ammâ ḥalk-ı melâ’ike ile ḥılḳat-i cennet [24a N1] mâ-beyninde ve yine bihiştle düzaḥ miyânında yetmiş biñ yıl geçmişdür. Ḥikmetüm bu vechle te’ennî iḳtizâ itmişdür. Lâkin yâ Mūsâ, bu def’a yaratduḡum Âdem senüñ ceddüñ olan Âdem degüldür. Anlar on biñ Âdem’dür kim her biri on biñ yıl ‘ömr sürdi. Biri fenâ bulmayınca biri daḥı ḥalk olunmadı. Cidden birisi birin¹ görmek müyesser olmadı. Ve buyurdi ki yâ Mūsâ, nebî gelmesine² ḳudreti ‘âleminüñ ḡâyeti ve ḥikmeti deryâsınuñ ḳa’r u nihâyeti yoḡduḡını birḳaç vechle tıyurdu.

li-Münşi’ihi

Fehm eylemez bu sırrı gönül Âdem olmayan
Bezm-i ḥarîm-i ḳudrete hem-maḥrem olmayan [27b E]

Şûfî esâs-ı sırr-ı ḥüküm remzin añlamaz
Bünyâd-ı i’tikâdı inen muḥkem olmayan

Vaḳtâ ki [21a MV] zikr olınan on biñ Âdem bir bir geldi, gitdi; ondan soñra meşîyyetümle senüñ ceddüñ olan Ebü’l-beşer Âdem Peyḡamber zuḥûr itdi.” Ammâ Şeyḥ-i Ekber *ḳaddesa’llâhu sırrahu’l-aḡher*, *Fütûḥât-ı Mek-kiyye*’nüñ üç yüz toḳsanıncı bâbında yazduḡı «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ مِائَةَ»³ ḥadis-i şerîfinden müstefâd olan yüz biñ Âdem ḥalḳıdır. On biñ

1 birisi birin: birbirin E

2 ki//gelmesine: ya’nî ki nebî gelmeyince N1

3 Hadis-i Şerîf, “Allah yüz bin Âdem yaratmıştır.” (İ. Hakkı Bursevî, *Ferah*, I, 26, II, 35)

Âdem halk olındı, diyü *Tārîh-i Behcet* den menkûl olan kavle muhâlifdür. Lâkin eşaḥ şofıra naql olınandur ki Şeyḥ-i Ekber'ün taḥrîrini maзмûn-ı ḥadîs-i şerîf mü'eyyiddür. Zîrâ *Fütûḥât* da bu vechle beyân buyurmuşlardır ki mevsim-i ḥacc-ı şerîfde Mekke-i Mükerreme'nün ṭavâfı eşnâsında ¹ beyne'n-nevm ve'l-yaḳaḳa bir kavm gördüm ki ṭavâf iderlerdi. Ve bu beyti izhâr-ı ² şevkle okuyup ke-ennehu baña iştdürürlerdi:

لقد طفنا كما طفتم سينا بهذا البيت طرا أجمعينا³

Pes anlardan biri yanuma geldükde su'âl ve ⁴ “Ne zamândan berü ṭavâf idersüz.” diyü isticlâb-ı maḳâl itdügümde “Kırk biñ yıldan berü ṭâ'ifüz.” diyü cevâb virdiler. Beni gerçekten müte'accib eylediler. Egerçi ki Ebü'l-beşer Âdem Peyğamber zamânından berü ol miḳdâr zamân mürür itmedüğini bilüp istiğrâb kıldum. Lâkin sâ'ati ile kırk biñ Âdem ḥilḳatine müte'alliḳ olan ḥadîs-i şerîf maзмûn-ı ḥâtıruma gelüp ḥaḳîḳat-i ḥâli bildüm. Fe-lâ-cerem Ḥazret-i Şeyḥ'ün bu kelâmından ma'lûmdur ki eşaḥ 'aded-i Âdem muvâfiḳ-ı maзмûn-ı ḥadîs olan ma'nâ aḳvemdür. Ve her vechle kıdem-i Bârî Ḥudâ⁵ *celle şānuhu ve 'alā* mu'ayyen ü muşammemdür.

li-Mü'ellifihi

Evvel âḫir bu sırr-ı bülendi yaḳîn
Evvelün âḫirün muḫâle ḳarîn

Evvelünden kıdem mü'evveldür
Âḫirün hem mişâl-i evveldür

Evvelün yok velî sen evvelsün
Bî-kemâlât inen mükemmelsün

1 Mükerreme'nün//eşnâsında: Mükerreme'yi ṭavâf iderken N1

2 izhâr-ı: izhâr idüp

3 “Biz de hep birlikte bu beyti yıllarca sizin tavaf ettiğiniz gibi tavaf ettik.”

4 ve: itdüm E, MV

5 Ḥudâ: - E

Ƙavl-i Diğer ve Âferîniş-i Beşer

*Behcetü't-tevârih*¹ de nûr-ı Muḥammedî'den sonra elli bin 'âlem yaradıldı ve her 'âleme elli bin yıl 'ömr taḳdîr kılındı. Cümlesi geldi, gitti. 'Âşî ve ṭâyı'ı ma'lûm olındı. Ba'dehu öküḡ hey'etine müşâbih muhtelifü's-şuver bir ṭâ'ife ḥalḳ olındı. Elli bin yıl daḥı anlar basîṭ-ı arzı [24b N1] ma'mûr kıldı. Ba'dehu 'işyânlarına binâ'en cümlesi helâk oldu. Bu kerre ġazâb-ı İlâhî ile elli bin yıl yine 'âlem ḥâlî ve ḥarâb ḳaldı. Andan sonra cümlesi baḥr-i cûşân ve deryâ-yı' ummân olup bin yıl çağladı, yatdı. 'Âḳıbet meşîyyet-i ilâhiyye ile bir ġarîbetü'l-hey'et, 'acîbetü's [28a E] -şûret öküḡ ḥalḳ olunup ol deryâyı bir uğurdan yutdı. Ba'dehu ḳara sînekden büyücek, bal arusından küçirek bir maḥlûḳ yaradıldı. Ol öküḡ lâşesi daḥı anlara ġıdâ oldu. Ammâ kendüler küfr ü İslâm beyninde muḥtâr ḳılınup ellerine ihtiyâr-ı cüz'î virilüp elli bin yıl daḥı anlarıñ ḳıyâm sa'atine dek mürûr eyledi. Ve bi'l-cümle öküzi tamâmen yidiler. ġıdâlarını düketdiler. Şiddet-i 'işyânları sebebiyle bi'l-âḥire cemî'an helâk oldılar. Ba'dehu sîm-i ḥâlişden bin pâre şehr ile bir 'âlem daḥı yaradıldı. Şâf altundan ḳuşûr-ı bî-ḳuşûr ile her bir medîneye zînet virildi. Ve her şehr *aḥlâ mine's-sukker ve'l-'asel*² bir cins ḥardal dâneleri ile pür ḳılındı. Ve bundan evvel ḥılḳatı beyân olınan murğ-ı ḥümâyûn-bâl ḥalḳ olunup yılda bir dâneḡi tenâvül ile cümlesi dükendi, diyü yazmışdur.

Ƙavl-i Diğer Der-ḥılḳat-i Rûḥ-ı Şerîf-i Peyġamber

Bu daḥı İbn Firişte kitâbında nüvişte, kâfur-ı evrâḳı midâd-ı 'anber-i sevâdla siriştedür ki Ḥaḳ *sübḥānehu* [21b MV] *ve te'âlâ* rûḥ-ı Muḥammedî ḥalḳ itdükde evvelâ raḥmeti deryâsına ṭaldurdı. Ba'de-mâ dünyâda peydâ³ olduġı şûretle peyker-i rûḥânîsi hey'eti ve cemâli mâḥınuñ nûra müstaġrak mâhiyyeti nümâyân oldu.

Beyt

کسی که نور محبت شده است رهبر او همیشه چهره مقصود گشته منظر او⁴

1 cûşân ve deryâ-yı: - N1

2 "şekerden ve baldan daha tatlı"

3 peydâ: - E

4 "Muḥabbet nurunun kendisine rehber olduġı ḳişinin baktıġı yer her zaman istenilenin çehresi olur."

Lâkin ol şüret şüret-i rûhânî olup peyker-i cismânî heykeli ile göründükde mübârek başını şîfat-ı hüddâdan ve boynını tevâzu'dan ve gözlerini edeb ü hayâdan, elini cehdden, beşeresini yakînden, beynisini tefekkürden, ağzını dişlerini şabr-ı güzînden, lâ-siyyemâ dilini şıddâdan, yafâklarını tayyibden, gögsini naşîhatden, huşûşâ mübârek şağalını rızâdan ve kaşlarını hüsn ü behâdan, kalbini vera'-ı bî-intihâdan ve batnını zühd ü takvâdan, dizlerini havf u haşyetden,¹ ayaklarını istikâmetden halk itdi. Ve bu cümle hişâl-i laîfe ve ahlâk-ı şerîfeyi kemâl ile câmi' zât-ı Muhammedî'dür.² Ve bi'l-cümle kendü nûrından³ yarattı. Kalbini rahmeti ile taldı. Ve şefkatıyla terbiyet kıldı. Ve kerâmeti ile ta'zîm itdi. Ve risâletine ıstîfâ kı olup sâ'ir mahlûkâtıdan ol hazreti intihâb⁴ ile habîb idinüp zât-ı laîfi için irtizâyla kâm-yâb kıldı.

Gıbbu zâlik ser-i mübârekini tâc-ı yakîn ve ridâ-yı hüddâ ile güzîn ve kadem-i muhteremlerini na'lîn-i haşyete karîn ve mübârek ellerini sevâd-ı kanâ'atle tezyîn eyleyüp tâ ezel-i âzâlde "Habîbü'm" diyü 'unvân virdi. Ve evvelin [25a N1] ü âhîrine anuñ vücûd-ı meşhûdını bürhân gösterdi. Vaqtâ ki rûh-ı Muhammedî [28b E] bu şîfat-ı sermediyye ile tezyîn kılındı, seccâde-i teslîm ü 'ubûdiyyette şükr ü 'ibâdet hîdmetine kıyâm idüp beyne yedey Allâhu yedi yüz biñ yıl namâzında kâ'im oldı. Ve yedi yüz biñ yıl secdesinde dâ'im olup yedi kerre kıyâm u sücûd ve her birinde yedişer biñ yıl mekş-i mevcûd ile tâ'at u 'ibâdete müdâvim oldı.

li-Münşi'ihî⁵

Her 'ibâdetde var iken meşrû'
Bu 'ibâdetde mübhem oldı rükû'

Gerçi imâsı *nûn ve'l-kalemün*⁶
Gayrıdur remzi bundaki hükümün

Lîk rûh-ı Resûl Bâr-i Hudâ
Bu 'ibâdetde aldı ders-i hecâ

1 haşyetden: dehşetden MV

2 kemâl//Muhammedî'dür: kemâli ile zât-ı Muhammedî'de bir yire getürdi N1

3 nûrından: yüzünden MV

4 hazreti intihâb: hazrete ilticâ E

5 Li-münşi'ihî: - MV

6 Burada Kalem Süresi 1. âyete telmih yapılmıştır.

Elif ü bāya oldu rağbet-i tām
Varmadı ‘ayn u nūna ḥarf-i merām

Elif olsa kıyām-ı kâmet-i rāst
Bā olur secde aña kem ü kâst

Mu‘vec oldu çü kâf u ‘ayn rükū‘
Lâzım anda ḥuzūr-ı Ḥaḫda rücū‘

Dār-ı dünyāda lîk bārîzdür
Ḥatm-i rāki‘ çü fark-ı ‘âcîzdür

Bunda çok nükte vardur ey ‘Âlî
Kalem ü levḥe şor bu icmālî

Rivāyet-i Uḫrā ‘Alā Re’yi’l-ḫükemā

Ḥazret-i Bārī Ḥudā nūr-ı Muḫammedî’den bir cevher-i beyzā yaratdı. Ve aña ‘arz-ı cemāl maḥallinde heybet ü celāl yüzinden nazar itdi. Fe-lā-cerem ol cevher-i mükerrrem nūr-ı nazar-ı İlāhî tâbına ṭāḫat getürmedi. Fi’l-hāl iki şıḫ olup yarıldı. Tekrār bir şıḫkına nazar kılduḫda eriyüp şu gibi oldu. İllā yevmi’l-kıyāme nazar-ı celāl ḥavfından cüşān u ḡalṭān olacaḫı idrāk āyīnesinden bi’l-küllîye göründi. Ammā nār-ı celāl ki nūr-ı cemāl ile tev’emeyn gibidür. Şıḫk-ı āḫarūn¹ naşibi nazar-ı şefḫat oldu. Kemāl-i leṭāfet ü tesliminden on bölük olup ‘arş u kürsî ve levḥ u kalem ve cennet ü kâmer ve kevākib ü melâ’ike vü ḥūr u şems-i ziyā-güster ki cemî‘an ﴿بَلِّغْ عَشْرَةَ كَامِلَةً﴾² [22a MV] mefhûmına maḫhardur, anlardan ḫalk olındı.

Nazm

بیرون ز شمار تو حساب دگرست   در کوچه غیب احتساب دگرست³

1 āḫarūn: ahîrūn MV

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/196, “Bu, tam ondur.”

3 “Senin hesabın sayıdan bağımsızdır. [Çünkü] gayp sokağında hesap kitap başka şekildedir.”

Bir rivâyetde dahı¹ Hâzret-i Şâni'-i cihân-âferîn nûr-ı Muḥammedî'yi on kısma münkasım-ı ḥikmet-ḡarîn idüp evvelinden 'arşı, ikinciden ḡalemi, üçünciden levḡi, dördünciden ḡüneşi, beşünciden ḡameri, altıncıdan sā'ir nücûmı, yedünciden melâ'ikeyi, sekizünciden kürsîyi, toḡuzüncüden nûr-ı mü'minini, onuncıdan Hâzret-i Seyyidü'l-kevneyn'i yarattı. Ya'nî ki ezel-i âzâldaki ḡılḡat-i külliyyenün bir cüz'i ile beşer şüretine ḡoyup 'âlem-i vücûdı didâr-ı meşḡûdı ile teşrîf itdürdi.

li-Mü'ellifihi

Mümkün mi bilinmek bize keyfiyyet-i ḡılḡat
Ma'lûm mıdır ser-ḡoş-ı evḡara o ḡâlet

Mâhiyyetimiz fehmine ḡâdir degülüz biz
Vâ'iz bize esrâr-ı ḡüküm şormasa ḡikmet [29a E]

Tedḡıḡ-ı Daḡıḡ: Ḥafî olmaya ki evvelâ ḡalḡ olınan cevher-i basîṡa 'ulemâ vü fuḡahâ ḡalem ıtlâḡ idüp ²«أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ» ḡadîşinden murâd oldur, [25b N1] dirler. Fe-ammâ ḡükemâ 'aḡl-i mücerred ıtlâḡ idüp «أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ»³ medlûlini tutarlar. Niteki ehl-i taşavvuf ol nûr, rûḡ-ı Muḥammedî'dür ki ⁴«أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ رُوحِي» ḡadîş-i şerîfi anuñ ḡaḡḡında şâdır, dirler. Ammâ müdeḡḡikîn-i fuḡalâ cevher-i basîṡ-ı evveliden murâd⁵ bir cevher-i âḡar dahı yaradılmışdır ki ehl-i sünnet ve cemâ'at aña levḡ ve ḡükemâ nefsi küll ıtlâḡ iderler. Ve ba'zılar cevher-i evvele Âdem ma'nâ ve şâniye Ḥavvâ ma'nâ ta'bîrini münâsib görürler. Ve yine ol iki cevherden 'aḡlî ve nefsi peydâ olup anlardan felek-i evvel ḡalḡ olındı ki Hâzret-i Peyḡâmbere aña 'arş-ı berîn buyurdi. Nitekim ḡükemâ felek-i aṡlas ıtlâḡ eyledi, dirler. Bu tertîble ol felegün dahı 'aḡlî ve nefsisinden felek-i heştüm yaradıldı ki müfessirîn aña kürsî ve müneccimîn felekü'l-burûc nâmını virdiler.⁶ Ve yine felek-i heştümün 'aḡlî ve nefsisinden felek-i Zuḡal

1 dahı: - MV, N1

2 Hadîs-i Şerîf, "Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir." (Tirmizî, *Tefsîru Sureti* 68; Hâkim, 2/492.)

3 Hadîs-i Şerîf, "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır." (Hasan Basri Kartal, "İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair Bir Yaklaşım Denemesi", *Muḡafazakar Düşünce*, Yıl 10, S. 39, 2014, s. 198.)

4 Hadîs-i Şerîf, "Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur." (Aclunî, 1/265-266.)

5 murâd: - N1

6 virdiler: dirler MV

ve anuñ ‘aql ve nefsisinden felek-i¹ Müşterî halkı olundu diyü felek-i kâmere varunca beyân iderler.

li-Münşi’ihi

Maķâm-ı hilkati fi’l-cümle fehmi iden maḥlûķ
Döner şu peşeye kim cāygāhıdur ‘ayyûķ²

El-kıṣṣa ekşer-i muḥaddiṣin ü müfessirîn *enārallāhu ḳubūrahum bi-envāri’l-yakīn* bi’l-ittifāk bu mażmūnı ta’yīn iderler ki Ḥaķ *sübḥānehu ve te’ālā* cümleden evvel bir cevher-i basit yaratdı. Ve aña ulūhiyyet nazarı ile bir nazar itdi. Pes ol gevher-i yek-tā, tāb-ı cemāle döyemeyüp nār-ı celāl ḥavfından eridi. Bir ‘aẓim deryā olup biñ yıl tamām cūşān u ḥurūşān oldı. Āḥir ol baḥrūñ buḥār-ı müteşā’idinden yirlerūñ göklerūñ mevāddı peydā ve birbirinden infişāle seb’-i semāvāt-ı berīn müheyyā ve naşş-ı kerīm-i feḥvāsı bu mażmūnlara delil-i ‘ibret-nümā³ olması taḥaḳḳuķ buldı.

li-Münşi’ihi

Deryā-yı kemālūndeki bir ḳaṭre İlāhī
Mümkin degül idrāk olına dilde kemā-hī

Ġavvāş-şıfat gerçi sibāḥatdedür ammā
Baḥrūñ ne bilür sāḥilini ḳa’rını māhī

Kavl-i Āḥar-ı Hikmet-ḳarīn Der-ḥaķ-ı Şecere-i Yakīn ve Tāvus-ı Hüma-bāl-i Güzīn

Ba’zı kütüb-i mu’teberede meşūr ve bu ḥaķire manẓūrdur ki nūr-ı Muḥammedī *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem*⁴ hilkatinden sonra şecere-i yakīn yaradıldı ki ol dıraḥt-ı bī-hem-tā Sidre gibi Müntehā [22b MV] gūyā mā-

1 Zuḥāl//felek-i: - N1

2 ‘ayyûķ: semtûķ E | ‘utûķ MV

3 *Kur’ân-ı Kerīm*, Fussilet Sûresi, 41/1, “Sonra duman hâlinde bulunan göğşe yöneldi.”

4 Bu dua ifadesi E nüshasında bulunmamaktadır.

sadağ-ı ¹ ﴿أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ﴾ idi. Ba'de-halkihā bir řāvus-ı fāriğ-bāl ü Hümā-miřāl² halk olınup şecere-i yaşındeki řār řāhuñ birinde āsūde kılındı. Hattā yetmiş yıl tamām ol řāvus-ı tezerv-hırām ol dırahtuñ bir ni-hālinde kıyām ve tesbīh u tehlil ü tağdis [29b E] emrine iřtigāl-i tām kıldı. Ba'dehu bir mir'āt-ı pür-řafā icād olınup ol řecerenüñ bir řāhında āvīhte kılındı. Ve mezbūr řāvusa ol mir'āt-i mařsūsa naşar itmek buyurıldı.

Naşm

مقصد ز وجود انس و جان آئینه است منظور نظر در دو جهان آئینه است
دل آئینه جمال شاهنشاهیست این هر دو جهان غلاف آن آئینه است³

Kařan ki řāvus-ı haqīkat-me'nūs ol āyīneye nařar itdi, cemāl-i bā-kemālını görüp pey-ā-pey beř kerre secde-i řükr⁴ itdi. Ve lisān-ı hāl ile bu mařūle mařāle-i manzūme söyledi. [26a N1]

li-Münşi'ih

ای نسخه نامه الهی که تویی
وی آئینه جمال شاهنشاهی که تویی
بیرون ز تو نیست هر چه در عالم هست
در خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی⁵

Hattā āhir zamānda ümmet-i Muřammed'e beř vařt namāz farziyyeti řāvusuñ ol zamāndaki beř kerre secdesinden nāřı oldu. Ammā şecere ve řāvus ve mir'ātuñ māhiyyeti ibtidā'en yine nūr-ı Muřammedī'den halk olındı. Vařtā ki řāvus beşinci secdeden bař şaldurdu, kemāl-i hıcāb u řayādan vücūdını 'arař deryāsına şaldurdu. Ve her şaşre 'arař řāhbā-yı keyf-i mā-enfeķa⁶ niřānesin⁷ virüp her birinden dünyā ve mā-fihāya mütereşşih oldu. Ve gāh her bir reşhasından cur'a-keřān-ı bezm-i ezeli ve peymāne-nüşān-ı encümen-i lem-yezeli inřirāh-ı hāřır buldı. 'Āķıbet o řāvusuñ 'araķ-

1 *Kur'ān-ı Kerīm*, İbrahim Sûresi, 14/24, "kökü sağlam, dalları göğe yükselen"

2 miřāl: hümāl MV | hāmāl N1

3 "İnsan ve cinlerin varlığından maksat aynadır. Her iki dünyada bakışın gördüğü aynadır. Gönül, padişahlar padişahının cemalinin aynasıdır. Bu iki dünya o aynanın kılıfıdır."

4 şükr: - MV, E

5 "Ey sen ki İlāhi mektubun nüşhasısın. Vay sen ki padişahlar padişahının cemalinin aynasısn. Ālemde senden başka varlık yoktur. Sen ki kendin hakkında hangi maksadı istersen olsun."

6 "sarfettiğı şeyler" (Burada Keyf Sûresi 42. āyete telmiş yapılmıştır.)

7 niřānesin: neş'esin N1

serinden melâ'ike vü firîşteğân ve 'arağ-ı rûyından¹ 'arş u kürsî vü levh u kâlem ü encüm ü heft-âsmân ve 'arağ-ı sînesinden ervâh-ı enbiyâ vü mürselîn ve zevât-ı evliyâ-yı kerâmet-ğarîn ve 'ulemâ vü fuzalâ-yı dūr-bîn ve şulehâ-yı etkîyâ-yı mesâcid-nişîn² hâlğ olındı. Ammâ ħarnı altınun derinden Beyt-i Ma'mûr u Mekke vü Medîne vü Ķuds-i Şerîf ve rûy-i zemînde tâ rûz-ı ħaşre dek ta'mîr olınacak cevâmi' u mesâcid-i laţîf ve ma'âbid ü ħavânîk-ı nazîf, ammâ ħanatları 'arağından 'âmme-i ervâh-ı ehl-i İslâm ve ħuyruğı derinden kâffe-i küffâr-ı dâlâlet-encâm ve müşrikîn-i dâllîn ü 'abede-i aşnâm ve ayakları derinden ser-be-ser bisât-ı rûy-i zemîn ve cibâl ü tilâl ü şaĥârî vü arzîn yaradıldı. Ba'de ħazâ Ħazret-i Bârî Ħudâ fermânı ile ervâh leşkeri nûr-ı Muhammedi'yi pâdişâhları gibi ihâta ħılup ta'zîm ü tebciline ve Cenâb-ı Akdes'ün tesbîh u tehliline yüz biñ yıl tamâm iştiğâl-i tâm ħıldılar.

li-Münşi'îhi

Nûr-ı Muhammedi şeh-i ħâlib-şükûhdur
Şaf bağlayan cünûd aña bî-ĥad gürûhdur

Ki ħayl-i rûhdur aña maĥkûm geh ümem
Oldı Livâ-yı Ħamd-ıla sulţân-ı muĥterem [30a E]

Ķıbbu zâlık cümleten ervâh, şûret-i beşeriyede 'arz-ı vücûh u şubâh ve izĥâr-ı envâr-ı zühd ü şalâh idüp nûr-ı Muhammedi'ye nazâr ħılmağ buyurıldı. Lâkin ol izdiĥâm u keşret-i ervâh-ı enâm kemâ-huve ħaĥĥuhu nûr-ı Muhammedi'nün müşâhedesine nev'an mâni' oldı. Fe-ammâ ol müzâhamede her 'uzvını tamâmen görebilenler dünyâ vü 'uĥbâ sa'âdetleriyle imtiyâz buldılar. Ancağ ser-i mübârekini görenler ħilâfet ü salţanatla kâmkâr ħıldılar. Nûrânî ħaşların görenler ħıl kâlemde mahâret-i [23a MV] ħaţţât ve naĥĥâşlık gibi laţîf ü bârik³ şan'at şunuldu. Mübârek gözlerini görenlere gözi açuĥlardan olmağ ve ħıfz-ı kelâm meziyyeti ile istis'âd⁴ bulmağ müyesser oldı. Niteki ruĥsâr-ı şerîfin seyr idenlere ħüsn-i ħulğ-ıla maĥbûbü'l-ħulûb ve cemâl-i bâ-kemâl ile 'inde'n-nâs merğûb olmağ şunuldu. Ve mübârek yüzini [26b N1] görenler⁵ envâ'-ı zib ü fer ile

1 rûyından: edebinden E

2 mesâcid-nişîn: sâcidin E

3 bârik: nâzik N1

4 istis'âd: isti'dâd MV | istibdâd E

5 görenler: yüzini görenler N1

mütebahhîr ve eşnâf-ı 'ıtr u reyâhîn ile dünyâda mu'athtar kılınmak naşib oldu. Lâ-siyyemâ şunlar ki mübârek leblerini seyr itdiler, şu'arâ-yı şehd-güftâr ve bülegâ-yı bülend-iştihâr ve fuşâhâ-yı cevâhir-nişâr kılındılar. Ve anlar ki le'âl-i dendânlarına nazar şaldılar, envâr-ı¹ re'y ü tedbîr ile vezâret ü vekâlet pâyelerinde müşârün ileyh-i müşîr bilindiler. 'Ale'l-huşûş zebân-ı mübârekine başkanlar ehl-i zîkr ü tesbîh ü 'ibâdet oldılar.² Ve gerdân-ı kâfur-günına³ nazar kılanlar vâ'iz ü haţîb ü mü'ezzin rütbelerinde şâhib-i şöhet olup beyne'l-aqrân izdiyâd-ı şân buldılar. Kezâlik bâzû-yı mübârekin görenlere cihâd u ğazâ şevâbları şunuldu. Bârik barmağların seyr idenlere ehl-i kâlem ü şâhib-i raqam olmak revâ görüldi. Bunlardan mâ'adâ barmağlarının iliklerin görenler kızzâz u bezzâz u hayyâtılık şan'atında ser-efrâz ve mübârek ellerinüñ arkasına nazar idenler ihtiyâr-ı buhl ü hisset ve irtikâb-ı imsâk u denâ'etde mümtâz ve şerîk⁴ ayalarına başkanlar envâ'-ı şehâ vü cûd u mekârimle hâtır-nevâz olduğundan ğayrı dirseklerin görenlere huşûl-i merâm ve nûrânî sînesin seyr idenlere 'ilm ü 'amel ü faziletle vuşûl-i behre vü kâm, ma'a hâzâ şikem-i muhteremin görenler⁵ hilm⁶ ü meskenete sezâvâr ve ayaklarına nigâh eyleyenler seyâhat u ticâret menâfi'inden behredâr kılınup sâye-i sa'âdet-i pîrâyesin seyr idenlere hudâvendân-ı mâl ü menâl ve tena'um u temevvül behreleri ile muhaşşılı'l-âmâl olup müddet-i 'ömrlerinde faqr u fâka ne idüğini bilmediler ve ihtiyâc u iftikâr vâdilerine qâdem başmadılar. Ve ammâ 'umûmen küffâr-ı dâllin dünyâdan 'uqbâya tevbesiz giden 'uşât-ı mü'minîn ol maħalde hiç bir 'uzv-ı şerîfini göremeyenler ve sa'âdet-i İslâm ü diyânetden maħrûm [30b E] qalanlar sâyesini degül, sâyesi düşen cilvegâh-ı iksîr-i pîrâyesini⁷ seyr idemeyenlerdür.

Tahkîk-ı Hakkîk: ⁸ *Sübḥānallāhi'l-müste'an* ⁹ bu ne maḳûle sırr-ı nihândür ki kâfirlerün daḫı ḫalk olunması ol ṭāvus-ı şeref-me'nūs a'zâsınun birinden, ya'nî ki nev'an ḫâric 'add olınan dünbâl-i maḫsûsınun derinden ola. Ve 'arz-ı tecellî mu'âmelâtından eczâ-yı aşliyyesinden birini görmemekle

1 envâr-ı: envâ'-ı E

2 oldılar: - MV, N1

3 kâfur-günına: kâfurına MV, N1

4 şerîk: şerîf E, N1

5 muhteremin görenler: muhteremine başkanlar E, N1

6 hilm: hükm MV

7 pîrâyesini: pîrâyeyi MV, N1

8 Hakkîk: Muḫakkak MV

9 "Kensisinden yardım beklenen [Allah] her türlü eksiklikten münezzehtir." Sübḥānallāhi'l-müste'an: Sübḥāne'l-müste'an N1

âhiretde hâsir ü hâ'ib kıla. Ve muḥalled fi'n-nār olmalarında 'amme-i
'ulemā-yı müteşerri'in ittifāk kıla.

Li-mü'elifihi

Uçmaz hevāda murğ-ı idrāk
Uymaz bu nesīme¹ 'aql-i çālāk

Bir naḥl ki şala 'arşa sāye
Menzilgeh ola o hoş Hümāya

Bir āyine kim cemī'-i 'ālem
Zāhir ola anda bış ü eger kem

Yā Rab ne içün o feyz ü iḥsān
Her nāzıra olmaya firāvān

Yā Rab neden ol nigāh u rü'yet²
Her tälibe kılmaya sirāyet

Hılkatdeki ittihād-ı³ kāmīl
Kimine neden ki ola hā'il

'Aql-i beşer itmez anı [27a N1] idrāk
Şol behre ki luṭfuñ ide imsāk

Maḳāle-i Uḫrā Der-ḫılkat-i Dünyā vü Mā-fihā⁴

Silkü'z-zevāhir fī 'İlmi'l-evā'il ve'l-Evābir nām kaşide şerhinde [23b
MV] İbn Talḥa *nevvera'llāhu merḳadehu* şöyle rivāyet itmişdür ki emirü'l-
mü'minîn,⁵ şālīs-i ḫulefā-yı rāşidîn, Zü'n-nūr-iştihār-ı rüşen-beyān, Ḥazret-i

1 nesīme: nesneye E

2 rü'yet: ruḳyet E

3 ittihād-ı: icād-ı E

4 MV nüshasında der-kenar olarak "Maṭlab: İḫbār-ı Ka'bü'l-aḫbār Der-ḫaḳḳ-ı 'Ālem" şeklinde bir ibare yazılıdır.

5 emirü'l-mü'minîn: - N1

‘Osmân bin ‘Affân *radîya’llâhu ‘anhû*’ birgün güzîde-i yârân-ı ahyâr Ka‘bü’l-ahbâr hazretlerini meclisine da‘vet eyledi. ‘Avâ’îk-ı umûr-ı hilâfetden bir miqdâr kesel ü melâl-i hâtır ‘arz idüp “Gördüğün ve bildüğün nevâdir ü garâ’ibden ve dünyâ-yı fânîye müte‘allîk olan havâdis ü ‘acâ’ibden ba‘zı nesne beyân eyle ki istimâ’ından ‘ibret-bîn olalum. Ve fevâ’idinün nuşh u pendî ile kendümüzi müsta‘id kılalum.” diyü buyurdi.

Ka‘bü’l-ahbâr dahı itâ‘at-i emr-i fermânkâr² idüp zihn-i münîrinde vedâyî-i Hâlîk-ı kadîr olan ‘ulûm u haqâ’îkdan bu kıssa-i garîbe-i dil-pezirî mânend-i cevâhir-i bî-naẓîr silk-i takrîr ü ta‘bîrle müstenîr kıldı ki “Bir zamânda ya’nî sâbîk a‘şâr u âvânda bir kitâba mâlik olmuş idüm ki içinde ekşer *mâ halâka’llâhu*³ yazılmış idi. Hattâ hilkat-i Hazret-i Âdem’e gelince ne deñlü milel ü ümem ve maḥlûkât-ı muḥtelifü’ş-şiyem gelüp gitdüğü mücmelen beyân kılınmış idi.

Bu minvâl üzere ki Hazret-i Bârî Hudâ *celle şānuhu ve ‘alâ* ol dem ki Âdem ‘*aleyhi’s-selâmı* cennetden çıkardı, kendinün sebep-i hilkatini ve kendüden evvel halk olınan ümem-i mâziyyenün vefret ü keşretini, kezâlik nûr-ı Muḥammedî’nün cümleden teḳaddümini ve şerefini, ba‘dehu ol nûrdan Burâk-ı berrâk u şeffâf ‘ale’l-ıtlâk gevher-i tâbdâr yaratduğunu ve ol lü’lü’-i şehvârdan semâvât-ı seb‘ u arzîn-i [31a E] seb‘i halk itdüğini ve yine her bir felekde bir kevkeb-i bîdâr ve yedi kat zemînün dahı her birinde ol kevkeb muḳâbili bir ‘âlem-i nümûdâr ve mükevvenât-ı bâhirü’l-âşâr vücûda getürdüğini bir beyân buyurmuş idi.

Bu vechle ki “Yâ Âdem ve yâ maḥlûk-ı mükerrrem, evvelâ **yedinci feleki ve Zuḥal** nâm bir kevkebi yaratdum. Ve levn ü hilkatde **deveye**⁴ beñzer bir cins maḥlûkât ile ol kevkeb ismine muvâfîk bir ‘âlem dahı halk⁵ itdüm. Ve bu cümleye on bîñ yıl zamân taḳdîr eyledüm. Andan şoñra aḥkâm-ı ḥaşr u neşr ü huld u caḥîmi kendülere ma‘lûm kıldum. Fe-lâ-cerem ol maḥlûkât-ı ma‘lûmu’ş-şiyem ḳarn ḳarn geldiler, gitdiler. Ecelleri yitdükçe güzergâh-ı fenâdan menzil-i beḳâyâ sülûk itdiler. Baña ‘ibâdet iden mü’mînleri cennete ve kevkeb-i Zuḥal’e ṭapup irtikâb-ı ma‘şiyet iden müşrikleri cehenneme gönderildi. Ba‘dehu **altıncı feleki ve Müşterî** nâm kevkebi halk itdüm. Ve altıncı zemînde dahı halkınun hilkatleri **ḳoyun** hilkatine mümâsil bir ‘âlem

1 “Allah ondan razı olsun.”

2 emr-i fermânkâr: emr ü fermân E

3 “Allah’ın yarattığı şey”

4 deveye: düdeye E | dümeye MV

5 halk: - MV

dağı aferide kıldum. Bu cümleye dağı on iki bin yıl taqdîr idüp o 'âlemde beka' yoğduğunu¹ kendülere bildürdüm. Pes anlar dağı geldiler, gittiler. Tevalüd ü tenâsülle rüy-i zemîni ma'mûr itdiler. [27b N1] Fe-ammâ mü'minleri baña 'ibâdet itdi. Ve müşrikleri Müşteri yıldızına müşteri² kul gibi içtâ'at itdi. Bi'l-âhire kıyâmetleri kopardı. 'Amellerine göre cezâları virildi. Ba'dehu **beşinci feleki ve Mirrih** nâm kevkebi yaratdum. Ve beşinci zemînde yine aña muqâbil hilkatleri **at** hilkâtine müteşâkil maḥlûkât ile ma'mûr bir 'âlem dağı halk itdüm. On bir bin yıl dağı anlara 'ömr³ taqdîr eyledüm. Üslûb-ı sabîk üzere bunlar da geldiler, gittiler. Mü'minleri ve 'âşileri a'mâl ü ef'âllerine göre kesb-i derecât u derekât itdiler. Gıbbu zâlik **dördüncü feleki ve Şems** nâmındaki kevkebi aferide ve aña muqâbil olan dördüncü kat zemînde **devekuşu** hilkâtinde bir maḥlûkât dağı güzide kıldum.⁴ On bin yıl dağı anlara ta'yîn idüp [24a MV] ceff-i kalem itdüm. Üslûb-ı sabîk üzere anların dağı mü'minleri ve 'âşileri ma'lûm oldı. Ve haşr u neşr hisâbları şorilup her zümre muqadder olan maḥâmına vuşul buldı. Ba'de-mâ **üçüncü semâ ve Zühre** nâmı ile müsemmâ kevkeb-i pür-zîyâyı halk itdüm. Yine üçüncü kat zemînde **öküz** hilkâtine şebih bir kavm-i bî-intihâ dağı yaratdum. O dünyâda toktuz bin yıl beka' var idüğünü kendülere ma'lûm itdüm. Anların dağı 'aşşârları, baṭṭâl ü nezzâmları şarşar-ı fenâyla bâhirü'l-ihtilâl olduğdan sonra **ikinci feleki ve 'Uṭarid** nâm kevkebi yaratdum. İkinci zemînde dağı muhtelifetü'l-ecsâd ve'l-ecsâm envâ'-ı maḥlûkâta kıyâm u nizâm virdüm. [31b E] Ya'nî ki anlar bellü bir şekilde degüller idi. **Mütelevvi'atü's-şuver** bir bölük hayvânât idi. Cümlesi geldiler, gittiler. Ammâ⁵ 'işyân u tuğyanı maḥlûkât-ı sâlifeden ziyâde itdiler. İhtiyâr-ı şirk idüp Kevkeb-i 'Uṭarid'e tapduklarından gayrı birbirlerini helâk itmegi pîşe idindiler. 'Akıbu zâlik **evvelki feleki ve Kamer** nâm nûr cihetinden ekşerinden a'zam ve şerefen ü menzileten rütbesi müstes'ad u mükerrrem bir kevkeb dağı aferide itdüm. Ve evvelki kat zemînde yine aña muqâbil insân ile müsemmâ ve benî Âdem ile mükennâ olan kullarımı yaratdum ki yâ Âdem, anların cümlesi senün şulbünden gelecektür. Ve her kıarda⁶ bir güne havâdiş zuhûr idecektür. Ya'nî kıarn-ı evvelde **sen** ve evlâdundan **Şit**⁷ ve

1 yoğduğunu: bulmadığını N1

2 müşteri: - N1

3 'ömr: - MV

4 kıldum: itdüm MV

5 Ammâ: İhtiyâr-ı şirk idüp MV

6 kıarda: birinde N1

7 Nüşhalarda "Şiş" şeklinde yazılan bu isim diğer yerlerde "Şit" olarak yazıldığı için tashih edilerek metne alındı.

İdris Peygamber ve karn-ı şânide **Nûh ve Hûd** Peygamber ve karn-ı şâlişde Lût ve İbrâhîm ve İshâk ve Ya'kûb Peygamber ve karn-ı râbî'da Yûsuf ve Eyyûb ve ba'zı peygamberân-ı Benî İsrâ'îl zümresinden niçe nebiyy-i râhber ve karn-ı hâmisde Mûsâ ve Dâvûd ve Süleymân Peygamber ve karn-ı sâdisde İskender-i Zü'l-karneyn ve 'İsâ Peygamber, ammâ karn-ı âhirde habîbüm Muhammed Muştafâ ki hâtem-i mürselîn ü enbiyâ ve âhir-i peygamberân-ı aşfiyâdur, sa'âdet-i nübüvvet ve hidâyet ü risâlet ile yiryüzünü teşrîf idecekdür. Lâkin anlar da bu dünyâda ber-karâr u muhalled degüllerdür. Cümlesi müsâfir hükminindedür. Sâ'ir [28a N1] ümem-i sâbîka gibi gelüp geçmemeleri mü'minleri ve kâfirleri ma'lûm olduğdan soñra ba'de'l-haşr ve's-su'âl cennet ve cehenneme gönderilmeleri muğarrerdür." diyü mücmelen beyân ve tûfân-ı Nûh vâkı'asını 'aynı ile Âdem Şafi'e Hâzret-i Allâh¹ *celle ve 'alâya* i'lân eyledükde Şafiyu'llâh bu âyât u ahbârı ve zikr olunan havâdis ü âşârı tıyndan levhalar düzüp üzerlerine yazdı. Ve bir pülâd şandûkda hıfz idüp arz-ı Yemen'de bir mağâreye vedî'atu'llâh vaz' itdi. Ya'nî ki havâdis-i tûfândan hâlel-pezîr olmamasını murâd idindi.

Fe-ammâ seneden seneye rûz-ı 'âşûrâ olduğça dehân-ı gâr açılıp şandûk-ı mahfiyyü'l-âşâr zâhir ü bâhir² ü bedîdâr olup hikmete tâlîb olanlar yazınmasını ve sâ'ir eyyâmda melâ'ike-i mü'ekkelin hıfzında tûrup kimesneden aña mazarrât yitişmemesini Hâzret-i Hâk'dan recâ ile du'â itmegin ol minvâl üzere qaldı. 'Âşûrâ günleri geldükçe hükemâ-yı rûzgâr varup nüshâsın aldı. Ya'nî ki seneden seneye bir gün şabâhdan ahşama dek dehân-ı gâr meftûh ve sâ'ir eyyâmda mağlûk u gayr-ı meşrûh qalup kimesne aña dest-res bulmağ ve eyyâm-ı tûfândan hâlel yitişüp zâ'il olmağ müyesser olmadı.

li-Mü'ellifihi [32a E]

Ey hikmetün hisâbına evrâk-ı kâ'inât
Güyâ beyâza çıkması müşkil müsevvedât

Şems ü kamer egerçi ki göz nûrını döker
Leyl ü nehâr yine bilinemez o vâridât [24b MV]

1 Allâh: Hâk E

2 ü bâhir: - MV

Zātuñ qadimdür qademün müntehâ degül
 Qılduñ mu‘ayyenâtı mişâl-i muğayyebât

Yir gök varaklar olsa ‘Uṭārid debīr aña
 Erkām-ı encüm ile bilinmez muḥāsebāt

Zātuñdadur beḳā dükeli mā-sivā fenā
*Sübhāne ḫālīkun ḫalāḳa’l-mevt ve’l-ḫayāt*¹

Kaçan ki Dānyāl Nebī zamānı oldı, bu maḳūle ‘ulüm u ḫikem müceddeden rağbet ü i‘tibār buldı. Tā ki Ḥazret-i Dānyāl ve Benī İsrā’ıl ‘ulemāsından niçe ehl-i kemāl bir ‘āşūrāda mağāreye vardılar. Tūlū’-ı şemsden zamān-ı ğurūba dek cidd ü cehd ile ol levḫlaruñ aḫkāmını yazdılar. Kendüler vefāt idince müntefi’ oldılar. Ba‘dehu vārişleri ḫıfzında qaldı. Mürūr-ı ezmānla Yeşrib nām feylesüf-ı melāḫimī ki Tubba’-ı Ekber’uñ vezīri idi, anuñ eline girdi. Ol vāşıta ile mezbūr Tubba’-ı Ekber bir nüşhasın idindi. Ve ḳaşıde-i mezbürenüñ daḳā’ıqını istiḫrāc idüp küllī meleke taḫşil kıldı. Ḥattā bir melḫame Yeşrib te’lif itdi. Ve bir melḫame Tubba’-ı Ekber taşnif kıldı. Lākin Yeşrib’uñ melḫamesi her cihetle müfid ü vāzılı müşāhede olındı. El-ḳışşa melḫame aḫkāmını raḳam idüp bilād-ı ma‘mūreden birine taḫşış kılmāḳ zimmetine ehemmiyet olduḳda Mısr-ı Ḳāhire’den eşbet ü aḫkem ve rüz-ı ḳıyāmete dek ma‘mūreligi müselleme, ‘inde’l-ḫükemā āḫar memleket olmaḡın mülk-i Mısr’a müte‘allik aḫkām ve bir ḳaşıde-i manzūme-i le’āl-in-tizām yazdı ki niçe cevāhir-i ferā’id ile bāhirü’l-feḫvā ve *Silkü’z-zevāhir* ile müsemma ve bu maṭla’la hüveydādur.

Maṭla’

سلام من الرحمن رب البريتي على امة قامة وصامت وصلی² [28b N1]

Ve bi’l-cümle ḳaşıde-i mezbūre cem‘an yüz altmış dört beyt olup cümlesi bu aḫkara, ya’nī muşannif-i efḳara manzūr oldı. Ḥattā dört beytle mülük-i şarḳ u ğarba işāreti şübūt buldı. Bu tarıḳla ki;

1 “Ölü ve diri, tüm halkın yaradanı olan [Allah] her türlü eksiklikten münezzehtir.”

2 “Tüm varlıkları yaratan, rahman olan Rabb’in selamı namaz kılan ve oruç tutan ümmetin üzerine olsun. Ve salât...”

Nazm

لکلّ نبیّ امة وملوکهم   فجنسهم معدودة قبل خمستی
فللفرس ک للروم قافهم   وللقبط فاء مرموزة باشارتی
وأما ملوک القدس ن وبعدها   یكون ملوک العرب تاء مثبتی
فهذا الملوک الارض شرقا وغربا   وحکمهم عدل وجور ونقمتی¹

Pes bu ebyâtda kâf ile ekâsireye, kâf ile kayâşıraya, fâ ile ferâ'ineye, nûn ile nemâriteye ve tâ ile tebâyi'aya işâret kıldı. Ve yine karn-ı tâsi' [32b E] havâdişinde Sulţân Selim'ün Mısr'ı fethini ve Sulţân Süleymân'ün hüsn-i sîretini ve kendüden şoñra evlâdından üç şehryârûñ salţanatını, bu iki beyt ile beşâret itmişdür:

Nazm

ومن بعده یاتی لها خیر حاکم   یتیم بها دهرأ طویلاً بقبطتی
ویملكها من بعد هذا ثلثة   فیأخذ هذا ملک بقوتی²

Egerçi ki bu bâbda ihtişâr lâzımdur, lâkin bu miqdâr izâhı dahı mü-tehâttımdür. Mâdâm ki Yeşrib kayd-ı hayâtıda idi, nüşha-i merķûme küllî revâc u iltifâtıda idi. Vaktâ ki vefât eyledi, kabrinde bile defn olınmasını vaşıyyet idüp maħabbetini işbât eyledi. Vâkı'-i hâl 'ale't-taḫḫıl ve'l-icmâl işte bu minvâl üzeredür." diyü Ka'bü'l-aḫbâr, Ḥazret-i 'Oşmân-ı büzürgvâr ḥuzûrına nakl ü ihbâr itdükde ḥalife-i nâmdâr, " 'Acabâ Yeşrib'ün kabrini Yeşrib'de bilür var mı ola?" diyü istifsâr³ buyurdi. Bilenlerden biri "Ben bilürin." diyü ol mezârûñ haberin viridi. Ḥattâ iletüp ḥazrete gösterdi. Der-ḥâl açdılar. Cedid ü gâyr-ı cedid bir şandükla ol cevâhiri çıkarup Ka'bü'l-aḫbâr ve 'Oşmân-ı büzürgvâr ḥuzûrına getürdiler. Ol iki büzürgvâr ve anda bile

1 "Bütün peygamberler miller ve liderler için gönderilmiştir. Bu peygamberlerin soyları [kıymet olarak] beş [milletten] önce gelir. Perslerin [kısraları] için ke harfi, Anadolu halkının [kayserleri] için kaf harfi, Kibtilerin [firavunları] için fe harfi, Kudslarin [nemrutları] için nun harfi, Arapların [tübba'ları] için te harfi remiz oluşturmaktadır. Bu liderler doğu-batı bütün yeryüzünde hükümleriyle bazen adalet, bazen cevri, bazen de intikam [sergilemişlerdir.] "

2 "Bundan sonra oraya en iyi lider gelecektir. Orada uzun bir zaman şiddetle hüküm sürecektir. Bundan sonra bir grup hükmü elinde bulunduracaktır. O mülkü birisi güç kullanarak elde edecektir."

3 istifsâr: su'âl E

bulunan aşhâb-ı nâmdâr şun‘-ı Kirdgâr‘ı müşâhede kılup ol şandûkı açdılar. İçinde demür telden örülmiş seped şeklinde bir ‘alebe-i ‘aliyye ile [25a MV] ol cevâhir dürcini bir tûlânî, berrâk muşamma‘aya derc olunmuş bulup istinsâh kıldılar. Andan soñra gâh ümerâ-yı Benî Ümeyye hâzinelerinde ve gâh hulefâ-yı ‘Abbâsiyye hâzinelerinde¹ bi-‘tarîkı‘l-irş intikâlle hıfz olınarak Mısr sulţânı Melik Şalâhu‘d-dîn hâzinesine düşdi. Andan dahı vilâyet-i Şa‘id beglerinden Emîr Dâvûd bin ‘Ömer kitâb-hânesine, ba‘dehu sene ‘aşer ve seb‘a² mi‘e târîhinde mezbûruñ ibn ‘ammı Emîr İbrâhîm temellükine yitişdi. Ve ol zamândan berü şafağât-ı ‘âlemde intişâr buldı. El-kıssa ol âferinîşdeki aqvâl-i şahîha ve kütüb-i mu‘tebereden me‘hûz olan rivâyât-ı şariha bunlardır.

Ve yine kitâb-ı *Tevrât*‘dan³ mütercem bir târîh-i matbû‘u‘r-raqamda gördüm ki ⁴«خلق الله السموات والارض في ستة أيام وكان عرشه على الماء» fehvâ-yı garrâsından istinbât [29a N1] olunmuş. Evvelâ arz u semâ halk olup yiryüzün eşcâr-ı müşmiresi ve gökyüzün nûr-ı kamerle vech-i muşmiresi, riyâhuñ şu üzerinde hübübü muşarrer olup görünmüşdür. *Ravzatü‘l-müt-takîn* kavlince Allâhu Te‘âlâ⁵ *celle ve ‘alâ* arzı yaratduktan soñra bir melekûñ boynına tañmîl [33a E] eyledi ki ol melek bir murabba‘, yek-pâre siyâh taşuñ üzerinde tururdu ki ol seng yeşil yâkûtdan idi. Ortasında yedi biñ sürâhı var idi ki her bir delüğünde bir bañr-i bî-kerân cüşân idi ki ol deryâları ve içindeki mañlûkât u eşyâyı ancak Bârî Te‘âlâ bilürdi.

Ve yine ol melekûñ zîr-i pâyındaki taş bir büyük öküzün üstinde idi ki kırk biñ gerdeni ve ol miqdâr kulaqları ve yine ol hisâb üzere burunları ve ağızları ve dilleri ve boynuzları ve ayakları vardır ki her ikisinin arası beş yüz yıllık yolca birbirinden ırakdur. Ve ol şevrûñ ismi Leyüşân’dur. Ve yine

1 hâzinelerinde: hizânelerinde N1

2 seb‘a: tis‘a N1

3 Bu kelime nüshalarda “تورية” şeklinde yazılıdır. Hz. Mûsâ‘ya inen kutsal kitabın isminin imlası farklı şekillerde olabilmektedir. “تورية (Tevriyet)” bunlardan biridir (Baki Adam, “Tevrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2012, C. 41, s. 40). *Kur‘ân-ı Kerîm*‘de ilgili kitap “توراة” şeklinde yazıldığı için metne “*Tevrât*” olarak alındı.

4 Burada Hûd Sûresi 7. âyetten manen iktibas yapılmıştır. Âyetin aslı şu şekildedir: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيُنْذِرَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّا نَمُوتُ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾

5 Allâhu Te‘âlâ: Hâk E, N1

bu zıkr olınan şevr-i dâhîm bir hût-ı 'azîm üstindedür ki 'azametine ve göz-lerinün berķ urup lem'asına binâ'en bir ferd aña nazar itmege kâdir degüldür. Zümre-i melâ'ikeden ve ğayrıdan, hattâ cemî'-i denizler bir uğurdan ol balığın burnı delüğine koyulsa bir hardal dânesi denlü görünmez idi. Pes ol hût bir baħr üzerinde ve ol deryâ bir metîn riħ üstinde turmuşdur. Niteki ol yıl daħı kudretü'llâh üzerinde yirleşmişdür. Ğarâbet bundadur ki yine bu cümle bir âteş-i fûrûzân üstindedür. Lehebi kuvvetiyle bu cümleyi götürmüşdür. Cemî'-i arzîn gûyâ ki bir yanar tennûruñ üstine düşmüş yûn gibidür. 'Alevinün kuvveti anı yukarı kaldurmuşdur.

li-Mü'ellifihi

Uçmaz bu hevâda murġ-i idrâk
Yitmez bu nesîme¹ 'aql-i çâlâk

Ve bi'l-cümle yevm-i evvelde nûr hâlk olındı ve zâlâm ile mâ-beyni tefrîķ kılınup leyl ü nehâr mümtâz u mu'ayyen oldı. Ve ikinci günde semâvât yaradıldı. Ya'nî ki yirün altındağı şu-y-ıla ve üstindeki şuyuñ mâ-beynindeki basî't-i hâk hâlk olındukdan soñra bâlâsındaki 'âlem-i yebes âferîde kılındı. Ve anuñla şabâħ u mesâ ma'lûm olup seçildi. Üçünci günde taħt-ı semâdaki şular bir yire cem' kılınup deryâlar hâşıl oldı. Dördünci² günde nücûm-ı nûrânî hâlk olınup şems ü kamerün ziyâsı ve evķât u sâ'ât incilâsı muķarrer oldı. Beşinci günde ka'r-ı deryâdaki balıķlar ve murġ-âbiler ve sâ'ir çuyûr-ı baħrî ve cevî-i hevâda pervâz iden murġân-ı berri yaradılup pervâza başladı. Altıncı günde nüfûs-ı behâ'im u vuħûş ve Hâzret-i Âdem-i Şafîyy nâmındaki rûh-ı pür-hûş hâlk olınup sâ'ir maħlûķâta musallať [25b MV] kılındı. Ve cümle âferideġân tamâm olup yedinci günde meşîyyet-i sübhâniyye taķdir-i hilķatden müstaġnî oldı. [33b E]

Fe-ammâ 'Acâ'ibü'l-maħlûķât mü'ellifi ve Tuħfetü'l-'acâ'ib muşannifi kavlince Tefşir-i Mekki'de yazıldığı üzere aħad u işneyn günlerinde saťħ-ı arz yaradıldı. Sülâşâ günü taġlar ve anlardaki behâ'im-i zâhirü'l-menâfi' vü-cûda geldi. Erba'a günü aķarşular ve aġaçlar ve sâ'ir nebâtât [29b N1] ü 'umrân u ħarâb hâlk olındı. Hâmîs günü ancaķ gökler yaradıldı. Ammâ yıldıızlar ve ay ve güneş ve melâ'ike Cum'a günü üçünci sâ'ate dek âferîde kılınup üçünci sâ'atde Hâzret-i Âdem Peyġamber hâlk olınup cennete idhâl

1 nesîme: neşîme MV

2 günde//dördünci: - N1

kılındı. Ve yine ol günün âhir sâ‘atinde cennetden ihrâc olındı.¹ Ve bu zıkr olınan eyyâmıñ her biri bu dünyâ yılları ile biñ yıl miqdârı zamân idügi İbn Eşir’in² rivâyetiyle huşûşâ³ ﴿وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ delâletiyle sâbit oldu.

Mısrâ‘

Hisâb-ı evvelün yazmaz kalem levh üzre derc olmaz

Ve bi’l-cümle nūr-ı Muḥammedî ḥalk olındukdan soñra anuñ lem‘asından zâhiri ile bâtını münkeşif bir kandil ḥalk olındı. Yine nûrdan silsile ile ‘arş-ı berîne aşılp nūr-ı Muḥammedî *ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem* anuñ içinde karar itdi. Ve Ḥazret-i Ḥakk’uñ esmâ-yı ḥüsnâsınuñ her birini biñ yıl tamâm ol kandil-i şafâ-fercâm içinde tesbîhe meşgûl oldu. Kaçan kim ol zıkr-i cemil nevbeti ism-i Raḥmân’a geldi, Rabb-i ‘İzzet nazar-ı raḥmetle ol nûra bir kerre nazar itmegin ol rü‘yet-i bî-ḥicâb ve ‘arz-ı didâr-ı bilâ-nikâbdan nūr-ı Muḥammediyye şerm ü ḥayâ vâki‘ olup derledi. Ve ol ‘araḫuñ kaçrelerinden ervâḥ-ı enbiyâ ḥalk olındı.

Ba‘dehu yine me‘mûr olduğı minvâl üzere tesbîḥ iderek ism-i Qaḥhâr’a ki geldi, bir kerre ḥavf-ı satvet ile ‘araḫ-ı ḥaşyet mütereşşih olup kaṭarâtdan ervâḥ-ı mü‘minin ü kâfirin yaradıldı. Ya‘nî Rabb-i ‘İzzet’uñ qaḥhâriyyeti satvetinden⁴ ol kadar derler dökdi ki ilâ rûzi’l-kıyâm vücûda gelecek enâm, eger kâfir ü eger ehl-i İslâm, her biri bir kaçreden ḥalk olındı. Ba‘dehu⁵ «الارواح جنود مجندة» buyurıldığı üzere ervâḥ dört şaf oldu. Evvelâ şaff-ı ervâḥ-ı enbiyâ, şâniyen şaff-ı ervâḥ-ı evliyâ vü ‘ulemâ ve şâlişen şaff-ı ervâḥ-ı mü‘minin ü ‘âbidin ü zâhidin ü gâyrhum ecma‘in, râbi‘an şaff-ı ervâḥ-ı kâfirin ü eşnâf-ı müşrikîn dizildi, tûrdı. Nūr-ı Muḥammedî *ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem*⁶ anlaruñ şehryârı gibi göründi.

1 ihrâc olındı: çıkarıldı N1

2 Eşir’in: Ser’in MV | Seyr’in N1

3 *Kur‘ân-ı Kerim*, Hac Sûresi, 22/47, “Şüphesiz Rabb’inin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir.”

4 ervâḥ-ı/satvetinden: - N1

5 Hadis-i Şerif, “Ruhlar toplanmış cemaatlerdir.” (Müslim, *K. Birr ve Sıla*, B.)

6 Bu dua ibaresi E ve N1 nüshalarında bulunmamaktadır.

Fî Hılķati'l-'arş ve'l-Levh ve'l-Ḳalem ve'l-Kürsî

Vehb bin Münebbih rivâyetiyle nûr-ı Muḥammedî'den soñra evvel yaradılan 'arşdur ki bir yeşil cevherden ḥalḳ olındı. Yetmiş biñ lisân u lügât-i mütenevvî'a-i bî-kerân ile Rabb-i 'İzzet'i¹ [34a E] tesbîḥe başladı. Ve vüs'at u 'azameti taḥmîn ü kıyâsdan bîrûn oldu. Ḥattâ Ka'bû'l-aḥbâr rivâyetinde yüz kerre yüz biñ ve altı kerre yüz biñ başı ve her bir başında ol mîkdâr yüzü ve her vechinde yine 'aded-i sâbık üzere lisânı ve her lisânında lügât-i muḥtelife ile tesbîḥ u taḥdîs ü beyânı muḳarrer oldu.

Ammâ Ḥazret-i Mûsâ'dan olan rivâyetde 'arş-ı İllâhî ebyaz u aḥmer ü aşfer ü aḥḍar dört reng cevherden âferîde kılmışdır. Ḥâlâ ki yeşilligi ğâlib olması cihetinden bu iki rivâyet mâ-beyninde münâfât yokdur. Zîrâ ki Kelim-i Hudâ *şalavātu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* "Yâ Rabbî, 'arş ne maḳûle maḥlûḳdur?" diyü şordukda "Yâ Mûsâ, ebyaz u aḥmer ü aşfer ü aḥḍar dört cins [26a MV] nûrdan yaratdum. Ve bu cümleden 'arşı [30a N1] âferîde kıldum ki sekiz biñ ayakları vardır ki her biri ṭülen altmış dört biñ yıllık yoldur. Ve sekiz melek daḥı ḥalḳ itdüm ki her melegûñ ṭülü ve 'arşı sekiz yıllık mesâfedür. Ve her iki melegûñ mâ-beyninde üç yüz biñ şufûf vardır. Cümlesi melâ'ike-i bî-şümârdur. Ve yine 'arş eṭrâfında üç yüz biñ melek daḥı yaratmışumdur ki her birinün üç yüz biñ lisânı vardır. Ḥabîb'üm Muḥammed'ün ümmeti için işleri istiġfârdur." buyurdu.

Ve ammâ *Ravzatü'l-müttakîn*'de yâḳût-ı ḥamrâdan maḥlûḳdur ki cemî'i maḥlûḳâtun şıfâtı anda zâhirdür. **Fe-ammâ**² **levh** zeberced-i ḥaḍrâdan³ yaradılmışdır. Ḥaḳ *sübḥānehu ve te'ālâ* hergün aña üç yüz altmış kerre nazar idüp her birinde ḥalḳ-ı maḥlûḳât ve erzâḳ-ı kâ'inât u aḥyâya müte'allîḳ ḥâlât ve emvâta müteferriḳ irâdât,⁴ ḥuşûşâ ḥalḳun 'izzet ü zilletine râcî' mevâhib-i ledünniyyât muḳarrerdür.

Ba'zılar ḳavlince bi-izni'llâh İsrâfil levḥa nazar ider. Muḳadder ü muḥarrer bulduğı üzere 'amel eyler. Ve ba'zı kütüb-i mütedâvilede meşṭûr ve bu ḥaḳîre manzûrdur ki levḥ-i maḥfûz dürre-i beyzâdan yaradılmışdır. 'Azameti kıyâs u vehme şıġmazdur. Ve iki yâḳût-ı aḥmerden ṭarafeyni vardır. İllâ yevmi'l-ḳıyâme zuḥûr idecek maḥlûḳât ve ḥaşr-i ecsâda ve cennet

1 'izzeti: 'arşı N1

2 Fe-ammâ: Ammâ MV, E

3 zeberced-i ḥaḍrâdan; zebercedden MV, E

4 irâdât: vâridât E

ü cehenneme müte‘allik olan¹ muḳadderât bi-esrihim levḥa yazılmışdır. Ḥattâ ٲoٲtoli olup ceff-i ḳalem² olmışdır. Bir daḥı yazılmaḳ iḥtimâli yokdur.

Ve **ammâ ḳalem** bir cevherdendir ki uzunluḡı beş yüz yıllık yolcadur. Ve yüz boḡumdur. Kitâb-ı³ ḳalemden midâd tereşşuh itdüḡi gibi anuñ şuḳḳasından nûr aḳmaḳ üzeredür. Cümleden evvel yazduḡı *bismi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm*dür.⁴ Andan soñra ḥilḳat-i [34b E] ‘âlemden berü olmaḳ umûrı tamâmen levḥa yazmışdır.

Ve **ammâ kürsî** bir cevher-i şeffâfden ḥalḳ olunmuşdur ki vüs‘at u ‘âzâmeti taḥmînden biründür. Meşelâ yedi ḳat yirler ve gökler kürsiye göre bir ulu şaḥrâda bir ḥalḳa miḳdârıncadur. Yine ‘arşuñ ‘âzâmetine ḳıyâs ile kürsî daḥı öyledür. Ve ikisi mâ-beyni on biñ kerre maḡrib ile maşriḳ arasındadır, diyü Ḥazret-i Mûsâ’ya ḥaber virilmişdür.

Fî Ḥilḳati’l-ḥayye

Vaḳtâ ki Ḥaḳ *sübhânehu ve te‘âlâ* ‘arş-ı a‘lâyı yaratdı, ‘arş kendünüñ ‘izam-ı şânına baḳup ‘acabâ Bârî Ḥudâ benden büyük nesne ḥalḳ itdi mi ola, diyü nev‘an istikbâr itmegin Şâni‘-i yek-tâ ol ‘arş-ı müntehâyı bir ejderhâ ile iḥâta ḳıldı ki ol ḥayyenüñ yetmiş biñ cenâḥı ve her ḳanadında yetmiş biñ vücuḥ-ı şubâḥı ve her yüzinde ol miḳdâr lisân-ı meddâḥı muḳarrer olup her teneffüs itdükçe ḳaḫarât-ı bârân ve evrâḳ-ı eşcâr ve zerrât-ı ḥaşa vü aḥcâr ve eyyâm-ı dünyâ ve leyâlî vü nehâr ‘adedince tesbîḥ iderdi.

Ka‘bü’l-aḥbâr’dan mervîdür ki ol ḥayyenüñ ḥadeḳası ‘arş-ı Ḥudâ ve kellesi dürr-e beyzâ ve cesedi zeheb-i muşaffâ ve gözleri iki yâḳût-ı ḥamrâ olup tamâm yetmiş biñ ḳanadı vardur ki her biri [30b N1] envâ‘-ı cevâhirle mülevvenü’l-âşârdur. Ve her bir yününde bir melek ṡurup elinde bir gevhâr-i ‘âlem-beḥâ ṡutup Şâni‘-i Kirdgâr’ını tesbîḥ u taḳdîs itmekdedür. Ve eger tesbîḥini telaṡṡufla itmek buyurılmasa, ya’nî ki âheste âheste tehlîl itmeyüp cüşsesi muḳtezâsınca zıkr ü taḳaddüs⁵ eylese anuñ şît ü şadâsı dehşetinden

1 olan: - MV

2 ḳalem: - N1

3 Kitâb-ı: Kitâbet-i MV

4 “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla...”

5 taḳaddüs: taḳdîs E, N1

dünyâ hâllı yıkılup her sâ'at mebhût olmak muḳarrer idi. Zihî Ḳâdir-i Kirdgâr, zihî Şâni'-i Perverdgâr...

li-Münşi'îhi

Huceste Şâni'-i muṭlaḳsın ey ḳazâ-kirdâr
Meşîyyetüñ eşeridür ḳamu kibâr u şîgâr

Muḳârin-i keremüñdür şaḥîḥ eger bîmâr
'Aceb mi zâtuñu tesbîḥ iderse mûr-ıla mâr

Ammâ *Dürr-i Mekkûn* nâm kitâbda meşûrdur ki ol yılanuñ lisânındaki tesbîḥuñ her kelimesinden bir cins cevâhir-i şeffâf u ḥâliş u berrâḳ u şâf ferîdeler âferîde ḳılınur ki bihiştüñ ferşinde deryâ gibi mevc urup buyan¹ cevâhir-i gün-â-gün 'umûmen andan peydâ olmuştur. Ve leyle-i mi'râcda ol ḥayye-i kübrâ, seyyid-i dü-serâ² Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ *ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem*³ cenâbına 'arz olınup rûz-ı maḥşerde şefâ'atinden maḥrûm olmamak recâ itmişdür. Muḥaṣṣal-ı kelâm ol ḥayye-i büzürg-cüsse-i zû-dihâm mücerred 'arşuñ kibr ü 'ucbını def' içün ḥalḳ olınmıştır.

li-Mü'ellifihi [35a E]

Ey 'ucba mübtelâ olan aşḥâb-ı câh u mâl
Nefs ejdehâsı 'arş-ı dilüñde aña mişâl

Âşâr-ı kibriyâyı⁴ derûnuñdan eyle maḥv
'Arş-ı Hudâyı ḳalbüñe naḳş eyle lâ-yezâl

**Fî Tafşîl-i Ḥilḳati's-semâvât ve'l-Arzîn
'alâ Re'yi'l-ekşeri'l-muḥaddisîn ve'l-Muḥaḳḳikîn**

İbn 'Abbâs *radîyallâhu 'anhû* ḳavlince Ḥazret-i Ḥaḳ ki ḥilḳat-i mâ'dan müteşâ'id olan buḥâra hevâ yüzine mürtefi' olmak buyurdu. Ol buḥâr

1 buyan: yatan E | yuyan MV

2 seyyid-i dü-serâ: - E

3 Bu dua ibaresi E nüshasında bulunmamaktadır.

4 kibriyâyı: kibri N1

ayrılup¹ yüceldükden sonra iki gün miqdârı zamânda andan semâ halk olındı. Ba‘dehu iki günde dahı arz-ı vâhîde yaradıldı. Ba‘dehu bir semâ dahı iki günde halk olup mâ-beynlerindeki mevcûdât altı günde vücûda geldi. Bundan sonra havf-ı İlâhî ile semâ arzdan ayrılup mütefettit olmağla seb‘-i semâvât ve seb‘-i arzın bi’t-tabakât muḳarrer oldı. Ve bu ma‘nâ-yı ğarrâ ﴿أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا﴾² naşş-ı münîfin-den ta‘yîn³ buldı.

Fe-ammâ *Ravzatü'l-müttakîn*'de muḳarrer ve *Melekût* nâm [26b MV] kitâbda musaṭṭardur⁴ ki felek-i evvel zümürürd-i ḥaḍrâdan yaradılmışdur. İsmi Refi‘ ve melâ'ikesi öküz hilḳatindedür. ‘İbâdetleri dâ'imâ kıyâmladur. Ve bu feleke mü'ekkel olan melekûn ismi İsmâ'il'dür. İkinci felek, yâkût-ı ḥamrâdan olup ismi Ḳaydûm ve melâ'ikesi ‘Anḳâ hilḳatindedür. Ve ‘inde'l-ba'z kerkes hey'etindedür. Ve *Mecâmi'u'l-âşâr* mü'ellifi ḳavlınce ṭavşancıl kuşu hey'etindedür. Ṭâ'atleri kıyâmla tehlîl ve melek-i mü'ekkelinüñ ismi Mîḥâ'il'dür. Üçüncü felek yâkût-ı aşferden olup ismi ‘Avn ve melekleri toğan [31a N1] hilḳatinde çihre-nümün ve ‘ibâdetleri rükû'la tesbîḥe maḳrûn ve mü'ekkelinüñ nâmı Şâ'id Nâ'il'dür. Dördüncü felek ḥâlîş gümüşden olup ismi Arḳalûn ve sükkânı at hilḳatinde mevzûn ve ‘ibâdetleri sücûda maḳrûn ve melek-i mü'ekkelüñ ismi Şalşâ'il'dür. Beşinci felek şâf altundan olup ismi Rîḳâ⁵ ve melekleri hûr-ı ‘ayn şıfatında çihre-nümâ ve ‘ibâdetleri dâ'imâ ḳarîn-i bükâ ve melek-i mü'ekkelî Kelkā'il ile müsemmâ bir firîşte-i maṭbû'u'l-likâdur. Altıncı felek beyâz ve berrâk, şeffâf bir ak lû'lü'den olup ismi Refâ, sükkânı vildân-ı cennet-i me'vâ ve ğilmân-ı bihişt-i a'lâ şüretlerinde hüveydâ ve ‘ibâdetleri ḳu'ûd ile irtî'âd ve ḥaşyet-i bî-intihâ ve melek-i mü'ekkelinüñ ismi Semḥâ'il ile mü'eddâdur. Ammâ yedinci felek hûrşidden ziyâde pür-dıraḥş bir nûr-ı pâkden âferîde olup ismi ‘Uzeybâ,⁶ melâ'ikesi şüret-i Âdemî ile hüveydâ, ‘ibâdetleri dâ'imâ bir ayağ üzere ṭurup tesbîḥ u tehlîl emrini inşâ ve melek-i mü'ekkelî Refrâ'il [35b E] ile müsemmâdur ki kerrûbiyyûn, rûḥâniyyûn, mu'arrebûn⁷ ve ḥâffûn anlardur.

1 ayrılup: - MV, E

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/30, “İnkar edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı görmediler mi?”

3 münîfinden ta'yîn: mûbîninden yaḳîn N1, E

4 musaṭṭardur: mesṭûrdur N1

5 Rîḳâ: Ritḳâ N1

6 ‘Uzebâ: Ğureybâ N1

7 mu'arrebûn: te'arribûn N1

Ammâ Tafşîl-i Arzîn-i Seb'a: Evvelki zemînün ismi Demkâ'dür. Altında rîh-i 'aķîm, kendüsi yetmiş biñ zimâm-ı muhkem ile muķîm ve her zimâmı yetmiş biñ melek ķabzasında müstedîm olup Hâķ sübḥānehu ve te'ālā ķavm-i 'Ād'ıñ helākini irād¹ buyurduķda bir ḥātem delügi miķdârı naķbdan çıkan rîh-i 'aķîm ile vuķû' bulmuş idi. Ve bu felekde sākin olan maḥlûķāta Yüşem dinilmişdür. Kendüler ḥaķķında kitābet-i şevāb, ḥuşûşā ef'allerine göre ḥisāb u 'iķāb muķarrerdür. İkinci zemînün ismi Halede'dür ki ehl-i nāra müte'alliķ envā'-ı 'azāb andadur. Ve sükkānı Tamas nām ķavmdür ki kendü etlerin yirler ve ķanların iķerler.

Üçüncü zemîn ismi 'Araķa'dur ki anda ķatır deñlü 'aķrebler olur. Ve nîze mişālî ķuyruķları taḥaķķuķ bulur ki her biri üç yüz altmış boğundur. Ve her boğunda üç yüz altmış ķılı vardur ki semm ile toptoludur. Faraża yalıñuz bir ķılı rûy-i zemîne düşse sükkān-ı rub'-ı meskûn anuñ zehrinden bir uğurdan helāk olmaķ muķarrerdür. Ve bu zemînün sükkānı Kābes nāmına bir ķavmdür ki ta'āmları şarāb ve şarābları bārān ķaṭarātınıñ ḥurdesidür. Dördüncü zemînün ismi Harbā² ve bunda sākin olan ķavmün nāmı Celhām'dur ki anlaruñ elleri ve ayakları ve gözleri yokdur. Ancaķ murğ-ı ķaṭā gibi ķanatları vardur. Ölmeleri çok yaş yaşıyup ķocamağladur. Ehl-i cehennem iķün ḥaķķ olınmış yılanlarla toptoludur ki her yılanuñ ulu ağaķlar gibi ķuyruğı vardur ki faraża birisi ķuyruğını bir tağa ursa pāre pāre itmek muḥaķķaķdur. Beşinci zemînün ismi Melsā ve sükkānı Mıḥṭāt ile müsemmā olup keşretten ve kemāl-i izdiḥāmdan birbirlerini yirler. Bir miķdār teneffüse sa'y iderler. [31b N1] Bu zemînde kibrît [27a MV] taşları olur ki rûz-ı cezāda küffāruñ boynına aşılp yanarken 'alevi yüzine, şerāreleri gögsine saçılır.

Altıncı zemînün ismi Siccîn ve sükkānı Kıtāt nām bir maḥlûķdur ki hey'etleri tıyûr şüretine yakındur. Cenāb-ı Hâķķ'a leyālî vü nehār 'ibādetden ḥālî degülldür. Ammā ehl-i nāruñ a'māl-i ḥabîşesi ekşeriyyā bu zemînedür. Yedinci zemînün ismi 'Uceybā ve 'inde'l-ba'z 'Acabā'dur³ ki iblis-i la'în anda sākindür. Bu zemînün sükkānından Cüşüm nām ķaşıru'l-ķāme, yüzleri ķara, yırtıcı cānverler gibi tırnaķları āşîkār bir ķavm daḥı vardur ki Ye'cüc ü Me'cüc'e emr-i Hâķ ile musallaṭ [36a E] olup helāk

1 irād: āzāde N1

2 Harbā: Cerbā E, N1

3 ve// 'Acabā'dur: - E

idecek anlardır. Ammā zemīnün kalınlığı ve her ikisinin mā-beyni beşer yüz yıllık yoldur, diyü taḥkīk olunmuşdur.

Vehb bin Münebbih rivāyeti üzere arz ki yaradıldı, baḥr üstinde yürür sefine gibi varmadan gelmeden berī olmadı. Pes Bārī Hudā *celle şānuhu ve ‘alā* bir kuvvetlü ve daḥāmetlü ve mehābetlü meleke emr eyledi. Tā ki saṭḥ-ı arzuñ altına girdi. Bir elini mağribe ve birini maşrıka uzadup eṭrāfını tutup qarār itmek murād idindi. Lākin ol melekün ayakları şābit-kaḍem olmaḵ müyesser olmadı. Binā’en ‘alā zālik yāḳūt-ı ḥaḍrādan bir şaḥre-i murabba’a ḥalk olındı. Ol ṭaşuñ ortasında yedi biñ delükden yedi biñ deryā cereyān eyledi. Hālā ki ol baḥrlaruñ şıfatını Ḥaḳ *sübhānehu ve te’ālā*dan ğayra bilmek naşib olmadı. Pes ol şaḥre emr-i Ḥaḳ ile ol melek-i celilün ayağı altına girdi. Tā ki iki kaḍemi anuñ üstine düz başup qarār eylemek müyesser oldı. Lākin bu kerre şaḥrenün sükūn u qarārı mümkün olmadı. Elbette elbette ḥareketden ḥālī olmaması ta’ayyün buldı. Tā ki Ḥaḳ *celle ve ‘alā* bir ‘azīm öküz halk eyledi. Bir şan’atla ki kırk biñ gözi ve ol miḳdār eli ve ayağı ve yine ol ḥisāb üzere ağı ve burnı ve kulakları ve lisānı muḳarrer oldı. Ve her iki ayağınuñ mā-beyni ve sā’ir a’zāsınuñ birbirinden ıraklığı beş yüz yıllık yol mesāfesinde taḥaḳḳuḳ buldı.

Ba’de-mā emr-i Ḥaḳ ile o sevr o şaḥrenün altına girdi, kuvvetle arḳasına alup ṭayandı. Ve ol öküzün ismi Leyüşān ta’yin olındı. Ğarābet bundadır ki bu kerre ol sevr ḥarekete başladı. Fi’l-ḥāl¹ qarār itmesi bi-vechin mine’l-vücūh müyesser olmadı. Fe-lā-cerem ḥāl-ı ‘ālem bir büyük balık halk eyleyüp ismini Behmūt ta’yin eyledi ki kemāl-i ‘azametinden hiç bir maḥlūk ol ḥūta nazar itmege kādir olmazdı. Farazā ki cümle deryālar anuñ burnı delüğinden birine girse bir şaḥrā-yı vāsi’a bir ḥardal dānesi düşmişce ancak görünür idi.

Ğıbbu zālik ol balıga daḥı sevrün kavā’imi gibi ayaklar halk olındı. Tā ki zūlmet üzere hevā ve hevā üstine mā’ ve şu üzere ol ḥūt-i kübrā ve ḥūt üstinde sevr-i ‘uzmā² ve sevrün [32a N1] üstinde şaḥre-i ḥaḍrā ve yine anuñ üstinde ol melek-i bī-hem-tā ve melekün arḳasında³ arzūn-ı seb’a-i fesḥatū’l-ercā muḳarrer oldı.⁴ Nihāyet hevā altındağı zūlmet-i bī-intihānuñ verāsına maḥlūḳārdan bir ferdün ‘ilmi⁵ ta’alluḳ itmedi. Ötesinün ‘ilm ü

1 Fi’l-ḥāl: - MV, E

2 ‘uzmā: ‘azīm E

3 arḳasında: üstinde E

4 oldı: olup ṭurdı E

5 ‘ilmi: ‘aḳlı N1

ihâtası zât-ı Bârî'ye [36b E] mahşûş oldu. Ve bu mahlûkât tamâm olduğdan sonra 'aql hilkati tahakkuk buldı.

Fî Hilkati'l-melâ'ike ve'l-Cânn ve's-Şeyâtîn

Ba'zı kütüb-i müdevvene, huşûsâ tefâsîr-i mu'teberede meşûrdur ki Allâh¹ *sübhânehu ve te'âlâ* harâretsiz ve duhânsız bir nâr-ı sümûm yarattı. Ve ol âteşden Cânn didükleri mahlûkı vücûda getürdi. Ba'dehu andan bir halk-ı 'azîm yaradup Mâric ile müsemma kıldı. Ve aña bir zevce halk idüp ismini Mârice kodı. Anlar ki birbirine yakın olup çiftlendi, ikisinden Cânn zuhûra geldi. Andan sonra Cân'dan Cinn nâm ferzend mütevellid oldu. Ba'dehu kabâ'il-i Cinn çoğaldı. İçlerinden 'Azâzil dahı vücûda geldi. Ya'nî Cin'den zeker ü ünsâ tev'emeyn, ya'nî ikiz toğardı. Az zamânda toksan bin erkek ve ol mîkdâr dişi zuhûr itdükden gayrı gitdükçe dahı izdiyd buldı. Ba'dehu İblîs *'aleyhi'l-la'ne* evlâd-ı Cân'dan Lihyâ bint Rûhâ nâm 'avretle mütezevvic oldu ki ol Rûhâ bin Selsâ'ıl bin Cânn idi. Ba'de zâlik bir batnda Belkîs ve Fırtıye, bir batnda dahı Şuğle ve Şutbe² ve bir batnda dahı Devher ve Devhere, şümme Şa'yân ve Şa'yâne,³ şümme Fakîs ve Fakîse⁴ birer batnda mütevellid oldu. Bu tarîkle evlâd-ı İblîs'den yiryüzi toluş birbirlerine müzâhîm olduklarında Bârî Hudâ *celle şânuhu ve 'alâ* Cânn kavmini semâ altındağı hevâda yirleşdürdi. Ya'nî İblîs evlâdını hevâda, evlâd-ı Cinn'i semâyı dünyâda iskân idüp tât u 'ibâdetde olmalarını emr itdi. Hûlâşâ-i kelâm benî Cânn'a müte'allik olan tefâşîl-i peyâm hilkat-i Âdem *'aleyhi's-selâm* faslı kurbında raqam-kerde-i aqlâmdur. Andan tettebbu' olunursa netâ'ic-i merâm tamâmen hâşıl⁵ olur.

Kitâb-ı *el-Hamîs fî Ahvâli'n-nefsi'n-nefis* mü'ellifi yazar ki 'uqalâ kavlince melâ'ike bi-enfûsihâ kâ'ime olan zevât-ı mevcüdedür. Ve ekşer-i Müslimîn tahkîkında eşkal-i muhtelif ile teşekküle kâdir ecsâm-ı laîfededür ki mürselinden niçeler anları görmişlerdür. Ammâ 'ulemâ-yı Naşârâ kavlince nüfûs-i fâzıla-i⁶ beşeriyyedür ki ebdândan müfârikadur. Niteki hükemâ kavlince nüfûs-i nâtıkaya muhâlif cevâhir-i mücerrededür.

1 Allâh: Hâk E, N1

2 Şa'tbe: Şaytıyye E | şaytıyye N1

3 Şay'ana: Şay'aye N1

4 Fakîs ve Fakîse: Kaftîs ve Kaftîse N1

5 hâşıl: ma'lûm N1

6 fâzıla-i: kâfile-i N1

İmdi bunların bir kısmı ¹ ﴿يَسْبَحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْثُونَ﴾ naşs-ı laîfî ile mevşûfün olan ‘aliyyûn ve melâ’ike-i muḳarrebûn ve bir kısmı yirle gök mâ-beyninde tedbîr-i umûr iden kerrûbiyyûndur ki ² ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾³ sırrının mâ-şadağlarıdır. [32a N1] Ve yine bu kısmın bir şınfı gökde ve bir şınfı ³ yiryüzinde me’mûr oldukları ḥidemât-ı ilâhiyye’ye kıyâm [37a E] üzeredürler. Ammâ *Baḥru’l-‘ulûm*’da İbn ‘Abbâs ḥazretlerinden [27b MV] rivâyetle beyân olınmışdır ki Bârî Ḥudâ *celle şānuhu ve ‘alâ* şol dem ki nüh feleki yaratdı, altında bilâ-duḥân bir âteş-i fûrûzân mâhiyyetinde deryâ halk itdi. Ve ol âteşün yalınından bir bölük maḥlûḳ âferide kılup nâmını melâ’ike kodı. Ve şerâresinden bir ḳavm daḥı halk idüp Cānn ḳavmi diyü tesmiye buyurdu.

Fe-lâ-cerem ol melâ’ike göklerde yirleşdi. Ve ḳavm-i Cānn yiryüzinde vaṭan ṭutdı. Ammâ *Tefsîr-i Medârik*’deki taḥḳîḳ üzere melâ’ike ve cin bir cinsdür. Nihâyet ervâḥ-ı tâhiresine melâ’ike ve ervâḥ-ı ḥabîşesine şeyâtîn dinilmişdür. *Rebî‘ü’l-‘ebrâr*’da yazar ki melâ’ikeden bir şınfın altışar ḳanadları vardır ki ikisi ile kendülerini örterler. İkisi ile ṭayerân idüp edâ-yı ḥidmet-i İlâhî kılurlar. Ve ikisi ile dâ’imâ yüzlerin örtüp Ḥazret-i Ḥaḳ’dan istihyâ iderler. Ve bu zümre ehl-i cennet olup Ḥazret-i Allâh⁴ *celle şānuhu* selâmını mü’mînler eblâğ emrine me’mûrlardur. Fe-ammâ cemâl-i ilâhî müşâhede-sine ḳâdir degüllerdür. Ol sa’âdet ancaḳ Ḥazret-i Cibrîl’e müyesserdür. Ḥâlâ ki kemâl-i dünûv ile degül, maḳâm-ı mu’ayyenden rû’yetle me’mûl ü müfesserdür. Yine de bir kerreden ḡayrı müyesser degüldür. Ba’de-mâ ṭâ’ife-i cinnûn mü’mînleri Müslimîn ile cennetde ve müşrikleri kâfirîn ile cehennemde ḥaşr olacaḳdur. Ammâ İmâm-ı A’zam Ebû Ḥanîfe *‘aleyhi’r-raḥme* ḳavlince cinnûn mü’mînleri ne cennetde ve ne cehennemde ḥaşr olurlar. Ancaḳ İmâmeyn ḳavlince biḥîşt-i berinde maḥşûr bulunurlar.

Ḡıbbu zâlik Ebû’l-Mu’in-i Nesefî kitâbında meştûrdur ki ḳaçan şeyâtîn benî Âdem’den birinûn ma’şiyetine sevinsele ‘ale’l-fevr iki yumurda yumurdılar. Ve sa’atiyle iki veled ḥâşıl kılurlar ki eṣâḥḥ-ı ḥaber budur. Ve ba’zılar ḳavlince her şeytânın her faḥzında ferî ve birinde zekeri olup iste-dükçe bi’n-nefs mücâma’ât iderler. Ve ‘ale’t-tevâlî evlâd⁵ ḥâşıl kılurlar. Ve

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/20, “Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler.”

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Tahrim Sûresi, 66/6, “Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.”

3 gökde//şınfı: - MV

4 Allâh: Ḥaḳ E, N1

5 evlâd: evlâd-ı ḥabîşe N1

bir rivâyetde zekerlerini dübürlere idhâl iderler. Der-‘akâb dübürllerinden veled hâşıl kılurlar.¹ Ammâ bu iki kavî rivâyet-i şâzze iledür. Ve yine *Miş-kât*’da meşûrdur ki cinn, üç şînf olup bir kısmının kanatları vardır. Hevâda uçarlar. Ve bir bölüğü kilâb u hayyât sûretinde yir yüzinde geçinürler. Ve bir cinsi şekl-i gâribe ile müteşekkil olurlar.

Bahru’l-‘ulûm’da yazar ki Allâh² *sübḥānehu ve te‘ālâ* t̃a’ife-i cinni yir yüzinde iskân itdi. Ve muḳtezâ-yı ekl ü şûrb ile şehvete ibtilâları taḥaḳḳuḳ buldı. Pes ‘ibâdet teklîf olındukda itmediler. Kendülerini ıslâḥ için resûl gönderildükde ızhâr-ı ‘ișyân itdiler. İçlerinden [33a N1] ‘Azâzîl nâm zâhid ki soñra [37b E] İblîs-i fâsîd³ olmuştur, anlardan ayrılıp bir tağ depesinde şavma’a peydâ kıldı. Niçe rûzgâr ‘ibâdetle imtiyâz bulup ‘âkıbet göklere ‘urûc itdi. Kütüb-i mu‘teberede meşûrdur ki semâvât u arzîn yaradıldukdan soñra evvelâ melâ’ikeden bir t̃a’ife ḥalḳ olındı ki anlar Cebrâ’îl ve Mikâ’îl ve ‘Azrâ’îl ve İsrâfîl ve emlâk-i eyyâm-ı seb‘a ve melâ’ike-i kirâmen kâtîbîn ve rûḥ ve ḥamele-i ‘arş-ı berîn idiler.

Ammâ rûḥ ḥaḳḳında müfessirîn ihtilâf itmişlerdür. Ve ba‘zılar kavlince rûḥ başḳa maḥlûḳdur. Ne melâ’ike ve ne insân ve ne kavm-i benî Cân’dandır. Ḥattâ Sûre-i Kâdr’de [28a MV] ilinde ı cel-şşna⁴ ﴿تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ﴾ ifrâd bi’z-zıkr kılması başḳa maḥlûḳ idüğine bürhândur. Lâkin anlar daḥı insân gibi yirler, içerler. Ve yir yüzine ne miḳdâr melek nüzûl iderse her birinün yanınca bir rûḥ bile iner, diyü naḳl iderler. El-ḳıssa ebü’l-cin olan benî Cānn anların ḥalḳından yedi bin yıl geçdükden soñra bilâ-duḥân bir âteş ‘alevinden âferîde kılındılar. Ba‘zılar kavlince Cānn didükleri İblîs kendüdür ki ebü’s-şeyâtîndür. Cidden şeytânda İslâm üzerine kimse yokdur. Mâdâm ki İblîs⁵ ḥaydur, anlar daḥı zindedür. Ve t̃a’ife-i cin insân gibi yirler ve içerler. Muttaşıl tevellüd ü tenâsülden ḥâlî olmazlar. Ecelleri yitişdükçe ölürler. Nihâyet insândan ziyâde mu‘ammer olurlar.

Bu daḥı *Ravzatü’l-müttakîn*’de yazılmışdır ki İblîs bir cins melâ’ikeden maḥlûḳdur ki anlara cin ıtlâḳ olunur. Ḥilḳatleri nâr-ı sümûmdan olmuştur. Ammâ cinnün bir kısmı daḥı ki *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de mezkûr, ya’nî ki ﴿مِنْ نَّارٍ﴾⁶ naşşı mücibince ḥalḳ olunması meşûrdur. Ḥâlâ ki

1 Ve bir//kılurlar: - N1

2 Allâh: Ḥaḳ E, N1

3 İblîs-i fâsîd: İblîs nâmında N1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kâdr Sûresi, 97/4, “Melekler ve Ruh (Cebrail) iner de iner.”

5 kendüdür ki//İblîs: - N1

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/15, “Yalın bir ateşten [yarattı].”

hüccetü'l-İslâm, imâm-ı hümâm, Muḥammed bin Muḥammed-i Ğazzâlî'nün mü'ellefâtından birinde yazılmışdır; ve bu ḥaķîrûn gözine çokunmuşdur ki İblis '*aleyhi'l-la'nenün* hıllkati ḥâmil-i arzın ve zîr-i bâr-ı zemîn olan gâv-ı sehmgîn gübresinde ta'biye olınan âteş-i leheb-ķarinde olmuştur. Ḥaķîkat-i âteş ṭâhir ü muṭahhar¹ olmağla anuñ gibi murdâr öyle pâk âteş-i şerer-bârdan âferide kılınmayup aslı necs olan levş-i ḥabîşden yaradılmışdır,² diyü beyân olınmışdır.

li-Münşi'îhi

Aşlı nâ-pâk olan âteşden olupdur maḥlûķ
Kılsa maḥlûķı o murdâr 'aceb mi maḥrûķ

Âteşi fitnesi saçdukça şerâr İblisün
Dûd-ı muzlim gibi telbîsi çıkar tâ 'ayyûķ

El-ķışsa İblis niçe biñ yıl Ḥâlık'ını tesbîḥ u taķdîs idüp zümre-i benî Cānn'un ekber ü a'lemi ve mürşid-i mükerreremi olmağla Ḥazret-i Allāh³ *celle ve celāluhu*⁴ basîṭ-i arz ile semâ-yı dünyâyı ve ḥizâne-i cennet-i [38a E] me'vâyı anuñ zîr-i destinde kıldı. Zümürüd-i aḥḍardan kanatları ile pervâz idüp gâḥ yirde ve gâḥ göklerde, gâḥ ḥuld-i berinde seksen biñ yıl 'ibâdet eyledi. Ḥattâ semâ-yı dünyâda nâmı 'Âbid ve ikincide Râķi' ve üçüncide Sâcid ve dördüncide Ḥâşî', beşüncide Kânit, altıncıda Müctehid, [33b N1] yedüncide Zâhid olup bu isimlerle şöḥret bulup yirde ve göklerde secdegâḥı olmaduk bir yir ķalmadı. Ḥattâ semâ-yı sâbî'de yedi yüz yetmiş beş biñ yıl 'ibâdet idüp bir ṭabaķada i'tilâ-yı şân buldı ki ber-vech-i iştirâķ Rıķvân ile ḥâzin-i cinân oldu. Ve nefsinde küllî kibr ü 'ucb görüp, "Ben ḥadd-i zâtında cümle melâ'ikeden eşref ü ekrem ü a'zam olmasam Rabb-i 'İzzet baña bu mertebede rif'at virmezdi." didi, ṭurdu. Lâkin ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا﴾⁵ maẓmûnı mûcibince mûcerred ol kibr ü 'ucb zevâl-i ni'metine bâ'is oldu. Tâ emr-i ilâhiye muḥâlefet itmeyince dergâḥdan sürülmedi.

1 ṭâhir ü muṭâḥhar: zâḥir ü muṭahhar E

2 yaradılmışdır: olmuşdur E

3 Ḥazret-i Allāh: Ḥaķ E, N1

4 celāluhu: 'alâ

5 *Kur'ân-ı Kerim*, Ra'd Sûresi, 13/11, "Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değıştirmedikçe Allah onların durumunu değıştirmesiz."

Fi Hıllkati'l-cennet ve'n-Nār

Sırr-ı Mekkūn nām kitābda meşūrdur ki Allāh¹ *sübhānehu ve te'ālā* nūr-ı Muḥammedī ve 'arş u kürsī ve levḥ u qālemi yaratdukdan şoñra evvelā cenneti, ba'dehu cehennemī ḥalk eyledi. İbn 'Abbās ḳavlince heşt bihişt, 'ar-şuñ altında ve ḳuşūr-ı bī-ḳuşūr-ı ḥuldūñ ḡurfe-i 'ulyālarınıñ nihāyeti ferş-i 'arşda vāḳi'dur. Ya'nī² «سقف الجنة عرش الرحمن» mazmūnı üzeredür. Ve bi'l-cümle aḳarsulı bağlar, bostānlar ve zer ü simden muraşşā' ḳaşrlar ve gülistānlar, hoş- [28b MV] elḥān bülbüller, hem-reng ergavān güller, müşg-ālūde sünbüller, 'anber ü 'abīr-endūd³ ḳaranfüllerle müzeyyen olduḳdan mā'adā⁴ içindeki ḥūriler her mücāma'atda bīkr olurlar. Anlarla cimā' iden mü'minler bīñ dūnyā cimā'ı ve sevgilü dil-rübā ictimā'ı lezzetin bulurlar. Vildān ise ḥūr u ḡilmān ve kāfūr tenlü, pūr-nūr⁵ bedenlü maḥbūbāndur ki ḡunc u delāl itdüklerinde ādemūñ iḥtiyārı gider. Bir kerre būs u kenār iden bir daḫı zevḳın itsem, diyü muttaşıl ārzü idüp ve bi'l-cümle ḥūr u ḡilmān bedenleri müşg ü nūrdan ve niçesinūñ za'ferān u kāfūrdan ve ekşerinūñ 'anber ü billūrdan olup her birinde bir zevḳ-ı ḡayr-ı mükerrer muḳarrerdür. Eger bir sā'il, ya'nī mu'teriz-i⁶ ḳā'il billūr u kāfūrdan nice ḥazz olunur ve anları ḳoçmaḳda ne lezzet bulunur, dirse cevāb virilür ki insān 'anber ü kāfūrdan ve cevāhir-i pūr-nūrdan fūrū-māye vü dūn olan topraḳdan ḥalk olunmuş iken niçün der-āḡūş u taḳbīlinde zevḳ u şafā vardur? Bu ṭarīḳla sā'ilūñ su'āline cevāb bī-şümārdur. Bunlardan mā'adā bir cins ḥūr-ı 'ayn [38b E] vardur ki belden yukarısı erkek, aşağısı dūşizeler ve zenān-ı pākizeler resminde idüḡi gerçektür. Ḥālā ki bunlar mücāma'atındaki lezzet her cihetle dil-āvīz ü hoşterdür.

li-Mü'ellifhi

Ḥūrilerle mücāma'at zevḳı
Özge 'ālemde 'ayn-ı⁷ 'ālem-i nik

1 Allāh: Ḥaḳ E, N1

2 "Cennetin tavanı Rahmān'ın arşıdır."

3 'anber//endūd: 'anber-bū MV

4 mā'adā: şoñra E

5 pūr-nūr: bir nūr N1

6 mu'teriz: mu'arız N1

7 'ālemde 'ayn-ı: 'ālem N1

Nefse bî-şehvet el viren lezzât
Oldı būs u kenāra mahrem-i nîk

İmdi hafî olmaya ki evvelki cennetü'n adı Dârü'l-celâl'dür. Beyâz ve berrâk lü'lü'den âferîdedür. İkinci Dârü's-selâm'dur ki sürh yâkûtdan yarılmışdur. Üçüncü Cennetü'l-me'vâ'dur ki [34a N1] zeberced-i aḥḍardan mürettebdür. Dördüncü Dârü'l-huld'dur ki mercân-ı aşfer renginde nûrdan mürekkebdür. Beşinci Cennetü'n-na'im'dür ki ḥālîş gümüşdendür. Altıncı Cennetü'l-firdevs'dür ki zeheb-i aḥmerdendür. Yedinci Dârü'l-ḳarâr'dur ki müşğ-i hoş-bûdandur. Sekizinci Cennet-i 'Adn'dür ki pür-nûr lü'lü'dendür. Ammâ Cennet-i 'Adn cümleden a'lâ ve rif'ati ferş-i 'arş ile ber-â-ber ü hem-tâ, bir ḳapusınuñ iki ḳanatları hüveydâ ve mâ-beyninüñ vüs'ati beş yüz yıllık yol mesâfesinde peydâdur. Ma'a hâzâ dîvârlarınıñ bir hıştı sîmden ve bir kerpüci şâf altundandur. Girec yirine şıvası müşğ ü 'anber-bûdan ve her bi-hiştüñ muraşşa' ḳapularındaki kitâbeler *lâ-ilâhe ill'allâh Muhammedun resûlullâh*¹ ile müzeyyendür. Ve Cennet-i 'Adn, Ḥazret-i Peyğamber'e *şal-lallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem* maḥşûş olması müberhendür.

li-Mü'ellifihi²

Her bir kitâbe aḥlayana bir kitâbdur
Her bâba metn ü şerḥ niçe faşl ü bâbdur

Muḡlaḳdur açmaz anı 'uḳûl-i ebü'l-fünün
Tefsîri şanki fâtîḥa ümmü'l-kitâbdur

Ba'de-mâ dıraḥt-ı Tübâ bu cennetü'n ortasındadır. Dünyâ ağaçlarınıñ 'aksince bitüp köki yukarı, berg ü bârı aşağı, sekiz cennet sükkânınıñ men-zillü menzillerinde elbette Tübâ'nuñ birer şâḥı revzeneden içeri girmişdür. Ve güneş tamâm dünyâ menâzilini nice ḳapladıysa anuñ daḥı nihâlleri ḳuşûr-ı cinânı teşrif itmişdür. Ve her şâḥında envâ'-ı mîve-i şîrîn ve nevbâve-i sükkerîn muḳarrerdür. Ve Ḥazîre-i Ḳuds ki Ḥazret-i Bârî Ḥudâ *celle şānuhu ve 'alâ* ḳullarına 'arz-ı didâr idicek maḳâm-ı berterdür. Cennet-i 'Adn'ın sâḥasında gün gibi sâye-güsterdür. Ekşeriyyâ [29a MV] ehl-i cennet anda cem' olurlar. Birbirlerini ziyâfet ḳılurlar. Ve 'aṭâyâ-yı ilâhiyye'ye

1 "Allah'dan başka tanrı yoktur. Hz. Muhammed Allah'ın resulüdür."

2 E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır. Manzume, mensur şekilde yazılmıştır.

ekşeriyâ anda mazhar olurlar.¹ Kezâlik cinânun dört cüybâr-ı revânı dağı vardur ki evvelki Kâfûr, ikinci Zencebîl, üçüncü Kevşer, dördüncü Selsebîl'dür. Cümlesi dıraht-ı Tûbâ'nun dibinden çıkar. Ve bağ u besâtin-i heşt bihişte toğru akar. [39a E] Ve bi'l-cümle cinânun evşâfına nihâyet yokdur. Ammâ ihtîşâr maṭlûb olmağın bu miqdâr ile tafşîli dağı çokdur.

Gıbbu zâlik **hılkat-i² nârda** güftâr bisyârdur. Hazret-i Resûl-i 'âlî-men-zilet, Cebrâ'il 'aleyhi's-selâmdan rivâyet iderler ki Hâk *celle ve 'alâ* âteş-i cehennemi hâlk eyledükde biñ yıl gice ve gündüz yandı. Tâ ki ahker-i ahmer gibi kızardı. Ba'dehu biñ yıl dağı ikâd olındı. Bu kerre zir-i hâkisterdeki ahker gibi beyâz bulundu. 'Akıbu zâlik biñ yıl dağı kaynadı.³ Tâ ki şeb-i muzlim rengine girdi. Ve bir bakımda muntafi olmuş kömüre beñzedi. Ammâ şeb-i târ nice nücûm ile bedîdâr ise ol maḳûle şerâreleri göründi. Aşlâ söyünmeyüp cemerâtı⁴ ihrâka muntehî oldı.

İmdi hafî olmaya ki eñ aşağıdaki cehennümün adı Hâviye'dür. [34b N1] Aşhâb-ı Mâ'ide ve âl-i Fir'avn'dan olan münâfıklar içündür. İkincinün ismi Caḥîm'dür. Müşrikîn içündür. Üçüncinün nâmı Saḳar'dur. Cümleden evvel ve Hazret-i Âdem'den soñra gelen şâ'ibîn içündür. Dördüncinün adı Lazîy'dür. İblîs 'aleyhi'l-la'ne ve sâ'ir mecûs u şeyâtîn içündür. Beşüncinün ismi Huṭame'dür. Yehûd-i dâlelet-karîn içündür. Altıncinun nâmı⁵ Sa'ir'dür. Naşârâ-yı bî-dîn içündür. Yedüncinün adı Cehenneme'dür.⁶ Üm-met-i Muḥammed'den bilâ-tevbe fevt olan 'uşât-ı mü'minîn içündür. Ammâ ba'zı kütüb-i mu'teberede düzaḥun bâb-ı evveli cehennemdür, üm-met-i Muḥammed'den ehl-i kebâ'ir içündür. İkinci, Caḥîm'dür, 'abede-i aşnâm içündür. Üçüncü Huṭame'dür, Ye'cûc ü Me'cûc içündür. Ve anlar 'amelindeki küffâr içündür. Dördüncü Sa'ir'dür, şeyâtîn içündür. Beşüncü Saḳar'dur, Yehûd u Naşârâ içündür. Altıncı Lazîy'dür, Mecûs içündür. Yedüncü Hâviye'dür, münâfıkîn içündür.⁷ «لا يعلم صحته إلا الله تعالى»

Bu dağı İbn 'Abbâs *radıyallâhu 'anhudan* mervîdür ki yevm-i kıyâmetde yedüncü kat ḥâkûn altında zencîrler ile yiderek cehennemi götür-seler gerekdür. Ve çevresinde yetmiş biñ melek şaf bağlasa gerekdür ki her

1 olurlar: düşerler E, N1

2 hılkat-i: şıfat-ı E

3 kaynadı: yandı E

4 cemerâtı: - N1

5 nâmı: adı N1

6 Cehenneme'dür: Hâviye'dür E

7 "[Bu bilginin] sıhhatini ancak yüce Allah bilir."

şaffi yetmiş biñ kerre şakaleyn miḳdârınca olacaḳdur. Pes cehennemi zimâmlarından yiderek getüreler ki dört ayaḡ üzere ola. Her iki ayaḡının mā-beyni biñ yıllıḳ yolca ḥisâb olına. Ve bi'l-cümle cehennemün otuz biñ başı ve her başında otuz biñ aḡzı ve her aḡzında otuz biñ dişi ola. Her dişi otuz biñ Uḥud Taḡı miḳdârınca ola. Bundan mā'adâ her bir aḡzında iki dudaḡı ola ki her biri eṭbâḳ-ı dünyâ deñlü olup ikisinde daḡı birer demür zencîr [39b E] bağlana ki her silsilenün yetmiş biñ¹ kerre yüz biñ ḥalkası olup her bir ḥalkaya niçe biñ melek yapışmış ola. Vaḳtâ ki Rabb-i 'İzzet cānibinden melâ'ike-i 'azâb varalar, "Ḥālîḳ'ın seni ister." diyü cehennemi da'vet kılarlar. Ḥavf u ḥaşyetinden ditreye ve ceza' u feza'la medhûş ola. Bu tarîḳla ki ḥuzûr-ı Rabb-i 'İzzet'e gele, secdeye varup taḳdîs ü tehlîle meşḡûl ola. Ba'dehu 'arşuñ yesârından getüreler. Ve ﴿إِنَّمَا تَزْمِي بِشَرِّ كَالْقَصْرِ﴾² naşşına [29b MV] mā-şadaḳ olduḡı ḥâlde yalınlarını saçarak ve yüce taḡlar gibi duḡânı daḡılarak ser-menziline yitüreler. Benî nev'-i insân ki cehennemün bu meḥâbetini göreler, 'aḳlları gidüp ditreyerek yüzlerin yire süreler. ﴿يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ﴾³ ḥâletini anda müşâhede kılarlar.

li-Münşi'ihî

Yâ Rab ben za'îfüñe gösterme dūzaḡı
Cennet ṭururken aña baña öyle berzaḡı

Yâ Rab baḡışla baña cehennem 'azâbını
Kıl bendenün günâhına ḡalib şevâbını⁴

Ben bende-i za'îfüm ü sen seyyid-i ḳavî
Dârü's-selâmı ṭar idebilür mi bir ḡavî

Ben bir günâhkârüm u sen bir kerîmsün
Ben baña merḥametsüz isem sen raḥîmsün

1 biñ: - E, N1

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Murselat Sûresi, 77/32, "Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar." | Nüşhalarda ilk kelime 'هـ' şeklinde yazılmıştır.

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Abese Sûresi, 80/34, "O gün kişi kardeşinden kaçır."

4 şevâbını: bu âyini E

Gösterme baña düzaḥı [35a N1] nezdik ü dürdan
Ayırma cennetündeki dārü's-sürürdan

‘Âlî kuluñ ki bülbül-i bāğ-ı kelâmdur
Şâyeste aña gülşen-i Dārü's-selâmdur

Fî Hılķat-i Beytü'l-ma'mûr

Kütüb-i tefāsırde, ḥuşûşā *Tefsir-i Mâverdi*¹ gibi kitâb-ı kebîrde meşûrdur ki Ḥazret-i Bārî Ḥudâ ki ‘uşât-ı benî Cân’daki ef’âl-i nâ-sezâyı ve İblis evlâdındaki kibr ü ‘ucb-ı ḍalâlet-nümâyı gördi, “Lâ-büd sizûñ kayduñuzı göreyin, üstünüze bir kavî zâbıt naşb idüp cümleñüzi bu menzilgâhdan mehcür kılurın.” didükde; ya’nî ki *إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً*² buyurdukda vücûd-ı Âdem’i anlara eşref-i halife naşb eyleyeceğini tıyurdukda, *أَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ*³ ile i’tirâza başladı-lar. Ḥuşûşā *وَنَخْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ*⁴ imtinânı ile ihticâcı müş’ir iş-ler işlediler. Fe-lâ-cerem *إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ*⁵ buyırıldı. Cenâb-ı ilâhî-den kendülere ğazab-ı nâ-mütenâhî âsârı zuhûr buldı.

Lâkin işlerine nâdim olup ‘arş-ı Rabbânî’ye müteveccih oldılar. Başla-rını kıldurup barmağlarıyla tazarru’larını işâret kılop girye vü bükâ ile üç sâ’at miķdârı ‘arş eṭrâfını tolaşdılar. Ya’nî kemâl-i hayret ü ser-gerdânlıklarını [40a E] ol hâlât-ıla işâ’at⁶ itdiler. Tâ ki Ḥaķ *celle ve ‘alâ* giryelerine merḥamet itdi. Ve ol güstâhlıkları muķâbelesinde Beytü’l-ma’mûr binâsına şarf-ı maķdûr itmeleri emr olındı. Ya’nî ki tazarru’ u niyâzla ‘arşı ṭavâfları Cenâb-ı Rabbü’l-erbâb’da maķbûl olup “Benüm içün bir beyt binâ eyleñ ki benüm saḥaṭ u ğazabumdan ḥavf idenlersüz. Bu def’a ‘arşı ṭavâf itdügünüz gibi ol beyti tolaşsunlar. Tâ ki maġfîret olındugunuz gibi anlar da maġfîret bulsunlar.” buyırılmaġın hılķat-i Âdem’den iki biñ yıl muķaddem İbn ‘Abbâs kıavlınce zeheb-i aḥmerden ve Mücâhid rivâyetince şarķî vü ğarbî iki

1 Mâverdi: Bâverdi MV, E

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacaġım.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben sizin bilmediġinizi bilirim.”

6 işâ’at: işâret E

kapuları ile yâķūt-ı aķmerden ol beyt-i muķterem yapıldı. Hâlâ ki Ka‘be-i Mükerrerme olduķu maķalle vaz‘ olunup nâmı Beytül-ma‘mūr ķonuldu.¹

Bu hâķir taķķıkında bu vechle izhâr-ı âķâr-ı ‘iķyân iden Cānn ķavmindeki melâ‘ikedür ki pîķvâları İblîs idi. Sâ‘ir melâ‘ike-i muķarrebîn ihtimâl-i ‘iķyândan müberrâ idükleri cesed-i Âdemî hilķatinde “Eger bu denî sizden tafđil iderlerse nice idersüz?” didüķi kelâmuñ cevâbında anlar “N’eylesek gerek, emr-i ilâhiye fermân-berdâruz.” didükleri bu maķaldeki ‘iķyâna muķâlifdür. Zîrâ ki bu ķâziyye ķable hâķı’l-cesed olan hâseddür. Su‘âl-i İblîs [30a MV] ve cevâb-ı nefîs, heykel-i insâniden evvel ve nefh-i rûhdân şöñra vâķı’dür.

Mıķrâ‘

Ĥaylî rengîn ü daķıķ sırdur bu

Ve Ammâ el-Baķrû’l-mescûr: ‘Arķ-ı ilâhîñüñ yemîninde vâķı‘ Baķrû’l-hayât nâmı ile ķâyı‘ bir deryâ daķı vardur² ki ism-i meķhûr aña Baķr-i Mescûr’dur. Vüs‘atı yirler ve göklerden ziyâdedür. Allâh *sübhânehu ve te‘âlâ*³ anı yedinci felekden yukaruda [35b N1] hâķ itmişdür. Allâh tebâreke ve⁴ te‘âlâ bu ‘âlem mülki fânî itdükden şöñra yine ol deryâñuñ feyz-i reķeķâtından iķyâ idiceķi taķķıķa yitmişdür. Ĥattâ Baķrû’l-hayât ile müsemma olmasına bâ‘iķ budur.

1 ķonuldu; ķılındı E, MV

2 deryâ//vardur: deryâdur E

3 Allâh//te‘âlâ: Ĥaķ celle ve ‘alâ E, N1

4 Allâh//ve: Bârî te‘âlâ E, N1

**FAŞL Fİ 'ACĀ'İBİ'L-MAŞNÜ'ĀTİ'L-'ULVİYYETİ'L-MER'İYYE
VE ĠARĀ'İBİ'L-MAḤSÜSĀTİ'S-SÜFLİYYE¹
VE'L-ḤĀDİŞĀTİ'L-ARZİYYETİ'L-ĠAYRİ'L-MER'İYYE**

Mevlānā Ebū² Ca'fer Muḥammed bin 'Abdu'llāh Kisā'i *rahmetu'llāhi 'aleyh* mü'ellefâtından *Melekût* nām kitābda meşûr ve havâşş-ı 'ulemāya manzûrdur ki 'acā'ib-i şun'u'llāh ve ġarā'ib-i halku'llāh anda mûndericdûr. Ḥavâdiş-i semāviyye ve muḳadderât-ı arziyyeden az nesne vardur ki ol kitābdan ḥāric ola. Egerçi 'āmme-i müverriḥîn anlaruñ beyânına mûte'arrız olmamışlar. Ve keyfiyyet-i ḥilḳatleri ne vechle idüġin beyān ḳılmamışlardır. Lākin çünki 'ilm-i târiḥden murād dünyā ve mā-fihānuñ beyān olınmasıdır, bu taḳdîrce münāsib olan ḥādîşât-ı mer'iyyenüñ daḥı yazılup bilinmesidir. Ma'a hāzā maḥlûḳât-ı ġayr-ı mer'iyyeden āferîniş-i melâ'ike-i muḳarrebîn ve keyfiyyet-i ḥilḳat-i benî Cānn u şeyâtîn, [40b E] lâ-siyyemā aḥvāl-i düzaḥ u biḥîşt-i berîn yazılmaḳ câ'iz ola. Neden ki maşnû'ât-ı maḥsûse-i semāviyye vü arziyye tafşîli taḥaḳḳuḳ bulmaya.

Bedihe

Meh ile mihr iki āyîne oldı pür-envār
Cemāl-i şun'-ı Ḥudā anda gösterür didār

Fî Ḥilḳati'ş-şems ve'l-Ḳamer ve'l-Leyl ve'n-Nehār

Vehb bin Münebbih'den mervîdür ki Allāh³ *sübḥānehu ve te'ālā* güneşi 'arşınuñ nûrından⁴ yaratdı. Ve ḳameri aña muttaşıl olan ḥicābı yüzinden⁵ halk itdi. Her birine niçe biñ melâ'ike mü'ekkeldür ki meşîyyet-i ilāhiyye üzere⁶ miḳdār ile tatarlar, miḳdār ile irsāl iderler. Ve birinden bir miḳdār noḳşān göstereleler ol birinüñ bir miḳdārın ziyāde gösterürler.

1 SÜFLİYYE: SENİYYE E

2 Ebū: İbn E

3 Allāh: Ḥaḳ E, N1

4 Nûrından: yüzinden MV

5 yüzinden: nûrından N1

6 üzere: ile E, MV

Hattâ âfîtab-ı evc-i risâlet ve mihr-i pür-nûr-ı burc-ı nübüvvet, Hâzret-i Resûl-i¹ şâhib-i şefâ‘at buyururlar ki “Allâh *sübhânehu ve te‘âlâ*² ‘arşı nûrından iki şems âferide kıldı ki biri ol birine nisbet ile geçerekdür. Ve aşğarınun nûrı bir miqdâr tams olunmuşdur. Eger halk olunduğı üzere kılsalar leyl ü nehâr ve evkât-ı rûz u ezmine-i şeb-i târ bilinmez idi. Fe-lâ-cerem Hâlık-ı ‘Âlem, Cibrîl ‘*aleyhi’s-selâma* buyurdi ki üç kerre kanadı ucını levh-i kameri sürdi. Tâ ki bir miqdâr zav‘ını muźmaħil kıldı. Ya‘nî ki ﴿فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾³ maźmûn-ı şerîfi taħaqquķ buldı. Hâlâ levh-i kamerdeki nümâyân olan eķer ol zamândaki nişân-ı cây-ı şeh-perdür.

Ğıbbu zâlik Haķ *sübhânehu ve te‘âlâ* şems ü kamer içün üç yüz altmış bend ile birer ‘araba halk eyledi. Ve her bir türâbiye bir melek musallať idüp üç yüz altmış melek güneş ĥidmetine ve üç yüz altmış melek kamer ĥidmetine me‘mûr kılındı. Ve yine arzuñ iki güşesinde ol ikisi içün meşârîķ u mağârib âferide kılındı. Ve yine gökyüzinde mağrib cânibinde⁴ ve şark tarafında siyah balçıkdan yüz seksen buñar halk olındı ki her biri âteş üstindeki çömlek gibi ĥaleyândan [36a N1] ĥâlî degüldür. Bu minvâl üzere [30b MV] her gün bir yeñi maťla‘da toğarlar. Ve bir yeñi mağribde tolanurlar. Haķ *celle ve ‘alâ* semâ-yı dünyâdan öte bir dünyâ⁵ yaratmışdur ki anuñ mevc-i meknûnı⁶ hevâ ile kâ‘imdür. Ve maşrîķ ile mağrib mâ-beyninde zıll-ı memdûd gibi kıyâm sâ‘atine dek dâ‘imdür.

Pes şems ü kamer ve sâ‘ir nücûm-i enver ol baħrûñ lüccesinde yüzerler. Meşîyyet-i ilâhiyye ile ‘âlem-i meleke ol ĥicâbuñ mâ-verâsında görinürlerdi. Ve eger böyle olmasa, ya‘nî ki şems ol baħr ile muħtecib kılınmasa yiryüzindeki mevcûdâtun, şemsün şu‘â‘ı te‘şîrinden vücûdları yanar kül olurdi. Kezâlik vech-i kamerden ol niķâbı ber-taraf kılup görinse ‘âlem halkına anuñ ĥüsn ü cemâli bir fitne-i ‘uźmâ olup ekşeri aña tıpmak lâzım gelürdi. [41a E] İmdi her bâr ki tûlû‘-ı şems muķarrer ola, ol üç yüz altmış melâ‘ike-i mü‘ekkelin ķanadlarını açarlar. Tesbîħ u taķdis ile ‘acele-i şemsi âheste âheste ķekerler. Leyâlî vü nehârün sâ‘ât-i muķadderesine göre maķarrına⁷

1 Resûl-i: risâlet E, MV

2 Allâh//te‘âlâ: Haķ celle ve ‘alâ E, N1

3 *Kur‘ân-ı Kerîm*, İsrâ Sûresi, 17/12, “Gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.”

4 cânibinde: tarafında E

5 dünyâ: diyâr N1

6 meknûnı: mekfûfi MV, E

7 maķarrına: mağribine N1

ilterler. Ve her kaçan ki güneş gürüb eyleye, anı göklere ref' iderler. Semâ-yı dünyâdan yedinci feleke, andan taht-ı 'arşa iletürler.

Pes şems ve cümle melâ'ike-i zevi'l-lems secdeye varurlar. Ba'dehu da'vet idüp vaqt-i fecre dek yine ma'tla'ına ulaştırurlar. Ya'nî ki her gün güneşün tulu'ına bu tarikle cenâb-ı ilâhîden me'zûn kılınurlar. Ammâ kaçan ki vaqt-i gürüb olur, yine hîdmetine mü'ekkel olan melek karşı gelüp maşrıkda halk olunan zulmetden bir kabza miqdârı kabz kılur. Tâ arzu'nı iki kuşına ve semânun iki kenefine ulaştırunca yab yab kanadların açarak ol zulmeti irsâl ile mu'ayyed olur. Bu minvâl üzere ta'kid ü tehlil ile tâ vaqt-i fecre dek 'âlemi müşğîn hicâb ile Ka'be gibi siyeh-püş kılur. Ammâ şemsün mağribe düşmesinde ve maşrıkdan kaldırulmasındaki eşvâtı halk-ı 'âlem kemâ-yenbağî işidürlerdi. Eger şark u garbdaki iki medîne-i 'azîme sükkânınuñ şit ü şadâları olmasa.” diyü Faḥr-i 'Âlem *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* buyurmuşlardır.

Ve “Ol iki medîne ne güne şehrlerdür, yâ Resûla'llâh?” dinüldükde, “Haḥ *celle ve 'alâ* maşrıkda bir medîne-i kebîre yaratmışdur ki lügat-i Sür-yâniyye'de ismi Berkiyâ¹ ve 'Arabiyye'de nâmı Câbilkâ'dur. Kezâlik garbdaki medînenün ism-i Sür-yânî'si Berciyâ² ve 'Arabî'si Câbîrsâ'dur ki her medînenün on bir kapısı vardır ki her iki kapunun mâ-beyni bir fersah yirdür. Ve her bir kapuda günden güne on biñ âdem-i nighbân konulmuşdur. Yevm-i kıyâmete dek bir bekleyen, bir dahı beklemek vukû' bulmamışdur. Ol iki medîne sükkânınuñ keşreti çaḥ bu mertebededür. Ve bu şehrlerden öte dört kavm dahı vardır ki anlara Nâsik ve Mensik ve Hâvil ve Nâvîl dinilmişdür. Ve bunlardan öte, ki Ye'cüc ü Me'cüc kavmidür, ki cümlesi evlâd-ı Yâfeş bin Nûḥ *'aleyhi's-selâm*dandır. Leyle-i mi'râcdaki [36b N1] Cebrâ'îl *'aleyhi's-selâm* ile anlara uğradum. Ve dîn-i mübîne da'vet kıldum. Ol iki medîne sükkânı da'vetümi kabûl idüp İslâm'a geldiler. Ammâ ümem-i erba'a ve Ye'cüc ü Me'cüc icâbetden ibâ kıldılar. Pes ol iki şehr halkınuñ muḥsinleri muḥsiniñüzle, mücrimleri mücrimleriñüzle ḥaşr olunacaktır.” diyü Ḥazret-i Faḥr-i 'Âlem³ *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* cevâb virmişlerdür.

Ba'de-mâ şol zamândaki eṣrât-ı sâ'at zâhir olup şems ü kamerün mağribden tulu'ı emr olunacaktır. Ol vaqt icâzet-i ilâhiyye *'alâ mâ-ceret*

1 Berkiyâ: Berkişâ N1

2 Berciyâ: Bercisâ N1

3 Faḥr-i 'Âlem: - MV

bihi'l-‘ade [31a MV; 41b E] zühür itmeyüp ikisi de üç gün üç gice habs olındukdan sonra mağribden toğmaları buyurılacaktır. ¹«العلم عند الله»

Huşûşâ ki şemsün nâle vü enîni ve ol hüdmete mü'ekkel olan melâ'ikenün zârî vü giryeleri ahcâr u eşcâra bile te'sir eyleyüp “Yâ Rabbenâ, rûz-ı kıyâmet geldi mi ve mü'minîn ü müşrikîn ‘amellerine göre cezâların bulacak vakt-i ma'lûm yitişdi mi?” diyü müşibet tutacaklardır.

Fî Hilkat-i Kavsu'l-kuzaḥ

Egerçi ki ism-i meşhûrî kavsu'l-kuzaḥdur, lâkin evlâsı kavsu'l-Allâh dinilmekdür. Zîrâ Hâzret-i Resûlu'llâh *ṣallallâhu ‘aleyhi ve sellem* buyururlar ki “Kavsu'l-Allâh diyün. Kavsu'l-kuzaḥ dimeñ. Bu sebebdan ki Kuzaḥ şeytânun esmâsındandır.” Bu taqdîrce kavsu'l-kuzaḥ dinilmek vechi yokdur. Pes kavsu'l-kuzaḥ dünyâ yüzinde en evvel eyyâm-ı² tûfân-ı Nûh'da zâhir olmuştur ki ol zamânda kırk gün kırk gice ‘ale't-tevâlî kaṭarât-ı emṭâr katı yaydan çıkan ok³ gibi nümüdâr olduḡda kavsu'l-bûkalemünî dahı görünmüş idi. Gûyâ ki bârâna mü'ekkel olan melek-i celîl, a'nî bihi Mikâ'il ol kavsu'l-ilâhiyi kabza-i kudretine almış idi. Ammâ her kaçan görünse ucuzluḡa ‘âlâmet ve zevâl-i hümûm-i nâsa işâret ve sefâ'ınle deryâ yüzinde bulunanlara bâ'is-i emniyyet ve ġarḡ olmaḡdan emân bulduklarına beşâret ‘add olınagelmüşdür, ‘âlâ re'yi'l-müneccimîn.

li-Münşi'ihî

Elinde zâl-i sipihrüñ kemân-ı âteş-reng
Aḡarşudan küre-i ḡâke atmaḡ üzre ḡadeng

Ne sihr ider şehêriden şebât olur peydâ
Ne ḡâke delse çıkar nâvek-i zümür-rûd-reng

Ammâ keyfiyyet-i ḡalkını Allâh'dan ġayrı kimse⁴ bilmez. Egerçi ki ba'zılar güneşün ziyâsı şuya düşmekle gökyüzine mün'akis olmasındandır, dimişler. Ve şuya düşen zâv'-i şemsün ‘aksi saḡf-ı beytde görünmesini ḡüccet

1 “[Gerçek] bilgi ancak Allah katındadır.”

2 eyyâm-ı: - E, MV

3 çıkan ok: ok çıkar E

4 kimse: - MV, N1

tutmuşlardır. Hâlâ ki bu taşavvur bâtıldır. Zîrâ ki şems gibi ne şâ'id ve ne nâzıldır. Ve görinen cirm-i şems gibi lâmi' degüldür. Ve eger in'ikâs-i ziyâdan olsa gice ile zâv'-i kamerden dahı olması kâbil olmağ gerek idi. لا يعلم الغيب الا الله الخالق بلا ريب»¹

Fi's-Sehâb ve's-Şahv ve'l-Bâriqa ve'r-Ra'di'l-hâ'ile ve's-Şâ'ika

Hafî olmaya ki sehâb, ecsâm-ı laîfe-i mücevvefe-i neşîfedendür. Hevâ yüzinde a'vân-ı Mikâ'il olan melâ'ike-i zevi'l-ğadri'l-celil anları tutarlar. [37a N1] Allâh'ın emri ile lâzım olan² eķâlîme gönderürler. Kaçan ki yir-yüzine yakın gönderilür, bu kerre sehâb dinilmeyüp ğaym ile ta'bîr olunur. Ammâ tayy olunup degşürülse şahv nâmı ile mezkûr kılınur. İbn 'Abbâs *radıyallâhu 'anhû* kavlince [42a E] ğırbâl-i maţarla mu'abberdür. Eger ğırbâl ile olmayup bir uğurdan yağsa saţh-ı arz yıķılurdu, buyurmuşlardır. Ammâ sehâb hevâ yüzinde ancak on iki mîl miķdârı mürtefi'dür. Ve şol yağmurlar ki 'azâb u ni'met için gönderilür, cehennemden alınması menķüldür.

Bu dahı İbn 'Abbâs'dan mervîdür ki semâ-yı dünyâda bir deryâ vardır ki baħr-i arzdağı devâb ol baħrûn taşup dökülmesinden mütezâ'id olur. Hattâ Haķ *sübhânehu ve te'âlâ* kavm-i Nüh'ı ol şunuñ tûfân-ı âteş-feşânı ile ğarķ itmişdür. Ve yevm-i kıyâmetde 'azâb için yağacaķ şu dahı andan olacaķdur. Ve yine taht-ı 'arşda bir baħr dahı vardır ki erzâķ-ı hayvân andan inzâl kılınur. Pes gökden göğe, felekden felege nüzûl iderek Ebrem³ nâm mevzi'e dek iner. Ba'de-mâ riħe emr olunur. Anı götürüp sehâba iletür, doker. Sehâb dahı ğırbâl-i emţâr olup kanğı vilâyete emr olunup yağmur buyurıldı ise anda inzâl ider. Ve her kaţreye bir melek-i mü'ekkel olup⁴ emr olunduğı maħalle [31b MV] işâl ider.

li-Münşi'ihî'l-ħaķîr

Biri birine tokunmaz yire inen kaţarât
Biri birine müzâħim degül biten eşcâr

1 “Şüphesiz ki gaybı Hâlık olan Allah sadece bilir.”

2 lâzım olan: - MV, E

3 Ebrem: Ebr E

4 olup: - MV, E

Kemîne reşhası bārān-ı luṭf u raḥmetinüñ
Bu mümkün eyleye rûy-i zemîni ber-hûrdâr

Ve bi'l-cümle her zamānda bārān-ı raḥmet¹ vezn ü keyl ile nüzül itdügi müşbetdür. Ancaḳ ṭūfān-ı Nūḥ'da 'azāb-ı ümmet için yağdurılan emṭār min ḡayri keyl nüzül itdügi ḳarīn-i şihḥatdur, Allāhu a'lem.²

Fi'l-Büzür Min Şun'î'l-Meliki'l-Ġafūr

Mevlānā Şeyḫ Muḫyi'd-dīn-i 'Arabī ve Şeyḫ Aḥmed-i Būnī ve Mevlānā 'Abdu'r-Raḥmān-ı Bisṭāmī mü'ellefâtında gördüm ki vāşılinden biri üç gice bir 'azīze mihmān olmuş. Ve her şabāḥ şāḥib-i ḥānesine, "Bu gice Rabb-i ġafūr 'aceb raḥmet-i mevfūr yağdurdı." diyü buyurmuş. Ḥālā ki ol üç gi-cenün içinde birinde yağmur yağmış iken iki gicesi bārān-ı raḥmet nüzülinden ḥālī olmuş. Pes şāḥib-i ḥāne 'azīm şübheye düşer. "Bu giceden ḡayrı yağmur yağmamışken buyurduḡıñuz nüzül-i³ raḥmet ne yüzdendür?" diyü sorar. Ol veliyy-i vāşıl görmüş ki şāḥib-i ḥānesi ġafil, hemān cem' itdügi büzürı torbasından çıkarur. Merd-i ġafil ü nā'ime 'arz kıılır. Ve her yıl Ḥazret-i Ḥaḳ üç gice pey-â-pey bu maḳûle raḥmet tuḡmları saçmak ve devābb u mevāşinün erzāk-ı muḳadderesi bu ṭarīḳ ile vuḳû' bulmak muḳadder idüğini ol ġafil beyān buyurur.

li-Münşi'ihî

Ey tuḡm-ı ḥikmetünden ḥāşıl nebāt-ı 'ālem
'İlmünde münkeşifdür her müşkilāt-ı 'ālem [42b E]

Cümle ṭuyûra senden baḡş oldı āb u dāne
Dürr-baḡş-ı feyz-i luṭfuñ ḥikmet nebāt-ı 'ālem [37b MV]

Ammā ra'd u berḳ ḥuşuşında İbn 'Abbās'dan menḳüldür ki bir gün ḳavm-i Yehūd, Resûlu'llāh '*aleyhi's-selām*dan "Ra'd nedür?" diyü şordılar. Anlar daḡı cevābında "Seḥāba mü'ekkel olan melek ki elinde âteşden maḡarīḳ vardır, anuñla bulutları redd idüp me'mûr olduḡı memālike sevḳ itmededür. Ra'd anuñ şavtıdur." buyurdılar. Ḥattā ḳavm-i Yehūd "Bizüm

1 bārān-ı raḥmet: raḥmet bārānı E

2 Allāhu a'lem: - MV, N1

3 nüzül-i: bārān-ı E

kitâblarımızda da böyledür.” diyü teslim eylediler. Ve ‘Alî bin Ebî Tâlib *kerremallâhu vechehu* buyururlar ki “Berķ ol melekûn şehâbî maḥâriķ-i ḥadîd ile urmasıdır. Ammâ şavt ra’duñ tesbîhidur. Sevķ-ı şehâb itdügi ḥinde zâhirdür. Kaçan ki şehâb aña muḥâlefet itse şayḥa urur. Ve ğazabı müştêd olup ağzından âteşler saçılır ki bevâriķ anlardır.

Ve ba’zılar kavlince ol melek Baḥr-i Muḥîṭ’den ejderleri çekerler. Ye’cüc ü Me’cüc ḥayline rızķ olmaķ içün memleketlerine¹ dökerler. Ve ol melekûn dört yüzi vardır ki biri vech-i insâna, ikinci vech-i şevre, üçüncü vech-i nesre, dördüncü vech-i esede müşâbihdür. Kaçan ki ḳanadların vaz’ itse berķ ḥâleti müşâhede olunur. Ve ba’zılar kavlince ra’d u berķ inşikâķ-i hevâdan ve küre-i nârdan peyda olur.

[Berd ü Şelc]: Ammâ berd ü şelc ḥuşûşında kütüb-i mu’teberede meştûrdur ki Hâķ *celle ve ‘alâ* ḳardan ve ṭoludan vâfir ṭaĝlar yaratmışdır ki anlaruñ keşretini ancak Ḥudâ-yı te‘âlâ bilür. Pes aķṭâr-ı arzdan birine ki ḳar veyâḥûd ṭolu yaĝdurmalu olsa, melâ’ike-i mü’ekkeline emr eyler. Sâ’atiyle ol ṭaĝdan vâfir şelc ü berd nüzûl eyler. Ve ol yaĝan ḳaruñ ve ṭolunuñ her ḳaṭresine bir melek vâzî’u’l-yed olup me’mûr olduĝı maḥalle işâl ider. Ḥattâ² ﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ﴾ naşş-ı kerîmi bu mazmûna dâldür.

Kezâlik İbn ‘Abbâs *raḳḳiya’llâhu ‘anhudan*³ menķûldür ki Hâķ *celle* [32a MV] *ve ‘alâ* emri ile yiryüzinde cârî olan şular ki vardır, cümlesinüñ aşlı ḳardan ve ṭoludandır. Ğıbbu zâlik Hâķ *sübhânehu ve te‘âlâ* melekler ḥalk itmişdür ki bedenlerinin nışfı ḳardan ve nışf-ı âḫarı âteşdendir. Ḥâlâ ki ne ol ḳar âteşe zarar ider ve ne ol âteş⁴ ḳarı eridür, gider. Pes her kaçan ki Allâhu Te‘âlâ bir nâḥiyye ḳar yaĝdurmalu olsa emr-i İlähî ile ol melek terefref ider. Ya’nî ki ḳanadları ile silkinür. Terefrefinden ol nevâḥiye ḳaṭarât-ı şelc nüzûl kılar. ⁵﴿إِنْتَهَى كَلَامَهُ﴾

Ammâ Zelâzil ve Recefât⁶: Ḥafî olmaya ki *Ḥaķîķat-i Zelzele*’de meştûrdur ki Allâhu Te‘âlâ bir melek ḥalk itmişdür ki ‘urûķ-ı cibâl [43a E] ü arâzî anuñ altındadır. Kaçan ki ol melek ḥareket itse arzîn ü cibâl anuñla bile

1 memleketlerine: ejderleri E

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Nûr Sûresi, 24/43, “O, gökten, oradaki daĝ (gibi bulut)lardan dolu indirir.”

3 *raḳḳiya’llâhu ‘anhudan*: ḥazretlerinden E, N1

4 ve nışf-ı/âteş: - E

5 “Sözleri sona erdi.” | كَلَامَهُ : - MV, N1

6 Zelâzil ve Recefât: Zelzele ve Ḥarekât E

hareket eyler. Tâ ki beyne'n-nâs zelzele vâki' olup her 'âsî cürm ü günâhı tezekkür eyler. Hattâ gâh kâlîl ve gâh keşîr deprenmesi haţâyâ-yı 'ibâduñ kılllet ü keşretine göredür, dinilmişdür. Ve zelzele olduğı zamânda ba'zı yirler yarı olup kâra kâra şular çıkmak ve ıssı ıssı [38a N1] şular cereyân kılmak ol hindeki ğazab-ı İlâhî 'alâmâtındandır.

Ve Ka'bü'l-aḥbâr kavlince elbette¹ zelzele üç nesne için olur. Ya budur ki Hâḫ *sübhānehu ve te'ālā* arzı bir sırta muṭṭalı' kıılır. Feza'en harekete ge-lür. Ya budur ki arzuñ üzerinde münker fi'ller ve fâhiş günâhlar işlenür, ğazab-ı Allāh korkusundan² arzuñ zelzelesi vuḫū' bulur. Veyāḫūd yedi kât yirüñ altındaki ḫūtuñ ba'zı yirleri kıımıldanur. Anuñ taḫrîki için ğazab-ı İlâhî vâki' ola, diyü zemîn daḫı lerze³ kıılır. Muḫaṣṣal zelzelede ehl-i ma'âşıye zecr muḫarrerddür. Zîrâ ki 'alâmet-i kıyâmetdür. Egerçi ki bu zıkr olinan maşnū'ât-ı ğarîbedeki aḫvâl-i ḫükemâ⁴ ğayrı vechledür. Ammâ nuşûş-ı kâti'adan me'ḫüz olan ma'ânî-i şaḫîḫa bu yüzdendür.

Ammâ Memsühât: Ḥazret-i Resül '*aleyhi's-selâmdan* rivâyet olinmışdur ki memsüh olan on üçdür. Biri fildür. Bir Lûṭî şahş idi ki yaşı kuruya, çir-kine ḫüb-rüya baḫmazdı. Anlar ile livâta iderdi. İkinci ayudur ki bir muḫan-neş idi. Kendüsini ricâle 'arz ider, kıullandururdu. Üçüncü tavşandır ki bir 'avret idi. Kendüyi ḫayzdan pāk tutmazdı. Dördüncü 'aḫrebdür ki ziyâde zemmâm idi. Aşlâ kimse dilinden sâlim değül idi. Beşinci arslandır ki bir sarıḫ-ı A'râbî idi. Müslimânlaruñ emvâl ü erzâkıñı uğurlardı. Altıncı örüm-cekdür ki bir 'avret idi. Erine siḫr itmekle muḫayyed idi. Yedinci sazan ba-lığıdır ki deyyûs-i bî-'âr idi. Zânîleri 'avretine getürürdi. Sekizinci kırlanğıç-dur ki Müslimânlaruñ ḫurmâ-yı tâzesini⁵ naḫlinden sırkat⁶ iderdi. Toḫu-zıncı maymündür ki sebt günü 'amelden nehy olinmış iken yine 'amel ihtiyâr iderdi. Onıncı ḫinzîrlerdür ki Ḥazret-i 'İsâ '*aleyhi's-selâmdan* mâ'ide inme-sine iḫdâm itdiler. Ve yine ol mu'cizesini eşedd-i inkâr ile inkâr eylediler. On birinci Zühre yıldızıdır⁷ ki Nâḫîd nâmina bir sâzende 'avret idi. Hârût ve Mârût anuñ fitnesine mübtelâ olmuşlar idi. On ikinci it balığıdır ki

1 Elbette: - N1

2 korkusundan: ḫavfindan E

3 lerze: zelzelede N1

4 ḫükemâ: 'ulemâ E

5 Müslimânlaruñ//tâzesini: tâze ḫurmâyı E

6 sırkat: serîḫa N1

7 Zühre yıldızıdır: Zühre'dür E

ğâyetle nemmâm idi. On üçüncü Süheyl yıldızıdır¹ ki 'aşşâr idi. Ya'nî 'öşr ü bâc almada cefâkâr idi. [43b E]

Fe-ammâ Vehb bin Münebbih kavlince biri dağı kirpidür ki bed-ahlâk kimesne idi. Ve biri [32b MV] kelbdür ki kâzî idi. Hukûk-ı nâsî rüşvetle men' iderdi. Cidden icrâ-yı haq itmezdi. Ve biri dağı² tütüdü ki nebbâş idi. Mevtânun kefenlerin uğurlardı. Ve biri sañsardur ki çoñşılarnun mâ-meleklerin uğurlayup ezâ vü cefâ iderdi.

Bu dağı kitâb-ı *Melekût*'da mestûrdur ki Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmun mescidine mülâzemet idenlerden bir bellü kimesne añsuzın meş olındı. Pes Hâzret-i Kelîm aña du'â idüp eski hâline 'avdet itdi. Şudür iden cürminden su'al olunduğda meger ki dînini virüp dünyâ devletini taleb eylemiş idi, diyü Hâzret-i Haq *celle şânuhu* dağı³ Kelîm'ine bildirmiş idi. [37b N1]

Teznîb: Fevâ'id-i⁴ Raķîm der-Devâ'ir-i Şuver-i Eķâlîm

Çünki bu kitâb-ı *Künhü'l-ahbâr* cāmî'-i cemî'-i âşâr olup nûr-ı Muḥammedî'den *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâma gelince halk olınan eşyâ, huşûşâ hilķat-i arz u semâ ve muḥassenât-ı kâr-hâne-i dünyâ ve 'ulvî vü süflîden olan ğarâ'ib-i bî-intihâ beyân kılındı. Ba'dehu âferiniş-i Hâzret-i Âdem ve 'imâret-i müdün ü emşâra müte'allîķ olan maşnû'ât-ı ümem ve heft iķlîme müteferri' olan taķsîm-i ümem mücmelen taḥrîr olınmağla anlandı ve bilindi. Ya'nî ki devr-i Âdem'den berü te'lîf olınan tevâriḥ kitâblarında yazılmayan fevâ'id-i mühimme bir bir beyân olındı.

Lâzım geldi ki *Şuverü'l-eķâlîm* nâm kitâbda taştîr olunduğı üzere evvelen dâ'ire-i heft iķlîm, şāniyen dâ'ire-i bilâ-taķsîm beyân kılına. Andan sonra her diyârın ahvâli ve mülûk-i ḥikmet-sülûkûn ser-encâm u ef'âlî ki yazıla. Muḥaddemâ dâ'ire-i bilâdı cibâl ü enhârî ile taşvîr olunup her memleket bi'l-mu'âyene görülmüş gibi anlanup biline. Tâ ki kemâ-yenbağî levḥ-i dile tersîm ü taşvîr kılına.

1 Süheyl yıldızıdır: Süheyl'dür E

2 dağı: - MV

3 celle//dağı: - N1

4 Fevâ'id: Ferâ'id N1

li-Münşi'îhi

Ehl-i 'irfâna tâ ki işbu kitâb
Başka bir 'âlem ola ma'nâda

Ne konulmuş ola bu gûne eşer
Ne ola böyle hârîk-ı 'âde

Niçe biñ yıl yirinde tura cihân
Bir kitâb olmaya bu fehvâda¹

İmdi hafî olmaya ki evvelen heft ıklîme takşim olınmayan dâ'ire-i 'âlemi beyân idelüm ki eṭrâfını Baḥr-i Muḥîṭ ihâṭa itmişdür. Ve maşrıḳ u mağrib ve cenûb u şimâl taraflarındaki ba'zı vilâyetler biḥâr u enhârı ile gösterilmişdür. Şâniyen yedi ıklîme münkaşım olan dâ'ireyi resm idelüm ki rûy-i zemînün 'umrân u ḥarâbı ve deryâlara qarışan enhâr-ı kibârûñ meşâhîr-i ṭarâvet-me'âbı yirlü yirinde gösterilmişdür. Ḥattâ Baḥr-i Muḥîṭ'i muḥîṭ olan zülümât ve menşe'-i âb-ı ḥayât olan cevânib ü cihât kemâ-yenbağî tahrîr kılınmışdur.

Fe-lâ-cerem bu iki dâ'ire-i ehemm ki şüret-i cümle-i 'âlem ve câygâh-ı eşnâf-ı [44a E] milel ü ümemdür, maḳşûd-ı aşlî olmağla muḳaddem beyân olındı. Sâ'ir memâlikün devâ'iri maḥallü maḥallinde resm olınmaḳ münâsib görüldi. Bu minvâl üzere ki evvelen diyâr-ı 'Arab, ikinci diyâr-ı Fârs, üçüncü memâlik-i ğarb, dördüncü memâlik-i² Mısr, beşinci diyâr-ı Rûm, altıncı memleket-i Cezîre, yedinci vilâyet-i 'Irâḳ, sekizinci diyâr-ı Ḥûzistân, toḳuzuncı memâlik-i Kirmân, onıncı medâ'in-i Sind, on birinci eḳâlîm-i Âzerbaycân u Şîrvân, on ikinci memleket-i Cibâl, on üçüncü diyâr-ı Ṭaberistân ü Deylemân, on dördüncü ıklîm-i Ḥorâsân, on beşinci diyâr-ı Sîstân, on altıncı memâlik-i Mâverâ'ü'n-nehr, on yedinci eḳâlîm-i Hind, on sekizinci diyâr-ı Rûm u Ḳaraman, on toḳuzuncı memâlik-i Anaṭolı, yigirminci memleket-i Rûmili yirlü yirinde tersîm [33a MV] olındı.

Egerçi mü'ellef-i *Şuverü'l-eḳâlîm*, Mâverâ'ü'n-nehr vilâyeti ile ḥatm idüp ancak on altı ıklîmün devâ'irini yazmışdur. Mülk-i Ḥoten ü Çîn ü Mâçîn ıklîmlerine ta'arruz itmemişdür. Fe-ammâ bu ḥaḳîr tefâşîl-i vilâyât-ı³

1 Bu beyit MV, E nüshalarında bulunmamaktadır.

2 memâlik-i: bilâd-ı E

3 vilâyât: - MV, E

Rûm ilhâkını münâsib görüp devâ'iri resm olınan memâliki yigirmi 'adede tekmîl eyledüm. Ve her memleketüñ [39a N1] resm ü şüretini dâ'iresi ile gösterüp bihâr u enhâr-ı bî-kerânını ve kaçabât u büldânını kemâ-yeliğ bildürdüm.

li-Münşi'îhi

Nâmı birdür veli bu tuhfe kitâb
Biline bir hazînedür kem-yâb

Mülk-i Rûmuñ kitâb-hânesidür
Kâmilün genc-i şâygânesidür

Bunı temlike sa'y iden sâlik
Oldı yüz bîn mücellede mâlik

İdinen işbu kandi ser-mâye
Gayrısın şatdı virdi helvâye

Cem' idince bunı neler çekdüm
Mâ-melek nağdini saçup dökdüm

Tâ ki böyle mü'ellef-i tâze
Berg-i gül gibi ıttı şîrâze [34a MV | 39b N1]¹

1 Bu kısımda MV nüshasında bir buçuk sayfalık boşluk vardır. N1 nüshasında başka bir manzumeye geçilmiş gibi "Li-münşi'îhi'l-fakîr" şeklinde başlık açılmıştır.

Bu resmle dâ'ire-i rûy-i zemîn
Enhârı ve deryâları yazıldı hemîn

Etrâfını Deryâ-yı Muhiṭ oldı muhiṭ
Seyrinden olur dide anuñ 'ibret-bîn
şeklindeki iki beyitten sonra geniş bir boşluk bırakılmış, akabinde
Bu dâ'ireyi resm iden üstâd-ı qadîm
Kılmış idi ıqlîme zemîni taqşîm

Enhâr u bihâr oldı hüveydâ bunda
Beledân u cibâl ile 'ayân heft iklim
beyitleri yazılmıştır. MV ile E nüshalarında bulunmayan bu dört beyit vezin ve kafiye bakımından ilgili manzumeden farklılık göstermektedir. Bu nedenle metne alınmamıştır.

Gerçi¹ başumda idi çok ğavġā
 Qayd-ı tabl ü nefir ü tuġ u livā

Lik fırsat düşürdümce hemān
 Semt-i te'life eyledüm meylān

Giceler h'āb-ı rāhat² istemedüm
 Bu da bir qayd olur baña dimedüm

Ġayrı begler şikār u 'işretde
 Cem'-i māl ü menāle himmetde

Bende de evvelen edā-yı şalāt
 Şāniyen def'-i zulm-i maḥlūqāt

Ba'd-ez-în bir nefes k'olam tenhā
 Eyler idüm bu tuhfeyi inşā

Degül iken bu ḥidmete me'mūr
 Eyledüm bunca sa'y-i nā-maḥşūr

Ġarazum bu eşerden ey dānā
 Olmadı fikr-i manşıb-ı dünyā

Tā baña zuḥr-ı āḥiret ola bu
 Bā'ış-i luṭf-ı maġfiret ola Hū

Qıldum emvātı zıkr ile aḥyā
 Ḥāşā li'llāh olunmayam iḥyā

Ḥaḳ te'ālā kerīm-i muṭlaqdur
 Baña luṭf itmesi muḥaḳḳaḳdur

Bu qadar enbiyā ki yād itdüm
 Bunca ervāḥa istinād itdüm

---

1 Gerçi: Tā ki E

2 h'āb-ı rāhat: içre h'āb E

Anlaruñ yüzi şuyına Mevlâ
Dil-i maḥzûna itdürür mi bükâ

Gül-bün-i 'ilme 'andelîb oldum [44b E]
Minber-i güfte¹ bir ḥaṭîb oldum

Umarın Ḥazret-i Ḥudâ-yı kerîm
İde ḥaḳḳumda bezl-i luṭf-ı 'amîm

Dâr-ı dünyâda her murâda yitem
Mülk-i 'uḳbâda ḳadrüm ola etemm

Her ne kim ḥâṭırumdan ide ḥuṭûr
Ola ḥaḳḳumda ol hemân meysûr

Baḥt-ı mes'ûd u devlet-i evlâd
'İzz-i memdûd u muḳtezâ-yı fu'âd

Şıḥḥat u 'âfiyetle 'ömr-i medîd
İntizâm-ı umûr u ḳadr-i sa'id

Zâtumı dem-be-dem mükerrem ide
Ehl-i 'irfâna şadr-ı a'zam ide

Ola âşârumuñ revâcı füzûn
Rub'-ı meskûnı ḳaplaya bu fûnûn

Zât-ı pâküm devâ'ir-i 'âlem
İde şâbit mişâl-i ḳuṭb-ı ümem

Döndüğince bu zât-ı pâk-i² ḳadîm
Ṭola nâumla mülk-i heft-ıḳlîm

Eylesün Ḥaḳ te'âlâ fezâ'ilüm deryâ
Yedi baḥr olsun anda nâ-peydâ

1 güfte: na'te N1

2 zât-ı pâk-i: dâ'irât-ı N1

Yiryüzinde yayulsun âşarum
Hurrem itsün zemîni enhârum

**Maḳāle fî Tafşîlî'l-bihâr ve 'Acâ'ibihâ
ve Nevâdirihâ mine'l-Ḥayvânât ve Ğarâ'ibihâ**

Hafî olmaya ki şevârib-i deryâ 'inde'l-hükemâ 'anâşır-ı erba'adan ma'dûd olan mâ' idüğü ekşer-i kütübde raḳam-zede vü engüşt-nümâdur. Ba'de-mâ deryâ-yı zehhâr ve 'amîḳ u vasi' ü jerf olan bihâr kitâb-ı *Evzaḥu'l-mesâlik*¹ de ve ğayrıda beş ismle nümûdârdur ki heft yemm ıtlâḳı ğâlibâ bir iki baḥr inzimâmı ile şaḥîḥu't-tezkârdur ki biri Baḥr-i Muḫlim-i Ziftî¹ ve biri Baḥr-i Okyânûs'dur ki Baḥr-i Muḫîṭ'e muttasıl olmağla ke-ennehu bir gibi ḥisâb olunmuşdur. Ve illâ anlarla heft baḥr idüğü muḳarrer olmuşdur. Yohsa kütüb-i müteḳaddimîn ü müte'aḥḫirinde bihâr-ı seb'a diyü ma'dûd yedi deryâ-yı mevcûd, nazâr-kerdemüz olan kitâblarda nâ-bûddur.

İmdi yedi ismle şümâr olınan bihâr-ı kibârûn evveli **Baḥr-i Muḫîṭ**, şânîsi **Baḥr-i Şîn**, sâlişi **Baḥr-i Rûm**, râbî'i **Baḥr-i Nîṭaş**, ḥâmîsi **Baḥr-i Ḥazar**², sâdisi **Baḥr-i Fârs**, sâbî'i **Baḥr-i Ḳulzûm**'dür. Bunlaruñ ğayrı şol ḥâlic-i baḥr ki ba'zı nevâḥîye mûmted ve peyveste ola, aña ḥavz dinilür. Ammâ rûzgâr-ı muvâfıḳla bir gicede gemi ile geçilmesi mümkün olan ma'bere baḥr ıtlâḳ olunur.

İmdi Baḥr-i Muḫîṭ arz-ı [40a N1] basîtuñ ḳadar-i meḳşûfını cemî'an ihâta itmişdür. Aña binâ'en Baḥr-i Muḫîṭ dinilmişdür. Ve Ḥakîm Arîştü, İklîl ta'bir idüp küre-i ḥâki tolaşmasını tâcuñ re's-i insânı ihâtasına teşbih eylemişdür. Niteki Mevlânâ Sürûrî, *Kitâb-ı 'Acâ'ib Termecesi*³ nde Baḥr-i Muḫîṭ, mağrib diyârından taraf-ı şimâle gelüp andan bir dil gibi Baḥr-i Nîṭaş çıkar. Tolanup Ḳoştantıniyye [34b MV] öninden geçüp Baḥr-i Şâm'a akar. Ve şimâlen çekilüp arz-ı Şaḳâlibe berâberinden zemîn-i Bulġâr'a ḳarîb olur. Ve yine bir dil dahı çıkup Şaḳâlibe şimâlinden Behring³ didükleri bir baḥrla ta'ayyün bulur.⁴ Andan tolanup maşrıḳ cânibine [45a E] aḳup arz-ı

1 Ziftî: - N1

2 Ḥazar: Ḥazet E, MV

3 Nüshalarda "Vereng (MV, E) ve Dereng (N1)" şeklinde yazılan bu kelime "Behring" olarak tashih edildi (bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Mîhrân Matbaası, İstanbul 1316, C. 2, s. 1418; Ahmed Rif'at, *Lügat-i Târihiyye ve Cogrâfiyye*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1299, C. 2, s. 67).

4 ta'ayyün bulur: ta'yîn olunur E

Türk nihâyetine varur. Ve andan öte bilinmez taşlara ve harâbe yirlere vuşul bulur.

Hattâ Ye'cüc ü Me'cüc memleketi kurbında maşrık tarafı ile açup bir dil gibi olur. Ve her nereye uğrarsa anuñ ismi ile yâd olunur. Meşelâ Çîn semtine vardukda Baħr-i Çîn dinilür. Andan geçüp Hıfây vilâyetinden güzër idüp Hind sâhiline vardukda Baħr-i Hind ıtlâk olunur. Ba'dehu andan iki dil ayrılıp birine Baħr-i Fârs ve birine Baħr-i Kızılüm dinilüp giderek bahre vuşul bulur. Ve bi'l-cümle bu baħrün sâhilini ve 'umkını bilür yokdur. Hükemâ-yı mâziyyeden biri imtiḥânen beş biñ kulaç urğan şarḫıtmış, yine ka'r-ı Baħr-i Muḥîṭ'e yitişmemiş. Ba'zılar kavlince bir maḥallinde yedi biñ kulaç rîsmân nihâyetine irmiş.

Bu daḥı ba'zı kütüb-i mu'teberede taḥkîk olınmışdur ki sâ'ir baħrlar bu baħr-i muzlime göre bir göl deñlü yokdur. Ve Baħr-i Muḥîṭ içinde altı biñ mikdârı cezîre vardır.¹ Ba'zı² meşhûrları faşl-ı cezâ'irde zıkr olınacaḡdur. Ammâ *Kitâb-ı 'Acâ'ib* kavlince yigirmi dört biñ cezîresi vardır. On iki biñ ma'mûre ve sâ'iri harâbe idügi şöhre-i dâr u diyârdur. Ve bu deryânun cânib-i ġarbisinde Hışnu'l-ma'den nâm bir ḡal'a vardır ki baħrün cüş u huruşı zamânında tibr altunı zâhir olur. ḡal'aya yakın bir maḥalde yığılır, tırur. Deryânun temevvüci sâkin olduḡda ehl-i ḡal'a varurlar, cem' kılurlar. Şarar[d]up zer-i ḡâlîş ḡâşıl iderler.

Ve kitâb-ı *Dürr-i Mekkûn*'da yazıldıḡı üzere bu baħrde cezîre vardır ki ḡalkı seg-serlerdür. Bir yüzleri âdem şüreti, biri it şekli idügi muḡarrerdür. Gündüzin şüret-i kelbiyyelerini örtüp benî Âdem'e ḡarışurlar. Gice ile köpeklerle maḡlûṡ olup 'av'av iderler, gezerler. Bulduḡlarını talarlar, rencide iderler.

Ve cezîre vardır ki kelîm-güş nâm maḡlûḡât anda sâkin olurlar. Yatdukda bir ḡulaḡın döşeyüp birin yorğan gibi örtinürler.

Ve cezîre vardır ki düvâl-pâlar, ya'nî ḡayış ayaklılar olur. Furşat bulınca âdeme binüp şarılır, tâ öldürince yildürür.

Ve cezîre vardır ki on arşun boylu sükkânı var.

Cezîre bulunur ki merdüm-ḡ'ârları bî-şümârdur.

1 cezîre vardır: cezîredür MV

2 Ba'zı: - N1

Cezîre haberi virilür ki halkının gıdaları yilandur. Anları yılan şokması yalandur.

Cezîre vardur ki halkına çihil-pā dinilür. Her birinün kırk ayağı ve yirmi başı olup cüşsesi kanlu¹ tekerlegi gibi müdevver olmağın döne döne [40b N1] yürürler.

Cezîre vardur ki on biñ erde bir ‘avret ancak bulunur. Ol derecede² cümlesi anı kullanurlar.

Cezîre vardur ki bir ğaribi bulsalar büt gibi ma‘būd idinürler. Bir yıldan soñra def ü dümbeikle gezdürüp boğazlarlar. Teyemmünen etini üleşürler. Bir ğaribün dağı kudümına müterakķıb olurlar. [45b E]

Cezîre vardur ki halkı düm-dârdur. Kuyrukları keçi kuyruğı gibi âşikâr-dur.

Cezîre vardur ki erleri şakallanmaz. Zenleri ve şıbyânları hüsni cemâlde melekden fark olunmaz. ³«العهدة على الراويها لا على حاويها»

Ve’l-hâşıl Baħr-i Muħiṭ’uñ cānib-i ğarbisine Baħr-i Oķyānūs dinilür ki bilād-ı maġrib ol sāhilde vāķi’ ve keşret-i cezā’ir-i hāliyesi şāyi’dür. Hattā Cezā’ir-i Hālidāt, Baħr-i Oķyānūs haddine tābi’dür. Min ciheti’l-imtidād aķşā-yı maġribdeki sevāhil-i [35a MV] bilād cenūben Berberiyye⁴ beriyyesine müte‘allik sevād ve semt-i maġribile Sūdān memālikinün eṭrāfindaki diyār-ı ābād eṭrāfını Baħr-i Oķyānūs tolaşur. Ma’müre ve ħarābe niçe yirlerden geĉüp hattā cenūb cihetinden hatt-ı istivādan tecāvüz idüp şarkān Qımr taĝlarının mā-verāsındaki sevāhile ulaşur ki Nıl-i Mısr’uñ menba’ı ol Qımr cibālidür.

Ba‘dehu maşriķ tarafından mümted olup ma’müre-i bilād-ı Zenc’ün ardındaki arāzi-i ħarābeden tā Baħr-i Şin ü Hind’e muttaşıl olur. Ve yine Şin’ün şarkisinden şimāline toĝru uzanup ğarbisine uğrayup tā Sedd-i Ye’cūc ü Me’cūc’e ṭayanur. Andan öte olan aħvāli bilinmez. ‘İmāret ü ħarābesi ne vechledür, beyān kılınmaz. Nihāyet tolaşup yine gelür, maġrib cihetinden uzanup şimāline meyl ile aķup bilād-ı Rūs’a varur. Anı dağı geĉüp maġriben ve cenūben basit-ı arzı devr idüp ğarbisi kenārından ümem-i

1 kanlu: deñilü MV, E

2 Ol derecede: Oldurınca MV, N1

3 “Sorumluluk, bilgi sahibi olana deĝil rivayet edene aittir.”

4 Berberiyye: bir MV, E

muhtelif-i bî-şümâr memleketlerine uğrayup bilād-ı Rūmiyye'ye¹ muttaşıl olur.

Ammā cenübîsi imtidād ile bilād-ı Rūm'ı geçüp Baħr-i Endülüs'le ikisinün ortasında güzer idüp ol sevāhilden Endülüs memālikine dāhîl olur. Ve yine Endülüs ğarbîsinden uzanup geçüp evvelen mümted olduĝı maħalle, ya'nî ki bilād-ı maĝribe ittişāl ile intihā bulur. Bu tārîķla müselsel, muttaşıl devr ider. Güyā ki zencîr-i sîmîndür ki ğāv-ı zemîn anuñ 'alākası ile bār-ı girān-ı hākî zabt eyler. Veya bir tāvķ-ı āhenîndür ki gerdün-ı ve'il² nev'-i kıl anı tā vaķt-i ma'lūma dek çeker, gider.

Ammā ki Baħr-i Muħîṭ'ın cenübî tarafındaki şuyı ĝāyetle tuzlu ve sühūneti ĝalîb ü ĝalîz olmaĝın intifā'a kâbil olmayup sevāhîli hārābe ve hālîye kalmışdır. Ğılzetine bā'is şemsün aña kemāl-i kurb u misāsı cihetinden olup hîlķatını taĝyîr itmemişdür, diyü hākîmü'l-enbiyā İdrîsü'n-Nebî³ 'aleyhi's-selām Nüzhetü'l-müşṭāk fî İhtirāķi'l-āfāk nām kitābında⁴ beyān eylemişdür. Ya'nî ki Baħr-i Muħîṭ'ın şarkîsine Baħr-i Ziftî dinilüp şuyı ĝalîz ü mükedder ve rāyîhası kerîh ve leyl ü nehār zulmeti muķarrer, isti'mālî cemî'-ı maħlûķāta 'ayn-ı zarar idüğini tıyurmışdır.⁵ Hadd-i zātında [41a N1] āb-ı hāyāta hicāb olan zulümāt [46a E] bu baħr-i muzlimüñdür.

İblîs 'aleyhi'l-la'nenün taḥṭı anda bir cezîrededür. Taḥṭ-ı hükmindeki ebālîs ü 'afārît ĝāh olur ki anı ĝötürürler. Ol havālîde her ķanĝı cezîreye isterse vaż' iderler. Ve bir cezîrede daḥı maḥşûş zindānı vardur ki emrine itā'at itmeyen cin ve 'ifrîṭleri anda ķayd u bende urup habs itdürür.

Ve Hāzret-i Süleymān bin Dāvūd 'aleyhimā şalavātu'llāhi'l-vedūd heykeli ve cesed-i mübāreķi⁶ yine ol cezā'irelerün birinde, bir ķaşr-ı acîb yirinde ķonmuşdır.

1 Rūmiyye'ye: Rūsiyye'ye E

2 Nüşhalarda "vu'ül (E, N1) ve va'l (MV)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereĝi "ve'il" olarak metne alındı.

3 İdrîsü'n-Nebî: İdrîs MV

4 Gelibolulu Âlî burada Nüzhetü'l-müşṭāk fî İhtirāķi'l-āfāk adlı eserin peygamber olan İdrîs'e (a.s.) ait olduĝunu bildirmektedir. Ancak söz konusu eser, 560/1165 yılında vefat eden, Şerîf İdrîsî ismiyle tanınan, İslām coĝrafyacısı ve botanik âlimi, Ebû Abdillāh Muhammed b. Muhammed b. Abdillāh b. İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî es-Sıķillî'ye aittir (Ramazan Şeşen, "İDRÎSÎ, Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, Ankara 2000, C. 21, s. 493).

5 tıyurmışdır: bildürmüşdür E

6 cesed-i mübāreķi: mübāreķ cesedi E

Ve ba‘zı cezireler vardır ki üstine muttaşıl gökden âteş yağar. Hattâ düşen âteş-pâreleri ve ahkerleri yüz zîrâ‘ miqdârı yığılır. Lâ yunқаtı‘a eksik olmaz.

Ve ceza‘ir-i Baħr-i Muħiṭ‘de gûne gûne muħtelifetü‘l-eşkāl ve müte-nevvi‘atü‘ş-şuver maħlûkât katı çokdur. Cümlesi benî Âdem‘den degüllerdür. Farazâ ki deryâ yüzinde muttaşıl tavâf iderler, gezerler. Gâh olur ki şehirleri ile bile deryâ yüzinde zâhir olurlar. Yine batup görünmez olurlar.

Ve Baħr-i Muħiṭ‘de Ebrehe-i Zü‘l-menâr-ı Hâm râ âşârından üç menâr-ı muṭalsam vardır ki biri aşferdür ki tılısm-ı müşekkeli eli ile işâret eyler. Ke-ennetu “Bu maħalden öte gitmeñ, dönüñ.” diyü remz ider. Şanem-i şânî aħdardur ki ellerin қaldurup işâret kıılır. Ke-ennetu “Қande gidersüz?” diyü men‘ini işâ‘at kıılır. Üçüncü tılısm şanem-i esveddür ki kııvırcık saçlu bir şüretdür. Bu daħı barmağı ile bir semti gösterür. Ke-ennetu “Bundan öte gidersün, ammâ ğarқ olursun.” remzini işâret kıılır. Ve bu tılısmuñ şadrında «هذا ما صنعه ابرهة ذوالمنار الحمري سيّدة الشمس تقربا اليها»¹ yazılmışdur. Bu tafşil Mevlânâ İbrâhim İbn Vaşif Şâh, mü‘ellefi *Kitâbü‘l-‘acâ‘ib*‘de yazılıp beyân kıılınmışdur. Ol milleri Tahmürş-ı Dîv-bend evlâdından Sûs-i Ekber yapıdı, diyenlerüñ sözleri bu taқdırce şahîḥ degüldür. Ve bi‘l-cümle Baħr-i Muħiṭ‘uñ ba‘zı yirlerinde şâḥ-ı mercân-ı tibr, seyyâḥin ü sebbâḥin zümresinden niçeler dest-res bulup cem‘ ider.

Ammâ Baħr-i Muħiṭ‘uñ vüs‘atine ve nihâyetine ḥad yogduğı aḥvâli beyân ve rivâyetine *Tuḥfetü‘z-zamân* mü‘ellifi Mevlânâ Muşliḥi‘d-dîn-i Müneccim, ‘umdetü‘l-müverriḥin Mevlânâ İbn Esîr ve İbn Verdi târiḥlerinden naқl ile yazmışdur ki Hâkân-ı Hâfîkeyn, İskender-i Zü‘l-қarneyn таріқ-ı seyâḥatle cem‘-i mâ-beyni‘l-maşrıқayn idüp Baħr-i Muħiṭ sevâḥiline varduқda murâd idindi ki Baħr-i Muḫlim‘uñ nihâyetini ma‘lûm idine. Tâ ki ol bâbda daħı müşkili ḥall ola.

Fe-lâ-cerem iki yıllık zâd u zevâde ile bir gemi тонatdı. İçine er ve ‘avretten her cinsüñ rûzgâr-dîdelerinden vâfir âdem koydı. Niçe mevâ‘id-i laṭife ile bunları gönderdi. “Bir yıl ‘ale‘t-tevâlî gidesüz.” diyü emr eyledi. Pes İskender‘uñ emrine [46b E] mütâba‘at itdiler. Gice [41b N1] ve gündüz bir yıl Baħr-i Muḫlim‘uñ saḥili talebine gitdiler. Aşlâ kenârdan ve maħlûkât-ı bi-şümârdan ḥiç bir nesne görmediler. Bi‘l-âḥire ‘avdetleri ki muқarrer oldı,

1 “Bunu, kızıl fenerlerin sahibi Ebrehe, güneşin efendisine yakınlık elde etmek için imal etmiştir.”

re'is-i mellâhîn bolay ki bir hayr haber ile dönevüz, diyü bir ay dahı gitmelerine iqdâm eyledi.

Vaktâ ki bir ay dahı tamâm oldu, rûy-i deryâda kendüler gibi maḥlûk ile memlû bir gemi zuhûr buldı. Birbirleri ile ceng itdiler. İskender'ün gemisi halkı gâlib olup ol sefîneyi aldılar. İçindeki eşhâş ile İskender'e getürdiler. Ba'zılar kavlince bi-ṭarîkı's-sulḥ birbirlerine buluşdılar. Ol baḥrûn ötesinden haber almağa dürüşdiler. Lâkin ne anlar bunların kelâmını bildi ve ne bunlar ol zümrenün lisânını¹ idrâk kıldı. Ne hâl ise bir 'alâmetle varalum, diyü anlara bir 'avret virdiler. Yirine bir âdem alup döndiler.

Mürûr-ı rûzgâr ile İskender'e ki geldiler, vâkı'-i hâli beyân idüp ol maḥlûkı 'arza kıldılar. Bu bâbda ḥükemâ-yı 'uḳalâ ile vâfir te'emmül eyledi. Hiç bir ṭarîkla ol şahşuñ kelâmı fehm olunmadı. 'Âkıbet aña bir 'avret virdiler. Ferzendi vücûda geldükden soñra ayırup babasıyla bir yirde terbiye kıldılar. Tâ ki ol veled meziyyet-i nuṭṭ-ıla ercümend oldu. Be-ḥikmet-i Ḥudâ hem pederi lisânına, hem mâderi beyânına iḳtidâr ile behremend oldu. Tâ ki İskender vâlidî ve veledi ḥuzûrına getürtdi. "Babaña şor ki ne ṭâ'ifeden idi? Ve ol gemi ile ḳandan gelürdi? Ve ne miḳdâr zamân idi ki rûy-i deryâda gezerler idi?" didükde ferzend ki pederine bu mâcerâyı şordı,² lisân-ı maḥşûşî üzere cevâb virüp "Bu Baḥr-i Muḫlim cezâ'irinde bir maḥlûḳuz ki pâdişâhımuñ ḳudreti ve leşkerinüñ keşreti bu görinen mülk ü memleketden ziyâdedür. Pes bir gemi ile bizi göndermiş idi ki bir iki yıl gezeyüz. Ol Baḥr-i [35b MV] Muḫlim deryâsınuñ beri cânibinde dahı maḥlûḳât var mıdur, ma'lûm idinüp haber iletelyüz. Bir yıldan ziyâde ki geşt itdük, ancak sizün keştiñüze yitdük." didi. Ferzend-i ḳâbil dahı İskender'e bu mâcerâyı nâḳil oldu.

Fe-lâ-cerem ol şâḥib-ḳırân-ı muḫterem ve meclis-i şerifindeki feylesüfân-ı laṭîfû's-şeyem vâfir ağlaşdılar. Ḥaḳ sübhânehu ve te'âlânuñ kemâl-i ḳudret ü 'azametine ta'accüb kıldılar. Ma'a zâlik Mevlânâ İbn Eşîr *Tuḥfetü'l-'acâ'ib*'inde bu hikâyeti Baḥr-i Ḥazar'da vâkı' oldu, diyü yazmışdur. Egerçi ki şîḫhatini Mevlâ bilür. Lâkin Baḥr-i Ḥazar didükleri Baḥr-i Cürçân ü Deylem'dür. Anda ise beyân olunduğı üzere vüs'at var idügi ğayr-ı müsellemdür.

1 ol zümrenün lisânını: anların kelâmını E

2 ferzend//şordı: ferzendi bu mâcerâyı pederine şordukda N1

Ammā Baħr-i Esved-i Zifti: Egerçi ki Baħr-i Muħiṭ'e muttaşıl olmağla ba'zı kitâblarda bir gibi yazılmışdır. Lâkin *Evzahu'l-mesâlik* şâhibi ifrâd bi'z-zikr eylemişdir. Kitâb-ı *İhtisârü'l-'acâ'ib*'de bu deryânun [47a E] cezâ'ir-i meskûnesi, ya'nî benî Âdem'le ma'mûre aṭaları¹ yokdur. Ancak Kâl'a-i Fıddâ vardır. Ol tibr hâşıl olan Kâl'a-i Hısn'ın gayrıdur. Zîrâ ki ol Baħr-i Muħiṭ'dedür. Bu ise Baħr-i Zifti'dedür ki [42a N1] andan niçe tibr cem' olunursa Kâl'a-i Fıddâ'dan daḥı gümüş öyle müctemi'dür.

Ammā Baħr-i Okyanûs: Bu deryâ Baħr-i Muħiṭ'ün ğarbisinde vâkı' bir deryâ-yı 'amıkdür ki evveli me'hazdan müzâyağa ile çıkar. Tanca'ya varunca bir mıkḍâr vüs'at peydâ idüp akar. Ba'dehu Endülüs'ün sâhil-i ğarbisinden şimâliyye-i Rûmiyye'yi geçüp bir baħr-i 'arîza dek gider ki ol denizden niçe deryâlar peydâ olur. Hattâ Baħr-i Rûm, Baħr-i Berdil, Baħr-i Behring² ol denizden intişâr bulur. Ve ol baħrde gice ve gündüz iki kerre medd ü cezr peydâ olur. Hattâ İdris Peygâmbere³ *'aleyhi's-selâm* kitâb-ı *Nüzhetü'l-müştekâ'*da taḥkîk idüp⁴ bu baħr-i zulümâtta, ya'nî Endülüs ğarbîsi ile bilâd-ı Biriṭâniyye'de 'ayânen gördüğümüz medd ü cezr nehârün sâ'at-i şalışinden başlar, tâsi'ine varunca nihâyete irer. Ba'dehu altı sâ'at cezr peydâ ider. Bu tārîk ile günde bir, gicede bir medd ü cezr muḳarrer olur, buyurmuşdur. El-kışsa Baħr-i Okyanûs bir deryâdur ki emvâci keşreti ve vefret-i ḥavf u ḥaşyeti ve levninün keder ü⁵ muğâyereti, telâṭumunun şiddet ü şu'ûbeti ol cevânibe gemilerün müsâferetine mâni'dür. Zîrâ kitâb-ı *Evzahu'l-mesâlik*'de ve Mevlânâ İbn Eşîr'ün *Tuḥfetü'l-'acâ'ib*'inde meşhûrdur ki;

Hikâyet: Şehr-i Uşbûne ḥalkından ebnâ-yı a'mâm sekiz nefer kimesne bir zevrak yaptılar. Vâfir zâd u zevâde yükledüp bu baħrün nihâyetine dek varalum, diyü 'azîmet itdiler. Ve birbiri ile 'ahd-ı metîn ve sevgend ü yemîn itdiler ki tâ intihâsına varalar, 'acâ'ib ü ğarâ'ibini göreler. Ba'dehu «العود⁶

1 aṭaları: ihtâları MV

2 Nüşhalarda "Vereng (MV, E) ve Dereng (N1)" şeklinde yazılan bu kelime "Behring" olarak tashih edildi (bk. Şemseddin Sâmî, *age*, C. 2, s. 1418; Ahmed Rif'at, *age*, C. 2, s. 67).

3 peygâmbere: - MV, E

4 Gelibolulu Âlî burada *Nüzhetü'l-müştekâ' fi İhtirâki'l-âfâk* adlı eserin peygamber olan İdris'e (a.s.) ait olduğunu bildirmektedir. Ancak söz konusu eser, 560/1165 yılında vefat eden, Şerif İdrîsî ismiyle tanınan, İslam coğrafyacısı ve botanik âlimi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. İdris eş-Şerîf es-Sebtî es-Sikillî'ye aittir (Ramazan Şeşen, "İDRÎSÎ, Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2000, C. 21, s. 493).

5 ve levninün keder ü: - E

6 "Kötüden dönmek iyidir." anlamında bir Arap atasözüdür.

«أحمد» mazmûnına rağbet göstereler. Pes Bâr-i Hudâ'ya tevekkül idüp gitdiler. On bir gün şebân-rûz muvâfîk rûzgâr ile yürüdiler. Tâ ki bir bahır-i 'azîme yitdiler. Koşusu çirkîn, emvâcı sehmgîn, zulmeti teşvîş-i havf u haşyete karîn, nehengi çok, vuhûş-ı ğarîbesi taşavvurdan artuğ, ba'de-mâ bir cezîreye vardılar. Sevâhilini aġnâmla toptolu buldılar. Ammâ âdemleri nihân ve sâ'ir hayvânâtı bî-nişân. Pes birkaçını tıtdılar. Boğazlayup tızlayup vâfir başdurmalar iddihâr itdiler. Ve postlarını tulumlar idüp âb-ı zülâl ile tıldurdılar. Ba'dehu çekilüp mâ-verâsına gitdiler.

Vaqt-i ihtiyâcda ki ol lahm-ı kadîdden yimek istediler. Aşlâ acılığından yinmedi. İntifâ'ları bi-vechin mine'l-vücûh kâbil olmadı. Ve bi'l-cümle on iki gün dahı gitdiler. Tâ ki bir ma'mûre cezîreye yitdiler. Ricâli eşkaru'l-levn ü dırâz ve nisvânı ifrât-ı cemâlle şâhib-i şîve vü nâz, her birinün kadd-i mevzûnı gûyâ ki bir serv-i bağ-ı imtiyâz. Fi'l-hâl [36a MV] gemilerle bunlaruñ keştisini ¹ ihâta itdiler. Kendüleri tutup deryâ gibi [47b E] sükkânla mâl-â-mâl olan şehirlerine getürüp iletdiler. Üç gün tamâm bir yire habs itdiler. Dördinci günü tercemânla pâdişâhlarına 'arz-ı ahvâl eylediler. Bunlar kimler idüğini ve bu bahrûñ 'acâ'ibini seyre geldüklerini söylediler.

Melik-i cezîre vâfir [42b N1] güldi. "Olmaz hevâya yeltenmişler." diyü başın şaldı, tırdı. Ba'dehu tercemânlarına hitâb idüp "Ben bunca kudretle bu sevdâya düşdüm. Sefâ'in-i kibârla niçe mücidd ü muğdim âdemler gönderdüm. Ol keştiler ile bir ay gice ve gündüz geşt eylediler. Hattâ ki müsâferetle bahır-i zulûmâta yitdiler. Yine bilâ-fâ'ide döndiler. Biñ belâ ile bize vâsıl oldılar."

Bu tafşilden soñra gördi ki ġarîblerdür, anları hoş tıtdı. Muvâfîk rûzgâr esdükde ellerin ve gözlerin bağlayup gemileri yedeklerine virüp bunları Uşbûne tarafına gönderdi. Niçe günler bi'l-leyl ve'n-nehâr gitdüklerinden soñra bir sâhile geldiler. Mezbûrları anda bırağup gitdiler.

Vaqtâ ki ol ġurebâ ² «الغريب كالأعمى» naşsını iki vechle gûyâ ve ³ «لو كان بصيراً» mazmûnına mâ-şadağ idüklerini beyyinen insân âvâzesi istimâ' ile hâlâşlarını cûyâ oldılar, feryâd idüp vâfir çağırdılar. Tâ ki ol cezîre kavminün niçesi yitişdi. Bunlaruñ ellerin ve gözlerin çözdi. Ve ser-encâmıların tamâmen diñledi. Hâlâ kendüler ile Uşbûne'nün mâ-beynleri bir aylık mesâfe idüğini söyledi. Ba'dehu ol derdmendler biñ belâ ile

1 gemilerle keştisini: bunlaruñ gemisini E

2 "Gurbetteki kişi, kör biri gibidir."

3 "Görse bile [gurbetteki kişi, kör gibidir]."

vağanlarına vâsıl oldılar. Bunca zahmet ü meşakkatleri bî-hâşıl oldu. İle'l-ân şehri Uşbûne'de ve mağrib diyârında ser-encâmları mezkûrdur. Mağalleleri ise Hâre-i Seyyâhîn diyü meşhûrdur. El-kışsa Bahr-i Okyânüs'da ceza'ir-i 'âmire vü harâbe vâfire, gâyetle mütekâşiredür. Mağallinde mezkûr olacaktır.

Ammâ Bahr-i Şîn: Bahr-i Esved'den ayrılır ki Bahr-i Muḫlim-i Ziftî didükleridir. Ve bu deryâda on iki bin sekiz yüz cezire vardır. Hattâ durdûr ki gird-âb didükleridir, birisi bu deryâdadur. Ve *Tuhfetü'z-zamân* mü'ellifi naklınce bir gird-âb daḫı Hind Deñizi'ndedir. Biri daḫı Fârs deryâsındadır.¹ Ya'nî ki ol büyük deryâlarda birer mağal vardır ki şuyı muttaşıl degürmen gibi döner, devr-i dâ'im gibi hareket eyler. İçine düşen gemiler selâmet yaqasına bi'l-küllîye vedâ' eyler.

[**Hikâyet**]: Hikâyet olunur ki Bahr-i Şîn'deki gird-âba düşenlerden bir Nûḫ-ı² şânî, mellâhların pîr-i şâhib-tüvânı, bir nâ-ḫudâ-yı³ üstâd ki fenninde bî-hem-tâ idi. Hâlâ ki a'mâ vü nâ-binâ idi. İttifaḫ Bahr-i Şîn seferin ider. Sefinesine vâfir ḳalın resenler iddiḫâr eyler de gider. Her çend ki sa'ir yoldaşları men' iderler. "Bu urğanlar yerine bir metâ' yüklenmek nâfi'dür." diyü söylerler. Aşlâ cevâb virmez. Rîsmânlar 'alâkasından çekilmez.

Ba'dehu bir gün yollarına giderken ve ba'zı [48a E] muḫavvif ü ḫaṭarnâk 'ummân-ı bî-kerândan güzer iderken mellâḫ-ı a'mâ sa'ir keştibânlara şorar. "Hiç görünür nesne var mı?" diyü söyler. Anlar da lücce-i 'ummâna nazar iderler. "Mesâfe-i ba'ideden vâfir ḳaraca ḳuşlar görünür." diyü söylediler. Hemân şahş-ı a'mânun gözlerine 'âlem târ olur. "Ol gördüğünüz gird-âbdur." diyü nâle vü feryadı hezâr olur. [43a N1] Fi'l-vâḳi' rûzgâr-ı nâ-muvâfîḳ ile varup bi'z-zarûre ittişâl iderler. Ḳuşlar şandukları meger niçe pâre gemiler imiş ki rûzgârı miyân-ı gird-âba giriftâr olmuş. İçindeki [36b MV] mellâḫları ve yolcuları açlıḳdan ḳırılıp tekneler devr-i dâ'ime mübtelâ ḳılınmış. Ve niçesi taḫte taḫte ayrılıp şiddet-i rûzgâr-ı zûr-kârdan ipleri ḳırılıp mîḫları bile perîşân olmuş.

Re'is-i a'mâ daḫı gemisi ile ol gird-âba düşdi. Güyâ ki mellâḫlarına lâşe gibi gürâblar üşdi. Ba'dehu a'mâ-i mezkûr ol zevraḳdaki tüccâra ḫiṭâb eyledi. "Eger nişf-ı mālünüzü baña virürseñüz ve her ne dirsem sözümle 'amel eylerseñüz sizi bu belâdan ḫalâş ideyin." diyü söyledi. Pes her ḳişi "Sem'an

1 deryâsındadır: diyârındadır E

2 Nûḫ-ı: levḫ-i MV

3 nâ-ḫudâ-yı: - E

ve tā'aten.” didi. Hattā¹ ayağına düşüp niçe minnetler eylediler. Fe-lâ-cerem merd-i mellâh evvelâ iki büyük şîşeyi revğanla tıdurdı. Ke-ennehu balıkların cemî'ine² bâ'is-i ni'met ziyâfet çekdi. Der-‘akab ol ihzâr itdügi rîsmânların birer uçlarını sefînesine muhkem bend itdürdi. Birer uçlarına dahı ol dönen gemilerdeki kadîd lâşelerden bağlayup deryâya atdı.

Hemân-dem ki revğan şîşelerine üşen balıklar anları gördiler. Birer dânesini h'âre geçürüp yutdılar. Yine pîr-i a'mâ emr eyledi. Sükkân-ı sefîne bir yirden kûslar ve tabllar dögdiler. Tâ ki işiden balıklar havfen gird-âbdan taşra cân atdılar. Bu şan'atla sefîne teknesine beñzer kuvvetlü balıklar ol iztîrâbla ki çekindiler, kuvvet ü zûr ile zevrak-ı a'mâyı gird-âbdan taşra çıkardılar. Rûzgârları ise murâdlarınca eserdî. Her kişi kurtulduğunu görüp şükrler iderlerdi. Nısf-ı mâ-meleklerini tayyib-i hâtır ile huzûrına 'arz itdiler.

li-Münşi'ihî

Nâ-dide iş itdi merd-i a'mâ
Kurtuldu o varıdan hemânâ

Gird-âbı serâb zann idüp ol
Buldı taraf-ı necâta bir yol

Tüccâr aña itdi hayli tahşîn
Emvâlün olundu nısfı ta'yîn

Ve bi'l-cümle Bahr-i Şîn'ün etrâfı bilâd-ı şarkıyye ve cenûbiyyesi haţţ-ı istivâya muttaşıldur. Ğarbisinde ise niçe cezîreler ve medîneler³ vardır ki ba'zısı haţţ-ı istivâ üzeredür. Ve niçesi haţţuñ cenûbisine nâ'ıldür. Ve elbette bu deryâ-yı Şîn ve Hind memleketleri mâ-beynindeki Ğâmerün Tağları'na varur ki ol cibâl, ma'âdin-i 'ûd idügi, ya'nî ki 'ıtrıyyâtdan olan 'ûd anuñ eşcârından ma'dûd⁴ idügi muğarrerdür. Ve bu deryâdaki ceza'ırde misk şıçanı olur ki misk kedisi gibi göbегinde misk bulunur. Ve ba'zı [48b E] şıçanların necisi ğâliye misk olur.

Ve şu şıgırı cüşsesinde beyâz maymûnlar naql olunur.

1 didi. Hattâ: diyü E

2 cemî'ine: cem'iyetine N1

3 ve medîneler: - E

4 ma'dûd: - N1

Ve ba'zı cezâ'irinde ak ve yeşil ve kırmızı ve sarı ve siyâh tûtiler olur. İştüğüne taklîd ile muḳayyed olur.¹

Ve yine benî Âdem'e şebih bir cins vahşî mahlûkât olur. Ağaçdan ağaca ṭayerân idüp mîvesi ile ḳarnın ṭoyurur.

Ve yine yarasa hey'etinde ḳanatlı [43b N1] kediler olur ki tüyi yokdur. Ammâ ḳulağından ḳuyruğına dek ḳanatları muḳarrerdür.

Ve yine şıgır ḥilkatinde tağ keçileri bulunur. Kırmızı yüninde² beyâz noḳtaları ile müzeyyen olur.

Ve yine tağlarında büyük yılanlar vardır. Fîli ve şu şıgırını bir loḳma gibi yutduḳları ma'lûm-ı dâr u diyârdur.³ Ḥattâ yutduḳdan soñra bir ağaca yâḥûd bir ṭaşa ṭolanur. Şıḳınmağla ḳarnındağı ḥayvânuñ kemüklerini kırar.

Ve bu deryâda bir cins balıklar olur. Ṭülen ḳayıklar gibi büyük görünür. Gâh olur ki emvâc-ı deryâ anları kenâra [37a MV] atar. Ba'dehu şuyı çekilüp anları ḳuru yerde bırağup ṭut ki gemiler idi ki ḳaraya atar. Nışf-ı nehâra dek ḳarnı üzere muḳtarib olur. Ammâ öyleden soñra ḳanadı⁴ bitüp ḳuşlar gibi ṭayerân ḳılır. Ḥâlâ ki artık balık olup ḳa'r-ı baḥre girmez. Hevâda perrân olan ḳuşlardan dūr olmaz.⁵

Ve ol ḥavâlîde Süreyre nâm bir cezîre vardır ki ba'zı gemiler ol cezîreden mülk-i Çîn'ün bilâd-ı şarḳıyyesine 'azîmet itse miyân-ı deryâda ḳarşusına ba'zı cibâl ü tilâl gelür ki cezâ'iri onar⁶ günlük mesîredür. Ve zıkr olınan cibâlde niçe ebvâb vardır ki her birinden Şîn'ün⁷ bir şehrine varılır. Cânib-i şarḳıyyesine ḳaşd iden elbette o tağlara uğrar. Ammâ lücce-i cenûbiyyesine 'azm iden ol cibâle uğramaz. Yine Baḥr-i Şîn'de Küseyr, 'Uveyr nâm iki cibâl vardır ki ḳurbında iki yüz ḳarış ve daḥı ziyâde balıklar bulunur. Ve üç yüzden ziyâde cezâ'ir-i meskûnesi vardır ki ba'zısında altun biter. Sükkânı iksîr-i tibre biter.⁸ Ve ba'zısında cevâhir ma'âdini bulunur. Ve ol cezâ'ire ḥükm ider niçe mülük ve ḥükkâm-ı şâḥib-i sülük muḳarrerdür.

1 olur: bulunur MV, N1

2 yüninde: levninde MV, N1

3 ma'lûm-ı//diyârdur: ma'lûmdur N1

4 ḳanadı: ḳanadı ḳuş ḳanadı gibi N1

5 dünkî//olmaz: alıḳor E

6 onar: otuz N1

7 Şîn'ün: Çîn'ün E

8 biter: yiter N1

Ḥattâ kaçır-ı¹ billür daḥı andadur ki yevm-i kıyâmete dek kanādîl-i münevveresi ziyâ-güsterdür. Ve bu deryâdan öte bir bahır daḥı vardır ki iki ay gice ve gündüz muvâfık rûzgâr ve keştî-i deryâ-güzâr ile yürünse geçilmek mümkün degüldür, dirler.

Ve Cezîre-i Vâkvâḳ anuñ nihâyetindedür, diyü haber virürler. Ḥattâ ḥinnâ ve ḥîzrân anda ḥâşıl olduḡın söylerler. Ḥadd-i zâtında vaḳvaḳ bir ağacuñ ismidür ki yüz zirâ' boyı ve jengârî, yaşı yaprakları olur. Ammâ mîvesi âdem başı gibi bitüp burnı, ağzı, gözleri, kulaqları 'aynıyla seçilür. Yıl esdükçe dalları egilüp ol mîvelerden vaḳ vaḳ şadâsı peydâ olur. Ol sebeble dinilmişdür.

Nazm

چو ناگه وزیدی یکی باد تیز از آن بیشه برخاستی رستخیز²

Ve ol diyârda elvâl nâm bir balık olur ki uzunı dört yüz zirâ' bulınur. Kaçan ki tuḡyân idüp gemileri ġarḳ itmege ve benî nev'-i insâna zarar yitürmege başlasa Ḥaḳ celle ve 'alâ aña bir zirâ' uzunı balıcığı musallaḫ eyler ki varur kulağına girür. [49a E] Fevrî helâk idüp Müslimânları zararından kırtarur.

Ve yine insân şüretinde balıklar vardır. Ve tuyûr gibi kanad açup tayerân ider mâhiler bulınur. Ve sereṭân gibi ikişer boynuzlu balık daḥı [44a N1] olur ki gice ile âteşler şaçar.

Kezâlık mazḥ³ nâm müdevver balıklar görinür ki arḳasında bir derek gibi nesnesi olur. Muḳâbil olduḡı semeki ol boynuzu ile çalup helâk kıılır. Ve ba'zısının boynuzu ḥâliş altun gibi zerd-reng ve berrâḳ olur.

Hefes nâm bir balık daḥı vardır ki başından gögsine dek siper gibi müdevverdür. Andan ötesi yigirmi zirâ' miḳdârı yılan kıuyruğına şebîḥ idüḡi muḳarrerdür. Ḥattâ esnân-ı minşâr gibi ayakları nümâyândur. Laḥmı cemî'-i derdlere dermân ve kıuyruğı ile her kimi çalsa sâ'atiyle mürde-i bî-cândur. Gâḥ olur ki bu balıḡuñ karnında 'anber daḥı bulınur.

1 kaçır-ı: kayser-i E

2 "[Orada] aniden bir sert rüzgar esse ormanda kıyamet kopmuş gibi olurdu."

3 mazḥ: maşḥ N1

Ammā Baħr-i Hind: Ki bir adı daħı Baħr-i Aħdār'dur. Şarkîsi bilād-ı Şîn'e ve şimalîsi sevād-ı bilād-ı Hind'e qarîn ve ğarbîsi Yemen memleketlerine¹ rehîn, ammā cenübîsi nā-ma'lûm-ı 'uķûl-i dūr-bîn olup imtidādla Cezîre-i Serendîb'e uğrar. Ve Baħr-i Hind buña mülâşîķ olan Baħr-i Şîn'de biñ yedi yüz cezâ'ir-i ma'mûre ve her cezîresinüñ sükkânı mevfüredür, diyü haber virilür. Bunlardan ğayrı cezâ'ir-i harâbesi daħı nā-ma'düde vü ğayr-ı maħşüredür, diyü beyân kılınur. Ve bi'l-cümle Deryâ-yı Hind'ün bir ismi daħı Baħr-i Zenc'dür. Zenc memleketleri cenübîsinde olmağla Baħr-i Zenc dinilmişdür. Kendüsi Baħr-i Muħîṭ'e muttaşıldır. Hiç bu baħrün tağası, hîzâb u telâṭumı şadâsı gibi sehmġin âvâzehâ-yı 'acâ'ib bir deñizde yokdur. Ammā köpüklenmez, değmede ķumı çatlamaz. Yohsa hergiz ol deryâda [37b MV] merâķib yürüyemezdi. Ve ol maķûle mevce mevc-i mecnûn ta'bîr olınmışdur.

Cezîre-i Muħterîķa bu deryâdadur. Bir zamânda ol havâlîde bir gemi ğark olmış. İçlerinden bir tâcir bir tahta pâre ile ķurtulup ol cezîreye vuşul bulmış. Niçe rûzgâr içlerinde² ṭurup dillerini öğrenmiş. Pes birgün ol cezîre halkı ağlaşmağa başlamışlar. Tâcire bir yıldız gösterüp "Bu kevkib otuz yılda bir toğar. Aṭanun semt-i re'sinde³ olmağla kâbil-i iħrâķ olan nesneleri yakar, kül eder." demişler. Gemilerle göcüp gitmişler. Vaķtâ ki ırâķdan ol yılduzun zâ'il olduğını görmüşler, göcüp aṭaya gelüp cümle evlerini ve nebâtât u eścârını yanmış bulup yine yapınup ber-ķarâr-ı sâbîķ mütemekkin olmuşlar.

Bir daħı Cezîre-i Cenûzâ⁴ vardur ki çârşuları ma'mûr ve halkınun şadâları işidilür. Giceler ki yanan mûmları görünür. Hâlâ ki kendüler⁵ görünmez. Ve gelen müsâfire zararları toķunmaz. Ve anda bir hoş-naķş yılan olur. Derisinden maķ'adlar düzilür. Üstinde oturan sill marazından ķurtulur. Ve ba'zı selâṭîn hazînelerinde bulunduğı naķl olunur. [49b E] Ve ol yılanun yağını süründüklerinde ķuvvet ü neşât ve izdiyâd-ı şehvet muķarrer olur. Egerçi ki mişelü ve ağaçlu cezîreleri vâfirdür. Ammâ ekle kâbil mîvesi 'adım ü nâdirdür. Nihâyet şandal ve abanüs ağaçları dirâht-ı mîvedâr yirinedür. Halkı anlardan intifâ'-ı dünyeviyyeye [44b N1]

1 Yemen memleketlerine: mülklerine E

2 bir tâcir//içlerinde: - N1

3 Aṭanun//re'sinde: Aṭasınun semt ü verâsında E

4 Cenûza: Żûzâ N1

5 kendüler: gine kendüler MV

râğıblardur. Ve ba'zı cezâ'irinde 'anber dahı hâşıl olur. Ve yine Baħr-i Zenc'de Cezîre-i 'Üd vardır ki eşcârı cümleden 'üd ağaçlarıdır.

Ya'küb bin İshâk kitâb-ı *Ahbârü'z-zamân*'da bu hikâyeti yazmışdır ki Rûmiyye hâllından birinün gemisi pârenlöp ol cezâ'irden birine varmış. Birer qarış boylu, ekşeri birer gözlü bir kavm ki ol¹ cezîrede sâkin imişler. Ol şahşı tutup pâdişâhlarına iletmişler. Anuñ emri ile niçe zamân habs itmişler. Hattâ kafeşe koymışlar. Pâreleyüp çıkkdukda bir tercemân bulup “Bu cezîreye niye geldün?” diyü şormışlar. Gemisi pârenlöp geldüğün bilicek artık habs itmemişler. Birgün içlerinde bir ıztırâb peydâ olmuş. “Bâ'îşi nedür?” didükde “Bizüm bir kavî düşmenimüz vardır. Yılda bir kerre gelüp bizümle şavaşmaları muğarrerdür. Ekşerimüz bir gözlü olmağa sebeb, anlaruñ muhârebâtı keşretindendür. Ve şimdi gelicek zamânlarıdır.” diyü hâzır olduklarında nâgehân bî-hadd u bî-pâyân şğırcık kuşları peydâ olmuş. Ve her biri ol maħlûkuñ gözleri kaçdına süzölmiş. Ekşeri kaçup şaklanmışlar. Gözlerimüzi çıkarmasun, diyü görünmemişler. Müsâfir ise eline bir çomak almış. Ol murğānuñ niçesini kırup helâk kılmış. Anlar ki şalâbet ü şecâ'atin görmişler,² haylî pesend idüp begenmişler. Sâbıkan habs itdüklerine i'tizâr itmişler. Ve niçe in'âm u ihsân eylemişler. Ol, anlara ok ve yayı düzivirmiş. Vakt-i âharda muğâbil olduklarında nuşretlerine sebeb olmuş. Hâkīm-i re'îs, Aristûtâlis, murğān-ı ğarānîk Hōrāsān diyârından her yıl bir yirde cem' olup Nîl-i Mışır kırbında bir kavmle cenge giderler, didüğü bu kışsanuñ şihhatine delîldür.³

Ammâ Baħr-i Fârs: Bir deryâdur ki Baħr-i Hind'ün şimâlîsinden peydâ olur. Ve Mekrântiz nâm şehr[ün] şarkî tarafından Baħr-i Fârs'uñ [38a MV] menba'ında dehân gibi hüveydâ olur. Ammâ ki şehr-i 'Ummân baħr-i mesfûruñ ğarbî cihetinden görünüp yine dehânında, ya'nî ki boğazında engüşt-nümâ olur. Ba'dehu mümted olup 'Ummân sâhili ile 'Abbādān'dan Mehrûbān'a varur. Andan Sîniz'e geçüp cenûben uzanup Hayyâbe'ye⁴ irişür. Andan bilād-ı Fârs sâhilindeki Seyfû'l-baħr'e ve anuñ şarkîsinden Sîrâf'a, andan cibâl-i münkaṭı'aya ve mefâviz ü tilâl-i mürtefi'aya, andan dahı maşrıkan Hısn İbn 'Ammâre'ye tolaşup Hürmüz'e vuşul bulur ki Kirmân'uñ furḫasıdır.⁵ Ba'dehu cenûb-ı maşrıķı cihetinden mümted olup

1 ol: üç MV

2 görmişler: begendirmişler MV

3 Ve yine//delîldür: - N1

4 Hayyâbe'ye: Hayyâb'a N1

5 furḫasıdır: furūzasıdır E

sâhil-i Mekrân'a [50a E] ve Kaşşatîz'e,¹ andan fem-i Baħr-i Fârs'daki Durdûr nâm üç pâre cibâle ki birine Küseyr ve birine 'Uveyr ve üçüncisine Bî-menfa'at u Ĥayr ta'bîrin iderler. Ve bu ortalıkda gird-âb vardır ki merâkibe küllî ıztırâb virür. Giriftâr olan degme kırtılamayup ġarķ olur.

Ve bu baħrûn şarkîsinde bir ġün bir gice aşurı iki kerre medd ü cezr muķarrer olup mâ'-i baħr on zîrâ' mîķdârı izdiyâd u noķşân bulur. Mevlânâ Sürûri *rahîmehu'llâh Terceme-i 'Acâ'ib*'de medd ü cezr aħvâli ki Resûlu'llâh *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* ĥazretlerinüñ ĥuzûr-ı şerîflerinde zîkr olunmış. «إن الملك الموكل بالبحر يضع رجله بالبحر فيكون منه ذلك المذ ثم يرجع فيكون منه»² ĥadîs-i şerîfini buyurdılar. Ya'nî ki biĥâra mü'ekkel olan melek deryâya ayaġın şoķmaġla medd olur. Çeküp çıkardukda cezr ĥâlini taĥaķķuk³ bulur, sırrını ümmete tıuyurdılar, diyü yazmışdur.

Ammâ kitâb-ı *İhtîşârü'l-'acâ'ib*'de cibâl-i Küseyr ü 'Uveyr mâ-beynindeki gird-âb Baħr-i Şîn'e yazılmışdur. Ğalîbâ eşaĥĥı budur ki anlar Baħr-i Fârs'da ola.

El-kışşa Deryâ-yı Fârs mübârek, menâfi'i çok, ġayrı denizlere ġöre telâţumı kôrķusı yok. 'Umķı ya'nî derinliġi yetmiş, seksen zîrâ' ancaķ vardır. Ammâ uzunı on üç bin iki yüz mildür, dirler. Ve bunda bulunan dürr-i şehvâr ve ba'zı cevâhir-i ġirân-mîķdâr ve ma'âdin-i ĥadîd ü sim ü dinâr ġayrılarda bulunmaz, diyü ĥaber virürler. Cenûbî tarafından cereyânla bilâd-ı Baħreyn'e ve Yemâme ve 'Ummân'a ve Yemen'e, ba'dehu tâ Baħr-i Hind'e vâşıl olduġını bildirür.

Ammâ Baħr-i Ķulzüm: Deryâ-yı Hind'den bir şu'bedür. Bilâd-ı Berber ü Ĥabeşe'nün cenûbîsinde ve bilâd-ı ġarb bu deryânuñ sâhil-i şarkîsinde vâķi'dür. Niteki bilâd-ı Yemen sâhil-i ġarbîsinde idüġi şâyî'dür. Ve Ķulzüm bu baħrûn sâhilinde bir kaşabanuñ ismidür. İbn Eşîr ve ba'zı müverriĥîn-i ĥoş-taĥrîr Fir'avn bu deryâda [45a N1] ġarķ olmuşdur, aña binâ'en bir baħr-i zulmânîdür ki zâĥir ü bâţınında âsâr-ı ĥayr müşâhede degüldür. Zamân-ı aķdemde bu baħr ile arz-ı Yemen ortasında bir cebel-i 'azîm var idi ki sâhil-i Yemen'e bu baħrûn cereyânına mâni' idi. Mülûk-i sâlifeden biri ol boġazı kesüp Baħr-i Ķulzüm'i Yemen cânibine icrâ idüp

1 Kaşşatîz'e: kaşaba-i Tiz'e N1

2 Ĥadîs-i Şerîf, "Denizin müekkel, (vekil kılındıġı) melek ayaġını denize koyduġunda med oluşur, geri çektiġinde cezir oluşur." (Abdurrahmân bin Ebîbekr es-Suyûtî, *el-Habâik fî Ahbâri'l-melâik*, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1985, s. 132.)

3 taĥaķķuk: muķarrer E

a'dāsından çok kimesneyi helāk itdi. Ve sâhilinde niçe bıķā' u ziyā' şeneldüp bir mülk-i vāsî'a mālîk oldı. Ve deryâda gemiler yapdurup niçe vilâyetlere müstevlî olması taḥakkuk buldı, diyü bildürürler.

Ve bu baḥrûn dâhilindeki cezâ'ir kıatı vâfırdür. Lâkin meslûkesi ve meskûnesi nâdirdür. El-kıṣṣa Baḥr-i Ḳulzüm cenûbîsinden [50b E] tolaşup Ḳuşayr'a varur ki furḍasına Ḳûş dinilür. Andan yine cenûbla 'Ayzâb'a, ba'dehu Sevâkin'e muttaşıl olur ki Sûdân memâlikinden bir ḳaşabadur. Andan yine cenûben gidüp Cezîre-i Dehlek'e, ba'dehu¹ sâhil-i Ḥabeşe'ye uğrayup tâ Cebel-i Meyden'e muntehî olur ki Baḥr-i Ḳulzüm'ün nihâyet bulduğı yirdür. Andan ötesi Baḥr-i Hind'dür. Ve yine andan berr-i 'Aden'e varup bir ṭar² boğaza girür ki iki cânibindeki maḥlûkât birbirlerini teşḥîşe ḳâdirdür. Ve ol ma'ber Bâbü'l-mendeb nâmı ile mütebâdirdür. Zîrâ ki cibâl-i Mendeb cibâl-i 'Aden'den görünür. Ba'dehu Cebel-i Mendeb [38b MV] muḳâbili bir baḥre girilür ki 'Aden Ḳal'ası andadur.

Ve yine ol maḥalden baḥr mümted olup sevâḥil-i Yemen'i tecâvüz idüp tâ Ḥalî bin Ya'ḳûb'a muntehî olur ki ḥudûd-ı Yemen'ün âḥiridür. Ba'dehu şimâlen mümted olup Cidde'ye varur. Andan cüz'i seyr ile Cuḥfe'ye muntehî olur ki ehl-i Mıṣr'ın mîḳâtıdur. Andan yine şimâlen ğarba mümted olup Yenbu' sâhiline uğrayup geçer. Medyen'i tolaşur. Ve Eyle'ye vuşûl bulur. Ba'dehu dönüp ṭûra ve şimâlen ḳulzûme ittîşâl ider. Lâkin ṭûrla berr-i Mıṣr mâ-beyninde bir baḥr daḥı vardır ki Eyle tarafında vâḳî'dür. Baḥren mâ-beyni ḳarîb ve berren ba'id-i bî-taḳrîb, diyü şâyî'dür. Zîrâ ki bu'd-i mesâfe ile ṭûlen aşılmayınca diyâr-ı Mıṣr'a varulmaz. Farażâ Ḥicâz'a 'azm idenün cihet-i şimâlisinde ṭûr meḳşûf ve beriyye muntehî görünür. Ḥâlâ ki cihât-ı şelâsesini baḥr ihâta itmişdür. Ve bu Baḥr-i Ḳulzüm Ḳuşayr'ı geçdükdən soñra cenûben ve şarkēn vüs'at bulup yetmiş mîl mâ-beyn olması muḳarrerdür. Ḥattâ ol birke-i müttesi'aya Ğurretzel³ (?) dinilmişdür.

Ve Baḥr-i Ḳulzüm'ün 'acâ'ibinden köpek şeklinde bir balıḳ vardır ki on ḳarış uzunı olur. Yedi şaf keskin keskin dişleri olup râst geldiğı ḥayvâna küllî zarar yitürür. Ol diyâr iştîlâhında ismine feres⁴ dinilür.

1 ba'dehu: - N1

2 ṭar: ṭağ MV

3 Ğurretzel: Ğazanzel E | Ğazandel N1

4 Feres: Ḳares N1

Ve iki yüz zirā‘ uzunı bir balık bulunur ki kıyruğı ile gemileri çalup altına devirür, ğarķ eyler.

Ve yigirmi zirā‘ kıaddinde bir māhī¹ [45b N1] dağı bulunur ki māhiyyeti insāna şebih olur. Ya‘nī ki insān gibi toğurur ve süd emer. Oğlan gibi yavrusını emzirür.

Hāşıl-ı kelām bu baħrūn uzunı bīn dört yüz mīldür. Ve ekşeriyā sāhili kırbındaki kenārları sığdur, deriñ degüldür. Ve on beş mīķdārı cezā‘iri vardır. Cümlesi ma‘müre degüldür, diyü *Tuħfetü’z-zamān*’da yazılmışdır. Hālā ki yuķaruya nev‘an muħālifdür.

Ammā Baħr-i ‘Ummān: ‘Alā kıavl-i mü’ellif-i *Tuħfetü’z-zamān* Deryā-yı Fārs’dan bölünmişdür. Ve içinde girān-māye lü‘lü’-i şehvār bulunduğı taħķik kıılınmışdır. ‘Acā‘ib ü ğarā‘ibine nihāyet yokdur. Farażā [51a E] yüz zirā‘ dağı ziyāde yılanlar olur.

Ve yigirmi zirā‘ devrinde kıaplubāğalar bulunur. Kıarnı yarıldıķda bīn mīķdārı yumurdası zühūra gelür. Ve ma‘müre cezā‘iri dağı vardır.

Ammā Baħr-i Herkend: Kitāb-ı *İhtışārü’l-‘acā‘ib*’de ismleri yazılmışdır. Lākin ħudūdı beyān olınmamağın murād olınan, zikri sebķ iden deryālarūn biri midür, yohsa ğayrı mıdır, ma‘lūm olmayup bulunduğı üzere yazıldı. Ba‘dehu tetebbu‘ olınup Baħr-i Şin² idüğü ma‘lūm oldu. Ya‘nī ki biz Baħr-i Şin nāmına yazduğımız bu baħr idüğü ta‘ayyün buldı. Nihāyet andan münfaşıl gibi görilen kıı‘asına Baħr-i Herkend ıtlāk olınmak ihtimāli ile müstaķillen beyānı münāsib göründi. ‘Alā külli hāl Baħr-i Muħit‘den geçince Çin Deñizi’nden³ büyük deryā yoğduğında müverriħin ittifaķ eyledi. Bu baħrūn cezā‘irine nihāyet yokdur.

‘Acā‘ibinden ‘ayder nām bir balık vardır ki uzunı üç yüz zirā‘ olur. Arķası basit-i arz gibi topraklanup üstinde nebātāt biter. Hattā ba‘zı gemiciler cezāre şanup üstine çıkarlar. Āteş yaķup ta‘ām tedārüki görürler. Giderek ħarāret-i nār ki⁴ te‘şir ider, aınsuzın kıa‘r-ı baħre⁵ batır, gider. Üstinde bulunan fuķarayı cemī‘an ğarķ ider. Ol baħre sefer iden tüccār u mellāħin kıatı ihtiyāt üzere olurlar.

1 māhī: balık E

2 Şin: Çin N1

3 Çin Deñizi’nden: Baħr-i Çin’den E

4 ħarāret-i nār ki: nārūn ħarāreti E

5 baħre: deryāya MV

Ve bu baħrde şadāsı sehmnāk, zehrnāk yılanlar olur ki [39a MV] sāhilde bulduğı fili bir loğma yirine yuşar. Ve yine melike nām bir yılan daħı bulunur ki ancak¹ bir kerre görünür. Yıl geğer, bir daħı görünmez ve² zuhūr itmez. Mülük-i Zenc bir ĥile ile gāhī anı şayd itdürürler. Pişürüp yağın çıkardurlar. Sürindükde neşāt u heybetleri ve inbisāt u meserretleri ziyāde olur. Derisini mağ‘ad idinüp üstine oturanlar sill marazından şifā bulurlar.

Ammā Baħr-i Dāvtecd:³ Bu baħr ile Herkend mā-beyninde biñ tokuz yüz cezīre vardır. Aşlda ‘anber-i sārā bundan aħz olunur.⁴ Ağaç köki gibi rüy-i deryāda ele girür. Ve ba‘zılar kıavlince sār nebātāt-ı baħriyye gibi ka‘r-ı deryāda biter. Ve tuğyanı zamānında kıopup hafif olmağın vech-i baħre kııkar. Ve ba‘zılar ‘anber, bir dābbe-i baħriyyenün revsidür, diyü ġalať itmişlerdür. Hālā ki [46a N1] ka‘r-ı baħrde⁵ bitdüğü kütüb-i mu‘teberede mešťūr idüğini görmemişler.⁶

Ammā bu ĥaķır, ya‘nī mü’ellif-i keşirü’t-taķşir bir zamānda şikāt-ı muşannifin kitāblarının birinde görmüş idüm ki sevāhil-i deryādaki taşlarda ol diyārlara maħşuş bir cins arular zemīn-i Hıťā vü Hoten’ün hoş-bū rā‘ihālī ezharından bal alurlar. Ve didüğümüz üzere sāhilde taş kıovuklarında şem‘-i ‘asel düzerler. Vaķtā ki baħrün⁷ ġaleyānı ġalib olur, şiddet-i đarbet-i⁸ telātumından ba‘zı pāreler kıopar. Rüy-ı deryāya [51b E] düşer. Ba‘dehu rüzġār ve deryā ol kııt‘a-i şem‘ayı döge döge kıarardur. Sāhile kııkanları tālībīn kıabzasına düşüp ‘anber-i hālīş olur, diyü yazılmış idi. Zann-ı ġalibüm budur ki naķlinde işabet olunmuşdur. Zīrā ki ‘anberde şem‘-ıla münāsebet-i tāmme vardır. Ve ba‘zı kııt‘alarında ‘aynı ile hāne-i zünbūr olan sūrāhlar müşāhede olunmuşdur.

[Ammā Baħr-i Şınf]: Ammā Baħr-i Şınf ki Deryā-yı Hind’e dāħıldür. Bu nāmıa şöhet virülmeden ġüyā ki bi-vechin-mā münfaşıldur. Bu deryā⁹ Baħr-i Muźlim’ün şimālī tarafından aķar. Beled-i Vāķi‘a¹⁰ kııkar. Gemilerle

1 ancak: - MV, E

2 görünmez ve: - MV, N1

3 Dāvtecd: Dāvnecd N1

4 bundan//olinur: bunda bulunur E

5 baħrde: deryāda E

6 mešťūr//görmemişler: mešťürdur E, N1

7 baħrün: deryānı E

8 şiddet-i đarbet: - E

9 Bu deryā: - N1

10 Beled-i Vāķi‘a[‘ya]: Bülend vāķi‘a MV, E

çolaşmak lâzım gelse niçe yıllarda varulmaz. Ekşeriyyâ ‘ūd bu baħrūn sāhilinde mevcūddur. Ve cemī’-i efāviye, hattā tīb ü kāfūr u şandal ü қарanfūl ü cevz-i bevva vü besbāse vü emlec ü қākule bu deryādan hüveydā olur. Cezā’irini temellük iden pādīşāhuñ ma’rifetiyle alınur, şatılır. Eṭrāfindaki mülükūñ buña nisbet қudretleri yokdur. Bunuñla hazā’in ü ‘avā’id ü mā-meleki cümleden artuқdur. Hattā қaşr-ı ebyaz daħı bu baħrdedür. Gāhī şehir zamanlarında görünür. Tüccār u bahriyyūn ‘alāmet-i hayrdur ve emāret-i ribḥ ü fā’idedür, diyü ‘arz-ı meserret iderler. Cezīre-i Bertā’ıl daħı bu baħrdedür ki tağlarında maḥlūkāt-ı ğarībe vardur. Ve cibālinden dā’imā taḥl ü def şadaları işidülmek ve eşvāt-ı münkerih güş olınmaқ muқarrerdür. Ba’zılar zu’minca bi’l-fi’l Deccāl ol cibāldedür. Ya’nī ki birinde sākindür, dirler. Āvāze-i ṭubūl¹ ü düfuf daħı aña binā’endür.

Berrāқа şehri daħı bu baħrūn sāhilindedür. Beyāz ve berrāқ mermerden yapılmış bir medīne-i laṭifedür. Hālā ki sükkānı görünmez. Ammā şayḥaları ve şadā-yı ğarībeleri işidilür. Ba’zı mellāḥlar bir buñarından şulanmışlar. Kāfūr ta’mında ve rā’ihasında bir zülāl-i ebyaz bulmışlar. Hafī olmaya ki kitāb-ı *İḥtişārü’l-‘acā’ib*’de bu Baħr-i Şıñf nāmı ile yazılmışdur. Lākin қaşr-ı ebyaz ve Cezīre-i Bertā’ıl [39b MV] қарıneleri ile Baħr-i Hind idügi, nihāyet ism-i maḥşūşı Şıñf idügi ma’lūm olmuşdur.

[**Ammā Baħr-i Rūm**]: Ammā Baħr-i Rūm ki Ḥalīc-i Қoştanṭiniyye’ye muttaşıl olan deryādur. Kütüb-i қadīmede Baħr-i Mağrib yāḥūd Baħr-i Şām ismleri ile müsemmadur. Baħr-i Muḥīṭ’dan çıkar. Deryā-yı Okyānūs’uñ şarkisinden akar. İbtidā Tanca miyānından Sebte’ye ve berr-i ‘Adve’dan berr-i Endülüs’e varur. Hattā Tanca ve Sebte muқābelesindeki Cezīre-i Ḥaḍra’ya uğrayup [46b N1] cenūben Tilimsān’ı geçüp Bicāye’ye gelür. Ba’dehu tecāvüz idüp İfrīqiyye ḥudūdına ve semt-i vasaṭ-ı maşrıқdan Tūnis’e ve yine anuñ şimālisinden bir ḥalīc-i vāsi’ ile Қavşara nām cezīreye [ki] Şıқıllıye cezīresinūñ muқābelesindedür, uğrar. Ba’dehu Sūs’a gelüp andan Mehdiyye’yi güzer ider. Tā Şafaқus’a, ba’dehu Cezīre-i Ḥarb’e, der-‘aқab [52a E] Cerbe nām cezīreye ve maşrıқан ve şimālen Ṭrablūs-Ğarb’a ittişāl ider.

Ğıbbu zālīk ḥudūd-ı İfrīqiyye’dan tecāvüz idüp şimālen ve şarқан Tilimsān’a, ba’dehu sāhil-i bilād-ı Berқа’yı geçüp Cebel-i Re’süevşān’a, andan Cebel-i Re’sütinnān’e, hattā ‘Aқabe’ye uğrar ki ḥudūd-ı diyār-ı Mıřriyye’dendür. Andan soñra şarқан ve cenūben mümted olup

1 ṭubūl: ṭanbūr N1

İskenderiyye'ye, ba'dehu Dimyât'a ve yine şarkın 'Arîş'e varur ki Ğazze'ye qaribdür.

Andan Ketef, sâ'iren yüsr ile 'Asşalân'a, ba'dehu Yâfâ'ya, ba'dehu Qaysâriyye'ye, hattâ 'İtlit'e¹ ve 'Akkâ'ya, der-aşab Şaydâ'ya, ardunca Beyrût nâm şehir-i dil-güşâya ittişâl bulur. Ve bir yol dahı Ğazze'den Yâfâ'ya, ba'dehu Cebeliyye'ye, sonra Enkatü's-Şâm'a, ardınca Trablüs-Şâm'a, ba'dehu Anşartüs'a ve Merkab'a ve belde-i Bilinyâs'a yitişür. Andan bir harâbe kaşabaya uğrayup ardınca Cebeliyye'ye ve Lâzkiyye'ye, dahı sonra Süveydiyye'ye ve Anşakiyye'ye irişür. Ba'dehu şimalen Bâb-ı İskenderün'a varur ki Müslimîn ve Ermen'ün hudûdı mâ-beynidür. Andan Bâniyâs'a, ba'dehu ğarben ve şimalen Ayâs'a, andan Tarsüs sevâhiline toĝru akar. Andan sonra şimalen ve ğarben mümted olup hudûd-ı Ermen'i tecâvüz eyleyüp Kerek'e muvâşalat ider. Andan Karaman vilâyeti taĝların şıyırduv ve Hamid ve Aydın ili sevâhiline geçüp bilâd-ı Süleymân Paşa'ya, ba'dehu Halic-i Koştantiniyye'ye, şarkisinden Baħr-i Nişâş'ın, ya'nî Karadeniz'ün boğazına varup nihâyet bulur.

Ba'dehu Baħr-i² Rûm imtidâd bulup mağrib cihetinden cenûbla Frengistân sevâhiline şıyırduv bilâd-ı Mora'ya uğrar ki Koştantiniyye'nün ğarbisinde vâkı'dür. Ba'dehu ğurûb ve cenûb arasından cereyân idüp bilâd-ı Melefcût'ı (?) geçüp bilâd-ı Bâsilisiyye'ye çıkup, ya'nî ol nâmla ma'rûfe melikenün memâlikinden Benâriķa havzına ulaşıp ve cânib-i âħarından bilâd-ı Bâsilisiyye muķâbilindeki Poloya yakasını tolaşıp Kâlevreye kıyılarına, andan sâhil-i Rûmiyye üzere mümted olup Taĝribe'yi kesdürüp cenûben sevâhil-i Rûmiyye'yi tecâvüz idüp Eltekân³ nâm vilâyete varur. Ba'dehu cenûben imtidâdla⁴ Bâziyye ve Hayve'ye⁵ tayanur. Andan yine Endülüs'le Frengistân miyânınınuñ fâşılâsı Cebel-i Berret'e ve Tarreküne şehirlerine, ba'dehu şarkın çekilüp Barşelona'ya, ba'dehu Tartüşe'ye ve Milinse'ye, andan Cezire-i Hađrâ'ya varup nihâyet bulur.

Ve bu deryâda yüz mikdârı cezâ'ir vardır. Ve niçe diller ile hâliçlere ayrılmışdur. Hattâ Havzü'l-benâdıkâ bir hâliçdür ki Baħr-i Rûm'dan çıkar. Şimalen ve ğarben Bâsilisiyye ve Poloya [40a MV | 47a N1] mâ-beyninden

1 'İtlit'e: 'İtlîn'e N1

2 Baħr-i: - N1

3 Eltekân: Elteskân N1

4 imtidâdla: mümted olup E

5 Hayve'ye: Hayriyye'ye N1

açar. Şimāl tarafından Rūmiyye'nün ğarbisine ve medīne-i Bunduķiyye'ye müntehi olur. [52b E]

Aḥbār-ı Mıṣr' da meşṭurdur ki mülük-i ferā'ine helākinden soñra Benī Dellūke ekşer-i memālike müstevli oldılar. Ḥattā diyār-ı Şām ve bilād-ı Rūm'a dest-res buldılar. Deryānuñ bir sāhilinde Müslimīn ve muķābilinde kāfirin temekkün idüp Mıṣr'la Rūm arasındaki ıztırāb-ı külli muķarrer idi. Ve ol maḥalle Mecma'u'l-baḥreyn dinilmişdür. Baḥr-i Rūm'la deryā-yı maġrib anda bir yire gelmiş idi ki ol maḥallün 'arzı üç fersaḥ ve ṭüli yigirmi beş fersaḥ¹ idi. Pes her gün ki güneş ṭulū' iderdi, baḥr-i maġrib ğaleyānla izdiyād bulup tā zevāl zamānına dek Baḥr-i Rūm'a dökilürdi ki Baḥr-i Rūm didükleri Baḥr-i Aḥḍar'dur. Ammā zevāl² zamānından soñra Baḥr-i Esved heyecānla 'ivaz idüp tā güneş ṭolanınca Baḥr-i Aḥḍar'ın şuyundan aña gelürdi. Andan soñra aḥşamdan başlayup Baḥr-i Aḥḍar 'ivaz ider. Ve Baḥr-i Esved izdiyād bulurdi. Nişfu'l-leyle dek aña dökilür. Ve yine dün yarusından Baḥr-i Esved'e 'ivaz kılur. Ve Baḥr-i Aḥḍar ṭulū'-ı şemse dek 'ālī olurdi. Bu minvāl üzere gicede ve gündüzde dört kerre bu ḥalet vuķū' bulurdi.

Ammā Baḥr-i Nītaş: Karadeñiz didükleridür. Buḥayre-i Nītaş daḥı vardır ki muttaşıldur ki fī zamāninā aña Azaķ Deñizi ıtlāk olunur. Ve Baḥr-i Nītaş'a Baḥr-i Kırım dirler. Baḥr-i Ermen daḥı ıtlāk iderler. Bunuñ şuyı gelür,³ Kīlīdū'l-baḥr ḳal'aları öninde aķup Ḥalīc-i Koştanṭiniyye'ye ḳarışur. Pes bu baḥr, Ḥalīc-i Koştanṭiniyye'nün şimālinden şarķ tarafına mümted olup evvelā Ginolı'ya ve şimāl ve ğarbisinden Sinob'a ki Şarukirmān muķābelesindedür, ba'dehu şarķan Samsūn'a, ba'dehu Tırabozın'a ve anuñ şimālīsinden ğarba meyl ile Sohūm nām medīneye varur.

Gerçi andan soñra ol boġaz tar olup iki tarafuñ sāhili birbirine yaklaşup miyānındaki Ḥalīc-i Azaķ deñizine dönüp ve bu ḥalīcün bir şarķisinde Tāmān nām bir şehre varur. Andan öte Şaķraķ nām bir medīneye ve şimālen Azaķ'da nihāyet bulup ve ol boġazdan iki nehr çıkup nāmına Kerş dinilüp aña varur. Yine andan cenūben ve ğarben ṭolaşup Aķkirmān'a ve Şarukirmān'a ulaşur. Ba'dehu Şaķçı nām ma'ber hüveydā oldu. Ve Nehr-i Tuna andan aķup Ḥalīc-i İstanbul'a ḳarışur. El-ķışşa Karadeñiz,

1 ve ṭüli//fersaḥ: - E

2 zamānına//zevāl: - N1

3 iderler//gelür: olunur E

Ḳoştanṭiniyye ḳurbındaki boğazdan intihāsına varunca biñ üç yüz mıldür. Ve içinde altı cezîre vardır.

Ammâ Baḥr-i Berdîl: Bir deryâdur ki Baḥr-i Muḥîṭ'ün ğarbîsinden çıkup Endülüs'ün şimālîsinden gelür. Berdîl nâm bir şehrûn önüne açar. Ve Baḥr-i Muḥîṭ'dan ayrıldığı yirden Şenîṭākov¹ nâm bir nâhiye dahı vardır. Baḥr-i Rûm'ün bir tarafına kırk mîl mîkdârı yakın olur.

[Baḥr-i Virenk]: Bundan mâ'adâ **Baḥr-i Virenk** dahı vardır ki Baḥr-i Muḥîṭ şimālinden cenûba toğrı [53a E] açar. Virenk [47b N1] ol baḥrûn sâhilinde bir ḳavmûn ismi olmağla aña nisbet kılinur. Ammâ Mevlânâ Sürûrî *Terceme-i Kitâbü'l-'acâ'ib*'inde Baḥr-i Nîṭaş ki Ḳaradenîz didükleridür, arz-ı Bulğâr'a ḳarib olduğda andan bir büyük dil çıkar. Şakâlîbe memleketinün şimālîsine açar. Müverriḥîn ol dile Baḥr-i Virenk ıtlâḳ ider, diyü buyurmışdur.

[Ammâ Baḥr-i Ḥazar]: Ammâ Baḥr-i Ḥazar dahı vardır ki Baḥr-i Kirmân ve Baḥr-i² Ṭaberistân dahı dinilür. Sâhilinde Belencer nâm bir şehir vardır. Egerçi ki bu deryâ [40b MV] Baḥr-i Muḥîṭ'e muttaşıl degüldür, ammâ yine şuyı tuzlıdur. Ṭülen sekiz yüz mîl ve 'arzen altı yüz mîl ḥisâb olınmışdur. Bir müdevver denizdür. Ğarben Şîrvân ser-ḥaddinde Demürḳapu'ya³ ulaşur. Cenûben Nehr-i Gür gelür, kendüye ḳarışur. Ba'dehu mümted olup Erdebil müzâfâtından Moğân'a vâsıl olur. Diyâr-ı Ṭaberistân aña muḳâbil bir sâhil görünür. Ve yine sâhil-i cenûbîsinde bilâd-ı Cebel ve Deylem mütemekkindür. Andan öte Abeskûn'e varılup Cürcân ve Ḥ'ârezm arasındaki mefâze müte'ayyindür.

Ammâ şimâlen ve mağriben mümted olduğda bilâd-ı Türk ve cibâl-i Siyâhkûh ḥudûdına varılır. Ve yine bunun şimâlî ğarbîsinden Nehr-i İtil gelüp ḳarışur. Egerçi ki bu baḥrde ma'mûre ve meskûne cezîreler yokdur, ammâ cezâ'ir-i ḥarâbesinde miyâh u riyâz⁴ çokdur. Ve Abeskûn'den öte hemân bir ḳarye vardır. Ğayrı ma'mûre yokdur. Ve Lân vilâyeti ve Cibâl-i Ḳabaḳ bu baḥrûn ğarbîsinde ve buña hiç bir deryâ muttaşıl degüldür. Ammâ ki böyle şa'bu'l-meslek, şâbitü'l-mehlek, keşîrû'l-ıztırâb, şedîdü'l-inḳılâb,

1 Şenîṭākov: Sentiyākov N1

2 Baḥr: - MV

3 Demürḳapu'ya: Mermerḳapu'ya E

4 Nüshalarda "riyâz" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "riyâz" olarak metne alındı.

müterakimü'l-emvâc bir baħr yokdur. Ve bunda medd ü cezr vâkı' degüldür.

li-Münşi'ihî¹

Sâ'ir kitâba nisbet oldu bu Baħr-i 'Ummân
Ahvâl-i heft-baħri yazduñ bulundu pâyân

Yaz ba'de-mâ bih 'Âlî deryâçeler ħuşuşın
'Aşk-ıla eşke dönsün her mâcerâ-yı cûşân

Ammâ el-Buħayrât fî'l-Memâlik ve'l-Vilâyât ve'l-Baťa'ihî'l-Müctemi'ât

Ĥafî olmaya ki buħayre baħrûñ taşğiridür. Deñizcikler dimekdür. Fî nefsi'l-emr büyük deryâ olmayup ve nehr-i cārî daħı dinilmeyüp bir yirde müctemi' olan deryâçeye buħayre dinilür. Baťiħa daħı ıtlâk olunur ki cem'î baťa'ih gelür.

[**Baťiħa-i Ğarbiyye ve Baťiħa-i Şarkıyye**]: Pes ĥaťt-ı istivānuñ cenübisinde iki baťiħa vardur ki birine **Baťiħa-i Ğarbiyye** dirler ki Cebel-i Ķumr'dan² müncezib olup beş nehr-i kebîr aña girür. Cümlesi Nîl-i Mısr'a vâşıl olur. Biri daħı **Baťiħa-i Şarkıyye**'dür ki buña daħı beş nehr girüp cümlesi Cebel-i Ķumr'dan³ aşığı akar.

Buħayre-i Gori: Bir deryâçedür ki Nîl-i Mısr şimâlen ve Nîl-i Maķdeşu maşrıķan ve Nîl-i 'Āne⁴ mağriben andan çıkar. Ba'dehu tolaşup Cebel-i Maķsem'e varur. Altından Nîl-i Maķdeşu çıkup yukaruda zıkr itdügümüz [53b E] iki baťiħaya karışur. Ammâ Baťlamyūs, "Buħayre-i Gori'den ancak Nîl-i Mısr [48a N1] çıkar. Nîl-i 'Āne çıkmaz." demişler.

Buħayre-i Sûdan: Ğarb-ı aķşâ ile Ķaşr-ı 'Abdü'l-Kerîm miyânındadır.

Buħayre-i Tûnisu'l-'azbe:⁵ Bu deryâçe yağmur şularından irkilür. Üstinde envâ'-ı tıyûr müctemi' olur.

1 Li-münşi'ihî: - MV

2 Ķumr: Ķamer E, MV

3 Ķumr: Ķamer E, MV

4 'Āne: Ğāye E, MV

5 'azbe: 'özr E, MV

Buḥayre-i Tūnis bi'l-'ayni'l-'azbe:¹ Bu deryāçe Baḥr-i Māliḥ'den çıkar. Tūnis'a muttaşıl bir boğazdan akar. Hālā ki yine tatludur. Ve İçinde küçük gemiler daḥı işler. Ya'nī ki deryādan gelüp derūna tavaşşul ider.

Buḥayretü'l-Feyyūm: Mısr medā'ininden Feyyūm nām şehir kurbındadır. Ol kaşabanuñ fażalâtı aña dükeli gelmişdür. Balığı vāfir, şuyı gāyet tatludur.

Buḥayre-i Serde:² İskenderiyye ile Reşid mā-beyninden çıkar. Ve Baḥr-i Māliḥ'den buña bir boğazdan şu gelür, akar. Aña binā'en bir miqdar şürdur. Serde³ bir karyedür ki halkı zirā'at itmezler. Ol buḥayrenüñ balığın avlayup satmağla geçinürler. Ve bunuñ balığı behāsından resm-i mīrī sāl-be-sāl yigirmi biñ dīnār ḥaşıl olur. Sā'ir buḥayrelerde bu miqdār rüsüm nedretle vukū' bulur.

Buḥayre-i Dimyāt ve Bülbeys: Bunlar birbirine muttaşıl iki deryācedür ki nihāyetleri Baḥr-i Māliḥ'a vaşıldur. [41a MV]

[**Buḥayre-i⁴ Uşmūneyn**]: Buḥayre-i⁵ Uşmūneyn ki Cerce ve Mansū-re'de birbirisinden ayrılan iki Nīl'ün şarkīsıdır. Ve aña dāḥıldür. Ve bi'l-cümle gāyet ile büyük buḥayredür.⁶ Nīl izdiyād buldukça şuyı leziz olur.

Kitāb-ı *Ahbārü'l-'acā'ib*'de meşṭürdur ki Buḥayre-i Tūnis zamān-ı sābıkda bostānlar ve bağlar ile müzeyyen idi. Ve 'amā'ir-i menāzil ü münezzeḥātı ḥod her cihetle mu'ayyen idi. Pes iki birāder ol yerleri bölüşüp⁷ nısfına biri ḥükm iderdi. Mü'min⁸ idi. Ve nısf-ı āḥarına biri salṭanat eylerdi. Müşrik-i kāmīn⁹ idi. Ehl-i imāndan olan dā'imā maḥşūlini ḥayrāt u ḥasenāta şarf iderdi. Ḥattā ḥaṭime-i kārda cümle mülkini müşrik birāderine satup aqçesin in'ām u meberrāta şarf itmiş idi. Ol daḥı ḥadrā-yı bahār¹⁰ ve

1 'azbe: kadye MV

2 Serde: Nesterde N1

3 Serde: Nesterde N1

4 Buḥayre-i: Baḥr-i E, MV

5 Nüshalarda "baḥr" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "buḥayre" olarak metne alındı.

6 buḥayredür: baḥrdür E, MV

7 Bölüşüp: bölüşüp üleşüp N1

8 Mü'min: Mü'minler MV

9 kāmīn: ṭāmīk E | MV nüshasında bu kelimenin üstü çizilmiştir.

10 ḥadrā-yı bahār: ḥufr-i enhār N1

zirâ‘at-i bisyâr ile ol yirleri âbâdân kılup ¹ «أنا أكثر منك مالا وولداً»¹ diyü
 qarındaşına ‘arz-ı müfâhar u mübâhât eylemiş idi.

Mürûr-i ezmânla² ol mü‘min-i kerim ibtidâ fakr³ ile maḥzûn olup
 müzâyaḳası def‘ine ‘arz-ı ihtiyâc itdükçe bezl-i mâl itmezdi.
⁴ «ارحم عزيز قوم ذل» mûcibince ol merd-i dîndârı gözetmezdi. Bi’l-âhire
 muṣṭarib olup ol kâfire bed-du‘â itdi. Haḳ *celle ve ‘alâ* icâbet idüp nâ-merd
 kâfirûn cümle mâ-meleki elinden gitdi. Ba‘de-mâ Bârî Hudâ seyl-âb-ı
 ḳahrını icrâ kılup kendüsini ve cemî‘-i evlâd u ensâbını nâ-peydâ ve ‘ale’l-
 ğâfle ğarîḳ-ı mâ’ buyurdi. Kendüler nâ-bûd ve yirlerinde ol buḥayre meşhûd
 u mevcûd oldı. Hattâ *Qur‘ân-ı ‘Azîm*’de ﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا نَاقُوسًا يَنْفَخُ فِيهَا دُخَانًا مُنِيبًا ۖ وَتَتَّبِعُهُ الْيَلَدُ ۚ كُلٌّ عَلَىٰ شَرِّ أَمْرٍ ۖ﴾⁵
 ﴿فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفِّهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ ۖ﴾⁶ [54a E] naṣṣ-ı kerîmi [48b N1] ⁷﴿فِيهَا﴾⁸ âyetine varınca anlar ḥaḳḳında buyurılmışdur. ⁹﴿إِنْتَهَىٰ﴾¹⁰
 ﴿كَلَامَهُ﴾⁷

Buḥayre-i Ḳalyûb:⁸ Ḳalyûb nâm şehr ḳurbındaki buḥayreye⁹ dirler ki
 müverriḥ-i niḥrîr, Mevlânâ İbn Eṣîr, *Tuḥfetü’l-‘acâ’ib*’de Nil-i Mısr vaşfinda
 yazar ki ol buḥayrede seneden seneye bir balık zâhir olurdu. Kemükleri ve
 yağı gice ile şem‘ gibi ziyâ virürdi. Ve daḥı¹⁰ ol yirûn ḥalkı gâh anuñ bir pâre
 kemüğünü mûm yirine elde getürürlerdi. Ve gâh olurdu ki yağını bir
 parmağına bulaşdurup taḥşil-i ziyâ kılurlardı. Ammâ ba‘de zamânin ol balık
 zâhir olmaz olmuş.

Buḥayre-i Zuğar: Bir deryâcedür ki Nehr-i Ürdün buña dökülür. Bu
 ṭarîḳla kendüde niçe şular irkilür. Aşlâ ḥârice bir ḳaṭre gitmez. Ol sebeble
 râ’ihâ-i kerîhe bağlamışdur. Sâ’ir göllere beñzemez. Ammâ ḥaylî büyükdür.
 Devri iki günlük mesâfedür. Ma‘a ḥâzâ râ’ihâsı zâ’il olmaz. İçenler ṭa‘mında
 lezzet vaşfı bulmaz.

1 “Benim malım ve çocuklarım seninkilerden daha fazladır.” Burada Kehf Sûresi 34. âyete telmih yapılmıştır.

2 Mürûr-i ezmânla: - E, MV

3 fakr: ḳahr E

4 “Toplunun [herşeyini kaybetmiş] düşkün kişisine merhamet edin.”

5 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/32, “Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiştik.”

6 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/42, “Böylece orada harcadığı şeyler üzerinde avuçlarını ovuşturdu.”

7 “Onun sözleri [burada] sona erdi.”

8 Buḥayre-i Ḳalyûb: Buḥayre-i Za‘şere Buḥayre-i Ḳalyûb E, MV

9 buḥayreye: baḥre E

10 Ve daḥı: Hattâ N1

Buḥayre-i Ṭaberiyye: Nāhiye-i Ğavr'ün¹ evvelindedür. Bânās'dan² şu gelür. Ṭaberiyye Buḥayresi'ne dökilür. Bunun daḥı devri iki günlük mesiredür. Ve Ṭaberiyye bir ḥarābe şehir ismidür ki ol göl kenārında idi.

Buḥayre-i Bânās:³ Dimaşk-ı Şām müzāfātından Bânās⁴ kurbındadır. Ekşer yiri kāmıslıkdur. Kurbındaki tağdan niçe nehrler aña dāḥil olur. Ḥattā Nehr-i Şerī'at daḥı andan çıķup Buḥayre-i Ṭaberiyye'ye ittişāl kıılır.

Buḥayretü'l-bıķā': Cihet-i ğarbiden Ba'albek'e bir günlük yoldur. Ğūṭa-i Dimaşk'ın cānib-i şarkisinden vuķū' bulupdur. Ba'zı enhāru'n ayağı aña dest-res bulmağla kıış geldükçe müttesi' olupdur.

Buḥayre-i Kıuds: Hımş gölidür. Ṭülü üç günlük yoldur. Ve Nehr-i Arnaṭ üzerinde bir sed çekilmişdür. Ve bunun devri daḥı üç günlük yoldur, dirler. Ol seddi daḥı İskender binā itmişdür. Ve bu seddün ortasında Ḥacer-i Esved'den [41b MV] iki burc yapılmışdur. Ve bu seddün ṭülü bi'n iki yüz seksen yedi zirā'dur. 'Arzı ancaķ on buçuķ zirā'dur. Eger ol sed olmasa Nehr-i Arnaṭ aķup ol buḥayreyi mün'adim kıılırdı.

Buḥayre-i Efāmiyye: Bunlar niçe göllerdür ve kāmıslıklardur ki eñ büyükleri iki buḥayredür. Suyı Nehr-i Arnaṭ'dan vāşıl olur. Ammā içinde māḥi şaydına muķayyed tuyūr cinsi bī-nihāyedür. Cenūbīsinde nılūfer daḥı vāfir biter. Ve buḥayre şimālisi Ḥaşin-i Bedriyye⁵ a'māline yiter ki Buḥayre-i Naşārā dimekle ma'rūfdur. Ve Buḥayre-i Efāmiyye'nün za'ifi Za'fanca bir baṭılḥa-i mevşūfedür. Bundan daḥı nılūfer mütekāşir olur. Erkilis dimekle ma'rūf balıķ daḥı vāfir olur.

Buḥayre-i Anṭākiyye: Şehr-i Anṭākiyye ve Bağrās ve Ḥārim ortasındadır ki şehir-i Ḥaleb'ün ğarbisinde vāķi' olur. Ve buña 'Afrīn⁶ ve Nehr-i [54b E] Esved⁷ ve Bağrās⁸ nām üç nehr [49a N1] duḥül bulur. Ammā Bağrās, nehr-i mezbūr üzerinde bir kıaryedür. 'Umūmen ḥalkı

1 Ğavr'ün: 'Avez'ün E, MV

2 Nüşhalarda "Mānyās" şeklinde yazılan bu kelime "Bânās" olarak metne alındı (bk. Şihabüddin Ebî Abdillāh Yākūt el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldān*, Dāru Sâdır, Beyrut 1977, C.1, s. 330).

3 Bânās: Mānyās E, MV

4 Bânās: Mānyās E, MV

5 Bedriyye: Bezriyye N1

6 'Afrīn: 'Ifride E, MV

7 Esved: Sūd E, MV

8 Nüşhalarda "Bağrāv (E, MV) ve Na'rāv (E)" şeklinde yazılan bu kelime "Bağrās" olarak metne alındı (bk. Şihabüddin Ebî Abdillāh Yākūt, age, C. 1, s. 467).

Naşārâ'dur. Ve bu buhayrenün devri bir günlük mesâfe ile peydâdur. Tıyür u semeki ve mâr u mâhisi vefretle hüveydâdur.

Buḥayre-i Erciş: Kaşaba-i Ahlâṭ'ın şarkisinde vâkı'dür. Fî zamāninā ma'mûre, Vān Deñizi nāmı ile şāyi'dür. Tarica nām bir cins balığı olur ki sekanḳūr gibi tehennüc-i bâhdur¹ ve taḳviyeti bî-iştibâhdur. Ammā bu buhayrenün içinde kaşab bitmez ve seneden seneye bir günden gayrıda balığı çıkmaz. Bend-i Māhî dirler bir yiri vardır. Bir aḳarşu ol maḥalden buḥayreye seyyāl ü seyyârdur. Ve bi'l-cümle bir nā-mübârek deryâcedür. Menāfi'î Vān'a ve etrâfındaki kaşabât-ı âbādâna ḥaṭab u naḳldür. Ammā mażarrâtı ekşer-i evḳâtda gemileri pâreleyüp Müslimânlara ḥasarât-ı külliyyesidür.

Hattâ bir def'a bu ḥaḳîrûn beş yük aḳçelîḳ kütüb-i nefise ve tuḥaf-ı tefâriḳı anda ḡarḳ oldu, gitdi. Mîr-i Mîrân-ı Vān Hüsrev Paşa'nun kırk elli baş cevârîsi ol mühimmât gemisi ile ma'an helâk oldu, gitdi. Sâl-be-sâl heyzüm naḳl iden gemilerden niçesi helâk olmak muḳarrerdür. Görünüşde daḫı ol buhayrenün vech-i zulmânîsi bâ'îş-i ğumûm u kederdür. Ammā ki devri ḥaylî serî'u's-seyr ile üç günlük mesâfedür.

Buḥayre-i Tilâ: Bir ismi daḫı Buḥayre-i Urmiye'dür. Merâ'a² ile Selmâs mâ-beynindedür. Yüz otuz mil miḳdârı mümted olur. Ammā mesâfe-i³ devri altı günlük yol ile ta'bîr olunur. Ortasında bir cezîre ve anuñ miyânında Tilâ adlu bir ḳal'a vardır ki Hülâġü Ḥân ol diyârlara müstevlî olduğda ḥazâ'in ü emvâlin anda ḥıfz itdürüp sâl-be-sâl biñ ricâl-i ḳattâl ḥirâsetine me'mûr itmiş idi. Yıl âḫirinde tekrâr biñ âdem daḫı gönderilüp tebdîl olunurdu.

Ammâ Baṭâ'ih-i 'Irâḳ: Başra ve Vâsiṭ baṭîḫaları andandur. Nihâyet Nehr-i Vâsiṭ, Dicle'den ayrılan şulardan müctemi'dür. Nehr-i Kûfe ise fażalât-ı mâ'-i Ḥarrân'dan⁴ irkilmişdür.

Bir baṭîḫa-i 'azîme vardır ki Dicle bir tarafından zuḳâḳ-ı kaşabdan aña dâḫil olur. Yine bir taraftan çıkar gider. Bir **baṭîḫa-i kübrâ** daḫı duḫûl ider. Ve yine andan çıkar. Üçüncü baṭîḫaya, ba'dehu dördüncü baṭîḫaya varur. Tâ ki dört deryâçe olur. Ve ol diyârûn ışıllâḫınca baṭîḫaya Hev⁵ dinilür. Pes ol

1 tehennüc-i bâhdur: sunḫ balıḳdur E, MV

2 Merâ'a: Merâġa N1

3 mesâfe-i: mesâḫa-i N1

4 Ḥarrân'dan: Furât'dan N1

5 Hev: Hevr N1

baṭā'ihūn nihāyetinde Nehr-i Dicle çıkup akar ki ol maḥalle Dicletü'l-'avr dirler. Ve yine bundan Başra'nuñ enhârî çıkup mütefeccir olur.

Buḥayrât-ı Fârs dahı vardır ki bir Buḥayre-i Erzen'dür ki Deşt-i Erzen'dedir. Küre-i Şâbūr didükleridir. İmtidâdı [42a MV] on fersaḥdur. Ve şuyı lezîzdür. Ve gâh olur ki kıurur. [55a E] Cüz'î şuyı qalur. Mülk-i Şîrâz'da tenâvül olınan balıklar hep bu buḥayredendir.

Biri dahı **Buḥayre-i Çemegân**'dür ki şuyı şürdur. Tûli on iki fersaḥdur. Şîrâz'dan çıkar. Hudûd-ı Hûzistân'a qarîb akar. Ba'dehu küre-i Iştâh'r'a duḥûl ider. [49b N1]

Buḥayre-i Zerre: Sicistân vilâyetindedür ki şuyı Nehr-i Hind'e dâhıldür. Balığı ve kıamışı vardır. Uzunı otuz fersaḥdur. 'Arzı tamâm bir günlük yol mesâfedür.¹ Hâlâ ki şuyı tatlu, eṭrâfı ma'mûre ve kıaryeleri maḥlûkât ile memlûdur. Ancak Sicistân Tî'âr'a² muttaşıl olan kıarafında şenlik yokdur.

Buḥayre-i Uluceyhûn: Tûlen yüz fersaḥ ve 'arzen kırk sekiz³ fersaḥdur.

Buḥayre-i H'ârezm: Bu bir deryâcedür ki Ceyhûn ırmağı şark cânibinden gelüp buña dökilür. Ve yüz fersaḥ yir çevirür. Şuyı şürdur. Andan mâ'adâ Nehr-i Şâş dahı buña dökilür. Ammâ H'ârezm ile bunun ortası altı menzildür. Ve bahırdan ıraklığı yigirmi merḥaledür.

Ammâ el-Enhârü'l-'izâm Elletî Temurru 'alâ Merre'd-duhûr ve'l-A'vâm⁴

Egerçi ki yiryüzindeki ırmaqları ismleri ile ihâta mümkün degüldür. Ve illâ meşhûr olanları *Evzaḥu'l-mesâlik* şâhibi yazduğı üzere beyân itmek lâzımdur.

li-Mü'ellifihî

Tolaşur dikkat-ile yiryüzini leyl ü nehâr
Yüz sürer şükr-ile⁵ yiryüzine ya'nî enhâr

1 günlük//mesâfedür: günlükdür E

2 Tî'âr'a: Megâze'sine N1

3 sekiz: - N1

4 "Devirler ve yıllar boyu akan büyük nehirler"

5 şükr-ile: şükr iderek E, MV

Dâğ-ı hünîn şanur lâleleri Mecnûnuñ
Şularuñ kükremesi andan olur rûz-ı behâr

Eşk-i ‘âşık gibi bahrûn eşeri gevherdür
Ruḥ-ı ma‘şûk gibi zîveri nehrûn ezhâr

Keflerin saçsa ḥurûş eylese Mısrûn Nîlî
Şan şeker yüklü şütürler dizilür niçe mehâr

Nehr-i Nîl: Bir nehr-i ‘azîm-i meşhûrdur ki rûy-i zemînde bir dahı nazîri yoḵdur. Ḥakîm-i re’îs, şânî-i Aristûtâlîs, ya’nî Ḥüseyn İbn Sinâ nâmındaki feylesûf-ı ma‘ârif-enîs Nîl-i Mısr’ı vaşf idüp üç şıfat ile muttaşıfdur ki ol şıfatlar sa’ir nehrlerde yoḵdur. Birisi gâyetle ba’îd yirden aḵup geldügidür ki keşret-i cereyân-ı leṭâfeti müstelzemdir. İkinci gâh taşlarda ve gâh kum arasında aḵup gelüp aslâ balcığa ve ıssı şulara ve şırtlara uğramadıdır. Üçüncü andan taşlar yosun bağlayup gögermedüğü, sa’irler gibi müteğayyir olmadıdır. Egerçi ki zâhiren bulanuk görünür ve hemîşe bulanur, ṭurur. Ḥâlâ ki ṭuruldukça mücellâ ve muşâffâ âyîne gibi görünür, dinmişdür. Ammâ bir ğarîb kışsa ki ehl-i Mısr bir küp Nîl şuyını bir dâne bâdem ile ân-ı vâḥidde ṭuruldurlar. Ya’nî ki küpün ağzına ol bâdemi sürerek ezerler. Ba’de-mâ içine fazlasını [55b E] bıraḡup bir sehl qarışdururlar.¹ Veyâḥûd ol bâdemi² döküp ol küpün içine döküp ḥalt iderler. Fi’l-ḥâl çirk ve kedri dibine çöküp âb-ı ḥayât ve mâ’-i zülâl-i şâfa döner.

Ammâ Mevlânâ İbn Esîr *Tuḥfetü’l-‘acâ’ib*’inde yazar ki rûy-i zemînde Nehr-i Nîl’den uzun bir nehr dahı yoḵdur. Zîrâ ki iki aylık mesîresi bilâd-ı İslâm’da ve iki aylık mesâfesi Nûbe³ memleketlerinde ve dört aylık yol mefâze-i ḥarâbededir. Ḥaṭṭ-ı istivâ ardında Cebel-i Kûmr’dan⁴ çıkar. Diyâr-ı Mısr’a toḡrı aḵar. Ḥazret-i Resûlu’llâh *ṣallallâhu ‘aleyhi ve sellem* Nîl’i vaşf idüp buyurmuşlardır ki [50a N1] «النیل يخرج من الجنة ولو التمستم فيه حزين» [42b MV] Ya’nî ki Nîl-i Mısr⁶ cennetden çıkar,

1 N1 nüshasında bu cümle mükerrer yazılmıştır.

2 bâdemi: bâdem ki vardur E, MV

3 Nûbe: Lûye MV

4 Kûmr: Kâmer E, MV

5 “Nîl, cennetten çıkar. Eğer onun ortaya çıktığı yeri arasaydınız orada cennet yapraklarını bulurdunuz.”

6 Nîl-i Mısr: Nehr-i Nîl N1

dünyâ yüzine açar. Eger siz Nîl çıķduđı maħalle varup yoklasañuz bâğ-ı cennet evrākından anda bulurđıñuz, dimektedir.

[**Hikāyet**]: Hikāyet olunur ki İshāk Peyğamber oğlı Hāzret-i ‘Ays evlādından Hālid nām kimesne bir zamān Mısr’a gelür. Nehr-i Nîl ve ‘acā’ibini temāşā kıılır.¹ Hāzret-i Hāķ’dan ‘ömr-i şavil recā ider ki Nîl’ün kenārını sürüp gide, tā nihāyetine dek sefer ide. Lā-cerem otuz yıl bilād-ı ‘āmirede yürüdi. Otuz yıl dağı ħarābede gezdi. Tā ki Baħr-i Aħđar’a varup karşıında Nehr-i Nîl şakķ olarak aķduđını gördi. Ve ol cāy-ı ħālīde bir miķdār tırdı. Bir dābbe zāhir olup anı götürdi. Cibāl ü eşcār u zemīni ħadīd-i şırf bir ‘āleme vardı. Ba‘dehu kā’inātı nuħāsden bir ‘āleme, ba‘dehu şābitāt u nebātātı gümüşden bir ‘āleme yitdi. Anı dağı geçüp bâđ u rāđı ve zemīn ü şağı zehebden bir ferah² [u] dil-güşā ‘ālem kendüyi müşerref itdi. Pes anı seyr iderek altundan bir sūra geldi ki ortasında zeheb-i ħālīşden bir ķubbe yapılmış. Nehr-i Nîl sürdan ķubbeye ve ķubbenün dört ķapusından taşra dökilür. Üçi ‘ayniyle batır, bī-nişān olur. Biricigi ki Nehr-i Nîl’ün başıdır, dünyā yüzine revān olur. Hālid buña bākup tıururken ħazene-i cināndan olan Mālik geldi. Ol ħinde ‘ālem-i ħaybden eline bir şalkım üzüm dağı şındı ki üç reng idi. Birķaçı lü’lü’-i ebyāz-mişāl, niçesi yāķūt-i aħmere timşāl, birķaçı dağı zeberced-i aħđara meyyāl. Kendüye didi ki “Yā Hālid, işte bu bâđ-ı cennetün ķoruđıdır. Farażā dünyā ħalkı tenāvül itse dükenmez. Ve řarāveti³ ve levni müteğayyır olmaz.” Ba‘dehu Hālid dönüp gelürken bir şecere-i tuffāħ altında bir pīr gördi. Elinde bir elma tıutardı. Anı ısırmaķ istedükçe kendü barmaķların ısırurđı. [56a E] Mālik yine Hālid’e ħiřāb eyledi. “Hāzret-i Ādem’i cennetden çıķaran İblīs budur.” diyü söyledi. El-ķışşā Hālid yine ‘ināyet-i Hāķķ-ıla sāhil-i Nîl’e sürüp Mısr’a geldi. Niçe rüzgār kayd-ı ħayātda olup ser-encāmını söyledi, gezdi. «سبحان الله من لا يعلم قدرته الا هو ولا يعرف حكمته كما هي الا هو»⁴

Egerçi ki altmış yıllık mesāfe-i zāhire rüy-i zemīnde yokđur. Fe-ammā ol menāzili piyāde gezüp te’enni ile seyr itdi ise ne ziyāde ve ne çokđur. Ve mā’-i zülāl-i şāfa döner.⁵ Ve bi’l-cümle sā’ir nehrler eksildükçe bunuñ şuyı

1 kıılır: eyler MV

2 ferah: müferrah N1

3 řarāveti: ħalāveti N1

4 “Kudretini ancak kendisinin bildiği, hikmetini sadece kendisinin layıkıyla anlayabildiği Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir.”

5 Bu cümle N1 nüshasında bulunmamaktadır.

artar. İzdıyādını keşret-i emṭārdan peydā ider. Ammā menba'ı arāzî-i ḥarābededür. Benî Âdem cinsinüñ oralara vuşûlî mümkün olmamışdur.

Bunı daḥı Yünāniler Baṭlamyūs'dan naḳl itdükleri üzere Cebel-i Qımr'dan¹ iner. Ḥattā on yirden nüzûl eyler. Ammā her birinüñ mâ-beyni bir derecedür. Ve bunların beşi bir baṭîḥa olur. Onından iki buḥayre ḥāşıl olur. Niteki yukarıda tafşıl olınmışdur. Muḥaşşal ol iki baṭîḥadan dörder nehr çıkar. Ḥâricden iki nehr daḥı kendüye kavuşur, aḳar. Cümle altı nehr olur. Şimāl tarafına² revān olup [50b N1] ḥatt-ı istivāda bir müdevver buḥayre peydā olur ki aña Buḥayre-i Gori dinilür. Anuñ şimālîsinden Nîl-i Mısr çıkup Qurrarlar vilâyetine [43a MV] aḳup evvelâ Zağāve'ye, sonra Nûbe'ye uğrar. Ba'dehu Dunḳula nām medînelerinden geḳüp ğarba meyelânla niçe zamān aḳduḳdan sonra mağriben cereyān ider. Şoñra yine maşrıḳa toḡru aḳup gāhî ğarbî seyelânla Mısr'a gelür. Andan geḳüp Şetanûf nām kıryeye varup ba'de-mâ müfteriḳ³ olup şatırınuñ ğarbîsi Reşîd'e, andan baḫra varur. Ve şatır-ı şarkîsi Cevcer nām kırye kırbında yine iki bölünüp ğarbîsi Dimyāt'a, ba'dehu Baḫr-i Mâlih'a aḳar. Şarkîsi ise Uşmün-ı Taḥtâc'a⁴ uğrayup Dimyāt'ın şarkîsindeki Buḥayre-i Tinnîs'e⁵ iner. Andan yine baḫre aḳar.

Ğıbbu zâlik Nîl-i Mısr'dan Nehr-i Feyyüm ayrılır. Ziyâdeligi ḥâlinde Nehr-i Sûs-i Aḳşâ'ya vuşûl bulur. Nehr-i Sûs daḥı Cebel-i Lemṭa'dan iner. Sûs şehrine uğrayup şimālîsinden geḳer. Kaşab-ı sükker ve ḥınnâ ekşeriyyâ anuñ saḫilinde ḥāşıl olur. Ya'nî ki Nîl'ün Mısr ḥavâlisindeki ḥāşılı gibi andan daḥı maḫşûl olunur, ba'dehu deryâya kırişur.

Nehr-i Telviye:⁶ Mağrib-i aḳşâda bir nehr-i kebîrdür ki Nehr-i Sicilmâse⁷ aña dökilür. Ba'dehu ikisi bir nehr olup Baḫr-i Rüm'a kırişur. Baḫr-i Mâlih ile mâ-beyni sekiz⁸ yüz mîldür.

Nehr-i İşbiliyye: Endülüs'dedür. Dicle miḳdârı bir nehrdür. Ḥattā ol ḥavâlide andan büyük olmamağın ismi Nehr-i A'zam'dur. Şuğüre

1 Qımr: Kamer E, MV

2 tarafına: cihetine N1

3 müfteriḳ: mu'arriḳ MV

4 Taḥtâc'a: Leḥtâc'a N1

5 Tinnîs'e: Tin'e E, MV

6 Telviye: Melviye N1

7 Nüşhalarda "Selcmâse (N1), Selḫamsene (E, MV)" şeklinde yazılan bu isim anlam gereği tashih edilerek metne alındı.

8 sekiz: - E, MV

tağlarından çıkar. Ba'de-mâ kendüye niçe nehrler qarışur, aqar. Gırnaça [56b E] üstinden cereyân ider. Nehr-i Şenbel dağı anlardandur.

Nehr-i Sûs: İstanca nâm medînenüñ üstinden aqar. Sâhilindeki qurâ sükkânı vâfir zirâ'at ider. Ve cibâl-i Şuğûre'den Cühelâcinân'a¹ inüp Yebât'a² ve andan Qurtuba³ nâm şehrlere uğrayup maşrıq[an] İşbiliyye'ye ve mağriben Tırmâna'dan güzerân idüp Baħr-i Muħiṭ'a qarışur. Ve bu nehrde Başra'ya qarib Dicle gibi medd ü cezr vâkı'dür. Hattâ müddetde yitmiş mil uzanması, hâlâ ki şuyı mâlih olmayup yine 'uzûbet üzere olması şâyı'dür. Ve kâmerüñ nûrı artduqça meddi artar. Merâkib ol furşat ile maqşada 'azm ider. Gâh olur ki bu nehre Baħr-i Muħiṭ'den Freng barçaları duħul ider. Hattâ İşbiliyye'ye varınca yürür, gider.

Nehr-i Mürsiye:⁴ Endülüs'dedür. Cibâl-i Şuğûre'den çıkup İşbiliyye nehrine uğrayup iki bölünür. Mağriben Baħr-i Muħiṭ'e ve maşrıkan cereyânla Baħr-i Şâm'a dökilür.

Nehr-i Rûmiyye: Medîne-i Rûmiyye'ye dâhil olduqdan soñra aqup bahre dökilür.

Nehr-i Fuṭrus:⁵ Remle-i Filistîn'e qaribdür. Ve bir ismi dağı Nehr-i 'Avma'dur.⁶ Remle'nün şimalisinden aqar. Qaziyye-i ittifaḳiyyedür ki iki leşker bu nehr üzerinde ceng-i bî-mer itseler elbette ğarbisindeki hârib ğâlib olur. Ve şarkisindeki inhizâmla hârib⁷ bulunur. Hâlife Mu'tazid Bi'llâh'dan Hümâreveyh İbn Aħmed bin Tölun bu tarıkla münhezim [51a N1] olmuşdur. Niteki Fâṭımiyyûn'dan 'Aziz Hâlife Manşûr, Aftegin-i⁸ Türki ki muqaddimet-i ceşş-i şarkî itdi, esir alınıp münhezim ü meksûr olmaq dağı anda vuḳû' bulmuşdur. Menba'ı Cebel-i Hâlil'dür. Mecdü'l-bâb nâm qal'a-i⁹ harâbe muqâbilindedür.

1 Cühelâcinân'a: Cihâncibâ'ya N1

2 Yebât'a: Mât'a E | Beyây'a N1

3 Nüşhalarda "Vaḳraṭiyye" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "Qurtuba" olarak metne alındı.

4 Mürsiye: Mürsine MV

5 Nüşhalarda "Fuṭruş (E, N1), Anifuṭruş (MV)" şeklinde yazılan bu kelime "Fuṭrus" şeklinde metne alındı (bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût, age, C. 4, s. 267)

6 'Avma'dur: 'Avcâ'dur N1

7 hârib: cârî E, MV

8 Nüşhalarda "Heftegin" şeklinde yazılan bu kelime "Aftegin" şeklinde tashih edilmiştir (bk. Abdülkerim Özeydin, "AZİZ-BİLLÂH", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1991, C. 4, s. 346).

9 Mecdü'l-bâb//qal'a-i: Mecdü'l-bâbâ el-qal'a MV

li-Münşi'îhi

Olmağın 'aynı tecellide Hudâ-yı müte'âl
Biri mir'ât-i cemâl olmuş anuñ biri celâl

Bâ'ış oldur ki kıtâl eyleyicek iki gürüh
Biri meksür olur elbette biri nuşrete dâl

Ve qaribindeki қаşaba halkınuñ bâ'ış-i zindegânileridir. Mâ-ḥaşal şarkdan garbe cereyân idüp Baḥr-i Rûm'a dökülmüşdür.

Nehrü'l-Ürdün: Ürdün, sevâd-ı Şâm'a tâbi' bilâd-ı [43b MV] Ğavriyye'den¹ bir şehriñ adıdır. Bu mâ-beynde Nehr-i Şerî'at² demekle şehîr bir nehr-i kebîr vardır ki aşlı cibâl-i Selciyye'den³ Buḥayre-i Bâniyâs'a inen enhârdan akar. Ba'dehu Buḥayre-i Ṭaberiyye'ye varur, çıkar.

Nehrü'l-Yermük: Kuşayr ile Buḥayre-i Ṭaberiyye mâ-beynindedür. Cereyân ile Nehr-i Şerî'at'e dökülür ki 'inde'l-ba'z Nehr-i Ürdün didükleridir. Şehr-i Ürdün kurbında olmağın ol ismle de mezkûrdur. Beysân'dan geçüp cenûben Eriḥâ'ya iner. Ba'dehu buḥayre-i müntine-i Zuğar'a dökülür, gider.

Nehr-i Ṭaberiyye: İbn Eşîr kavlince bir nehr-i 'azîmdür ki suyu cereyân ider. Nısfı hâr ve nısfı bârid [57a E] ikeñ birbirine qarışmaz. Bir kâse ile alınduğda ikisi de şovuk olur. Ğalibâ Buḥayre-i Ṭaberiyye'yi nehr ile ta'bîr itmüşdür. Andan mâ'adâ başka bir Nehr-i Ṭaberiyye var idüğü ma'lûm degüldür.

Nehr-i Ḥamât: Bir adı Nehr-i Arnaṭ⁴ ve biri Nehr-i 'Âşî'dür ki nehr-i maḳlûb ma'nâsınadır.⁵ «وهو نهر مقلوب لجرانته من الشمال الى الجنوب» Ve şiddet-i cereyânında 'işyân⁶ ile ma'yûbdur. Sâ'ir enhâr eṭrâfındaki arâzi-i ma'mûreyi tolaşur, şuvurur. Ammâ Nehr-i 'Âşî elbette tedârük-i devâle muḥtâc olur. Ve bu nehrde bir dolâb vardır ki ismine Dolâb-ı Muḥammedî dinilir. Ğâyetde büyükdür. Güyâ ki ol nehr-i siyâhla çarḥ-ı berîn gibi yürür,

1 Ğavriyye'den: 'Arabe'den E

2 Şerî'at: Şüreşat E

3 Selciyye'de: Selce'den E

4 Arnaṭ: Azbaṭ MV

5 "O nehir, akışı kuzeyden güneye dönük bir nehirdir."

6 cereyânında 'işyân: cereyân E

gider. Ba'de't-ta'mir üstâdî sa'y-i keşir itdükde kıabil-i tedvîr¹ olmayıcağ hulus-ı niyyet ile eline bir keser alır. "Muhammed'i severseñ dön." diyü ol dolâba bir kerre urur. Bilâ-te'hîr dolâb dönmege başlar. Aña binâ'en nâmı Dolâb-ı Muhammedî'dür.

Ve bu nehrün evveli Ba'albek'e karîb Re's² nâm kıarye kıurbındadır. Kıaçan ki Re's³ ile Cüsiyye mâ-beyninden geçüp Bervâhren'e,⁴ (?) andan Kıâ'imü'l-hermel nâm maħalle varur. Ba'de-mâ nehrün şuyı şiddet ile cüş u hurüş kıılır. Girdükçe çoğalır. Andan şoñra Mağâretü'r-râhib nâm ğârdan bir şu daħı kııkar. Aña kıarışup şimâlen aķup Cüsiyye'yi geçer. 'Arec-i⁵ Hîms'de vâķi' Buħayre-i Kıuds'e dökilür. Ve yine andan kııķup Hîms'i geçüp Rüseys'e,⁶ andan Hâmâ'ya, andan Şeyzer'e,⁷ ba'dehu Buħayre-i Efâmiyye'ye varur. Kezâlık Efâmiyye'den daħı kııķup Dergüş üzerinden Cîsr-i Hâdîd'e muttaşıl olur ki bu cümle Cebel-i Ukâm'ın şarkîsinden cereyân kıılır. Ammâ Cîsr-i Hâdîd'e vardukda Cebel-i Ukâm'ı kesüp tolaşdukdan şoñra döner. [51b N1] Cenûben ve mağriben sūr-i Anṭakiyye üstine aķar. Ba'dehu mağriben cereyânla Süveydiyye nâm mevzi'de Baħr-i Rûm'a dökilür. Ve bu nehr niçe enhâra kıarışup biri Efâmiyye altından kııķup mağriben aķup yine Buħayre-i Efâmiyye'ye duħûl kıılır. Ve Nehr-i Hâmâ ile muħteliķ olur.

Ve ammâ Efâmiyye şimâlisinden Nehr-i Kebîr diyü meşhûr bir şu daħı aķar. Vâfir seyr ü cereyândan şoñra yine Efâmiyye'ye gelür. Ba'dehu Nehr-i Arnaṭ'la ma'an kııkar, cereyân ider. Kezâlık Buħayre-i Efâmiyye'de üç nehr daħı kııķup şimâlen meyl ile aķup⁸ Cîsr-i Hâdîd altında yine Nehr-i Hâmâ'ya dökilür ki ol üç nehrün birine **Nehr-i Esved** dirler. İkinci şimâli cereyânla Derbesiye nâm kıaryenün altından⁹ Buħayre-i Anṭakiyye'ye dökilür. İkincisine **Nehr-i Bağrâ**¹⁰ ıtlâķ iderler ki tolaşup Nehr-i Esved'e dökilür. Andan ikisi bile Buħayre-i [44a MV] Anṭakiyye'ye girür. Üçüncisine **Nehr-i 'Afrîn** dirler ki bilâd-ı Rûm'dan gelüp Râvendân

1 tedvîr: tezvîr MV

2 Re's: Râş E, N1

3 Re's: Râş E

4 Bervâhren'e: Servâhzen'e | Bervâye'ye N1

5 'Arec-i: 'Arah-ı E

6 Resis'e: Resy'e MV | Ressin'e N1

7 Şeyzer'e: Şizâr'a MV | Seyzer'e E

8 cereyân//aķup: - N1

9 yine Nehr-i//altından: - E

10 Bağrâ: Lağrâ E, MV

üzerinden Cüme'yi tolaşup andan 'Amîk'a varup ve Bağrâ'yı tolaşur. Nehr-i Esved'e [57b E] karşıur.¹ Tâ ki üç nehr bir olup Buhayre-i Anţâkiyye'ye girürler. Yine andan çıkup Nehr-i 'Âşî ile Anţâkiyye kırbında muhteliş olurlar.

Nehr-i Ceyhân: Furât'a mu'âdil bir büyük şudur ki sereyân u cereyân ile Sîs'e uğrar. Ve ekşer halk aña ğalaş idüp Cihân Şuyı ıtlâk iderler. Hudûd-ı Rûm'da ba'zı tağlar mâ-beyninden akip Meşîşa'ya uğrar. Mağriben tecâvüz idüp aña karib yirde Baħr-i Rûm'a dökilür.

li-Mü'ellifihî

Hakîkatde her şü cihân şuydur
Anuñ ğayrı şanmân yabân şuydur²

Ġalaşdur velî niyyeti vâşifuñ
O vâfir şü güyâ Cihân Şuydur

Nehr-i Seyhân: Ceyhân'ın ğarbisinde cereyân idüp ba'zı bilâd-ı Rûm'a uğrar. Andan bilâd-ı³ Ermen'e, ya'nî Sîs'e ve ba'zı yirlere, andan Adana'ya varur. Miğdârda Ceyhân şuyından ziyâdedür. Ba'dehu Adana'dan öte Ceyhân'a karşıup ikisi bir nehr olur. 'Âkıbet Ayâs ve Tarsûs miyânından Baħr-i Rûm'a dökilür.

Nehr-i Herakle: Sinob semtindeki yüce tağlardan iner. Herakle şehri ki âhîr-i bilâd-ı Rûm'dur, Hârûnu'r-reşid anı ħarâb itmîşdür. Anuñ şarkîsinden akar, geçer.

Nehr-i Anķara: Nehr-i mezbûr civârında akip bağ u bostânların sulandurur.⁴ Ba'dehu cereyânla Baħr-i Kırım'a karşıur.

Nehrü'l-Furât ve Levâhîkîhâ: Erzenü'r-Rûm'ın şimalisinden çıkar. Cereyânla evvelâ Malâtiyye, şâniyen Şümeysâ'a,⁵ ba'dehu maşrıkan seyr ile Ķal'atü'r-Rûm'ı geçüp Birecik'e varur ki Haleb'den Ruhâ'ya giden yol ortasındadır. Elbette geçilmesi lâzım ma'berdür. Gemilerle güzer kılinması muķarrerdür. Ba'de-mâ şarkan Bire'den tecâvüz idüp Ķal'a-i Ca'ber'den

1 karşıur: dökilür E

2 Bu beyit E ve MV nüshalarında bulunmamaktadır.

3 Andan bilâd-ı: - E

4 sulandurur: şâd-âb ider N1

5 Şümeysâ'a: Şemîsa'ya E

güzerle Rakka'ya varur. Andan Raḥbe'yi geçüp 'Āne'ye uğrar. Bu tarîk ile akarak varur, Kûfe'ye çıkar. Ammâ Süleymân bin Behsâ ¹ kavlince Kâ'im'ankā'ya ve andan öte bir vâdiye uğrayup 'Āne'ye, andan Ḥadişe'ye ve Hît'e ve Enbâr'a varur. Ba'dehu 'Irâk'ın fezâ ve sühûlinden Furât'a dökülür. Andan sonra Furât'dan [52a N1] niçe niçe nehrler peydâ olur.²

Biri **Nehr-i Şümeysât**: İbn Eşîr kavlince ba'zısı Dicle'ye ve ba'zısı Nehr-i Fârs'a dökülür. Dir ki Şümeysât kırbında akup hısn-ı ḥaşîn-i Ziyâd'e varur. Ya'nî Ḥartumart kaşabasına uğrar. Ba'dehu Malâtiyye üzerinde Nehr-i Furât'a karışur.

İkinci Nehr-i Belîḥ'dür ki arz-ı Ḥarrân'da Ruhbâniyye nâm buñardan çıkar. Maşrıkan cereyânla Rakka şehrinüñ şimalisinden geçüp altında yine Nehr-i Furât'a akar.

Bir dahı Nehr-i Ḥâbûr'dur ki 'Aynzâhiriyye nâm buñardan çıkup şehir-i Ḥâbûr'a gâyetle karîb akup ol havâlîde Furât'a karışur.

Bir dahı Nehr-i Hermâs'dur ki arz-ı Nuşaybîn'de zâhir olur. Ba'dehu andan **Nehr-i Şerşâr** ayrılıp [58a E] istiklâl bulur. Tâ ki hısn-ı ḥaşîn-i Şerşâr'dan geçüp Sincâr beriyyesine iner. Ba'dehu Tiktîr kırbında Dicle ile ihtilâṭ eyler. Ammâ Nehr-i Şerşâs Şerşâr'dan hürûc itdükden sonra cereyân idüp Karķîsâ'ya varmazdan evvelce Nehr-i Ḥâbûr'a dökülür. Pes ikisi bir olup Karķîsâ kırbına varup Furât'a karışur.

Bir dahı Nehr-i 'İsâ'dur ki Kûfe muḳâbilinde ve Dehmâ ³ nâm maḥalden çıkar. Ammâ 'inde'l-ba'z Enbâr şehri kırbında Fellûce nâm kıryeden zühûr idüp akar. Ḥattâ Furât eksildüğü zamânda Nehr-i 'İsâ münḳaṭı' olur. Havâlisindeki bostânlar niçe günler dolâblar ile şuarılır.

li-Mü'ellifihi

Nehr-i 'İsâ mişâl-i âb-ı ḥayât
Tâzeler ol yirüñ nebâtâtın

Zulmet içinde akmaz ammâ kim [44b MV]
Eyler âb-ı ḥayâtın işbâtın

1 Behsâ: Nehbâ N1

2 Bu cümle N1 nüshasında sonraki cümleyle yer değiştirmiştir.

3 Dehmâ: Hüma E

Mâ-ḥaṣal Bağdād'a toğru aḳar. Mecül¹ nām maḥalle varduḳda kendüden niçe nehrler çıkar. Cümlesi Bağdād'ın ğarbisinde Dicle'ye dökilür. Nisbeti 'amm-ı Manşür olan 'İsā bin 'Alī bin 'Abdu'llāh İbn 'Abbās'adur. *Radīya'llāhu 'anhum ecma'in.*

Ammā Nehr-i Dicle ve Mā-yuṣību İleyhā: Maḥreci bilād-ı Rūm'dadur. Āmid ve Hısnkeyfā'dan çıkup Cezīre-i İbn 'Ömer'e, andan Mevşil ve Tikrīt'e varur. Ba'dehu Bağdād ve Vāsīt ve Başra'ya iner. Bu zıkr olınan memālik ü medā'inün bağ u rāğ u bostānlarını füyūzāt-ı bī-ḥisāb ile reyyān² u şādān itdükden şofra Fārs Deñizi'ne dökilür.

Ammā 'Azizī ḳavlince Dicle'nün maḥreci Meyyāfāriḳin şimālisinde bir ḳal'anuñ altındadur ki aña Hısn-ı Zū'l-ḳarneyn dinilür. Ve yine Nehr-i Dicle'ye niçe nehrler ḳarışur ki ol cümleden biri **Nehr-i Erzen**, biri daḫı Nehr-i Şerşār'dur ki Hermās'dan ayrılup Murār'a dökilür.³

İbn 'Abbās *radīya'llāhu 'anh* ḥāzretlerinden⁴ mervidür ki Hāḳ *celle ve 'alā* Dānyāl *'aleyhi's-selāma* vahy eyledi ki meşāliḥ-i 'ibād için bir nehr icrā eyle. Bu bābda vech-i arzı kendüye musaḥḥar eyledi. Pes Dānyāl Nebī eline bir degnek aldı. Yiryüzine süriyüp gezdükçe ol şu yanınca bile gezdi. Ekşeriyyā uğraduğı yirler pīrlar ve yetimlar ve ṭul 'avretler⁵ mülkine müntehi olmağla berekāt-ı mütenevvi'ası zuhūra geldi ki ol nehr⁶ Nehr-i Dicle'dür, diyü buyurdi. Teberrük ü teyemmünine binā'en degmede ğarīk, fevt olmaduğın bildürdi. Hattā bir kerre baḳiyye-i ramaḳla bir ğarīḳı çıkarmışlar. Nereden düşdüğü şorulduḳda beş günlük yol ğaltān olup yine ölmedüğine ta'accüb ḳılmışlar.

Ve yine Nehr-i Dicle'ye niçe nehrler ḳarışur.⁷ Ki [52b N1] ol cümleden biri Nehr-i Erzen, biri daḫı Nehr-i Şerşār'dur, ki Hermās'dan ayrılup Furār'a dökilür.⁸ **Biri daḫı Nehr-i Māsānḳā'dur**⁹ ki arz-ı Meyyāfāriḳin'den çıkar. Cezīre-i İbn 'Ömer ḳurbında Dicle'ye vuşul bulur.¹⁰

1 Mecül: Meclül E

2 reyyān: rehşān MV | reşān E

3 Ve yine//dökilür: - N1

4 ḥāzretlerinden: - MV, N1

5 'avretler: 'ürlar E

6 ol nehr: adı E, MV

7 Ve yine//ḳarışur: - E, MV

8 ol cümleden//dökilür: - E, MV

9 Māsānḳā'dur: Bāsānḳā'dur N1

10 vuşul bulur: aḳar E, N1

Ve biri Zâb-ı A'lâ'dur ki Mevşil ve Erbil mâ-beyninde peydâ olur. Cereyân ile Esede¹ kırbında Dicle'ye vuşul bulur. Buña Nehr-i Mecnûn dağı dinilür ki tuğyânı [58b E] hâlindeki teselsül ü deverânı zencîr-i mecânine teşbîh bulınur. Ve Yevmü'z-Zâb 'Ubeydu'llâh bin Ziyâd kıtlı olunduğı cihâd-ı bâ-şavâb idüğü ba'zı tevârihde meşûr görinür.

Ve biri Zâb-ı Aşğar'dur ki Şehrizûr tağlarından çıkar. Erbil'le Doğu kıyânından Dicle'ye kırişınca ağıar.

Biri dağı Nehr-i Şarşar'dur ki mağreci Furât'dur. Bâ-huşuş Nehr-i 'Îsâ'nun altında arâzi-i Bânergân'dur.² Bağdâd ve Kûfe mâ-beynindeki Sevâd-ı 'Irâkı' kılaşup Şarşar'a varur. Bağ u bostânını şıvarup Bağdâd ile Medâ'in arasında Dicle'ye dökilür.

Biri dağı Nehrü'l-melik'dür ki Şarşar'ın altından çıkar. Sevâd-ı 'Irâkı'daki besâtini şâd-âb idüp Medâ'in altında Dicle'ye ihtilât ider. *Tuhfetü'l-'acâ'ib* de meşûrdur ki bu nehri evvelâ Süleymân Peyğâmbir '*aleyhi's-selâm* hafr itdürmişdür. Ba'zılar kıavlince İskender-i Zü'l-karneyn ve niçeler zu'mınca âhir-i mülük-i Kıbtı olan Uluder³ Şâh icrâ itmişdür.⁴ Nehr-i Nîl'e bi-vechin-mâ müşâbihdür. Timsâhı dağı bulunduğı ol kıtâbda vâzihdür.⁵

Ve biri Nehrü'l-Küşâ'dür ki Nehrü'l-melik altından zâhir olur. Yine Nehrü'l-melik'ün maşabbı tahtında Dicle'ye ağıar. Kıaçan ki Furât, Nehr-i Küşâ'dan altı fersah öte giçse iki bölünür. Birisi cenûben seyr ile Kûfe'ye inüp gezer. Bağı'ıha dökilür. İkincisi ki evvele nisbet büyükdür. Ve ismi Nehr-i Sûr'dur. Kıaşru İbn Hübeyre⁶ kıarşısından ağıup cereyânla Kıaşr'ı geçüp cenûben medîne-i [45a MV] Bâbil-i Kıadîm'e varur.

Ol mağalde yine Nehr-i Sûr ayrılıp birkaç nehr olup kıolanur ki **birisi Nehr-i 'Amûdi'dür** ki cereyân ile kıaşaba-i Nîl'e duğıl kıılır. Ba'de-mâ aña Nehr-i Nîl ıtlâkı olınur.

Biri dağı Nehr-i Nâţül-i A'lâ'dur ki Ca'feri⁷ dimekle ma'rûfe Kıaşr-ı Mûtevekkil öninden peydâ olur. Dicle'den ayrılıp cereyân ve kıayy-ı mekân

1 Esede: Esin N1

2 Bânergân'dur: Bârgân'dur E | Bâberkât'dur N1

3 Uluder: Unuder N1

4 itmişdür: itmişdür. Bu nehrün MV

5 vâzihdür: meşûrdur E

6 Hübeyre: Heser MV | Her E

7 Ca'feri: Caşğari E

ile Şulı nām kıaryeye varur. Ol maħalli geçdükden şöıra Nehr-i Nātül dinilmeyüp Nehr-i Vān ıtlāk olunur ki Nehr-i Revān'dan¹ 'alemiyyetle terħim olınmışdır. Bu tārıkla niçe sevāda feyezān ve besātin-i bilāda cereyān itdükden şöıra yine Cercerā² altında Dicle'ye kıarışur. Bundan ğayrı üç Nehr-i Nātül daħı ayrılır ki cümlesinün maħreci Sürremenrāy kıaşabası kıurbında bir yirdür.

Bunlardan mā'adā **Nehr-i Düceyl** vardur ki maħreci Sürremenrāy altında, sereyān u cereyānı Bağdād'ın üstindedür. Niçe kıurā ve kıařabātu müştemil bir küre-i kebire-i ma'müre ve ĥadā'ık u riyāz-ı mütenevvi'ası mevfüredür. Ve yine Dicle'den ayrılır. [53a N1] Ve bařā'ih altında münfaşıl olur.

Niçe enhār vardur ki cevānib-i řarķiyye vü ğarbiyyede cārilerdür. Ammā cevānib-i řarķide olanların şöhretleri yökđür. Ancak **Nehr-i Ahvāz** ve ba'zı enhār [59a E] mümtāzānlardandır. Lākin cevānib-i ğarbideki enhār-ı meşhüreye nihāyet yökđür. Ba'zılar kıavlince biñ yüz nehrden artuğdır.

li-Mü'ellifhi

Zemīn ki 'aşıkıdır āfitāb-ı gerdünüñ
Benüm taşavvurum oldur o yir anuñ gözidür

Dem-ā-dem āğlaması fūrķat āteřindendür
Biñ olmasına sebeb anda ğiryeler yüzidür

Pes imdi bundan şöıra tafşıl eyleyelüm.³ Ammā bu nehrlerin uşılı toķuz nehrdür ki **evveli Nehrü'l-mer"dür**⁴ ki Dicle'den kıķup ğarba toğru akar. Başra'nuñ řimālisini tolaşup fā'izi⁵ **nehr-i řāniye** kıķar ki aña **Nehr-i Deyr** dinilür. Meřhed-i Muħammed Ĥanefiyye anuñ fevcisi yanında ĥaber virilür. Ve ol diyāruñ sükkānı ekřeriyyā revāfizdür. İçlerinden biri öldükde mālını ol meşhede vaşıyyet ider. Vāriřlerini elbette bī-behre kıoyup gider. İlä yevminā hāzā ol meşheddeki emvālün ĥadd u ĥařrı yökđür, dirler. Ĥattā

1 Revān'dam: Vān'dan E, MV

2 Nüşhalarda "Cercerāyā" şeklinde yazılan bu kelime "Cercerā" şeklinde tashih edildi (bk. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 152).

3 Pes//eyleyelüm: - N1

4 Mer"dür: Merre'dür E, MV

5 fā'izi: - E

rivâyât-ı müte'addide ile haber virürler. Ve bu iki nehrün mâ-beyni üç fersahdur.

Üçüncü Nehr-i Şikşîrîn'dür¹ ki Nehr-i Deyr altındadır. Ba'zılar kavlince el-ân o nehr harâb u batıldır. **Dördüncü Nehr-i Ma'kıl'dur** ki² Başra şularının a'zamıdır. Ma'kıl bin Yesâr, Hâzret-i 'Ömer *radıyallâhu 'anhu* zamânında hafır itmegin Nehr-i Ma'kıl dinilmişdür. Menba'ı Şikşîrîn³ tahtındadır. Mağriben akar, cenûben girüsine döner. Yay şekline girüp atılmış ok gibi cereyân ile Başra'ya ittişâl ider. Ve Mîrâ nâm mahalde Nehrü'l-Ubulle'ye ihtilâf eyler. **Beşinci Nehrü'l-Ubulle'dür** ki Nehr-i Ma'kıl altındadır. Ubulle bir kaçabanun ismidür ki her cânibindeki riyâz u besâtin dünyâ nüzhetgâhlarının bir memdûhıdır. Ve bi'l-cümle mağriben akar, şimâlen tolanur, Başra kırbında Nehr-i Ma'kıl'a kavuşur. Kaçan ki bahrün meddi olur, Nehr-i Ubulle, Nehr-i Ma'kıl'a karışur. Ve ol şu rücû idüp yine medd-ile bahre varup nihâyet bulur. Ve Baħr-i Hind'den gemiler gelüp 'Abâdân'dan şu'ud idüp Dicle'den Ubulle'ye ve Nehr-i Ubulle'den Başra'ya vâsıl olur. Ba'dehu Nehr-i Ma'kıl'dan Dicle'ye duhûl iderler.

Altıncı Nehr-i Yehûdî'dür ki dört fersah Nehr-i Ubulle'den aşağı çıkar. Ba'zısı 'âmir ve ba'zı⁴ [45b MV] yirleri harâb 'âmir idüğünü müverrihîn nakl iderler.

Yedinci Nehr-i Ebü'l-Haṭîb'dür ki bir fersah Nehr-i Yehûdî'nün altından ayrılır. Bunun daħı mecrâsı gâh cây-ı qarâr ve gâhî 'imâret-i huld-intisâb idüğü haber virilür.

Sekizinci Nehrü'l-Emîr'dür ki bir fersah nehr-i sâbıkdan aşağı akar. 'Alâ mâ-ceret bihi'l-'âde tolaşurak âbâdân u harâbândan varup Dicle'ye çıkar.

Tokuzuncu Nehr-i Kandil'dür ki Başra ibtidâ'en 'imâret olındukda ma'mûre idi. Hâlâ harâbedür. Ba'zı müdevver yirleri vardur ki güyâ zülâlle tolmış âfitâbedür. Pes zikr olınan tokuz nehr cemî'an Dicle'den çıkar. [59b E] Bunlardan mâ'adâ biñ nehrden ziyâde [53b N1] enhâr ayrılıp akar.

1 Şikşîrîn: Şebüşîrîn E

2 ki: dinilmişdür E

3 Bu kelime MV nüshasında "Şiküşîrîn", E nüshasında "Tiküşîrîn" şeklinde yazılmıştır. Aynı kelime yukarıda "Şikşîrîn" şeklinde yazıldığı için burada da aynı şekilde alındı.

4 ba'zı: ba'zısı MV

Menķıldür ki muķaddemā bu şularuñ ifāzası ile ma‘mūr olan Başra ki hālā evvele nisbet¹ harāb olmuşdur. *Ba‘de harābi’l-Başra*² mevcūd olan şehri ma‘müre-i sâbıkaya göre yigirmi dört kīrāṭdan bir kīrāt bulunmuşdur, dirler.

Ammā Dicletü’l-Ahvāz: Şehr-i Ahvāz’dan çıkup ğarb tarafına toĝrı ‘Askerimūkerrem’e aķup³ eṭrāfında vāfir bāĝlar ve bostānlar ve ķaşab-ı sūkker mezra‘aları şād-āb olmuşdur. Bu nehr büyüklükde ve cereyānda ba‘zılar Dicle miķdārı bulmuşdur.

Nehr-i Şīrīn: Bāzrenc⁴ nāhiyesinde Cebel-i Dīnār’dan çıkar. Bilād-ı Fārs’ı yararak Cināne ķurbında bahre aķar.

li-Mü’ellifihi

Şanki Ferhāduñ ol gözi yaşıdur
Bāĝ-ı Hüsrevde ya buñarbaşıdur

Egerçi ki Nehr-i Ahvāz şahīfe-i ūlāda mücmelen taķrīr olınandur. Ammā Nehr-i Şīrīn, Nehr-i Şīķşīrīn’uñ ĝayırdur.

Nehr-i Moķān:⁵ Hūzistān vilāyetinde bir büyük şudur ki nāhiye-i Nester’dan⁶ cereyān ider. ‘Askerimūkerrem şehrine toĝru iner, gider. Hattā ol maħalde yigirmi kıṭ’a sefīne üstine baĝlanmış bir cīs-i kebīr muķarrerdür. İfāzasından neşv ü nemā bulan ekşeriyyā naķīl ve zürü’-ı ķaşab-ı sūkkerdür.

Nehr-i Tūster: ‘Askerimūkerrem ardından çıkar. Ahvāz’a varınca aķar. Andan soñra Nehr-i Sidre ile Hışn-ı Mehdī’ye varup ol maħalde Baħr-i Fārs’a dökilür.

Nehr-i Tāb:⁷ Maħreci cibāl-i İşfahān ķurbındaki Meraħ’dur. Ammā ĝarbda nūzhetĝāhdur. Hattā ⁸«الذی خطّ عیش الاعلیٰ نھر طاب» ol vilāyetde ķarb-ı meşel olmuşdur.

1 hālā evvele nisbet: evvelā E | hālā evvelā MV

2 “Basra harap olduktan sonra...”

3 aķup: Li’llāh aķup ve E

4 Bāzrenc: Bāzarşenc MV | Yādrenc E

5 Moķān: Mevķūfān MV | Nevķān E

6 Nester: Bester E, MV

7 Tāb: Tālib N1

8 “Tāb Nehri daha yüksek bir yaşam çizdi.”

Li-Mü'ellifihi

نهر طاب جرى الزلال لديه طاب عيش المجاورين عليه¹

Ammā buña Nehr-i Mis nām bir şu daḥı munzam olur. Ba'de-mā cereyān ile Bāb-ı Errecān'a varup vuşul bulur.

Nehr-i Sekān: Rustāk-ı Ruveyhān'dan çıkup Sāz² nām kıryeye varur. Kūre-i Fārs'dan niçe yirler şuvarur. Ba'de-mā baḥre dökilür. Bilād-ı Fārs'da bunuñ gibi eṭrāfı ma'mūr, feyzi mevfūr şu yokdur, diyü haber virilür.

Nehr-i Zayenderūd:³ Bir büyük nehrdür ki İsfahān'ın kıpusından aķar. Cereyān iderek varur baḥre kıķar.

Nehr-i Hindsind: Sincistān'ın a'zam enhārıdur. Ğūr'ın⁴ zāhrından kıķar. Ĥudūd-ı Raḥc'a toĝru aķar. Andan Büst'e uğrar. Ba'dehu Sicistān'a ĝüzer idüp sābıķan zıķr olınan Buḥayre-i Zerre'ye dökilür. Ammā⁵ Sicistān'a bir merḥale miķdārı yir⁶ kılduķda andan niçe enhār ayrılır.

Ĥattā⁷ *Tuḥfetü'l-'acā'ib* de meşūrdur ki Nehr-i Hindsind'e biñ nehr [60a E] dökilür. Ĥālā ki ne izdiyād bulur, ne taĝyir-i ḥālī müşāhede kıılınur. Nehr-i Tu'ām ve Nehr-i Siyārüz anlardandur. Lākin Siyārüz, Sincistān'ın kışabalarından Ranc'a⁸ uğrar. Ve üstinde ol diyāruñ ĝemileri yürür. İzdiyād-ı miyāḥ evķātında ekşeri Sind ve Sincistān'a varur. Ve ol diyāruñ şuları [54a N1] ekşeriyyā Siyārüz Nehri'nden ayrılır.

Nehrü'r-Res: Bunuñ maḥreci Kālīķalā taĝlarıdur, diyü haber virilür. Andan aķup Debil'e, ba'dehu Verşān'a irüp Kurr Şuyı'na kıarışur. İkişi bir nehr olup [46a MV] baḥre dökilür. Menķüldür ki Nehr-i Res'ün māverāsında üç yüz altmış pāre medā'in-i ḥarābe vardur. *ķur'ān-ı*

1 “[Bu nehir o kadar ĝüzel ki] suların berrak akışı onu beĝenir. Onun kınında olanlar ĝüzel bir şekilde yaşıar.”

2 Sāz: Sār MV

3 Nüşhalarda “Zenrūd” şeklinde yazılan bu kelime “Zayenderūd” olarak tashih edildi.

4 Ğūr'ın: 'Avr'ın E

5 Sicistān'a//ammā: - E, MV

6 yir: kıarib MV, N1

7 Ĥattā: Ĥattā eşer-i ta'ām ve Nehr-i Siyārüz E, MV

8 Ranc'a: Zürayḥ'a MV

'Azîm'deki ¹ ﴿وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا﴾ fehvâ-yı garrâsı anlara delâlet kıılır.

li-Mü'ellifihî

Qurida yaşda neler gördi cihân
Kimi ma'mûre kimi âbâdân

Bunı fikr eyleyen aşhâb-ı 'uķûl
Mâverâsında kıalır ser-gerdân

El-kışsa Nehr-i Res Ermeniyye'den çıkar. Cereyânla Versân'a toğrı akar. Moķân'ın öñinden Nehr-i Kurr'ın ardından tolaşup Bağr-i Taberistân'a dökilür.

Nehrü'l-Kurr: İki yirdedür. İksininün dağı ismi Kurr'dür. Nihâyet biri meşhûr ve ol biri ğayr-ı mezkûrdur. Pes eşher-i a'zamı Âzerbaycân'la Errân mâ-beyninde sınır gibi fâsıla düşen nehrdür ki maħreci Demürķapu ķurbında bir tağdur ki andan çıkar, bilâd-ı Errân'ı yararak akar. Varup Bağr-i Hazar'a dökilür. Ve bi'l-cümle Berde'a'dan üç fersağ miķdârı cereyân idüp Râzıķu'l-mufađđal nâm bir balıķ anda avlanır. Şuyı ol nehrün ğâyetle tolu ve² tatludur. Tiflis ķurbında ĥudûd-i³ Şemķûr'deki Cebel nâhiyesinde peydâ olur.

Ve bir Nehr-i Kurr dağı Fârs ve bilâd-ı Şîrâz miyânında cereyân kıılır. Tâ Kâm-ı Fîrüz rustâķını şıvarup Bağr-i Cekkân'a dökilür.

Nehr-i Cürcân: Cebel-i Cürcân'dan çıkup mağriben ve cenûben Askûn'a varur. Andan ayrılıp iki nehr olup Bağr-i Deylem'e dökilür.

Nehr-i Ceyĥûn: Bir ismi Nehr-i Belĥ'dür. İbn Ĥavķal kıavlince bunun 'amûdı Bedaĥşân ĥudûdından çıkar. Ve enhâr-ı keşîre ile bir yire gelüp mağriben ve şimâlen ĥudûd-ı Belĥ'e toğru akar. Ba'dehu Tirmid'e⁴ uğrar. Dağı soñra Zemm nevâĥîsine, ba'dehu mağriben ve şimâlen Emelü'ş-şat,⁵ ğıbbu zâlık Ĥ'ârezm'e, andan soñra mâ-verâsına iner. Ve ba'zılar naķlince

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Furkân Sûresi, 25/38, "Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de [helâk ettik]."

2 tolu ve: - N1

3 ĥudûd-i: ĥadd u ĥar MV

4 Tirmid'e: Merķad'e E, MV

5 Emelü'ş-şat: Ehlü'ş-şat E

Ceyhün'dan nehr çıkup Hucend'e revân olur. Ba'dehu andan tecävüz ile Baħr-i Aħďar'a dökilür.

Şaharî¹ kavlince nehr-i mezbûr H'ârezm buhayresine dökilür ki H'ârezm ile mâ-beyni on² altı günlük yoldur. Ve ğâyet ile derîñ ve 'amîķ şudur. İçine düşen degmede kırtulmaz. Ve eyyâm-i şitâda toñar, basît-ı arza döner. Tâ ki çapalar ile keserler. Yir yir kıuyular [60b E] peydâ idüp şulanurlar. İki ay bu hâl üzere kıalur. Şiddet-i sermâ ber-ťaraf olduķdan sonra evvelki hâline 'avdet kıılır.

Nehr-i Seyhûn: Bir ismi dahı Nehr-i Şaş'dur. İbn Havķal kavlince Ceyhûn'ın şülüşânı deñlûdür. Hudûd-ı bilâd-ı Türk'den aķup Aħsikeş'e³ uğrar. Ba'dehu maġriben cereyânla Hucend'e varur. Şoñra Fârâ'ya, andan Yengikent'e⁴ vuşûl bulur. Anı geçdükdən sonra Baħr-i H'ârezm'e dökilür. [54b N1]

Nehr-i Mekrân: Bir nehr-i 'azîmdür ki üstinde yek-pâre hâcerden bir kemer köpri yapılmışdır. Her kim ki andan gečer, kıarnında bir mîķďâr ğıdâ fażalâtı var ise ğaşeyân u kıay' ile iħrâc eyler. Tâ ki cevfinden cüz'i ve küllî nesne kıalmaz. Farażâ ki bir zamân ol kıanťaranuñ üstinde ťuran kıuşa kıuşa helâk olur, şaĝ kıurtulmaz.

Nehr-i Mîhrân:⁵ Sind vilâyetindedür. Multân nâhiyesinde cenûben ve ğarben cereyânla Manşüre'ye uğrar. Ba'dehu Debîl'ün şarkîsinde baħre dökilür. Ammâ ğâyet ile büyük şudur. Ve lezzeti sâ'ir enhâra göre mânend-i âb-rûdur. Min vechin Nîl-i Mışr'a şebîh ve timsâhlarla kıa'rı memlûdur. Ğâh olur ki izdiyâd ile mürtefi' olup bilâdı başar. Ba'dehu⁶ tenezzül idüp aşķâb-ı zirâ'tat furşat ile ekinlerin eker. Evveli ťülen yüz yigirmi altı mîl ve 'arzen otuz altı mildür ki maġriben ve cenûben nihâyetsiz seyr ile iki bölünür. Birisi Baħr-i Hind'e ve ol birin cereyânla Baħr-i Mâlih-i âħara dökilür. [46b MV]

Nehr-i Geng: Hindiler buña Ğângü dirler. Şehr-i Kıanûc'ün⁷ şarkîsinde aķan nehrlerdendür, diyü ögerler. Mâ-beynleri kıırķ fersah yirdür.

1 Şaharî: Aşķarî N1

2 on: - E, MV

3 Aħsikeş: Aħsıķas'a E, N1

4 Yengikent: Tiĝiĝin'e MV, E

5 Mîhrân: Cehrân E, MV

6 ba'dehu: - MV

7 Kıanûc'ün: Şehr-i Fûcel MV

Mâ-ḥaṣal bir¹ nehr-i ‘azîmdür ki küffâr-ı Hind küllü i‘tibâr idüp ziyâretine varurlar. Ḥattâ iki cânibden teberrük қаşdına gâhî cânların fedâ ve kendülerin helâk kıılurlar.

Nehr-i Bersüg: Bu daḥı diyâr-ı Hind’dedür. *İhtîşârü’l-‘acâ’ib* nâm kitâbda yazar ki bu nehrün içinde nuḥâsden bir şecere-i mevzûn vaż’ olunmuşdur ki altında bir ‘amûd-ı ḥadîd тұrur. Ol ‘amûda Bersüg ıtlâk olunur. Ḥattâ nehrün nisbeti anuñla edâ olunur. Pes ol ‘amûd on zîrâ² miḳdârı şudan yuḳaru çıkmışdur. Ucında üç ḳaluñ budakları vardur ki âteş-i fîrûzân gibi şu’le virmekdedür. Ke-enne anuñ nûrî gibi görünmekdedür. Ve altında bir kimesne oturmuşdur. Tұrmaz, kitâb oḳur. Ol nehre bir vechle ḥiṭâb kıılır ki *يا عظيم البركة وسبيل الجنة أنت النهر الذي خرجت من الجنة المأوى ودلت الناس عليها فطوبى لمن صعد هذه الشجرة والقي نفسه على هذا العمود مرة»*²

Ve bi’l-cümle niçeler [61a E] bu terḡib ile ol şecere eṭrâfında cem‘iyyet iderler. Bî-iḥtiyâr ol nuḥâsden olan dıraḡta çıkarlar. Kendülerin ‘amûd-ı ḥadîdüñ üstine bıraḡurlar. Pâre pâre olur, nehr şuyına dökilürler. Sâ’irler “Dâḥil-i cennet oldu.” diyü aña du‘â iderler. Ve niçesi daḥı terḡib kıılurlar.³ Zihî ḥamâḳat, zihî ḡabâvet, zihî cehâlet, zihî ḥasâret. Ammâ İbn Eşîr bunuñ ismi Nehrü’l-‘Amûd’dur, diyü taḥrîr kılmışdur.

Nehrü’l-Elvâḥ: Bu daḥı diyâr-ı Hind’dedür. Ortasında ba‘zı elvâḥ-ı ‘izâm vardur ki tılısm idüḡi şöḥre-i enâm u ‘avâmdur. Cehele-i Hind zu‘mında bu şu daḥı cennetden çıkmışdur. Ol elvâḥ üzerine göz göre cân atup vücûdını [55a N1] fedâ iden gûyâ ki mevlâsına taḳarrüb itmişdür. Pes yalın yaraḳlarla dâ’imâ ol nehri beklerler. Bu i‘tiḳâd ile taḳarrüb қаşd idenleri pâre pâre kıılurlar. Ya’nî ki böyle niyyet iden kimesne nehr⁴ kenârına gelüp mâcerâ-yı niyyetini ol ḳavm-i cühhâle bildürür. ‘Ale’l-fevr ḥarîfi⁵ şoyarlar. Libâsını ve yanındaḡı nuḳûd ü cevâhir ü ḥuliyy-i bî-ḳıyâsını alurlar. Emân virmeyüp elvâḥ üstine atarlar. Ve eṭrâfın alup cism-i şad-pâresini iki bölerler. Nısfını ol nehre, nısf-ı âḡarını aña ḳarîb olan Nehr-i Geng’e bıraḡurlar. Ol nâ-dânı bu iki nehrevân ṡarîḳında cennete dâḥil oldu, bilüp du‘â iderler.

1 bir: bir nehr-i Regü bildürürler E, MV

2 “Ey bereketi çok, cennete yol olan [nehir], sen ki insanların arzuladığı Cennetü’l-me’vâ’dan çıktın. Bu ağaca tırmanıp kendini bir sefer bu direğe bırakan kişiye ne mutlu!”

3 MV ve N1 nüshalarında bu kelimeden sonra “Li-mü’ellifihi” ibaresi gelmektedir.

4 nehr: - MV | kenâr-ı nehre N1

5 ḥarîfi şoyarlar: ḥarîfüñ libâsını E

li-Mü'ellifihî

Cihân içinde ne nâ-dân u bî-'akıllar var
Koyup vücûdın ide varṭa-i helâke duḡûl

Şanur ki cennete girmek anuñ elinde ola
Bula bu ḥîle ile bağ u râğ-ı ḥulde vuşûl

Nehr-i İşîl: Dicle gibi bir büyük şudur. Arz-ı Rûm ve Bulḡâr'dan bilâd-ı Ḥazar'a gelür. Hükemâ kavlince tolaşup¹ yine Baḥr-i Ḥazar'a dökilür. 'Ale'l-ḥuşuş bu nehrden yetmiş beş nehr ayrılır. Hâlâ ki ne eksilür, ne müteḡayyir olur. Hattâ baḥre qarışduḡdan soñra iki günlük mesâfeye dek besbellü aḡar. Ne levni müteḡayyir olur, ne evvelki nümâyişi mütebeddil olur. Baḥrûñ içinde 'ayn-ıla teşḥiş olunur. Ma'a hâzâ eyyâm-ı şitâda mün cemid olur. İçinde ḥayvânât-ı mâ'iyenüñ ḡarâ'ibi bulunur.

Nehr-i Âzerbaycân: Muḡammed bin Zekerıyyâ-yı Râzî kavlince ki kitâb-ı *el-Mesâlik ve'l-memâlik* şâḥibi İbn Hurdâzbih'den² naql ile beyân itmişdür: Bu nehrûñ suyu cereyânı ḥâlinde ayrılup taşra alınduḡça binâlara lâyıḡ ḡacer olduḡını bildürmişdür.

Nehr-i 'Âne: Bir şudur ki Kuḡḡu'l [47a MV] -'arûs'a qarib yirde aḡar. Ba'dehu batup mesâfe-i ba'idede taşra çıkar. Bu ḥâlde iki üç kerre ḡavş [61b E] u ḡurûcdan soñra baḥre dökilür.

Nehrü'z-zeheb: Şâm vilâyetindedür. Ehl-i Ḥaleb zu'mınca Vâdî-i Vaṭnân'dadır.³ Nehrü'z-zeheb dinilmege bâ'ış budur ki maḡşûlinüñ evveli mîzânla şatılır. Aḡiri keylle bey' kılinur. Ya'nî ki evvelâ kenârına ḡubûb ekilür. Ba'dehu eşcâr-ı müşmire dikilür. Soñra iki fersah miḡdârı gidüp baṭîḡaya dökilür. Tâ ki toñup toz olup raḡbetle şatılır. Veyâḡûd murâdları, kenârlarında altun biter, demek ola. Arzuñ maḡşûllisi ḡaḡḡındaki vaşf-ı mu'tâd ol nehrûñ ta'rîfinde vuḡû' bula.

1 Bu kelime E ve MV nüshalarında sonraki cümleinin başındadır.

2 Nüshalarda "Cihânî" şeklinde yazılan bu isim "İbn Hurdâzbih" olarak tashih edildi (bk. Sayyid Maḡbul Ahmad, "İbn Hurdâzbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 20, s. 78-79).

3 Vaṭnân: Fıṡyân N1

Nehr-i Şıklâb: Arz-ı¹ Şıklâb'da bir şudur. Heftede bir gün akar. Altı günü ne görünür, ne taşra çıkar. Dâ'imâ 'âdet-i câriyesi bu yüzden cereyân iledür.

Nehrü'l-'Avrec: Bu bir nehrdür ki Kâtûl ile Bağdâd mâ-beynindedür. Hıfırına bâ'ış bu olmuştur ki Kısra Enüşîrvân Nehr-i Kâtûl'i rüy-i zemîne revân itdükde esâfil-i arâzide ba'zı kura halkı mutazarrır oldılar. Kısra cânibine şikâyetle gelüp 'arz-ı mâcerâ kıldılar. Kendü nâhiyeleri için Kâtûl'den gayrı bir mecrâ hıfırın recâ eylediler. Tâ ki anlara ri'âyeten ve def'-i zulme 'inâyeten [55b N1] Nehr-i 'Avrec'i peydâ itdiler.

Nehrü'l-Lân: Ehl-i Bağdâd'a belâ bir âb-ı² muşaffâdur. Her yıl sedd ü ihkâmına sa'y iderler. Yine izdiyâdı hâlinde niçe zararın çekerler.

Nehrü'l-Yemen: Vilâyet-i Yemen'de bir nehrdür ki güneşün toğduğu zamândan tolanduğu zamâna dek akar. Şeb-tâ-seher ne cereyân ider, ne menba'ından çıkar. ³«قاله ابن الاثير في تحفة العجايب بالتسطير»

Nehr-i Tuna: Rûmili vilâyetindedür. Halic-i Koştantiniyye garbisindeki hudüddadır. Hadd-i zâtında Dicle ve Furât'dan büyükdür. Ammâ şiddet-i şitâda tonmağla niçe aylar sefâ'in ü merâkibe ihtiyâc kalmayıp üstinde⁴ zir-i bâr-ı girân 'arabalar yürimesi güyâ ki kendüye ağır yükdür. Koşkâ nâm cebelün şarkisinden çıkar. Cenûben Kâradeñiz'e yaklaşurak akar. 'Âkıbet İşakçı⁵ nâm kaşaba şimalisinde Kâradeñiz'e dökülür. Ve bu nehrün sevâhilinde Eflâk ve Sırf ve Macar ve Hırvât nâm eşnâf-ı keferî mütemekkinlerdür. Ve ba'zı yirlerinde gûzât-ı Rûm ve mücâhidîn-i merzbûm mütenezzihâtla sâkinlerdür. Üstinde niçe gemiler yürür. Etrâf-ı memâlike ticâret olunur.

Nehr-i Özü: Bu dağı bir büyük şudur. Şimâlden yaña Nehr-i Tuna'nuñ şarkisinden gelür. Gâh mağriben ve gâh maşrikan cereyânla Kâradeñiz'ün bir mağalline dökülür. Ve ol mevzi'a Şarukirmân ile Akkirmân mâ-beyni dinilir.

1 Arz-ı: Nehr-i E

2 âb-ı: mihrâb-ı N1

3 "Bunu İbn Esîr, *Tuhfetü'l-acâ'ib* [adlı eserde] yazarak bildirmiştir."

4 üstinde: - MV

5 Nüshalarda "Şakçı" olarak yazılan bu kelime "İşakçı" şeklinde tashih edildi (bk. Sezen, age, s. 380).

Nehr-i Tân: Özü'nün karşusunda ve Nehr-i İtil'ün ğarbisinde bir nehr-i 'azîmdür. Pâyânı Azak Defîzi'ne dökildüğüne [62a E] her kişinün teslimidür.

Nehr-i İtil: Beyne'r-Rûs ve'l-Hazar bir şehir vardır, ismi İtil'dür. Nehr-i mezbûr aña nisbet olunmuşdur. Ve ol kaşabanuñ bir nâmı dağı Nehriyye'dür. Ve ol cevânibdeki enhâr-ı 'azîmenün¹ a'zam ü ekberi ve cümleden eşheri İtil'dür. Şimâl tarafındaki arâzi-i harâbeden gelür. Balât nâm kaşabaya yakın uğrar ki ana Bulğâr dağı dirler. Ba'de-mâ Eğin² nâm kaşabadan geçüp Cemer nâm kırye kırbına varur. Andan geçüp şarkın ve ğarben cereyânla Serây nâm dâru'l-mülke duhûl kıılır. Bu dağı menkııldür ki Nehr-i İtil şehir-i Serây'ı geçdükdên şöñra Baħr-i Hazar'a kıarīb maħalde müteferriķ olur. Hattâ biñden ziyâde nehr olur. Yine Baħr-i Hazar'a dökilir. [47b MV]

li-Mü'ellifihi

Çıkar gözyaşı enhâr-ı 'uyûndan
Bi-vechin-mâ bu remzi aña ey yâr

Niçe nehr eyle icrâ fülk-i dilden
'Uyûna vâşıl olsun cümle enhâr

el-Kelâm fi'l-'Uyûni'l-müştehireti'l-menķüle mine'l-Kütübî'l-mu'tebere

Min hâ 'Ayn-ı Azerbaycân: Bu bir çeşmedür ki Azerbaycân'dan çıkar. Ammâ ki şuyı taşra çıkup hevâ kıarışduķda elbette mün'aķid olup ħacer şüretin bağlar. Hattâ ba'zı kimesneler kerpiķ gibi ķalıblara dokerler. Bir sehl müddetde incimâd ile taş olduķını görüp binâlara şarf iderler.

'Ayn-ı İskenderiyye: Bir meşhûr çeşmedür ki içinde bir güne semek ve şadef olur. Etini bişürüp yirler. Ve şuyından iķerler. Cüzâm marazından kıurtılıp 'âfiyet bulurlar. Ammâ bu zıkr olınan nef' evâ'il-i [56a N1] zuhûr-ı marazda olur. Meczûm-ı müzmine ol nef' virmez. Ba'zılar kıavlince mādām

1 bir nâmı/'azîmenün: - E

2 Eğin: İklık E

ki ol şudan içer ve ol mähînüñ lahmından tenāvül idüp¹ ol yirden âhar memlekete nakl itmeye, ol maraz-ı muvaḥḥiş ba‘de’l-‘āfiyet ‘avdet itmeye.

‘Ayn-ı Bādhāyî:² Bu şu Dāmġān müzāfātından Güher³ nām karyededür. Kaçan ki ehl-i karye yıl esdürmege muḥtāc olsalar ḥātūnlarınuñ ḥayzı birinden bir pārecik alup ‘ayn-ı mezbūra bırağurlar. Sā‘atiyle ḥübūb-i riyāḥdan şafā kesb iderler. Kaçan ki bu şudan içseler qarınları şişer. Nefḥi ġālib olur. Ve şuyı merkezinden ayrıldıġı gibi toñup ḥacer-i şulb olur.

‘Aynü’l-ḥavrâ:⁴ Mekke yolında bir şudur. İçeni elbette ishāl ider. Cimāl daḡı içdükde lîneti muḥarrer olur.

‘Ayn-ı Bāmyān: Bu bir ‘ayndur⁵ ki eşvât-ı ġarîbe ile şuyı çıkar. Herkes andan kibrit rā‘iḥasın istiṣmām ider. Her kim andan ġusl eylese cerebi⁶ zâ’il olur, gider.

‘Ayn-ı Ḥâc: Bir ġarîb şudur ki kaçan hevâ açuḳlığı olsa içinde bir kaṭre şu olmaz. Ammâ bulutlu olsa toṭṭolu olur.

‘Ayn-ı Cebel-i⁷ Malâṭiyye: Ğāyetle şîrîn ve levni beyāzlığa yaḳındur. Bir miḳdâr cereyânla ki menba‘ından ba‘îd olur, incimādla ḥacer-i şulb olmiş bulınur.

‘Ayn-ı Dāzâb:⁸ Bu şunuñ [62b E] içinde bir cins tûlânî nesne biter. İçine girenlere yılan gibi şarılır. Ne kadar ki ḥalâşına çalıssa anuñ şarulması eşedd olur. Lâkin muḳayyed olmayup kendüsini şalıvirdükde ol daḡı tedricle çözüdür. Tâ ki rehâ olmasına imkân bulınur.

‘Ayn-ı Durâḳ:⁹ Bir taġ başında ‘uyûn-ı keşiredür. Cümlesi ḥārredür. Her kaçan ki duḡānı çıkar, ebyaz ve aḡmer ve aḡdar ve ezraḳ ve aşfer beş ġüne levn ile kendüyi¹⁰ zâhir ider. Ve duḡānı içinde yalıñları zuḥūr eyler. İki ḥavz yapılmışdur. Biri ricāle, birisi nisāya maḥşuşdur. Emrâz-ı

1 lahmından//idüp: etinden yir N1

2 Bādhāyî: Mārḥālî E | Bādḡānî N1

3 Güher: Sihir E

4 ‘Aynü’l-ḥavrâ: ‘Ayn-ı Mālcūrâ E, MV

5 ‘ayndur: şudur MV

6 cerebi: cerḥî MV | ḥayrî E

7 Cebel-i: Ḥiyel-i N1

8 Dārâb: Dāzâb N1

9 Durâḳ: Devānıḳ N1

10 kendüyi: - MV

balgamiyyeden hâlâş isteyenler varurlar. Tedricle içine girerler. Bir uğurdan girenler yanup bedenlerini kavladurlar.

‘Ayn-ı Re’sü’n-nâ’ür: Mevşil’ün şarkisindedür. Derâ’a nâm kıaryede zâhir olmuştur. Bir ‘ayn-ı fevvâredür ki içinde vâfir nîlüfer hâşıl olup kıarye halkınınuñ ma’âşları anları devşürüp şatmağladur.

‘Ayn-ı Zuğar: Bir buhayre-i müntineye kârîb ve Beytü’l-makdis’e üç günlük yol ba’id mesâfededür. Ve zuğar Lût Peyğamber *‘aleyhi’s-selâma* mahşûş olan nebâtâtındandır. Ve bu bir bınardur ki batması eşrât-ı sâ’atden sayılmışdur.

‘Aynü’l-evkât: Rüy-ı zemîndeki şularda böyle bir nâdire, cereyânı i’câze ve nedretle bâride şu yokdur. Vilâyet-i mağribdedür. Evkât-ı şalâtda zâhir olur. Müslimânlar âb-dest alınca тұrur. Ba’dehu yine batup vaqt-i âhara dek bî-nişân olur. Bu minvâl [56b N1] üzere beş vaqt namâz kâbilinde beş kerre zuhûra gelür. Bu taqdîrce ismi ‘Aynü’l-vużü’ olmağ münâsib gibi gelür.

‘Ayn-ı Semirom: Bu ‘ayn dahı ‘acâ’ib-i dünyâdandır. Lisân-ı Türki’de Çekirge Şuyı didükleridür. Pes her kanda ki cerâd zâhir olsa bu şudan bir şişeye koyup ildürürler. Şıgırcık kuşu lâ-yu’ad velâ-yuhsâ mütâba’at itmegin def-i cerâd tedârükin görürler. Ya’nî şuyyla varan kuşlar musallağ olup çekirgeyi kırarlar. Müslimânların ve sâ’ir tavâ’ifuñ mezâri’ini zârardan hâlâş kıılurlar. Fe-lâ-cerem şıgırcık kuşu musahhar gibi olmağın niçeler Şıgırcık Şuyı dimişlerdür. Ammâ murâd katl-i cerâd olmağın Çekirge Şuyı’yla dahı ta’bir itmişlerdür.

‘Ayn-ı Şırgirân: Merâğa küylerinüñ birinde zâhir olur. İki şudur. Ammâ biri gâyetle mâ’-i bârid ve ol biri katı harâret üzeredür.

‘Ayn-ı Taberiyye: Meniyye Hişâm nâm kıaryedür ki yedi yıl ‘ale’t-tevâlî anda bir ‘uyün zâhir olmuştur.

‘Aynü’l-‘uğâb: Arz-ı Hind’de bir tağun başındadır. Kaçan ki tavşancıl didükleri kuş müsinn ü za’if olsa yavrıları anı ittifağla bu ‘ayna götürürler. İçine koyup, yuyup güneşde kurıdurlar. Tâ ki az zamânda yünleri dökilür. Yirine yeñileri biter. Ve za’fı dahı [63a E] gidüp gençliği hâlindeki kuvveti ‘avdet ider.

‘Ayn-ı Gırnâta: ‘Acâ’ib-i dünyâdan bir şudur. Ve aña müttaşıl bir zeytün ağacı vardır. Yıldan yıla bir yevm-i ma’lûmda güneş toğduğı gibi zıkr olınan şu kemâl-i galeyânla zâhir olur. Hemân ol hinde şecere-i zeytün

çiçeklenür. Fevrî çiçeğini döküp yemişlenür. Zeytünü gögerür, der-‘akab kararur. Kemâli ile ol günde resîde olur. Ol diyârûn halkı üşerler. Müdâvât için ol şudan ve zeytündan almağa sa‘y kılurlar.

‘**Ayn-ı Gazne:** Gazne şehrinde bir şudur ki içine kâzûrât dökseler, ya‘nî fazalât u mühmelât bıraşsalar hevâ müteğayyir olur. Şovuqlar ve rîh-i ‘âşîf zuhûr bulur. Kaçan ki yine çıkarup pâk itseler evvelki hâline ‘avdet idüp turlur.

‘**Aynü’l-Furât:** Arz-ı Rûm kurbındadır. Evvel-bahârda şuyından gûsl idenler ol senede ‘arâz-ı marâzdan berî olurlar.

‘**Aynü’l-kayyâre:** Mevşil’e bir merhale karîbdür. İçinden vâfir zift hâşıl olur. Etrâf-ı bilâda götürülüp ziftinden ve şuyından emrâza [48a MV] şifâ vâşıl olur.

‘**Aynü’l-Muşakkar:** Hicâz’dan Muşakkar nâm vâdidedür. İbn İshâk kavlince iki¹ üç râkib âdeme vefâ idicek deñlü şucağızdur

‘**Ayn-ı Menkûre:** Bilâd-ı Keymâk’de Menkûr nâm cebelde bir kalkan devri deñlüce şudur. Fe-ammâ bir leşker-i keşire şulansa yine bir barmağ eksilmezdir.

‘**Aynu’n-nâr:** Esher’le Anâkiyye mâ-beynindedür. Görenlerden biri kavlince içine birer kâmiş şokmışlar. [57a N1] Sâ’atiyle âteş gibi yakmış. Kezâ fi kitâbi İbnü’l-Eşir.

‘**Ayn-ı Nâţûr:**² Mısr’uñ bir mevzi’indedür. Ya‘nî anda bir gâr içindedür. Şuyı kaynar çıkar, türâb üstine akar. Ba‘dehu ol toprakdan fâreler zâhir olur. Hattâ kiminüñ nışfı balçık ve nışf-ı âharı fâre-i zî-rûh iken bulunur. Hâlâ ki bu hâl Mısr’uñ ba‘zı mezâri’inde dahı olur. Yıl fârelü olunca³ toprağından şıçanlar çıkup hayât bulur.

‘**Aynü’l-ḥasîse:**⁴ Ṭaberiyye’nün cânib-i şarkisindedür ki bir heykel-i muḥalsamuñ göğsinde on iki delükden on iki şü kaynar. Her biri bir marâza⁵ şifâ olmak üzere isti‘mâl olunur. Ammâ şuyı gâyetle ḥârredür ve şâfidür. Ṭaberiyye’nün ḥarâbe ḥammâmından olmak vardur.

1 iki: iki râkib N1

2 Nâţûr: Mâţûr E, MV

3 fârelü olunca: fâreler olıcağ Gence N1

4 Ḥasîse: Ḥasib N1

5 marâza: marâz için E

‘Ayn-ı Nihâvend: Bu dahı u‘cûbe-i rûzgâr ve nâdire-i a‘şârdur ki bu zikr olınan şu bir tağ arasındadır. Ol eṭrâfdaki nevâhî halkı şuya muhtâc olup mezârî‘ını şuvarmak kaşd itseler ol şunuñ kurbına varur. Bülend âvâzla çağırup “Ben şuya muhtâcum.” [63b E] diyü feryâd eyler. Ve ardına bakmayup mezra‘asına toğru çekilür. Fe-lâ-cerem ol şu ardına düşüp bile gelür. Mezârî‘ını murâdınca şuvarur. Maşlahatı tamâm oldukça ki “Yiter, bu deñlü ifâza kifâyet ider.” diyü çağırur. Mâ‘-i mezbûr çekilüp maḳâmına varur.

‘Ayn-ı Tell: Kazvîn kıyâyerininün birindedür. Ya‘nî ki aña karîb bir tağun şî‘bindedür. Ammâ gâyetle ıssı şudur. Cereyânla iki havza dökilür. Marîzlar ve kötürümler ol şudan yayқанup şafâlar ve şifâlar bulurlar.

li-Mü’ellifhi

Eşkümle töldi sînedi dağum çukurları
Bir çeşmesârdan pür olur niçe çâhlar

Allâh ne bellü başlu şudur gözlerüm yaşı
Andan tolar niçe kıyular âb-gâhlar

FAŞL Fİ’L-ÂBÂRÎ’L-ĞARİBE VE ÂŞÂRİHA’L-MÜTENEVVİ’A VE MENÂFİ’İHA’L-‘ACİBE

Egerçi ki rub‘-ı meskündaki kıyuları ve havâşş u ‘acâ’ibini ba‘zî kütüb-i mu‘teberede yazmışlardır. Meh-mâ-emken ol mâddelerden dahı tâlibîne ifâde kılmışlardır. Lâkin bu haḳîre manzûr olan kütüb-i meşûrede Mevlânâ Ebû ‘Abdu’llâh Muḥammed Kâzvinî’nün kitâb-ı *‘Acâ’ibü’l-mahlûkât*’ı ve Mevlânâ İbn Eṣîr’ün *Tuhfetü’l-‘acâ’ib*’i sâ’irinden eblağ u elṭaf olmağın anlardan nakli evlâ gördüm. Nihâyet ba‘zî fevâ’id-i külliyye inzimâmına dahı cell-i himmet kıldum.

Bi’r-i Ebî¹ Kenûd: Trablûs kırbında bir kıyudur ki şuyından içenlerinün ḥamâḳatı muḳarrerdür. Ḥattâ bir kimesnede belâdet âşârı

1 Ebî: Ümmî E

görildükde “Yohsa Bi’r-i Ebî ¹ Kenüd’dan şu mı içdün?” meşeli mu’abberdür.

Bi’r-i Bâbil: Hârût ve Mârût yevm-i ma’lûma dek habs oldukları kuyudur.² A’miş, Mücâhid bin Cebr-i Mekki’dan³ rivâyet ider ki meşâhîr-i müfessirinden ve İbn ‘Abbâs gibi büzürgvâruñ [57b N1] tilâmizindendir. ‘Âlim-i müşârûn ileyh rûy-i zemîndeki ‘acâ’ibi reviiyetine şarf-ı maqđûr idenlerden olmağın Haccâc-ı Zâlim’ün zamân-ı hükûmeti idi ki Mücâhid-i mezbûr cehd-i mevfûrla Çâh-ı Bâbil’e vardı. Bir sâl-hürde Yehûdî kendüye pîş-revlik idüp Çâh-ı Bâbil’e indi. Ya’nî dehân-ı çâhdaki hacet-i kebirî kıldurup serdâb şeklinde [48b MV] bir kuyuya girdi. Fe-ammâ Yehûdî ışmarladı ki Mücâhid ol iki maḥlûkî gördükde ta’accüb-künân zıkr-i ism-i Deyyân eylemeye. Kudret-i İlâhî, istiğrâbla *lâ-havle velâ-kuvvete illâ bi’llâh*⁴ kelâmını vech-i mu’tâd üzere söylemeye. Vaktâ ki çâhuñ nihâyetine indiler, Hârût ve Mârût’ı iki cebel-i ‘azîm hey’etinde gördiler ki ardlarından dizlerine dek ayakları demirlenmiş idi. Başları aşağı aşılp turlurlar idi. Lâkin Mücâhid [64a E] tenbîh-i sâbıkı unuttı. Kemâl-i ta’accüble zıkr-u’llâh itdi. Hemân ol iki maḥbûs ızırâb idüp bir vechle zelzele peydâ oldı ki Yehûdî ve Mücâhid kaçarak ḥalâş oldılar.

Ba’zı müfessirîn tahkîk itmişlerdür ki bunlar iki melek idi. Yiryüzinde benî Âdem’dan şudûr iden⁵ zellât u hefevât görürlerdi. “Yâ Rabbî niçün bu ‘âşileri helâk itmezsin?” diyü ke-enne ‘uşât-ı benî Âdem’i ta’yîb iderlerdi. Her çend ki Bârî Te’âlâ *celle şānuhu ve ‘alâ* “Bunlaruñ zellâtı ‘âlem-i ‘anâşiruñ muḥteza-yâtıdır. ‘İşyânları nefsanîdür, rûḥânî degüldür.” diyü te’vîl-i luḥf-i cemil ile cevâb buyururdu, bunlar naşîḥat-pezîr olmazlardı. “Bizi yiryüzine indür. Bir zerre cürm ü günâh irtikâb idersek çerâğ-ı vücûdumuzu söyündür. Ve kendümüzi nâr-ı düzaḥa göyündür.” da’vâsın iderler idi. Pes Hâzret-i Bârî *celle şānuhu* serâ-perde-i meşiiyetinde mütevârî olan esrâr-ı ḥafiiyenüñ izḥârını irâde kıldı. Hârût ve Mârût’ı yiryüzine indürdi. Hılkat-i beşeriyyenüñ nehcî⁶ üzere ekl ü şürbleri taḥaḥkuḥ buldı.

Fe-lâ-cerem ol iki melek-i mükerrerem kümeýt-i nefsaniiyelerinüñ ‘inânını irḥâya başladılar. Nûş-ı şarâb-ı hoş-güvâr ve bûs u kenâr-ı nigâr ve

1 Ebî: Ümmî E

2 kuyudur: muḥarrerdür MV

3 bin Cebr-i Mekki: Cermekî E

4 “Güç ve kuvvet, sadece Allah’ın yardımıyla elde edilir.”

5 şudûr iden: zühûra gelen N1

6 nehcî: - N1 | deki nehc MV

Zühre nâm muğanniyyenüñ vişâli düstgâhından temettu‘-ı zinâ-kirdâr-ı lâzımelerine kûşîş-i bî-şümâr izhâr itdiler. Hâlâ ki ol nâzenîn-i bî-hem-tâ ‘arz-ı himmet-i ‘ulyâ kıldı. “Mādām ki baña ism-i a‘zamı öğretmeyesüz, istedükçe göklere ‘urûc idecek bir ‘ilm-i şerîf ü laîfe beni mâlik itmeyesüz, vaşlüm bezminde nûş-i cām idemezsüz. Ve çengimün nağamât-ı dil-güşâsında kesb-i merâm idemezsüz.” diyü söyledi.

Mezbûrânun dîg-i nefsanîleri germ-âb-ı şehvânîleriyle ğaleyâna başladı. ‘Înân-ı ihtiyârı ellerinden gidüp ¹«هر چه باد آ باد» maзмûnını irtikâbla ta‘lîm-i ism-i a‘zam itmeleri vukû‘ buldı. Tâ ki Zühre-i zehrâ ol bahâne ile ‘âric-i evc-i semâ ve burcında Zühre nâmı ile müsemmâ bir râmîşger-i encüm-sîmâ² oldu. [58a N1] Ve ol iki melek mażhar-ı kahr-ı Hudâ olup niçe ‘itâb-ı İlâhî işğâsından soñra ol çâhuñ içinde hadîdle menkûs, ya‘nî bend-i âheninle maḥbûs kılındılar; ki rûz-ı maḥşere dek ol hâl üzere ‘azâb-ı elimde kâlar. Ağızları âb-ı Çâh-ı Bâbil’e deger degmez ıztırâb-ı ‘atş ü teşnegî birle mu‘azzeb kılınalar.

li-Münşî’ihi

Göge ağduḡda Zühre-i ḥüsna
Mest-i lâ-ya‘kıl idi ol zurefâ

Göz açup gördiler yoḡ anda nigâr
Lik ğâyetde tâb-ı nâr-ı ḥumâr

Kendüler baş aşâḡı maḥbûsân
Önlerinde aḡar zülâl-i revân [64b E]

İçemezler velî şunılmış o şu
Yüzleri şuyı gibi olmuş o şu

Hikmet-i Hakkı itmeyüp iz‘ân
Olmaḡın ḥâk-i pâya ta‘ne-zenân

Oldılar râḡıb-ı zinâ zenden
İçdiler cur‘a ser-nigün denden

1 “Ne olaksa olsun.”

2 râmîşger-i: - E

Aşdı¹ başdan hevâ-yı nefsânî
Oldı tûfân-ı baħr-i şehvânî

Tîre çâh anlara belâ-yı siyâh
Qaldılar haşre dek muħalled-i çâh

Bi'r-i Bedr: Mekke ile Medîne mâ-beynindedür. Yevm-i Bedr'de mü'minler müşrikleri katl idüp içine bıraķduķları kıuyudur. Hattâ [49a MV] Hâzret-i Resûl *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* ol kıyunuñ ağızına geldiler. ²«يا عتیه یا شیمیه هل وعدتم ما وعد ربکم حقاً» buyurdılar. Aşhâbdan biri “Yâ Resûla'llâh anlar şimdi bu şavtı işidür mi?” didükde “Hâlâ sizûñ işgâñuzdan artuķ işidürler.” cevâbın virdiler.

Bu daķı ba'zî şahâbeden menķıldür ki Bedr Kıuyusu yanından geķerken görmiş ki içinde bir şahş çıķmış, etrâfındaki vâdiye toğru kaçmış. Fe-ammâ der-'aķab 'aķabe ardınca zâhir olmuş. Ol hâribe yitişüp elindeki kıamçı ile dögerek yine kıuyı içine kıoymuş.

Bi'r-i Berehût: *Bi'run bi-kurbi Hađramût*, ya'nî Hađramût yanında bir karañulıķ, taşlu vâdide bir kıuyudur ki ervâh-ı küffâr u münâfıkîn anda mu'azzeblerdür. Şuyı siyâh, kıoķusu cife râ'ihası gibi murdâr-ı bî-iştibâh idügi Hâzret-i Fahr-i 'Âlem *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* hâzretlerinden mervîdür.

Aşma'î, ehl-i Hađramût'ûñ birinden rivâyet ider ki her kıaçan ki ol kıyunuñ râ'iha-i kerîhesi izdiyâdla zâhir olsa elbette zümre-i³ küffârdan birinûñ helâki ya mevti haberi işidilür, diyü bildürmüş.

Bu daķı menķıldür ki bir mu'temedün 'aleyh kimesne bir gice Vâdî-i Berehût'e yatmış. Şabâħa dek “yâ Dûme, yâ Dûme” şadâsını itişmiş. Meger ki Dûme ol vâdideki ervâh-ı küffârın ta'zîbine mü'ekkel olan melekûñ ismi imiş.

Bi'r-i Buđâ'a: Medîne-i Hâzret-i Resûlu'llâh *şallallâhu 'aleyhi ve sellem*de bir kıuyudur. Kendüler anuñ şuyından âb-dest almışlar. Ve tekrâr bir kıoğa şu çeküp içmişlerdür. Ve zamân-ı şerîflerindeki marazı ki ol şudan üç gün yaykına marazından hâlâş ola, buyurmuşlardur.

1 Aşdı: Asdı N1

2 “Ey Uteybe, ey Şeymiyye, Rabb'inin geŗçekten vaad ettiği gibi vaad ettiniz mi?”

3 zümre-i: ümerâ-yı N1

Bi'r-i Bijen: Derbend kırbında bir meşhür kıuyudur. Ya'nî peylevânân-ı sâlifeden Bijen bin Gîv bin Güderz'e nisbet olınmışdır. Efrâsiyâb, Bijen'i bunda habs itdi, diyü haber virilmişdür. Fi'l-haķıķa bir sicn-i muhkem ve tîre-çâh-ı ķa'r-nâk-i¹ [58b N1] müstaķkem imiş ki pehlevân-ı mezbûrı bend-i elimle anda habs itmişler. [65/1a E]² Ba'dehu ağızına bir yaşsı taş kıapayup nâ-bedîd itmişler. Lâkin Rüstem ki bu haberi aldı, Bijen'i hafıyyeten andan hâlâş idüp İrân'a getürdi. Tafşili *Şeh-nâme*'de muķayyed ü meşûrdur.

Bi'r-i Kıanşûrı:³ Arz-ı Hind'de bir cezîredür ki anda kâfur hâşıl olur. Hattâ kâfur-ı Kıanşûrı aña nisbet kıılınur. Ve bu kıuyunuñ içinde bir cins balıklar olmışdır. Çıkduğı gibi toñup taş olur, diyü haber virilmişdür.

Bi'r-i Handed: Bu daķı Merâġa a'mâlınden bir kıaryededür ki anda vâfir gögercinler bulınur. Merâġa fuķahâsından biri varmış. Beşyüz zirâ' iple ol kıuyuya inmiş. Nihâyetinde hamâme görmeyüp şuver-i mütenevvî'a ile vâfir hayvânât-ı mevti müşâhede kıılmış.

Bi'r-i Demâvend: Cebel-i Demâvend'de bir deriñ kıuyudur. Gündüzin içinde duġân ve gice ile âteş-i fûrûzân çıkār. İçine bir nesne birağulsa nihâyetine varup bir zamâncık tırur. Şoñra yine atılıp taşra çıkār.

Bi'r-i Zervân: Medîne-i Münevvere'dedür. Rivâyet olunur ki bir zamânda⁴ Hâzret-i Resûlü'llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* bir marâz-ı şedîde mübtelâ oldılar. Beyne'n-nevm ve'l-yaķaza müşâhede kııldılar ki iki melek geldi. Biri başları ucında, birisi mübârek ayakları tarafına oturdı. Ol baş ucında oturana ol biri şordı ki "Hâzret-i Resûlü'llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem*'ün veca'ı [49b MV] nedendür?" Refîķı cevâb virdi ki "Siħrdendür." Tekrâr şordı ki "Kim siħr itmişdür?" Didi ki "Lebîd bin A'sam-ı Yehûdî siħr idüp Bi'r-i Kemlâ ķa'rında bir taşuñ altında ķomışdır." Zirâ Bi'r-i Zervân'uñ bir adı Bi'r-i Kemlâ'dur. Hemânâ Sultân-ı Enbiyâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* kıalkdılar. Ol melekûñ kelimâtını hıfz itdiler. Hâzret-i 'Alî ve 'Ammâr'ı *radıya'llâhu 'anhumâ* bu ġidmete gönderdiler. Anlar ki vardılar, ķa'r-ı çâhda ol taşı bulup kıaldurdılar. Altında delv rîsmânında bir pâre ip buldılar ki on bir düğüm düğülmışdi. Aldılar, Cenâb-ı Hâzret'e getürdiler.

1 -nâk-i: târik-i E, MV

2 E nüshasında 65. varak numarası mükerrer verilmiştir. Bu nedenle bu varaġa 65/1, sonraki varaġa 65/2 sayısı verilmiştir.

3 Kıanşûrı: Kıanzûrı N1

4 bir zemânda: - N1

Emr-i şerifleri ile âteşe urdılar. Fi'l-ḥāl¹ *ke-enne-mā unṣīta min 'ikāl*, Resül-i ḥayrū'l-āl 'afiyet buldılar. Ve bu ma'nā on bir âyetle mu'avvizeteyn nüzûline bâ'ış oldu. Şâhir-i mezbûruñ on bir 'uḳdesi muḳâbilinde ol iki sûre on bir âyetle inzâl kılındı.

Bi'r-i Zemzem: Mekke-i Mükerreme'deki Çâh-ı Zemzem'dür ki Hâzret-i İbrâhîm *'aleyhi's-selâm* oğlu İsmâ'il'i vâlidesi Hâcer'le getirüp anda Allâh'a ısmarladı ve gitdi. Hâcer, şuyı tükenince tırdı. Ba'de-mâ teşnelik ıztırâbından âb-ı nâb tecessüsüne gitdi. Bu tārîḳ ile cüstücûda ve ol cevânibi teküpûda iken sem'ine [65/1b E] sibâ' âvâzesi tıçkındı. Cânı pâresi havfından maḥall-i ma'hûda cân atdı. Gördi ki Hâzret-i İsmâ'il ökçeleri depinmiş, mübârek ḳademi ḳurbında âb-ı Zemzem zâhir olmuş. Sevinerek geldi. Bâri Hüdâ'ya şükrler itdi. Ol âb-ı revânûñ önlerini ḳum yığup tığılmamasını [59a N1] ḳaşd kıldı. Eger ol vechle cereyânını men' ḳılmasa mâ'-i câri olurdu. Sâ'ir enhâr-ı 'azîme gibi izdiyâd-ı miyâh² ile iştihâr bulurdu.

Muḥammed bin Aḥmed-i Hemedânî ḳavlince âb-ı Zemzem'ün a'lâsından esfeline varınca derinliği kırḳ zirâ'dur. Ve dibinde niçe aḳarşular vardır ki birinün ḥaddi rûkn-i Hâcer-i³ Esved, birisinün ḥaddi Ebû Ḳubeys ve Şafâ ve birinün ḥaddi daḥı Merve'dedür. Bâri Hüdâ luṭf-i bî-intihâsından yağmurlar yağdurdı ve seller geldi. Tâ ki sene ḥamse ve 'iṣrîn ve mi'eteynde Çâh-ı Zemzem'ün şuları ziyâde oldu. Ḥattâ re'sinden Cebel-i Menḳûr'a varınca on bir zirâ' bulundu. Enlülügi daḥı üç zirâ' ḥisâbında olup üzerine sâcdan iki mîl-i⁴ murabba' yapıldı. Evvelâ arzını döşedüp üzerini muraḥḥam iden ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Manşûr'dur.

Mücâhid *'aleyhi'r-raḥme* ḳavlince Zemzem bir şudur ki şifâ niyyetine içseñ şifâ bulursın. Def'-i 'atş için içseñ ḳanar ve râḥat bulursın. Def'-i şiddet-i cû' için nüş itseñ tıoyar şeb'ân olursın.

Zemzem tesmiye olunmağa sebeb budur ki mülûk-i Fûrs zu'mlarınca Hâzret-i İbrâhîm el-Ḥalîl *'aleyhi şalavâti'llâhi'l-celîl* neslinden geçinüp Benî İsrâ'îl nesebinden olunmuşuz, dirler idi. Ol ecilden ta'zîmen Ka'be'yi ziyâret iderlerdi. Beyt-i Şerîf'i tavâf idüp bi'r-i mezbûre geldüklerinde üzerinde zemzeme eylerlerdi ki ḳavm-i Mecûs namâzlarında ḳırâ'at itdüklerine

1 Fi'l-ḥāl: - E

2 miyâh: - E

3 Hâcer-i: - N1

4 mîl-i: - N1

5 İbrâhîmü'l-Ḥalîl: İbrâhîm 'aleyhi's-selâm MV

zemzeme ıtlâk iderlerdi. Pes çâh-ı mezbûruñ üzerinde zemzemelerine binâ'en Zemzem dinilmişdür. Mülûk-i 'Acem'den çaķ şoñra Beytu'llâh'ı ziyâret iden Erdeşir bin Bâbek'dür, dirler.

Bi'r-i Nebk: Errecân küresinde bir kuyudur ki ol havâlideki re'âyâ resenler şarkıdup қа' rını yoķladılar. Aşlâ nihâyetine irmediler. Her sene şuyı izdiyâd bulur. Ol nevâhî [50a MV] қaryelerini şuvaracaķ mertebe artduğı muhaķķaķ olur.

Bi'r-i Қarye-i 'Abdu'r-Raĥmân: Arz-ı Fârs'da cāffetü'l-қа' r bir kuyudur. Seneden seneye bir yevm-i ma'hüdda şuyı çıkar, қaynar. Eṭrāfını tamâmen şuvarınca ṭurur. Ba'dehu şuyı batup bî-nişân olur.

Bi'r-i Beysûs:¹ Arz-ı Mısr'dadur. Yılda bir kerre ol қuyı топтолу olur. Pes ol vilâyetüñ ḥükkâmı üşerler. Mâcerâyı yazarlar. Ḥâkim-i Mısr'a bildürürler. Anlar daĥı izdiyâd-ı Nehr-i Nîl'i andan қıyâs iderler.

Bi'rü'l-'azamet: Қāhire'dedür. Ba'zılar қavlince Ḥāzret-i Mūsā'ya [65/2a E] nisbet olınan қuyulardandır. Bu daĥı menķüldür ki Ka'be-i Mükерreme'de Bi'r-i² Zemzem'e bir таş düşürmişler. Bi'rü'l-'azamet'de çıkduğın ḥaber alup 'aynı ile anda bulmışlar.

Bi'rü'l-kelb: Ḥaleb müzāfātından bir қaryededür. Bi'rü'l-kelb dinilmege bâ'ış budur ki қuduz köpek mecrûḥ itdügi kimesne kırķ gün giçmedin çāh-ı mezbûr şuyından içse şıḥḥat u 'āfiyet³ bulur. Ba'zılar rivâyet iderler ki ol maķûle üç mecrûḥ, şuyından [58b N1] içmiş. Biri fevt olup ikisi şifâ bulmuş. Ḥalâ ki fevt olan kırķ günü tecāvüz eyleyen kimesne imiş.

Bi'rü'l-maṭariyye: Mısr қaryelerinüñ birisindedür ki anda şecere-i belesân vardır. Ḥattâ şulanması ol қuyunuñ şuyındandır. Aşlda ḥāşşıyyet-i belesân ol āb-ı ṭarâvet-nişāndandır,⁴ dirler. Fi'l-vāķi' rüy-i zemînde andan ġayrı yirde belesân bitmez.

Menķüldür ki ḥâkim-i Mısr⁵ olan melik-i 'ādilden ferzend-i reşîdi melik-i kâmil istizân eyledi ki ol havâlide vâfir belesân zirâ'at ide. Ba'dehu biten eşcâr dühninden intifa' idüp 'arz-ı қudret ve taḥşîl-i bıdā'at⁶ ide. Egerçi

1 Beysûs: Teyşûs MV | Yesûs N1

2 Bi'r-i: - E

3 ü 'āfiyet: - N1

4 ṭarâvet-nişāndandır: ābdadur E, MV

5 ḥâkim-i Mısr: Mısr'da E

6 bıdā'at: - E

ki me'zûn olup ekdi, fe-ammâ biten eşcârdan edhân hâşıl olmayup yok yire zahmet çekdi. Ba'de-mâ recâ eyledi ki tekrâr zirâ'at ide. Ba'dehu Bi'r-i Ma'tariyye'den bir sâkıye peydâ idüp andan feyz-i tarâvet ide. Pes me'zûn olup zirâ'at itdi. Ve bi'r-i mezbûr sâkıyesinden îşâr-ı tarâvet itdi. 'Alâ mâ hüve'l-me'mûl dühn-i belesân hâşıl idüp tedbîrinde işâbet itdi. Ve bi'r-i mezbûruñ şuyına bu hâşşa feyz-i 'İsevi'dendür, dirler. Ya'nî Hâzret-i 'Îsâ *şalavâtü'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* anda ğusl eyledi, haberin virürler.¹

Âbâr-ı Nîşâbûr: Vâfir kuyulardur. Cümlesi firûze ma'âdinidür. Gâh olur ki içlerinde kıt'a kıt'a bulunur. Lâkin ba'zı kıttâl 'aķârîb dahı olur ki nâsı firûze talebinden men' kılur. Nîş urduğını elbette öldürür.

Bi'r-i Hindiyân: Fârs vilâyetinde bir kıyededür ki andan muttaşıl duhân çıkar. Her kim yâ nesne yaklaşsa muhterîkan yakar. Hattâ hevâdan kuşlar tayerân iderken muķâbilen râst geldükde kıyruğı ve kınadı yanup ol bi'rûn ağzına düşerler.

Bi'r-i Yûsuf: Hâzret-i Yûsuf-ı Şıddık'ı ihvânı² bırakduğı kıyıdır ki zemîn ardında vâķi'dür. Taberiyye'den dört fersah öte idüği şâyi'dür. Zîrâ İştahrî ve niçeler kıavlince Hâzret-i Ya'ķûb'un kıarârgâhı Nâblîs³ ve Sencel nâm iki kıarye ortasındaki Nâblus'da idi. Ol zamândan berü bi'r-i mezbûr mezâr-ı meşhûr olup halk-ı 'âlem ziyâretinden teberrük kıaşd itmişlerdür. Ve teyemmünen şuyından içegelmişlerdür.

li-Mü'ellifihi [65/2b E]

Ne özge ķâh imiş ol cübb-i bâhirü'z-zulümât
İçinde bulına Yûsuf mişâli âb-ı hayât

Şusız kıyuyu idi dirlerse i'timâd itme
Hâķıķaten bir içim şu degül m'idi ol zât [50b MV]

1 haberin virürler: dirler E

2 ihvânı: birâderleri N1

3 Nâblîs: Tâlmis N1 | Nâblus E

GÜFTÂR-I DÜRER-BÂR Fİ NEVÂDİR-İ CEZÂ'İRÜ'L-BİHÂR

Faşl fî Cezâ'iri'l-Baḥri'l-Muḥîti'l-Muḥlim

Bu zıkr olınan baḥre Yünânîler Baḥr-i Okyânüs tesmiye itmişlerdür. 'Amâ'ir-i meskûne ve ḥarâbe cezâ'irine nihâyet yokdur. Nihâyet meşhûr olup fî zamâninâ merâkib ü sefâ'inle varılup görilmeyenler¹ İbn Eşîr'ün kitâbında meşhûr olduğı üzere yigirmi yedi cezîre-i kebîredür. Ammâ *Mir'âtü'l-âvân ve Tuḥfetü'z-zamân*'da altı bin cezîredür, dinmişdür.

[Cezâ'ir-i Ḥâlidât]:² Cümleden birisi Cezâ'ir-i Ḥâlidât [60a N1] iki cezîredür. Her birinde yüz zirâ' kaddinde iki şanem vardur. Nuḥâsdan düzilmişdür. İ'mâl-i Zü'l-menâr-ı aḥmerdendür, diyü bundan esbak yazılmışdur. Bunlaruñ bir ismi daḥı Cezâ'irü's-sü'edâ'dur. *Taḳvîmü'l-büldân*'da yazıldığı üzere Cezâ'irü's-sü'edât yigirmi dört cezîredür.

Cezîre-i Yesfehân:³ Bunuñ ortasında bir müdevver taş üstinde bir şanem-i aḥmer-i muḥalsam vardur. Eli ile "Baña yakın gelmeñ." diyü işâret eyler. İ'mâl-i Ebrehe-i Zü'l-menâr'dan idüğü ekşer-i müverriḥîn kitâbet eyler.⁴

Cezîre-i Le'ûsâ: Bunda bir mîl-i müstaḥkem üzere bir şanem vaz' olunmuşdur. Aşlâ çıkılması mümkün degüldür. Ve bundağı devâbb-ı hâ'ileye nihâyet yokdur.

Cezîre-i Sâve: Menḳüldür ki İskender-i Zü'l-karneyn zulümâta girmezden evvel bu cezîreye uğrayup bir gice yatmış. Şabâḥa dek leşkeri sengsâr kılınup ezâ olunmış.

Cezîretü's-sâ'ilî: Bu bir 'azîm cezîredür ki sükkânı 'avret şeklindedür. Lâkin birer ikişer uzun azu dişleri vardur. Uzanup taşra çıkmışdur. Ve gözleri berḳ-ı ḥâṭîf gibi şu'lelerle bedîdârdur. Ricâl ü nisâsı ancaḳ ferc ü zekerinden bilinür. Sâ'ir a'zâları müsâvî olmaḡla tefrîḳı müşkil olur. Bir cins tekellüm iderler. Zu'mlarınca söz söylerler. Lâkin aşlâ fehmi olunmaz.

1 görilmeyenler: görenler N1

2 Nüshalarda "Ḥâlidetân (N1), Ḥâлиндетân (E), Ḥâлиндемân MV" şeklinde yazılan bu kelime "Ḥâlidât" şeklinde metne alındı (bk. Mine Esiner Özen, "Piri Reis ve Münteḥab-ı Kitâb-ı Bahriye", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII/2 (2006), s. 124).

3 Yesfehân: Besfehân E

4 İ'mâl-i//eyler: - N1

Libâsları evrâk-ı eşcârdan olmağın gayrı vechle elbiseleri görünmez. Dâ'imâ ol bahrûn devâbbı ile ceng iderler. Öldürüp etinden tenâvül idegiderler.

Cezîre-i Hayrân: Buña muttaşıl bir büyük tağ vardır. Üstinde sâkin olan maḥlûkât kıra yağız, kaşîrû'l-kad olup şakalları tâ dizlerine dek inmiştir. Ve yaşşı kulaqları vardır. Gıdaları sefh-ı cebelden biten otcağızlardandır. Hattâ bir çatlu şulı bir 'azîm nehrleri daḥı muḥarrerdür.

Cezîretü'l-gûr: Otlı, şulı, nebâtât ve dırahtânla toptolu bir 'arîz ü tavîl cezîredür. Uzun [66a E] boynuzlu şığırlar ve vahşi ḥimârlarıyla memlûdür.

Cezîre-i Tinnîn: İskender cânib-i zulümâta güzîr ider iken bu cezîreye uğradı. Halkı aña bir ejderden şikâyet itdiler ki her gün iki şığırımızı mu'ayyen gıdâ idinür. Ba'dehu yatağına çekilür. Virmesek 'âlemi fenâya virür. Pes İskender-i dâna 'ale'l-fevr iki şığırı getürtdi. Derilerini yüzdürüp içlerini zift ve kibrît ve gügercile ve neft ve zırnîh ve zıbağ ile tıldırdı. Hattâ içine vâfir bataraklı demürler ve zencîr pâreler daḥı vaz' kıldırdı. Ba'dehu tinnînün gıdâlendüğü maḥalle kôdurdı. İrtesi ki ejder çıkageldi, bilâ-tevaḥḫuf ol iki mecmû'ay gıdâ yirine yutdı. Ve çekilüp yatağına gitdi. Ammâ bir heybetle¹ geldi ve gitdi ki 'asâkir-i şâhib-kırânı hirâsân kıldı. Kıra tağlar gibi gelüp zebân-ı âteş-feşânını duḥân-ı siyâh-ı şerer-nişânla şıfat-ı şeb-i zulmânîye [51a MV] nümüdâr eyledi. Daḥı irtesi ki oldu, ejder-i mezbûrdan 'alâmet belürmedi. Vardılar, yokladılar. [60b N1] 'Aynı ile lâse-i sūhtesini buldılar. İskender'e vâfir du'âlar idüp tuḥaf u nevâdiriden niçe pîş-keşler çekdiler.

Cezîre-i Fizâh:² Bu bir cezîre-i ḥâliyedür. Ma'mûre ve meskûne degüldür.

Cezîre-i Ḳalhân: Halkı vâfir, sükkânı mütekâşir bir büyük cezîredür. Lâkin andaki maḥlûkâtuñ bedenleri insâna şebîh ve boynuzları kilâb sûreti gibi kerihdür. Baḥr-i Muḥîṭ'a talarlar. Ḥayvânât-ı baḥriyyeden avlayup gıdâlanurlar.

Cezîre-i Şâhireyn: Ya'nî iki şehḥârûn cezîresi idi ki birine Şemrâm ve ol birine Şebrâm dirler idi. Dâ'imâ fesâdât idüp tüccâr-ı biḥârûn³ yolların kesüp nehb-i emvâl ve kaṭ'-ı ensâl⁴ itmekle Ḥaḳ celle ve 'alâ anları mesh

1 heybetle: hey'etle MV

2 Fizâh: Firâh E

3 tüccâr-ı biḥârûn: ṭâ'ife-i tüccârûn N1

4 ensâl: insân E

kıldı. İkişi dağı kenâr-ı baħr-i mezbûrda kı'ım iki taşdan şaneme döndi. Andan şonra ol cezîre ma'mûre olup sükkân ile taldı ki ehl-i¹ Uşbûne'den evlâd-ı a'mâm gemi tönadup vardukları cezîredür ki zikri sebķ itmişdür.

Cezîre-i Râķā: Buña Cezîre-i Tıyûr dağı dirler. 'Uķāb şeklinde çengâlleri bürrân, ĥumretle nümâyân, nihâyetsiz tıyûr-ı perrân vardır. Devâbb-ı baħriyyeden şayd iderler. Gıdâ yirine anları yirler. Ve anda incire beñzer bir cins mîve dağı biter. Ekli mesmûm olanlara nef'-i külli virüp zararını def eyler.

Cezîretü's-şâşlil:² Bu cezîrenün tûli on beş günlük³ mesâfedür. İçinde meskûne ve ma'mûre üç büyük medîne dağı vardır. Ĥattâ merâkible tüccâr aña varurlar. Ĥacer-i mülevven ve 'anber-i eşheb iştirâ kıılurlar. Ba'de-zamân ol cezîrenün halkı birbirine düşdi. Mazâlim ve 'adem-i zindegâniden ekseri diyâr-ı Rûm'a göçüp cezîrede [66b E] cüz'î kimesne kıaldı, diyü *Tuħfetü'l-'acâ'ib* de meştûrdur.

Cezîre-i Lâfe:⁴ Bir büyük cezîredür. Zamân-ı esbakda kıatı ma'mûre idi. Ĥâlâ yılan keşretinden ĥarâbe-i mevfüredür. Ve anda 'üd ağacı çok olur. Ĥâlâ ki yirinde iken râ'ihâsı olmayup cezîreden ıraklaşduķça revâ'ih-i tayyibesi izdiyâd bulur.

Cezîre-i Lûmiyye:⁵ Be-ġâyet âb-ı nâbı cân-fezâ, hevâ-yı laţîfi dil-ġüşâ, eşcâr u eşmârı vâfir, tıyûr ü enhârı mütekâşirdür. Ĥâlâ ki temekkûn ü tavaţţun olınması kıâbil degüldür. Ol sebep ile ki ziyâde mehîb ve bî-ĥavf u nehîb cân-âverleri olur ki benî Âdem görmesine bile tākāt getürmez. Balıklar olur, kıara tākğlar gibi başı olur. Re'sinden kıuyruġına gidilse dört aydan eksikde yitilmez. *Sübhâne el-Melik el-Başîr, innehu 'alâ külli şey'in kıadır. Kezâ fî Tuħfetü'z-zamân.*⁶

Cezîretü'n-nisâ ve'r-ricâl: Baţlamyûs, *Coġrafiyyâ* nâm kıtâbında yazmışdır ki Baħr-i Muĥiţ'ın şimalinde iki cezîre vardır. Birbirinden ıraklığı on mîl ancaķdır. Ammâ birine Cezîre-i Nisâ dirler ki uzunı iki yüz elli mîl, niteki ortasınıñ eni yüz yigirmi mîldür. Ol birine Cezîre-i Ricâl

1 ehl-i: evlâd-ı MV

2 Cezîretü's-Şaşlil: Cezîre-i İnşâşlil MV

3 günlük: günlük mıkđarı MV

4 Lâfe: Lâķa N1 | Lâf E

5 Lûmiyye: Nevrebe N1

6 "Melik ve Basîr olan [Allah] her türlü noksanlıktan münezzehtir. Onun ġücü her şeye yeter. Bu da *Tuħfetü'z-zemân*'da [yazılmıştır]."

dinilir ki tûli iki yüz yetmiş mîl ve ‘arzı evsaṭınuñ [61a N1] yüz yetmiş mîldür. Dâ’imâ birbirlerinden ayru olurlar. Yılda bir kerre ki evvel-bahâr olur, ricâl kısmı zevraklarla Cezîre-i Nisâ’ya varurlar. Her kişi ‘avretine mülâkât iderler. Ol ay tamâm olunca anda ṭururlar. Ve bunlardan ṭoğan evlâd da şunlar ki eṭfâldür, ḥadd-i bülûğa dek anaları yanında olur. Ba’dehu Cezîre-i Ricâl’e gelirler. Ammâ bekâr maḳûlesi dâ’imâ anlardan cüdâ olmaz. *Hâzihi âḫiru cezâ’iri Bahri’l-muḫîṭ.*¹

Faṣl fî Cezâ’ir-i Bahru’s-Şîn

Bunuñ bir ismi Bahr-i Herkend’dür. Bahr-i Muḫîṭ’dan geçince bundan büyük deryâ var idügi ma’lûm degüldür. Ve Ebû Reyḥân, *Âṣârü’l-bâkıyye* nâmı ile müsemma kitâbında yazar ki bu deryânuñ ṭuḡyân u heyecânı andan ma’lûm olur ki balıklar vech-i bahrde görünmege başlar. Ve sükûnı anuñla istidlâl kılinur ki ṭuyûr-ı bahriyye üzerinde yumurdasın dökerler. Bu bir deryâ-yı ‘ummândur ki cezâ’iri nâ-ma’dûd u bî-kerândur. İçinde ṭatlu şular vardur ki ḡavvâşlar ṭalup girân-bahâ durer-i şehvâr çıkarurlar. Ve ba’zı cezâ’irinde altun bitdüğini ḥaber virürler. Ğaribetü’l-eşkâl ḥayvânâtına nihâyet yokdur. Durdür ki gird-âb didükleridür, bu deryâda ol daḫı muḳarrerdür.

[**Cezîre-i Zânc**]: Ammâ cezâ’irinden Cezîre-i Zânc² akşâ-yı bilâd-ı Hind’de ḥudûd-ı Şîn’de bir büyük cezîredür. Mihrâc³ nâm pâdişâhı vardur ki günde yüz ḳanṭâr altun [67a E] ‘avâ’idi vardur ki her ḳanṭârı altı yüz dirhem i’tibâr olınışıdır. Ḥazînesini ḳal itdürüp kerpiçler dökdürür. Ve ḳa’r-ı bahre idḥâl ile muḳayyed olur. Dâ’imâ âyin-i mevrûşları böyledür.⁴ Egerçi sükkân-ı cezîrenüñ ḥilḳatleri bu diyârüñ âdemlerine müşâbihdür. Lâkin evzâ’-ı nâ-hemvârları vuḥûş ef’âl ü eṭvârına müteşâbihdür. Sözlari anlanmaz. Ol cezîrenüñ ağaçları üzere çıkup daldan dala şıḳrarlar.

Ve bu cezîrede bir cins kediler olur ki⁵ ḳanatları vardur, uçarlar. Ke-
enne yarasaya cümleden ziyâde şebîh görünürler.

1 “Burada Bahrü’l-muḫîṭ adaları [hakkında bilgi] sona erdi.”

2 Zânc: Rânc E

3 Mihrâc: Bihrâc N1

4 Cezîre-i Nevrebe/böyledür: - MV

5 olur ki: vardur E, MV

Ve yine kırmızı renginde vahşî şğırlar bulunur. Sürh reng üzerinde pul pul beyâz beñleri vardır ve keçi gibi kıyruqları olup lühümü ekşirekdür.

Ve yine bu cezîrede hirre-i zebâd olur ki misk kedisi dimekdür. Kezâlik misk hâşıl ider. Şıçanları dahı muğarrerdür.

Ve ğarâ'ib ü nevâdirinden biri dahı budur ki [51b MV] beyâz, gūyâ mânend-i ğurre-i ğarrâ ve zerd-gün ü şafrâ ve gül-rengine şebih hamrâ, tütî-i şeker-hâ ve her lügatden gūyâ bebgâlar olur ki ellerine sükker girmedükde kelâm-ı şîrîn-i beligleri kând-i mükerrer yirine tutilur. Muhaşşal yiyüp içmeleri insâna beñzer. Ebyaz ü esved ü aḥḍar şeh-perleri ve ṭayerânları muğarrerdür.

Bir cins maḥlûḳ dahı vardır. Sözlere anlanmaḳ ḥaylî düşvârdur. İbn Sayrâfî den menḳûldür ki cezîre-i mezbûrede aḳ ve sarı ve mâ'î reng¹ güller görmiş. Ğayrı yirlerde olmaz, diyü rağbet idüp ezraḳını deġsürmüş. Ve bir sifâle² tertîb idüp götürmüş. Hemân ki cezîreden [61b N1] taşra gider, bir âteş peydâ olup ol gülleri yakmış. Sifâline ne zarar ider ve ne iḥrâḳ eylemiş. Ehl-i cezîreden ḥikmetini şormuş. “Bu güllerde menâfi'-i külliyye vardır. Cezîreden taşra gitmemesine irâdetu'llâh ta'alluḳ itmişdür.”³ dinilmiş.

Ve bu cezîrede şecere-i kâfûr dahı⁴ olur ki sāyesinde yüz âdem gölgelenmege ḳudret bulur. Ba'zı şâḥlarını çizirler. Zâmġ gibi kâfûr⁵ şızar,⁶ aḳar. Dahı cem' iderler. Çak soñra diblerini çizirler. Kemâ fi'l-evvel kâfûrını taḥşil iderler. Fe-ammâ hemân ki kâfûr-ı mecmû' münce mid olur, alınan şecere dahı ḳurıyup fenâ bulur.

Cezîre-i Râminî:⁷ Bunda ḥufât u 'urât, ya'nî çırlaḳ çıplaḳ maḥlûḳât çokdur. Ba'zılar ḳavlince 'avretleri kıvırcık saçları ile ferclerini örtmek şeklin iderler. Ammâ sözlere fehm olunmaz. Yidikleri ol eşcârûn yimişleridür. Cezîreleri sâḥiline insân varsa eser yıl gibi ḳaçarlar. Yitişilmesi mümkün olmaz.⁸ Boyları dörder ḳarışdur.

1 reng: - MV

2 sifâle: - N1

3 ta'alluḳ itmişdür: müte'allıḳdür N1

4 dahı: - MV

5 kâfûr: yâḳût N2

6 şızar: - E

7 Râminî: Râzî MV

8 olmaz: deġüldür MV

Cezîre-i mezbûre yedi yüz fersah çevirür yirdür. Toprağı hûb ve hevâsı [67b E] gâyetle hoşterdür. Sevâhîlinde ma'mûre-i ma'kullar ve kırye vü kışabalar muqarrerdür. Şecer-i kâfur u bakıkam ü hîzrân anda mevfurdur. Bakıkam ağacı ğars olunmağla ve şecere-i harnûb gibi yemişler virmekle, nihâyet ta'amı hançal gibi telh olmağla haber virilmiştir. Ve Cezîre-i Râminî'de gergedân dahı olur ki himâr deñlü bir cânverdür. Depesinde bir dâne boynuzu muqarrerdür ki anuñla niçe kendü deñlü filleri götürür. Maqlûb idinüp yire urur. Ol boynuzunuñ havâşşı çokdur. Ve bu cezîrede kıyruksız câmûslar dahı bulunur. Ammâ sâhil-i cezîrede kıryeler ve kışabârdan ba'zı mañlûkât deryâ yüzinde gemi gördüklerinde yüzerek gelürler. Ağızları ile 'anber getirürler. İşâretle demür âletiyle değışdürüp anları da ağızlarına alup yüzerek giderler. Hiç bilinmez ki ol demürleri n'eylerler.

Cezâ'irü's-selâhî: Niçe pâre, büyük cezîrelerdür. Bunlaruñ hâkimleri bilâ-ı taleb mülk-i Şîn'e hedâyâ gönderürler. İrsâl itmedükleri taqdirce içlerinde kaht u ğalâ peydâ olmasını zu'm iderler. Şol kadar âb u hevâsı laţîf, cihet-i ma'âşları nazîf kıavmdür ki sâ'ir diyâr halkından cezîrelerine varan bir dahı gitmez. Ben şağlıgumda [52a MV] cennet-i a'lâyı buldum, diyü âhar diyâra sefer itmez. Anlarda zeheb-i hâliş vâfirdür. Zibâ şahinler ve şayda müheyyâ şehbâzlar dahı mütekâşirdür.

[Cezîre-i Serende]: İmdi cezâ'ir-i Selâhî'den biri Cezîre-i Serende'dür.² Ki biñ mil devri vardır. Niçe kıryeler ve ma'mûre kışabalar olup dürer-i şahvâr ve efâviye-i tayyib maqûlesi niçe yâdgâr bulunur ki cümlesi tahsîne sezâvârdur.

[Cezîre-i Cebel]: Biri dahı Cezîre-i Cebel'dür ki kıatı büyük degüldür. Lâkin ortasında bir yüksek tağı vardır. Gice ile ırasında âteş zâhir olur. Aña binâ'en nihâyetine kimesne çıkamayup çıkanlar ihırâk bi'n-nâr kıılınurlar. Ve gündüzün duhân-ı siyâhı eksik olmaz. [62a N1] Ammâ dâmen-i cebelde a'lâ, lezîz, şovuk şuları muqarrer ve kıudretten hammâmları dahı mükerrerdür.

1 nazîf: laţîf MV

2 Serende: Serend E

[Cezîre-i Kırıevn]:¹ Biri dahı Cezîre-i Kırıevn'dur ki Mü'minîn nâm bir kavm-i siyâh-ebdân ve sūd-endâm bu cezîrede mütemekkinlerdür ki şecî' ü bahâdır, urmada, tıtmada mâhir maḥlûkâtdur.

[Cezîre-i Kırûr]: Bir dahı Cezîre-i Kırûr'dur ki Kırıevn'e ḳaribdür. Nebâtât u eşcâr ile memlûdur. Lâkin meymûnlarla her ṭarafı ṭoṭoludur. Ḥattâ ol zümrenüñ bir emîri dahı vardır ki ta'zîmen boyunlarına bindürüp götürürler. Anuñ vücûdıyla birbirlerinden def'-i zulm iderler. Ve silâhla gelen gemiler ḥalkına taş atmağla ve el yitirdüklerine ısırup cefâ ḳılmağla ezâdan ḥâlî olmazlar. **[68a E]** Lâkin ba'zılar dâm-ı ḥile ile niçesin tutarlar. Yemen vilâyetlerine çıkarup 'âlî behâ ile şatarlar. Zirâ ki ehl-i Yemen anları dükkânlarında 'ubeyd-i zekî vü fehîm yirlerine ḳullanırlar.

[Cezîre-i Katarıyye]: Bir dahı Cezîre-i Katarıyye'dür. Haylî vâsî'dür. Cemî'-i sükkânı Naşârâ'dur. Ğavvâşları ṭalup a'lâ ve şâh-dâne incüler ḳıkarurlar. Furşatı ile tüccâra şatarlar. Ammâ gözlerine yindürdükleri kâsibîn zümresini ḳatlı idüp mâ-meleklerin alurlar.

[Cezîre-i Beymân]: Cezîre-i Beymân dahı ol cezâ'irdendür. Sükkânı Naşârâ'dur. Ammâ cezîre-i vâsî'a olmağın müdün ü emşâr-ı ma'mûresi bî-intihâdur. Celâdet ü şecâ'atleri bir mertebededür ki içlerinden biri evlenmek istese mādâm ki a'dâlarından birinüñ başın kesüp getürmeye, aña kimse kız virmeye. Farazâ iki re's-i maḳṭû' ile ikisini vireler. On kelle ile dahı gelse on ḥüsnâ kız alıvirüp içlerinde kelle i'tibâr olunup her zamânda mu'azzez ü mükerrem tıtula. Ve bi'l-cümle bu cezîre[de] âb-ı zülâl-i revân ve fevâkih-i gün-â-gün-ı lezzet-resân bî-nihâye vü bî-pâyândür.

[Cezîre-i Vâḳvâḳ]: Bir dahı Cezîre-i Vâḳvâḳ'dur. Bir büyük cezîredür. Zenc Cezîresi'ne muttaşıl Vâḳvâḳ Cezîresi bunuñ ḡayrıdur. Bunda zeheb-i ḥâliş vâfir olur. Ḥattâ kelblerinüñ ve meymûnlarınuñ bend ü ḳılâdesi ḥâliş altundan ḳılınur.

[Cezîre-i Benân]: Biri dahı Cezîre-i Benân'dur.² Ki sükkânı 'üryân, her biri ḥüsn ü cemâlle nümâyân bir bölük merdüm-h'ârlardur. Re's-i tilâl ü eşcârda gizlenürler. Benî Âdem'i görince segirdişüp, tıutup yirler.

Bundan öte iki cezîre dahı vardır. Anlarda 'âvî ḥilḳat, bûniyyü'l-aşl olanlar gibi siyeh-çihre ve bed-ṭal'at maḥlûkât vardır ki saçları ḳıvrıcık,

1 Kırıevn: Kirmevn N1

2 Benân'dur: Lebân'dur N1

cüşşeleri kebîr, yüzleri tûlânî ve nâ-müstenîr, ayakları uzunı birer zirâ‘ bir bölük bed-siriştlerdür. Bunların dağı merdüm-h‘ârîkları muğarrerdür.

[Cezîre-i Vâkvâk]: Biri dağı Cezîre-i Vâkvâk’dur ki içerüden içerü Zânc cezâ‘irine muttaşıldur. Bahriyyün buña nücüm gözedüp gitmekle vâşıldur.

Tuhfetü’l-‘acâ’ib’de meştürdür ki bu didüğümüz [52b MV] Vâkvâk Cezîresi ceme‘an biñ yedi yüz cezîre-i ‘âmiredür ki demhere nâm ‘avret bu cümleye hâkime-i kâhiredür. Zerd rişteden sâhte târ u pûdi zeheb ile perdâhte câmeler giyinür, [62b N1] başına bir altın tâc urınur. Ayağına zeri hâlîşden başmak alup hırâm-ı nâzla halkına görünür. Kendüden gayrı altın başmak giyer kimse bulınsa siyâseten ayakları kaç‘ itdirilür. Ve karşısında dört biñ kız oğlan şaf bağlar, тұrur.

Ve bu cezîrede bir ağaç vardır ki yimişleri insân şeklinde, memeleri ile ve ferc ve saçları [68b E] ile ‘avret şüretinde hâşıl olur. Hattâ depesindeki saçından aşılar, тұrur. Faşl faşl “vâk vâk” diyü şadâ virür. Tâ şol zamâne dek eceli yitişüp saçı kırılıp düşer, ölür. Fe-ammâ sükkân-ı cezîre anların şadalarını zabt iderler. Zu‘mlarınca tefe”ül ü taıayyür idüp nîk ü bedde haml iderler. Bunlardan içerüdeki cezîrelerde yine bunlar gibi biter mahlık olurmış. Hâlâ ki hilkatde ve cesâmetde huşûşâ vezn-i kadd u kâmetde ve tayyib-i revâ’ih ü leîâfetde ziyâde bulunurmuş. Anlar hâke düşdükte bir gün ve bir buçuk gün miqdârı hayâtda тұrurmuş. Hattâ ba‘zılar yire¹ düşdügi gibi bulup anlarınla mücâma‘at iderler imiş. Lezzet-i mu‘âşeretlerini benî nev‘-i insândaki zenân-ı hüsnâdan ziyâde bulurlar imiş.²

Ve bi’l-cümle bu cezîrenün âb u hevâsı kemâl-i leîâfetdedür. Niteki şuları şerbet-i sükker gibi lezzet ü ‘uzûbetdedür. Lâkin benî Âdem’den anda muķîm yokdur. Ancaķ büyük büyük fillerün çerâgâhıdır. Ekşerinün boyları onar ve on birer zirâ‘dur. Tıyūr kısmından dağı eşnâf-ı keşire vardır. Bunlardan öte niçe mahlık dağı vardır. Lâkin Hâzret-i Hâķķ’a ma‘lumdur. Gâhî Cezîre-i Vâkvâk’a öteden berü kaçrân renginde siller gelüp içinde ol şuya münâsib balıklar da görünür. Rûy-ı deryâda gezdükleri müşâhede kılınur. Ve bu cezâ’irde abanûs vâfir olur.

1 yire: - MV

2 Anlar//imiş: - N1

Cezîre-i Câlûs:¹ Merdüm-ğorlar cezîresidir. ‘Üryanla gezerler. Benî Âdem’den vahşet idüp fırsatla avlayup yirler. Bellü dinleri ve hâkimleri yokdur. Sâhilllerinde mûz ve nârcil ve kaçab-ı sükker çokdur. Ekseriyyâ gıdaları anlardandır. Bu cezîrede bir taş vardır. Tûrâbı şâfi gümüşdür. Âteş yakılsa karibinde topraklar erir. Sebîke sebîke sîm-i hâliş olur.

Cezîre-i Mevḥame:² Bir büyük cezîredür. İçinde hükkâm u mülûk-i³ keşîre vardır. Halkı ebyazü’l-vech, laṭîfî’ş-şekillerdür. Bunlarda dâbbetü’l-misk, dâbbetü’z-zebâd, ya’nî misk kedisi,⁴ müşg iti bulunur. ‘Avretleri melâhaten aḥsen-i nisâdur. Niteki saçları atvel ü müca‘ad ü ‘anber-sâdur. Aşlâ başların örtmezler. Leylâ-yı ḥüsn ü cemâl iken Mecnûn-mişâl kalansüve ve mûy-ı jülîdeye meyyâl olurlar. Ve bu cezîre tâ meşârik-ı şemse muttaşıldur.

Cezîretü’l-ḳamer: Egerçi ki bu eṭrâfda ceza’ir-i şığâr vâfirdür. Cümlesi ‘âmir olup sükkânı mütekâşirdür. Lâkin anlardan biri işbu Ḳamer Cezîresi’dür. Ḥaylî ‘arîz ü ṭavil atadur.⁵ Menḳûldür ki uzunı [69a E] dört aylık yol ola. Eni yigirmi [63a N1] günlük mesâfe idügi taḥakkuk bula.

[Cezîre-i Lân]: Bir daḡı Cezîre-i Lân’dur ki âb u hevâsı laṭîf ü dil-güşâ, eşcâr u eşmârı ḥuşûşâ ṭayyib ve ezhârı bî-intihâ bir yirdür. Bu cezîrenüñ sükkânı [53a MV] anda biten sâzdan münakḳaş ḥaşîrler işlerler. Ve ḥarîr bisâṭlar üzere döşenüp şovıcaḳdur, diyü üstüne otururlar. Âdem oğlanları ol şun’a ḥayrân olurlar. Güyâ ki her birinüñ vaşfinda «ملا عين رأّت»⁶

mazmûnı muḥakḳak bulur. Ve şol deñlü ulu ağaçlar biter ki bir şecerüñ tomruğundan altmış arşun gemi yonılır. Ve ba’zı ḥaşebî kâseler işlenür. Birisinde yüz miḳdârı âdem ṭa’âmlanur. Nârcil ve kaçab-ı sükkere ḥod nihâyet yokdur.

Cezîre-i Lâtverân: Bir büyük cezîredür ki gergedân ile memlûdur. Ve ḥimâr deñlü kırmızı kırmızı⁷ meymûnlar ile her yiri toṭtoludur. Şecer-i kâfur ile daḡı müzeyyendür. Ve insân ḥilkâtinde nihâyet başları sibâ‘ şüretinde bir maḥlûḳ daḡı mu’ayyendür ki İskender’üñ gemileri uğrayup bu

1 Câlûs: Ḥâlûs E, N1

2 Mevḥame: Fâlmûḥa N1

3 hükkâm u mülûk-i: mülûk u hükkâm-i E, N1

4 misk kedisi: - E

5 ṭavil atadur: ṭavıldür E

6 “hiçbir gözün görmediği”

7 kırmızı: - MV

cezîrede ol maḥlûkâtı gördiler. Nihâyet yakın varduḡda nâ-bedîd olup görünmediler.

Cezîretü'n-nisâ: Bu Baḥr-i Şîn'deki Cezîre-i Nisâ'dur. Bunda cidden ricâl yokdur. Sükkânı ki zenândan gebe olmaḡ istedükçe yıl yudarlardı. Ḥâmil olup kendüler gibi ebkâr toḡırlırlardı. Ba'zılar ḡavlince anda bir dıraḡt olur. Anuñ yimişinden yırlı. Ḥaz̤z-ı şehvânî ile yüklenürler. Ve ol cezîrede altuna nihâyet yokdur. Güyâ ki türâbı ser-â-ser zer-i ḡâlîşdür. İttifâken bir gemi ol ḡavâlîde ḡarḡ oldu. İçinde bir kimse yüzerek ol cezîre sâḡiline düşdi. Andaki nisâ ki anı gördiler, öldürmek niyyetine üşdiler. Lâkin içlerinden biri şıyânet itdi. Ḳatline mâni' olup bir tekne ile deryâ yüzine şalıvırdı. Tâ ki yuvarlanuraḡ bilâd-ı Şîn'den bir tepeye çıkdı. Vâḡi-i ḡâlî ol mülkûñ pâdişâhına bildürdi. Fi'l-ḡâl gemiler ṡonatdılar. Ol şaḡşı delil ṡutunup gıtdiler. Ne ol cezîreyi buldılar, ne ol bahrûñ nihâyetine¹ yitdiler.

Cezâ'ir-i Serendîb: Eni ve uzunı seksen fersaḡdur. Ehl-i Hind ḡavlince Ḥazret-i Âdem '*aleyhi's-selâm* ol cezîredeki ṡaḡlaruñ birine inmişdür. Ekâbir-i Berâhime taḡḡikî üzere Ḥazret-i Âdem'üñ ḡademi yiri anda henüz ma'lûmdur. Ḥattâ yetmiş zirâ' uzunında maḡmûs u mersûmdür. Gicede ve gündüzde ol ṡaḡ üzerinde nûr gibi bir zıyâ zâhir olur. Ba'de-mâ Ḥazret-i Âdem ol cezîreden iki adım inmişdür, didükleri iki ḡünlük mesâfedür. Fe-lâ-cerem anuñ ḡavâlîsi eşnâf-ı cevâhirle memlûdur. Ve la'l ü elmâs u yâḡûṡla [69b E] müzeyyen ve ṡoṡṡoludur.

Kitâb-ı *İḡtişârü'l-'acâ'ib*'de meşṡûrdur ki Serendîb ṡaḡlarında bir yir vardur. Aña Vâdi-i Elmâs dirler. Ḥaylî derin vâdidür. Büyük büyük zehrînak yılanlar ile memlûdur. Elmâs almanuñ, ṡıḡarmanuñ² ṡarîḡı budur ki lûḡûm-i ḡârreyi vuşla vuşla atarlar. Anı [63b N1] gören nesr-i ṡâ'irler 'ale'l-fevr anları ḡaparlar. Yılanlardan iḡtiyâṡla âḡir-i sâḡile gelüp ḡonarlar. Ve ol lûḡûmı ferâḡ-ı bâlle yırlı. ṡâlibîn ki cüstücü ḡılurlar, beyne'l-ḡaşâ ve't-türâb ol elmâsları bulurlar. ḡâyetle büyükleri ete yapışmaz. Bâ'ış budur ki büyük elmâslar tüccâr eline düşmez.³

1 nihâyetine: ḡâyetine N1

2 ṡıḡarmanuñ: - N1

3 düşmez: girmez E

Ve bi'l-cümle Cezâ'ir-i Serendîb'de envâ'-ı cevâhirle mükellel zeheb-i hâlişden bir şanem-i mükemmel¹ vardır.² 'Irâk ve Fârs'dan aña hamr³ nüzûr [53b MV] gönderilegelmişdir.

Ve bu cezâ'irde ba'zı beyâz, berrâk⁴ burclar ve kaşrlar ve kal'alar görünür. Tağarrüb kaçdına varıldukça ba'id olur. Hergiz ittişâl mümkün olmaz.

[Cezîre-i Melâti]: Hafî olmaya ki 'Acâ'ibü'l-mahlûkât da ve *Turfetü'l-garâ'ib* de Bahr-i Şîn'e yazılan cezâ'ir ancak bunlardır. Lâkin *Tuhfetü'z-zamân*'da ba'zı cezâ'ir dahı yazılmışdır ki biri Cezîre-i Melâti⁵ hayli vâsi' ve 'âmir ü keşirü'l-menâfi'dür. Sükkânı sâhil-i cezîrede şu üstinde ağacdan çatma hâneler ve kaşr-ı bî-nihâyeler yapmışlardır, anlarda olurlar. Hattâ âsiyâblar yapmışlardır. Rûzgâr ile döner. Hânelerine ittişâlle sâhilinde karar eyler. Ve bunlarda birinc ve cevz-i bevva ve beyâz fil ve sükker kamışı ve zeheb ma'deni ve gergedân didükleri hayvân-ı dirâz-pâ vâfir ü bî-intihâ olur. Ve melik-i cezîre maldâr ve şevketi âşikâr, cümle 'askeri fillere süvâr, hayli şehryâr-ı büzürgvârdur.

Mevlânâ Kemâlû'd-dîn Demîrî *Hayâtü'l-hayevân*'da yazar ki 'Abdu'llâh⁶ Qalânisi nâm bir şahş-ı tüccâr deryâ ile merâkibe binüp sefer iderken nâgâh muhâlif rûzgâr esdi. Her kişi vücûdından ye's idüp dürlü dürlü nezlere başladılar. Mezbûruñ nezri bu oldu ki eger hâlâş olup bir sâhile düşerse aşlâ fil etini yimeye. Ol maqûle şakîlü'l-cüşşenüñ lahmı tenâvülünü aşlâ câ'iz görmiye. Hikmet Hudâ'nuñdur, gemileri bir sâhile düşdi. Kendüler kenâra çıkup me'külâtdan nesne bulunmamağın bir fil şayd idüp her kişiyeye eti bölüşdi. Ammâ 'Abdu'llâh Qalânisi nezrine binâ'en andan yimedi. Ba'zı nebâtâtı tenâvülle geçindi. Meger ki ol fil beççe idi. Anası çerâgâhda iken şayd olunmış idi.

Vaqtâ ki gelüp yavrısını bulmadı, şiddet-i iltihâb ve kemâl-i ıztırâbla cân atup sâhile geldi. Ol cema'ati yatur bulup üzerlerine [70a E] saldı. Her kañgısında râ'iha-i lahm-i pîl buldı ise başup hûrd u hâm eyledi. Mezbûr

1 mükemmel: - N1

2 vardır: - MV

3 hamr: hams E, MV

4 berrâk: - E

5 Melâti: Melâki N1

6 Nüşhalarda bu ismin önünde "Ebû" kelimesi yer almaktadır. Devamında gelen anlatımlarda bu şahsın adının "Abdu'llâh" olduğu yazıldığı için tashih edilerek metne alındı.

‘Abdu’llâh’da ol hâl olmamağın ta‘arruz itmeyüp ayağına süründi. Sâ’irini helâk itdükden sonra işâret ile üstüne aldı. Bir miqdâr tekâpû ile yine Cezîre-i Melâtî’de bir kaçaba-i ‘âmire kenârına getürüp kendüsi semt-i âhara çekildi, gitdi.¹ Ba‘dehu ol şehre vardum. Melikine buluşdum. Vâkı’-i hâli tercemânla bildürdüm. Haber aldum ki pîl-i sefid beni alup getürdüğü sekiz günlük mesâfe imiş. Niçe müddet anda tırdum. Furşat ile bir gemi uğradukda içine girüp [64a N1] halâş yaçasına çıkdum,² dimişdür. Ya’nî ki ‘Abdu’llâh Kālânîsi bu hikâyeti beyân itmişdür.

Cezîre-i Şehâb: İbn Verdi’den nakl ile beyân itmişdür ki bu bir büyük cezîredür. Dâ’imâ üzerinde bir büyük ak bulut muğarrerdür. Kaçan ki buña muqâbil rûy-i deryâda bir gemi zâhir olur, ol bulut yirinden hareket idüp ol geminüñ üstüne varur. Hemân ol bulutdan berü bir incecik uzun uzacık şavt işidilir. Tâ ki ol deniz galeyâna başlar. Âşâr-ı tûfân zâhir olup kaşırğalar peydâ ider. Hemân ki ol gird-âbdan biri sefineye muttaşıl olur.³ Ân-ı⁴ vâhidde garķ idüp bî-nişân kıılır. Güyâ ki muğalsamdur. Hemânâ ki ol bulut bir dest-mâl-i pür-semdür.

Cezîre-i Temessuḥ: Bu daḥı bir ġarib cezîredür. Sükkânınınûñ bedenleri insâna şebih, ammâ kıuyruqları kilâb kıuyruğı gibi kerihdür.

Ve Ammâ ‘Acâ’ib-i Baḥrî’s-Şîn

Biri evvelâ billürdan kaçır-ı ebyazdur ki ırakdan bir kal’a üstinde görünür. Aşlâ gicede ve gündüzde kanâdili söyünmeyüp ziyâ virür. Ģalibâ [54a MV] kable’t-tûfân cebbârân-ı melik-i Mışır olup a’mâl-i telâsımıyla ḥârık-ı ‘âdât gösterenlerün i’mâlındendür.

Bir daḥı tã’ir-i nûrânîdür ki cirm-i şems gibi kendüye bakılmaz. Gözler kamaşduğı-çün mâhiyyeti idrâk kıılınmaz.⁵ Bir daḥı⁶ tayerrânında irtifâ’ müşâhede olınsa baḥr sâkin olur. Delil-i selâmet olup baḥriyyün sevinürler. Ammâ sükûn-i baḥrden sonra ne kıadar ki taleb olınur, eşeri görünmez, güm olur.

1 gitdi: - MV

2 yaçasına çıkdum: oldum E

3 muttaşıl olur: uğrar N1

4 Ân-ı: Andan E

5 tã’ir-i//kıılınmaz: - E

6 Bir daḥı: - N1

Bir dahı büyük büyük kaplubağalardur ki yigirmi zirâ¹ devrinde sülhâfât bulunur.¹ Her biri biñer yumurda yumurdaladığı taħaḳḳuḳ bulur.

Bir dahı dörder qarış ḳaddinde bir² maḥlûḳât³ olur ki Baḥr-i Şîn'ün siddet-i heyecânı zamânı evvelâ evlâd-ı Ḥabeşe gibi deryâdan zâhir olup gemiler üstine çıkarlar. Kimseye zarar itmeyüp yine ğavş [70b E] idüp giderler. Bir dahı ḥarşine nâmına bir kuş olur ki kebûterden küçüḳ[dür].⁴ Ḳaçan ki ṭayerân itse altı yanında kerkez nâm bir ṭayr dahı uçar. Anuñ zerḳını, ya'nî⁵ levşini tevaḳḳu' ider. Zirâ ki kerkezün ğıdâsı anuñ necisidür. Ol ise zerḳ itmez. İllâ ḥâlet-i ṭayerânında ilḳâ eyler.

Ve yukaruda beyân olındığı üzere dâbbe-i misk dahı vardur ki her senede bir vaḳt-i ma'lûmede avlanur. Boğazlanup ḳalbinde misk bulunur. Ammâ ki tâ âḥir-i vilâyete götürilmeyince râ'iḥası zâhir olmaz.

Bir dahı bir cins ḥayvân olur ki ba'zı cezâ'irde bulunur.⁶ Niçe başları ve muḥtelif gözleri ve arḳurı azuları, ya'nî ki birbirine muḥâlif ön dişleri ve iki ḳanadı olur. Ṭayerân ile ḥayvânât-ı baḥriyyeyi şayd idüp ğıdâlanur. Bir dahı uzunı üç yüz zirâ, naḥîf ve ṭülânî balıklar bulunur. Gemilere şarılıp kimini ğarḳ ve kimini helâk eyler.⁷ Ammâ bu güne balık ekşeriyyâ Cezîre-i Vâḳvâḳ'a yakın yirde yüzer. Giçerken 'alâ'iminden ṭuyduḳda baḥriyyün [64b N1] çağrışıp el ḳarşmağla⁸ ve ref'-i eşvâtle zarardan ḳurtulurlar. Ḳaçan ki ḳanatlarını ḳaldırur, uçar gibi görünür.

Bir dahı seylân nâm balıklar olur ki iki gün ḳurı yirde ṭurur. Andan soñra ölür. Etini bir çömlege ḳoyup ḳaynatduḳlarında şöyle ki dehân-ı diĝi muḥkem bağlamayalar, âteş eşer itdüğü gibi atılır, ṭaşra çıkar. Gelincik gibi bir ḳovuḳda şaḳlanagider.

Bir dahı eṭam⁹ balık olur ki yüzi ḥunzîr şüretinde, ferici nisâ ferici hey'etinde bulunur. Pulları yirinde saçları zuhûr bulur. Farażâ bir ṭabaḳ laḥmı olsa bir ṭabaḳ dahı şaḥmı muḳarrer olur.

1 bulunur: olur ki E

2 Nüşhalarda "berz" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "bir" olarak metne alındı.

3 maḥlûḳât: sülhâfât E

4 küçüḳ[dür]: büyürek E | büyükdür N1

5 zerḳını ya'nî: - E, MV

6 Ammâ ki//bulunur: - E, N1

7 helâk eyler: helâke müşerref ḳılır N1

8 ḳarşmağla: ḳaḳmağla MV

9 eṭam: aşlem E

Ve bir cins sereṭān olur ki deryādan bir qarış miḳdārı taşra çıkar. Giceledükden şofıra sür'atle ber cānibine uçar. Ḥayvāniyyetden çıkup 'ayniyle müteḥaccir olur.¹ Hattā keḥḥāller anı edviyeye katup çokluk fevā'idi müşāhede olunur.

Bir daḥı uzun yılanlar olur ki baḥrden taşra çıkar. Cāmūsları, filleri bir loḳma yirine yudar. Ba'dehu kıvrılır. Bir taş üzerine şıklılır. Tā ki ḳarnındaki kemükleri ḥurd olur, kıvrılır.

Ammā Cezā'ir-i Baḥrū'l-Hind

[**Cezire-i Bertā'il**]: Baṭlamyūs ḳavlince Baḥr-i Hind'de yigirmi biñden ziyāde cezire vardır. İçlerinde ümem ü maḥlūḳāt bī-şümārdur. Anlaruñ meşḥūrlarından biri Cezire-i Bertā'il'dür ki Baḥr-i Zānc'e yaḳındur. Bunda bir ḳavm vardır. Yüzleri ḳalkān gibi degirmidür. Ve saçları at kıyuğu gibidür. Ve bu cezirenün ba'zı ṭaḡlarında şıyāḥ-ı münkere ve eşvāt-ı ḳabiḥa işidilir. Baḥriyyūn ḳavlince Deccāl andadur, dinilir. Ve ba'zı tüccār ki sāḫile [54b MV] varurlar, metā'larını bir gice anda alıḳorlar. İrtesi metā'ları yirinde ḳaranfül bulurlar. Eger azḡınurlar ise almazlar. İrtesi yine ḳaranfül yirine kendü emti'alarını ḥāzır görürler. Yāḥūd daḥı ziyādece ḳaranfül [71a E] ele getürürler. Tā ḥüsni-rızaları olınca mu'āmeleleri bu yüzden olur.

Menḳüldür ki tüccārdan biri ol ceziredeki ṭaḡuñ ṭorusına çıḳmış. Saṭḥ-ı cebelde bir nihāyetsiz ḳavm görmüş ki yüzleri Tatar şekline beñzer. Ḳulaḳları muḥarrefe² görünür. Kendüleri ve saçları nisā ziyinde müşāhede ḳılınur. Mezbūr tāciri ki gördiler, naḳarından ḡā'ib oldılar. Ba'dehu niçe günler daḥı³ cezire sāḫiline inmediler. Metā'larını 'arz itmediler. 'Āḳıbet yine mu'āmele-i ḥafıyyeye başladılar. Ve ol ḳaranfülüñ ḥāşşıyyeti budur ki tāze iken yiyenler ḳocamaz. Aşlā saç ve şakalı aḡırmaz. Ve ol ḳavmüñ libāsları lūf nām şecerüñ yapraḡındandır. Ġıdāları daḥı anuñ mīvesidür. Gāḥ olur ki semek ve mūz ve nārcilden daḥı ḡıdālanurlar.

1 N1'de bu cümlemin devamında aynı anlamda "Aynıyla taş olması taḥaḳḳuḳ bulur." cümlesi gelmektedir.

2 muḥarrefe: muḥriḳa E

3 daḥı: - MV, N1

[**Cezâ'ir-i Şülş**]:¹ Biri dahı Cezâ'ir-i Şülş'dür ki birine Cezîre-i Herlic, ikincisine Cezîre-i Mâhiṭ didiler.² İkisi de eşcâr u eşmârı ve 'acâ'ib-i bî-şümârı çok yirlerdür. Ammâ bunların üçüncüsü ki ol ikiden a'zamdür, Cezîre-i Selâhiṭ'dür. Bütün gice yıldırım yalabur. [65a N1] Ve ikincide³ rîḥ-i 'aşîf eser. Üçüncisinde bulutlar yağmur yağdurur. Ammâ Cezîre-i Selâhiṭ'de şandal ve sünbül ve kâfur hâşıl olur. Ve bir cins balık olur ki bu cezîrenün sâhiline çıkar. Yemişlerinden yir. Ba'dehu sekrân gibi düşer. Harekete kâdir olmaz. Sükkân-ı cezîre gelürler. Sühûletle anları tutarlar. Ve bu cezîrede bir 'ayn-ı fevâre vardur ki kaynar, çıkar. Yine kırbında bir delüğe batır. Etrâfında kalan reşâşeleri toñar, taş olup incimâd bağlar. Ammâ garâbet bundadur ki kemâl-i şafâsından gündüz beyâz taş olur, gice ile siyâha mübeddel olur. Ve bi'l-cümle ol maḥalden gündüz alınan hacir ebyâz kalur. Gice ile aḥz olınan esved olur. Ve bu aḥzanın muḳâbilinde, ya'nî kendüde bir tağ vardur ki gündüzün yüz zirâ' miḳdârı duḥân ve gice ile yine ol miḳdâr 'alev-nâk nâr-ı fûrûzân görünür.

[**Cezîre-i Kaşr**]: Bir dahı Cezîre-i Kaşr vardur ki mücmelen bu bahırûn 'acâ'ibinden anılmışdır. İrakdan bir beyâz kaşr görünür. Bahriyyûn anı gördükde selâmetle ta'bîr kılar. Fî nefsi'l-emr ol senede ribḥ-i fâ'ideleri ziyâde olur. Mülûk-i sâlifeden niçeler⁴ gemiler donadup Kaşr-ı Ebyâz'a varmışlar. 'Askerleri içine girmişler. Hevâsı iḳtizâ itmekle⁵ bedenleri uyuşmuş. Görenlere⁶ nevm galebe kılmış. Bu tārîḳla dâḥilinden kimse kırtulmayup ḥ'âb-ı mevte kalmışlar. Gemide bulunanlar 'ibret-bîn olup bu aḥbârla ḥalâş yaḳalarına şalınmışlar.

Ammâ İskender-i Zül-karneyn tevâbi'inden ba'zılar Cezîre-i Kaşr'a varmışlar. Bedenleri insâna ve başları kilâb-ı zamâna ve azu dişleri ağızlarından taşra çıkup şu'lelü âteş-i fûrûzâna beñzer bulmuşlar. Hattâ İskender tevâbi'i ile şavaşmışlar. Gemilerini sâhil-i bahre⁷ yanaşdurmamışlar. [71b E] Vaḳtâ ki bu ḥâli İskender işitdi, seyr ü temâşâsına gitdi. Hattâ kaşr içine duḥûl kaşd itdi. Lâkin feylesûf-ı Hind olan Behrâm mâni' oldu. Mülûk-i sâlife ser-encâmını, ya'nî ki ebdâna ḥ'âb galebe

1 Şülş: Tülş N1

2 didiler: - E, MV

3 ikincide: ikincisinde yıldırım N1

4 Fi//niçeler: - E, MV

5 iḳtizâ itmekle: iḳtizâsıyla MV

6 görenlere: gezenlere E, MV

7 sâhil-i bahre: sâhile N1

idüp uyuşduğunu i'lâm kıldı. Ve'l-hâşıl ol kaçır, şâfi billürdan idi. Gice ile âteş gibi fûrûzân ve gündüzün güneş gibi dırağşân olmağla gûyâ ki nûrdan idi. Lâkin ol cezîrede bir cins mîve olur imiş ki [55a MV] anı yiyüp cezîreye, hattâ derûn-ı kaçra girenlere hâzer ü nevm gâlebe itmez imiş.

[Cezîre-i Câbe]: Bir dahı Cezîre-i Câbe'dür ki her şeb-i târda nâr ile zâhir ve gündüzlerde duhân-ı siyâh ile bâhirdür. Aşlâ kimse ol cezîreye yaklaşamaz. Hattâ beş fersah yakın kalınca harâret-i nâra¹ tâkât getirilemez. İçinde 'ûd ve mûz ve nârcil ve kaçab-ı sükkere nihâyet yokdur. Lâkin kimse anlardan alamaz. Ma'a hâzâ sükkânını ol âteş incitmez. Şûret-i insânda nihâyet yüzleri göğüslerinde, kıızıl beñizlü vâfir maḥlûḳâtdur ki bebekleri² câbe nâmıyla meşhûrdur. Büt-perest Hindîler idügi mezkûrdur. Ve bu cezîrede [65b N1] bir cins balık vardur, ruḫûbetiyle yazı yazılır. Egerçi ki gündüzün görünmez, ammâ gice ile zâhir olup okınur.

[Cezîre-i Kille]: Bir dahı Cezîre-i Kille'dür.³ Ki enhârî ve eşcâr u eşmârî vâfirdür. Ve kâfur dırahtı ki aḳşögüt gibi nâbit ü bâhirdür, huşûşâ ğâyete mütekâşirdür. Farazâ birinûn سایesinde yüz âdem gölgelendiği mütebâdirdür. Bu dahı cezîre-i sâbıka Câbe-i Hindî'nün taht-i hükmindedir.

[Cezîre-i Verd]: Bir dahı Cezîre-i Verd'dür⁴ ki gül-i aḥmer ile qarîn-i zîb ü zîverdür. Mevlânâ Kâdî 'Îyâz *rahmetu'llâhi 'aleyh Kitâb-ı Şifâ*'da getürmüşdür ki Cezîre-i Verd'ün bir cins kırmızı gülleri olur, ki üzerinde hûnen haṭṭ-ı ebyaz ile *lâ ilâhe ill'allâh Muḥammedün resûlu'llâh*⁵ kudret kalemi ile yazılmış bulunur.

[Cezîre-i Mesküne]: Bir dahı Cezîre-i Mesküne, İbn Eşîr taḥrîr itdügi üzere bir cezîredür ki içinde mütemekkin olan maḥlûḳâtla altı ay zâhir olur, görünür. Altı ay ne zuhûr ider, ne ḳanda idükleri⁶ bilinür. Her yıl hâlleri böyledür, diyü seyyâhîn-i bahrden rivâyet olunur.

[Cezîre-i Şaydûn]: Bir dahı Cezîre-i Şaydûn'dür⁷ ki uzunı ve eni birer aylık cezîre-i kebiredür. Melikinûn ismi Şaydûn-ı Sâḥir'dür. Vasaṭ-ı cezîrede

1 harâret-i nâra: harârete E, MV

2 bebekleri: binleri MV

3 Kille: Kelime E

4 Verd'dür: Vürüd'dur MV

5 "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) onun elçisidir."

6 ḳanda idükleri: ḳandalıkları N1

7 Şaydûn: Şandûn E

mermer direkler üzerinde zer-i hâlişden düzülme, muraşsa' kaşrla zâhir ve cemî'-i 'imâret-i cezîreye nâzırdur. Ba'zı 'uşât-ı cinne hüküm idüp kaşrı ile deryâları gezer, yürürdi. Müslimîn-i cinden ba'zılar mezbûruñ 'işyânını Hâzret-i Süleymân Nebî'ye bildürdiler. Varup ğazâlar eyledi. Mezbûr sehğârı ve taht-i hükmindeki şeyâtîn-i bî-şümârı helâk itdi. Hattâ bir cemîle kızını taht-ı nikâhına aldı ki ba'de-zamânin babasının şüretini cinlere ve divlere [72a E] bir şanem düzdürüp hafıyyeten 'ibâdet-hâne-i Benî Emîn'de büte tıpmagın ol nâ-cinsün nuhûset-i seyyi'âtı te'sîrinden Hâzret-i Süleymân'ın engüştü niçe günler hâtem-i saltanatdan hâli kâldı. Serîr-i hükûmetini bir dîv¹ hîle ile elinden aldı ki tafsîli menâkıb-ı Süleymân Nebî'de yazılmışdır. El-kışşa cezîre-i mezbûre şimâr u eşcârı mevfûre ve reyâhîn ü ezhârı nâ-mağşûre bir büyük atadur.

Cezîre-i Kâşîn: Ba'zılar "Bu, Cezîre-i 'Âmis'dür."² dirler ki 'âmis, bir dâbbe-i mülemeledür ki top gibi müdevver, şayhası âvâz-ı ra'dden berter hayvândur. Altı ay ka'r-ı baħrde pinhân olur. Altı ay seyyâhîn ü sebbâhîn zümresine görünüp nümâyân olur. Ağzı ve gözleri ve hîç bir 'uzvı neresindedür, bilinmez. Ammâ İbn Eşîr yazduğı üzere Cezîre-i Kâşîn başkadur. Ve andağı dâbbe bağırşak resmindededür.

Ba'zı mellâhlar tüccâr³ geçüp giderken muhâlif rûzgâr ile [55b MV] Cezîre-i Kâşîn muķâbiline varmışlar. Meyân-ı Baħr-i Ahğdar'da başı ve şakalı ebyaz ü münevver, arkasında şiyâb-i ahğdar, rûy-i deryâdan güzêr ider. Anlara işitdürüp bu du'âyı zıkr eyler: «سبحان من دبر الأمور وعلم ما في الصدور وأجم البحر⁴ بقدرته من أن يغور سبوا بين الجبال والشرق حتى تنتهوا الى جبل الطرق فاسلكوا على وسطها تسلموا ان شاء الله تعالى»⁵ [66a N1] Ya'nî ki Hâzret-i Hıızr ol semtle zühûr ider. Ol dermândelerün şiddet-i rûzgâr-ı gird-âbdan hâlâşına sebep olur.

[Cezîre-i Kuğbân]: Bir dahı Cezîre-i Kuğbân vardır.⁶ Halkı söbi yüzlü, muveşşes sözlü, ellerinde zer-i hâlişden birer degnek var. Silâh-ı ceng

1 dîv: dîv-i pür-yiv MV, N1

2 'Âmis'dür: Ğâmis'dür E

3 tüccâr: ticâretle E, MV

4 البحر: - E

5 "Suya gark olmuş kişiler için kudretiyle denizleri zapteden, gönüllerdekini bilen ve işleri sevk ve idare eden Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Yollar dağâ ulaşınca kadar doğu ile dağlar ortasında yürüyün. Yolların ortasındakini takip edin, inşallah kurtulacaksınız."

6 Kuğbân vardır: Kâzân'dur ki E

ü peykârları anlarıuñla aşikâr, gâh ok gibi atarlar. Gâh nîze gibi şancılar. Gâh şemşir gibi a'dâlarına anı havâle kılurlar. Ekşeriyyâ yidükleri levz ü kuştın, müsâfirine ri'âyetleri hüsn-i sîretlerine qarîndür. Ba'zı tüccâr-ı Mekki ile anlara vardılar. Mu'âmelât-ı şahîlha idüp qudbân-ı zehebden vâfir nesne aldılar. Ya'nî ki ba'zı emti'a ile degışdiler.

Cezîre-i Kamâr: 'Üd ve şandal vâfir bir cezîredür. Büt-perest sükkânı haylî keşîrdür.¹

Cezîre-i Zaffe: Enhâr-ı 'uzbesi revân ve eşcâr u eşmârı bî-pâyân, huşûşâ 'üd ve mûz ve nârcili bî-kerân, kaşab-ı sükkerle hadâ'ıķı tarâvet-nişân bir yirdür. Ve sâ'irine göre bir cezîre-i büzürgterdür. Kıyruksız câmûsları vâfir olur. Sükkânınuñ hayvânâta hürmeti elbette mütebâdir olur. Hattâ tavar boğazlamak âdem öldürmek gibi memnû'dur. Ölmeyince bir hayvânıñ eti yinmek hürmetle merfû'dur. 'Ale'l-huşûş bakar cinsini cidden yimezler. Ölüsinüñ bile eklini câ'iz görmezler. Farazâ ki bakar zebhîni irtikâb ideni öldürirler. İ'tibârlarında kışâş hükmini virürler. 'Üd-ı Kamârî ve 'üd-ı Zaffî bu iki [72b E] cezîreye nisbet olınagelmışdür.

Cezîre-i Semûme: Bahr-i Şîn yolu üstindedür. 'Üd ve kâfurı mevfûr atadur. Andan öte birkaç menzil Kamâr'a varulmak muqarrerdür.

Ammâ en-Nevâdir fî Hâzihi'l-cezâ'ir

Cümleden biri bir yeşil balık olur ki kellesi yılan başı gibi görünür. Etinden bir vuşla yiyen niçe günler iştiâ-yı ta'âmdan kırtılır. 'Umdiyye nâm bir balık dahı bulunur. Hiç olmazsa uzunı üç yüz zirâ olur. Râst geldüğü sefineyi arkasına alır. İçindeki halk-ı mürtekib feryâd u figân ve ba'zı düfûf ü tûbûl döğüp kef-zenân olmağla irâqdan def'ine kâdir olmadukları taķdırce gemiyi arkasıyla çalup devirür. Ba'zılar kıvlince kanadların açar. Cevv-i hevâda uçar. Gördüğü gemiyi ser-nigün ider.²

Bir balık dahı olur ki arkasında at egeri gibi müteḥaccir bir nesnesi vardur. Gemi toķunsa iki biçmede güyâ minşârdur. Ol balığı tutarlar. Etini kıynadurlar. Cemî'an erir, yağ olur. Gemiciler gemi yağlamağa ekşeriyyâ andan alurlar, ḥamden li'llâh.

1 Bu ada ve bilgisi N1 nüshasında bulunmamaktadır.

2 Ba'zılar//ider: - E, MV

Kazvînî, *Nüzhetü'l-kulüb*'da yazdığı üzere bir dağı cezâ'ir Baḥr-i Hind'de¹ bir cins seg-ser olur ki gövdesi beden-i insâna beñzer. Kellesi re's-i kilâb gibi bedter, zû'l-vecheyn olur. Bir yüzi kelb şüretine ve ol biri âdem yüzine müşâbih görünür. Ğıdâsı ḥayvânâtdur. Ammâ ba'zı cânverlerüñ bunı ğıdâ idinmesi bâhirü'l-işbâtdür. [56a MV]

Ve bir cins kaplubagalar olur ki vechi âdem yüzine şebîhdür. Nihâyet cüşsesi sülḥafât gibi kerîhdür. İki ṭavîl kanadları vardır. Gâh u bî-gâh anlarıñla ṭayyârdur. [66b N1] Ve ba'zı kaplubagalar olur ki görenler anı bir cezîre taşavvur eyler.² Büyüklüğü taşavvurdan efzûn bulunur.

Bir dağı dört başlı bir cânver olur ki ḥaylî kôrḳunc şadâsı vardır. Ğıdâsı ḥayvânât-ı bî-şümârdur. Gâh olur ki bir ay karaya çıkar. Cânverân ve şimârından ta'ayyüş ider. Ba'dehu yine deryâya girer, gider.

Ve bir cins balık dağı olur ki benî Âdem gibi rişdâr ve şakalı dil-riş degül idüğine kemâ-hiye nümüdârdur.

Ve Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrü'l-Fârs

Bunun ba'zılar kavlince bir ismi Baḥr-i Aḥḍar'dur. Deryâ-yı Hind'den bir şu'be idüğü muḳarrerdür. Ve cezîrelerinde ma'âdin-i³ zeheb ü sîm ve kân-ı yâḳût u le'âlî vü cevâhir-i diḥîm mükerrerdür. Ṭîb ü efâviye kısmı ḥod me'mûlden füzünterdür.⁴

Cezîre-i Tenkâris: Bir büyük cezîredür ki içindeki sükkân ebyazü'l-elvân, bedenleri üryân ve evrâḳ u eşcârıyla nesterleri nümâyân, yidükleri semek-i ṭarî ve mûz u nârcil-i bî-kerân, naḳd-i râ'icleri ḥadîd ile idüğü 'ayân, yanlarında altın ve gümüş raġbetsizlikle erzânî ve nâsla te'âmülleri elbette demür âlâtı ile vâḳî'dür. Ḥattâ 'anberi demür ile deġişdükleri ḳatı şâyî'dür. [73a E]

Cezîre-i Tavbeyrân: Zâtu enhâr u eşcâr, raḥîşü'n-nevâdir ve't-tefâriḳ ve'l-eşmâr bir cezîredür. Benî Âdem bedenleri ile ve sibâ' ü kilâb başları ile sükkânı keşîredür. Ba'zı tüccâr anları görmişlerdür. Bu cezîrenüñ ortasında südden aḳ bir nehr aḳduġını ḥaber virmişlerdür. Ammâ ol nehrüñ bir

1 Hind'de: Sind'de MV

2 eyler: kılurlar E, N1

3 ma'âdin-i: - E, MV

4 füzünterdür: ziyâdedür E

tarafında bir büyük ağaç vardır ki envâ'-ı şimâr-ı lezîze ile her tarafı âşikâr, gün toğdukça vaqt-i zevâle dek neşv ü nemâ ile bedidâr olur. Gün gurûba meyl itdükçe ol dahı gurûb idüp bi'l-küllîyye¹ bî-nişân görünür. Yemişleri *ahlâ mine's-şehd ve elyene mine'z-zubed*² hulel-i evrâkı râ'îha-i müşg ü 'anberden dil-âvîz, revâ'ihle nümüne-i atlas-ı harîr ü zümürred ü zeberceddür.

Hâzret-i İskender tevâbi'inden niçeler sefâ'in ile bu cezîreye vardılar. Bir dırahtda envâ'-ı fevâkih-i lezîze bulunduğ, huşûşâ şehd ü şekkerden elezz olduğu ta'accüble berg ü bārından vâfir degşürdiler. Cenâb-ı İskender'e ithâf kaşdın eylediler. Lâkin bu yüzden taṭvîl-i yed idenlere vâfir³ silleler tokundı. Hattâ dârbet-i leged-kübla her biri helâke müşrif oldu. Fe-ammâ uranlar görünmez, dârib kim idüğü ma'lûm olmaz. Bi'l-âhire bir şadâ işitdiler. "Alduğınuz berg ü bârı yirine kıomayınca hâlâşınuz muhâldür." didiler. Anlar dahı be-ḥaseb-i fermûde 'amel idüp kaçarak kıurtuldılar.

Cezîre-i 'İzâm: Bu dahı bir ṭurfe cezîredür. Ortasında ehrâm-ı Mışır ṭağları gibi ḥacer-i esvedden bir burc ṭurur. Eṭrâf u cevânibinde olurlar. Ve kemükler yığın yığın görünür. Dâhilinde ne vardır, bu üstüh'ânlar ve emvât neden bisyârdur, bilinmez.

Hafî olmaya ki 'Acâ'ibü'l-mahlûkât da ve Tuḥfetü'l-ğarâ'ib de yazılan cezâ'ir-i Baḥr-i Fârs [67a N1] ancak bunlardır. Ammâ Tuḥfetü'z-zamân da ba'zı cezâ'ir dahı yazılmışdır.

[Cezîre-i 'Ubbâd]: Ki biri Cezîre-i 'Ubbâd'dür. Haylî büzürg ü ma'mûre vü âbâddür. İçindeki sükkânı şöyle 'âbidlerdür ki iksâr-ı ṭâ'at u riyâzetden bedenleri ḥâkistere dönmişdür. Ve ḥavf u ḥaşyet-i ilâhiden tenleri zerd [56b MV] ü nizâr olmuşdır. İskender bunlara vardı. "Bu cezîrede ne ile geçinürsüz?" diyü şordı. İskender'e murğ u mâhî ve şimâr-ı nâ-mütenâhî ile geçindiklerini bildürdiler. Tekrâr ol şâh-ı kerem-kirdâr anlara söyledi: "Bundan ucuzluk bir yire nakl itseñüz olmaz mı?" didi. Anlar cevâb virdiler ki "Çün dâr-ı dünyâ nâ-pâyârdur. Bu deñlü ma'îşet dahı bisyârdur. Ammâ murâdımız iksâr-ı nefâ'is ü ḥuzûr olsa bundan dahı a'lâ yirlerimiz vardır." diyü önüne düşdiler. Dür ü dirâz [73b E] bir vâdide gitdükden şofra bir bağ u râğa irişdiler ki saḳfı zerrîn ü muraşşa' ve ferşi envâ'-ı cevâhirle mülemma'.

1 bi'l-küllîyye: - N1

2 "Baldan daha tatlı, tereyağından daha yumuşaktır."

3 vâfir: vâlih MV

4 Tuḥfetü'l: Turfetü'l E, N1

İskender ki ol bâğ u râğî gördi ve ol murğzâr-ı gülîstân-ı bihişt-âşârı temâşâ kıldı, kendüyi gülzâr-ı huld-i berinde kıyâs idüp hayret deryâsına batdı. Egerçi ki cevâhir ü şimârandan al, diyü söylediler. İskender'e vâfir teklîf eylediler. Cidden tenezzül itmedi. Anlaruñ istiğnâsına göre kendüsi dağı istiğnâ 'arz itdi.

Cezîre-i Hükemâ: İbn Verdî'den menkûldür ki bu cezîre-i kebîreye İskender-i Zü'l-karneyn vardı. Halkınuñ libâsları evrâk-ı eşcârdan ve hânelerini taş kovuklarındağı sevârih-i teng ü târdan görüp ta'accüb kıldı. Bunlara ahvâl-i hikemiyyeden ba'zı nesneler şordı. Cevâblarını tamâm muhteżâsınca gördi. Ba'dehu "Benden bir nesne recâ idersenüz eyleñ, maqbûlümdür." didi. Anlar dağı "Bizi 'ibâdetden 'avk itmeyüp tüzce gitmenüz mes'ûlümüzdür." diyü söylediler. İskender ki kûs-i rişleti döğdi, bunun zîb ü zînetine ve 'askerüñ keşretine ekşeriyyâ bakup ta'accübde kaldı. Ammâ içlerinde bir pîr-i rûşen-zamîr aslâ mültefit olmadı. Hattâ başın kaldurup İskender'e ve leşkerine bakmadı. Şâh-ı nâzik-fehm ki bu hâli tıydu, pîrüñ istiğnâsı derûnına koydu. "Bâ'is nedür ki baña ve şöhetüme bakmazsun?" diyü buyurdu. Pîr-i rûşen-zamîr cevâb-ı bâ-şavâb-ı müstenîr kıldı ki "Bundan aqdem bir pâdişâhımız var idi. Bir dervîş-i haķîr ile bir sâ'atde vefât itdi. Ba'de zamânin ki mezârlarına vardum, medfenlerine nâzar kıldum. Ne kıadar diķķat itdüm ise şâhı dervîşden fark idemedüm." didi. İskender müte'eşşir olup vâfir gözyaşların dökdi.

Ve Ammâ Ğarâ'ib-i Hâze'l-baħr

Bu cezâ'irde künün¹ nâm bir tayr-i hoş-endâm olur ki babasına, anasına kıatı hürmet iderler. Farazâ ebeveyni kocalsa ve kuvvetle tayerân itmeden kıalsa evlâdı nevbet ile götürürler. Bir me'men âşiyâna yitürürler. Tâ ölince zâd u zevâdesin huzûrına [67b N1] götürürler. Bâ'is budur ki Haķ sübhânehu ve te'âlâ ol tayra ikrâm buyurmuşdur. Vech-i baħrde yumurdaladuķda tâ yavrıları çıkınca heyecân-ı deryâyı sükûna mübeddel kılmışdur. Ve ol kuşuñ yüzi şuyına tüccâr-ı biħâr selâmetle ser-menzillerine yitmişdür.

1 künün: fûnün E

Defin nām bir balık dağı olur ki başı murabba'dur. Ağzını açtığı degmede müşāhed degüldür. Etinden meczūmlar yiseler ol maraz-ı müzminden berī olurlar.

Bir balık dağı vardır ki dā'imā deryā yüzinde ağzın açar, gezer. Rāst gelen balıklar kende gıdā ider.

Ve bir hayvān [74a E] vardır. Deryādan taşra¹ başın çıkarur. Ağzından burnı delüklerinden şerāreler saçılır. Qarībine gelenler yanar, kül olur. Kezālik her kaçan ki sāhile çıkar, gezdüğü yirleri hākister ider. Görenler bilürler. Anuñ çerāgāhı olduğunu [57a MV] idrāk kıılurlar. Ve bir balık dağı vardır ki kuş gibi uçar. Ve bütün² gice gezer. Ot otlar. Şabāh olduqda yine bahre duhūl eyler. Ve yine bir balık olur. Şüreti insān cihresinde görünür. Hattā yüzinde beñleri olur.

Ammā Cezā'ir-i Baħrū'l-'Ummān

Bu deryā yine Baħr-i Fārs'dan bir şu'bedür. İçinde vāfir cezīreleri vardır. Ekserinüñ menāfi'i bī-şümārdur. Ve bunda çıkan le'ālīnūñ ekseri dürr-i şāhvārdur.

Cezīre-i Cāsek:³ Bunuñ sükkānı gāyetle şināverlerdür. Niçe günler ka'r-ı 'ummānda yüzerler.⁴ İçinde silāh-ı gūn-ā-gūn ile cengler iderler. Gayrılara vech-i arzda naşīb olmayan şecā'at bunlarda deryā yüzinde mümkindür. Menķüldür ki ba'zı mülük-i Hind ol diyārūñ hākimlerinden birine cāriyeler ihdā kıldılar. İttifākēn anları cezīre sükkānı olan cin tā'ifesi kıpdılar. Ya'nī ki şulanmağa kııkduklarında cümlesini şikār itdiler. Pes ehl-i cezīre anlarıñ tevālūd ü tenāsüllerinden vücūda geldiler.

Cezīre-i Delmān: Delmān bir şüret-i şeytāndur ki devekuşına binmişdür. Benī Ādem'ün lūhūmını tenāvül ider. Rivāyet olunur ki bir zamānda bir gemi bu cezīre sāhiline düşmiş. Delmān kendülere zāhir olup ceng ü cidāle mutaşaddī olmuş. Anlar da şabr itmışler. Mezbūr ile kıtālden yüz döndürmüşler. Āħir-i kār şeytān-ı murdār bir şayha-i hevlnāk itmış. Bī'z-

1 taşra: - E, N1

2 Ve bütün: - E

3 Nüşhalarda "Cāsek" şeklinde yazılan bu kelime "Cāsek" olarak tashih edildi (bk. Şihabüddin Ebī Abdillāh Yākūt el-Hamevī, age, C. 2, s. 95).

4 yüzerler: yürürler N1

zarûre cümlesi¹ yûzi üzere yıkılmış. Lâkin içlerinden bir şâlih-i dindâr du‘â itmekle Hâzret-i Kirdgâr ol şahhâr-ı bed-kirdârı helâk kılmış. Hattâ ehl-i sefinenüñ ellerine vâfir tuhaf u yâdgâr girmiş.

Cezîre-i Qandah: Bu bir cezîredür ki anda ruhâm-ı ebyazdan bir şanem vardır. Gice ve gündüz gözleri yaşı vechine seyyâl ü seyyârdur. Kaçan ki içine rûzgâr girür, cevfinden bir ğarîb şafir zühûra gelür. Ba‘zı müsâfirinden menkûldür ki sâbıkdaki kavmine ağlar ki ba‘zı mülûk² anları ihlâk ü ifnâ itmişdür. Her çend ki ol şanemi şikest itmege kaçt itmişler, mümkün olmayup [68a N1] sa‘yları bihûde zahmete³ mü‘eddî olup ferâğatle gitmişler.

Cezîre-i Şarîf: Bu bir ğarîb cezîredür ki gemiciler ırakdan görirler. Varalum, şulanalum, diyü aña toğrılurlar. Hâlâ ki gitdüklerince ıraklaşurlar. Anlar zâ‘id yire sa‘y ider, tolaşurlar. Gâh olur ki sâhilini görürler, yine gide gide yorılurlar. Âhîr-i kâr yine nâ-murâd ‘avdet kıılurlar. Aşlâ hikmetini [74b E] Allâh’dan ğayrı⁴ kimse bilmez.

Cezîre-i Sindirüse: Bunun sükkânının evânisi hâliş altundandır. Haylice ma‘mûre, eşcâr u eşmârı mevfûre, halkının libâs u silâhı zehebden ma‘mûle, bir cezîre-i maqbûledür. İçinde bir pâdişâhı vardır. Anda varanları men‘ kılmaz. Ammâ gitmek istediklerinde icâzet virmez.

Ammâ ‘Acâ’ib-i Hâze’l-bahr⁵

Ba‘zı tüccâr kavlince ‘anber anda biter. Penbe hâşıl olduğu gibi nihâyetine yiter. Gâh olur ki büyük balıklar ‘anberi ğidâ kıılınurlar.⁶ Ammâ bahriyyûn anı ‘alâ’iminden bilürler. Zencirler ile çeküp şayd iderler. Qarnını yarup ‘anberi ‘ayniyla içinde bulurlar.⁷

Bir balık daı olur⁸ ki yılda bir kânûn-ı şânînün on ikinci günü deryâ yüzinde görünür. Mellâhîn zümresi bir iki günden sonra şedid yiller esüp

1 cümlesi: - N1

2 mülûk: bölük E

3 zahmete: zahmetle müştâka N1

4 Allâh’dan ğayrı: - N1

5 bahr: cezâ’ir MV

6 kıılınurlar: idinürler E, N1

7 Qarnını//bulurlar: - N1

8 Bir//olur: - MV

gemiler garķ olacağını andan istidlâl kılurlar. Hattâ bu baħrdeki ıztırâb Baħr-i Fârs'a ve İskenderiyye'ye vâşıl olur. Zîrâ [57b MV] deryânuñ levni¹ sâ'ir zamâna göre ķatı mütekeddir olur.

Bir daħı pür-sütüh nâm bir balık bulunur. Bilâd-ı Zenc'den Başra sâhilindeki Dicle'ye gelür. Zamân-ı maħşûsı geçdükdən şöñra mâ'adâsı yine sâhil-i Zenc'e gider. Aşlâ Başra sâhilinde bir dânesi bulunmaz olur. Seyyâhın ķavlince² Başra'da bulunduğı zamânda Zenc'de bulunmaz. Zenc sâhilinde ele girdükde yine Başra taraflarında görünmez. Tuyûr kısmından kırlangıç gibidür ki yaylası ve kışlası mu'ayyendür.

Bir cins balık daħı olur ki aña küsec dinilür. Hayvânât-ı baħriyye miyânında behâ'im içindeki arslan gibi muzırdur. Dışleri seyf-i ķâṭı' gibi râst geldüğünü iki böler. İnsâna ve hayvâna zarar idüp helâk eyler. Uzunluğı bir zirâ' olur. Kıatı yaşlusı iki zirâ' miķdârı bulunur.

Bundan mâ'ada tinnin nâm bir hayvân vardur ki müzî balıklar içinde bir zehrînak mârdur. Bunuñ mazarrâtı küsecden bisyârdur. Gözleri kan gibi aħmer, kıuyruğı nîzeden efzûnterdür. Ğâyetle kerihü'l-manzar bir ğarib cânverdür ki küsec anı gördükde ķa'r-ı 'ummâna kaçır. Biñ belâ ile sâhil-i necâta geçer.

Bir balık daħı olur ki rengi aħdar ve birer zirâ' hortümü muķarrer, dışleri minşâr gibi âzar ve kendü ķâmeti bir iki zirâ' deñlü ancaķ müyesserdür. Ol diyârûn halkı bir tariş ile avlarlar. Pişürüp çârşılarda şatarlar.

Ve bir balık daħı bulunur ki ķalkın gibi müdevver, ammâ kıuyruğı üç zirâ'den ziyâde idüğü muķarrerdür. Ve zenebinüñ ortasında biter oķlar muķarrerdür ki çalduğını anuñla çalar. Renginüñ beyâzı³ ebyaz ve sevâdı [68b N1] ğâyetle esmerdür. Ma'a zâlik arkasında iki menħarı ve göbeğinde nisâ ferci gibi ferc-i müdevveri nümâyândür.

Bu baħrûn bir ğarib nesnesi [75a E] daħı dürdürdür ki gird-âb didükleridür.

[Hikâyet]: Hikâyet olunur ki bir zamânda tüccâr-ı İşfahân bir gemi ile giderken gird-âba düşerler. Her biri hayâtdan ye's idüp yaş dökerler. İttifâken bir rüzgâr-dide ve mücerrib-i nîk ü bed-şenide mellâhları var idi.

1 levni: yüzi N1

2 ķavlince: - E, N1

3 beyâzı: sevâdı E

Andan hâlâşa dermân umarlar. Merd-i nâhudâ,¹ “İzhâr-ı kudret-i bî-intihâ eylerin, didüğüm idersenüz. Ya’nî içiñüzden birini fedâ idersenüz sizi kırtarayın.” diyü söyler.

İttifâken İsfahânîlerden bir fakîr, mübtelâ-yı deyn-i keşir ve muhtâc-ı nafaqât-ı ‘iyâl-i miñnet-pezîr olmağın ticârete giderdi. Günde biñ kerre ölümüne rızâ gösterürdi. Hüsn-i rızâ ile vücūdını fedâ itmege, sâ’ir tâcirler dahı ba‘de’l-halâş anı divân-ı mahşerdeki² düyündan kırtarup ehl ü ‘iyâlini görüp gözetmege müte’ahhid oldılar. Ba‘dehu “Emrûn ne ise buyur.” diyü merd-i mellâha teklîf kıldılar. Hemânâ ol gemici bir tarîk ile şahş-ı medyûnı gird-âb karşusundağı cezîreye ulaşırdı. “Turma, muttaşıl bu tablı çal.” diyü eline bir tabl virdi.

Harîf ki cezîreye vardı, tablı çalmağa müdâvemet kıldı. Hikmet Haqq’uñ, bir muvâfık rûzgâr çıkdı. Ol zevrakı gird-âbdan hâlâş kıldı. Anlar ki çekildi, gitdi, derdmend tâcir hayâtından me’yûs olup cezîre teferrücüne sa’y itdi. Bir yaña behâ’im havfinuñ elemi, bir tarafdan bî-keslik belâlarınuñ ğamı, ne hâl ise bir miqdâr [58a MV] gezdi. Bir büyük ağaç üstinde bir musattaş gûşe bulup anda karar itdi. Meger ki bir murğ-ı kebirûn âşiyânı ve giceler ârâm idicek mekânı idi.

Vaktâ ki namâz-ı şâm yaklaştı, bir murğ-ı mehib, şehâb-ı ğarîb gibi zâhir olup ol âşiyâna indi. Ol gice anda ârâm kıldı. Şahş-ı mezbûr kemâl-i havfindan gizlendi. Ol şeb ol murğa görünmedi. İrtesi dahı bu hâl ile güzêrân idince murğ-ı mehîbe gözi öğrendi.³ «هر چه باد آ باد» diyü yanına vardı.⁴ Giderek ol hayvâna üns eyledi. Bi’l-âhire ol murğ-ı Hümâ-per ‘azm-i⁵ pervâz itdi. Nâ-murâd tâcir ayağına şarılup bile gitdi. Gâh evc-i hevâda perrân, gâh bahır-i ‘ummân üzere çayerân ile ‘âkıbet bir ma’mûreye vardı. Bir hırmen yığınınıñ üzerine inüp harîfi işâl itdi. Şahş-ı mezbûr Hudâ’ya şükr idüp ayağı yire degdi.

Mezbûr murğ güyâ ki hîdmet-i işâle me’mûr idi ki edâ-yı hîdmet idüp⁶ çekildi, gitdi. Lâkin der-‘ağab harîfüñ başına ol yirûn kavmi üşdi. Hâkimlerine ‘arz idüp ser-encâmı ma’lûm oldı. Lâyık-ı merhamet ve

1 nâhudâ: dâna E | nâhidler MV

2 divân-ı mahşerdeki: - E, MV

3 “Ne olacaksa olsun.”

4 vardı: geldi E, N1

5 -per ‘azm-i: - E

6 Ki//idüp: - E, MV

sezâvâr-ı şefkat ancak, diyü ri'âyet olunur iken Hâk *sübḥānehu ve te'âlanuñ* 'inâyeti deryâsı cereyân itdi. Sâbıkan gird-âbdan ḥalâş olan keştî ol sâḥile yitdi. Derdmendün şıdk-ı niyyeti [75b E] mücib-i ḥalâş olup bunca menâfi'-i dünyeviyye ve meşûbât-ı uhreviyye ile yine vilâyetine varup ehl ü 'ıyâlini [69a N1] gördi. Bu ser-encâmını kibâr u şıgâr-ı vilâyete bildürüp¹ tahkîka irgürdi.

Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-Ḳulzüm

Baḥr-i Hind'den bir şu'bedür ki bilâd-ı Berber ü Habeşe cenûbisinde vâkı'dür. Niteki vilâyet-i Yemen şarkisinde idügi şâyi'dür. Ḳulzüm ol sâḥildeki medâ'inüñ eşheridür. Ḥattâ Baḥr-i² Ḳulzüm diyü anlamağa bâ'ış ol olmuştur. Ve arz-ı Yemen'de beyne'l-baḥr ve'l-cebel bir yir var idi. Mülük-i sâlifeden biri ba'zı a'dâsınuñ memâlikini ğarḳ-âb ve medînelerini ḥarâb u yebâb itmek için çapalar ile kazdurup ol mâ-beyni kesdüirdi. 'Adûları ğafletde iken Baḥr-i Ḳulzüm revân olup ba'zı kaşabât ve Ḍabbâ'-ı Yemen'i³ ve Cidde'yi ve Câr ve Yenbu'ı ve Şu'ayb '*aleyhi's-selâm* medînesi olan Medyen'i baturdı.⁴ Egerçi ki bu deryâda niçe cezîreler vardır, ammâ ekşeri meslûke ve meskûne degüldür.

[**Cezîre-i Tārân**]: Ammâ ma'müresinden biri Cezîre-i Tārân'dür ki bir karyedür. Eyle'ye tâbi'dür. Benû Cüzâm kabîlesi bu cezîrede sâkinlerdür. Aşlâ ḥirâşet ü zirâ'at itmezler. Ancak balık şayd idüp anuñ ile geçinürler. Ḥattâ tatlu şuları bile yokdur. Evleri köhne ve şikeste gemilerdür ki ellerine girdükçe içine girüp temekkün itmişlerdür. Sefḥ-i cebelde bir devvâreleri⁵ vardır ki gird-âb gibidür. Bir rîḥ-i şedîd esdükçe ol devvâreyi⁶ iki böler. Anda bulunan gemileri be-her-hâl helâk ider.

Tuḥfetü'z-zamân'da yazar ki bu cezîre sükkânı şularını ve azıklarını anda uğrayan gemilerden alurlar. Aşḥâbı kâbil olsun, olmasın ğaşben bölüşdürürler.

1 bildürüp: - E, MV

2 Ḳulzüm//Baḥr-i: - E

3 Ḍabbâ'-ı Yemen'i: Ziyâ'ı E, MV

4 baturdı: başturdı E, MV

5 devvâreleri: divâreleri N1

6 devvâreyi: divâreyi N1

[**Cezîre-i Cessâse**]: Bir dahı Cezîre-i Cessâse'dür.¹ Cessâse bir dâbbenün ismidür ki Deccâl'ün cäsüsüdür. Anuñla bile gelecekdür. Hikâyet olunur ki İmâm Şa'bî *rahmetu'llâhi 'aleyh* Fâtıma bint Kays'den rivâyet ider ki birgün öyle zamânında Resûlu'llâh *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* minbere 'urûc idüp ümmetine taleb buyurdu. Ba'dehu anlara hitâb idüp “Ben sizi lâ² li'r-rağbeten ve lâ³ li'r-rehbeten, bel li-hikâyeten cem' kıldum ki aşhâbumdan Temîm-i Dârî şöyle rivâyet eyledi ki Lahm ve Cüzâm kabîlelerinden otuz miqdârı âdemle gemiye binüp Baħr-i Kızıl'de giderken nâgehân bir rîh-i 'âşif çıkmış. Deryâyı harekete getirüp bunların sefinelerin vâfir gâltân itmiş. 'Âkıbet ahşam zamânı bir cezîreye [58b MV] düşmüşler ki aña Cessâse dirler imiş. Kaçan ki şandalla cezîreye çıkmışlar, tüylü, kıyruğı uzun, bir garîb cânver görmüşler.⁴ Ki müydârlığından başı ve kıyruğı seçilmez. Bunlar ki anı gördiler, isti'âze idüp ‘Sen nesün?’ diyü şordılar. Ol dahı kelâma geldi.⁵ ‘Ben Deccâl'ün cäsüsüyüm ve karşı mağârede bir kimse vardır. Sizün haberinüze katı müştâkdur. Tîz⁶ aña varuñ, buluşuñ.’ diyü söyledi. Egerçi ki sözine inen [76a E] i'timâd itmezler. Cin tã'ifesinden olmağdur, diyü söyleşürler. Lâkin ne hâl ise giderler. Didügi mağâreye varup güzër iderler. Görürler ki bir büyük ferbiḥ ü daħm şahş, bend ü aḡlâl-i elîm ile tûrur. İki elleri boynından aşurı [69b N1] bend kılınmış. Ve iki dizi arasından topuklarına dahı bend-i ḥadîd çekilmiş. Temîm-i Dârî'ye ve yoldaşlarına ba'zı 'alâ'im ü âşârdan şormuş ve kendüyi bildürmüş. ‘Ben mesîḥ-i⁷ Deccâl'üm ki emr-i İllâhî ile ḥurûc idüp Mekke ve Medîne'den ḡayrı yirlere varasum gerekdür.’ didi.” Faħr-i 'Âlem *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* bu hikâyeti ki takrîr buyurdu, ḥuzẓâr-ı meclis-i şerîfleri ḡayrân u mebhût kıldı.

Cezîre-i Suḡutṛâ: Bu dahı Baħr-i Kızıl'dedür. Şabîr-i Suḡutṛâ ki edviyenün meşhûridur, anda ḡâşıl olur. Ammâ sükkân-ı cezîre Naşârî'dür. Şol zamân ki İskender-i Zü'l-karneyn mülûk-i Fûr'e ḡâlib oldu. Ve Hind çipâllerinden Fûr-i Hindî'yi katl eyledi. Ve bu ahvâli Aristâlis'e i'lâm eyledi. Ve “Bu diyâra müte'allik neşâ'ihüñüz⁸ var ise iş'ar buyuruñ.” dimegin

1 Cessâse'dür: Cäsî'dür E | Cäsîr'dür MV

2 lâ: - N1

3 lâ: - N1

4 görmüşler: - N1

5 Bunlar ki//geldi: - E

6 Tîz: Siz E, MV

7 Mesîḥ-i: mesc-i MV

8 neşâ'ihüñüz: meşâlihüñüz E

hâkîm-i müşârûn ileyh yazdı ki “Elbette cell-i himmetle Cezîre-i Suḳuṭrâ’yı bulasuz. Ehlini ihrâc idüp Yûnânîlerden sükkân iskân idesüz ki dâ’imâ Mıṣr u Şâm ü Rûm’a şabîr-i Suḳuṭrâ gelmek mümkün ola. Tâ ki iyâricânûn cüz’-i ehemm ü a’zamı nâķış olmaya.” demekle İskender ‘amel itmiş idi. Cezîre-i mezkûrenûn halkı Naşârî olmağa bâ’iş bu olmuş idi. Bundan mâ’adâ vilâyet-i ‘Ammân’uñ yemîninden¹ çıkan, Baḥr-i Kebîr’de cezâ’ir-i keşîre vardır ki² şecer-i lûbân anlarda hâşıl olur. Ve ol semtten arz-ı ‘Âd ü Cürhûm’e ve Nâbiğa’ya varılır. Ve anlara ‘Arab-ı ‘Âdî dinilür. Ḳavm-i ‘Âd lisânını söylerler. Şimdiki ‘Arab ḳavminûn lisânını bilmezler.

[**Cezîre-i Sulṭân**]: Didüğümüz baḥrde Cezîre-i Sulṭân³ daḫı vardır ki sükkânınûn kelâmı işidilür. Vech-i ma’işetleri bilinür. Taşarrufları idrâk kılinur. Ammâ kendüler görünmez. Bu sırra bâ’iş nedür, dinildükde cevâb virildi ki anlar daḫı insândandır. Zamân-ı sâbıķda Sâ’id bin Cerzevîl⁴ nâm nebî anları da’vete gönderilmiş idi. Anlar daḫı ol peygâmbere imân getürmüşler. İle’l-ân aḥkâm-ı dîniyyesi ile ‘amel üzere imişler. Cidden hâkimleri ve begleri yokdur. Kemâl-i muşâfatlarından birbirlerine muḫâlefetleri vuķû’ bulmuş degüldür. Ammâ niçün görünmezler, ḡaybetlerine bâ’iş nedür, bilinmemişdür.

Cezîre-i Sinâsinâ: Bunda bir kuyu vardır. Ba’zı evķâtda âteşî nümâyân ve şererbârdur.⁵

Cezîre-i Vaķdes:⁶ Bu bir ḡarîb cezîredür. Anda bir dıraḥt olur ki yimişî bādâmdan büyükdür. Her kim tâze iken ḳabuḡı ile yise öline maraḫ görmeye. Andan muḳaddem emrâza mübtelâ ise ‘âfiyet bula. [76b E] Eger saçı ve şakalı ağarmış ise yine siyâh ola. Ba’zı mülûk-i Hind ol mîvenûn tuḫmını raḡbetle getürdiler. Kendü vilâyetlerinde ekdiler. Egerçi ağacı yişerür biterdi, ammâ yemiş virmedin ḳurıyup yiterdi.

1 ‘Ammân’uñ yemîninden: Ğamâ’da E | ‘Amâ’da MV

2 vardır ki: - E, MV

3 Sulṭân: Seliṭâ E, MV

4 Cerzevîl: Cerze’îl E

5 Bu ada ve bilgisi E nüshasında yoktur. MV nüshasında der-kenardır. N1’de bölüm sonundadır.

6 Vaķdes: Vaķzes E

Ammâ Ğarā'ib-i Cezā'irü'l-Ķulzüm

Bunda bir balık olur. Uzunı iki zirā' bulunur. Ķuyruğı ile sefineleri [70a N1] urur. Sā'ati ile ğarķa virür.¹ [59a MV]

Bir cins balık dağı olur ki ĳaddi yigirmi zirā'dur. Gebe olması ve toğurması ve emzirmesi insāna şebihdür.²

Ve bir balık dağı vardır ki ferres³ dinilür. Ağzında yedi şaf tiz ü bün-tiz dişleri olur. Kendünün uzunı on ĳarış ancağ olur. Lākin zarar-ı küllisinden⁴ kelbü'l-baħr dinilür.⁵

Bir balık dağı vardır ki cismi semeke ve başı bayķuş kellesine nümüdārdur.

Bir balık dağı vardır ki iki başludur. Biri 'adet üzere farkındadır. Ol biri ĳuyruğındadır. Hālā ki müsinn olup ziyāde yaşludur.⁶ [55b HH]

Bir balık dağı olur ki avlarlar, ĳurıdurlar. Cesed-i müceffefi beyāz penbeye şebih olur. Ba'dehu ibrişim gibi egirürler. Ħaririnden bir ĳumāş işlerler. Aña semekın dirler. Aţlas-ı Frengi gibi merğub tutarlar.

Ve bir balık dağı vardır. O dağı şıgır ĳılķatine şebihdür. Toğurur, baķar gibi yavrusını emzirür.

Ammâ Cezā'ir-i Baħrü'l-Zenc

Baħr-i Zenc yine Baħr-i Hind'e dāħildür. Eşcār u enhārı çok cezireleri vardır. Lākin ağaķları yimiş virür degüldür. Abanūs ve şandal ve baķķam ağaķlarıdır. Ammā bilād-ı Zenc cānib-i cenūbda Süheyl yıldızının altındadır. Bu deryāda seyr iden gemiler ĳuţb-ı cenūbi ile Süheyl'i görürler. ĳuţb-ı Şimālî'yi ve Benātü'n-na'ş'ı cidden görmezler. Ve bu deryānın telāţum ü ĳizābı sār biħārdan ziyādedür. Yüce tağlar gibi ĳalkar. Derin dereler gibi iner. Bir ĳarib, mehib şadalar virür. Hālā ki ĳumı çatılmaz.⁷

1 ider: virür MV

2 şebihdür: şebih idüğü bi'l-icmā'dur N1

3 ferres: mezzes N1

4 zarar-ı küllisinden: - E

5 dinilür: diyü añılır N1

6 E ve N1 nüshalarında buradan itibaren MV nüshası 68a varağındaki "Cebelü'r-rāhün" başlığına kadarki kısım bulunmamaktadır.

7 çatılmaz: çapılmaz MV

Ya'nî ki hîn-i telâtumda köpüklenmez. Ve bunuñ ba'zı sevâhîlinde 'anber dahı bulunur. Ve cezâ'ir-i Zenc'de büyük yılanlar olur ki benî Âdem'i, hattâ fil-i ağhamı bir loğma yirine yudar.

[Cezîre-i Muḥarraḳa]: Ammā cezâ'irinden biri Cezîre-i Muḥarraḳa'dur ki zıkr olınan baḥrûñ dâhîlindedür. Az kimesne buña vâsıl olmuşdur. Kitâb-ı *İhtîşârü'l-'acâ'ib*'de meşûrdur ki Baḥr-i Herkend'de, ya'nî Baḥr-i Zenc'de Baṭlamyüs ve ba'zı baḥriyyûn kavlince biñ toḳuz yüz cezîre-i 'âmire vardır. Ḥarâbesine ḥod nihâyet yokdur. Ve bu cezâ'irüñ mülûkı 'avretlerdür. Ammā en büyükleri melik mihrâcdür ki her metâ'uñ, ḥuşûsâ fil dişinüñ ve 'anberüñ yâdgârları evvelâ aña gönderilür. Ba'dehu tüccâr anuñ pây-tahtından iştirâ kıılır. Gâh olurmuş ki telâtum-ı baḥr ile bir büyük ḥacer gibi, yâḥûd bir yüksek ḥayme gibi yek-pâre 'anberler kopup tolaşurâḳ sâhile çıkarmış. Ḥizâne-i mihrâca dâhîl olup bey'ini tecvîz iderse anlar ider imiş.

Menḳüldür ki ba'zı tüccâr şedâ'id-i rûzgâr ile 'ummân-ı biḥârda devvâr olup bu cezîreye varmışlar. Ḥalkla memlû bulmuşlar. Niçe zamânlar anda temekkün idüp ol kavmüñ dillerin öğrenmişler. İttifâḳ bir gün görürler ki sükkân-ı cezîre bir yire gelürler. Bir yıldıza bakup muttaşıl ağlaşurlar. "Ba'is-i girye nedür?" dinildükde "İşbu görinen yılduz otuz yılda bir toḡar. Şol zamân ki tülû' kıılır ve kevkeb-i mezbûr başımız üstine muḳâbil¹ gelür, lâ-bü'd bu cezîrenüñ taşu ve toprağı yanar, remâd olur." diyü mâtem iderek bir gemiye binerler. Âḥar cezîreye naḳl iderler. Vaḳtâ ki kevkeb-i mezbûr ol maḥalde görünmez olur, ehl-i cezîre yine yirlü yirine varur.² Ḥâlâ ki cemî'-i evleri ve eşcâr u nebâtât[ı] yanmış, kü'l olmuş buldılar. Tekrâr meskenlerini ta'mîr ü tecdîde muḳayyed oldılar.

[Cezîre-i Żüzâ]: Bir dahı Cezîre-i Żüzâ'dur ki ba'zı tüccâr rivâyet kıldılar: Medîne-i Żüzâ ḳurbında ḥacer-i ebyâzdan bir cezîre vardır ki andan "żüzâ" şadâsı işidilür. [59b MV] Ḥâlâ ki beşer ḳışmından sükkânı görünmez. Ve anda bir buñar vardır. Şuyı lezîz ve beyâzdu. Râ'iḥası ḥod kâfûr ḳoḡusu gibi dil-âvizdür. Ve bu cezîrenüñ nihâyeti görünmez. Ve kimse varmış mıdır, bilinmez. Nihâyet ba'zı cibâlinüñ ḳullelerinde gice ile âteş-i fûrûzân nümâyân olur.

1 muḳâbil: teḳâbül MV

2 varur: gelür MV

Menķüldür ki bu cezirenün havâlisinde bir cins yılan olur ki mülük-i Zenc zamânını bilürler. Şaydına ihtimâm idüp cezîreye ‘azîmet kılurlar. Hâlâ ki degmede şayd idemezler. Gâh olur ki hergiz göremezler. Hâşşası budur ki derisini birbirine dikerler. Bir maķ‘ad peydâ iderler ki üstine oturanlar sill marazına mübtelâ ise şifâ bulur. Bir daķı ol rence mübtelâ olmaması mütehaķķık olur.

Cezîre-i Ğûr: Ya‘ķûb bin İřhâķ‘dan mervîdür ki Rûmiyye ehlinün biri ile gemiye binmişler. Ya‘nî ‘azm-i ticâretle hem-râh olup ol semtlere yönelmişler. Ešnâ-yı seferde bu cezîreye varmışlar ki sükkânı birer zirâ‘ ķâmetle ve ekşeri ‘üryân olup hayvânât gibi terk-i şiyâb u ĥil‘atle gezerlerdi. Kûrlarına ĥod nihâyet yoğ idi. Yek-çeşmi şâhibü‘l-‘ayneyn gürühından çoğ idi. Bizüm üstümüze dirildiler. Keşân-ber-keşân beglerine ilettiler. Bizi ĥabs buyurdu. Ya‘nî ki ķafeş gibi bir müşebbek nesnede ĥıfz itdürdi. Hâlâ ki biz ol maĥbeslerini bozup çıķduķ. Kendülerine istînâs ‘arz¹ kılduķ. Ba‘de zamânın bu ķavm yaraķlanmağa başladılar. “Bizüm ‘adûlarımız vardır. Gelicek zamânlarıdır.” diyü bize bildürdiler. Anı gördük. Der-‘aķab nihâyetsiz şıgırcıķ ķuşları zâhir oldu. Fırşatla bunların gözlerin oymağa ekşeri fırce buldı. Giderdük ki ĥâl böyledür, biz daķı mu‘âvenet semtin tıtduķ. Elimüze birer ‘aşâ alup ol tıyûruñ def‘ine ‘illet-i müstaķille olduķ. Bu kerre bizi ķatı ‘azîz tıtdılar. Cezîrelerinde bulunduğımızı maĥzâ bereket ü meymenet bildiler. Ĥakîm-i ĥazâķat-celis, feylesûf-ı cihân olan Aristûtâlis kitâb-ı *Ĥayevân*’ında yazduğı tıyûr kısmından ġarâniķ-ı Ĥorâsân’dan nâĥiye-i Mısr’a naķl idüp Nîl-i Mısr sâĥili ile giderken bir maĥalle uğrayup bir arşun boylu ķavmle ceng iderler, diyü naķl kılduğı bu ĥuşûşa binâ‘en imiş.

Cezîre-i Segsâr: Bu cezirenün ĥalkı merdüm-ĥ‘ârlardur. Ya‘ķûb bin İřhâķ‘dan menķüldür ki yüzi yaralı bir kimseye yoldaş olmuş. Ve vechindeki ĥumûşuñ sebebini şormuş. Mezbûr şöyle cevâb virmiş ki “Sefineye binüp ticâret niyyeti ile giderken rûzgârımız muĥâlîf oldu. Keştimizi bi‘z-zarûre Cezîre-i Segsâr’a ırgürdi. Fe-lâ-cerem bedenleri insâna şebîh, yüzleri kilâb sûreti gibi kerîh, nihâyetsüz ümem bizüm başımıza üşdiler. Menzillerine iletüp bizüm gibi birķaç giriftârıñ yanında ĥıfz idüp ol cezirenün fevâķih ü şimârından zâd u zevâdemüz getürmege muķayyed oldılar. Mürûr-i eyyâmla her ķanķımız ferbih ü semîn oldıysa boğazladılar. Gözümüze ķarşu ĥ‘âre geķürdiler. Biz ki bu aĥvâli tıyduķ; semirmeyelüm, diyü riyyâzet ihtiyâr [60a

1 ‘arz: ‘arza MV

MV] kılduğ. Ba‘de zamānin bunlaruñ bayramları oldı. Üç gün üç gice bizden ba‘id olup her biri ‘ayş u nūşa koyuldu. Vaqt-i fırsatdur, diyü ben kaçdum. Bunlaruñ kuvvet-i şämmelerini ve iz sürmege mute‘allık kudret-i tämmelerini ki tuymışdum. İhtiyâten gice yürürdüm. Gündüz şahsâr-ı eşcâr miyânında şaklanurdum. Dırahta yakın olmadıklarına vukûfum olmağın bir hileyi tedârük kılurdum. Egerçi ki bunlardan halâş oldum ve illâ niçe günler gitdükden soñra bir belâya dahı uğradum ki ahşen şüretli bir bölük mahlûk benüm yanuma geldiler. Şeklüme bakup vâfir gülüşdiler. Egerçi ki sözlerini fehm itmezdim, lâkin benümle melâ‘ibe meyl itdüklerini fehm iderdüm. Bu eşnâda birisi şıçrayup arkama bindi. Ayaklarını kayış gibi boynuma şardı. Deperek beni bi’z-zarûre yürütdi. Dırahtân-ı müşmire miyânında devr itdürüp fevâkihinden kopardı. Sâ‘irine atup muttasıl bu mu‘ameleye rağbet üzere oldı. Bir kerre ki hareket itdüm, kendüyi boynumdan ayırup atmak kaçdın itdüm. Yüzümi tırnaklarıyla yırttı. El-ân vechümde humûşe peydâ kıldı. Hikmet Hudâ’nuñdur, taht-ı taşarrufında ‘âciz ü zebûn ve zir-i zîn-i hayâlinden zimmetini zimâma râm idüp sûtür-i huyûl-i ser-nigûn gibi gezerken gözine bir budak ucu tokundu. Gözi çıkup ‘amâya ibtilâsı muqarrer oldı. Bu fırsatda ol bir gözine kozoak şokdum. Mu‘alece şüreti ile arkamdan indürüp elinden halâş oldum.” diyü ol şahş Ya‘kûb’a söylemiş. Cezîre-i Segsâr’daki ibtilâsını beyân eylemiş.

Ve Ammâ ‘Acâ’ib-i Hâze’l-cezâ’ir

Minşâr adlu bir hayvân olur ki kâra dağlar gibi bir büyük balıkdur. Başdan ayağa bıçağı gibi diş dişdür. Ve kemükleri abanûs gibi siyâhdur. Ammâ her dişi iki zirâ‘ deñlü vardır. Ve başında iki büyük, uzun kemükleri vardır ki her biri on zirâ‘ deñlüdür. Kaçan ki sağından şolından ol¹ iki ‘azmla bahri çalar, ba‘id yirden şavt-ı hâ‘ili işidilüp âfâka velveleler şalar. Ve ba‘zılar dirler ki her bâr ki ağzı ve burnıyla göklere toğrı şular püfkürür, reşâşeleri kaçarât-ı emtâr gibi üstümüze dökülür. Şöyle ki sefinenüñ altına girse veyâhüd bir cânibini çalsa elbette ol gemiyi gârķ ider. Bu ahvâli bilen bahriyyûn ‘alâ‘imini gördükde Hâzret-i Hâķķ’a tazarru‘lar kılur.

Bir dahı yâl nâm bir balık vardır ki uzunı dört yüz zirâ‘ ve ba‘zısı beş yüz zirâ‘ bulunur. Ekşer-i evkâtta ağzı ile deryânüñ şuyını göklere püfkürür. ‘Acâ’ib ü gârâ’ib nîl-gûn menâreler peydâ kılur. Gemiciler ki anı görürler,

1 ol: on MV

lejl ü nehâr feza'dan hâlî olmazlar. Hattâ deplekler ve tebsiler çalup ürkütmek kaçdın iderler.

Kaçan ki bu hayvân ba'zı za'ifü'l-hâl balıklara kaçd-ı zarar kıılır, Hakk *celle ve 'alâ* üşek nâm, bir zirâ' kadd ile zâhirü'l-kıvâm balıcığı aña musallaṭ [60b MV] eyler. 'Ale'l-fevr ol balıġuñ kulaġına duġul eyler. Ne kadar ki çalışur, halâş olamaz. Bi'l-âhire ka'r-ı bahre varup başını yirlere döge döge cân virür. Ba'de-mâ vech-i bahrde hüveydâ olup gezmege başlar, bahriyyün ba'zı kelâlib ile çıkarup karnını yarup 'anber ihrâcına cell-i himmet eyler. Ma'a zâlik karnında bulunandan ġayrı arkasında bulunan râciḥdür. Tüccâr-ı Fârs ve 'aṭṭârın-i 'Irâk tecribeleriyle rüçḥanı katı vâzıḥdur.

Ammâ Cezâ'ir-i Baḥrû'l-Maġrib

Buña Baḥr-i Şâm ve Baḥr-i Koştanṭıniyye daḡı dirler. Cezîre-i 'âmiresi ve ġayr-ı meskûnesi daḡı vardır.

[**Cezîre-i Endülüs**]: Birisi Cezîre-i Endülüs'dür ki bir ismi daḡı Mecma'u'l-baḡreyn'dür. Bunda yüz zirâ' boy lu bir menâre vardır ki başından yaña insân şüretinde giyinmiş, liḡâfa şarıl mış bir şek l tırur. Sağ elini uzadup Baḥr-i Esved tarafına işâret kıılır. Ba'zılar kıavlince ol şüretde tılısm maḡarrerdür. 'Adünuñ gelmesini men' içün vaz' olın mışdur.

[**Cezîre-i Tenes**]: Biri daḡı Cezîre-i Tenes'dür¹ ki Baḥr-i Rüm'dadır. Ḥayli büyük ma'müredür. Sükkânı ve bâġ u bostânı mevfüre bir aṭadur. Hattâ niçe kaçabât ve kıaryeleri daḡı 'âmiredür. Ve bu cezîrede bir büyük taġ vardır ki Baḥr-i Muḡlim kenârında vâkı'dür. Anuñ ṭorusında bir kenîse ve kenîsenüñ ortasında bir kıubbe vardır. Kıubbetü'l-ġurâb diyü şâyi'dür. Aşlâ ol kıubbeden bir ġurâb dūr olmaz. Bahâr u ḡazân ve rûzân u şebân ol kıubbenüñ kıullesinden mehcür olmaz. Ve bu kıubbeye muḡâbil bir mescid vardır ki maḡanne-i icâbet-i du'â olan emkinedendür. Müslimânlar anda varup edâ-yı nevâfil idüp du'â ide gelmişdür. Ve anda varanları ziyâfet itmek kenîse ruḡbânlarınuñ 'uhdelerindedür. Her kaçan ki bir âdem ol mescide varsa ġurâb, kıubbe revzenesinden içeri başını şoġar. Bir kerre şayḡa eyler. İki kimse gelmiş ise iki kerre şadâ eyler. Dört, beş ise yine ol mikḡâr şadâ eyler. Tâ ki ruḡbânlar içeri den kadar-ı kifâye ta'âm çıkarurlar. Züvvâr-ı mescidi aña ġöre ziyâfet kıılurlar. Ol ġurâbuñ me'kel ü meşrebi kıandendür,

1 Tenes'dür: Tetes'dür MV

bilinmez. Ve bir iki yüz yıllık keşifleri “Biz bunu böyle gördük.” diyü haber virürler. Hâlâ ki vâkı‘-i hâl nicedür, idrâk kılınmaz.

Ve yine cezîre-i mezbûrenüñ ğarâ’ibindendür ki sâhilinde her nice günde bir güne balık çıkar. Bir kısmı dahı zuhûr idince halk anuñla geçinür. Bu ıarıkla yüz seksen cins miqdârı balığı şayd olunur. Cümlesinüñ esâmisi başka başka zabt kılınur.

Cezîretü’l-ezhâr: *Tuhfetü’l-ğarâ’ib* şâhibi yazar ki bu cezîrenüñ eşcâr u ezharı ğâyetle vâfirdür. Ve ba’zı şükûfe olur ki büy-ı dil-âvîzi meşamm-ı insâna degdügi gibi uyudur. Buña Cezîre-i İfrîkiyye dahı dinilür. Da’iresi on beş günlük yol çevirür.

Cezîre-i Birkân: Bu cezîrede gündüzün duhân, gice ile nâr-ı şerâre-feşân zâhir olur. Bahre düşen şerâreleri delüklü bir siyâh taş olup nev’an hafif olmağın rûy-i deryâda yüzer, gezer. Ba’zılar hammâmlarda isti’mâl ider. Rivâyet olunur ki deryâya dökilen şerâreleri [61a MV] gâh insân gövdesi gibi, gâh cesedsiz baş gibi bulunur. Ve bu cezîrenüñ sâhiline düşen elbette yanar, kül olur.

Cezîre-i İfrîtaş: Haylî büyük atadur. Enhâr-ı cârîyesi ve fevâkih-i muhtelifesi ve şimâr-ı mütenevvî’ası müstevfidür. Ve anda altun ma’denleri dahı vardır. Ba’zılar kavlince bu cezîrenüñ bir adı Sindrûsa’dur. Ma’âdin-i zeheb vâfir olmağın sükkânının libâsları ve kullandukları kabkacaıkları cem’ân zeheb-i hâlişden düzülmüdü. Ve bu cezîrenüñ bir pâdişâhı vardır. Uğrayan tüccârı h’âh, nâ-h’âh alıkor. Ke’ennehu keşret-i ma’âdin haberleri mülûk-i etrâfa şâyî‘ olmamasını irâde kılar.

Cezîre-i Dâniye: Bunun devri yigirmi günlük mesâfedür. Tağları vâfir, ırmağları ve fevâkihi müstevfi ve bağları mütekâşirdür.

Cezîre-i Ğarîbe: Bu bir ğarîb atadur ki ırakdan görünür. Yakın varıldukda degmede ğâ’ib olur. Bu cezîreye çok kimse varamaz. *Takvîmü’l-büldân* şâhibi kavlince bu cezîrenüñ ismi Şâmis’dür. Şimâlle İfrîtaş Cezîresi miyânında üç yüz cezîredür. Cümlesi cezâ’ir-i rûhâniyyedür, diyü ba’zı seyyâhîn haber virmişlerdür. Bahriyyün kavlince bunun sâhilinde şâkil nâm bir küçük balık bulunur. Anı şayd idüp yanınca getüren cezîreyi görür. Hattâ varur, içine girür.

Menkûldür ki bu cezîrede bir ğarîb dıraht vardır. Gün toğduğı gibi birden biter. Zevâl zamânına dek kad çeker. Ba’dehu kışalmağa başlayup

gün tolanunca eksilürek gurûb zamânı bi'l-küllîye batar. İrtesi gün toğdukdâ yine zuhûr ider. Yılûn on iki ayı her rûz bu minvâl ile¹ gelür ve gider.

Cezîre-i Kâris:² On iki mîl çevirür bir cezîredür. Ğarâ'ibdendür ki kuru cânibinden bir kemer ile cezîreye tatlu şu götürülmüşdür. Sükkân-ı cezîre miyân-ı baħr-i mâlihde âb-i zülâl içegelmüşdür. Besâtin-i 'imârâtına ħod nihâyet yokdur. Tanca'nuñ uzunluğında fem-i Baħr-i Zuķāk'da vâķi'dür.

Cezîre-i Yâbise:³ Cezîre-i Mayorķa'nuñ ğarbîsindedür. Uzunluğı otuz bir mîl yoldur. Ba'zı yirlerinde vûs'atı yigirmi mîl vardur. Cezîre-i Dâniye ile arası çoksan mîldür, dirler. Ve yine Cezîre-i Mayorķa'ya varınca yüz mîl tahmîn iderler.

Cezîre-i Mayorķa: Ehl-i İslâm taşarruf itdüĝi cezâ'irün nihâyetindedür, diyü *Takvîmü'l-büldân*'da meşûrdur. Ve bu cezîre şimâlden cenûba varınca kırk mîldür. Medîne-i ma'mûresinden ğayrı ħuşûn-ı meşhûresi daħı muķarrerdür. Ammâ pây-tahtunuñ sâķiye-i câriyesi ķal'a-i refi'ası altında kemâl-i leķâfetle aźherdür. Nitekim vaşfında İbn Lübâne dimişdür:

Nazm

بلد اغارته الحمامة طوقها   وكساه حلة ريشة الطاوس
فكأتما تلك المياه مدامة   كآن قيعان الديار كؤس⁴

Cezîre-i Minorķa:⁵ Bu, Baħr-i Zuķāk'dadur. Ğâyetle ucuzluķ ma'mûre aťadur. Eťrâfını elli, altmış mîl çevirmişdür. Mayorķa Cezîresi'nuñ şarkîsinde vâķi'dür. Mâbeyni ancaķ elli mîldür.

Cezîre-i Sarâdinya:⁶ Bilâd-ı Bi're⁷ muķâbelesindedür. [61b MV] İçinde altun ve gümüş ma'denleri vardur. Sâķilinde mercân çıķdūĝı daħı muķarrerdür.

1 bu minvâl ile: böyle MV

2 Kâris: Kâdis HH

3 Yâbise: Bâbise HH | Burada kastedilen İbiza Adası olmalıdır.

4 "O öyle bir beldedir ki güvercin boynundaki [güzel] halkasını ondan çalmıştır. Tavus kuşu, [zarif] kuyruğunu onun elbisesinden [yaparak] giyinmiştir. Sanki o [beldenin] suları devamlıdır. Ve sanki o beldenin dibi [o suları tutan] bardaklardır."

5 Nüşhalarda "Menturķa" şeklinde yazılan bu kelime "Minorķa" şeklinde tashih edildi.

6 Sarâdinya: Dâniye HH

7 Bi're: Bibre HH

Cezîre-i Cerbe: Hâlâ bilâd-ı İslâmiyye'dendür. Tafşîli Sulţân Süleymân Hân fütûhâtında mestûrdur. Bir  ar boğazda vâkı' olup Şıkkılliye bunun şimalisinde idüğü şâyi'dür. Ve bu cezîrenün  uli altmış mîl ve re's-i şarkîsinün 'arzı on beş mîldür. Kabâ'il-i Berber ü Semmüre ve envâ'-ı Efrenc'ün süknâları ile ma'lûmu's-sebîldür.

Cezîre-i Şıkkılliye: Bunun devri yedi yüz elli mîldür. Şûret-i müşellese bir cezîre-i meşhûru's-sebîldür.

Cezîre-i K   ra: İfrîkiyye karşusunda ve T  nis kırbındadır. Ve bu cez  rede ma  tak   ağacı dahı vardır.

Cez  re-i Marmar  : Hal  c-i K  stan  n  iyye a  zındadır. M  beyni yüz m  l yirdür. Ma'  din-i ruh  mla meml   idügi m  karrerd  r.

Cez  re-i Şak  z: *Takv  m  'l-b  ld  n*'da Cez  re-i Ma  tak   yazılan budur. Şehr-i K  stan  n  iyye ile m  beyni beş yüz m  l yirdür. Niçe r  zg  r har  c-g  z  r olduğdan so  nra sene sitte ve seb'in ve tis'a mi'e t  rihinde begleri hiy  net t  ri  kına s  l  k kaşdın itmegin mem  lik-i İsl  miyye'ye feth ile m  lh  k kılındı. 'Um  men vil  yet-i R  m'  n ve cev  nibindeki 'Arab    'Acem mem  likinin   ma  tak  sı cez  re-i mezb  reden varagelm  şd  r. Bir külli m  k  ta'adur. Ve bu cez  ren  n   li altmış m  l mi  d  rı vardır.

Cez  re-i Mess  ne: A  lda bu cez  ren  n ismi Şıkkılliye'd  r. Bundan m  kaddemce taştir olunmışdur. B    u r     v  fir,   amrı m  tek  şir bir ma'm  re a  adur ki yüzden ziy  de h  şn-ı ma'm  rı vardır. H  l   ki zem  ni keşirü'z-zelzele ve s  kk  nının   ek  ser-i zam  nda işleri hedm-i büyüt i    n velveled  r. Bu cez  ren  n devri on yedi g  nlik yoldur. Amm     li beş menzildür. Med  'inin  n e  n b  y     Belzem'd  r. Bir zam  nda mezb  r  n Mess  ne ve Belzem ehl-i İsl  m'a s  kn   olmuşlar idi. H  l   ki yine k  ff  r-ı Efrenc elinded  r. Şer  f İdr  s   kıvlince devr-i cez  re-i mezb  re ki Şıkkılliye'd  r, beş yüz m  l yirdür.

Cez  re-i K  rsi  ka: Ceneve karşusındadır. Ve Sar  dinya ile m  beyni on m  l yirdür.

Cezîre-i İngiletere:¹ Briṭāniyye² daḥı cā'izdür. Bunıñ pây-taḥtı medîne-i Enderin'dür.³ Ve bu aṭanın ṭülü cenûbdan şimâle inhîrâfla beş yüz otuz mîl yirdür. Ammâ ortasınıñ vüs'atı iki yüz mîl idügi muḥarrerdür. İçindeki ma'adin-i sîm ü zer daḥı mükerrerdür. Nihâyet toñ yiri olup şiddet-i şitâ gâyet ile olmağın kürümü ma'dümdür. Binâ'en 'alâ zâlik sefâ'ini zeheb-i hâlişe defâ'in olur, gider. Şarâb-ı rummânî gibi müdâm ergavânî ḥumları⁴ ile pür olup 'avdet ider.

Cezîre-i Limyâ: Yedi yüz mîl çevirür. Cezîre-i İfrîtaş ile mabeyni altmış mîldür. Ortasında Limyâ nâm medînesi ma'lûmü's-sebıldür. Ammâ tefrîḥât ve bağ u râğı bî-mişl ü bî-'adıldür.

Cezîre-i Nuḡrenbet: Limyâ'nun şimâlisindedür. Bu daḥı büyük cezîredür. Farazâ ki ṭülen yüz elli mîl ve 'arzen yigirmi mîl olup maḥrec-i şevânî' ü ḳatâyi' olmağla meşhûrdur. Cānib-i ğarbisinde Cezîre-i Maşṭakâ'[ya] ḳıyâs olunması mezkûrdur. [62a MV]

Cezîre-i Rodos: Bu daḥı yüz elli mîl çevirüp ḥâlû'l-mü'minîn, Mu'aviye-i serîr-nişin bir def'a feth itmiş idi. Lâkin zabṭı 'asîr olmağın yine küffâr taşarrufına girmiş idi. Ba'de zamânin yine sene şelâşin ve tis'a mi'e târihinde mâlik-i mülk-i Rûm, Sulṭân Süleymân-ı merḥûm feth eyledi. İle'l-ân taḥt-ı taşarruf-ı Âl-i 'Oşmân'da ma'mûr oldu.

Cezîre-i Kıbrıs: Ṭülen iki yüz mîl ve sâhil-i Şâm'a ḳurbeti yüz mîlle ma'rûfu's-sebıldür. Üç ḳal'a-i metîne ile küffâr-ı Efrenc taşarrufında iken ḥüccâc-ı zevi'l-ibtihâc gemilerine, ḥuşuşâ Mısr'dan Ḳoştanîniyye'ye varup gelen sefinelere reh-zenlik itdükleri tevâtüre bitmiş iken Sulṭân Selim Ḥân-ı Şânî devrinde vezîr-i şecâ'at-kirdâr, Vezîr Lâlâ Muşṭafâ Paşa serdâr gönderildi. Sene şemânin ve tis'a mi'e târihinde feth olunduğı tafşili maḥallinde meşhûrdur.

Cezîre-i Ḳaranfûl: Bu bir cezîredür ki ḥalkı görünmez. Ve niçün ğaybiyyet itdükleri bilinmez. Lâkin baḥriyyûn bu sırrı bilürler. Ḳaranfûl recâsına metâ'larını sâhilde ḳorlar. İrtesi ḳıymetince ḳaranfûl yığınları bulurlar. Artucaḳ ṭaleb idenler ḳaranfûli almazlar. Daḥı irtesi ya ziyâdesini

1 Nüshalarda "İngileṭâre" şeklinde yazılan bu kelime yazım birliği gözetilerek "İngiletere" olarak metne alındı.

2 Nüshalarda "Ṭâyirînatâ (E, MV)" ve "Ṭâbirînatâ (N1)" şeklinde yazılan bu kelime "Briṭāniyye" olarak metne alındı.

3 Burada Londra şehri kastedilmiş olmalıdır.

4 ḥumları: ḥamları MV

bulurlar, yâhûd kendü metâ'ını redd olunmuş görürler. Farazâ kıranfüli gâşb itseler, değer behâsını virmeseler gemileri maḥbûs olur, qalır. Ne deñlü sa'y itseler ḥalâşları muḥâl olur. Bi'l-âḥire alduklarını virürler. Tâ ki cānib-i necâta yol bulurlar.

Cezîre-i Tâvrân: Bu cezîrenüñ mālîki elbette biñ 'avretle izdivâc ider. Bu miqdâr 'avreti olmayan ol âtada ḥâkim olamaz. Âyinleri bu hencâr¹ iftiḥârları keşret-i izdivâcladur. Ve anda ba'zı mîveler vardır ki mezîd-i kuvvet-i bâhdur. Dört biñ 'avretle melikinüñ temettu' u mücâma'atı bî-iştibâhdur.

Cezîre-i Seyyâre: Ekşer-i evkâtta bahriyyûn bu cezîrede cem' olurlar. Her ne semte gitmelüler ise andan şalınurlar. Ammâ âb u hevâsını gâyetle vaşf eylerler. Fevâkih ü şimârını ve 'imâret ü eşcârını her vechle ögerler. Ve anda bulunan aḥcâr gâyetle ḥafîfü'l-miqdâr olur. Farazâ bir qanṭâr kıyâs olunan taş bir raṭl ancak bulunur.

Cezîre-i Zeheb: Taşı ve toprağı şâfi altın bir ḥarâbe âtadur. Ba'zı tüccâr-ı Yehûd gemileri pârenüñ bir şandal ile bu cezîreye varmışlar. Tâma'-ı ḥâmla şandallarını altuna garḫ itmişler. Lâkin miyân-ı deryâda garḫ olmuşlar. Ağır yük yüklenmegin sâhil-i necâta yol bulamamışlar. Ancak bir kimesne bir taḥta pâre ile kırtulmuş. Niçe günler rûy-i deryâda gezerek bir cezîre-i 'âmireye çıkmış. Cezîre-i Zeheb'ün vukû'ını ol ḥikâyet itmiş. Her çend ki gemilerle aramışlar, Cezîre-i Zeheb'ün eşer ü nişânın bulamamışlar.

Cezîre-i Kâfûr: Bunun sükkânı merdüm-ḥ'ârlardur. İnsânüñ etini yirler. Başlarını kâfûr ile taldurup yüksek yirlere aşup aña 'ibâdet iderler. Ve bir müşkilleri olsa ol başlarıñ birini önlerine qorlar. Zu'mlarınca vâfir [62b MV] 'arz-ı niyâz kırlurlar. Şorduqları ḥuşuşuñ ḥayr ü şer ḥaberin alurlar.

Cezîre-i Ḥâlîta: Baḥr-i Rûm'dadur. Ağnâm-ı cebeliyye ile memlûdur. Farazâ cerâd-ı münteşir gibi yayılup her tarafı toptoludur. Gemiler uğraduḡda vâfir tutarlar. Niçe eyyâm zâd u zevâde idinüp yirler. İskenderiyye bunun yolu üzerindedür.

Cezîretü'd-deyr: 'Acâ'ibü'l-maḥlûkât'da Ḥâlîc-i Qoştanîniyye qurbındadır, yazılmış. Ve ol deyrden yılda bir kerre deryâ çekilüp² binâsı

1 hencâr: hencâr MV

2 çekilüp: geçilüp MV

münkeşif olurmuş. Ol nevâhî ehli ziyâretine varurmuş. Hattâ niçeler nüzûr ü şadaķât dahî gönderürmüş. Ol gün ikindüye dek görinüp sonra batar imiş.

Ammâ 'Acâ'ib-i Hâza'l-baħr

Tafşil-i Dübbü'l-baħr: Yine bu baħrün ġarâ'ibinden, ya'nî Deryâ-yı Kostañtîniyye 'acâ'ibinden dübbü'l-baħr nâmına insân şeklinde bir hayvân vardur ki sene şemân ve şemânîn ve tis'a mi'e-i hicriyye târihinde dâru'l-mülk-i Burûsa ħurbında vâķi' Mudanya İskelesi dimekle şâyî' baħr kenârındaki ħarye sâhilinde çıķmışdur. 'Ulemâ-yı Rûm'dan biri terâķib-i 'Arabiyye ile yazup evşâfını birer risâle ħılmışdur. Bu vechle ki ol hayvân telâţum-i baħr-i bî-kerân eşnâsında kenâre çıķmış. Ve ol ħaryenün soķâķlarında niçe günler tırmış. Hattâ altına ħaşîr pâresi döşemişler. Hiss idüp üstine yatmış. Aşlâ yanına cem' olan benî Âdem'den vahşet itmemiş. Yıllar ile ülfet itmiş gibi üns üzere tırmış. Ve insân ġidâ idündüġi tu'me ħısından ne virdilerse zarûreten yimiş. Meger ki baħrün heyecânı zamânında ġâhî çıķarmış. Bir iki gün kenârda eglenüp ħarnı acıķup yiyecek bulmaduķda yine deryâya ġavş ider, gidermiş. Ve eţrâfına üşen benî Âdem'e mülâyemet 'arz idüp yakın varur imiş.

Ķâmeti insân ħaddinün tûlünde, nihâyet hey'ât-ı cismâniyyesi semek ħilķatinde, ma'a zâlık başına ħarîb yirde iki cânibinde elleri var imiş. İnsân elleri gibi ki dirsekden aşāġa ola. Birer ħarış miķdârı beşer barmaġı ve enâmil-i mütefâvitinde siyâh levninde tırnaġı ve her iki barmaġı arasında ħaz ayaklarının derisi gibi cild-i raķîķi zâhir ü bedidâr imiş. Ģâhî benî Âdem gibi ħaşınur imiş. Ve ġâhî iki elini birbiri üstine ħoyup insândan biri yapışmak ħaşd itdükde elini uzadup teslim şûreti ile nümüdâr imiş. Ve yine elleri gibi iki ayaġı ve her birinün beşer barmaġı kıyruġına yakın yirde aşikâr imiş ki tûlen ve 'arzen zenebi insân barmaġıyla üç barmaķ var imiş. Ammâ cesedinün başına yakın olan a'lâsı mâ'î reng ve ħarnı ve arķası i'tibâr olunan evsaţı beyâz olup dübüri kıyruġının altında ve zekeri ħarnından bir ħarış miķdârı aşāġıda görinüp seyr idenlerden biri ol [63a MV] maħalle yapışduķda zekeri ħareket idüp taşra çıķar imiş. Meger ki tevâlüd ü tenâsüli yumurda ile olmayup insân gibi toġar imiş.

Hattâ ol ħaryenün ya'nî Mudanya'nuñ ba'zı pîr şayyâdlarına sorulmuş. Ol hayvânun bu ħavâlideki büyük taşlar ħovuġındaki ve ħa'r-i baħrdeki

mağârelerde sâkin babası ve anası olup kıadd u kâmet ü daḥâmetde büyük¹ timsâh denli var idügi, hattâ bir def'a şandalla şayda meşğûl iken kendülere ikisi ma'an hücum idüp kaçarak kurtulduklarını hikâyet itmişler. Dışınûn erkekden farkı saçlarından ma'lûm olup başını saçı kılları zenân gibi ihâta itdüğünü bildürmüşler. Ve bi'l-cümle insândan ba'zı 'uzvının farkı budur ki cidden gerdeni yokdur. Rakabesi sâ'ir cesediyle ber-â-ber olmuşdur. Ve zâhirde kulakları daḥı yokdur. Ancaḳ kulak maḥallinde iki delük vardır. Şuyı anuñla ısfâ ider. Ammâ ol delücekler gâyetle küçirekdür. İm'an-ı nazar kılmayınca görünmedügi muḳarrerdür.

Ve bu ḥayvânun dünyâda sevmedügi eşvât-ı şedidedür. Meşelâ şavt-ı ra'd ü taḥl ü düfuf işitdükde kemâl-i ızırâb ile ka'r-i bahre firârî elbette lâzımdur. Vaḳtâ ki yiryüzinde yürür, su'bân u ḥayye gibi âheste âheste hareket kıılır. Ammâ ki bahır içinde katı yaydan çıkmış ok gibi menzil alır. Gözleri gâzâl gözleri gibi siyâh ve güzeldür. Bebekleri ve kapaḳları 'ayn-ı insân gibi görinüp feres cinsinûn kaşları resminde gözleri üstinde kaşları daḥı muḳarrerdür. Huşuşâ ki ḥadeḳaları gâyet siyâhdur. Kemâl-i ḥüsn ü leṭâfetine gûyâ ki iki güvâhdur.

Mâdâm ki denizden taşradur, ekşeriyyâ gözlerini yummaḳ üzere uyur gibi nefes virüp almaḳdadur. Hâlâ ki uyanuḳdur. Bir şavt işitdügi gibi ikisi bile açıḳdur. Ve denizden dūr olduḳça elbette gözleri yaşarmaḳ ke-enne menziline firâḳda ağlamaḳ şadedinde görünmişdür. Ammâ burnı deve burnı gibidür. Ya'nî ki insân bînisi gibi² laḥm-i zâ'id görünmeyüp ḥayt-ı esved gibi bir cild-i raḳîḳ ile iki menḥar-i daḳîḳ ḥall olınmışdur. Aḥyânen ki burnına ya zübâb yâḥûd ḡubâr girür, feres fişkırdügi gibi fişkıırur.

Aḡzı ve tuṭaḳları arslan kısmına şebîhdür. Hattâ yine şîr-i jiyân bıyıḳları gibi iki beyâz şâribi daḥı muḳarrerdür. Bir qarış uzunında otuzardan ziyâde kılları zâhir olmuşdur. Ve yine alt üst on altıdan ziyâde dişleri vardır. Cümlesi seyrek, birbirlerine karşı³ nümüdârdur. Kaçan ki bir nesneye incinse başını bir zirâ' miḳdârı yirden yuḳaru ḳaldurur. Deve gibi kükreyüp şadâlar virür. Ve dişlerini birbirine urup kaçır. Ve sesi iki taş birbirine toḳınur gibi işidilir. Ve gâzabla aḡzın açduḳda bir yaşında oḡlanun başı şıḡmaḳ câ'iz olur. Ma'a zâlik yine mülâyemet gösterür. İşâretle da'vet

1 büyük: - MV

2 gibi: gibidür MV

3 karşı: - MV

olındukda icâbet eyler, gelür. Muhaşşal ka'r-i baħrdeki hayvânâtun aħsenidir. İnciden mu'ammer [63b MV] olmamak muħarrerdür.

Ebū Hâmid-i Endülüsi naql eyler ki "Baħr-i Rûm batup Baħr-i Şâm münkeşif olduğı yerde bir niçe nârenc-i tarî gördüm. Geçen gemilerden düşdi, şanup birini elüme aldum. Meger ki taşa yapuşmış bir hayvân idi. Ne kadar ki zûr itdüm, taşdan ayıramadum. Kaçan ki diğkatle nâzar eyledüm, ağzın açup lu'abuñ döküp teneffüs eyledüğünü gördüm. Açayın, diyü çalışdum. Bıçağ kâr eylemedi. Taşdan koparması mümkün olmadı. Güyâ ki henüz dırahtdan kopmış bir nârenc-i tarî idi."

Ba'de-mâ Baħr-i Rûm'da mârûn nâm bir kuş olur. Deryâ sâkin olduğça yumurdlar. Baħriyyûn anı gördükçe sevinürler. Vücüdını haylî müteyemmin tutarlar. Kaçan ki gemiler bir muħavvif maħalle yaklaşur, ol kuşcağız gelür. Gâh çıkar, gâh iner. Kendüyi kenâr-ı zevrağa atar. Gemiciler¹ mütenebbih olurlar, önlerinde şa'b ma'ber var idüğini bilürler.

Bir daħı şeyhu'l-Yehûd adlu balık olur. Şakalı aq, elleri kurbâğa hey'âtında berrâk [olur]. Şöyle kaçır ki seri'û's-seyr gemileri geçer. Elbette sebt günü zühûr ider. İrtesi ğurûba dek gezer. Cildini mübtelâ-yı niķrîs olanuñ üstüne kıosalar veca'ını keser.

Bir daħı bağl nâm bir balık olur. Kaķır şüretinde görünür.

Bir büyük balık daħı bulınur. Deryânuñ şuyı eksilüp şâfi kum üstinde kalur. Altı sâ'ate dek döğünür, tırur. Tâ ki derisinden çıkup cildi altında iki kanatları zâhir olur. Uçarak yine baħre vuşûl bulur.

Ve yine büyük büyük yılanlar bulınur. Trablus-Şâm vilâyeti sevâhilinde ekşer-i evķâtda görünür.

Bir balık daħı olur ki bir karış uzunı ancağdur. Ammâ şağ kıulağınun ardında *lâ ilâhe ill'allâh*² ve kıafasında lafz-ı Muhammed ve şol kıulağı ardında Resûlu'llâh satırları muħaķķağdur.

'Acâ'ibü'l-mağlûķât da 'Abdu'r-Raħmân bin Hârûn-ı Mağribî'den rivâyet ider ki "Sefinemüz Bertûn nâm mevzi'a vardukda ehl-i sefinden bir³

1 gemiler//Gemiciler: - MV

2 "Allah'tan başka ilah yoktur."

3 bir: bir yeñi bir MV

ğulâm-ı Şakâlibî oltasın atdı. Didüğümüz gibi bir balık tutdı. Cümlemüz gördük, kelime-i şehâdeti tamâmen okuduk.” demişdür.

Bir balık dahı olur ki hût-i Yûşâ‘ ve Mûsâ *şalavātu’llâhi ‘aleyhimâ* neslindendir. Ekşeriyyâ medîne-i Sebte sevâhilinde ve Baħr-i Mağrib’ün sâ’irlerinde bulunur. Tûli bir zirâ‘den ziyâdecedür. Enlülügi bir qarış mîkdârıncadır. Ammâ bir ğarîb balıkdur ki cânibi şâfi kılçuk ve kemükdendir. İncecik derisi ile zâhirdür. Ol cânibinün başı ve gözi nışf görünür. Gûyâ ki pişirilüp nışfı yinmiş, nışf-ı âħarı dürüst iken deryâya atılmış gibidür. Fe-ammâ ol bir tarafı tamâmdur. Niteki hût-i Yûşâ‘ ve Mûsâ *‘aleyhimâ es-selâmda* böyle vâkı‘ olup nışfı yinmiş iken mâ’ûl-hayât çokunmağla hayât bulmuş idi. Pes bu cins balık kavm-i Yehûd katında hayli mu‘teberdür. İştirâ iderler. Tuzlayup kadîd idüp emâkin-i ba‘ideye pîş-keş niyyetine alurlar, giderler.

Bir balık dahı olur [ki] küffâr-ı Bulğâr şabkası üslûbında bulunur. [64a MV] Başı ve gözi yokdur. Merâresi bakar merâresi gibidür. Qapkaradur. Farazâ merâresi ile midâd gibi yazı yazulmak mümkündür. Mürekkebün eñ iyüsinden râcihdür.

Bir dahı menâre balığı olur ki menâre şeklinde uzanup baħrden çıkar. Kendüsini sefine üstine birağup ğarq ider.

Ve Ammâ Cezâ’ir-i Baħrûl-hazar

Bu deryâ Cürcân ve Tâberistân şarkisindedür. Hiç bir baħre qarışmamışdur. Farazâ bir hey’ât-ı müdevvere iledür ki bir kişi devrini tolaşa yine geldiği maħalle gelmesi muğarrerdür. Aşlâ medd ü cezri yokdur. Nihâyet hîz-âb u telâtumı çokdur. Haylice şa’bu’l-meslekdür. Ğarâ’ib bundadur ki Mevlânâ İbnü’l-Eşîr *Harîdetü’l-acâ’ib*’inde İskender bir gemi tonadup deryânun nihâyetini bilmek kaçdına bir yıl gidilüp anlar da bir gemiye râst geldükleri hikâyeti bu baħre yazmışdur. Baħr-i Muħîţ kışşası iken yañılup sevâhili ma’lûm olan baħr ile beyân itmişdür.

[Cezîre-i Cebel-i Tîn]: İmdi bunun cezâ’irinden biri Cezîre-i Cebel-i Tîn’dür. Ebû Hâmid-i Endülüsi böyle görmüş ki Tîn, esvedden bir tağ ki kaṭrân rengine şebîh idi. Torusında bir yarık var idi ki andan şular çıkar. Ve ol şudan bir balık zâhir olur ki bunda olan elvânı gözler görmüş degül. İnsan

hayrân olup kudret-i Allâh'ı müşâhede eyler.¹ Hattâ etrâf u cevânibe götürilüp ta'accüb kılınurdu.

Cezîre-i Hayyât: Bu âta şol deñlü yılanlarla tölmişdur ki ayak başacak yir yokdur. Ğarâbet bundadur ki bunlaruñ içinde yumurda yumurdlayup yavru çıkarur kuşlar dahı inen çokdur. Farażâ ol tıyûruñ yavrusından almak kaçd idenler ellerine bir degnek alurlar. Yılanları def kılup tıyûruñ beyzalarına dest-res bulurlar. Aşlâ yılanlardan zarar görmezler.

Cezîre-i Cinn: Bunda ins yokdur. Vuḥûş u behâ'im dahı nâ-büddur. Fe-ammâ eşvât-ı gûn-â-gûnı işidülmegin tã'ife-i cin katı çokdur. Ğâlibâ tağallüb idüp almışlar. Sükkânını ve hayvânâtını âḡar yoldan 'adem cezîresine şalmışlar.

Cezîre-i Ğanem: Selâm-ı Tercemân ki resûl-i ḡalîfe idi, melik-i Ḥazar'a vardukda uğramış, bundaki aġnâm-ı cebeliyyeyi cerâd gibi keşretle görmüş. Ğâlibâ Baḡr-i Rûm'daki Cezîre-i Ğanem bunuñ gayrıdur. Bunca deryâ-yı bî-kerândan iki Ğanem Cezîresi bulunmak câ'izdür.

Ve Ammâ 'Acâ'ib-i Hâze'l-'ummân fi's-Semeke ve Sâ'iri'l-ḡayvân

Ebû Ḥâmid-i Endülüsî ki *Kitâb-ı 'Acâ'ib*'i Vezîr İbn Hübeyre için te'lîf itmişdür, ḡalîfe, melik-i Ḥazar'a resûl gönderdügi Selâm-ı Tercemân'dan böyle rivâyet kılmişdur ki niçe rûzgâr melik-i Ḥazar'la tırmuş, şabâḡ u mesâ meclisinden ḡâlî olmamışdur. İttifâkan bir gün bir büyük balık şayd olunmış. Zencîrlerle ve kalıñ iplerle çekerek kenâra çıkarulmuş. Vaḡtâ ki temâşâsına ḡalḡ üşmiş, ol balıġuñ kulaġını açup bir kıızıllıġa mâ'il, beyâz tenlü, ḡüsnü's-şüret, saçları uzun, duḡter şıfatında mevzûn [64b MV] bir maḡlûḡ taşra çıkmış. Deryâdan ayrılup berre çıḡduġını görince yüzini döğmege ve saçını yolmaġa ve feryâd u fiġân kılmaġa başlamış. Ḥikmet Ḥudâ'nuñdur, ol maḡlûḡuñ dizleri ile göbegi mâbeyninde şevb-i za'if gibi bir perde çekilmiş. Ke-ennehu bir izâr-ı meşdüdle setr-i 'avret kılılmış. Tâ ölince şakladılar. Deryâya şalıvirmediler. Çok zamân geçmedin öldi. Herkes bunuñ cemâlini ve şıyâḡ u nâlesini ta'accübe ḡaldı.

1 Ve ol//eyler: Ve içinden ol deñlü elvânla dürlü dürlü balıklar çıkardı MV

li-Münşi'îhi

Ġālibā mālîk-i deryâdur ol
Hüsni ile dürr gibi yek-tâdur ol

Ya melek ya melik-i âbîdür
Mālîk ismiyle müsemmâdur ol

Bir dahı tinnîn-i 'azîmdür ki bir kara bulut gibi Baħr-i Ĥazar'dan kılķar. Görenler anı devābb-ı baħriyyeden kıyās eyler. Ol hinde Ĥaķ *sübhānehu ve te'ālā* bir bulut gönderür. Ol tinnîni götürüp âħar cezā'ire vâsıl kıılır. Ĥadd-i zâtında ĥayye ĥilķatindedür. Kuyruĥını şiddetle çalduķda¹ gerek binā-yı kârgir ve gerek dıraĥtân-ı müstaķar elbette ol đarbla yıķılır. İbn 'Abbās ķavlince ol ejderler Ye'cüc ü Me'cüc ķavmine ĥidā gönderilür.

**Hāzā Ĥikāyet-i Ġarîbe Min 'Acā'ibî'l-ĥikāyâtî'l-menķüle
Min Kitābî'l-'Acā'ibü'l-maĥlûķāt**

Kisrā-yı ĥayr-endiş-i bî-mu'âdil, melikü'l-mülûk² Enüşirvân-ı 'âdil şol zamān ki Demürķapu'daki sedd-i muĥkemi binā kııldı, ĥâtır-ı 'âtırını hücum-i cünüd-i Ĥazar ve ķudüm-i 'asâkir-i Etrāk daĥdaĥasından müberrā kııldı. Bu sürûrla Bâr-i Ĥudā *celle şānuhu ve 'alā* cenābına şükr-i nā-maĥşûr eyleyüp serîrini sed üzerine ķurdı. "Dahı şimdi rāĥat oldum." diyü Sedd-i İskender olup oturdı. Tekrâr secde-i şükr idüp dergāh-ı Ĥaķķ'a yüz urdı ki "Yā Rabbe'l-erbāb, bu şaĥruñ sed ile istiĥķāmını ben ķuluña ilĥām eyledüñ. Ķal' u ķam'-ı a'dāya bā'iş ve ĥuşûl-i meşûbāta sebeb-i ĥādiş bir 'amel-i şāliĥ idüğünü bildürdüñ. Hezār ĥamd-i cemîl ve şükr-i cezîl ki itmāmını müyesser kıldüñ." didi. Ve secdeden başın ķaldurup mużţacı'an bir miķdār ımızĥandı.

Hemānā ol sâ'at deryādan bir nesne zuhûr itdi ki tûlû'ıyla cānib-i ufķı tamāmen sedd eyledi. Ve anuñ yanınca bir büyük zûlmānî bulut dahı zāĥir olup şems-i 'ālem-tābuñ ziyāsına mānî' oldu. Fe-lā-cerem leşker-i encüm-ĥaşem atlarına segirttiler. Silāĥların ķuşanup sâĥil-i baħre tebādür itdiler. Bu hengāmeden ki Enüşirvân uyandı, bā'iş-i cünbiş ü nühûz ne idüğünü

1 çalduķda: şalduķda MV

2 mülûk: melik MV

haber aldı. Bir miqdâr fikre varup ‘asâkir-i deryâ-mağâtırını iskât kıldı. “*Hağ celle ve ‘alâ* maskaṭ-ı re’sümden on iki yıl ve altı ay geçdükdün şoñra cemî’-i ser-encâmumı baña ilhâm idüp bildürmişdür. Pes ne vechle behâ’im-i baḥrden bir behîme baña musallaṭ olacaḡdur.” diyü şıdkını ve hüsni-tevekkülünü işbât eyledi.

Tâ ki her kişi çekildi. Ol deryâdan çıkan maḥlûḡ daḡı toğrılup sedde yakın geldi. Ḥattâ binâ-yı sedd ile ber-â-ber oldu. [65a MV] Ba’dehu kisrâya ḥiṭâb idüp “Ey melik-i rûzgâr, ben bu seddüñ dört kerre ma’mûre olduḡını ve yine yıkılup dört kerre ḥarâba varduḡını bilürin. Lâkin çaḡ şoñra ki ‘imâret bu târîḡde senüñ şun’uñ ile olacaḡ ‘amel-i zuḥr-i âḡiret idüḡi ilâ ḡâyeti’z-zamân pâydar olacaḡdur, *li’llâhi’l-ḡamd*,¹ saña naşib oldu. Bârî Ḥudâ ḡayruñı ḡabul buyurdu.” didi. Ve “Ben bu baḡrûñ sükkânından bir maḡlûḡum.” diyü haber virüp ḡâ’ib oldu.

Ḥafî olmaya ki cezâ’ır-i biḡâr ve ḡarâ’ib-i aḡtâr zıkrı bu maḡalde ḡâyete yitdi. Ba’de-mâ cibâl-i rûy-i zemîn ve tilâl-i basîṭ-i arzîn muḡaddemâti teḡaddüm itdi.

li-Münşi’ihi

Bir yürek ḡarḡ-ı baḡr-i ḡûn olıcaḡ
Başlardur² cezîreler yir yir

Ḳanlu yaş kim döküldi ṭaḡlara
Beñzemişdür cibâle ser-tâ-ser

FAŞL FÎ’L-CİBÂL VE NEVÂDİRİHÂ

Menḡüldür ki rub’-ı meskûn ki yiryüzinüñ ma’mûr olan rub’ıdur, arâzi-i ḡarâbe ile cümleten basîṭ-i arz ki küriyy-şekldür, ṭob gibidür. Baḡr-i Muḡiṭ’uñ içinde bir ḡarpuza teşbih olınmışdür ki ibtidâ ḡalḡ olunduḡda ol vechle yüzer, yürürdi. Aşlâ binâlar yapılmaḡa ve maḡlûḡât sâkin olmaḡa ḡâbiliyyeti yoḡ idi. Fe-lâ-cerem *Hağ celle ve ‘alâ* yetmiş altı biñ altı yüz

1 “Hamd allah a mahsustur”

2 Başlardur: Yaşlardur MV

yetmiş üç taş yaratdı. Cümlesini yiryüzine başki şeklinde itdi. Yine de arz sâkin olmadı. Bi-vechin-mâ inqılâbdan kurtulmadı. Âhir Şühâ'il nâm bir meleke emr olındı. Firdevs-i a'lâ derelerinden bir lâciverd cevher çıkarup zemînün eṭrâfına başdurdı. Anuñla Kûh-ı Kâf peydâ oldı. Şimdiki hâlde göklerin reng-i nilisi anuñ şu'a'ından hüveydâ oldı. Yine de zemîn sâkin olmadı. 'Âkıbet Kûh-ı Kâf eṭrâfına âyetü'l-kürsî resm olındı. Anuñ hâşşe-i laṭifesi ile zemîn ber-ḳarâr oldı. Ve bi'l-cümle cibâl olmasa yiryüzi şu altında ḳalurdı. Hevâ suyu iḥâṭa itdüğü gibi şu daḥı ḥâki muḥîṭ olurdu. İmdi ma'lûm oldı ki ṭağların menâfi'ine nihâyet yokdur. Her birinde miyâh u nebâtâtun ḥod fevâ'id-i mütenevvi'ası taṣavvurdan ḳoḳdur.

[**Cebel-i Kâf**]: Cümleden biri Cebel-i Kâf dur ki zeberced-i aḥḳar rengindedür. Gözün ağı, ḳarasını iḥâṭa ḳılduğı gibi zemîni ṭolanmışdur. Andan öte niçe 'âlemler ve nihâyetsiz maḥlûḳât vardır. Kitâb-ı *Dürr-i Meknûn*'da meşṭurdur ki Kûh-ı Kâfı benî nev'-i insândan dört nebiyy-i mükerrer görmışdür. Anlardan ḡayruñ rü'yeti müte'allik¹ olmamışdur. Biri ebü'l-beşer Âdem Peyḡamber'dür ki cennet-i a'lâdan basî-i ḡayr-ı âba hübüṭ iderken Cibrîl '*aleyhi's-selâm* anlara Kûh-ı Kâfı gösterdi.

İkinci Süleymân İbn Dâvûd '*aleyhimâ es-selâm* temâşâ ḳıldı ki ins ü cinn ü div ü perî taḥt-ı ḥükminde olup taḥtını yil götürmekle ol mesîre-i laṭifeyi varup seyr itmış idi.

Üçüncü İskender-i Zü'l-ḳarneyn gördi ki Ḥaḳ *sübḥānehu ve te'ālâ* aña nûr-ı zülmeti musaḥḫar idüp Nāsik ü Mensik nâm aḳvām-ı mecennenün da'vetine gönderilmişdür.

Dördüncü sulṭân-ı enbiyâ Ḥazret-i Muḥammed Muṣṭafâ *ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem* gördi ki leyle-i mi'râcda güzergâhları olup andaki şeref-i maḳdemlerinden sa'âdet kesb eyledi.

Menḳüldür ki İskender-i [65b MV] Zü'l-ḳarneyn Kûh-ı Kâf'a varduḳda bir melek gördi ki elini vech-i arza ḳomış. Ya'nî ki desti ile zemîni başdurmış. İskender, "Ne için böyle eylersün?" diyü şordı. Böyle cevâb virmiş ki "Eger böyle itmesem yiryüzi ṭağılır. Âsib-i hevâ anı perîşân ḳılır." dimişdür. Kûh-ı Kâf da Evrâya dirler bir yir vardır. Sâ'ir arâziden kırḳ fersaḥ yüksekdür. Üzerinde biñ buñar aḳar ve her birinden on dâne ırmaḳ ḳıḳar ki eñ ednâsı Ceyḥûn'ca vardır.

1 müte'allik: ma'lûm MV

Cebel-i Kûmr:¹ İbn Sa'îd ve Yâkût, “Kûmr” zabt idüp kâfuñ zammesi ve mîm-i sâkinledür, dimişler. Ba‘zılar feth-i kâfla “Kâmer” ta‘yîn itmişler. Ya‘nî şelece bakmadan “Hîre gözde vâkı‘ hayrete beñzer.” dimişler. Bir kûhsârdur ki dâ'imâ şelcle bedidârdur. Nîl-i Mısr'ın mahreci idügi mahallinde yazılmışdur.

Cebel-i Deren: Bilâd-ı mağribdedür. Torusunda dâ'imâ yah ü berf eksik degüldür. İki merhale ba'îd iken yine Marâkeş'den görünür. Evveli Baħr-i Muħiṭ'[uñ] ğarbi[sin]den peydâ olur. Maşrıķan imtidâd ile İskenderiyye'ye üç merhale yakın gelüp taķarrüb bulur. Taraf-ı şarkisine Re's-i Evşân dinilüp cânib-i şarkisinde bilâd-ı Muşâmere ve bilâd-ı Menküre vâkı'dür.

Cibâl-i Servele: Bir tağdur ki Baħr-i Muħiṭ'ın ğarbisinden maşrıķan kâ'ide-i Kezvele'ye gelür ki ismi Tâ'cest'dür. Bu cebel iklim-i şânî ile şâlis miyânındadır.

Cebel-i 'Ammâre: Berr-i 'udvede bir tağdur. Baħre müşrif olup üstindeki ümemün miķdârını ancak Allâh bilür. Kaķan ki Baħr-i Zuķâķ, Sebte'ye tecävüz ider, Bâris² nâm şehre muttaşıl olur ki ikisinin mâbeyni yüz mîldür. Ve yine Bâris'e Endülüs'den Malaķa muķâbildür.

Cebel-i Medyûna: Fârs şehrinün şarkisindedür. Cenûben Cebel-i Deren'e muttaşıldur. Şarkisinde ğod cibâl-i Madġara vâkı'dür. Ve bu tağların eñ büyügi Cebel-i Küremiyye'dür ki 'abdül-mü'min ikliminin muķâbelesindedür.

Cebel-i Yüsr: Cibâl-i Medyûna'nun şarkisinde vâkı'dür. Hattâ Nehr-i Yüsr bundan çıķduġı şâyi'dür.

Cebel-i Nişris: Şarķan Cebel-i Yüsr'e muttaşıldur. Ve bunda laṭif bisâṭlar işlenür ki ekseri maķbül ü bî-mu'âdildür.

Cebel-i Târiķ: Taberistân'dadır. Ve bu tağda bir mağâre vardır ki içinde düġme-i Süleymânî nâmına bir ṭob olur ki kaķan anı bir nesne ile taħrik eyleseler muttaşıl yağmurlar yağar. Tâ ki ol dıraṭuñ hareketi sükün bulınca ol³ yağmur diñer. Ammâ *Evzaḥu'l-mesâlik* şâhibi, Cebel-i Târiķ,

1 Kûmr: Kâmer MV

2 Bu şehir ile kastedilen Paris olmalıdır.

3 ol//ol: ol sâkin ola HH

Endülüs kurbındadır. Müslimîn-i Endülüs fethine vardukda aña ilticâ itdüklerine binâ'en bir ismi Cebel-i Feth'dür, diyü yazmışdur.

Cebel-i Şāzze: Endülüs'ün ortasındadır. İki bölünüp şarğan ve ğarben imtidād bulmuşdur.

Cebel-i Berret: Endülüs'le arz-ı kebîre mabeynindedür. Fâşıla gibi düşmüşdür. Heykel-i Zühre el-ân bu tağda nümâyândur. Huşûşâ Erba'un ve Barşelona ve Tarreküne nâm şehirler dağı ma'mûre ve âbâdândur.

Cebel-i Tabelhûn: Bir ismi dağı Cebel-i Taber'dür. Şa'id-i Mısr'da vâkı'dür. Bûķîr nâm tıyûr-i ebyaz bu tağda her yıl cem' olup etrafındaki kıyâyerler sükkânı gelesi senedeki yevm-i [66a MV] ma'lûma dek anları avlayup ta'ayyüş itdükleri şâyi'dür.

Cebel-i Cālût: Fevka'l-vâhâtda mümted olup tılısmât vardır. Ve bu tağda niçe defîne muṭlibleri vardır. Bu fenne iştiğâl idenler kitâblar yazup beyân itmişler.

Cebel-i Lâciverd: Bu dağı Cālût'un cenûbısındadır. İçinde lâciverd ma'denleri vardır. Lâkin memâlik-i ma'mûreden ba'id olmağın istihrâcı mümkün degüldür.

Cebel-i Cunâdil: Bir tağdur ki Sûdân Nûbe'nün gemileri aña uğrayagelmışlerdür.

Cebel-i Tayy: İki meşhûr tağdur ki medîne-i Resûl '*aleyhi's-selâm*'ün şarkisinde vâkı'dür. Huşûşâ Kûfe hüccâcınınuñ yolu üstindedür, didükleri şâyi'dür.

Cebel-i 'Ârız: Bu bir kûh-ı bü'l-acebdür ki hey'âtda yüzi ve arqası müşâheddür. Hattâ yüzi beyâzdur. Ğarb cânibine müteveccihdür. Ve arqası ise şark tarafınadır. Şimâlen ve cenûben bilâd-ı Yemen'e dek mümted olmuştur. Ve Şa'de'ye yaklaşup taḳarrüb bulmuşdur. Ve bi'l-cümle Yemâme ve Hacr ve Yebrîn zâhr-ı Cebel-i 'Ârız'dadır ki enhârı ve mîvedâr eşcârı muḳarrerdür.

Cebel-i Tûr: Egerçi ki 'İbrâniler lûğatında her tağa tûr dinilir. Ammâ 'Arab lisânında ancağ üç tağa itlâk olunur ki biri Tûr-i Sînâ'dur. Biri dağı Tûr-i Zeytâ'dur. Kud's-i Şerîf kurbındadır. Bir Tûr-i Zeytâ dağı Re'sü'l-'ayn nâm maḥaldeki cebeldür. Ve ba'zı tevâriḥ kitâblarında meştûrdur ki Tûr-i Zeytâ'da yetmiş biñ nebi açlıkdan helâk olmuş ola. Egerçi kim 'aded-i enbiyâ '*aleyhimü's-selâm* ol mertebeye varmamışdur. Ğalibâ murâdları

ümem-i şâlihinden nebî mertebesine yaklaşmış yetmiş biñ veliyy-i vâsıl¹ ifnen cân virdiler, dimekdür. Bir Tûr-i Zeytâ dahı vardır ki Taberiyye üstine muzıll olan tağdur. Ammâ Tûr-i Sînâ'da ihtilâf vardır. Ba'zılar Eyle kırbındaki cebeldür dirler.² Ve niçeler Şâm vilâyetinde Taberiyye'ye sâye şalan tağdur, diyü ta'bir iderler. Ammâ Sînâ'dan murâdları hiçâresidür. Ve 'inde'l-ba'z anda bir şecer vardır. Anuñ ismidür.

[**Cebel-i Tûr-i Hârûn**]: Ammâ Tûr-i Hârûn '*aleyhi's-selâm* Kuds-i Şerîf'ün kırbındadır.³ Hâzret-i Hârûn'un kabır-i şerîfi anuñ başındadır. Merkad-i Hârûn anda olmağa bâ'ış budur⁴ ki Mûsâ '*aleyhi's-selâm* sihri Sâmiri ile gûsâleye tapanları katl itdükden soñra tekrâr münâcâta müteveccih olduķda Hârûn '*aleyhi's-selâm* "Beni elbette al, git."⁵ Yine ben Benî İsrâ'il'ün işlâh-ı ahvâline muķayyed olamazın." diyü tazarru' kıлмаğın Mûsâ '*aleyhi's-selâm* kendüyi refik idinüp giderken bir maħalle vardılar ki eşnâ-yı râhda iki kişi bir mezâr kızardı. Ve yanlarında bir tâbût tıururđı. "Bu kabri kimün için kızarsuz?" didükleri ħinde "Buña müşâbih kimesne için ħafr iderüz." diyü Hârûn'ı gösterdiler idi. Ħattâ ibrâm idüp "Allâh'ı severseñ soyun bu tâbûtla bu kabre gir ki görelüm, tûli ve 'arzı muvâfık mıdır?" didüklerinde Hârûn libâsını çıkıarup Mûsâ'ya virdi. Ve kendüsi ol kabre girüp boyumca mıdır, diyü uzandı, [66b MV] yatdı idi.

Hemândem kendüye nevm 'arız olup ımızgandı. Ve mezâruñ şikâfi muzmaħil olup bitişdi. Ve ol ħafr iden melekler nâ-bedid olup Mûsâ'nuñ cânına tecellî nûrından evvel mâtem âteşi düşdi. Libâs-ı Hârûn ile ağlayurak kıavmine vardı. Ve ser-encâm-ı mezbûrdan ħaber virdi. Lâkin ol kıavm inanmadılar. "Sen⁶ katl itdün." diyü töhmet idüp kelâm-ı Kelim'i râst şanmadılar. Pes Hâzret-i Mûsâ *şalavâtı'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* cenâb-ı Ħudâ'ya münâcât eyledi. Hârûn'un meyyiti tâbûtiyla zuhûra gelmesini recâ itdi. Hemân ol sâ'at Bâri Te'âlâ du'â-yı Mûsâ'yı icâbet buyurđı. Hârûn'un meyyitini tâbût ile Cebel-i Tûr'un kıullesinde zuhûra getürdi. Aña binâ'en ol tağa Cebel-i Tûr-i Hârûn nâmı virildi.

1 Nüşhalarda bu kelimeden sonra "ceye'an" şeklinde bir sözcük gelmektedir. Bu kelime anlam gereği metne alınmadı.

2 Ba'zılar//dirler: - MV

3 kırbındadır: kıabilesindedür HH

4 Hâzret-i//budur: - MV

5 Beni//git: Elbette beni bile al git MV

6 Sen: - MV

li-Münşi'îhi

Ḳudret-i Kirdgāra 'aql irmez
Ḳabz-i rūḥ-i nebîde ḥikmet var

Zindedür ölmez anlar ey miskîn
Ḳaşr-ı Dārü's-selâma riḥlet var

Muḥaşşal-ı kelâm Ḥazret-i Mūsâ'nun münâcâta varduğu Ṭūr, şehri Medyen'e qarîn ve Şâm'a yakın olan tağdur. Ḥazret-i Mūsâ münâcâta¹ varduğda bir pâre bulut inderdi. Kelîmu'llâh'ın vücûdını ḳapları. Ba'dehu ḥiṭâb-ı İlâhî vârid olup Ḥazret-i Mūsâ secde-i şükre cevâbın virürdi.

Cebelü's-selc, Cebelü'l-Lübnân, Cebel-i Ukâm: Bunlar birbirine muttaşıl üç pâre tağdur ki cenûbdan şimâle imtidâd ile bir tağ gibi olmuştur. Şafed ḳurbındaki cenûbîsi Cebel-i Selc'dür ki şimâlen mümted olup şehri Dımaşk'ı tecâvüz itmiştir. Ve ol vilâyetün ḥalkı Cebel-i Süneyd² ta'bîr iderler. Ve ba'de'l-imtidâd Ba'albek'ün ğarbisine muḳâbil varan tağa Cebel-i Lübnân dirler. Niteki Ba'albek'i tecâvüz idüp Ṭrablûs-Şâm'ın şarkisine mümted olan kūha Cebel-i 'Akkâr nâmını söylerler. Ya'nî ki 'Akkâr ol tağın başında bir ḳal'anun ismi olmağın aña intisâbla şöhet virürler.

Ba'de-mâ şimâlen 'ubûr ile Ṭrablûs'ı tecâvüz idüp evvelâ Hıṣnu'l-Ekrâd'a, şâniyen Hims'e, şâlişen Ḥamâ ve Şirez'e ve Efâmiyye ḥudûdına yitişen tağa Cebel-i Ukâm nâmını virürler. Yine andan geçüp imtidâdla Cebel-i Ukâm muḳâbilinde nümâyân olan cebele Cebel-i Şaḥşebû³ dirler. Ya'nî ki Şaḥşebû nâm ḳaryeye intisâbla zıkr iderler. Pes bu zıkr olınan cebel, Ma'arra'nun ve Sermîn ve Ba'albek ğarbisinden geçüp Cebel-i Rûm'a muttaşıl olmuştur. Kezâlik Cebel-i Ukâm şimâlen imtidâdle Mehveb'i geçüp Şugûr ve Bekkâs ve Ḳayşer'den güzêrânla Anṭâkiyye'ye varup nihâyet bulmuştur. Ve yine bunun muḳâbilinde bir cebel vâḳi' olup Nehr-i 'Âşî ikisinün ortasından revân olup aḳmuştur.

Cebel-i Cûdî: İki tağdur ki birinün üç günlük yol uzunı ve yarım günlük menzil irtifâ'ı vardır. Biri Cebel-i Aḥḍar'dur ki nebâtâtının ekşeri bulutla nümûdârdur. Ve bi'l-cümle Cezîre-i İbn 'Ömer'e sâye şalmıştır. Cânib-i

1 münâcâta: - MV

2 Süneyd: Sebḳad MV

3 Nüshalarda "Şaḥşebûr" şeklinde yazılan bu kelime "Şaḥşebû" olarak metne alındı (bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 3, s. 328).

şarkisinden Dicle'ye havâle görünmüşdür. Hattâ Hazret-i Nûh 'aleyhi's-selâmuñ sefinesi tûfân sonunda bu tağun torusına oturup ﴿وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ﴾¹ naşşı buña mâ-şadağ olmuşdur. Ve Hazret-i Nûh anda bir mescid binâ itmişdür ki el-ân ziyâretgâh-ı [67a MV] Müslimîn'dür.

Cebel-i Esved: Lisân-ı 'Acem'de Siyâhkûh dinilmişdür. Hazar Bahrı'nûn kenârındadır ki Taberistân'ın şarkisinde vâkı' olur. Ve Bahrı-i Taberiyye'yi töländüğü şüyü' bulur.

Cebel-i Hût: Âzerbaycân vilâyetinde Erdebil kurbında gâyetle yüksek tağdur. Dâ'imâ torusunda qar eksik olmayup kemâl-i şu'ûbetinden kullesine çıkılmağ mümkün degüldür.

Cebel-i Cüberet:² Cebel-i Hût'ın altında³ bir küçirek tağdur. Ve cemî-i şuları andan nâzildür. Zîrâ ki Cebel-i Hût, Zencân'dan Berde'a'ya, andan Tiflis'e mümted olmuş katı büyük tağdur. Ba'dehu şimâlen cenûb ve garba dönüp iki kısım olup birisi cenûben kurb-i Hûlvân'a ve maşrıkan Dînever'e mümted olduğdan sonra⁴ ikisi mâbeyninden bir tağ dahı çıkup Dînever'i tolaşup maşrıkan Sâve'ye varur. Hemedân'ı geçüp yine Dînever'le Hemedân ortasından bir tağ dahı peydâ olup Hemedân'ı tolaşup 'akabesine vuşul bulur. Ammâ ol birisi Hûlvân'dan şimâl cânibine imtidâdla Şehrîzür'a varur. Bu dahı iki bölünüp birisi şarkan İbn 'Ömer Cezîresi'ne varup Cebel-i Cûdî didükleri tağ peydâ olur. Ve biri dahı Kâlîkalâ şarkisinden geçüp Ahlât ile Selmâs miyânına uğrayup ta'ayyün bulur.

Cebel-i Bî-sütûn: 'Irâk-ı 'Acem didükleri cebel vilâyetinde bir yüksek tağdur ki aslâ torusına çıkılmağ mümkün olmamışdır. Mis'ar bin Mühelhil kavlince karye-i Bî-sütûn'a bir fersağ karıbdür. Ve Hûlvân ve Hemedân ortasında vâkı'dür ki kistrâ anda bir eyvân binâ idüp bir dîvârına Şîrîn'ün şüretini ve bir cidârına Hüsrev ve Pervîz'ün şeklini resm itdürdüğü şayi'dür. Ya'nî ki Hüsrev'i at arkasında taşvîr itdürüp egninde zırh gösterilmişdür. Ke-enne seng-i hâre hadid rengine koyulup zırhuñ mîhları bile temâşâ itdürülmüşdür. Ve bir tımşâlle yazılmışdır ki ke-enne zî-rûh ve müteharrikdür. Öninde bir şahş turup Pervîz'ün başına tâcını giydürür gibi gösterilüp miyânı meşdud,

1 Kur'an-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/44, "Cûdî Dağı üstünde durdu."

2 Cüberet: Cüyreş HH

3 altında: ardında HH

4 sonra: sonra mâ'adâ MV

elindeki külüingi mevcûd, gūyâ ki zemîni hâfr ider. Tâ ki ayağı altında âb-ı revân akar. Ve bu resmle kulle-i Bî-sütûn'daki gâr içinde mevcûddur.

Cebel-i Demâvend:¹ Rey ser-haddindedür. Gâh olur ki Sâve'den görinür. Ortasındaki kubbeye-şekl zirvesi zâhîr olur. Ve dâ'imetü'l-evkât depe-sinden duhân eksik olmaz. Cidden torusına kimse çıkmamışdur. Ba'zılar kavlince Süleymân Nebî '*aleyhi's-selâm*'² şahre cinnini anda habs itmişdür. Kezâlik Efrîdûn, Daḥḥâk'ı daḥı anda maḥbûs kılmışdur. Mis'ar³ bin Mühelhil'den menkûldür ki biñ belâyla nısfına dek çıkmış. Hâlâ ki niçe kez düşüp helâk olayazmış. Ve bir buñara yitişmiş ki kibrît-i aḥmer akarmış. Ve etrâfında müteḥaccir olup toñarmış. Fe-ammâ güneş toğdukça tutuşup âteş-i 'alevnâk olurmuş. Dâmen-i cebeldeki kūrâ ehâlisinden menkûldür ki her kaçan küh-i Demâvend etrâfına qarıncalar üsse elbette ol vilâyetlerde қаḥt u galâ peydâ olur. Kaçan ki dâmen-i cebelde müstemirren qarlar ve yağmur-lar yağsa ehâlî-i bilâd âteş üstine keçi südini dökerler. Sâ'atiyle yağmur kesil-düğini görürler. Ve her gâh ki kulle-i cebeldeki qarun bir cānibi mūncemid⁴ olur, ol taraftaki nevâḥide bir fitne peydâ olup qarlar dökülür.

Muḥammed bin İbrâhîm kavlince menkûldür ki "Cebel-i mezbûrda [67b MV] kibrît-i aḥmer vardur, diyü vâlidüm naql idüp ḥadîdden ṭavîl ma'âviller⁵ düzdürmüş idi. Şapların uzun itdürüp ırâqdan қазup almak murâd idindi. Hâlâ ki yaklaşduğı gibi ḥadîd eridi. Kibrît-i aḥmerün iḥrâcî mümkün olmadı. Ammâ Ḥorâsânilerden biri bir zamânda gelmiş, demür çapalarına bir cins yağ sürüp âteşe yanmamasını tedârük itmiş. Ba'dehu murâdınca kibrît-i aḥmer çıkarup gitmiş." diyü [naql ider].⁶

Küh-ı Demâvend Baḥr-i Zânc'e yaḫındur. Bunda bir cezîre vardur. Ol cezîrede bir қавm vardur. Yüzleri қалқан gibi degirmidür. Ve saçları at қuyruqları gibi ṭavîldür. Ve bu cezîrenün ba'zı tağlarında lâciverd ma'deni olup niçe kimseler çıkarup ol 'aşruñ mülûkine ithâf eylemiş.

1 Nüşhalarda eser boyunca "Hehâvend" yazılan bu kelime "Demâvend" olarak metne alındı (bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 2, s. 462).

2 Bu dua ifâdesi MV nüshasında bulunmamaktadır.

3 Nüşhalarda "Miş'ar" şeklinde olan bu isim "Mis'ar" olarak tashih edildi (bk. İnci Koçak, "Mis'ar b Mühelhil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2005, C. 30, s. 176-177).

4 mūncemid: mūnḥar MV

5 ma'âviller: muḳâdiller MV

6 gitmiş diyü: ol 'aşruñ mülûkine ithâf eylemiş HH

Bu dahı mervîdür ki Me'mûn Hâlife, ümerâsından Rey hâkimi Emîr Mûsâ bin Hafş'a emr gönderüp “ ‘Elbette kulle-i Kûh-i Demâvend’de maḥbûs muṭalsam vardır.’ dirler. Aşlı var mıdır, yok mıdır? Bana bildiresüz.” buyurmuş. Emîr-i mezbûr cidd ü cehd idüp dâmen-i cebele varmış. Bir rûzgâr-dîde pîr buldurup reh-nümâ idinmiş. Nısfı miḳdârı çıkılduḳda bir maḥalle varılmış ki işâret-i pîr ile vâfir ḥafr olunmuş. Tâ ki taşdan yontulma bir ḥücre zâhir olup içinde bir şüret zâhir olmuş ki muttaşıl çekikle yukarusını dögerler. Aşlâ dîñlenmez ve kendüye bir kesel ü kelâl gelmez. Pîr-i dâñ “İşte Keyâniyân-ı¹ maḥbûsuñ, ya’nî Daḥḥâk-i nâ-maḥsûsuñ tılısmı budur.” diyü inhâ kılmış. Ba’de-mâ bir niçe nerdübânlar getirüldi. Birbirine bağladup yüz zirâ² miḳdârı [yapıldı]. Tâ ki anuñla dahı yukaru çıkıldı. Pes bir kapu zâhir oldu ki işigindeki mesâmîr-i müzehhebe gûyâ henüz cedîd idi. Hâlâ ki zer-endüze niçe miḥ cedîd idi. Ve kapunuñ üst işiginde altunla yazulmuş bir kitâbe var idi ki maẓmûnı: “İşbu kullede ḥadîdden yedi kapu vardır. Ve yine her ḳanadında dört ḥadîd ḳufl-i cedîd nümûdârdur.” Ve kitâbesinde yazulmuşdur ki “Bu bir ḥayvândur. Niçe rûzgâr-ı ḥayâtla² nümâyândur. Zinhâr kimesne bu ebvâbuñ fethine müte’arrız olmaya ki bunuñ açılması bu ıḳlîme yad yaḡı ‘asker ḥücüm idüp ḳanlar saçılmasıdır.” dinilmiş. Binâ’en ‘alâ zâlik emîr-i Rey cümlemüzi ta’arruzdan men’ kıldı. Gördüḡi ḡarâ’ibi bundan soñra yazup Me’mûn Hâlife cânibine ‘arz idüp bildürdi. Bu aḥvâl ḥalife-i zî-şâna ma’lûm olduḡda tekrâr Emîr Mûsâ’ya ḥaber gönderüp “ ‘Alâ ḥâlihi terk idesüz.” diyü tenbîh eyledi.

Cebel-i Ṭaberistân: Baḥr-i Ḥazar’uñ cenûbî ve şarkisinde mümted olmuşdur. *Tuḥfetü’l-ḡarâ’ib* şâhibi ḳavlince bu ṭaḡda bir cins ot biter ki ismine cevzümâşil dinilür. Her kim anı gülerek kesse ve ekl eylese muttaşıl ḥandân olur. Ya’nî ki niçe günler dıḥk ile nümâyân olur. Kezâlik ağlayurak ḳoparsa ve yise niçe rûzgâr ağlaması taḥaḳḳuḳ bulur. Ve farazâ ki raḳş urarak kesüp yise bî-iḥtiyâr niçe günler raḳş ider. Muḥaşşal her ne ḥâletle ḳoparsa yise ol ḥâlle ittişâfî niçe günler mümted olur, gider.

Cebel-i Kirmân: Meşhûr bir yüce ṭaḡdur.

Cebel-i Fettân: Baḥr-i Ḥazar sâhilinde imtidâd ile Demürḳapu’dan ge-
çer. Cenûba ṭoḡru uzanur. Üstindeki sükkânda muḥtelifetü’l-lisân, ümem-i
mütenevvi’a-i zevi’l-beyân muḳarrerdür. Ḥattâ bu ṭaḡuñ bir ismi Cebelü’l-

1 Nüşhalarda “keyvâst (MV), kesbvâst (HH)” şeklinde olan bu kelime anlam gereḡi “keyâniyân” olarak metne alındı.

2 rûzgâr-ı ḥayâtla: rûzgârla ḥayât MV

mis'dür. Menkûldür ki ol tağdaki aqvâm miyânında üç yüz dürlü lisân cārîdür, dirler. Ve [68a MV] bi'l-cümle Bâbü'l-ebvâb'ı geçüp bir aylık yol uzanması, tâ Baħr-i Rûm cânibine ulaşması şâyi'dür. Ammâ cânib-i cenûbîsi divâr-ı üstüvâr gibi yapılup aslâ kâbil-i mürûr u 'ubûr degül idügi vâkı'dür. Ba'zılar kavlince Demürkapu'dan başlanup şahr u raşâş ile yapılup on günlük yola dek mümted olması, bânîsi Enûşirvân olup bu binâdan sonra küllî 'izam-ı şân bulması eşher-i veķâyî'dür. Ve bu cebelde imtidâd-ı sedd ile on yirden meslek-i sa'bu'l-mürûr vardır.¹ Ki eñ büyügi seddün ortasındadır. [İsmi] Bâbü'l-ebvâb konulmuşdur. Ve bu seddün binâşına bâ'is, melik-i Hazar'la² Enûşirvân şulh itdükden sonra esâs-ı bünyân-ı muşâlaħa hâlel-pezîr olmamak için hâdis olmuşdur. Ve ol diyârda bu tağa Kûh-i Elburz diyü tesmiye olunmuşdur.

Cebelü'r-râhûn: Vilâyet-i Hind'de bir büyük tağdur ki Cezîre-i Serendib'e qarîbdür. Ve haţţ-ı istivâ üzerinde idügi menkûldür.

Cebel-i Ebû Kubeys: Ka'be-i Müşerrefe'ye havâle bir tağdur. Her kim anuñ üstinde oturup bir bişmiş kelleyi tenâvül kılsa müddet-i 'ömrinde veca'-ı re'sden kırtula. Ehâlî-i Mekke bu huşûşî şad bâr tecrîbe itmişlerdür.

Cebel-i Şebîr: Bu daħı Mekke-i Mükerreme kırbındadır. Minâ'ya qarîbdür. Hâzret-i İsmâ'îl için fıdye olan kebş-i celîl Hâzret-i İbrâhîm Hâlîl'e bunda virilmişdür.

Cebel-i Hîrâ: Bu daħı Mekke'ye üç menzil yakındır. Hâzret-i Resûlüllâh'a vahy-i mübîn evvelen anda nüzûl itmişdür. Aña binâ'en elbette hüccâc bu tağı ziyâret idegelmışlerdür.

Cebel-i Şevrû'l-hâcel:³ Bu daħı Hicâz vilâyetindedür. Hâzret-i Peygâmbir, Şiddîk-ı Ekber'le bundağı ğâra gelmişlerdür. Naşş-ı kerîm-i ⁴﴿ثَانِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ﴾ ol huşûşî mü'eyyiddür.

Cebel-i Ervend:⁵ Hemedân'a havâle bir 'azîm tağdur. Ve bunda 'uyûn-ı cennetden bir nehr akar. Bir taşuñ yaruğundan yıldan yıla bir rûz-ı mu'ayyende çıkar. Ol diyârûñ merzâsı içerler. Ve derdlerine dermân

1 sa'bu'l-mürûr vardır: sa'bu'l-mürûrdur MV

2 Hâzar'la: Hâzar MV

3 hâcel: hâcer E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Tevbe Sûresi, 9/40, "İki kişiden biri olarak bir zamanlar mağarada bulunuyorlardı."

5 Burada kast edilen Elvend Dağı olmalıdır.

bulırlar. Ol gice yine münkaṭı' olur. Gelicek yılın ol gününe dek ne aḳar, ne zāhir olur. Ammā ḡāyetle lezīz ve şovuk şudur. Bir ḥikmet daḥı budur ki ol vilāyetün merzāsı çok olsa şu daḥı keşretle cereyān kıılır. Az olsa yine anlara yitecekleyin zuhūra gelür.

Cebel-i Ervend: Bu evvelki taḡuñ ḡayrıdur. Şāfi neyistān bir cebeldür. Ğarābet bundadır ki anda biten ḳamışlar şu içinde müteḥaccir olmuştur. Şudan [77a E] yukarısı yine sā'ir ḳaşab gibi bitmiştir.

Cebel-i Esin: Māverā'ü'n-nehr vilāyetinde Şāş nāhiyesindedür. İçinde bir kemer vardır ki ḥikāketi¹ ağır bir siyāh ḥacerdür. Hālā ki āteşe ḳonduḳda² fūrüzān olmada şanki faḥm-i bī-ḥākisterdür. Ammā yandukdan soñra siyāhlığı gider, beyāz olur. Hattā şiyāb yumaḡa şābūn yirine ḳullanırlar. Ve bu taḡda petrol ve ḥadid ve nuḥās ve lāng-i (?) şıfr ve fūrūzec ve zeheb ma'deni vardır.

Cebel-i Ter: Ḳazvīn'e üç fersaḡ [70b N1] yakındır. Yaz ve kış torusunda ḳar ve buz eksik degüldür. Ve farkında bir ziyāretgāh vardır. Zümre-i abdālānuñ ḡaylī mu'teḳadlarıdır. Ya'nī ki bir mescid olup ricālu'llāhdan olan abdāl anda 'ibādet itdükleri şāyi'dür. Ve bu taḡuñ selcinden bir cins beyāz ḳurd ḥāşıl olur. Bir nesne ile dişlese bir ḡayvānı sīr-āb idicekleyin şuyı cereyān kıılır.

Cebelü'z-zēys:³ Vilāyet-i mezbūredeki taḡlardan birinde bir maḡāre vardır ki içinde āteşi görünmez [68b MV] iken bir fitili yaḡa bandurup bir uzunca çubuḡla uzatsalar fevrī tutuşur, yanar. Ḥikmeti nedendür, bilinmez. Ve bir taḡda daḥı gice ve gündüz nār-ı fūrüzān görünür. Ve duḡān-ı siyāhı evc-i āsumāna muttaşıl olur. Ve yine bu taḡda bir ḳarış mīḡdārı birbirine yakın iki şu aḳar. Hālā ki biri ḳardan ebred ve ol biri ḳaynayuraḳ ḡarāretle çıkar.

Cebel-i Hücne:⁴ Türkistān taḡlarındandır. Ve torusunda bir ḳulle-i refi'ası nümāyāndür.

Cebel-i Berānis: Endülüs'ün ma'lūmü'l-ism olan taḡlarındandır. Hattā üstinde kibrit-i aḡmer ü aşfer ve zıbaḳ ma'denleri vardır. Ve rüy-i zeminde zincefre ma'deni ancak bu taḡdadur.

1 ḥikāketi: ḥikāyeti E, MV

2 ḳonduḳda: urduḳda E

3 Cebelü'z-zēys: Cibāl-i Endülüs N1

4 Hücne: Hekne E

Cebel-i Kuds: Arz-ı Kuds'de bir küh-ı büzürgdür ki anda ev resminde bir ğâr vardır. Ziyâretgâh-ı müsâfirin ü züvvârdur. Her gice derûn-ı ğâr müstazî vü pür-envâr olur. Hâlâ ki bâ'îş-i nûr u ziyâ ne idügi bilinmez.

Cebel-i Necmend:¹ Ender-âb-ı zemînde bir ğarîb tağdur. Ve anda bir kırye vardır. Uğrayan müsâfirin meşakkeatle mârr'dür.² Ma'a zâlik ol ıztırâb hâlinde ânsuzın bir mâr şayha ider ki işidenlere vâcib olan elbette firârdur.

Cebel-i Hâbe:³ Arz-ı Hind'dedür. Etrâfında iki yüz zirâ' miqdârı âteş 'alevleri kâkâr. Gündüzün duhânı görünür. Gice ile dūd-ı siyahı bî-'âlâmâtdür. Ma'a zâlik bu maķûle âteş fûrûzân iken etrâf yine⁴ menâbit-i 'ıtrıyyâtdur.

Cebel-i Haşrârem: Tayy vilâyetindedür. Etrâfında vâfir şüretler vardır ki hâcerdendür. Muţalsam gibi görünmişdür. [77b E] Ve içinde taşdan oyulma vâfir hâcerât vardır ki kavm-i 'Âd'ın âşarı olmağla nümûdârdur.

Cebel-i Cevşen: Haleb'ün ğarbîsindedür. Ve anda nuhâs-ı ahmer ma'deni vardır. Kerbelâ fitnesinden sonra İmâm Hüseyn bin 'Alî-i⁵ Murtażâ hâzretlerinin muhaddere-i 'ıffet-nümâsı anda uğrayup işkât-ı cemeli hâlinde kavminden bir içim şu istedükde vormeyüp ol 'afifeye şetm itdüklerinde incinüp bed-du'a itmegin ol kura ehâlisi cihet-i ma'âşlarında tenezzül kıldı. Min ba'd ol havâlîde kimse mezra'ası hâşılından behre almadı.

Cebel-i Hâriş ü Huveyreş: Ermeniyye bilâdında iki tağdur. Hergiz torusına kimse çıkmamışdur. Menķûldür ki Nehrû'r-Râs kenârında vilâyet-i Ermeniyye'de biñ pâre ma'mûr şehr var idi. Haķ sübhânehu ve te'âlâ anlara bir peygâmbere gönderüp dîn-i haķķa da'vet [71a N1] eyledi. Aşlâ emrine itâ'at itmeyüp ol nebîyi tekzîb itdüklerine binâ'en Haķ sübhânehu ve te'âlâ Hâriş ve Huveyreş nâm tağları Tâ'if vilâyetinden hareket itdürüp ol kavm-i 'âşînün üzerlerine gönderdi. Cümlesi ol iki tağın altında kahr-ı İlâhî ile nâ-bûd oldu. Dirler ki el-ân Aşhâb-ı Raş ol iki tağın altında mu'azzeblerdür.

Cebel-i Cûdkûr:⁶ Kırşuk nâhiyesinde bir tağdur. Mağâresinin derinleri ancak beş rümh miqdârıdır. 'Arzı dağı cüz'idür. Lâkin anda bir

1 Necmend: Bencmend MV | Necend E

2 mârrdür: mârrdür ider MV

3 Hâbe: Hâ'ir E

4 Bu kelime E nüshasında cümle başındadır.

5 'Alî-i: - MV, E

6 Cûdkûr: Çukur E

şuffe vardur. Kaçan bir kimse sihr öğrenmek istese bir siyâh keçi alur, ki hergiz beyâz¹ kılı olmaya. Varup ol keçiyi anda kırbân ider. Derisini yüzüp etini yedi bölük eyler. Bir kısmını dâmen-i cebelde muķīm olan ekincilere virür. Altı kısmını ġâr-ı cebelde alıķor. Ammâ işkenbesini ayırtlamayup² [69a MV] iki şıķ ider. Ve içindekini pāk idüp başına çeker. Ve keçinüñ derisini tersine giyer. Gice ile ġâr içine duķıl ider. Aşlâ anda kendüye kimse görünmez. Ol şeb yatur, uyur. Şabâķ olduķda kendüyi ve giydüġi libâsını pākize ve maġsül bulur. Kırbânı kıabül olduġını bilür. Ġârdan çıķduķda üç gün bir ferde söylemez. Andan soñra sâķir-i mâķir olur. Kendüden a'mâl-i ġaribe zuhûra gelür. Kaçan ki kırbânı maķbül³ olmasa cismini ve libâsını yunmış bulmaz. Müyesser olmaduġını bilüp ferâġat ider, gider. Ammâ şartı budur ki tâlib-i sihr olan kimesnenüñ babası ve anası zinde⁴ olmaya.

Cebel-i Dāmġân: Rey kırbında bir meşhûr taġdur. Anda⁵ bir 'ayn-i mâ' vardur. Kaçan ki içine necâset bıraġulsa bir kıavî riķ çıkār. Rûy-ı zemînde bir özge tûfân peydâ olur. Farażâ bir dereceye varur ki [78a E] ol taġuñ yire⁶ ġiçmesi ihtimâli olur.

Cebel-i Ĥayât: Türkistân zemînindedür. İçinde bir cins yılanlar vardur ki her kim anlara nazār itse füc'eten helâķ olur.

Cebel-i Rabve: Dimařķ-ı Şâm'a bir fersaķ kıarıbdür. *Kur'ân-ı 'Azîm*'de ⁷﴿وَأَوْنَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رُبُوعٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾ anuñ ġaķķında nâzildür. Kıullesinde⁸ bir mescid vardur. Cevânibi besâtîn ü ġadâ'ıķdür. Ve yukarusından aşāġa ba'zı enhâr câriyedür. Ve bunda bir kehf-i řaġîr vardur. Ba'zılar zu'mınca Ĥazret-i 'İsâ *'aleyhi's-selâm* anda toġmıřdur.

Cebel-i Rađvâ: Medîne-i Münevvere'den yedi merķale ba'iddür. Ve üstinde ġadâ'ıķ ü besâtîn ü mâ'-i cârileri olup Keysâniyye kıavmi zu'mınca Muġammed Ĥanîfe⁹ bin 'Alî *rahîmehu'llâķ* ġazretleri ġâlâ anda sâķindür. Ve kıayd-ı ġayâtdadur. Ĥattâ bir arslanla bir kıaplanuñ miyânında maķrûs u

1 alur//beyâz: - E

2 ayırtlamayup: arıdup N1

3 maķbül: kıabül E

4 zinde: diri N1

5 Anda: Ve bu MV

6 Rûy-ı/yire: - N1

7 *Kur'ân-ı Kerîm*, Mü'minûn Sûresi, 3/50, "Ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu, yüksek bir yere yerleştirdik."

8 Kıullesinde: Kıal'asında N1

9 Ĥanîfe: Ĥafîyye MV

maşündür. Ve qaribinde iki ‘ayn-ı cārī vardur ki birinden ‘asel-i muşaffā ve birinden āb-ı zülāl-i pür-şafā açmağdadur. Mehdi-i şāhib-i zamān olıcağ oldur, dirler. Ve cemī’-i bilāda müteferriğ olan bilegi taşı anda hāşıldur, diyü söylerler.

Cebel-i Raķīm: ¹ ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ﴾ naşşından murād bu tağdur. Ya ‘nī Aşhāb-ı Kehf olduğı ġār-ı cebelūn ismi Raķīm’dür. Rūm’la ‘Amüdiyye ortasındadır. ‘Ubāde bin [71b N1] Şāmit’den mervīdür ki Hāzret-i Ebū Bekr-i Şiddik *radıya’llāhu ‘anhū* kendüyi risāletle kayşer-i Rūm’a gönderdükde bilād-ı Rūm’a dāhil bir cebel-i aħmere vāşıl olmışlar ki “Aşhāb-ı Kehf bu tağūn ġārındadır.” diyü işitmişler. Pes teferrüçine varup bir deyre girmişler. Demürden kapusını açdurup içine duhūl kılmışlar. Meyān-ı ġār-ı cebelde bir ‘aẓīm beyt-i mücevvef görmişler ki on üç kimesne muẓṭacı’an yaturlar. Ke-ennehu uyħuya varmışlar. Üzerlerinde birer siyāh cübbe ile başlarından ayaklarına dek örtünmüşler. Ekşerinūn nısf-ı sākına dek ayakları iç edekleriyle kalmış ki hifāfı harīrden ve cülūdınūn mülāyemeti ġüyā ki kumāş-ı lā-nazīrden idi. Bir bir yüzlerini açmışlar. Ba’zısında şebāb ve ba’zında meşib āşarını mülāhaza kılmışlar. Beşereleri zinde şüretinde ve ġiysüleri, ya ‘nī cāmeleri ve tākıyyeleri Müslimānlar ziyyinde [imiş]. Çak soñra gördüklerinūn yüzinde kılıç yarası görmişler. “Bunlar kimlerdür?” diyü ol diyār ehālisine şormışlar. “Bunlar Hāzret-i ‘İsā *‘aleyhi’s-selāmdan* dört yüz yıl evvel gelmiş peyğāMBERLER olup birbirlerine mu‘āşır halk olınmışlar.” [69b MV] diyü bildürmüşler. Lākin her senede bir yevm-i maḥşuşda açup kiminūn tırnağların kesdüklerin ve kiminūn bıyıkların kırkdukların [78b E] ve niķāblarından toprağı sildüklerin i‘lām itmişler. ‘Ubāde daħı ol hāl üzere koyup gitmiş. Hattā geldükde Hāzret-i Şiddik *radıya’llāhu ‘anhūya* böyle i‘lām² itmiş.

Cibāl-i Rānik:³ Arz-ı Türkistān’dadır. Ve bu tağlarda olan Etrāk’e Rānik dinilegelmiştir. Zīrā‘at u ħirāşetleri yokdur. Cümlesi ma’dencidir. Zīrā ki ol tağlarda sīm ü zehab ma’denleri vāfirdür. Hattā koyun başı gibi kıt‘aları mütekāşirdür. Farazā ki ol miķdār başlardan birin el-ān intifa‘ hāşıl kıılır, ammā büyüklerinden alanlaruñ evlerine mevt-i füc’e ġirup mādām ki

1 *Kur’ān-ı Kerim*, Kehf Sûresi, 18/9, “Yoksa sen (sadece) Ashāb-ı Kehf ve Ashāb-ı Rakīm’i mi sandın?”

2 i‘lām: - MV

3 Rānik: Dānik E

ol baş evlerindedür, tevâbi' u levâhikları ölümünden mutazarrır olur. Tâ alup gidüp yirine kıomayunca ölmeden kıurtulmazlar.

Tuhfetü'l-ğarâ'ib şâhibi kıavlince bu hâlet yirlüsine olmaz. Yad illerden gelüp alanlara olur. Ya'nî ki anlara kıadar-i kifâye şarfa ruşşat vardır. İddihâra icâzet yokdır.

Cebel-i Zağvân: Tûnis kıurbındadır. Şulehâ-yı diyârûn ol tağ torusunda bir ziyâretgâhları vardır. Ve İfrîkıyye halkı¹ içinde ² «فَلان اَثَقِلَ مِنْ زَغْوَان» dârb-ı meşeli ol tağûn büyüklüğüne dâldür. Bağlu, bağçeli aķarşulu bir kûh-dur. Fe-ammâ bu tağûn eteklerinde temekkûn idenler dâ'imâ keşret-i bārândan şikâyet iderler. Nitekim a'lâsında olanlar keşret-i 'ataş ve kıillet-i emtârdan hikâyet-i mâcerâsını söylerler.

Cebel-i Sâve: Bir merhale ba'idden görünür yüksek tağdur. Ve anda bir ğâr ve anuñ içinde bir eyvân-ı vâsi' u'l-aķtâr vardır ki biñ âdem temekkûn itmege kıâbildür. Ve şa'bında dört dâne taş zâhirdür ki 'avretlerûn memelerine müşâbehette mütebâdirdür. Fe-ammâ birisi dâ'im [72a N1] huşkdür. Ucından müdâm âb-ı zülâl müteķâtırdur ki altında ğı havza cem' olur. Hâlâ ki tûl-i mekşle aşlâ müteğayyir olmaz. Ve ol ğârûn kıapusında iki delik vardır. Birinden girürler, birinden kııkarlar. Etfâl-i nâ-bâlig her ne cüşşede olsa şığar, ammâ bâlig olanlar ne denlü naķıf olsa şığmaz. Vechini Allah'dan ğayrı kimse bilmez.

Cebel-i Sebelân:³ Erdebîl kıurbındadır. Torusunda bir lezîz ü bārid şulu buñar vardır. Hâlâ ki kıurbındaki 'uyûn-ı hārresi bî-şümārdur. Fahr-i 'Ālem, Hāzret-i Muħammed-i mûkerrem *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* «فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ»⁴ ilâ kıavlihi te'ālâ ve kezâlik⁵ «تُخْرِجُونَ»⁶ âyetini bir kimse⁶ okusa Cebel-i Sebelân'daki kıarlarıñ kıataratı denlü ğasenât ol kıārî'ûñ nâme-i a'māline yazıla." buyurduķlarında, "Cebel-i Sebelân nedür, yâ Resûlâ'llāh?" diyü şordılar. "Vilâyet-i Āzerbaycân'da bir tağdur ki üstinde 'uyûn-i cennetden [79a E] bir buñar ve kıubûr-i enbiyâdan niçe mezâr vardır." buyurdılar. Ebû Hāmid-i Endülüsî dir ki "Ben ol tağûn dāmenindeki kıaryelerûñ kıādîsi Ebû'l-ferec bin 'Abdu'r-Raħmān ile

1 halkı: - E

2 "Fılan kıışi, Zağvân'dan daha ağırdır."

3 Sebelân: Seylâ N1

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Rûm Sûresi, 30/17, "Öyle ise aķşama ğirdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin."

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/85, "Kıarıyorsunuz."

6 bir kimse: - E

buluşdum. Nevâdir-i cebelden niçe nesne istimâ' kıldum. Birisi bu idi ki kendüsi anda bir mescid binâ itmiş. Mühimmât-ı 'imâretten olan birkaç 'amûda ihtiyâc lâzım geldükde bir şabâh taşdan yonulmuş, envâ'-ı şanâyî'le perdâhte kılınmış, kifâyet miqdârı direkler, mescid önünde hâzır bulunmuş. Zann-ı gâlibleri üzere cin tâ'ifesinün şulehâsı getürmişler.

Bir nâdiresi dahı bu idi ki [70a MV] dâmen-i cebelde tâ'ife-i cin ba'zı haşîş ü kelâ ekerler imiş. Kendülerün tabî'atlerine muvâfık olmağın isti'mâl iderler imiş. Lâkin behâ'im ü hayvânât u tıyûr [u] ne'â'im ekl itdükde sâ'atiyle helâk olurlar imiş. Hattâ cümlesi ol giyâhün zehrînak idüğini bilüp karîb vardukça râ'ihasından tıyup kaçarlardı imiş.

Cebel-i Serât:¹ Tihâme ile Yemen miyânındadır. Otlı, şulu bir büyük tağdur. Ve içinde sürme² ma'deni vardır. Ya'nî ki kuhl menba'ı bir mağall-i nümüdârdur. 'Unnâb ve kaşab-ı sükker ise bî-şümârdur.

Cebel-i Sümmâk: Haleb a'mâindendür. Dâmeninde niçe karyeler ve kaşabalar³ vardır ki ekserinün halkı İsmâ'iliyye mezhebindendür. Ve menbet-i sümmâk olmağın Cebel-i Sümmâk dinmişdür.

Cebel-i Serendîb: Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm yirüzine indükde bu tağa inmişdür. Mülk-i Şîn'ün a'lâsındadır.⁴ Huşûsâ Baħr-i Herkend'e havâledür. Gemiciler niçe günlük yoldan kulesini görirler. Ve Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâmuñ kâdemi yiri el-ân anda ma'lûm u ziyâretgâhdur, dirler. Ve her gice bilâ-sehâb u emfâr berķ gibi bir nesne yıldürür. Ke-enne nûrdur ki dıraş ider. Ve her gün elbette bir kerre bârân yağar. Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâmuñ cây-ı kâdeminî yayķar. Bisât-ı ķurb-ı hâzret ve firâş-ı ķaşr-ı cennet 'akâbinde başılmış mevz'-i şerîf olmağın ta'zîmen pîr-i felek anı pât tıtar, dirler. Ve bu cebelde [72b N1] seyl ile gelmiş elmâs ve yâķût-ı rengîn bulunduğın ķaber virürler.

Cebel-i Semerkand:⁵ Bir ğarîb tağdur ki içindeki ğârdan ķatre ķatre şı sızar. Eyyâm-ı şayfda toñar.⁶ Ve faşl-i şitâda hâr olup hilâf-ı 'âdet-i cârîyye ķudretü'llâh'ı izhâr eyler.

1 Cebel-i Serât: - N1

2 Nüshalarda "berâme" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "sürme" olarak metne alındı.

3 ve kaşabalar: - E

4 a'lâsındadır: a'lâ yirindedür N1

5 Cebel-i Semerkand: - N1

6 toñar: tıolar N1

Cebel-i Semm: Bir ğarīb tağdur ki ehl-i Şîn bir kullerinden bir kulle-sine köpri yapmışlardır. Ve ol cisrden giçüp nihâyetindeki hücreye dâhil olanları kesb-i hevâ ile şaḥîḥu'l-mizâc bulmuşlardır.¹ Lâkin niçesi helâk olmağın Cebel-i Semm tesmiye kılmışlardır.

Cebel-i Şeb:² Arz-ı Yemen'dedir. Şeb her cānibinden cereyān idüp toñar. Arza inmedin [79b E] incimādla şeb şeklini bağlar. Şeb-i ebyaz-ı Yemānī dahı bundan taḥaccür ider.

Cebel-i Şibām:³ Vilâyet-i Yemen'de Şan'â kurbındadır. Cānibeyni bir günlük yoldur. Yuğarusına çıkılmağ ziyâde müşkildür. Ancağ bir tarîḳ-ı raḳîḳ-ı nâ-hemvârı vardır. Anda dahı şu'ûbet bî-şümârdur. Ammâ torusu bir büyük şahrâdur ki niçe kıryeler ve mezra'alar ve bağlar ve bostānlarla müzeyyendür. Dâ'imâ miftâḥ-ı cebel melikinde тұrur.⁴ İcâzeti olmayınca kimsenüñ aña çıkması muḥâl olur. Muḥaşşal her kişi melikinden icâzetle sehilen iner. Yine düstür ile kulle-i cebele çıkar. Ve bu cebelden öte niçe tağlar vardır ki torusına çıkılmağ ve mâverâsında ne vardır, bilinmek muḥâldür.

Cebel-i Şerefü'l-bağal:⁵ Medîne'den Şām-ı şerîf'e vâsıl olan yol üzerindedür. Ğarâ'ib-i tılısmât ve 'acâ'ib-i a'mâli müştehil aḥcârı vardır. Ḥattâ eşcârda mümkün olmayan şanâyî' ü bedâyî' anuñ taşlarında mevcûddur.

Cebel-i Şükrân:⁶ Arz-ı Şükrân'dadır. Ammâ Yemen'de mi, yoḥsa Endülüs'de mi idüğü muşahḥah degüldür. Ve bu tağda taşdan yonılma çerâğdān vardır ki yıldan yıla üç gice ziyâsı bedîdârdur. Lâkin ol maḥalle kimse çıkmağā ḳâdir degüldür. Riyâḥ-ı 'âsife ḥurûca mâni'dür. Ḥâlâ ki mes-recenüñ yanmasına mâni' degüldür. Ve ırâḳdan görinüşde ziyâ'ı tâvus⁷ şeklinde [70b MV] zâhirdür.

Cebel-i Tennür:⁸ Hindüstân'da bir büyük tağdur. Kitâb-ı *Dürr-i Meknûn*'da yazar ki Cebel-i Tennür zulumât evâ'ilinde dâhildür. Anda bir

1 bulmuşlardır: olmuşlardır E

2 Cebel-i Şeb: - N1

3 Cebel-i Şibām: Ḳal'a Cebel N1

4 melikinde тұrur: melikindedür E

5 Cebel-i Şerefü'l-bağal: - N1

6 Cebel-i Şükrân: - N1

7 tâvus: taş E

8 Cebel-i Tennür: - N1

şu vardır ki içenlerün tül-i 'ömri hâşıldur. Âb-ı hayât 'ömr-i cāvîde sebeb olduğu gibi çeşme-i Cebel-i Tennür 'ömr-i medîdeye bâ'îşdür.

Cebel-i Tübbet:¹ Bir özge kühdur ki her kim ki ol tağa çıkup âteş yaksa deryâdan galeyânla bir şu çıkar. Ol âteşi varup yıkar,² söyündürür. Yine bahır cânibine 'avdet ider.

Cebel-i Şavelân:³ Gâyetle 'azîm tağdur. Ammâ hergiz nebâtâtı ve menâfi'i ve hayvânâtı yokdur.

Cebel-i Şan'â:⁴ Egerçi ki üç tağdur. Ammâ bir hükminededür. Ya'nî ki birbirine muttaşıldur. Her kaçan ki ay yeñilense ol gicesinde ol tağun kullerinde kudretten od yanar. Şavkı ve ziyâsı niçe fersah yirden görünür. Aşlâ ol âteşe hevâda 'azîm gaym olsun, olmasun mâni' olmaz. Farażâ yıldan yıla ki ramazân ayı gelür, [73a N1] ol âteş-i fûrûzân hilâl-i şavm yirine tutulup göründüğü gicenün irtesi her kişi şa'im olur. Rü'yet-i hilâle tevaşkuf olunmaz.

Cebel-i Temregâ:⁵ Bir ismi dahı Cebel-i Kîr'dür. Birbirine muttaşıl üç tağdur ki üçinde dahı âteş yanar.

Cebel-i Tûrnâ:⁶ Diyâr-ı Hindûstân ucındadır. Üzerinde a'lâ, rengin yâkûtlara nihâyet yokdur. Ve bunun etrâfında üç yüz pâre yüce tağlar vardır. Hattâ üç biñ yirde köprüsi dahı muşkarrerdür.

Cebel-i Faḥm: Bu bir tağdur ki [80a E] taşları kömür gibi yanar. Ve küli şâbun yirine isti'mâl olunur.

Cebel-i Kayşûr:⁷ Bu dahı Hindûstân'dadır. Üstinde şandal ve kâfur hâşıl olur. Ve bunda bir cânver vardır. Şadâsını işiden ol sa'at cân virür. Ve ol cânver dahı dâ'im şu içinde olur. Taşra çıktığı gibi helâk olur.

Cebel-i Kîr:⁸ Bunun taşları tütüyâdur. Ammâ yandukda eriyüp kılay olur.

---

1 Tübbet: Deve N1

2 yıkar: - E

3 Şavelân: Kuş N1

4 Şan'â: Minbere N1

5 Temregâ: Kûmiş N1

6 Tûrnâ: 'Ulyâ N1

7 Cebel-i Kayşûr: - N1

8 Cebel-i Kîr: - N1

Cebel-i Berfevât:¹ Altun tağıdır. İçinde gül ve meymûn vâfirdür. Ol havâlideki enâm ol gül ve meymûnları tutarlar. Kenizekân ve bendegân yirine istiḥdâm iderler.

Cebel-i Şîn:² Memâlik-i Çîn'ün nihâyetinde niçe pâre tağlardur ki taşları billûrdan ve gûyâ her kıt'ası mâhiyyet-i nûrdandır. Güneş muḳâbiline gelse ol tağlardan 'alevler peydâ olur. Ve içinde ba'zı tıyûr vardır [ki] ḳaḳnûs-mişâl nâr-ı fûrûzândan çıḳduğı gibi helâk olur. Ḥattâ anlardan ötesi perîler şehridür, dirler. Ba'zı müverriḥîn böyle beyân iderler.

Hafî olmaya ki Cebel-i Tennûr'dan³ bu maḥalle gelince vâḳi' olan tafşîl kitâb-ı *Dürr-i Meknûn*'dan me'ḥûzdur ki anlar Mâverdi 'aleyhi'r-raḥmeden naḳl itmişlerdür. Ve ıḳlîm-i sâbi'de Rûs ve Bulğâr ve vilâyet-i Ye'cûc ü Me'cûc'dan öte ba'zı yirler vardır. Aşlâ gün toḳunmaz, üstine güneş toğmaz. Hergiz ḳarı ve buzı erimez yirler vardır ki anda gündüz olmaz. Dâ'im şeb-i târ olup zûlmeti nihâyet bulmaz. Ba'zı zemîn vardır, şâfi demürden, ba'zı şâfi birinciden ve niçe yirler var, sîm-i ḥâmdan ve niçe yirler zeheb-i ḥâlişdendür ki her biri başḳa bir vâsi' âlemdür. Ednâsi bu âlemden tûlen ve 'arzen ziyâdedür. Ve ba'zı yirler vardır ki ḥubûbât ekmedin biter. Ve ağaçların yaprakları yaz ve ḳış dökilmez. Ve ba'zı yirler vardır ki ḥâki köpük⁴ gibidür. Aşlâ [71a MV] zirâ'at u ḥirâşete yaramaz. Ve ba'zı yirler vardır ki sükkânı cidden uyumazlar. Ve bir âlem daḥı vardır ki her ne ek-seler sâ'atiyle biter. Ve niçe yir vardır ki bir yıl tuḥmı biter ve bir yıl bitmez. Ve anda dâ'imü'l-evḳât gice ve gündüz ber-â-berdür. Ba'zı yirler vardır ki giceler ile üzerlerine muttaşıl un yağar. Ḥaḳḳ andan müntefi' olur.

Cebel-i Sîḳân:⁵ Ḥorâsân'dadır. Anda bir ğârdur.⁶ Her ḳaḅğı marîz içine girse 'âfiyet ü ifâḳat bulur. [73b N1] Ve her kim ol tağa çıḳsa aşlâ yil esdüğini tıymaz. Nihâyet nihâyetine iki zirâ' miḳdârı ḳalduḳda yil esdüğini ḥiss ider.

Cebel-i Şuver: Kirmân zemîndedir. Anuñ taşlarından her ḳaḅısını ufatsalar elbette⁷ içinde âdem şüreti resmini⁸ müşâhede iderler. Ya

1 Cebel-i Berfevât: - N1

2 Cebel-i Şîn: - N1

3 Tennûr'dan: Nûr'dan N1

4 köpük: künd E

5 Cebel-i Sîḳân: - N1

6 Ḥorâsân'dadır//ğârdur: Ḥorâsân'da bir ğârdur E, MV

7 elbette: - E

8 şüreti resmini: şüretini E

otururken, ya ayağın tıtururken, yâhūd tayanurken,¹ elbette elbette bir hâletle² insân şeklini ol kıırılan taşda müşâhede kıılurlar. [80b E] Gâh olur ki kıırdukları taşı döküp şahķ idüp şuya dokerler. Ğubârı ırkıldüğü maħalde yine ol şekli ‘aynıyla görürler.

Cebel-i Şafâ:³ Baḥḥâ ile Mekke-i Mükerrreme beynindeki Şafâ Ṭağı’dur ki Merve aña muķâbildür. İbn ‘Abbâs *radıya’llâhu ‘anh* hâzretleri buyurur ki dâbbetü’l-arz andan çıkacaķdır. Ḥattâ ‘aşâsıyla ol ṭağa ururdu. Ḥâlâ dâbbe bu ‘aşânuñ şadâsını işidür, diyü buyurırdı.

Cebel-i Şıķılliye:⁴ Mağrib semtinde baħır ortasındadır. Cezîre⁵ şekldür. Eṭrâfı üç günlük yoldur, dirler. Eşcârından bunduķ ve şanavber ve erzen ve şimârından fevâkih-i ğarîbe-i lezîze muķarrerredür. Dâ’imâ ṭorusında âteş [ve] şelc cem’ıyyet üzredür.⁶

Cebel-i Dıla’ayn:⁷ Başra’dan Mekke’ye gelen yol üstindedür. Birine Dıla’-ı Benî Mâlik ve ol birine Dıla’-ı Benî Şeyşân⁸ dirler ki küffâr-ı cinden⁹ bir batındur. Ammâ Dıla’-ı Benî Mâlik şikâra varurlar. Ṭavarların otarurlar. Aşlâ zarar görmezler. Ammâ ol bir Dıla’da öyle degüldür. Bilmezlikle birisi uğrasa otından veya şuyından müntefi’ olsa elbette yâ nefesine yâ mâline zarar müterettib olması muķarrerredür.

Cebel-i Ṭâhire:¹⁰ Arz-ı Mışır’dadır. Üstinde bir kenîse vardır ki havzına mâ’-i cârî vâşıl olur. Kaçan ki bir cünüb yâhūd hâ’iz gelse ol şu ce-reyân kıılır.

Cebel-i Ṭayr: Şa’îd-i Mışır’dadır. Bevâķîr nâm bir cins beyâzca¹¹ kuş-cağızlar her yıl anda cem’ olurlar. Başlarını andağı küh delüğine şoķarlar. Ba’dehu çıkırup kendülerin Nîl’e atarlar. Ne miķdâr kuş var ise ol eyyâm-ı ma’düde kühdan içeriye başını şoķup çıkırup Nîl’e atlaması muķarrerredür. Kaçan ucuzlık olsa ol küh delüğünde iki kuş bulunur. Kaḥṭ u ğalâ mu’tedil

1 tayanurken: tayanur gibi E

2 elbette//hâletle: elbet N1

3 Şafâ: Şağâ N1

4 Şıķılliye: Şaķleb MV

5 dâbbe//Cezîre: - N1

6 ve şimârından//erzen: - N1

7 Dıla’ayn: Şıķılliye N1

8 Şeyşân: Şeyṭân N1

9 küffâr-ı cinden: kenâr-ı Şîn’dan N1

10 Ṭâhire: Dıla’ayn N1

11 Beyâzca: - E, MV

olsa¹ bir murğ bulunur ki gerçekten kaht olsa hiç biri bulunmaz. Ehl-i vilâyet kerrâtle tecrîbe itmişlerdür.

Cebel-i 'Uruffân:² Tâ'if kurbındadır. Hattâ Tâ'if üñ hevâsı i'tidâline bâ'is budur, dirler. Huşûşâ şuları gâyetle bârid ü lezîzdür.

Cebel-i 'Uveyr ü Küşeyr:³ İki tağdur. 'Ummân'la Başra⁴ miyânındadır. Ammâ gâyetle şa'bu'l-meslekdür. Gemiler ol maḥalli külli ıztırâbla geçelmişdür.

Cebel-i Fergâna: Bu tağda şüret-i âdemîde ba'zı nebâtât biter. Kimi ricâl, [71b MV] kimi nisâ şüretinde bulunur ki her birinün ekli mezîd-i kuvvet-i bâhdür.⁵

Cebel-i Filyevân:⁶ Mihrcân kurbındadır. Bunda bir şuffe-i maḥşûre vardır ki anda şu mütereşşih olur.

Cebel-i Kâşyûn:⁷ Dımaşk üzerine havâledür. Üstinde ba'zı âşâr-ı ebniye vardır. Mağârâta anda nihâyet yokdur. Ve birine Ğâr-i Dem dirler ki Kâbil, Hâbil'i anda katl itmişdür, diyü menkûldür. Ve birine dahı Ğâre-i [74a N1] Cû' dirler ki içinde kırk peygâamber açlıktan helâk olmuşlardır, diyü haberin virürler.

Cebel-i Kadkad: Mekke'dedür. Sürme,⁸ ya'ni kuhl ma'deni bundadır. Eṭrâf-ı memâlike bundan [81a E] nakl olınagelmışdür.

Cebel-i Kaşrân: Şeyḥu'r-re'is [İbn Sînâ]'dan menkûldür ki bu tağa 'asel yağar. Altın renginde görünür. Zâhirini insân deḡşürüp ğıdâ idinür. Hafîsini arucaqlar alup müntefi' olur. Zîrâ hacere ve şecere düşmekle bir iki nev'de bulunur.

Cebel-i Kuhl: Endülü's'de Beşta⁹ kurbındadır. Her ayuñ evvelinde anda kuhl-i esved ḥâşıl olur. Nişfına dek ol ḥâl üzere ḡalup ba'dehu ay

1 olsa: - MV

2 'Uruffân: Ğurvân E, N1

3 Küşeyr: Kîr E, MV

4 Başra: Mışr E

5 kuvvet-i bâhdür: kuvvetdür E

6 Filyevân: Kâlyûn N1

7 Kâşyûn: Fâṭbûn N1

8 Nüshalarda "berâm" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "sürme" olarak metne alındı.

9 Beşta: Sayṭa E

eksildükçe¹ ol dağı eksilür. Bu mâbeynde kuılden alan alur, almayan te'es-süf kılar.

Cebeli Kerimân:² Ma'âdin nâhiyesindedür. Bir cins taş olur. Kömür gibi yanar, şu'le virür.

Cebel-i Gülistân: Tūs vilayetindedür. Gâr şeklinde bir eyvânı vardır. Bir delüğinden bir mertebe rih-i şedîd çıkar ki şiddetinden kimse yakın varamaz.

Cebel-i Errecân: Bu tağdan bir cins şu sızar ki her kaçresi müşelleş ü müşemmen şeklinde mütehaccir olur.

Cebel-i Lübnân: Himş'e havâledür. Fevâkih ü zer'ine nihâyet yokdur. Ricâl-i güzinden olan abdâl mîve kısmını andan tenâvül itdükleri menkül-dür. Ya'nî ki hâllinde şübhe olmamağın anları h'âre geçürmeleri le'âfetine mahmûldür. Fî nefsi'l-emr mîveleri gâyetle la'îfdür. Bir cins alması vardır ki Şâm'a gelür. Nehr-i Şelc'e dâhil olmayınca râ'ihâ virmez.

Cebel-i Mıknâtis: Cibâl-i Kûlüm'e muttâşıldur. Ammâ şuyı çağ kulesine çıkmışdur. Mıknâtis cezb eylemek havfından gemiler karîbine uğrayamaz.

Cebel-i Müzcân: Zemîn-i Fârs'dadur. İçinde bir gâr ve anda bir âb-ı hoş-güvâr vardır ki birer birer yüz biñ kişi girse sır-âb itmesi kâbıldür. Ammâ bir uğurdan biñ âdem girse ol miqdâr şuya dest-res bulmamaları mu'karrerdür.

Cebel-i Nâr: Arz-ı Tûrkistân'dadur. Andağı gâra hayvânâtdan her kangısı girse fi'l-hâl helâk olması mu'karrerdür.

Cebel-i Nihâvend: Bu tağda tılsımât-ı sevr ü semek vardır. Nihâvend ve Dinever'e şu andan vâşıl olmak üzeredür. Ba'zılar kavlince ol tılsımât miyâh için mevzû'dur.

Cebel-i Hürmüz:³ Taberistân arzındadur. İçinde bir şu akar ki insan sayha itdükçe, ya'nî çağırduka oturur. Sükût itdükde yine cereyân kılar.

Cebel-i Hind: Bu kûhda iki arslan şüreti vardır ki ağızlarından şular çıkar. Ve ol iki sâkiye üzere iki kırye-i ma'mûre vardır ki anlardan şulanur.

1 eksildükçe: eskidükçe MV

2 Kerimân: Kernân N1

3 Hürmüz: Hirmen N1

İttifâk bir gün ol iki tã'ife şudan ötüri nizâ' iderler. Ğavğâ arasında arslanun birinün ağzını ufatmışlar. Niçeler dirler ki cãn-ı 'azizleri âb-ı hayâtına zehr-âb [81b E] katmışlar. Âhîr ol şular ol cereyândan kesilmiş.¹ Ve ol² iki kıyeye harâb olmuş. [72a MV]

Cebel-i Vâsıt: Endülüs'de Şedûna³ kırbındadır. Ve bu tağun ğarında demürden müretteb bir atlu âdem heykeli görünür. El ile yapuşsañ [74b N1] mümkün ve illâ ihrâcı kâbil degül[dür]. Farazâ ihrâc niyyetine berk yapuşsalar hemân ğâ'ib olur. Ol rahneden içeri gider. Hattâ ol⁴ diyârün meşâyihinden biri dir ki "Bu tılısmdır.⁵ Feth ideyin, kenzin alayın." diyü ol şahrenün üstinde vâfir âteş yakup şa'b sirke döker. Sâ'atiyle taş tağlup pârelenüp ol fârisün ahzına kaşd kıılır. Hâlâ ki mümkün olmayup içeri çekilir.

Cebel-i Leşem:⁶ Kâzvin küylarından bir kıyeyün kırbındadır. Ve bu tağun torusunda vâfir behâ'im ve insân⁷ şüretleri vardır ki meş-ıla taş olmuşlardır. Cümleden 'aşasına tayanmış bir çübân öninde koyunlar nü-mâyân ve bir 'avret ol havâlîde zâhir bir şıgıruñ südin şağmağ şüretinde bâhir, bakarı ve çömlegi 'aynıyla müteħaccir[dür].⁸ Ve bi'l-cümle ehl-i Kâzvin bu tafşili bilürler. Ammâ ne zamânda meş olunmuşlardır ve ma'siyetleri ne olmuşdur, bilmezler. *Lâ-ya'lemu'l-ğaybe illa'llâhi te'âlâ.*⁹ dirler.¹⁰

Cebel-i Ostân:¹¹ Arz-ı Rûm'dadır. Bu tağun ortasında bir yol vardır. Ve andağı devrelerden uğrayup ħubz yiyerek evvelinden âhîrine bir kışi çıkısa, aña kıuduz it tılaması zarar itmez. Farazâ bir kimseyi seg-i dîvâne ısırmış olsa gelüp ol devrândan geçen âdemün iki ayağı arasından geçerse ol kışi ifâkât bula,¹² diyü içlerinde meşhûrdur.

1 kesilmiş; kalur E, MV

2 Ve ol: Ol E | Âhîr ol MV

3 Şedûna: Veşdene E

4 ol: ehl-i MV

5 tılısmdır: muṭalsamdur E

6 Leşem: Şem E, N1

7 ve insân: - N1

8 müteħaccir[dür]: taħaccür ider E

9 "Gaybı ancak yüce Allah bilir."

10 dirler: - E, MV

11 Ostân: Olnân E | Olstân N1

12 bula: - MV

TEZYİL-İ KAVİM DER-TAFŞİL-İ¹ BÜLDÂN-I HEFT-I İKLİM BER-NEHC-İ MESLÜK-İ KADİM

Ey kudretüñ evvânına nisbet yedi iklim
Bir baħr-i ‘azîm içre şadefdür ki ola nîm

Ol nîm şadefde görünür çün dūr-i şehvâr
Nev‘-i beşerüñ ‘aqlı leţâfetle bedîdâr²

Kitâb-ı *İhvânu’s-şafâ*³ da meşhûr ve bu hâķire manzûrdur ki iklim-i evvel tûlen sâ’ir eķâlimden ziyâde ve iklim-i sâbi‘ cümleden noķşânla âmâde ola. Ve bu tafşil mülûk-i pişin-i şâhib-i iklîlden Efrîdûn ve İskender-i Yûnânî ve Erdeşir-i Bâbekân-ı Fârisî, huşûsâ fermân-rân-ı ins ü cânn, emînü’l-Müste’ân, Hâzret-i Süleymân *‘aleyhi’s-selâm* basîṭ-ı arzı tolaşup hîdmetlerindeki hükemâ-yı fużalâ ma‘rifetleri ile ma‘mûre-i rub‘-ı meskûnı bi’l-mesâḥa ma‘lûm³ itdüklerinde her birinüñ tûl u arzı beyân ve arâzî-i meskûneyi yedi iklimi taķşim itmişlerdür.

[İklîm-i Evvel]: Bu tarîķla ki iklim-i evvel maşrıķdan mağribe dek mümted olup tûli üç biñ ferseng ve ‘arzı yüz elli ferseng i’tibâr olunmuşdur. Kevkeb-i Zuḥal’e mensûb olup yigirmi kühsâr ve otuz cûybâr ve elli pâre medâ’in-i kibârla **[82a E]** ma‘mûredür. Evvelâ Cezîre-i Yâķût’dan imtidâdla Çîn şehirlerine uğrar, geçer. Ve cânib-i şimâlden Serendîb ve Hindûstân şehirlerine toĝru güzâr idüp Fârs Deryâsı’nuñ ardından Berber şehirlerine yol gelür. Tâ ki⁴ Deryâ-yı Mağrib’e muttaşıl olmuşdur. Ve bu iklimün ekşer-i sükkânı rû-siyâhlar idüĝi taḥaķķuk bulmuşdur.

[İkinci İklîm]: İkinci iklim Müşteri’nündür ki tûli maşrıķdan mağribe dek sekiz biñ altı yüz mildür ki on yedi cibâl-i ‘azîmi vardır. Maşrıķdan **[72b MV]** berü Çîn şehirlerine ve Serendîb vilâyetlerine uğrar, geçer. **[75a N1]** Şimâlden Hindûstân’a güzër ider. Kâbilistân’a daḥı yol keser. Ammâ cenûbdan gelüp Fârs altından ‘Arabistân ortasından Baħr-i Kûlzûm’e uğrar. Andan Hâbeşe⁵ vilâyetlerinin şimâlisinden Şa’id memâliki cenûbisinden

1 DER-TAFŞİL-İ: TEFÂŞİL-İ n1

2 Bu manzume E nüshasında başlıktan önce gelmektedir.

3 ma‘lûm: - MV

4 yol//ki: - E

5 Hâbeşe: Hâbeşî E

Nîl-i Mısr'dan miyân-ı Kayrevân'dan Mağrib Deryâsı'na ittışâl ider. Bu iklimün ekşer sükkânı siyeh-çerdelerdür.

[Üçüncü İklim]: Üçüncü iklim Mirrih'indür ki tûli maşrıkdan mağrîbe sekiz bin iki yüz mîl ve 'arzı üç yüz elli¹ mîldür. Ve bu iklimde otuz üç pâre büyük taşlar ve yigirmi iki pâre ırmağlar ve yüz yigirmi iki pâre büyük şehirleri vardır. Maşrıkdan berü imtidâd ider, Şâm² şehirlerinin şimalisinden geçer. Mülk-i Çîn ve Ye'cüc ü Me'cüc memleketlerinden, ba'dehu cenûb-i Türkistân'dan ve miyân-ı Kâbilistân'dan Kandeher'a uğrar. Ve yine Sistân vilâyeti cenûbisinden Ebulustân memâliki ortasından Kâbil'e ulaşur. Ba'dehu Kirmân'ı geçüp Fârs ve 'Irâk'a ve şimâl-i 'Irâk ve 'Arabistân'dan taşra seyredüp miyân-ı Şâm'dan Mısr şehirlerine ve Kayrevân memleketlerinin ortasına ve şehir-i Tanca'ya tolaşur. Andan sonra Deryâ-yı Mağrib'e muntehî olur. Bu iklimün dahı ekşer sükkânı gendüm-günlardur.

[Dördüncü İklim]: Dördüncü iklim âfitâba müte'allikdür. Tûli üç bin mîl ve 'arzı iki yüz mîldür. Yigirmi beş cibâl-i 'azîmesi ve iki büyük ırmağı ve iki yüz on iki pâre ma'mûre şehirleri, kaşabâtla cem'an üç bin sekiz yüz toksan altı pâre medâ'ini vardır. Maşrıkdan ibtidâ idüp Çîn şehirleri şimalisinden geçer. Ye'cüc ü Me'cüc vilâyetleri cenûbisinden ve Etrâk şehirleri şimalisinden miyân-ı Kâbil ve Sicistân'dan,³ huşûşâ mülk-i 'Irâk-ı âbâdândan geçüp Diyâr-ı Rebî'a miyânına uğrayup Deryâ-yı Rûm ve Cezîre-i Kıbrıs'dan ve şehir-i İskenderiyye şimalisinden geçer. Kayrevân ve Tanca'dan çıkup Deryâ-yı Mağrib'e tevaşşul ider. Bu iklimün halkı sefiddür. Ve tabîatleri mu'tedil ü nîk-hü olmağla ekşer-i peygâamberân u feyle-sûfân ve 'ulemâ-yı nâdire-dân bunlardan kopmışdur.

[Beşinci İklim]: Beşinci İklim ki Zühre'ye mensûbdur. Tûli şarqdan garba iki yüz elli beş [82b E] fersahdur ki yedi bin altı yüz elli⁴ mîl olur. Ve 'arzı altı yüz iki fersah olup mîl hisâbında üç yüz otuz altı bulunur. Otuz beş pâre taşı ve iki yüz pâre ma'rûf u ma'mûr şehirleri muqarrerdür. Maşrıkdan mümted olup Ye'cüc ü Me'cüc vilâyeti ortasından toğru Ferğâ[na]'ya,⁵ andan İsbicâb ve Şa'd ve Ceyhûn ve Horâsân şehirlerine ve Sicistân⁶ ve Kirmân şimalisine ve Fârs vilâyeti şimalisine uğrayup 'Irâk şehirleri şimalisinden

1 elli: - E

2 Şâm: Nettâm N1

3 Sicistân: Sincistân E

4 elli: - N1

5 Ferğâ'ya: Kurgâ'ya N1

6 Sicistân: Sincistân E, N1

geçüp Mâhân ve Âzerbaycân ve Ermeniyye şehirleri miyânından varur. Qoştanţiniyye'den şimâl-i Deryâ-yı Rûm'la geçer. Mağrib Deryâsı'na ittişâl ider. Bu iklimün sükkânı ekşeriyyâ şâhib-i cemâl ü nikû-hişâl ve aşhâb-ı mâl ü menâl bulunur. Ve erbâb-ı ğunc u delâl, zenân u sâde [75b N1] -rüyânı mâl-â-mâl olur.

[Altuncu İklim]: Altuncu iklim ki 'Uţarid'e müte'allikdûr. Tûli iki yüz on beş, 'arzı otuz beş mil olup yigirmi iki kûhı, otuz iki cûy-ı enbûhı ve toksan pâre şehr-i pür-şükûhı vardır. Maşrıqdan berü şimâl-i vilâyet-i Ye'cûc ü Me'cûc'den ve Sîstân şehirleri [73a MV] cenûbisinden geçer. Şağr vilâyetinden ve miyân-ı Türkistân'dan, hattâ Hâcâs'dan ve Keymâk şehirleri cenûbisinden ve İsbicâb şimalisinden ve Şa'd ve Mâverâ'ü'n-nehr'den ve miyân-ı H'ârezm'den ve Ermeniyye vilâyetinden devr ider. Malâtiyye'den ve Deryâ-yı Nîtaş'dan ve şimâl-i Qoştanţiniyye ve Mâkadoniyye'den güzereyler. Tâ ki cenûb-i Deryâ-yı Şakâlibe'den Mağrib Bahrı'ne ittişâl ider. Bu iklimün ekşer-i hâllı şâhibü'l-mizâc, kavî-heykel, rûy-i sürh ü sefidle kuvvet-i kuvâları¹ mükemmel âdemlerdür.

[Yedinci İklim]: Yedinci iklim ki kamere mensûbdur. Tûli seksen toktuz ve 'arzı toktuz mil olup iki büyük cebeli ve kırk cûybâr-ı müzeyyeli ve yigirmi iki pâre şehr-i ma'mûr u mükemmeli vardır. Maşrıqdan Ye'cûc ü Me'cûc vilâyetlerinden gelir. Şağr'a ve Ğuz'a ve Cenûbü'l-ân'a ve şimâl-i Gürgân'a ittişâl bulur. Ba'dehu Şulh² şehirlerine ve Bâbü'l-ebvâb'a ve cenûb-ı Ferġâna'ya toğrulur. Tâ ki şimâl-i Mâkadoniyye'ye ve cenûb-i Deryâ-yı Şakâlibe'ye uğrayup geçer. Deryâ-yı Mağrib'e duhûl kıılır. Bu vilâyetlerün âdemleri 'acibü's-şuver, ğaribü's-siyer, kavî-heykellükleri muqarrer,³ dürüşti-hulıkları mükerrer mahlûkâtur.

Tahkîk-ı Hakîk: Hafî olmaya ki mesâhat-i devr-i zemîn evvelâ ta'yîn-i kudemâ ile müstebîn olmuşdur ki kudemâdan ya'nî ki Batlamiyûs-ı şâhib-i *Mecistî* ve zâten ü zamânen ü fazlen aña mütekarib olan feylesüfân-ı Yünâniyye'den meşâhîr-i hükemâ kavlince **hişse-i derece-i 'azîme-i arziyye** altmış mil ile şülüşi mildür.

Ammâ muhaddişin ki hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den [83a E] Me'mûn Halife zamânındaki hükemâ-yı müdekkikîndür ki halîfe-i zî-şân emri ile beriyye-i Sincâr'da cem'iyet itdiler. Ve iki fırka olup bir bölügi kutb-ı şimalî semtine

1 kuvvet-i kuvâları: kuvvetleri E

2 Şulh: Halic N1

3 muqarrer: - E

ve bir bölüğü kuṭb-ı cenübî semtine gitdiler. Hattâ şimâle gidenler bir derece irtifâ'da ve cenübî geşt idenler bir derece inhiṭât'da olup kemâl-i diḳḳat u ihtimâm ile tolaşdılar. 'Âḳıbet yine iftirâḳ itdükleri maḥalde birbirleriyle buluşdılar. Pes bir fırçası dereceyi elli altı mille şülüşî mîl hisâbını taḥḳîḳ eyledi. Ve fırça-i âḥarî tamâm u bilâ-kesr elli altı mîl bulduğunu söyledi. Lâkin müte'ahḥirîn ziyâdesine i'tibâr idüp bilâ-kesr olandan igmâz eylediler. Bu taḳdîrce ḳudemâyla muḥaddişîn beyninde on mîl miḳdârı tefâvüt zâhir olduğunı beyân kıldılar.

Ammâ *Taḳvîmü'l-büldân* mü'ellifi ḳavlince bu tefâvüt haṭṭ-ı nıṣfu'n-nehâra toḡru yürünmediği müsâhele vü müsâmaḥadandur. İmdi ḥafî olmaya ki [76a N1] ḳudemâ-yı fuṣalâ ve muḥaddişîn-i ḥükemâ miyânında zirâ' ve mîl ve fersaḥ hisâbında ihtilâfât vardır. Ancaḳ uşbu' hisâbında müttefiklerdür ki bir uşbu' altı dâne şa'îre-i mu'tedile-i maẓmûmeye dinilmişdür. Ammâ zirâ' ḳudemâ i'tibârında otuz iki uşbu'dur. Niteki muḥaddişîn hisâbında yigirmi dört uşbu'dur ki sekiz uşbu' mütefâvitdür. Arış didükleri zirâ'dur ki altı tutamdan 'ibâretdür. Dirsekden barmaklar ucına varunca bir arışdur ki yigirmi dört barmak enincedür. Ammâ mîl 'inde'l-ḳudemâ üç biñ zirâ' ve 'inde'l-muḥaddişîn [73b MV] dört biñ zirâ' i'tibâr olınmışdur. Nizâ'ları ġâlibâ nizâ'-ı lafzîdür. Zîrâ ki miḳdâr¹ varuncadur. Yüz yitmiş iki derece ve yigirmi yedi daḳîḳadür ki fersaḥ hisâbı ile üç biñ iki yüz elli fersaḥdur. Ammâ cenûbdan şimâle vüs'ati yedi derece ve şülüşân u şemen derecedür ki fersaḥ hisâbı ile yüz kırk yedi fersaḥ ve yigirmi yedi daḳîḳadur.

Şâḥib-i ḥumât, Melik-i Mü'eyyed² 'aleyhi'r-raḥme kitâb-ı *Taḳvîmü'l-büldân*'da Ebû Reyḥân Bîrûnî'den naḳl ile böyle beyan itmişdür. Ve ḳudemâ-yı 'uḳalâ ile muḥaddişîn-i ḥükemâ miyânında tefâvüt-i hisâbî ancaḳ beş yüz yetmiş dört bucuḳ fersaḥdur ki ziyâdesi ḳudemâyla müte'allik bulunmuşdur.

1 miḳdâr: - N1

2 bk. Abdülkerim Özaydın, "EBÜ'L-FİDÂ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-fida> (24.05.2019).

[Faşl fî İklimi'l-evvel]

[Berberā]: İmdi iklim-i evvelden olan şehirlerin biri Berberā'dur ki bilād-ı Habeşe'nün kı'idesidir. İklim-i evvel¹ evvelinden cenûb tarafına hâricedir ki evvelâ İfrîkiyye pâdişahı Ferîkis² feth itmiştir.

Birîsâ: Tukrûr vilâyetinde bir şehir-i kadîmün adıdır.

Tâbisiyye: Hind vilâyetinde vâkı', âb u hevâsı letâfetle şâyi', bahâr u efâviyesi 'ayn-ı menâfi' bir şehir-i laţîfdür. Hattâ şiyâb-ı Tâbisiyye³ [83b E] aña nisbetle meşhûr bir medîne-i lâzımu't-ta'rifdür.

Tukrûr: Sûdân vilâyetinden bir vâsi' memleket, türâbı tibr meşâbesinde iksir-i pür-menâfi' bir fesîhatü'l-aqtâr nâhiyettür. Ma'mûre-i rub'-ı meskûnûn ekşeri anların zemînidür, diyü ekşer-i kütüb-i mu'teberede meşûrdur.

Ta'izz: Yemen vilâyetinde bir kal'anun adıdır. Ve hâlâ Yemen mülkinün pây-tahtı oldur. Bir tağun kullesinde bir hışn-ı haşin ve burc-ı üstüvâr u metindür ki Tehâ'im mülkine muzıldür. Hattâ⁴ arâzisine dahı sâye şalmışdır. Ve bunun üstinde bir şu mahzeni yapıldır ki andan yüksek olan tağlardan aña şular icrâ itdürülmüşdür. Ve anda bir a'lâ serây yapıldır.

Cuble: 'Aden ve Şan'â mabeyninde bir şehrdür. Bir ismi dahı Medînetü'n-nehreyn'dür ki Şalâhiyyûn Yemen mülkine müstevlî oldu da ihdâş eylemiştir.

Cereş: Hurmâsı çok bir kaşabadur. Yemen vilâyetinde vâkı' ve hevâsı letâfetle şâyi'dür.

Cermî:⁵ Habeşe vilâyetinin pây-tahtıdır. Ekşer-i muşannifin, huşûsâ Kitâb-ı *el-Mesâlik ve'l-memâlik* mü'ellifi ve ba'zı muhakkiğin bunu ta'yin itmişlerdir.

Cezâ'irü's-sa'âde: Baħr-i Muħit-i ğarbî cezîrelerindendir. [76b N1] Hattâ Cezâ'ir-i Hâlidât miyânında vâkı' olup her cihetle ma'mûre, bilād-ı

1 evvel: - N1

2 Ferîkis: Ferîksî E

3 Tâbisiyye: Tânisiiyye N1

4 Hattâ: Hattâ bid N1

5 Cermî: Cerî N1

zirâ'at u fevâkihe, reyâhîn ü ezhârı mevfûre, bir 'aceb cezîrelerdür. Tafşili faşl-i cezâ'irde dağı meşûredür. 'İnde'l-ba'z altı pâre cezîredür.

Cened: Yemen vilâyetinde Ta'izz'ün şimâlisinde vâkı'dür. Mu'âz bin Cebel'ün anda bir câmi'i vardır. Ekşeriyyâ halkı Şî'a idügi şâyî'dür. Şan'a ile ortası kırk sekiz fersahdür. Ammâ Ta'izz'e nısf merhale qarîbdür. Ve Vâdi-i Seḥûl dağı aña yakındur.

Ceymî: Kānim sulṭânınıñ pây-taḥtudur ki cihād u ğazâ ile meşhûr bir melik-i memdûhdur. Ḥattâ Seyf bin Zûyezen evlâdından idügi meşrûhdur. Ve şehr-i mezbûr¹ Nîl-i Mısr'un ğarbisinde, ıklîm-i evvelle ḥaṭṭ-ı istivâ mâbeynindedür. Fevâkih ü şimârında vefret muḥarrerdür.

Ḥabeş: Yemen muḳâbelesindedür. Büyük vilâyetdür. Ḥabeş dağı ıtlâk olınmışdır.

Ḥirde: Sâhil-i Yemen'de bir qaşabadur.

Ḥısn-ı Demlûh: 'Aden'ün şimâlisindedür. Demlûh ḥazîne dimekdür. Yemen pâdişahları ḥazînelerin ol ḥışnda şaklayagelmışlerdi. Ḥaşânetle meşhûr bir ḳal'adur.² «قلعة فلان احصن من الدملوه» [74a MV] meşeli meşhûr olmışdır.

Ḥalî: Mülk-i Yemen'ün Ḥicâz cānibinde vâkı', leṭâfet-i âb u hevâsı şâyî' qaşabadur.

Ḥāncû: Şîn vilâyetinde nehr³ üzerinde vâkı' Bābü's-Şîn ile şâyî' bir qaşabadur.

Ḥānkû:⁴ Bu dağı ol nehr üzerinde, şarkî-i Nehr-i Hemedân'da fevâkihi çok bir şehrdür.

Ḥayevân: Yemen vilâyetine tâbi' menâzil-i bilâdeyni Ḍaḥḥāk tarafında şâyî' bir yirdür. [84a E]

Ḥaḍramût: Yemen'de bir ma'mûr şehrdür. Ve bir ḳabileye dağı Ḥaḍramût dirler. Ve nisbetinde Ḥıẓr mı ıtlâk iderler, ba'zılar ḳavlince Ḥaḍramût bin Ḳays bin Mu'âviye bin Cüneyd⁵ bin Abdü's-şems İbn Vâ'il

1 mezbûr: Dînever E | Denver MV

2 "Filan kale, Demlûh'tan daha çetindir."

3 nehr: şehr E

4 Ḥānkû: Ḥâtatü N1

5 Cüneyd: Cuğayr MV | Cığar E

bin Humeyr'e nisbet olunmuşdur. *Tevrât*'daki ismi Hâdirmût iken ta'rib olunmuşdur, dirler.

Donqala: Kâ'ide-i Nûbe'de bir yirdür.

Dehlek: Tarih-i müsâfirinde bir ceziredür. Şehr-i Halî'nün ğarbisinde-dür.

Zemâr: Yemen vilâyetine tâbi'dür. Bir hoşça kaçabadur ki ismi dâlde de zâlde de şâyi'dür.

Zerânc:¹ Baħr-i Aħdar'da bir cezirenün ismidür. Haylî yılını çok yirdür.² Ki âdemi ve câmûsı bir loğma gibi yudarlar.

Zebîd: Tehâ'im-i Yemen'den bir şehrdür ki yarım menzil kenâr-ı deryâya karîbdür. Düz maħalde vâķi'dür. Şuları cemî'an kuyulardandır. Sûrınun sekiz kapısı vardır. Ve sâhiline 'Alânife³ ıtlâk olunur ki mâbeyni on beş mîldür.

Zuğâve: Zenc şehirlerindendir. Nâcübîn⁴ nâm bir kavmle iki maħalledür.

Zeyla': Hâbeşe vilâyetinde bir furzadur. Rükni baħr üzerinedür. Sükkânı Müslimânlardır. Ammâ katı şedîdü'l-har yirdür.

Serendîb: Hindiler lisânında ismi Sengâdîb'dür. İçinde Rağnâ⁵ nâmına bir medînesi vardır.

Sirrîn:⁶ Yemen'de bir kaçabadur.

Sufâle: Hind Sufâle'sidür ki [77a N1] arz-ı Bevâzîc⁷ sâhilindedür. Bir dahı Sufâle-i Zenc vardır ki haţt-ı istivânun cenûbisindedür.

Sebâ: Vilâyet-i Yemen'de bir büyük şehrdür. Sebâ bin Neşhat⁸ yapmış-dur. Ammâ el-ân harâbdur. Ma'mûrligi Belķis'i, Hâzret-i Süleymân Nebî 'aleyhi's-selâm tezevvüc itdüğü zamânda idi.

1 Zerânc: Rânc Yahďar N1

2 yirdür: şehrdür MV

3 'Alânife: 'Alâfıķa E | 'Alâķite N1

4 Nâcübîn: Tâcvîn N1

5 Rağnâ: Ağnâ E, N1

6 Sirrîn: Sebberîn E

7 Bevâzîc: Bevâriķ MV, N1

8 Neşhat: Neşhab N1

Sindân: Ba‘zılar kavlince Sindâbü¹’r dahı dinmişdür. Sevâhil-i Hind’de bir şehrdür.

Sevâkin: Baħr-i Kūlzūm’de bir cezîre-i ma‘muredür ki Sūdān memâli-kine dâhıldır. Bundan ğayrı dahı Sevâkin-i Şaġîr dahı vardır.

Serîre: Cezâ’ir-i Mihrâc’dan bir büyük cezîredür. Melik-i şâhib-i Serîre mülûk-i Hind miyânında temevvül-i müfriṭle meşhûrdur.

Sâmirâ: Baħr-i ‘Ummân’da bir cezîredür ki ehli Naşârâ-yı Naşṭuriyye’dür. Ve şehrinüñ ismi Suḳuṭrâ’dur ki şabir-i suḳuṭrâ ekşeriyyâ anda ḥaşıl olur. Ve ‘inde’l-ba‘z Sâmirâ ism-i beled ve Suḳuṭrâ ism-i cezîre-dür.

Silâ: Baħr-i Ğarb’daki Cezâ’ir-i Hâlidât gibi bir ma‘mure ve meskûne cezîredür ki Baħr-i Şarḳ’da vâkı’dür. Ve aḳşâ-yı Şîn’de olması şâyi’dür.

Şan‘â: Yemen vilâyetinüñ en büyük şehridür. Hattâ Dımaşḳ-ı Şam’a müşâbih tutulmuşdur. Qadîmü’z-zamânda pâ-y-taht-ı mülk-i Yemen bu şehir idi.

Zafâr: Tehâ’im-i Yemen’den Hür sâhilinde vâkı’[84b E] bir medînedür. Sene ‘aşer ve sitte mi’e târihinde Aḥmed bin Muḥammed Hufûṭî yapmışdur. Ve nâmını Aḥmediyye ta’yîn kılmışdur. Ve bu nâhiyede Mirbât nâm bir kaçaba dahı ihdâş eylemişdür.

‘Aden: Yemen’de cenûba toġrı ḥârice bir beldedür ki sâhil-i baħrde vâkı’ olmuşdur. İki kapısı vardır ki biri berre ve biri baħre açılmışdur. Ke-enne şehrinüñ sūrî gibi görünmüşdür. Ebyen nâm bir şaḥşa nisbet olunup ‘Aden-i Ebyen diyü mâ-taḳaddümden şöhet virilmişdür.

‘Ummân: Ğurâb² vezni üzere Baħreyn’de bir şehriñ adıdır ki Başra’dan öte vâkı’dür.

Ġâna: Bilâd-ı Sūdân’dan bir memleketdür. [74b MV] Tüccâr ṭâ’ifesi ekşeriyyâ anda varurlar.

1 Burada Singapur kastedilmiş olmalıdır.

2 İlgili kelime “Ğurâb” vezninde okunduğunda sonuç “‘Umân” olmaktadır. Ancak şehrin meşhur ismi “‘Ummân” olduğu için bu bilinen şekli ile metne alındı.

Ḳāmerūn:¹ Hind ile Şîn ortasında niçe pâre kıyeleri ve kışabaları ma'mûre mubahharâtdan 'ûdı mevfûre bir diyârdur. Hattâ 'ûd-ı Ḳamârî aña nisbet olunmuşdur.

Ḳalhât: Bir cezîrenüñ içinde büyük bir şehrdür. Ammâ halkınuñ yüzleri devâb şüretindedür. Dâ'imâ kı'r-ı bahre kılarlar. Ne şayd iderlerse anı yirler, diyü *Harîdetü'l-'acâ'ib*'de meşûrdur.

Ḳanîle:² Hâlic-i Berberiyye'de vâkı' bir cezîredür ki mülûk-i Zenc kıarâgâhıdır.

Kükü: Kı'a'ide-i bilâd-ı Sûdân'da bir medînedür ki etrâfındaki bilâdüñ pây-tahtı vâkı' olmuşdur.

Kevekim:³ Bilâd-ı Fülful'ün⁴ âhîridür. Dıraht-ı bakkıam anda vâfir olur. Hattâ yaprağı dıraht-ı 'unnâb evrâkına müşâbih bulunur.

Lâmerîn: Bu dağı ol cânibdedür. Bakkıam ağacınuñ menbeti ve ma'deni gibidür. Hîzrânı dağı vâfîrdür.

Mirbât: Yemen diyârında bir kışabadur.

Mehcem:⁵ Tehâ'im-i Zebîd'e üç menzil kıarîb bir şehrdür. [77b N1]

Mihrâc: Bahr-i Aḡḡar dâhilinde bir cezîredür ki mülk-i Şîn'e gidenlerüñ yolları üstinde vâkı'dür.

Necrân: Yemen'e tâbî, 'Aden'le Hâḡḡramût mâbeyninde şâyi' bir kışabadur.

Faṣl fî İklimi's-şânî

Sâhil-i bahr-i ġarbîsinden şarkîsi nihâyetine varıncadur tûli üç bin yüz dört fersaḡdur. Ammâ 'arzı yüz otuz beş fersaḡdan ziyâdededir. Kıudemâ ile muḡaddişin hisâbında ancak beş yüz kırık sekiz fersaḡ tefâvüti vardır.

Ebvâ: İklim-i şânînüñ meşhûr şehirlerindendir ki Hicâz vilâyetindedür. Fahr-i enbiyâ, peygâmbirimüz Hâzret-i Muḡammed Muştafâ *ṣallallâhu*

1 Ḳāmerūn: Ḳārūn N1

2 Ḳanîle: Fanîle E

3 Kevekim: Kevelim E

4 Fülful'ün: Ḳulḡul'ün N1

5 Mehcem: - N1

'aleyhi ve sellem babası 'Abdu'llâh bin 'Abdü'l-Muṭṭalib anda vefât itmişdür. Egerçi ki ba'zılar Medîne'de vefât itdi, dimişlerdür. Ammâ eşaḥḥı evvelkidür.

Aḥsâ:¹ Bahreyn'de bir қаşabadur. Miyâhi ve fevâkihi vâfirdür.

Aḥmîm: Şa'id-i Evsaṭ'da bir büyük şehrdür. Zü'n-nün-ı Mıṣrı ḥazretleri anda tevellüd itmişlerdür.

Ermenet: Şa'id-i A'lâ'dan bir қаşabadur.

İsnâ: Bu daḥı Şa'id-i [85a E] A'lâ'dan ḥammâmları vâfir, çarsuları mütekâşir bir şehrdür.

Usvân: Cenâdil kırbında bir kişverdür.

Asyût: Süyût daḥı dirler. Şa'id memâlikinden bir қаşabadur. Mü'el-lifin-i müte'ahḥirinden Mevlânâ Celâlü'd-dîn-i Süyûtî bu şehrdendür.

Akşar: Şa'id vilâyetinün cenûbındadır. Kûş'a bir merhale yaқındur.

Üdgast: Ğarb cenûbisinde bir şehrdür. Ammâ otsuz, şusuz yirlerdür.

Bârî: Hind şehirlerinden birinün ismidür ki Geng'ün şarkisinde vâki'dür.

Biskere:² Ğarb-ı evsaṭ finâsında³ bağlu bağçelü bir қаşabadur. Tûnis'a tâze ḥürmâ ve ba'zı fevâkih andan taşınur.

Mihrec:⁴ Sind şehirlerindendür.

Bîrûn: Bu daḥı anlardandur. Dimyât'la Manşûre mâ-beynindedür.

Teymâ:⁵ Şâm bâdiyesinde bir ḥıṣn-ı ma'mûruñ ismidür. Tebûk'den ma'mûr ve nahli mevfûr bir yirdür. Beyne'l-'Arab Ḥıṣn-ı Eblaқ diyü meşhûr olan қal'a⁶ Teymâ'da vâki'dür.

Tihâme: Mekke-i Mükerreme'dür. Şâḥib-i *Ḳāmûs* қavlincedür. Ammâ tafşîli Cezîre-i⁷ 'Arab'da meşûrdur.

1 Aḥsâ: Aḥâ E, MV

2 Biskere: Bekr E

3 finâsında: kıbâlesinde MV, N1

4 Mihrec: Bihrec N1

5 Teymâ: Betimâ E | Şeymâ N1

6 қal'a: ḥıṣn E

7 Cezîre-i: Cerîde-i E

Cuhfe: Ehl-i Mısr'ın mîkâtıdır. Ammâ hâlen harâbedür. Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm zamanında bir ma'mûre nâhiye idi.

Cidde: Ehl-i Mekke'nün iskelesidir. Ka'betu'llâh'a iki menzil yirdür.

Cezîre-i Benî Kāvân: Baħr-i Fârs'da Kirmân muķâbilindedür. Ve medîne-i Lefet¹ andadur.

Hacez: Yemâme şehrlerindendür.

Hayber: Hicâz şehrlerindendür. Hürmâsı çok bir kaçabadur. Tâ'ife-i Yehûd lisânında hayber demek, hışn dimekdür.

Deşnâ: Vilâyet-i Şa'îd kaçabâtındandur. Ve şatır-ı Nîl üzerinde vâkı'dür. [75a MV]

Deybul: Baħr-i Sind kenârında bir küçirek kaçabadur. Ve simsimi vâfir olur. Ve aña hürmâ yükleri Başra'dan vuşûl bulur.

Zâtu'arâķ: Hicâz'a tâbi' bir yirdür ki ehl-i 'Irâķ'ın mîkâtıdır.

Sicilmâse: Ğarb-ı aķşâ şehrlerinden, fevâkihi vâfire, şimârı mütেকâşire [78a N1] bir güzel yirdür.

Sûs: Bağdâd'la Kûfe mâbeyninde bir şehrdür. Hûzistân memleketindendür. Ba'zılar kavlince Fârs vilâyetine tâbi'dür. Hâdâ'îķ ve besâtîn-i turuncla müzeyyen, leţâfet-i âb u hevâsı mu'ayyen bir memleketdür. Ve anda engüş-ti âdemî resminde tûlânî turunclar biter. Huşuşâ Dânyâl Nebî 'aleyhi's-selâm kabri² andadur. Ve bu şehrûn sûrından evvel ba'de't-tûfân hiç bir şehrûn sûrî yapulmamışdır. Bânisi Sûs bin Sâmbin Nûh 'aleyhi's-selâm-dur. Aña binâ'en ol şehre Sûs 'alem olmuşdur.

Ve bir Sûs dahı aķşâ-yı bilâd-ı mağribde vardur. Ol, Sûs-i Aķşâ demekle ma'rûfdur. Fe-lâ-cerem ol Sûs-i Aķşâ'da sâkin olan ehl-i ğarb dâ'imâ Endülüs şehrlerini ururlar,³ ğâret iderlerdi. Vaķtâ ki Hâzret-i İskender [85b E] zamânı oldu, ğâretgerân-ı Sûs'dan Endülüs kavminûn şikâyetleri taķaķķuk buldı. Fe-lâ-cerem Hâzret-i İskender fermânı ile mühendisler vardılar. Baħr-i Muħiţ ile Baħr-i Şâmî'nün saţhını bi'l-mesâķa⁴ ma'lûm idindiler. Baħr-i Muħiţ'i bir mîķdâr mürtefi' bulmağın Baħr-i Şâmî üstine anuñ icrâsını⁵

1 Lefet: La'net E

2 kabri: deyr-i şerifi N1

3 ururlar: - E

4 bi'l-mesâķa: bi'l-mesâfe N1

5 icrâsını: mâcerâsını MV

muḳarrer itdiler. Pes İskender'ün emri ile sāhil-i deryādaki ehālî-i ḳurā, ḳul-l-i cibāle çıḳdılar. Ba'dehu Ṭanca ile bilād-ı Endülüs mābeyninde bir mevzî'î ḳazmağa başladılar. Şol ḳadar ḫafr itdiler ki cibāl-i süfliyye zāhir oldı. Ve anlaruñ üzerlerine ḫacer ve çamurdan¹ on iki mīl uzunı bir raşif yapıldı. Ya'nî ki iki bahrūñ mābeyni ol miḳdār mesāfe olmağın aña göre bir sed çekdürdi. Ve Ṭanca nāhiyesinde aña muḳābil bir dīvār dahı binā itdürdi.² Ve beyne'r-raşifeyn vüs'atde tamām altı mīl oldı. Ğıbbu zālik ol iki seddüñ miyānındaki bahrūñ ağızını aşdurup³ Bahr-i Şām'a toğru şalıvırdı. Vaḳtā ki izdiyād-ı Deryā-yı Şāmî muḳarrer oldı, ol telātüm u ḫiz-ābdan ehālî-i diyār-ı ğarb olan müşrikîn ü müfsidîne bir tūfān-ı ḳıyāmet-nişān peydā olup niçe ḳaşabāt u ḳurā vü medā'in 'ale'l-ğafle ğarḳ oldı. Ḥattā bilād-ı Endülüs'de yapılan raşif şimdi bile deryānuñ noḳşanı zamānlarında zāhir olur. Ehālî-i cezire ol dīvāra "ḳanḫara" tesmiye ḳılır. Bunlardan mā'adā İfriḳiyye şehrlerinden bir ḳışverūñ dahı adı Sūs'dur. Ḥattā Sūs-i Ednā diyü ma'rūf-dur. Sūs-i Akşā'yla anuñ mābeyni üç aylık yoldur.

Sūmnāt:⁴ Vilāyet-i Hindūstān'da Cüzrān⁵ bilādından bir şehrdür ki anı Sulṭān Maḫmūd-ı Sebūktekin feth itmişdür. Ḥattā şanem-i Sūmnāt aña nisbet olunmuşdur.

Ṭā'if: Ḥicāz vilāyetinde bir ḳaşabacıḳdur. Ğāyetle bağlu ve bağçelü, buḳ'a-i mübārekedür.

'Aḳīḳ: Yeşrib ve Tihāme'[de] ba'zı vādilerūñ ismidür ki 'Aḳīḳ-i A'lā medīne-i Ḥazret-i Resūl'llāh *şallallāhu te'ālā aleyhi ve sellemde* Baḳı'a mut-taşıldır. Ve andan öte 'Aḳīḳ-i Esfel'dür. [78b N1] Ammā 'Aḳīḳ-ı 'arız-ı 'ammedür. Ve bir 'Aḳīḳ dahı Ğavr-ı⁶ Tihāme'dedür.

Ğaydāb: Diyār-ı Mısr ḫudūdında bir medīnedür. Yemen tüccārınuñ iskelesinde vāḳi'dür.

Fera': Ḥicāz vilāetinde birḳaç pāre ḳaryelere ıtlāk olunmuşdur.

1 çamurdan: ḫīrden E | ceberden

2 binā itdürdi: yaptırdı N1

3 aşdurup: açdurup N1

4 Nüşhalarda "Şüfiyāb (E), Şūḳiyāt (MV), Şüfiyāt (N1)" şeklinde yazılan bu kelime Sūmnāt olarak tashih edildi.

5 Cüzrān: Cüzrāt N1

6 Ğavr-ı: 'Üd-i E, MV

Feyd: Necd kaşabâtıdır. Hicâz-‘Irâk yolunuñ muntaşifında vâkı‘dür. Ya‘nî Mekke ile Kûfe mâbeynindedür.

Ğınûh: Ekâşî-i diyâr-ı Hind’de bir şehrîdür. Hattâ Hind’ün Mısr’ıdır. Ya‘nî ki [75b MV] a‘zam-ı büldân-ı ‘aşrîdür. Velî pây-taht olmazdın evvel [86a E] dârü’l-mülk-i mülûk-i Hind Ğınûh idi. Hârice ve dâhile i‘tibârında iki nâhiyesi vardır. Mes‘ûdî kavlince hâricesi yetmiş biñ mîkdârı kıyâye-i¹ ma‘mûredür. Niteki dâhilesi yüz biñ kıyâyeden² mevfüredür ki yüz yigirmi fersah-ı senedî deñlü yirlerdür. Ya‘nî ki fersah-ı senediyye sekiz mîl mesâfeye ıtlâk olınmışdır.

Lâr: Bahır-i Fârs’da bir cezîredür.

Mekke: Arz-ı Tihâme’de bir şehr-i şerîf ve Hicâz vilâyetinde bir kışver-i laîfîdür ki Ka‘be-i Müşerreffe anuñ ortasında, vasa‘-ı Mescid-i Hâram’da-
dur. Ve Mekke’nün ortası olan sâha-i laîfeye bâ ile³ Bekke dahı dinilmişdür. Halkuñ izdiğâmına binâ’en Bekke ta‘bîr kılınmışdır. Tafşîli mahallinde meşûrdur. Ammâ şol buğ‘a-i mübâreke ki Bâri Hudâ *celle şânuhu ve ‘alâ* tahrîm eylemişdür, hudûdî şâhib-i *Menâhicü’l-fıkr* kavlince Medîne yolın-
dan üç mîl, Cidde semtinden on mîl, Tâ’if tarafından on bir mîl, ‘Irâk câni-
binden altı mîl ve Yemen cihetinden dahı altı mîldür. Ve her birinde bir
‘alem vaz’ olunup Harem-i Şerîf’e imtiyâz virilmişdür. Ve ol ‘alemleri ‘Adnân
binâ idüp ihtiyâten vaz’ itmişdür.

[Yeşrib]: Ammâ⁴ Yeşrib ki Medîne-i Münevvere’nün ismidür, bir adı
dahı Tâbe ve Taybet ve Mağbûbe’dür. Hâzret-i Resûl-i Ekrem *şallallâhu*
‘aleyhi ve sellem etrâf-ı medîneden on iki mîlden hudûd ta‘yîn buyurmuşlar-
dur. Ne ağaçlarından kesilür, ne hayvânâtından şayd câ’iz olur. Siyyemâ
Dûmetü’l-cendel [ve] Fur‘ [ve] Zü’l-merve [ve] Vâdî’l-kurâ ve Fedek ve
Hayber ve Qurâ Ğarîbe⁵ ve Yenbu⁶ ve Seyyâle ve Zümâtu’l-kuhl⁷ Havrâ
kûresinde dâhıldür.⁸

1 kıyâye-i: kal’a-i E, MV

2 kıyâyeden: kal’adan E, MV

3 bâ ile: - E

4 Ammâ: Yemâme E, MV

5 Qurâ Ğarîbe: Ğabri’ureybe E

6 Yenbu’: Sebî’ E

7 Zümâtu’l-kuhl: Zühâtekkel E

8 “Ammâ Yeşrib//dâhıldür” kısmı E ve MV nüshalarında “Esefi” şehri izahatı içerisinde yer almaktadır.

Yemâme:¹ Bu dahı Hicâz'da Medîne-i Münevvere'den küçirek bir şehrdür.

Yenbu': Tehâ'im-i Hicâz'dan bir kaşabadur.

Yencü: Şin kaşabatındandır.

Faşl fi'l-Iklîmi's-sâlis

Müteḳaddimîn ḳavlince üç biñ dört yüz kırık fersahdan eksicekdür ki tefâvüt-i hisâb beyne'l-messâhîn beş yüz on altı fersahdur. Niteki 'arzi 'inde'l-ḳudemâ yüz² otuz altı ve şümün fersahdur.

[**Ubulle**]: Meşhûr şehirlerinden biri Ubulle'dür ki vilâyet-i 'Irâḳ'dandır. Bir cânibi Nehr-i Ubulle ve bir tarafı Dicle üzerine vâḳi'dür. Huşûşâ leṭâfet-i âb u hevâsı ve vefret-i şimâr u fevâkihi şâyi'dür.³ Haylice dil-peḳîr bir kaşabadur.

Ebû Şeyḥ:⁴ Şa'îd vilâyetinde [79a N1] Nehr-i Nîl'ün ğarbisinde haşḥâşî keşîr ve efyûnı vâfir bir şehir-i ḳadîmdür.

Ezri'ât: Dımaşḳ-ı Şâm müzâfâtından küre-i Şeniyye dâhilinde bir medînedür.

Arḥân: Ser-hadd-i Fârs'da Hûzistân cânibinde vâḳi', keşret-i zeytûn u ḥurmâsı şâyi' bir şehrdür.

Erdistân:⁵ İsfahân'ın beriyyesi cânibinde on sekiz fersah öte bir kaşabadur.

Ursûf: Filistîn müzâfâtından sâhil-i Baḥr-i Rûm'daki Yâfâ iskelesine altı mîl ḳarîb bir şehrdür.

Arz-ı Muḳaddese: Hudûdı kıbleden Hicâz'a toğrudur ki sûrı mâbeynini cibâl⁶ faşl itmişdür. Ammâ memâlik-i Şâmiyye hemânâ⁷ Arz-ı Muḳaddes'e dâhildür. Nihâyet Mücâhid ḳavlince Arz-ı Muḳaddes'e Cebel-i Tûr'la

1 Yemâme: - E

2 yüz: - E

3 Huşûşâ//şâyi'dür: - E

4 Şeyḥ: Baḥ N1

5 Erdistân: Arsinân E

6 cibâl: Ḥayâl MV

7 hemânâ: tamâmen N1

mā-ḥavlidür. Niteki Ḍaḥḥāk ḳavlince Ürdün ve Filistîn vilâyetleridür.¹
[86b E]

Eriḥâ: Filistîn nihâyetinde Ḳinnesrîn evâ'ilinde Ḳarye-i Cebbârîn di-mekle meşhûre bir ḳaşabadur ki ḥalkı şirret ü şeḳâ ile meşhûrlardur.

Azûr: Sind vilâyetinde büyüklüğü Multân'a² ḳarîb bir şehrdür. Ḥuşûşâ Nehr-i Mihrân üstinde ḳat ḳat sûr-ı ma'mûr içinde vâḳi'dür.

Esefi:³ Akşâ-yı ğarbda düz yirde, lâ-siyyemâ baḥr ḳurbında bir medînedür ki tatlu suyu olmayup yağmur suyunı cem' iderler. Ḥalkı cem'an andan içerler. Ve bu ḳaşaba Marâkeş'ün⁴ iskelesidür. [76a MV]⁵

İskenderiyye: Sevâḥil-i diyâr-ı Mısr'da Baḥr-i Rûm kenârında bir şehir-i ḳadîmdür. Câm-ı Cihân-nümâ nâmına yüz seksen zirâ' uzunı bir menâresi var idi ki miyân-ı deryâda vâḳi' idi. Ve bu şehri ve ol menâreyi İskender binâ itdi, diyü şâyi' idi. Ve bir ceziresi vardur ki besâtîn ü eşmâr u ḥadâ'ıḳ u eşcârla müzeyyendür. Ve sûrinuñ dört ḳapusu vardur. Birisinüñ açılması Cum'a günlerine maḥşûşdur. Ammâ Câm-ı Cihân-nümâ didükleri menâre muḥalsam⁶ olup ṭorusında bir ḥadîd-i mücellâ âyinesi var idi ki Baḥr-i Rûm'dan gelen gemiler niçe yüz mîl yir ba'id iken ol âyîne de görinürdi. Def'inüñ tedârükine mübâşeret olunurdu. Velîd bin 'Abdü'l-Melik ḥilâfetine dek ma'mûlün biḥâ idi. Lâkin anuñ zamânında zümre-i a'dâ mekr ü ḥileye ilticâ idüp "Elbette İskender-i Zü'l-ḳarneyn bunı biḥûde yapmamışdur. Ṭılsım olduğundan mâ'adâ altında bunuñ künûzı vardur." diyü Velîd'e emvâl-i firâvân 'arz idüp temelin ḳazmağa icâzet istediler. Şol deñlü iḳdâm itdiler ki altında gizlü olmasına Velîd'e bile i'tiḳâd virdiler.

Fe-lâ-cerem ol ḥalîfe-i meslûbü'n-ni'am "Anlar bulıcaḳ künûzı biz bulalum." diyü menârenüñ dibini ḥafr itdürdi. Bi'l-âḥire yıḳdurup ṭılsımını ibdâl ḳıldı. Künûzdan murâd ol ṭılsım-ı mermûz idüğünü bilmedi. Ve a'dâ-yı devleti kendünün ṭama'ını taḥrîk itdüğünü idrâk ḳılmadı. Ammâ ğarâbet bunda, ḥîn-i ḥafrde ol menârenüñ temelini şırçadan kemerler üzerinde

1 vilâyetleridür: vilâyetlerindendür E

2 Maltân'a: Malkân'a E

3 Nüşhalarda "Uşḳi (MV, N1) ve Useyḡi (E)" şeklinde yazılan bu kelime "Esefi" olarak metne alındı (Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 1, s. 180).

4 Marâkeş'ün: Ekşek E, MV

5 MV nüshasında 75b varağının bittiği yerdeki anlatımlar başka bir bölüme alındığı için varak numarası buraya konuldu.

6 muḥalsam: ṭılsım E

bulmuşlar. Kezâlik ol kahtaraları da nuḥâsden dökülmüş bir seretânun arkasında [79b N1] müşâhede kılmışlar. Ol miqdârı ḥaml-i şaḳîl, zücâc-ı laṭifden dökülme [87a E] kahtaralara bâr olmaması tılsım-ı maḥẓ idüğine delil iken sırrını fehm itmeyüp esâsına varınca taḥrîb itmişler. Faraẓâ İstanbul'dan 'adû gemileri çıkısa 'aynı ile görinürmiş. Mâbeyni deryâ milî ile bin beş yüz¹ mil iken bu'd-i mesâfe rü'yetine ḥâ'il olmaz imiş. Bu tafşıl *Ḥarîdetü'l-'acâ'ib*'de daḥı meştûrdur.

Ve ba'zılar kavlince Câm-ı Cihân-nümâ'da görinen 'adû gemileri oldukda ol mir'âtün dıraḥşî ile muẓtarib ve muḥterik görinürdi. Ammâ merâkib-i aḥbâba görindükde ol ıztırâb müşâhede olunmazdı. Ve şehri İskenderiyye binâsı üç yüz yılda tamâm olup cümleten ferşî beyâz ve mücellâ mermerden idi. Ve ol zamânda ruḥbânlar siyâḥ giymek emr olunmuş idi ki beyâz mermer üzerinde 'aks-i ḫulmânîleri nümüdâr ola. Ve leyle-i muḡâb-beşede² ḥayyâtın ignelerine ser-i rişte geçürmek taḥaḳḳuḳ bula.

Vaḳtâ ki İskenderiyye binâsı tamâm oldu, İskender'ün anda temekkün ü âsâyişi ancak yetmiş yıl miqdârı ta'ayyün buldı. Ba'dehu yine ol şehri 'azîm üç yüz yıl ḥarâbe ḳaldı. Ya'nî üç yüz yılda yapıldı. Ve üç yüz yıl ma'mûr ṭurdu. Ve o üç yüz yıl [76b MV] yine ḥarâb yatdı. Muḳaddemâ yedi maḥalle ta'mîr olup ḥarâb oldukda ancak bir maḥallesi ḥalâş buldı. Fe-ammâ 'alâ külli ḥâl her zamânda ḥalkı siyeh-püşân idi. Ve giceler şem'a ve ḳanâdil yanmadın ruḥâm-ı sîm-i ḥâm şeklinün ziyâları fûrûzân idi. Ve gün ṭolanduḳdan soñra her kim ṭaşra çıkısa ḳapılırdı. Ḳaṭ'â ḳanda gitdüḡi bilinmezdi.

İttifâḳ birgün bir tûvânâ çübân rem-i gûsfend ile leb-i deryâda cilve-künân iken aḥşam zamânı bir gîsüdâr, duḡter-i şâḫib-cemâl bedîdâr oldu. Gîsûlar ile çübânâ şarılıp kendüye çekdi. Çübân³ daḥı ḳuvvetle aña şarıldı. Ayrılmayup ol nigâr-ı bî-hem-tânun meskenine bile vardı. Kendüden muḳaddem ḳapulanların ekşerini anda buldı. Söyleşerek cümlesini bildi. Ba'dehu bir ṭarîḳla ḥalâş olup ḥaberlerin virdi. Vaḳtâ ki fenn-i tılsımâtta mâhir 'Atṭâf bin Ḥâlid, İskenderiyye'ye geldi, bir tılsım idüp âdem

1 bin beş yüz: - E, N1

2 Nüşhalarda "muḡammerede (E), mu'ammerede (MV, N1)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereḡi "muḡabbeşede" olarak metne alındı.

3 Nüşhalarda "şubân" şeklinde yazılan kelime imla birliḡi gözetilerek "çübân" olarak metne alındı.

kapulmağ vartaşından halkı halâş kıldı. Hattâ eñ evvel vâkı‘ olan ‘amel-i tılısm ol ‘amel idi, dirler.

Ve Baħr-i Mâlih ile Hâlic-i İskenderiyye mabeyninde ħumdan bir cezîre vardur ki uzunı nişf merhale vardur. Ve Hâlic-i İskenderiyye de Nîl’den ge-lür. Aħsen-i mütenezzihâtdandur. Besâtîn ü ezhâr u fevâkih ü şimâr ile mâl-â-mâldür. Ammâ yukarudaki İskenderiyye’nün binâsı tamâm olduğdan soñra İskender ancak yetmiş yıl sâkin olduğu beyân kılındığından ma’lûm oldu. Evvel [87b E] ol şehri yapan İskender-i Kebîr’dür. Zîrâ İskender-i Fey-lesûf ol [80a N1] miğdâr mu‘ammer olmamışdur.

Uşmüneyn: Şa‘îd-i Evsaťdan bir ħaşabadur. E’amda ve emyâlden i‘mâr-ı ħadîmesine nihâyet yokdur. Muħaşşal Dimyâťa ħarîb olan Uşmün’uñ ħayırdur.

İştahır: Fârs vilâyetinüñ ħadîmî şehridür. Tedmür ve Ba‘albek binâları gibi İştahır’uñ dahı binâlarını ve âşâr-ı ħadîmesini cin tã‘ifesi yapmışdur, dir-ler. Sîvebeyh-i Naħvî ol şehrdendür. Ammâ mü‘ellif-i *Tuħfe* ħavlince Ĥumânî bint Behmen¹ yapduğı memleketdür.

İşfahân: ‘Acem lisânında Sipâhân² idi. Ya‘nî “sipâhîler şehri” demek idi. Bilâd-ı Cebel’ dendür. Ve ba‘zılar ħavlince İşfahân ikidür. Biri Yehûdiyye di-mekle ma‘rûfdur. Buħtunnaşr Beytü’l-mağdis Yehûdîlerini sürgün idüp ge-türdükde anda yirleşdürmüşdür. On yedi rüstâ ħadar ki her biri kürede üç yüz miğdârı ħarye-i ma‘mûre muħarrerdür. Ammâ İşfahân-ı meşhûr ucuz-luğ vâsî‘, bâhirü’l-menâfî‘, ma‘den-i kuħl-i cilâ, ekâsire ‘asker cem‘ itdükçe muħayyem ü mecma‘ı bir fesîhatü’l-ercâ memleketdür.

Enbâr: ‘Irâħ vilâyetindedür. Furât kenârında vâkı’dür. Ĥulefâ-yı ‘Abbâsiyye’nün evveli ki Seffâh idi, anda mütemekkin idi. Ve Cürċân vilâye-tinde bir ħaryenüñ dahı ismi Enbâr’dur. Ebü’l-ħasen ‘Alî Enbârî aña nisbet olınmışdur.

Ağmâs: Aħşâ-yı mağribde Cebel-i Deren şimâlisinde bir medînedür. Binâ cihetinde Marâķeş’den ħadîmedür.

Anşınâ: Şa‘îd-i Evsaťdan bir ħaşabadur. Medîne-i Suħre demekle meş-hûrdur. Besâtîn ve mezârî’ine nihâyet yokdur.

1 İlgili ismin değişik şekillerde kullanımı için bk. İbn el-Nedim, *Kitâb el-Fihrist*, Columbia Univ. Press, 2 vols. 1970, C. II, s. 714.

2 Sipâhân: Seyyâhân N1

Ennerî:¹ Sind şehrlerindendir. Bellerî ve Kallerî dahı vardır. Şaṭṭ-ı Mıhrân üzerindedir. Anlaruñ şalışı Ennerî'dür.²

Ahvâz: Hûzistân'danda bir kühdür. Bir ismi dahı 'Uyünşehr'dür.³ Ahvâz bin Sâmbin Nûh yapduğı için Ahvâz dinilmişdür. Sûk-ı Ahvâz dahı dinilmişdür.

Eyle: Şol medîne-i Yehûd'dandır ki kırede ve hanâzîr anlardan mesh olmışdur. [77a MV] Ve Cezîre-i 'Arab'da sâhil-i Baḥr-i Kûlzum'de hüccâc-ı Mısr tarıkında vâkı'dür.

Bâbil: 'Irâk vilâyetindendir. Hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm anda âteşe atılmışdur ki soñra ḥarâb olup ḥâlen yirinde bir kırye mevcûddur. Mülûk-i Ken'âniyyîn⁴ anda sâkin idiler. Evvelâ anı Dâḥḥâk binâ itmişdür. Her ci-hetle şehr-i kadîm ve beled-i 'azîmdür.

Muhtaşaru'd-düvel de meşûrdur ki Nemrûd-ı cebbâr bir çarḥ binâ eyledi. Hazret-i Kirdgâr, riḥ-i âşif gönderüp ol kaçır yıkdı. Ve Nemrûd ol vak'ada helâk olup lügât-ı âdemiyyîn anda tebelbül [88a E] olmağın ol şehre Bâbil dinildi.

Bâce: İfrîkiyye'dendir. Bağlu bostânlu kaçabadur. Ve Feyyûm'da bir kıryenûn ismi dahı Bâce'dür. Ve Endülûs'de bir küreye dahı 'alem olmışdur.

Bâsiyân: Hûzistân'dan [80b N1] bir medîne-i mutavassıṭadur ki bir nehr anuñ ortasından geçüp Hısn-ı Mehdi'ye varmışdur.

Bâniyâs:⁵ Dımaşk-ı Şâm a'malindendir. Hasebiyye⁶ nâm kal'ası vardır. Besâtîn ü mezâri' ü reyâḥîni çok güşedür.

Berdeşîr: Kirmân vilâyetinde bir şehrdür. Ba'zılar Güvâsîr dahı dirler.

Besâ: 'Arab lisânında Fesâ'dür. Fârs vilâyetine tâbi' bir şehrdür ki büyüklükde Şîrâz'a kıribdür. Besâsîri [ana] nisbet [olunmuşdur].⁷

1 Ennerî: Enzî E, MV

2 Ennerî'dür: Eşeri'dür E

3 'Uyünşehr'dür: Gayû Şehri'dür E, MV

4 Ken'âniyyîn: Ken'an E

5 Bâniyâs: Bâniyâs E

6 Hasebiyye: Şabliyye N1

7 Nüshalarda "Nisbetinde Besâsîri" şeklinde olan bu ibare anlamlı bir cümleye çevrildi.

Bust: Sicistân¹ vilâyetinde Hind Nehri kenârında bir büyük şehrdür. Nahîl ve a'nâbî ve ekşer-i fevâkihi gayr şehirlerde nâdirdür.

Berka: Evâ'il-i ğarbda bir kaşabadur. Ammâ zamân-ı sâbıkda şehir-i kebîr olduğunun âşarı mevcûddur. Ve bir nehre münhasırdur ki ismi Dernâ'dur.² Mütevekkil'ün zamân-ı hilâfetinde aña sūr binâ olınup ğâyetle ıaşlu yir olmağın Berka dinilmişdür. Ammâ ki hicârî muhtelifü'l-elvândur. El-kışşa Mısr'la İfrîkiyye mâbeyninde vâkı', Mısr'ın kaıtrânı ve şarâbı ekşeriyyâ andan gelmesi şâyi'dür.

Başra: Dicle'nün ğarbisinde, Ubulle'nün şarkışindedür. Bir medîne-i İslâmiyye'dür ki ekşer-i 'imâreti 'Ömer bin Haııtab *rağiya'llahu 'anh* zamân-ı şeriflerinde³ olmuşdur. Ve Mirbed, Başra'ın cihet-i beriyyesinde bir maħalle-i kebîredür ki 'Arab kavmi anda cem' olurlar. Alurlar, virürler. Müşâ'areler daıı iderler.

Bușrâ: Havrân küresinden bir kadîmî şehrdür. Kal'ası ve besâtîn-i mütenevvî'ası daıı vardır.

Beşannâ: Ahvâz şehirlerindendir. Ve şol bürdeler ki eıraf u cevânibe gider, 'amel-i Beşannâ diyü üstinde işâreti zuhûr ider. Cem'i'an anda işlenür.

Beymend: Kirmân şehirlerindendir. Ebü'l-ħasen-i Beymendî anda tevellüd itmişdür.

Ba'ķubâ: Bağdâd semtinde bir meşhûrca kaşabadur.

Bağdâd-ı Dârü'l-ħilâfe:⁴ Bir şehir-i 'azîmdür ki Nehr-i Dicle kenârında vâkı'dür. Rivâyet olunur ki Kısra Enûşirvân'a şark vilâyetinden bir maķbûlca ĥâdim-i ĥaşı getürdiler. Niçe zamân ĥidmet itdükden sonra Bağdâd'ı aña virdi. Ya'nî ki aña ĥâkim eyledi. Mezbûruñ meger ki Bağ nâm bir şanemi var idi. Ĥaylî mu'tekad idi. Hemân ki şehre girdi, ism-i sâbıkını tağyîr idüp nâmını Bağdâd ķodı. Ya'nî ki "Baña bu şehri Bağ dâd." vaşfını murâd idindi. Fuķahâ zamânına dek ol ismle ķaldı. Şoıra anlar Medînetü's-selâm diyü nâm virdiler. Ĥaylî kadîm şehrdür.⁵ [88b E]

Bülbeys: Ĥavf kaşabalarındandır. Ĥurmâsına nihâyet yoķdur.

1 Sicistân: Sincistân E

2 Dernâ'dur: Dermâ'dur E

3 zemân-ı şeriflerinde: zemânında MV

4 Dârü'l-ħilâfe: - N1

5 kadîm şehrdür: şehir-i kadîmdür E, N1

Belleri: Sind şehirlerindendir. Şaṭṭ-ı Mihrân kenârında vâkı' olmuştur.

Bemm: Kirmân vilâyetinde bir kaçabadur. Üç câmi'i vardır. Ekşer-i kaçabâtdan ma'mûre [77b MV] ve sükkânı mevfüredür.

Behnesâ: Şa'îd-i A'lâ'da bir şehrdür ki eṭrâfındaki küre-i vâsi'a vardır. Ve şehir-i Behnesâ¹ Nehr-i Yûsuf üstinde vâkı'dür.

Beytu Cibrûn: Filistin şehirlerindendir. Semt-i cenûbisinde Mescid-i İbrâhîm nâm bir büyük kırye vardır ki Hâzret-i İbrâhîm ve İshâk ve Ya'kûb '*aleyhimâ es-selâmu*n ve hâtûnlarınıñ mezârları anda mecmû'adur. Ve şimdiki hâlde ol kıryenüñ nâm-ı laṭîfi Medînetü'l²-Halîl'dür. Kuds-i Şerîf'e bir merhale mikdârı menzildir.

Beytü'l-makdis: Kuds-i Şerîf didükleridir. Bir ismi dahı İlyâ ve bir adı Şalem'dür ki lisân-ı 'İbrâniyye'de "beytü's-selâm" dimekdür. Ammâ mescidinüñ nâmı Şahyûn ve Zeytûn'dur. Harem ıtlâkı soñradan olmuştur. Ve bi'l-cümle Filistin şehirlerindendir.

Ba'zı kütüb-i mu'teberede meşûrdur ki Hâzret-i Nûh Neciyyu'llâh '*aleyhi's-selâm* oğlu Sâ'm'a vaşîyyet eyledi ki kendüsi vefât itdükden soñra kâhin-i İllâhî olan kırındaşı Melikbüzüğ ile Hâzret-i Âdem '*aleyhi's-selâmu*n tâbûtını götürüp reh-nümâlık iden melâ'ikeye iktidâ idüp gideler. Her kağı maḥalde seyrleri nihâyet bulursa tâbûtı anda vaz' ideler. Pes ihvân-ı mezbûrân vâlid-i mâcidleri buyurduğı üzere 'amel idüp melâ'ikenüñ pişvâlıkları ile Cebel-i Beyt-i Makdis'e vardılar. Tâbût-ı Âdem'i kulle-i cebele vaz' itdiler. Fi'l-hâl genc-i defin gibi ol tâbût-ı hikmet-karîn yire girüp bi-nişân oldu. Ve Sâ'm bin Nûh dönüp qarârgâha geldi. Ammâ Melikbüzüğ anda qalup Urûşalem'i, ya'nî³ Kıryetü's-selâm'ı ma'mûr idüp intihâ-yı 'ömrine dek ol kaçabada mütemekkin oldu. Ve rûzgârını tã'at u 'ibâdetle geçürdi. İhtiyâr-ı tecerrüdle ibânet-i nesebden i'râz kıldı. Ve riyâzetini kemâle irgürüp mücerred âb u nân-ı şa'îr ile geçündi. Ve ba'zılar ol maḥalle Melih Şalîm dahı dirler.

Ve Hâzret-i 'İsâ '*aleyhi's-selâm* izhâr-ı mu'cizât ile da'vâ-yı nübüvvet itdükde ekşer-i nâs "Sen de Melikbüzüğ gibi kâhin-i ebedisin." dimişler idi. Ya'nî ki Melikbüzüğ'ün imtidâd-ı 'ömr ü şebâtı ve beyne'n-nâs izhâr-ı kerâmâtı çarb-ı meşel olmuştur. Hikmet Hudâ'nuñdur, Hâzret-i Mesih bin

1 şehir-i Behnesâ: Şehnesâ N1

2 Medînetü'l-: Kırinetü'l- E, MV

3 ya'nî: - E

Meryem ‘*aleyhi’s-selām* nāmına maşlûb olan şahş yine ol tâbût-ı Âdem ‘*aleyhi’s-selām vaz’* olunduğı [89a E] kulle-i cebelde şalb olunmış idi.

Ve bi’l-cümle ‘ibâdetgâh-ı Beytü’l-mağdis’i evvelâ nebiyyu’llâh Hâzret-i Süleymân İbn Dâvûd ‘*aleyhimâ es-selām* yaptı. Ba’de zamânin Buhtunnaşr-ı la’in harâb idüp niçe zamân yatdukdan sonra ba’zı mülûk-i Fûrs ‘imâret itdi. Niçe rûzgârdan¹ sonra yine melik-i mülk-i Rûm olan Tîṭûs harâb eyledi. Ba’dehu yine ta’mîr olındı.

Vaktâ ki Koştanṭîn rûy-i zemîndeki mülûkûn ekşerini tağallûb kıldı, anası Helene ol eşnâlarda Kenîse-i Kamâmê’yi yapdurdı. Ya’nî ki Hâzret-i ‘İsâ ‘*aleyhi’s-selâmu*n medfeni i’tikâd itmekle ta’zîmen âbâdân itdi. Ve Beytü’l-mağdis’i yıkdurup Şahre’yi harâb itdürüp Yehûdâ’ya cefâ’en maḥallini mezbele ta’yîn idüp “Herkes süpründüsini aña döksün.” diyü emr eyledi.

Ammâ şol zamân ki Hâzret-i ‘Ömer *raḍiya’llâhu ‘anh* Kuds-i Şerîf’i feth eyledi, ehâl-i vuḳûfdan ba’zı kimesneler Şahre’nün maḥallini göstermekle taḥîr itdürdi. [81b N1] Ba’dehu hulefa-yı Benî Ümeyye’den Velîd bin² ‘Abdü’l-Melik, ‘Abdu’llâh³ İbn Zübeyr hüccâc-ı Şâm’ı taḥrîk idüp hilâfeti kendüye çeke, diyü havf itmekle Beyt-i Mağdis’i ve Şahre’tu’llâh’ı ta’mîr ve esâs-ı kadîmi üzere ‘imâret-i dil-pezîr ve kemâ-yenbağî tezyîn ü taḥîr [78a MV] itdürdükden gayrı Maḳâmât-ı Enbiyâ nāmına bir maḥalli tertîb eyledi. Ve ḥalkı ḥacc-ı şerîfden men’ ve anuñ ziyâretine tergîb eyledi. Hattâ Kûbbe-i Mî’râc ve Kûbbe-i Mîzân ve Kûbbe-i Silsile ve Kûbbe-i Maḥşer nāmına birer gûşeye i’tibâr idüp kıbâb-ı müte’addide gösterdi. Tâ ki hüccâc Ka’be’ye varmayup ziyâret-i Kuds ile iktifâ ideler. Ve feẓâ’il-i âl-i Resûlu’llâh *şal-lallâhu ‘aleyhi ve sellem*i iştıme-yeler ve bilmeyeler. Ve ‘Abdu’llâh bin Zübeyr’uñ da’vetine kulaḳ tutmayalar. Dâ’imâ hulefa-yı Benî Ümeyye ve Âl-i Mervân’uñ taḥt-ı hükminde olalar.

Beyrût: Dımaşḳ-ı Şâm müzâfâtından sâhil-i deryâda vâḳi’, besâtîn ü enhâr u reyâḥînle şâyî’ bir kaşabadur.

Pîrûze Kûh: Cibâl-i Gûr kâ’idesinde Herât ve Gâzne mâbeyninde bir medînedür.

1 rûzgârdan: zemândan E

2 Velîd bin: - E

3 ‘Abdu’llâh: ‘Ubeydu’llâh MV

Beysân: Ürdün şehirlerinden ekşer-i evkâtta ucuzluk, fevâkih ü şimârı bolluk bir hoşca kaçabadur.

Beyzâ: Fârs vilâyetindedür. Egerçi ki lisân-ı 'Acem'de adı Nişânek'dür. Fe-ammâ kal'ası beyâz olup mesâfe-i ba'ideden görünmekle Beyzâ dinilmişdür. Hattâ 'umdetü'l-müfessirîn, üsvetü'l-mütebahhîrîn Kâdî Beyzâvî hazretleri andandur.

Tâdele: Mağrib-i akşâda vâkı' bir medînedür ki bir tarafında Şahnâca taşları vukû' bulmuşdur.

Tebûk: Şâm bâdiyesinde Aşhâb-ı Eyke [89b E] menzilgâhı bir şehrdür. Ve ehl-i medîneden Şu'ayb 'aleyhi's-selâm bunlara peygâmbere gönderilmişdür. Ve bi'l-cümle Medyen muķâbilinde vâkı'dür.

Şüster:¹ Ahvâz şehirlerinden Tüster didükleri medînedür ki bir nehr-i kebîri vardır. Hattâ mülk-i Şâbûr ol nehr üzerine bir mîl mürtefi' yapmışdur ki ol nehr Şehr-i Küre halkının intifâ'ına sebep ola. Ve Berâ' bin Mâlik kabri² andadur. Ve ba'zılar kavlince vech-i arzda Şüster'den kadîm şehir yokdur. Ba'zılar kavlince³ Şüster bin Fâris binâ itdürmüşdür.

Tinnîs: Diyâr-ı Mısr cezâ'irinden bir medînedür. Bir buhayrenün ortasında vâkı'dür.⁴ Aşlâ zirâ'atgâhı olmayup sükkânı âhar vechle ma'âş itdükleri şâyi'dür.

Tevzer: İfrîkiyye şehirlerinden vasaṭ-ı remlde vâkı' cezîre-şekldür ki hürması ve besâtini sıkâyetle hâşıldur. Gülistânı ve hınnâsı dahı vâfirdür.

Tûnis: İfrîkiyye memâlikinün pây-tahtıdır. Bir buhayre-i mâliha üstindedür ki on mîl baħrden ırağdur. Bir medîne-i celîle-i kadîmedür ki ğallâtı vâfire ve zirâ'atı mütekâşiredür.

Tûn: Bir kaçabadur. Ğâyetle arâzi-i hârre miyânındadır. Fârs vilâyetine dâhıldür. Binâları şâfi kerpiçdendür.

Cubutî: Hûzistân şehirlerindendür. Kaşab-ı sükkeri ve hürması vâfirdür.

1 Şüster: Şaş E

2 Nüşhalarda "kahrı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "kabri" olarak metne alındı.

3 kavlince: kavlince vech-i arzda E

4 vâkı'dür: vâkı' olmuştur MV

Cerbe: Baħr-i Rüm'da İfriqiyye muķābilinde bir ceziredür ki [82a N1] zemīni bir ķonak uzunı vardır. Ammā anuñla baħr ü ber miyānı bir mażiķ ma'berdür ki gemilerle geķilür. Ĥattā zeyt ü zebib ü tuffaķ ol ĥavālideki memālike andan ķekilür. Merĥūm Sulţān Süleymān Ĥān *'aleyhi'r-raĥmetü ve'l-ġufrān* zamān-ı sa'ādetinde sene ...¹ tārīĥinde cezā'ır ķapudanı Piyāle Paŗa iki yüz pāre sefā'in-i leŗker-defā'inle ol cezireye vardı. Küffār-ı ĥāķsārūñ elli pāreden ziyāde barŗa ve ķadırgaların alup ber cānibinden serdār olan Ţonārbere² nām la'in-i nāmdarı ve Cezire-i Messīne ķapudanı olan fācir-i bülend-iŗtīhārı esir idüp küllī ġanā'ime dest-res buldı.

Cercerā:³ 'Irāķ vilāyetinde Dicle'nün ġarbīsinde [78b MV] vāķi' bir ķaşabadur.

Cezā'irü'l-ĥālīdāt: Baħr-i Muĥiţ'de vāķi' cezā'irdendür. İklim-i şāñide daĥı yazılmıŗdur.

Cennābe: Fārs iskelelerinden bir şehrdür. Ėayetle şedīdü'l-ĥarr zemīnde vāķi'dür. Ve Ebū Sa'id-i Cennābī-i zindīķ aña nisbet olınmıŗdur. Ĥālen ol şehrūñ ekŗeri ĥarāret-i tābistāndan ĥarāb olmıŗdur.

Cüdnīsābur: Ahvāz medā'inindendür. Melik Ya'ķūb-ı Şaffār'uñ mezārı olan şehrdür. Ammā fevāķih ü şimārı bol, ĥurmāsı mebzūl ġüşedür. [90a E]

Cūd: Erdeŗir kūresinde, Fārs mülki ķavā'idinden ĥayli nüzhetġāĥ medīnedür. Mülūk-i Āl-i Büveyh'den⁴ 'Ađıdu'd-devle bu ķaşabanuñ ismini Fīrūzābād ķomıŗdur.⁵

Cireft: Kirmān şehrlerindenür. Sicistān ve Ĥorāsān tüccārı⁶ bunda cem' olup dōrt menzilde Ĥürmüz'e varurlar.

Cüzcānāt: Medā'in-i Ĥorāsān'dan Belĥ'e⁷ muttaşıl bir şehrdür. Bundan mā'adā kūre-i Ĥorāsān'da bir nāĥiyeye daĥı Cüzcān dirler.

1 Nüşhalarda bu kısım boş bırakılmıŗtır. İlgili tarih Cerbe'nin fethedildiġi 967/1560 senesi olmalıdır.

2 Ţonārbere: Ţornāyere N1

3 Nüşhalarda "Cercerāyā" şeklinde yazılan bu kelime "Cercerā" şeklinde tashih edildi (bk. Sezen, age, s. 152).

4 Āl-i Büveyh'den: Altūne'den N1

5 Mülūk-i//ķomıŗdur: - E

6 Sicistān//tüccārı: - E

7 Belĥ': Belĥ'ta MV

Hacr: Hicâz vilâyetinde Vâdi'l-kurâ'ya bir menzil yakın bir kaçabadur. Ammâ *Takvîmü'l-büldân* mü'ellifi kavlince ikisinün mabeyni beş menzildir. ¹ ﴿وَتَمُودَ الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ﴾ mā-sadaki olan diyârdur. Hattâ ² ﴿وَتَنْجُتُونَ مِنَ الْجِبَالِ يَبُوتًا فَاْرِهِينَ﴾ naşş-ı kerîmi mûcibince cibâl içinde oyulan hâneleri andadur, diyü yazılmışdur.

Hısn ³ bin 'Ammâre: Fârs vilâyetindedür. Huşûsâ sâhil-i bahrde vâkı'dür.

Hısn Elţâf: Sicistân'da ⁴ bir kaçabadur ki ol vilâyetün mülûki hâzînelerini ihtiyâten bu kal'ada hıfz iderler.

Hille: 'Irâk vilâyetinde Bağdâd'la Kûfe mabeyninde bir kaçabadur. Qadîmden ⁵ bir büyücek kırye deñlü ancağ var idi. Ba'dehu Seyfû'd-devle tevsî' u ta'mîr itmişdür. Ammâ *Menâhicü'l-fıkr* kavlince sene hamse ve erba'in ve erba'a mi'e târîhinde Şiblû'd-devle ta'mîr ü ihdâs itmişdür. Bir ismi dahı Kûfetü's-suğrâ olmuşdur. Ve bir Hille dahı Başra ile Ahvâz mabeyninde varid Hille-i Rebile ⁶ meşhûrdur. Ve yine Mevşil kırbında bir kırye-i kebîrenün dahı ismi Hille-i Beni'l-Merâk'dur.

Hîretü'l-beyzâ: Bu dahı 'Irâk şehrlerindendür. Hattâ Kûfe'ye bir fersah yakındur. Zamân-ı câhiliyyetde katı ma'mûr idi. Münzir bin Ümerâ'i'l-Kays huşemâsına bu kaçabada [82b N1] zafer bulmağın ta'mîr idüp kenâ'isi 'azîme bünyâd itdürmişdür. Ve ba'zılar kavlince hâlen Necef didükleri kaçaba anuñ mevzi'inde vâkı'dür. Ve ba'zılar Baħr-i Fârs kenârında idi, dirler. Bu dahı menkûldür ki tûbba'-ı Yemen'den Ħorâsân'a 'azîmet idüp bir maħalde mûncerr ⁷ olup gice ile konar. İrtesi anda bir kaçaba binâ itdürüp nâmına Ħire kıor. Hattâ Kaşr-ı Ħavernağ dahı andadur ki Nu'mân bin Münzir'ün kıarâğahı idi, dirler.

Ħârik: Baħr-i Fârs'da bir cezîredür ki 'Abâdân kırbında vâkı'dür. Ve şehrinde lü'lü' çıkarıldığı şâyi'dür.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Fecr Sûresi, 89/9, "Ve vadide kayaları oyan Semûd'a..."

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/149, "Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz."

3 Hısn: Ħaşîn MV

4 Sicistân'da: Sincistân'da E

5 Qadîmden: - MV

6 Rebile: Vesle E | Veyile MV

7 mûncerr: mûteħayyir MV

Ḥanā:¹ Şin vilâyetindedür. Ḥānfevâ dahı dinilmişdür. Ekşer-i tüccâr u müsâfirin aña vâsıllardur.

Ḥavernak: Arz-ı Kûfe'de bir nehrdür. Ve Belḥ semtinde bir kâryenüñ adıdır. Ve Nu'mân bin Münzir, Behrâm-ı Gûr içün yapduğı kaşruñ dahı ismidür.

Ḥuvâş: Sicistân'da² bir şehrdür. Ve bir laṭîf âb-ı revânı vardır.

Dârâbcird: Fârs [90b E] müzâfâtından sûr u ḥandeği var, tevellüd-i miyâhı nümüdâr bir şehrdür. Nevâhîsinde milḥ-i ebyaz ü aḥmer ü aşfer ü aḥḍar u esvedden tağları bedidâr olup ol cibâli oyarlar. Eṭrâf-ı memâlike milḥ iledürler.

Dımaşq: [79/1a MV]³ Pây-taḥt-ı vilâyet-i Şâm'dur. Mütenezzihât-ı arziyyeden olan cinân-ı erba'a-i mufazzalanuñ birisidür. Ya'nî ki Şi'bu Bevvân ve Nehr-i Ubulle ve Şoğd-ı Semerkand'ın dördincisi ve eñ mufazzalı Dımaşq-ı Şâm'dür ki aña muttaşıl olan eşcâr u ḥadâ'ik u reyâḥîni⁴ müstemil olan arâziye Gûṭa-i Dımaşq dinilmişdür. Bu şehrüñ enhârı Fey-yihâ⁵ nâm kenîsenüñ altından çıkup ba'dehu Beredâ nâm nehrle biriküp ce-reyânla, andan 'uyûn-i mütefeccire olup şehre gelmişdür. Ve her bir ḥâne-sine takşim olınmışdur. Ba'zı büyüt vardır ki iki üç nehrden ḥişşedârdur. Câmî'-i Benî Ümeyye'si ḥod maḥallinde tafşil olınmışdur. Nevâdir-i 'âlemden idigünde ittifâk-ı ümem muḳarrerdür.

Dimyâṭ: Sevâḥil-i diyâr-ı Mısr'dan bir medîne-i müsevveredür. Sâbıkan Mütevekkil ḥalife yapmışken şonra sene şemâniyye ve erba'in ve sitte mi'e târiḥinde ḥarâb olmuşdur.

Devrak: Ahvâz şehirlerindendir. Sâbıkan bir 'azîm medîne idi.

Duhrûṭ: Şa'îd-i Ednâ kaşabâtındandır. Ḥaylî ḥoşca güşedür.

Demenhûr: İskenderiyye'nün cenûbında bir belde-i laṭîfdür.

Deyrû'l-'âkûl:⁶ Bağdâd'a yakın bir kaşabadur.

1 Ḥanâ: Ḥansâ N1

2 Sicistân'da: Sincistân'da E

3 MV nüshasında varaklara rakam verilirken bu varak boş bırakılmıştır. Bu nedenle bu varağa 79/1, 79 rakamı yazılan sonraki varağa 79/2 sayısı verilmiştir.

4 reyâḥîni: riya'zı E

5 Feyyihâ: Fetice N1

6 'âkûl: 'ârûd MV

Rāmhürmüz: Ahvâz küresinde Hûzistân'a tâbi', ba'zılar kıavlince Fârs vilâyetinde vâkı' bir şehrdür. Hattâ Selmân-ı Fârisî hâzretleri andandur, dirler.

Rahac: Sicistân'dan öte bir memleketdür ki niçe kıaşabâtı müstemildür.

Rustâkı'z-zıf: Kûre-i Ahvâz'dandur.

Reşid: Sevâhil-i Mısr'dan ğarbî-i Nîl'de vâkı' ve Nîl'ün Bahır-i Mâlih'e döküldüğü yirde idüğü şâyî' bir şehrdür. Hattâ aña Urmiye¹ dahı ıtlâk olunur.

Rakqâde: Havâşş-ı Kayrevân'dan bir medînedür ki hulefâ-yı Fâtımiyye'nün evveli ol şehre ikâmet itmişdür.

Remle:² Filisî'n'dendür. Medîne-i kadîmesine Led dirlerdi. Şoñradan Remle ıtlâk olınmışdur.

Rihâ: Erihâ [84a N1] dahı dirler. Ve Kıaryetü'l-cebbârın ıtlâk olunur, bir şehrdür. Hâzret-i Yûşa' bin Nûn '*aleyhi's-selâm* evvelâ bu şehri feth itmişdür. İçinde kibrit maķâlî'i³ vardur. Vesme dahı andan düzilür. Cünd Kınnesrîn'e tâbi' Haleb şehri kıurbında vâkı' bir kıaşabadur.

Zâbilistân: Ğazne vilâyetidür. Ba'zı kıaşabâtı ıklîm-i râbî'den ve niçesi sâlişdendür.

Zerenc: Sicistân kıaşabâtındandur. Sûr ve ğandeki ve kıal'a-i muţabbakı ve Emîr Ya'ķub-ı Şaffâr'ın anda bir kıaşr-ı müzevvakı muķarrerdür. [91a E]

Zerend: Nevâhî-i Kırmân'dan bir meşhûr şehrdür.

Zevile: Bilâd-ı Kırrân kıâ'idesinde cezâ'ir-i nahîl ü miyâh bir laţif yirdür. Ammâ ği sûd ki taķt-i taşarruf-i Sûdân'dadur.

Zeytûn:⁴ Şîn iskelelerinden bir meşhûr medînedür.

Selâ: Ğarb-ı akşâda bir kıaşabadur. Besâtin ve ğadâ'ıkına nihâyet yokdur.

Servistân: Fârs ile Şirâz mâbeyninde bir şehrdür. Eşğar ve eşmârı vâfirdür.

1 Urmiye: Ermeniyye N1

2 Remle: - N1

3 maķâlî'i: ma'âdini N1

4 Zeytûn: Zeynûn N1

Servsân: Sind vilâyetinde Nehr-i Mihrân ğarbisinde bir medinedür.

Surt: Evâ'il-i memâlik-i ğarbda bir şehrdür.

Servân: Sicistân şehirlerinden bir mîve-hâne kaşabadur.

Satîf: Ğarb-ı evsaţdan Şehr¹ ile Kayrevân mâbeynindedür.

Subaytıla: İfrikiyye şehirlerinden kadîmî, ol memâliküñ pây-tahtı olan medâ'indendür. Ba'dehu Mehdiyye dağı soñra Tûnis pây-tahtı olmuşdur. Qable zamâni'l-İslâm melik-i Rûm olan Corcis'ün şehri idi.

Senbîl: Ahvâz müzâfâtındandur. Bir zamân vilâyet-i Fârs'a, soñra Hûzistân'a ilhâk olunmuşdur.

Sûs: Bağdâd'la Kûfe mâbeyninde bir beled-i kadîmdür ki Dânyâl Nebî 'aleyhi's-selâmuñ kabri-i şerîfi [79/1b MV] andadur. Ammâ sûrî ba'de't-tûfân Sûs İbn Sâmbin Nûh 'aleyhi's-selâm yapduğı sürdür. Bir Sûs dağı aqşâyı mağrib kaşabâtındandur.

Sûku'l-erba'a: Ahvâz'dandur. Ammâ Hûzistân nevâhisindedür.

Sîraf: Fârs vilâyetinden yine Baħr-i Fârs sâhilinde bir kaşabadur.

Sîrcân: Kirmân şehirlerinden bir medîne-i kebîredür.

Seyfû'l-baħr: Fârs vilâyetinde niçe pâre kıyeleri müştetil bir sâhilüñ adıdır. Ammâ ğâyetle şedidü'l-harr küredür.

Sîbiz: Bu dağı Fârs vilâyetinde bir kaşabacıdır.

Şakîf Arnûn: Dımaşķ-ı Şâm a'mâlındendür. Arnûn bir şahşuñ ismi olup aña nisbet kılınmışdur. Bir Şakîf, Şûr sâhilinde bir qal'anuñ ismidür.

Şüveyke: Hicâz'la Şâm mâbeyninde besâtin ü hadâ'îkı vâfire qal'ası mürtefi'a² bir kaşabadur.

Şîrâz: Fârs vilâyetindedür. Haccâc bin Yûsufuñ ibn 'ammı Muħammed bin Qasem binâ idüp cevfi esede teşbih itmekle nâmını Şîrâz kıomuşdur. Kuţbu's-su'arâ Sa'dî ve kâşif-i râz-ı fuķarâ H'âce Hâfız-ı Şîrâzî anda mütevellid olmuşlardur. Âb ü hevâsı laţif bir nüzhetgâh-ı şerîfdür.

1 Şehr: Şöhret MV

2 mürtefi'a: - E

Şarhad: Havrân-ı Şâm müzâfâtından bir kaçabadur. Bir mürtefi' kal'ası ve vâfir bağ u bağçesi vardır.

Şarşar: 'Irâk vilâyetinde bir medînedür ki hüccâc-ı Bağdâd yolu üzerinde vâki' olup [83b N1] Nehr-i Furât'dan çıkan şularuñ evvelidür.

Şafâkus: İfrîkiyye şehirlerindendür. Sûrî ve hadâ'îk-ı ma'mûrî ve fevâkih-i mevfûrî mu'karrerdür.

Şafet: [91b E] Ürdün vilâyetinde Buhayre-i Taberiyye'ye müşrif bir büyücek kaçabadur ki bir tell-i refi'de vâki' olmuştur. Ekşer-i sükkânî fi zamâninâ Yehûd olup ahsen-i firâş ü bisât olan mülevven kiçeler ki Selânîk kiçelerine nazîr 'add olunmuştur, nefis-i Şafet'de işlenür. Dimaşk-ı Şâm ile mâbeyni üç menzil yirdür. Ve bağları ve bağçeleri dâmen-i cebelde vâki'dür. Ve şehir-i mezbûruñ rahîş ü kem-behâ bir cins çuçası dahı şâyî'dür.

Şalet: Bu¹ dahı Ürdün şehirlerindendür. Cebel-i Gav'r'uñ şarkisinde, 'Aclûn'uñ garbîsindedür. Mîvesi vâfir ve rümmânî mütেকâşirdür.

Şûr: Dimaşk sevâhilinde bir kaçabadur ki hükemâ-yı Yünân'uñ ekşeri andan kopmuştur. Kal'ası ahsen-i ahsan-ı husûn ve² sâhil-i deryâda metânentle manzûru'l-'uyündür.

Şaydâ: Bu dahı sevâhil-i Dimaşk-ı Şâm'da bir kal'alı beldedür. Şekker kıamışı ve sâ'ir nebâtâtı vâfir olur.

Tabeseyn: Kûhistân'dan Nîşâbürr ve İsfahân beriyyelerinde iki Tabes'dür. Birine Tabes-i Külli³ ve birine Tabes-i Sînâ itlâk olunur.

Trablûs-Ğarb: İfrîkiyye şehirlerindendür. Bir dahı Trablûs-Şâm vardır.

Turrâ: İfrîkiyye kaçabâtından Cüreyd'e tâbi'dür. Zücâc-ı şâf anda dahı işlenür. Ba'zı metâ'ı İskenderiyye'ye getirilür.

Talmişâ: Berka memleketinüñ kürsîsi ve ol etrâfuñ iskelesidür.

Tayyib: Hûzistân kaçabalarındandır. Vâsıt'la Ahvâz mâbeyninde vâki'dür.

1 dahı//Bu: - N1

2 ve: ve kal'ası MV, N1

3 Külli: Keleki N1

‘Abbādān: Vilāyet-i ‘Irāk’da bir kaçabadur. Baħr-i Fārs sāhilindedür. Başra’ya bir buçuk menzildür.¹

‘Ārız: Bir tağdur ki andan Laḥsā’ya ve Kaṭīf’e varılır.

‘Abbāsiyye: Bülbeyş şimālisinde vilāyet-i Mısr’da bir kaçabadur.

‘Aclūn: Ürdün vilāyetinde bir ḳal’a ve kaçabadur. Aḳarşuyı ve bağ u besātini vāfirdür. Ammā ḳal’asını melik Şalāḥa’d-dīn-i Eyyübī ümerāsından ‘Alī bin Üsāme nām emīr-i kebīr ta’mīr itmışdür. [79/2a MV]

‘Aşkalān:² Filistīn şehrlerinden olup Ġazze’ye üç fersaḥ ḳarībdür. Anda evḳāt-ı ḥamse namāzı mütevāliyeten edā olunmaḥ bir yıllık, ba’zılar ḳavlince yetmiş yıllık ‘ibādet şevābını mutazammın olmağın sene seb’in³ ve tis’a mi’e tārīhinde bu ḥaḳīre, ya’nī mü’ellif-i keşīrū’t-taḳşīre ziyāreti ve evḳāt-ı ḥamse ‘ibādeti müyesser oldı. Lākin şehri ḥarābe müşāhede ḳılındı. Ve mesācid-i ḥarābesinde miḥrābları ḳible-i ūlāya [dönmiş] birkaç ma’ābid daḥı bulundu.

‘Askerimükerrem: Ahvāz’da bir kaçabadur. Muḳaddemā ḳarye iken Benī Ca’üne’dan⁴ Mükerrrem bin ‘Azīz ḳonup niçe zamān anda ikāmet idüp ta’mīr itmegın ‘Askerimükerrem diyü nām virilmişdür.

‘Akkā: Sevāḥil-i Şām’dan [92a E] Sāhil-i ‘Akkā diye meşhūr ve Şafet şehrinün iskelesi olmaḥ üzere mezkūr bir kaçabadur. Ammā zamān-ı sābıḳda bir ‘azīm şehir idi. Ḥālen ḥarābdur.

‘Ukberā: ‘Irāk vilāyetinin kaçabātından, Dicle kenārında bir güşedür.

‘Aynşems: Diyār-ı Mısr’da bir mevḳifün⁵ ismidür ki sābıḳan Fir‘avn’un şehri imiş. Ammā ḥāliyen ḥarābdur. Maṭariyye nām ḳarye-i ma’rūfa ḳarībdür. Ekşeriyyā dühn-i belesān ol vādilerde ḥaşıl olur.

Ġazzāmeş: İfrīḳiyye semtlerinde⁶ [84a N1] bir şehrdür. Bilād-ı Sūdān’un yolları üzerinde vāḳi’dür.

Ġazne: Zābilistān’dan bir kaçabadur ki Hind’ün iskelesidür. Ammā besātīn ü ezhār u eşcār u şimārına nihāyet yokdur.

1 Bu şehir ve izahatı N1 nüshasında bulunmamaktadır.

2 ‘Aşkalān: - E, MV

3 sene seb’in: - N1

4 Ca’üne’dan: Ḥabbüne’dan N1

5 mevḳifün: mevzi’ün N1

6 semtlerinde: şehrlere N1

Ğazze: Filistîn şehrlerindendir. ¹ Eṭrâfı bâğ u bostân, ḳal‘ası müşeyyedü'l-erkân ve ḳulleleri mümeḥhedü'l-bünyân bir ḳaşabadur. Ḥazret-i Peyğamber'imüzün *ṣallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem* cedd-i büzürgvârı Hâşim bin ‘Abdümenâf'ın ḳabri andadur. Ve İmâm Şâfi‘i *rahimehu'llâh* ḥazretleri anda tevellüd itmişdür.

Fâs: Mağrib-i akşadandır. Ortasından bir nehr aḳup iki ḳaşaba şeklin göstermişdür. Ol câniblerde anuñ gibi bir ḳaşaba-i² laṭife yokdur. Ḥâlen ki yakın zamânda ihdâş olunmuşdur. Ve temel yiri ḳazılurken bir çapa bulunmağın nâmı Fâs konulmuşdur.

Feremâ: Sevâḥil-i diyâr-ı Mısr'dadır. Ve bi'l-fi'l ḥarâbedür. Egerçi ki ba‘zılar ḳavlince Câlînüs'ün ḳabri andadur, lâkin eşaḥḥı budur ki Sulṭâniyye'de medfündür.

Fuṣṭât: Diyâr-ı Mısr'da bir medîne-i muḥaddeşedür ki Mu‘âviye'nün vezîr-i müşîri ‘Amr bin ‘Âş binâ itdürmişdür. Ḥazret-i ‘Ömer *radıya'llâhu ‘anh* zamânında ki vilâyet-i Mısr feth olındı, Fuṣṭât maḥallinde tubba‘ın ḳaşrı bulundı. Şoñra Fuṣṭât âbâdân ḳılındı. Mülûk-i Mısr'dan tâ Melik Aḥmed bin Ṭolun'a gelince pây-taḥt-ı Mısr ol ḳaşabada oldı.

Femmü's ³ -şulḥ: ‘Irâḳ memâlikindendir. Dicle kenârında vâḳi‘ olmuşdur.

Fehrec: Iştâḥr küresinde, bilâd-ı Fârs'dan bir şehrdür.

Fîrûzâbâd: Bu daḥı Fârs vilâyetinde, Şîrâz'a ḳarîb bir meşhûr şehrdür. Muḳaddemâ ismi Ḥûr idi. Şoñradan Fîrûzâbâd oldı.

Feyyûm: Şa‘îd vilâyetinde bir nâmdâr ḳaşabadur ki içinden nehr-i Yûsuf *'aleyhi's-selâm* geçüp ḥammâmât u medâris ü esvâḳla nâdire-i dehrdür.

Ḳâbis: İfrîḳiyye müzâfâtından bir şehrdür ki Dımaşḳ-ı Şâm gibi bî-ḳarîne-i dehrdür. Ya'nî ki leṭâfet-i âb u hevâda ve ṭarâvet ü intimâda aña müşâbihdür.

Ḳâdisiyye: ‘Irâḳ ḳaşabâtındandır. Ḥavernaḳ ve Ḥîre ile bir bâdiyyede vâḳi‘ olmuşdur.

1 şehrlerindendir: vilâyetlerindendir N1

2 gibi//ḳaşaba-i: - E

3 Femmü's: Fesmü's E

Ḳāhire: Pây-taht-ı vilâyet-i Mısr [92b E] olup Ümmü'd-dünyâ diyü müsemma olan şehir-i kebîrdür. [79/2b MV] Muḳaddemâ Fustâṭ ma'mûr iken mevzi'-i Ḳāhire besâtin-i zâhire idi. Ba'zılar ḳavlince Ḳāhire Şaṭṭ-ı Nîl'ün şarkisindedür.

Ḳartâcenne: İfrîkiyye a'mâinden bir ḳaşabadur.

Ḳaraḳum: Akşâ-yı Türkistân'da bir şehrdür ki selâṭin-i Moğol anda ve etrâfında temekkün idgelmişlerdür.

Ḳurḳûb: Ahvâz'dan bir ḳaşabadur.

Ḳardâr: Hind nevâhisinde bir medinedür.

Ḳaşr İbn Hübeyre: Yezîd bin¹ Hübeyre-i Fezârî'ye nisbet olunmuşdur. 'Irâḳ vilâyeti müzâfâtındandır.

Ḳaṭîf: Bahreyn şehirlerinden olup Baḫr-i Fârs kenârında vâḳi'dür. Sûr ve ḫandekle ma'mûr olup pây-taht-ı Lahsâ'ya iki günlük yoldur.

Ḳafsa: İfrîkiyye muḳâbilinde bir şehrdür. Ve diyâr-ı mağribde fustuk maḫşûli aña maḫşûşdur.

Ḳulzüm: Ürdün vilâyetinde bir ḳaşabadur ki sâhil-i Baḫr-i Yemen'de vâḳi'dür. Fir'avn ol ḫavâlide ḡarḳ olmuşdur. Ve Baḫr-i Ḳulzüm dahı aña nisbet olunmuşdur.

Ḳandehâr: [84b N1] Hind ḫudûdında ve Sind ma'berinde² bir şehrdür ki anı İskender binâ itmişdür.

Ḳayrevân: İfrîkiyye bilâdındandır. Huşûşâ ki Devlet-i İslâmiyye'de binâ olunmuşdur.

Ḳaysâriyye: Sâhil-i Şâm'da bir şehrdür. A'mâl-i Filistîn'den ve medâ'in-i güzînden 'add olunmuşdur.

Ḳâbil: Zâbilistân'da a'mâl-i Bâmyân'dan Ḳâbil bin Mahalâ'el bin Ḳaynân binâ itmişdür. Hind'ün iskelesi, bir büyük şehrdür.

Ḳârizîn: Fârs vilâyetinde bir şehrdür.

Ḳâzerûn: Şâbûr küresinde bir medîne-i kebîredür.

1 bin: bin 'Ömer MV, N1

2 ma'berinde: mağribde E

Gürgân: Fârs vilâyetinde bir medînedür.

Kerek: Belka memleketinde bir meşhûr kal'a ve¹ kaşabadur ki Hâzret-i Ca'fer-i Tayyâr'ün kabr-i şerîfi anda vâkı'dür.

Kelvâzâ: 'Irâk vilâyetinde bir meşhûr kaşabadur ki mânend-i kırye-i kebîredür.²

Kûfe: 'Irâk vilâyetindedür. Hâzret-i İmâm 'Alî'nün kabr-i şerîfi andadır. Ya'nî ki muqâbilinde bir at meydânı yakın olan Necef kaşabasındadır. Ammâ Kûfe hâlen harâbedür. Halkı bî-vefâ ve gaddâr ve İmâm Hüseyin-i Şehîd hakkında sitemkâr olduklarına bina'en eşer-i binâdan gayrı nesnesi yokdur.

Me'âb: Kerek a'mâlinde Rebbe nâm kıryedür.

Maḥalle: Nehr-i Nil'ün ğarbisinde vâkı' bir şehrdür. Bundan mâ'adâ vilâyet-i Mısr'da yüz miqdârı kıryenün ismleri Maḥalle'dür. Nihâyet Maḥalle-i fülânla tefrîk olunmuşdur.

Medâ'in: Zebân-ı Fârisî'de Tayğüre didükleri şehrdür. 'Irâk vilâyetinde vâkı' olup Eyvân-ı Kısra andadır ki bir rûkninden birine varınca uzunı toksan beş zirâ'dur. Ammâ yüksekliği tamâm seksen zirâ'dur.

Medyen: Sâhil-i [93a E] Hicâz'da Baḥr-i Kûlzüm kenârında³ bir harâbe medînedür ki Hâzret-i Şu'ayb Nebî 'aleyhi's-selâm andan zuhûr itmışdür. Medyen anda mütemekkin olan kabîlenün ismi iken giderek kaşabasına Medyen dinilmişdür.

Marâkeş: Mağrib-i akşâda bir meşhûr medînedür ki Yûsuf bin Tâşfîn⁴ ihdâş itmışdür. Egerçi mîve-hânedür, ammâ ḥummâsı bî-nihâyedür.

Müseylâ: Hulefâ-yı Fâtımiyyün muḥdeşâtından Cezâ'ir'e tâbî' bir şehrdür.

Mu'ayr:⁵ Hind vilâyetinde bir meşhûr yirdür.

1 kal'a ve: - N1

2 Kelvâzâ//kebîredür: - E

3 kenârında: yanında E, MV

4 Nüshalarda "Bâşîn (E), Yâşîn (MV)" şeklinde yazılan bu isim "Tâşfîn" olarak tashih edildi.

5 Mu'ayr: Muğber N1

Mekrân: Horāsân hudûdında ¹ vâkı‘ Şaţţ-ı Mihrân’da şâyi‘ bir nâhiyedir.

Menf: Ğarbî Nîl’de bir kâdimî şehrdür. ‘Amr bin ‘Âş fethinde harâb olup andan bedel Fuşţâţ’ı binâ itmiş idi.

Menfelût: Şa‘îd-i Evsaţ’da bir kaşabacıkdur ki Asyût’dan aşğa vâkı‘dür.

Münye Ebî Huşayb: [80a MV] Bu dağı Şa‘îd’de bir kaşabadur. Hammâmları ve medâris ü cevâmi‘i vâfiredür.

Multân: Hind’ün medâ’in-i kibârındandır. Ammâ kitâb-ı *Ķāmûn*’da Sind müzâfâtından yazılmışdur.

Mehdiyye: İfrîkiyye’de bahır sâhilinde vâkı‘ bir kaşabadur ki hulefâ-yı Fâţımiyyûn’uñ cedd-i a‘laları Mehdi ‘Abdu’llâh ihdâs itmişdur.

Mehrübân: Hûzistân’dan bir şehrdür ki Errecân’uñ iskelesidir.

Meybiz: Nevâhî-i İsfahân’da bir şehrdür.

Meymend: Ğazne vilâyetinde kaşaba mânend bir karyedir. Sulţân Maĥmûd-ı Ğaznevi’nün vezîri Ebü’l-Ħasan-ı Meymendî aña nisbet olınmışdur.

Nâblus: Ürdün kaşabatındandır. Ķuds-i Şerîfe [85a N1] bir buçuk menzil qarîbdür.

Nebrezt:² İfrîkiyye’ye tâbi‘ bir şehrdür ki sağ cânibinde suyu lezîz bir buhayre ve şolında suyu mâlih bir buhayre dağı olup ikisinün de şuları birbirine qarışur. Ħâlen ki ta‘mı tağyîr-pezîr olmaz.

Nu‘mâniyye: ‘Irâķ vilâyetinde bir kaşabacıkdur.

Nevbend Ħân: Vilâyet-i Fârs kaşabatındandır.

Nehrü’l-melik: ‘Irâķ vilâyetinde Nehr-i Şarşar’a qarîb bir şehrdür.

Nehrevân: Bu dağı ‘Irâķ şehirlerindendir.

Vâsıt: Bu dağı müzâfât-ı ‘Irâķ’dandır. Ħaccâc bin Yûsuf yapmışdur.

1 hudûdında: vilâyetinde E

2 Nebrezt: Nebzert N1

Hürmüz: Kirmân vilâyetinde bir medîne-i kebîredür ki tüccârûn ma'beri ve iskelesi olmağın emti'a-i Hind Başra ve Bağdâd'a ekşeriyyâ andan gelür.

Yezd: İştâhr küresinde beyne'l-İşfahân ve'l-Kirmân vâkı' olmuş bir şehrdür. Ve 'inde'l-ba'z aña Yezdhür dağı ıtlâk olunmuşdur.

Faşl fi'l-İklîmî'r-râbî

Bu iklîmü'n tûli üç bin iki yüz sekiz fersah ve rub¹ fersahdur ki beyne'l-messâhîn tefâvüt dört yüz seksen iki buçuk ve rub' fersahdur. Niteki 'arzi yüz on sekiz ve şülş fersahdur.

[Abeskün]: Şehrlerinden biri Abeskün'dür ki Mâzenderân [93b E] vilâyetinde sâhil-i bahrde vâkı' ve Cürcân iskelesi olmak üzere şâyi'dür.

Âmid: Diyâr-ı Bekr'ün pây-tahtıdır. Şehri ma'mûr ve qal'asınun metâneti meşhûrdur. Ve sûrî bir cins siyâh taşdandır ki ne hadîd te'sîr ider ve ne âteş-i fûrûzân anı zarar-pezîr ider.

Âmul: Mâzenderân'da Kazvîn'den büyücek bir şehrdür. Ve Ceyhûn'un ğarbisinde bir kaşabanun dağı adı Âmul'dür.

Ayâs: Bahr-i Şâm kenârında vilâyet-i Ermen'e tâbî' bir iskeledür ki andan Tell Hâmdûn'a bir menzil ve Kûh-ı Bakrâş'a ve kaşabasına iki konağdur. Hadd-i zâtında Ayâs bin Yâvân bin Yafeş bin Nûh 'aleyhi's-selâm binâ itmişdür. Ve aña qarîb İskenderüne Buñarı vardır ki sâbıkan qal'asını Zübeyde Hâtûn-ı Ümmü Ca'fer yapmışdur. Hâlen 'âmme ğalağ iderler. Ol mağalle İskenderiyye Buñarı dirler.

Zıkr olınan Ayâs harâb olmuşken selâtin-i 'Osmâniyyân'dan Sultân Süleymân Hân ve Selîm Hân ve² Murâd Hân 'aşrlarında vezîr-i a'zam olan Mehemmed Paşa-yı Tavîl [ki] kâmeti gibi himmeti dağı celîl idi, sene semânîn ve tis'a mi'e eşnâlarında Ayâs şehrini bir 'âlî 'imâretle ta'mîr kıldı. Ve qal'asını dağı yapıdurup cemî'-i lâzîmesin cânib-i mîriden gördürdi. Hâlen bir ma'mûr iskeledür.³

1 fersah ve rub'; - N1

2 Selîm//ve; - E

3 E ve MV nüshalarında "Zıkr//iskeledür" kısmı şehir hakkındaki tafsilatın ortasında yer almaktadır.

Eyye: Bir ismi dahı Evve'dür. Rey şehri ile Hemedân miyânında bir kaçabadur ki kezâlık İsfahân vilâyetinde bir kıyeynün adıdır.

Ebher: Kazvîn ve Zencân miyânında tağ eteginde bir medinedür. Ve nevâhî-i İsfahân'da bir kaçabanuñ dahı ismi Ebher'dür.

Ebâverd: Ebâverd ya Bâverd [80b MV] dahı dirler. Horâsân şehirlerindenür.

Adana: Bilâd-ı Ermen'dedür. Hârûnu'r-reşid binâ itmişdür. Ve Seyhün suyu kenârında leymün ve turuncı vâfir güşedür. Fî zamânına ümerâ-yı Türkmân'dan Âl-i Ramazân'a [85b N1] maķarr u muķarrerdür.

Kitâb-ı A'lâķ da meşûrdur ki Adana şehrini ve ķal'asını mülûk-i Rûm 'imâret itmişdür. Ba'dehu eyyâm-ı hulefâ-yı 'Abbâsiyye'de tecdid ü ta'mîr kılmışdır ki Mollâ Verdi¹ ķavlince târiķ-i ta'mîr sene ihdâ ve erba'inde vâķi'dür. Yâķût-ı Hamevî yazduķı üzere sene tis'in ve mi'e eşnâlarında hâdim-i Reşid olan Ebû Süleym Ferec-i Türkî eli ile yapılduķı şâyi'dür. Hattâ nâ-tamâm ķalmış iken Muķammed Emîn bin Reşid zamânında encâm-pezîr olmuşdur.

Erbîl: Bilâd-ı Şehrizûr ķâ'idesinde Mevşil'e ķarîb bir şehrdür ki bir tell-i 'âlîde ķal'ası vardır. Ve şehrinün dârü's-salţanası ve câmi'i zâhirdür. Kezâlık Şâm vilâyetindeki Şaydâ'nuñ bir ismi Erbîl'dür.

Erkun:² Nehr-i İşbiliyye cenûbisinde bir kûredür.

Erciş: [94a E] Ermeniyye-i Râbi'a kaçabâtından Erdebîl-i Âzerbaycân'da bir şehrdür. Ğarbisinde Sebelân nâm bir tağ vardır. Ve hâlen Erdebîl'de Kızılbaş şâ'ifesinin şâhları anda gür-hâne peydâ idüp cedd-i bü-zürgvârları Şeyh Şafiyî hâzretlerinin merķad-i münevverine taķarrüb kaçd itmişlerdür. Ve bi'l-cümle Halât ve Bidlis ve Erciş ve Erzenü'r-Rûm ve Kâlikâlâ ve Mûş ve Şamşât ve Manâzcird ve Kârş ve Vân ve Vestân ve Bergerî ve Zerikî³ ve Surmârî,⁴ Menâhicü'l-fîkr ķavlince Enüşirvân ihyâ itdüķi memâlikdür.

1 Nüşhalarda "Bilâd-ı Rey (E), Milâdedî (MV)" şekline yazılan bu kelime "Mollâ Verdi" olarak metne alındı.

2 Erkun: Erkes E

3 Nüşhalarda "Zerîn (MV), Dobin (E, N1)" şeklinde yazılan bu kelime "Zerikî" olarak metne alındı (Sezen, age, s. 833).

4 Surmârî: Şehârî N1

Urmiye: Âzerbaycân bilâdındandır. Buhayre-i Tilâ'ya qarîb vâkı'dür ki Hülâgû Hân hizânesini ol çal'ada hıfz idüp hişânetine i'timâd-ı küllisi var idi.

Azârvâr: Cüveyn kaçabasıdır ki Horâsân şehrlerindendir.

Eserâbâd: A'mâl-i Cürcân'dan reh-güzâr-ı Hemedân'da bir kaçabadur.

İsferâyîn: Nevâhî-i Nîşâbü'r'da bir şehrdür. İsm-i muḳaddemi İsferîn iken kisrâ Mihrçân laḳabın ḳomışdur. Ya'nî ki ṭarâvet-i bâḡ u râḡına binâ'en Mihrçân dinilmişdür.

Ustuḡdâd:¹ Horâsân şehrlerindendir. Herât'la Sicistân mâbeynindedür.

İskilkend: Toḫâristân'da² bir kaçabadur.

İsbiliyye: Ğarb-ı Endülüs'de Baḫr-i Muḫîṭ'a qarîb bir medînedür.

Aṭrabalus: Sevâḫîl-i Ḥimş'deki Şâm Ṭrablûsı'dur ki ehl-i İslâm sene şemân ve şemânîn ve sitte mi'ede fetḫ itmişlerdür.

Anṭâkiyye: Şâm vilâyetindedür. İskender'den soñra melik-i mülk-i Rûm olan Anaṭbâḫûs binâ itmişdür. Nehr-i Âşî ve Nehr-i Esved anuñ kenârında cereyân iderler. Ve Ḥazret-i Ḥabîb-i Neccâr *rahîmehu'llâh* anda medfûndur. Ve Ḥaleb nâḫyesinüñ medâ'in-i meşhûresi Anṭâkiyye ve Teyzîn ve Delûk ve Ra'bân ve Münbic ve Ḳûris şehrleridür. Hârûnu'r-reşîd her birine birer miḳdâr leşker alıḳoyup i'tibârlarında bu cümleñüñ³ ismi 'Avâşım'dur ki küre-i Münbic ve küre-i Teyzîn aña dâḫıldür. Vaḳtâ ki faḡfûr-ı Rûmî Ḥaleb vilâyetine müstevlî oldu, sene ihdâ ve ḥamse mi'e târiḫinde Anṭâkiyye ḫarâb olduḡı ta'ayyün buldı. Ammâ ba'de zamânin Melikü'n-nâşır Şalâḫa'd-dîn Yûsuf 'imâret ḳıldı. Ya'nî ki sene şelâse ve erba'in ve sitte mi'e eñnâlarında başlayup [86a N1] üçünci yıldan 'alâ'îḳ-ı binâdan ḳurtıldı. Ḥattâ iki 'aẓîm burc inşâsı ile ta'mîri tamâm imtiyâz buldı. Şâfi ṭaşdan bir sûrı vardır ki devri on iki mil yir çevirmişdür. Ve bir ucu üç yüz altmış 'idâdında bulunmuşdur.⁴ Rûm ṭâ'ifesi şehr-i mezbûrı ḳatı ta'ẓimle añarlar. Medînetu'llâh dirler, medînetü'l-melik ta'bîr iderler.

1 Ustuḡdâd: İnfirâr (MV) | Aşkarâr E

2 Nüşhalarda "Toḫâristân" şeklinde yazılan bu yerin adı diğerkısımlarda geçtiğıüzere "Toḫâristân" olarak metne alındı.

3 medâ'in-i//cümleñüñ: - E, MV

4 Ve bir//bulunmuşdur: - E, MV

Ümmü'l-müddün dahil [81a MV] ıtlâk iderler. Müfessirîn müttefiklerdür ki ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ [ve] ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ﴾¹ ﴿وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ﴾² [ve] ﴿الْقَرْيَةِ﴾³ āyâtından medîne ve kıarye ta'biri ile Anṭakiyye murād olına. Ğāyetle qadīm şehrdür.

Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selāmdan menķıldür ki "Ḥālîķ'um baña bildürmişdür ki vech-i arzda evvel vaz' olınan Ḥarrān,⁴ [94b E] ba'dehu Bābil, dahil şoñra Beynüne, 'aķabince Dımaşķ, ardınca Şan'ā-yı Yemen, ba'dehu Anṭakiyye, dahil şoñra Rūmiyye olmışdır." Ve medîne-i Anṭakiyye'yi Bint Rūm bin Alyaķan⁵ bin Sām bin Nūḥ 'aleyhi's-selām yapmışdır. Anṭakiyye bāniyesinin hem-şiresidir.

Ve bi'l-cümle Anṭakiyye ğāyetle şerîf yirdür. Sā'ir şuĝūra göre anuñ fażlı firdevsün sā'ir cināndan fażlı gibidür. Ve anda sākin olmaķ Beytül-ma'mūr'da sākin olmaķdır, diyü bir ḥadişde buyurılmışdır. Ammā ehl-i İslām'a fethi Ḥazret-i 'Ömer raḍiya'llāhu 'anhūn zamān-ı ḥilāfetinde Ebū 'Ubeyd raḍiya'llāhu 'anh serdārlığıyla şulḥen olmışdır. Ba'dehu ğāḥ ümerā-yı Benī Ümeyye ve ğāḥ ḥulefā-yı 'Abbāsiyye zabṭ eyleyüp ba'de zamānin sene ḥamse ve ḥamsin⁶ tārīhinde Aḥmed bin Ṭolun, Mısr'dan yüriyüp vilāyet-i Şām'ı ve Ḥimş ve Ḥaleb ve Anṭakiyye'yi feth idüp ḥuṭbesi okunmışdır. Niçe rüzĝār şoñra faĝfūr-ı Rūmī musallaṭ olup zabṭ itmişdür. Āḥir-i kār Nāşırud-devle Ebū'l-fevāris Süleymān bin Kuṭalmış-ı Selçukī bu ḥuşuşda ğayrete gelüp Ruhā cāniblerinde ḥākim iken iki yüz seksen atlu ile ılgar idüp geldi. Sene seb'a ve seb'in ve erba'a mi'e Şa'bān'ında bir gice 'ale'l-ĝafle Anṭakiyye'yi feth kıldı. Sulṭān Seyfūd-dīn Kālāvan zamānına gelince niçe ḥükkāmuñ taḥt-ı ḥükmine⁷ girdi. 'Āķıbet Āl-i 'Oşmān'dan Mısr fātīḥi Sulṭān Selīm Ḥān zamānında feth-i cedid ile musaḥḥar kılındı.

Anṭāliye:⁸ Rūm vilāyetinde bir otlu şulu memleketdür.

Enderāb: Ḥorāsān şehirlerinden.

1 Kur'an-ı Kerim, Kehf Sûresi, 18/82, "Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa aitti."

2 Kur'an-ı Kerim, Yâsin Sûresi, 36/12, "Onlara, o memleket halkını örnek ver."

3 Kur'an-ı Kerim, Yâsin Sûresi, 36/20, "Şehrin öbür ucundan bir adam geldi."

4 Ḥarrān: oldur E

5 Alyaķan: Alta'an E

6 ḥamsin: sittin N1

7 ḥükmine: ḥükümetine E

8 Anṭāliye: Anṭakiye MV

Anıartı: Baħr-i Rûm kenârında bir hışndur ki ehl-i Ĥimş'ün iskelesi idi. Ĥâlen ĥarâbedür.

Evcân: Āzerbaycân memâlikindendür.

Aysına:¹ Rûm vilâyetine tâbî' medîne-i ĥükemâ-yı Yünâniyyûn diyü şâyî'dür.

Bâb: Cünd Ķınnesrîn'den bir kaçabacıkdur.

İskenderüne: Baħrûn sâhilinde Cünd Ķınnesrîn'den bir medînedür. İbn Ebî Dâvûd Abâdî² yapmışdur.

Bâzgîs: Ĥorâsân nevâĥisinde ba'zı ĥurâ ve kaçabâta 'alem olmuşdur.

Bârîn: Ĥamâ tevâbî'inden ĥal'alu bir kaçabadur.

Bâlis: Cünd Ķınnesrîn'den Furât iskelesi bir kaçabadur ki Mışr'dan ve diyâr-ı Şâm'dan gelen tüccâr ol maĥalde merâkibe girürlerdi. Emti'alarını Bağdâd'a ol şağrdan iledürlerdi. Vaĥtâ ki [86b N1] Melikü'n-nâşır Şalâĥa'd-dîn'ün zamân-ı devleti oldı, Furât'ın şuyı Bâlis'den bu'd buldı. Aña binâ'en zümre-i zühhâddan Ebû Bekr bin Ķıvâm-ı Bâlisî, Furât'dan Bâlis'e bir nehr akıtdı. Niçe rûzgâr ehl-i büldândan intifâ' ĥâşıl itdi. Şoñra ol daĥı ĥarâb olup Bâlis kaçabası ĥâlî ĥaldı. Ehl-i Bâlis [95a E] ĥillet-i 'aĥl ve belâdetle meřĥûrlardur.

Bâmyân: Zâbilistân şehrlerindendür.

Bicâye: Ġarb-ı evsağdan Endülüs'ün Tırtüşe'sı muĥâbilinde bir medîne-i şağiredür.

Bidlîs: Ermeniyye'den [81b MV] bir ĥal'alu şehrdür.

Bedahşân: Tıhâristân-ı A'lâ'da bir memleketdür ki anda lâciverd ma'âdini vardur.

Berzend: Āzerbaycân'dan bir medînedür.

Berziyye: Cünd Ķınnesrîn'den dâmen-i cebelde vâĥı' bir kaçabadur.

Bursâncird: Bilâd-ı Ermen'de bir hışn-ı ĥařındür.

Burcud: Bilâd-ı Cebel'den bir kaçabadur.

1 Burada kastedilen Atina olmalıdır.

2 Abâdî: Ayâdî N1

Bizāgā: Bāb a‘mālinden Cünd Kınnesrīn’de bir meşhūrca kıaryedür.

Bişām: Kūmis tevābi‘inden bir şehrdür ki besātīn ü fevākīhi vāfırdür. Ve Bāyezīd-i Bişāmī hāzretleri anda tevellüd itmişdür.

Ba‘albek: Dımaşk-ı Şām kıurbında, dāmen-i cebelde vākı‘, Süleymān Nebī ‘aleyhi’s-selām dīvlere yapıduması şāyi‘ bir şehir-i qadīmdür.

Bağrās: Baqrās didükleridür. Cünd Kınnesrīn’e tābi‘, qal‘a-i mūrtefi‘ası şāyi‘ bir qasabadur. Hulefā-yı ‘Abbāsiyye muḥadderātından Zübeyde Hātūn anda bir ‘imāret binā idüp ziyāfet-i müsāfirīne bezl-i ni‘met¹ kıılmışdur. Ba‘dehu küffār² zabtına girüp niçe zamān ellerinde qalmışdur. ‘Ākıbet melik-i mu‘azzam Tūrān Şāh sene erba‘a ve şelāşīn ve ḥamse mi‘e tāriḥinde Bağrās’a gelüp şulḥen fetḥ eylemişdür.

Bağşūrā: Hōrāsān şehirlerindendür.

Bekkās: Anṭakiyye ile Efāmiyye mābeynindedür ki iki qal‘adur. Aqarşuları ve bağ u rāğı vardır. Kıurbında hefte bāzārı ṭurup küllī cem‘iyyet olagelmışdür.

Balāsağūn: Māverā-yı Seyḥūn’da Türk vilāyetine tābi‘ bir medīnedür.

Belātunuş: Şām şehirlerindendür.

Belḥ: Hōrāsān vilāyetindedür. Eṭrāfi turunc ve envā‘-ı fevākīh bostānları vardır. Üçer merḥale Multān ve Sicistān ve Ferğāna ve Rey ve Kırmān ve H‘ārezm şehirleri miyānındadır ki egerçi Hāzret-i Ādem ‘aleyhi’s-selām binā eylediği şehir-i qadīmdür, lākin kitāb-ı Menāḥicü’l-fıkr’de mülūk-i Fırs’dan Behrās’ün³ kıızı yapıdurup nāmını Belḥ kıodu, şonradan ta‘rible Belḥ oldu, dinilmişdür. Meger ki murādı ta‘mīr-i şānisi ola. Ve kitāb-ı mezbūrda meşṭurdur ki on iki fersaḥ miḳdārı çepçevre bir dīvār çekilmişdür. Cemī‘-i kıurā ve besātīni ol dīvāruñ içindedür.

Beled: Diyār-ı Rebī‘a’da bir qasabadur.

Belensiye:⁴ Endülüs’ün şarkīsinde bir medīnedür.

Bilinyās: Sevāḥil-i Hımş’de bir bağlu bağçelü şehrdür.

1 ni‘met: - N1

2 küffār: küffār emn-i MV

3 Behrās’ün: Behrāsen’ün E | Nehrāseb’ün N1

4 Burada Valensiya kastedilmiş olmalıdır.

Bencehir: Zâbilistân medâ'inindendür.

Bevâzic: Erbil'le Tikrît mâ-beynindedür. Cezîre'ye tâbi' kaşabâtındur. Zâb-ı Aşğar'ın ğarbîsindedür. Bir ismi dağı Bevâzicü'l-mülk'dür. Erdeşir binâ itdügi şehrlerdendür. [95b E]

Pûzcân: Horāsân medâ'inindendür.

Pûşenc:¹ Pûşeng'den mu'arredür. Bu dağı Horāsân'a tâbi' [87a N1] bir kaşabadur.

Büne: Sâhil-i İfrikiyye'de bir medînedür.

Behesnâ: Huşûn-i Şâm'dan bir kal'adur. Mülûk-i Ermeniy'e den biri kal'a-i menî'asını binâ idüp niçe rûzgâr anlaruñ zabt u taşarruflarında ber-çarâr tûrmışdur.² Ba'dehu sene hamse ve erba'in ve hamse mi'e târihinde Melik 'İzzü'd-dîn Mes'ûd İbn Kılıçarşlan ol vilâyeti Ermeniler elinden aldı. On yıl mikdârı zabt itdükden sonra Nûru'd-dîn-i Şehîd'ün taht-ı hükmine girdi. Ba'de zamânin yine mülûk-i Ermen zabt idüp sene sitte ve sittin eşnâsında Emîr Sunğur Aşğar'a temlik olındı. Kezâ fi'l-A'lâk.

Bîre: Cünd Kınnesrîn'den, Ya'nî Haleb müzâfâtından bir şehrdür. Furât'ın iskelesidür. Diyâr-ı Bekr'e ve Bağdâd'a, andan geçilür. Kal'ası ve bâğ u bâğçesi vâfirdür.

Beymânşehr: Gilân kaşabâtındandur.

Tedmür: Bâdiyye-i Şâm'da bir kaşabadur.

Termud: Tōhâristân'dan Ceyhûn kenârında bir şehrdür.

Tikrît: Cezîre'dendür. Berr-i Mevşil'de [82a MV] Dicle'nün ğarbîsinde vâki'dür.

Tell A'fer: Sincâr'la Mevşil miyânındadur. Cezîre müzâfâtındandur.

Tell Hamdûn: Bilâd-ı Ermen'den bir kal'adur.

Tilimsân: Ğarb-ı aqşânun evveli bir medîne-i meşhûredür.³

1 Pûşenc: Yûşeyh N1

2 ber-çarâr tûrmışdur: kaldı N1

3 medîne-i meşhûredür: medînedür. Meşhûredür MV | Meşhûredür: - E

Cebele: Sâhil-i Şâm'da bir kaşabacıdır. Hâzret-i Sulţân¹ İbrâhîm bin Edhem *ḡuddise sırrıhu* hâlen anda medfûnlardur. Ve a'zam âsitânedür.²

Ceryâdkân: Kerh'le Hemedân mâbeyninde bir şehrdür.

Cürcân: Bir meşhûr şehrdür. Cürcân bin Ümeym bin Bûrân bin Sâmbin Nûh '*aleyhi's-selâm* yapmışdır. Horâsân vilâyetinde Nesâ'nu' ğarbîsindedür. Ve bi'l-cümle Taberistân ve H'ârezm mâbeyninde keşirü'l-emţâr, nehr-i cârîsi âşkâr, bir şehir-i nâmdâr dahı vardır. Sene şemân ve tis'inde Yezîd bin Mühelleb yaptığı Cürcân oldur. Vilâyet-i Mâzenderân'da evvel binâ olunan şehir oldur. Bu ikisinden ğayrı bir Cürcân dahı vardır, H'ârezm vilâyetindedür. *Taḡvîmü'l-büldân*'da üç dahı meşhûrdur.

Cirm: Bilâd-ı Bedaḡşân'dan bir medînecikdür.

Cezîretü'l-ḡadrâ: Berr-i³ Endülüs'de bir güzelce şehrdür.

Celûlâ: 'Irâḡ şehirlerindendir.

Cüveyn:⁴ Kûre-i Nîşâbü'r'dandır.

Cil: Bilâd-ı Deylem'e mücâvir bir ma'mûre nâhiyedür ki ekşeri ḡurâdur, kaşabâtı yokdur. Güştâd-ı Hâkîm andandır. Ve Cîlân, Gîlân'dan mu'arrebdür.

Cezîre-i İbn 'Ömer: Ḥasan bin 'Ömer bin el-Ḥaṭṭâb binâ eylemişdir. Ve târiḡ-i ihdâsı mi'eteyn-i hicriyye ḡudûdında olmışdır.

Ḥadişe: Cezîre'ye tâbi'dür. Bir Ḥadişe vardır ki aña Ḥadişe-i Mevşil dirler.

Ḥarrân: Diyâr-ı Mısr'da bir büyük şehir idi. Hâlen ḡarâbedür. Muḡarrib⁵ Ḥarrîfârân taşhîḡ [96a E] itmişdir.

Hışn-ı Manşûr: Cünd Kınnesrîn'dendir. Mervân-ı Hımâr zamânında Manşûr bin Ca'üne-i 'Âmirî yapmışdır.⁶

Hışnu'l-Ekrâd: Hımş a'mâlındendir. Ḳal'ası ḡaşîne ile meşhûrdur.

1 Sulţân: - MV

2 Hâzret-i//âsitânedür: - N1

3 Berr-i: - N1

4 Cüveyn: Cevber MV | Ḥadişe E

5 Muḡarrib: Muḡreb E, MV

6 Mervân//yapmışdır: - E, MV

Hısn Yezîdiyye:¹ Cünd Kınnesrîn'den bir qal'a-i şağîredür.

Hısnkeyfâ: Bu dağı Diyâr-ı Bekr cezîresindendir.

Haḍr: Tikrît muḳâbelesindeki beriyyede bir şehr-i qadîmdür.

Haleb: Qavâ'id-i Şâm'dan Cünd Kınnesrîn'e tâbî bir belde-i 'azîme ve medîne-i na'îmedür ki rûy-i zemînde qal'ası gibi hısn-ı ḥaşîn ve burc-ı metîn ma'lûm degüldür. Ve Nehr-i Kuveyk ol şehriñ [87b N1] içinde revân olur. Hübût-ı Ḥazret-i Âdem'den üç bin toḳuz yüz altmış iki yıl geçdükte ki mülûkden Belgûrs zamânı idi, ki Belûkûs didükleridür, zamân-ı hükûmetinde otuz yıl olduḡda Haleb şehrini yapmışdır. Ammâ tevâriḥ-i kudemâda devlet-i İskender'ün sene-i ülâsında ki Soloḡos ki Sûriyâ ve Bâbil'e ḥâkim olmuşdur. Mülûkiye² ve Efâmiyye³ ve Ruhâ ve Haleb ve Lâzkiyye'yi binâ eylemişdür. Gâlibâ Haleb şehrinün ikinci 'imâretidür. Ve şâbîler⁴ Haleb'e Medînetü'l-aḫyâr dimişdür.

Hişâm bin Kelbî'den menḳûldür ki Haleb ve Hîmş şehrlerini Demher⁵ bin Ruḡayş bin Hâriş bin Mûknif⁶ bin 'İmlîk iḫyâ eylemişdür. Haleb ol şehriñ qal'asına ismdür. Ḥazret-i Halîl anda koyunlarınun südin şağardı. 'Aşireti ol maḥalle gelüp «حلب ابراهيم بهذا المحل»⁷ demekle ol depenün ismi Haleb olmuşdur. Şol zamân kim Enûşîrvân Haleb'e geldi ve melik-i Rûm olan Büştinyânûs elinden aldı, sürin âcûrr-i Fârisî ile yeñiden yapdurdı. Ba'dehu sene ihdâ ve ḥamsîn ve şelâse mi'e eşnâlarında fağfûr-ı Rûmî Seyfû'd-devle'yi kaçurup Haleb'i aldı. Halkını kırıp ḥarâb itdükden sonra tekrâr Seyfû'd-devle gelüp iki yıl sonra sürinı tecdîd itmişdür. Ba'zı burclarında târiḥi meştûrdur. Ammâ qal'asının binâsını melik-i Rûm Mîḥâ'il inşâ itmişdür. Ve 'inde'l-ba'z medîne-i Haleb'i yapduran Soloḡos yapdurmışdır.⁸ İçinde bir ḡapusu vardır. Yüz yigirmi beş ḡademe ile inildüḡi muḡarrerdür.⁹

1 Yezîdiyye: Berziyye E, MV

2 Mülûkiye: Mülûfiye E | Selâfiye N1

3 Efâmiyye: Emâbe MV

4 şâbîler: şâḫibler E

5 Demher: Zemher N1

6 Mûknif: Mûkeyf E, N1

7 "Hz. İbrahim o yerde [süt] sağdı."

8 Vel/yapdurmışdır: - E, MV

9 muḡarrerdür: vâḡi'dür E, N1

Ve Haleb hakkında eḥādīs-i şerīfe dahı vardır ki birisi «لا تقوم الساعة حتى ينزل الروم بالأعماق و بدایق فيخرج إليهم جيش من المدينة من خيار أهل الأرض يومئذ»¹ buyurulmuşdur. Pes Dābık'a² cümleden yakın olan medine Haleb şehridür.³ Fā-yı ta'kīb⁴ bu ma'nāya taḳrīb düşmüşdür. Ve ḥadd-i zātında ol rāvilerde⁵ medine ıtlākı Haleb şehrine maḥşüşdür, diyü kitāb-ı A'lāk-ı Hatīre'de mektübdür.

Ve Haleb'deki cāmi'-i kebiri Süleymān bin Abdü'l-Melik zamān-ı salṭanatında [96b E] inşā kılmışdur. Karındaşı Velid, Cāmi'-i Dımaşq'ı yapıdurup anuñ 'imāreti ile faḥr itmegin mezbūr dahı cāmi'-i celille mübāhāt qaşdın kılmışdur. Fe-ammā evvelki ḥāleti ve zīb ü zīneti ile qalmayup ba'de zamānin Benī el-'Abbās Enbār şehrinin yapıduklarında maḳbūl mermerlerini ve direklerini Cāmi'-i Enbār'a iletmişlerdür. Ve niçe zamāndan şöña fağfür-ı Rūmī dahı āteşe yaḳup ḥarāb itmışdür.

Ve kitāb-ı A'lāk'da meşṭürdür ki şehir-i Haleb'ün içinde ve taşrasında iki yüz dört 'aded mesācid vardır. Qal'asında dahı on mescid-i ma'mūr muḳarrerdür ki birisi Mescid-i Nūr'dur. Zamān-ı evvelde Haleb şehrinde cidden sivrisiñek olmazdı. İttifāk Nūru'd-dīn-i Şehid zamānında bir bināya mübāşeret olındı. Nefs-i qal'ada bir maḡāreye [88a N1] müşrif bir revzene açıldı. Hemān ol sā'atden sevrisiñek leşkeri ol şehre şaḳıldı. Tılsımı bozulmaḡın zābtı mümkün olmadı. Kezālik Bāb-ı Cinān⁶ semtinde ḥayyāt tılsımı da vardır. Ehl-i Haleb'e yılan cinsinden maḡarrat olmaması ol cihetle āşkardur.

Himş: Kavā'id-i Şām'dan bir meşhūr şehrdür.⁷

Hulvān: 'Irāk şehirlerindendir.

Hamāmāt: Tūnis'dan toḳsan mīl öte bir ceziredür.

Hizān: Diyār-ı Bekr şehirlerindendir.

1 Hadis-i Şerif, "Rumlar, A'mak veya Dabık'a gelene kadar, kıyamet kopmaz. Medine'nin en hayırlı insanlarından bir ordu, o gün Hristiyanlara karşı çıkacaktır.", (Müslim, *Fiten*, 9/h, No: 34/2898)

2 Dābık'a: Rābi'a E

3 medine Haleb şehridür: şehir Haleb'dür MV

4 Fā-yı ta'kīb: Fe-inḳalebe E

5 rāvilerde: vādilerde N1

6 Cinān: Hannān N1

7 Bu şehir ve izahatı E ve MV nüshalarında Haleb hakkında malumatın ortasında yer almaktadır.

Hâfîkayn: 'Irâk vilâyetinde bir medînedür.

Hatlân: Mâverâ'ü'n-nehr'de bir küredür.

Harcird: Herât müzâfâtındandır.

Hüsrevcürd: Bilâd-ı Beyhak'da bir medînedür.

Hıta: Bir meşhûr şehrdür.

Hüst: A'mâl-i Belh'ten bir kaçabadur.

Hünec: Âzerbaycân'da bir beldedür.

Dârâ: Cezîre'den bir hoşça şehrdür. Bir dahı Mârdîn kırbında vardır.

Dâliye: Bu dahı Cezîre'dendür. Şaht-ı Furât'da vâkı' olmuştur.

Dâmğân: Kûmis'de bir kaçabadur. Suyı gâyetle azdur.

Dübeyl: Ermeniyye medînelerindendür.

Deskere: 'Irâk vilâyetinde bir şehrdür. Ve Bağdâd nevâhîsinde bir kıryenüñ adıdır.

Dakûkâ: Cezîre şehirlerindendür.

Delli: Hindûstân'da bir büyük medînedür. Ve ol havâlîde her cihetle bî-karînedür.

Dandanağân: Mervşâhcân'da bir kaçabadur.

Dolâb: Deylem hudûdında bir meşhûr kıryedür.

Düvin: Ermeniyye'de bir medînecikdür.

Dinever: Ğarbî-i Hemedân'da tağ eteginde bir şehrdür. *Menâhicü'l-fıkr* şâhibi kıvlince Dinever'e Mâhıkûfe dirler. Niteki Nihâvend'e Mâhıbaşra ıtlâk iderler.

Re'su'ayn: [82b MV] Diyâr-ı Rebî'a'da bir medînedür.

Revân: Toharîstân'da bir kışverdür.

Rahbe: Diyâr-ı Bekr'e tâbî'dür. Medînesi Furât üzerinde¹ vâkı'dür.

---

1 üzerinde: kırbında E

Raḳqa: Beyzâ dimekle meşhûrdur. Diyâr-ı Mısr'da bir şehr-i ma'mûrdur. Bir Beyzâ daḥı Diyâr-ı Bekr'de Furât üzerinde vâḳi' bir şehr-i meşhûrdur.

Rodos: Baḥr-i Rûm'da bir cezîredür ki Mu'aviye zamânında 'asâkir-i İslâm çok [97a E] sa'y itdiler, alamadılar. Ba'dehu sene şelâşin ve tis'a mi'e târihinde fermân-rân-ı mülk-i Rûm olan Sulṭân Süleymân bin Selim Hân fetḥ itmişdür.

Rûdbâr: Ḳâ'ide-i Deylem üzerinde bir şehrdür. Gûyâ ki Deylemilerin pây-taḥtı oldur.

Rûyân: Ṭaberistân'da bir büyük şehrdür.

Ruhâ: Mısr diyarından bir medîne-i 'azîmedür ki içinde bir büyük kilisâsı daḥı vardır.

Resten: Hımş ile Hamâ mâbeyninde bir şehr idi. Hâlen ḥarâbedür.

Rey: Bilâd-ı Cebel'den bir memleketdür ki bir buçuk fersaḥ miḳdârı ma'mûresi vardır. Ve iki nehr-i cârî ol şehre tamâm ṭarâvet ü nizâm virmişdür. Ve ba'zılar ḳavlince Rey memâlik-i Deylem'dendür.

Zâbil: Bir vilâyet adıdır ki aña Zâbilistân daḥı dirler. Ba'zı yiri iklim-i râbî'den ve bir miḳdârı şâlişdendür.

Zemm: Ḥorâsân'da bir ḳaşabacıkdur.

Zencân: Bilâd-ı Cebel'den bir şehrdür.

Zevzen: Ḳuhistân'da bir büyük medînedür.¹

Sâriye: Mâzenderân şehirlerindendür.

Sâlûs: Bilâd-ı Cebel'den bir medînedür.

Selmâs: Âzerbaycân ḳaşabâtındandır.

Selemye: Hımş a'mâlinde bir ḳaşâbadur.

Seraḥs: Ḥorâsân medâ'inindendür.

Sardânye:² Baḥr-i Rûm'da bir cezîredür ki lisân-ı Efrenci'de Şardâni ta'bir olunur. [88b N1]

1 Zemm//medînedür: - N1

2 Burada Sardinya kastedilmiş olmalıdır.

Semerķandgār: Ba'zılar Servendgār dahı dirler. Bilād-ı Ermen'de bir şehrdür.

Sermîn: A'mâl-i Haleb'den bir kaçabadur. Zamân-ı sâbıkda üç yüz miķdârı mesâcid-i keşîresi var idi. Cümlesinde namâz kılınurdu. Hâlen ancaķ bir câmî'inde edâ-yı şalât olunur. Ammâ ekşer-i halkı İsmâ'iliyye idi. Ba'de zamânin ki Tatar leşkeri müstevlî oldu, anlaruñ niżâmı bozuldı.

Surûc: Cezîre'ye tâbi' bir belde-i ħarâbedür ki Ħarrân nevâĥisinde vâķi'dür.

Sî'irt: Diyâr-ı Rebî'a'dan dâmen-i cebelde vâķi' bir beldedür.

Sukţara: Sürremenrây didükleri kaçabadur. 'Irâķ vilâyetindedür.

Sâve: Bilād-ı Cebel'de Rey şehrinüñ ġarbîsindedür.

Sebte: Akşâ-yı mağribde bir medînedür.

Simnân: Rây ile Dâmġân miyânında bir meşhûr şehrdür.

Sincân:¹ Tōhâristân'a tâbi' bir kaçabadur.

Sinn: Cezîre bilâdındandır.

Sincâr: Diyâr-ı Rebî'a şehirlerindendir.

Sümeysât: Akşâ-yı Şâm'da bir şehrdür. Şümeysât dahı dirler. Ħâzret-i İbrâhîm Ħalîlu'llâh '*aleyhi's-selâm*' aşırında şarķ câniblerinde Kümüs nâm bir melik-i bâhirü'l-iĥtişâm var idi. Somyât'ı ve Fülodyâ'yı ol binâ itmişdür. *Bilād-ı Rey* qavlince zamân-ı İslâm'daki 'imâreti Manşûr-ı 'Abbâsî zamânında olmuşdur. Lâkin ba'de zamânin yine Rûmiler taşarrufına düşdi. Sene ħamse ve erba'în [97b E] ve ħamse mi'e târiĥinde Timurtaş bin Artuķ fetĥ idüp Artuķiler zabtında olması taĥķîķa yitişdi.

Sühreverd: Bu dahı Cebel'e tâbi' bir kaçabacıķdur.

Şîrvân: Bu dahı Cebel'e tâbi' bir küredür ki şehrinüñ ismi Mâsîdân'dur.

Sîs: Bilād-ı Ermen'de vâķi' bir kaçabadur.

Şâmis: Baĥr-i Rûm cezâ'irinden bir yirdür.

Şüdkân:² Ħorâsân şehirlerinden bir medînecikdür.

1 Sincân: Sihcân E

2 Şüdkân: Sürkân N1

Şuğur: Cünd Kınnesrîn'de bir ƙal'adur.

Şamşât: Diyâr-ı Mısr'da bir ƙaşabadur.

Şümân: Bilād-ı Şaffâriyân'dan¹ Türkistân medâ'indendir.

Şehzür: Cebel tevâbi'inden bir ƙaşabadur. Şehrizür dağı dinilir.

Şehristân: Nişâbûr ve H'ârezm miyânında bir medînedür.

Şîrez: Hamâ ƙurbında bir ƙal'alu beldedür.

Şıƙılliye: Baħr-i Rûm'da bir cezîredür.

Şihyevn: Cünd Kınnesrîn'de bir ƙal'alu şehrdür.

Dumayre:² A'mâl-i Cebel'den bir ƙaşabadur.

Ṭâberân: Ṭûs³ şehridür.

Ṭâleƙân: Horâsân vilâyetinde bir ƙaşabadur.

Ṭâ'ikân: Toħâristân'da vâƙi' bir medînedür.

Ṭarsûs: Bilād-ı Ermen'de [83a MV] bir meşhûr şehrdür. Mülûk-i Rûm binâ eyleyüp yüz elli beş târihinden sonra ki hübüṭ-ı Âdem'den sonra, ya'nî ki dört bin yüz elli beşinci yılda tamâm olmuştur. Ve ismi Arsîn ƙonulmuş iken ta'rible Ṭarsûs olmuştur. Ammâ Aħmed bin Ṭayyib-i Seraħsî ƙavlince Ṭarsûs bin Rûm bin Altaƙâ bin Sâm bin Nûħ binâ itmegın ismi Ṭarsûs ƙonulmuştur. Ve bir def'a dağı sene seb'in ve mi'e târihinde Hârûnu'r-reşid 'imâret kılmuştur.

Ṭartûşe: Şarkî Endülûs'de bir medînedür.

Ṭanca:⁴ Aƙşâ-yı ğarbda Baħr-i Zuƙâƙ ağızında bir ƙaşabadur.

Ṭûs: Horâsân vilâyetindeki medâ'indendir.

'Ayntâb: Cünd Kınnesrîn'e tâbi' [89a N1] bir mîvelü, laṭif şehrdür. Nehr-i Sâcûr nâm ırmağı vardır. Nâhiyeleri ĥadâ'ik u besâtin ile ma'mûretü'l-aƙtârdur. Ammâ sene ihdâ ve ĥamsin ve şelâse mi'e târihinde

1 Nüşhalarda "Saffâriyân" şeklinde yazılan bu kelime "Saffâriyân" olarak tashih edildi (bk. Erdoğan Merçil, "Saffârilər", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2008, C. 35, s. 464-465).

2 Dumayre: Şumra E, MV

3 Ṭûs: Ṭûr N1

4 Ṭanca: Ṭancaba E

ki melik-i Rûm, Delûk'e müstevlî oldu, 'Ayntâb dağı Delûk hükminde olup ba'dehu melik-i Ermen olan Cüsleyen¹ taht-ı hükmine girüp ta'ayyün buldı. Ğıbbu zâlik 'İzzü'd-dîn Mes'ûd bin Kılıçarslan hüküm eyledi. Tâ sene hamsîn ve hamse mi'e târîhinde Nûru'd-dîn Maḥmûd bin Zengî muḥâşara idüp fetḥ idince 'İzzü'd-dîn 'uñ ümerâsı zabtında kaldı.

'Âmme: Cezîre'de bir kaşabadur.

'İrqa: Sâhil-i Şâm'da bir medînedür.²

'Aynzerbâ: Bilâd-ı Ermen'de bir kaşabacıkdur.

Ġırnaṭa: Endülüs vilâyetinde bir belde-i kebîredür.

Fâryâb: Belḥ nevâḥisinde bir medînedür ki Zâhîr-i Fâryâbî ḥazretleri anda mütevellid olmışdur. [98a E]

Fâmiyye: Şîrâz a'mâlinden bir şehr-i kadîmdür.

Ferîr: Ceyḥûn kenârında, Buḥârâ'ya qarîb bir dil-firîb kaşabadur.³

Kâşân: Bilâd-ı Cebel'den bir medînenüñ ismidür.

Kâlikâlâ: Diyâr-ı Bekr'de bir kaşabadur.

Kâ'in: Kûhîstân'da bir medînedür ki vâzi'-ı ḥaṭṭ-ı nesta'lık olan Sulṭân 'Alî-i Kâ'inî anda mütevellid olmışdur.

Kıbrıs: Yâ ile Kıbrîs dağı dinilür. Tûlen iki yüz mîl ve 'arzen yüz mîl çevirür bir cezîredür ki Sulṭân Selîm Ḥân bin Sultan Süleymân Ḥân'ın zamân-ı saltânatında eşca'u'l-vükelâ Lâlâ Muşṭafâ Paşa anı fetḥ itmîşdür. Tafşîli maḥallinde meşûrdur.

Kurṭuba: Endülüs'ün ğarbisinde bir medînedür.

Karkîsâ: Diyâr-ı Mısr'da bir şehrdür.

Karmîsîn: Cibâl-i 'Irâk'da bir kaşabadur.

Kurayḳîn: Kirmânşâh'dan mu'arrebdür. Niteki Qazvîn Kîşvîn'den ta'rib olunmuşdur.⁴ Ḥorâsân şehirlerindendür.

1 Cüsleyen: Celûsben E

2 Bu ve önceki şehir MV ve N1 nüshalarında "Ayntâb" başlığından önce gelmektedir.

3 Ferîr//kaşabadur: - N1

4 E ve MV nüshalarında "Kirmânşâh'dan//olunmuşdur" kısmı Kazvîn şehri malumatının sonunda yer almaktadır.

Ḳazvîn: Bilād-ı Cebel'dendür. Ammâ şuyı âbâr u emtârdandur. Şeyḥ Cüneyd evlâdından olan 'Acem şâhları ki evâ'il-i ḥükümetlerinde şehir-i Tebrîz'i tahtgâh itmişler idi. Ba'dehu Ṭahmâsb Şâh bin İsmâ'îl, Rûm ser-haddine qarîb olmağla terk idüp Ḳazvîn'i maḳarr idinmiş idi.

Ḳaşmîr: Beyne'l-Hind ve's-Sind bir laṭîf gûşedür.

Ḳaşr-ı Aḥmed: İfrikiyye қаşабâtındandur.

Ḳaşru'l-lüşüş: Bilād-ı Cebel'den bir medînedür.

Ḳaşr-ı Şîrîn: Hemedân ve Ḥulvân miyânında vâḳî'dür.

Ḳaşr-ı 'Abdü'l-Kerîm: Ğarb-ı aḳşâda bir қаşабacıkdur.

Ḳal'atü'r-Rûm: Cünd Ḳınnesrîn'e tâbî' bir mîvelü medînecikdür.¹

Ḳal'a-i Ca'ber: Diyâr-ı Bekr'e tâbî'dür.

Ḳûm: Bilād-ı Cebel'dendür ki ekşer-i sükkânı Şî'a'dur.

Ḳınnesrîn: Haleb'e bir buçuk konaḳ yirdür. Haleb yoğ iken ekşeriyyâ cünüd bunda müctemi' olmağın ol eṭrâfuñ emâkini buña nisbet olınmışdur. Ammâ Haleb ma'mûr olduğdan sonra ol ḥarâb olmağın ḥâlen bir küçirek ḳaryedür. Ammâ melik-i Rûm zamânında ismi Şavmâ idi. Hatta *Tevrât*'da ol nâmla hüveydâ idi. Ba'de zamânin Ḳabile-i Ḳays'dan Meysere nâm şahş ol şehre geldi. Ḥaylî pesend idüp tâ ²«اشبه هذه يقين نسرین» didi. Ba'dehu ism-i beled Ḳınnesrîn oldu. Ammâ Enbârî ḳavlince ḳavl-i 'Arab'daki "*racul Ḳınnesrîn*",³ [andan] me'hûzdur. Mess ma'nâsınadır.

Ḳavşara: Baḥr-i Rûm'da bir cezîredür.

Kālāv: Deylem vilâyetinde bir medînedür.

Ḳaḥtâ: Malâṭiyye'ye qarîb bir mîve- [83b MV] ḥânedür ki ḥışn-ı ḥaşîni daḥı vardır.

Kerec: Cebel'e tâbî' bir medînedür. Cemşîd binâ eylemişdür. [89b N1] Ve bir⁴ Kerec daḥı vardır ki anı Ebû Dülef iḥyâ ḳılmışdur. [98b E]

Girdkûh: Ḥadd-i Ğavr'da bir beldedür.

1 Ḳal'atü'r//medînecikdür: - N1

2 "Burası gerçekten bir güle benziyor."

3 "Ḳınnesrînli adam"

4 Ve bir: - E

Kerûh: Horâsân şehrlerindendir.

Kefertûsâ: Diyâr-ı Rebî'a'da bir kaçabadur.

Kefertâb: Cünd Kınnesrîn'den bir kırye-i kebiredür.

Gevtem: Gılân medâ'inindendir.

Lâz: Sâhil-i Şâm'da bir şehrdür.

Lâricân: Taberistân kaçabatındandır.

Lâhicân: Vilâyet-i Deylem'de bir beldedir. Ve Gılân'ün mu'arrebî Cılân'dır. Mü'ellif-i *Menâhicü'l-fıkr* kavlince Deylem'ün qarındaşıdır ki mezbûrân Deylem ve Cılân, Birhân¹ bin Yünân bin Yâfeş evlâdındandır. Vilâyetleri Bahr-i Hazar sâhilindedir.

Mârdîn: Diyâr-ı Rebî'a'dandır. Qal'ası ve ba'zı besâtin-i mürtefi'ası vardır.

Mâkisîn: Cezîre'den bir medînedür.

Mâlîn: A'mâl-i Herât'dan bir kırye-i kebiredür.

Mâmeñîr: A'mâl-i Âmül'den bir kaçabadur.

Merâğa: Âzerbaycân şehrlerindendir. Muḥammed bin Mervân bin Ḥakem yapmışdır.²

Mar'aş: Şâm vilâyeti hudûdında vâkı' bir kaçabadur. Şuğur-ı Rûmiyye'den iken halkı celâ-yı vaṭan itmekle harâb oldu. Ba'dehu melik-i mülk-i Şâm olan Mu'aviye İbn Ebî Süfyân ta'mîr itdürüp içine asker kodi. Vaḳtâ ki Yezîd bin Mu'aviye öldi, mülük-i Rûm'ün nehb ü ğâretine taḥam-mül idemeyüp Mar'aş'daki leşker tağıldı. Ba'de zamânin 'Abbâs bin Velîd bin 'Abdü'l-Melik, Mar'aş'ı ta'mîr kıldı. Ve mescid ve câmi' binâ itdürdi. Ve bi'l-cümle sene erba'a ve erba'in ve ḥamse mi'e târiḥinde 'İzzü'd-dîn bin Kılıçarslan feth eyledi. Andan soñra mülük-i ehl-i İslâm zabtında qaldı.

Merķab: Sevâhil-i Hims'de bir medînedür ki Merķabî didükleri kirbâs-ı ebyaz ü aşfer aña nisbet itmişdür.

Merted: Âzerbaycân şehrlerindendir. Merted'i Daḥḥâk yapmışdır.

1 Birhân: Bircân N1

2 Muḥammed//yapmışdır: - E, MV

Mervü'r-rüd: Mervü'n-nehr dimekdür. Horāsān қаşабātındandır.

Mervşāhcān: Bu dağı Horāsān diyārındadır. Mülük-i mağribden Hüşeng binā itmişdür.

Meriyye: Endülüs'de bir medinedir.

Messīne: Cezīre-i Şıķıllıye şimālisinde bir meşhūr şehrdür.

Meşīşa: Ebū Ca'fer Manşūr yapmışdur. Bir laţif medinedür.

Mecdel: Nevāhī-i Cezīre'de bir қаşabadur.

Ma'arratu Nu'mān: Cünd Kınnesrīn'e tābī', Hamā kırbında vāķī' bir medinedür.

Ma'arratu Maşrīn: Bu dağı Haleb a'mālındendür. Sükkānınuñ şuları mā'-i maţardandır. Zātü'l-ķuşūr diyü meşhūr olan medīne budur. Ehli ğāyetle zū-yesār u ğanılerdür. Egerķi қаşabadur, ammā ki kitāb-ı A'lāķ da Cezr kıaryelerındendür, dınlmışdür.

Münbic: Bu dağı ol havālīde bir şehrdür. Hayāt-ı Hazret-i İshāķ bin İbrāhīm *'aleyhimā es-selāmdan* otuz bir¹ yıl şofıra Semerīn nām mülke bir şehir bünyād idüp muvazzaf yetmiş bir nefer,² kāhīn-i mu'teber ile ol қаşabayı [99a E] ma'mūr kıldı. Ve nāmını Abrülūs kıoyup "medīnetü'l-ķühhān" ma'nāsını irāde itdi. Pes Münbic-i 'Atıķa didükleri ol memleketdür. Ba'dehu Büyākīm³ ki fır'avn-i Mısr idi, gelüp ol şehri iķrāķ bī'n-nār eyledi. Lākin ba'de zamānīn yine iķyā kıılınup Abrūkīs, ya'nī Medīnetü'l-ķehene nāmı ile tekrār [90a N1] müsem mā kıılındı. Ammā Kemālū'd-dīn bin 'Adīm kitābında⁴ Münbic şehrini kısrā Enüşīrvān yapıp nāmını Münbe⁵ kıomışdur. Ba'dehu ta'rīble Münbic olmışdur.

1 bir: - MV

2 nefer: baķar E

3 Büyākīm: Būķākīm N1

4 kitābında: - N1

5 Münbe: Meniyye E, N1

Mevşil: Dicle üstinde bir meşhûr yirdür. Ehl-i İslâm feth itdükde evvelâ Rebî' bin Efkel el-'Anzî'nün¹ hükminde oldu. Ba'dehu Muḥammed bin Mervân büyük şehir idüp içine bir nehr akıtdı.²

Mokân: Hadd-i Errân'da bir medînedür. Hâlen Moğân dinilmek üzere-dür. Hâzret-i Mûsâ balık unuttuğu yirdür, 'alâ zu'm-i mü'ellif-i *Menâhicü'l-fikr*.³

Meyânic: Âzerbaycân'da bir kaçabadur.

Meyyâfâriğin: Cezîre'ye tâbî' bir şehrdür. [84a MV] Ki Deyâlîme'den Seyfü'd-devle'nün kabri andadur.

Nâtel: Ṭaberistân şehirlerindendir.

Nâverz: Ermen vilâyetindedür.

Nesâ: Horâsân memleketindedür. Bir hoşça kaçabadur.

Nuşaybîn: Diyâr-ı Rebî'a'da bir meşhûr medînedür. Ammâ hâlen harâbedür. Ve qarîbinde Balaṭ nâm bir belde vardır. Hâzret-i Yûnus 'aleyhi's-selâmı balık ol maḥalde yutmuşdur.⁴

Nûkân: Ṭûs vilâyetinde bir beldedir.

Nevbahâr: Rey kurbındadır. Bir Nevbahâr daḥı Belḥ'de vardır ki Berâmike yapmışdur. Mülûk-i ṭavâ'ifden evvel bunlar büte ṭaparlardı. Mekke'nün şerefiyyetini ve Kureyş kavminün aña ri'âyetini işitdükde şehir-i Nevbahâr'ı yaptılar. Zu'mlarınca Mekke idindiler. Binâ'en 'alâ zâlik Ber-meke, ya'nî ber-Mekke diyü iştiḥâr buldılar.⁵ Mekke üzerine mücidd ü sâ'î olmağla ṭuyuldılar. Âḥir bu lafz kendülere 'alem oldu. Bermeke diyü ol kavm iştiḥâr buldı.

Nihâvend: Bilâd-ı Cebel'de bir medînedür. Hâzret-i Nûḥ Necî binâ itmişdür.⁶

1 Nûshalarda belirsiz şekilde yazılan bu isim Rebî' bin Efkel el-'Anzî şeklinde metne alındı (bk. Sâmi es-Sakkâr, "Musul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2006, C. 31, s. 367.)

2 Ehl-i/akıtdı: - MV

3 Hâlen//fikr: - E, MV

4 yutmuşdur: bırakmışdur N1

5 buldı: buldılar MV

6 Hâzret-i//itmişdür: - E

Nisābūr: Sîn iledür. Nişābūr'un gāyırıdur. Hōrāsān şehrlerinden bir meşhūr hıttadur.¹

Nişābūr: Beş yüz kırk tārīhinde ki Sulţān Sencer bin Melikşāh zamānı idi, Etrāk t̄ā'ifesi şehr-i mezbūrı hārāb eyledi. Ba'de zamānin baqıyye-i sükkānı cem' olup aña qarīb yirde Şādnāh nām kaşabayı² ta'mir idüp sâkin olmuşlardur. Ammā qadimden bānisi Şābūr'dur ki ol maḥalli görüp şehr olıcaḡ yirdür, diyü emr itmegin ihyā olınmışdur.

Vān: Hadd-i Ermen'de bir şehrdür ki öninde bir 'azīm kūyi vardır. Qal'ası ise hayli metānet üzeredür.

Vāşcird: Māverā'ü'n-nehr kaşabatındandır.

Vahş: Belh nevāhīsindendür.

Vestān: Ermeniyye şehrlerindendür.

Vālvāc: Toḥāristān kaşabalarındandır.

Veyme: Dunbāvend nāhiyesinde bir medīnecikdür.³

Hettāh: Diyār-ı Bekr'de bir gūşedür.

Herāt: [99b E] Mülk-i Hōrāsān pāy-taḥtı bir laṭif şehrdür. İskender-i Zü'l-karneyn binā eylediği şehrlerdendür.⁴

Heraḡle: Rüm şehrlerindendür.

Hilāverd:⁵ Bilād-ı Cebel'den bir kaşabadur.

Hemedān: Bu daḡı⁶ bilād-ı Cebel'dendür. Evvelā Cemşid binā itmiş iken mürür-ı eyyāmla hārāb olmaḡın zamān-ı Devlet-i İslāmiyye'de tekrār ta'mir olınmışdur.

Yābise:⁷ Baḡr-i Rüm'da bir ceziredür. Ammā Yābise'likle tesmiye olunması naḡīzi ile müsemmə kabīlindendür.

1 Bu şehir ve izahatı E ve MV nüshalarında Nişābūr'dan sonra gelmektedir.

2 kaşabayı: - MV

3 medīnecikdür: medīnedür N1

4 E nüshasında Herāt ile Hemedān'ın bilgileri karışmıştır.

5 Hilāverd: Hilāve E

6 Bu daḡı: - N1

7 Yābise: Yāb N1

Faṣl fî'l-İklîmî'l-ḥâmis

Müteḳaddimîn kavlince ṭûlî üç bin ve sekiz yüz¹ buçuk fersaḥdur. Beyne'l-ḳudemâ [90b N1] ve'l-muḥaddişîn tefâvüt-i ḥisâbî dört yüz elli bir fersaḥdan eksicekdür. Ammâ 'arzı ṭoḳsan yedi ve rub' fersaḥdur.

[Aḥsîsek]: Anuñ medâ'ininden biri Aḥsîsek'dür ki Ferġâna şehrlerindendür.

Erbincen:² Semerḳand ḳaşabâtındandır.

Urbûne: Endülüs'de bir şehrdür.

Âzerbaycân: Ermeniyye'den bir zelzelesi çok şehrdür. Ammâ bağ u bağçesi vâfirdür.

Uşbânîkeş: Esbîcân medâ'inindendür.

Esterâbâd: Mâzenderân'da bir beldedür.

Uşrûşene: Şarḳan Ferġâna'ya ve ġarben Semerḳand'a, şimâlen Şâş'a muttaşıl bir vilâyetdür.

Uşbûne: Endülüs'de bir ḳaşabacıḳdur.

İştîḥan: Şoġd-ı Semerḳand'da bir laṭîf ḳaryedür.

Aḳşâr: Aḳşehir'dür. Ḳaraman vilâyetindedür.

Aḳşarâ: Bu dahı Ḳaraman vilâyetindeki Aḳserây'dür.

Anḳara: Ğalaṭ-ı meşhûrî Engûri'dür. Rûm şehrlerindendür. Şûf-ı 'amelî ol diyâruñ hevâsına münḥaşırdur. Ğayrı yirde mevc bağlamaduġı zâhirdür.

Ayşina:³ Ayşinâş dahı dirler. Medîne-i ḥükemâ-yı Yûnâniyyîn'dür ki hem iklim-i ḥâmisden yazılmışdur, hem râbî'den.

İlâḳ: [84b MV] Şâş ikliminde bir ḳaşabadur.

Bâbü'l-ebvâb: Demürḳapu didükleridür. Hâzar'a tâbî'dür. Ve bir ismi Derbend'dür. Şî'âb-ı cebeldeki ḳapuları Enûşirvân yapmışdur. On iki

1 yüz: - N1

2 Azbincen: Azincen E

3 Burada Atina kastedilmiş olmalıdır.

hısndur. Ve Şamāhî ve Şukkiyy ve Şābvān¹ ve Kîr ve Şîrvān Ermeniyiye-i Ūlā şehirlerindendir.

Buḥārā: Māverā'ü'n-nehr kavā'idindendir. Keşîretü'l-besâtîn, tarāvet-i āb u hevāya qarîn bir laṭîf memleketdür.

Bergāmîs: Cālînūs'un mevlididir.

Berde'a: Aḳşā-yı Āzerbaycān'da bir memleketdür.²

Barşelona:³ Endülüs'den taşra bir kaçabadur.

Burûsa: Pây-taht-ı Rûm olan bilād-ı şelāşenün biridir. Ḥaylî germide, bâğ u rāğî pesendide, aḳarşuları bî-nihāyet, her birinün evinde mā'-i cārîsi bî-gāyet, ḥ'āceleri vāfir, aḳmişe-i mütenevvi'ası mütেকāşir bir şehir-i na'im-i qadimdir.

Beṭalyevs: Ġarb-ı Endülüs'de bir kaçabadur.

Binkeş: Şāş medā'ininden bir şehrdür.

Beykend: Buḥārā medā'inindendir.

Beylekân: Errān'da bir kaçabadur. Qubād bin Fîrüz ihyâ itmişdir. Ve 'inde'l-ba'z evvelā Berda'a bin Ermînî, sonra Qubād yapmışdır.⁴

Tebrîz: Āzerbaycān'un [100a E] pây-tahtı, bir büyük şehrdür.

Tiflîs: Errān'da, ya'nî Gürcistān'da bir şehir-i qadimdir.

Tenkut: Müdün-i Şāş'dan bir kaçabadur.

Toḳat: Rûm şehirlerindendir. Ḥaylî mîve-hâne ve şikārgāhı bî-nihāye, bir hoşça güçesür.

Cürcāne-i Ḥ'ārezm: Bir laṭîf medînedür ki bir ismi Gürgenc-i Şuğrā'dur. Ve Ḥ'ārezm vilāyeti nehr-i Ceyḥûn'un iki tarafında altmış biñ ma'mûre kırye vardır.

Ceneve: Cenevîz didükleridir. Frengistān'da İspānyol hükmindeki memâlikûn pây-tahtıdır.

1 Şābvān: Şābūrān N1

2 memleketdür: medînedür E, N1

3 Nüşhalarda "Barşenona" şeklinde yazılan bu isim diğer yerlerde "Barşelona" olarak yazıldığı için tashih edilerek metne alın.

4 Qubād/yapmışdır: - E, MV

Ceyyân: Endülüs'de bir kaçabadur.

Hüsrevşâh: Âzerbaycân'da bir şehriñ adıdır.

Hâcû: Mülk-i Şîn'ün şimalisinde bir şehir-i kebîrdür.¹

Hoten: Akşâ-yı Türkistân'da bir medîne-i 'âmiredür.

Hucend: Taraf-ı Seyhûn'da bir kaçabadur.

Halât: Ahlât didükleridir. Ya'nî ki Ermeniyye şehirlerindendir.

Huvâr: Bilâd-ı² Cebel'de bir medînedür.

Huvâkand: Ferğâna'da bir şehriñ ismidür.³ [91a N1]

Devâniye: Şarkî Endülüs'de bir kaçabadur.

Debbüsiye: Buğarâ ile Semerkand miyânında bir şehrdür.

Dergân: H'ârezm şehirlerindendir.

Dehistân: Horâsân'da bir meşhûr şehrdür.

Zâmîn: Ustrüşene a'mälinden bir kaçabadur.

Zemâhşer: Hâ iledür. H'ârezm vilâyetinde bir laţîf kıyâdedür ki şâhib-i *Keşşâf*, 'allâme-i Zemâhşerî anda mütevellid olmuştur.

Sâbât: Bu dağı Ustrüşene vilâyetinde bir medînecikdür.

Sâlim: Şarkî Endülüs'de bir kaçabadur.

Sultâniyye: Âzerbaycân şehirlerindendir.

Semerķand: Mâverâ'ü'n-nehr vilâyetinüñ pây-tahtıdır. Mülûk-i Hîm-
yer'den biri ğazâ idüp ol diyârı harâb itmekle Şemer-kend, ya'nî Şemer'ün
harâbesi dinilmiştir. Ba'de zamânin 'Arab lisânında Semerķand olmuş.
Şâniyen ta'mîr eyleyen İskender'dür. Kuteybe bin Müslim zamânında Dev-
let-i İslâmiyye'de fetḥ itmegin tekrâr sūrını ta'mîr itdürmiştir. Ve devr-i
sūrı yetmiş biñ zirâ'dur.

Saraķuşta: Şarkî Endülüs'de bir beldedür.

Serirü'l-lân: Bâbü'l-ebvâb'a qarîb bir memleketdür.

1 şehir-i kebîrdür: şehrdür E, MV

2 Bilâd-ı: - N1

3 şehriñ ismidür: şehrdür ki E

Şoğd: Semerķand Şoğdı¹ añılur ki rûy-i zemînde dört teferrücgâh memdûhdur. Eñ a'lâsı Şoğd, ikinci Ğûṭa-i Dımaşķ, üçünci Nehr-i Ubulle'dür ki Başra'dadur, dördünci Şi'bu Bevvân'dur ki vilâyet-i Fârs'dadur.

Soghû: Şimâl-i Şîn'de bir kaçabadur.

Sivas: Rûm'uñ pây-tahtıdır. Qal'ası dañı vardır.² İklim-i râbî'deki memâlikden Sivas ve Konya ve Kayşeriyye ve Âzerbaycân³ ve Akşehr⁴ ki Rûm vilâyeti 'add olunmuşdur, sene selâse ve tis'in⁵ ve erba'a mi'e târihinde Sulṭân 'Azudu'd-devle İbn Alparslan zamânına⁶ gelince Qoştanṭîn zabṭında idi. Ba'dehu anlar zabṭında [100b E] qaldı. Kezâlik 'Amûdiyye ki Anķara didükleridür, ve Konya Akşehr'i [85a MV] ve Âzerbaycân⁷ Akşehr'i ve Dili ve Niksâr ve Qarķara⁸ ve Nigde ve Ma'den-i Nuḥâs ve Qaşamonı ve Herakle ve Lârende küffâr elinden alınmışdur, diyü *Menâhicü'l-fıkr* şâhibi yazmışdur. Lâkin bizüm tetebbu'imuzda evvelâ mülûk-i Dânişmendiyye, şâniyen Âl-i Selçuk'dan Süleymân Şâh müstevlî olmuşdur.

Şâş: Verâ-yı Seyḥûn'da bir büyük şehrdür.

Şavekan: Şâş vilâtinde bir kaçabadur.

Şermekân: Horâsân şehirlerindendir.

Şirvân:⁹ Âzerbaycân'uñ nihâyeti bir memleketdür. Bir tarafı Kûh-ı Elburz ve bir cânibi Nehr-i Kurr ve bir semti Baḥr-i Qulzüm ve bir haddini Tağıstân memâliki¹⁰ ihâṭa kılmışdur.

Şemkür:¹¹ İrân a'mâlinden bir qal'adur.

Şenterîn: Şimâl-i Endülüs'de bir medînedür.

Şagâniyân: Mâverâ'ü'n-nehr medâ'inindendir.

1 Semerķand Şoğdı: Semerķandî N1

2 vardır: vardır. Şâş MV

3 Âzerbaycân: Azergân MV

4 Akşehr: Akşerâ MV | Akırâ N1

5 tis'in: sittin N1

6 Alparslan zamânına: Alparslan'a MV, N1

7 Âzerbaycân: Âzerihân MV

8 Qarķara: Qarķariyye E

9 Şirvân: Şemkür E

10 memâliki: - E, MV

11 E nüshasında bu kısım boş bırakılmıştır.

Ṭarrekûne: Endülüs'de bir şehrdür.

Ṭuleyṭule: Bu daḥı Endülüs қаşabâtındandır.

Ṭavāvis: Buḥārā şehirlerindendir.

‘Alāyā: Bilād-ı Rûm'da ‘Alā’iye didükleridir.

Ferāve: Ḥorāsān'da bir medînedür.

Ferec:¹ Endülüs'de bir şehrdür.

Fārāb:² Şām'dan öte bir medînedür. Bî'l-cümle bir günlük yol miḳdârı memleketdür. Halkı ‘umûmen Şâfi’î mezhebdir.

Fergān: Şāş'dan öte, verā-yı Seyḥûn'da bir memleketdür.

Ḳādis: Baḥr-i Zuḳāk'da bir cezîredür.

Ḳubā: Fergāna'da bir büyük şehrdür.

Ḳalavziye:³ Rûm'daki қаşabâtdandır.

Ḳonya: Pây-taḥt-ı Yûnān, sūr-ı me’sûrla nümāyān, bir laṭîf şehrdür ki Ḥazret-i Mevlevî-i Rûmî *ḳuddise sırruhu* ḥazretleri anda medfûndur. Ḥattâ Şeyḥ Şadru'd-dîn-i Ḳonevî ve meşāyiḥ-i ‘izâmdan [91b N1] niçe ehl-i yakîn merākıd-ı münevvereleri ol şehruñ civārında vāḳı’dür.

Ḳayşariyye: Ḳayşeriyye didükleridir ki Rûm’uñ bu daḥı pây-taḥt-ı ḳadimidür.

Ḳāt: Ḥ’ārezm medā’inindendir.

Ḳāşān: Verā-yı Şāş'da bir laṭîf medînedür.

Kurkānc: Ḥ’ārezm қаşabalarındandır.

Kermînet: Buḥārā medā’inindendir.

Keşş: Māverā’ü’n-nehr’de bir medînedür.

Ḳāşāniye: Nevāḥî-i Semerḳand'da bir қаşabadur.

1 Nüşhalarda “Feraḥ” yazılan bu yer “Ferec” şeklinde tashih edildi (bk. Şihabüddin Ebî Abdillāh Yākūt el-Hamevî, *Mu’cemü'l-büldān*, Dâru Sâdır, Beyrut 1977, C.4, s. 247)

2 Fārāb: Fergān E, N1

3 E nüshasında bu kısım boş bırakılmıştır. | E nüshasında bu yer ile Fārāb’ın bilgileri karışmıştır.

Gence: İrân'dan bir meşhûrca şehrdür. Bir ismi dahı Hîre¹ ve Şemgûr'dur.² Muḳaddemâ bir def'a³ ḥarâb olmuşken sene erba'în ve mi'eteyn târîhinde ihyâ olunup nâmı Mütevekkiliyye ta'yîn olınmışdur.

Lârende: Bilâd-ı Yûnân'da bir medînedür.

Lârda: Şarkî-i Endülûs'de bir ḳaşabadur.

Lombardiye: Cenevîz ḥaddinde cibâl ihâṭa itmiş bir memleketdür.

Mâride: Ğarbî Endülûs'de bir yirdür.

Mâḳadoniyye: Medîne-i İskender-i Zü'l-ḳarneyn ve mevlid-i ḥakîm Aristûtâlîs olan şehrdür. Rûm'ın ḳavâ'idindendir. Kâf ile dahı okınur. Ba'zılar ḳavlince ḥâlen İstanbul'a iki menzil ḳarîb olan İznigmîd oldur.

Mursiye: [101a E] Şarkî Endülûs'de bir ḳaşabadur.

Malâzçürd: Malâzğird didükleridür. Bilâd-ı Ermeniyye'den bir şehrdür.

Malâṭiyye: Malâṭya didükleri şehrdür ki Rûm'ın belde-i ḳadîmesidür. Muḳaddemâ lisân-ı Rûmiyân'da ismi Malṭiyâ idi. Ve bazıları ḳavlince Mel-denî iken ta'rible Malâṭiyye oldu. Kitâb-ı *el-A'lâḳ* ḳavlince İskender-i Rûmî binâ itmişdür. Ba'de zamânin ḥarâb olduğdan sonra ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Ebû Ca'fer Manşûr sene tis'a ve şelâşîn ve mi'e târîhinde tekrâr 'imâret itmişdür. Ḥattâ sûri binâsını Abdü'l-Vehhâb bin İbrâhîm bin Muḥammed bir yılda tamâm itmişdür. Ammâ ba'de zamânin gâh melik-i Rûm ve gâh melik-i Ermen hücum itmegin yıkılıp ḥarâb olmuş iken sene ḥamse ve tis'în ve erba'a mi'e eşnâsında Nüştekin Dânişmend ki Süleymân bin Ḳutalmış'ın [85b MV] dayısı idi, ol fetḥ eyledi. Tatar ḳavmi müstevlî olunca Selçuḳîler elinde ḳaldı.

Mefraḳa:⁴ Baḥr-i Zuḳâḳ'da bir cezîredür.

Mûş: Ermeniyye medâ'inindendir.

1 Hîre: Cebre E

2 Şemgûr'dur: Şekmûd'dur E

3 bir def'a: - N1

4 Mefraḳa: Mağraḳa MV

Naḥşeb: Mâverâ'ü'n-nehr'de Nesef didükleri medinedür. Ve anda bir kıyu vardur ki içinde 'ayniyle bir ay görünür. Muṭalsamdur, dirler. Ve aña Çāh-ı Naḥşeb ta'bır iderler.

Neşvâ: İrân şehrlerindendür.

Velid:¹ Endülüs'de bir medinedür.

Hezârşeb: H'ârezm bilâdından bir kaçabadur.

Heykelü'z-Zühre: Endülüs-i şimâlîde bir güşedür.

Faṣl fi'l-Iklimi's-sâdis

Bu iklimün tûli iki bin sekiz yüz on fersahdur. Beyne'l-messâhîn² tefâvüti dört yüz³ on toktuz buçuk fersah olur. Niteki 'arzı 'alâ re'yi'l-muḥad-dişin yetmiş iki fersah hisâbında ta'ayyün bulur.

[**Esficâb**]: Ve meşhûr şehrlerinden biri Esficâb suğur-i Türk'den bir büyük şehrdür.

Amâsiyye: Rûm'un pây-tahtı gibidür.⁴ Bir büyük medinedür ki zamân-ı küffârda nâmı Haraşna idi.

Birdâl: Endülüs'den taşra bir şehrdür.

Burşân: Bir medîne-i kadîmedür ki Burcân daḥı dinilir.

Belencer: Derbend Hâzârı'nda⁵ bir medinedür.

Bunduḳıyye: Kâ'ide-i Benâdika'da bir kaçabadur ki bilâd-ı Lonbar-diye'nün⁶ şarkisinde vâkı'dür.

Bîze: Rûkn-i Endülüs şimâli üzerinde bir memleketdür.

Tuṭîle: Şarkî-i Endülüs'de [92a N1] bir şehrdür.

Tağzib:⁷ Cezâ'ir-i Rûm'dandur.

1 Velid: Velide E

2 messâhîn: mesâfeteyn MV

3 dört yüz: - E

4 pây-tahtı gibidür: pây-tahtıdır N1

5 Hâzâr'ında: Hôrâsân'da N1

6 Lonbârdiye: Lîneriyye N1

7 Tağzib: Tağrib N1

Cillikiyye: Bilād-ı Rüm'dandır. Ammā Endülüs'de bir medîne-i celîleye dahı dirlər.

Cend: Türkistân'da bir çaşabadur.

Cigil:¹ Bilād-ı Türk'den bir medînedür.

Rümiyye-i Kübrâ: İklim-i sâdis ü hâmisde bir meşhûr medîne-i kebîredür ki sūrunuñ devri yigirmi dört mîldür. Ve bi'l-cümle Frengistân şehrlerinüñ pây-taht-ı a'zamıdır. Bâb-ı şarkîsinden ğarbına varınca yigirmi sekiz mîldür, dirler. Ve sūr-ı dâhîlinüñ 'arzını [101b E] on iki zirâ' haber virürler. Ammâ sūr-ı hârici 'arzi seksen zirâ' ve irtifâ'ı kırk iki zirâ'dur, diyü söylerler.

Ve anda bir kenîse-i 'azîme vardur ki divârınıñ uzunluğı altı yüz zirâ' olup saķfı ser-â-pâ kırşunlanmışdur. Ve ferşi 'umûmen ruḥâm-ı gün-â-gün ve direkleri mermer kısmınıñ maṭbû' u maḳbüllerindendir. Huşuşâ mâ'-i cârîsi ve muraḥḥam havzı ve kenîse içinde zeheb-i ḥâlişden bir muşanna' kürsîsi ve ol kürsî altında sîm-i ḥâlişden bir ḳapu vardur ki andan içeri zir-i zemînde Ḥavâriyyûn'dan Baṭrîs² medfûndur. Ve ol kenîsenüñ bir rûkninden bir 'azîm 'amûd çıkup cündiler vaz' itdüğı 'amûd-ı lu'b gibi uzanup baķırdan dört 'aded musaṭṭaḥ ḳavâ'id üzerinden semâya toĝru çıkmışdur.³ Ve ğitdüķçe incelüp nihâyetinde bir 'amûd-ı nuḥâs ucında bir altun ṭop vardur ki leme'ân u dıraḥşı on iki mîl yirden ğorinür.

Ammâ lûĝat-ı *Ḳāmûs*'da Rümiyye bir şehr-i kebîrdür ki Tavuḳbâzârı bir fersaḥ yir mümted olmuşdur. Ve gelen gemiler ḥalîclere ğirüp dekâkin-i tüccâr önüne dizilüp istediklerin alurlar. Lâ-siyyemâ ḥalîcinüñ binâsı nuḥâsladur ki irtifâ'ı seksen zirâ' ve 'arzi yigirmi zirâ'dur, diyü beyân olınmışdur.

Samsûn: Sevâḥil-i Rüm'da bir şehr ve iskeledür.

Soḥûm: Baḥr-i Ḳırım'ın cenûbîsinde Ṭırabozın'a varınca üç ğünlük yol ḳarîb bir çaşabadur.

Semmûre: Medîne-i Celâliķa didükleridir. Cezîre'deki medâ'inüñ ekberidir.

Sinob: Sevâḥil-i Rüm'da bir medîne ve iskeledür.

1 Cigil: Cingil E

2 Baṭrîs: Baṭbarîs E | Baṭrâ'is N1

3 çıkmışdur: ğitmişdür MV

Siyâhküh: [86a MV] Bilâd-ı Hâzar'dan bir cezîre-i ma'mûredür. Ya'nî bir tağdur ki iklim-i sâdis ve sâbi'ün eṭrâfını tolaşup medîne-i Bâb'a¹ ve Mağâdiz'e² Horâsân'dan arz-ı Gilân'a mümted olmuştur.

Şelc: Şugûr-i Türk'den kaşaba mânend bir karyedür.

Tırabozın: Sohûm'un ğarbisinde ve Samsûn'un şarkisinde bir laṭif şehri ve iskeledür.

Tırâz: Hadd-i bilâd-ı Türk'de bir medînedür.

'Amüdiyye: Vilâyet-i Rûm'da bir şehri-i kebîrdür. Huşûşâ ki hadâ'ik u besâtini bî-nazîrdür.

Kaşğâr: Bunun bir ismi daḥı Erdögen'dür. Qadîmden Müslimîn şehridür. Kaşğâr didükleri daḥı bu kişverdür.

Karye-i Cedid: Ki Yeñikend didükleridür. Türkistân kaşabâtındandır.

Kaşamonı: Nevâhî-i Rûm'da bir meşhûr şehrdür ki küre-i Nuḥâs'a qarîbdür.³

Koştantıniyye: Lisân-ı Rûmî'deki ismi Bizenṭîn'dür ki sûrının yüksekliği ma'a'l-esâs yigirmi bir zirâ'dur. Ğarbî ve cenûbî tarafları kıridan cânibe ve mâ'adâsı baḥr tarafınadır. Ya'nî ki şekli müşelleşidedür ki şülüşânını ber ve şülüşi[ni]⁴ baḥr ihâṭa itmişdür. Ve kendüsi hadd-i zâtında [92b N1] bül-dân-ı [102a E] celilenün Baḥr-i Muḥîṭ'i menzilesindedür. Muḥaddemâ dârü'l-mülk-i Rûmiyân Balât semtinde iken ḥâlen dârü'd-devleti's-seniyye şarkan sûrının nihâyetindeki kenârında vâki'dür ki memâlik-i rub'-ı meskûnda aña mânend serây-ı 'âmire-i rûz-efzûn görülmüş ve işidilmiş degüldür.

Ve bi'l-cümle lisân-ı Türkî'deki ismi İstanbul'dur. Qubâle-i⁵ şarkisindeki berr-i âḥarda Ğalaṭa nâm şehir ve ḳal'a vâki'dür. Bir belde-i mutavasşıdadur. Ve yine Ğalaṭa ile İstanbul mâbeyninde tûlen üç mîlden ziyâde ve 'arzen bir mîlle âmâde bir ḥalîc-i baḥrı vardır ki maşrıḳuñ şimalisinde Ğalaṭa'dan cânibine vâki' olan zâviyesinde Qasımpaşa demekle ma'rûf⁶ bir

1 Bâb'a: Bâ'y'a E

2 Mağâdiz'e: Mağârid'e E | Mağâviz'e N1

3 Kaşamonı//qarîbdür: - N1

4 şülüşi[ni]: - MV

5 Qubâle-i: Cibâl-i E

6 ma'rûf: müsemmâ N1

kaşaba-i bî-hemtâ ve müstaķil cevâmî‘ ü mesâcid ve kâdî vü zâbıla bir medîne-i müte‘ayyinü’l-ercâ olduğdan mâ‘adâ yine İstanbul sâhîlinüñ zâviye-i sâlişesi nihâyetinde kabır-i Ebî Eyyüb-i Enşârî ‘*aleyhi rahmeti*’l-Bârî civârında yine müstaķil hâkim ve zâbıla bir kaşaba-i laţife-i vasi‘atü’l-aķtâr dahı muķarrerdür.

El-kışsa İstanbul’uñ zâviye-i ğarbisine ki Yedikulle ıtlâķ olınmışdur, andan beri Serây-ı ‘Âmire’ye ve andan Hâzret-i Ebî Eyyüb kaşabasına, ba‘dehu muhâzîisindeki kura ve kaşabâta ve Ğalaţa’nuñ nihâyetindeki Tophâne maħallâtuna ve andan öte Beşiktaş nâm bir medîne-i şaġireye ve andan öte tâ Boġaz hisârlarına varınca deryânuñ iki tarafından hadâ’iķ ü reyâhîn ile ma‘mûre ve şüküfesi mevfüre besâtîn birbirine muttaşıldur. Aşlâ bu orta-lıkda deryâdan ğayrı hâli yir yokdur.

Lisreyâ:¹ Ceza’ir-i Baħr-i Rûm’dandur ki devri yedi yüz mîldür.

Merġinân: Bilâd-ı Fergâna’dan bir meşhûr şehrdür. Ve Baħr-i Ğarb’da bir cezîrenüñ dahı ismidür.

Heraķle: Ba‘zılar kavlince iklim-i sâdisdendür. Ammâ şehrini Hârûnu’r-reşîd harâb itmişdür.

Yeneblona: Ğarb-ı Endülüs’de bir hevâsı laţîf kaşaba-i memdûhadur.

Faşl fi’l-Iklîmî’s-sâbî‘

Bu iklimüñ tûli müteķaddimîn kavlince iki biñ altı yüz elli bir² fersahdur. Tefâvüt-i messâhîn üç yüz tokşan tokşuz fersahdur. Ammâ vüs’atî yetmiş³ üç fersah hisâbındadur.⁴

[Azaķ]: Ve bilâd-ı meşhûresinden biri Azaķ’dur ki tüccârûñ iskelesi bir kaşabadur.

Aķçakirmân: Fî zamâninâ Aķçakirmân ile meşhûrdur. Bulġâr ile Etrâķ mâbeyninde ma‘mûr bir kaşabadur.

1 Limreyâ: Lermâ MV | Lisreyâ E

2 elli bir: - E | elli N1

3 yetmiş: - E

4 Tefâvüt-i//hisâbındadur: - N1

Ekil:¹ Şarây'la Qalâr² ortasında [86b MV] Nehr-i İtil kenârında bir şehrdür.

Briţāniyye: Baħr-i Muħiţ'de bir ceziredür.

Balād: Ğarbîsi Bulğâr'dur. Nehr-i İtil kenârında bir medîne-i ma'mûredür ki kemālî ile aqşer-i eyyâm u leyālî anda vâkı'dür.

Rūs: Bulğâr'ın şimalisinde bir kefare-i fecere-i keşiredür ki [102b E] Qırım hânlarınınuñ ğazâları ekşeriyyâ anlaradır.

Şenteyākūb:³ Hadd-i Endülüs'de bir qaşabadur.

Şarukirmân: Bulğâr'la Türk miyânında bir medinedür.

Şarây: Tüster memâlikinuñ kürsîsidür ki Baħr-i Ĥazar'ın ğarbisinde Nehr-i İtil kenârında vâkı' bir şehir-i kebîrdür.

Şaqçı: Eflāk vilâyetiyle Qoştantıniyye ortasında bir qaşabadur ki Nehr-i Tuna'nuñ maşabbıdır.

Şalgāt: Bilād-ı Qırım qavâ'idinden bir medinedür.

Şulak:⁴ Bu dahı bilād-ı Qırım'dan zeyl-i cebelde bir şehrdür.

Tırnova: Şaqçı'nuñ ğarbisinde Eflāk vilâyetinde bir medinedür. [93a N1]

Qırq Er: Şarukirmân şimalisinde bilād-ı Aş'dan⁵ bir qal'adur ki ğâyetle yüksek tağda vâkı'dür.

Kerş: Kefe ile⁶ Azaq miyânında bir qaşabadur.⁷

Kefe: Sâhil-i Baħr-i Qırım'da medîne-i Tırabozın muħâzîsinde bir laţîf şehir ve iskeledür.

Keymāk: Etrāk'den bir tã'ifedür ki qarârgâhları yine bilād-ı Türk'dedir.

1 Ekil: Ekik E, N1

2 Qalâr: Felâr N1

3 Şenteyākūb: Şeteltākū MV | Şibākū E

4 Şulak: Şavâdık E, MV

5 Az'dan: Aş'dan MV | Aş'an N1

6 Nüşhalarda "küffarla ile" şeklinde yazılan bu ibare anlam gereği "Kefe ile" olarak metne alındı.

7 qaşabadur: qaşabacıkdur N1

Maşğa: Şakālibe'den bir medīnedür. Egerçi ki Eflāk ve Boğdān ve Erdel vilāyetlerinden dahı niçeler iklim-i sābi'den olmağ ihtimāldür. Lākin küffār elinde olup tekāvim-i büldān yazanlar vākıf olmamağın yazmamışlar gibi gelür. Bize de lāzım olan anlaruñ yazdğı müdün ü kaçabātla iktifā itmekdür, *Allāhu te'ālā a'lem.*

DER-TAFŞİL-İ MEMĀLİK Ü VİLĀYĀT MA'Ā'R-RÜSŪM VE'L-EŞKĀL VE'T-TAŞVİRĀT

Hafı olmaya ki eķālīm-i seb'adan olup haṭṭ-ı istivā ile taķsim olınan ma'lūmu'l-ḥudūd bilād u müdün ü kaçabāt ki her iklimde tertīb-i ḥurūf-ı hecā üzere beyān olındı. Ammā şol memleketler ki mücerred bir iklimden olmayup niçesinden ḥissedār ve medā'in ü kaçabātı ekşer-i eķālīme nisbetle nümüdārdur. Anuñ dahı beyānı lā-büd olmağın *Şuverü'l-eķālīm* nām kitābda resm olındğı üzere teşāvir ile mübāşeret-i taḥrīr¹ olındı.

Cezīretü'l-'Arab: Bu vilāyetüñ ḥudūdı cihet-i ğarbdan Baḥr-i Kūl-züm'e ve eṭrāf-ı Yemen'den ve Hicāz kenārından Eyle'ye dekdür. Ba'dehu Eyle'den eṭrāf-ı² Şām'a ve şimāl cihetinden yine ba'zı vilāyet-i Şām'ı ihāta eyleyüp Haleb kurbındaki Bālis'e ve Furāt üzerinden Raḥbe ve 'Āne'ye dek vāşıl olur. Ammā tamām-ı ḥadd-i şimālisi 'Āne'den Furāt üzerinden Kūfe'ye ve şarķ tarafından ḥudūd-i Kūfe'den Furāt'la Başra'ya ve Başra'dan, sāḫil-i Baḥr-i Fārs'dan Baḥreyn'e,³ andan 'Ummān'ı tecāvüz idüp cihet-i cenūbī-i Baḥr-i Hind'den ve 'Ummān'ıñ ardından tā Yemen'den sevāḫil-i Mehre'ye ve Yemen'i ṭolaşup 'Aden'e varuncadur. Ve ḥadd-i cenūbīsi 'Aden'den sevāḫil-i Yemen'e, andan min ciheti'l-Hicāz Yemen ḥudūdınıñ nihāyetine varup cihet-i ğarbisine vuşıl bulur.

Ve bi'l-cümle Cezīre-i 'Arab [103a E] beş kısımdur. Tihāme ve Necd ve Hicāz ve 'Arūd ve Yemen'dür. Pes Tihāme nāhiye-i cenūbīsinde vāķi'dür ki Hicāz tarafından kıyās olınmışdur. Ammā Necd Hicāz'la 'Irāķ miyānındaki nāhiyedür. Ve Hicāz bir tağdur ki Yemen'den gelüp Şām'a muttaşıl olmışdur. Medīne ve 'Ummān vilāyetleri anda dāḫıldür. Fe-ammā 'arūd-ı

1 mübāşeret-i taḥrīr: taḥrīre mübāşeret MV, E

2 Yemen'den//eṭrāf-ı: - N1

3 Nüshalarda "Baḥr-i Nere (N1), Baḥr-i Neyre (MV), Baḥr-i Neriyye (E)" şeklinde yazılan bu ibare coğrafik bilgiler gereği "Bahreyn" olarak tashih edildi.

Baḥreyn'e [87a MV] vârunca Yemâme ıtlâk olunmuşdur. Ve 'inde'l-ba'z Hicâz, Medîne'den Tebûk'e varuncadur. Mâ'adâsına Necd dinilmişdür. Ve Hicâz'a Hicâz dinilmek Necd ve Tihâme mâbeyninde men'inden ötürüdür. Ve gerçi ki Necd diyü her yirde yüksek olan tağlara ve depelere dinilmek câ'izdür, ammâ bilâd-ı 'Arab'da Ğavr'uñ hilâfına ıtlâk olınagelmışdür. Zîrâ ki Ğavr, Tihâme'ye dinilmişdür. Ve Tihâme'den 'Irâk'a varunca her mürtefi' olan yirlere Necd ıtlâk olunmuşdur. El-kıssa Yemen ile Tihâme ve 'Irâk ile Şâm ve Yemen mâbeyninde¹ fâşıla ile mürtefi'a olan yirlere [93b N1] Necd dinilür ki a'lâsı 'Irâk ve esfeli Şâm'dur. Ve nâhiye-i Hicâz cihetindeki evveli Zâtu'arâk'dur.

**Şüret-i İklim el-Me'hûze Min Kitâb-i Şuveri'l-ekâlim² [87b MV]
Der-tafsîl-i Hudûd-i Vilâyet-i Mısr ü Şâm ve Taşvîrât-ı Bilâd u Müdün-i
Lâzımu'l-ihtirâm**

Şâm vilâyetinüñ ğarben ḥaddi Baḥr-i Rûm'uñ Tarsûs tarafından bilâd-ı Ermen'e ve andan Mısr ve Şâm mâbeynindeki Cifâr'uñ evveline dekdür. Ve cenûben Refaḥ'dan Tih-i Benî İsrâ'il'e, andan mâbeyn-i Şüveyke ve Eyle'ye ve andan Belkâ'ya varuncadur. Ammâ şarḳan Belkâ'dan Şarḥad'a, andan eṭrâf-ı Ğûṭa'ya ve Selemye'ye, andan meşâriḳ-ı Haleb'e, andan Bâlis'e varur, nihâyet bulur. Ammâ şimâlen Bâlis'den Furât'la mümted olup Qal'a-i Necm'e ve Bi're'ye ve Qal'atü'r-Rûm'a ve Şümeysât'a ve Hısn-ı Manşûr'a ve Behnesâ'ya ve Mar'aş'a ve andan bilâd-ı Sis'e ve Tarsûs'a ve Baḥr-i Rûm'a vâşıl olur.

Şâm dinilmege bâ'ış Benî Ken'an'dan bir kavm aña teşe''üm idüp Ka'be'nün şimâlinde vâkı' olduğu içündür, dirler. Ve ba'zılar Şâm, Sâ'm'dan ğalaṭdur, murâd Sâ'm bin Nüh'dur ki ibtidâ Şâm'ı anlar yapmış olalar.

1 mâbeyninde: miyânında E

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra yarım sayfalık bir boşluk vardır.

**Tahrir-i Şuret-i İklim el-Me'hûze Min Şuveri'l-ekâlim ma'a Bahrû'l-Fârs'
Der-taşıîl-i Hudûd-i Vilâyet-i Mısr u Cifâr el-Menķule Min Tekâvîmî'l-
emşâr [88a MV]**

Mısr bin Nûh '*aleyhi's-selâm* yaptığı için Mısr dinilmişdür. Ve nakl olunur ki Hâzret-i İdrîs Nebî '*aleyhi's-selâma* nübüvvet ü hikmet ü hilâfet virilüp Hâzret-i Âdem [103b E] ve Şît '*aleyhi's-selâm* şerî'atine muhâlif vaz' idenleri men' kaçdın itdüklerinde ekşeri memnû' olmayup emrine mütâba'at idenler cüz'î² âdem olmağla diyâr-ı Bâbil'den hicret kaçdın itdiler. Ve kendülere tâbî' olanlara "Hâzır ü müheyyâ oluñ." diyü buyurdılar. Ammâ ki anlara bu irtihâl mûcib-i melâl olup cerr-i eşķâl gibi ziyâde şaķil gelmegin "Biz nice vaţanlarımızdan giderüz? Bâbil gibi zâtı riyâz u besâtîn olan yiri nice terk iderüz." diyü tereddüd³ itdiler. Ya'nî ki Bâbil, zebân-ı Sür-yânî'de nehr ma'nâsına olmağın "Biz Dicle ve Furâr'dan nice ayrulalum." diyü cevâb virdiler. Ammâ İdrîs '*aleyhi's-selâm* "Biz ki rızâ'en li'llâh hicret idevüz, 'inâyet-i ilâhiyye ile bu şulardan a'lâ şular bulavuz." diyü cevâb virdükde bi'l-ittifâķ hicret itdiler. Tâ ki Bâbiliyyûn iklimine varup Nîl kenârına yitişdiler. Gördiler ki bir a'lâ maķâm ve 'imâret ü zirâ'atden hâlî arâzî-i nûzhet-fercâm... Hemânâ ittifâķla iķâmet idüp ol yirleri şenelttiler. Ve ol zamândaki ekşer-i milel ü ümem Mısr memleketine iklim-i Bâbiliyyûn diyü itlâķ itdiler. Ammâ 'Arab kavmi iklim-i Mısr diyü ta'bîr itdiler. Hattâ ba'de't-tûfân Mısr bin Hâm nüzûl idüp ta'mîr itdüğü için nâmını Mısr ko-dılar. Bu taşıîl *Târîh-i Hükemâ*'da meşţûr ve bu hâķire manţûr olmuştur.

İmdi diyâr-ı Mısr ki Cezîretü'l-'Arab'uñ ğarbisinde vâķî'dür. Hadd-i cenûbîsi bilâd-ı Sûdân'a, ya'nî Nûbe ve ğayr-ı kabâ'il olan siyeh-rûyâna vâşıl-dur ki Nîl-i Mısr ol cânibden gelür. Ve hadd-i [94a N1] şimâlisi Bahr-i Rûm ve Refaķ'dan 'Arîş'e ve Cifâr'a ve Tîne'ye ve Dimyâ't'a ve şâķil-i Reşid'e ve İskenderiyye'ye ve mâbeyn-i İskenderiyye'den geçüp Berķa'ya varur. Ve hadd-i ğarbîsi mâbeyn-i Berķa ve İskenderiyye'den Cenevîz şâķiline ve Zahrû'l-vâķât'a ve hudûd-ı Nûbe'ye muttaşıl olur. Ammâ hadd-i cenûbîsi hudûd-i Nûbe'den tâ sevâd-ı Bahr-i Kûlzum'e yitişür. Ve Tîh-i Benî İsrâ'il'e vuşûl bulur.⁴ Ve yine şimâlen tolaşup Bahr-i Rûm'a ve ibtidâ itdügümüz Refaķ nâm menzile varup nihâyet bulur.⁵ Ve hadd-i şarkîsi Bahr-i

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra yarım sayfalık bir boşluk vardır.

2 cüz'î: cüz'î az MV

3 tereddüd: feryâd N1

4 Ve//bulur: - E

5 Bu cümle N1 nüshasında paragrafın sonunda yer almaktadır.

Ḳulzüm'den Usvân ḳubâlesine ve 'Ayzâb'a ve Ḳuşayr'a ve Ḳulzüm'e ve Tih-i Benî İsrâ'il'e vuşûl bulur.

Bu daḥı ḥafî olmaya ki arâzi-i Mısr'ın ekşerinde defâ'in-i zehab muḳar-rerdür. Az yir vardur ki anda define olmaya, diyü ittifâḳan ḥükemâ mu'ab-berdür.

Kitâb-ı *Ḥaşâ'îşu'l-büldân* ḳavlince Mısr'a fakîr varan bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ ḡanî olur. ¹ « من دخل مصر ولم يستغن فلا اغناه الله » meşeli anlar ḥaḳḳında şudür bulur. Ve « من خواصها الحرمان ووصفها يعجز عنه اللسان » ² [104a E] daḥı Heremân ḥuşûşında şadır olmuştur.

Hemân ehl-i Mısr'ın 'ayb-ı meşhûrî maḥz-ı rahmet-i Raḥmân olan bârân nüzûlini sevmedükleridür. Ya'nî ki "Yağmur yağduḳça mezra'aları-muza zarar ider. Menâfi'i ancaḳ timsâḥların ma'âşına eşer ider." didükle-ridür.

Ammâ Heremân taḡları ḥuşûşı böyledür ki heremân heremûn teşniye-sidür. Ya'nî iki 'azîm binâdur³ ki nihâyetlerine oḳ yitişmez. Ve ümem-i ḳadîmenûn maḳâbiri ile ikisi de memlûdur. Ve bunlara [88n MV] ḳarîb niçe ehrâm daḥı vardur ki ancaḳ Heremân, Fustât ve Nîl'ün ḡarbîsindedür. Ḡayrısı Şa'id-i Mısr'da ve âḥar yirdedür. Meger ki ümem-i sâlife tûfân-ı Nûḥ olacaḡını işitdiler. Ve 'ilm-i nücum aḥkâmı ile ol vâḳı'a-i ḡarîbeyi istinbât idüp taḥḳîḳ itdiler. Fe-lâ-cerem Şa'id-i Mısr'da ehrâm binâ itdiler.⁴ Ve ammâ Heremân'ı anlardan yüksek yapdurdılar ki her biri esâsdan ḡayrı dör-der yüz zirâ'dur, dirler.

Lâkin şâḥib-i *Ḳâmûs* ḳavlince Heremân Ḥazret-i İdrîs '*aleyhi's-selâm*ın binâsidur. Ve tûfândan ḥıfz için cümle-i 'ulûm u fûnûn anların taḡlarında imlâ ḳılınmuştur. Ve ba'zılar ḳavlince Şitân⁵ bin el-Müşelşel yapdurmıştır.

Fe-ammâ *Evzaḥu'l-mesâlik*'de yazar ki sâbıḳan ḳurb-ı Heremeyn'de taḡ-dan düzülmüş bir muṭalsam âdem var imiş. Nâmına Ebü'l-hevâ dirler imiş. Her ḳaçan bir şaḥsu'n bir nesnesi zâyî' olursa gelür, Ebü'l-hevâ'dan şorar imiş. Ol daḥı "Ol nesne fûlân maḥâldedür.", veyâḥûd "Fûlân ḳişi almıştır." diyü cevâb virürmüş.⁶ Fi'l-vâḳi' didüḡi üzere bulunur imiş. Mürûr-ı zamânla

1 "Allah Mısr'a girip zengin olmayan kişiyi [bir daha da] zenginleştirmez."

2 "Piramitlerin özelliklerini ve sıfatlarını izah etmede diller acze düşer."

3 binâdur: Sinâ'dur N1

4 'ilm-i//itdiler: - N1

5 Şitân: Sitân N1

6 virürmüş: işitdürmüş MV

ol tılısm olan şahşuñ bir kulağı ufanmış. Andan sonra gelenlere zāyī‘ātdan haber virmemiş. Hattā “Ol zamān nāsı ile gitdi. Bu zamān nāsı ile geldi. Ve benüm kulağum şındı.” diyü bir kerre cevāb virmiş. Ba‘dehu bir dağı söylememiş. ¹ «العهدة على الراويها لا على حاويها» [94b N1]

Şüret-i İklīm-i Mısr-ı Kādīm el-Me’hūze Min Şuveri’l-ekālīm² Ammā İklīm-i Cifār³

Mısr’la Şām ortasındaki reml-i maḍrūbedür ki eşher-i қаşabātu Қаtiyye’dür. Ba‘dehu Vāride’dür. İkisinde [89a MV] dağı sükkān ve naḥīl firāvāndur.⁴ Ammā ḥudūd-ı Cifār Baḥr-i Rūm ve Refaḥ’dan Buḥayre-i Tise’ye, andan Qulzüm’e dekdür.⁵ Ba‘dehu Tih-i Benī İsrā’il’e ve yine Refaḥ kurbındaki Baḥr-i Rūm’a tolanur. Vech-i tesmiyesi bu’d-i menāziline binā’en devāb helāk olduğu için Cifār dinilmişdür. Fir’avn ve Mūsā zamānında kūrā ile ma’mūre imiş. ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا﴾⁶ anlar ḥaqqında vārid olmış. ‘Arīş’e dağı anuñ için ‘Arīş dinilmişdür. [104b E]

Der-taḫşīl-i Ḥudūd-ı İklīm-i Ğarb-ı Ma’mūr Ma’a Teşāvireti’l-meşṭur

Eḳālīm-i ‘örfiyyenüñ biri dağı ğarb memleketidür ki anda bilād-ı keşire vardur. Diyār-ı Mısrıyye’ye min vechin mülāşıkdur. Ammā min ciheti’ş-şark ḥudūdı diyār-ı Mısr ḥudūdıyla Zahrü’l-vāḥāt’dan Baḥr-i Rūm’a dekdür ki tarīk-ı ğarbdā vāqī’ Berka ile İskenderiyye’ye varur ki Baḥr-i Rūm sāḫilidür. Ve ammā ğarb cihetinden Baḥr-i Muḥiṭ’dür ki Tanca’dan Ḥacerü’l-menūne’ye⁷ ve yine taraf-ı cenūbdan mefāviz-i fāşılāya varur ki bilād-ı⁸ Sūdān’la diyār-ı ğarb mābeynidür. Ve bu mefāviz ğarben şarkī-i Baḥr-i Muḥiṭ’den Zahrü’l-vāḥāt’a varur.

1 “Sorumluluk, bilgi sahibi olana değil rivayet edene aittir.”

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra yarım sayfalık bir boşluk vardır.

3 E nüshasında bu başlık önceki başlığın ortasına yerleştirilmiştir.

4 firāvāndur: firāvān muḥarrerdür MV, E

5 dekdür: gider MV

6 *Kur’ân-ı Kerim*, A’râf Sûresi, 7/137, “Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik.”

7 Ḥacerü’l-menūne’ye: Şahrü’l-menūne’ye MV

8 bilād-ı: diyār-ı E

Fe-lâ-cerem bilâd-ı ğarb üç kıt'a farz olunur ki biri ğarb-ı akşâdur. Sâhil-i Baħr-i Muħiṭ'den şark cānibi ile Tilimsān'a ve ğarbla Sebte'den Marākeş'e, ba'dehu Sicilmāse'ye ve şimālen ve cenūben yine ol semtlere varup nihāyet bulur. Kıt'a-i şānisi ğarb-ı evsaṭdur ki Dehrān'ın şarkisinde Tilimsān'a dek bir günlük yoldur. Ve cānib-i¹ şarkisinde memleket-i Buccāne ĥudūdının āhırine mevşūldur. Ammā kıt'a-i şālişesi ki şarkıyyesidür, aña İfrīķiyye dinilmişdür. Ĥaddi Berķa'ya mūmted olur. Ve andan diyār-ı Mıṣr'ın ĥudūdına varur ki iskelesinden Endülüs'e geçilür. Bunun eķālīm-i ma'mūresinden biri iklim-i Sūs'dur ki müdün-i mevfüre ve kaşabāt-ı nā-maḥşūresi vardur. Ĥattā Tāzūdīt² nām şehr-i kebīr anuñ medā'in-i āmiresindendür. Aķarşuları, mīve-ḥāne cibālinde yitmişden ziyāde ḥuşūn-i bī-bahāne ile ma'mūr memleketdür.

Bir kaşabası daḥı Ezki'dür³ ki büyücek şehrdür. Anda ḥaşıl olan 'avretlerün erleri yokdur ki kaçan ki kırk yaşına varurlar, kendüleri isteyen ricāle taşarruflarını taşadduk iderler. Aşlā taşarruflarına ḥākim ve ğayrılar māni' olmazlar. Bir kaşabası daḥı Nāmīle Tīrīretī'dür.⁴ Ki fūṣḥatū'l-besāṭīn, vasī'atū'l-arzīn bir ğarīb vilāyetdür. Bu şehrin sūkkānı "Sūkker şerbeti ḥarāmdur." dirler. Ğayrı eşribenün şerbeti ḥelāl 'add iderler.

Der-taṣvīr-i Ğarb-ı iklim ki Nüvişte Şüde ez-Kitāb-ı

*Şuverü'l-eķālīm*⁵ [89b MV]

Der-taṣṣıl-i Ĥudūd-i Memleket-i Endülüs

ma'a Medā'inihā el-Mersūmeti'l-menķūle 'ani'l-Aşl

Endülüs iklimi bilâd-ı maġribe muķābil bir vilāyetdür. Cezīresi şekl-i müşelleşide idügi müşbetdür. İbn 'Abdü'l-ber kavlince memleket-i Koşantıniyye gibidür ki Rūmili bile dāḥil ola. Ve bi'l-cümle Endülüs'ün dıl'-ı evveli ki rükn-i cenūbī-i ğarbīden Cezīre-i Fārs cāniblerine dekdür. [95a N1] Ve rükn-i şarkisi Cezīre-i Minorķa taraflarıdır. Ve dıl'-ı şānisi ki rükn-i şarkisinden rükn-i şimālī-i ğarbīye varuncadır.⁶ Ki Endülüs-i şimālī

1 şānisi//cānib-i: - N1

2 Tāzūdīt: Nāziddīt N1 | Nārūdīt E

3 Ezki: Eski N1

4 Tīrīretī: Tībrīri E

5 MV nüshasında bu başlıktan sonra altı satırlık boşluk vardır. E nüshasında bu başlık yazılmamıştır.

6 varuncadır: varunca se'tīna ķūḥdına varuncadır E

hüdudı bu maḥalde nihāyet bulmuşdur. Ammā dıl'-ı şālîşi ki rûkn-i şimāliden rûkn-i [105a E] evvel-i cenûbiye dekdür. Endülüs-i ğarbî sâhili bu maḥallerdür ki tâ Baḥr-i Muḥîṭ'e varunca mümted olmuşdur.

El-kıssa bilād-ı Endülüs ğarb-ı evsaṭ didükleri ıqlîm-i 'örfîdür. Lisân-ı Yûnânî'de aña İspānyâ¹ dinilmişdür. İskender-i Rûmî zamânına dek ğarb-ı akşâ ehli her zamân Endülüs sükkânı olan kavmi ğâret ü tâlân idegelmiş iken İskender'ün fermânı ile arz-ı Cāfe'den ittifāk mühendisîn ile baḥr-ı kebîr vezn olındı. Baḥr-i Şāmî'den yüksek bulunmağın Tanca ile bilād-ı Endülüs mâbeyni ḥafr olunup ol maḥalle taş ve kireçle bir muḥkem raşîf, ya'nî keşîf binâ kılındı ki tûlen on iki mîl mâbeyn-i baḥreyne mümted olduğdan soñra bir raşîf daḥı aña muḳâbil arz-ı Tanca nâhiyesine binâ itdürüldi. Pes bu iki seddün mâbeyni altı mîl vüs'atinde olduğdan soñra baḥr-i a'zam cânibinden ḥafr olunup şuyı şalıvirilmekle müdün-i keşîre ḥarâb ve ümem-i vefîre ğarḳ-âb olmuş idi ki ḥâlâ ol sedlere ol diyâr ḥalkı ḳanṭara ṭa'bir iderler. Bi'l-fi'l binâları ḡâbit ü üstüvârdur, dirler.

Ve bi'l-cümle Cezîre-i Endülüs ğâyetle ma'mûre ve bâğ u bostânı mevfûre yirlerdür. Bir ıqlîmi daḥı Şedüye'dür² ki medâ'in-i meşhûresinden biri İsbiliyye'dür. Sükkânı tüccâr-ı zebîb vâḳî'dür. Arâzîsi bir sürḥ-reng türâbdur ki kırk mîl miḳdârı yir tîn ve zeytûn ağaçları sāyesinde gidilür. Tâbistânda tâbistân ağaçları ḥazân olınca ḥarâret-i şems almaları çekilmez. Ve sekiz biñ miḳdârı ḳarye-i ma'mûresi vardır ki bir şehri³ Ḳurṭuba'dur ki dârü'l-ḥilāfe-i İslâmiyye'dür. Ḥadd-i zâtında beş medînedür ki her birinün sür u ḥandeḳi faşıla düşmişdür. Ve anda bir câmi'-i kebîr ve anuñ içinde bir minber-i bî-naẓîr vardır ki sekiz nefer üstâd-ı şehîr yedi yılda yapmışdur. Ve mücerred ücret-i dest-müzd on biñ elli mişḳâl zeheb-i ḥâlîş virilmişdür. Bir medîne-i meşhûresi daḥı Uşbûne [90a MV]⁴dür ki andan ötesi Baḥr-i Muẓlim'e müntehîdür. Ol vilâyetlerde ḥimâr-ı vaḥşî ve ğazâl vâfir olur. Ammâ ki arslanı bulunmaz. Ğâyetle nâdir olur. Ammâ ruḥâm cinsinün eşnâf-ı maḳbûlesi anda ḳoḳ bulunur.⁴

1 İspānyâ: İspānyâ MV, N1

2 Şedüye'dür: Şedüşe'dür N1

3 bir şehri: biri N1, MV

4 MV nüshasında bu cümleden sonra sayfanın geniş bir kısmı boş bırakılmıştır.

Der-taḫşîl-i¹ Bilād-ı Nûbe el-Meşûr fî Hâze'l-maḥal bi-Ṭarîḳi'n-nevbe

Bu vilâyet Nîl-i Mıṣr'ın iki taraflarındaki қарalar memleketidir ki Nûbe bin Hâm bin Nûḥ *'aleyhi's-selâma* nisbet olunur. [90b MV] Pây-taḫtı Dunḡula nâm şehir-i kebîrdür ki ekşeriyyâ ḡallı Naşârâ'dur. Ve bi'l-cümle bir arz-ı vâsi'dür ki tamâm üç aylık yoldur. Hâzret-i Loḡmân Hâkîm ve Zü'n-nûn-ı Mıṣrî ve mü'ezzin-i Hâzret-i Resûl-i Kureyşî *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem*, Bilâl bin Hâmâme bu ṭâ'ifedendir. Memleketlerinde ma'âdin-i zeheb vâfirdür. Ol [105b E] cihetden ma'îşetleri bisyârdur. [95b N1]

Der-beyân-ı Vilâyet-i Ğavr

Bu memleket kavm-i Lûṭ'ın diyârıdır. Ve bir bed râ'iḡalu buḡayresi vardır ki tâ Beyân'a ve Ṭaberiyye'ye varunca olanca arâziye Ğavr ıtlâḡ olunur. Andan Zuḡar ve Eriḡâ'ya ve ol buḡayre-i müntine, ba'dehu Eyle'ye dek varur. Ve Ğavr'ın naḡîl ve 'uyûn u enhârı daḡı vardır. Lâkin ḡâḡi қar yağmaḡla pâyidâr olmaz.

Der-ḡudûd-i Filistîn

Bir küre-i kebîredür ki Beytü'l-maḡdis ve Ğazze ve 'Asḡalân anda dâḡildir. Ammâ ḡarb cihetinden ḡaddi Refaḡ'dan Leccûn'a dek ve 'arzi Yâfâ'dan Eriḡâ'ya dek iki ḡunlik yoldur. Hâlâ ki Zuḡar ve diyâr-ı Lûṭ'a ve Cibâl ve Şerrân cem'an Filistîn'e müllḡaḡdur. Şuları emṭârdandur. Ancaḡ Nâblus'da mâ'-i cârî vardır. Ve bu iklim-i 'örfinûn büyük şehirleri Beyt-i Maḡdis ve Ğazze ve Remle'dür. *Allâhu a'lem*.

Der-taḫşîl-i Ḥudûd-i Vilâyet-i 'Irâḡ bâ-Teşâvir-i Ân Memâlik-i Şöhre-i Âfâḡ

Vilâyet-i 'Irâḡ Necd'e nisbetle alçaḡ yırde olmaḡın 'Irâḡ dinilmişdür. Ammâ *Ḳâmûs*'da vech-i tesmiye-i 'Irâḡ naḡl ü şecer anda köklenür, diyü yazılmışdur. Ve bi'l-cümle İrân şehrinûn maḡribi² 'Irâḡ'dur.

1 Der-taḫşîl-i: Şuver-i Tih-i Benî İsrâ'îl Der-taḫşîl-i MV

2 şehrinûn maḡribi: şehrin mu'arrebî N1, MV

Ammâ hudûdî ğarb cihetinden Cezîre ve bâdiye ve cenûb tarafından yine bâdiye ve Baħr-i Fârs ve Hûzistân kenârıdır. Ve maşrık semtinden bilâd-ı Cebel'den Hûlvân'a varınca ve şimâlden ve Cibâl'den¹ Cezîre'ye yitincedir.

Ve şehr-i Mışr ve ekşer-i bilâdı nice Nîl üzerinde ise 'Irâk memâliki dahı Dicle üzerindedür. Ammâ Dicle şimâlden ğarba ve cenûba meyl ile şarka aķup Hâdişe'den 'Abâdân'a varur. Andan Dicle'nün maşaffına buluşır. Fe-ammâ 'arzen olan imtidâdı ğarben ve şarkan Kâdisiyye'den geçüp tâ ser-hadd-i Hûlvân'a varur. Ve yine andan öte  olaşup 'Âne ve Hâdişe'ye uğrar. Ve andan öte cânib-i ğarba meyl ile aķup gider, diyü beyân olunmuşdur.

Ve kitâb-ı *Şuverü'l-eķâlîm*'de dahı tafşilen hudûdî beyân olındukdan soñra bu vechle² resm olunup kaşabât u müdün ü emşarı i'ân kılınmışdur. *Ve Allâhu a'lem.*

Taşvîr-i 'Irâk-ıķlîm el-Me'hûz Min Kitâb-i *Şuveri'l-eķâlîm*³ [91a MV] Der-tafşîl-i Hudûd-i Vilâyet-i Hûzistân

Bu dahı eķâlîm-i 'örfiyyedendür. Ve ba'zılar Lüħûzistân dahı dirler. Haylı vâsi' memleketdür. Vilâyet-i Başra ile Fârs mabeyninde vâfir şehrleri⁴ vardır. Ğarb cânibi semtindeki medâ'ininden Vâsiť ve Devrû'r-re's'i muķar-rerdür. Ammâ cihet-i cenûbdan 'Abâdân tarafından baħr üzerinden Mehrûbân'a ve Devraķ'a varur. Andan  olaşup Fârs hudûdına dâķil olur. Ammâ taraf-ı şarkîsinden şimâl semtine hudûd-ı Işfahân ve bilâd-ı Cebel'e ve Hûzistân'la [106a E] hadd-i şimâlden ve Hayme ve Hâdişe'ye ve Kerķ'e ve Cibâlü'l-lûr'a varup deverânla muttaşıl olur. Ya'nî 'ale'l-icmâl hudûdî bu vechledür. Hevâsı mu'tedil, düz yirlerdür. Pây-taķtı Ahvâz nâm şehrdür. Ve yine Besať⁵ ve Kelel ve Sûtür ve 'Askerimükerrem anuñ medâ'inindendir. Tüster nâm şehri dibâc-ı faħr ile, Sûs nâm medînesi [96a N1]  ırâz-ı ħırnîf

1 cibâlden: Hûlvân'dan N1

2 bu vechle: - MV, E

3 MV nüshasında bu başlıktan sonra on satırlık boşluk verilip diĒer sayfaya geçilmiştir. Bu sayfanın başından da altı satırlık boşluk bırakılıp diĒer başlığa geçilmiştir. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

4 şehrleri: teťahhurları N1

5 Besať: Sať N1

ile beyne'l-mülük meşhûrdur. Hemân 'aybı keşret-i 'akâribi ve ricâl ü nisvânı ħumret-i vech üzere olup kimesneye görünmedügi ma'âyibidür.

Taşvîr-i İklim-i 'Irâk¹ el-Muşahhah 'an-Suveri'l-eġâlim bi'l-Âfâk²
Der-ta'yîn-i Ĥudûd-i Vilâyet-i Âzerbaycân
'alâ Tarîķi'l-beyân ve'l-Î'lân [91b MV]

Ĥafî olmaya ki Âzerbaycân ve Îrân ve Ermeniyeye birbirlerine tedâhül itmiş üç memleketdür. Ġarb cihetinden ĥudûdı bilâd-ı Rûm ve ba'zı ĥudûd-ı Cezîre ve 'Irâk'dur. Ammâ cenûb tarafından sınırı yine ba'zı ĥudûd-ı Cezîre ve ĥudûd-ı 'Irâk düşmişdür. Ammâ şarkan bilâd-ı Cebel ve Deylem'dür. Tâ Baĥr-i Ĥazar'a varunca ve şimâlen cibâl-i Kıtâķ olmuştur. Lâkin mücerred Âzerbaycân ĥudûdı şark tarafından bilâd-ı Cebel'den ĥadd-i bilâd-ı Deylem'e dekdür. Ve cenûb cihetinden ĥadd-i 'Irâk'dur. Tâ Ĥulvân sınırı zâhir olunca ve ĥudûd-ı Cezîre'den daĥı bir mikdârı dâĥıldür.

Bu daĥı ma'lûm ola ki memleket-i³ Âzerbaycân'ın ekşeri cibâldür. Ve Ĥuceyrân⁴ nâm maĥalden berü olan sınırı zâhr-ı Dînever'e, andan devr idüp zâhr-ı Ĥulvân'a ve yine Şehrizür'dan Dicle ħurbına dekdür. Ve andan daĥı ĥudûd-ı Ermeniyeye ye muttaşıl olmuştur.

Taşvîr-i Memâlik-i Âzerbaycân 'alâ-Vechi'l-beyân⁵
Der-taşşîl-i Memâlik-i Fârs Bi'l-ĥudûdı'l-mu'ayyene
el-Meşûre fi't-Taķvîm

Bu daĥı iklim-i 'örfiyyedendür. Ġarb cihetinden ĥudûdı memleket-i Ĥûzistân'dur. Şimâl tarafından sınırı ĥudûd-ı İşfahân ve Cibâl'dür tamâmen. Ve ammâ cihet-i cenûbdan Baĥr-i Fârs ile şark-ı şimâliden muĥîķ olan ĥudûd-ı [92a MV] Kirmân'dur. Ve şimâl cânibinden ĥudûdı Fârs ile

1 'Irâķ: Ĥavser Sutâķ MV

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra on üç satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

3 memleket-i: - N1

4 Ĥıceyrân: Ĥicrân E

5 MV nüshasında bu başlıktan sonra on yedi satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

Horāsān miyânındaki mefāze ile hudūd-ı İsfahān ve bilād-ı Cibāl'ün tamām hadd-i şimalisidir.

El-kıssa Fārs'ın nihāyet-i şarkisi Yezd nāhiyesidir. Ve hadd-i cenūbisi nihāyetinde şehir-i Sirāf vāki' olmuştur. Ve yine hadd-i şimalisi gāyetinde Rey şehri vuķū' bulmuştur. Ammā Fārs ile Sicistān ve Horāsān ve ğayru'n miyânında bir mefāze-i meşhūre vardır ki taraf-ı ğarbisinden hudūdı Kūmis ve Rey ve Kūm ve Kāşān anı ihāta etmiştir. Ve cenūb semtinden Kirmān ve Fārs ve hudūd-ı İsfahān'ın bir miķdārı tolanmıştır. Ammā şark cānibinden [106b E] olan hudūdı Mokrān ve hudūd-ı Sicistān'dan ba'zı yirlerdür. Niteki şimal cihetinden sınırı hudūd-ı Horāsān ihāta etmiştir. Ol zıkr itdügümüz mefāzenün ba'zısı a'māl-i Horāsān'dan ve Kūmis'dendür. Ve ba'zısı Hūzistān'dandır.¹ Ve bir miķdārı a'māl-i Kirmān ve Fārs'dan ve İsfahān'dan olmuştur.

Ve Fārs ikliminin 'acā'ibinden küre-i Şābūr'da bir tağ vardır ki anda 'Acem diyārının bir meşhūr kisrāsı ve merz-bānları muşavverdür. Ve yine Errecān kuresinde Tayriyān² nām kıyede bir kıyu vardır ki ka'rını imtiḥān etmişler. Aşlā nihāyetini bulmamışlardır. Ve ol çāhdan bir degürmen yüridecek deñlü şu çıkup ehl-i kıyenün arāzisi [96b N1] cemī'an şıvarurmuş. Ve yine Hindicān nām rustāķda iki tağ arasında bir çāh dağı vardır ki dūd-ı āh gibi muttaşıl bir duḥān-ı siyāh dehān-ı çāhdan eksik olmaz. Ve kimse aña yakın varamaz. Ve tayērān iden murğāndan her kanğısı dehān-ı çāh üzerine uğrasa elbette düşer, yanar. Ve yine Dārīn nāhiyesinde bir şıyu tatlu nehr vardır ki beyāz libāsı anuñla yusalar yeşil reng olur. Ve ol şıyuñ nāmı Nehr-i Aḥşīn³ ile şöhet bulur. Bu cümle 'acā'ibāt İbn Havḳal'dan mervīdür. *Allāhu a'lem.*⁴

1 Hūzistān'dandır: ḥod Sicistān'dandır N1, MV

2 Tayriyān: Ṭābertān N1 | Ṭābernān E

3 Aḥşīn: Aḥşeben E

4 Allāhu a'lem: - MV

Teşâvîr-i İklim-i Fârs el-Me'hûze Min Şuveri'l-eḳâlîm'

Der-beyân-ı Hudûd-ı Kirmân

Bu, vilâyet-i Fârs ve Sicistân ve Mekrân mâbeyninde bir memleketdür. Ba'zı hudûdî [92b MV] Horâsân'a muttaşıl olup iki meşhûr ғаşabası Hür-müz ve Sîrcân'dur. Ve bi'l-cümle Kirmân'ın ғarben haddi Fârs vilâyetidür. Niteki cenûben sınırı Fârs Bahri'dür. Ve şarқан hudûdî arz-ı Mekrân'dur ki Sind'den bir kıt'adur. Ve arz-ı Kirmân'dan deryâya iki ғol girmişdür ki Kirmân'ı ғolaşup der-miyan idüp idüp ғocmışdur. Hattâ baғr, sâhil-i Kirmân'da ғavs pâresi gibi görünmişdür.

Der-taşvîr-i İklim-i Kirmân 'alâ-Vechi'l-i'lân²

Der-tebyîn-i Hudûd-ı Kūhistân

Kūhistân'dan mu'arrebdür. Nişâbūr ve Herât ve Yezd ve İsfahân mâbeyninde bir nâhiye-i kebîredür ki Ғâ'in ve Ғâbis anuñ meşhûr ғаşabalarındandır. Ve bi'l-cümle bilâd-ı Kūhistân hayli [93a MV] ba'id yirlerdür. Mâbeyninde niçe hâli şahrâlar³ vardır. Ammâ ғuyulardan ғayrı şular yokdur.⁴

Bu dağı hafî olmaya ki Cîreft ғurbında, ya'nî Kirmân vilâyetinde bir şehriñ nâmı dağı Kūhistân'dur. Ammâ vilâyet ma'nâsına olup hudûdî beyân olınan Kūhistân ғayrıdır.

Fî Teşâvîreti'l-mersûmeti'l-mazbûṭa⁵

Der-beyân-ı Hudûd-ı Ṭaberistân

Bu dağı bir vâsi' memleketdür. Ve Ṭabrteber'den mu'arrebdür. Ekşeriyyâ ağağlar, ғağlar olup bir cânibe 'asker gitmelü olduғda teberdârlar cem' olup ғırmayınca ғeçilmek mümkün olmamağın Ṭaberistân [107a E]

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra yirmi dört satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

3 şahrâlar: mecrâlar N1

4 ғuyulardan//fenâlardan ғayrı şular çokdur MV

5 MV nüshasında bu başlıktan sonra yirmi iki satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

dinilmişdür. Ammâ tağları gâyetle şa'bdur. Ve yine mabeyn-i cibâlde vâsi' ovalar ve yazılar [93b MV] dahı muḳarrerdür. Ammâ ol vilâyetde gemi yüridür baḫr-i 'ummân olmayup deryâ ile mabeyni bir günlük yoldur. Ve bi'l-cümle ḫadd-i Ṭaberistân Ḳazvîn'ün şarkîsinden inḫirâfla şimâlineḡn yaña çekilmiş, gitmişdür.

**Baḫrû'l-ḫazar bi-Ṭaşvireti'l-ḳavîm el-Me'hûz Min Şuveri'l-eḳâlim
Ma'a Cibâli'd-Deylem¹
Der-tebyîn-i Ḥudûd-ı Sicistân**

Ḥorâsân ve Mekrân ve Sind ve Kirmân mabeynlerinde bir memleketdür. Egerçi ḳaşabanuñ ismi Zerenc'dür. Lâkin ıḳlîm ismi olan Sicistân anı unitdurup ol ḳaşabaya 'alem olmışdur. Ḥudûdı ğarb tarafından Ḥorâsân'a ve arz-ı Hind'ün bir miḳdârına varur. Ve cenûbdan Sicistân'la Fârs ve Kirmân miyânındaki mefâzeye ṭayanur. Ve şark cihetinden Sicistân ile Mekrân arasındaki mefâze ile arz-ı Multân'ın bir miḳdârında nihâyet bulur. Ammâ ḳumsal yirlerdür. Ve ḫurmâsı dahı olur. *Allâhu te'âlâ a'lem.* [94a MV]

**Ṭaşviretü'l-mersûm 'alâ-Vechi'l-mefhûm²
Der-taḫşîl-i [97a N1] Ḥudûd-ı İḳlîm-i Ḥorâsân el-Me'hûze 'an-
Tekâvîmi'l-büldân**

Ḥafî olmaya ki Ḥorâsân memleketi ehl-i 'Irâḳ ḳavlince Rey şehrinden maṭla'-ı şemse varuncadur. Ve ammâ ba'zılar Cebel-i Ḥulvân'dan maṭla'a dekdür, dimişlerdür. Ḥorâsân lafzı refâhiyyet ma'nâsınadur. Fe-lâ-cerem cihet-i ğarbden olan ḫudûdı Ḥorâsân ve Cürcân ve³ Cebel miyânındaki mefâzeye dekdür. Niteki cenûbîsi Fârs'la Ḳûmis arasındaki mefâze-i fâşılada nihâyet bulmuşdur. Ammâ ḫudûd-ı şarkıyyesi nevâḫî-i Sicistân'dan bilâd-ı Hind'e varuncadur. Ve şimâlisi Mâverâ'ü'n-nehr memâlikine ve

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra yirmi satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra yirmi satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

3 Cürcân ve: - N1

Türkistân'ın ba'zı nevâhîsine ulaşmışdır. Ve bi'l-cümle iklim-i Horāsân niçe küreyi müştemeldür.

İbn Havkâl kavlince min ciheti'l-ğarb [94b MV] Kūmis ve Rey hudûdı ve cenûbdan Kirmân ve Fârs sınırı ile ba'zı İsfahân hudûdı ve şark tarafından Mekrân ve ba'zı hudûd-ı Sicistân ve şimâlen bir miqdâr Horāsân hudûdı ile ba'zı Sicistân sınırı olmak üzere beyân olınmışdır.

Fî Taşvîreti'l-mersûme¹ Der-hudûd-ı Vilâyet-i H'ârezm

Bu dahı eķâlîm-i 'örfiyyedendür. Horāsân ile Mâverâ'ü'n-nehr vilâyetlerinden münkaṭı' bir memleketdür. H'ârezm bin Yâfeş bin Nûḥ *'aleyhi's-selâm* yapduğı için H'ârezm dinilmişdür. Ekşeriyyâ etrafı hâlî yirlerdür. Ammâ hudûdı ğarben bilâd-ı Türk'e ve cenûben Horāsân'a ve şarkan Mâverâ'ü'n-nehr'e ve şimâlen yine bilâd-ı Etrâk'e müntehî olmuşdır. Aşlda bir vilâyet Ceyḥûn'ın nihâyetinde vâkı'dür. Ammâ ğâyetle kış yirleridür. Pây-tahtının ismi H'ârezmîyye'dür. Ve ğâh olur ki H'ârezm'ün buḥayresinde insân şeklinde bir kimesne zâhir [107b E] olup üç dört kelâm söyler. Ammâ fehmi olunmaz. Ve yine şuya ğavş ider, gider. Her kaçan ki böyle olsa mülûk-i ağrârdan biri der-âķab vefât eyler. Ğarîb sırdur.²

Hudûd-ı Horāsân ve Taşvîr-i Memleket-i H'ârezm ve Nâhiye-i Mâverâ'ü'n-nehr³ [95a MV] Der-beyân-ı Hudûd-ı Tûrân

Hafî olmaya ki Mâverâ'ü'n-nehr vilâyetinin mecmû'ına Tûrân dinilir. Ve ba'zılar kavlince ol vilâyete bilâd-ı Heyâṭile ıtlâķ olunur. Pes min ciheti'l-ğarb hudûdı H'ârezm memleketine ve min semti'l-cenûb nehr-i Ceyḥûn'a ki Bedaḥşân vilâyetinden berü gelüp H'ârezm'e muttaşıl olmuşdır.

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on yedi satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

2 sırdur: yirdür N1

3 MV nüshasında bu başlıktan sonra dokuz satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

Taşviretü'l-me'hüz Min Suveri'l-eḳālīm¹
Der-tebyîn-i Hudûd-ı Toḥâristân

Nehr-i Belḥ'den öte bir büyük nâhiyedir ki vâfir ḳaşabât u medâ'ini ve ḳaryeleri vardır. Ya'nî ki Ceyḥûn'ın öte cânibindedür. Ammâ yine müzâfât-ı vilâyet-i Belḥ 'add olunmuşdur. Niteki Belḥ kendüsi Ḥorâsân memleketinde dâhildir.

Fî Taşvireti'l-ma'lûm² [95b MV]
Der-beyân-ı Hudûd-ı Ḳırım

Ḳırım vilâyeti kırık mikḍârı ḳaşabâtı müştemildür. Meşhûrları Şolḥât ve Şudaḳ ve Elkefâ'dur. Gâh olur ki mücerred Şolḥât şehrine Ḳırım dinilür. Ve bu şehirlerin birbirinden mâbeynleri birer günlük yoldur. Ve Şarukirmân bu zikr itdüğümüz bilâd-ı şelâşenün ğarbisinde vâḳi' olmuşdur.

[**Vaşf-ı Ğâzî Girây Ḥân-ı fermân-dâr-ı Ḳırım**]: Ammâ Ḳırım vilâyeti tâ zamân-ı Cengiz'den berü Âl-i Cengiz taşarrufında olup maḳarr-ı devletleri Bâğçeserâyı vukû' [97b N1] bulmuşdur. Ve eşnâ-yı te'lif-i kitâbda anda ḥân-ı fermân-rân olan Ğâzî Girây Ḥân, ḥân idi. 'İlm-i müsikide mâhir ve hoş-ṭab' şâ'ir ve tîr-endâzlikde ve fûnûn-ı isti'mâl-i silâḥda izḥâr-ı i'câza ḳâdir zât-ı şerîfdür.³

Der-ḥudûd-ı Vilâyet-i Şakleb

Egerçi ki Şakleb bir medînenün ismidür, fe-ammâ aşlda vilâyet adıdır. Nihâyet [96a MV] şehrine daḥı 'alem olmuşdur. Ve ol memlekete Şakâlîbe daḥı dirler ki Bulġâr ile Ḳoştantıniyye mâbeynindeki bilâd-ı Ḥâzez⁴ didükleri oldur. Şıḳlâb bin Yâfeş bin Nûḥ 'aleyhi's-selâma nisbet olunmuşdur. Şimâl tarafından ğarba muttaşıl bir vilâyettir.

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

2 MV nüshasında bu başlıktan sonra üç satırlık boşluk bırakılıp diğer sayfaya geçilmiştir. Yeni sayfada da dokuz satırlık boşluktan sonra başlık yazılmıştır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

3 MV nüshasında bu cümleden sonra on iki satırlık boşluk vardır.

4 Ḥâzez: Ḥâzez N1

El-kıssa Baħr-i Şāmî'den, Baħr-i Muhiṭ'e varunca bilād-ı Şakālibe'dür. Ecnās-ı keşireyi müstemile olup muḳaddemā bu zıkr olınan memālik cümleten bir kimesnenüñ taht-ı hūkminde olurdu ki aña māḥik ıtlāk olunurdu. Giderek nizāmları bozuldu. Beyne't-ṭavā'if ihtilāfāt çoğaldı. Tā ki her cins ṭā'ifeye bir kimesne melik-i ḥākim oldu. Ammā memleketleri rahīṣatü'l-es'ār ve süyūf u durū' u silāḥı bisyār yirlerdür.

Şüret-i Vilāyet-i Rebî'a ve Muḍar ve Ğayrihā¹ Der-ḥudūd-ı Diyār-ı Bekr

Bu vilāyet Bekr bin Vā'il bin Ḳāsıṭ'a nisbet olunmuşdur. Ammā Diyār-ı Rebî'a, [Rebî'a] bin Nizār bin Me'ad bin 'Adnānî didükleridür. Ve Diyār-ı Muḍar² [108a E] bin Nizār daḥı dinilür ki Rebî'a'nuñ ḳarındaşıdır. Pes Bekr'ün ve Rebî'a ve Muḍar'ın evleri anda ḳonmağla Bekr'e nisbet olunmuşdur. Zirā ki diyār, dāruñ cem'idür. Ve bu memleketün pāy-taḥṭı Āmid şehridür.

Der-beyān-ı Ḥudūd-ı Vilāyet-i Cezîre

Dicle ile Furāt miyânındaki Kürdistān memleketine Cezîre dinilmişdür. Ḥadd-i ğarbîsi cenūbı Furāt'la Malāṭiyye sınırına, ba'dehu Samsāt'a ve Ḳal'atü'r-Rüm ki Birecik didükleridür, aña varur. Andan geçüp Münbic ḳarşısına ve Bālîs'e ve Raḳḳa'ya ve Ḳarğāmiş'a³ ve Raḥbe'ye ve Hi'e ve Enbār'a nihāyet bulur. Ve yine Enbār'dan Dicle üzerindeki Tikrit'e, andan Sin'e ve Ḥadişe'ye ve Mevşil'e ve andan tolaşup Cezîre-i İbn 'Ömer'e ve şehir-i Āmid'e gelür. Ammā ḥudūd-ı ğarbiyyesi Āmid'i geçüp Ermeniyye üzerinden tā ḥudūd-ı bilād-ı Rüm'a ve yine Malāṭiyye ḳurbında Furāt nehrine varup münteḥi olur. Bu taḳdîrce ba'zı vilāyet-i Rüm ve ba'zı vilāyet-i bilād-ı Ermen'e Cezîre'nün ğarbîsine gelür. Niteki ba'zı vilāyet-i Şām [96b MV] ve ba'zı bādiye cenūbîsine ve 'Irāk vilāyeti şarkîsine düşer. Ammā be-

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on iki satırlık boşluk vardır.

2 Muḍar: - N1

3 Nüshalarda "Ḳarḳayā" şeklinde yazılan bu isim "Ḳarğāmiş" olarak metne alındı. (bk. sezen, age, s. 429.)

her-hâl Diyâr-ı Bekr Cezîre hudûdına dâhıldür. Ve Cezîre'nün iki nehri vardır ki bir yire geldükde Dicle'nün nısfı mıkdârı olur.

Şüret-i Diyârü'l-Ekrâd ve Haddü'l-Cezîre Ma'a Cibâli'd-Deylem¹ Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Memleket-i Tübbet

Tübbet sükker vezni üzerine ol memlekete 'alem olmuştur. Egerçi ki vilâyet-i Horâsân'ın bir nâhiyesi gibi düşmüştür. Fe-ammâ haylî vâsi' memleketdür. Bir tarafı tâ bilâd-ı Şîn'e müntehî olmuştur. Ve ba'zı bilâd-ı Hind ve bilâd-ı Etrâk Tübbetiyye² ile hudûdî mülâşıkdur. Ve bunun en meşhûr şehri Yeftah'dur.³ Ki bir tağun başındadır. Şahrâları sünbülzâr ve ol şahârîninûn gazâlân-ı müşgiyyesi bî-şümârdur. [98a N1] Ve gazâl-i müşgden gayrı fâre-i müşg de vardır. Nâfeler ki anların göbeklerinden düşer. Tüccâr-ı kâr-âzmûde kavlince fâreden düşenün büy-ı dil-âvîzi ziyâdedür, dirler.⁴ [97a MV]

Fî Ta'yîn-i Hudûd-ı Şîn

Bir vâsi' memleketdür ki Şîn bin Yâfeş bin Nûh 'aleyhi's-selâm yapmakla aña nisbet olunmuştur. Hudûd-ı garbiyyesi Şîn ve Hind mâbeynindeki mefâvizdür. Cenûbîsi bihâr vâkı' olup şarkîsi Baħr-i Muħiṭ'dür. Ammâ şimâlisî arâzi-i Ye'cûc ü Me'cûc ve ba'zı cevânib-i münkaṭı'atü'l-aħbârdur.

El-kıṣṣa şarkdan ğarba 'arîz ü tavîl üç aylık yoldur. Ve eḳālîm-i seb'ayî müstemil bir memleketdür ki nevâhî vü kūrâ vü resâtîḳdan ğayrı üç yüzden ziyâde medâ'in-i ma'müresi vardır. Ve ba'zı yirlerinde ma'âdin-i zeheb daħı muḳarrerdür.

Ve bi'l-cümle mülk-i Şîn'ün on iki ḳapısı vardır ki her biri iki cebel-i şâmiḥ miyânında⁵ [108b E] kârger ü üstüvârdur. Ve ol ḳapulardan içeri Baħr-i Şîn'den gemiler ile girilür. Ammâ ḳapudan ṭaṣra gemiler Baħr-i Mâliḥ'de yürür. Ḳapudan içeri girdükde ṭatlu şuda seyr ider.

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on beş satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

2 Tübbetiyye: Zebine E

3 Yeftah'dur: Beftah'dur E

4 MV nüshasında bu cümleden sonra beş satırlık boşluk bırakılıp diğer sayfaya geçilmiştir. Diğer sayfanın başında altı satır boşluktan sonra yeni başlığa geçilmiştir.

5 miyânında: mânendi E

Ve ehl-i Şin'ün siyâset ü 'adâletde ašlâ nazîrleri yokdur. Ve şinâ'ât-i daķıķa ve nuķûş u taşvîrâta müte'alliķ mahâretleri ĥod taşavvurdan artuķdur. Ammâ hey'âtda boyları ķaşîr, başları kebîr, mezhepleri ihtilâfâtla ġayr-ı dil-pezîr, řavâ'if-i keşîr olduķdan mâ'adâ içlerinden balıġa şapar ve âteşe secde ider, şanem ü veşeni ma'bûd i'tikâd ider âdem çokdur.

Ve pâdişâhları elbette mehri mu'ayyen yüz 'avret alup taķannun idendür. Ve biñ re's fili ve aña yitecek ricâl ü silâh cür'et delili olandur. Farażâ böyle ġudreti olmayan ne pâdişâh olur ve ne melik 'unvânı ile şöhret bulur. Ve bir pâdişâh vefât idüp vâriş-i mülk niçe oġlı olsa her ķangısı naķş u taşvîrde mâhir ise saltanat aña lâ'ik görilür. Bundan mâ'adâ mülk-i Şîn nihâyetinde Şînü's-şîn nâmına bir memleket-i ma'mûre daġı vardır ki ötesi Baġr-i Muġit'dür.

Ve ol vilâyetde ġayvânât-ı 'acîbeye nihâyet yokdur. Gergedân u zürâfa vü bebr anda ġâyetle çokdur. Ve şandal ü 'âc u abanûs u kâfûr u ġîzrân ve ekşer-i 'ıtrıyyât u efâviye ol memâlik ü nevâġide taşavvur olunduġı mertebelerde niçe vücûh ile artuķdur.¹ [97b MV]

Fî Ta'yîn-i Ĥudûd-ı Memâlik-i Hind

Ĥaylî vâsi' memleketdür. Hind bin Ĥâm bin Nûġ 'aleyhi's-selâma nisbet olunmuşdur. Ammâ Ĥudûdı ġarb cihetinden Baġr-i Fârs ile tamâmen Ĥudûd-ı Sind ve aña mülâşık olan yirlerdür. Ammâ cenûb semtinden Ĥudûdı Baġr-i Hind'dür. Ve şarķan Hind ile Şîn mâbeynindeki berr ü biyâbândur. Ve şimâlen řavâ'if-i Etrâk bilâdîdur ki ġâlibâ Mâverâ'ü'n-nehr semtlerine anlar mülâşıkdur.

Ve ba'zılar ķavlince Hind üç bölük memleketdür. Evveli cihet-i ġarbdan bilâd-ı Sind ve Kirmân'a muttaşıl olandur. [98b N1] Ki Aña Gücerât dirler. Şaġihî Cerzâr'dur. İkinci anuñ şarķisindeki Mübenyâr nâm [98a MV] vilâyetdür. Ve üçincisi Ma'ber ile ta'bîr olunan memleketdür. Ve Hind'ün memâlikinden Memânga Mângîr vardır ki Baġr-i Lân üzerinde-dür. Hind'ün bilâd-ı İslâmiyye'ye ķarîb olan cânibidür ki Sulţân Maġmûd-ı Sebüktekin ol semtlere vâfir ġazâlar itmişdür. Ve ol vilâyetün müdün-i 'azîmesinden Behlûr nâm şehr-i kebîr vardır ki Baġdâd gibi nehr-i cârînün

1 MV nüshasında bu cümleden sonra dört satırlık boşluk bırakılıp diġer sayfaya geçilmiştir. Diġer sayfanın başında yirmi iki satır boşluktan sonra yeni başlıġa geçilmiştir.

iki tarafında vâkı'dür. Bir dahı memleket-i Kınnec vardur ki baħrden münkaṭı'dur. Ve ekşer-i bilâdı cibâlde vâkı'dür. Her kim aña pâdişâh olursa ıstılâhlarında tûde¹ diyü tesmiye olunur. Vilâyet-i Hind'de biñ file ve cünûd-ı keşireye mâlik hâkim ol anılır. [109a E]

'Umûmen sükkânı bütlerle taparlar. Zu'm-ı fâsidleri budur ki iki yüz biñ yıllık bütleri olup eben-'an-ceddin kendülere intikâl itmiş ola. Ve Hind'ün meşhûr şehirlerinden biri dahı Hüreydis'dür ki bir cebel-i şâmiḥuñ dibindedür. Ehâlisi sağır-ı Kâbil'i şıyânet üzere 'umûmen mâldâr ve tüccâr-dur. Ve bu memleketün ḥalkı ḥayvânâtı boğazlayup yimezler. Ve baķar cinsinün eklini cidden câ'iz görmezler. Ve sâ'ir ḥayvânâtı öldükden soñra yirler. Her birinün şakalları dizlerine dek inmişdür. Bir şehir-i meşhûr dahı Kâmâr'dur ki 'ûd-ı Kâmârî aña nisbet olunmuşdur. Ve her kim aña pâdişâh olursa "rehma"² dinilir. Ve Hazer mülki Mihrâc'la baħr tarafından soñra cengden ḥâlî olmaz.

Bir dahı memleket-i Hervâre'dür ki niçe 'azîm şehirleri vardur. Cümlesi ma'mûretü'l-aķtârdur. Bu vilâyetün ḥalkına şıgıruñ ölüsi ve dirisi ḥarâmdur. Cidden yimezler. Ve bir şıgır haste olsa ḥidmetinden mu'âf idüp tâ ölince beslerler. Ri'âyetle tutarlar. Öldügi zamânda defn iderler. Ve kendü meyyitlerini dahı ekşeriyyâ âteşe iḥrâk eylerler. Nihâyet ba'zılar ḥafıyyeten evlerinde defn itmek olur. Aşlâ meyyite acımazlar. Ve ardınca ağlamazlar. Ve yanlarında zinâ mübâḥdur. Ve pâdişâhları küllî şevket şâhibidür. Bir yire gitse muraşşâ' tâcla file biner. Ve eṭrâfında yüz 'avret-i müzeyyen ü mülebbes bile süvâr olup birbiriyle mülâ'abe iderek giderler. Ya'nî teferrücle meliklerini eglendürürler. Pâdişâhdan gayrı ile 'avret bile seferlemez.

Ammâ vilâyetlerinde 'adâlet bir mertebededür ki farazâ bir dâ'in yolınca giderken medyûnını bulsa ve hâkime varup âdem getirünce kaçmasun diyü yir üzerine barmağı ile bir ḥalka çizüp maṭlûbını anda ḥabs eylese çıkup gitmege kâdir olmaz. Aña ḥaķķını virmeyince ḥarekete ḳudret bulmaz.

Kaçan ki pâdişâhları vefât itse donadup bir 'arabaya bindürürler. Başları açuķ, saçları tağuķ, mâtem tutaraķ ḳullarına çekdürürler. "İşte bu sizün pâdişâhınızdur ki bu kadar zamân saltanat itdi. Yine dünyâdan şıfru'l-yed gitdi. İmdi siz de varacağınuz [99a N1] yiri yâd eyleñ. Aña göre a'mâle çalısuñ." diyü tamâmen tolaşdurduķdan soñra âteşe yaķarlar.

1 nûde: nûde E

2 Rehma: Rehem MV, E

Bir memleketi dağı Yâne'dür.¹ Ki bir 'azîm şehrdür. Tağlarında hınnâ ve hîzrân ve tebâşîr hâşıl olur. Bir büyük şehri dağı Qanderîne'dür ki anda a'lâ 'üd hâşıl olur. Ve ekşer-i sükkânı şervet-i 'azîme ile iştihâr bulur. Biri dağı Cerîs'dür² ki ekşeriyyâ fülful anda biter. Ve memâlik-i Hind'den bir dağı memleket-i Şaymûr'dur ki bunun [98b MV | 109b E] dağı meliki³ cünûd-ı keşîreye mâlikdür.⁴ Ve 'ıtrîyyâtuñ çoğı bu vilâyetde hâşıl olur. Meşhûr şehirlerinden biri Bürûc'dur ki halkı mâldâr ve himem-i 'âliye ile nâmdârdur. Ve medâ'in-i Hind'ün civâr-ı T'ohâristân'daki şehirlerinden biri medîne-i Kâbil'dür ki gâyetle hevâsı mu'tedildür. Emti'a-i nefisesi vardır. Ve ihlilec-i Kâbilî aña nisbet olunmuşdur. İçinde hadîd ma'denleri de bulunur.

Ve yine Multân ile Sicistân mâbeynindeki mefâze cânibinden Keliţâ ve Rûmle nâm iki medîne vardır ki aşarşuyı ve bağ u bağçesi çok, tüccâr mecma'ı güşelerdür. Ve yine Hind'ün Şîn tarafında vâkı' Tebâris nâm memleketi vardır ki meşhûr şehirlerinden biri Ürşîn'dür. Ve bir meşhûr cezîresi de vardır. Fîl dişî metâ'ı sâ'ir memâlike andan götürülür. Ve bu vilâyetde qaddi on bir zirâ' fîl bulunur. Ve ol yir qantârı ile bir diş, yigirmi qantâr çekmek olur. Ve bu memâlikde râvend ve ma'âdin-i hadîd vâfirdür. Ve sükkânı bir kimseyi öldürmek isterlerse semm ile öldürürler. Âlet-i câriha ile katl itmezler.

Bir şehri dağı Üķîn'dür ki şiyâb-ı kâqullîyye ve harîr-i kâqullî ve 'üd-ı kâqullî aña nisbet olunur. Haylî laţîf şehrdür. Bir dağı Qalâķulâ'dur.⁵ Ki içinde şevket şâhibi pâdişâhı ve vâfir 'askeri vardır. Muttaşıl tã'ife-i Celnehkiye (?) ile şavaşurlar. Zu'mları budur ki Henek nâm nehrine melik-i Celnehkîn gâvş itmiş ola. Ahyânen kendülere görine.

Hafî olmaya ki bu maħalle gelince vâķi' olan memâlik ü büldân vilâyet-i Hind'ün cihet-i cenûbisinde vâķi'dür. Ve şimalisinde olanlardan bilâd-ı mağrib-i akşâ ve arz-ı Frenc maħallinde meşhûrdur.

1 Yâne'dür: Bâne'dür E

2 Cerîs'dür: Ĥarîs'dür N1

3 dağı meliki: bunun meliki dağı E

4 mâlikdür: ĥâkimdür N1

5 Qalâķulâ'dur: Qalâ'dur E

Taşvîr-i Memâlikü'l-Hind el-Me'hûz Min Şuveri'l-eḳâlim¹
Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Memâlik-i Sind

Sind bin Hâm bin Nûḥ *'aleyhi's-selâm* yapmağla Sind dinilmiştir. Hadd-i ğarbisi Kirmân vilâyeti ile ba'zı mefâze-i Sicistân'dur. Cenûbîsi baḥr ile Kirmân mâbeynindeki mefâzedür. [99a MV] Ammâ şarkîsi Baḥr-i Fârs düşmüştür. Zîrâ ki deryâ eṭrâf-ı Sind'de yay gibi kendüyi göstermiştir. Ammâ cihet-i şimâlden bir kıt'a arz-ı Hind zemîn-i Sind'e duḥûl itmiştir ki Mekrân ve Tûrân memleketleri andadır.

Egerçi ki Sind iklim adıdır, ammâ bir büyük şehrine daḥı Sind dinilmiştir. Ve bi'l-cümle ğarbı Hind'de vâḳi' olan kısmına ki cânib-i baḥrdedür, bilâd-ı Lân ıtlâk olunmuştur. Ve bu kısmının Müslimini ziyâde ve memleketleri ruḥşat u ğinâ ile âmâdedür.

Bir medînesi Sind olduğu gibi bir şehri daḥı Manşûre'dür. Tûl u arzı birer mîl [110a E] bir şehrdür. Aḳçaları [99b N1] beşer dirhem çeker. Halkının şerveti muḳarrer kişverdür. Ve bu şehri Âl-i 'Abbâs'dan ḥalîfe Manşûr Ebû Ca'fer yapdurmıştır ki rûy-i zemînde dört ṭâlî'le dört medîne yapdurmıştır. Ve ṭâlî'leri muḳtezîdür ki rûz-ı kıyâmete dek ḥarâb olmayalar. Biri Manşûre-i Sind'dür, ki Emîrmân nâminadur. Ve biri 'Irâḳ vilâyetinde Bağdâd şehridür. Üçincisi Şâm'ın² Meşîşa'sı ve arz-ı Cezîre'nün Râfiḳa'sıdır.

Bir şehri daḥı Multân'dur ki bu daḥı Manşûre mikdârıncadır. Ferruḥ Beytü'z-zehab tesmiye olunmuştur. Zîrâ Haccâc'ın karındaşı Muḥammed bin Yûsuf anda bir buḥâr altun bulmuştur ki buḥâr ol diyâr ıstılâhâtında üç yüz otuz üç ḳanṭâr altundur. Ve anda bir şanem vardır ki ehl-i Hind anı ziyârete gelürler. Zu'mlarınca "İki yüz biñ yıldan berü bu şanem ziyâretgâhımızdır." dirler. Ve ziyâretine geldükçe emvâl-i 'azîme taşadduḳ iderler. Ve dirler ki "Ol şanemün on biñ ḳarye-i ma'mûre vaḳfı vardır." Ve ammâ Multân ile Manşûre mâbeyninde bir ḳavm-i keşir vardır ki anlara Beddehe ıtlâk olunmuştur. Ve Sind'ün cânib-i cebeldeki kısmı ki küffârî ğalibdür, meşhûr medînesi Ḳaşmîr'dür.³ Ki sükkânı vâfir bir medîne-i kebîredür.

1 MV nüshasında bu başlıktan sonra on iki satırlık boşluk vardır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır. | el-Me'hûz//eḳâlim: - N1

2 Şâm'ın: Sicistân'ın MV

3 Ḳaşmîr'dür: Ḳaşmîr'dür N1

Ve arz-ı Sind'e muttaşıl olanlardan biri dağı iklim-i Mekrân'dur ki vâsi' nevâhîsi ve ma'mûr şehirleri vardır ki eñ meşhûr medînesi Keber'dür ki Multân mikdârınca memleketdür. Ve iki şehri dağı vardır ki biri Râhûn ve ol biri Kilvân nâmınadır. Egerçi ki fevâkih ü şimârı nâdir olur, velâkin kesb ü kârı, kazancı halkınınuñ vâfir olur.

Bir medînesi dağı Terâsik'dür ki havârici çok kişverdür. Ekşeriyyâ nebâtâtı kaşab-ı sükkerdür ki andan şekker ü fânîz hâşıl idüp eṭrâf-ı bilâda iledürler. Ve arz-ı Mekrân'a mücâvir arz-ı Tavberân¹ dağı vardır ki bir bü-yük vâdidür. 'İmârâtı keşire ve sükkânı vefire ve medîne-i kübrâsı yine Tavberân ile şehir² bir laṭif memleketdür.³

Taṣvîr-i Memâlikü's-Sind el-Me'hûz mine'l-Aşl⁴ [99b MV] Der-ta'yîn-i Hudûd-ı Vilâyet-i Yemen

Bu memâlik arz-ı Mekke'nün yemîninde vâki' olmağın Yemen dinil-mişdür. Ve niteki Şâm şimalinde olmağın ol ismle müsemma kılmışdır. Hadd-i zâtında haylî vâsi' u 'arîz memleketdür. Arz-ı Berber'ün karşısına düşmüşdür. Evvel zamânda Yemen'le baḥrûn mâbeyni mesâfe-i ba'ide olup aralarını bir tağ faşıla iken mülûkden biri ba'zı a'dâsına intikâm kaşd idüp ol tağı kazdurup kesmişler. Ve bahri ol sevâhile aḳıdup ümem-i keşirenün helâkine sebep olmuşlardır. [110b E]

Medâ'in-i kebîresinden biri Zebîd'dür ki nehr-i şağîr üzerinde vâki', mecma'-ı tüccâr-ı Hicâz ü 'Irâk u Habeşe vü Mışr diyü şâyî' bir laṭif şehrdür. Bir büyük şehri dağı Şan'â'dur ki hevâsı mu'tedil, 'imârât-ı Yemen'ün cümlesinden kâdim ve halkı çok bir şehir-i kâmindür. Ve Kaşr-ı Ğumdân, Şan'â'da vâki'dür. Ve şimalisinde bir mürtefi' Müdhîr demekle meşhûr bir tağ vardır. Altmış mîl miqdârı yüksekligi şâyî'dür.

Bir şehri [100a N1] dağı 'Aden'dür ki Hind ü Sind⁵ ü Şîn vilâyetle-rinün gemileri aña uğramayunca olmaz. Ve ekşer-i emtî'a ol vilâyete celb

1 Tavberân: Tayvîrân E

2 şehir: şöhre N1 | şehîre E

3 memleketdür: - N1

4 MV nüshasında bu başlıktan sonra altı satırlık boşluk bırakılıp diğer sayfaya geçilmiştir. Diğer sayfanın başında sekiz satır boşluktan sonra yeni başlığa geçilmiştir. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

5 Hind ü Sind: Hindüstân N1

olınmağdadur. Cānib-i şimālīsinden bir tağ baḥruñ kenārınuñ bir tarafına dek devr ile ihāṭa kılmışdur. Ve ‘Aden’i iki kapu gibi göstermişdür. Ve yine iki kapunuñ mābeyninde medīne-i Renc¹ vardır ki dört günlük yol mesīresi vardır.

Bir şehri daḥı Cenevān’dur.² Ki mā’-i cārīsi ve bāğ u bostānı ve mezārī’i vāfir yirlerdür. Üzümi ḥod zebīb kısmınuñ rağbet ü kıymetde a’lādan a’lāsıdur. Ve Yemen vilāyetinde Eniḳ³ nām bir kıyete-i kebīre vardır ki ḥalkı şehḥārlardur. Bir ādeme incinseler siḥr ile timsāḥ iderler. Ve ‘avreti er ve eri ‘avret ḥılkatine tebdil kıılurlar. Fünūn-ı siḥrde yed-i tūlaları vardır.

Ve arz-ı Tihāme daḥı mülk-i Yemen’dendür. Qabā’il-i A’rāb’a anda nihāyet yokdur. Anuñ meşhūr şehri Hecer’dür ki bir büyük kaşabadur. Deriñ kıuyuları ve ‘uyūn-ı mumtırısı çokdur. Ve anda tılahatü’l-mülk dirler ḥilāf ağacına müşābih bir şecere-i ‘azīme vardır. Arz-ı Hicāz ile arz-ı Yemen miyānında ḥadd-i mu‘ayyen ol dıraḥtdur. Ve bir şehri daḥı İbāḥiye⁴ arzıdır ki bilād-ı keşīre-i ‘āmiyei müştēmildür. Ḥusūn-ı menī’ası [100a MV] daḥı vāfiredür.

Bir meşhūr şehri Reyde’dür ki Bi’r-i Mu’aṭṭala ve Kaşr-ı Müseyyede anda vāki’ olmuşdur. Arz-ı Ḥaḍramūt daḥı vardır ki şarkī-i Yemen’dedür. Aşḥāb-ı Ress’uñ bilādıdır ki şehri-i kebīrinuñ daḥı ismi Res’dür. Ve yine arz-ı Ḥaḍramūt’uñ bir medīne-i meşhūresi daḥı Sebā’dur ki Ḥaḳ te’ālā anı *Kur’an-ı ‘Azīm*’de zıkr itmişdür. Pes Yemen ve ‘Ummān vilāyetleri ḥalkından anda çok kimesne cem’ olmuş idi. Ol medīnenuñ nāmına Me’rib dinilmişdür ki ol diyāruñ pādīşāhınuñ ismi idi. Ve ol memleketde bir sed var idi ki baḥr ile mābeynlerinde ḥā’il idi. Aña Seyl’arem⁵ dinilmişdür.

İttifāḳ bir şahşuñ ‘avreti bir rü’yā görür ki bir bulut gökden inüp ol yirleri kaplar. Ba’dehu ra’d u berḳ u şavā’iḳ peydā ider. Ve her nereye uğrarsa yakar, kül ider. İmre’et-i kāhine ki bu rü’yāyı gördi, zevcine ḥaber virdi. “El-bette bu diyārda bir nāzile vardır. Terk-i diyār idelüm.” diyü söyledi. Fe-lācerem [111a E] ol şahş irtesi sedd-i Me’rib’e vardı. “Bu memlekete ne zarar olursa bundan olacağdur.” diyü nazar eyledi. Anı gördi ki bir cins şıçan peydā olmuş. Muttaşıl ol seddi ayakları ile kazup delmek üzere. Ve elli kişi

1 Renc: Zenc N1

2 Cenevān’dur: Cevān’dur N1

3 Eniḳ: Eynaḳ MV

4 İbāḥiye: İbācine N1 | İyāḥiye E

5 Seyl’arem: Sebel’arem N1

bir günde idemedüğü zararı bir anda eylemek üzere. Hemânâ şahş-ı mezbûr cümle emlakini şatdı. Ve tevâbi'ini yanınca aldı. Ve âhar vilâyete hicret itdi. Az zamân geçmedin Hâk *sübhānehu te'āla* ol sedde dağı ziyâde fâre musallaḥ eyledi. Ol seddi delüp ğırbâle döndürdiler. Ve baḥr-i mütelâṭım ol vâdilere akup sükkân-ı memleketi ğarḳ-âb ve 'imârâtını ḥarâb u yebâb itmege bâ'is oldılar. Ve ol Seddi ḥadd-i zâtında Loḳmân bin Ekber bin 'Âd ḥacer ve raşâşla binâ itmişdi ki fersaḥan fi fersaḥ ḳaddinde yapdurup istiḥkâm virmiş idi.

Ve bi'l-cümle zamân-ı¹ sâbıḳda arz-ı Sebâ memleket-i ma'mûre idi. [100b N1] Aşlâ anda bit ve pire olmazdı. Ḥattâ bir müsâfir ol ḥudûda dâḥil olsa üstindeki bit ve pire fi'l-ḥâl helâk olurdu. Şoñra ğazab-ı İlâhî ile şöyle ḥarâb oldu ki erâk ve sidrden ğayrı nebâtâtı bile ḳalmadı. Ḥattâ ذٰلِكَ ﴿جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾² anlar ḥaḳḳında nâzildür.

Taşvîrü'l-ḳadîm 'an-Şuveri'l-eḳālîm³

Ḥafî olmaya ki *Evzahu'l-mesâlik* nâm kitâbda eḳālîm-i 'örfiyyeyi otuza münḥaşır ḳılımışlar. Ya'nî ki 'ilmleri müte'alliḳ olduğı eḳālîmi yazup 'ilmle-rinden⁴ ḥâric olanları yazmamışlar. Cümleden biri memleket-i Rûm'ı hemân bir ıḳlîm yazmışlar. Ḥâlâ ki ıḳlîm-i Rûm ḥudûdı ma'lûm [u] mu'ay-yen nevâḥî vü ḳurûm olduḳdan şoñra vilâyet-i Anaṭolî bir müstaḳil ıḳlîm-i 'örfidür. Anı beyân itmemişler. Ve Ḥalîc-i Baḥr-i Ḳoştanṭiniyye mâverâsın-daki Rûm illeri ise niçe ıḳlîmi müşt Emil iken yalıñuz bir ıḳlîm dağı 'add eylememişler.⁵ Ḥâlâ ki şehir-i Ḳoştanṭiniyye cânibinde vâḳî' olan arâzi-i vasî'a-i müte'addideden Bosna ve Engürüs ve Eflâḳ ve Boğdân ve Aḳkirmân ve Erdel ser-hadlerine varunca ki Rûmili memleketi anlaşıdır.

1 zemân-ı: - N1

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Sebe Sûresi, 34/17, "Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları böyle cezalandırdık. Biz (bu şekilde) ancak nankörleri cezalandırırız."

3 MV nüshasında bu başlıktan sonra yedi satırlık boşluk bırakılıp diğ er sayfaya geçilmiştir. Diğ er sayfanın başında dokuz satır boşluktan sonra mensur metin yazılmıştır. | E nüshasında bu başlık bulunmamaktadır.

4 'ilmlerinden: 'âlemlerinden MV, E

5 eylememişler: eylemişler N1, MV

Ma'a zâlik sâhil-i bahrûn Frengistân tarafına mümted olan Mora ve Eg-riboz¹ ve Çarlılı semtleri ile ba'zı cezîreler bir iklim-i 'örfidür. Ve yine cânib-i ğarbite vâkı' Hersek ve Bosna tarafları, ba'dehu Bosna ser-haddine mut-taşıl Macar vilâyeti ki Tameşvâr memleketi diyü meşhûrdur, ve yine Tameşvâr'a mülâşık Engürüs vilâyeti ki Hırvât memâliki diyü mezkûrdur. Ve bunlardan ğayrı selâtin-i Âl-i 'Osmân'a harâc-güzâr olan kefereden [111b E] Eflâk ve Erdel ve Boġdân² ser-hadleri birer iklim-i 'örfi 'add olun-mak lâzım iken biz cümlesini bir 'add eyledük ki eġâlîm-i 'örfiyye tamâm otuz iki ola. Ya'nî ki ta'dâd-ı esnân-ı insânî menzilesinde 'add olına. Ya'nî ki cümle-i rüy-i zemîn ve ser-tâ-pâ basît-ı arzîn heykel-i insânî gibi bir cesed-i³ sehmgîn taşavvur olunup Kûh-ı Kâf ol bedenûn seri ve Hâlic-i Bahr-i Rûm dili ve otuz iki iklim-i 'örfi otuz iki dendânı ve ay ile gün iki görür gözi ve mağrib ü maşrıķ iki işidür kulaġı ve cibâl ü tilâl ve bevâdî eli ayaġı ve aķarşular eli ayaġı parmaġı ve Akdeñiz, Karadeñiz boġazları menfez-i tahtânisi ve dehânı menzilesinde olup esen yiller ol heykel-i mükemmeli'l-a'zâ teneffüs itdükçe enfâs-ı zâhirü'l-feyezânı olmak münâsib görülmüşdür.

Eġâlîm-i 'örfiyyeyi otuza haşr itdiler. Mücerred ayuñ otuz gün olması münâsebetin kaçd itdükleri taşarruf-ı cüz'î [101a MV] bulunmuşdur. Bu tahkîkdan mâ'adâ her iklim-i 'örfinün pây-tahtını beyân itmek, ya'nî kâ'ide-i memleketini silk-i tahrîre getürmek vâcibdür ki ba'zı memâlikde aña pây-taht dinilir. Ve ekseride kürsî-i memleket ile ta'bîr kılınur.

İmdi hafî olmaya ki Cezîretü'l-'Arab'ın pây-taht-ı kadîmi Mekke-i Mükerreme ve kürsî-i hâdişi Medîne-i Münevere'dür. Ve Mısr'ın kürsisi Kâhire ve diyâr-ı mağribûn Mehdiyye ve ğarb-ı maşrıķînün [101a N1] İfriķiyye ve Yemen vilâyetinün [kürsî-i] kadîmi Şan'a ve hâdişi Zebîd ve Hırasân memleketinün pây-tahtı Nişâbûr ve 'Irâķ-ı 'Acem'ün İsfahân ve 'Irâķ-ı 'Arab'ın Bağdâd ve mülk-i Âzerbaycân'ın Tebrîz ve vilâyet-i Hûzistân'ın Tüster ve iklim-i Fârs'ın Şîrâz ve Diyâr-ı Bekr'ün Mevşîl ve hâdişi şehr-i Kara Âmid ve diyâr-ı Şâm'ın Dımaşķ ve Rûmiyye-i Şuġrâ'nuñ kürsî-i kadîmi Amâsiyye ve hâdişi Sivas ve mülk-i Yûnân'ın kâ'idesi Konya ve Karabâġ memâlikinün Gence ve Şîrvân diyârının [kürsî-i] kadîmi Bâbü'l-ebvâb ve hâdişi Şamahî ve Kırım vilâyetinün pây-tahtı Bağçeserây ve

1 Nüşhalarda "Aġrıboz" şeklinde yazılan bu kelime tashîh edilerek metne alındı. bk. Machiel Kiel, "EĞRİBOZ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/egriboz> (06.10.2019).

2 Erdel ve Boġdân: Boġdân ve Erdel N1

3 cesed-i: - MV, E

Rûm pâdişâhlarınınûn pây-tahtları evvelâ Burûsa, şâniyen Edrine ve şâlişen Kõstanîniyye ki miyân-ı Rûmiyân'da bilâd-ı şelâşe ile ta'bîr olınmışdur. Niteki Macar vilâyetinûn pây-tahtı Tameşvâr ve Engürüs ikliminûn [kürsî-i] kadîmi Bedûn ve hâdişi Peç memleketidür. Ve yine tavâ'if-i Efrenciyye'den Cenevîz'ün kürsî-i memleketi Rûmiyye-i Kübrâ ve França vilâyetinûn Paris¹ didükleri kişver-i fesîhu'l-ercâ ve Venedik keferesinûn [112a E] Venedik nâmı ile müsemma olan şehridür. Ve sâ'ir kefer-i fecere vilâyetlerinûn kavâ'idine ta'arruz olunmayup yazılmamışdur.

FAŞL Fİ AHVÂLÎ'L-ÜMEMÎ'L-MAZÎYYE VE EDYÂNUHÂ VE EF'ÂLÛ'L-MİLELÎ'L-MÜTEHÂLİFE² VE ERKÂNUHÂ

Hafî olmaya ki işbu mücelled-i evvelde yazılan ümem-i muhtelifetü'l-edyânûn icmâl-i ahvâlleri evâ'il-i kitâbda tahtîr olınmak kar'-ı sem'-i rûşinâsan maqûlesi olmağın Mevlânâ İbn Şahne *Ravzü'l-menâzır*'da ve ba'zı müverrihîn-i ezmine kütüb-i me'âşirde yazdukları üzere tahtîr kılınmak münâsib görüldi.

[Ümmet-i Süryân/Şâbi'in]: İmdi³ cümleden muqaddem rûy-i zemîni ma'mûr iden benî Âdem, ümmet-i Süryân idüğü müttefağın 'aleyh-i ümem olup ta'ife-i Süryâniyyîn beyne'l-müverrihîn millet-i Şâbi'in⁴ dimekle dahı meşhûr olmuşlardır. Fe-lâ-cerem zıkr olınan ümem aḥkâm-ı⁵ dîniyyelerini *Şuhuf-ı Şit bin Âdem 'aleyhi's-selâmdan* ve İdrîs Peygâmbere müte'allik olan kütüb-i lâzımü'l-ihtirâmdan istihrâc itmişler idi. Ammâ *Şuhuf-ı Şit'e* i'tibârları cümleden ziyâde idi ki ol kütüb-i celilenûn fuşûli maḥâsin-i ahlâka ve ḥişâl-i zemîmeden maḥsûb olan buḥl ü hisset ve kizb ü muḥanneşlige müteferri' ma'âyib-i ḥıkd u hased ü nifâka müte'allik idi. Ya'nî ki ahlâk-ı ḥasene ile ittîşâf emr olunup ḥişâl-i zemîmeden neyh⁶ kılınmış idi. Ve ḥâlâ ümmet-i Muḥammed miyânında mü'eddâ olan şalât-ı ḥams-i mefrûza gibi anlara yedi vaḫt namâz emr olınmış idi ki beş vaḫti 'ayniyle ḥâlâ cârî olan [101b MV] evḫât idi. Altıncısı işrâk namâzı gibi şalât-ı duḫâ ve yedincisi

1 vilâyetinûn Paris: vilâyeti N1 | vilâyetinûn E

2 MÜTEHÂLİFE: MUḤÂLİFE N1

3 İmdi: İmdi hafî olmaya ki N1

4 Şâbi'in: Şâbîn MV

5 aḥkâm-ı: iḥkâm-ı aḥkâm-ı N1

6 nehy: tehî N1, MV

giceden altı sā‘at geçdükde, ya‘nî nişfu’l-leylde kılınacak namâz-ı vâcibü’l-edâ idi.

Ve bi’l-cümle evkât-ı seb‘ada edâ-yı şalât itmek anlara farz olmuş idi. Sā‘at-i şeb ü rûz fi’l-ḥaḳīḳa on ikişer sā‘at¹ olmağın ziyâdesine i‘tibâr olunmayup nişfu’l-leyl ta‘bîr olunacak maḥalde giceden altı sā‘at geçdükde, diyü buyurulmuş idi. Ammâ anlara da itmâm-ı [101b N1] şalâta dek şebât-ı niyyet-i ḥâlişe meşrûṭ idi. Cidden ğayrı ḥâtıralar ile maḥlûṭ olan namâzları şaḥîḥ olmaz idi.

Kezâlik cenâze namâzını bizüm gibi bilâ-rükû‘ u sücûd kılırlar idi. Ve yine şehir-i şiyâmları anlaruñ da tamâm bir ay idi. Nihâyet ‘îd-i fıtrı nev-rûza râst getirürlerdi ki şemsün ḥamel burcına nüzûl itdüğü gündür.

Huṣûṣâ Mekketu’llâh-ı lâzımu’l-iḥtirâmı ve Mısr-ı Kâhire’deki ehrâmı mu‘azzez ü mükerrem ṭutup zâhir-i Ḥarrân’da bir mekân-ı maḥşûsa cem‘ olup ḥacc iderler idi. Ya‘nî ki huccâc-ı zevi’l-ibtihâc Ka‘betu’llâh’a varur [112b E] gibi anlar da ol maḳâmı ziyârete giderlerdi.

Ammâ a‘yâd-ı seneviyyeleri beş bayram idi ki Zuḥal ve Müşterî ve Mirriḥ ve Zühre ve ‘Uṭârid’ün ve şemsün şerefleri burûcına nüzûl itdükleri günlerde iderlerdi. Ammâ cümleden ekber ü eşrefleri nev-rûza râst gelen ‘îd-i pîrûzları idi, diyü Mevlânâ İbn Şaḥne *Ravzü’l-menâzır*’da beyân itmişdür. Ma‘a hâzâ müşevveş edâ ile taḥrîr idüp ‘ilm-i nücûmdan behresi olmaduğın bildürmişdür. Zîrâ ki Zühre ve ‘Uṭârid ve şemsün birer senede şerefleri burûcına nüzûlleri ihtimâl ve ancak güneşün muḳannen vâkı‘-i ḥâl olup ṭutalum ki bu üç şerefde üç ‘îd itmeleri mümkindür. Ve illâ Zuḥal ve Müşterî ve Mirriḥ’de bi-vechin mine’l-vücûḥ kâbil degüldür. Bu sebebdan ki Zuḥal otuz yılda bir şerefi burcına dâḥil olur. Müşterî ise ancak on iki yılda bir vâsıl olur. Mirriḥ ḥod iki yıla ḳarîb zamânda ancak bir kerre ol sa‘âdeti bulur. Bu taḳdırce ümem-i Şâbi’in ve milel-i² Süryâniyyîn a‘yâd-ı seneviyyeleri eşrâf-ı nücûma ta‘lîḳ olunduğı edâ, ihtilâl ü teşvişden müberrâ olamaz.

Ammâ Şâbi’in ḳavminüñ nisbetleri ehrâm-ı Mısr’dan herem-i şâlişde medfûn olan Şabâyi bin İdrîs *‘aleyhi’s-selâmadur*. Ve bu ümmetüñ dînleri tâ Ḥazret-i İbrâḥîm el-Ḥalîl *‘aleyhi’s-şalavâti’llâhi’l-celîl* ba‘şine dek ṭurmuşdur. Giderek kendüler fitne vü fesâdât ve irtikâb-ı melâḥî vü zellât itmekle

1 fi’l-ḥaḳīḳa//sā‘at: on ikişer N1

2 milel-i: mülk-i N1

Ḥazret-i İbrâhîm ‘*aleyhi's-salavâti'l-kadîm*’ peygâmbere gönderilüp dînleri nesh olındı. Ya'nî ki ümem-i celîle-i Ḥalîliyye peydâ olup dîn-i şerîfî günden güne rağbet ü iştihâr buldı.

Bu daḥî ḥafî olmaya ki Şâbi'îlerün zu'mınca melâ'ike ve cümle ecnâs-ı rûhâniyye benî nev'-i beşerden tafđîl¹ olınmışdır. Ya'nî ki anlarun 'ulemâsı tarîk-ı i'tikâdlerinde anun gibi mezhebe zâhib bulunmuşdır. Ammâ izhâr-ı tarîk-ı ḥaḳ ve işbât-ı dîn-i muḥaḳḳaḳ için Süryânîlere ba'ss olunan peygâmbere Ḥazret-i Âdem ve Şît ve Nûḥ Necî ve İdrîs ‘*aleyhimü's-salâtu ve's-selâm*’ ile mu'abber dört nebiyy-i mürsel-i muvaḳḳar idüğü ḥadîs-i şerîf-i nebevîde buyurulmuşdır.

[Ümmet-i Kıbt]: Ba'de-mâ [102a MV] ümmet-i Kıbt, Ḥâm bin Nûḥ ‘*aleyhi's-selâm*’ neslinden olup diyâr-ı Mısr'da sâkin olurlardı. Ve heyâkîl ü aşnâma küllî i'tibâr idüp 'ibâdet kılurlardı. Mülûk-i zî-ḳudretleri cevâhîr ü nuḳûddan [102a N1] mâlik oldukları mevcûdî künûz u define idüp 'ilm-i tılsımât ile musallaṭ u mü'ekkel vâz'ından sonra kendüleri beyt-i definede defn itdürürlerdi. Fenn-i tılsımât ve 'ilm-i nîrencât ve kimyâ vü simyâ 'ulûmına müteferri' niçe hâlât ve 'amellerinde izhâr-ı ḥârîḳ-ı 'âdât muḳarrer idi. Ḥattâ Fir'avn, Ḥazret-i Mûsâ ‘*aleyhi's-selâm*’ ve ol zamânda izhâr-ı sıḥr iden şehere-i [113a E] ḍalâlet-nümâ ve Benî İsrâ'îl kavmine tağallüb ile cefâ vü ezâ iden zümre-i zemîme-i bî-intihâ 'umûmen Kıbtîlerden hüveydâ olmuşdur.

Ammâ ümmet-i Fûrs: 'Acem ḳavmidür ki Fâris bin İrem bin Sâm bin Nûḥ ‘*aleyhi's-selâm*’ evlâdından üreyüp ziyâde olmuşdur. “Cedd-i a'lâmuz Keyümers'dür.” dirler. Biz Ḥazret-i Âdem'e Ebü'l-beşer didüğümüz gibi anlar Keyümers'e cedd-i beşer i'tibârın eylerler. Sâhil-i Ṭaberistân'daki Deylem ḳavmi, Şehrîzûr semtindeki Ekrâd ṭâ'ifesinün zümre-i vâcibü'l-levmi ve nehr-i Ceyḫûn'un mâverâsındaki Etrâḳ ḳabâ'ili 'umûmen anlardandır. Ya'nî ki taḥḳîḳ-ı tarîk-ı ḥaḳda tevfiḳ-ı hidâyet-refîḳdan maḥrûm ḳalan bed-gümânlardandır.

Ve bu zümrenün ḳadîmî 'âlimlerine Keyümersiyye dinilür. İ'tikâdları aña müntehî olmağın mezâhib-i 'âtılaları aña intisâbla bilinür. Meselâ nûrdan bir İlâh-ı ḳadîm işbât idüp Yezdân ile tesmiye kılurlar. “Allâh budur.” diyü ittifâḳ² iderler. Ve zülmetden maḥlûḳ bir İlâh daḥî işbât idüp

1 tafđîl: tafşil N1

2 ittifâḳ: işbât N1

Ehrimen nāmını virürler. “İblīs budur.” diyü söylerler. Ma‘a zālik elbette nūra maḥabbet ü ‘ibādet ve zülmetden ictināb u ferāḡat iderek ve bu i‘tikādlerine iştihār u raḡbet virmekle giderek nürdan bedel nāra ṭapmaḡa başladılar. Da‘vā-yı nübüvvet iden Zerdāšt¹ gelince sāḡil-i baḡr-i ḡalāletde ḡaldılar. Ammā ol zuhūr itdükden soñra baḡr-i zāḡir-i cehālet ü ṭuḡyānuñ rā ḡa‘r u lüccesine ṭaldılar. Ya‘nī ki “Nār-ı ḡālīḡ nūr u zülmetdür ve vücūdı birdür. Şerīki yokdur. ḡayr u şer ve fesād u şalāḡ, nūr u zülmetüñ imtizācından ‘ibāretdür.” diyü muşirr olup ibtidādan dīn-i Mecūsī peydā ḡıldılar.

Terceme-i Keyūmers’de tafşil olınan ḡışsa-i ātiye ki mezbūruñ ferzend-i zāhidi² bir ḡārda ‘ibādet iderken dīvler furşat bulup secdede iken mübārek başını bir seng-i girānla urup başdurup helāk itdüklerinde Keyūmers veled-i necībini maḡtūlen buldı. Meyyitini bir pirāmen-i Cebel-i Demāvend’de bir ḡāha şarḡıdup dehān-ı ḡāha āteş-i fūrūzān yandurdı. Ya budur ki eṭrāf-ı memālikdeki aḡrībā ve ta‘alluḡātına oḡlunuñ helāki ḡaberini āteşle bildürdi. Veyāḡūd mebdā, yine dīvlerden cism-i bī-rūḡına dest-i ta‘arruḡ u ta‘addī³ zarar yitişdüre, diyü ḡa‘r-ı ḡāhda şıyānetini ve dehānındaki āteş-i fūrūzānla ḡıfz u ḡirāsetini irāde ḡıldı. Lākin ‘abede-i nār olan eşrāra zıḡr olınan āteş-i şerer-bār⁴ bir sermāye-i ḡalālet-kirdār oldu. Zu‘m-ı fāsıdlerince sebīl-i tevcīḡ ü te‘villeri bu ḡışşada daḡı min vechin nihāyet buldı.

Beyt [113b E]

Ezelī rūḡı ḡalāletde ḡalan bed-kirdār
ḡarḡ-ı envār iken eyler [102b MV] yine nūrı inkār

Pertev-i lem‘a-i didāra sezāvār olamaz
Rūz-ı rüşen ezelī aña ki olmuş şeb-i tār [102b N1]

‘Aynıdur āb-ı ḡayātuñ meşelā āb-ı zülāl
Yitirüp nūr-ı sepīdin ide zülmetde ḡarār

1 Zerdāšt: Derdāšt N1

2 zāhidi: iḡdā-yı N1

3 ta‘addī: ta‘azzī MV

4 irāde//şerer-bār: - N1

Bu dağı hafî¹ olmaya ki ümmet-i Fûrs'ün yıldan yıla beş bayramları vardır ki evveli kânûn-ı evvelün beş evvelki günidir. İkincisi teberrükân günleridir. Üçüncüsü mihricân, dördüncüsü Ferûd Hân beşincisi rukûb küsec günleridir ki eyyâm-ı bahârdan bir rûz-ı ma'hûdda bir küsec kimesne bir himâra süvâr olup elinde bir gurâbı yelpâze gibi tutup kesb-i hevâ itdüğünü ke-ennehu ol mirvağa ile gösterür. Ve şiddet-i şitâ ve mevsim-i mazarrat-ı sermâya vedâ' idüp sulţân-ı bahâr meclisine teveccühini imâ kılar. Ammâ cümleden mu'teberi 'id-i nev-rûzîdür. Ve mihricândan murâd hâzâna ibtidâ i'tibâr itdikleri rûz-ı pîrûzîdür.

Ammâ Ümmet-i 'Arab: Zamân-ı câhiliyyetde bunlar eşnâf-ı muhtelif² idi. Bir sınıfı hâlîkî inkâr iderlerdi. "Dehr bi't-ţab' muhyî, bi'l-vehm müfnîdür." dirlerdi. Bir sınıfı Hâlîk-ı şânî'ün vücûdına i'tirâf iderler, nihâyet yevm-i ba'si inkârla ihtilâf iderlerdi. Bir sınıfı ise 'iyâzen bi'llâh büte tıparlar, aşnâma 'ibâdet iderlerdi. Her kabîlenün bir maşşûş şanemi var idi. Ve ba'zısı kavm-i Nüh 'aleyhi's-selâm aşnâmı ile tesmiye olunurdu.

Ammâ 'Arab kavmine maşşûş olan 'ulûm ki anda mahâretleri ve sâ'ir ümeme göre anlarıñ fazîletleri vardır, biri 'ilm-i ensâbdur. Dağı 'ilm-i envâr-ı³ kevâkib ve 'ilm-i tevârih ve 'ilm-i ta'bîr-i menâmâtdur. Bir 'imleri dağı 'ilm-i kıyâfetdür ki ba'zı âşâr u müşâbihâtla oğuldan vâlide ve babadan veledde intikâl iderler.

Bu 'ilmde kabîle-i Benî Mudlec'ün mahâretleri cümleden ziyâdedür. Bir dağı 'ilm-i kıyâfeyi bilürler. Ya'nî ki izleyürek bir mâşîyi kında gitmişdür, idrâk kıılurlar. Farazâ bir izinde⁴ beş on eşer olsa yine şekk itmeyüp eşerinden ta'yîn iderler.

Gıbbu zâlik 'ilm-i ensâbda küllî diğğat iderler. Hâzret-i Peyğâmberr *salla'llâhu aleyhi ve sellem*ün neseb-i şerîfini külliyyetle bilürler. Beyne'n-nâs te'ârûfde dağı kemâ-yenbağî diğğat kıılurlar. Ve neseb-i imâmetde zimâmetül-'uzma i'tibârın iderler. Kezâlik zevc ü zevcede neseb gözedürler. Münâsib olmayunca tezvîcine rızâ virmezler. Ve menkûha-i 'avretde haseb mürâ'atı ile taqayyüd iderler. Dînî, hasebî, mâlî, cemâlî cânilerini elbette lâzım u vâcib bilürler.

1 hafî: - MV

2 muhtelif: muhallife N1, MV

3 envâr-ı: enûk-i MV | - E

4 izinde: veznde N1, E

Bir dahı “Cereyân-ı rıķ ‘acemdedür.” dirler. [114a E] “ ‘Arab’da cidden rıķ olmamışdır. İmâm Şâfi’î’nün aḥad-ı ḳavleyni budur.” diyü söylerler.

Bunlardan mā‘adā ensābda ṭabaḳāt-ı sitte[ye] i’tibār iderler. Ūlāsına şa‘b dirler. Neseb-i eb‘ad murād idinüp Ḥazret-i Faḥr-i ‘Ālem *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* nesebindeki ‘Adnān’a ḳıyās eylerler. İkinciye ḳabile dirler. Şa‘b bundan münḳasım olur, diyü Rebī’a ve Mışr’a¹ teşbīḥ kırlurlar. Üçinciye ğumāre² dirler. Ensāb bundan ḳısmet olunur. Ḳureyş ve Kināne’ye ḳıyās kılinur, diyü taḥḳıḳ iderler. Dördinciye baṭn ta‘bīr iderler. Ensāb-ı ğumāre bundan münḳasım olup ‘Abdümenāf ve Benī [103a N1] Maḥzūm ḳıyāsın [103a MV] eylerler. Beşinci feḥiz ıtlāk iderler. Ensāb-ı baṭn³ feḥizden ḳısmet olunup Benī Hāşim ve Benī Ūmeyye gibi i’tibār olunur, dirler. Altıncı şād-ı mühmele ile faşile dirler. Ya’nī ki feḥiz faşileden bölünür. Benī ‘Abbās, Benī ‘Abdü’l-Muṭṭalib gibi ‘add olunur, dirler. Nihāyet *el-İreb fī Ensābi’l-‘Arab* nām kitābda bu vechle taḥḳıḳ eylerler. Māverdi *raḥimehu’llāh Aḥḳām-ı Sultāniyye*’de beyān itmişdür. Ve ‘Allāme Zemāḥşerī *﴿وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾*⁴ tefsirinde böyle taḥrīr itmişdür, dirler.

İmām Nevevī ḳavlince ḳable’l-faşile ‘aşire⁵ dahı ziyāde olınmışdır. Ḥattā Cevheri *raḥmetu’llāhi ‘aleyh* *«عشيرة الرجل هم رهط الاقربون»*⁶ diyü ta‘bīr eylemişdür. Bunlardan ğayrı ḥayy-ı i’tibārī de vardur ki ḥayy mine’l-‘Arab, dirler. Ve ḥayy benī fülān ta‘bīr iderler.

Ba‘zılar ḳavlince lisān-ı ‘Arab’ı evvel tekellüm eyleyen Ḳaḥṭān bin Hūd *‘aleyhi’s-selāmdur*. Ammā ‘inde’l-ekşerün Ya‘rub bin Ḳaḥṭān bin Hūd’dur. Ḥattā ‘Arab, Ya‘rub’dandur. Cümleden evvel ol söylemegin isnādı aña münāsib görölmüşdür, dirler.

Ammā Ūmmetü’r-Rūm: Benū Aşfar didükleridür ki Rūm bin ‘İşū⁷ bin İşḫāk *‘aleyhi’s-selāmdur*. Tā mülūk-i Rūm’dan Ḳoşanṭin, Naşrānī dīnini

1 Mışr’a: maḳarra N1

2 ğumāret: ‘imāret N1

3 baṭn: - N1

4 *Kur’ân-ı Kerīm*, Hucûrât Sûresi, 49/13, “Birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve ḳabilelere ayırdık.”

5 ‘aşire: ‘aşere N1

6 “Kişinin aşireti, onun yakınındaki birkaç kişidir.”

7 Nüşhalarda “‘İş (N1, E), ‘İz (MV)” şeklinde yazılan bu kelime “‘İşū” şeklinde metne alındı. Casim Avcı, “RUM”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rum> (13.02.2019).

izhâr idince Rûm milleti dîn-i Şâ'ibe¹ üzerine idi. Ba'de zamânin Koştanţîn'ün tahmili ile Naşârâ dînine dâhil olmuşlar idi.

Ve Ümmet-i Ermen: Bunların pây-tahtı mülük-i Ahlât idi. Ba'dehu ra'yyet oldılar. Tarsûs ve Meşîsa memleketlerine taşıldılar. Kürsî-i memleketleri Sîs şehri i'tibâr olındı. Ceddi kadimleri Ermen bin Layzî bin Yûnân bin Yâfeş'dür. Ba'de zamânin bunlardan Abhâz² ve Gürc ve Senâsene ve Sâverdiyye ve Şayyâr³ kabâ'ili bölünmüşdür. Cümlesi dîn-i Naşrânî üzeredir. Ve ba'zılar kavlince Ermen, Rûm'ün karındaşıdır.

Ve Ammâ Ümmet-i Rûs: Kitâb-ı *Nüzhetü'l-müştaş* [114b E] kavlince Rûsyâ nâm medîneye nisbet olunurlar, ki pây-tahtlarıdır. Vilâyetlerindeki bahrûn sâhilinde bir 'azîm şehrdür. Ammâ ba'zılar kavlince Rûs bin Türk evlâdudur. Baîr-i Nîtaş'daki⁴ ceza'irde⁵ olurlar. Ve merâkib-i harbiyye kullanurlar. Ekseriyyâ kıtâlleri Hazer tâ'ifesi iledür ki Nehr-i İtil'den anlarını hâlicine varurlar. Nehb ü gâretlerine içdâm kılurlar. Evâ'il-i hâllerinde dîn-i Mecûsî üzere idiler. Şofra kış-i Naşrânî ihtiyâr kıldılar.

Bir zümresi hergiz şakâl komazlar. Âhîr-i 'ömre dek kazıdurlar. Ve bir sınıfı kazıtmayup uzadurlar. Ve fitile gibi ördürürler. Amma dîn-i Mecûs'ı terk idüp dîn-i Naşrânî'ye duhûlleri İbn Eşîr kavlince sene hamse ve seb'in ve şelâse mi'e târihinde vâkı'dür. Melik-i Koştanţîniyye olan Koştanţîn'ün kız karındaşını melik-i Rûs'a tezvîc itdükde dîni dînimüze muvâfık degüldür, diyü hâlvat-i zifâfa ruşşat virmemegin evvelâ melik-i Rûs, ba'dehu taht-ı hükmindeki kavm-i menhûs tenaşşur⁶ itdükleri şâyi'dür.

[Ümmet-i Lân ve Reccân]: Ve bu milletün civârında ümmet-i Lân ve Reccân dahı vardır ki ihvân-ı Vüled bin Yûnân'dur. [103b N1] Muhârebeleri Rûm ve Şakâlibe ve Türk ve Hazer iledür. Nihâyet eşedd-i kıtâlleri Rûm ile vâkı'dür.

[Ümmet-i Başkırd]: Ve bu iki mülkûn memâlikine muttasıl ümmet-i Başkırd dahı vardır ki bilâd-ı Türk ile [103b MV] vilâyet-i Rûm miyânındadır. Yetmiş pâreden ziyâde şehirleri ve niçe pâre buruc u hışn-ı

1 Şâ'ibe: Şâbiye E

2 abhâz: Athâz N1

3 Şayyâr: Zayyâr E

4 Nüşhalarda "Mâyıntaş" şeklinde yazılan bu kelime bağlam gereği "Nîtaş" olarak tashih edildi.

5 ceza'irde: cezîrede N1

6 tenaşşur: tedehhur MV

haşinleri vardur. Naşrânî dîni üzere iken Hâk sūbhānehu ve te'ālā hilkatlerini hidāyet hil'atı ile teşrîf eyledi. Sene şelâşin ve hamse mi'eden şofra İslâm'a gelmeleri müyesser oldu.

Ammā Ümmet-i Hazer: İbn Eşîr kavlince Gürc'den ve ba'zılar zu'mınca Ermen'dendür. Ve ekşer-i müverrihîn yazdukları üzere başka bir milletdür. Dînleri Naşarâ dînidür. Hamlic¹ ve Belencer ve Semender ve İtil nâm dört pâre şehri vardur. Cümlesini Enüşirvân binâ itmişdür. Ve medîne-i Bulğâr'a qarîb olan Saşsîn² dahı bunlaruñ medâ'in-i kebîresindendür. Ammâ gâyetle büyük memleketdür. Sükkânı İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Şâfi'î mezhebindedür.

Nehr-i İtil ise Dicle'den büyük şudur. Andan merâkibe³ binilür. Kırk günde Bulğâr'a varılır. Halkı kışın şehirde olurlar. Yaz günlerinde çâderler ile yaylaqlara çıkarlar.

Evâ'il-i hâllerinde hiç bir dîne girmeyüp hâliyyü'z-zihn tıururlardı. Hârûnu'r-reşid'ün zamân-ı hilâfetine kayşer-i Rûm Yehüdâ'ya hışm eyledi. Koşantıniyye'de ol zümreden [115a E] bir ferdi kıomayup ihrac itdi. Tâ ki anlar çekilüp bilâd-ı Hazer'e gitdi. Vaktâ ki ehl-i Hazer dîn-i Yehüd'ı bildiler, meşreblerine muvâfık görüp tehevîüd kıldılar. Ba'de zamânin ki Horâsân leşkeri ol vilâyeti fetîh itdi, kendüler Müslimînün taht-ı hükminde olup dîn-i İslâm şerefini bildi. Sene hamsîn ve mi'eteyn târihinde ol zümre-i sa'ideye dîn ü imân sa'âdeti müyesser oldu. Vaktâ ki millet-i mezburâ İslâm'a geldi, melikleri olan hâkân bir zamân tereddüd kıldı. Ba'de zamânin aña dahı sa'âdet-i dîniyye naşib oldu.

[Tâ'ife-i Hâkâniyye]: Hâkâniyye bir tâ'ife-i ma'rûfe-i memdûhadur ki kavm-i Türk ü Hazer anları kıatı mu'azzez tutarlardı. Sâ'ir mülûk gibi şahib-i emr ü nehy degül iken tekrîminde daķıķa fevt itmezler. Farazâ ki her nerede görseler secde iderler. Ayağına düşüp hâke rûy-mâl kıılurlar. Tâ tekellüm ü cülûsa ruşşat virilmeyince söylemege ve oturmağa cür'et kıılmazlar. Aşlâ Etrâk'den bir ferd anlara toğrı baķamaz. Ve muķâbelesinde tıuramaz. Öldüđi zamânda ki defn olunur, ta'zîmen hiç bir kimse kıabrine⁴ varamaz. Mâdâm ki kıabri görünür yirde olsa kimse ata binemez. Nażardan gâ'ib olduķda rûkûba cür'et ider. Farazâ birinün kıatli lâzım gelse melik-i rûzgâr hafıyyeten

1 Hamlic: Hamlic N1 | Cehliḥ E

2 Saşsîn: Saşîn N1

3 merâkibe: râkibe MV

4 kıabrine: kıurbına MV

ve ‘alâniyyeten kıatline ikdâm eyleyemez. Nihâyet kıatli lâzım geldüğini hâkâna bildürüp kendü kendüyi eshel-i vech ile öldürmesini işâret kıılır. Ol dahı ser-vaqtine girür. Kendüyi bir tarıkla öldürür. Kıaçan bunlardan birini hâkim idinmek isteseler boğarlar. Helâk itmek mertebesine getirürler. Ba‘dehu “Kıaç yıl hâkim [104a N1] olmağa râzîsün?” diyü sorarlar. Rızâsı kıaç seneye olursa yazarlar. Andan sonra hâkim idinürler. Vaqtâ ki ol seneler tamâm olur, hâlâ ki eceli irişmeyüp ölmemiş bulunur, ol zamânda kıatline ruhşat olur. Bu tafşıl [104a MV] *Menâhicü’l-fıkr* nâm kıtâbda meştûr ve bu ahkara manzûrdur.

Ammâ Ümmet-i Bulğâr: Şaķa‘a¹ mensûb ve İslâm’la mergûb tã’ifedür. Muķtedir’ün zamân-ı hilâfetinde bir sehmgîn rûyâ görürler. Halife cânibine resûl ü nâme gönderüp kendülere kıavâ‘id-i dîniyye bildürür bir ‘âlim recâ iderler. Mes’ûllerine icâbet buyurılıp bir mürşid gönderildükde şeref-i İslâm’la müşerref olurlar. Niteki Mevlânâ İbn Eşîr *Târih-i Kâmil*’inde tahrîr ider, sene selâse ve sittin ve erba‘a mi’e havâdişinden böyle taşîr ider ki akşâ-yı Türk’de beyne’t-Türk ve’ş-Şaķâlîbe bir memleketde sâkin imişler. Bu yakında imâna gelüp [115b E] İmâm Ebû Hanîfe mezhebine duhûl eylemişler. Hâlâ ki vilâyetleri eķâlîm-i seb‘adan hâric imiş. Nihâyet tûl-i nehâr ol ser-zemînde yevmî² bir sâ‘at olur³ imiş. Ve ol nevâhîde kıunduz ve kıaķum ve sincâb avlanur imiş.

Ve Ammâ Ümmet-i Tatar: Bir gürûh-ı enbûhdur. Ğâret-i bilâd ve teshîr-i memâlikde ekşeri pür-şükûhdur. Mâverâ’ü’n-nehr’e nisbetle beyne’l-Hıttâ ve memâlik-i İslâm sâkin olurlar. Ve pây-taht-ı Rûm olan Kıoştantîniyye’ye kııyâsla Baħr-i Nîtaş’uñ nihâyetinde bulunurlar. Cengiz Hân-ı şâhib-i ħurûc ol zümredendür. İslâmları kıavî, ğavîsi ğavî⁴ bir tã’ife-i keşîredür.⁵ Cidden atlarına na‘l urmazlar. Ve sâ‘ir kıavâ’ifün kıavarları gibi ‘alîķ⁶ aşmazlar. Ma‘a zâlik kıaleb ü ilğarda ve hezîmet ü fırrâda beş ğünlük yolu bir ğünde kıayy iderler. Kezâlik vech-i ma‘aşları âsân vechledür. Zebûn düşen atlarını boğazlayup laħmînün her pâresi tegelti altında pişüp kendülere büryân gibi elez etîmedür. A‘dâ vilâyetine ki varurlar, tahmîli kıâbil olmayan me’külât u melbûsât u mefrûşâtı, kıattâ kıarâĝâh-ı nâs olan ‘imârâtı ihrâķ

1 Şaķa‘a: Şa‘ak’a MV | Şa‘af’a

2 yevmî: ğelücen MV, E

3 olur: - N1

4 ğavîsi ğavî: - N1

5 keşîredür: kebîredür N1

6 ‘alîķ: ‘alef N1

bi'n-nār idüp külini göklere şavururlar. Hāmile hātūnlarının katlinden sonra karınlarını yarmağ ve içindeki cenin-i zī-rūhı çıkarup başka ta'zible helāk kılmak 'adet-i kadimleridir. Tārīh-i te'lif-i kitāb ki sene sitte ve elf-i hicrī ile muḳārīn-i hisābdur, dārü'l-mülk-i Tatar olan vilāyet-i Qırım selātin-i Āl-i 'Osmān taht-ı hükminde dāhıldır. Āl-i Cengiz'den olan hān-ı şāhib-i sikke vü huṭbeleri pādişāhān-ı Rūm tevcihi ile merāmılarına vāşıldır. Ekser-i gāzālari Rūs küffāriyladur. Ba'zı zamānda gāretleri Çerākise füccarı iledür.

[Ümmet-i Çerkes]: Pes ümmet-i Çerkes küfr üzerine muşir bir ceri, birbirlerinin hilāfı tārīkında serseri, kemāl-i 'aql ü hāzmdan beri tāt'ifedür. Zümre-i Rūs aḳ beñizlü, gök gözlü nā-cins-i menhūs olduklarını hilāfı Çerkes kavmi buğday enlü, kara kaşlu, hāldār, hüsn ü cemalle bedidār, **[103b N1]** ğilmān u kenizekleri girān-māye-i lā'ik-haridār bir fırḳadur.

Sene erba'a ve hamsin ve tis'a mi'e¹ tārīhinde sükkān-ı Mışr'ın bu zümreye rağbeti ziyāde olmuş. Ğilmān u cevārisi ekseriyyā bunlardan vücūd bulmuş, giderek çoğalmışlar. Birbirleri ile hüsn-i ittifaḳa mālīk olmuşlar. Hattā şāhib-i zuhūr olup Mısr salṭanatına fūrce bulmuşlar. Tā sene hamsen ve seb'in² **[104b MV]** ve tis'a mi'e tārīhine **[116a E]** dek hükümet itdiler. Bi'l-āhire Sulṭān Selīm Hān bin Bāyezīd Hān ki Haleb ve Şām ve Mışr'ı fetḥ itdi, bu cümleñ devlet ü hükümeti ümerā-yı Çerākise'den gitdi.

'Ucb u kibri ol zümrenün bu mertebede imiş ki ümerāsi başlu başına elbette birer mescid ü hāmmām yapıdurmışlar. Birbirinün mescid ü hāmmāmına varmağa 'ār itmişler. Vilāyet-i Mışr ki fetḥ olunmuş, bir maḥallede beş on mescid ve cāmi' bulunmak ve birbirine muttaşıl hāmmāmları seyr olunmak vūḳū' bulmuş. Hikmeti su'al olınduḳda Çerākise'nün kibr ü naḫvetleri ile cevāb virilmiş.

Ammā silāḥ u rüküb fenninde nazirleri yoğ-ımuş. At segirdürken üstinde kıyām itmek ve sür'atle güzār iderken egerin alup tekrār egerlemek ve yine segirdürken atın ıarnı altından giçmek ve iki merd-i cündi anuñ gibi varṭada at değışmek anlardan zuhūra gelmiş. Vaḳtā ki Sulṭān Selīm Hān'a muḳābil oldılar, silāḥ-şūrlıḳlarına mağrūr olup göze göstermediler. Be-hikmet-i Hudā zevāl-i mülk ile perişān-hāl oldılar.

1 N1 ve E nüshalarında tarih kısmı boş bırakılmıştır. MV nüshasında mürekkep ve hat hususiyetlerinden tarihin sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır.

2 hamsen ve seb'in: - N1, E

Sulţân-ı büzürgvâr-ı dîndâr tâ'ife-i mezbûre kaçdına seyr ü geşt ü güzâr itmege bu bâ'ış olmış ki mezbûrlar Haleb ve Mısr ve Şâm'da tevellüd iden evlâdlarını küffâr Çerâkise vilâyetine gönderürlerdi. “Ol yirlerün âb u hevâsında neşv ü nemâ bulmağla yarar ve bahâdır olsun.” dirlerdi. Evlâd-ı ehl-i İslâm ‘azm-i vilâyet-i küffâr-ı bed-nâm itmek qabâhatini aňlamazlardı. Bundan ma‘adâ sikkelerinde kelime-i şehâdet mersûm idi. Hâlâ ki dest-i küffâra düşmesi ve ceyblerinde bulınup beyt-i hâlâya varması qabâhatleri yanlarında gûyâ ki bî-i‘tibâr u ma‘dûm idi. Fe-lâ-cerem ‘ulemâ-yı a‘lâm-ı şâhib-çalem izâlelerine fetvâlar virdiler. Ol şehryâr-ı memâlik-şikârı teveccüh-i müveccehe tahriş dahı kıldılar.

[Ümmet-i Eflâk ve Erdel ve Boğdân]: Ve ammâ ümmet-i Eflâk ve Erdel ve Boğdân dahı vardur ki mülk-i Rûm ve Tatar ve Engürüs miyânındaki memâlik-i muhtelifetü'l-mesâlikde mütemekkinlerdür. Hâkimleri voyvoda nâmına selâtin-i Âl-i ‘Osmân tarafından naşb olunup hârâcları sâl-be-sâl maqtû‘an irsâl olınagelmışdür.¹ Birinün voyvodası ölmeyünce veyâhüd re‘âyâ izhâr-ı tazallum idüp ref‘i lâzım gelmeyünce yirine yine içlerinden biri voyvoda naşb olmazdı. Ve müceddeden voyvoda gönderüldüğü zamânda rikâb-ı hümayûn ağalarından birine hîdmet diyü virilüp sancağdâr nâmına bir çavuş ve kırk, elli mikdârı kapucı koşılup varduğu zamânda ki alup gitdüğü şahşı beglerdi.² Ya’nî ki hâkim naşb idüp sâ’irinden yeglerdi. Birkaç gün alıkoyp vilâyetinün metâ‘ı ile ri‘âyetden **[105a N1]** gayrı fe-lâ-eqal on bîn filori ve beş bîn filorilik bâr-gîr ve zağîre varan **[116b E]** ağa-yı zî-şâna hîdmet iderdi. Bir yükden ziyâdece çavuşa üçer bîn akçe ve birer bâr-gîr her kapucıya virürdi. Ve her voyvoda yenilendükçe vezîr-i a‘zama yüz bîn filori mikdârı hîdmet iderdi. Sâ’ir vüzerâya ve gayra nesne virmezdi.

Bu tarîkla vilâyetleri ‘adl ile ma‘mûre ve âbâdân **[105a MV]** idi. Küffâr memleketlerinün âb-rûyı aňılup merhûm Sulţân Süleymân zamânında Eflâk vilâyeti kırk sekiz bîn hâne ve Boğdân vilâyeti cem‘an otuz bîn hâne ve Erdel küffârı dahı elli³ bîn hâne idi. Hemân ki Sulţân Murâd-ı Şâliş zamânı olup târîh-i hicrî ki elfe qarîb oldu, vilâyet-i Eflâk on üç bîn hâne ve Boğdân memleketi yigirmi bîn hâne kaldı. Ya’nî ki memâlik-i ‘Osmâniyye’yi rüşvet hârâb idüp zıkr olınan voyvodalıklar yılda ikişer, üçer kerre degişilür oldu. Ve hîdmete varan ağalar kırk, elli yüke ve çavuşlar on

1 irsâl olınagelmışdür: - N1

2 beglerdi: bağlardı N1

3 elli: otuz N1 | - E

yüke, kapucılar birer yüke tenezzül itmez olup ‘âlem gitdükçe ihtilâl buldı. ‘Âkıbet re‘âyâ-yı küffâr voyvodaları nâmındaki füccâr bunların tekâlifine tahammül idemeyüp ‘işyân itdiler. Niçe biñ Müslimân’ı telef eyleyüp ‘umûmen Rûm illeriniñ nizâm u râhatı bozuldı. Altmış, yetmiş yıldan berü memâlik-i İslâmiyye’ye mülhâk olan kılâ’ u nevâhî küffâr-ı hâksâr zabtına girdi. Kefere-i Macar ve Hırvât ve Çesâr ve ba‘zı mile-i nâ-üstüvâr ki cümlesi dîn-i ‘İseviyye’deyüz, dirler. Lâkin beyne’n-Naşârâ Müslimîn içinde rafz u ilhâd ehline müteşebbih ‘add olınurlar. Qıralları ki hâkim-i¹ dâlel-medârlarıdır, tâ Behrâm-ı Gûr zamânından dem urur. Biñ beş yüz yıllık tahakküm da‘vâsı ile sâ’ir keferelerinden imtiyâz gösterür.

Ve Ammâ Ümmet-i Yehûd: Benî İsrâ’îl didükleri kavmdür ki Ya‘kûb Peygâmbere ‘aleyhi’s-selâmın evlâdından vücûda gelmişlerdür. Ya’nî ki İsrâ’îl’den murâd Ya‘kûb Nebî aleyhi’s-selâmdür ki ma’nâsı “şafvetü’llâh” demekdür. Ve bu tâ’ife Yehûd ıtlâkı evvelâ Hâzret-i Mûsâ aleyhi’s-selâmdan vâkı’dür ki murâd-ı şerîfleri ol kavmün tevbelerini ve hüsni sülûklerini beyândur. Zîrâ ki tehevud “tebbe” ma’nâsına ve tehvîd, “meşâ ruveyden”² fehvasınadır.

Ve bu kavmün kitâbları *Tevrât*’dur ki Hâzret-i Mûsâ aleyhi’s-selâma bölük bölük nüzûl eyledi. Sifr-i evvel mebd’e-i halk-ı ‘âleme müte‘allik oldu. Ba‘dehu nüzûl iden esfârda ahkâm u hudûd ve ahvâl ü ezkâr u kaşas u mevâ’iz-i sa‘âdet-vürûd olup her biri bir müstaķil seferle beyân olındı. Bunlardan mâ‘adâ elvâhı dahı inzâl kılındı ki *Tevrât* [117a E] ahkâmının icmâlisidür. Lâkin *Tevrât* ve elvâhıda ahvâl-i kıyâmet ve na‘im-i dâr-ı âhîret ve ba’s u nüşür ve cennet ü nâr ahvâline müte‘allik umûr ser-â-pâ ve ferdenferdâ anlarda beyân olunmamışdır. Ancaķ a‘mâl-i dîniyye yazılmışdır. Anda dahı ihmâl³ kaşd olunmuşdur. Bu vechle ki ‘ibâdât u tâ‘ât idenlerin cezâları tûl-i ‘ömr ve naşr ‘ale’l-a‘dâ ve vüs‘at-i rızķ u huzûrdur. Niteki küfr [105b N1] ü ma‘âşîye mürteķib olanların cezâları mevt ve men‘-i maţar u hummeyâr u harb u fenâ vü zulmet idüķi meştûrdur. Aşlâ zemmi⁴ dünyâya ve zühd ü vera’ u taķvâyâ müte‘allik nesne yazılmamışdır. Bâ-huşûş evşâf-ı şalât-ı ma‘lûmeye cidden ta‘arruz kılınmamışdır.

1 hâkim-i: - N1

2 bk. <http://www.kamus.yek.gov.tr/> (09.06.2019) “tehvid” maddesi.

3 ihmâl: a‘mâl E

4 zemmi: dem-i MV

Ve zümre-i Yehüdâ niçe fırkâdur. Bir bölüğü Rabbâniyye'dür¹ ki ümmet-i Muḥammed'deki Mu'tezile gibidür. Biri daḥı Mervâniyye'dür² ki cebriyyeye müşebbihe menzilesindedür. Ve bir fırkası 'Anâniyye'dür ki 'Anân İbn Dâvûd'a müntesiblerdür.

Bu daḥı ḥafî olmaya ki zümre-i Yehüd'a ḥâkim olanlara “ ‘ırāk³” ıtlāk olunmuşdur. Andan esbak ḥâkimlerine “heredüs” dinilirken re's-i Câlût ile mu'abber [105b MV] olan 'Anân İbn Dâvûd'dan sonra “ ‘ırāk” ile ta'bîr kılınmışdur.

Ve ammâ bu tâ'ife'nün bir fırkasına Sâmir ve bir zümresine Gûşâniyye daḥı dinilir.

El-kıssa bu tâ'ife-i Yehüdâ'nun oruçları ve müte'addid bayramları vardır ki 'id-i ekberleri nîsânun on beşinde vâkı' olundur ki eyyâm-ı fıtr günleridür. Bir daḥı 'id-i 'unşuredür ki ol daḥı 'id-i fıtrdan⁴ elli gün şofradur. Meşâyih-i Benî İsrâ'îl, Tûr-i Sînâ'ya ḥâzır oldukları ve kelâm-ı Bâr-i Hudâ'yı gereği gibi istimâ' kıldıkları eyyâm-ı şerife oldur, dirler. Bunlardan mâ'adâ sekiz gün daḥı “ ‘idü'l-ḥanuka” diyü bayram iderler. Ba'dehu yedi gün daḥı “ ‘idü'l-maṭâl” nâmına 'id eylerler. Ammâ şıyâm-ı mefrûzaları şavm-ı kebûrdur. Tişrinün toközuncu günündeki gürüb-ı şemsden buçuḳ sâ'at muḳaddemce oruç tutarlar. İrtesi gürüb-ı şemsden⁵ niş sâ'at şofraca iftâr iderler. Bundan ḡayrı şavm-ı mefrûzaları yokdur. Mâ'adâsı şavm-ı nâfilidür.

[Ümmet-i Yünân]: Fe-ammâ ümmet-i Yünân bir ümmetdür ki ibtidâ zuhûrları Ḥazret-i Mûsâ *şalavâtü'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* vefâtı târihinden beş yüz altmış sekiz yıl şofra Omîros-ı şâ'ir-i Yünânî nez'inde vâkı' olmuştur.

Lâkin Ebû 'İsâ ḳavlince Ḥazret-i 'İsâ *'aleyhi's-selâm* mevlidinden yetmiş dört yıl şofra vücûda gelmiş Ellen nâm şahş-ı ma'rûf'u'l-ḳadrün zuhûrından şofra Yünânîler peydâ olmuşdur. Lâkin ehl-i şî'r ü feşâḥat, 'ulûm-ı 'âḳliyye vü manṭıḳiyye ve fûnûn-ı ṭabî'iyye vü ilâhiyye ve ma'ârif-i riyâziyyenün envâ'ına me'ḥaz-ı⁶ pür-ḥikmet, erbâb-ı fezâ'il [117b E] ü belâgat bir ḳavm-

1 Rabbâniyye'dür: rammânefsedür MV, E

2 Mervâniyye'dür: müzdâniyyedür MV | kırvâniyyedür N1

3 'ırāk: 'araf E

4 ol/fıtrdan: fıtrdan MV

5 buçuḳ//şemsden: - N1

6 me'ḥaz-ı: mâcid-i MV, E

i keşirü'r-riyâzet idi ki cevalân-ı yek-rân-ı ıtab' ile ma'rifet meydânında hünerler gösterdiler. 'İlm-i ri-yâzînün envâ'ını¹ tahşil kılup beşeriyetlerini melekîyyet melekisine mübeddel kıldılar. Huşûşâ 'ilm-i hey'et ü hendese ve fenn-i hisâb u 'ilm-i edvâr u lühûn ve 'ilm-i nücûm u uşturlâb evvelâ anlardan² zuhûr eyledi. Ve 'ilm-i ri-yâziyye lisânlarında çüm'tarnâ ıtlâk olındı ki beyân olınan 'ulûm-ı mütenevvî'ayı müstemildür. Ve bu zıkr olınan 'ulûma mâlik olanlaruñ nâmı kendü i'tibârlarında "feylesof-ı kâmil"dür. Ma'nası lisân-ı 'Arabî'de "muhibbû'l-hikme" dimekdür. Zîrâ ki zebân-ı Yûnânîde "feylo", muhib ve "sûfâ", hikmet ma'nâsınadır. Bu taqdırce eşaḥḥı "feylosofâ" iken terḥîm kılınup "feylesof" dinilmişdür.

Ve bu kavmün neşv ü nemâ buldukları memleket rub'-ı şimâlî-i garbîdür ki maḥmiyye-i [106a N1] İstanbul öninde cârî olan ḥalic-i baḥr ol memâlikün ortasında vâkî'dür. Bu taqdırce fî zamâninâ Rûmîli ıtlâk olınan vilâyetün Koştanîniyye'ye qarîb olan diyârı³ dâḥil-i memâlik-i Yûnân'dur.

Ve tâ'ifenün nesebleri eşaḥḥ-ı rivâyet Yâfeş bin Nûḥ'a çıkar. Ammâ ba'zılar kavlince Şavfer bin 'İşû bin Ya'kûb'a muntehî olur.

Ve bi'l-cümle iki fırkadur. Birine Ağrıkiyyûn dirler. Âḥarına Maṭṭiniyyûn tesmiye kılurlar.

Şehristânî kavlince eñ evvel peydâ⁴ olan 'âlimler Obendfalîs'dür⁵ ki Ḥazret-i Dâvûd Peygâmbere zamânında vücûda gelmişdür. Şâniyen Fîşâğuraş'dur ki Ḥazret-i Süleymân Nebî ile mu'âşîrdur. Ḥattâ 'ilm-i hikmeti ol ma'den-i nübüvvetden aḥz-ıla müfteḥîrdür.⁶ [106a MV] El-kışşa 'amme-i ḥükemâ Yûnânîlerden hüveydâ olmuşdur. Tafşîli faşl-ı ḥükemâda yazılmışdur.

Ammâ Ümmet-i Naşârâ: Bunlar tecessüd-i kelimeye niçe mezhebdir. Bir bölüğü "Kelime cesed üzerine işrâk eyledi. Nûr, cism üzerine işrâk eylediği gibi." dirler. Ve bir kısmı "Kelime-i ilâhiyye munṭabî' oldu. Niteki nakş-ı ḥâtem şem'ada inṭibâ' buldı." diyü tahkîk iderler. Ve bir sınıfı "Lâhût,

1 envâ'ını: a'nî E

2 anlardan: - MV, E

3 diyârı: deryâyı MV, E

4 peydâ: bîdâr N1, MV

5 Burada kastedilen Miletli Thales olmalıdır. bk. Alper Bilgehan Yardımcı, "Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 43, Nisan 2016, s. 1329.

6 müfteḥîrdür: mütebaḥḥîrdür N1

nāsūt ile tederru' kıldı." diyü söylerler. Ve bunların bir zümresi "Kelime, cesed-i Mesîh ile imtizâc itdi. Niteki leben şuyula mümtazic oldı." dirler.

Ve bi'l-cümle tavâ'if-i Naşârâ yetmiş iki fırka oldı. Ammâ üç fırkası sâ'irinden imtiyâz buldı ki evvelkisi Melekâniyye'dür ki vilâyet-i Rûm'da zâhir olan Melekâne¹ nâm şahsuñ aşhâbıdır. Bunlar teşlîşi taşrih² iderler. Ve "Mesîh, qadîm üzerine yine qadîmden nāsūtdur. Ve qatl ü şalb nāsūt üzerine vuqû' bulmuşdur ki lâhûtle biledür." [118a E] dirler. Ve Hâzret-i Hâk ile Mesîh İbn Meryem'e übüvvet ü nübüvvet ıtlâkın iderler.

İkinci Naştüriyye'dür ki Naştüres³ aşhâbıdır. Mezâhib-i İslâmiyye'deki Mu'tezile gibidür. Bunlar işrâka qâ'il olurlar. Ammâ imtizâcı teslim itmezler. Ve "Qatl ü şalb, mücerred nāsûta vâki'dür. Lâhût dâhil degüldür." dirler.

Üçüncü Ya'kûbiyye'dür ki Qoştanîniyye râhiblerinin a'zam u a'lemi zu'm itdükleri Ya'kûb bin Duğânî,⁴ hevâdârlarıdır ki bunların hulâşa-i kelâmı "Kelime, lahm u deme münkalib olup İlâh kendi Mesîh oldı." dirler.

Ammâ İbn Hürrem kavlince Mesîh, Allâh'dur ki qatl ü şalb olındı. Hattâ "«تعالى الله عن ذلك علواً كبيراً»"⁵ diyü söylerler.

İbn Sa'îd-i Mağribî kavlince bu zümrenün kibârı bu vechle tefriķ u tahkîķ olınmışdur ki baţariķa aşhâb-ı mezâhib olan e'imme meşâbesindedür. Ammâ matrân, qadî yirinde olanlardır. Esâķıfa müftiler menzilesindedür. Niteki kıssis, muķrî, lebîb ve câselik imâm-ı şalât ve haţib ve şemmâs, kayyim ve mü'ezzin menzilesindedür.

Bu dahı hafî olmaya ki qavm-i Naşârâ evķât-ı⁶ fecr ü duĥâ ve zuhr u 'aşr u mağrib ü işâ ve teheccüdde namâz kıılurlar. Mü'minîne [106b N1] farz olan şalât evķâtının beş vaķtinde kıılduķlarından ġayrı işrâķ ve teheccüd namâzlarında dahı ferâ'iz eda iderler. Ve namâzlarında Hâzret-i Dâvûd'a nâzil olan *Zebûr* âyâtını okuyup qavm-i Yehûd'a mütâba'at gösterürler. Ve herģiz âb-dest almazlar. Ve "Lâzım-ı aşl olan qalb pâķligidür." diyü söylerler. Ve bir rek'atde elli kerre secde iderler. Şavm-ı kebîrleri kırķ tokuz ġündür.

1 Melekâne: Melekân N1

2 taşrih: taşhih N1

3 Naştüres: Naştüres N1| Naştüres E

4 Duğânî: Du'ânî E

5 "Yüce Allah bundan yücedir, büyüktür."

6 evķât-ı: âdât-ı evķât-ı MV

Şubat'ın yevm-i şânisi ile âzerün ikincisine varunca bu mâbeynde ictimâ'-ı¹ akreb olan işneyn gününden oruç tutmağa ibtidâ kıllırlar.

Ammâ Sulţân 'İmâdü'd-dîn kavlince eşahh-ı hisâb budur ki zice nazar eylerler ki kânûn-ı şâninün altıncı günüdür. Şühür-i ehilleden her kânğısında vâkı' ise ve nice işneyn aña muttaşıl olan şehriñ yigirmi yedisine akreb ise ibtidâ-yı eyyâm-ı şavmları ol gündür. El-kışsa bu kavmün peygâmblerleri Hâzret-i 'İsâ ve aña nâzil olan kitâb-ı celil-i hâzret-i *İncil*dür. Mesih'ün toğduğı günden ref kılduğı güne dek vâkı' olan ahbârını mutazammındur. Ve milâd-ı şerifleri kânûn-ı evvelün yigirmi beşinci gicesi vâkı' olmuştur. Ve *İncil*'i [106b MV] aşhâb-ı 'İsâ'dan dört kimesne yazmışdur ki biri Mattâ'dur ki 'İbrâniyye ile² Filitîn'de yazmışdur. İkinci Demarşos'dur³ ki Rûmiyye ile bilâd-ı Rûm'da kitâbet kılmışdur. Üçüncü [118b E] Lûkâ'dur ki Yûnâniyye ile İskenderiyye'de istinsâh itmişdür. Dördüncü Yûhannâ'dur ki bu dağı Yûnâniyye ile Efesus'da yazınmışdur.⁴

Ammâ kitâb-ı insân-ı kâminden nakl ile şâhib-i kitâb-ı *Hamîs*, Mevlânâ Hüseyn bin Muhammed bin Hasan-ı Diyârbekrî bu vechle beyân itmişdür ki *İncil*, Hâzret-i 'İsâ'ya luğat-i Süryâniyye ile nâzil oldu. Lâkin on yedi luğatle kıra'at olındı. Ve *Kur'an-ı 'Azîm bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm*⁵ ile ibtidâ olunduğı gibi *İncil*-i lâzımu't-tebcil *bi-ismi'l-eb ve'l-ümm ve'l-ibn*⁷ satırı ile başlanmışdur. Pes ol kavm-i dâlil “Bunlardan murâd olınan rûh ve Meryem ve 'İsâ'dur.” dirler. ⁸«اِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ» mazmûnı ile yollarını yitürdiler. Hâlâ ki ebden murâd ismu'llâh, ümden makşûd künh-i zât, ibnden murâd⁹ kitâb-ı vücûd-ı muṭlaḳdur. Zîrâ ki vücûd,¹⁰ mâhiyyet-i künh-i [119a E] zâtdan fer' u neticedür. *Kitâbu'llâh*'da meştûr olan ﴿وَعِنْدَهُ﴾¹¹ *أُمُّ الْكِتَابِ* naşs-ı kerîmi buña şâhiddür.

1 ictimâ'-ı: ihtimâ'a N1

2 'İbrâniyye ile: - N1

3 Burada kastedilen Markos olmalıdır. bk. Ömer Faruk Harman, "İNCİL", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/incil> (E.T: 14.02.2019).

4 “yazılmıştır.” şeklinde olması gereken bu kelime, eserin aslı dil hususiyetlerini yansıtmaları açısından değiştirilmeden metne alındı.

5 *Kur'an-ı Furkân*-ı N1

6 “Rahmân ve rahîm olan Allâh'ın adıyla...”

7 “Baba, anne ve oğlun adıyla...”

8 “Allah için üçüncüsüdür.”

9 murâd: merfûz N1

10 Zîrâ ki vücûd: - N1

11 *Kur'an-ı Kerim*, Ra'd Sûresi, 13/39, “Ana kitap onun katındadır.”

Tefsîr-i *Envârü't-tenzîl* de dahı yazılmışdır ki ba'zı aşhâb-ı şerâyi'-i mütekkaddime Hâk *celle ve 'alâya* eb ıtlâk idüp sebeb-i evvel ma'nâsını kâşd itmişler idi. Hattâ vilâdet cihetinden eb ıtlâk olanlara eb-i aşğar ve Bârî Hudâ'ya eb-i ekber dimişler idi. 'Ulemâ-yı Naşârâ bu me'âli fehm idemediler. Tarîk-ı müstaķim-i hüdâyı koyup fecc-i 'amîķ-ı dâlele düşdiler.¹

Ve bunlaruñ şavm-ı sulhîn ve şavm-ı 'idâdî² ve ba'zı şıyâmları dahı vardır. Ammâ *Târîh-i Benâketi*'de meşûrdur ve bu hâķire manzûrdur³ ki hulefâ-yı Hazret-i 'İsâ *şalavâtu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* olan [107a N1] Havâriyyûn birkaç kısıma münķasım olmışdır. Ya'nî ki merhayâ ve pâp ve batrîķ ve câselîķ ve üşķuf ve kıssis ve ruhbân ve rûbân dinilmişdür. Ammâ rûbân ki bunlaruñ pîşvâlarıdır.

Bi'l-ittifâķ "Hâk *celle ve 'alânuñ* üç şıfât-ı zâtiyyesi vardır ki sâ'ir şıfât-ı ilâhiyye ol üç şıfatda dâhıldür." dirler. Ve "Ol üç şıfatdan murâd vücûd ve hîkmet ve hayâtdür." diyü söylerler. Hâşâ "Hazret-i Bârî ebdür. 'İsâ mâşadaķ-ı hîkmetdür. Hem kelâm-ı Hudâ'dür." ta'birin iderler. Ve "Eşerûñ mü'eşşirde vâsıtalıķı i'tibârı ile 'İsâ ibndür." dirler. Ve hükemâ vü mütekellimîn-i Naşârâ eydürler ki "Mevcûd ya maḥsûsdür, yâḥûd ma'ķûldür. Ma'ķûl oldur ki idrâķ-i zâhirî ile müdrîķ olmaya." Ve yine "Ma'ķûlden murâd, ilâhiyye'dür." dirler. Ya'nî ki "*Tevrât ve Zebûr*'da İlâhü'l-âlihe vardır." diyü istidlâl iderler. "Pes mevcûd-ı ma'ķûle ki cismâniyyâta ta'alluķla ola, andan murâd nefis idüķi taḥaķķuķ bula. Veyâḥûd ibn irâde kılına. Ve eger cismâniyyâta mütâ'allîķ olmazsa muṭlaķâ ya vâcibü'l-vücûddür, veyâḥûd andan mümkün-i maķşûddür. Ve yine mümkinden murâd 'aķl ve rûḥu'l-ķuds[dür]." diyü tafşil iderler. Ve "Vâcib ki ebdür, 'illetü'l-'ileldür."⁴ diyü bu i'tibârla Hazret-i Hâķķ'ı peder ile ta'bîr kılurlar. Ve nefis içün "Ferzende göre ķâbil-i eşer-i vücûddür." dirler.

⁵ «تعالى الله عما يقول الظالمون علواً كبيراً»

Der-merâtib-i Serverân-ı İşân: Hâfî olmaya ki cümleden mertebesi a'lâ olan pâpdur ki peder ma'nâsınadır. İ'tibârlarında ḥalife-i Mesîḥ dimekdür. İkinci mertebe şâḥibi ķayşerdür ki inparor dimekdür. Ma'nâsı sulṭân-ı

1 Ammâ kitâb-ı//düşdiler kısmı E nüshasında daha sonra gelmektedir.

2 'idâdî: 'adârî N1, MV

3 ve//manzûrdur: - N1

4 'illetü'l-'ileldür: 'illetü'l-'ilel ve eşrefü'l-'ileldür N1

5 "Allah, zalimlerin dediklerinden [beridir]. O, yücedir, büyüktür."

selâtin'dür. Üçinci mertebe rîdâfrens'dür¹ ki pâdişâh-ı² pâdişâhân i'tibârına-dur. Ve inparor ki kayşerden 'ibâret'dür, bi-ḥasebî'l-isti'dâd pâdişâh olanlar-dur. Ya'nî ki irşle olanlar degüldür. Lâkin rîdâfrens³ eben-'an-ceddin pâdişâh olanlara ıtlâk olunmuşdur. İçlerinde gâyetle mu'azzez ü mu'teber ve mu'azzam u muvaqqardur ki eli altında on iki pâdişâh vardır. Her biri üçer melik-i münkâda hüküm itmişdür.

Dördüncü mertebe rey nâminadur ki melik ü hüdâvend, dimekdür. Ammâ pâpuñ kudreti böyledür ki her kaçan üç merḥayâ ve üç büyük beg ve bir pâdişâh ki cem'an yedi olur. Pes bunlar ki eşrâf u a'yân-ı Efrenc'den intihâb iderek on kişide ki müttefik olalar, ya'nî ki "Cemî'-i rû-şinâsân içinde bu on kişiye mu'adil bir zî-şân daḥı yokdur." diseler pâpuñ emri ile anlaruñ eñ 'âkil ü dânasını ve hişâl-i ḥamîde ile muḥallâ olan memdûḥ u müstešnâsını kayşer naşb itmege kâdir olur. [107a MV] Fe-ammâ tefahḥuş⁴ u intihâbında istikşâ-yı tamâmla debrenüp bi-vechin mine'l-vücûḥ buḥl u ğarazla ketm-i ḥaḳḳa cevâz göstermemeleri taḥaḳḳuk bulur.

Ve bi'l-cümle eşref ü ezhed ü a'lemîni tercîḥ iderler. Ba'dehu başına bir tâc-ı sîmîn giydürürler. Zu'mlarınca şülûş-i rub'-ı meskûn 'add itdükleri [107b N1] Alaman vilâyetine gönderüp taḥta geçürürler. Bu tarîḳla ki tâc-ı sîmîni Alamaniyye'ye varup câlis-i serîr olduḳda giydürürler. Andan Lonbardiye memleketine getirüp bir tâc-ı pûlâd anda daḥı başına virürler. Ba'de-mâ câygâḥ-ı pâp olan Rûmiyye-i Kübrâ'ya varur. Bir tâc-ı zerrîni iki ayağı ile pâp olan ḳaldurur. Ol server-i muḥtârûñ başına giydürür. Andan soñra ol tâcdâr-ı sâlâr 'arz-ı meskenetle kendüyi ḥâksâr ḳılır. Ya'nî ki pâpuñ ayağına düşüp mezellet gösterür. Pâp daḥı ke-ennehu anı pây-mâl ider. Ayaklarını başı ve boynı üzere koyup cismi üstinde yürür. [119b E] Kemâlî ile fermânına teslim idüğünü herkes müşâhede ḳılır.

Fe-lâ-cerem ol ḥinde bir semend-i mülcem yanlarında âmâde vü şâbit-ḳadem ṭurur. Tâ ki pâpuñ eli ve ayağı anuñ boynı ve başı üstinde bulunduğı gibi esb-i rehvarına süvâr ḳılıp oturur. Bundan soñra aña kayşer ıtlâḳı şaḥîḥ olur. Cemî'-i⁵ Frengistân pâdişâḫları anuñ zîr-i fermânında olur.

1 rîdâfrens'dür: zîdâfrens'dür MV | zebîdâfrens'dür E

2 pâdişâh-ı: - MV

3 rîdâfrens: zîdâfrens MV

4 tefahḥuş: tefahḥuş maḥalli olan MV, E

5 Cemî'-i: Cümle N1

Bedihe

Nedür bu meşgale-i nâ-sezâ bu tavr-ı garîb
Nedür bu zümre-i bed-nâm¹ u tarz-ı 'acîb

**BU FAŞL-I PÜR-VELVELE BİNÂ-YI ŞARH-I² CEBBÂRİNE
ZELZELE DÜŞÜP LİSÂN-I BELBELE PEYDÂ OLDUĞIDUR**

Fuzalâ-yı ahbâr ve hükemâ-yı âşâr bu huşûşda müttefiklerdür ki hübü't-ı Âdem'den tûfân-ı Nûh-ı mükerreme gelince ki iki bin iki yüz elli altı yıl olmuşdur, bu ortalıkda gelüp geçen mahlûkuñ tekellüm itdükleri lisân-ı Süryânî idüğü ta'ayyün bulmuşdur. Zîrâ ki tek otururken bir kavmüñ miyânında nev-peydâ diller zâhir olmak muhâldür. Ta'addüd-i elsine,³ ümem-i muhtelifenüñ ittifâk u ihtiyârâtı ile vücûd bulmak haqqâ ki fâsid hayâldür.

Ve tûfân-ı Nûh varçasından sonra niçe rûzgâr güzârân idüp tâ Fâli' bin 'Âbir⁴ bin Şâlih⁵ bin Arfağşad bin Sâ'm zamânına dek yine lisân-ı Süryânî ile tekellüm olunduğı bâhirü'l-me'âldür. Nihâyet Fâli' zamânında zemîn-i Bâbil'de işnâ ve seb'in hân mân ve mensûbât u düdmân aşhâbı cebbârîn bir yire geldiler. Ef'âl-i habîşelerine göre ba'de zamânın bir tûfân dağı olmak ihtimâli ile meşveret kıldılar. Ba'de'l-müşâvere ve'l-münâzara her biri kudret ü kuvvetine mağrûr olmağın bir şarh-ı⁶ 'âlî yapmağa ve istiḥkâm-ı binâyla basîṭ-i zemîn ve ḥazîz-i arzînden saḳf-ı berîne çıkmagı muḳarrer kıldılar. Hergiz⁷ «لا راد لقضائه» maẓmûnını fikr itmediler. Ve⁸ «لا مفر من قضائه» mefḥûmını dağı zikr itmediler.

Her çend ki vaşiyy-i tarîḳ-ı Sâ'm olan Fâli'-i hidâyet-fercâm kendülere naşîḥat eyledi, işitmediler. "Allâhu Te'âlâ'nuñ saḫaṭ u ğazabından ḫavf idüñ.

1 bed-nâm: nâr N1, MV

2 ŞARH-I: ŞARİH-I MV

3 Ta'addüd-i elsine: Ta'dâd-i elsine-i MV

4 'Âbir: 'Âmir E

5 Şâlih: Şâmiḥ MV, N1

6 şarh-ı: şariḥ-ı MV

7 "Kaderde olanı kimse durduramaz."

8 "Kazâdan kaçacak bir yer yoktur."

Cebbârlığı terk idüñ.” diyü pend itdi, ‘amel itmediler. Bi’l-ittifâk âhir ol ehl-i nifâk hicâre vü raşâs u lübân ve şem‘ u kils ü edhân birbirine alışdurmağla bâ‘ış-i istiḥkâm-ı bünyân olur, didiler. Yetmiş iki cebbâr yetmiş iki kaçır-ı üstüvâr ve şarḥ-ı mü’esses-i pâydâr esâsını bıraktılar. [107b MV]

El-kışsa [108a N1] İblis bu zümre-i zemîmeye mi‘mârlık eylerdi. “Ben didüğüm üzere bünyâd idersenüz size tûfandan ve ḥadisât-ı melevândan mazarrat u gezend irişmez.” dirdi. Vaqtâ ki kâmet-i binâ zirâ‘-ı binâ ile yedi yüz [120a E] arşun oldu; ve temelindeki yüz zirâ‘dan yukarı ṭabaḳâtı mücevvef yapıdurulup fevḳâniyye-i ebniye ihtirâ‘ı İblis’den ḳalduğı taḥaḳḳuḳ¹ buldı; ma‘a hâzâ her yüz arşunda bir ṭabaḳa-i ‘ulyâ inşâ ḳılınup yedi yüz zirâ‘ boy çekdükde altı kat ṭabaḳât ve her bir dīvârı ‘arzen iki biñ zirâ‘la müstevecibü’ d-derecât olması nihâyete irdi. Ḥâlâ ki zu‘m-ı fâsıdlerince binâları henüz nışf olmuş idi. Da‘vâ-yı tekebbür ü tecebbür ve isti‘lâ ile evc-i felege çıkmak kaçd itdükleri şübût bulmuş idi.

Fâli‘ ki bu ahvâli işidürdi, men‘i ile memnû‘ olmaduğlarını bilürdi. Lâkin ğazâb-ı ilâhiden ziyâde ḳorḳardı. Çünki şalâḥ-ı ḥâllerinden me’yûs oldu, Ḥazret-i Nüh’dan ‘an‘ane ile öğrendükleri ism-i a‘zamı okuyup mezbûr cebbârlara bed-du‘â kıldı. ‘Âḳıbet saḥaṭ-ı ilâhî nüzûli muḳarrer oldu. Riyâḥ-ı ‘âşifaya emr olunup dört rûkninden yıḳmağa başladı. Üç gün üç gice şiddetle esüp ol bed-kirdârlar birbirini göremez olup ‘âciz ü nâ-çâr olduklarında melâ’ike-i ‘azâbdan biri fermân-ı Ḥudâ ile bir sehmnâk, zehreler çâk idici şayḥa urdı. Niçeleri helâk u mebhût idüp² aşlda bânî-i bünyân-ı³ ceberrût olan ḳavm-i vâcibü’l-levm-i ḳalâlet-şübût ol varṭayı bî-cân olmamak ve tağyîr-i lisân ve tefriḳa-i düdmân ile günde biñ kerre helâk olmak ve anları gören ‘uḳâlâ-yı nâzırîn vücûd-ı bî-sûdlarından ‘ibret almak irâde ḳılındı. Ve ma‘a zâlik yine rîḥ-ı şarşar, binâ-yı ta‘biyelerini zelzele-i ḳahr ile⁴ şarşardı. Gicesi gündüzi bilürsüz yetmiş iki memerr-i zulmânide birbirinden ayırup ḥ‘âh nâ-ḥ‘âh kendülerini birer semte sürerdi.

Ve bir rivâyetde yetmiş iki cebbâr, otuz altı reh-güzâra toğrı çâr nâ-çâr çekilüp giderdi. Bu ḥâletde her biri medhûs u mebhût, çeşm-i başiretleri ḥîre ve ‘âlem-i ‘âḳl ü idrâkleri tîre bir bölük lâ-ya‘ḳıl ve şâḥib-i sükût olup

1 taḥaḳḳuḳ: taḥḳîḳ MV

2 ü mebhût idüp: - E

3 bünyân-ı: - MV

4 ta‘biyelerini//ile: beniyyelerini N1

kalmişlar idi. Gird-bād gibi rûzgāruñ önince yuvarlanmağı kendülere mahlaş kıyās kılmışlar idi.¹

li-Mü'ellifihi

Şeref-i nuṭṭ u tekellüm nā-būd
 Qaldı ḥayvān gibi her bir cebbār

Bildügin her biri unuttı tamām
 Ne 'ilim qaldı ne kirdār u ne kār

Çaldı yirden yire her bî-'aqlı
 Eşer-i şarşar-ı qahr-ı Qahhār

Ve bi'l-cümle gözlerine yetmiş iki yol göründi. Her biri bir semte gidüp bir güne lisān ile tekellüm kıldı. Fe-lā-cerem Qaḥṭān ve 'Ād ve Şemūd ve 'İmlik ve Ṭasm ve Ḥudeys² her bir ṭarīqa gitdiler. Lisān-ı 'Arabī ile tekellüme mülhem olup Yemen vilāyetine yitdiler. Ba'dehu 'Ād nāhiye-i Ahḳāf'a vardı. Şemūd bin 'Ābir ise veledi ile Ḥacr semtine irişdi. [120b E] Ammā Şemūd'un qarındaşı Ḥudeys, Yemāme memleketine [108b N1] düşdi. Ḥattā Ṭasm bin Lāvez teba'ıyyetle anuñ ser-menziline ulaşdı. 'İmlik ise arz-ı Ḥarem'e varup mütemekkin oldu. [108a MV] Niteki Şaḥam bin İrem zemīn-i Ṭā'ife ruḥşat-ı tavaṭṭun buldı.³ Lâkin Cürhüm bin Qaḥṭān kendü oğlıyla bu ṭarīqa revān olup Mekke-i Mükerrreme'yi menzil idindi. Ve bu cümleye 'Arab-ı 'Āribe⁴ nāmı virildi.

Ba'de zamānin İsmā'il Peygāmbere 'aleyhi's-selām evlādına daḥı beyne'l-'Arabān 'Arab-ı Müsta'ribe dinildi. Zirā ki bunlar 'Arabī lisānı anlardan ögrendiler. Ya'nī ki ta'allüm-i qavā'id-i 'Arabiyye'de anlara teba'ıyyetle güftār u tekellüm kıldılar.

Beyt

Mülk-i ma'mūr-ı dehre ḡāyet yok
 Qaşabāt u medīne ḡāyet çok

1 Gird-bād//idi: - E

2 Ḥudeys: Ḥadlis N1

3 ruḥşat-ı//buldı: tavaṭṭun eyledi E

4 'Āribe: 'Ādiyye E

Sim ü zer gözleyen gözi açuñ
Gözine sen de mîl-i 'ibret şok

Nazm-ı mülk-i mülük nağd-ıladur
Ola tâ nâ-şitâ-yı millet tok

**Der-beyân-ı Fâ'ide-i 'Âbide-i Lâzıme ve Zâbıta-i Külbe-i Nâzıma
ve Râbıta-i Mühimme-i Müstelzeme Ammâ Fâ'ide-i 'Â'ide-i Lâzıme
(Beyân-ı Maḥşûl Der-memâlik-i Ma'mûre¹)**

Rüy-i zemîndeki ma'mûre memleketlerüñ maḥşûli ve sâl-be-sâl hizâne-i 'âmire-i selâṭîne vuşûli ve ba'zı mülük-i devlet-sülüküñ ḥarac-ı ma'ḳûli beyânındadır ki Mevlânâ Ebu'l-Ḳâsım 'Ubeydu'llah bin 'Abdu'llah kitâb-ı *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'de a'lemü'l-ḥükemâ Baṭlamyûs el-Ḳalûzî'den naḳl ile beyân itmişdür. Ve ol faşluñ² evâ'ilinde yine ḥakîm-i mevşûf, mezbûr feylesûf kitâbından aḥz ile ifâdeye ḥâlâ ki 'âmme-i müverriḥîn ü mü'ellifin cell-i himmet itmemişdür.³ Ve ol faşluñ⁴ evâ'ilinde şöyle yazmışdur ki anuñ zamânında yiryüzindeki şehirler ve ḳaşabalar cem'an dört biñ iki yüz medîne idi. Ḳaryelerüñ 'adedi nâ-ma'lûm olup her nâḥiye güyâ ki bir ḥazîne-i bilâhezîne idi. Ve her bir şehriñ maḥşûl ü 'avâ'idi gâḥ zir-i zemînde, gâḥ zimem-i re'âyâ-yı zirâ't-güzinde gayr-ı muṭalsam bir defîne idi.

Bu vechle ki Ḥorâsân ve a'mâl-i mazmûmesi ḥarâcî ki ebü'l-ḥulefâ, Ebü'l-'Abbâs-ı 'Abbâsî vilâyeti sene iḥdâ ve işnâ ve 'aşer ve mi'eteyn târiḥinde ki oḳundu, ḥarâc-ı Rey on biñ kerre biñ, ya'nî yüz biñ dirhem oldu. Ve maḥşûl-i Ḳûmis iki biñ kerre biñ ve yüz biñ ve ṭoḳsan altı biñ dirhem bulundu. Niteki 'avâ'id-i Cürcân on biñ kerre biñ ve yüz biñ ve yetmiş altı biñ sekiz yüz dirhemde ta'ayyün buldı. Niteki ḳaşabâtdan Dehistân ve câḥ-ı Kirmân'dan beş biñ kerre biñ olup ekâsire-i 'Acem zamânında yalnızuz Kirmân'dan altmış biñ kerre biñ ḥâşıl olmışdur.

Ammâ ḥarâc-ı Sicistân ḳurâ-yı Mûraḳ ve Recaḥ ve Belâd ve Ūr ve Zâgîlistân ki Ṭohâristân'dandur, anlar eksildükden soñra ṭoḳuz yüz biñ ve ḳırḳ

1 Beyân-ı/Ma'mûre: - N1, E | der-kenâr MV

2 faşluñ: ḳaşşuñ N1

3 itmemişdür: itmişdür E

4 faşluñ: ḳaşşuñ N1

yedi biñ dirhem kararındadır. Aşlı altı biñ kerre biñ ve yedi yüz¹ yetmiş altı biñ dirhem hisâbında iken [121a E] tenezzül itmişdür. Ve ammâ harâc-ı Tâbesîn² yüz biñ ve yigirmi üç biñ sekiz yüz seksen dirhemdür. Niteki maḥşûl-i Nîşâbü'r [109a N1] iki biñ kerre biñ ve sekiz yüz kerre biñ yedi yüz dirhem olmuşdur. Ve ammâ harâc-ı Tûs yedi yüz biñ ve sekiz yüz altmış dirhemdür. Niteki 'avâ'id-i Nesâ sekiz kerre yüz biñ ve çoksan biñ dört yüz dirhem 'idâdındadır. Niteki harâc-ı Ebîverd yedi yüz biñ ve harâc-ı Serahş üç yüz biñ ve yedi kerre biñ dört yüz kırk dirhem ta'dâdındadır.

Ammâ maḥşûl-i Mervşâhcân ve Kândeḥâr biñ kerre biñ ve yüz biñ ve kırk yedi biñ dirhem olmuşdur. Niteki harâc-ı Mervü'r-rûd ve Genc ve Rustâk dört yüz biñ [108b MV] ve yigirmi biñ dört yüz dirhem idüğü ta'ayyün bulmuşdur. Ve yine harâc-ı Tâleḳân yigirmi bir biñ dört yüz dirhem ve harâc-ı Ğarşistân yüz biñ dirhem ve biñ re's ğanemdür. Niteki harâc-ı Bâzġis dört yüz biñ ve kırk biñ dirhemdür. Niteki harâc-ı Herât ve İsferyân³ ve Ustugdâdîze⁴ ve Senc⁵ biñ kerre biñ ve yüz biñ ve elli toḳuz biñ dirhemdür. Niteki harâc-ı Pesenc beş yüz bin ve elli toḳuz bin üç yüz elli dirhem hisâbındadır. Bunlardan ğayrı harâc-ı küre-i Dicle üç biñ kerre biñ ve beş yüz biñ dirhemdür ki otuz beş yük olur.

Ammâ ki mâl-i küre-i Gürgân hınṭa ve şa'îr ve naḳdden yetmiş biñ kerre biñ dirhemdür. Niteki⁶ vazîfe-i Hulvân müzâfâtı ile yüz⁷ biñ kerre biñ ve sekiz yüz biñ dirhemdür. Lâkin meblaġ-ı⁸ cibâyetü's-sevâd be-'ahd-i Kisrâ Kûbâd yüz biñ kerre biñ ve altı biñ kerre biñ dirhemdür ki biñ beş yüz yük olur. Ammâ Ḥazret-i 'Ömer *radîya'llâhu 'anhu*ñ zamân-ı ḫilâfetinde 'adâletine binâ'en biñ iki yüz seksen yük alınmışdur. Niteki 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'ün 'ahd-i vâfirü'l-ittişâfında biñ iki yüz kırk deġşürölmişdür. Ammâ şol zamânda ki Ḥaccâc-ı Zâlim müstevlî oldu, ve beyne'l-ḫükkâm kemâl-i zulm u ḫayf ile iştihâr buldı, on üç biñ kerre biñ yüz biñ dirhem olduğu taḥaḳḳuḳ buldı. Lâkin Kisrâ Eperviz zamânında dört yüz biñ kerre biñ

1 yedi yüz: - E

2 Tâbesîn: Tâbin N1 | Tâbestin E

3 Nüşhalarda "Muġrât (N1), İsferyân (MV)" şeklinde yazılan bu kelime "İsferyân" olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 1, s. 177.

4 Nüşhalarda "Ustendâd (N1), Ustugdâd (MV)" şeklinde yazılan bu kelime "Ustugdâdîze" olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 1, s. 175.

5 Senc: Pesenc N1

6 Niteki: Niteki cibâyetü's-sevâd N1

7 yüz: - E

8 meblaġ-ı: - N1

mişkāl ve yigirmi biñ mişkāl alınmış idi ki anuñ sub‘ı yedi yüz biñ kerre biñ ve çoksan beş biñ kerre biñ mişkāl hisâbında bulunmuş idi.

Ve yine harâc-ı Dînever üç bin kerre bin ve sekiz yüz bin dirhem idi. Kezâlik mülûk-i Fûrs Cebel ve Âzerbaycân ve Rey ve Mâlekin ve Hemedân ve Dunbâvend ve Mâsebezân ve Taberistân ve Mihrânkâzâk¹ ve Kûmis ve Hûlvân hâşılını otuz bin kerre bin dirheme takşit itmişler idi.

Ve ammā kûre-i İsfahân ki enine uzunına seksen fersah'dur, ve on yedi pâre bâzârı тұrur, [121b E] büyük rustâkı ve üç yüz altmış biñ pâre қарье-i қадimesi vardır. Ҳарâcı yedi biñ kerre biñ dirhemdür. Niteki қable'l-Fazl bin Mervân, İsfahân ve Құm on altı biñ kerre biñ dirhem kesilmişdür. Ҳattâ “bilâ-me'ûnet-i² sulţân” diyü şerҳ virilmişdür. Ve ammâ vazîfe-i Hemedân altı biñ kerre biñ ve ҳарâc-ı Rey [109b N1] on biñ kerre biñ ҳисâbında гөрүлmişdür.

Ve ğıbbu zālîk ħarâc-ı küre-i Tôhârîstân kırk yedi kerre yüz biñ ve elli biñ dirhemdür. Ve ħarâc-ı Fâryâb elli beş biñ dirhem ve maḥşûl-i Cürcân yüz elli dört biñ dirhem ve ḥâşıl-ı Cilân ve Belḡ ve Şi'bu Ḥurre ve Cibālî mî'e elf, ya'nî ki yüz biñ ve toḡsan üç biñ üç yüz dirhemdür. Niteki ħarâc-ı Ḥalem on iki biñ üç yüz dirhem ve 'avâ'id-i Fîrûzkubâz³ dört biñ dirhem ve maḥşûl-i Tirmid iki biñ dirhem ve ḥâşıl-ı Rût⁴ ve Şemḥân⁵ on iki biñ ve altı yüz dirhem idüği müsellemdür. Niteki 'avâ'id-i Deyrşârân⁶ on biñ dirhem ve ħarâc-ı Fâmiyân beş biñ dirhem ve maḥşûl-i Terîḥân⁷ ve Cûdmerîde⁸ ve Bencâr⁹ iki yüz biñ ve altı biñ ve beş yüz dirhemdür. Ve yine ħarâc-ı [109a MV] Kerrân dört biñ dirhem ve 'â'ide-i Şakḡkân¹⁰ kırk biñ dirhem ve maḥşûl-i Veccân yigirmi biñ dirhem olmuştur. Niteki 'avâ'id-i Mendekbân iki biñ dirhem ve fâ'ide-i Acrûn¹¹ otuz iki biñ dirhem ve 'â'ide-i Kümeýt on

1 Nüşhalarda “Mihrcâyikdân” şeklinde yazılan bu kelime “Mihrcânkazağ” olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 5, s. 233.

2 bilā-me'ūnet-i: bilād-1 Me'ūnet N1, MV

3 Nüşhalarda “Fırūğayş (N1), Fırūğās (MV)” şeklinde yazılan bu kelime “Fırūzkubāz” olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, a.g.e, C. 4, s. 284.

4 Rūt: Dört MV

5 Şemhān: Şahmān MV

6 Deyrşārān: Dīvşārān N1

7 Terihān: Termhān N1

8 Cūdmerīde: Cūmrīn N1

9 Bencār: Tīcār N1

10 Nüşhalarda “Şaḡnān (N1), Şefḡān (MV)” şeklinde yazılan bu kelime “Şaḡḡān” olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 3, s. 353.

11 Acrūn: Acerden MV

biñ dirhem ve fâ'ide-i Bihâm yigirmi biñ dirhem ve ħarâc-ı Şaffâniyân kırk sekiz bin beş yüz dirhemdür. Kezâlik 'avâ'id-i Bâsârâ¹ yedi biñ üç yüz dirhem ve 'avâ'id-i Alvâşcür biñ dirhem ve ħarâc-ı İlğadîn² ve Remmiyân³ on iki re's ve on üç dâbbe alınagelmışdür.

Niteki maḥşûl-i Kâbil biñ kerre biñ beş yüz dirhem ve kıymetleri altı biñ dirhem ve kıymetlü iki biñ re's aña munzam olmuşdur. Zîrâ ki Kâbil şugûr-ı Toḥâristân'dan olup Meden ve Azrân⁴ ve Cevâs⁵ ve Veçşel⁶ ve Cennerde⁷ ve Kâbil'de ḥâşıl olan 'ūd ve nârencilden ve za'ferân ve helicûdan⁸ çoksan biñ miqdârı dirhem dahı müsellemdür. Ve yine ḥâşıl-ı Keşş yüz on bir biñ beş yüz dirhem ve maḥşul-i Elhem'den⁹ beş biñ dirhem ve ħarâc-ı Albâkîkin altı biñ iki yüz dirhem ve 'â'ide-i rustâk-ı Kāvân yedi biñ dirhem ve 'avâ'id-i rustâk-ı Revân iki biñ iki yüz yigirmi dirhem olmuşdur. Niteki Ağsa'dan¹⁰ kırk sekiz biñ ve ħarâc-ı H'ârezm'den ma'a Gerder¹¹ dört yüz biñ ve seksen tokuz biñ derâhim-i H'ârezmiyye ḥuşûli taḥaḳḳuḳ bulmışdur.

Ba'de-mâ Âmul iki yüz [122a E] biñ ve çoksan üç biñ dört yüz dirhem, Buḥârâ ve Fehended¹² ve Verâ'u'n-nehr biñ kerre biñ ve yüz biñ seksen tokuz biñ iki yüz dirhem, 'İtrîkatü's-Şoğd¹³ ve sâ'ir küre-i 'Amel Nûḥ bin Esed üç yüz biñ yigirmi altı biñ dört yüz dirhem olup bu cümlede Ferğâna'dan iki yüz seksen biñ dirhem-i Muḥammediyye ve medâ'in-i Türk'den kırk altı biñ dört yüz dirhem-i H'ârezmiyye ve Misisiyye ve yine Kerânîs'den, ya'nî Gulâzkend nâhiyesinden biñ yüz seksen yedi şevb ve Merv-remz'den ḥadîd şafâ'ihî biñ üç yüz kıt'a ve nısfân ki cümlesi iki biñ kerre biñ ve çoksan iki biñ dirhem-i Muḥammediyye'dür ki bunlardan Şoğd

1 Bâsârâ: Bâsâdâ MV

2 İlğadîn: İlğandmîn N1

3 Remmiyân: Deneyân MV

4 Azrân: Adrân MV, E

5 Cevâs: Cevâz N1

6 Veçşel: Ḥaşel N1

7 Cennerde: Cizeden N1 | Hırde E

8 Nüşhalarda "helic (N1), helilec (MV, E)" şeklinde yazılan bu kelime "helicü" şeklinde metne alındı. bk. Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, (hzl.) Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK yayımları, Ankara 2000, s. 332.

9 Nüşhalarda "Elyebem (MV), Elyeyem (N1)" şeklinde yazılan bu kelime "Elhem" olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 1, s. 248.

10 Ağsa'dan: A'sa'dan N1 | A'isa'dan E

11 Nüşhalarda "Gerden" şeklinde yazılan bu kelime "Gerder" olarak metne alındı. bk. Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, age, C. 4, s. 450.

12 Fehended: Fehender N1

13 'İtrîkatü's-Şoğd: 'İtrîkatü's-şan'ad N1 | 'İtru'l-kiyatü'z-zâḳad MV

ma'denine ve Keşş'deki ve Elhem[deki] ma'den-i milha [110a N1] ve Keşş ve Nese夫 ve ğayrla kuver-i Şoĝd'dan¹ biñ kerre biñ ve seksen toköz biñ dirhem-i Muħammediyye olmuşdur. Niteki ħarāc-ı Ustrūşene elli biñ dirhem ki kırk sekiz biñ Muħammediyye ve iki biñ Misīsiyye bulunmuşdur.

Ammā ħarāc-ı Şāş ve ma'den-i fıddā ħāşılı altı yüz biñ ve yedi biñ dirhem-i Misīsiyye² ki nuħāsa şebihdür, ehemdür. Ve 'avā'id-i Hucend³ yüz biñ dirhem-i Misīsiyye ki cemī'-i ħarāc-ı Ħorāsān ve 'Abdu'llāh bin Ṭāhir'e⁴ zamm olınan kuver u a'māl ile bile kırk dört biñ ve sekiz yüz biñ ve kırk altı biñ dirhemdür. Ve yine devābdan on üç dābbe ve koyundan iki biñ ğanem ve ser-ħadde çıkan esirlerden iki biñ on iki baş esir ki kıymeti altı yüz biñ dirhem mahsūb ola. Ve Mervü'r-rüz'dan biñ üç yüz kıṭ'a şafā'ih-i ħadid alına ki her kıṭ'ası nişfeyn ola.

Ve ammā vazīfe-i Şehrizūr ve Şāmeĝān ve Zerābād iki biñ kerre biñ ve beş yüz biñ⁵ dirhemdür. Niteki ħarāc-ı Māsendān ve Mihrcān ve Ta'def⁶ üç biñ kerre biñ ve beş yüz biñ dirhemdür. Fazl bin Mervān *ma'a'l-Isfahān lā me'ūnet 'ale's-sultān* şartı ile on altı biñ kerre biñ dirheme taqabbül itmişdür. Niteki ħarāc-ı Ahvāz otuz biñ kerre biñ dirhem olup mülük-i Furs Ħūzistān'ı, ya'nī Ahvāz'ı elli biñ kerre biñ mişķāle taqsiṭ [109b MV] itmiş iken mezbūr Fazl, *bilā-fazla bel bi'n-naķīsa* kırk toköz biñ kerre biñ dirheme faşl⁷ itmişdür. Ma'a zālīk yetmiş biñ dīnār andan kendü meşālīhine şarf eylemişdür.

Ammā ħarāc-ı Fārs otuz üç biñ kerre biñ dirhem iken sābıķu'z-zıkr Fazl otuz beş biñ kerre bin dirhem iltizām kılmışdur. Ħulāşa-i iltizāmında bilā-me'ūneti's-sultān edāsı muķarrer olmuşdur. Ħālā ki mülük-i Furs küre-i Fārs'ı [122b E] kırk biñ kerre biñ dirhem meşākīle taqsiṭ itdikleri bī-reybdür.⁸

1 Şoĝd'dan: Żakād'dan N1

2 Misīsiyye: - MV, E

3 Hucend: Ħacīd N1

4 Ṭāhir'e: Żāhir'e MV

5 biñ ve//biñ: ve yedi yüz elli biñ N1

6 Ta'def: Ta'dan N1

7 faşl: taqabbül N1, MV

8 bī-reybdür: mervīdür E

Ve ammâ maḥşülü's-Sind 'Umrân¹ bin Mūsâ-yı Bermekî iltizâmında ba'de külli ḥarc u nafaḳa biñ kerre biñ dirhem olmuştur. Ve ḥarâc-ı Qazvîn biñ kerre biñ ve iki yüz biñ dirhem virilmiştir.

Ba'de-mâ Civâ-yı Vâsiṭ otuz biñ dirhem, şadaḳât-ı arz-ı 'Arab ki Başra'dur, altı biñ kerre biñ dirhem ve ḥarac-ı mülk-i Ranc ki mülük-i Hind'den Behrâs taşarrufındadır, mezbûr Behrâs'ın cibâyet-i mülki iki yüz ḳanṭâr zeheb-i ḥâliş olur ki andan bir kerpiç düzerler. Şu içine bırağup ḥazîne ittiḥâz² u iddiḥâr iderler. "Bizüm beytü'l-mâlimüz işte budur." dirler. Yine Qamar Deyr'ün cibâyetinden mezbûra günden güne elli ḳanṭâr zeheb daḥi ḥâşıl olur. Ve ammâ taḳdîr-i Ruşâfe ve Zeytûne ve Küfrîhacer ve Cezîre dört biñ dînâra şatılır.

Gıbbu zâlik ḥarâc-ı diyâr-ı Mısr beş biñ kerre biñ ve altı yüz bin dirhem olur. Ve ḥarâc-ı Qınnesrîn, ya'nî ki ḥâlâ Haleb vilâyeti aınılan ser-zemîn 'avâ'id-i cümle ile dört yüz biñ dînâr ḥisâb [110b N1] olunur. Niteki ḥarâc-ı Hımş üç yüz biñ altun ve gâhî kırk biñ daḥi eفزûn³ bulunur. Ve ḥarâc-ı Dımaşḳ dört yüz biñ altundan ziyâdeceye maḳrûn kılinur. Ve yine ḥarâc-ı Ürdün üç yüz biñ ve elli biñ dînâr idüğü ve ḥarâc-ı Filistîn beş yüz biñ dînârla zâhirü'l-miḳdâr idüğü muḥaḳḳaḳ bilinür.

Menḳûldür ki ḥarâc-ı Mısr, Fir'avn-ı Mūsâ 'aleyhi's-selâm zamânında ṭoḳsan altı⁴ kerre yüz biñ dînâr idi. Benî Selûl müvellâsı 'Abdu'llâh Benî Ümeyye'nün zamân-ı emâretinde iki biñ kerre biñ ve yedi yüz yigirmi üç ve sekiz yüz otuz ṭoḳuz dînâr, ḥattâ ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye zamânında Mūsâ bin 'İsâ ki iki biñ kerre biñ ve yüz seksen biñ dînâra taḳabbül itmiştir.

Ammâ ḥarâc-ı Mevşil dört biñ kerre biñ dirhemdür. Niteki ḥarâc-ı Diyâr-ı Rebî'a yedi biñ kerre biñ ve yedi yüz biñ dirhemdür. Ve yine ḥarâc-ı Rûm mesâḥa cihetinden her iki yüz mîriye yılda üç dînâr alınup üç ma'âliye bir mîri dinilürdi. Ve ḡallâtuñ 'öşri alınurdi. Ve yine Mecûsî ve Yehüdî'nün her birinden yılda bir filori alınurdi. Ve her bir şem' u revḡan yanan ḥânenen yılda bir dirhem ḳabz kılinurdi. Ve rûsûm-ı dîvâniyyesi yüz yigirmi⁵ biñ nefer üzerine muḳarrer idi. Her on biñ âdeme bir baṭrîḳ ve her bir baṭrîḳa iki ṭaramraḥ ve her bir ṭaramraḥa beş biñ nüfus muḥarrer idi.

1 'Umrân: 'Ömer E

2 ittiḥâz: ittiḥâd N1

3 eفزûn: ziyâde N1

4 ṭoḳsan altı: elli E

5 yigirmi: - N1

Ma'a hâzâ her ıaramrahuñ taht-ı yedinde beş tuncârı var idi ki her biri biñ âdemi zabt iderdi. Ve yine her tuncârıñ beş kavmes maḥkûmı idi ki [123a E] her biri iki yüz âdeme ḥûkm iderdi. Bundan mâ'adâ her kavmesüñ beş faḫṭûhı muḫarrer olmuş idi ki her biri kırk şahşa serdâr u sâlâr idi. Ve yine her faḫṭûhuñ dört zâferḥı ve her zâferḥuñ on âdemi muḫarrer kılınmış idi. Ammâ bunların 'aṭaları ihtilâf üzere olup eñ ağır dirliğe mutaṣarrıf olan kırk raṭl alurdi. Andan aṣağası otuz altı, ba'dehu otuz dört, ba'dehu on iki raṭl, ba'dehu [110a MV] altı raṭl, eñ alçaḫ dirliklüsi bir raṭl alurdi. Bunlar rü'esâ-yı 'asker ve a'yân-ı şâhib-i nefer maḫûlesi idi. Fe-ammâ nefer maḫûlesinüñ vezâ'ıfı¹ *bi-ḳadr-i ḥâlihîm lâ bi-ḥasbî âmâlihîm* on sekiz dînârdan on iki dînâr senevîleri olurdi. Hâlâ ki gâh üç yılda bir gâh olurdi ki dört yılda, yâḥûd beş yılda ḳat ḳalınca altı yılda bir vezâ'ıf-i mu'ayyene-lerin alurlardı. Ve baṭrîḳların eñ büyüḡi, ya'nî ki a'zam u mükerremi meliküñ ḥalîfesi ve vezîri olurdi. Andan geçince şâhib-i divân-ı ḥarâc olan lef-şat otururdi. Andan soñra şâhib-i 'arz-ı kütüb² olan lefşat câlis olurdi. Ba'dehu şâhib-i divân-ı berd³, ba'dehu ḳâzî, ba'dehu şâhibü'l-ḥars, ba'dehu şâhibü'l-merḳad otururdi.

Ammâ ḥarâc-ı Âzerbaycân biñ kerre biñ dirhem, ammâ ḥarâc-ı Ermeniye dört biñ kerre biñ dirhemdür. Ammâ emvâl-i [111a N1] medînetü'r-Resûl *şalla'llâh 'aleyhi ve sellem* yüz otuz biñ dirhem ve ḡallât-ı esvâḳ u dârü'd-ḳarb-ı ercâdan aña bin beş yüz kerre biñ dirhem munzamdur. Ve yine şadaḳât-ı Bekr bin Vâ'il ki şâhib-i ṭarîḳ Mekke'ye vâsıl olur, üç biñ dirhem idüḡi ta'ayyün⁴ bulur. Kezâlik ḥarâc-ı divân-ı Yemen cibâyeti ile bile altı yüz biñ dînârdur. Ammâ nafaḳât-ı devâb ve eṣmân ve erzâḳ-ı benâdire ve ferden ta'yîn yıldan yıla altı yüz biñ dînâr ve elli toḡuz biñ yüz dînâr idi.

Ve ammâ ḥarâcu'l-Mıṣr ba'de maṣârif e sene işnâ ve 'ıṣrîn ve tis'a mi'e ḥudûdında vilâyet-i Mıṣr-ı Ḳâhire ki Sultân Selîm Hân-ı Rûmî feth idüp selâṭîn-i Âl-i 'Oṣmân taṣarrufına düşdi. Sâl-be-sâl lâzımı'l-ırsâl-i ḥazîne sancaḫ begi⁵ dârü'l-mülk-i Ḳoṣtañtınıyye'ye gelürdi. Şehryâr-ı zî-şâna ceyb ḥarclıḡı 'idâdında olup vâridât-ı divânla vezâ'ıfe şarf olunmazdı. Cemî'an beş kerre yüz biñ dînâr idi.

1 vezâ'ıfı: vezâ'ıfı yokdur E

2 kütüb: kibit MV

3 berd: mermer N1

4 ta'ayyün: yaḳîn MV

5 sancaḫ begi: - N1

Ammâ harâc-ı mülk-i Rûm sene seb'in ve tis'a mi'e târîhinde ki Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân¹ pâdişâh-ı cihân-sitân idi, memâlik-i rûy-i zeminden [123b E] Haremeyn-i Şerîfeyn ve Mısr ve Şâm ve Haleb, huşûşâ Hâbeşe ve Yemen ve Diyâr-ı Bekr ve Mevşil ve Başra ve Lahsâ ve 'Irâk-ı 'Arab ma'a zâlik mülk-i Rûm ve ser-hadd-i Engürüs'e dek Rûmilleri nâmındaki merzbûm ve Trablûs-Ğarb ve Cezâ'ir nâmındaki sevâhil-i 'imâret-rüsûm taht-ı taşarruflarında iken irsâliyye-i Mısr'dan mâ'adâ vilâyet-i mezbûreden hâşıl olan emvâl-i bî-intihâ seneden seneye beş biñ yükü hüveydâ idi ki dört biñ yükü maşârifeye şarf olunup biñ yük fazlası sâl-be-sâl biñ yük hisâbında peydâ idi.

Hâletü't-tahrîr ki târîh-i hicrî sene sitte ve elf hisâbı ile gâyet-pezîr gibidür, mülk-i Rûm'un evvelki niżâmı bozıldı. Muķtezâ-yı tãma'-ı hãmla nev-sãhte² kãnũnlar dũzildi. Ğãlibã senevĩ dãhil-i hãzĩne bi-cehdin üç biñ yük olmaĝa başladı. Mařãrif-i kũlliyye ise tũkuz biñ yũkden ziyãde olduĝı ser-hadd-i taķķĩķa yitdi. Fe-lã-cerem vãridãt, muvãfĩķ-ı iķrãcãt olmamaĝın zamãn-ı sãbĩķda iddiķãr olınan hãzã'in ü defã'in-i řebãt seneden seneye tekmĩl-i iķrãcãta munzam oldu. Bu tãriķla hĩzãne-i 'ãmire-i 'Ořmãniyye'de evvelki emvãlũn řũlũřĩ miķdãrĩ ķalmaduĝı taķãķķũķ³ buldı.

li-Münşi'ihî

Åferĩn tãb'-ı pãküne 'Ãli
Ne gũzel baĝladuñ bu icmali

Her diyãruñ hãzĩnesin yazduñ
Sikkeyi tũt ki mermere ķazduñ [110b MV]

Defter-i dãnĩřũnde bunca řisãb
Ķĩķdı bir bir beyãza⁴ bĩ-iķnãb

Her sũzũn oldu bařķa bir tãrĩķ
Dũndi bir naķle řãldı devķa vũ biķ

1 bin/Hân: - N1

2 nev-sãhte: nev-hãste N1

3 taķãķķũķ: taķķĩķ MV

4 beyãza: deylũtflar MV | Laťifler E

**Ammā Zābiṭa-i Külliyye-i Nāzıma ki
Tevārīhūn Muḳaddime-i¹ Muḳaddimesidür**

Hafî olmaya ki tevārīḥ ü âsârūn umûr-ı mühimmesi, huşûşâ kitâb-ı *Künhü'l-ahbâr*'uñ zābiṭa-i müsellemesi tevārīḥ-i müte'addidenün tafşılı ve Hâzret-i [111b N1] Âdem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemün*² yiryüzine hübüṭın-dan berü isti'mâl olınan târīḥlerün beyân u tafşilidür. Bu taḳdırce meydân-ı taḥkikda kümeýt-i hâmeye irḥâ-yı 'inân ve şafahât i'tibâr olınan her rehâmeye hareket-i meyl-i kilkle³ maḳşûd ve ifâde kıblesini⁴ ihâm⁵ ü i'lân vâcibât-ı te'lif ve mühimmât-ı taşnıfdendür.

li-Münşi'îhi

Yazulmayunca begüm ḥükm ü ḥüccete târīḥ
Ne müdde'â ki kıılır müdde'î çeker tevbīḥ

Mü'ellifine hemân daḥl ü ta'ne başlarlar
Zebân-ı hâmesin ehl-i ḥased kıılır çün sīḥ

Riyâz-ı ma'rifet içre nihâl-i nevk-i kâlem
Döner şu devḥa-i pür-berg ü bâre bî-bün ü bīḥ

Kıılam şu himmeti kim niçe münkirün gözine
Gözine mîm-i kâlem ser-zenişde niteki mīḥ

Müverriḥinün müte'ahḥir-i şöhre-bendi, Mevlânâ Şerefü'd-dîn 'Alî Yezdî kitâb-ı *Zafer-nâme*'nün cild-i evvelinde ber-vech-i muḳaddime beyân itmişdür ki târīḥ lafz-ı Süryânî [124a E] ola. Hâzret-i İbrâhîm el-Ḥalîl pe-deri ki Âzer'dür, Süryân lisânında "târīḥ" demek olup kelime-i târīḥ andan müştak idügi taḥaḳḳuḳ bula. Lâkin bir münâsib râbiṭa beyân itmemişler. Bâri vâzî'-ı târīḥ anlar olmağın veyâḥûd anlar zamânında iştihâr bulmağın isimlerine nisbet olındı, dimemişler. ⁶«العلم عند الحقّ وغالب ظنّي على ما سبق»

Pes vaż'-ı târīḥ bid'at-i ḥâsenedür ki ifâdesi gâyetle müstaḥsenedür.

1 Muḳaddime-i: - N1

2 *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemün*: 'aleyhi's-selāmuñ E

3 Kilkle: gelmekle MV

4 kıblesini: kabilesini N1

5 İhâm: ibhâm MV

6 "[Gerçek] bilgi, Hak [olan Allah'ın] katındadır. Zannımca önceki baskın gelmektedir."

İktizâ-yı felek-i devvâr ve istid'â-yı leyl ü nehâr kûrûn-ı bisyâr ile bunca havâdis-i bî-şümâr ki izhâr itmişdür, bilâ-târîh zabtı ve ser-rîşte-i hayâlâtla benân-ı¹ a'yân-ı 'uqûle rabtı haylî düşvârdur. Fe-lâ-cerem eslâf-ı ümem ki kable't-tûfân târîh isti'mâl itmişler, Hâzret-i Âdem'ün hûbûtını re'sü't-târîh tûtup iki biñ yıldan evvel târîhi isti'mâl ile şühûr u 'avâmını mahsûb kılmışlar. Ba'de zamânin ki hâdis-e-i hâ'ile-i tûfân tahlîl-i evrâk-ı hâdeşân ve tenşîf-i eţbâk-ı melevân idüp şukûkden târîh ağız müşkil oldu. Ve hüceci hükümet-meslûkûn zamânı bilinmek ta'assür ü işkâl buldı. Bi'z-zarûre re's-i tûfânı târîh tûtdılar. Nâdire-i hâdisât olmağın mahsûbât-ı âtiyyeye anuñla ibtidâ itdiler.

Ba'dehu Nemrûd-ı merdûd Hâzret-i İbrâhîm gibi nebiyy-i zevi'l-cûdı ki âteşe atdı, 'uqâlâ-yı rûzgâr niçe zamânlar ol müşîbet-i 'uzmâ târihini isti'mâl itdi. Biñ yıldan ziyâde devr-i rûzgâr dahı mürûr eyledi. Gıbbu zâlik meb'aş-i Mûsâ şalavâtı'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ tâ helâk-i Fir'avn-ı çalâlet-nümâ Benî İsrâ'îl'e târîh oldu. İ'tibâr-ı tevârîh ol kavmüñ içinde ol cihetden şüyü' buldı. Biñ iki yüz yıla qarîb ol târihe râğbet kıldı.

Ammâ ba'zılar binâ-yı Ka'be'yi re's-i târîh kıldılar. Niteki Rûmiler ve Yûnâniler zamân-ı İskender-i muzafferî ve Kıbtîler hürûc-ı Buhtunnaşr-ı muhaqqarı zabtı idüp ol bed-kışûn ismi Nebukadnezar² olmağla târîh-i Nebukadnezar [111a MV] i'tibârını evlâ bildiler. [112a N1]

Târîh-i elf-i hicrîye dek târîh-i İskenderî biñ çokuz yüz üç yıl olur. İbtidâ-yı³ teşrîn-i evvelden hisâbla ta'ayyûn bulur. Niteki târîh-i Kıbtî eylûlden şayılup elf-i hicrîye dek biñ üç yüz seksen⁴ sekiz yıl olur. Lâkin Kureyş kavmi anlara iltifât itmeyüp aşhâb-ı fil vâkı'asını târîh tûtdılar. Niteki 'Acem fırkası târîh-i harâcî Enûşîrvân babası Kubâd Kisrâ zamânından resm itdiler.

Vaktâ ki Hâbîb-i İlâh, sultân-ı serîr-i *lî ma'allâh*,⁵ Hâzret-i Resûl-i nübüvvet-güvâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem vücûda geldi, erkân-ı bünyân-ı dîn-i

1 benân-ı: beyân-ı MV, E

2 Nüşhalarda "Rehâmgevzer (N1), Dehâmğüdzer (MV, E)" şeklinde yazılan bu isim "Nebukadnezar" olarak metne alındı. bk. Ömer Faruk Harman, "BUHTUNNASR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhtunnasr> (E.T: 17.02.2019).

3 İbtidâ-yı: - N1

4 seksen: - MV, E

5 Bu ibare "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de bir peygamber öyle bir yakınlığı elde edebilir." şeklindeki, hadis olduğu rivayet edilen sözden alınmıştır (Cemal Kurnaz, "Giritli Sırrı Paşa Hayatı, Eserleri, Şiirleri", *İlmî Araştırmalar*, S. 9, s. 145).

Mecûs ve ağsân-ı cengelistân-ı küffâr-ı menhûs ihtilâl ü tezelzül bulup i'tibârları kalmadı. Zamân-ı sa'âdet-iqtirânlarında yazılan mekâtib ü ahkâma [124b E] târih yazılmazdı. Aşl'da re's-i târih-i âferîniş kendülerün vücûd-ı şerifleri idügi gün gibi zâhir ü bâhir olmağın ol ma'küle i'tibârât-ı cüz'îyyeye râğbet kılınmazdı.

Fe-ammâ Hazret-i 'Ömer'ün zamân-ı hilâfetinde bir hâdişe-i müşebbehe ve vâkı'a-i müteşâbihe vuķû'ı ki zeyl-i kitâba¹ târih yazılmağı mestevcib oldu. Re'y-i münîr-i 'âlem-gîrlerinde ibtidâ-yı kuvvet-i devlet-i İslâm olan hicret-i nebeviyyeden berüsi hisâb olunup re's-i târih olmağ münâsib görüldi. Qurûn u a'vâm-ı havâşş u 'avâm ve meşâhîr-i enâm ve selâtin-i eyyâm ol târih-i laţîfi taķdîm ve ilâ hâze'l-ân ki târih-i taşnîf-i kitâb sene sitte ve elf hisâbı ile terķim olunmuşdur. Ehl-i sünnet ve cemâ'at anuñ isti'mâlini "Âdet ü sünnet-i seniyye-i 'Ömeriyye'dür." diyü 'ömrleri nihâyet bulınca i'tibârını lâzıme-i zimmet bildükleri muķarrer oldu.

li-Münşi'îhi

Şafâ'îhdur şahâ'if her hisâb olmağ müstaķkem
Kalem mi'mârına mîm-i raķamdan mîh lâzımdur

Şu bennâ kim binâ-yı defter-i a'mâre² sa'y eyler
Kuşûr-ı bî-kuşûrında anuñ târih lâzımdur

Nihâyet ba'zı hod-re'y-i 'azizü'l-vücûd kâmilleri, ya'nî ki A'câm u Etrâk evlâd-ı 'Arab'dan niçe fâzıllar mücerred sünnet-i 'Ömeriyye'dür, diyü ibâ vü ictinâb itdiler. Bir zamân târih-i Celâlî nâmın koyup Celâlî'd-dîn Melikşâh 'aşrını izreden³ tutup anı re's-i târih ihtiyâr itmîş idiler.

Nitekim divân-ı ehl-i divân hurûc-ı Hülâgü Hân kışşasını râbıta-i hisâb i'tibâr itdiler. Ya'nî ki anlar Celâlî nâmını ķodukları gibi bunlar târih-i Hânî itlâķını münâsib gördiler.

Ammâ târih-i hûbûṭ-ı Âdem ilâ vilâdeti'n-nebiyyi'l-mükerrerem, İbn 'Abbâs *radıya'llâhu 'anhumâ* rivâyetiyle cem'an altı bîñ yüz yigirmi beş yıldur. Bu tafşille ki hûbûṭ-ı Âdem'den tûfân-ı Nûh'a dek cem'an iki bîñ iki

1 kitâba: kitâbete N1 | kitâbda E

2 a'mâre: a'mâle N1

3 izreden: âzerdden N1 | erdden E

yüz elli altı yıl ve zamân-ı tûfândan İbrâhîm Halîl '*aleyhi's-selâm*' aşrına dek bîn yetmiş çoğuz sâl ve Hâzret-i İbrâhîm '*aleyhi's-selâm*'dan Mûsâ Kelîmü'llâh '*aleyhi's-selâm*' zamânına dek beş yüz altmış beş yıl ve Hâzret-i Kelîm'den Hâzret-i Süleymân-ı emîn '*aleyhi's-selâm*' aşrına¹ dek beş yüz otuz altı yıl ve Hâzret-i Süleymân Nebî'den İskender-i Zü'l-karneyn vaktine dek² yedi yüz yetmiş yıl ve İskender'den Hâzret-i 'İsâ '*aleyhi's-selâm*' ahdine dek üç yüz altmış çoğuz [112b N1] yıl ve Rûhu'llâh zamânından Hâzret-i Hâbib-i Hudâ, şefî'-i rûz-ı cezâ, Hâzret-i Muhammed Muştâfâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* zamân-ı şerîfine dek [111b MV] beş yüz elli yıl olmuştur ki mecmû'ı altı bîn yüz yigirmi beş yıl hisâbında nihâyet bulmuştur.

Ammâ Mevlânâ Muhammed bin Cerîr-i Taberî yazdığı üzere Hâzret-i Âdem hübü'tinden Fahr-i 'Âlem *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* zühûrına dek *Ahbâr-ı Yehûd* kavline dört bîn altı yüz kırk yıldır ki niteki [125a E] ahbâr-ı Naşârâ zu'mınca beş bîn çoğuz yüz yetmiş iki senedir. Ve ammâ muğlar³ hisâbınca altı bîn yüz on üç sâldür.

Lâkin *İşrâku't-tevârih* mü'ellifi Kâdî 'Adud '*aleyhi'r-raḥme*,⁴ *Zübdetü'l-uşûl* şâhibinden nakl ile beyân eylediği hisâbda hilâkât-i Hâzret-i Âdem'den risâlet-i Hâzret-i Hâbib-i Ekrem, güzîde-i nev'-i benî Âdem *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* gelince beş bîn sekiz yüz sene mefhûmı ile zâhirü'l-me'âldür, *Allâhu a'lem*.

Hâsıl-ı kelâm ehl-i sünnet ve cemâ'at hisâbında Hâzret-i Âdem hübü'ti ile Hâzret-i Fahr-i 'Âlem zühûrî ortası altı bîn sâlden ya bir miqdâr eksicekdür, veyâhûd fi'l-cümle ziyâdesi vardır. El-kıssa târih-i hicrî ki devr-i kâmere mü'tallikdür, bir sâl üç yüz elli dört günden eksicekdür. Niteki târih-i Etrâk devr-i âfitâba göredür. İ'tibârlarında bir sene üç yüz altmış beş günden bir miqdâr kesr ile mahsûbdür.

Fe-ammâ hükemâ-yı Hıttâ ve Hoten ve bahşiyân-ı⁵ Türkistân ve muhâsibân-ı Fûrs ve Brahmanân-ı Hind⁶ zu'mlarınca hilâkât-i Âdem'e gelince bîn kerre bîn yıl geçmiştir. Ve niçe âdem gelüp niçe niçe âdem on bîn

1 'aşrına: hâzretine N1

2 beş yüz//dek: - N1

3 muğlar: müfessirler E

4 Kadı Adudüddin İcî'ye izafe edilen bu eser Ya'kub b. İdrîs el-Karamânî'ye aittir (Tahsin Görgün, "İCÎ, Adudüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ici-adududdin> [E.T: 21.10.2019]).

5 Burada "bakı" kastedilmiştir.

6 Hind: henüz N1

âdem nâmına maḥlûḳ-ı mükerrem gelüp her biri bir lisân ile tekellüm itmişdür.

Niteki ‘umdetü’l-müfessirîn, efḍal-i şaḥâbe-i güzîn, ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs *radıya’llâhu ‘anhumâ* cenâbından rivâyet olunmuşdur ki kendüler ba’zı aşḥâba Ka’be’yi göstermişler. “On dört beytu’llâhuñ biri budur.” demişler. “Ya’nî arzîn-i seb’anuñ her birinde ḥâlâ rûy-i zemîndeki gibi maḥlûḳât u âşâr¹ vardır. Ḥattâ anlaruñ da içlerinde benüm gibi bir İbn ‘Abbâs muḳarrer ü nümüdârdur.” buyurmuşlar. Ve ba’zı ehl-i² keşf anlaruñ kelâm-ı laṭîfini bi’l-müşâhede taşdıḳ idüp “Fî’l-vâkı’ böyledür, evliyâ-yı kibâra ma’lûmdur.” diyü taḥḳîḳ eylemişler, *kezâ fî’l-Kitâbi el-Ḥamîs*.

[Kütüb-i Tevâriḥ]

Ammâ meşâhîr-i müverriḥîn ve naḥârîr-i ‘ulemâ-yı müte‘ammiḳîn zümre-i ḥamîdesi ki cell-i himmetle evvel-i âferînişden berü, gelüp geçen ekâbir-i mevtâyı feyz-i ḳalem-i pür-ḥikmetle iḥyâ itmişlerdür. Ve ḥavâdiş-i ‘âlemi ve mebahîş-i benî Âdem’i şey’en-fe-şey’en vâsıta-i kitâbet ü raḳamla işbât u inşâ semtine gitmişlerdür. Cümleden eşheri ve fuḳalâ-yı ‘ilm-i târiḥüñ mihteri, e’imme-i tâbi’inüñ nâmveri, Mevlânâ Ebû Ca’fer Muḥammed Cerîr-i Ṭaberî’dür. Ki³ evvel-i âferînişden yazmışlardır. Sene tis’a ve şelâşe mi’e-i hicrîye dek müstemi’lere ifâde ḳılmışlardır.

Şâniyen müverriḥ-i bî-naẓîr, efḍal-i müverriḥîn-i belâḡat-semîr, Mevlânâ İbn Eşîr’dür ki aḥvâl-i sükkân-ı ‘âlemi ve ḥâdişât-ı rû-şinâsân-ı aḳdemi, ḥuşûşâ muḥassenât-ı âlem-i mülk olan cibâl [113a N1] ü enhârî ve biḥâr u cezâ’ir ve nevâdir-i âşârı, ḥattâ ⁴«مَالَا عَيْنَ رَأَتْ» mazmûnına mâ-şadaḳ olan ḡarâ’ibi ⁵«وَلَا أَدْنَى سَمِعَتْ» mefhûmı ile muḥaḳḳaḳ olan ‘acâ’ibi ferdî-ferdâ taḥrîr eylemişlerdür.

Egerçi ki feẓâ’il-i [125b E] üdebâ-yı ‘Arab ve ‘ulemâ-yı fuşâḥâ-yı ‘Acem-laḳab fırḳa-i sa’îdesindeki müverriḥîne nihâyet yoḳdur. Dîbâce-i kitâbda ‘ale’l-esâmî zıkr olınan be-ḡâyet çoḳdur. Farazâ taşîlen yazulduḡı

1 ü âşâr: - N1

2 ehl-i: aḥvâl-i N1

3 Ebû Ca’fer//Ki kısmı E nüshasında boş bırakılmıştır.

4 “hiçbir gözün görmediği”

5 “ve hiçbir kulağın işitmediği”

üzere¹ bir mufaşşal kitâb olması me'mûl olan mertebeden artuktur. Binâ'en 'alâ zâlik cümleñün bi'l-icmâl anlaması du'â-yı hayr ile tezkîrini mücibdür. Zîrâ ki ekşerinüñ aḥvâli tercemesi benî nev'inüñ faşında yazulması gūyâ ki sâ'ir fezâ'ilini müstevcibdür.

Bu daḥı *Târîḥ-i Hükemâ'* da meşṭûr, Şâbit bin Ḳurra tercemesinde muḥarrer ü me'sûrdur ki müşârün ileyh sene tis'in ve mi'eteyn [112a MV] târiḥinde sene şelâse ve sittîn ve şelâse mi'e ḥudûdına dek yazmışdır. Ba'dehu hem-şîre-zâdesi Mevlânâ Hilâl bin el-Muḥassin tezyîl idüp fî-mâ ba'de zuḥûr eyleyen ḥâdişâtı ilḥâḳ eylemişdür. Pes mü'ellif-i kitâb-ı mezbûr merḳûmân-ı müverriḥân ḥaḳḳında pesend-i mevfûr idüp “Eger bu iki niḥrîr, beyân olınan ezmine ḥavâdişini taḥrîr itmeseler ekşer-i aḥbâr *nesyen mensiyyen*² metrûk olurdı. Ba'de zamânin tettebbu'ı umûr kılanlar ol nevâdiri ḳande bulurdı. Fe-ammâ *Kitâb-ı Ebû Cafer-i Taberî* müṭâla'ası zimmetüñe farz olsun. Andan geçince Aḥmed bin Ebî Ṭâhir yazduḡı esmâr u âşâr ile taḥ'-ı laṭîfüñe ḳanâ'at ḥuşûli ta'ayyün bulsun. Şöyle ki bu ikisinüñ târiḥine *Kitâb-ı Şâbit bin Ḳurra* şâliḡ ola. Fenn-i târiḥde teferrûd ü tevaḥḥüd ki bâ'îş ola. Ve eger *Târîḥ-i Taberî* nihâyetini müzeyyel iden *Kitâb-ı Mevlânâ Ferġânî* ele girürse *tûbâ lek*.” dimişdür.

Andan şoñra *Kitâb-ı Hilâl bin Muḥassin-i Şâbî* zîkrini irâd ḳılmışdır. Zîrâ ki *Kitâb-ı Şâbî* ki ta'ḳîd ü iştibâk-i edâdan ḥâlidür, beyân-ı umûrı tâ sene seb'a ve erba'in ve erba'a mi'e ḥudûdına dek iletmişdür. Anuñ ta'arruz itdüġi nefâ'is-i tevâriḥ cumhûra taḳayyüd itmişdür.³ Ğâlibâ ceddi büzürgvârı kâtib-i inşâ-yı selâṭîn-i aḡyâr olmaġın her mevâddı andan aḡz eylemişdür. Ba'de-mâ veled-i 'azîzi Ğarsu'n-ni'me Muḥammed bin Hilâl andan ötesini taştîr ḳılmış. Lâkin ba'zı mevânî'-i⁴ zarûriyyeden murâdınca itmâmı müyesser olmamış.

Lâkin Mevlânâ İbn Hemedânî gelüp anı tezyîl eylemiş. Ḥattâ sene işnâ ve 'aşer ve ḥamse mi'e târiḥine dek te'lîf-i cemîl eylemiş. Ğıbbu zâlik Mevlânâ Ebû'l-ḥasen-i Zâġûnî⁵ daḥı anı tetmîm ve sene seb'a ve 'işrine dek

1 üzere: taḳdırce N1

2 Burada Meryem Sûresi 23. âyete telmîh yapılmıştır.

3 itmişdür: itmemişdür N1

4 mevânî'-i: tevâriḥ-i MV, E

5 Zâġûnî: Râġûnî MV | Râġânî N1

hâdişât-ı ‘âlemi tefhîm itdükden sonra Mevlânâ ‘Ufeyfî Şadağa-i Haddâd gelüp sene seb‘in ve hamse mi’e târîhine dek tezyîl eylemiş.

Âşir-i eşer-i ² hâzihi’l-âşâr, ba’de ahbâr-i hâ’ulâ’i’l-ahyâr, re’is-i fuḡahâ’i’l-ebrâr ve enîs-i e’imme-i tevâriḡ-i esmâr, İmâm İbn Cevzî-i nâmdâr sene şemânîne dek zabt itmiş. ‘Aḡabince ‘umdetü’l-‘ulemâ, [126a E] Mevlânâ İbn Fârisî³ zuhûr eyleyüp sene sitte ve ‘aşer ve sitte mi’e ḡudûdına dek kütüb-i sâbıkaya [113b N1] muşannefini rabt itmiş.

Hulâşa-i kelâm, netîce-i muḡaddemât-ı ilhâm, bu kitâb-ı müsteṡâb-ı belâğat-fercâm ve ḡiṡâb-ı nebâhat-menâb-ı feşâḡat-nizâm te’lifinde ki bu aḡḡar-ı enâm-ı eyyâm yetmiş, seksen pâre kitâb-ı pesendide-erḡâm tettebbu’ına sa’y-i aḡdâm-ı aḡlâm cihetinden hezâr küşş ü iḡdâm idüp müsâbakat⁴ kıldum. Ve mesâḡat-i sâḡa-i tevâriḡ-i a’vâm yazılarında ḡuṡûṡ-ı ḡuṡûṡ-ı⁵ kilik-i tüz-kâm ile ṡayy-i menâzil-i ‘uḡûl ü efḡâm ḡaşdına yıllarla müsâra‘at kıldum. Cümleden biri eşer-i mu‘teber-i H’ândşâḡ ve Ravṡatu’s-ṡafâ nâmı ile ma’lûm-ı ḡüsrevân-ı ‘âlî-câḡ olan mücelledât-ı ma’rifet-âyât ḡikâyâtını ḡüsn-i⁶ edâya maḡrûn ve sâ‘id-i⁷ şâhid-i müsâ‘id-baḡt-ı mevzûn-şıfatda sâ‘id-i himmetümi teşmîr-i tebşîr ve mevârid-i ḡaşşa-i ṡabî‘atümi tanzîr-i teysîr-i taḡrîr ile cilve-nümûn gördüm. Ya’nî ki eḡâlîm-i rûy-i zemînde isti‘mâl olunan tevâriḡ-i ḡüzîn-i berâ‘at-ḡarînüñ elṡaf u aḡseni ve eşref ü müstaḡseni idüḡini taḡḡîḡa irḡürdüm. Ve bi’l-cümle gerek sevk-ı kelâm ve ḡüsn-i edâ-yı ma’ârif-nizâmda, gerekse tenḡîḡ-i⁸ peyḡam ve taṡrîḡ-i mevâdd-ı benân-⁹ irtisâmda cümleñüñ mu‘teber ü biḡteri ve tereffü’-i tettebbu’la eḡşerinüñ maṡbû‘ u nâmveri buldum.

Hattâ muḡaddemât-ı te’life mu‘în ü zâḡîr ve şaded-i mürâca‘atdaki [112b MV] mübâşeretle müşârûn ileyh-i müşîr olan zevât-ı ḡamîde-şıfât-ı bî-naṡîr ve şuffât-ı melekîyyü’s-şıfât-ı dil-peṡîri, ‘anî bihi emîrû’l-büleḡa, Erdeşîr-i füşâḡa olan Mîr ‘Alî Şîr’i bu ḡıṡ‘a-i mu‘ciz-âyât-ı kerâmât-simâtla vâşîf u mâdiḡ-i keşîrû’t-taḡşîr oldum:

1 ‘Ufeyfî: Ża‘îf MV

2 eşer-i: - E

3 Fârisî: Kâdisî N1

4 müsâbakat: mütâba‘a N1

5 ḡuṡûṡ-ı ḡuṡûṡ-ı: ḡuṡûṡ-ı ḡuṡûṡ-ı MV, E

6 ḡüsn-i: - MV, E

7 sâ‘id-i: şâ‘ir-i N1 | - E

8 tenḡîḡ: tenḡîḡ N1

9 benân: beyân N1

Şi'r

Şol bir eşer ki Mîr 'Alî Şîr-i kâmkâr
Bânisine hemîşe mu'în ü zahîr ola

Hefte-be-hefte cûd u sehâ-yı nühüftesi
Luţf u kerem yüzinden aña dest-gîr ola

Câmî gibi yegâne-i aşhâb-ı ma'rifet
Tarh-ı binâsına bu kitâbuñ müşîr ola

Keyfiyyet-i fezâ'ili bezm-i ma'arife
Mül gibi neş'et-bağş-ı şağîr ü kebîr ola

Sulţân-ı Hüseyñ Baykara gibi şehriyâr
Taşnîfine o hoş 'amelûñ dest-gîr ola¹

Andan hem ol binâya Benâyî² gibi hezâr
Müzdür-i zürmend meţâlib-i mîr ola

El-kışşâ Kâşîfî gibi minber-nişîn-i va'z
Gâhî mü'ellifine neşâ'ih-semîr ola

Her faşl ü bâba dâhil olan hâme vü devât
Mi'mâr-ı tab'-ı pâk ile endâze-gîr ola

Bulmamağ-ıla ol eşerüñ kılca 'aybını
Medhal tefak্কudında hîred hurde-gîr ola

Dâl itmek ile kıddini endâze-i 'aşâ
Sinmâr o şugla sa'y ile üstâda pîr ola

Bunca mübâşîrîn-i müdekkikden özge hem
Ol bezme mîr-i şadr olan Âşaf-nazîr ola

1 N1 ve MV nüshalarında "dest-gîr ola" kısmı boş bırakılmıştır.

2 Aslı "Bennâyî" olan bu mahlas (bk. s. Vahit Türk, "Mecalisü'n-nefayis'te Şairler Arasındaki Latife ve Nükteler", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Şubat 2012, C: CII, S. 722, s. 134.) vezin gereği "Benâyî" olarak metne alındı.

Gezdükçe karaçavda¹ ‘Alî Şîr-i nâmdâr
Bir bîşezâr içinde gezer nerre-şîr ola

Cüzlerle geldüince huzûrına Mîrh²ând
Küllîyyet üze lûtf u ‘atâsı keşîr ola

Hakḳâ ki çok degül bu eşer ol hünervere [126b E]
Âşâr ile revâ eger İbn Eşîr ola

Terğîb için muşannifi te’life dem-be-dem
Şeh lûtfı yoğsa bârî şehâ-yı vezîr ola [114a N1]

‘Âlî haḳîri gel gör eyâ çarḥ-i sifle-düst
Dâ’im belâ-yı ‘azl ile ḥ³âr u haḳîr ola

Gün gibi dehri kaplamış iken eşerleri
Bir zerresi bilinmeye şeh nâ-ḥabîr ola

Yazuk degül midür aña ey rûzgâr-ı dün
Rif’at bula deniler o ‘Âlî şehîr ola

Cevr ile bükdi ḳaddini sulṭan-ı nev-cüvân
Şâh-ı cihân bolay ki benüm gibi pîr ola

Ve bi’l-cümle bu deñlü kütüb-i tevâriḥ ki görüldi, ‘izam-ı şânları ve keyfiyyet-i fazl ü ‘irfânları mü’elliflerinüñ bülendi, mesbûḳîn bi’z-zıkr olan ‘uzemâ-yı rû-şinâsân li’llâhi el-ḥamd ki bunca âşâr-ı ḥamîde ile şöhret buldı.

li-Mü’ellifihi

Şekera’llâhu² sa’yehum ebeden
Şâre fi’l-ḥuldi ‘ayṣuhum rağaden³

Ḳıldılar zinde nâm-ı mevtâyı
Daḥı ihyâ cemî‘-i aḥyâyı

1 karaçavda: kara çârda N1

2 Şekera’llâhe: Eşkera’llâhe N1

3 “Allah onların çabalarını sonsuza dek methetsin. Cennette rahat içinde bir yaşam versin.”

Haḡ te‘ālā ol ḡavme luṭf itsün
Her biri ḡurb-ı ḡazrete yitsün

Haşre dek ola zinde nâmları
Cennet-i ḡuld ola maḡâmları

Ammâ şükr-i bî-şimâr ol şâni‘-i Kirdgâr cenâbına ki bu ‘abd-i bî-mikdâr ve zelil-i bî-delîl-i ḡâksâr, emr-i ma‘âşumda pençe-i ḡuyûda giriftâr, ḡarîn-i ‘ilm ü ma‘rifet-i bisyâr, ḡidmet-i seyf ü ḡalem ile behredâr, yegâne-i rûzgâr, bî-ḡarîne-i sipihr-i devvâr ‘add olınan mü’ellifin-i râst-ḡüftâr ‘idâdında¹ dâḡil ü ber-ḡarâr olmaḡın sene sitte ve elf-i hicrî nümüdâr olınca fihrist-i² mü’ellefât u âşâr ve mü’ellefât u resâ’il-i sûtûde-hincâr pencâh miḡdâr mücelledât-ı nebâhat-dişâr iken bu kitâb-ı *Künhü’l-ahbâr* ki u‘cûbe-i şaḡâ’if-i rûzgâr, şîrâze-i ḡikmetle bağlanmıḡ mücelled-i çâr ve her biri *Târiḡ-i İbn Cerîr* ve mü’ellef-i Ferzend-i Eşîr, ḡadr u ḡaḡmında manḡûr-ı naḡar-ı i‘tibâr, bir zerre-i ḡikem-perverde-i leyl ü nehâr, cerîde-i raḡam-ḡüsterde-i ḡazân u bahâr idüḡi taḡaḡḡuk bulmıḡdur. ḡuşûşâ sekiz yıl miḡdârı ‘ale’t-tevâlî küşîş ile râstḡâr ve maḡâdim-i âmâcda ‘arz-ı dîdâr ile bedîdâr olmıḡdur. Yine bir ferdüñ ferâ’id-i ḡüftârı ile tezyîle ihtiyâc u iftikâr mertebeleri vücûd bulmamıḡdur.

li-Münşi’ihi

Budurur nüḡḡa-i *Künhü’l-ahbâr*
Oldı her saṭrı [113a MV] bununı mevc-i biḡâr

Eşer-i ṭab‘-ı laṭîf-i ‘Âlî
Dürr-i şehvâr-ıla olmuḡ mâlî

ḡaşılı ‘ömr-i cihândur bu kitâb
Naḡd-i ‘ömrüñ buña şaysun aḡbâb

Nesh olup İbn Eşîrüñ eşeri
Buña reşḡ itse revâdur Ṭaberî

1 ‘idâdında: ‘adedinde N1

2 fihrist-i: feres-i N1 | fihris-i MV

Ammā rābiṭa-i mühimme-i müstelzeme ki peygamberlerün ‘adedi ve mürsel nebîlerün kemiyyeti, huşûşâ ulü’l-‘azm olanlaruñ mâhiyyeti ve bu cümleye ne miḳdâr kitâb u şuhuf nüzûl itmişdür; anlaruñ külliyyeti ve inḳitâ’-ı vahye dek Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm yiryüzine kaç kerre inmişdür; anuñ şihḥati beyânındadır

Hafî olmaya ki Ebû Zer¹ rivâyeti üzere [127a E] ve ‘amme-i müverriḥîn kavlince cümle peygamberler yüz yigirmi dört biñ idüğü muḳarrerdür. Ammā mürsel nebî olanlar üç yüz on üç olması eşaḥḥ-ı haberdür. Ba’zı muḥaḳḳıḳînün ‘aḳîdeleri bunuñ üstinedür ki cemî’-i peygamberler biñden tecâvüz itmeye.

Kitâb-ı *Ta’rîfü’l-enbiyâ*’da Yahyâ bin Sa’îd-i [114b N1] Emevî nakl idüp Hâzret-i Muştafâ “Ben biñ peygamberün ḥâtemi olmuşam.” buyurduğı ḥadîs-i şerîf bu maзмünü delâlet kıla.

Ammā *Ebû Ya’lâ’ el-Mevsîlî Câmî’i*’nde meşûrdur: “Ben ki Muḥammed’üm, Hâzret-i Bârî *celle şānuhu* beni sekiz biñ peygamberden soñra meb’ûş kıldı ki dört biñi Benî İsrâ’il’e gönderilen enbiyâdur. Mâ’adâsı sâ’ir ümem-i muḥtelifeye irsâl olınan aşfiyâdur.” buyurdukları vech-i mezkûr üzere cem’an sekiz biñ olmalarına delîl olan ve bu zıkr olınan mürselîn ü enbiyâ-yı güzîn *şalavātu’llâhi ‘aleyhim ecma’in* miyânında bi’l-ittifâḳ cümleden eşrefi ve efḍal ü a’zam ve ‘amme-i mürselîn-i mükerreremîne ḥâtem, Hâbib-i Hudâ, Hâzret-i Muḥammed-i ekremdür. *Şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem*. Ba’dehu Halîlülâh Hâzret-i İbrâhîm, ba’dehu Hâzret-i Mûsâ bin ‘İmrân-ı Kelîm, ba’dehu Rûḥülâh ‘İsâ-yı lâzımu’t-tekrîm, bunlardan soñra Neciyyülâh Hâzret-i Nûḥ-ı vâcibü’t-ta’zîmdür, dirler. Ve Hâzret-i Âdem *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* ulü’l-‘azm degül idüğünde ittifâḳ iderler.

Ve bir fırka daḥı “*Kur’ân-ı ‘Azîm*’de mezkûr olan peygamberler cem’an ülü’l-‘azmdur. Ancak Hâzret-i Yûnus-ı şāhib-i ḥût ﴿وَمَا نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ﴾³ naşşı mücibince anlardan degüldür.” diyü taḥḳîḳ iderler.

1 Nüşhalarda “Ebû Zerâ’a” şeklinde yazılan bu kelime “Ebû Zer’ ” olarak metne alındı. bk. Câsim el-Ubûdî, “İBN EBÜ ZER’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-zer> (E.T: 07.03.2019).

2 Nüşhalarda “Ebû’l-‘alâ” şeklinde yazılan bu isim “Ebû Ya’lâ” olarak tashih edildi. bk. Mücteba Uğur, “EBÜ YA’LÂ el-MEVSİLİ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-yala-el-mevsili> (E.T: 17.02.2019).

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Tâhâ Sûresi, 20/115, “Biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.”

Ve zümre-i müfessirînden bir fırka-i sa'ide kavlince “Hâzret-i Âdem’e yigirmi bir şaḥîfe nâzil olmuşdur. Ve Hâzret-i Şîr’e yigirmi tokuz şuhuf nüzûli ta’ayyün bulmuşdur. Niteki İdrîs Nebî’ye otuz ve Nûḥ Necî’ye on ve Hâzret-i İbrâhîm Ḥalîlu’llâh’a on tokuz şaḥâ’if-i mükerrerme nüzûl itmişdür.” dirler.

Ammâ şaḥâbenüñ muḥtârı, Ebû Zer-i Gıfârî kavlince “On şuhuf Hâzret-i Âdem’e, elli şuhuf Hâzret-i Şîr-i ekreme, otuz şuhuf Nûḥ-ı mükerrerme, on şuhuf daḥı Hâzret-i Ḥalîl-i a’zama inmişdür ki cem’an şuhuf-ı müşerreffe yüz olmuşdur.” diyü taḥkîk iderler.

Ba’de-mâ¹ dört kitâb-ı müsteṭâb daḥı vardır. Biri *Tevrât*’dur ki bîn süredür. Ve her sûre bîn âyet-i me’süredür. Hâzret-i İbrâhîm’e şehri ramazânüñ evvel gicesinde nâzil olan şuhuf-ı şerîfeden tokuz yıl sonra, yine şehri ramazânüñ altıncı gicesinde Hâzret-i Mûsâ’a inmişdür.

Ve yine *Tevrât* nüzûlinden beş yüz yıl sonra şehri ramazânüñ on ikinci gicesi Hâzret-i Dâvûd ‘*aleyhi’s-selâma* kitâb-ı *Zebûr* nüzûl eylemişdir ki yüz elli süredür. İçinde ḥelâl [127b E] ve ḥarâm [113b MV] ve farz ve ḥudûd ile kıyâm olmayup cümlesi du’â vü taḥmîddür.

Ve yine nüzûlinden bîn iki yüz yıl geçdükden sonra şehri ramazânüñ on sekizinci gicesinde Hâzret-i ‘İsâ ‘*aleyhi’s-selâma* kitâb-ı *İncîl* nâzil olmuşdur. Ve yine nüzûl-i *İncîl*’den altı yüz yigirmi yıl sonra yine şehri ramazânüñ yigirmi dördüncü gicesi *Kur’ân-ı ‘Azîm* ve *Furḳân-ı lâzîmu*’ t-tekrîm eşref-i enbiyâ, Muḥammed Muştafâ *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* hâzretlerine gönderilmişdür. *Şalavâtu’llâhi ‘aleyhi ve ‘aleyhim ecma’in mine’l-‘âbidîn er-râkî’in es-sâcidîn, ilâ yevmi’l-ba’şî ve’l-dîn.*

Bu daḥı ma’lûm ola ki nebî, vaḥy vâsıtasıyla gaybden haber viren peygâmbere dirler. Gerekse ol vaḥy Cibrîl ile olsun, gerekse rû’yâ-yı şâliḥa ile olsun. Fe-ammâ resûl, şol nebiyy-i maḥbûldür ki Hâḳ *sübḥânehu ve te’âlâ* anı yâ mücerred kitâbla, veyâḥûd şerî’at-i hidâyet-me’âbla tebliğ-i aḥkâm içün göndermiş ola. Bu taḳdîrce her resûle nebî dinilmek câ’izdür. Ammâ her nebîye resûl ıtlâkı gayr-ı bârizdür.

Ammâ ulû’l-‘azm şol peygâmbere ıtlâk olunur ki ḥalkı dîne da’vetde, ḥuşûşâ tebliğ-i risâletde gereği gibi cidd ü cehd eyleye. Ḥattâ dîn düşmenlerinden niçe vâkı’a-i hâ’ileye uğraya. Niteki İbrâhîm ve Mûsâ ve ‘İsâ ve

1 Ba’de-mâ: - N1, MV

Muhammed Muştafâ ‘*aleyhimü’s-salātu ve’s-selām* bi’l-ittifāk ulü’l-‘azmdür. Ve ekşer-i ‘ulemâ Nüh Necî’nün dâhil olmasına şâhib-i cezmdür. Nihâyet ulü’l-‘azm ta’rîfi kıtâle me’mûr olan enbiyâdür, diyenler kavlince hâricdür. Zîrâ ki cihâd u kıtâl anlara emr olinmamışdur. Ammâ çekdüğü belâlar ve cefâlar, eyledüğü cidd ü cehd ü ilkâlar ma’nen ulü’l-‘azm idüğüne delildür.

Ve bi’l-cümle nüzül-i kitâbla tebliğ-i ahkâm için gönderilen enbiyâ,¹ meşelâ İbrâhîm ve Dâvûd ve Mûsâ ve ‘İsâ ve Hâzret-i Muştafâ ‘*aleyhimü’s-selām* mürsel peygâmblerdür. Gerek vârid olan kitâblarda beyân-ı ahkâm olsun, gerekse olmayup Bârî Te’âlâ hazretlerini tevhiid ü tahmîd olsun, egerçi ki Ebû Manşûr Kāvvaş² ‘*Uyûnu’t-tefâsîr*’de Ka’bû’l-aḥbâr’dan nakl itdüğü üzere mürsel olmayan enbiyâ cem’an yigirmi iki kerre yüz biñ ve yigirmi beş biñ aşfiyâdur. Lâkin ekşer-i müfessirîn ittifāk itdüğü yüz yigirmi dört biñ peygâmberrân idüğü ma’lûm-i zevî’n-nühâdür.

Ammâ *İşrâku’t-tevâriḥ* muşannifi Mevlânâ Kâḍî ‘Aḍud ‘*aleyhi’r-raḥme* bu maḳâmda sükût ihtiyâr itmişdür. ‘Aded-i enbiyâ vü mürselîn âyât-ı *Kur’âniyye* ile beyân olinmamağın izdiyâd u noḳşân ihtimâlinde ihtiyât tarîḳına gitmişdür. Pes her merd-i mü’mîn-i muvaḥḥide lâ’iḳ olan “Cemî’-i enbiyâ, beyn-i Âdem ve nebiyyinâ, ḥaḳ peygâmblerdür.” diyü taşdik eyleye. [128a E] Ancaḳ eşher-i mürselîn olan nebiyyîn zümre-i ḥamîdesinün³ menâḳıbını taḥḳîḳ eyleye.

Bu daḥı ma’lûm ola ki enbiyâ-yı müteḳaddimîn cümlesinden Süryânî olanlar Hâzret-i Âdem ve Şît ve İdrîs ve Nüh’dur. Ve yine ‘Arabî olanlar Hüd ve Şâlih ve Şu’ayb ve Yûnus ve Hâzret-i Muhammed Muştafâ’dur. *Şalavātu’llâhi ‘aleyhim ecma’in*. Ve evvel-i enbiyâ-yı Benî İsrâ’îl Hâzret-i Mûsâ Kelîm ve âhiri ‘İsâ Rûḥu’llâh-i lâzîmu’t-tekrîmdür. Ve bu mâbeynde gelen İsrâ’îlî peygâmbperlere nihâyet yokdur.

El-ḳıṣṣa şâhib-i *Keşşâf* [114a MV] kavlince ulü’l-‘azm, zevî’l-cidd ve’s-sebât ve’s-sabr olanlardur. Niteki Nüh ve İbrâhîm ve Ya’ḳûb ve Yûsuf ve Eyyûb ve Mûsâ ve Dâvûd ve ‘İsâ ve Hâzret-i Muhammed Muştafâ *şalavātu’llâhi ‘aleyhim ve ‘alâ nebiyyinâ* ol zümre-i şerîfedendür. Ve ba’zılar

1 beni sekiz//enbiyâ: - N1

2 Kāvvaş: Kāvârîş N1 | Fevvâş E | Burada kast edilen Şehâbeddin Sivâsî olmalıdır. bk. Murat Sülün, “ŞEHÂBEDDİN SİVÂSÎ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehabeddin-sivasi> (E.T: 07.03.2019).

3 zümre-i ḥamîdesinün: zümresinün N1

zu'mınca *Qur'an-ı 'Azîm*'de 'ale'l-esâmî mezkûr olan on sekiz peygâmberrdür.

Ba'de zâlik hâtem-i enbiyâ dahı vardır. Hâlâ ki bu na't-ı şerîf ancak Aḥmed-i muhtâr, Muḥammed-i maḥmûd-eṭvâr, Muştafâ-yı büzürgvâr cenâbına sezâvârdur. Zîrâ ki hâtem şol nebiyy-i muhteremdür ki zâtında devlet-i nübüvvet ve sa'âdet-i risâlet ve emâret-i ulû'l-'azmiyyet¹ muḥarrer ola. Ve kendüden sonra dîn-i mübîni mensûh olmaya. Ve bir peygâmberr dahı gönderülmeye. Ve illâ mücerred cümleden sonra gelen nebîye hâtem dinilmez. Şer'-i müceddedle gelüp² ḥaşre dek dîni mü'eyyed ü muḥalled olmayunca ol vaşfla söylenmez. Yoḥsa Ḥazret-i 'İsâ'ya da hâtem dinilmek câ'iz olurdu. İmâm-ı ümmetine iktidâsına binâ'en ol ihtimâle mecâl olmadı.

Ammâ Nüzûl-i Cebrâ'il '*aleyhi's-selâm* bi'l-Vaḥy 'ale'l-Enbiyâ'i'l-aşfiyâ'i'l-'izâm

Hafî olmaya ki Cebrâ'il '*aleyhi's-selâm*uñ kemiiyyet-i nüzûlünde ihtilâf vardır. 'İnde'l-'ulemâ eşheri ve müttetaḥun 'aleyh [115a N1] olan ḳavl-i ekşeri bu vechledür ki ol ṭavûs-ı sāḥa-i 'arş-ı berîn ve me'nûs-i ḥazîre-i 'il-liyyîn, a'nî bihi Rûḥu'l-ḳuds-i emîn, Ḥazret-i Âdem'e on iki kerre nâzil olmışlardır. Ve Ḥazret-i İdrîs'e dört kerre nüzûl ḳılmışlar. Niteki Nûḥ Necî'ye dört kerre inmişlerdür. Ba'de-mâ Ḥazret-i İbrâḥîm'e beş kerre inüp şıḡar-ı sinni ḥâlinde iki def'a ve kiber-i 'ömri ḥâlinde³ üç def'a nüzûl eylemişler. Bunlardan mâ'adâ ṡehâr bâr Ḥazret-i Mûsâ'ya, on def'a Rûḥu'llâḥ Ḥazret-i⁴ 'İsâ'ya nâzil olup üç kerre şıḡar-ı sinni zamânında, yedi def'a sinni kiber-i 'ömri-i 'azîzi evânında teşrîf ḳılmışlar. Fe-ammâ hâtemü'l-enbiyâ, ekrem-i aşfiyâ, men'ût-i Yâ-sîn ü Ṭâ-hâ, mevşûf-ı⁵ ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾ a'nî bihi Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ cenâb-ı a'lâsına⁶ yigirmi dört bîñ def'a nüzûl itmişler. Her birinde hezâr teb-cîl ü tevḳîr ile taḳbîl-i⁷ inbisâṡ ve ḳabûl-i [128b E] teşrîfâtına kesb-i vuşûl-i sa'âdet-ḥuşûl itmişdür.

1 'azmiyyet: 'azîmet N1

2 gelüp: gelmeyünce ve N1

3 'ömri ḥâlinde: 'ömrinde N1

4 Rûḥu'llâḥ Ḥazret-i: Ḥazret-i Rûḥu'llâḥ MV

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Necm Süresi, 53/10, "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti."

6 cenâb-ı a'lâsına: cenâbına CV

7 taḳbîl-i: taḳbîl-i bisâṡ-ı N1

**BU FAŞL-İ GÜZİN BASİT-I RÜY-İ ZEMİN HALİFETÜ'LLÂH
Fİ'L-ARZİN OLAN HAZRET-İ ÂDEM-İ ŞAFİ HALK
OLINMAZDIN EVVEL NE VECH İLE İDÜĞİNİ BEYÂN
VE AHVÂL-İ CÂNN BİN CÂNN VE ANLARDAN ŞUDÜR İDEN
İŞYÂN Ü TUĞYÂN BEYÂNINDADUR**

Kitâb-ı Câmî‘u’l-âşâr‘da¹ meşûrdur [ki] evvelâ benî Cänn‘a ‘Âmir bin ‘Ammâr bin Cänn nebî gönderildi. Lâkin mecâl vormeyüp öldürdiler. Ba‘dehu Şâ‘îk bin Na‘îk bin Mârdîn² bin Cänn ba‘ş olındı. Lâkin aña dağı zafer buldılar. Bu tarîkla sekiz yüz yılda sekiz yüz peygâamber irsâl olındı. Her senede birini öldürmeleri taḥaḳḳuḳ buldı. Ba‘dehu benî Cinn ile ve melâ‘ike ‘askeri ile anlar miyânında bi‘d-defa‘ât kıtâl ü muḥârebât muḳarrer olduğdan soñra ḥilḳat-i Âdem‘e meşîyyet-i ilâhiyye ta‘alluḳı muḳarrer oldı.

Ammâ ‘umdetü’l-müfessirîn-i fazîlet-esâs, üsvetü’l-aşḥâb, ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs *radîya’llâhu ‘anhumâ* âyât-i *Kur‘âniyye*‘den ﴿وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ ۖ﴾³ *naşş-ı kerîmini* bu tefsîr ile mefhûm kılmışdır ki Hâzret-i Âdem ‘*aleyhi’s-selâm* [114b MV] ebü’l-beşer olduğı gibi Cänn nâmındaki zât-ı benâm dağı ebü’l-cin idi. İsmi Sümâ ve laḳabı Cân’dür.

Ammâ *Esfâr-ı Âdem*‘de meşûr olan ismi Târlûs lafzı ile zâhir ü ‘ayândur. Hâzret-i Âdem nice ki benî nev‘inden evvel yaradıldıysa mezbûr Târlûs dağı ol zümrenüñ cedd-i esbaḳı olup gitdükçe evlâdı çoğalup yiryüzini ma‘mûr itdüklerinde Hâḳ *celle ve ‘alâ* kendülere şer‘at gönderdi. Tâ‘at u ‘ibâdet üzere olmalarını emr itdi. Tâ nücûm-ı şevâbit bir devreyi tamâm idince ḳavm-i Cänn ya‘nî Târlûs ve evlâdına zürriyyet olan mevcûdât-ı bî-pâyân emr-i ilâhiye imtişâl kıldılar. Vâcibü’l-vücûduñ birliğini bilüp tevḥîd ü taḥmîdini farz u vâcib bildiler.

Hemân ki bir devre tamâm oldı, ḥilḳat-i dürüşterleri ‘işyân u tuğyân iḳtizâ eyledi. Fe-lâ-cerem Hâzret-i Bârî Hudâ itmâm-ı ilzâm cihetinden soñra [115b N1] kendülerini helâk itdi. Devre-i şâniyye ba‘zı zu‘afâsı ḳalup anlar câdde-i ‘ubûdiyyetde şâbit-ḳadem oldı. Hattâ içlerinden Cülyânîs nâm

1 Câmî‘u’l-âşâr‘da: Mecma‘u’l-âşâr‘da N1

2 Mârdîn: Mârid N1 | Nârid E

3 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/27, “Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu alevden yaratmıştık.”

şahş-ı re'is¹ kendülere re'is-i vâlî naşb olındı. Ve şerî'at-i cedîde ile tarîk-ı râsta pîşvâları kılındı.

Üslûb-ı sâbık üzere yine niçe zamân ki mürûr itdi, kavm-i mezbûruñ iţâ'atleri tuğyâna mübeddel olup fermân-ı ilâhiye mütâba'atleri bir yüzden öldi. Fe-lâ-cerem iktizâ-yı hük-m-i Hâlık-ı 'âlem ol zümreye dağı inzâl-i be-liyyât-ı [129a E] müdğam kıldı. Ekşeri mün'adim olup yine bir miqdâr za'ifleri 'ibretü'l-kâdimîn bâkî alıkonuldu.

Pes devre-i şâlişe ve yine bir şerî'at-i müceddede-i hâdişe muqarrer olup Müleykâ nâm hâkimleri mu'ayyen oldu. Tâ'ife-i kalile yine günden güne tevâlüd ü tenâsülle izdiyâd buldı. Lâkin kudretleri ziyâde olduğça 'inâdları ve huzûr u ni'metleri âmâde bulundukça şerr ü fesâdları hâdden bîrûn olmağla sezâvâr-ı sahaat-ı Cebbâr-ı müntakim oldılar. Şulehâsından cüz'î kimse kırtulup sâ'irleri² helâk ü tebâh kılındılar.

Vaktâ ki devre-i râbî'aya yitişdi, bir dîn-i mücedded ile Hâmûs nâm fazl ü dâniş şâhibi, huşûşâ tât u 'ibâdet ü şalâh-râğıbı vâlileri kılındı. Müddet-i 'ömrini emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere şarf idüp zülâl-i neşâ'ih ü mevâ'izle âteş-i 'işyân u tuğyânlarını teskine şarf-ı maqdûr üzere oldu. Fe-ammâ hemân ki Hâmûs icâbet-i fermân-ı Kuddûs kıldı, benî Cân'ın eşrârı evvelki milelden³ ziyâde fışk u fücûra koyuldu.

Hamîs'de meşûrdur ki tevâlüd ü tenâsülle yetmiş biñ kabîle ve her kabîle yetmiş biñ kürdûs ve her bir kürdûs yetmiş biñ nüfûs olduğdan sonra izdiyâd-ı şarâb-ı müskire mücidd olup zinâ vü livâtaya naşb-ı nefis kıldılar. 'Âkıbet iktizâ-yı hikmet, istid'â-yı teceddüd-i dîn ü millet kıldı.

Devre-i râbî'a nihâyetinde, ya'nî ki devre-i hâmise bidâyetinde melâ'ike-i heft-âsmân ol kavm-i vâcibü'l-levm-i bâhirü'l-hüsrân üzerine harb u cihâda me'mûr oldılar. Evc-i âsmândan fevc fevc basît-ı arza nüzûl idüp âteşin harbelerle harbe ve cân-süz 'ukkâzelerle darba koyulup ekşerini katl ü helâk ile fenâyâ virdiler. Sinn-i temyîze yitmemiş⁴ eţfâlini esîr idin-mege ruhşat buldılar. Cüz'î kimesne kırtulup anlar dağı ba'zı cezâ'ir-i harâbede mütevârî oldılar. Hattâ İblîs, ya'nî 'Azâzîl-i pür-telbîs ol esîr kılınan eţfâl-i fûrû-mâyedendür ki âsmâna 'urûc idüp [115a MV] tahşîl-i 'ulûm

1 re'is: - N1

2 sâ'irleri: sâyeri N1

3 milelden: yıldan N1

4 yitmemiş: başmamış E

ve tekmi'l-i 'ibâdet-i ma'ârif-rüsûmla i'tilâ-yı şân buldı. Ba'dehu firîştelerle ihtilâf'dan dahı çekilüp rûz-be-rûz hâl-i firûzî terak্কide olmağla kaç'-ı pây-e kılup ol zümrenü'n murtâz-ı ser-âmedi oldu.

Tekmiletü'l-le'tâ'if şâhibi kavlince evvelâ meclis-i va'z tertib [116a N1] idüp minbere çıkmak ve 'add u haşrı mümkün degül melâ'ike ol bezm-i hâşda cem'iyet eyleyüp neşâ'ih-i laîfesini işgâ kılmak, huşuşâ minber-i va'zı pây-ı 'arş-ı Mecid'de yâkküt-ı şeffâfdan kurulmak ve kendinü'n ser-i kem-bahıtına bir nûrânî [129b E] 'alem sâyedâr kılınmak, 'Azâzîl-i mezbûr hakkında olmuştur.

Ve lisân-ı 'Arabî'de nâmı Hâriş diyü şöhret bulmuştur. Niçe rûzgâr fî inâ'i'l-leyl ve etrâfi'n-nehâr, gâh ber-felek-i devvâr, gâh ber-zemîn-i ber-kârâr, 'ibâdet-i bisyâr ve tâ'at-i bî-şümâr eyleyüp yirde ve gökde kendüye secdegâh olmaduk yir kalmadı. Fî nefsi'l-emr anu'n itdügi tâ'at u 'ibâdeti zümre-i melâ'ikeden bir ferd kılmadı.

Nazm

ز راه تفاخر بفوج ملك
گهی بر زمین بود که بر فلك
نمود آگه از کار و کردار خویش
که خواهد غلط کرد هنجار خویش²

Ve bi'l-cümle merci'-i melâ'ike-i muḳarrebîn olup bir müşkilleri olmadukça aña mürâca'atleri muḳarrer oldu. Ya'nî ki cümlesinden cihet-i tefevvuk u tefazzuli ta'ayyün buldı.

Bu eşnâlarda baḳıyye-i kavm-i Cānn ki cezâ'ir-i harâbelerinde kalmış idi, giderek tevâlüd ü tenâsül tarîkıyla çoğalmış idi, ve rub'-ı meskûnı tekrâr ma'mûr idüp taht-ı taşarrufa getürmüş idi, pes İblis-i Cānn-nijâd-ı mülhimü'r-reşâd cenâbından iltimâs itdi ki rûy-i zemîne ine. Mümkün oldukça haḳḳ-ı ḳarâbeti ri'âyet idüp ıslâh-ı hâllerine sa'y u dikkat kıla.

Vaktâ ki mes'ûline icâbet buyurıldı, melâ'ikeden bir gürûhla basîṭ-ı arza indi. Ol kavmü'n muṭî'lerinden bir cem'-i ḳalîl kendüye vardı. Yümn-i maḳdemine mübâderet gösterdi. Tâ ki İblis ol cümle'nü'n şulehâsına re'îs olan Selhût bin Belâhut nâm merd-i ḫibret³-celîsi ol kavmü'n 'âşîlerine resûl

1 Tekmiletü'l-le'tâ'if: Tekellümetü'l-le'tâ'if MV

2 "Melek topluluğu övünme yolunda [iken] o, bazen zemin üzerinde, bazen de felek üstünde [ibadet ederdi]. Yaptığı işin ve yönteminin yanlış olacağının farkında değildi."

3 ḫibret: ḫayret N1, MV

gönderdi. Ya'nî ki neşâ'ih u mevâ'izi müşt Emil haberlerle ıtfâ-yı nâ'ire-i dâletlerine sa'y itdi.

Hâlâ ki ol gürûh-ı mekrûh 'arz-ı naḥvet ü şükûh eylediler. Bilâ-hirâs u bîm resûl-i 'Azâzîl'i öldürdiler. İblîs bu kâziyyeden gâfil, "Bâ'is-i meks ne ki¹?" diyü gâzabkâr ve müsta'cil, bir resûl dahı gönderdi. Ol zümre-i bed-kâr ol fakîre dahı şehâdet şerbetin içürdi. Bu tārîkla üç firistâde, kayd-ı şihhat-den âzâde, muḥâsebât-ı eyyâm-ı 'ömr-i 'azîzleri fûrû-nihâde öldi. Henüz İblîs cenâbına vâkı'-i hâl ma'lûm olmadı.

Âḥir-i kâr Yûsuf bin Yâsîf nâmı ile bülend-iştihâr, maşlahat-güzâr-ı dâr u diyâr bir resûl dahı şaldı. Bunuñ aḥbârında tehdîd ü taḥvîfi müş'ir kelimâtı ziyâde inhâ kıldı. Egerçi ki varduğı gibi anı da öldürmeleri muḥarrer oldı. Ve illâ kendüsi 'âkil ü dür-endiş olmağın leṭâ'ifu'l-ḥıyel tārîkı ile kurtuldu. Ve 'Azâzîl'e vâkı'-i hâli ma'rûz kıldı. Ve bi'l-cümle bu hâl ki 'arz-ı Rabb-i Celîl oldı, 'Azâzîl bir bölük melâ'ikeye serdâr kılınup [130a E] benî Cân'la muḳâtele niyyetine gönderüldi. [116b N1] Kimi tîğ-i qahr-ıla maḳhûr ve ekseri firârla cezâ'ir-i ḥarâbede meştûr ve aḳtâr-ı âleme teferrukla perâkendelikleri mecbûr olduğda 'Azâzîl [115b MV] emr-i ḥükûmetde küllî istiklâl buldı. 'Azâm-i şân ve i'tilâ-yı 'unvân ḥâşıl idüp ḥükûmet livâsını kaldırdı. Ve salṭanat-ı besâṭeti basîṭ-ı zemîne şaldırdı. *Ene ve lâ-ğayr*² da'vâsına başladı. Dimâğ-ı buḥârîsini dimâğ-ı pindâr isti'âb idüp zu'mınca bildüğünü işledi. Ba'zı evḳâtta tesvîlât-ı şeyṭânî ve taḥayyülât-ı nefsânî ile mecâlis-i va'zında kendüyi fazl ü 'ibâdetle medḥ iderdi. Ḥattâ 'ızam-ı şânına delâ'il ü berâhîn iḳâmet idüp "Hâlâ benden celîlü'l-ḳadr kim vardur?" mazmûnında sâ'ir firîşteleri selb ü ḳadḥ iderdi.

Ol ešnâda bir gün melâ'ike, levḥ-i maḥfûz aḥkâmı muḥâfazasına vardılar. Bu yakında muḳarrebân-ı dergâh-ı Şamediyet'den biri merdûd idi. Ve mağzûb-ı sermedî olacağını gördiler. Müteğayyirü'l-hâl ve muzṭaribü'l-aḥvâl olup 'Azâzîl'e geldiler. "Bu ḥâlet bizden birimize bâ'is-i melâlet olmamak içün du'â eyle." diyü yalvardılar. İblîs anlara naşîhat eyledi. "Bundan size ve bize râcî olur. Bu ḳadar ben ol ḥuşûşî göreli niçe müddetdür." diyü söyledi. Kibr ü naḥvet evcinden hergiz tenezzül eylemedi.

Bu tafşîl ki bu maḥalde benî Cänn aḥvâlini şâmildür, Mevlânâ Ḥ'ândşâh müverriḥ-i ḥakîm, fâzıl Ebû 'İsâ Ca'fer bin Ya'ḳûb-ı Işfahânî'den

1 Nüşhalarda "iki" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğı "ki" olarak metne alındı.

2 "Ben! Başkası değil!"

nâkildür. Lâkin Hudâ-yı yek-tâ ve Yezdân-ı dânanuñ ‘ulüm-ı ezeliyyesi hâkîkat-i hâli müstemildür. Ba‘de-mâ egerçi ki kıabil-i hâza’l-mecâlis ve’l-inşâ, hilâfet-i Cânn bin Cânn ahvâli imlâ olunmuşdur. Bu maħalde ise ser-nüvişt ü ser-encâmları tafşili hüveydâ kılınmışdur. Ümmüddür ki “İstidrâk-dür.” dinilmeye, tebâyün-i ma‘nevîsi muqarrer iken “Kerreten ba‘de uhırâ zikr olunmuşdur.” lafzı irâde kılınmaya.

BÂB Fİ’L-ENBİYÂ’İ’L-‘İZÂM VE’L-MÜRSELİNİ’L-KİRÂM VE ULİ’L-‘AZM MÎNHUM ‘aleyhimü’s-selâm

Evveluhum Şafiiyyu’llâh Âdem¹ şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem İlâ
Ğâyeti’l-milel ve’l-Ümem

Çünkü Hâzret-i Şânî-i semâvât u arzîn ve Hâlîk-ı halâ’îk u melâ’ike-i muqarrebîn, zât-ı Âdem-i mükerremin halîfe-i rüy-i zemîn ve âyet-i râyet-i hilâfetini memâlik-i ma‘mûre-i ‘avâlimde vâsıta-i emn ü emân-ı nüzhet-karîn ve sirâyet-i dirâyet-i riyâsetin, mesâlik-i maṭmûre-i² menâzımda râbıta-i nevâl ü ihsân-ı ni‘met-güzîn eyleyüp sükkân-ı hâk-nişîn ve kuṭṭân-ı mele’-i ‘illiyîn miyânını tefrîk ve hâkîkat-i hilâfet olan şân-ı büzürgvârı tahkîk semtinden ³ ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ [130b E] mazmûn-ı meşiiyet-meşhûnını ⁴ ﴿إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ tetimme-i ṭayyibesi ile min ci-heti’l-mezâyâ tevfiḳ u tedkîka yitürdi. Aşlı hâk-i pâk olan maḥlûḳ-ı [117a N1] bülend-idrâk, İblîs-i nâ-pâk ve siyeh-kilim-i telbîs-nâk dâlâlet ü igvâsı ba‘is-i ğıbtâ-i emlak ve sebeb-i reşk-i hâdiş-i erâ’ik-nişân-ı eflâk olmasını ⁵ ﴿وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾ naşş-ı ‘ibret-nümûnı ile kendülere tıuyurdi.

Fe-lâ-cerem iktizâ-yı hikmet-i ‘aliyye, tevsî’-ı memleket-i kudret-i ḥaliyye⁶ ve istid‘â-yı hilâfet-i celiyye, terfî’-ı zevât-ı nebeviyye-i seniyye kılp Şafiiyyu’llâh, ebü’l-beşer ve cemî’-ı benî Âdem’e cedd-i büzürgter olan Hâzret-i Âdem Peyğamber’i yokdan var idüp şeb-i târ-ı ‘ademden [116a

1 Şafiiyyu’llâh Âdem: Âdem Şafiiyyu’llâh MV

2 maṭmûre-i: ma‘mûre-i E

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 02/30, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 02/30, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim.”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 02/33, “Gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim.”

6 ḥaliyye: celiyye MV

MV] nehâr-ı tâbdâr vücûda getürdi. «خلقہ اللہ من الرغام واسکنہ الجنۃ ومدّ علیہ ظلال المنۃ»¹

Künye-i zâhiresi Ebü'l-beşer'dür. Niteki künye-i fâhiresi Ebü Muhammed na'tı ile mu'abberdür. Ve laḳab-ı mübâreki kemâl-i şafâ-yı hilkâtine ve beşere-i mübârekinüñ beşâşet ü ıarâvetine binâ'en Şafıyyu'llâh idügi muḳarrerdür.

Ammâ bu ḫaḳîr-i keşîrû't-taḳşîr zu'mınca Ḥazret-i Nûḫ, Ebü'l-beşer olmak ve Ḥazret-i Âdem Şafıyy-i Ceddü'l-beşer ile ta'bîr olunmak bu'd u ḳurb i'tibârı ile evlâter iken mecmû'-ı zürriyyât kendülerüñ şulb-i pâkinden gösterilüp anlardan zuhûrı muḳadder olmağın Ebü'l-beşer dinilmişdür.

Ammâ İdrîs 'aleyhi's-selâm kitâblarında Armâtûs² lafzı ile, ya'nî ki Süryânî bu güne bir ismle mu'abberdür. Niteki vech-i tesmiye-i Âdem edim-i arzdan hilkâtine ve gendüm-günlük cihetinden sumretine, veyâḫûd sa'ir ḫayvânâtıñ cülûdına beñzemeyüp cildinüñ şafâ-yı bilâ-dibâğatine, veyâḫûd bilâ-medd olup Ḥâlîḳ u melâ'ike ile üns ü ülfetine binâ'endür.

El-ḳışsa ittifâḳ-ı müverriḫinle Nisân'ıñ altı günü ḳalduḳda rûz-ı Cum'a'nuñ evvel sâ'atinde Âdem 'aleyhi's-selâm ḫalḳ olındı. Ve yine ol günüñ üçüncü sâ'atinde Ḥazret-i Ḥavvâ yaradıldı. Ve vaḳt-i 'aşrında cennetden iḫrâc olındı ki dünyâ yılları ile beş yüz miḳdârı ḫuld-i berinde temekkün itmiş oldı.

Fe-ammâ basîṭ-ı arza indükden soñra biñ yıl 'ömr sürdi. Nihâyet sinn-i 'azîzi ṭoḳuz yüz elliye varup Ḥazret-i Dâvûd'a hibe itdügi elli yıl ile biñ yıl tamâmına maḫşûb olduḳda ḫastelendi. Yigirmi bir gün maḫmûm olduḳdan soñra vefât eyledi. Kefen ve ḫanûṭını Cibrîl 'aleyhi's-selâm cennetden getürüp ḡusl ve namâzını ve defnini Şit 'aleyhi's-selâma ta'lim itdi. Ḥattâ namâzını bile edâ idüp niçe pend ü naşîḫatden soñra çekildi, gitdi.

Ḥilye-i celiyye-i 'aliyyeleridür

Dirâz-ḳâmet, jülîde-müy-ı pür-leṭâfet, esmerü'l-levn-i mevzûn, dendâneleri mânend-i dürr-i meknûn, ḫüsn ü cemâli [131a E] kemâlde, gözleri ve ḳaşları ve ḫaddi ḫadd-i i'tidâlde, bî-rîş ü seblet ve sâde-rüy, ya'nî

1 "Allah onu topraktan yarattı. Cennette iskan etti. Minnet gölgesini onun üzerine uzattı."

2 Armâtûs: Armâtûş N1 | Armânûs E

ki kerrüb u melâ'ike şıfatında bî-müy ve müca‘ad-gisüy bir mükerrem âdem idi. Evlâd-ı emcâdında şaķal bitirüp mülteḥî olmaķ evvelâ Şîr Nebî'ye olduğı müselleḡ idi. [117b N1]

Bunca maḥlûķât u nâs u âdemiyân-ı bî-kıyâs anlaruñ zürriyyetinde olup şulb-i pâklerinden geldi. Ya'nî ki yevm-i âḫire dek gelicek ünâs bi-esrihim anuñ zât-ı şerîfinden bürüz u zuḫûr eyledi.

Vaşıf Şâh-ı müverriḫ ḳavlince sinn-i şerîfi yedi yüz yetmiş yıla varduķda mecmû'-ı zürriyyât-ı bî-intihâ ve aḫvâl-i ehvâl-i dünyâ ve eṭvâr u aṣâr-ı mâ-fihâ bî'l-küllîyye Ḥazret-i Âdem'e gösterüldi. Tâ ḳıyâm-ı sa'ate dek zuḫûr idecek ḥâdiṣât bi-esriḫâ ma'lûmları oldu.

Ammâ eṣaḫḫ-ı ḳavl budur ki ba'de sücûdi'l-melâ'ike ve duḫûlihi ile'l-cenne 'arz-ı zürriyyât-ı küllîyye ḳılınmışdur. Meger ki müşârûn ileyhûñ murâdı tâbût-ı sekîne ola ki daḫı cennetde iken anuñla mücmelen zürriyyât gösterile. Ve yedi yüz senesinde tâbût-ı sekîne ile mufaṣṣalan 'arz olına.

Aḫvâl-i tâbût-ı sekîne

Fuzalâ-yı müverriḫiñuñ ma'arif-şi'arı, Mevlânâ *Muṣliḫi'd-dîn-i Lâri Târiḫi'*nde meṣtûrdur ki Ḥaḳ *sübḫānehu ve te'ālâ* fihrist-i mevcûdât-ı bî-intihâ ve mücmel-i mecmû'-ı ḫavâdiṣ-i eṣyâ ve mecmû'a-i nuḳûṣ-ı¹ enbiyâ, dirâḫt-ı şimṣâddan bir tâbût-ı sekîne hüveydâ ḳılmışdur ki zübde-i ḥâdiṣât-ı dünyâ vü mâ-fihâ olan umûr-ı 'acibe-i ḫikmet-nümâ anuñ içinde mersûm u peydâ idi. Tûlen üç [116b MV] zirâ' ve 'arzen iki buçuḳ zirâ' bir heykel-i tûlânî ve levḫa-i nûrânî iken cümle enbiyānuñ şuver-i şerîfeleri ve târiḫ-i ḳudûm u zamānlarında şudûr idecek şerāyi'-i nebāhat-rüsûm ol tâbûtuñ içinde engüṣt-nümâ idi. Fe-lâ-cerem cânib-i semâdan Ḥazret-i Âdem '*aleyhi's-selâma* inzâl ḳılındı. Yanlarında mu'azzez ü muḫterem tutilup bi-târiḳi'l-irṣ Ḥazret-i İbrâḫim el-Ḥalîl '*aleyhi ṣalavâti'llāhi'l-Celîl* cenâbına vâṣıl oldu. Yine anlardan soñra gelen peygāamberlerden 'an'ane ile ḫıfz olunaraḳ Ḥazret-i Mûsâ Kelîmu'llāh'a vuṣûl buldı. Dâ'imâ Kelîm-i Ḥudâ elvāḫ-ı *Tevrât*'ı anuñ içinde oḳurlardı. Ve a'dâ-yı dîn ile ceng içün tertib-i şufûf ḳılınduḳça kemâl-i ta'zîmle şaflaruñ öninde tûtup anuñ şeref ü yümniyyeti ile düṣmenân-ı bî-imâna nuṣret bulurlardı.

1 nuḳûṣ-ı: nüfûs-ı E

Ḥazret-i Yūsuf'dan sonra yine irşle Ḥazret-i Mūsā'ya dek geldi. Anlar dünyādan gitdikden sonra 'ulemā-yı Benī İsrā'īl hıfzında kaldı. Ba'de zamānin ki anlardan nihāyetsüz zellāt şadır oldu ve irtikāb-ı ma'āşī itdükleri cihetden niçe fesād u şenā'atleri ki zuhūra geldi. Ḥattā Ṭālūt eşnā-yı cengde Cālūt'ı şıyup hilāf-ı me'müllerini ba'zı ḥādīşāt ki şudūr [131b E] eyledi, Benī İsrā'īl ol ibtilālari kendülerün sū'-i a'māline ḥaml itmediler. "Tābūtun yümn ü bereketi muзмаḥil oldu. Bize yaramaduğı bu güne kesr ü hezimetlerden ta'ayyün ü taḥaḫḫuḫ buldı." diyü söylediler. Ol menba'-ı ḥikmet-i İlähī [118a N1] ve ma'den-i ḥavādişāt-ı nā-mütenāhī olan tābūtı iki gāvün üstine yükletdiler. Allāh'a ısmarlayup ol güne iki ḥayvānla kendü ḥāllerine koyup şalıverdiler. Fe-ammā melā'ike-i mükerreme ol vedī'at-i muḥteremeyi fi'l-ḥāl Ṭālūt'a ulaşırdılar.

Ba'zılar kavlince hemān ki Ḥazret-i Mūsā vefāt eyledi, tābūt-ı sekīne yine semā cānibine çekildi. Ğālibā eşaḥḥı budur. İki gāv üstine bağlanup terk olunması 'aḫla muvāfiḫ degüldür. Ba'de zālīk biz yine maḫşada sālīk olalum. Ḥilḫat-i Ādem ne vechle olmuştur, anuñ beyānına kendümüzi biz mālīk kılalum.

Vaḫtā ki Ḥazret-i Ḥaḫ, ¹ Ādem '*aleyhi's-selām*' ² yaratmaḫ diledi, "Ḥākūñ aḡ ve ḫarasından ve ṭayyib ü ḥabīşinden bir avuç toprak getir." diyü Cibrīl'e emr eyledi. Ol daḫı rüy-i zemīne nüzül idüp ḥākūñ her kısmından bir kısım toprak almaḫ istedi. Lākin ḥaḫīḫat-i arz, bi't-ṭul ve'l-arz nevḫa vü zārī 'arz idüp Ḥaḫ *celle ve 'alānuñ* ism-i şerīfiyle Cibrīl'e and virdi. "Benden alma ve kıyāmete dek fesād u şenā'atde olacaḫ maḫlūḫātun zuhūrları benden olmasına sebeb olma." diyü yalvardı. Tā ki Cibrīl '*aleyhi's-selām* türābūñ 'uyun u enhārdan dökdüğü gözyaşlarına raḫm itmegin arza ta'arruż itmeyüp gitti. Rabb-i 'İzzet'e vāḫī-i ḫālī 'arz itdi.

Ba'dehu bu ḫidmet İsrāfīl'e daḫı sonra emr olındı. Anlar daḫı Cebṛā'īl '*aleyhi's-selām* ṭarīḫına sülūk idüp ³ ḥākūñ giryasını 'arza kıldı.

Ammā dördinci mertebede 'Azrā'īl '*aleyhi's-selāma* buyurıldı. "Arzuñ bükā ve enīnine baḫmayup ben bu ḫidmete me'mūrum. Raḫmet itmedüğüm taḫdīrce ma'zūrum." diyü bir ḫabza toprak alup Cenāb-ı Ḥazret'e geldi. Edā-yı ḫidmete müsāra'atini beyān kıldı. Ḳaçan ki Kirdgār-ı Celīl 'Azrā'īl'deki taḡallüb ü tasalluṭı gördi, "İzzüm, celālüm ḫaḫḫı için

¹ Ḥaḫ: - MV

² '*aleyhi's-selām*: peygāmberi N1, E

³ sülūk idüp: gittiler MV

bundan halk ıdecegüm mahlûkâtun ervâhı kabzına seni musallaṭ itdüm.” diyü buyurdi.

İbn ‘Abbās *radıya’llāhu ‘anhuma* kavlince heykel-i Ādemī [117a MV] dünyâ iklimlerindeki türâb-ı muhtelifetü’ t-tıbâ’dan halk olınmışdır. Ya’nî ki re’si Ka’be-i müşerrefe hâkinden, şadrı Dehnâ toprağından ki bilâd-ı Yemen’de bir yirün ismidür, karnı Hind’den, iki elleri maşrıqdan ve iki ayakları mağribden alınup âferide kılınmışdır.

Bu dahı yine anlardan mervîdür ki Hâzret-i Ādem’ün mübârek başı Beytü’l-mağdis’den, beşere-i laṭifesi türâb-ı cennetden, dişleri kevşer hâkinden, sağ eli Mekke-i Mükerreme’den, şol eli Fârs [132a E] vilâyeti hâkinden, iki ayağı türâb-ı Hind’den, kemükleri cibâlden, cây-ı ‘avreti Bâbil toprağından, arkası ‘Irâk hâkinden, kalbi cennetden, lisânı Tâ’if den, gözleri türâb-ı havzdan halk olınmışdır.

Ammâ Vehb bin Münebbih taḥkîkınca vücûd-ı insânî eḳālîm-i seb’a hâkinden yaradılup mübârek başı iklim-i evvelden, [118b N1] boynı ya’nî¹ gerdni ikinciden, gögsi üçinciden, elleri dördinciden, karnı ve arkası beşinciden, dizleri ve baldırları altıncıdan, incikleri ve ayakları yedinci iklimden halk olınmışdır.

Ammâ şâhib-i kitâb-ı *Hamîs* bu bâbda taḥkîk-ı nefis idüp vech-i arzuñ ekşer-i mevâzi’i İblis’ün pây-mâli idi. Ešnâ-yı geşt ü güzârda taht-ı kâdemi toḳunan yirlerden nüfûs-ı insâniyye yaradıldı. Ol sebeble mevki’-i şerr ü fesâd oldu. Ve kâdem-i İblis’e mümâss olmayup beyne’l-kâdemeyn çignetmeyüp kalan yirlerden nüfûs-i enbiyâ halk olındı, diyü yazmışdır.

El-hâk tenzih-i zevât-ı aşfiyâda işâbet itmişdür. Niteki Hâbîb-i Hudâ, Hâzret-i Muhammed Muştafâ *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellemün* hilkat-i pâki cidden kâdem-i İblis toḳunmaduğı ve mâbeyn-i kâdemeyn idâdında dâhil olmaduğı yirden alınup ‘Azrâ’il *‘aleyhi’s-selâm* kabzası ile Hâk *celle ve ‘alâ* hâzretlerinin huzûr-ı ‘izzetine teslim olınan türbe-i müşkînetü’n-nefhadan şol mahalle ki nazar-ı İlâhî ta’alluk itmişdür, Fahr-i Ālem, bâ’iş-i vücûd-ı benî Ādem *şalla’llāhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem* hâzretlerinin tahmîr-i tıynet-i laṭifesi ol zerre-i manzûreden olmuşdur, diyü *Avârif* şâhibi tedkîk-ı enîk eylemişdür.

1 boynı ya’nî: - MV | boynı: - E

Ba'de-mâ maḳbûz-ı İlähî olan hamîr-i tıynından hilḳat-i Âdem'den sonra ki bir miḳdâr fazla kaldı, Hâzret-i Hâlık-ı cihân-âferîn, naḫleyi, ya'nî ki ḥurmâ dıraḥtını andan yarattı ki Hâzret-i Âdem'e hem-şire ve benî nev'-i insâna 'amme-i 'azîze ḥükminde oldu. Bâ'ış budur ki sâ'ir nebâtât u eşcâra beñzemedi. Huşûşâ farkında insân beynisi gibi dimâğı muḳarrer oldu.

Ġıbbu zâlik hilḳat-i 'ammeden sonra bir miḳdâr¹ baḳıyye daḫı vukû' buldı. Bâr-i Hudâ yed-i ḳudreti ile anı uzatdı. Ya'nî ki tûlen ve 'arzen tevsî' ḳılup yaşşı itdi. Andan sonra 'arş ve kürsî ve mâ-ḥavluḥâ ve arzîn ve ṭabakât-ı semâ ve ğarâ'ibuhumâ ve taḥte's-şerâ ve derekât u duzaḫ ve cennet-i me'vâ ser-cümle ol fazlanuñ baḳıyyesinden oldu. Ve bu cümle basît-ı arzuñ sâ'irine nisbet bir şahrâ-yı bî-pâyâna atılmış ḥalka-i ḥâtem gibi göründi.

li-Münşi'ihî

Zihî ḥikmet zihî ḳudret² ki oldu cümle bir hilḳat
Bulunmadı bu maḥlûḳât-ı müsteşnâda ğayriyyet

Zuhûr itdi cevâhir gibi hep bir ḳabza topraḳdan
Gerek nûr u gerek nâr u gerek 'arş u gerek cennet

Verâ-yı perde-i ḳudretde şüfi niçe sırlar var
Kemâl-i ittiḥâduñ bâ'ışı birdür bilâ-nisbet [132b E]

Ḳamu eşyâyı [117b MV] Mevlâ fazla cüz'inden yaratmışdur
Yakından aldı 'Azrâ'il o ḥâki andadur ḥikmet

Egerçi ḥalk-ı külli Hâlık cüz'idür ammâ kim
Bilinmez 'aḳla şığmaz fehm olunmaz vâdî-i ḳudret

El-ḳıṣṣa 'Azrâ'il 'aleyhi's-selâm ki ol türâb-ı muḥtelifetü'l-elvânı Cenâb-ı Hâzret'e teslim eyledi, yed-i ḳudretiyle iki bölünüp nısfı cennete ve nısf-ı âḫarî cehenneme va'z olunup niçe zamânlar şöyle tırdı. Ehl-i cennet ü cehennem olıcaḳ mü'minin ü müşrikîn tefrîḳına ol ḥinde daḫı irâdet-i ezeliyye ta'alluḳ itdi. Ba'de-mâ tekrâr bir yire [119a N1] getirilüp «خمرت طينة آدم»

1 bir miḳdâr: ki ... miḳdârı bir N1, MV

2 ḥikmet//ḳudret;ḳudret zihî ḥikmet E

¹fehvasınca yoğurılıp balçık oldu. Ba'dehu levni müteğayyir olup bir müddet dahı *hamā'in mesnūn*² gibi çurdu. Dahı sonra cesed-i insānī kılınıp cennet kapusına ilkā olındı. Tā ki otuz tokuz yıl emtār-ı ahzān u fütūr ancak bir yıl bārān-ı sürūr u hūbūr anuñ üstine yağdı. İnsānuñ ekşer-i müddet-i 'ömri ğam u ğuşşa ile geçmek tā ol zamānda taqdir olındı. Bu tarīkla kırk yıl tamām kaldı. ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ﴾ ³يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً³ naşş-ı keriminden murād-ı Bārī bu maẓmūn oldu.

Ve bi'l-cümle Hāzret-i Şāni'-i büzürgvār hāk-i Ādem'i aḡsen-i āṣār eyleyüp *Kur'an-ı 'Azīm*'inde yedi vechle tezkār buyurdu. Ya'nī ki hılķatindeki te'ennī ve sa'y-i İlāhī ile vücūda gelen telaṭṭufi 'ibādına ṭuyurdu. Bu vecle ki evvelā *ḥalaktehu min tūrāb*⁴ didi. Evvelā ahz-ı tūrābına işāret eyledi. Şāniyen *min ṭīnin*⁵ buyurdu. Ṭopraġuñ şu ile imtizācı remzini ṭuyurdu. Şālīşen *min hamā'in mesnūn*⁶ didi. Hevā ile müteğayyir olan ḥāletini irāde kıldı. Rābi'an *min ṭīnin lāzibin*⁷ vārid oldu. İ'tidālī ḥālinde kābil-i şūret olan ṭīn murād olındı. Hāmisen *min şaṣālin min hamā'in mesnūn*⁸ şudūr itdi. Kuriyup huşķ oldukdan sonra semā'-ı şaṣāla mümkün olmaķ mertebesine işāret kılındı. Sādisen *min şaṣālin ke'l-faḥḥār*⁹ buyurıldı. Āteşle işlāḥ olunup ḥarķ gibi olduġı ve zāt-ı insānide dahı şeyṭanetden eṣer var iduġı bildürüldi. Sābi'an *innī ḥāliķun beşeran min ṭīn*¹⁰ buyurdu. *Fe-izā seveytuhu ve nefaḥtu fihī min rūḥi*¹¹ rütbesi ile kemāl bulduġını duyurdu. Ve bu vechle seb' derecāt kitāb-ı *Ravzatü'l-müttaķīn*'de münderec bulundu.

Ammā ṣāḥib-i *Hamīs* kavlince kırk yıl taḥmīr olındı. Kırk yıl dahı ḥamā'in mesnūn oldu, çurdu. Kırk yıl dahı kuriyınca terk olındı. Kırk yıl dahı Mekke-i Mükەرreme tarīķında bir maḥalle ķondı. Yiryüzinden semāvāta 'urūc iden melā'ikenūñ reh-güzārlarında ķonuldu. [133a E] Her geçdükleri zamānda Ādem'ün timsālini görüp 'ibret ü ta'accübleri irāde

1 Hadis-i Şerif, "Ādem'in balçığını kırk gün boyunca elimde yoğurdum." (İsmail Hakkı bin Mustafa, *Rūhu'l-beyān*, Dāru'l-fıkr, Beyrut, C.1, s. 99.)

2 Burada Hicr Sûresi 33. âyete telmih yapılmıştır.

3 *Kur'an-ı Kerim*, İnsan Sûresi, 76/1, "Gerçek şu ki insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir."

4 Burada Rûm Sûresi 20. âyetten iktibas yapılmıştır.

5 Burada Sâd Sûresi 71. âyetten iktibas yapılmıştır. | ṭīnin: ṭīnin lâ Rab MV | ṭīnin lâzib E

6 Burada Hicr Sûresi 33. âyetten iktibas yapılmıştır.

7 Burada Saffat Sûresi 11. âyetten iktibas yapılmıştır.

8 Burada Hicr Sûresi 26. âyetten iktibas yapılmıştır.

9 Burada Rahmân Sûresi 14. âyetten iktibas yapılmıştır.

10 Burada Sâd Sûresi 71. âyetten iktibas yapılmıştır.

11 Burada Sâd Sûresi 72. âyetten iktibas yapılmıştır.

kılındı. Fî nefsi'l-emr melâ'ike vü kerrûbin çok çok gelürlerdi. Heykel-i insânı seyr idüp ta'accüb kılurlardı.

Nazm

آدم آمد خلاصه عالم در¹ ملک نیست خاصه آدم²

İblis hüd her uğrayup gördükçe “Elbetde bu cesed bir emr-i ‘azîm için halk olunmuşdur.” diyü hased idüp “Eger Rabb-i ‘İzzet bunu sizden tafdil iderse nice dîrsünüz?” diyü melâ'ikeden şorardı. Anlar “Bize lâzım olan [119b N1] itâ'at-i emr-i ilâhîdür.” cevâbın virdüklerinde ta'accüb iderdi. Ve kendü qarîhasında “Eger ben andan mufaqqal olursam anı helâk iderin. Ol tafdil [118a MV] olunursa fermân-ı Hudâ'ya rızâ göstermeyüp ‘isyân iderin.” diyü söylerdi. Hattâ bir def'a ki İblis kâlib-ı Âdem'e uğradı. Dest-i pestin ol şikem-i mücevvefün üstine başduğı hâlde ba'zı sebû ve kûzedden işidildiği üzere bir şadâ işitdi. Baṭn-ı Âdem'ün mücevvef olmasından çatı hazz eyledi.

Ya'nî ki *Tarih-i Ca'ferî* de mestûrdur ki ‘Azâzil levh-i mahfûz-ı celilden Hâzret-i Âdem'ün ne maḳûle şâhib-i şân-ı cemil olacağını gördi, bildi. Zu'mınca mekr ile def'ine tedârük kıldı. Evvelâ gürûh-ı esbân çerâğâh-ı ‘âlemde bî-ser ü sâman gezerlerdi. Anlaruñ yanına vardı. “Hâzret-i Yezdân bu yakında bir heykel-i zî-şân yaratmışdur ki ‘an-qarîb nefh-i ruhla kudret ü tüvân bulup şulbinden niçe yüz biñ zürriyyât hâşıl olup anlar size süvâr olacaḳlardur. Ve bâr-ı girân yükledüp her hîdmete sizi kullanacaḳlardur. Münâsib olan budur ki henüz kâlib-ı bî-cân iken anı çigneyüp hâke yeksân idesüz.” diyü önlerine düşdi. Ol hayvânâta kâlib-ı³ Âdem'i gösterdi. Hattâ göbegine tükürüp “Aşl çignemesi lâzım olan bu maḳaldür.” diyü gösterdikde Haḳ *celle ve ‘alâ* ‘Azâzil’ün âb-ı dehân-ı nâ-mübârekinden Qıtmîr'i yarattı. ‘Av'av-künân nâfindan taşra revân olup anları tağıttı. Ol muṭalsam hikmet olan peyker-i nebâhat-güsteri göstermekle cignedemedi. Şimdi daḳı esbân ‘av'av-ı segânla gürîzân olmaḳ andan ḳaldı.

Lâkin hemân ol andan at cinsi iki şınf oldu. Bir bölüğü “Bizüm emr-i ilâhiye muḫâlefet ne kârımızdur.” diyü ağır deprendi. ‘Azâzil’ün igvâsı ile

1 در: - N1

2 “Âdem, dünyanın özü oldu. Melekte Âdem'in özellikleri yoktur.”

3 kâlib-ı: gelüp N1, MV

küstâhlığa cür'et eylemedi. Ol zümre cins-i esb-i Tâzî ve lâ'ik-ı rükûb-ı mülûk olan semend-i çabûk-sâzî olması irâde kılındı. Ve bir fırkası İblîs'ün sözünü ıttılar. Kâlib-ı mübareki çignemege sa'y itdiler. Hâlâ ki hem ol merâma vâsıl olmadılar, hem şaḥaṭ-ı ilâhiye istihkâk ḥâsıl idüp ḥammâl ü saḥkâ bâr-gîri ve âsyâbânun [133b E] tâziyânesi zaḥmetine mübtelâ kılınan feres-i peyveste-tedvîri¹ cinsinden kılınup zîr-i bâr-ı girânda ḥâke yeksân olması taḥdîr olındı.

Ve bi'l-cümle her kaçan ki İblîs, kâlib-ı Âdem'ün mücevvefligini fıkırdı, “Bunda beḳâ olmaz. Ve bu şahş her zamânda şikemi belâsından kurtulmaz. Ekl ü şürble nefsine maḡlûb olup lezâ'iz-i şehvâniyye kaydından rehâ bulmaz.” diyü mütesellî olurdı.

Ba'de-mâ Ḥazret-i Bârî Ḥudâ ferîde-i rûhî âferîde kıldı. Ve niçe kerre envârı deryâsına ṭaldurup çıkarup ber-güzide kıldı. Ve bu şerefle teşrîfden [120a N1] soñra ol serây-ı zûlmânîye girmesini emr eyledi. Pes Yûsuf-ı rûḥ ki çâh-ı teni ve zindân-ı deycûr-ı bedeni gördi, ḥüsn-i rızâ ile girmeyüp duḥûlden ibâ vü istinkâf kıldı. Lâkin² «يا روح ادخلی کرهأ واخرجی کرهأ» ḥiṭâbı vârid olup ya'nî ki “Güçle gir, ammâ çıkmalu olduḡda yine güçle çık.” buyurulmaḡn ḥ'âh u nâ-ḥ'âh ol çâh-ı târik ü siyâh içine girdi. Hümâ gibi hevâ-yı hüviyyetde ṭayerân iderken giriftâr-ı kafes-i âzâr olan bebgâya döndi.

li-Münşi'îhi

Emr-i Mevlâya olup şevḳ-ıla fermân-berdâr
Göz göre kendüyi maḥbûs u muḳayyed kıldı

Bâḡ-ı ḥuld içre gezer bûlbûl iken âzâde
Kafese girdi şafâ bâbını mûnsed kıldı

Vaḳtâ ki dimâḡ-ı Âdem'e vardı, sâ'ir a'zâsına ḥulûlden evvel gözlerine [118b MV] indi. Kendüye ḥil'at-i³ ḥilḳat olan cesed-i münevveri gördi. Ba'dehu kulaḳları mela'ikenün tesbîḥ u tehlîlini gûş kıldı. Gûyâ ki iki 'amûd-ı sim üzere kâr-gir ü metîn iki şırça serây-ı berîn ve ḳaşreyn-i berterîn içine dâḥil olmuşa döndi.

1 peyveste-tedvîri: peyveste-pûyları E

2 “Ey ruh, zorlukla gir, zorlukla çık.”

3 ḥil'at-i: - N1

li-Mü'ellifihî

Gördi bâğ-ı bihişte olmuş dūr
Gâ'ib olmuş o bezm-i hūr u kuşūr

Bî-nişân ol hevâ-yı rûh-efzâ
Bedel olmuş fezâ-yı nûra dücâ

Ve bi'l-cümle rûh-ı revân gûş manzaralarından eṭrâfını seyrân itdükden soñra tolaşup geñzine vardı. Ol maḥalli teşrîf itdüğü gibi ağısırdı. Ve ol 'atse li-hikmetin şudūr idüp ol hinde mün'aḳid ü mesdūd olan öñ yirleri açılıp rûh lisânına yitişdi. Sevḳ-ı İllâhî ile bir kerre *el-ḥamdu li'llâh* didi. Lisânından evvel şudūr iden kelime-i ṭayyibe bu lafz-ı şerîf oldu.

Ekşer-i müfessirin ḳavlince ol muḳâbeleda Ḥazret-i Bârî Ḥudâ¹ «يَرْحَمُكَ اللَّهُ يَا آدَمَ» buyurdi. Lâ'îḳ-ı rahmet ü merḥamet idüğünü ve kendüden şudūr idecek zillet ü 'işyânı bu nükte-i laṭîfe ile ṭuyurdi. İle'l-ân benî nev'-i insân ağısırdıḳda *el-ḥamdu li'llâh* demek [134a E] ve ol ḥamd itdükden soñra yanında bulunanlar *yerḥamüka'llâh* sözün söylemek andan ötüri 'âdet oldu.

El-ḳıṣṣa Ḥazret-i Âdem-i mükerrerem, mânend-i rûh-ı mücessem mevzûn-ḳâmet, hümâyûn-ṭal'at, beşşâşü'l-vech, kâmil-hilḳat, jülîde-müy u pesendide-behcet bir zât-ı büzürgvâr-ı ma'âlî-menzilet kopdı.² Ve ism-i şerîfi 'Abdu'llâh ḳonıldı. Ve künyeti Ebû Muḥammed lafz-ı laṭîfi ta'yîn ḳılındı. Ve bir ḥadîs-i şerîfde «خلق الله تعالى آدم بعد العصر من يوم الجمعة في آخر»³ *buyurılmışdur*.

Ve bir ḥadîsde dahı 'aşûrâ günü ḥalḳ olındığı taşrîḥ ḳılınmışdur. Ḥâlâ ki münâfî degüldür. Rûz-ı 'aşûrâ yevm-i Cum'a'ya râst gelmişdur. Ammâ ḥalḳdan murâd ḥalḳ-ı ḳalîb degüldür. Nefḥ-i rûḥdur. Zîrâ ki bilâ-nefḥ rûh-ı Âdem ıtlâḳı ḡayr-ı meşrûḥdur.

Naḳl olunur ki hilḳat-i Ḥazret-i Âdem şol zamânda zâhir oldu ki evvel-i derece-i cedy ufuḳ-ı şarḳîde⁴ munṭabıḳ [120b N1] idi. Ve Zuḥal anuñla

1 “Ey Âdem, Allah sana merhamet etsin.”

2 zât-ı/ḳopdı: zât-ı ma'âlî, büzürgvâr-ı menzilet-ḳavî idi N1

3 Hadîs-i Şerîf, “Yüce Allah Âdem'i bir cuma günü ikindiden sonra, ikindi ile gece arasındaki son saatte yarattı.” (Ebûbekr Ca'fer bin Muhammed el-Firyâbî, *Kitâbu'l-kader*, Ezvâ'u's-selef, 1997, C.1, s. 34.)

4 şarḳîde: şer'atde N1

bile idi. Ammâ Müşteri hūtda, Mirrîh ve kamer esedde ve âftâb u ‘Uṭārid sünbūlede ve Zühre mîzānda bulunmuş idi.

Bunu daḥı taḥkîk iderler ki sâ‘at-i taṣvîr-i Âdem’de ‘Uṭārid’den ğayrı her kevkeb şarkî burcında idi. Ancaḳ ‘Uṭārid ol sâ‘atden beri idi. «الله اعلم بحقيقة الحال»¹

Ve ammâ bu ḥakîr-i bergeşte-aḥvâl, ya‘nî mü’ellif-i suṭûr-ı maḳâl bu taḥkîkî taṣdîḳ iderin ki fi’l-vâḳi‘ ol ḥinde kevkeb-i ‘Uṭārid şarkî burcında degül idi, dirin. Bu âna gelince vücûda gelen ehl-i ḳalem zümresinüñ zillet ü felâketlerine bâ‘iş bu imiş, nüktesini söylerin. Ḥattâ ḥüsn-i ḥaṭ yazanlardan muḥterî‘-i ḥaṭṭ-ı ‘Arabî, İbn Muḳle gibi zevi’l-ḥasebi dâr-ı dünyâdan medâr-ı ‘uḳbāya² ğarıḳan gönderdikleri muşibeti ve suṭûrî derecine cevâhir-i ḥurûfî dürc gibi derc ve nuḳûd-ı ‘ömrini ol le‘âlî-i mütelâliye ḥarc iden kâtib Yâḳût-ı Müştâ‘şimî’nüñ âḫîr-i ‘ömrindeki rezâleti ve Hülâgü Ḥân, Bağdâd’a müstevlî oldukda mübtelâ olduğı âzâr u siyâseti evvel-i âferînişden ‘Uṭārid’ün nuḥûset üzere bulunduğına ḥaml eylerin.

Bedihe

Bunda çok nükte vardur ey dānā
Biz de hem vardur o ğüne belā

Behremend olmazuz [119a MV] zamānede ḥiç
Behremendüz o ḳışşadan zîrā

Ba‘de-mā ol ravza-i ḥikmetün ‘ulûm u ‘irfāndan bahâr ve şükûfeleri ve a‘mâl-i ḥayrât ve ef‘âl-i ḥaseneden şâḥsâr-ı ḳāmetinüñ ğün-â-ğün mîve-i nev-bâveleri ānen-fe-ānen zuhûr itmek muḳarrer oldu. Mübârek cemâli güller gibi güldi. Ve la‘l-i rengîn-i pür-ğunc u delâli [134b E] muṭarrâ ğonceler gibi tebessümle inşirâḥ buldı. Ya‘nî ki her ‘uzvını ḳarîn-i ḳuvvet ve cism-i pâkini muḳârin-i ḥareket ḳıldığı gibi fermân-ı İllâhî ile yirinden ṭurdı. Nihâl-i mevzûnı şimşād-ı ḥurāmân gibi yüridi. Bâğ u rāğ-ı cennetün seyr ü temâşâsına sa‘y idüp eşnâ-yı teferrüdcde bir bölük melâ’ikeye uğradı. Anları cülûs ḥâlinde görüp *es-selâmu ‘aleykum* lafzını edâ itmege mülhem ḳılındı. Ol sürüş-i mükerreme daḥı *‘aleyke’s-selâm ve rahmetu’llâh* lafz-ı laṭîfi ile redd-i

1 “Her şeyin gerçeğini en iyi Allah bilir.”

2 ‘uḳbāya: beḳāya N1

selâma me'mûr buyurıldı. Ve bu vechle selâm virilüp alınmak Âdem'le melekler miyânında bir du'â-yı tām idüğini Hâk *celle ve 'alâ* anlara bildürdi.

Ve bi'l-cümle Hâzret-i Âdem'ün hey'et ü hey'atı ve hüsn-i şüret ü behcetü ve yâl ü bâl ü kıdd ü kâmeti, huşûşâ gül-cemâlinün hümreti ve şehd-keâmının lezzeti bir derecede idi ki melekler her gördükçe ta'zîmle ayağa kalkup 'ızam-ı şânını taşîn iderlerdi. ¹ ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ naşs-ı kerîmi ile şun'-ı Şâni'ini pesend ü âferîn eylerlerdi.

Vaqtâ ki Âdem'ün zâhir-i hâli nûr-ı cemâl ü bahâyla münevver oldu, bevâtın-ı ahvâli dahı 'ilm ü fazl ü zekâ ile qarîn-i zib ü ziver olup melâ'ikeye mescûd olması muhteżâ-yı faziletini [121a N1] ve secdeye me'mûr olanlardan rüçhânını müş'ir 'ulüvv-i şân u menziletini Hâzret-i Bârî Hudâ *celle şānuhu ve 'alâ* taqdîr ü irâde buyurdi.

Evvelâ ol nebiyy-i mükerremi mu'allem ve naşs-ı kerîm-i ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ﴾ ² ﴿الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ mezâyası ile muhterem kıldı. Şâniyen melâ'ike haylî izhâr-ı 'acz idüp cevâbına kıdır olmadıkları âşâr u esmâyı taqrîr itdürüp anlardan ziyâde dâniş ü meziyyetini tıyurdi.

Mevlânâ Kâşânî cem' eyledügi *Kıssa-ı Enbiyâ*'da meştûr olduğı üzere Hâzret-i Âdem *'aleyhi's-selâm* ta'lim-i İlâhî ile cemî'-ı lügâti bildi. Hattâ balıkların ve kırbâğaların kelâmını fehm kıldı. Ya'nî berr ü baırde olan hayvânâtın elsine-i muhtelifesini tamâmen ihâta itdi.

İbn 'Abbâs *radıya'llâhu 'anhuma* rivâyeti üzere yedi yüz lügât ile tekellüm idüp bilmedügi dil kalmadı. Tâ ki melekler zümresi aña secde itmek emr olındı. ³ ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ naşs-ı mübîni âşikâre vü⁴ muqarrer olup firîşteler bi-esrihim secdeye vardılar. Hâlık'ın fermân-ı vâcibü'l-im-tisâline itâ'at kıldılar. Ancağ İblis ibâ ve istikbâr eyledi. "Beni âteşden yaratduñ. Anı toprağdan halk itdün. Pes benüm mādde-i hilkatüm andan şerîfdür." i'tikâdı ile dâlâlete düşdi.

Vehb bin Münebbih kıvlince cümleden evvel secde eyleyen Cibrîl *'aleyhi's-selâmdur*. Anuñ içün inzâl-i vahy şerefi anuñla tamâmdur.⁵ Ardınca

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Mü'minin Sûresi, 23/14, "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir."

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/31, "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti."

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Tâhâ Sûresi, 20/116, "[Melekler] secde ettiler. Sadece İblis etmedi."

4 âşikâre vü: - MV, E

5 tamâmdur: hem-tâdur N1

Mikâ'il, dahı şoñra İsrâfil, 'aķabince 'Azrâ'il secde itmişdür. Sâ'ir melâ'ikeden [135a E] imtiyâzları içâ'at-i fermâna müsâra'atlerinden zühûra yitmişdür.

Ve ba'zılar ķavlince secde-i İsrâfil, Cebrâ'il'den evvel ve Cebrâ'il secdesi anuñla müzeyyel olmuşdur. Ol sebebdan secdeden baş ķaldurduğı¹ gibi *Ķur'an-ı 'Azîm* bi'l-küllüyye [119b MV] cebhesinde mektûb u mersûm bulunmuşdur. Egerçi ki ba'zılar "Secdeye me'mûr olanlar ancak 'Azrâ'il ve anuñ taht-ı hükmindeki melekler idi." demişler. Ve illâ şâhib-i kitâb-ı *Ħamîs* ve hâtıme-i müfessirîn Ebü's-su'ûd-ı Rûmî gibi muhakķık-ı mütebahķir-i nefîs, "Cemî'-i melâ'ike-i arzîn ü semâvât ve ħamele-i 'arş u kürsî ve sâ'ir firîşteğân-ı ma'âlî-derecât *iscudû*² emrinde dâķil idi." diyü taķķık eylemişlerdür.

Ħattâ melâ'ikenüñ keşretini bu vechle tafşîl itmişlerdür ki cümle benî Âdem tâ'ifesi ki kıyâm sâ'atine dek gelmişler ve geleceklerdür, bi-esrihim Cânn ķavminüñ 'öşrince yine Cânn ķavmi ile benî Âdem rûy-i zemînde, ya'nî ķurı ıtlâķ olunan arâzî-i tâķir³ ü kemîndeki ħayvânâtıñ 'öşridür. Yine bu cümle insân ve cinnî ve ħayvânât-ı berri, tıyûr cinsinüñ 'öşridür. Ve bu maķalle dek zıķr olınan maķlûķât u tıyûr cümlesi deryâdaki ħayvânâtıñ 'öşri miķdârıncadır.⁴ Niteki bu cümle yiryüzine mü'ekkel olan melâ'ikenüñ 'öşri deñlûdür. Ve bunların mecmû'ı semâ-yı dünyâdaki [121b N1] melâ'ikenüñ 'öşrince ve bu cümle ins ü cinn ü vuhûş u tıyûr u ħaşerât u ħayvânât-ı arzîn ü biķâr ve melâ'ike-i arz u semâvât-ı devvâr ikinci ķat gökdeki meleklerüñ 'öşrince ve bi'l-cümle yedinci ķat göğüñ meleklerine varınca bu tertib üzerine 'add olup cümle-i sâbıķa ve cem'iyyet-i lâķıķanuñ 'öşri miķdârınca olup bu tarıķla ħisâb muķarrer olduķdan şoñra cem'u'l-mecâmî' kürsîdeki meleklerle göre azdan az olması ve yine cümletü'l-cümel kürsî melekleriyle maķşûb olduğı ħâlde 'arşuñ altı yüz biñ sürâdıkâtden yalınuz sürâdıkâtdaki melâ'ikenüñ 'öşrince ķilletle imtiyâz bulması ve her bir ħicâbda bu vechle ħisâb-ı 'öşri muhakķaķ olup her sürâdıkâtuñ eni ve uzunı ve derinliğı yirler ve gökler ve mâbeynindeki 'âlemler ile muķâbil tıtulsa dâne-i ħardal miķdârı görünmemesi taķķık olınmışdur.

1 baş ķaldurduğı: ķalkıduğı N1, MV

2 "Secde edin."

3 tâķir: zâķir E

4 'öşri miķdârıncadır: 'öşrinedür MV, E

Ve ol hicâblaruñ her birinde bir qarış miqdârı hâlî yir yokdur ki anda râkî' u kâ'im u sâcid ü kâ'id bir melek olmaya ve Rabb-i 'İzzet'ün tesbîh u taqdisi ile her ân ve her sâ'at şeref-i kırbet ü menzilet bulmaya. Andan sonra bu maħalle gelince zıkr olınan melâ'ike, 'arş eṭrâfındaki meleklerle göre baħırdan kıatredür. Ve yine bu mecmû'a göre İsrâfîl '*aleyhi's-selâma* tâbi' olan levḥ¹ melekleri gûyâ ki âfitâba kıyâsla miqdâr-ı zerredür. Ve yine mecmû'u'l-mecâmi' Cibrîl'ün [135b E] taḥt-ı hükmindeki fıriştelere nazaran riyâz-ı heşt bihiştten mânend-i berg-i terredür.²

li-Münşi'ihî'l-faķır mine'l-vâridât bi-i'tirâfî't-taķşîr

Kemâl-i kudret-i Hâķķı hisâba yok çäre
Bu sırda 'âciz olupdur muḥâsibân-ı 'uķûl

Kitâb-ı ḥikmetinüñ faşl ü bâbı anlanmaz
Eger şümârını fihrist itse daḥı fuzûl

Dü-kevn şafḥası ancak dü-ḥarfe mazḥardur
Ķalem ki levḥa anuñ kıldı remzini menķûl

Baḥa şorarsañ eger 'aķl-i pâke lâ-yuḥşâ
'Uķûl anuñ göremez fehî ü dâniş-i ma'ķûl

Ve bi'l-cümle melâ'ikenüñ ecnâsı şayılmaz. Ve müddet-i 'ömrleri hisâbı bilinmez. Ve zamân-ı 'ibâdetleri tafşîle kıâbil olmaz. ﴿وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا﴾³ fehvâsınca anları Hâķ'dan Ķayrı kimse bilmez.

İmdi⁴ ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَتْمَعُونَ﴾ naşş-ı mübîninde melâ'ike şîĶa-i cem' ile bedid ve *küllühüm* lafzı[ndaki] bir te'kîd ve *ecme'un* lafz-ı şerîfindeki [120a MV] iki vechle te'kîd irâdından ma'lûmdur ki secdeye me'mûr olan melâ'ike, cümleñ cümlesidür. Bu taķdîrce zât-ı pâk-i Âdem ne vech ile vücûd-ı ekrem ve mescûd-ı pür-cûd-ı muḥterem ve ḥalîfe-i şâḥib-i şiyem ve maḥlûķ-ı mevşûf-ı mükerremdür ki kıurb-i hüviyyet-i 'izzetdeki melekler bi-esrihim aña secde ideler. Ta'zîm ü tevķîr ü tekrîminde ḥiç bir lâzîmede

1 levḥ: levķ N1

2 terredür: zerredür N1, MV

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Müddessir Sûresi, 74/31, "Rabb'inin ordularını kendisinden başkası bilmez."

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/30, "Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler."

daķıķa fevt itmeyeler. Ve beyān-ı hılķat-i laṭıfe-i insāniyyede «خلق الله آدم»¹ ḥadīs-i şerifinde ‘ızam-ı şānı taḥķik buyurıla. Ve āyāt-ı *Furķāniyye*’den «وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا»² naşş-ı şerifi ile imtiyāzı ‘ünvānı ‘ibād-ı ‘ināyet-mu’tād zümresine tıyurıla. Lā-siyyemā «مُتَّكِنِينَ فِيهَا»³ vaşfına müzāhir olan melā’ike-i zāvāhir, zāt-ı Ādem’e secde idüp teşrif ü talṭif kılması emr olına.

li-Münşi’ihi

Belı insān-ı kāmıl luṭfa mażhar ṭurfe heykeldür
Mu‘azzezdür mükerreremdür mufahḥamdur mufazzaldür

Budur noķşānı insānuñ ki bilmez kendü miķdārın
Bilür andan bu sırrı kim kemālātı mükemmeldür

Meşābih’de meşṭürdur ki Cābir *raḍiya’llāhu te’ālā ‘anhū*, Ḥazret-i Peyğāmber *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem*den rivāyet eyler ki «لما خلق الله آدم وذرّيته قالت الملائكة يا ربّ خلقهم يأكلون ويشربون وينكحون ويركبون فاجعل لهم الدنيا»⁴ didiler. Ya’nı ki “Yā İlāhī, Ādem’i ve zürriyyetini ki yaratduñ, anlar bizüm gibi a’mār-ı ṭavile ile tesbih u taḳdīsüne iştiğāl eylemezler. Yirler ve iṇerler, cüftlenürler ve atlara binerler. Bir ān lezā’iz-i dünyeviyyeden [136a E] ḥālı olmazlar. Çün ki ḥāl bu minvāl üzeredür, dār-ı dünyāyı anlara maḥşuş kıl. Serāy-ı [ber]-ķarār-ı na’imi bize taḥşiş ile mañşuş kıl.” diyü ğıbṭalarını imā itdüklerinde *ķāle’llāhu te’ālā* «لَا اجعل من خلقته يدي ونفخت فيه من روحي كمن قلت له كن فكان»⁶ Ya’nı ki “Ben yed-i ķudretümle ḥākini taḥmır ve rūḥumdan nefḥ-i rūḥ ile cesed-i pākini tenvır eyledüğüm maḥlūķumı ḥāşā ki bir kerre ol diyü emr itmekle mevcūd olanlar ile bir görem. Anun zātında merküz ķılduğüm kemālāt-ı nuṭṭ u ma’rifetün sezāsı dār-ı na’imde nice luṭflar itmeyem.” diyü insānuñ ‘ızam-ı şānını melā’ikeye tıyurmuşdur.

1 Hadis-i Şerif, “Allahu Teâlâ, Hazret-i Âdem’i kendi suretinde yarattı.” (Buhârî, *İstizan*, 1; Müslim, *Birr*, 115.)

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, İsrâ Sûresi, 17/70, “Onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, İnsan Sûresi, 76/13, “Orada koltuklara kurulurlar.”

4 “Allah teâlâ, Hazret-i Âdem’i ve zürriyetini yaratınca melekler ‘Yâ Rab, Onları yarattın. Onlar yerler, iṇerler, evlenirler, bineklere binerler. O yüzden onlara dünyayı, bize ahireti ver.’ dediler.”

5 *ķāle’llāhu te’ālā*: - N1, MV | “Yüce Allah [şöyle] dedi.”

6 “Ben elimle yarattığım ve ruhumdan üflediğim ile ol dediğimde olanı aynı tutmam.”

El-kıssa kuvvet-i nâtika ki hilkat-i insâniyyeye mahşûşa bir şıfat-ı fâ'ikadur, bunca hür u gilmân ve melâ'ike-i kerrübiyân beşer-i mübeşşerün bi'l-cinâna hîdmetkâr ve insân-ı muvaqqarun bi'l-imâna secde ile fermânberdâr olmalarına sebeb-i zâhirî meziyyet-i nuṭk ile mevhibet-i ma'rifet olmuştur ki Hâzret-i Hâlık-ı bî-çün, kâ'il-i ¹ ﴿إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ şol dem ki ² ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ naşsını hikâyet tarîkı ile ifade kıldı, melâ'ik-i erâ'ik-i a'lâ ³ ﴿أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ mazmûn-ı mes'let-nümûnı ile gıbţalarını inhâ idüp nev'-i beşerün yiryüzünde idecegi fesâdâtı ve sefk-i dimâ' ve irtikâb-ı muḥarremât u zinâ ile anlardan şâdır olacaḡ şenâ'atı ve kendülerden ânen-fe-ânen tesbîḡ u taḡdîs ü taḡmîd ḡaysiyyeti ile vücûda gelen tâ'atı taḡdîr eyleyüp “Hilâfete eḡaḡ ve anuñ gibi mekrûmete elyak biz degül miyüz?” didüklerinde Hâzret-i Allâḡ *celle şânuhu* ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ ⁴ mevâhib-i laṭîfesinde taḡdîm-i ta'lim-i mezâyâ kıldı.

Ba'de hâzâ [120b MV] ⁵ ﴿أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ﴾ fermân-ı hikmet-nümâsı ile melâ'ikeyi imtiḡân-ı 'ibret-nişân buyurdu. Anlar daḡı 'ac-z-i ḡâllerini hüveydâ kı lup ⁶ ﴿سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا﴾ cevâb-ı bâ-şavâbı inhâ itdüklerinde zât-ı Âdem'e ḡitâb, ya'nî ki ⁷ ﴿أَنْبِئُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ emr-i celilü'l-ḡadri ile iltifât-ı bî-ḡisâb buyurıldı. ⁸ ﴿فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ﴾ mazmûn-ı mevhibet-maḡrûnı ki a'yân-ı melâ'ikeye zâhir ve 'ilm ü nuṭk ile Hâzret-i Âdem'ün meziyyeti bâhir oldu, şeref-i tekellüm ü ma'rifet sebeb-i rûtbe-i ḡilâfet ve bâ'îş-i izdiyâd-ı mekrûmet olup zümre-i melâ'ike secde⁹ emrine me'mûr kılındı. ¹⁰ Ve zât-ı ma'âlî-şifât-ı insân ne gûne şân-ı şerîf-i bâhirü'l-bürhân idügi bilinüp ta'zîmi mevfur kılındı. ¹¹

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim.”

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.”

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?”

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/31, “Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti.”

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/31, “Şunların isimlerini bana söyleyin.”

6 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/32, “Seni tenzih ederiz. Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur.”

7 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/33, “Bunların isimlerini onlara bildir.”

8 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/33, “Âdem bunların isimlerini onlara bildirince...”

9 secde: - N1, MV

10 İmdi//kılındı: - N1

11 Ve zât-ı//kılındı: - N1, MV

Nazm

Beşer bu devlet-i ‘uzmā ile mübeşşerdür
Olan bu hālete münkir la‘īn-i pür-şerdür [136b E]

Şekāvet-i ezeli kimde kim muḳarrer ola
Aña maḳām-ı siyāset fezā-yı maḥşerdür

Ve bi’l-cümle bu mu‘āmele-i ilāhiyye’den ma‘lūm oldu ki her ne deñlü Mevlā ġālib-i muṭlaḳ ve ‘ibād kısmı maġlūb-ı muḥaḳḳaḳ ise yine müdārāyayı¹ ri‘āyet oluna. Liyāḳat u isti‘dādı şābit olmadın şahşı niçe kimesnelerün üzerine taḳdīm revā görülmeye. Ya’nī ki tercīḥ-i bilā-müreccaḥ semti tutulmaġla huşūşā “İḥtiyār benüm iḥtiyārumdur.” diyü ‘arz-ı ḳudret ile ‘ulemā ve erbāb-ı ‘irfāna mā-dūnları tefevvūḳ itdürmeyeler.² ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ naşş-ı ḥikmet-meşḥūnı ile ‘amel ḳılmaġı vācibāt-ı dīn ü devletden bileler. [122a N1]

Zīrā ki zāt-ı Bārī’nün ḳuvvet ü ḳudreti ve melā’ikenün za‘f-ı ḥilḳati ḫalīfe naşbına müte‘allik meşiiyyet-i pür-ḥikmetinde cüyüş-i sürüşü ilzām itmeksizin mümkün iken bu bâbdaki irâdet-i ezeliyyesi evvelā melā’ikeden Ḥazret-i Âdem’e huşūl-i şeref-i şân oldu. Şāniyen ṭarafeyne ‘adāletle ri‘āyet olınup ḫaḳ yirin buldı. Eger ḳable’l-ilzām secde-i melā’ikeye iḳdām buyurılsa, ya’nī ki nāme-i mu‘āmelâtta tafḳīl irtikāb olınmayup şüret-i icmāl gösterilse idi, melā’ikeye kesr-i ḫavāṭır lāzım gelürdi. “Bizüm isti‘dād u liyāḳatımız ziyāde iken Âdem’i bizden taḳdīm ü tekrīm itdiler.” maẓmūnı taḫaḳḳuḳ bulurdi.

N’olaydı selāṭin-i rüy-i zemīn ki ḫalīfetu’llāh fi’l-arzīn ‘unvānı ile mevşūfındır, bu bâbda teyakḳuẓ u intibāḥ üzere olsalar. “Bu benüm ḫarem-i muḥteremüme ḫidmet itdi.” diyü bir nev-ḫāste, fehḡ ü kiyāseti hilāl-i yekşebe gibi nāḳış u kāste ġulāmı burc-ı faziletde bedr-i tamām ve maḳām-ı ḫidmetde emekdār-ı lāzimu’l-ikrām olanlardan taḳdīm idüp bir uğurdan ġāḥ aġa ve ġāḥ melikü’l-ümerā, belki vekīl-i celilü’l-ḳadr-i mülk-ārā rütbesi ile ta‘zīm ve vücuḥ-i keşire ile şānını tevḳīr ü tefḥīm eyleseler.

1 müdārāyayı: medār-ı ibāyı MV

2 *Kur’ân-ı Kerim*, Zümer Sûresi, 36/9, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

li-Münşi'îhi

Ey gönül manşib-ı dünyâ ile mağrûr olanuñ
Dâ'imâ 'âdeti fazl ehline istignâdur

İftihâr eyleseler söyledür olsañ meşelâ
Kimisi mîr-i livâdur kimisi pâdişâdur

Şubh-ı kâzib gibi kızb ehli taşaddurda olup
Şubh-ı şadık gibi alçağda kalan dânadur

Kim ki 'irfânı kômışdur nazarı zâhiredür
Anı ilzâma bu ma'nâ ne güzel fehvâdur

Câh-ı dünyâ didüğüñ şâh-ı cihân virgüsüdür
Ma'rifet manşıbın ammâ ki viren Mevlâdur

Hâşıl-ı kelâm ba'zı müfessirîn-i benâm vaqt-i secdede ittifâk itmişlerdür. Hattâ 'aded-i sücûdda dağı semt-i hilâfa gitmişlerdür.¹ Lâkin eşahh-ı kavî budur ki secde-i ulâ nefh-i rûh deminde [121a MV] oldu.

Ba'zılar kavlince her nesnenüñ esmâsından haber virüp Hâzret-i Âdem'ün fazîleti zühûrından [137a E] sonra vücûd buldı. Niteki Sûre-i Bakara'daki âyâtüñ sibâk u siyâkı bu ma'nâyâ delâlet kıldı.

Ammâ Ebû Bekr Nakķāş'ın *Şifâ'u's-sudûr* nâm tefsîrinde Hâzret-i Âdem'e secde iki kerre olmuşdur. Bir kerre hilâti hâlinde, ikinci inbâ-yı esmâ hilâlinde vuķû' bulup ² ﴿فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ naşş-ı mübîni ta'addü-dine delâlet itmişdür. Hâlâ ki müfessir-i mezbûr tahķîk-ı me'sûrda mütefer-riddür. Sâ'ir müfessirîn iki süredeki iki âyetden bu ma'nâyı istinbâda tegâfûl itmişlerdür. Kezâlik keyfiyyet-i secdede dağı ihtilâfları muķarrerdür.

Ba'zılar kavlince beş yüz yıl evvelki secdede meķs itdükleri mu'abberdür.³ Vaķtâ ki beş yüz yıl geçdükden sonra secdeden baş kaldurdılar, Hâzret-i Âdem'i bihişt-i berinde gördiler. Teşrifin [122b N1] bir secde dağı kıldılar. Beş yüz yıl dağı anda eglendiler. Şol zamân ki ref'-i re's itdiler, Âdem'i

1 Hattâ/gitmişlerdür: - N1

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/29, "Siz hemen onun için secdeye kapanın."

3 mu'abberdür: muķarrerdür MV

cennetden sürülüp yire inmiş ve ‘ömri tamām olup mevtle hāke defn olunmuş gördiler. Bu muşibet-i mütağreb kendülerden bü'l-‘aceb gelüp “Yâ Rabbenâ, bunca ‘izzet ü kerâmeti ile yine Âdem vefât eyledi mi? Vücūd-ı pür-cûdı genc-i muţalsam-ı hikmet ü şühūd iken göz göre hâk-rîz kılındı mı?” diyü ağlaşdılar. Gözleri yaşı mütevalî yağan emţāra beñzeyüp envâ‘-ı zemzeme vü ğıriv ile ağlaşdılar.

Egerçi ki ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾¹ cevâbı ile mücâb oldılar, lâkin ilâ hâze'l-ân ki yedi bin yıla qarîb zamândur, henüz gözleri yaşı dînmeyüp zümre-i melâ'ikenüñ gözleri Hâzret-i Âdem'ün muşibeti ve mâtemi ile giryândur. Hattâ Fahr-i Âlem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem leyle-i mi'râcda böyle müşâhede kılmışlardır. Bâ'is-i girye-i melâ'ike ol sügvârlıktan idüğini bilmişlerdür.

Kısaş-ı Kâşânî de meştûrdur ki İblis-i la'în secde itmekden ibâ idüp “Âdem'i henüz halk itdüñ. Ben bunca yıllar saña tã'at eyledüm.” diyü huşûnetle cevâb virdükde hitâb-ı İlâhî vârid oldu ki “Sâbık 'ilmümde senden ma'siyet² ve melâ'ikeden imtişâl ü itã'at şâdır olacağını bilmiş idüm. Ve senün 'ibâdet-i favilüñden nef görmeyeceğüñi dahı taḥkîk kılmış idüm. İmdi âhîr-i ebede dek senden itã'at³ gelmemek muḳarrer oldu. Mağmûm u mezmûm-ı ebedi ve merdûd u mağzûb-ı sermedi olduğün taḥaḳḳuḳ buldı.” buyurıldı. Hemân ol sã'at hilḳat-i melekîyyesi mübeddel kılındı. Melâ'ike leşkeri gürüh gürüh geldiler. Şekl-i mekrûhını görüp zâtından bir râ'iḥa-i kerîhe istişmâm eylediler. Her gelen ve tağyîr-i hilḳatle İblis'i gören melekler “mel'ün, mel'ün” diyü melâmete, “racim ve mağbûn” diyü şemânete başladılar.

Ammâ İblis'ün ibâ itmesi kitâb-ı *Hamîs*'de bu vechle meştûrdur ki melâ'ike [137b E] sücûda me'mûr olduğdan sonra yüz yıl ve bir rivâyetde beş yüz yıl yatduğdan sonra ki başların kaldurdılar, İblis'i hâlet-i kıyâmda kemâl-i i'râzla istikbâr-ı tâmda gördiler. [121b MV] Ba'de zamânin bir nazarlarında dahı merdûd u maḩrûḩ u maḩzûl müşâhede kıldılar. Hattâ havf-ı ğâzab-ı İlâhî ve haşyet-i şaḩat-ı nâ-mütenâhî eleminden kerreten ba'de uḩrâ bir secdeye dahı vardılar. Hâlâ ki İblis cânibinde cidden secdeye meyelân zâhîr olmadı. Hattâ imtinâ'ından ğayrı Hâzret-i Âdem'den kemâl-i istinkâf ile

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/185, “Bütün nefisler ölümü tadacaktır.”

2 ma'siyet: ta'aşsub E

3 itã'at: - N1, E

yüz döndürmeden neṣ'an tecennüb¹ ü ibâsı bile vuḳū' bulmadı. Tâ ki ﴿إِلَىٰ﴾² tamğası ile mevzi'-i secdeden dūr olan cebîni mevsüm³ kılındı. Ve 'akabince ﴿وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ﴾⁴ hiṭâbına dahı maḳrûn oldu. Lâ-siyyemâ ḥillḳati la'netle muṭavvaḳ kılınup beyne'l-melâ'ike teşhîri dahı ta'ayyün buldı. Ve cennetden ṭaşra sürilüp min ba'd bâğ-ı cinâna yol [123a N1] virilmemek üzere rıdvâna ve sâ'ir ḥazene-i cinâna tenbîh kılındı.

li-Münşi'ihî

Hep hebâ oldu bunca ṭâ'atı
Yile virdi ḳamu 'ibâdâtı

Olmağ-ıla cibilliyetinde 'inâd
Eyledi zâtını ḳarîn-i fesâd

Oldı ġâfil belâ-yı ḥâtımeden
Buldı miḥnet 'azâb-ı dâ'imeden

**Fî aḥzî'l-'ahd ve'l-miṣâḳ mine'l-maḥlûḳi'l-mükerrem fi'l-âfâḳ
bi-ṣehâdeti'z-zürriyyâti'l-kâ'ine fi zahreti't-ṭâhireti'z-zâhire
bi'l-ḥilâfeti'l-bâhire 'ale'l-istiḥḳâḳ**

Vaḳtâ ki Ḥazret-i Âdem ḥalḳ olındı, cism-i pâki ḥil'at-i mekrûmet ve fark-ı mübâreki efser-i kerâmet ile teşrîf kılındı, Bârî Te'âlânun irâdet-i ezeliyeyesi Âdem'den 'ahd u miṣâḳ aḥzına ve şulbindeki zürriyyâtun işhâdına müte'alliḳ oldu. Ya'nî ki ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾⁵ naşş-ı şerîfinün maẓmûnı⁶ taḥaḳḳuḳ buldı.

1 tecenneb: teḥannüt MV

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/34, "O direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu."

3 Nüşhalarda "mü'eşşeş (N1), mütevessim (MV, E)" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "mevsüm" olarak metne alındı.

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/35, "Kıyamet gününe kadar lanetlenmiş bulunmaktasın."

5 *Kur'an-ı Kerîm*, A'râf Sûresi, 7/172, "Rabbîn Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp..."

6 maẓmûnı: meşhûnı N1, MV

Ammā zümre-i müverrihînüñ eşheri, Mevlânâ Muḥammed bin Cerîr-i Ṭaberî kavlince Ḥazret-i Âdem yiryüzine hûbût itdükden sonra ve Ḥazret-i Ḥavvâ'ya civâr-ı beyt-i şerîfde mülâkât eyledükden sonra, hattâ yedi nefer zükür ve yedi inâş evlâd getürdükden sonra Mekke-i Mükerreme vâdilerinden Vâd-i Nu'mân'da bir gün uyḥuya varduḡda 'arız-ı zürriyyât kaẓiyyesi¹ vâkı' oldu. Ya'nî ki Ḥazret-i Ḥaḡ zahr-ı mübârek-i Âdem'i şıḡayup rûz-ı kıyâmete dek zuhûra gelecek ebnâ vü benât-ı Müslimîn ü Müslimât ve küffâr-ı dâlâlet-simât ve 'amme-i füccâr u 'uşât kendüye gösterilüp *elestü bi-Rabbiküm*² su'âlî ile *ḡalû belâ*³ naşşı mücibince 'ahd u mîşâḡları alındı.⁴

Fe-lâ-cerem Ḥâlîḡ-ı [138a E] levḥ u ḡalem yed-i ḡudreti ile Âdem'ün zahr-ı yümnâsı şafḡasını şıḡadı. Ḥurde beyâz lü'lü'-şifatında aşḡâb-ı yemîn olan zürriyyâtı zâhir oldu.

li-Münşî'ihî'l-mü'ellif

بحر عشقت که ازل موج درین عالم زد   دل هر قطره ز دیدار تجلی دم زد
عقل با تربیت مهر تو شد در خوشاب   لمعه پرداخت و پرتو بدل آدم زد⁵

Ya'nî ki yevm-i kıyâmete dek gelecek ehl-i İslâm ve enbiyâ-yı 'izâm ve evliyâ-yı kirâm ol zürriyyât-ı beyzâda kemâl-i zuhûrla incilâ buldı. Ve cümlesine ki ḡiṭâb *elestü bi-Rabbiküm* naşş-ı mübîniyle ḡılındı, *Belî yâ Rabbennâ* cevâb-ı bâ-şavâbları şudûr eyledi. Ba'dehu [122a MV] zahr-ı yüsrâsı meşḡ olındı. Ehl-i nâr olan küffâr ve zürriyyât-ı müşrikîn-i dâlâlet-medâr zâhir ü bedîdâr olup zulmânî şüretle âşikâr ḡılındı.

Ve bi'l-cümle Ḥazret-i Âdem'e gösterüldükden sonra cümlesi yine şulbine redd olındı. İllâ rûḡ-ı şerîf-i 'Îsâ *şalavâtu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* ḡalḡ olınacaḡı zamâna dek yed-i ḡudret-i ilâhiyye'de ṡutuldı, ṡurdu. Ya'nî ki bu maẓmûnı *Tâcü'l-ma'ânî* de Maḡdisî *raḡıyâ'llâhu 'anhu* naḡl eyledi.

1 kaẓiyyesi: kışşası MV, E

2 "Ben sizin Rabb'iniz değîl miyim?"

3 " 'Evet' dediler."

4 Burada A'râf Sûresi 172. âyete telmih yapılmıştır.

5 "Ezelde âlem, senin aşḡ denizinin dalgasından (kıyıya) vurdu. Kalbin her damlası didârın tecellisinden kan oldu. Akıl, senin sevginin terbiyesiyle güzel bir suyun içinde kaldı. Aydınlık saçıldı ve aydınlıḡın ışıltısı Âdem'in gönlüne düştü."

6 "Evet, ey Rabb'imiz."

Ammā kitāb-ı *Hamīs*'de meşûrdur ki Hâk *celle ve 'alâ* “*elestü bi-Rabbi-küm*” hitâbın idüp [123b N1] “Ben sizün hâlıkınız degül miyin?” diyü şordı. Anlar dağı “*Belî yâ Rabbenâ*, öyledür. Hâlıkımız sensün.” didüklerinde «اعلموا انا ربكم لا رب لكم غيري لا تشركوا بي شيئا فاني سانتقم ممن اشرك بي ولو تؤمن buyurdi. بي اتي مُرسَل اليكم رسلا يذكرونكم عدى و ميثاقى و منزل عليكم كتباً»¹ Anlar dağı cemî'an cevâba gelüp² «شهدنا انك ربنا والھنا لا رب لنا غيرك»² cevâbın virdi. Hâzret-i Hâk bu tarîkla mahlûkât-ı beşeriyenün 'ahd u mîşâkın aldı.

Andan sonra ecellerini, rızklarını, muşibetlerini tağdîr ve levh-i meşîyyetine tahrîr eyledi. Ya'nî ki Hâzret-i Hâk, Âdem '*aleyhi's-selâma* zürriyyâtını bi-esrihim 'arz itdükde “Ben sizün Rabb'inüz degül miyin?” buyurdi. Anlar dağı “*Belî, yâ Rabbî*” didüklerinde “İmdi, bilmiş oluñ ki benden gayrı sizün Hâlık'ınız yokdur. Zinhâr kimseyi baña şerîk tutmañ ki der-'akab müşriklerden ve benüm bu kulumana inanmayanlardan intikâm alurın. Ve size peygâmbەرler gönderüp ve kitâblar tenzil idüp bu 'ahd u mîşâkı size aındururın.” diyü kerreten ba'de uhra halk olınmalarını ve rüz-ı haşr u cezâ olup kendülerün hisâbı görüleceğini tıuyurdi. Anlar dağı “Şehâdet eyledük, ya'nî müşâhede kılduk ki Rabb'imüz ve Hâlık'ımızsun.³ Senden gayrı İlâh'ımız ve Şâni'imüz yokdur.” didiler. Beyne'l-'abd ve'r-Rab olan hüccet ü mîşâkı devât-ı dehân ve hâme-i zebân ile tahrîr ü müşbet kıldılar.

Hâşıl-ı kelâm Şafıyyu'llâh olan Âdem ki şulbinden [138b E] çıkup 'arz olınan zürriyyâtı gördi, “İlâhî, bunlar kimlerdür?” diyü şordı. Cevâbında “Şağ cânibüñden çıkan, hulķı beyâz olanlar imân u İslâm'la müşerref olup cennetüme dâhil olacaqlardur. Ve şol tarafuñdan libâs-ı sevâd ile görinenler erbâb-ı şirk ü dâlalet olup cehenneme duhûl ideceklerdür.” buyurıldı.

Fe-ammâ bu hâletde ki zürriyyât 'arz olınurdi, melâ'ikenün teveccühleri ekşeriyâ Âdem'ün zahrı cânibine olup kemâl-i izdihâmla nazar iderlerdi. “Yâ Rabbî, bunlar niçün zahruma baqarlar.” didükde “Habîb'üm Muḥammed Muştafâ ki hâtıme-i mürselin ü aşfiyâ ve nür-ı nübüvveti hâlâ ki zahruñda kemâl-i zuhûrla hüveydâdur, aña nazar iderler.” buyurıldıkdâ “Yâ

1 “Bilin ki ben sizin Rabb'inizim. Benden başka Rabb'iniz yoktur. Bana herhangi bir şeyi ortak koşmayın. Bana ortak koşanı cezalandıracağım. Şayet bana iman getirirseniz size benim ahdimi ve antlaşmamı hatırlatan peygamberler gönderirim. Kitaplar indiririm.”

2 “Şehadet ederiz ki sen bizim Rabb'imiz ve İlâh'ımızsın. Bizim senden başka Rabb'imiz yoktur.”

3 Hâlık'ımızsuñ: Hâlık'ımızsun ve râzık'ımızsun MV, E

Rabbî, ol nûrî ben de göreyin. Çünkü ḥabîbündür. Rü'yetinden şafâ kesb ideyin.” didükde emr-i Hâk ile nûr-ı Muḥammedî Âdem'ün sebbâbesine geldi. Ve Âdem-i mükerrem anı görüp şükr itdi. Lâkin baḳiyye-i melâ'ike yine zahr-ı Âdem'e nazardan ḥâlî olmamağın tekrâr istifsâr [122b MV] kıldı. “Yâ Rabbî, zâhrumda daḥî ol nûrdan baḳiyye mi vardur?” diyü söyledi. “Belî, aşḥâbı nûrî vardur.” dinildi. Fe-lâ-cerem anlaruñ daḥî nazargâhına gelmesin irâde kıldı. Pes nûr-ı Ebîbekr-i Şiddîk orta parmağına ve nûr-ı 'Ömer-i Fârûk anuñ yanındaki binşıra [124a N1] ve nûr-ı 'Osmân küçirek parmağına gelüp ki hınşır didükleridür, ve nûr-ı 'Alî bin Ebî Tâlib ibhâm, ya'nî baş parmağına gelüp nûr-ı pâk-i Muştâfâ ve envâr-ı çâr-yârân-ı bâ-şafâ beş parmağınuñ nâḥunları âyînesinde cilve-nümâ oldu. Tâ ekl-i hınṭa zelleti Ḥazret-i Âdem'den şâdır olunca beyne'l-aşâbî' pençe-i hûrşîd gibi ḥalecân-ı nûr-ı lâmi' muḳarrer idi. Fe-ammâ ol zamânda yine zâhrına naḳl eyledi. Ḥabîb'inuñ nûr-ı laṭîfi irtikâb-ı ma'şîyet ḥâlinde manzûr olmağa cid-den ruhşat virilmedi.

li-Münşî'ihî'l-ḥaḳîr

Muḥammed nûrî kılmış çâr-yâr envârını hoş-dem
Zevât-ı¹ pençe şunmış âyîne beş nâḥun-ı Âdem

Bu sırta dest-res buldum ma'ânî naḳdı el virdi
Yed-i beyzâ-yı Mûsânuñ kerâmâtında yok şübhem

Bu sırdur '*alleme'l-insâne mâ-lem ya'lemün*'² remzi
Olupdur âyet-i³ *nûn ve'l-kalem*⁴ bu nüktede mübhem

Müretteb bil merâtib pâyesin mânend-i engüşt
Revâcın çâr-yârûñ ṭal'at-i âyîneden bil hem

Mücellâ eyle mir'atûñ ne rağbetdür bil ey münkir
Şafâ kesb ide anlardan Şafiyyu'llâh olan Âdem

1 Zevât-ı: Devât-ı N1

2 “İnsana bilmediği şeyleri öğretti.” (Alak Sûresi, 5. âyet)

3 âyet-i: rü'yet-i N1

4 “Nûna ve kaleme and olsun.” (Kalem Sûresi, 1. âyet)

Muḥakkikān-ı ‘ilm-i ṭaşavvuf gibi ¹ ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾¹ naşş-ı keriminde ‘arz-ı diğkāt u ṭaşarruf kılpup nef̄s-i vāhideden murād ve ² ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾² āyet-i hidāyet-meşhūnı ile ḥāl-ı [139a E] ‘ibād olmak veyāhūd bātından zāhire naql olınup mefhūm-ı mā-yurād-ı zāt-ı Ādem olması müstefād idügi ta‘ayyün bulmak veyāhūd bu ḥākīr taqririnde ṭab‘a lā’ih olan sırr-ı münir-i zāt-ı Ḥabībullah irāde kıılınmak, ya’nī ki ḥadīs-i kudsī olan ³ «لَوْلَاكَ لَوْلَا مَا خَلَقْتَ الْاَفلاك»³ maẓmūnı ile «خَلَقْتَ الْعَالَم»⁴ meşhūnı ṣāhideyn-i ‘ādileyn olup nef̄s-i vāhidede maqşūdun bi’z-zāt nūr-ı Muḥammedī idügi şābit olmak ve ol nebiyy-i mükerrrem-i meşhūduñ vüçüd-ı pür-cūdı ḥücceti terzede-i qazāda mersūm olup ḥükkām-ı maḥākīm-i niẓām olan ‘ulemā-yı a‘lām ve müfessirīn-i ‘izām bu ‘abd-i müstehām mütālā‘asını rağbet-i tām ile imzā buyurmak me’mul ü mes’uldür. Ümmidvārum ki bu tedkīk-ı hidāyet-āşār muḥakkikān-ı rāst-güftār ve muḥaddiṣīn-i mütebaḥḥirīn-i aḥyār ḥuzūrında maqbūl ü gayr-ı medḥuldür.

li-Mü’ellifhi

Velī incinmezin ḥussād-ıla aşḥāb-ı aḡrāza⁵
Sebel gibi mu‘ayyen şafḥa çeksün ‘ayn-ı aḡmāza

Benüm gibi ḥākīrūñ şanmasunlar böyle taḥkīk-ı
Bu luṭfi nisbet⁶ itsünler kemāl-i feyz-i Feyyāza

Muḥaşşal-ı kelām zükūr ü ināş, kıyāmete dek gelecek her mevlūd ve ‘abīd ü aḥrār ve mü’mīnīn ü küffār kısmından her maḥlūk-ı meşhūd, ḥattā meyyit olduḡı ḥālde ṭoğan ve ṭıfl-ı şaḡīr iken fevt olan her zevī’l-vüçūd Ḥazret-i Ādem’e gösterüldi. *Qālū belā* cevābı ile ekşerinūñ ‘aḥd u mīşākı aḡz olındı. Ba’dehu Cebrā’īl ve Mīkā’īl ve İsrāfil ve ‘Azrā’īl ve niçe biñ mu‘azzez ü mükerrrem melek-i celīl, zeheb-i ḥālīşden ve ‘inde’l-ba’z⁷ [124b N1]

1 *Kur’ân-ı Kerīm*, En’ām Sûresi, 6/98, “O, sizi tek bir nefisten yaratmıştır.”

2 *Kur’ân-ı Kerīm*, Hicr Sûresi, 15/29, “Ona ruhumdan üflediğim vakit...”

3 “Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben âlemleri yaratmazdım.” (Bu ifadenin hadis-i şerif olup olmadıḡı hususunda ulema arasında ihtilaf vardır. bk. Selman Başaran ve M. Ali Sönmez, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 107)

4 “Âlemi senin, seni kendim için yarattım.”

5 aḡrāza: i’rāza N1

6 nisbet: teşebbüş MV

7 ‘inde’l-ba’z: bir rivāyetde E

yâkût-ı aḥmerden yedi yüz muraşsa‘ kâ’imeli bir serîr getürdiler. [123a MV] Ḥazret-i Âdem’i ol serîre iclâs idüp yüz yıl mîqdârı semâvâtı tavâf itdürüp ‘acâ’ibini seyr itdürdiler. Andan sonra zümre-i melâ’ike bi-esrihim ‘arş tarafından yüzlerini tahvîl itdürüp Âdem’e bakmağa ve ḥüsni ü bahâ ve kerâmetini görüp secde kılmaga me’mûr kılındılar.

Ka’bü’l-aḥbâr kavlince melâ’ike Ḥazret-i Âdem’le semâvâtı üç kerre tolandılar. Evvelâ serîr-i kirâma¹ iclâs kılup beyân-ı esbakla tolaşduklarıdır. Şâniyen omuzlarına bindürüp ta’zîmle devr itdükleridir. Şâlişen feres-i meymûna² bindürüp Cibril ‘aleyhi’s-selâm licâmını ve Mîkâ’il ve İsrâfîl yemîn ü yesârında rîkâbını tutup cümle gökleri tavâf itdürdükleridir.

Feres-i meymûn müşg-i ezferden âferîde dürr ü mercândan iki cenâhla perîde bir merkeb-i maḥlûḳdur. ‘Ale’l-ḥuşûş Ḥazret-i Âdem’den beş yüz yıl evvel yaradılup râkibine muntazır idüğü *Ḳıssa-ı Kâşânî*’de meşûr u manṭûḳdur.

Egerçi ki Âdem’ün feres-i meymûna binüp riyâz-ı cinânı gül-geşt itdüğü ekser-i kütüb-i tevâriḥde ḥilḳat-i Ḥavvâ’dan evvel olmaḳ şüretinde meşûrdur, fe-ammâ *Ḳıssa-ı Kâşânî*’de Ḥavvâ yaradıldıḳdan sonra olması mezkûrdur. Ḥattâ Ḥazret-i Âdem, feres-i meymûna ve Ḥavvâ bir nâḳa-i celâlet-nümûna bindüğü ve Şafiyu’llâh önince ve ḥalîlesi ardınca yürüdüğü ve ol nâḳa ol sâ’atde *kûn* buyurılmaḳla ḥalḳ olunduğı muḥarrer ü me’sûrdur.³

Ḥazret-i Âdem ki bu güne ‘azametle semâvâtı tolaşurdu, [139b E] sağ ve şolında şaf şaf tûrup seyr iden melâ’ikeye “Es-selâmu ‘aleykûm ve raḥmatu’llâhi ve berekâtuhu yâ melâ’iketa’llâh.” diyürek devr iderdi. Anlar daḫı ta’zîm ile redd-i selâm iderlerdi. Ḥattâ *هذه تحيتك وتحيت ذريتك فيما بينهم الى يوم القيامة*⁴ buyurılmışdı.

Ammâ aḥz-ı mişâḳ İbn ‘Abbâs *radîya’llâhu ‘anhumâ* kavlince Baṭn-ı Nu’mân maḥallinde oldu ki ‘Arafât cenbinde⁵ vâḳi’dür. Ve İbn Cerîr kavlince Nu’mânü’s-seḥâb’da⁶ olduğı şâyi’dür.

1 kirâma: kereme N1 | kerâmete E

2 meymûna: meymûna misk-i ezferden E

3 Egerçi ki//me’sûrdur: - MV, E

4 “Sana ve kıyamete kadarki sürede olacak zürriyyetine selam olsun.”

5 ‘Arafât cenbinde: ‘araḳ-ı cebîninde N1

6 seḥâbda: tesâbiḥde MV | neshâbda E

Ammâ el-ğavl fi ħılķati'l-Ĥavvâ

Ekşer-i müfessirîn ħavlince Ĥazret-i Ĥavvâ taşrada yaradıldı. Ba'dehu Ādem '*aleyhi's-selām* ile cennete girdi. Zırâ ki bir rivāyetde Ĥazret-i Ādem, Tā'if ile Mekke mabeyninde ħalk olındukdan soñra serire iclās itdürilüp cennete idĥāl olındı. Ve ammâ bâb-ı ĥulde varduğı gibi seriri yire ħodılar. O maħalde ağısırdı. Ĥavvâ şol iyegüsinden yaradıldı. Andan soñra ikisi ma'an emr-i İlāhî ile cennete girdi.

Ammâ İbn 'Abbās ve İbn Mes'ūd ve niçe müfessirîn ħavlince Ĥavvâ'nuñ ħılķati cennetde oldı. Ĥazret-i Ādem'ün duĥūlinden bir miķdâr soñra ki zātına bir yâr-ı¹ hevādâr lâzım geldi. Yalınuzlıķdan ĥazẓ itmeyüp üñs tutacaķlayın bir dildâr recāsın ħılmağla Ĥazret-i Ĥavvâ ħalk olındı. Nisâ kısmına ĥarîrûñ ĥelâl olması ħılķati cennetde olmağın vuķû' buldı.

Vaktâ ki Ĥazret-i Ādem bâğ-ı irem teferrücün idüp fevâkihinden tenāvül eyleyüp enhâr-ı zülâlinden içüp [125a N1] nev'an yorgunlıķ gibi bir ĥâl olup istirâĥat iķtizâ itmekle bir miķdâr ımızğandı. Ol ĥ'âb-ı ferâğatde² iken Ĥavvâ ħalk olınup başı ucında oturıverdi.

*Ĥışas-ı Kāşāni*³ de mezkûrdur ki Ĥazret-i Ĥavvâ, Ādem '*aleyhi's-selām*uñ ħāmeti berāberi ħadd ile ħalk olındı. Ĥüsün ü cemālî daĥı aña müşābehette bulundu. Lâ-siyyemâ sımāsı mevzûn,³ nâz u 'işve ile cılve-nümün, elleri ħudretten muĥannâ, ħulakları muraşsa' güşvâreleri ile peydâ, ħolları destîne-i zerrîneler ile hüveydâ, ĥātemleri mücevher, bâzû-bendleri muraşsa' u mükerrer, tâc-ı zerrîn-i muraşsa'ı ise muĥarrer, ħılķati min vechin Ĥazret-i Ādem'e beñzer, nihāyet Ĥavvâ'nuñ cildi [123b MV] raķıķ u aşfâ, beşeresi⁴ muĥarrâ, tekellümde Ādem'den mülâyemeti zāhir, güftârı⁵ nerm ü leyyin idüğü mütebâdir, gözleri bīmâr, kendüsi şıĥat-ı mizâcla nümüdâr, bir ĥalîle-i mevzûn-reftâr ve celîle-i nâzik-güftâr ve her 'uzvı pesend ü taĥsîne sezâvâr olmış idi.

Fe-lâ-cerem Ādem ki uyanup Ĥavvâ'yı gördi, "Sen kimsün?" diyü şordı. Ol daĥı "Ben senün cüftünüm ki Ĥaķ *celle ve 'alâ* beni senünĥün [140a E] yarattı. Seni bana ve beni saña eglence ħalk itdi." diyü cevâb virdi. Bu ĥâletde ba'zı melâ'ike Ĥavvâ'yı gördiler. "Yâ Ādem, bu yanındaki nedür?"

1 yâr-ı: me'vâ-yı E

2 ferâğatde: ĥaĥletde MV, E

3 ħāmeti//mevzûn: - N1

4 beşeresi: gün-ı beşeresi MV

5 güftârı: keffinün N1, MV

diyü şordılar. “İmre’etdür. Benüm için halk olunmuşdur. Ya’nî ki ‘avretümdür.” didi. “İsmi nedür?” didüklerinde “Havvâ’dur. Ya’nî hayden¹ yaratılmışdur.” cevâbın virdi. “Yâ bunı sever misün?” didiler. “Severin.” didi. Havvâ’ya “Sen de Âdem’i sever misün?” didiler. Qalbinde ez’âf-ı muzâ’afa maḥabbeti muḥarrer iken “Sevmezin.” didi. ‘Avretlerün her sözinde ḥilâf u dürüg olmak ol maḥalde Havvâ’nuñ inkârından şudûra geldi.

Baḥru’l-‘ulûm’da meşûrdur ki ümmü’l-mü’minin Havvâ, Ḥazret-i Âdem’ün qıl’a-i ‘avcâsından ki uyurken halk olındı. Bîdâr iken halk olunmuş olsa Âdem’ün te’ellüm itmesi muḥarrer idi. Anuñ için ‘adem-i te’ellümi irâde kılandı. Ba’dehu ² «يا آدم هذه زوجتك خلقتها منك لاجلك» buyurıldı. Ya’nî ki “Bu senün ḥelâlün ve ârâyiş-i cân olan ‘iyâlündür ki bunı senden ötüri yaratdum. Cüftün olmasını irâde itdüm.” diyü taşarrufi kendüye ḥelâl idügi tıyurıldı.

Ḥattâ ³ «ا فترضى» ya’nî “Râzî misün, yâ Âdem?” diyü soruldu. Ol daḥı “Yâ Rabbî, râzî oldum. Bunı dem ü laḥm u qurret-i ‘aynüm bildüm.” cevâbını virdi. Lâkin hemân el uzadup mübâşeret murâd idindi. Ḥâlâ ki melâ’ike men’ine iḳdâm eylediler. “Ebsem yâ Âdem, mehrüni edâ itmeyince güstâhlık hevesin kıılma.” diyü söylediler. Fe-lâ-cerem Ḥazret-i Şafıyyu’llâh Âdem bir miḳdâr tırdı. “Bunuñ mehri nedür?” diyü meleklerle şordı. Anlar daḥı “Üç kerre Ḥazret-i rûḥ-ı Muḥammed *şalla’llâhu ‘aleyhi ve selleme* şalavâtdur.” didiler.

Ammâ İbn Cevzî, *Selvetü’l-ahzân*’da yazduğı üzere Havvâ kendüsi bilâ-mehr Âdem’e el virmedi. Âdem daḥı Cenâb-ı Ḥaḳḳ’a yüz tıutup “Yâ Rabbî, benüm nem vardur ki buña mehr nâmina virem.” diyü söyledi. “Ḥabîb’üm Muḥammed bin ‘Abdu’llâh’a [125b N1] yigirmi kerre şalavât vir.” buyurıldı. Pes Âdem ki bu emre imtişâl idüp Faḥr-i ‘Âlem *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* cenâbına yigirmi def’a şalavât virdi. Mehr-i mu’accele maḥsûb olup mü’ecceli tesbîḥ u tehlîl olmak üzere beyne’l-melâ’ike ḥuṭbe-i nikâḥ oḳundu ki ol ḥuṭbe-i laṭife⁴ budur:

1 hayden: ḥay N1

2 “Ey Âdem, bu senin eşindir. Onu senin için yarattım.”

3 “Râzî mısın?”

4 laṭife: şerife N1, E

Huṭbe-i Âdem 'aleyhi's-selâm

الحمد ثنائى والعظمة ازارى والكبرياء ردائى والخلق كلهم عبيدى وامائى
والانبياء والرسل اوليائى ومحمد حبيبى ورسولى ائن قد زوجت الاشياء ليستدلوا على
وحدانيتى اشهدوا يا ملائكتى وحمة عرشى وسكان سمواتى ائن قد زوجت امتى
حوّا لبديع فطرتى وضيع قدرتى [140b E] آدم عليه السلام على صداق تسبيحى
وتقديسى وتهليلى وهى آية الكرسي شهادة أن لا آله الا الله وحده لا شريك له
يا آدم [124a MV] اسكن انت وزوجك الجنة وكلا منها رغداً حيث شئتما ولا
تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين ثم السلام عليكما ورحمتى وبركاتى.¹

Şerḥ-i huṭbe-i Âdem 'ale'l-icmāl bi'r-raḳam²

A'lem-i şahābe-i ahyār, Ka'bū'l-aḥbār *raḍiya'llāhu 'anh* sālār-i enbiyā-yı risālet-kirdār, Ḥazret-i Muḥammed-i büzürgvār cenābından rivāyet kılur ki bu huṭbe-i şerīfe beyne'z-zevce ve'z-zevce rābiṭa-i izdivāc u mūcāma'a kılınduḡdan sonra Ḥazret-i Yūsuf-ı şıddıka Züleyhā 'aḳd olınduḡda daḡı Cibrīl-i mūkerrem bu huṭbeyi inşā-yı muḥterem kıldı. Bu taḳdırce iki peygāmerüñ huṭbesi idügi taḥaḳḳuḳ buldı.

Fe-lā-cerem āhū derisine yazup getüren âdem, şîr-i jiyân gibi beyne'l-ḥalâ'ik meḥib ü müsellemler ola. Erkek veled recâ eyleyen merd-i muḥterem bir pāk ṭaṣtuñ içine yazdura. Ḥamli üç bucuḳ aylık olan ḥātūna içüre. Bi-'ināyeti'llāh kız ise daḡı erkek oḡlancığa mübeddel göre. Ve muḥālif marazlara mübtelâ olanlar yazınup götüreler. Bilâ-müdāvāt-ı eṭıbbâ ol marazlardan ḳurtulup şifâ bulalar.³

Ve eger er ve 'avret miyânında hüsn-i zindegānî olmasa, ya'nî ki maḥabbetleri münāferetle 'adāvete mübeddel olsa misk ü za'ferân u gül-âb ile āhū postına yazup götüreler. Şîr ü şekker gibi imtizâc peydâ kılalar. 'Aḳd-i

1 "Hamd benim şükürüm, azamet örtüm, kibriya elbisemdir. Bütün halk benim kölem ve hizmetçimdir. Bütün enbiya ve peygamberler benim yakınımdır. Hz. Muhammed (sav.) benim habibim ve resulümdür. Benim birliğime delalet etmesi için varlıkları çift kıldım. Ey melekler, hamele-i arş ve semavat ehli, şahadet edin ki Havva'yı fitratının güzelliğinin [yansıması] ve kudretimin küçük belirtisi olan Âdem ile tesbih, takdis ve tehlilimin mehri üzerine evlendirdim. O mehir, Âyetü'l-kürsî'dir. Allah'tan başka İlâh olmadığı, tek olduğu, şerikinin bulunmadığına şahadet eder. Ey Âdem, sen ve eşin cenneti mesken tutun. İkiniz orada istediğiniz yerde afiyetle yiyeceksiniz. Ama bu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olacaksınız. Sonra selam, rahmetim ve bereketim sizin üzerinize olsun."

2 bi'r-raḳam: - MV, E

3 MV nüshasında bu iki cümle karışık bir şekilde yazılmıştır.

elsine-i nâsda hüd bî-nazîrdür. Yazınup şol bâzûsında götüren haşım-ı mühevviline gâlib-i dil-pezîrdür. Farazâ ki düşmeni şehryâr-ı ‘âlem ise dağı hâmil-i huṭbe zarar u gezenden halâş olmak emr-i yesîrdür. Kezâlik gül-âb u müşğ ü za‘ferânla bir taşta yazup ba‘dehu âb-ı bârânla ezüp içen kimesne kuvvet-i hâfızaya kâdir ve cevdet-i zihn-i pâkle hıfzında bâhir ola. Bir kerre işitdiğini hergiz unutmaya.

Ve bu huṭbe-i mübârekeyi Süre-i Fâtîha ile yazınup götüren kimesneye sihr ü mekr ü câzûlîk kâr eylemeye. Meshûr ise dağı kırtula. Ve Cum‘a günü şalâ zamânında bir selâmla altı rek‘at namâz kıılup her bir rek‘atte bir Fâtîha ve Âyetü’l-kürsî ve *elem-neşrah*¹ [126a N1] ve üç kerre bu huṭbeyi okuya. Ve selâm virdükden soñra tekrâr bu huṭbeyi kırk bir dâne beyâz fülful üzerine bir kerre okuyup üfüre. Ve halk uyhuya vardukda ol niyyetle birer birer âteşe ura. Farazâ ki maṭlûbı şark u ğarbda dağı olsa ve bend-i âhenin içinde bulınsa bendinden kırtılup gele. Kendüyi tâlibine vâşıl kıla. Ve bi’l-cümle havâşş-ı huṭbeye nihâyet [141a E] yokdur. Bu maḥalde bu miḳdârla beyânı² dağı çokdur.

El-kıssa Hâzret-i Âdem ve Havvâ ki cennete girdiler, fevâhike-i mütenevvî‘a ve şimâr-ı mütelezzizesinden ekl ü tenâvüle ruhşat hâşıl kıldılar. Ancak ekl-i şecereden men‘ buyurıldılar ki ekşer-i müfessirîn ve fuṣalâ-yı şahâbe-i güzîn kavlince ol şecere buğday ağacı idi. Hattâ dâr-ı dünyâda benî Âdem‘ün ğidâ-yı aşliyyesi olmak cennetdeki hırşına binâ‘en oldu. Ve ba‘zı ‘ulemâ-yı pîşîn taḥkîkınca kürüm-i ‘ineb idi. Hârâbât-ı dünyâdaki ‘ayyaşlaruñ ekşeri hamra ibtilâ hâşıl itmek anuñla emr-i ilâhiyi şındurmalarından şudûr buldı.

Ve ba‘zı aşhâb “Dıraht-ı tîn idi.” demişler. “İncir yaprağı ile setr-i ‘avret [124b MV] idüp dâr-ı dünyâya inmelerinden ol idügi muḳarrerdür.” diyü söylemişler. Ammâ esedu’llâhi’l-ġâlib, İmâm ‘Alî bin Ebî Tâlib *kerrema’llâhu vechehu* “Şecere-i kâfûr idi.” buyurmuşlar. Ke-enne mevtâyâ kâfûrla buḥûr virenler bu sırr-ı mestûri halka tıyurmuşlar.

Egerçi ki “Şecere-i bürr idi.” diyenlerde İbn ‘Abbâs *radıya’llâhu ‘anhumâ* dâhıldür. Lâkin “Murâd olınan bürr, şecere-i firdevs idi ki anda fevâkiye-i mütenevvî‘a-i cennet hâşıldur.” didükleri nev‘an muḥâlefeti şâmıldür.

1 Burada İnşirâh Sûresi’ne atıf yapılmıştır.

2 miḳdârla beyânı: miḳdâr N1, MV

Ammā Rebî' bin Enes kavlince ki şol şecerenün mîvesi eklinden memnû' kıldılar ki tenâvüli şoñında hâdeş iktizâ iderdi. Bâğ-ı cennetün sâ'ir mîveleri gibi degül idi. Cennet, mevzi'-i hâdeş olmaduğı ecluden ekline ruhşat virilmedi, diyü tevcih itmişdür. Hattâ kezâ fi'l-*Hamîs* kaydı anuñ şîhhatini ke-enne imzâ eylemişdür.

Ammā bu haķır kezâ fi'l-*Hamîs* kelâmını “lâkin imkân-ı ihdâsı'l-hâdeş mâ hüve nefis” kelimâtı ile müzeyyel eylerin. “Kavl-i İbn Rebî' cidden câ'iz degüldür.” diyü söylerin.

Ve bi'l-cümle nehy olınan şecere-i bürr idügi muķarrerdür. Hâlâ ki dünyâdaki şüretle bitmeyüp bâğ-ı 'Adn'ün âb u hevâsı iktizâsı, huşûşâ Âdem ve Hıvva'nuñ firibi istid'âsı ile ahsen-i levn ü hılķatde idi.

Hatta İbn 'Abbâs hâzretleri «فيا لها من شجرة ما أحسنها وأجملها خلقها الله تعالى على أحسن صورة في الجنة»¹ buyurdıkları leţâfetine delâlet itmişdür.

Ammā el-ihtilâf fi cennet-i Âdem '*aleyhi's-selâm*

Mevlâna H'ândşâh, müverrih-i 'ulemâ-yı dîn-i Ahmedî ve fuzalâ-yı şer'-i Muḥammedî ekâbirinün bu bâbda ihtilâfını taştîr idüp “Şahâbe ve tâbi'inden niçeler [126b N1] Hâzret-i Âdem girdügi cennet, Cennet-i Me'vâ idi.” dimişler. Ve niçeler “Üçinci cennet nâmındaki Cennetü'l-me'vâ degüldür.” cevâbın itmişler. Ya'nî ekl-i şecereden ihtirâz teklifi ve hılķat-i Hıvva hâlinde nevm 'arız olmasını ba'zılar² “İdlâl ü igvâ içün İblis'ün duhûle yol bulması Cennet-i Me'vâ olmasını münâfidür. Bu sebeble ki cennetde teklif olinmaması, insâna uyḥu gelmemesi, İblis aña girmemesi hılâfına delil-i kâfidür.” [141b E] diyü taḥķik itmişler. Hattâ 'ulemâ-yı Yehûd “*Tevrât*'da daḥı bu vechle yazılmışdur.” diyü haber virmişler.

Niteki 'ulemâdan İbn Yaḥyâ ve anuñ emşâli ba'zı kec³-ṭab'an-ı bî-pervâ Ḥaķ sūbhânehu ve te'âlâ berây-ı imtiḥân seviyyü'l-cinân, cüneyne-i⁴ bihişt-nişân halk itmiş ola. Hâzret-i Âdem anda tecrîbe olınup iḥrâcı daḥı ol bâğ u râğ-ı ḳuds-mekândan olmuş ola. Nihâyet *İhbiṭü*⁵ fermânı muvâfık olmağ-

1 “O ağaç ne kadar da hoş ve güzeldir. Allah onu cennette en güzel surette yarattı.”

2 ba'zılar: ba'zı reh-i N1

3 kec: genc N1 | - E

4 cüneyne-i: ḥîne-i MV | cennet-i E

5 “İnin” (Bakara Sûresi, 61. âyetten iktibastır.)

içün, ya'nî ki yüksekden inmek fermânı ve maзмünü taһaқkuk bulmağ-іçün ol ravza-i ғarâvet-erkân yâ cibâl-i şâmiһadan bir mürtefi'ü'l-bünyân yirde, veyâһüd âsmân-ı berterde idüğü muқarrer ola, dimişler. Ğalaţ-ber-ğalaţ, һabţ u һaţâ ile merkeb-i leng-i ғabî'atlerini saқaţ idüp Һazret-i Âdem'ün marazı müştedd olup engür-i cennet ârzü kılduқda evlâd-ı kirâmını göndermesi, anlar bağ-ı İrem ғalebine giderken Cebrâ'îl ve 'Azrâ'îl ve ba'zı melek-i celil anlara râst gelüp döndürmesi bu müdde'amuza delildür, sözün söylemişler.

Bunlardan ғayrı İmâm Ebü'l-һasen Färyâbî, *Es'ile-i Câmi'a* nâm kitâbında cennet-i Âdem '*aleyhi's-selâm* [125a MV] diyâr-ı Filistîn'de bir ravza-i 'âlî-maқâm ve bostân-ı ser-sebz ü bahâr-encâm idi, dimişdür. Zirâ ki Һazret-i Âdem'ün me'mûr u menhî¹ olması қавâ'id-i dünyâdan olmağla duһûl u һurûc Cennet-i Me'vâ'dan olmaқ muһâlîfdür, sözünü söylemişdür. Һâlâ ki bir cüz'i i'tibâr içün қâ'ide-i külliyye-i inşâf ғariқından çıkup тағыr-і cennetle cinnet² semtine gitmişdür.

'Alîm ve fehîm olan ғab'-ı selîm şâһiblerine ma'lûmdur ki Һaқ te'alânuñ Âdem'i yed-i қudretiyle taһmîri ve rûһından nefһ-i rûһ itdüğü ittiһâd-ı dil-peзîri, ba'dehu cemî'-i melâ'ikeye secde itdürüp Âdem'i tevķîri, һuşûşâ iklîl-i nûrânî giydürüp bir serîr-i muraşşâ' u müzehhebe bindürüp gökleri tamâmen tedvîri, ba'dehu Cennet-i Me'vâ'nuñ a'lâ-yı 'illiyyînine naşb-ı serîri ve bu vechle ta'zîm ü tebcilden şoñra dâr-ı dünyâya nüzûlini taқdîri ve ekl-i şecereden nehy buyurduқdan şoñra irtikâb-ı 'işyânına binâ'en merâtib-i 'aliye-i iltifâtdan menâzil-i sâfile-i һâdisâta iһrâcla taһķîr ü teşhiri, lâ-siyyemâ *İhbitû* lafzı ile zirve-i 'ulyâdan һazîz-i ednâya inmesi ta'bîri, 'ale'l-һuşûş Һazret-i Âdem ke'ib ü maһzûn u muğtem olduğı һâlde bâb-ı dâr-ı cinândan таşra vaз'-ı қadem қılıp [127a N1] *bismi'llâhi'r-raһmâni'r-raһîm* didükde Cibrîl '*aleyhi's-selâm* bu esmâ-yı şerife berekâtında teraққub-ı 'afv u merһamet ile "Zinhâr çıқmağa ta'cîl itme." diyü te'hîri ve ma'a zâlık һiţâb-ı İllâhî vârid olup "Yâ Cibrîl, mâni' [142a E] olma. Қо, şimdi yalınuz gitsün. Ba'de zamânin niçe kerre yüz biñ evlâdı ile duһûl itsün." buyurduқları tebşîri ve siyâқ u sibâқ-ı³ һikâyâtuñ hezâr bu maқûle tedķikât-ı enîқayı müş'ir delâ'il-i һaқâ'îķ-semîri maқbûl-i қulûb-i cemm-i ғafir ve maţbû'-ı ғibâ'-ı şağîr ü kebîr idüğü zâһir ü müstenîr iken mücerred

1 me'mûr u menhî: me'mûr-ı nehyi N1

2 cinnet: һabet MV | һab E

3 u sibâқ: - N1

“Cennetde nevm olmaz. Ve İblis aña yol bulmaz. Huşuşâ nehy-i ekl-i şecere teklifi huld-i berîn kıâ'idesine uymaz.” didükleri ‘aceb kııl ü kıâldür. Niçe kııl ü kıâl, maḥz-ı evhâm u ḥayâlât-i bî-me'âldür.

li-Mü'ellifihi

Bir konup göçmek için menzil olupdur 'âlem
Şanki bir mezra'adur ḥaşılı zât-ı Âdem

Âdemi ḥâke şalup rağbet-i huld eylediler
Ser-be-ser Âdemün ihyâsı iken bâğ-i İrem

Ḥaşıl-ı kelâm bunca rağbetler ki Ḥazret-i Âdem'e olmuştur, sonunda iḥrâcî cennetden olmayup rûy-i zemînde bir cüneyneden olduğu taḳrîrce evvelki ta'zîm ü tevķîrûn netâ'ici qurı¹ telef idüğü ta'ayyün bulmuştur. Bu ḥaķîrûn mü'âla'asında ol maẓmûna cidden ruḥşat yokdur. O semte sülûk idenlerûn ḥabṭ u ḥaṭâları evhâm-ı ğarîbelerinden artuḳdur.

Ba'de zâlik Vehb bin Münebbih'den menḳûldür ki Ḥaḳ *celle ve 'alâ* berây-ı Âdem ve Ḥavvâ yedi yüz muraşşa' kıâ'ime ile peydâ, yedi kerre mâbeyni'l-mağrib ve'l-maşriḳ tûlinde zîb ü zînetle hüveydâ, bir serîr-i zerrîn-i mu'allâ naşb eyledi ki her iki kıâ'imesinûn mâbeyni yüz yıllık yol idi. Bâğ-ı cennetûn ortasında qurılıp Ḥazret-i Âdem'i melâ'ike anuñ şadrına iclâs idüp qaşd-ı ta'zîm kılmışlar idi. Ve şecere-i huld kemâl-i zîb ü zînetle çaḳ qarşularında vâķi' idi. Ḥattâ Ḥazret-i Âdem saḥaṭ-ı İlâhî korḳusından yüzini berü cânibe döndürdi. Aña nazar kıılmağı bile tecvîz itmezdi. Bâ-ḥuşuş *fe-lâ-taḳrabâ*² lafzı ile men'inden soñra her cihetle tebâ'üd lâzım idüğini bilmiş idi. Ve taḳarrüb-i terk-i te'eddüb ile tenâvüline terettüb kıılan hırş [125b MV] u iştihâyı istid'â itdüğünü iz'ân kılmış idi.

Ammâ Mevlânâ Muḥammed bin 'Alî-i Tirmizî ḳavlince o şecerenûn aşlı ḥınṭa sünbülesi idi ki her levnden evrâķı var idi. Ve mîvelerinde incîr ve üzüm ve ḥınṭa dâneleri bî-şümâr ve lezzetleri ³«احلى من العسل» keyfiyetiyle nümüdâr idi. Ve her bir gendümi baḳar bögreki deñlü hey'etle bedîdâr idi. Ve bi'l-cümle bir şecere-i ḳamḥ idi ki yedi budağı ve her

1 qurı: qarîn-i N1

2 “İkiniz yaklaşmayın.” (Bakara Sûresi 35. âyete telmih yapılmıştır. N1 nüshasında sehven “lâ-taḳrabû [Siz yaklaşmayın.]” şeklinde yazılmıştır.)

3 “balıdan daha tatlı”

ğuşnında bir sünbülesi ve her bir sünbülesinde beş dânesi zâhir idi ki tûli her sünbülenün üç [142b E] karşı mıkdârında bâhir idi.

Fe-lâ-cerem Şafıyyu'llâh olan Âdem, andan bir sünbüle kıopardı. İçindeki dânelerün birini Havvâ, birini Âdem *şalavâtı'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* ekl eyledi. Ve üç dânesi ki baqiyye idi, [127b N1] Cebrâ'il *'aleyhi's-selâm* anları yiryüzine indükden sonra Hazret-i Âdem'e getürdi. Hattâ ki her biri altı yüz kıt'a kılındı. Rüy-i zemînde biten buğdaylara anlar aşıldı. Ya'nî ki cümlesi anlardan üredi. Lâkin cennet bāğında çekdüğü kıadd u kıâmeti dünyâda bulmadı. Tağyîr-i âb u hevâ ile mîvesinde dağı andaki hâlâvet hâşıl olmadı. Anda fevâkihe-i lezîzedden iken bāğ-ı dünyâda hûbûbât cinsinden oldu.

Bu dağı menkıbüdür ki Hazret-i Âdem dânesin ekl eyledüğü şecere-i bürr yevm-i kıyâmetde isti'câle cennete teveccüh iden mü'minlerün yolları üzerinde zâhir olup her gören benî Âdem, le'tâfet ü tarâvetini ta'acûbe kıılıp hâlâ ki nazargâh-ı Hudâ'ya cennet hil'atleri ile teşrifât için gitmegün melâ'ike-i 'izâm anlarun isti'câline ihtimâm iderken böyle fırfırta gibi olup bakakaldıklarında ba'zı melâ'ike-i kirâm la'tife yüzünden kelâm ideler: "Siz ki da'vet-i ilâhiye icâbet hâlinde ve cennete dâhil olup muhalled idüğünüzü tahkîk hîlâlinde böyle aldanup şecere-i hınçaya bakup kıalursuz. Ma'a zâlik ceddiñüz Hazret-i Âdem'e levm dağı¹ idersüz." didiklerinde "Hâşâ ki biz Âdem'e levm idevüz." diyeler. Ardılarına bağına bağına meyl-i tām göstererek Cenâb-ı Hazret'e gideler.

Vaktâ ki Âdem ve Havvâ bu teşrifât-ı bî-intihâ ile cennetde kıaldı, İblîs bir 'âbid-i muqarreb iken dergâh-ı Hâk'dan sürilüp cenâb-ı ilâhiden ²﴿فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ﴾ buyurılıp cennetden kııkarıldı. Hazret-i Âdem'e 'adâvet idüp³ "Benüm bu zilletüme sebeb anuñ hîlkati olmışdır." diyü muttaşıl mekr ü hîleye başladı. İki, üç yüz yıl giçdükden sonra ki fırfırta devşürüp cennet kıapularına gelürdi. Duğûle ruhşat bulmayup "Âyâ ne fırfırta bunları idlâl eylesem." diyü tereddüd kıılurdi.

Ve *Envârü't-tenzîl* şâhibi kıavlınce şekl-i âğara müteşekkîl ü⁴ mütemessîl olup cennete girmesi ve Âdem ve Havvâ ile söyleşmesi mümkün olmadı.

1 dağı: - N1

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/34, "O halde kıık oradan. Kıovuldun!"

3 idüp: üzere olup N1

4 müteşekkîl ü: - MV

Ancağ ilkā-yı vesvese ve igvā yüzinden mekr eyledi. Zîrâ ki duhûlden men‘-i İlâhî ile memnû‘ iken bihişte girmesi muhâlif kıyâs tutuldu.

Fe-ammâ ba‘zılar “İhsânla ikrâmla girmesi memnû‘ idi. Yoğsa temesşül ü hîle ile duhûli ğayr-i merfû‘ idi.” demişler. Ve ba‘zılar “Bir dâbbe şekline girüp cennete girdi. Hazene-i cinân ne keyfiyyetle girdüğünü görmedi ve bilmedi.” diyü taḥkîk¹ itmişler. Muḥaşşal-ı kelâm şeytân-ı bed-nâm evvelâ tāvusdan [143a E] mu‘âvenet recâ eyledi. “Senünle bunca ḥuḫûḫ-ı kâdîme [126a MV] ve uḥuvvet ü ḥullet-i² müstedîmemüz muḫarrer iken bu demde baña feryâd-res olmaz mısın? Gülzâr-ı bihişti göreceğüm gelmişdür. Rıdvân ve sâ‘ir ḥuzzân tuymadın beni cennete koymaz mısın?” didi.

Ve ba‘zılar kavlince Hazret-i Âdem’e ‘adâvetini izhâr idüp “Ne var senün ruhşatunla bihişte girsem. Beni böyle zillile düşüren ‘adüvvümü bulup andan intikâmımı alsam.” diyü söyledi. [128a N1] Egerçi ki tāvus kendüsi ruhşat virmedin imtinâ‘ kıldı. Lâkin nev‘an teraḥḥum idüp ḥuḫûḫ-ı sâbıkaya binâ‘en müsâmaḫa tarîḫına sülûk kıldı. Ya‘nî ki mâr cânibinden tedârûk münâsib idüğine delâlet itdi.

Vehb bin Münebbih kavlince tāvus şecere-i tûbâya me’nûs bir melek-i zî-şân-ı maḥsûs idi ki âvâze kılduğça «أنا الملك المتوج الذي عمرت في نعيم الجنان ابدًا ولا اخرج من رياض الخلد سرمدًا»³ mefhûmını söylerdi. Ya‘nî “Ben bir melek-i tâcdârın ki a‘mâr-ı tavîle na‘îm-i cinânda kaldum. Aşlâ riyyâz-ı ḥuldden çıkmayup ‘ömr-i sermedî buldum.” kelâmını edâ eylerdi. “İnşâ‘allâh” şartını veyâḥûd “bi-‘inâyeti’llâh” kelimesini aınmağa tenezzül itmezdi. Âḫîbet ol kelâm-ı ğurûr-encâm anı cennetden çıkardı. ‘Azâzîl gibi mel‘ûn u mercûma rûkûn u meylinden ötüri mezâbil-i dünyâya mübtelâ kıldı.

li-Mü’ellifihi

Olsa İblise bir melek hem-râh
Şeref-i zâtın ide cümle tebâh

1 taḥkîk: da‘vâ-yı taḥkîk E

2 ḥullet: - N1

3 “Ben tâcı olan bir meleğim. Cennet bağçelerinde sonsuza kadar ömür sürdüm. Cennet bahçelerinden çıkarılmadan sonsuz bir hayat buldum.”

Yaramazla qarîn olan maḥlûḳ
İdinür gül-i nefis-i şümü penâh

Vaktâ ki tâvusa itdügi ibrâmı İblis-i bed-nâm ḥayye-i ḍalâlet-fercâma eyledi, “Ḥuḳûḳ-ı sâbıkayı binâ’en ri’âyet¹ vâcibâtdan degül midür?” diyü söyledi. Tâ ki efsûmı mâr-ı bed-sirişte mü’essir oldu. İblis’i ağzında pinhân idüp Rıdvân ve sa’ir hazene-i cinân görmedin cennet içine yol virdi.

‘Ale’l-ḥuşûş ḥayye Âdem ve Ḥavvâ’ya yakın olurdu. Ḥüsn-i edâ ile kelimâtına firifte olmağın Ḥazret-i Ḥavvâ kendüye ḥaylî maḥabbet ü üns itmiş idi. İblis ki ḥuḳûḳ-ı sâbıkayı yâd idüp yalvardı, ḥayye rızâ gösterüp ol mel’ûnı dişleri arasında ihfâ kıldı. Ḥattâ yılanuñ nâbı menba’-ı zehr-i nâb olmaḳ İblis’ün anda maḳâm tutduğına binâ’en vâki’ oldu.

Fe-lâ-cerem şeytân-ı ḍalâlet-‘alem bir pîr-i pîş-ḳadem şüretinde ‘izz-i ḥuzûr-ı Âdem’e vardı. Enîn ü ḥanîn ve girye-i melâlet-ḳarîn ile ḳarşularında тұrdı. Mebâdî-i hâlde Âdem ve Ḥavvâ İblis’i bilmediler. Rıfḳ u teraḥḥum gösterüp “Girye vü enînüne bâ’iş nedür?” diyü şordılar. Müfsid-i mezbûr bu şüretle ‘arz-ı mekr ü ḥile vü² şürûra başladı: [143b E] “Sizün içün ağların ki dâr-ı na’imde bunca teşrîfâtla lâ’ik-ı serîr ü diḥîm³ kılınmış iken âhir bu nüzhetgâhdan ihrâc olunursuz. Dâr-ı dünyâya indürilüp ḥayât-ı sermedî yirine renc ü ‘anâ-yı memât ile bî-cân kılınırsuz.” didi. Evvelkiden ziyâde ğıriv idüp ‘arz-ı ḥile vü riv ile iken vâfir ağladı. Âdem ve Ḥavvâ’nuñ merḥamet âteşi ile güyâ ki cigerlerin tağladı.

Bir rivâyetde böyledür⁴ ki İblis ki cennete girdi, riḥ şekline mütemeşşil olup ḥayyenün dişleri arasında gizlendi. Tâ ki ihfâ şüreti ile maḳşûdına irdi. Ammâ ol zamânda yılanuñ ḥilḳati buḥtî deve hey’âtında idi. Ḥuşûşâ devâbb-ı cennet miyânında ğâyetle ḥüsn ü cemâl üzere idi. Dört ayakları zeberced-i [126b MV] aḥḍardan, başı yâḳût-ı aḥmerden, gözleri zümür-rüd-i nûrânî-peykerden, lisânı kâfur-ı [128b N1] ebyazdan idi.

‘Arâ’isî ḳavlince üç yüz altmış yıl cennet ḳapularında der-be-der ḳaldı. ‘Âḳıbet tâvusunuñ delâleti ve yılanuñ mu’âveneti ile cinâna girdi. Âdem ve Ḥavvâ nişîmenine yakın bir maḥalle varup mizmâr çalmağa başladı. Vâdî-i bâğ-ı cinânı ol düdüğüñ nağamât-ı ğarîbe ve elḥân-ı dil-firîb ü ‘acîbesi

1 sâbıkayı//ri’âyet: sâbıkası ri’âyet MV | sâbıkayı ri’âyet E

2 ḥile vü: - N1, MV

3 diḥîm: selâmet E

4 böyledür: - MV

yangulandurdu. Hattâ hayye dağı âheng tutup mizmâr ile tağannî üzere oldı. Âdem ve Havvâ ki bunları dinlediler, nağamât u elhânlarını ta'accüb kıldılar. Fe-lâ-cerem İblis-i dalâlet-nağam ol gün bu miqdâr âşinâlığa kanâ'at itdi. 'İşyân u tuğyâna tahrîş itmeyüp çekildi, gitdi. İrtesi yine sâz ve sözle dağı yakınlarına geldi. Bâ-huşûş dil-nevâz u hâtır-sâzlığa dağı başladı. Hattâ hitâm-ı muşâhabetde bunlara bakup vâfir giryeler kıldı.

El-kışsa üçinci gelişinde ¹ «ما هيكما ريكما عن هذه الشجرة» didi. Anlar dağı “Belî, öyledür.” didüklerinde “Murâd-ı İlâhî sizi ‘âkıbet bunun gibi dâr-ı na’îmden ihrâcdur. Ammâ bunu yidigünüz tağdırce bunda beğâ vü sebâtınuz pür-sa’âdet-i bâhirü’l-ibtihâcdür.” didi. Dünyâ yılları ile yüz yıl miqdârı geldi, gitdi. Bu tarîkla igvâ vü idlâle sa’y itdi. Bi’l-âhire Havvâ’ya mülâzemet ider oldı. Zirâ ki kabûl-i naşihatden anı müsta’cele buldı. Tâ ki şecere-i hınçaya vardı. İki dânesini kıparup birini kendüsi yidi. Birini dağı Hâzret-i Âdem’e getirüp tenâvülünü teklif kıldı. Her çend ki derdmend Âdem sahağ u havf-ı ilâhî ile pür-gam olup eklini mürîş-i nedem bilüp yimedi. Havvâ âzürde-hâtır olup “Bu şeyh-i nâşihun sözine inanmaz mısın? Sükkân-ı cinândan müşârün ileyh-i a’yân olan mâr-ı mârrü’z-zikrûn şehâdetini râst şanmaz mısın?” sözlerini söyledi. N’eylediyse eyledi, Âdem’e dağı bir habbesini dağı yidürdi. Fe-ammâ ol habbe-i yek-tâ henüz mi‘de-i Âdem’e [144a E] yitişmeden arkasındaki yedi yüz hülle bir uğurdan uçdı.

Mü’ellif-i kitâb-ı *Hamîs* kavlince hâtemler ve bilezikler ve halhâllar ve cevherî kuşaklar ki Âdem ve Havvâ’nun a’zâsında idi, cümleten dökilüp muзмаhil oldı. İblis-i müfsid ise bu hengâmede ki ehl-i cennetden Âdem’e “Yâ âsî, yâ ‘âsî” hitâbı müteväliyeten vârid oldı, taraf-ı semâvâtdan birine sâlik olup gizlenmek tedârükünü gördi. Bir cânibden feres-i meymûn hâkezâ ² «كان العهد بينك وبين ربك يا مغرور» sözün söyledi. Ve fark-ı Ferğad-ğarînine tâc giydürüp ol şerefle ser-tâc-ı tuiyûr olan hamâme dağı «يا آدم اين تاجك وحلتك صرت بعد الحسن والجمال الى السماجة» ³ edâsın eyledi.

Menkûldür ki Hâzret-i Âdem ve Havvâ ‘uryân kalduklarında kemâl-i hicâb u hayâdan Sidretü’l-müntehâ’ya toğruldu. Bir iki yaprağını kıparup setr-i ‘avret kılmak istediler. Lâkin ol şecer kemâl-i ihtiyâından birbirine şarıldı. Berg-i mütekâşirinden [129a N1] anlara bir varak virmedi. Bu

1 “Rabb’iniz şu ağacı size yasakladı mı?”

2 “Ey gurura kapılmış kişi, Rabb’in ile senin aranda ahdiniz vardı.”

3 “Ey Âdem, güzellik ve iyiliği çirkinleştirdikten sonra nerede senin tacın, nerede cennet süslerin!”

tırıkla kâğı dırahta ki vardılar, evrāk-ı mütekâşirinden anlara bir varak virmedi.¹ Bu tırıkla ki her kâğı dırahta vardılar, kendülerden ibâ vü ictinâbını görüp [127a MV] bir iki yaprağ-ıçün ağlayup yalvardılar. Hâlâ ki birisi bergini virmedi. Anlardan ‘ișyân² şudür itmiş iken feryâd-res olmağı revâ görmedi. Bu hâletde bir nidâ işidüldi ki maзмûnı, «من اعراه الله فلا سائر»³ ‘ibâreti idi. Ya’nî ki şol ‘âşileri ki Hâk sühbânehu ve te’âlâ ‘uryân itmiş ola, anuñ ‘avretini kimse setr idemez. Ve şol günâhkârlar ki merdûd-i Hâk idügi zuhûra yitmiş ola, kimse anlara mu’âvenet itmek tırıkına gidemez.

Bu hâletde incir dırahtı kendülere terahhüm eyledi. Andan bir iki yaprak kôparmaları müyesser oldu. Fe-lâ-cerem üç bergini Hâzret-i Âdem ‘aleyhi’s-selâm ve beş dâne varakını Havvâ-yı nâ-kâm alup setr-i ‘avret kıldı. İlâ hâze’l-ân mevtânuñ ricâline üç kât kefen ve nisvânına beş kât pîrâhen olmak aña binâ’en mu’ayyen oldu. Huşûşâ dâr-ı dünyâda dıraht-ı incir odun olmamak ve yaprağını hayvânât ekl eylememek ol demdeki rıfk u merhâmetine binâ’en ta’ayyün buldı.

El-kıssa Âdem ve Havvâ ‘uryân kıldılar. Hür u gılmân ve melâ’ik ü kerrübân arasında rüsvâlıgla şöhet bulup mücrim ü ‘âşî nâmı ile añıldılar.

li-Münşi’ihi

Oldı bu zemzeme yir yir peydâ
Bildi ‘ișyânların a’lâ ednâ

Biri birine melekler didiler

﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾⁴

Ve ba’zı müfessirîn kavlince berg-i dıraht-ı inciri Hâzret-i Âdem kendü eli ile kôpardı. Kâbzâsındaki üç yaprağın birini Havvâ’ya virüp kemâl-i

1 Bur tırıkla//virmedi: - N1 | der-kenâr MV

2 ağlayup//‘ișyân: - MV, E

3 “Allah’ın elbisesiz bıraktığı birini örtecek kimse yoktur. Allah’ın terk ettiği birine yardım edecek biri yoktur.”

4 *Kur’ân-ı Kerim*, Tâhâ Sûresi, 20/121, “Böylece Âdem, Rabb’ine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı.”

hırşından [144b E] ikisini kendüye alıkoymuştu. Dâr-ı dünyâda min ciheti'l-irş
 ﴿لَلذِّكْرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ﴾¹ hisâbı ol mazmûna binâ'en taḥaḳḳuḳ buldı.

Ba'zı kütüb-i mu'teberede bu daḥı meşṭürdür ki Âdem'ün dürr ü yâkûtlâ mükellel olan tâcı ve arḳasındaki şeref-i zîb ü zînetle mükemmel ḥil'at-i bâhirü'l-ibtihâcı şol zamân ki ṭayerân iden murğ şüretinde uçdı, gitdi; ol sa'at² güş-ı hüş³ «يا آدم طالب حسرتك وندامتك»³ kelâmını işitdi. Kezâlik altındaki serîr-i müzehhebi ki zâhib oldı, şımâḥ-ı iz'ânına ol serîr'ün şarîrinden «إني استحي من الله ان أكون سريراً لمن عصي الله»⁴ zemzemesi ittişâl buldı.

Zihî muşîbet-i 'uzmâ ki mu'azzez ü mükerrerrem iken merdûd u maṭrûḥ oldılar. Ya'nî ki ṭâvus ve yılan ve Âdem ve Ḥavvâ bâḡ u râḡ-ı cennet-i a'lâdan dâr-ı dünyâ gibi ser-menzil-i ednâya sürüldiler.

Cenâb-ı Müntakim-i Cebbâr'dan ḥiṭâb-ı saḥaṭ-âsâr vârid oldı. “Çünkü bu fesâda bâdî olan sensün, yevm-i ḳarâra dek benî nev'-i insânla 'adâvetden ḥâlî olma. Ve her nerede zâhir olsañ ḳatlı olunmadan ḳurtulma. Ğidâñ gice gündüz ḥâk-i siyâḥ [129b N1] olsun. Her ḳanda giderseñ ayaklaruñ bî-nişân olup gögsün yirlere sürülsün.” diyü buyurıldı. Ya'nî ki ḥayye bu 'uḳûbetle rûy-i zemîne gönderüldi.

Bâ'îş budur ki 'Abdu'llâh bin 'Abbâs *radîya'llâhu 'anhumâ* «لَا تَقْتُلْ»⁵ buyurdı. Ya'nî ki “Baña yılanla ḳıtâl itmek küffâr ile ḳıtâl itmekden sevgilüdür.” diyü 'azîmetini mü'minîne ṭuyurdı.

Ṭâvus daḥı mübâşîr-i fesâdât olanlara delâletle me'nûs olmaḡın evvelki cemâl ü bahası alındı. Evc-i a'lâdan sâ'atiyle ḥâk-i mezellele şalındı. Ḥavvâ'ya daḥı mâḥ-be-mâḥ ḥayz ibtilâsı ve her vaḡ-ı [127b MV] ḥaml itdükçe helâke yaḳın olan derd ü veca'-ı bî-intihâ belâsı, ḥuşuşâ zevcinüñ her zamân kendüye taḡallüb ü istilâsı taḳdîr-i Ḥudâ ile muḳarrer oldı.

Ḥazret-i Âdem ise Ḥavvâ'dan müfâraḳat ve sa'âdet-i ḳurb-i civârdan bu'd-i dâr u diyârla mezellele ve iştiḥâr-ı 'işyânla beyne'l-melâ'ike teşḥîr ü şöhret ve emr-i ma'âş yüzinden 'araḳ-ı cebîn ve kedd-i yemîn belâlarını müstevcib olan elemlere muşâberet ile te'dîb ḳılındı.

1 Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, 4/11, “...erkeḡe iki kadın payı kadar...”

2 sâ'at: - MV

3 “Ey Âdem, üzüntünü ve pişmanlığını dile getir.”

4 “Allah'ı isyan etmiş birinin tahtı olduḡum için Allah'tan utanıyorum.”

5 “Yılanla savaşımayı kâfirle savaşımdan daha çok severim.”

Kıssa-ı Kâsânî mücibince Âdem'e hitâb-ı İlâhî vârid oldu. Ya'nî ki ¹ «يا آدم انما خلقتك لعبداً شكوراً لا لتكون عبداً كفوراً» buyuruldu. Âdem kemâl-i hayâdan ser-fürû idüp ² «هذا على سبق علمك يا رب» buyurdu. Ya'nî ki ol günâhuñ kendüden şudûrı meşîyyetle idügin tıyurdu.

Bu dağı kitâb-ı mezbûrda meşûrdur ki cümleden evvel hübü-ı Âdem'i bilüp irtikâb-ı günâh itdüğünü anlayup Şafıyyu'llâh ile üns tutan kerkes didükleri murğ idi ki ol eşnâlarda deryâ kenârına indi. Balık şayd idüp gıdâlenmegi 'âdet-i me'lûfesi üzere ârzü kıldı. Pes ol eşnâda bir balıcık kemâl-i ıztırâbla kenâra çıktı. Vaktâ ki nesr anı gördi, şaydına muşayyed olmayup üns ü ülfet üzere deprendi. Hattâ nüzül-i Âdem'i kerkes ol balıcığa bildürdi. “Ben bugün bir maḥlûk-ı ‘azîme gördüm ki ḳabz u başta ḳâdir meşâ ve hareketi mütebâdir ancak.” didükde hüt bir miḳdâr tefekkür eyledi. Ba'dehu kerkese hitâb idüp “Bu didüğün ḥilḳatde maḥlûk zuḥûrı muḳarrer ise fimâ-ba'd baña ve ebnâ-yı cinsüme baḥrde râḫat yokdur. Niteki saña ve benî nev'una berr ü hevâda ḫuzûr u emniyyet muḫâl olacaḫdur.” sözün söyledi. Ve ³ «هذا الوداع بيني وبينك» diyü birbirlerinden müfâraḳat itdi.

Ve bir ḳavld e Ḥazret-i Âdem yiryüzine hübü-ı Âdem'i gib e emr-i Ḥaḳ ile bir melek «إيها الارض ومن عليها من الخلق ائتني قد اهبط اليكم انسان نسي عهد ربه» ⁴ didi. [130a N1] Ya'nî ki “Ey yiryüzü ve anda olan maḥlûḳât, bilmiş oluñ ki size insân nâmına bir maḥlûḳ indürildi. Ḥâliḳ'ın uñ 'ahdini nisyânına binâ'en insan dinildi.” ḫaberin virdi. Tâ ki ol melegün nidâsını cümleden evvel kerkes işirdi. Ve ḫûta taḳrîr itdi. Mâbeynlerinde muḫâlefet muvâfaḳata mübeddel oldu.

Bu dağı kitâb-ı mezbûrda meşûrdur ki ḳaçan Ḥazret-i Âdem yiryüzine indi, cemî-i zî-rûḫ olan ḫayvânât muşîbetini ta'ziyete vardı. Ol cümleden cerâd ki tıyûruñ eşrefidür, ḫuşuşâ Allâhu Te'âlâ'n uñ leşkeridür, ḳanadın uñ üstinde ism-i a'zam yazılmışdur, Sa'îd bin Müseyyeb ḳavlince ḫilḳat-i Âdem'den bir miḳdâr balıcık artup ḳalmış idi, ol ḫin-i mübârekden yaradılmışdur.

İmâm Mekḫûl'den menḳûldür ki ‘Abdu'llâh bin ‘Abbâs ile Ṭâ'ifde oturlarlarken süfrelere bir çekirge nâzil olmuş. ‘Aceb ḫulḳdur, diyü

1 “Ey Âdem, seni inkar edici bir kul olman için değil, şükredici bir kul olman için yarattım.”

2 “Ey Allah, bu senin bilgin dâhilinde idi.”

3 “Artık birbirimizin yolu açık olsun.”

4 “Ey yeryüzü ve yeryüzündeki topluluklar, şüphesiz ki sizin üstünüze insan denen varlık inmiştir. Allah'a verdiği sözü unuttuğu için ona insan denmiştir.”

tekellüm olındukda İbn ‘Abbās hâzretleri ‘İkrime’ye emr eylemişdür, yoklaya, göre [ki] cenâhında siyâh noktalar var mıdur, dimişdür. Bulındukdan soñra ol nuqat-ı sevâd Süryânî ile yazılmış ism-i a‘zam idüğine bir hadîş-i şerîf rivâyet itmişdür. Hattâ ol ism-i a‘zamuñ ma‘nâsı «أنا الله الذي لا إله إلا أنا فاصم الجبارين خلقت الجراد وجعلته جنداً من الجنودى أهلك به من أشاء من خلقي»¹ idüğini, ya’nî ki “Ben ol Allâh-ı ferdin ki benden gayrı İlâh yokdur. Cebbârlaruñ kâfî’iyum. Çekirge ‘askerini yaratdum. Baña mahşûş olan cünüddan anı bir ‘asker idüp mahlûkâtdan diledüğümü anuñla helâk eylerin.” buyurmuşdur. Hadd-i zâtında leşkerinüñ niżâmı her nereye konarlarsa başbuğ olan çekirgeye ol cümleñün imtişâl-i tamâmı ‘acebden ‘acebdür. Bağdâd vilâyetinde bir nâhiyeye cerâd ‘askeri nüzûl itdükde ehâlî-i vilâyet bir simât-ı nî‘met çeküp “Şafâ geldüñüz. Bu eñ‘imeyi bizden ma‘zûr tutuñ. Ekinlerimüze zarar itmeyüp âhar vilâyete ‘azîmet kılun.” dimekle ol simâta tamâmen tenâvülleri, hattâ hattâ bir küçirek tâcluca çekirgeyi bir büyük çekirge başında götürüp simât üzere qoduğın ve ol uçup gitdüğü gibi cünd-i cerâd aña mütâba‘at kıldüğün qudretü’llâha göre ne muhâl ve ne müstağrebdür.

Fe-ammâ ‘Irâq-ı ‘Arab vilâyetlerindeki A‘râb’uñ çekirge yimeleri ve hilqatinde bu şeref muqarrer iken huşûşâ baqıyye-i tîn-i Âdem’den muhammer iken gıdâ idinüp tenâvül itmeleri gâlibâ muhâlîf-i emr-i Rab’dür.

Bu dahı menkûldür ki her kaçan cerâd leşkeri zâhir olur, hurûc u zuhûrları Cezîre-i Herkîr qurbında bir mağâreden ta‘ayyün bulur. Andan gayrı yirden çıkması muhâldür, dirler. Ba‘zı sâl-hürde seyyâhlar bu minvâl üzere [130b N1] haberin virürler. Bu haqîr ki hâzîne-i Bağdâd’a defterdâr oldum, huşûş-ı mezbûrı tefahhuşumda şıhhati bu vechle tahkîka irgürdüm.

Bu dahı menkûldür ki Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâma buluşup mükâleme iden cerâd, cennetde har-ı deştî kadarınca, ya’nî yebân eşegi miqdârınca var idi.

Mücâhid qavlince çekirge yedi biñ cinsdür. Her levnde cerâd halk olındığı büyüklükde ve küçüklükde mütefâvit bulındığı muqarrerdür.²

1 “Ben o Allah’ım ki benden başka İlah yoktur. Cebbârları yok ederim. Çekirgeyi yarattım. Ordularımdan bir ordu kıldım. Yaratıklarımdan dilediğimi onunla helâk ederim.”

2 Kışaş-ı Kâşânî mücibince//muqarrerdür: - MV, E

Ve bi'l-cümle ¹ ﴿اٰمِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوًّا﴾ fermânı dördüne dağı vârid oldu. Ve ² ﴿وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنَ﴾ naşş-ı kerîmi mücibince yevm-i kıyâmete dek birbirlerine 'adâvet üzere olmaları muğarrer kılındı. Bu tarikla Hâzret-i Âdem Hindûstân vilâyetlerindeki Kûh-i Serendîb'e indi. Ve Hâzret-i [145a E] Hâvvâ Mekke-i Mükerreme'nün iskelesi olan Cidde kenârına nüzûl kıldı. Fe-ammâ yılan İşfahân memleketine, tâvus Yemen diyârına bırağıldı.

Ve bu hâletde şeytân sahaat-ı Raḥmân ile hübüṭ emrinde anlara hem- 'inân ve nâzil-i vilâyet-i Horâsân ve vâsıl-ı şehri-i Simnân olduğu yazılmışdır. Ya'nî ki her birinün düşdüğü yirler ba'de zamânin ol ismler ile müsemma bir kişver olduğu ifade kılınmışdır. Gâlibâ İşfahânilerün mâr-ṭabî'at olup sözleri benî Âdem'e niş-i mesmûme meşâbesinde olması andandır. Ve Simnâniler hîle vü hud'adan hâlî olmayup şeytanetle râğbet kıldukları İblîs'ün ol yirlere indüğindendir.³

Kıssaş-ı Kâşânî kavlince bâd-ı vezân emri-i Yezdân'la Hâzret-i Âdem'ün söylendiği kelâmı Hâvvâ'ya ve Hâvvâ'dan şadır ğıriv-i süznâk peyâmı Şafiyi-i Hudâ'ya ulaştırdı. Birbirlerinin kelimâtını işitmekle kırb-i cismânî taşavvurun iderlerdi. Bu'd-i mesâfeye ihtimâl virmezlerdi. Hind'de ve biri Cidde sâhilinde olduğu ma'lûm olıcağ firâk elemelerini ziyâde çekmelerine meşiyet-i ilâhiye şudûr bulmadüğındandır.⁴

Ravza'da mestûrdur ki şeytân muğârenet-i la'netle bed-nâm olduğu gibi dıl'-ı eyserinden zevcesi yaradıldı. Bir mücâma'atda otuz bir beyza yu-murdladı. Ve her beyzadan biñ erkek ve biñ dişi şeyâtîn vücûda gelüp zürriyyetine aşl oldu. Cezâ'ir ü harâbât ve cibâl ü kullevât ve mecâmî-i tıruğ u ḥammâmât meskenleri olmak irâde kılındı.

Ve bi'l-cümle tâvusdan ni'met, ḥayyeden râḥat, Hâvvâ'dan kemâl-i behcet ve Âdem'den 'izzet ü devlet gıtdığı fermân-ı İlâhî imtişâlinde şâbit-

1 Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, 2/36, "Birbirinize düşman olmak üzere inin!" (N1 ve MV nüshalarında sonda "mübîn" kelimesi vardır.)

2 Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, 2/36, "Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır."

3 Fe-ammâ//indüğindendir: - N1

4 Kıssaş-ı//bulmadüğındandır: - MV E

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ بِكُمْ حَتَّى يَغَيِّرُوا مَا» Ya'nî ki 1
1 «mazmûnî anlarda dahî taḥaḳḳuḳ buldı.

Kitâb-ı *Hamîs*'de meşûrdur ki Hâzret-i Âdem ağlayu ağlayu cennetden çıḳup hûr u ḡlmanına ve melâ'ike vü Rıdvân'ına, huşûşâ fevâkih ü şimâr-ı dırahtânına vedâ'-ı hicrî kılup [131a N1] bihiştten taşra olduḡı hinde eşcâr-ı cennet bile teraḥḥum idüp ağladı. Ancaḳ şecere-i 'ud girye itmegi münâsib görmedi. Hattâ "Ḥaḳ *sübhānehu ve te'ālānuñ* emrin şıyan kimseye merḥamet ü şefḳat cā'iz degüldür." didi. Pes Ḥaḳ *celle ve 'alā* 'üda ḥiṭâb buyurdı: "Çünkü sen benüm emrümü ta'zîm eyledün, ben de seni mu'azzez kıldum. Ve her 'uzvuñı mecâlis-i eşrâfda yanmaḡı taḳdîr eyledüm." mazmûnını 'üda tıyurdı. Lâkin ol dıraht-ı saḥt tekrâr güftâra geldi. "İ'zâz ile iḥrâḳ nice bir yire gelür, yâ Rabbi?" diyü söyledi. Cevâbında "Emrümü ta'zîm itmekle seni mu'azzez kıldum. Ḳalbünde âşâr-ı merḥamet ü ḥaḳḳat zâhir itmedüğüne binâ'en iḥrâḳını taḳdîr eyledüm." buyurıldı. Ve 'inde'l-ba'z "Âşâr-ı merḥametüne binâ'en beyne'n-nâs 'izzet ü raḡbetüñi ziyâde itdüm. Ve benüm emrümsüz Âdem'e feryâd-res olmaduḡın-içün iḥrâḳuñı dahî muḳarrer eyledüm." dinildi. Ya'nî ki Hâzret-i Âdem'e şefḳati ve merḥameti [128a MV] muḳarrer olmaḡın iḥrâḳ ve bü-y-i mergûb ile işrâfı muḥaḳḳaḳ tıutuldı.

Muḥaşşal-ı kelâm Hâzret-i Âdem ki töhmet-i 'işyân ve rüsvâlıḡla [145b E] cennetden çıḳmak emr olındı, Ḥavvâ ile el ele yapışup birbirinden ayrılmamak ḳaşdına bâb-ı cennete geldüklerinde Cibrîl '*aleyhi's-selâm* hâzır oldu. "Meşîyyet-i ilâhiyye birbiriñüzden ayrılmañuzdadur.² Ḥavvâ'nuñ elini şalıvir." buyurıldı. Âdem '*aleyhi's-selâm* dahî derd-i firâḳla giryân, âteş-i iftirâḳla³ süzân, cism-i laṭîfî 'uryân, setr-i 'avret itdükleri evrâḳdan ḡayrı mâ-melekleri yok, beyne'l-melâ'ike ta'n u teşnî idenler ise çokdan çok, âsitâne-i bihiştten ayaḡını taşra ḳomak mertebesine ki vardı, lisânından kelime-i *bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm* edâ-yı şerîfi şâdır oldu.

Fe-lâ-cerem Cibrîl-i mükerrem تَكَلَّمْتَ الْكَرَمَ مِنْ اللَّهِ لَا نَكْتَمُ «قف يا آدم راجياً من الله الكرم لأنك تكلمت» Ya'nî ki 4
4 «Çıḳmaḳda isti'câl itme. Ve

1 "Siz kendinizdekini deḡiştirmedikçe Allah sizde bulunanı deḡiştirmez." (Ra'd Sûresi 11. âyete telmih yapılmıştır.)

2 Cibrîl//ayrılmañuzdadur: - N1

3 iftirâḳla: iḥtirâḳla N1, MV

4 "Ey Âdem, dur, Allah'tan lütfetmesini dile. Çünkü sen şu elem ve ayrılık anında çok büyük bir kelime söylüyorsun." E والاثم | N1 والالم. والاثم

kendüñi luṭf u kerem-i Ḥudā'dan me'yūs eyleme ki zebānuñdan şudūr iden kelime-i 'aẓīmedür. Ḥālā ki ḥālet-i ¹ teferruḡda ve elemdesün." diyü buyurıldı. Fe-ammā "Ḳo yā Cebrā'ıl, gitsün. Ba'de zamānin niçe kerre yüz biñ evlādı ile bihişte duḡl itsün." diyü cevāb virildi.

li-Mü'ellifihi

Zihī ḥasāret-i 'uẓmā ki töhmet-i 'işyān
Vücūd-ı Ādemi bu resme ide ser-gerdān

Ne mūnis ü ne refiḡ ü ne cem'-i tūşe-i rāh
'Ale'l-ḡuşuş ola 'uryān u bī-ser ü sāmān

Ammā Ḥazret-i Ādem'le cennetden bile çıkan nesnelerde müverriḡin ihtilāf itmişlerdür. Ḳavl-i eşaḡ budur ki elinde şecere-i 'avseceden bir 'aşā ve mübārek başında reyāḡin-i cennetüñ envā'ından şarılup iklil resminde bir mecmū'a ve belinde setr-i 'avret içün incir varaḡları bulundu.

Vehb bin Münebbih ḡavlince ḡātem-i Süleymān daḡı Ādem'le cennetden çıḡdı. Ḥattā ḡulel ve sā'ir cevāhir arḡasından uçduḡda ḡātem daḡı düşmiş iken tekrār aldı. Ağzına koyup dünyāya bile çıkardı. Ammā Ḥavvā'nuñ elinde bir deste cevāhir-i mütenevvi'a bulınup setr-i 'avret eyledüḡi evrāḡla ancaḡ ol güherleri indürdi.

İbn 'Abbās *radīya'llāhu 'anhuma* ḡavlince Ādem'ün başındaki [131b N1] evrāḡ dünyā hevāsı ve güneşün ḡarāret-i bī-intihāsı ile şolup yiryüzine döküldi. Ḥattā vilāyet-i Hind'de ḡaşıl olan bahāruñ envā'ı ol sebeble neşv ü nemā buldı. Ve hübüṭ itdüḡi gibi mi'desinde bāḡı ḡalan dāneyi fi'l-ḡāl ḡay' itdi. Ve ol düşdüḡi yirden şecere-i semm bitdi. Ba'dehu ḡayye andan tenāvül itmekle zehrñak oldu.

Ammā 'Alī bin Ebī Ṭālib ḡavlince dünyā yüzinde semmün zuḡurı andan [146a E] idüḡi² taḡaḡḡuḡ buldı. Ve ammā 'inde'l-ba'z Ḥazret-i Ādem Kūh-i Serendib'e inüp enīs ü mūnisinden cüdā düşüp itdüḡi 'işyāna nedāmetle «سبحانك لا إله إلا أنت ربّ اِنِّى عملت سوء وظلمت نفسي فاغفر لى»³ diyüp, ya'nī ki "Yā İlāhī, nām-ı şerīfünī tesbih iderin ve

1 ḡālet-i: - N1

2 idüḡi: ötüri E

3 "Seni tesbih ederim. Senden başka tanrı yoktur. Şüphesiz ki kötülük yaptım. Nefsime zulmettim. Ancak bana mağfiret et. Sen mağfiret edenlerin en hayırlısısın."

senden gayrı İlâh ve Hâlık yoğduğunu bilürin. Yâ Rabb, yaramaz ‘amel işledüm. Kendü nefsüme zulm eyledüm. Recâ iderin ki beni yarlıgayasun. Ve sen günâh bağışlayıcıların hayrlusısun.” diyü niçe tazarru‘lar itdi. Ve niçe yıllar göz yaşları dökdi. Günâhı mağfired olinmayup te’hîre qaldı. [128b MV]

Fe-lâ-cerem tekrâr Hazret-i Âdem evvelki niyâz u tazarru‘ı kıldı. ¹﴿وَتُوبَ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾² tekmilesiyle müzeyyel itdi. Ya’nî ki “Yâ Rabbî, bir günâhdur eyledüm, kendü kendüme zulm eyledüm. Lâkin sen tevbeler kabul idici, günâhkâr kullaruna rahm eyleyici bir kerimsün. Benüm tevbemi kabul eyle.” diyü ağladı. Figân u zârın işiden melâ’ike rıfık u şefkatle cigarlerin tağladı. Bu tarîk ile ki yüz yıl geçdi, ve ‘inde’l-ba’z üç yüz yıl mürrür itdi, Hazret-i Âdem’ün enîn ü hanîni gâyeteye yitdi. Hemân-dem Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm gönderüldi. Mübârek başını secdeden kaldurup mağfireti müjdesin virdi. Pes Hazret-i Âdem sevindüğinden bir dahı girye kıldı. Benî Âdem’e kemâl-i meserret ü feraḥ hâlinde ağlamaḡ andan qaldı.

li-Münşî’ihi

Çün sevincinden ağladı Âdem
Bunda ey dil bir özge ‘âlem var

‘Âşık ammâ ki ağlasa sevinür
İşbu hâl üzere niçe âdem var

Handeden giryeden beri olmuş
Lâ’ubâlî hezâr ser-sem var

Dâ’imîdür benüm bükâm ammâ
Giryeden gayrı dîdede nem var

Kısaş-ı Kâşânî kavlince emr-i Yezdânî ile Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm bir cenâhını yiryüzine urdı. Râ’ihası misk-i ezferden hoşter, lezzeti mânend-i şerbet-i sükker, bir şu zâhir oldı. Hazret-i Âdem ol mâ’-i tâhirden gusl idüp ³«اللهم طهرني من خطيئتي واخرجني من كربتي» diyü şükr eyledi. Ol hinde

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/128, “Tövbemizi kabul et. Şüphesiz tevbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin.”

2 tekmilesiyle: tekellümesiyle N1 | kelimesiyle MV

3 “Ey Allah’ım, beni hatalarımdan temizle, kederlerimden çıkart.”

sündüs-i cennetden Cibril getürdüğü iki hülle-i laţîfeyi giydi. Ve bu hâletde emr-i Hâk ile Mikâ'il, Hâzret-i Havvâ'ya vardı. Zevcinün ve dahı kendinün günâhları yarlıgandığına beşâret haberlerin viridi. Ol dahı sâhil-i bahre varup yundi. “Çünkü günâhlarımız yarlıgandı ve Âdem'le mülâkatımız [146b E] ne zamâna kaldı?” diyü Mikâ'il'e şordı. “Ol hâlet dahı yakındır.” dinildükde şevkından ağladı. Hattâ kaţarât-ı eşkinün hün-âlûdları şâh-ı mercân oldu. Sâ'ir reşhalarından dürer-i şâhvâr [132a N1] halk olındı.

Bu dahı meştûrdur ki ol melek-i celilü'l-kadr Havvâ'yı Cidde'de sâhil-i bahre nâzır ve kemâl-i taḥayyürle vişâl-i yâr haberlerine muntâzır iken cennetden bir pîrâhen-i pür-envâr ve başına şaracak çenber maḳûlesi bir ḫimâr getürdi. Şehr-i muḫarremü'l-ḫarâmdan bir Cum'a günü Mekke'nün cânib-i şarkîsinden Harem-i Şerîf'e girdi.

Vehb bin Münebbih kavlince Hâzret-i Âdem-i mükerrerden yedi gün muḫaddem¹ Mekke ḫaremine duḫûl itdi. Ḥikmet Hudâ'nuñdur, Hâzret-i Âdem Harem'e duḫûl eyledükde cânib-i ğarbiden dâhil oldu.

Kitâb-ı *Ḥamîs*'de meştûrdur ki Âdem yiryüzine indükde [132b N1] fark-ı şerîfi Ferḫad gibi semâda, pây-ı risâlet-pâyeleri rûy-i zemîn-i ğabrâda olmağın melâ'ikenün du'â vü tesbîhin işidürdi. Ve ezḫâr-ı cennetün revâ'ih-i ṭayyibesini istişmâm iderdi. Aña binâ'en evvelki hâlini añup bu taḫarrûbden elem çekerdi. 'Âkıbet du'â eyledi ki bu hâl kendüden zâ'il ola. Bâ'îş-i lezâ'iz-i ḫurbiyyet olan aḫvâli ḫiss itmemele kendü nevḫa vü zârîsine iştiğâl kıla. Felâ-cerem Mücibü'd-da'avât-ı erḫam bu du'asını dahı ḫabul kıldı. Emr-i şerîfi ile Cebrâ'il '*aleyhi's-selâm*' depesini bir miḫdâr başdurup ḫadd u ḫâmeti altmış zirâ'a tenezzül itdi. Bu kerre râ'iḫa-i cenneti duymaz ve tesbîh-i melâ'ikeyi işitmez oldu.

El-kışsa kırk gün kırk gice Hâzret-i Âdem ta'âm u şarâbdan beri oldu. Ḳâbil-i ekl bir nesne bulunmamağla böyle cey'ân ve bilâ-zevâde vü bî-nân kaldı. Ğâlibâ çille-i merdân ve çihil-i meşâ'ih-i rû-şinâsân bu sünnet-i seniyyeye binâ'endür. Cedd-i a'zam-ı benî Âdem olan [129a MV] zât-ı şerîf-i muḫterem kırk gün kırk gice yimek yimedüğü müsellemler olmağla anlar dahı bi-ṭarîḳi'r-riyâzet ol fi'l-i mesnûna mütâba'at itmiş oldu. Nihâyet bunlarda fi'l-cümle ni'mete tenâvül muḫarrer olduğı cihetden «القليل لا

1 mükerrerden//muḫaddem: Âdem'den evvel N1, MV

¹«يُضَرُّ» kelimesi ile mütāba‘at, fi’l-cümle muvāfaqat-i hüccet ² yirinde olmasını irāde kılmışlardır.

Çünkü Âdem’ün cürmi mağfirete ve zilleti ‘izzet-i inābete ve naḳmeti bezl-i ni‘mete ve melāl ü miḥneti ḥuzūr u rāḥata mübeddel oldu, Ḥazret-i Cibrīl ta‘līmi ile enbānındaki gendümi ekdi. Mu‘cizesi berekâtıyla sā‘atiyle bitdi. Ve ḥaşāda gelüp biçildi. Ve hırmen olup döğüldi. Ba‘dehu el degürmeni peydā idüp çekilüp dıkkatle daḳıḳ kılinup bir tennūr daḥı peydā kıldı. Anuñ içinde girde resminde [147a E] itmek pişürildi. Dānesin yimekle rif‘atden zillate düşdüğü hınṭa şabāḥ ve aḥşām kendüye ve evlādına ğidā olmaḳ emr olındı. Bu taḳdırce Ḥazret-i Âdem’ün şan‘ati ekincilik oldu. Ya‘nī ki kendüye ḥarrāş dinildi.³

Ba‘zı kütüb-i tevārīḥ mişdākıncı Ḥazret-i Şafıyyu’llāh ḥarrāş ve İdrīs ‘aleyhi’s-selām ḥayyāt ve Nūḥ ‘aleyhi’s-selām neccār ve Hūd hem-meslek-i tüccār oldu. Kezālik Şālih ‘aleyhi’s-selām daḥı ticāretle iştihār buldı. Fe-ammā İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām bezzār ve zerrā‘ ve İsmā‘il ‘aleyhi’s-selām şayyād⁴ ve şebbāk ve İshāk ve Ya‘ḳūb ‘aleyhi’s-selām rā‘i olup çübānlık eyledi. Niteki Yūsuf-ı Şiddik melik-i Mısr olup meşālih-i Müslimīn’i mü’eddā kıldı.

Bunlardan ma‘adā Ḥazret-i Eyyūb evvelki ḥālinde ğınā üzere oldu. Envā‘-ı emrāza ibtilādan soñra yine temevvül mertebelerin buldı. Kezālik Şu‘ayb ve Mūsā ‘aleyhimā es-selām şübānlık eylediler. Niteki Hārūn vezāret idüp Süleymān ‘aleyhi’s-selāma saltanat ile [133a N1] iştihār virildi. Bunlardan ğayrı İlyās, cüllāh idi. Ve Yūnus ve Yaḥyā zahid-i bī-iştibāh idi. Niteki Zekerıyyā neccār idi. Ve Ḥazret-i ‘İsā seyyāḥ-ı rüzgār idi. Ḥātemü’l-enbiyā Muḥammed Muştafā ‘aleyhi’s-selām ise mücāhid-i ğazā-kirdār idi.

Vaḳtā ki Ḥazret-i Âdem gendüm dānesini eküp ḥirāset itdi, ol zamānda ḥabbe-i hınṭa deve kuşu yumurtasınca var idüğü taḥḳıḳa yitdi. Ḥattā⁵ Ḥazret-i Âdem ve Şīt ‘aleyhimā es-selām zamānlarında ol büyüklükde bitdi. Ammā kaçan ki İdrīs zamānı oldu, nev‘-i beşerden küfrān-ı ni‘met şudūri taḥaḳḳuḳ buldı, bu kerre dāne-i gendüm bir miḳdār küçirek hey‘āta girdi. Fir‘avn ve Mūsā zamānında ise bir ol ḳadar⁶ daḥı eksildi. Ḥattā tavuḳ

1 “Az olan şey zarar vermez.”

2 hüccet: cümme N1 | cehd E

3 ḥarrāş dinildi: ḥirāset eyledi MV

4 şayyād: hınṭād MV

5 yitdi. Ḥattā: itdi MV

6 ḳadar: miḳdār N1, E

yumurtaşına döndü. Tâ Hâzret-i ‘İsâ’ nuñ zamân-ı nübüvvetine gelince ol hâl üzere qaldı. Ba’dehu beyza-i kebüter deñlü oldu. Hâzret-i Yahyâ bin Zekerıyyâ katl olunup Buhtunnaşır zühûrına varınca funduq dânesine döndü. Niçe rûzgâr ol hâl üzere qalup ‘Uzeyr Nebî ‘aşrında neñüd deñlüce qaldı. Giderek nâsuñ ‘amellerine göre eksile eksile şimdiki hey’ete girdi.

Zirâ ki Vehb bin Münebbih kavlince ol zamânda zer’uñ qaddi dirâhtân-ı besâtin kâmetinde idi. Farażâ ki ekşerinüñ uzunlığı yüz zirâ‘ qaddinde idi. Beyâzlıkda ise hemân sîm levninde idi. Pes bād-i şimâl tezkiye ve rîh-ı cenûb terbiye iderdi. Ba’dehu Hâzret-i Âdem biçüp Havvâ bir yire cem‘ iderdi.

Ammâ *Kışaş-ı Kâşânî*’de âb-ı Zemzem’e müte‘allik olan mādde-i kübrâ bi-vechin-mâ ekşer-i kütüb-i tevârihde yazıldığı maзмünlara muhâlifdür. [147b E] Zirâ ki Zemzem Hâzret-i İsmâ‘îl’ün ökçesi ile depindügi yirden kaynayup çıkmışdur. Hattâ bu huşûsuñ sıhhatine nuşûs-ı şahîhadan gayrı hadîş-i şerîf-i nebevî dahı şudür itmîşdür. Yine böyle iken bir melek gelüp Havvâ’yı Bî’r-i Zemzem mahallinde tırdurup ¹«اركض برجلك في هذا الموضع»

dimesiyle Havvâ *radîya’llâhu ‘anhâ* ol emre mütâba‘at itmegin Zemzem zuhûra geldügi yazılmışdur. Pes bu haķîrûñ te’vîli bu yüzdendür ki mâ’-i Zemzem’ün evvelki zühûrî Hâzret-i Havvâ’nuñ hareket ü cünbüşi ile ola. Ba’de-mâ batup niçe zamân nâ-peydâ olduqdan soñra ikinci cereyanı Hâzret-i İsmâ‘îl’ün deprenmesi ile vuķtû‘ bula.²

Ġarâ’ibden biri dahı Hâzret-i Âdem ve Havvâ ki itmek pişirüp yidiler, ba’dehu kendülerde nefh ve karkara müşâhede itdiler. Hattâ “Bu³ ne ‘alâmetdür ki biz bu aĥvâli cennetde görmüş degülüz.” diyü söylediler. ‘Âķıbet ki iztırâbları ziyâde oldu, emr-i Hâķ ile bir melek gelüp anları şahrâya çıkardı. Ve kâzâ-yı hâcet itdürdi. Hattâ tezek pâreleri ile istincâ țarîķını öğretti. Ammâ ki Âdem ve Havvâ bu aĥvâle ġamnâķ oldılar. “Ne belâdur ki mübtelâ olmuşuz.” diyü ağlaşdılar.⁴ «هذا الذي اورثنا ذنبنا» didiler. Ya’nî ki “Bizden şudür eyleyen cürm ü ġünâh bu nâ-pâķ hâleti mûriş oldu.” diyü inleşdiler.⁵

1 “Ayaklarını şu mevzide hareket ettir.”

2 Bu paragraf N1 nüshasında daha önce gelmektedir.

3 Hattâ bu: - N1

4 “Bu, ġünahımızdan bize miras kaldı.”

5 Bu paragraf N1 nüshasında daha önce gelmektedir.

El-kıssa bundan sonra gusl itmegi, âb-dest eylemegi gördiler. Ba'dehu namâz emr olındı. Anları edâ kıldılar. Evvel şalât ki Âdem edâ eyledi, şalât-ı zuhr idüğünü *Kıssa*'da Kâşânî inşâ eyledi. Fi'l-vâkı' evvel namâz ki Hâzret-i Muḥammed Muştafâ Mekke-i Mükerrreme'de edâ itdi, öyle namâzı idüğü onuñ da taḥkika yitdi. Ammâ gâh olurdu ki iştiğâl-i ḥarş u zirâ'atden ba'zı evkât fevt olurdu. Ma'lûm olmamağla Hâzret-i Âdem edâsında tekâsül kılırdı. 'Âkıbet öküz büyüklüğünde bir büyük beyâz ḥorosla bir tavuḡ gönderildi. «سبحان من يسبحه كل شيء سبحان الله وبحمده يا آدم الصلاة يرحمك»¹ dimesi ile Şafıyyu'llâh [129b MV] ve Havvâ edâ-yı şalâta müsâra'at iderdi. Bir maḥalde² daḥı yazılmışdır. Anda âḥar vechle beyân kılinmışdır. Hâlâ ki mâbeynde çoklık münâfât yokdur.³

Ba'dehu Hâzret-i Cibrîl bağ-ı cennetden otuz cins mîve fidanı getürdi. Haḡ *celle ve 'alânuñ* irâdet-i ezeliyyesi vech-i arzuñ 'imâretine ve Hâzret-i Âdem ve benî Âdem nümüne-i bağ-ı bihişt idüğünü görüp eglenmesine müte'allik oldu. Ol fidanlar ta'lim-i Cibrîl ile qarârgâh-ı Âdem'de, bir cüneyne peydâ kılinup dikildi ki ol fevâkihüñ on cinsi funduḡ ve cevz ve fustuḡ ve levz ve belûṭ ve cevz-i bevâ [148a E] ve rummân ve mûz maḡûlesi idi. Kırsı yinmeyüp lûbbi yinürdi. On kısmı ki bilâ-kırsı olan emrûd ve 'unnâb ve incîr ve alma ve tut ve turunc ve ḥarbûz⁴ ve ayva maḡûlesi idi. Ve on kısmı daḥı çekirdeklü idi. Zerdâlû ve erik ve ḥurmâ ve igde ve kızılçik cinsi ile hüveydâ idi.⁵

Bu daḥı ḥafî olmaya ki Âdem '*aleyhi's-selâm* Serendîb Cezîresi'ne indükden soñra Cibrîl '*aleyhi's-selâm* geldi. Kendüye pîşvâlık idüp Mekke-i Mükerrreme'ye iletirdi. Ve ol seferde Âdem'ün adımı her nereye ayağı başdı ise kaşabât-ı meskûne veyâḥûd ḡurâ-yı ma'mûre olması muḡarrer oldu. Mâbeyn-i ḡademeyn olan ḡâlî yirler ve taşlıklar olup [133b N1] ḡalması irâde kılındı. Ammâ her bir adım ki Hâzret-i Âdem atardı, elli iki⁶ fersaḡ yir ṡayy iderdi. Ṥûl-i ḡâmetine veyâḥûd mu'cizesine binâ'en ḡaḡ ol kadar mesâfe ḡaṡ'ın eylerdi.

1 "Her şeyin kendisini tesbih ettiği Allah her türkû eksiklikten münezzehtir. Hamd onadır. Ey Âdem, namaz kıl. Allah sana merhamet etsin."

2 Bir maḥalde: Ḳâbil ve biñ bir maḥalde MV

3 Bu paragraf N1 nüshasında daha önce gelmektedir.

4 turunc ve ḥarbûz: - MV | turunc ve ḥarnub E

5 Bu paragraf N1 nüshasında, yukarıdaki Zirâ ki Vehb//iderdi paragrafının sonunda yer almaktadır.

6 iki: - N1

Lâkin İbn ‘Abbās *radîya’llâhu ‘anhumâ* kavlince her bir adımında üç günlük yol tayıy olunurdu. Menzil-i ‘Arafât’a ki gelindi, ümmü’l-mü’mînîn Hıvâ karşılarından görüldü. Birbiri ile evvelâ ol maḥalde buluşup bilişdiklerine binâ’en nâmı ‘Arafât kındı. Ve ba‘de’t-te‘ârûf birbirlerine yakın oldukları maḥalle Müzdelife dinildi. «فازدلفا ای تقاربا»¹ mazmûnı lügaviler tahkîkî üzere beyân kılındı.

Kıssa-ı Kâşânî yazduğı üzere Hıvâ, Merve’den sa’y eyledi. Ve Âdem’ün sa’yi Şafâ’dan berü vuḳû’ buldı. Bu minvâl üzere gündüzün buluşdılar. Cennetde iken söyleşdikleri lisân ile mâcerâlarını tezekkür itdiler. Ve bi’l-cümle meşy lâzım geldükde Hıvâ, Merve’den cânibe rücû’ kıldı. Niteki Âdem *‘aleyhi’s-selâm* Şafâ’dan yaña döndi. Tâ ğurre-i² şehr-i zi’l-ka‘de³ dâḥil olınca evḳâtı bu tarîḳla güzērân kıldı.

Ba‘de-mâ ta’lîm-i peyk-i Hudâ ile Hâzret-i Âdem telbiyeye başladı. Ve izâr bağlandı. Şehr-i zi’l-ḥicce duḥûl idinceye dek telbiyeden ḥâlî olmadı. Andan soñra Cibrîl *‘aleyhi’s-selâm* menâsik-i ḥaccı ta’lîm-i tām eyledi. Kâ‘ide-i iḥrâm ri‘âyetini kemâ-yenbağı öğretti. Ve ol zamânda yâḳût-ı ḥamrâdan olan Beytu’llâh’uñ dört ḳapusu var idi. Biri bâb-ı Âdem, ikinci bâb-ı İbrâhîm, üçüncü bâb-ı İsmâ‘îl, dördüncü bâb-ı Muḥammed *ṣalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* diyü bülend-iştihâr idi. Ve ol ḥacc-i şerîf ki Hâzret-i Âdem’den evvel şudûr iden ḥacc-ı laṭîf idi, yetmiş biñ melek muḥrim oldukları ḥâlde Hâzret-i Âdem muḥrim⁴ olup ziyâret-i Beyt-i Ḥarâm kılmişlar idi. Fe-lâ-cerem Cebrâ‘îl-i mükerrrem [130a MV] ḥacc-ı şerîf mevsimini ve menâsikini Hâzret-i Âdem ve Hıvâ’ya öğretti. İkisini daḥı tavâf [148b E] u ziyârete meşğûl itdi.

Ba‘dehu ma‘âdinden⁵ demir ve sîm ve zer iḥrâcını gösterdi. “Te‘âmül-i nâs ve intizâm-ı aḥvâl-i evlâd-ı bî-ḳıyâs ve bunlaruñla olacaḳdur.” diyü bildürdi. Bunlar ki Ka‘be-i müşerrefeyi tavâf iderlerdi, ğürûḥ ğürûḥ melâ’ike ve kerrûbiyân gelürlerdi. “Bâreka’llâh yâ Âdem, biz bu beyt-i laṭîfî iki biñ yıl senden evvel tavâf idegelmişüz.” dirlerdi. Ve ḥâzretüñ ğiryeye vü eninine merḥamet idüp tesliyet iderlerdi.

1 “böylece ilerleyerek, yani yaklaşarak...”

2 ğurre: - N1

3 zi’l-ka‘de: zi’l-ḥiccede E

4 oldukları//muḥrim: - N1

5 ma‘âdinden: nüh ma‘âdinden N1

Ba'zı müverrihîn Şafıyyu'llâh-ı hidâyet-rehîn Ka'be binâsını encâma qarîn idüp niçe rûzgâr ri'âyet-i menâsikle tavâf ve hacc-i güzîn itdükden soñra hevâ-yı bâğ-ı cinân ve tarâvet-i reyâhîn ü behcet-i hûr u ğılmân hâtır-ı şerifine huşur eyledi. Kendüyi yinmeyüp şebân-rûz ol iştiyâkla ağlamağa başladı. [134a N1] Bâr-i Hudâ *celle şānuhu* ve 'alâ Cibrîl'i gönderdi. Dâr-ı dünyâ serây-ı ikâmet ve menzil-i bekâ olmayup medâr-ı renc ü 'anâ ve qarârgâh-ı sipenc ü maḥall-i pür-vâveylâ idüğini ve bu nişimende mü'minlere râḫat ve t̃alib-i Hâḫ olanlara âsâyiş ü istirâḫat yoğduğunu bildürdi. "Âkıbet yine zürriyyātuñla cennetüme dâḫil olacaḫsun. Bu taḫdîrce şimdi ğamnâk olmadın ne fâ'ide bulacaḫsun." buyurdi. Lâkin Âdem'ün ıztırâbı sâkin olmadı. Ve huld-i berîn hevâsı aslâ hâtırından zühûl kılmadı. Bi'l-âḫire Hâzret-i Hallâḫ-ı dâdger Âdem'e raḫm-i bî-mer kılup Beyt-i Ma'mûr'ı aña hediye gönderdi. "Ḳuşûr-ı huld-i berînden bir ḫaşr-ı bî-ḫuşûr olmağın bunuñla añılsun." buyurdi ki ol beyt-i laṭifün taşîli dibâcede meşḫûrdur.

Hâzret-i Âdem daḫı mu'âvenet-i Cebrâ'il ve müzâheret-i melâ'ike-i zevî'l-ḫadri'l-celîl ile ḫaldurup kendüsi yapduğı beyt-i şerifün fark-ı mübâreğine ḫodı. Anı gördükçe kendüyi bihişt-i berînde taşavvur itmekle âb-ı giryesinden bi-vechin-mâ ferâğatle el yudı. Ve bu taşîl *Târîḫ-i Ca'ferî* de meşḫûr bulundu. Ekşer-i 'ulemâ-yı ahyârün yazduḫlarındaki şübehâtı zâ'il kıldı. Ammâ Beyt-i Ma'mûr-ı müstağraḫ-ı nûr yâḫût-ı aḫmerden oyulmuşdur. Aḫsen-i ḫuşûr bir ḫaşr-ı pür-sürûr u bî-ḫuşûr idüğü taşîl-i beyne'l-müverrihîn ḫatı meşḫûrdur.

Bu daḫı meşḫûrdur ki huşûşâ müverriḫ-i ma'ârif-güvâḫ, Mevlânâ H'ândşâḫ ḫavline Ka'be'nün binâsı Cibrîl'ün mi'mârlığı ve ḫaylî melâ'ikenün mu'âveneti ve yârlığı ile olmuşdur. Hattâ cennetden getürdüğü ḫacerü'l-esved ki 'ahd-nâme-i zürriyyât anuñ içinde vedī'at kılinmişdur. Bir rivâyetde sâbıḫan ḫacer-i esved bir melek-i zî-şân idi. Hâzret-i Âdem'e zürriyyâtı 'arz olinup 'ahd u mişâḫ olınduḫda Bâr-i Hudâ *celle şānuhu* ol meleki zât-ı Âdem'e [149a E] musallaṭ kıldı. Eger beşeriyet muḫtezâsınca 'ahd-i sâbıḫı unıdup irtikâb-ı zillete teveccüh iderse tezḫîr-i 'ahd u peymân itmesi buyurıldı.

Pes şol dem ki muḫadder olan naḫz-ı 'ahde teveccüh idüp tenâvül-i ḫıñtaya mübâşeret kıldı, ol melek yanında bulunmayup me'mûr olduğı üzere men'ine sa'y idemedi. Fe-lâ-cerem ol cürm ü işm sebebiyle ol melek-i mükerrerem celâl-i Hâlıkü'l-ümem ḫahrına mazḫar düşdi. Melekiyeti

melekesi bir cevher şüretine mübeddel kılındı. Tekrâr bir dahı nazar-ı Celâl ile muķârin olup cevherligi hâcer hilkatine muhavvel kılındı. *Kezâ fi ba'zi'n-nuşah*. Hâzret-i Âdem '*aleyhi's-selâm* anı mübârek eliyle maḥalline kômışdur.¹

Ve bi'l-cümle Mekke-i Mükerreme binâsı ve erkân-ı menâsik ü hacc-i şerif edâsı yirin bulduķdan sonra ol vâdilerün 'ufûnet-i hevâsı mizâc-ı laṭîf-i Âdem'ün yübüsetle inḫirâfına sebep oldu. Ya'nî ki hevâ-yı cân-baḫşâ-yı bihişte öğrenüp zülâlınden² kesb-i şafâ itdükleri üzere huzûr u rāḫat ol maḥalde muḫâl [olmağın] dâmen-i Kûh-i Serendîb'de temekkûn itmegi [130b MV] münâsib görmediler. Yıdan yıla mevsim-i hacc-i şerif olduķça [134b N1] Mekketu'llâh'a gitmege ruḫşat recâsın eylediler. Bilâ-te'hîr du'âları maḫbûl tutulup bu maṭlûblarına dahı vâsıl olup 'azîmet kıldılar. Ya'nî ki gâḫ vilâyet-i Hind'de ve gâḫ 'Arabistân'da mütemekkin olup niçe rûzgâr³ «ليس في الدار غيرنا ديار» vâdisinde eglendiler. Ne kendü meskenleri ile Beytu'llâh-ı şerîfden ğayrı binâ gördiler, ne kendülerinden özge yiryüzinde beşer kısmı ile görışdiler. Ve her çend ki Beytu'llâh'a 'azîmet iderlerdi, bir merkeb ihtiyâr itmeyüp piyâde olduķları ḫâlde giderlerdi.

Menķüldür ki Hâzret-i Âdem müddet-i 'ömr-i 'azîzinde devâb kısmına binmek olmadı. Her adımında üç günlük mesâfe kaṭ'ıñ idüp cesîm ü ḫaḫîm olmağın kendüye taḫammûl ider merkeb bulunmadı. Yine kendüsi piyâde, zâd u zevâdesi enbânında âmâde iken kırķ kerre hacc-i şerif itdi. Vilâyet-i Hind'den Mekketu'llâh'a ṭoğrı çekildi, girdi.

Hamîs nâmındaki kitâb-ı nefisde meştûrdur ki Hâzret-i Âdem setr-i 'avret eylediği incîr yaprağından bir miḫdârını ki âḫû cinsi yidi, nâfelerinde misk ḫâşıl oldu. Ve bir miḫdârını dahı ki baķar-ı baḫr ekl itdi, 'anber-i ḫâm andan ḫâşıl olması taḫḫîka yitdi. Kezâlik dest-i Ḥavvâ'da bulunan evrâķ-ı ḫalilenün bir miḫdârını gügûl ḫurdı yidi. Hilkati ḫarîr-i ḫâmı vücûda getürdi. Ve bir miḫdârını bal arusı ḫ'âre geçürdi. 'Asel-i muşaffâ zuḫûrı ol cihetden mütebâdir oldu.

Ba'de-mâ Cibrîl '*aleyhi's-selâm* cennetden bir büyük koyun getürüp Hâzret-i Âdem'e virdi ki kendülerün [149b E] ḫadd u ḫâmeti ve cüsse vü ḫaḫâmeti şimdiki maḫlûķa nisbet nice ise ol koyunuñ dahı büyüklüğü fi zamânına olan aḡnâma göre öyle idi. Pes anuñ yününi kırķmağı, iplik egirüp

1 Hâzret-i//kômışdur: - N1

2 zülâlınden: delâlınden N1, MV

3 "Evde bizden başka kimse yoktur."

Ḥavvâ kendüye ve zevcine libâs toqumağı ta'lim itdükde Ḥavvâ ziyâde melûl oldu. "Cennet ḥulleleri ile zîb ü zînete ögrenmiş iken ol maḳûle ḥaşîn yûnden libâs mı olur ve nice iplik egrilür, bilmezin." diyü ḥaylî şive kıldı. Lâkin bu güstâhlığa kendüsi bâdî olmağın ne ḥâl ise ipin egirdi. Ve Cibrîl ta'limi ile cüllâh kârgâhını ḳurup kirbâsını toqudu. Kendüye ve Ḥazret-i Âdem'e câme ve pîrâhen dikdi. Bu taḳdîrce dünyâda cümleden evvel giyilen libâs şûf cinsi idüğü ta'ayyün buldı.

li-Mü'ellifihi

Şûf iken cübbeleri Âdem ile Ḥavvânuñ
Âdem oğlanı gerer gögsini dîbâlar ile

Taş ḳovukları iken mesken o dem şimdi kişi
Şığamaz yire göge ḳaşr-ı mu'allâlar ile

Vehb bin Münebbih ḳavlince ḳoyun ve keçi ve şığır ve deve nâmındaki ḥayvânât-ı ne'â'imüñ birer cüfti, ḥattâ yüklü olduğı ḥâlde dişileri cennetden Cibrîl ile ḥuzûr-ı Âdem'e gelmişdür. Yuḳarıda beyân olınan ḳoyun bunuñ ḡayrı mıdur, degül midür, ta'arruz olınmamışdur.

Ve bi'l-cümle bir rivâyetde yüz yıl Ḥazret-i Âdem neşr-i dem'a vü dem ḳılup ḡamnâk ü ḥazîn olurdu. Kemâl-i ḥicâbından semâ cânibine baş ḳaldurmayup [135a N1] aḡladı, ṫurdu. Ve bir rivâyetde üç yüz yıl 'ale't-tevâlî enîn ü ḥanîn idüp göz yaşları dökdi. Bir kerre 'avret sözine uymağla bunca yıllar melâlet ü nedâmet çeküp niçe yüz biñ kerre, niçe yüz biñ maḥlûḳātuñ, niçe yüz biñ ḥadd u ḥisâbı mümkin degül mevcûdātuñ vaṫan-ı aşlileri [131a MV] olan gülşen-i cinândan ayrılmalara ve gül-ḥen-i cihân gibi me'vâ-yı fânînüñ hevâ-yı 'ufûnet-âlûd ü 'uḳûbet-vürûdına giriftâr olmalarına bâ'is oldu. Dâ'imü'l-evḳât 'avret sözi ile 'amel idüp nâḳışātu'l-'aḳl olan zümre-i zemîmeyi muḳtedâ idenlerüñ envâ'-ı derd ü belâya ibtilâları ve bu dâr-ı fenâdan serây-ı beḳâyâ varduḳda mes'ûl olıcaḳ cera'im-i bî-intihâları bu ḳıyâsla taḥaḳḳuḳ buldı.

li-Münşi'ihî

Er olan 'avretüñ sözin ṫutmaz
Ḳatı nâ-merd olandur anı iden

Zen eline viren kişi şakalın
 atı amak gerek atı kuden

El-kıssa şudur-ı zilletden sonra Hazret-i Âdem yüz yıl tamâm Havvâ'ya yakın olmadı. Kemâl-i hüzn ü amından ve Havvâ'dan şadır olan igvâ vü idlâl eleminden¹ mazâ aa tarîbi cā'iz görmedi. [150a E] Ba'de-mâ kendülere gicede ve gündüzde elli vat namâz emr olındı. Ve şavm u zekât ve cenâbetden usl ve tarim-i meyyit ve lam-i hınzır buyurıldı. Ve yigirmi bir varaq üstine yazılmış urûf-i hecâ daı Âdem'e nâzil oldu. Ve bir adîş-i şerîf-i nebevî mûcibince Hazret-i Âdem'e müddet-i 'ömrinde nüzûl eyleyen ancak urûf-i hecâ oldu ki *ıssa-ı Kâşânî* de beyân olunduğı üzere her bir arf-i mermuzu ma'nâ-yı laîfî bu vechle ta'yîn olındı:

أ فمعناه أنا الله الواحد الاحد الفرد الصمد الذى لم يزل ب بديع السموات
 والارض ت توحد فى ملكه وتواضع كل شىء لعظمته ث ثابت لم يزل أبداً ولا
 يزل ج جميل الفعال جواد الجمال جليل المقال ح حليم على من عصاه حميد عند
 من انشأه خ خبير بتواطن الاشياء وظاهرها خالق كل شىء د ديان يوم الدين
 وانى من خلقه ذ ذو الفضل العظيم ذو العرش المجيد والطول الشديد ر رب الخلائق
 رزاق رؤف رحمن رحيم ز زارع زرع من غير بذر زائد من لم ينقص زين كل شىء
 برحمته س سريع الحساب سريع الاجابة ش شديد العقاب والبطش شاهد كل
 نجوى ص صمد لم يزل صادق الوعد صابر على من عصاه ض ضياء السموات
 والارضين ضمن لاوليائه المغفرة ط طاب من اخلص من المطيعين طوبى لمن اطاعه
 ظ ظهر أمره ظفر أهل محبته بالجنة ع عليم عالم علام علا بالربوبية غ غياث
 المستغيثين على خلقه غنى لا يفتقر ف فعال لما يريد فرد ليس له مشير ق قيوم
 قائم على كل نفس بما كسبت قاهر قادر ك كريم كان قبل كل شىء كائن بعد
 كل شىء [135b N1] كافى على كل برئته ل له ما فى السموات وما فى الارض
 له الخلق والامر من قبل ومن بعد م ملك يوم الدين ملئ مهيمن أى الشاهد الحق
 متكبر محمود معبود ن نور السموات والارض نار معدة لاهل عداوته و ولى المؤمنين
 ويل لمن عصاه ويل للمطففين ه هاد هدى من الضلالة من قدر له ذلك بمشيئته
 لا لا اله الا الله الواحد القهار لا اله الا هو العزيز الحكيم ى يعلم ما فى السموات

1 eleminden: elinden MV

والارض وما بينهما وما تخفى الصدور فلما نزلت هذه الحروف علمها آدم لولده
ثم توارثوها.¹

dinilmiştir. Ya'nî ki hürûf-ı hecâ bu resm üzere nüzûl eyledükde Hâzret-i Âdem ma'ânîsini evlâdına böyle ta'lîm itmiştir. Ba'dehu evlâd-ı evlâdı birbirlerine bu vechle öğretmiştir.

Ve ba'zı zamânlarda ki hevâ bulutlu olmağla namâz vakıtlarında şübhe olunurdu. Şîhât-i vakıt ne zamân idüğü bilinmezdi. [131b MV | 150b E] Hâzret-i Âdem bu huşûşa bî-ğuzûr olup “Vakıtı ile şalâtumı edâ idemeyiz.” diyü cenâb-ı Kâziyyü'l-hâcât'a münâcât itmekle Hâk celle ve 'alâ bir beyâz horos gönderdi. Aña melâ'ikenüñ tesbîh ü tehlilini işitdürüp âvâzesi Âdem'i mütenebbih kılmaları emr olındı. Ve Ebü'l-beşer-i mükerrem ol horosuñ şadâsın işitdükçe tesbîhinde «الحمد لله كثيراً على كلِّ حال حمداً يوافي نعمه وينافي مزیده»² «إِنَّ اللَّهَ» diyü takdîs itmesi tenbîh buyurıldı. Ve bir hadîs-i şerîfde «خلق ديكا رجلاه تحت الارض السفلى ورأسه تحت العرش وله جناحان ابيضان اذ انشرهما جاوز المشرق والمغرب فاذا جاء وقت الصلوة نشر جناحيه وصرح بالتسبيح سبحان الملك القدوس»³ buyurulmuşdur. Ve dik-i

1 “Elif'in manası ‘Ben; tek, bir, yalnız ve hiçkimseye muhtaç olmayan, zeval bulmayan Allah’ım.’ Be ‘O, yerin ve göklerin en yücesidir.’, Te ‘Mülkünde yeganedir. Ve azametiyle her şeye karşı tevazu göstermektedir.’, Se ‘Şimdi de gelecekte de hiçbir zaman zeval bulmayacaktır.’ Cim ‘Yaptıkları güzeldir. Güzellikleri cömertçedir. Sözleri yücedir.’ Ha ‘Kendisine isyan edenlere karşı yumuşaktır. Yarattıklarının nazarında övgüye layıktır.’ Hı ‘Varlıkların yerlerini ve görüntülerini en iyi bilendir. Her şeyi yaratmıştır.’ Dal ‘Kıyamet gününde bütün yarattıklarına borç verendir.’ Zal ‘Yüce fazilet, ulu arş ve üstün kudret sahibidir.’ Ra ‘Yaratılanların Rabb’i, Raûf, Rahmân ve Rahîm’dir.’ Ze ‘Tohumuz çiftçi gibidir. Fazlası olan, eksiği olmayandır. Her şeyi rahmeti ile süslemiştir.’ Sin ‘Hesapları çarçabuk görendir. Acele şekilde cevap verendir.’ Şın ‘Cezası güçlü ve şiddetlidir. Gizlice dua edenleri görendir.’ Sad ‘Samed’dir. Vaadinde sadakat sahibidir. Kendisine isyan eden kullarına karşı sabırlıdır.’ Dad ‘Gökyüzünün ve yeryüzünün ışıdır. Mağfireti ile kendisine yakın olan kullarını sarmıştır.’ Tı ‘İhlas ile kendisine itaat edenler kazançlıdır. Ona itaat edene ne mutlu!’ Zı ‘Onun emri ortaya çıktı. Ona mahabbetin ehli cennetle muzaffer oldu.’ Ayn ‘Âlîm, Âlim, Allâm’dır. Rububiyetinin üzerinde yücelmiştir.’ Gayn ‘Yardım dileyenlerin yardımcısıdır. Yarattıklarına karşı tok gönüllüdür. Onun için noksanlık yoktur.’ Fe ‘Dilediğini yapar. Tektir, kimse ile istişare etmez.’ Kaf ‘Bütün çalışan canlılar için Kayyûm ve Kâim’dir. Kâhir ve Kâdir’dir.’ Kef ‘Kerîm’dir. Her şeyden önce vardı, her şeyden sonra var olacaktır. Bütün mahlukat için yeterlidir.’ Lam ‘Yerde ve gökteki her şey ona aittir. Tektir, Kahrâr’dir. Ondan başka ilah yoktur. Azîz ve Hakîm’dir.’ Ye ‘Yeryüzü ve gökyüzündeki, ikisinin arasındaki ve kalpte gizli olan her şeyi bilir.’ Bu harfler indikten sonra Adem (a.s.), onları oğullarına öğretti. Daha sonra [sonraki kuşaklara] miras bırakıldı.”

2 “Bütün durumlar için Allah’a pek çok hamd olsun. Onun şükürü, nimeti netice verir. Nimete karşılık yapılan şükür ise nimeti karşılayamaz.”

3 “Şüphesiz ki Allah ayakları yerin aşığısının altında, başı arşın altında olan bir horoz yarattı. Onun batı ve doğunun öresini aşan iki beyaz kanadı vardı. Namaz zamanı geldiğinde

ebyaz katlinde şahâbe-i kirâm nehy olunmuşdur. Ve dahı ħorosuñ evde beslemesi meymenet-i ‘azîmedür, buyurulmuşdur.¹ Kütüb-i eĥâdîşde bu ħuşuş muşavverdür.

**Tevâlüd-i Âdem ve Ĥavvâ bi-emri’l-Celîl ve tafşîl-i kışşâ-i Kâbil ve Hâbil
ve ba’zî’t-taĥķikât min hâze’l-ķabîl ‘alâ-lisâni aşĥâbi’t-tevârîĥi’l-cemîl**

Nazm²

‘Âlem-i mülk cây-ı sâfildür
Lâzımı ĥikmet-i tenâsüldür

Sırr-ı pâk-i tevâlüd olsa nihân
Şâbit olmazdı işbu ħâr erkân

Çâr-sûy-ı vücûda ķadr u revâc
İzdivâc itmek iledür ezvâc

Naķd-i âb-ı neşât³ ‘ayn-ı direm
Ansuz olmaz metâ’-ı ‘ilm ü ĥikem

Mîvesüz bir dıraĥt olurdı beşer
Anda sırr-ı tevâlüd olmasa ger

Ol sebebeden Ĥudâ-yı ‘azze ve cell
Âdeme gördi ol ħarîķı maĥal

Vaķtâ ki Ĥâzret-i Âdem’üñ tevbesi ķabûl ķılındı ve girye vü enînine raĥm olunup ĥünâhı baĥuşlandı, evķâtı ile şalâtını edâdan şofra ķâr u kesb ü emr-i tenâsüle iştiĥâl ħuşuşı emr olındı. “Bu dâr-ı dünyâ ser-menzil-i ‘uķbâ gibi degüldür. Ve her ne yaparsañ ħarâb olması ve dünyâyâ gelenlere mevt

---

kanatlarını yayıp açık bir şekilde ‘Melik, Kuddus, Hayy ve Kayyum olan Allah her türlü eksiklikten müzenneztir.’ diye tesbihe başladı. Horoz yeryüzünde Allah’ı tesbih eder. Allah’ı [tenzih ve] tesbih etmek sana aittir.”

1 Ve dik-i//buyurulmuşdur: - N1

2 Nazm: - MV

3 âb-ı neşât: inbişât MV | inbisât E

muḳadder olup ölmesi elbetde muḳarrerdür.” diyü bildürüldi. Güyâ ki miyân-ı benî Âdem’de bu ebyât vird-i zebân maḳûlesi vâridât [136a N1] olmak¹ muḳadder kılındı. Ve bu serây-ı sipenc ki me’vâ-yı pür-derd ü rencdür, güzergâh-ı fenâda bir cîsr gibi idügi bu hıṭâbla zevî'l-elbâb-ı benî Âdem’e haber virildi.

Li-nâzımıhi

قليل عمرکم فی دار دنیا و مرجعکم الی بیت التراب
و کلّ صبحه ملک ینادی لدوا للموت وانبوا للخراب²

Ba‘de-mâ Ḥazret-i Âdem ve Ḥavvâ mu‘âşeret-i izdivâca rağbetle hüveydâ oldılar. Az zamân geçmedin ba‘zı evlâd zuhûrî ile güşâyış-i hâtır buldılar. Lâkin çoğan evlâd-ı³ kirâmları mu‘ammer olmazdı. Bu cihetden dahı Âdem’ün ğumûm u aḫzânına nihâyet bulunmazdı. [151a E] Ya‘nî ki emr-i İlâhî ile bir Cum‘a gicesi mücâma‘at kıldılar. Zeker ü ünşâ iki veled ḥamlı ile mesrûr kıldılar. Lâkin sekizinci ayda ikisi de düşdi. Dâr-ı dünyâda evvel vâkı‘ olan saḳat anlar oldu. Ba‘dehu zeker ü ünşâ bir tev‘emâna dahı müte‘alîk oldılar. Anları dahı düşürüp ḳurtıldılar.⁴ Üçinci def‘a ki Ḥavvâ’da ḥaml zâhir oldu, evvelki ḥamlılarına göre hafif idügi taḥaḳḳuḳ buldı. Ḥattâ *Ḳur‘ân-ı ‘Azîm*’de⁵ ﴿فَلَمَّا تَعَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ﴾⁵ naşs-ı şerîfi ile aña işâret olındı.

El-ḳıssa giderek Ḥavvâ’nuñ ḳarnı büyüdi. Ḥâmil idügi muḳarrer oldu. “Yâ Rabbî, bize bir şâlih veled vir.” diyü ikisinün dahı tazarru‘ u niyâzı taḥaḳḳuḳ buldı. Bu mâbeynde İblîs-i pür-telbîs Ḥavvâ’ya geldi. Bir ferzend-i [132/1a MV]⁶ ercümend zuhûrına ne mertebe müteşevvik idüğünü bilüp “Maḥall-i taḥrîk ü iğvâdur.” diyü sevindi. “Eger baṭnındaki ḥaml-i şâhîḥ, ferzend-i melîḥ olup müddet-i medîd ‘ömr sürdüğünü istersen çoğduğı zamânda nâmını ‘Abdü’l-Ḥâriş ḳoyasun.” didi. Ḥavvâ dahı noḳşân ‘aḳlı

1 olmak: kılınmak MV, E

2 “Bu dünya evindeki ömrün kısıdır. Döneceğin yer toprak evidir. Bir melek her sabah ‘Ölüm için çalışın, [dünyadaki] her şey harap olacaktır.’ demektedir.”

3 evlâd-ı: ebnâ-yı MV, E

4 ḳurtıldılar: ḳıvrıldılar N1

5 *Kur‘ân-ı Kerîm*, A‘râf Sûresi, 7/189, “(İnsan) eşile birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır.”

6 MV nüshasında varaklara 132 rakamı mükerrer verildiği için ilk varak için 132/1, ikincisi için 132/2 sembolü kullanılmıştır.

muḳteżāsınca İblis'ün ismi Hâriş idüğini, ferzendirün ismi 'Abdü'l-Hâriş
 ḳomaḳ veledini İblis'e ḳul itmek ta'ahhüdine bâ'ış idüğini fehmi eylemedi.
 'Ale'l-fevr "N'ola öyle olsun. Oğlumuz olursa nāmı 'Abdü'l-Hâriş olsun."
 didi. Lâkin der-'aḳab vahy nâzil oldu ki "Ben size bir veled-i şâlih virdüm.
 Siz ise nāmını 'Abdü'l-Hâriş ḳoyup İblis'e 'ubûdiyyeti cā'iz gördiñüz. Hâlâ
 ki daḫı 'ibretmend olmadıñüz. Cennetden hübüṭ u redd ile daḫı ḳanā'at
 bulmadıñüz." buyurıldı. Fe-lâ-cerem Havvâ ve Hâzret-i Âdem bu ḫuşûşa
 pür-ḡam oldılar. "Yâ Rabb, ḳünkü böyledür, biz veledimizden geçdük." diyü
 ağlaḫdılar. Tâ ki ol mevlüd mu'ammer olmadı.

Ba'de zamânin erkek ve dişi ikiz veledleri vücûda geldi. Birinün nāmı
 'Abdü'r-Raḫîm ve birinün Emetü'r-Raḫîm ḳonıldı. İkinci mertebede Hâbil
 ve hem-şiresi Leyûzâ vücûd buldı. 'Aḳabince ṭulû' iden mevlüdları Ḳâbil ve
 ḳızḳarındaşı Iḳlîmâ mütevellid oldu. Ba'dehu Tevbe nām veled ve Şenûḳa¹
 nām² duḫter daḫı Sendelis³ nām ferzend ile [136b N1] hem-şiresi 'aḳabince
 Hurâs nām püser-i ercümend ile ḳızḳarındaşı 'âlem-i kevne ḳadem başdı.
 Bu minvâl üzere bir def'ada daḫı Lāmân nām ferzend ile bir duḫter daḫı
 ṭoḡdı. Tâ ki yüz yigirmi baṭna dek tev'emeyn birer zeker ve birer ünsâ tevel-
 lüdi taḫaḳḳuḳ buldı.

Ammâ ba'zı kütüb-i tevâriḫ ḳavlince evvelâ ki Havvâ ḫâmil oldu. Ḳâbil
 nām oğlını Iḳlîmâ nām ḳızı ile ma'an ṭoḡurdu. Ve ikinci def'a vaz'-ı ḫamlinde
 Hâbil nām ferzendi Leyûzâ nām duḫteriyle vücûda geldi. Fe-lâ-cerem ol iki
 peygâmberr-zâde-i muḫterem neşv ü nemâ bulup sinn-i temyizle hümâyün-
 maḳdem [151b E] olduklarında Ḳâbil zirâ'ate ve Hâbil çubânlık ṭarîḳından
 ḫidmete iştiḡâl üzere oldu.

Düşizeḡân-ı 'iffet-nişân daḫı büyüdi. Her biri izdivâc u nikâḫa ḳâbiliy-
 yet ḫâşıl ḳıldı. Muḳteżâ-yı mürüvvet her ferzend-i bâ-devlet tev'emi olan
 duḫter ile, ya'nî ki bile ṭoḡduḡı düşize-i bülend-aḫter ile izdivâc yüzinden
 kesb-i ḫuzûr u râḫat itmek idi. Lâkin öyle olmadı. Ḳâbil ile ṭoḡan Iḳlîmâ
 Hâbil'e ve anuñla vücûda gelen Leyûzâ Ḳâbil'le nikâḫ ḳılındı. Ma'a zâlik
 Iḳlîmâ ḫüsn ü cemâl cihetinden Leyûzâ'dan ziyâde behcetle hüveydâ ol-
 maḡın Ḳâbil bu ḫuşûşdan âzürde-ḫâṭır oldu. "Sen Hâbil'i benden ziyâde se-
 versün." diyü Hâzret-i Âdem'e iṭâle-i lisân ḳıldı. Hâzret-i Âdem ise "Ben bu
 ḫâli işâret-i Cibrîl ile itdüm. Fermân-ı Hudâ ne cânibe buyurıldı ise ol semte

1 Şenûḳa: Senûḳa N1

2 veled//nām; - E

3 Sendelis: Sendel MV, E

gıtdüm. Zinhâr lecûc u sitizekâr olma.” diyü pend eyledi. Lâkin peder ve mâder neşâ’ihî Kâbil-i nâ-kâbile te’sîr itmedi.

Âhirü’l-emr Âdem ‘*aleyhi’s-selâm* buyurdi ki “Bu iki birâder İklîmâ niyetine iki kurbân [132/1b MV] ideler. Cānib-i āsmāndan āteş nüzûl idüp қаңğısınuñ kurbānını yaқarsa anı ‘alāmet қабул bileler.” Zîrâ ki ol zamānlarda ‘adet öyle idi. Maқbûl olan kurbāna min fevki’s-semā āteş inüp iḥrāk iderdi.

Vaқtâ ki Hâbil kendü қойunlarından bir a’lâ kebş getürüp kurbân kesdi, Kâbil daḡı ikinci olmağın bir deste buğday demedini bağlayup ol maḡalle vaз’ını münāsib gördi. Ya’nî ki bir püşte-i refi’aya қoyup ikisi daḡı ‘alāmet-i қабуле mutaraşşıd oldu. Ammâ Kâbil’üñ nihādında lecc ü ‘inād muқarrer ü merkûz olmağın fikri bu idi ki “Eger kurbānum қабул olup cenāb-ı ilāhiden işāret olursa maḡlûbuma vāşıl olurun febihâ. Ve illâ ve hergiz İklîmâ’nuñ Hâbil’e nikāhını cā’iz görmez. Rızâ-yı vālideyn olmaduğı taқdîrcede aña mazarrat yitişdürürin.” Hâbil ise ḡulûş-ı ṭaviyyet ile müteveccih-i İlāh idi. Buyurılmağu taқdîrce emre itā’ati bî-iştibāh idi. Ḥikmet Ḥudâ’nuñdur, Âdem’üñ du’āsı berekātında āsmāndan bir pāre [137a N1] āteş indi. Evvelâ kurbân-ı Kâbil’i istişmām idüp döndi. Ya’nî bir zerre te’sîr itmeyüp gitdi. Kurbân-ı Hâbil’e varup anı bi’l-külliyeye ḡāre geçürdi.

Kitāb-ı *Ḥamîs*’de meşṭûrdur ki Ḥazret-i İbrāhîm el-Ḥalîl ferzend-i sa’adetmendi Ḥazret-i İsmā’il’den bedel fedâ buyurılan қоç ki niçe yıllar sebezâr-ı ḡuld-i’ berinde çerānide қılınmış idi. İbn ‘Abbās *raḡiya’llāhu ‘an-humâ* қavlince Hâbil bin Âdem ‘*aleyhi’s-selāmuñ* ‘inda’llāh maқbûl olan kebşi idi.

El-қışsa bu ṭarîқla iki birâder miyānına vahşet düşdi. Ḥazret-i Âdem ‘*aleyhi’s-selām* naşîḡat itdükçe² “Hele ben bu def’a Beytu’llāh’a varup gelince sabr eyleñ.” diyü buyurduқça [152a E] aşlâ muқayyed olmadı.

Âdem ‘*aleyhi’s-selām* ḡacc-i şerîfe gitdügi gibi Hâbil-i derdmend pîrāmen-i cebelde yatup uyurken Kâbil-i қаṭîl anı gözetdi. Şeyṭānuñ idlāl ü iğvāsı ile başına bir seng-i ‘azîm birağup ḡālet-i menāmını ser-ḡāb-ı mevt tebdiline iқdām itdi. Ya’nî ki ol maḡlûmı helāk idüp niçe günler meyyitini getürdi, gezdi. Ol āna dek meyyit olmaқ ve defn olınmaқ vāḡı’ olmaduğı eclden n’eyleycegüni bilmeyüp gezdürdi, yüridi. Vālidesi cānibine

1 ḡuld-i: cennet-i N1

2 Ḥazret-i//itdükçe: - N1

mürâca‘atden dahı havf eyledi. ‘Âkıbet Haḫ *celle ve ‘alā* heykel-i insānı ki muḫalsam-ı genc-i¹ ḥikmet-i Rabbānī’dür, defîne gibi setr ü nihān kılınmasını irāde buyurdu. ²«كَلَّ شَيْءٌ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ» mefhūmı ile ḥākden ḥaḫ olunan yine ḥāk içre medfūn kılınmaḫ evlā idüğini Qābil-i kätıl-i müşārün ileyhe tıyurdu.

Bu tarıḫla ³﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحِثُ فِي الْأَرْضِ﴾ naşş-ı kerîmi muḫarrer olup iki ğurāb birbirleriyle hırāb u đırāb iderek geldiler. Kemāl-i kıtālê kendüleri Qābil’e gösterdiler. Bî’l-āḫire birisi kätıl-i ğālib çıḫdı. Mağlūbını maḫtūl idüp toprağa bıraḫdı. Ba‘dehu burnı ile eşerek bir çāḫ ḫafrına dürişerek merāmını ḫāşıl itdi. Ya‘nî ki öldürdüğü ğurābı toprağla örtüp pervāzgāhına gitdi. Qābil ki bu aḫvālî gördi, ﴿يَا وَيْلَنَا أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا﴾ ⁴﴿الْغُرَابِ﴾ didi. Ve Hābil’ün ḫaddine göre bir merḫad ḫazup içine gömdi. Techiz ü tekfîn ü şalātı emri müyesser olmadı. Ğālibā şehid olanların libās-ı ḥūn-ālūd ile gömilmesi andan berü ḫaldı. [132/2a MV]

Ba‘zılar ḫavlince ol iki ğurāb iki melek-i bî-iştibāḫ idi ki berāy-ı ta‘līm nāzil oldılar. Qābil-i kätile tārīḫ-ı defni gösterdiler. Zîra ki bu ḫuşuş mücerred ḫilḫat-i ğurābdan nāşî bir emr-i maḫşuş olaydı şimdi dahı ğurāb birbirini helāk itmek, der-‘aḫab ḫāk-i siyāḫa gömüp gitmek manzūr-ı ḫaḫ olmağla taḫaḫḫuk bulaydı.

Ravzatü’l-müttakîn’de meşṫürdür ki Ḥazret-i Âdem şecere-i ḫınṫadan ekl itdükden şonra ki vech-i arza indi, mi‘desindeki [137b N1] baḫiyyesini ḫuşdı. Fe-ammā ki bir miḫdārı haẓm olınmış idi. Ba‘de zamānin şulb-i Âdem’deki tuḫma ḫarışup Qābil ḫaḫ olunan nuṫfe ol luḫme-i menhiyyeden olmuş oldu. Anuñ-içün ehl-i fesād olup mürteḫib-i ḫatlı-i nefis olması ta‘ayyün buldı.

Ba‘de-mā te’sir-i esmā fi’l-müsem mā sırrında mü’ellif-i bî-riyā, ya‘nî ‘Âlî Muşṫafā bir ḫaşıde-i maṫbū‘ada bu remz-i laṫîfi ḫüveydā ḫıldum. Qābil kätıl olmaḫ, Hābil hevlden ḫā’il resminde bulunmaḫ evvelūñ cür’etine, şānīnūñ hevli ü havf ile memātı ḫāletine delālet ḫılmışdır, dimişdüm. Şāhid-i maẓmūnı libās-ı edāya⁵ ḫoyup bu yüzden cılve itdürmişdüm.

1 genc-i: - MV

2 “Her şey aslına döner.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Mâide Sûresi, 5/31, “Nihayet Allah ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi.”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Mâide Sûresi, 5/31, “Yazıklar olsun bana. Şu karga kadar olamıyorum.”

5 edāya: âdāba N1

li-Mü'ellifihî [152b E]

Benî Âdemde esmâ sırrınuñ te'sîridür bâ'is
Ki Qâbil resm-i kâtil ism-i Hâbil 'ayn-ı¹ hâ'ildür

Oğum atdum yayum yaşdum dimekdür remzi mevtânun
Maqâbir taşları bir bir dikilmiş seng-i menzildür

El-kışsa Hazret-i Âdem-i mükerrem ol senede ki edâ-yı hacc idüp geldi, eşnâ-yı rāhda iken tab'-ı nāziki muğberr ü müteğayyir olduğu gibi aḥvāl-i 'ālemi daḥı müteğayyir buldı. "Elbetde bir fitne-i 'azīme ḥādiş olmuştur." diyürek vaṭan-ı me'lûfine ki geldi. Qâbil karşı varup dest-bûsı ile muğtenem oldu. "Birâderün Hâbil kâdudur?" diyü şorduḡda ol ferzend-i nâ-kâbil ḥuşûnetle cevâb virdi. "Ke-enne anuñ ḥıfz u ḥirâseti baña pür mühim midür ki benden şorarsun." diyü söyledi. "Zâhir budur ki zabtındaki aḡnām anuñ tekâsül ü ihmâl üzere kıyâmından baña müte'allik olan mevrû'atı yiyüp zarar itmişdür. Kendüsi daḥı ol ḥavf ile başın alup gitmişdür." didi. Hazret-i Şafıyyu'llāh hemân-dem ḥāl ne idüğini tıydu.

Ba'zılar qavlince daḥı eşnâ-yı rāhda gelürken Cibril '*aleyhi's-selām* kâtl-i Hâbil'i kendüye bildürdi. Fe-lâ-cerem ciger-güşesinün 'azâsı ile pür-ğam, dîde-i giryânı âlûde-dem, qalb-i ḥazîn-i sūzânı pür-melâlet ü nedem, lûğat-i Süryânî üzere birkaç ebyât söyledi. Nûr-ı dîdesinün merşiyesini edâ idüp 'azâsına iştiğâli evlâdına bile ısmarladı.² Ve ol ebyât-ı Süryâniyye Ya'rub bin Qaḥṭân zuhûrına dek 'alâ ḥâlihî qaldı. Anlar vücûda gelüp feşâḥat-i lisân-ı 'Arabî iştiḥâr-ı küllî bulduḡdan sonra bu vechle 'Arab diline mütercem qilındı ki ol ebyât-ı ġaribe³ budur:

Nazm Merşiye

فوجه الارض مغبرّ قبيح	تغيّرت البلاد ومن عليها
وقلّ بشاشة الوجه الصبح	تغيّر كلّ ذي طعم ولون
قتيل قد يضمّنه الجريح ⁴	فوا اسفا على هاييل ابني

1 'ayn-ı: resm-i MV, E

2 Nûr-ı/ısmarladı: - N1

3 ġaribe: 'Arabiyye E

4 "Beldeler ve üzerindeki kişiler değışti. Yeryüzü toza bulanıp çirkin bir hal aldı. Renk ve lezzet sahibi her şey bozuldu. Neşeli, güzel yüzler azaldı. Yazık oldu oğlum Hâbil'e. Katledilip kanlı bir şekilde [mezara] kondu."

Mefhûm-ı şerîfi böyle dimekdür ki dâr-ı dünyânın mizâcî melâlete dönüp müteğayyir oldu. Ve sükkân-ı ‘âlem-i ğabrânın hâtırları muğberr olup yiriyüzi kabîh-ı şûret buldı. Nî‘metlerinde lezzet ve gün-â-gün çeçeklerinde tarâvet kalmadı. Güler yüzlerdeki beşâset-i vücûh min vechin [132/2b MV] az kaldı. Pes [138a N1] yazıklar benim ciger-güşem Hâbil’e ki bî-günâh katl olındı. Ve nâzik teni hûn-âlûd cerâhatlarla nâ-bedîd kılındı.

Fî nefsi’l-emr Hâbil ki mazlûmen katl olındı, rûy-i zemînün tarâvet ü leţâfeti kâsâvet ü melâlete mübeddel oldu. Hattâ dahı ser-menziline gelmedin Hâzret-i Âdem’e ma’lûm kılındı. Ve bi’l-cümle Ebû’l-beşer Âdem ‘aleyhi’s-selâm benî nev’inde niçe evvel mahlûk ise bu nazm-ı laţîfî dahı ebyât-ı mevzûn cinsinün cümlesinden taķaddümle mükemmeldür. Bu taķdırce nazm-ı kelâm-ı mevzûn lâzıme-i tab’-ı benî Âdem idüĝi bu kışşadan tahkîķa maķrûn [153a E] olmuştur. Fe-ammâ evvel şudûr iden şî’r-i mevzûnün mefhûmı beliyât-ı ‘azâ vü merâşî kısmını inşâ kabîlinden bulunması ile ‘âlemün dâr-ı derd ü ĝam olmasına ve şî’rün mezâyâ-yı hüzün ü elemle müdĝam olmasına delîl bulunmuştur.

Egerçi ki Kâbil maķşûdına vâsıl oldu, Hâbil’i katl itdükden sonra maţlûbesi olan h’âherini uğurladı. Yemen vilâyetine göçüp ikisinden anda niçe evlâd zühûra geldi. Lâkin vâlid-i mâcidi kendüye la’net ü nefrîn itmegin ba’dehu hîç bir kimseye yâr u ķarîn olamadı. Vahşiler gibi gezüp kūhistân ve berr ü biyâbânda seng-i felâhanla behâ’im ķatlini pîşe idindi. Hattâ hayvânâtın insândan vahşeti evvelâ anın dest-i ta’addisinden oldu.

Ba’zı müverrihîn kavlince Kâbil’e kışâş buyurılıp Cibrîl ol emr ile nâzil kılındı. Hâzret-i Âdem-i mübeccel icrâ-yı fermân-ı münzel ķaşdın itdükde emrine itâ’at itmedi. Bu ser-keşlik ile ta’n u la’nete istihķāk hâşıl idüp Yemen diyârına gitti. İblîs’ün delâleti ile âteşe ķapmaĝı pîşe idindi.

Menķûldür ki İblîs ‘aleyhi’l-la’ne Kâbil’e küllî maķabbet itmiş idi. Birâderi ķatlindeki idlâline mütâba’atını begenüp gitdükçe iĝvâsına cell-i himmet itmiş idi. Hattâ “Sâbıkda ķarındaşın Hâbil’ün ķurbânı yanmaĝa ba’iş ve seni beyne’l-vâlideyn hacil düşürüp maķşûdın hâşıl itmege sebebi hâdiş anın âteş-perest olması ve hafıyyeten âteşkede yapup ‘ibâdet ķılması idi ki âteş aña yan başup utandurmamış idi. İmdi sen de ister misün ki min ba’d her hûşûşda zî-şân ve taķarrüb-i ķurbân ile beyne’l-aķrân nümâyân olasun, âteşĝâha secde idüp ‘ibâdetden hâlî olmayasun.” dimiş idi. Peyĝamber-zâde iken ol nâ-ķâbili yoldan çıkarup dâlâlete düşürmiş idi.

El-kıssa tağyir-i dîn ve esbâb-ı fışk u fücûra kendüyi qarîn idüp şûrb-i hamr ve zinâ evvelâ Kâbil'den ve evlâd-ı bed-nihâdından şudûr eylemiş idi. Ğıbbu zâlik Kâbil Yemen'e vâşıl ve ħ'âheri ile mücâma'ata mâ'il ü mütevâşıl olduğdan soñra vücûda gelen eşher-i evlâdı Hatûh-ı bed-nijâd ve anuñ dahı ekber-i evlâdı Nemîrâd¹ nâm dâlâlet-nihâd oldu. Ba'dehu Nemîrâd'ın eğall-i âli Metûşâ'il² ve anuñ dahı ecell-i 'iyâli Kaḥşâ'il³ idügi taḥakkuk buldı. Kezâlik [138b N1] Metûşâ'il'ün eşher-i evlâdı Lâkih nâm şahş-ı dâlil olup şulbinden üç ferzend-i şenâ'atmend vücûda geldi ki biri vâzi'-ı 'ilm-i tıb olan Yâfil,⁴ ikinci muḥteri'-i 'ilm-i müsikî ve mücid-i âlât-i melâhî [133a MV] 'add olınan Yâfâl, üçinci ekser-i şanâyî'i inşâ vü peydâ eyleyen Yûfâl idi. Ve bu tafşili [153b E] müverriḥ Mevlânâ Ca'ferî tenmîk ve bu tafşil-i zâhirü't-tatvîl ile taḥkîk eylemişdür.

li-Münşi'ihî'l-ḥakîr

Bize bir reh-güzâr iken dünyâ
Yoğ-iken kâr u bârımız kaṭ'a

Oldı icâdımız ser-â-ser hep
Şûf u zer-beft ü aṭlas u kemhâ

Câmemüz 'âkıbet kefendür çün
Tonadurlar seni ṭonanma şehâ

Sür'at-i 'ömri niçün aınmazsun
Giyinürsün zavallı şeb-i dîbâ

Hâşıl-ı kelâm katl-i Hâbil muşîbetinden çok zamân geçmeden Ḥaḳ sübhânehu ve te'âlâ, Ḥazret-i Âdem-i şafiye tesliyeten Şît 'aleyhi's-selâmı 'inâyet kıldı. "Hâbil erşed-i evlâdumdur." diyü maḥabbet idüp firâk u mev-tine 'arz-ı melâlet iderken nübüvvet nûrî ile şeref bulmuş, sâ'ir evlâdı miyânında 'izam-ı şânla serv-i bâlâ gibi mümtâz olmuş bir vücûd-ı laṭîf ile teşrîf buyurıldı. Lisân-ı Süryânî'de Şît, 'aṭâ'u'llâh dimekdür. Ya'nî ki Hâbil'den bedel 'aṭâ kılduğunu Ḥazret-i Âdem'e i'lâm eylemekdür.

1 Nemîrâd: Ğabrâd E

2 Metûşâ'il: Maḡuşâ'il MV | Maḡuşâ'il E

3 Kaḥşâ'il: Lâkihşâ'il MV, E

4 Yâfil: Bâfil MV, E

İşrāku't-tevārīh mü'ellifi kavlince katl-i Hâbil'den sonra beşinci yılda dünyaya gelmiştir.¹ Ve sâ'ir evlâdı ikişer ikişer toğarken Şit Nebî, nûr-ı Muḥammed-i 'Arabî *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* şerefine binâ'en yalnız toğmuştur. Ve hîn-i velâdetinde Hâzret-i Âdem yüz otuz beş yaşında bulunmuştur.

Muḥaşşal-ı kelâm Kâbil, Hâbil'i katl idince ebnâ-yı Âdem cemî'an bir millet olup şeref-i menziletleri bir dereceye varmış idi ki melâ'ike fırka fırka kendülerin ziyârete gelürlerdi. Ve her buluşdukça muşâfaḥa idüp tekrîm ü tevķîr kılurlardı. Hemân ki katl kıssası şudûr itdi, benî Âdem'ün ol güne üns ü ülfet ü sa'âdetleri girdi. Kâbil içlerinden ayrılıp iğvâ-yı şeytânla âteş-kedeler yapup evlâd-ı dâlalet-nijâdı ile oda tapmağa başladı.

Vaktâ ki 'ömr-i 'azîz-i Âdem nihâyetine yitdi, mecmû'-ı zürriyyeti, ya'nî ki buṭûn-i müte'addide ile vücûda gelen ferzendânı keşreti kırk biñden ziyâdece oldu. Mağârelerde yirleşdiler. Ḥayvânât derilerinden câmeler giydiler. Ekşeriyyâ şikâr etlerinden ve şimâr u fevâkiheden gıdâlar yidiler.

Ammâ Hâzret-i Âdem'e nüzûl iden şuhuf-i mükerreme bir rivâyetde kırk ve ba'zılar kavlince yigirmi bir oldu. Lâkin *İşrāku't-tevārīh* şâhibi kavlince on şuhuf nüzûl idüp gice ve gündüzün elli vakt² şalât u şıyâm ve Ḥudâ'ya 'ibâdet ü kıyâm emr olındı. Ve şürb-i ḥamr ve ekl-i laḥm-i ḥinzîrden neyh kılındı. Ve şuhuf-i münzelede esrâr-ı ḥikemiyye ve ma'rîfet-i mazârr u menâfi'-i edviye ve keyfiyyet-i teşķîr-i cin ve 'ilm-i ḥisâb u hendese beyân olındı. Ve ba'de'l-hübûṭ nüzûl-i Cibrîl *'aleyhi's-selâm* on kerre [139a N1] vukû' buldı. Kâdî 'Aḍud *'aleyhi'r-raḥme* on şuhuf nâzil oldu, dimesi gâlibâ her birinde bir şuhufu gelmesine maḥmûl oldu.

Ammâ mu'cizât-ı Âdem *'aleyhi's-selâm* [154a E]

Mu'cizātu Cemî'i'l-enbiyâ nâm kitâb-ı kerâmet-erkâmda Hâzret-i Şafıyyu'llâh'dan yedi mu'cize şâdir olmuştur.

Evvelkisi: Kâbil, Hâbil'i katl idüp vâlid-i mâcinden müfâraķat ve Yemen câniblerinde temekküne rağbet ve İblîs'ün idlâli ile âteş 'ibâdet itdükde ki Âdem'e vahy nâzil oldu. Ol güm-râhların ṭarık-ı tevķîk ü hidâyete

1 Eşrâfû't-t-//gelmiştir: - MV, E

2 N1 nüshasında bu kelimedede mürekkep dağılmıştır.

girmelerine delâlet¹ itmek buyurıldı. Hâzret-i Âdem ber-mücib-i vahy-i mükerrem ol bed-kirdârlara [133b MV] vardı. Cemî'an yedi biñ miqdârı evlâduñ dâlâlete düşüp müfârağat-i şuveriyye, mübâ'adet-i beyniyyelerine² cevâz göstermeyüp tarîk-ı Hâkık'a da'vet eyledi. Hâlâ ki ol nâ-halefler nübüvvet-i hâzretde ihtilâf idüp mu'cize taleb eylediler. Ve bir yek-pâre seng-i siyâhı gösterüp "Bunuñ içinden âb-ı revân akıtmağ gereksün." diyü söylediler. Fe-lâ-cerem Hâzret-i Şafiyi-yi Ekrem emr-i Hâk ile ol taş mübarek elini urdı.³ «سبحان من هانت عليه الامور» buyurdu. Tâ ki ol seng-i hâreden âb-ı zülâl peydâ olup yedi fersah yire dek cereyân itdüğünü ol münkirler gördiler. Yine imâna gelmediler.

İkinci: Hâzret-i Âdem eşnâ-yı râhda Qâbil evlâdından 'Âd nâm dâlâlet-nihâd-ı nâ-fercâm bir kabile gördi. Bir rivâyetde Şemûd kavmine uğrayup küfr ü gavâyet üzere buldı. Dîn-i İslâm'a gelmelerini ihtimâm itdükde mu'cize taleb eylediler. Bir kavî köklü dıraht-ı 'uzmâ gösterüp "Bunu bu mağalden kopar. Şu qarşuki mevzi'a apar. Neşv ü nemâ buldurup mîveler virmesi ile bize mu'cize göster." diyü söylediler. Hemân ol nebiyy-i şadâkat-nişân didükleri üzere mu'cizesini 'ayân kıldı. Beyân itdükleri üzere bitüp mîveler virdüğünü her birisi gördi. Ve cedd-i büzürgvârlarunuñ kudretini kemâ-yenbağî bildi. Hâlâ ki yine imâna gelmediler. Küfr ü dâlâlet üzere kalup tağıldılar.

Mîrh'ând kavlince ol dıraht da'vet-i Âdem'e icâbet itdi. Qa'r-ı zemîni pâre pâre idüp isti'câl ile 'izz-i huzûrına yitdi.

Üçüncü: Hâzret-i Âdem yine bir gün ol tã'ife-i bâğiye⁴ görüp dîne da'vet eyledi. "Hidâyet tarîkını koyup sâlik-i râh-ı dâlâlet olman." diyü söyledi. "Bize bir kavî mu'cize göster. Andan sonra pend ü naşihat vir." didiler. Hâzretüñ nübüvvetini göz göre inkâr eylediler. Fe-lâ-cerem Şafiyi'llâh-ı muhterem eline bir taşcağızı aldı. Nübüvvet kuvveti ile aña bir nazar şaldı. Hemân ol taşcağız hâlikını tesbîha başladı. Ol kâfirleri güyâ ki tã'ne taşları ile taşladı.

Dördüncü: Yine ol kavim-i vâcibü'l-levmüñ bir fırkası büt-perest oldı. Seng-i ruhamdan terâşide bir şaneme tıparlar iken Hâzret-i Âdem üzerlerine uğradı. Her çend ki men'ine ikdâm eyledi, dinlemediler. Taleb-i mu'cize

1 delâlet: velâyet E

2 beyniyyelerine: dîniyyelerine N1

3 "İşlerin kendisi için çok basit olduğu Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."

4 tã'ife-i bâğiye: tã'ife-yi MV

bahânesin idüp sözlerini kabûl itmediler. Bi'l-âhire Âdem Peygâmbere “Eger bu şanemünüzi [154b E] imâna getürürsem [139b N1] siz de imâna gelür misüz?” diyü buyurdi. Ol seng-diller anı muhâl ‘add itmekle her biri “Râziyüz.” didi, tırdı. Hemân ki Şafıyyu’llâh ¹ «يا صنم آمن بالله» didi. Ol büt kelâma gelüp ² «لا إله إلا الله لا نعبد إلا إياه» cevâbını virdi.

li-Münşi’ihi

Țaşdan düzülme bir şanemi söyledüp didi
Āmentu bi’llezî ḥalaḳa’n-nāre ve’r-ruḥām³

Ya’nî ki “Allâh’dan ğayrı hâlık yokdur. Ve andan ğayra ‘ibâdet lâ’ik degüldür. Hâlâ ki bu zâlimler beni İlâh yirine ḳodılar. Baña ‘ibâdet idüp kendüleri belâya uğratdılar. Beni bunlardan ḳurtar, yâ nebiyya’llâh.” diyü ol şanem söyledi. Ḥazret-i Âdem ol taşı ellerinden alup şikest eyledi.

Beşinci: Ol nebiyy-i mükerrrem bir günün içinde yiri cüft ile sürerdi. Sâ’atiyle ekinini ekerdi. Der-‘aḳab biçüp döğüp un iderdi. Ve yoğırup itmekini bişirüp yirdi.

Altıncı: [134a MV] Bir gün ki ba’zı evlâdını ve Ḥavvâ’yı ziyâfet itdi. Mübârek elinün ayasında âteş-i fîrûzân yakup anlara ta’âm bişürdi. Aşlâ ḥazretün yed-i mü’eyyedine âteşden zarar gelmedi. Yuḳaruda beyân olınan dördinci mu’cize ile bu ḥuşûş için böyle bir mazmûn-ı laṭîf vârid oldı.

li-Münşi’ihi

Āb-ı revân aḳıtdı revân seng-i ḥâreden
 Keffinde bişdi âteş ile tâbeveş ta’âm

Ba’zı müverriḥîn ḳavlince ta’âm-ı ziyâfet bişince âteş vefâ itmemegin Ḥazret-i Âdem bir pâre âteşi eli üstine ḳodı. Tâ ol ta’âm puḥte olunca ol nâr-ı fîrûzân söyınmedi.

Yedinci: Şol zamân ki Ḳâbil, Hâbil’i ḳatı itmiş idi, Ḥazret-i Âdem ḥacc-i şerîfden geldükde mâtemin ṭutmuş idi. Dâ’imâ ki firâḳ u girye ile ṭaḒları

1 “Ey put, Allah’a iman et.”

2 “Allah’tan başka ilah yoktur. Ondan başkasına tapmayız.”

3 “Mermeri ve ateşi yaratan [Allah’a] iman ettik.”

gezerdi. Meyân-ı kühistânda meyyitini bulmağ sezerdi.¹ Fe-ammâ dırahtân-ı kühsâr hazretüñ yanınca bile giderlerdi. Ol ağladuğça anlar da muvâfaqat idüp nâle vü enîn iderlerdi.

Bunlardan gayrı H'ândşâh-ı müverrih bir mu'cize dağı beyân itmişdür. **Sekizinci** ol idügi taḥkika yitmişdür. Bu tarîkla ki katl-i Hâbil'den evvel evlâd-ı kirâmı bir gün behâ'im-i kühistândan şikâyet eylediler. “Ba'zı yırtıcı cânverler bize ta'arruz ider oldı.” diyü söylediler. Hemân-dem Hazret-i Âdem anlara ‘azm eyledi. “N'içün benüm evlâduma dest-i ta'addi uzadur-suz.” diyü naşihat itdi. Andan sonra pendini tutdılar. Bir dağı evlâd-ı kirâmına ta'arruz itmediler. «فسبحان من ظهرت معجزات الانبياء بقدرته وتواترت كرامات الاولياء بحكمته»²

Teşrifât-ı Şâni'-i bî-çün-i aḳdem der-ḥaḳḳ-ı Şafiiyyu'llâh Âdem³

Mevlânâ İmâm İsmâ'îl 'aleyhi'r-raḥme kitâb-ı Muvâzene'de⁴ tafşil itdügi üzere Hazret-i Şâni'-i [155a E] Celil,⁵ Ebü'l-beşer-i cemîli altı kerâmetle, ya'nî ki şeş mevhibeyle tafḍil itmişdür ki cümlesi ancak anlaruñ şân-ı bü-zürgvârlarına olması taḥkika yitmişdür. **Birinci** tıynet-i pâkini yed-i ḳudreti ile taḥmîridür. **İkinci** ⁶﴿وَنَفَحْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ mazmûnı cihetinden nefḥ-i rûḥla hazreti tevķiridür. **Üçüncü** secde-i [140a N1] melâ'ike-i 'izâmla şân-ı laṭifini tebcil-i keşiridür. **Dördüncü** ta'lîm-i esmâ mezâyası ile zât-ı şerifini i'zâz-ı dil-peżiridür. **Beşinci** külfet-i tã'at ve meşâḳḳat-i 'ibâdetsüz vücûd-ı 'azîzine bağ u râğ-ı ḥuld-i berîni tefvîz ü teysîridür. **Altıncı** irtikâb-ı zillet-i ma'siyetden sonra ⁷﴿فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ﴾ naşs-ı kerîmi mücibince kelimât-i tevbe müntic-i rızâ ve hoşnûdî-i Ḥudâ olmağı bilâ-vâsıta-i âferîde⁸ zât-ı Âdem'e luṭf u kerem yüzünden telķîn-i bî-nażîrdür.

1 sezerdi: isterdi E

2 “Kudretiyle peygamberlerin mucizelerini meydana getiren, hikmetiyle evliyaların kerametlerini kesintisiz kılan [Allah] her türlü eksiklikten münezzehtir.”

3 teşrifât-ı//Âdem: Raḳiya Şafiiyyu'llâh Âdem E

4 Muvâzene'de: Mevârid'inde E

5 celil: - E

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr Sûresi, 15/29, “Ona ruhumdan üflediğim vakit...”

7 *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/37, “Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabb'inden birtakım kelimeler aldı. Bunun üzerine tövbesini kabul etti.”

8 âferîde: âḫerîde MV | âferin E

**Ve ammâ belıyyât-ı Şafıyyu'llâh-ı mükerrerem
be-tağdır-i Hâlıkı'l-Levh ve'l-'arş ve'l-Kalem**

Ba'zı kütüb-i tefâsırde meşûr olduğı üzere belıyyât-ı Âdem on vechle müstevcib-i ğam u nedem olmuştur ki evveli ﴿أَلَمْ أَهْكُمَا عَنْ تَلْكُمَا الشَّجَرَةَ وَأَفَلَّ﴾ ¹ âyet-i kerîmesi ile Bâr-i Hudâ'nuñ Âdem ve Havvâ'ya 'itâbıdur. Sanîsi keşf-i 'avretle rüsvâlıkları hicâbıdur. Salîsi kemâl-i behcet ü t̄arâvet-i beşereleri muğaddemâ mir'ât-i nâhun-i insânî gibi mücellâ vü muşaffâ iken 'ibreten li'n-nâzırîn tağyîr ü tebdil kılınmağla bakâyâ-yı hüsn ü cemâllerini nâhunlarından [134b MV] ictinâbıdur. Râbî'i, sa'âdet-i dâriü'l-karârta tağarrübde iken ba'dehu civârta her birinüñ t̄ard-ı melâlet-me'âbıdur. Hâmisî firâk-ı Havvâ ile iki yüz yıl, bir rivâyetde üç yüz yıl miğdârı ser-gerdânlıklarınıñ ğumûm-ı bî-hisâbıdur. Sâdisî Havvâ ile anuñ miyânında tenâvül-i dâne zellâtın idenler ile 'adâvet-i mürîşü'l-ıztırâbıdur. Sâbî'i töhmet-i³ 'ışyânla teşhîr kılınup ⁴ ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾ zem-zemesi ile ba'is-i ekl olan Havvâ añılmayup kendünüñ şöhret-i cürm iktisâbıdur. Sâminî İblîs ve zürriyyâtından olan a'vân, Hâzret-i Âdem'e ve evlâdına a'dâ-yı haqîkî iken yine anlara tasalluṭ-ı nâ-şavâbıdur. Tâsî'i dünyâ-yı dünî maḥall-i imtiḥân ve bir üsti açuḫ zindân idüp Âdem ve benî Âdem'e meşıyyet-i hikmet-menâbıdur. Âşirî⁵ mâ-beyne'l-menzileyn çekilecek şedâ'id ü âlâm 'uḫûbâtına ve mîzân u şırât ve su'âl-i münker ü nekîr 'aḫabâtına Âdem'i ve zürriyyâtını ilḫâ-yı hisâb u 'azâbla mübtelâ kılduğı meşıyyet-i bî-irtiyâbıdur.

li-Münşî'ihî⁶

Yatup huzûr idecek gûşe idi ḫabrüñ içi
Kişiyet itdüğî cürmüñ 'azâbın itmeseler

Şırât u maḥşer ü mîzân ne hoş mesîre idi
Çeküp çevirmeseler kec ḫiṭâbın itmeseler [155b E]

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, A'raf Sûresi, 7/22, "[Rableri onlara] 'Ben size bu ağacı yasakladım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?' diye seslendi."

2 Havvâ: civâr N1

3 töhmet-i: semt-i N1

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Tâhâ Sûresi, 20/121, "Böylece Âdem, Rabb'ine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı."

5 'Âşirî: Onuncu MV

6 Li-münşî'ihî: - MV

Qılınsa hep varak-ı seyyi'atımız ber-bād
Fürü-nihāde 'ameller hisābın itmeseler

N'olaydı insān ne bu 'ālem-i kevn ü fesāda gelüp cilve-künān olaydı, ne bunca seyyi'at iktisāb idüp mevķıf-ı 'araşātda teftişle dil-rış kılına idi.

Nazm

جهان بر وفق نام خود جهان است   خرد ویرا گزاف این نام ننهاد
خنک آن کس که از میدان ارواح   قدم در خطّة اجسام ننهاد¹

Ve ammā beliyāt-ı Hāvā ve benātuhā mā-dāmehunne fī dāri'd-dünyā ve fī ravzatihā²

İrtikāb-ı ma'şiyetden [140b N1] sonra Hazret-i Hāvā ki on beş beliyeye mübtelā kılındı. Zāt-ı Ādem'deki belāyā ﴿تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾³ mefhūmı ile hüveydā iken Hāvā'da beş ziyāde olması ġālibā ﴿الْبَادِيءُ اَظْلَمُ﴾⁴ mefhūmı ri'ayet olunup tenāvül-i hınṭaya kendinün bādī vü bā'ış olup huzūr u rāhatları iḥtilāl bulması ucundandır.

İmdi beliyāt-ı ḥamse 'aşerün **birinci** ḥayz belāsıdır ki şecere-i bürre yakın olup dānesin kıparup kıanatduḡda Cenāb-ı Bārī'den “Yā Hāvā, sen nice ki ol şecereyi ufadup kıanatduḡ ise māh-be-māh ben de senün vüçüduḡ dirāḡtını kıanaddurayum.” buyurulmuşdur. **İkinci** ḥāmil olduḡça bār-ı girān çekmesidir. **Üçinci** loḡusalık ḡālindeki veca' u ızṭırābıdır. **Dördinci** naḡş-ı dīnle ricāl kısmından imtiyāzıdır. **Beşinci** noḡşān-ı 'aḡl ile sū-i ḡālidür. **Altıncı** nişf-ı mīrās taḡdīr olınmaḡla naḡş-ı⁵ i'tibārı, **yedinci** zevcesinden muṭallaḡa oldukda bilā-'iddet zevc-i āḡar cem'ine⁶ ruḡşat bulamaması, **sekizinci** dā'imā ricālün taḡt-ı taşarruflarında olması, **toḡuzuncı** ṭalāḡ

1 “Dünya, kendi ismine uygun olarak [kıyıdanma, deprenme] yeridir. Akıl boşuna bu ismi koymamıştır. Ruhlar meydanından bedenler sahasına ayak basmayan kişiye ne mutlu!” |

N'olaydı//نهاده : - E

2 ravzatiha: riyaḡzuhā E

3 *Kur'ān-ı Kerīm*, Bakara Sûresi, 2/196, “İşte bu tam ondur.”

4 “Başlatan en zalimdir.”

5 naḡş-ı: naḡż-ı N1

6 zevc-i//cem'ine: cem'iyete N1, MV

virmek erler elinde olup ‘avretleriün ol kudretten hırmânı, **onuncu** gazâ şevâbından mahrûm olmaları hüsrânı, **on birinci** anlardan resûl ve nebî gelmemek nokşânı, **on ikinci** degmede ol zümre hâkim ve sultân kılınmaması, **on üçüncü** yanlarınca mahremeleri bulunmadukça müsâfir olamadukları, **on dördüncü** kendüler başka cemâ‘at olup Cum‘a namâzı kılmağa cevâz bulmadukları, **on beşinci** ricâl gibi selâm virmeleri menhî olup şevâbından mahrûm kaldukları huşûşdur. Bu nokşânuñ [135a MV] cümlesine irtikâb-ı zillet-i ma‘şiyete sebep olması kitâb-ı *Hamis*’de ve gayrıda nakl ü taştîr ile manşûşdur.

**Ve ammâ vefât-ı Âdem ‘aleyhi’s-selâm
bi-tağdîrî’l-Muhyî’l-Mümîti’l-Meliki’l-‘Allâm²**

Vaqtâ ki Hâzret-i Âdem’ün ‘ömri âhîr oldı, ya’nî ki ‘arz-ı zürriyyât hâlinde Hâzret-i Dâvûd’a bağışladuğı seneler ile kemâlin buldı, emr-i Hâk ile ‘Azrâ’l kabz-ı rûh hîdmetine vuşûl buldı. Lâkin kendüler hisâbında tokuz yüz kırk yıl olup i‘lâm-ı İlâhî ile ma‘lûmları olan biñ yıl tamâm olınmışdır, buyurduklarında Dâvûd Nebî’ye hibeleri zikr olındı. Mürûr-ı a‘vâm-ı bisyârla hâtırlarından zühûl itmegin inkâr kılındı. Veyâhûd eyyâm-ı ‘ömri-i ‘azîzüñ lezzetinden ve Hâzret-i Hâk’ın müsa‘ade-i luţf u inâyetinden ol vechle hibe itdüklerine i‘tirâfları [156a E] şudûr bulmadı. Bu sebeble fi-mâ-ba‘d ‘Azrâ’l *‘aleyhi’s-selâm* sūr‘at u isti‘câl ile çıkageldi. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا﴾³ فَاِنْ³ maзмününü i‘lân u beyân idüp da‘vet-i Hudâ’ya icâbet [141a N1] lâzım idüğini bildürdi.

Ammâ *Kıssa-ı Kâsânî* kavlince mevt bir kebş-i emlağ şüretinde ki kanadların açmış idi. Ve ecnihası mâbeyn-i semâvât u arzini ihâta kılmuş idi. Hâzret-i Âdem’e gösterildi. Vaqtâ ki Şafîyyu’llâh ol mehâbeti gördi, za‘ferân gibi ‘arağ-ı aşfer reşhaların döküp bî-hüş oldı, yatdı. Ba‘dehu ifâkât bulup «الهي ما اهل هذا الموت وما اهل منظره والعجب يا الهي ممن ينفع بعيشه ورأه الموت»⁴ didi. Ya’nî “Yâ Rabb, mevt ne korkunç nesne olur. Ve böyle hevlnâk manzarı ölüm hâleti nereden bulur. Ta‘accübüm añadur ki sonunda mevtini

1 Meliki’l: - MV

2 bi-tağdîrî’l-‘Allâm: - E

3 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/26, “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.”

4 “Ey Allah’ım, bu ölüm ne kadar da korkutur. Bu ölüm ne kadar da korkunç görünmektedir. Ey Allah’ım, [insanların] ölümü gördükleri halde yaşamlarını sürdürmelerini ne kadar şaşılacak seydir.”

muḳarrer bilen zu‘afâ tena‘um-ı ‘ayş u ‘işretten nice müntefi‘ olur.” sözlerini söyledi.¹

Ya’nî ki birkaç gün muḳaddem kendülere bir maraz-ı şedîd ‘arız oldu. ‘Aḳabince evlâd-ı reşidlerini ‘izz-i huḫûra da‘vet kıldı. Mânend-i ‘ıḳd-ı Pervîn ri‘âyet-i âdâb ile hîdmete ḳarîn olduklarında ba‘zı veşâyâ-yı laṭife buyurıldı. Ya’nî ki muṭâva‘at-ı Raḥîm ü Raḥmân ve muḫâlefet-i gül-i nefis ü şeyṭân ve icâbet-i dîniyyeden idüğini bildürüp Ḥazret-i Şît Nebî ki a‘ḳal ü ecmel-i zamân ve erşed ü emced-i ferzendân idi, veşâyet maḳâmına anları ta‘yîn kıldı.

Ba‘de-mâ mizâc-ı şerîfleri zeyt ü zeytûn-i cennet ârzûsın itmekle Ḥazret-i Şît’i Cebel-i Ṭûr-i Sînâ’ya gönderdiler. “Erḫamu’r-râḫimîn cenâbına münâcât idüp bolay ki bir miḳdârını ḥâşıl idüp getüresin.” diyü işmarladılar. Ḥazret-i Şît ki ber-mücib-i işâret-i peder ol ṭarîḳ-ı hidâyet-refîḳa cilveger oldu. Eşnâ-yı râhda hazene-i cennetden Tûrbâ’îl nâm melek-i celil şimâr-ı cennetden bir miḳdâr ‘ineb ile kendülere mülâḳât itdi.

Ve ba‘zı müverriḥîn ḳavlince Ḥazret-i Şît ki² ol maḳâm-ı mu‘teber firâzına vardı, du‘âya el ḳaldurup “Yâ Rabb, Âdem ḳuluñ ki ḫâlâ marîz ü pîrdür, murâdî cinân bâğındaki zeyt ü zeytûndan recâ-yı dil-peḫîrdür.” didi. Sa‘atiyle³ «هات قصعتك» şadâsı güşına girdi. Fe-lâ-cerem ol peygâmbere-î⁴ ekrem elindeki ḳadeḫ-i çübîni ki şundı, bir lemḫada ol şâğarı zeyt ü zeytûnla memlû bulup girüye döndi. Ḥazret-i Âdem’ün naḫar-ı şerîfine getürüp ‘arza kıldı.

Şafîyy-i Büzürgvâr, şükr-i bî-şümâr ve Şît Nebî’ye ḫayr-du‘âsını bisyâr idüp zeytûndan bir miḳdâr ḫ’âre geçürdi. Ve zeytten mübârek bedenine sürüp ‘aḳabince veca‘-ı marazını zâ’îl gördi. Lâkin cüz’ice zamân mürûr itdügi gibi yine marazında iştîdâd muḳarrer oldu. Ḥâtırlarına bihişt mîveleri lâ’ih olup [135b MV] “Göñlüm bir miḳdâr cennet fevâkihini ârzûlar. Bolay ki ele getüresüz.” diyü evlâdına söyler. Anlar daḫı berây-ı ḫâtır-ı peder birer cânibe giderler. Ol eşnâda Ḥazret-i Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm bir bölük melek-i celil ile gelürken [141b N1] görürler. Fe-lâ-cerem bir melek-i ekrem evlâd-ı peygâmbere şorar. Mîve-i bihişt ṭalebine gitdüklerini anlardan güş ider.

1 Ammâ Kışas-ı/söyledi: - E

2 ol ṭarîḳ-ı//ki: - E

3 “Çanağını ver.”

4 peygâmbere-i: semîr-i N1

Hemân-dem Cebra'îl 'aleyhi's-selâm anları yoldan döndürür. "Biz ol hizmet için giderüz." diyü isti'câl kıılır.

Vaktâ ki melâ'ike-i 'izâm ve evlâd-ı lâzımu'l-ikrâm 'izz-i huzûr-ı peygâmbere¹ girerler, marazını dahı ziyâde olmuş görürler. Hâzret-i Cibrîl vâfir hâtır-nevâzlık idüp "Mübârek [156b E] tab'-ı şerîfînüz nicedür?" diyü söyler. Âdem dahı şiddet-i veca'ını hikâyet ve kıyâm-ı² tâ'ate tâkat getüremedüğünü rivâyet idüp ümmü'l-mü'minîn Havvâ ol hâzreti arkasından tutardı. Kemâl-i za'f-ı mecâline binâ'en ol cihetden hizmet iderdi.

El-kışsa Hâzret-i Âdem vâkı'-i hâli bildi. Havvâ'ya dönüp hitâb³ kıldı ki "Sen bir miqdâr taşra git. Beni Perverdgâr'ımuñ resüllerine teslim it ki baña her muşibet ki yitmişdür, senün vâsıtañla taqaddüm itmişdür." buyurdu. Havvâ dahı benâtın alup bir cânibe revâne oldu. Hemân-dem 'Azrâ'îl kabz-ı rûh-ı celîl hizmetine mübâderet kıldı. Hâzret-i Şafıyyu'llâh ise lisânını tesbîh u tehlîl mezâyâsından ayurmadı.

Ba'de-mâ Cibrîl-i 'âlî-velâ, melekü'l-mevt cenâbına edâ-yı veşâyâ kılup "Be-tarıķ-ı rıfk u muvâsâ, edâ-yı hizmete sa'y-i bî-intihâ eyle ki Hâzret-i Âdem, ol heykel-i mükerrem ve büzürgvâr-ı mükerrem-i mu'azzamdur ki Hâk sübhânehu ve te'âlâ anı yed-i kudretiyle yarattı. Ve rûhından rûh nefîs itdi. Ve cümlemüzi aña secde itmege me'mûr kıldı. Ve hâzâ'ir-i kudsinde aña yir gösterdi. Bolay ki rûh-ı şerîfi senden incinmeye. Rıfk-ıla teslim-i rûh idüp cân acısını tuymaya." diyü buyurdu. Ol hâletde Hâzret-i Âdem h'âb-ı istirahatle hoş-dem iken emânet-i İllâhî şâhibine vâsıl oldu.

li-Münş'ihi'l-hâķîr

Çıkardı 'ariyeti hil'atin hemân-dem cân
Şoyındı kendü⁴ dahı kıaldı ten gibi 'uryân

Koyıldı nevha vü hanîne⁵ aķribâsı hemân
Tuyıldı zemzeme-i ⁶﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾

1 peygâmbere: pedere N1 | huzûrına E

2 kıyâm-ı: kıyâm-ı kemâl-i N1

3 hitâb: hikâyet E

4 kendü: gün gibi N1

5 hanîne: hunyâya MV | hasâr E

6 Kur'an-ı Kerim, Rahmân Sûresi, 55/26, "Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır."

Ba'de-mâ Cebrâ'il *'aleyhi's-selâm* Âdem'e cennet hüllelerinden bir câme giydürdi. Ve gûsl ü techîz ü tekfinine bi'z-zât mübâşeret kıldı. Ya'nî ki cennetden getürdüğü kefen ü hanût ile kefenledi. Ve Hâzret-i Şîr'i imâmete naşb idüp sâ'ir melâ'ike ve ebnâ vü benât-i Âdem aña iktidâ kıldı. Bu tarîk üzere beş tekbîr ile cenâzesi namâzı kılındı.

Kâşânî kavlinece namâzı yedi tekbîrle kılındı. Cebrâ'il ve Mikâ'il ve İsrâfil ve niçe biñ melek-i celîl şaf bağlayup edâ-yı şalât olındı. Ba'dehu melâ'ike-i arz, dağı şonra vuḥûş u sibâ' u hevâm zümresi şaf bağladılar. Hâzret-i Şafıyyu'llâh'ın namâz-ı cenâzesini edâ itdiler. Defn olındukda re's-i şerîfi nefis-i Ka'be'ye râst geldi. Mübârek ayakları yitişdüğü yire dek uzandı.

İbn 'Abbâs ¹ «صَلُّوا عَلَى أَيِّكُمْ أَدَمَ وَأَبْكَوْا عَلَيْهِ عِنْدَ ذِكْرِهِ» [136a MV] buyurmuşdur. Ya'nî ki “Hâzret-i Âdem'e şalavât virün. Nâmı anıldukça ağlayup [142a N1] gözyaşları dökün ki Hâk *celle ve 'alânu*ñ hilkatini cemî'-ı ḥalâ'ikdan tafḍîl itmışdür. Ve aña ta'lîm-i esmâ idüp ebvâb-ı 'ulûmından yetmiş biñ bâb ta'lîm eylemişdür. Zahr-ı arzda Âdem'e ağlamaduk kimse kalmamışdur. Ve nâm-ı şerîfi anıldukça izhâr-ı şevk idüp cennet Hâzret-i Âdem'e şalavât virmışdür. Ve ezel-i âzâlde Âdem'den ma'şiyet şudûrına meşiyet-i ilâhiyye müte'allik olması, mücerred ma'şiyete benî nev'-i insânı rif'atden zillate düşürdüğünü i'lâm için olmuşdur. Ve şon demde kendüsü için ihzâr olınan merâtib-i 'âliyyeyi ez'âf-ı muza'af müşâhede itmeyince dünyâdan naql itmedi.” buyurmuşdur.²

Ve ekser-i müverrihîn kavlinece Cebel-i Ebû Kubeys'de defn olındı.³ Ammâ Ṭaberî *'aleyhi'r-raḥme* taḥkîkında kabır-i Âdem ve Havvâ, Beytü'l-maḥdis'de vâkı' oldu. Ya'nî ki tûfândan şonra Nuh Necî anlarıñ izâmını anda defn itdi.⁴

Andan şonra Cibrîl *'aleyhi's-selâm* evlâd-ı Âdem'e vâfir naşihatler itdi. “Diyânet ü hidâyet yolları tûrurken dâlelet ve irtikâb-ı ma'şiyetden ihtiyâṭ⁵ idün. Dünyâ dâr-ı ikâmet degül idüğünü bilüp her biriñüz öleceğîñüzü muḳarrer bilün. Ve fevt olanlarıñuzun techîz ü tekfin ü defnini bu def'a size gösterdiğimüz gibi edâ kılun. Zirâ ki bir dağı size ta'lîm olunmaz. Ve bu firîsteler ki görürsüz, tâ kıyâm-ı kıyâmete dek bunlar bir dağı bu maḳâma

1 “Babanız Âdem'e salâtda bulunun. Ve o anıldıkça ağlayın.”

2 Kâşânî//buyurmuşdur kısmı E nüshasında daha sonra gelmektedir.

3 Bu cümle MV nüshasında 135b varâğında geçmektedir.

4 Ammâ//itdi: - MV, E

5 ihtiyâṭ: ihtirâz E

gelmez.” diyü buyurdu. Ve cümlesini ol dem vedâ‘ kı lup Cenâb-ı Aşkdes’e müteveccih oldu.¹

Kışaş-ı Kâşânî kavlince bi-ṭarîki’l-vaşiyye Şit’e ısmarlanup müntakıl² olan tâbüt ile feres-i meymûn idi.³

li-Mü’ellifihi

Bildürüpdür bize fermânını Yezdân-ı Celil
İtdi irşâd peyâmb erlerimüz⁴ Cebrâ’îl [157a E]

Dîn-i İslâmı ri’âyet bize gâyet güç idi
Ger resûl ile resûle⁵ dime se Rabb-i Cemil

Ba‘dehu kırk günden sonra Havvâ dahı vefât itdi. Şit ‘*aleyhi’s-selâm* Cebrâ’îl ‘*aleyhi’s-selâm*dan gördüğü üzere techîz ü tekfîni huşûşını işbât itdi.

Ammâ İbn ‘Abbâs *radîya’llâhu ‘anhumâ* kavlince bir yıl sonra vefât itdi. Ve kendüler ile Hâzret-i Âdem’den cem‘an kırk evlâd vücûda geldi. Her bir baṭnda birer erkek, birer kız toğdı. Ancak Şit ‘*aleyhi’s-selâm* yalınuz vücûda geldi. Lâkin bu hâķir zu‘mınca ya otuz toķuz olmak gerekdür, veyâhüd kırk bir.

Mıṣra⁶

Ḥaylice nâ-şenidedür bu sır

Der-nübüvvet-i Hâzret-i Şit-i Mürsel İbn Âdem ‘*aleyhi’s-selâm*

Âdem Şafî’nün oğlıdur. Lüğat-i Süryânî’dür ki lisân-ı ‘Arab’da ma‘nâsı ‘aṭâ’u’llâh dimekdür. Kâbil, Hâbil’i katl itdükden sonra vücûda gelmegin ‘aṭâyâ-yı ilâhiyye’den ‘add olunup ol ismle müsemmâ kılınışıdır. Ammâ laķabı Üriyâ-yı Evvel’dür. [142b N1] Niteki Qâdimün-ı Mıṣrî, Üriyâ-yı

1 Bu paragraf MV nüshasında 135b varağında der-kenardır.

2 müntakıl: muttaşıl MV

3 Kışaş-ı//idi kısmı E nüshasında manzumeden sonra gelmektedir.

4 Nüşhalarda “peyğamberlerimüz” şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği “peyâmb erlerimiz” olarak metne alındı.

5 resûle: - MV

6 Mıṣra’: - MV | Başlık ve mısra E nüshasında bulunmamaktadır.

Şânî ve İdrîs Peyğamber Üriyâ-yı Şâliş'dür. Fazîlet-i 'ilmiyyelerine binâ'en bu güne laķab virilmişdür.

Vaşîf Şâh-ı müverrih kavlince Âdem'e nâzil olan on şâhîfe ile Şît'e nüzûl iden şâhîfeler cem'an elli şâhîfe olmuştur. Nihâyet *İşrâķu't-tevârih* mü'ellifi Kâdî 'Ağud *'aleyhi'r-raħme* tahķikında "Mücerred Hâzret-i Âdem'e elli şuhuf inmiştür. Bâ-huşuş cümlesi Hâzret-i Âdem'ün hayâtında nâzil olup veşâyet ü velâyet 'ahdi Şît'e muķarrer oldu." diyü yazmıştur.

Ammâ ekşer-i müverrihîn mütteliklerdür ki 'amme-i enbiyâ vü evliyâ ve ekşer-i şulehâ [157b E] vü 'ulemâ ve Müslimîn-i müteşerri'in-i ze'vî'n-nühâ Hâzret-i Şît Nebî evlâdından zuhûra gelmiştür. Niteki kâffe-i küffâr-ı müşrikîn ve âteş-perestân-ı bed-kîş ü bî-dîn ve ekşer-i füccâr-ı müfsidîn Kâbil neslinden üremiştür. Lâkin Mevlânâ Muħammed bin Cerîr-i Taberî *'aleyhi'r-raħme* bu maзмünüñ hilâfına zâhib olup "Evlâd-ı Kâbil tûfân-ı kıyâmet-nişânda ğark-âb-ı hîz-âb-ı mevt ü fenâ olup mün'adim oldılar. Hâzret-i Nuħ'la dâhil-i sefine olanlar Şît Nebî evlâdından idüginde 'ulemâ ittifaķ itdiler." diyü yazmıştur.

Ve'l-hâşıl Şît *'aleyhi's-selâm* Sûs şehrini yaptı. Ser-hadd-i Bâbil'de ol serzemini şeneldüp ihyâ kıldı. Bu haķîr zu'mınca Sûs, Şît'den ğalať ola. Ekşer-i medâ'in, bânîsi ismi ile mevsûm olmaķ 'âdetine binâ'en vech-i tesmiyesinde ol ma'nâ taħaķķuķ bula. Nihâyet giderek ğalaťan Şît, Sûs olmuş ola. [136b MV]

Ba'de-mâ evlâd-ı Kâbil daħı niķe yirleri ta'mîr itdiler. İzdiyâd-ı ensâl¹ ve imtidâd-ı a'mâr ile maķziyyü'l-âmâl olup dünyâ kendülere el virdükķe 'işyân u tuğyânlarını arturdılar. Hattâ niķe kerre Hâzret-i Şît kavmi ile ceng ü cidâl kıldılar. Aşlâ hâzretüñ nuşķ u pendî ile mütenaşşîh olmadılar.

Ammâ ki Şît Nebî ğayetle bahâdır idi. Gerek ol ķabâ'il-i dâlle, gerek tavâ'if-i cinniyân² olan fıraķ-ı muhtâle ile rezm ü kıtâlde daķıķa fevt itmezdi. Huşuşâ aħvâl-i tûfân ki kendüye ma'lûm idi, dâ'imâ Kâbilileri tehdîd ü taħvîf iderdi. "Evlâdumdan Nuħ nâm peyğamber zamânında böyle olsa gerekdür. Zinhâr ğaflet itmeñ. Bunca şenâ'at u 'işyân yanıñuza ķalur, şanmañ." diyü söylerdi. Ve dâ'imâ şulehâ-yı zürriyyetine vaşiiyet eylerdi ki her biri evlâdını mütenaşşîh kılarlar. Ve her ķanğısı zamân-ı tûfâna yitişürse Hâzret-i Âdem'ün ve Havvâ'nuñ ve kendülerüñ üstüñ'ânlarını merâķıd-ı

1 ensâl: insân N1, E

2 cinniyân: ħaniyân MV

muṭahharalarından çıkarup sefineye bile koyalar. İṣābet-i āb-ı ‘azābet ki ‘ay-niyle bir mā’-i āteş-tābdur, andan kıatı ihtiyāt kılalar.

Hāşıl-ı kelām giderek evlād-ı Kābil’ün fesādâtı [143a N1] bir mertebeye vardı ki bi’l-küllüye ıslāhdan kaldı. Büt-perestliği ve sâ’ir şenā’ate rağbetleri rûz-be-rûz mütezâ’id olmağın kendü evlādını anlarla ihtilâtdan men’ kıldı. Fe-lâ-cerem Şit kavminden olan ümem, şalāh u diyānet ü ‘ibâdetde sâbit-kadem oldılar. Ferzendân-ı Kābil ise irtikâb-ı fışk u fücûrla şenā’atde mezmûmu’ş-şiyemlikle şöhrat buldılar. Mâbeynlerini ancak kılıç tefrîk ider oldı. Fî zamāninâ beyne’l-Müslimîn ve’l-müşrikîn olan cihād u ğazāvāt ol akribâ vü ta’allukāt miyânında ta’ayyün buldı. *Fî eķāvili hıke-miyâtihi*.¹

El-kıssa [158a E] Hâzret-i Şit’ün nübüvvetinde ve şeref-i ‘ilm ü fazl ü hikmetinde ittifağ vardır. Cemā’at-i Şābiyân² kendüleri hâzrete mensûb kı-lurlar. Yüz yigirmi süreyi müstemil *Zebûr-i Evvel* nâm kitâblarında Hâzret-i Şit’ün feẓâ’ilini yazarlar. Kelimât-ı laṭifesinden bunları naql iderler. Ya’nî Hâzret-i Şit buyurmuşdur:

- Tüvāngerligün mihteri ten-dürüstlikdür.
- Niteki sürûr u şâdmâninün büzürgteri sa’y ile³ bülend-himmetlikdür.
- Söz söylemeyüp hāmûş olmak cāhillerle muḥāvereden yegdür.
- Kimseye qarışmayup tenhâ oturmak şirrîrlerle ülfet ü mücāveretden râcihdür.

Fî riḥletihî ve vefâtihi

Vaqtâ ki Hâzret-i Şit’ün ‘ömr-i şerîfi üç yüz elli sâle vardı, Enûş nâm oğlu dünyâya geldi. Kendüler dahı toḳuz yüz on iki yıl ‘ömr sürüp yedi nefer evlād-ı emcâdı rû’yeti ile meserret hâşıl itdi. ‘Ākıbet ferzend-i ‘izzetmendi Enûş’ı kendü yirine naşb idüp da’vet-i ilāhîye icâbetle dârü’n-na’im-i bihişte gitti. Hâzret-i Âdem’ün mezâr-ı şerîfi yanında defn olunduğı taḥkîka yitdi.

1 “Onun hikemli sözlerinde [böyle olduğu anlaşılıyor].” | Şit aleyhi’s-selâmın hikemli sözleri için bk. İbn Fâtik, *Muhtârü’l-hikem*, (çev.) Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 32-36.

2 Şābiyân; Şāmiyân E

3 sa’y ile: vüs’atle MV, E

li-Münşi'îhi

Hîç kimse ber-ķarâr degül rûzgârda
Olmaz efendi bunda gelen bir ķarârda

Binler yaşadı Âdem eger Nûh gerçi kim
Âhîr yine güm olmadılar mı mezârda

El-ķışsa Enûş ki ķā'im-maķām-ı peder oldu, [137a MV] şadr-ı hîlâfete cülûs idüp vâlideyninden gördüğü gibi ra'ıyyete ri'âyet kıldı. Egerçi ki nü-büvvet ile ser-efrâz olmadı, lâkin sa'âdet-i velâyetden dahı nâ-murâd ķal-madı. Ğâyetle saĥî ve 'âdil idi.

Mevlâna Ca'ferî ķavlince evvelâ şadaķa nâmına bahşîş viren rûy-i zemînde anlar oldu. Zamânında gâv u gûsfend ziyâde olup her biri hîlâf-i mu'tâd ķuzılayup izdiyâd bulmaĥın re'âyâya emr eyledi ki bin koyunu olan bir koyun şadaķa ide. Fuķarâ-yı ümmeti aĥnâ-yı millet bu tarıķla görüp gö-zedeler.

Menķüldür ki anlaruñ aşırında zemîn-i sevâdda bir ejder peydâ oldu. Hâvâlisindeki benî Âdem'üñ ĥayvânâtını helâk idüp ĥ'âre geçürdi. 'Âķıbet Enûş, tertîb-i cüyüş idüp anuñla cenge gitdi. Ĥazret-i Âdem cennetden çıkardığı [143b N1] 'aşâ ki ba'de-zamânin maķbûz-ı Ĥazret-i Mûsâ ola-caķdur, ol 'aşâyı bile götürdi. *Bi'smi'llâhi'l-Ĥaviyyi'l-Ĥadîr*,¹ diyü ejdere muķâbil yire bıraķdı. Fî'l-hâl bir şu'bân-ı ķattâl olup ol ejdehâya ķarşu vardı. Nîm luķme gibi yudup Müslimânları zâardan ķurtardı.

Ba'de zamânin Yâfâl ki evlâd-ı Ĥâbil zümresine emîr idi, cünd-i keşîr ile rezm-i kebîr niyyetine Enûş'a muķâbil oldu. Bu vâķı'ada nuşret ü zafer Enûş'a müyesser olup [158b E] anlar münkesir ü münhezim 'avdet ķıldı.

Ve bi'l-cümle sinn-i şerîfi toķsana varınca nihâl-i vücûdı bî-berg ü bâr ķaldı. Ba'dehu on iki evlâd ĥâşıl idüp mu'ammer oldu. 'Ömr-i 'azîzi ki *Nizâmü't-tevâriĥ* mü'ellifi² ķavlince üç yüz yıla ve Tâberî ķavlince 'ömr-i Şîr Nebî gibi toķuz yüz on iki sâle vardı. Oĥlı Ĥinân'ı veliyy-i 'ahd idinüp 'azm-i dâr-ı cinân eyledi.

1 "Kavî ve Kadîr olan Allah'ın adıyla..."

2 mü'ellifi: - MV

H'andşâh-ı müverrih mezbûr Enûş'un mâderi cinniye olmak üzere ba'zı müverrihinden naql itmişdür. Ve kitâb-ı 'Arâ'is'den naql ile "Vâlide-i Enûş hûrî idi. Hâk sühbânehu ve te'âlâ anı vâsıta-i mâder ü peder yaratmışdur. Hâzret-i Allâh 'azze şânuhu anı Şîr'e hâmile-i celile kılmış idi." diyü yazmışdur.

Ammâ kitâb-ı *İhtîşârü'l-'acâ'ib*'de yazar ki¹ Hâzret-i Şîr'ün evlâdından İrkîn Ya'ûş, Neser Ya'ûk, Vedd Sevâ' ki kavm-i şâlihîn ve vâlid-i mâcidleri dîni üzere mü'minîn idiler. İttifâkan ba'zı evlâd fırâkına mübtelâ oldukları hâlde haşm-ı kâdim-i kavî, İblîs-i pür-telbîs-i gâvî anları idlâl² eyledi. Vefât iden evlâdları şüretinde bütler peydâ idüp "Bunlarla eglenün." diyü tesliyet yüzinden anlara virdi. Sâde-dillikleri şirk cihetinden şirketlerine sebep olup büte tapmak evvelâ anlardan vücûd buldı. Eşâhını Hüdâ bilür, hele Vaşîf Şâh-ı müverrih böyle tahîrîr kılar.

Ve bi'l-cümle Kînân bin Enûş bin Şîr haylî dindâr ve vera' u perhîzkâr hâlife oldu. Sûs şehrinün baqiye-i 'imâretini itmâma irgürdi. Ve her yüz kişi begendükleri yirde bir kenise peydâ kırup kâmişdan evler yapmak buyurdi. Ve kal'a binâsına mübâşeret ibtidâ bunlardan oldu.

Ca'ferî kavlince iki yüz toksan yıl 'ömr sürdi. Ve toksan beş yıl kavmine hükûmet kıldı. Ammâ Vaşîf Şâh³ ve ba'zı müverrihîn-i âgâh tahkîkınca toksuz yüz on yıl yaşadı. [137b MV] Ba'dehu Mahalâ'el bin Kînân, câlis-i şadr-ı hilâfet oldu. Müverrihân-ı Fürs, " 'Âlemde evvel hükûmet iden bunlardur." dirler. "Şehr-i Bâbil'i yapup seyâhatle etrâf-ı 'âleme âdemler gönderüp çeşmeler binâ idüp şular akıtmışdur." diyü tahkîk iderler. Hattâ âş pişürmek ve demürcilik itmek ve kâliçe toktutmak ve çâder resminde kara evler kurmak bunların ihtirâ'idur. Zamânında nesl-i Âdemî ziyâde olup dîk-i meskenden şikâyet itdüklerine binâ'en kendüsi Bâbil'de serîr-nişîn olup evlâd u akribâsını hükûmet etrâfına nâm-zed kılmak bunların icâd u ibdâ'idur.

Ehl-i Fürs lisânında ismi Hüseyh'dür. Yazın yaylağa çıkmak, kışın şehrlere inüp [159a E] sâkin olmak andan kaldı. Bu tarîkla toksuz yüz otuz [144a N1] yıl 'ömr sürdi. Ammâ Yared⁴ bin Mahalâ'el ki babası yirinde mukîm bir celîl hâkim oldu, zamânında ekser-i hâlâ'ik büt-perestlige râğbet

1 Hâzret-i Allâh//ki: - N1

2 idlâl: ihtilâl N1, MV

3 iki//Şâh: - N1

4 Yared: Yezd MV

kıldı. Ve niçelerün zu‘mınca şaneme tıpmak Hâzret-i İdrîs’den sonra peydâ oldu. Ammâ kendüsi hayli müte’deyyin ve vera‘ u taqvası müte’ayyin halife idi.

Kitâb-ı Sırr-ı Meknûn bunlara ‘atâ kılındı. Aña mü’tâlâ‘a kılıp ahkâmı ile a‘mâl-i garîbe zühûra getürdi. Ve ol bir kitâb idi ki Rezâ’il¹ nâm bir melek emr-i Hâk ile Hâzret-i Âdem’e ta‘lîm itmiş idi. Cemî‘-i evşiyâ² anı öğrenüp ‘amele getürmüş idi. Tıyûr-ı mâhî ekline rağbet evvelâ bunlardan oldu. Gayetde vecih ü mevzûn-kâmet idi. Müte‘addid ‘avretler taşarruf idüp anlardan kırk mikdârı evlâd zühûra getürdi ki en küçüğü Uhnûh’dur. Ya’nî ki İdrîs ‘aleyhi’s-selâmdur.

Ca’ferî kavlince toköz yüz otuz yıl, H’ândşâh tahkîkında toköz yüz altmış iki yıl ‘ömr sürdi. Andan sonra vefât idüp âbâ vü ecdâdı gibi hâzretün, ya’nî ki Âdem’ün merkad-i münevverî hâziresinde defn olındı.

Der-zıkr-i İdrîsü’n-Nebî ‘aleyhi’s-selâm

li-Münşi’ihi

Vâsıl-ı sırr-ı hikmet ü taqdis
Nükte-dân-ı rumûz-ı ‘ilm-i nefis

Şâlis-i Üriyâ daķika-şinâs
Vâriş-i ‘ilm ü hikmet-i Bercîs

Behre-perdâz-ı ‘âlem-i eflâk
Ya’nî peygâmbere-i Hudâ İdrîs

İhtîşâr-ı Kitâbü’l-‘acâ’ib kavlince bunlar vücûda gelince târîh-i ‘ömr-i ‘âlem bin altı yüz kırk yıl idüğü müsellemdür. İsm-i şerîfî Uhnûh iken kütüb ü şahâ’ife keşret-i iştigâl ü dirâsetine binâ’en İdrîs dinilmişdür. Diyâr-ı Mısr’da Menf’ şehrini sa‘âdet-i velâyet ile teşrif kıldı. Nübüvvet ü ‘ilm ü hikmetle müselleş olduğu fezâ’ile binâ’en Üriyâ-yı Şâlis dinildi. Nitekim Yûnânîler Hermesü’l-herâmise ıtlâkın eylediler. Ya’nî kitâbet ü dirâsetinden

1 Rezâ’il: Zerâbil E

2 evşiyâ: veşâyâların E

3 Diyâr-ı Mısr’da Menf’ Münif N1

ötürî kevkeb-i ‘Uṭārid’e teşbîh kıldılar. Ve kendüler ḥikmet ‘ilmini ḥakīm ü ‘alim-i ‘aşrı, Qādīmūn-ı Mısrî cenābından taḥşîl itdiler. Ba‘dehu seyāḥate raġbet idüp rûy-i zemîni tamâmen devr eylediler. Âḥir yine Mısr’a geldiler.

Vâlidelerinüñ ismi Vâşû¹ Berre idi. Ve ‘inde’l-ba’z ismi Eşvet ve laqabı Berre idi. Ḥazret-i Şîr’ün vefâtından yüz yıl evvel vücûda geldi. ²«أَوَّلُ مَنْ خَطَّ وَخَاطَ إِدْرِيسُ نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ» buyurılıp cümleden evvel yazı yazan ve derzilik idüp libās biçen bunlar oldu. Kendülere daḥı otuz şaḥîfe nüzûl [138a MV] idüp Âdem ve Şîr şaḥâ’ifine dirâset itdügi gibi anları daḥı taḥkîka muḳayyed olmuş idi. Ve *Muḣḣaf-ı Sır* ki bir ismi daḥı *Sırr-ı Mekkûn*’dur,³ Ḥazret-i Şîr’den soñra bir daḥı bunlar istiḥrâc itmışdür. Mâbeyninde geḥen ḥulefâ andan nesne istinbât idemeyüp [159b E] nihâyet ḥıfzına raġbet eylemişler idi.

Ve bi’l-cümle bir nebiyy-i büzürgvâr idi ki eşnâ-yı velâdetinde zâtu zevâib bir ‘azîm kevkeb-i [144b N1] şākıb toġdı. Bir ay miḳdârı ḥaḳ-ı ‘âleme göründi. Ve velâdeti gicesi büt-perestlerün şanem-i kebîri yıķıldı. Her biri ol ‘âlâmetler için ḳasâvetler çekdi. Ḥattâ İblîs-i la’în bu furşatı ser-mâye-i kîn bilüp melik-i Mısr⁴ olan Maḥvîl-i⁵ bî-dîn ḳatına vardı. “Yared’ün Uḥnûḥ nâm oġlı toġdı. Dîniñüze zararî muḳarrer olmaġın şanem-i kebîr yirinden düşdi. Tedârükini görmezseñüz iş işden geḥdi.” diyü bildürdi. Egerḳi ki ḳatline ḳaşd olındı, lâkin Ḥaḳ *sübhānehu ve te’âlâ* melâ’ikeye ḥıfz itdürüp kimse ol fesâda ruḣşat bulamadı.

li-Münşı’ihi

Bâr-i Ḥudâ ḥimâyet iden eşher-i rüsûl
Ḥâşâ ki mekr-i ġayr-ıla nâ-bûd olup gide

Şol faḥr-i mürselîni ki Ḥaḳ şaḳlaya müdām
İblîsün aña fitnesi ḥâşâ ziyân ide

Çün ki evlād-ı Qâbil’den mütevellid olup gün günden mütekâşir olan ḳavm-i büt-perest ü fâcir ef’âl-i şeni’ayî arturdılar. Aşlâ nikâḥ-ı şer’iye raġbet

1 Vâşû: - N1 | Aşûş E

2 “Yazı yazanların ve elbise dikenlerin ilki İdris ‘aleyhisselâmdır.”

3 Mekkûn’dur: Melekût’dur N1

4 Mısr: ‘aşr N1

5 Maḥvîl-i: Maḥû’il E

itmeyüp zinâya muvâzabet kıldılar. Haq *sübhânehu ve te'âlâ* İdrîs'i anlara nebî gönderdi. Niçe rûzgâr da'vetlerine ve kubbî-ı 'amîk-ı dâleletden râh-ı bâ-tevfîk-ı hidâyete 'avdetlerine meb'ûş kıldı. Nâşiyesinde âşâr-ı şalâh olanlar imâna geldiler. Olmayanlar deryâ-yı şirk ü gâbâvete müstağrak oldılar, kıldılar. Huşûşâ 'ilm ü hikmet ü riyâzete râğbet idüp niçe bîn nüfûs kendüden telemmüz ve ifâde-i 'ilmiyyesinden kând-i Mısrî gibi telezzüz üzere oldu.

El-kışsa sinn-i 'azîzi kırka varduğı gibi meb'ûş kılındı. *Târîh-i Hükemâ* kavlince yetmiş iki lisânla halkı dîne da'vet kıldı. Hâlâ ki lisân-ı belbele hudûsî ba'de't-tûfân olmuştur. Zîrâ ki meccânen evlâd-ı Âdem miyânında yetmiş iki lisân peydâsı 'aqla muhâlif idüğü ta'ayyün bulmuştur. *Ya'lemu'llâh*, murâdları yetmiş iki vechle 'ulûmı ifâde kıldı, dimekdür.

Bu minvâl üzere ki şâgirdler peydâ kıldı. Ba'dehu İlâvus¹ ve oğlu Lâfûs ve Askalînûs ve Amûn nâm dört halife naşb idüp kendüler seyâhate gitdi. Yüz pâre müdün ü kaşabât ihyâ idüp her ıklîmün iktizâ-yı hikemiyyesi üzere muvâfîk libâs ve münâsib tavr u kıyâs üzere mühimmâtını müretteb kıldı. Târîk-ı diyâneti hod ahkâmı ile bildürüp herkese terğib ve 'amel itmeyenleri tehdid ü terhibden sonra şerî'atlerinde lâzım olan şalât ve zekât ve cihâd ve cenâbetden tahâret ve ekl-i meyte vü lahm-i hıznîrden ictinâb u ferâğat ve üstür ü himâr u kilâb etlerin yimekten men'-i tām ve müsikirât u muhazzîrât u bâkilâ gibi muzîrr-ı dimâğ olan me'kulâtıdan [160a E] ihtiyâtu't-tām vâcib idüğünü bildürdi. Ve her ay yefîsinde ve güneş burcından burca nakl ü tahvîl itdükde ve kevâkib-i seyyâre şeref burcına vardukda kurbânlar kesüp şadâka virmeği tenbîh buyurdi. Ve 'ilm-i nücûm ihtirâ'ı [138b MV] evvelâ bunlardan oldu. [145a N1] Ve cihâd u gâzâ idüp küffârı ve evlâd u 'iyâlini esîr itmeği evvelâ bunlar tecvîz kıldı.

Kışas-ı Dü-cihânî nâm kitâbda meşûrdur ki İdrîs *'aleyhi's-selâm* ziyâde şâlih ü 'âbid olmağın her bir günde on iki bîn kerre tesbîh iderdi. 'Ulviyyât ve efrâd-ı² melâ'ike ile küllî âşinâlık kesb itmiş idi. Riyâzetini hod kemâl ile irgürüp beşeriyyeti güyâ ki melekîyyete mübeddel kılınmış idi.

Niteki kitâb-ı *İhvânü's-safâ*'da Hâzret-i İdrîs'den nakl ile yazılmışdır ki "Ben otuz yıl semâvâtda kevkeb-i Zuhal ile devr idüp dağ'îk-ı nücûmdan haberdâr olduğdan sonra her huşûşî şîhhati ile şerh itdüm." demiştir.

1 İlâvus: İlâvîs N1

2 'Ulviyyân ve efrâd-ı: 'Ulviyyât-ı vâfire-i MV

Ve bu dağı *Tārīḥ-i Hükemā*'da meşûrdur ki İdrīs 'aleyhi's-selām üm-metine kendüden sonra gelecek peygâamberleri bir bir bildürdi. Hâdişe-i tûfânı dağı tamâmen i'lâm kıldı. Hattâ 'uzemâ-yı erbâb-ı devletden birini Heremân binâsına tahriş ü tergîb itdi ki kûbûr-i düstân telâṭum-i hîz-âb-ı kıyâmet-nişândan anlarıñla hıfz eyleye. Ve ḥudûş-i tûfâna i'timâd itmeyüp seyyi'ât-ı ef'aline tevbe vü inâbet itmeyenlerün ihtiyâṭına sebep olup şalâh a'mâllerine bâ'ış ola.

Der-zıkr-i ref-i¹ İdrīs 'aleyhi's-selām be-meşîyyet-i Zü'l-celâli'l-Meliki'l-'Allām

Her sâlik-i dîndâr ve merd-i murtâz-ı perhîzkâr ki 'ibâdet ü tâ'at tārîkında sa'y-i bisyâr idüp cell-i himmetle tâlîb-i mağfîret-i Kirdgâr ve râğıb-ı luṭf u 'inâyet-i Âmürzgâr ola, lâ-büd maṭlûbına maḳrûn olması ve cemî'-i murâdâtına zafer bulması taḥaḳḳuḳ u ta'ayyün bula. Pes İdrīs Nebî ki dâr-ı dünyâya geldi, elbetde marâz-ı mevte mübtelâ olacağını bildi. Ba'dehu su'âl-i Münker ü Nekîr'i ve gür-ı deycûra riḥlet-i ğurbet-naẓîri añladı. Ve niçe yıllar ḥ'âb-ı mevte yatacığını, ba'de-mâ ḥisâb u mîzân u şırât berzahlarına varacağını tezekkür kıldı. Bunlar kuyûd-ı mevtedür, diyü bu vâdileri ṭayy itmek ve tâ'at u 'ibâdâtın arturup Cenâb-ı Hâḳḳ'a tazarru' kılmağla merâm u maḳşûdına yitmek dilerdi. Şebân-rûz zühd ü vera' u taḳvâ ile riyâzet ü tâ'atden ḥâlî olmadı. Ve cism-i keşîfî bir mertebede leṭâfet bağladı ki gûyâ ḥilkat-i beşîriyyesi melekîyyete mübeddel oldu. Hattâ «قربه الى حضرة التائيس ورفعته الى محلّ التقديس»²

Menḳûldür ki İdrīs'ün tâ'at u ḥasenâtı ma'rûz-ı Refi'u'd-derecât olduğda 'inde'l-ḥisâb cem'an yiryüzinde sâkin olan şuleḥâ³ vü 'ubbâduñ a'mâl-i ḥasenesinden ziyâde bulundu. Bi'l-âḥire kemâl-i şalâḥ-ı ḥâlî iştihâr bulup melâ'ike-i kirâm çok çok⁴ ziyâretine ruḥşat bulup [160b E] cemâl-i bâ-kemâline baḳup neşâ'ihinden mütelezziz olurlardı.

Günlerden bir gün melek-i celîl, Ḥâzret-i 'Azrâ'il dağı sa'âdet-i mülâkâtına me'zûn oldu. Şûret-i beşerde meclis-i İdrīs'e vuşûl buldı. Bu

1 ref-i: refi'-i MV

2 "Onu ünsiyet etme makamına yaklaştırdı. Kutsama mahalline yükseltti." | Bu cümle MV ve E nüshalarında bulunmamaktadır.

3 şuleḥâ vü: - MV, E

4 çok çok: cevef cevef MV

minvâl üzere gâhî gelüp gitmege [145b N1] başladı. Fe-ammâ letâfet-i hâlınden İdrîs, anuñ melek idüğini bildi. “Siz kimsüz, bilelüm?” diyü su’âl kıldı. Ol dañı gördi ki tıydu, toğrusını söyleyüp “Melekü’l-mevtüm.” diyü cevâb virdi. “Kâbz-ı rûhuma mı geldün?” buyurduğda ol melek-i celil ‘arz-ı hülûş u maḥabbete geldüğini tıyurdu.

Fe-lâ-cerem İdrîs-i mükerrem niçe rûzgâr da’vâ-yı uhuvvetle sâzgâr ve melekü’l-mevtle taḥşil-i ḥuḳûḳ-ı bisyâr itdükden soñra bir gün ‘Azrâ’il’e vâfir minnet eyledi. “Elbetde benüm rûḥumı kâbz idüp baña heft âsmân ve dūzaḥ u cinân temâşasını itdürseñ.” diyü söyledi. Fermân-ı Hudâ ile mes’ûline vuşûl bulup rûhı kâbz [139a MV] olındı. Ba’zılar kavlince Ḥayşüm’a dek götürüldi. Ba’dehu yine maḥalline vuşûl buldı.

El-kıssa murâfaḳat-i ‘Azrâ’il ile ol peygâmbere-i celil evvelâ semâvâta ‘urûc idüp cüyüş-i sürüşü bi’t-tamâm gördi. Ba’dehu dūzaḥa ‘azîmet idüp anuñ dañı derekâtını ve şiddet-i iltihâb-ı nîrânını seyr itdi. Der-‘aḳab cânib-i bihişte hırâmân olup maḳâmına vardı. Bâğ-ı cinânun hûr u kuşur u ğilmânını ve Rıdvân’ını ve sâir sükkânını, hattâ fevâkihe-i bî-şümârını ve na’im-i bisyârını bir bir temâşâ kıldı. Tâ ki ¹ ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ naşş-ı kerîmini kendüye mâ-şadaḳ buldı.

li-Münşi’ihi

Ḥaḳḳâ budur zarâfet ile girdi cennete
Bir gizlü mu’ciz oldu nezâket o ḥazrete

Kalsun bihişt içinde ğam u ğuşsa çekmesün
Rıdvân-ı ḥâzin el uramaz zeyl-i ‘işmete

Vaḳtâ ki seyr ü teferrücleri nihâyet-pezîr oldu, Rıdvân ve melekü’l-mevt-i zî-şân, İdrîs’e pişvâlık idüp serây-ı cihâna tenezzül itdürmek irâde kıldı. Ḥâlâ ki ol nebiyy-i celil bu ḥâlete, ya’nî bu fırsatla cennete girdükden soñra ‘avdete râzî olmadı. Anlar tarafından ibrâm mütezâ’id olduğça dirâhtân-ı cennetden birine şarıldı. “Ma’âza’llâh sizün sözünüñle ben bu maḳâmât-ı laṭifeden taşra çıkmazın.” diyü feryâd kıldı. “N’içün içâ’ât-i emr-i İlâhî itmezsin.” didüklerinde “Ḥâşâ, fermân-ı Hudâ’ya muḥâlefet itmezsin. Lâkin ibrâmınıñuzla dañı taşra gitmezsin. Zîrâ ki ² ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِعَةٌ الْمَوْتِ﴾ şerbetini

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/57, “Onu üstün bir makama yücelttik.”

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/185, “Bütün nefisler ölümü tadacaktır.”

ıttım. ¹ ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ mazmûnını müşâhede itdim. Bâ-huşuş ² ﴿وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرِجِينَ﴾ kelâmını sâbıkan işittim. Bu mertebeden sonra bilâ-fermân-ı Hudâ terk-i dârü'n-na'îmi ihtiyâr itmezsin.” diyü cevâb virdükde nâgehân ³ ﴿بِإِذْنِي دَخَلَ وَأَبْذَىٰ فَعَلَ﴾ hitâbı vârid oldu. Ya'nî ki “Benüm iznümle cennete girdi ve benüm meşiyetümle bu fi'li işledi. [161a E] Kendüyi incitmeñ.” buyırıldı. Anlar dahı ziyâde içdâm itmeyüp İdrîs ‘aleyhi’s-selâm cennetde kaldı. ⁴ ﴿الْأَبْرَامُ يَحْصُلُ الْمَرَامَ﴾ [146a N1] mefhûmı ile ‘amel kılındı.

Ve ba‘zılar kavlince Rıdvan ve ‘Azrâ’il ve ol nebiyy-i celîl bu ıztırâbda iken Hâk celle ve ‘alâ anlaruñ nizâ‘ı faşlına bir melek gönderdi. Her birini söyledüp kelâmını işgâdan sonra İdrîs Nebî’nün kelimâtı mü’essir oldu. Dârü'n-na'îmde içâmetine ruhşat virildi.

Ka‘bü’l-aḥbâr ve ba‘zı ‘ulemâ-yı ahyâr kavlince ⁵ ﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ cennetden ‘ibâretdür. Bir tã’ife dahı vardır ki İdrîs muvâfaḫat-ı ‘Azrâ’il ile tamâm-ı huld u düzaḫı gördükden sonra altıncı feleke nüzul eyledi. Tâ kıyâm sâ’atine dek andaki meleklerle ‘ibâdete me’mûr kılınup beşeriyeti melekîyyete mübeddel kılındı.

Ve bir zümre dahı dirler ki İdrîs, mu‘âvenet-i melekü’l-mevt ile âsmâna vardı. Bâr-i Hudâ’ya münâcât idüp anda iken rûḫını kabz itdürdi. Hattâ melâ’ike namâzın kılmaḡa me’mûr oldılar. Cesed-i mübarekini Beytü’l-ma’mûr’da ḡodılar. Fe-ammâ evveli eşâḡdur. Ve bi’l-cümle vâḡi’-i ḡâli Ḥazret-i Ḥaḡḡ’a evzaḡdur.

İḡtilâfât-ı benî nev’-i insân bâ-muḡâyirât-ı i’tikâd u edyân ve ‘ibâdât-ı işân bâ-şanem ü evşân ve ibtidâ-yı zuḡhûr-ı büt-perestân⁶

Kitâb-ı Ravzatü’s-şafâ mü’ellifi Mevlânâ Muḡammed bin Ḥ’ândşâh-ı maḡbû’u’l-edâ ki beyne’n-nâs Mîrh’ând lafzı ile müsemmâdur, İdrîs ⁷

1 Kur’ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/71, “(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.”

2 Kur’ân-ı Kerîm, Hicr Sûresi, 15/48, Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.”

3 “Benim iznimle girdi, benim iznimle yaptı.”

4 “İsrar etmek, gayeye ulaştırır.”

5 Kur’ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/57, “Onu üstün bir makama yücelttik.”

6 Bu başlık ve altındaki izahat E nüshasında bulunmamaktadır.

7 İdrîs: İdrîs peygâmbere N1

'aleyhi's-selâm [139b MV] tercemesi hilâlinde ba'zı nakale-i ahbârdan nakl ile böyle yazmışdır ki Hâzret-i İdrîs maẓhar-ı sırr-ı taqdis olup semâvâta alınmadın yiryüzinde bir yâr-ı şâdıkı var idi ki hergiz kendüden müfâraḳat itmez idi. Farazâ ki bir ân yanından ayrılrsa hayâtından me'yûs olup bir nefes kendüden cüdâ olmağı münâsib görmez idi.

Vaktâ ki ol hâzret ¹﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ sırrına mâ-şadaḳ olup gök- lere çekildi, mezbûr hevâdârının feryâd u fiğânı evc-i âsmâna peyveste ve hîz-âb-ı sirişk-i firâvânı yiryüzindeki hâzîz ü peste bir vechle kemer-beste oldu ki âh u fiğânından melekler âzürde vü bî-zâr ve âteş-i ihtirâḳından fe- lekler hâkister olup ḳaldılar. “Eyâ bu derdmendüñ renc ü firâḳına ‘ilâc ne vechle mümkindür?” diyü ta‘accüb ḳıldılar. Bu eşnâda İblîs-i pür-telbîs çıḳageldi. Bi-ṭarîḳi’ n-naşîḩa fenn-i mekr ü idlâlden ‘arz-ı fazîlet ü tedrîs idüp “Senüñ süz u güdâzuñ def’ine çâre yokdur, mādâm ki Hâzret-i İdrîs’ün şekl ü şemâ’ilini taşvîr itmeyesün ve şabâḩ u mesâ nazargâhına ḳoyup derd ü firâḳ u iştîyâḳ devâsını bu ṭarîḳla tedbîr itmeyesün.” didi.

Hattâ İblîs-i hîleḳâr şûret-i İdrîs’i naḳş u nigâr idüp şaḩş-ı mezbûra virdi. Ol vefâdâr ise firâḳ elemeleri ile lâ-ya’ḳıl, İblîs’ün hîle vü tezvîrinden [146b N1] gâfil sâde-dil olduğına binâ’en ol şûret-i bî-rûḩa mâ’il olup niçe rûzgâr, leyâlî vü nehâr ol şûreti nazargâhından dür itmedi. Âteş-i iştîyâḳ, nâ’ire-i şiddet ü ihtirâḳ şalduḳça anuñla göñlün egledi. Fe-ammâ ḩ’îş ü biğânenen ḩîç bir kimseyi bu sırra maḩrem eylemedi. Ya’nî ki “Def’i ḡam u ḡuşşa için bu güne bir tedârûk eyledüm.” dimedi.

‘Âḳıbet ki eceli irişüp vefât itdi, vârişleri ve düstları ol şûreti ḩücre-i ‘ibâdetinde buldı. “Bu nesne nedür ‘acaba?” diyü her biri deryâ-yı ḩayrete bardı. Hergiz kimün taşvîri idüğü ve ol şaḩşuñ bundan murâdı ne idüğü bi- linmedi. Şeyṭân ‘aleyhi’l-ḩizlân gördi ki ekdüğü tuḩm-ı dâne-i şürûr zir-i hâḳ ve meḡâḳ-i idrâkde mestûr olup ḳalıyor, neşv ü nemâ bulup hezârân hezâr sünbüleler ve her sünbüleden günbed-i eflâke ḡulḡuleler düşüp Hâzret-i Âdem’e eyledüğü mekr ü firîb min ciheti’l-verâşet evlâdına sirâyet itmesine ‘illet ü taḳrîb olmasını diledi.

‘Ale’l-fevr müşfiḳâne hey’et ü şûret ve nâşîḩâne ‘imâme vü kisvet ile zâḩir oldu. “Size bu şûretüñ aşlı ne idüğini şevâb-ı dü-cihânî ḳaşdına bildü- reyin bârî.” diyüp tezvîr ü taḳrîre ḳoyuldu. Ya’nî ki “Şâni’-i şeş-cihât ve ḩâḩıḳ-ı arzün ü semâvât şûretidür ki Hâzret-i İdrîs ve aña yâr-ı vefâdâr olan

1 Kur’ân-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/57, “Onu üstün bir makama yücelttik.”

şahş-ı enîs buña çaparlar, secde iderlerdi. Hâlâ ki ‘uyûn-ı nâsdan mahfî olan tã‘at u ‘ibâdet ‘inda’llâh mü’essir ü maqbûl olmağın bu sırrı ne kimseye açarlar ve ne hikmetini dirlerdi.” sözlerini söyledi. Fünûn-ı igvâ vü idlâl muqaddemâtını murâdınca beyân eyledi. İşidenler her sözünü gerçek şandılar. Ol maqûle birer şüret peydâ idüp büt-perestlige mübâşeret kıldılar.

Ġarâbet bundadur ki müverrih H’ândşâh gibi mü’ellif-i keşirü’l-intibâh ki Mevlânâ ‘Abdu’r-Raḥmân-ı Câmî gibi maḥdûm-ı¹ feẓâ’il-penâh ve Mîr ‘Alî Şîr-i Vezîr maqûlesi müşîr-i ma’ârif-güvâh mu’âvenetleri ile *Ravzatu’s-şafâ* gibi kitâbı inşâ eyleye. Hâlâ ki bu maqûl umûruñ tettebbu’ında teğâfûl ve iştibâh yüzünden söyleye. Bu aḥḳar-i zelîl kuyûd-ı dünyeyiye ile rezil ‘Âlî nâmına bir bî-kes ü bî-zahîr-i sefil iken niçe yıllar şarf-ı [140a MV] maḥdûr idüp her kışsanuñ eşaḥḥını tettebbu’ kıldum. Mücerred kâl ü kıl maqûlesi olan aḥvâlûñ te’lîfe idḥâlini nâ-münâsib ü nâ-revâ bildüm.

İmdi ḥafî olmaya ki müverrih-i mezbûruñ İsmâ’il’e yazduğı kışsanuñ ba’zı yirleri şahîh u râstdur. Nitekim ekşer-i mevâddı saḳîm ü kâstdür. Evvelâ İdrîs’uñ yâri didüğü tilmîz-i maqbûl ve vekîl-i [147a N1] celîli Aşḳalînûs-ı ḥakîm idi ki ma’mûre-i rûy-i zemîni dört bölük idüp her bir kısmına birer tilmîz-i ḥâşşını ki mürşid ü ḥakîm naşb itmiş idi. Aşḳalînûs ol zümrenüñ ezhed ü evra’ı bir ‘âbid-i murtâz olmağın cümleñüñ üstine ḥalîfetü’l-ḥulefâ gibi nâzır ta’yîn eylemiş idi. Pes İblîs idlâli ile şüret-perest olması, ḥattâ ol pür-telbîs bezl-i ḥulûş ile ḥidmet idüp şekl-i İdrîs’i aña yazuvirmesi² ḡayr-ı vâkı’dür. Nihâyet âteş-i firâḳ-ı İdrîs kendüye ḡalîb olup şidet-i ihtirâḳ ile helâk olmaḳ mertebesine varduḳda cemâl-i bâ-kemâli şüretini ki muḳaddemâ kendüsi yazmış idi, “Mebâdâ mürûr-ı ezmânla şekl-i laṭîfî levḥ-i ḥâṭırumdan gide. Âlâm-i firâḳı beni dibelik helâk ide.” diyü çihre-perdâzlıḡa mübâşeret kılmış idi. Ma’a zâlik derûnı şâf idi. Ne ol şüreti şanem yirine ḳomış idi ve ne büt-perestlik ma’âyibine vaşşâf idi.

Fe-ammâ mezbûr Aşḳalînûs’dan şofra ki niçe ḳarn mürûr eyledi, ol şüretlere dest-res bulanlar aşlını bilemeyüp büt-perestlige başladı. Ya’nî ki İblîs ‘aleyhi’l-la’ne fitne fenninde tedrîse ancaḳ ol zamânda fırsat u mecâl buldı. Egerçi ki bu tafşîl min vechin Aşḳalînûs tercemesinde meşṭûrdur, lâkin bu maḥalde daḡı müstedrek maqûlesi olmayup H’ândşâh’uñ ḡalaṭını i’lâmen idüğü ḡayr-ı mestûrdür.

1 maḥdûm-ı: - MV

2 yazuvirmesi: yazması N1

Hulâşa-i kelâm ibtidâ-yı ihdâş-ı aşnâm delâlet-i İblis-i bed-nâm ile evlâd-ı Kâbil'den zâhir olup Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâmuñ vaşıyyeti üzere Şît Nebî¹ tâbût-ı şerîfini ol ğavilere hergiz göstermeyüp ol zümre-i zemîme bu huşûşdan ötüri elem ü ıztırâb-ı külli ve derd ü ğam peydâ itdükleri zamânda İblis-i pür-telbîs görmüş idi ki anlaruñ kulübı maħall-i idlâl ü tahrîk ü tedlîsdür. Ol maķûle hâliyyü'z-zihn ü sâde-dil lâ-ya'kıllara zehr-âb-ı mekr ü fitne güyâ ki şehd-i lezîz ve ta'âm-ı nefîsdür.

'Ale'l-huşûş ki andan evvel babalarına lâ-siyyemâ Şît Nebî ki aķ-ı e'azz-i şadâķat-intimâlarına birkaç kerre 'işyân itmişler idi. Hattâ ol tuğyânla emvâc-ı deryâ gibi mütelâtım u müterâkim olup re's-i ķulel-i cibâle gitmişler idi. Fe-lâ-cerem ol dâll ü muğill-i ğavâyet-'alem maķâdimât-ı mekr ü fitneye mübâşeret eyledi. Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâmuñ şekl-i laťifini taşvîr idüp bir tâbütuñ içine koydı. "İşte sizden dirîğ itdükleri 'aynıyla budur." diyü evlâd-ı Kâbil'üñ ellerine virdi. Ba'de zamânin içlerinde bu bid'at muķarrer olup her ķabile birer tâbût ile birer şûret peydâ kıldı.

Ba'zılar ķavlince Vedd ve Sevâ' ve Ya'ûş ve Ya'ûķ ve Neser² nâm bütler dahı bu tarıķla şûrete geldi.

[Hilye-i şerîfi]

Hilye-i şerîfi hûb-rûy ve gendüm-gün, maħâsini çok, nihâl-i ķâmeti mevzûn, cesesinde laħmı az, üstüh'ânı ķavî ve âheste âheste söylemekle [147b N1] mümtâz, ekşer-i evķâtda hâmuş turıcı ve yürürken rûy-i zemîne nazar kılcı, dâ'imâ fikri muķarrer, söz [140b MV] söyledükçe şehâdet bar-mağını hareket eyler bir zât-ı büzürgvâr ve resûl-i Hâzret-i Kirdġâr ve ne-biyy-i muħtâr idi.

Nâvîl nâm kimesnenüñ Hidâne³ nâm duħterini alup hâtûn idindi. Ya'nî ki sinn-i 'azîzi altmış beşde iken te'ehhül kıldı. Tâ ki Metûşelah nâm oĒlı vücûda geldi. Ve ref'i târiķine dek üç yüz yıl tamâm ümmeti miyânında mütemekkin oldu.

1 vaşıyyeti//nebi: - MV

2 Neser: Nesrâ MV

3 Hidâne: Hidân N1

Min kelimātihi'l-laṭife

İyülerden iyü üç nesne vardır: biri gâzab vâktinde toğruluk itmekdür. İkinci ten-dürüstlik zamânında bahşîş eylemekdür. Üçinci kudret hâlinde siyâset itmeyüp 'afv itmekdür, buyurdi. Diğer,

'Âkıl oldur ki pâdişâhları ve 'ulemâyı ve düstlarını taḥfif itmeye.

Selâṭine ihânet iden 'ayşını râḥatdan ıztırâba iledür.

'Ulemâyı taḥķîr eyleyen kendinün dînine ziyân eyler.

Niteki düstlarını istiḥfâf iden nihâl-i mürüvvetini kökinden yukarı ider, diyi söylerdi. Diğer,

'Âkıl oldur ki ṭâlib-i 'ilm ü ḥikmet ola. Ve 'âmme-i nâsa¹ sirâyet iden muşîbet içün ceza' u feza' kılmaya. Ve devlet ile mertebesi yüceldükçe tevâzu' ṭarîķını elden kımaya. Ve kimsenün 'aybın görüp ser-zenîş itmeye. Ve keşret-i mâle mağrûr olup hâline tağayyûr virmeye. [161b E] Diğer,

Ve bir kimsede ki kemâl-i 'iffet olmaya, anı kemâl-i 'akl ile sitâyîş cevâz mertebesin bulmaya. Diğer,

Nâ-dân olan bir kimesne nazar-ı başiretde küçük görünür, büyük ise de. Ve dâna gâyetle büzürg görünür ne kadar küçük ise de. Diğer,

Bir vilâyetün kâhîr pâdişâhı ve 'âdil kâḍisi ve mâhîr ṭabîbî olmasa, anda temekkûn itmek merd-i 'âķıla münâsib görilmeye. Diğer,

Kudret ve kuvvet ģarîbî şehri eyler. Niteki dervîşlik şehriyi ģarîb men-zilesine tenzîl ider.

Bâ'îş budur ki emlaḥu'ş-su'arâ Mevlânâ Şeyḥ Sa'dî bu mazmûna libâs-ı nazm içinde bu yüzden cilve itdürmişdür:

Nazm

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست   هر جا که رفت خیمه زد و خوابگاه ساخت
و آنرا که بر مراد جهان نیست دست رس   در زاد و بوم خویش غریبست و ناشناخت²

1 nâsa: enâma N1

2 "Zengin; dağda, ovada, çölde [nerede olursa olsun] garip değildir. Her nereye gitse oraya otağını diker, kalacak yerini hazırlar. Dünyalık işlerinde kendisine destek olanı olmayan kişi ise doğduğu memlekette gariptir, tanıdığı yoktur."

Ḥazret-i İdrîs'ün bir miqdâr tafşîl-i hâli, ya'nî dirâset ü hikmetine müte'allik olan kemâli faşl-i hükemâda meşûr olmuştur. Aña binâ'en bu maḥalde tafşîl kılınmamıştır.

Ve ammâ mu'zicâtihi

Ḥazret-i İdrîs'den rûy-i zemînde iki mu'cize şudûr itmîşdür. İkisinin dahı nakli sıhḥati ta'ayyün ḥaddine yitmişdür. **Evv elkisi** bu idi ki her kaçan melâ'ike cev-v-i semâda zâhir olsa görürdi. Cilveleri rû'yet-i mübârekesinden mahfî olmazdı. **İkinci**, bulutları da'vet iderdi. Aşlâ muḥâlefet itmeyüp her biri icâbet iderdi. Ya'nî ki İdrîs [148a N1] '*aleyhi's-selâm* anlara nice ki lisân-ı Süryânî söylerdi, bulutlar dahı yine ol lisân ile cevâblar virdüğünü ḥâzır olan halk gûş-ı cânla dînlerdi.

Der-sebeb-i nüzûl-i Hârût u Mârût be-'âlem-i mülk ez-evc-i melekût

Ekşer-i kütübde taştîr olunmuştur ki çün ki Ḥazret-i İdrîs göge çekildi ve beyne'l-melâ'ike i'tilâ-yı şân buldı, ba'zı kerrüb, Ḥazret-i Âdem'e kıyâs itdiler. "Niçe niçe günâhlara mürtekeb olduğdan şoıra gelmişdür." zann eylediler. "Bu 'âşî oğlu 'âşî bizüm içimüzde n'eyler?" diyü güftüğü kıldılar. Rabb-i 'İzzet'e bu kelâmları muvâfık gelmedi. "İrtikâb-ı zellât itmesi iktizâ-yı 'âlem-i mülkdür. Farazâ siz [141a MV] dahı ol maḥalle gönderilseñüz mürtekeb-i 'işyân olmañuz muḥarrerdür. Eger bu mazmûna münkir iseñüz içiñüzden gâyetle muttakî üç kimesneyi ihtiyâr idün ki vech-i arza gönderelüm. Benî Âdem'den şâdır olan şenâ'at iktizâ-yı âb u ḥâk ve ekl ü şûrb idüğün size gösterelüm." buyurıldukda sükkân-ı 'âlem-i melekût ittifâkî ile melâ'ikeden 'Azâ ve 'Azâyâ¹ ve 'Azâzîl nâm üç melek-i celîl ta'ayyün olındı. Ve bu üç ism ki 'ayn ve zâ ile olup bu 'Azâzîl, İblîs'ün gayrı idüğü maḥallinde taşhîh kılındı. Vaktâ ki üçü de yiryüzine indi, sa'ir melâ'ike "Muttaḳîlerimiz bunlardur." diyü ittifâk itmeleri ile ma'mûre-i zemîne gönderildi.

Fe-lâ-cerem ol üç melek-i [162a E] mükerrem benî Âdem ile ihtilâta başladılar. Gündüzün meşâliḥ-i Müslimîni görüp, ya'nî ki me'mûr oldukları hükûmet umûrını icrâ kılup gice olduğça semâvâtadaki menzillerine

1 'Azâ ve 'Arâyâ: 'Azâ ve 'Azâbâd N1 | 'Az ve 'Arâmâ E

çekildiler. Fe-ammâ bunlar da benî Âdem gibi muharremâtdan menhî kılınıldılar. Vâcibâtla ‘ibâdâta fermân-berdâr olup zühd ü taqvâ üzere deprendiler.

Ba‘de-mâ melekîyyetleri beşerîyyete mübeddel oldu. Ya‘nî ki anlarda dahı ekl ü şürb ü istilâ-yı ‘anâşır şey‘en-fe-şey‘en taḥaḳḳuḳ buldı. Giderek ol ‘aşruñ Zühre nâmı ile müsemma muğanniye-i ḥüsnâ ve nigâr-ı şâhib-i bâl-i bî-hem-tâsına ta‘aşşuḳ itdiler. Be-her-hâl ‘âlem-i vişâlınden temettu‘a rağbet gösterdiler. Lâkin ol zen-i mekkâr u ğaddâr “Dîniñüz dînimüzle hemvâr degüldür. Bu taḳdırce sizüñle üns ü ülfetimüz bi-vechin mine‘l-vücüh sâzgâr degüldür.” diyü ta‘allülü müş‘ir niçe¹ sözler söyledi. N‘eylediyse eyledi, ḥâlet-i rağbetdeki galeyân-ı şehvet muḳtezâsınca anları her ḥâle râzî idüp kendinüñ şanemine secde itdürdi. Şâniyen “Elbetde evâ‘il-i şöhetimüz nüş-ı câm-ı şarâb ile olmaḳ mühimmâtdandır.”, diyü müstevfâ ḥamr içürdi.

Ba‘dehu ta‘allüm-i ism-i a‘zama dahı rağbet gösterüp “Mâdâm ki ol merâmı ḥâsıl itmeyesüz, naṭ‘-ı vişâlüm temettu‘ına yitmeyesüz.” didi. Hezâr ilḥâhla ol dahı müyesser oldu. Hıḳmet Ḥudâ’nuñdur, âḫir-i mücâlesetleri ki [148b N1] zevḳ-ı istirâḥate yaklaştı, ol ‘aşruñ ‘ayb-bîn ü suḥan-çinlerinden bir nâşî, bir ṭarîḳla yol bulup meclis-i Zühre’ye duḫûl itdi. Melekeyn-i mükerremeyn ile dest-â-dest olan mu‘amelesini gördi. Ve ortalıkda dâ‘ir olan câm-ı şahbâyî kemâ-yenbağî temâşâ kıldı.

Ammâ kaçan ki ol şahş-ı sâlûs bir miḳdâr zamân meclislerine me’nûs olup ṭaşra gitmek diledi, nigâr-ı şâhib-cemâl bir sihr-i ḥelâl dahı eyledi. “Bu nâs² ki meclisimüzden ṭaşra çıḳa, neş‘emüzi âfâḳa dâstân idüp sizün ve bizüm bünyân-ı ‘âr u nâmûsimuzu elbetde yıḳa. Fe-lâ-cerem tedârüki görülmek ehemdür. Çün ki baña muvâşalat size maḳşûd-ı etemdür.” diyü söyledi. Ol derdmendün ḳatline dahı sebep oldu.

Âdem’den bir kerre şudûr iden ḥaṭâyî ta’yîb iderlerken kendülerden şöhet ü ülfet-i nâ-maḥrem ve nüş-ı şarâb-ı ḥoş-güvâr-ı ḥoş-dem ve ‘ibâdet-i heykel-i şanem ve ḳatl-i nefis-i mükerrem ve bezl-i ta‘allüm-i ism-i a‘zam yalıñuz bir meclisde muḳarrer oldu. Hâlâ ki ifrât-ı keyfiyyet-i şarâb mâni‘-i ref-i hicâb olup bûs u kenâr ile maḳşûd-ı aṣlileri olan tena‘um-ı taḳarrübi irtikâb dahı müyesser olmadı.

Zühre-i zehrâ ise ism-i a‘zam berekâtında âsmâna ‘urûc itdi. Ol iki ‘azîz-i perhîzkâr ol gice giriftâr-ı belâ-yı ḥumâr olup mest ü medhûs yatdı. [141b

1 ta‘allülü müş‘ir niçe: muḳtezâsınca MV

2 nâs: nâşî

MV] İrtesi bîdâr olduklarında kendülerden şudûr iden fısk u fücûr u şenâ'ât **[162b E]** 'izz-i huzûr-ı Bârî'de bir bir cılve itdi. Tâ ki Hâzret-i Hallâk-ı 'Âlem melâ'ikeye hitâb-ı müste'âb idüp "Ol iki büzürgvâr-ı muhtârîñuz nice oldı, bilür misüz?" buyurdi. Anlar dahı ¹ «يا رَبِّنا أَنْتَ أَعْلَمُ بِعِبَادِكَ مَنَا» didiler. Ya'nî ki "Sen bilürsün yâ Rabbî, biz anlaruñ hâllerine vâkıf degülüz."² diyü söylediler.

Ve lâkin rüsvalıkları melâ'ikeye bildirildi. Sâbıkan İdrîs'i semâvâtda görüp "Bu hâtî' oğlu hâtî' bunda n'eyler?" didükleri ta'n u şemâtet mu'âbelesinde her biri hicâba düşdi. Ba'de-mâ melekeyn-i bî-pervâyeyn 'ikâbu'l-âhîret ve 'azâbu'd-dünyâ muhayyer kılındılar. " 'Azâb-ı dünyâ müntakîl ü zâ'ildür." diyü anı ihtiyâr itmegin peyk-i Rabb-i Celîl, Hâzret-i Cebra'îl mübâşeret-i ile Çâh-ı Bâbil'e indiler. İbkâ-yı 'atş ve harâret-i humârla tudakları bir âb-ı revâna deger degmez, ya'nî ki def'-i 'atş u iltihâba güçleri yitmez. Bend-i elim ve 'azâb-ı müstedîm ile habs kılındılar. Ve dâ'imü'l-evkât heyecân-ı şehvete mübtelâ oldılar. Sâ'at-be-sâ'at teşnelikleri harâretini kendülerde ziyâdece buldılar.

Egerçi ki ekser-i tevârihde Hâzret-i İdrîs göklere ref olındıktan sonra Hârût ve Mârût yiryüzine gönderildüğünü beyân itmişdür. Lâkin *Kıssa-ı Kâşânî*'de **[149a N1]** melekân-ı mezbûrân Hâzret-i İdrîs'ün ba'sinden evvel yiryüzine indiler. Âdem Şafiyyu'llâh'uñ zillet ü ha'tâyâsına sâ'ir meleklerden ziyâde ta'n u teşnî ü tevbih itdükleri için mu'azzeb kılındılar.

Vaktâ ki Hâzret-i İdrîs ba's olındı, beyne'l-ins ve'l-melâ'ike 'izâm-ı şânı ta'ayyün buldı. Merkûmân Hârût ve Mârût ol peygâamberüñ huzûrına vardılar. "Bizden ba'zı ha'tâyâ şudûr itmekle cânib-i semâyâ şu'ud itmekden men' olunmuşuzdur. Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* bizüm günâhımızı mağfîret buyurup evvelki hâlimüze vuslat için du'â-yı hayruñı recâ **[163a E]** eyle-rüz." diyü yalvardılar. Hâzret-i İdrîs bir miqdâr te'emmül eyledi. Ba'dehu anlara hitâb idüp "Hâzret-i Bârî 'azze şânuhu sizün seyyi'âtîñüzden tecâvüz buyurması³ baña ne farîkla ma'lûm olacaqdır." sözün söyledi. Anlar didiler ki "Eger bizüm hakkımızda du'â itdükden sonra zâtımız muşahhaş görür-señ 'alâmet-i icâbet-i du'âdur. Görünmeyüp nâ-peydâ olmamız helâkimüze bâ'is-i müdde'âdur."

1 "Ey Rabb'imiz, sen kullarını bizden daha iyi bilirsin."

2 bilürsün//degülüz: yâ Rabbî, anlaruñ hâllerine vâkıfsun N1

3 buyurması: buyurmaması E

Pes Hâzret-i İdrîs vuzû' tedârükini gördi. Şalât-ı şükr-i vuzû' edâsından sonra Hârût ve Mârût'un günâhları 'afv buyurılmağ recâsına du'â kıldı. Ba'dehu ki anlara mültefit' oldu, ikisini dağı göremeyüp 'ukûbetleri muşarrer idüğü ta'ayyün buldı. Ol zamâne dek âhar diyârda mu'azzeb ü serseri idiler. Hâzret-i İdrîs du'âsından sonra 'Irâk ikliminde arz-ı Bâbil'e nakl itdürilüp 'azâb-ı dünyâ ile âhiret 'ukûbeti miyânında muhayyer kılındılar. Anlar dağı dünyâyı ihtiyâr idüp Çâh-ı Bâbil'de menkûs u mu'azzeb olup kaldılar.²

Fe-ammâ Mevlânâ H'ândşâh-ı müverrih bu mağalli ki yazmışdur, bir zamânda bir nev-cüvân, fenn-i sihre rağbet-künân bir pîrûn murâfaqatiyle Çâh-ı Bâbil'e revân oldu, diyü yazmışdur. Hâlâ ki kemâ-yenbağı tettebbu' kılmayup gâlağ itmişdür. Zîrâ ki Çâh-ı Bâbil'e dâhil olan müfessirînün eşheri, Mevlânâ 'Abdu'llâh bin 'Abbâs gibi serverûn tilmîz-i bihteri Mevlânâ Mücâhid idi. Ve kelime-i şehâdet anlarûn lisânından şudur itmiş idi. Kendülere pişvâ olan bir pîr-i Yehûdî idüğü 'ale't-tafşil Mevlânâ İbn Eşîr mü'el-fâtından [142a MV] *Harîde* nâm kitâbda yazılmış idi. Egerçi ki bu tafşil çâh-ı Hârût u Mârût tercemesinde yine bu mağalde taḥrîr olınmışdur. Lâkin ba'zı ilhâk u inzimâmla bu mağalde dağı taḥrîri lâzım gelmişdür.

Ba'de-mâ biz yine şadede gelem, Hâzret-i İdrîs'ün hâtîme-i ahvâlini bildürelüm: Nebiyy-i mûmâ-ileyh ki cânib-i semâyâ alındı, kâ'im-mağâmı ferzend-i hidâyetmendi Metüşelaḥ oldu. Bunlar dağı vâlid-i mâcidleri sünnetini ihyâ idüp evlâd-ı Kâbil'e [149b N1] gâzâ itmekden hâlî olmadı. Bâḥuşuş zamânında at cinsi üreyüp mütekâşir olmağın ekşeriyvâ 'askerini atlandurdu.

Metüşelaḥ'ın Şâbî nâm bir oğı dağı kopdı. Kavm-i Şâbiyân bi-esrihim aña mensûb oldu. Haḡ *sübhânehu ve te'âlâ* bunlara Lamek nâm bir şâlih oğı virdi. Anuñ velâdetinden sonra kendüler ḡoksan yıl dağı 'ömr sürüp Ca'ferî kavlince sinn-i 'azîzleri ḡokuz yüze varduğda vefât itdi. Ammâ sâ'ir müverrihîn evvel 'ömrini işbât itdi. Ya'nî ki ḡisâb-ı³ evvelün gülüşini zâhib oldu.

Kaşânî kavlince Hâzret-i İdrîs cânib-i âsmâna ref kılınmadın Metüşelaḥ nâm ferzendi vücûda geldi. Ba'dehu Menşâhâ nâm hâtûnla tezevvüc idüp ikisinden Lamek mütevellid oldu ki ḡaylî kuvvet ü baḡş şâhibi kopdı. Köklü bülend ağaçlara zûr idüp çekdükçe koparması taḡaḡkuk buldı.

1 mültefit: mütekeffil E

2 Egerçi ki//kaldılar, kısmı E nüshasında birkaç cümle sonra gelmektedir.

3 ḡisâb-ı: - N1

Ammâ bu deñlü iktidârına bâ'ış nûr-ı Muḥammedî kendüde ḥadiş olduğın-
dan idi.

Hâlâ ki kavm u kabilesinden ismini şaqlardı. Şaḥîhını bir ferde bildür-
mezdi. Birgün beriyyede bir imre'et-i şâhib-cemâl gördi ki ecmelü'l-beriyye
idi. "Sen kimüñ nesisüñ?" diyü şordukda "Ben Kînüs bint Ekid bin 'Avîl
bin Lamek bin Kâbil'üm." cevâbın virdi. "Ya zevcün var mıdır? Sinnün ne
ḥisâbla âşikâredür?" didükde "Zevcüm yokdur. Lâkin 'ömrüm yüz otuz se-
neye varmışdur." didi. "Eger murâduñ benümle tezevvüc ise var babamdan
dileyüp nikâh eyle." haberin virdi. Lamek daḥı ol minvâl üzere tâlîb olup
'aḳd-i nikâhına aldı. Ba'de zamânin anlardan Nûḥ Necî vücûda geldi.¹

Egerçi ki Lamek ḡâyetle mü'min ü muvaḥḥid idi, lâkin zamânındaki
büt-perestler ḡâyetle mütezâ'id ü mütekâşir idi. Ve 'aşrında evlâd-ı Kâbil ser-
dârı İmlâḳ bin 'İmlîḳ bin Kâbil idi. Şeb ü rûz bunlarla ceng ü cidâlden ḡâlî
olmayup nihâyetsüz büt-perestleri ḍarb-ı tîḡ ve ḳahr-ı şemşîr ile îmâna ge-
türmiş idi. Fe-ammâ bir def'a Lamek'ün leşkeri şındı. İmlâḳ kendülere fırsat
u zafer buldı. Ve illâ Müntaḳim-i ḡaḳîḳî, 'ibâd-ı perhîzkâra mu'âvenet itdi.
Bir şayḡa gönderüp İmlâḳ ve ekşer-i ḳavmini baḡteten helâk eyledi, gitdi.
Âsmândan yiryüzine nâzil olan 'azâb evvelâ ol şayḡa idüḡi taḡḳîḳa yitdi.

Vaḳtâ ki Lamek, Terâkîl bin Maḡvîl bin Uḡnûḡ'uñ Kînüs nâm kıızı ile
tezevvüc eyledi, ikisinden Ḥazret-i Nûḥ mütevellid oldı.

Mevlânâ Ca'ferî ḳavlince 'ömri toḡuz yüz sâle, ba'zılar zu'mınca yedi
yüz yıla vardukda vefât ve 'âlemün güzergâh-ı lâ-beḳâ idüḡini işbât eyledi.

Der-nübüvvet-i Neciyyu'llâḡ Nûḡ bin Lamek '*aleyhi's-selâm*

Ekşer-i müfessirîn ḳavlince Ḥazret-i Nûḡ ulü'l-'azm olan peyḡamber-
lerdendür. Babalarının isminde ihtilâf olunup Lamek [ve] Melekân ve
Lâmik ve Lâmic daḥı dimişlerdür. Lâkin eşaḡḡı Lamek'dür. Ḥazret-i
Âdem'ün [150a N1] vefâtından yüz yigirmi altı yıl şoñra esed tâlî'inde mü-
tevellid olmuşlardır.

1 Bu paragraf MV nüshasında bulunmamaktadır.

Ba‘zılar kavlince ism-i şerîfleri Sâkit’dür. Sekit dahı dinilmişdür. «بعث الى عبد الاوثان ودعاهم الى توحيد من ليس له ثان»¹ [163b E] Ammā Nūh ile tesmiyeye bā‘iş budur ki ba‘de’t-tūfān birgün şeytān kendülere geldi. “Yā nebiyya’llāh, benüm için bir laţif ‘amel eyledün ki niçe biñ yıl enşār u a‘vānumla çaluşsam böyle bir taḅ‘uma muvāfık ‘amele kâdir olmaz-dum.” didükde “Ol ‘amel kaḅğısıdır, yā ‘aduvva’llāh?” buyurmuşlar. İblis dahı beyān-ı hāl idüp “Küffāra du‘ā eyledün. Cümlesini düzaḅa gönderüp beni sevindürdün.” didükde Hāzret-i Nūh du‘āsına peşimān olmuş idi. “N’olaydı, āhir-i ‘ömrüme dek şabr ideydüm. Bu deñlü nüfusuñ ğarḅ u helākine sebeb olmayaydum.” diyü şeb ü rüz nevḅa vü zāriden ḅālī olma-mağın Nūh ismi ile şöhet bulmuş idi.

[Hilye-i şerîfleri]

Hilye-i şerîfleri [142b MV] gendüm-gün ve be-ġāyet ‘ariz ü cesīm, raḅīḅu’s-sāḅeyn ve’s-sā’ideyn, gözleri ‘azīm, taḅvīlū’l-kāme, maḅāsini mevzūn,² şiddet ü ġāzabla ma’rūf, Şeyḅu’l-enbiyā ve Neciyyu’llāh laḅabları ile mevşūf, zebān-ı Süryānī’de ismi Yeşker ve lisān-ı ‘Arabī’de Nūh Peyġām-ber idi. Gice ve gündüzde elbetde yedi yüz rek‘at namāz kılırdı. Ğāḅ olurdu ki Şabūr ismine mā-şadaḅ bulunurdu. Ve kavminden bunca cefā çekerken yine maḅdūrın anlara şarḅ iderdi. “Bārī bu taḅrīḅla imāna geleler.” dirdi.

Vaḅtā ki ‘ömr-i Nūh ‘aleyhi’s-selām iki yüz ...³ sāle yitişdi, te’ehhüle raġbet idüp Heykel bint Māyūs İbn Uḅnūḅ’a nikāḅ⁴ idüp niçe rüzġār anuñla āsāyiş üzere oldı. Sinn-i ‘azizi beş yüzi geçdükden şoñra evvelā Sām, ba‘dehu ḅām, dahı şoñra Yāfeş ve cümleñün ‘aḅabince ‘Uveyc vüçüda geldi.

Vaşıf Şāḅ kavlince Ken‘ān bunlardan evvel toġduġı muḅaḅḅaḅ oldı. Pes Hāzret-i Nūḅ kavm-i küffār ve cebbārīn-i eşrār da’vetine meb‘uş olup rüz-be-rüz i’lān-ı da’vetle bürüz eyledükde her soḅaḅ u esvāḅı ġezüp zamān zamān ol ‘aşruñ pādīşāḅı olan Derensīl-i cebbār dīvānına varup⁵ «قولوا لا اله الا الله» diyü pend ü nuşḅ itdükçe incinürlerdi. “Bu bir dīvāne ve taḅavr-ı

1 “Putlara tapanlara gönderildi. Puta tapanları putu olmayan, tek bir [İlāh’ın dinine] davet etti.”

2 Nüshalarda “uzun” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “mevzūn” olarak metne alındı.

3 iki yüz ...: ... N1, E

4 Heykel//nikāḅ: - N1

5 “Allah’tan başka ilah yoktur, deyin.”

‘ağldan bigānedür.” diyü hâşâ niçe hezeyân söylerlerdi. Hattâ kelime-i şehâdeti tekrâr itdükçe işitmeyelüm, diyü kulaqları deliklerine barmağ şokup başlarını giribâna çekerlerdi. Ve muttaşıl aşnâm-ı seb‘aya rağbet idüp her büt içün yılda bir bayram iderlerdi.

Hattâ birgün ki şanem-i kebîre maḥşûş olan ‘id eyyâmı idi. Ol süfehâ anuñ ta‘zîm ü tevķîrine muḳayyed iken Hâzret-i Nuh Nebî çıkageldi. ‘Âdet-i me’lûfesi üzere kelime-i şehâdeti tekrâr eyledi. Hikmet Hudâ’nuñdur, meḥâbet-i kelime-i ‘ulyâdan ol şanem-i cemâd yüzi üstine¹ düşdi. Ol cem‘iyetdeki cebbârlara küllî ‘ar lâhiķ oldu. [150b N1] Hemân-dem Hâzret-i Nuh’a üşdiler. Döge döge yıkup bağladılar. Sürüyürek [164a E] Derensîl’e ilettiler. “Elbetde қatl olunmağ gerekdür.” diyü söylediler. Anlaruñ ibrâmına binâ’en Hâzret-i Nuh ḥabs olındı. Bir bayramları daḥı gelince ḥabsde ṭurması münâsib görildi. Lâkin Derensîl-i ḍalîl der-‘aķab bir қor-kunç vâķı’a görmegin bilâ-te’ḥîr ḥâzreti maḥbesden ıtlâķ itmiş idi. “Min ba’d bunı incitmeñ ve sözi ile taḳayyüd itmeñ.” diyü tenbîh kılmış idi.

Ba‘zılar² kavlince mîmle Derensîl bin ‘Uveyl bin Lamek bin Masah³ bin Kâbil-i bed-kirdâr idi. Benî Âdem’de evvelâ ḥamr içmek, kımâr lu‘bına rağbet itmek, serîr üstine geçüp ‘arz-ı kibriyâ ile cülûs itmek, ma‘âdinden ḥadîd ü nuḥâs u raşâş ihrâcuñ emr itmek andan olmuş idi.

Üç қarn geçdükden soñra Derensîl mürd oldu. Yirine Yûnân nâm oğlu mütemellik olup ta‘ayyün buldı. Vaķtâ ki yedinci қarn duḥûl itdi, Yûnân daḥı dâḥil-i nîrân olup Tağardûs nâm oğlu serîr-i mülke geçdi. Hâlâ ki her mütemellik olan bed-kirdâr eb ü ceddinden cebbâr қopdı. Hâzret-i Nuh’uñ nâmı içlerinde [143a MV] kezzâb u şehḥâr ta‘ayyün olındı. ‘Înâd u inkârları bir mertebeye vardı ki yiryüzi ıztırâbla deprenür oldu. “Yâ Rabbî, bu kâfirler ni‘metüñ yirler. Ve bunca şimâr u nebâtâtı tenâvül iderler. Yine peyğâmberüñe îmân getürmezler.” dimege başladı. Sibâ‘ u vuḥûş ise “Yâ Rabbî, bize emr eyle, bu ṭâğîleri yiryüzinden⁴ helâķ ve cesedlerini çâķ çâķ iderüz temâşâ eyle.” sözlerin söyledi. Hattâ niçe rûzgâr⁵ ḥoros ötmez oldu. Kebüterler yavrı virmekden қaldı.

1 yüz üstine: - N1

2 Ba‘zılar: Ammâ Vaşîf Şâh tebiyetinden ba‘zılar MV

3 Masah: Hasah N1 | Mesîḥ E

4 yiryüzinden: ne yüzden N1, MV

5 niçe: bî-ḥadd u MV

Menkûldür ki kibâr-ı kavm-i Nûh'dan Akşâ nâm mel'un Cârûd nâm oğlunuñ eline yapışup huzûr-ı Nûh'a getürdi. ¹«اعلم يا بنى هذا ساحر كذاب» kelâmı ile tenbih itdi. Ol bed-aşl dahı bir avuç toprak alup Hâzret-i Nûh'ın yüzine urdı. Mübârek gözlerini türâbla pür kılup külli elem virdi.

Ammâ Vaşif Şâh kavlince Hâzret-i Nûh, Derensil'ün babası Maḥvîl-i cebbâr habsinde üç yıl yatmışdur. Derensil câlis-i serîr olduğu gibi şalivirüp "Tehî kişi degül, ancak zinhâr bunu incitmeñ." diyü işmarlamış idi. Varup kendüyi dîne da'vet itdükçe birer tırıkla cevâb virürdi. Aşlâ cevır ü âzârı revâ görmezdi.

El-kışsa Hâzret-i İdris ki âsmâna çekildi, iki yüz elli yıl miqdârı ve ba'zı müverrihîn kavlince dahı ziyâde 'âlem-i kevn ü fesâd erbâb-ı dâlalet ü 'inâd ile taldı. Tâ ki Nûh '*aleyhi's-selâm* kendülere peygâmbere gönderildi. Egerçi ki;

Nazm

گر جمله کائنات کافر گردد بر دامن کبریا نشیند گرد²

mefhûmı muḳarrerdir. Lâkin irâdet-i ezeliyyesinde refâh-ı hâl-i benî Âdem ve vaz'-ı şerâyi'-i ümem [164b E] elbetde müteḥattim-i maḳdûrdur. [151a N1]

Egerçi ki Mevlânâ Taberî, Haḳ *sübḥānehu ve te'âlâ* Nûh Peygâmbere'i Ḍaḥḥâk-i Mârî'ye ve etbâ'ına gönderdi, dimişdür. Hâlâ ki Ḍaḥḥâk ba'de't-tûfân Hâzret-i İbrâhîm zamânına gelmesi ve müverriḥ Vaşif Şâh kitab-ı *İḥtişârü'l-'acâ'ib* de ḳable't-tûfân olan mülûki birer tafşil idüp Ḍaḥḥâk anlarda dâhil olmaması ḳavl-i Taberî'ye muḡâyirdür.

Ve bi'l-cümle evlâd-ı Ḳâbil'den bir melik-i cebbâr ḳopdı. Rûy-i zemîne bi-tamâmihi ḥükm idüp ḥalkı büt-perestlige terḡib kıldı. Hattâ beş şanem düzdürüp isimlerini Ya'ûḳ ve Ya'ûş ve Neser ve Vedd ve Sevâ' ḳoyup birer serhenge virdi. Her birini bir ser-zemîne gönderüp ḥalkı cebren ve ḳahren büt-perestlige da'vet kıldı.

Fe-lâ-cerem bu gûne dâlalet-i ḡabâvet-'âlem Neciyyu'llâh-ı muḥterem meb'ûş olmaḡa bâ'ış oldı. Ol bed-kirdârları dîn-i mübine da'vet için

¹ "Ey oğlum, bil ki bu yalancı bir sihirbazdır."

² "Bütün kâinat kafir olsa bile [Allah'ın] azametinin eteğine toz bulaşmaz."

gönderildiği taḥaḳḳuḳ buldı. Rüz-be-rüz ol fıraḳ-ı dälleyi ıslāḥa iştigāl kıldı. Lâkin hergiz da‘vete icâbet itmezlerdi. Her ne kadar pend eylese dinlemezlerdi. Belki temeşşur u istihzâya ḥaml idüp bid‘at u dälâletlerin ziyâde kı-lurlardı. Tâ ki ol nebiyy-i ḥaḳîḳat-nümün ¹ «اللهم اهد قومي فاتهم لا يعلمون» du‘âsın eyledi. Hidâyet-i İllâhî muḳârin olmayınca ḳâbil-i nuşḥ u pend degül idüklerini söyledi.

Kıssa-ı Kâşânî ḳavlince cümleden evvel Ḥazret-i Nüh’a imân getüren ‘Ammüre nâm ‘avret idi ki ol nebiyy-i büzürgvâr anı ‘aḳd-ı nikâḥına aldı. Ḥattâ Sâḡ ve Ḥâm ve Nâm ve üç benât-ı ‘işmet-nizâm andan vücûda geldi ki ol duḡter-i pâkîze-aḡterlerün ismleri [143b MV] Ḥazûra ve Nesûra ve Muḡriḳa² idi. Ba‘dehu Lu‘ayne bint Maḡvîl nâm ḥâtûn imâna geldi. Anı daḡı firâş-ı nikâḥına alup Yâfeş ve Ken‘ân andan mütevellid oldu.

Ve bi’l-cümle cem‘an toḳuz yüz yıl miḳdârı ol bî-i tiḳâdları ṭarîḳ-ı dîne da‘vet kıldı. Ancaḡ yetmiş kişi imâna getürebildi. Ḥattâ varṭa-i ṭûfân vukû‘ında ve Ḥazret-i Nüh’la sâḡil-i necâta vuşûlleri şüyû‘ında cümle-i mü‘minler evlâd u ensâbı ile seksen miḳdârı âdem bulunmuş idi. Ma‘a zâlik ol zamânda ensâl-i Âdemî çoḡalmış idi. Vech-i arz şimdikiden ziyâde ma‘mûr olmuş idi. Farazâ ki müzâḥame-i nüfûsdan ekin ekecek ḥâlî yir bulamazlardı. Ṭaḡ başlarına ve ba‘zı zirâ‘ate yaramaz nâ-hemvâr yirlere toprak taşıyup düzeldüp mezra‘a idinürlerdi.

Ba‘zı müverriḡîn ḳavlince Ḥazret-i Nüh ol zamânda Kûfe şehrinde olurdu. Vech-i arzuñ ma‘mûreliḡi bir derecede idi ki Kûfe‘den Mekketu’llâh’a ‘azm iden ebnâ-yı sebîl tamâmen eşcâr-ı pür-şimâr sâyesinde giderlerdi. Ḥarâret-i şemsden ne elem çekerler, ne ḡuşşa yirlerdi. Pes Ḥaḳ *celle ve ‘alânuñ* bunca [151b N1] iḡsânına müstaḡraḳlar iken yine peyḡamberini tekzîb eylerlerdi. Da‘vet-i Nüh’a kendüleri icâbet itmedüklerinden ḡayrı toḡup büyüyen [165a E] evlâdlarını getürürlerdi. Her birine Ḥazret-i Neciyyu’llâh’ı gösterürlerdi. “Şaḳınuñ, bu kezzâbuñ sözine inanmañ. Ve ne söylerse gerçek şanmañ.” diyü işmarlarlardı.

Ḥattâ birḡün bir veled-i bî-inşâf u bed-nijâd pend-i âbâ vü ecdâd işḡasına raḡbet gösterdükden ma‘adâ bir avuḡ topraḡı avucına aldı. Pend ü naşîḡat-ı peder ḡâyete yitdükde Ḥazret-i Nüh’uñ beşere-i münevveresine şaḡdı. Mübârek gözlerini ḡubârla toldurdu. Pes Nüh Nebî bu ḡalete ḳatı

1 Hadis-i şerîf, “Allah’ım, kavmimi baḡışla. Çünkü onlar bilmiyorlar.” (Kadı İyaz, *Şifâ*, I, 79)

2 Muḡriḳa: Muḡterika N1 | Maḡsûḳa E

ğamgîn oldu. Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb'a ol kıym-i vâcibü'l-levmden vâfir şikâyet kıldı. Ol eşnâda nidâ-yı İlâhî geldi ki “Yâ Nûh, egerçi ki bu tîredillerden bir mü'min-i şâf-derûn gelmesine irâdetüm müte'allîk olmadı. Lâkin sen hîdmet-i da'vetünde tekâsül gösterme. Henüz bu bed-kirdârların zevâlî zamânı gelmedi.”

Vaktâ ki Nûh '*aleyhi's-selâm* ol kıymün lâ'ik-ı İslâm olmayacaklarını ız'ân itdi, ba'dehu bed-du'â vü nefrine başladı. Tâ ki ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ﴾¹ kelime-i tayyibesi lisân-ı hikmet-beyânında zuhûra geldi. Sâ'atiyle ol du'â hedef-i icâbete işâbet kıldı. Ve Cibrîl '*aleyhi's-selâm* 'izz-i huzûr-ı Nûh'a indi. Vâkı'a-i hâ'ile-i tûfânı bildürdi. Gemi yapmak tarîkını gösterdi. ﴿إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ﴾² naşşı mûcibince tûfânın 'âlâmeti zuhûrını beyân kıldı. Ve kendüye imân getürenler ile sefineye girüp³ rûy-i zemîndeki ne'â'im ü vuhûş u tûyûrdan birer çift hayvân alup tedârük üzere olmasını tenbîh eyledi.

Ol târihde ki Hâzret-i Nûh cidd-i bisyâr ile keştî binâsına talebkâr idi. Ba'zı ezkiyâ-yı küffâr birbirleri ile güftâr iderlerdi. “Bu divâne sa'y-i bî-şümâr ile bu gemiyi yapmasından korkmalıdır.” diyü söylerlerdi. Ve ba'zısı “Yir-yüzinde şu kalmadı, huşk oldu. Bunun didüğü üzere gemi yüridecek şular kandan gelecektür?” diyü temeshûr kılurlardı.

Hâşıl-ı kelam ﴿حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾⁴ şâdır oldu. Hâzret-i Cibrîl cennet-den sâc nâm dırahtı getürdi. Neciyyu'llâh'ın [144a MV] ravza-i hağrâsı hâzresinde dikdi. Yigirmi yıl, bir rivâyetde kırk yıl, ol dıraht-ı mevzûn neşv ü nemâ bulup kemâl-i istiḥkâma maḳrûn olduḳda birgün yine vahy nâzil oldu. Pes ol dıraht kesdirilüp tahta tahta kılındı. Ve sâ'ir levâzım u mü-himmât-ı keştî tamâmen görildi. Andan sonra binâsına mübâşeret olunmaḳ buyurıldı.

1 *Kur'an-ı Kerim*, Nûh Sûresi, 71/26, “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!”

2 *Kur'an-ı Kerim*, Hûd Sûresi, 11/40, “nihayet emrimiz gelip tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)...”

3 'âlâmeti//girüp: - N1

4 *Kur'an-ı Kerim*, Hac Sûresi, 22/18, “[Birçoğunun] üzerine de azap hak olmuştur.”

Ḥazret-i Nūḥ sefineyi tamām itmesi ve cereyân-ı tūfân zâhir ü 'ayân olup Neciyyu'llâh sâ'ir Müslimânlar ile gemiye girüp gitmesi ve ğazab-ı İlâhî pâyâna yitmesi beyânındadır

Ḥazret-i Nūḥ Nebî *'aleyhi's-selâm ve 'alâ nebiyyinâ el-'Arabî* [165b E] ve aña îmân getüren zümre-i neccârîn ki ¹ ﴿وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ﴾ naşşına² mâ-şadaqlardur, ta'lim-i Cibrîl ile tūli üç yüz zirā' ve 'arz u 'umkî ellişer zirā' bir gemi peydâ itdiler. Nūḥ Necî kendüsi ve ḥâtûnı ve evlâdı Sām ve Ḥām ve Yâfeş [152a N1] ve 'Uveyc ve sâ'ir mü'minîn üç yıl 'ale't-tevâlî çalışdılar. Tâ ki ol sefine binâsını tamâma irişdürdiler. Ba'dehu kıır ü kıarla şıvayup igne yordusı deñlü sūrâḥ kıomadılar.

Mevlânâ *Kisâ'î Tefsiri'* nde meşṭûr olduğı üzere sefine-i Nūḥ'un uzunı bîñ arşun ve 'arzı beş yüz zirā'a maķrûn ve irtifâ'ı üç yüzden efzûn idi. Güyâ ki bir murğ idi ki başı řāvus başına ve gözleri kerkes gözlerine, sînesi kebûter göğsine, kıuyruğı ḥoros kıuyruğına müşâbih idi.

İmâm-ı ümmetü'l-hüdâ, Ḥasan Müctebâ kıavlince tūl-i keştî bîñ iki yüz zirā' ve 'arzı üç yüz zirā' idi. Ğâlibâ eşaḥḥı budur. Zîrâ ki Ḥazret-i 'İsâ *'aleyhi's-selâm*, Sām bin Nūḥ'ı ihyâ itdükde andan me'ḥûz u mesmû' u mervî olan rivâyet üzeredür.

Katâde *radîya'llâhu 'anh* kıavlince sekiz kışi idi.³ Ammâ bu miķdâr sefineyi kıullanmağa niçe yüz âdem lâzım iken ancak Nūḥ Necî ve ḥâtûnı ve üç evlâdı ve đacâyî-i kıarâbet-mu'tâdı ol miķdâr idi.

Ve A'meş taḥķikı üzere yedi âdem idi. Ya'nî ki üç oğı ve üç kenîzeki ile Nūḥ-ı mûkerrem idi.

Ve Muḥammed bin İřḥâķ kıavlince nisâ kıısından ğayrı on kıimesne kıullanmış idi. Üçi evlâd-ı Nūḥ idi. Mâ'adâsı ümmetinden olmak üzere meş-rûḥ idi. Niteki Ḥasan Bařrî ḥaberinde daḥı böyle olmuş idi.⁴

Ammâ ğâlibâ tennûrda daḥı ihtilâf vardır. İmâm Ḥasan Bařrî kıavlince vakt-i tūfânda řu kıaynayup ğaleyân iden tennûr Ḥazret-i Âdem'un kıullan-duğı taş tennûr idi ki bi-řarîķi'l-irş Ḥazret-i Nūḥ'a degmiş idi. Ve ol tennûr

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, şu'arâ Süresi, 26/111, "Sana hep aşâğılık kıimseler uymuş iken..."

2 naşşına: naşş-ı Bî-çûn'ına N1

3 Kıatâde//idi cümlesi N1 nüshasında ikinci cümleinin içerisinde dahil edilmiştir.

4 böyle//idi: böyledür dinmiş idi MV

mescid-i Küfe'de Bâbü'l-kinde¹ kurbında idi. Hâzret-i Neciyyu'llâh sefîneye ol maḥalden binmiş idi.

Mukâtil kavlince vilâyet-i Şâm'daki 'Aynü'l-verd nâm mevzi'de gemiye girmiş idi ki Ba'albek'e yakındır. Ve ba'zılar dirler ki zemîn-i Hind'de vâkı' idi. Hattâ Hâzret-i Nûḥ bir ḥabbâzuñ dükkânı öninde otururdu. Ol ḥabbâz-ı cebbâr² "Kanı ol bizi korkutduğun şu nereden çıkacaktır?" diyü temeshur kaşd itdükde hâzret, "İşte senüñ tennûruñdan çıkısa gerekdir." buyurdu. Hemân sâ'at tennûr-ı ḥabbâzdan galeyân-ı âb zâhir oldu.

Ammâ İmâm 'Alî *kerrema'llâhu vechehu* kavlince tennûrdan murâd zuhûr-ı fecr ü tulu'-ı şubḥdur.³

Menkûldür ki aşḥâb-ı sefîne enderûn-ı keştideki encâsdan ve mazarrat-ı [166a E] müşdan şikâyet eylediler. "Yâ Neciyya'llâh, bize bir çâre eyle." di-diler. Hemânâ Bârî Hudâ cânibine müteveccih oldu. [144b MV] Emr-i Hâk ile filüñ arkasın şıgadı. Burnından bir hûk çıkup sefinedeki encâsı ḥ'âre ge-çürdi. Ve arslanuñ püştini şıgadı. Bir gürbe⁴ peydâ olup gemideki [152b N1] müşları kırdı. Ve ol zamâna gelince rûy-i zemînde hûk ü müş, ya'nî ki fâre ve ḥinzir yogdı. Şoñradan peydâ oldu.

Ve bi'l-cümle Hâzret-i Nûḥ'uñ gemisi üç ṭabaḳa idi ki alçaḳ ṭabaḳasına devâbb ü en'am maḳûlesi ḥayvânât koyıldı. Orta ṭabaḳasına cesed-i Âdemî ve zâd u zevâdelerine müte'allik mühimmât yirleşdürildi. Ancaḳ ṭabaḳa-i 'ulyâsına kendüler ve İslâm'a gelen ümmetleri girmek muḳarrer oldu.

Ammâ *Kıssa-ı Kâşânî* taḥkîkında altı ṭabaḳa idi. Ve altı ḳapusı var idi. Pes bâb-ı evvelden Hâzret-i Nûḥ'a imân getüren ricâl ve cesed-i Âdem olan heykel-i laṭif-i lâzımü'l-iclâl koyuldu ki gâyetle ter ü tâze idi. Hattâ mübârek tırnaḳları bile gögermemiş idi. Bâb-ı şâniden nisâ ṭâ'ifesi ile cesed-i Havvâ koyuldu. Niteki bâb-ı şâlişden vuḥûş u devâb ve cemî'-i en'am-ı bî-ḥisâb idḥâl kılındı. Niteki râbi'den envâ'-ı tuiyûr u hevâmm ve bâb-ı ḥâmisden sibâ' u zî-taḥallüb⁵ olan ḥayvânât ve bâb-ı sâdisden yılanuñ erkegi ve dişisi koyuldu.

1 kinde: kede MV

2 cebbâr: - N1

3 şubḥdur: şaḥiḥdür N1, MV

4 gürbe: kedi E

5 zî-taḥallüb: zî-muḥalleb E

Bu zıkr olınan tedârük görüldükden sonra tokuz ay miqdârı zuhûr-ı tûfâna müterak্কıb oldılar. Vaqtâ ki fermân-ı Hudâ'nuñ cereyânı zamânı oldu, evvelâ yağmurlar yağmağa başladı. Kırk gün kırk gice 'ale't-tevâlî bārân eksik olmadı. Evvelâ peyk-i kahr-ı İllâhî olan bād-ı vezân ve şarşar-ı bî-emâna fermân-ı celâlî cereyân eyledi ki cins-i vuḥuş u tıyûr u behâ'im ü ne'â'im-i nâ-maḥşûrdan ol ḥavâlîde bulunanları sürüp 'izz-i ḥuzûr-ı Nûḥ'a ilette. Ol daḥı her birinden birer cüftini alup sefinesine idḥâl¹ ide.

Ba'zı müverriḥîn kavlince emr-i Ḥaḳ ile Nûḥ Nebî anları da'vet eyledi. Meşîyyet-i İllâhî ile cümlesi işidüp da'vetine icâbet eyledi. Vaqtâ ki kemâl-i izdihâmla irkildiler, "Bizi al yâ Neciyya'llâh." diyü birbirlerine müzâmaḥa virdiler. Peyğamber-i Hudâ anlarıñ ḥaḳḳında ḳur'a ihtiyâr eyledi. Her cins-den ḳangısına ḳur'a râst geldi ise ² ﴿مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ mücibince birer cüftini sefinesine aldı. Ol zamânda yılan ḏaḥḥâmet-i cüşse ile nümâyân, 'aḳreb ise arslan ḥilkâti deñlü heykel ile 'ayân, esed daḥı fil cüşsesi ile manzûr-ı a'yân iken Cibrîl '*aleyhi's-selâm* cenâḥı ucu ile bir kerre urdı. Tâ ki her biri şimdiki ḥilkatine girdi.³

Ba'demâ [166b E] kevâkib-i seb'aya tuğrâ-yı ğarrâ-yı meşîyyetle mu'an-ven ve feḥvâ-yı 'ibret-nümâsı ḥükm-i pür-ḥikem-i ḳazâ-iḥtivâyla müberhen bir tûmâr-ı vâcibü'l-i'tibâr yitişdi ki kemâl-i sür'at u isti'câl ile sereṭân nâm burc-ı âbîde bi't-tamâm cem'iyet ideler. Şem'-i mâḥa ve şems-i nûrânî-güvâḥa daḥı müstaḳillen pervâne-i irâdet vâsıl oldu ki niçe günler görünmeyüp zemîn ü zamânı ve eflâk ü âsmânı târik ü deycûr [153a N1] kıllalar. İrtikâb-ı zâlâm u küfr ü zulm⁴ iden zaleme-i cebbârîne lâ'îḳ a'mâl ü ef'âl olan cezâlarını göstereler.

Fe-lâ-cerem ber-mücib-i ḥükm-i pür-ḥikem ve fermân-ı ḳazâ-cereyân-ı muḥkem seb'a-i seyyâra isti'câl-i [145a MV] tamâmla müsâra'at idüp bir derecede, belki bir daḳıḳada burc-ı sereṭânda cem'iyet kıldılar. Ḳaṭarât-ı emṭâr-ı 'âlem-i balâ ḡâḥ-ı ḥâke toğrı resenler peydâ itdükçe enzâr-ı i'tibârlarını burc-ı delve müte'alliḳ itdiler. Şâbitât⁵ ise deryâ-yı ḥayrete batup "Âyâ niçün mâḥ-ı ğarrâ tûlû' ile 'âlemi pür-nûr itmedi. 'Acabâ mihr-i nûr-efzâ

1 idḥâl: iddiḥâr N1

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/40, "her cins canlıdan birer çift..."

3 girdi: müteğayyir oldu N1, E

4 zulm: mezâlim MV

5 Şâbitât: Nâbitât N1

kevkebe-i şüyü‘la neden ki zemîn ü zamânı ma‘mûr eylemege gitmedi?” diyü ta‘accübe başladılar.

Ve bi‘l-cümle derece-i delvde yigirmi birinci t̤ali‘ ile heft kevkeb bir yire geldi. Bād-ı vezân ise ber-mûcib-i fermûde vuhûş u t̤uyûrî cebren ve k̤ahren ‘izz-i huzûr-ı Nûḥ’a iletüp her birinün bir cüftini sefineye alındı. Hemân-dem ﴿إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ﴾¹ kıışsası ‘ayānen müşāhede olunup tennûr-dan āb-ı ‘azāb, mānend-i āteş-i pūr-tāb galeyān itdi. Bu ḥāletde muvaḥḥidinden biri emr-i Nûḥ ile melik-i ‘aşr olan Şağardûs-ı cebbār cenābına vardı ki Derensil didükleri re’is-i küffârûn oğlunuñ oğlıdur, ḥādiş-e-i tennûrî mağrûr-ı mezbûra bildürüp hezār tehdid ile dîne da‘vet kıldı.

Bilā-te‘hîr cebbār-ı mezbûr atlandı. Ber-vech-i isti‘cāl sefine-i Nûḥ muḳābiline geldi. Vuḳû‘-ı nāzileden ḥazrete ḥaberler şordı. Neciyyu’llāh-ı sālîk ﴿إِنَّا الْمَلِكُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾² buyurdı. Ya’nî “Dā’imā size söyledüğüm g̤azāb-ı ilāhîdür ki z̤āhîr oldı.” diyü t̤uyurdı. Ḥālā ki anlar sâ’ir zamānlardaki keşret-i emṭāra kıyās idüp taḥmîl-i eşḳāl ile naḳl-i tilāl ü cibāle isti‘cāl itdiler. Ḥazret-i Nûḥ ise gözlerine karşı sâ’ir mü‘minîn ile sefineye girdi.

Mışrā‘

چه باك از موج بحر آنرا كه باشد نوح كشتی بان³

mazmûnına mā-şadaḳ olan Müslimānlar ile g̤üyā ki deryā seyrine ‘azîmet kıldı. Fe-ammā ﴿إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ﴾⁴ cevābına maḫzar düşen Ken‘ān nām oğlu ki bir rivāyetde nāmı Derāyig idi, vālidesi Rāḥ nām bî-‘aql ile ge-miye girmedin imtinā‘ kıldı. Her çend ki Neciyyu’llāh-ı bî-pervā ﴿يَا بُنَيَّ﴾⁵ سَاوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي ıḥṭabı ile Ken‘ān’ı sefineye da‘vet itdi. ﴿اَزْكَبْ مَعَنَا﴾⁶ مِنَ الْمَاءِ [167a E] cevābını virdi. Ya’nî ki “Bir ṭağa çıḳup şıḡınmaḡla gark-āb-ı t̤ufān olmadın ḥalāş olurun.” diyü söyledi. Bi‘l-āḥire ḥazret-i

1 Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/40, “nihayet emrimiz gelip tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)...”

2 “Ey melik, Rabb’inin emri gelmiştir.”

3 “Hz. Nuh’un kaptanı olduḡu gemidekilere denizin dalgalarından korku yoktur.” (Bu mısra Sa’dî-i Şîrâzî’nin *Gülüstân* adlı eserinden iktibas edilmiştir.)

4 Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/46, “O asla senin ailenden değildir.”

5 Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/42, “Yavrucuḡum” (Sen de) bizimle beraber bin.”

6 Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, 11/43, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir daḡa şıḡınacaḡım.”

nübüvvet-penâh ¹ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ buyurdi. Ğazab-ı İlâhî nüzûlî hâlinde çağa çıkmagla kurtulamayacağını ol nâ-dâna tıuyurdi.

li-Münşi'îhi

Bir bahre düşdi fülk-i dilûn yok kenâre hîç
Bir bâdbânı râst degül rûzgâre hîç

Gelmez hisâba sende olan ğuşsa vü ğumûm
Emvâc-ı bahır-i kûlzüme olmaz şümâre hîç

Ammâ Kâşânî qavlince Hâzret-i Nûh'ın ğarq-ı Ken'ân'ı tefekkürî, “Yâ İlâhî [153b N1] ‘Seni ve ehlûnî mehleke-i tûfândan hâlâş iderin.’ buyurmuşduñ. Hâlâ ki oğlum Ken'ân ğarîk-ı tûfân oldu.” diyü te'ellüm ü tağayyürî, şarq u ğarbı gezüp sefine ile Cûdî Tağı'na vuşûlinden sonra olmuşdur. Taħaqqûk-ı ğarq ma'nâsına bu rivâyet-i şahîlha enseb idügi bu haķîr zu'mınca dahı ta'ayyün bulmuşdur.

Ba'de-mâ hâk içindeki şular dahı kaynadı. Zemînden çıkan, semâdan vech-i arza akan şular biriküp bir ka'rnâk deryâ oldu ki eñ yüce tağlardan yukaru ve kırk arşun irtifâ'la hüveydâ oldu. Bu hâli görenler;

Mısrâ'

چو آب از سر گذشت ای دل چه صد نیزه چه يك نیزه²

dimege başladı. Ma'a zâlik sâ'ir zamânda yağan şular gibi lezîz [145b MV] degüldi. Tı'u'mı telh u nâ-güvâr, her nereye toķunsa âteş gibi yaķar, âb-ı 'azâb idügi âşikâr bir güne emtâr u enhâr idi.

li-Mü'ellifihî

Ol ki yokdan yaradup 'âlemi âşâr virür
Dem-i kahrında şuya hâşşiyet-i nâr virür

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hûd Sûresi, 11/43, “Bugün O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur.”

2 “Ey gönül; su başı aştıktan sonra ha yüz karış olmuş, ha bir karış olmuş, ne farkedir!”

Âb iken âteş-i pür-tâbı sebep iskâta
Dem olur nâr-ı fûrûzâna hevâdâr virür

Hânumân-sûz ‘aceb nesne¹ imiş âb-ı² ‘azâb
Dehre kim kaçresî biñ nâr-ı şerer-bâr virür

Menkûldür ki sefine-i Nûh tolaşurak kavmi diyârına varduğda ki «هذه ديار قومك الاشرار»³ dinildi. Neciyy-i Hudâ rûy-i deryâda bî-nihâye beyâz nesne gördi. “Yâ Rabbî, bu ağaranlar nedür?” diyü şordı. “Baña izhâr-ı küfrân ve senûn da’vetüne inanmayup ‘işyân idüp bâ’îs-i galeyân-ı tûfân olan ümmetiñnün kemükleridür.” cevâbı vârid olduğda Hâzret-i Nûh haylî ğamnâk oldı. Ya’nî ki kavmine merhamet ü şefkati zâhir olup te’essüfi taħaqquğ buldı.

Lâkin tekrâr hîṭâb-ı ilâhî vârid oldı ki “Yâ Nûh, ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ ذِيَّارًا﴾⁴ diyü du’â itdün. Elberde cümle ümmetinün inķırâz-ı neslerini istid’â eyledün. Fe-lâ-cerem senün du’ân icâbet kılınup⁵ ezel-i âzâlde muḳadder olduğı üzere olacağ oldı. Pes şimdi tazaccur u te’ellemün ne hâleti müfid [167b E] olacağı taħaqquğ buldı. Hem beşeriyetün muḳtezâsınca cümlesine bed-du’â eyledün. Şimdi yine merhamet idüp peşimânlığını hüveydâ eyledün.” buyurıldı. Fî-mâ-ba’d te’ellüm ü ıztırâbı bihûde idüğü kendüye tıyurıldı.

Ġalibâ ol ḥadîş-i şerîf-i nebevî ve kelâm-ı pāk-i Muştâfâvî bu mazmûnı mü’eyyeddür ki “Ḥağ *sübhânehu ve te’âlâ* Hâzret-i Nûh’a merhamet eylesün ki dağı da ümmetinün ezâsına ve ef’âl-i nâ-sezâsına şabr itmek gerek idi. *Râbbi lâ-tezer*⁶ du’âsı kendüden şudür itmemek yeg⁷ idi. Zirâ ki nesl-i Âdemî’nün tamâmen inķırâzına sebep oldı. Ba’de-mâ tevâlüd ü tenâsül tarîkı ancak üç oğlından ta’ayyün buldı.” buyurılmışdur.

1 nesne: teşne MV

2 âb-ı: nâr-ı N1

3 “Burası senin azgın kavminin yurdudur.”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Nûh Sûresi, 71/26, “Ey Rabbim! Kâfırlardan hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!”

5 kılınup: maḳrûn olup N1

6 “Ey Rabb’im, kimseyi bırakma!” bk. bir önceki dipnot.

7 yeg: gerek E

Ve bi'l-cümle¹ bu ʔarık ile âb-ı ʔûfân yiryüzini tamâmen ǵarık itdi. Sefîne-i Nüh'da olanlardan ǵayrı [154a N1] ancak 'Avc bin 'Unuk² ʔurtuldu ki ol zamânda henüz nev-cüvân idi. Hâlâ ki âb-ı deryâ âyîne-i³ zânûsında nümâyân idi. Dizinden yukarısı ıslanmaduǵı 'ayân idi. Fe-ammâ küfr ü şirki hâlinde mezbûruñ hâlâşına bâ'ış bu idi ki tekmil-i mühimmât-ı sefînde, huşûşâ ibtidâ'en şuya indürmede ki ol maḳûle büzürg ü enbüh keşti yetmiş, seksen kişi ʔuvvetiyle yirinden ʔopmamış idi. Bu ıztırâb şadedinde 'Avc gelüp Hâzret-i Nüh 'aleyhi's-selâma yardım itmiş idi. Bâ'ış-i hâlâş u rehâ ol cihetden olmuş idi, diyü *Ravzatu's-safâ*'da meşûrdur.

Fe-ammâ bu haḳîr zu'mınca irâdetu'llâhda 'Avc'uñ Hâzret-i Mûsâ ile ba'de zamânin şudûr idecek hikâyesi ol zamânda ʔurtulmasını icâb etmişdür. Lâkin 'Avc'uñ tafşil-i ahvâlî Kelîmu'llâh tercemesinde mütercem ü mezkûr-dur.

Kitâb-ı *Hamîs*'de merḳûmdur ki vaḳtâ ki şiddet-i cereyân-ı ʔûfân muḳarrer oldu, bihâr-ı arzîn mâbeyn-i semâ vü zemînde irtifâ'la ʔarardı, ʔurdu. Niçe günler şeb ü rûz fark olunmadı. Evḳât-ı şalât hod şübheden hâlî bulunmadı.

İbn 'Abbâs *radîya'llâhu 'anh* ʔavlince Hâḳ *sübḥānehu ve te'âlâ* [146a MV] mâh ve âfitâb gibi iki müdevver nesne hâḳ itdi. Keşti-i Nüh'a divâr meşâbesindeki ʔaraf-ı yemîninde zâhir ü bedîdâr oldu. Şubḥ u şâm ve evḳât-ı şalât-ı enâm anlaruñla ma'lûm olup bilindi.

Mevlânâ Kâşânî ve müverrihîñüñ ba'zı zî-şânı ʔavlince sefîne-i Nüh şarık u ǵarbı tamâmen ʔolandı. Her maḥalle ki gelürdi, "Yâ Nüh, bu maḥal fülân diyâr ve bu mevzî ' fülân kühsârdur." diyü hâtifden nidâ olup bildürilürdi. Vaḳtâ ki ʔolaşurak ḳendü ümmeti sâkin olduǵı memlekete geldi, "Yâ nebiyya'llâh 4 ﴿أَغْرُقُوا فَأَدْخِلُوا نَارًا﴾ naşş-ı kerîmi mûcibince ǵarık-ı 'ummân-ı

1 Ve bi'l-cümle: - MV, E

2 Bu isim kaynaklarda 'Üc/'Âc/'Avc b. Ük/Anak/Anâk gibi şekillerde geçmektedir. Klasik Türk edebiyatı ve ilahiyat alanlarında çalışan araştırmacılar umumiyetle, birden fazla varyantı olan isimlerde bir kaynak olan *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'ni yazım birliği sağlamak için esas alırlar. Biz de çalışmalarımızda buna riayet etmekteyiz. Bununla birlikte yayınıımızda *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin tercihi olan Üc b. Unuk (bk. Nebi Bozkurt, "Üc b. Unuk", Ankara 2012, C. 42, s. 34-35.) yerine 'Avc bin Unuk varyantını kullanacağız. Bunun nedeni Hz. Nuh'un gemisinin indiǵı Cûdi Daǵı'nın (bk. *Kur'ân-ı Kerîm*, Hûd Sûresi, 44. âyet) yakınında yer alan Cizre yöresinin sözlü geleneğinde çok yemek tüketen, kaba saba insanlar için 'Avc benzetmesinin kullanılmasıdır.

3 âyîne-i: ebniye-i N1, MV

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nüh Sûresi, 71/25, "...Suda boğuldular ve cehenneme sokuldular."

ṭūfān olduğdan sonra dāḥil-i nīrān olan kavminün silsilelerindeki şalşalay, ya'nī boyunlarındaki ağıldan işidilen şadalarını ve ol 'aşilerün zencirleri āvāze-sini işidür misün?" buyurıldı. Bu tarikla evvel-i şehri recebden ahir-i zi'l-hicceye dek [168a E] altı ay tamām sefine ile gezdi. Bi'l-ahire ﴿يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ﴾¹ buyurulmağın emri Hâk ile yiryüzi ol irkilen şuları yutdı. Gökyüzi daḥı yağmur yağdırmadan fâriğ olup reşehât-ı emtâr nüzül itmedin ḳaldı. Ya'nī ke keşt-i Nūḥ, Cūdī Ṭağī'nuñ ṭorusına muttaşıl oldu.

Ammā ba'zı müverriḥin ḳavlince ba'de't-taḫṣili'l-ḳışsa sefine-i Nūḥ beş ay deryāda şeb ü rüz gezdi. Bir ay daḥı vilāyet-i Cezire-i 'Arab'daki Kūh-ı Cūdī ḳullesinde ṭurdu. Āb-ı 'azāb tamāmen nā-yāb olmayunca ṭaşra çıkmağa icāzet virilmedi. Bu eşnāda Neciyy-i büzürgvār ḡurābı ol ḥidmete gönderdi. Ṭayerānla sevāḥil-i 'Ummān'ı gezüp bir ḥaber-i şahih getürmege ḳādir olmadı. Ya'nī ke ḳarga didükleri rü-siyāḥ eşnā-yı rāḥda [154b N1] bir lāse-i tebāḥ bulup aña tenezzül eyledi. Cevāb işālınden teḡāfülle ol eṭrāfda eğlendi. Bā'ış-i te'ḥir ne idügi vaḥy ile ma'lūm-i zamīr-i münirleri olduḳda "Dā'imā zād u zevāduñ cīfe olsun." buyurıldı.

Ba'dehu ol² ḥidmete kebüter ta'yin olındı.³ Ol daḥı icrā-yı fermāna müsāra'at idüp, ḥattā bir kenāra inüp derin midür, diyü imtiḥān itdükde āb-ı 'azāb ayacıḳların yakup ba'zı yirlerde 'umḳ-ı kenār-ı deryā ol miḳdār idüğün ma'lūm idinüp geldi, bildürdi. Ve minḳārında bir zeytūn yaprağını getürüp ba'zı maḥalde şahsār-ı eşcār bedidār olduḳunu ḥaber virdi. "Dā'imā me'lūf-i insān ve me'nūs-i merdümān olasun." diyü aña du'ā-yı ḥayr ḳılındı.

Ba'zılar ḳavlince kebüter birḳaç sefer itdi. Sonındaki geşt ü güzārda varāḳ-ı zeytūnla geldi. El-ḳışsa şular tenezzül itdügi bilindi. Ḥazret-i Nūḥ Neci ve sā'ir Müslimīn-i mülteci *bi'smi'llāh* diyü gemiden Kūh-ı Cūdī'ye ḳıḳdı. Kemāl-i meserret ü şükr ile her biri ḳaraya ayak baḫdı.

Nazm

خلائق ز کشتی بیرون آمدند ز شادی چه گویم که چون آمدند⁴

1 Kur'ân-ı Kerim, Hûd Sûresi, 11/44, "Ey yeryüzü, yut suyunu. Ey gök, tut suyunu."

2 Dā'imā/ol: bu N1

3 ta'yin olındı: erzānī görildi E

4 "Mahlukat gemiden dışarı çıktılar. [Sahile] ulaştıkları için duyduğum mutluluktan ne diyeceğim, bilmiyorum."

Ba'd-ez-ân fermân-ı Nûh ile her kişi zahîresi bağıyyesini getürdi. Hâtûn-ı Hâzret-i Nûh ol cümleden mahlûṭ bir âş bişürdi ki rûz-ı 'âşûrâda bişürdüğüne binâ'en 'âşûrâ âşı nâmı virildi. İlâ hâze'l-ân rûz-ı 'âşûrâda bişürdükleri âş ki envâ'-ı [146b MV] ḥubûbâtdan mahlûṭdur, Hâzret-i Nûh sünnetine ri'âyeten idüğü mazbûṭdur. Nâsuñ birbirlerine üleşdördükleri ve kemâl-i lezzetde bulup tenâvül itdükleri ol tafşile menûṭdur. Ve bi'l-cümle gemiden sâhil-i necâta çıkdıkları gün rûz-ı 'âşûrâ idüğünde ekser-i müverrihîn müttefiklerdür.

Vaḳtâ ki taşra çıkdılar, evvel bir münâsib yirinde bir ḳarye şeneldüp meskenlerini yapup âbâdân kıldılar. Kırk, seksen¹ [168b E] nefer nüfus ihyâsı olmağın Sûk-ı Şemânin nâmı ile eyitdiler. Ba'de-mâ az zamân geçmedin içlerinde renc-i vebâ zâhir oldu. Hâzret-i Nûh ile Sâm ve Hâm ve Yâfeş'den ḡayrı bi-esrihim ṭâ'undan vefât eyledi. Bu kerre Hâzret-i Nûh'ıñ nevḥa vü zârîsi 'âlemi dibelik fenâya virdi. Muḳaddemâ âb-ı 'azâbdan olan ṭûfân bu kerre sirişk-i ḥûn-âbdan nümâyân olup vech-i arzda Nûh'la evlâdından ḡayrı kimse ḳalmadı. Mücerred 'Avc bin 'Unuḳ ḳaldı. Ol daḥı ḳalâlet 'âleminde güm-râhlık idüp bunlara yâr olmadı.

'Âḳıbet Hudâ-yı zü'l-celâl vahy gönderüp Nûh'a tesliyet virdi. "Bunları senüñ ḳavmüñden şudûr iden küfrân muḳâbelesinde helâk itdüm. Min ba'd zürriyyât-ı benî Âdem'i senüñ şulb-i pâküñ ile üç ferzendüñden zuhûra getürmegi irâdet kıldum. Ve bundan şofra ḳullaruma ṭûfân ile 'azâb itmemeḡi muḳarrer itdüm." buyurdi. Tâ ki Nûh Necî mesrûr olup secde-i şükr itdi.

Huşûşâ ² «اذا رأيتم قوسى فى السماء فهو امان من الغرق» ḥadîs-i ḳudsîsi ol zamânda nüzü'l itmesi *Tevrât*'da tafşil olındı. Ğıbbu zâlik beşer ḳısmı beşer beşer tevellüd itmiş gibi üredi. [155a N1] Evvelkiden ziyâde rüy-i zemîn ma'mûr oldu. Hattâ Hâzret-i Nûh yiryüzini üç oğlına taḳsîm eyledi. Bilâd-ı Şâm ve Cezîre ve 'Irâḳ ve Ḥorâsân ve Fârs ki vasaṭ-ı arz idi, erşed-i evlâdı olan Sâm'a degdi. 'Arab ve Rûm ve Fârs ḥalkı 'umûmen anuñ neslinden zuhûra geldi. Ve bilâd-ı mağrib ve Frengistân ve Habeşe ve Hind ve Sind ve bilâd-ı Sûdân bi-esrihâ Hâm'a virildi. Ehâlî-i Hind ve sükkân-ı Sind ve 'amme-i rû-siyâhân-ı Nûbe ve Habeşe ve Zengiyân anuñ zürriyyetinden düridi. Ve iklim-i Çîn ve Türkistân ve Şaḳâlîbe ve arz-ı Ye'cüc ü Me'cüc, Yâfeş

1 seksen: - N1, E

2 Hadîs-i Şerîf, "Semâda gökkuşağımı gördüğünüzde gark olmaktan güvende olduğunuzu [bilin]." (Zeynuddin Muhammed el-Manâvî el-Kâhîrî, *et-Teystîr bi-Şerhi'l-Câmi'u's-sağîr*, Mektebetu'l-İmâm Şâfi'î, Riyad 1988, C. 1, s. 236.)

taşarrufına düştü. Mecmû‘-ı Tatar ve Etrāk ve ehl-i Şaḡālibe zümresi, hattâ Ye‘cûc ü Me‘cûc kavmi anuñ evlâdından mütezâ’id olduğı ta‘ayyün buldı.

Ammâ kitâb-ı *İhtisârü’l-‘acâ’ib* kavlince Yaḥtûn ki Ḥazret-i Nûḥ’uñ sefinede toğan oğlıdur, eşnâ-yı takşimde ol şağır bulunup ta‘yîn-i hişşeden behremend olmamağın anuñ evlâdı aḡşâ-yı Çîn’e ve intihâ-yı mağrib-zemîne varup âbâdân eylediler.

li-Münşi’ihi

Bu tarîḡ üzre her gürûḥ-ı ḡadîm
Ḳıldılar yiryüzini¹ âbâdân

Ḥazret-i Ḥaḡḡuñ emr ü şun‘ı ile
Az zamânda çoğaldı Âdemiyan

‘Ömr-i cāvîde mâlik olmağ-ıla
Ḳapladı yiryüzini hep insân

Şeref-i ḡurb-i nev‘-i Âdem içün
İzdiyâd üzre oldı her ḡayvân [169a E]

Gerek insân gerekse ḡayvânât
Şanki içmişdi çeşme-i ḡayvân

Lîk hiç kimse olmadı bâḡi [147a MV]
Oldı çün ²﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾

Maḡz-ı ḡikmetdürür meşiiyet-i Ḥaḡ
‘Âḡıl olan ider bunı iz‘ân

Nûḥ u evlâd iken ḡalan ancaḡ
Ḡarḡ idüp cümle âdemi tûfân

1 yiryüzini: birer diyâr N1, MV

2 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Rahmân Sûresi, 55/26, “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.”

Ba'd-ez-ân nesl-i Âdemî üreyüp
Yiryüzi oldı 'ayn-ı¹ bâğ-ı cinân

İkhtizâ-yı kemâl-i hikmetdür
'Ukalâ eylemez bu sırda gümân

İhtisârü'l-'acâ'ib'de meşûrdur ki bir gün Hâzret-i Nûh yatup uyurken rüzgâr-ı nâ-hemvâr pîrâheni dâmenini kaldırdı. Lâzımı's-setr olan 'uzv-i ma'lûmı ile pîrâmeni âşikâr oldı. Ol eşnâda ki Hâm gelüp 'avret-i pederi mekşûf gördi. Gülererek geçdi, gitdi. Der-'aķab Yâfeş geldi. Ol daķı setrine muķayyed olmayup Hâm gibi hâmlık ıtarıkına sülük itdi. Vaķtâ ki Sâm geldi, keşf-i sırr-ı pedere vâķıf olup anlaruñ dıķkine bâ'ış ol idüğini bildi. Yüzin âķar semte çevirüp âdâbla âheste âheste geldi. Dâmen-i ķamış ile ol 'uzv-ı mekşûfı örtti. Ve Hâm ve Yâfeş'i vâfir âzâr eyledi. Vaķtâ ki Nûh uyandı, keyfiyyet-i ahvâl-i evlâd kendüye ma'lûm oldı. Evlâd-ı Hâm'ın yüzleri ķara olmasına ve ebnâ-yı Yâfeş ferzendân-ı Sâm'a ķul olup hıdmet itmesine bed-du'â kıldı. 'Âķıbet du'ası maķbûl olup ikisinüñ zürriyyetinde ol ahvâl ta'ayyün buldı. Egerçi ki [155b N1] sū-i edebüñ vuķū'ı kendü evlâdından ve du'â-yı bedüñ muķâreneti şüyü'ı anlaruñ zürriyyât-ı bî-günâhından olmaķda şübhe vardur. Zâhir budur ki nebiden bî-günâha zarar yitişmesi nev'an muķâlif-i meşıyyet-i Kirdgâr'dur.

Ve ba'zı müverrihîn ancak keşf-i 'avret kışşasını Hâm gördi, diyü yazmışdur. Yâfeş'ün rü'yeti inzimâmı kitâb-ı *İhtisâr*'da resm olunmuşdur.

ķışâs-ı Kâşânî'de meşûrdur ki Hâzret-i Nûh'ın du'âsından sonra Hâm ki 'avretine taķarrüb itdi, mürûr-ı eyyâmla hamlı zâhir olup siyeh-rû biri erkek, biri kıız, iki veledi zühûra yitdi. Vaķtâ ki siyeh-rûliklerini gördi, "Bunlar benden degüldür." diyü Hâm bin Nûh şüreti inkâra urdı. Hâlâ ki 'avreti mütenebbihe bulındı, "Babañ peygâmbere-i Hudâ'nuñ bed-du'âsına binâ'en evlâdimuzda bu yüzden yüz ķaralığı zâhir olmuşdur." cevâbını virdi. Lâkin Hâm kemâl-i ıztırâbından niķe yıllar 'avretine [169b E] yakın olmadı. Veledeyn-i esvedeyn yitişüp hadd-i bulûğa varınca cimâ'a meyelânı taķaķķuķ bulmadı. Ba'de-mâ bir kerre daķı ki mücâma'at kıldı, zeker ü üñşâ iki siyeh-rüyüñ daķı tevellüdi zühûra yitdi. Bunlardan sonra Hâm vâķi'-i hâli bildi. Hicâbından kimseye görünmeyüp celâ-yı vaķan eyledi, gitdi.

1 oldı 'ayn-ı: olmağın N1, MV

Fe-ammā ba‘de-zamānin evvel çoğan iki veled-i esved babalarını teces-süse gıtdiler. Niçe şühür ü eyyām seyāhat idüp baħr kenārında bir maħalle yitdiler. Birkaç gün anda temekkün idüp balık avlayup ğıdā idinmekle¹ ge-çindiler. Bi‘l-āhire birgün veled-i zekerūn şehveti deryāsı ğaleyān eyledi. Hem-rāh idündüğü hem-şiresine cimā‘ idüp erkek ve dişi iki siyeh-rüyūn dahı anlardan tevellüdi muħarrer oldu. Bu ıarıkla ol maħalde temekkünleri ve ğünden ğüne zürriyyetleri çoğalup tavaııunları taħaıııuk [147b MV] buldı.

Muħaıısal-ı kelām Ĥām dahı evlādını tefaıııud iderek öldi, ğitdi. Ne bir dahı evlād-ı Sām u Yāfeıı‘e ğarııdı ve ne kendi ebnāsına eli yitdi. Belā-yı seyāhatle bir vilāyetde kendi ve bir canibinde zevce-i müstemendi ecelleri yitüp öldi, ğitdi.

Der-beyān-ı vefāt-ı Nūh Neci‘² ‘aleyhi’s-selām

Çünkü tūfān kııııası fāııla olup ol vākı‘a-i şāyi‘aya dek gelen enbiyā-yı ‘izām ve cebbārān-ı mülük-i fıħām yazılup Ĥazret-i Nūh’uñ vefātı bi-ħasebi’t-tertīb şöıra yazılmaıı lāzım idi. Lākin mābeyne birkaç cüz’ düşüp tafııl-i külliden şöıra ĥazretūñ vefātı ve mevādd-ı mu‘cizātı yazılmaıı kıtabe-ten ve ma‘nen müsteb‘ad olmaııın bu maħalde kııııa-i Nūh’a fayııal virildi. Andan şöıra aııbār-ı cebābire-i rüzğār ve esmār-ı kehene-i siıır-āııār naıııı u nigār kıılınması münāsib ğörildi.

İmdi ĥafı olmaya ki *Ravııatu’s-safā*’da [156a N1] meııııur olduğı üzere Ĥazret-i Nūh tūfān vākı‘asından ĥalāıı olduğı senede vefāt eyledi. Ve ba‘zı müverriıın ba‘de’t-tūfān niçe rüzğār ‘ömr sürdüğünü taııır ü işbāt eyledi. Ve “Beni Ādem”de Ĥazret-i Nūh’dan ziyāde kimse ‘ömr sürmedi. İllā ‘Avc bin ‘Unuıı.” diyü bildürildi.

Ve bi‘l-cümle sinn-i şerif-i Nūh dört yüz yetmiıı iken vahıı nāzil oldu. Toııuz yüz elli yıl ĥalkı dıne da‘vet kııldı. Ve yine tūfāndan şöıra üç yüz elli yıl ĥayātde olmaııı taııır kıılındı. Ma‘a zālık müverriıı İbn Şeddād, biñ dört yüz seksen sāl ‘ömrine zāhib oldu. Bir laııabı Ādem-i Şāni ve biri Ebü’l-beııer-i Şāni’dür. Zııra ki benı nev‘-i insān kerreten ba‘de uııırā cemi‘an kendüsi ile üç oğlından vücūda ğeldi, diyü bildürdi.

1 ğıdā idinmekle: - N1

2 Neci: - MV

Fe-ammâ *Ravzatu's-şafâ*'da meştûr olan biñ yıl 'ömr sürmesidir. [170a E] Ve ekşer-i müfessirin ¹ ﴿فَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا﴾ naşş-ı şerîfi mücibince tokuz yüz elli yıl mu'ammer olmasudur. "Ziyâdedür." diyenler "Naşş-ı şerîf ancak zamân-ı da'vetidür. Veyâhüd tûfândan evvel olan müddet-i ikâmetidir." diyü tahkîk itmişlerdür. "Zirâ ki ² ﴿فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ﴾ âyeti anı ta'kîb eylemişdür." diyü tevcîh kılup "Üç yüz elli yıl dahı tûfândan sonra 'ömr sürüp cümle müddet-i hayâtı biñ üç yüz sâle yitişdi." haberin virmişlerdür. ³ «وذاك الاصح عند الاكثرين كذا مذهبا في عمره بسنين»

Kıssa-ı Kâşânî'de ise Hâzret-i Nûh biñ dört yüz elli yıl 'ömr sürmüşdür. İki yüz elli yıl kable'l-vaḥy güzer kılmışdur. Niteki iki yüz elli yıl dahı kavmi helâkinden sonra râhat-ı zindegânî görmüşdür. Pes bu mâbeyndeki müddet-i hayâtı tokuz yüz yıl idüğini müverriḥ-i mezbûr tahkîka ırgürmüşdür.

Vaktâ ki Hâzret-i Nûh'ıñ vefâtı yakın oldu, âḥir-i sa'at-i hayâtında Cebrâ'il ve 'Azrâ'il 'izz-i ḥuzûrına geldi. "Yâ aṭvele'l-enbiyâ'i 'umren, bu miḳdâr hayâtla rûzgâr geçürdüñ. Bu 'âlem-i fânî kâr u bârını nice gördüñ?" diyü şordı. Neciyyu'llâh dahı cevâb virüp "İki kapulı bir kârbân-serâya beñzetdüm ki birinden içerü girdüm; ol birinden çıkup gitdüm. Nihâyet içinde bir miḳdâr tevakkûf itdüm." buyurdi. Pes bu ḥâl ile vefât idüp kâlib-ı muṭahharı Beytü'l-maḳdis'de defn kılındı. [148a MV]

عالم بمثل دار خرابست دو در آیم ز يك درش و رويم از در ديگر
با قوس قزح چرخ عجب ويرانست ديوار و ستون نيست همان سقف و كمر⁴

Egerçi ki merḳad-i Nûh'ı Beytü'l-maḳdis'de yazmışlardır, lâkin Necf'de İmâm 'Alî merḳadine muttaşıl mezâr-ı Âdem ü Nûh diyü iki ravza-i muṭahhara muḳarrerdür. Ḥattâ mü'ellif-i kitâbuñ bu beyti ol mazmûnla mu'abberdür.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Ankebut Sûresi, 29/14, "O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı."

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Ankebut Sûresi, 29/14, "Tufan kendilerini yakalayiverdi."

3 "Çoğunluk arasında en doğrusu budur. Mezheplerin çoğunluğu da onun ömrünü yıl olarak bu şekilde [kabul etmektedir]."

4 "Dünya, iki kapısı olan bir harabe ev gibidir. Bir kapısından gireriz, diğerinden çıkarız. Felek gökkuşağı ile acayip bir virane gibidir. Duvarı ve sütunları yoktur. Sadece çatısı ve kemerleri vardır."

li-Mü'ellifihi

نور تالأت بك يا درة النجف صارت شفير قبرك في هيئة¹ الصدف
گر آدمست و نوح ابو الخلق هر یکی [156b N1] در مرقد تو یافت ز همسایه کی شرف²

Ve Hâzret-i Nuh'un âşâr-ı 'imâretinden biri şehir-i Nihâvend'dür ki Nuh Âvend'den tağyirle Nihâvend olmuştur. Erdebil'i dağı anlar yapıdığı şöhrat bulmuştur.

Ammâ vaḳ'a-i tūfānda haṭṭ-ı istivādan beri rūy-i zemīni isti'āb itdükde cemī'-i milel ü ümem müttefiklerdür. İllā ṭā'ife-i muḡān ki anlar "Ṭūfān cümleten yiryüzine olmadı. Ancaḳ Hâzret-i Nuh'un da'vet-i dīniyyesine icābet itmeyen ḳavm-i dāll memālikini ihāṭa kıldı." demişlerdür.

Tezyil-i meşrūḥ der-'āḳıbet-i tūfān-ı Nuh ber-vech-i merdūd u maḳdūḥ

Hafī olmaya ki müverriḥ-i ma'ārif- [170b E] güvāḥ *Ravzatu's-ṣafā*'nuñ mücelled-i evvelinde ve faşl-ı ḥükemānuñ mütercem-i mükemmelinde Mevlānā H'āndşāḥ, Hâzret-i Şīt ve İdrīs '*aleyhimā es-selām* ki tekrār zıkr itmişdür, kitāb-ı *Nüzhetü'l-ḳulüb* şāhibinden naḳl ile bir kışsa-i ġaribe ve³ ḳāziyye-i 'acibe yazup güyā ki ne me'ālini tettebbu' ḳılmış ve ne fikr itmişdür.

Ya'nī ki bünyān-ı beyāna mi'mār-ı ḥāme-i benān bu vechle ilkā-yı eṣās u erkān ḳılmışdır ki evvel devr-i Zuḥal'de ḥiz-āb-ı tūfān rub'-ı meskūnı tamāmen ḥarāb eylediği şedā'id-i ḥavādiş sonunda Hâzret-i Âdem '*aleyhi's-selām* zāhir olmuş ola. İstihrāc-ı şanāyi' ve tertib-i ālāt u icād-ı bedāyi' ḥuşûsında muvaffaḳ olup her birini evlādına öğrettiği taḥaḳḳuḳ bula. Ve mezbūr Âdem '*عاش دهرًا طويلا*'⁴ sırrına mā-şadaḳ olup vāfir 'ömr sürmesi ve bir fāzıl-ı zī-şān ve 'aẓīmü'l-ḳadr-i nebāhat-nişān olup evvel-i enbiyā'u'llāḥ ve muḳaddem-i rüsül-i nübüvvet-güvāḥ idüğü müte'ayyin ola. Ḥattā ki Mevlānā Şehrizürī "Ben mezbūr Âdem'un ba'zı kitāblarına dest-res

1 MV هيئة: منبة

2 "Ey Necessi, senin nurun ışıdamaktadır. Senin kabrinin ağzı sedef şekline bürünmüştür. Her biri insanların babası olan Âdem ve Nuh peygamberler seninle aynı yerde yatmaktan dolayı şeref elde etmiştir."

3 kıssa-i//ve: - N1

4 "Uzun bir yaşam sürdü."

buldum. İçindeki fevâ'idü'n mü'tâla'asına fâ'iz oldum.” didüğünü bi-'ibâretihi bildürmekle şîhhati müberhen ola.

Andan mâ'adâ kemâl-i ğarabet bundadır ki Şîr Nebî ol Âdem'ün oğludur, diyü yazup kıble't-ťufân gelen Âdem Şafî'den ve ol mâbeynde gelüp geçen ümem-i vefîr-i vefiden¹ müsâmaĥa şeklini göstere. Hâlâ ki murâdı Âdem-i Şânî olan Ĥazret-i Nûĥ olmasını münâfidür. Zîrâ ki ol Âdem devr-i Zuĥâl'de ba'ş olunması ve Ĥazret-i Şîr Nebî anlaruñ şulbinden tevellüd itmesi muĥalefet-i mazmûna delîl-i kâfidür. Meger murâdı kışşa-i şufânı inkâr olup “Şîr Nebî'nün vâlidî olan Âdem rüy-i zemîni teşrif eyleyeli şufân olma- mışdır.” diyü müdde'âsına kendü zu'mınca mü'eyyid-i şâfidür. Bu taķdırce “ ‘Ömr-i dünyâdan iki bin iki yüz elli² yıl miķdârı [148b MV] zamân mürür itmedi.” demiş olur. Ĥuşûşâ zâhir ve naşş-ı mübine niçe vechle muĥâlîf müdde'âya sülûk itdüĝi siyâķ u sibâķ delâleti ile taĥaķķuķ bulur.

li-Münşi'îhi

Şehrîzürî 'aceb ne fîkr itmiş
Böyle bir şurfe kışşa zîkr itmiş

Nüktesi ihşilâle bâ'îş olur
Sebeb-i keşret-i mebâĥîş olur [157a N1]

Naşş-ı Ĥur'an-ıla ĥadîş-i Resûl
Nażmın işbât iden fûrû' u uşûl

Yazduĝı kışşaya muĥâlîfdür
Yazmaz anı şular ki 'ârîfdür

Der-beyân-ı³ mu'cizât-ı Nûĥ Nebî 'aleyhi's-selâm

Egerçi ki vâķı'a-i şufândaki aĥvâli ve ba'de'l-ĥalâş şudur iden ef'âlî cemî'an mu'cizâtdur. [171a E] Lâkin anlardan ĝayrı beş mu'cizeleri daĥı ķarîn-i işbâtdur.

1 vefîr-i vefiden: ķurûndan E

2 elli: - N1

3 beyân-ı: - N1, MV

Evveli: Kaçan ki ehl-i Küfe'yi dîn-i mübîne da'vet eyledi, anlar kendü-den mu'cize taleb kıldukda recâları üzere du'â idüp bir qurımış ağac bir sâ'atde yeşerdi. Ve tâze mîveler virdi.

İkinci: Şol vaqt ki gemiden çıktılar, baqıyye-i zaḥā'iri bir yire¹ getirüp 'āşūrā aşı bişürdiler. İrtesi ve daḥı irtesi ta'āmları qalmadı. Şiddet-i cū' ile qavmi külli ıztırâba düşdi. Fe-lâ-cerem ol nebiyy-i mükerrem "*Bi'smi'llâhi'l-a'zam*"² diyü bir avuç kum aldı. Ta'ām gibi ağzına şaldı. Sâ'irleri daḥı ol vechle 'amel kıldı. Her birinüñ dimâğında ahlâ mine'l-'asel gıdâ yirin tutup ol kum ile qavminüñ gıdâsını kayırdı.

Üçinci: Hâzretün dört kıızı var idi. İçlerinden biri³ 'aķim-i nâ-sâzgâr idi. Vaqtâ ki babasına geldi, "Evlâddan maḥrûm qaldum." diyü şikâyet eyledi. Hemân-dem ol nebiyy-i risâlet-güvâh "*bi'smi'llâhi ve bi'llâhi ve mina'llâhi*" diyü elini ol kızınun qarnı üstine qodı. Der-'aķab ḥamli zâhir olup ol duḥterinden püser mütevellid oldu.

Dördinci: Hemân ki sefîneden çıkdı, bile getürdügi fidânlardan birini dikdi. sâ'atiyle bitüp çeçeklenüp mîveler virdi.

Beşinci: Vaqtâ ki ol nebiyy-i muḥterem 'Acem qavminden kimesneleri İslâm'a da'vet eyledi, kendüye bir münfaşıl tağı gösterdiler. "Eger bu cevel yirinden qopup varup 'Arafât Tağı'na qatılursa saña imân getürelüm." didiler. Hâzret-i Nüh du'â eyledi. Ol tağ yüriyüp vardı, 'Arafât'a qatılıp ba'zı A'câm'un İslâm'ına sebep oldu.

Fî Zikri'l-mülûk Qable't-tûfân mine'l-Ḥükkâmî'l-cebâbire fî Hâzihi'z-zamân

İttifâq-ı müverriḥîn ile hübüṭ-ı Âdem'den tûfân-ı Nüh'a varınca iki bin iki yüz kırk iki yıldur. *Aḥbâr-ı Yehûd* qavlince on dört yıl ziyâdedür. Pes bu miqdâr zamân yiryüzindeki memâlik ü büldân pâdişâhsuz geçinmek ve umûr-ı cumhûrda nizâm bulınmamaq muḥâldür. Lâkin bu ḥaķir te-tebbu'nda evlâd-ı Kâbil'den zuhûr eyleyen cebbârinden on toquz mülûk gelmişdür ki evveli Nakrâveş-i cebbâr ve âḥiri Fir'ân nâm nâ-üstüvârdur. Ve mezbûr Nakrâveş'ün serir-i memlekete cülûsı Hâzret-i İdrîs '*aleyhi's-selâm*

1 bir yire: - N1, MV

2 "en büyük olan Allah'ın adıyla..."

3 biri: - MV, E

ref'inden dört yüz yıl evvel olup on toköz cebbâruñ müddet-i temellükleri cem'an dört yüz yıl olduğu [171b E] kitâb-ı *İhtisârü'l-'acâ'ib* de meştûrdur. [149a MV] Anlardan ğayrı Hâzret-i İdrîs naşb eylediği dört halife vardır. Beyân olınan cebâbire ile mu'âşırlar idüğü siyâk u sibâk delâleti ile âşikârdur.

Egerçi ki [157b N1] İmâm Ğazzâlî '*aleyhi'r-raḥme Naşîhatü'l-mülûk*' de "Keyûmers Hâzret-i Şit'ün birâderidür." diyü yazmışdır. Hattâ Kâdî Beyzâvî *Nizâmü't-tevâriḥ*'de anlaruñ kavline iktidâ itmişdür. Lâkin ekşer-i kütübde "Keyûmers evlâd-ı Yâfeş'dendür. İsmi 'Âmir'dür." dinilmişdür.

Ravzatu's-şafâ da "Hod nebîre-i Nüh'dur, ya'nî ki Neciyyu'llâh' uñ oğlu oğlıdur." diyü yazılmışdır. *Ya'lemu'llâh*,¹ tûfandan sonra zuhûr iden mülûkdendür. Egerçi ki müverriḥ Mevlânâ Ṭaberî "Hâzret-i Nüh, Ḍahḥâk zamânında meb'ûş oldı." dimişdür. Lâkin müfessir Beyzâvî "Anlar zamânında ba's olınan Hâzret-i İbrâhîm el-Halîl'dür." buyurmuşdur.

Ammâ hulefâ-yı İdrîsü'n-Nebî '*aleyhi's-selâm* mevlâna Cemâlû'd-dîn el-Kıftî te'lîf itdüğü *Târîḫü'l-ḥükemâ* da meştûr ve Hâzret-i İdrîs'e müte'allik olan mevâd beyânında bu ḥaḳîre manzûrdur ki "Hâzret-i İdrîs'ün üstâdı Ğüşâdyemün-ı Mısrî'dür." diyü yazmışdır. Fe-ammâ anlar kim idüğü tafşil olunmamış.

Aña binâ'en müverriḥ Şehristânî "Andan murâd Şit Nebî'dür." dimişdür. Hâlâ ki "Ğüşâdyemün, sa'idü'l-ced² dimekdür." diyü şerḥ itmişdür. Hâzret-i Şit'ün ancaḳ vâlid-i mâcidi olduğunu cedd-i mevcûdı yoğduğunu mülâhaza itmemişdür. *Allâhumme*,³ evlâd-ı Şit'den birisi olmaḳ daḫı münâsibdür. 'Alâ külli ḥâl 'ilm-i nücûmda mâhir ü fâ'ik ve taḥvîlâtüñ tedḳîḳına ḳâdir bir 'âlim-i zü-fünûn ve feylesûf-i mahâret-nümün idüğü bildirilmişdür. Ve bi'l-cümle bir hakîm-i mevşûfuñ ki şâgirdi Hâzret-i İdrîs Nebî gibi peygâmbere ola, 'ulûm-ı ḥikemiyyede fazîleti ne mertebede idüğü günden azher ola.

Ba'de-mâ hulefâ-yı erba'anuñ evveli Aylâvüs'dür. Ma'nâsı raḥm idici dimekdür. İdrîs '*aleyhi's-selâm* rûy-i zemîndeki memâlik-i ma'mûreyi dört bölük idüp bir kısmınuñ zabt u riyâsetini *Şuhuf-ı Âdem ü Şit* ile 'amel itmeyenleruñ siyâsetini mezbûr Aylâvüs'e ısmarlamışdır. İkinci kısmını Avüs nâm hakîm-i fâzıla tevciḥ buyurmuşdur. Üçüncü ḥişşenüñ eyâletini

1 "Allah bilir."

2 ced: cin N1

3 "Allâh'im"

Askalînüs¹ nām ‘ālim-i perhîzkāra sipāriş kılmışdır. Niteki dördüncü bölü-
gün hükümetini² Aylāvūs, Amūn nām şahş-ı murtāza nām-zed kılmışdır ki
‘inde’l-ba‘z [172a E] nāmı Beslūhan ta‘yîn olunmuşdur. Gālībā birisi ismi ve
ol biri laqabıdır. Ve hāzret-i mezbūr ol Amūn’a itdügi neşā’ihden biri «اَوَّلُ
3 ما اوصيك بتقوى الله وبنار طاعته» diyüp “Dā’imā taqvā üzere ol ve Hāzret-i
Bārī’nün tātini iṣāra mücidd ol.” buyurmuşdur.

İkinci naşihatinde «اَيَّاكَ انْ مَهْمَلُ الْحَرْبِ وَالْجِهَادِ لَيْسَ مِمَّا لَا يُؤْمَنُ بِاللَّهِ جَلَّ»
4 اسمہ diyüp “Şakın harb u gāzā emrinde ihmāl üzere
olma ki Allāh’a imān getürmeyen ve benüm sünnet ü şerī‘atüme mütāba‘at
kılmayan bizden degüldür.” demişdür. Biri dahı [158a N1] 5 «السلطان برعيته»
«Pādişāhlar ra‘iyyetiyle fermānkār-
dur. Ve ra‘iyyeti kendüden ayrılacak, ancak [149b MV] hükmine kendü
nefsi fermān-berdārdur.” haberin virmişdür. Bir dahı «اَكْتُمُ السِّرَّ وَاسْتَيْقِظْ فِي
الامْرُ وَجَدَّ فِي الطَّلَبِ وَاِذَا هَمَمْتَ فَاَفْعَلْ وَعَلَيْكَ حِفْظُ اِيَكْهَا الْعَظْمَى وَهُمْ الْفَالَا حُونَ فَاَنَّ
الْجُنْدَ هُمْ يَكْثُرُونَ وَبَيْتُ الْاَمْوَالِ يَعْثَرُونَ وَاَكْرَمُهُ اَهْلُ الْعِلْمِ وَقَدْ مَهْمُ لَثَلَا يَجْهَلُ الرِّعْيَةَ حَقَّهُمْ»
6 dimişdür. Ya’nī ki “Sırruñı şakla ve taleb-i nizamü’l-mülkde mücidd ol.
Bir nesne itmeli olsañ cell-i himmetle işle. Fellāhlar, ikinci re‘āyā tāt’ifesidir.
Dā’imā anları şiyānet⁷ eyle. Ya’nī ki ‘avān zalemesine cignetme. Zīrā leş-
kerüñ anlar kuvveti ile ziyāde olur. Beytū’l-māl ma‘mūrligi anlaruñ
‘avā’idinden ta‘ayyün bulur. Ehl-i ‘ilm olanlara ikrām eyle. Ve anları
ri‘āyetde sā’irinden taqdim eyle ki re‘āyā tāt’ifesi anlaruñ haqq-ı ri‘āyetini bi-
leler.” dimekdür.

Bunlardan mā‘adā niçe mevādd-ı neşā’ih dahı inşā kılmışdır ki Faşl-ı
hükemāda anlar dahı edā olunmuşdur.

Ammā Askalînūs cümleden mücidd ü müteşerri‘ kopdı. Şerāyi‘-i
İdrisiyye icrāsında daқиka fevt eylemedi. Zühd ü vera‘ u taqvāsına hüd

1 Askalînüs: Seflînüs N1

2 hükümetini: eyāletini N1

3 “Sana her şeyden önce Allah’tan korkmanı ve Allah’a itaat etmeyi yaymanı tavsiye ederim.”

4 “Sakın [Allah için] savaşı ve cihat hususunda ihmalkar davranma. İsmi yüce olan Allah’a iman etmeyen ve benim sünnet ve şeriatime tabi olmayan bizden değildir.”

5 “Hükümdar, halkı ile birlikte [hükümdardır]. Eğer halkı ondan ayrılırsa o zaman sadece kendisinin hükümdarı olur.”

6 “Sırrı gizli tut. [Halkın] işlerinde uyanık ol. [Halkın] taleplerinde ciddi bir şekilde gayret göster. Niyetlendiğin bir şey olduğunda o işini yap. En büyük topluluğu korumak senin görevidir. O topluluk çiftçilerdir. Onlar sayesinde askerler artar. Beytülmal mamur olur. İlim ehline ikramda bulun. Onları öncele. Böylelikle sıradan halk onların haklarını gözetir.”

7 şiyānet: ziyāfet N1, E

nihâyet bulunmadı. Vâkı‘a-i tûfânı Hâzret-i İdrîs’den işitmiş olup vukû‘ında şübhesi olmamağın ahkâm-ı şer‘atini ve tevârîh-i milletini levhâlara kıazdurup hıfz itmiş idi. Şoñradan hükemâ-yı Yûnâniyyûn anlardan istihrâc-ı ahkâm eylemiş idi. Hikmet Hudâ’nuñdur, mezbûr Asķalînûs’uñ taht-ı hükmindeki rub‘-ı arz vilâyet-i Yûnân idi ki ba‘de’t-tûfân feylesûfân-ı mülk-i Yûnân taşarrufına düşmiş idi.

Ba‘zılar kavlince anlara virilen ‘ilm ü hikmet mezbûruñ zâtında merkûz olan ‘ulûm u fûnûnuñ berekâtına binâ’en idi. Kaçan ki Hâzret-i İdrîs göge ağdı, fırâķ u mâtemi Asķalînûs’a cümleden ziyâde te’sîr idüp niçe rûzgâr gözleri yaşı rûy-i zemîne bārân gibi yağdı. Bi’l-âhire “Şeklini bārî unutmayayın.” diyü hâzreti resm [172b E] ü taşvîr itdürdi. Eşnâ-yı ‘ibâdetinde nazargâhına kıoyup ta‘zîmini kıaşd itdi. Hattâ iki vech ile taşvîr itdürmüş idi. Birisi kürsî-nişin olduğı hâlde göstermiş idi. İkinci semâ-yı dünyâya çekilüp irtifâ‘ı hâletini i‘lân itmiş idi. Egerçi ki hâkîm-i mezbûr muvahhîd idi, murâdı şûret-perestlik olmayup üstâdına, huşûşâ Hâzret-i İdrîs gibi mürşid-i keşîrû‘l-icâdına izhâr-ı hulûş u mahabbet olmağın taşvîrine rağbet itmiş idi.

Lâkin ba‘de-zamânin zuhûr iden hükemâ vü ‘ulemâ, huşûşâ Şâb¹ bin İdrîs nâmındaki eşher-i fuzalâ, Asķalînûs’uñ niyyet-i hâlişesini bilmediler. ‘İbâdet-i aşnâma rağbet eyledi, kıyâs idüp bütler düzdiler. [158b N1] İğvâ-yı şeytânî ile dâlâlete düşüp niçelerüñ dahı azğunlığına sebep oldılar. Ve ba‘de’t-tûfân ol şanemler her kimüñ eline düşdi ise Asķalînûs’uñ şandılar. Hâzret-i İdrîs ba‘de’l-‘ahd olmağla anuñ taşvîrleri olmaķ ihtimâlini virmediler.

Ve bi’l-cümle Asķalînûs’uñ fezâ’iline nihâyet yokdur. ‘İlm-i tıbbî tec-ribe ile istihrâc idüp evvelâ kitâb eyleyen ol feylesûf-ı nâdire-dân idüğinde hükemâ-yı Yûnân müttefiklerdür.

Ve ol ‘aşrdaki hükemâdan biri dahı Kâlimûn-ı Kâhin’dür. Mışır’dan peydâ olmuşdur. İklimûn dahı dinilmişdür. Eşahhı Merhâmî’dür.² Ahvâl-i tûfânı ki İdrîs ‘aleyhi’s-selâm beyân eyleyüp ne kıarnda olacağını bildürmüş idi, lâkin ne sâlde ve ne ayda olacağını tedkîķ itmemiş idi. Ol ‘aşrda yalınuz³ pây-[150a MV] taht-ı Mışır’da yüz biñden ziyâde kâhin-i fâzıl muķarrer iken tûfân

1 Şâb: Şâhib E

2 Merhâmî’dür: Mezhamî’dür E

3 yalınuz: - MV, E

olacağını günü ve sā'ati ile ol kehene-i mehereden bu mezbûr alim n¹ is-tih rac itmiş idi. Bir dağı  tiyy 'z-z kr Su ayb-ı² K hin bildürmiş idi.

Ve mesf r alim n 'ilm-i keh netle bey n itdüğinden ġayrı seyrinde dağı seyr n ve ' lem-i r 'y sında bu yüzden tem şasını i'  n itmiş idi ki v ı'asında nih yetsiz bey z uşlar gökden yire inerlerdi. "Nec t isteyen ş hib-i sefineye yitişs n." dirlerdi. H k m-i mezb r r 'y sından ki b d r oldu, o bey z t y r mela'ike idüğini ş hib-i sefineden mur d H zret-i N h idüğini bildi. Mış' dan ge  p 'izz-i  uz r-ı N h'a yitişmek ardınca oldu.

Z r  ki ol 'aşda memleket memleket³ s ylen rdi ki zem n-i B bil'de, hatt  Derens l bin Ma v l n m cebb ru  d r 'l-mülkinde "Bir p r-i ş lih peyd  olmuşdur. H lk  d ne da'vet⁴ [173a E] id p 'Y  'ib da'll h, veh hada'll h'⁵ diy  gez p emrine it 'at itmeyenleri vu 'ı t f nla tehdid   ta v f  ta a   bulmuşdur." diyü h lk  m beyninde na l olunurdu. Hem n  alim n, p diş h-ı Mış olan Fir' n bin ş r cen bına vardı. "Emri uzle p y-ta t-ı B bil'e varayın. Ol şöhret bulan p r ne ma  le kimsed r, göreyin. Ve da'vet itd ğ  d n   H k  idüğine ne ma  le temess ki vardır, şorayın. Andan şo ra bu hab rleri cen b  n za irg reyin." diyü ic zet aldı. Bu bah ne ile cemi'-i ta'allu t n  yanına alup 'izz-i  uz r-ı N h'a vardı. V ş l olduğı gibi bil -te'  r  m na geldi. Kendüsi ve ehl-i beyti Seb n⁶ n m oğı bi'l-it-tif k sa' det-i  sl m ile müşerref olup sefineye d hil oldu.

Ve ba'z  m verri  n avlince H zret-i N h, mezb ru  oğına bir du ter-i bülend-a terini virüp d m d idindi.

Ve bu 'aşru  k hinlerinden biri dağı Sizse Sem n⁷ n m feyles f-ı z f n n idi ki niçe yüz k hin til m zi var idi. Ekşeri [159a N1] şadr-ı fez 'il   d nişde m -bihi'l-iftih r-ı r zg r idi. D 'im   teşi ya ardı.  stine ba'z  'az 'im o uyup tekellüm iderdi. Hem n-dem  teş içinden şuver-i n riyye z hir olup k hin-i mezb ra  it b eylerdi.

El-ışşa mezb r Seb n hayli mu'ammer olmuşdur. Zam n-ı t f ndan evvel Fir' n taşta c l s eyledükde vef t eylemişdür.

1 alim n: Iqlim n MV

2 S  ayb-ı: S ceb-i MV

3 memleket memleket: melik-i mümellik N1

4 d ne da'vet: nehy E

5 "Ey Allah'ın kulları, Allah'ın bir olduğunu bilin."

6 N1 nüshasında bu isim boş bırakılmıştır.

7 Sizse Sem n: Seb n N1 | Sizse S n E

Bir dahı Nerese-i Kâhine'dür ki Ğarnâk-ı¹ cebbâr zamânında vücûda gelmişdür. Fenn-i kehânetde şöhre-i ricâl ü nisâ olup nâ-dide 'ameller, nâ-şenîde heykeller zühûra getürmişdür.

Ve bi'l-cümle bu zıkr olınan kâhinlerden yılduza ıtapmak yog-ıdı. Cümlesi Hâzret-i Nüh ve Âdem şerî'ati üzere 'amel eylerdi. Ve anlarıñ iştilâhında kâhin, hâkim-i nâfizü'l-ıqavl dimekdür. Ve bunlarıñ 'aķîdeleri ihtilâlî, ya'nî ki kevâkibe ıtapup râ'ihâ-i şirki istişmâm itdüren ahvâlî tûfândan soñra beşinci cebbâr olan Bûdsîr zamânından soñra olmuşdur.

Ba'de-mâ cebâbire-i rüy-i [150b MV] zemîn ve fermân-rân-ı ümem-i pişin olan on ıokuz kâhin-i fermânkâr ahvâlini yazalum. Ya'nî ki Naķrâveş-i cebbârdan Fir'ân bin Mensûr'a varınca yiryüzinde hükûmet ve dört yüz yıldan ziyâde 'arz-ı kehânet ü kıdret iden mülûk ahvâlini beyân u i'ân eyleyelüm:

FAŞL Fİ'L-MÜLÜKİ'L-CEBÂBİRE-İ KABLE'T-TÛFÂN İLÂ ZEMÂNİ RE'İSİ'L-KEHENE FIR'ÂN

Abbâr-ı Yehûd müverrihleri kıavlince hemân ki benu'l-eşrâf ile benât-ı 'amme tezevvüc itdiler, bunlarıñ evlâd-ı bed-nijâdından cebâbire-i mülûk ve kehene-i ğavâyet-sülûk olan [173b E] hükemâ-yı hükâm vücûda geldi. Serîr-i salıanata cülûs eyleyüp dört yüz yıldan ziyâde tasalluı u hükûmetleri muķarrer oldu ki benu'l-eşrâfdan murâd olınan evlâd-ı Şitü'n-Nebî '*aleyhi's-selâm*, benât-ı 'ammeden maķşûdları evlâd-ı Kâbil'den tezevvüc itdükleri zenân u nisvândur.

İmdi bu zümreden evvelâ serîr-i memlekete cülûs eyleyen Naķrâveş-i cebbâr bin Mışrâ'im bin Merkâ'il bin Devâ'il bin Ğaryâb bin Âdem '*aleyhi's-selâm*dur. Hâzret-i İdrîs semâvâta ref' olunmazdın dört yüz yıl evvel tahta cülûs itmışdür. Naķrâveş demek kıavm-i evvelüñ sultânı dimekdür. Cümleden muķaddem² tahta oturan budur, ma'nâsına işâretdür. Bu zıkr olınan on ıokuz³ cebâbire-i rüzĝâr ki dârü'l-mülk-i Mışr olan Emsûs şehrini pâ-y-taht idindiler. Ve tılısmât ve a'mâl-i ĝarîbeden niçe âşâr vaı'ın itdiler. Hıuşuşâ ki

1 Ğarnâk-ı: Ğarķâk-ı MV

2 muķaddem: evvel N1

3 ıokuz: sekiz E

tūfān olacaḡdur, diyü zemīn-i Mıṣr'daki ehrāmı ve berābī 'imāretlerine ve tılısmātına şarf-ı maḡdūr eylediler.

Egerçi ki müverriḡnün eşheri, Mevlānā Muḡammed Cerīr-i Ṭāberī ve yine ol zümrenün nāmveri İbn Eṣīr nām hünerveri bunlara ta'arruḡ itmediler. Hemān mülük-i Furs'den Keyūmerṣ ile ibtidā idüp Pīṣdād[iy]ān aḡvālını beyān eylediler. Fe-ammā kitāb-ı *İḡtiṣārü'l-'acā'ib* mü'ellifi Mevlānā [159b N1] İbrāhīm bin Vaṣīf Şāḡ'ın yazduḡından naḡl ile Mevlānā Taḡıyyü'd-dīn Aḡmed bin 'Alī-i Maḡrīzī ki kitāb-ı *el-Mevā'iz ve'l-itibār fī zikri'l-ḡıtaṭ ve'l-āṣār* nām eṣer-i küllinün muṣannıfıdır,¹ zümre-i cebābire aḡvālını yazmışdur. ² «مالا يدرك كله لا يترك كله» maẓmūnı ile 'amel idüp 'ale'l-icmāl irādını münāsib görmiş idi.

İmdi ḡafī olmaya ki mezbūr cebbār, ya'nī ki Naḡrāveṣ-i seḡḡār yetmişden ziyāde kāhin-i nāmdār ile biner inerdī. Cümlesi benī Ġaryāb'dan birer ser-keṣ-i büzürgvār idi. Vaḡtā ki ebnā-yı Ḳābil, Ḥazret-i Ebü'l-beṣer'e ve sā'ir aḡribā vü ta'alluḡāt u birādere 'iṣyān idüp sükün u temekkün içün zirā'ate ḡābil ve 'imārete nā'il arāzī tecessüsün iderek sāḡil-i Nehr-i Nīl'e geldiler. "Zirā'at u ḡirāṣete bundan a'lā yir olmaz." diyü begenüp anda ḡaldılar. Ba'dehu istedükleri ḡibi 'ālī binālara temeller ṣaldılar. Bu eṣnāda Naḡrāveṣ, Mıṣr'ı ta'mīr eyledi. Nāmını Mıṣrīm lafzı ile dil-peẓir eyledi. Ba'dehu anı terk idüp bir ṣehr daḡı binā itdi. Anun nāmını Emsūs ta'yīn ḡıldı. Ve eṭrāfını bāḡ u rāḡ ile müzeyyen idüp ma'müre-i arzdeki bilād u emṣāruḡ ḡased-kerdesi [151a MV] ḡıldı.

Naẓm

شهری چو بهشت در نکویی   یابی تو در آن هر آنچه جویی³

[174a E] Lā-siyyemā ecdādından Zevā'il⁴ bin Ġaryāb⁵ bin Ādem ki fenn-i tılısmāta ve 'ulūm-ı 'acibetü's-semāvāta müte'alliḡ ḡaylī ma'lūmātı var idi. Naḡrāveṣ andan telemmüz itmekle fūnūnuḡ ekṣerinde nādire-i ḡurūn u a'ṣār idi. Fe-lā-cerem ba'zı ālāt u maṣānī' yapdurdı. Ve ma'ādin

1 muṣannıfıdır: mü'ellifidür N1

2 "Hepsini almasan da bütünüñü terk etme."

3 "İçinde mutlu olduḡun ṣehir senin için cennet ḡibi olur. Orada her ne dilerseñ elde edersin."

4 Zevā'il: Devā'il MV | Revā'il E

5 Nūshalarda "Ġarnāb" ṣeklinde yazılan bu kelime müteaddid yerlerde "Ġaryāb" olarak ḡeçtiḡi için tashih edildi.

ihrâc idüp tılsımât vaz'ınuñ¹ mühimmâtını ihzâra sa'y itdi. Ba'de-mâ Nîl-i Mısr'ı ol şan'atla bölük bölük idüp istedüğü yirlere icrâ itdi. Ve kenârelerinde kura vü kaşabât u müdün ü emşâr inşâ itdi.

Ve bi'l-cümle Nakrâveş ki Emsüs şehrini binâ itdi, ğarâ'ib-i tılsımâtıdan anda çok şanâyî gösterdi. Cümleden biri muṭalsam bir kuş icad idüp ol şeh-rüñ ortasında vâkı' bir mîl üzerine kondurdi ki şemsün tulu' ve ğurubı zamânlarında ikişer kerre şadâ virürdi. Sükkân-ı memlekete şabâh ve ahşamuñ evkâtını bildürürdi. Ve anuñ şafiri² evc ü hâziz ile pür-te'sir olduğundan ba'zı havâdişe delil fehm olunup her kişi tedârükini görürdi.

'Amel-i Şânî: Ol şehrüñ ortasında siyâh reng seng-i terâşideden birbi-rine karşı iki şanem düzmiş idi ki ol mabeyne bir sâriḳ uğraduğda ol iki şanem birbirine munzam olup sâriḳı şıkardı. Gâh olur ki koyuvmeyüp öldürürdi.

'Amel-i Şâliş: Anlardan ğayrı nuḥâsden bir şüret peydâ idüp miyân-ı şehride vâkı' bir menâre üstine kırmış idi ki dâ'imâ üzerinden bir pâre bulut eksik olmazdı. Yağmur isteyenler ol şehâbdan recâ eyleyüp murâdlarınca istimtâr kıılurdi.

'Amel-i Râbî: Ba'zı ḥudûd-ı memâlikde [160a N1] yir yir aşnâm-ı mücevvefe vaz'ın kılmış idi. Ve her birine nâruñ rûḥânîsini musallaḥ idüp içlerini kibrit ile taldurmuş idi. Kaçan ki ol ser-ḥaddüñ ahz u tedmîri kaşdına a'dâ leşkeri gelürdi, ol şüretlerüñ ağzından âteşler saçılıp zümre-i muḥâlîfini yakar, helâk iderdi. Bu sebeble ḥudûd-ı mülk-i Mısr'a bed-ḥ'âhlar mazarrat kaşd idemezdi.

'Amel-i Hâmis: Ve yine Cebel-i Baṭras'uñ³ kıllesinde muṭalsam bir menâre daḥı düzmiş idi ki ser-nigün çâh gibi muttaşıl çorusından miyâh ce-reyân iderdi. Eṭrâfındaki arâzî vü besâtini şulayup tâze vü reyyân eylerdi.

Ve bi'l-cümle bu zıkr olınan tılsımât u âşâr zamân-ı tûfâna dek zâhir ü ber-ḳarâr idi. Ba'de-mâ bozuldi, tılsımâtı gitdi. Te'sîrâtı daḥı mün'adim oldu.

Hâşıl-ı kelâm Nîl'i istedüğü gibi bölüp cârî kıılurdi. Diledüğü gibi nevâhî ü ziyâ' u bilâd ta'mîrine [174b E] kudret bulurdi. Kendüsi mâhir kâhin ve beyne'l-ḥükemâ fazl ü dâniş ile müte'ayyin olmağın zamânında kâhinlere

1 vaz'ınuñ: - MV

2 şafiri: makberî N1 | sıfır E

3 Baṭras'uñ: Baṭûs'uñ N1 | Baṭrîs'ün E

ğarib iltifât iderdi. Kendü evlâdından¹ ğayrılaruñ üzerine anlaruñ teğaddümini vâcib tutardı.

Mevlânâ İbrâhîm bin Vaşîf Şâh *Müntaḥab-ı İhtîşârü'l-'acâ'ibi'l-kebîr*'de böyle tahrîr itmişdür ki ol zamânda vilâyet-i Mısr seksen beş küre, ya'nî ki kûrâsı ma'mûre, re'âyâsı mevfûre, [151b MV] ol miqdârı nâhiye-i meskûne idi ki kırk beş küresi esfel-i arâzî-i Mısr'da ve kırk küresi cânib-i Şa'id-i A'lâ'da vâkı' idi. Ve yine her bir kürenüñ maḥşûş kâhinleri ve anlaruñ re'is-süz iş işlemez re'is-i müte'ayyinleri şâyi' idi ki *Kur'an-ı 'Azîm*'de Fir'avn kıssasında² ﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ ۝ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ anlar haqqında vârid olmuş idi. Pes ol kâhinler kevâkib-i seb'anuñ her birine yedişer yıl 'ibâdet iderler idi. Ve cümle ta'abbüdleri 'ale't-tertib muḥarrer ol-dukdan soñra Fâtır³ nâmı ile ta'ayyün ve i'tilâ-yı şân bulurlar idi. Tâ ki pâdişâh-ı 'aşr olan Fir'avn'a maḥrem olmak, ḥalvet-serâyında zânû-be-zânû oturup tekrîm olunmak muḥarrer olurdu. Ve bir derecede merci' ü melâz olurdu ki pâdişâh-ı 'aşr olan cebbâr ekl ü şûrb ü ḥarekâtı, ḥattâ 'avreti ile mücâma'ata müte'allik ihtiyârâtı elbetde anlardan istiḥbâr iderdi. Evḳâtını anlar ta'yîn itmeyince muzırdur, diyü ne yaklaşur, ne ol evzâ'ı ihtiyâr iderdi.

Ba'zı⁴ evḳâtta ki şehryâr-ı rûzgâr dârü'l-mülkinüñ taşrasında cem'iyet iderdi, ol kâhinlerüñ kimi nûr-ı şems gibi bahâ vü mâhiyyetle, kimi mâh-ı 'âlem-tâb gibi nûr-ı cemâl ü şöhretle, niçesi zümür-rûd-gün beden-i aḥḍarla ve kimi la'l ü yâḳûtdan cesed-i aḥmerle, ḥuşûşâ gün-â-gün tâc-ı zerrîn-i mücevherle zâhîr olurlardı. Aşlâ kimse bu ḥikmetüñ sırrına irmezdi.

Nazm

علم بالا کشیده آتش مهر شده چون تلّ خاکستر ده و شهر⁵ [160b N1]

Bunlardan mâ'adâ niçe kâhin arslana süvâr ve niçesi büyük yılanlardan miyân-bend ile âşikâr olup bir derecede meḥâbet gösterürlerdi ki degme

1 evlâdından: vilâyetindeki N1

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Şu'arâ Süresi, 26/36-37, "Şehirlere toplayıcı adamlar gönder. Sana bütün usta sihirbazları getirsinler." | N1 ve MV nüshalarında âyetin ilk kelimesi ارسل şeklindedir.

3 Fâtır: Hâfır E

4 Ba'zı: Ol kâhinlerüñ ba'zı MV

5 "Güneşin/sevginin ateşi sancağı yukarı kaldırmıştır. Köy ve şehirler kül tepeleri gibi olmuştur."

kimse yüzlerine bakmağa kıdır olamazdı. Ver her ne ilķā iderlerse melik-i memālik olan tācdār redd-i kelāma kıdret bulamazdı.

Nāzm

میدان فرخ مرد میدانی نی   احوال جهان چنان که میدانی نی [175a E]
گر ظاهرشان باولیا مانند لیک   در باطنشان بوی مسلمانی نی¹

Der-tevzi‘-i memālikihī li-evlād-i mütemellikihī

Bir memleketde kim ola vüs‘at-i zemīn gibi vārişlere bölünse birer cüz‘ şavāb ola. Nehr-i revānu‘n ayağını bulsalar revā, nokşān ‘ale’l-ḥuşūş birer bar-mağ āb ola.² Nakrāveş ki niçe rüzgār salṭanatla mu‘ammer oldı, kār u bār-ı devleti ḥod keşret-i evlād sa‘ādetine serir oldı. Ba‘d-ez-ān ferzendān-ı ḥoş-nihādına mülkinden birer vilāyeti ayırdı. Evlādınıu‘n her birine bir cānibūn eyāletini sezāvār gördi. Ekber-i evlādı ki Nakāreş idi, cānib-i ğarbideki memālik aña virdi. İkinci ferzendi ki Süreb idi, ṭaraf-ı şarkī eyāleti ile anı kām-rān kıldı. Ba‘de-mā ferzend-i diğeri Mışrā’im cenābına Bersān nām medīneyi müzāfātu ile tevciḥ itdi.

Andan şoñra Nehr-i Nıl’uñ nihāyetini bulmak sevdāsına düşüp leşker-i enbūh ve cünūd-ı deryā-şükūh ile zemīn-i mağribe toğrı çekildi, gitdi. Niçe rüzgār leyālī vü nehār sefer itdükdēn şoñra Baḥr-i Esved-i Zifti sāḥiline yitdi. Nehr-i Nıl’e ol baḥrūn üzerinden ḥayṭ-ı ebyaz gibi aķarak taḥt-ı Cebel-i Qūmr’a geldüğünü taḥķiķ eyledi. Andan ‘avdet idüp baṭā’ih cāniblerine çıķdı. Bu minvāl üzere yüz seksen [152a MV] yıl salṭanat itdükdēn şoñra vefāt eyledi. Kendünüñ vaşıyyeti mücibince edviye-i māsike ile cesedini yağladılar. Ba‘dehu zehebden bir tābūta kıoyup ve aña ḥālīş altundan bir tābūt³ düzdürüp nihāyetsiz genc ü defin ve cevāhir ü nuķūd-ı zer ü sīmden ḥişāba gelmez vāpesīn ve hezārān hezār dürer-i şāḥvār u cevher-i şemīn ile ol maḥalle yirleşdürdiler. Ve ḥaşerāt-ı müfsideden anlara ve cesedine żarar

1 “Yiğit adamın rahatı olmaz, bunu bil. Dünyanın ahvalinin bu yüzden [iyi olmadığını] bil. Dışardan bakıldığında onlar evliya benzerler. Ancak içlerinde Müslümanlık kokusu yoktur.”

2 Bir memleketde//ola: - E

3 tābūt: - N1

olmamak için tılsımât vaz'ın ve tâbût üzerine nakşını ve târîh-i mevtini ve zamân-ı salṭanatını ve kitâbetini¹ yazup kazdurdılar.

Naẓm²

جهان خرمن بسی داند چنین سوخت   مشعبد را نباید بازی آموخت
کدامین سرو را داد او بلندی   که بازش خم نداد از دردمندی³

Emâret-i Nakâreş bin Nakrâveş

Vaḳtâ ki müteveffâ babası yirine pâdişâh oldu, 'ilm-i tılsımât u kehânete bu daḥı 'azîm⁴ rağbet kıldı. Babası ḥâl-i ḥayâtında kitâbeti ḥidmetin idüp 'ilm-i nücûmda küllî mahâreti olmağın kevâkib-i seb'anuñ şüretlerini birer tarîkîla gösterdi. İzḥâr-ı kemâl-i ḳudret itdükden sonra leşker çeküp tâ sāḥil-i Baḥr-i Muḥîṭ'a dek vardı. Ve ol deryānuñ üzerine [175b E] mülevven ü şeffâf u berrâḳ taşlardan esâtîn düzdi ki gözleri [161a N1] şeb-i târ içindeki sirâc-ı nûrânî gibi tâbdâr olurdu. Mesâfe-i ba'ideden âfitâb-ı 'âlem-tâb gibi görünürdi.

Ba'de-mâ Nîl ile ṭolaşup bilâd-ı Sûdân'a vardı. Ṭaraf-ı Nîl'de bir sedd-i sedîd yapıldup yir yir ḳapular itdi ki nehr-i Nîl'ün menfez ü mecrâsı anlar oldu. Andan sonra ğarb şaḥrâsında, ya'nî ki Cezîretü'l-vâḥât'ın ardında üç pâre şehr bünyâdın urdu ki her birinde ḥazâ'in ü tılsımât-ı ḥikmetden niçe yâdgâr alıḳodı. Birisinde şemse müte'allîḳ bir şanem düzdi. Şeklini şüret-i insâna teşbih idüp cesedini bir ṭayr peykerine teşbih eyledi. 'Ale'l-ḥuşûş gözlerini cevher-i aşferden idüp ol tımşâli mîḳnâṭîsden düzülmeye bir serîr üstine oturdu, ḳodı. Eline muşḥafu'l-'ulûmı virüp ba'zı mermüzât beyânına işâret itmiş oldu.

1 kitâbetini: - N1

2 Naẓm: emâret-i Nakâreş bin Nakrâveş MV

3 "Dünya, harmanı nasıl yakacağını yeterince bilir. Büyücünün oyun öğrenmesine gerek yoktur. Hangi selvi ağacına yücelik verildi de o, beli büküldüğünde üzüntü çekmedi?" | Bu manzume Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrin* mesnevinden iktibas edilmiştir. bk. Ümmîd Zâkirî Kîş, "Dâstânâ-yi Âşîkâne Gûne Gınâyî yâ Revâyî", *Zebân u Edeb-i Fârisî*, Sâl 70, Bahâr u Tâbistân 96, Şümâre-i Muselsel 235, s. 48.

4 'azîm: küllî N1, MV

Ve yine bir şehride bir şanem dağı icād eyledi ki başı re's-i insāna ve gövdesi cesed-i murğāna beñzemiş idi. Karşusunda bir 'avret oturup zıbağdan 'ağd olunma iki gözleri¹ ve elinde bir mücellā āyinesi ve başı üstinde bir kevkēb şüreti bedīdār idi ki ol 'avret iki elini vechine ber-ā-ber kıldurmuş idi.

Bunlardan mā'adā bu şehride dağı bir maṭhare-i muṭalsam peydā itmiş idi ki içinden yedi dürlü şu ağırdı. Birbirine karşımayup güyā ki her biri bir maṭhare-i uhrādan çıkardı.

Ve yine arz-ı Mısr'da Ḥalīce nām bir medīne dağı ta'mīr itmiş idi ki cānib-i yemīninde bir cennet peydā kılmış idi. Güyā bağ u rāğ-ı bihişti rüy-i zemīnde hüveydā kılmış idi. Ve ol cennetüñ dīvārları ser-ā-pā zer-i ḥālīşden tahtalarla düzülmüş idi. Huşūşā envā'-ı cevāhirle muraşşā' kılmış idi. Altından lezīz ü şāf cūybārlar ağırdı. Güyā ki جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ² mazmūnına li-vechin-mā nümūdār olmuş idi.

Beyt

طرفه باغيست که نموده چنان باغ و سراي
ارمست آنکه بدنیا بفرستاده خدای
بوده نقاش خردور شجرش متواری
شده فراش صبا در چمنش نافه گشایی³

Ve ol ḥadīkada bir şecere-i müvellede peydā itmiş idi ki envā'-ı fevākihe vü şimār bezlin eylerdi. Lezīz mīveler ve şehd ü şīrīn nevbāveler ārzü kılanlar [152b MV] ol dīraḥtuñ bezl ü iṭ'āmından behredār u ber-ḥūrdār olurdu. Ve niçe şeyātīn ü 'afārīt ol cennetüñ ḥīdmetine mü'ekkel ü musallaṭ olup iktizā-yı tılısmātla bir ān andan ayrılmazdı.

Naẓm

فرشته چهره گشای بدیر کفر نکرد
که جمله صورت دیوست نقش دیوارش⁴

1 iki gözleri: ikisi N1, | örekesi E

2 *Kur'ân-ı Kerīm*, Muhammed Sûresi, 47/12, "...altından nehirler akan cennetler..." (Bu ifade aynı zamanda Burûc Sûresi 11. âyet, Hac Sûresi 14. âyet, Fetih Sûresi 17. âyetde de geçmektedir.)

3 "O, eşi görülmemiş güzel bir bahçedir. Allah'ın dünyaya gönderdiği İrem bağıdır. Akıllı ressam [o bahçenin güzelliği karşısında kendi çizdiği] ağacı gizledi. Sabah rüzgarı o bahçenin yaygısında misk kokuları saçtı." | MV ve E nüshalarında bu manzume bulunmamaktadır.

4 "Küfrün kilisesinde güzel yüzlü melekler bulunmaz. Kilisenin duvarlarındaki resimlerin hepsi şeytanın suretidir."

Ve yine anuñ miyânında bir kûbbe-i ‘ulyâ bünyâd idüp ruḥâm-ı aḥmerle mü’esses kılmış idi. Ve üstinde bir şanem mevzû‘ idi ki her rûz şemsle bile [176a E] devr iderdi.

Ve bi’l-cümle bu daḥı yüz toḳsan yıl salṭanatdan şofıra fevt oldu. Mey-yiti babasınıñ meyyiti gibi tılısmât ve künûz ile vaz‘ olındı.

li-Münşi’ihi

Böyledür böyle [161b N1] ‘âlemün ḥâlî
Bil muḳarrer bu nehc ü minvâlî

Niçe yıl şâh olan kavî-ṭâlî‘
‘Âkıbet ḳor serîrini ḥâlî

Hûḳûmet-i Mısrâ’im bin Naḳrâveş-i Cebbâr

Sâbıḳu’z-zikrûn karındaşıdır. Gâyetle ‘âlim ü ḥakîm ve feylesûf-ı fehîm olmağın zeheb-i aḥmerle mermerden şems ü felek heykelini düzdi. Ve orta-sında kebûd reng cevherden bir kuş şeklini peydâ itdi. Şuret-i şemsün üzere-rine bindürdi. Ve başı üstinde zücâcdan bir ḳandil icâd idüp içine bir mü-devver ḥacer ḳodı ki çerâğdan ziyâde ziyâ virürdi.

Ve bunı düzdükden şofra bu daḥı leşker çeküp Baḥr-i Muḥîṭ’a vardı. Şan’at ile vasaṭ-ı baḥrde bir ḳal’a-i beyzâ yapdurup ol şems nâmına düzdüğü şanemi ol ḳal’anuñ burc-ı evsaṭına ḳodı.

Ve yine nuḥâsden bir şanem daḥı düzüp¹ üstine bu satrı yazdı ki
«أنا مصرايم الجبار كاشف الاسرار الغالب القهار ووضعت الطلسمات الصادقة واقتمت
الصور الناطقة ونصيت الاعلام الهائلة على البحار السائلة ليعلم من أبعد أنه لا يملك أحد
أشد من أيدى»²

Ba’dehu yine Mısr canibine ‘avdet idüp dârü’l-mülk-i Emsûs’a geldi. Ğaryâb evlâdından ‘Ayḳâm nâm şahşı, yirine vekîl naşb idüp kendüsi otuz yıl tamâm kimseye görinmedi. Ve bu mîḳdâr ğaybet idecegüni ol ‘aşruñ

1 düzüp: icâd idüp N1, E

2 “Ben cebbar olan Masrâ’im’im. Sırları keşfederim. Gâlip ve kahrediciyim. Gerçek tılsımı meydana getirdim. Konuşan suretler diktim. Bunu yok sayanların ellerimden daha güçlüsünün olmadığını bilmeleri için akan denizlerin üzerine ürkütücü sancaklar koydum.”

kâhinlerine ve rü'esâ-yı 'askere bildürdi. Vaqtâ ki va'desi tamâm oldu, rü'yet-i dîdârına a'yân-ı memleket tamâm şûr u şegab gösterdi. Bi'l-âhire hâlifesi olan 'Aykâm cehd-i tamâm ile Mısr halkını bir yire getürdi. Tâ ki bir maḥall-i menî' ve қаşı-ı refî'den Mısrâ'im 'arz-ı cemâl idüp halka görindi. Fe-ammâ bir meḥâbetle ki her görenün ḳalbi ḥavf u ḥaşyetle memlû oldu. Gözleri ḳamaşup meḥâbeti ḳulûb-ı nâsa küllî ru'b ü hirâs viridi. Bî-iḥtiyâr cümlesi ser-ber-zemîn itdiler. Ya'nî ki ta'zîm ü tekrîm ḳaşdına secde eylediler.

Andan sonra bir 'azîm simât çeküp 'umûmen ehâl-i Mısr'ı ziyâfet eyledi. Kibâr u şîğârı yidürdi ve içürdi. Ba'dehu menzillü menzillerine gitmelerine ruhşat viridi. Andan sonra müddet-i 'ömrinde [176b E] bir daḥı kimseye görünmedi. Ne miḳdâr mu'ammer olduḡı hergiz bilinmedi. Kemâl-i gurûrla tılsımâtına yazduḡı suṭûr ön soñ hebâ'en menşûr olmasını bu şî'r-i fenâ-şu'ûr ile min vechin bildürmiş oldu:

li-Mü'ellifihi

اگر صد بمانی وگر صد هزار
شوی آخر کار بی زور و زار
نه گنجینه یاری دهد نه سپاه
نهش چو من خوار در کنج غار¹

Hükümet-i 'Aykâm Min Evlâd-ı Garyâb [153a MV] bin Âdem 'aleyhi's-selâm

Şol zamân ki Mısrâ'im'un naşb u tevkîli ile tahta cülûs itdi, beyne'l-halâ'ik icrâ-yı aḥkâma muḳayyed olup âyînleri üzere kâhinlere iltifât [162a N1] ve icâd-ı tılsımâta mûta'allik ḳudret ü ḳuvvetini işbât idüp bir derecede feylesûf ḳopdı ki bunun âşârı min ciheti'l-a'mâl sâ'irlerün ihtirâ'âtına ḡalebe eyledi.

Ba'zılar ḳavlince Ḥazret-i İdrîs bunun zamânında âsmâna çekildi. Hâlâ ki yukarıda beyân olınduḡı üzere menâḳıb u âşâra min vechin muḥâlif bulundu.

El-ḳışsa mezbûr 'Aykâm bir cebbâr-ı benâm ve hakîm ü 'alîm-i ḥikmet-fercâm oldu ki vâḳı'a-i tûfânı kemâ-yenbaḡi istiḥrâc eyledi. Taht-ı

1 "Yüz veya yüz bin [sene bu dünyada] kalsa da sonunda güçten düşüp feryat edecektir. Ne hazine, ne de askerler yoldaş olacaktır. Benim gibi hakir bir şekilde bir mezarın köşesine atılacaktır."

hükmindeki ‘afārīt ü şeyātine emr idüp haṭṭ-ı istivādan öte seḥ-i Cebel-i Qımr’a nuḥāsden bir қаşr-ı muṭalsam inṣā itdürdi. Ve ol қаşruñ içinde da’imā meṣābih görünürdi. Ve envā’-ı eṭ’ime-i nefise, evānı-i müzehhebe ile döşenür, ṭururdi. Cümle ‘askeri ki ol nefā’isden tenāvül itdiler, yine bir zerre eksilmedüğünü ta’accüb kıldılar. Bunca ni’met nereden geldi, kimler bişürdi, kimler devşürdi, aṣlā bilemediler. Ba’de itmāmi’l-binā kendüsi daḥı teferrüc kıldı. Ne ol ḥikmetün sırrına irdi, ne ‘illetini kemā-yenbağī bildi.

Nazm-ı Fārisi Münāsib-i İn Hāl

عجب میزبان نیست این چرخ پیر   کند گرسنه باز چون کرد سیر
چنین است رسم سپنجی سرای   گه کشور خدای گهی که گدای
مباز و ممتاز و مریخ و مناز   چه تازی برنج و چه نازی بگنج¹

‘Ale’l-ḥuṣūṣ ol қаşruñ miyānında mā’-i cāmidi zāhir bir birke daḥı bāhir idi ki ‘aql bir zī-rūḥ şekline mütemeṣṣil olup uğrasa anı āb-ı revān şanurdi. Belki ṭālib-i mā’ü’l-ḥayāt olan İskender anı temāṣā kılsa cemād gibi idüğünü idrāk eylemeyüp ‘aynı ile āb-ı ḥayvān kıyās iderdi.

Ve bi’l-cümle ‘Ayķām bu temāṣāyı itdükden soñra yine pāy-taḥtı olan şehri Emsūs’a geldi. Mısrā’im kendüyi veliyy-i ‘ahd itdüğü gibi ol daḥı oğlu Ğarnāķ’ı қа’im-maķām naṣb idüp kemāl-i ferāğatle tekrār ol қаşr-ı muṭal-sama ‘azimet kıldı. Tek ü tenhā anda қалуп encām-ı ḥāl nice olduğı ve heykel-i cismānisi ne vechle fenā bulduğı ve ne zamānda murğ-ı rūḥı āṣiyyāne-i tenden ṭayerān eyledüğü kimseye ma’lūm olmadı.

li-Münşi’ihi

Ṭūfānı görmeyem didi ol sāḥir-i ‘anīd [177a E]
Ṭūfān-ı құлзüm-i ecel ammā olup bedīd

Ğarķ eyledi sefine-i cisini rūzgār
Ğarķ-āb iken қılındı anuñ cüşsesi қadīd

1 “Bu yaşlı felek acep bir ev sahibidir. Tok ettiğini bazen aç eder. İşte böyledir bu dünyanın âdeti. Bazen efendinin memleketi olur, bazen de kölenin. Oynamak, koşmak, üzülme, sevinme. Ezizet çekerek koşmak neden, caka satarak yürümek neden!” | Bu manzume E nüshasında bulunmamaktadır.

Çün tıtdı mâverâ-yı haṭ-ı istivâda cây
Şöyle umardı haṭṭ aña bir sedd ola sedîd

Olmaz cihânda sâhîr ü cebbâr ber-ḳarâr
Pend-i selefden 'âkıl odur ola müstefîd

Salṭanat-ı 'Ġarnâḳ bin 'Ayḳâm

Bir rivâyetde ḳâf ile degüldür, nûn ile Ġarnân'dur. Ammâ laḳabı Eyşem idüġi raḳam-zede-i müverriḥândur. Bu daḫı fûnûn-ı tılısmâtıda keşîrû'l-ma'lûmât bir feylesûf-ı 'âlî-derecât olup niçe a'mâl-i ġarîbe ve âşâr-ı 'acîbe ihtîrâ'ına dest-res bulmuşdur.

'Amel-i Evvel: Cümleden biri tucdan bir ağac düzüp budaḳlarına demürden haṭâṭîf ḳondurdu. Hâşşası bu oldu ki ḳaçan [162b N1] bir zâlim aña yakın gelse ol [153b MV] ḳırlangıçlar başına üşerlerdi. Tâ zulmine muḳîrr olup ḫuşamâsını irzâ itmeyince andan ayrılmazlardı.

'Amel-i Şânî: Bu daḫı âşâr-ı ġarîbesindendür ki şavvân-ı esvedden, ya'nî ki bir cins ḳara taşdan bir şanem daḫı peydâ eyledi. Nâmını 'Abdüzuḫal ḳoyup anuñla niçe âşâr hüveydâ eyledi. ḳaçan ki iki kişi birbirinden ḫuḳûḳ da'vâsın eylese anlaruñ muḫâkemesi ol tılısmla fayşal bulurdu. Farażâ ḫaḳdan ḫurûc iden kimesne o şanemuñ yanında maḫbûs gibi ḳalurdu. Tâ ḫaşminuñ ḫaḳḳını vormeyince ḫarekete ḳâdir olmazdı. Farażâ yıllarla ḳalsa ḫalâşına çâre bulunmazdı. Ve bir kimsenuñ bir ġayrı ḫâceti olsa anuñ ḫuşûlini murâd idinse gice ile kevkeb-i Zuḫal'e ḳarşu ṭurup ḫâlini 'arz iderdi. Ḥiṭâm-ı 'arz-ı ḫâlde Ġarnâḳ ismini zıkr idüp yalvarurdu. Şabâḫ olduḳda ol ḫâcetini ḳapusunda ḫâzîr bulurdu.

'Amel-i Şâlis: Bunlardan mâ'adâ ḫadîdden dallı budaḳlı bir şecere daḫı düzdi. Devâ-yı müdebbirle üstine baġladı. Ve her budaġına vuḫûş u sibâ'dan bir ġürûḫı kendü yanına cezb idüp müctemi' ḳıldı. ḳaçan ki bir memleketüñ ḫalḳına ġazab iderdi, ol cânverlerden istediġini anlaruñ helâkine mu-sallaṭ ḳılordu.

'Amel-i Râbî: Bu daḫı a'mâlındendür ki cebbâr-ı mezbûr bir ṭâ'ifeye incinse şularını şûr u telḫ iderdi. Aşlâ içmege ḳâdir olmazlardı. Tâ gelüp

hâllerin ağlayup günâhlarına istigfâr itmeyince ol belâyı üzerlerinden redd eylemezdi.

‘**Amel-i Hâmis:** Kaçan ki cebbâr-ı mesfûr izhâr-ı kudret murâd eylese, ya’nî ki kâdr u râğbeti bâbını güşâd eylese kendüyi büyük büyük kuşlara tahmîl iderdi. Her kişi bu hâleti görüp [177b E] “Kerâmetdür bu.” dirdi.

El-kışsa mezbûrûn ‘ulûmına nihâyet yoğ-ıdı. Tılsımât u mermûzâta müte‘allık kemâlâtı ellerûn me’mûlinden çoğ-ıdı. Ba’zılar kavlince Hârût ve Mârût bunlarûn ‘aşrında yiryüzine nüzûl kıldı.

Vaşîf Şâh kavlince bu zıkr olınan Ğarnâk bir cennet tertîb itdi. Her kıanda cemîle ‘avretler var ise ğaşbla erlerinden cüdâ eyleyüp¹ hûriler maķâmına anlarûn iskânını terġib iderdi. Fe-lâ-cerem anlardan bir zen-i mükerrem kendüye her cihetle maķrem olup ‘ale’l-ġafile cebbâr-ı mezbûrî helâk eyledi. Kendüsi tılsımâtla defa’ini zîr-i hâk iderken rûzgâr anuñ define-i zâtını zîr-i hâk eyledi.

Huşûşâ ki zamânında hükemâ-yı zü-fünûn mânend-i Qalîmûn ve İbn Qalîmûn ve Nere-se-i Kâhine ve Sebûn ve niçe bunlarûn emşâli kâhin-i mahâret-nümûn hadd u ‘add u ihşâdan efzûn idi.

li-Mü’ellifihi

پس از وی تخت او نی با جور ماند جهانرا بر جهانجوی دگر ماند²

Emâret-i Lûhîm³ bin Naķrâveş el-Cebbâr

Hafî olmaya ki memâlik-i Mısr ‘Ayķâm evlâdınûn taşarrufına düşüp âl-i Naķrâveş anuñ gibi salţanat-ı kübrâ devletinden maķrûm kalmış iken merķûm Ğarnâk’ı ki ol ‘avret bir fırsatla helâk eyledi, Lûhîm hurûc idüp bilâ-münâza’a vü cidâl ve muķâtele vü harb-ı fetret- [163a N1] me’âl mülk-i mevrûşini zabţ [154a MV] itdi. Baķıyye-i evlâd-ı ‘Ayķâm kıtâle kâdir olmayup çekildi, gitdi. Anlarûn şımâh-ı sem’ine güyâ ki bu güne bir şadâ-berşadâ zemzemesi yitdi.

1 cüdâ eyleyüp: ayurup N1

2 “Bunun tahtı ondan eziyetle alınmış değildir. Dünya, başka bir dünya peşinde koşandan kalmıştır.” | Bu manzume E nüshasında bulunmamaktadır.

3 Lûhîm: Lûhûm E

Nazm

فلک گفت کارت بغایت رسید   که طبلك زنت از شهان شد بدید¹

Mezbûr Lûhîm dahı bisyâr şinâs bir merd-i hâkîm ve feylesûf-ı fehîm olmağın dârü'l-mülk-i Emsûs'un dört tarafında dört menâre yapdurdı. Ve her birinün firâz-ı meylinde bir ğurâb şüreti düzüp ağızlarında birer yılanla muţalsam kıldı ki her bir yılan ol ğurâblara şarılmış görünürdi. Zamânında karğa ve şakşağan çoğalup re'âyânun ekinlerine zarar u ziyân itmegın hâkîm-i mezbûr bu 'amelî ihtirâ' kılmış idi. Ğarâbet bundadur ki ğurâb u ğudâf kısmı ve sâ'ir mûzî tıyûr cinsi ol 'amel-i muţalsamdan soñra aşlâ görünmez oldu. Ekşeri kırılıp fuķarânun ekinleri ħalâş oldu. Ve ol menâreler zamân-ı tûfâna dek tırdı. Ba'dehu muţmaħil oldu. Ne kimse ğavrına irdi, ne gördi.

Fe-ammâ şehryâr-ı mezbûr ħadd-i zâtında kerem-i şânla mecbûr-ı 'adl ü inşâfla muttaşif, sâ'ir cebbârîne göre her cihetle ħaķķına kı'âl ü munşif, kâhinlere mâ'il ve şehereye taḅ'ı nâ'il² bir fermânkâr-ı büzürgvâr idi. Ba'de vefâtihî [178a E] bir nâ-veş yire³ vaz' olındı. Ve künüz u mâmeleki bile ķonuldu. Dest-i bigâneneden ta'addi irişmemek için muţalsam dahı kılandı.

Emâret-i Huşaylim

Bu dahı fûnûn-ı ğarîbede kâmil ve 'ilm-i tılısmâtda 'âlim ü fâzıl kimesne idi. Eñ evvel Nîl-i Mışr'a miķyâs binâ eyleyen bu idi. Ya'nî ki 'ilm-i hendese kâmillerini ħuzûrına ğetürtdi. Sâħil-i Nehr-i Nîl'de mermerden bir ħâne yapdurdı. Ve ortasına nuḥâsden bir birke düzdürüp mâ'-i mevzûn ile içini tıoldurdı. Ve bir cānibine bir erkek tavşancıl ve bir tarafına bir dişi tavşancıl ile tılısm itdi. Kaçan ki evvel-i şeh'r olurdu, kâhinler ol ħāneyi açup içine cem' olurdu. Ve her biri zemzeme ile da'vet-i 'azâ'imine meşĝûl olurdu. Fe-lâ-cerem elbetde ol iki 'uķābuñ birisi şadâ virürdi. Ya'nî ki erkek 'uķābuñ şadâsı suyuñ kâmil gelmesine delâlet iderdi. Ve dişinün şadâsı, noķşânına işâret

1 "Felek, 'İşin bitti. [Diğer] hükümdarların senin [gidiş] davulunu çaldıkları ortaya çıktı.' dedi.

2 nâ'il; tâbla N1

3 nâ-veş yire: - N1, E

iderdi. Bu ʔarīkla¹ aḥvāl-i izdiyād-ı Nīl bilinürdi. Ğalā ihtimālî olduğda vaḳti ile herkes zaḥā'irini iddiḥār kıldurdi.

Bundan mā'adā mezbūr Ḥuşaylīm'ün Ḥardāme nām bir kıız ʔarındaşı var idi ki anuñ bir fā'ıḳatü'l-cemāl, şāḥib-i yāl ü bāl cāriyesine pādişāḥ-ı mesfūr 'aşıḳ oldu. Lākin hem-şiresinden almağa ḳādir olmadı. Ḥattā Ḥardāme incinüp Zühre'ye mensüb bir heykel binā itdürüp anda niçe yıllar 'uzlet itdi. Tā ki Zühre yıldızı ile mükāleme vü muḥātabası vuḳū' buldı. Ve Zühre'nün işāreti ile ol cāriyesini ʔarındaşı Ḥuşaylīm'e virdi.

'Āḳıbet andan [163b N1] bir ferzendi vücuda geldi. Ol daḥı vüzerāsın-dan birini i'zāmen ve ikrāmen mezbürenün ḥidmetine ta'yın kıldı ki her rüz gelürdi, merḳūmenün ḥidemāt-ı lāzımesini görürdi. İttifāḳan cāriye ile ol vezīr-i müşīre ülfet ü mu'āmele töhmetin itdiler. Bi'l-āḥire işti'āl-i nār-ı ğazaba bā'ış olup mezkūr [154b MV] u mezkūreyi siyāseten ʔatl itdiler. Vaḳtā ki hem-şiresi işirdi, "N'içün bilā-müşāvere iş itdün?" diyü Ḥuşaylīm'e incindi. 'Āḳıbet müfterinün bühtānı kışşasını² beyāza ʔıkarup ʔaşr-ı mülk-den redd ü iḥrācına bā'ış oldu.

Ba'dehu ḥ'āheri Ḥardāme şehryār-ı mesfūruñ Hüşāl nām oğlını yanına aldı. Ḥüsn-i terbiyet ve taḥşil-i kemālāt u ma'rifetine tekeffül idüp kendüye kemāl-i edeb ü vaḳārı terġib ve şebān-rüz ḥişāl-i ḥamīde ile i'tilā-yı şānına cell-i himmetini taḳrīb eyledi. Ve benāt-ı mülük ü ekābir-i keheneden her mālīk³ yigirmi 'avret ile izdivācına sa'y u diḳḳat kıldı. Ve anuñ içün bir medīne-i laṭīfe iḥdāş idüp aḥsen-i nüfūs ve 'acā'ib-i maḥsūs ve tılsimāt-ı ğayr-ı [178b E] menḥūsle her birini tezyīn itdi. Ḥattā üstüvāneler üstinde bir ḥammām inşā idüp aṭeş yaḳmaḳsızın şan'at-ı siḥr ile mā'-i ḥārrını revāne eyledi.

Ḥāşıl-ı kelām Ḥuşaylīm-i benām ḥayli zī-şān-ı devlet-fercām pādişāḥ idi. Nehr-i Nīl üzerinde bir 'azīm ʔanṭara yapmışdur. Ol maḳūle eşer-i 'azīm ancaḳ kendüye müyesser olmuşdur. Bi'l-āḥire bu daḥı vefāt itdi. Sā'ir mülük-i cebābire gibi kūnuzı ile defn olındı.

li-Mü'ellifhi

Cāḥ u celāl naḳşı hemān bir ḥayāldür
Şan salṭanat didükleri bir dest-māldür

1 Bu ʔarīkla: - N1

2 kışşasını: ʔaşdını E

3 mālīk: şālik MV

Dünyâ getürdi her birinüñ arqasın yire
Cebbârlar ki mâ-şadağ-ı Pür-i Zâldür

Salṭanat-ı Hüşâl bin Huşaylim ber-Mesned-i 'Âc-i Şehryârî be-Nigîn ü Dîhîm

Sâbıqu'z-zıkr Huşaylim ki tahtgâh-ı devletinden câygây-ı vahdete çekildi, ferzend-i devletmendi Hüşâl dârü'l-mülke zib ü zîver virüp şadr-ı pederde muķîm oldu.

Nazm

همان رسم پدر بر جای میداشت   دهش بردست و دین برپای میداشت¹

Bu daḥı ḥakîm-i kâhin ve fenn-i tılsımâtlâ 'azm-i şânı müte'ayyin bir zü-fünün-ı kâmil ve feylesüfân içinde ma'lûmâtlâ meşhûr-ı fâzıl idi. Hüşâl nâmı ile iştiḥâr buldı. Ma'nâsı lisân-ı Süryânî'de ḥâdimü'z-Zühre demek oldu. Ve Ḥazret-i Nûḥ 'aleyhi's-selâm bunuñ² zamân-ı salṭanatında toğdı. Ya'nî ki bu dârü'l-mülk-i Mısr'da pâdişâh iken Bâbil vilâyetinde Ḥazret-i Nûḥ tevellüd itdi. Zamân-ı devletinde iki 'amel-i muṭalsamla iştiḥâr-ı küllî buldı.

'Amel-i Evvel: Bir heykel-i muṭalsamda bir dâ'ire peydâ kıldı ki güneş toğdukda toğardı. Tolandukda yine tolanurdu. Niçe rüzgâr bu minvâl üzere devr-i dâ'im şüretinde devr itdi. Bir 'amel-i âḥarla mu'âvenete [164a N1] ihtiyâc lâzım gelmedi.

'Amel-i Şânî: Nehr-i Nîl'ün altında maḥfi ve 'uyün-ı nâs ve ekşer-i muza'afâtadan muḥtefi bir tarîḫ 'amelin itdi ki nihâyeti zîr-i zemînde ser-ḥadd-i Bâbil'e yitdi. Aşlâ bir ferd bu sırruñ gavırına yitmedi.

Bunlardan mâ'adâ evlâdınuñ ḥüsn-i terbiyet ve taḥşîl-i 'ilm-i kehâneti ile muḳayyed olup yigirmi nefer yarar evlâd-ı devlet-şi'arınuñ her birine birer fâtırı³ üstâd-ı mâhir ta'yîn itdi. Tâ ki her biri zü-fünün u 'âlim olup 'ulüm-ı ğarîbe taḥşîline⁴ cell-i himmet eyledi.

1 "Babasının âdetini aynı şekilde yerine getirdi. Onun ülkesini elde, dinini ayakta tuttu."

2 Nûḥ//bunuñ: Nûḥ'uñ N1

3 fâtırı: kıatırı MV, E

4 taḥşîline: taḥmiline MV | tekmline N1

Nazm

رای او چون شهاب ثاقب بود   روی صفحه مناقب بود
گر بروز مصاف و کین بودی   آسمان زیر او زمین بودی [180a E]
لطف او دایه ضعیفان بود   خلق او جنت حریفان بود¹

Vaqtâ ki [155a MV] zamân-ı salţanatı yüz yigirmi yedi yıl oldu, huzûz-ı taht u tâcdan istîfâ idüp taht-ı hükmindeki memleketleri evlâd-ı emcâdına taşsım kıldı. Kendinüñ hâl-i hayâtında yedi yıl tamâm her biri qalemrev-i hükûmetinde hüsn-i sîretle kıyâm eyledi. Hergiz birbirlerine muhâlefet ü ‘adâvetleri zuhûra gelmedi.

Nazm

وفضائل الانسان تتبع اصله   قطع الصوارم تابع لحدیدها
ارنی بینها من ولادة حامل   لا ينسل الاشبال غیر اسودها²

El-kışşa evlâdı ki umûr-ı salţanata her biri yirlü yirinde iştiğâl iderdi, Hûşâl kendüsi heyâkil-i ‘ibâdetine meşğûl olup hergiz kimseye görünmezdi. Ba‘de zamânin ol nizâm şekl-i âhara girdi. A‘qal-i evlâdı bu cümleye pâdişâh olup sâ‘ir birâderleri anuñ taht-ı hükminde begler rütbesine tenezzül itdi. Bu hâl ile çok zamân geçmedin Hûşâl intikâl eyledi. Defni tılısmât u heyâkil ile sâ‘ir mülûk âyîni üzere muşkarrer kıldı.

Nazm

ز ما در نژاد آنکه آخر نمرد   بخود هیچ نآورد و چیزی نبرد
اگر مدت نوح پیش آیدت   بآخر همین کار پیش آیدت
برفت آفتابی باوج کمال   کر آنجا نیفکندش آخر زوال
نماند بکس این جهان پایدار   خدای جهانست بر يك قرار

1 “Onun görüşleri delip geçen kıvılcım gibiydi. Yüzü destanlar sayfası gibiydi. Savaş yapma ve intikam alma imkanı doğsa gökyüzü onun altında zemin gibiydi. Onun lütfü düşünlerin annesiydi. Onun karakteri dostların cennetiydi.”

2 “İnsanın erdemi onun aslından gelir. Kılıcın keskinliği demirinden gelir. Bana doğuran ile evlat arasında fark göster. Aslan yavruları ancak aslanın soyundan gelir.”

ندیده کسی تا ابد زندگی   خدای جهانراست پابندگی¹

Emâret-i Nedesân bin Hûşâl ber-Taht-ı Salţanat u Übbehet ü İkbâl²

Mezbûruñ erşed-i evlâdı idi ki ber-vech-i iştirâk yedi yıl salţanatdan soñra ittifâķ ihvânla mesned-i mülke cülûs itmiş idi. Lâkin ba‘de zamânin anlardan ba‘zı nâ-sezâ evzâ‘ u hareket şudûr itmegin cümlesini mağribdeki medâ‘ine sürmüş idi. Ve ‘ammisi kızlarından bir cemîle ve sıhr ü kehânetde bî‘adîle duhterle tezevvüc itmiş idi. Hattâ mezbûre haşeb-i menķûşdan bir kaşır icâd idüp Nedesân‘la içine girdi. Gâh u bî-gâh Nehr-i Nîl üzerinde seyr ider, yürürdi.

İttifâķ birgün bir muhkem rûzgâr çıķdı. Bünyâdı âb üzerinde olan kaşır-ı salţanatı yıķdı. [164b N1] Mezķûr u mezķûreyi ve maħremlerinden niçe kimesneyi helâk ü ğarķ-âb itdi.

Nazm

فصّ پیروزه که بر خاتم قدرش بنمود   خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود³

Ġarâbet bundadur ki mezbûr Nedesân‘uñ bir zen-i sâhiresi vüzerâdan biri ile ülfet ve ħüsni mu‘âmeleye cell-i himmet idüp toķuz yıl salţanat eyledi. Dârü‘l-mülk-i Emsûs halkı Nedesân‘ı ħayâtta bildi. Mülük-i cebâbi-rede dûr u dirâz ğaybet u ihtifâ‘ âdet olmağın öyle kıyâs olunurdi.

Vaķtâ ki müddet-i ğaybeti ķatı uzadı, Şemrûd-ı cebbâr ve ihvân-ı Nedesân‘dan ba‘zı talebkârlar leşker çeküp şehr-i Emsûs‘a üzerine geldiler. Kıtâl⁴ niyyetine ķarşu çıķan vezîr-i mekkârı şıdılar. Şemrûd‘ı tahta geçürüp⁵ andan soñra vâķi‘-i ħâli bildiler. [180b E]

1 “Biz insanlardan ölmeyen kim vardır. İnsanın kendisi [doğduğunda] ne bir şey getirmiştir, ne de [öldüğünde] bir parça şey götürecektir. Eğer Hz. Nuh’un ömrüne sahip olsan, yine de sonuçta yaşamın sona erecektir. Bu dünyada ölümsüz olan hiçkimse yoktur. Ebede kadar tek kalacak olan dünyanın sahibi [Allah’tır]. Kimse ebede kadar canlılık görmemiştir. İlelebed kalıcı olan dünyanın sahibi [Allah’tır].” | Bu manzume E nüshasında bulunmamaktadır.

2 Bu başlık E nüshasında bulunmamaktadır.

3 “Firuze taşı yüzüğün üzerinde kıymetli görünür, güzel parlar. Ancak onun ömrü pek çabuk geçer.”

4 Kıtâl: Kıtâl ü kıbâl N1, MV

5 geçürüp: çeküp oturup MV

Nazm

هر که با شاه خود ستیزه کند   قدر خود را حقیر و ریزه کند¹

Salṭanat-ı Şemrūd-ı Cebbār İbn Hūşāl-i Şehhār

Sābıku'z-zikrūn qarındaşıdır. Ammā gāyetle zālīm ü cebbār fehmi olı-
nurken hūsn-i sīrete sülūk itdi. Kibār u şığār-ı re'âyā mezbūru'n 'adl ü dādın-
dan tamām şükrān 'arza kıldı. Ve mağribe sürilen birāderlerini getürdüp Ne-
desān'ın künüzünü anlara tevzī' itdi.

Ba'dehu zen-i sāhiresini istedi. Ol dahı kōrkusından² görünmeyüp
oğlını aldı. Ve Şa'īd vilāyetine firār eyledi. Ve sihre müte'allik ba'zı a'māl ile
kendüyi kırtardı. Fe-lā- [155b MV] cerem Şa'īd vilāyetindeki sāhirler
sāhire-i mezbūrenü'n oğlu Nūsīdūn yanına yığıldılar. “Elbetde biz seni
pādişāh idinürüz.” diyüp küllī 'asker olup Emsūs fethi kashdıyla yürüdiler.
Egerçi ki Şemrūd ve cem'iyetindeki birāderān mevcūd ve niçe bi'n şehhār u
sā'ir 'asākīr-i nā-ma'dūd muqābil ü muqātil oldılar. Kemā-yenbağī şarf-ı
maqdūr idüp kıtāle kıoyıldılar. Lākin şehere-i nām-dār, yanlarındaki şehere-i
dār u diyār āteş-i 'amelleri ile Şemrūd'a gālīb geldiler. Leşkerini kırup ken-
düyi kaçırıp dārü'l-mülk-i Emsūs'ı zabt u feth itdiler.

Emāret-i Nūsīdūn bin Nedesān³

Nūsīdūn ki eşref-i evkātde babası mülkine mālīk oldı, hadāşet-i sinni
hālinde tahşil-i 'ulūm idüp kavm-i cebbārīne istedüğü gibi kār-fermāy
kılındı. Huşūşā vālidesinü'n sihri dā'imā devletine takviyet virürdi. Şebāt-ı
binā-yı şevketine müte'allik 'ameller düzüp tılısmāt-ı mütenevvi'a izhārına
mücidd olmağda idi. Kibār u şığār ise Nūsīdūn'ın evzā' u eṭvārından hoş-
nūd oldılar. “Sen tūrurken bu mülke kim lā'ik olur.”⁴ diyü medh-i vaşfına
kıoyıldılar. Hattā

1 “Kim ki padişahına karşı inat ederse kendi kıymetini düşkün ve az kılar.”

2 kōrkusından: kırkusında E

3 Bu isim yazmalarda “Nedresān” şeklinde yazılmıştır. Önceki anlatımlarda bu isim
“Nedesān” biçiminde geçtiği için tashih yapıldı.

4 lā'ik olur: mālīk olacaktı N1

Nazm

ترا امروز موروثیست این کار   که خواهد جز تو بود آنرا سزاوار
شود از فر بخت تحت و افسر   چون چرخ از مهر عالی قدر و سرور¹

mazmûnına muvâfık niçe beytler [165a N1] okudılar.²

El-kıssa Nûsîdûn'ın vâlidesi müdebbire-i mülk oldu. Şemrûd'un aşhâbından ve ümerâsından nihâyetsiz kimseleri helâk eyledi. 'Âkıbet ken-düyi dahı ele getirüp meydân-ı siyâsete çıkardı. Başını bir direk altına başdurup ayaklarını bir üstüvâne ile muhkem bend itdi. Hârisler ta'yin idüp qarîbü'l-'ahd olan yevm-i 'ide dek bekletdi. Ba'dehu rûz-ı 'id hengâmesinde katl itdürdi. Fe-ammâ ba'de'l-katl bir gice bir hevlnâk şayha urdı. Hârisle-rûn niçesi zehre-çâk olup niçesi firâr kıldı. Aña binâ'en Şemrûd'un cesedi en en pâre pâre kılınup öldürüldi.

Nazm

جز این نیست آیین [در] این کهنه کاخ   که گه بر تو تنگست و گاهی فراخ³ [181a E]

Ba'de-mâ sâhire-i mezbûre oğlu Nûsîdûn için ba'zı a'mâl-i muṭalsama peydâ itdi. Ol zamânun pâdişahları mücerred leşker ü ḥazâ'in-i bî-mer 'arz itmekle kudret göstermeyüp elbette a'mâl-i keheneden 'arz-ı kudret lâzım olmağın anda dahı iktidârın beyân itdi. Cümleden biri şırçadan küre hey'atında bir ṭob üslûbında bir kaşır düzdi. Eflâkûn seyr ü devrine muṭâbık devrânla kevâkibûn şuver-i 'acibesin temâşâ itdürdi. Ve ṭabâyî' u a'mâl-i rûḥâniyyeye müte'allik ba'zı eşkâl ile daḳâ'ik-ı nücûmı ve kûsûf u ḥusûfı ve tenâzır ser-â-pâ gösterdi. Farazâ ki andan evvel gelenler ol güne bir 'amel itmemiş iken sâhire-i mezkûre gayret idüp anı kemâline irgürdi.

Vaḳtâ ki altmış yıl tamâm salṭanat itdi, vâlidesi fevt olup cesedine ba'zı edhân-ı mümesseke sürilüp çürimeden ve ḳoḳmadan⁴ ve ḥaşerât-ı arz

1 “Başkalarının kendilerinin layık olduğunu düşündükleri bu görev bugün sana miras kalmıştır. Feleğin yüce güneşten kıymet ve liderliği aldığı gibi senin bahtının ışığından taht ve tac gidebilir.”

2 Hattâ//okudılar: - E

3 “Bu köhne sarayın geleneği şundan başkası değildir: Bazen darlığa düşersin, bazen ferahlık bulursun.” | Bu manzume N1 ve MV nüshalarında bulunmamaktadır.

4 ve ḳoḳmadan: - N1, MV

ta‘addisinden şıyānet olındı. ‘Ale’l-ḥuşuş şanem-i ḳamerūn altında defn olunması münāsib görüldü. Ammā ġarābet bundadır ki sāḥire-i mezbûre defn olunduğdan soñra ḳabrine varurlardı. Ba‘zı müşkilâtların şorarlardı. Bir mehib āvāz ile cevāb alurlardı. Ba‘dehu eyyam-ı salṭanatı ki kāmîl yüz altmış yıl oldu, Nūsîdûn daḥı fevt olup zücâc-ı maḳsûme ile iki şıḳḳuñ mâbeynine idḥâl kılındı. Kezâlik cesedi edhân-ı mümesseke ile tedhîn olındı.

Nazm

که در تخت ملکش بیابد زوال نماند بجز ملک ایزد تعال¹

Hükümet-i Şernâk bin Nūsîdûn²

Sābıku’z-zikrûn oğlıdur. Kehānetde ve siḥr u ṭalāsumla maharetde ³«الولد سرّ ابيه» sırrına mazhar idi. Şehr-i Emsûs’uñ ḳapusunda nuḥâsden bir ḳaz şekli düzdü. Üstine ba‘zı esmâ vü ḥurûf yazdı. Ḳaçan ki ol ḳapudan şehr içine bir ġarîbü’l-bilād gelse ol ḳaz iki ḳanadların açup āvāz virürdi. Yad kimse geldiği bilinüp aḥz olunurdu. Bu ṭarîḳla ol şehre cāsûs gelemes olmış idi.

*Tārîḥ-i Maḳrîzî*⁴ de meşûrdur ki Nevāşî bin Ādem evlādından veyāḥūd Şuvātenî⁴ bin Ādem ferzendânından bir pâdişāḥ ‘Irāk cānibinden ‘asker çeküp geldi. [165b N1] Vilāyet-i Şām’ı tağallüble aḥz eyledi. Ba‘dehu Mısr’uñ fethine ‘azîmet kıldı. Lâkin ba‘zı ‘uḳalâ kendüye naşîḥat kıldılar. “Şernâk’uñ kendü mahāretinden ġayrı bunca fâzıl sāḥir ve kâhinleri var iken sen Mısr’ı alamazsun.” diyü pend eylediler. [181b E]

Binā’en ‘alâ zâlik ḥavāşşından birkaç âdem ile tebdîl-i şüret idüp sırren⁵ Mısr’a geldi. Ḥālâ ki mü’ekkelûn pençesine girdi. ‘Ale’l-fevr şemâ’ilini yazdılar. Şernâk cānibine gönderdiler. Ve kendüyi ḥabs eylediler. İttifāḳan Şernâk ol gice bir hevlnâk vâḳı’a gördi ki rû’yasında bir yüksek menāreye çıkmış ve bir ‘azîmü’l-cüşse murğ kendüyi yutmaḳ ḳaşdına ağız açmış. Ḥattâ söyle ḥavf itmîş ki menāreden aşağa düşeyazmış. Ve ol mehib, murğ-ı ġarîb geçüp gitmiş. ‘Ale’s-şabāḥ ki uyanur, kahinlerini cem’ idüp rû’yasını taḳrîr

1 “Devletin tahtında zeval onu yakaladı. Yüce Allah’ın hükmü dışında bir şey kalmadı.”

2 Bu isim yazmalarda “Nūsîdûn” şeklinde yazılmıştır. Önceki anlatımlarda bu isim “Nūsîdûn” biçiminde geçtiği için tashih yapıldı.

3 “Çocuk babasının sırrıdır.”

4 Şuvātenî: Şuvāyetî N1

5 sırren: seyr-i E

kılur. Fe-lâ-cerem re'is-i kehene şöyle ta'bîr eyler ki "Mülûkden biri saña kaçd eylese gerekdür. Lâkin zarara¹ kâdir olmayup nâ-murâd gitse gerekdür."

Ve bir mu'abbir dahı aḥkâm-ı nücûmiyye mûcibince istihrâc eyleyüp dimiş ki "Ol 'adüvv, memleket-i Mısr kaçdına bi'l-fi'l dâhil olmışdur. Bil ki nevâhî zararına dest-i ta'addî dahı uzatmışdur." Vaktâ ki yoklandı, ol hinde mezbûr ihzâr olındı. Ba'de'l-aḥz habs olınup ḥaḳḳından gelindi. Mu'abbirîn ü müneccimînün taḥkîkîları vâkı'a muṭâbık bulundı.

Bundan mâ'adâ dâ'imâ Şernâḳ'ın öninde bir âteş yanar, ṭururdu. Kendüye her bulışan anuñ içinden geçerdı. Bu vechle muṭalsam idi ki bed-ḥ'âh olanları yandururdu. Şadâḳatinde şâbit-kâdem olanları ne incidür ve ne te'sîr kılurdu.

Menḳûldür ki kaçan ki melik-i sâbıḳu'z-zıkrı getürdiler, ol âteş-i fûrûzân arasından geçüp dest-bûs itmesini münâsib gördiler. Vaktâ ki miyân-ı âteşe uğradı, âteş kendüye te'sîr idüp cigerin ṭoḡradı. Aña binâ'en girüsine kaçdı. Ol ṭarîḳla râz-ı ser-bestesini açdı. Andan soñra teşhîr itdiler. Mısr ve İskenderiyye vilâyetlerini gezdürüp 'acâ'ib-i tılsımâtını seyr itdürdükden soñra aḥz olınduḡı ser-ḥad ucında bir burc üzerine şalb eylediler. Andan soñra mülûküñ Mısr'dan recâları münḳatı' oldı. Ḥayâl-i muḥâldür, [156b MV] diyü kimse teşhîrini heves kılmađuḡı taḥaḳḳuḳ buldı.

El-kıssa Şernâḳ yüz üç yıl saltanat itdi. Andan soñra va'desi yitdi. Âbâ vü ecdâdı ṭarîḳası üzere defn olınup künûz u defâ'in ile defn kılınup vefâtına müte'allıḳ olan umûrda her işi yitdi.

Nazm

چه آرای بزر ویرانه را	که بالا نقش دارد زیر سچین
چرا جانرا نیآرای بحکمت	که دارد هر دمش صد چین و ماچین
نه آن حکمت که مایه گفت و گو یست	بآن حکمت که گردد جان خدا بین ²

1 zarara: şey'e E

2 "Viranelerdeki altınlara ne diye niyet ediyorsun. Zindanların altında yüce görüntüler vardır. Neden ruhu hikmet ile süslemiyorsun? Ki onun her anında yüz Çîn ve Mâçîn vardır. [Ruhunu süsleyeceḡin] o hikmet, sermayesi dedikodu olan hikmet olmamalı. Ruh, Yaradan'ı görecek hale getiren bir hikmet olmalı." | Bu manzume E nüshasında bulunmamaktadır.

Salṭanat-ı Şehlük¹ bin Şernāk

Sābıku'z-zıkrūn ferzend-i reşīdidür.² Kehānet ü sihrde [166a N1] baba-sından dūn degül idi. Fezā'ili eفزūn degülse nokşānla daḥı manzūr-ı 'uyūn degül idi. Mühimmāt-ı salṭanatı izdiyād-ı 'imāretle tertīb kıldı. Nıl-i Mısr'ı taķsīm idüp sāḥil [182a E] zirā'atine re'āyāyı terġīb kıldı. Fe-ammā igvā-yı şeyṭānī ile ḍalālete düşüp bir āteşkede būnyād eyledi. Cümleden ol dīn-i Mecūs'a raġbet eyleyüp āteş-perestlerūn ḥānumānını bu zālīm ābādān eyledi.

Ba'de-mā rū'yāsında bir kimse kendüye geldi. "Mısr'uñ fülān cebelinde bir define vardır ki ḳapusına iki başlu bir ef'i mü'ekkeldür. Saña ḳarşu gelse gerekdür." diyü söyledi. "Fe-ammā sen iki murġ götüresün. Ol maḥalde ḳurbān idüp zāḥir olan ef'īnūñ üstine atasun. Ba'dehu anları mündeḑi' görüp saña bir ḥazīne peydā olacaḳdur. Küresinden iĉerü girdüğünde bir cesīme 'avret zuhūrı taḥaḳḳuḳ bulacaḳdur. Anuñla ki mükāleme idesün. Cedduñ Mısrā'im'uñ kūnūzına anuñ delāleti ile dest-res bulasun." diyü bir bir beyān eyledi. Ya'nī ki bu ḳışsayı ol rū'yāda zāḥir olan şahş kendüye bir bir söyledi.

Vaḳtā ki Şehlük-i³ cebbār ḥ'ābından bīdār oldu, vāḳi'-i ḥāli kāhinlerine bildürüp ol maḥalli ve 'avreti buldı. Anuñ delāleti ile Mısrā'im'uñ defā'inine vāşıl oldu.

Gıbbu zālīk ol daḥı işbāt-ı tılısmāt ve icād-ı 'acā'ibāt ṭarīḳına sālīk oldu. Niĉe ġarā'ib ü āşār ḳoduḳdan soñra müddet-i salṭanatı yüz toḳsan yıla yitiş-dükden soñra vefāt kıldı. Tā ki ābā vü ecdādı āyīni üzere kūnūzı ile ma'an defn olındı.

Emāret-i Süreyd bin Şehlük⁴

Bu daḥı sābıkuñ ferzendidür. Ammā ġāyetle ḥakīm-i mevşūf ve 'ākıl ü dānā vü feylesūf idi. Evvelā ḥarāc-ı arz-ı Mısr'ı Süreyd ihdās eyledi. Marīzlara ve kötürümlere ḥizāne-i Mısr'dan nafaḳa ve kisve⁵ virilmek bundan ḳaldı. Ve kendü zamānında aḥlāt-ı keşireden bir mir'āt-i muṭalsam peydā kıldı. Ḥavādiş-i memālik-i ālemi ba'īd ü ḳarīb anuñ iĉinden temāşā kıldı.

1 Şehlük: Şelehlūf N1

2 ferzend-i reşīdidür: kıız ḳarındaşıdır E

3 Şehlük: Şelehlük N1

4 Şehlük: Şelehlük N1

5 ve kisve: - N1, MV

Ve yine Emsûs'da bir 'avret heykeli düzüp gösterdi. Şüretâ bir yirde oturmuş idi. Ve koltuğında¹ bir oğlancığı emzirür şeklinde tutmuş idi. Pes nisâ-yı Mısr'dan her kağısının bir 'uzvında bir maraz hâdis olurdu, ol 'uzvını şekl-i mu'âlsamdaki 'uzv-ı şebîhe sürerdi, kendüyi ol 'illetden hâlâş iderdi. Ve her kaçan ki bir zânîye 'avret bu vechle müdâvât için ol heykele yapışurdu, kemâl-i haşyetinden dir dir ditrerdi. Ve fi'l-hâl zinâdan istiğfâr iderdi.

Kıbtîler kavlince bu tılsımât tûfândan sonra niçe zamânlar tururdu. Şofra Buhtunnaşr fitnesinde harâb oldu. Ve Mısr'daki iki herem-i kebîr ki Şeddâd bin 'Âd 'imâretidür, [157a MV] diyü isnâd iderler, anları Süreyd-i hakîm, zamân-ı salţanatında yapmışdur. [182b E] 'Ulemâ-yı Kıbtî kavlince 'Âdiler Mısr'a girememişdür. Kâhinlerün a'mâl-i âteş-feşânı anları men' ü def kılılmışdur. Ve "Mezbûr Süreyd'ün velâdeti tûfândan üç yüz toksan yıl evveldür." diyü bildürmüşlerdür. [166b N1]

Ve bi'l-cümle feylesûf-ı mezbûrûn âşârına nihâyet yokdur. Rûz-nâmçe tutup rûz-be-rûz vâki' olan hâdisâtı yazmak ve mâh-be-mâh tedvîn idüp mührlemek ve sâl-be-sâl muşşaf-ı 'ulûma derc itmek mezbûrdan kalmışdur.

Ve Fekres nâm şanem ki niçe ahlâtdan ma'mûldür, ve 'ilm-i tıbbâ müte'allik niçe ahkâm ve her biri dâfi'-i 'ilel ü eşkâmdür, yine müşârün ileyhün a'mâlienddür.

Ebû Ma'ser-i Müneccim ve ekşer-i kehene-i Kıbtî kavlince bunun âşârı lâ-yu'addür. Bu tarîkla yüz yedi yıl salţanat idüp vefâtının gününü ve sa'atini kâhinleri kendüye bildürmekle ve kendüsi dahı istihrâc itmekle cümle umûrını vaşiyet idüp ehrâmdaki denn içinde gömilmişdür. Ve kâfûrla şıva-nup defn olunması sa'ir hükemâ vü hükâm gibi künûz u defâ'inle olmuşdur.

Naẓm

گرچه از باد فنا شمع حیاتش مرده است   لمعة انوار حکمت بر سرش تابان هنوز²

1 bir 'avret//koltuğında: - N1

2 "Fânîlik rûzgarı onun yaşamı mumunu söndürmüştür. Ancak henüz başında hikmet nurlarının ışığı yanmaktadır."

Fî ‘Acā’ibi’l-ehrām¹

Rivāyet olunur ki Emîr Aḥmed bin Ṭolun’uñ zamân-ı ḥükûmetinde birkaç bed-nihād bir sâde-rû oğlanla kaçd-ı fesād idüp şarāb u nuḳl u zād ile ehrāmuñ birine girdiler. Ol fi’l-i ḳabīḥa mübāşeret kaçd itdüklerinde bir ḡulām-ı esved-i emred ‘aşâyla ol ‘uşāta zāḥir oldu. Cümlesini ol maḳām-ı mübārekden sürdi, çıkardı. Hattâ âlât-ı bezm ve ba’zı libâsları içerde kaldı.

Bu daḥı menḳüldür ki yine bir şahş, bir zāniye ‘avretle bir hereme duḥûl eylemiş. Ba’dehu zinâ lâzimesine muşirr olmuş. Lâkin zānî ve zāniye² ol ḥinde maşrû’ayn olurlar. Ḳayd-ı ḥayâtta olduḡça mecnûn olur, ḳalurlar.

‘Ulemâ-yı Ḳıbt’dan mervîdür ki ehrām u berābînüñ başka başka rûḥānileri vardır. Ve her birinüñ mirāren göründüğü ta’ayyün bulmuşdur. Ve dirler ki³ herem-i ḡarbînüñ rûḥānisi bir ‘uryān ‘avret şüretindedür ki ferici meḳşûf ve saçları ve ḥüsni mevşûfdur. Ḳaçan ki insāndan biri anuñ eline girse yüzine güler. Üzerine çöküp oturup anı kendüye çeküp taḳarrüb kaçd ider. Herem-i mezbûruñ eṭrāfında vaḳt-i ḳaylûlede zāḥir olup ḡāḥ ḡurûb-ı şems ḥininde⁴ niçe kerre görünmişdür.

Ammâ “Herem-i şarkînüñ rûḥānisi aşferü’l-levn bir ‘uryān oğlandur ki anuñ daḥı zülfi⁵ vardır ki errâtlâ herem-i mezbûrı tolanurken görünmişdür.” diyü haber virürler. Ve “Herem-i mülevvenüñ rûḥānisi bir Nûbiyyü’l-aşl şeyḥ-i ‘Arab’dur. Elinde micmeresi, başında ḳalpaḳ tâḳıyyesi vardır. Dâ’imâ anuñla tebahḥur üzeredür.” [183a E] dirler.

Ve ammâ berābî birbānuñ cem’idür, “depecikler” dimekdür. Rivāyet iderler ki Birbā-yı Aḥmîm’üñ rûḥānisi bir siyāḥ zışt ‘Arab oğlanıdır. Görindükçe ‘uryānen görünmişdür. Ve Birbā-yı Semnûd’uñ rûḥānisi bir uzun boylu, buḡday eñlü, şaḡirü’l-liḥye, lâḡar ḳoca şüretindedür.⁶ Niteki Birbā-yı Ḳıft, mü’ekkeli Nûbiyyü’l-aşl câriyedür ki bir siyeh-rû oḡlancığını ḳol-tuḡında götürmüş ola. Ve yine Birbā-yı Dendere, mü’ekkeli bir insān gibidür ki başı arslan başı gibi ola. İki dāne boynuzu daḥı nümāyān idüğü taḥaḳḳuḳ [167a N1] bula. [157b MV]

1 Bu başlık MV ve E nüshalarında bulunmamaktadır.

2 bir zāniye//zāniyye: - N1

3 ehrām ü//dirler ki: - N1

4 taḳarrüb//ḥininde: - N1

5 zülfi: zelaḳı N1

6 şüretindedür: - MV, E

Ve ammâ bir dahı Birbâ-yı Bûşîr, rûhânîsi bir beyâzü'l-levn pîr şeklin- dedür ki ruhbân libâsında olup elinde bir muşhaf tutmuş ola. Niteki Birbâ-yı 'İrrî¹, rûhânîsi bir çübân şeklindedür ki arkasında kisveti ve elinde 'aşâsı şobân idüğini îmâ itmiş ola.

Bunlardan mâ'adâ Ehrâm-ı Dahşûr'uñ dahı rûhânîleri vardur ki niçe kerre eţrâfını tolaşurken görmişlerdür. Hattâ kırbânlar kesüp buhûrlar yakup izhâr-ı künûzına ve ol mü'ekkellerle ülfet rümûzına kıdret bulma- mışlardur.

Emâret-i Hercîb bin Süreyd

Mezbûr hâkîm-i sâbıkuñ oğlıdur. Mesned-i hükûmetde babası sîreti ile hüsn-i sülûk itmişdür. Huşûşâ a'mâl-i sihr ü kehânetde küllî mahâret gös- termişdür. Bundan mâ'adâ ma'âdin-i keşîre icrâ vü² ihrâcı ve kîmyâ 'ilmi- nûñ izhâr u i'lâmı³ ve Ehrâm-ı Dahşûr binâsı ve aña emvâl-i vâfire ve cevâhir-i mütekâşîre, 'aķâķîr-i mütenevvî'a ve semûmât-ı müteferri'a idhâl idüp iddiĥârı inşâsı mezbûruñ a'mâlındendür. Ve 'ilm-i kîmyâdan niçe nes- neler izhâr itmişdür. Farazâ bir kimesne bir şâķşuñ mâlın uğurlasa ol sâriķ şâķib-i mâlûñ rıķķı olmak bunuñ ķânûnında olmuşdur.

Ve bunuñ bir kıızı var idi. Ba'zı havâşşı ile ülfet ü mu'âmele itmegin nefy-i beled idüp ģarb nâhiyesine gönderüldi. Ve anuñ-içün bir şehr binâ idüp müsinne 'avretlerden niçesini anuñla bile gönderüp vâķi-i ĥâlî ol şehr- rûñ 'aleminde târîķ kızdurdi.

Yetmiş yıldan ziyâdece hükûmetinden şoñra fevt olup cümle mâmeleki ile heremde defn olınmışdur.

Hükûmet-i Menķâveş bin Hercîb

Ba'zılar ķavlince bunuñ da ismi Menķâveş'dür. Ve ba'zılar bilâ-ķâf Menâveş zabt itmişlerdür. Egerķi ki bu dahı âbâ vü ecdâdı 'ilmine mâlik idi. Lâkin ģâyetle cebbâr olup sefk-i dimâ ve fısk u fücûr semtine sâlik idi. Ba'zı hüsnâ 'avretleri cebren erlerinden tefriķ iderdi. Ėâĥ "Baña yarıyan, erlerine

1 'İrrî: Vaġrî N1

2 icrâ vü: - N1, MV

3 izhâr u i'lâmı: izhârı N1, MV

harâmdur.” müdde‘asını tahkîk iderdi. Gâh olurdu, kendü âdemlerine [183b E] tezvîc idüp bu vâsîta ile taşarruflarını kilik-i la‘lînle hâme-i rengine tenmîk iderdi.

li-Münşi’ihi

Oldı mağlûb-ı hazz-ı şehvânî
Nefsi yoldan çıkardı anı ‘ayân

Mülke dūr eyledi o nâ-merdi
Ârzü-yı bütân u hubb-i zenân

Ve bi’l-cümle niçe künûz ihrâc eyledi. Ve zeheb-i hâlişden niçe kuşûr inşâ kıldı. Ve içine enhâr icrâ idüp çay taşları yirine envâ‘-ı cevâhir-i nefîse dökdi. Ba‘de-mâ Kârânâs¹ nâm bir zâlim ü cebbâr ser-leşkerini² ğarb vilâyetindeki ümmete musallaḥ idüp eşca‘-ı rûzgâr bir hûnî-i sitemkâr olmağın niçe biñ âdemi kılıçdan geçürdi. Ve nihâyetsiz zulmler idüp nâ-haḥ yire kanlar dökdi.

‘Âkıbet Menkâveş-i mezbûr yetmiş üç yıl salṭanat itdükden soñra vefât eyledi. Kuşûr-ı müzehhebenüñ birinde genc-i defâ’inle defnini vârişleri [167b N1] işbât itdi.

li-Münşi’ihi

Ehl-i zulmüñ kaşîr olur ‘ömri
Vâsıl-ı kâdr-i câvidân olmaz

Lâ-cerem rahmi yok sitemkârüñ
Varlığı mülki şâyegân olmaz

Emâret-i Afrûs bin Menkâveş

Egerçi ‘ilm ü hikmetde babası Menkâveş’üñ karîni idi. Fe-ammâ ‘adâlet ü inşâfda âbâ vü ecdâdınıñ güzîni idi. Babası zulmen ğaşb itdüğü ‘avretleri yine ezvâcına redd itdi. Dâ’imâ ‘adl ü dâda rağbet üzere deprenüp inşâf tarîkına gitdi.

1 Kârânâs: Farnâş E

2 ser-leşkerini: ser-‘askerini N1

A'mâl ü tılısmâtıdan evvelâ bir fevvâre [158a MV] yapıldı ki kubbesi devri bi'l-meşâha elli zîrâ' ve kıddi yüz zîrâ' idi ki eṭrâfına tuḡdan niçe tıyûr kıondurmuş idi ki her sâ'atde eṣvât-ı 'acîbe ile şadâ virürlerdi. Ve şehir-i Emsûs'ıñ ortasında bir menâre yapıdurup yine tuḡdan re's-i insân hey'etinde bir nesne vaż' itdi ki ol daḡı her sâ'at geḡdükçe elbetde şadâ virürdi. Halkı 'ömr-i 'azîzleri güzerânından âgâh kıılurdi. Andan ġayrı bir menâre daḡı yapımış idi ki ṭorusında altun yalduzlu bir tuḡ kúbbe itmiş idi. Ve ba'zı leṭûḡât ile ol kúbbe-i müzehhebeyi sıvatmış idi. Hemân ki şems ṭolanurdi, ol kúbbe şol deñlü zîyâ virürdi ki Emsûs şehri pür-nûr olurdi. Aşlâ bâd-ı vezân ve keşret-i emṭâr u bârân anuñ zîyâsına mâni' olmazdı.

Bundan mâ'adâ¹ mülûk-i Bâbil'den Mencûbel'e bir zeberced ṭabaḡçe göndermiş idi ki bir kıuṭrı beş kıarış idi. Hattâ "Ṭûfândan şoñra ol müdhüne bulındı. Ba'zı mülûküñ ḡazînelerine düşdi." diyü şâyı'dür.

El-kıṣṣa zemîn-i maġribde niçe pâre müdüñ [184a E] ü kıaşabât ihyâ eyledi. Ve içlerinde niçe künûz vaż'ına mücidd oldu. Ammâ bu ġarîbdür ki mezbûr Afrûs üç yüz 'avretle izdivâc eyledi. Hâlâ ki hiç birinden evlâdı ḡaşıl olmadı. Zîrâ ki zamân-ı ṭûfân kıarîb olduḡda Hıaḡ sübhânehu ve te'âlâ erḡâmı 'aḡîme itmiş idi. Ya'nî ki 'avretler bi'l-küllîyye tevâlüd ü tenâsülden kıalmış idi. 'Ale'l-ḡuşûş ol yıllarda ḡayvânât kıırġunı olup anlardan bile izdivâc u netîce mümkün olmamış idi. Hattâ bâ'ış-i zîrâ'at u ḡirâşet olan ḡayvânâtıdan cüz'î nesne kıurtulmuş idi. Bi'l-âḡîre mezbûr Afrûs daḡı intikâl eyledi. Künûz-i mütenevvî'ası ile ehrâm-ı şarkîde defn olındı.

Nazm

همین بدان جمله نعيم این جهان خوش نماید لیک پیش از امتحان
این سرای پر زجمع انبهی است پیش چشم عاقبت بینان تهی است²

Ve bi'l-cümle bunuñ 'aşırında vilâyet-i Mışr'ıñ ekinleri âteş-i cevvalê ile, ḡuşûşâ kı riyâḡ-ı ḡârre ile şararup zarar-peziñr oldu. Zîrâ ki mezbûruñ babası Menḡâveş kı zamân-ı salṭanatında Ḥanâ'ış³ nâm kâhin-i ferîdüñ 'avretini ġaşb itmiş idi. Ol daḡı incinûp ġünden ġüne a'mâl-i siḡr ü tılısmâtla sâ'ir

1 Bundan mâ'adâ: - MV, E

2 "Bil ki dünyadaki bütün nimetler güzel görünür, ancak bunlar daha çok bir imtihan içindir. Bu [dünya] sarayı pek çok şey ile doludur. Ancak ilerigörüşlüler için dünya sarayı bomboştur."

3 Ḥanâ'ış: Canâ'ış MV | Ḥanâbiş E

kâhinlerün 'imâret-i vilâyete müte'allik 'amellerini bozup sihrlerini ve rûhânîlerini¹ ibtâl itmekle mülk-i Mısr'a gâh u bî-gâh âteş ve riyâh-ı hârre havâle itmiş idi. Ve anuñ 'amelleri te'siri ile Buhtunnaşr dahı tılısmâtu 'amel-den qalmış bulmağın arz-ı Mısr'a girmege ve niçe fesâdât itmege fürce bulmuş idi.

Bi'l-âhire [168a N1] şâgirdlerinden biri Hanâ'ış'ün 'amellerini tıydu. Ba'de zamânin mezbûr, üstâdınun bir vaz'ına incindügi gibi gelüp vezîr-i melike i'lâm kıldı. Şimdiye dek olan âteş kışşaları hep andan idüğini bildürdi. Bilâ-te'hîr ol vezîr-i bî-tedbîr, bir ceyş-i kebîr gönderdi. Hanâ'ış'ün memleketden ihrâcını ve Emsûs'a bi-çarîki'l-habs idhâlini emr eyledi.

Naẓm

بدشت² جانوری خار میخورد غافل تو تیز میکنی از بحر قتل او ساطور
ز کرم مرده کفن برکنی و درپوشی میان اهل مرۆت که داردت معذور³

Vaqtâ ki cünûd-i nâ-ma'dûd kâhin-i sâhire muqâbil vardı, qarşularına çıkup 'azâ'imîn okuyarak micmeresine [158b MV] bir buhûr yakdı. Hemânâ gelen 'askerlerün bi-esrihim gözleri görmez oldu. Bi'z-zarûre her kişi girüsine döndi.

Naẓm

بلو چون بمیدان مردان شدند همه چون سپر روی گردان شدند [184b E]
فتنه چون تنها نه خود را ساخت بد بلکه آتش بر همه آفاق زد⁴

Ve ol buhûrdan gayrı sihr ile bir âteş-i fûrûzân dahı nümâyân eyledi ki kendüyi ele getürmelerine mâni⁵ oldu. Ekşerini yakup yandurup ekşeri güçle kırtuldu.⁶ Fe-lâ-cerem melik-i 'aşr⁶ olan Afrûs-ı muhterem cenâbına 'arz-ı

1 sihr ü/rûhânîlerini: - N1

2 بدشت MV, E

3 "Bir canlı, ovada gafletle diken yedi. Sen onunla savaşmak için kılıcını keskin tut. [Böylece] bir ölünün kefenini çıkarıp giysen de mürüvvet ehli seni mazur tutarlar."

4 "Ona yiğitlik meydanını kurdular. Oradakilerin hepsi siperden yüz çevirdi. Fitne tek başına kötü değildir. [Asıl kötüsü] fitne, bütün ufuklara değen bir ateş [gibi]dir."

5 kırtuldu: halâş oldu N1

6 'aşr: Mısr N1

hâl kıldılar. Hanâ'îş'ün sıhrdeki mahâretini ve 'ahd u emânla getürmekden gayrı çâre yoğduğı hâletini ve hadd-i zâtında mazlûm olup babası 'avretin ğaşb itmekle 'ırzın yıķduğını bir bir beyân eylediler. Afrûs dahı inşâf eyledi. Mezbûra emân hükmini gönderüp ri'âyetine ta'ahhüd itdi. Ve ol âna dek şudûra gelen cerâ'imini 'afv kıldı.

Nazm

هر که عفو جرم خود خواهد ز حق   عفو جرم خلق باید کردن او
مجرمی کز عفو تو شد شرمسار   کی کشد از طوق امرت گردن او¹

Fî'l-vâkı' Hanâ'îş ki geldi, Afrûs aña niçe ri'âyetler kıldı. Ve hâtır-ı meksûrını ele aldı. Tâ ki üstâd-ı mezbûr dahı ıslâh-ı mülk-i Mısr'a müte'alliğ niçe tılsımât eyledi. Ya'nî ki tedârük-i mâfât idüp harâbeleri 'imârete yüz tıtdı. Bu ıarıkla Afrûs altmış dört yıl salţanat eyledi. Ve bunca zamân taşar-ruf itmişken yine evlâddan kimsesi kılmayup mülki bigânelere kıldı, gitdi.

Salţanat-ı Armâlinûs

Ba'zılar mezbûruñ oğlıdur, dirler. Hâlâ ki degüldür. Ğâlibâ ebnâ-yı a'mâmındandır. Zamân-ı devletinde niçe pâre medâ'in ü kaşabât yapmış-dur. Ve âbâ vü ecdâdınıñ tılsımâtına muķâbil niçe şanâyî göstermişdür. Ve mezbûr Armâlinûs tahta cülûs itdüğü gibi dîvân idüp a'yân-ı keheneyi cem' kıldı. Ba'dehu taķrîr-i kelâm idüp "Dâ'imâ 'asâkir-i memâlik-i ğarbden havf üzereşüz. Bu taķdırc zamân-ı kudretümde a'mâl-i hâ'ile ile 'asâkir-i rehğhâle² gönderüp anlaruñ tedârükini görmek lâzımdur." diyü der-'aķab leşker çekdi, gitdi.³ Fî nefsi'l-emr a'dâ leşkerini mirâren hezîmet itdi. Fe-ammâ bir serdârını bir miķdâr ceşş ile 'adû hayline muķâbil alıķoydı. Ve kendüye külli iltifât idüp hil'atler [168b N1] giydürüp istimâetler virdi.

1 "Kim günahlarının affını sahibinden dilese sahibin halkın günahını affetmesi beklenir. Bir günahkar senin affından dolayı utanırsa, senin emrinin halkasından nasıl olur da boynunu çeker!"

2 rehğhâle: zehğğarla N1, MV

3 gitdi: - N1

Nazm

ز بالا نشینان برتر نشاند   چه برتر که بر کرسی زر نشاند¹

Egerçi ki serdâr-ı mezbûr mağrib leşkeri ile rezm-i mevfûr eyledi, lâkin anlar ittifâkla tekrâr cem'iyet itdiler. "Serdârdur, şehryâr degüldür." i'tibârî ile leşkerini şındurdılar. Ba'dehu Fir'ân nâm 'ammisi oğlını sipehsâlâr idüp tecdîd-i 'asâkir kıldı. Anlara dahı küllî istimâlet virdi. [185a E] Fir'ân-ı mezbûr dahı kendü cündine vâfir 'ahd u güft kıldı. "İnşâ'allâh nuşret mü-yesser olursa haqqıñuzda ri'âyetüm muḳarrerdür." diyü bildürdi. Ve bu maḳûle sözler söyledi:

Nazm

نه کشور گشایم نه فرمان دهم   یکی از گدایان این درگهم
چه برخیزد از دست کردار من   مگر لطف مولی شود یار من²

El-kışsa mağâribe ḥayline muḳâbil ü muḳâtil oldı. Ekşerini inhizâmla perîşân idüp [159a MV] niçesin esîr eyleyüp küllî fırsat u zafer buldı. Ḥattâ vâfir esîr ve rû'ûs-i keşîr ile Emsûs'a geldi. 'İzz-i ḥuzûr-ı pâdişâhîde me'mûlinden ziyâde rağbet ü taḳarrüb buldı. Ḳat ḳat ḥil'atlerle ağırlandı. Ya'nî ki zir-i bâr-ı luṭf u keremde ḳâmeti dü-tâ olup ḳat ḳaldı. Ḥattâ ki il-tifâten ve rağbeten serây-ı sulṭânîdeki ḳuşûr-ı ḥâşşadan³ birinde mütemek-kin kılındı. Fe-ammâ ol taḳarrüb, müstevcib-i 'adem-i te'eddüb olup 'avret-i şehryârîden biri ile 'aşḳ-bâzlık eyledi. Mezkûre dahı Fir'ân'a ta'allûḳ idüp tarafeynden mu'âmeleleri taḥaḳḳuḳ buldı. Lâkin Armâlînûs âgâh olmadın ḥavf itdiler. Bi'l-âḥire şarâbına semm-i ḳâtil ḳatdurup helâkine bâ'îş oldılar.

Nazm

نخواهی برد آخر جز کفن تو   نصیحت بشنو ای غافل ز من تو
اگر بر تخت زرین تاجداری   چون خور بر سر فروزان تاجداری

1 "Yukarıda oturanlar yüce görünmektedir. Ne yücesi, sanki altın tahta oturmuş [gibidir]."

2 "Ben ne ülkeler fetheden, ne de emirler veren bir [hükümdarım]. Ben sadece bu dergahın kölelerinden biriyim. Ancak Allah'ın lütfu bana yâr olduğunda benim efendime isyan edilebilir."

3 ḥâşşadan: ḥâlîşeden MV

وگر در کوی مسکینی گدایی   ازین گر میروی وزان گدایی
چون آخر زار و عریان رفت خواهی   گدایی بهتر است از پادشاهی¹

Ba'zılar kavlince Fir'avn-ı Evvel didükleri, Fir'an'dur.² Hattâ resm-i haṭṭîsi ve kurb-ı maḥârici şîḥhatine nişândur. Ya'nî Fir'avn, Fir'an'dan ğalaṭ olması kâtı zâhir ü nümâyândur. Ve ammâ ba'zı müverriḥîn-i Kıbt kavlince Fir'avn-ı Evvel, Velid bin Dūma'-ı 'İmlîkî'nün 'Avn nâm bir kûlıdır. Efen-disinden kaçup medîne-i 'Akâb'ı yapıdurup müteḥaşşın olmağın Ferru 'Avn didiler. Giderek taḥkîk kılınup Fir'avn dinilmişdür ki *Aḥbâr-ı 'Acâ'ib* nâm kitâbda meşṭûrdur.

Hükûmet-i Fir'an bin Meşûr

Mezbûr Fir'an ki taḥt-ı salṭanat-ı Mısr'a cülûs eyledi, ğâyetde şecî' u cebbâr ve dilir ü ḳahhâr olmağın hîç bir ferd niza'a ḳâdir olmadı. Fe-ammâ zamânı daḥı iñen mümted olmayup ṭûfân-ı Nûḥ bunuñ zamân-ı salṭanatında vukû' [185b E] buldı. Hattâ cebbâr-ı mezbûr Bâbil sultânıdır. Derensil bin Maḥvîl cânibine mektûb yazdı. Elbetde Ḥazret-i Nûḥ'un ḳatlini ve yapacağı sefinenüñ iḥrâḳını [169a N1] işâret eyledi. Egerçi "Derensil'den ğayrı İlâh var mıdır?" diyü tettebbu'dan sonra Ḥazret-i Nûḥ'un ḳatlini muḳarrer itdi. Fe-ammâ vüzerâ-yı 'uḳalâsından biri irâdetu'llâh ile men' ḳıldı. Ba'de-mâ sefinesi iḥrâḳını murâd idindi. Vezîr-i mezbûr anı daḥı def ḳıldı. "Faraẓâ didüğü gibi ṭûfân olursa belki kendüyle bile binüp ḥalaş olasuz." diyü ibḳâsını münâsib gördi.

Hulâsa-i kelâm Ḳalimûn-ı Kâhin ki bunuñ 'aşrında idi, bir rü'yâ gördi ki beyâzçe ḳuşlar gökden yire inerlerdi. "Necâr isteyen şâḥib-i sefinenüñ dâmenine yapışsun." diyü söylerlerdi. Bildi ki ol ṭuyûr-i beyz meleklerdür. Ve şâḥib-i sefineden murâdları Nûḥ Nebî'dür. Zirâ ki "Vilâyet-i Bâbil'de bir pîr ṭurmayup bir gemi yapmadadır ve ṭûfân olup rü-yi zemîni ğarḳ idecekdür, da'vâsındadır." diyü vilâyet vilâyet söylenürdi. Ol cihetden idi. Ḳalimûn bu ḥuşûşı idrâk itmiş idi.

1 "Ey ğâfil, benim nasihatlerimi dinle. Sonunda [bu dünyadan] kefinden başka bir şey götüremezsin. Altından tahtlarda otursan da, başında güneş gibi parlayan tacın dursa da, miskinlik şehrinde bir köle olsan da, eğer sonunda ağlarak, çıplak olarak oradan kaçmak zorunda kalacaksan kölelik padişahlıktan iyidir."

2 Ba'zılar//Fir'an'dur: Ba'zılar Fir'an didükleri Evvel Fir'an'dur E

Bilâ-te'hîr huzûr-ı Fir'ân'a vardı. "Varayın, göreyin ki ol pîr-i Bâbîlî'nün da'vâsı şâhîh midür? Ve sefine [159b MV] yaptığı vâkı' midür? Andan murâdı nedür?" diyü evlâd u ensâbı ile Emsûs'dan göçdi. Bu zarâfetle¹ dâlâletden kurtulup şeref-i İslâm'la müşerref olması müyesser oldı. Ya'nî ki 'izz-i huzûr-ı Neciyyu'llâh'a vardı. Gördüğü gibi 'izam-ı şânını bildi. Bilâ-tereddüd İslâm'a gelüp hâzret ile sefineye girdi.

Fe-ammâ Fir'ân-ı nâ-üstüvâr gâyetle cebbâr u sitemkâr ve tuğyânı zâhir ü bedidâr, kâfir-i fâcir-i gâvâyet-kirdâr olmağın "Elbetde Nûh katl olunmak gerekdür." dirdi. İkide bir Derensîl'e mektûb gönderürdi. Ve zamân-ı devletinde tılsımât u heyâkile ve kehene vü şehere nâmındaki hükemâ-yı şâhib-i fezâ ile rağbet kalmadığını, ya'nî ki vücûd-ı Nûh bâ'is-i fetret ü ihtilâl olduğunu bildürürdi.

Vaktâ ki 'alâmât-ı tûfân zâhir oldı, niçe günler şiddetle yağmurlar yağmağa başladı. Hattâ kırk gün tamâm keşret-i emtâr ile tûfân nümâyân olduğda mezbûr Fir'ân evgâr mest bulundu. Yirinden kalkıp ehrâmuñ birine çıkmak ardınca oldı. Lâkin arz mütehalhal olup ayakları balçığa batdı. Kendüsi ve cümle tevâbî'i düşüp gark oldı. İtdüğü fesâdât u şenâ'ate göre cezâsın [186a E] buldı.

Hafî olmaya ki vâkı'a-i tûfân haţt-ı istivâdan beri olan bahri ve berri ser-â-pâ isti'âb eyledi. Müverrihîn-i erba'a-i Hıttâ'iyân bilâd-ı memâlik-i Hıttâ ahvâlini yazmışlardır. Anlaruñ mü'ellefâtında meştûrdur ki "Tûfân kışşası bizüm vilâyetimizde olmadı. Devr-i Âdem'den berü 'imâretimüz harâbe olmadı." diyü yazmışlardır.

Fe-lâ-cerem dârü'l-mülk-i Mısr olan Emsûs şehri dahı yıkıldı. Vilâyet-i Mısr'ın âşâr u tılsımâtı ol vâkı'ada tamâmen bozuldı. Pes Hâzret-i Âdem'den tûfâna dek iki biñ iki yüz elliye karîb yıldur. Bu mâbeynde Hâzret-i İdrîs 'aleyhi's-selâm ref'inden sonra gelen cebâbire-i Mısr ki [169b N1] cem'an on toktuz pâdişâh-ı fermânkârdur, cümleñ âhiri bu zıkr olunan Fir'ân idüğü *İhtîşâr-ı Vaşif Şâh*'da ve *Târih-i Makrîzî*'de âşikârdur.

Egerçi ki sâ'ir cebbârînün müddet-i temellükleri mu'ayyen ü mezkûrdur, ancak Armâlinûs ile Fir'ân zamânı ki tûfâna dek bi'l-hisâb yetmiş altı yıl idüğü mu'ayyen ü me'sûrdur. Bu delil ile ki Süreyd-i hakîm tûfândan üç yüz toktan² yıl muqaddem vefât eyledüğü kitâb-ı *İhtîşâr*'da meştûrdur.

1 zarâfetle: tarîkla N1

2 toktan: - N1

Bunlardan mâ'adâ 'Avc bin 'Unuḡ ki Ḥazret-i Âdem Şafî 'aşrında toḡdı, tâ Mûsâ Kelîm zamânında mürd oldu. Ya'nî ki vücûdî tûfândan muḡaddem ve helâki niçe rûzgâr mu'aḡḡar olmaḡla anuñ beyânı tercemesi daḡı bu maḡalde yazılmaḡ ve iki cerîde mâbeyninde râbıṭa kılınmaḡ münâsib görüldi. Binâ'en 'alâ zâlik taḡrîr ü taḡtîrine cür'et kılındı.

Fî Ḥılḡati 'Avc bin 'Unuḡ Ellezî Şâre Zâtihi Min Nevâdiri 'Acâ'ibi'l-âfâḡ

Ba'zılar elifle 'Anâḡ ve ekşer-i müverriḡîn bilâ-elif 'Unuḡ zabt itmişlerdür. Ḥafî olmaya ki *Dürr-i Mekkûn* nâm kitâbda meştûr ve manzûr-ı 'uyûndur ki ümmü'l-beşer Ḥazret-i Ḥavvâ cedd-i büzürgter olan Âdem '*aleyhi's-selâm*dan cem'an seksen kerre ḡâmil olup evlâd zuhûra getürdi. Ve Ḥazret-i Şît'den ḡayrı ikişer ikişer toḡurup elbette biri kıız ve biri erkek olurdu. Ancaḡ Şît '*alehi's-selâm* yalıñuz toḡdı. Meşîyyet-i [160a MV] ilâhiyye deryâsındaki şadef-i ḡikmetden dürr-i şehvâr gibi zuhûrî ḡaşd olındı. Bu taḡdîrce cümle evlâdı ki ebnâ ve benâtdur, yüz elli toḡuz idüḡi zâhirü'l-işbâtdur ki sekseni tamâm erkek ve yetmiş toḡuzu duḡter idüḡi bu ḡisâb üzere [186b E] taḡaḡḡuk buldı. Lâkin ba'zı müverriḡîn evlâd-ı kirâmdan Ḥazret-i Şît yalıñuz tevellûd itdüḡi gibi benât-ı ḡalâlet-nümâdan 'Unuḡ¹ daḡı yalıñuz toḡdı, dimişlerdür. Ve bi'l-cümle mü'ellif-i *Dürr-i Mekkûn* ḡavlince 'Unuḡ ki bir ferzendle tev'emeyn toḡdı. Ḳarn-ı evvelde tevellûd idenler ḡarn-ı şânîde vücûda gelenlere virilmek emr-i ma'rûf ve birbirine virilmesi menḡi vü ḡayr-ı mevşûf iken vâlide-i 'Avc olan 'Unuḡ kendüsi ile hem-baṭn olan ferzend-i şekâvet-vifâḡ ile zinâ eyledi. Bilâ-icâzet-i ebeveyn, ferzend ü duḡter nâmındaki tev'emeyn bu maḡûle 'işyân irtikâb itdi. Fe-lâ-cerem ikisi daḡı Ḥazret-i Âdem'ün ve Ḥavvâ'nuñ maḡzûb u merdûdı oldu. Ya'nî ki nazar-ı şerîflerinden sürilüp redd olındı. 'Âḡıbet 'Unuḡ-ı tâḡî bir ṭaḡa ḡıḡup temekkûn eyledi. Birâder-i zânîsinden ḡâmil bulunmaḡın müddeti yitdükde 'Avc'ı toḡurdu.

li-Münşi'îhi

Bir zinâ-zâde imiş ol peder ü mâdere 'âḡḡ
Nâm-ıla ṭutsa cihânı n'ola 'Avc bin 'Anâḡ

1 Nüşhalarda bazı yerlerde " 'Anâḡ" şeklinde yazılan bu kelime yazım birliḡi gereḡi " 'Unuḡ" olarak metne alındı.

Şuhuf-ı Âdemle ‘amel kendüde mübhem olmuş
Ulumuş anuñ için bir büyük âdem olmuş

‘Azm-i şanı aña ‘âdet gibi olmuş maḥzâ
Devlete [170a N1] irse n’ola şimdiki evlād-ı zinā

Ammā *İhtisārü’l-‘acā’ib* mü’ellifi Mevlânâ Vaṣîf Şâh tahririnde ‘Unuḵ yalıñuz vücûda gelmişdür. Ya’nî ki bilesince bir ferzend tevellüd itmeyüp yalıñuz toğmışdur.

El-kıssa ḥilkatı çirkîn, ejder gibi iki başlı sehmgîn ve her bir elinde on barmağı müstebîn ve her barmağında ikişer tırnağı ḥancer-i bürrân gibi tîz ü keskin, belki keskinlikde mânend-i tîğ ü sikkîn bir ğarîb-şekl ü mehîb heykel idi.

Nitekim İmâm ‘Alî *kerrema’llâhu vecheh*udan rivâyet olunduğı üzere yir-yüzinde evvelâ bağı ve ‘işyân idüp ‘amel-i fücür eyleyen ve ma’âşî irtikâb idüp âşikâre zinâyâ rağbet iden ve sihr ile ğarâ’ib ‘ameller kı lup şeyâtîn istiḥdâm kılan ‘Avc didükleri mühmil ü bed-kirdâr idi. A’mâl-i sihr ta’allûmine bâ’iş, ya’nî ki tarîḳ-ı teşhîrle şeyṭanet öğrenmesine sebep-i ḥâdiş bu idi ki Ḥazret-i Bârî Ḥudâ, Âdem Şafî *şalavātu’llâhî ‘aleyhi ve ‘alâ nebiyyinâ* ḥazretlerine bir çibuk virmiş idi. Ve esmâ-yı ‘izâm öğredüp ilhâm-ı İlâhî muḳtezâsınca ol ‘ûda ism-i a’zamı derc itmiş idi. Tâ ki ervâḥ-ı laṭife vü ḥabîşe anuñla emrine râm idi. Ya’nî ki her nice fermân itse itâ’atleri tamâm idi. Ba’de zamânin birgün Ḥazret-i Âdem emr-i Ḥaḳ ile ol çibuğı [187a E] Ḥavvâ’ya virdi. Ol daḥî kılade-mişâl bir ḥalka idüp boynında götürdi. Evlâdına ervâḥ tarafından ta’arruz olunmamağı irâde itdi.

İttifâḳ ol ‘ûd-i muṭalsamı ‘Unuḵ uğurladı. Ya’nî ki vâlidesi Ḥavvâ ḥ’âb ‘âleminde iken sırkatine fûrce buldı. Ve ol tarîḳla cemî’-ı şeyâtîni kendüye musahḥar kıldı. Ğarâ’ib sihrler ve âşikâre ma’şiyetler idüp benî Âdem’den niçeleri idlâl eyledi. Her çend ki Âdem ve Ḥavvâ tarafından neşâ’ih kılandı, aşlâ sem’-i kabûlle ıṣḡâ [160b MV] eylemedi. Bi’l-âhire Âdem Peyğâmbere ve Ḥavvâ-yı ‘iffet-reh-ber ‘Unuḵ’a bed-du’â eylediler. “Yâ Rabb, bu müfsidûn vücûd-ı bî-sûdını¹ nâ-bûd eyle.” diyü Cenâb-ı ‘İzzet’e yalvardılar. Tâ ki Ḥazret-i Bârî *celle şānuhu ve ‘ale’t-tevārî* ḥazretleri fil-i kebîr gibi bir nerre şîr gönderdi. Ol selîṭa-i kerihü’l-manzarı tutup a’zâsını yırttı. Ve cüsse-i nâ-

1 Vücûd-ı bî-sûdını: vücûdını ve bî-sûd tenini N1

pâkini bir loğma gibi yutdı. Vâlideyn-i ekremeyni anuñ şerr ü şurından kırtardı.

Der-đahâmet-i 'Avc

Kitâb-ı *Hamîs*'de meşûr olduğı üzere 'Avc' uñ kâmeti ...¹ zirâ' idi. Hız-âb-ı tûfân ki eñ yüce tağlardan on² zirâ' ziyâde idügi muqarrer iken anuñ ancağ dizine çıkkduğı bilâ-nizâ' idi. Dâ'imâ miyân-ı deryâda gezer, yürürdi. Büyük balıklar tı tutup güneşe karşı yakın eyleyüp tâbe-i âfitâb-ı pür-tâbda bişürürdi. Ekşer-i evkâtta anları yiyüp gıdâ idinürdi. Ve ba'zı küylerüñ halkından ki incinürdi, yüksekden cânibine varup tebevül itmekle ol kıaryeyi seyle virürdi. [170b N1]

Mü'ellif-i *Dürr-i Mecnûn* kıavlince ve ekşer-i müverrihîn kıavlince üç biñ yıl yaşadı. Zamân-ı Âdem'de vücûda gelüp tâ Hızret-i Mûsâ zamânına dek hayâtta kıaldı. Hattâ âhir-i 'ömrinde ki kıavm-i Mûsâ'ya incindi, bir mîl miğdarı mesâfeyi ihâta ider yek-pâre bir taş bulup kıopardı. Getürüp üzerlerine bırağup kıapamağ³ kıaşdın itdi. Lâkin Bârî Hudâ tavşancıl heykelinde bir firişte musallağ kııldı. Ol taş depesinden delüp 'Avc' uñ boynına geçmege sebep oldu. Ba'dehu Hızret-i Mûsâ'ya vahy olunup kıatli buyurıldı. Kelîmu'llâh on dört arış kıadd u kâmeti ile on arış tûli olan 'aşasını ele aldı. On arşun dahı ziyâde şıçrayup yine ancağ topuğın urup zağmnâk itdi. Eceli andan muqadder olmağın ol cerâhatle yıkılup helâk oldu. Fe-ammâ düşdükde altı biñ âdem altında kıalmağla bir uğurdan fenâ buldı. Nübüvvet kıuvveti ile urılan zağm-ı mühlike râst gelmeğın [187b E] bî-cân oldu. Yoksa ol miğdar yara ile anuñ gibi hılkıti kıavî gûluñ⁴ helâki emr-i muhâl görinürdi.

li-Mü'ellifihi

'Avc bin 'Unuğ özge 'âşî idi
Boyun urmazdı kimse kıatle anı

1 Nüşhalarda bu kısım boş bırakılmıştır.

2 on: kırık N1 | MV nüshasında "on" sözcüğünden sonra bir kelimelik boşluk bırakılmıştır.

3 bırağup kıapamak: bırağmak N1

4 kıavî gûluñ: kıavinüñ N1, MV

Ġarķ iken zulmet-i đalāletde
Bir ķara ıağ idi hemān bedeni

Bu dağı menķıldür ki helāk olduķda ki lāşesi Nīl üstine düşdi. Bir cısr-i ‘azīm olup niçe rüzgār kibār u şıgār anuñ üstinden geĉdi. Bir ĥadīs-i şerīfde meşūrdur ki iki bīñ güĉlü ķuvvetlü öküz ķoşılup bīñ ‘arabaya yüklendi. Bīñ belā ile ölusi naķl olınup Nīl’e döküldi. Ĥattā ol ‘araba günde¹ nışf mīl güĉle yürürdi. Ağırılığından ‘acele ile gidemeyüp te’ennī ile ĥareket iderdi.

Ba‘zılar ķavlince gövdesi bütün iken taĥmīli mümkin olmadı. Pāre pāre ķılınup vaşla vaşla² naķl olındı.

Ba‘de-mā egerĉi ki kütüb-i tevārīĥde ‘Avc’uñ tezevvüc ü tevālüdi yazılmamışdur. Cüşsesine münāsib ‘avret bulunması muĥāl olmağın ol cānibe ta‘arrüz ķılınmamışdur. Lākin zümre-i müfessirīnūñ niĥrīr-i zū’l-irebi, Mevlānā İmām Ķurķubī ‘aleyhi’r-rahme ‘ālemūñ fenāsı ve benī Ādem’uñ mevtle ‘adem-i bekāsı taĥķıkında Vehb bin Mūnebbih’den rivāyetle yazmışdur ki “Birgün [161a MV] Dānyāl Nebī bir beriyyede giderken sem’ine³ «قف يا دانيال تر عجباً» şadāsı geldi. Ol dağı bu āvāze kimden idüğini bilemeyüp iki kerre ki istimā’ ķıldı, bī’z-zarūre eṭrāfını tecessüs iderek bir beyt-i muṭalsam gördi. “Bu şadā bundan gelür.” diyü ĥānenūñ içine girdi. Anı gördi ki dürr ü yāķūtla muraşşa’ bir zerrin serīr ve üstinde müşğ ü ‘anberle meşĥūn bir fırāş-ı lā-nażır ve yine anuñ üstinde uyur şeklinde bir cüvān-ı mehābet-semīr, arķasındaki libāsı pür-cevāhir-i müstenīr ve bī’l-cümle kemā-yenbağī zīb ü zīnet-pezīr ve şol eli barmağında zeheb-i ĥālişden bir cevherī [171a N1] ĥātem-i pesendīde-nigīn ve başında bir muraşşa’ tāc-ı zerrīn ve mınṭaķasında bir seyf-i aĥḍar-ı zümür-rüdīn, envā’-ı cevāhirle zīb ü zīnete ķarīn ve bu ĥālde yine ol serīrden bir şadā işitdi. Ya’nī ki “Bu ķılıcı alup okuyasun.” dinildi. Dānyāl Nebī ki ol şemşīri eline aldı, üstinde mektüb olan kitābesine nażar şaldı. Gördi ki «هذا سيف صمصام بن عوج بن»⁴ yazılmış. Ve tekmiilesinde “Ben bīñ yedi yüz yıl ‘ömr sürdüm. On iki bīñ cāriyenūñ bekāretini izāle ķıldum.⁵ Ve kırķ bīñ şehir [188a E] ü ķarye ‘imāret itdürdüm. Ve yetmiş bīñ ceysi münhezim itdüm ki her ceysde bīñ ķā’id-i nāmdār, ya’nī ki şāĥib-i ṭabl ü ‘ālem serdār

1 ‘araba günde: - MV, E

2 vaşla vaşla: faşla faşla N1

3 “Dur ey Danyāl, şaşkınlık veren şeye bak!”

4 “Bu, Samsam bin Avc bin Unuk bin Ād bin Ādem’in kılıcıdır.”

5 izāle ķıldum: aldum E

muḳarrer idi. Ve her bir kâ'idüñ taht-ı hükminde on iki biñ muḳâtil ü abtâl mükerrer idi. Lâkin ḳanda bir sefiḥ var ise anuñla ülfet itdüm. Ḳanda bir ḥakim gördümse andan ictinâb tarîḳına gitdüm. Binâ'en 'alâ zâlik cevır ü 'unfi pişe idindüm. Ve cem'-i mâl ü menâli rüz u şeb endişe idindüm. Bi'l-âḫire dört yüz meḥâr üstür ḥazâ'inümün miftâḥlarını götürürdi. Cidden benümle kimse muḥâşamaya kâdir olmadı. 'Âḳıbet rubûbiyyet da'vâsın eyledüm. Ol sebeble şiddet-i ḳaḥṭ u ḡalâya mübtelâ kıldum. Bir derecede ḡalâ oldı ki bir avuç daḳıḳı biñ ḳabza lü'lü ile iştirâ kıldum. Ve yine ḳurtulamayup açlıḡla cân virdüm. İmdi yâ Dânyâl, benden 'ibret al. Mevtüñi tezekkür ḳılup ḥubb-ı câḥ u celâli nazaruñdan şal. Ölümden ḳurtulsam ḳuvvet-i câḥ u celâl ile ben ḳurtulurdum. Pençe-i ecelden ḥalâş olsam bezl-i mâl ü menâl ile ben ḥalâş olurdum." dimiş. Ya'nî ki bu tafşıl ol şemşir-i muraşşa'un kitâbesinde yazılmış.

Fe-ammâ bu ḥakîre lâ'ih olan budur ki bu zıkr olınan Şamşâm bir ḡayr 'Avc bin 'Unuḳ'un oğlu olup 'Âdilerden ḳopmış ola. Ḥâlâ ki nâdirü'l-vuḳû' iken hem kendü ismi ve hem babası ismi tevârüde¹ mazḥar düşmesi taḥaḳḳuḳ bula. Zîrâ ki meşhûr olan 'Avc tûfândan evveldür. 'Âdiler zuḥûrı ise ḳışşa-i tûfân anlaruñla müzeyyeldür.

Ve bi'l-cümle İmâm Ḳurṭubî bir müfessir-i meşhûr olmaḡın şıḳat 'add olınmışdur. Nihâyet 'Avc, Mûsâ'nuñ Şamşâm nâm oğlu olması² «العلم عند الله»² nüktesine ta'lik ḳılınmışdur.

Bu daḡı kitâb-ı *Hamîs*'de 'Avc bin 'Unuḳ ḥaḳḳında meşhûrdur ki Ḥaḳ *sübḥānehu ve te'ālâ* Ḥazret-i Nûḥ'ı [161b MV] sefine yapmaḡa me'mûr itdükde berây-ı mühimmât-ı keştü evvelâ yüz yigirmi dört biñ taḡte biçdi ki her biri biçildüḡi gibi üstinde bir peyḡamberün ism-i şerîfi mersûm bulındı. Ya'nî ki Ḥazret-i Âdem'den başlayup Ḥazret-i Sulṭân-ı Kevneyn, Muḥammed *şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme* gelince yüz yigirmi dört biñ nebiyy-i mürselün nâmına birer taḡte ta'ayyüni taḥaḳḳuḳ buldı. Lâkin bir vaḡy daḡı nâzil oldı ki "Nehr-i Nîl'ün kenârında neşv ü nemâ bulmuş şu maḳûle bir şecerden dört taḡte daḡı lâzımdur ki senün sefinenün binâsı [171b N1] anuñla tamâm ola. Ve her ḳande giderse 'inâyet-i Ḥaḳ ile maḥfûz u maşûn tütıla."

Pes Ḥazret-i Nûḥ bu ḡuşûş-ı meşrûḡı³ evlâdına işâret itdi. "Biz aña kâdir degülüz." diyü her biri [188b E] isti'fâyla minnet itdi. Bi'l-âḫire "Bu

1 tevârüde: bir arada N1

2 "[Gerçek] bilgi ancak Allah'ın katındadır."

3 ḡuşûş-ı meşrûḡı: ḡuşûl-i müşîr-i vaḡyî MV

hıdmetün ‘uhdesinden ancak ‘Avc bin ‘Unuğ gelür.” dinildi. Ya’nî ki kur’a-i ihtiyâr aña nâm-zed kılındı. Bu minvâl üzere ba‘de edâ’i l-hıdme kendüi toyurmak şartı ile ‘Avc Mısr’a gönderildi. Fî nefsi’l-emr varup ol şeceri bulup kopardı, getürdi. Neciyyu’llâh dahı berây-ı it’âm üç dâne çörek virdi. Ya’nî ki ta’ahhüdi üzere toyurmak tedârükin itdi. Hâlâ ki ol ‘Avc-i cebbâr vâfir güldi. “Ben rûz-merre on iki biñ çörek yirin. Yine toymam, diyü şikâyet eylerin. Pes sen beni bu güne üç kuruşla nice toyurabilürsün.” diyü istib’ad eyledi.

Hzret-i Nüh eyitdi: ¹«يا عوج قل بسم الله الرحمن الرحيم» didi. Üç kuruşdan birinün nısfını besmele ile yidürdi. Fazlası² teklif olındukda “Toydum.” diyü cevâb virdi. Hattâ imtilâya mübtelâ gibi ibâ kıldı. Bâ-huşûş ol zamâna gelince ‘Avc’a ta’âmdan toyamak olmamış idi. Ol³ gün vâkı’ olan şiba’ı dahı bir zamânda vücüd bulmamış idi.

Ve bi’l-cümle Hzret-i Nüh ki ol şecereden dört tahte biçdi, birinün üstinde Hzret-i Ebû Bekr, ikincinün Hzret-i ‘Ömer, üçincinün Hzret-i ‘Osmân, dördincinün Hzret-i ‘Alî esâmî-i şerifesi zâhir oldı. Neciyyu’llâh ta’accüb idüp “Yâ Rabbî, bunlar kimlerdür?” didükde “Bunlar hâtemü’n-nebiyyîn olan Muhammed’ün aşhâbıdur. Nice ki ümmet-i Muhammed⁴ emri bunlaruñla tamâmdur. Senün sefinen dahı mezbûrun esâmî-i şerifesi te’şiri ile dürüst-i mâ-lâ-keâmıdur.” diyü hitâb-ı İlâhî vârid olmuş idi.

li-Münşi’ihi

Bir hırz imiş sefineye esmâ-yı çâr-yâr
Anlarla oldı gavta-i tûfândan hâlâş

Esmâ-yı enbiyâ bulup anlarla ihtitâm
Geldi zuhûra fetî-i mu’ammâ-yı ihtişâş

Külliyet üzre olmasa cüz’ ism-i a’zama
Olmazdı çâr-yâr adına bu kadar havâşş

1 “Ey Avc, ‘Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla...” de.”

2 Fazlası: Öbür fazlası E

3 Ol: Ve bi’l-cümle ol MV

4 ümmet-i Muhammed: Muhammed ümmetinün N1

Ve bi'l-cümle 'Avc' uñ daḥāmeti ve sefine-i Nüh'a müte'allik ḥidmeti bu vechle daḥı ifhām kılınmış idi. Egerçi ki ekser-i müverrih'in 'ucbe-şekl idüğini bildürmişdür. Lâkin 'Acā'ibü'l-mahlūkāt muşannifi Mevlânâ Kâzvinî de "Ḥaylî vecih idi." diyü taştîr kılmuşdur.

Bu maḥalde ki mücelled-i evvelüñ ceride-i ülâsı tamâm oldu. U'cûbe-i enâm olan 'Avc bin 'Unuḡ tercemesi ile encâm u ihtitâm buldı. [162a MV]
¹«والحمد لله رب العالمين وهو خير المعين» [189a E]

FAŞL DÂRÜ'L-MÜLK-İ MİŞR'UÑ CEBBÂRLARI BEYÂNINDADUR Kİ TUFÂNDAN ŞONRA GELMİŞLERDÜR EŞNÂ-YI TUFÂNDA FİR'ÂN YİRİNE PÂDİŞÂH OLMİŞLARDUR²

İmdi bu zümrenüñ³ evveli ve mübecceli Nabşar⁴ bin Hâm'dur. Zamân-ı galeyân-ı tufânda pây-taht-ı mülk-i Mısr olan Emsûs şehri yıkılıp ḥarâb olmağla mevlânâ müverriḡ Maḡrîzî ḳavlince mezbûr Nabşar; Mısrâ'im,⁵ Fârîḡ, Mâḡ, Bâḡ nâm dört oğlı ile ve otuz nefer tevâbi'i ile zemîn-i Mısr'a geldi. Evvelâ Menf şehrini yapdurdı. Ve kendüsi anda sâkin olup pây-taht idindi. Ve ekber-i evlâdı olan Mısrâ'im'e "Yâfe Mâfe" diyü laḳab ḳoyup niçeleri anuñ taht-ı ḥükminde ḳaldı. Ve tekellüm itdükleri lisân zebân-ı Ḳıbt üzere isti'mâl kılındı. Pes giderek evlâd u ensâleri çoğaldı. Her vücûda gelen mu'ammer olup ölmemekle farazâ ḳarnen ba'de ḳarnin otuz kırḳ ataya dek üreyüp evlâd u zürriyyât birbirlerin müşâhede ḳılmağla az zamânda rûy-i zemîn ḳatı ma'mûr oldu. Aña göre Menf şehri daḥı tevsî' ḳılınup⁶ sükkânı izdiyâd buldı.

1 "Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. O, yardım edenlerin en hayırlıdır."

2 Bu kısım *Künhü'l-abbâr*'ın sadece Ankara Milli Kütüphane no. 06 mil yz A 68 (M2) ve Yapı Kredi Sermet çifter Kütüphanesi, no. 782/2 (YK) nüshalarında bulunduğu için tenkitli metin burada bu iki nüsha üzerinden kurulmuştur. 98a M2 | 99b YK

3 bu zümrenüñ: bunların YK

4 Bu isim M2 nüshasında burada Naşar şeklinde yazılmıştır. Aşağı kısımlarda ve YK nüshasında Nabşar şeklinde yazıldığı için tashih edildi.

5 Her iki nüshada "Maşar" şeklinde yazılmış olan bu isim "Mısrâ'im" olarak metne alındı. bk. Şaban Kuzgun, "HÂM", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ham> (E.T: 19.03.2019).

6 az/ḳılınup: - YK

Menkûldür ki yetmiş kapısı var idi. Cümlesi hadîd idi. Ve sûrî hadîd ve tucdan çekilme bir bârû-yı hadîd idi. Ve ekâbirine mahşûş kaşrların altından Nehr-i Nîl cereyân iderdi. Hattâ Fir'avn-ı Mûsâ tahtgâhı olan dahı¹ şehir-i Menf [98b M2] idi ki ²﴿أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ naşş-ı kerîmi ol medîne vaşında vârid idi.

El-kışsa ba'de't-tûfân İklimün-ı Kâhin Nûh Necî emri ile dâmâdı mezkûr Nabşar'ı zemîn-i mülk-i Mısr'a iletirdi. Hattâ mezbûrla hâkîm-i mesfûrûn kızından Mısrâ'im nâm oğlu vücûda geldi. Ol zamânda cârî olan huṭṭ u berâtunuñ tarîk-ı³ istihrâcını ve cevâhir-i ma'âdin ihrâcını ve zeberced ü bîrûzec ü âsyâ vü yeşm 'ameliyyesini ve semt-i tahşîlini tamâmen öğretirdi. Ve ehl-i beyt-i keheneden **Maḳîṭâm** nâm hâkîm-i fâ'ikı 'ilm-i kîmyâ ta'lîminde Nabşar'a ve evlâdına üstâd u melâz⁴ idti. Ve ba'zı devâbb-ı bahriyye çıkup ekinlerine zarar itdükçe tılsımât-ı kavîyye ile anlaruñ⁵ def'i tedârükin dahı ta'lîm kıldı.

Bu tarîkla Nabşar günden güne kudret bulup leşker ü hâzînesi müteza'id olup her ne el şunsa dest-res bulmağla hâlâ İskenderiyye şehri olan maḥalden Raḳûda nâm bir medîne binâ itdürdi. Ve bu şehruñ ortasında mermer direkler üzerinde bir ḳubbe-i müzehhebe inşâ idüp [100a YK] ahlâṭ-ı mütenevvî'adan üstine bir mir'ât vaz' eyledi. Ki⁶ ḳubbenüñ irtifâ'ı yüz zirâ' idi. Eṭrâfından ve miyân-ı bahrden gemiler ile kaçan ki bir a'dâ ol şehre zarar kaşdına gelse hareket eylerdi.⁷ Ol âyinenüñ şu'â'ı ol 'asâkir-i bigânenüñ üzerine düşerdi. Kendülerini ve gemilerini âteş-i sūzân gibi yakardı. Niçe rûzgâr ol tılsım-ı yâdgâr anda ḳaldı. Ve a'dânüñ mazarratını Mısrîlerden mündefi' kıldı. Ba'dehu ḥarâb oldu. Hattâ İskender-i Zü'l-ḳarneyn Câm-ı Cihân-nümâ'yı aña teşbih idüp yaptı. Nihâyet anuñ hâşşasında şu'â'-ı sūzân olmayup ancak a'dâ leşkeri zarar kaşdına yirinden [99a M2] ḳopduğı gibi nümâyân itmek idi.

Ve bi'l-cümle şehir-i Menf de ve sâ'ir kaşabâtta tılsımât ve aşnâma nihâyet yoğ-ıdı. Tâ Faḥr-i 'Âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem zamân-ı şerîfine dek

1 dahı: - YK

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Zuhurf Sûresi, 43/51, "Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi)? Hâlâ görmüyor musunuz?"

3 tarîk-ı: - M2

4 ü melâz: - YK

5 anlaruñ: anları dahı YK

6 Ki: Ki kaçan M2

7 gelse//eylerdi: irüp gelmek dilese YK

yirlü yirinde tırdı. Fe-ammâ anlar ki sa'âdet-i nübüvvetle Mekke şehrini fetih itdiler, ¹ ﴿جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ âyet-i kerîmesini tilâvet idüp mübârek ellerindeki kağib ile ol bütler e işaret itdiler. Öflerinden işaret buyurılan bütler arkalari üstine yıkıldı. Ve ardlarından işaret buyurılan bütler yüzleri üstine yıkıldı. Gerek beyt-i şerîfdeki evşân, gerek şarkdan ğarba kenâ'is ü şanem-hânelerdeki aşnâm-ı dâlâlet-nişân ol minvâl üzere kimi arkası üstine, kimi yüzi üstine düşdi. Ol zamânda zemîn-i Mışr'daki bütler dahı cemî'an toprağa dökildi.

Ve bi'l-cümle Menf şehrinün bir ismi dahı Mâfa'dur. Şelâşin ma'nâsına dur. Otuz kişi bünyâd itmegin ol vechle müsemmâ kılinmışdur. Ba'de zamânin mürâdifî² olup yine şelâşin ma'nâsına olan Menf ile şöhet virilmişdür. Ammâ giderek bir derecede ma'mûr olmuş idi ki tûlen otuz mîl ve 'arzen yigirmi mîl yir çevirmiş idi. Tâ Hazret-i 'Ömer *radıyallâhu 'anhû* zamânında 'Amr bin 'Âş, Fustât ile ma'rûf olan şehri ihdâş idince Menf ber-karâr olmuş idi.

Vaqtâ ki Nabşar fevt oldu, ğarbî ehrâmda vâkı' olan deyr-i heremîde defn kılinı. ³ Ve arz-ı Mışr'da ba'de't-tûfân evvel medfûn olan bî-cân ol idüğü tahakkuk buldı. ⁴

Emâret-i Mışrâ'im bin Nabşar

Cebbâr-ı sâbıku'z-zikrûn veled-i kebîri ve veliyy-i 'ahd idindüğü ferzend-i dil-bendidür. Mışr nâmına bir medîne-i kebîre yapmışdur. Ya'nî ki inşâ itdüğü şehri kendi nâmı ile [100b YK] müsemmâ kılmışdur. Ba'de zamânin evlâd-ı Yâfeş'den bir üstâd-ı hâkîm geldi. Ol şehre hendese kıvâ'idî ile bir sūr-ı kâ'im [99b M2] yapdı. Ednâsından a'lâsına çıkınca derece derece eyleyüp mâ'-i Nîl'i bilâ-zahmet aña çıkardı. Ya'nî ki şan'at ile bir kapusından içerü akip birinden taşra çıkardı. Halk-ı 'âlem ve cümle-i benî Âdem suhûletle müntefî' olurlardı. Hattâ ol şehrin kapısı kitabesinde ⁵ «هذه صنعة من يموت لا صنعة من يدمم» yazdurmış idi. Ya'nî ki "Bu şun'-ı 'acib bir fânî mañlûkuñ şun'idur. Dâ'im ü bâkî olan Hâlık'ın şun'ı degüldür." dimekdür. Hâlâ ki bu da yañlışdur. Zîrâ ki ol şun'-ı hikmet-nümâ

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, İsra Sûresi, 17/81, "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz ki batıl, hak olmaya mahkumdur."

2 mürâdifî: evfâ YK

3 kılinı: itdiler YK

4 medfûn//buldu: medfen olan şehri bî-cân ol idi YK

5 "Bu, ölecek birinin sanatıdır. Bâkî kalacak birinin sanatı değildir."

Ḥudā'nuñ şun'ınuñ şun'ı idügi hüveydâdur. Bu taqâdırce yine hikmet ü kemâl kudret-i Şâni'-i cihân-âferînün idügi gün gibi âşikârdur.

Vaktâ ki Mısrâ'im'ün 'ömri âhîr oldu, 'alâmât-ı riḥlet ü intikâl kemâliyle zuhûr buldı. Ekber-i evlâdı olan¹ Kıbtîm'i veliyy-i 'ahd idinüp gözi baķar-ken memâlikini evlâdına tevzî' u taķsîm eyledi. Ya'nî ki ser-ḥadd-i Kıft'dan intihâ-yı Usvân'a varınca Kıbtîm'e virdi. Ve Uşmûn'dan Menf'e dek ma'mûr olan yirleri Uşmûn'a ta'yîn kıldı. Ve Ḥavf vilâyetini külliyyetle Utrîb'e ve Şâ ve Buḥayre nevâḥîsi Berķa ḥaddine varınca Şâ nâm olan oğlına tevcih itdi. Ve Fâriķ nâm ķarındaşına Berķa'dan ğarbe varup nihâyet bulınca nâm-zed kıldı. İfrîķiyye şâḥibi olacaķ ol birâderidür.

Ve evlâdınuñ her birine virüp ba'dehu kendü nâmları ile iştihâr bulacaķ memleketleri ol zamânı ta'yîn itdügi ķalemrevidür. Ba'dehu evlâdına emr eyledi ki ba'de vefâtıhi kendüsi için yüz zirâ' uzunı bir medfen yapalar. Ve mermer-i ebyadla içini döşeyeler. Ve ortasında zer-i ḥâlişden tahteler ile bir mürtefi' serîr düzüp dört kapu ile âbâdân eyleyeler. Ve her birin² ķapusında kendü timşâlini zeheb-i ḥâlişden kılup tâc-ı [100a M2] zerrîn-i muraşşâ' giyüreler. Ve bir altun taht üstine iclâs idüp şüretini³ zebercedden itdüreler. Ve her bir şüretün şadrına âyât u 'azâ'im yazduralar ki aġyârûñ duḫûl ü ḥurûcına⁴ mâni' ola. Ve ol meclisün eṭrâfına bu kelimât u elfâzı naķş itdürüle:

«مات مصرایم بن نبصر بن حام بعد سبع مئة عام مضت من أيام الطوفان
ومات ولم يعبد الاصنام إذ لا هرم ولا سقام ولا حزن ولا غتمام وحسنه باسماء الله
العظام لا يصل اليه الا ملك ولاته سبعة ملوك يدين بالملك الديان وتؤمن بالمبعوث
والفرقان الداعي الى الايمان في آخر الزمان»⁵

[101a YK] Ḥadd-i zâtında mezbûr Mısrâ'im müddet-i 'ömrinde bûte ṭapmamış, ṭarîķ-ı müstaķîm-i dinî ķoyup ḍalâlete şapmamış. Ve zıķr olınan medfeni vaşîyyeti üzere tertîb olınmış. Ve bîñ kıt'a zeberced-i maḥrûṭ ve bîñ timşâl-i mücevher-i nefis ve lû'lü'-i fâḥîr ile memlû ve şıbġa-i ilâhiyye ve

1 olan: - YK

2 birin: - YK

3 şüretini: yapudlarını M2

4 ḥurûcına: taķdisine M2

5 “Mısrâim bin Nabsar bin Hâm öldü. Tufandan sonra yedi yüz yıl geçti. O, putlara ṭapmadan öldü. Hastalıklar, zayıflıklar, üzüntüler, kederler görmedi. Allah'ın büyük isimleri ile güvende oldu. Ona sadece özel hizmetçileri ulaşabildi. Yedi hükümdar, Melik ve Deyyan olan Allah'ın dini üzerinde oldu. Allah'ın âhîr zamanda imana davet etmek için göndereceġi peygamberine ve kutsal kitabına inandı.”

‘aķāķir-i sırrıyye ve tılısmât-ı ‘acıbe ve sebâ’ik-i zeheb-i ğarîbe ile toptolu, bîn dahı birine ya’nî zûrûf-ı cevherîne vaz’ u iddiĥâr olındı.

Ve evâĥir-i eyyâm-ı salţanatında Verşân¹ nâm bir şehr yapırdı. Ya’nî ki nâmını Bâbü’l-cennet ĳodurdu ki ol medîne-i âbâdân ĥâlâ ‘Arîş didükleri maĥalden nümâyân idi. Ba’de’t-tûfân yedi yüz yıl ‘ömr sürdükden soñra vefât itdi.² Ve i’tikâd-ı pāk ile geldi, gitdi; diyü Maķrızî’de meştûrur.

Emâret-i Kıbtım bin Mışrâ’im

Sâbıķu’z-zikrûn oĳıdur. Ve vâlıdesi benât-ı kehenedendür. Tûfânda muzmaĥıl olan tılısmât u âşâruñ i’mâline bir şarf-ı maĳdûr eyleyen dahı budur. Ve şâ’ife-i Kıbtı bi-esrihim buña mensûblardur. Ma’âdin-i cevâhiri iĥrâcında ve enhârı yükseklere aķıdup menâreler inşasında bir çolusu var idi.

Menķıldür ki Mışrâ’im vefât itdükde evlâdı [100b M2] Uşmûn³ ve Utrîb ve Şâ ve işbu Kıbtım ki mülk ü devlet içün nizâ’ idüp birbirine düşdiler. Evvelâ ehrâm yanına cem’ olup bu ĳavl ü ĳarârı muĳarrer ĳıldılar [ki] ikişer ikişer ceng ideler, çaķ soñra ĳâlib çıkanı taĥt-ı salţanata iĥtiyâr eyleyeler. Bu tarîķ üzere Utrîb ile Uşmûn⁴ ceng itdi. Utrîb maĳlûb u münhezim oldu, gitdi. Ba’dehu Şâ ve Uşmûn şavaşdı. Bu kerre Şâ ĳâlib ve Uşmûn maĳlûb [u] hârib olup âĥar semte aşdı. Andan soñra Kıbtım ile Şâ muĥârebe ĳıldı. Bu kerre Kıbtım anı münhezim idüp aşĳar-ı evlâd iken taĥt-ı pederde câlis ü kâmrân oldu, ĳaldı. Ba’de-mâ Menf şehrini ta’mîre başladı. Ve te’vîl idüp Kıftarım nâm oĳlı vücûda geldi. ‘Āķıbet dünyâda sâbit-ķadem olmadı, gitdi.

Ĥükûmet-i Kıftarım bin Kıbtım

Bu ĳatı cebbâr ĳopdı. Ehrâm-ı Dahşûr’uñ temellerini bu bıraĳdı. Dendere binâsına dahı bunlar mübâşeret ĳıldı. Ve ba’zı müverriĥîn ĳavlince lisân-ı belbele bunuñ zamânında olup zebân-ı Kıbtıyye ilĥâm-ı ilâĥıyye ile

1 Verşân: Vereşân YK

2 sürdükden//itdi: sürdi YK

3 Uşmûn: Uşmûm M2

4 Nüşhalarda “Uşmûm” şeklinde yazılan bu kelime daha önce “Uşmûn” şeklinde yazıldığı için tashih edilerek metne alındı.

bunlara naşib oldu. Ve bir menâre yapdurdı ki gâyetle bülend olmağla andan bahır-ı şarkî görünürdi. Hâlâ ki ol menâre¹ Kıfı² taşlarında idi. Ve yine ol taşlarda zıbağ ma'deni bulmuş idi. [101b YK] Ve aña mahşûş bir garîb birke yapdurmış idi ki ile'l-ân anda bâkîdür. Ve bir 'üd üzerinde nuhâsden bir kuş şüreti tılsım itmiş idi.² Ki arslan ve yılan ve çıyan ve sâ'ir hayvânât-ı mazarrat-resân ol maħalle yakın geldükde ol kuş âvâz-ı bülend ile çağırırdı. Tâ ki ol³ hayvânât havf idüp döner kaçardı. Ve yine ol şehrûn dört kapusından nuhâsden dört şanem vaz'ın itmiş idi ki garîbü'l-bilâd olanlardan her kim aña yakın gelse elbette gözlerine nevm galebe [101a M2] idüp ol tılsımâtun altında bî-ihtiyâr yaturdı. Şöyle ki şehir halkı gelüp yüzlerine üfürüp uyan durmasalar ölüm uyhusı gibi uyanmaları yevm-i haşre kalup helâk olurdu.

El-kışsa mezbûr Kıfıtarım dört yüz seksen yıl saltanat itdi. Vilâyet-i Mış'ın tılsımât-ı 'acâ'ibi ekseriyyâ bunlarun ve oğlu Bûdsîr'ün zamânında olmuş idi. Vaqtâ ki fevt oldu, vaşiyeti üzere el-Vâhât arzında defn olındı. Ve hücre-i mezârı mülevven ruhâmla döşendi. Zeheb-i hâlişden tahtalar ile tâbüti kaplandı. Ve ba'de'd-defn muşhaf-ı hikmet başı ucında konulup kendinün ismi ve târih-i vefât ve zamân-ı saltanatı ve ne miqdâr nuķud u cevâhir defn olunduğın resm-i tılsımla müretteb kılındı.

Emâret-i Uşmûn [bin] Kıbıtm

Mezbûr Kıfıtarım'ün karındaşıdır. Vefâtından soñra Cîze'ye⁴ geçüp anda sâkin olmuş idi. Ya'nî ki hükümeti hâlinde anda temekküne râğbet göstermiş idi. Ammâ gâyetle cebbâr ve hilkati daħâmet üzere bir şehryâr-ı kâhhâr idi. Dendere şehrini bu yapdurdı. Ma'âdinden bunuñ aldugı mahşûli âbâ vü ecdâdından kimse alamamışdır. Ba'zılar kavlince zıbağ ma'deni ve şayyâdetü't-tayr nâmındaki birkeyi bu ihdâş idüp⁵ bulmuşdır. Ve kavm-i 'Âd bunuñ zamânında helâk olmuşdır. Dört yüz yıl saltanat itdükden soñra fevt oldu. Târiķ-ı defn ü tılsımâtı ecdâdı kânûnı üzere tertib olındı.

1 yapdurdı//menâre: - YK

2 Ki//idi: - YK

3 hayvânât-ı/ol: - M2

4 Burada kastedilen Gize olmalıdır. bk. Hakan Can, "Abdüllatif el-Bağdâdî'nin el-İfâde ve'l-İtibâr Adlı Eserinde Antik Mısır Anlatımı: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *BÜİFD*, Sayı 13, Yıl 2019/1, s. 264.

5 "bu ihdâş idüp" ibaresi YK nüshasında mükerrer yazılmıştır.

Ba'zı müverrihîn kavlince Uşmûn'un zamân-ı hükûmetinde kavm-i 'Âd'den Şeddâd bin Heddâd leşker çeküp arz-ı Mısr'a mâlik olup ekşer-i tılısmât u menârelerini yıkup harâb itmişdür. Ba'dehu ehrâmları yapup andan şehr-i İskenderiyye mahalline varup ol medîne-i kebîreyi yapmışdur. Ve niçe rûzgâr 'Âdiler Mısr'a hükûmet idüp 'âkıbet terk idüp yine mülk-i kadîmine gitmişdür. Peş Uşmûn ol fırsatda [101b M2] yine mülkine 'avdet idüp evvelince hükûmet eylemişdür. Ba'dehu Şâ, andan soñra Tedâres hükûm idüp Şemûd kavmine Şâlih Peygamber '*aleyhi's-selâm* [102a YK] ba's olındukda¹ mülk-i Mısr Tedâres elinde bulunmuşdur. Hattâ Mâlik,² Şâ vefâtından soñra Mısr'a mütemellik olmuşdur.

Hükûmet-i Mâlik el-Büdşîr³

Bu dahı gâyetle cebbâr idi. Huşuşâ künûz u tılısmâta râğbeti bisyâr idi. Zamânında bir menâre-i 'azîme inşâ idüp torusunda bir kubbeye yapıldı. Ve ol kubbenuñ çâr güşesinde dört dâne ocağ heykeli itdürdi ki her birinde birer vaqt-i ma'lûmda yılda bir güne duhân çıkardı. Ne reng ise aña göre ahkâm beyân olunurdu. Farazâ ki⁴ çıkan dütün yeşil olsa ucuzluğa ve memâliküñ şenliğine haml olunurdu. Eger duhân beyâz çıkça kaht ve kılet-i hayra ol senede⁵ delil olurdu. Ve eger duhân kırmızı olsa ol sâlde vâfir ceng ü cidâl olup kanlar dökülmeğe yorılurdu.⁶ Hüşuşâ bu memleketlere a'dânun kaçdı muqarrer, dinilürdi. Ammâ şaru tütün çıkdukça ba'zı âfât u emrâza ve ol senede âteşden niçe yirlere zarar olmağ vardur, haberi virilürdi. Niteki duhân-ı siyâh seyllere ve keşret-i bârâna delil olurdu. Fe-ammâ bellü bir rengde olmayup muhteli'ü'l-elvân olduğda re'âyânun tuğyanına ve mülük ü hükâmûn zulm u cevri-i firâvânına işâretdür, dinürdi.⁷ Ve bi'l-cümle bir garîb tılısm idi ki degmede öyle bir 'amel olmamış idi. Niçe rûzgâr ol tılısm-ı büzürgvâr pâydar u ber-çarâr olup soñra mülük-i cebâbireden bir fitnekâr yıkup, bozup harâb itmiş idi.

1 olındukda: olındukdan soñra YK

2 Mâlik: Mâlif YK

3 Būdşîr: Şūrşîr YK

4 ki: ki çıkça ki M2

5 beyâz//senede: galâya YK

6 yorılurdu: işâret olunurdu YK

7 işâretdür, dinürdi: işâret olunurdu YK

Ve mezbûruñ zamânındaki ġarâ'ibden biri dahı tılısm-ı şecere-i ġurâb idi ki kâhinlerden birinüñ oğlu bir qarğa ile bâzîçeye meşğûl iken ittifâk ol zâğ-ı nâ-bekâr ol tıflıñ bir gözini minķarı ile urup çıkarmış. Güyâ ki pederinüñ çeşmine 'âlemi karañu kılmış. Hemân ki ol sâhîr [102a M2] bu hâli görmüş. Cins-i ġurâba incinüp baķırdan bir şecere tılısm itmiş. Ve ol dırahtuñ nihâyetinde bir ġurâb vaz'ın idüp ağızında bir yılan tutmak üzere göstermiş. Muttaşıl ol ġurâb kanatlarını yayup açmakda ve arkası üstinde mādde-i ismiyyesi bir hafı hatt ile zâhir olmağın ba'de zâlik qarğalar ki reme ile ol diyâra gelürlerdi, ol şecere-i nuhâsdeki qarğanuñ üstine düşüp cân virürlerdi. «فسبحان من لا يعلم أسراره الا هو»¹

Hâsıl-ı kelâm şöyle olmuş ki ol vilâyetde qarğa cinsi kalmamış. Uçarak ol havâliye gelen ġurâb murğ-ı rûhını hâlâs evcine şalmamış. Mevlânâ Ebü'l-ḥasen Mes'ûdî, kitab-ı *Aḥbâru'z-zamân*'da yazmışdır ki fenn-i kehânetde cümleden evvel [102b YK] rümûz taḥkîk idüp kevâkibe ṭapan ve nücûmla söyleşüp her kevkeb kendüye ḥiṭâb idüp su'âline cevâb viren Bûdşîr ola. Zamân-ı salṭanatında niçe rûzgâr ihtifâ iderdi. Ba'dehu şems, ḥamel burcına vardukda bir kerre ḥalka görünürdi.² Daķâ'ıkdan ḥaberler virüp kavmine emr ü nehy ile söylerdi. Ḥattâ "Benden sonra ḥâkiminüz 'Adîm bin Kıfṭîm olacaktadır." diyü beyân eylerdi. Fe-ammâ her görindükçe bir şekilde görünürdi. Ve çaķ sonra zâhir oldukda "Bir dahı size görünmezüm." diyü beyân kılurdi. Egerçi ki kendüden sonra oğlu ḥâkim olmuş idi. Çok zamân ḥükûmet itmemegin ke-ennehu anı 'adîm 'add idüp 'adîmi³ zıkr itmesi taḥaḳḳuḳ bulmuş idi.

Şol dem ki bu Bûdşîr vefât itdi, yirine oğlu İklimün bin Bûdşîr ḥükûmetini işbât itdi. Bu dahı ġarîb sâhîr idi. A'mâl-i siḥrûñ envâ'ına kâdir idi. Gâḥ olurdi ki oturduğı yirde ḍaḥâmet peydâ idüp ḥaddinden niçe mertebe büyük olurdi.⁴ Ba'de zamânın te'ennî ile tenezzül idüp yine eski qarârını bulurdi. [102b E] Çaķ sonra şems ḥamel burcında iken cirm-i şemse muḳâbil bir meḥîb şüretle görünürdi. "Bundan sonra size ḥükûmet idecek 'Adîm'dür." diyü bildürüp güm oldu.

1 "Sırlarını sadece kendisinin bildiğı Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."

2 görünürdi: görünüp M2

3 'adîmi: 'iddetümi M2

4 olurdi: görünürdi M2

Hükümet-i 'Adim bin Kıftım

Ba'zılar kavlince 'Adim, Būdşir'ün oğludur, dirler. Hālâ ki Kıftım'ün oğlu iken ğalaṭ iderler. Cümleden evvel Mıṣr'da âdem şalb eyleyen 'Adim'dür. Zamân-ı salṭanatında bir 'avret bir er ile zinâ eyledi. Arḳa arḳaya şardurup ikisini daḥı şalb itdürdi. Dört büyük medîne yapdurup içlerinde vâfir hâzînesini defn ittürdi. Ve her yıl bir gûne tılsım ihtirâ kıldı.

Kütüb-i mu'tebereden kitâb-ı *İhtisârü'l-'acâ'ib*'de meşhûrdur ki Hârût ve Mârût nâm iki melek bunun zamânında vech-i arza inüp siḥr ü kehâneti¹ 'Adim anlardan öğrenmiş ola. Ba'dehu² ol iki melek Bâbil vilâyetine varup Üftâde nâm kıyuda ḥabs olunmaları taḥaḳḳuḳ u ta'ayyün bula. Ammâ 'ulemâ-yı Kıbt olan hükemâ ve ehl-i Mıṣr³ kavlince 'Adim siḥr telemmüz eylediği Mehle ve Hahâle nâmında iki şeyṭân idi. Çâh-ı Bâbil'de ḥabse giriftâr olan⁴ melekân anların gayrı idi.

Ve bi'l-cümle mezbûr 'Adim, iḥyâ itdüğü medâ'in-i erba'anuñ birisinde⁵ bir ḥavz 'amelin itdi ki şü ile memlû idi. 'Alâ merri'd-dühûr maḥlûḳât-ı nâ-maḥşûr içse ne eksilürdi ve ne iḳtizâ-yı hevâ ile taḡayyür ü tekeddür bulurdi. Kezâlik vilâyet-i Mıṣr'da Ülbed⁶ nâm şehir muḳâbelesinde bir ḥavz-ı müdevver-i laṭîf daḥı 'amel eyledi. Ba'dehu şuyla ṭoldurdi. İle'l-ân sükkân-ı diyâr-ı âbâdân andan içlerler. Kaṭ'â eksilmez. Ve mürûr-ı ezmânla şuyı muḡayyir ü mükedder olmaz. Bunlardan mâ'adâ selâṭin-i mülk-i⁷ [103a YK] Hind'den Hâvil nâm pâdişâh, İskender-i Rûmiyye'ye ber-güzâr itdüğü kadeḥ ki maḥalinde mezkûrdur, ol daḥı 'Adim'ün a'mâlineşdür, dinilmişdür. Ol maḳûle şâhib-kırânun 'asâkir-i bî-kerânı ol [103a M2] kadeḥden şulanup sîr-âb olmuşdur. Hālâ ki ne şuyı eksilmişdür ve ne taḡayyür bulmuşdur.

Ve bi'l-cümle mezbûr 'Adim, yüz kırk yıl salṭanat idüp 'ömri yedi yüz otuzda iken intikâl itmişdür.

1 siḥr ü kehâneti: siḥri YK

2 Ba'dehu: - YK

3 Mıṣr: mu'teber YK

4 ḥabse//olan: ḥabs olup giriftâr olan YK

5 M2 nüshasında bu sözcükten sonra "Seyye" yazılıp bir-iki kelimelik boşluk bırakılmıştır.

6 M2 nüshasında bu kelime bu şekilde harekelenmiştir.

7 mülk-i: mülûk-i M2

Emâret-i Şeddâd¹ bin ‘Adîm

Şeddâd bin ‘Âd diyü meşhûr olan budur, dirler. Ba’zılar “Bu degüldür. Zîrâ ki ‘Âd kavmi Mısr’a hükm itmemişdür.” cevâbın virürler.² Muhaşşal babası ‘Adîm ehrâm tağları binâsı için nihâyetsiz taşlar kesdürüp ihzâr³ itmiş idi. Mezbûr Şeddâd⁴ anlardan ehrâm-ı Dahşüriyye’yi yapdurup vâfir gizlü genc vaz’ın iden ve tılsımât-ı ‘acîbe ile rûy-i zemînde iştihâr viren cebbâr budur. Kırş şehrini dağı bu yapmışdur. Ve Habeş diyârına gâzâlar idüp vâfir esîrler çıkarmışdur. Ve hevâdic ihtirâ’ın idüp şayd u şikâra mübâşeret bundan kalmışdur. Hattâ toksan yıl saltanat itdükden soñra birgün şayd ardınca at kopdurup giderken yıkılıp helâk olmuşdur.

Menkûldür ki mezbûr hışmnâk olup ba’zı âdemlerine gâzab itdükde yüksek tağlardan aşağı atardı. Bir şeb vâkı’asında gördi ki kendüyi de ol maķûle bir yüksek tağdan aşağı bıraktılar. Pes bu yüzden siyâsetine nâdim oldu. Hattâ vefât itdükde ba’de’-d-defn mezârı hücresinüñ kitâbesine vaşiyeti ile yazıldı ki «لا ينبغي الى ذى القدرة ان يخرج عن الواجب ولا يفعل الا ما يجوز له فعله بعمله هذا ناووسى شدداد⁵ بن عديم فعل ما لا يحل له فكهرو عليه عبته»⁶

Egerçi ki İrem-i Zâtü’l-‘imâd bânisi Şeddâd bin ‘Âd’dur, Mevlânâ Maķrîzî ise Şeddâd⁷ bin ‘Adîm yazup cennet kışşasına ta’arruz itmemişdür. Huşûşâ ki sâbıķu’z-zıkr ķable’t-tûfân gelüp geķen Naķâreş bin Naķrâveş menâķıbında “Cennet nâm bir bağ-ı vâsî’ ihdâş itdi.” diyü yazmışdur. Hâlâ ki ‘âmme-i müverrihînüñ yazduķlarına [103b M2] muķâlifdür. Lâ-siyyemâ ‘ulemâ-yı Kıbt müttefiklerdür ki Şeddâd bin ‘Âd bundan ğayrıdır. Ve ‘Âdiler kâhinlerüñ sihre müte’allik ‘amelleri men’inden arz-ı Mısr’a duķûle ķâdir olamamışlardır. Ancak ecnebilerden mülk-i Mısr’a Buhtunnaş girebilmişdür. Sâbıķda beyân olınan kâhin-i fâ’ik ba’zı a’mâl-i tılsımât tezyîf itdügi ve hilâfına ‘ameller eyledügi maķalle râst gelmedin duķûle fırce bulmuşdur.

1 Şeddâd: Şeddâş M2

2 cevâbın virürler: dirler YK

3 ihzâr: ihtisâd M2

4 Şeddâd: Şeddâş M2

5 شدداد: شدداد M2

6 “Kudret sahibi olan doğru olanın dışına çıkmaz. Fiillerinde ancak caiz olan şeyleri yerine getirir. Bu, Şeddâd bin Adîm’in mezarıdır. O, düşündüğünü abes de olsa gerçekleştirdi.”

7 Şeddâd: Şeddâş M2

Ammâ meşâhif-i tevârih-i cebbârini ba'zı mermer şafhalardan istihrâc idüp ahvâl-i mülûki tertîb eyleyen bu Şeddâd'dur.¹ Evlâdından birinüñ vâli-desine incinmegin [103b YK] Qırş şehrini yapdurup anda yirleşdürüp tardı itdürmişdür. Ve 'ilm-i baytarayı bu taşnîf eyleyüp kilâb u cevârihi şayd ta'limin idüp şikâra çıkmak evvelâ bundan olmışdur.

Ba'zı Kıbtîler kavlince zemîn-i Mısr'da on iki biñ tılsımât 'amelleri inşâ kılmışdur. Dört yüz kırk yıl 'ömr sürdüğü dahı muqarrerdür.

Hükümet-i Menkâveş bin Şeddâd²

Bu dahı hâkim-i 'âkıl ve kâhin-i kâmil idi. Arâzî-i Mısr'da eşyâ-yı 'acibe ve tılsımât-ı gâribe inşâ itmışdür. Ve şehr-i Menf den sekiz fersah öte kevâkib şüretinde bir heykel düzüp emvâl-i keşîresin tılsımla anda kenz eylemiş idi. Bunlardan mâ'adâ bir gün cenûba ve bir gün mağribe toğru seyr idüp üçünci günde Cebel-i Esved'de nihâyet bulup tahtında cây-ı³ mezârını yapdurdı. Ve on iki biñ 'araba yüki altın ve cevâhir nakl itdürüp altında define kıldı.

El-kışsa mezbûr, yılıñ⁴ on iki ayı on iki bayram iderdi. Ve her bir 'idini ol ayda burc-ı âhara tahvil iden kevkebe nisbet itdürürdi. Ve Abdîmeş nâm şehrde bir muţalsam beyt⁵ bünyâd idüp⁶ anuñla devr iden temâşil⁷ cemî'-i 'ilel ü emrâza şifâ virürdi. Ya'nî ki her timsâlün üstine kangı 'illete 'ilâc idüğini yazmış idi.

Ba'dehu bir mütebessime 'avret şüreti tılsım itmış idi ki anı gören mahzûn u [104a M2] gamnâk elbette gümümünü unıdup mesrûr olurdu. Bundan mâ'adâ bakırla altundan iki kanatlu bir timsâl düzmiş idi ki her kaçan zânî ve zâniye imtiḥân için aña getirilürdi, yapuşdukları gibi bi'z-zarûre ikisi de keşf-i 'avret kılırdı. Aña binâ'en her kişi "Rüsvây olmaya-lum." diyü 'iffete⁸ meyl itmış idi. Âhîr melik Keleken zamânında yıkdurıldı ki anuñ ba'zı 'avretleri huddâm-ı havâş ile mu'âmele ve rağbet itdükçe rüsvây

1 Şeddâd'dur: Şeddâş'dur M2

2 Şeddâd: Şeddâş M2

3 cây-ı: - YK

4 yılıñ: - YK

5 muţalsam beyt: tılsım YK

6 bünyâd idüp: - M2

7 anuñla//temâşil: anuñla YK

8 'iffete: 'işmete YK

olduklarından içlerinde bir mekkâre Keleken'i aldarmışdur. Ya'nî ki "Menkâveş ol maķûle laţîf 'ameli kendü serâyı halkı için itmeyüp 'avâmm-ı nâs için yâbânda inşa eylemesi haţâ olmuştur.¹ Fe-ammâ pâdişâhımız anı kıldurup serâyına getürse 'avrât u cevârînüñ 'işmet ü 'iffetlerine sebep olurdu." diyü ilkâ itmekle Keleken cehâlet idüp naķl ü taķviline iķdâm eyledi. Hâlâ ki yirinden kıldurıldıķı gibi 'ameli bâţıl olup ol mekkâre murâdını hâşıl itdi. Ba'dehu ol zen-i müştehir ve hezârân râġibe-i zinâ, kıallâşlar ile mu'âmeleye başladılar. Mestürü'l-hâl olmalarını maķz-ı devlet ü sa'âdet bildiler.

Bundan ġayrı mezbûr Menkâveş sâhirler için Cebel-i Kûşayr üstinde [104a YK] bir heykel vaz'ına râġbet itdi ki Maķnîneş² nâm sâhir anda gelüp riyâh-ı mu'allakayı anda zaţt ider oldu. Pâdişâh-ı mesfûr için bir miķdâr bâc u harâc olmayınca geġen gemilere muvâfık riyâh şalıvirmege kudret bulunmazdı.³ Hattâ ġâh olurdu ki Menkâveş gemiye girürdi. Öñinde⁴ ba'zı ġayâlât gösterilüp "İşte zaţt olunan yıl budur." dinülürdü.⁵ Kendüyi daķı ta'accüb iderdi.

Muġaşşal-ı kelâm mesfûr kâhin-i benâm niġe bunun gibi⁶ a'mâli itmâma iķdâm itdükden soñra her nesneden el çeküp bir 'ibâdet-ġâne yapırdı. Ve kıubbesine şems şûretini ve sa'ir kevâķibün eşķalini icâd itdiler ki melik-i [104b M2] mezbûr her varduķça bir hefte anda olurdu. Ve şimdiki hâlde "Aynşems" didükleri maķall, hattâ anuñ 'ibâdet-ġânesi yiri idi. Ve ol 'ibâdet-ġâneyi yapırduķdan soñra dört yıl daķı 'ömr sürdi. Ve her senede niġe biñ 'araba yüki sim ü zer ü cevâhir daķı taşıdup kenz itdi. Ma'a zâlık Menkâveş ebü'l-benât idi. Ya'nî ki otuz duġterle keşîrü'l-ilhrâcât idi.⁷

Ve zamânında ķimyâ 'ilmini ġalk-ı 'âleme farz itmiş idi. Cümleten aña meşġûl olmaķda idi. Ve maķşûl-i memleketi dört kısm idüp bir bölüğünü kendü ġarcına ve bir kısmını 'asker levâzımına, bir şıñfı daķı mühimmât-ı ta'mîr-i büldâna ve bir kısmını daķı def-i ġavâdiş için iddiġâr ta'ayyün kılmış idi. Ve zamân-ı devletinde ġizâne-i vilâyet-i Mısr, ya'nî maķşûl-i bâc u harâc üç biñ kerre yüz biñ ve üç yüz biñ dînâr olurdu.

1 ġaţâ olmuştur: ġaţâ-yı fâġişdür YK

2 Maķnîneş: Maķnînes M2

3 bulunmazdı: buldı YK

4 Öñinde: Kendüye YK

5 dinülürdü: diyü gösterilürdü YK

6 gibi: - M2

7 duġterle//idi: duġteri var idi YK

Çoksan bir yıl saltanat itdükden sonra tã'undan, yâhûd¹ ba'zı müverrihîn kavlince bād-ı semûmdan vefât idüp Şahrâ-yı 'Arab'daki² nāvüsında ecdādı âyini üzere³ defn kılındı.

Emâret-i Menâveş bin Menkâveş

Sâbıku'z-zikrûn oğludur. Ba'zı nüshalarda evvelâ Menesâveş⁴ bin Menkâveş mâlik-i Mısr oldu. Ba'dehu karındaşı Menâveş saltanata dest-res buldı. Hâlâ ki müddet-i saltanatı ve ba'zı âsârı beyân olunmağın ğalat⁵ ihtimâli virildi.

Her vechle 'âlim ü kâhin ve 'ammâr-ı bilâd u ma'âdin bir şehryâr idi. Şahrâ-yı memleket-i mağribde bir 'azîm şehir binâ idüp ortasında bir menâre yapdurdı. Ve eṭrâfına künûz-i keşîre⁶ defn eyleyüp tılsımâtını bağlatdı. Ve bir şecer-i muṭalsam düzüp mevsimi degül iken fevâkih ü mîvenü'n envâ'ı zuhûra getürdi. Ve Mısr vilâyetinde cümleden evvel ökûze ṭapup gâv-perest anılan bu oldu. [104b YK]

Kitâb-ı *İhtisâr-ı 'Acâ'ib*'de meştûrdur ki kendüsi 'illet-i yübûsete mübtelâ olup vâkı'asında bir rûhânî⁷ gördi ki "Sen bakara ṭapmayınca bu marazuñdan ḥalâş olamazsun." diyü haber virdi. Ya'nî ki "Sen ol 'arızaya [105a M2] mübtelâ olduğün zamânda ṭâlî'uñ burc-ı şevrde bulunmış idi. Ol sebeble saña dermân gâv-perest olmağdur." diyü beyân kıldı. Mezbûr daḥı ḍalâlete düşüp bir ḥüsnü'l-vech, eblaḳ öküz buldurdı. Kendünün ḳaşr-ı müzehhebinde besledüp⁸ sırren aña 'ibâdete başladı. Fî nefsi'l-emr bu ṭarîḳla marazdan ḳurtıldı.

Ḳıbt 'ulemâsı kavlince birgün mezbûr Menâveş ḳaşr-ı ḥâşşında ol bakara nigerân olup ṭururken nâgehân ol ḥayvân aña söyledi: "Eger min ba'd beni ḥoş ṭutup kendün gibi cümle tevâbi'uñ baña ṭapdurursañ mülküñde ḳuvvet bulursuñ. Ve her ne murâd idinürseñ aña vâşıl olursuñ."

1 yâhûd: - M2

2 'Arab'daki: 'Aren'deki M2

3 ecdâdı//üzere: - YK

4 Menesâveş: Menâveş YK

5 ğalat: ğılzet M2

6 keşîre: - YK

7 bir rûhânî: - YK

8 besledüp: - YK

kelimâtını bir bir beyân eyledi.¹ Mezbûr dağı dibelik dâlâlete düşdi. Taht-ı hükminde olanları dir dimez aña tapdurdı. Ğarâbet bundadır ki şeytânın tedârüki ile giderek ol hayvândan bevl ve revs kesildi. Ayda bir kerre ğidâsını yir oldı. Anda dağı kağib-i ağdar uçların yimege mu'tâd olup riyâzetle beyne'n-nâs iştihâr buldı. Dağı giderek 'acâ'ibden haber virmege başladı. Her ne şorılsa nâsuñ müşkilâtını hall ider oldı. Ya'nî ki İblis-i pür-telbîs anuñ cismine hulûl ile ve halkuñ şorduklarına² ecvibe-i nâ-ma'kül ile Menâveş'den ğayrı³ çok kimesneyi idlâl eyledi. Nüzûr u kurbân ise firâvân olup vilâyet-i Mış' da anuñ ziyâretine gelmedük âdem kalmadı.

El-kışsa Menâveş bu dâlâletle otuz toköz⁴ yıl hükümet itdi. Ba'dehu sill⁵ marazından helâk olup cehenneme gitdi.

Hükümet-i Mertîs bin Menâveş

Ba'zı nüsağda Hermîs düşmişdür. Sâbıku'z-zikrûn oğlıdur. Ammâ 'ulûm-ı hikmete ve fûnûn-ı tılsımât u riyâziyyeden nesneye kâdir degüldi. Bi-hasebi'l-verâset babası tahtına mâlik oldı. On bir yıl hükümet itdükden⁶ soñra bu dağı derk-i esfele toğrıldı.

Salţanat-ı Uşmûn⁷ bin Kıbtîm

Bâlâda meşûr olan Kıftarîm'ün karındaşıdır. Ma'a-zâlik yuğaruda zıkr olınan [105b M2] Uşmûn ile ikisi bir olmağ ihtimâli dağı vardır. Lâkin Mevlânâ Mağrîzî yuğaruda tağrîr olınanı vâvsuz Uşmun, bunu Uşmûn yazup imtiyâz virmekle ifrâd bi'z-zıkr kılınmışdır.

Vilâyet-i 'Arab'daki şehr-i Menf'den şark semtindeki Cize'ye varınca ve bilâd-ı Şa'id'den Ahmîm hudûdına [105a YK] çıkınca bunuñ taht-ı hükminde idi. Ve Uşmuneyn nâm şehr-i 'azîmde sâkin olmuş idi ki tûlen ve 'arzen ma'mûresi on iki mîl idi. Anşınâ ve Oğherağis nâm iki şehri dağı bu

1 kelimâtını//eyledi: diyü bir bir söyledi YK

2 sorduklarına: su'âllerine YK

3 Menâveş'den ğayrı: - YK

4 toköz: - YK

5 sill: seher YK

6 hükümet itdükden: emâretten M2

7 Uşmûn: Mâşmûn M2

bünyâd itdürmişdür. Ve güy u çevgân lu‘bı bunuñ iḥtirâ‘-ı ḥâşşıdır.¹ Ve pây-tahtınuñ dört ḳapısı var idi ki birinde ṭavşancıl ve birinde öküz, üçincisinde arslan ve dördincide kelb şüretleri ṭılısmât idüp her birinde künüz-ı ‘azîme defn itdürmiş idi. Ve her bir şüretde bir rûḥân[î]² musallaṭ olup ol şehre bir ğarîbü’l-bilâd geldükçe şadâ virmeleri ve duḥûle yol virmemeleri muḳarrer idi.³ Ve ol şehre nihâyetsüz kâhin ü sâḥir getürdüp yirleşdürmekle nāmına Medînetü’s-seḥere dinilmiş idi.

Bu ṭarîḳla sekiz yüz yıl salṭanat itmışdür. Cümleden evvel Mışır vilâyetinde nev-rüz cem‘iyyeti ve iḥtirâ‘ı⁴ bunda olmışdur.

Ve bi’l-cümle bunuñ devleti sâ’ir cebbârından ziyâde olup memâlik-i Mışır u ‘Arab ve Şa‘îd-i A’lâ vü Ednâ ser-â-pâ taḥt-ı ḥükminde idi. Ve Medînetü’s-seḥere’ye karîb bir şehir daḥı iḥdâş idüp nāmını Ḳanṭaratu Zâti’l-acâ’ib ḳomış idi. Ve ol şehriñ ortasında bir ḳubbe-i ‘ulyâ yapup üstinde bir pâre bulut zâhir itmış idi ki şayf u şitâda âheste âheste bârân yağdururdu. Ve taḥt-ı ḳubbede mâ‘i aḥḍar ile ṭolu maḥara ṭurur idi. Her ḳanḳı maražuñ def‘i içün içilse marîza ‘âfiyet müyesser olurdu.

Ve bu eşerinüñ şarkisinde bir birbâ-yı⁵ laṭîf iḥdâş itmış idi ki dört ḳapısı ve her birinde birbirine ḳarşu iki ‘idâde ve her bir ‘idâdede bir şüret [106a M2] muḳarrer idi ki birbirleri ile söyleşürlerdi. Rüz merre ne maḳûle ḥavâdiş zâhir olacaḳdur, mükâleme iderlerdi. Her kim cenâbetle ol birbâya girse bir maraža mübtelâ olurdu ki ‘ömrince ‘âfiyet yüzün görmezdi.

Ba‘zılar ḳavlince ol birbânuñ⁶ ortası mehbiṭ-ı nûr idi. ‘Amûd şüretinde bir nûr dâ’imâ anda görünürdi. Ol nûra şarılanuñ⁷ nazarında bir rûḥânî dâ’imü’l-evḳât eksik olmazdı. Kendüsi görindüğinden ğayrı kelâmı bile işidilürdi. Ve bu medînenüñ her ḳapusunda bir dil-ber şüreti var idi. Elinde muşḥaf-ı ‘ulûmı ṭutar idi.

Ḳıbt ḳavlince ol iki medîne Hermes nāmına, ya’nî ki ‘Uṭârid yıldızınuñ adına yapılmış idi ki ile’l-ân ikisi de bâḳîdür, dirler.

1 iḥtirâ‘-ı ḥâşşıdır: iḥtirâ‘ıdır YK

2 rûḥânî: dürli ḥâlet YK

3 virmeleri//idi: virürlerdi, duḥûle yol virmezlerdi YK

4 iḥtirâ‘ı: iḥtirâmı M2

5 birbâ-yı: serây-ı YK

6 birbânuñ: serâyı YK

7 şarılanuñ: düş olanuñ YK

Meşhûrdur [105b YK] ki ‘Abdü’l-‘Azîz bin Mervân, Mısr vilâyetinde hâkim-i zî-şân iken bir def’a şahrâ-yı şarkîde şayd u şikârla gezerken yolların yitürdiler. Gezerek bir şehre gelüp eşnâf-ı fevâkihle memlû bir şecere buldılar. Yemişinden vâfir yidiler. Kıbtîlerden biri müşkillerin hâll idüp “Hermes nâmına yapılan iki medînenün biridür. İçinde vâfir künûz u nûķûd muķar-rerdür.” diyü bildürdi. Ba‘dehu ‘Abdü’l-‘Azîz zâd-ı firâvânla bir cemâ‘atı gönderdi. Andağı künûzuñ keşfini murâd idindi. Hâlâ ki vâfir gezdiler. Ne ol şehri ve ne ol eşerini gördiler. Hattâ bir ay miķdârı tolaşup me’yûs oldukdan soñra Mısr’a geldiler.

Ba‘zılar kavlince ‘Âdiler bunuñ zamânında Mısr’a müstevlî olmışdur. Toķsan yıl miķdârı mezbûr Uşmûn gayrı vilâyetlerde gezüp ba‘dehu ‘Âdiler Mısr’uñ tâ‘ünından kaçup gitdüklerinde yine gelüp hükûmete iştigâl kılmışdur. Vefât itdükde ehrâm-ı şığâr-ı kıblenün birinde defn olınmışdur.

Hükûmet-i Şâ bin Uşmûn

Mezbûruñ oğlıdur. Bu dağı Mısr’uñ vilâyetine vâlî olup niçe zamânlar hüküm eyledi. Âhir bu dağı vefât eyleyüp [106b M2] yirine oğı Tedâvus ve ba‘zılar kavlince Uşmûn’uñ ferzendi Menâfiyûs pâdişâh oldu. Hadd-i zâtında bir melik-i şeci‘ u fâzıl ve ‘adâlet ü inşâf tarîķına mâ’il idi. Niçe kar-yeler şeneltdi. Ve Aħmîm şehrini ‘imâret itdi. Ve hükemâyı bir yire¹ cem‘ idüp tevârîķ-i mülûki tedvîn itdürdi. Bu tarîķla kırķ yıl saltanat itdükden soñra vefât eyledi. İtfîha muķâbilindeki heremde defn olındı.

Emâret-i Mâlîķâ bin Menâfiyûs²

Serîr-i mülket-i Mısr’a ki cülûs kıldı, fezâ’il-i zâtiyyesi herkese ma‘lûm oldu. Rûy-i zemînde dârü’s-şifâ yapup merzâya müdâvât içün tabîbler naşb eyleyen evvelâ budur. Ya’nî ki ‘ilm-i tıbbâ ragbet evvelâ bundan olmışdur. Ve yıldan yıla ‘idü’l-melik nâm bir bayram ihdâs eylemişdür. Ve hâlķuñ bir هفته refâh-ı³ aħvâline ve kendinün in‘âmât-ı meserret-me’âline ol ‘îdi tahşîş

1 bir yire: - M2

2 Menâfiyûs: Menâfiyût YK

3 refâh-ı: zemân-ı YK

itmişdür. Ve şahrâ-yı el-Vâhât'da bünyâd olınan Sentere¹ bunun 'aşrında âbâd kılınmışdur. Ve anda bir kûbbe-i 'ulyâ ihdâs idüp yedi tabakaya münhaşır kılınmışdur. Fe-lâ-cerem a'lâsında melik-i muhterem ve evlâd u ekârib-i muhteşem, tabaka-i şâniyede vüzerâsı, huşûşâ kâhinlerinüñ rü'esâsı, şâlişede ser-'asker-i ümerâsı, [106a YK] râbî'de aşhâb-ı felsefe ve 'ulemâsı ve müneccimîn ü eţibbâsı, tabaka-i hâmisede aşhâb-ı 'imârât olan memleket aġniyâsı, sâdisede erbâb-ı mihen nâmındaki huddâm üdebâsı, yidinci tabakada 'âmme-i re'âyâsı olurlardı. Ve her sınıfına «انظروا الى من هو دونكم»² diyü tenbih kılınurdu. Bu minvâl üzere 'adâletle altmış yıl saltanat itdükden sonra 'avretlerinüñ mekri ile helâk oldı. Zenlerinden biri mezbûrı sikkîn ile öldürdi. Ammâ mezkûreye dahı muhkem siyâset kılınup Mâlikâ defn olındı.

Hükümet-i Merkûra³ bin Mâlikâ

Bu dahı [107a M2] 'ilm-i sıhr ü kehânetde şâhib-i mahâret idi. Kehânetle yırtıcı cânverleri delil idüp at gibi üstine binerdi. İstedüğü gibi musahhar iderdi. Ġarâ'ib-i a'mâl ü tılsımâtına nihâyet yoġ-ıdı. Huşûşâ ki re'y-i cemile mâlik ve hüsn-i rây u tedbire sâlik bir 'âkıl âdem idi. Her cihet-den kendüyi halk-ı 'âleme sevdürmiş idi. Otuz yıldan ziyâde saltanat itdi. Menf den ġarba toġru şâh-râh üzerinde iki günlük yol ġarib olan nâvûsında defn itdürildi.

Salţanat-ı Belâţis bin Merkûra⁴

Evâ'il-i zamân-ı saltanatında şabî olmaġla vâlidesi icrâ-yı aġkâm eyledi. Ve re'âyâya i'tidâl üzere ġarâc taġdır idüp kendüyi ve oġlını maġbûbu'l-kulüb itdi.⁵ Ya'nî ekâbir-i kehene meşveretiyle vâlidesi aldı, virdi. Ve ol zamânda i'tibâr-ı küllî a'mâl ü tılsımâta olmaġın anlara dahı cell-i himmet kıldı. Şahrâ-yı ġarbda bir birke-i 'azîme inşâ itdürüp miyânında otuz zirâ' kadd ile bir sütûn peydâ eyledi. Çak yukarısında âb-ı şâf aķıtdı. Ve eţrafını

1 M2 nüshasında bu kelime harekelidir.

2 "Sizden aşāğı olanlara bakın. Sizden yukarıda olanlara bakmayın."

3 Merkûra: Merfûre YK

4 Merkûra: Merfûre YK

5 Ve re'âyâya//itdi: - YK

ecnās-ı hayvānātla ve sebā'ik-i aşnām-ı mütenevvi'ası ile müzeyyen kıldı. Tâ ki her nev' hayvānât kendü tılısmına ünsle nümâyân olmadın hâlî olmadı.

Ba'de zamānin oğlu bâliğ oldu. Benât-ı mülûk-i keheneden biri ile tezvîc idüp ba'dehu benât-ı a'māmınuñ hüsñâlarından niçe cemîle dūşîzeler alıvirdi. Ve anlara mahşûş mazâzin ü büyütle bir cennet inşâ idüp kapusını eşnâf-ı cevâhirle muraşşâ' kıldı.

Belâtiş dahı 'âkıl ü dānâ kopup evkâtını taķsîm itdi. Heftede bir mahşûş günde şayd u nahçîre gitdi. Ve dönüp geldükçe simât-ı 'ayş u 'işreti müheyyâ bulup nûş-ı şahbâ' itdi. Ve her meclis âhîrinde gün-â-gün 'aţâlar ve keremler gösterdi. Ve ikinci gün meşâlih-i fuķarâ içün bi'z-zât dîvân eylerdi. Üçinci günü hâtûnları ile hâlvet iderdi. Ol gün kimseye görünmezdi. Zamânında muhķem [107b M2] kaht u ğalâ olmadı. [106b YK] Ve nüzûl-i belâyâ hergiz vuķû' bulmadı. Ba'de zamānin kendüsi çeçek 'arızasından vefât idüp on üç yıl salţanatdan şoñra nāvûsında defn olındı. Evlâdı kalmamağın mülk-i Mışr 'ammilerine naķl itdi.

Emâret-i İtrîb bin Kıftîm

Ba'zı müverrihîn kavlince mülûk-i Mışr'uñ tûfândan şoñra gelenlerden² on üçuncisi budur. İtrîb'i bunlar yapmışdur. Bir şehr idi ki on iki mîl uzunı ma'mûre idi. Ve on iki kapusı ve bir menâresi var idi.³ Huşûşâ ki hâlîce muttaşıl niçe büyütle u hücerât inşâ itmiş idi. Ve her birinüñ kapusunda iki şeyţân timşâli ile muţalsam idi ki ehl-i hayrdan biri ol kapudan içerü girse ol şeyţân ki yemînindedür, kaķķaha ile gülerdi. Ammâ ehl-i reybden biri duhûle itse yesârındaki şûret gözyaşları dökerdi.

Ve her bir mesîresinde vuķûş u tıyûrdan niçe şûretler mevcûd idi. Ve kıbâb-ı medînedeki şûretler yıl esdükçe dürlü dürlü feryâdlar iderlerdi. Hattâ şafirini her kişi işidürdi. Ve kendü mezârında ba'zı âyîneler vaz'ın itdürmiş idi ki ba'id olan büldân ol âyînelerden nümâyân olurdu.

1 şahbâ: şarâb YK

2 gelenlerden: - YK

3 ve bir//idi: - YK

Bunlardan mâ'adâ 'ilm-i iksîrde fâ'ik ve envâ'-ı ri'âyete lâ'ik Beresân nâm hâkîm-i kâhini anda iskân itmiş idi ki muttaşıl kîmyâ 'amellerini iderdi. Yedişer¹ mişkâl vezninde muşavver denânîr-i keşîre² darb itdürüp sikkelerdi.

Ve bi'l-cümle mezbûr İtrîb beş yüz yıl 'ömr sürdi. Ve üç yüz altmış sene salţanat itdi. Fe-ammâ zamânında yüz kırk³ yıl Nîl şuyı akmadı. Re'âyâ zirâ'ate kâdir olmamağın  aht u ğalâ halkı⁴ zebûn eyledi. Niçeler behâ'im etleri yidiler. Anları dağı ağır bah alara şatun aldılar. Nih yets z  dem kırıldı. Vil yet-i Mı r'da cüz'i kimse  aldı. ' kîbet Rezz k-ı ma l k t kendü  ul-cağızlarına mer amet idüp iki yüz yıl [108a M2] 'ale't-teval  ucuzluk oldu. H tt  bir erdeb buğday bir d na a şatulma  ta'ayyün buldı.

Ba'dehu İtrîb vef t eyledi. Ekşer-i m verri  n  avlince mezb r   arında ı Ş  hel k itdi. H tt  ol ğayretle Mı r halkı toğuz yıl pey- -pey Ş   aşdına  ıt l  ıldı. Ya'n  ki İtr b'  n intik amın alma  niyyetine her  i i şarf-ı ma   r itdi.

Sal anat-ı Ned re bint İtr b

S bı u'z-zikr  n  ızıdır. Ğ yetde k hine ve s  ire olup icr -y  siy setde ve tedb r-i memleketde da ı a fevt itmemegin va 'ı⁵ pesend de-i halk olmuş idi. Ve ba'zı  ılısm t idüp vu    u  uy r  zam nında Şehr-i Mı r'a  onmamı  idi. [107a YK] Ve h ricden gelüp N l'den Şu içenler hel k olmağ üzere bir  ılısm-ı z b ⁶ va 'ın itmiş idi. Bu h l ile otuz beş yıl h k met itdi. ' k bet bir Őay a-i hevln k v  i' olup yir yarıldı. Ned re ol Őay adan hel k oldu.

H k met-i  al m n İbn İtr b

Mezk ren  n  arında ıdır. İtr b vef tında  ıfl-ı Ő  ir bulunmağın hem-şiresi m temellike olmuş idi. Hem n ki ol vef t itdi,  al m n ver setini naşb-ı r y tla i b t itdi. H l  ki ğ yetle h k m-i f 'ik olmağın  ılısm t-ı ğar be peyd   ılımmı  idi. Tinn s-i     ve Dimy t bunlaru    arındandır.

1 Yedişer/vezninde: Vez n yedişer mi   l YK

2 den n r-i ke  re: d n r YK

3 YK n  hasında bu kelimenin üzeri çizilidir.

4 halkı: halk-ı ' lemi YK

5 va 'ı: - YK

6 z b : - M2

Maḳrîzî ḳavlince *Ḳur'an-ı 'Azîm*'de mezkûr olan iki cennet ḳışşası ki vardur, bunıñ ehl-i beytinden iki birâderüñ mülkleri idi ki birisi seḫâ vü luṭf ile mümtâz, ol biri ḥissetle kâr-sâz olmağın giderek ol saḫîsi mâ-melekinden cüdâ düşüp ḥarcandı. Ya'nî ki bahâsın alup muḥtâcına in'âm itmekle cümlesi ol mümsik ü ḥasîsüñ oldı. Ba'dehu ḳarındaşumdur, diyü 'aṭâ ümmîdine ol nâ-merde 'arz-ı ḥâcet itdükde bir ḥabbe virmedi. “Şafañ varsa mâ-meleküñi şaḳlayup ṭağıtıma idüñ.” diyü cevâb virdi. Tâ ki ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ ۖ فِتْنَةً يَبْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾¹ [108b M2] âyeti anlar ḥaḳḳında nüzül itdi.

Ve bi'l-cümle mezbûr Ḳalîmûn ṭoḳsan yıl ḥükûmetinden soñra fevt oldı. Nâvûsında defn olınup vaşıyyeti üzere medfeni kitâbesinde bu kelimât yazıldı:

«هذا قبر قليمون بن اتريب بن مصرام عبر عمراً وبغى دهرأ واثاه الموت فما
أستطاع له نفعاً فمن وصل اليه فلا يسلبه ما عليه ولا يأخذ مما بين يديه»²

Ya'nî ki “Ḥücre-i mezârına giren kendüyi şoymaya.³ Defînesinden iste-
dügi deñlü ala.” diyü yazılmışdır.

Emâret-i Fersûn bin Ḳalîmûn

Sâbıḳu'z-zikrûñ oğlıdur. Ammâ fenn-i ṭılısmâtıda bu daḫı ḡâyetle 'âlim ü fâzıl⁴ idi. Ḥadâset-i sinnine baḳup mülûk-i Ḥimyer'den ba'zılar küllî 'as-kerle bunıñ üstine geldiler. Mezbûr daḫı anları ḳarşulayup Eyle⁵ şehri muḳâbelesinde muḳâtele eylediler. Mısrîlerüñ sâḫirleri a'mâl-i ḡarîbe itme-
gin Ḥimyerîleri şıdılar. Ekşerini ḳılıçdan geçürüp ḡanâ'im-i mâl ü menâli ile pây-taḫta döndiler.

Ba'de-mâ mezbûr Fersûn-ı dâñâ Baḫr-i Ḳulzüm üzerine ḥavâle bir menâre peydâ ḳıldı. Ve nihâyetine bir âyîne vaz' itmekle ol ḥavâliye gelen

1 *Ḳur'an-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/43, “Onun, Allah'tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu.” | Her iki nüshada da bu âyetin imlası yanlışdır.

2 “Bu, Ḳalîmûn bin İtrîb bin Mısrâ'im'in kabridir. O, bir ömür geçirdi. Bir zaman zorbalık yaptı. Ona ölüm geldi. Yaptıkları ona fayda etmedi. Onun [mezarına] ulaşan, oradakileri alarak orayı talan etmesin.”

3 şoymaya: imsâk itmeye YK

4 fâzıl: fâ'îḳ YK

5 Eyle: - YK

merākib-i bahriyyeyi ol āyine ile sâhile cezb idüp helāk olmalarına sebep oldu. Bu tārīkla iki yüz altmış yıl ‘ömr sürüp vefāt eyledi. [107b YK]

Kitāb-ı *İhtisârü'l-‘acā’ib*’de meşûrdur ki mezbûr Fersûn bir melek-şîfat nev-cüvân-ı çihre-nümûn olmağla babası menķûhalarından bir¹ ‘avret ki melik-i mezbûruñ ‘ıtr u buķûrı hîdmetine me’mûr idi, giderek pâdişâh-ı mezbûra ta’alluk u ta’aşşuk itdi. Menf sâhirelerinden bir kâhineye melik-i mesfûruñ teşhîri² içün emvâl-i firāvân bezl eyledi.

Hikmet Hüdâ’nuñdur, ol sâhire dahı hüsñ ü cemâlde nazîri nâdire, celb-i kulûba kâdire bir düşîze idi. Aña binâ’en hîle tedârükünde cest oldu. Evvelâ ügey anası kendüsin teşhîr şadedinde olup yolına hîzâne-i vâfire bezl itdüğünü melik-i mezbûra bildürdi.³ [109a M2] Fersûn dahı teşhîrine binâ’en ‘avreti harem-serâyından çıkardı. ‘İtrı hîdmetini bir gayrısına bildürdi.

Ol eşnâlarda ki mülük-i Hîmyer’den biri ‘asâkir-i bî-kerân ile Mısr kaçdına gelmiş idi. Mefn’deki sâhire-i düşîze bir külli ‘amel idüp Hîmyerile-rûñ hezîmetine ve şâh-ı Mısr’uñ emvâl-i firāvânla ğanîmetine⁴ bâ’iş olmuş idi. Her çend ki bu muķâbeled e ri’âyet kaçd olunup vâfir ihsân ve mütekâşir ‘aţâyâ-yı bî-kerân kılındı, kabûl itmeyüp “Melik-i mezbûrla tezevvüden ğayrı murâdum yokdur.” diyü bildürdi. ‘Âķıbet murâdına vâşıl ve pâdişâh-ı mesfûruñ ârâyîş-i hânedânı olmaķ sa’âdetine mâ’il ve hâlvet-i hâşşına maķre-miyyetle dâhîl olduķdan ğayrı sâķîlik hîdmeti dahı aña işmarlandı.

Sevdâ-yı ‘aşķ-ıla ser-gerdân olan ügey anasının gözine ‘âlem teng ü târ oldu. Sâbıķan kendüsi bağışladuğı câriyelerden melikûñ bir câriye-i ‘âķîlesini maķrem idinüp sâhirenûñ redd-i hîlesine şarf-ı maķdûra mübâşeret kıldı. Meger ol hem-râz idindüği câriye melik-i Mısr’uñ sâķîsi ile dahı râzdaş idi. Melik-i rûzgâr şarâb-ı hoş-ğüvâr içdükçe sâhirenûñ elinden içmek ‘âdeti idi. Nihâyet ol bir⁵ câriye kâseler hîdmetine ve sebûlar taldurmağa sâhire-i sâbıķanuñ hîdmetine mu’âvine ve nâşıra idi. Pes ügey ana ilkâsı ile ol câriye melik içün ihzâr olınan sâğara semm-i kâtil katdı. Sâķiye olan sâhire âĝahı yok iken bu huşûsa cür’et itdi. Ve sâ’atiyle yitişüp şehryârûñ ügey anasına bildürdi.

1 bir: - M2

2 teşhîri: sîhri YK

3 kendüsin//bildürdi: - YK

4 emvâl-i//ğanîmetine: emval-i firāvân ile ğanîmet-i firāvânına YK

5 bir: - YK

Fe-lâ-cerem şol dem ki melik-i Mısr bezm-i hâşşa cülûs idüp sâhire-i sâkiye bâde-i nâb ile hâzır oldu, vâlide-i ‘âşıka feryâd u fiğân iderek meclis-i melike girdi. “Beni seni görüp gözetdügüm içün beni meclisüñden redd itdiler. Şimdi ise kendüler sizüñ şarâbıñuza semm-i kıtil kıtup helâkiñüze mübâşeret itdiler. Baña inamazañuz hâlâ elindeki [109b M2] kâseyi kendüye içürüñ. Ben [108a YK] sözümde şadıka mıyın, kâzibe miyın görüñ?” didükde Fersün nev’an i’timâd itdi. “Vâkı‘â çün ki mesmûm degüldür, elüñdeki kıadehi sen kendüñ iç.” diyü ibrâm kıldı. Derdmend sâhire ise semm tarh olunduğın bilmez idi. Elindeki kâseye cidden ‘illet ihtimâli virmez idi. ‘Ale’l-fevr melike imtişâl idüp içdi. Hâlâ ki ol sâ‘at bedeni münhal olup kendüden geçdi. Pes melik-i büzürgvâr bu huşûş ol zen-i mekkârüñ hûlûşına haml idüp mültemesine icâbet kıldı. Ya’nî ki nikâh u izdivâcına rızâ gösterüp maqbûl hâtûnlarından itdi. Ma‘a zâlik halk-ı ‘âlemüñ diline¹ düşüp bed-nâm-ı ‘âlem² oldu.

li-Münşi’ihi³

Zenlerüñ hilesin temâşâ kııl
Hâtıruñ câmını muşaffâ kııl

Evvelâ añla mekr-i sâhireyi
Ba‘d-ez-în seyr kııl bu nâdireyi

Gösterüp her biri mahâretini
Fitne fenninde mekr ü kıudretini

Oldılar mâlik-i vişâl-i melik
Aña hem-halvet oldılar dibelik

Buldılar ‘âkıbet cezâlarını
Meclis-i fırkatüñ belâlarını

1 diline: - M2

2 ‘âlem: - YK

3 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

Emâret-i Şâ bin Kıftîm

Ba'zılar kavline Fersûn ile Şâ arasında üç, dört hâkim dahı gitmişdür. Ammâ Vaşîf Şâh-ı müverrih¹ anlara ta'arruz itmeyüp Fersûn'dan soñra Şâ tahta geçmişdür, diyü yazmışdur. Aña binâ'en bu haķır dahı anuñ işrine gitmişdür.

El-kıssa bu zıkr olınan Şâ, Kıftîm'ün en kiçi oğlu idi. Hâlâ ki cümleden maķbûli ve sevgilüsü idi. Evlâdına memâlikini kısmet itdükde beled-i Buḡayre ve İskenderiyye'den tâ intihâ-yı Berķa'ya varınca Şâ'nun ḡissesine düşmiş idi.

Ve ol 'aşruñ üstâd mi'mârlarından Merhûn-ı Hendeşî ki zamânınun nâmdârı idi, Şâ'nun niçe dürlü iḡsânına maķrûn olmağın 'acâ'ib-i tılsımât ve âyine-i pür-sınâ'ât ile Şâ şehri ḡudûdından tâ Lûbiyye sınırına varınca niçe merâyâ ve 'imârât ihdâş itmiş idi. [110a M2] Ki tafşıl olınca başķa bir kitâb olmaķ lâzım gelürdi.

Zîrâ ki ol 'aşrda İskenderiyye olan maḡalden Mışr'a ve Berķa'ya 'azîmet iden müsâfirin eşcâr-ı mülteffe² sayesinde yürüyüp aşlâ ḡarâret-i şemsden elem çekmezlerdi. Ḥattâ ol yollardağı eşcârûñ yimişlerinden tenâvül iderek bilâ-zâd u zevâde ser-menzile dek giderlerdi.

[Ḥükûmet-i Nere-se-i Kâhine]

Muḡaşşal Şâ dahı birķaç yıl ḡükûmet itdi. Andan soñra ḡükûmet-i Nere-se-i Kâhine zâhir olup taḡķîķa yitdi. Mezkûr bir sâḡire-i nâdire idi ki tâcdâr-ı seḡḡârın olup âteşden serîr üzere otururdi. Her gören kehânet ü ḡudretini ta'accüb kılırdı. Kaçan ki iki kimse da'vâ ile ḡuzûrına varurdi, şâdıķu'l-ķavl olana âteş iki yarılıp yanına varmağa yol virürdi. Cidden ol âteş-i fûrûzân kendüyi yakup zarar itmezdi. Fe-ammâ kâzib olanlara yol virmeyüp taķarrüb kaşdını itdügi gibi yaķar ve yandururdi.

Ve mezbûr kâhine hergün bir gûne şekl ile 'arz-ı cemâl iderdi. Ba'de zamânın bir kaşr binâ idüp ḡalķa ḡörinmez oldu. Ve nuḡâsden ḡamış gibi boğun boğun [108b YK] mâşûreler icâd idüp her birinün üstine bir ḡarf ile bir fenn inşâ itmiş idi ki ḡarşusına gelüp birbiri ile ḡuşûmet idenler

1 müverriḡ: müverriḡ kavline YK

2 mülteffe: müşmire YK

da'vâlarına müte'allik olan unbübeyi bulup hasb-i hallerini takrîr iderler idi. Ol kâmiş boğunu gibi olan nuhâsden bir şavt-ı hafî ile cevâbların alurlardı. Hattâ Buhtunnaşr, Mısr'ı harâb idince ol kaşr ve ol unbübeler mevcûd idi.

Hükümet-i Merkûş

Bir hâkîm-i fâzıl ve batlamiyûs-ı kâmil idi. Huşûşa ki vâlidesi melik-i Nûbe'nün duhteri idi. Ammâ babası Sühâ yıldızına tapardı. Bu dağı yetmiş üç yıl hükümet ve tılsımât-ı 'acâ'ibe şarf-ı cell-i himmet itdi. Bi'l-âhire sinni iki yüz kırkında [110b M2] iken âhirete gitdi.

Ammâ sih'r ü kehânetdeki mahâretine binâ'en ğarâ'ib-i âsâra mâlik olmuş idi. Cümleden biri bir cins aķçe peydâ itdi ki şâhibi bir nesne iştirâ etmek istese bâyi'ın metâ'ına ağırı aķçe virmege müte'ahhid olsa bâyi'i dağı küllî¹ mâl almağı muķarrer bilüp hüsn-i rızâ ile ol metâ'ını ol aķçe ile vezn itse Merkûş peydâ itdüğü dirhem niķe bi'n aķçe ağırı ile berâber gelürdi. Hâlâ ki şey'-i kâlîl iken sengînlige bâ'is ne idüğü bilinmezdi. Hattâ mülûk-i Benî Ümeyye zamânında bu aķçeden bulındı. Yine ol hâşşa mevcûd olmağla görenler mütehayyir² kaldı.

Ve hâkîm-i mezbûruñ âsarından bir cins aķçe dağı bulındı ki ol dirhem müşterinün mizânında tûrurken ele alurdi. Ne maķûle metâ' şatun alursa ³«اذكر العهد» lafzını söyleyûrek bâyi'a virüp döner, giderdi. Menzilesine varduğı gibi ol dirhemi mizânında bulurdi. Ammâ bâyi' ol aķçenün yirinde yâ varâķ-ı âsdan veyâhûd kırtâsdan⁴ ol hey'atda bir dirhem bulup ta'accüb kı-lurdi.

Ve yine a'mâlınden zücâca müte'allik ba'zı kâseler ve ķadehler bulındı ki şuyla ve aña müşâbih nesneler ile tûldururlardı. Yine ol zücâc kendü vezninde bulunurdi. İçindekiler tefâvût itmezdi. Bu tarıķla bâyi'a müşterî ğadr u hayf iderdi.

Kezâlik yine şırçadan ba'zı aķdâh icâd⁵ itmiş idi ki şuyla tûldururlardı. İçine giren şu şarâb levni gibi kızarurdi. Ta'mında ve sekrinde 'aynı ile hâmr

1 küllî: - YK

2 mütehayyir: müte'accib YK

3 "Ahdini hatırla."

4 kırtâsdan: ķara taşdan YK

5 icâd: - YK

olurdu. Hattâ Hârûn bin Humâreveyh bin Aḥmed bin Tolun zamânında İtfîḥ şehrinde ol ḳadehlerüñ biri bulındı. Gûyâ ki beyâz ve kebûd levni ile âlûde bir sırça idi. Ebü'l-Hüseyn es-Şabbâğ-ı¹ Horâsânî bulmuş idi. Ol miş-rebeden Nîl şuyını içüp ser-ḥoş olmuş idi. Bu ta'accüble sāhil-i Nîl'e çıḳduḳda [111a M2] ḳadehi elinden düşürüp sekri ḥâlinde şikest itmiş idi. [109a YK] Ḳaçan ki anı sābıḳu'z-zıkr Hârûn getürdi, fandugına külli te'es-süf itdi. "Eger dürüst getürmiş olsañ vilâyet-i² Mısr'uñ nısfını saña virüp şatun alurdum." dimiş idi. Ammâ şol âb-gîne-i nuḥâsiyye ki yine anuñ gibi şuyı ḥamır iderdi. Levn ü tu'me ve keyfiyyetde şarâba döndürürdi. Ḳalunṭara bint Baṭlamyûs ki İskenderiyye melikesi idi, anuñ a'mâlinde 'add olunmuşdur. Niçe kerre anda daḥı bulunmuşdur.

Hükümet-i İsâd bin Merḳuş

Mezbûr İsâd, kırık beş yaşında iken serîr-i memlekete cülûs itdi. Ğâyetle cebbâr u ṭammâ' ve zen-perest ü cemmâ' zâlim-i bî-dîn olmağın kemâl-i rağbetle ügey anası ile mücâma'at kıldı. Hattâ aḥvâli münkeşif olup kibâr u şıḡâr anuñ bu 'aybını bildi. Ba'dehu 'ayş u 'işrete döşendi. Aşlâ âbâ vü ecdâdı 'amellerine rağbet itmedi. Ve re'âyâ ve zâ'i-i Ḥâlîḳu'l-berâyâ olup divân-ı maḥşerde kendinüñ zûlm u ḥayfı şorılacağın idrâk ḳılmadı.

Sâhil-i Nehr-i Nîl'de müte'addid ḳaşrlar yapıdurup dâ'imü'l-evḳât söz ve sâzla lehv ü lu'ba iştigâl eyledi. Aḥvâl-i re'âyâ bu ṭarıḳla mu'aṭṭal ḳalmağın şıḡâr u kibâr kendüden nefret kıldı. Ve ḥazînesinde bulduğı beytü'l-mâlün tehî ḳalmasına sebep olup ekşerini telef ḳılmağla yetmiş beş yıl saltanat idüp sinni yüz yigirmide iken fevt oldu.

Kitâb-ı *İhtişâr*'da mestûrdur ki zâlim-i mezkûr zenleri ile 'ayş u 'işrete meşḡûl iken iç oğlanlarından biri vaḳt-i fırsatdur, diyü çâr-sûya çıḳdı. Ba'zı ehl-i sūḳuñ girân-bahâ metâ'larını alup bahâsını virmemek ḳaşdın kıldı. Felâ-cerem ol şehryâr-ı azlem ve vezîri nâmında olan enker-i³ benî âdem gâḥ gâḥ dellâllar çağırıp "Her kim bizüm ḥavâşşımızdan ve ḡayrıdan ehl-i [111b M2] sūḳa ve ḡayra ta'addi idüp mâ-meleklerine ta'arruz iderse demleri heder olmaḳ üzere ursunlar, öldürsünler." diyü tenbihlerine ehl-i sūḳ

1 es-Şabbâğ-ı: es-Şânî'-i M2

2 vilâyet-i: - YK

3 enker-i: ekfer-i YK

mağrūr oldılar. Ol ta‘addi iden harem hıdmetkârını muhkem dögdiler. Hattâ başını yarup kanın akıdarak nazarlarından sürdiler.

Ol zâlim-i mağrūr ve vezîr-i pür-zür ki bu huşûşî tıydılar, “Birkaç günden sonra mağrib vilâyetine seferimüz vardır.” nâmına leşker cem‘ını bu-yurdılar. Hattâ dârü’l-mülkinden taşra çıkup bir menzil ilerü varup kondılar. İrtesi gicesi sükkân-ı pây-taht h‘âb-ı râhatda iken ehl-i şehre kılıç koydılar. “Pâdişâhları huddâmına el kâlduran halkuñ cezâları budur.” diyü hezârân hezâr bî-günâhı öldürdiler. Ve mâl ü menâlllerini gâret kılup eţfâl ü nisvânına mutaşarrıf oldılar.

Mısrâ¹

Zihî zâlim zihî gaddâr-ı kâfir

Ba‘de-zâlik kulüb-ı havâşş u ‘avâm kendiden nefret itdiler. Âhir gayrı² tedârûke kâdir olmayup aşcısına ve sâķisi olan ‘avrete bezl-i mâl kıldılar. N’eyledilerse itdiler, yılına varmadın mesmümen [109b YK] helâkine sebeb oldılar.

Salţanat-ı Şâ bin İsâd

Ekşerîn kavlince mezbûruñ oğlıdur. Ve ba‘zılar kavlince qarındaşıdur. Ecdâdî tarîķına sülûk idüp İsâd gözden bıraķduķı kâhinleri mu‘azzez ü mükerrem tutdı. Ve erbâb-ı lehv ü lu‘bı şehr-i Menf den sürüp kibâr u şıgâr incinecek evzâ‘a mürtekib olmadı.

Müverrih Vaşîf Şâh kitâbında meştûrdur ki Şâ’nuñ babası İsâd ki niçe kâhinlere siyâset itmiş idi. İçlerinden bir üstâd-ı fâ’ikı kaçup Efrenc mülûkinden Frânsa³ pâdişâhı yanına gitmiş idi. Ba‘dehu aña taķarrüb idüp vilâyet-i Mısr’uñ ‘imâretini ve gizlü gencler⁴ keşretini ve kendinüñ tılısmât fethine kemâl-i kudretini beyân idüp hezâr terģib ile anı kâldurmuş idi. ‘Asâkir-i deryâ-mişâlle evvelâ Baħr-i Mâlih ile Nehr-i Nîl’üñ şarkisinde bir sâķile getürmüş idi. Kurbındaki taķa çıkarup [112a M2] melik-i Efrenc

1 Bu mısra YK nüshasında bulunmamaktadır.

2 gayrı: - M2

3 İki nüshada da bu kelime “Frâlcaķū” şeklinde yazılmıştır. Aynı sözcük aşağıda “Fransa” şeklinde yazıldığı için imla birliķi maksadıyla “Fransa” olarak metne alındı.

4 gencler: geçitler M2

nazarında ba'zı künüz fethin kılup içindeki hazineleri ihrâc eyleyüp da'vâsında şâdık idüğini işbât itmiş idi. Der-'ağab Mısr fethine terğib ü tahrîz kılmış idi ki bunca leşkerle getirüp İsad'dan intikâmın ala ve kendüsi mülük-i Efrence miyânında mükerrem ü mu'azzez olup kıala.

Bu tarîkla civâr-ı mülk-i Mısr'a geldiler. Bîn pâre sefinenün cengcisi köyleri harâb ve nâhiyeleri yebâb¹ iderek yürüdiler. Güzergâhlarına râst gelen menâr-ı muṭalsamları kâhin-i mezbûr kuvveti ile bozup, yıķup kenz-i mahfisine el kıodılar.

El-kıṣṣa nâhiye-i Reşid'den berü 'azîmet idüp Menf dârü'l-mülkine vuşul buldı. Egerçi ki sükkân-ı kura vü nevâhî leşker-i küffâr ile kıtâl iderdi. Fe-ammâ Frânsa şehryârı harb u cidâle külli ikdâm iderek giderdi. Vaķtâ ki Menf eṭrâfındaki tılsımâtuñ ḥalline el urıldı, eṭrâfını tamâm keşf itdükden soñra şehir içine girilmek münâsib görildi. Fe-ammâ eṭrâf-ı memleketdeki derenün şuları ve 'amîķ ḥandeķleri ba'zı künüzüñ fethine mâni' olup niçe günler tevaķķuf u meķş icâb eyledi. Cünd-i Efrenc ise eyyâm-ı şitâ gelüp aḥvâl-i Bahr-i Mâlih telâṭum u ḥîz-âbla müşkil olmadın çalup çarpup gitmek murâd idindi.

Bu eṣnâda ba'zı ümerâsı kâhin-i mezbûra incindi. "Çün ki sühûletle ḥalline kıâdir degül idün, bizi bu memleketlere niçün getürdüñ." diyü kıatlı olındı. Ḥâlâ ki aḥvâlleri daḥı muḥtel oldu. Siḥr-i kâhin ber-ṭaraf olmağla ol ḥandeķler ve şular dibelik 'ubûra mümkün olmadı. Ve bu eṣnâda kâhini öldürdükleri ṭuyılup Mısr leşkerinün cenge ikdâmı ziyâde oldu. Günden güne nihâyetsiz küffâr kıırıldı. Ve sâḥildeki gemiler alınıp âteşe urıldı. Melik-i Frânsa kemâl-i ıztırâbından «من نجا برأسه فقد ربح»² mazmûnına rağbet kııldı. Lâkin firâra mecâl bulamayup mecrûḥan [110a YK] helâk kııldı.

Şâ ise bunca nefâ'is-i ğanâ'imle tekrâr Menf taḥtına cülûs itdi. Cem'an altmış yedi yıl salṭanat itdi. [112b M2] 'Ömri yüz yetmiş iken vasaṭ-ı şehir-i Menf deki nâvûsında defn olınıp âḥirete gitdi. Ve ammâ kâhinün kıatlinde ve Freng leşkeri kııkamayup kendülere ve³ gemilerine zafer bulunmada kendinün siḥri te'şiri muķarrer idi.

1 köyleri//yebâb: köyleri ve nâhiyeleri harâb M2

2 "Kellesini kıurtaran kıazanmıştır."

3 kendülere ve: kendü gemilerine YK

Emâret-i Tedâres bin Şâ

Sâbıku'z-zıkr'ün oğludur. Haylî 'âlim ü kâmil ve re'y ü tedbîrde bî-mişl ü bî-mu'âdil bir pâdişâh-ı 'âdil idi. Ol târîhde vilâyet-i Şâm hükümetin iden mülûk-i 'Amâlika ile niçe muhârebeler itdi. Hattâ Filistîn memâlikine, ya'nî ki Quds-i Şerîf olan vilâyete varup niçe fütûhâtla ganâ'im-i külliyyeye dest-res buldı. Ve dönüp mülkine gitdi. Ve Menf şehrinün ğarbisinde bir 'imâret-i 'âliye inşâ idüp Zühre şanemini muţalsam kıldı. Hattâ heykelini zeheb-i lâciverdden düzüp başına altun tâc giydürdi. Ve zeberced-i ahdardan bilezikler ile zeyn idüp ayağına bir kırmızı, şeffâf cevherden halhâl geçürdi. Ve zeheb-i hâlişden bir na'lîn üzere bindürüp eline bir mercân çibuğ virdi ki ke-ennehu ol zen şeklindeki şanem-i Zühre engüşt-i sebbâbesi ile o heykeldeki künûza işâret eylerdi.

Ve aña muķâbil bir bakara-i muţalsama dağı vaz' idüp boynuzlarını ve memelerini nuhâs-ı aħmerden idüp zeheb-i hâliş ile muţallâ eylemiş idi. Ve bir maţhare dağı düzüp¹ içindeki Zühre ile müdevvere şuyı her maraza şifa itmiş idi. Ve bu zıkr olınan eserleri Buhtunnaşr zamânına dek mevcûd olup ol Mısr'a zafer buldukda yıkdurmuş idi.

Ve bi'l-cümle haylî kudretlü pâdişâh idi. Ve zamânında maşşûl-i mülk-i Mısr yüz elli biñ kerre yüz biñ² filori hisâb olınmış idi.

Kendüsi otuz yıl salţanat itdükden sonra Zenc ve Nûbe'den karalar leşkeri feth-i Mısr kaşdına yüridi. Uğradukları nevâhî ve memâliki yaķa yıķa Mısr'a toğrıldı. Tedâres [113a M2] dağı Melûtiş nâm serdârını külli leşker ile gönderdi. Ba'zılar kavlince üç yüz biñ tamâm 'asker virdi. Andan mâ'adâ bir ol miķdârı³ cünûd ile dağı üç yüz pâre gemiler tıldurup baħr tarafından revâne kıldı. Ve her serdârının yanınca kâmil ü mâhir kâhinlerden niçeleri bile gönderüp her biri a'mâl-i 'acibe inşâ iderek çekildi. Pes bunlar ki bu şevketle vardılar, cüyüş-ı sevâdân⁴ sipeh-sâlârina muķâbil oldılar. Eşnâ-yı kıtâlde on kerre yüz biñ [110b YK] 'askerini kılıçdan geçürdiler. Huşûşâ ki vâfir filler ve kaplanlar alup getürdiler. Ve niçe beglerini boynu bağı esir idüp Mısr'a getürdiler. Ve bu nuşretten sonra eglenmeyüp Tedâres vefât

1 Ve bir//düzüp: yine bu ikisinde ahlâṭ-ı aḥbârdan 'umûmum ruḡâm üzere bir maţhare kondurup M2

2 kerre//biñ: - YK

3 miķdârı: kaçdar YK

4 sevâdân: - YK

eyledi. Ecdâdı kâ'idesi üzere cevâhir-i vâfire ve nuçûd-ı mütekâşire ile nâvüsında defn olındı.

Emâret-i Mâlik¹ bin Tedâres

Bu dağı gâyetde 'âkil ü kerîm ve hüsn-i hulk ile şâhib-i tab'-ı selim idi. Âbâ vü ecdâdı gibi kevâkibe tapmadı. Bağara dağı baş egüp 'ibâdet itmedi. Sâbıkdaki ecdâdından Kıbtîm ve Mısrâ'im gibi dindâr u perhîzkâr kopdı.

Ve İslâm'ına bâ'ış olan bu rü'yâ-yı şâliha idi ki bir gice vâkı'asında ikişer kanad ile çayerân iderek iki melek kendüye geldi. Götürüp zâtını² evc-i feleke çıkardı. Bir siyeh-rû, şakalı siyâh şahşuñ önüne turgurdu. Ve ol kimse "Beni bilür misün?" diyü Mâlik'a³ şordı ki ol târîhde Mâlik otuz yaşından ziyâdece idi. "Bilmezin." diyü hayretle cevâb virdükde ol müşekkel-i siyeh-rû "Ben Zuhal didükleri resmüm."⁴ didükde Mâlik dağı "Bildüm ki İlâh'umsun." diyü cevâb virdi. Ol şahş yüz döndürüp "Hayır, ben senüñ İlâh'uñ degülüm. Ben de senüñ gibi bir mahlûkum. Seni ve beni ve semâvât u arzini halk iden Hâk celle ve 'alâ beni 'âlem-i esfelüñ tedbirine bir sebep itmişdür." cevâbın virdi. Mâlik dağı aña su'al eyleyüp "Ya ol didügün İlâh [113b M2] kandanadur?" didükde " 'Âlem-i 'ulvîdedür. Anı göz görmez. Ve evhâm aña irişmez. İmdi saña lâzım olan anuñ rubûbiyyetini nefsünde ızmar idüp vahdâniyyetine ikrârdur." didi. Ve ol iki meleke "Yine bunu menziline iletün." diyü emr eyledi.

Mâlik ki bu h'âbdan uyandı, re's-i kehenesini getürdüp vâkı'asını beyân kıldı. Ol dağı "Min ba'd 'ibâdet-i' aşnâm u kevâkibden sizi nehy itmişler ancak." diyü söyledi. Fî nefsi'l-emr Mâlik bir dağı anlara tapmadı. Muvaḥḥid-i rûzgâr olup kaldı. Ba'de-zâlik gazâ vü cihâda ve devrân-ı bilâda sâlik olup gâh berr ü bahre ve gâh vilâyet-i Berber'e seferler eyledi. Ba'dehu Bahr-i Aḥḍar'a muttaşıl nevâḥîde ba'zî ümem-i mütenevvi'aya vardı ki kimi 'uryân, ḥavâfiri nümâyân, başlarında küçürek boynuzları 'ayân kimseler idi.

Ve Frengistân pâdişâhlarından Arkîyûs nâm bir melikle bir ay tamâm ḥarb u kıtâle kıyâm gösterdi. 'Âkıbet ḥarâca kesüp şulh ile niçe tuḥaf u

1 Mâlik: Mâlif YK

2 zâtını: - YK

3 Mâlik'a: Mâlif'a YK

4 resmüm: ferûnesüm M2

5 'ibâdet-i: - YK

hedâyasını aldı. Ve bi'l-cümle 'ulemâ-yı Kıbtı kavlince yetmiş [111a YK] dürlü u'cûbe görmışdür ki hiç bir pâdişâha anları görmek müyesser olmamışdur.

El-kışsa bu mertebelerden sonra pâ-y-tahtına geldi. Ehâl-i mülk-i Mısr kemâl-i meserret ü i'zâzla qarşulayup Belehkânîs nâm oğlını muķâbil getürdiler. Kendüsi ğazâya gittükden sonra vücûda geldüğini bildürdiler.

Ba'de zamânin tekrâr sefer eyledi. Vilâyet-i¹ ğarbda Fermide² nâm şehre varup Estâ nâm bir sâhire istilâ kaşdın itdi. Ammâ sâhire-i mezbûre ğâh sıhr ile memleketini nazardan ğâ'ib eyledi, ğâh kendüden ve leşkerinden nâm u nişân görünmedi. Ve şularını nâ-peydâ kılup 'atşânen çok leşkerün helâkine sebep oldu. Hattâ ba'zı terâķib tedârük idüp yiryüzine sıhr ile dökdi. Mısr leşkeri müntefi' olacaķ ekinler bi'l-külliyeye fâsid oldu. Ve nihâyetsiz timsâh ve ķurbağa peydâ olup³ ol havâlinün kaķt u ğalâsı izdiyâd [114a M2] buldı. Hattâ büyük yılanlar ve 'akreblerden kimse gezemez oldu.

Egerçi Mısr'ın kâhinleri bu havâdişe bâ'is olan ol sâhirenün sıhr-i hâdişi idüğün bilürlerdi. Ve Mâlîķ'a i'lâm idüp def'ine daķı tedârük kılurlardı. Lâkin Mâlîķ, muvaķķid-i ehl-i taķķiķ olmağın bir gice yüz yire urdı. Kemâl-i hużu' u meskenet birle Rabbü'l-erbâb'a müteveccih oldu. Ve münâcâtında «يا رب يا الله أنت آله الآلهة ولا يكون شيء الا بقضائك أسئلك ان تكفيني أمر هؤلاء»⁴ diyü yalvardı. Ol hinde uyĥuya varup rü'yâsında bir beşir geldi. «قد رحم الله تضرعك واجاب دعائك وهو مهلك هؤلاء القوم ومدمر عليهم وصارف عنك المياه»⁵ kelâmını bildirdi.

Fi'l-haķiķa du'âsı ķabûl olup birkaç günden sonra Nil işlâh oldu. Ve peydâ olan hayvânât kırılıp kenâre döküldi. Ve ol sâhire aĥvâlini tettebbu'a âdem gönderdükde ķal'ası yıkılıp şanemleri menķûs olup cevâhir ü nuķûdı dökölüp yitürken buldılar. Ekşerini ĥizâne-i⁶ Mâlîķ'a getürüp dâķil kıldılar.

Ba'de zamânin Mâlîķ ki vefât itdi, vaşiiyet idüp medfeninde tıyn ile bir şafĥadan ğayrı nesne ķodurmadı ki ol şafĥada yazılan bu idi: «هذا ناووس»

1 Vilâyet-i: - YK

2 Fermide: Karĥiden YK

3 olup: - M2

4 "Ey Rabb'im, ey Allah'im, sen sahiplerin sahibisin. Her şey ancak senin hükmünle olur. Bu kavmin yaptıkları işler konusunda bana kâfi [derecede yardım] etmeni senden istiyorum."

5 "Allah senin yakarmana merhamet gösterdi. Duanı kabul etti. O kavmi helak edecektir. Onları yok edecektir. O [bozuk] suları ve azgın hayvanların bedenini senden uzaklaştıracaktır."

6 ĥizâne-i: ĥizâne-i sâhire-i YK

ملك مصر مات مؤمناً بالله سبحانه لا يعبدون معه غيره أيا من الاصنام وعبادتها موفنا
[111b YK] بالبعث والحساب والمجازات على الاعمال»¹

Ve nāvūsında evlādından ve akrībāsından kimse defn olunmaya, diyü
ışmarladı. Ve ba‘zı künüz ki vaz‘ eylerdi, üzerine «لن يخرجها إلا أمة النبي المبعوث
²»² terkibi yazdı.

Egerçi ki berāy-ı maşlahat-ı salṭanat imānını ifşā itmedi. Bu kadar var
ki salṭanata rağbeten anlarıñ a‘māline [114b M2] dağı teşebbüh itmedi.

Salṭanat-ı Ḥartibā³ bin Mālīk

‘İlm ü ‘aql cihetinden olduğça âdem idi. Babası kendüye ‘ilm-i tevḥīdi
ta‘līm idüp “Şağın aşnāma ‘ibādet itme.” diyü vaşiyet itmişken naşihatın-
den behremend olmadı. Ve ḍalālet ü küfr ihtiyār idüp yoldan çıkdı. Ba‘de-
mā yüz pāre gemi ṭonadup ehl ü ‘iyālın bile alup Hind memālikine ve Sūdān
şehrlerine çekildi, gitti. Keleken nām oğlını Lavūn nām vezīrine ve
Resmūsen nām kāhin-i şāhib-tedbīrine ışmarlayup kā‘im-maḳām alıkdı.
Evvelā sāhil-i Yemen’e ki vardı, bir miḳdār ğāret kılup andan Serendīb’e ve
Hind ile Şīn ortasında bir cezīreye varup sükkānı ile ulaşdı. Niçe rüzgār anda
qaldı.

Ba‘zılar qavlince bu seferinde on yedi yıl eglendi. Ba‘dehu vāfir tılısmāt
icād idüp döndi. Nūbe ve Sūdān memleketlerine kılıç urarak Mısr’a geldi.
Ve bu deñlü fütühāt u seyāḥatı kevākibūñ te‘şīri kuvvetinden ‘add itdi.
Ammā mülk-i Mısr’ı terk idüp Hind ü Şīn ü Serendīb’e gitmesine bā‘iş bu
idi ki ‘ammisi kızlarından biri ile tezevvüc itmiş idi. Ḥattā ‘aşqından mecnūn
olup ifrāt-ı ‘aşq kendüye⁴ ğalebe kılmış idi. Meger ki Süyūt ḥalkından Qah-
remāne nām bir sāhire ol ‘avretūñ qarındaşına me‘lūfe idi. Aña ri‘āyeten
Ḥartibā’nuñ zeni murādınca siḥrler idüp melikūñ sā’ir ‘avretlerinden
tefrīkatına bā‘iş olmuş idi.

Ve bi’l-cümle siḥr ile evvelā Ḥartibā ile vālidesi mābeynini tefrīk itdi.
Şāniyen dibelik birbirine ‘adāvet üzere olmalarına mekr idüp mādām ki

1 “Bu tapınak Mısır melikine aittir. O, Allah’a iman ederek öldü. Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah’tan başka tapılacak ve ibadet edilecek hiçbir varlık yoktur. Bilin ki amellerin mükafatının alınacağı âhiret ve hesap günü vardır.”

2 “Bunu ancak ahir zamanda gönderilecek olan peygamberin ümmeti çıkartacaktır.”

3 Salṭanat-ı Ḥartibā: Ḥükümet-i Ḥartibā YK

4 kendüye: - YK

vâlidesi hayâtda ola, Hırtibâ Mısr'a girmemege 'ahd idüp gâh Yemen'e, gâh Hıfâ ve Hoten'e gitmesine bu kıziyye sebep olmuş idi. Ammâ on yedi yıldan sonra Mısr'a geldi, gördi ki nevâdirde bir hâkîm ve bir tıbbî ve bir tılsım-ı [115a M2] 'acibe ahz idüp bile getürdi. Ve geldükde oğlu Keleken'i şâbit-kadem bulup haylî mesrûr oldu. Bu tıbbîkle yetmiş beş yıl saltanat itdükden sonra¹ vefât itmiş idi. Ve ba'zı 'avretleri [112a YK] hâlet-i vefâtında² belâ-yı mâtemle kendüleri helâk eylemiş idi.

Saltanat-ı Keleken bin Hırtibâ

İskenderiyye dârü'l-mülkinde tahta cülûs itdi. Başına bir muraşşâ', al-tun tâc giyüp haylî mehâbet hâşıl kıldı. Ve bir aydan sonra İskenderiyye'den kalkup Menfe geldi. Aşnâm u tılsımâta küllî râğbetler kıldı. Ve kîmyâ 'amellerine şarf-ı maqdûr idüp dem oldu ki bir mişkâlî niçe kıntâra tırbî eyledi. Ve 'ameli niçe dürlü cevâhir peydâ itdi. Hattâ kendüye hâkîmü'l-mülûk lakabı virildi.

Ve Nemrûd-ı İbrâhîm el-Halîl '*aleyhi şalâtu'llâhi'l-celîl*' bunun 'aşrında kendü semtinde pâdişâh idi. Kemâl mertebede cebbâr olmağın hergiz Keleken'ün vücûdına kâ'il olmadı. "Elbette muqâbil ü muqâtil olalum." diyü haberler gönderdi. Keleken dağı "Fülân vâdide buluşalum." diyü ta'ayyün eyleyüp ol yevm-i ma'hûdda kendüsi dört ata süvâr olmuş idi ki her birinün kıanatları var idi. Ve etrafında nâr u nûr şüretleri âşikâr idi. Ve her tarafını korkunc şüretlü, ğarîbü'l-eşkâl 'asker kıaplamış idi. Ve kendi bir ejderle süvâr idi ki ağzın açup âteşler şaçardı. Ve Keleken âs ağacından eline bir yeşil kıbuğ alup ol ejderi döğerek zâbt iderdi.

Nemrûd ki Keleken'ün bu şalâbetle zühûrını gördi, 'ilm-i hikmet ü kehanetün celâletini bilüp küllî havf u hâşyet çekdi. Mısr memleketinden hâbl-i tîma' u recâyı münkıatı' kıldı.

Menkıldür ki Keleken zamân-ı şıhhatinde gâhî herem-i ğarbide yatur kalkardı. [115b M2] Ve dâ'imâ başı üstinde bir kıubbe zâhir olurdu. Ne kıyüp ne içdüğini anda olduğıça kimse bilmezdi. Sükkân-ı Mısr'dan anda şikâyetle varanlar ol heremün kıarşısında el kıavuşdurup 'arz-ı hâl iderlerdi. Gâh olurdu ki müddet-i medîd görünmezdi. Helâk oldu, diyü etraf

1 itdükden sonra: itdükde YK

2 hâlet-i vefâtında: - YK

pâdişâhları ‘asker çeküp Mısr’a kaçd iderlerdi. Ammâ ki Keleken berķ-ı hâtıf gibi yitişüp cezâların virürdi. Hattâ bir def’a mezbûruñ ğaybeti mütemâdi olup mağrib sultânı leşker çeküp Vâdi-i Heyleb’e dek geldi. Keleken yine aınsuzın zâhir olup ‘askerle ol vâdiye vardı. Ol leşkerüñ cümlesini atları ile kırılmış yatur gördiler. Ya’nî ki kendinüñ sihr ü mekri te’sîrinden mücerred teveccühle ba’zı düşmenleri helâk olurdu.

Anlardan mâ’adâ kâhinler zümresi mezbûruñ mehâbetinden [112b YK] havf iderlerdi. Müşkilâtın aña hall itdürürlerdi.¹

Ve bi’l-cümle yüz yıl salţanat itdi. Haylî ‘ömr-i  avıl ile mu’ammer oldı. Ve bi’l-âhire ğâ’ib oldı. Aşlâ haberi ve eşeri ma’lûm olmadı.

Hükümet-i Mâliyâ bin Hattibâ

Mezbûr Keleken’üñ qarındaşıdır. Ğâyetle² ekle ve şürbe mâ’il, hikmet ü hendese ‘ilminde câhil ü zâhil kimesne idi. Kendüsi zamânla mülâ’abe meşğûl olup umûr-ı memleketi vezîrine işmarlamış idi. Seksen ‘avrete gönûl virüp her biri ile mu’âşakadan hâlî degül idi. Ammâ cümleden birine meyl ü maĥabbet itmegin Tûtîs’üñ vâlidesi ĥased eyledi. Oĝlına ta’lim idüp mest olduĝı hâlde babasını bilmezlenüp revâķında ol ‘avretle yaturken ikisini daĥı katl eyledi. Ve irtesi ol ‘avretüñ meyyitini çıkarup siyâseten şalb itdürdi.

Salţanat-ı Tûtîs bin Mâliyâ

Ba’zılar ķavlince Tûtîs’den murâd Ĥimyerîlerden ‘Amr bin Ümerâ’i’l-ķays bin Belenlûn bin Ĥimyer bin Bâbilyûn bin Ĥimyer bin³ Sebâ bin Yeshât bin Ya’rub bin Kaĥţân’dur. [116a M2] Ve niķe müverriĥîn zu’mınca Ferâ’ine-i Mısr’dan Dân bin⁴ Mehlûc bin Mizâr bin Esved bin Sâmbin Nûĥ elinden mülk-i Mısr’ı alan Velid bin Reyân’dur. Ve ba’zılar ķavlince ferâ’ine-i seb’a-i⁵ [112a YK] Mısr ‘İmlâķu’l-evvel bin Lâvez bin Sâmbin Nûĥ’dur.

1 Müşkilâtın//itdürürlerdi; Müşkilâtların aña ‘arz iderlerdi YK

2 Ğâyetle: Ğâyetle ekle olup YK

3 Ĥimyer bin: - YK

4 Dân bin: - YK

5 YK nüshasında burada yarım varaklık bir boşluk bırakılıp diĝer sayfaya geçilmiştir.

‘Alā külli hāl¹ gâyetle cebbâr u mehîb ü mekkâr pâdişâh idi. Pes Kıbtîler kavlince Fir‘avn-ı Evvel, Tûtîs’dür. Hâzret-i İbrâhîm bunun ‘aşrında gelmişdür. Ve Sâre’ye kaçd-ı fâsid eyleyen dahı budur.

Kitâb-ı Horüşiyuş’da² meştûrdur ki³ Hâzret-i İbrâhîm zamânında salânat-ı Mısr, Benî Hâlif bin Dârüs nâm fir‘avnuñ taşarrufında idi. Yüz yigirmi yıl miqdârı icrâ-yı ahkâm eyledi, diyü yazılmışdur. Ammâ meşhûr budur ki ferâ’ine-i Mısr ‘Amâlik’den ola. Ve Reyân bin Velid anlaruñ biri idüğü taḥaḫḫuḫ bula. Hâlâ ki ba’zılar kavlince Velid bin Reyân, Hâzret-i Yûsuf zamânındaki fir‘avndur. Niteki Velid bin Muş’ab, Hâzret-i Mûsâ ‘aşrındaki fir‘avndur. Ve fir‘avn lakabı bunlara gâyetle hünî olduklarına binâ’endür.

Ve ‘inde’l-ba’z Velid’üñ Fir‘avn nâm serdârı mülk-i Mısr’a temellük idüp efendisi havfindan kaçup “Ferru ‘Avn” dinilmegin andan sonra gelenlere ıtlâḫ olınmışdur.

Fe-ammâ bu ḥaḳîr taḥḳîḳında tûfân eşnasında pâdişâh-ı Mısr olan Fir‘ân gâyetle zâlim ü cebbâr olup ba’de zamânin pâdişâh olup anuñ semtin⁴ tutanlara fir‘avn dinilmişdür. Ke-enne tefer‘an itdi, mefhûmı irâde kılınmışdur.

El-kıssa mezbûr Tûtîs müddet-i ‘ömrinde bir kızdıñ gâyrı veled ḥâşıl itmedi. Ammâ ki zıkr olınan duḡteri gâyetle ‘âkıle ve müdebbire olmağın her zamân pederinuñ hüniligini ta’yîb iderdi. “Ğazab-ı ilâhiden ḳorḳmazsun.” diyü söylerdi. ‘Âkıbet gördi ki ḳâbil-i ıslâḫ degüldür, zehr içürüp babasını ḳatıl itdi. Yetmiş yıldan ziyâde ḥükümet itdükden sonra mesmûmen vefâtı [116b M2] müte’ayyin oldı.

Bu dahı *İḥtişârü’l-‘acâ’ib*’de meştûrdur ki Tûtîs kendüsi ol zamâne dek kayd-ı hayâtıda idi ki duḡteri olan Hârübâ,⁵ Hâzret-i İbrâhîm’üñ ḥâtûnı Sâre’ye Hâcer nâm câriyeyi bağışlamış idi. Ba’de zamânin Hâzret-i İsmâ’îl ile Mekke-i Mükerreme’ye varup yirleşdükdüñ⁶ sonra mezbûre Hâcer, veliyye-i ni‘meti olan Hârübâ’ya ḥaber gönderdi. “Sizden baña zâd u zevâde gemileri gelmez. Ve ben ba’id yirde ḳalmağla gâh u bî-gâh ḥaberlerüm size

1 ‘Alâ külli hâl: - YK

2 Burada kastedilen “Paulus Orosius” olmalıdır.

3 Kitâb-ı//ki: - YK

4 semtin: sîmâsın YK

5 Hârübâ: Hârûyâ M2

6 yirleşdükdüñ: bulışdukdüñ YK

vâsıl olmaz.” diyü rûzgârından şikâyet itdükde Hārübâ Hâcer’e merhameten emr eyledi. Mısr’uñ şarkısında bir nehr hafr itdürilüp Süveys Deñizi’ne aqıt-
dururlardı. Ba’de-mâ ol maḥalden Cidde’ye gemiler gönderüp Hâcer’e
zahîre irsâl ider oldu.

Hükümet-i Hārübâ bint Tūṭis

Sâbıkuñ duḥteridür. Babası taḥtına oturduğı gibi re’âyaya rıfk u
merhamet üzere oldu. Ve sâhirlere ve kâhinlere külli ri’âyet ü iḥsân [112b
YK] itmesi ta’ayyün buldı. Hâzret-i Nūḥ Necî neslinden evvelâ Mısr’a
hükümet iden ‘avret kısmından bu oldu.

Egerçi ki Mısr memleketi ‘âmmeten taḥt-ı taṣarrufında idi. Lâkin İtrîb
şehrinden yine İtrîb evlâdından İndâḥis nâm kimesne ḥâkim nâmına müs-
tevlî olup başına tâc giymiş idi. Nâmını melik koyup evlâd-ı a’mâmından
niçeleri aña teba’iyyet kılmış idi. Melike-i mezbûre ki anları taraf-ı muḥâle-
fetde gördi, leşker çeküp üzerlerine bir kavî serdâr diküp İtrîb’e gönderdi.
Niçe kerre muḳâbele ve muḳâteleden soñra İndâḥis gördi ki Hārübâ ‘aske-
rine qarşu ṭurmağa ḳâdir degüldür, mü’essir kelimâtle nâme gönderüp
anufıla izdivâc murâd idindi. “ ‘Umûmen bünyân-ı mülk ricâlle ḳâ’imdür.
Nisâ temellüki ile ne ḳâ’im ve ne dâ’imdür.” diyü bildürdi.¹ [Hārübâ],
a’yân-ı memleketini cem’iyyet idüp İndâḥis’üñ kendüye teklifini anlara bil-
dürdi. Pes leşkerüñ bir bölüğü kıtâl ü rezme [117a M2] ve bir sınıfı şulḥ u
izdivâcla² zifâf u bezme rağbet göstericek ṭâlib-i şulḥ olanlara ol bir zümre
hücüm kıldı. “Biz melikemüzi kimsenüñ taḥt-ı nikâḥına virmezüz. Ve an-
dan ğayruñ salṭanatına daḥı rızâ göstermezüz.” diyü ‘inâd iderek bir ceş-i
keşifle atlandılar. İtrîb muḳâbelesinde İndâḥis’e muḳâbil oldılar.

Ba’de’t-teḳârub ve’t-teḳâtül İndâḥis’üñ cünüdı şındı. Kaçarak Şâm vi-
layetine yol buldı. Ol târiḥde melik-i Şâm olan ‘Amâlika’dan Ken’âniyyün
leşkerinüñ şehryârına varup istimdâd kıldı. “Memleket-i Mısr şu maḳûle bir
kızıuñ taḥt-ı taṣarrufında olmağla bâ’is-i ḳaḥṭ-ı ricâl midür? Ve senüñ gibi
kavî pâdişahuñ ol vilâyete teveccühi şeref-i maḥz iken ḥareketüñ vebâl
midür?” diyü muḳaddemâtle terġib itdi. Ol daḥı hem İndâḥis’e merhameten
ve hem Mısr hükûmetine rağbeten cünüd-i nâ-ma’dûd ile Ḥayzûn-ı³

1 bildürdi: bildürdi. ‘Amûd-ı bünyân tıydu M2

2 izdivâcla: - YK

3 Ḥayzûn-ı: - YK

Mü'tefikî nâm serdârını gönderdi. Vâfir istimâlet virüp İndâhîs'e hem-râh u mu'âvin ta'ayyün eyledi.

Vaqtâ ki zemîn-i Mısr'a geldiler, 'asâkir-i deryâ-şükûh ile sevâhil-i Nehr-i Nil'de kındılar. Harûbâ gördi ki bir hileden lâ-büddür, huşûşâ ki fenn-i hilede nisâ kısmı fâ'ik u müciddür,¹ fi'l-hâl Hayzûn'a² dâyesini gönderdi. "İndâhîs yine hânedânımızdan olmağın anuñla tezevvüce rızâ virmedüm. Darb-ı tîğ ile anuñ gibi şahşuñ taht-ı hükminde olmağı münâsib görmedüm. Lâkin kendüsi benümle yek-dil ü yek-cihet olup fermânuma muhâlefet itmezse sa'âdet-i izdivâcum aña naşib olsun. Huşûşâ saltanat-ı vilâyet-i Mısr ile imtiyâz bulsun." diyü müjde-i vişâl haberlerin viridi. Beşart-ı ân ki İndâhîs'i bir şan'atla ortadan gidere. Taş ber-çaraf olup bezm-i vişâl mücerred 'âşık u ma'şûkaya kıla.

Hayzûn [114a YK] dâyeden vişâl mâyesin aldı. Hemân ol hefte şarâbına semm-i kâtil katup İndâhîs'ün tedârükün gördi. "Şimden girü cân câna vâşıl [117b M2] olsun mı, ne buyurılır?" diyü haber gönderdi. Melike ise hüma gibi bir evce dağı pervâz idüp "Mâdâm ki vilâyetimizde kuvvet ü nuşretle bedidâr olmaya, sa'âdet-i meclis-i vişâle lâ'ik u sezâvâr olmaya." peyâmın şaldı. Ve izhâr-ı kuvvet için bir şehir 'imâret itmesini ve keheneye tılısmât u a'mâl-i 'acâ'ib ve a'lâm-ı³ ğarâ'ib inşa itdürmesini emr eyledi. Tâ ki ol şehir kendinün mehr-i mu'aceli ola. Ba'dehu harem-i vuşlata Hayzûn-ı derdmend yol bula.

El-kışsa bu 'ahd üzere Hayzûn 'askeri ile ol havâliden bîrûn oldı. Şahrâ-yı ğarba toğru meserretle çekildi. Niçe rûzgâr sa'y-i bî-şümârla Kaydûna nâm bir şehre bünyâd urdı. Nâmver olduğu üzere sâye-i muhâssenâtını dağı gördi. Bu kerre sermâye-i vişâl-i yâri ucında bildi. Melike dağı melekesine⁴ bâ'is emvâl-i firâvân irsâli ile niçe mu'âvenet kıldı.

Bî-çâre Hayzûn ârzü-yı şohbet-i vişâlde mağbûn iken tekrâr bir haber dağı vardı. Ya'nî ki bir perdeden dağı 'arz-ı⁵ cemâl kılup fermân eyledi ki "Bizüm qarârgâh-ı kadimimiz olan memâlikden bir harâbe şehrimiz dağı vardır ki bi'z-zât aña varup termim ü ta'mir itmeñ, ben kendüm ve bunca mâ-melek ü tevâbî'um şehir-i cedide geçince sen ol mühimmi dağı itmâm

1 ü müciddür: ve her hile mevcüddür YK

2 Hayzûn'a: Hayrût'a YK

3 a'lâm-ı: a'mâl-i YK

4 melekesine: seniyye YK

5 'arz-ı: setr-i M2

eylemeñ lâzım olmışdur. Zîrâ ki kendü şehrümde ve akribâm içinde senüñle izdivâca ‘âr iderin. Salâtanat mâ-melekesi bir melike iken taht-ı taşarrufuñda olmadın şerm ü i’tizâr iderin.” diyü tekrâr Hayzûn’ı ol hârâbeye gönderdi. Ya’nî ki İskenderiyye-i Şâniye didükleri şehrüñ ta’mîrini emr eyledi. Ve binâ-yı i’tikâdını muhkem kılmak içün irsâl-i tuhaf u hedâyâ ve işâl-i hizâne-i bî-intihâdan hâlî olmadı. Murâdı bu hîle ile mezbûrî yanındağı haşr-ı maşşûrî it’âb u ihlâk idi. Ve hem bu şan’atla herkese ‘işmet ü ‘iffetini bildürmek idi.

Pes Hayzûn-ı Mü’tefikî¹ ol şehrüñ binâsını ki dahı itmâm eyledi, “Ümmîd-i vişâl [118a M2] inhâsı ile meded, hasretle öldüm. Ferdâdan ferdâyâ şalınmağla helâk oldum.” diyü haberler gönderdi. Ya’nî ki “Dahı inşâf olmadı mı, şimdiden sonra devlet-i ittişâl müyesser olmaz mı?” diyü söyledi. Ammâ melikeden bu minvâl üzere haber geldi ki “Kendüsi sâkin olduğı meclis-i hâşşî halvet-i şöhet-i vişâl içün muraşşâ bisâtlar ile döşene. Ba’dehu leşkerini üç bölük idüp bir şıñfını tâ ser-menzile dek baña karşı [114b YK] göndere. Tâ ki yoluñ nişfına varduğumda bir şıñfı dahı istikbâl kıla. Üçinci bölüğü ise şülüş-i menzil ol şehr-i cedîde yakın kalduğumda vâsıl ola. Ve cümlesi alayımızuñ ardınca yürüyüp beni ihâta kılalara ki ağıyardan bir ferdüñ dîde-i tevehhümü beni görmek mümkün olmaya. Ve sen kendü hîdmetüñde ancak mu’tekaduñ olan bir küçürek câriyecik alıkoayasun. Sâ’ir hîdmete beni bi’z-zât müheyyâ bilesün. İşbu leyle-i mübârekede eger sen ve eger ben ‘arz-ı ihtîşâm itmeyelüm. Ya’nî ki ‘ârifâne şöhet-i hâş itmedin geç-meyelüm.” diyü bildürdi. Ve cihâz yüklerini birbiri ardınca göndermeğe başladı.

Kendüsi der-‘akâb geleceğine tamâm i’tikâd virdi. Ba’dehu niçe yük et’ime-i nefîse ve eşribe-i lezîze ihzâr idüp evvel mertebede kendüsi karşılayan şülüş-i ‘askere cevârî vü hâdimler elinden karşı gönderdi. Cümlesine ol şeb ol et’ime-i mesmûme bezl olındı. İrtesi anlardan bir ferd zinde kalmadı. Ve biri ol semm-i kâtilden halâş olmadı.

Kezâlik şülüş-i şâniye dahı yine ol üslûb üzere cevârî yedinden zehr-âlûd ta’âmlar ve şarâblar çekdi. Anlaruñ dahı birisi kurtılmadı. Bu vechle üç bölük ‘askerini ihlâkden sonra dâyesini peyâm-ı vuşlat-fercâm ile Hayzûn’a gönderdi. “Melike cümle ‘askerini kendü memleketi ve karşı-ı² bâ-rif’ati hîrâsetine ta’yîn idüp birkaç cevârî-i hâşşa ile gelmek üzeredür.” diyü

1 Mü’tefikî: - YK

2 ve karşı-ı: - YK

müjdesini virdi. Ve bu ahvâli ‘arz iderken dâye-i seḥḥâre [118b M2] bir kerre Ḥayzûn’uñ yüzine “üf” didi. Te’sîr-i sihr ile ‘aklı başından gitdi. Ve yanında ḥâzır bulunan mâ’-i mesmûmı üstine dökdi. Sâ’atiyle cümle a’zâsı birbirinden ayrılıp dökildi. Ser-â-pâ leşkeri ol ḥîle ile cân virdüğinden bî-ḥaber iken kendüsi dahı cân virdi.

Cânâne ise meymene [vü] meysere hırāmân olup¹ tezyîn olınan ğurfelere girdi. Ve Ḥayzûn’uñ meyyitini görünce kendü eliyle başını kesdi.² «دم» «الملوك شفء» diyü kanın revân itdi. Ve ol kelle-i bürîdeyi ve sâ’ir māl ü menâli Menf şehrine gönderdi. Ve İskenderiyye’de bir menâre yapdurup kendinüñ ve Ḥayzûn’uñ ismini ve geçen mâcerâları resmini bi’l-icmâl târiḥ ü katli³ bir kitâbeye nakş itdüirdi.

Nazm

Zenlerüñ ḥîlesine ğâyet yok
Ol gürûhuñ helâki erler çok

Fitnede zen ki ‘arz ide telbîs
Öñine diz çöke anuñ İblîs

Niteki fehmi eyleseñ ey dâñâ
Ne dimekdür bu mekr ü bu ğavġâ

Niçe bîn leşkeri hebâ kıldı
‘Âkıbet varlığın fenâ kıldı

İki ıqlîmi itdürüp ma’mûr
Yile virdi cünûd-i nâ-maḥşûr

Ya’nî müverriḥîn-i Kıbt kavlince İndâḥîs’den murâd Velîd bin Dûma’-ı ‘İmliḳî’dür. Ḥarûbâ iki şehriñ ta’mîrini tezvîci şartı ile aña emr itmîşdür. İskenderiyye binâsına meşġûl iken ḥattâ künûz-i müte’addide bulduġı derc olınmışdır. Ve yine ol mâbeynde tıyn-ı zeheble maḥtûm bir dürc-i zehebde

1 olup; ve re’s-efşân M2

2 “Hükümdarların kanı şifalıdır.”

3 târiḥ ü katli: târiḥini YK

mahtûm¹ bir zeberced mikhale² bulmuşdur ki içinde bir cevher-i aḥmeri var idi. [115a YK] Ki andan bir şeyh-i fânî iktihâl itse saçı sakalı qararup a'zâsına kuvvet gelüp tâze cüvân olurdu.

El-kıssa Hārübâ bu tārîkla niçe yıllar hükümet itdükden sonra vefât itdi. Kendinüñ veliyy-i 'ahdî olmamağla 'ammisi kıızı Zâlikâ bint Mâmûm 'ilm-i saltanatı işbât itdi.

[Hükümet-i Zâlikâ bint Mâmûm]

Ba'zı nüshalarda Delîka yazılmışdur. Ammâ ekşeri Zâlikâ zabt itmegin eşaḥḥı evlâ idüğü taḥkîk kılınmışdur. Mezkûre [119a M2] ki taht-ı Mısr'a geçdi, re'âyânüñ birer yıllık ḥarâcını bahşış itdi. Ğâyetle 'âkıle ve müdebbire bîkr idi. Zamân-ı hükümetinde Eymen-i³ İtrîbî ḥurûc eyledi. Ya'nî ki İndâḥis'ün ḳanını bundan taleb etmek üzere mülûk-i 'Amâlika'dan yardım taleb idüp üstine geldi. Ya'nî ki 'Arîş'de muḳâbil-i şaffeyn olup küllî kıtâl kılındı.⁴

'Âkıbet Zâlikâ'nuñ leşkeri münhezim olmağla Menf şehrine girdiler. Eymen 'askeri daḥı ardlarından ayrılmayıp pâylarına düşdiler. Ba'dehu Zâlikâ Şa'id-i A'lâ'ya çıkdı. Ya'nî ki pây-taht idindüğü Uşmüneyn şehrini terk itdi. Ammâ ki mâbeynleri faşl olmadı. Feyyûm maḥallinde tekrâr savaşı kılındı. Bu kerre nuşret ü zafer mezkûreye müyesser olmak şadedinde yine ayrılışdılar.

Hâlâ ki ehl-i Şa'id mu'âveneti ile bir daḥı ṭuruşdılar. Tâ ki Eymen cünüdi şındı. Gemilere girüp Havf nâḥiyesine geçdi. Ammâ yanındağı sâḥire-i kâhine tekrâr bir 'amel daḥı itdi. Tâ ki âteş-i fûrûzân gösterüp Zâlikâ leşkeri ile kendü ceşî ortasına ḥâ'il gibi görindi.

Gördiler ki eyyâm-ı kıtâl muttasıl mümted olmadadur, gün günden iki 'askerüñ nüfûsı kıırılıp noḳşân bulmadadur, a'yân-ı Mısr ortaya girdiler. ⁵«الصلح خير» mażmûnı ile 'amel kılınmağı evlâ gördiler. Ya'nî ki ber-vech-i 'adâlet hükümet-i Mısr'ı iki böldiler. Bir kısmını Eymen'e ve nişfını

1 mahtûm: - YK

2 mikhale: - YK

3 Eymen-i: Eymeş-i YK

4 külli//kılındı: 'aẓîm kıtâl oldı YK

5 "Barişta hayır vardır."

Zâlikâ'ya muḳarrer kıldılar. Hâlâ ki “İki sulṭân bir ıḳlîme şıḡışmaz.” mazmûnı muḳarrer oldı.

Mesfûre Zâlikâ tekrâr yine ḥarbe mübâşeret itdi. Hattâ bu kerre eyyâm-ı ceng ü cidâl müştedd olup üç aya yitdi. Ammâ bu kerre dibelik münhezim olup Ḳûş'a kaçdı. Eymen dahı ardından kesilmeyüp ta'ḳīb¹ itdi. Bi'l-âḥire Zâlikâ esîr olmasını muḳarrer bildi. Bu gûne bir müzâyâka içün ihzâr itdüğü semm-i ḳâtîli tenâvül kıldı. Sâ'âtiyle helâk olup [119b M2] dünyâ keş-â-keşinden ḳurtıldı.

Ba'zılar ḳavlince semm-i ḳâtîl tenâvül itmedi. Niçe rûzgâr ‘ömr sürüp memâlikini ma'mûr itdi.

Emâret-i Eymen-i İtrîbî

Zâlikâ'nuñ yirine pâdişâh oldı. Kemâl-i tekebbür ü tecebbürle taḡay-yür-i evzâ'a başladı. Evvelâ sâbıḳda Zâlikâ ‘askerinden olup kendüye ḳılıç çekenlerden [115b YK] intikâm ḳaşdına niçeleri helâk itdi. Âḥir Velîd bin Dûma'-ı ‘İmlikî'nuñ ‘Avn nâm serdârı leşker çeküp Mısr'a geldi. Darben ve ḳahren Eymen'ün elinden mülk-i Mısr'ı aldı. Fe-ammâ niçe rûzgâr Velîd'i bu ḳışşadan âḡâh itmedi. Mülk-i Mısr'a ṭama' idenlerün ekşeri ve varan serdârlaruñ leşkeri kâhinlerün ṭılısmât u mekri ile helâk olagelmegin, “ ‘Avn dahı cünûd-i nâ-ma'dûdı ile mezâra gıtdi.” bilürdi. Mısr'ı fetḥ idüp efendi-sinden ketm ile da'vâ-yı salṭanat itdüğünü ve “Ben Velîd'ün ḳulı degülüm, ḳarındaşıyum.” diyü verâşet-i ḥükûmete ‘arz-ı liyâḳat itdüğünü bilmedi ve işitmedi.

Salṭanat-ı Velîd bin Dûma'-ı ‘İmlikî

Ki ismi ol lisânda Şehrâviş'dür. Mısr'da ḥükûmet eyleyen ikinci fir'avndur. Ve Ḥâzret-i Yûsuf ‘aleyhi's-selâm bunuñ ‘aşrında gelmişdür. Si-pehsâları olan ‘Avn nâm şahşuñ Mısr mülkinün fetḥine dest-res bulduğunu işitdi. Sürûr-ı mevfûr ile şafâlar sürüp ḥazlar itdi.

Ve ‘Avn, ‘asker-i enbûh-ı deryâ-şükûhla menzil-be-menzil ki zemîn-i Mısr'a yitdi ve serîr-i ḥükûmete cülûs itdi, ḳaḡı şahşuñ ḥüsna ‘avreti var ise

1 ta'ḳīb: der-'aḳab YK

ta'arruzını¹ kendüye mübâh kıldı. Ve mütemevvil olanların mâllarını elinden alup kehene ve şeherenün meşâhîrini bu tarîkîla incitdi. Hattâ niçesini zulmen katl eyledi. Üç yıl miqdârı sâkin olduğdan sonra yirine kâ'im-makâm naşb idüp kendüsi 'âlem-gîrlik hevâsı ile maşâbb-ı Nîl'e dek çekildi, gitdi. Andan öte seyr ü sefer idüp basîṭ-ı arzı tolaşmağı muḳarrer itdi.

Ve bi'l-cümle şâhib-kırân nâmına hareket kıldı. Her nereye vardı [120a M2] ise halkını kırdı, geçürdi. Bu tarîkîla evvelâ Qaralar vilâyetine uğradı. Tamâmen seby ü nehb ü katl itdükden sonra geçüp Arz-ı Zeheb'e vardı. Ya'nî ki tibr türâbı olan zemîne muvâşalat itdi. Ve anda iki kızbân-ı şâbite, ya'nî ki toğru² bitmiş kazîb-i şâbite gördi ki âbâdanlığıñ³ nihâyetine 'alâmet idi. Andan ötesi süflâ⁴ idüğine işâret idi.

Ve andan öte gidüp iki büyük dereye vardı ki mâ'-i Nîl aña dökülürdi. Ya'nî ki Cebel-i Qumr'ın altından çıkan enhâr gelür, anda cem' olurdu. Andan geçüp heykel-i şems olduğu mahalle vardı ki kendüye ol mahallerde garîb hîṭâblar yitişdi. Taṭvilden kaçılıp bu mahalde ıṭnâb[dan]⁵ ictinâb⁶ kıldı.

Ve bi'l-cümle haṭṭ-ı istivâdan hâric yirde Cebel-i Qumr nâm ṭağa vâşıl oldu ki anda kamerün ṭulû'ı müyesser degül idi. Aña binâ'en Cebel-i Qumr dinilmiş idi. Ve ba'zı yirlerde [116a YK] zamm-ı kâf ile Qumr zabṭ olunmuşdur. Kitâb-ı *İhtîşâr*'da ise fetḥa ile ıslâḥ kılinup Kamere dinilmiş. Hâlâ ki zamm-ı kâf ile 'âlem olması evlâdur. Zîrâ ki kamer toğmamakla Cebel-i Qumr dinilmesi kavâ'ide muḥâlîf ma'nâdur.

Muḥaşşal-ı kelâm Velid ol ṭağa çıkup gördi ki Nehr-i Nîl anuñ altından akar. Enhâr sıfatında bölük bölük akaraḳ iki hâzîreye varur, çıkar. Ve yine andan daḥı çıkup bir hâzîreye daḥı varur. Ba'de-mâ haṭṭ-ı istivâdan tecâvüz kılip vilâyet-i Hind'e⁷ tâbi' Mekrân nâm ḥayyeye⁸ varduḳda aña niçe şular daḥı katılır ve Nîl şuyı gibi yine ol mecmû' gâh artar, gâh eksilür. Timsâhları ve Nîl balıkları gibi mâhîleri zâhir olur. Bunları daḥı temâşâ

---

1 ta'arruzını: taşarrufını YK
 2 ki toğru: iki toğruysa M2
 3 âbâdanlığıñ: bilâ-'ulüviyyetün M2
 4 süflâ: biyâbân YK
 5 ıṭnâb: - M2
 6 ictinâb: - YK
 7 Hind'e: Ḥabeş'e M2
 8 ḥayyeye: ḥâya M2

itdükden sonra temâsîl-i nuhâs olan kaçra yitdi ki Bûdsîr zamânında anı hermes-i evvel olan hâkîm ihdâş itmiş idi.

Ba'zî 'ulemâ-yı İrân kavlince Seyhûn ve Ceyhûn ve Furât ve Nîl Arz-ı Zeheb'de Baħr-i Muḡlim'den öte bir kubbeden çıkar. Cümlesi bir nehr olup şiddetle akar. [120b M2] Ba'zî müverrihîn ol kubbeyi "Şâfi zebercedden idi." dirler. Ve "Ol şu Baħr-i Muḡlim'e girmezden evvel lezzeti ve râ'ihası bal şerbetinden ahlâ ve kâfûrdan a'lâ idi." diyü söylerler.

Bu daħı menkûldür ki 'İşû¹ bin İshâk bin İbrâhîm 'aleyhi's-selâm evlâdından Hâyed ve 'inde'l-ba'z Hâmed nâm peygâmbere Hâzret-i Haḡ'dan Nîl'ün intihâsını görmek recâ eyledi. Ve ol miḡdâr mu'ammer olup yine Mısr'a gelmesi niyyetine du'â eyledi. Fe-lâ-cerem otuz yıl arz-ı 'imâretde gezdi. Yigirmi yıl daħı arâzi-i harâbede geşt itdi. Aşlda müntehâ-yı Nîl'e bir Velîd varmış idi. Bir daħı Hâyed vuşûl bulduğunu Ebû'l-leys ve Ebû Şâlih ve ba'zî muḡaddişin beyân eylemişdür. Hattâ biz bu huşûşî Faşl-ı Enhâr'da tafşîlen bildürmüşdür.

Ve bi'l-cümle Velîd, cell-i himmetle Cebel-i Ḳumr'a yitdi. "Öte cânîbinde ne vardur, göreyin." diyü torusına çıkdı. Lâkin Baħr-i Esved-i Ziftî'ye muḡâbil ve maşrîḡ idüğünü görüp kendüsi ve leşkeri râ'ihâ-i kerihesinden kırlıyazdı. Âhir bin belâ ile yine esfeline indi. Ve Cebel-i Ḳumr'da şems ve kâmerden eşer göremeyüp zû'-i şems gibi bir nûr-ı aḡmer müşâhede kıldı. Gice ve gündüzi ol cihetden tefriḡa kâdir oldu. Bu tarîḡla kırk yıl tamâm seyâhat itdükden sonra Velîd yine Mısr'a geldi.

Emâret-i 'Avn

Vaḡtâ ki Velîd'ün zamân-ı ġaybeti mümted oldu, 'Avn ḡayâtından ümmîdini kesüp Mısr'a müstaḡil pâdişâh oldu. Evvelâ "Ben Velîd'ün ḡulı degül, ḡarındaşıyın." [116b YK] didi. Şâniyen kişver-ġirlik mühimmâtını ve kehene vü şehere tılsımâtını ve ḡarb u ḡıtâl ve ceng ü cidâl yat ve² yaraġını tertîbe iştiġâl kıldı. Benât-ı mülûkden tezevvüc itmedük duḡter ḡomadı. Ve mâlin alup öldürmedüġi mâldârlar ḡalmadı.

1 Nûshalarda "İş (M2) ve İz (YK)" şeklinde yazılan bu kelime "İşû" şeklinde metne alındı. Casim Avcı, "RUM", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rum> (E.T: 26.03.2019).

2 yat ve: âlâtını Yk

Lâkin aslâ Velîd'ün havfından emîn degüldür. “Eger sağ çıkup gelürse hâlim nice olur.” diyü ğamgîn idi. Hattâ birgün bir vâkı'a gördi ki [121a M2] Velîd kendüye 'itâb ider. “Zâtuñı ism-i mülûkle tesmiye itmegi saña kim emr itmişdür?” diyü söyler. “Bunca mâlları alduñ ve şunca benât-ı mülûki taşârruf kılduñ. Meger ki yanuña qalur mı şanduñ.” didi. Ve emri ile bir niçe çömlek zeyt yağı kaynaduldi. İşkence tarîkıyla başına dökmek buyurıldı. Fe-ammâ meydân-ı siyâsetde ki libâsını çözdiler¹ ve ol kaynamış zeyti cesedine dökmegi muqarrer kıldılar, hemânâ² 'uqâb şeklinde bir büyük kuş geldi. Bunların elinden 'Avn'ı alup cevvi-i semâya çıkardı. Andan sonra re's-i cebelde bir kulleyle indürdi. Ba'dehu ol kullede bir bed râ'ihalı vâdiye düşdi.

Bu havfla feryâd iderek uyandı. Havâşşından olan re'is-i keheneye bu rû'yasını aındı. Mısr'dan kaçmak hevesi idüğünü dañı beyân kıldı. Lâkin re'is-i keheneye “Ol şekl-i 'uqâb ki seni kırtardı, tılısm-ı 'uqâbdan saña meded olmağı ihâm kıldı.” diyü aña şanem-i 'uqâb inşâ itdurdiler. Ba'de't-tekmil aña 'ibâdetin terğib itdiler.

Ğıbbu zâlik ol 'uqâbdan birgün nâgehân bir şadâ çıktı. Fülân vâdide bir şehr bünyâd idüp anda temekkün itmesi emr olındı. Fi'l-hâl Mısr'ın bennâlarını ve neccârlarını cemî'an bir yire getürdi. Biñ mu'temed ve yedi yüz kâhin koşup getürdi.³ Hâlâ ki Feyyûm olan maħalde bir medîne yapıldı. Ve temâşil ü tılısmât ile cevânibini müzeyyen kıldı. Ve Velîd havfından içine on yol yitecek zahîre yıgıdurup mâ-melek ü ehl ü 'iyâlini ve benât-ı mülûkten alduğı nisvân-ı zevâtü'l-cemâli anda göçürdi.

El-kıssa Velîd'ün “Nûbe vilâyetine çıktı[m]. Bu miqdâr zahîre gönderesün.” diyü 'Avn'a aħkâmı vuşûl buldı. Fe-lâ-cerem müstevfâ zahîre cem'in idüp gemiler ile gönderdi. Ve Menf şehrinün sükâķ u esvâķını tezyîn itdürüp bir vekilini 'izz-i huzûr-ı Velîd'e gönderdi. Ve kendüsi⁴ ihyâ itdüğü şehre girüp müteħaşşın oldu. [121b M2]

Vaktâ ki zîb ü zînetle Velîd, Mısr'a girdi, 'Avn'dan vâfir şikâyetçiler peydâ oldu. “Ya kanı 'Avn?” diyü şorduķda “Ferru 'Avn” didiler.⁵ Ya'nî ki “'Avn [117a YK] kaçdı.” dinildi. Andan sonra Ferru 'Avn laķabı muştalaħun

1 çözdiler: çıkardılar YK

2 hemânâ: tâ YK

3 getürdi: gönderdi YK

4 Kendüsi: kendüsi isti'fâ ve te'âruzla M2

5 didiler: - YK

fih oldu. Egerçi ki Velîd'e dağı Fir'avn didükleri bu tevcîhe¹ mâni'dür. Zîrâ ki anuñ taqaddümü ve 'Avn'uñ te'ehhûri cihetinden tenâkuş zâhir ü vâkı'dür. Lâkin zulm itmek hayşiyetinden fir'avna teşbîh olanlaruñ te-ferru'ına binâ'en birkaç hâkime fir'avn ıtlâkı enseb idüğü şâyi'dür.

El-kışsa Velîd, 'Avn'uñ gıybetine incindi. Birkaç kerre üstine leşker göndermeği muqarrer kıldı. Fe-ammâ ele gelmemesi muqarrer bilinmekle ve pey-der-pey 'Avn'uñ pîş-keşi ve hedâyası gelüp "Ben senüñ bendeñüm. Ve cenâbuña varmağda gâzabuñdan havf ider ser-efgendeñüm." diyü tazarru' kılmağla günâhundan iğmâz-ı 'ayn olındı. Tekrâr anup "Elbette tedârüki görilsün." buyurmadı.

Ve'l-hâşıl Velîd bin Muş'ab yüz on yıl hükümet itdi. Ba'dehu hûyın azdurup eşrâf-ı nâsa cefâlar itmege başladı. Hattâ kemâl-i tekebbür ü te-cebbûri kendüyi dâlâlete düşürdi. Fe-lâ-cerem gâzab-ı Hâlık-ı 'Âlem ken-düye bir şîr-i jiyân musallaḥ itdi. Birgün şaydgâhda hırâmân olup gezerken Velîd'üñ üstine atıldı. Cismini pâre pâre kılup bir loğma gibi h'âre ge-çürdi. Ve ba'zı müverrihîn kavlince şayd eşnâsında atı ile bir kuyuya düşüp helâk oldu.

Salṭanat-ı Reyân bin Velîd

Üçinci fir'avndür. Ve ol zamânda isti'mâl olınan lisân üzere nâmı Nehrâviş'dür ki 'Amâlikâ'dan olup Hâzret-i Yûsuf '*aleyhi's-selâma* muḳâre-net itdüğü fir'avn bu idüğünde ekşer-i müverrihîn müttefiklerdür. Haylî 'âkııl ü 'âdil ve ittişâfa mâ'il şehryâr idi. Re'âyânuñ üç yıl pey-â-pey harâcını al-madı. Hâtır-nevâzlikle gönülciklerin ele aldı. Ve luṭf u kerem yüzinden dağı emvâl-i firâvân tağıtdı. Hizânesi ahvâlini kendü akrabâsından Laṭfin² nâm kimesneye ısmarladı ki [122a M2] 'Azîz didükleri oldurur. Ol dağı 'adâlete meyl itmiş³ idi. Deryâ-yı ihsânı halkı gârk-âb itmek mertebesine iletmiş idi. Kaşr-ı melikde kendüsi için bir gümüş serîr tertib kılındı. Evlâd-ı mülûkden olmağla bu yüzden iltifâtı vâcib bilindi.

'Azîz ki serîr-nişin olurdı, ümerâ ve küttâb karşusunda el kavuşdurur, ṭururdu. Umûr-ı memleketi ekşeriyyâ kendüsi görürdi. Nehrâviş ise evḳâtını

1 tevcîhe: vechle YK

2 Laṭfin: Aṭfin YK

3 'adâlete//itmiş: 'adâletle meşhûr olmuş YK

‘ayş u ‘işrete şarf iderdi. Her kıanda bir müşkil hüşüş olsa “Laţfın¹ anı gör-sin.” dirdi.

Hattâ zamân-ı hükümetinde ‘Amâlika’dan [117b YK] biri zarar kaçdına Mısr’a toğrıldı. ‘Azîz-i mezbûr sipehsâlâr-ı cünûd olup leşkerle karşı vardı. Ol gelen serdarı şıyup tâ Mevşil’e dek kıragitdi. Ba’dehu Laţfın tokuz kerre yüz biñ leşker-i sehmgîn ile mağrib cânibine gâzâya dahı gitdi. Anda dahı manşûr u muzaffer olmağla kılûba havf u haşyeti kemâ-yenbağî sirâyet itdi.

El-kışsa Nehrâviş zamânında harâc-ı mülk-i Mısr yedi biñ kerre biñ mişkâl altuna çıkdı. Ve kendüsi ihrâcât hâşşasını şarf idüp fazlası beytû’l-mâle yitecek miqdârı alup mâ’adâsını ‘azîz-i nâmdâr erzâk-ı leşkere zabt eylerdi.

Ve Reyyân için üç yüz altmış mesîre tertib itmiş idi ki cümlesi müretteb ü müzeyyen idi. Hergün birinde ‘ayş u nüş itmesi gûyâ ki ehemm ü vâcib idi. Fe-ammâ bi-vechin mine’l-vücûh zulme rızâsı yok idi. ‘Azîz dahı mizâcına muvâfık hareket üzere idi.

Vaktâ ki ‘Amâlika’dan ‘Âkin bin Mîhûm² [ki] Ebû Kâmûs ile mükennâ idi, tama’-ı hâm ile Mısr hudûdına geldi. ‘Azîz işitdûgi gibi Biryânis nâm kâ’ide vâfir leşker koşup karşı gönderdi. Üç yıl mirâren muqâbele vü muqâteleden soñra âhir Ebû Kâmûs, Biryânis’e zafer buldı. Hattâ öldürüp Mısr sınırından içeri girüp ba’zı [122b M2] a‘mâlini³ yıkmağa başladı.

Hemân ki bu hâletden Reyyân haberdâr oldu, altı kerre yüz biñ leşkerle ol ‘adûya karşı çıkdı. Eşedd-i kıtâlle hezîmet idüp hudûd-ı bilâd-ı Şâm’a dek kaçurdi. Niçe bellü başluların kılıçdan geçürdi. Ve niçe menârelerin yıkup külli intikâm aldı.

Ba’zılar kavlince kıovarak tâ Mevşil’e dek vardı. Ve ehl-i Şâm’a harâc vaz’ idüp ‘Arîş’de bir laţif medîne yapdurdı. Ba’dehu tokuz kerre yüz biñ ‘askerle memâlik-i garb gâzâsına dahı müsta’id⁴ oldu. Niçe yırlarûn halkını harâca kesdi. Ve niçesini kılıcdan geçürüp şâhib-kırânlık itdi. Ba’de-mâ Marîţus nâm serdarını ‘asker-i enbûh ile deryâ yüzinden Ruķûde’ye

1 Laţfın: Aţfın YK

2 Mîhûm: Mecûm YK

3 a‘mâlini: ‘alâmeti YK

4 müsta’id: mesfûr M2

gönderdi. Hattâ cezâ'ir-i ¹ benî Yâfeş'e vardı. Ve İfrikiyye'ye ve Qartâcenne'ye yitişdi.²

Ba'de-mâ maşabb-ı Bahır-i Ahđar'a yitdi. Anda bir 'alem naşb itdürüp üstine ismini ve târih-i kudümini naķş itdürdi. Andan Efrenc'e ve Endülü's'e çıkđı. Niçe mâ-melekün altını üstine getürdi. Ve niçe memleketler yıkdı. Küffâr-ı hâk-sâruñ çanlarına ot tıkdı.

Ba'dehu cenüb tarafına gidüp beled-i Güşânmin üzerine vardı. Muķâbele idenlere yahşı kılıçlar çaldı. Andan bir kâ'idini Bahır-i Esved ma'berine gönderdi. Anda bir melik geldi. Reyân'a bulışdı. [118a YK] Vâfir mûz ve fevâkih getürdi. Ve bir cins siyâh mermer çekdi.³ Ki şuya girdükde aķ olurdu.

Andan yine Qaralar vilâyetine girüp memleket-i Demdem'e yitdi ki anlar merdüm-h'ârlar idi. Demürden cıdalar getürürler idi. Pâdişâhları bir bü-yük boynuzlu, mehib, cânvere binmiş, lahm u daħmı⁴ gâlib, aħmerü'l-'ayn idi. Anları şıdı. Bir cins maħlûķ içine kaçurdu ki kabâ'ili meymûnlar idi. Andan Bahır-i Muẓlim'e girdi. Ğamâm içinde kaldı. Dutup yine şimalî tarafına gitdi. Tâ ki Ves nâm cebele yitdi ki torusunda⁵ bir timsâl eli ile "Dönün."⁶ şeklinde işâret eylerdi. Bildiler ki ğayrı verâsında nesne yokdur, döndiler. Medîne-i Nuħâs'e geldiler. Murâd üzere ammâ [123a M2] duħûle kâdir olamadılar.

Ba'dehu karañu olan vâdi'ye girdiler. Şiddet-i zulmetinden giremediler. Andan vâdi-i remle yitdiler. Ba'zı aşnâm buldular ki ol maħalle varan mülûk târihlerini kıazdurmışlar. Kendüsi daħı fı'l-hâl bir menâre dikedürdi. Üstine kendinün kudümini ve târihini yazdurdı.

Ba'dehu Bahır-i Esved'e muttaşıl bir harâbe[ye] vardı. Ba'zı şadâlar işidildi. Dil-âverlerinden birkaç kimesneyi gönderdi. Ardlarınca ki vardılar, ba'zı sibâ' cinsini gördiler. Ba'zısını ekl etmek ve yırtmak üzere idi. Andan daħı geçüp arz-ı aķâribe geldiler. Anlaruñ daħı ba'zı⁷ kimselerini helât

1 cezâ'ir-i: - YK

2 Ve İfrikiyye'ye//yitişdi: - YK

3 çekdi: çıkđı YK

4 daħmı: 'aẓmı YK

5 torusunda: nihâyetinde YK

6 Dönün: Dönün demek YK

7 ba'zı: - M2

itdiler. Efsün u sihr ile anları men' kıldılar. Andan bir maħalle¹ vardılar ki anda bir ħayye-i 'azîme var idi. Evvelâ ki ol yılânıñ cüşsesini gördiler. Bir kuyruklu kara tağ şandılar. Üzerine hücüm itdükde faşd-ı fâsidini görüp ba'zı efsünla helâk itdiler.

Andan soñra Kend nâm şehir ki medîne-i ħükemâdur, aña çıkdılar. Vaqt-i hücümde anlar bir maħfi yoldan kulle-i cebele çıkdılar. Ol tarîk, nâma'lüm olmağla aña yol bulamadılar. O tağda tura tura şusuzlıktan kırıl-yazdılar. Pes kulle-i cebelden Mesdüs nâm ħakîm-i fâzıl geldi ki kılları cese-dini örtmiş idi. “Nedür bu senün ħırş u tama'un?” diyü Nehrâviş'e vâfir ta'nlar eyledi.

Andan soñra melik-i mezbûr ol vâdilerden dönüp Mısr'a çıkdı. 'Azîz kendüsi için yeñiden tertîb ü tezyîn itdügi serây-ı ferâh-fezâyâ iletti. İrtesi 'askerin yoĸlayup yetmiş biñ âdemini nâķış buldı. Ya'nî ki on kerre yüz biñ âdemle çıkdı. Eşnâ-yı râhda anlara ğurebâdan elli biñden ziyâde leşker zamm olmuş idi. Bu cümleden ol deñlü eksik [118b YK] bulunmış idi. Ammâ mezbûrñ müddet-i müsâfereti bu kerre on bir yıl oldu. Tâ ki tolaşurak² dârü'l-mülk-i Mısr'a geldi.

Ba'zılar ħavlince mezbûr Nehrâviş ħafıyyeten Ĥazret-i Yûsuf'u îmân getürmiş idi. [123b M2] Zevâl-i mülkinden ĸorĸup izhâr itmez idi.

Ve bi'l-cümle yüz yigirmi yıl salţanat itdi. Ve zamân-ı devletinde Ĥazret-i Yûsuf anuñ duĸteri için Feyyûm şehrini yapdurdı. Miķyâs-ı mâ' olmağla ba'zı ehl-i Mısr “Bize zarardur.” diyü şekvâ itdüklerinde Ĥazret-i Yûsuf'a anlaruñ irzâsını ışmarladı. Anlar daĸı vahy-i İlâhî ile miķyâs taĸdîr idüp lâhûtî yaptı. Dört ayda cümlesini itmâm-pezîr itdi.

El-ķışsa evvelâ Mısr'da hendese inşâsını anlar eyledi. Âĸir, devleti ğâyete irüp vefât itdi.

Salţanat-ı Dârem bin Reyân

ĸıbt lisânında nâmı Der'uş idi. Ve Mısr'a ħükümet eyleyen ferâ'ine-i seb'adan dördincidür. Ya'nî ki Fir'avn-ı Râbî"dür. Ammâ ki kendü babası sünnetine ri'âyet itmeyüp Ĥazret-i Yûsuf gibi ħalîfesi var iken ğâh olur

1 maħalle: mekân-ı şatlu kıra YK

2 tolaşurak: - YK

kelâm-ı pâkine muvâfaqat iderdi, gâh olurdu dâlâlete düşüp işyân tarîkına giderdi.

Zamânında Mısr'a üç günlük karîb yirde bir gümüş ma'deni zühûr eyledi ki ol ma'denden çok nesne hâşıl idüp sereṭân ṭâlî'inde ism-i kâmerle bir şanem-i muṭalsam icâd eyledi ki babası binâ eylediği ruḥâm-ı ebyazdan olan kaşr üzerine kondurdu. Ve eṭrâfına daḥı niçe aşnâm ve evşân-ı melâmet-fercâm vaz'ın ihtiyâr itdi. Ve her bir ayda ol şanem için bir bayram tenbih eyledi. Aşlâ bu bâbda Yûsuf-ı Şiddîk gibi şadîkuñ naşîhati ile mütenaşşih olmadı. Nihâyet bu kadar vardur ki halk-ı 'âlem niçe zarar u ziyân kaşdın itdükçe Ḥazret-i Yûsuf ki ekşerinden men' kılurdu. Anuñ gibiler de hele memnû' olurdu.

Ve bi'l-cümle bunun zamânında sinn-i şerîfi yüz yigirmide iken ol nebiyy-i şiddîk vefât eyledi. Şiyâb-ı mülûk ile tekfin itdürüp tâbût-ı ruḥâm içinde kemâl-i ihtirâm ile defn itdürildi. Ya'nî ki Nehr-i Nîl'ün cânib-i şarkisinde konulması münâsib görildi. Lâkin ol cânibde dâ'imâ ucuzluk ve taraf-ı âharında [124a M2] kaḥt u ğalâ mutaṣarrır olmağın kaldurilup bir yıl şarkisinde ve bir yıl ğarbisinde olması ile teberrük ü teyemmün irâde kılındı. Giderek ba'zı 'uḫâlânun re'yi ile tâbût-ı Yûsuf'a bağlar ve kuşaklar taḫılup sefine-şekl bir serir ile Nehr-i Nîl ortasında konıldı. Tâ ki iki cânibe daḥı raḥş u ğinâ âşarı muḫarrer oldu.

Ba'de-mâ mezbûr Dârem, Ḥazret-i [119a YK] Yûsuf yirine Melâṭis nâm kimesne¹ kullandı ki Mensâd Oğlı dimekle meşhûr bir vezîr idi. Anuñ hevâsına tâbî' bir şerir olmağla Dârem başkısız kalup aḥz-ı emvâl ve ğaşb-ı nisvân idüp mezâliminde ifrâṭa başladı. Sükkân-ı Mısr ise mezbûruñ bu evzâ'ına taḥammül idemediler. Ehl-i şanâyi' nâmına olanlar ittifaḫla kâr u kesbden el çekdi. Ḥattâ nizâm-ı memleket ihtilâle yüz tıttup halk birbirini katl itmege başladı.

Ba'de-mâ vezîrinün ilḫâsı ile dîvân idüp nâsa vâfir i'tizâr itdi. Min ba'd kimesneye zulm itmeyecek oldu. Ve re'âyâdan üç yıl harâc almayup tevsî'-ı erzâka taḥammül itmeği muḫarrer kıldı.² Żu'afâ vü fuḫarâya daḥı in'âm idüp gönüllerin ele aldı.

Egerçi ki dîvânından sükût ile tağıldılar. Ḥâlâ ki cân u dilden 'arz-ı şükrân eylemediler. Bu hâlet üzere çok zamân geçmedin bir gice gemiler

1 kimesne: - M2

2 muḫarrer kıldı: mutâsırı oldu YK

üzere bindürdüğü kaşr-ı haşebinde¹ eḥabb-ı nisvânı ile 'ayş u 'işret idüp Nehr-i Nîl üzere gezerken rûzgâr çıkup Nehr-i Nîl'ün galeyânını anuñ ruğyânı gibi inkâr itdi.² Bir iki ğavṭa-i şedide ile münkalibü'l-aḥvâl olup Dârem ve havâşşı nâgehân ğarḳ-âb oldu. İrtesi meyyiti rûy-i Nîl'de görindi. Barmağındaki kıymetî hâteminden Dârem kendü idüğü bilindi. Halk-ı 'âlem Cenâb-ı Hallâk'a şükrler eyledi.

Melâṭis-i vezîr ise melik-zâdesi Mu'adyüş'un tahta geçmesine cell-i himmet kıldı. Lâkin rü'esâ-yı memleket ve a'yân-ı rû-şinâsân-ı vilâyet anuñ cülûsına [124b M2] rızâ göstermedi. Re'âyânun bir yıllık harâcını bağışlayup niçe mevâ'id-i celîle [şarf] itmekle bi'l-âhire irzâ kılındı.

Emâret-i Mu'dân bin Dârem

Sâbıku'z-zikrûn oğludur. Kıbtîler Mu'adyüş didükleri budur ki beşinci fir'avn[dur]. Babası itdüğü mezâlimi kaldırdı. Ve ğaşbla alınan 'avretleri serâyından çıkarup erlerine virdi. Fe-ammâ giderek bu daḥı tebdîl-i aḥlâk kıldı. Kevkeb-i Zuḥal'e 'ibâdet idüp İblîs 'aleyhi'l-la'ne Zuḥal şüretinde kendüye söyledi. Umûr-ı memleketden ve mezâlimden ta'îlini emr itmeğin her nesneden el çekdi.

Ve bunuñ zamânında Benî İsrâ'îl ve akribâ-yı Yûsuf-ı Şiddîk-ı cemîl çoğalmağa ḥuşûşâ kendüyi ve erkân-ı devletini aşnâma 'ibâdetden men' kılmağa Emlâde nâm kâhin ki babasınıñ vezîri fevtinden soñra Mu'dân'un³ vezîri olmuş idi, anuñ re'yi ile Menf şehrînün kıblesinde âl-i Ya'kûb'a bir maḥal ta'yîn itdi. Ya'nî ki cümlesi bir yire gelüp dîn-i mübîn üzere 'ibâdet-hâneler yapup *Şuḥuf-ı İbrâhîm* tilâvet itmesine iştiğâle başladı. Hergiz Kıbtîlere karışmaz oldılar. Fi'l-cümle ḥuzûr u râḥat bulup elem çekmeden kırtuldılar. [119b YK]

'Ulemâ-yı Kıbtî kavlince bir gün Mu'dân tılısm-ı Zuḥal karşusunda yatup uyurken bir nûr kendüyi istî'âb eyledi. Zuḥal yıldızı ol olmak üzere kendüye söyledi. Bundan soñra mezbûr dibelik dâlele düşdi. Zu'm-ı fâsîdince cümle evkâtını anuñ 'ibâdetine ḥaşr itdi. Bu güne mu'amelesine binâ'en oğlu Eksâmis'i veliyy-i 'ahd idinüp taht-ı mülk-i Mısr'a geçürdi.

1 kaşr-ı haşebinde: kaşrında YK

2 galeyânını//itdi: galeyânı işdâd üzere olduğda YK

3 Mu'dân'un: anuñ YK

Hükümet-i Eksâmis

Ekşer-i ehl-i eşer kavlince Kâhem bin Mu'dân'dur ki sâbıķu'z-zıkrûn oğlıdur. Ve altıncı fir'avndur. Bu daķı tılsımât u heyâkile rağbet idüp bir heykel-i âyineden Zuhal rûhânisini zeheb-i esved ü müdebberden icâd itdürdi. Ve kevkib-i mezbûr burc-ı mîzânda iken bir mîzân düzüp keffelerini [125a M2] altundan, 'alâkalarını gümüşden kıldı. Ve huyûtını selâsil-i zehebden itdürüp heykel-i şemse karşı aşakodı. Bir keffesine haķ lafzını ve birine bâtıl lafzını yazup niçe fuşûşa daķı esmâ-yı kevâkib naķş itdürdi. Her kaçan ki zâlim ü mazlûmuñ imtiḥânı lâzım gelürdi, her biri bir faşşı tutup niyyetin idüp her birini bir keffeye ķordı. Elbette zâlimüñ keffesi şaķıl ve mazlûmuñ hafif gelürdi.

Kezâlik sefer itmek isteyenler gelürlerdi. Birine sefer ve birine cülûs diyü i'tibâr iderlerdi. Eger keffelerüñ ikisi de ağır gelse cülûs ihtiyâr eylerlerdi. İki de hafif bulınsa sefere delâlet ider, dirlerdi. Eger biri mürtefi' bulınsa bir aydan sonra sefere ruhşat virürdi. Ya'nî ki ol tılsımla her niyyetlerine cevâb alurlardı. "Buḥtunnaşr gelince bu tılsımât mevcûd idi. Ol geldükde kıparup tavarlarına yükledüp kendü vilâyetindeki âteşkedesine iletüp kıomış idi." diyü Kıbt miyânında mezkûrdur.

Ba'dehu yine Kâhem bin Mu'dân'dan ehl-i Mısr ba'zı tılsım u âşâr daķı taleb eyledüklerinde evvelâ bir tennûr düzdi ki âteşsiz yimekler bişürürdi. Ve bir çömlek icâd kıldı ki ol daķı bilâ-nâr ta'âm puḥte kılırdı.

Ba'dehu sikkîn resminde bir nesne daķı düzdi. Bir mua'ayyen yire kıoyup şan'at ile dikeķodı. Behâ'imden her kıanğı ḥayvân ki anı görürdi, kemâl-i rağbet ü taleble¹ yanına varup aña boyun ururdi. Ya'nî ki bî-ihtiyâr kendü kendüyi boğazlardı.

Ba'de-mâ bir şü daķı ihtirâ' kılmış idi ki aşlâ içinde âteş söyınmezdi. Birbirinüñ zıddı iken âteş ü âb bir yerde imtizâc kılırdı. Çak sonra bir sırça daķı² terkib itmiş idi ki da'imâ derünü hevâ ile memlû idüğini her kışı taḥķik eylemiş idi. Bu tırlıkla yedi yıla dek salṭanat itdi.

1 rağbet ü taleble: rağbetle YK

2 sırça daķı: - YK

Ba‘dehu vezîri [120a YK] fevt olup yirine Zalmâ bin Kûmis¹ nâm şahş-ı şeci‘i vekîl idindi. Gâyetde sâhîr ü kâhin olmağla² cidden Kâhem’i [125b M2] söyletmez oldu. Giderek mülkinde iştirâke bile rızâ göstermedi.

Ba‘zılar kavlince Zalmâ melik-i Uşmûn idi.³ Ve niçeler zu‘mınca evlâd-ı Şâ’dan ‘add olunmuş idi. Kıbtîler Benî İsrâ’il’i istihrâc idüp ricâlî ricâlini ve ‘avretleri anların ‘avretlerini kullanmak anuñ bid‘atı idi. Evvelâ ki Kıbtî tâ’ifesi Benî İsrâ’il’den şikâyet eylediler. “Bizi bunlar dâ’imâ rencide ider.” diyü söylediler. Muķâbelede “Anlar sizün hîdmetkârlarınızdur.” diyü cevâb virdi. Bu sözden soñra ol fırķa-i zemîme ol tâ’ife-i kerîmeye ihânet itmege başladı. Ya’nî ki mâbeynlerindeki hicâb kalkup Kıbtîler ta’ne taşlarıyla anları taşladı.

Menķıldür ki menâre-i İskenderiyye Eksâmis zamânında binâ olunmuş ola. Ve Câm-ı Cihân-nümâ didükleri âyîne dahı anuñ ‘aşrında aña konmuş ola.

El-ķışsa Zalmâ ki müdebbir-i mülk oldu, Nehrâviş zamânında ‘azîz nice kuvvetlendi ise mezbûr dahı ol vechle kuvvet buldı. Bu minvâl üzere on bir yıl vezâret itdi. Ba‘de zamânin Eksâmis niçe müddet ğaybet idüp kimseye görünmedi. Hattâ bir mertebeye vardı ki ekşer-i nâs öldi i’tikâd eyledi. Ve niçeler idmân-ı şarâb ve ‘ibâdet-i heyâkil-i pür-tâb ile ‘aķlı gidüp vücûdı dahı muzmaķil oldu, şandı.

Bi’l-âhire ittifâķ idüp Zalmâ’nuñ başına üşdiler. “Elbette pâdişâhımızı görmek isterüz.” diyü söylediler. Zalmâ gördi ki ahvâl-i memleket halel-pezîr oluyor ve bu şit ü şadâ mülûk etrâfına döküp hücumları taķaķķuk buluyor,⁴ ‘ale’l-fevr Zalmâ bir tedârük itdi. Ya’nî ki Lâtîs’i çıkarup taķta geçürdi. Hâlâ ki niçeler “Biz bunu ķabûl itmezüz.” diyü ‘inâd itmegin leşkerini atlandurdi. Kimini lutf-ıla kimini tehdîd ile bi’z-zarûre irzâ ķıldı.

Maķrîzî kavlince Eksâmis’ün müddet-i salţanatı otuz bir yıl olduķdan soñra vefât itdi.

1 Kûmis: Kûmiş YK

2 olmağla: - YK

3 idi: - YK

4 döküp//buluyor: vâşıl oluyor YK

Salṭanat-ı Lāṭis bin Eksāmis

Mezbūr Lāṭis ḡayetle mu‘accib ü cerī vü secī‘ kimesne idi. Ammā ki ‘ilm-i ḥikmete ziyāde mā’il [126a M2] idi. Ve kemāl-i kibr ü ‘ucbinden bir ferde meclisinde cülūs ruḥşatını virmezdi. Ābā vü ecdādından gördüḡi āyine cidden meyl itmezdi. Giderek bir ṭabaḡada zālīm oldu ki ekābir ü a‘yānuñ ‘avretlerin çeküp almaḡa başladı. Ve bu ṭarīḡda farazā ki ceddi-nā-pākine ḡālib çıḡdı. ‘Āḡibet ḡulüb kendüden teneffür eyledi. Birḡaç kerre ehl-i Mıṣır ile ṭarafeyn olup şaflar baḡlayup cengler itdi.

Ve Zalmā’yı vezāretten ‘azl idüp yirine [120b YK] Lāhūḡā nām şahşı vezīr idindi ki Şā bin Tedāres evlādından idi. Mezbūra küllī iltifāt u i‘tibār eyledi. Ḥattā kendü ḡatemini aña teslīm idüp her ḡuṣūşını inandı. “Zalmā dārū’l-mülkimüzde ṭurup anuñ ḡidmetine iḡtilāf virmesün.” diyü Şā’id ‘ameline me’mūr ḡıldı. Ve Benī İsrā’īl’den niḡe kimesneyi yanına ḡoşup bile gönderdi.

Mezbūr ki mülk-i Şā’id’e vardı, andaki ma‘ādin maḡşūlinden ve memleket ḡarācından Lāṭis’e bir ḡabbe göndermedi. “Beni vezāretten ‘azl itdi.” diyü incinüp muttasıl intikām ḡaşdında oldu.¹ Ḥattā ki Ḳıṭṭarīm evlādından birini bulup serīr-i mülke iclās murād idindi. Bu ḡāletde ḡadīmden kendüye muḡıbb olan bir kāhin-i fā’iḡ aña naṣīḡat eyledi. “Serīr-i memlekete ḡayrı iclās ideceḡüne sen otursañ rāciḡ degül mi?” diyü söyledi. Mezbūrı dibelik idlāl itdi. Bu bābda “Senüñ ḡaḡḡuñda ne ḡüne siḡırlar ve ‘ameller ideceḡüm, seyr eyle.” diyü va’deler ḡıldı.

El-ḡıṣṣa Zalmā ḡurūc itmegi muḡarrer itdi. Lāṭis tarafında daḡı bunuñ faṣd-ı² fāsidi ṭuyuldu. Bir iki kerre serdārılar ile leṣker gönderildi. Lākin Zalmā ḡālib olup her gelen ḡā’idi şındurdu. ‘Āḡibet bir leṣker-i enbūh ile Lāṭis kendüsi çıḡdı. Sābıḡu’z-zıḡır kāhinüñ a‘māli ḡuvveti ile anı daḡı münhezim ḡıldı. Ḥattā mecāl virmeyüp ṭutdı ve ḡatlı itdi. Ve ‘acele ile Menf³ dārū’l-mülkine ṭoḡrılup taḡtına cülūs eyledi.

1 ḡaşdında oldu: ḡaşdın eyledi YK

2 faṣd-ı: ḡaşd-ı YK

3 Nüshalarda “Ḥatf” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereḡi “Menf” olarak metne alındı.

Emâret-i Zalmâ bin Kûmis¹

Mülk-i Mışır'da yedinci [126b M2] fir'avn olan budur ki Hâzret-i Mûsâ Kelîmu'llâh bunun zamânında ba's olunmuşdur. *Kur'ân-ı 'Azîm*'de mestûr olan mâcerâsı bu lâ-ya'kıl ile idügi ta'ayyün bulmuşdur. Hadd-i zâtında 'Amâlikâ'dan olup Velîd bin Muş'ab bu murdârdur. Ekşer-i ahvâli Hâzret-i Mûsâ '*aleyhi's-selâm*' menâkıbında mestûrdur.

Bir kaşîrû'l-kâmet [ü] a'rec, tab'-ı fâsidi mu'avvec, eşhelü'l-'ayni'l-yümnâ, aşferü'l-'ayni'l-yüsrâ, alnı yünlü bir garîb şahş idi. Bunun zamânında maşşûl-i mülk-i Mışır'ın senevîsi tokşan yedi bin kerre bin dînâr idi. Evvelâ nâsuñ zabtını a'vâna ısmarlayordı. Kendü akribâsından Hâmân nâm zâlimi vezîr idinmiş idi.

Ba'zılar kavlince Zalmâ, Kıbtî'dür. Benî İsrâ'il'i zelil ve Kıbtîleri celil itmesine bâ'ış oldur. Seksen yıl saltanat itdükden soñra Hâzret-i Mûsâ'nuñ mu'cizâtı berekâtından cümle 'askeri ile garğ olmuşdur. Müddet-i 'ömrinde hastelik görmemişdür. Zât-ı şirk-âlûdî 'ayn-ı 'illet olmağın 'alil ü marîz olup derd ü elem çekmemişdür. Vücûd-ı habîsinden rûy-i zemîn [121a YK] tahtîr kılınmışdur.

Tezyîl-i Lâzımu't-tağrîm Der-şihhat-i A'mâl-i Temâşil ü Telâsîm

Egerçi ki cebbârlaruñ temâşil ü telâsîmi ve geçen kâhharlaruñ garâ'ib-i mekr ü sihr ü merâsîmi huşuşını 'uqûl istiğrâb idüp hiç bir vechle istihrâc olacağ mıdır, diyü bu yüzden mekr ü 'amel tarîkına insân-ı za'ifü'l-bünye yol bulacağ mıdır, diyü ekşer-i nâs hilâfını kıyâs iderler. Belki mübâlagaya haml idüp "Elbette ekâzîb-i bâtıludur." dirler. Lâkin naşş-ı şerîfle şâbit olan niçe dürlü huşuş ki Hâzret-i Mûsâ '*aleyhi's-selâm*' muqâbilinde gösterdükleri mekr ü sihr manşûşdur. Şahîh idügi müşbet ü muqarrer olduğdan gayrı ehrâm tağlarunuñ bünyânı ki maqdûr-ı beşer degüldür, diyeceklerin mertebededür. Anlar ki yapmasında izhâr-ı kudret itmişler, fânî dünyâda [127a M2] ol maqûle eşerler koyup gitmişlerdür.

Ammâ Me'mûn Halîfe gibi pâdişâh-ı 'Abbâs²-nijâd hezâr sa'y u cidd ü ictihâd idüp ehrâmdan birinüñ bir miqdâr yirin yıkmâğa, ya'nî ki içerusine yol bulup bir kapu açmağa niçe aylar çalışup niçe bin filori hârc itmişdür.

1 Kûmis: Kûs YK

2 'Abbâs: 'ayyâş YK

‘Âkıbet ‘adem-i kudretini bilüp huşûsâ ki [hafr] itdügi rahmede bir çömlek filori bulup “Ey ba‘de zamânin diyâr-ı Mısr’a gelüp işbu herem hedmine şarf-ı maqdûr eyleyen şehryâr-ı ğayr-ı muhterem, harc itdügün miqdârı dinâr u derem senüñçün ta‘biye olunmuşdur. Alup qabul idesün. Yapmadan yıkma âsân iken bizüm âsârımızdaki istiḥkâm u metâneti bilüp kemâl-i kuvvet ü kudretümüzü idrâk idüp i‘tizârla gidesün.” diyü yazılmış bir levḥa bile bulmuşdur.

Fî nefsi’l-emr ol hedmüñ iḥrâcâtı defteri yoklandıqda naḳîr ü kıṭmîr ne harc olındı ise cemî‘an ḥisâb kılındıqda çömlekte bulunan filori anuñla ber-â-ber ‘add olunmuşdur.

Aşḥâb-ı ‘uḳûle bu kudretleri, ya’nî umûr-ı âtiyeyi istiḥrâc idüp Me’mûn’uñ anda varup hedm-i bünyân idecegi ḥâletleri ol binâların inşâsından artuqdur. Ve hereminüñ istiḥkâm-ı bünyânına bir delîl daḥı budur ki Kâhem¹ bin Mu’dân saltanat-ı Mısr ile kâm-rân olduqda ol iki heremini murâd idindi. “Elbette bakılsun.” diyü mücidd oldu. Lâkin ḥükemâ-yı Mısr bi’l-ittifâq men‘ine sa’y itdiler. “Bunların yıkması ḥarcına mülk-i Mısr’un ḥarâc u ‘avâ’idi yitişmez.” diyü cevâb virdiler. Ve ba‘zılar “Şîr Nebî ve İdrîs Peyğâmbir anlarda medfûndur.” diyü taḥḳîk² eylediler.

Bundan mâ‘adâ kitâb-ı *İḥtişârü’l-‘acâ’ib*’de meşṭurdur ki Şâ bin İṣâd’uñ³ Mısr’a mâlik olup ‘ilm-i kehânetden ğarâ’ib iḥdâş itdügi târîḥde ser-cümle ḥükemâyı pây-taḥtına getürmüş idi. ‘İlm-i nücûma mürâca‘at idüp her birine [121b YK] ḥavâdiş-i âtiyeyi şormuş idi. [127b M2] Fe-lâ-cerem içlerinde cümleden üstâd-ı a‘lem olan ḥakîm-i muhterem ba‘de zamânin tûfân-ı Nûḥ olacağını istiḥrâc itmiş idi. Ve ol zamânda “Cânib-i Şâm’dan gelme bir ḥâricî elinde elbette mülk-i Mısr ḥarâb olacaqdur.” demiş idi. Aña binâ’en sulṭân-ı Mısr olan Şâ, memâlik-i ma’mûresindeki bennâ ve neccârları bilâ-te’ḥîr getürmüş idi. Elvâḥ-ı aḳşâda tûfân sirâyet itmeyecek bir medîne ta’mîr itdürüp ḥükmini yürütmüş idi. Ve yapduğı ḳal‘anuñ dîvârını elli zirâ‘ idüp cümle kütüb-i ḥikmeti ve bi’l-küllîyye ḥazînesini anda ḥıfz itdürmüş idi.

Hikmet Ḥudâ’nuñdur, mülûk-i Benî Ümeyye zamânlarında Mûsâ bin Naşîr⁴ ki ḥakîm-i diyâr-ı ğarb idi, ol medîneyi bulmuş idi. Ya’nî ki Mısr’dan elvâḥ-ı aḳşâya müteveccih olduqda yedi gün şâfi ḳumlu yerlerde gitmiş idi.

1 Kâhem: Kâsem YK

2 taḥḳîk; taḥvîf M2

3 İṣâd’uñ: İṣâ’nuñ

4 Naşîr: Naşr YK

Ba'dehu mağrible cenüb mabeyninde ol didüğümüz şehre yitmiş idi ki hışnı üstüvâr ve demürden çapuları ber-çarâr, hâlâ ki açılması muhâl ü düşvâr, hattâ etrâfındaki kum yığınlarından yaklaşması bile şu'übetle aşikâr...

Hele yüz biñ belâyla bir dîvârına yakın varıldı. Hezâr tedârükle üstine âdem çıkarıldı. "İçinde ne vardır, görüñ, baña bildürüñ." diyü emr olındı. Şunlar ki dîvârına çıktılar, enlülüğü yigirmi zirâ' idüğünü haber virdiler. Andan öte varmağa kâdir olmadılar. Mûsâ bin Naşîr ol hâlle kodı, gitdi. Ammâ ki o yolda leşkerinden niçeler bezl-i rûh itdi. Kendüden evvel ve soñra ol şehriñ eşerin görmüş, bulunmadı. Ve anuñ gördüğü medîne-i Şâ idüğünde şübhe kalmadı. Zirâ ki bağ u bostânlarının 'alâ'imi etrâfında mevcûd idi. Nihâyet kum başdurmağla niçe yirleri nâ-bûd idi.

Bu dañı vilâyet-i ğarb¹ küylarında muķîm olan ķudemâdan menķüldür ki ol diyâruñ 'âlimlerinden biri bir bölük re'âyaya siyâset itmek istedi. Anlar dañı havf [128a M2] idüp niçe günler berr ü biyâbânda gezüp kırtulmağı münâsib gördi. Pes bir aylık miķdârı zâd u zevâdelerin göturdiler. Birkaç gün gitdükden soñra kendülerin bir yüce tağun dâmeninde gördiler. Hattâ yola gider bir kâfile görüp ardına düşdiler. Ba'de-mâ bağ u râğî laţif ve eşcâr-ı mîvedârı nazîf, aķarşuları vâfir yir[e]² vardılar ki bir bölük dihkânlar anda sâkin idi. Muttaşıl zirâ'at u hîrâşet üzere çalışurlardı. Bunları ki gördiler, "Nereden gelürsüz?" [122a YK] diyü söyleşdiler.

'Âķıbet bu tafşîli ma'lûm idindiler ki ol dihkânlar dâ'imâ oralarda sâkin olup ekerler, biçerler. Huzûr u râhatla geçinüp yirler, içerler. Aşlâ kendülerden kimse 'öşr ü cerîme istemez. Raķabeleri kimsenüñ ribķa-i itâ'atine girmez. Kendüler dañı hergiz mağrib şehirlerine ve kaşabalarına ve ķaryelerine varmazlar. Başlu başlarına ma'âş idüp kimseye boyun egmezler. Söyleşerek hasb-i hâllerine vâķıf oldılar. 'Avdetle vâtanlarına varmağı, olur olmaz 'alâķaların ber-ķaraf idüp tekrâr ol maħalle gelmegi ve müddet-i 'ömrleri âķir olunca anlar ile geçinmegi muķarrer itdiler. Ol dihkânlar dañı bunlara 'arz-ı maħabbet idüp gelmelerine iştîyâķ gösterdiler.

Pes ol tã'ife bu niyyetle yirlerine vardılar. 'Alâķaların ber-ķaraf idüp yine ol nevâhî niyyetine yollarına revâne oldılar. Her ne ķadar ki cüstücü kıldılar,

1 ğarb: 'Arab YK

2 yir[e]: - YK

ne ol aḥvālî bildiler,¹ ve ne ol ḥavālînüñ ‘alā’imini gördiler, ve ne vâsıl ola-bildiler. Niçe günler² ḥüzün ü te’essüfle geziler, tırdılar.

Bu daḥı diyâr-ı ğarb seyyâhlarından menķıldür ki bir şehrden bir şehre giderken yolların yitürmişler. Gezerek sükkân u re’âyâsı çok, mevâşî ve bağ u râġı me’müllerinden artuķ bir medîneye yitmişler. Ḥattâ bir gice ol kavme mihmân olup bir degirmencinüñ meskenine konmuşlar. Ba’dehu vâfir yimişler, içmişler. [128b M2] Mest-i lâ-ya’kıl olup kendülerden geçmişler. İrtesi tülû’-ı şems zamânında ki uyanurlar, kendüleri bir ḥarâbe yirde bulurlar. Ne ḥalkından eşer var, ne diḥkânından; ne ol bezmden nişâne var, ne şarâb-ı erġavânından. Fe-lâ-cerem pür-ḥavf u ıztırâb u elem, yüzleri üzere sürinürek giderler. Aḥşama dek bir medîne-i ma’mûreye daḥı varurlar ki evvelkiden ziyâde âbâdân, ḥalkı bisyâr³ 4 «أكرموا الضيف» fermânına mütâba’at-künân, bunlar Ḥazret-i Ḥaḳḳ’a şükrler iderler. Ve dün gice mübtelâ oldukları belâları bir bir söylerler. Ol kavm işidüp ta’accüb eylerler.

Hikmet Ḥudâ’nuñdur, ol şehrde bir düġün cem’iyyetine râst gelürler. Ol gice sâzlarla oturup ni’metlerin tenâvül kıılurlar. Ve eşnâ-yı muşâḥabetde gidecekleri yolları daḥı şorarlara. Fe-ammâ anlar tesliyet idüp “Ġam yimeñ ki yolıñuz vâziḥdur. Yol yitürmeñüz ne ihtimâldür, ne ṭab’a lâ’iḥdür.” cevâbın virürler.

El-kışsa ol şeb yine mest-i medhûş olup yaturlar. İrtesi [122b YK] şabâḥ uyandukda kendüleri bir ḥarâbede daḥı⁵ bulurlar. Fe-ammâ eṭrâfında eşcâr-ı pür-şimâra nihâyet yok. Yire dökilüp yatan mîveleri me’mulden artuķ. Ḥâlâ ki ol gice gördükleri maḥlûḳâtdan kimse görünmez. Ağızlarında ise şarâb râ’ihâsı bâķî olmaġın gice ki encümen vuķû’ında kimse şübhe çekmez. Ḥayret ü ta’accüble ol gün daḥı giderler. Aşlâ acıķmazlar ve şuşamazlar. Ḳable’l-maġrib koyun gütmeye meşġûl bir çübâna râst gelürler.⁶ “Yolumuz nereden şenlige çıkar?” diyü yol şorarlara. Şübân daḥı bunlara delâlet kıılır. Ya’nî ki “Yolıñuz bu cânibe gider.” diyü haber virür. Anuñ sözi ile ol şeb şabâḥ olunca giderler. Kendüleri ḥilâf-ı semt bir maḥalde görürler. Ol çübân cinnî idüğini şübhesiz bilürler.

1 ne ol//bildiler: - M2

2 günler: rûz M2

3 bisyâr: - M2

4 “Misafire ikramda bulunun.”

5 daḥı: - M2

6 çübâna//gelürler: çübân görürler YK

Bu ṯarīkla bir iki gün daḥı gezüp bīn belā ile şehir-i Uşmüneyn'e vāşıl olurlar. Ser-güzeştlerin dirlerse [de] inanduramazlar. Ammā 'uḳalā-yı diyār [129a M2] sözlerine i'tikād iderler. Ol memālik 'imāret-i āşār-ı cebbārın-i Mışr yapduḳları medā'in idüḡin söylerler. Nihāyet şimdiki ḥālde cinniler taşarrufında idüḡin beyān kılurlar.

Ve bi'l-cümle vilāyet-i Mışr ve ḡarbuñ ḡarā'ibine nihāyet yokdur. Kitāb-ı *İḥtişārü'l-'acā'ib* de bu maḳûle tefāşıl ḳatı çokdur.

Ḥükümet-i Delûke bint Ruyā

Bir rivāyetde bint Ruḳān¹ dinilmişdür. Pes Fir'avn-ı Mūsā ki cümle 'askeri ve tevābi'i ile ḡarḳ oldu, ḥükümete lâ'ik ve emārete müstaḥik bir kimse ḳalmadı.

Maḳrīzī ḳavlince ancaḳ ḥidmetkārlar ve ḳul kısmından olanlar ve ücretle ırḡadlık eyleyenler ve 'avretler ḳaldı. "Elbette bize bir ḥākim lâzımdur." diyü nisvān² kısmının ittifaḳları ile Delûke nām 'āḳile ve müsinne ve nev'an ḥasibe vü nesibe 'avret ḥākime naşb olındı ki ol tārīḥde yüz altmış yaşında idi.

Hemān ki mülk-i Mışr'a müstevliye oldu, bennāları cem' idüp altı ayuñ içinde cümle şehri sūr içine aldı. Ḥattā ol divāra ḥā'itü'l-'acüz diyü ad ḳonıldı. Ba'dehu ḥudūd-ı Zenc'den İfriḳiyye ve el-Vāḥāt ve Nûbe vilāyetlerine varınca ḳā'idler naşb itdi ki gice ve gündüz ḥirāset ḥidmetinden ḥālî olmazlar idi.

Ve mezkûrenün zamānında müdevvire-i sāḥire berābī bünyādın ḳıldı. Dārü'l-mülk-i Menf'ün ortasında ol maḳûle eşer ḳodı. Bu ṯarīkla yigirmi yıl tamām Delûke ḥākime oldu. Ba'dehu ekābirden birinün oḡlı yitişüp bāliḡ olmaḡla serir-i salṭanat aña münāsib görildi. Ġālibā Delûke ḥāl-i ḥayātında bu ḥuşuşı ma'ḳûl görüp nice yıllar daḥı 'ömr sürdi.

1 Ruḳān: Rufā YK

2 nisvān: nisā YK

Emâret-i Derkûn bin Belâtis

Niçe yıllar aldı, virdi. ‘Adâlete meyl idüp hüsni-i zindegânî ile dirildi. [123a YK] Ba‘dehu oğlu Bûdis şehryâr oldu. Ol dağı murâdınca kâm-rânlık idüp ‘âkıbet rişleti ta‘ayyün buldı. Tâ ki qarındaşı Neķās hükümet kıldı. Lâkin mu‘ammer olmayup¹ üç yıldan sonra ol dağı intikâl itdi. Yirine Mersâ bin Merînûs tahta geçdi. Niçe yıllar ol dağı salţanat idüp yedi, içdi.² Bundan sonra dağı Esmârûs bin Mersâ hâkim oldu. Lâkin ğâyetle mütekebbir ü cebbâr kopdı. Ve olur olmaz cüz’iyyât için erbâb-ı ‘ırzuñ kanlarını yirlere dökdi. Âhir kendüiy hal’ u ‘azl itdiler.³

Yirine eşraf-ı nâsdan Tûtis bin Menâkil ihtiyâr olındı.⁴ Ğâyetde ‘âkıll ü dâna ve ra‘iyyet-perver ü tüvânâ olmağın⁵ kırk yıl hükümet kıldı. Ba‘de-vefâtihi Mâlûs nâm oğlu bir zamân salţanat itdi. Ol dağı vefât idüp taht-i mülk-i Mısr⁶ qarındaşı Minâkil bin Tûtis te‘arrüfine yitdi.⁷

Bir miķdâr ol dağı rûzgârından kâm alup serây-ı âhirete intikâli muķarrer olduķda⁸ oğlu Nûla bin Minâkil pâdişâh oldu. Fir‘avn-ı Mûsâ’dan sonra böyle devlet ü şevketi kâmil şehryâr gelmedügi taķaķķuk buldı. Yüz yigirmi yıl tamâm muķaşşilü’l-merâm olup aldı, virdi.⁹ Bir a‘rec-i mu‘avvec iken seby ü ilğar ile Beyt-i Maķdis’i fenâya virdi. Hattâ bir kerre melik-i Beyt-i Maķdis olan Nûşâ bin Amûn bin Menişâ’yı esir idindi. Ve Süleymân bin Dâvûd ‘aleyhimâ es-şalâti’l-Vedûd kürsisi ki bir mürtefi‘ yirde ...¹⁰ üstinde¹¹ vaz’ olunmuş idi. Mezbur dest-dirâzlığla anı aldı. Ve güstâhlığla cür’et idüp üstine cülûs kıldı.

Ammâ Mevlânâ Maķrîzi ķavlince alamadı. Ol ayağ uzatduķça¹² ol bir tarafına döndi. Âhir-i ‘ömrine dek sa’yden hâlî olmadı. Hâlâ ki dest-res bulması ta‘ayyün bulmadı.¹³

1 Lâkin//olmayup: - YK

2 Niçe//içdi: - YK

3 Lâkin//itdiler: Ğâyet mütekebbir ü cebbâr olduğundan hal’ u ‘azl itdiler YK

4 ihtiyâr olındı: tahta geçdi YK

5 ve//olmağın: idi YK

6 bir//Mısr: yirine geçdi. Ba‘dehu YK

7 te‘arrüfine yitdi: tahta geçdi YK

8 Bir//olduķda: Ba‘dehu YK

9 muķaşşilü’l//virdi: -kâm-rân oldu YK

10 M2 nüshasında bu kısımda bir kelimelek boşluk vardır.

11 ... üstinde: - YK

12 ayağ uzatduķça: ķaşd itdükçe YK

13 bulması//bulmadı: bulmaķ dağı olmadı YK

Vaqtâ ki vefât eyledi,¹ yirine oğlu Bersüm bin Nûla 'ilm-i hükûmeti işbât eyledi.² Hâlâ ki inen mu'ammer olmadı. Devlet-i dünyeviyyeden babası miqdârı, belki 'öşr-i zamânisi deñlü vefâ bulmadı. Bunun dağı ferzendi Qarkûra bin Mersüm tahta geçdi. Ve birkaç yıl bu dağı yedi, içdi. Lâkin [130a M2] kendüde meymenet müşâhede olunmadı. Zamânında berâbi yıkılıp işlâhına çâre bulunmadı.

'Âkıbet o dağı fevt oldu. Saltanat-ı Mısr bu kerre Neqqâs³ nâm hâkime toğrıldı. Bir zamâncik bu dağı i'tilâ-yı şân buldı. Ve ba'de vefâtihi oğlu Feremsevâ⁴ bin Neqqâs pâdişâh oldu. Bunun zamânında Buhtunnaş vilâyet-i Mısr'a geldi. Mezbur Feremsevâ aña qarşu turup mirâren şavaşdı. Âhir anuñ muhârebesinde katl olındı.

Ve bundan sonra Menf dârü'l-mülki harâb oldu. Ba'de zâlik Horüşiyuş-i Endülüsi tercemesinde yazılıdur ki Fir'avn garkından sonunda yüz yedi yıla gelince memleket-i Mısr'a Bûşerûş⁵ hükûmet eyledi. Garîbü'l-bilâd olan yad illüleri tutarlardı. Tapduğı bütlerine rağbeten ve ta'zîmen koyun gibi boğazladup kurbân kılurlardı. Bunun dağı eyyâmı bu maqûle mezâlîm ile geçdi.

Garq-ı Fir'avn'dan sonra üç yüz yigirmi sekiz yıla varınca Berûye nâm şehryâr müstevli oldu. Hayli sâlâr-ı zafer-yâr [ve] şehryâr-ı ceng-kirdâr⁶ idi. Ve her kankı pâdişâha muqâbil oldu ise fetḥ u nuşreti nümüdâr idi. Ve yine *Kitâb-ı Horüşiyuş*'da tahtır olınmışdur ki garq-ı Fir'avn'da ve mevt-i Delûke'den sonra mülûk-i Medâ'in⁷ beş yüz yıl miqdârı hükûmet itmişlerdür.

Ve ba'zı müverrihîn kavlince temellük-i Delûke'den sonra mülûk-i⁸ Kıbtıyye ki yigirmi yedi neferdür, ki altı yüz yigirmi altı yıl dârü'l-mülk-i Mısr'a saltanatları muqarrerdür.

1 Vaqtâ//eyledi: Anuñ YK

2 Bu kısım YK nüshası M2 nüshasındaki anlatımları özet olarak almıştır. Neredeyse tüm ifadeler değiştirilip kısaltıldığı için anlatıma etki etmeyen nüsha farkları aparata alınmadı.

3 Neqqâs: Nefânis YK

4 Feremsevâ: Fersevâ YK

5 Bûşerûş: Büfrûş YK

6 Şehryâr-ı//kirdâr: - YK

7 Medâ'in: Medyen YK

8 sonra mülûk-i: - M2

FAŞL [123b YK] Fİ'L-MÜLÜKİ'L-ĞIBTİYYE Bİ-DİYÂRİ'L-MİŞRİYYE

Ol zümrenün,¹ ya'nî mülük-i Kıbtıyye'nün evveli Dīvsefrīā nām hâkimdür ki i'tidāl üzere yetmiş yedi yıl emâret eyledi. Ardınca Şemândūs² yigirmi altı yıl aldı, virdi. Tâ ki Sûmânās yüz yıl tamâm saltanatla icrâ-yı ahkâm kıldı. Ba'dehu Mağhîrās dört yıl ve Amânākūs³ tokuz yıl melâz-ı nâs oldu. Andan sonra Aşhûrīs altı sene ve Festâhus tokuz sene hükümet [130b M2] eyledi. Ammâ vefâtı ve dâr-ı âhirete nakl ü harekâtı muqarrer olduğdan sonra Fesûsâlis otuz yıl, Sîsûnâcûsîs yigirmi bir yıl emâret kıldı. Ve ba'de vefâtihî Asârlînūs on beş yıl ve Tâfâlüyîs on üç yıl kâm-yâb kılındı. İnşâf u 'adle meylî eslâfından râcih bilindi.

Andan sonra Kaṭāfāmāştus⁴ yigirmi beş yıl ve Asārātûn tokuz yıl, Fesâmūs on yıl icrâ-yı ahkâm kıldı. Der-'akab Okâtyūs⁵ kırk dört yıl emâret itdi. Anuñ ardınca Sâyākûrâ on iki yıl ve Tavâhūs Alhîşî yigirmi yıl aldı, virdi. Tâ ki ahvâl-i memleket-i Mısr nev'an intizâm buldı.

Ba'dehu yine Asîṭākîtyâs yedi yıl ve Yâhāsūs altı yıl ve⁶ Yâhûnām sekiz yıl ve Nesâmâmelṭîkūs⁷ kırk dört yıl hükümet itdi. Ba'dehu dâr-ı âhirete gidüp yirine Naḥtûkāst⁸ altı yıl şehryâr oldu. Ardınca Fesânûnās on yedi yıl cûlûs idüp i'tilâ-yı şân buldı. Ammâ bunlardan sonra yine Qarākūs yigirmi beş yıl ve Amâslîn kırk iki yıl saltanat idüp vâhiden ba'de vâhidin Mısr'a hâkim olup⁹ hükm itdiler. Ve âcâl-i muqadderelerine göre geldiler, gitdiler. Delûke ve oğlı ve bu zıkr olınan mülük cem'an yigirmi yedi hisâbına yitdiler.

1 Ol zümrenün: - YK

2 Şemândūs: 'Anrūs YK

3 Amânākūs: Amânânūs YK

4 Kaṭāfāmāştus: Kaṭāfânâştâs YK

5 Okâtyūs: Okânbus YK

6 Yâhāsūs//ve: - YK

7 Nesâmâmelṭîkūs: Nesâmâmelṭîyūs YK

8 Naḥtûkāst: Naḥtûfâst YK

9 hâkim olup: - M2

FAŞL Fİ MÜLÜKİ'L-BÂBİL

Bunlar beş kişidir. Pây-tahtları mülk-i Bâbil idi. Hâlâ ki mülk-i Mısr'a hükümetleri şâmil idi. Bunların evveli Amurṭayûş'dur¹ ki altı yıl saltanat eyledi. İkinci Mâferṭâs'dur ki yedi yıl hükümet kıldı. Üçüncü Avḥûs'dur² ki on iki yıl aldı, virdi. Dördüncü Kaşâmût'dur ki birkaç yıl melâz-ı nâs oldu. Beşinci Münâṭûs'dur ki yedi yıl miqdârı bu daḥı câlis-i serîr-i mülk olup ta'ayyün buldı.

FAŞL Fİ HÜKKÂMİ'L-MEVŞİL VE'L-CEZİRE [131a M2]

Bunlar daḥı üç kimsedir ki Mevşil ve Cezîre'de hükümet iderken Mısr saltanatına dest-res buldılar. Ya'nî ki otuz sekiz sene icrâ-yı aḥkâm idüp kâm-rân-ı zî-şân oldılar. Bu zümrenün evveli on üç yıl saltanat iden Yâfâmânyûs³ ve ikincisi yedi yıl hükm iden Tûs, üçüncüsü on sekiz yıl alup viren Nâmûṭâtînâs'dur. Bunlardan sonra saltanat-ı Mısr İskender-i Rûmî'ye nakl itmişdür.

Târîḥ-i Makrîzî ve Mes'ûdî de yazıldığı üzere Zû'l-ḫarneyn-i Şânî ki İskender-i Rûmî'dür, on iki yıl tamâm dünyâya hükm itmişdür. Andan sonra mülk-i Mısr ve mağrib mülük-i Yûnân taşarrufına düşüp iki yüz yıl miqdârı ol kimesneler şehryâr olup sebil-i hükûmete gitmişdür.

Bu daḥı *Horüşiyûş*'da meştûrdur ki İskender-i Rûmî zamân-ı saltanatında [124a YK] arslan enüğini⁴ şayda öğredür gibi beglerini ve vekillerini umûr-ı hükûmete tahriş iderdi. “Bundan sonra emâret ğavġâsı sizün başınıza gelüp bu maḳûle derd-i sere giriftâr olacaḳsuz.” dirdi. Vaḳtâ ki İskender muştahzır oldu, memâlik-i eṭrâfî istihḳâḳına göre mülük-i ṭavâ'ife ve ḳuvvâdına taḳsîm idüp⁵ böldi.

1 Amurṭayûş: Amurṭabûş YK

2 Avḥûs: Arḥûs YK

3 Yâfâmânyûs: Yâfâlhânyûs YK

4 enüğini: yavrusına YK

5 taḳsîm idüp: - YK

Ol cümleden Baṭlamyūs el-Ḳalūzī¹ ki ba‘zılar ḳavlince İbn Arnibā-yı Manṭıķī didükleri oldur, Mākedon şehrinden İskender’ün hem-şehrîsi ve şādıḳ rāzdārı olmağın külli ri‘āyet eylerdi. Binā’en ‘alā zālîk vilāyet-i Mısr ve ğarb ve İfrîḳiyye’yi tamāmen Baṭlamyūs’a ta‘ayyün ḳıldı. Ol daḫı ‘adāletle yigirmi yıl hükümet itdi. Toğan ḳısmını şayda ögredüp evvelā şikār u nahḳîre rağbet ḳılan anlar idi.

Ol ki vefāt eyledi, yirine Ḳaldenfetīs² ḥākim oldı.

Nazm

Şu deñlü mā’il olmışdı toğana [131b M2]
Elinden düşmez idi üstüvāne

Alurdı terbiyet itse hevesle
Sipih-rūn kerkesini bir mekesle

Muḥibb-i aḥ³ dimekdür. Ve laḳabı Baṭlamyūs-ı Šānī’dür. Otuz sekiz yıl bu daḫı aldı, virdi. Ve ‘ilm-i nücūmda mahāreti ve kemā-yenbağī fazīleti muḳarrer idi. Ḥattā arz-ı Mısr’da me’mūr-ı me’sūr u me’yūs olan ḳavm-i Yehūd’ı bu ıtlāḳ idüp ḳurtarmışdur. Ve ‘ulemā-yı Yehūd’dan yetmiş kişi ihtiyār idüp *Tevrāt*’ı lisān-ı ‘İbrānī’den zebān-ı Rūmī’ye terceme itdürmüşdür.

‘Āḳıbet bu daḫı fevt olup oğlu Baṭlamyūs Anṭarṭalīs yirine geçdi ki isminün ma’nāsı muḥibbū’l-ebb, ya’nī babasını sevici dimekdür. Yigirmi altı yıl bu daḫı icrā-yı aḥkām itdi. Andan sonra fevt olup yirine ḳarındaşı Baṭlamyūs Ḳalyātur⁴ pādīşāh oldı. On yedi yıl miḳdārı rüzgār-ı ğaddār bunun daḫı şaḳalına güldi. Ba’dehu ḳavm-i Yehūd’la ceng ü cidāle mübtelā olup anlardan altmış biñ miḳdārı ādem helāk itdi.

Āḫir devlet-i mülk-i fānī aña daḫı ḳalmayup oğlu Baṭlamyūs Ḥafātīs ki anasın sevici dimekdür, yigirmi dört sene emr-i hükümete mübtelā ḳılındı.

1 Nüshalarda “bin Lāzī” şeklinde yazılan bu isim “el-Ḳalūzī” olarak metne alındı. bk. Cengiz Aydın, Gülseren Aydın, "BATLAMYUS", *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus> (E.T: 07.04.2019).

2 Ḳaldenfetīs: Feldenfaḳīs YK

3 Muḥibb-i aḥ: Muḥtāc YK

4 Ḳalyātur: Ḳalbāt YK

‘Ale’l-ḥuşuş evvelâ Melikşâh, şâniyen İskenderiyye gibi şehr bināya müstevli oldı.

Ba‘dehu Baḫlamiyūs Ebübâtîş yigirmi toḫuz sāl taḫt-[nişin]-bâhirü’l-iḫbâl olup emâret kıldı. Ve bunuñ ‘aşrında Yünâniler Endülüsilere ğâlib geldi. Hattâ [124b YK] Qartâcenne nâm şehr-i kebîri iḫrâḫ bi’ n-nâr itdürdi ki bir vechle tamâmen on yedi gün istimrâren yandı. Ol şehrüñ binâsı târiḫi toḫuz yüz yıla varduḫda bu ḥâdişe zuhûr itdi.

Ğıbbu zâlik Baḫlamiyūs Şütâr geldi. Ma’nâsı cedîd dimekdür. Bu daḫı on yedi yıl salṭanat kıldı. Fe-ammâ ḥadd-i zâtında ğâyetle¹ kerihü’ş-şekl idi. Ve kız qarındaşı ile tezevvüci irtikâb itmiş idi. Pes bu maḫûle ifsâdâtına binâ’en İskenderiyye ḫalḫı kendüyi ḫal’ idüp² şehrden sürdi. Bir daḫı salṭanata zafer bulamayup ol ğamla [132a M2] öldi, gitdi.

Ba‘dehu qarındaşı Baḫlamiyūs İskender geldi. Bu daḫı on yıl tamâm aldı, viridi. Vaḫtâ ki vefât eyledi, oğlu Baḫlamiyūs Deyüşliş³ emâreti işbât eyledi. Hattâ otuz sekiz yıl ḥükümet idüp ḫidemât-ı ‘ibâda naşb-ı nefis itdi. Ammâ zamân-ı devletinde ‘alâmât-ı semâviyyeye nihâyet olmadı. Aḫkâm-ı münec-cimîn tettebbu’ından degmede ḫurtulmadı.

Aḫir ba‘de vefâtihi kendü kıızı Qlûbaṭra hâkime oldı. Sâbıḫu’z-zikrûñ kıızıdır. Fe-ammâ ğâyetle âḫıle ve müdebbire idi. Lâkin her ne ḫâl ise ‘avret-dür, diyü⁴ kayser-i Rûm bunuñ ḥükümeti zamânında Mısr’a ḫücüm idüp iki serdâr gönderdi.

Hikmet Hudâ’nuñdur, birisi ḫüsn-i tedbîr idüp Qlûbaṭra’yı taḫt-ı nikâḫına aldı.⁵ Ba‘dehu bir ṭarîḫla ol bir serdârı öldürdi. Nezâketle memleket-i Mısr’a mutaşarrıf olup kayşere bile ser-fürü kılmadı. Vaḫtâ ki bu ḫâlleri ma’lûm idindi, bi’z-zât kendüsi leşker çeküp Mısr’a vardı. Manşûr u muḫaḫfer olup fetḫ itdükden şoñra mezbûr ḫâ’idi ve taḫt-ı nikâḫındaki Qlûbaṭra’yı öldürdi. Ba’zılar ḫavlince ḫable’l-aḫz me’yüse olduḫı gibi kendüsini zehrle-yüp helâk oldı.

Ve bundan şoñra mülk-i Mısr kayâşıra[ya] naḫl olındı ki Qlûbaṭra fevtinden fetḫ-i ehl-i İslâm, ya’nî ki ‘Amr İbn ‘Âş, Mısr’a ḫâkim olduḫı zamâna

1 Fe-ammâ//ġâyetle: Bir YK

2 ḫal’ idüp: - M2

3 Deyüşliş: Deyüşiş YK

4 her//diyü: kısm-ı nisâ olmağın YK

5 taḫt-ı//aldı: nikâḫlandı M2

gelince altı yüz yetmiş¹ yıl olmuştur. Ve ammâ kayâşıra taşarrufında olduğu hâlde kayşer olanlar bi'z-zât Mısr'da oturmazlardı. Pây-taht-ı kâdimleri olan Kostañtiniyye'de oturup vekiller gönderüp zabt iderlerdi. Ve bu mâbeynde, ya'nî ki Kılubatıra helâkinden ehl-i İslâm fethine gelince vâki' olan altı yüz yetmiş iki yıl içinde gâh oldu ki 'Acem pâdişâhları kayâşıra-i Rûm'a gâlib oldu. Leşker çeküp gelüp evvelâ Şâm vilâyetine ve Beyt-i Mağdis'e, ba'dehu memleket-i Mısr'a istilâları ta'ayyün buldı.² Hattâ Kısra Pervîz pâdişâh-ı memâlik-i Fûrs iken zamân-ı devletinde bir kavî serdar gönderdüp İskenderiyye'yi feth itdürdi. Ve anda buldukları [132b M2] Rûmîler 'umûmen kılıçdan geçürilüp on yıl miqdârı memâlik-i Mısr, Pervîz'ün vekilleri zabtında kaldı.

Ba'dehu Heraql ki pâ-y-taht-ı Rûm'a pâdişâh oldu, hüsn-i tedbîre mâlik, 'âlem-gîrlîk ıarîkına sâlik, ya'nî ki fütühât-ı külliyyeye mütehâlik, hâkim-i nâmdâr idüğü ta'ayyün buldı. Cünûd-ı bisyâr ve 'asâkir-i bî-şümâr ile Kostañtiniyye'den [125a YK] çıkup Hamâ vilâyetini ve Dimaşk-ı Şâm memleketini teşhîr kıldı. Ba'dehu Beyt-i Mağdis'e varup mülûk-i Fûrs cânibinden anda bulduğunu sürüp çıkarup ol vilâyetün zabt u rabtı kavâ'idini muhkem itdükden sonra arz-ı memleket-i Mısr'a ve İskenderiyye'ye vardı. Anda bulduğu muhâlifini tu'me-i şîr-i şemşîr idüp ve kendü cânibinden bir batırıkı,³ ya'nî ki ol kavmün 'âlimi nâmına bir zındıkı hâkim naşb⁴ idüp yine darü'l-mülkine gitdi.

Kitâb-ı Makrîzî Târîhi'nde meşhûrdur ki vilâyet-i Mısr'daki kiremid cinsinden olan binâlar 'umûmen 'Acem kavminün âşarındandır. Niteki taş kısmından olan yapılar Rûmîleründür.

Egerçi ki müverrih-i mezbûr ba'de'l-İskender⁵ saltanat iden baţalise ahvâlini tettebbu' idüp Kılubatıra ile on kişi olmak üzere yazmışdır, lâkin isimlerinde ve 'adedlerinde hatâ itdükden gayrı ekşerinün sâ'ir umûrında bile⁶ işâbet itmemiştir. 'Alâ hâlihi terk olunması 'inde'l-fuzalâ mes'ûl olmamızı mücib olmağın tettebbu'ında dikkat olındı.

1 yetmiş: - YK

2 ta'ayyün buldı: oldı YK

3 bir batırıkı: - YK

4 naşb: - YK

5 ba'de'l-İskender: İskender'den sonra YK

6 bile: dahı YK

*Tārīḥ-i Mevlānā Benāketi*¹ den ve *Kitāb-ı Muşliḥi'd-din-i Lārī*² den ve kütüb-i tevārīḥü'n niçe mu'teberlerinden taḥkīk münāsib görüldi. İmdi anlar tettebbu'nda baṭālise on üç neferdür. Baṭlamyūs demek esedü'l-ḥarb demekle, ya'nī ki ceng arslanı ma'nası ile mu'abberdür.

Bu zümrenü'n evveli Şelenüş bin Lāgūş, tamāmen mağrībe ve Mısr ve İskenderiyye'ye yigirmi yıl ḥükümet itmişdür. Ve Haleb ve Kınnesrīn ve Selūkiyye ve Lāzkiyye ve³ Kāniyye bunu'n zamānında ta'mīr olınmışdur. İkinci Anṭūḥūs ki niçe zamān alup virmişdür. Üçinci Kīlūdķūs'dur⁴ ki laḳabı [133a M2] 'Ālī Göz'dür. Otuz sekiz yıl ḥükümeti meşṭürdur. Zamān-ı devletinde şüyüh-ı 'ulemādan yetmiş iki nāmdār la Sim'an-ı Kāhin'i cem' itdürüp *Tevrāt*⁵ terceme itdürmişdür. Ve bunu'n şükranesi cümle esārā ve maḥbūsānī āzād eylemişdür.

Dördinci Adrāḥiṭūs'dur ki yigirmi beş yıl emāret kılınmışdur. Beşinci Kīlūbtūl'dür ki on yedi yıl salṭanatdan soñra fevt olmışdur. Altıncı Kīḡyūs'dur⁶ ki baṭlamyūs-ı ṭayī' dimekdür. Ġāyetde zālīm ü ḥünī olmağın ancak beş yıl musallaṭ olmışdur. Yedinci Kīlūmūn'dur⁷ ki otuz beş yıl aldı, virdi. Sekizinci Adrāḥiṭūs-ı Şānī'dür ki yigirmi toḳuz yıl eyālet itdi. Ve Baṭlamyūs-ı Muṭāḥḥir laḳabı ile şöḥret buldı. Toḳuzuncı Sūṭiyā'dur ki on altı yıl ḥākim oldı. Onıncı İskenderūs'dur⁸ ki üç yıl ancak emāret itdi. On ikinci Kīlūdķūs-ı Şānī'dür ki sekiz yıl tamām ḥükümet idüp 'ömri ḡāyete yitdi. On üçüncü Baṭlamyūs es-Şānī'dür ki yigirmi toḳuz yıl salṭanat kıldı. Ve bu maḥalde on üç [125b YK] baṭlamyūs tamām oldı.

Ve ba'zı müverriḥin ḳavlince bunu'n zamān-ı devletinde Anṭayāḥūs, Anṭakiyye şehrini tecdīd ve Semrīn nām medīneyi taḥrīble nā-bedīd kıldı. Ve tārīḥ-i ḥübūṭ-ı Ādem '*aleyhi's-selām* beş bi'n dört yüz bir sene olduḳda kendüsi fevt oldı. Ba'dehu Baṭlamyūs-ı Muḥliş on sekiz yıl ḥükümet itdi. Ardınca Baṭlamyūs-ı Muḥibb-i Ümm şehryār olup on yıl emāret itdükden soñra ḡāyetde zālīm olmağın ḥalḳ-ı 'ālemün ittifaḳı ile iḥrāk bi'n-nār kılındı. Bundan soñra Baṭlamyūs Mesāḥūs on sekiz gün kām-rānlıḡ⁹ itdi. 'Aḳabince Baṭlamyūs Vebüyüşlus¹⁰ pādīşāḥ olup eyyām-ı salṭanatı yigirmi bir yıla yitdi.

1 Lāzkiyye ve: - YK

2 Kīlūdķūs: Kāblūdķūs YK

3 Kībḡūs: Kābḡabūs YK

4 Kīlūmūn: Kīlūmūf YK

5 İskenderūs: İslenderūs YK

6 kām-rānlıḡ: ḥüküm YK

7 Vebüyüşlus: Vebübüşlus YK

Ve bu cümleden sonra Kılubatı nâmındaki ‘avret müstevliye oldu. Ve zamân-ı hükümeti yigirmi yıl olup İskenderiyye halicini açıtmağ, ya’nî ki hafr itdürüp [133b M2] Nehr-i Nîl’i cārî kılmak mezkûrenün eşeri idügi taḥaḳḳuḳ buldı. İsmiñ ma’nâsı bâkiye ‘ale’s-şahre demek oldu. «العلم عند الله»¹

FAŞL FÎ AHVÂLÎ’L-ḤİTÂY² VE’L-ḤOTEN VE KAVÂNÎN-İ MÜLÜKÎHİM VE FÎ EDYÂNÎHİM VE ‘AḲÂ’İDÎHİM VE SÜLÜKÎHİM³

Hafî olmaya ki târiḥ-i ehl-i Ḥiṭây sâ’ir tevâriḥ gibi degüldür. Meşelâ anlar her devri altmış yıl tutup a’zam ve evsaṭ ve aşğar üç devr i’tibâr iderler. Ya’nî ki devr-i kebîr-i a’zamına “şāng ven” ve evsaṭına “dong ven” ve aşğarına “ḥā ven” dirler. Ve her üç devri yüz seksen yıl tutarlar. Ve ba’zı müverriḥîn hisâb idüp sene işnâ ve sittîn ve tis’a mi’e-i hicrînün rebî’u’l-evveli yigirmi tokuzındağı rûz-ı se-şenbe günini devr-i şäveng evveli buldılar.

Ve zu’molarınca edvâr-ı ‘âlemün ibtidâsından devr-i şävenge gelince sekiz biñ⁴ sekiz yüz altmış üç yıldur, didiler. Ve her ven, on biñ yıldan ‘ibâretdür, ḥaberin virdiler.⁵ Ammâ ven nâķış tokuz biñ yedi yüz kırık beş yıldur, diyü taḥķîķ iderler. Ḥattâ devr-i ‘âlemi cemî’an üç yüz altmış beş biñ ven tutarlar.

El-ķışsa Ḥiṭây vilâyetleri sâ’ir memâlike kıyâs olunmaz. Anda müşâhede olınan ḥâlât-ı ğaribe ğayrı yirlerde bulunmaz. Fe-lâ-cerem vilâyet-i Mâverâ’ü’n-nehr pâdişâhı Sulṭân Uluğ Big Mîrzâ ki nesl-i emîr Timur-ı Gürgân’dan bir ehl-i fâzilet ü bülend-himmet ve şâḥib-ma’rifet ü ğâlib-meziyyet⁶ pâdişâh idi,⁷ Ḥiṭây ve Ḥoten mülkinün ‘acâ’ibini ve Çîn ü Mâçîn vilâyetlerinin ğarâ’ibini rûy-i zemîn seyyâḥlarından işitdükçe ba’zı ahvâl-i mübâlağaya ḥaml itmegiñ murâd idindi ki fuṣalâ-yı diyârdan birini Ḥiṭây

1 “[Gerçek] bilgi ancak Allah katındadır.” | Bu ibare M2 nüshasında yoktur.

2 Bu kelime nüshalarda bazen “Ḥiṭây” bazen de “Ḥiṭā” şeklinde yazılmıştır. İmla birliği sağlanması için bütünü “Ḥiṭây” olarak metne alındı.

3 SÜLÜKÎHİM: - YK

4 sekiz biñ: - YK

5 ḥaberin virdiler: didiler YK

6 ü ğâlib-meziyyet: - YK

7 idi: olmağın YK

mülkine göndere. Tâ ki anlaruñ taḥkîkî ile ol umûr-ı ğarîbenüñ ğavrına vâsıl ola.

Pes Monlâ 'Alî Kuşcı ki ol pâdişâh-ı [126a YK] 'âlî-câh ḥuzûrında mu'azzez ü muḥarreb¹ olan mevâliden [idi], bu ḥidmeti anlara emr itdi. Müşârûn ileyh daḥı imtişâlen li'l-emr birkaç ehl-i dil refîk̄lar isteyüp memleket-i Hıṭây'a çekildi, gitdi. [134a M2] Varup vâsıl olduğı zamânda her nesnenüñ ki bi'l-mu'âyene veyâḥûd bi-ṭarîkî't-tevâtür ğavrına yitdi, bilâ-ziyâdetin ve lâ-noḫşânin cümlesini taḥrîr ü taştîr itdi. Ve ba'de ḥuşûlî'l-merâm Mâverâ'ü'n-nehr pây-taḥtuna gelüp ol risâlenüñ nâmını *Hıṭây-nâme* ḳodı. Ve sâbıḳu'z-zıkr Uluğ Big Mîrzâ'nuñ 'izz-i ḥuzûrına 'arza ḳıldı.

Ba'de zamânin bir kâmil-i nükte-dân ki pây-taḥt-ı Rûm'a geldi, Mısr-ı Kâhire fâtihî Sulṭân Selîm Ḥân bin Bâyezîd Ḥân ol zamânda pâdişâh-ı 'âle-miyân ve şâhenşâh-ı Rûmiyân ve mültefit-i erbâb-ı 'irfân olmağın ol risâleyi cenâb-ı müsteṭâblarına ithâf eyledi. Ḥattâ niçe in'âm u iḥsânlarına muḳârin olup muḥaşşılı'l-merâm ḳılındı.

İmdi bu bir ḥikâyet-i nâdire ve u'cûbe-i mütebâdire-i ğayr-ı zâhiredür ki müverriḥinüñ ekşerine ma'lûm olmadı. Ol sebeble aḥvâl-i mülûk-i Hıṭây 'ale't-taḫṣîl yazılmağa ḳudret bulunmadı. Egerçi ki müverriḥinüñ 'irfânı² sâbiti, Mevlânâ Ebû Süleymân Dâvûd İbn Ebû'l-fazl Muḥammed-i Benâketî, mülûk-i Hıṭây'ın ba'zı aḥvâlini kitâbında taḥrîr itmişdür. Lâkin ḳavânîn-i ğarîbesini ma'lûm idinmemegin ne künhiyle yazmış ve ne taḥkîḳ semtine gitmişdür.

Pes bu kitâb-ı *Künhü'l-abbâr* ki nâdire-i ḥavâdiş-i rûzgâr, bir mecmû'a-i u'cûbe-i vâfirü'l-âşârdur ki cem'an altı yüz pâreden ziyâde 'an'ane ile naḳl ü şîḫḫatî âmâde kitâblaruñ tevâriḥ-i 'acîbesi anda mûndericdür. Güyiyâ bir deryâ-yı³ zehḥârdur ki basîṭ-ı rûy-i zemîn ḥavâdişi sâḫillerini Baḥr-i Muḥîṭ gibi iḥâta itmek içün mütemevvicdür. Aña binâ'en bir sâḫilinde daḥı ḥikâyat-ı Çîn ü Mâçîn ve 'acâ'ibât-ı Hıṭây u Ḥoten-zemîn şâdef-i devâtdan ğavvâş-ı ḥâme ile anı iḥrâc olınmış ve keşret-i telâṭum u ḥîz-âbdan ol yemm-i jerfûñ kenârında bulunmış dürer-i şâhvâr ve ğurer-i mu'teber-i girân-miḳdâr-dur.⁴ [127a YK]

1 muḥarreb: mûkerrem YK

2 'irfânı: 'ârif-i YK

3 deryâ-yı: dürr-i M2

4 Bu kısımda YK nüshasında bir buçuk varaklık boşluk gelmektedir.

**Der-tahkik-ı Memâlik-i Hıfây u Hoten
ve Tedkik-ı [134b M2] Mesâlik-i Çin ü Mâçin**

Me'mün-ı¹ seyyâhân-ı rûy-i zemîne ma'lûm² ve seyyâhân-ı sâhil-i Bahr-i Çin'e mefhûmdur³ ki Nehr-i Ceyhûn'un beri cânibine ki ğarbîsidür, mülk-i İrân ve öte semtine ki şarkîsidür, ıklîm-i Tûrân ıtlâk olunmuşdur. Ve bu zıkr olunan İrân ve Tûrân'da memâlik-i ehl-i İslâm'dan diyâr-ı 'Acem ve bilâd-ı 'Arab ve mülk-i Rûm didükleri vilâyet-i şâyi'adur ki üçü dahı İrân'dadur. Ve memleket-i Tûrân'da ancak Mâverâ'ü'n-nehr vilâyetleri vâkı'adur ki Belh ve Semerkand ve Buhârâ şehirleri ol memâlik-i âbâdândadur. Hattâ ekseri Nehr-i⁴ Ceyhûn kenârında vâkı' olmuşdur. Ve yine anlaruñ şarkisinde Bedahşân ve Türkistân vilâyeti ve Türkistân'ın şarkisinde kişver-i Çin ü Keşmir diyârınuñ şarkisinde tâ deryâ-yı maşriķa varınca Hıfây vilâyetleri nâmındaki ser-zemîn muķarrer idügi ta'ayyün bulmuşdur.

Ve ol deryânuñ nihâyeti kimseye ma'lûm olmamışdur. Nihâyet ol bahrûn öylelik mesâfe miķdârı sâhilinde Hanbalık şehri vâkı'dür ki pây-taht-i mülk-i Hıfây didükleri ol kişver-i zâhirü'l-mecâmi'dür. Tâ Hâzret-i Âdem 'aleyhi's-selâm zamânından berü ma'mûre ve sükkân u re'âyâsı mevfûre yirlerdür.

Hıfây diyârınuñ müverrihleri zu'mınca tûfân-ı Nûh anlara vâşıl olmamışdur. Ya'nî ki ğazab-ı İlâhî ile cûşân olan deryânuñ şuyından ol arâzi-i laṭife tağayyür bulmamışdur. Ba'de-mâ Hıfây memleketlerinüñ ser-ḥaddine varınca kenâr-ı Ceyhûn'dan üç aylık yoldur ki her menziline derin ḥandeklu ḳal'aları vardır. Ve bu zıkr olunan üç aylık yol kenârına başdan başa divâr çekilmişdür ki kemâl-i ḥıfz u ḥirâsetleri anuñla nümûdârdur. Ve yine yir yir yüksek miller yapılmış ve her bir mülde müte'addid gözçiler ḳonulmuşdur.

Ki ṭaraf-ı muḫâlifinden farazâ ki ol ser-ḥadde bir leşker müteveccih olsa eger gice ile ṭuyılsa dide-bânlar fevrî âteşler yaķarlar. Üç aylık mesâfeye [135a M2] bir günde ḳudûm-ı bigâne iḥbârını vâşıl ḳılurlar. Ve eger gündüz ṭuyılsa 'âlâmet-i duḫânla birbirlerine bildürürler. 'Ale'l-ḫuşûş i'lâmında diķķat idüp müteveccih olan leşker şarkdan berü cilveger ise birer 'âlâmetle, ğarb ṭarafından ise ikişer işâretle i'lâm ḳılurlar. İkisinden dahı olmayup âḫar

1 Me'mün: Me'men YK

2 ma'lûm: - YK

3 mefhûmdur: ma'lûm u mefhûmdur ki YK

4 Nehr-i: - YK

vilâyetden gelürler ise üçer âteşle bildürürler. Ma'a zâlik her milûn nerd-bânları resendendür. Ve dide-bânların tûfeng ü kemân u hadeng ü felâhan u seng cihetinden yarağ ve yatları ziyâde ve mu'ayyendür. Kendüler ki firâz-ı mîle çıkarlar, ipden olan nerd-bânları yukarı çekerler. Ol havâliye gelen muhâlifine zahm-ı hadeng ü¹ tûfeng ü seng ile murâdlarınca zahm ururlar.

Ammâ Tafşîl-i Vilâyet-i [127b YK] Hıttây

Târîh-i Benâketi de meşhûrdur ki Hân Zeçühün mu'azzamât-ı bilâddan pây-taht anılır şehrdür. Ve bir vilâyet dahı vardır, Müştəri dirler. Ve Moğolân, Şegyâs ıtlâk iderler. Niteki Hindiler ol şehre Mehâçin, ya'nî Çin-i Büzürg diyü nâm virürler. Ve sâ'irine Mâçin dirler ki Çin'e nisbet Mâçin memleketini on hisşeden bir hisşe tutarlar. *H'âce Reşidü'd-dîn-i Vezîr Kitâbı*'nda böyle tahkîk kılınur.

Ve bir memleket dahı vardır ki Hıttây dirler. Şehri gâyetle enbûhdur. Evleri üç tabakadur. Farazâ ki şehriñ büyüklüğünden ekşer-i sükkânı birbirlerini bilmezler. Ve bir vilâyet dahı vardır ki Hıttây'ın cenûbisindedür. Hıttâyiler aña Dâi Liyü dirler. Ammâ Moğolân, Karacâng ıtlâk iderler. Niteki biz aña Kândeher dirüz. Hind ile Tübbet miyânında bir vilâyetdür. Halkınıñ nişfi siyâh ve nişfi beyâzdur ki aña Ceğâncâng² ve şahrâ-nişinlerine Cenden³ dinilegelmişdür. Ammâ ki Moğol tâ'ifesi Kara Hıttây ta'bir eylemiştir.

Pes ol kavmden Kulıcı Aba⁴ nâm kimesne sâbıkan hüruc itdi. Üzerlerine musallağ olup Hıttây memleketini feth itdi. Niçe rûzgâr kendüsi ve evlâdı saltanat eyledi. Ve yine [135b M2] anlara muttasıl olan şahrâ-nişinlere Tüci⁵ dirler. Niteki Moğolân Cürce⁶ ta'birin iderler. Anlardan sonra dahı Yân Ögüday⁷ nâm bir şahş ki lakabı Dâi Kim idi, zühür idüp Hıttây

1 hadeng ü: - YK

2 Ceğâncâng: Cefây Câng YK

3 Cenden: Ceniden YK

4 Aba: Aya YK

5 Tüci: Nühî M2

6 cürce: h'âce YK

7 Ögüday: Ögürday YK

mülkini Kara Hıttay mülükünüñ ellerinden aldı ki aña Moğol kavmi Aqūdā itlāk iderdi. Adkenay¹ Kaan zamânında zühür itmiş idi.

Ve ol hudüdda bir vilâyet dahı vardır ki halkı dişlerini altundan gılâflar içine koyarlar. Ta‘âm yidükleri zamânda çıkarup soñra yine yaykayup gılâfını geçürürler.

Ammâ İ’tikâdât-ı Ehl-i Hıttay

Bu yüzdendür ki Bâr-i Hudâ *celle şānuhu ve ‘alā* hazretlerini bir bilürler. Ve kendüleri Şegmünî² nām peygamberüñ şer‘ati ile ‘amil ü müteşerri‘ tutarlar. “Büt-perestlik nā-dān olanlaruñ işidür.” dirler. Hattā Şegmünî³ için “Zamân-ı sâbıkda ba‘ş olındı.”; Sulţān-ı enbiyā ve bürhān-ı aşfiyā, Muḥammed Muştafā ‘aleyhi’s-selām için “ ‘Şīn cesin.⁴ -ya‘nī ki Âdem oğlanlarunuñ cümleden yegidür, dimekdür- Ve cümle peygamberlerden soñra ol gelecekdür.” diyü bildürmiş[ler]dür. Hattā şemā’il-i şerifelerini yazup envā’-ı cevāhir ile muraşşā’ bir tahtuñ üzerine o timşālî koyup küllî i‘zāz⁵ u iḥtirām iderler. Gerek pâdişāhları ḥākān ve gerek ümerā ve digerān secdeler idüp ‘arz-ı ‘ubūdiyyet kırlurlar.

Andan mā‘adā Hanbalık’dan taşra bir mescidleri [128a YK] vardır ki anda şüret yazılmış degüldür. Her nesneleri muşavver olup eşkale rağbetleri muḳarrer iken ol mescid divārlarında anuñ gibi nesne yokdur. Huşûşā ki etrāfına âyāt-ı Kur‘āniyye ve esmā-yı şamedāniyye resm olinmışdur. Evvelā ehl-i İslām kalemi ile yazup sāniyen ḥaṭṭ-ı Hıttay ile ma’naları altına taḥrīr kılinmışdur. Yılda bir kere ki ḥākān ol mescidüñ tavāfına gider. Öñince piyāde, tiğ-ı ‘uryānları āmāde, ‘ādiler nāmına şağ tarafında biñ nefer, şol cānibinden dahı ol miḳdār müsellaḥ u miğfer-ser⁶ ve [136a M2] önlerince biñ nefer sāzendegān u rāmişger elḥān-ı ġarībe ve nağamāt-ı acībe ile āheste āheste giderler. Ḥākān kendüsi taḥt-ı revānına girmişdür. Cümle ümerā ve vüzerāsı yayan olup önine düşmişdür. Ancaḳ iki Müslimān ve ehl-i imān, yarar atlara süvār oldukları ḥâlde bedreḳa-i rāḥ şüretinde nümāyān

1 Adkenay: Ögetay YK

2 Şegmünî: Şāmgūni YK

3 Şegmünî: Şāmgūni YK

4 cesin: çin YK

5 i‘zāz: ‘izz M2

6 miğfer-ser: mükemmel YK

kılınmışdır. Ke-ennehu ehl-i İslâm'a ri'âyeten anlar ile uydurılıp yayan yü-rimleri cā'iz görilmemiştir.

Dā'imü'l-evkât zümre-i Müslimünden ol güne iki merd-i dindâr önle-rince süvâr olup bile bulunmaları teberrük ü teyemmün bilinmiştir. Hâkân ki bu şevketle ol mescide varur, taht-ı revândan çıkup başını açup envâ'-ı tazarru' u zârî birle yüzini yirlere urur. Ve bu mazmûnda nâliş ü tevaqqu'ı mükerrer kıılır:

Nazm

کیمی که هرگز درش سر بتافت¹   بحر در که شد هیچ عزّت نیافت
سر پادشاهان کردن فراز   بدرگاه تو بر زمین نیاز²

Ve envâ'-ı girye vü gırivle dir ki “İlâhî, beni bunca kullaruna pâdişâh itdüñ. Zabt u şiyânetlerini bu ‘âcize buyurduñ. Egerçi gücüm yitdükçe ihtiyâtla deprenürüm. Ne bî-günâha ta‘arruz iderüm, ne siyâsetini revâ görürüm. Ve illâ aşlda hâkim ve ‘allâmü'l-guyûb sensün. Ben za‘îfüne penâh u dest-gîr ol. Ki³ âferinende-i zamân u zemînsün.”

Nazm

کدام با گناه و کدام بی گناه   منم مانده حیران در این جایگاه⁴

El-kışsa ol gün ahşamla şâ'im olduğu hâlde nâlişler ider. Gice olduğda secdeye varup şabâha dek gözyaşların döker. İrtesi kuşluk vaktinde mescid-den çıkup bir miqdâr ta‘âm-ı mâ-hazar [ile] iftâr ider. Andan sonra yine geldüğü üslûb üzere şevketle serâyına gider.

Kendinüñ ve cümle ‘askerinüñ i’tikâdı budur ki rub'-ı meskûn saltanatı tamâmen kendüde ola. Etrâf-ı memâlikdeki pâdişâhları kendü vekîlleri [136b M2] naşb itdüğü tahtaşluk bula. Bu minvâl üzere olmayup fuzûlî hükûmet idenlerüñ hükmi nâfiz olmaya. Ve bu maqûle i’tikâdı cehâletinden

1 M2 نیاft : بتافت

2 “O öyle bir kerîmdir ki onun kapısından baş çeviren kişi vardıgı hiçbir kapıdan izzet elde edemez. Kibirli padişahlar senin dergahında yere baş koyup sana niyaz ederler.”

3 ol. Ki: ve illâ YK

4 “Kimi günahkar, kimi günahsızdır. Bu yerde şaşırıp kalmış olan benimdir.”

degüldür. Hıttâyiler âhar memâlike gitmemek ve yâbândan [128b YK] gelenleri memleketlerine koymamak, ol vilâyetlere varan tüccâr bu yirlerüñ tefâriķ u metâ'ını pîş-keş üslûbında hâķâna çekmek, "Fülân diyâruñ pâdişâhı bunları size göndermişdür. Sizüñ emriñüzden taşra ef'ali yokdur." demek ve yine ol muķâbeleda me'mûlinden ziyâde fâ'idelerüñ görmek muķarrer olduķına binâ'endür.

Bu dahı menķüldür ki Mevlânâ 'Alî Kuşcı ol seferde üç ay miķdârı memleket-i Hıttây yollarında gitmişdür. Tâ ki pây-taht olan şehr-i ma'mûra yitmişdür. Ve hergün elbette ya bir 'azîm memlekete, veyâhûd bir ma'mûre, içinde halkı mevfûre kal'a-i kebîreye konmuşdur. Ve her menzilde hâķân cânibinden ri'âyet olunup kendüler harc u hasâret çekmemişdür.

Bir ğarîb âyinleri dahı¹ budur ki mîr ü vezîr ve kebîr ü şaĝîr kısmından bir kişi sefere gitmelü olsa ancak kendüye hîdmet için iki üç hîdmetkâr uydurup gidermiş. Cemî'-i lâzîmesini kondonuĝı menâzil hâķimleri tertîb idermiş. Gerek me'külât, gerekse merkûbât u mefrûşât u melbûsât me'mûlinden ziyâde virilür imiş. Ve kendüsi ne maķûle serâyda olageldiyse anuñ 'adîli serâya kondonurılır imiş. Eger yaz günleriye otak kûrmada dahı ol cihetden takayyüdleri, ya'nî ki mîr ü vezîrüñ şânına münâsib 'âlî otaklar kûrılması ve bu cümle ihrâcât hâķân ceybinden görölüp yıldan yıla muhâsebeleri okunması muķarrer [137a M2] imiş.

Bundan mâ'adâ leşker-keşlikleri dahı bir mertebede imiş ki bir sâ'at-i nücûmîde elli biñ müsellaḥ 'askeri ihzâra kâdir olurlar imiş. Ve kânûnlarında her on âdem hâķân tarafından bir tuĝ ve bir ḥayme, yigirmi olduķda iki tuĝ ve iki ḥayme virilür imiş. Fe-ammâ otuz olduķda üç tuĝ ve üç² ḥaymeden ğayrı bir sancaķ dahı lâyıķ görölür imiş. Niteki her biñ nefere bir kırmızı büyük sancaķ ve bir tuĝ-ı kebîr ve kûs-i 'azîm ve kûre-nây virilmesi muķarrer imiş.

Nazm

رعیت نوازی و سر لشکری   نه کاریست باز بخشد سرسری³

1 dahı: - YK

2 üç: - YK

3 "Halka ve askerlere yumuşak bir şekilde davranmak işten değildir. Ayrıca düşük fitratlıları affetmek [de gerekir]."

Der-ḥurûc-ı İsen¹ ez-Ḳalmaq² ve Esîr-şüden-i Hâḳân-ı Âfâḳ

Târîḥ-i hicrînüñ sekiz yüz elli dört yılında İsen Tîşî³ nâm bir emîr-i kebîr ki Ḳalmaq beglerinden olup şahrâ-yı Kıpçak'da Kûh-ı Ḳâf'a muntehî, Sedd-i İskender dâmenindeki vilâyetde sâkin olurmış. Altmış biñ leşkerle añsızın ḥurûc itmîş. Ḳaribinde vâḳi' bir ḥânı esîr idüp niçe aylık mesâfeyi müşt Emil memâlikini elinden almış. Hattâ vilâyet-i Moğolistân'ı tamâmen zabt itmîş. Ba'dehu ḥân-ı Hıṭây olan Çîn Havâr Ḥân memâlikine varup muḳâbil olmış. Anlar henüz alayların düzmege meşgûl iken ḥâricî 'askeri toḫ olup üzerlerine urmuş.⁴ Hâḳânı esîr idüp nihâyesiz 'askerini ḳılıçdan geçürmüş. [129a YK] Zîrâ ki Hıṭâyîlerde hergiz ḳaçmak câ'iz degülmüş. Farażâ eşnâ-yı cengde yüz biñ âdem firâr eylese bir eksiksiz yüz biñinüñ dahı boyunları urılmaq ḥuşûşında emrleri şâdır imiş.

Ḥân-ı Hıṭây ki mezbûruñ eline girmiş, dârü'l-mülk-i Ḳalmaq olan Ḳaraḳurum [137b M2] nâm şehre göndermiş. Mün'imân-ı tüccâr ve mütemevvilân-ı rûzgâruñ ellerinde olup ḥüsn-i terbiyete şarf-ı maḳdûr itmeleri buyurulmuş.

Ba'de zamânin İsen Tîşî, ḥâḳâna ḳızın virmiş. Tekrâr vilâyet-i Hıṭây salṭanatın muḳarrer idüp göndermiş. Egerçi ki Hıṭây ümerâsı rızâ virmemişler. "Bir esîr olmuş, devleti gitmiş âdemi ḥâkim idinmezüz." dimişler. Lâkin ḥâḳân-ı Ḳalmaq tevcihinde mücidd olmağla "Rızâ virmezlerse kendülerin ḳatl-i 'âmm iderin." dimekle ḳabûl eylemişler. Ve ol gitdükden şoñra ḥân idindükleri şahş[ı] tevâbi' u ḥavâşşı ile ziyâfet nâmına bir bâğa iletmîşler. Niçe yıllık zâd u zevâdesin virüp üzerlerine mü'ekkiller ḳoyup ḥabs itmîşler.

Çîn Havâr Ḥân ki tekrâr pâdişâh olmuş, ehl-i İslâm'a evvelkinden ziyâde rağbet ḳılmış. Ve bu ḳânûn-ı cedîdi la'net-nâmeler ile mü'ekked itmîş ki bir dahı ḥâḳân olanlar bi'z-zât cenge varmayup serdârlar göndereler. Ve şulḥ mümkün olan yirde 'inâd idüp ḥarb u ḳitâle rızâ göstermeyeler.

Fî nefsi'l-emr degmede ceng ü cidâli câ'iz görmeyüp âsâyişe rağbet ḳılmaları ile sipâh u re'âyâsı dâ'imâ ḥuzûr u râḥatdadur. Dört biñ yıldan berü

1 İsen: Kesî M2 | Bu isim M2 nüshasında burada "İssi" şeklinde yazıldığı halde müteakip sayfada hareketli olarak "İsen" biçiminde yazılmıştır.

2 Burada kastedilen "Kalmuklar"dır. bk. MUALLÂ UYDU YÜCEL, "KALMUKLAR", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalmuklar> (29.05.2020).

3 Tîşî: Tebsî YK

4 urmuş: varmış YK

kendü zu‘mlarınca devletleri zevāl görmemişdür. Ve memleketlerine t̃ā‘ün āfeti uğramamışdur.

Ba‘de zamānin ol ki vefāt eyledi, Gīn Hıṭāy Hān ‘ilm-i salṭanatın işbāt eyledi ki mezbūruñ oğlıdur. Monlā ‘Alī Kūşcı Hıṭāy’a vardukda mezbūrı hākān bulmuşdur. ‘Azamet ü şevketi bir ṭabaḳada imiş ki ejderhā şüretinde zer-i hālîşden düzülmüş bir tahtı vardır ki nişiminüñ devri on zirā’ mîḳdārıdur. Yüksekliği ḥod [138a M2] altı zirā’dan ziyādedür. Gözlerinde iki ḥarāc-ı Rūm’a deger yāḳūt-ı āteşin derc olunmuş. Meclis-i hākān üstādınüñ şānı‘-i bedī‘ası ile ol ejderhān başı üstinde vāḳı’ olmuş.

Serāy-ı mülk-ārā-yı ‘ālisi ḥod yedi ḳat ḥişārdur. Her biri kemāl-i istiḥkāmla ḥaşin idügi nümūdārdur. Ve ol heft ṭabaḳanın her birinden bāḡ u rāḡ-ı cennet-mişāl niçe ravzalar ve ḥadîḳalar vardır. Dīvān-ḥāne ise muḳarrer ve nigāristān u kāşāneler ḥod mükerrerdür. Kiminde ḥūb-rū ṭavāşiler sākin olmuşlar. Kiminde ḥūb-rū ve firişte-ḥū düşizeler mütemekkin olmuşlar. Ve duḡter-ḥānesinde dā‘imü’l-evḳāt [129b YK] on iki bīn ebḳār-ı ‘azrā-‘izār ve düşizegān-ı perī-ruḥşār muḳarrerdür. Niteki ṭavāşī sūknālarında¹ yedi bīn nev-cüvān-ı Zühre-cebīn ve āḡāyān-ı ḥalvet-güzīn her zamānda ḥırām u nāz ile cilvegerdür.

Naẓm

ای خانه معموره نه باغی نه سرای   چو بهشتی که بدنیاست فرستاده خدای
بود نقاش خرد در شجرش متواری   شده فراش صبا در چمنش نافه گشای²

Egerçi on iki bīn kızlar ol serāy-ı ḡarrāda cem‘iyyet üzeredür, ammā hākān ḥuzūrına varup görinenler üç bīn güzide duḡterdür. Kezālik yedi bīn ṭavāşinüñ daḡı maḳām-ı ḥidmetinde üç bīn [nefer] muḳarrerdür. Ḥattā ḳarımış gitmiş ba‘zı kânūn-şinās kızlar vardır ki babaları ve anaları ol āsitāna ḥidmet itmişdür. Kendüler daḡı eskiyüp emekdārılık mertebesine yitmişdür. İki üç yılda bir memālik-i Hıṭāy’ı anlar [138b M2] gezerler.³ Begendikleri

1 sūknālarında: - YK

2 “Bu mamur ev ne bir baḡdır, ne de saray. O sanki Allah tarafından senin dünyana gönderilmiş bir cennettir. Akıl nakkaşı onun ağacında saklanmıştır. Sabah rüzgarı hizmetçisi onun çimeninde güzel kokular saçmıştır.” | Bu manzume YK nüshasında mevcut değildir.

3 anlar gezerler: - YK

kızları alup her birine başka başka mahzarlar¹ düzüp tecemmül-i tamâmla serây-ı hâkâna getürürler.

‘Akl ü idrâki gâlib olanlar umûr-ı re’y ü tedbîr ve hîyel-i garîbe-i dil-pezir kitâblarını ta’lîm itdürürler. Qâbiliyyet-i tammesi olmayanlara harem hîdmetini münâsib görürler. Ve ammâ nazara maqbûl olmayup begenmedüklerine niçe in’âm u ihsânlar idüp yine zîb ü zînet ü ‘unvânla vilâyetine irsâl kıılurlar.

Kezâlik hâdimler dahı hûb-rû cüvânlardır ki dahı tıflken babaları bu-danmalarına rağbet gösterür. Ol şehriñ hâkimine varup icâzet alır. Ba’dehu kesdürüp ve timâr itdürüp hîdmete yaradukda hâkân cenâbına revâne kııl-nur. Ammâ kaç‘-ı merâtib cihetinden iltifâtları ma’ârif ü kemâlâta göre olur. Ne hüsn ü cemâle ne tecemmülâta bakılır.

Ve bi’l-cümle zikr olınan kızlar ve hâdimler muraşşa‘ yeşm kuşaklar ve envâ‘-ı cevâhir ile müzeyyen zerrîn tâclar ve muşavver harîr² câmeler giyinüp tönanurlar. ‘İzz-i huzûr-ı hâkâna külli zînetle ve rûh-efzâ revâ’ih-i tayyibe ile varurlar.

Ve giceden giceye elbette on bîn müsellaḥ leşker ol serây-ı heft tabaḳayı bekler. Bir eksik olsa serdâr-ı hârisînüñ kellesi gider. Ma’a zâlik dîvârlarınıñ yüksekliḡi bir mertebededür ki ekşer-i murḡân yuḡarusından pervâz idemez. Ve yine bu deñlü âdemle beklenmesi izhâr-ı şevket ü tecemmül için ol-maḡın kimesne men’ine cür’et eyleyemez.

Ammâ hâkân yılda birkaç kerre ki dîvânına çıkar, gün toḡmazdan evvel şadr-ı hâşşını teşrif ider. Ol ân gâfil bılınup gelmeyen ümerânüñ ḡaḳlarından gelinür. Hattâ bir kerre üç bîn kişi gâfil bulunmaḡla cümlesine [139a M2] siyâset olınduḡı haberler taḳrîr olunur.³

Ḡıbbu zâlik dîvân zabtı ehl-i dîvânüñ te’dîb cihetinden rabtı bir merte-bedür ki iki üç bîn ehl-i şekvâ bir uğurdan huzûrına girürler. Ve nihâyetsiz leşker-i enbüh⁴ bir serây içine cem’iyyet kıılurlar. Yine bir cüz’î fıslıdı işidil-mez. Öksürme ve naḡnaḡaları bile ḡiss olunmaz. [130a YK] Bu taḡdırce çâvuşân ve der-bânân zabtı-ı dîvân için olmaz. Mücerred şevket için ol-maḡın bir ferdüñ men’ u def’ine teveccüh olunmaz.

1 mahzarlar: mahaffeler YK

2 muşavver harîr: - YK

3 haberler//olunur: haberi virilür YK

4 leşker-i//serây: leşker bir serây-ı enbüh YK

Ve bi'l-cümle serây-ı hâkânun derûn u bîrûnında gicede ve gündüzde be-nevbet elli biñ âdem hıfz u hîrâset-i serây hîdmetine konılmışdır. Ve dördinci tabakada dört yüz hâdim kûslar ve büyük büyük nâkûslar döğmege ta'yîn olinmışdır ki muttaşıl döğerler. Hâkân dîvâna çıķduđını dâr u diyâr halkına¹ tıyurırlar. Ve kulûb-ı nâsa dehşet ü mehâbet bırağurlar. Huşûşâ ki hâkânun eţrafında biñ nefer sâzende çalup çağurmadan hâlî olmazlar. Ergânün ve kâğanüs nâmına sâzlarını bir lahza ellerinden kıomazlar. Bunlardan mâ'adâ onar kulaç uzununda on sekiz şapan vardır ki her biri bir emîr-i kebîrûn² elinde âşikâredür. Hemân ki hâkân tahtına çıķup oturur, anların şapanları bir ğarîb 'azamet³ peydâ kıılır.

Fe-ammâ teferrüc-i hâkân bu tarîkladur ki farazâ yarın seyr-i bâğ ta'yîn itse münâdiler bir bir nidâ eylerler. "Hâkân-ı Çîn seyr ü teferrüce gidecekdür." diyü bildürürler. Ol ğün hiç kimesne dükkân açmaz. Bir ferd kıapusından taşra çıķmaz. Hattâ edeb ri'âyet idüp revzenelerin açup bakmađa⁴ cür'et itmez. Hîlâfın idenler siyâsetden kıurtulmaz. Bu sebeble hâkânun mehâbeti ziyâde olmışdır. [139b M2] Âdem vardır ki müddet-i 'ömrinde yüzini görmemişdir. Bâ'îş budur ki hâkânun yüzine başkanlar dehşetinden yüzü üstine düşer. Gözi gözine râst gelenler elbette şaşar.

Bir ğarîb kânûnları dağı budur ki bir biri ardınca hâkândan üç ğünâh şâdır olsa hâl' u 'azlı lâzım olur. Kimesne men'ine kâdir olamayup bu ma'nâ elbette ta'ayyûn bulur. Ve ğünâhla 'azl olındığı içün evlâdından biri şâdrına iclâs olinmaz. Vefât itdüği hâlde vâriş-i mülk olan evlâdı⁵ mücrim olduğı hâlde verâşete lâ'îķ ğörilmez.

Ve eğer hâkân vefât idüp birkaç evlâdı kıalsan manşıbını kıankısı 'âkıl ü dâna ise babasının tahtına ol cülûs idecekdür. 'Âkıllı kıururken ğâfilî ne yüze ğülecek ve ne tahta ğeçecekdür.⁶

Bir 'âdetleri dağı budur ki dîvân-ı hâkânda her vilâyetden ki âdemler bulunur, ehl-i İslâm cümleden yukarı iclâs olinur. Ve hâkâna yakın yirde yir ğösterilüp ta'zîm kıaşdına takarrüb buldırılır. Ba'dehu ehl-i Tübbet, ardınca

1 diyâr halkına: diyâra YK

2 emîr-i kebîrûn: emğilerûn YK

3 Nûshalarda "uzme/ğurme" şeklinde yazılan bu kelime anlam ğereği "azamet" olarak metne alındı.

4 açup bakmağa: çıķmađa YK

5 evlâdı: - YK

6 'Âkıllı/ğeçecekdür: - YK

ehâlî-i Kâlmak, dahı soñra Evecd¹ halkı, ‘aķabince Hıdhab âdemleri ve bu cümleden soñra Hindiler yirleşmesi münâsib görölür. Huşûşâ ki şağ tara-fında [130b YK] şâhib-i seyf olan ümerâ otururdu. Şol cânibinde ehl-i kâlem zümresindeki ‘uķalâ cülûs kılurdu. Ardında ise havâşş-ı sâkinân-ı serây yirlü yirinde el ķavuşdururdu. Fe-ammâ bir ferdün zehresi yoğ-ıdı ki başın ķal-dura. Yâ hâķānuñ, yâ ğayruñ yüzlerine nazar şala.

Ve her şabâh pây ve minķarı kırmızı zâh-ı Belhî ki bu diyârda Cezîre-i Nakşâ ķarğası didükleridür, ol ķarğalar ve ol diyâra maşşûş ‘acâ’ib ü ğarâ’ib ķuşlar elbette serây-ı hâķānuñ saķfında cem’iyyet iderlerdi. Birer tārıkla ķonmış [140a M2] fağfûrî sıfâllerden² ğıdâlarına tenâvül kılurlardı. Hâķān her zamân “Ben ‘aşruñ Süleymân’ıyum.” dimege bir sebeb ol ķuşlar ‘add olınurdu.

Der-haķıķat-i Kûs-i ‘Adl

Mülûk-i Fûrs’den Nüşirevân-ı ‘Âdil zencîrini ğerdüği gibi hâķān-ı Çîn olanlar kûs-i ‘adl peydâ itmişler. Yedi ķat serâydan taşra daħlini³ münâsib görmişler. Bir mazlûm-ı sitem-dîde ki ‘avâşî vü zalemeden cefâ çekermiş,⁴ hâlvet-serây-ı vezîre yol virilmediği taķdîrce aña toğrılup birķaç meçik ur-mağla mazlûmiyyetini izhâr idermiş. ‘Ale’l-fevr der-bânlar ve nîgeh-bânlar murâfaķatiyle vezîr meclisine varup zulminün def’i muķarrer olurmuş. Ve ğâh olur ki hâķān bi’z-zât dîvân eylediği ğünde kûs-ı ‘adlden şadâ işidilür-miş. Hâlâ ki ümerānuñ zehreleri çâķ olup “ ‘Acabâ benden veyâhûd tevâbi’umdan mı şikâyetdür?” diyü ‘aķlları başlarından ğidermiş. Ammâ vaķt olurmuş ki hâķānuñ kemâl-i ‘adâletinden ve ümerāsınuñ re’âyâya merķametinden niçe yıllar kûs-ı ‘adl dögülmemek, ya’nî ki dârü’l-mülkin-den mazlûm-ı sitem-dîde görilmemek vuķû‘ bulurmuş.

Bedihe

‘Adl eyleyince memleketinde şeh-i cihân
Âvâze-i mazâlim olur lâ-cerem nihân

1 M2 nüshasında bu kelime bu şekilde harekelenmiştir.

2 Birer//sıfâllerden: Her biri bir nev’ ve bir levn ile fağfûrî kâselerden YK

3 Yedi//daħlini: Çâķ serâydan taşra vaż’ını YK

4 ki//çekermiş: zalemeden cefâlar ğöre YK

Eger kūs-ı ‘adl ve eger zencîr-i haḫ budur ki kā‘ide-i pür-fâ‘ide-i dil-pezi̇rdür, lâkin bu tarîḫa raġbet idüp evvel peydâ eyleyen kisrâ mı, yoksa ḫâḫân-ı Çîn mi idüġi nâ-ma‘lûm u sırdur.

Der-taḫsîm-i Memleket-i Hıṭây¹

Hıṭây-nâme’de ve *Târîḫ-i Benâketi*’de meşûrdur ki ḫâḫân-ı Hıṭây olanlar ta‘ayyün-i ḥükemâ ile memleketlerin on iki kısım itmişler. Ve her kısmının umûrına maḫşûş bir dîvân-ḫâne ve vekîl ve erbâb-ı ḫalem naşb eyleyüp dârü’l-mülkinde her zamân on iki dîvân-ḫânedeyi icrâ-yı aḫkâm olunmaḫ âyînini münâsib görmişler. Ve her birinde bir duḫter-i ‘âḫîle ve muḫâsibe-i ‘âdile umûr-ı² cumhûra nezâret, ḫuşûşâ ki altı nefer [140b M2] emîr-i kebîr-i mu‘teber ḫıfz u ḫirâset ḫidmetine fermân-ber olup birisi zâbıṭ-ı ḫânûn-ı mülk, ikinci ḫâfız-ı ḫizâne-i zer ü nuḫre ve ḡilâle vü aḫmîşe, üçüncü pirinc ü cev ü gendüm ü ‘unnâb u heyzüm enbârlarına ni-geḫ-bândur. Ve dördüncü leşkerüñ mühimmâtını görüp ol ḫidmete naşb-ı nefis iden zî-şândur. Beşinci şehirler ve ḫal‘alar ta‘mîrini [131a YK] ve meremmâtını görüp gözedeyen kâr-dândur. Altıncı maḫbûslar ve zindân-bânlar aḫvâlini görmege fermân-berdârdur. Yıldan yıla yine ol kızlar bunların muḫâsebelere görürler. Defterlerin beyâz idüp ḫânûnları üzere ḫâḫân-ı Hıṭây’a ‘arza ḫılurlar.

Ammâ Aḫvâl-i Zindân-ı Hıṭây

Bu vechledür ki Ḥanbalık şehrinde iki zindân vardır. Birinün ismi Şîn Bû ve ol birisinin Big Bû³ idüġi ‘ayândur. Pes cürm ü ḡunâhı az olanlar Şîn Bû’ya, ḫatle istiḫḫâḫı olanlar Big Bû’ya ḫabs olunmaḫ üzeredür. Ve şubâşıdan ve ‘asesden bir ferdün cânı yokdur ki bir mücrimden rüşvet ve bırıṭıl⁴ ve cerîme nâmına nesnesin alabile. Veyâḫûd şoyup bir nesne alıḫoya.

Seyyâḫlardan biri “Biz on nefer kimesne idük. İçimizden birimiz ḡavġâ idüp bir şahş ile döġüşdüġine binâ’en cümlemüz tutulduḫ. Ḥanbalık

1 Hıṭây: Çîn YK

2 umûr-ı: - YK

3 Big Bû: Mig Bû YK

4 bırıṭıl: - YK

zindânına varup izdihâm-ı mücrimândan nevbetimüz gelüp sorılınca niçe günler intizâr çekdik. Ve ba'de't-teftiş 'Bunlar bu diyâr âdemi degüldür. Darb-ı çüb u işkenceye tahammülleri yokdur.' diyü *el-ḥamdü li'llâhi te'âlâ* âzâd olup kurtulduk. Ve ammâ henüz intizârda iken maḥbes-i zenâna nâzır bir pencereye vardum. 'El-ân¹ bu zindânda ne miḳdâr maḥbüse 'avret vardur?' diyü zindâncısına şordum. On biñden ziyâde idügi bilüp² ta'accüb kıldum. 'Huşûsâ ki şimdi zindânımızuñ tenhâligı zamândur. Daḥı bir târiḥde böyle hâlî ḳaldügi yokdur.' [141a M2] didüklerini istiḡrâb itdüm. Erlerden olanlar ḥod ḳatı vâfirdür. Hâlâ ki ḥâḳân bi-ismiḥi ve bi-cürmiḥi bilmedügi mücrim nâdirdür." [dimişdür].

Ve zikr olınan iki maḥbes-hâned³ üçer emîr-i pür-şüküh muḳarrerdür ki bir müfettiş ve biri emîre ve biri zindâncıları zabt eyleyen sâlâr-ı güzindür. Ve zindâna maḥşûş bir müftüleri daḥı vardur ki aḥyânen maḥbese varur. Ol üç emîr-i kebîrûñ mazâlimi var mıdur, nicedür, yoḳlar, görür. Ve ol varduḳça maḳâm-ı mu'ayyeni olan zindân bir laṭîf bâḡ-ı dil-sitân ve bülbülleri ve aḳarşuları vâfir gülistândur ki «الدنيا جنة الكافر»⁴ mefḥûmına mâ-şadaḳ idügi 'ayândur.

Ve bi'l-cümle melik-i Çîn'üñ on iki kısmınıñ evveli Şeng Si nâminadur. Nâmdâr büyük şehrleri Gicân, Ḳugencü, Sücüding Cü didükleridür. Bu şehrlerüñ maḥşûli müşgden ḡayrı degüldür. Ve yine bu kısımda Cülânḳü, Gelânḳü, Hûdnânḳü dirler üç kişver-i kebîr daḥı vardur. Rîvendüñ⁵ a'lâsı, ya'nî râvend-i Çînî didüklerinüñ bi-hem-tâsı bunlarda biter. Ammâ Cendîḳü ve Cendîfer ve Bîlânḳü nâm şehrlerinde aḳmişe olur. Yol üzerinde vâḳi'dür. Ve ol kısımda bunlardan ḡayrı şehrlerüñ 'adedini hemân Allâhu Te'âlâ bilür, diyü şâyi'dür. Ve bunlaruñ eñ ednâsı mülk-i Rûm [131b YK] şehrlerinden Edrine ve Burûsa ve 'Acem mülkinden Tebrîz miḳdârıncadur, diyü meşhûrdur.

İkinci kısmı Nezâdistân nâminadur. Bir mülk-i Çîn daḥı budur.⁶ Bunda 'acâ'ib ü ḡarâ'ib muraşşâ' ve âhen çanaḳlar ve câmlar ve gümüşden ve altundan ve ba'zı zırûfa nihâyet yoḳdur. Şehrlerinüñ nâm-ı meşhûrî

1 El-ân: Ayâ YK

2 bilüp: ma'lûm olup YK

3 M2 nüshasında burada bir kelimelik boşluk vardır.

4 Hadis-i Şerif, "Dünyâ kâfirin cennetidir." (Müslim, *Zühbid*, 1; Tirmizi, *Zühb*: 16, İbni Mace, *Zühb*, 3)

5 Rîvendüñ: Bundan YK

6 budur: dur M2

Hıtây'dur ki mülk-i Çin'ün kadîmî pây-tahtıdır. Sâbıkdaki fağfûr-ı Çin'ün [141b M2] ve devr-i Âdem'den berü gelüp geçen selâtinün taht u tâci andadır. Her şabâh ol şehriñ halkı bir müretteb leşker olup ol taht-ı kadîmün karşısına varurlar. Üzerine bir pâdişâh oturur taşavvur idüp el kavuşurlar. Farazâ ki birisi bir gün¹ varmasa 'azl olunur. Hattâ habs u katl dahı kılınur.

Bedihe

Zihî gâfilin ü zihî câhilin
Ola hîdmet merde anlara din

Ve bi'l-cümle kadîmî pây-taht Hıtây şehri iken a'dânun men' u def'ine mesâfe cihetinden ba'id olmağın soñradan varup Hanbalık'ı yapmışlar. Ve yine anuñ âyîn ü leşkerini bozmamışlar.² Monlâ 'Alî Kuşcı ol diyâra vardukda Hanbalık ihdâş olınalı sekiz yüz kırk yıl olduğın bildürmişler.

Üçinci kısmı Hanbalık şehridür ki ihyâ itdükden soñra yiri yarup 'arîz ü 'amîk hândeğer kesüp bir şu getürmüşlerdür. Anı bir şan'atla ağıdıp iki mîl yiri ihâta itmiş bir göl kılmışlardır. Egerçi ki Uyğur dilinde adı Hanbalık'dır, fe-ammâ Hıtây lisâsında ismi Dayidu, ma'nâsı pây-taht dimekdür. Etrâfında gümüş ma'denlerine nihâyet yokdur.³ Bu sebebden ol diyâr halkınuñ gümüşe râğbetleri⁴ nâdirdür. Ve ol ma'adinün ekşeri Day Teng nâm şehrdedir.

Ve ol diyârın bir cins taşları vardır. Odun yirine yakup ekşer-i ta'amları anuñla bişürülmek üzeredür. Ve ma'adinden gayrı mahşûlleri zencebîl ve mâmirân-ı Çînî ve kebâbe-i Çînî ve bunların emşâli nesnelerdür ki zirâ'at u hîrâşetle hâşıl olmağdadur.

Dördinci kısmı Hîz nâmınadır ki meşhûr şehirlerinün ismi Çoyhû, Sâlârkû vâkı'dür. Dâr-ı fülful ü karanfûl ü bülbüle ol yirlerde keşretle şâyı'dür. Ammâ içlerinde tuz ki nemekdür, katı kıymetdedür. Farazâ [142a M2] bir dirhem gümüşe beş dirhem nemek ancak⁵ alınmak mümkündür. Çak bu deflü râğbetdedür.

1 bir gün: - YK

2 bozmamışlar: bozmışlar YK

3 ma'denlerine//yokdur: ma'denleri ziyâde çokdur YK

4 gümüşe râğbetleri: kimseye ihtiyâcı YK

5 ancak: - YK

Beşinci kısmı Kûgeresî nâminadur. Akmişe-i 'acibe ve gilâle-i ğaribe ve nâzik ü laţîf kettânlar anda hâşıl olmak üzeredür.

Altıncı kısmı Lemsîn didükleridir ki faġfûrî çîniler anda işlenür. Bir cins ġâyetle beyâz taş olur. Dögüp un iderler. Ba'dehu havzlara naġl idüp az az şu koyup bir tutam [132a YK] ince çubuġla çalkayı çalkayı¹ hezâr sa'y ile hâll iderler. Bu tarîkla üç havza naġl idüp her birinde evvelki diġkati idüp ba'dehu kırırmaġa ġorlar. Şuyı çekildükden sonra bir zamân daġı depme ile ve yumruġla yoġururlar. Andan sonra kâseler ve tabaġlar ve zarflar düzdürürler. Ekseriyyâ ol cins balçık atadan oġula mîrâş ġalır. Babası zahmetle yoġurur. 'Amele gelmese oġlı zamânına râst gelür. Dört faşda dört nev' faġfûrî düzilür. Ve eger üç havza naġl itmeyüp evvelki havzdan düzilse faġfûrîniün alçaġı ve ġalıfı olur. Eñ a'lâsı üçüncü havzdan sonra yoġrılardan 'amele gelür. Ve cümleden a'lâ faġfûrî ki tâ mülk-i Çin'de biñ dirhem gümüşe şatılmaġ olur. Ol maġûle hâric-i vilâyete şalivirilmeyüp pây-tahtında isti'mâl ġılınur. Hattâ aġırı altuna şatılması daġı ġâhî vuġû' bulur. İ'tikâdlarınca aşlâ faġfûrî cinsi köhne olmaz. Ve elmâsdan ġayrı nesne anı terâş itmez. Yine elmâs daġı anuñla terâş olunur. ġayrı nesne aña kâr itmez. Tüccâra şatıldığı zamânda füzünü ile şatılır. Tâlibine dürüst olmayup ve şikeste çıkanları ne şorılır, ne behâsından tenzîl itdürilür.

Yedinci kısmı Yeñi Hânsây ve Yeñi Gelâyî Hânsây nâm şehrlerdür. Ammâ degmede ol yirlere kimesne varmaz. Beyne't-tüccâr şorılса cemî'-i bâzîrgânlarda on kişi bir yirde [142b M2] bulunmaz. Hânsây'un büyüklüġi bir mertebededür, dinildi ki bir ġâfile 'ale's-şabâh kenâr-ı şehrden ġalkup içerüsine 'azîmet itmiş. İkindüye deġin miyân-ı şehre varup nüzûl itmiş. İrtesi yine ol maġalden ġalkmış, aġşama deġin ol bir ucına güçle yitmiş. Hıġây vilâyetinde böyle vâsî' u ma'mûr şehrlerе nihâyet yokdur.

Sekizinci kısmı Yünen'dür ki dünyânuñ bir bucaġındadır. İki tarafı deryâ ve bir cânibi ġurı tarafına müntehîdür. Deryâsında incü iġrâc olunur. Ol sebebden Hânbalık'da lü'lü' ġatı ucuz olur. Farazâ ki bir denġ çeken incü üç direm gümüşe² alınmaġ mümkün idüġi taġaġġuk bulur. Yâġût ve firûze ġismına daġı nihâyet yokdur.

Тоқузінсі кısıмı Güli didükleridür. Hân-ı Hıġây kişilerine virilen zer-beft ġil'atlarıñ ġumâşları ve ġuşâme tâfteleri cemî'an anda işlenür. Halkı

1 çalkayı çalkayı: çalkayup YK

2 direm gümüşe: dirheme YK

‘umūmen mütemevvilân u tüccâr olmağın ol hîdmeti anlar edâ kıılır. Aqççeleri ile alıvırürler. Yıldan yıla pây-tahta gönderürler. Ve hergiz incinmeyüp iftiḥâr iderler. Ve ol ḥalkḥa Gülüstāniyân¹ dirler. Nâzik ḥarîr ü kettânlar tedârük iderler. Vilâyetlerinin ḥaşılı ḥarîr ü kettân ve zeheb-i ḥâlişdür.

Onıncı kısmı Cāve nām benddür. Hind cānibinden gelenler evvelâ ol memâlike gelürler. [132b YK] Ve yine gitmelü olduḡda andan çekilürler, giderler. Zîrâ ki Hind vilâyeti anuñ ḡarbî cenûbîsinde vâkı’dür. Ḥanbalıḡ’a andan şekker ve dârü ve Hind ḡumâşları geldüḡi şâyî’dür.

On birinci kısmı Ḥoten nāmınadır. Sâbıḡan Ḥıṭây müllkinüñ ser-ḥaddi imiş. Fî zamāninâ diyâr-ı İslâm sınuru olmuşdur. Ya’nî ki fütûḥât-ı İslâmiyye tâ ol ḥudûda dek varmuşdur. Ve anuñ metâ’ı yeşbdür. Ya’nî ki yeşm didükleri taşdur. İki [143a M2] ḥâmesi² vardır. Birine O Kâş dirler ki anda aq yeşb ḥâşıl olur. İkinciye Farḡ Kâş dirler ki siyâḥ ve yeşil ve neftîsi incimâd bulur. Vaḡtâ ki Dâs Cûk³ nām maḥalde şu tuḡyân ider, ba’dehu nüzül idüp on ḡün tamâm kenâresinde yeşb devşürilür. Zîrâ ki yeşbüñ kânî nâ-ma’lumdur. Her vilâyete gelen yeşb envâ’ı andan ḥâşıl idüḡi mefhûmdur. Ve ba’zı ehlu’llâḥ müşâhedesinde taş toḡar imiş. Ḥattâ toḡurur iken ol seng zâr zâr inler imiş. Ve toḡduḡı gibi penîr gibi ter bulınuḡ yire düşdüḡde pek olurmuş. Vilâyet-i Ḥıṭây’da andan kıymet-i metâ’ bulunmaz imiş.

On ikinci kısmı deryâ-yı maşrıḡ kenârında iki büyük şehrdür ki birine Vān Sî⁴ ve ol birine Vān Dût dirler imiş. Maḥşûlâtı ancaḡ şekker olırmış. Şekkerden ḡayrı zirâ’atleri olmaz imiş. Ve bu zıkr olunan ol iki kısm memleketüñ her iki kısmı mâbeyni ikişer aylıḡ mesâfe olup ḡüyâ ki berekātu’llâḥ ile kısmet kıılınmış imiş. Ve bu cümleden eḡerçi ehl-i İslâm ṭâ’ifesi sâ’ir ṭavâ’ife nisbetle nâdirdür, ammâ oturma ve ṭurmada baḡışş ve yirle[n]mede ve her ḡuşuşda anlar taḡdîm olınuḡ ḡân-ı Ḥıṭây emri ile raḡbet ü iltifâtı mütekâşirdür.

Kâ’ide-i Ziyâfet: Ehl-i Ḥıṭây⁵ ziyâfet-i ‘âmmelerine toḡ dirler. Yaz ḡünlerinde bâḡ u bostānlarda ve dıraḡt sâyelerinde, eyyâm-ı şitâ ise ‘âlî serâylarda cem’iyyetler iderler ki miyân-ı sebzezârda ziyâfetleri ḡörilse

1 Gülüstāniyân: Gülüstāniyân YK

2 ḥâmesi: rûd-ḡânesi YK

3 Dâs Cûk: Râs Ḥûk YK

4 Sî: Besî YK

5 emri/Ḥıṭâ: - M2

¹ «الدنيا جنة الكافر» mazmûnı buña binâ'endür, dinilmek câ'iz olurdu. Zîrâ ki bir mekân-ı cinâna şebîh nişîmenler ol kıvâmüñ toylarında bâriz olurdu. Meşelâ küçürekden perverîş ile hâşıl olan ağaçlar kimi serîr şüretinde [143b M2] ve şandelî hey'âtında² ve kaçrlar ve ğurfeler endâmında revâklar ve çâr-ğâklar resminde meclisler tertîb olınmış ba'zı sebz kaçrlada müşebbek pencereler gösterilmiş idi. Ve niçe gül-ruhuñ gerdenlerine mîvedâr nihâller şarılır. Güyâ ki zeberced ü zümür-rüd cennet ğurfelerine teşebbüh³ kılınmış ğüşe ğüşe nişîmenlerden mâ'adâ ba'zı sâde-rû nev-cüvânlar ki ğılmân-ı bihişt [133a YK] gibi ol şandelîlerde otururlar. Ol şan'atla yâsemen şâhları ve gülleri açılmış gül-bünler anlaruñ boyunlarına ve kulaklarına şarılmış şüretle gösterilürdi.

Sâzende kısmınuñ ise aqsâmına nihâyet yoğ-ıdı. Ekşeri hem hüsndâr cüvân, hem mûsikîde şadaları hoş-elhân, sâzendelikleri ğod⁴ pesendide a'yân olmak taĥmîn mertebelerinden artuğ-ıdı.

Egerçi ki ol vilâyetüñ üzümünde çendân ħâlâvet yoğ-ıdı. O sebeble mey-i ħamrâsında daĥı dil-ğüşâ neş'e ve keyfiyyet yokdur. Bâ'îş budur ki ol maĥûle toylarda içdükleri birinç şarâblarıdır. Semriyüp ten-dürüst olmağa mey-i nâbları ol şahbâ-yı neş'edârdan olagelmışdür.

Ammâ Ahvâl-i Ħarâbâtiyân-ı Ħıţây

Ħıţây şehrinüñ kenârında beş altı yüz, yâĥûd bir iki bin ħâne dübdüz ħarâbâtiler maĥallesı olur ki 'âmmeten zenleri maĥşûşdur. Ğarâbet bundadır ki ekşer ol diyârüñ ümerâsı kızlarıdır. Babalarından bir ğünâĥ şâdır olup âyîn-i bâtıllarında ol ğünâĥlar bunlardır ki farazâ tenhâsında ħân-ı Ħıţây'a raġbet itmeye. Ya'nî ki "Benüm bu ħâlümü bilmez." diyü yaşaġını tutmaya. İkcinci hıyânet fikrin idüp bir kaçd-ı fâsidden ferâġat etmek lâzım iken eyleyeme. Üçincisi ħarâbâtdaki zenlerle meclis idüp otura. Ħazz-ı nefsanîye meyl-i tâm etmekle o fışk [u] fücürü [143a M2] câ'iz göre.

İmdi bir mîrden veyâĥûd a'yân-ı memleketden olanlardan bir şahş-ı rüşen-zamîrden ki bu üç ħabâĥatden birisi zâhir ola, bu muĥâbeled

1 Hadis-i Şerîf, "Dünyâ kâfirin cennetidir." (Müslim, *Zühd*, 1; Tirmizi, *Zühd*: 16, İbni Mace, *Zühd*, 3)

2 hey'âtında: miyânında M2

3 teşebbüh: kaçd-ı neş'e M2

4 ğod: - YK

kendülere ihânet olunup eger bir cüvân oğulları var ise leşker hîdmetine virile. Kızları harâbâta bırağılup ‘ömrini fışk u fücûr u zinâyla ifnâ kıla. Tâ ki bu ahvâli görenler eger ümerâ vü ekâbir ü aġniyâ küllî ihtiyâtle nâmûsını şaķına. “Benüm de evlâduma böyle cefâ vü¹ haķâret olunmasun.” diyü bezm-i harâbâtdan ictinâba cell-i himmet kıla.²

Zîrâ ki ol harâbâta düşen zenân ve ‘asker hîdmetine bu muķâbelede redd olınan sâde-rüyân müddet-i ‘ömrlerinde peder ü mâder yüzini görmezler. Aķribâları mecâlisine ĥod bir daķı ayak başmazlar. Ve eger bu üç günâhuñ biri şehrlüden şadır olsa ĥabs u ķatl ile haķķından gelinür. Ve kızları ve ‘avretleri şatılup esîr kılınur. Ancaķ oğulları evlâd-ı ümerâ gibi leşker hîdmetine gönderilir.

Ve bi’l-cümle ol kızlar ki harâbâta varurlar, andaki ‘ayyâşlara sâķilik kılurlar. Vaķtâ ki eķrâf-ı memâlikdeki vilâyetlerüñ birinden ‘arzlar gelüp “Ķar ve yaġmur yaġmadı. Ķaĥt u ġalâ zâhir olup ĥalk-ı ‘âlem birbirine girdi.” diyü bildirile, ĥân-ı Hıķây cânibinden [133b YK] ol diyârlara emrler gönderilüp “İstiskâyâ çıkılsun.” tenbîhi şudür kıla. Ol şehrüñ harâbâtındaki ‘avretler ittifâķla istiskâyâ muķayyed olurlar. Ya ‘nî ki bir şaķrâyâ çıkup niķe günler zârî vü nâlişler kılurlar. Pes şöyle ki tazarru‘ları maķbûl olmaya ve ol vilâyetlere bunlaruñ nâlişlerinden soñra yaġmur yaġmaya, hemân anlar kendülerüñ ķatl ü helâķi muķarrer kılurlar. Bir faşl zâr zâr aġlaşuraķ kilisâlara girürler. Niķe zamânlar anda daķı feryâd [144b M2] u zârî kılurlar. Şöyle ki bunlaruñ niyâzı muķâbelesinde yaġmurlar yaġa, kendüler ķatl ü ĥabs elinden emîn olup ķurtula, istedüklerini dögerler, sögerler. ‘Adüvlerini emân vormeyüp öldürürler. Ĥattâ kimüñ gerekse çeküp mâl ü menâlin alurlar. Murâdlarınca fesâdâta mürtekib olurlar.

Ve ol diyâruñ ĥikmet-şinâsları zu‘m-ı fâsidlerince anlaruñ nevĥalarını mûcib-i nüzûl-i raĥmet bilürler. Fi’l-vâķi‘ ġâĥ olur, yaġmurlar yaġar ki ķara taġlar gibi seyleri cereyân kılur. Ĥattâ niķe şehirleri ol seyler harâb idüp fenâyâ virür.

Bu haķîr taĥķîķında ol ġüne fevâĥişüñ tazarru‘ları muķâbelesinde bârân-ı raĥmet nüzûli istidrâc-ı maĥzudur. Bir sebebi daķı dâ‘imâ cünüb-i³ ġayr-ı tâhir olan nâ-pâķlerin zârilerini melâ’ikeye iştüdmemek maşlaĥatı

1 cefâ vü: - M2

2 ictinâba//ķıla: ictinâb idüp şaķına YK

3 cünüb-i: ĥabs-i YK

içündür. Ve illâ anlaruñ girye vü bükâ vü tazarru'ları mûcib-i rahmet-i Kirdgâr olmağ tavr-ı 'aqliden ba'iddür.

Niteki ol kavmden istidrâcen bir 'aceb kıışsa dağı vâkı'dür ki vâriş-i 'ilm-i nebî, şeyhu's-şüyüh Şeyh Muhyi'd-dîn-i 'Arabî Hazretlerinin *Müsâmere* nâm kitabında meştûr idügi muğarrer ü şâyi'dür. Ya'nî ki şeyh-i mezbûr buyurırlar ki "Bir zamânda Mekke-i Mükerreme haremünde yârân-ı kâdimümden bir bâzîrgânı gördüm. Niçe rûzgâr kandalığı nâ-ma'lûm olmağla ol ân nereden geldüğünü ve seyâhat itdügi memâlikde 'acâ'ib ü ğarâ'ibden neler gördüğünü kendüye şordum. Pes ol 'azîz-i şâdık'ul-kavl didi ki 'Bu def'a ticâretle diyâr-ı Hıfây u Hôten'e vardum. 'Ömrümde görmedüğüm ve işitmedüğüm nevâdirden bir hâdişe gördüm ki ol diyârûn tâcirleri kâ'idesi üzere ser-cümle metâ'umı bir bâzîrgâna va'de ile şatdum. Zamân-ı mev'ûd dâhil olunca kendü hâlîme meşğûl oldum. Pes birgün bir dellâl nidâ ider, [145a M2] «إيها المسلمین فلان التاجر قد مات من يطلب الحقوق»¹ diyü söyler. Vaqtâ ki dellâlûn yanına vardum, vefât eyleyen kim idüğünü şordum. İsm ü resmi ile kankı tâcir idüğün bildüm. «فإذا هو»² Ya'nî ol müteveffâ ben esbâb şatduğum şahş idüğünü iz'ân itdüm. Ya benüm mâlûm nice olur, diyü [134a YK] giryeye âğâz eyledim. Lâkin baña ol dellâl tesliyetler virdi. 'Sen bu diyârûn hâlinden ğâfilsün ancak.' diyü söyledi. Üç günden soñra ol müteveffâ dükkânına geleceğini, her kimün kendüde haqqı var ise söyleyüp vârişlerine bildüreceğini beyân eyledi. Hâlâ ki beni dibelik hayret aldı. Ölüp kabre defn olınan meyyit nice dükkânına gelecekdür, diyü fikr itdüğümce 'aqlum tağıldı. Fe-lâ-cerem üç günden soñra yine dellâl nidâ itdi. İşidenler, ol h'âcenün dükkânına ben dağı vardum. Nazar kıldum, tâcir-i müteveffâyı dükkânında ke-mâ fi'l-evvel oturur gördüm. Vârişleri karşıda maḥzûn tûrurlar. Mezbûruñ halkla muḥâsebe gördüğünü iz'ân kıılurlar. Giderek sâ'ir dâyinler dükendi. Ya'nî ki nevbet baña degdi. Pes benümle dağı söyleşdi. 'Fi'l-vâkı' bunlara bu miḳdâr deynümüz vardur.' diyü vârişlerine işmarladı. Ba'dehu 'âdet üzere dükkânını kilidledi. Miftâhını vereşe destine³ virüp çekildi. Ben mezbûruñ ardına düşdüm. Her kanda gitdi ise bile gitdüm. 'Âkıbet gördi ki ben ardından kesilmez, kendüi koyup semt-i âḫara gitmez, «اش تريد»⁴ diyü tûrdı. Hikmet Hüdâ'nuñdur, elüm miyân-bendüme irdi. Huşuşâ tenhâ yirler idi. [145b

1 "Ey Müslümanlar, filan tüccar ölmüştür. Ondan alacağı olanlar bunu ispat [etsinler]."

2 "İşte o benim arkadaşım!"

3 vereşe destine: vereşesine YK

4 "Ne istiyorsun?"

M2] Anuñla benden gayrı bir ferd yoğ-ıdı. Hemân ki dāmânına şarıldum. ‘Ol Allāhu Te‘ālā haqqı-çün [ki] seni ve beni yokdan var eyledi, sen kimsün? Ve mezbûr tâcir şüretinde görünmege bâ‘ış nedür? Elbette baña bildür.’ diyü şordum.¹ Şaḥş-ı mezbûr gördi ki elümden ḥalâş olamaz, mādām ki rismân-ı medd-i başarum aña peyvestedür, te’sîr-i naẓar-ı insânî mûcibince gözçisi olur, kâlır, kurtılamaz; hemân-dem vâkı‘-i ḥâleti söyledi: «أما صاحبك ففى الجحيم وأما أنا ملك على صورته القديم»² didi. Ḥazret-i Bârî Ḥudâ bu kâfirlere dâr-ı âhîretde külli cezâların virecekdür. Zât-ı şerîfini inkârlarına binâ’en kendüleri derekât-ı nîrânîye³ gönderecekdür. Mevtâları ḥakkında bu maḳûle mu‘âmele maḥz-ı istidrâcdur.’ diyü beyân eyledi. Ta‘accüb-künân gözlerümi yumduğum gibi naẓarumdan gâ’ib oldu. Perî-i perrân ve melek-i pinhân idügi bi’l-mu‘âyene zâhir olduğı ṭaḥaḳḳuḳ buldı.’ diyü tekellümesin ḥitâma ırgürdi.”⁴ «إنتهى كلام الشيخ»⁴

Ve bi’l-cümle ḥarâbâtîlerün niyâzları kabûl olmayup şöyle ki yağmurlar yağmaya niçelerini katl iderler. Ve ba‘zı bellü başlıklarını ḥarâbâtdan redd ile ıtlâk iderler. Lâkin akrabâları yanına varamazlar. Ve ol mertebeden soñra baş hırkaya çeküp oturmağa dahı kâdir olamazlar. Pes gürûh gürûh⁵ ol zümre-i zemîme-i mekrûh bâzârlarda gezerler. Kût-i lâ-yemût taḥşiline kûşîşler iderler. Meşelâ evzâ‘-ı ğarîbeye başlayup sedd-i ramâk olacaḳlayın ğıdâ ellerine [134b YK] girdükde birbirleri ile öpüşerek ‘alâ mele’i’ n-nâs şarılıp ḳoçuşarak ḥüsn ü cemâlleri sermâyesinün baḳıyyesini ḳullanurâḳ⁶ yanlarında sâzendeleri çalıp çağırıp şenlikler iderek fağfûrî ibriḳleri şarâbla ṭoldurup birbirlerine ṭolular içerek [146a M2] çâr-sû-be-çâr-sû gezerler. Bu maḳûle bir manẓûmı vird-i zebân idinürler:

Rubâ‘î

Bir ser-ḥoş-ı bî-‘âr ki dirler bizüz ol
Bîñ derde ğıriftâr ki dirler bizüz ol

Âyâ nice olur ḥâlimüz ey bâr-ı Ḥudâ
Mağzûb-ı ğüneḥkâr ki dirler bizüz ol

1 şordum: and virdüm gördi ki YK

2 “Senin arkadaşın cehennemdedir. Ben ise onun eski görüntüsünde olan bir meleğim.”

3 virecekdür//nîrânîye: - YK

4 “Şeyhin sözleri burada sona erdi.”

5 Pes//gürûh: - YK

6 ḳullanurâḳ: yâd ḳılarâḳ YK

Hâlâ ki kimesne anlara rahm itmez. Azdan çokdan aqçe, pul virmegi münâsib görmeyiz. Bir aqçe ol diyârda yetmiş mankûra bozulup bir kâse âş yalınuz bir pula iken yine ehl-i sük ve gayrılar anlara nesne virmez. Binâ'en 'alâ zâlik kût-i lâ-yemût taşîline tehâlûk olup yalvarmağla ve çalup çağırup masharalıklar itmekle ellerine nesne girmediği taqdîrce bî-'arlık perdesinden âhar maḳâmâta âğâz iderler. Ya'nî ki birbirlerine döğmege ve şetm-i ğalîz idüp ehl-i sūka söğmege¹ başlarlar.

Farazâ bu ṭarîkla döğüşmekden ekşerinüñ yüzi gözi bozulmuş, beşereleri veremler bağlamışdır. Cüz'î muşt u sille olduğu gibi cerâhatleri saçılıp fıtrât-ı nâ-pâki ol havâlideki âdemlere toḳınmak ve bu sebeble her kişi anlardan yigrenüp ictinâb kılmak muḳarrerdür. Bu cihetden bir mankûr ile belâlarını def itmek tedârükinde olurlar.

Ma'a zâlik yine niçesi bir loḳma bahâsını kesb idemez. Açlığla cân virür. Ba'zısı iltihâb-ı âteş-i cû'dan gözleri qararup niçe zamân düşer, ḳalur. Ve ba'zıları ellerini balçığa şoḳarlar. Veyâhûd siyâh boya ile boyarlar. Niçe ehl-i 'ırzuñ libâs-ı ṭahirine yapışmak murâd iderler. Ya'nî ki cüz'î ve küllî bir nesne virmediği taqdîrce câmesine degerler. Bunun 'adili niçe bî-'arlıklar iderler. Gâh olur ki açlıktan cân virmiş mürdeleri püšte püšte olur. Ba'dehu 'arabalar ile ḳaldırılıp lâşeleri deryâya dökölür. [146b M2] Defnine bile ruhşat virilmez. Aḳribâlarından biri yanlarına varmağa icâzet olmaz.

Ve ba'zı levend-i ḳallâş ki ḥarâbât seyrine varup düzenmiş, ḳuşanmış zenleri müştetî talebinde 'arz-ı cemâl üzere bulur. Farazâ birine ki meyl eyleye. Elin eline alup ḥarem-serâyı olan ḥadîḳasına gire. Envâ'-ı reyâḥîn ü fevâkihle ravzasını müzeyyen göre. Ne ḥâl ise aña vâsıl olup² murâdı ḥâsıl olduğdan sonra birinüñ ḳullâb-ı zülfine daḥı giriftâr ḳılına. Bu ṭarîkla [135a YK] dincden dince düşüp ol fevâhişüñ aralarında ḳala. Ḥaṭırına nâm u nâmûsı ve vaṭan-ı me'nûsı fikri gelmeye. Cümle mâ-melekini ifnâ idince içlerinde rûzgârın geḳüre.

Naẓm

شراب و شمع و شاهد را چه معنیست   خراباتی شدن آخر چه دعویست³

1 söğmege: kem küle YK

2 olup: - YK

3 “Şarap, mum ve sevgilinin ne manası vardır. Sonunda meyḥâneye düşmek nasıl bir davadır!”

Ve ol vilâyetde resen-bâzlık dağı zenlere maḥşûşdur. Ya'nî ki cân-bâzlık şan'atı ol cāna ḳalmazlarıñ hil'atleri ile maḥşûşdur. Faşl faşl¹ kâr-hāneler ḳurarlar. Meydān-ı² ḥarābātda cân-bâzlıklar idüp ve 'arz-ı ḳudret u mahāret ḳılurlar.

Der-'iffet-i Zenān-ı Hıṭāy

Egerçi ki ḥarābāta düşen ümerā kızlarınuñ faḥşı ḡāyetdedür,³ sâ'ir ḥātūnlarıñ 'iffet ü 'işmeti dağı nihāyetdedür. Müddet-i 'ömrlerinde kimseye ḳadd u ḳāmetlerini göstermezler. Ve sâ'ir vilāyetleriñ 'avretleri gibi būrinüp ṭarīḳ-ı 'āmma girmezler. Farażā bir düstları veyāḥūd aḳribāları evine varmaḳ murād idinseler ol diyāra maḥşûş olan maḥaffe ḥammāllarını getürdürler. Ḳaç 'avret ise her biri bir maḥaffeye girürler. Maḥall-i ma'hūduñ ḳapısından iḳerü sāḥasına dek ol üslūb ile varurlar. Ḥammāllar yire indürüp ṭaşra gitdüken soñra kendüler ṭaşra ḳıḳarlar. Maḥaffe ḥammāllarına bile ḡorinmezler. 'Umūmen ehl-i şehriñ ve ümerā ve sâ'ir 'askerī olanlarıñ [147a M2] ehl-i beyti bu vechle 'afifelerdür. Ancaḳ ḥarābāta düşen fāḥişeler beyān-ı sâbıḳ üzere kenifelerdür.

li-Mü'ellifihi⁴

Bir bâḡdur zamāne ki naḥli ziyāddur
Serv-kāmet üzere pelīd aña bāddur

Ḥikmet nedür ki merd ü zenüñ rüzigārda
Kimisi müstāḳim ü kimi kec-nihāddur

Ḡıbbu zālik ḥüsn ü cemāl ve ḳadd u ḳāmet ü yāl ü bāl Hıṭāy zenlerinde derece-i kemāldedür. Elbette siyāḥ ḳeşm olurlar. Ala ḡözleri, ḥuşuşā ki kebūd ḳeşmleri nādirdür, diyü taḥḳıḳ ḳılınur.

1 ol/faşl: icrāsı içün YK

2 Meydān-ı: - YK

3 ḡāyetdedür: ḡāyetde ḳoḳdur M2

4 Bu manzume ve altındaki paragraf YK nüshasında bulunmamaktadır.

Ahṡāl-i Cinn-i Maşrū'-ı Hıṭāyīyān

Ol diyârda maşrū' u maşrū'a olmaz. Ya'nî ki cin ulaşup ağızları köpürmek hiç bir zamânda vuḡū' bulmaz. Ammâ ki cin ṭā'ifesi bir 'afîfeye 'aşîk olmak, şuya girdüğü zamânda libâsın alup 'uryân kırmak, 'âkıbet 'ahd u güftle pîrâhen ü câmesin virmek, ba'dehu ol 'avretle ülfet idüp vâfir māl ü menâl getürmek katı çok zâhir olurmuş.

Hattâ bir def'a bu ṭarîkla bir hâtûna cin 'aşîk olmuş. 'Avret dahı vâkı'-ı hâlini şevherine bildürmüş. Zevci dahı cinnî havfından aña ṭalâk virmiş. Ba'dehu ol zen-i bî-hem-tâ kendü hânesinde tenhâ sâkin olmuş. Kendüye bir serir tertîb idüp eṭrâfına perdeler aşup inzivâ ihtiyâr itmiş.

Fe-lâ-cerem şehrûn 'avretleri gâh-be-gâh gelürler imiş. Ba'zı muḡāyyebâtıdan sorup haber alurlar imiş. Hattâ ki ol 'avret bir nesne şordukça "hişt hişt"¹ resminde bir hafî âvâz işidürler imiş. Tâ ki ma'nâsını ol zen bilüp sâ'ir zenlere terceme ve tefhîm idüp bildürürler imiş. Bu ṭarîkla ol 'avret vâfir māl ü menâl idinmiş. Kimini mürâca'at iden 'avretlere virüp niçesini ol cinnî götürmüş. Pes ba'zı aḡribâsı mezkûreye [147b M2 | 135b YK] naşîhat itmişler. "Şaḡın ki cinnînün hıyâneti dahı olur. Bir vaz'uña incinüp hışm u ḡazabını dahı zâhir olması ta'ayyün² olur. Bârî mâ-melekini 'aḡâr u emlâke şarf eyle. Nuḡûd olduğı taḡdîrce dest-res bulmasını muḡarrer bilüp aña." diyü bildürmüşler.

Fî nefsi'l-emr birgün mezbûr cinnî aña incinüp cümle nuḡûd u cevâhirini alup nâ-bedîd kılar. Ve ba'zı emlâkinün der ü divârını yıkar.³ Bağ u bağçelerinün ağaçlarını çıkarup yâbânlara atar. Ve ba'zı mezra'alarına nihâyetsiz ṭaşlar döker. Ba'dehu zirâ'ate kıabil olmamasını muḡarrer ider. Aḡribâsınuñ naşîhati fâ'ide virmez. Ya'nî emlâk ü 'aḡârı bile cinnî zararından beri olmaz.⁴ «نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ ذَلِكَ وَمِنْ الْجَنِّ الْمَهْلِكِ وَالْمَتَهَالِكِ»

Ahṡāl-i Hükemâ-yı Hıṭāy

Ol vilâyetün hükemâsı ve cerrâhîn ü eṭıbbâsı katı üstâd olur. Kendülerden havârıḡ-ı 'adât zuhûrî taḡaḡḡuk bulur. Meşelâ marîzün

1 hişt: - YK

2 ta'ayyün: - YK

3 yıkar: - YK

4 "Bu şerden ve helak edici, bezdirici cinden Allah'a sığınırız."

ķarnını yararlar. ‘İlletini’¹ bi’l-mu‘āyene görüp izāle kııurlar. Ve kesdükleri maħalle dāğ yakup ol ānda yine dikerler. Marīz olan kışı bu kıışşadan helāk olmaz. Ve bir dahı elem ü renc ü ibtilā görmez.

Hattā refīķān-ı Monlā, ya’nī ki Uluğ Big Mīrzā cānibinden Hııāy’a varan ‘uķalādan biri ol diyārda iken yürek āgrısına mübtelā olmuş. Ehl-i Hııāy delāleti ile bir ĥakīm-i cerrāħa varmuş. Veca’ u elemi ne yüzden idüğini bildürmiş. Fe-lā-cerem ol cerrāħ-ı muħterem fi’l-ħāl sīnesini yarmış, içinden aķçe deñlü bir müdevverce nesneyi kesüp çıkarmış. Ve maħallini kıızmış demir ile tağlamış. Ol kışı marāzdan bi’l-küllīyye řıfā bulmuş.

Aĥvāl-i Münecimān u şu‘arā

Hııāyīlerūn řu‘arāsı dahı vardır. Zebān-ı Fārisi’de ve kendü dillerinde nazmları bī-řümārdur. *Hııāy-nāme*’de anlar nāmına meřtūr olan bir maıla‘ [149a M2] [ve] bir kııı’a-i dürr-niřārdur.

Maıla‘

ساھا در خون دیده پروریدم دیده را تا ز بحر دیدن رویت بکار آید مرا²

Kıı’a

بنطق آدمی بھتراست از دواب دواب از تو به گر نگویی صواب
چو ایشان نداند بجز خورد و خواب کدماش فضیلت بود بر دواب³

Egerçi ki nazmları bu vechle yazılmışdur, fe-ammā şu‘arāsınuñ ism ü maħlařları zıkr olınmamışdur.

Ba‘dehu münecimān-ı Hııāy her cihetle feylesūfān-ı zevi’n-nühādur. Heft Ķal’a nāmındaki serāyda birbirinden ayrı dört münecim dā’imā maħbūs gibi sākin olurlar. Taĥvīl-i āfitābdan bařlayup ĉār fařluñ ĉār

1 ‘İlletini: ‘Aķlını M2

2 “Senin yüzünü görmede işime yarasın diye yıllarca kanlı gözyaşlarımnda gözlerimi büyüttüm.”

3 “İnsan, konuşma [özelliği] ile hayvandan üstündür. Eğer doğru konuşmazsan hayvanlar senden üstün olur. Yemek ve uyumak dışında bir şey bilmeyen kışiler hayvanlardan nasıl üstün olur!”

taqvîmini istihrâc iderler. Ba'dehu ol dört müneccim bir yire gelüp mübâhase kıılurlar. Tahkîkları ne derecede qarâr iderse yazup hâkâna bildürürler. Ba'de'l-kabûl [136a YK] taqvîmleri ehl-i kaleme virilür. Onar kat Hıttâyî evrâk tütölup nakl olınur. Meşelâ on kişi yazduğı yüz taqvîm olur. Birbirinden pertevi mürtesim olmağla bir yazdukları on olur. Nitekim yüz kâtibün nakli biñ taqvîm olması tahakkuk bulur.

Ba'dehu vilâyet vilâyet¹ üleşdürürler. Ya'nî ki şehrden² şehre ulaştırurlar. Eñ ednâ bir şahş ki on âdeme hükm eyleye, lâ-büd aña bir taqvîm virilmek muqarrer ola. Tâ ki 'ilm-i nücûma rağbetleri izdiyâd bula.

li-Münşi'îhi

Keff-i 'ilminde mihr-i 'âlem-tâb
Her birinün olurdu usturlâb

Cümle ahvâl-i hâdisât-ı dühûr
Oldı taqvîm içinde hep meştûr

Mâh-ı yek hefte rub'-ı dâ'irevâr
Şehrün ahkâmını kıılur izhâr

Sa'd u nahsuñ dağâ'îkını dürüst
Her hakîm anlamişdı cüst ü nuhust

Ahvâl-i Muqannin-i Hıttâyîyân

Menkûldür ki ol mülke sâbıkda niçe yıllar bir 'avret hükümet itmiş. Lâkin ahkâm-ı kânûnı ihâta idemeyüp küllî 'acz çekmiş. Pes ol zamânda Bûzcîn³ Gezîn dirler bir hakîm var imiş. Ol müte'ahhid olmuş ki Hıttây [148b M2] memâlikini sühûletle zabt eyleye. Şöyle ki pâdişâh anı vekîl idinüp ruhsat vire. Hattâ fî zamâninâ ol 'avretün kendü şekli ve divânı meclisi ve ümerâsı şüretleri bir tağûñ üzerinde taşvîr olınmış. Ve kendüsi altmış zirâ' kâmetle nakş itdürölmiş. Ammâ yanında bir har şüreti dahı yazılmış.

1 vilâyet: - YK

2 şehrden: - YK

3 Bûzcîn: Pûzcîn YK

Cin iken har şekline girüp mezkûre ile mücâma‘at kılmış. Âhir ol hardan hâmile olup bir oğlan toğurmuş ki ol toğan oğlanuñ şüreti âdem ayakları ve kulaqları merkeb resminde mürtesim ve iki avuçları muşt-ı insânî gibi yumuş toğmuş.

Şol¹ dem ki açmışlar, birinüñ içinde bir çüb pâresi ve ol birinde bir levha bulunmuş ki yazusu “zedden, rânden, küşten” lafzları imiş. Pes bu cin ol rümûzı beyân itmiş: “Çubdan murâd âlet-i te‘dîbdür, ya‘nî zabt-ı memleket ‘urmağla, şehirden sürmekle, öldürmekle’ mümkündür.” mazmûnını remz yatupdur.²

Ammâ Târîh-i Hükâm u Selâtin-i Hıfây

Tâ³ âhir pâdişâhları olan Altan Hân’a gelince yazılmışdur ki Cengiz Hân ve evlâdı anuñla niçe cengler itmişlerdür. Cümlesi otuz altı tabâkadur ki yine bu cüz’de beyân olınacaqdur. Va‘deleri cem‘an üç yüz beş kişidür. Ve bu cümleñün zamân-ı saltanatları kendülerün hisâbınca kırk iki bin sekiz yüz altmış⁴ beş yıldur. Ve ol târîh-i mu‘teber ki hâlâ içlerinde mazbûtdur.

Hülâgû Hân zamânında hükemâ ve müneccimîn bir yire [136b YK] geldiler. Hıfây hâkimlerinden Kõmancî ki Sîng Sîng⁵ laqabı ile meşhûrdur, dillerinde ‘ârif ma‘nâsinadur. Bunuñ yazduğı kitâbı H‘âce Naşîr-i Tûsî getürdüp sâ‘ir hükemâ ile tettebbu‘ idüp zîc-i İlhanî aḥkâmına, andan niçesine ilḥâk itmişdür. Ba‘dehu pâdişâh-ı İslâm Gâzân Hân ‘aşrında Vezîr H‘âce Reşîdü’d-dîn-i Hıfâyî Hıfây’dan Litâcî ve Meksûn⁶ ki ‘ilm-i tıbb u nücûmda [149a M2] ve tevârîḥde zü-fünûn olmağla niçe kitâblar taşnîf idüp eşerler kômışlardur, ol kitâbları getürdüp şöyle ma‘lûm idinmişdi ki zamân-ı sâbıkda ittifâkla üç hâkim-i fehîm tevârîḥ-i kadîmeyi tettebbu‘ idüp bir kitâb yazmışlar.

Ki birinüñ ismi Fühîn Hüşâng’dur. Ba‘zılar kavlince ismi Fühîn ve laqabı Hüşâng’dur. Tây Gâncû şehirde toğmuşdur. İkincinüñ ismi Fiçû

1 Metnin bağlamından bu paragraftan önce gelmesi gereken bir kısmın olduğu, ancak istinsah esnasında atlandığı anlaşılmaktadır.

2 yatupdur: itdügidür YK

3 Tâ: - YK

4 altmış: - YK

5 Sîng: - YK

6 Litâcî ve Meksûn: Lişâcî ve Meskûn YK

Hûşang'dur ki Kûmîn¹ Çuvâ şehrinde tevellüd itmişdür. Üçincinüñ nâmı Şencün Hûşang'dur.² Ki Laûgîn nâm memleketde neşv ü nemâ bulmuşdur. Gâlibâ lisânlarında hûşang hakîm-i fâzıl ma'nâsınadır. İsmi Kûmîn, Ficû,³ Şihûn'dur.

Pes te'lifâtlarında üç devr i'tibâr idüp her birine bir nâm vermişlerdür. Ya'nî ki devr-i evvele Şang Ven,⁴ evsağa Hüng Ven,⁵ âhire Hâ Ven⁶ ıtlâk itmişlerdür. Pes devr-i büzürg on bin yıldan 'ibâretdür ki ol müddete Nek Ven⁷ dinilir. Ve yine her devr a'zamî üç devr dahı i'tibâr idüp her birini altmış yıl tutup her yılına bir nâm dahı virilir.

Pes târîh-i te'lif-i *Kitâb-ı Benâketi* ki sene seb'a ve 'aşer ve seb'a mi'e muharremidür, devr-i Şang Ven⁸ hisâbından elli dört yıldur ki müddeti sekiz bin⁹ sekiz yüz altmış sâldür. Ve Ser Ven toköz bin yedi yüz seksen beşi geçmiştir ki mecmû'ı seksen sekiz kerre yüz bin ve altı yüz otuz toköz¹⁰ bin yedi yüz seksen beş olur. İbtidâdan Cengiz Hân, Ong Hân'ı öldürdüğü sâle gelince ki muvâfık-ı sene seb'a ve tis'in ve hamse mi'e-i hicridür, cem'an seksen sekiz kerre yüz bin ve üç yüz otuz bin üç yüz altmış yedi yıldur.

Der-vilâdet-i Şegmûnî¹¹ ki Peyğamber Bûde Be-zu'm-i Ehl-i Hıttây u Ehl-i Hind

Ba'zılar Şegmûnî ve Şamgûnî demişlerdür. Egerçi ki vilâyet-i Hind'de ba's olunan peygamberlere nihâyet yokdur. Ammâ şâhib-i şer'atleri altı peygamberdür. [149b M2] Muqaddemleri Mâhî Şûr, ikinci Vişnu, üçüncü Brahmâ, dördüncü Azhest, beşinci Hâşeg,¹² altıncı Şamgûnî'dür. Ya'nî cümleden sonra geleni oldur. Ve her birinüñ dîn ü mezhebi başka başkadur.

1 Kûmîn: Yûkîn YK

2 Hûşang: Hûkang YK

3 Fecû: Fencû YK

4 Ven: Den YK

5 Ven: Den YK

6 Ven: Den YK

7 Ven: Den YK

8 Ven: Den YK

9 sekiz bin: - YK

10 toköz: - YK

11 Şegmûnî: Şemgûnî YK

12 Hâşeg: Faşeg YK

[137a YK] Niteki ümmetleri de ayru ayrudur. Ekşer-i küffârı büt-perest ve âteş-perest olup birbirlerine muta‘aşşıblardur.

Pes Mâhî Şûr aña dirler ki henüz çoğmamışdur, vefât dağı itmez. Babası ve anası yokdur. Ammâ ‘avreti ve evlâdı vardır. Ve üç gözle bînâdur ki biri güneş, biri ay, biri dağı âteşdür; dirler. Ve anuñ ümmeti dâ‘imâ rakş u semâ‘dan hâlî olmazlar.

Ammâ Vişnu ümmeti, ya‘nî tevâbî‘i ehl-i riyâzetedür. Ammâ Brahmâ‘nuñ etbâ‘ı âteş-perestlerdür. Ve bu üç milletün zu‘mları böyledür ki âfitâb her ayda bir levn ile çoğar. Ya‘nî ki bir yılda on iki devrlü¹ güneş çulû‘ ider. Ve her iki buçuğ² şems senede bir âfitâb ve bir mâh-ı kamerî ziyâde olur ki aña âfitâb-ı sizdehüm dinilür. Ve ba‘zı kavâ‘il vardır ki hemân âfitâb-ı sizdehüme taparlar. Ğayra baş egmezler.

Ammâ zu‘m-ı Azhestiyân, ya‘nî ki dördinci peygâmbere intisâb idenlerün kavli budur ki yigirmi dört kerre ol peygâmbere gelecekdür. Şoña dünyâya âhîr-i mürsel yitişecekdür. Muhaşşal haşr-i ecsâda ka‘il degüllerdür. Bu vechle âdemî ve hayvânât ölürler,³ menâziline giderler. Bir dağı dünyâya gelmezler, diyü ta‘bir iderler.

Ammâ i‘tikâd-ı Hâşegiyân⁴ böyledür ki cennet ve cehennem olmaya. Âdem oğlanları giyâh gibi bitüp yine giyâh gibi hazân-dide ola. ‘İyâzen bi‘llâhi te‘âlâ, eyülüge ve yaramazlığa göre cezâ ve mükâfât olmaya.

Ammâ Şemgünî⁵ ümmeti üç fırkadır. Birine Şîrâveg dirler. “Şâmgünî bize bir tarîk-ı düşvâr göstermişdür ki bize ol bâbda kimseyi irşâda kâdir degüldür. Hemân çalışup kendüzi kırtarmağ gerekdür.” dirler. İkinci Serîr⁶ Kend nâminadur. [150a M2] Zu‘mları böyledür ki ehl-i dünyâyı belâlardan anlar halâş ideler. Üçincisinin nâmı Semyeg resmindedir.⁷ Ki bunlar mer-tebede Ğayrıdan bâlâterdür. Halâ‘ıķı irşâd idüp tekmiñ-i nüfus-ı nâķış iderler. Ve “Rümüz-ı esrâr-ı hikâyât-ı Şâmgünî’ye vâķıfuz.” dirler.

Mezbûr Şâmgünî’nün *Eydrem* nâmına bir kitâbı vardır ki cümle kitâblarun âhîri oldur, dirler. Ve Şâmgünî’den naķl iderler ki cümle

1 devrlü: tavrlu M2

2 iki buçuğ: on iki YK

3 ölürler: eyüler M2

4 Hâşegiyân: Faşegiyân YK

5 Şemgünî: Şâmgünî YK

6 Serîr: Serber YK

7 resmindedir: nâminadur YK

peygâmbەرler birlikdür. Nihâyet kimi tekrâr dünyâya gelür, dinini tâze kı-lur. Cümleñün sözleri de birdür ki kitâb-ı *Eydrem*¹ anları müştemildür, di-miş.

Ve ammâ keyfiyet-i vilâdeti bu yüzdendür ki zamân-ı [137b YK] mâzide Hind vilâyetinde Şedüden nâm bir pâdişâh gelmiş. Ma'nâsı "pâk enderün" demek imiş. Pes şehr-i Kelbûs'da Mâhâmâyâ² nâm bir hâtûn var idi ki anuñ ululığı nihâyetde idi. Hâlâ ki kimse bilmez idi.³ İttifâk ol zen bir gice bir vâkı'a görür ki ay ve güneşi ğidâ idinüp yimiş. Ve cümle deryâları nûş itmiş. Ve Kûh-ı Kâf'ı bâlîn idinüp h'âba varmış. Vaqtâ ki bu rû'yâsını zevci olan Şedüden'e söylemiş, ol dañı mu'abbirler getürdüp şöyle ta'bîr olınmış ki andan bir veled gele, pâdişâh-ı 'âlem ola, tamâmen. Veyâhûd bir bût toğura ki cümle halk aña secde ideler. Kaçan ki müddet-i hamlı ğâyete irmiş, Mâhâmâyâ bağ u râğ seyrinde bulınup şağ eli ile bir dırahtuñ budağını tutup bâzice iderken bir ferzend toğurup važ'-ı haml ider. Ya'nî ki Mahâbad nâm şehrûñ taşrasındağı bağında bu kışşa zühûr eyler.

Lâkin hemân ki ol püser[i] toğurdu, yedi adım miqdârı hareket ider. Ve her bir adımında bir gülzâr-ı şüküfte olur. Ve her birinde bir genc-i mañfî dañı zühûr bulur. Ve dört tarafına nigâh idüp söyler. Hâzır olan [150b M2] halkı dîne da'vet eyler. Ve dañı küffâra gelüp dir ki "Benüm bu gelişüm âhir gelişümdür. Bir dañı gelmesem gerekdür. Ve toğmasam gerekdür. Zîrâ ki bundan şoñra baña dünyâ lâzım degüldür. Ammâ bu def'a pâk ü nûrânî olup giderin. Geldüğüm 'âlemden yaña dönüp sefer iderin."

Ba'dehu dört peygâmbەر ki sâbıkan zıkr olınan Mâhî Şûr ve Vişnu ve Brahmâ ve Azhest'dür, çıkağeldiler. Âverde ve dâye ve dâdı ve lâlâ mañûlesi olup ol püser-i 'azîz ü mu'teberi⁴ tutdılar. Ol hinde âsmândan yağan bârân-ı rahmetle yaykadılar. Ve yine ol sâ'atde âsmândan berü tabl ü 'ûd u ebrîşüm cinsinden olan sâzlaruñ âvâzelerin işitdiler. Ba'dehu göklerden yire berg-i gül yağdı. Ve ol dört peygâmbەر bir mañaffe getürüp⁵ mâderi ile Şamgûnî'yi aña koydılar. Babasınuñ önine iletüp götürdiler.

1 M2 nüshasında bu kelimenin ilk hecesi harekelidir.

2 Mâhâmâyâ: Mâhâbâyâ YK

3 Nüshada bu kelimedden sonra "ma'nâsınadır." ibaresi gelmektedir. Sentaks gereği bu kelime metne alınmadı.

4 'azîz ü mu'teberi: 'azîzi YK

5 mañaffe getürüp: mañaffeye YK

Bedihe

Didiler nūr-ı çeşm-i pāküñdür
Gül-i hoş-büy-i âb u hāküñdür

Eşer-i nūr-ı lâ-yezâl budur¹
Gevher-i nuḡfe-i kemâl budur²

Sırrıdur iki ‘âlemüñ bu vücūd
Zâtıdur maḥz-ı luḡf u himmet ü cūd

Pâdişâh daḡı münecimlerini istedi. “Ferzendimüñ ṭâli‘-ı mevlüdi görilmek gerekdür.” didi. Âyinleri³ üzere büt-hâneye ki gönderildi, ol dört bü-zürgvâr aña secde itmek murâd olındı. Hâlâ ki emr ber-‘aks oldı. Ol dört zât-ı şerîf püser-i ‘azîze secde kıldı. Hâlâ’ık müteḥayyir olup Şamgünî’nün ‘azm-ı şânını her kişi bildi. Ba‘zılar ki ol dört kimseye “Ḥudâlarımızdur.” [138a YK] dirlerdi. “Çünkü bizüm ḥudâlarımız aña secde eyledi, Şemgünî ḥudâ-yı ḥudâyân oldı.” diyü ol zümre ittifâk itdi. Ya’nî ki dillerince “Sezâvârât Sih⁴”, ya’nî nefsi tamâm, zâtı bî-noḡsân nâmı ile şöhret virildi.

Vaḡtâ ki dört yaşına girdi, pederi emriyle [151a M2] mu‘allimler ṭutıldı. Kendüye ta‘lîm-i fûnün ḡaşd olındı. Lâkin ḡanḡı ḡaṡ ki aña gösterildi, bilâ-tereddüd ve tevaḡḡuf ol yazuyı oḡudı. Ve her ‘ilmi üstâdları bundan öğrenmeli oldı. Ve kendinüñ yazduḡı ḡuṡṡı kimse oḡumaḡa ḡâdir olamadı.

El-kıṡşa Şamgünî ki ḡadd-i bülûḡa vardı, cidden zib ü zînet-i dünyâya iltifât kılmadı. Âḡir-i kâr pederi olan şehryâr anı bir ḡiṡârda ḡıfz itdürdi. Niçe yıllar anda temekkün idüp rûzgârını geṡürdi. ‘Âḡıbet ol câr-ı büzürgvâr ki ba‘zılar ḡavlince peyḡamberân-ı nâmdârân ve niṡelerün zu‘mınca firîṡ-teḡân-ı leṡâfet-diṡâr ve eḡer ‘uḡalâ ḡavlince Kûh-ı Ḳâf uñ dört ṡarafında ḡükümet ü salṡanat iden mülük-i cihân idi. Böyle ḡaber virdiler ki “Sezâvârât Sih⁵ bunca yıllardur ki ḡiṡârda riyaṡet çekmededür, sinn-i şerîfi ise henüz yigirmi ṡoḡuza yitmiṡdür. Münâsib budur ki ol maḡbesden ṡıḡarasuz.” didiler. Sâ’ir eḡıbbâsına bu ḡuṡṡı bildürdiler. Fe-lâ-cerem zevât-ı câr-ı

1 budur: tûdur YK

2 budur: tûdur YK

3 Âyinleri: ‘Âdetleri YK

4 Sezâvârât Sih: Sezâvârsüz YK

5 Sezâvârât Sih: Sezâvârât Ser YK

maḥrem anuñ sākin olduğı kaşr-ı hāşşa vardılar. Bir esb-i güzîn-i muraşşa'-zîn iletüp qoltuğına girüp atlandurdılar. Eline bir zerrîn kılıç virdiler. "Görelüm ne semte gider." diyü nazâr kıldılar.

Şāmgünî bilā-tevaqquf çekildi, gitdi. Bir eḥibbâsı ile Nehr-i Geng kenârına yitdi. Ve ol maḥalde şūfiyyûn libâsında vâfir pîrler zâhir oldı. Riyâzet cihetinden Şāmgünî'ye vâfir muğâraza¹ kıldılar. Ol daḥı ol zümreye cevâblar virdi. Ba'dehu elindeki şemşîri şuya bıraḥdı. Ve kendü saçını kesüp bir pâresini kendüye hem-râh olan eḥibbâyâ virdi. "Pederüm ve mâderüme îşâl idesün." diyü işmarladı. Sâ'ır mü'minlerini bād-ı vezân perrân idüp sekizinci felege dek gitdi. Ve ol murtâz pîrlerün 'tirâz u daḥline binâ'en Şāmgünî ol ḥavâlîde bir seng-i yek-pârenüñ üstine oturdu. [151b M2] Altı yıl tamâm ḥareket itmeyüp ve riyâzetini kemâle ırgürüp günde bir dâne bögrülceden ḡayrı nesne yimedi.

Ba'de zâlik cānib-i āsmāndan kendüye bir firîşte,² ya'nî ki vücudı nûrla sirişte bir maḥlûḡ indi ki biñ 'aded görür gözle bînâ idi. Anûn ḥuzûrına geldi. "Zamānidur ki bu maḡāmuñdan taşra gelesün. Bir 'ālem-i âḡarı daḥı müşerref kılasun." didi. Ve yine ol ḥinde 'ālem-i bālādan bir nidâ zâhir oldı. Min ba'd ol zât-ı murtâza Şāmgünî dinilmek buyurıldı. [138b YK] Zîrâ ki ol zamāna dek ḡalḡ miyānında Sezāvārât Sih³ nāmı ile añılurdi. Bu mertebeden soñra ol diyârdaki aşḡâb-ı mezâhib ve ehl-i edyân aña Âdem nāmını ıtlak itdiler. Ve ol şevḡa Kûh-ı Serendîb'ün ḡullesinden âteşler yaḡup nişân gösterdiler ki ol maḡāma Naḡşu'l-ḡacer dirler. Yâḡût-ı aḡmer ma'deni andadur, ḡaberin virdiler. Ammâ âteşle 'alâmet zâhir olduḡdan soñra Şāmgünî'ye dört kâse ḡa'âm getürdiler. "Şimdiden soñra icâzetdür." didiler. Ya'nî ki sâbıḡan Kûh-ı Ḳâf'dan gelen Mâḡî Şûr ve Vişnu ve Brahmâ ve Azhest bu ḡidmeti edâ itdiler. İlâ ḡâze'l-ân Kûh-ı Serendîb mücāvirleri ol kâse-leri ḡıfz etmek üzeredürler. Ve bu kışşayı tafşilen bilürler.

Ammâ maḡālât-ı Şāmgünî

Mezbûruñ kelimâtındandür ki "Seksen yıl 'ömr sürdüm. Seksen biñ kerre şûrethâ-yı muḡtelife ile dünyâya geldüm. Ve eşḡâl-i mütenevvî'a ile ḡalḡa göründüm. Dehr ḡülşeninde bir güne ölümle gitdüm. Ve bir kerre

1 muğâraza: mu'āraza YK

2 firîşte: - YK

3 Sezāvārât Sih: Sezāvārât Ser YK

bāzırgān şüretinde bir deryâyı geçmek kaçdını itdüm. Ešnā-yı tevcîhde bir neheng ben bindüğüm keştîye âheng eyledi. Lâkin ‘gübdây¹’ lafzı benden şadır olmağla zamân-ı sâbıkdaki hâlini² aındı. Ol zevrağa ta’addiden beri oldu. Ya’nî ki ‘gübdây³’ demek ‘Allah için olsun baña secde eyle.’ demekdür. Sâbıkan ol neheng [152a M2] şüret-i insânide olup zıkr ü tesbîhi gübdây⁴ olmağın ol kelâm hürmetine keştiden el çekdi. Ve günâh itmeden kurtıldı.

Vaqtâ ki ol neheng vefât itdi, bu iyülük mükâfâtına kemikleri bir şahrâda qalup rûhı bir dervîşün oğlu cismine hülûl kıldı. Ve ol püser büyüdükçe bir dervîş-i⁵ murtâz, sâlik-i münevver oldu. Ya’nî ta’âm yimeden toyması müyesser olmayup dâ’imâ cev’ân olmağla riyâzete râğbet kıldı. Hâlâ ki Şemgünî yed-i kerâmetle aña bir şerbet tertîb idüp içürdi. Sâ’atiyle qarnı toypup min ba’d ta’âm istemedi. Şeb ü rûz riyâzete naşb-ı nefis itdi.

El-kışşa Şemgünî ol püser ile dâ’imâ şahrâlarda gezerdi. Hattâ eşnâ-yı geşt ü güzârda ol nehengün kemikleri olan şahrâya vardı. “Bu kemikler kimindür, bilür misün?” diyü in⁶ dervîşe şordı. Ol dahı mütenebbih olup “El-ân senün berekât-ı şöhetünle yāduma geldi ki sâbıkan bu nehengün cesedinde idüm. Ve bu üstülhânlar benüm idi.” diyü Şamgünî’ye cevâb virdi. Der-‘akab dâmenine şarılıp “Min ba’d beni bu gelüp gitmeden şuver-i muhtelifle ile mevcûd olup ecsâdı teşrîf itmeden hâlâş eyle.” diyü yalvardı. Şamgünî dahı anı hüsni-i [139a YK] tertîb idüp kendü mertebesine ilet-di. Ya’nî ecsâm-ı mütenevvî’aya hürûc u duhûlden hâlâş itdi.

Der-mezheb-i tenâsüh

Hafî olmaya ki ehl-i tenâsüh dirler eczâ-yı ‘âlem şaded-i terakķî ve istikmâldedür. Bir nefis ki şüret-i mizâc-ı ‘unşuride kemâlâtla taħaķķukı tamâmen müyesser olmaya, elbette ol şüretten müfâraķat ider. Meşîyyet-i ilâhiyye ile bir ğayrısına gider. Eger hâlet-i müfâraķatda hûy u haşlet ü şîfat-ı insâniyyet ciheti⁷ ğâlib ise yine bir güne insân qalıbına duhûl eyler. Hâyvâniyyeti ğâlib ise bir hâyvân cesedine hülûl eyler. Ammâ bundan ğaraż

1 gübdây: güydây YK

2 hâlini: - YK

3 gübdây: güydây YK

4 gübdây: güydây YK

5 dervîş-i: -

6 in: - YK

7 ciheti: - M2

budur ki ya'nî ki evvelki [152b M2] insâniyyetden tekmîl-i kemâlât itdüğünü bilüp ikinci şürette mükemmel olur. Tedricle melâ'ike mertebesine terakķî bulur.

Zîrâ ki Şâmgûnî kavlince merâtib-i âmed şüd ve şuver-i muhtelifle ile tereddüd altı gûnedür. Evveli düzaḥ, ikinci şeyṭanet, üçüncü ḥayvâniyyet, dördüncü insâniyyet, beşinci miyân-ı insâniyyet ü melekîyyet, altıncı firîştelige müte'allik şüret-i nûrâniyyet.

Ve bir taḥķikı daḥı budur ki cennet yigirmi¹ yedi ola. Cehennem sekiz idüğü ta'ayyün bula. Ve yine anuñ zu'mınca yaramaz kirdâr, ya'nî ḥüyu ḥaşlet-i bî-i'tibâr on nesnedür ki üçü nefse müte'allik mâl ü katl-i nefis ü kaşd-ı fesâda igvâdur. Ve dördü daḥı² dil³ ḥâlidür ki dürüg u ğıybet ü suḥan-ı saḥt u biḥûde kelimât-ı bî-feḥvâdur. Üçü gönle müte'allikdür ki ḥıķd u ḥased ve 'adem-i ma'rifet nâmındaki cehâlet ü gerd-i ebeddür.

Ammâ vefât-ı Şâmgûnî

Bu tarîķla naķl olınmışdur ki Hind ḥudûdında Nüşenķar⁴ nâm bir şehir vardur ki ḥalkı cemî'an pehlevân u bahâdırlardur. Şâmgûnî ol diyâra 'azîmet itdi. Eşnâ-yı râhda bir büyük tağuñ dâmenine yitdi. Ve ol kûhı maḥallinden kaldurmaķ murâd idindi. Fe-lâ-cerem 'arz-ı kerâmât idüp ol şehir üstüne âsmândan berü ki ol tağı⁵ atdı, sükkân-ı memleket bu kerâmetini siḥre ḥaml idüp katl etmek kaşdına bir cemm-i ğafır ve cem'-ı keşir anuñ üstüne yürüdi. Şâmgûnî daḥı bî-bâķ ḥırâmân ve âheste âheste güzêrân olup ve ol cebeldeki beyâz ve nûrânî yek-pâre taşdan bir kubbeye toğrıldı ki billür-ı şâf gibi dı-raḥşân idi. Hemân ki ķarıbine vardı. Ol kûbbe iki yarıldı. Kendüyi derûnına aldı. Ve yine yek-pâre oldu, ķaldı.

Fe-lâ-cerem zücâc-ı laṭif gibi taşradan içêrüsi görünürdi. Ehâlî-i diyâr Şâmgûnî ne ḥâlde ise seyr [139b YK] iderdi. Lâkin içêrüesine giremezlerdi. Yek-pâre taş olup [153a M2] nübüvvet ü kerâmet kuvveti ile girdüğünü ve duḥûl u ḥurûca ķâbil ķapusu ve revzenesi yoĝduĝını bilüp ta'accüb iderlerdi.

1 YK nüshasında bu kelime karalanmıştır.

2 daḥı: - M2

3 dil: - YK

4 Nüşenķar: Tüşenķar YK

5 ol tağı: - M2

Bu minvâl üzere gâh gâh gelüp seyr iderlerdi. İçinde ne vaz‘ ve kâr üzere ise görürlerdi.

İttifâk yine bir gün bir gürûh anı¹ temâşâ iderlerken anı görürler ki ol kubbenuñ içinde direk gibi bir nûr zâhir olur. Çekilüp evc-i âsmâna ‘urûc kıılır. Ve üç günden soñra mesâfe-i ba‘ideden bir şaḡḡ-ı nûrânî çıkagelür. Şâmgûnî’yi anda bulmaduğına nevḥa vü nâle vü zârî kıılır. Lâkin bir şabâḥ kulle-i semâdan Şâmgûnî zâhir olur. “Benüm için mâtem tutup ğam yime² oğlum ki ben ne toğdum, ne fevt oldum. Ne bir yirden geldüm, ne âḥar tarafa ‘azîmet kııldum. Ve bundan soñra ne vefât iderin, ne ğayrı ‘âleme giderin.” diyü tesellî virüp³ ḥasb-ı ḥâlini taḳrîr kıılır.

Egerçi ki *Târîḥ-i Benâketi*⁴ de bu maḥal bu tafşil ile meşṭurdur, fe-ammâ *Ḥıṭây-nâme*⁵ de [meşṭurdur ki] Şegmûnî⁶ toğduğı gibi yedi adım yürüdi. Her bir adımında bir bağ u râğ-ı cennet-mişâl peydâ olup ezhâr u berg ü bârı dürrütdi. Ve ḥalkı kendü şerî‘atine da‘vet kııldı.

“Pes bu bir seḥḥâr olmaḳdur.” diyü her kişi ḳatline ḳaşd itdi. Şegmûnî⁵ daḥı ol billûra şebîḥ olan ḳubbeye toğruldu. Eli ile “Açıl.” diyü işâret kııldı. Tâ ki ol taş dü nîm olup kendüsini içine aldı. Ve zücâc u billûr gibi şafâ vü leṭâfet peydâ itdi. Her gelen içinde ne işler, görürdi. “Çıkduḳda öldürelüm.” diyü ittifâk kıılırdı. Ba‘de zamânin Şegmûnî⁶ yine arslan şekline girdi. Ve ol kubbenuñ içinden çıkup ḥalka ḥamle itmekle cümlesini ḳaçurdu. Kendüsi daḥı nâ-peydâ olup bir zamân görünmedi. Lâkin bir müddet soñra yine görindi. Ḥavâriḳ-ı ‘adât zâhir idüp ḥalkı dînine da‘vet eyledi. Ekser-i ehâlî-i diyâr aña imân getürdi. Ve şerî‘atini ve ḳitâbını ḳabûl [153b M2] idüp ‘amel itmek üzere oldı.

Ve bi’l-cümle Monlâ ‘Alî Ḳuşcı ol diyâra varduğı târîḥ-i hicrî ki ...⁷ idi, ol zamâna gelince ba‘ṣ-ı Şegmûnî⁸ târîḥi dört biñ miḳḳârı yıl olmış idi. Ba‘de zamânin ümmeti azdılar. Mâh-perest ve âfitâb-perest ve âteş-perest ve bût-perest olup⁹ edyân-ı ğarîbe-i bâṭıla peydâ kııldılar.

1 gürûh anı: kerâmâtı YK

2 ğam yime: - YK

3 tesellî virüp: - YK

4 Şegmûnî: Şâmgûnî YK

5 Şegmûnî: Şâmgûnî YK

6 Şegmûnî: Şâmgûnî YK

7 Nüshalarda bu yer boş bırakılmıştır.

8 Şegmûnî: Şâmgûnî YK

9 bût-perest olup: oldılar YK

Biz yine şadede gelelüm. Ahvâl-i mülûk-i Hıttây'ı bildürelüm ki bälâda meştûr olduğı üzere¹ ṯabaķāt-ı mülûk-i Hıttây otuz ṯabaķadur. Ya'nî ki müdevven kitâblarında [140a YK] bu ṯarîķla yazılmışdur. Pes **ṯabaķa-i ülä** cümleden evvel ẕuhûr eyleyen pâdişâhları Nîgû nâminadur. Anuñ zamânında medâ'in ve ķaşabât ve ķaryeler yoğ-ıdı. Benî Âdem hayvânât gibi yazın şahrâlarda ot otlardı. Kış olduķda mağâreler ve taş ķovuķlarına girürlerdi. Yaprak kısmı ile setr-i 'avret ķılurlardı. Şiddet-i sermâ olduķça nefeslerini ķavî ķavî alurlar, virürlerdi.² Ol vechle harâret peydâ idüp ısınlardı. Ve hevâ germ olup bürüdet gitmesi irâde itdüklerince ittîfâķ pey-â-pey el ele ururlardı. Hevâda germiyyet peydâ idüp râhat olurlardı. Ve merd ü zen bir-biri ile ülfet muķarrer idi. Lâkin ṯarîķ-ı mücâma'at u nikâh bilinmezdi. Müccerred nefes nefese yakın olup şarılup nefesleri birbirine ṯoķınmağla ẕürriyyet peydâ olurdı.

Niçe rûzgâr irâdet-i Kirdgâr bu minvâl üzere cârî olınmış idi. Huşûşâ ki heykelleri ķavî ve bedenleri ķaķım ve nefsleri ğavî maķlûķât idükleri ta'yîn bulmuş idi.

Andan soñra Nîgû nâmındaki pâdişâhları dünyâdan gitdi. Yirine Ten H'ângeşi şehryâr oldu ki ismi Ten'dür. Laķabı H'ângeşi'dür. Ve ol zamânda her pâdişâh olan şaķşa H'ângeşi dinilmek muķarrer idi. Ve ammâ şimdiki [154a M2] hâlde ki kitâblarında meştûrdur, Nede nâmı ile yazılmayup Şî nâmına mezkûrdur.

Fe-lâ-cerem mezbûruñ gövdesi ef'î-i erķam hey'âtında idi. Ve ol yılân resmindeki cüşşede âdem başı gibi on kellesi var idi. 'Ale'l-huşûş kendi halkından on altı birâderi olup cümlesi kendüye yâr-ı ğam-h'âr idi. Ya'nî anlaruñ da gövdeleri yılân ve kelleleri re's-i âdemî gibi nümâyân olmuş idi. Bunlar daķı Nîgû zamânındaki gibi yazın şahrâlarda kışın ağaç ķovuķlarında ve mağârelerde olurlardı. Nihâyet şayu şaymağı bilüp ağaç pârelerine girüp duķter idinmek bunlaruñ ihtirâ'ı olmuşdur.

Ve bu ṯabaķanuñ üçinci meliki Day H'ângeşe'dür ki yine cüşşesi yılân hey'âtında idi. Fe-ammâ ser-i âdemî gibi olan başları on degül, ṯoķuz idi.

Ve bi'l-cümle Ulu Gey, Deşnî Gey, Ha Hûn Gey, Len Len³ Gey, Sûmîn Gey, Şûjen Gey nâm altı hâķimleri daķı gelmiş idi. Cümlesi bir

1 üzere: üzere ve bi'llâhi et-tevfîķ YK

2 alurlar, virürlerdi: alurlardı YK

3 Len: Lemre YK

şüretde ve bir hilkatde ve bir güne ma‘aş itmekde idi. Nihāyet mīve ağaçlarını bunlar bulup tenāvül itmişdür. Ay ve gün hisābı ve sâ‘ât-i yevmiyyenüñ ‘aded-i müste‘abı bunlar zamānındaki ‘uķalāya ma‘lūm olmışdur. Her kaçan ki āteş yakmak [140b YK] isteseler iki çüb-ı huşki kuvvet ve sür‘atle birbirine sürerlerdi. Ol tārīķla āteş peydā iderlerdi. Ve taşları kızdırup üstinde şikār etlerini ve āhū başlarını büryān iderlerdi. İnsāniyyetleri ancak bu mertebede idi.

İkinci tabaka mülūkinüñ evveli Arhūy’dur ki insaniyyet ne idüğü bunun zuhūrından sonra bilinmişdür. Hişāl-i hamīde vü zemīme bunun ‘aşrında tahkīķ kılınmışdur. Ve ‘ilm-i hāl ki Hıtāyiler içinde reml gibi bir nesnedür, ol dağı bunun zamān-ı hükümetinde¹ idrāk olunmuşdur. Hattā ahkāmı yazup müstaķil kitāblar itmişlerdür.

Ve bi’l-cümle ebrīşüm kiriş [154b M2] taķup sāz peydā kılmak ve birbirlerine mektüb yazup göndermek ve hisāba rağbet idüp rüz-nāme kullanmak ve tuzaķ kūrurp murğān avlamak ser-cümle bunun eyyām-ı salṭanatında² olmuşdur. Zinā kışşası dağı evvelā ol devrde vukū‘ bulmuşdur.

Mezbūr Arhūy vefātından sonra karındaşı Ben Vā Şi salṭanat eyledi. Ba‘dehu Gūn Gūnşī Tāy, Tānsī Ven, Hūş Çūng Bāy, Ūlī Şi, Bī Len Şi, Hay Şū Sī,³ Şūşī Sūn, Nūşī Hūn, Dūşī Hūrīlek Şi, Gūnin Şi, Çūsen Hem, Gān Şi, Dağ Vā Şi ki cem‘an on üç kişi Ben Vā Şi ve Arhūy ile on beş nefsdür. Tabaka-i ūlāda meşṭūr olanlar dağı toķuz hākimdür. Her biri zamānında aldı, birdi. Memālik-i Hıtāy’da salṭanat kıldı.

Üçüncü tabaka hānlarının evveli Şen Ven’dür ki bunun dağı cismi yılana beñzerdi. Başı ancak ser-i ādemī resminde idi. Zirā‘ate mūte‘allik āl⁴ ü esbāb ve baķar u gāv ile cūft sürmek ve hırmen dögmek ve rüy-i zemīnde biten ‘aķāķir ü dārūları tecrībe idüp hastelere şifā kaşdına ‘ilāc u tīmār itmek ve çār-sū vü bāzār vāz’ın idüp halk birbirleri ile alup ve şatup mu‘amelāt eylemek huşūşā beş telle ķopuz nām sāzı ihtirā‘ idüp çaldurmak bunların zamān-ı devletinde olmuşdur.

1 zamān-ı hükümetinde; zamānında YK

2 eyyām-ı salṭanatında; zamānında ve eyyām-ı salṭanatında M2

3 Şū Sī: - YK

4 āl: - YK

Mezbûr Şen Ven vefâtından sonra Vî Hânsîg, Deylem¹ Vî, Menîg Vî Hî, Vî² Lây, Vî Yây, Vây Vuvî ki altı kişidir, her biri niçe yıllar hükûmet itmişdür.

Dördinci tabaka hâkimleri dağı müstevlî olmuşdur ki evveli Şin Vî'dür.³ Ba'zı müverrihîn kavlince tabaka-i ulâ mülûkinden berü otuz beşinci hâkimdür, dinilmişdür. Lâkin birkaç ism nâkış olmağla ve mülûk-i Hıfây ahvâlî sâ'ir tevârihde yazılmamağla taşhîhine mecâl olmamışdur.

El-kışsa mezbûr Şin Vî on [155a M2] yedi nefer merd ü hünerver oğullara mâlik olmuş idi. Anlar kuvveti ile dîv ü ded kısmınıuñ ceng ü cidâline bile mehâlik olmuş idi. Zamân-ı saltanatında Ücî Bûr nâm [141a YK] bir dîv peydâ oldu ki seksen dîv-i 'anîdi yanına alup kendüsi ve anlar müsellağ olup başı bakardan, alnı demürden, gıdaları taş merķûm bir bölük dîv-i pür-riv-i mezmûm idüğü ol memâlik halkına ma'lûm idi. Pervâza dağı kudret bulmuşlar idi. Hıfâyîleri katı incidürlerdi. Men' ü def'ine dermân bulamazlardı. Hattâ pâdişâh-ı mesfûr yedi gün yedi gice 'ale't-tevâlî anlar ile ceng eyledi. Yine ol melâ'îni münhezim idemedi.

Ol kasâvetle ki bir şeb uyğuya vardı, vâkı'asında Bâr-i Hudâ *celle şânuhu ve 'alâ* karşısına vâşıl oldu. Elinde tîr ü kemân tutar bir melek gördi. "Bunlar nedür?" diyü ol melekden şordukda ok ve yaydur, ki düşmen def'inde ve harb u çarb zamânlarında küllî menfa'ati olduğunu bildürdi. Meger ki ol zamânda ok [ve] yay yoğ idi. Ve ne tarîkîla kullanılır, kimse bilmez idi. Pes mezbûr dağı h'âb içinde iken muķarrer ider ki uyandukda tîr ü kemân ihtirâ' ide. 'Akabince ol dîvüñ rezm ü harbine gide. Fî nefsi'l-emr öyle oldu. Ba'dehu ol 'afarîte ve sâ'ir dîvlere zafer buldı. Penbe ve harîr tedârûki ve benî Âdem evrâķ-ı dırahtân pûşışinden ķurtulup kirbâs ve aţlâs ķumaşlar giymesi ol hân-ı Hıfây zamânında şudûr itdi.

Ba'dehu yine anuñ 'ahdinde Ünân nâm bir üstâd mi'mâr ķopdı ki rûy-i zemînde evvel zühûr eyleyen mi'mâr ol oldu. Gemi ve 'araba, çübîn tabaķ çanaķ ve cûy âletleri ve çüb cinsinden evler yapmaķ ihtirâ'ı bi'l-küllîyye anuñ ihtirâ'ı ile ta'ayyün buldı. Ve anun 'aşrında benî Âdem'ün mürdeleri defn olunmazdı. Zîr-i zemînlere ķonurdu. Pes haşebden tâbût yapmağı ol mi'mâra emr itdi. Andan sonra [155b M2] ölilerin defn itmeleri taķaķķuk buldı.

1 Deylem: - YK

2 Vî//Vî: - YK

3 Vî'dür: Vây'dür YK

El-ķışsa melik-i mezbür Ceyū Sing, Ceyūgī, Ceyūsū, Ceyübū, Ceyüpīn,¹ Ceyūlāng, Ceyücū, Ceyūnāng, Ceyūhū² nām toķuz pāre şehir ta‘mīr itdükden sonra fevt oldu. Ve kendüden sonra on sekiz evlādi hükümet kıldı.

Beşinci tabaka hükāmının evveli olan Şū Hāokim Nen Şī’dür ki elli üçüncü hākimdür, diyü yazılmış. Huşūşā bunun babası yokdur. Validesi bir nūr görüp ağzından içerü girmekle hāmile olmuştur. Ve bunun ‘aşrına gelince Hümā nām murğ olmayup evvelā bunun zamānında görünmiştir. Zuhūr idüp ordusu üzerinde pervāz itmiştir. Şehirleri mahallāta taksīm³ evvelā bundan olmuştur. ‘Aķıl ü dānā pādīşāh olmağla bu evzā‘ı tertīb eylemiştir. Ve kendüden sonra neslinden toķuz kişi dahı salţanat itmiştir. [141b YK]

Altıncı tabakanın evveli Cün Fū⁴ Gāv Bāng Şī nāmınadır. Şīn Ven neslindendir. Gāyetle ‘aķıl ü ‘ādil ve şalāh u ‘ibādete mā‘il şehryār idi. Kendüden sonra toķuz kişi dahı hükümet şadrına geçmiş idi.

Ba‘dehu **yedinci tabakanın** evvel[inde] Vī Gū Gāz Sīng Şī zuhūr eyledi. Kūs u tabl ü zeng ü derāy bunun ‘aşrında peydā oldu. Ūci Sūn Zī nām bir hākim-i ‘aķıl kimesneyi⁵ h‘āce idinüp taķşīl-i ‘ilm ü ma‘rifete kūşış kıldı. Bu dahı fevt olduķdan sonra evlādından sekiz kimesne hükümet itdi.

Bu kerre devlet-i mülk-i Hıţāy **sekizinci tabaka** pādīşāhlarına degdi ki evveli Dīv Yū Tāv Tāng Şī’dür. Bunlar dahı Şīn Ven evlādındandır. Dört ay ana ķarnında yatup sekiz rengde saçları ve ķaşları mülevven olduķdan sonra toģmuşdur. Ehl-i Hıţāy zu‘mınca şāhib-i kerāmāt olup zamānında gāv ve ķoç şüretinde gökden iki firişte inüp mezbūruñ biri sağında ve biri şolında oturup ümerā ve muķarribāndan pādīşāh huzūrına gelenlerūñ nik-h‘āh ve bed-h‘āhlarını [156a M2] bir bir bildürmiştir. Ve gāh olmuştur ki zāhiren düst ve bāţinen düşmen olanlardan biri geldükde gāv anuñ üstine varup dişleri ile tutup ķoç boynuzları ile urmağā başlamışdur. Niçe zamān⁶ ol ķoç ölüp maķāmında sekiz zirā‘ ķadd ile bir dıraht bitüp berg ü bārından niçe hāşşalar zāhir olmuştur. Ve her ayuñ on birinde bir yaprağı biterdi. On beş olduķda bir yaprağı yire düşerdi. Ba‘de zamānin gāv dahı vefāt itdi. Pādīşāh-ı

1 Ceyüpīn: Ceyūrīn YK

2 Ceyūnāng Ceyūhū: - YK

3 taksīm: ta‘allüm YK

4 Fū: Mū YK

5 ‘aķıl kimesneyi: ‘aķılı M2

6 zemān: zemāndan sonra YK

mezbûr ziyâde ğamnâk olup “Şimdiden sonra düştümüz, düşmenimiz nice bilürüz?” diyü te’essüf kıldı. Lâkin anuñ yirinde dağı üç zirâ‘ kıddinde bir dirâht bitdi. Ve her şâhınuñ ucu bir diken hâşıl itdi. Bu kerre her bed-h’âh ki gelürdi, ol diken elbette anuñ dâmenine şarılurdi. Ve ol bir dirâht ol maħalde egilüp ser-ber-zemîn iderdi. Ol birini taşdıķ şeklin eylerdi.

Ve bunuñ ‘aşırında şâhib-i kerâmât ve aşhâb-ı taşnîfât otuz iki kimesne zâhir oldı. Envâ‘-ı ‘ulûm u ma‘rifeti her biri ol şehryâra ta‘lîm itdi. Ve ‘ahdında niçe kitâblar te’lif olındı. Ve bir kerre melik-i mezbûruñ başına Hümâ nâm murğ inüp kındı. Her görenler kuvvet-i baht u devletini ta‘accüb itdi. Ve lisân-ı Hıttâyyân’da “câm” nâm lu‘b ki üç yüz altmış hânedür, pâdişâh-ı mesfûruñ kendü ihtirâ‘ıdur.

Egerçi ki mezbûrun Tâı Hû¹ nâm bir oğlu [142a YK] var idi. Lâkin aħmak u nâ-dân olmağın babası anı verâşet-i saltanatına lâ’iķ görmemiş idi. Hattâ etrâf u cevânibde ‘âķıl ü dâna ve vecîh ü tûvânâ on biñ nev-cûvân² intihâb itdürüp pây-tahtına getürtdi. Bu zümreden birini sâ’irine ğâlib bulmadı. Tekrâr biñ [156b M2] nefer nev-cûvân müttakiler dağı ihzâr itdürdi.³ Hezâr diķķat u ihtimâm ü⁴ imtiħândan sonra birini şadr-ı hûkûmete lâ’iķ gördi. Egerçi ki zîşt-rûı idi, fe-ammâ ‘âķıl ü hoş-hûı idi. Ve gözlerinin hadekası ikişer ve kendüsi hîdemât-ı şehryârîde cüst ü çâlâkter olmağın anı ihtiyâr itmiş idi. Ve nâmını Yûd Yû Şî koyup hâl-i hayâtında tahtını aña tapşurmuş idi. Hıķmet Hudâ’nuñdur, anuñ dağı nesli mülûke müntehî bulınmış idi.

li-Mü’ellifihi

Nesebi pâk olan aşıl ü büzürg
Olur elbette şehriyâr-ı sûtürg

Rûzgâr atmaz ehli yâbâne
Kendüıi gösterür güher dâne

Lâ’iķ-ı şadr olan geçer şadre
İrer âhîr sa‘âdet ü kadre

1 Tâı Hû: Nâncü YK

2 nev-cûvân: - M2

3 Bu son iki cümle YK nüshasında bir sonraki cümleden hemen sonra gelmektedir.

4 ihtimâm ü: - M2

Topkuzuncu tabakanuñ evveli zıkr itdügümüz Day Şen Yüd Yü Şi'dür ki tahta cülûsden şonra topkuz yıl kayd-ı hayâtda oldı. Ve zamân-ı devletinde dört bed-fi'l 'ayyâr zâhir olup halk-ı 'âleme külli cefâlar kıldı.¹ 'Âkıbet mezbûr melik anlara zafer bulup dördini öldürdi. Ve 'ahd-i devletinde² on pâre şehr bünyâd itdi. Bunuñ dağı hükûmete lâ'ik ferzendi olmamağın ekâbirden birinüñ Şeyâ Nû nâm oğlını tahtına iclâs kıldı.

Onuncu tabaka ki şehryâr tahtına mezbûr³ Şeyâ Nû Ven indi.⁴ Zamânında on iki yıl 'ale't-tevâli bârân yağdı. Ol memâlikde bir 'azîm tûfân olup vâfir maḥlûkât helâk oldı. Halk-ı 'âlem gemiler yapdurup yüksek dağlara çıktılar. Kurtılabilenler bu tārîk ile kurtıldılar. Ammâ pâdişâh-ı mesfûr bu âfeti kendinüñ ef'âl-i nâ-sezâsından [157a M2] bildi. Tebdîl-i ahlâk idüp gice ve gündüz gözyaşları dökerdi. Ve ğarq-âbdan ḥalâş olan merdümeleri getürdüp külli ri'âyet itdi. Vâfir rûd-hâneler yapdurup irkilen şularuñ deryâya dökülmesine sebep oldı.

Ba'zı müverrihîn kavlince topkuz biñ rûd-hâne ta'mîr eyledi. Ve yine bunuñ 'ahdinde kırk arı⁵ kâmetli bir dırâz-bâlâ, her cihetle tûvânâ âdem vücûda geldi. Hattâ kendüden on altı baṭn şonra hâkân-ı Hıttây oldı.

On birinci tabakada evvel ḥudâvendgâr olan Şîng Tâng nâm bir kâr-fermây 'âlî-makâm idi. Yitmiş üçüncü pâdişâh [142b YK] olan Gûgü⁶ Şîng Sî neslinden idi. Ğarâbet bundadur ki Şeyâ Nû⁷ Ven zamânında on iki yıl mütevâliyeten yağmur yağduğı gibi bunuñ 'aşrında yedi yıl bir kaçre bârân inmedi. Cümle çeşmeler kurıdı. Rûd-hâneler ḥuşk oldı. Kaḥt u ğalâ belâsından halk-ı 'âlem biribirini yimek mertebesine vardı. 'Âkıbet pâdişâh-ı mezbûr izhâr-ı bükâ-yı mevfûr kılup "Elbette bu beliyyât benüm günâhum çokluğundan olmışdur. Ve benüm ḥıyânetüm bunca maḥlûkâta bâ'is-i ıztırâb olmışdur." diyü emr eyledi. Niçe günler odun çekdürüp kara tağlar gibi yığınlar yığdurup kendüyi âteşe atdurmağı muḳarrer itdi. Bu kerre halkdan feryâd u ğıriv ḳopdı. "Bir pâdişâh zamân-ı devletinde istirâhat-ı sükkân-ı memleket için kendüyi oda yakdurmak ḳankı zamânda olmışdur." diyü büyük küçük ağıladı. Âḫir Hâk sūbhānehu ve te'âlâ anuñ şıdk-ı

1 külli//kıldı: ḥaylî cefâlar çekdi YK

2 devletinde: 'adlinde YK

3 tahtına mezbûr: - YK

4 indi: - M2

5 arı: arşun YK

6 Gûgü: Gûgâ YK

7 Nû: Bû YK

niyyetine ve zâtını fedâ itdügi meskenete binâ'en müstevfâ yağmurlar yağdurdı. Az zamânda қаһт u ğalâ mündefi' olup ucuzlıklar oldu.¹ Pâdişâh-i mesfûr niçe yıllar salтанat itdükden şöıra baṭnen ba'de baṭnin yigirmi toқuz evlâdı hûkûmet kıldı.

On ikinci [157b M2] ṭabaқа ki bundağı kâr-fermây zümresinüñ muқaddemi Cû Vāng'dur ki Hayû Ven nâm hâkîmüñ veled-i reşididir. Babası gibi hâkîm-i fehîm ü 'âkıl ve icrâ-yı aḥkâm itmede 'âdil-i bî-mu'âdil kıpıdı. Rûy-i zemîn hîsâbında ferseng i'tibârı ki 'Arabî'si fersahdur, bunlaruñ ta'ayyünidir.

Zamânında peydâ olan havâdişüñ biri budur ki Hınbalık tarafında Ücbûh Fû nâm şehir-i 'azîmüñ Vānga nâm bir pâdişâhı var idi. Otuz yıl 'adl² ile, otuz yıl dağı zulm ile salтанat itdükden şöıra Vāgî nâm hüsn ü cemâl şâhibesi bir nâzenin 'avreti var idi. Dâ'imâ anuñ 'aşkı ile âlûde idi. Birgün ümerâsından Ügî nâm şahş-ı bahâdıra emr eyledi ki her vilâyetüñ şarâbından vâfir mey-i gül-reng ü ṭarîsin³ getürde. Ve Ceng Segün nâm serâyı ki şeb-i yeldâ ma'nâsına idi, anda sâ'ir nuқl lâzımını dağı tedârük ide.

Fî nefsi'l-emr mîr-i mezbûr ol tedârükleri gördi. Pâdişâh dağı ḥalîle-i maқbûlesi ile ve sâ'ir sâzendeleri ile ol serâyına girdi. 'Umûmen pencerelerini ve câmlarını örtdürüp nihâyetsiz mumlar yakdurdı. Gündüzi giceden seçemeyüp şarâbdan baş⁴ kıldurmadı. Gâhî fehîm ü zekâsını i'lâmen "İşte bir gün bir gice geçdi." diyü söylerdi. Bu ḥuşûşı ki Hıṭây sultânı Cû Vāng işitdi, "Vaқt-i furşatdur, [143a YK] Vānga'nuñ işi 'işret ve endişesi ḥ'âb-ı ğafletdür." diyü leşker çeküp üstine gitdi.

li-Mü'ellifihi

Ṭoldı eṭrâf-ı şehir cünd-i 'azîm
Kıpladı kılb-i ḥaşmı ḥavf-ıla bîm

Çıkdı meydâna leşker-i enbûh
Kerr ü ferr gösterüp gürûh gürûh

1 oldı: olup rahat oldılar YK

2 'adl: 'adâlet YK

3 ṭarîsin: ṭarav-efzûn YK

4 baş: - M2

Nîze[ler] elde ser-be-ser haṭṭār
Tîgler tîz ü nîzeler teyyār

Melik-i ġāfil¹ ki serāyı muḥāşara olunduġını tıydı, muḳābeleye kâdir olmayup göz göre kendüyi âteşe urdı. Ol yanup ḥākister olup rūḥ-ı revānı nār-ı dūzaḥa toġru [158a M2] [yol] tıtdı, ġitdi. Cū Vāng hem ‘arūs-ı memleketine ve hem nigār-ı perī-behçetine dest-res bulup nām u şöhreti ‘ālemi tıtdı.

Vaḳtā ki eceli yitişüp vefāt itdi, ferzend-i şulbîsi Cīnik² Vāng³ ‘ilm-i salṭanatı işbāt itdi. Ba‘de zamānin yine anuñ oġlı Geng⁴ Vāng, daḥı soñra anuñ şeh-zādesi Cī Vāng taḥta cülüs idüp murādına yitdi.⁵

Egerçi ki bunlaruñ zamānında memālik-i Hıṭāy u Hind ü Keşmîr’de mezāhib-i muḥtelife çoġ-ıdı. Lîkin bellü başlu peygāmberlik da‘vāsını idüp şerī‘at vaż’ ider nebiyy-i mürsel yoġ-ıdı. Añsuzın Şegmünî⁶ zāhir oldı. Hind ve Keşmîr ve Tübbet ve Hıṭāy ve Tekfūr ve Uyġur vilāyetlerinüñ ḥaḷḳını dîne da‘vet itmesi taḥaḳḳuḳ buldı.

Ve bunuñ zamān-ı zuhūrında Çīn vilāyetlerinde [ba‘zı ḥavārîḳ-ı ‘ādāt] zāhir oldı. Cümleden cevvi semāda toḳuz ejderhā belürüp Şemgünî’nüñ üstine indi. Her biri aġzı bārını anuñ dehānına dökdi.

Ba‘de zālik Cī Vāng fevt olup Muvāng şehryār oldı. Zamān-ı devletinde Zākū⁷ nām bir kimse vücuda geldi ki mezbūruñ ümerāsından idi. İḥtirā‘āt-ı ḥāşşası rüz-be-rüz peydā olmaḳda idi. Cümleden bir[i] menḳalı icād eyledi ki altı re’s bār-gîr anı çekerdi. Kendüsi üstine binüp bir gün bir gicede yüz ferseng yiri tolaşurdi. Ahvāl-i ‘ālemi bu ṭarîḳla ma‘lūm idinüp gelür ḥaberler virürdi. Ḥattā bir kerre anuñla tā Īrān-zemîne vardı. Her ḥālini bilüp Hıṭāy pâdişāhına i‘lām kıldı.

1 ġāfil: ‘ākıl YK

2 Cīnik: Hīnik M2

3 Vāng: Ang YK

4 Geng: Leng YK

5 yitdi: hareket itdi YK

6 Şegmünî: Şemgünî YK

7 Zākū: Zāfū YK

Ve yine mezbûruñ ‘ahd-i salţanatında Huvâjen nâm bir hâkîm-i dâna zâhir ü hüveydâ¹ oldu. ‘İlm-i kîmyâ ve fenn-i sîmyâ ve envâ’-ı lu‘bet-i dil-güşâ anuñ şun’ı ile intişâr buldı.

Ba‘de-mâ Mû Vâng vefât eyleyüp Gûn Vâng nâm pâdişâh tahta geçdi. Niçe rûzgâr murâdınca ‘ayş idüp yidi, [158b M2] içdi. Ba‘dehu Bî Vâng ve bundan soñra Züyşâ Vâng serîr-i hükûmete cülûs kıldı. Bunlaruñ zamânında dü-pâ bir bebr peydâ oldu. Ve dört boynuzlu bir gergedan dağı zühûr idüp ikisi de pây-tahta getirildi.

Gıbbu zâlik dîger Bî Vâng, ardınca Temîl Vâng,² dağı soñra Sûn Vâng salţanat itdi. [143b YK] ‘Ale’l-huşûş mezbûr Sûn Vâng ‘âdil pâdişâh idügi tevâtüre yitdi. Ma‘a zâlik yigirmi yıl salţanat itdükden soñra iki yıl ‘ale’t-tevâlî yağmur yağmadı. Halk’-ı ‘âlem kaht u ğalâya mübtelâ olup³ küllî ıztırâba düşdi. Bu hâletde pâdişâh kemâl-i hüzn ile giryân olup endühgîn oldu. “Zâhir oldu ki bu kaht u ğalâ benüm günehkârlıgumdandır.” diyü simât’-ı ‘ayş u ‘işretini kaldırdı. Mücerred sedd-i ramağ olmağ mertebesinde ğidâ tenâvüline kanâ‘at kıldı. Fe-lâ-cerem Râzık’-ı nüfûs’-ı benî Âdem ol şehryârüñ memâlikine vâfir yağmurlar virdi. Az zamânda kaht u ğalâyı vüs‘at u ğınâya mübeddel kıldı.

Ve yine bunuñ ‘aşrında Şücû nâm bir ‘ârif-i nükte-dân zühûr itdi. Kendinüñ hüsni iltifâtı ile tekmîl-i ma‘ârif kılup küllî mertebeye yitişdi. Hattâ haţt’-ı ma‘kûlî didükleri kitâbet anlaruñ ihtirâ’-ı hâşşî oldu.

Ba‘dehu Yâ Vâng nâm pâdişâh hâkim oldu. Tamâm’-ı memâlik-i Hıfây’da ‘adâlet ü inşâfla şöhret ü⁴ iştihâr buldı. Ve bir şâhib-i cemâl ü pâkîze-hişâl hâtûnı var idi ki nâmına Bûsen dirlerdi. Leţâfet-i ‘izârı berg-i güle beñzerdi. Hâlâ ki hergiz gülmezdi. Gerek pâdişâh, gerek sâ’ir ta‘allukât anuñ güldüğün görmezlerdi.⁵ Fe-lâ-cerem ol şehryâr’-ı muzaffer-‘âlem beher-hâl anı hâdeye meyyâl itmek istedi. “Rü’ûs-i cibâl ü tilâlde âteşler yakıl-sun.” diyü ısmarladı. Ya’nî ki leşker-i a’dâ belürdükde [159a M2] ol güne ‘alâmât halk’-ı vilâyete lâzımı’l-edâ ‘adât olmağın bu kerre ki emre imtişâlen âteşler yakıldı.

1 ü hüveydâ: - YK

2 Temîlvâng: Tempelvâng YK

3 mübtelâ olup: - M2

4 şöhret ü: - YK

5 Hâlâ/görmezlerdi: - M2

‘Aķabince düşmen haberi belürmeyüp halk taġlıtan idüġi ki muķarrer oldu, herkese istiġrâb u ta‘accümle ġande ‘arız olması taķaķķuķ buldı. Bu eşnâda ol nigâr-ı türş-rû dahı bî-iġtiyâr güldi. Pâdişâh-ı ‘aşruñ neşât u meserretine sebep oldu. Bu şükrâneye niķe ķurbânlar kesüp sadaķalar virdi. Hâlâ ki bu taķayyur-i nuġûset-me’âl der-‘aķab vâķi-i ġâl olup vilâyete düşmen geldi. Bu kerre gerķekden ġalkı iķâz u tenbîh içün yaķılan âteşleri ġalk-ı ‘âlem evvelkiye ķıyâs eyledi. “Ĥalîle-i pâdişâhîñün ġandesî içün yanmış ola.” diyü her ķişı söyledi. Cidden tertîb-i esbâb-ı ceng ü cidâle kimse muķayyed olmadı. Ol sebep ile ‘adû ‘askeri taġallüb idüp darû’l-mülkini aldı. Şehryâr-ı mezbûr ol muġârebede helâk oldu.

Ba‘de zamânin egerķi ki oġlı Peleng¹ Vâng cây-ı pederde bir müddet iķâmet ķıldı. Ĥattâ ol şadmeden perîşân olan nüfusuñ rabţ-ı ķulübına bâ‘is olsun diyü Lâġin² nâm bir şehîr binâ eyledi. Lâkin bünyâd-ı salţanatı³ inen kârger olmayup bu silsileden [144a YK] salţanat munfaşıl oldu.

Ya‘nî ki **on üçinci tabaķa** mülükîñün evveli Dâng Vâng pâdişâġ olup ‘adâletle aldı, virdi. Ba‘dehu Ĥûng Vâng, dahı şoñra Ĥi Vâng, bunun ardınca Ġâ Vâng, ol gitdükden şoñra Sâng Vâng ve ol vefât itdükden şoñra Ġûng Vâng, dahı ardınca Peng⁴ Vâng vâġiden ba‘de vâġidin geldiler, gitdiler. Her biri muķadder olduġı üzere salţanat itdiler.

Bunlardan şoñra Dîn Vâng şehryâr oldu. Amma zamân-ı salţanatıñın ikinci senesinde Tâi Şâng Lâvugûn vücûda geldi ki vilâyet-i Ĥıţây aķvâmı mezbûrî peyġâmbere bilürler. Ya‘nî ba‘ş [159b M2] olınmış nebiyy-i mürseldür, diyü i‘tikâd ķılurlar. Cû vilâyetinde Ĥan nâm şaġsuñ oġlıdur, dirler. Vâlidesi bir zerdâlû dıraġtıñın sâyesinde⁵ yatup uyurken üstine bir nûr inüp buña ġâmil olmuştur. Ya‘nî ki izdivâc u ictimâ‘ ile raġme düşmeyüp Şegmûnî⁶ ki vâlidesinün şol pehlûsı yarılup vücûda gelmiştir. Ĥuşûşâ ki seksen yıl anası ķarnında yatup toġduġı zamânda dört buķuk arış ķâmetle revellüd idüp alnı ve burnı ve ķulaķları ġâyete büyük, ġattâ ġuşları omuzlarına inmiş bir yük meşâbesinde ġörinmiştir.

1 Peleng: Peng YK

2 Lâġin: Lâgen YK

3 bünyâd-ı salţanatı: bünyâda M2

4 Peng: Yeng YK

5 sâyesinde: altında sâyesinde YK

6 Şegmûnî: Şemgûnî YK

Ba'zılar kavlince Şegmüni'den¹ yüz kırk sekiz yıl evveli toğmuşdur. Sen-şen nâm kabîle ve aqvâm buña imân getürmüşdür. Pes bunun zuhûrından memleket-i Hıttây'a Gâbg Vâng, ba'dehu Lîng² Vâng pâdişâh oldu. Ve mezbûr Lîng³ Vâng anası karnından şakalı yitmiş, tamâm mültehi toğdı. Ve 'ahd-i hükümetinde⁴ Gûn Kûrî nâm bir hâkîm vücûda geldi ki babasının adı Şüleng ve anasının nâmı Cüş idi. Vücûda geldiği sâ'atde Tengû nâm bir büyük tağ yire geçüp hâke ber-â-ber oldu. Hükemâ-yı diyâr "Bu mevlûd peygâmbere olur. Yâhûd pâdişâh-ı şâhib-i kişver olur." diyü ıztırâba düşdi.

Huşûşâ ki Gûn Kûrî'nün cümle bedeni gayetle müydâr ve her kılı bir tîr-i tîze nümûdâr görindi. Ve toğduğı gibi tokuz buçuk arış kadd u kâmet çekdi. Dahâmeti hod bir mertebeye vardı ki dört arış rismân belini ancağ dolandı.

El-kışsa bebr gibi mehîb, şûreti kemâl mertebede, 'ilm ü fitnatı muğarrer oldu. Cüz'î zamân mürûrında⁵ üç biñ şâgird kendiden 'ilm ü ma'rifet öğrenmeğe başladı. Hattâ ol şâgirdlerün yetmiş ikisi 'akıbet saltanat mertebesine yitişdi. [160a M2] Zirâ ki ol 'aşrda Hıttây ikliminde hâliyyü'z-zihni ü nâ-dân olanlara hükümet şadrı⁶ lâ'ik u sezâvâr görünmezdi. Ya 'ilm ü hüner yâhûd kerâmet 'add olunacak [144b YK] hişâl ü siyer⁷ müşâhede kılınmayınca hükümet idenlerün emrine mütâba'at kılınmazdı.

El-kışsa hâkîm-i mezbûr, Tâş Şâng Lâvugûn zamânında beş yıl beş ay soñra vücûda gelüp yetmiş üç yıl 'ömr sürmüş idi. Ba'dehu Lîng Vâng, dahı soñra Tâ Vâng ve Gîn Vâng ve Çîn Dîn Bî Vâng ve Sî Vâng ve Dîl Vâng ve Temât Vâng ve Pile Vâng⁸ ve Zemîn Şîn Vâng ve Ten⁹ Vâng nâm pâdişâhlar geldi, geçdi. Her biri 'ömr-i muğadderi tamâmına dek hükümet itdi. Ammâ cümleden soñra hükümet iden Ten Vâng zamânında niçe memâlik harâb oldu. Hattâ beş pâre büyük şehrini 'adû leşkeri alup zabt eyledi.

Bu hâl ile saltanata za'f gelüp kendüsi ki vefât eyledi, mülkine bigâneler müstevli olup on dört kısım idüp her birine bir şehryâr naşb itdi.

1 Şegmüni'den: Şemgüni'den YK

2 Lîng: Bîng YK

3 Lîng: Bîng YK

4 'ahd-i hükümetinde: 'ahdinde M2

5 mürûrında: mürûr itdi M2

6 şadrı: - YK

7 siyer: sîret YK

8 Vâng: Vâng Vâng YK

9 Ten: Vetên YK

İskender'den sonra İrân zemînde nice ki mülûk zühûr eyledi, ol şâhib-i zühûrlar dağı ol minvâl üzere müstevlî olup memâlikî bölüşdi. Ammâ niçe rûzgârdan sonra yedi nefer pâdişâh-ı tûvânger zâhir olup cümlesinüñ müddet-i hükûmetleri ancak on iki yıl oldu. Lâkin sâbıku'z-zıkr on dört nefer şehryârüñ memleketleri yine anlara nakl itdüğü taħaḳḳuḳ buldı.

Hükemâ-yı diyâr bu zıkr olınan çehâr deh mülûk ile selâḫin-i seb'ayı yazdılar. Yuḳarudan berü mezkûr olınan ṭabaḳātuñ [160b M2] **on dördinci ṭabaḳası** ṭutdılar. Pes ol mülûk-i seb'adan biri ki nâmı Şec Vāng¹ idi. Giderrek kuvvetlendi. Selâḫin-i sitte tasarrufındaki memleketleri zabṭına aldı. Cümlesini dâ'ire-i hükûmetden tarḥ idüp kendüsi nokṭa-i merkez gibi infirâd u istiklâl buldı. Ana binâ'en kendüsi ve oğulları Reşen² Hû Hûy ve Sâm Şî Zen hükemâ-yı Hıṭây kavlince **on beşinci ṭabaḳa** 'add olındı. Bunlardan mâ'adâ **on altıncı ṭabaḳa** vardır ki andağı selâḫinüñ evveli Bāng Vāng'dur. Güzenc Şen³ üçüncü pâdişâh ṭutılup ḡâyetde dilir ü bahâdır, secâ'at u şehâmetde nazîri nâdir şehryâr idi. 'Arz-ı kuvvet idüp tokuz sığırı zabṭ itmek⁴ ve zühûr itdüğü üstine varup sâbıku'z-zıkr Sâmsî Zen'i katl idüp cemî'-ı memâlikine müstevlî olmaḡla iştiḫâr-ı nâm buldı.

Ba'de-mâ **on yedinci ṭabaḳa**nuñ melik-i evveli Ḥan Gāv Zû'dur ki ejderhâ şifatında bir mahlûḳ-ı ḡarîb ve pehlevân-ı pür-nehib, ḫılḳat-i 'acîbesi mehib şaḡş idi. İbtidâ-yı zühûrında Hıṭây vilâyetlerinde şöyle şâyî' oldu ki bir taḡda bir ejder-i sepid peydâ oldu. Havâlisinde nevâhî sükkânına zarar u gezend irgürüp niçeleri [145a YK] helâk kıldı. Vaḳtâ ki bu aḫvâl melik-i mezbûra mâ'rûz oldu, mücerred on nefer-i havâşşı ile ol ejdere toḡrıldı. Vardığı gibi muḳâbele olup niçe ceng itdükden sonra aña zafer buldı. Öldirüp beyne'n-nâs⁵ iştiḫâr-ı secâ'atı şark u ḡarb memâlikine ṭoldı. Ve sâbıku'z-zıkr Bāng Vāng ile yetmiş iki kerre ḡarb u maşâf itdüğü müte'ayyin oldu. 'Aḳıbet anuñ dağı helâkine zafer buldı.

El-kışsa mezbûr Ḥan Gāv Zû mülûk-i Hıṭây'ın nâmdârlarından idi. Ve bunuñ mâlik olduğı yarar ve nâmdâr serdârlara kendiden evvel hükûmet idenler mâlik [161a M2] olmuş degül idi. Kendünüñ üstâdı olan ḡakîme

1 Secvāng: Şebâḡ M2

2 Reşen: Reş YK

3 Bu ismin imlası M2 nüshasında belirgin değildir. Bu isim YK nüshasında müstensih tarafından muhtemelen bu yüzden metin dışı bırakılmıştır.

4 itmek: itmek oldu M2

5 beyne'n-nâs: beyne M2

Cāng Lāng dirler idi. Vezirine ise Cīng Şāng ıtlāk iderlerdi. Emīr-i leşkeri dahı Vecen Sen ismi ile iştihār bulmış idi.

‘Āķibet bunun dahı zamānı münkāzı oldu. Neslinden Şū Mīzī nām pādişahuñ cülūs u zuhūrı taħaḳḳuḳ buldı. Ve bunun ‘ahd-i ḥükümetinde Cūygnū nām kimesne ki Tay Zūy¹ nām ‘avretūñ oğlu idi, anuñ nām-ı bü-lendi şāyi’ oldu.

Şol dem ki Şū Mīzī’nün ‘ömri ğāyete irdi, mezbüre Tay Zūy, tā oğlu ḥükümete ḳābil olunca Tāncū nām kimesneyi ḳā’im-maḳām idinmek murād idindi. Ya’nı ki salṭanata ḳābil ğayrı vāriş ḳalmamağla ol münāsib görildi. Lākin ümerā rāzı olmadılar. Ceng ü cidāl eyleyüp üç biñ kimesnenün ḳatl ü felāketine² sebeb oldılar.

Bi’l-āhire Şū Mīzī’nün birāderi Fī Day³ pādişāh oldu. Ve anuñ zamānı ğāyete irdükde Fū Day⁴ nām şehryār ḥükümet ḳıldı. Aḥvāl-i ra’iyyetle muḳayyed olup icrā-yı aḥkām-ı salṭanatına muḳayyed iken nāgehān bir ḥaber şüyü’ buldı ki diyār-ı maşrıḳuñ deryāsı kenārında bir giyāh biter imiş. Aña giyāh-ı ‘ömr dirler imiş. Eger bir kimesne anı ‘ömr-i dırāz niyyetine ḳoparsa tül-i ‘ömre mālīk olur imiş. Beşerıyyeti melekiyyete mübeddel ol-maḳ niyyetine ḳoparsa melā’ikeye ḳarışup keşāfeti leṭāfete mübeddel ḳılınur imiş.

Fū Day⁵ ise ‘ömr ü devlete ve keşret-i izdivāc u ‘ayş ü⁶ ‘işrete ḥariş bir şehryār olmağla Fūng Fūng⁷ nām bir ḥakīm-i müneccim getürtti. Gemisin ve sâ’ir levāzımın tedārük idüp sāḥil-i deryā-yı maşrıḳa revāne oldu. Bu ḥāl üzere niçe rüzgār geçdi. Müneccimden nām u nişān belürmedi. İntizār ele-minden helāk olmaḳ mertebelerine varup tebdil-i şüret itdi. Zamānında bir meşhūr fāl-gū var idi. Anuñ ḥuzūrına gitdi.⁸ “Göreyin, ne söyler.” diyü fāl ü reml itdüirdi. “Müneccimden [145b YK] bu yakında ḥaber alınur mı, yāḥūd kendüsi gelür mi?” diyü niyyet [161b M2] tütüdi.

1 Zūy: Rüy YK

2 felāketine: helākine YK

3 Fī Day: Ḳī Day YK

4 Fū Day: Ḳū Day YK

5 Fū Day: Ḳū Day YK

6 ‘ayş ü: - M2

7 Fūng: - YK

8 gitdi: vardı YK

Fâl-gû ki kitâbına nazar eyledi, “Senûn¹ tutduğun, bir gâ’ib ki bir şikeste keştinün üstinde gelmek üzeredir. Hattâ on güne dek gelüp yitişecektir. Ve bu hinde bir huşûşî ta’accüben üç nevbet hayretle el ele urmuşdur.” diyü söyledi. Fi’l-vâkı‘ on günden sonra müneccim çıkageldi. “On gün muḳaddem fülân sâ’atde el ele urmaḳ olmuştur mıdır?” diyü sorılduḳda rûzgâr-ı muḫâlîf zevraḳımızı şikest idüp huşûl-i merâm müyesser olmadın bi’z-zarûre ‘avdet lâzım geldükde kemâl-i ta’accübden üç kerre el ele urmuş idüm.” diyü bildürdi. “Ancaḳ fâl-gû-nâm olan ḫarîf on günlük mesâfeden benüm ḫâlûmi bile; tebdîl-i şüretle kendüye gelüp fâl itdüren pâdişâh-ı ‘aşr idüğünü bilmeye. Aşlâda ta’accüb ile el ele urduḳuma bâ’iş bu olmuş idi.” ḫaberin virdi.

El-ḳışsa şehryâr-ı ‘aşr olan Fû Day’nün Lî Vāng nâm bir oḫlı var idi. Salṭanat-ı Ḥıṭây’a babasından sonra ol talebkâr idi. Ümerâdan bir şehḫâr pederine ve kendüye siḫr ü mekr eyledi. Baḫteten ikisi daḫı helâk olup firâşlarında meyyitleri bulundu. Lî Vāng’un bir birâderi daḫı var idi ki siḫrden evvel ol daḫı vefât itmiş idi. Bu kere lâ’îḳ-ı verâşet kimse ḳalmadı. Ol emîr-i şehḫâr ḫurûc idüp Lî Vāng’un ḫâtûn-ı ḫâmilini ḫabs itdürdi. Erkek toḫurduḫı taḳdîrce kendüye müzâḫim olmamaḳ için öldürmeḫi muḳarrer itdi. Ammâ ol gice zen-i âbisten bir ferzend zuḫûra getürdi. Henüz tıyulmadın hem-sâyelerinden bir faḳîrûn duḫteri ile tebdîl ḳıldı.

Ba’dehu emr-i ḫükûmet ol şehḫâra müyesser olmayup Lî Vāng’un birâder-i kiḫteri Cû Day’ye müyesser oldu. On altı yıl miḳdârı salṭanat idüp küllî iştihâr buldı. Ba’dehu vefât idüp Sûn Day ki Lî Vāng’un anası ḳarnında ḳalan oḫlı idi, ol zuḫûr idüp mümellik² oldu. Ya’nî ki bir ekmekcinün [162a M2] dükkânında olur, kimse anuñ nesl-i mülûkden idüğünü bilmezdi. Vaḳtâ ki şîḫḫat-ı nesebi tıyıldı, vücûdı serîr-i salṭanata lâ’îḳ görildi.

Ve bi’l-cümle evvelâ³ mezbûr Sûn Day sāniyen Den Day, sālişen Cen Day, râbi’an Ey Day,⁴ ḫâmisen Ben Day salṭanat itdi. Huşûşâ ki Ben Day ‘adl ü dâda meyelânla niçe rûzgâr ‘ibâdu’llâḫ ḫidmetini gördi. ‘Âḳıbet küfrânı’n-nî‘me serdârlarından biri mezbûra bir lu’b ile zehr-i ḳâtil içürdi. Bu kerre Sûn Day’un oḫlunuñ oḫlı ki ismi Jûd Jîng⁵ idi, iki yaşında iken taḫta

1 Senûn: - M2

2 mümellik: melik YK

3 evvelâ: - M2

4 Ey Day: Eb Day YK

5 Jûd Jîng: Zûden Beng YK

geçti. Ancağ üç yıl mu‘ammer olup ol dağı fevt oldu. Tâ ki ol emîr-i harîş cülûs-i taht-ı salţanatla kâ-m-yâb olup [146a YK] istiqlâl buldı.

Ba‘dehu¹ on sekizinci tabakadan evvelki şehryâr olan Vânga Muvâng on beş yıl emâret itdi. Âhir bedeninde bir yaramaz nişânı bulındı. Ümerâsı cem‘iyyet idüp “Sende şe‘âmet vardır. Şûm olan kimesneye taht-ı hükümet neden sezâvârdur.” diyü öldürdiler. Kendü neslinden birini pâdişâh idindiler.

On toktuzuncu tabaka hâkimlerinden tâcdâr-ı evvel Kîkîşin Bâdhân’dur. Yüz seksen sekizinci sultândur. Sâbıku’z-zıkr kendinün sekizinci batndaki evlâdından idüğü ‘âyândur. Egerçi ki pâdişâh oldu, fe-ammâ gâyetle bed-hulûk u bed-sîret kıopdı. Ümerâdan biri ki ‘arz-ı hâl için huzûrına girürdi, havfından hazân bergi gibi ditrerdi. Bu sebep ile hükûmetine tahammül idemediler. ‘Âkıbet kendüyi ‘azl idüp oğlını tahta geçürdiler.

Hâlâ ki ² «الولد سرّ ابيه» fehvâsınca mâ-sadağ bulındı. Evâ’il-i eyyâm-ı devletinde yüz biñ miqdârı yüzi bellü âdemlerün yüzlerine surh rengle ‘alâmet tamğası buyurıldı. Lâkin bu teklife ümerâsı tâkat getüremeyüp buna yüz qaralığıdur, [162b M2] diyü içlerinde bir küllî fetrete³ sebep oldu. ‘Âkıbet gülûv idüp kendüyi tahtından indürdiler. Selâtin-i sâlîfe neslinden birini hâkim idindiler.

Yigirminci tabakadan yüz toktanuncu şehryâr olan Hûhan Guvân Hûge⁴ taht-ı salţanata geçti. Pîrân-ı rûzgâr-dide ve emîrân-ı sâl-hürde şâdmânlıklar idüp “Pâdişâhımızı henüz bulduk.” diyü her biri şükrler itdi. Mezbûr dağı aña göre hüsn-i müdârâta sâlik oldu. Niçe kerre Ovâng Muvâng nâm şehryâr ile harb u rezm ü kıtâli tahakkuk,⁵ ekşerinde anı münhezim idüp kendüsi manşûr u muzaffer ‘avdet kıldı. Lâkin mezbûr Ovâng Muvâng katı şehhâr pâdişâh idi. Dîv ü ejder ü haşerât gürühünü teşhîr idüp cenge girdükçe yanından ayrılmadukları bî-iştibâh idi. Ve her kimünle şavaşa ekşeriyyâ gâlib olurdu. Ancağ Ovâng Muvâng hasıb ü nesib pâdişâh olmağın bununla cenge girdükde haşerâtı ve yırtıcı cânverleri mağall-i ma’rekeden rû-gerdân bulurdu.

1 Ba‘dehu: - YK

2 “Çocuk babasının sırrıdır.”

3 fetrete: fetret olmağa YK

4 Hûge: Hûnge YK

5 tahakkuk: idüp YK

Ve bi'l-cümle mezbûr bir şehryâr-ı pür-zûr idi ki müddet-i 'ömrinde ancak bir kerre münhezim ü meksûr oldu. Sâ'ir muhârebelerde elbette muzaffer ü manşûr 'avdeti ta'ayyün buldı. Hattâ bir kerre bir rûd-hânede bulundu. 'Adû leşkeri etrâfın alup kendüsini muhâşara kıldı. Gördi ki hâlâşa mecâl yokdur, Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb hazretlerine teveccüh eyledi: "Yâ İlâhe'l-'âlemîn, eger pâdişâhligümde izhâr-ı hâk üzere isem bu nehr-i revânı tondur. Beni leşkerümle [146b YK] buz üstinden geçürüp hâlâş buyur." diyü zârîlıklar itdi. Zamân-ı tâbistân olup şular toñmak muhâl iken ol ân du'ası müstecâb oldu. Ol nehr-i revân buz tutup âyinesinde nuşret ü zafer buzları müşâhede olındı. [163a M2] Ya'nî ki kendüsi ve leşkeri selâmet yakasına geçüp kurtıldı.

li-Mü'ellifhi

'Âdil olunca pâdişâh-ı cihân
Müstecâb olsa da'veti câ'iz

Zulmet-i küfr içinde gâh olur ol
Luţf-ı Hâk nûrını görir bâriz

Mezbûruñ zamânı ki tamâm oldu, dört evlâdından en kiçisi ki cümleden 'âkıl ü hüşyâr idi. Ve nâmı beyne'l-mülûk Han Şan Day¹ diyü keşîrû'l-iş-tihâr idi. Bir zamân 'adâletle aldı, virdi. Ba'dehu yine bu neslden Cen Day² ve Huvâ Day ve Şang Vi ve Han Day ve Perişang³ Hüy Şen Day⁴ ve Cüng Day nâm pâdişâhlar vâhidin ba'de vâhidin geldi, gitdi. Her birisi zamân-ı 'ömrine göre hükûmet itdi. İçlerinde ba'zısı tıfl-ı şîr-h'âr iken mehdi ile hâkim-i 'ahd olup taht üstüne konıldı. Ammâ ki mezbûr Han Day sekiz yaşında olmağla rüşd ü 'âkl ü kifâyeti müşâhede kılındı.⁵ 'Âkıbet Geb Gî nâm bir begi⁶ ol maḥdûma zehr-i kâtil içirüp öldürdi. Ba'dehu ümerâsından Sûcig⁷ Şang nâm emîr gayrete⁸ geldi. Geb Gî nâmındaki küfrânü'n-ni'meye cezâsın virdi.

1 Şan Day: Cağan Day YK

2 Cen Day: - YK

3 Perişân: Perşang YK

4 Şen Day: Şî Day YK

5 Ammâ//kılındı: - YK

6 'Âkıbet//begi: bir iki maḥzûl YK

7 Sûcig: Çü Neng YK

8 gayrete: yirine YK

Bu kerre ba'de zamānin ki Hūd Şi Day tahta geçdi, anuñ dahı tedārü-kini görüp şehrden kaçurup kendüsi hükümet kıldı. Ol¹ derdmen, hātunı ile bir bilinmez memlekete varup niçe zamān münzevî oldı. Tā ki Cenāb-ı Hāk'dan ol emīr-i hā'inüñ üstine bir 'adū leşkeri musallaṭ kılındı. Tā ki cezāsını bulup ol muhārebeye katlı olındı. Ve bu haber² işidüldükde Hūd Şi Day ve 'avreti sevindüklerinden güle güle cān virdi.³ Ba'dehu neslinden kimse qalmayup melik-i Hıṭāy gayrılara naql itdi.

Yigirmi birinci ṭabaḳa ol hāricilerdür ki mezbūrı ve dahı⁴ niçeleri öldürdiler. Ve ol memāliki üç kısmet idüp her bir bölüğine bir ad ḳodılar. Kendülerle [163b M2] nizā' iden Sücig⁵ Şāng evlādı ile üleşdiler. Mābeynleri şulḥ olmaḳ üzere bölüşdiler. Fe-ammā az zamān geçmedin kısm-i evvele şehryār olan hākim-i nāmdār taḡallüb itdi. İkinci kısmuñ memālikini teşhüre çekdi. Ba'dehu üçinci bölüḡi dahı zabṭ eyledi. Bu ṭarīḳla bu zümre cem'an altmış bir yıl hükümet kıldı.

Gıbbu zālik **yigirmi ikinci ṭabaḳa** mülükünüñ evveli Sen Ḳū Day hurūc itdi. İki yüz sekizinci fermān-rān olup niçe zamān aldı, virdi. Ba'dehu oḡlı Hū Day Day hükümet kıldı. Ba'dehu bir bigāne leşker⁶ gelüp anı ehl ü 'iyālî ile pāy-tahtından sürdi, çıkardı. Saltanat-ı Hıṭāy qarındaşı olan Mīn Day'ye revā görildi. Ammā şol zamān [ki] çend bigāne gelmiş idi, ümerāsından biri Hıṭāy memālikiniñ birinde yirleşüp qalmış idi. Ba'de zamānin anuñ neslinden on altı pādīşāh [147a YK] zāhir oldı. 'Arūḳ Ḳū Day ki Hıṭāy pādīşāhlarınuñ ḥasīb ü nesīblerinden idi, anlar göçüp Māçin ṭaraflarına gitmekle mülük-i zāhir-i şāhib-zuhūrı mu'arız qalup memāliki altı bölük itmiş idi. Ve her birine bir şehryār naşbını münāsib görmüş idi.

Yigirmi üçüncü [ṭabaḳa selāṭini] sâbıḳan Māçin ḥudūdına giden aşıl ü nesil⁷ mülükdendür ki ṭabaḳāt-ı sâbıḳadan beş ṭabaḳa ile bu zıkr olınan ṭabaḳa cümleñ şerifleridür. Cem'an üç yüz beş yıl hükümet itmişdür.

Ammā **yigirmi dördüncü ṭabaḳa** selāṭiniñ evveli Gāvdu Ḳī Day'dür ki iki yüz ellinci hākimdür. Hurūc idüp ıḳlīm-i Hıṭāy'ı zır-dest itmişdür. Ḥattā ḥudūd-ı Māçin'i dahı fetḥ u teşhīr itmişdür. Ve bulduḡı pādīşāhlarını

1 anuñ//Ol: - YK

2 haber: - M2

3 sevindüklerinden//virdi: mesrūr oldılar YK

4 dahı: - M2

5 Sücig: Sücīng YK

6 leşker: - YK

7 nesil: nesilden olan YK

tu‘me-i şîr-i şemşîr eylemişdür. Ba‘dehu kendüsi ve iki evlâdı istiqlâl üzere hükûmet itmişlerdür.

Ve **yigirmi beşinci tabağ**adan biri Ten Gāv Dū nām bir emîr-i şāhib-i [164a M2] zuhûr-ı benām idi ki hürûc eyleyüp darb-ı tîği ile şehryâr olmuşdur. Ve kendüden sonra neslinden yigirmi kişi dağı hükûmet eyleyüp imtiyâz bulmuşdur.

Niteki **yigirmi altıncı tabağ**adan Ten Tâ Ben Dū iki yüz yetmiş beşinci hâkim oldu. Niçe rûzgâr saltanat-ı mülk-i Hıttây’da istiqlâl buldı. Ba‘dehu Yû Gî¹ nām oğlu zuhûr eyledi. Hattâ kendü babasını katl idüp tahtına oturdu. Der-‘ağab bir birâderi dağı hürûc eyledi. Babasının intikâmını alup sâbıku’z-zıkri katl itdi. Kalem ü² mülk-i Hıttây’da alup virmeğe başladı.

Ammâ ki anuñ zamânı geçüp Len Mâyey nām pâdişâh devri olduğda melik-i Kara Hıttây’dan Hû Lencî³ Ayâgî nām hâricî zuhûr itdi. Kara Hıttây’dan bir miqdâr memleket feth idüp kendü nâmını Dâi Liyû kodı. Ya’nî ki hükmi ‘âlemi ihâta itmişdür. Nâmı ile rüy-i zemîne velveler şaldı. Anuñ neslinden dağı pey-der-pey sekiz mülûk zâhir olup cümlesi iki yüz on toktuz yıl saltanat kıldı.

Ba‘dehu bunların zamânı dağı geçüp Cürce Egvâ Day nām bir hâricî dağı zuhûr itdi. Sâbıkdaki mülûküñ ahîrîn ferzendi ki Vây Liyû Munt Zûn Aqve nâmında idi, mülk-i mevrûsını elinden aldı. Harâc-güzâr olan re‘âyâdan iken âfâka velveler şaldı. Bi’l-âhîre ümerâdan Ögüday Niyâşâs⁴ bir gün bir maşlahat ile anuñ yanına vardı. Gâyet ile haķır ü bî-şân görüp anı begenmemek ile hürûc itmeğe cür’et eyledi. Gelesi yılda ‘asker çeküp üstüne vardı. Niçe kerre hırâb u dîrâbdan sonra memâlik-i Hıttây’ı cümleten kabza-i taşarrufına aldı.

Ba‘dehu **yigirmi yedinci tabağ**adan Ten Cûn⁵ Rûn Maşag⁶ pâdişâh oldu. [147b YK] Fe-ammâ beyne’l-mülûk ‘adl ü inşâfla iştihâr buldı. Andan sonra Menzûn ve Menî Day ve Mû Day hükûmet kıldı ki Menî Day anı şikârgâhda bulmuş idi. Hem-şiresi oğul yerine besleyüp [164b M2]

1 Yûgî: Bûgî YK

2 Kalem ü: - YK

3 Lencî: Alencî YK

4 Niyâşâs: Binâşâs YK

5 Cûn: Bûn YK

6 Bu ismin imlası M2 nüshasında belirgin değildir. Bu isim YK nüshasında müstensih tarafından muhtemelen bu yüzden metin dışı bırakılmıştır.

hıdmetine yâr olduğdan sonra anuñla tezevvüc idüp qarındaşınıñ mülkini h'âh nâ-h'âh aña alıvırmış idi.

Bedihe

Zenlerüñ kârı budur tâ ezeli
Pek sever zevcini qardaşından

Peder ü mâder ü ihvânını hep
Dün tutar birgünü oynaşından

Yigirmi sekizinci tabaķanuñ¹ evveli ki Ten Gāv Zū'dur ki üç yıl hûkûmet itdükden sonra Yelteng Vāng Yen² Lây Liyū nām hârici yine Qara Hıṭây memâlikinden zuhûr itdi. Sâbıķu'z-zikrûñ mülkini elinden almış idi.³

Ġıbbu zâlik **yigirmi sekizinci tabaķadan** Han Gāv Zū⁴ zuhûr eyleyüp sâbıķdaki hâkimlerüñ ümerâsından iken kemâ yenbaġı vücûd buldı. Ba'dehu Yelteng Vāng cenâbını qatl idüp icrâ-yı aḥkâma muķayyed oldı. Ve bundan sonra Yen Day nām kimesne saltanat itdi. Bâbek⁵ Sen ve Şû Cû Hû ve Gû Day nām üç nâmdâr oġlı var idi. Ba'zı umûr-ı dünyeviyye içün anlara incindi. Bilâ-te'hîr ikisini qatl itdürüp tedârüklerini gördi. Ammâ cümleden küçirek oġlı ki Gû Dî⁶ idi, hadd-i zâtında ġayretlü ve bülend-himmet olup ḥamiyyetlü cüvân olmaġın 'ale'l-ġafle ḥurûc eyledi. "Benüm birâderlerümi niçün bî-günâh qatl eyledün?" diyü babasını qaldurup serîr-i memlekete cülûs kıldı.

Ba'dehu **yigirmi toķuzuncı tabaķadan** evvelâ Cû Nây Zû, ba'dehu Şî Zûn nām kimesne taḥta geçdi. Bir yıl miķdârı hûkûmet idüp birbiri ardınca ikisi de devletle⁷ yidi, içdi. Fe-ammâ emân virmeyüp der-'aķab Sûn nām tã'ife 'işyân idüp ḥurûc kıldılar. Cemî'-i memâliki feth eyleyüp içlerindeki

1 Nüşhalarda "ṭabaķa ṭūlinüñ evveli (M2)/ezeli (YK)" şeklinde yazılan bu ibare anlam gereġi "ṭabaķanuñ evveli" olarak metne alındı.

2 Yen: Ben YK

3 nām//idi: - YK

4 Hân//Zû: - YK

5 Bâbek: Bâbâ YK

6 Gû Dî: şaġ YK

7 Bu kelime YK nüshasında bu cümlemin sonunda "Devletle hoş geçdi." şekline sokulmuştur.

bellü başlulardan Hû Tâyer¹ Ven nâm şahş[ı] kürsi-i memlekete iclâs itdiler. Ve mezbûrı iki yüz çoksan hisâbındaki pâdişâh tutdılar.

Gıbbu zâlik otuzuncı tabaka mülükinden Tây² Zün ve Hay Zün ve Melik Zün ve Şe Zün ve Ce Zün ve Sün Zün ve Meg Zün³ nâm [165a M2] hâkimler zühûr itdi. Muqadder olınan ‘ömrlerine göre cümlesi saltanat kıldı. Ve bi’l-cümle Mâçin ve Hıfây memâlikî tamâmen bunlara musahhar oldu. Ancağ Meg Zün⁴ ‘ahdinde Cürce nâm kavm-i vâcibü’l-levm ‘işyân idüp Hıfây memleketini taşarruf kıldı. İçlerinden Ögüday Nûcağ nâm şahş şehryâr nâmına oldu. Hattâ Tây Zün Fû Den lağabı ile külli iştiâr buldı ki aqvâm-ı Türk lisânında Altan⁵ Hân dinildi.

Ba’d-e zâlik sâbiķu’z-zıkr Meg Zün⁶ neslinden Gâv Zün ve Şâv Zün ve Guvâng Zün ve Be Zün ve Nû Zün ve Şû Cû nâm mülûk hudûd-ı Mâçin’e gitdiler. Niçe rûzgâr [148a YK] ol vilâyetde saltanat itdiler.

Ba’d-ez-ân bir bölük selâtin dahı peydâ oldu. Hıfây memâlikinde anlar dahı niçe zamân istiqlâl buldı ki ismleri Tâb Zün ve Fûn Ven⁷ ve Tây Zün Kîse⁸ ve Tây Zün ve Hû Dân ve Dehşir Ven ve Şir Ven ve Velîng ve Tây Zün ve Hî Zün⁹ ve Kîm Yây ve Şû Dî ve Sûd Sû idi. Şû Hû nâm pâdişâh ki aşl olan mülûkûn âhiridür, Mâçin hudûdında saltanat itmişlerdür. Mezbûrûn hükâm anuñla mu‘âşır olmuşlar idi. Hıfây müverrihleri hisâbında üç yüz beşinci ‘add olunmış idi.

Ve’l-hâşıl ol kavmûn zu‘mlarınca yuķarudan berü taştir olınan pâdişâhlar cem‘an kırık iki biñ sekiz yüz seksen beş yıl hükûmet itmişlerdür. İ’tikâd-ı nâ-sâzgârları bu hisâbuñ şihhatidür.

Vaķtâ ki Şây Şû Cû eyyâmından iki yıl geçdi, Âl-i Cengiz-i leşker-i Kaan, Mâçin memâlikine müstevli oldu. Mezbûr Şû Cû muķâvemete ķâdir olamayup ĥadem ü ĥaşemi ile Kaan’a muķâva‘at ve mütâba‘at itdi. Hattâ

1 Tâyer: Tâber YK

2 Tây: Tâb YK

3 Zün: Rün YK

4 Zün: Rün YK

5 Altan: Albtan YK

6 Zün: Rün YK

7 Ven: - YK

8 Kîse: Liĥye YK

9 Zün: Rün YK

pây-tahtını teslim eyleyüp nereyi qarârgâh ta'yin itdiler ise ol ser-hadde gitdi.
[165b M2]

Ammâ Tâý¹ Zûn Fûn evlâdı² nâmdâr pâdişâhlar idi. Qadimü'z-zamândan ecdâd-ı Cengiz Hân'la anlaruñ âbâ vü ecdâdı miyânında o kîn bir qan ve hemtâ-yı qaan qatında ötüri ceng ü cidâl ve harb u qıtâl muqarrer idi.

Pes Yâ Sun Deng zamân-ı hüqûmetinde toquzıncı yıl ki sene tis'a ve erba'in ve hamse mi'e-i hicriye muvâfiq idi, Cengiz vücuda geldi. Ve sene tis'a ve sitte mi'e yılında mülk-i Hıttây qaşdına Cengiz leşker çekdi. Alaşûs, Megtîn,³ Ayrüşehr,⁴ Angüt⁵ derbendi ki Hıttây'la memleket-i Etrâk arasında bir sedd-i sedid idi, ol maḥal Cengiz Hân'a teslim olındı.

Şol zamân ki Altan Hân qorqusından Çongdu nâm pây-tahtı birağup Tâyang nâm şehre göçdi, Moğol 'askeri Hıttây memâlikine sühûletle müstevli olup gâretine qoyıldı. Hikmet Hudâ'nundur, Cengiz Hân âḥar memleketerüñ fütûḥâtına muqayyed olmağın Hıttây memâliki tamâmen fetḥ olınmamış idi. Oğlı Ögetay Qaan ol mühimmi daḥı itmâma sa'y-i mevfûr kıldı. Ya'nî ki sene ihdâ ve şelâşin ve sitte mi'e-i hicride Şû Day [ve] Sûd Sû mülkine müstevli olup istiklâl-i külli buldı.

Egerçi ki bu maḥalde mülûk-i Hıttây aḥvâline müte'allik ihtilâfât çokdur, ba'zılar qavlince qaan leşker çeküp varduqda baqıyye-i mülûk-i Hıttây qalender libâsına girüp qaçdılar. Âḥar memâlike varup belürsüz oldılar. Ve niçeler zu'mınca cümlesi bir maḥfi [148b YK] yirde muḥtefi olmışlar iken Moğol qulı dârü'l-mülke âteş urdılar. Anlara taşra çıqmağa qâdir olamayup bi'l-külliiye yanup girdiler. Bu qarîqkla mülûk-i mülk-i Hıttây'ın ne-sebleri munqarız oldu, diyü bildürürler.

El-kıssa aḥvâl-i mülk-i Hıttây ki iki üç ḥaberde taştîr kılındı, risâle-i *Hıttây-nâme* ile *Târîḥ-i Benâketi* den aḥz olunup yazıldı. *Vallâhu te'âlâ a'lem.*

1 Tâý: Tâb YK

2 evlâdı: - YK

3 Megtîn: Kemde YK

4 Ayrüşehr: İrüşrûr M2

5 Angüt: Rângüt YK

**FAŞL AHVÂL-İ MÜLÜK-İ HİND [166a M2]
VE İ'TİKÂDÂN U SÜLÜK-İ İŞÂN DER-TEVÂRİH¹**

Hafî olmaya ki selâtin-i diyâr-ı Hind ki ehl-i İslâm'dan evvel ol vilâyetlere müstevlî olmuşlardır, iki kısmdır ki cem'an yigirmi üç nefsdür. Müddet-i saltanatları biñ iki yüz yıl olmuşdur. İ'tikâd-ı bâtılları böyledür ki 'âlem kıadim ola. Mevcûdât-ı 'ulvî ve süflî Hâlık-ı Perverdgâr'ın sâyesi olup zâtdan sâye ayrılmağu gibi mahlûkât dağı andan ayrılmaya. Bu tarîkle küfr ü şirk ü dâlaletde müttefiklerdür. 'Âlemün evveli ve âhîri kimseye ma'lûm olmamışdur, diyü mu'tekidlerdür. Huşûşâ ki gelüp geçen peygâmbirlere, mülûke nihâyet yokdur, dirler.

Cemî'-i enbiyâ vü evliyâ kavlince ve âhîr-i peygâmberrân-ı Hünûd olan Şâmgünî taqrîrince 'âlem dört devrle hisâb olunmuşdur. Evveli devr keryet bûkdur ki ya'nî bir dünyâ dimekdür. Bu devrün imtidâdı on yedi lekdür ki yigirmi sekiz biñ yıl hisâbındadır, dirler. Ve her biñ yıl bir lek ile ta'bîr idilir. İkinci devr, terniyâ² bûk terit üç rub'dur. Bunuñ müddeti on iki lekdür ki altı biñ toqsan altı yıldur, diyü haber virürler. Üçüncü devr devâber lûkdur ki nişf-ı mecmû' ma'nâsınadır. Heşt lekdür, taḥḫîḫ iderler. Dördüncü devr keke bûkdur ki ma'nâsı rub'-ı devrândur. Ve biz hâlâ bu devrdeyüz. Müddet-i mu'ayyenesi dört lek ve otuz biñ yıl hisâbındadır. Tâ bu zamâna dek ki târîḫ-i hicrînin biñ dört senesidür. Cem'an beş biñ altı yüz seksen yıl olmuşdur, diyü taḥaḫḫuḫ eylerler. Ve zu'mları bu devr dağı âhîr ola. Ya'nî ki otuz iki biñ yıl kemâlin bula. Yine kerit nâmındakidür. Nuḥustîn-i hisâbı 'avdet kıla, dirler.

Fe-ammâ kavm-i Berâhime ve hükemâ-yı Hind aqvâlini Sulṭân Maḥmûd-ı Ğaznevî ḥidmetinden ḥâşıl ve elsine-i Hünûd'da kâmil olan [166b M2] Ebû Reyḥân böyle naql eyler ki taḫbî'at-i külliyye ki mevcûdât-ı 'âlem ü âferîniş anuñla kıâ'imdür, aña Brahmâ ıtlâḫ olunmuşdur. Hâlâ ki Mecûs kavlince Brahmâ bir peygâmberrün ismidür ki dâ'imâ firîşte gibi zindedür. Mülâzım u müdebbir-i 'âlem ü âdem aña işaretdür. Buña bina'endür ki hükemâ taḫbî'i-mezheb olanlara Brahman ıtlâḫ idegelmişdür. [149a YK]

Anlaruñ zu'mında 'ömr-i taḫbî'i yüz yıldur, ziyâde degüldür. Zîrâ ki her sâli üç yüz altmış gün ve her rûzı dört biñ kerre yüz biñ ve üç yüz yigirmi biñ kerre biñ nefes tutarlar. Ve yine her güne yek kelleb dirler ki *Ebû Reyḥân*

1 DER TEVÂRİḤ - YK

2 terniyâ: teyâ YK

Tercemesi üzere on iki bin yıl bir şarhûğdur. Ve bin şarhûğ bir kellebdür. Ve bu didüğümüz ol miqdâr müddetden 'ibâretdür ki kevâkib-i seyyâre ve evcât u cûzehirât evvel burc-ı hamelden cem'ıyyet eyleyeler. Ve bu müddetde kevâkib-i şâbite on iki bin yıl mütevâlî ve müte'âkıb devr itmiş ola ki her devri üç yüz altmış bin yıldan 'ibâret tutula.

El-kıssa Ebû Reyhân tahrîri üzere zemîn-i Sūdân on¹ iki bin fersengdür. Ve zemîn-i vilâyet-i Hind ber-â-ber üç kısım olunmuşdur. Ve her biri bir nâmla mu'anven kılınmışdur. Tağlar ve şahrâlar vâfirdür. Ve ol cibâlün dâmeninde ve Deryâ-yı Muhiṭ'ün cenûbisinde vâkı'dür. Ammâ cânib-i şarkisinde Çîn ve Mâçîn vilâyetleri idüğü şâyi'dür. Niteki ğarbisinde Sind ve Kâbil vilâyetleri ve deryânuñ cenûbisinde ve Keşmîr şimalisinde Etrâk memlekeleri muḳarrerdür. Ve andağı Kûh-i Berd şol kadar yüksek tağdur ki etrâfında kevâkib-i seyyâre seyr iderler. Güyâ ki andan toğarlar ve andan tolanurlar.

Ve ol vilâyet gice ve gündüz gidilse altı aylık yoldur. Ve bir müdevver [167a M2] tağı dahı vardur ki zer ü zimden yaradılmağ üzere bülend iş-tihârdur. Ve Kûh-ı Memnet² Ķinnevc'ün cânib-i şimalisindedür. Keşret-i berf ü sermâdan 'imâreti mümkün olmamışdur. Ve ammâ Keşmîr vilâyeti zemîn-i Tübbet'e ve Türk'e muttaşıl olup anuñ ortasında vâkı'dür. 'Umûmen vilâyetün şuları şimalî ve şarkisindeki tağlardan varduğı şâyi'dür. Seksen ferseng yüksekliğinde bir tağ vardur ki Tübbet ve Hind miyânındadır. Vâsıta gibi düşmişdür ki anuñ kullerinden zemîn-i Hind bir hırmen gibi görünür. Güyâ ki Hâkîm³ Firdevsî-i Tûsî bu beyt-i laṭîfî ol kûh için dimişdür:

Nazm

در آن زیر بالای نرم دورشت ز ماهی شکم بینی و ز ماه پشت⁴

El-kıssa Hindüstân vilâyeti üç iklimün miyânında vâkı'dür. Şarkîsi iklim-i evveldendür. Ğarbîsi üçüncü iklim ile ekser-i sevâd-ı Hind ikinci iklimdendür. Ve Ķinnevc vilâyeti ki deryâlar ile tağlar miyânında vâkı' olmuşdur, dârü'l-mülk-i mülûk-i Hindû-zemîn Sendân'uñ ğarbisinde

1 on: - YK

2 Kûh-ı Memnet: Yümnet YK

3 Hâkîm: - M2

4 "Bu zarif [dağın] tepesinde dolaşsan balığın içini ayın arkasını görürsün."

görmüştür. Ve Gücerât ki bir ‘azîm vilâyetdür, andan kinâyetdür. Sûmnât ve Gengen ve Tâne memâliki takrîrleri üzere bilâd-ı Gücerât yetmiş biñ päre şehri ü kıyeydür ki cümlesi ma‘muredür. Ve ol diyârün halkı ni‘met-i [149a YK] mevfûreye garķ olmışlardır. Ve ol yerlerün fuşûl-i erba‘asında envâ‘-ı bahâr ve gül ü gülzâr u sünbüller muķarrerdür.

Nazm

دى و بهمن و آذر و فروردین همیشه پر از لاله بینی زمین
هوا خوشگوار و زمین پر نگار نه گرم و نه سرد و همیشه بهار¹

Dırahtânı hüd yılda iki kerre mivedâr olur. Ol sebeble sükkân-ı diyâr her zamân zir-i bâr-ı eşmâr olur. Ve Sûmnât ki bir şanemün ismidür, anda vâķi’ olup ‘amme-i ehl-i diyâr-ı Hind’ün mescûdı ve ol ‘aķl-ı nâķışlaruñ ma‘bûdı olmuştur.

Ba‘dehu Hind’ün bir tarafı daķı Sevâkin’dür ki yüz yigirmi beş biñ şehri ü kıyey vü ķaşabâta memlûdur. Kezâlik sevâhilde daķı şehirler ve kıyeyler toptoludur. Anda pâdişâh olan[a] [167b M2] dıvber dirler. “Hüdâvend-i devlet” ma‘nâsına ıtlâķ iderler.

Ve aķşâ-yı Çîn ü Mâçîn’de “çîn ceng” demekle ma‘rûf mevsimde tüccâr gemileri ma‘bere gelürler. «كامثال الجبال تجرى بجناح الرياح على سطوح المياه»² müctemi’ olurlar. Ya‘ni ki ol ma‘ber, Hindûstân’uñ kilidi meşâbesindedür.

*Târîķ-i Benâketi*³ de meştûrdur ki sene işnâ ve tis’in ve seb’a mi’e-i hicride dıvber-i Hind bir şahş idi ki Takıyyü’-d-dîn ‘Abdu’r-Rahmân bin Muhammed et-Tayyibî anuñ vezîr-i şâhib-tedbiri olmağın şöyle rivâyet itmiş idi ki sâl-i mezbûrda dıvber-i mesfûr vefât idüp hâzâ’ini ‘adûlarına intikâl itdükde yedi biñ³ yüki cevâhir-i âbdâr ve zer ü sim ü derâhim ü dînâr, ğayr ez-tefâriķ ü yâdgâr, birâderi olan hâşmına irşle intikâl eylemiş. Bunları temellükden ğayrı mesned-i devletine daķı cülûs itmiş.

Ammâ ol ma‘ber haţt-ı istivâya yakın olmağın ğâyetle siyeh-rûlardır. Ve ol şehirde bir büt-hâne-i ‘azîme vardır ki hergün biñ bir dürlü âş

1 “Dey, behmen, âzer, ferverdin... Bütün aylarda zeminin lalelerle dolu olduğunu görürsün. Havası ılıman, zemini rengarenktir. Ne sıcak ne de soğuktur. Her zaman bahar havası vardır.”

2 “rüzgarların kanatlarıyla suların yüzeyinde akan dağlar gibi...”

3 biñ: biñ keşâd M2

bişürürler. Ve ol gün cümle kâselerini kırarlar. İrtesi yeñi kâselere koyarlar. Ve ol aşlardan kibâr u şığâra, hattâ dīvber-i Hind olan hâkim-i nâmdâra dahı virürler.

El-kışsa vilâyet-i Hindüstân'dan öte ma'mûre memleketler çokdur. Cümleden biri şehr-i Zâcân'dur ki hâlkı murdâr-h'ârlardur. Âdem etini dahı yirler. Andan öte hudūd-ı vilâyet-i Tübbet'e varılır ki anuñ kavmi lühûmı çiğ iken yirler ve büte taparlar. Ve 'avretlerini birbirinden şakınmazlar. Ğâyetle bî-hamiyyetlerdür. Ve ol vâdilerde hevâ şöyle müte'affındır ki farazâ öyle zamânlarında ta'âm yiseler ya helâk olurlar, veya helâke müşrif maraža ibtilâyla ızrâf-ı mizâc bulurlar.¹

Andan tolaşup² [150a YK] Kândeher'a, ba'dehu Hıttây'a gelürler. Ve hükemâ dimişlerdür ki zemîn-i Hind nice ki leşker-i bisyârla meşhûrdur, memleket-i Kândeher dahı kaplan-ı bî-şümârla mezkûrdur. Fe-ammâ memâlik-i Hıttây [168a M2] u Etrâk keşret-i semend ü esbân-ı rehvar ile kitâblarda meşhûrdur.

Egerçi ki tefâşil-i zemîn Hind ü Hıttây ve ba'zı tağlarına ve ma'berlerine müte'allik tahrîr-i müşkil-güşây beyân-ı ahvâl-i mülûk hilâlinde yazılmağ, 'ale'l-huşuş zemîn-i Hind'ün bahâr u şayfına müte'allik olan mevâd tenmîk olınmağ terceme-i mülûke göre bir yüzden görünmişdür. Lâkin müverrih Mevlânâ Ebû Süleymân Benâketi bu minvâl üzere taştîr itmiş olmağla naql ü tahrîri bu ahkara lâ-be's mertebesinde manzûr olmuşdur. Muvaffakân-ı 'ulemâdan mes'ûldür ki i'tirâz itmeyeler.³ Mağşûdum ifade idüğini bilüp dahl ü ta'arruz tarîkına gitmeyeler. Ya'nî ki kulûb-ı merğûb-ı tâlîbîni laqlaqa-i lisânla ürkütmeyeler.

[Selâtin-i Mülk-i Hind]

Ba'de-mâ selâtin-i mülk-i Hind ki müddet-i saltanatları biñ iki yüz yıla varmışdur. Ve yigirmi üç kişi idüğü tahkîk olınmışdur. İmdi, bunlar iki tâ'ifedür. **Tâ'ife-i ulâ** on kimsedür ki toköz yüz yıl saltanat itmişlerdür.

Hindilerün zu'mınca sâbık eyyâmda Ednî nâm bir pâdişâh gelmişdür ki cümle pâdişâhân-ı rüy-i zemîn elbette anuñ neslindendür, dirler. Zîrâ ki

1 ibtilâyla//bulurlar: mübtelâ olurlar YK

2 tolaşup: öte YK

3 Muvaffakân-ı//itmeyeler: Ancağ YK

Ḥaḵ *celle ve ‘alā* anuñ neslinden ğayra salṭanat virmemegi aña va‘de buyurmuşdur, diyü söylerler. ‘Amüdu’ş-şecere ki vilâyet-i Hind’de ma‘mül bahâ[r]dur, anda beyân olınmışdur. Ve her nesne tâ Bâsdīv¹ zamânına dek münderecdür, dirler.

Ki ol Bâsdīv² didükleri şehryâr Kenes nâm şâhuñ hem-şiresinden toĝdı. Pes Kenes tarîḵ-ı tencim ü taḳvîmle bildi ki kendinüñ helâki bu yakında toĝacaḵ oĝlanuñ elindedür. Fe-lâ-cerem bir bir nighbânlar ḵodı. Cevârisini gözetdüirdi. “Her ḵanḵısı vaḵ’-ı ḥaml iderse ki erkek oĝlan toĝura, elbette anı baña getürün.” diyü işmarladı.

İttifâḵ ol gice uyḥuları ğalebe idüp mü’ekkeller uyudılar. Toĝduĝı gibi anası ol ma‘şûmı³ [168b M2] uğurladı. Yirine ol ḥinde toĝmış bir duḥter ḵodı. Kendü ferzendini evinüñ içinde⁴ bir dıraḥt ḵovuĝına şaḵladı. Ve ol duḥteri pâdişâḥ-ı ‘aşr olan Kenes cenâbına gönderdi. Vaktâ ki Kenes ol duḥteri öldürmek istedi, ol kızcaĝız ‘inâyet-i Ḥaḵ ile ḵanatlanup âsmâna toĝru pervâz ḵıldı. Ba‘d-ez-ân Bâsdīv, Ḥasû⁵ nâm dâयेye teslim olındı. Ḥafiyyeten ḥüsn-i terbiyetine mes’ûl ḵılındı.⁶ Ḥâlâ ki Kenes ba‘de [150b YK] zamânin vâḵi’-i ḥâli Bâsdīv’ün tebdiline müte‘allik mekr ü âli tıydu. Açmazdan ḥile vü rîvle tedârükini⁷ görmek murâd idindi.

Hikmet Ḥudâ’nuñdur, eyledügi mekr kendüye râci’ oldı. Añsuzın cân virüp helâk olduĝı ta‘ayyün buldı.⁸ Bâsdīv ki kendinüñ hem-şire-zâdesi idi, zühür eyleyüp taḥtına cülûs ḵıldı. Ol zamânda evlâd-ı Bâsdīv ki Ḵinnevc pâdişâḥları idi, soñları Cezşervâdçin nâmında idi, anuñla vâfir cengler itdi.

‘Âḳibet birgün Bâsdīv bir dıraḥtuñ altında yatup ayaĝın ayaĝı üzere ḵoyup bir bişezârda uyurken bir şayyâd çıḵageldi. Anları âḥü ḵıyâs idüp bir tîr urdı, öldürdi.⁹ Ba‘dehu Oçin serîr-i memlekete cülûs eyledi. Ardınca Leng nâm kimesne pâdişâḥ oldı ki Getüriyân zümresinüñ âḥiridür. Andan soñra ol memâlikün salṭanatu Berâhime’ye naḵl eyledi.

1 Bâsdīv: Bâsdyüd YK

2 Bâsdīv: Bâsdyüd YK

3 anası//ma‘şûmı: Babası Bâsdīv’i M2

4 evinüñ içinde: eyşün altında M2

5 Ḥasû: Nesû YK

6 mes’ûl ḵılındı: meşĝül ḵılındı YK

7 Bâsdīv’ün//tedârükini: - YK

8 olduĝı//buldı: oldı YK

9 öldürdi: - M2

Ba'de zamānin Gemlū, dahı soñra Behme,¹ ardınca Çipālī hükümet kıldı. Ğıbbu zālīk Anda Bāl, dahı soñra Tesder² icrā-yı aḥkām kıldı. Ammā Çipāl sene isnā 'aşer ve erba'a mi'e-i hicrīde³ katıl olunup ferzend-i şulbisi Behme Māl⁴ pādīşāh oldu. Beş yıl salṭanat itdükden soñra bu ḥānedānuñ devleti inḳırāz buldı. Ve bunlardan soñra salṭanat-ı diyār-ı Hind mülük-i ehl-i İslām'a degdi ki anlaruñ aḥvālī kitāb-ı [169a M2] *Künhü'l-abbār*'uñ mücellled-i şānīsiniñ defter-i şānīsinde yazılmışdur ki ekşer-i mülüküñ tercemeleri anda meştürdur.

FAŞL MÜLÜK-İ BENİ İSRÂ'İL AḤVÂLİNİ VE BUḤTUNNAŞR'UÑ VE SÂ'İR ŞÂḤİB-İ ZUHÜR'UÑ TAFŞİL-İ ḌARB Ü KİTÂLİN⁵ TAḤRİR Ü TAŞTİR Ü TENMİK-I DİL-PEZİRDÜR

Ḥazret-i Mūsā '*aleyhi's-selām*dan niçe rüzgār soñra āḥir-i mülük olup gelen Mattanyā ki Buḥtunnaşr aña Şadaḳiyā nāmını ḳomışdur, aña gelince taḥt-ı hükümete cülūs eyleyen mülük üç ṭā'ifedür ki cümlesi elli ṭoḳuz ādem 'add olınmışdur. Cem'an ṭoḳuz yüz kırk bir buçuk yıl hükümet eylemişlerdür. **Evvelki ṭā'ife** Ḥazret-i Mūsā ve Ṭālūt ile ki Şā'ul bin Kīş⁶ dinilmişdür, ancaḳ lisān-ı 'Arabī'de nāmı Ṭālūt'dur, bu cümle on ṭoḳuz kişidür ki beş yüz yıl salṭanat itmışdür. Ḥazret-i Mūsā '*aleyhi's-selām* ise [bin] 'İmrān bin Yaḍher bin Fehāş⁷ bin Lāvī bin Ya'ḳūb bin İshāk bin İbrāhīm '*aleyhi's-selām*dur.

Pes Ḥazret-i Ya'ḳūb ki yüz kırk yıl 'ömr sürüp on iki oḒlı vücūda gelmişdür. İsmi Rübīl ve Şem'un ve Lāvī ve Yehūdā ve Dān ve Neftālī ve Kād ve Aşer ve Yisāḥar ve Zebulūn ve⁸ Yūsuf ve Bünyāmīn'dür ki Rübīl ve Şem'un ve Lāvī ve Yehūdā'nuñ vālideleri İleyā'dur. Ḥazret-i Yūsuf ve

1 Behme: Yerem YK

2 Tesder: Tesrey YK

3 hicrīde: tāriḥinde YK

4 Behme Māl: Behem Bāl YK

5 ḌARB Ü KİTÂLİN: - YK

6 Nüşhalarda "İşbüšet (M2)/İşbü'il (YK) bin Şādel" şeklinde yazılan bu kelime "Şā'ul bin Kīş" olarak metne alındı. bk. Ali Osman Kurt, "TÂLÛT", *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talut> (21.04.2019).

7 Yaḍher bin Fehāş: Naşar bin Ferşān YK

8 Neftālī//ve: sā'irleri YK

Bünyâmîn'ün mâderleri Râhîl'dür ki ikisi de [151a YK] Elâfân Nebî¹ kızlarıdır.

Ve Hazret-i Mûsâ duhûlî ile Yûsuf'un Mısr'a duhûlî mâbeyni dört yüz yıldır. Ve Hazret-i Kelîm'e Tûr-i Sînâ yâbânında vahy-i ilâhî nüzûlî Benî İsrâ'îl Mısr'dan çıktığı târîhün ikinci yılında anuñ ğurresinde² olmuştur. Fırka-i üla altı yüz biñ ve üç biñ beş yüz elli kişi idi. Ammâ Hârûn '*aleyhi's-selâm* Hazret-i Mûsâ'dan üç yaş büyük idi. Ve kız karındaşı Miryam, Kâleb bin Bûfâ bin Fârez bin Yehûdâ'nun [169b M2] 'avreti idi ki vâldesinün ismi Âbâhiye idi.

Pes Rübîl; Hanûh, Qalû, Herût,³ Hûyî nâm dört oğul hâşıl itdi ki bunlardan kırk altı biñ beş yüz evlâd vücûda geldi ki az 'ömr süreni yigirmi sâlden ziyâde ve çok yaşayanları elliden eksicek sinn ile âmâde bulındı. Nihâyet yigirmiden eksik ve elliden artuğ 'ömr süren şüyüh u eḫfâl ü inâş Şemre'ye gelmemişler idi. Ve bunların şerîfleri Âl-i Şûr'dan püser-i Şedî Âd⁴ i'tibâr olınmış idi.

Ve yine Şem'un'un Ğavyîl,⁵ Yâmîn, Ūş, Yâhîn, Şuşar, Şâvdel nâm altı oğlu olmuş idi ki cümleñ evlâdı elli toktuz biñ üç yüze yitişdi. Ve bu zümrenün şerîfleri Şelmûnî ile püser-i Şûrî Şedây oldu.⁶

Ba'dehu Lâvî dahı üç oğul hâşıl kıldı ki biri Şeven'dür. Ve bunun evlâdınun cümleden eşrefi Elyâsâf, biri dahı Ğarî'îl ve Merârî'dür.⁷ Ki âl ü esbâtınun nâmdarı Şûrî'îl püser-i Akçâ'îl'dür.

Egerçi ki bunların evlâdı cümleden ziyâde olmuştur. Lâkin Hazret-i Mûsâ bu sıbtdan olmağla bunlar Şemre'ye leşker getürmemişdür. Hîbâ'u'l-maḫzar⁸ ki Hazret-i Bârî Hudâ, Mûsâ'ya anda hîḫâb eylemişdür, evlâdı Lâvî'den olanlar ol maḫamuñ hîdmet-i hâşşına ta'yîn kılınmışdır. Ve bunların 'adedi bir aylık eḫfâlden yigirmi yaşına varınca yigirmi iki biñ nüfus olmuştur.

1 Elâfân Nebî: peygâmbere YK

2 anuñ ğurresinde: - YK

3 Herût: Hârût YK

4 Âl-i//Âd: - YK

5 Ğavyîl: Ğavbîl YK

6 oldu: - YK

7 Merârî'dür: Merâdî'dür YK

8 Hîbâ'u'l-maḫzar: Hâyâ'u'l-maḫzar YK

Ammā Yehūdā'nuñ Şilā, Bıraş, 'Ayer, Ofān,¹ Zāreh nām beş oğlu vardır. Mezbūr Zāreh'ün dağı Zembrī, İşān, Şimān, Felkū', Zāre' nām beş oğlu olmuştur ki beşi bile peygamber² karındaşlarıdır.

Ba'dehu ol zamān ki Haq *sübhānehu ve te'ālā* Mūsā'ya tecellī eyledi, Bıraş'ın Hāzrūn nām oğlu ve Hāzrūn'ın Kālyū ve Kālyū'nuñ Haver ve Haver'ün Āderī ve Āderī'nün Yaşla'il³ nām evlādı var idi. Ol Hibā-yı Maḥzar nām maḥal ve şandūku'ş-şühedāyī ki Şandūk-ı Elvāḥ dağı dinilmişdür, [170a M2] cümlesini Yasla'il zabt idegelmişdür. Kezālik şol mezbah ki anda kurbānların keserlerdi, zer ü nuḳre vü simden lāzım geleni ālātı ile anuñ [151b YK] zabtında idi.

El-ķışsa gāyetle mühendis ü kāmīl ādem idi. Ve kendinüñ Av nām bir hīdmetkārı var idi. Ahī Sāmāc⁴ nām kimesnenüñ oğlu idi. Bir sā'at hīdmetinden dūr olmazdı. Ve bu zümrenüñ dağı evlādı dört yüz yetmiş ādem idi. Ammā eñ şerīfī Ğameyāz⁵ oğlu Yağşūn idi ki anuñ da Hūşeym nām oğlu olup cem'iyet-i evlādı altmış iki bīn yedi yüz nefere yitmiş idi. Ve ol cümleñ şerīfleri Ahī, 'Ayer, Za'mışdāy idi.

Kezālik Neftālī'nün dağı 'Aşal, Ğünī, Yīşar, Şalīm nām dört oğlu var idi. Bunların dağı evlādı elli üç bīn dört yüz nefes olmuş idi. Şerīfleri Aşrā' bin Ğaynān idüğü taḥaḳḳuḳ bulmuş idi.

Ba'dehu Kād dağı Şiğūn,⁶ Çekişūnī, Aşbūn, 'Abrī, Āzdevī, Azā'il nām altı oğlu vücūda getürdi. Ve bu zümrenüñ evlādı cem'isi⁷ kırk beş bīn altı yüz elli mīqdārı nüfus oldu ki şerīfleri Elyāsāfe bin 'Avā'il nāmına idi.

Ve yine Aşer şulbinden Ğabā, Beşevā, Beşevī, Berīgā nām dört oğlu oldu. Ve cümle zürriyyetleri kırk bir bīn toḳuz yüz kimse olup şerīfleri Ber 'Amrā'il bin 'Aczān idüğü taḥaḳḳuḳ buldı.

Kezālik Yisāḥar dağı Terlā', Fevrābūd,⁸ Şemrūn nām üç oḡul ḥāşıl itdi. Ve cümleñ evlādı elli beş bīn dört yüz ḥisābına yitdi. Ammā tamām-ı şerefine Şerā'il bin Şū'ar nām kimseleri gitdi.

1 Ofān: Ofāt YK

2 peygamber: - YK

3 Yaşla'il: Başla'il YK

4 Sāmāc: Sānāc YK

5 Ğameyāz: Ğamenbāz YK

6 Şiğūn: Žiğūn YK

7 cem'isi: cümlesi YK

8 Fevrābūd: Kavrabūd YK

Ba‘dehu Zebulün şulbinden Sirdā, Belün, ‘Ayel nām üç ferzend vücūda geldi. Ve cem‘iyyet-i zürriyyāt elli yedi biñ dört yüze vardı. Bunların dağı şerifi Ayi Av bin Şalven oldu.

Bundan sonra Yūsuf şulbinden Meneşşā, Efrā‘im nām iki oğlu [170b M2] mütevellid oldu. Ve cem‘iyyet-i āl ü evlādı yetmiş iki biñ beş yüz kırk dört olduğu ta‘ayyün buldı ki beş yüz kırk dördü Efrā‘im ebnāsından olup şerifleri Şamā‘ bin ‘Amhūd ve otuz iki biñi Meneşşā zürriyyātından izdiyād bulup şerifleri Hālemrā‘il¹ bin Nedāh Şūr nāmı ile meşhūr kılındı.

Niteki Bünyāmīn; Sela‘, Pencrā, Şebil,² Kebīr, Nu‘mān, Aḥī, Raveş,³ Müyem, Hüyem, Ared nām on oğul ḥaşıl kıldı. Ve cümle ferzendānı otuz beş biñ dört yüz nefer idüğü ve eşref-i zürriyyātu Aglān Vāy Vān bin Ked‘ün idüğü taḥaḫḫuḫ buldı.

Ğıbbu zālīk [152a YK] Mūsā‘nın iki oğlu oldu. Büyüğü Şom Elyeğir⁴ ve küçüğü Hārūn ismi ile iştiḥār buldı ki Yehūdiler aña Merāmerūn Hegūhīn dirler. Miryam nām kız qarındaşı dağı vardır ki ḫavm-i mezbūr aña ıtlāḫ iderler.

Ve yine Hārūn‘un dağı Nāzā⁵ ve Elgāzār⁶ ve Yehvā [ve] Seyāmār nām dört oğlu olmuştur. Ve yine Elgāzār‘un dağı Meḥāsen nām veledi vücūd bulmuştur. Ba‘zılar ḫavlince Hızr ki Elyāhū⁷ nāmına zıkr iderler, Meḥāsen‘ün ferzendi⁸ idüğü içlerinde şābit olmuştur.

Ammā Qārūn bin Yişhār ki Hāzret-i Mūsā‘nın ‘ammisi oğludur, ḥubb-i dünyāya binā‘en yir yutduğı oldur. Qabale Asīr, Alḫānā,⁹ Avī Asāf nām üç oğlu vücūda gelmişdür ki üçü dağı Benī İsrā‘il peygāamberlerindendür. Babaları ḡaḡab-ı ilāhiye maḡhar düşüp kendüsi ḥāk yutmuşken evlād-ı kirāmı nübüvvet sa‘ādeti ile teşrif kılınmışdır. Hattā ol ḫavm ki tih belāsına mübtelā oldılar. Ya‘nī ki bir şahrāda maḡbūs u giriftār olup kaldılar. Ol maḡallerde peygāamberleri evlād-ı Qārūn idüğü taḥḫīḫ olınmışdır.

1 Hālemrā‘il: ‘Alemlā‘il YK

2 Şebil: Sebil YK

3 Raveş: Rūşen YK

4 Elyeğir: Elbe‘ir YK

5 Nāzā: Nār YK

6 Elgāzār: El‘āzār YK

7 Elyāhū: İlyās YK

8 ferzendi: oğlu YK

9 Alḫānā: Albānā YK

Anlardan mā'adā Uşmū'il Nebī *'aleyhi's-selām* ve oğlu Heymān bin Yevāil¹ sābıku'z-zıkr [171a M2] Avī Asāf neslinden ba's kılinmışdır. Mezbūr ol Heymān'dur ki Hāzret-i Dāvūd *'aleyhi's-selām* anı Asāf'a göndermiş idi. Ve bi'l-cümle 'amm-zādelerinden niçe kimse ile Hıbā'u'l-maḥzar hıdmetini edā idüp tesbīḥ ü tehlil üzere idi. Hāzret-i Süleymān Nebī zamānı olduğda yine ol mühimmü'n edāsı anlara ısmarlanmış idi. Zırā ki neseb-i Heymān on sekizinci mertebede Hāzret-i Mūsā Kelīmu'llāh'a müntehīdür.

Yūşa' Nebī ki ṭā'ife-i Yehūd anlara Yehūd Şūva' dirler, āḫir-i 'ömrinde Hāzret-i Mūsā'ya veliyy-i 'ahd olduğunu söylerler. Ammā Yehūd Şūva' bin Nūt bin Elyeşā' bin 'Amhūd bin Bu'dān bin Metüşelaḥ bin Efrā'im bin Yūsuf *'aleyhi's-selām*dur ki Yūşa' Nebī degüldür.

Ve Hāzret-i Mūsā *şalātu'llāhi 'aleyhi ve 'alā nebiyyinā* vefātından soñra Hāḫ *celle ve 'alā* Yūşa' Peyğāmbere emr eyledi ki Benī İsrā'il ḳaymı ile arz-ı Ken'an'daki cāy-ı mī'ada vara. Me'mūr olduğu fütühātu'n tedārükini göre.

Fe-lā-cerem ibtidā Nehr-i Ürdün'den geçüp Eriḫā ḫışarına varup muḳaddemāt-ı fethi andan başladı. Günde bir kerre ḫışaru'n eṭrāfını ṭolaşup yedinci gün cümleten Benī İsrā'il ile ma'an yedi kerre devr idüp bi'l-ittifāḫ tekbir itdiler. Ve nefirlerini çaldılar. Yürüyüş itmekle fethi müyesser oldı. Ya'nī ki bu minvāl üzere devr itdükleri taḳdırce teşhīri muḳarrer idüğine [152b YK] vaḫy daḫı nāzil olmağın fermān-ı İllāh ile 'amel itdi. Ve Ḳal'a-i Eriḫā'nu'n sürını yıḳup leşkeri nehb ü gāret-i emvāl ve ḳaṭ'-ı ensāb u ensāl itmege ruḫşat buyurdi. Rāḫāb Zāyine'den ḡayrı bir ferdi zinde ḳomayup cümlesini ḳılıçdan [171b M2] geçürdi. Ya'nī melik-i Eriḫā resülleri anı Yūşa'ın ḳāşıldarından şaḳlamağla ol ḫalāş buldı. Ve “Her kim Eriḫā'da 'imāret iderse Allāh'ın la'neti anu'n üzerine olsun.” dimekle kimse Eriḫā'da mesken ṭutmadı. Ancak Benī İsrā'il beglerinden Anḫāb bin 'Omri ol maḫalli yapup mesken idindi. Taḫşili Anḫāb tercemesinde mezkūrdur.

Ba'dehu Yūşa' Nebī, Orişalim'i ve sā'ir bilādı feth itdi. Ba'dehu Benī İsrā'il'e ḫabl ile ya'nī ip ile tevzi' idüp dönüm ḫisābı andan ḳaldı. Ve benī Lāvī cümlesine maḫşuş bir ḳarye virdi. Hāḫ *sübhānehu ve te'alā* ḳarābın ü zebā'iḫde anları taḫşiş bi'z-zıkr itmegin ri'āyetlerini vācib bildi.

Benāketi de bu vechle meştūrdur ki Hāḫ *celle ve 'alā* vaḫy gönderdükte “Ben sizün için Nehr-i Ürdün'ü rāh-ı ḫuşk idüp² andan geçmeñüzi taḳdır

1 Yevā'il: Bevā'il YK

2 idüp: iderin YK

itmişümdür.” buyurdu. Şandūku’ş-şehâde ki elvâh anuñ içinde idi, anı götürenler mādām ki nehr içine ayak başdılar, hemân-dem ol seyl-i revân iki bölündi. Bir kısmı dīvār gibi dikildi, tırdı. Bir bölüğü kemâ-hiye âb-ı revân olup ağıdı. Mādām ki hāmīl-i t̄abūt idenler miyân-ı nehrde tırdı, gürüh gürüh kavm-i Benī İsrâ’îl geçmek ardınca oldu. Hemân-dem ki anlar öte cānibine geçti, Nehr-i Ürdün yine evvelki üslûbına girdi.

El-kışsa Erihâ fethinden sonra Kev’ün nām şehre varıldı. Evvelki mu’cizeye binâ’en anlar izhâr-ı itâ’ate taḳaddüm kıldı. Ba’de-mâ ol eṭrâfdan mülûkden beş pâdişâh ittifâḳla şehir-i Kev’ün’a geldiler. Tekrâr anı zabṭ idüp içinde buldukları İsrâ’ilileri kılıçdan geçürmek ḳaşdın eylediler. Gerçi ki Yûşa’ Nebī bu haberi ṭuyduḳda küllî ḥavf u ḥaşyet¹ itmiş idi.² Ve “İllâ üşenme. Anlar da senüñ zabṭ u rabṭuñda³ olacaḳlardır.” diyü vahy nüzûl itdi. Nihâyet “Birḳaç gün şabr eyle.” buyurılmaḡın [172a M2] şabrı evlâ gördi.

Gıbbu zâlik Yûşa’ Nebī anları şebihün kıldı. Ve ol sâ’atde cānib-i semâdan ṭaş yağup a’dāsını bi-esrihim helâk eyledi. Baḳiyyesi ile ol şeb ve irtesi ceng ü cidâl mümted olup aḥşam ḳarib olduḳda ol peygâmberr-i celilü’l-ḳadr zümre-i muḥâlifine bed-du’â kıldı. Ve ol du’âda âftâb gürüb itmeyüp [153a YK] âheste hareket itmekle ‘adûlardan kimse ḳurtulmamasını⁴ irâde itdi. Ol sâ’at du’âsı maḳbûl olup altı sâ’at miḳdârı güneş ber-ḳarâr oldu, tırdı. Tâ ‘asker-i muḥâlifin ṭu’me-i şemşîr-i kîn olinca gürûba varmadı.

Bu ṭarıkla Yûşa’ ‘aleyhi’s-selâm otuz yıl tedbîr-i kavm-i Benī İsrâ’îl’e muḳayyed oldu. Ve otuz bir pâdişâh-ı benâm leşkerini kesr ü inhizâma ırgürdi.⁵ ‘Âḳıbet ‘ömr-i ‘azîzi yüz on yıla varduḳda vefât idüp Cebel-i Aḳrâm⁶ pîrâmeninde defn olındı. Ve bu ḳaziyye hûbûṭ-ı Âdem’dan berü târiḥ-i ‘âlem üç biñ ṭoḳuz yüz on üç senesinde iken vuḳû’ buldı.

Kitâb-ı *Esfârü’l-ḳuzât*’da Yûşa’ vefâtından sonra kavm-i Benī İsrâ’îl Rabb-i ‘İzzet’den recâ eylediler ki Ḥazret-i Yûşa’ yirine kendülere bir ḥâkim-i müdebbir müyesser kıla. Tâ ki eyyâm-ı ḥarb u veḡâda serdâr-ı kâr-fermâları olup aḥvâl-i riyâset ü ḥükûmeti kemâ-yenbaḡi bile. Fe-lâ-cerem sıbṭ-ı

1 ü ḥaşyet: - YK

2 itmiş idi: - M2

3 zabṭ u rabṭuñda: zabṭuñda M2

4 ḳurtulmamasını: ḳurtulmayup fenâ olmasını YK

5 ırgürdi: ırgürüp fenâ itdi YK

6 Aḳrâm: - YK

Yehüdâ'dan Fağcâş Büntiyâzâ¹ ol hîdmete ta'yîn buyurıldı. Hâlâ ki Yûşa' gibi zabta kâdir olamayup zamânında Benî İsrâ'îl kavmi yolsuzluklar idüp 'Alâ nâm büte tapdılar. Şâh-râh-ı şerî'atı koyup dâlalet giriv-rehlerine çıkdılar. Ken'âniyyûn ile Ceyrûn² ve gayrı yirlerde muhârebe itmeleri emr olunmuşken egerçi içâ'at idüp ol memâliki feth eylediler, lâkin ba'zı müvelledleri³ Rabb-i 'İzzet'e 'işyân itmekle anlar dağı abâ vü ecdâdları çarîkasın terk itdiler.

Bu minvâl üzere yigirmi beş yıl miqdârı muhtellü'l-aḥvâl idükleri [172b M2] yakîn buldı. Andan sonra Gûşân bin Şakânâ nâm pâdişâh kendülere musallaḥ oldu. ⁴ «حکم مستولياً وظلم مستعلیاً» sırrına mâ-şadaḡ idügi ta'ayyûn buldı. Sekiz yıl miqdârı Benî İsrâ'îl ezâ vü cefâ üzere olup Şâm ve Ḥarrân vilâyetlerinde hükûmet kıldı.

Ba'dehu sıbt-ı Yehüdâ'dan Besâker bin Kâber kavm-i Yehüd'a kâḍî vü ḥâkim oldu. Gerek anlar gerek salṭanat iden Gûşân'ı İslâm'a getürdi. Tâ ki kırk yıl tamâm yiryüzi nizâm buldı. Ve İsrâ'ilîler İslâm üzere geçinüp ve ihtilâlden ortalık hâlî oldu. Fe-ammâ hemân ki kâḍî-i mezbûr vefât itdi, yine ortalıklarına dâlalet düşdi. Nizâm-ı İslâm muẓmaḥil oldu, gitdi.

Tâ ki sülâle-i Lût 'aleyhi's-selâmdan Melik 'Aylûm⁵ gerek cânibinde kuvvet bulup Şâm ve Ḥarrân'a yürüdi. On sekiz yıl miqdârı yine ol 'uşâta musallaḥ kıldı. Erkeğini ve dişisini 'abd u kenîzek yirine kullandı. Ve üzerlerine [153b YK] ilgârlar idüp mâ-meleklerine nehb ü ġâret âteşleri şaldı. Âḥir mezbûruñ cefâsı cânlarına yitdi. Benî İsrâ'îl kavmi bölük bölük olup mezbûruñ def' ü ref'in cenâb-ı ilâhiden recâ itdi.

Tâ ki sıbt-ı Bünyâmîn'den Ab'ûd bin Şaber⁶ kendülere ḥâkim virildi. Zîrâ ki Ğaşanî⁷ vefâtından sonra şıyânet ü ḥimâyetlerine kâdir serdâr bulamamışlar. Ve niçe rûzgâr ḥâkimsiz kalmışlar idi.

Ve bi'l-cümle serdâr-ı mezbûr ki zuhûr eyledi, sâbıku'z-zikrûñ üstüne vardı. Leşkerini şıyup kendüsini münhezim ü maḡtûl kıldı. Ve müddet-i salṭanatı seksen yıla varup zamânında aḥvâl-i Benî İsrâ'îl nizâm buldı.

1 Fağcâş Büntiyâzâ: Kâçcâş Büftiyâzâ YK

2 Ceyrûn: - YK

3 ba'zı müvelledleri: ba'zıları YK

4 "Ele geçirerek hükmetti. Yücelerek zulmetti."

5 Bu isim M2 nüshasında harekelenmiştir.

6 Şaber: Ḥayer YK

7 Ğaşanî: - YK

Ba‘dehu vefât idüp Semhâr¹ bin ‘Ayâş nâm bir pehlevân-ı zî-şân ve dil-âver-i şecâ‘at-nişân hürûc eyleyüp müdebbir-i mülk oldu. Hâlâ ki kâdem² «قدم بالاغدار والانذار لكن لم تطل مدته الا قدار» mazmûnına mazhar³ düşüp ancak bir yıl tamâm *Tevrât* ahkâmı üzere hükûmet idüp niçe kerre Filistin vilâyetlerine [173a M2] vardı. Leşker-i muhâlifini şındırdı.

Ardınca Nâbîn Şâmî zühûr itdi. Yigirmi yılda anuñ dahı devri nihâyete yitdi. Ba‘dehu Bârâk bin Ârî⁴ ki Neftâlî sıbtından idi, ol hükûmet kıldı. Bunuñ hisâb-ı⁵ müddet-i saltanatı kırk yıla irdi. Fe-ammâ eşnâ-yı cell ü ‘ağdında⁶ emr-i İlâhî nüzûl itdi. Ya‘nî ki Benî İsrâ‘îl peygâmbirlerinden Rûderâk nâm nebîye Hâk celle ve ‘alâ vahy eyledi ki Bârâk huzûrına bir âdem göndere. Ol târîhde Kayşeriyye pâdişâhı olan Yâdîn nâm şehryârûn üstine leşker çeküp varmak buyırıldığı bildir. Zîrâ yigirmi yıl idi ki Benî İsrâ‘îl kavmi anuñ şikence-i pür-rencesine giriftâr olmuşlar idi. Ezâ vü cefâsı cânlarına yitüp Cenâb-ı Hâk‘a def‘i recâsına münâcât kılmışlar idi. Ol sebeble⁷ Bârâk ‘askeri ol mağdûmı münhezim itmek meşîyyet-i pür-hikmeti ol nebî lisânından kendüye bildürmüş idi. Pes fermân-ı ilâhî üzere Bârâk küllî ‘asker ve⁸ yarağ tedârük idüp Kayşeriyye dârü’l-mülkinde hâkim olan Seyserâ⁹ nâm zâlimün üstine vardı. Ba‘de‘t-tekâbü’l ve‘t-tekâtül¹⁰ ‘askerini şıyup tağıtdı. Kendüsi piyâdeliği hâlinde firâr u gıybet itdi. Hattâ Sayûrkîn ‘avreti olan¹¹ Yâğîl nâm zenûn pençesine girdi. “Ben seni şaklayup atlandurayın.” diyü hîle ile evine ilette. Ol gice tedârükün görüp Kayşeriyye memleketi yine Benî İsrâ‘îl taşarrufına ‘avdet itdi.

Bu tarîkle Bârâk şöhre-i âfâk olup kırk yıl ‘adl ile hükûmet itdükden soñra vefât eyledi. Benî İsrâ‘îl kavmi yine ‘işyân u tuğyân semtin tutup râh-ı hâkdan ‘udül itmekle mülük-i ‘Amâlika ve ehl-i Medyen’den biri yine anlara musallağ kılındı. Yedi yıl miqdârı kendüleri [154a YK] isti‘bâd ve vağanlarından istib‘ad idüp cefâ üzere oldu.

1 Bu kelime M2 nüshasında bu şekilde harekelenmiştir.

2 “Mağdur ederek ve adak adayarak geldi. Ama [saltanat] süresi uzun sürmedi.”

3 mazhar: - YK

4 Ârî: Ârâ YK

5 hisâb-ı: - YK

6 ‘ağdında: ‘ağd-ı reh M2

7 sebeble: - YK

8 ve: pür YK

9 Seyserâ: Seyser YK

10 ve‘t-tekâtül: - YK

11 Hattâ//olan: Ba‘dehu YK

Âhîr yine Hâzret-i Hâk giryelerine merhâmet idüp Cad'un¹ bin Nürsi nâm peygâmbéri gönderdi ki Yisâhar² neslinden idi. Bir ismi dağı Merla'al³ idi. Hâlâ ki mezbûruñ emrine itâ'at itmediler.

Âhîr-i kâr içlerinde [173b M2] ba'zı dindârları Cenâb-ı Kirdgâr'a müteveccih oldı. Du'ası maqbûl olup Cad'un cânibine vahy nüzûl kıldı ki leşkerini müheyâ ide, Medyen pâdişahınuñ üstine gide,⁴ kavmini ol âlâm u şerâ'itden kırtara.

Binâ'en 'alâ zâlik üç yüz âdemle müteveccih oldı. Zümre-i muhâlifinüñ yüz elli bin 'askerini nübüvvet kuvveti ile şındurup münhezim kıldı. Hattâ Deyûş Şalnâh⁵ nâm bir meşhûrlarını⁶ tutup katl itdi. Bu tārīkla kırk yıl nübüvvet ü hükûmet itdükden şofra fevt oldı. Ardınca kırk evlâdı kaldığı tahkik buldı.

Fe-ammâ mü'ellif-i *Cüheyretü'l-ahbâr*⁷ bu bâbda nezâket-i tab'ın izhâr idüp «حکم الى ان تسكن الرمس وكانت مدة ولايته خمسا وثلاثين بعد خمس» edâsın itmişdür.

Ve ba'zı müverrihîn yetmiş iki evlâdı kalup cümlesi ehlerinden idüğini beyân kıldı. Ba'dehu mezbûruñ oğullarından Eymâlek babası vefâtından şofra vâlidesi akribâsından ...⁹ nâm şahsuñ yanına vardı. Bir hîle ile birer birer birâderlerini¹⁰ getürüp bir günün içinde cümlesini öldürdi. Ancak Yuvâ'ir¹¹ nâm bir küçirek¹² oğlu kaçup bir burca mütehaşşın oldı. Ba'de zamânin ...¹³ nâm kimse dağı ol derdmende mülâkat kıldı. Bu mâbeynde müddet-i hükûmeti üç yıla vardukdan şofra birâderinüñ haberin alup leşker çeküp vardı. Ol burcuñ muhâşarasına meşgûl oldı. Lâkin bunca karındaşlarınıñ kanı seyl-âbı yolına geldi. Eşnâ-yı muhârebede bir 'avret taşla urup başını mecrûh kıldı. Ol cerâhatden helâki muqarrer olduğa bir

1 Cad'un: Şad'un YK

2 Nüşhalarda "Sisâ" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "Yisâhar" olarak metne alındı.

3 Merla'al: Berla'al YK

4 gide: - YK

5 Şalnâh: Şafâh YK

6 meşhûrlarını: biryân şehryârını M2

7 Cüheyretü'l-ahbâr: Künhü'l-ahbâr YK

8 "Vefat edinceye kadar hükmetti. Yönetim süresi beşten sonra otuz beş sene oldu."

9 Nüşhalarda bu ismin yeri boş bırakılmıştır.

10 birâderlerini: kendülerini YK

11 M2 nüshasında bu ismin ilk hecesi harekelenmiştir.

12 küçirek: - YK

13 Nüşhalarda bu ismin yeri boş bırakılmıştır.

zen-i zahm-zen elinden ölmesine ‘âr eyledi. Kendünün hâşşa silâhın¹ sell-i seyf idüp boynını urdı. Tâ ki mezbûr Yuvâ’ir yigirmi iki yıl salânat kıldı.

Ba’dehu Nev’âl ki Yisâhar² neslinden idi, zühûr itdi. Yigirmi üç yıl salânat idüp ‘adl ü inşâf tarîkını gözetdi. Ardınca Meneşşâ evlâdından Yâmîn Elhalyâdî serîr-i [174a M2] memlekete cülûs kıldı. Yigirmi iki yıl hükûmetden sonra ol dağı vefât idüp bu kerre serîr-i mülk ü devlet yine Meneşşâ sıbtından Ya’nâh Elcelûdî³ nâm şehryâra degdi.

Lâkin bu iki pâdişâh miyânında [154b YK] kavm-i Benî İsrâ’îl yine dâlâlete düşdiler. Hilkat-i dürüşleri muhteşâsınca gâh büt-perestlige gâh umûr-ı dîniyyelerini ketme muqayyed oldılar. Tâ ki Hâk celle ve ‘alâ ehl-i Filisîn ve Benî⁴ ‘Ammûn zümresinden birini anlara musallağ kıldı. On sekiz yıl tamâm merd ü zenlerini kûl gibi kullandı. Kenîzek yerine hûr u hâkîr itdi. Âhîr yine tazarru‘ u zârî semtin tûtdılar. Bâr-i Hudâ dergâhına ‘arz-ı istiğfâr u inâbet itdiler. Tâ ki Ya’nâh-ı⁵ mezbûr kendülere sâlâr virildi. Leşker çeküp a’daları üstine varduğda muzaffer oldu. ‘Ammûn evlâdından eline giren serdârları kılıçdan geçürdi. Bu minvâl üzere altı yıl salânat idüp vefât eyledi.

Egerçi ki *Târîh-i Yehûd* da bu zikr olunduğı üzere Yevâ’ir bin Ked’un’dan sonra Nev’âl hükûm itmışdür. Lâkin *Cüheyretü’l-ahbâr* mü’ellifi Mevlânâ Hasan bin ‘Ömer tettebbu’ında Yevâ’ir ardınca Amûnîtü tokuz yıl müstevli olmuşdur. Andan sonra serîr-i mülk Ya’nâh’a naql idüp üç hâkimün zikri tayy olınmışdur.⁶

Ba’dehu Beyt-i Maḥme’den⁷ Absân nâm kimesne hûrûc itdi ki Yehûdâ evlâdından idi. Yedi yıl hükûmet itdükden sonra ol dağı gitdi. Bu kerre sıbt-ı Zebulûn’dan Ayalûn Zevlûdî nâm hâkim peydâ oldu. On yıl miqdârı ol dağı aldı, virdi. Andan sonra Efrâ’im evlâdından⁸ ‘Amûdûn zâhir oldu. Sekiz yılda bunuñ dağı defteri dürildi. Ya’nî ki ol miqdâr zamân kavm-i mezbûrî zabt ve icrâ-yı ahkâm ser-riştesinden rikâb-ı cebbârîni rabt eyledi.

1 hâşşa silâhın: hâl-i silâhı M2

2 Nüşhalarda “Sâser (M2), Sâhar” şekillerinde yazılan bu isim anlam gereği “Yisâhar” olarak metne alındı.

3 Ya’nâh Elcelûdî: Ba’tâh Elcelendî YK

4 Filisîn ve Benî: Filisîn’den YK

5 Ya’nâh-ı: Ba’tâh-ı YK

6 Bu paragraf M2 nüshasında der-kenardır.

7 Beyt-i Maḥme’den: - YK

8 Ayalûn/evlâdından: - YK

Hâlâ ki yine 'ișyân itdiler. Ve yine Filistîn halkının taht-ı hükmlerinde istihdâm kılındılar. Kırk yıl tamâm kulluk beliyelerini çekdiler. Ve gözyaş-ları büzüürünü ma'şiyet toprağına ekdiler.

[Ammâ Hükâm-ı Diyâr-ı Filistîn]

Ammâ hükâm-ı diyâr-ı Filistîn ki Kuds-i Şerîf ve Ğazze ve Remle semtleridir. Ol vilâyete hüküm idenlerden evvel Şemsün-ı cebbâr zuhûr itmişdür. Ya'nî ki sıbt-ı Efrâ'im'den 'Abdûn'ın vefâtı ve 'âlem-i beķâyâ naķl ü harekâtı eşnâlarında Dân evlâdından [174b M2] Şemsün bin Mânûh hâkim oldu. Zûr-ı bâzûya mâlik dilir ve meydân-ı muhârebede dil-âver ü nerre-şir olmağın bir kerre ehl-i Filistîn cenginde kuvvetle bir muşt urdı. Toķuz merkeb-i dirâz-güşü bir uğurdan helâk kıldı. Egerçi ki bir đarbla toķuz har-ı dü-pânûn helâki muhâl görünür, defaten urulması mümkün degül idüğü 'inde'l-'uķalâ taķaķķuķ bulur, lâkin ya budur ki her birini birer đarbla öldürmiş ola, veyâhüd müverrihîn-i Yehûd'ın mübâlağasına ģaml olunması ta'ayyün bula.

Ve bi'l-cümle hâkim-i mezbûr bu deñlü şâhib-i zûr iken yine âģir-i 'ömrinde 'avretinün dâm-ı mekr ü ģilesine giriftâr oldu. Niçe biñ âdem helâk itmiş, eyyâm-ı salţanatı ģisabı yigirmi yıla yitmiş bir ķavî şehryâr iken vü-cûdına ol zamân bir bed-sîretün ķahr u tasalluķı fenâ virdi.

Ba'dehu Hârûn 'Azem evlâdından Eyyâmâr¹ ferzendânından [155a YK] Bâlî² Elkâhen nâm peygâmbir zuhûr itdi. Şehryâr-ı sâbiķ semend-i hükûmete âğâz kıldı. Lâkin kendü ebnâsından ...³ ve ...⁴ nâm iki bed-baĥt "Babamuz pâdişâhdur." diyü halka musallaķ olup cevri cefâyâ ve babalarına 'arz-ı ģâle gelen 'avretlere el uzadup ta'addî vü ezâyâ başladuķlarında Hâķ sübhânehu ve te'âlâ ol 'aşrdaki Uşmû'il Nebî'ye vahy itdi. Mezbûruñ ve oğul-larının hükûmetini Benî İsrâ'îl'den 'azl ü ref'ini bildürdi. Kırk yıl salţanat itmişken ģal'î muķarrer oldu.

1 Eyyâmâr: Eyyâmâr YK

2 Nüşhalarda "Ĝâlî" şeklinde yazılan bu isim "Bâlî" olarak metne alındı. bk. Ali Osman Kurt, "TÂLÛT", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talut> (23.04.2019).

3 Nüşhalarda bu ismin yeri boş bırakılmıştır.

4 ...: Uşmû'il YK

Ba‘zı tevârihde Bâli Kâhen yazılmışdır. Peygâamberliğine ta‘arruz olunmamışdır. Ve ba‘zı müverrihîn «سار في طريق الصلاح وطار بجناح النجاح وهو»¹ ile vaşf idüp qable’l-ba‘ş kehânetle mülekkab olduğın bildürmüşdür. İmâm laqabı dağı şüyü‘ bulmuşdur. Ve Şemsün’la bunun arasında ...² nâm kimesne hüruc idüp sekiz yıl hükümet itdüğü beyân kılınmışdır.

El-kışsa Uşmü’il’ün Hanâ nâm vâidesi var idi. Nübüvvetinde halk-ı ‘âlem ittifağ itmiş idi. Hâlâ ki yine Bâli İmâm’ün taht-ı nikâhında idi. Uşmü’il ki anuñ oğlu idi, yine mezbûrla bir harem-serâda sâkin olurdu. Pes bir gice [175a M2] Bâli İmâm’uñ şadâsına şebih bir âvâz işitdi. Kendüyi da‘vet itdi. Kıyâs idüp anuñ huzûrına gitdi. Hâlâ ki şorduğı gibi “Ben sizi çağırmadum.” cevâbın eyitdi. Bu tarîkla üç kerre ol şadâyı işitdi. Üçinde dağı icâbet idüp vardukdâ anuñ bî-haberliğini³ idrâk itdi. “Nihâyet bir dağı işidürseñ ‘Lebbeyk’ diyü ayağa tır. ‘Emr-i İlâhî ne yüzdendür?’ diyü şor. Her ne buyurılırsa cevâbın baña getür.” tenbîhine binâ’en def‘a-i şâlişede ki ol şadâyı işitdi, “Lebbeyk” diyü ayağa kalkup “Emr ne cihetdendür?” diyü şordı.

Hiţâb-ı ilâhî vârid oldı. Ya’nî ki “Ben bu yakınlarda Benî İsrâ’il’e bir iş itsem gerekdür ki her kim anı işidürse kulaqları şağır ola. Ve şimdiki hâlde Bâli İmâm’a ve hânedânındaki enâma dağı ol nâzileyi indürsem gerekdür. Ve ebedü’l-âbâd ol zümreye hışm u gâzabımı maqrûn ve hâllerini ol sebeble diğer-gün itmegi muqarrer itmişümdür. Ve ‘izz ü celâlüme sevgend eylemişümdür ki hergiz günâhlarını kefarete eydürmeyem.⁴ Ve nüzûr u kurbânlarını qabûl itmeyem. Oğullarından şudür eyleyen günâhlara binâ’en suçlarını bağışlamayam.” [155b YK] buyurıldı.

Çünkü güş-ı Uşmü’il’e bu tafşîl üzere nidâ-yı ilâhî geldi, irtesi Bâli İmâm’a cümlesini i‘lâm itdi. Ol dağı emr-i Bârî Hüdâ’nuñdur, diyü mahzûn oldı. Hükümetinden el çeküp saltanat umûrı Uşmü’il’e ta‘alluğ u ta‘ayyün buldı. Yigirmi yıl miqdârı icrâ-yı ahkâm-ı ümmete naşb-ı nefis itdi. Ba‘dehu Bâli İmâm’uñ oğulları eşnâ-yı harbde katl olındı. Ve kendüsi kürsiden

1 “Doğru yolda oldu. Başarı kanatlarıyla uçtu. Ve o, doğuda kimseden korkmayan Hârûn’un sülalesinden idi.”

2 Nüşalarda bu ismin yeri boş bırakılmıştır.

3 bî-haberliğini: mütehayyirliğini YK

4 eydürmeyem: eyüdmeyem YK

düşüp fevti müteḥakkak oldu. Ya'nî ki Uşmû'il'e vârid olan nidâ-yı sübhânî mazmûnı kemâ-yenbağî zühûr buldı.

Pes Uşmû'il'ün zamân-ı hükûmeti beş yıl olduğdan sonra ...¹ nâm şahşı veliyy-i 'ahd idindi. Kendüsi gavgâ-yı saltanatdan el çeküp bir miqdâr ferâgat üzere oldu. Lâkin oğulları Uşmû'il gibi hükûmet idemediler. Umûr-ı cumhûrda babaları² [175b M2] gitdüğü tarîka gidemediler. Binâ'en 'alâ zâlik kavm-i Benî İsrâ'il gürûh gürûh ol peygâmbere-i celîl cenâbına vardılar. "Bize kendü yirûn tutacak bir ḥâkim tedârük eyle." diyü bildürdiler. Ol daḥı Rabb-i 'İzzet'e 'arz-ı ḥâl eyledi. Cenâb-ı ilâhiden Şâul nâm şahsuñ saltanatı emr olındı.

Ya'nî ki Benî İsrâ'il'den şağîr ü kebîr, Uşmû'il-i lâzımu't-tevkîr cenâbına varup anuñ ḥâl-i ḥayâtında nübüvvet kuvveti ile kendülere mu'tin ü zâhîr ve muḥârebelerde sened ü dest-gîr olacak emîr kim olacağını bilmek murâd idindiler. Ḥattâ "Elbette elbette murâdımız budur." diyü ibrâm semtine gitdiler. Ol sebeble nebiyy-i mezbûr keşf-i sırr-ı mestûr talebini kıldı. Şâul ḥâkim olacağını vahy ile bildi. Zarf-ı dühni alup anuñ vechine mesh idüp âyîn-i hükûmeti göstermesi emr olındı. Şâhib-i Cüheyne³ kavlince Uşmû'il'ün hükûmeti evvelâ bir yıla vardı.

[Emâret-i Şâul bin Kîs]

Ammâ Şâul bin Kîs, Bünyâmîn evlâdındandır. Lisân-ı 'Arabî'de Tâlût didükleri budur. Emr-i İlâhî ile Uşmû'il Nebî zarf-ı⁴ dühni eline alup anuñ yüzine mesh eyledi. Ve âyîn-i hükûmeti ta'lîm idüp bir bir söyledi. Leşkerüñ daḥı süvâr u piyâdesi ḥarbe âmâde olup Şâul'ün önince yürimelerini ve maḥşûl-i mezârî⁵ u kürûm⁵ ve aḡnâmuñ ḥukûk u rûsûm ve a'sârını alup ḥarc-ı lâzımelerine ve 'asker mühimmâtına şarf itmegi ve her biri memlûk ü 'abd meşâbesinde ḥâkimüñ emrine râm olmalarını beyân eyledi.

Bu mertebelerden sonra Şâul taḥta cülûs eyledi. Yûsa' bin Nûn zamânından beş yüz üç yıl sonra saltanat aña yüz tutdı. Bundan evvel Benî İsrâ'il kavminüñ zabtı ekşeriyyâ peygâmbere ve kuzât u müdebbirine

1 Nüşhalarda bu ismin yeri boş bırakılmıştır.

2 babaları: âbâları YK

3 Şâhib-i Cüheyne: Ehl-i tevâriḥ YK

4 Nüşhalarda "du'â-yı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "zarf-ı" olarak metne alındı.

5 u kürûm: - YK

müte'alliğ idî. Pâdişâh-ı gâlib nâmına hâkimleri yoğ-ıdı. Ol sebeble hevâ-yı 'işyânları ve tuğyânları me'mûl olandan [156a YK] artuğ-ıdı. Hemân ki Şâul salţanat eyledi. Benî İsrâ'il içinde pâdişâhlığ âyini zâhir oldı. Ve ba'zı umûrını [176a M2] Uşmû'il Nebî meşvereti ile itdügi ta'ayyûn buldı.

Ve bi'l-cümle iki yıl miğdârı salţanat itdükden şoñra evlâdından İşboşet pâdişâhlığına halk ittifağ itdiler. Mezbûri Gilbova' nâm tağda tenhâ düşürüp öldürdiler. Tulû'-ı mihr-i devleti henüz iki sâlde iken tılandurdılar.

Emâret-i İşboşet bin Şâul

Babası vefâtından şoñra yine pederinûn 'ammisi Avnîz¹ mu'âveneti ile şehryâr oldı. Hâlâ ki Şâul katl olınduğı gibi sıbt-ı Yehūdâ'dan Dâvûd İbn Haved nâm şahşı hâkim idinmişler idi. Pes Dâvûd leşkerinûn serdârı Bevâd püser-i Şüriyâ idi. Niteki İşboşet haylinûn serdârı, sâlârı ki kendü 'ammisi Avnîz² nâm bahâdır-ı tüvânâ idi. Bi'l-âhire birbirleri ile ceng itdiler. Şarf-ı mağdûr idüp nuşrete dürüşdiler. 'Âkıbet mezbûr Avnîz³ kışâşen 'Aşâ'il'i öldürdi. Ba'dehu muhârebe eşnâşında İşboşet dahı katl olındı. Ammâ ba'zı müverrihîn kavlince 'azl olındı.

El-kışsa beş yıl miğdârı on bir sıbt pâdişâhsız kaldılar. Bi'l-âhire Benî İsrâ'il'ün on iki sıbtı cem'iyetle Havzûn⁴ şehrine vardılar. Hazret-i Dâvûd'dan bi'at idüp kendüye kul oldılar. Pes müddet-i salţanat-ı İşboşet ancak iki yıl oldı. Çendân mu'ammer olup zevk u şafâ sürmedi.

[İkinci Tâ'ife (Dâvûd 'aleyhi's-selâm ve Evlâd-ı Kirâmı)]

İkinci tâ'ife Dâvûdu'n-Nebî 'aleyhi's-selâm ve evlâd-ı kirâm-ı 'izzet-fercâmı huşûşıdır ki Buhtunnaş-ı hâricî helâk eylediği Mattanyâ'ya gelince ki anlar cem'an yigirmi bir âdemdür, ve cümlesinûn müddet-i salţanatı dört yüz kırk bir buçuk yıldur.

Pes Dâvûd 'aleyhi's-selâm hem peygâmbet ve hem pâdişâh-ı muzaffer olmışdur. Ve her vechle dilir ü dil-âverliği ta'ayyûn bulmışdur. Evvel vâkı'

1 Avnîz: Avtîz YK

2 Avnîz: Avtîz YK

3 Avnîz: Avtîz YK

4 Havzûn: Havrûn YK

olan şecâ'ati bu idi ki babasınıñ koyunlarını güderken bir ayu zâhir oldı. Süriden bir koyunu kapup gitdi. Dāvūd tıyduğı gibi ardınca varup [176b M2] ol gūsfendi hırsuñ pençesinden kırtardı. Hikmet Hūdâ'nuñdur, ol hinde bir arslan kendüye hamle kıldı. Dāvūd Nebî ma'nen bir ayu ile bir şirün pençesine giriftâr olup aralarında qaldı. Lâkin aşlâ havf itmeyüp aña dağı muqâbil oldı. Bir muştla urup öldürdi.

Ve ol eşnâlarda Benî İsrâ'îl pâdişâhı olan Şâul ki Tâlût [156b YK] didükleridür, 'askeri ile Câlût'uñ üstine gelüp hücum itdi. İçlerinde Golyât nâm bir dil-âver var idi ki 'Arab kavmi aña Câlût dimişler idi. Vaqtâ ki tekâbül-i şaffeyn olup Câlût meydâna girdi, da'vâ-yı merd idüp bir mübâriz taleb kıldı. Hâlâ ki şöhetine ve kemâl-i mehâbetine binâ'en bir ferd aña muqâbil olamadı. Bu minvâl üzere kırk gün pey-â-pey meydâna girdi. Ne bir pehlevân aña muqâbil oldı, ne karşıusına varabildi.¹ Bi'l-âhire Tâlût münâdilere nidâ itdürdi. "Her kim bu cebbâra muqâbil olup cezâsını virürse kendü duhter-i şâhib-cemâlümü anuñla mütezevvic kılayın." diyü 'ahd itdi. Ve nihâyetsiz mâl ü menâl bahşış itmegi dağı muqarrer kıldı.

Bu eşnâda Dāvūd '*aleyhi's-selâm* Tâlût huzûrına geldi. "Bi-'inâyeti'llâh bu 'uqdenüñ hâlli benüm elümdedür." diyü bildürdi.

li-Mü'ellifihi

Kağğan arslan gibi o merd-i neberd
Çıkdı meydâna kopdı yirden gerd

Cünbişi tiz ü kendüsi hûn-rîz
Nice bulsun 'adû mecâl-i gürîz

Ben didi nûr-ı çeşm-i İşâyum
Âb-rûy-i yelân-ı heycâyum

Nâm-ı meşhûrum oldı çün Dāvūd
Tîğüm eyler 'adüyü hûn-âlūd

Hazret ki bu tarıqla kendüyü² bildürdi, hemânâ Tâlût zırhını çıkarup Hazret-i Dāvūd'da giydürdi. Lâkin kâmetine muvâfık u münâsib

1 bir//varabildi: ne bir ferd aña muqâbil oldı ve ne karşıusına varabildi YK

2 bu//kendüyü: kendüyü bu tarıqla YK

olmamağın ol zırhını çıkarup “Ya sen bî-zırh aña nice muķābil olursun?” didükde hırs u şîr kışşasın söyledi. Ve “Bu cebbār anlardan ķavî olacaķ degüldür.” diyü beyān eyledi. Bilā-te’hîr meydān-ı rezme toğrıldı. Ve yolca giderken İbrāhîm [177a M2] ve İshāk ve Ya’ķüb ve Mūsā ve Hārûn ismlerini zıkr idüp eline beş pāre seng aldı. Niyyet-i ğazā ile anları felāhānı ķisesine şaldı. Andan bî-bāk ü bî-pervā cāy-ı ma’rekeye toğrıldı. Varduğı gibi şapanını ele alup Cālût’a muķābil oldu.

Fe-ammā ol cebbār-ı bed-kār, Dāvūd-ı şecā’at-dişārı görünce kendüye ‘ādet ü kirdār olan etvār üzere lāf u güzāfa başladı. “Ben senüñ gibi divāne miyüm¹ ki baña şapanla muķābil olursın.” diyü ta’ne taşları ile anı taşladı. Hattā “Çünki sen beni taḥķîr itdüñ. Ben de senüñ tedārüküñi göreyin. Lā-büd senüñ lâşeñi murğān-ı āsmāna ğidā itmege cehd ideyin.” diyü mübāşir-i darb u ḥarb oldu.

Ḥazret-i Dāvūd daḥı ķise-i felāhāna ḥiddetle el urdı. Ol beş dāne seng rîzesini bi-’ināyeti’llāh yek-pāre buldı. ‘Ale’l-fevr şapanına koyup Cālût’a toğru atdı. Hikmet Hudā’nuñdur, ol ‘ifrîtüñ [157a YK] alnına rāst gelmekle ḥ’āh nā-ḥ’āh yıkıldı. Dāvūd daḥı sür’atle üstine ḥavāle olup mel’ūnuñ şemşirin fer ü kuvveti gitmiş elinden aldı. Gerdenine çalup kellesini bürîde kılup ba’dehu ol kelleyi eline alup Ṭālût ḥuzûrına toğrıldı.

Hemānā ‘adū leşkeri ki bu ḥālî gördiler, aşlā muķāvemete ķādir olmayacaklarını bilüp tağıldılar. Nuşret ü zafer Benî İsrā’îl’e ve kesr ü hezîmet ü keder ol cünd-i ḍalîle vāķi’ oldu. *Eyne’l-meferr*,² diyü her biri kaçmağā yüz tutdı. Ṭālût leşkeri ve Dāvūd³ ḥaylinüñ şîr-i nerleri⁴ ardlarına düşdiler. Kendüleri kıırmağā ve mā-meleklerini ğāret kılmağā dürüşdiler.

li-Münşi’ihi

Bi-ḥamdi’llāh ki toğdı mihr-i nuşret
Yine merdāna yüz tutdı ğanîmet

Göklerden zalām-ı ğuşşa gitdi
Cihānı rüşen itdi nûr-ı merḥamet

1 senüñ//divāne miyüm: bir seg-i divāneyüm M2

2 “Kaçacak yer neresi?” | Burada Kıyame Sûresi 10. Âyete telmih yapılmıştır.

3 Dāvud: Cālût YK

4 şîr-i nerleri: şerirleri YK

Ba‘dehu Tālūt, Dāvūd’uñ şecā‘atine ta‘accüb-künān u mebhūt olup ser-leşkeri Avnīz’e “Bu kimdür?” diyü Dāvūd’ı şordı. Ol dağı “Bilmezüm.” cevābını virdi. Andan şoñra kendüi istediler. Haseb ü nesebinden su’āl itdiler. Hānedān-ı ekārimden idüğini bilüp ri‘āyetine muḳayyed oldılar. [177b M2]

Ba‘de zamānin ser-leşker¹ idinüp ‘unvān virdiler. Az zamān giçmedin Tālūt ki bir muḫārebede helāk oldı, saltanat-ı Benī İsrā’ıl Hāzret-i Dāvūd’a müyesser olup iştiḫār-ı küllī buldı. Zemzeme-i mübārek-bād ile zemīn ü āsmān ṭoldı.

li-Mü’ellifih

Her dil-āver şu resme şād oldı
Güiyā şāh-ı Cem-nijād oldı

Didiler ey emīr-i bezm-i neberd
Oñmasun senden ayrılan nā-merd

Cānımız başımız yoluñda fedā
İşigün terkin itmezüz ebedā

Bezm ü rezmüñi itmeyenler yād²
İki ‘ālemde olmasun dil-şād

Bende yüz bendelik sa‘ādetimüz
Ḳayd-ı āzādelik melāmetimüz

Gıbbu zālīk Hāzret-i Dāvūd’uñ on ṭokuz evlādı oldı. Hāzret-i Süleymān cümleden büyük idügi ta‘ayyün buldı. Ya‘nī ki Hāzret-i³ Süleymān, Amnon, Dānyāl,⁴ Avşālom,⁵ Azoniya, Būḫār,⁶ Şorād,⁷ Fāmān,⁸ Nebfa’,⁹

1 ser-leşker: e‘izz-i leşker YK

2 Bezm//yad: Birmege kim ki bir nefes ola yad M2

3 Hāzret-i: - M2

4 Bununla kasıt “Chileab” olmalıdır. bk. Liubov Ben-Noun, *The Family And Diseases of King David*, B. N. Puclication House, Israel 2015, s. 21.

5 Bununla kasıt “Abşalom” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 164.

6 Bununla kasıt “İbhar” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

7 Bununla kasıt “Shobab” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

8 Bununla kasıt “Nathan” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

9 Bununla kasıt “Nepheg” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

Veşmu‘a,¹ Yâfila‘,² Elişâmā‘,³ Elifîlat,⁴ Elyezā‘,⁵ Elişâma‘,⁶ Elifâlat, Noğah, Yitre‘am,⁷ Şefaṭiyā⁸ ki ‘ale’l-esāmî cümlesi on toktuzda nihâyet buldı. Ammâ Avşâlom ve Yitre‘am pâdişâh-ı Gerḥayâ’nuñ Yâḫḫā⁹ nâm duhterinden olmuştur. Babaları Ḥazret-i Dâvûd’a ‘işyân itdüklerine binâ’en katl olinmuşlardır.

Fe-ammâ Azoniyâ cây-ı pederde mukîm bir şehryâr-ı şâhib-i taht u dihiim olmaḫ ümmidinde iken ol sa‘âdet-i hilâfet Ḥazret-i Süleymân’a müyesser oldu. Azoniyâ kemâl-i ıztırâbından çalâlet ü ‘işyân-ı peder [157b YK] kıldı. Ḥattâ babası menküḫalarınuñ birisi ile tezevvüc murâd idindi. Fe-ammâ Ḥazret-i Süleymân ol ḥale rızâ göstermedi. Ḥattâ bu kaçdında muşirr olmaḫla katl itdürdi.

El-kıssa Ḥazret-i Dâvûd’uñ zamân-ı salṭanatı tamâm kırk yıla vardı. Bu maḥalde ancaḫ hilâfeti aḫvâli yazılıp nübüvvetine müte‘allik olan ḥâlleri en-biyâ faşında yazılmış oldu.

Salṭanat-ı Süleymân İbn Dâvûd

Babası ḥâl-i ḫayâtında veliyy-i ‘ahd itmiş idi. [178a M2] Vefât itdügi gibi cümle ümerâ ve serdârlar, yüzbaşları ve biñbaşları nâmındaki sâlârlar ve sâ’ir Benî İsrâ’îl’uñ eşrâf u a’yânı nâmındaki büzürgvârları emrine râm u münḳâd oldılar. Fermânından zerre deñlü tecâvüzi câ’iz görmediler.

Fe-lâ-cerem ol şâhinşâh-ı muhterem taht-ı salṭanata cülûs itdügi gibi erkân-ı devleti ile Kû‘avlâ nâm maḥaldeki ‘ibâdetgâha vardı. Ḥibâ’u’l-maḫzar ve Mezbaḫ-ı¹⁰ Mîn ki Cebel-i İl’de püser-i Ävrî vaz‘ itdügi âşârdan idi, ol ma‘bedleri ziyâret idüp bir gicede biñ ḫurbân kesdi.

1 Bununla kasıt “Shammuah” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

2 Bununla kasıt “Japhia” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

3 Bununla kasıt “Elishama” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

4 Bununla kasıt “Eliphalet” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

5 Bununla kasıt “Eliada” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

6 Bununla kasıt “Elishua” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 73.

7 Bununla kasıt “İthream” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 21.

8 Bununla kasıt “Shephatiah” olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 21.

9 Burada kastedilen Geşur kralının “Maacah” adlı kızı olmalıdır. bk. Ben-Noun, age, s. 21.

10 mezbaḫ-ı: bezîc-i YK

Ve ol şeb Bārī Hūdā *celle şānuhu ve 'alā* Süleymān'a tecelli kıldı. “Yā Süleymān, benden ne istersün? İste ki haqqında luḫ u keremüm mebzûldür.” buyurdu. Ol daḫı 1 ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي﴾ naşş-ı kerîmi mücibince salṭanat-ı ‘uzmā ile ‘aql ü ‘ilm ve ‘amel-i şālîḫe maḫrûn ḫilāfet-i kübrā recā eyledi. Tekrār ḫiṭāb-ı İlāhî vārid olup “Çünkü bizden ‘aql ü ‘ilm ü 2 ‘amel istediün. ‘İbāduma ma‘delet ile icrā-yı aḫkām itmek rütbesini recā eylediün. Mādām ki sen ve evlāduñ, babañ Dāvūd gibi ḫalife-i ‘ādil olasuz, salṭanat-ı Benī İsrā’îl ḫānedānıñuzdan ḡayra naql itmedüḡini muḫarrer bilüp iḫtirām-ı küllî bulasuz.” dinildi. Süleymān Nebî daḫı secde-i şükr idüp ve taḫtḡāhına ḡelüp umûr-ı salṭanata mübāşeret kıldı.

Kıssa-i ḡarîbe-i dü zen

Ol nebiyy-i büzürgvār taḫta cülûs idüp fermānkār olduḡda cümleden evvel ḫużûrına gelen erbāb-ı şekvā iki ḫātûn-ı nādîrî’ d-da’vā oldu ki ḫāmil olduḡları ḫâlde ikisi bir evde olurdu. Birbirlerinden bir ān ayrılmaduḡları yakîn bulurdu. İttifāḫ ikisi bir ḡicede ve bir sâ’atde miyān-ı şeb-i târîk ü zulmetde iki erkek ṭoḡurdılar. Kemāl-i faḫr u faḫâlarından bir şem’a yakmaḡa kâdir olamayup şeb-i deycûrda baḡırdaḡlara çeküp der-baḡal kıldılar.

Hikmet Hūdā’nuñdur, üçinci ḡice birinüñ ferzendi öldi. Ol bir ḫātûn ḫ’ābnāk bulunup ḡāfil iken püser-i mürdenüñ [178b M2] vālidesi tıfl-ı zinde ile tebdiline himmet kıldı. İrtesi ki mezkûre ḫ’ābından bîdār oldu, ciğer-güşesini [158a YK] mürde, bâḡ-ı cānı ḡoncesini pejmürde buldu. Lâkin yüzin açup baḡduḡı gibi kendinüñ ferzendi deḡül idüḡini ḡann itdi. Ḥattâ derûn-ı dilden ḫarâret-i nâr-ı fırāḫ u mâtem ḡāhir olmaduḡına binâ’en ol bir ferzende el urdu. Yüzine baḡduḡı gibi kendü 3 nûr-ı dîdesi idüḡini añladı.

Fe-ammā ol iki zen miyānına iḫtilāf düşdi. Bunlar da’vā semtin ṭutmaḫ ḫaşd itdükçe zenân-ı maḫalle başlarına üşdi. ‘Āḫîbet Süleymān Nebî ḫużûrına vardılar. Vāḫî’-i ḫālî taḫrîr idüp bildürdiler. Ḥazret-i Süleymān bir miḫdār fikre vardı. Ḥazîrîn ise “ ‘Ömrümüzde böyle müşkil da’vā

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Sad Süresi, 35/38, “Ey Rabbim, beni baḡışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümdarlık) bahşet!” | Nüşhada ‘iḡfir lî (Beni baḡışla.)’ ibaresi bulunmamaktadır.

2 ‘amel-i/’ilm ü: - M2

3 kendü: - YK

işitmedük.” diyü ta‘accübe vardılar.¹ Bi’l-âhire Süleymân Nebî buyurdi ki ol püser-i mürdeyi ve zindeyi ikişer päre ideler. Ve birer nîmesini ol iki ‘avrete vireler. Lâkin püser-i zinde mâderi olan hâtûn envâ‘-ı nevha vü bükâya maḡrûn olup “Li’llâhi te‘âlâ, bu ferzendi dü nîm eylemek eger benüm için ise ol nîmeyi baña virmeñ.” didi. Ammâ ol bir zen-i ḥilekâr ikisin ikişer päre kılınmasına rızâ gösterdi. Ne şefkat itdi ve ne merḥamet semtin tutdı.

Çün ki Ḥazret-i Süleymân bu hâleti gördi, vâkıf-ı mâcerâ olup ol ferzend-i zindeyi ol zen-i nâ-râziyyeye redd itdi. Kemâl-i merḥamet ü şefkatden anuñ idüğini bildi. Ve püser-i mürdeyi zen-i mekkâra buyurup bu ḥikmeti cemî‘-ı ‘ulemâ vü ḥükemâ vü ümerâ pesend itdi.

Ve zamân-ı ḥükümetinden dördinci senede Beytü’l-maḡdis binâsına mübâşeret kıldı. Ḥadd u ḥaşr u şümâre kıabil degül zer ü zîm cem‘ın idüp mühimât-ı binâyı maḡzenlere ṭoldurdi. Envâ‘-ı tekellüfâtla yedi yılda ol binâyı itmâma ırgürdi. Ḥitâmesinde² iki biñ gâv ve yüz biñ koyun ḡurbân idüp ‘amme-i Benî İsrâ‘îl’e bir ziyâfet-i ‘azîm tertib itdi. Kaçan ki ḡurbânları mezbah-ı ma‘hûda vâsıl oldı, Ḥazret-i Süleymân Nebî Beytü’l-maḡdis’e girüp ‘ibâdete iştiğâl [179a M2] itmesi ta‘ayyün buldı. Tâ ki zamân-ı evveldeki gibi âsmândan âteş nüzûl itdi. Ḥurbânları maḡbûl-i Ḥaḡ olduğunu iḡrâḡla ma‘lûm idindi.

El-ḡışsa Ḥazret-i Süleymân’uñ ‘azamet ü şevketi bir mertebeye vardı ki ins ü cinn ü vahş u ṭayr u dîv ü ded³ cinsine şarḡdan ḡarba varınca ḥükümet itdi. Ve sükkân-ı rub‘-ı meskûn bi-esrihim zîr-i fermânında oldı. Yedi yüz menkûha hâtûn ve üç yüz cevârî-i havrâ-yı bîkr-i behcet-nümûn ḥidmet-i firâşında cem‘iyyet itmesi taḡaḡḡuk buldı.

Her gün maṭbah-ı ḡâşşında otuz şıḡır ve yüz koyun bişerdi. Şikâr etleri ve sâ‘ir ṭu‘m-ı ṭariyye anlardan ḡayrı idi. Ve kırḡ biñ re’s ḡâş atları işṭabl-i ‘amiresinde her zamân muḡarrer idi. [158b YK] Ve her nereye ‘azîmet⁴ itse on iki biñ ḡâş yedekleri yidilürdi. Bu minvâl üzere şevketle kırḡ yıl saltanat itmiş idi. Kezâ fî *Târîḡi’l-Benâketi*.

1 vardılar: ḡaldı M2

2 Ḥitâmesinde: Ḥattâ senede M2

3 ü ded: - YK

4 ‘azîmet: ‘uzlet M2

Emâret-i Ercî'âm¹ bin Süleymân 'aleyhi's-selâm

ولد النبوة وتجلها اسد المملكة وشبلها قضى من كواكب الكواكب وطرا
ورزق منها ثمانيته وعشرين ذكرا²

Bunların hükûmeti Ahya ve Şa'yâ ve 'Udad nâm üç peygâamberün zamânında idi. İttifâk birgün Ahya emr-i Hak ile Yori'âm'a bildürdi ki on sıbtuñ hükûmeti hânedân-ı Süleymân'dan kalkup kendüye nakl idecektür. Ve bu tafşîl üçüncü tã'ifeden Yori'âm hükûmetinde bildirilmiştir.

El-kışsa Ercî'âm'dan on sıbt leşkeri rû-gerdân oldu. Ancağ taht-ı hükminde iki sıbtuñ emr ü nehy kaldı. Bu tarîkla on yedi yıl saltanatdan sonra vefât itdi. Ba'dehu şulbî oğlu Avriyâ³ bin Ercî'âm babası şadrına cülüs eyledi. Târîh-i cülüs-i Yori'âm saltanatı on sekizinci yılında vuķû buldı. Hâlâ ki anuñla nizâ' u cidâlden hâlî olmayup bu keş-â-keşle üç yıl hükûmet itdüğü gibi fevt oldu.

Hükûmet-i Āsā bin Avriyā [179b M2]

Bu dağı babasından sonra serîr-i mülke⁴ cülüs kıldı. Lâkin icrâ-yı haķķa sâ'î oldu. Hattâ Hâzret-i⁵ Dâvûd sîreti ile mütehallik olup cümleten mey-hâneleri yıkdırdı. 'Adl ile kırk bir yıl saltanatdan sonra bu dağı vefât idi.

Emâret-i Yehoşāfāt

Sâbıkuñ oğlıdır. Babası tarîķınca deprenüp yigirmi beş yıl⁶ hükûmet itmiştir. 'Aşrınıñ 'ulemâsını mer'î tutup görmüş, gözetmiştir.⁷ Ba'dehu

1 Burada kastedilen "Rehoboam" olmalıdır. bk. David Schreiner, *Now Rehoboam Son of Solomon Reigns in Judah: Pondering the Semantic and Structural Significance of 1 Kgs*, SECSOR 2017, Raleigh NC.

2 "Peygamber olarak doğdu. Ve memleketin aslanı ve aslan yavrusu olarak ortaya çıktı. Birlikte bir müddet en güçlü şekilde zaman geçirdi. Yirmi sekiz erkek ondan rızıklandı." | Bu ibare YK nüshasında bulunmamaktadır.

3 Burada kastedilen "Aviyam" olmalıdır. bk. Rabbi Nisim Behar, *Ibranilerin Öyküsü*, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2001, s. 102.

4 mülke: hükûmete YK

5 Hâzret-i: hulkı M2

6 yıl: - YK

7 görmüş, gözetmiştir: gözetmiştir YK

Yorām¹ bin Yehoşafat hâkim oldu. Bunlar Yehorām nâmı ile daḥı şöhret buldı. Tâ'ife-i şâlişedeki Yorām bin Eḥāv'ın mu'âşırı idi. Bunuñ daḥı sekiz yıl miḳdârı ḥükümeti muḳarrer oluḳdan soñra fevt oldu.

[Emâret-i] Aḥariyâhū² bin Yorām

Bu daḥı İbn Eḥāv'ın mu'âşırı idi. ³«طمع بطول المقام واطالة العيش والادام» Ya'nî ki az zamânda 'ömri tamâm olmuş idi. Zamân-ı ḥükümeti bir senede iken nihâyet bulmuş idi. Vaḳtâ ki mezbûr vefât itdi, bu neslden vâriş-i mülk kimse ḳalmaduḡı taḥḳîḳa yitdi.

Binâ'en 'alâ zâlik 'Ataliyâ ki mezbûruñ vâlidesi ve tã'ife-i şâlişede pâdişâh olan Eḥāv'ın duḡteri idi. Ol ki pâdişâh oldu,⁴ Dâvûd neslinden olan şeh-zâdeleri cem'ân öldürdi. Ve kendüsi altı yıl lâ-yenḳatî' ḳavmine ḥükümet ḳıldı. Fe-ammâ Aḥariyâhū hem-şiresi Yehoşifa'⁵ nâm 'avret ki birâder-zâdesi olan Yehoaş'ı⁶ bir ḥile ile uğurlayup güm itmiş idi. Ya'nî ki 'Ataliyâ Âl-i Dâvûd'dan olan şeh-zâdeleri⁷ ḳatl-i 'âmm itdükde mezkûre ol yetümi Beyt-i Maḳdis'e iletüp altı yıl ḥüsn-i terbiyetine meşḡul olmuş idi. Yedinci senedeki Yehoaş [159a YK] mâh-ı çârdeh gibi neşv ü nemâ bulup şadr-ı ḥükümet cülûsına sezâvâr oldu. Hâlesi olan Yehoşifa' cānibine⁸ şevher-i benâm, kendü ḳavmine eyyâm olan Yehoyadâ⁹ ile ittifâḳ [180a M2] itdiler.

'Ataliyâ ḡâfil iken serdâr-ı¹⁰ 'asâkir-i Benî İsrâ'il olan beş emîr-i celîl Yehoaş'a bî'at ḥâşıl ḳıldılar. Ba'dehu nefsi Beyt-i Maḳdis'de ḥükümet serîrine geçürdiler. 'Ataliyâ ki bu aḥvâli tıuydı, ḡam u endüh u melâl âteşi cān u cismine ḳondı. Bî-iḥtiyâr Beytü'l-maḳdis'e geldi. Feryâd u fiḡānla yüzini yırtup saçlarını yoldı. Mücerred 'avret zemzeme ile salṭanat ḥâşıl olur, ḳıyâs itdi. Lâkin feryâd u fiḡânına baḳmadılar. Keşân keşân beyt-i şerîfden ṡaşra

1 Burada kastedilen "Jehoram" olmalıdır. bk. Suzanne Ying, *Know Your Bible Old Testament Survey Part I*, Zion Christian Publishers, New York 2014, s. 169.

2 Burada kastedilen "Ahaziah" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 169.

3 "Uzun süre kalmayı, yaşamını uzatıp devam etmeyi arzuladı."

4 ki//oldı: sāhire ḥūn M2

5 Burada kastedilen "Jehosheba" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 170

6 Burada kastedilen "Joash" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 170.

7 olan//şeh-zâdeleri: - YK

8 cānibine: cenābına YK

9 Burada kastedilen "Jehoiada" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 171.

10 serdâr-ı: - YK

çıkarup kendüyi öldürdiler. Bunca şeh-zâdeleri bî-günâh u bilâ-sebebe katl itdügi-çün helâkine müsâra‘at kıldılar.

Şâhib-i Cüheyne¹ kavlince yedi yıl hükümet itdi. Zîrâ ki «ثُمَّ اصم الله منها² الصدى والتقمها سبع سبع الروى»³

Bedihe

مردان که دیدند گفتند دم دم تن مانده مرده جان در جهنم³

Hükümet-i Yehoaş bin Aḥariyāhū

‘Ataliyā nām ‘avretten evvel fevt olan şehryārūn veled-i reşididür. Hâlesi olan Yehoşîfâ‘ himmetiyle câlis-i serîr oldı. Hadd-i zâtında aşıl ve şâh-zâde-i nesil⁴ olmağın Hâzret-i Dâvūd ve Süleymân ‘aleyhimâ şalâtü’r-Rahmân şerî‘atlerini ihyâ kıldı. Hattâ Kuds-i Şerîf binâşını daḥı tecdîd ü inşâ kıldı. Kırk yıl tamâm saltanat emrin mü’eddâ kıldı. ‘Âkıbet kendinün oğlanları ol hâkim-i ‘âdili ittifâkla helâk itdi.

Bundan sonra oğlu Ayzâ⁵ bin Yehoaş kâ‘im-makâm-ı peder oldı. Bu daḥı âbâ-yı kirâmı sünnetini elden kıomadı. Yigirmi çokuz yıl şadr-ı saltanatda irtifâ‘-ı şân buldı. Ya‘nî «صلب بعد تسعا وعشرين سنة وجذب الاعداء⁶ للقتل»

Hükümet-i ‘Uzziyâ bin Ayzâ

Bunun bir ismi daḥı U‘ziyâ’dur. Akrân u ihvânı miyânında ‘adâletle engüşt-nümâdür. Ol sebeble elli iki yıl hüsn-i sülûkle saltanatı raḡam-kerde-i ‘ulemâ vü büleğâdür.

1 Cüheyne: Târiḥ YK

2 “Sonra Allah ondan sesi aldı. Vahşi hayvanlar onu kaptı.” | Bu Arapça ibare YK nüshasında bulunmamaktadır.

3 “Adamlar onu görünce “Kan zamanıdır.” dedi. Bedeni ölüp kaldı, ruhu cehenneme gitti.” | Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

4 asıl//nesil: asıl ü nesil şeh-zâde YK

5 Burada kastedilen “Amaziah” olmalıdır. bk. Ying, age, s. 172.

6 “Yirmi dokuz seneden sonra darağacına asıldı. Ve düşmanları onu katletmek için imkan buldu.” | Bu Arapça ibare YK nüshasında bulunmamaktadır.

Emāret-i Yoşām bin ‘Uzziyā

Babasından sonra hemān ki tahta cülüs itdi, Hazret-i Dāvūd [180b M2] gitdügi tarih-ı ma‘delete gitdi. Evvelâ altı yıl hükümetden sonra bunuñ dahı vefatı tahkika yitdi.

Salṭanat-ı Ahāz bin Yoşām

Mezbūr ki babası yirine tahta geçdi, ecdādı tarihına muhālefet ve bürd-i ‘amm gibi mezālīm irtikābına rağbet eyledi. Her ne hāl ise on altı yıl aldı, virdi. Hezār hānumānı zulmi āteşi iḥrāk bi’n-nār itdi.

Emāret-i Hazeḳiyā bin Ahāz

Fe-ammā bunlar babası a‘mālini ihtiyār itmedi. Tarih-ı ma‘delet ü inşāfdan taşra gitmedi. Hazret-i Dāvūd sünnetini icrāda kıyām ve [159b YK] zālimler ma‘mūr itdügi büt-hāneleri tahrib-i tām üzere mücidd oldu. Ve ‘asker-i Filistīn ki da‘imā Benī İsrā’īl kavmini sell-i seyf ile bāhirü’l-inhizām itmekden hālî degüldi, leşker çeküp üzerlerine vardı.

Ammā sāhib-i *Cüheyne* kavlince yigirmi toḳuz yıl aldı, virdi. Hattā ki «استمر الى ان قطع الدهر صلته عائده وكانت مدّة ولايته ثلاثين الآ سنة واحدة بقرين»¹ eyledi. Ekşerini kılıçdan geçürüp on dört yıl tamām ‘adāletle hükümet itdi. Hattā Miḥā [ve] Şa‘yā² nām peygāmbere [ler] bunuñ zamānında ba’s olındı.

Vaḳtā ki ibtidā-yı cülüsünden on dört sene tamām oldu, Senḥaribo nām bir pādīşāh ḥurūc eyledi. Sıbt-ı Yehūdā taşarrufındaki ḳaşabāt u zıyā‘-ı³ ma‘müreyi yaḳdı, yıḳdı. Ba‘dehu kendü ümerāsından Seryān, Rosārīş, Roşāfi nām kimesneleri Lāhīr nām mevzi‘de sālār-ı leşker kılup Hazeḳiyā ḳaşdına gönderdi. Hattā tehdid ü tahvīfi müş‘ir niçe sözler ısmarlayup anlar lisānında sıbt-ı Yehūdā’ya taḳrīr kılındı.

Anlar ki ol korḳulu sözleri söylediler, “Senḥaribo bize böyle ısmarlamışdur.” diyü beyān eylediler. Rü’esā-yı kavmden Elyāḳīm bin

1 “Kendine ait zamanı birleştirip aşmaya devam etti. Onun hüküm süresi yaklaşık olarak otuzdan bir eksik sene oldu.” | İçerisinde bu Arapça ibarenin yer aldığı cümle YK nüshasında bulunmamaktadır.

2 Burada kastedilen “İsaiah” olmalıdır. bk. Ying, age, s. 273. | Şa‘yā: Şiş YK

3 ḳaşabāt u zıyā‘: ḳurā vü ḳaşabāt YK

Halkayâ, Şonâ bin Ah nâm kimseler ol kelimâtı işitdükleri gibi yağaların yırtılar. Câmelerini pârelediler. Andan 'izz-i huzûr-ı Hazeķiyâ'ya girdiler. Her ne gûş [181a M2] itdilerse beyân itdiler. Ol daķı o fitne istimâ'ından mużtaribü'l-hâl oldu. Ceyb ü dâmenini¹ çâķ idüp belâ semtine girdi. Envâ'-ı tazarru' u zârî kılup Beytü'l-maķdis'e gitdi.

Ba'zı ümerâsı daķı ğâmnâķ olup Şa'yâ Peyġâmbere cenâbına toğrıldı. "Bizüm hâlimüz neye müncerr olacaķdur?" diyü mâcerâyı hikâyet kıldı. Ve her biri istimdâd idüp du'â-yı hayrın temennâ itdi. Pes ol nebiyy-i bürüzgvar-ı Hudâ'nuñ emrini bu vechle ihbâr eyledi ki ol tehdid ü tahvîfden ğam yimeyeler. "Bizüm ahvâlimüz nice olur?" diyü üşenmesinler. 'Înâyet-i Hâķ ile ol ħavmün helâķini muķarrer bileler. Niçesinün daķı bi'z-zarûre dönüp gideceklerini fehmi ü iz'ân kılalar.

El-ķışşa Hazeķiyâ ümerâsı ki peyġâmbere lisânından bu ğüftârı işitdiler, ğam u endühlarını zâ'il kılup Bârî Hudâ'ya şükrlere itdiler.

li-Mü'ellifihî

Kime kim yüz tuta 'inâyet-i Hâķ
Cümle kârı olur hidâyet-i Hâķ

Aña kim dest-gîr ola Sübhân
Olur esrâr-ı düşmen aña 'ayân

Bilinür ķaşd-ı ķâşid-i a'dâ
Ķılınur aña rây-ı 'uķde-ġüşâ

Fî nefsi'l-emr Hâķ *celle ve 'alâ* Senġaribo 'askerine bir firîşte musallaķ kıldı. Bir gice nışf-ı leylden sehmnâķ âvâz virmekle Senġaribo'nuñ yüz seksen beş biñ leşkeri helâķ oldu. Şaġ ķurtılanları ķaçaraķ gitdiler. Hetvâ nâm şehre [160a YK] varup ma'bedinde 'ibâdet itdiler. Ya'nî ki min ba'd Benî İsrâ'il'e ulaşamayacak ve incidemeyecek² oldılar. Ve Tesroķ³ nâm peyġâmbere pişvâ idinüp tesķin buldılar.

Der-'aķab ol zümrenün ümerâsından Şen Ayşar [ve] Ozmîlah nâm iki cebbâr Senġaribo'yı ķatl ile ħâķsâr itdiler. Ba'dehu ķaçaraķ âġar pâdişâh

1 Ceyb ü dâmenini: Ėiribânını YK

2 incidemeyecek: - YK

3 Tesroķ: Mesroķ YK

qalemrevine girdiler. Egerçi ki Eserhaddon nām oğlu babası yirine şehryār oldu, ve illā Benī İsrā’īl qavmine ta’addi itmegi hergiz cā’iz görmedi.

Fe-ammā kār-fermāy olan Hazeqiyā ol eşnālarda hastelendi. Hattā enbiyādan Şa’yā *‘alehyi’s-selām* hālīn şormağa vardı. Ba’dehu “Lā-būd dār-ı āhīrete sefer kılacaksun. Vaşiyet eyle.” diyü naşihat kıldı. [181b M2] Hazeqiyā dahı ölümünü muqarrer bildi. Cenāb-ı Haqq’a müteveccih olup vāfir tazarru‘ u zārī¹ kıldı.

li-Münşi’ihi

Didi iy Hālīk-ı keremkārūm
Zinde kıl yine cān-ı bīmārūm

Dimezem ‘ömr-i cāvidānı vir
Ne ‘ināyet kılursañ² anı vir

Hazeqiyā ki bu yüzden nālīş itdi, tekrār Şa’yā Nebī’ye vahy-i İlāhī indi ki “Ben şimdiki hālde Hazeqiyā’nuñ nālesine merhamet kıldum. Tazarru‘ına ve ceddi Dāvūd kuluma ri’āyeten on beş yıllık ‘ömr dahı virdüm. Ceff-i qalem olmuş iken taqdirümi tağyir idüp ‘ömrin arturdum. Sen dahı kendüye bildüresün, ne yüzden ‘ināyet olduğunu beyān kılasun.”

Şa’yā ki nüzül-i vahyi bildürdi, Hazeqiyā üç günden sonra zinde oldu. On beş yıl dahı saltanat idüp müddet-i hükümeti cem’an yigirmi toquz sāl hisābı ile intihā buldı.

Emāret-i Meneşā bin Hazeqā

On iki yaşında iken babası şadrına geçdi. Hālā ki anuñ sīreti ile sīretlenemeyüp ilhād u zendeqa tarīkına sülūk itdi. Ve babası harāb itdügi büt-hāneleri ābādān kıldı. Ve bir büt düzüp Beytü’l-mağdis’e qodı. Aña ‘ibādetle Hālīk-ı cihān-āferīne tātaden bi’l-küllīyye³ el yudi. Ve zulm u hayf ile niçe kanlar döküp sıbt-ı Yehūdā’yı tekrār dālālete düşürdi. Tā ki Haqq

1 u zārī: - YK

2 kılursañ: iderseñ YK

3 bi’l-küllīyye: - YK

celle ve 'alâ ki kendinün helâkini ve Beytü'l-mağdis'ün harâb olmasını takdîr buyurdu.

Bu tarîkla ¹ «ظَلَّ ظَلَمَ الظَّالِمَ مَعِير» maзмünü muğarrer olup² bir yıl on ay dâleletle 'ömri güzêrân olduğdan sonra Cezîre pâdişâhı kendüye musallağ oldu. Ba'de'l-muğâbele kendüyi tutup bir kafaş içine koydu. Ba'dehu âteş-i fûrûzâna koyup âheste âheste ta'addi ile öldürmegi muğarrer kıldı.

Pes Meneşâ hâl neye müncerr olacağını bildi. Teshîr-i kevâkibde mahâreti olmağın her birinden istimdâd kıldı. [160b YK] Anlardan fâ'ide görmedükde “Hudâ-yı te'âlâyı dahı tecrîbe ideyin, didükleri gibi kerîm ü rahîm midür, göreyin.” diyü cenâb-ı ilâhîye müteveccih oldu. [182a M2] Ve şıdk-ıla niyâz u tazarru' kılup “Yâ Rabbî sen beni bu varçadan kırtar.” diyü toprağa yüz urdu. Binâ'en 'alâ zâlik tevbesi kabûl buyurılıp ol varçadan kırtıldı. Otuz üç yıl dahı 'ömr sürüp cem'an müddet-i salçanatı elli beş sâle vardukdâ³ fevt oldu.

Emâret-i Amon bin Meneşâ

Mezbûruñ oğludur. Yigirmi iki⁴ yaşında iken câlis-i serîr-i mülk oldu. Lâkin babasının evvelki hâli gibi bunun dahı dâleleti ta'ayyün buldı. Âhîr babası kulları kendüye 'adû oldılar. İki sâl hükûmetden sonra⁵ başup öldürdiler.

Hükûmet-i Yoşiyahu⁶ bin Amon

Egerçi sekiz yaşında bir tıfl iken karındaşı yirine şadra geçdi. Lâkin 'adl ü dâdı pîşe idinüp ⁷ ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ maзмünına mâ-şadağ düşdi. Hâzret-i Dâvûd şerî'atinden tecâvûzî câ'iz görmedi. Beyt-i Mağdis'i ta'mîr ü tahtîr kıldı. Bût-hânelere iltifât itmeyüp leşkerini andan tenfir kıldı.

1 “Zalimin zulmü ödünç olarak alınan şey gibidir.”

2 ظَلَّ/olup: - YK

3 vardukda: vardı. Ba'dehu YK

4 iki: beş YK

5 sâl hükûmetden: sâlden YK

6 Nüşhalarda “Şâhon” şeklinde yazılan bu isim “Josiah” olarak tashih edildi. Nitekim bu isim bazı yerlerde “Josiah” olarak doğru yazılmıştır. bk. Ying, age, s. 182.

7 *Kur'ân-ı Kerîm*, Rûm Sûresi, 30/19, “O, ölüden diriye, diriden de ölüye çıkarıyor.”

Enbiyâ-yı Benî İsrâ'îl'den Eremiyâ¹ ve Hûldâ '*aleyhimâ es-selâm* ki mezkûre Hûldâ, Şalom nâm şahşuñ taht-ı nikâhında bir nebiyye idi. Egerçi ki bunlar Benî İsrâ'îl'e² dâ'imâ nuş u pend iderlerdi, "Ğazab-ı ilâhiden ihtiyât idüñ." dirlerdi, lâkin anlar dahı dinlemezlerdi. Anlaruñ pendisi ile³ 'amel itmezlerdi. 'Âkıbet Boşâho Cala'sâ Amâm ve Acne'am bin Şâmân ve 'Acıbor bin Mîthâyâ ve Sâkân bin Maḥrori'yâ ittifâkla ol peygâmbەرlere vardılar. "Bizüm aḥvâlimüz neye münccer olacaḡdur, bildürüñ." diyü yalvardılar.

Pes ol nebilere vahy nâzil oldu: "Bu ḡavm-i keşir dâ'imâ benüm ferâ'izümi terk idüp aşnâma raḡbet-i dil-pezîr itdükleri içün 'an-ḡarib bunlara bir belâ-yı 'azîm nâzil olmaḡa meşiyet-i pür-hikmet ta'alluḡ itmişdür. Lâkin bi'l-fi'l pâdişâhları olan merd-i şâlih ü 'âdil olup bunlaruñ ef'âlini gördükçe feryâd u fiḡân eyleyüp benüm hışmum ḡavfından yaḡasın yırtup aḡladuḡı-cün bunuñ zamânında [182b M2] ol belâyâ nüzûlini câ'iz görmeyüp te'hîrine irâdet-i ezeliyyemün şudûrı taḡkîḡa yitmişdür." buyurıldı. Ol nebî dahı bu maзмünü meşâ'ih-ı Benî İsrâ'îl'e bildürdi.

Fe-lâ-cerem cüvânân u pîrân ḡazab-ı Ḳahhâr ḡavfına düşdiler.⁴ Ol 'aşrdaki peygâmbەرleri bir yire divşürdiler. Ve anlaruñ ḡuzûrında günâhkârlılıḡlarını bilüp tevbe vü inâbet ḡıldılar. Şanemlerini yaḡup büt-hâneleri yıḡdılar. Evşâna tapmaḡı pîşe idinüp dönmeyenleri üşüp öldürdiler. Mezbaḡları ḡod yıḡup ḡâke ber-â-ber ḡıldılar. Tâ ki Hâḡ *celle ve 'alâ* [161a YK] giryelerine merḡamet itdi. Niçe rûzgâr nizâm-ı ḡâlleri ihtilâle mübeddel olmadı.

Mezbûr Yoşiyahu dahı ferâḡ-ı bâlle devlet ü iḡbâl üzere oldu. Ve müddet-i salṡanatı otuz yıldan tecâvüz itdi. Ba'dehu Fir'avn Neco⁵ nâm Mışır sultânı Mevşil pâdişâhı ḡaşdına hücum itdi. 'Asker çeküp Nehr-i Furât kenârına geldükde Yoşiyahu cünûd-ı nuşret-nümün ile aña muḡâbil oldu. Ma'id nâm mevzi'de ki buluşdılar, alayların baḡlayup tiḡ ü teber ü nîze ile uruşdılar.

1 Burada kastedilen "Jeremiah" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 291.

2 Eremiyâ//İsrâ'îl'e: - YK

3 dahı//ile: - YK

4 Ḳahhâr//düşdiler: İlähî ḡavdından lertzân olmaḡa başladılar YK

5 Nüshalarda "Bergü" şeklinde yazılan bu isim anlam gereḡi "Fir'avn" olarak metne alındı.

li-Mü'ellifihi

Zemzeme ile koyuldılar cenge
Şu'be-ber-şu'be kaçd u âhenge

Kılıcuñ şemşirüñ şakâşâkı
Velvele ile pür itdi âfâkı

Şit-i hîz-âb-ı leşker-i gürüh
Ki geh ur tüt der idi ger deh ü nüh

Na'ra urduķça her dilir-i ceri
Gösterürdi ğiriv-i şir-i neri

Gürledi çatladı reküb u rahş
Berķ urunca şakâşak-ı seyf-i dırahş

Dutdı bārān çarha tır ü hadeng
Oldı kavs-i kuzah kemān ise reng

Bî'l-âhire Fir'avn Neco manşür u muzaffer ve Benî İsrâ'il 'askeri mağlûb u mükedder oldı. Müddet-i saltanatı otuz yıl olmuş Yoşiyahu'uñ katli tahakkuk buldı.

Ba'dehu Yehoahâ¹ bin Yoşiyahu yigirmi üç yaşında iken şehryâr oldı. Lâkin âbâ vü ecdâdı çarîķınca icrâ-yı ahkâm itmedi.

Nazm

Zâlimüñ devleti efzûn olmaz
Kevkeb-i bahtı hümâyûn olmaz

Naķş ider 'ömri anuñ zulmle hayf
Tut ki kendine çekdi keskin seyf [183a M2]

1 Burada kastedilen "Jehoahaz" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 171.

Hemân ki üç ay hükümet itdi. Hamâ müzâfâtından olan Dülâ[şâ] nâm şehirde başılıp Fir'avn Neco'nuñ kahrı ile katl olındı. Emâreti Eliyaķım nâm ķarındaşına virildi. Ve Yehoaķâ'yı Fir'avn Neco ķayd u bendle Mış'a ilette.

Emâret-i Eliyaķım bin Yoşıyahu

Sultân-ı Mış kendüyi ki Benî İsrâ'ıl kavmine şehryâr itte, nâmını Yehoyaķım ile mu'anven ķıldı. Ammâ bu da birâderi gibi zendeķa vü ilhâd semtini tıttı. Ve bunuuñ zamânında Nebuķadnařar ki 'Arab kavmi Buķtunnař didükleridür, ĥurüc eyledi. Ol ĥinde Yehoyaķım'uuñ müddet-i salţanatı ancak üç yıl olmuş idi. Egerçi ki evvel mertebede Buķtunnař'uuñ nâmesin öpüp 'arz-ı mütâba'at ķıldı, lâkin ba'de zamânin ser-ķeřlikden dem urmaĥa başladı.

Ammâ kitâb-ı *Ünsü'l-celil* de Yehoyaķın Amon-ı sâbıķuuñ oĥlı oĥlıdır. Mülk-i mevrüşına¹ müstevli olduķda Mış sultânı olan Fir'avn Neco² mezbûruñ üstine geldi. Ĥattâ leşkerini şıyup kendüyi tıutup Mış'a ilette. Ĥattâ anda maĥbûsken vefât idüp yerine Yehoyaķım mütemellik oldu. Fe-ammâ dördinci senede Buķtunnař vilâyet-i şâm'a geldi. Mezbûr muķâbeleye ķâdir olamayup taĥt-ı şâ'atine girdi. Ba'dehu 'işyân itmekle Buķtunnař serdar gönderüp aĥz itdürdi. Ĥattâ mülk-i Bâbil'e gelürken ĥavfindan fevt oldu. Ba'dehu oĥlı Yaĥataķ³ babası mülkine müstevli olup yüz günceĥiz hükümetinden řoñra ol daĥı Buķtunnař ĥabsinde⁴ telef oldu.

Fe-lâ-cerem [161b YK] Ĥaķ *sübhânehu ve te'âlâ* Keldân'da ve Dımařķ u Mevâd u 'Amûķ'da leşkerini aña ve sıbt-ı Yehüdâ'ya musallaş itte. Tâ ki on yıl salţanatdan řoñra üzerine vardılar. Vücüd-ı bî-südnü rûy-i zemînden taĥhîr ķıldılar.

1 Mülk-i mevrüşına: Mâlik mülküne M2

2 Nüşhalarda "A'rec" şeklinde yazılan bu isim yazım birliĥi gözetilerek "Neco" şeklinde tashih edildi.

3 Yaĥataķ: - YK

4 ĥabsinde: ĥavfindan YK

[Emâret-i] Yehoyağın bin Eliyağım

On sekiz yaşında iken babası mesnedine 'urûc kıldı. Ammâ hûy u haşletde dağı peyrevlik itdi. Hâlâ ki ol eşnâlarda Buhtunnaşr ümerâsından ba'zılar mezbûra havâle oldu. Yehoyağın dağı anasını yanına alup Buhtunnaşr huzûrına gitdi. [183b M2] Ammâ ki varduğı gibi me'hûz u merbût kılındı. Beytü'l-mağdis'deki hazâ'inün ve devr-i Süleymân'dan berü hıfz olunan muraşşa'atun alınması andan oldu. Hattâ mecmû'-ı rü'esâ-yı vilâyetün tağılması ve kendüsi vâlideşi ile Bağdâd'a gönderilmesi ol cihetden ta'ayyün buldı.

[Emâret-i] Matanya bin Yoşiyâhu

Sâbıku'z-zikrûn 'ammisidür. Çünkü Buhtunnaşr Yehoyağın'ı ahz idüp Bağdâd'a iletirdi, 'ammisi Matanya'yı anuñ yirine naşb itdi. Ve nâmını Şıdkıya koyup şöreti nihâyetine irdi.

El-kışsa yigirmi bir yaşında iken başına saltanat tâcını urındı. Ma'a zâlik birâderine ser-keşlik itdi. 'Akabince Buhtunnaşr'ın fermânına dağı muhâlefet itdi. Binâ'en 'alâ zâlik Matanya'nuñ zamân-ı hükûmeti onıncı aya varduğda Buhtunnaşr gelüp Beyt-i Mağdis'i iki yıl miqdârı muhâşara kıldı. Ve Şıdkıya'nuñ zamân-ı hükûmetinden on yedinci yılın toktuzuncı¹ gününe dek mâbeynlerinde hişâr u ceng ü peykâr muqarrer olup ol buğ'ada bir kaht-ı 'azîm hâdiş oldu ki Şıdkıya taqat getüremeyüp bir gice dün nıfında leşkeri ile firâr itdi.

Ammâ ki 'asker-i Keldâniyyîn ardınca varup Erihâ nâm şehir kırbında yitişüp tutdılar. Ve cümle leşkerini tağıdıp perâkende² kıldı. Ve kendüsini kayd u bend ile ahz idüp gözi karşıusunda³ evlâdını öldürdiler. Ba'dehu gözlerini oyup çıkarup mağbûs olduğı hâlde Bağdâd'a gönderdiler.

Ammâ Nebuzaradan nâm emîr ki Buhtunnaşr ümerâsından iki tevâbi'i ile Beytü'l-mağdis'e geldi. Mihrâb-ı mescide, pâdişâh serâyına ve sâ'ir hâneler⁴ ki Beytü'l-mağdis havâlisinde vâkı' idi, cümlesine âteş urdılar. Ve ol kal'anuñ burûc u bârûlarını temeline dek yıķup harâb eylediler. Hattâ

1 yılın toktuzuncı: - YK

2 perâkende: bir elinde M2

3 gözi karşıusunda: karşıu M2

4 sâ'ir hâneler: sâ'irine M2

imâm-ı büzürg olan Serâyâyî Vaşlinâso nâm ikinci imâmı ve Emer¹ ‘Ârez nâm hâdimi, rü’esâdan cem‘an altmış kişi ile Buhtunnaşr cenâbına alıp götürdiler.

Vaqtâ ki Dülâsâ nâm maħalde ol pâdişâh-ı cebbârûn ħuzûrına vardılar, bilâ-te’ĥîr cümlesini katl itdürdiler. Ve sıbt-ı Yehūdâ’yı [184a M2] maķâm-ı me’lûfesinden [162a YK] dūr itdiler. Ve baķıyyetü’s-süyûf olan şîrzime-i kalîleye Gedeliyâ bin Ahîfâm bin Sâķân’ı emîr naşb eylediler.

Çünkü ümerâ-yı leşker bu ħaberi işitdiler, Şemâ’il bin Nesnâd [ve] Yoĥân bin Qanâ’ih cümle aķribâ ve ta’alluķâtlarını uyarup Beşâ nâm mevzi’de Gedeliyâ’ya vardılar. Anuñ sevgendine ve tatlu diline inandılar. Ba’dehu tekrâr on âdemle geldi. Mevzi’-i mezbûrda Gedeliyâ’yı ve âdemlerini öldürdi. Bundan şoñra Ĥardûbzerġ mutaşarrıf oldu. Ekşeri Mışr-ı Kâĥire semtine toġrıldı. Benî İsrâ’il’ün Beyt-i Maķdis’den celâ-yı vaţan itmelerine bu sebep oldu. Devletleri daĥı bu maħalde inķirâz buldı.

Ĥazeķiyel Nebî ya’nî ki Zü’l-kifl ol târiĥde peygâmbەرler[i] idi. Egerçi ki müverriĥ *Monlâ Lâri Kitâbi*’nda “Yûşa’ Nebî’den şoñra ĥâkim-i Benî İsrâ’il ve ol peygâmbere vaşî vü vekîl Kâlûn Bûzâ² olmuşdur. Niteki Kâlûn’dan³ sonra ĥidmet ü şıyânet ü⁴ ĥükûmet Ĥazeķiyel Nebî’ye işmarlanduĥı ta’ayyûn bulmuşdur. Ve mezbûr Ĥazeķiyel mülûk-i ‘Acem’den Kûta’bâd ile mu’aşır idüĥi taĥaķķuķ olınmuşdur.” diyü meştûrdur. Lâkin kitâb-ı *Esfâr-ı Mazât* ve ĥayrılarda⁵ ĥayr-ı mezkûrdur. Zîrâ ki Ĥazeķiyel nâmındaki Zü’l-kifl Nebî niķe rûzgâr şoñra geldüĥi muĥarrer ü me’sûrdur.

[Üçinci Tâ’ife]

Ammâ üçinci tâ’ife ki ol sıbtta ĥükûmet idenlerdür ki evveli Yori‘âm idi. Mezbûrdan bu şınuñ âĥiri olan Hoşa’ bin Abelâd’a⁶ varınca on toķuz neferdür ki müddet-i salţanatları cem‘an iki yüz altmış bir yıl olmuşdur.

1 imâmı//Emer: dâm YK

2 Kâlûn Bûzâ: Yuĥanna YK | M2 nüshasında “Kâlûb” şeklinde yazılan ilk isim akabinde “Kâlûn” olarak yazıldığı için yazım birliğine gidilip “Kâlûn” biçimi tercih edildi.

3 Kâlûn’dan: Kâkûn’dan YK

4 şıyânet ü: - YK

5 kitâb-ı//ĥayrılarda: ĥayrî târiĥlerde YK

6 Abelâd’a: İlâd’a YK

Ol 'aşrdaki enbiyâ birgün İlyâ Şayalon'ı dağı Hâzret-i Süleymân zamânında Yori'âm bin Bâbât ki anlaruñ huddâmından idi, anı yol üzerinde tenhâ buldı. Ve arķasındağı câme-i cedidi on iki pâre kıldı. Ve Yori'âm'a on pâresini virüp "Hâzret-i Bârî Hudâ buyurdı [ki] 'Süleymân 'avretlere ziyâde meyyâl olup benüm tã'atümden ihmâl üzere deprenmişdür. Lâ-büd Benî İsrâ'il'ün on sıbtını ol hânedândan hal' idüp Yori'âm'a virdüm.' diyü bildürmişdür." diyü tefhîm kıldı.

Pes şimden girü on iki sıbtuñ onı Yori'âm'uñ [184b M2] taht-ı hükminde¹ ve iki sıbtı ki kendülere mahşûşdur, evlâd-ı Süleymân zabtında olmasını beyân itdi. Hâlâ ki Hâzret-i Hâķ bu sırrı Süleymân'a dağı bildürmiş idi.

Hattâ ba'zılar ķavlince lezzet-i devlet ü salţanata binâ'en Yori'âm'uñ izâlesine ķaşd itmiş idi. Ol dağı vâķıf-ı hâl olmağla kaçup ol târîhde sulţân-ı Mışr olan Şâşâķ yanına varmış idi. Tâ Hâzret-i Süleymân vefât idince dârü'l-mülk-i [162b YK] Mışr'da ķalmış idi.

Vaķtâ ki Erci'âm² bin Süleymân şehryâr oldu, meşâ'ih-ı Benî İsrâ'il anuñ huzûrına varup "Babañ bizüm gerdenimize ba'zı bâr-ı girân tahmîl itmişdür. Senden recâmuz oldur ki ol zaķmetimiz tahfif idesün." diyü tazarru'ları vuķû' buldı. Ma'a zâlık "Ben Süleymân Nebi'nün ķânûnına muhâlefete rızâ viremez" demekle cümlesi kendüden rû-gerdân olup çekildi. Ancaķ taht-ı hükminde Yehüdâ ve Bünyâmîn sıbtları ķaldı. Ve ol eşnâlarda harâc cem'ine varan Odrâ nâm şahşı ol on sıbtuñ 'aş'iri zaķm-ı sengle urup öldürdiler. Bu kerre 'işyân u tuğyanları mütehaķķık oldu. Erci'âm ki bu mâcerâyı işitdi, iki sıbtla on sıbtta cevâb virmek müşkil idüğini bilüp bi-tarıķi'l-fırâ Beyt-i Maķdis'e gitdi. Ba'de zâlık âl-i Dâvüd, Benî İsrâ'il'e Hâzret-i Süleymân gibi tamâmen zabt itmek müyesser olmadı.

Yori'âm bin Bâbât sabıķan beyân olunduğı üzere İlyâ nâm nebînün işâreti ile on sıbtuñ hükûmetine, ya'nî ki evlâd-ı Ya'ķûb'dan olan neslün zürriyyâtı salţanata mübâşeret kıldı. Şehim Nâblus'ı 'imâret kılop anda sâkin oldu. Hattâ Erci'âm-ı mezbûruñ iştirâkine rızâ virmedi. Taht-ı hükmindeki iki sıbtıdan yüz seksen biñ âdem cem' idüp Yori'âm ile muķâbil olmak fikrinde oldu.

1 hükminde: taşarruf u hükûmetinde YK

2 Burada kastedilen "Rehoboam" olmalıdır. bk. Schreiner, age.

Lâkin Haḫ *sübhānehu ve te'ālā* ol 'aşruñ enbiyāsından Şa'yā Peyğamber'e vahy gönderdi. "Yorī'ām'ın salṭanatı benüm meşīyyet-i pür-ḫikmetümledür. Min ba'd kavm u ḳabile ger ceng ü cidâlden fâriğ olmak [185a M2] evlâdür." diyü bildürdi. Aña binā'en Ercī'ām ve taḫt-ı ḫükmindeki aḳvām ol ḫaṭıradan ferāğat itdi. Bu ṭarıkla Yorī'ām on yedi yıl ḫükümet kıldı. Ba'dehu oğlu salṭanat eyledi.

Fe-ammā *Tārīḫ-i Ahbār-ı Yehūd* dan birinde gördüm ki müddet-i salṭanat-ı Yorī'ām tamām yigirmi iki yıl olmuş. Ol tārīḫe dek zürriyyât-ı esbāṭuñ ziyâretgâhları Orişalim nām medînedede olmağın evḳât-ı mu'ayyene-i ziyâretde aḳvām u 'aşā'ır bir yire gelür. Ol zamānda "Ercī'ām benüm ḳatlüme zafer bulur." diyü Yorī'ām ḫüsn-i tedbîr itdi. Şeḫim Nāblus'ı yapdurup zeheb-i ḫālîşden iki gūsâle düzdürdi. "Min ba'd sizüñ Orişalim'e ziyârete varmañuza ihtiyâc yokdur. Arz-ı Mısr'dan çıkardugñuz âliheleriñüz işte bunlardur." diyü ol iki şanemüñ birini Beyt-i İl'de, ikincisin Beyt-i Dān'da Bāniyās'da vaz' itdürdi. Ve ḳurbānların kesmek içün Orişalim'deki gibi bir mezbaḫ daḫı yapdurdı. Ve Benī Lāwī'den niçe [163a YK] aḫyār u ruḫbānları ol mezbaḫ ḫidmetine ta'yîn eyledi. Ve arz-ı Yehūdā'da 'âdet olduğı üzere her seneden sekizinci şeḫrūñ nişfindaki vaḳt-i mu'ayyende ki bir bayram günü daḫı bildürdi. Tâ ki Orişalim mezbaḫına muḫtâc olmayalar. Ercī'ām ve ḳavmi ile bir yire gelüp ihtilâl bulmayalar.

Fe-ammā Yorī'ām ki bu tedārükleri görüp Beyt-i İl¹ mezbaḫına çıkıdı. Ḳurbānların kesüp bayram itmege mübāşeret kıldı. Nāgehān arz-ı Yehūdā'daki enbiyādan biri Beyt-i İl'e girdi. Kendüye vaḫy-i İläḫī nâzil olmağın bu vechle nidâ eyledi:

يا مذبح يا مذبح اسمع قول الرب هكذا يقول هو ذا بولد لبنت داود يسمي
يوسبا يقرب عليك من أجداد أجيا والدين يقربون عليك النحور ويحرق عليك عظام
الناس وقال هذه آية نذل على ان الرب أرسلني الان يتشق هذا المذبح ويتبدد
الرماد والذي عليه ²

1 İl: İl'e YK

2 "Ey mezbaḫa, ey mezbaḫa, Allah'ın kelimasını işit. Ki o şöyle demektedir: 'Davud'un kızının oğlu olan bu Yosiba dinin ve güzelliğinin en iyilerini sana sunar. [Başkaları da] sana adaklar sunarlar. [Yosiba] senin üzerinde insanların kemiklerini yakar. Şuan bu mezbaḫanın parçalanması ve üzerindeki küllerin saçılması benim Allah tarafından gönderildiğime delalet ediyor." | Bu Arapça paragraf YK nüshasında bulunmamaktadır.

Hulâşa-i¹ kelâm-ı nebî bu oldu ki “Yâ mezbaḥ, yâ mezbaḥ, Rabb-i ‘Îz-zet’imûn kelâm-ı laṭîfini işit ki kaçan Dâvûd’un ḳurbından Yosibâ nâmına bir kimse ki vücûda gele, senûn üzeriñde [185b M2] ḳurbân kesenleriñ cesedlerinden ḳurbân eyleye. Ve senûn üstüñde anlarıñ kemiklerini iḥrâḳ bi’n-nâr ide.² Ve nebiyyü’l-ân Rabb’ün gönderdiğiniñ ‘alâmeti bu ola ki sen şimdi iki şık olup ayrılusun. Üstüñdeki külleri perişân ve zâhir göresün.” cevâbın itdi.

Vaḳtâ ki ol peygâmberden risâlet bildi, Yori‘âm anı tutmağa el şunup “Tutuñ şunu.” diyü söyledi. Lâkin ol sâ‘at elinde ḳuvvet ü fer ḳalmadı. Ve mezbaḥ münşak olup içindeki remâd zâhir ü ber-bâd oldu. Tâ ki Yori‘âm ve sâ‘ir aḳvâm anuñ gerçek nebî olduğunu bildi. “Rabb’üñden³ recâ eyle, yine benüm elüme ḳuvvet ü fer virsün.” diyü tazarru‘ u niyâz ḳıldı. Fi’l-vâḳi‘ ol peygâmberiñ du‘âsı ile dest-i fersüdesi yine evvelki gibi ḳuvvet ü şihḥat buldı.

Ba‘dehu vefât idüp Yonādâb şehryâr oldu. Lâkin ‘adâlet ü inşâf tarîḳını ḳodı. Ve zâlim ü bed-kirdâr⁴ yollarına raġbet ḳıldı. Ḳande bir kâr-ı ḳubḥ var ise anı ihtiyâr itdi. Fe-lâ-cerem ol ekfer-i ḥalk u azlem-i ümem iki yıl tamâm şadr-ı ḥükümetde şâbit-ḳadem oldu. Sıbt-ı Yisâḥar’dan⁵ Basînâ nam pâdişâh kendüye musallaṭ oldu. Medîne-i Filistîn ḳurbında mezburı şıyup kendüye ele getürüp öldürdi. Ve melik-i Yehüdâ olan Yosibâ daḥı zuhûr idüp Yori‘âm’uñ evlâd u ensâbını ḳılıçdan geçürdi. Sâbıḳan vahy ile Yori‘âm’a bildüren peygâmberiñ kelâm-ı şerîfi yirin buldı.

Hükümet-i Ya‘â

Sâbıḳu’z-zıkr Yonādâb’ı ḳatı itdügi gibi cümle mâ-melekine müsteavlî oldu. Hâlâ ki bu daḥı şükr-i ni‘metde ḳaşır idügi taḥaḳḳuḳ buldı. Pes ol ‘aşruñ peygâmbirlerinden Yethû nâm nebîye vahy nâzil oldu ki “Ya‘â bir avuç ḥâḳ iken ben anı bunca maḥlûḳâta fermânkâr-ı bî-bâḳ⁶ eyledüm. Ve rî‘atüm olan ra‘iyyeti hoş [163b YK] tutmasını [186a M2] murâd idindüm. Çünki tarîḳ-ı râstı ḳoyup mübâşir-i zulm u fesâd oldu. Yori‘âm ḥânedânı gibi anuñ daḥı evlâd u nisvânını ve cümle mâ-melekini ve ḥânumânını zümre-i

1 Hulâşa-i: Ya‘nî YK

2 kesenleriñ//ide: keseler ve senûn üstüñde anlarıñ kemiklerin iḥrâḳ bi’n-nâr ide YK

3 Rabb’üñden: - YK

4 bed-kirdâr: i’tâḳ M2

5 Yisâḥar’dan: âl-i Harûn’dan YK

6 bî-bâḳ: pâḳ M2

muḥālîfine rūzî kıilup medâ'in ü kıaryede kıatlı olınan kıavminün cesedlerini¹ seglere yidürmegi ve kemüklerini murğân-ı âsmâna ğıda itmegi muķarrer eyledüm.”

Vaķtâ ki Yethû'ya ḥiṭâb-ı İlâhî vâsıl oldu, bilâ-te'hîr Ya'a'ya bildürdi. 'An-ķarîb ḥıṣm u ğâzab-ı Sübhânî vuķû'ını beyân itdi. Fî nefsi'l-emr müddet-i ḥükümeti yigirmi dört yıl olduğı gibi kıahr-ı ilâhî ile helâk oldu.

Egerçi ki Elâ nâm oğlı birkaç ğün kıavmine ḥükümet itdi. Ba'zı müverriḥîn kıavlince eyyâm-ı emâreti iki sene ḥisâbına yitdi. Lâkin bu daḥı babası ṭarîķını ṭutdı. Gice ve ğündüz şarâbdan baş kıaldurmadı. Ve irtikâb-ı zinâ vü kıbâḥdan² ferâğat kılmadı. 'Âķıbet kendü ümerâsından Zimrî nâm kimesne kıatline zafer buldı. Mest ü lâ-ya'ķıl ve bezm-i şarâb üstinde dâ'imâ³ ser-ḥôş ü⁴ kıanzil olduğı ḥâlde furşatın devşürüp öldürdi. Ḥattâ bir hefte miķdârı ḥâkim nâmına daḥı oldu. Lâkin ehl-i şî'b mezbûrî muḥâşara kııldılar. Ya'nî ki Merişşâ nâm kıaşabada ele ğetürüp âteşe yaķdılar.

Ḥükümet-i 'Omri

Egerçi ki on iki yıl miķdârı emâret idüp aldı, virdi. Lâkin kendüden evvel ḥükümet iden zâlemeden bunun fesâdâtı daḥı ziyâde oldu. Aşlâ ḥavf-i Ḥaķķ'ı ḥâṭırına ğetürmedi. 'Adâlet ü inşâf ṭarîķına cidden meyl eylemedi. Ğurân nâm ṭağı Sâmirî nâm kimseden iki kıanṭâr ğümüşe iştirâ⁵ itdi. Zu'mınca bir eşer-i ḥâş idinüp saṭḥ-ı cebelde Samarya nâm bir şehir binâ itdi. Bu ḥâl üzere Samarya⁶ nâm şehirde fevt olup vücudunu hebâ itdi.

Salṭanat-ı Aḥâb

Sâbıķu'z-zıķr 'Omri'nün oğlıdır. Babası taḥtına cülüs idüp emr-i ḥükümete iştigâl kıldı. Lâkin irtikâb-ı seyyi'ât u mezâlim ü şenâ'âtde mülûk-i sâlîfe-i Yehûd'dan ziyâde iştihâr virdi. Ve Şaydâyaķîn ḥâkimi Es'al'ün

1 ve cümle//cesedlerini: - YK

2 kıbâḥdan: muḥarremâtdan YK

3 dâ'imâ: - M2

4 ser-ḥôş ü: - YK

5 iştirâ: iltizâm YK

6 Nüşhalarda "Sâmariye, Şemerîn, Semerîn, Sâmirî" şeklinde yazılan bu yer adı Samarya olarak metne alındı.

Erebâl nâm kıızı ile tezevvüc itdi. Ve 'Alâ nâm şanem-i qadîmi buldurup rûz u şeb aña secdeler idüp Samarya'da [186b M2] bir mezbağ yapdurdı. Zamânındaki peygâmblerlerün nuş u pendini tutmadı. "Bu tarîkla vahy nâzil olmuştur." didüklerince 'amel itmedi.¹

'Aşrındaki enbiyânun meşâhîrinden İlyâ 'aleyhi's-selâm zâlim-i mezbûrûn bed-du'âsına el qaldurdı. Ğarâbet bundadır ki zâlim-i mezbûr ol nebiyy-i celîlû'l-qadrûn reğâbetinden² şarf-ı maqdûr itdüğinden ğayrı katlini dağı murâd idindi. Hattâ huzûrına tehdîd ü tahvîf³ haberlerini gönderdi.

Fe-lâ-cerem ol nebiyy-i [164a YK] mükerrem du'âsı ile Aḥâb'ûn vilâyetlerine üç buçuk yıl yağmur yağmadı. Qaṭarât-ı bârân-ı rahmet basît-ı arzı şâd-âb u reyyân eylemedi. 'Âkıbet nebiyy-i mezbûr ol melik-i pür-şürûr ile bir yire gelüp niçe 'itâb u tevbiḥden soñra böyle buyurdı ki "Nuḡabâ-yı Benî İsrâ'îl cem' itdi. Ve tapduqları 'Alâ nâm şanemi ortaya getürdi. Siz iki fırqa olmağa bâ'îş nedür? İlâh-ı şânî' u ḥâlîkıñuz ḥod birdür. Ve bu şanem ne fâsid nesnedür ki sizûn ma'bûdıñuz ola. İmdi ikilik perdesini giderûn. Ve Hudâ-yı bî-şebîh⁴ olan ma'bûd-ı ḥaḡîkıye⁵ 'ibâdet kıluñ. Eger ḥaḡîkat-i ḥâle vâkıf olmağ⁶ isteseñüz 'Alâ nâm şanemiñüzle dört yüz elli sığır getürüp qurbân kesüp mezbağa vaz' idüñ. Ba'dehu Hudâ'nuñ ismi ile münâcât idüp tazarru' kıluñ. Eger gökden âteş zâhir olup kesilen qurbânlarıñuzu yaqup emr-i qabûl zâhir olursa "Tañrımızdur." diyü 'ibâdet idüñ. Ve illâ, andan ferâğat idüp günâhlarıñuza tevbe ve inâbet idüñ. Ben dağı vaz'-ıla qurbânlarımı keseyin. Ve ḥâlîkuma derûn-ı dilden münâcât ideyin. Pes Bârî te'alâ nice qâdir-i muṭlaḡdur, size göstereyin." diyü Benî İsrâ'îl ve ol peygâmb-i celîl ittifâḡ eylediler.

1 M2 nüshasında burada "Li-münşî'ihî" başlığı ile

Ulu mel'ûn idi qatı kâse-lis idi,

Bezmine niçe beg herkesün rütbesin o kelb-i kesir bilir idi,

Mikdâr-ı (?) Kıtmîr az çoğ iz'ânı var idi,

Ammâ münkir idi n'eyler maḡzâ

biçiminde müstensihînin dahli ile vezni, kafiyesi, mısraları ve anlamı belirsizleşen bir manzume gelmektedir. YK yazmasının müstensihî muhtemelen sarîh olmamasından dolayı bu manzumeyi nüshaya almamıştır.

2 reğâbetinden: zemânında YK

3 tahvîf: tahzîr YK

4 Hudâ-yı bî-şebîh: Bî-naẓîr ü bî-şebîh YK

5 ma'bûd-ı ḥaḡîkıye: ma'bûda M2

6 vâkıf olmağ: vuḡûf M2

Evvelâ ol gürûh-ı dâlîl kırbânlarını kesdiler. Bir bakaruñ re'sini 'Alâ ile ma'an ellerine alup şehir zamânından nişf-ı nehâra dek çağırdılar. Aşlâ âteş-i kabûl şerâresinden eşer göremediler. Ammâ kaçan ki İlyâ eline bir re's-i bakar aldı, yedi kerre¹ mezbahı² tolaşup ism-i Bârî yâdına münâcât kıldı. Sâ'atiyle nâr-ı sûzân nüzûl [187a M2] itdi. Ol kırbânı yakduğından gayrı altındaki taş a bile eşer eyledi.

li-Münşi'îhi

Peyğamberin düşürmedi anda hicâba Hâk
Kırbânı yandı zâhir olup âteş-i kabûl

Ammâ şanem-perest olan akvâm-ı bed-nihâd
Merdûd-ı Hâk olup göricek birbirin melûl

İlyânuñ itdi mu'cizesi gün gibi zühûr
Fehm eyledi dâlâletin ol zümre-i cehûl³

Ba'dehu İlyâ perestân-ı 'Alâ olanlardan dört yüz elli fâciri ihzâr itdi. Mensebûn nâm vâdiye iletüp cümlesini kılıçdan geçürdi. 'Aķabince Bârî Hüdâ *celle şānuhu ve 'alā* bir ra'nâ yağmurını 'aķa kıldı. Ol maķtûl-i maķzûl-lerûñ kıanı bulaşan yirleri yuyup pâk itdi.

Fe-ammâ şehryâr-ı 'aşr olan Ahâb ve 'avreti nâmındaki selîṭa-i bî-hicâb, İlyâ'nuñ 'ubbâd-ı 'Alâ'ya itdüğü⁴ siyâseti işitdiler. "Bu inâhet maķzâ bi-zedür." diyöl ol nebiyy-i celîlû'l-ķadri ķatl ile taķvîf itdiler. İlyâ daķı ol ḥavf⁵ ile Sırseb' nâm 'ibâdetgâha vardı. Bî-zâd u zevâde anda ķalup muḥtefî [164b YK] oldu. Lâkin emr-i Yezdân'la 'uryân bu ḥidmete me'mûr ķılındı. Melâ'ike'nûñ zâd u zevâdesinden iki kerre İlyâ'ya nûzl olındı. Tâ ki anlardan yidi, içdi. Ve Hâlîķ u Râzîķ'ına şükrler itdi.

Andan sonra kırķ gün bir yirde gezdi. Kırķ gün şeb ü rûz ne yidi, ne içdi. Ba'dehu Ayib semtinde bir taķa çıķdı. Bir maķâreye girüp bir miķdâr istirahat niyyetin itdi. "Hâlâ ki ḥ'âb-ı râḫata ruḫşat virilmedi. Sen ḥidmet-i

1 yedi kerre: - M2

2 mezbahı: - YK

3 cehûl: zühûl M2

4 nâmındaki//itdüğü: ol YK

5 ḥavf: ḥüzûn M2

risâlete me'mûrsun. Böyle hîdmete¹ me'mûr iken huzûr itmek mi istersün?" diyü hiṭâb-ı İlâhî nâzil oldu. Hattâ "Bu kadar maḥlûkumı Mensebün nâm vâdide niçün qatl itdün?" itâbı nüzûl itdi.

Pes İlyâ havf u ḥaşyet-i Hudâ ile medhûş oldu. Bi'l-âhire "Rabb-i ḥālîkum olan şanı'ûn 'ibreti ile ḡayrete geldüm. Ol bed-kîşlerüñ qatlini münâsib gördüm." cevâbın virdi. "Ya'nî ki senüñ 'ahdüñi şıdılar. Mezbaḥlarıñı yıkdılar. Ve kullarıña² kılıç çekdiler. Cümlesini öldürdiler. Ancak ben kuluña zafer bulamadılar."³ diyü bildürdi. Pes yine vahy nüzûl itdi ki "Yüri imdi [187b M2] Dımaşq-ı Şâm türbesine 'azm eyle. Bu yolda niçe ḥikmetüm olduḡını fehm eyle. Gördüḡün gibi Hâzael'i meş eyle, o deme mâlik olsun. Yâhû'ya⁴ daḡı meş eyle, Âl-i İsrâ'il'ün ḥükûmetine zafer bulsun. Ba'dehu Elişâ' bin Sâfâ'a meş eyle, senden bedel nebî olup nübüvvet itsün. Tâ ki ol kavm-i dâlli dîne da'vet itsün." buyurıldı. Ve Hâzael kıtâlınden⁵ kurtılanı Yâhû qatl itmek, Yâhû⁶ cenginden ḡalâş olanları Elişâ' öldürmek fermân-ı İlâhî idüḡi İlyâ'ya tu'yurıldı.

Ve bi'l-cümle 'Alâ nâm şaneme 'ibâdet itmeyen Benî İsrâ'il ki cem'an yedi biñ âdemdür, anlara ta'arruz olınmayup mâ'adâsına qatl-i 'âm ruḡşatı emr olındı.

li-Münşi'ihî

Sırr-ı ilhâma evliyâ mazhar
Nitekim vahye enbiyâ mazhar

Bu bir âyinedür iki yüzli
Bunu bir görmesün iki gözli

Kimde kim olmaya şafâ-yı derûn
Olmaz âyine aña çihre-nümûn

1 me'mûrsun//hîdmete: - M2

2 Ve kullarıña: Yâruña YK

3 bulamadılar: bulamayup ḡalâş oldum YK

4 Burada kastedilen "Jehu" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 171.

5 kıtâlınden: qalâletinden YK

6 Yâhû: - YK

El-kıssa melik-i Kerm olan Nābūt Alā bin Ra‘ilī¹ nām emīr ki Aḥāb anuñ bağını kendüden istemiş idi. Ol daḥı “Babamdan mīrās iken mülkümi virmezın.” demiş idi. Bu sebeble Aḥāb ḥāṭır-mānde olup mezbūra sözi geç-medüğine incinmiş idi. Ḥattā bu kıssa vāḳi‘ olduğu gün aḥşam olunca elemin def idemedi. ‘Avreti Erebāl ile süfre başına oturduğda elini ta‘āma şunmadı. “Ḥüznüñe bā‘iş nedür?” diyü şorınca Nābūt’uñ itā‘at-i emr itmedüğün söyledi. Mezküre daḥı erinüñ ğayretin çeküp anuñ mekri muḥaddemātına mübāşeret eyledi.

Naẓm [165a YK]

Zenlerüñ mekr ü ḥilesi çoğ olur
Er olan ihtiyāt ider andan

Ḥor görmez zenānı ‘āḳıl olan
Her şafāya irer² gider andan

Ġıbbu zālik Erebāl-i muḥtāl Aḥāb lisānından Nābūt ḳaryesinüñ meşā’ihına bir mersüm gönderdi. Maẓmūnında bu ḥileyi bildürdi ki ḳarye ḥalkı bir yire cem‘ olalar. Ve cümlesi birer gün oruç tutalar. Ba‘dehu Nābūt’ı cema‘at miyānına alup eṭrāfını pergārvār ihāṭa kılup iki şāhide şehādet itdüler ki “Nābūt ḥālıḳına ve ḥākimine iftirā idüp güstāhlıklar itmişdür.” di-yeler. Ve meclisden ṭaşra çıkarup bu cürmi [188a M2] ile recm ideler. Fi’l-vāḳi‘ öyle eylediler. Bī-sebeb sengsār idüp öldürdiler. Ba‘dehu keyfiyyet-i ḳatlini Aḥāb’a bildürdiler.

Fe-lā-cerem Aḥāb-ı pür-şürür ḥandān u mesrūr, mezbūruñ bağını temellükünden şafālar kesb idüp ‘avreti ile ‘işrete iştigāl kıldı. Lākin Ḥāzret-i Ḥaḳ bu zulme rızā göstermedi. “Var Aḥāb’a söyle ki ol nice bu mülküñ şāhibini öldürdi ise kendinüñ daḥı bu ‘amel muḳābelesinde ḳatli kezālİK bu mekkāre-i³ mürtekibe olan ‘avretüñ helāki ve lūḥūm u ‘izāmı⁴ kılāba ğıdā olmaḳ meşıyyeti muḳarrer olmuşdur.” diyü İlyā Nebi’ye vahy olındı.

1 bin Ra‘ilī: Bezm‘ilī YK

2 irer: uyar YK

3 mekkāre-i: münkire-i YK

4 lūḥūm u ‘izāmı: laḥm u ḳuvveti M2

Fî nefsi'l-emr İlyā 'aleyhi's-selām haqq-ı risaleti edā itdükden soñra öyle oldu. Ya'nî ki Nâbü'tu'n bâğında Aḥāb ve Erebal'ün qatli muḥaqqaq olup tenleri kilāba ğidā olması taḥaqquq buldı.

Hükümet-i Aḥaziyāho¹

Aḥāb'ün oğlıdur. Sü'-i tedbir ile² iki yıl miqdârı hükümet ve babası gibi zulm u 'işyânı kendüye 'âdet idindi. Huşuşâ kemâl-i rağbetle 'Alâ nām şaneme gice ve gündüz 'ibâdet itdi. 'Aḳıbet bir maraẓa mübtelâ olup resûlân-ı ḥakîmî³ ki ruḳûf dimekle mevşûfdur, gönderdi, [ki] varup 'aḳıbet-i ḥâlini, ya'nî ki maraẓ u şifâ aḥvalini⁴ ma'lûm idineler.⁵ Eşnâ-yı rāhda resûlân ki anlara râst geldiler, bu ḥastelikden vefâtı muḳarrer idüğini haber aldılar. Fî'l-vâḳi' öyle oldu. Az zamānda vefâtı ta'ayyün buldı.

Emâret-i Yoram

Bu daḥı Aḥāb'ün oğlı ve sâbıkuñ qarındaşıdur. Ḥabîş-sîret ve ḳabîḥ-serîret üzere on iki yıl icrâ-yı aḥkâm itdi. Enbiyâ-yı Benî İsrâ'îl'den Hızır, Elişâ ve Yehû⁶ nām üç peygâmbere bunuñ mu'aşırları idi. Ḥattâ Hızır'ün irtifâ u ihticâbı bunuñ emâreti zamânında oldu. Aḥāb zevcesi Erebal daḥı bunuñ 'ahdinde qatl olındı.

Salṭanat-ı Yāhû⁷

Bu, Yehoşāfāt oğlıdur. Nüzûl-i vaḥy ile İlyā meşḥ idüp temellüki ḥaberi virilen budur. Hemân ki zühûr u cülûs eyledi, Aḥāb Samarya şehrinde mütemekkin olan yetmiş nefer evlâdınıñ qatlini emr itdi. Ehl-i Samarya daḥı cümlesini qatl idüp [188b M2] başlarını gönderdi. Ya'nî ki İlyā'ya vaḥy

1 Burada kastedilen "Ahaziah" olmalıdır. bk. Ying, age, s. 169.

2 Sü'-i tedbir ile: - M2

3 ḥakîmî: na'îmî M2

4 maraẓ/aḥvâlini: maraẓ u şifâsını ve emvâlini YK

5 idineler: idindiler YK

6 Yehû: Miḥāhū YK

7 Burada kastedilen "Jehu" olmalıdır. bk. Ying, age, 169.

olunduğı [165b YK] üzere emr-i İlahî yirin buldı. Ve mezbûr Yâhû kırkç
 tokuz yıl saltanat itdükden sonra fevt oldu.

Hükümet-i Yahoas¹

Ba‘zılar Yehoahâz nakl itmişlerdür. Mezbûr dağı su‘-i hulk-ıla on altı
 yıl aldı, virdi. Ba‘dehu vefât idüp oğlu Deyoas² babası yirine cülûs itmişdür.
 Ba‘de zamânin bîmâr olup Elişa‘ Peyğamber huzûrına vardı. Dımaşk-ı Şâm
 leşkerinden vâfir şikâyet kıldı. Pes ol nebiyy-i mükerrem eline bir tîr ü
 kemân virdi. Kendü hücresinüñ penceresini açdurup kendü elini Deyoas‘uñ
 eli üstine koyup bir ok atdurdı. “İmdi, bu ok tîr-i mu‘âvenetdür. Elbette
 Şâm leşkerini hezîmetüñ müşbettür.” buyurdi. “Hattâ eger beş altı nevb³
 ok atsañ beş altı kerre anlara zafer bulmañ muhakkağ olur.” sırrını tıyurdi.

Ba‘de zamânin Elişa‘ Nebî vefât itdi. Ve ol eñnâda bir kimse dağı intikâl
 itdi. Pes Benî İsrâ‘îl ol⁴ nebiyy-i mürselüñ meyyitini defn itdiler. Ol birine
 mübâşeret idecek mahalde mevâd leşkeri zâhir olmağın kabri hafra kâdir
 olamayup anı dağı Elişa‘uñ mezârına koyup kaçdılar, gitdiler. Hemân ki ol
 meyyitüñ cesedi Elişa‘uñ cesedine tokundu, cism-i bî-rûh hayât-ı tâze bulup
 zinde oldu. Ve ba‘de zamânin Deyoas‘uñ Şâm leşkerini şındurması dağı
 ta‘ayyün buldı. Elişa‘ Peyğamber‘üñ bu yüzden mu‘cizatına nihâyet olmadı.

Ve bi‘l-cümle Deyoas dağı babası gibi on altı yıl emâret itdi. Bu kadar
 var ki ol zulme râğbet buldı ve bu ‘adle meyelân u cell-i himmet kıldı.⁵
 Muhaşşal-ı kelâm ba‘zı tevârîhde Deyoas tayy olınmış ve niçesinde müstaķil
 yazılmağın bunda dağı taħrîr olınmışdur.

Hükümet-i Yori‘âm⁶ bin Deyoas

Bu dağı zâlim koptı. Sû‘-i sîretle ne hâl ise halk-ı ‘âleme, ya‘nî ki sıbt-ı
 Yehüdâ‘dan olan ümeme bir belâ olup kırk bir yıl aldı, virdi. Ve niçe vilâyet-
 ler ki Dımaşk ve Hamâ ve gayrılar [189a M2] ki Benî İsrâ‘îl‘den alınıp

1 Burada kastedilen “Jehoahaz” olmalıdır. bk. Ying, age, s. 171.

2 Burada kastedilen “Joash” olmalıdır. bk. Ying, age, s. 170.

3 nevbet: günde YK

4 nebî//ol: - M2

5 meyelân//kıldı: meyelân oldu YK

6 Burada kastedilen “II. Jeroboam” olmalıdır. bk. Ying, age, s. 173.

bigânelere nakl itmiş idi, ekşerini feth idüp mülkine ilhâk itdi. Enbiyâdan Şa'yâ, ve Yûnus ve Yûşa' bunun zamânında idi.

Emâret-i Zekerîyyâ

Babası Yori'âm vefâtından sonra altı aycağız hükümet kıldı. Ya'nî ki tahtgâh-ı Samarya'ya geçüp nev'an kâm-bîn oldu. Ba'dehu Şallûm anı katl idüp bir aycağız tahakküm itdi. Lâkin hevâ-yı kâ'inât ki deyr-i mükâfâtdur, Şallûm'ın dağı itdüğü yanına kalmadı. Menâhâm bin Bercinâ anı öldürüp dârü'l-mülk-i Samarya'da on yıl hükümet eyledi. Lâkin Mevşil hâkimi olan Køl Araz, Benî İsrâ'il'e leşker çekdi. Menâhâm aña muķâvemet idemeyüp her yıl bîn kıntâr gümüş harâc virmegi müte'ahhid oldu. Benî İsrâ'il'ün harâca kesilmesi ibtidâ bu huşuşdan ötürü [166a YK] ta'ayyün buldı.

Gıbbu zâlik Menâhâm dağı fevt olup yirine oğlu Fekâhyâ¹ hükümet idi. Lâkin gâyetde zâlim ü gaddâr ve sitemkâr u cevvar olmağın on yıl saltanatdan sonra Feķâh bin Remelyâ hurûc idüp mezbûrı öldürdi. Ol dağı yigirmi yıl saltanat itmekle bunun dağı dimâğı fesâda vardı. Ba'zı kabâ'ih irtikâbına başladı. 'Âkıbet Mevşil sulţânı memleket-i Benî İsrâ'il'e ılğar idüp bulduğunu sell-i seyfle zemîn-i Mevşil'e sürdi.

Ve bu eşnâlarda Hoşe'a bin İlä hurûc idüp Feķâh'ı katl itdi. Sıbt-ı Yehüdâ'nuñ on birincisi olmağın tahta cülûs kıldı. Toķuz yıl miķdârı dârü'l-mülk şehrinde hükümet² itdükden sonra bu dağı azdı. Envâ-ı hayf u zulm işârına başladı. Bu haber etrâfa şâyi' olduķda Mevşil hâkimi Selmen Ebşer³ külli leşkerle mezbûruñ üzerine geldi. Cibilliyet-i kıavm-i Yehüd'da merkûz olan muķanneşlik cür'et ü muķâbeleye mâni' olup hedâyâ-yı cezile ile mütâba'at şüretin gösterdi. Ol dağı ⁴«الصلح خير» ile 'amel idüp kıodı, gitdi.

Der-'aķab ba'zı gadr u kıilesi zâhir olmağın melik-i Mevşil, Hoşe'a kıaşdına 'azîmet kııldı. [189b M2] Bu kerre bir kıileye dağı sâlik oldu. Ya'nî kı sulţân-ı Mevşil'e⁵ virecegi tuhaf u hedâyâyı Mışır sulţânına gönderüp

1 Nüşhalarda bu ismin imlası sarih olmadığı için tashih yoluna gidildi. bk. Ying, age, s. 155.

2 on/hükümet: - YK

3 Selmen Ebşer: - YK

4 "Barışta hayır vardır."

5 Nüşhalarda "Mışır'a" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğı "Mevşil'e" olarak metne alındı.

mu‘avenet recā itdi. Hālâ ki henüz ol cānibden meded yitişmedin melik-i Mevşil nefir-i ‘amm ile geldi, yitdi.¹ Samarya ƙal‘asını pey-â-pey üç yıl muhâşara itdi. ‘Âkıbet feth idüp ser-cümle Benî İsrâ’îl’i sürüp Mevşil’e ve andan öte Hılvân’a ve İsfahân’a iletđi. Şehrlüsini şehrlere, ƙurâ sükkânını ƙaryelere iskân itdi.

Mezbûr Hoşe‘a ki on sıbta hüküm eyleyenlerün âhıridür, bunun taht-ı hükmindeki Yehüdâ ƙavmi bu ƙarıkla celâ-yı vağan itdi. Ancak yırlı yirinde sıbt-ı Yehüdâ ƙaldı.

Ve bi’l-cümle Hazeƙiyâ’nuñ saltanatından altıncı senede ki Yehüdâ temellük itdi, seby-i evvelde seby-i âhire varınca yüz otuz üç buçuk yıl geçdi.² Bu eşnalarda Bâbil hâkimi Buhtunnaşr hıruc idüp Orişalim’e geldi. Bulduğunu ğaret ü esir idüp ƙaldırdı. Ammâ melik-i Mevşil ki mezbûruñ Benî İsrâ’îl’i esir itdüğünü işitdükte eṭrâfdan vâfir ‘asker ƙaldırdı. Gelüp Samarya ve Şemrîn şehirlerine musallaṭ olup anları yirleşdüdi. Lâkin ol sürgün gelen re‘âyâ ekşer ƙurâ hâlkından olup ri‘âyet-i şerâyi‘-i Müseviyye’de bî-pervâ olmağın aşlâ Hâƙƙ’a ‘ibâdet itmezlerdi. Ve ğazab-ı ilâhiden ihtiyât ƙarıkına gitmezlerdi.

Vaƙtâ ki melik-i Mevşil bu aḥvâli işitdi, anlara ba‘zı ‘âlimler gönderüp Beyt-i İl’de sâkin olup³ Hâlık’a secde ne vechle olur, bildürdi. Ve “Aşnâma ‘ibâdet şirk-i maḥzûd.” diyü men‘ine sa’y itdi. Ammâ Samarya’dan anlara nâṭırlar gönderilmiş idi ki *Tevrât*’ı bilüp tefsîr iderlerdi.⁴ [166b YK] Ve hâşşeten Hâzret-i Mûsâ’nuñ nübüvvetini taşdıƙ ƙılurlardı. Ğayrı peygâmberlere inanmazlardı. Ƙabile-i Sâmile anlardan peydâ oldu. Ancaƙ Mısr ve Şâm nevâhisinde⁵ bulunup ğayrı yirlerde bulunmamağâ bu bâ‘iş oldu.

Ve bi’l-cümle seby-i şânide ki⁶ ‘amme-i Benî İsrâ’îl perişân-hâl ve ekşeri ƙatl ile pây-mâl ƙılındı. Ve bi’l-cümle Benî İsrâ’îl’den seby-i evvelde dört biñ yedi yüz toḡsan [190a M2] altı esir alındı. Ve seby-i şânide dört biñ toḡuz yüz yigirmi toḡuz kimesne ƙayd olındı.

1 yitdi: - YK

2 seby-i//geçdi: - YK

3 Beyt-i//olup: - YK

4 bilüp//iderlerdi: bilürlerdi M2

5 nevâhisinde: nevâhi cinsinde YK

6 seby-i şânide ki: - YK

FAŞL Fİ ZİKİR-İ MÜLÜK-İ BÂBİL VE TAFŞİL-İ AHVÂL-İ HÜKKÂM-I MÜTEFAZZİLÜ'L-MU'TEDİL¹

Mülük-i Benî İsrâ'îl ve hükâm-ı Âl-i Yehüdâ munğarız olduğdan sonra selâtin-i Mevşil ve Bâbil'den Buhtunnaşr hüruc eyledi. Hattâ seby-i ahîr anuñ zamân-ı devletinden yigirmi altıncı senede vuķû' buldı. Ya'nî ki ol hâricî külli haşerât ve kerr ü ferr-i dâlalet-işbât² ile Mısr ve Şâm ve Beytü'l-maķdis'e vardı. Ve ol vilâyetlerüñ nevâhî ve ķurâsını iħrâķ bi'n-nâr itdi.

Kitâb-ı Ünsü'l-celil kavlince Buhtunnaşr, 'Uṭârid ma'nâsınadır. Hükemâ ve müneccimîne rağbet ve kevkeb-i mezbûra 'ibâdet idügi için lisân-ı 'İbrânî'deki 'Uṭârid ismi ile müsemmâ kılındı. Egerçi ki Buhtunnaşr imlâsına ekşer-i müverrihîn rağbet itmiş, hürufî birbirine muttaşıl olan Buhtunnaşr resmine ğalaṭ şanup ğalaṭ fehmi itmiş. Hâlâ ki esahhı budur. Buht ve naşr kaçdınuñ ma'nası yokdur.

Pes mezbûr Buhtunnaşr-ı iklim-güşâ, Hâzret-i Mûsâ şalâtu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ³ vefâtından toķuz yüz yetmiş toķuz yıl sonra ve târih-i hicret-i nebeviyyeden biñ üç yüz altmış toķuz yıl ve yüz on altı gün evvel hüruc idüp dârü'l-mülk-i Bâbil'e⁴ müstevli oldu. Ba'zılar müstaķil mütemellik-i şâhib-zuhûrdur, didiler. Ve ekşer-i müverrihîn mülük-i Fürs'den Lehrâsef'ün⁵ ser-leşkeridür, diyü taħķik itdiler.

Ve Şıdķiyâ ki on sıbṭa hükûmet iden mülük-i Benî İsrâ'îl'ün ahiridür, ve lisân-ı 'İbrânî'de Matanya didükleridür, kavmine vâli olup Buhtunnaşr'a itâ'atle sekiz yıl tamâm emâret itdükden sonra 'işyân u tuġyân vaz'ına verziş ve zulm u hayf u hüsrân fi'llerine⁶ kûşış itmege başladuķda Eremiyâ 'aleyhi's-selâm ki anlara meb'ûş olmuş peyġâmbir idi, "Yine siz tarîķ-ı itâ'atden çıķdıñuz. Buhtunnaşr'ın ğâretini unuttıñuz." diyü kendüleri tehdid ü taħvîf itdükçe dinlemezlerdi.

Binâ'en 'alâ zâlik toķuzuncı yılda şâhib-i humât, Melik-i Mü'eyyed⁷ taħrîri üzere Buhtunnaşr-ı mezbûr vezîri olan [190b M2] Nebuzaradan

1 HÜKKÂM-I//MU'TEDİL: - YK

2 işbât: âşâr YK

3 kaçdınuñ//nebiyyinâ: - YK

4 Bâbil'e: Bâbil olan mevzî'a YK

5 Lehrâsef'ün: Lehrâseb'ün YK

6 ü hüsrân fi'llerine: vâdilerine YK

7 bk. Abdülkerim Özeydin, "EBÜ'L-FİDÂ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-fida> (24.05.2019).

nām şahşı leşker-i deryâ-nişânla gönderdi. “Elbette Şıdkiyâ’yı ele getirüp huzûruma yitüresün.” diyü emr eyledi. Mezbûr serdâr ‘asker-i bî-şümâr ile iki buçuk yıl Kud-si Şerîf’i muhâşara itdi. ‘Âkıbet müstevlî olup Şıdkiyâ’yı ve taht-ı hükmindeki rü’esâyı [167a YK] ele getirüp Buhtunnaşr’a gönderdi. Ve niçe biñ âdemi dahı qahr-ıla kılıçdan geçürdi.

Bu dahı kitab-ı mezkûrda meşûrdur ki Eremiyâ ‘*aleyhi’s-selâm* şabiligi hâlinde Buhtunnaşr’ı gördi. Bir kül depesinde oturur. Bir kel püser halet-i vâhidede hem ta‘âm yir, hem nübüṭ¹ ider, hem bütlerini kırar. Fe-lâ-cerem ol nebiyy-i mükerrem “Bu ne hâletdür yâ Hudâyâ?” diyü teveccüh itdükde bu hâlet hürûc-ı eziyyet, duhûl-i menfa‘at, kıtâl-i ‘adû-yı bî-nihâyet idügi i‘lâm olunur.

Hattâ ol peygâmbere-i zî-şân hürûc-ı Buhtunnaşr’ı hemân ol sâ‘atde iz‘ân itmiş, hezâr ibrâm ile kendüsi ve akrabâsı haqqında nâme-i emân hâşıl kılmış. Hattâ mezbûr Buhtunnaşr tahrib-i Beytü’l-mağdis niyyetine bi’z-zât müteveccih olup Remle vâdisine gelüp kondukdâ Eremiyâ ‘*aleyhi’s-selâm* istikbâl itmiş, nâme-i emânı gösterüp sâbıkdaki mu‘âmelesini ‘arz u i‘lân eylemiştir. Ol dahı “Vâkı‘an bu temessük benümdür. Ve baña okum düşdügi yirlerüñ aḥz u qahrı fermân olınmışdur.” diyü huddâmından tîr ü kemân istedi. Ol maḥalden bir ḥadeng atdı. Ol ḥadeng tâ Beytü’l-mağdis’ün kûbesine isâbet itdi. Ba‘dehu ol memleketi fetḥ u teşhîre ve Şıdkiyâ’yı aḥz u bend-i zencîre cell-i himmet itdi.

li-Münşi’ihi

Gelmelü olsa nâvek-i taqdir
Def‘ine yokdurur anuñ tedbîr

Kime kim kayd u bend ola rûzî
Terk ider anı baht-ı firûzı

Bend ü zencîr şîre zîverdür
Lîk nâ-merde kayd-ı bed-terdür

Egerçi ki *Ünsü’l-celîl* de bu minvâl üzere yazılmışdur, ammâ *Ravzatu’s-safâ*’da bu vechle muḥayyeddür ki Benî İsrâ’îl’deki şuleḥâdan te’yîd-i

1 nübüṭ: nüḳûṭ M2

Rabbânî ile mü'eyyed, Dānyāl-i Ekber nām 'ābid-i muvaḳḳar birgün *Tevrāt* tilāvetine meşgûl iken bir maḥalle geldi ki bu yakında [191a M2] bir kimse gelüp Beytû'l-maḳdis'i ḥarāb eyleye. Ve Benî İsrâ'îl'i kılıçdan geçürüp ğāret-i bî-irtiyāb eyleye.

Dānyāl bu ḥuṣūṣa maḥzûn oldu. “Yā Rabbî, bu beyt-i şerîfî vîrân idecek kim olacaḳdur?” diyü ta'accüb kıldı. Hemân ol şeb rû'yāsında ḥaber virildi. “Şorduġuñ kimesne Bâbil vilāyetinde henüz bir yetîmdür. Ve nāmı Buḥtunnaş'dur.” dinildi. Dānyāl ki vāḳı'adan uyandı, bu taṣavvurla ğam u endûh âteşlerine yandı. Mā-melekin yanına alup mülk-i Bâbil'e gitdi. Ḥâkim tarafından “Niye geldün?” dinildükde “Mā-melekümi bu diyârûñ yetîmlerine taṣadduḳ için geldüm.” cevâbını taḳrîr itdi.

Fi'l-vāḳı' niçe zamân anda oldu. Şadaḳât bezli bahānesi ile ol vilāyetüñ eytāmını ḥuzûrına getürdi. Lâkin içlerinde Buḥtunnaş nāmına şabî bulunmadı. İttifāḳ ol eşnâlarda birgün ğulām-ı Dānyāl [167b YK] bir ḥidmete giderken bir küllik depesinde tebe mübtelâ¹ bir marîz-i çirkîn-liḳâ gördi. “Sen kimün nesisün?” diyü yanına varup adını şordı. Mezbûr daḥı “Ben bir yetîmüm ki vâlidemle kendü ma'āşumı heyzüm-berlik idüp ya'nî ki odun kesüp şatup geçinürdüm. Ḥâlâ ki ḥaste-i bî-mecâl oldum. Bu maḥalde oturup ḥalkdan cerr ile geçinmek ihtiyār kıldum. Adum Buḥtunnaş'dur.” diyü bildürdi.

Vaḳtâ ki ğulām-ı Dānyāl bu ḥaberi getürdi, der-aḳab gönderilüp yetîm-i mezbûr iḫzâr itdürildi. Evvelâ yüzün ve elin ayağın yudurup pāk libās giydürdi. Şāniyen ziyāfet kılup māderin buldurdı. Niçe günler ri'āyetine bezl-i meḥûd kılinup marāzdan daḥı şifâ buldı.

Ba'de zālîk birgün Dānyāl kendüye i'lām-ı mā-fi'l-bāl eyledi. “El-ḥamdu li'llāh mümkin olduḳça seni ḥüsn-i terbiyetle ri'āyet itdüm. Ḥaḳḳuñda iḥsanumı hergiz dirîġ itmedüm. Pes sen daḥı baña ne yüzden mükāfât idersün?” diyü söyledi. Buḥtunnaş maḥcûb olup “Ben faḳîrüm. Mükāfâta ne cihetden ḳâdir olurın.” diyü cevâbın virdi. Bu kerre Dānyāl mezbûra [191b M2] daḥı 'arz-ı ḥâl itdi. “Sen bu yakınlarda bir şehryâr-ı şāḥib-celāl olmañ muḳarrerdür. Bu taḳdîrce baña ve ta'alluḳātuma emānuñ ne ṭarîḳla müyesserdür?” diyü temessûk ṭaleb kıldı. Ḥâlâ ki Buḥtunnaş ve māderi ta'accüb eylediler. “Bizümle eġlenüp istihzâ mı ḳaşd idersün?” diyü söylediler. Lâkin gördi ki Dānyāl 'aleyhi's-selām ibrām u ilḥâḥ ṭarîḳında

1 tebe mübtelâ: tebe tenhâ tebe mübtelâ YK

maḳāl-ı ğarāzdan fāriğ olmaz, tā nāme-i emān virilmeyince tesliyet-i ḥatır bulmaz, vālidesinün işāreti ile Buḥtunnaşr bir temessük virdi. Ḳudret el virdükde Dānyāl'a ve tevābī'ine ta'arruz itmemeği ta'ahhüd kıldı. Ḥattā bu merāmuñ ḥuşūli için Dānyāl ol melik-i ḳattāle yigirmi biñ direm daḥı 'aṭā itdi. Andan şoñra temessük alup murādına yitdi.

Bu daḥı menḳöldür ki Buḥtunnaşr ol marāza ibtilādan¹ evvel ba'zı eṭfāl ile bāziçe iderdi. Kendüsi anlara serdār olup kimine beglik kimine vezīrlık 'aṭā eylerdi. Hemān ki Dānyāl'den yigirmi biñ diremi² aldı, yārān-ı ḳadimi-nün silāh ve atları ḥarcına şarf itdi. Cümleden evvel esbāb-ı ḥurūcī taḥşili ol meblağla müteḥakkık oldu. Zirā ki ḥidmet-i Dānyāl'de niçe yıllar ṭurmuş idi. Maraḫı şifā bulup kendüsi ḥarekete ḳādir nev-cüvān olınca taḥşil-i 'ilm ü kitābete sa'y-i belig ḳılmış idi. Ḥadd-i zātında bir şerīf ḥānedāndan idi. Ni-hāyet [168a YK] leged-küb-ı rüzgār ile mecrūḥ u ḡamnāk olup zillete düş-miş idi.

li-Münşi'ih

Nesebi pāk olan aşil ü büzürg
Olur elbette şehriyār-ı sütürg

Kime yüz ṭutsa devlet ü iḳbāl
Ḳarşular anı biñ cāh u celāl

Aña kim luṭf-ı Ḥaḳ muḳārin olur
Emrine ḥaḳ anuñ mu'āvin olur

El-ḳıssa Buḥtunnaşr ki beyne'l-aḳrān 'ulüvv-i himmetle nümāyān oldu, pādişāh-ı Bābil nāmındaki Sencārib³ anuñ ḳābiliyyetini işidüp ḥidmetine getürdi. Günden güne merātibin ziyāde⁴ idüp serdārılık rütbesine vāşıl oldu. 'Āḳıbet Sencārib Beytü'l-maḳdis fethine 'azīmet itdi. Fermānı mūcibince Buḥtunnaşr daḥı bile [192a M2] gitdi.

1 ibtilādan: mübtelādan YK

2 diremi: - M2

3 Burada kastedilen "Sanherib" olmalıdır. bk. Kadriye Yalvaç, "Sanherib'in Ölümü ve Asarhaddon", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-2 (1963), s. 47-54.

4 ziyāde: - M2

Ve bi'l-cümle vefâtı târîhine dek yanından ayrılmadı. Hâl-i hayâtında hâll ü 'a'kd-ı umûr ve nizâm-ı ahvâl-i ra'yyet ü cumhûr Buhtunnaşr elinde olmağla vefât itdüğü gibi saltanat-ı Bâbil kendüye mu'karrer oldu. Bir ferd nizâ'a kâdir olamayup istikbâl üzere câh u celâli ta'ayyün buldı.

Ba'zılar kavlince Buhtunnaşr Cezîre sultânı Lenger nâm hâkimün kâtibi idi. Mezbûr Lenger nihâyetsiz 'asker çeküp bir def'a Beytû'l-ma'ğdis'e vardı. Fetḥ ü teşhîr niyyetine muhâşara kılup fikret deryâsında iḳâmet lengerin bıra'ğdı. Hikmet Hudâ'nu'ndur, henüz mu'kaddemât-ı fetḥe mübâşeret itmedin Mürsilü'r-riyâḥ bir riḥ-ı 'a'ḳim gönderdi. Cünüduñ ekşerini helâk idüp mezbûr Lenger ve Buhtunnaşr-ı eşher¹ bir başları ile kurtılup sefîne-i 'azîmeti Cezîre'ye şaldılar. Ammâ kavm-i Benî İsrâ'îl bu huşûşa mağrûr oldılar. Yine bünyâd-ı 'işyân u tuğyâna gill² bıra'ğdılar. Hattâ kendüleri da'vet içün ba's olınan enbiyâyı katle el uzatdılar. Tâ ki Buhtunnaşr anlara musallaḥ kılındı. Sell-i seyf idüp ekşerini kılıçdan geçürdi.

Şahâbeden Huzeyfe radîya'llâhu 'anh Fahr-i 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerinden rivâyet kılur ki Buhtunnaşr, Beytû'l-ma'ğdis'i muhâşara tārîkından fetḥ itdükden soñra Zekerıyyâ 'aleyhi's-selâmuñ kanı mu'kâbelesinde Benî İsrâ'îl'den yetmiş biñ Cehûd'ı katl itdi. Ve Kud's-i Şerîf'ün zıḅ ü ziverine müte'allik³ zer ü sîm ve cevâhir ü muraşşâ'âtdan yetmiş biñ yük, ba'zılar kavlince yüz biñ ḥar-vâr tuḥaf u tefâriḳ aḥz idüp tâ zemîn-i Bâbil'e gönderdi. Zîrâ ki Süleymân 'aleyhi's-selâm Beytû'l-ma'ğdis'i binâ itdükde 'afârit ü şeyâṭîne emr itmiş idi. Anlar daḥı rûy-i zemînde bulınan cevâhir ü nevâdir-i muraşşâ'âtdan ḥisâba gelmez tuḥfeler getürdölüp tez-yîn kılınmış idi.

Ve seby tārîkı ile alınan kavm-i Yehûd [168b YK] ḥod yüz biñ miḳdârı Bâbil vilâyetinde ḳalmış idi. Ba'dehu Kûroş nâm şehryâr ki müverriḥîn-i [192b M2] Yehûd kavlince Dârâ bin Behmen didükleri pâdişâh-ı büzürgvâr idi, ol esîr olan yüz biñ âdemi ve aḥz olınan ḥuliy kısmını yükledüp Beytû'l-ma'ğdis'e gönderdi. Tekrâr yine ol memleket evvelki gibi ma'mûr u âbâdân kılındı.

Ġarâbet bundadur ki bu mertebeden soñra yine ikinci senede kavm-i Yehûd azdılar. Yine yolsuzlık idüp şâh-râh-ı islâmı ḳoyup ḍalâlet girîvelerine düşdiler. Tekrâr bir seby ile daḥı perîşân kılındılar. Ve zamân-ı evvelde her

1 Buhtunnaşr-ı eşher: - YK

2 tuğyâna gill: tuğyân içün temel YK

3 müte'allik: - YK

pādişāh aḥvāl-i ‘ibādu’llāha musallaṭ olurdu. Anı irşād için elbette bir peygāmbir daḥı meḃ’ūş kılınurdu. Ve şol zamān ki evlād-ı Süleymān’dan Şadīka ki Ḥazeḳiyā didükleridür, Benī İsrā’īl’e şehryār oldu, bunları ḥüsn-i terbiyet için Şa’yā ‘aleyhi’s-selām daḥı ba’s olındı. Hattā راکب الحمار «يأتيتك راکب الحمار» يعنى عيسى بن مريم ثم يأتيتك راکب البعير اعنى به محمد اكرم صلى الله عليه وسلم¹ buyurdu. Ḥazret-i Mūsā’dan Ḥazret-i ‘İsā, ba’dehu Muḥammed Muşṭafā geleceğini ümmetine ūyurdu.

Egerçi şālīḥ ü ‘ādil idi, lākin bir miḳdār ayak zaḥmetinden rencür ve ḡayrı a’dāya ol nokşānı maḥz-ı kuşūr görilmekle mülük-i eṭrāf āmāde-i ceng ü maşāf olmuşlar idi. Derd-i pā bahānesi ile anuñ mülkine ayak uzatmışlar idi. Ḥālā a’dānuñ tevcihlerine bā’iş olan Yehūd ḳavminüñ ḳalāletlerine binā’en taḳdīr² olınmış idi.

Pes bu aḥvālün ḥilālinde melik-i Bābil olan Sencārīb üç yüz biñ merd-i muḥārib ve cemme-i ḡayr-ı hārib ile Beytü’l-maḳdis fethi niyyetine geldi. Bārūsını muḥāşara eyleyüp eṭrāf-ı şehre nüzül kıldı. Ve ol ḥinde Şa’yā ‘aleyhi’s-selāma vahy nüzül idüp “Şadīka’ya söyle ki ebnāsından birini ḥidmet-i ḥükūmete vekīl naşb itsün.” buyurıldı. İştüḡi gibi Şadīka emre imtişāl itdi. Kendüsi a’dā maḳhūr ve Benī İsrā’īl manşūr olmaḳ recāsına du’ā-yı ḥayre iştiḡāl kıldı.

Hikmet Ḥudā’nuñdur, du’ası maḳbūl oldu. Tekrār [193a M2] Şa’yā’ya ḥiṭāb-ı İlāhī vārid olup “Şadīka’ya bildür ki fülān maḥaldeki³ fülān dārūyı alup pāy-ı rencürına ursun. Meşiiyet-i pūr-hikmetümle ol sâ’at ‘āfiyet bulsun. ‘Ale’l-ḥuşuş ‘ömrini arturdum. ‘Ādil ü müşfiḳ olduḡı için on beş yıllık ‘ömr ile daḥı kendüyi mu’ammer kıldum. Ve üstine gelen a’dāsını daḥı münhezim kıldum.” dinildi. Şa’yā edā-yı risālet itdükden şoñra Şadīka şıḍḳ-ıla secde-i şükr itdi. Ve ḥayāt-ı mücedded ve şıḥḥat-i sermed bulup irtesi ḥaşma muḳābil olmaḳ oldu.

Fī nefsi’l-emr Muḥammed bin İşḥāḳ ḳavlince irtesi Sencārīb’e muḳābil oldu. Mecāl vormeyüp cümlesini münhezim kıldı. Ve ba’zı müverriḥin taḥḳīḳınca⁴ irtesi ki Şadīka ve ‘askeri ḥ’ābdan uyandılar, muḥāşaraya meşḡul

1 “Sana eşeḡe binen, yani Meryem oḡlu İsâ gelecektir. Sonra deveye binen, yani Hz. Muhammed-i Ekrem (Salāt ve selām onun üzerine olsun) gelecektir.” | Bu ibare YK nüshasında bulunmamaktadır.

2 taḳdīr: ta’addī YK

3 fülān maḥaldeki: - YK

4 irtesi//taḥḳīḳınca: - YK

olan ‘askeri bi’l-küllîyye [169a YK] mürd buldılar. Ancağ Sencârib beş nefer-i hâşşî ile hârib olmuş. Buhtunnaşr dahı ol beş neferüñ dâhili bulunmış. Şadiķa dahı ardlarınca âdem şalup cümlesini ele getürmiş. Niçe kerre siyâset yüzinden teşhîr idüp etrâf-ı şehri gezdürmiş. Günden güne sedd-i ramaķ için birer kuruş-ı şa’irden gayrı ta’am u şarâbdan nesne virmemiş. Ta ki Sencârib bu cefâdan ölüm haddine varmış “Bize bu minvâl üzere siyâsetden helâk itmeñ yegdür.” diyü Şadiķa’ya haber şalmış. Ol dahı yetmiş gün miķdârı ezâ vü ta’zîbden soñra cümleñün katlini muķarrer itmiş.

Lâkin Şa’yâ ‘aleyhi’s-selâma vahy nâzil olmuş ki “Şadiķa’ya söyle Sencârib katlinden ferâğat idüp mu’azzez ü mükerrem âzâd itmesi meşîyyetu’llâha müte’alliķ idüğini bile.” Fî nefsi’l-emr öyle itdi. Niçe in’am u ihsânla ıtlâķ olınup Sencârib ve havâşş-ı erba’a çekilüp mülk-i Bâbil’e gitdi. Yedi yıl salţanat itdükden soñra bir maraza mübtelâ olup za’ifu’l-hâl düşdi. Aña binâ’en Buhtunnaşr’ı veliyy-i ‘ahd idinüp emr-i salţanatı aña müfevviz kıldı. [193b M2]

Ve on beş yıl münķazî olduķdan soñra Şadiķa dahı vefât itdi. Yine Benî İsrâ’il miyânında herc ü merc peydâ olup dâlâlet ü işyanları tahķiķa yitdi. [Şa’yâ ‘aleyhi’s-selâm] anlar ‘amel itmemegin ‘âciz ħalup celâ-yı vaţan niyyetine şehrden taşra gitdi. Ķavm-i Yehûd ardına düşüp helâkine tâlib olduķlarından bir dıraht emr-i Ħaķ ile kelâm-ı pâke geldi. “Elâ yâ nebiyya’llâh!” diyü kendüye çağırdı. Şa’yâ dahı cevî-i dırahta girüp şaķlandı. Lâkin şeyţân ‘aleyhi’l-la’ne bir miķdâr dâmenini çeküp taşrada ‘âlâmet gösterdi. Tâ ki ol güm-rehân ol nebiyy-i risâlet-nişânı bulup erre ile dırahtı ve cism-i pâkini iki biçdi.

Bedihe

هزمهم الله خذلهم الله¹

لعنهم الله قتلهم الله

Egerçi ki miyân-ı dırahta girüp dü nîm olınan Zekerîyyâ ‘aleyhi’s-selâm idüģi meşhûrdur. Lâkin Şa’yâ ħaķķında dahı bu ma’nâ muķayyed ü mezkûrdur. ‘Ale’l-ħuşûş ki mu’âşırlardur. Esaħķı Bârî Te’âlâ cenâbına ma’lûm u ħayr-ı mestûrdur.

1 “Allah onlara lanet etsin, onları katletsin. Allah onları bozguna uğratsın, bir başlarına bıraksın.” | Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

Fe-lâ-cerem Buhtunnaşr'ın Beytü'l-mağdis'e varması ba'zılar kavlince Buhtunnaşr cenâb-ı ilâhîden Benî İsrâ'îl'e musallaḥ kılınmak Eremiyâ'yı tekzîb ve Yahyâ bin Zekeriyâ'yı katl ü ta'zîb itdüklerine binâ'en oldu. Ve niçeler zu'mınca Şa'yâ '*aleyhi's-selâma* olan cefâlarına intikâmen vukû' buldı.

Hikâyet-i rü'yâ-yı ğarâbet-me'al ve ta'bîrât-ı menâm be-keşf-i Dânyâl

Hafî olmaya ki Benî İsrâ'îl kavmi içinde Dânyâl iki zât-ı lâzımü'l-iclâl-dür ki biri Dânyâl-i Ekber'dür ki Buhtunnaşr tıfl iken Bâbil'de bulup hüsn-i terbiyet idüp [169b YK] zamân-ı zühûrında kendüye ve ta'alluḳâtına ta'aruz itmemek için nâme-i emân hâşıl idüp mütemessik olandur. Mezbûr Buhtunnaşr Hâzret-i Mûsâ '*aleyhi's-selâm* vefâtından toḳuz yüz toḳsan toḳuz senesinde mütemellik olup kavm-i Yehûd'ın dâlelet ü işyânların işitmekle vilâyet-i Şâm ve Beytü'l-mağdis'e evvel gelüp Yehoyâkim'i taht-ı itâ'atine getürdükde kayd-ı hayâtda bulınup Buhtunnaşr'a mülâkat [194a M2] eylemişdür. Ve sâbıḳan hâşıl itdügi nâme-i emânı görüp mazmûnı ile 'amel eyleyüp küllî ri'âyet kılılmışdur.

Ammâ Dânyâl bin Hazeḳiyel yine Dânyâl-i Ekber muşâhiblerinden-dür. Evvelki seferinden sekiz yıl sonra Buhtunnaşr yine Beytü'l-mağdis'e geldükde huzûrına vardı. Dânyâl-i Ekber'ün ehl-i beyti için aldugı emân-nâmeyi gösterdi. Ta'addi ve ta'arruzdan her biri maşûn u maḥfûz kılındı. Hattâ hâzret-i 'azîz '*aleyhi's-selâm* dahı ehl-i beyt-i Dânyâl-i Ekber'den idi. Esîrler miyânında muntazam olduğdan sonra hâlâş oldu. 'Âkıbet nâşiyesinde nûr-ı nübüvvet dıraḫşı¹ ta'ayyün buldı.

Pes Buhtunnaşr ki Beytü'l-mağdis'i tahrîb ve ḥalkını katl ü ta'zîb kılıp Şâm vilâyetine döndi, Eremiyâ '*aleyhi's-selâm* ol beyt-i şerîfün ḥarâbesini gördi ve 'imâreti ḥâlini taşavvur kıldı. Bî-iḥtiyâr nevḫa kılıp ağladı. Hattâ ḥaṭâṭîf ya'nî² kırlanguç didükleri kuççağızlardur, ol nebîye hem-hâl olup bilece ağlaşurlardı. Anları [şayd itmek] nehy olunmak bu ḳazıyyeden sonra olmuş idi. Bir peygâmbere bükâsı ḥâlinde muvâfaḳatlarına binâ'en sa'ir tuyûrdan ol cihetle imtiyâz virilmiş idi.

El-kışşâ Hâzret-i Eremiyâ bu vechle 'arz-ı nâle vü ḥunyâ kıldukda baḳıyyetü's-süyûf olup birer bucaḳda ihtifâ iden Yehûdâ bir bir çıḳdılar. Ol

1 dıraḫşı: - YK

2 ya'nî: - M2

nebiyy-i büzürgvârün yanına irkilüp bir miqdâr âdem oldular. “Min ba’d bize lâzım olan mülk-i Mısr’a ‘azîmet ve Buhtunnaşr ta’addisinden ol tarîkıla hâlâşa rağbetdür.” didiler. Buhtunnaşr’uñ Mısr’a varmasını, sulţân-ı Mısr’a ğâlib olmasını cidden ihtimâl virmediler. Eremiyâ ‘aleyhi’s-selâm haber virdükçe, “Mülk-i Mısr’a duhûli muqarrerdür.” didükçe inanmadılar. Henüz Buhtunnaşr Şâm havâlisinde iken çekilüp girdiler.

Vaqtâ ki Buhtunnaşr sefer ü irtihâllerini tıydu, melik-i Mısr’a nâme ve resûl gönderdi. “Benüm ba’zı kullarum kaçup kalemrevüñe¹ dâhil olmışlardır. Cümlesini varan âdemüme teslim eylesün. Ve illâ üstüñe [194b M2] ‘azîmetümi muqarrer bilesün.” diyü bildürdi.

Melik-i Mısr ise “Bunlar ‘abîd kısmından degül, ahrârdur. Huşûşâ hânedân-ı şarkda hâşıl olmuş niçe büzürgvârdur. Ve gelüp şıgınan zu’âfâyı ele virmek hilâf-ı ‘âdet-i ahyârdur.” cevâbını virdi. Ke-ennihu Buhtunnaşr’a muqâvemet itmek ümmîdinde oldı. Bâ’iş bu idi ki Buhtunnaşr Mısr’a vardı. Ol maqûle [170a YK] medâ’in-i ma’mûreye fenâ virdi. Ve kavm-i Yehûd’ı tamâmen ele getürdi. Ba’dehu mülk-i Bâbil’e ‘azîmet idüp Dânyâl bin Hazekeyel’i kendüye hem-râh idindi. Ekşer-i umûrını anuñla meşvereti münâsib gördi.

Fe-ammâ Buhtunnaşr’a mahrem olan ümerâ ve rü’ûs ve ekşer-i ekâbir-i Mecûs Dânyâl’e reşk ü hâsed eylediler. “Şer’ u mezhebimüze muhâlif bir şahşı mahrem idinmek mücib-i zevâl-i mülk ü devlete taqarrüb itmekdür.”² diyü bildürdiler.

li-Münşi’ihi

آنرا که بلطف دوست بنواخته اند   محسود همه خلق جهان ساخته اند
و آنرا که چرخ دولت افروخته اند   آتش بدل حسودش انداخته اند³

Egerçi ki şehryâr-ı mezbûrda ‘aql ü idrâk var idi, lâkin ekâbir-i dîn ü devletüñ sözleri işğasına⁴ talebkâr idi. Aña binâ’en Dânyâl’i hâbs itdürdi. Enbiyâ ve evliyâ için muqadder olan belâyâdan ol şân-ı büzürgvârı behredâr

1 kalemrevüñe: evvelgehüñe YK

2 devlete/itmekdür: devletdür YK

3 “Dostlarının himmetiyle muradına erenler bütün insanlar tarafından kısıncılırlar. Devletin çarklarını parlatanlar ise kısıncıların gönlüne ateşler düşürür.” | Manzumenin ikinci beyti YK nüshasında bulunmamaktadır.

4 sözleri işğasına: - YK

itdi. Hâlâ ki Hâk *celle ve 'alâ* hâlâş u rehâsına sebeb Buhtunnaşr'a bir hevlâk rü'yâ gösterdi.

Vâkı'a-i Ğaribe-i Ūlâ: Melik-i mezbûr ol eşnâlarda bir vâkı'a görür ki bir büyük büt hâk üzere düşmüş yatur ki boynı gümüşden, beli bakırdan, incikleri ya'nî ki sâkları demürden ve ayakları kömürden,¹ fe-ammâ gövdesi ve sâ'ir a'zâsı hâliş altundan idi. Şanem-i mezbûrî görüp ta'accüb iderken cânib-i âsmândan bir taş indi. Ol bütî şöyle hûrd u hâm kıldı ki eger ins ü cin ve vuḥûş u tıyûr anuñ eczâsı cem'ine me'mûr kıılınalar birbirinden tefriḳa² [195a M2] kâdir olmayalardı.

Ve yine ol sâ'atde âsmândan beri bir bād-ı vezân zâhir oldu. Ol bütûñ eczâsından her bir zerreyi bir tarafa iletti. Ve varduğı yerde her biri bir yek-pâre, 'azîm seng oldu ki basîṭ-ı zemîni ol taşlaruñ her biri kapladı. Şol vechle ki Buhtunnaşr'uñ nazarından her bir senge ki hâşşeten rü'yeti ta'alluḳ itdi. Âsmânla ol seng-i yek-pâreden gayrı nesne görünmedi.

li-Münşi'ihî³

Zât-ı insânda hâk budur rü'yâ
Pür-kerâmetdür[ür] zuhûrî 'ayân

Zât-ı insân ne tarafa âyînedür
Görinür anda resm-i kevn ü mekân

Zerreden âfitâb zâhir olur
Çatreden baḫr-i bî-kerân cûşân

Ne 'aceb heykel-i mükerremdür
Kıla her ḫarfî ide anı beyân

Egerçi ki bu vâkı'ayı gördi, lâkin istilâ-yı ḫavf u ḫaşyetden uyandığı gibi unuttı. 'Ale's-seḫer taḫt-ı ḫükmindeki seḫere ve müneccimîni getürtdi. "Ben bu gice bir ḳorḳulu rü'yâ gördüm. Lâkin uyandığım ḫinde unuttum. Elbette ol ne maḳûle rü'yâ idi, bilüp ta'bîr itmek gereksüz." diyü söyledi.

1 ve//kömürden: - YK

2 birbirinden tefriḳa: - YK

3 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

Anlar ise “Râ’isine nâ-ma’lûm olan vâkı’a nice bilinür ve ne vechle ta’bîr kılinur?” diyü i’tizâr eyledi. Fe-ammâ Buhtunnaşr anlara hışm u ğazab itdi. “Ben sizi anuñ-çün mer’î tutarın ki bu maķûle müşkilâtumı hall idesüz. Üç güne dek bu ‘uķdeyi taķlil idemezseñüz katlîñüzi muķarrer bilesüz.” cevâbın virdi.

Anlar ki maġmûm u maķzûn taġıldı, bu kışşa dârü’l-mülk-i Bâbil’de şöhret bulup maķbesdeki Dânyâl bin Hazeķiyel sem’ine toķındı. “Ol vâķı’ayı bi-‘inâyeti’llâh bilmek ve kemâ-yenbaġi ta’bîr eylemek baña müyes-serdür.” diyü Buhtunnaşr’a haber gönderdi.

li-Münşi’ihi

Vâķı’â ol nebiyy-i rûşen-i dil [170b YK]

Vâķıf-ı sırr-ı ġayb idi kâmil

Keff-i ‘ilminde mihr-i ‘âlem-tâb

Ol ‘azîzün olurdu usturlâb

Cümle aķvâl-i ġadışât-ı dühûr

Fikreti şafķasında hep meşûr [195b M2]

Mâh-ı yek hefte rub’-ı dâ’irevâr

Şehrün aķkâmın eyleyüp iķbâr

Sa’d u naķsün vaķâyı’ını dürüst

Hep bilürdi o zü-fünün nuķust¹

Görse anı Büzürmihr-i cihân

Ṭıfl-ı bilmez olurdu niçe zamân

Mâ-ķaşal ser-bülend-i ‘âlem idi

‘İlm-i bâlâda ġod müsellemler idi

Vaķtâ ki Dânyâl emr ile dîvâna geldi, “Gördüġiñüz rü’yâ bu vechledür.” diyü ser-â-pâ taķrîr kıldı. Ba’de-mâ ta’bîrine ibtidâ idüp “Ol zeheb-i ġâlîşden olan şanem-i nümûdâr zamân u mülk idüġi zâġirdür ki ser-i zerrîni

1 nuķust: be-cüst M2

işbu ‘aşr-ı ârâmide, ve fıddadan olan gerdeni zamân-ı ferzend-i nev-reside ve sağrısı ki misden idi, kifâyet-i mülk-i diğerân ile gezide, ammâ iki sâķ-ı ceyyidi¹ sonra gelecek mülük-i cedide, ya’nî istihkâmı muķarrer olan memleket-i Fûrs’e hüküm idecek şehryârân-ı ‘adide, ayakları kömürden² olması evâhir-i zamân-ı temellüklerinde za’f-ı devlet-i nâ-pesendideden ‘ibâret ola. Ya’nî ki senûn hükümetûn oğluña göre kuvvetde ve miyân-ı müddet-i ‘âlemde gelen mülükûn devleti senûn oğluñ temellükine göre istihkâm u rağbetde ve yine anlardan sonra gelen mülük ahvâli egerçi ki evvelâ şevket ü kuvvetde ve illâ sonraki zamân-ı devletleri mu’riiz-i zevâl ü za’f hâlinde olmağa yüz tuta. Ammâ cânib-i semâdan nüzul eyleyen seng ki ol şanemi yıķup hürd u hâm itmişdür, âhirü’z-zamân meb’ûş olacaķ peygâmberdür ki cümle mülük ü selâṭini³ maķhûr ve edyânı mensûh u mestûr idüp kıyâm-ı sâ’ate dek şer’ati kâ’im ola gerekdür.” didi.

Hem ferâmûş itdügi rû’yasını bildi, hem eṣaḥḥ-ı aķvâl ile ta’birin kıldı. Bu sebeble Buhtunnaşr kendüye ķatı maḥabbet itdi. “Hâlâ benüm yanumda senden mu’azzez ü mûkerrem bir kimse yokdur.” diyü ri’âyetine şarf-ı maķdûr itdi.

Nazm

ماند از جود و سخايش در عجب هم عجم هم روم و هم ترك و عرب⁴

Vâķı’a-i ‘Acıbe-i Uḥrâ: Ba’de-zamânin sulṭân-ı mesfûr bir [196a M2] vâķı’a daḥı gördi. Ğarâbet bundadur ki evvelki vâķı’asını unutduğı gibi bu rû’yasını daḥı unuttı. Yine müneccimîn ve ‘ulemâsını getürdüp ol ferâmûş itdügi h’âbuñ taķrîrini, ba’dehu ta’birini ṭaleb kıldı. Bu kerre sāḥirân ķatı ‘âciz ü bî-dermân ķaldılar. “Sen üstâd-ı sāḥirânla muṣāḥib ve hemvâre bezm-i ünse ṭalib ü râğib olduñ. Ve anuñ siḥr ü mekri ile ‘acâ’ib düşler görüp unutmaga mu’tâd olduñ. Ba’dehu aña ta’bir itdürüp iltifât u rağbetine bâ’is güşâyış-i ḥâṭır bulduñ. İmdi bu maķûle rû’yaları saña ol gösterür ve unutturur. Ba’dehu [171a YK] kendüsi taķrîr ü ta’bir idüp yanuñda rağbet bulur.” cevâbların virdiler.

1 ceyyidi: cedidisi M2

2 kömürden: demürden YK

3 ü selâṭini: - M2

4 “Acem, Romalı, Türk, Arab, herkes onun cömertliğı, eli açıklığı hususunda şaşırmış kalmıştır.” | Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

Buhtunnaşr gördi ki anlarda Dānyāl'ün kudreti yok, mücerred anı mezemmet için güftügüları çok, cümlesini nazarından sürdi. Yine ol peygāmbəri taleb kılup rü'yāsından şordı. Mezbür iki rek'at namāz kılup Rabbü'l-erbāb cenābından isti'ānetden soñra vāķı'-ı hāl vāķı'a kendüye keşf ile ma'lūm oldu. Ve taķrīr ü ta'bīrine vuķūf buldı.

Ve eyitdi ki “Rü'yāda görmışsün [ki] bir büyük dıraht āsmāna toğru yücelmiş. Altında behā'im ü ne'a'im ü hayvānāt, üstinde tıyūr-ı bī-gāyāt müctemī' olmuşlar. Bu hāletde bir melek elinde teber ol dırahtı kökinden kesmek kaşd ider. Ve ol hinde bir firişte nidā eyler ki ‘Bu dırahtı kökinden kesme. Talını budağını kır, ammā ki¹ bir miķdārını ibķā kıl.’ diyü söyler. Pes ol dıraht kesildi. Altındağı behā'im ü hayvānāt ve üstindeki tıyūr-ı bī-gāyet perākende kılındı. İmdi bu vāķı'anuñ ta'bīri budur ki ol ulu ağaç senden ‘ibāretdür.² Altındağı hayvānāt re'āyādan³ ve üstindeki tıyūr hadem ü haşem ‘idādındaki mevcūdāt ve dırahtuñ talı budağı evlād u ta'alluķāt u ‘iyāl ‘add olunan mensübātdur ki sen bu yakında ğazab-ı İlāhī ile helāk olup anlar perīşān olacaķlardır. [196b M2] Bundan aķdem erkān-ı devletün bir mücevher şanem-i a'zam düzmege rızā virdüğüne binā'en Hāķ *celle ve 'alā* seni ķahr idecekdür.” diyü ta'bīr itdükte Buhtunnaşr mağmūm u tersnāk oldu. “Bārī Hūdā beni ne yüzden ķahr idecekdür?” diyü sordı.

Dānyāl tekrār hıtab idüp “Seni eşkāl-i ğarībeye koyup her ķankı şekle girürseñ benī nev'unu eżā vü cefā ile ķahr-ı külli kılup yedi yıl miķdārı bu didüğümüz şuver-i acıbe ile ‘ālemi devr ideceksün. Ve gelesi هفته⁴ şıḥḥat-i kelāmumı tağyir-i şekl ile taḥķıķ eyleyeceksün.” diyü bildürdi.

Buhtunnaşr şaḥīḥ bildi ki kelām-ı Dānyāl eşdaķ-ı maķāldür, irtesi tāc u taḥtını oğlına virdi. Kendüsi ihtıfā vü inzivā ihtiyār itdi. Bu tarıķla beş altı gün geçüp Buhtunnaşr peygüle-i⁵ hānedeki ‘ufūnetden⁶ taraldı. İstinşāķ-ı hevā için bām-ı kaşrına çıķdı. Eṭrāfına nazar itmek üzere iken nāgehān ķanatları bitdi ve minķār [171b YK] u maḥleb peydā itdi. Bir tavşancıl şüretine mütemeşşil olup uçdı, gitdi. Tıyūr kısmından niçelere ta'arruz itdi. Gāh asrlan şüretine girdi, cins-i behā'ime fenā virdi. Gāh şāhīn ḥılķatine mütemeşşil oldu, envā'-ı tıyūr minķār u maḥlebinden te'ellūm ü te'ezzī

1 ammā ki: ve YK

2 Bu cümle YK nüshasında mükerrer yazılmıştır.

3 re'āyādan: re'āyādan ‘ibāretdür YK

4 gelesi هفته: yine gelüp YK

5 peygüle-i: bu maķūle M2

6 ‘ufūnetden: ‘uķūbetden M2

buldı. Ve bu huşûş vilâyet-i Bâbil’de şüyû‘ bulup Buhtunnaşr’uñ bu hâlini bilmez âdem kalmadı.

Oğlı ise Dânyâl Nebî tedbîri ile umûr-ı cumhûr tedârûkine şarf-ı maqḍûr kıldı. Vaktâ ki yedinci yıl oldu, gerek oğlı, gerek ‘askeri evzâ‘-ı nâ-sezâya mürtekib olmağa başladı. Dânyâl dahı cümleyi tahvîf idüp “Bu yakında Buhtunnaşr yine zâhir olacaḡdur. Ef’âl-i nâ-revâya mürtekib olanlar cezâlarını bulacaḡdur.” haberin¹ keşf itdi.

Fi’l-vâḡi‘ ol heftede hânesine geldi. Vehb bin Münebbih kavlince peşe şüretinde iken serâyına girdi. Ba’dehu Hâlîḡ-ı cihân-âferîn evvelki şüretini aña erzânî kıldı. Evvelâ pāk gısl idüp gitdi. Ba’dehu [197a M2] havâşşını da’vet idüp “Şimdiye dek cemâda ya’nî ki şanem-i nâ-pāk-nihâde şapardum. Vâdî-i ḡalâletde ḡalup tarîḡ-ı râstdan şapardum. El-ḡamdu li’llâhi te’âlâ şimdi kendümi bildüm. Benî İsrâ’îl ‘ibâdet itdükleri Hudâ-yı Rabbü’l-‘âlemîn’e ‘arz-ı ‘ubûdiyyet kıldım. Min ba’d her kim ki dîn-i kavîme girüp İslâm ü imân ‘arza kıla, ḡarb-ı şemşîrümnden ḡalâş u rehâ bula. Ve her kim büt-perest olup ḡalâlet peygûlesinde ḡala, tîḡ-i ser-tîz ile helâkini muḡarrer bile.” didi. Ve kavmine bir gün bir gice mühlet viridi. Andan soñra küffâra ve dîn-i Mecûs’da olanlara sell-i seyf itmegi muḡarrer kıldı.

li-Münşi’ihi

Didi ben şâh-ı ehl-i imânum
Şehryâr-ı ḡuceste-erkânum

Böyledür ḡaḡḡıñuzda emr-i celîl
Ṭutasuz şâh-râh-ı dîni sebil

Olasuz tîḡimüzden âzâde
Göresüz levḡ-ı fetreti sâde

Şerer-i şerrimüzden ola emîn
Dîn-i İslâmı eyleyen taḡsîn

Ve bi’l-cümle Buhtunnaşr ki bu sözi söyledi ve ḡalvet-hânesine gitdi, ḡikmet Hudâ’nuñdur, ol gice naḡd-ı ḡayâtı ḡâbız-ı ervâḡa teslim itdi. Bu

1 haberin: diyü YK

taḳdîrce Buḥtunnaşr'ın ūlā [ḥālî] ḍalālet ve uḥrā ḥālî¹ şeref-i İslām ile selāmet oldu.

Ve tevārîḥ kitāblarından birinde daḥî gördüm [ki] sulṭān-ı mezbûr Mışr ve Şām ve Beytü'l-maḳdis ve Yūnān ve Rūm'ı ḥarāb itdükden şoñra ki müddet-i temellüki on toḳuz yıla varmış idi. Uzunı altmış zirā', 'arzı altı zirā' şāfi altundan bir mücevher şanem düzdürüp arz-ı Bābil'de 'avām ve ḥavāşşa 'arz [172a YK] itdi. "Aña secde ideniñüze luṭf u iḥsān ve itmeyenleriñüze² bir tennûr-ı germ ile dāḥil-i āteş-i sūzān iderin." [didi].

Ancaḳ Dānyāl nāmındaki nebiyy-i zî-şān ve Dāniyā³ ve 'Azāriyā ve Me-teşā'il nām üç nev-cüvān secde eylemedi. İmtişāl-i fermān itmedükleri içün āteşe ilet-di. Ḥālā ki miyān-ı āteşte seyr-i gülîstān iderken teferrücd e-ol-duḳları ve kendülere zarar-ı nārdan bir ḥasāret yitişmedüḡi 'ayān ve Rabb-i 'İzzet'e [197b M2] bülend āvāzla tesbîḥ ü tehlîl itdükleri mesmû'-ı 'āle-miyān olduḡda Buḥtunnaşr ḳudret-i Ḥaḳḳ'ı müşāhede ḳıldı. Ḥālîḳ-ı cihān-āferin şāni'-i bî-şebîḥ idüḡin bildi. Min ba'd müşrikine sell-i seyf idüp mü'minini ḥimāyet ü ri'āyet üzere oldu.

Ḥükümet-i Avîl Mardûc⁴

Mezbûr Buḥtunnaşr'ın oḡlıdur. Vehb bin Münebbih'den menḳûldür ki püser-i Buḥtunnaşr ki babası vefâtından şoñra müstaḳîl pâdişāh oldu. Pe-derinüñ ḡıybeti ḥālindeki gibi Dānyāl'e raḡbet ve umûrında anuñla meşveret itmedüḡi ta'ayyün buldı. Ḥattā vālidesi ferzend-i mezbûra incindi. "N'ichün babañuñ vaşîyyetini ṭutmazsun? Dānyāl gibi 'āḳıl ü dānānuñ ḳavli ile 'amel itmezsun?" diyü naşîḥat itdi.⁵ Lâkin pendi sūdmend olmadı. "Ben re'y-i salṭanatda müstaḳillüm. Kimsenüñ ḳavli ile 'amel itmegi cā'iz görmezsin." cevābını virdi. Ḥattā Dānyāl 'aleyhi's-selāmı dibelik dūr u mehcûr itdi. Her-giz meclisine duḡûl ruḡşatı virilmez oldu.

1 ḥālî: - YK

2 Nüşhalarda "itmeyenleri" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereḡi "itmeyenleriñüze" olarak metne alındı.

3 Dāniyā: Şāniyā YK

4 Burada kastedilen "Amel-Marduk" olmalıdır. bk. Rocio Da Riva, "The Inscriptions of Nabopolassar Amel-Marduk and Neriglissar", *Studies in Ancient Near Eastern Records* 3, pp. 234, Berlin De Gruyter, 2013.

5 N'ichün//itdi: - YK

Pes çok zamân geçmedin âyinleri üzere bayramları geldi. Cebbâr-ı mezbûr ümerâsı ile simât-ı 'îd üzere otururken kolsız, bileksiz bir el ayası zâhir oldu. Ol el ayasında üç kelime yazılmış görülüp halka ma'lûm olduğu gibi yine nâ-bûd kılındı. Hâlâ ki ol yazuları okur bulunmadı. Bu sebeble şâh-ı cebbârûn elem ü ıztırâbı def'ine bir çâre olmadı. 'Âkıbet ümerâsı kendüye naşihat eylediler. "Bu 'ukdenün hâlline çâre Dânyâl'i getirüp vâfir i'tizâr idüp andan su'âl itmekdür." diyü söylediler. Fi'l-vâkı' öyle oldu. Dânyâl 'aleyhi's-selâm gelüp okudu. Evvel örneği alınan üç kelime muhîf ve va'd ve cem' lafzları idüğünü bildi. "Ma'naları Allâhu Te'âlâ senün zâtunu vezn eyledi. Kâtı hafif ve sebûk buldı. Ve saña mülk va'desin itdi. Hadd-i zâtında [198a M2] ol va'desine vefâ eyledi. Ve sen de esbâb-ı devlet ü haşmeti cem' kıldı. Lâkin teferruğunu dahı irâdesi muğarrer oldu, dimekdür." didi. Buhtunnaşr oğlu tekrâr Dânyâl'den şordı, "Bu teferruğa neden¹ olacağdur ve ne zamânda vücûd bulacağdur?" didi. Ol dahı cevâbında "Üç günden sonra seni öldüreceklerdür. Ve cem'iyetünü perîşân ideceklerdür." sözünü söyledi.

Pes ol melik-i gâfil bu haberlerden [172b YK] müte'ellim oldu. Kendüsini katl varçasından şiyâneti münâsib gördi. Ya'nî ki hâris ü hâciblerine ısmarladı [ki] "Benüm hıfzumda ihtiyât üzere deprenün. Gice ile harem-serâmuñ eţrafında her kimi bulursañuz bilâ-tereddüd öldürün." diyü tenbîh kıldı. İttifâk bir gice yatduğı yerde cânı taraldı. "Bir miğdâr gezineyin. Hârisler h'âb-ı gaşletde midür, göreyin." diyü taşra çıkdı. Nigehbânun biri sell-i seyf idüp üstüne yüridi. "Hây ben sizün pâdişâhıñuzın.² Şanmañ ki zarar kaşdına gelen güm-râhıñuzın." diyince ol nigehbân³ bir zağm-ı mühlük urdı. Ol sâ'at dil ağız virmeyüp irâdetu'llâh yirin buldı.

Bedihe⁴

Atılsa kavs-ı kazâdan hadengi taqdîrün
Muhâl olur aña tedbîr ile siper tutmak

Kemerde dest-i meşiyet kemend atar ki aña
'İbâda vâcib olup bi'z-zarûre siper tutmak

1 neden: - YK

2 pâdişâhıñuzın: şâhıñuzın YK

3 Nüshalarda "ölmeyüp/olmayup" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ol nigehbân" olarak metne alındı.

4 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

El-kıssa ol zaḥm-ı mühlik kâfir-i mezbûrî şebistân-ı ‘ademe ve ka‘r-ı nâr-ı cehenneme gönderdi. Yirine oğlu şehryâr oldu.

Ḥükümet-i Belîşâser¹

Ya‘nî ki Buḥtunnaşr’uñ oğlu oğludur. Ba‘zılar kavlince divâr yarılıp keff-i dest çıkup ḥurûf-ı mezbûrîni Dânyâl okıduğı, ba‘dehu kulları katl eyledüğü budur. Hâlâ ki evveli eşaḥdur. Bu daḥı ḥaylî cebbâr u mu‘anid kâfir-i fâcir idi. [198b M2] Huşûşâ devlet ü şevketine dâ‘imâ gurûr üzere idi.

Ravzatu’s-şafâ’da yazıldığı üzere sebâyâ-yı Benî İsrâ’ıl huşûşında ‘uḳalâ ile meşveret idüp baḳıyye-i ḳavm-i Yehûd’ı ve ḥulıyy-i Beytü’l-maḳdis’den bulunan muraşsa‘-ı mevcûdı ruḥşat virüp yirlü yirine gönderen bu idi.

Ve bi’l-cümle Eremiyâ Nebî ḥaber virdüğü üzere Buḥtunnaşr’uñ ba‘de’s-seby yigirmi altı yıl salṭanatı, ba‘dehu oğlunuñ yigirmi üç sene ve nebîresi Belîşâser’uñ² yigirmi bir sene oldu. Cümlesi yetmiş yıl olup ta‘ayyün-i kerâmet-ḳarîni taḥaḳḳuk buldı.

Ve bu mâbeynde Lenger ve Sencârîb ve Kûroş³ nâm ba‘zı mülûk ki yazıldı, lâkin nesebleri ‘ale’t-tertib bilinüp taḥḳîḳ kılınmaḳ⁴ müyesser olmadı. Bu ḥaḳîr ḳavlince anlar yine zikri sebḳ eyleyen ḥükkâm ‘idâdında dâḥil olmaḳdur. Nihâyet evvel zamânda ḳavm-i Yehûd ‘İbrânî lisânlarınca her şehryâra bir ism ve laḳab ḳomaḳ ‘âdet olmağın şıḥḥatı ma‘lûm olmamışdur. Cümleden Kûroş ḥaḳḳında kimi Behmen ve kimi Dârâ idüğü ta‘ayyündür, dimesi bu müdde‘amuzu mü’eyyiddür.

El-kıssa ḳavm-i Mecûs’a ḥükümet iden Buḥtunnaşr’uñ ve ferzendi ve nebîresi olan iki şehryâr-ı ‘aşruñ egerçi ki nesebleri munḳarız oldu, lâkin yine ümerâ-yı âteş-perestân zümresinden birḳaç mülûk-i ḍalâlet-sülûk daḥı ta‘ayyün buldı. [173a YK] Bu zümre mülûk-i âteş-perestân-ı Fârs diyü mezkûr-ur. İmdi bunların evveli Dâriyûs bin Aḥsûrsî’dür⁵ ki Belîşâser’den soñra ṭoḳuz yıl miḳdârı Kûroş ile iştirâk üzere ḥükümet itdi.

1 Burada kastedilen “Neriglissar” olmalıdır. bk. Da Riva, age.

2 Bu kelime YK nüshasında önce yazılmamış, cümlemin devamında eklenmiştir.

3 Güreş: Güreş taḥḳîḳ kılınmaḳ YK

4 taḥḳîḳ kılınmaḳ: - YK

5 Aḥsûrsî: Aḥsûrsî YK

Ba‘dehu Dāriyūs fevt olup üç yıl dağı Küroş istiqlāl cihetinden aldı, virdi. Ba‘de zamānin anuñ dağı defteri dūrilüp oğı Fehūsiyūs-ı Fārisī sekiz yıl [199a M2] salṭanat sürdi. Ya‘nī ki Bābil vilāyetine ve Fārs ıqlīmünūñ ba‘zı memleketine müstevlī oldı. Ve yine bundan şoñra Dāriyūs Nesnāşaf yigirmi beş yıl hūkūmet kıldı. Ve bu zālīmūñ zamānında¹ Dānyāl ‘aleyhi’s-selām sibā’ kuyusına atıldı. Lākin zātına zarar gelmeyüp yine şıḥḥatle çıkdı. Ve evvelkiden ziyāde ‘azīmū’ş-şān buldı.

Hükümet-i Şemerdıyūs-ı² Mecūsī

Bu dağı on üç yıl icrā-yı aḥkām eyledi. Ve bunuñ zamānında Zerdāşt-ı Ḥakīm zuhūra geldi. Ve dīn-i Mecūs’a mūte‘allık Astāh³ nām iki biñ⁴ şıgır derisine altun⁵ ḥall ile yazılmış bir kitāb ibrāz idüp ḥarīk-ı ‘āde ‘ameller ile ehāl-i Fārs’i idlāl itdi. Ḥattā mezbūr Şemerdıyūs ve sār ekābir-i dīn-i Mecūs ṭarīk-ı müstaḥimden çıkdı.

Hükümet-i Aḥasveros bin Dāvulūs

Mezbūr Mecūs⁶ dağı yigirmi yıl salṭanat eyledi. Ve Hāmān-ı ‘Amālīkī nām müfsidi vezir idindi. A‘yān-ı Yehūd’dan Meredcān⁷ nām şahsuñ qarındaşı kıızı Esbīr-i⁸ Yehūdīyye ile tezevvüc kıldı. Ğāyetde cemāl ü bahā şahibi olmağın her vechle dīdārına firifte oldı. Dāḥil-i ḥalvet-i vişāl olduḡda bu ebyātı vird-i zebān idindi.⁹

1 zālīmūñ: zālīmūñ yigirmi beş YK

2 Şemerdıyūs: Şemeryūs YK

3 Burada kastedilen Avesta olmalıdır. bk. Şinasi Gündüz, “Mecusilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, C. 28, s. 279-284.

4 iki biñ: on iki YK

5 altun: - M2

6 ṭarīk-ı/Mecūs: - YK

7 Meredcān: Mercān YK

8 Burada kastedilen “Ester” olmalıdır. bk. Aaron Koller, *Esther in Ancient Jewish Thought*, Cambridge University Press, 2014.

9 bu//idindi: - YK

li-Münşi'ihî¹

Didi el-ḥamdu li'llāh ey dildār
Vāşıl-ı bezmün oldum âhir-i kār

Tîğ-ı elmās-gün 'abd-i kelīm
Şadef-i nehr-i vaşluñ itdi dü-nīm

Çerḫ elinden yidüm hezārān müşt
Şimdi ki irgürince ben engüşt

Dil ki bir kez bu gence maḥremdür
İki sīmīn sūtūn-ı muṭalsamdur

Küh-i maḥfīnī kim bulam la'līn
Dürr ü gevherle eyleyem şermīn

Ammā vezīri olan Hāmān bir ṭarīkla Aḥasveros'ı idlāl-i ğabāvet-nişān idüp ümmet-i Yehūd'un 'āmmeten ḳatline ḳaşd itdükde zevci olan Esbīr ḥüsn-i tedbīri ile bunca nüfūsı ḥalāş ḳıldı. Ekābir-i Yehūd'dan olan Meredcān ol aḥvālī aḳribāsından olan Esbīr'e i'lām [199b M2] itmekle ḥüsn-i tedārük üzere oldu. Evvelā 'āmmeten Yehūd'a işmarlayup üç gün üç gice şavm ile 'ibādet itdürdi. Ba'dehu Cenāb-ı Rabbü'l-erbāb'a def-i beliyyāt için tazarru'a āğāz itdi. 'Aḳabince Aḥasveros'a ḳaşd-ı Hāmān'ı bildürüp n'eylediyse eyledi, ḳatlini buyurtdı. Hattā 'ammisi Meredcān'ı şalb için iḫzār itdüğü dāra Hāmān'ı aşdurdı. Yine de ğazabını mündefi' eylemeyüp cesed-i murdārını iḫrāk bi'n-nār itdi. El-ān² her senede ki ol gün gelür, ḳavm-i Yehūd cem'ıyyet-i 'id ile bezl-i cüd idüp bayramlarına 'idü'l-ğür nāmını ḳodılar. Ve bir ğılāfi penbe ile ṭoldurup Hāmān'un cesedine teşbih ḳaşdın ḳılmağla āteşe yaḳdılar.

1 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

2 El-ān: Ve YK

Devlet-i Dārā bin Alāme

Bu dahı on yedi yıl salṭanat¹ itdi. Ve beyne'l-mülük Nāget diyü şöret buldı. Zamānında [173b YK] Soḡrāt ve Zīnūn ve Fīṣāğuraş ve hendese şāhibi Öḡlīdus nām ḡakīmler zuhūr itdi.

Ba'dehu bu dahı öldi, yirine Arṭaḡşāst ḡākim oldı ki sābıḡu'z-zıkr Kūroş'un ḡarındaşı oḡlıdur. On bir yıl aldı, virdi. Āḡir ol dahı fevt olup Dīḡer Arṭaḡşāst zuhūr idüp yigirmi yıl ḡükümet kıldı. Ḥattā melik-i Mısr olan fir'avn ile ceng idüp münhezim itdi. Ve dārü'l-mülk-i Mısr'daki Ḥaşr-ı Şem'ı mezbūr yapdurdı.

Salṭanat-ı Arsīs

Sābıḡu'z-zıkrüñ oḡlıdur. Dört sene bu dahı kām-rān oldı.² Andan soñra ferzend-i reşdi Dārā bin Arsīs şehryār olup yigirmi bucuḡ yıl mıḡdārı 'azīm-i şān buldı.

FAŞL MEMLEKET-İ EFRENC VE ERMEN VE NAŞĀRĀ BEYĀNİ VE ḤULEFĀ-YI MESİḤ İ'LĀNİ ZİKRİNDEDÜR

Ḥafı olmaya ki ḡudūd-ı vilāyet-i Ermen, Gürcistān³ muḡābilinde vāḡı' bir memleket-i vāsı'u'l-aḡṭārdur ki Ermeniyye-i Şuḡrā vü Kübrā anuñ kürs-i memleketidür. Ve Ermeniyye-i Kübrā'nuñ ṭülü tuḡūm-ı⁴ Āzerbaycān'dan ḡudūd-i Selmās'la ṭolmuş, gitmişdür. 'Arzı ise [200a M2] vilāyet-i Gürcistān ibtidāsından aḡşā-yı Vestān'a dek mümted olmuşdur. Ammā Ermeniyye-i Şuḡrā ṭülü Şām tarafından müntehā-yı vilāyet-i Rüm'a dekdür. Kezālik⁵ 'arz-ı Malāṭiyye tuḡūmından Anṭākiyye ser-ḡaddine varıncadır. Ve cümle cihāt u cevānib ü cibāl ol vilāyetde dāḡıldır.

1 salṭanat: - YK

2 kām-rān oldı: kām-rānlıḡ idüp YK

3 Gürcistān: Frengistān YK

4 tuḡūm-ı: ṭül-i YK

5 Kezālik: - YK

Ve qadīmī beş pāre bilād-ı ma'müresi var idi ki anlara Ayās ve Sīs ve Tarsūs ve Adana ve Misīs ıtlāḫ olunurdu. Cümlesi birbirine yaḫındur. Fī zamānina mu'aẓẓam-ı büldānı Adana adınadır.¹ Misīs ve Ayās ḫarābe ve Sīs ve Tarsūs birer ḫaşaba-i miyānedür. Ve ol zamānda yigirmi biñ pāre ziyā'-ı ma'müre ve ḫurā-yı mevfüre var idi. Şimdi 'öşri ḫalmaduḡı menḫüldür. Melbūsāt ḫısmından şūf ki aña ḫudsi dinilegelmişdür, vilāyet-i Rüm'a tābi' Anḫara ḫaşabaḫa işlendiḡi şāyi'dür. Ve lāden² ki bñy-i dil-āvizle mezkürdur, vilāyet-i merḫūme muḫāzīsindeki Ḳıbrıs Cezīresi'nde ḫāşıl olması vāḫi'dür.

Ammā Ḥudūd-ı Vilāyet-i Efrenc

Ġāyetle 'arīz ü vasi' memleketdür. Ḥadd-i evveli cānib-i cenūb-ı Tarsūs'dandur ki Tanca ve Şām ve ḫadd-i Rüm ve taraf-ı şimālden bilād-ı Rūs ve Tatar anda dāhıldür. Maḡribden maşrıḫa toḡru mümted olmuşdur. Üçinci ḫaddi vilāyet-i Yūnān ve dördincisi Baḫr-i Muḫīṭ, ḡarbīde oḡyānūsula meşhūr olan vilāyet-i ābādāndur. Ammā maşrıḫ cihetinden olan ḫaddi bilād-ı Alamanıyye, ikincisi bilād-ı İfriḫıyye,³ üçüncisi āḫir-i bilād-ı Endülüs'dür ki ol memleketün aşlı Rūmiyye-i Kübrā'dür ki ḫālā⁴ papa didükleridür. Frengistān'ın pāy-taht-ı qadīmidür.

Anı evvelā binā eyleyen [174a YK] Siyornūs'dur⁵ ki *Tevrāt*'da Nemrūd diyü zıkr olunmuşdur. Anuñ bir nā-ḫalef oḡlı var idi. Pederinüñ bir ferzendi daḫı ḫāşıl olup verāset-i memleketde kendüye ferāhem olmaḫ ḫavfindan birgün tenḫā düşürüp babasını tutdı, ālet-i tenāsülini buṭayup ḫādım ḫıldı. Buña ḫanā'at eylemeyüp giderek ḫatline daḫı [200b] ḫaşd itdi. Ġḫir Siyornūs anuñ ḫavfindan zemīn-i Rūmiyye'ye vardı. Kendüsi ve ümerā ve vūzerāsı ol cāy-ı nūzhet-āşarı ma'mūr idüp anda temekkūn ḫıldı. Giderek Romulus ki ol diyāra ḫākim oldu. Üç yüz altmış burcla bir muḫkem bārū bünyād eyledi ki taḫrīben yigirmi ferseng yir var idi. Ve tāriḫ-i binā hūbūt-ı Ādem'den dört biñ yıl ve dört yüz seksen yıl şoñra temeli biraḡılmış idi.

1 Adana adınadır: adınadır YK

2 lāden: lāvān M2

3 Nūshalarda "Afrüste (M2), Afrīşe (YK)" şeklinde yazılan bu isim "İfriḫıyye" olarak tashih edildi. bk. Ebū Süleymān Dāvud el-Benākiti, *Tāriḫi el-Benākiti: Ravzatu Ūli'l-elbāb fī Ma'rifeti et-Tevārīḫ ve'l-Ensāb*, el-Merkez el-Kavmī li't-Tercemeti, Kāhire 2007, s. 291.

4 ki ḫālā: - YK

5 Bu isim *Benākiti Tariḫi*'nde "Sotürnūs" şeklindedir. bk. Ebū Süleymān Dāvud el-Benākiti, age, s. 291.

Ba‘dehu iki yüz kırk yılda Romulus neslinden yedi pâdişâh geldi, geçdi. Cümlesinün qarârgâhı zıkr olınan Rûmiyye-i Kübrâ idi. Hattâ Boqrât-ı Hâkim ol pâdişâhlardan birinün zamânında vücûda geldi.

Vâktâ ki anlaruñ nesli münkaṭı‘ oldı, ya’nî ki ebnâ-yı Romulus nâmında hâkimler munḳarız olup fenâ buldı, her yıl ümerâdan biri sultân kılındı. Ve âhir-i sâlde ‘azl olinup nevbet birine daḥı virildi. Hâlâ Tobra Venedik¹ begleri gibi münâvebe ile salṭanatları ṭaḥaḳḳuḳ buldı. Nihâyet bunlar on iki beg olup ayda birisi hükûmet itdügi gibi anlaruñ tebdili yıldan yıla muḳarrer kılındı.

El-kışsa dört yüz on sekiz yıl geçince her senede birisi aldı, virdi. Ba‘de-mâ Cüliyûs nâm hâkim taḥt-ı salṭanata cülûs kıldı. Ve kendüsi külli kuvvet ü miknet şâḥibi olmağın yıl âhîrinde kimse anı ‘azle ḳâdir olamadı. Elli altı yıl tamâm icrâ-yı aḥkâm² itdi. Ve kendüsi fevt olduḳda mülki oğluna intiḳâl idüp baṭnen-ba‘de-baṭnin hükûmetleri tâ Ağustûs Ḳayşer’e dek vardı ki mezbûr Gerştûs ile mu‘âşır idi.

Ve bi’l-cümle gerek ol ve gerek her ḳayşer-i maḥzûl Rûmiyye-i Kübrâ’da mütemekkin olmışlar idi. Ba‘de zâlik papalar taṣarrufına düşdi ki anlar ḥulefâ-yı Mesîḥ nâmına bir bölük riyâzet-kış râhiblerdür.

Bu taḳdırce ibtidâ-yı diyâr-ı Efrenc ğarb ilindendür ki sâhilleri birbirine muḳâbil vâḳi‘ olmuşdur. Ve ba‘zı yirleri ancaḳ beş ferseng boğazlar idügi [201a M2] şüyü‘ bulmuşdur. Hattâ Zuḳâḳ dinilen ol maḥallerdür.

Ve andaki zemîn-i ma‘mûr İspânya memleketi ıtlâḳ olınmışdur. Ṭûli bir aylıḳ yoldur. Ve ma‘mûr u³ meşhûr olan şehrleri Belensiye, Mürsiye, Viyâniye,⁴ Şâtibe, Ṭuleyṭule, İşbiliyye, Ḳurṭuba, Azârḳadre,⁵ Cündbâre, Cezîre-i⁶ [174b YK] Ensâ, Mayorka, Lâr, Şıḳılliye didükleridür. Ve bu vilâyetlerüñ ekşerini evâ’il-i ‘ahd-i İslâm’da ğuzât-ı Müslimîn feth idüp mağrib pâdişâhları zabṭına dâḥil olmuş iken sene sittin ve tis’a mi’e-i hicrîde Rey Kaṭalonya⁷ nâm şehr Müslimânlar elinden alındı. İspânya ḳrallarına ḥarâc-ğüzâr olmaları muḳarrer oldı. Şıḳılliye Cezîresi’nde sâkin olan

1 Venedik: ve Nîk YK

2 aḥkâm: hükûmet YK

3 ma‘mûr u: - YK

4 Viyâniye: Vibâniye YK

5 Azârḳadre: Azâḳkarde YK

6 Cezîre-i: Cenerîre M2

7 Kaṭalonya: Kaṣṭalonya YK

Müslimîn ise mülk-i Efrenc miyânındaki Nevşara¹ nâm şehre getirildi. Ve Tersâ kavminden üzerlerine niçe hâkimler koyup zabt u hîrâsetlerinde ihtiyât kılındı. Ya'nî ki ehl-i mağrible ittihâd itmekde cümlesi men' olındı.

Ba'dehu Sultân Gâzân bin Argün zamânında 'asâkir-i ehl-i İslâm Şâm vilâyetindeki şâhîlgâhı aldılar. Ve zemîn-i İrân'da buldukları kilisâları hârâb eylediler. Ol muķâbeledede Freng kavmi dağı intikâmen² kendi memleketlerinde mütemekkin ve hârâc-güzâr olan Müslimânlardan iki yüz bin miķdârı âdemi şehîd idüp kılıçdan geçürdiler. Ammâ şehir-i Tuleyţule'nün ekşer-i sükkânı ki sıbt-ı Yehüdâ bin Ya'ķûb'dan idi, vilâyet-i mağribden haylî ma'mûr memleket ve şimâlîsi bir aylık yol miķdârı memâlik-i ma'mûre ve şenlik vilâyetdür. Ol kalemrevün pâdişâhı 'asâkir-i bî-kerân, vilâyet-i âbâdân ve emvâl-i firâvân mâlikidür. Nâmı dağı Berteklise diyü meşhûrdur. Dâ'imâ anlar ile İspânya kralı mâbeyninde ceng ü cidâl ve hârb u kıtâl muķarrerdür.

Ve bu yirlerün karşusunda Baħr-i Muħîţ miyânında iki cezîre vardır ki birine İriyâ³ dirler. Hâkinde haşerât-ı zehrînak olmaz. Fâre n'idüğünü ol yirlerde kimse bilmez. [201b M2] Sâkin olan âdemleri bâlâ-ķadd, ķavî-heykel, sürĥ-rûy ve 'ömrleri dırâz mükemmel âdemlerdür. Ve anda bir çeşme vardır. Şuyına her ne cins dıraĥt ve ķûb şoķsalar heftesine dek elbette taş olur. Hattâ ba'zı şâĥları içine ķorlar, bahârî ve mîvesi ile ruĥâm şüretinde incimâd bulurlar.

İkinci cezîrenün nâmı İngiletere'dür. Ol cezîreden bu 'ariz ü vaşî'dür. Anda bir ulu taş vardır ki içinde zer ü nuķre ma'âdini bisyârdur. Ve demür ve baķır ma'denleri dağı bî-şümârdur.

Bedihe

Hâki başdan başa mücevherdür
Sîm ü zerden ķarîn-i zîverdür

Âbı⁴ eşcârı seng iden âtanuñ
Hâki 'anber hevâsı ĥoş-terdür

1 Nevşara: Tûĥde YK

2 intikâmen: - YK

3 İriyâ: Hiriya YK

4 Âbı: Dalı YK

Ve ol cezîrenün ‘acâ’ibinden belki dünyânun ma‘mûre rub‘-ı meşkûnı garâ’ibinden biri dahı budur ki anda bir ‘aceb dıraht olur. Yıldan yıla mîve yirine murğ-beççe hâşıl kılur. Bu vechle ki şükûfe zamânında hürde sebetler, ya’nî ki enbân gibi bir perdeli, müdevver hey’etler biter. Ve anuî içinde bir kuş [175a M2] hâşıl ider. Zamânı geldükde ki burnı ol mîvenün şapına muttaşıl bulınur. Tamâm resîde¹ olduğda ol murğ içerüden minķarı ile ol enbânı yarardı. Rûh olduğı hâlde taşra çıkar, cem‘ idüp on yıla dek beslerler. Kız yavrusı gibi kebîr, semîn bir nefis murğ olur. Andan sonra gîdâ idüp tenâvül kılurlar. Etini gâyetle lezîz bulurlar. Ol cezîrenün tûli aña mahşûşdur. Egerçi ki cins koyunları da bulınur. Yünlerinden ıskarlât çuka ve şûf-ı qudsî olur. Ve bu cezîrelerin pādîşâhına Şkotlând² dirler. İngiletere şehryârınınuñ harâc-güzârı hükmindedür.³

Ba‘de-mâ Alamaniyye cânibinde ekşer-i zemîni huşk u eķall, sâhili ‘arîz ü vasî‘ bir memleket dahı vardır ki pādîşâhına rîdâfrens⁴ dinilür. İngiletere kralı dahı aña harâc virür. Hâlâ ki rîdâfrens ve taht-ı hükmindeki hâkimler yine kayşer-i Rûm’uñ muṭî‘ u münķād ve [202a M2] harâc-güzârlarıdır.

Ve yine Alamaniyye tarafında bir memleket dahı vardır ki nâmına Eboymyâ⁵ dinilür. Pādîşâhına sâķî⁶ itlâķ olunur. Yüz bin yarar atluya mâlikdür. Ve kayşerün itâ‘ati hîdmetine sâlikdür.

Ve aña muttaşıl bir memleket dahı vardır ki şehryârına Berlonyâ ‘alem olmışdur. Ma‘âdin ü cevâhir ü filizzât⁷ ile memlû bir cebeli⁸ vardır ki niçe rûzgâr⁹ hûkkâm-ı nâmdâr taşarrufında iken bu yakınlarda¹⁰ ol memâliki

1 resîde: - YK

2 Şkodlând: Şkodlândâ YK

3 güzârı hükmindedür: güzârıdır YK

4 rîdâfrens: zîdâfrens YK | Burada Almanya’ya yakın bir bölgenin hükümdarına “ridafrens” denildiği belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda ridafrens’in IX. Louis olduğu yazılıdır (Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 375). Tarihçi Benâkitî ise bu kelimeyi bazen “ridafrâns” olarak kullanmakta, bazen de onun yerine “melikü Fransa (Fransa hükümdarı)” tabirini tercih etmektedir (Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, *Târihu el-Benâkitî: Ravzatu Üli’l-elbâb fî Ma’rifeti et-Tevarîh ve’l-Ensâb*, el-Merkaz el-Kavmî li’l-Tercemeti, Kâhire 2007, s. 293, 308).

5 Eboymyâ: Ebû’ihyâ YK | Bu isim *Benâkitî Tarihî*’nde “Bohimyâ” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 293.

6 sâķî: sâti M2

7 ü filizzât: - YK

8 cebeli: cebel-i şaṭ ṭı M2

9 rûzgâr: rûzgâr âhîr-i M2

10 bu yakınlerde: - YK

dağı sâbıku'z-zıkr sâkı¹ alup zabt eylemişdür. Muḥâlefet idenlerüñ ḥün-ı gül-gününü şarâb-ı lâle-gün gibi sâķivâr nüş itmişdür.

Ve yine Berlonyâ vilâyeti semtinde Sonyâ² nâm bir cezîre-i ma'mûre dağı vardır ki zer ü sefid kehrübâ anda ḥâşıl olur. Dest-i tüccâr u ḥ'âce gümâna ekşeriyyâ andan vâşıl olur.³

Ve bir memleket dağı vardır ki ḥâkimine Kotrânde dirler. Ya'nî ki nâmı ile tesmiye iderler.⁴ Ve yine ol ḥavâlîde bir ḥaberde⁵ naql olunur ki şehriyârınuñ ismi Norobge ile şöhret bulur. Ve cezîrenüñ ṭülü tâ ḳutb-ı şimâlî altına dek mümteddür, dinilür. Ya'nî ki noḳṭa-i ḳuṭb-ı şimâlî semt-i re'se yitişdügi gibi ol dağı aña ulaşmışdır. Ṭağları 'ale'd-devâm yah u berfle memlûdur. Ve billür ol ṭağlarda ḥâşıl olduğı menḳül ü meşhûrdur.⁶

Ve ol yirlerüñ kemâl-i bürüdetinden eṭfâli bile sepîd-müy ve ebrû ve müjgânları bile pîrân-ı sâl-ḥürde kirpikleri gibi beyâz u sefid-mûdur, dirler. Ḥattâ sunḳur-ı sepîd ki pâdişâhlar nazarında toğan kısmınuñ kem-yâb u zî-ḳıymetidir, ol vilâyetde ḥâşıl olur, diyü ḥaber virürler.⁷ Ve ol memleketde gün uzunluğı âfitâb cedy burcında iken olur. Farazâ yigirmi iki sâ'at gündüz, yalınuz iki sâ'at gice olmak muḳarrerdür. Ve yine âfitâb evvel⁸ sereṭâna varduḳda emr ber-'aks olup [202n M2] gündüz iki sâ'at ve gice yigirmi iki sâ'at olması müyesserdür.

li-Münşî'ihî⁹

Şeb-i firâķa münâsibdür iki sâ'at şeb
Niteki gündüzi rûz-ı vişâle lâ'ikdür

Ve lik 'aks olıcaḳ rûzı 'ömr-i düşmen olup
Şebi belâ-yı ḥasûd olması muvâfıḳdur

1 sâķi: sâti M2

2 Sonyâ: Sotyâ YK

3 Dest-i//olur: - YK

4 Ya'nî//iderler: - YK

5 ḥaberde: cerîde YK

6 dinilür//meşhûrdur: - YK

7 diyü//virürler: - YK

8 evvel: - YK

9 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

Ve cezîre-i mezbûrenüñ ibtidâsından intihâsına varınca zabâb, ya'nî ki tuman mu'karrerdür. Aşlâ mürtefi' olmaz. Ya'nî şeb-i deycür gibi kararması ber-ķarâr olur, açılmaz.¹ Hattâ niçeler “Zulumât didükleri [175b YK] oldur.” dirler. Ammâ âb-ı hayâta şehâb² olan zulmet midür, yoksa ğayrı mıdur, taḥķîķ idemezler.

li-Münşi'îhi³

Ben bildüğüm budur ki hayât âbı zulmeti
Şubḥ-ı vişâl mâni'î şâm-ı firâķdur

Zîrâ zülâl-i büse-i cân-baḥş-ı yârdan
Mâni' çü baḥt-ı türe-i ehl-i mezâķdur

Egerçi ki bu cezîrede hayvânât azdur, lâkin âdemleri ķavî-heykel, bâlâ-ķâmet olmağla mümtâzdür. Hâlâ ki ķaşîrû'l-'ömr olup bu vilâyetlerüñ âdemleri ķadar yaş sürmedükleri sepîd-mü ve beyâz-müjġân u ebrû ve pîrân şıfatında etfâlleri olmadan ķâr-sâz ve ķillet-i 'ömr-i zindeġânileri müşâhed ü ķâşîf-râzdur.⁴

Ba'de hâzâ yine ol zemîn ber-â-berinde İspânya memleketinden ḥâric bir vilâyet daḥı vardır ki aña Getlonya dirler. Ve ḥâkimine rî Getlonya ıtlâķ iderler.⁵ Tağlarında ma'âdin-i gümüş ve zer ü nuķre vâfirdür. Tîz-âb u sim-âb didükleri zehr-âb daḥı anda mütekâşirdür.⁶ Ve üç meşḥûr şehri vardır ki Felensiye, Mursiye, Mayorķa isimleri ile añılır. Âdemleri ġâyetle dilîr ü şecî' u bahâdır olur. Farazâ ķılıç altında ölmek yanlarında küllî hünerdür.⁷ Firâşında cân virmek bî-'âr u nâmûslığla mu'abberdür.

Ve Getlonya civârında Frânsa⁸ nâm bir vilâyet daḥı Delûre nâmı ile meşḥûrdur. Ve ol memâliküñ maḥall-i refî'inde Berens nâm bir büyük şehir vardır. Âb u hevâsınuñ [203a M2] iķtizâsı ile ol ķişverüñ muķîmi ve ġarîbi

1 Ya'nî//açılmaz: - YK

2 ḥayâta şehâb: ḥayât YK

3 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

4 Egerçi//râzdur: - YK

5 Dî//iderler: - YK

6 ma'âdin-i//mütekâşirdür: altun ve gümüş ma'âdeni vardır YK

7 küllî hünerdür: mu'teberdür YK

8 Nüshalarda “Burunsâ” şeklinde yazılan bu kelime “Fransa” olarak tashih edildi, bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 294.

taḥşil-i 'ilm ü kemâle mâ'ildür. Her zamânda ṭâlib-i 'ilm nâmına yüz biñden ziyâde ğaribü'l-bilâd ol şehrde mevcûd olması şöhre-i emâşil ü efâzıldür.

Bundan mâ'adâ Berens ile Getlonya ortasında vâkı' Zedikra¹ ismi ile şâyî' bir diyâr dahı vardır ki şehryârı mağrib sulṭânı ile ḥullet ü şulḥ üzere ber-ḳarârdur. Ve yine sâhil-i deryâda ve sâbıķu'z-zıkr memleketüñ berri cânibinde² Ceneve³ nâm bir vilâyet dahı vardır ki pâdişâhınun iki yüz pâre ḳadırğası, ya'nî ki çekdürür, istedügi sâhile varup er döger gemileri muḳarrerdür.⁴ Ve her bir zevraķında üç yüz merd-i cengi silâḥ-ı rezm ü âhengle ḳarîn-i zib ü ziverdür. Ve eṭrâf-ı Mıṣr u Şâm u Rûm'a giden tüccâr-ı Efrencî-tebâr elbette ol memleketüñ iskelesinden mu'arricler ve müteveccihlerdür. Ve ol diyârün bālâsında ḥaṭṭ-ı maşrıķ üzere bir biyâbân zâhir ü 'ayândür ki kırķ ferseng miķdârı füşḫati ve yigirmi iki pâre ma'mûre şehirleri ile vüs'ati muḳarrerdür.

Nihâyet ol diyârün pâdişâhı merdüm-i aşıl ve şehryâr-ı nesil olmamağın a'yân-ı memleket 'uḳalâsı ittifâķla bir nikû-sîret, şâḫib-i şecâ'at, vecîḥ ü pesendide-ḥaşlet âdemi bulurlar. Müzd-i devlet-i naķd ile pâdişâḥ idinüp bir sene-i kâmilede ne ḳadar yüz biñ filori virecekler ise mu'ayyen ḳılurlar. Sâ'ir pâdişâḫlar gibi aşar, başar, yaķar, yıķar, keser, biçer, söker, diker yılına dek ḥükmini icrâ eyler. Taḫt-nişîn olup tâcını urınur. İstedügi gibi şevket ü zib ü zînetle 'askerine görünür. Vaḳtâ ki va'desi tamâm olur, münâdilere nidâ itdirilür ki "Bu geṇen senede pâdişâḫımızdan sitem-dide olanlar ve bi-ğayr-i ḫaḳķın aḳçesi alınanlar kimlerdür?" dinilür. Şöyle ki aşḫâb-ı şekvâ zâhir olacaḳ müsteḫaḳķı alıvrilür.

Ba'dehu ol pâdişâḫ kendü mâ-meleki ile fâriğü'l-ḫâl olur. [203b M2] İçlerinde 'izzetle geṇinüp 'ayş u 'işret ḳılır. Nihâyet icrâ-yı aḫkâma ḳâdir olamaz. Giderek bir nevbet dahı salṭanat virilmesine evvelki 'azli mâni' 'add olunmaz. Ol vilâyet ḫalkınun ḫâlleri bu minvâl üzere cârî olur. ⁵«*كل جديد لذة*» feḫvâsınca yıldan yıla bir pâdişâḫ naşbına cell-i himmetleri ta'alluḳ bulur. Ve eger isterse pâdişâḫ-ı sâbıķ cümle mâ-meleki ile âḫar diyâra irtihâl ḳılır.

1 Bu isim *Benâkitî Tarihi*'nde "Zedenḳra" şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 294.

2 Firâşında//cânibinde: - YK

3 Ceneve: Ḥabere YK

4 istedügi//muḳarrerdür: sefinesi vardır YK

5 "Her yenilikte lezzet vardır."

Li-münşi'hi el-Mü'ellif el-Haķır¹

Müzd ile salţanat virildüğünü
Gerçi görmüş iştmiş âdem yok

Ėayd-ıla dehre şâh olan kişinün
Muţlakâ 'âliminde [kerem] yok

Ve bu vilâyete muttaşıl Rûmânyâ² nâm bir memleket dahı vardır. Ėaylî âbâdan u vâsi' u'l-aķţardur. Anuñ bir cânibinde Mâvke Züterfîş³ nâm bir memleket haberin virilür ki andan öte mağall-i bâlâterinde⁴ bir 'aţîm vilâyet dahı vardır, [176a YK] şehryârınuñ adı Baţrîķ Mâkelliya'dür. Ėudret ü leşkerine nihâyet yokdur. Ve ol diyârda billür-ı şâf u şeffâf Ėâyette çokdur.

Ve bu diyârün şimâlisinde Lonbardiye ve Honlandiye nâm iki memleket dahı vardır. Ve yine baţrîķ vilâyeti semtinde basîţ u 'arîz bir vilâyet dahı naķl olunur ki⁵ tâ Kırım ve BulĖâr memâlikine⁶ dek muttaşıldur. Sâbıķan Âl-i Cengiz'den Noķay Azaruķ Cuci ol diyâra zamân-ı devletinde aķınlar itmişdür. Beyne'l-Etrâķ nâm-ı meşhûr Macaristân diyü taĖķķîķa yitmişdür.⁷

Ve yine Lonbardiye'nün cânib-i cenûbisinde bir memleket dahı vardır ki Merkdenkü⁸ nâmınadır. Ėıble tarafına Ėüzerândur. Ve yine vilâyet-i Rûm'ün şarkîsinde vâķi' Kesbânye diyü nâmı şâyi' bir diyâr-ı fesîğatü'l-aķţar dahı vardır ki andan yukarı bir aylık yola dek ma'mûre ve âbâdan memleketler vardır. Ėarbî ve şimâli iki cânibleri deryâdur. Mercân-ı sürĖ ol denizlerde hüveydâdur.

1 Bu manzume YK nüshasında bulunmamaktadır.

2 Nüşhalarda "Zûmânyûlisa (M2), Zûmâytûlisa (YK)" şeklinde yazılan bu isim "Rûmânyâ" olarak tashih edildi. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâķitî, age, s. 295.

3 Bu isim *Benâķitî Tarihî* nde "Mâdkâdû Freniş" şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâķitî, age, s. 295.

4 mağall-i bâlâterinde: - YK

5 naķl//ki: vardır YK

6 memâlikine: vilâyetine YK

7 YK nüshasında buradan, sonraki fasl başına kadarki kısım bulunmamaktadır.

8 M2 nüshasın "Herkednkü" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâķitî, age, s. 295.

Ve yine aña yakın ve mağrib semtine qarîn bir cezîre vardır. [204a M2] Ki şehryârı Rîçâl nâmı ile şöhre-i dâr u diyârdur. Anda dahı şâh-ı mercân ve ma'âdin-i cevâhir-nişân vâfirdür. Şıķılliye memleketi ol cezîrenüñ nihâyetindedür. Ve anuñ pâdişâhı Tûnis sulţânından hârâc almak üzeredür. Hattâ sâbıķu'z-zıkr Rîçâl kızını anuñ Vârgün nam oğlına virmişdür. Ve aña iki yüz ferseng qarîb olan Şıķılliye'yi bağışlamışdur.

Ve cezîre-i mezbûrenüñ 'acâ'ibine nihâyet yokdur. Cümleden biri bir kûh-ı bülenddür ki dâ'imâ anda âteş-i fûrûzân nümâyân olur. Menķûldür ki ictimâ' u istiķbâl-i neyyireyn olduķda ol âteşüñ iltihâbı niçe fersah yire yitişür. Ve ol řağuß dibinde bir büyük nehr vardır ki ol âteşle ğaleyân idüp kaynamakdadur. Ve Tûnis'le Şıķılliye mâbeyni elli mil yirdür. Ve yine deryâ tarafından Alamaniyye kıyılarınuñ ve Loromge'nüñ miyânında bir memleket dahı vardır. Tağları pür-ma'âdindür.

Ve yine Alamaniyye ile Zendâkrensî arasında Bender nâm bir vilâyet vardır. Dârü'l-mülki Dâres nâmı ile şöhre-i dâr u diyârdur. Ve andan beş ferseng öte berr ü biyâbânda bir şehir-i ma'mûr ve sükkân u 'ibâdı mevfur bir kilisâ vardır ki ğâyetle büzürg ü enbûhdur. Nâmı Ayvânîs demekle meşhûrdur.

Egerçi ki ol kenîsenüñ rehâbîn ü mucâvirini bi-şümârdur. Ammâ vech-i ma'îşetleri hayli müzâyaķa ile nümüdârdur. Lâkin hikmet-i ilâhiyye ile ğâlibâ muţalsamdur ki her senede ki âfitâb cedy burcunuñ evvel derecesine nüzûl ider, ol şahrâ tamâmen murğ-ı tayyâr ile pür olup tolar. Ve her biri minķârında birer zeytûn tutarak kilîsânüñ bâmına iner. Ve havâlisine döküp yine döner, gider. Tâ üç gün üç giceye dek bu řarıķla gelüp gidüp 'amel ider. Ba'dehu kimse ol murğânı anda görmez. Tâ yüz ferseng yire dek zeytûndan ve ol maķûle kuşlardan [204b M2] eşer bilürmez. Nereden getürdüklerini kimse bilmez. Pes kenîsede sâkin olanlar ol zeytûnları divşürüp zaķîre idinürler. Ve yağını ķanâdile ve me'külâta şarf kıılurlar. Kıavm-i Efrenc bu huşuşa bâb mendü dimişlerdür. Ve şekl ü hey'âtda rub'-ı ğarbı çekmişlerdür.

El-kıssa Efrenc kıavmi kıatı vâfir ve ümem ü mileli mütekâşirdür. Yigirmi beş dürlü dil söylerler. Hiç birbirlerinin lisânını fehm itmezler. Egerçi ki bu faşl bu maħalde müstedrek gibi vâķı' oldu, ya'nî ki büldân u cezâ'ir faşlında yazılacak ba'zı aħvâl faşl-ı mülûk ü tafşil-i hulefâ-yı 'İsâ miyânında müstâķillen bir faşl kıılındı. Bâ'îşi eşherü'l-müverrihîn Mevlânâ Benâketi'ye mütâba'aten hareketdür. Nevâdiriden ilhâķı lâzım niçe fevâ'id maķûlesi olmağın bu bâbda anlara iķtidâmuz maħz-ı şavâb u işâbetdür.

FAŞL HAZRET-İ 'İSÂ 'ALEYHI'S-SELÂMU'N HULEFÂSI OLAN PÂPLAR BEYÂNINDADUR

[Fiṭorus-ı¹ Hāvārî]: Bu zümrenün evveli Fiṭorus-ı Hāvārî'dür ki Hāvāriyyūn'ın mihteri ve pāp nāmına olan hulefānuñ ser-defteridür. Hılāfet seririne cülüs idüp yedi yıl tamām Anṭākiyye dārü'l-mülkinde aldı, virdi. Ba'dehu Rūmiyye-i Kübrā'ya geçüp yigirmi beş yıl daḥı yedi ay yigirmi gün daḥı anda hılāfet itdi. Ve bunuñ zamānı Mārūn ḳayşerūn 'aşrına rāst geldi. 'Āḳıbet işkence-i pūr-rence ile helāk ḳılındı.

[Līnūs]: İkinci pāp Līnūs'dur. Tūskān vilāyetindendür. On bir yıl, üç ay, on iki gün hılāfet şadrına oturdu. Ve niçe kerāmāt zāhir itdi. Mūnḳirīn ile siḥre ve cādūlīga ḥaml idüp āḥir kellesi bürīde oldu.

[Kilitūs]: Üçüncü Kilitūs'dur² ki Rūmiyyü'l-aşldür. Fiṭorus fermānı ile yigirmi beş ḳıssīs tertīb idüp Līnūs'dan şoñra hılāfet eyledi. On bir yıl, bir ay ve on bir gün icrā-yı aḥḳām itdükden şoñra töhmet-i siḥr ile helāk ḳılındı.

Klīmens³: [205a M2] Yigirmi bir gün serir-i hılāfet ḥālī ṭurduḳdan şoñra pāp oldu. Aşlı Rūmiyye'den olup ehl-i 'ilm ü kemāl olmaḡla dīn-i 'İseviyye'de niçe ḳitāblar te'lif eyledi. 'Āḳıbet 'aşrınıñ ḳayşeri anı şehrden sürüp Sersone nām cezīreye gönderdi. Toḳuz yıl, iki ay, on iki gün hılāfeti muḳarrer olduḳdan şoñra helāk oldu.

Angilītūs⁴: Toḳuzuncı ḳayşer olan Rūmīṭālīs'ün⁵ zamān-ı devletinden yedinci yılda pāp oldu. Ḳıssıslere şaḳların ve şaḳalların terāş itmek buyurdu. Bu vechle toḳuz yıl, iki ay, iki gün hılāfetden şoñra bu daḥı töhmet-i siḥr ile ḳatlı olındı.

Anūştūs⁶: Rūmiyye'dendür. Üç yıl, üç ay, bir gün pāp olduḳdan şoñra işkence altında helāk oldu. [176b YK]

1 Burada kastedilen "Petrus" olmalıdır. bk. Muammer Ulutürk, "Katolik Hristiyanlığına Göre İsa'nın Halefi İlk Papa Havarî Simun Petrus", *Marife Dergisi*, Bahar 2006, Yıl 6 , Sayı 1, s. 145.

2 Burada kastedilen "Anacletus" olmalıdır. bk. Halim Işık, *Günümüzde Papalık Teşkilatı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 67.

3 Burada kastedilen "I. Clement" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

4 Burada kastedilen "Evaristus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

5 Rūmīṭālīs'ün: Zūmīṭālīs'ün M2

6 Burada kastedilen "I. Alexander" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

Elşitür: Bu dağı Rūmiyye'dendür. Toğuz yıl, beş ay, iki gün hilâfet itdükdən şöıra bu dağı işkence rencesı ile cân virdi.

Sisşūs¹: Adernās Kayşer ile mu'âşırdur. On yıl, üç ay, yigirmi bir gün pāp olup bu dağı işkence 'azābından cân virmişdür.

Talasforūs²: Bu dağı Rūmiyye'dendür. On bir yıl, üç ay, on iki gün hilâfet itdi. Ba'dehu 'azāb-ı elīm [ile] dār-ı âhirete gitdi.³

İğînūs⁴: Pāp-ı sâbık helâkinden on gün şöıra halife naşb olındı. Aşlı Yūnānī'dür. Aristū'nuñ Atina'daki medresesinde hâşıl oldı. Ve dört buçuk yıl, beş gün hilâfetden şöıra envā'-ı şikence ile helâk ü tebâh kılındı.⁵

Tiyūmin⁶: On gün serir-i hilâfet hālî tırdıkdan şöıra pāp oldı. Ve on üçüncü kayşer olan Tıřūs'la mu'âşır olup toğuz yıl, dört ay, yigirmi bir gün hilâfet ile iştiḥār buldı. Aşlı Heraqlıye'dendür. Ve bunıñ zamânında Aramīs nām şahş-ı şālîḥa gökden [205b M2] bir firişte nâzil olup "Māh-ı âzāruñ dördüncü günü ki ol yek-şenbedür, 'id-i ekber idüñ." diyü buyurdı.

Anıyetus⁷: On beş gündən şöıra pāp oldı. Yedi yıl, üç ay, iki gün hilâfet itdükdən şöıra 'âkıbet işkence ile cân virmişdür.

Süser⁸: Bu dağı on beş gün [şöıra] halife naşb olındı. Aşlı Konbānya'dan idi. On bir yıl, üç ay, yigirmi bir gün hilâfetden şöıra cefâ ile öldürildi.

Elütürs⁹: Bir aydan şöıra sâbıkuñ yirine oturdı. Ḥadd-i zâtında Rūmiyye'de tevellüd itmiş idi. Berenyâ pâdişāhı büt-perest iken Naşārâ dīnine girmesine mezbūr pāp¹⁰ sebep oldı. Bu minvāl üzere on beş yıl, altı ay, beş gün pāp oldukdan şöıra kayd-ı işkencede helâk oldı.

1 Burada kastedilen "I. Sixtus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

2 Burada kastedilen "Telesphorus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

3 YK nüshasında bu cümleden sonra bir önceki cümle tekrar gelmektedir.

4 Burada kastedilen "Hyginus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 67.

5 helâk ü tebâh kılındı: helâk oldı YK

6 Burada kastedilen "I. Pius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

7 Burada kastedilen "Anicetus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

8 Burada kastedilen "Soterius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

9 Burada kastedilen "Eleuterus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

10 pāp: - YK

...¹: İfrîkiyye'dendür. On günden sonra pāp olup on yıl, iki ay, iki gün hilâfet idüp helâk kılındı.

Viktur²: On iki günden sonra yirine oturdu. Toğuz yıl, altı ay, on gün pāp olduğdan sonra envā'-ı 'azābla öldürildi.

Kelikstūs³: Altı günden sonra cülūs itdi. Bunun 'ahdinde keşret-i ra'd u berke ile Rūmiyye-i Kübrā'daki şanem-i meşhūr ki iki elleri altundan idi, yanup nār u nūr oldı. Kendüsi beş yıl, iki ay, on gün pāp olduğdan sonra vefāt itdi.

Urbānūs: İki aydan sonra yirine oturdu. Dört yıl, on bir ay,⁴ on üç gün hilâfetden sonra serāy-ı beķā cānibine toğrıldı.

Bünstiyānūs⁵: Rūmiyye'dendür. Beş yıl, iki ay pāp oldı. 'Āķibet Cezīre-i Sardānye'de iken işkence ile öldürildi.

Geryāgūs⁶: Sābıķu'z-zıkrden [177a YK] sonra bir yıl, üç ay mıkđarı pāp oldı. Ba'dehu Gerīne'ye⁷ vardı ki Dalmāsiye'den⁸ bir şehrdür, diyü pāp-ı mezbūr aña hicret kıldı. Ya'nı ki Rūmiyye'den ba'zı pāplar aña iltifāt u i'tibār itmemegin göçdi. Yigirminci kayşer olan Ališderūs ile mu'āşır olup müdārāt üzere geçindi. [206a M2]

Ançarūs⁹: On üç yıl, bir ay, on gün hilâfet itdi. 'Āķibet bu daķı işkence ıztırābı ile yoğ oldı, gitdi.

Faliyānūs¹⁰: Rūmiyye'den peydā olup üç yıl, üç ay, on gün hilâfet itmişdür. Ba'dehu şikence-i pūr-rence ile dünyādan gitmişdür.

Kerťalyūs¹¹: Bu daķı Rūmiyye'dendür. Üç yıl, üç ay, üç gün pāp olduğdan sonra helâk kılınmışdur.

1 Nüşhalarda bu kısım boş bırakılmıştır.

2 On günden//Viktur: - YK

3 Burada kastedilen "I. Callixtus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

4 on//ay: - YK

5 Burada kastedilen "Pontianus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

6 Geryāgūs: Geryāgūs YK

7 Gerīne'ye: Gerbene'ye YK

8 Buradan kasıt "Dalmaçya" olmalıdır. | Alamanıyye'dan YK

9 Burada kastedilen "Anterus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

10 Burada kastedilen "Fabianus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 68.

11 Burada kastedilen "Cornelius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

Baṭyūs¹: Rūmiyye'de tevellüd idüp 'unfuvân-ı şebâb 'âlemine varduḡda ol ḡavâlîde vâḡi' bir büt-hâne-i 'azîme² bed-du'â itdi. Sâ'ati ile eṡeri zuhūr idüp³ mezbûrûn kerâmâtı ḡadd-i taḡḡîka yitdi. Daḡı niçe ḡile ile⁴ niçeleri Naşârâ dînine koydı. Bu tarîḡla dört yıl, iki ay, on gün ḡilâfetden ṡoḡra bu daḡı ḡatlı olındı.

Sikṡṡūs⁵: Vilâyet-i Rûm'dandur. Ve ḡayṡer-i Gebr'i bu tersâ itmîṡdür. Ḥattâ ḡazînesini fuḡarâya baḡṡ ü tevzî'ine sebep olmuṡdur. İki ay, altı gün ḡilâfetden ṡoḡra 'âḡıbet bu daḡı ḡatlı olınmuṡdur.

Diyonisūs⁶: Yigirmi iki ay, dört gün pâp oldı. Andan ṡoḡra işkence-i keṡ-â-keṡ ile helâk ḡılındı.

Ġalînūs⁷: Dalmâsiye'dendür.⁸ On bir yıl, dört ay, dört gün icrâ-yı aḡḡâm itdükden ṡoḡra bu daḡı ṡikence eṡnâsında cân virmîṡdür.

Selenyūs: Bu daḡı Rūmiyye-i Kübrâ'dandur. Arâm ḡayṡer ile ittifâḡ idüp bütleri ḡoparup âteṡe yaḡdı. Ba'dehu tevbe ve keḡâret idüp öldükde "Beni topraḡa ḡomasunlar." diyü vaṡiyyet itdi. Ol maḡûle 'amel-i ṡâliḡden belâ-yı küḡr ü cehle rû-gerdân oldı. Bi'l-âḡire yedi yıl, iki ay, yigirmi gün pâp olduḡdan ṡoḡra otuz dördinci ḡayṡer olan Diyüflîṡas mezbûruḡ baṡın kesdi, öldürdi.

Mardeslūs: Rūmiyye'de neṡv ü nemâ bulup altı yıl, yigirmi iki gün ḡilâfet itdi. Ba'dehu aḡa cefâ ḡaṡd idüp ol 'aṡruḡ ḡayṡeri [206b M2] ḡübânḡı itdürdi. Mâdâm ki ḡayd-ı ḡayâtı idi, ṡobânḡı ḡidmetinden ḡurtılmadı.

Ösebūs⁹: Yûnân vilâyetindendür. İki yıl, iki ay, yigirmi gün pâp olmuṡ idi. [177b YK]

1 Burada kastedilen "I. Lucius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

2 büt-hâne-i 'azîme: büt-hânede YK

3 eṡeri//idüp: - YK

4 Daḡı//ile: Ḥattâ ki bir ḡile ile M2

5 Burada kastedilen "II. Sixtus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

6 Burada kastedilen "Dionysius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

7 Burada kastedilen "Caius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

8 Dalmâsiye'dendür: Alamaniyye'dandur YK

9 Burada kastedilen "Eusebius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

Milkiyâdes¹: Mağrib vilâyetindendir. ‘İsevî olanlara rûz-ı yek-şenbe ve penc-şenbe orucını tutmak buyurdu. Ya’nî ki büt-perestlere bu cihetden mütâba‘atleri² lâzım olduğunu tıyurdu.

Silisdrûs³: Rûmiyye’den bir tabîb-i hâzık idi. Hattâ Koştînûs⁴ nâm kayşeri marazından hâlâş itmiş idi. Vaqtâ ki pâp oldu, tersâları cem‘ idüp Rekîne⁵ nâm şehrde üç yüz on sekiz ‘âlimle Yehûd ‘ulemâsına münâzara ve mübâhâşe itdi. ‘Âkıbet Yehûd ‘ulemâsı mülzem ü mebhût oldu. Ba‘dehu bir şıgır lâşesini getürtdi. Anuñ kulağına “eb ü ibn ü rûhu’l-kuḍs” demekle ol gâv-ı mürdeyi ihyâ itdi. Bu tarıqla yigirmi üç yıl, iki ay, on bir gün hilâfet itdi. Kayâşıradan kimse kendüye ta‘arruz idemedi.

Markûs: Rûmiyye’denür. İki yıl, sekiz ay, yigirmi gün pâplik itmişdür.

Culiyûs: Bu dahı Rûmiyyelüdür. Koştanṭiyûs Kayşer’den niçe cefâlar çekmişdür. Ve ammâ ol vefât itdükden şofıra huzûr idüp on bir yıl, iki ay, sekiz gün hilâfet eylemişdür.

Sîrnûs⁶: Bir miḳdâr hilâfet itdükden şofıra ol ‘aşruñ kayşeri emrine mütâba‘at itmedüğü için ‘azl olunmışdur. Ba‘zılar kavlince müddet-i hilâfeti on yıl, yedi ay, yedi gün pâp olduğdan şofıra kayşer-i ‘aşruñ güm-râhlığına mütē‘allik kelimât itmekle katl olunmışdur.

Liberiyûs: Fâliks-i sâbık zamânında gâh o ve gâh bu pâp naşb olup hilâfet eyledi. Ammâ anuñ katlinden şofıra [207a M2] bir zamân müstaḳil olup cem‘an altı yıl miḳdârı halîfe oldu.

Ṭamasvîs⁷: İspânya’dandur. Zamân-ı hilâfetinde yüz elli merḥayâyı cem‘ idüp Liberiyûs’ı ilzâm idüp niçe nefrîn itmişlerdür. Bu minvâl üzere icrâ-yı ahkâm [idüp] on sekiz yıl, iki ay, iki gün pâp olmuşdur.

1 Burada kastedilen “Miltiades” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

2 mütâba‘atleri: müşâbehetleri YK

3 Burada kastedilen “I. Sylvester” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 69.

4 Koştînûs: Koştîbüs YK

5 Rekîne: Vekenye YK | Burada kastedilen I. İznik Konsili olmalıdır. bk. MUSTAFA SİNANOĞLU, “İZNİK KONSİLİ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili (15.02.2020).

6 Sîrnûs: Sipernûs YK

7 Ṭamasvîs: Ṭasmûs YK | Burada kastedilen “I. Damasus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

Sırîniyūs¹: Rūmiyyelüdü. Nefs-i İstanbul'da üç yüz tersâ-yı pārsâ ile cem'iyet itdi. Ve bunuñ zamân-ı hilâfetine pehlüleyn² vücûda geldi ki göbeginden yukarı birbirine muttaşıl iki gövdesi var idi. Birbiri ile müttefik u müttehid³ olup cidden birbirlerine muhâlefetleri zühûr itmeyüp on beş yıl, iki ay, on beş gün hilâfet eyledi.

Anaşasyūs: Bu dağı Rūmiyyelüdü. İki yıl, yigirmi altı gün⁴ pāp olmışdur.

İnnositūs⁵: Albân şehrindendür. On beş yıl, iki ay, yigirmi gün bu dağı hilâfet itmişdür.

Doğimūs⁶: Rūmiyye'dendür.⁷ İki yıl, sekiz ay, yigirmi beş gün bu dağı pāp olmışdur.

Bonifāsiyūs⁸: Bu dağı Rūmiyyelüdü. Üç yıl, sekiz ay, üç gün hilâfet itmişdür.

Salsātīnūs⁹: Rūmiyye'den olup hilâfet şadrına geçdi. Ve bir şahşı Berlân Ceziresi'ne gönderdi. Ol yirün halkını Naşārâ dinine koydurdı. Ve Efrūs şehrinde cem'iyet idüp dîn bâbında vâfir mübâhaşeler kıldı. Bu tarîkla yigirmi yıl, bir ay, toköz gün hilâfet eyledi.

Silstūs¹⁰: Bunuñ dağı aşlı Rūmiyye'den olup sekiz yıl, on sekiz gün halife oldu. Ve niçe yirlere kilisâlar yapdurup hayrât eyledi.

Liyū¹¹: Toskânâ'dandur. Zamânında cem'iyet-i 'uzmâ olup üç yüz [207b M2] elli merhayâ-yı Naştūr'uñ öninde oturdılar. Naştūriler 'İsâ iki nesnedendür, biri Hudâyî, biri insânî diyü rûh u cisme müte'allik niçe bahşler eylediler. Ammâ müddet-i hilâfeti yigirmi bir yıl, iki ay olmışdur.

1 Burada kastedilen "Siricius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

2 Nüshalarda "melüleyn" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "pehlüleyn" olarak metne alındı.

3 u müttehid: - YK

4 gün: ay YK

5 İnnositūs: İnyüssiyūs YK | Burada kastedilen "I. Innocentius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

6 Burada kastedilen "Zosimus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

7 YK nüshası burada sona ermektedir.

8 Burada kastedilen "Bonifacius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

9 Burada kastedilen "Caelestinus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

10 Burada kastedilen "III. Sixtus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

11 Burada kastedilen "I. Leo" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

İläriyüs¹: Sardānye nām ceziredendür. Altı yıl, beş ay, on gün pāp olmuştur.

Simlihiyüs² : Şehr-i Tibūr'dendür. Bunuñ 'ahdinde Cezire-i İngiletere'den bir kimse kopup nübüvvet da'vāsın itmişdür. "Āhürü'z-zamān peygāmberi Muḥammed '*aleyhi's-selām*'dan ğayrı gelecek nebī yokdur." diyü anı öldürtmişdür. Bu halle on beş yıl, altı ay, yedi gün ḫalife olmuştur.

Fāliks³: Herūme'dendür. Müddet-i ḫilāfeti sekiz yıl, on bir gündür.

Gelāsiyūs: Mağrib vilāyetindendür. Bunuñ zamānında Ḥavāriyyūn'dan biri zuhūr eyledi. Ba'dehu Mattā ḫaṭṭı ile anuñ tevābı'inden bir *İncil* daḫı zāhir oldu. Ve mezbūruñ zamān-ı ḫilāfeti sekiz yıl, on sekiz günde nihāyet buldı.

Anaştasyūs: Rūmiyye'dendür. On bir yıl, on bir ay, yigirmi dört gün ḫilāfet eylemişdür.

Sīmekus⁴: Cezire-i Sardānye'dandur. Bunuñ 'ahdinde rīdāfrens Naşārā dīnine girdi. Ve bunuñ müddet-i ḫilāfeti on beş yıl, yedi ay, yigirmi üç güne vardı.

Ormizad⁵ : Konbānya'dandur. ⁶ Tokuz yıl, on sekiz gün ḫalife olmuştur.

Yohannes⁷ : Rūmiyye'dendür. Zamānında bunuñ 'ahdinde cümle Frengistān ḫalkı Naşārā dīnine girmişdür. Millet-i 'İseviyye sâ'ir zamānlarda bulmaduğı revnaķı bulmuşdur. Mu'āşırı elli ikinci kayşer olan Yüstinyānūs olup müddet-i ḫilāfeti iki yıl, dört ay olmuştur.

Fāliks⁸: Sanīne'dendür. On dört yıl, iki ay, on altı gün pāplık itmişdür.

Bonifāsiyūs⁹: Rūmiyye-i Kübrā'dan zuhūr idüp iki yıl, iki ay, yigirmi gün ḫilāfet eylemişdür.

1 Burada kastedilen "Hilarius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

2 Burada kastedilen "Simplicius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 70.

3 Burada kastedilen "III. Felix" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

4 Burada kastedilen "Symmachus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

5 Burada kastedilen "Hormisdas" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

6 Buradan kasıt "Campania" olmalıdır.

7 Burada kastedilen "I. İoannes" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

8 Burada kastedilen "IV. Felix" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

9 Burada kastedilen "II. Bonifacius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

Yohannes¹: Bu dahı [208a M2] Rûmiyye'dendür. İki yıl, dört ay, yedi gün pāp olmuştur.

Ağābeṭūs: Sābıkuñ hem-şehrîsi olup on bir yıl, yigirmi sekiz gün icrâ-yı aḥkām itmiştir.

Silferiyūs² : Konbānyalıdır. Foḳā ki elli altıncı kayşerdür, [mu'aşırıdır]. Bir yıl, beş ay, on sekiz gün ḥilāfetden şoñra işkence ile qatl olunmuştur.

Filigūs³: Rûmiyye'dendür. Tersā ṭā'ifesiñüñ nefsi-i Koştantıniyye'deki beşinci cem'iyeti anuñ zamânındadır. Cem'an on yedi yıl, yedi ay, yigirmi altı gün pāp olmuştur.

Filāgiyūs⁴: Bu dahı Rûmiyye'den olup dört yıl, iki ay, yigirmi gün ḥilāfet sürmüştür.

Yohannes⁵: Bu dahı Rûmiyye'dendür. On yıl, on bir ay, yigirmi dört gün icrâ-yı aḥkām kılmıştır.

Bekeştūs⁶: Herûme'den olup üç yıl, bir ay, on toḳuz gün pāp oldu. Zamânında қаһт u ḡalā zāhir olup Frengistān'ı ḥarāb eyledi.

Belāgiyūs⁷: Rûmiyye'dendür. Bunuñ 'aşırında pey-â-pey bārān olup Rûmiyye rûd-ḥānesi ile şehriñ bārūsına ber-â-ber şu çıḳdı. Ve seyl-âbla nihāyetsiz mār u ḥaşerāt gelüp lāşeleri şehri қоқutdı. Ve ol ḥāletde mezbūr Belāgiyūs ve niçe biñ nüfus vefāt itdi. Ḥilāfetinüñ ḥisābı ise on yıl, üç ay, on gün 'idādına yitdi.

Grigoryūs: Bu dahı Rûmiyye'den zūhūr idüp on üç yıl, üç ay, on gün pāp oldu. ziyāde ehl-i 'ilm olmaḡın niçe kitāblar taşnıf itdi. Ve niçe kerāmāt u ḥarık-ı 'ādāt gösterdi. Ḥuşûşā İngiltere Cezîresi ḥalḳını 'umūmen tersā eyledi. Ve 'aşırında mevt-i füc'eten zāhir olup Frengistān'da añsuzın çok kimse fevt oldu.

1 Burada kastedilen "II. İoannes" olmalıdır. bk. bk. Işık, age, s. 71.

2 Burada kastedilen "Silverius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

3 Burada kastedilen "Vigilius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

4 Burada kastedilen "Pelagius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 71.

5 Burada kastedilen "III. İoannes" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

6 Burada kastedilen "Benedictus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

7 Burada kastedilen "Pelagius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

Safiniyākūs¹: Toskānā’dandur. Bir yıl, beş ay, toköz gün pāpālīk itmişdür.

Bonifāsiyūs²: Rūmiyye’den olup toköz ay, yigirmi toköz gün hilāfet eylemişdür.

Bonifāsiyūs-ı Şānī³: [208b M2] Veleriye’ dendür. Altı yıl, sekiz ay, on iki gün pāpālīk itmişdür.

Ṭāvūs Ṭaṭāt⁴: Üç yıl, yigirmi gün pāp oldı. Beraşa mübtelā olanları bir kerre öpmekle hālāş idüp kerāmet gösterdi.

Bonifāsiyūs⁵: Konbānya’dandur. Beş yıl, on üç gün halīfe olmuşdur.

Onoriyūs⁶: Bu dağı Konbānya’dan olup on iki yıl, on bir ay, on sekiz gün pāp olmuşdur.

Seferisūs⁷: Herūme’ dendür. Bir yıl, dört ay, yigirmi sekiz gün bu dağı hilāfet itmişdür.

Yohannes⁸: Dalmāsiye’ dendür. Ehl-i İslām esirlerinden niçeleri şatun alup āzād itmişdür. Ve bir yıl, toköz ay, yigirmi sekiz gün pāpālīk itmişdür.

Soṭūrūs⁹: Rūm’dandur. Üç yıl, beş ay, sekiz gün halīfe olmuşdur.

Marṭīnūs: Tüdiritse’ dendür. Müddet-i hilāfeti üç yıl, beş ay, sekiz gün halīfe olmuşdur.

Fīṭalīnās¹⁰: Konbānya’dandur. On dört yıl, altı ay pāp olmuşdur.

Diyūṭātūs¹¹: Rūmiyye’den olup dört yıl, iki ay, on beş gün icrā-yı ahkām eylemişdür.

1 Burada kastedilen “Sabinianus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

2 Burada kastedilen “III. Bonifacius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

3 Burada kastedilen “IV. Bonifacius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

4 Burada kastedilen “I. Adeodatus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

5 Burada kastedilen “V. Bonifacius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

6 Burada kastedilen “I. Honorius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

7 Burada kastedilen “Severinus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

8 Burada kastedilen “IV. İoannes” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

9 Burada kastedilen “I. Theodorus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

10 Burada kastedilen “Vitalianus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 72.

11 Burada kastedilen “III. Adeodatus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 73.

Agsitūs¹: Cezîre-i Şıkkılliye'dendür. Nefs-i Koştanţınıyye'de vâkı' altıncı cem'iyet bunun zamânında oldu. İki yıl, altı ay, üç gün hilâfeti ta'ayyün buldı.

Liyü²: Bu dağı Şıkkılliye'dendür. Ancağ iki ay, on yedi gün pâp olmuşdur.

Zînün: Rûmiyye'dendür. On bir ay, toğuz gün hilâfet itmişdür.

Sergiyūs: Anţakiyye'dendür. On dört yıl, sekiz ay, yigirmi üç gün pâp oldu.

Yohannes³: Rûmî'dür. İki yıl, yedi ay, on yedi gün melâz-ı ruhbanân olup ta'ayyün buldı.

Sirinūs⁴: Rûmiyyelidür. Ancağ yigirmi günceğiz pâp olmuşdur.

Koştanţinūs: Vilâyet-i Şâm'dandur. Yedi yıl, on üç gün hilâfetle ta'ayyün bulmuşdur.

Grigoryūs: Bu dağı [209a M2] Şamlıdır. On altı yıl, sekiz ay, yigirmi gün hükûmet itmişdür.

Grigoryūs-ı Şânî: Rûmiyye'dendür. İki yıl, sekiz ay, yigirmi dört gün halife olmuşdur.

Zekeriya: Rûmî'dür. On yıl, üç ay, on beş gün hükûmet eylemişdür.

Astaşfinūs⁵: Şıkkıllibe'dendür. Üç yıl, beş ay, on bir gün pâp oldu.

Adriyânūs: Rûmidür. Yigirmi üç yıl, beş ay, on gün hilâfet itmişdür. Nefs-i İstanbul'da vâkı' yedinci cem'iyet diyü şâyi' tersâyân der-bahşi mezbûruñ re'yi ile olmuşdur. Ve ol maḥalde üç yüz tersâ-yı pârşâya kendüsi cevâb virmişdür.

Liyü⁶: Rûmiyye'dendür. Yigirmi beş yıl, altı ay pâp olup âḥir düşmenleri kendüye zafer bulmuşdur. Gözlerin oyup, lisânını kesüp külli cefâlar çekmişdür. Ve Gerestūs rû'yâ 'âleminde kendüyi kayşere gösterüp ol

1 Burada kastedilen "Agatho" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 73.

2 Burada kastedilen "II. Leo" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 73.

3 Burada kastedilen "V. İoannes" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 73.

4 Burada kastedilen "Sisinnius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 73.

5 Burada kastedilen "Stephanus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

6 Burada kastedilen "III. Leo" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

dağı leşker çeküp, varup ‘adûlarından intikâmın almışdur. Ve ol târîhde leşker-i İslâm henüz Rûm’a müstevlî olmamışdur.

Astaîînûs¹: Herûme’dendür. Üç yıl, yedi ay, on sekiz gün pâp oldu.

Sebkâlis²: Bu dağı Rûmiyye’dendür. Yedi yıl, iki ay bu dağı pâpâlık ile ta’ayyün buldı.

Grîgûs³: Ba’zılar buña Öciyûs dimişlerdür. Tevellüdi Rûmiyye’dendür. Hemân kırk günceğiz hâlîfe olmuşdur.

Zînûn: Bu dağı Rûmiyye’dendür. On bir yıl hilâfet idüp bunuñ zamânında Rûmiyye halkı birbiri ile ceng ü cidâl eyleyüp ‘âkıbet Mısr sulţânından mezbûr pâp yardım taleb itmişdür. Ol dağı ‘askerle gelüp Rûmiyye’yi alup büyük kilisâsını pâpâlara câygâh eylemişdür. Ba’dehu rîdâfrens Benediye hâkimi ile gelüp Mısr leşkerini münhezim kılmışdur.

Sergiyûs: Rûm’dandur. Ancak üç yıl, [209b M2] hâlîfe olmuşdur.

Liyû⁴: Bu dağı Rûm’dandur. Sekiz yıl, üç ay, sekiz gün hükûmet kılmışdur.

Beneîiktûs: Rûm’dandur. İki buçuk yıl alup virmiş idi.

Yâulûs: Bu da sâbıkuñ şeh-şehrîsidür. On yıl, iki ay pâp olmuşdur.

Aîriyânûs⁵: Dört yıl [pâp olmuşdur].

Nikolâus⁶: Tokuz yıl, iki ay, yigirmi gün hilâfet itmişdür. Hadd-ı zâtında Rûmiyyelüdür. Ve bunuñ ‘ahdinde Gellüb şehrinde ‘azîm vebâ olmuşdur. Ve halk-ı vilâyet kilisâ-yı büzürge cem’ olduğda ejdehâ-mişâl bir berķ nâzil olup ol maîlûkuñ eşerini helâk itmişdür. Bundan sonra **Adriyânûs** beş yıl; **Yohannes** on yıl, on gün; **Marîînûs** bir yıl, beş ay; **Adriyânûs** bir yıl, dört ay; **Astaîînûs-ı Kebîr** altı yıl, on gün; **Formosiyûs** beş buçuk yıl pâp olmuşdur. Altısı da Rûmiyye şehrinden zuhûr eylemişdür.

1 Burada kastedilen “IV. Stephanus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

2 Burada kastedilen “I. Paschalis” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

3 Burada kastedilen “II. Eugenius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

4 Burada kastedilen “IV. Leo” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

5 Burada kastedilen “II. Adrianus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

6 Burada kastedilen “I. Nikolaus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 74.

Ve yine **Bonifasiyūs** -Toskânâlıdur- on beş gün gün; **Astafinūs** bir yıl, üç ay; **Românūs** üç ay, yigirmi gün; **Tihoṭorūs** yalınuz yigirmi gün ḫalife olmuştur. Üçü daḫı Rûmiyye'den zuhûr itmişdür.

Ba'dehu **Yohannes** Herûme'den tevellüd idüp iki yıl, on beş gün; **Benetiḳtūs** üç yıl, üç ay; **Liyū** yalınuz kırk gün; **Serstuḳridūs** yedi yıl pāp olup âhir-i 'ömrinde 'azl olunmuşdur. Cümlesi Rûmiyye'den zuhûr itmişdür.

Ve yine **Sergiyūs** yedi yıl, üç ay, on altı gün; **Anṭasyūs** iki yıl, iki ay; **Lânṭū** altı ay, dört gün; **Yohannes** on altı yıl, iki ay, üç gün pāp oldu. Rûmiyye'den zuhûr eyleyüp yine bununı 'aşırında Macar leşkeri Rûmiyye'yi ğâret ü ḫasâret kıldı.

Ba'dehu **Liyū** altı ay, beş gün; **Astafinūs** iki yıl, bir ay, on iki gün; **Yohannes** dört yıl, iki buçuk ay; **Liyū** altı yıl, bir ay; **Astafinūs** üç yıl, [210a M2] dört buçuk ay; **Martînūs** üç buçuk yıl, on gün; **Ağâbeṭūs** yedi yıl, iki ay, beş gün; **Yohannes** yedi yıl, on bir ay, on altı gün pāplık itdiler. Ancak **Astafinūs** Alamaniyye'dan olup sā'iri Rûmiyye'den ve Yohannes Nārıtse'den zâhir olup ta'ayyün buldılar. Ammâ Liyū zamânında Ḥibre vilâyetinde bir çeşme peydâ oldu ki şu yirine sāfi ḫûn-ı gül-gün aḫardı. 'Aḳabince mağrib cānibindeki ehl-i İslâm ol vilâyet ḫalkınının ḳanların döküp memleketlerin oda yakmasına ol çeşmenuñ işâreti bâ'is oldu. Ve sâbıḳu'z-zıkr Yohannes'i Rûmiyye ḫalkı bir zamân ḫabs itdiler. Ba'dehu Konbānya'ya gönderdiler. Otṭū nām ḳayşer işitdügi gibi 'asker gönderdi. İntikāmen çak kimseyi helāk itdürdi.

Ba'dehu **Benetiḳtūs** bir yıl, altı ay; **Tūyūs** bir buçuk yıl; **Bebgāsiyūs** üç yıl, bir ay, on iki gün; **Benetiḳtūs** toḳuz buçuk yıl, beş gün; **Yohannes** sekiz ay pāp olmuştur. Cümlesi Rûmiyye'den zuhûr itmişdür. Ammâ mezbûr Yohannes'i Rûmiyye ḫalkı ḫabs itdi. Açılığa ḳatlı itmişlerdür.

Yohannes-i Şānī üç ay; **Yohannes-i Şāliš** on yıl, sekiz ay, dört gün; **Grīgoryūs** iki buçuk yıl pāp oldılar. Ancaḳ **Grīgoryūs** Seksoniye'den, mā'adāsı Rûmiyye'den zuhûr eylediler. Ve yine **Yohannes** Rûmiyye'dendür. Beş aycāğız pāp olmuştur. **Silviṭrūs**¹ dört yıl, bir ay, yigirmi gün ḫilâfet itmişdür. Ammâ ğāyetle sehḫâr olup mu'āvenet-i İlis'le pāp olmuş idi. Ba'dehu andan bir günâḫ şādır olup 'ulemā-yı 'aşr "Elbette sen Orişalim'e varup anda namāz u niyāz itmek gereksün." dimekle çekildi, gitdi. Ammâ

1 Burada kastedilen "II. Silvester" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 76.

du‘ası kabûl olmaduğına kendü eli ile cismini pâre pâre itdi. Tâ ki Hâk *sûbhânehu ve te‘âlâ* tevbesini kabûl eyledi.

Yohannes beş ay, yigirmi beş gün; **Yohannes-i Diğer** beş yıl, yigirmi dört gün; **Sergiyūs** iki yıl, sekiz ay, sekiz gün [210b M2] pâp oldu. Cümlesi Rûmiyye’den vücûd buldı. **Beneîktūs** Tusşulân’dandur.¹ On dört yıl pâp olmuştur. Öldükden sonra bir şahş-ı pârsâ mezbûrî başı horos gibi, kıyruğu har gibi gördi. Sebebini ki ol gören şordı, “Ne kadar ki dünyâda oldum, bu şüretle tırdum.” diyü cevâb virdi.

Silviṭrūs² elli altı gün, **Grigoryūs** beş yıl pâp oldu. İkisi de Rûmiyye’den zühûr buldı. Ammâ Grigoryūs nîkû-sîret âdem idi. Yaramazları sevmez idi. Elbette katli ider idi. Egerçi ki kendinûn mirâren katline kaşd itdiler. Ammâ zafer bulamadılar. Hâlet-i nez‘inde vaṣiyyet itdi ki cenâzesini bir ‘arabaya yükledeler ve öküzlerini irhâ ideler. Her ne yirde ki varup qarâr iderlerse ol maḥalde defn eyleyeler. Fi’l-vâkı‘ öyle itdiler.

Klimens³ tokuz ay, **Ṭorūs** bir ay, **Liyū** beş buçuḡ yıl ve iki gün, **Fiskṭūr**⁴ iki yıl, üç ay pâp oldu. Dördü de Alamaniyye’dan idügi ta‘ayyün buldı.

Ve yine **Astaḫfinūs** -Lorayne’dendür- tokuz yıl; **Seṭiktūs** sekiz ay; **Nikolâus** -Burgundiye’dendür- iki buçuḡ yıl, yigirmi beş gün; **Alişander**⁵ -şehr-i Milân’dandur- on bir buçuḡ yıl, yigirmi beş gün; **Grigoryūs** -Toskânâ’dandur- on iki yıl, bir ay, dört gün; **Fiskṭūr**⁶ bir yıl, üç ay, yedi gün hilâfet serîrine oturmışlardur. Ve dînlerince aḥkâm kılmışlardur.

Urbânūs on bir yıl, dört ay pâp oldu. Ve bunun ‘aşrında Berḡayd nâm bir serdâr leşker çeküp geldi. Beytü’l-maḫdis’i feth itdi.

Baskâlis -Toskânâ’dandur- on yıl, beş ay, yedi gün; **Ḳalâdiyūs**⁷ -Konbânya’dandur- bir yıl, beş gün; **Kelikstūs**⁸ -Rûmiyye’dendür- beş yıl, iki ay, üç gün; **Onoriyūs**⁹ -Benâsiye’dendür- beş yıl, iki ay, on üç gün;

1 Burada kastedilen “Tusculum” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 77.

2 Burada kastedilen “III. Silvester” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 77.

3 Burada kastedilen “II. Clemens” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 77.

4 Burada kastedilen “II. Victor” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 77.

5 Burada kastedilen “II. Alexander” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

6 Burada kastedilen “III. Victor” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

7 Burada kastedilen “II. Gelasius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

8 Burada kastedilen “II. Callixtus” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

9 Burada kastedilen “II. Honorius” olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

İnnosītūs¹ -Rūmiyye'dendür- on üç yıl, yedi ay, sekiz gün hâkim [211a M2] olmuştur.

Seleştīnūs² -Toskānā'dandur- beş ay, on üç gün pāplıgla imtiyāz bulmuştur. **Lūsīnūs³** -Benāsiye'dendür- on bir ay, dört gün hilāfet itmişdür. **Öcāniyūs⁴** -Sīrā şehrendendür- sekiz yıl, dört ay, yigirmi gün; **Aṭartāryūs⁵** -Rūme'dendür- bir yıl, dört ay, yigirmi dört gün; **Aṭriyānūs⁶** -İngiletere'dendür- dört yıl, yigirmi gün; **Alişander⁷** -Toskānā'dandur. Yüz yetmiş sekizinci pāpdur. Bunun 'ahdinde zelzele-i 'azīme olup Anṭākiyye ve Ṭrablūs ve Şām ve Dımaşk-ı Şām harāb olmuştur. Ve Cezīre-i Şıķıllıye'de şehir-i Konbānya da bi'l-küllıyye yire geçmişdür. Hattā yigirmi biñden ziyāde ādem helāk olmuştur. Ve mezbūr pāp ṭoksan üçüncü kayşer olan Ḳarīṭrikūs'un mu'āşırındur- yigirmi bir yıl, yigirmi gün hilāfet itmişdür.

Lūsıyūs: Toskānā'dandur. Kırk yıl, iki ay, on sekiz gün hālıfe olmuştur.

Urbānūs: Milān nām şehrdendür. Bir yıl, iki ay, yigirmi beş gün hükümet itmişdür. Zamānında ehl-i İslām Beytül-maḳdis'i Naşārā'dan almağla ğamından helāk olmuştur.

Grīgoryūs: Benefend'dendür. Bir ay, on sekiz gün pāp olmuştur.

Klīmens⁸: Rūmiyye'dendür. On altı gün hilāfet itmişdür.

Seleştīnūs⁹: Bu daḥı Rūme'dendür. Altı yıl, sekiz ay hüküm itmişdür.

İnnosītūs¹⁰ -bu da Rūme'dendür- yigirmi yıl; **Onoriyūs¹¹** on sekiz ay, on üç gün hālıfe olmuştur. Ve bunun zamānında Freng 'askeri Dimyāṭ'ı aldılar. Ammā tekrār Müslimānlar aḥz idüp rīdāfrensi esir eylediler. Tekrār vāfir filori virüp hālāş oldu.

Seleştīnūs¹²: Milān nām şehrdendür. On yedi yıl pāp olmuştur.

1 Burada kastedilen "II. Innocentius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 78.

2 Burada kastedilen "II. Coelestinus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

3 Burada kastedilen "II. Lucius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

4 Burada kastedilen "III. Eugenius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

5 Burada kastedilen "IV. Anastasius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

6 Burada kastedilen "IV. Adrianus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

7 Burada kastedilen "III. Alexander" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 79.

8 Burada kastedilen "III. Clemens" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

9 Burada kastedilen "III. Coelestinus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

10 Burada kastedilen "III. Innocentius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

11 Burada kastedilen "III. Honorius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

12 Burada kastedilen "IV. Coelestinus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

İnnosītūs¹: Ceneve'dendür. On bir yıl, altı ay pāplik itmişdür.

Alişander²: Konbānya'dandur. Yedi yıl, üç ay, dört gün icrā-yı aḥkām itmişdür. Zamānında ümerā-yı Alamaniyye iki kayşer [211b M2] ihtiyār eylediler ki biri İspānya'dan ve ol biri İngiletere'dendür. Bu ʔarīḳla kayşer iki olmışdur.

Urbānūs: Frenze'dendür. Üç yıl, bir ay, dört gün pāp oldı. Zamānında Mısr'dan 'asker geldi. Şıķıllıye Cezīresi feth ʔaşdın eyledi. Ve ol cezīreyi rīdāfrens birāderine virdi. Varup ol leşkeri mūndefi' ʔıldı. Ve cezīrenūn ḫirāsetine meşḡul oldı.

Klīmens³: Servenc vilāyetindendür. Tōḡuz yıl, sekiz ay ḫilāfet itdi. Evvel ḫālinde mūte'ehhil idi. 'Avreti vefāt itdükde merḫayā oldı. Ba'dehu tekrār yine pāp oldı. Fridremkūs ʔayşer'ūn aḡribāsından biri leşker-i bī-kerān çeküp Alamaniyye'dan geldi. Mezbūruḡ ʔatline ʔaşd eyledi. Ammā kār bu [oldı] ki⁴ aḡa ḡālib gelüp öldürdi.

Grīgoryūs, Neberdiye'dendür. On dört yıl, on gün pāp olmışdur.

İnnosītūs⁵: Berlendiye'dendür. Beş ay, iki gün aldı, virdi.

Aṭriyānūs⁶: Ceneve şehrindendür. Bir ay, tōḡuz gün ḫālife olmışdur.

Yoḡannes⁷: İspānya'dandur. Sekiz ay, bir gün ḫākim olmışdur.

Nikolāūs⁸: Orsin şehrindendür. Dört yıl, bir ay, üç gün ḫükümet eyledi.

Seleştīnūs⁹: Etrūḫīne'dendür. Altı ay pāp oldı. Ḥüs-n-i ihtiyārı ile ferāḡat itdi.

1 Burada kastedilen "IV. İnnocentius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

2 Burada kastedilen "IV. Alexander" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

3 Burada kastedilen "IV. Clemens" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 80.

4 Nüshalarda "kār bu yedesbūrbī" şeklinde yazılan bu ibare "kār bu [oldı] ki" olarak tashih edildi.

5 Burada kastedilen "V. İnnocentius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81. | M2 nüshasında sehven "Urbānūs" yazılmıştır.

6 Burada kastedilen "V. Adrianus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81.

7 Burada kastedilen "XXI. İoannes" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81.

8 Burada kastedilen "III. Nikolaus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81.

9 Burada kastedilen "V. Coelestinus" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81.

Bonifasiyüs¹: Konbānya'dandır. Tokuz yıl hālife olmuştur. Bunun zamānında ki Ezgūnye hākimi Şıķılliye'yi feth itmiş idi. Ba'de zamānin [212a M2] oğlu gelüp mezbūr pāpa baş indürdi.

Benetiktūs, iki yüz ikinci pāpdur. Trehis şehrinden kıpmışdur. On üç yıla kıarib hılāfet idüp tā sene seb'a ve 'aşer ve seb'a mi'e tārīhi ki Mevlānā *Benāketi Kitābi*'nuñ tārīh-i te'lifidür, ol hinde pāp olan mezbūr idüğini bildürmiş. Müddet-i cülüsında on üç güne dek Atlafus Kıyşer'e mu'āşır oldu. Ba'dehu geçen eyyāmı Albertus Kıyşer 'ahdine rāst geldi, ki yüz birinci kıyşer idi.

Ve bi'l-cümle dīn-i 'İseviye'de ki pāplar bila-teşbih dīn-i Muḥammedi'den zühür iden hulefā-yı 'Abbāsiye gibidür ki niçesini selātin ilhāk [ve] kıat ü izāleye kıaşd itmişdür. Anlar daḥı Resūlu'llāh'uñ evlād-ı kırāmından olan e'imme-i büzürgvāra çok cefālar idüp ekşerini mesmūmen helāk itmişdür.

Bundan şoñra kıayāşıra-i Rūm faşlına mübāşeret lāzımdur. Mülük-i Furs ve cebbārın-i Mışır ile mu'āşır olanlaruñ a'lāmı daḥı müneccemdür.

FAŞL MÜLK-İ RŪM KAYŞERLERİNE MŪTE'ALLİKDŪR

Ki Benāketi kıavlince yüz bir kıayşerdür. Bundan aķdem beyān olınan Romulus ki Rūmiye-i Kūbrā bānisi idi, anuñ 'ahdinden Ağustūs Kıyşer'e gelince ki evvel-i kıayāşıradır, dört yüz yigirmi iki yıl geçmiştir. Ve mezbūr kıyşer, Hāzret-i 'İsā bin Meryem vilādetinden kıırķ iki yıl evvel vücuda gelmiştir. Ve zühür itdügi gibi İskenderiye şehrini feth itmiştir.

Egerçi ki *Tārīh-i Abbār-ı Yehūd* kıavlince evvel-i kıayāşıra Ağātyūs Kıyşer'dür. Kendüyi tevellüd eşnāsında vālidesi vefāt etmekle eķibba kıarnın yarup vücuda gelmekle kıyşer dinilmiştir. Zīrā ki dillerinde şıķķ-ı batnla vücuda gelen mevlūda kıyşer dinilmiştir. Şoñra ol neslden olan mülūke daḥı kıyşer ıtlāķı cā'iz görinmiştir. Batālise-i Yūnān [212b M2] āhirinde gelen Kılūbatra, hālic-i İskenderiye'yi icrā itdükden şoñra Rūmiye-i Şuğrā hükümetini mezbūr Ağātyūs'a tevcih itmiştir. "Ben sā'ir hükām gibi tārīķ-

1 Burada kastedilen "VIII. Bonifacius" olmalıdır. bk. Işık, age, s. 81.

ı bevlden gel[me]düm.” diyü emsâli miyânında da’imâ iftiḥâr üzere olup dört yıl salṭanat itmışdür.

Şāḥib-i *Cūheyne* kavlince bundan soñra serîr-i mülk Yūlyūs nām vārişe degdi. Ḥālâ ki ne yirine ışındı, ne tâcına baş egdi. «ملك معرضا عن الكسل واحتمى البيض والامل وعلى اخائر الذخائر حصل ثم انفصل امره بعد ان اتصل»¹

Ammâ Mevlânâ Benâketî kavlince evvel-i kayâşıra Ağustūs Kayşer’dür. Tārîḡ-ı bevlden vücuda gelmeyüp şıḡḡ-ı baṭnla çıḡan daḡı budur. Bir ismi daḡı Kikyânūs’dur. Ḥâzret-i ‘İsâ vücuda geldükden soñra on yıl yıl ‘ömr sürüp cem’an zamân-ı salṭanatı elli beş yıla varmışdur.²

Tārîḡ-i Yehūd mücibince Ağustūs’la Ağätyūs miyânında Yūlyūs nām bir ḥâkim daḡı üç yıl ḥükümet eylemişdür. Ve mezbür Ağustūs leşker çeküp Kılubatra’nuñ üzerine vardı. Tağallüb idüp mülkini elinden almağla ol ‘avret gayret ü ğâretten zehr yudup kendüyi helâk eyledi.

Ve bi’l-cümle müverriḡin kavlince kayşer ıtlâkı Ağustūs oldu. Ve kendüden soñra salṭanat iden evlâdına Benu’l-aşfer dinildi. Ve İskender-i Rûmî ‘aşrından Ağustūs ‘ahdine gelince iki yüz seksen yıl geçdi. Ve mezbür kayşer gıtdükçe kuvvet [bulup] Rûm ve Yünân’dan gayrı Mısr ve Şâm’a bile ḥükm idüp ‘amme-i Benî İsrâ’îl’i taḡt-ı ḥükmine aldı.

Tibâriyūs Kayşer: Ağustūs’un oğlıdur. Ba’zılar kavlince ügey oğlıdur. Ve hem güyegüsüdür. Bunuñ serdârlarından Ayrûnis nām pāpâ ‘askerle Şâm’a vardı. Yaḡyâ bin Zekerıyyâ *‘aleyhimâ es-selâmı* “Nedür ki qarındaşınıñ ‘avretine nikâḡ eyledi.” diyü töhmetle nübüvvetini inkâr idüp katl itdürdi. Ve Yünsiyūs nām [212a M2] rāhibi Beyt-i Maḡdis’e gönderüp ‘İsâ bin Meryem’e işkence emr itdi.

Ve bi’l-cümle Taberiyye şehrini mezbür Tibâriyūs Kayşer binâ eyledi. Ve Ḥâzret-i ‘İsâ’nuñ âsmâna ref’i bunuñ ‘aşrında oldu. Ve Bunlâfîs Benatî³ nām şahşı Yehūd kavmine ḥâkim naşb itdi. Vaḡtâ ki Ḥâzret-i Yaḡyâ *‘aleyhi’s-selâma* olan ğadr u ezâyı tıydı, ḡatline cür’et iden müfsidi geṭür[d]üp katl itdi.

1 “O, tembellik görüntüsü sahibi oldu. Kendini emel ve rahattan korudu. Ve sonunda hazineler elde etti. Bunlara ulaştıktan sonra [hayattan] ayrıldı.”

2 bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, *Târîhu el-Benâkitî: Ravzatu Üli’l-elbâb fî Ma’rifeti et-Tevâriḡ ve’l-Ensâb*, el-Merkez el-Kavmî li’t-Tercemeti, Kâhire 2007, s. 297.

3 Bununla kasıt “Pontius Pilatus” olmalıdır. bk. Zafer Duygu, “Nasırâlî İsa’nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları”, *Mukaddime*, Cilt 8, Sayı 1, s. 155-172.

[Ġāyiyūs Kayşer:] [Tibāriyūs] bu minvāl üzere yigirmi üç yıl hükümetden şofra öldi. Yirine Ġāyiyūs kayşer [oldi]. Sābıkuñ fevtinden şofra bir buçuğ yıl taht-ı kayşeri hālî tırdı. Ba‘dehu mezbūr Ġāyiyūs’a münāsib görildi. Lākin bed-ahlāk u şerir ve ehl-i nifāk u müfsid-i āfāk olup kendü kızına ve hem-şiresine zinā itmegın kılub-ı [nās] kendiden nefret kıldı. Ve bu zıkr olınan fesādāta kanā‘at itmeyüp Filekūs nām ādemini Mışır fethine gönderdi. Yedi yıl miqdārı kavm-i Yehūd’ı zelil idüp, kullandı[ru]p ve mihrāblarına bütler vaz’ idüp “Elbette büt-perest olmañuz lāzımdır.” diyü mezbūr Filekūs anlara çok cefā eyledi. Vaqtā ki mezbürdan Ġāyiyūs’a şikāyet olındı, bu kerre Sebbūriye nām şahşı Filekūs’a musallaṭ idüp bir şanemi Yehūd’uñ mesācid ü ma‘ābidleri mihrāblarına komasını ve ehl-i Rūm ‘ibādet itdügi Rādūs nam şanem-i kebiri Beyt-i Maḳdis’e vaz’ itmegi işmarladı.

Ve bi’l-cümle mezbūruñ ‘aşırında Yehūd tā’ifesine belāyā nāzil oldı. Ol daḡı Ġāyiyūs’uñ habş-i nefinden bilinüp halk hücüm itmekle katl olındı.

Aḳlūdiyūs Kayşer: Ġāyetle fāsık u fācir idi. Şim‘ün el-Ḳafā bunuñ ‘ahdinde zuhūr eyledi. Millet-i Naşrāniyye’ye dā‘i ve zillet-i kavm-i Yehūd’a sā‘i oldı. Ve bunuñ ‘aşırında Mışır vilāyetinde bir sī-murğ zāhir olup halka görindi. Ve zamānında ahvāl-i Yehūd müdebber olup ‘işyanları ta‘ayyün buldı. Hattā birbirlerini çār-sūlarda [213b M2] kırmağa başladıkları muḡaḳḳaḳ buldı. ‘Aḳıbet serdār-ı kavm-i Yehūd olan Ağribās havfından kaçup Rūmiyye’ye vardı. Aḳlūdiyūs’a kavminüñ tuğyanı haberin virdi. Ol daḡı bir ceş-i keşir gönderüp Beyt-i Maḳdis’deki Yehūdilerün ekşerini tu‘me-i şemşir itdürdi. Ve evlād u ‘iyāllerini der-zencir getürtdi. Ve bunuñ ‘aşırında tā‘ün u vebā ve ḳaḡt u ḡalā zāhir ü hüveydā olup halkuñ ekşeri açlıḳdan kırıldı. Bi’l-āhire on dört yıl hükümetden şofra bu daḡı mürd oldı.

[Nārūn Kayşer:] Yirine Nārūn Kayşer [hākim oldı]. Mezbūr hayli bed-siriş ü bed-hılḳat olmağın Havāriyyūn’dan Maḳūs *İncil’i* zāhir olup İskenderiyye halkını Naşārā dīnine dā‘vet itdügi-çün mezbūri katl itdürdi. Ve yine re‘is-i Havāriyyūn olan Şim‘ün el-Ḳafā ve anuñ celisi Bavluş er-Resül nām zāhid-i pārsā bunuñ ‘ahdinde Rūmiyye’de bir günde katl olındı.

Ba‘zılar kavlince Şim‘ün başı aşāğa şalb olındı. Bavluş’uñ boynı urıldı. Ba‘dehu mezbūr Nārūn, bir ceş-i şefā‘at-nümün gönderüp Esbāsiyānūs nām ḳā‘idini anlara serdār ḳoşdı. Orişalim’e varup bir yıl tamām muḡāşara kıldı. Ve ekşer-i Yehūd’ı ḳılıçdan geçürdi. Ve bu eşnālarda Nārūn’uñ müddet-i saltanatı on yıl olduḳdan şofra ‘aḳlı müteğayyir olup kendüde sefeh ü

cünün eşerleri zühür eyleyüp gâh oğlını ve gâh yarar beglerini bî-sebebe katl itmege mübâşeret itmegin erkân-ı devleti kendüyi katl eylediler. Ve bunu işidüp Esbâsiyânūs ile Beyt-i Mağdis muhâşarasındaki leşker-i merķūm serdârlarını beklediler.

Hâlâ ki berü tarafda olanlar mağtûlūn oğlu Tayūs Kayşer'i beklediler. Ğâyetle saħı vü kerîm olmağın Beytū'l-mağdis'deki emvâl-i vâfireyi getürtdi. Dîn-i Naşârâ'daki dervîşâna taşadduķ itdi. Bu hâlde iki yıl hükümet idüp vefât eyledi.

Ammâ *Tārîh-i Yehūd* da toķuz ay miķdârı [214a M2] Ğâlbâs Kayşer emâret idüp katl olındı. Ba'dehu üç günceğiz daħı Amūn Kayşer naşb olunup 'aķabince hâl' kılındı. Ardınca sekiz ay daħı Kaytâyūs hükümet eyledi. Lâkin ğaviyyū's-sîre ve mezmūmu's-serîre olmağın katl olındı.

[Esbâsiyânūs Kayşer]: Tâ ki melik-i Yūnân u Rūm u Mısr u Şâm Esbâsiyânūs-ı kâ'idde karâr idüp toķuz buķuķ yıl salţanat itdi. Ve 'umūmen cema'at-i eşrâr ve aşhâb-ı muhâlifini katl idüp Tîţūs nâm oğlını Beytū'l-mağdis'e gönderdi.

Ammâ *Tārîh-i Benâketî* de Tîţūs Kayşer'den sonra karındaşı Zūmîţyânūs¹ cülūs kıldı. 'Umūmen Rūm'daki büt-hâneleri yoķladup şanemlerini getürtdi. Kendü yapduğı Nebţūnî nâm büt-hâneye ķodurdu. Bir taraftan 'adū belürdükçe bütlerūn teveccühde anlara karşu itdürdi. Ke-enne def'-i 'adūya anlardan meded umdı. Bu daħı on yıl hükümet itdükden sonra Nârūn nâm kayşer müstevlî oldu. Ma'a zâlik halk-ıla hüsn-i zindeğânî idüp Zūmîţyânūs ķahr eyledüğü re'âyâyı mezbûr luţfına mazhar kılup hōş tutdı. Lâkin çoklık mu'ammer olmayup bir yıl, dört ay alup virdükden sonra Trâyânūs nâm kayşer câlis-i serîr oldu. Hattâ leşker çeküp vardı, Bâbil vilâyetini feth idüp tâ ser-hadd-i Hindūstân'a dek 'azîmet kıldı. Ve bulduğı tersâları kılıçdan geçürüp on sekiz buķuķ yıl hükümet itdi. Ba'dehu Adriyânūs kayşer olup Beytū'l-mağdis harâbesi ta'mîr itdi. Ve Kud'sūn nâmı Orişalim olmadın halkı men' idüp Adriyâne diyü nâm ta'yîn itdi. Ve Cehūd tâ'ifesi aña duħûlden men' ile tersâlara küllî iltifât üzere olup yigirmi iki yıl aldı, virdi.

[Tîţūs Kayşer]: Ammâ *Tārîh-i Yehūd* da Tîţūs Kayşer ki Esbâsiyânūs'ūn oğlıdur, bir ismi daħı Neţūnyânūs'dur. Şehr-i

1 Nüşhada "Miţyânūs" şeklinde yazılan bu isim "Zūmîţyânūs" olarak tashih edildi. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 298.

Bergāmūs'dan Adriyānūs'a dāmād olmuşdur. Ammā kendüsi İskenderiyye'de sākin olurdu. Ve Baṭlamiyūs el-Ḳalūzī ki [214b M2] şāḥib-i *Me-cisṭī* dür, bunuñ zamānında zühür eylemiş idi. Yigirmi iki yıldan şofra müddet-i ḥükümeti pâyāna irmiş idi.

Fe-ammā *Tārīḥ-i Yehūd* da zamān-ı salṭanatı dört yıl idi, dinilmegin ma'lūm oldu ki bu maḥaldeki Tītūs, Esbāsiyānūs oğlu degüldür, gayrıdur. Benāketi kavlince mabeynde gelüp geçen kayşerlerdür, şāḥihdür.

Domistiyānūs Kayşer: Tītūs'un qarındaşıdır. On beş yıl tamām icrā-yı aḥkām idüp Yehūd kavmine katl-i 'āmm itmişdür. Ḥattā ṭavā'if-i Yehūd bunuñ zamānında ihtifādan¹ ḥālī olmamışdur. Kayşer-i mezbūruñ 'ulüvv-i himmeti bir mertebede idi ki basīt-ı arzda kendüden gayrı ḥākim olduğına rızā virmezdi. Bi'l-āḥire bu daḥı mürd oldu.

[Nārvās Kayşer]: Yirine Nārvās Kayşer cülüs idüp bir yıl miḳdārı aldı, virdi.

[İdiyānūs Kayşer]: Ba'dehu İdiyānūs Kayşer müstevli oldu. Ve müddet-i emāreti on tokuz yıla varduğı ta'ayyün buldı. Bunuñ 'aşrında kavm-i Yehūd Beytü'l-maḳdis'de cem'iyet ve muḳābele vü muḳāteleye ittifākla taşmīm nisbet itdüklerinde def'ine ceşş-i keşif gönderdi. Cümlesini katl-i 'āmm itdürdi. Lākin der-'aḳab bunuñ mülkinde bir ḥāricī zühür itdi. Anuñla ceng ü cidāl eşnāsında kayşer-i mezbūr daḥı nā-būd oldu, yitdi.

Bu daḥı maḥfi olmaya ki Benāketi kavlince Tītūs'dan şofra Marḳūs Kayşer qarındaşı Aurelyūs ile iştirāken tokuz yıl ḥükümet itmişlerdür. Marḳūs ve ibtidā-yı zühūrlarında melik-i mülk-i Ermen Yūnān vilāyetini ḥarāb itmekle mezbūr Marḳūs leşker çeküp vardı. Münhezim kılup tā Şakleb'e ve Türk vilāyetlerine dek ardınca ḳodı. Ekşerini yitişüp kılıçdan geçürdi. Ba'dehu Ḳommūtūs nām kayşer ḥükümet şadrına geçdi. Alānye ḥalkı 'inād itdüklerinde üzerlerine varup kılıç çekdi. Bi'z-zarūre anları daḥı taht-ı iṭā'ate aldı. Ba'dehu Şaḳālibe fethine varup maḥall-i ceng ü cidālde helāk oldu. Ammā müddet-i ḥükümeti on yıla varduğı ta'ayyün buldı. [215a M2] Ba'dehu Elviyūs ve Severyānūs ma'an kayşerlik itdiler. Ve niçe tersāları kılıçdan geçürüp bi'l-iştirāk yigirmi dört yıl salṭanat itdiler.

[Andriyānūs Kayşer]: Fe-ammā *Tārīḥ-i Yehūd* kavlince İdiyānūs'dan şofra Andriyānūs kayşer olup yigirmi bir yıl aldı, virdi. Niçe müddet icrā-yı

1 M2 nüshasında "ihtifādan" kelimesinden sonra "şofra" kelimesi gelmektedir. Anlam gereği "şofra" kelimesi metinden çıkarılmıştır.

aḥkām ve mülk-i Mısr’a ʔoġru hırām ve Nıl-i Mısr’dan Baḥr-i ʔulzüm’e bir ḥalīc ḥafrına iḳdām ve şuyını icrāya iḥtimām itdükden şoñra bedenine maraz ‘arız oldu. Beyt-i Maḳdis ziyāretini eṭıbbāsı terġib itmegin ʔuds-i Şerīfe vuşul buldı. Lākin ḥarāb olmış bulmaġın ta’mīrini emr eyledi. Tamāmen ma’mūr u ābādān itdükden şoñra dārü’l-mülkine çekildi. Der-‘aḳab ḳavm-i Yehūd yine Beyt-i Maḳdis ḥiṣārına taḥaşşün itdiler. Ba‘dehu ʔarīḳ-ı iṭā’atden ʔıḳup yine ‘iṣyān u ḳalālete gitdiler. ʔayşer-i mezbūr ki bu ḥuşuşı iṣitdi, bir ‘azīm ‘asker gönderüp Beytü’l-maḳdis’i niḳe eyyām muḥāşara itdi. Tā ki iḳindeki ḳavm-i Yehūd’ı belā-yı ‘aṭş u cū’ ile helāk eylediler. Ba‘zılar ḳavlince Baḫlāmyūs-ı şāḫib-i *Mecişti* bunun ‘aşrında vücūda geldi.

Anṭoninūs : Bu daḫı yigirmi iki yıl ḥükümetinden şoñra fevt oldu.

[Aurelyūs ʔayşer]: Yirine Aurelyūs ʔayşer oturdu. On ʔoḳuz yıl bu daḫı alup virdi. Lākin zamānında iki sāl bārān seyyāl olmadı. Memālik ḫalḳı āşār-ı ḳaḫṭ u ġalādan giriftār-ı renc ü elem oldu. Ve niḳesi maraz-ı cū’dan helāk oldu. Egerḳi ki bi’l-āḫire istişḳāyla ḫarāret-i ʔulūba şular sepildi, lākin zevāl-i cū’ mā’il-i rücū’ olup nev’an rüy-i zemīn şād-āb u reyyān olduġı gibi ʔayşer-i mezbūr fevt oldu.

[ʔommūtūs ʔayşer]: Yirine ʔommūtūs cülūs itdi. Ḥakīm Cālīnūs bunun ‘ahdinde iṣtiḫār buldı. Ve müddet-i ḥükümeti on yıla varduḳda Erdeşir-i Bābilī, Fārs ve Bābil ve Āmid vilāyetlerine müstevlī oldu. Ve mülük-i eṭrāfı taḫt-ı iṭā’ate da’vet kıldı. Bu yüzden nizā’ları üç yıl daḫı ḥükm idüp müddet-i [215b M2] temellüki on üç yıla vardı.

[Severyānūs ʔayşer]: ‘Aḳıbet ol daḫı fevt olup yirine Severyānūs cülūs itdi. Bu daḫı on üç yıl ḥükümet eyledi. Ve bunun ‘aşrında Erdeşir zemīn-i Başra’ya varup Medā’in şehrini binā itdi.

Anṭunyūs: ʔayşeriyye dārü’l-mülkinde taḫta geçdi. Dört yıl miḳdārı aldı, virdi. Yedi, içdi. Bunun ahdinde Şābūr İbn Erdeşir küllī nām u ‘unvān buldı. Nuşaybīn gibi şehir, ʔayşer-i mezbūruñ memālikinde mecma‘-ı müşrikīn bir medīne iken muḥāşarā idüp üstine ḫavāle bir ʔulle yaptı. Yaraġ u yat ve sā’ir zaḫā’ir ü ālāt ile ʔoldurup Nuşaybīn fetḫine mücidd iken vilāyetinde bir ḫāricīnün ḫurūcı ḫaberi geldi. Ol daḫı ādemlerine zarar u gezend irgürilmeyüp ol ʔulle hedm olınmamāḳ şarṭı ile ʔayşerün serdārı ile sōyleşüp çekildi, gitdi. Lākin ‘asker-i ʔayşer naḳz-ı ‘ahde cūr’et itdiler. Ḥālā ki ol bābda ḫile ʔarīḳına gitdiler. Ve bu cümle ki ḳal’a-i Nuşaybīn’ün ol ʔulleye ḳarīb sūrī dīvārını yıḳdılar. Tecdīd eyledükde daḫı tevsī’ itmekle

ol burcı dağı içerüye aldılar. Ammâ şol zamân ki Şâbü'r ol hâricî hücumını ber-taraf kıldı, tekrâr Nuşaybîn üzerine gelüp muhâşara itdi. Hikmet Hudâ'nuñdur, eyyâm-ı mübâşeretde ol sūr-ı cedîd yıkıldı. Kayşer leşkerinüñ bünyâd-ı 'ahd u peymânı gibi harâba vardı. Tâ ki leşker-i Şâbü'r içerüsine 'ubûr eylediler. Qatl-i ricâl ü gâret-i emvâl ve seby-i nisvân u 'iyâl itmege zafer buldılar. Ve ol eşnâlarda kayşer-i mezbûr dağı mürd oldı.

[Mağrûnyûs]: Yirine Mağrûnyûs geçüp bir yıl hükûmet kıldı.

[Anṭûnyûs]: Bundan soñra Anṭûnyûs musallaṭ olup üç yıl aldı, virdi. Ve bu târiḥde Şâbü'r, Şâm vilâyetine leşker çeküp niçe yirleri feth eyledi.

[İskenderûs]: 'Akabince İskenderûs pâdişâh oldı. On üç yıl tamâm i'tidâl ü inşâfla hükûmet itdi.

[Maḳsimyûs]: Ba'dehu Maḳsimyûs tahta cülûs itdi. Üç [216a M2] yıl icrâ-yı ahkâm ve ri'âyet-i 'ibâdet-i aşnâm tarîḳına gitdi. Ve bunıñ zamânında salṭanat-ı mülk-i 'Acem Şâbü'r'dan Behrâm bin Hürmüz'e intikâl itdi.

Bürbinûs: Bu dağı üç ay aldı, virdi.

[Ḡurdyânûs]: Ardınca Ḡurdyânûs kayşer oldı. Dört yıl miḳdârı hükûmet eyledi. Ve bunıñ 'ahdinde Behrâm bin Behrâm Fârs mülkine müstevlî kılındı.

[Filibbus]: Bu dağı fevt olup Filibbus Kayşer yedi yıl salṭanat itdi.

[Daḳyânûs]: Ba'dehu kendü beglerinden Daḳyânûs kâ'id üstine leşker çeküp hürûc itdi. Hattâ kayşer-i mezbûrî helâk [idüp] istiklâl üzere beş yıl emâret eyledi. Lâkin kâfir-i fâcir-i cebbâr, evzâ'ı nâ-hemvâr bir murdâr olup ḥalkı büt-perestlikde ikrâh u icbâr eyleyüp nev'an tevaḳḳuf idenleri helâk itmegi 'âdet idindi.

Menḳüldür ki birgün Efesus nâm şehriñ ḥalkını 'ibâdet-i aşnâma me'mûr kıldı. İçlerinden yedi nefer 'âbid-i dindâr ol küfri ihtiyâr itmeyüp ol şehriñ cebel-i şarkisindeki ḡara girdiler. Hâlık-ı Perverdgâr'ın luṭfına tevekkül idüp ol maḡârenüñ bir künc-i muḳliminde şaklandılar. Hattâ ki bir kıṭmîrleri var idi. Yanlarından ayrılmadı. Ve ﴿وَتَأْمُرُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾¹ naşşına

1 Kur'ân-ı Kerim, Kehf Sûresi, 18/22, "Sekizincisi köpekleridir."

maẓhar oldu. Ve anlar uzanup yatduklarında kıtmîr dahı ayakların uzadup
 ﴿وَكَلَّبَهُمْ بِأَسْطِ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ﴾¹ mefhûmına mâ-şadağ görindi.

Nazm

سك اصحاب كهف روزی چند   بی نیکان گرفت و مردم شد
 با بدان یار گشت همسر لوط   خاندان نبوتش گم شد²

Ya'nî ol seg-i kıtmîr Aşhâb-ı Kehf'e mütâba'atla merdüm hükminde oldu.

Ba'zılar kavlince şulehâ-yı Naşârâ'dan on yedi kişi Daqyânûs-ı büt-perest zulminden [216b M2] kaçup ol gâra girdiler. 'İnda'llâh 'izâm-ı şân u menzilet buldılar. Ammâ fâcir-i mezbûr ki anlaruñ ol gâra girdüklerini işitdi, varup dehân-ı gârı yapdurdı. Bir kâ'idine emr itdi. Hâlâ ki kâ'id-i mezbûr 'âkıl ve mücerrib-i umûr olmağın anlaruñ şaklanduklarını ve kıtmîrleri yanlarından ayrılmayup teba'iyetini bir âhen levha[ya] yazdurdı. Ve târih koyup bir şandûka idhâl idüp devr-i ezmânla münhall ü muẓmaḥîl olmasun, diyü qazdurdı. Andan sonra ol gâruñ ağzını yapdurdı. Hikmet Hudâ'nuñdur, yüz kırk yıl 'ale't-tevâlî uyudılar. Tâ ki Teodüsyûs Kayşer zamânına dek âb-ı hayât-ı zindegâniden bi-vechin-mâ el yumadılar. Bu tarîkla Daqyânûs dahı fevt oldu.

[Ġallûs]: Yirine Ġallûs Kayşer geçüp iki yıl miqdârı hükûmet itdi.

[Vâlaryânûs]: Andan sonra Vâlaryânûs on bir yıl aldı, virdi. Bu dahı büt-perestlere rağbet üzere oldu. Ve kendü oğlını serdâr idüp leşker ile Beytü'l-makdis'e gönderdi. Vardığı gibi anda niçe fesâdât itdi. Hâlâ ki eşnâ-yı cengde şınup ele girdükde, melik-i Fûrs olan Behrâm'a gönderildükde bilâ-tevaḥḫuf boynını urdurdı. Bi'l-âhire kayşer-i mezbûr dahı fevt oldu.

[Aṭüdyûs]: Bir yıl miqdârı hükûmetle i'tilâ buldı.

[Aurelyânûs]: Altı yıl kayşer oldu. Bunuñ 'aşrında Qoştanṭîn ki âtiyede beyân olunur, vücûda geldi.

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/18, "Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı."

2 "Aşhâb-ı Kehf'in köpeği birgün iyilerin peşinden gittiği için insan [kadar değerli] oldu. Lut'un karısı kötülerle eş oldu da peygamberlik ailesinden makrum kaldı." (Sa'dî, Gülîstân)

[**Ṭāfitūs**]: Ba'dehu Ṭāfitūs cālis-i serir oldu.

[**Ayrūkūs**]: Altı aydan sonra katl olunup yerine Ayrūkūs Qayşer oturdu. Siret-i haseneye mālîk olmağın halk-ı cihân bunun sülûkini hoş gördi. Lâkin sonra [217a M2] hükümetde tebdil-i ahlâk idüp yine zulm u hayfı pîşe idindi. Bu tarikla cem'an müddet-i hükûmeti beş yıla vardı.

[**Kâryūs**]: Ba'dehu Kâryūs Qayşer iki sene emâret idüp çok kimseyi helâk itdi. 'Âkıbet Müntakim-i Hâkîkî mezbûrûn iki oğlını bir uğurdan ceng eşnâsında helâk itdürdi.

[**Diyüklityânūs**]: Der-'ağab kendüsi fevt olup Diyüklityânūs yigirmi bir yıl aldı, virdi. Menkûldür ki evâ'il-i hâlinde çübânlık ider idi. İsmi Miğribtâ diyü şöhet bulmuş idi. Kaçan beyne'l-ağnâm mizmârını çalardı, te'sir-i elhânından koyuncıklar rakşa girürdi. Ümerâsından biri sâbıku'z-zıkr Kâryūs nâm kayşere bu hâli bildürdi. Ol dağı âdem şalup Miğribtâ'yı getürtdi. Çaldığı mizmârı begenüp mezbûrî mîr-âhûr idindi. Niçe vech ile ri'ayet itdükden sonra ıstâbl-ı 'âmirî hizmetine me'mûr kıldı. Bu kerre mezbûrûn şadâ-yı mizmârı haylî esbânı rakşa koymağa başladı. Bir mertebeye vardı ki mezbûrûn atları peyvend tutmaz oldu. Yularları ve zimâmları günden güne yeniletmek icâb itdi. Bi'l-âhire şit u şadâ-yı mizmâr duhter-i kayşer kulağına degdi. Hezâr iştiyâk u ârzû ile mîr-âhûr-ı mezbûrî getürtdi. Harem-serây karşusunda çaldurdu. Kendüsi medâ-yı hicâbdan dinleyüp mütezziz oldu. 'Ale'l-huşûş mizmârını begendigünden gayrı şekl ü şemâ'ilini dağı pesend itdi. Derd-i 'illet-i şehvâniyyesine ol sâz şâhibini çâresâz idinmegi muqarrer kıldı. Lâkin "Furşat vaktine dek kendüyi şaklasun. Bîgâneler ile izdivâc u imtizâcından şakınsun ve şöhet-i [217b M2] vişâli kendüye muqarrer bilsün." diyü haber gönderdi.

li-Münşi'ihî

Didiler ey dil-ber-i turfe-beyân
Müjde ey şâdık-ı sûtûde-zebân

Müjde kim toğdı devletün güneşi
Koynuna koydı yâr-ı mâhveşi

Fi'l-vâkı' öyle oldu. Ya'nî ki vakt-i furşata dek tevakkuf kıldı. Tâ soñ deme dek ki iki birâderi bir muhârebede helâk oldu, babası Kâryūs dağı fevt olup fenâ buldı. Verâşet-i mülk duhter-i şâhib-i silk cenâbına münhasır

idügi ki muḳarrer oldu. Vaḳt-i furşatı ḡanīmet bilüp duḡter-i mezkûre Diyûḳlityânūs ile tezevvüc ḳıldı. Ba‘dehu duḡter-i ḳayşerden iki ferzend vücuda getürdi.

Vaḳtâ ki neşv ü nemâ buldılar, bâḡ u râḡ-ı eyâletde birer nihâle döndi. Büyüḡini Bâbil ve Medâ’in ḥükûmetine gönderdi. Ve şaḡirine memâlik-i Rûm ve müzâfâtundan olan merzbûm eyâletini viridi. Ammâ kendüsi ḡaylî mütekebbir-i cebbâr ve emr-i müdârâyı bilmez nâ-sâzgâr-ı murdâr olmaḡın ve pây-taht-ı Anṡakiyye’den oturup rûzgârından kâm almak üzere iken ḡuşûşâ ki vilâyet-i Rûm u Mısr u Şâm u aḳşâ-yı ‘Arab ‘umûmen taht-ı ḥükminde iken ehl-i Mısr u İskenderiyye mezbûra ‘iştân itdiler. “Min ba’d senûn ḥükûmetüñe râzî degülüz.” diyü söylediler. Lâkin müşârün ileyh bir ‘aẓīm ‘asker gönderdi. Ol vaḳ‘a-i kebîr ki “sebyü’ş-şühedâ” târîhi ile şöhret virilmişdür, ya’nî ki Ḥazret-i Âdem’ün hûbûtından beş biñ sekiz yüz senesinde tārîḡ ḳonılmışdır.

Ve bu eyyâmda nâ’ibü’l-melik olan Ḳuştîn, Ruhâ şehrinden Hilâne ile tezevvüc ḳıldı. Va‘desi bitdükde anlardan Ḳoştanṡîn-i Kebîr vücuda geldi. Vaḳtâ ki neşv ü nemâ bulup sinn-i temyîze vuşul buldı, mehere-i müneccimîn tâlî‘-ı mevlûdını görüp şâhib-i mülk olacaḡından ḡaber virüp beyne’n-nâs şüyü‘ bulmaḡın ḳayşer-i mezbûr anı ḳatl itmek murâd idindi. Lâkin ḡaberdâr olmaḡın Ruhâ cânibine firâr itdi. Vaḳtâ ki Diyûḳlityânūs’uñ marâz-ı mevtini iştidi, [218a M2] ılḡarla gelüp mevcûd bulduḡı ḡazîneyi pîş-keş idüp fâriḡü’l-bâl oldu, tûrdı.

Maksimiyânūs: Ki sâbıḳuñ veled-i şulbîsidür. Babası yirine ḳayşer oldu. Ḥâlâ ki babasına nisbet *eşeddü küfren ve nifâkan* mazmûnına mâ-şadaḳ bulundu. Ol sebeble Ḥaḳ *sübhânehu ve te‘âlâ* anı emrâz-ı müzmineye mübtelâ itdi. Tâ ki kendü ḡâlini bilüp terk-i zulm u bid‘at u cefâ şartı ile Naşârâ’nuñ ruhân-ı murtâzlarından ḡayr-du‘â temennî ḳıldı. Ğarâbet bundadur ki ifâḳat bulduḡı gibi yine ‘ahdin[d]e tûrmayup re‘âyâya zulm ile cefâlar itmeḡe başladı.

‘Âḳıbet bî-inşâflikle şöhret bulup memleket-i Fârs pâdişâhları bu aḡvâli tuydı. Ḥattâ Şâbûr ki mezbûra mu‘âşır bir pâdişâh idi, Maksimiyânūs’uñ sîret-i reddiyyesini iştidi, “Kendüm bi’l-mu‘âyene müşâhede ideyin.” diyü tebdil-i şüret idüp bir dervîş libâsına girüp pây-taht-ı ḳayşere gitdi. Ve nice günler anda temekkün itdi.

İttifâk ol eşnâlarda birgün kayşer-i mezbûr ekâbir-i devletine bir ‘âlî ziyâfet eyledi. Ve fuqarâ-yı ra’iyyeti bezl-i in‘âm u şadâkatle ri‘âyet eyledi. Meger ki Şâbü’r dahı ol simâta dâhil ve bir hâkîm-i nûkte-dânuñ yanında câlis ü nâzil idi. Bir yirden kayan meclis, şurâhiler ve kadehler ile teşnelebleri sîr-âb iderek bir muşavverü’l-levn kadeh ki şûret-i Şâbü’r anda resm olunmuş idi. Anuñ tolusını ol hâkîm şundi. Feylesüf-ı nûkte-şinâs ki ol kadehdeki şûrete nazar eyledi, Şâbü’r’uñ şûreti idüğini bildi. Ve bir kerre dahı dikâkatle Şâbü’r’a nazar kıldı. Ol yanındagı şahş Şâbü’r idüğinde şübhesi kalmayup “İşte Şâbü’r budur.” diyü tutdı, kayşerüñ huzûrına ‘arz itdi.

Egerçi ki Şâbü’r “Ben ol şahş degülüm.” diyü inkâr eyledi, lâkin eşnâ-yı tefütş yañılup tenâkuz söyledi. Ol sebeble ahz olunup âyinlerince siyâset buyırıldı. Ya’nî ki yaşlu bir şığır derisine şardırılıp güneşe karşı bir yüksek mîl üstinde [218b M2] aşılp harâret-i şems ile kırıduqça Şâbü’r içinde muţtaribü’l-hâl olmak üzere aşılu kaldı. Ve bu fırsatı ganîmet bilüp Maksimiyânüs, Şâbü’r’uñ taht-ı hükmindeki Fârs memâlikine çekildi. Vardugı [yirde] kaţ-ı ensâb u ensâl ve nehb ü ğâret-i emvâl ü ‘iyâl idüp kanda bağ u bostân gördiyse kırk[up] dirdi. Ve niçe niçe nevâhî ve kıyeleri yakup yıkup yire berâber kıldı.

Ve ba’dehu dârü’l-mülk-i Şâbü’r’a vardı. Niçe günler muhâşara kılp fetîh itmek mertebesine iletđi. Ammâ ki Şâbü’r-ı maḥbûs kayşerüñ pây-tahtından ḥalâs u rehâ bulmadın me’yûs olup tûrurken bekçileri ‘ayş u nûşa boşanup hîrâsetinde iken ihtimâm itmez oldı. Tâ ki Şâbü’r[un] memleketinden olan ba’zı maḥbûsân fırsat düşürüp kendülerün ğıdâsı içün virilen birkaç desti yağı evvelceden bu niyyete idḥâl itmiş olup hengâm-ı şeb-i tîre Şâbü’r’uñ şarıldugı deriye sürdiler. Der-ḥâl münḥal olduğını görüp ol ‘azâbdan kırtardılar. ‘Ale’l-fevr atlandurup yanına düşdiler. İki üç günün [ardından] gerek kırtılan maḥbûslardan gerek merâhil ü menâzildeki hevâdârlardan bir alay ‘asker oldılar. Bu tarîkla çekilüp dârü’l-mülk-i Şâbü’r’a yitdiler.

li-Münşi’ihi

Mehçe-i râyet oldı kevkebe baḥş
Kıldı şems ü kamer mişâli dıraḥş

Deh ü meh şiti pür yesâr u yemîn
Ki deme virdi tîğ ü tîre yemîn

Ki ‘adū haylî bulmaya ruḥṣat
Gide resm-i emān u emniyyet

Göre ma‘reke dīv-i pür-küfrān
Öñde gürz-i girān ḳafāda sinān

‘Asākir-i Şābūr ki şehryār-ı güm-geştesini buldı, her biri ol şevḳle cenge girüp bir ḳağan arslana döndi. Evvelā ḳayşerüñ cünd-i bî-meziyyetini şıyup tîret [ü] mirret ḳıldılar. Bî’z-zāt ardına düşüp ḳıra ḳıra maḳarr-ı muḫaḳḳarına dek ḳovdılar. Ehl-i Bizanṭiyye ki Maksimiyānūs zulminden [219a M2] ‘āciz ḳalmışlar idi, bu eşnālarda furşat buldılar. Ḳoştanṭîn’e nāmeler yazup âdem gönderdiler. “Elbette bizi bu zālīmüñ elinden ḳurtar.” didiler.

Meger ki ol eyyāmda Ḳoştanṭîn bir vāḳı’a görmüş idi. Gökyüzinde nücūmdan şalīb şekilleri peydā olmuş ve hātîfden bir âvāz gelüp “Yâ Ḳoştanṭîn, bu a‘lāmını götür; var düşmenlerüñ üstine manşūr u muḫaffer ol; otur.” buyırıldı. Fi’l-vāḳi’ re‘âyâ haberlerinün kelimesi vāḳı’ada vāḳı’aya muṭābıḳ oldu. Bilā-te’ḥîr Ḳoştanṭîn leşker çeküp Maksimiyānūs üzerine yürüdi.

Hikmet Hūdā’nuñdur, bir nehr-i sâ’il kenârında teḳābül-i şaffeyn ve teḳātül-i şınfeyn oldu. Ḳayşer maḫzûl [ve] münhezim ü meksûr ve ekşer-i ümerâsı ḳayd u bend ile esîr ü maḡlûl¹ ve niçesi ḡarḳ-âb u maḳtûl idügi taḫaḳḳuḳ buldı.

Hattâ Maksimiyānūs-ı bed-kirdār dahı ol varṭadan cān ḳurtarmadı.

li-Münşi’ihi

Ardına baḳmayup ḳaçardı kilāb
Ardın almışdı şanasın seyl-âb

Vāḳı’â niçe biñ ḳılıç ‘uryān
Seyl-i ḳahr olmuş idi cüst ü revān

1 Nüşhada “maḡlûb” şeklinde yazılan bu kelime anlam ve seci gereği tashih edilerek metne alındı.

Na'l-i esbi kemānūn âteş-bār
Bād-ı şarşarla şan tütüştü nār

Oldı kâfirlerün kafâsı dürüst
Seyl-i tûfân-nişân u âteş-i cüst

Kimi âteş sıkan kimi hancer
Kimi kûpâl urur kimi şemşir

Bu huşûş hübü't-ı Âdem'den beş biñ sekiz yüz on ikinci senesinde vuķû' buldı. Ba'dehu kayâşıra-i Rûmiyân devleti mużmaḥil olup evlād-ı Koşantın serir-i salṭanatla kām-yâb kılındı.

Pes ibtidâ-yı devlet-i kayâşıra târîḥ-i Âdem'ün beş biñ seksen dört senesinde oldı. Ammâ inķırâz-ı ensâl ü memleketleri beyân olınan senede olup cem'an müddet-i temellükleri bi't-taķrîb sekiz yüz yıla ķarîb oldı. İcrâ-yı ḥükümet idenler ise otuz yedi kayşer idügi ta'ayyün buldı. [219b M2]

Tafşil 'alâ vechi't-tezyil

Ammâ *Târîḥ-i Benâketi*'deki faşl-ı kayâşıra âḥar vechle tafşil olunup gerek esâmîsi gerek tevâriḥi *Alḥbâr-ı Yehûd Târîḥi*'nde faşl-ı muvâfiķ olmamağın ber-vech-i tezyil beyânı münâsib görildi.

Evâ'il-i fasldaki Tîṭûs Kayşer tercemesinde niçesi yazılıp Andriyânûs Kayşer'e dek mücmel nesne kalmamış idi. Ammâ mezkûrdan sonra faşl-ı Benâketi'de Anṭünyânus ki Severmânus oğludur, ğâyetde fâşık u zânî olup babasının menkûhasını taşarruf kaşd itmegin 'askeri taḥammül eylemedi. Yedi buçuk yıl ḥükümetden sonra redd ü 'azl olındı.

Ba'dehu Alişanderûs bir yıl, iki ay ḥâkim olduğdan sonra kendüsi ve oğlu a'dâ leşkeri ile ceng ile katl olındı. Ba'dehu zânî ve fâşık bir kayşer daḥı gelüp dört aycağız aldı, virdi. Ba'dehu Maksimiyânûs ki yigirminci kayşerdür, on üç yıl ḥükümet kıldı. Ğıbbu zâlik Dâiyûs nâm kayşer daḥı kezâlik on üç yıl icrâ-yı aḥkâm eyledi. Gordiyânûs¹ yedi yıl salṭanat itdükden

1 Nüşhada "Diyânûs" şeklinde yazılan bu isim "Gordiyânûs" olarak tashih edildi. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 299.

şoñra Filibbus ile dîn bâbında ba‘zı güftügü eyledükde ol gâlib gelüp mezbûrı qatlı itdürdi. Ve cümle mâli, mülkini kilisâya aldurdı. Ammâ ki maqtûl-i mezbûr evâ‘il-i salţanatında haylı nâm çıkarmış idi. Hattâ leşker çeküp Fârs vilâyetini alup zabt itmiş idi.

Filibbus: Evvelâ tersâ dînine girüp büt-perest olan bu qayşerdür. Ve Fârs leşkeri kendüyi sıyup esîr almışdur. Âhir-i müddet-i hükûmeti yedi yıl olduqda Rûmiyye’de qatlı olunmışdur. Daqyûs, Naşârâ’dan çok kimseyi qatlı idüp bir yıldan ziyâdece hükûmet itmişdür. Ba‘dehu Gallûs Qayşer cülûs idüp iki yıl miqdârı alup virmişdür. Ba‘dehu Vibyûs iki ay hükûmet idüp qatlı olunmışdur. Valeriyânûs oğlu Galliyânûs ile iştirâken [220a M2] on beş yıl tahakkümden şoñra Fârs ‘askerine esîr oldu. ‘Acem pâdişâhı anuñ boynına başup semendine süvâr olmaqla irtifâ‘-ı şân buldı.

Ba‘dehu Kladıyûs bir yıl, toqız ay emâret idüp vilâyet-i Hûdiyye’yi feth eyledi. Aurelyânûs Rûmiyye’ye bârû çekdi. Ve lahm-i hınzire revâc virüp “Herkes yisün.” diyü emr itdi. Beş bucuq yıl qayşer olduqdan şoñra Tâtiqûs ki otuzıncı qayşerdür, yedi ay hükûmet itdi. Ba‘dehu leşker çeküp Fârs vilâyetine gitdi. Kûryûs üç yıl, dört ay aldı, virdi. Ba‘dehu Filûryânûs cülûs idüp bir yıl, yigirmi gün hükûmetden şoñra Tarsûs’da küşte oldu.

Kârûs, evlâdından Karinûs ve Nümeriyânûs nâm iki oğlu ile iştirâken bir zamân hükûmet idi. ‘Âkıbet Fârs vilâyetinde beyne’n-nehreyn helâk oldu, gitdi. Diyûqliyânûs dahı cülûs idüp Maksimiyânûs nâm oğlu ile bi’l-iştirâk yigirmi yıl qayşerlik itdi. Fe-ammâ ziyâde zâlim ü gaddâr idi. Bî-günâh niçe tersâları qatlı itmiş idi. Âhir kendüsi mesmûmen helâk oldu. Valeryûs iki yıl hükûm itdi. Ve İspânya şehrini aldı. Ve Biritıyâ’nuñ duşteri ile tezevvüc eyledi. Hattâ Qoştanţinûs ikisinden vücûda geldi. Ba‘dehu Qoştanţinûs babası yirine geçüp otuz yıl qayşerlik eyledi. Ba‘de zamânın baraş rencine mübtelâ olup Selfenderûs nâm pâp aña ‘ilâc eyledi. Gıbbu zâlik Qoştanţinûs tersâ oldu. Ve Frengistân memâlikini Maşsiminûs’a virdi. Ve kendüsi Qoştanţiniyye şehrine gitdi.

İmdi biz yine *Tarih-i Ahbâr-ı Yehûd* a geelüm. Ve ol faşlı kemâ-yenbağı beyân idelüm:

FASL KOŞANTİN VE EVLÂDI OLAN MÜLÜK-İ SERİR-NİŞİN BEYÂNINDADUR

Vaktâ ki Kâryûs Kayşer evlâdı ile bir cengde [220b M2] helâk olup memleket-i Rûm u Yûnân duhterine intikâl eyledi, ol dağı zevci olan Diyûklityânûs cenâbını tevkîl idüp mesned-i kayâşıra anda qarâr itdi. Mezûr u mezkûreden iki ferzend vücûda gelüp büyüğine Bâbil ve Medâ'in ve şarkî vilâyetlerini virüp pâdişâh eyledi. Küçüğünü Rûm memleketini ve müzâfâtını ta'yîn idüp kendüsi gâh Anşakiyye'de ve gâh Şâm memâlikinde sâkin oldu. Vilâyet-i Mısr ve akşâ-yı mağrib taht-ı hükminde olup beyne'l-mülûk keşret-i hadem ü haşemle iştiâr buldı.

Zamân-ı devletinde on tokuzuncı yılda ehl-i Mısr u İskenderiyye kendüye 'işyân idüp etrâf-ı memâlikinde herc ü merc zâhir olduğda tevâbi'inden olan Koşantîn, Ruhâ şehrine varup Hilâne nâm bir 'avretle tezevvüc itdi. Ba'dehu bir oğlu vücûda gelüp nâmını Koşantîn-i Kebîr kodı ki tâli'-ı mevlûdını gören müneccimîn, "Tamâm-ı 'âleme hüküm itmesi muqarrerdür." dimekle Diyûklityânûs ihtiyâten mezbûrî katl itmek kaçdın itdi. Ol dağı korkusundan Ruhâ'ya gitdi. Cebbâr-ı mezbûr fevt ol[ma]yınca hareket itmedi. Ba'dehu zâlim-i mezbûr ki vefât eyledi, râyet-i hükûmeti Maksimiyânûs nâm veledi işbât eyledi. Hâlâ ki babasından azlem, cebbâr u seffâk-dem bir bed-sirişt âdem idi. Yuğaruda beyân olunduğı üzere şehir-i Bizantiyye halkı kendüden yüz döndürdiler. Koşantîn'i getürüp taleb ü rağbetle tahta geçürdiler.

Fe-lâ-cerem Koşantîn-i pesendide-şiyem re'âyâya 'adl ü dâd üzere olup büt-hâneleri yıkdurdu. Dîn-i 'İseviyye'deki zühhâd u 'ubbâda küllî ri'âyetler itdi. Ve bir keniseye nâzar u iltifât pertevin [221a M2] bırakmağla cemâ'at-i Naşârâ'dan iki bin üç yüz kırk üşküf müctemi' oldu. Ve Bizantiyye şehrinün ba'zı binâlarını tecdîd idüp yeñiden sūr binâ itdürdi. Ve ol şehir ismini tebdîl idüp Bizantiyye iken Koşantîniyye ta'yîn eyledi.

Ve zamân-ı devletinde vâlidesi Hilâne, Kud's-i Şerîf ziyâretine müteveccih oldu. Hattâ varduğı gibi Hâzret-i 'İsâ Nebî'yi üstinde salb kaçdın itdükleri üç haşebûn tecessüsüne diğğat kıldı. Zîrâ ki kavm-i Yehûd anları gömüp nâ-bûd itmişler idi. Ya'nî ki bir harâbede olup genc gibi pûşide kılmışlar idi. Hilâne ki cüstücûda haylî diğğat itdi, hîn-i tecessüsde üç 'amûd zâhir olup nazargâhına yitdi. Lâkin anlar mıdur, degül midür, şekk ü rey b kılındukda 'uğalâdan biri bu ma'nâyı vaz' itdi ki "Her kanķısını ki bir

meyyit üzerine koyalar ve ol mürdeyi sâ'atiyle zinde bulalar, şahihî ol olacaktadır.” didükde bir bir üçini birer meyyit üstine kodılar. Birisinin altında meyyit dirilüp Hâzret-i Hakk’a temcîd ü tesbîh itdüğünü gördiler. Hilâne bu hâlete katı mesrûr oldu. Hemân ol günden Naşârâ beyninde ‘id-i şalib cem‘iyyeti şöhrat buldı. Ve çelipâ şeklinün heykel-i müşelleşi üç haşebe delâlet itmek üzere vaz‘ olındı.

Ammâ ‘acebdür ki İmâm Gazzâlî -‘aleyhi rahmeti’l-Bârî- Sırru’l-‘âlemin nâm kitabında “Hilâne, İskender’ün vâlidesidür.” diyü beyân itmişdür. Ke- enne İskender’ün vâlidesi gayrı nâmla mu’anven idüğünü işitmemişdür.

Ve bi’l-cümle Koştanţin altmış beş yaşında vefât itdi. Müddet-i saltanatı cem‘an elli yıl hisâbına yitdi ki yigirmi altı yılı babasından sonra, yigirmi dört yıl dağı Maksimiyânüs-ı cebbârın inkıraz-ı devletinden sonra oldu. [221b M2]

[**Koştanţin-i Şağîr**]: Ve hîn-i vefâtta üç oğlu kaldı ki büyük oğlu Koştanţin-i Şağîr’dür ki babası yirine cülüs idüp yigirmi dört yıl saltanat eyledi. Zamânında Bahr-i Rûm galeyân idüp sâhil-i İskenderiyye’de tûfan-ı kıyâmet-nişân oldu. Niçe yirleri harâb ve sükkânını garķ-âb itdüğü ta‘ayyün buldı. Ve bunun ‘aşrında melik-i Fârs olan Şâbûr hafr-i enhâr ve ta‘mîr-i müdün-i bî-şûmâr idüp külli iştihâr buldı. ‘Âkıbet za‘f-ı başâr ‘arızasıyla Nîşâbûr’da temekkün idüp tâ yetmiş iki yaşına girüp vefât eyleyince andan taşra gitmedi. Ba‘de-mâ Koştanţin-i Şağîr, Bizanţıyye’de vefât eyledi.

[**Yüliyanûs**]: Tâ ki yirine oğlu Yüliyanûs cülüs eyledi. Egerçi ki Benâketi kavlince nebîre-i Koştanţin-i Kebîr’dür, ammâ ba‘zı müverrihîn zu‘mınca ‘ammû-zâde-i Şağîr’dür. ‘Alâ külli hâl çirk-i şirkle murdâr olan küffâr-ı bed-nihâdün pelîd-i nâ-âzâdesidür. ‘Ömrini aşnâm ‘ibâdetine şarf eyleyen küffârın bed-mezheb-i dâlâlet-zevâdesidür. Bir yirde тұrmayup mülük-i Fûrs ile maşâffa bel bağladı. Hattâ Aylûn nâm ‘arrâf ki ol ‘aşrda bir kâhin-i zemîmü’l-evşâf idi, niyyet-i fâsidesinden aña su‘âl itdi. Cidden bir haber-i müntic istihrâcına kâdir olmadukda zu‘mınca bu bahâneyi itdi ki “Civârimuzda medfun olan şühedâ-yı Naşârâ kemükleri bu bâbda şafâ-yı kalbüme ve kehânetüme mânî’dür. Elbette elbette anların ihrâcı lâzımdur.”

Fe-lâ-cerem mezbûr Yüliyanûs-ı menhûs ol ‘izâm-ı remîmi çıkardup Anţakiyye’ye gönderdi. Ba‘dehu ‘arrâf-ı bed-evşâf nuşret-i bâ-‘îşâf haberin virüp Harrân’a togru çekildi. Ve andaki evşân-ı bâtılaya secdeler idüp

istizhâr kıldı. Ve ol eşnâlarda kendüsi atdan düşüp altındaki feres-i cemil, ol haml-i mühmel-i şakîlinden kurtulmağ şükrânesine cân virdi. [222a M2]

Hâlâ ki kehene-i müneccimîn, “Naşârâ kavmi saña sihr ü mekr ü kemîn itdüklerindendir.” diyü tebyîn eyledi. Hattâ ol gün yigirmi biñ kimseyi siyâsetle helâk kıldı. Ya’nî ki nev’an haṭî’ası ihtimâl olanları toprağa düşürdi. Ba’de zâlik fursân diyâr-ı Furs’le cenge ‘azîmet şadedinde oğla urulup zaḥmnâk olduğu hâlde feresinden düşdi. Zaḥmından revân olan bir avuç kanı keffine alup «غلبني يا ابن مريم»¹ ya’nî “Baña ğâlib oldılar, yâ Meryem oğlu ‘İsâ.” diyü semâdan cânibe hûn-efşânunda cân virdi.

li-Münşi’ihi

Himmet-i nâr u nûr uman nâ-dân
Oldı maḥrûḳ-ı âteş-i süzân

Niçesi şalb olındı bi’t-taḳrîb
Göge irgürdi başlarını şalîb

Yüviyânûs: Ol cengde bile bulunan ümerânun eñ dilir ü şecî’i olmağın salṭanat-ı mülk-i Rûm aña lâ’îḳ görildi. Ol daḥı taht-ı kayşeriye cülûs idüp tâc-ı zerrîn başına giydi. İttifâḳan cäsûslar lisânından böyle haber aldı ki “Şâbü, melik-i Rûm’uñ vefâtını işidüp bi’z-zât tüccâr libâsına girüp mu’asker-i Rûm’a duḥûl idecekdür.”

Fe-lâ-cerem mezbûr mümellik-i muḥterem-ṭarîḳ cüstücûda şâbit-ḳadem olup Şâbü’ı ele getürdi. Ve ḥaymesine iletüp niçe ri’âyetler ile ‘ahd u mişâḳın aldı. Ve ziyâfet idüp niçe hedâyâ virdi. Ba’dehu ikisi daḥı atlandı. Mezbûr daḥı Şâbü’uñ otağına indi. Mâdâm ki ḳayd-ı ḥayâtda oldılar, aşlâ hilâf u şikâḳ üzere deprenmediler. Fe-ammâ Yüviyânûs çoklık mu’ammer olmadı. Ancağ bir sene miḳdârı ḥükûmet idüp ‘akabince mürd oldı.

Valinṭünyûs: Egerçi ki bunun zamânında recefât u zelzelelere nihâyet olmadı. Ğayr-ı me’mûl ḥavâdiş ü ‘alâmât degmede inḳıṭâ’ bulmadı. Lâkin kendüsi daḥı tek ṭurmadı. Melik-i Furs ile maşâffât üzere olmağ münâsib görmedi. [222b M2] Bu ḥâletle on iki yıl emâret itdükden soñra vefât eyledi.

1 “Ey Meryem’in oğlu, beni yendi.”

Vâlıns: Sâbıkuñ karındaşıdır. İki sene miğdârı hükümet itdükten soñra vilâyet-i ‘Arab’ dan bir hâricî hurûc eyledi. Vâlıns anuñla muhârebeye varduğda katl olındı.

[Ağrâdyânūs]: Ba‘dehu Ağrâdyânūs kız karındaşı oğlı ile iştirâken bir yıl aldı, virdi. Der-‘aķab ikisi de vefât eyledi.

[Teodüsyūs el-Kebîr]: Aşhab-ı Kehf ki Daķyânūs zamânında h‘âba vardılar, fe-ammâ bunuñ ‘aşrında uyandılar. El-kışsa ‘adl ü inşâfa mâ’il idi. Binâ’en ‘alâ zâlik on yedi yıl saltanat itmiş idi. Nihâyet Aşhâb-ı Kehf üñ bîdâr olması mezkûruñ müddet-i temellükünüñ on beşinci yılında idi. Ammâ hübüñ-ı Âdem’den berü beş bin sekiz yüz toķsan senesinden bir yıl miğdârı ziyâde geçmiş idi.

[Arķâdyūs]: Vaķtâ ki bu daķı fevt oldı, yirine veled-i şulbîsi Arķâdyūs hâkim oldı. Bu daķı cem‘an on üç yıl hükümet idüp Behrâm bin Şabûr ile mu‘âşır idügi ta‘ayyün buldı.

[Teodüsyūs-ı Şağîr]: Ba‘dehu Teodüsyūs-ı Şağîr kırk iki yıl saltanat eyledi. Yazdicerd-i zâlim babasınıñ evâhîr-i saltanatında [Fürs mülki] tahtına cülüs eyleyüp bunuñ zamân-ı devletinde leged-küb-ı rahş-ı havâdişden, ya’nî ki atlarından birinüñ depmesini yidügi bâ’işden helâk oldı. Yirine Behrâm-ı Gûr pâdişâh olup hûsn-i sîret ve luţf-ı serîretle imtiyâz buldı.

[Marķiyân]: Âhîr bu daķı fevt olup yirine Marķiyân şehryâr olup müddet-i saltanatı altı yıla yitdükte Naşârâ ķavmi millet-i vâhîde iken tabî‘at u meşîyyet-i maħabbetlerine [ihtilâf] düşüp Despiķûrus ki İskenderiyye’de baķrîķ idi, bu tarîķla baķş u nizâ‘da muşîrr-i ‘inâd olmağın Naşârâ iki fırķa oldı. Ya’nî ki melikleri olan Marķiyân mezhebini ihtiyâr idenlere Melikiyye, ve anuñ hevâdârına Ya’ķûbiyye dinildi. Zîrâ ki nâmı lisân-ı ‘Arabiyye üzere Ya’ķûb idi.

Ve yine [223a M2] Cezîre-i Girîte’den Hâzret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-şalâtü ve ‘alâ nebiyyinâ şüretinde İblîs ‘aleyhi’l-la’ne zuhûr idüp halkı Beytü’l-maķdis’e da‘vet itdi. Fe-ammâ ķayşer-i ‘aşr vücûd-ı İblîs’de şübheye düşüp mużtarib oldukda “Elbette şu üzerine yürümeñ gereksün. Üşenme, havf itme.” diyü İblîs tarafından delâlet olınduğda meşy ‘ale’l-mâ’a ķâdir olamayup müddet-i saltanatı yigirmi yılda iken ģarķ olmuşdur. Ammâ ekşer-i müverrihîn bu ķışsa Teodüsyūs ‘aşrında ve niķesi Marķiyân zamânındadır, diyü beyân eylemişdür.

[Leon-ı Kebîr]: Ve bundan sonra Leon-ı Kebîr mâlik-i memâlik-i Rûm ve zâbıt-ı mesâlik-i merzbûm nâmına oldu. Ve bunun 'ahdinde melik-i Fârs, Âmid diyârını âmed şüdle harâb eyledi. Lâkin kal'ası fethına kudret bulmadı. On altı yıl saltanatdan sonra bu dağı fevt oldu.

Ammâ müverrih Benâketî kavlince Marķiyânûs, Filistînûs nâm hâkimle bi'l-iştirâk hükûmet itdükden sonra şadr-ı kayşerî Alanṭiyûs¹ a¹ nakl itdi. Müddet-i saltanatı hisâbı yalınuz altı yıla yitdi.

[Leon-ı Şağîr]: Ki Ebû Zînûn'dur, câlis-i serîr olup bir yıl hükûmet kıldı.

[Zînûn]: 'Aķabince oğlu Zînûn mütemellik olup on sekiz yıl icrâ-yı ahkâm itdi. Lâkin taht-ı hükmindeki halkı zabt idemeyüp eyâlet siyâsetle tev'emeyn idüğünü bilemeyüp ğâfil deprenmegin Selikûn nâm şahş-ı meftûn ve taht-ı hükmindeki kavm-i mağbûn nifâķda ittifâķ eylediler. Zînûn şayd u şikârda iken oğlını tahta geçürdiler. Ve mezbûrla Selikûn'ı müdebbir-i mülk itmegi münâsib gördiler. Lâkin Zînûn ol kavm-i 'uşâta ve hâriciye ve oğlına zafer buldı. Anlara mütâba'at iden ekâbirle cümlesini katl idüp sinni almış bir yıla varınca saltanatla iştiḥâr ve iktidâr buldı. Ḥattâ vefâtı mülûk-i Fûrs'den Kûbâd-ı mesned-nişin zamânında oldu.

[Sitâs]: Yigirmi yedi yıl [223b M2] aldı, virdi. Ḥamâ şehrine sür çeküp bu ma'mûr eyledi. Ve zamânında 'ulemâ ve küttâba rağbet idüp herkese okumak yazmak tarîķına sülûk itmegi münâsib gördi. Fe-ammâ zamân-ı devletinde kaḥt u ğalâ-yı şedîd ve nüzûl-i cerâd-ı keşir-i pür-mezîd her taraftan zâhir ü bedîd olup memâlik-i Rûm'a küllî ihtilâl virdi. Ḥattâ açlıķdan niçeler vefât eyledi.

[Neşṭânûs]: Âḥir bu dağı fevt olup Neşṭânûs tokuz yıl saltanat itdi. Ve târiḥ-i cülûsinûn üçinci senesinde 'Arab kavmi melik-i Rûm'a ğazâ idüp fûrsân-ı Fûrs ile şüc'an-ı Rûm u 'Arabân miyânında vâfir cengler ve cidâller oldu. Ve ol ešnâda arz-ı Filistîn Yehûdîleri mezbûra 'işyân eylediği taḥaķķuk buldı. Ḥattâ bir şahş kendülere sâlâr naşb idüp kavm-i Rûm'la muḥârebeleri zuhûra geldi. Ve bu ortalıķda lâ-yuḥşâ ke-'adüvvi'r-rimâl ve'l-ḥişâ aķvâm-ı muḥtelife nevâle-i şîr-i şemşîr kılındı. Ve bunun 'ahdinde bir zelzele-i 'azîme olup şehir-i Anṭakiyye'nün ekşer-i 'imâreti harâb oldu. Ve niçeleri başdurup öldürdi.

1 Nûshada "Leonṭiyûs" şeklinde yazılan bu isim "Alanṭiyûs" olarak tashih edildi, bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 302.

Yüstinyânūs: Bu dağı [kayşer] olup tokuz yıl eyâlet itdi. Hadd-i zâtında ‘ilm ü ma’rifete ve ‘adl ü siyâsete mâ’il bir kayşer idi. Ve aḥkâm-ı hükûmete müte’allik niçe mücelledât te’lif itmiş idi. Ve bunuñ ‘ahdinde қаһт u ğalâ olup ḥalq birbirini yimek mertebesine varmışlardır. Huşûsâ ki cülûsı târîhinüñ üçinci senesinde eyyâm-ı şitâ şayf hevâları ile hüveydâ olup vebâ-yı ‘azîm ḥâdiş oldu. Ve yedinci yılda ğazâ idüp medîne-i Rûm’ı zabt itdi. Ve on altıncı yılı emîr-i ‘Arab Hâriş bin Cîle, Fârs vilâyetine ‘asker çekdi. Ammâ kisrâ marîz ü ‘alil bulınuḡ kendüsi varmaġa kâdir olamayup ‘asker gönderdi. Lâkin ‘Arab kavmi ġalib gelüp anlar münhezim kılandı. Bi’l-âhire yine dilîrân-ı Fârs ġalebe idüp alduklarını ‘Arab kavmine bıraktırdı.

El-kışsa mülk-i Rûm, Rûmiyye dimekle mevsûm şehir ve қал’ası ve Anṭakiyye şehrinüñ evlerini ve bi’l-cümle büyüṡ [224a M2] u esvâkı ‘ammâline ta’mîr itdürüp târîḡ-i hübüṡ-ı Âdem’üñ altı biñ altmış beşinde her kişı menziline göçdi. Ve bu kışsadan yigirmi sekiz yıl evvel Ṭür-i Sînâ deyrini ta’mîr itdürdi.

Yüstiyūs: On bir yıl hükûmet eyledi. Ve bunuñ ‘aşrında vilâyet-i Alamanıyye’den bir ‘azîm leşker İṭâliyâ’ya¹ geldi. Ve niçeleri kılıçdan geçürdi. Ve bunuñ ‘aşrında Nüşirevân-ı ‘Âdil memleket-i Fûrs saltanatıyla kâm-rân oldu.

Ve bi’l-cümle bu maḡalde Frengistân memâlikindeki kayşerlerüñ devleti munḡarız olup bundan soñra mülk-i Yûnân ba’zı memleketlere müstevli olup ‘azîm-i şân ve қадр-i ‘unvân buldı.

FAŞL Fİ ҚAYÂŞIRA-İ MÜLK-İ YÛNÂN VE MÜLÛK-İ ḌALÂLET-SÛLÛK-İ BÎ-ḤİREDÂN

‘Âlemde memleket nic’olur pâdişâhsız
Mümkin mi pâdişâh ola yâḡûd sipâhsız

Ser pâ bürehne mülk-i fenâ pâdişâhları
Ḥükm itdi kâ’inâta serîr ü külahsız

1 Nüşhada “Antaliyya” şeklinde yazılan bu isim “İṭâliyâ” olarak tashih edildi. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 302.

Bir lahza taht-ı devleti ansuz kımaz Hudâ
Muhtel olur nizâm-ı memâlik çü şahsız

Yüşiyūs vefâtından sonra Tîbâriyūs câlis-i serir oldu. Mülûk-i Fûrs ü Rûm eli ile mün'aqid olan ser-rişte-i şulh u emân güsiste kılındı. Her taraftan gürûh gürûh 'asâkir-i pür-şükûh cünbiş ü harekete başladı. Ve her pâdişâh nâm u neng taşşiline küşîş üzere oldu.

Bedihe li-Nâzımıhi

Berķ urdı yine silâh-ı heycâ
Her yañadan âteş oldu peydâ

Ejder gibi od şaçardı nîze
Meyl itmiş-idi gören gürîze

Şeb şeb çalınurdu tîğ-i hûn-bâr
Dik dik atılurdu ser-i tayyâr

Göğsin gererek girürdi rezme
Kalkın yanaşurdu ehl-i 'azme

Her zümrede bir maḥûf cünbiş
Her fırkâda bü'l-'aceb gurunbiş

Bu minvâl üzere 'Acem leşkeri yirinde kıoyup Re'sü'l-'ayn ve Hâbü'r'a geldi. Cünûd-i Rûm serdârları daḥı Morîķ Batrîķ ile anları karşılayup def'ine şarf-ı maḥdûr itdi. Hattâ tekâbü'l-i [224b M2] tarafeyn olduḳda ḥayl-i 'Acem'den kırķ biñ kimseyi esir idüp Kıbrıs Cezîresi'ne gönderdi.

Ve bi'l-cümle günden güne Tîbâriyūs'un baḥtı güşâde ve mühimmât-ı devleti âmade olup bunuñ tâli'i te'sîrinden 'Acem leşkeri pâdişâhları olan Hürmüz'e ser-keşlige başladı. Ol daḥı içlerinden çıkup Münbic'e gelüp Tîbâriyūs'a resûl ü nâme gönderdi. "Eger bu def'a baña mu'in ü zâhîr olursan min ba'd mâbeynimüzde 'aḳd-i uhuvvet muḥkem olsun. Ve ikimüz miyânında da'vâ-yı übüvvet ü bünüvvet huşûşî şübût bulsun." diyü niyâz itmegin mezbûr kıyşer mesfûr Hürmüz'e mu'âvenet için kırķ biñ güzide leşker gönderdi. Tâ ki anlaruñla Medâ'in ve Vâsıt'a varup bed-ḥ'âh devletiñ yüzlerin döndürdi. Ya'nî ki kemâ fi'l-evvel esbâb-ı devlet ü

şevketini mükemmel kıldı. Ve serdârlarına icâzet virüp kayşere hedâyâ-yı cezile ile mahabbet-nâmeler irsâl eyledi.

Hadd-i zâtında mezbûr Tîbâriyûs ifrâṭ-ı in‘âm u ihsâna me’nûs bir pâdişâh idi. “Şol nesne ki henüz elümdedir, benümdür. Benden sonra kalan hazine düşmenümündür.” diyü söylerdi. Fe-lâ-cerem bu güne bezl-i mâl ü ni‘am muḳâbelesinde Hâlîḳu’l-levḥ ve’l-ḳalem aña bir kenz-i mübhem ‘aṭâ kıldı. Ol daḫı olur olmaz bâc u rûsûmı re‘âyâsından def’ idüp şebân-rûz in‘âm u şadâḳâtden hâlî olmadı. Ya’nî ki serâyı ferşinde üsti yazılmış, lisân-ı ‘İbrânî ḳazılmış bir mermer gördi. “ ‘Alâmet-i define olmaḳdur.” diyü ḳaldurdu. Altında bir yazılı mermer daḫı bulup anı daḫı gidertdi. Bir miḳdâr ḫafr itdükden sonra nihâyetsiz genc-i şâygân ele getürdi. Olinca döke, şaça ḫarca sürdi. Bi’l-âḫire müddet-i ḫükûmeti yedi yıl olduḳda vefât itdi.

[Maurîḳ Kayşer]: Ba‘dehu Maurîḳ Kayşer taḫta geçüp ḫüsn-i sîretle yigirmi yıl ḫükûmet eyledi. Şit ü şadâ-yı ‘adl ü inşâfı tâ heft ıḳlîm [225a M2] ḫudûdına yitdi. Ve mâḫ-be-mâḫ ḳazanla nefis ṭa‘âmlar bişürdüp fuḳarâya iṭ‘âm eylerdi. Ve bürehne ve ‘uryân gördüḡi fuḳarâya libâslar giydürüp dirhem ü dînâr in‘âm eylerdi. Hattâ ḫîn-i iṭ‘âmda şevâbı ḳaşdına bi’z-zât kendüsi ve zevcesi ḫidmet kılurdu.

Mezbûruñ ve sâbîḳ mesfûruñ pây-taḫtları şehr-i Ḳoşanṭîn idi. Vaḳtâ ki târiḫ-i cülûslarından dördüncü yıl oldu, bir vebâ-yı ‘azîm ḫâdiş olup nefis-i şehrde dört yüz biñden ziyâde nüfûs telef olduḡı taḫaḳḳuḳ buldı.

Ve yine bunun ‘aşrında Hürmüz, re‘âyâsına ve ‘askerine zulm u cevr itmegin ‘âciz ḳaldılar. Hâḳân-ı Çîn cenâbına nâmeler şaldılar. “Elbette bizi bu zâlimden ḫulûş eyle.” diyü yalvardılar. Hâḳân daḫı leşker çeküp Fârs vilâyetine ṭoḡrıldı. Hürmüz bu ḫâleti işidüp Behrâm bin Behrâm’ı serdâr gönderdi ki kendü aḳribâsından idi ve şecâ‘atle küllî iştihâr virmiş idi. Vaḳtâ ki Behrâm, hâḳâna muḳâbil olup münhezim itdi, bu kerre memleket-i Fârs salṭanatını kendü nefsi için ṭaleb itdi. Hadd-i zâtında murâdına vâsıl oldu. Hürmüz ḳaçarak Maurîḳ ḫidmetine dâḫil oldu. Hattâ anuñ mu‘âveneti ile yine devlet ü salṭanatını ḫâsıl oldu. Mâbeynlerinde ‘aḳd-i ülfet ü mahabbet müstaḫkem olup Maurîḳ’uñ Meryem nâm duḫteri ile tezevvüc itdi.

Ba‘de zâlik kayşer-i mezbûr ḫuddâm-ı ḫareminden birine incindi. Muḫkem ḳarb-ı şedîd idüp âzürde itdi. İttifâḳ yine kendü serdârlarından Fûḳâ nâm bed-baḫt bu ḳışşaya vâḳıf olup ḡulâm-ı mezbûra niçe ‘ahd u ḡıft

eyledi. Tâ ki igvâ-yı şeytânî ile ol küfrânü'n-ni'me Maurîk'ün şadrına geçdi. Evlâd u 'iyâlini ser-cümle kılıçdan geçürdi.

Emâret-i Fûkâ: Ümerâdan iken fitneye râğbet ve ol yüzden cell-i himmetle mütemellik oldı. Sâbıkuñ ekşer-i evlâdını helâk eyleyüp ancağ birini ihtiyâten Tûr-i Sînâ deyrinde pinhân itdürdi.

Bu mâbeyne sekiz yıl geçüp huşûş-ı mezbûr 'aynıyla Hürmüz'e ma'lûm olduğda Maurîk ile olan uhuvvet ü bünüvvet 'alâkası silsile-i rezm ü harbi muharrik oldı. Ahz-ı intikâm niyyetine bî-nihâyet leşker çeküp mülk-i Rûm'a toğrıldı. Ve kendüden evvel yarar ve nâmdâr serdârlarından Harûriyye nâm kâ'idî bir miqdâr 'askere sâlâr idüp Beyt-i Mağdis'e gönderdi. "Elbette yıkup yakup diyâr-ı Filistîn'deki Naşârâ'yı katl-i 'amm idesün." diyü ısmarladı. Ve bir kâ'id-i sâ'id-bahtını dağı Mısr'a [ve] İskenderiyye'ye gönderdi. "Mülk-i Rûm'dan ol semtlere firâr edenleri isteyesün. Virmezler ise katl-i 'amm lâzimesin göresün." buyurdi.

Ve kisrâ bi'z-zât İstanbul'a toğrıldı. Niçe günler muhâşara idüp nevâhî ve kûrâda bulduğunu kılıçdan geçürdi. Bir yañadan Filistîn vilâyetlerini Harûriyye, bir cânibden kisrâ nehb ü kıtâl ve kaç'-ı ensâl emrinde daқиқа fevt eylemedi. Kavm-i Yehüdâ "Vaqt-i fırsatdur." diyü 'Acem leşkerinüñ önlerine düşüp igvâ ve idlâlden hâlî olmadı. Ol zamânda nefs-i şehri Şûr'da ki kırk biñ miqdârı Yehûdî var idi. Cümlesi ittifâkda birbirlerine yâr idi. Kıbrıs'a ve sâ'ir memâlike mektûblar gönderdiler ki kavm-i Yehûd'ün 'id-i fazîlî gicesi etrâfdan gelüp şehri Şûr sûrına cem'iyet ideler. Ve ol gice sûr-ı Şûr kapularını Yehûd kavmi açırırıp anlar içerü gireler. Buldukları Naşârâ'yı katl-i 'amm [226a M2] idüp kıralar.

Vaktâ ki bu 'ahd u mîsâk üzere yigirmi biñ miqdârı Yehûdî ol rûz-ı mev'ûdde mevcûd bulundu, âteş-i muhârebe kuvvet-i işti'âl bulup nâ'ib-i Şûr, dâhil-i sûr ve me'haz-ı rencûr olan Yehûdâ'nuñ boyunlarını urdı. Kellelerini burc [u] bârû-yı bedenlerine zeyn itdi. Ve niçesin bedenlerden aşağı atdı. Ve ol eşnâlarda "Asker-i Rûm yitişdi." haberleri şâyî olup Yehûd kavminden kaçan kaçanuñ oldı. Bu tarîkla sükkân-ı Şûr nihâyetsiz kimseyi kılıçdan geçürdi.

Fe-ammâ Hürmüz Kisrâ, Kostañtîniyye halkına tamâm müzâyaka viridi. Hattâ bir miqdâr eyyâm-ı muhâşaradan zâd u zevâdeleri dükendi. Ba'de-mâ Heraql nâm muhtâl ü miqdâm vâfir zağâ'ir ile feryâd-res olmağın dâhil-i hişâr olan Naşârâ vü aqvâm, bi'l-ittifâk Fûkâ'yı öldürdiler. "Aşlda

murād olınan bunun kellesidür. Ve Maurîk'ı katl itdüren budur.” diyü kellesini kisrâya gönderdiler. Hâzm-ı reyleri ve hîdemât-ı işâbet-nümâ-yı lâzımelerini izhârına binâ'en Heraql'ı kendülere hâkim ü kayşer idindiler.

Hükümet-i Heraql Kayşer

Ba'zılar Heraqliyüs dahı dimişlerdür. Gâyetle müneccim ü kâhin ve envâ'-ı hîle vü hud'ası müte'ayyin yarar ve hîdmet-güzâr, kayşer-i nâmdâr olmağla otuz bir yıl saltanat itdi. Ve cülûs itdüğü gibi kisrâ cânibine haberler gönderüp “Sâbıkan Fûkâ, Maurîk'ı ve evlâdını katl idüp bunca fesâdât itmekle biz dahı kendüyi ve hevâdârlarını öldürdük. El-hamdu li'llâh sizünle bizüm ortamuzda 'adâvet-i kadîme yokdur. Bu taqdîrce çak bu deñlü muhâşara [226b M2] vü muhârebe hadd-i inşâfdan artuğdur. Münâsib budur ki vilâyetinüze 'azm idesüz. Bizi hâlimüze koyup gidesüz.” diyü bildürdükde mâbeyne muşlihün girdi. Yıldan yıla Heraql, kisrâya biñ kanţâr altun ve biñ kanţâr sim-i hâm ve biñ re's bîkr-i hûsnâ câriye ve biñ re's yarar at ve biñ tûb mülevven aţlâs irsâlini muşarrer eyledi.

Lâkin “Çokdur, tākāt getüremezin.” diyü yine ol eşnâlarda Heraql rücû' kılmagın kisrâ Hürmüz tekrâr muhâşara emrine mücidd oldu. Ol âna dek ki sekiz yıl muhâşara itmiş idi. Ba'd-ez-ân altı yıl dahı isti'âb idüp müddet-i muhâşarayı cem'an on dört yıla tekmil itdi.

Bi'l-âhire Heraql nâ-çar olup hîle bâbında kudretini izhâr kıldı. Evvelki hisâb üzere virgüye ta'ahhüd şeklini gösterüp bir yıllığını mu'accelen taleb itdüklerinde “On dört yıldan berü maşşûr olan haşr-i mevfûrda hâlâ kudret kalmayup 'alâ külli hâl eţrâf-ı memâlikden tedârük olunması lâzımdur.” diyü emânla altı ay va'de aldı. Ve kal'adan çıkup tedârük-i külli niyyetine eţrâfa ulağlar şaldı. Ve yanındaki leşkerine reh-i tedbîrinden haberler virüp qarındaşını memâlik-i Rûm'a kendü cânibinden nâ'ib alıkoğı.

Ve kendüsi beş biñ yarar ve nâmdâr ve tîğleri hûn-bâr ve tüfekleri âteş-bâr leşker-i cerâdla Hürmüz'ün pâ-y-tahtına çekildi, gitdi. Fi'l-vâkı' çak pâ-y-tahtı olan Nişâbü'r'a varup hasâret itdi. Ve anda ve aña varınca vâkı' kura vü nevâhîde bulduğı A'câm'ı kılıçdan geçürdi. Ve amma eţfâl ü cevârî vü nisvânı esîr idindi. Hattâ Kubâd bin Kisrâ İbn Meryem ki Maurîk'ın duhterinden idi, anı ele getürdi. Bir himâra bindürüp envâ'-ı hağâret ü siyâsetle Hürmüz'e qarşu gönderdi. Kaçan [227a M2] ki kisrâ kendü qarındaşını bu hâlde gördi, sa'ir ehâl-i bilâdı ne güne belâlara mübtelâ

olduklarını kıyasla bildi. Hüzn-i 'azîm ve endüh u elemle kâlkup Heraql'a muķâbil girdi.

Vaktâ ki Kaşamonı kurbında bir maħalle ķondı, Heraql, kisrânũn ħaberin alup bir ħile daħı tedârũk kıldı. Ya'nî ki niķe yüz yük şaman ve fışķı yükletdürũp kisrâ ķonduķı nehrũn başına vardı. Ol taħmîl itdũrdũķi aħmâli ol mâ'-i cârîye dõkũp cäsũslar ile mâcerâsını tefakķud kıldı. Fî'l-vâķi' kisrâ ki tibn ü zibl ile maħlũt mâ'-i cârîyi ki gördi, Heraql re's-i nehrden 'ubũr itmek üzere kıyâs idũp yitişmesine müsâra'at itdi. Bu bahâne ile Heraql ferâķ-ı bâl ile göķũp Kaşamonı ķal'asına girdi.

El-ķışsa Heraql'ũn her kılı ħile şâzzından bir âvâz peydâ kıldı. Kisrâ ise kesr-i ħâţır ile ol şit ü şadâdan tamâm müteveħhim oldu. Bunca yıllık ta'b u meşakķati netice vormeyũp maħzũn u ģamnâk olduķı ħâlde memleketine girdi. Andan şoñra vilâyet-i 'Acem bir daħı evvelki gibi âbâdân olmadı. Ve bıkâ' u ziyâ'ı üslũb-ı sâbık üzere nizâm u intizâm bulmadı.

Ba'de-mâ Heraql-ı mezbũr leşker çekũp vilâyet-i Şâm'a ve Beytũ'l-makdis'e girdi. Bulduķı muħâlîfini tu'me-i şîr-i şemşîr idũp kılıķdan geçũrdi. Ba'dehu "Beyt-i Makdis'e varup andaķı Yehũdâ'nũn kıtâlin murâd itdũğũñũzde sâbıķan ben anlara emân virmiş idũm. Naķz-ı 'ahd idemezin." diyũ Naşârâ ķavmine i'tizâr eyledi. Anlar daħı Heraql'ũn yemînine ve 'ahdine keffâreten her rüz-ı Cum'a'da şâ'im olmaķı nezr itdũklerine binâ'en âyînleri üzere Yehũdâ ķatline ruķşat virdi. Bir vechle kılıķdan geçũrũp ķatl-i 'âmm itdi ki firâr u ihtifâ idenlerden ģayrı kimse ķurtulmadı. Ve ol şavma Şavm-ı Heraqliye nâmı virildi. Ĥattâ tâ'ife-i Kıbtîyye Heraql fevtinden şoñra bile ol şavmı terk eylemedi. Ammâ tâ'ife-i Melikiyye mücerred ekl-i laħm terki ile iktifâyı [227b M2] münâsib gördi.

Ve bi'l-cümle vefâtından evvel Heraql ki vilâyet-i Mısr'a vardı. Ehâlî-i mülk-i Fârs'dan anda daħı bulduķını ķatl eyledi. Vâfir emvâl-i cezile, tefâriķ u tuĥaf-ı bi-'adile ile pây-taĥtına dõndi. Niķe yıllar zu'afâ-yı re'âyânũn ħarâcından evvel ģinâ ve temevvũli muķâbelesinde musâmaħa ihtiyâr itdi.

Ve ammâ şol zamân ki 'ahd-i emâretinden on bir yıl geçdi, devlet-i millet-i İslâmiyye zâhir olup şaĥâbe-i kirâmdan 'Amr bin 'Âş Mısr fethine 'azîmet kıldı ki târiĥ-i hicret-i Muĥammediyye'den hũbũt-ı Âdem Şafıyyu'llâh'a dek altı bin yüz otuz yıl olmış idi. Ve İskender daħı târiĥinũn toķuz yüz otuz dõrdinci yılı ile iki ay ziyâdede ve mevlid-i Mesîĥ'ũn altı yüz yigirmi beşinci senesinde vuķũ' bulmuş idi.

Ve bi'l-cümle Heraql ğāyetle aḥter-şinās ādem idi. 'İlm-i nücūmla aḥvāl-i ātiyeyi ma'lūm idinüp ḥattā kendinün zevāl-i memleketini istiḥrāc idüp otuz bir yıl ḥükūmet itdükden soñra vefāt eyledi.

[**Ḳıṭīṭūs**]: Yirine Ḳıṭīṭūs cülūs idüp otuz bir yıl ve yigirmi gün aldı, virdi. Ḥaylī ḥayr-endiş ve 'ākıl kimse idi. Ve bunun 'ahdinde Ḥazret-i 'Ömer *raḍiya'llāhu 'anh* Şām vilāyetini aldı. Ve Beytū'l-maḳdis fethine varup mescidin eyledi.

[**Ḳıṭīṭūs-ı Şānī**]: 'Aḳabince Ḳıṭīṭūs-ı Şānī [taḥta cülūs itdi]. Bu daḥı ḥüb-sīret ü ḥōş-ḥulḳ ḥākim idi. Müddet-i salṭanatı on yedi yıla vardı. Ve bunun 'ahdinde Furs pādīşāhının Ḳayşeriyye nām ḥātūnı eri ile ve kırk biñ ādem ile İstanbul'a gelüp tersā dīnine girdi. Ve bu *Tārīḥ-i Benāketi*'de meşṭurdur. Lākin ḳanḳı pādīşāh idüğü ve ism ü tārīḥi ğayr-ı mezḳurdur.

Yüstīnūs: İki yıl icrā-yı aḥkām eyledi. 'İlm ü ma'rifet-i siyāsete ve niẓām-ı aḥvāl-i ra'ıyyete müta'allıḳ niçe kitāblar te'lif itdi.

[**Liyū**]: Lākin bunun 'ahdinde Liyū nām kimesne ḥurūc idüp kendüyi ele getürdi. Ḥattā burnını kesüp ḥabs ile cezīreye gönderdi. Üç yıl tamām mezbūr [228a M2] Liyū ḥükūmet eyledi.

[**Ṭıberyūs**]: Ba'dehu Ṭıberyūs nām ḥārici ḥurūc eyledi. Ḳışāşan bu daḥı anuñ burnını kesüp yirine ḳayşerlik itdi. Vaḳtā ki müddet-i ḥükūmeti yedi sāle vardı, bu yirde maḥbūs olan Yüstīnyūs ol vilāyetün ba'zı ḥalḳı ile ittifaḳ idüp ḳurtıldı. Mülūk-i 'Acem'den Emīr Anşāḥ ḥuzūrına yitdi. Ḥattā ki ḥ'āheri ile tezevvüc ḳaşdın itdi. Ve anuñ mu'āveneti ile tekrār ḳayşerlik seririne cülūs idüp altı yıl daḥı aldı, virdi. Ve ḥabsden ba'zılar mu'āveneti ile firār iderken niçeleri ki kendüsin tutmaḳ ḳaşdın itmiş idi, leşker çeküp tekrār cezīreye vardı. Ol güstāhları bi-esrihim ḳılıçdan geçürdi. Ve ehl ü 'iyāllerini esīr idindi. Ammā cezīre ḥalḳı daḥı ba'de zamānin ğayrete geldiler. Filibbus nām şahsı serdār idinüp aḥz-ı intikām için üstine vardılar. Ḳayşer-i mezbūrı ele getürüp ḳatl eylediler.

[**Filibbus**]: Ardınca Filibbus bir buçuk yıl ḥükūmet itdi.

[**Anṭāsyūs**]: Ardınca Anṭāsyūs sābıḳu'z-zikri tutup iki gözlerin oyup yirine ḥükūmet eyledi. Ammā ğāyetle zālīm ü ğaddār ve cevṵar u sitemkār olmağın ümerā ve sipāḥ üç yıldan soñra mezbūrı öldürdiler.

[**Teoṭsyūs**]: Yirine Teoṭsyūs bir yıl salṭanat itdi.

[Liyû]: Ardınca Liyû Kayşer zuhûr eyledi. Ve bunun 'ahdinde Müslimânlar İstanbul'ı muhâşara kıldılar. Etrâfındaki kura ve nevâhîsini harâb itdiler. Mağrib tarafından dağı rîdâfrens vâfir 'askerle geldi. Ehl-i İslâm ile iki sâl tamâm ceng üzere oldu. 'Âkıbet yigirmi beş yıl hükûmetden sonra mezbûr tutıldı.

[Kos̱taṉînûs-ı Keşîş]: Şadr-ı kayşeriye mezbûruñ oğı Kos̱taṉînûs-ı Keşîş hâkim oldu. Bu dağı babasından sonra yigirmi beş yıl hükûmetle ta'ayyün buldı.

[Liyû ve Pûş]: Ma'a zâlik oğulları Liyû ve Pûş, rîdâfrens cenâbına şerik oldu. On yıl dağı anlaruñ emâreti taħaḳḳuḳ buldı. Ve bu eşnâlarda niçe rûzgâr mağribdeki İslâm ehli ile ceng [228b M2] ü cidâlden hâlî olmadı.

El-kışsa Liyû babasından sonra beş yıl kayşerlik itdi. 'Aḳabince tekrâr babası kendüye şerik olup on yıllık hükûmetleri dağı taħaḳḳuḳ buldı. Ba'dehu 'acûze-i mesfûre bir hîle ile oğınuñ gözlerini kûr eyledi. Tâ ki üç yıl istiklâl üzere kendüsi aldı ve viridi. Lâkin diğeri oğı musallaḥ olup taht-ı kayşeri beş yıl dağı anuñ temellûkinde oldu.

[Kirkûs]: Ğıbbu zâlik rîdâfrens olan Kirkûs, toḳsan dördinci pâp ma'rifeti ile on dört yıl kayşerlik itdi.

[Lûṭrenkûs]: Ardınca Luṭrenkûs nâm hâkim, oğı ile iştirâken yigirmi beş yıl ve babasından sonra müstaḳillen on yıl salṭanat itdi.

[Kiryûs]: Ba'dehu Kiryûs kayşer oldu. Cezîre-i Şıḳılliye ki Müslimânlar zabtında idi, bunun zamânında yine Freng ḳavmi aldı. Ve kendü tarafından Felenderiyye vilâyetine bir pâdişâh naşb itdi. Lâkin bir Cehûd aña zehr virüp öldürdi. Bu hâlde müddet-i emâreti yigirmi yıla yitdi.

Kiryûs-ı Şânî: Bu dağı yedi yıl aldı, viridi. 'Aşırında ḳaḥṭ u ğalâ peydâ olup dârü'l-mülk-i Anṭakiyye'ye küllî ihṭilâl vâḳı' oldu.

[Aryûḳûs]: Ba'dehu Aryûḳûs on iki yıl salṭanat itdi. Âḫir bir mühlik maraza mübtelâ oldu. Kimse 'ilâca ḳâdir olamayup öldi, gitti.

[Borṭûfilûs ve Berengâryûs]: Ardınca Borṭûfilûs altı yıl miḳdârı hâkim oldu. Ba'dehu ḳarındaşı Berengâryûs ana şerik olmak ta'ayyün buldı. Pes biri A[la]manya'da ve ol biri Atina'da oturdu. Müddet-i temellûkleri sekiz yıldan ğâyete irdi.

[Ovgü]: Ya'nî ki Ovgü kendü oğlu ile iştirâken yedi yıl emâret kıldı. Ve bunuñ 'aşrında Macar leşkeri İspānya vilâyetine geldi. Vâfir yirleri gâret ü hasâret kıldı. Ve Bosna pâdişâhı [ve] cümle halkı Naşârâ dinine girdi. Ve mezbûruñ iki ferzend-i bed-hûsı ve bir püser-i dil-bend-i nikûsı katl itdi. Ba'dehu mezbûr Ovgü¹ ümerâsından birini kâ'im-mağâm idindi. [229a M2] Ve ol şahş yetmiş sekizinci kayşer diyü iştiḥâr buldı. Bu minvâl üzere Ovgü kırk bir yıl hükûmet kıldı.

[Hevenkûs]: Ba'dehu Hevenkûs on sekiz yıl aldı, virdi.

[Berengâryûs]: Ardınca Berengâryûs inşâf u i'tidâlle yedi yıl hükûmet eyledi. Ve 'ahd-i 'adlinde İşbiliyye ma'mûr oldı.

[Nütriyûs]: Ba'dehu Nütriyûs iki yıl salṭanat itdi. Fe-ammâ zamânında birgün âfitâb-ı rahşân hûn-ı gül-gün renginde nümâyân oldı.

[Berengâryûs]: Der-'akab diğer Berengâryûs oğlu ile iştirâken on bir yıl emâret sürdi.

[Ovṭû]: Ba'dehu Alamaniyye vilâyetinde beglik iderken zuhûr idüp altı yıl aldı, virdi. Ve niçe biñ ehl-i şalibi tersâ dinine koydı.

[Ovṭû-yı Şânî]: Ardınca Ovṭû-yı Şânî kavmine şehryâr olup yigirmi bir yıl kayşerlik eyledi.

[Ovṭû-yı Şâlis]: Andan sonra Ovṭû-yı Şâlis cülûs idüp on iki yıl hükûmet kıldı. Bunuñ 'aşrına gelince salṭanat-ı Naşârâ haseb ü neseb cihetinden lâ'îk olanlara virilürdi. Ammâ bundan sonra ol kânûn bozıldı. Üç merḥayâ ve üç emîr-i büzürg ve bir pâdişâh bir yire gelüp tâlib-i mülk olanların isti'dâd u liyâkatlerin yokladılar. Her kankısında müttetaḥatü'l-kelime olup serîr-i eyâlete müsteḥakk u sezâvâr buldılarsa pâdişâh-ı 'aşr ma'rifeti ile anı ilerü çekdiler. Hâl-i ḥayâtında veliyy-i 'ahd nâmına olup kendüden sonra tahtına geçürdiler. Gâh oldı ki serîr-nişin olan pâdişâhları hâl-i ḥayâtında veliyy-i 'ahdını tedârük eylemedi. Ba'de fevṭihi yine üç merḥayâ ve üç emîr ve etrâfındaki mülûkden bir kavî şahib-i serîr bu tedârüki görüp bir maḥall ü elyâkıñı ol mülke mütemellik eyledi.

[Arilûs]: Ammâ Arilûs ki yetmiş altıncı kayşerdür, beyân olınan yedi kimse ittifaḳı ile tahta geçdi. On yıl miḳdârı hükûmet idüp yedi, içdi. Ammâ kendüde 'unnet muḳarrer idi. Evlâd zuhûra getürmesi nâ-müyesser idi.

1 Nüşhada "Ovlû" olarak yazılan bu kelime daha önce "Ovgü" biçiminde yazıldığı için bu şekilde metne alındı.

Zamânında ‘aql-ı fâşidine göre bir tedârük [229b M2] eyledi. Ya’nî ki qarîni ve iki hem-şiresini Macaristân hâkimine gönderüp tersâ dînine girmelerine sebep olup murâdına yitdi.

[Gerâtûnis]: Ba‘dehu Gerâtûnis müstevlî oldu. Re‘âyâsına luṭf u kerem ü şefkatle on beş yıl hükûmet ü saltanatı ta‘ayyün buldı.

Enermekûs: ¹ Sâbıku’z-zikrûn oğlıdur. Ve ba‘zılar kavlince güyegüsüdür. Nev‘an inşâf u rahm u şefkatle inşâf üzere deprenüp yigirmi sekiz yıl saltanat eyledi. Ve bunun ‘aşrında Ebûliye ² vilâyetinde hâke gömilmiş mermerden yonulmuş bir şüret bulundu. Ancaḳ kâse-i seri bakırdan müşâhede olındı. Ve üstine bir iki satır yazılmış ki maзмünü “Her kaçan mâh-ı eyyârûn evvel güninde âfitâb sereṭân evveline yitişe, benüm başum ol sâ‘atde zer-i hâlişden ola.” demek idi. Hergiz bu mefhûmı fehм ider âdem bulunmadı. ‘Âḳıbet silk-i esârâdan bir Müslim maḥbûs bu maзмünü aṇladı ve bildi. Rûz-ı evvel-i eyyârda ki âfitâb-ı ‘âlem-tâb ṭoḡdı, ol başuṇ sâyesi nereye düşdiyse ol maḥalli ḳazdurup bir genc-i şâyḡân zuhûra getürdi. Hükemâ-yı Naşârâ ol müneccimûn ferâsetini taḥsîn itdiler. Ol gencûn nuḳûdından vâfir in‘âm idüp kendüyi âzâd ḳıldılar.

Enermekûs-ı Şânî: Bu daḥı ḳayşerlik taḥtına geḳüp on yedi yıl hükûmet eyledi. Ve bunun zamânında bir emîr-i kebîr kendü ḥalvet-serâyında tek ü tenhâ otururken dîvârları sūrâḥlarından vâfir müşlar zâhir oldu. Müşârûn ileyhûn başına üşüp çeke çeke her ‘uzvını yidiler. Ḡayrılara müte‘arrız olmadılar. Ve ol şıçanlar aṇa hücûm itdükde kimse men‘ine ḳâdir olamadı. Ke-ennehu meşıyyet-i ilâhiyye ile musallaṭ olduklarına binâ‘en ḥiḳ bir ferd anı müşlardan ḥalâş idemedi. Ḥattâ gördiler ki men‘ine mecâl yoḳ, şahş-ı mezbûrı fırâş ile götürüp deryâya iletüp keştî-nişin [230a M2] ḳıldılar. Gemide böyle ḳoklık şıçan olmaz, diyü bu yüzden def‘ine tedbîr ḳıldılar. Ḥâlâ ki müfid olmadı. Cismine yapışup varanlar ayrılmadı. Gemide bulunan fâreler daḥı anlara mu‘âvenetden ḥâlî olmadı.

Enerilûs: Bu daḥı on beş yıl hükûmet eyledi. Murâdıncâ ‘ayş u nûş idüp aldı, virdi.

1 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Efrîkûs” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 306.

2 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Eyüniyye” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 306.

[Egrentūs]: Ba‘dehu Egrentūs cülüs kıldı. Bu daḥı sābık gibi on beş yıl salṭanat sürdi. Ve bunun ‘aşrında rīdāfrens vilāyetine ḡazab-ı İlāhī isābet itdi. Niçe rüzgār yağmur yağmayup zemīn bir mertebede kuraḳlık oldı ki yir yir yarıldı. İçinden āteş-i fūrūzān zāhir oldı. İki yıl geçdükden soñra yine evvelki ḥāline vardı. Yağmurlar yağmaḡa başladı.

Lūṭaryūs: Bu daḥı tamām on beş yıl eyālet itdi. Ve bunun Kırıyūs Avlīn nām bir silāḥdārı var idi. Üç yüz yıldan ziyāde ‘ömr sürmiş idi.

Ferīṭrikūs: Mezbūruñ ardınca ḳayşer oldı. Ḥattā otuz yedi yıl miḳdārı ve beş ay aldı, virdi. Freng ḳavmi Ḳoşantıniyye şehrini Naşārā elinden bunun zamānında aldı. Ḥattā şehryārını öldürdiler. Sükkān-ı memleketi ḡāret ü ḥasāret kıldılar. Moḡol ḳavmi daḥı ol vilāyetlere yine bunun ‘ahdinde musallaṭ kılındı.

Ovṭū Ḳayşer: Bu daḥı Seksoniye’dandur. Hicret-i nebeviyyenün sene erba’a ve şemānīn ve ḥamse mi’e tāriḥinde ḳayşerlik ḳaşrına oturdı. Tācını şabāḥ başına urındı. Lākin Seleştīnūs [pāpdan] icāzetsiz [tāc] giymegin Rūmiyye ḥalkı salṭanatını ḳabūl eylemediler. Gice ve gündüz kendüsi ile ceng ü cidāle mübāşeret kıldılar. Āḥir göçüp ‘Abovā¹ vilāyetine gitdi. Mülūk-i eṭrāf ser-cümle kendüden nefret itdi.

[Ferīdīlūs²]: Vaḳtā ki cülüsından dört yıl geçdi, ḳayşerlikden ‘azl olunup yirine Ferīdīlūs nām ḳayşer, Seleştīnūs pāp icāzeti ile [230b M2] taḥta geçdi. Başına tāc-ı zerrīn-i mücevheri alup otuz üç yıldan ziyādece ḥükümet itdi. Ammā giderek bu daḥı pāp cānibine ‘iṣyān eyledi. Ḥalkı kendinden nefretle gūrīzān eyledi. Lākin şulbī oḡlı pāpuñ rızāsın gözetdi. Babasını tutup āḥir-i ‘ömrine dek ḥabs itdi. Ḥattā zindānda yaturken düzaḥ cānibine gitdi.

[Türengītse³]: Ba‘dehu ümerādan Türengītse, [pāpuñ] ta‘ayyün ü ihtiyārı ile şadra geçdi. Otuz sekiz yıldan ziyādece ḥükümet idüp yedi, içdi.

[Lelmuş Ḳayşer]: Ba‘dehu Lelmuş Ḳayşer nām şahşı ḳayşer idindiler. Ya’nī ki ‘āḳıl ü dānādur, diyü ḥükümete lā’iḳ gördiler. Bunun zamānında

1 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “‘Abūliyye” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 307.

2 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Frederikūs” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 307.

3 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Türengiyye” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 308.

rîdâfrens olan Ülüdrîkûs¹ ‘azîm leşker çeküp Mısr’a vardı. Etrâf-ı memâlikini ğâret idüp Dimyât’ı aldı. Lâkin sultân-ı Mısr aña muķâbil gelüp leşkerini münhezim kıldı. Hattâ mezbûr rîdâfrens, Mengard² nâm bir begûn habsine giriftâr oldu. Âhîr, vâfir mâl ü menâl virüp kırtıldı. Ba’dehu Mısr sultânı merķûm Mengard’ı Şıķıllıye fethına gönderdi. Pâp dahı anuñ def’ine mezkûr rîdâfrensi irsâl itdi.

Hikmet Hudâ’nuñdur, eşnâ-yı cengde Mengard katl olındı. Ve Şıķıllıye vilâyeti zarar u gezendden kırtıldı. Ve yine bu târihde Moğol leşkeri Macaristân vilâyetine ğulûv idüp külli ğâret ü hasâret kıldılar. ‘Âķibet Bârî Hudâ gözleri yaşına merķamet eyledi. Gökden daķık gibi bir nesne yağup andan bişüirdükleri çörekler nâsa ğidâ oldu. Ve yine ol eşnâlarda ol vilâyetlerde bir tağ iki şık oldu. Birine âhîr nakl itdüĝi taķaķķuķ buldı. Hattâ varduĝı yirde beş biñ âdemi başdurup helâk kıldı. [231a M2] Kezâ fi’l-Benâketi.

Ve yine ol târihde Tuleytüle vilâyetinde bir Yehûdî bir tûrfe bağ peydâ kıldı. Ba’zı yirlerini inşâya muķayyed iken bir büyük yek-pâre taş bulındı ki bir yirinde delüĝi ve rahnesi yoĝ-ıdı. Hattâ delinmek ve külüng cerâhati bile nâ-bûd idi. Vaķtâ ki ol taşı biçdiler, içinden bir kitâb çıkardılar. Evrâķı, Freng ve Rûmî ve ‘İbrânî huṭûṭla yazılmış idi. Maзмûn-ı huṭûṭ iki hikâyet idi ki biri rîdâfrens zamânında ol taşuñ zuhûrı idi. İkcinci Mesîḥ, pûser-i Hudâ olup Meryem nâm bikr duḥterden toĝması ve ḥalkı düzahdan ḥalâşa sa’y itmesi idi. Hattâ “Maḥlûķâtun yaramazları aña kaşd ideler. İşkenceler vireler.” maзмûnı bile beyân olınmış idi. Pes ol kitâb ki zâhir oldu, ba’zı Cehûdlar ki mefḥûmına itṭilâ’ buldı. Lecc ü ‘inâdî kıdılar. Evlâd u ‘iyâlleri tersâ dinine girdiler.

[Lûṭaryûs]: Ba’dehu Lûṭaryûs nâm rîdâfrens leşker çeküp vilâyet-i Şâm’a ‘azîmet itdi. Hattâ varup Tûnis ḥudûdına yitdi. Ḥalkını zebûn eyleyüp rızâları ile ḥarâca kesdi. Bundan soñra mezbûr rîdâfrens şöyle maĝrûr oldu ve bu ğüne taşavvur kıldı ki bu deñlü bî-nihâye leşkerle isterse cümleten memâlik-i İslâmiyye’yi ala. Rûy-i zemînden kimseyi kımayup ber-taraf kıla. Hikmet Hudâ’nuñdur, umduĝı gibi olmadı. Ol eşnâlarda füc’eten mürd oldu. Müddet-i temellûki otuz yıldan ziyâdece maḥsûb bulındı.

1 Bu isim *Benâkiti Tarihi*’nde “Lûdrîkûs” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkiti, age, s. 308.

2 Bu isim *Benâkiti Tarihi*’nde “Menferdâ” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkiti, age, s. 308.

[Revāḥus]: Ba‘dehu Revāḥus nām kayser peydā olup on yedi yıl ḥükümet itdi. Bunuñ zamânında Şām iskeleleri, ḥuşûşâ [231b M2] Ṭrablūs memleketi alındı. Freng kavminden çok kimse kılıçdan geçirildi.

[Ṭaflus¹]: Ba‘dehu yüzinci kayşer olan Ṭaflus cālîs-i serîr oldu. Toğuz buçuğ yıl mütemellik olup ḥaylî iştiḥâr buldı. Ḥattâ mel‘ûn-ı mağbûn Berḥîre² nām şehrde iki yüz biñ miqdârı İslâm’ı kılıçdan geçürdi.

[Evālîrtûs³]: Ve ba‘dehu Evālîrtûs zuhûr idüp târîḥ-i hicretten sene seb‘a ve ‘işrîn ve seb‘a mi’e ḥudûdında müstevlî oldu. Yüz ikinci pâp olan Beneṭiktûs bunuñla mu‘âşır bulınup müdârât üzere rûzgârın geçürdi.⁴

1 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Aṭlaḡus” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 309.

2 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Nevḥîre” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 309.

3 Bu isim *Benâkitî Tarihi*’nde “Azâlibertûs” şeklindedir. bk. Ebû Süleymân Dâvud el-Benâkitî, age, s. 309.

4 M2 nüshası burada sona ermektedir.

[I. RŪKNÜ'N II. KISMI]¹

Ḥamd-i bisyār Ṣānī' u'l-leyl ve'n-nehār bi-estāri'l-ḥücüb ve'l-envār cenābına ki maḥall-i reyāḥīn ü bahār olan ḥadā'ik-ı pür-şakā'ik u ezhārı tevārüd-i² rûzgār u ḥazān ile nümüdār-ı külb-i aḥzān ve sükkān-ı nüzhet-nişānını tezāyüd-i ḥavādiş-i melevān ile ḥātır-perişān eyledi.

Ve sipās-i³ bī-şümār Ḥālīk-ı sipihr-i devvār ve Rāzık-ı mütenezzil-i⁴ güzīnān-ı ḥāk-sār olan Ḳādir-i Perverdgār şavb-ı bā-şavābına ki arz-ı basīṭı Baḥr-i Muḥīṭ ile istī'āb ve deryā-yı [172a N1] 'ummānı telāṭum u ḥiz-āb ile zāhirü'l-iztīrāb ve bāhirü'l-inḳılāb idüp şiddet-i bād-ı vezān ve keşret-i emṭār u bārānı bā'ış-i beliyyāt-ı tūfān eyledi. Ve ol ḥādişe-i kıyāmet-resānda 'amme-i maḥlūkāt ve kāffe-i insānı 'ayn-ı 'ummānda mün'adim olan kaṭarāt-ı bī-pāyān gibi mużmaḥil ü bī-nişān eyledi.

li-Münşi'ihî

Kā'inātı yoğ-iken var eyleyen Perverdgār
Ḳudretin dünyāya izhār eyleyen Perverdgār

Niçe yıllar yiryüzin deryā-yı maḥlūkāt idüp
Şoñra ḳahrın baḥr-i zehḥār eyleyen Perverdgār

Ḳaṭreler gibi beşer kısmını nā-būd eyleyüp
Nūḥuñ üç oğlın güher-bār eyleyen Perverdgār

Az zamān içre yine üç ḳaṭrenüñ her reşhasın
Pür-cevāhir baḥr-i āşār eyleyen Perverdgār

Daḥı şalāt u selām tekrār fi inā'ī'l-leyl ve eṭrāfi'n-nehār Ḥabīb-i Kirdgār, aḥmed-i mü'eyyed-i muḥtār, Ḥazret-i Muḥammed-i maḥmūd-eṭvāra *ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem*, ḥuşuşā anlara ensāb u etbā'-ı aḥyār olan āl ü evlād

1 Bu kısımda metin tekrar MV, N1 ve E nüshaları üzerinden kurulmuştur. | 171b N1 | 162b MV | 387b E

2 tevārüd-i: nevādir-i E

3 sipās-i: sitāyiş-i MV | benāşir-i N1

4 mütenezzil-i: münezzil-i N1

u ezvâc-ı aṭhara ki ḥātime-i mürselîn-i nübüvvet-şî‘âr ve neḳāve-i nebiyyîn-i mu‘cizât-izhâr olup devr-i Âdem’de ki tenâsül-i¹ maḥlûḳât anlaruñ nûr-ı vücdü şerefi ile zâhirü’l-ḥālât oldu. Niteki tûfân-ı Nûḥ’dan soñra mütebâdir olan tevâlüd-i benîn ü benât yine ol Resûl-i² şâḥib-i mu‘cizât yüzi şuyına tâ bu âna gelince izdiyâd-ı mu‘âmelât ile niẓâm u intizâm buldı.

li-Mü’ellifihî

Zihî nebiyy-i celâlet-güvâh-ı mu‘cizkâr
Vücdü ‘izzet-i mi‘râca sāzgâr u medâr [163a MV]

Zihî Resûl-i ser-efrâz u faḥr-i ‘illiyân
Ki enbiyâya anuñ zât-ı pâkidür sâlâr [388a E]

Rümûz-ı sûre-i Yâ-sîn ve sırr-ı *mâ-evḥâ*³
Künûz-ı nükte-i Ṭâ-hâ muḳarreb-i⁴ Dâdâr

Ba‘de-zâlik kitâb-ı *Künhü’l-aḥbâr* ki münḳasım-ı mücelledât-ı çârdur, ve yine cild-i evveli iki cerîde-i laṭife ile nümüdârdur, ki mecmû‘a-i ûlâsı hübüṭ-ı Âdem’dan tûfân-ı Nûḥ Necî *‘aleyhi’s-selâma* gelince ‘âlem-i mülke gelüp geçen enbiyâ-yı büzürgvâr ve mülûk-i cebâbire-i rûzgâr havâdişi ile pür-naḳş u nigârdur. Niteki cerîde-i şânisi ba‘de’t-tûfân evlâd-ı Neciyyu’llâh’dan bi-ṭarîḳi’t-tenâsül zuhûra gelen ‘âmme-i benî nev’-ı⁵ insân ve ḥulâşa-i kâffe-i ‘âlemiyân olan zümre-i enbiyâ vü mürselîn-i kibâr ve cümle-i mülûk-i pîşin-i zevi’l-ıktidâr ve fırḳa-i selâṭîn-i mesânid-nişîn-i ulü’l-i’tibâr aḥvâli ile pür-naḳş u nigârdur.

‘Ale’l-ḥuşûş ḥikâyât-ı ekâbir-i selef mevcûdât-ı ḥalef-i⁶ zevi’s-şeref ‘uḳalâsına bâ’is-i nuşḥ u pend olmaḳ, ya’nî ki kelimât-ı e‘âzımdan ⁷«من لم يتعظ بمن سبقه ايقظ به من لحقه» maẓmûnı anlaruñ vicdân-ı

1 tenâsül-i: - E

2 Resûl-i: - N1

3 Burada Necm Sûresi 10. âyete telmih vardır.

4 muḳarreb-i: mu‘azzez-i N1

5 nev’-ı: Nûḥ N1

6 ḥalef-i: ḥalḳ-ı N1

7 “Kendisinden önce gelenden ders almayan kişiler kendisinden sonra gelene ders olacaktır.”

pâklerinde ta‘ayyün bulmak lâzimesi ile zâhir ü bedidârdur. Ve şafahât-ı dâniş ü ‘irfânlarında;¹

Nazm-ı Fârisî

سخن کر جان برون آید نشیند لاجرم در دل ازو حلّ میشود در دل هزاران سرّ² هر مشکل³

[172b N1] beyti mermûzen ve mazmûnen nigâşte-i aqlâm-ı mu‘ciz-şi‘ârdur.

li-Münşi’ihi

Devḩa-i Nūḩ Necî ki eyledi üç şâhı ‘ayân
Birisi Sām u biri Ḩām u biri Yāfeşdür

Berg ü bār anlara aḩvām u ḩabā’il gibidür⁴
Bir ḩurı naḩlinüñ üç şāḩ-ı teri muḩdeşdür

Ey kalem başla beyân⁵ itmege âşârı hemân
Sen peyem-ber gibisün safḩa saña meb‘aşdür

Egerçi ki aşḩâb-ı sefinenüñ ‘adedinde müfessirîn ihtilâf itmişlerdür. Fe-ammâ İbn ‘Abbās *radīya’llāhu ‘anhumā* ḩavlince seksen kişidür ki ol cümleden biri Cürhüm’dür. Bunlardan ḩayrı İblis *‘aleyhi’l-la’ne* bile dāḩıldür.

Kitab-ı *el-Ḩamīs* ḩavlince yılan ve ‘akreb daḩı sefineye vâşıldur.⁶ Ḩattâ “Bizi bile al.” diyü ḩazretten recâ itdüklerinde “Siz müzîlersüz. Ben sizi içeri almazın.” buyurduḩda “Her kim ki senüñ nāmuñı zıkr eyleye, bizden aña zerre⁷ mazarrat yitmeye.” didiler. Fî nefsi’l-emr ﴿سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ﴾

1 ‘irfânlarında: ‘irfânlarında nazm-ı suḩan N1

2 سرّ: سرّ MV

3 “Söz eḩer candan gelirse şüphe-siz ki yüreḩe oturur. Gönüldeki binlerce müşkil sır onun sayesinde çözüldür.”

4 ḩabā’il gibidür: ḩabā’ildür E

5 beyân: beyâz N1

6 vâşıldur: dāḩıldür E

7 zerre: - E

1 İْنَا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ āyāt-ı kerîmesini okıyanlara ta'arruz itmediler. İle'l-ân ol 'ahd üzere tûrdılar. Ol āyâtı okıyanlara ne ta'arruz itdiler, ne niş urdılar, diyü *Hayâtü'l-hayevân*'da dañı meşûrdur.

Ve bi'l-cümle kaçan ki Hâzret-i Nûh '*aleyhi's-selâm*' 2 «بِسْمِ اللَّهِ جرت» [388b E] didi, sefine yürüdi. Ve her gâh ki 3 «بِسْمِ اللَّهِ رست» buyurdi, hemân sâ'at tûrdı. Hattâ Bârî Hudâ *celle ve 'alâ* 4 «بِسْمِ اللَّهِ نَجْرَاهَا وَنُزِّلَهَا إِنَّ رَبِّي لَعَلُّهُ رَحِيمٌ» 5 «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» buyurduğında bu ma'nâ mütehaqqık oldu.

Vaktâ ki Hâzret-i Nûh '*aleyhi's-selâm* sefinesi Cûdî Tağî'na çıkdı, rüy-i zemîni evlâdına taqsim idüp Hicâz ve Yemen ve Şâm ve Cezîre vilâyetlerini Sâm'a virdi. Ve 'umûmen zemîn-i maşnıkı [163b MV] Yâfeş'e ve arz-ı mağribi Hâm'a münâsib gördi.

Hattâ İblîs '*aleyhi'l-la'ne* evlâd-ı Nûh'ı idlâl itdi. “Rüy-i zeminde⁶ âb u hevâsı laţif olan yirleri Sâm'a virdi. Zirâ'at u hîrâşet ve fevâkih ü şimâr hâşıl olmayan yirleri size münâsib gördi.” diyü mâ-beynlerine 'adâvet düşürdi.

Ve kitab-ı *Menâhicü'l-fık'r*'de Hâzret-i Nûh ki evlâdı izdiyâdından soñra yiryüzini anlara kısmet murâd idindi, ol sâ'at Cebra'il '*aleyhi's-selâm* nâzil olup⁷ üç mahtûm ruķ'a getürdi ki her birinde rub'-ı meskûnuñ şülüşi yazılmış idi. “Bunları bir kâseye bıraķ. Ba'dehu her veled-i reşidüñ niyyetine birini aħz eyleyüp mührini açup baķ. Niyyetlerine nere düşmiş ise ol yirleri kendülere ve evlâdına ta'yîn-i mesken ü mekân⁸ kııl.” buyurdi. Kaţ'-ı nizâ' için kıur'a atmaķ kâ'idesini anlara bu vechle tıuyurdi.

Fe-lâ-cerem ol ṯarık-ı mülhem⁹ muķarrer olduķda vasaţ-ı [173a N1] arz ki ħadd-i Nîl'den ħudûd-ı arz-ı Tûrk'e dekdür, Sâm niyyetine çıkdı. Ve

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/79-81, “Âlemler içinde Nuh'a selam olsun. İyilere işte böyle karşılık veriz. O, bizim inanan kullarımızdandır.”

2 “Allah'ın adıyla yürü.”

3 “Allah'ın adıyla demirle.”

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/41, “Onun gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Elbette Rabb'im çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Zümer Sûresi, 39/67, “Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.”

6 zeminde: - MV | Rüy-i zeminde: - E

7 nâzil olup: - E

8 ü mekân: - N1, E

9 mülhem: - E

hadd-i Sām'dan¹ medâr-ı Benâtü'n-na'ş'a dek Yâfeş'e düşdi. Ve hadd-i Sām'un² taraf-ı âharından maṭla'-ı Süheyl'e dek Hâm'a muḳarrer oldu.

Ve yine kitâb-ı mezbûrda meşṭûrdur ki ḳable't-taḳsîmî'l-arz evlâd-ı Nûḥ bi-esrihim Kûş nâm bir şehrde sâkin olmuşlar idi. Ve tekellümleri lisân-ı Süryânî lügatine münḥaşır idi. Ba'de-zamânin ki Fâli' bin 'Âbir bin Şâlih³ bin Arfaḥşad 'aşrında binâ-yı şarḥ-ı mu'allâ ve ḥâdişe-i belbele-i ğarâbet-nümâ vuḳû'ı zuhûr buldı. Andan soñra nâsuñ birbirlerinden iftirâḳı ve yetmiş iki dil ıtlâḳı muḳarrer oldu.

Muḥtaşar Dürr-i Mekkûn'da⁴ mektûb olduğı üzere evvelâ zemîn-i Bâbil'den hicret iden evlâd-ı Yâfeş idi. Yedi birâder olup Türk ve Hazer ve Şaḳâlîbe ve Târîs ve Mensek ve Kemâr ve Şîn esâmîsi ile nâmver idiler. Bunlardan soñra evlâd-ı Hâm göçdi, gitdi ki anlar daḥı yedi nefer idi. İsmi Sind ve Hind ve Habeş ve Kıbtı ve Beççe ve Berber ve Nûbe ile mu'abber idi. Ğâlibâ bu maḥalde evlâd-ı Hâm'dan murâd evlâd-ı evlâdı⁵ oldu. Zîrâ ki Hâm'un⁶ şulbinden gelen ebnâ⁷ Farṭ⁸ ve Ken'ân ve Gûş ve Mısrâ'im idügi kitâb-ı *Menâhic*'de ve ğayrılarda irâd olınmışdur. [389a E]

Ve bi'l-cümle evvel seyhâḥat idenlere şarḳ cânibleri müyesser olduğı gibi bunlara maġrib tarafları muḳarrer idi. Fe-ammâ evlâd-ı Sām ḥüsn ü cemâl ile benâm ve 'aḳl ü idrâk ile eşrâf-ı⁹ enâm olup yirlerinde mütemekkin oldılar. Zemîn-i Bâbil'den ṭaşra gitmediler.

Sinnen bu cümleñ ekberi ve fazlen ü 'aḳlen muvaḳḳarı 'Âlim bin Sām idi. Niteki celâdet cihetinden efḍal-i nâmveri Naşar bin Sām ve fı'len ü 'amelen eḥaşş-ı¹⁰ eşheri Esved bin Sām idi.

Ḳıssa-ı Kâşânî ḳavlince Yâfeş bin Nûḥ'un Cevher, Bîreş,¹¹ Menâseḥ,¹² Asân, Saḳvîl nâm beş evlâdı oldu. Pes cemî'-ı Şaḳâlîbe ve Rûm ve Efrenc ve

1 Sām'dan: Şâm'dan N1

2 Sām'un: Şâm'un N1

3 Fâli'//Şâlih: Nâsik bin 'Âmir bin Şâlih E

4 *Muḥtaşar-ı//Mekkûn*'da: *Muḥtaşar*'da MV, N1

5 evlâdı: - N1

6 Hâm'un: Sām'un E

7 ebnâ: evlâd E

8 Farṭ: Ḳarṭ N1

9 eşrâf-ı: eşref-i E

10 eḥaşş-ı: aḥşar-ı MV | aḥraş-ı E

11 Bîreş: Hebreş MV, E

12 Menâseḥ: Menâsic MV, E

Naşārā nāmındaki ehl-i merzbūm Cevher'den vücūda geldi. Ve ser-cümle Etrāk ve Tatar ve Hazer ecnāsındaki kavm-i rüşen-tebār Bireş'den mütevellid oldu. Niteki 'Acem kavmi Menāseḥ'den ve Ye'cüc ü Me'cüc zümresi Asān'dan ve Ermen¹ ṭā'ifesi [164a MV] Saḳvīl'den üreyüp çoğaldı.

Kezālik Sām bin Nūḥ'dan Arfaḥşad ve Esved ve 'Avīl ve İrem² nām beş evlād geldi ki Arfaḥşad ebü'l-'Arab'dur ki Rebī'a³ ve İtmār⁴ ve Muḍar ve İyād⁵ ve Yemen cemī'an evlād-ı Sām'dan olup Arfaḥşad'a intisābla ta'ayyün buldı. Ebü'l-'Amālika daḥı ol idügi müteḥakkık oldu.

Fe-ammā Esved ebü'n-Nesnās'dur ki arz-ı Yemen'de bilād-ı Ḥaḍramūt'da olurlar. Nīm-tenlerdür. Birer elleri ve birer ayakları, birer yüzleri⁶ mu'ayyendür.

'Avīl bin Sām ise 'Ād kavminüñ ceddidür. 'İmlik ve Yelma⁷ ve Asliḥā anlara mensübdür. [173b N1] Fe-ammā 'Ād, [bin] 'Avş bin İrem bin Sām bin Nūḥ'dur. Ve ḳabā'il-i 'Ād ve Şemūd 'aşā'ir-i 'Arab'dan münşā'ibdür.

Ka'b bin Aḥbār'dan menḳüldür ki 'Ād bin 'Avş'ın on üç evlād-ı zükürü var idi ki evveli Şeddād bin 'Ād'dur.⁸ Şāhib-i İrem-i Zātü'l-'imād ile tev'emeyn toḡmışdur. Kezālik Māred ve Mersed ve 'Umre ve Celī⁹ anlardan ikiz toḡmışdur.

Ve bī'l-cümle 'Ādiyā¹⁰ ve Loḳmān ve Laḳīm ve Ġālib ve Sa'īd ve Cindeb ve Tubba' ol neslendür. Ba'dehu üreyüp on miḳdārı ḳabile olmuşdur. Ḥattā Remel ve Ḳid ve¹¹ Sūd ve Ḥamek¹² ve 'Abbūd ve Kenüz ve Ḥacūd ve Ḥalūd ve 'Ayḳūd ve 'Araḥ ve Cehāde ve Menāfed ve Mehel ḳabā'ili anlardandır. Ve her ḳabilede yedi yüz biñ miḳdārı nüfūs-ı keşire muḳarrer idi.

1 Ermen: Eres N1

2 İrem: Azem MV, N1

3 Rebī'a: Bī'a N1

4 İtmār: Eşmāz MV, E

5 İyād: İmād MV

6 yüzleri: gözleri N1

7 Yelma': Belma' MV

8 'Ād'dur: 'Ād'dan MV

9 Celī: Ḥulī N1

10 'Ādiyā: 'Ādiyār MV | 'Ādibār

11 Ḳad ve: - N1

12 Ḥamek: Ḍamek MV | Şanmek E

Ve bi'l-cümle bunların evlâdına virilen fehm ü kiyâset sâ'ir evlâdının eiline virilmemiştir. Cümleden biri 'Irâk bin 'Âlim bin Sâ'm ve Kirmân bin Ebrec¹ bin Sâ'm ve Hôrâsân bin 'Âlim ve Fârs bin Esved ve Rûm bin Esved [389b E] ve Ermen bin Bûrah bin Sâ'm ve Heytâl bin 'Âlim ki zıkr olınan vilâyetleri bunlar ihyâ itmiştir. Ve her kişi âbâdân itdiği memâlik kendü ismiyle müsemma eylemiştir. Ve memleket-i Bâbil ki vatan-ı kadîmleri idi, Arfağşad bin Sâ'm bin Nûh'un evlâdından gayrısı anda şâbit-ka'dem olmamış idi.

Ve ammâ İrem bin Sâ'm evlâdı ki 'Âd ve Şemûd ve Şuhâr ve Tasm ve Cedîs ve Câsim ve Evbâr esmâsı ile müsemma olanlardır. Batş u kuvvet cihetinden sâ'irine gâlibler idi. Sâ'ir nâsa hakâretle nazar itdiler. Şedid bin 'İmlîk'î hâkim ihtiyâr idüp her biri leyle-i belbeledeki zulmetde birer tarafta gıtdiler ki taşîl-i ahvâlleri mahallinde beyân olunmuştur.

VE AMMÂ² FAŞL EVLÂD-I ŞÂM '*aleyhi's-selâm*

Bu tarîkla rakam-kerde-i enâmdür ki 'ömr-i Nûh'dan beş yüz yıl geçdükden sonra Hâm ve Yâfeş ile Sâ'm '*aleyhi's-selâm* vücûda geldi. Vâkı'a-i tûfândan toksan sekiz yıl evvel silmi ile vücûd 'âlemine ka'dem başdı. Ve Hâzret-i Nûh'un vaşisi ve veliyy-i 'ahdi olup enbiyâ vü mürselîn anuñ nesli şerifinden mütevellid olmağın Yâfeş kendüden esenn olup ziyâde 'ömr sürmüş iken her yerde Sâ'm mu'kaddem zıkr olunmuştur. Ve hadd-i zâtında 'Arab ve Fârs ve Rûm anuñ zürriyyâtından idüğü tahkîk kılınmuştur. «على قدره السامى وزكا فرعه النامى»³ anuñ vaşında şudür itmiştir.⁴

Ve ka'ziyye-i belbele fitnesinden sonra evlâd-ı kirâmı arzuñ göbeği ve evsağı olan Harem-i Şerîf'e ve etrâfındaki Yemen ve 'Ammân ve Beytü'l-ma'kdis ve Nîl ve Furât ve Dicle ve Seyhûn cereyân itdiği vilâyetlere nüzûl idüp kaşabât u medâ'in ihyâsına şarf-ı ma'kdûr eylediler. Hattâ⁵ Kuds-i Şerîf'i kendüler resm eyleyüp, mescidini ihyâ [164b MV] kılup ol medîne-i la'îfenüñ hükûmetini ihtiyâr itdiler.

1 Ebrec: İrec MV, E

2 VE AMMÂ: - N1

3 "Onun üstün değeri nedeniyle namılı ailesi genişledi."

4 Bu cümle E nüshasında bulunmamaktadır.

5 Hattâ: Hattâ Medine ile E

*Maḳdisi Tārīhi*¹’nde ve niçe kütüb-i mu‘teberede Sām ‘*aleyhi’s-selām* kibār-ı enbiyā vü mürselinden yazılmışdır. Ḥattā¹ Ḥazret-i [174a N1] Nuh ‘*aleyhi’s-selām* müstahzar-ı vefāt olduḡda kemāl-i şalāḥ² u diyānet ü firāsetine ve vüfur-ı dāniş ü ma‘rifet ü necābetine binā‘en emr-i dīn-i mübīn ü risāleti Sām ‘*aleyhi’s-selāma* ısmarladılar. Sā‘ir evlād-ı kirāmı anlara mütāba‘at idüp cidden emrinden tecāvüz itmesünler, diyü vaşıyyet kıldılar. Ve kendüye ḥayr du‘alar idüp ekşer-i enbiyā vü mürselīn ve evliyā vü ḥükemā ve kāffe-i mülük ü selāṭīn ve ümerā vü şuleḫā vü sü‘edānuñ nesl-i şerīfından vücūda gelmegi cenāb-ı ilāhīden iltimās u recā eylediler.

Anlar daḡı vālid-i mācidleri irtiḫālinden şoñra aslā ṭarīḳ-ı ḥaḳdan inḫirāf itmeyüp enbiyā-yı sābıḳīn sīretleri ile müteḫallik³ olup beş yüz [390a E] yıl ‘ömr sürdiler. Ba‘zı müverriḫīn ḳavlınce tā Ḥazret-i Ya‘ḳub bin İshāḳ ‘*aleyhimā es-selām* zamānına dek ḳayd-ı ḥayātda oldılar.

Ḥazret-i Ḳādir-i bī-ḫūn ve Rāzıḳ-ı sükkān-ı rub‘-ı meskūn kendüye tokuz veled-i necīb ‘aṭā kıldı ki evveli ebü’l-enbiyā olan Arfaḫşad⁴ dur ki lisānlarında “ziyā virici mışbāḥ” dimekdür. Ve dört yüz altmış beş yıl ‘ömr sürüp Ḳaḫṭān ve Fāli‘ anuñ zürriyyetinden vücūda gelmişdür.

İkinci ebü’l-mülük olan Keyūmers ve üçinci Esved olup Yaḡan dördüncü, Levruḫ⁴ beşinci, Velād altıncı, ‘Aylīm yedinci, Avrem⁵ sekizinci, Nūrez⁶ tokuzuncı olmaḡ üzere tafşıl olınmışdır.

Pes Ḥazret-i Sām bu zıkr olınan evlād-ı kirām zümresinden her birini tevābī‘i ile aḳṭār-ı arzdan bir ṭarafa gönderdi. Medā‘in ü ḳurā şeneldüp birbirleri ile ḥüsn-i mu‘āmeleleri zāhir olmaḡ üzere naşīḫatler itdi. Anlar daḡı ber-mücib-i vaşıyyet-i peder birer cānibe sefer idüp begendükleri yirleri iḫyā kıldılar. İklim-i Bābil ve Yemen ve Ḥaḍramūt ve Fārs ve ‘Irāḳeyn cāniblerini ābādān eylediler.

Ve ba‘zılar maḡrib ü maşrıḳ semtlerine gidüp evlād-ı Ḥām ve Yāfeş⁷’le ihtilāt üzere yirleşdiler.

1 Ḥattā: - MV

2 şalāḥ: ıslāḥ N1

3 müteḫallik: müteḫallī MV

4 Levruḫ: Lūrah MV, E

5 Avrem: Adem MV | İrem E

6 Nūrez: Nūred MV, E

Pes¹ kabâ'il-i Rûm ki beyân olunduğı [gibi] Rûm bin Esved bin Sâim evlâdudur, ba'de-zamânin ki 'Ayş bin İshâk ebnâsı anlara gâlib oldu, bu kerre Rûm ile anlar mülakka u mevsûm olup memleketleri hükemâ-yı Yünâniyyûn taşarrufından gitdi.

'Âkıbet mürûr-ı ezmânla saltanatları Naşârâ kavminden Kostañtin hükûmetine yitdi ki üşkufları cem' idüp Ma'mûriyye²'ye³ kaşd itdi. Ba'de zâlik Naşârâ niçe fırka olup batırık, üşküf, kıssis, şemmâs, matrân ve messak-ı³ (?) şâhib-i fûr elķâbı ile her bir sınıfı imtiyâz buldı. Hefteden hefteye sebt ve ehad günü ki şâ'im bulunurlar, elbette bozup iftâr kıılurlar. Ve müddet-i 'ömrlerinde bir 'avretten ğayrısını nikâhlanmazlar. Ve üstine câriye tutmazlar. Sekr viren hamrı içmezler.

"Mesih, ehad gicesi⁴ kabrinden kalkdı." diyü ol günü 'aziz tutarlar. Semâya dahı ahad günü çekilmegin âb-dest almazlar. Cenâbetden arınmazlar. Mağzâ niyyetle 'ibâdet iderler. "Bu dem [174b N1] ve lahm senüündür." dinilmeyince kurbânı yimezler. Mirâsda iki hisse 'avrete ve bir hisse ere virürler. "Ke-ennehu kâr u kesbden 'acizedürler." diyü ziyâdeye müsteħak görürler. Âyinlerinde⁵ pâdişâh-ı 'aşrdan [165a MV] ğayrısı kırmızı iç edek giymek câ'iz degüldür. Ammâ veliyy-i 'ahd [390b E] olanlar birini kırmızı ve birini siyâh giymek 'âdetdür. Ve pâdişâhları yimek yimez. İllâ söz ve sâz ile, ya'nî ki ğilmân-ı harem miyânında bu güne imtiyâz iledür.

Ammâ mülûk-i Horâsân ki Soğd ve Fergâna ve Ustrûşene ve Burcâs ki ebü'd-Deylem'dür, ve Cil⁶ ve Lân ve Ekrâd ve Şaş ve Mâverâ'ü'n-nehr bi-esrihim mülûk-i Horâsân nâminadur. Mezâhibi gibi selâtinini vâfir ve milel ü ümem-i mütenevvi'ası mütেকâşir vilâyetdür. Nihâyet ekşerinüñ nâra 'ibâdeti, ya'nî ki Mecûsılığa müt'eallik nâ-şâyeste hareketi çatı zâhirdür.

Ahbâr-ı Fürs'de mezkûr ve *Vaşif Şâh Târihi*'nde meştûrdur ki Erdeşir, bir şeytâneye muķârenet itmiş. "Bana bir güne 'ilm ü sihr öğret ki anuñla müntefi' olam." diyü minnet itmiş. Şeytâne dahı "Bu didüğün câ'izdür. Şol şartla ki kendü vâlideñe nikâhla takarrüb idesün." demiş idi. Ol dahı o güne fi'l-i münkeri irtikâb itdükden soñra ta'allüm-i sihr kıssası tahkika yitmiş

1 Pes: - N1

2 Ma'mûriyye'ye: Mu'ammeriyye'ye N1

3 messak: mestak E

4 gicesi: günü E

5 Âyinlerinde: Âyinlerinde ğayrı kişi ki N1

6 Cil: Cebel MV, E

idi. Binâ'en 'alâ zâlik anuñ zürriyyetinden âteş-perestlik zâhir olmuş idi. Hattâ "Anaya taḳarrüble telaṭṭuf¹ kız ıarındaşla izdivâcdan râciḥdür." didükleri ta'ayyün bulmuş idi. Egerçi ki bu maḥalde bu ḳavmün ve Rüm ve Naşârâ milletinün² naḳlı câ'iz degül idi. Lâkin evlâd-ı Sâm'dan oldukları i'tibâriyle siyâḳ u sibâḳa muḥâlefeti bâriz görünmedi.

AMMÂ FAŞL EVLÂD-I ḤÂM

Ba'zı müverriḥîn ḳavlince bu daḫı nebiyy-i mürseldür. Nihâyet Ebü's-Südân künyeti ile mufaşşaldür.³

Muḥammed bin Ka'b-ı Ḳurtubî taḫḳıḳı üzere evlâdınun teni levni müteḡayyir olmaḡa bâ'ış kendüden şudür eyleyen emr-i ḥâdişdür ki Ḥazret-i Nüh ki evlâd u 'iyâli ile sefîneye girdi, tâ cereyân-ı tûfân ber-ṭaraf olmayınca kimse 'avreti ile mücâma'at itmek için emr-i İlâhî cereyân kıldı. Ḥâlâ ki bu mazmûna muḥâlif ḫarekete Ḥâm bin Nüh mürteḳib oldu. Henüz cereyân-ı tûfân zâhir ü nümâyân iken şehveti deryâsı ḡaleyân idüp bir fırsatla ḫâtûnına taḳarrüb buldı. Aña binâ'en evlâdınun sevâd-ı vechi müteḫâḳḳıḳ⁴ olup ḳaralar ve Ḥabeşiler anuñ zürriyyetinden ḫâşıl oldu.

Ḥâlâ ki bu ḳavl za'ıfdür. Ekşer-i müverriḥîn taḫḳıḳı üzere yüz ḳaralığına bâ'ış budur ki birgün Ḥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâm ḫ'âb-ı râḫat ve menâm 'âleminde iken rûzgâr dâmen-i pîrâhenini ḳaldurdu. Tâ ki âlet-i müteḫarrikesi nümâyân olup keşf-i 'avret dâ'iyesi muḳarrer oldu. Vâḳtâ ki Ḥâm bu aḫvâli gördi, ri'âyeten li'l-edeb⁵ setrine muḳayyed olmayup gülererek kendü maḳâmına gitdi. [175a N1]

Ammâ Ḥazret-i Sâm ki bâ'ış-ı dıḫk-i Ḥâm nedür, diyü nazar eyledi. Resm-i mezkûrdan ḫaberdâr olup edeb ü ri'âyeti ile [391a E] rû-gerdân iken peder-i ḫ'âbnâkûn ḳarîbine vardı. Rıfḳ ile 'avretini örtüp câyḡahına güzer kıldı. Vâḳtâ ki Ḥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâm bîdâr oldu, Ḥâm'ın dıḫk-i müstaḡrebini ve Sâm'ın ri'âyet-i edebini tıydu. "Bârî Ḥudâ'dan dilerin ki dâ'imâ evlâd-ı Ḥâm'ın yüzleri ḳara ola ve zürriyyât-ı Sâm'a 'abid olup

1 telaṭṭuf: bâṭını N1

2 milletinün: ümmetinün N1

3 mufaşşaldür: mufaẓẓaldür N1

4 müteḫâḳḳıḳ: taḫḳıḳ N1

5 li'l-edeb: li'l-eb MV

mağâm-ı hizmetde olmaları taḥaḳḳuḳ bula.” buyurdu. Sevâd-ı veche bâ'ış olan budur, diyü ekşer-i muḥaḳḳıḳîn işbu sırr-ı mestûrî ḥaḳḳ-ı 'âleme tıyurdu.

Fe-ammâ Mevlânâ Maḳrîzî [165b MV] kitâb-ı *Fütûḥ-ı Mısr*'dan böyle nakl itmişdür ki Ḥazret-i Nüh'un Sām ve Ḥām ve¹ Yâfeş ve Yaḥtûn nâm dört oğlu var idi. Birgün Ḥazret-i Bârî Hudâ *celle ve 'alâ* dergâhından recâ eyledi ki evlâdı ḥaḳḳında du'âsı maḳbûl ola. Her ne recâ iderse icâbet buyurıla.

Fe-lâ-cerem Ḥazret-i Nüh-ı mükerrrem² bir seḫer zamânı evlâdı ḥ'âb-ı ḡafletde iken “Yâ veledî!” ḥiṭâbuñ eyledi. Sām uyanup lebbeyk-güyan ḥâk-i pâ-yı pedere revân oldu. Du'a-yı ḥayrından müstefid ü muḡtenim kıldı. Ba'dehu Sām kendü ebnâsına nidâ-yı tām kıldı. Ḥâlâ ki ancaḳ Arfaḫşad uyanıḳ bulınup cedd-i büzürgvârı hizmetine yitişdi. Tâ ki Ḥazret-i Nüh yemînen Sām'a tıyandı. Şimâlen Arfaḫşad'a ittikâ idüp ḥânedânları ma'mûre vü âbâdân olmasına ve 'âmme-i enbiyâ vü selâṭîn ü ümerâ bunlaruñ zürriyyâtından zuhûra gelmesine du'a eyledi. Ḥattâ icâbet buyurılup müjde-i celilesi ile vahy nüzûl itdi.

Ḡıbbu zâlik “Yâ veledî Ḥām!” diyü çağırdı. Ve mükerreren nidâ idüp şaḡına şolına iltifât kıldı. Ḥâlâ ki gerek Ḥām ve gerek evlâdından olan niyâm³ uyḡudan uyanmadı. Ve vâlid-i mâcidleri da'vetine icâbet eylemedi. Ancaḳ Mısr bin Naşbar bin Ḥām ḥ'âbından bîdâr oldu. “Ceddüm ve vâlidüm da'vetüñe icâbet itmediler ise yâ Neciyya'llâh ben geldüm. Edâ-yı ḥidmetüñe müsâra'at kıldum. Benüm ḥaḳḳumda ḥayr du'ânı mebzûl buyur, ey cedd-i büzürgvârum.” diyü ḥâk-i pâ-yı Nüh'a yüz urdu. Bu yüzden tazarru'ı Neciyyu'llâh'a te'sîr idüp «اللهم انه اجاب دعوتي فبارك فيه ذريته واسكنه الارض المباركة التي هم ام البلاد وغوث العباد التي نهرها افضل انهار الدنيا واجعل فيها افضل البركات له ولاولاده»⁴ didi.

Ya'nî ki mübârek elini Mısr'un başı üstine koyup bu vechle du'a eyledi ki ba'de-zamânin Mısr ḥâlâ Mısr'la⁵ müsemmâ olan vilâyeti evlâdı ile ihyâ

1 Ḥām ve: - MV, E

2 mükerrrem: 'aleyhi's-selâm MV

3 niyâm: benâm E

4 “Ey Allah'ım, o benim çağrıma cevap verdi. Bu yüzden onu ve zürriyyetini mübarek kıl. Onu beldelerin anası olarak bilinen mübarek bölgeye yerleştir. Dünya nehirlerinin en üstünü [orada] ona yardımcı olsun. O nehri ona ve evladına bereketlerin en üstünü kıl.” | N1 nüshasında bu cümlelin bazı kelimeleri eksiktir.

5 Mısr'la: - N1

itmege ol du‘a sebep oldu. Ve Hām’uñ evlâdı ebnâ-yı Sām’a [391b E] kul olup hîdmet itmesi ol zamândaki ğafletlerinden ta‘ayyün buldı. İntehâ zikrû’l-âşâr min kitâbi *el-Mevâ’iz ve’l-İ’tibâr*.

Ve bi’l-cümle Hağ *sübhānehu ve te‘ālâ* [175b N1] Hām’a dahı toğuz veled virdi. Ve Hind ve Sind ve Zenc ve Nübe ve Ken‘ân ve Güş ve Kıbt ve Berber ve Habeş ismleri ile müsemma kıldı. Diyâr-ı Sûdân ve vilâyet-i mağrib ve Habeşe ve Zengibâr ve¹ Hindüstân evlâd-ı Hām’uñ ihyâsı olup Nîl-i Mısr’uñ ğarbisinde bu zıkr olınan arâzide yirleşdiler. Karyeler ve kaçabalar ve şehirler ihyâsına dürüşdiler.

Vaktâ ki sefineden Cûdî Tağı’na çıkıldı ve Sûk-ı Şemânîn diyü meşhûr olan karyede ikâmetleri tağakkuğ buldı, Hām’uñ ‘avreti hâmil olup evvelâ Ken‘ân nâm oğlu vücûda geldi. Ferâ‘ine-i Mısr’uñ ve cebâbire-i tâ‘ife-i Ken‘aniyyûn’uñ ceddîdür ki cümlesi anuñ neslinden mütevellid olmışdur. ‘Umûmen vilâyet-i Şâm halkı dahı anuñ zürriyyetindendür. Hattâ Hazret-i Dâvûd ‘*aleyhi’s-selâm* katl eylediği Câlût-ı cebbâr ve Hazret-i Mûsâ ‘*aleyhi’s-selâm* ile ceng idüp ﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾² naşş-ı şerîfine mâşadağ olan cebâbire-i bed-kirdâr bunuñ neslindendür. Huşûşâ hûy u haşletde evlâd-ı Kâbil’e iktidâ idüp fesâd u çalâlete düşen zümre bi-esrihim Ken‘ân’uñ âlindendür.

Fe-ammâ sevâd-vech Ken‘ân’da zâhir olmadı. Sefîneye duğûlden evvel rahm-i mādere [166a MV] düşmegin te‘şîr-i du‘a bunlarda ta‘ayyün bulmadı. Lâkin Ken‘ân’uñ ki Güş nâm siyeh-rûy u kebûd-fâm bir oğlu toğdı, “Sen bunu nereden hâşıl itdün?” diyü ‘avretini öldürdi. Aña binâ‘en Ken‘ân’uñ dahı yüzi kara oldu.

El-kışsa evlâd-ı Sām ve Yâfeş’den utandılar. Vilâyet-i Berber’e ve akşâ-yı ğarba varup temekkûn itdiler. Ba‘de-mâ evlâd-ı Sām’a ‘adâvet idüp fırsat düşürdükçe ceng ü cidâlden hâlî olmadılar. Güyâ ki bu ebyâta kendüleri mâşadağ taşavvur³ itdiler:

1 ve: ve Hind ve MV

2 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Maide Sûresi, 5/22, “Dediler ki ‘Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet vardır.’”

3 taşavvur: taşvîr E

li-Münşi'ihî

كَأَنَّ رَبَّكَ لَمْ يَخْلُقْ بِخَشْيَةٍ   سِوَاهُمْ مِنْ جَمِيعِ النَّاسِ إِنْسَانًا
فَلَيْتَ لِي بِهِمْ قَوْمًا إِذَا رَكِبُوا   شَتَّى الْإِغَارَةِ فِرْسَانًا وَرَكِبَانًا¹

Müverrih Vaşîf Şâh kavlince dünyâda isti'mâl olunan yetmiş iki dilüñ otuz yedisi evlâd-ı Yâfeş'de ve yigirmi üçü evlâd-ı Hâm'da ve on ikisi zürriyyât-ı Sâm'dadur. Egerçi ki *Ravzatu's-şafâ* mü'ellifi ve kitâb-ı *Hamîs* muşannifi "Lisân-ı vâhid müte'addiden olmağa bâ'is nesl-i evlâd-ı Nüh'uñ keşretidür, ki gitdükçe her kabîlenüñ nüfûsı çoğalmağın bi'z-zarûre birbirinden ayrıldılar. Başka başka temekkün itdükleri sebebden elsine-i müte'addide [392a E] zühûrına mübâşeret itdiler." dimeleri bu haķîre 'acebdür. Belki ğâyete müsteb'ad u müstağrebdür. Zîrâ ki ikşâr-ı milel ü ümem tenevvü'-i elsine-i pür-ĥikem mazmûnını müstevcib degüldür. Arâzinüñ süknâya teng olması kelimâtuñ efvâha müzâyâka virmesini hiç bir vechle mücib degüldür. [176a N1]

Bu haķîr zu'mınca ta'addüd-i elsineye bâ'is leyle-i belbeledeki ıztırâb-ı ĥâdişedür ki imtidâd-ı zulmet ve izdiyâd-ı ĥavf u ĥaşyet sebep-i beht ü şamt u ĥayret olmak ve bu ıztırâbla her kişi bildüğünü unutup meşîyyet-i ilâhiyye ile âĥar elsine peydâsı taĥaĥkuĥ bulmak fehm ü iz'ân ve i'tikâd u iĥân mezâyâsına muvâfıkdur.

Nazm

چه می گویم که هست این نکته باریک   شب روشن میان روز تاریک²

Ba'de-mâ evlâd-ı Ken'an'uñ bu zümresi Nabıtlardur ki vech-i arzı istinbât idüp ta'mîr itdükleri içün bu ism ile mevsûm³ kılınmışlardır. Cümlesi re'y ü tedbîr-i dil-pezîr şâhibleridür.

Ve yine zümre-i Sūdân-ı benî Ken'an'dan biri daĥı Uşbân ve Vân ve Zenc ve Ehnâs nâm kabîlelerdür ki toĥsan miĥdârı ecnâsdur. Temekkünleri

1 "Sanki Rabb'in seni diğer bütün insanlardan ayrı olarak dikkatlice yaratmadı. Keşke benim binici, talancı ve savaşçılarla [hareket eden] bir kavmim olsaydı."

2 "Ne diyeyim ki! Şu şekilde derin bir anlamlı [bir ifade] vardır: 'aydınlık gece, karanlık gündüzün ortasında' " | Bu beyit Şeyh Mahmud-ı Şebüsteri'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserinden iktibas edilmiştir. bk. Ahmed Ali Haydarî, "Şi'r Rızâdârî vu Martin Heiddegger", *Garbşînâsî-i Bünyâdî*, Sâl 9, Şumâre 1, Bahâr u Tâbistân 1397, s. 48.

3 mevsûm: mersûm MV

diyâr-ı ğarbdadur. Efâl ü eṭvârları birbirine muḥâlifdür. Ve her ṭâ'ifenün başka begleri vardur. Ba'zıları behâ'im ü sibâ' derileri giyerler. Ba'zılar çırlak çıplak geçinürler.

Ve bir ṭâ'ife daḥı vardur ki devâb kemiklerinden zînet için boynuzlar idinürler.¹ Ve vilâyetlerinde bir cins beyâz reng büyük şıçanlar olur. Ekseriyyâ anları ğdâ idinürler. Ve kendülere "ibnü's-semâ" şöhetin virürler. Lâ-eḳal her birinün on 'avretle izdivâcı muḳarrerdür. Ve her gice bârî ikisinden mücâma'atle temettu'ları müyesserdür. Farażâ ki her biri² gicede iki 'avretle cem'ıyyet itmesi, ya'nî ki zenlerinün ri'âyet-i ḥâṭırlarına cânla küşîş kılması, 'avretleri kendüye ṭalâḳ virmek muḥaḳḳaḳdur.

Bârân istedüklerince bir yığın kemügi yığup yaḳarlar. Ya'nî ki üstüḥ'ânları odlu egsilerle ḳaḳarlar.³ Ba'dehu el ḳaldurup niyâz u teveccühle gökyüzine baḳarlar. Ḥattâ zu'mlarınca ba'zı elfâz-ı ğarîbe daḥı oḳurlar. Ma'ânisi [166b MV] fehmi olınmaz. Efsûn tekellümüne ser-âğâz ḳılurlar. Hemân-dem yağmur yağup murâdlarınca müntefi' olurlar.

Ve yine âl-i Sûdân'dan Gügü nâm bir ḳabile vardur ki pâdişâhları sâ'ir mülûke göre ḥaylî 'azîmü's-şândür. Ve vilâyetlerinde altun ma'âdini bî-pâyândur. Ve zeheb-i ḥâlîşden kerpiçler iderler. Ve ser-ḥadlerinde ba'zı 'alâmât ḥuṭûṭı çizerler. Ya'nî ki tüccâr andan içeri geçmemegi [392b E] işâret iderler. Her ḳişi ki altunını ol sınura ḳor, gider. İrtesi geldükde nuḳûdına göre vaz' olınan metâ'ını aḥz ider.

Bu ḳavmün bir büyük şehri daḥı Sicilmâse'dür ki ortasında bir şâh-râhı 'ayândur. Bir ucından bir ucına dek yarım günlük mesâfe idüğü nümâyândur. Ve dört câmi'-i kebîri vardur. Her birinde niçe biñ maḥlûḳât 'ibâdet itmesi maḥall ü sezâvârdur.⁴

Bir memleketleri daḥı Demdem'dür ki pâdişâhının taḥt-ı yedinde niçe mülûk-i muḥterem muḳarrerdür. Ve bu şehrin ortasında 'avret şüretinde bir şanem vardur. Zu'm-ı fâsidlerince [176b N1] ziyâreti edâ-yı ḥac menzilesindedür. Ve bu zıkr olınan medâ'inün ḥalkı merdüm-ḥ'ârlardur. Furşat bulduḳça birbirlerini ṭutup yimeleri zâhir ü nümûdârdur.

1 idinürler: - N1

2 gice//biri: - N1

3 ḳaḳarlar: yaḳarlar MV

4 maḥal ü sezâvârdur: maḥall-i sezâdur N1

Bir memleketleri dahı Zağāve'dür ki Nûbe vilâyetinüñ karşusunda vâkı'dür. Halkı birbirleriyle kıtâl¹ ü cidâl itdükleri şâyi'dür.

Bir şehrleri dahı Ferrân medînesidür ki kuyularından mûmyâ ahz olunmağdadur. Farazâ nısf mîl miğdârı vâdinüñ çâhları zıbağ renginde şu gibi müteharrik bulunmağdadur.

Bir dahı Nûbe memâlikidür ki Nûbe² bin Kârîñ bin Nabşar bin Hâm 'imâret itmişdür. Ve bu memâliküñ pây-tahtı Dunğula şehridür ki cümleden evvel Sûdân kavmi anı âbâdân kılmışlardur. Halkı dîn-i Naşârâ-yı Ya'kûbiyye üzere erbâb-ı küfr ü dâlâldür.

Ve bir dahı Nûbe-i Şâniyye'dür ki andan yukarısı Şa'îd vilâyetidür. Ammâ bu memâlik üç aylık yol bi't-tamâm ma'mûredür ki sükkânı gâyetle mevfûredür. Ve bir şehrleri dahı Sûbe'dür³ ki zemîninde tibr hâşıl olur. Melik-i celîlü'l-kadrinüñ cemi'-ı mühimmâtı ol cihetden kendüye vâşıl olur. Bunlaruñ dahı dînleri Naşârâ gibi idügi taħaḫḫuk bulur.

Bir memleketleri dahı Becce'dür ki Nûbe vilâyetine muttaşıl gibidür. Nîl ile Baħr-i Mâlih arasında vâkı' re'âyâ ve leşker-i lâ-yuḫşâsı keşretle şâyi' yirlerdür. Ve her bir şehrinüñ müstaḫîl ḥâkimi vardur. Fe-ammâ eñ büyük pây-tahtınuñ ismi Hecer diyü ma'rûfdur. Kârîbinde ma'âdin-i zeheb ü zeberced olmağın bilâd-ı Sûdân miyânında gâyetle mevşûfdur. Bundan öte niçe memleketleri dahı vardur ki nihâyeti Habeşe dârü'l-mülkine muttaşıldur.

Fe-ammâ kavm-i Habeşe, Habeş bin Gûş bin Hâm evlâdındandur. Büyük memleketleri Necâşî vilâyetidür ki sâ'irlerinüñ ekşeri aña ḥarâc-güzârlar ve her ne emr iderse fermân-berdârlardur. Pây-tahtı Ka'ber nâm şehr-i muğberdür.⁴ Ki dînleri Naşârî kîşi üzeredür. 'Arab kavmi mâ-taḫaddümden ol vilâyete ticâret içün varagelmışlerdür.

Ba'dehu Habeşe'ye [393a E] muttaşıl Zenc iklimi vardur ki medâ'in ü kaşabaları Baħr-i Mâlih sâhilindedür. Hadd-i zâtında Sûdân bin Ken'an evlâdındandur. Ve niçe ḥâkimleri⁵ vardur ki eñ eşheri ve mu'teberinüñ laḫabı [167a MV] "kerşe"dür.⁶ Ki Tekend nâm dârü'l-mülkinde sâkindür.

1 kıtâl: kıran MV, N1

2 Nûbe: Bûnî MV

3 Sûbe'dür: Süye'dür MV | Sûb'dur E

4 Pây//muğberdür: - N1 | muğberdür: mu'teberdür E

5 ḥâkimleri: melikleri E

6 "kerşe"dür: "kerş"dür E

Nihâyetsiz aqvâm u kabâ'ile mälikdür ki ekseri sâhil-i deryâda olurlar. İçlerinde fil kıatı çoğ olmağla fil dişi ile ticâret ve kesb-i ma'îşet kıılırlar.

Bir kabîle dağı Kük'dür ki Sūdân bin Ken'an zürriyyetidir. Bunlar Zenc iklimi ile Sind memleketi miyânında mütemekkin ü pâydar, uzun boylı, güzel yüzli, müydârlardur. Hâkimlerinün ismi enkisâ¹ diyü meşhûrdur. 'Azîm-i şânına binâ'en² taht-ı itâ'atındaki mülük ü hükkâm kıatı mevfûrdur. Ammâ cümlesi büt-perestler ve niçe vilâyeti sükkânına göre teng-destlerdür.

Ve bunlara muttaşıl olan Hind ve Sind vilâyetleridür ki Hindü bin Güş bin Hâm evlâdudur. [177a N1] Halkınun vefreti ve sükkânınınuñ keşreti ihşâyâ kıâbil degüldür. Ve bu cümleñ evvelâ³ bir kudretlü, şevketlü pâdişâhı var idi ki brahman nâmı ile bâhirü'l-i'tibâr idi. Ba'de-zamânin mâ-beynlerine ihtilâf düşdi. Tıksan mıkdarı kabîle peydâ olup her biri bir hâkime mütâba'at gösterdi.

Ve bu cümleñ en meşhûr medînesine Belehza⁴ dinildi. 'Askerine ve filine nihâyet bulunmadı. Ve bir meşhûr şehirleri dağı Dehmî'dür ki bunun vüs'atine kimse lâ dimedi. Bir vilâyetleri dağı Mihrâc'dür ki gâh dârü'l-mülkine 'alem oldı, gâh ol şehrin pâdişâhına nâm-ı muhterem oldı.

'Umûmen 'avretleri sehhârelerdür. Huşûşâ şâhib-i hüsn ü cemâl ve râğıb-ı şinâ'at u a'mâl ve derün u birünları mekr ü füsünla mâl-â-mâl olan mekkârelerdür. Şatranc u nerd anlardan peydâ olmışdur. Zinâyı mübâh kıutup bir çâr-suyı fevâhiş ile memlü kıldukları ta'ayyün bulmışdur.

Ve ammâ vilâyet-i Sind halkı sihr ü efsün ve ibâhet-i zinâda ve sâ'ir a'mâl ü şanâyî'-i bî-intihâda Hindiler gibidür. Ve bunun müzâfâtından Bendbingüş vardur ki haylice vâsi' memleketdür. Halkınun kimi bedre tapar, kimi şecere 'ibâdet ider. Ve niçesi tuyûra secde eyler. Ekseri kıara yağız ve niçesi buğday enlü, müydâr ve uzun şakallu olurlar. Memleketlerinde tuyûr u vuhûş ve gergedân-ı mevhus vâfir bulunur.

Ammâ Kandeâr egerçi ki Sind vilâyetinde dâhıldür. Kıurâ vü kıaşâbât u medâ'ini evlâd-ı Hâm'a menâzildür. Lâkin ebnâ-yı Yâfeş'den olan Etrâk'e kıarışup anlardan izdivâc itmegin beşereleri nürânî vü şâfi ve zenlerinün hüsn

1 enkisâ: enkisâr E

2 binâ'en: binâ'endür MV, N1

3 evvelâ: - E

4 Belehza: Belehrâ MV, E

ü cemâlleri lezâfetlerine kâfidür. Bunların da [393b E] sehâhâleri çokdur. Mekk ü kehânete müte'allik 'amelleri me'mûl olandan artuğdur. Ağaçdan bütler düzüp anlara 'ibâdet iderler. Zu'm-ı fâsidlerince zinâyı mübâh zann eylerler.

Ve kabâ'il-i Berber iki kısmdur. Bir bölüğü Kût bin Hâm evlâdındandır. Ve bir kısmı Nabşar bin Fâriğ¹ ebnâsındandır. Sâ'ir birâderleri zemîn-i Mısr'da yirleşüp ta'mîr itdüklerinde Kût, kendü evlâdı ile mağrib nâhiyesinde temekkün itmiş idi ki vilâyetlerinüñ mâverâsı Berka'dur. Varup Baħr-i Aħdar'a muntehî olur. Ya'nî ki şarkî-i Deryâ-yı Endülüs'de aña ittişâl bulur.

Akvâm u kabâ'ilinüñ biri Lezâne'dür ki Aħdâysa² ve Sereb arzında yirleşdiler. Ve biri dahı Mezâne'dür³ ki arz-ı Veddân'da kaldılar. Bir zümresi dahı Hevâre'dür ki arz-ı Trablus'ı ta'mîr kıldılar. Ve bir kavmi dahı Karavân nâhiyesini şenelttiler ki anlara Berfestâne 'alem olmuşdur. Temekkünleri ol [167b MV] havâlîde ta'ayyün bulmuşdur. Ve niçesi dahı Tâhert ve Kütâme ve Sicilmâse ve Fâs⁴ memleketlerinde kaldılar. Ve kimi Tanca ve Sûs-i Akşâ taraflarına vardılar. Ve ba'zılarun menâzili arz-ı Filistîn'de iken ba'zı mülük ihrâc etmekle Tasm⁵ ve Kudâme câniblerine [177b N1] varup kaldılar.

Ve bi'l-cümle evlâd-ı Hâm rüy-i zemînde bu vechle sükkân olup⁶ yirleşdiler.

AMMÂ FAŞL EVLÂD-I YÂFEŞ BİN NÜH 'aleyhi's-selâm

Ba'zılar kavlince Yâfeş mürsel nebîdür. Huşûşâ ebü't-Türk'dür ki 'umûmen Etrâk ve Ye'cüc ü Me'cüc bî-bâk bunun neslinden zuhûra gelmişdür.

Ravzatu's-şafâ da mestûrdur ki Hâzret-i Nüh tûfândan halâş olup Sûk-ı Şemânin'e çıkkıñda ki rüy-i zemîni evlâd-ı emcâdına taķsim eyledi, cânib-i

1 Nabşar//Fâriğ: Naşar bin Fârûğ E

2 Aħdâysa: Aħzâyiya MV | Hüdâybe E

3 Mezâne'dür: Serâne'dür MV | Merâne'dür E

4 Fâs: Fârs E

5 Tasm: Leham N1

6 sükkân olup: - MV, E

maşrık u şimâli Yâfeş'e ta'yîn idüp evlâd-ı ensâbı ile ol semtlere teveccüh itmesini ısmarladı.¹ Yâfeş dahı emre imtişâl idüp sefer² yarağını gördi. Lâkin yağmura ihtiyâc olduğça yağdırmak için babasından bir ism-i a'zam taleb itdi.

Vaqtâ ki Hâzret-i Nüh³ 'âlem-i bâlâya müteveccih oldu, 'ale'l-fevr Cibril-i emîn bir ism-i a'zam ile cenâb-ı Nüh'a nüzûl kıldı. Pes Hâzret-i Neciyyu'llâh ol ism-i celâlet-güvâhı bir seng üzerine kızdı. Ve ol taş Yâfeş'e teslim kıldı ki bârâna tâlib olduğça ol taş der-miyân eyleye, hemân sâ'at cânib-i âsmândan emtâr-ı mütekâtır nüzûlünü muqarrer bile.

Fe-lâ-cerem ol seng-i muhterem beyn-i ekâbirü'l-ümem "hacerü'l-esved-i maţar⁴" nâmı ile ve gâh "seng-i zâ'ide" ıtlâkı ile ve beyne'l-Etrâk "Cidde taş"ı "unvânı ile müsemmâ oldu. Dâ'imâ i'zâz u ikrâm ile tutulup hâzîne-i Yâfeş'de [394a E] hıfz olındı. Niçe rûzgâr mu'ammer olup vâlid-i mâcidi şerî'atı üzere ihyâ-yı merâsim kıldı. Ve evlâdı taşarrufında olan yirler zemîn-i Ermen'den Demürkapu ki Bâbü'l-ebvâb'dur, anuñ ardından Eşbâb⁵ ve Rûs ve Burcân ve Hazer ve Türk ve Şakâlîbe ve Yûnân ve sükkân-ı cezâ'ir-i Baħr-i Şin ve Tübbet ve Bulğâr nâmındaki ser-zemîn idügi *Târih-i Maķrîzî*'de tafşil olındı.

Ve kendü zürriyyetinden üreyüp Ye'cüc ü Me'cüc taşarrufına düşen yirler nihâyetsiz arâzîdür, dirler. Farazâ ki vech-i arzuñ ma'müresini ki rub'-ı meskûn tutarlar, cümlesini yüz yigirmi yıllık mesâfe 'add idüp toķsan yıllığı Ye'cüc ü Me'cüc taşarrufında ve on iki yıllığı evlâd-ı Hâm olan Sûdân temellükinde ve sekiz yıllığı Rûm kavmi zabtında ve yedi yıllığı sâ'ir ümem-i muhtelifetü's-şiyem taht-ı hükmindedür, dirler. Mücerred 'Arab kavmine ancak üç yıllık mesâfe degmişdür, diyü taħkîk iderler.

Fe-ammâ ba'zı müverrihîn Ye'cüc ü Me'cüc kavmini muhtelifü'l-halk ve'l-elsine ve'l-kudûd, kırk⁶ milletle ma'dûd, nihâyetsiz kerihü'l-vücûh ve'l-ħudûd maħlûkâtur, diyü ta'yîn iderler. Ve her bir milletüñ başka lisânı ve lügâti vardır. Ve ol kabâ'ilüñ en aţveli müşevvehündur, haberin virürler.

1 Yâfeş'e//ısmarladı: - N1

2 sefer: - MV, N1

3 Nüh: - N1, E

4 maţar: - N1

5 Eşbâb: Eşbân MV, E

6 kırk: fark-ı N1

El-kıssa Yâfeş beş yüz toksan yıl¹ 'ömr sürdi. Çîn nâmındaki şehri a'zamı ol ihyâ kıldı.² Ve ba'zılar kavlince Çîn nâm oğlu âbâdân idüp kendü nâmı ile âbâdân itdi. Zîrâ ki Hazret-i [178a N1] Bârî Hudâ, Yâfeş'e on bir evlâd virdi. Çîn ve Şıklâb ve Meşah³ ve Kemârî ve Türk ve Halic⁴ ve Hazer ve Rûs ve Sind ve Sân ve [168a MV] Ğırnârih isimleri ile her biri nâmdâr olup yine kendü kızlarıyla mütezevvic oldu.

Pes erşed-i evlâdı Türk nâm oğlu olup gâyetle seçi' u dilir ve hünermend-i bî-nazîr olmağın veliyy-i 'ahd idindi. Ve beyne'l-Etrâk "Yâfeş oğlanı" diyü iştihâr buldı. İttifâkan etrâf-ı nevâhîsini gezerek Sülûk⁵ didükleri maḥalle vardı. Haylî murğzâr ve âb u hevâsı tarâvet-dişâr, ḥudâyî germ-âbeleri bî-şümâr ve qaribinde bir deryâ dahı âyinevâr şâf u rûşen ü tâbdâr ve kühistânı maḥall-i naḥcîr ü şikâr, ṭab'ına muvâfık yirler olmağın anda iḳâmeti münâsib gördi. Ebnâ vü müte'allikâtını ser-cümle ol ser-zemîne getürdi.

Ve ba'zılar çüb u giyâhını cem' idüp ḥâneler binâ eyledi. Giderek ba'zı 'uḳalâsı ile "ḳara ev" ki "ḥargâh" dimekle ma'rûfdur, anı ihtirâ' kıldı. Koyun postundan ve sâ'ir ḥayvânât derilerinden câmeler ve tākıyyeler diküp giyindi. Ve kemâl-i 'adâlet ü istiḳâmetle ḳavmine ḥükümet idüp [934b E] cidden zûlm u bî-dâda meyl eylemedi. Zamânında koyun ḳurdla⁶ gezerdi. Ve güncişḳ mâra hem-civâr olup âşiyâneler peydâ iderdi.

Egerçi ki bu tafşîl *Ravzatü's-şafâ*'da meştûr⁷ ve bunların giyâh u çubdan ḥâneler yapup ba'de-zamânin ḥargâhlar peydâ ḳılıp içinde temekkünleri mezkûrdur,⁸ fe-ammâ bu ḥaḳîre bu maẓmûnuñ ḥaḳîḳati bir miḳdâr mehcûrdur. Bu vechle ki Hazret-i Âdem'den tûfân-ı Nûḥ'a dek iki biñ üç yüz yıla yakın zamân mürûr itmişdür. Kezâlik⁹ Türk bin Yâfeş'e gelince birkaç yüz yıl dahı geçdüğü taḥḳîḳa yitmişdür. Pes bu miḳdâr dūr u dırâz rûzgâr geçince ol ṭa'ife-i bî-şümâr bî-ḥâne vü ḥargâh nice geçindiler? Huşûsâ bilâ-câme ve külâh ne tarîḳla dirlik itdiler? Erbâb-ı fehmi ü iz'âna bu

1 beş/yıl: - N1, E

2 ihyâ kıldı: iḥdâş eyledi N1

3 Meşah: Mesah N1

4 Halic: Halih MV

5 Sülûk: Selül E

6 koyun ḳurdla: ḳurd koyunla MV | koyunla ḳurd N1

7 meştûr: mezkûr MV, E

8 mezkûrdur: meştûrdur MV, E

9 Kezâlik: Devr iderek N1

yüzdendür. Bārī hübüṭ-ı Âdem'den bu zamāna gelince ol minvāl üzere âsâyiş itdiler, dinilmiş olsa 'aql-i kāmile muvāfaqati müberhendür.

li-Münşi'îhi

Ṭa'n eylemesün bendeye erbâb-ı nühâ
El-'ahdu ve'l-işmu 'ale'r-rāvihâ¹

Ba'de-mâ Türk bin Yāfeş nām olan merci'-i enām ki kavm u kabilesine hâkim-i benām idi, evlād-ı kirāmından Fûdek ismi ile müsemma bir şehryâr-ı mülk-ârâ dahı peydâ oldu. Vâlidinden gördüğü kânûn üzere zamânındaki 'aceze ve mesâkîni hōş tutdı. Dâ'imü'l-evkât şayd u şikâra mâ'il olup gönlü eglenmedükçe ol güne seyr ü sülûke râğbet itdi.

İttifâk birgün ki yine naḥcîrgâha 'âzim oldu. Ṭa'am-ı mâ-ḥazar nāmına bir miqdâr şovuk yahni gönderildi. Ba'de mübâşeret-i şayd ol hâkim-i bî-kayd ki bir şüre yirde oturdu, önüne çekdikleri [178b N1] yahni tenâvüline meşğul olup bir loğmasını hâke düşürdi. Egerçi ki zemîn-i şüreden bir miqdâr nemeke bulaşdı. Lâkin taṭhîrden soñra h'âre geçürilüp nemekîn olması bir güne ḥalâvetine bâ'ış oldu. Ya'nî ki melâḥati bir mertebeye vardı ki ardınca yidüğü ṭu'mede² ṭa'm u lezzet bulunmadı. Bî-ihtiyâr kendü eli ile nemekîn eyleyüp tenâvüli münâsib gördi. Giderek i'tiyâd-ı Fûdek şol ḥadde vardı ki nemeksiz loğma yimez oldu. Bir nuḳldân-ı simle ḥâzırlanup her yimeklendükçe şufresinde [168b MV] mevcûd olması buyurıldı.

Egerçi ki loğma-i yahni ve kebâbda bu tedârük-i bâ-şavâb muḳarrer idi, lâkin âbi olan eṭ'imeye ilhâkı ğayr-ı müyesser idi. Giderek hâkim şâh anuñ dahı tedârükini gördi.³ Şûrbâlara birer miqdâr koyulması taḥaḳḳuk buldı. Cemî'-i benî Âdem bu ḥuşuşı andan telemmüz ü isti'mâl ile telezzüz itmegin her şahşuñ zimmetinde mezbûruñ ḥaḳḳ-ı nemeki şübüt buldı.

Ba'zı müverriḥîn kavlince Ḥazret-i İbrâhîm el-Ḥalîl 'aleyhi's-selâm⁴ zamânına dek memlaḥalara [395a E] ümenâ ve zabıt konulmadı. Fe-ammâ anlaruñ 'aşrında izdiyâd-ı tevâlüd-i benî Âdem ve lüzûm-ı nemek-i lezîzü'n-ni'am beyne'n-nâs melzûm u müsellemler olmağın sâ'ir ma'âdin gibi zabıt olındı. Mevâhib-i celîle-i ilâhiyye'den olmağın isrâf u itlâfı münâsib

1 "Sorumluluk ve günah, rivayet edene aittir."

2 ṭu'mede: loğmada E

3 gördi: - MV

4 'aleyhi's-selâm: el-Ḥalîl N1, E

görlmedi. Bu taqđırce Fudek bin Türk veli-ni‘met-i Etrāk olduğı muqarrer oldı. Ya‘nı ki mezāk-ı melihü‘l-infākı muna‘am-ı ‘ale‘l-ıtlāk ve mün‘am-ı ‘aliyye-i Rezzāk idügi taħaqquq u ta‘ayyün buldı.

li-Münşi’ihi

İki biñ yıldan artuğ-ıdı tamām
Milhi zevk itmedi mezāk-ı ‘avām

Fudek oldı veli-i ni‘met-i halk
Tab‘-ı şahānesinden oldı bu kām

Cümleden evvel ülfet eylemeğın
Şan şovuk yahñi tuzsız oldı harām

Ve‘l-hāşıl ekseriyyā zürriyyet-i Etrāk, Fudek neslindendür. Kabā‘il ü ‘aşā‘irine nihāyet yokdur. Re‘s-i cibālde ve husün-i tilālde ve beriyyelerde temekkün itmişlerdür. İşleri güçleri şayd u şikārdur. İçlerinde dīn-i Yehūd ve kiş-i Mecūs ihtiyār itmişleri dahı var idi.¹

Fe-ammā mülük ü ümerāsı elbette zümre-i ehl-i büleğādur. Eñ büyük pādişāhlarına “hākān” dinilür. Serir-i zeheb ve tāt-ı zerrin-i mücevher ve libās-ı harir ve mınṭaqa-i zer² ihtiyār itmişdür. Degmede kimesneye görünmez. Harem-serāsından çıkṣa karşıısına kimesne turmaz.

Ve bir meşhūr günleri vardur ki kāhin ü efsūngerleri vāfir āteşler yaqarlar. Sihre müte‘allik ‘azā‘im okıyup ol āteşden zühür idicek sırıa baqarlar. Fī nefsi‘l-emr nāgehān bir vech-i ‘azīm nümāyān olur. Sebz-reng ise³ ucuzlığa ve hayrāta, [179a N1] sürh ise cereyān-ı dimā ve gārāta, beyāz ise muḥārebāta, zerd-reng ise vebāya ve ba‘zı emrāz ü ‘illete, siyāh ise mevt-i melike ve sefer-i ba‘ide delālet eyledi, dirler. Ve didükleri gibi müşāhede kııurlar. Bu tafşil müverrih Mevlānā *İbrāhīm bin Vaşif Şāh Kitābı*‘nda meşhūr ve bu ḥākire manzūrdur.

Ammā mezbūruñ birāderi Hazer bin Yāfeş münāsib⁴ yaylak ve kışlak niyyetine seyahāt itdi. Bi‘l-āhire Nehr-i İtil kenārına yitişüp ol sevāhilde

1 dahı//idi: de bulınur N2

2 zer: aşldür N1

3 ise: ise vebāya ve N1

4 münāsib: - MV, E

yirleşdi. Ve anda dārū'l-mülk nāmına bir büyük şehir bünyād kıldı. Evlādı birbirinden dilkü şayd itmegi öğrendi. Tâ ki vâfir rûbâh şikâr iderlerdi. Ve derilerini dibâgatle pāk idüp câme ve külâh diküp giyinürlerdi.

Vaқта ki Hazer'ün evlâdından biri vefât itdi, meyyitini ne ʔarîkla defn ideceğini bilmedi. Andan evvel Yâfeş ba'zı akribâ ve ebnâsı ile deryâya ğarķ olup defni lâzım gelmegin bu kerre âteş ki âbuñ zıddıdır, ol i'tibârla vâfir âteş yakdurdı. Ke-ennehu¹ Yâfeş'i ğarķ iden [395b E] şudan intikâm almak kaçdın kıldı. Ve bir 'aẓîm cem'ıyyet idüp ellerinde def ü şeştâr u 'ûd dillerinde cümlesinün tağannî vü nağamât u sürûd, ol vefât iden veledinün meyyitini getürdi. Cesed-i bî-rûhını² âteş-i fûrûzâna urdı. Menķûldür ki bu bid'at-i nâ-revâ ihrâķ hînindeki sâz u söz ü hunyâ [169a MV] ile'l-ân ol diyârlarda, huşûşâ ol millet miyânında hüveydâdur.

Bu dahı mervîdür ki evlâd-ı Hazer bal arusını tıtdılar.³ Düzdükleri⁴ 'aselün lezzetini zevķ eylediler. Arayurak mağârelerde ve ba'zı kâdimî ağaçlar ķovuğında 'asel buldılar. Helvâsını bişürüp hayli tena'um kıldılar ki ol âna gelince 'asel ve helvâ nâ-bûd ü⁵ nâ-mevcûd ü nâ-peydâ idi.

Ba'dehu Rûs bin Yâfeş dahı câygâh tettebbu' iderek birâderi Hazer sınırına geldi. Ve resûl nāmına gönderüp ʔarîbinde yirleşmek recâ eyledi. Hazer dahı resûlini hõş tıutup âb u hevâsı laţîf yirlerden ba'zı nevâhî ve serzemîn ta'yîn eyledi. Bu ʔarîkla ki Yâfeş evlâdı birer cânibde yirleşdiler. Ya'nî ki birbirlerine hüsn-i müdârâtle yakınlaştılar.

Ġuz bin Yâfeş dahı zemîn-i Bulġâr ʔaraflarını ihtiyâr eyledi. Ba'zı kaçabât ve ʔaryeler âbâdân idüp zirâ'at u hîrâsete muķayyed oldı. Fe-ammâ hîdmet-i müşârün ileyh ġâyetle hîleķâr ve şîrret ü tezvîr ʔarîķına meyyâl ü sâzgâr olmağın ʔarındaşı Türk ile külli muķârebeler itdi. Gâh u bî-gâh nizâ' u cidâlden hâlî olmadı.

Bâ'ış-i 'adâvet bu idi ki hâcer-i maţar ki Hâzret-i Nüh anı Yâfeş'e virmiş idi. Mezbûr ba'zı tevâbî'i ile deryâya ğarķ olduķda ol taş Ġuz'ün eline girmiş idi. Her çend ki birâderleri anı ʔaleb iderdi. "Babamuzuñ bir mu'cizesidir. Vaķt-i zarûretde her birimize lâzımdır." dirlerdi. Mezbûr anlara iltifât itmezdi. Ve iltimâs u recâlarına ķulaķ tıtmazdı. 'Âķıbet hîle ile bir seng

1 ğarķ//Ke-ennehu: - N1

2 Cesed-i bî-rûhını: Cesedini N1

3 tıtdılar: tıydılar MV, N1

4 Düzdükleri: Derdükleri N1

5 nâ-bûd u: - MV

tedârük itdi. [179b N1] Cidden taşdaki ism-i a‘zam resminde nuķûş ile resm itdürdi. “İşte hacet-i maţar¹ budur.” diyü Türk’e virdi. Mezbûr ğâyetle sâde-levh olmağın cidden hîle ihtimâlini virmedi. Bir niçe yıldan soñra Türk’ün vilâyetine bârân lâzım oldı. Hacer-i maţarı çıkarup âyinleri üzere ‘amel kıldı. Aşlâ yağmur yağmadı. Tâ ki hîle-i Ğuz ile tebdili kendüye ma‘lûm oldı.

Bilâ-te’hîr cünd-i keşir ve ‘asker-i vefîr ile Ğuz’uñ vilâyetine ‘azîmet kıldı. Mezbûr hilekâr dahı leşker-i bî-şümâr tedârük idüp Pîğû nâm celâdetle şöhre-i dâr u diyâr olan oğlını sipeh-sâlâr ta’yîn eyledi. Ve Türk ile muhârebe niyyetine karşı [396a E] gönderdi. Vaķtâ ki teķâbül-i şarafeyn ve teķâtül-i şaffeyn oldı, Türk leşkeri ğâlib gelüp Pîğû ol muhârebeye katlı olındı. Türk dahı zaħm-hurde ve ‘âciz ü fûrû²-mânde, leşkeri ile dârü’l-mülkine çekildi.

Menķıldür ki ile’l-ân evlâd-ı Etrâk ve ebnâ-yı Ğuz ki benî a‘mâmdurlar, bahâr u hâzân kaşd-ı intikâmla harb-künân ve ‘adâvetleri ilâ sâ‘atı’l-kıyâm payende ve ber-devâmdur.³

Ve ammâ Şıķlâb bin Yâfeş niçe rûzgâr bir vilâyetde ârâm u karâr idüp tûrurken ‘avreti vaż‘-ı haml eşnâsında öldi. Toğan ferzendi segân-ı şikârîden bir zamân⁴ sedy ile perverde kılındı. Vaķtâ ki büyüdi, ⁵«الرضاع تعیر الطباع» mefhumına mâ-şadaķ olup müzilige ser-âğâz kıldı.

Bi’l-âhire pederi olan Şıķlâb aña bir ‘avret alıvirdi. Mürûr-ı eyyâmla mezkûr ile ol ‘avretten Şıķlâ⁶ nâm püser mütevellid oldı. Bunuñ dahı niçe müddetden [169b MV] soñra ki zürriyyâtı çoğaldı. Süknâ içün bir münâsib vilâyet talebi ile ğâh Rûs’a ve ğâh Kemârî ve Hazer’e vardı. Anlara “Münâsib, ‘arîz ü vâsî ve şahrâları şâyî ve cibâl ü tilâli mürtefi‘ yirlerimiz yokdur.” cevâbı virildi. ‘Âķıbet mâbeynlerinde muhârebât şudûr eyleyüp Şaķâlîbe leşkeri münhezim olup çekildi. Altmış rûkn ‘arzında ve çihâr derece mülhâķ olduğı hâlde mâverâ-yı ıķlîm-i sâbî‘ arzında bir maħalle düşdiler. Ve şiddet-i şitâdan zîr-i zemînde evler yapıdılar. Ne hâl ise ol arâzide yirleşüp geçindiler.

Ba‘dehu Kemârî bin Yâfeş ki ğâyetle merd-i ‘ayyâş ve naħcîr ü şikâra mâ‘il bir merd-i hûn-pâş idi, eşnâ-yı şaydda ser-hadd-i Bulġâr’a vardı. Âb ü

1 hacet-i maţar: maţar-ı hacet MV

2 fûrû: - N1

3 devâmdur: karârdur N1

4 Nüshalarda “zuġâr” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereğı “zemân” olarak metne alındı.

5 “Emilen süt, fıtratları deġiştirir.”

6 Şıķlâ: Şı‘lâ MV, E

hevâsı laţif ve mevâzi'-i nüzhet-ķarîn ü şerîf bir vilâyet ele getürdi. Anda temekkûn idüp rûzgârın geçürdi. Tâ ki Bulğâr ve Berţâs nâm iki ferzendi hâşıl oldı. Sinn-i temyîze yitişdükdên şöńra her biri bir nâhiyede yirleşüp semmûr ve rûbâh ve ķâķum ve sincâb şikârına şarf-ı maķdûr ķıldı. Kimini kendü libâslarına şarf itdiler. Niķesini şatup vech-i ma'âşlarına ģarcandılar.

Ammâ Ćin bin Yâfeş ģâyete müdebbir ü dâna ve 'âķıl ü 'ârif ü tüvânâ şahş olmağın ģâl-i ģayâtında babası Yâfeş [180a N1] anuń niyyetine bir şehr-i 'azîm yapmış idi. Ĥattâ kendü nâmı ile müsemmâ ķılup şehr-i Ćin diyü ad virüp mezkûr ferzendine dârü'l-mülk ķılmış idi.

Vaķtâ ki vâlid-i mâcidi vefât itdi, Ćin [396b E] řab'-ı bârîki muķtezâsınca şûretger ve naķķâşlık daķâ'ıķını iķtirâ'-ı hâş ķıldı. Mülevven ve pür-naķş ķumâşlar toķıdup ve ebrîşüm fileyi ele getürüp anı bükdürüp şinâ'at-i rengin ve nezâket-i zarâfet-ķarîn semtine düşüp nâ-dîde niķe kâlâ ve nâ-şenîde aķmîşe-i ģirân-bahâ peydâ eylemiş idi.

Ve müddet-i 'ömrinde bir miķdâr zamân geçdükdê Mâķin nâm bir ferzend-i reşidi vücûda geldi. Mertebe-i rüşd ve rütbe-i bülûğâ varduķda bir duķter-i bülend-aķterle izdivâcına rağbet gösterüp nesli vâfir ve zürriyyâtı mütekâşir olduķda birģün peder-i mürüvvet-ģüsteri ile meşveret eyledi. "Ĥüsn-i icâzetinüz olursa bu ģavâlîde bir şehr-i 'azîm binâ eyleyüp aķribâ ve ta'alluķâtımızı keşret ü izdiķâmdan ķurtarmaķ recâ eylerin." diyü söyledi. Ćin daķı du'â-yı ģayr ile ruķşat virüp Mâķin bir şehr-i nüzhet-ķarîn 'imâret itdi. Ve âyinleri üzere kendü nâmı ile mu'anven ķılup anı dârü'l-mülk idindi.

Bu minvâl üzere ensâb u ensâl, ģavâdiş-i âmâl ü âcâl gibi çoğaldı. Kendüsi daķı niķe iķtirâ'âta muķayyed oldı. Evvelâ ķoyunuń yünini alup terbiyede taķhîrdên şöńra şûf peydâ eyleyüp mülevven câmeler toķutdı. Ba'dehu řab'-ı laţifi şikâra meyl idüp bir derecede ser-efrâz-ı aķrân oldı ki 'Anķâ gibi murğ-ı tüvânâyı ele getürdi. Ĥüsn-i cemâline ģöre şeh-per¹ ü şeh-bâlî daķı muķarrer olmağın muķârebât-ı nuşret-me'âlde kendüler ve yarar ve nik-kirdâr olan ebnâsı ve meşâhir-i zürriyyât ķabîlindeki ümerâsı başları üzerine sâyebân gibi naşb itmegi² ķânûn itmiş idi. Ve mühimmât-ı rezm ü ģarb anuń zamanında küllî tertîb ile bezenmiş idi.

1 şeh-per: - N1

2 naşb itmegi: eylemek N1 | itmemegi E

Ve birgün eşnâ-yı şayd u naḥcîrde bir âhû tütüldi. Derisi yüzilürken ki ḥûn-ı siyâhı revân olmuş¹ idi, dimâğ-ı ḥâzırına² andan bir bûy-ı dil-âvîz yitişdi. Mâçin ki ol bûy-ı ḥoşı tıydı, ol nâfenün ḥuşk olunca ḥıfz olunmasını emr itdi. Şol zamân ki ḥuşk oldu, râ'iḥa-i laṭîfesi [170a MV] izdiyâd buldı. Fî-mâ-ba'd anuñ gibiler ḥıfz olunup müşg-i dil-âvîz evvelâ bu ṭarîkla ve anlaruñ diğkat u tettebbu'ı ile vücûda geldi.

El-kışsa Etrâk ve Moğol ve Tatar ve Kıpçak evlâd-ı Yâfeş'dendür. Ve 'umûmen selâtin-i Türkistân ve ḥânân-ı Hıttâ'iyân ve bilâd-ı şimâliyyede zümre-i bî-kerân Yâfeş neslinden üremişdür. Ve ol aqvâm u kabâ'ilün miyânında [397a E] otuz altı lügat cârî olup her fırka birbirinün kelâmını fehm ü tekellüme kıdır olmamağın şahârî ve beriyyelere tağılmışlardır. Ve ol teferruḥ izdiyâd u iksârlarına bâ'is olmuşdur.

Ve 'umûmen Efrenc ve Benu'l-aşfer evlâd-ı Yâfeş'dendür. 'İlm ü faẓl ile zî-şân [180b N1] ve nücûm u ḥisâb u hendese ve tılsımât u tıbb u mantıḳ u felsefe 'ulûmı ile rû-şinâsân olan ḥükemâ-yı Yûnân mezbûruñ ebnâsındandır ki Yûnân bin Yâfeş anlaruñ cedd-i büzürgvâridur.

Kezâlik mülûk-i Şîn müverriḥ Vaşîf Şâh kavlince 'Âmûr³ bin Yâfeş zürriyyetidir. Ve Şîn lafzı Şâ'in isminden me'ḥûzdur ki babasınıñ cesedini ba'de'l-fevt altundan düzdürdi. Ve bir zehebî serîr üzerine iclâs kıldı. Ve ahyânen ziyâretine varup etrâfını tavâf eyledi. Ba'dehu gelen mülûk, selefini böyle şanem şekline koyup bir serîre iclâs ve tavâfı ile istinâs, mezbûrdan kalma 'âdet oldu. Hattâ Şâ'ibin didükleri anlaruñ zürriyyetidir.⁴

Ve beled-i Şîn üç yüzden ziyâde⁵ şehri ma'mûr ve re'âyâsı mevfûr, ḥaylî vâsî' memleketdür. Karyeleri ḥod gâyetle bî-nihâyetdür. Ve aña 'azîmet idenleri yedi deryâyı geçüp vâsıl olurlar ki her baḥrûñ levni ve riyâhı ve balıkları birbirine muğâyirdür. Evveli Baḥr-i Fârs'dür ki Ya'bûr nâm pâdişâhı vardır. Pây-taḥtı Anşûr ismi ile nâmdârdur. Şehr-i Ḥâşkuvâ⁶ ile Anşûr mâbeyni keştî ile bir aylık yoldur. Ve melikinün 'askeri ve 'âlimleri ve sâ'ir ḥuddâmı cümle evlâd-ı zinâdür. Kaçan bir muḥsine 'avret fâḥişelige meyl itse pâdişâha 'arz iderler. Ve aña nuḥâsden icâzet ḥâtemi virürler. Anı

1 revân olmuş: dökilmiş MV

2 ḥâzırına: ḥâtırına N1

3 'Âmûr: 'Âmûz MV

4 zürriyyetidir: dînidür MV, E

5 ziyâde: - MV, N1

6 Ḥâşkuvâ: Ḥânkuvâ MV, E

boynına aşarlar ve boyanmış libâslar giyer. Bundan sonra âşkâre fâhişelik eyler. Erkek toğurdukça mîriye alınur. Kız toğurdukça anasınıñ olup yanınca şalınur.

Ve bir şahş huzûr-ı hâkime gelüp bir kimesneden şikâyet eylese kemâl-i diğkâtle hâk üzere şorılır. Kavlinde şâdık ise hâkkı alıvırılır. Da'vâsında kâzib ise "N'îçün bu şahşa iftirâ itdün?" diyü siyâsetle hâkkından gelinür.

Vaqtâ ki pâdişâh atlanur, çañlar çalınup işiden ra'yyet ü sükkân-ı memleket evlü evine girür. Hâkime görünmeleri bî-edebliklerine haml olunur. Ve dînlerinde mîrâş taksîm olınsa bir hisse erkege ve iki hisse dişiye virilür. Anuñ kâr u kesbe kudreti kemâlde degüldür, diyü ziyâde taqdîr olunur. Câmelerini gergedân boynuzından peydâ iderler. Ve memleketlerinde zeheb-i hâliş vâfir olmağın dörder biñ mişkâl altundan düzülme kuşaklar [397b E] kuşanurlar. Merkeblerinüñ licâmı ve itlerinüñ hâltaşu elbette altundandır.

Bunlardan gayrı Anfırde¹ nâm bir kabîle dahı vardır. 'Âmür bin Yâfeş evlâdındandır. Rûm ile Efrence memleketleri miyânında² mütemekkinlerdür. Vilâyetleri vâfir ve dîn-i Naşârâ'ya girmiş sükkânı mütekâşirdür. Ve içlerinde ba'zı 'aşâ'ır vardır ki ne Müslim ve ne Naşrânî'dür. Bilâ-dîn ü mezheb bir bölük cânîdür.³ Gâh Efrence kavmi ile gâh Şağâlîbe [170b MV] 'askeri ile şavaşdan hâlî degüllerdür.

Kezâlik Efrence dahı evlâd-ı Yâfeş'dendür. Tıoksan pâre şehrleri vardır. Cümleñüñ şehryârı bir hâkim-i nâmdârdur. Hattâ şehr-i Berûde⁴ [181a N1] dahı ol tıoksan şehrde dâhıldür. Kabâ'ili on dördür. Ekşeri Naşârâ ve qalanı kevâkib-perestdür. Mecûsileri dahı vâfirdür.

Ve ba'zı müverrihîn kavlince Ye'cüc ü Me'cüc kavmi dahı evlâd-ı Yâfeş'dendür. Ya'nî ki Şenc bin Yâfeş nâm şahşuñ Ye'cüc ü Me'cüc nâm iki oğlı oldu. Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* ol⁵ ahaveynüñ zürriyyâtını arturdu. Bir mertebeye vardı ki mütemekkin oldukları vilâyete şıgmadılar. Çekilüp ba'id ü gayr-ı meşhûr bir ser-zemîne gidüp anda ikâmet ihtiyâr itdiler.

1 Anfırde: Anğberde MV

2 miyânında: mabeyninde MV, N1

3 cânîdür: hâ'indür N1

4 Berûde: Serduh MV, E

5 te'âlâ ol: te'âlâ celle ve 'alânuñ hikmetiyle MV | ol: - E

İmâm Süddî '*aleyhi'r-rahme* kavlince Tatar kavmi Ye'cüc ü Me'cüc kabilesi ile ihtilâtdan tevellüd itmışdır. İskender-i Zü'l-ķarneyn emr-i Hâķ ile ki seddi yaptı, Ye'cüc zümresinden niçeler şayd u şikârda ve ba'îd reh-güzârda bulunup binâ-yı sedd itmâmından sonra memleketlerine gidemedi. Kavam u kabilesine bir dahı mülâķât idemedi. Fe-lâ-cerem ol eķrâfda ki yirleşdiler, Etrâķ'den ba'zı kabîle ile tezevvüc eylediler. Mütevellid olan evlâdları zümre-i Tatar oldu. Ve kavamini terk itdükleri için anlara Türk ıtlâķ olındı.

Fe-ammâ *Lübâbü't-te'vîl* nâm kitâbda meşûr ve bu hâķire manzûrdur ki Ye'cüc ü Me'cüc kabileleri evlâd-ı Yâfeş'den olmaya. Ve benî Âdem'le karâbetleri eb ü ümm cihetinden idügi ta'ayyün bulmaya. Bu vechle ki ba'de'l-hübûţ birgün Hâzret-i Âdem '*aleyhi's-selâm* uyurken ihtilâm oldu. Hâķ *sübḥānehu ve te'âlâ* ol menînüñ kaķarâtından¹ izḥâr-ı kudret idüp Ye'cüc ve Me'cüc nâm iki maḥlûķ yaratdı. Ve az zamânda anlaruñ zürriyyâtını arturup her birinden niçe² 'aşîret ü aķvâm tevellüd itdi. العلم عند الله وما يعلم جنود ربك إلا الله والراسخون في العلم بمشيئة الله»³

FAŞL Fİ'L-ENBİYÂ BA'DE'T-TUFÂN İLÂ RESÜLİNÂ MUḤAMMED ṣallallâhu '*aleyhi ve sellem* MİN⁴-ÂL-İ 'ADNÂN

Mücelled-i evvelüñ cerîde-i ülâsında ki kable't-tufân vücûda gelen peygâmbêrân-ı zî-şân aḥvâli beyân olındı. Ya'nî ki bu zümre-i sa'ideden [398a E] Âdem Şafıyyu'llâh ve Şit 'Aṭâ'u'llâh ve İdrîs Nebıyyu'llâh ve Nuh Necıyyu'llâh menâķıb-ı ḥamîdeleri yazıldı. Andan sonra ḥâdiṣe-i tufân vâķi' oldu. Bi'set-i Ḥalîlü'r-Raḥmân zamânına dek bîñ iki yüz yıl geçince ancaķ Hüd-ı mürsel ve Şâliḥ-i mübeccel ba's olındı. Bu ikisinden ğayra nübüvvet virilmedi.

1 olmaya/ķaķarâtından: - N1

2 niçe: - MV

3 "[Gerçek] bilgi Allah'ın katındadır. Rabb'inin askerlerini ancak Allah bilir. Onlar, Allah'ın iradesiyle ilimde geniş bilgi sahibidirler."

4 MİN: BİN N1

Ammā Hūdu'n-Nebī 'aleyhi's-selām

İsm-i şerîfleri 'Âbir bin Şâlih bin Arfaḥşad bin Sām bin Nūḥ 'aleyhi's-selāmdur. ² «فَكَذَّبُوهُ حَتَّىٰ أَلْقَوْهُ فِي الْوَادِئِ الْأَرْضِ» Kemāl-i sükūn u vaḳârına binā'en Hūd dinilmişdür. Hevâdetden sükūn ma'nâsını irâde kılınmışdır. Vâlideleriniñ ismi Mercâne'dür. Vâlid-i mâcidiniñ sinn-i 'azîzi otuz sâle varduḳda Ḥazret-i Hūd vücūd 'âlemine ḳadem başıdı. Ve kendüniñ 'ömr-i şerîfi kırḳa dâḫil olduḳda nübüvvet virilüp 'Âd bin 'Avş bin İrem³ bin Ḥām evlâdına meb'ûş kılındı.

Ki ol ḳavm aḥḳâf-ı Remle'de sâkin idiler. Ḥâkimleri Ḥâlecân bin Vehm bin Sa'îd bin 'Âd nâm bî-iz'ân idi. [181b N1] Ve ol ḳavm-i bed-kirdâr Şamad ve Şamūd nâm bütlere ṭaparlardı. Ve Ḥazret-i Hūd kendüleri dîn-i mübîne [171a MV] da'vet itdükçe kendüyi tekzîb ḳılurlardı. Ve melikleri olan Ḥalecân'ın Ḥarac⁴ nâm bir feresi var idi. Ve şahilü'z-zaferet ve şahilü'd-deberet nâm iki şahili daḫı aña yâr idi ki Sām bin Nūḥ'ın feresi neslinden zimâmı müteyemmen⁵ iki merkeb-i⁶ büzürgvâr idi. Ve ol ḳavmüñ Şudeyy⁷ ve Huneyy⁸ ve Şamūd [nâm] üç şanemleri zîb ü zînetle bâhirü'l-i'tibâr idi. Cümlesi ol bütlere 'ibâdetle küffâr-ı bed-kirdâr idi.

Ve ol ḳavmüñ eşrâfından Ḥulūd bin Sa'îd bin 'Âd nâm bir ḳavî kimesne ki vecâheten ü ḳudreten ve feşâḥaten ü ḳuvveten eşref-i a'yân idi. Birgün bir rü'yâ gördi ki arḳasından bir nûrânî silsile çıḳdı. Ve hâtif-i ḡaybî «يا خلود»⁹ diyü nidâ ḳıldı. Vaḳtâ ki uyandı, emr-i ilâhiye imtişâl idüp 'ammisi ḳızı Mercâne'yi aldı. Az zamân geçmedin Ḥazret-i Hūd'a ḥâmil oldu. Ammâ şol zamân ki müddet-i ḥamli münḳazî olup Hūd'ı ṭoḡurdu, ol gice cevvi-i semâda ḡarâ'ib-i âşâr zuhûra geldi.

Menḳûldür ki daḫı ṭufûliyyeti ḫâlinde birgün Ḥâlîḳ'ına 'ibâdet iderken vâlidesi gördi. ¹⁰ «لَمَّا يَأْتِي هَذِهِ الْعِبَادَةُ» diyü şordı. Hūd daḫı

1 حَتَّىٰ: ضَالَّةٌ MV, E

2 “Kavmin süprüntüleri onu yalanladılar. Ve putlara tapmaktan vazgeçemediler.”

3 İrem: Âdem E

4 Ḥarac: Ḥarem E

5 müteyemmen: müte'ayyin N1

6 merkeb-i: merküb-i MV, N1

7 Şudeyy: Şidi MV, E

8 Huneyy: Hînî MV, E

9 “Ey Hulūd, kalk ve amcanın ḳızı ile evlen.”

10 “Ey oḡulcuḡum, bu [yaptığın] ibadet kimedir?”

«ألست لهذه الاصنام»² cevâbını virdükde «الله الذى خلقنى وخلق الخلائق أجمعين»¹ didi. Ya'nî ki «İbâdetün biz 'ibâdet itdügümüz bütlere³ degül midür?» su'âlin eyledi. Hâzret dahı «Sizün şanemleriñüz⁴ «لا يضر ولا ينفع»⁴ maķûlesidür. Hâlık-ı arzîn [ü] semâvât vâhid ü qadîr ü qahhârdur.» cevâbın virdi.

Vâlidesi dahı rızâ virdi. “Ey nûr-ı dîdem, ol Hâlık u Şâni”uña ‘ibâdet ü tâ‘at kııl. Saña hâmil olduğdan soñra baña ‘acâ’ib-i âşârı⁵ gösterdi. Ve vaz’-ı haml itdügüm şahrâda eşcâr-ı yâbiseye tarâvet virüp müşmire kııldı. Ve ben ol maħalde yetmiş miķdârı vâdiyi devr idüp tolandukça ol ağaçları benümle bile devr itdürdi. Hattâ bir şahre-i sevâdda ki seyrüm nihâyet buldı, “Bu taşuñ üzerine vaz’-ı haml eyle.” şadâları hâtifden vârid oldı. Hemân ki seni ol kıara taşuñ üzerine vaz’ itdüm. Kıardan ziyâde ebyaz, nûrânî olduğunu gördüm. Ba‘dehu ki seni getürüp menzilüme toğrıldum, eşnâ-yı râhda bir şağş-ı mehîb gördüm. Re’si semâda ve ayakları taht-ı ğabrâda idi. Benüm elümden seni aldı. Cevv-i semâdaki beyzü’l-vücüh bir nûrânî maħlûķa şundu. Ba‘de zamânin ki seni baña virdi, farkuñda bir ‘amûd-ı nûrânî zâhir ve bâzû-yı laţîfünde bir mücevher heykel-i ğadrâ âşkâr u bâhir oldı. Ol kıavmün biri saña ğiţâb idüp «قد جعلك الله نبياً مرسلًا»⁶ buyurdı. [182a N1] Ol taķdîrce ey nûr-ı dîde, ‘ibâdetünden ħâlî olma. Ve ğużû’ u ğuşû’ ile tâ‘atünden bir ân kesel ü kelâl bulma.” diyü ruhşatını tıyurdı.

Menķıldür ki bir def‘a Hâzret-i Hüd ‘aleyhi’s-selâm من «فاستغفروا ربكم»⁷ didi. Melik-i kıavm-i vâcibü’l-levm olan Ħalecân’uñ öñinde tıururken tab’-ı laţîfine Şâni’-i vâĦidi Ħalecân itmegin bir şayĦa urdı. Eķâşî-i berârî vü kııfardan vuĦûş u sibâ’-ı merdüm-âzâr itâ‘at emr idüp «لبيك لبيك يا هود بلغ ولا تخف من المخلوقات المعبود»⁸ didüklerini kibâr u şıĒâr işitdi. Hattâ kıalblerini envâ’-ı bîm ü Ħirâs istî‘âb itdi. A‘yân-ı kıavmden

1 “Beni ve bütün maħlukatı yaratan Allah’adır.”

2 “[İbadetin] bu putlara deĒil mi?”

3 bütlere: gibi N1

4 “Ne zararı, ne de faydası [dokunur].” | Burada Yunus Sûresi, 18. âyete telmih yapılmıştır.

5 ‘acâ’ib-i âşâr: âşârın MV

6 “Şüphesiz ki Allah seni mürsel peygamber kııldı.”

7 “Bu putlara taptığınız için Rabb’inizden istiĒfâr dileyin.”

8 “Buyur, buyur ey Hüd! Emret ve Rabb’inin yarattıklarından korkma.”

‘Amrvāṭal¹ nām şahş mu‘āraza itmek kaşdın itdükçe dili dutulup mülzem oldı.²

Hilye-i celiyyeleri³

Nebî-i mesfûruñ vecâheti kemâlde, şabâhat-i beşeresi nihâyet-i cemâlde, kıdd u kâmetleri hadd-i i’tidâlde, [398b E] cesed-i pâki gâyetle müydâr ve Hâzret-i Âdem’e teşebbüh-i tām ile nümüdâr bir zât-ı büzürgvâr idi. Şerî’ati ise Nûh Necî şerî’ati olup ahlâk-ı hasenelerinde zühd ü ‘ibâdet ve bezl ü infâk [171b MV] u şehâvet ve zu’afâya merhamet ü şefkat ve taşadduk-ı⁴ bisyâr ve cell-i himmet ve ahyânen ticâret ṯarîkına rağbet muqarrer idi.

Muhammed bin İshâk ve müfessirîn zümresinde niçe fuzalâ-yı âfâk “‘Âd kavmi evlâd-ı ‘Arab’dandur.” dirler. Ve ba‘zılar “‘Acem kavminden idi. Nihâyet Hicâz ile Kûfe mâbeynindeki vâdilerde, ya’nî ki Şâm-ı şerîfe reh-güzâr olan maḥalde mütemekkin idiler.” diyü söylerler. ﴿فَأَمَّا عَادٌ﴾⁵ naşş-ı kerîmi mûcibince⁶ ebnâ-yı ‘Âd kavmi-i dâll-i gâvâyet-nijâd olup Hâzret-i Hûd’uñ benî a‘mâmından idiler. Aña binâ’en⁷ ﴿وَالِىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾⁸ naşş-ı kerîmi ile işâret olunmuşdur, haberin virürler.

Dâ’imâ şıfat-ı cebbâriyyetle muttaşif oldılar. ﴿مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾⁹ da’vâsı ile rüzgârların geçürüp “Bizden kavî, şâhib-i iktidâr u gâvî kim vardur!” diyü ‘işyân ile imtiyâz buldılar. Beyne’l-maḥlûkât dırâz kâmetleri yüzer arış kıdd ile ve kaşırü’l-kâmeleri altmış arış kâmet ile ser-bülend ü mümtâz oldılar. Kuvvet ü dâhâmetleri bir mertebede idi ki her biri tavîlü’l-kâmet, ser-i kembaḥtları mânend-i kubbe-i hamâkat, gözleri âteş-i fûrûzân közlerinden ‘ibâret, sūrâh-ı bînîleri dehân-ı gâra müşâbih ‘alâmet, saçları şakalları birer büyük¹⁰ cârûbdan kinâyet idi. Hâlâ ki ḥalvet-serây-ı ‘akîdeleri nâ-refte ve

1 ‘Amrvāṭal: ‘Amrû’l-ḥal N1

2 Bu paragraf N1 nüshasında aşağıdaki manzumeden hemen sonra gelmektedir. | “biz ‘ibâdet/oldı” kısmı E nüshasında 390a varaktaki anlatımların arasına karışmıştır.

3 celiyyeleri: celileleri N1

4 taşadduk-ı: şıdk-ı N1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Fussilet Sûresi, 41/15, “‘Âd kavmi ise yeryüzünde büyüklük taslamıştı.”

6 mûcibince: üzere MV

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/50, “Ad kavmine de kardeşleri Hud’u [gönderdik].”

8 naşş-ı kerîmi: naşş-ı N1, E

9 *Kur’ân-ı Kerîm*, Fussilet Sûresi, 41/15, “Bizden daha güçlü kim var?”

10 büyük: bölük E

çirk-i şirke bî-ṭahâret idi. Kuvvet ü zürda bir mertebeye varmışlar idi ki kuvvetle çıkarlardı. Diğkâtle ḥâk-i ḥuşke ayakların şancırlardı. Fe-lâ-eḳal dizlerine dek gömilürlerdi.

li-Münşi'ihî

Her biri zürmend-i şalâbet-nihâd idi
Kuvvetlerine ğurre ğavâyet-nijâd idi

Ḳâmetleri dırâz idi enfâsî âteşin
Dâr-ı caḥîme boyları ğüyâ 'imâd idi

Hiç kimse anlarıñla çıķışmazdı 'arşada
Mağrûr-ı zürmend-i cihân kavm-i 'Âd idi [182b N1]

El-ķışsa ol kavm-i dâllîn ¹ ﴿وَإِذَا بَطِشْتُمْ بَطِشْتُمْ جَبَّارِينَ﴾ naşş-ı mübînine mâ-şadaķ-ı delâlet-ķarîn olup leyl ü nehâr bûte ṭaparlardı. Ve nihâd-ı baĝı vü 'inâdlarına münâsib mermer direkler kesüp şeddâdî binâlarla evler yaparlardı. Her çend ki Ḥazret-i Hüd ² «يا قوم اعبدوا الله» dirdi. Ol bedkirdârlar ³ «لا نعبد الا اياه» diyü bütlerin gösterirlerdi. Ve her kaçan ki ⁴ «أتبينون بكل ريع آية تعبثون» buyururdu. “Evķâtıñuzu 'ibâdete şarf⁵ itmeyüp küfr ü dâlâlet [399a E] ile böyle bülend ve kaçır-ı sipihre kemer-bend evler yaparsuz. Der-‘akab begenmeyüp yine yıķarsuz.” diyü ‘işyânlarını kendülere tıuyurdu. Ḥuşûşâ ğâh u bî-ğâh “‘Āķıbet size bir belâ-yı bî-iştibâh nâzil olur.” dirdi. Ḥattâ ⁶ «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا» buyurup “Allâh’dan korkuñ. Dîn-i mübîne girüp baña itâ‘at kılıñ.” diyü söylerdi. Cidden dinlemezlerdi. Ve kelâm-ı şerîfini râst şanmazlardı.

Bi’l-âḥire cümle çâr-paları kırıldı. Mevâşileri ve aĝnâm u ğâv ü⁷ baķar u mâdiyânları bi’l-külliyeye fenâ buldı. Nev‘an ihtiyât itdiler. Kemâl-i iztirâbla Ḥazret-i Hüd’a varup ‘arz-ı ḥâl kıldılar. “Du‘â⁸ eyle ki min ba’d

1 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/130, “Elinize imkan geçtiĝi zaman, onu zorbaca kullanıyorsunuz.”

2 “Ey kavim, Allah’a ibadet edin.”

3 “Bundan başkasına ibadet etmeyiz.”

4 “Bütün faydalı şeylerle boş işlerin örneklerini mi yapıyorsunuz?”

5 Evķâtıñuzu//şarf: ‘İbâdetiñizi vaktiyle fevt N1

6 “Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”

7 ğâv ü: - MV, N1

8 E nüshasında bu kısım 399b varāĝında devam etmektedir.

tavarlarımız kırılmasun. Yağmurlar yağup ucuzluk peydâ olsun.” diyü yalvardılar. Nebiyy-i müşārün ileyh ol yüzden du‘āya mütekeffil oldu. “İmdi günahlarıñuza tevbe kılip imāna gelün.” diyü ‘arz-ı İslām kıldı. Yine de şeref-i İslām’dan ibā kıldılar. Ka‘betu’llāh’a¹ âdemler gönderüp yağmur isteyecek oldılar.

Bu dahı *Kıṣaṣ-ı Kāṣānī*’de menkûldür ki Hâzret-i Hūd’a imān getüren Müslimānlardan Nüheyl bin Hālil nām şahş-ı celil ki ol kavm-i rezil a‘yânını melâmetden hālî olmazdı, ‘âkıbet müte’essir olmaduklarını bilüp ayrılmış idi. Tevâbi’i ile bir güşede ‘ibâdet ü tã’ate² meşğûl olmuş idi.

Pes bir gice uyhuda iken cenâb-ı hâtifden şimâh-ı sem‘ine bir şadâ geldi ki ³ «يا نَحِيل ارفع رأسك وانظر الى ما أضل قومك» kelâmını işitti. Ya’nî ki “Yâ Nüheyl, başuñı kıldur. Cānib-i semāya nazar eyle. Kavminün üstine sâye şalan şehâb-ı ‘azâbı seyr idüp aḥz-ı ‘ibret eyle.” dinildi. Anı gördi ki zulmetden maḥlûk-ı cibâl-i ‘azîme gelmiş, kavm-i ‘Âd üzerine havâle olup tırılmış. Nüheyl ki bu qorqu ile feza’ iderek uyandı, [172a MV] ‘Amr bin Yâ’iz⁴ bin Aşamm nām ibn ‘ammına rü’yâsını ve seyr ü temâşâsını bildürüp havf u ḥaşyet âteşine yandı. Hattâ “Elbette var, bu aḥvâlden benî ‘Âd’e ḥaber vir. İslām’a gelmelerine sa’y u küşîşler eyle, yalvar.” diyü gönderdi.

Hâlâ ki aṣlâ mütenaṣṣıh olmadılar. ‘Amr’uñ kıatline himmet itdiler. Ammâ kudret bulmadılar. Nüheyl ki bu aḥvâli bildi, kavminün dâlâletlerini tafşîlen Hâzret-i Hūd’a⁵ bildürdi. Bi’n-nefs kendüsi varup nuṣḥ u pend itmege icâzet ḥâşıl itdi. Vaktâ ki Vâdi’l-ğays nām maḥalle vardı, yitişdi, ol kavmi yanına cem’ idüp menâmını [183a N1] tafşîlen bildürdi. İslām’a gelmelerine kâdir oldukça sa’y-i belîğ itdi. Lâkin hergiz kelâmına kıulaq tıtmadılar. «يا بني الاصم قد تحولت النبوة اليكم وانتم لا تزالون تنذرون العذاب ولسنا» kelâmından ğayrı söz söylemediler. Ya’nî ki “Ey benî Aşamm, fî zamāninâ nübüvvet size mi degdi? Muttaşıl ‘azâbla bizi kıorkıutmañuz nihâyete irdi. Hâlâ ki biz ol didüğüñüz

1 Ka‘betu’llāh’a: Ka‘be-i mükerreremeye MV

2 ‘ibâdet ü tã’ate: ‘ibâdete MV, E

3 “Ey Nüheyl, başını kaldırıp kavminin yoldan çıkmışlığına bak.”

4 Yâ’iz: ‘Az MV, E

5 Hâzret-i Hūd’a: - N1, E

6 “Ey Asamm oğlu, peygamberlik size mi havale oldu? Bize hala azabın haberini veriyorsunuz. Ancak o aaptan hiçbir şey görmüyoruz. Eğer [sözüne] güvenilir kişilerseniz hadi azabınızı getirin.” | N1 nüshasında bu cümlemin bazı kelimeleri eksiktir.

ehvâl ü ahvâlden nesne göremeyüz. Eger sözünüzde şadık iseñüz¹ didüğünüz ‘azâbları bize müşâhede itdürünüz.” diyü ta‘neler itdiler.

Kıssa-i Merşed ü Kayl ü Luḳaym der-Beytu’llâh-ı vâcibü’t-ta’zîm

Zamân-ı evvelde cârî ‘âdet ve beyne’l-mahlûkât [400a E] bir muḳannen² hâlet idi ki mü’mîn ü muvaḥḥid ve müşrik ü Mecûs u müllhid bir müzâyaḳaya uğrasalar, veyâhüd istiskâ³ murâd idinseler ḥâlâ Beytu’llâh olan mevzi‘-i şerîf, ḥarem-i Hudâvend-i laṭîf bir sürh-reng depe idi. Ve eṭrâfında ‘İmlik bin Lâved bin Sâm evlâdı ki ‘Amâliḳa didükleri ta’ifedür, sâkin olurlardı. “Mevḳi‘-i icâbet-i du‘âdur.” diyü ol mevzi‘-i şerîfi ‘azîz ü muḥterem tutarlardı.

Vaḳtâ ki ḳavm-i ‘Âd’ün fesâdâtı ḥadden aşdı ve irtikâb-ı fevâḥiş ü menâhî vü münkirâtı ol zümre-i zemîmenün ser-ḥadd-i ifrâta yitdi, Ḥazret-i Hüd ‘aleyhi’s-selâm elli yıl tamâm da’vet emrine ḳıyâm idüp ol fırḳa-i pür-ḳalâli ki dîn-i mübîne sevḳ eyledi ve terk-i şirk ve sülûk-i⁴ râh-ı râsta delâlet idüp terḡibe müte‘allik niçe sözler söyledi, aṣlâ ḳulûb-i ḳâsiyelerinde cây-gir olmadı. Zûr-ı bâzûlarına maḡrûr olmaḡın iḳrâr bi’l-lisân ve taṣdîḳ bi’l-cenân ile tevḥid-i zât-ı pāk-i Yezdân itmeleri müyesser olmadı. Ḥattâ peygâmbirlerini ḳatl itmeḡe sa’y itdiler. Cidden naṣâ’ih u mevâ’izine mül-tefit olmadılar.

Eṣrâf-ı ḳavmden Merşed bin Sa’id⁵ bin ‘Afir’den ḡayrı kimesne aña îmân getürmedi. Ol daḡı izḥârına ḳâdir olmayup ḡafiiyyeten dîn-i mübîne girdi. Zîrâ ki bir şeb zevcesi ile mücâma‘at itmiş idi. Ferâḡat ḡaṣıl olduḡdan soñra ḡâtûnı didi. Ya’nî ki “Zannum budur ki ben gice ḡâmil olmuşam.” cevâbın söyledi. Merşed daḡı yarınki gün ben bu sırrı Hüd ‘aleyhi’s-selâma şorayın. Şıḡḡatini bilüp cevâb virürse nübüvvetine îmân getüreyin.” diyü ta’ahhüd eyledi.

İrtesi ki Ḥazret-i Hüd’a geldi, “Ben ne niyyetle ḡuzûruña geldüm, eger şıḡḡatini bilürseñ nübüvvetüne îmân getüreyin.” cevâbın virdi. Hüd ‘aleyhi’s-selâm daḡı ḡâtûnıyla olan mu‘âmeleyi ve kendüden şudûr iden mu‘âhedeyi

1 didüğünüz//iseñüz: - N1

2 muḳannen: mu‘ayyen N1

3 istiskâ: istifsâr E

4 sülûk-i: - N1

5 Sa’id: Sa’d N1, E

nakîr ü kıtmîr takrîr eyledi. Tâ ki Merşed bin Sa'îd¹ «أشهد أنك رسول الله²» kelâmını söyledi.

Taberî kavlince Loğmân dahı ihfâ ile dâhil-i zümre-i ehl-i imân³ oldu. Fe-lâ-cerem ol nebiyy-i ekrem gördi ki [172b MV] bunlar kıabil-i devlet-i hidâyet degüldür, kendü kıatline teşemmürleri huşuşı dahı durûğ u muğâ'ir, şihhat degüldür, cenâb-ı Kâziyyü'l-hacât'a niyâzla 'arz-ı da'avât eyledi. Kefere-i fecerenü'n zevâl ü nekbetini ve ehl-i İslâm olan [183b N1] zümre-i hamîde-i kalilenü'n ol varçalardan halâş u rehâ vü selâmetini recâ eyledi.

Kavm-i 'Âd ise 'alâ'im-i zemîn ü âsmânı gördiler. Mevâşî helâkini ve inkıtâ'-ı bārânı kendü dâlâletlerinden bilmediler. “Elbette tedârüki lâzımdur.” diyü Qayl bin 'Ayr ve Loğmân bin 'Âd ve Luqaym bin Hezâl ve Merşed bin Sa'îd⁴ ve Himyer ve 'İmyer⁵ ve Culhum bin Habir'i ki Harem-i Şerîf etrâfında [400b E] sâkin olan 'Amâlika'nun hâkimleri Mu'aviye bin Bekr idi, Luqaym bin Merşed'ün 'avreti Hezîme anu'n kıız kıarındaşı idi, yetmiş nefer âdemle Mekke'ye gönderdiler. Sabıku'z-zıkr Qayl serdârları olmasını ta'yîn kıldılar.

Vaqtâ ki bunlar yollarına revân oldılar, kıat'-ı menâzil ile zemîn-i Beytu'llâh'a varup sükkân-ı harem sâlârı olan Mu'aviye'nün serâyına kıondılar. Tâ ki birkaç gün istirâhatden sonra kavm-i 'Âd'ün sipârişleri üzere kıurbânlarını keseler. Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb'a tazarru' u niyâz eyleyeler. Üç yıldan berü memleketlerine yağmur yağmayup zemîn-i huşk 'atşân-ı zülâl-i vişâl olan 'uşşâk-ı keşîrû'l-eşvâkuñ⁶ yürekleri gibi yarılmış idi. Ve nebâtât-ı hayât mâ' bulacaķ kıatarâta teşne olmağın kemâl-i kıaht u ğalâdan bezl-i cân itmek mertebesine varılmış idi.

Resûlân ki kıurbânların kesüp 'arz-ı niyâz ideler, cenâb-ı ilâhiden şehâb-ı bārân recâ eyleyüp vilâyetlerine ol ebr-i feyezânı göndereler. Ve bi'l-cümle bir ay mıkdârı Mekke'de sâkin oldılar. Mu'aviye bin Bekr'ün Cerâdetân nâm iki gül-endâm ve 'ar'ar-hurâm muğanniyelerini dinleyerek teşevvuk u ta'atuş peydâ kıldılar. Kendüler sır-âb-ı zülâl-i 'ayş oldukları gibi âb-ı hayât-ı

1 Sa'îd: Sa'd N1, E

2 “Senin gerçekten Allah'ın resûlü olduğuna şehadet ederim.”

3 ehl-i imân: imân ehlinde MV

4 Sa'îd: Sa'd N1, E

5 'İmyer: - N1

6 eşvâkuñ: iştiyâkuñ E

zindegâniden me'yûs olanları unuttılar. Gâh Cerâdetân'ın şarâb-ı la'l-i nâbına âlûde, gâh sâz u sözlerini istimâ' ile hâlet-rübûde oldılar.

'Âkıbet re'is-i kıvâm olan Mu'âviye bin Bekr anlara merhâmet kıldı. "Bunların teyakkuş u intibâhına bâ'is bir iki beyt diyü eşnâ-yı âgâz u teğannide okuyasuz." diyü işmarladı. Mezûkûreler dahı [okudılar]:

Nazm

لعلَّ الله يصبحنا غماما	ألا يا قیل و یحک قم فہیمن
قد امسوا لا یبیتون الکلاما	فیسقی أرض عاد إنَّ عادًا
نُحارکم ولیلکم التَّماما	وأنتم ها هنا فیما اشتہیتم
ولا لقوا التَّحیة والسَّلاما ¹	فقبَّح وفدکم من وفد قوم

Vaktâ ki Cerâdetân bu ebyâtla teğannî-künân mezbûr Kayl ve hem-râhlarını ol kıl ü kâl ile yaqazân eylediler. Nev'an h'âb-ı gâfletden uyandılar. İrtesi 'arz-ı nüzü'r u kırbâna müsâra'at itdiler. Hemân ki kırbânları kesildi, evc-i semâda beyzâ ve hâmrâ ve sevdâ üç pâre bulut zâhir oldı. "Bunlardan kangısını istersinüz?" diyü bir şadâ işidildi. Anlar ise "Şehâb-ı beyâz tehi ve bî-âb ü² bî-menâfi'dür. Sürh-reng ise pür-riyâh idüğü vâkı'dür. Ammâ ki siyâhı toptolu bârân-ı nâfi'dür." didiler. "Bi'l-ittifâk ol siyâh bulutı isterüz." diyü söylediler. Ol sâ'atde "İstedüğünüz [184a N1] virildi." diyü böyle bir şadâ işitdiler ki «قد اختارت رماداً أرمداً لا یقی من آل عاد أحداً لا یتک والدأ ولا [173a MV] ya'nî ki "Siz [401a E] hânmanlarınızu kül⁴ idici bir hâkister-i âteşin ihtiyâr itdinüz ki âl-i 'Âd'dan⁵ bir kimesneyi kıomaya. Hattâ babadan ve evlâddan bir kimse kıurtılmaya." dinildi.

1 "Ey Kayl, vah sana! Kalk ve hükmet. Ola ki Allah bizi bulut gibi yüceltir. Eğer avdet olacaksa o bulut Âd'ın toprağını sulayacaktır. Onlar sözleri açıklamamışlardır. Ve siz burada, arzuladıklarınızlasınız. Geceniz ve gündüzünüz mükemmeldir. Kavmin öncekilerinden olan sizin öncekileriniz ne de çirkindi. Onlar ne selam ne de iyi dilekler bulmuştur." | Nüşhalarda bu manzumede görülen imla hataları Ahmed Muhammed Şâkir neşri doğrultusunda tashih edildi. bk. Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, (muhakkik) Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, ? 2000, C. 12, s. 510.

2 bî-âb ü: - MV, N1

3 "Âd sülâlerini yok edecek; babayı, çocuğu bırakmayacak bir kül tercih etti." "

4 kül: harâb E

5 'âl-i 'Âd'den: âl ü evlâdden N1

Bu kerre Qayl ve sâ'ir ebnâ-yı sebîl neye uğraduklarını bildi. Ma'a zâlik tahmînleri bu idi ki

Mısrâ¹

از ابر سیه باشد افزونی بارانها²

mazmûnı muḳarrer ola. Qayl ise tefâḫur-künân «اخترت السحابة السوداء فأنها أكثر السحاب بماء»³ dimesi ol maḥalde taḥaḳḳuḳ bula.

Hulâşa-i kelâm Qayl-i şâḫib-i ḳâle bu ḳıl ü ḳâl ile ilhâm vârid oldu ki “Sen ḥân mânları kül idici bir ḥâkister-i âteşin istediñ. Âl-i ‘Âd’den bir şaḫşı ibḳâ itmeyici, atadan ve oğuldan kimse ḳomayıcı bir belâ taleb eylediñ. Ḥâlâ ki maṭlûbuña vâsıl olduñ. Maḳşûduñı kemâli ile bulduñ.” dinildi. Ol âvâze-i pür-şerâre nüzûl itdügi gibi derdmend Qayl, ez-ḳâl ü ḳıl me’âl-i ḫâli ma’lûm idindi.

Mısrâ⁴

Eliyle bir belâ gönderdi miskîn ḥânumânına

Ba‘de-mâ Mürsilü’r-riyâḫ ol şehâbe-i muzlime-i münticü’s-şiyâḫ ile bir şabâḫ ki ḳavm-i ‘Âd’ı mütenebbih ḳıldı, göründügi gibi her biri “‘Âlâmet-i bârânî ve beşâret-i şâdmânîdür.” diyü birbirlerine ḫaberler virdi. “Aşlâ ve ḳaṭa‘a Hûd’uñ minnetine ihtiyâc ḳalmadı.” diyü her kişi evlü evine çekildi.

Ve bi’l-cümle bir şehâb-ı âteş-tâb yitişdi ki ﴿سَحَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةً﴾⁵ mazmûnına mâ-şadaḳ, ya‘nî ki yedi gice ve sekiz gün şiddetle üzerlerine esmesi muḫaḳḳaḳ, ‘ale’l-ḫuşûş⁶ ﴿وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بْرِيجٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ﴾⁶ naşş-ı kerîmi mücibince cümlesi helâk ü bevâra mülḫaḳ, köklü ağaḳlar gibi zemîn-i şefâ‘atde şâbit-ḳadem olan evlâd u aḫfâd-ı bed-nihâdlâ âfâḳa ṭal

1 Mısrâ‘: - MV, N1

2 “Siyah buluttan, yağmurlarının çok olacağı [anlaşılır].”

3 “Siyah bulutu seçtim. Çünkü suyu en çok olan bulut odur.”

4 Mısrâ‘: - MV, N1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Hakka Süresi, 69/7, “Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti.”

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Hakka Süresi, 69/6, “Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helak edildi.”

budağ şalan kavm-i pür-'inād-ı mevfûru'l-fesād ¹ ﴿كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ حَاوِيَةٍ﴾¹ maẓmûn-ı ğazab-meşhûnı ile bi-esrihim zîr ü zeber olduıkları muşaddak oldu.

Cümleden evvel 'azâb-ı İlähî nüzûline Mehded nâm bir 'avret vâkıf oldu. Ve ol ebr-i muzlimûn zühûrını görince na'ra urup bî-hûş kaldı. "Bâ'is-i girye vü zârî nedür?" dinildükde "Görmez misüz ki şol ğaym-ı âteşini, bir gürûh-ı ² sehmgîn çekerek getüriyorlar. Bizüm bi'l-küllîyye helâkimüze isti'câl ideyorlar." diyü bildürdi. Bundan sonra Hâzret-i Hüd haberdâr oldu. Nazar itdügi gibi muşaddime-i 'azâb idüğünü bildi.

Hâlâ ki Hâk *sühbânehu* ve *te'âlâ* hâzin-i cehenneme emr itdi. "Ser-i³ silsile-i sevâdı çeksünler, getürsünler ki her 'uğdesinde düzah zebânilerinden iki biñ nefer zebânî, ya'nî âteşden mahlûk zevât-ı nîrânî yapışmış⁴ [401b E] ola. Ve ol silsile, zemherîr vâdilerinden yetmiş vâdiye çekilüp 'ufûnet-i tammesi ve harâret-i şedidesi nev'an altmış ola." buyurdi. Tâ ki anun harâreti te'sîrinden cibâl-i arzîn eriyüp muzmañil olmaya. Ve anlar izmiñlâl bulmağla basîf-ı arz bi'l-küllîyye kül olup fenâ bulmaya.

Pes emr-i İlähî ile ol [184b N1] silsile-i nâ-mütenâhî ki şehâbe-i 'azâba çekildi, ol bulutdan elvâh-ı tıvâl mişâlinde şerâreler dökildi. Bu minvâl üzere heybet-i tām ile Vâdi'l-ğayş üzerine gelüp gözlerine karşı dökildi.

El-kışsa bir erba'a günü şehirden emârât-ı 'azâb zâhir oldu. Ve ol riğ-ı 'aķîm-i âteş-bâr neşr-i şerâr iderek esdi, tırdı. Sekiz gün ve yedi gice 'alâmât-ı 'azâb müştedd oldu, kaldı. 'Âkıbet cümleten kavm-ı 'Âd ve tavarları ve nisvân u etfâl ü ebkârları kırıldı. Ancağ serdârları olan Halecân kurtıldı. Ol dahı ⁵ ﴿مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾⁵ diyü mağrûr olan kavmini ol hâlde görmek için ibkâ kılındı. Ma'a zâlik hergiz 'ibret-pezir olmadı. Hâzret-i Hüd "Şöyle ki imâna gelesün, her helâk olan âdemüne bedel yüz nefer âdem bulasun." diyü ta'ahhüd kıldukça⁶ mütenaşıñ olmadı. Ve küfrinden dönmedi.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Hakka Sûresi, 69/7, "Sanki onlar kökünden sökülmüş hurma ağacı kütükleri gibiydiler."

2 gürûh-ı: küh-ı N1

3 Ser-i: - MV, E

4 yapışmış: yitmiş E

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Fussilet Sûresi, 41/15, "Bizden daha güçlü kim var?"

6 kıldukça: itdi MV

Egerçi ki İbn ‘Abbās kavlince vaqt-i nüzül-i ‘azâbda Hâzret-i Hüd kendü ümmeti ile âhar mevzî‘-ı laîfde idi. Hâlâ ki ba‘zı müverrihîn tettebbu‘i mücibince ol hâlete dek maḥall-i ḥâdiṣe-i nâzilede¹ idi.

Fe-ammâ kavm-i ‘Âd pâre-i ğaymı gördükleri gibi şâd oldılar. “Bizüm bostân-ı ma‘âşımızı sîr-âb ve riyâz-ı âmâlimüzi şâdâb idecek, her kaṭresi âb-ı ḥayât, her bir reṣṣası bâ‘îs-i zindegânî-i maḥlûkât bir şehâb-ı fâ‘izü’l-berekât işte budur.” diyü sevindiler.

Fe-lâ-cerem hâzret-i nebiyy-i muḥterem, kendüye îmân getüren dört bîn ümem, fermân-ı Hudâ-yı ekrem ile ol vilâyetden göçdiler. ‘Ayn Yenbu‘ nâm memlekete vardılar. “Nüzül idecek ‘azâb bize sirâyet itmesün.” diyü hâzret mübârek barmağıyla bu cümleñüñ eṭrâfına bir dâ‘ire çizdi. “Kimesne bu dâ‘ireden taşra çıkmasun.” diyü buyurdi.

İbn ‘Abbās *raḍiya’llâhu ‘anhumâ*dan menḳıldür ki ol zamânda Hüd ‘aleyhi’s-selâm bir cezîrede maḳâm tutdı ki hevâ-yı cân-fezâ ve âb-ı nâb-ı teraḥ-zedâ ile ğüyâ ki ravza-i dârü’s-selâm idi. Aşlâ ol riḥ-ı ‘aḳîmden kendüsi ve tevâbi‘i mutaḫarrır olmadı.

Bu dahı [173b MV] mervîdür ki ibtidâ-yı şiddet-i hevâda ol kavm-ı kavî-i zûr bir tağ arası kıuytuca yirde mütecmi‘ ü maḥşûr [402a E] olup hey‘ât-ı müdevvere ile eṭfâl ü ‘iyâllerini bir yire getürdiler. Ve kendüler anlaruñ pîrâmenine sedd-i âhenîn gibi dîvâr-ı üstüvâr olup el ele yapışup, dâmen dâmene yitişüp² ṭurdılar. “Görelüm bâd-ı Hüd bize n’eylese gerekdür?” diyü okradılar.

Lâkin fâ‘ide virmedi. Evvelâ mevâşî ve zenân ve eṭfâl helâk oldı. Şâniyen ḥallâc dükkânındaki atılmış penbe dâneleri gibi her biri hevâya perrân ve ğabrâya rîzân olup dökildi. Bu hâlet kendülere bâ‘îs-i ḥavf u ḥaşyet olup ḥışn-ı ḥaşîn gibi müstaḥkem ü metîn olan ḥânelerine şıgındılar. Ve kuvvet ü şiddetle şıçrayup dizlerine dek gömildiler. Lâkin müfid olmadı. Hiç birisi kurtulmadı. Ekşeri dîvâr-ı ḥarâbeleri altında ḳaldı.

Menḳıldür ki bir ‘acûz eyyâm-ı riyâḥ-ı³ ‘aḳîmde zîr-i zemîndeki hücre sine girmiş. Evḳât-ı hâ‘ile güzerân idince [185a N1] taşra çıkmamış.

1 ḥâdiṣe-i nâzilede: ḥâdiṣede nâzil N1

2 “dâmen//yapışup” MV nüshasında mükerrer yazılmıştır.

3 riyâḥ-ı: târiḥ-i N1

Hâlâ ki yine hâlâş olmamış. Ol meşâ'ib-i 'âmdan o dağı kurtulmamış. Hattâ ol eyyâm-ı naḥsâta eyyâm-ı 'acûz dinilmek ol ândan kalmış.

Fe-ammâ Kayl ve Merşed ve Luḳaym ve Loḳmân aḥvâl-i 'Âdiyân neye münce olduğunu bilmezler. Zu'm-ı fâsidlerince “Ḥaylî ḥidmet itdük. Tena“um u ḥayât-ı câvidânilerine kâr-sâz ebr-i bârân gönderdük.” ḥâtırası ile Harem-i Şerîf de muşâḥabet üzere iken bir hecîn-süvâr ber-vech-i ilḡar öteden berü geldi. Diyâr-ı 'Âdilerden idüğü bi't-taḥmîn bilindi. Şiddet ü isti'câl ile Merşed ol şüttür-süvâra vardı. Hân mân ve mesken-i âbâdânları tarafından haber şordı. Mâ-vaḳa' ne ise 'ale't-tafşil tıydı. Ve âteş-i firâḳ-ı ehl ü 'iyâl ḥarîf-i ḥarîḳuñ cânına koydı. Hem-râhları ile bi'l-ittifâḳ Ka'be'ye müteveccih oldılar. “Ḥudâvendâ, bizi de ta'alluḳâtımuza vâşıl eyle.” diyü du'â kıldılar. Fi'l-hâl mültemeslerine işâbet buldılar. Ya'nî ki anlar dağı yârân-ı sâbîḳ ardınca derk-i esfele gönderildiler.

Bir rivâyetde ḳavm-i 'Âd' uñ helâkini ki anlar ma'lûm idindiler, birgün nidâ-yı İlâhî dağı kendüler işitdiler ki “Ḳavm u ḳabileñüze olacaḳ oldı. Sizüñ ḥuşûl-i merâmıñuza dağı 'inâyet-i ezeliyyemüñ ta'alluḳı ta'ayyün buldı ki her biriñüze birer murâdınuzuñ ḥuşûlini recâ eylesüz. Ya'nî ki icâbet-i du'â müdde'âsını muḳarrer bilesüz.”

Fe-lâ-cerem her biri bir güne niyâz idüp merâmına işâbet ümmîdin kılmış idi. Ammâ şaḥş-ı şâḥib-i taşavvur ki müverriḥîn ḳavlince Loḳmân idüğü meştûrdur, heft kerkesüñ 'ömrin recâ [402b E] itmiş idi. Ve me'sûli maḳbûl olduḡına ḥiṭâb-ı ḡaybî işitmiş idi. Yedi kerkesi ki beççeden besledi, her biri seksener yıl yaşadı. Cümleden şoñraki kerkes ki Lubed¹ nâmı ile mezkûr idi, ya'nî ki dehr ma'nâsına nâm virilüp imtidâd-ı 'ömr ile me'sûr kılinması ümmîd olunmuş idi. Her rûz kerkeslere ḳarışup uçardı. Ve her sebâñgâh² yine ḳarârgâhına [174a MV] gelüp ḥoş geçerci.

İttifâḳ birgün Loḳmân Lubed'ini³ kerkesân içinde görmedi. İzṭırâb-ı küllî peydâ kılup nişim-i muḳarrerine vardı. Hezâr sa'y ile yirinden ḳaldurup pervâza gelmesine ihtimâm kıldı. Hâlâ ki ol murḡ-ı rûz-dide pîrlik belâsıyla remîde olmaḡın pervâza ḳâdir olamadı. Artucaḳ sa'y olınduḡda kendüden bedel murḡ-ı cânını ṭayerân itdi. Kendüsi bî-ḳuvvet ü fer ḳalmaḡla düşdi, yatdı. Loḳmân-ı bî-dermân ihtimâl-i mevt ile taḥayyür-

1 Lubed: Lebnez N1

2 Vel//âñgâh: - N1

3 Lubed: Lebnez N1

künân hemân ol sâ'at ve ol ân teslim-i rûh kıldı. Ya'nî ki murğ-ı revânını pervâzgâh-ı 'âlem-i kudse gönderdi.

Nazm

اگر صد سال مانی ور یکی روز   باید رفت زین کاخ دل فروز¹

Pes kitâb-ı *Ravzatu's-şafâ* kavlince her kerkes seksen yıl 'ömr sürdi. Bu taqdîrce² 'ömr-i Loḳmân altı yüz kırk yıl hisâbına vardı. Ve ba'zî müverrihîn yazduğı üzere mezbûruñ eyyâm-ı hayâtı üç biñ beş yüz yıl oldı. Nihâyet her bir kerkes biñ [yıl] yaşamaḳ muḳarrerdür, diyenleruñ kavli çatı efzûn olmağın ta'aruz olunmadı.

Ve bi'l-cümle vefd-i 'Âd'dan olan Loḳmân' uñ 'ömr-i izdiyâdı ḳabâ'il-i 'Arab beyninde ḍarbü'l³-meşel oldı. [184b N1] Hattâ şu'arâ-yı 'Arab'dan A'şâ bu mazmûna müte'allik bu gûne ebyât dahı nazm itdüğü ta'ayyün buldı.

Nazmuhu fihi

أو لم ترى لقمان أهلكه   ما اقتات من سنة ومن شهر
وبقاء نسر كلما انقرضت   أيامه عادت إلى نسر⁴

Ba'de-mâ kütüb-i mu'teberenüñ birinde gördüm ki ol üç fristâdenüñ evveli Loḳmân idi ki tûl-i 'ömr istedi. İkinci Merşed idi ki şebân-rûz müstevfâ nân-ı gendüm⁵ yimesini recâ kıldı. Vilâyetleri ḥalḳı nân-ı cevîn eklile me'lûf iken Ḥaḳ *sübḥânehu ve te'âlâ* aña toyınca nân-ı gendüm tenâvülini naşib itdi.

Muḥaşşal-ı kelâm 'Âdiyân-ı bed-nâm ki derk-i esfele ṭoğrı hırâm itdiler, Ḥazret-i Hüd *'aleyhi's-selâm* ve kendüye imân getüren ehl-i İslâm ki ol

1 "Yüz yıl da yaşasan, bir gün de kalsan, bu gönül aydınlatan köşkten [sonunda] gitmek gerekecektir."

2 Pes//taqdîrce: - N1

3 ḍarbü'l: - MV

4 "Neyin Lokman'ı helak ettiğini görmedin mi? Seneler ve aylar boyunca hiçbir şey yemedi. Kartalın bekası bir kartalın yok olup onun günlerinin başka bir kartala eklenmesiyle olur." | Nüshalarda imla hataları içeren bu manzume Vedâd el-Kâzî tahkiki doğrultusunda tashih edildi. bk. Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Basâir ve'z-Zahâir*, (muhakkik) Vedâd el-Kâzî, Dâru Sâdır, Beyrut 1988, C. 6, s. 22.

5 nân-ı gendüm: kendü recâsını N1

maḥalden geçüp muḳaddemce gitmişler idi, saḥaṭ-ı İlâhî nüzûlinden şoñra ol ârâm itdükleri [403a E] maḥalli dahı terk itdiler.

Ekşer-i müverriḥîn ḳavlince Mekke-i Mükerreme'ye ve ba'zılar zu'mınca Ḥaḍramût vilâyetine yitdiler. Baḳıyye-i 'ömr-i 'azizlerini ol emâkin-i müteberrikede geçürdiler. Ol nebiyy-i 'âlî-maḳâm dört yüz altmış dört yıl 'ömr ile ḳıyâm idüp sa'âdet-i ḥâtîme ile nüzhetgâh-ı ḥuld-i berîne naḳl ü taḥvîl buyurdılar. Ya'nî ki nüzûl-i rîḥ-i 'aḳîmden şoñra yüz elli yıl ve andan evvel üç yüz on dört yıl mu'ammer kılındılar.

Ba'zı müverriḥîn ḳavlince merḳad-i muṭahharaları Mekke-i Mükerreme'de Bâbü'n-nebî ile Bâbü'n-nedve miyânında vâḳi'dür. Ammâ ekşer-i 'ulemâ-yı muḥaḳḳıḳîn tenmîḳı üzere cibâl-i Ḥaḍramût maḡârelerinden bir ḡârda,¹ ḥattâ binâsı 'âlî bir günbed-i üstüvâr altında medfûn idüğü şâyi'dür.

Huşûşâ vaşı-i nebî, İmâm 'Alî *kerremallâhu vechehu* ḥazretlerinden menḳûldür ki “Ḳabr-i Hûd *'aleyhi's-selâm* cebel-i Ḥaḍramût ḡârında mevcûd ve ol günbedüñ muḳâbelesinde ruḥâm-ı perdâhteden bir taḥt üstinde cesed-i mübâreki meşhûd ve ḳarşusunda tîlâdan bir levḥ-i zer-endûd ki üzerinde mersûm u menḳûş olan ḥaṭṭ-ı ma'hûd bu kelimât-ı meş'ûdü'l-vürûd idi.” buyurmışlar. Ya'nî ki «بِسْمِ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْأَعْلَى أَنَا هُوَ النَّبِيُّ رَسُولُ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ إِلَى الْمَلَاءِ مِنْ عَادَ فَدَعَوْهُمْ إِلَى الْإِيمَانِ مِنْ خَلْعِ الْأَصْنَامِ وَالْإِثْنَانِ فَاهْلَكَهُمُ الرِّيحُ الْعَقِيمُ وَاصْبَحُوا كَالرَّمِيمِ»² [174b MV] yazıldığını aşḫâbına tıyurmışlar.

Fe-ammâ *Ḳıṣaṣ-ı Kāṣānî*'de meşṭûrdur ki Ḥazret-i Hûd'un başı altında levḥ mişâlinde bir ḥacer var idi. Üç saṭr kitâbeti ile nümûdâr idi. Ya'nî saṭr-ı evvel ³«وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»³ ve saṭr-ı şânisi «أَنَا هُوَ الْخُلُودُ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَادَ رَسُولُ اللَّهِ»⁴ ve saṭr-ı şâlişi «إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا»⁴ «اللَّهُ إِلَىٰ بَنِي عَادَ بْنِ عَوْضِ بْنِ سَامَ بْنِ نُوحَ عَلَيْهِ السَّلَامُ جِئْتُهُمْ بِالرَّسَالَةِ وَبَقِيْتُ فِيهِمْ مَدَّةً مِنْ عَمْرِي فَكَذَّبُونِي فَآخَذَهُمُ اللَّهُ الرِّيحُ الْعَقِيمُ فَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ وَسَبَّحُوا مِنْ بَعْدِي صَالِحٌ»

1 ḡârda: meḡârede N1

2 “Yücelerin yücesi olan Allah'ın adıyla... Ben Hûd Nebî, Âd cemaatine gönderilmiş yerin ve göğün resulüyüm. Onları put ve heykelleri kaldırıp imana gelmeye davet ettim. Bu yüzden yağmur getirmeyen, kuru bir rüzgar onları helak etti. Böylece çürümüş kemik gibi oldular.”

3 “Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed onun resulüdür.”

4 “Allah, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anne babaya ihsanda bulunmanızı hükmetti.”

بن ملكان فيكيدونه قومه فياخذهم الصيحة فيصبحوا في دارهم¹ جاثمين²
yazıldığını ol pîr-i rûşen- [185a N1] zamîr İmâm ‘Alî hâzretlerine takrîr
eyledi. Anlar hûsn-i kabûl ile iqbâl idüp «صَدَّقَتْ أَيُّهَا الرَّجُلُ فَكَذَا الْخَبَرُ مِنْ قَبْرِ
buyurdu.³»

Ammâ mu‘cizātuḥu’l-mütenevvî‘a

Evvelki mu‘cizesi budur ki kendüye imân getüren kavmün mer‘aları taşlu yirlerde ve mazîk u teng maḥallerde olmağın dâ’imâ hâzrete ağlaşurlardı. “Bu maḥallün vüs‘atine⁴ bize bir çâre eyle.” diyü yalvarurlardı. [403b E] ‘Âkıbet Hâzret-i Hûd hûlûş-ı niyyetle du‘â kıldı. Ol sengistân bir çerâgâh-ı vâsi‘u’l-meydân oldu. Ve taşları cemî‘an tûrâba mübeddel kıllındı.

İkinci: Birgün ümmeti kendüye geldiler. Faḳr u fâḳadan şikâyet itdiler. “Koyunlarımızuñ yününü bu sal-i mübârekde ḥâm ebrîşüm olmasını recâ eylerüz.” diyü minnet itdiler. Hâzret-i Hûd ol kavme merḥamet ü cûd idüp bu niyyete ki du‘â eyledi, ol kavmün peşm-i aḡnâmı cümle ḥarîr-i ḥâm oldu.

Üçüncü: Kavm-i ‘Âd ki rîḥ-ı ‘aḳîmle helâk oldu, kendüsi tevâbî‘inden olan mü‘minin ile bir taḡ ḳoltuğında ḳarâr kıldı. Birḳaç günlük temekkün ü ârâm içün evcegizler yapmalarını münâsib gördi. Lâkin ol eṭrâfda binâya yarar tûrâb u aḥcâr bulunmadı. Her ne ḳadar tecessüs itdiler ise ele girmedi. ‘Âkıbet Hâzret-i Hûd du‘â eyledi. “Ey bâd-ı vezân ve riyâḥ-ı şitâbân, bi-meşîyyeti’llâhi’l-Mennân⁵ bize seng ü ḥâk getürün. Süknâmuza yitecek kereste iḥzârı ile meşâliḥumuzu bitürün.” buyurdu. Ol sâ‘at şarşar u nesîm kendülere hevâdârlık itdi. Kifâyet miḳdârı tûrâb u aḥcâr getürüp eṭrâflarına yığın yığın kıldı.

1 MV: دارهم; ديارهم

2 “Ben Hûd bin Alhulûd bin Sa’d bin Âd’ım. Allah beni Âd bin Avz bin Sam bin Nuh *aleyhisselam* oğullarına elçi olarak gönderdi. Onlara resul olarak geldim. Ve onların arasında ömrümün bir zamanını geçirdim. Beni yalanladılar. Bunun üzerine Allah yağmur getirmeyen, kuru bir rüzgar ile onları yakaladı. Onlardan kimse kalmadı. Benden sonra Sâlih bin Melekân gönderilecektir. Kavmi ona tuzak kuracaktır. Bunun üzerine onları bir çığlık yakalayacaktır. Evlerinde dizüstü çöküvereceklerdir.” | Burada Hud Sûresi, 67. âyete telmih vardır.

3 “Ey [değerli] adam, Hud’un kabrinin bilgisinin bu şekilde olduğunu tasdik ederim.”

4 vüs‘atine: füs‘atine MV, E

5 Mennân: Müste‘ân E

Bedâhe

Düşmeni hâk-i râh iden şarşar
Her hevâdârına mu'în oldu

Müşrikîn evlerin yıkan dem-i serd
Şanki müzdür-i Müslimîn oldu

Hüduñ emrine tâbi' oldu hevâ
Bir Süleymân-ı bî-nigîn oldu¹

Zıkr-i Nübüvvet-i Şâlihü'n-Nebî '*aleyhi's-selâm*

Şemûd nâm kavm-i şâlih da'vetine meb'ûs kılınmış bir nebiyy-i şâlihdür. Babaları Esif bin Mâsih² bin 'Ubeyd bin Hâzir³ bin Şemûd bin Sâ'm bin Nûh '*aleyhi's-selâmdur* ki fî nefsi'l-emr yine aqvâm-ı 'Âd ile benî a'mâmdur.

Kavm-i 'Âd helâkinden sonra bunlar yir yüzünü 'imâret itdiler. 'Âkıbet on miqdârı kabîle ve her⁴ kabîlede nisvân ve zürriyyâtdan gayrı yetmiş biñ miqdârı recül mu'karrer oldu. Kemâl-i tekebbür ü tecebbürlerinden ekşeriyyâ temekkünleri yek-pâre taşları oyup hâne⁵ idüp yirleşmekle ta'ayyün buldı. Ya'nî ki beyne's-Şâm ve'l-Hicâz, Vâdi'l-kurâ'dan Hicr nâm ma'halde mütevat'tın kılındı ki şehryârları [175a MV] Cundu' bin 'Amr bin Qayl bin 'Âd bin Şemûd bin Hâfer bin İrem⁶ bin Sâ'm bin Nûh idi.

Bunların da'ı işleri güçleri büte tapmak idi. Ve bi'l-cümle⁷ Şemûd bir taşlu yirde vâki' kuyunun ismi olup tâ'ife-i bâğiye ol buñardan şulanmağın aña intisâbla mezkûr olmuşlardır.

1 Bu mısra N1 nüshasında bulunmamaktadır.

2 Nüşhalarda "Kâlih" şeklinde yazılan bu kelime "Mâsih" olarak tashih edildi. bk. Ahmet Güç, "SÂLİH", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/salih--peygamber> (02.06.2019).

3 Nüşhalarda "Hâ'ir" şeklinde yazılan bu kelime "Hâzir" olarak metne alındı. bk. Güç, agmd.

4 kabîle ve her: - N1

5 hâne: hâne hâne N1

6 İrem: Er N1

7 Kavm-i 'Âd/bi'l-cümle: - E

Egerçi ki Muḥammed Cerîr-i Ṭaberî kavlince ‘Âd ve Şemûd kavmi Sâḡ bin Nûḡ evlâdındandır. Lâkin ba‘zı müverriḡin zu‘mınca Şemûd ve ‘Âd¹ kavmi, ikisi de Ḥâm bin Nûḡ’uñ âl-i dâlelet- [185b N1] nijâdındandır. Ḥâlâ ki eṣaḡḡı evvel beyân olinandır, dimişler. Ve ba‘zı erbâb-ı âṣâr evlâd-ı Sâḡ’dan olan benileridür, kendüler ḡâdimlerindendür,² taḡḡıḡın itmişler.

Keyfiyyet-i vilâdetinde yazılmışdır ki kaçan ki Şâliḡ’uñ nuṡfesi babası Kânûḡ zâhrında zûḡûr eyledi, bir gice yatup otururken «جاء الحق وزهق الباطل»³ şadâsını ḡâtifden işidüp uyandığı gibi ḡarem-serâyını pür-nûr eyledi. İrtesi ki ‘âdeti [404a E] üzere ḡidmetinde⁴ olduğu şanemûñ ḡıfz u ḡirâsetine gitdi. Hemân ol şanem-i a‘zam yüzi üstine düşüp ol büt lisâna geldi. «نبي في ظهرك يبعثه الله تعالى فما لي ولك يا كانه امثلك بخدمتي»⁵ didi. Ya‘nî ki “Senin zâhruñdan Bârî Ḥudâ bir peyḡamber-i bâ-şafâ ba‘ṣ idecekdür. Saña ne olmışdır ki benüm gibi şaneme ḡidmet eylersün.” didi. Cümle bütlerinûñ tâcları başlarından düşdi. Ve kendüleri serîrlerinden yıḡılup ḡâke berâber oldı.

Vaktâ ki pâdişâḡlarına bu ḡâli bildürdiler, “Kânûḡ bir şûm âdemdür. Anuñ ḡidmet-i aşnâmda ihmâlinden olmışdır.” diyü ḡatline ruḡṣat ḡâsıl kıldılar. Lâkin Ḥazret-i Ḥaḡ bir melek gönderdi. Şâliḡ’uñ pederini ḡapup hevâ yüzine çıkardı. Ba‘dehu vilâyetlerine bir niçe fersaḡ ba‘id olan bağlu, bağçelü, aḡarşulu bir vâdiye indürdi. Vâlid-i Şâliḡ ki ‘aḡlını başına derdi, kendüyi ol maḡûle bilmediği yirde buldı. Ḥattâ bir ḡaruñ içinde bir şecerûñ sâyesinde ṡurur, gördi. Ve bi’l-cümle ḡâtifden sem‘ine bir âvâz geldi. Yüz yıl tamâm ol maḡalde ḡ‘âba vardı, ḡaldı.

Öte cânibinde ise ḡande gitdğini bilemediler. Ne ḡadar ki yoḡladılar, bulamadılar. Bi’l-âḡire ḡidmet-i aşnâma Evd bin ‘Amr⁶ nâm şaḡṣı ta‘yîn itdiler. Ba‘de-zamânin birḡün ki ḡavm-i Şemûd’uñ bayramları oldı, kibâr u şıḡâr seyr-i ḡülzâr u kenâr iderek bağ u bağçelerine çıkıldılar. Pes añsuzın eşcârdan bi âvâz işitdiler ki “Yâ âl-i Şemûd, Ḥaḡ celle ve ‘alâ yılda iki kerre bizden size mîveler i‘ṡa eyler. Yine siz büt-perestlik idüp ḡâlîḡıñuzuñ

1 ve ‘Âd: - MV, E

2 Benileridür//ḡâdimlerindendür: benilerindendür kendilerindendür N1

3 “Ḥaḡ geldi, bâtl yok oldu.”

4 ḡidmetinde: - N1

5 “Senin belinde bir peyḡamber vardır. Allah onu gönderecektir. Ey Kânûḡ bana hizmet etmek sana mı kaldı!”

6 ‘Amr: ‘Ömer MV, E

vaḥdāniyyetini inkār idersüz.” dinildi. Koyunları, şığırları bile kelāma geldi. Her biri lisān-ı ḳāl¹ ile bu sözleri söyledi.

Hālā ki ‘ibret-pezir olmadılar. Ol şadā zāhir olan eşcārı kesdiler. Mevāşilerini boğazladılar. Yine küfrlerine muşirr oldılar. Ba‘dehu sibā‘ u vuḥūşdan bu sözleri işitdiler. Silāḥ-ı kāmīl ile anlaruñ cengine gitdiler. Fe-ammā Rağūm nām ḥātūn ki Kānūh’uñ zevcesi idi, dā’imā erinūñ ‘aybını² añar ağlardı.

İttifāk bir gice ḳapusınuñ öninde bir zemzemecik oldu. “ ‘Acabā niye ki?” diyü görmege çıkdı. Başı beyāz, arḳası aḥḍar, ḳarnı siyāh, minḳarı ve ayakları aḥmer ve ḳanadları yeşil, boynında altun zencirle aşılmış bir dürr-i şehvār-ı [187a N1] müdevver. Ḥātūn ki ol ṭayrı gördi, «أَيُّهَا الطَّيْرُ مَا أَحْسَنَكَ وَأَحْسَنَ خَلْقَكَ»³ Zāhir [404b E] budur ki şāḥibūñe ‘aziz iken firār itmişsündür. Āşinādan ḳaçup bigānelere gitmişsündür.” didükde ol ṭayr cevāba geldi. “Ben şāḥibūmden ḳaçmış degülüm. Lākin ol [175b MV] gurābum ki Allāhu Te‘ālā beni Ḳābil’e gönderdi. Hābil’uñ defnini benden ta‘allūm ḳıldı. Ve bi’l-cümle Hābil’uñ ḳatlini görmekle başum ağardı. Ve ḳanına bulaşdurmağla ayaklarum ile minḳarum kızardı. Fe-ammā arḳamuñ ve ḳanadlarımıñ yeşilligi ḥūr-ı ‘in arḳamı şıgamaḳdan oldu. Ḥadd-i zātında bāğ-ı cennet ṭuyurından bir murğ-ı Hümā-bālüm. Ammā bā’iş ü bādī nedür ki senūñ dā’imā būkā vü ḥurḳatuñı görüp elem ü izṭırābuñla münkesirü’l-bālüm.” didi.

Ol daḥı yüz yıldan berü zevc-i mūnisini yitürdüğini ḥaber virdi. Murğ daḥı tesliyet semtin ṭutup ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾⁴ cevābın ile sözini ḥatm eyledi. Ya’nī ki “Eger isterseñ baña mütāba‘at eyle. Ardumca gelüp zevcūñ ṭalebinde merdāne ḥareket eyle.” didüğü gibi ilkā-yı İlāhī ile ol ḥātūn ol ṭayr-ı Hümā-pervāzuñ⁵ ardınca mütāba‘at idüp⁶ meşiiyyet-i sübhāniyye mütē’alliḳ olmağın gice içinde ṭayy-ı ṭarīḳla çok mesāfe ḳaṭ‘ına fūrce buldı. Ḥattā zevci sākin olduğı ḡāruñ ağzına geldi. Ve ol ṭayr-ı ḥādī «يَا كَانُوهُ بَن»⁷ عبيد قم بقدرة من يحيى العظام وهى رميم» didi. Ol daḥı ehl ü ‘iyālī firāḳı

1 ḳāl: ḥāl N1

2 ‘aybını: ḡiybetini E

3 “Ey kuş, sen ne kadar güzelsin. Yaratılışın da ne kadar güzel.”

4 *Kur’ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/148, “Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”

5 Hümā-pervāzuñ: hümāyūnuñ MV

6 idüp: nümün oldı N1, E

7 “Ey Kānūh bin Ubeyd, çürümüş kemiklere hayat veren [Allah’ın] kudretiyle kalk.” | Burada Yâsin Sûresi 78. âyete telmih yapılmıştır.

taşavvurı ile tayanup¹ tırmurken taşra çıktı. Zevcesini bulup iştiyâk-ı tamâm ile i'tinâkları² zühûra geldi. Ve ol sâ'atde mücâma'at idüp Hâzret-i Şâlih'ün rahm-i tãhire düşmesi tahakkuk buldı.

Ammâ hemân ki nuṭfe rahm-i mādere vuşul buldı, pederi Kânûh'ün melekü'l-mevt rûhını kabiz idti. Ba'dehu hâtûn ol ıztırâb ile taşra çıkup yine tayruñ ardına düşdi. Yine anuñ delâleti ile ser-menziline geldi.

Hilye-i Şâlih 'aleyhi's-selâm

Vech-i vecihi müdevver, mübârek yañaqları ebyaz ve aḥmer, saçları ḡâyetle siyâh, kâmeti ne aṭvel ve ne kûtâh, gövdesi ferbiḥ ü ḡâḥim, mübârek göḡsi 'ariz ve ḥulki kerim peygâmbir idi. Feşâḥat-i lisân ve melâḥat-i kelâmı ḥod muḡarrer idi. Şıḡar-ı sinni ḥâlinde nübüvvet ḥil'ati ile teşrif olındı. Müddet-i 'ömrinde 'imâret ü binâ ile muḡayyed olmadı. Ve mübârek ayaklarına keş ü na'lîn ü müze giymeyüp pâ-bürehne gezerdi. Ve şerî'ati bilâ-ziyâdetin ve lâ-noḡşânin Hâzret-i Nûḥ şerî'atine muvâfık idi. Dünyâ 'amellerinden ticâret itmesi aḡyânen vuḡû' bulurdu. Neşâ'ih ü mevâ'izine ḥod nihâyet yoḡ-ıdı.

Ve bi'l-cümle tã'ife-i Şemûd beyne'l-Hicâz ve'l-Küfe Şâm yolu [187b N1] üstinde [405a E] Hicr nâm makâmda temekkün ü kıyâm itmişler idi. Ḥattâ ³ ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسِلِينَ﴾ bunların ḡaḡḡında vârid olup peygâmbirlerini tekziḡ ile şöḡret bulmuşlar idi. Ḳavm-i 'Âd helâkinden soñra ki celâ-yı vaṭan itdiler, ḡabileleri ittifâḡıyla hicret idüp Hicr diyü meşḡûr olan maḡalle gittiler. Ve kendülere münâsib meskenler tedârükine muḡayyed oldılar.

Fe-ammâ ḡavm-i 'Âd gibi bunlar da ḡavî-heykel ü tüvânâ, zûr-ı bâzûlarına maḡrûr⁴ bir ḡürûḡ-ı mekrûḡ-ı bî-pervâ olmaḡın Ḥaḡ sübhânehu ve te'âlâ kendülerini keşret-i mâl ü menâl ve vefret-i evlâd u 'iyâl ile mümtâz u maḡziyyü'l-âmâl itmiş iken ⁵ ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ﴾ naşş-ı kerimi mücibince kemâl-i 'işyân u ṭuḡyân ile ḡalâlete düşdiler. Ḳavm-i 'Âd'a

1 tayanup: tınmayup MV, E

2 i'tinâkları: iḡtinâmları MV, E

3 *Kur'an-ı Kerim*, Hicr Sûresi, 15/80, "Andolsun ki Hicr halkı gönderilen resulleri yalanladı."

4 maḡrûr: muḡarrir N1

5 *Kur'an-ı Kerim*, Alak Sûresi, 96/6-7, "İnsan, kendini kendine yeterli görerek çizgiyi aşar."

olan gazab-ı ilâhiden 'ibret-bîn olmayup ﴿مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾¹ dimege başladılar.

'Âkıbet Hâzret-i Şâlih yine içlerinde bir nev-cüvân-ı maldâr [176a MV] ve şâhib-i devlet-i kâmkâr ve zühd ü şalâh ile² şöhre-i şeh'r ü diyâr, mü'min ü muvâhhid-i büzürgvâr olmağın ıslâh u irşâdları huşûşına meb'ûş oldu.

Şol zamân ki Hâzret-i Şâlih on yaşına girdi, evlâd-ı Sâm'dan bir melik-i gâlib Semûd kavminün gâretine tâlib olup şebî-hûn ile üzerlerine geldi. Nâgehân vâlide-i Şâlih 'aleyhi's-selâm ve sâ'ir ta'allukâtı feza'-künân hareket itdüklerinde Şâlih 'aleyhi's-selâm ki vâkı'-i hâli vâlidesinden işitdi, ol gelen 'askere karşı gitti. Yakın varduklarında bir şayha itdi. Niçesi ol na'radan cân virdi. Ekşeri münhezim olup kaçdı, kurtıldı. Tâ ki Hâzret-i Şâlih anlar gâret eyledüğü emvâli cemî'an kurtardı. Şâhiblü şâhibine virdi.

Tâ ki melik-i mülk-i Semûd olan Cundu' ve sâ'ir eşrâf-ı kavm Şâlih'ün elin öpdiler. Bu vechle intikâm aldugından ziyâde mesrûr oldılar. Lâkin mezbûr Cundu' mülki korkusuna düşdi. Semûd kavmi kendüyi 'azl idüp anı tahta geçürmek havfından katline himmet itdi. Hâlâ ki kâdir olmadı. El uzadanlar da elleri kırıyup kuvvet ü ferdan kâldı. 'Âkıbet yine Hâzret-i Şâlih'ün hayr-du'âsı ile kuvveti yirine geldi.

Hattâ bir def'a kendüden mu'cize istediler. "Sibâ'-ı zârreyi çağır. Da'vetüne icâbet iderse ve nübüvvetüne şehâdet eylerse saña imân getürelüm." didiler. Şâlih dağı "yâ sibâ' " diyü çağırdı. Şevr cüşsesinde bir mehib arslan «لَبَّيْكَ يَا صَالِحُ اشْهَدْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ إِلَى قَوْمِ ثَمُودَ»³ didi. Ba'zı küffâr-ı hâksâr "Bu sihre ne dirsüz?" didüklerinde ol arslan üzerlerine hücum idüp herkesi evinden içeri⁴ kaçurdu. 'Âkıbet tazarru' eylediler. "Bizi bu [405b E] esedün mazarratından kurtar." diyü yalvardılar. Tâ ki icâzetiyle ol şîr-i jiyân mer'âsına revân oldu. Bu hâli gören cebbârlardan niçeleri imâna geldi. Hattâ birer ikişer sa'âdet-i İslâm ile müstes'ad olanlar giderek dört bin miqdârı [188a N1] âdem oldu.

Deriden câmeler giyüp kavm-i küffârdan şî'âren ve dışâren imtiyâzları ta'ayyün buldı. Bu tarikla ol peygâmbere-i Hudâ yetmiş yıl şubh u mesâ emr-i da'veti icrâ kıldı. Lâkin müşrikînün küfr ü inkârları gitdükçe müştedd

1 Kur'ân-ı Kerim, Fussilet Sûresi, 41/15, "Bizden daha güçlü kim var?"

2 ü//ile: - N1

3 "Buyur ey Sâlih, ben senin Allah tarafından Semud kavmine gönderilmiş bir peygamber olduğuna şehadet ederim."

4 her/içeri: her kişileri evlerinden N1

olmanın Hâk *celle ve ‘alâ* erhâmı ‘akîm eyledi. Tevâlüd ü tenâsül hüşüşü niçe yıllar tevaqqûfa düşdi. Dahı giderek eşcâr-ı müşmire kıurıdı. Aşlâ yimiş virmez oldu.

Ve bi’l-cümle ekşer-i hayvânât ve horoslar kavm-i Şemûd’dan nefret eyledi. “Mâdâm ki siz Hâzret-i Şâlih’e imân getürmezsiniz, bizden hayr u nef görmezsiniz.” diyü ekşeri lisân-ı faşih ile söyledi. Bu minvâl üzere yüz¹ yıl miqdârı zamân mürür eyledi. Hâlâ ki kavm-i Şemûd’uñ küfr ü dâlâletleri muttaşıl izdiyâd buldı. ‘Âkıbet kavminüñ helâkine du‘â itmege ‘azîmet kıldı. Lâkin her niyyet itdükçe hâtifden âvâz gelürdi. «لا تعجل على قومك فان عجلتك غيبتك عن قومك أربعين سنة»² dinilürdi. Ya’nî “ ‘Acele itme. Ve kavmüne bed-du‘âyı revâ görme. Yoksa kırk yıl³ seni nevme mübtelâ iderüz.” buyurıldı.

Kısaş-ı Kâşânî kavlince birgün incinüp ümmetinden ayrıldı. Helâkine du‘â niyyetine qaribindeki tağa çıkdı. Lâkin anda bir gâr zâhir oldu. Ve meşâmmına ol kehfden müşg rā’ihası geldi. “ ‘Acabâ ne ki?” diyü içerü girdükde bir müzehheb bisât [176b MV] ve müretteb serir gördi. Üstine çıkup seyrin iderken gözlerini h’âba virdi. Kırk yıl bu hâl üzere kaldı. Emr-i da’vetde isti‘câl itdüğü için bu tarîkla te’ennî gösterildi. Müşrikîn ü Müslimîn’den bir ferd Hâzret-i Şâlih’uñ kanda gitdüğini bilmedi. Ümmetinüñ her biri niçe günler ağladı, gezdi. “Şâlih’i bulduk;⁴ ammâ elden çıkarduk.” diyü te’essüf itdi.

Bi’l-âhire şüret-i beşerde bir melek zâhir oldu. “Şâlih, hıfz-ı ilâhîde maşûndur. Size elbette bir kerre dahı maqrûndur. Lâkin siz anı şimdi göremezsiniz. Yok yire feryâd u figân eyler gezersüz.” dimeyince ferâğatları taħaqqûk bulmadı. Bu hâl üzere mescidlerinde ‘ibâdete iştiğâl kıldılar. Eceli gelüp ölenleri mescid içinde defn idüp “hâzâ kabru fülân” ve “hâzâ merķadu fülân” diyü seng-i mezârına yazdılar.

Vaqtâ ki kırk yıl tamâmında Şâlih *‘aleyhi’s-selâm* h’âbından uyandı, kalkup oturdu. Vuzû’ tedârükini görüp yine kavmine du‘â itmek tedârükine mücidd⁶ oldu. Lâkin [406a E] yine de «لا تعجل على الدعاء قومك»⁷ şadâsın işitdi.

1 yüz: yüz elli N1

2 “Kavmine acele ettirme. Eğer acele ettirsen seni kırk yıl kavminden gizlerim.”

3 kırk yıl: - N1

4 kırk yıl: - N1 | bulduk: bulduk idi E

5 Şâlih’i bulduk: Hâzret-i Şâlih’i n’olduğu bilinmedi MV

6 mücidd: mücellid N1

7 “Kavmine dua etmekte acele etme.”

Ḥattâ “Şöyle ki bu def’a daḥı ‘acele idesün, kırk yıl daḥı kendüni ḥ’âb içinde göresün.” buyurıldı. Andan evvel kırk yıl ḥ’âbnâk olduğu ol vechle tıyurıldı.

Ve bi’l-cümle ki tekrâr kavmini ki da’vet itdi, kimi “Sen sāḥirsün.” didi. “Ben Şâlih’um.” didükde “Kanda giden Şâlih?” sözini söyledi. Kimi ise muṭlaqâ nübüvvetine inanmadı. Büt-perestlik ḍalâletini dünyâyâ virmedi.

Vaktâ ki ol peygâmbere-i Hudâ mescid ḥazîresine vardı, anda medfûn olan ümmetini bir bir ¹ «قم يا فلان اخرج يا ابن فلان» diyü da’vet eyledi. ² «لَبَّيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ صَالِح» [188b N1] cevâbın virdi. Ma’a zâlik kavmi yine imâna gelmedi. Risâletine hîç birisi inanmadı. Ve da’vetini gerçek şanmadı.

Ve ba’zılar kavlince sinn-i ‘azîzi kırkına varduḡda nübüvvet virildi. Ve ol kavmi ṭarîḡ-ı ḥaḡḡa irşâd itmesi emr olındı. Her çend ki ol nebiyy-i kerâmet-güvâh anlaruñ büte tapduḡlarına nigâh idüp ³ «يا قوم اعبدوا الله» dirdi. ⁴ «ما لكم من آله غيره» buyurup râh-ı hidâyete delâlet iderdi. Cidden kelâmına kulak tıtmazlardı. Pend-i sa’âdetmendi gûş-i hûş ile dinlemezlerdi. Huşûşâ ki Ḥazret-i Şâlih içlerinden zuhûr itmiş bir şâbb-ı şâlih olmaḡın zât-ı pâkine nübüvvet ihtimâlini ba’id görürlerdi.

Menḡöldür ki ‘unfuvân-ı şebâb ḥâlinde, ḥattâ eyyâm-ı tufûliyyeti hilâlinde ol nebiyy-i büzürgvâr hergiz kavmine mütâba’at itmezdi. Sâ’irler gibi anlaruñla ülfet itmez ve şanemlerine secde eylemezdi. Ve ol kavim-i vâcibü’l-levm gâhî birbirleriyle söyleşürlerdi. “Bize hem-kîş olmaduḡ için bunu öldürmek gerek.” dirlerdi. Lâkin “Daḥı nev-cüvân ve başında hevâ vü heves yelleri ‘ayân u vezândur. Ba’de zamânin ‘aklı başına gelüp ḥaḡḡı bâtıldan seçmesi aḡreb-i vehm ü gümândür.” diyü te’ḥîr iderlerdi.

Ve bi’l-cümle nübüvvetle kavmini da’vete me’mûr olduḡdan soñra niçe yıllar geçdi. Ol zümre-i zemîme-i ḍâleden kimse imâna gelmedi. Ancaḡ ba’zı fuḡarâ vü zu’afâ bi-ṭarîḡi’l-iḥfâ büt-perestlikden ibâ ve tevḥîd-i Bârî Ḥudâ’yı güyâ olmuşlar idi.

1 “Ey filân kişi, kalk. Ey filân kişinin oḡlu, çık.”

2 “Buyur, buyur ey Allah’ın peygamberi olan Sâlih.”

3 “Ey kavim, Allah’a tapın.”

4 “Sizin ondan başka ilahınız yoktur.”

li-Münşi'hi [177a MV]

Râh-ı haḡdan çıḡup o zümre-i şüm
Sû'-i halk-ıla oldılar mezmûm

Pend-i peygâmbéri işitmediler
Âkıbet oldu cümlesi ma'dûm

Ya'nî ki dâ'imü'l-evkât Hâzret-i Şâlih cenâbından ol müşriklere izhâr-ı va'd u va'id muḡarrer iken bir vaḡt-i sa'id ve cem'iyet-i külliyyet-i 'id zamânı geldi. Ehl-i İslâm ve 'abede-i aşnâm câniblerinde bu ittifâḡ müte'ayyin oldu ki Şâlih Nebî kendüye imân getüren Müslimîn ile 'idgâha varup bir cânibinden başkaca¹ du'â [406b E] kıllalar. Ve re'is-i ḡavm-i Şemûd olan Cundu' bin 'Ömer² ve taḡt-ı ḡükmindeki müşrikîn-i bî-mer ḡudâyân-ı küçek 'add itdükleri bütleri ile bir ḡarafdan münâcât eyleyeler. ḡaḡı dîn haḡ idüḡi zâhir ü müstebîn olursa cümlesi anı ihtiyâr ideler.

Bu ittifâḡla ki cây-ı cem'iyete varıldı, fırḡa-i feseḡanuñ şanemlere secdeleri ve niyâz u tazarru'ları bu oldu ki Hâzret-i Şâlih, ḡudâ-yı âsmândan her ne recâ eylerse du'âsı ḡabûl olmaya. Tâ ki kendüsi ve tevâbî'i ḡicâba düşüp bir daḡı ḡavm-i Şemûd'a tekâlîfe ve dîne da'veti ta'ayyün bulmaya. Bu minvâl üzere kıl ü ḡâl ve zu'm-ı fâsidlerince bütlerine tazarru' u ibtihâlden soñra Şâlih'e ḡitâb eylediler. "Eger bizi imâna gelsün dirseñ didüḡümüz gibi mu'cize göster." diyü söylediler. "Ne maḡûle mu'cize istersüz?" buyurdukda ḡarşularında vâḡı' büzüḡ ü yek-pâre, günbed mişâli [189a N1] bir seng-i ḡâre ki zâhir ü âşkâre idi, ol ḡaşı ḡazrete gösterdiler. "ḡıvırcık kızıl tüylü, on aylık beççeye yüklü, büzüḡ şikem, ḡillḡati ferbiḡ ü muḡkem bir mâye deve senüñ du'ân ile bu sengüñ içinden çıḡsun. Ve çıḡduḡı gibi kendüye müşâbih beççesini ḡoḡursun. İkisi bile bu ḡerâḡahda otlayup ḡuyumuzuñ şuyından içsün." didiler.³

Kıḡaş-ı Kâşânî kavlince ḡâdim-i aşnâm olan Dâvûd bin 'Ömer nâm bir bed-nâm zu'mınca izhâr-ı belâḡat-i tâm eyledi. "Yâ emîr, ol çıḡacaḡ devenüñ evşâfını ben söyleyeyin." [diyü] meliklerinden icâzet istedi. "Söyle." dinildükde "Bize bir deve çıḡarsuñ ki zâtu elvân ve gün-â-gün renḡler ile nümâyân olup aḡmeru nâşı', aşferu fâḡı' ve aḡzaru bâliḡ ve esvedu

1 başkaca: başḡa ḡayr E

2 'Ömer: 'Amr MV

3 didiler: - N1, E

mütehaqqıķ ve ebyazu yeķan ola. Ya'nî ki şâfi¹ kıızıl ve hâliş şaru ve tâze yeşil ve siyâhlığı kıoyu, ziyâde aķ idügi mânend-i lü'lü' ta'ayyün bula." sözün söyledi. Huşûşâ nazarda berķ-ı hâţıf, şadâ virmede ra'd-ı kâşıf ve yügrüklükde riķ-ı 'âsıf ola. Ve tûli ve 'arzı yüz zırâ' olmasını ve dört memesi olup birinden mâ'-i ma'în, ikinciden leben-i bihterîn, üçinciden hamr-ı rengîn ve dördinciden 'asel-i engebîn aķmasını ta'ayyün kııldı.

Lâkin Nüceyr bin Seknem² nâm müşrik kelâma geldi. "Dâvüd vaşf-ı nâkayı kemâ-yalîķ edâ idemedi. Ben söyleyeyin." diyü tekellüm kııldı. Ya'nî ki "Bize çıkaracağıñ nâķa ke-ķilâce rihâfe³ olsun. Kâtı yaşlılığı muķarrer iken tîz-revliģi taķaķķuķ bulsun. Ba'dehu seyrinde saķşâķa ve ķılķatde hiyâfe görinmesün. Seyl şuyı gibi yürimesi ve yine nâzik-miyân görinmesi muķarrer bilinsün. Hem sîretde ķabeb,⁴ hem şavtında⁵ ta'ab olsun. Ya'nî ki yorgunluğu [407a E] muķarrer iken âvâzın işitmede ıztırâb lâzım gelsün. Ma'a zâlık zâtı beğâm u luğâm ve 'aynu 'ayş u senâm olınup şavtı bülend, [177b MV] ağzıñuñ köpüģi lâ'ik-ı pesend, tûruşda yaprağla bürinmiş şecer-i mevzûna beñzesün. Örgüci ķod münķir gözine elem vîrsün. Lâ-siyyemâ ģasâ⁶ ve 'aynâliģi muķarrer nâķa-i şulbe olduķdan ģayrı her ķeşm-i ferâķı müdevver olsun." didi.

Ammâ Lebîd bin Huvâş nâm ķallâş bu evşâfa rızâ virmedi. "Elbette bize izhâr ideceģüñ nâķanuß bedeni hâliş altundan ve elleri ve ayakları şâfi ģümişden, hattâ re'si⁷ zebercedden, gözleri yâķûtdan, ķulaķları mercândan olmak gereķdür. Nihâyet mevzi'-ı senâmı ki örgücüdür, incüden bir ķubbe gibi nümâyiş bulmak gereķdür. Anuß daķı erkân-ı erba'ası reng-â-reng yâķûtlarla muraşşâ' ola. Eger bu sıfatlu bir deve⁸ ihrâc iderseñ ey Şâliķ, nübüvvetüñ taķaķķuķ bula." sözün söyledi.

Ammâ emîr-i ķavm ki bu zıķr olınan tefâşili işitti, "Bunlar iķşâr-ı kelâm itdiler." [diyü] yüzün dönderdi. Ve kendüsi ģüftâra ģelüp [189b N1] "Ey Şâliķ eger sen nebiyy-i Hudâ iseñ bize bu maķalde sâ'ir develer ķılķatinde bir göceķlü deve izhâr eyle ki şeklen sevdâ, 'aşbâ,⁹ lehbâ, helbâ, debbâ olsun.

1 şâfi: miyânı E

2 Nüceyr bin Seknem: Buķayr bin Sekîm MV | Buceyr bin Selîm E

3 rihâfe: rihâķa N1 | dihiâfe E

4 ķabeb: ķabeb N1 | ķayeb E

5 şavtında: şûretinde E

6 ģasâ: 'ansâ MV, N1

7 re'si: re's-i mübâreķi E

8 bir deve: birden MV

9 'aşbâ: a'sâ E

Kevmâ, ğabrâ,¹ şa'râ, hevcâ ve hârr u cevîfâligi ta'ayyün bulsun. Huşûşâ mehnâce ve medrâceliği ve muveşşekâligi ile mu'takâligi mütehaqqıq olsun." dedi.

"Fe-lâ-cerem bu mu'cize ki senden zühûr eyleye, mâ-lâ-kelâm imâna gelmemüz muqarrer ola. Ve illâ yok yire bize teklîf-i dîn eyleme. Eben-'an-ceddin 'ibâdet idegeldüğümüz şanemlerden men'imüz kaşdına söz söyleme." didiler. Ke-ennahu bütleri kendülere feryâd-res olup "Şâlih'uñ du'âşî kabûl olınmaya." dirlerdi. Cem'iyet-i 'îd gibi cemm-i ğafir maḥzarında hicâba düşüp bir daḥı kendülere teklîf-i dîn itmeye şanurlardı.

Bedihe

Zu'm-ı fâsidlerince ol fecere
Şandılar bu huşûş ola düşvâr

İde peygâamberini şermende
Hâlık-ı kâ'inât u leyl ü nehâr

Bir degül bîn kaṭârın isteseler
Eyleyiserdi Haḫ anı izhâr

El-kışsa nebî Şâlih ol kavm-i fâsık u ṭâlih ile bu yüzden 'ahd u mîşâkı muḥkem kılduḡdan sonra resûl-i Kirdgâr, Rabb-i 'İzzet cenâbına müteveccih oldu. Ve şıdk-ı niyyetle Müsebbibü'l-esbâb dergâhına envâ'-ı tazarru' ile yüz urdı. Ya'nî ki kendüler du'âya el ḡaldurup mütâba'at iden mü'minler "âmîn" kelime-i ṭayyibesine ser-âġâz kıldılar.

Müşrikîn-i bî-i'tikâd ve müfsidîn-i bed-nijâd ve hezârân hezâr güm-râh-ı ḡalâlet-nihâd istihzâlar yüzinden ol ṭaşa naḡar [407b E] idüp "Şimdi çıkar cânavar." meşelinüñ mefhûmı ile eṭrâfında cilveger iken anı gördiler ki ol seng-i yek-pâre zelzele resminde harekete geldi. Bir 'aẓîm heybetle dü-nîm olup içinden bir şütür-i mâde çıktı. Henüz şikâf-ı seng-i hâre bir yire gelmedin hezâr nâliš ü enîn ile ḡamlını bıraḡdı. Kendüsi gibi kıvıllı tüylü bir küçekî zâhir ü nümâyân oldu. İkisi daḥı otlayuraḡ Hicr vâdisindeki buñara

1 ğabrâ: ġarâ E

çoğrıldı. Şuyından içüp recâ itdükleri mu‘cize kıışası¹ kemâ-yenbağî yirin buldı.

H’ândşâh-ı müverrih kavlince bir pehlüsinden birine dek ol devenün heykeli yüz yigirmi zirâ‘ miqdârı bulındı. Hattâ beççesi dağı hılkatde ve kibr ü dahâmetde ol nâkaya şebîh müşâhede olındı.² Vaqtâ ki Cundu‘ bin ‘Ömer [178a MV] bu mu‘cizeyi gördi, sa‘âdet-i imânla müşerref oldu. Ve ‘aşiretinden niçe ‘âkıllar dağı devlet-i İslâm ile i‘tilâ-yı şân buldı.

Nazm

آنرا که خدای دولتی خواهد داد ناگاه زسنگ خاره بیرون آید³

Egerçi ki cumhûr-ı eşrâf-ı Şemûd ol sâ‘at imâna gelmek istediler. Zâhir olan mu‘cize ve kerâmâtı gördükden sonra cidden tereddüde rızâ göstermediler. Lâkin şeyâtîn-i ins ve ebâlis-i nâ-cins⁴ zümresinden Devâb bin ‘Amr Cenâb nâm güm-rehân ve Şimğa-i⁵ Kâhin nâm müşrik-i dalâlet-[190a N1] encâm semt-i rîv ü firible men‘ine⁶ ikdâm kıldılar. “Mu‘cize degül, sihrdür.” diyü hezeyânla niçe nâ-sezâ sözler söylediler.

El-kışsa ekşer-i müverrih’in kavlince nâka-i Şâlih otuz yıl Şemûd kavmi miyânında tırdı. Şularına ve çerâgâh-ı mevâşîye küllî müzâyaka virdi. Mevlânâ Kisâ’î *rahmetu’llâhi ‘aleyh* yazduğı üzere mehîb-manzar, bî-nehîb-peyker, mü-yi jülidesi aḥmer, tûl-i cüşsesi yüz zirâ‘ ile mu‘abber, ‘arzı dağı şad kez idügi muḳarrer ve her kâ‘imesi yüz elli arşundan ya bîşter ya kemter, bir garîb nâka idi.

Ol otladığı yirde sâ’ir mevâşî tıramazdı. Gördükleri gibi ürker, kaçarlardı. Farazâ yaz günlerinde mürtefi‘ ve hevâdâr yirlerde ki ḳadîmî tavarları otlardı, nâka küçeki ile ol çerâgâha varmağın cümlesi anda tıramayup, kaçup sevâhildeki hevâsı müte‘affin yirlere inerlerdi. Kezâlik faşl-ı zemistânda ki ol yaylaḳlar nâkaya çerâgâh olurdu, bu kerre sâ’ir [408a E] mevâşî ol ḥavâşîde tıramayup bi’z-zarûre yaylaḳ mer‘âsına giderlerdi.

1 mu‘cize kıışası: mu‘cezesi MV

2 N1 nüshasında bu cümlemin yarısı mükerreren yazılmıştır. Muhtemelen müstensih sehven cümleyi tekrar yazmaya başlamış, hatasını anlayınca diğr cümleye geçmiştir.

3 “Allah birine bir mutluluk vermek istediğinde [gerekirse] onu ansızın bir kayadan çıkarır.”

4 cins: cins-i necis E

5 Şimğa-i: Dimga-i MV

6 men‘ine: mel‘anete N1

Bu sebeble ekşer-i hayvânât helâk olmağa ve bakar u ma‘z u aġnâm cinsi kırılıp fenâ bulmağa qarîb olmış idi. Şularında dahı ıztırâba bâ‘iş olup çâh-ı Şemûd’uñ şuyı ancak kendülere ve tavarlarına bi-vechin-mâ vefâ iderken nâka-i büzürg ve kûçek-i sûtürg ki peydâ oldu, bir günlük şuları ancak ol ikisine cevâb virürdi. Yevm-i âhârda sâ‘ir mevâşî şulanmak huşûşî taḥaḳḳuḳ bulurdu. Hattâ ¹﴿قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ هَا شَرِبْتُ وَلَكُمْ شَرِبْتُ يَوْمَ مَعْلُومٍ﴾ naşş-ı şerîfinden murâd u me‘âl ‘aynı ile ol münâvebe-i şikâyet-minvâl idi.

Bedihe

Taḳlil idince şularını nâkalar tamâm
Ehl-i Şemûdı kapladı tûfân-ı ıztırâb

Ya‘nî ki ol müzâyaḳa dâl oldu şübhesiz
Âb-ı hayâtı her birinüñ olmağa serâb

Şol ıztırâbı virdi şütürler o kavme kim
Herkes tırur tırur deve virdi bilâ-ḥicâb

Egerçi ki tâ‘ife-i bâğiye gâhî nâkatu’llâha zarar kaşdını fıkr iderlerdi. “Bizüm ma‘îşetimüze zarar virmişdür. Biz bunu öldürmeyince huzûr idemezüz.” dirlerdi. Lâkin vahy nâzil olup “Şaḳınsunlar, nâkaya ve kûçekine ta‘arruż itmesünler. Göz göre kendülerini² kavm-i ‘Âd gibi mün‘adim kılmasunlar.” buyırıldığını Hâzret-i Şâlih kendülere söylerdi. Ve tehdîd ü taḥvîfle tenbîh idüp ihtiyâṭ lâzım idüğünü edâ eylerdi.³ Aña binâ‘en izâlesine iḳdâm idemezlerdi. “Kendümüze bir belâ nâzil olmasun.” diyü tereddüd iderlerdi.

Hattâ bir def‘a yine vahy nâzil oldu. “Nâkaya el uzadacak bed-baḥt bu senede toġsa gerekdür.” buyırıldı. Fe-lâ-cerem ihtiyâṭ-ı etemm ile muḳayyed oldılar. [178b MV] Ol senede vücûda gelen toḳuz oġları öldürdiler. Onıncı mertebede ol kavm-i ‘anûduñ bellü başlularından [190b N1] Sâlif⁴ nâm müşriküñ ‘Îzâr⁵ nâm oġlı toġdı. Qatline kaşd itdüklerince

1 Kur‘ân-ı Kerîm, Şuara Sûresi, 26/155, “ ‘İşte bu dişi deve. Su içme hakkı belirli birgün onun ve belirli birgün sizindir.’ dedi.”

2 kendülerini: - N1

3 edâ eylerdi: söylerdi N1

4 Sâlif: Sâlik N1

5 ‘Îzâr: Ğaddâr MV

gâh bezl-i mâl ile, gâh “Bundan gayrı oğlum yokdur.” diyü tazarru‘ u ibtihâl ile helâkine mâni‘ oldu.

Az zamânda ol bed-baht-ı bî-devlet ‘arz-ı kıdd u kâmet kılp beyne’s-sıbyân haylî imtiyâz¹ buldı. Huşûşâ tîr-endâzlıkda ve olur olmaz huşûş içün ‘arbede bünyâd idüp ceng-sâzlıkda ser-âmed-i eşrâr-ı ‘âlem oldı. Sâ’ir kabâhatinden mâ’adâ evlâdı katl olınan toköz neferün yanlarına varup “Gayretsüzlik [408b E] itdünüz. Göz göre evlâdıñuzı öldürtmege rızâ virdiñüz.” diyü ta’n u teşnî’i sâ’ir fesâdâtına munzam oldı.

‘Âkıbet ol nâ-merd-i İblîs-hılkatün igvâsı ol toköz kimseye² eşer kıldı. “Bu fesâdlar Şâlih‘den olmışdur.” diyü katl-i peygâmbere teşemmürleri³ tahakkuk buldı. Hattâ semt-i nifâkda ittifâk ile kavm-i Şemûd‘dan ayrıldılar. Ol havâlîdeki mağârelerün birinde karar idüp fırsatla Şâlih‘uñ helâkine müterâşşid oldılar.

Ve ba‘zı müverrih’in kavlince otuz yıl tamâm ol deve, küçeki ile içlerinde tırdı. Şudan intifâ‘ları nevbetle vukû‘ buldı. Ba‘de-mâ bir kerre ittifâkla Hazret-i Şâlih‘e vardılar. “Öñ soñ siz bu deveyi öldürürsüz.” diyü bizi tahvîf iderdün. Henüz ki bu miqdâr zamân mürûr eyledi, yine bizden deveye zarar müretteb olmadı. İmdi sen kizb itmiş olduñ.” dimişler idi. Ve haylî itâle-i lisân itmişler idi.

Fe-ammâ Hazret-i Şâlih ‘aleyhi’s-selâm anlara cevâb virmiş idi. “Ol deveyi öldürecek oğlan bu yıl toğacaqdur. ‘Alâmeti şaruşın, kızıl saçlu, bed-kıyâfet, kedi gözlü bir bed-bahtdur.” dimiş idi. Hattâ zümre-i müşrikîn ki bu ‘alâ‘imi bildiler, ol maķûle oğlan toğduğı gibi öldürmegi muķarrer kıldılar. Tâ ki Hazret-i Şâlih‘i tekzîb ideler. İkide birde “Sen hilâf-ı vâķi‘ sözler söylersün.” diyü şemâtet kılalar.

Pes bu fıkır-i fâsitle ki ol sene tevellüd iden sıbyânun toközünü öldürdiler, babalarını ve analarını ol nebiyy-i mükerrerme düşmen peydâ itdiler. Ve şol şaķı ki hadd-i zâtında kâtil-i nâķa olacaķ ol idi, ‘alâ‘imini teşhîş itmiş iken anuñ katline kâdir olamadılar. Bundan mâ‘adâ şol bed-kirdârlar ki Şâlih ‘aleyhi’s-selâm kaşdına müte‘allik⁴ müttefik oldılar, sâ’ir nâsdan ayrılıp bir gârûñ içine girüp fırsata taraşşud gösterdiler.

1 imtiyâz: i’tibâr E

2 kimseye: yekdebe E

3 peygâmbere teşemmürleri: peygâmbek kılmaları E

4 müte‘allik: - N1, E

Lâkin Hâzret-i Hâlık-ı Kirdgâr nebiyy-i muhtârını maşûn u maḥfûz tutdı. Ânıuzın ol ğâr üzerlerine yıkılup altındaki eşrâr bir uğurdan helâk oldı. Ğarâbet bundadur ki anlaruñ eḳârib-i¹ ‘aḳârib-sireti bir yire geldiler. “Yine bu muşibete [191a N1] Şâlih sebebdür.” diyü zemmin itdiler. هر»² «چه باد آ باد»² diyü ‘aḳr-ı nâḳaya bel bağladılar.

Miyân-ı kavm-i Şemûd’da iki zen-i mekkâre ve ‘acûz-i ğaddâre var idi ki birine Ğabere dirler idi. Hüb-şûret kızları ve hûş-lehçe duḡter-i semenberleri, [409a E] huşûşâ aġnâm-ı bî-şümârı ve mevâşî-i zirâ’at-medârı sâ’ir zenlerden efzûn olup şervet ü ni’meti niçe vech ile ğün-â-ġün olup iştirâk-i nâḳa elemin çeken kîne-cûylaruñ biri idi.

Bundan ġayrı Şadûḳ nâm bir zen-i sîm-endâm ve cemîle-i şîrîn-kelâm dahı var idi ki ġâyetle mütemevvile-i rûzgâr idi. Fe-ammâ şevheri, ya’nî ki eri, nebî Şâlih’e imân getürmiş bir mü’mîn-i [179a MV] perhîzkâr idi. Ve ol ‘avretüñ mâlinden bir miḳdâr dünyâ cîfesini berây-ı dîn-i mübîn ḡarca sürmekle ‘avret-i mezmûmü’ş-şiyem vâḳıf-ı hâl olduḡda sâ’ir mâl ü menâlini ḳabzına alup zevc-i Müslim’inden müfâraḳat itmîş idi.

Fe-lâ-cerem bu mekkâre-i mekrûhu’ş-şiyem, Ğabere nâm ‘acûzeye hem-reng olup Hâzret-i Şâlih kînesine naşb-ı nefis itdiler. ‘Âḳıbet rü’esâ-yı müşrikîn ile söyleşdiler. Ḳatl-i nâḳa huşûşında ḳur’a-i ihtiyârı ‘İzâr bin Sâlif’e düşürdiler. Hattâ Mişda’ bin Muḡza’³ nâm bed-baḡtı ‘İzâr’uñ mu’âvenetine nâm-zed ḳıldılar. Ve bu ḳavl ü ḳarârı muḳarrer itdiler ki ‘aḳr-ı nâḳa ḡâsıl olduġı gibi Şadûḳ, Mişda’uñ ḡibâlesine varup zevcesi ola. Ğabere dahı aḡsen-i benâtını Sâlif oġlı ‘İzâr’a nikâḡ eyleye. Şol şart ile ki ikisinüñ dahı kâbini ḳatl-i nâḳa ola. Andan şoñra her biri ḡacle-i merâma duḡl ruhşatın bula.

li-Mü’ellifihi

Görün ol müşrik-i ġirân-cânı
Oldı cānâne ḳaşdına cānı⁴

Ḳoydı şular ocaġına bi’z-zât
Nefis ser-çeşmesindeki ḳaṡarât

1 eḳârib: - N1

2 “Ne olacaksa olsun.”

3 Muḡza’: Muḡtera’ E

4 N1 nüshasında bu mısra eksiktir.

Fikr ü iz'ânı kıldılar ber-bād
Ol iki 'abd-i şehvet ibn fesād

Ba'de-mā 'icāletü'l-vaqt ol iki menhüse-i nekîrû's-şavt birer miqdâr filori virdiler. Ya'nî ki Mişda' ve 'İzâr'ı bu qarible dahı 'akr-ı nâkaya tahriş kıldılar. El-kışşa sâbıkan evlād-ı şıgârı katl olınan şerrârdan yedi kimse dahı anlara mülhâk oldu. Ve bu fesād-ı 'uzmâ irtikâbları galeyân-ı dîk-i şehvetle tahakkuk buldı.

İttifâk ol gün ki nevbet-i şürb nâkatu'llâha yitdi, ol toköz mel'un kemîn-i kînden¹ birün olup evvelâ Mişda'-ı fitne-engîz bir hadeng atdı. Şürb-i âb-ı hayvâna meşgûl olan hayvânı mecrûh itdi. Ba'dehu 'İzâr-ı bed-baht ki ezrağ-çesm, kûtâh-ğadd bir şakî-i dil-saht idi, sell-i seyf ile önin alup girüye döndürdi. Tâ ki müttefik olan yedi nefer ehl-i fesâduñ önlerine varup ol şütür-i gerden-firâzı helâk itmeleri muqarrer oldu. [409b E] «وَعْتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَعَقَرُوا النَّاظِقَ وَأَتَاهُمُ مِنَ الرَّجْفَةِ مَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ طَاقَةٌ»²

Kavm-i Şemûd ki bu maqûle³ fesād-ı 'azîme cür'et itdiler, ba'dehu kurbân etin üleşür gibi lahm-i nâkayı bölüşdiler. Hattâ zevk u şafâ ile tenâvüline [191b N1] rağbet idüp üstine üşdiler.⁴

li-Münşi'îhi

Bilmediler anı ki ol hayvân
Olmış idi vedî'at-i Raḥmân

Oldılar çün emânete hâ'in
Ğazab-ı Haḫdan aldılar payın

Üç güne varmayup nüzûl-i 'azâb
Kıldı çok düdmânı âteş-tâb

Ammâ ki nâkanuñ küçeki bu vâkı'a-i hâ'ilede firâz-ı cebele gitdi. Bir nâle-i ḫazîn eyledi ki melâ'ike-i heft-âsmânüñ cigarlerinden güzër itdi. Ba'de-mâ ḫazret-i nebiyy-i Ḥudâ bu muşibeti ki işitdi, "N'içün böyle 'işyân

1 kînden: mekînden MV | kemînden E

2 "Allah'ın emrine karşı serkeşlik ettiler. Deveyi boğazladılar. Onları güç yetiremedikleri bir titreme sardı."

3 bu maqûle: - MV, E

4 üstine üşdiler: üleşdiler N1

itdiñüz?” diyü mecma‘-ı kavm-i Şemüd’a yitdi. Ba‘zılar ‘özü-ñ ahlığa başladılar. “Bu kažiyye bizüm rızāmuzla olmadı.” diyü ‘arz-ı nedāmet itdiler. Ve ba‘zı mü‘minin ki belā nāzil olmadın ihtiyāt idüp Hāzret-i Şālih‘den du‘ā iltimāsına muqayyed oldı. Peyğāmbere-i Hudā yine ol kavme merhamet ü şefkat idüp “Bārī küçekini buluñ. İçinüzde mer‘ā tutup anuñ meymeneti¹ ile ‘azāb-ı ilāhiden emīn oluñ.” buyurdu.

Her çend ki ol kavm-i güm-rāh kulle-i cebele çıkmak istediler; [179b MV] ve her zamān mürür u şu‘ūd itdükleri giriveleri gezüp tefakkuḍ kāsın itdiler; hikmet Hudā’nuñdur, fermān-ı Hudā ile re’s-i cebel tā semā-yı dünyāya muttaşıl oldı. Ol kavm-i ‘uşāt degül, murğ-ı perrān ve bād-ı vezān bile kullisine çıkmāğa yol bulmadı. Āhir-i kār gözlerine qarşu ol beççe-i sügvār² «وَأَمَّا» diyü na‘ra urdu. Bir dağı görünmeyüp tılandı.

Fe-lā-cerem nebiyy-i muhterem ol küçekün bir kerre nālesinden bildi. Va‘de-i nüzül-i ‘azāb ancağ bugün idüğini ol kavme beyān u i‘lān kıldı. Gālibā tecessüs-i nāka ikinci gün idi ki mābeyninde bir gün dağı geçdi. ﴿فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ﴾³ mücibince dördinci günü ‘azāb-ı İlāhī nüzül itdi. Hālā ki ol ümmet-i bed-kāruñ⁴ ekşeri bī-bāk gezerlerdi. Hattā temeshur u istihzā yüzinden “ ‘Alāmet-i nüzül-i ‘azāb ne yüzdendür?” diyü Hāzret-i Şālih’e şorarlardı. Anlar dağı cevāb virüp “Evvelki gün beñziñüz şararur. İkinci günü yüziñüz kızarur. Üçincide qararup irtikāb itdüğünüz yüz qaralığı bedidār olur. Dördincide ḥod ‘ukūbet-i Cebbār-ı Mūntakim ne yüzden ise nüzül kıılır.” buyurdu. Ya‘nī ki ‘alāmāt-ı gün-ā-günını bu vechle tıuyurdu.

Ba‘de-hāzā ol tokuz nefer şakī-i bī-pervā katl-i Şālih ‘aleyhi’s-selāma ittifaḥ itdiler. Hattā menzil-i mübāreki qurbında bir kemīngāhdā şaklanup fırsatını gözedürlerdi. Lākin sūr‘at-künān fermān-ı İlāhī şudūr itdi. [410a E] Melā’ike-i āsmān ol kemīngāhdaki müşriklerün başlarına birer⁵ seng-i ‘azīm bırağup cümlesi helāk oldı, gitdi.

Garābet bundadur ki akribāları olan ‘uşāt “Bunları sen öldürdün.” diyü nebī Şālih’e töhmet itdiler. Ālāt-ı harb ile üstine gelüp “Elbette seni katl

1 meymeneti: kıymetini bilmek E

2 “vay annem!”

3 *Kur‘ān-ı Kerīm*, Hud Sûresi, 11/65, “Yurdunuzda üç gün (daha) faydalanın. Bu, yalanlanması olmayan bir vaaddir”

4 kārūñ: kirdār N1

5 birer: bir MV

iderüz.” diyü müsâra‘at itdiler. Fe-ammâ ta‘allukât-ı Şâlih ‘*aleyhi’s-selâm*¹ mâbeyne tevassu‘ eylediler. “ ‘Mev‘id-i’² ‘azâb üç gündür.’ diyü size beyân itmişdür. Eger vâkı‘ ise bunı bihûde qatl itmiş [192a N1] olursuz. Didügi şübût u zühûr bulmazsa hod ef‘âlîñüzde işâbet bulursuz.” diyü te‘hûr itdürdiler. Zu‘m-ı fâsîdlerince “Kelâm-ı Şâlih hîlâf-ı vâkı‘ olup üçüncü günü qatl iderüz.” diyü tağıldılar.

İrtesi ki hûrşîd-i felek rahşân oldı, ol qavmün vüçûh-ı nâ-mübâreki yıllamış berkân hastesi gibi şapşaru bulındı. Hattâ her kişi birbirine “Za‘ferân mı süründün?” diyü şordu. Kemal-i zücret ü iztîrâbdan yine yaraqlanup Şâlih ‘*aleyhi’s-selâm*uñ qatline ‘azîmetleri muqarrer oldı.

Bu kerre nebiyy-i İlâhü'l-vâhib, ...³ nâm re‘is-i qavmi penâh idindi. Ya‘nî ki anuñ harem-serâsına sığındı ki ol şahsuñ bir ismi dañı Yuqabbil⁴ idi. Deryâ-yı şîrk ü dâlâlete müstağrak iken yine qatl-i Şâlih‘i münâsib görmedi. Hîmâyet ü hîrâsetine mücidd olmağla ehl-i fesâda merâm-ı bâtılları⁵ el virmedi.

Eyyâm-ı va‘denüñ ikinci günü ki rûz-ı Cum‘a idi, ammâ ehl-i Şemûd lisânınca “gurûbe” nâmı ile bir ‘azîz günleri idi, ‘ale’s-seher ki öri turdılar, nâ-mübârek beşerelerini hûn-âlûde şüretde buldılar. Bu kerre nüzûl-i ‘azâbı muqarrer bilüp nevha vü zârîye başladılar. “ ‘Ömr-i ‘azîzümüzden bir gün kaldı.” diyü nâle vü girivlerini arturdılar. [180a MV] Üçüncü günü ki rûz-ı şenbe ki oldı, her kişi rûy-i kabîlını midâd-âlûd ve kır ü⁶ qatrân sürilmiş gibi mevcûd buldı. Bu kerre vâveylaları evvelkiden efzûn olup her kişi sergerdân u serâsime kaldı.

Fe-lâ-cerem Hazret-i Şâlih-i mükerrem⁷ ol gice⁸ hafıyyeten çıqdı, gitdi. Kendüye i‘timâd iden mü‘minleri yanınca alup Filistîn cânibine sefer itdi. İrtesi ki şabâh oldı, qavm-i Şemûd kemâl-i hayretle taşra çıqdı. “Âyâ ne maqûle ‘azâb nüzûl eyleye? ‘Acabâ ne gûne ‘uqûbet ü ‘ikâb hülûl eyleye?” diyü gâh âsmâna yüz tutarlardı. Gâh “Yirden mi çıka?” diyü rûy-i zemîne bakarlardı. ‘Ale’l-huşûş Hazret-i Şâlih‘i ki bulmadılar, zümre-i Müslimîn ile

1 Şâlih//selâm: - N1

2 Mev‘id-i: Mev‘ûd N1

3 Nüşhalarda burada olması gereken şahıs ismi yazılmamıştır.

4 Yuqabbil: Baqîl MV, E

5 merâm-ı bâtılları: merâmları N1

6 kır ü: kara E

7 mükerrem: ‘aleyhi’s-selâm MV

8 ol gice: önce MV, N1

çekilüp gitdüğünü tıydılar, nüzül-i ‘uķûbetde tereddüd itmeyüp “Elbette bir belâ muķarrerdür.” diyü muntazır olup tırdılar.

Hemân ki tılû‘-ı hûrşîd zamânı oldu, cânib-i âsmândan bir şayha-i sehmgîn ve âvâze-i heybet-ķarîn zuhûr [410a E] buldı ki kavm-i Şemûd’uñ cigerleri ol şadâ-yı mehbîden pâre pâre oldu. ﴿فَأَخَذَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ﴾¹ naşş-ı kerîmi mücibince her birinüñ vücûdı nâ-bûd u mün‘adim olup cümlesi bi-esrihim zevâl ü fenâ buldı.

Der-ba‘zı hikâyât ba‘d-ez vâķı‘ât u âfât

Ravzatu’s-şafû da meşûrdu ki kavm-i Şemûd ol şayha-i mühlîke ile mün‘adim ü nâ-bûd olduķdan şoñra ancaķ bir meflûc ‘avret bâķî ķaldı ki Hâzret-i Şâlih’i sevmeyenlerüñ biri idi. Bunca ğavî-i şahîhu’l-mizâc ve ķavî müşrikler helâķ olup eli ve ayaķı tıtmaz bir ‘avretüñ hâlâşı Hâķ *sübhânehu ve te‘âlânuñ* hikmet-i hafıyyesine binâ’en idi ki helâķine irâdeti müte‘allîķ olan kavm-i dâll bi-esrihim helâķ oldu, gitdi.

Şâlih düşmeni [192b N1] bir zen-i meflûce bu vâķı‘a-i hâ’ileyi ğördüĝi üzere beyân u i‘lân içün ķurtıldı. Ve ol ‘avretüñ nâmına Zerî’a dirlerdi. Vuķû‘-ı şayhadan şoñra a‘zâsına şihhat naşîb oldu. Tâ ki ol diyârdan riħlet idüp Dârü’l-ķurâ’ya, ya’nî ki Mekketü’llâh’a geldi. Ğördüĝi vâķı‘a-i hâ’ileyi kemâ-yenbaĝî taķrîr ü taħķîķ ķıldı. Ba‘dehu bir içim şucaĝız taleb itdi. İçdüĝi² gibi yârân-ı sâbıkına mülħaķ olup rûhını mâlik-i nâra tapşurdı. Baķıyye-i hayât ve kemâl-i şihhatle ħarekât, tebliĝ-i maķâlât ve taķrîr-i vâķı‘ât içün idüĝi taħaķķuķ buldı.

Bundan mâ‘adâ yine kavm-i Şemûd’dan Alûrgâl nâm bir şahş daķı Harem-i³ Şerîf de zinde ķalmış idi. Ol mevzi‘-ı münîfdan taşra gitmedüķce kendüye helâķ ü demâr işâbet itmemiş idi. Vaķtâ ki Beyt-i Şerîf den taşra gitdi, emr-i İlâhî ile ol daķı yârân u hem-râhları ser-menziline yitdi. Hattâ vefâtı ħininde tıladan bir şâh, ya’nî hâliş altundan bir sebîke-i tâ şâh şâh bilesince bulunup ķabrine ma‘an defn olunmuş idi.

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Ankebut Sûresi, 29/37, “Bu nedenle onları şiddetli bir sarsıntı yakaladı, yurtlarında yerle bir oldular.”

2 vâķı‘a-i//İçdüĝi: - E

3 Mekke-i: - N1

Menķüldür ki sulţân-ı enbiyâ, bürhân-ı aşfiyâ Hzret-i Muḥammed Muştafâ *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* birgün aşḥâb-ı bâ-şafâ ile maķâbir arasından geçerken bir ķabri gösterdiler. “Hâzâ ķabru Alürġâl” buyurdılar. “Ķavm-i Şemûd'dan Dârü'l-ķurâ'ya gelmiş bulunup zinde [180b MV] ķurtulan, ba'de-zamânin Mekke'den taşra sefer iderken ol maḥalde fevt olup yanında bulunan şâḥ-ı tîlâyla defn olunan bu ķabrün şâhibidir.” diyü haber verdiler. Fe-lâ-cerem şaḥâbe-i Resûl-i Ekrem ķabr-i Alürġâl'i açdılar. Ol sebîke-i¹ zehebi mevcûd bulup aḥz itdiler.

Der-beyân-ı seyâḥat-i Şâliḥu'n-Nebî '*aleyhi's-selâm* ve keyfiyyet-i ser-encâm ba'd-ez-şayḥa-i nâ-fercâm

İbn 'Abbâs *radîya'llāhu 'anhumâ*dan menķüldür ki şol zamân ki Şâliḥ '*aleyhi's-selâm* kavminün ķabil-i işlâḥ degül idüğini bildiler, “Bârî küfr ü dâlâletlerini [411a E] gözüm görmesün.” diyü münâcât idüp ruḥşat-ı seyâḥat taleb kıldılar. Bârî Hudâ *celle şānuhu ve 'alâ* icâzet-i 'ulyâsını erzânî kılduķdan sonra eṭrâf-ı bilâd seyrin iderek bir maḥalle irdi. Tek ü tenhâ tã'at u 'ibâdet üzere bir şaḥş-ı 'âbid gördi. “Kimse ile ülfet itmeyüp bu vâdide tenhâ temekküne bâ'is nedür?” diyü şordı.

Fe-lâ-cerem şaḥş-ı 'âbid-i mükerrem cevâba mutaşaddî olup “Bu maḥalde sâbıķan bir ķarye var idi. Sükkânı ġâyetle bî-ḥadd u bî-şümâr idi. Lâkin benden ġayrısı ihtiyâr-ı şirk itmiş idi. Dâlâlet ve 'ibâdet-i evşân anlarıñ rüy-i nâ-şüstelerini² pür-çirk itmiş idi. 'Âķıbet fermân-ı İlâhî yitdi. Ol 'aşileri bi-esrihim tiġ-i қаzâ helâk itdi. Benden ġayrı bir ferd ķurtulmadı. Fe-lâ-cerem ber-vech-i şükr-i ni'met-i etemm bu vâdide ķalmışam, ķayd-ı ḥayâtta olduķça 'ibâdet ü tã'atı zimmetüme vâcib bilmişem.”

Şâliḥ '*aleyhi's-selâm* ki bu mâcerâyı bildi, kendüye hem-ḥâl olan şaḥş-ı 'âbide [193a N1] vedâ' idüp sâḥil-i deryâ seyâḥatine ve ḥikmet-i Hudâ baḥrinün sibâḥatine ve ba'zı cezâ'irün teferrüci ḥâletine³ mücidd oldı. Tâ ki bir cezîreye varup namâza meşġûl bir şaḥş-ı şâliḥ-i maķbûl daḥı buldı. Anuñ daḥı keyfiyyet-i aḥvâlini tefahḥuş kıldı. 'Âbid-i mezbûr taķrîr-i kelâm-ı meşķûr⁴ idüp “Ben bir 'aşî kavm ile bir sefineye girmişdüm. Ve ol gürûh-ı

1 sebîke-i: - N1

2 şüstelerini: şâyestelerini MV

3 ve//ḥâletine: - N1

4 meşķûr: mezkûr E

mekrûhı bi-esrihim ‘işyân u dâlâletde görmışdüm. Hergiz Hâzret-i Bârî Hüdâ’ya t̤â’at itmezlerdi. Ne denlû naşîhat u pend olinsa kulağ tutmazlardı. Âhîr-i kâr ruḡṣat-ı Müntakim-i Büzürgvâr ol kavmi ser-be-ser ġarḡ itdi. Gemileri pârelenüp her taḡtesi bir cānibe tağıldı, gitdi. Fe-ammâ luṭf-i¹ bî-şümâr-ı Hüdâ bu bendeyi ol mûhlikeden cüdâ buyurdi. Ba’de’l-ḡalâş rûzgâr ile bu cezîreye yol virüp zâd u zevâdemi bu maḡalden muḡadder kıldı. Leyālî vü nehâr ol ni’metûn şûkrindeyüm.” diyü cevâb virdi.

Şâlih ‘aleyhi’s-selâm vâkıf-ı mâcerâ ve ‘ârif-i müdde’â olup bununla daḡı esenleşdi, gitdi. Niçe merâḡil ü menâzil kaṭ’ından soḡra bir şehre yitdi ki ol kişverûn² cümle sâkinleri küffâr idi. Ancağ içlerinde iki Müslimân u dîndâr zâhir ü bedîdâr idi. Kemâl-i ‘ibâdetle kesb ü kâr iderlerdi. Bir günûn ma’âşına kifâyet idüp fazla ḡalan mevcûdlarını taşadduḡ eylerlerdi. Şâlih Nebî ki anlara mihmân oldı, aḡşam zamânı olduḡda ḡuşına bir ḡorkunç âvâze yol buldı ki cisminûn müyları müteḡarrik oldı. “Bu ne ġarib [ü] sehmnâk âvâzedür?” [411b E] diyü ol iki ‘âbide şordı.

Didiler ki “Bu bir meḡîb ḡayvân [181a MV] ve dâbbe nâmı ile şöhre-i ‘âlemiyândür ki her gün bu zamânda³ deryâdan çıkar. Bu maḡûle bir şadâ virüp şehir ḡalḡını birbirine koyar. Hergiz men’ine imkân bulamazlar ve bir t̤arıkla bu cānverûn ḡavfindan ḡurtılamazlar.

Şâlih ‘aleyhi’s-selâm ki bu aḡvâlî işitdi, “Sükkân-ı şehir baña ne miḡdâr ücret⁴ virürler ki bi-’avni’llâḡ ol cānveri helâk eyleyem.” diyü ta’ahhüd itdi. Vaḡtâ ki ol kişverûn ḡalḡı bu kelâmı işitdiler, nişf-ı mâ-meleklerini Hâzret-i Şâlih’e ta’ahhüd itdiler.⁵

Hemân ol resûl-i ekrem, ḡâlîḡu’l-Levḡ ve’l-ḡalem cenâbına münâcât kıldı. Bârî Te’âlâdan ol dâbbenûn helâkini recâ eyledi. Sâ’atiyle nâvek-i du’â hedef-i icâbete maḡrûn oldı. İrtesi ol cānverûn cüsse-i meḡîbi kenâr-ı deryâda mürde-i dü-pâre bulundu. Sükkân-ı şehir va’delerine vefâ eylediler. Nişf-ı mâ-meleklerini bir yire getirüp Hâzret-i Şâlih nazarına getürdiler. nebiyy-i büzürgvâr daḡı ol mâl-i mecmû’ı ol iki ‘âbide hibe eyledi.⁶ “Benüm ḡâtırumı isterseñüz bunları ḡabûl idüñ.” diyü yalvardı. ḡâlâ ki ḡabûlinden

1 luṭf-i: be-luṭf-i MV, N1

2 kişverûn: şehrûn MV, N1

3 zemânda: maḡalde N1

4 ücret: nesne MV

5 diyü//itdiler: didükde şehir nişf-ı mâllerini virmegi ta’ahhüd itdiler N1

6 bağışladı: hibe eyledi N1

i'râz eylediler. Bizüm kefâf-ı ma'âşımız muḳarrer iken bu mâli nice alalum. Ve neye şarf idelüm?" cevâbını virdiler.

Hâzret-i Şâlih dahı ol mālün ḳabûlinden i'râz itdi. Yine aşhâbına redd idüp Bârî Hudâ'ya şükrler iderek gitdi. "Li'llâhi'l-ḥamd ki bu maḳûle şâlih ü 'âbid ḳullaruñ [193b N1] rü'yetiyle beni müşerref itdün, yâ Rabbî." diyü 'arz-ı sipâs u minnet itdi. Ve cenâb-ı Rabbü'l-erbâb'dan bu cevâbı işitdi ki "Yâ Şâlih bilmez misün ki 'âlemün nizâmı benüm şâlih ü 'âbid ḳullarımıñ vücûdına menûḫdur. Anlar olmasa 'uşâtuñ cezâları virilüp ṭarfetü'l-'aynda bu kâr-ḥânenün zir ü zeber ḳılınması irâdetüm ser-riştesine merbûḫdur."

Naẓm

دو رویست دنیا و خویش درشت   چو تو بچه بسیار پرورد و کشت
سبوی ازین جوی ناید درست   نرست از درودن گیاهی که رست¹

'Avdet-i Şâlih 'aleyhi's-selâm be-ḥarâbe-i aḳvâm ve vefât-ı ân resûl-i lâzımu'l-ikrâm

Vuḳû'-ı şayḫadan evvel ki ol peygâmbere-i mübeccel be-emr-i Hudâ-yı 'azze ve cell kendüye tâbi' olan Müslimîn'le celâ-yı vaṭan itmiş idi. Ya'nî ki Filisṭîn cânibine çekilmiş, gitmiş idi. Ba'de-nüzûlî'r-recfe *ḥubbu'l-vaṭan mine'l-îmân*² silsilesini neşim-i ârzü-yi laṭîfi cünbân oldu. Menzil-be-menzil câygâh-ı ḳavm-ı Şemûd'a vuşûl buldı. Gördi ki 'imâretleri ḥarâb olmuş ve âb-ı zülâl-i çâhları [412a E] soğulmuş,³ ceza'-ı bisyâr ve vâveylâ-yı bî-şümâr ile ol nebiyy-i büzürgvâr vâfir gözyaşları dökdi. Ve lisân-ı ḥâl ile ol ḳavm-i ḳallüñ ervâḫına muḫâṭabât-ı rûḥânî buyurdı ki "Pend ü naşîḫatümi ṭutmazdıñuz. Güftâr-ı râstımı kec ü nâ-hemvâr şanurdıñuz. Kendü ḳuvvetleriñüze maḡrûr olup ﴿مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾⁴ dirdiñüz. Ḳavm-i 'Âd'a nüzûl iden şaḫaṭ-ı ilâhiden 'ibret-bin olmazdıñuz." diyü nâle vü girivle gayrı

1 "Dünya, biri güzel ve biri çirkin olan iki yüzden ibarettir. Senin gibi pek çok çocuğu önce büyütmüş, sonra da öldürmüştür. Bir testi onun suyundan tam olarak dolmaz. Onda yetişen bir ürünün hasatından fayda elde edilmez."

2 "Vatan sevgisi, imanın gereğidir."

3 soğulmuş: şu ḳalmamış N1

4 *Kur'ân-ı Kerim*, Fussilet Sûresi, 41/15, "Bizden daha güçlü kim var?"

yire¹ çekildi, gitdi. Yine Filist'in diyârını ârzü itdi. Niçe zamân ol serzeminde kıyâm u ârâm itdükden sonra andan dahı göçüp Harem-i Şerîf'e geldi. Mütemekkin olup âhîret seferi tedârükine yöneldi. [181b MV] «سبحان من تقدّس ذاته عن مقارنة الفناء والزوال وكلّما سواه يتبدّل من الحال الى الحال»²

Egerçi ki müddet-i hayâtında ihtilâf vardır, lâkin eşaḥḥı iki yüz sekiz sâl ile nümüdârdur. Hâlâ ki ekseri iki yüz seksen olmasına zâhibdür. Ve zamân-ı da'veti iki yüz altmış yıl olup iki yüz kırk iki yıl kıavminün helâkinden evvel ve on sekiz yıl şayḥa-i mühlîkeden sonra 'ömr sürdüğü şıḥḥate muḳârindür.³ Ammâ medfen-i laṭîfî Harem-i Şerîf kıurbındaki Dârü'n-nedve'dür, dirler. Ve ba'zılar beyne'r-Rûkn⁴ ve'l-Maḳâm idüğünü taḥḳîḳ iderler. Nihâyet kitâb-ı Ünsü'l-celîl kıavlınce şehri Remle'deki Câmî'-i Ebyaz'da medfündür.

Ve ammâ mu'cizâtuhu

Hafî olmaya ki Şâlih 'aleyhi's-selâmdan üç kavî mu'cize şudür itmîşdür. Ve her birinün şıḥḥatı taḥḳîḳa yitmişdür. **Evvelkisi** bir deveyi küçeki ile izḥâr itmesidür ki ekser-i enbiyâya böyle mu'cize-i kıaviyye kıudreti el virmemişdür.

İkinci: Bir taşdan âb-ı revân aḳıtduğıdır ki kıavm-i Şemûd'un şuları az olmağla [194a N1] Hâzret-i Şâlih'e geldiler. "Bizüm ma'âşımuza bâ'is olacaḳlayın şucağız recâ eylerüz." diyü yalvardılar. Hâzret-i büzürgvâr bir büyük taşı yedi kerre çolaşdı. Ba'dehu du'â idüp, içinden bir âb-ı revân aḳıdıp mu'cize gösterdi.

Üçinci: Âteş kıışşasıdır ki bir müşrik, Hâzret-i Şâlih'ün haymesine âteş urdı. "Eger ḥaḳ peygâmbir ise çâderini kıurtarsun." diyü âteşe yan virdi.⁵ Hemân ki bu hâl Hâzret-i Şâlih'e ma'lûm oldu. El kıaldurup def'ine du'âlar kııldı. Hemân sâ'atiyle çâderinden fûrûzân olan âteş ol müşrikün haymesine naḳl itdi. Cümle mâ-meleki ve çetri yanıp kül oldu. [412b E] Hâzret-i Şâlih'ün haymesi ḥalâş olduḳdan ḡayrı yanan yirleri bile nâ-bedid oldu.

1 ḡayrı yire: - N1 | yire: yola E

2 "Zatı yokluğâ ve ölüme yakınlıktan daha yüce olan ve her zaman durumdan duruma giren şeyleri düzelten Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."

3 muḳârindür: müteḳaribdür N1

4 rûkn: re's N1

5 virdi: vardı N1

Zıkr-i Nübüvvet-i İskender-i Zü'l-ıkarneyn 'aleyhi's-selâm

Ekşer-i müverrih'in Hâzret-i Şâlih'den sonra İbrâhîm el-Halîl'i yazmışlardır. Ancak H'ândşâh-ı müverrih ve ba'zı 'ulemâ-yı dūr-bîn İskender-i Kübrâ 'aleyhi's-selâmı irâd etmişlerdir. Ve İskender-i Kübrâ ile şuğrâ nâmındaki Zü'l-ıkarneyn-i Rûmî miyânını fark etmemişlerdir.

Ba'de-mâ kitâb-ı *Hamîs*'deki taḥkîk-ı nefîs budur ki kitâb-ı *Muhtaşar-ı Câmî*^oden nakl eyleyüp "Zü'l-ıkarneyn iki zât-ı büzürgvârdur ki ekberi *Qur'an-ı 'Azîm*'de mezkûr olan İskender'dür. Sâ'm bin Nûḥ 'aleyhi's-selâm evlâdındandır. Hâzret-i İbrâhîm ile mu'aşîrlardur. Ve Hâzret-i Hızır kendinüñ vezîri ve muḳaddeme-i leşkeri ve ibn ḥâlesi nâmında bir refîḳ-ı müşîri idi ki evlâd-ı Sâ'm'dan biri âb-ı ḥayâtı bulup nûş eyleyüp dünyâda muḥalled olacaḳdur.

Bir kitâbda Hâzret-i Âdem'den nakl ile meştûr görmegin yir yüzini leşkeri ile tolaşdı. Ve zulumâta duḥûl idüp âb-ı ḥayvân¹ tettebbu'ına muḳayyed oldu. Lâkin muḳaddeme-i 'askeri olan Hızır 'aleyhi's-selâm miyân-ı zulmetdeki 'aynû'l-ḥayâtı bulup içdi. Ba'dehu İskender'e ḥaberin virüp tekrâr yoḳladuḳlarında bulunmadı. Muḳadderât-ı ilâhiyye'den olmamağın İskender'e naşîb olmadı." diyü beyân etmişdir. Hattâ "Sedd-i Ye'cüc'ı binâ eyleyen daḥı bu İskender'dür." [182a MV] diyü ta'yîn eylemişdir.

Ve "Ammâ Zü'l-ıkarneyn-i Aşğar, İskender-i Yünânî'dür ki Dârâ'nuñ memleketin aldı. Ve kızını taḥt-ı taşarrufına şaldı. Saltanaṭ-ı Rûm u Fârs kendüde müctemi' olmağla Zü'l-ıkarneyn dinildi. İskender-i Kübrâ'nuñ zuḥûrı Sâ'm evlâdından olduğı gibi² şuğrânuñ daḥı vücûdı ebnâ-yı Yâfeş'den oldu." demişdir.

Ve "Ba'zılar ḳavlince zulumâta girüp 'aynû'l-ḥuld talebine daḥı varmışdur." diyü bildürmişdir. Ancak "Sedd-i Ye'cüc binâsına me'mûr olan budur." dimeyüp sâ'ir umûrda iştirâk şûretinde tafşîl eylemişdir.

Fe-ammâ bu ḥaḳîr tettebbu'ında İskender-i Zü'l-ıkarneyn ikidir. Mâbeynlerinde biñ ṭoḳuz yüz yıldan ziyâde zamân³ mürûr etmişdir. Pes İskender-i Kübrâ, Hâzret-i Süleymân bin Dâvûd gibi hem nebiyy-i mürsel ve hem pâdişâh-ı mübecceddür. Anlara riḥ ü vuḥûş u tuiyûr musaḥḥar ḳılınduğı gibi bunlara zulmet ü nûr fermân-berdâr [213a E] ḳılınup [194b

1 âb-ı ḥayvân: - N1

2 olduğı gibi: olmuşdur bu vechle N1

3 zemân: - N1

N1] ser-hadd-i zulümâta qarib olan Nâsik ve Mensik nâm şehirlerde kıyâm iden mahlûkâtı da‘vete gönderilmiştir. Ve ol münâsebetle Ye‘cüc ü Me‘cüc vilâyetinün havâlisine vardukda zulmlerini def için sedd-i sedîd binâsı emr olunmuşdur. Taleb-i âb-ı hayâtla zulümâta duhûl iden ve *Kur‘ân-ı ‘Azîm*’de mezkûr olup ekşer-i müfessirîn nübüvvetine zâhib olan bunlardur.

Aşhâb-ı âşârûn şeyh-i bâ-temyîzi, mevlânâ müverrih Makrîzî, “İskender’ün ismi Şa‘b bin Merâ’il bin Hâriş¹ er-Re’îs bin Cemâl Zî Şâd² bin ‘Âd Zî Menh bin ‘Âmir el-Milât³ bin Seksek⁴ bin Vâ’il bin ‘Umeyr bin Sebâ bin Şahb bin Ya‘rub bin Kahtân bin Hüd ‘aleyhi’s-selâmdur.” diyü nesebini ta‘yîn itmiştir. “Ve ekşeriyâ lafz-ı zû ile muşaddar olan esâmî ve elķâb Yemenîlerden peydâ olmağın Zû’l-yezen ve Zû’l-menâr ve Zû’n-nün gibi Zû’l-karneyn dahı kabîle-i Hîmyer’den zuhûr eyledi.” diyü yazmıştır. Hâlâ ki laķabına itdüğü diķkati ismine itmeyüp lafz-ı İskender ‘Arabî degül iken mücerred zû qarînesi ile laķabı Hîmyerîlerden olmağa delildür, diyü hüküm itmiştir.

Ammâ Fahr-i Râzî ‘aleyhi’r-raḥme dahı *Tefsîr*’inde “İskender’ün ismi Ebû Bekr bin Semen bin ‘Umeyr⁵ bin Aķrînes-i Hîmyerî’dür.” didüğünü mü’ellif-i kitâb-ı *Hamîs* beyân eylemiştir.

Bunlardan mâ‘adâ *Târîḥ-i Benâketi* mü’ellifi ķavlince “İskender bin Filîķus ki Zû’l-karneyn ile mülēķķabdur, kitâb-ı⁶ *Divânü’n-neseb*’den nakl eylemiştir. Ya‘nî “İsmleri Hermes bin Rûmî bin Layzî bin Yûnân bin Târeḥ bin Yâfeş bin Nûḥ Necî ‘aleyhi’s-selâmdur. Biñ altı yüz yıl ‘ömr sürüp ol zamânda her biñ⁷ yıla bir ķarn itlâķ olunmağın iki ķarna⁸ qarib salţanat itdi. Anuñ-içün Zû’l-karneyn dinilmiştir.” diyü yazmıştır.

Ve yine imâm-ı hümâm, ḥüccetü’l-İslâm Muḥammed el-Ġazzâlî - *rahmetu’llâhi ‘aleyh- Sırru’l-‘âlemîn* nâm kitâbında İskender-i Zû’l-karneyn’ün ismi Şa‘b bin Câbir-i Hîmyerî’dür. Ve vâlidesinün ismi Hilâne’dür. Hîmyer kabîlesinden bir yetîm idi. Hâl-i hayâtında pederi nessâclik ile geçinürdi. Ol zamânda ki medîne-i Kõştanîniyye’de Beytû’s-

1 Hâriş: Hâreş N1

2 Şâd: Şeded N1, E

3 Milât: Muţât N1

4 Seksek: Seknek E

5 ‘Umeyr: Ġubeyn MV | ‘Umeyn E

6 *Hamîs*//kitâb-ı: - N1

7 biñ: yüz MV | birinün biñe E

8 ķarna: yüz yıla MV | yüz ķarna E

şanâyî' nâm bir kenîse var idi ki dâr-ı dünyâdaki ümem-i muhtelifenüñ elbise vü şanâyî'i ve kisve-i mütenevvî'a ile her milletüñ tavr-ı şâyî'i mülûkten ra'yyet-i zirâ'at-sülûke varınca resm ü nağş olunmuş idi. Hilâne ki oğlu İskender'i getürüp Beyt-i Şanâyî'e vardı, cemî-i nuķûş u şuveri gösterüp "Birini ihtiyâr eyle." [182b MV] diyü söyledi.

İskender egerçi ki bir yetim-i şağır idi, fe-ammâ dürr-i yetim gibi zât-ı büzürgvârı [213b E] bir cevher-i bî-naẓır idi. Zıkr olınan nuķûş u timsâli seyr iderken hemân gözleri tâc-ı sulţânîye düş oldu. "Dürr-i yetime münâsib olan efser-i şâhenşâhidür." diyü berk yapışup hâtırı hõş oldu. Ne kadar ki men'ine iķdâm olındı, el çekmedi. Andan ğayrı bir nesneye meyli münâsib görmedi.

Beyt-i Şanâyî' mütevellisi ki Yûnân nâm hâkîm-i ferâset-fercâm idi, hemân ki Şa'b bin Câbir'ün dest-i himmetle efsere yapışduğunu gördi. Vâlidesinden 'ahd u mîşâķ aldı ki şehryâr-ı âfâķ olduķda Yûnân'a ve evlâd u 'iyâl ü¹ hân mânına [195a N1] ta'arruz itmeye. Zamân-ı devletinde hõş-hâl ve müreffehü'l-bâl olup kimesne kendüyi ve tevâbî'ini incitmeye. Hattâ lisân-ı Yûnân'dan şâdır olan ķâl² bu maķâl-i beşâret-me'al idi ki «أنت الملك»³ didi. Ya'nî ki İskender'e hîķâb idüp "Sen bir pâdişâh olacaķsun ki şarķdan ğarba aķtâr-ı 'âlemi dâmen-i himmetüñ altına alacaķsun." diyü söyledi. Ba'dehu vâlidesi Kõştanţınıyye'den 'avdet⁴ idüp arz-ı Bâbil'e vardı. *İntehâ*.

İmdi bu zıkr olınan rivâyetden nesebi Hîmyerî'dür, diyenlerüñ sözleri râstdur. Nihâyet İmâm Ğazzâlî'nün taķķıķınıñ me'âli tevfiķ u taţbıķ cihetinden kâstdür. Zîrâ ki Zü'l-ķarneyn-i Hîmyerî İbrâhîm el-Halîl zamânında gelmişdür. İstanbul şehri ki Kõştanţınıyye demekle ma'rûfdur, Yânķû bin Mâdyân yapmışdur, ki Zü'l-ķarneyn-i Hîmyerî'den niķe rûzgâr soñra binâ olunmuşdur. Bu taķdırce Beytü's-şanâyî'e seyre varan meger ki İskender-i Rûmî ola ki şehir-i mezbûr anuñ tevellüdinden dört yüz otuz yıl evvelce yapılmışdur.

Ve "İskender-i Rûmî pâdişâh-zâdedür. İsmi Şa'b olup babası nessâc⁵ idi." didükleri ķâbil-i tevfiķ u taţbıķ degüldür.

1 'iyâl ü: - MV

2 ķâl: fâl MV

3 "Sen eteĝi doĝuda ve batıda yeryüzünün bölgelerine yayılacak olan hükümdarsın."

4 'avdet: riķlet E

5 nessâc: nettâc MV, E

El-kıssa ba'de külli kelâmin İskender-i Kübrâ nübüvvet ü salṭanatla benâm ve binâ-yı sedd ile celâlet-encâm idüğü muvâfık-ı¹ maḳâl-i şihḫat-nizâmdur. Fe-ammâ Zü'l-ḳarneyn-i Şuḡrâ ki İskender-i Rûmî İbn Filikûs'dur. Şâhib-ḳırân-ı miknet-cülûs ve mü'eyyed min 'indi'llâh² idüğü ma'lûm-ı ekâbir ü rü'ûs bir şehryâr-ı memâlik-güzâr-ı devlet-me'nûs idüğü ve murâfaḳat-ı ḥükemâ-yı a'lâm [ve] iḳtizâ-yı cell-i himmet-i ḥikmet-fercâm³ ile zulûmâta duḥûlini ve Ḥazret-i Hızır '*aleyhi's-selâm* bedreḳası olmaḳ şeref-i ḳabûlini müstevcib idüğü raḳam-kerde-i ḥavâşş-ı enâmdür.

'Ale'l-ḥuşûş İskender-i Himyerî da'imâ beyâz ve siyâh iki [414a E] sancaḡla tehyi'e-i sipâh idüp beyâz sancaḡına nûr-ı rûşen musahḫar olup zulmet ü deycûri kendüye ve 'askerine rûz-ı pür-nûr göstermesi ve râyet-i sevâdına teşhîr-i zulmet muḳarrer olup istedüğü zamânda 'adûsı gözine 'âlemi târ iderdi. Ve her nereye 'azîmet ḳılsa öninden nûr u ziyâ reh-nümâ ve ardından târik ü deycûr sıyânetle hüveydâ olurdu, diyü *Medârik* ve *Yenâbî'* tefsîrlerinde yazılması elbette ṭaleb-i âb-ı ḥayâtla dâhil-i zulûmât olan İskender-i Rûmî olmaḡı müş'irdür.

Zîrâ ki İskender'i âb-ı ḥayât içmekden men' iden emr-i İlâhî ile zulmetdür. Pes Zü'l-ḳarneyn-i Kübrâ'ya zulmet musahḫar idüğü muḳarrer iken ser-çeşme-i ḥayvânı men' [183a MV] idüp göstermemesi nice müyesserdür? Meger ki nûr u zulmet İskender-i Himyerî'ye musahḫar olmuş ola. Ve ṭaleb-i âb-ı ḥayât İskender-i Rûmî'den vukû' bulduḡı taḫaḳḳuḳ bula.

Ve bi'l-cümle ba'zı müverriḥîn "Beyne's-Şâlih ve'l-Halîl me'b'ûş olan peygâmbir-i celîl İskender'dür." didükleri 'âleme iki İskender geldüğine delildür. Ve ba'zı târiḥ-i mülûkde "Kübrânuñ nesebi Yâfeş'e ve şuḡrânuñ 'Ayş bin İshâḳ'a müntehî olur." didükleri ḳâl ü ḳîl, daḡı nev'-ı şihḫate sebîldür. Ma'a zâlik müfessir Mevlânâ 'İmâdü'd-dîn-i [195b N1] Kebîr, *Bidâyetü'n-nihâye* nâm kitâbında bu ḳavli taṣriḥ ve nübüvvetini⁴ taṣḫîḥ ḳılup iḳâmet-i delâ'il imtişdür.

Ve kitâb-ı *Ünsü'l-celîl* de meştûr ve bu ḫaḳîre manzûrdur ki İskender-i Zü'l-ḳarneyn şeref-i nübüvvetle cem'-i ḫâfıḳayn idüp evvelâ ki ba's olındı, mübârek başında imtiyâz için iki ḳarnı⁵ bulundu. Ḳaçan ki ümmetini dîn-i

1 muvâfık-ı: muvaffaḳ-ı N1

2 min 'indi'llâh: mine'llâh N1

3 himmet//fercâm: ḥikmet-i himmet-fercâm MV, E

4 nübüvvetini: şübûtinî N1

5 imtiyâz//ḳarnı: iki ḳarnı imtiyâz için N1

mübîne¹ da'vet kıldı, bir karnını urup düşürdiler. Ol zaḥm-ı mühlikle ḥazreti öldürdiler. Lâkin Ḥazret-i Bârî Hudâ ol sâ'at yine ihyâ itdi. Tekrâr yine kavmini da'vete gitdi. Bu kerre ol bir karnını urdılar. Şikest idüp zâtına bir daḥı fenâ virdiler. Fe-ammâ Ḥaḥ *sübhānehu ve te'âlâ* mezbûrı yine dirilti. Bu hâlete binâ'en "Zü'l-karneyn" şöhetini ḥâşıl itdi.

Ve bi'l-cümle ekşer-i evkâtı diyâr-ı Frengistân'da geçürdi. Seyf-i meslûl-i cihâdla mü'minleri müşriklerden seçerdi. Ḥattâ ol zamânda 'umûmen diyâr-ı maḡrib ḥalkı küfr ü ḡalâl üzere idiler. İskender ki emr-i İllâhî ile anlara sefer eyledi, bir yıl miḡdârı ol ḥavâlîde ḡazâ idüp niçesini imâna getürdi. Fe-ammâ ekşerini ber-vech-i istişâl kırıp köklerin kesdi. Yirlerine 'izz-i ḥuzûrındaki Müslimîni işbât itdi. Ba'dehu Kuds-i [414b E] Şerîfe geldi. Şeref-i ziyâretile bir şeref daḥı kesb eyledi. Andan Ḥicâz vilâyetine toḡrıldı.

Menḡıldür ki Ḥazret-i İbrâhîm el-Ḥalîl emr-i Şânî-i Celîl ile Beytu'llâh binâsına meşḡûl iken bir kimse tavâf niyyetine çıkageldi. Dişâr u şî'arından yad illi idüḡi bilindi. Ḥazret-i İbrâhîm mezbûra "Sen kimsün, nereden gelürsün?" diyü şordı. Ol daḥı "İskender-i Zü'l-karneyn leşkerindenüm." diyü cevâb virdi. "Ya şimdi İskender kâdadur?" diyü² buyurduḡda Ebṡaḥ nâm menzilde idüḡin bildürdi. Ḥazret-i İbrâhîm ol sâ'at 'azîmet idüp İskender'e mülâkat itdi.

Vaḡtâ ki buluşdılar, kemâl-i ta'zîmle ḡoçuşdılar. Zîrâ ki Ḥazret-i Ḥalîl'i gördüḡi gibi İskender atından indi. Ba'de'l-i'tinâḡ binmeyüp nebiyy-i ekreme muvâfaḡat kıldı. Nüdemâsı "N'içün binmezsün?" didüklerinde "Bu maḡûle 'azîz-i vâcibü'l-ikrâm piyâde iken baña süvâr olmaḡ câ'iz degüldür." cevâbını virdi. Ḥâlâ ki evvel mülâkâtları idi. Bu ṡarîḡla Ka'betu'llâh'a geldiler. Beyt-i Şerîf'i mâşiyen ḡacc eylediler. Bu tafşîl Mevlânâ Ezraḡî'nüñdür.

Bir rivâyetde daḥı mezbûr İskender aḡsuzın Beyt-i Şerîfe geldi. Ḥazret-i İbrâhîm ve Ḥazret-i İsmâ'il'i binâ emrine meşḡûl gördi. "Siz kimlersüz ve bu binâya ne cihetden mübâşîrsüz?" didükde "Biz iki 'abd-i pür-ḡuşûruz. Fermân-ı Hudâ ile binâ-yı Beytu'llâh'a me'mûruz." didüklerinde "Temessüklerîñüz gösterüñ. Beyyineñüzü beyân ḡıluñ." diyü buyurdi. Bu mükâleme ḡininde yanlarında bulunan beş re's ḡoç emr-i Ḥaḥ ile lisâna geldi. [183b MV] "Biz şâhidüz. Şehâdet iderüz ki İbrâhîm ve İsmâ'il *'aleyhimâ es-*

1 dîn-i mübîne: dîne N1

2 diyü: - MV, N1

selām Beytu'llāh bināsına me'mûrlardur." diyü söyledi. İskender dahı ¹«رضیت وسلّمت» diyüp ta'zīm ü tevķirlerine bezl-i mechûd kıldı. [196a N1] Ba'dehu yine İskender çekildi, gitdi. Gezdügi yirlerde on iki pâre 'azīm şeh'r 'imâret itdi. Cümlesinüñ nâmını İskenderiyye qodı.

Hilye-i İskender-i Hımyerî

Reng-i rûyî kıızıllığa mâ'il, aķ beñüzlü, maṭbû'u's-şemâ'il, orta boylı, büzürgter, gözlerinüñ dahı büyükligi muķarrer, gīsûları siyāh [ü] dırāzter, müteḥallık u mütevāzî, ğazā ve cihāda mesā'i-i ḥamīdesi vāķi', zenbîl-bāflık şan'atı ile kefāf-ı ma'āşî şāyi', fazlasını taşadduķ u infāķ itdügi eşher-i vaķāyi' bir celilü'l-ķadr ve şehryār-ı vasî'u's-şadr idi.

Mevlānā Mes'ûdî ķavlince māder-zādî Hermes'dür. Fermān-ı Hudā ile şarķ u ğarbı tolaşdı. Bi'l-āhire yolları memālik-i Ye'cûc ü Me'cûc ser-ḥaddine yitişdi. Ol sınırlardaki şehirlerden birini teşrîf kıldı ki şehryārı bir tâcdār-ı ḥüsnü'l-ḥulķ u kerîm, [415a E] laṭîfü's-şüret ü mevzûnu's-serîret ü ḥalîm bir pâdişāh-ı 'ālî-cāh idi ki ķudûm-i mevkib-i hümāyûnı tıyduĝı gibi ķarşuladı. Ol memāliküñ tuḥaf u tefāriķından niķe piş-keşler 'arza kıldı. Fe-ammā eşnā-yı mükālemede ķavm-i Ye'cûc'üñ mezālimini ve Me'cûc nāmındaki şınf-ı lecûcuñ maḥā'ifi merāsimini künhiyle i'lām eyledi. Zirā ki dā'imā kendülerini rencide iderlerdi. Ol ḥavālîdeki Müslimānlara aşlā ḥuzûr u rāḥat virmezlerdi.

Der-şıfat-ı Ye'cûc ü Me'cûc

Bu ķavmüñ ḥaķıķatinde niķe aķvāl vardır. Kitāb-ı *Lübābü't-te'vîl* de meşûrdur ki tâ'ife-i mezbûre ba'zı müverriḥîn taḥķîķ itdügi üzere Yāfeş bin Nūḥ evlādından degüldür. Nihāyet birgün Ḥazret-i Âdem ḥ'āb-ı rāḥatla ḥōş-dem iken iḥtilām oldu. Ve menîsi ḥāķe ķarışup² muḥtelit olduğda Ḥaķ *celle ve 'alā* ol ķavmi ol meniden ḥalķ idüp kemāl-i ķudretini i'lānen izdiyād-ı ensāl ile imtiyāz virdi. Pes benî nev'-i insān ile ķarābeti ancaķ bu vechledür, mine'l-eb ve'l-ümm degüldür.

1 "Rıza gösterdim ve kabul ettim."

2 ķarışup: ķarşu N1

Ammâ Süddî kavlince kavm-i Türk ki Tatar tã'ifesidür, Ye'cüc ü Me'cüc neslindendir. Ba'zı şikâr-bâzlığa çıkanlar hâric-i vilâyetde bulunup gezerken Zül'l-karneyn ki varup seddi binâ eyledi, anlar bir dağı kavmine vuşul bulmayup ol etrâfdaki benî nev' ile tezevvüc itmegin Tatar tã'ifesi mütevellid oldu. Hattâ anlara Türk dinilmesi kavmini terk itdüklerine binâ'en olmuştur.

Ve bi'l-cümle Ye'cüc ü Me'cüc, Yâfeş bin Nûh-ı Necî evlâdındandır, dinilir. Şebbaḥ nâm kimesnenün Ye'cüc ve Me'cüc nâm iki oğlu var idi ki hâlâ sâkin oldukları arâzî-i şimâliyyeyi evvelâ anlar 'imâret itmişdür. Ba'dehu zürriyyetleri çoğalup akşâ-yı arza gitmişlerdür, dirler. Farazâ ki mecmû'-ı benî Âdem on bölük farz olınsa tokuz kısmı ol iki fırka idüğini tahkik iderler.

El-kışsa tã'ife-i mezbûr ki iki şıfndur ve her bir sınıfı dörder fırkadur. Tûl-i 'ömr ile hânmanları nâdirü't-tefarrukadur. İçlerinden her biri fe-lâ-eḳal biñ nefer evlâdını ve evlâd-ı evlâdını¹ görmeyince mürd olmaz. Sâ'ir benî Âdem gibi a'mâr-ı kaşire ile zevâl ü fenâ bulmaz. Ve bu cümle üç şıfndur ki sınıf-ı evveli kâmetleri tûlen [196b N1] yüz yigirmişer gezdür. 'Arzan andan fi'l-cümle eksicekdür. Şınf-ı şânisi tûlen kâmetleri yine yüz yigirmişer gezdür.² Bedenlerinin eni dağı ol hisâbla şâbitü'l-merkezdür. Şınf-ı şâlişi ki kaşirü'l-kâmeleridür, en akşeri bir qarış kâmetle ve en atveli [415b E] ve ekberi kırk zirâ' kadarınca tûl-i muḳarrerle zâhirdür ki mâbeynlerinde bu zümrenün ismi gilim-güş diyü da'irdür.

Fîl ü gergedân kendülere karşı tıramaz. Ecnâs-ı vuḥuş ve sibâ'-ı ziyânkâr kısmını öldürürler. Lâşelerini dağı bulduklarında ḥ'âre geçirürler. Hattâ kendülerden biri öldükde meyyitini zâyi' itmeyüp kemâl-i iştiḥâyla tenâvül kıllurlar. Ekşeriyyâ gıdaları keçî boynuzı didükleri ḥarnûbdur.

Şıfat-ı sedd

Egerçi ki ba'zı ḥükemâ ihtilâf itmişler. Dinildüğü üzere şıfat-ı kavîyye ile muttasıf olan aḳvâm-ı keşirenün sedd ile zabtı mümkün degüldür. Ve âteşle eridilen eczânun dîvâr resminde irtifâ' ile ḳalması 'aḳla muḥâlifdür. Zirâ ki münḥal olup yapılması bi'z-zarûre lâzımdur. Meşelâ Monlâ

1 ve//evlâdını: - N1

2 'Arzan//gezdür: - N1

Muhammed-i Müneccim-i¹ Fergānī ve ba‘zı hükemā-yı müte‘ahhîrînün zî-şānı bu bâbda niçe güftügü kılmışlardır. Lâkin bir huşuşun ki şîhhati *Kitābu’llāh* ile müşbet ola ve Hâk *sübḥānehu ve te‘ālānuh* meşiiyet-i ezeliyyesinde taḥaḳḳuḳı ta‘ayyün bula, anuñ inkârı küfr-i maḥz iken ‘aceb ki evhām u ḥayālāta düşmüşlerdür.

Fe-lâ-cerem müverriḥ-i ‘arîf-i a‘lem² cenâbına lâzımdur ki kütüb-i qadîmede bulduğı üzere naql ü taştîr eyleye. Nihâyet ne icmâl ve ne tafşîl ü tebliğ qaşd idüp bi-‘ibâretihi taḥrîr eyleye.

İmdi kavm-i Ye‘cüc ü Me‘cüc’uñ naḥvet ü tasalluḫları ki ziyâde oldı, ol ḥudûddaki ‘ibâdu’llāha cefâ vü ta‘addileri muttasıl tezâyüd ü imtidād buldı. Sâbiḳu’z-zikr İskender-i Zü’l-ḳarneyn ol eṭrâfı ṭolaşup iki ṭaḡuñ miyânında bir memerr-i ma‘bereyi buldı ki ol iki küh kemâl-i irtifâ‘ u şu‘ûbetle enbûh idi. Farazâ ki mâbeyninde bir sedd-i sedîd yapılduğı taḳdırce berü cânibe geçmeleri müyesser olmaması besbellü idi.

‘Ale’l-huşuş irâdetu’llāh şudûr itmiş idi. Ya’nî ki ol minvâl üzere bir sed yapması İskender’e buyurulmuş idi. Yuḳaruda beyân olınan kıssa ki ser-ḥadd-i Ye‘cüc’deki pâdişāh-ı dindāruñ anlardan şikâyeti ve def‘i bâbında Hâzret-i İskender’den isti‘âneti idi. Ol daḡı sebep-i zâhiri olmuş idi. Tâ ki Zü’l-ḳarneyn-i Hîmyerî’nün mübâşeret-i ta‘ayyün bulmuş idi.

Fe-lâ-cerem evvelâ seddün temelini ḳazdılar. Maḥall-i âba varınca ḡayetle ḳarḥnâk buldılar. Ve büyük büyük, yek-pâre taşlar ile esâsını muḥkem itdiler. Tâ ki ol iki ṭaḡuñ ṭorusına ber-â-ber oldı. Ba‘dehu demürden ve baḳırdan iri iri kerpiçler dökdiler. Ol dîvâr-ı sengînün iki cânibinden yüzleyüp [416a E] tamâmen anları da yapıdılar. Ba‘dehu körükler peydâ idüp, ‘azîm âteşler yaḳup bir mertebede ḥarâret virdiler ki ol demürden ve baḳırdan olan kerpiçler eridi. Birbiri ile alışdı. Dîvârūñ³ iki cânibinde şıva gibi hem-vâr [197a N1] olup delik deşik nesne ḳalmadı. Ve ol maḳûle cā-be-cā naḳb u sūrāḥ daḡı ḳaldı ise tekrâr termîm olındı. Tâ ki ṭülen yüz elli fersāḥ, ‘arzen dîvârı bir mîl ve yüksekligi biñ üç yüz arış bir sedd-i sedîd oldı ki ḡyâ [184b MV] anlarıñ def‘ine meşiiyet-i ilâhiyye tılısmı ile bedîd oldı ki bir daḡı andan berü geçmeleri müyesser olmadı.

1 Müneccim-i: - MV, N1

2 a‘lem: ‘âlim N1

3 Dîvârūñ: - N1

Kitâb-ı *Ravzatu's-şafâ*'da ve sâ'ir kütüb-i mu'teberede bu minvâl üzere nakl ü ta'yîn kılındı.

Vaktâ ki bu tarîkla istiḥkâm bulup encâma irdi, Zü'l-ḳarneyn secde-i şükr idüp döndi.¹ Kendü 'askerine ḥiṭâb eyledi. Ya'nî ki «هذا رحمة من ربّي فاذا»² didi. Ya'nî ki “Bu seddün binâsı Hâḳ *sübhānehu ve te'ālānuñ* bir 'aṭiyyesi oldu. Kaçan ki va'de tamâm ola, yine Rabb-i 'İzzet'ün emri ile yıkılıp fenâ bula. Huşûşâ Bârî Hudâ'nuñ rüz-ı mev'ûda irâdeti müte'alliḳdür. Aşlâ vukû'ında şübhe yokdur.” diyü söyledi. Andan aḳşâ-yı bilâd-ı şimâliye çekildi, gitdi.

Tafşil-i munzam³ der-şihḥat-i sedd-i müstaḥkem

Hafî olmaya ki seddün vücûdında şübhe yokdur. Def-i fiten-i ḳavm-i Ye'cüc için binâ olunduḡı ḥod naşş-ı şerifle şâbitdür. Nihâyet bâni-i sedd olan İskender-i Kübrâ mıdur, yoksa Zü'l-ḳarneyn-i Rûmî midür, ekşer-i müverriḥin anda ihtilâf itmişdür.

Ammâ kitâb-ı *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'de meştûrdur ki ḥulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Vâşıḳ Bi'llâh zamân-ı ḥilâfetine bir vâḳı'a gördi ki ḳavm-i Ye'cüc ile mâbeynimüzdeki sedd-i sedîd açılmış. Ya'nî ki eṣrât-ı sâ'atden olan 'alâ'imün biri muḳarrer olmuş. Fe-lâ-cerem seyyâḥ-ı kâr-dân, Selâm-ı Tercemân nâm âdemine elli nefer yarar yoldaş ḳoşdı. “Beş biñ dinâr ve iki yüz biñ dirhem ve ol elli neferün her birine biñer dirhem ve birer yıllık⁴ zâd u zevâde ve bu cümleñün taḥmîli için iki yüz re's güçlü, ḳuvvetlü ḳatır âmâde kıldı. Ve cümlesine mektûb virüp Sürremenrây nâm ḳaşabadan Ermeniyye şâhibi İshâḳ bin İsmâ'il'e gönderdi ki [416b E] ol zamânda Tiflis'de olurdu. Aña varduḡdan sonra sâlik-i râh olup Sedd-i İskender'e 'azîmetimüzi ve tâ ol maḥalle dek müsâferetimüzi muḥkem tenbîh kıldı. El-ḳışşâ şâhib-i Ermeniyye mektûbı ile şâhib-i serîre varduḡ. Ve andan bir nâme ile Lân memleketi melikine vuşûl bulduḡ. Ol daḡı bize temessûk virüp

1 döndi: döndi, gitdi E

2 “Bu, Rabb'imden bir rahmettir. Rabb'im in vaadi geldiğinde onu yerle bir eder. Rabb'im in vaadi hakır.”

3 munzam: - N1

4 yıllık: yıllık N1

Çaplan¹ Şâh'a gönderdi. Ol dağı eglendürmeyüp Hazer meliki Tarhân cânibine revâne kıldı.

Ba'de'l-vuşul bir gün bir gice anuñ huzûrında dağı istirahat u nüzûlden soñra bize beş nefer ehl-i vuķûf koşdı. Tâ ki yigirmi altı gün geçüp 'âkıbet yolımız bir arz-ı sevdâya mütenâhî oldu ki râ'îha-i kerîhe ile vâķi' idi. Hattâ tenâvül-i ta'âma bile mâni' idi. Pes on gün mıkdarı ki ol arz-ı kerîhede gezdük, [197b N1] ba'dehu² birkaç harâbe medîneye yitişdük. Ve ol mâbeynde yigirmi yedi gün dağı sefer itdük. Ve ol medâ'in-i harâbenüñ aşlını su'al itdükte zamân-ı sâbıkda kable binâ'i's-sedd, Ye'cüc ü Me'cüc harâb itdügi şehirler idüğini ma'lûm idindük. Ğıbbu zâlik Sedd-i İskender olan çağa varup karîbinde ba'zı kal'alar bulduķ ki sükkânı ehl-i İslâm idi. Kimi 'Arabî ve kimi Fârisî tekellüm iderlerdi. Ve *Qur'an-ı Aẓîm* tilâvetin idüp mesâcid ü ma'âbidde 'ibâdet kılurlardı.

Biz ki emîrû'l-mü'minîn cenâbından³ geldüğimizi [185a MV] bildürdük, 'Dâr-ı dünyâda emîrû'l-mü'minîn nâmına kimse var mıdır?' diyü ta'accüb itdüklerini gördük. Hattâ 'Halife-i Rabbû'l-'âlemîn şeyh midür, yoksa şâb mıdır?' diyü şordılar. Ve 'Ne vechle icrâ-yı ahkâm ider?' diyü tefahhüş kıldılar. Andan gidüp bir çağa varduķ ki aşlâ yeşerür nebâtâtı yoğ-ıdı. Ve bir cebel-i maķtû' idi ki yüz elli zirâ 'arzı olan bir kıt'a arzda vâķi' idi. Ve andaki vâdinüñ iki cânibinden iki kapu var idi ki her kapunuñ enlülügi yigirmi beş zirâ idi. Küllisi hadîdden kerpiçlerle müstaḥkem yapılmış idi. Ba'dehu nuḥâs ile çaplanmış idi. Her birinüñ eni⁴ elli zirâ idi. Andan içerüsü bir derbend-i hadîd idi ki ol ikisinüñ cânibleri tûlen yüz yigirmişer zirâ idi. Binâsı mümted olup ol 'idâdelerüñ üzerine binmiş idi ki anlaruñ dağı tûli onar zirâ ve 'arzlari beşer [zirâ] idi. Ve ol derbendüñ yukarısı [417a E] göz irimi mertebesinden ziyâde, istiḥkâmı hadîdden âmâde, gûyâ ki şun'ı ne şan'at-i binâ ve ne maķdûr-ı beşer idi.

Bu tarîķla irtifâ'ı tâ re's-i cebele dek varmış idi. Ve nihâyetinde şerefeleri var idi ki her şerefe tarafında iki kuş⁵ birbirine muķâbil konmuş idi. Ve andan öte bir demürden kapu görünmüş idi ki iki çanadı var idi. Her birinüñ

1 Çaplan: Filân MV | Kaylân E

2 ba'dehu: - MV, N1

3 cenâbından: cânibinden N1

4 eni: - N1

5 N1 ve E nüshalarında bu kelimenin yeri boş bırakılmıştır.

‘arzı elli zirâ‘ ve yüksekliği ol miqdâr ile zâhirü’l-irtifâ‘, ...¹ dağı beşer zirâ‘ idi. Qâ‘imeleri hüd tâ derbend miqdârınca idi. Ve ol kapunun üzerinde yedi arşun uzunı bir kilid tıururdu. Bir qarış qalunlığı ve yirden yuqaru yigirmi beşer zirâ‘ irtifâ‘ı muqarrer idi. Ve yine ol kufliden beşer zirâ‘ yuqaru bir vâdî² var idi ki anuñ tûli kufl tûlinden efzûn idi. Her birinüñ ikişer zirâ‘ miqdârı tûl ile hikmet-nümün idi. Ve yine anuñ³ üstinde bir bucuq arşun qaddinde bir miftâh-ı mu‘allaq ser-nigün idi. Düvâzdeh dendâneleri nümâyân mencinik halkası gibi zencir ile aşılmış idi. Ve ‘idâdeteyn altında qalanlardan gayrı ‘atebe-i bâb on arşun var idi ki yüz zirâ‘ başında idi.

Ve bu zıkr olınan qal’alaruñ re’isi her gün üç nevbet, onar fârisle atlanurdu. Ve her biri elinde beşer batmân ağırı hadid tutarlardı. Varup ol kapuyı muhkem dögerlerdi. Ke-ennehu muhâfazada ihtiyât üzere idüklerini bildürürlerdi. Huşûşâ verâ-yı bâbdan ba’zı [198a N1] eşvât-ı ğarîbe işidürlerdi. Hattâ bizüm yoldaşlarımız dağı kapu dögmek hîdmetini edâ itdiler. Kapu ardından şudûr eyleyen eşvâtı dağı işitdiler.

Ba‘de-mâ ol maħalle qarîb bir hışn-ı kebîr-i ‘acîb dağı var idi ki tûlen ve ‘arzen onar fersah miqdârı vüs‘atle nümüdâr idi. Ve iki qal’a dağı mevcûd idi ki her birinüñ devri yüz zirâ‘ ile ma’dûd idi. Ve bu qal’alaruñ mâbeyninde bir a‘lâ tatlu şu aqardı. Ve ol maħlûkâta ol âb-ı zülâlden hışşe çıkardı.

Ammâ ol iki hışn-ı şaġirûñ biri sed binâsına isti‘mâl olınan âlât-ı bennâ ile memlû idi. Hadid ü nuħâsden ğarîb qazmalar ve kürekler ve büyük büyük qazanlar ve körükler toptolu idi. Ve hışt-ı hadid fazalâtı dağı yığın [417b E] yığın anda hıfz olunmış idi. Ekşeri birer bucuq zirâ‘ tûl ü ‘arz ile bulunmış idi. Ammâ qalunlığı birer qarış miqdârı görünmüş idi.”

Ol dîde-bânlar ki [185b MV] şormışlar, “Qavm-i Ye‘cûc ü Me‘cûc’dan bu kapu üstinde, ya sedd-i dîvârı fırâzında gördüğünüz var mıdur?” dimişler. Anlar dağı “Bir kerre pençesi şerefeler üstinde görindi. Ammâ der-hâl bir rîh-ı sevdâ esüp yine anları kendü semtlerine sürdi, bıraqqdı ki qadları birer bucuq qarış miqdârı ancak var idi.” diyü cevâb virmişler.

1 E nüshasında burada bir kelimelik boşluk bırakılmıştır. MV ve N1 nüshalarında ise boşluk bulunmamaktadır.

2 N1 ve E nüshalarında bu kelimenin yeri boş bırakılmıştır.

3 N1 nüshasında bu kelimenin yeri boş bırakılmıştır.

Ba‘de *każâ’i’l-vaţar* Selâm-ı Tercemân ile ve *sâ’ir* nefer ol maħalden ‘avdetle sefer idüp *nâhiye-i Horâsân’a* çıkmışlar. Andan Semerķand ardına yedi fersah *ķarīb* olan vilâyete nüzûl *ķılmışlar*. Ba‘dehu ‘Abdu’llâh bin Tâhir’e *çıķup yüz biñ aķçe en‘âmin almışlar*. Bu *ķarīķla* iki yıl, dört ay ki tamâm olmuş, bunlar Tercemân Selâm ile Sürremenrây *ķaşabasına vuşûl bulmuş. İntehâ.*

Tafşil-i kitâb-ı *el-Mesâlik* be-tefâşil-i tilke’l-mehâlik

Ğıbbu *zâlik Zü’l-ķarneyn* laķabına *vücüh-ı keşire* beyân olınmışdur. *Envârü’l-tenzîl* *ķavlince* *şecâ‘atine binâ’en* dinilmişdür. *Zirâ* ki merd-i dilîr olanlara *ķebş ıtlâķ* olunmağın *mezbûra daķı Zü’l-ķarneyn* laķabı *münâsib* görilmişdür. Ve ba‘zılar *ķavlince* *zamân-ı devleti* iki *ķarn i’tibâr* olunmağın laķab virilmişdür. Veyâhûd başına giydüğü *tâcında* iki *şâķ* olup *ķebşün* *ķarneyni* gibi görünmegin *teşbih* *ķılınmışdur*. Veyâhûd¹ *mülk-i Rûm* ve *Fârs* saltanatı *veyâhûd vilâyet-i Rûm* ve *Türk* memleketini *taķt-ı taşarrufa* getürmegin ol laķab *ķonılmışdur*.

Ve bi’l-cümle İskender-i Kübrâ *Sedd-i Ye’cüc’ı* yapduķdan soñra *Bârî Hudâ* cenâbına *vâfir şükrler* itdi. Ba‘dehu *çekilüp arz-ı Mışr’a* *toğrı* gitdi. Tâ ki *selâmet* *yakasına* *çıķup İskenderiyye* *şehrini* *bünyâd* *ķıldı*. Ba‘zılar *ķavlince* on iki *şehr-i ‘azîm* *yapdı*.² Cümlesini *İskenderiyye* *ismi* ile *müsemma* *ķıldı*.

Vaşîf *Şâķ-ı müverriķ* *taķķıķı üzere* *ķaçan* ki *Mışr İskenderiyyesi* *binâsına* *el urdı*, *iķtitâmına* *yüz elli yıl* *miķdârı zamân* *mürûrî lâzım* görindi. Hâlâ ki *İskender’ün* *‘ulüvv-i himmeti* ile az *zamânda* *ğâyet ü encâm* buldı. Fe-ammâ *ba‘de-zamânin* *tekrâr* *ķarâb* oldu. İkincide *İskender-i Rûmî* *iķdâmıyla* *ta‘mîr* olındı. Hattâ *mir’ât-i câm-ı*³ *ķihân-nümâ* *daķı anlaruñ* *âşârından* oldu. [198b N1]

Ve bi’l-cümle İskender-i *Ĥimyerî* ki *rûy-i zemîni* *ķolaşdı*, *mevkib-i* *hümâyûnı* *bi’l-âķire* *‘Irâķ’a* *çıķup* *leşkerine* *icâzet* *virdi*. *Ruķşat-ı inşirâfla* *her biri* *yirlü* *yirine* *tağıldı*. Ve *kendüsi Dümetü’l-cendel* *nâm* *maħalle* *varup*

1 *yâhûd*: *yâhûd* başına giydüğü N1

2 *şehr-i//yapdı*: *şehrini* *bünyâd* *ķıldı* E

3 *câm-ı*: - N1

tā'at u 'ibādete meşğul [418a E] oldu. Ve çok zamân geçmedin vedī'at-ı ḥayâtını kâbız-ı ervāḥa tapşurdu.

Nazm

اگر با تو گردون نشیند به راز   هم از گردش او نیایی جواز
[همو تاج و تخت بلندی دهد   همو تیرگی و نژندی دهد]
به دشمن همی ماند و هم به دوست   گهی مغز یایی ازو گاه پوست¹

Ba'de-mā müddet-i 'ömrinde ihtilâf vardır. Kitâb-ı *Hamîs*'de meştûr olduğu üzere biñ altı yüz yıl 'ömr sürmüşdür. Ve kabır-i şerîfi Tihâme'dedir.

Faşl Der-zıkr-i İbrâhîm el-Ḥalîl 'aleyhi's-selâm

Ḥazret-i Ḥaḳḳ'ın ḥalîli ve enbiyâ-yı 'izâmuñ eşref ü celîlidür ki bir peygâmbir-i büzürgvâr ve nebiyy-i şiddîk-ı hullet-medârdur ki 'izâm-ı şânına nihâyet yokdur. Fahr-i enbiyâ, sultân-ı aşfiyâ, Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ *salla'llâhu 'aleyhi ve sellem* bunların nesl-i şerîfinden zuhûra gelüp ol millet üzere olmaları şân-ı laṭîfinüñ meziyyetine şâhiddür. Ḥattâ «احیى ستة القرى» [186a MV] na'tı anların 'izâm-ı şânı şihâatine müsâ'iddür.

Ḥilye-i şerîfleri

Reng-i rûyları³ kızzılığla aklığa mâ'il, kâmet-i mevzûnları mu'addil, ḍahîmü's-sürre ve eşhelü'l-'ayneyn, 'azîmü's-şadr ve müsteviyyetü'l-

1 "Eğer senin için felek ancak sırlarla varsa ve onun dönüşünün izni senin elinde değilse [bütününüyle yücelik tacını ve tahtını bırak. Bütün kederleri ve öfkeleri bırak]. Bunların hepsi hem dosta hem düşmana kalacaktır. Bundan bazen öz bazen de kabuk elde edersin." | MV | Bu manzume Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinden iktibas edilmiştir. bk. Cevad Beşerî, "Ebyât-i Şâhnâme Der-Halku'l-insân-i Nişâbüri", *Edeb-i Fârisî*, Sâl 9, Şümâre 1, Bahâr u Tâbistân 1398, s. 101-124.

2 "Altı şehir ihya etti. Mekke'de Ka'be'nin sütunlarını yükseltti."

3 Reng-i rûyları: - N1

menkibeyn bir resül-i celilü'l-ıqadr idi. Vilâdetleri arâzi-i Ahvâz'dan zemîn-i Sûs'da olmuştur.

Ve ba'zılar kavlince nâhiye-i Harrân'da vukû' bulmuştur. Eşahh-ı aqvâl budur ki maşkaṭ-ı re'sleri iklim-i Bâbil'den Kûsâ nâm maḥalde zuhûr itmişdir. Babaları Âzer'ün 'ömrinden yigirmi yıl geçdükden sonra nûr-ı vücûdları 'âlemi münevver kıldı. Kaçan ki zamân-ı vilâdetleri yakın oldu, mâderleri ol diyârdan ıraklaşup şuyı soğulmuş bir nehr-i 'azîm kenârına vuşul buldı. Ve ol maḥalde vaz'-ı ḥaml idüp ol gevher-i yek-dâne-yi şarup şarmaladı. Anda koyup¹ babası Âzer'i ḥaberdâr itmege vardı. Ba'dehu peder ü mâderi ḥavf-ı Nemrûd ile ḥafıyyeten ol mevzi'a vardılar. Kenâr-ı cüyda bir evcegiz tertib idüp eṭrâfını mazarrat-ı sibâ' ḥavfindan seng ü ḥas u ḥâşâk ile berkidüp çekildiler. Ya'nî ki vilâdet-i ferzend-i 'izzetmendi bir ferde bildürmediler.

Egerçi ki eşahh-ı aqvâl bu zıkr itdügümüzdür. Lâkin İmâm Süddî kavlince şol zamân ki mâder-i İbrâhîm'de ḥaml zâhir oldu, Âzer'e ḥavf-ı Nemrûd ğalebe kı lup ḥalîlesini Kûfe ile Başra miyânında Verḳâ² nâm maḥalle ilette. Vaz'-ı ḥaml idüp Ḥazret-i İbrâhîm büyüyince anda alıḳodı. Ve zamân zamân vech-i ma'îşetlerini irsâl [218b E] itti.

Ve ba'zılar kavlince vilâdetleri bir ğâr içinde oldu. Ammâ ki ol ğâr yine Verḳâ'da olması bilâ-münâfât müteḥakkıḳ bulundu. İbrâhîm demek "eb râhim" ma'nâsınadır. "Peder-i müşfik u mihrbân" demekdür. Ammâ laḳabı Ḥalîlü'llâh ve Ḥalîlü'r-Raḥmân'dur. Niteki künyet-i laṭîfi³ Ebü'd-ḍifân ve Ebü Muḥammed ve Ebü'l-enbiyâ oldu. Babaları Âzer'ün bir nâmı Târeḥ'dür ki Kûfe karyelerinden Kûsâ nâm [199a N1] karyede olurdu.

Ve ḥazretün vilâdeti târihinde Nemrûd bin Ken'ân bin Gûş bin İrem bin Ḥâm bin Nûḥ 'aleyhi's-selâmdur ki fermân-fermâ-yı 'âlem-i nâfizü'l-aḥkâm-ı benî Âdem bir pâdişâh-ı şâhib-i ḥaşem idi ki tamâmet-i rub'-ı meskûna ḥükm itmiş idi. Kibâr-ı Müslimîn'den İskender ve Süleymân ve küffâr-ı cebbârinden Nemrûd ve Buḥtunnaşr-ı dalâlet-nişân qalemrev-i ḥükûmetlerini aḳşâ-yı ma'mûre-i şarḳdan intiyâ-yı meskûne-i ğarba iletmiş idi.

1 koyup: alıḳoyup N1

2 Verḳâ: Verḳâm N1

3 künyet-i laṭîfi: künyeti MV, N1

Ba'de-mâ Mevlânâ Kâdî Beyzâvî '*aleyhi'r-raḥme* "Ba's-i İbrâhîm '*aleyhi's-selâm* Dahḥâk-i Mârî zamânında oldu." diyü yazmışdır. Bu ḳavl ise Nemrûd' uñ şarḳdan ğarba istilâsına münâfidür.

El-ḳışsa Nemrûd serîr-i salṭanata cülûs ile ki vücûd buldı, günden güne gülzâr-ı 'adâlete meyelân ve inşâf gülistânını sebz¹ ü reyyân idüp esâs-ı 'azameti girdükçe mümeḥhed oldu. Ve erkân-ı sa'âdet ü ḥaşmeti vüfûr-ı merḥamet ü mekârimle re'âyâyı zinde kıldı. Evḳâtı bu minvâl üzere ḥişâl-i ḥamîde ve aḥlâk-ı pesendide ile güzêrân iken İblîs-i bâhirü'l-ḥusrân kendüi idlâle başladı. Da'vâ-yı ulûhiyyet itmesine müte'allîḳ iğvâlar ile ol ğâfilî tarîḳ-ı [186b MV] râstden çıkardı.

Bi'l-âḥire *ene ve lâ-ğayr*² da'vâsı ile dâlâlete maḳrûn itdi. "Ḥâlîḳ u Râzîḳ³ benüm." diyü gün-â-gün hezeyân ile kendüi maġbûn itdi. ⁴«تعالى الله عما يقولون علواً كبيراً» Niteki âtiyü'z-zîkr Cemşid'e daḥı böyle olmış idi. Niçe rûzgâr ve ḳurûn-ı bî-şûmâr İslâm üzere icrâ-yı aḥkâm iderken zamân-ı salṭanatı mümted olmaġla ve İblîs '*aleyhi'l-la'nenüñ* iğvâsına uymaġla da'vâ-yı ulûhiyyet idüp kâfir olmışdır.

li-Münşi'îhi

Pâdişâhlar ki zıll-ı Yezdândur
Zılla ḫulmet olur velî hem-reng

Zulüm u ḫalm birdür imlâda
Virür âyineye ikisi de jeng

Sâyeyi zâta ḥaml ider cühelâ
Küfre iletür o ḳavmi bu âheng

Devlet aşḥâbı ihtiyât itsün
Reng ider yoksa anlara nîreng

Ve bi'l-cümle Nemrûd ki pend-i şeyṭânla sâlib-i dîn [419a E] ü imân oldu, kendü şeklinde şanemler düzdürüp ḥalḳı 'ibâdetine da'vet kıldı.

1 sebz: ser-sebz N1

2 "Sadece ben, başkası deġil!"

3 Râzîḳ: Rezzâk N1, MV

4 "Yüce Allah bu söylenenlerden uludur, büyüktür."

“Nihân u ‘ayân her kişi ‘ibâdet-i evsân idüp baña taḡarrüb devletini kesb itsün.” diyü ‘ibâdu’llâhı idlâle başladı.

Menḡöldür ki birgün umûr-ı salṡanatdan bir mühimmi-i küllî düşüp a‘yân-ı devletini ve müneccimîn ü kehene-i memleketini bi-esrihim ḡuzûr-ı menḡûsına getürtdi.

Kitâb-ı *Ünsü’l-celîl* kavlince ol eṡnâlarda Nemrûd bir rü’yâ görmüş idi. Cevv-i semâda bir kevkeb-i pür¹-nûr hüveydâ olmuş. Ve anuñ zîyâ’-ı kâmilinden zav’-i şems ü qamer izmiḡlâl mertebelerin bulmuş. Ḥattâ Nemrûd-ı merdûd *‘aleyhi’l-la’netü’l-Vedûd* ol ḡavf ile feza’ u feryâd iderek² uyanmış. Cem’iyyet-i müneccimîn ü sāḡirâna ol vâḡı’a sebeb olmuş.

El-ḡışsa Nemrûd-ı dâll ki bu minvâl üzere divân itdi, keyfiyyet-i ta‘bir-i rü’yâsını kâhinlerinden istibyân itdi. Ḥalîd bin ‘Âş ki re’îs-i müneccimîn-i ḡavâş ve eṡher-i kehene-i bâhirü’l-iḡtişâş idi, Nemrûd’a ilḡâ ve bu mazmûnı inhâ eyledi ki “Kitâblarımızuñ aḡkâmı mücibince elbette bu sâl pây-taḡt-ı lâzımı’l-iclâlde [199b N1] bir ferzend-i ‘izzetmend vücûda gelecekdür. Büyüyüp neşv ü nemâ bulduḡdan soñra âyînimüzi neşḡ idüp bir dîn-i cedîd ve şer’-ı mecîd işbâtına mücidd olsa gerekdür. Şöyle ki vaḡtiyle tedârûki görilmeye, bu ḡânedânuñ devleti muzmaḡil ola, gide.”

Çün ki bu mübâlaḡa ile iḡtiyâṡ şimâḡ-ı Nemrûd’la ki iḡtilâṡ itdi, hemân ol ḡinde emr eyledi ki “Ol yıl kimse ‘avreti yanına varmaya. Ve şimdiye dek ḡamli zâḡir olanlardan her kimüñ ‘avreti vaz’-ı ḡamli iderse benüm ṡarafumdan bir mü’ekkel anda ḡâzır ola. Her ṡoḡan benât olduḡda müsâmaḡa eyleye. Zükûrdan ise mecâl vermeyüp ḡatlı ide.” Ḥattâ ḡavâşş-ı kehene bu re’y-i fâsidi begendiler. Anuñla ‘amel olunmaḡı zimmetlerine vâcib bildiler. Ve her on kiṡiye bir mücerrib-i umûr mü’ekkel musallaṡ ḡıldılar.

Ammâ peder-i İbrâḡim olan Âzer’e, ḡavâşş-ı Nemrûd’dan bir emîr-i mu‘teber olmaḡın anuñ ḡuşuşında müsâmaḡa olındı. Ya’nî ki ‘avreti ile mücâma‘at itmesün, diyü maḡşuş bir mü’ekkel ḡonılmadı. Ancaḡ tenbih ile iktifâ ḡılındı.

1 pür: - N1

2 iderek: idüp ağlayarak MV | ile E

li-Münşi'îhi

Îrâdet eylese bir şey'i Hâzret-i Mevlâ
Ne kimse [187a MV] men' ider anı ne redd olur o kaçâ

Bu müdde'âyı ider merd-i münkire işbât
Hikâyet-i püser ü bint ü himmet-i 'Anķâ

**Der-keyfiyyet-i vilâdet-i İbrâhîm ve hîrâset-i ân nebiyy-i kerîm ez-
Kirdgâr-ı hallâķ u rahîm ve helâķ-şüden-i bisyâr-i eţfâl bâ-fermân-ı
Nemrûd-ı muğill ü dâl**

Naķale-i aķbâr-ı a'yân, hafâza-i âşâr-ı 'âlemiyân bu râz-ı nüहुfteyi bu vech ile i'lân u beyân kıldı ki ol senede [419a E] mü'ekkelân-ı Nemrûd pâytaķt-ı nâ-mübârekinde mevlûd on sekiz bin ferzendi nâ-bûd kıldılar. Ekâbir ü aşâğırdan bir ferdûn veledini şıyânet ü hîrâset itmediler.

İttifâķ-ı ekşer-i müverrihîn böyledür ki Hâzret-i Hâlîlu'llâh rahm-i mâdere düşecegi gicenûn şabâhında kehene-i dâlâlet-vifâķ ittifâķla dîvân-ı Nemrûd'a geldiler. "Bunca cidd ü cehd olunmuşdur. Encâmı işbu şâma müntehî olmuşdur ki bu aķşam ol vücûd-ı lâzımü'l-in'idâm şulb-i pederden rahm-i mâdere düşecekdür. Ya'nî ki bir şâdef-i dü-nîm-i la'lîn bir dürr-i semîn ve gevher-i şâhvâr-ı hikmet-ķarîni kendüye cezb idecekdür. İhtiyât-ı külli lâzımdur. Mûsâmaķa ve mûsâheleden ictinâb emr-i mütehattımdür." didüklerinde Hâlîd bin 'Âş'ın bu ihtimâmını ki gördi, Nemrûd ser-cümle dârü'l-mülki sükkânını şehrden taşra sürdi. Ve dervâzelere şıķa ve mu'temedün 'aleyh âdemler ķodı. "Bu gün ve bu gice bir ferd 'avretine yakın olmasun." buyurdi.

Fe-lâ-cerem ber-mücib-i emr-i mübrem her kişı 'iyâline dūr ve meskenine mehcūr, müneccimîn ise uşurlâbları ellerinde manzûr-ı daķâ'ıķ-ı sâ'at taķķıķında her biri kemâl-i diķķatle iştiğâl-i mevfur üzere iken hikmet Hüdâ'nuındur, mâder-i İbrâhîm ki ismi Yünâ¹ idi, gezinerek evine ķarîb olan dervâzenûn iç yüzine vardı. Âzer ki ba'zı yârânı ile ol ķapunun hıfzına mü'ekkel idi, hâlîlesini tenhâ gördi. Nefsinden bir külli teķazâ ve müddet-i

1 Yünâ: Bünâ E

‘ömrinde peydâ olmamış taleb ü iştihâ peydâ olmağın ‘avretinüñ yanına vardı. Qapunuñ iç yüzinde bir hâlice yirde murâdını hâşıl kıldı.

Tarafeynde telezzüz-i tām muqarrer olup [200a N1] māder-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ki menziline toğrıldı, hemānā müneccimīn zümresinden bir feryād qopdı. Ve bir zemzeme ile zāhirü’l-imtidād işidildi ki “İşte ol vücūd henüz rahme düşdi. Bunca sa’y u küşişümüz cidden netice virmedi.” diyürek Hālid-i pelid saçın, şaçalın yolarak “Olacaq oldı.” diyü väveylâ kılarak serây-ı Nemrūd’a geldi. Vāki’-i hāli munfaşılan kendüye¹ bildürdi. Ve şarkdan garbe nūr u ziyā ile arz u semā miyānını qaplamış bir kevkeb-i me’sūd gösterdi ki hadd-i zātında necm-i İbrāhīm el-Hālil ol kevkeb-i pür-nūr-ı celil idi. Ol hüne dek görünmüş ve toğmış yıldız degül idi.

Hāşıl-ı kelām her çend ki ihtimām-ı tām ile² yokladılar, hiç bir ferdi ‘avreti yanında bulmadılar. “Rahme düşmeden men’ine imkân olmadı ise bārī vaqt-i vilâdetinde diqqat u ihtimām³ idelüm.” [420a E] diyü tağıldılar. Müddet-i haml münkazî olunca kâhinler ve müneccimler burısı çutmuş ‘avret gibi ıztırâb üzere deprendiler. “Bu minvâl üzere zamân-ı müddet-i haml güzerân olup işte bu heftede, fülân gicede ve fülân sâ’atde vücûda gelecekdür.” diyü müneccimler haber virdiler. Bu kerre tefak্কud u tefahhuşda katı ihtiyât [187b MV] üzere hareket itdiler.

Māder-i Hālil ise havf-ı gâzab-ı Nemrūd ile külli ıztırâb peydâ itdi. Âşâr-ı vilâdet olan evcâ’-ı⁴ mütenevvi’adan ba’zı hālât belürdüğü gibi ilhâm-ı İlâhî ile şehrden taşra gitdi. *Sübḥāna’llāhu’l-müste’ân*. Ol gice şabāḥa dek müneccimān usurlâblarına nigerân ve daqâ’ik u sâ’at hisâbında diqqat-künân;

Nazm

Devrân ki hâdişât-ıla yüklendi bî-gümân
Gün toğmadın neler toğa kim bile nâgehân

inşâdı ile taraf taraf püyân ve zuhūr-ı havâdişe dide-i intizârla cüyân iken ‘amme-i müneccimīn ve kehene-i şinâ’at-güzîn “İşte ol ferzend-i sa’âdetmend-i hidâyet-resân nâgehân tulû’-ı pür-nûrla zāhir ü ‘ayân oldı.”

1 kendüye: - MV, E

2 ihtimām-ı//ile: ihtimām ile N1

3 ü ihtimām: - N1, E

4 evcâ’-ı: evzâ’-ı E

diyü Nemrüd kapısına geldiler. “Aşlâ ihtiyâtımız fâ’ide vermeyüp ıqlım-i Bâbil’den ‘arz-ı ‘Irâķ’da Kûşâ nâm kıaryede işbu sâ’atde toğdı.” diyü bildürdiler.

Fe-ammâ mâder-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm ki ıztırâb-ı hamî ile çaşra gitdi, emr-i İllâhî ile bir melek zâhîr olup delâletle bir gâr-ı enbûha ilette. “Şaķın korkma, üşenme kimseden. Ciger-güşeñe zarar yitişe şanma ki toğacak oğluñ halîl-i Hüdâ’dur. Hüşüşâ ki cedd-i güzîn-i enbiyâdur.” beşâretin itti. Vaz-ı hamle mühimmât olan havâ’ici kendüye teslim idüp çekildi, gitte.

Vaktâ ki Hâzret-i İbrâhîm toğdı, Cibrîl-i kerîm hâzır olup mübârek göbegini kesdi. Ve mübârek¹ kulaķlarına ezân okıyup cism-i pâkine cennet hullelerinden bir beyâz nûrânî câme giydürte. Ba’dehu ‘âlem-i bâlâya ‘âzîmet kıldı. Ve ol melek-i cemîl² ki delâlet ile gâra getürmüş idi ve mevlûd-ı mes’ûdınûñ beşâretin yitürmüş idi, niçe rûzgâr mâder-i Halîl³ yanından dūr olmadı. Emr-i Yezdân-ı Celîl ile enîs ü mûnis olup huzûrından cüdâ olmadı. Kezâ fî Ünsü’l-celîl.

Ve ammâ bu mâbeynde kıatlı olınan eţfâl ne miķdâr idüğünde ihtilâf-ı [200b N1]⁴ aķvâl muķarrerredür. Mevlânâ Kisâ’î ‘aleyhi’r-rahme kıavlince ol sâlde yüz biñ eţfâl helâk olmuşdur. Ve ba’zılar yetmiş yedi biñ ferzend kıatlı olındı, dimişdür.

Nemrûd-ı fâcir-i zulmkâr egerçi ki [220b E] kâfir-i şîrk-iştihâr idi, lâkin ‘âķlı dahı bir miķdâr kendüye yâr idi. Bu deñlü diķķat-i bisyâr ve zenleri hîrâset-i bî-şûmâr ve niçe biñ eţfali kıatlı ile hâksâr ve peder ü mâderlerini nevha vü mâtemle perişân-rûzgâr itmesi cidden fâ’ide virmedüğünü ki fikr eyledi. ⁵ ﴿لَيَقْضَىٰ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾ mücibince bu kıaziyye irâdetu’llâh ile olup men’ine imkân yoğduğunu tamâmen iz’ân idüp kendü kendüye pend ü tesliyet üzere oldu.

Ba’de-mâ Âzer ki hâtûnının hamlini tuymuş idi, zuhûr-ı vilâdetden evvel bu tedbiri muķarrer itmiş idi ki eger erkek toğarsa iledüp Nemrûd’a teslim eyleye. Keyfiyyet-i hamlini bildürüp Nemrûd’uñ hâķķ-ı nân u nemekini ri’âyet itmiş ola. Egerçi ki mâderi dahı bu ‘ahd üzere idi, lâkin cibilliyet-i mâderde merķamet ü şefķat ez’âf-ı muza’af olmağın zevcine

1 mübârek: - N1, E

2 cemîl-i: celîl-i E

3 mâder-i Halîl: Hâzret-i Halîlu’llâh ‘aleyhi’s-selâm MV

4 N1 nüshasında 200b ile 201b varakları yer değıştirmiştir.

5 Kur’ân-ı Kerîm, Enfal Sûresi, 8/44, “... ki Allah, olacak bir işi gerķekleştirsın.”

mütāba‘aten ol söze rızā virmedi.¹ Tenhāsına geldükde “ ‘Acabā ne çāre itsem ki ciger-güşem erkek olursa ne hîle ile ser-pençe-i siyāsetden rehā eylesem?” dirdi.

Binā‘en ‘alā zālik hemān ki vaz‘-ı haml zamānı yaklaştı, Āzer’i bir bahāne ile büt-hāneye gönderüp “Elbette var, [188a MV] mescūdımız olan bütlere yalvar ki mevlūdımız püser olmayup duhter ola. Tā ki Nemrūd’uñ kahr u gāzabından kırtıla.” dimiş idi.

Ba‘dehu ol mağāre-i hāliyye varup toğurdu. Tedārükini görüp murāfaqat-ı melek-i celil ile anda pinhān itdükden soñra hānesine geldi. Zevci dañı şanem-hāneden gelüp “Ne toğurduñ? Getür göreyin.” didükde “Sen sağ ol ki bir za‘if ü rencür ve emrāz-ı mütenevvi‘a ile pür-fütür, eşer-i hayātdan bir ramāk ile manzūr, bir şabī-i dil-haste ve bī-zūr toğurdum. Kimse tuymasun, diyü hicābumdan işte bu maħalle defn itmeği münāsib gördüm.” didi. Bir kazılmış, tazece örtülmüş² maħalli gösterdi. Āzer’i gerçekden inandurdu. Hattā “İyü kırtılmışuz. Başımuza bir belā olmadın halāş olmuşuz.” diyü hamd eyledi. Ne bir dañı şordı ve ne söyledi.

Kaçan³ ki Āzer, Nemrūd hıdmetine giderdi, māder-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām fırsat bulup nūr-ı dīdesini görmeğe ve⁴ ciger-güşesini emzürmeğe ‘azımet iderdi. Bu hāl ile iki yıl miqdārı zamān geçdi. Ferzend-i necībi büyüyp nūrı zulmetden seçdi.

Nazm

شده بحکم خدا آن صبی صاحب حال بزرگ همت و بسیار دان و اندک سال⁵

‘Abdu’llāh bin Sinān’dan menķıldür ki Hāzret-i İbrāhīm’uñ neşv ü nemā bulması sâ’ir eṭfāle kıyās olunmadı. Ğayrılar bir heftede bulduğı neşv ü nemāyı hāzret bir günde buldı. Sâ’ir şıbyān bir ayda kesb itdüğü āsāyişi kendüler bir heftede müşāhid olurdu. [201a N1 | 421a E]

Ve bi’l-cümle eñ şaḥīḥu’l-mizāc mevlūda bir yılda müyesser olan ḍaḥāmet ü kuvvet Hāzret-i İbrāhīm’e bir ayda muḳarrer olmuş idi. Ya’nı ki

1 virmedi: virürdi MV

2 örtülmüş: ötülmüş E

3 Kaçan: Her kaçan N1

4 ve: fırsat bulup N1

5 “O hal sahibi çocuk, Allah’ın hükmü ile daha küçükken yüce himmetli ve pek bilgili oldu.”

i'tilâ-yı şânı zâten ve zamânen ve sinnen ve evânen taḥaḫḫuḫ bulmuş idi. Gâh olurdu ki ba'zı mevânî'den vâlidesi geçerek yanına varurdu. Mübârek pistânından¹ şîr ü 'asel aḫup kemâl-i lezzetle emerken görürdü.

Münâzara-i İbrâhîm el-Ḥalîl bâ-mâder-i bî-'aḳl ü zelîl

Ekşer-i müfessîrîn ve 'âmme-i müverriḥîn yazmışlardır ki Ḥazret-i Ḥalîl'ün mâderi ile evvel münâzarası budur ki ²«من ربي» diyü şormışdur. Ya'nî ki “Benüm Perverdgar'um kimdür?” diyü buyurmuşdur. Vâlidesi daḫı “Pederündür.” didükde “Ya anuñ Ḥalîk'ı kimdür?” didi. Annesi “Nemrûd'dur.” diyü cevâb virdi. Ve bir ḳavle cevâba ḳâdir olmadı. Ḥattâ *Kur'an-ı Aẓîm*'de ³﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ﴾ naşş-ı kerîmi ol ma'nâyı mü'eyyiddür.

Ve yine birgün mâderine ḫiṭâb idüp “Senüñ beşerüñ mi laṭîfdür, benüm mi? Ve senüñ yüzüñ mi ṭarâvet-ḳarîndür, pederimüñ mi? Ve babamuñ mı şûreti vecîhdür, yoḫsa melik-i 'aşruñ mı?” diyü şordukda vâlidesi cevâba mutaşaddî oldu. “Senüñ beşerüñ benüm yüzümden tâbnâkdür. Niteki benüm çihrem babañ çihresinden şâf u pâkdür. Kezâlik babañ Âzer'ün vechi vecîhdür. Aña nisbetle Nemrûd'ın şûreti min vechin kerîhdür.” diyü cevâb virdi.

Fe-ammâ Ḥazret-i Ḥalîlu'llâh bu cevâbları işidine 'arz-ı teyaḫḫuz u intibâh eyledi. “Çün ki Nemrûd, babamuñ; pederüm Âzer senüñ, [188b MV] sen daḫı benüm Perverdgar'umsun, neden ki Nemrûd kendüyi babamdan vecîh itmeye. Babam daḫı kendüye göre seni kerîh itmeye. Sen daḫı baña nisbet kendü ḫüsnüñi kâmil itmeyesün.” didi. Vâlidesini niçe yüzden mülzem eyledi.

Bi'l-âḫire birgün deng ü lâl ve müteğayyirü'l⁴-ḫâl olup Âzer'e bu sırrı açdı. “Müneccimîn 'Tağyîr-i dîn ider.’ didükleri ferzend elbette senüñ oḫluñ idüğü taḫḫîḳ ancaḳ. Zîrâ ki baña şu maḳûle sözler söyledi. Bizüm 'aḳlımuz

1 Nüşhalarda “ibhâm” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “pistân” olarak metne alındı.

2 “Benim Rabb'im kimdir?”

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/51, “Andolsun, daha önce de İbrahim'e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu biliyorduk.” | N1 nüshasında âyetteki “İbrahim” kelimesi eksiktir.

4 müteğayyirü'l: müteḫayyirü'l N1

yitişmedügi sırları¹ beyân eyledi.” didükde Âzer ‘âlem-i hayrete vardı. “Senüñ didüğüñ ne maķûle ferzenddür ve şorduğuñ ne gûne kelimât-ı hod-pesenddür?”² diyü şordı. Mâderi daķı Hâzret-i İbrâhîm-i ekremi³ ve hîn-i vilâdetde ihfâ itdügi sırr-ı mübhemi⁴ bir bir beyân itdi.

Nazm

سرّیست درین سینه که گفتن نتوانم   گفتن نتوانم و خفتن نتوانم⁵

diyü rāz-ı derûnını tamâmen söyledi.

Âzer, kemâl-i hayret ü ızırâb ile cāygāh, İbrâhîm’e çoğrıldı. Varduğı gibi vücûd-ı laṭîfine zarar itmegi muķarrer kıldı. Lâkin Muķallibü’l-ķulûb ve’l-ebşâr hîn-i mülâķâtda [421b E] envâr-ı maḥabbet ü dādı bedîdâr itdi. Âzer, dîdâr-ı ferzendi gördügi gibi şiftesi⁶ olup lisân-ı ḥâl ile güyâ ki bu kıṭ‘ayı okudu:

Nazm

Göñlümi azar azar İbrâhîm
Ḥüsni ile alduñ ihtiyârî degül

Beni bir âteşe [201b N1] bıraķduñ kim
Nâr-ı Nemrûd anuñ şerârı degül

Ve bi’z-zarûre kelâm-ı rûḥ-efzâsına ķulaķ tıtdı. Ḥalîl-i celîl daķı mâderine itdügi nuşḥ u pendî pederine daķı mebzûl buyurdu. Ya’nî «يا أبت لم تعبد ما لا يسمع ولا يبصر ولا يغنى عنك شيئاً»⁷ buyurdu. “Görmez, işitmez, hîç bir ḥâl ile senden bir şey’e ğinâ virmez şaneme niçün şaparsun? Ḥalîķ-ı râzîķuñı koyup ṭarîķ-ı müstaķîmden rāḥ-ı dālâlete niçün şaparsun.” diyü ğâflet ü cehâletini ũuyurdu.

1 sırları: sözleri N1

2 kelimât-ı//pesenddür: kelimâtdur N1, E

3 ekremi: ikrâmı MV, E

4 mübhemi: mühimmi MV

5 “O, bu gönüldeki söyleyemediğim ve gizleyemediğim bir sırdır.”

6 şiftesi: Âzer âşüftesi MV, E

7 “Ey babacığım; duymayan, görmeyen ve sana hiçbir şey katmayan şeylere tapma.”

Âzer gördi ki hîç bir vechle cevâba kâdir degüldür, ‘unf ile tehdîd ü tahvîfden gayrı bir cevâb lisânında mütebâdir degüldür, «أراغب أنت عن didi. Ya’nî “Sen mi kâlduñ beni ma‘bûdumdan men‘e terğib eyleyecek, ‘Büte ‘ibâdetden fâriğ ol.’ diyü baña ve mâderüñe pend idecek? Şöyle ki bu maķûle sözlerden ferâğat itmeyesün, seni recm iderin ve şehrden sürdürüp cezâñı virürin.” diyü tahvîf kıldı.

Bu daķı menķüldür ki Âzer kendüsi bütler düzerdi. Ve ağaç pârelerinden yonup terâş iderdi. Aķyânen ki şatup aķçesin getürmek içün Hâzret-i İbrâhîm’i çâr-sûlara gönderürdi. Elindeki şanemlerle esvâķ-ı sūķa çıkup “Bilâ-nef u zarar,² hattâ mużırr idügi muķarrer, varduğı hâne ehline belâ-yı bedter olan bütleri kim alur, ķanğı bî-‘aķl bunlara hâridâr olur?” diyü gezdürürdi.

Manżûme

مردان از بت بی جان چه تمتع دارند   بارى آن بت پرستد که جانى دارند³

mefhûmında niçe sözler söylerdi. Tâ ki işidenlerden niçeler iştirâ itmek şadedinde iken ferâğat iderdi. Bu tarîķla bütlerüñ bāzârına keşâd ve büt-perestlerüñ âzârına güşâd Hâzret-i Hâlîl’den işâbet iderdi. “Dâ’imâ taparsañuz zât-ı vâcibü’l-vücûda [189a MV] tapuñ ki Perverdgâr’ıñuz oldur.” diyü bu maţla’ı tekrâr tekrâr dirdi.⁴

li-Mü’ellifihî

Oldur zamâne deyrine şûret viren nigâr
Bir şûret-i mu‘ameledür büt ne i‘tibâr

Her çend ki ekâbir-i şehr ve babası Âzer “Yâ İbrâhîm sen ne dimek istersün? Bizüm ‘aķîdelerimûze ihţilâl virüp başķa bir dîn-i cedîd mi iķâmet idersün?” dirlerdi. Hâzret-i Hâlîl [422a E] ise «ما هذه التماثيل أنتم

1 “Ey İbrahim, sen mi beni İllâh’ımdan [menetmeye] isteklisin. Eğer bundan vazgeçmezsen seni taşlatır, uzun bir süreliğine [şehirden] sürerim.”

2 Żarar: żar N1, MV

3 “İnsanlar cansız putlardan ne fayda elde eder? O putperestlerin hiç olmazsa canı vardır. [Putlarda o bile yoktur].”

4 tekrâr//dirdi: tekrâr iderdi N1 | tekrâr tekrâr dirdi E

¹ لها عاكفون» diyüp “Nedür bu bütler ki siz bunları bir nesne şanup ‘ibâdet idersüz?” diyü neşâ’ihden hâli olmazdı. Ya’nî ki “Şimdiye dek tapup, tap diyince dâlelele düşüp ma’bûd idindigünüz şanemlerden ferâğatıñuz ve benüm sözüm tutup dîn-i mübîne duhûl ile hidâyetiñüz ta’ayyün bulmaz mı?” diyü söylerdi.

Bi’l-âhire aḥvâl-i İbn Âzer ‘avâm u havâş ma’lûmı oldu. Sırren ve cehren her kişi bunı söyleşüp güftügüyları etrâf-ı memâlike taldı. Gâh oldu ki ol kavm-i dâlline pend-i Ḥalîl-i güzîn eşer itmegin şanemlerine iltifât itmez oldılar. Kevâkib ve âftâb ve Zühre ve kamere tapup [202a N1] anlara Rab ıtlâkın eylediler. Ve gâh oldu ki «هكذا وجدنا من آبائنا»² diyü yine bütlerine secdeler itdiler. Ve ba’zılar Ḥazret-i İbrâhîm’e pend idüp “Elbette sen de bizüm ṯarîkımuza sâlik ol.” didiler. Ḥâlâ ki ol ḥazretüñ zebân-ı güherfeşânından «يا قوم إني برىء مما تشركون»³ kelime-i ṯayyibesini işitdiler. Ma’a zâlik yine ıslâh-ı hâllerine kaşd iderdi. Kable nüzûli’l-vahy olmağın nuşu u pend ṯarîkıyla da’vetlerine sa’y eylerdi.

Ravzatı’s-şafâ da meşûrdur ki Ḥazret-i İbrâhîm on beş yaşına girince künc-i ṯarîk-i ğârda sâkin oldu. Aşlâ taşra çıkmasına vâlidesi ruḥşat virmedi. Ḥattâ birgün su’âl eyleyüp “Ey mâder-i müşfik, bu sâkin olduğumuz buḳ’adan ğayrı bir ‘âlem daḫı var mıdur? Yoḫsa cümle ḫalk-ı ‘âlem bu maḳûle deycür u ṯarîk bir buḳ’ada nümüdâr mıdur?”⁴ didükde vâlidesi cevâb virdi ki “Ey nûr-ı didem, bundan ğayrı bir fesîḫatü’l-meḫânî ‘âlem-i vâsî’ u nûrânî muḫarrerddür. Lâkin bu ğâr-ı ṯarîkde def-i şerr-i düşmenân içün ihtifâna sa’yimüz muḫadderddür. Yoḫsa vüs’at-i zemîn ve nûrâniyyet-i semâvât-ı berîn ve yiryüzindeki ğün-â-ğün ḥadâ’ik u besâḫîn ve benî nev’-ı insânla her ğüşesi zib ü zînete karîn yirlere nihâyet yoḫdur.” diyü⁵ bildürdi. Ḥazret-i Ḥalîl bu hâli ma’lûm idindükden⁶ soñra sükût kıldı. Ve kendü kendüye “Ben bu maḳûle cây-ı zûlmânide niçeye dek qarâr itsem gerekdür? Lâzım olan taşra çıkup Ḥalîk u Râzık’umı arayup bulmaḳ ve ḫaḳîkatini bilmekdür.” didi.

1 “Sizin bu ibadet ettiğiniz heykeller nedir?”

2 “Biz atalarımızı işte bunun üzerinde bulduk.” | Burada A’raf Sûresi 28. âyete telmih vardır.

3 “Ey kavim, şüphesiz ki ben sizin şirk koştuklarınızdan uzağım.”

4 Yoḫsa/nümüdâr mıdur: - N1

5 diyü: - N1, MV

6 ma’lûm idindükden: bildükden N1

Hemân ki vâldesi gitdi, ol dahı ğârdan ƣaşra ƣıkup gice içinde nücûm-ı tâbendenüñ teferüccine cell-i himmet şarf¹ itdi. Fe-lâ-cerem cümleden muƣaddem nazâr-ı pâki Zühre yıldızına ta'alluƣ itdi. Bi-ƣarîķi'l-istifhâm kendü kendüye ²«هذا ربي؟» didi. Ya'nî ki “Yoksa Hâlîķ'um bu mıdur?” diyü söyledi. [189b MV] Vaƣtâ ki Zühre hâdd-i üfüle varup ƣulundu, Hâlîl-i celîl-i güzîn ³«لا أحب الآفلين» buyurdi. Ya'nî ki [422b E] “Ben ƣoluncıları sevmezim. Ma'bûd idinüp anlara baş indürmezim.”⁴ nüktesini cevârihına ƣuyurdi. Ba'dehu nazâr-ı şerîfi mâh-ı tâbnâk cânibine müte'allîķ oldu. Bunca vüfur-ı nûr u ziyâsı muƣarrer iken anı dahı âfil buldı. «لا أحب الآفلين»⁵ kelimesi lisânından tekrâr cereyân kıldı.

Der-aķab ki âftâb-ı pür-nûr serâ-perde-i zulmet ü deycûrdan zuhûr eyledi. Kübr-i cirm-i nûrânîsi ve rûy-i zemîni şu'âıyla münevver kılup ifâza-i şâyî'atü'l-mebânîsine⁶ göre ⁷«هذا ربي؟» kelimesi muƣarrer, bâ-huşuş «هذا أكبر»⁸ maķûlesi maķâlî ile nev'-ı i'tirâfî mükerrer olduķda ki ƣoķ zamân geçmeyüp hengâm-ı şâm ki yitdi, hûrşîd-i nûrânî dahı sâ'ir nücûm gibi ğurûb itdi.

Fe-lâ-cerem Hâzret-i Hâlîl-i Ekrem ⁹«إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا» didi. Ya'nî ki “Nücümüñ zevâl ü üfüli hâdiş itdüğine delâlet idüp ben teveccühümü semâvât u arzîni hâlķ iden Şânî'-i büzürgvâra döndürdüm ki [202b N1] anuñ zât-ı ƣadîmine hüdûş ü zevâl irmez. Ve ‘izam-ı şânına maħlûķâtınuñ ‘ayn-ı zâhiri ta'alluƣ itmez.” buyurdi. Ve ¹⁰«وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» zamîmesi ile kemâl-i imân u iķânını Hâlîķ-ı cihân-âferine ‘arza kıldı. Güyâ ki zebân-ı hâl ile bu ebyâtı oķıdı:

1 şarf: - N1

2 “Bu benim Rabb'im mi?”

3 “Ben batan şeyi sevmem.”

4 indürmezim: egdürmezim N1

5 “Ben batan şeyi sevmem.”

6 nûrânîsi//mebânîsine: nûrânîsine N1

7 “Bu benim Rabb'im mi?”

8 “Bu en büyüktür.”

9 *Kur'ân-ı Kerîm*, Enam Sûresi, 6/79, “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü göklere ve yeri yaratana döndürdüm.”

10 *Kur'ân-ı Kerîm*, Enam Sûresi, 6/79, “Ben müşriklerden deĝilim.”

Nazm

اگر روزی بمهر رویِ بمهر دل نظر کردم¹ جز بدان وجهی که هست آینهٔ رویت
بصورت که گه از رویِ بسوی غیرت آوردم ز غیرت رو متاب از من که بودم رویِ دل سویت²

El-kıssa Hzret-i İbrâhîm ki ğârdan çıkdı, vâlıdesi haberdâr olup, anı arayup, bulup hânesine getürdi. Ba'zı müverrihîn kavlince pederi Âzer'e haqîkat-i hâli o gün bildürdi. "Me-bâdâ Nemrûd tarafından aña bir hışm u ğazab zühûr eyleye." diyü i'âm eyledi.

Der-zuhûr-ı ba'zı 'alâmât ba'd-ez-vilâdet-i³ ân hamîde-şîfât

Kitâb-ı Ünsü'l-celîl de meşûrdur ki Hzret-i Halîl 'aleyhi's-salâti'llâhi'l-celîl toĝdukdâ niçe gün soñra birgün Nemrûd-ı zelîl serîri üstinde câlis⁴ iken añsuzın ol serîr şiddetle şarşıldı. «تَعَس⁵ مِنْ كَفَرٍ بِاللَّهِ إِبْرَاهِيمَ»⁶ şadâsı işidildi. Ya'nî ki "İbrâhîm'ün Hâlık-ı haqîkîsini inkâr eyleyen habîşün helâk olması muğarrer oldu." dinildi. Âzer ki ol demde hâzır ve nûr-ı dîdesinün cemâl-i bâ-kemâline ol meclisde nâzır idi, âvâz-ı hâtifi kemâ-hiye işitdi. Hattâ ciger-güşesi kendüye "İbrâhîm kimdür?" diyü su'al eyledi. Ol dañı "Bilmezin." didükde meşâhîr-i keheneye gönderdi. "İbrâhîm kim idüğini şor." diyü işmarladı. Vaqtâ ki su'al [423a E] olındı, müneccimîn, haqîkat-i hâle vâkıf iken her biri "Bilmezin." cevâbını virdi.

Ve ba'zılar kavlince bu aḫvâl, yevm-i vilâdetinde zâhir oldu. Ba'de zâlik Nemrûd'a dañı bu kelîmât, ya'nî ki «تَعَس⁷ مِنْ كَفَرٍ بِاللَّهِ إِبْرَاهِيمَ»⁸ lafzı ile vâridât sâ'at-be-sâ'at muğarrer idi. Her nereye gitse hacet ü şecerden bu maḫûle şadâ işitmesi bi'd-defe'ât mükerrer idi. Ve bu eşnâda bir vâkı'a-i

1 نکر دم - N1

2 "Eğer birgün gönülden bir sevgiyle bir ay yüzlüye bakacak olsam sadece senin yanağının aynasının olduğu yüze bakarım. Bazen senden başka bir surete yöneldim. Gönül yüzünün yöneldikleri içerisinde ancak senin yüzün bana parladı."

3 vilâdet-i: velâyet-i N1

4 câlis: câlis-i halîl MV, E

5 ن1 تعس: کعس

6 "İbrahim'in İlah'ını inkar eden helak oldu."

7 ن1 تعس: کعس

8 "İbrahim'in İlah'ını inkar eden helak oldu."

hâ'ile dahı gördi ki Āzer'ün dıl'ından bir bedr-i kamer toğdı. Nûrî, 'amûd-ı memdûd gibi beyne's-semâ ve'l-arz dikildi, tûrdı. Ve cenâb-ı hâtifden ¹﴿جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ şadâsı dahı işidildi. [190a MV]

Ve yine ol rü'yâda aşnâm cânibine nazar kıldı. Cümlesini yüzleri üzere düşmiş gördi. Vaqtâ ki uyandı, kemâl-i ıztırâbla havf u hirâs âteşlerine yandı. Ve kışsa-i h'âbını Āzer'e söyledi. Bu kerre Āzer nefsi khorqısına düşüp "Aceb ne gün beni helâk eyleye?" diyü ihtiyâtdan hâlî olmadı. Nihâyet ol maḥalde ḥâṭıra-i Nemrûd'ı def için "Sizüñ bu rü'yâñuz benüm kevkeb ü kamere keşret-i 'ibâdetümdendür." cevâbını virdi. Cebbâr-ı ma'hûd bir miḳdâr tesellî buldı.

Der-şeniden-i Nemrûd-ı merdûd nuşh u pend-i İbrâhîm-râ be-ḥalâ'îk-ı nâ-ma'dûd

Ḥazret-i İbrâhîm ki ḥalkı âşkâre dîn-i mübîne da'vete başladı, bu kâziyye Nemrûd'ın sem'-ı nâ-mübârekine yitişüp kelimât-ı tayyibe-i [203a N1] Ḥalîl'ün me'âlini fi'l-cümle aradı.² Âdemler gönderüp divânına da'vet kıldı. Ḥazret-i Ḥalîlu'llâh icâbet idüp vardukda sâ'ir nâs gibi secde eylemedi. Nemrûd-ı mütekebbir ki ḥazretüñ bu istiğnâsını gördi, "N'içün sâ'ir maḥlûkât gibi baña secde eylemedün?" diyü şordı.

Ḥalîl-i büzürgvâr 'ale'l-fevr cevâb virdi. "Benüm Ḥalîk-ı perverd-gârımdan gayra secde eylemezsin." diyü söyledi. Nemrûd-ı cebbâr kemâl-i 'ucb u istikbâr ile güftâr idüp "Senüñ Perverdgar'ın kim imiş?" didi. Cevâbında Ḥazret-i Ḥalîl "Benüm Perverdgar'um"³ şol İzid-i büzürgvârdur ki vücûda gelen nüfûsa ḥayât virici ve bunca maḥlûkâtuñ ecellerini taḳdir idüp öldüricidir." diyü buyurdu.

Nemrûd-ı cebbâr "Ben dahı ol şıfâtla bedîdârum." diyü zindândan iki maḥbûs getürtdi. Birini öldürtti. Birini ıtlâk itdürdi. "İşte ben de muḥyî ve mümîit oldum." cevâbını virdi. Ḥazret-i Ḥalîlu'llâh gördi ki bunların 'uḳûl-i kâşırası dahı zâhir ü 'ayân temşîl ister, daḳâ'îk-ı idrâkine ḳudretleri

1 Kur'an-ı Kerîm, İsra Sûresi, 17/81, "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz ki batıl, yok olmaya mahkumdur." | MV nüshasında âyetin "Şüphesiz ki batıl, yok olmaya mahkumdur." kısmı bulunmamaktadır.

2 Nüshalarda "aznaşladı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "aradı" olarak metne alındı.

3 Perverdgar'um: Kirdgar'um MV

yitişmedügi günden azher, aña binā'en buyurdi ki "Benüm Hâlık u Râzık'um âftâbı maşrıqdan tâlî' kıılır. Eger sen da'vâ-yı kıudret eylersenî âftâbı [423b E] mağribden toğdurup iktidârıñı 'arza kııl." buyurdi. Nemrûd'ın cevâba tâkati olmayup mülzem ü mebhût kıaldı. Hâzret-i Bârî *celle şānuhu* 'ani't-tevārî ¹ ﴿فَبَهِتَ الَّذِي كَفَرَ﴾ buyurdi. Cebbâr-ı mesfûrûñ mülzem ü mebhût olduğını 'ibādına tıuyurdi.

Muħaşşal-ı kelâm bu mertebelerden soñra Hâzret-i İbrâhîm'ün kıudreti günden güne efzûn oldu. Kendüye imân getürenler bir iken on oldu. Ya'nî ki hâlık-ı nâ-ma'dûd imâna geldi. Ve nüfus-ı nâ-maħdûd 'ibâdet-i aşnâmdan beri olup vaħdâniyyet-i Hâlık'ı añladı.

Der-ħüsñ-i tedbîr-i Hâlîl-i 'âlî-maķâm be-rûz-ı 'id-i meserret-encâm be-'anede-i 'abede-i aşnâm

İbrâhîm *'aleyhi's-selâm* şeb ü rûz da'vet emrine kıyâm ve küffârıñ İslâm'a gelmelerine sa'y u ihtimâm ki eylerdi, nihâdında kıâbiliyyet-i rûşd ü şalâh olanlar birer ikişer imâna gelürlerdi. Lâkin cell-i himmet-i Hâlîl ikşâr-ı ehl-i İslâm'a delîl bir hâlet-i hidâyet-sebîl daħı olmağın bu yüzden ħüsñ-i tedbîr eyledi ki küffârıñ kıulûbını dibelik aşnâmdan tenfir eyleye. Cemâd-ı bî-menfa'at idüğini her biri bilüp kirbâs-ı libâs-ı ħılķatını ķirk-i ķirkden ol vechle taķhîr eyleye.

'Âdet-i büt-perestân ol zamânda böyle cereyân iderdi ki bayramları yaklaşdıķda laķîf ü pâk [190b MV] câmeler ve me'külât kıismından maķbûl ü maķbû' ta'âmırlar tertîb iderlerdi. Beyt-i aşnâma varup bütlerinüñ önlerine ķorlardı. Ke-ennehu "İsterseñüz giyinüñ, siz de bizüm gibi yîñ, içüñ." kaçd-ı fâsidi ile anda ķorlar, giderlerdi. Bundan mâ'adâ eyyâm-ı 'idüñ ol günü ki 'idgâha varurlardı, 'avdet itdüklerinde toğrı büt-ĥânelerine [203b N1] te-veccüh kıılırlardı. Muķaddemâ iletçükleri elbise ve eķ'imeyi ĥallü ĥâlince ħişşeleşüp "Bizüm bütlerimiz bunlara pertev-i iltifât bıraķmışdır. Gelecek 'ide dek bunlar bize maķz ĥayr u meymenetdür." diyü sevinişürlerdi.²

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/258, "Kâfir şaşırıp kıaldı."

2 sevinişürlerdi: söyleşürlerdi E

Bedihe

Nedür bu zümre-i bî-‘aql ü kavm-i bî-idrâk

Nedür bu fırka-i bî-bâk ü tıynet-i nâ-pâk

Pes rûz-ı ‘îd ki ol kavm-i ‘anîd ‘îdgâha ‘azîmet itdiler, Hâzret-i Hâlîl’i hem-râh idinüp gitmege sa’y u diğķat eylediler. Lâkin anlara temâruz u ta‘al-lül kıldılar. Ve kendü kendülere âheste âheste kelimât idüp «تَاللهُ لَا كَيْدَنَ أَصْنَامُكُمْ بَعْدَ أَنْ تَوَلَّوْا مَدِيرِينَ»¹ didiler. Ya’nî ki “Ol Allâhu Te‘âlâ hâķķı içün ben sizün bütlerinüze bir keyd ü mekr [424a E] iderin.” buyurdılar. Anlardan müfâraķat idüp döndükleri hâlde telaffuz eylemenin ba’zısına işitdürüp tıyurdılar.

Fî nefsi’l-emr beyt-i aşnâm ki ol sâ‘at ‘abede ve huddâm zümresinden hâlî kaldı, Hâzret-i Hâlîl’ü’r-Rahmân ol büt-hâneye girüp temeşhur u istihzâ yüzinden “N’içün bu yimeklerden yimezsüz ve bu libâsları giymezsüz? ‘Ale’l-huşuş baña cevâbını virmezsüz?” diyü bir büyük baltayı mübârek eline aldı. Cümle bütlere birer teber çalup şikeste kıldı. Ancaķ şanem-i büzürgter ki yanlarında cümleden mu‘azzez ü muvaķķar idi, aña ta‘arruz eylemedi. Ba‘de kazâ’i’l-vaţar ol keskin teberi anuñ boynına aşup ‘alâ hâlihi ķodı, gitdi.

Vaķtâ ki zümre-i müşrikîn bayram yirinden dönüp büt-hânelerine ķarîn oldılar, şanemlerini pâre pâre bulup envâ‘-ı ceza‘ u feryâd ile saçların ve şaķalların yoldılar. “Bu fi’l-i münkeri bize İbrâhîm bin Âzer itmişdür. Bâ-huşuş temâruz ‘arz idüp bizden ayrıldıķda kelâm-ı nefisini işitdürmişdür.” diyü itifâķla Nemrûd’a vardılar. Nefir-i ‘amm ile Hâzret-i İbrâhîm’dan şikâyet idüp divânına getürtdiler.

Nemrûd ve ba’zı havâşş-ı merdûd “Büte² bu işleri sen mi itdün?” didüklerinde Hâlîl-i celîl ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ﴾³ buyurdi. Ya’nî ki “Bu büyük şanem itmişdür ki henüz teber anuñ boynındadır.” cevâbını virdi. Hattâ “Büyükleriñe⁴ şoruñ. Anlar da bu bâbda ne söyler, görüñ.” didükde müşrik-lere küllî hacâlet ‘ârız oldu. Şanemleri şummun bukmun⁵ idüğini bilürken ‘ibâdet itmelerinde hamâķatları ta‘ayyün buldı.

1 “Yemin ederim ki siz bana arkanızı döndüğünüzde ben sizin putlarınıza bir oyun oynayacağım.”

2 Büte: Yine MV, E

3 Kur’ân-ı Kerîm, Enbiya Sûresi, 21/63, “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır.”

4 büyüklere: bütlerinüze E

5 “Onlar sağırdırlar, dilsizdirler.” | Burada Bakara Sûresi 18. âyete telmih vardır.

Ba‘dehu Hâzret-i İbrâhîm’e hitâb itdiler. “Bunlaruñ söylemedüğünü sen de biz de¹ bilürken niçün bize ta‘rîz² idersün?” diyü gücendiler. Tekrâr Hâzret-i Halîl kendülere hitâb itdi. ﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ ۖ أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾³ buyurdu. Gıbbu zâlik rûz-be-rûz İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm halkı da‘vetden hâlî olmadı. Nihâdında kabiliyyet olanlardan niçeler imâna geldi. Dârü’l-mülk-i Nemrûd’a zu‘m-ı fâsidlerince küllî fitne vü fetret zuhûrî taḥaḳḳuḳ buldı.

Bi’l-âhire Hâzret-i İbrâhîm’i ḥabs eylediler. Cism-i mübârekini iḥrâk bi’n-nâr itmeği muḳarrer kılup bir odun [204a N1] enbârı yapdurdılar ki uzunı altmış [191a MV] zirâ‘ ve eni kırk zirâ‘ ve yüksekliği yigirmi zirâ‘ idi. Bir küh-ı enbûhuñ [424b E] dâmeninde inşâ olunmuş idi. Fe-lâ-cerem emr-i Nemrûd ile zümre-i müşrikîn-i ḍalâlet-‘alem kemâl mertebede iftiḥâr u mübâhâr iderek odun cem‘ine sa‘y itdiler. Ne deñlü nüfus-i menḥûs var ise ḥar-vâr zaḥîre-i nâr, heyzüm ü hîme-i bî-şümâr getürmege fermân-berdâr kılındılar.

Egerçi ki kendüleruñ âteşi henüz düdgâh-ı düzaḥdan fûrûzân idi, cem‘iyyet-i ḥaṭab u heyzüme ihtiyâc yoğduğı nümâyân idi. Lâkin dâr-ı dünyâda kendü elleri ile âteşlerini yakdılar. Kemâl-i hırş u teşevvukla duḥûl-i nâra yaraḳlandılar. Ya‘nî ki;

Nazm

Vâ‘iz bizi ḳorḳutma cehennemde od olmaz
Yanmağa odı her kişi bundan iledürler

mazmûn-ı renginine kendüleri kemâ-yenbağı mışdâḳ u mâ-şadaḳ eylediler.

1 biz de: - MV, E

2 ta‘rîz: ta‘arruz N1

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/66-67, “İbrahim, şöyle dedi: ‘Öyle ise siz, (hâlâ) Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?’ ”

Zıkr-i işti'âl-i nâr ve endâhten-i Hâlîl-i Kirdgâr ber-ân âteş-i pür-şerâr ve mu'âvenet-i İblîs-i ğaddâr be-gürûh-ı mekrûh-ı eşrâr ve 'amel-i mendenîk-ı ân bed-kirdâr

Ekşer-i müverrihîn kavlince Hâzret-i İbrâhîm on altı yaşına girdi. Ba'dehu âteşe atılması muhakkak¹ oldu. Ammâ kitâb-ı *el-Hamîs* kavlince on altı yaşında aḥz olunup on üç yıl hâbs olındı. Ba'dehu sinn-i şerîfi otuz yıla karîb iken âteşe bırakıldı. Kırk gün miqdârı eyyâm ki şubḥ u şâm odun yükleri geldi, yığıldı. Enbâr-ı hîme vü haṭab yüce tağlar gibi bedidâr oldu. Faraẓa ki yüksekliği otuz arşundan ziyâde bulundu. Ba'dehu bir yirden âteşler urdılar. Körükler peydâ idüp âteşi üflediler.

Hattâ vezeğâ ki aḥbeş-i ḥayvânâtun biridür, lisân-ı Tûrkî'de kertenkele² ıtlâk olınan cânver-i serserîdür, ol rûz-ı hevlânâkde ancak ol mühmel, mühmil oldu. Sâ'ir ḥayvânât ol âteşi söyündürmege cidd ü cehd üzere iken cânver-i mezbûr-ı bed-kirdâr³ od üfleyen⁴ melâ'inün biri idi. Bâ'ış budur ki peygâamberimiz '*aleyhi's-selâm* anuñ haqqında ⁵«اقتلوا الفويسق» buyurmuşdur. Ya'nî ki vâcibü'l-ḳatl bir fâsık-ı şağîr idüğünü ümmete⁶ tuiyurmuşdur. Ğarâbet bundadur ki sâ'ir evḳâtde ol mel'un ḥalk-ıla ülfetden kaçardı. Ammâ ol zamânda râh-ı ḥidmetde yilişdürüp zebân-ı murdârı zebâneler şaçardı.

Kezâlik haṭab naḳl iden ḥayvânât u devâb elbette sükûn u te'ennî ile ḥareket iderlerdi. Hâlîlu'llâh'ın âteşe ilkâsını münâsib görmezlerdi. Ammâ kaṭır cinsi sür'atle ḥidmet iderlerdi. Ol sebeble tevâlüd ü tenâsülde [425a E] mahrûm ḳılınmışlardı.

Vaḳtâ ki Nemrûd'un fermânı cârî oldu, Hâzret-i Hâlîl'ün âteşe atılması emr olındı. Ḳayd u bend ile mağlûl ü beste, ammâ kendüsi nûr-ı didâr-ı şevḳı ile ne dil-şikeste ve ne tâb-ı âteş-i pür-tâbla teb-girifte gibi ḥaste serâvilinden ğayrı libâsını çıkardılar. Cism-i pâk ü mübârekini cümleten 'uryân ḳıldılar. Ba'zı müşrikîn ṭonın bile şoymağa ḳaşd itdi. Lâkin [204b N1] el uzatduğı gibi şell olup fer ü ḳuvveti gitdi. Ol murâdları ḥâşıl olmadı.

1 muhakkak: müteḥakkık E

2 kertenkele: - N1

3 kirdâr: kâr N1

4 od üfleyen: ot olayan E

5 "Fareyi öldürün." | Burada "Beş tane hayvan fasıktır ki Mekke'nin harem bölgesinde de öldürülebilir. Bunlar fare, akrep, karga, çaylak ve yırtıcı köpektir (Buhârî, *Bed'u'l-halk*, 16; Müslim, *Hac*, 9: 66-72)." şeklindeki hadisten alıntı yapılmış olmalıdır.

6 ümmete: - N1

Sükkân-ı ‘âlem-i ‘ulvî ise derûnî münâcâta başladılar. “Yâ İlâhî, göz göre Halîl’üñi müşrikler elinde helâk ider misün? Şâyeste-i gülzâr-ı bihişt olan cism-i mübârekini âteşe yakmağı revâ görür misün?” diyü girye vü enînden hâlî olmadılar.

Kavm-i Nemrûd ise ol âteşgâhuñ şiddet ü harâret ü iltihâbından yakınına varamadılar. Hâzret-i Halîl’i ne tarîkla ilkâ ideceklerini bilemediler. Lâkin İblîs-i [191b MV] bed-kâr u dâlâlet-kirdâr ki bu maqûle ‘amellerde üstâd-ı nâ-bekâr ve müşterik-i müşrikîn-i eşrâr idüğü zâhir ü âşkârdur, bir pîr-i rûşen-zamîr şüreti ile zâhir oldu. ‘Ale’l-fevr menceñik ihtirâ’ını ‘amele getürdi. Ve bir büyük seng-i girânı keffesine koydurup miyân-ı âteşe atdurdı. Tâ ki müşrikler ol bed-kirdârûñ üstâd-ı kâr idüğünü bildiler.

Huşûşâ ki kuvvet-i tâmmesi ile menceñik ‘amelini fi’le getürdiler. Şâdân u hândân ve püyân u devân, Hâzret-i Halîl’i menceñika koydılar.¹ Ve Nemrûd’a zamân-ı ilkâ idüğünü ‘arz ile bildürdiler ki ol murdâr vara ve revânesine çıkup teferrüc eyleye. Ya’nî ki kaşr-ı berînine çıkup İbrâhîm bin Âzer’i âteşe ne vechle ihrâk itdüğünü dîde-i bî-başireti ile temâşâ kıla, göre. Melâ’ike-i ‘illiyîn nevha vü enîn ve feryâda qarîn olup “Yâ Rabb, bize ruşât vir ki bu müşriklerûñ cezâlarını virelüm. Halîl’üñ içün yandurdukları âteşe kendülerini yanduralum.” didiler. Cân u gönülünden tazarru’ u niyâzla bu merâmuñ huşûlini recâ eylediler. Ol sâ‘at Cenâb-ı Bârî’den nidâ geldi. “Eger sizûñ mu‘âvenetûñüze İbrâhîm rızâ gösterürse ruşâtur.”

Fe-lâ-cerem iki firişte-i mükerrem, ya’nî ki hâzin-i nâr ve hâzin-i riyâh olan iki melek-i muhterem ki yil ve yağmur bulutları anlarûñ kabza-i taşarrufında idi, ‘izz-i huzûr-ı İbrâhîm’e geldiler. “İcâzetûñ olursa bu âteşe bārân u bâdı musallaṭ idüp söyündürelüm. Veyâhûd tağlarca fûrûzân olan âteşi ân-ı vâhidede şerâreler gibi tağıdalum.” diyü ruşât istediler. Lâkin Hâzret-i Halîl anlara mültefit olmayup “Rızâ-yı [425b E] Rabb-i Celîl besdür. Sizûñ mu‘âvenetîñüz bād u bārânla za’id hevesdür.” cevâbını virdiler. Tevekkül-i tâmmı melâ’ike-i celîleye² kemâ-hiye bildürdiler.

Fe-ammâ şol vaqt-i müzâyakada hâzreti menceñika kodılar, âteşe toğrı pertâb idüp şaldılar, Cibrîl-i emîn³ cevî-i hevâda⁴ kendüye qarîn olup «هل

1 Şâdân//koydılar: - N1

2 melâ’ike-i celîleye: melâ’ike hayline MV, E

3 Cibrîl-i emîn: Cebrâ’il ‘aleyhi’s-selâm MV, N1

4 Cebrâ’il//hevâda: Cibrîl-i emîn hevâda semâda N1

¹ didi. Hâzret-i Hâlîl «أما اليك فلا»² buyurdu. Ya'nî ki “Senden mu‘âvenete ihtiyâcum yokdur.” diyü tevekkülüni tıyurdu. Ol rûh-ı büzürgvâr tekrâr pend üslûbında güftâr eyledi. “Çün ki benden hâcetüñ yokdur, bârî Kâziyyü'l-hâcât cenâbından recâñ ne ise iste. Kendüñi miyân-ı âteşde telef itdürme.” didükde ³ «حسبى سؤالى علمه بحالى»³ didi. Ya'nî ki “Benüm hâlümü bilmesi benden ‘arz-ı hâl yitmez mi?” cevâbını virdi. Gûyâ ki zebân-ı Hâlîl bu rubâî ile müterennim idügi [205a N1] taħaḳḳuḳ buldı.

Rubâî

با سوزش عشق اگر نسازم چکنم   جان در ره عشق اگر نیازم چکنم
گویند چو پروانه چرا بسوزی   چون عاشق آن شمع گدازم چکنم⁴

Bunlar bu mu‘âmelede iken hitâb-ı Rabb-i Cemîl⁵ ü Kerîm ﴿يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾⁶ naşs-ı mübîni ile yitişdi. Tâ ki ol âteş-i fûrûzân Hâlîl-i Raḥmân cenâbına berd ü selâm olup yaḳışdı. Ya'nî ki mübârek cismini yaḳmayup selâmetle dâhil-i gülzâr-ı cinân oladıüşdi.

Müfessirîn kavlince eger *ve selâmen* kaydı olmasa câ'iz idi ki kemâl-i bürüdetle yine mühlik olaydı. Hâlâ ki *ve selâmen* ‘atfı in‘itâf ve merḥamet-i Kirdgâr’ı işâ‘a kıldı.

Ravzatü's-safâ da [192a MV] meşûrdur ki hemân ki hâzreti menceñiḳa koyup atdılar, iki firişte-i celîl yitişüp mübârek kollarından tutdılar. Kemâ-yenbaḡi te‘ennî vü teskîn ile zemîne indürdiler. Huşûşâ ki Cibrîl *‘aleyhi’s-selâm* be-murâfaḳat-i Rıdḡvân, fermân-ı Yezdân ile cennetden bir hil‘at⁷ getürdi. Hâzret-i Hâlîl’e ta‘zîm ü tekrîm cihetinden giyürdi. Ve altına bisât yirine bir ṭanfese döşetdi ki mecâlis-i İrem bisâtılarından bir mûnaḳḳaş şaçaḳlu, müzehheb ü dil-keş ḳâlîçe resminde idi. Andan mâ‘adâ eṭrâf u cevânibinden yigirmi zirâ‘ miḳdârı havâlisine reyâhîn ü gülzâr ve envâ‘-ı şükûfe vü sebzezâr ile bir ravza-i keşîrû‘l-ezhâr peydâ kıldı ki miyânında bir

1 “Ey İbrahim, bir şey ihtiyacın var mı?”

2 “Senden bir şey istemiyorum.”

3 “Halimi bilmesi benim için yeterli bir istektir.”

4 “Aşk ateşine dayanamamak elimde değil. Aşk yolunda canımı feda etmemek elimde değil. Bana, ‘Neden pervâne gibi yanıyorsun!’ diyorlar. O eriyen mumun âşığımı, elimde değil.”
| N1 nüshasında bu rubainin üç mısrası eksiktir.

5 cemîl: celîl ü cemîl E

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/69, “Ey ateş, İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol.”

7 hil‘at: hicâb E

âb-ı hoş-güvâr akardı. Hattâ tek ü tenhâ kalmasun için Hâzret-i Hâlîl'e münis ü hem-nişin-i celîl iki melek-i cemîl dağı gönderildi ki [426a E] miyân-ı âteşde İbrâhîm 'aleyhi's-selâm ile¹ bile oldılar. Vecâhetde dağı kendüye şebîh görindiler. Ammâ aşhâb-ı şîrk² ki hâzreti eli, ayağı bağluyken 'uryânen âteşe atdılar, yire indüğü gibi bendleri³ çözülmüş, 'uğdeleri büzülmüş, arkasına sündüs-i cennetden libâs giyürilmiş görünce mebhût olup ta'accüb itdiler.

Pes Hâzret-i Hâk uğurında evvel meydâna gelüp soyılan Hâzret-i İbrâhîm'dür. Aña binâ'en cümleden evvel dârü'l-huldden bir nûrânî kâmiş getirilüp giyürilen dağı oldur. Ve yine rûz-ı kıyâmetde cennet libâsları ile evvel hîl'atlenecek dağı ol zât-ı lâzîmü'l-kabûldür.

Ve ba'zı müverrihîn kavlince ziyâfet-i Hâlîl, Hâzret-i İsrâfil cenâbına emr olındı. Riyâz-ı cinândan bir kıt'a-i zemîn ki pür-şükûfe vü ezhâr u eşmâr u reyâhîn idi, miyânında bir cûy-bâr-ı leâfet-ķarîn dağı manzûr-ı ehl-i zemîn idi, kıparup 'aynı ile miyân-ı âteşe getürdi. Hâzret-i Hâlîl-i Hudâ'nun pîrâmenini ravza-i huld-i berîn gösterdi. Ve eṭ'ime-i cinândan her rûz ni'am-ı gün-â-gün çeküp ziyâfetine muķayyed oldu.

Nazm

حقًا بر آستانه او هر که راه یافت   اول قدم میان بهشت برین نهاد⁴

Kitâb-ı *el-Hamîs*'de ve ba'zı tevârîh-i nefîsde mektûbdur ki Nemrûd'un Rağza nâm bir duḡteri var idi. Levḡ-i pîşânisinde envâr-ı hidâyet ü sa'âdet gün gibi nümûdâr idi. Hâzret-i Hâlîl nâra atılduḡdan sonra babasından icâzet istedi ki varup Hâzret-i İbrâhîm'i göre, ne vechle ihrâķ olınmışdur, temâşâ kıla. Nemrûd-ı merdûd "Ol vücûd-i âteş-âlûd şimdiye dek çokdan nâ-bûd olmışdur. [205b N1] Belki gubâr-ı demârı rûzgârla perîşân idüğü taḡaḡķuḡ bulmışdur." didükde duḡter-i dil-ârâm, tekrâr tekrâr İbrâhîm 'aleyhi's-selâmı görmeḡe⁵ ibrâm eyledi. Tâ ki mücâz u me'zûn olup teferrüçine yöneldi.

1 İbrâhîm//ile: - N1

2 şîrk: Nemrûd E

3 Ammâ//bendleri: - N1

4 "Gerçekten de kim onun eşiḡine yol bulursa cennet-i a'lanın ortasına ilkin o adım atar."

5 İbrâhîm//görmeḡe: - N1 | İbrâhîm için varup görmeḡe E

Vaḳtâ ki Ḥazret-i Ḥalîl'i ol ravza-i bî-'adil miyânında gördi, "Yâ İbrâhîm, âteş seni yakmaz mı?" diyü şordı. Ḥazret daḥı cevâb virüp "Bir kimsenüñ ki ḳalbinde ma'rifet-i Rabb-i Kerîm ve lisânında kelime-i¹ *bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm* ola, anuñ vücûdına maẓarrat-ı âteşden ne ḥavf ve ne bîm ola." buyurdi. Ol duḡter-i şîrîn-cevâb tekrâr ḥiṭâb-ı müsteṭâb idüp "Ya bu kenîzeñe icâzet virür misün ki bu âteşe girem. [192b MV] Püyân u devân senüñ [426b E] 'izz-i ḥuzûruña irem." didükde "Evvelâ *lâ-ilâhe illa'llâh, İbrâhîm ḥalîlu'llâh*² diyü i'tirâf eyle. Andan soñra ḥavf itmeyüp bu nûrânî deryâya iḡtirâf eyle." buyurdi. Tâ ki duḡter-i Nemrûd ber-mücib-i fermûde-i ḥazret-i nebiyy-i Vedûd, serv-i ḥurâmân gibi şalınurak âteşe girdi. Ḥattâ Ḥazret-i Ḥalîl'ün 'izz-i ḥuzûrına irdi.

Ba'dehu şeref-i İslâm ile müşerref oldı. Ve icâzet-i Ḥalîl ile dönüp peder-i bed-aḡterini da'vete vardı. "N'îçün ḥaḳḳı ketm idersün? Bu maḳûle mu'cizâtını görmişken kendüye îmân getürmezün?" diyü naşîhate başladı. Cebbâr-ı mezbûr kendü leşkerinden şerm-i mevfûr idüp her çend ki duḡterinüñ men'ine iḳdâm eyledi, "Baña bir daḥı İbrâhîm'i aña." diyü söyledi,³ ol düşîze-i pâk-gevher anuñ ḥar-mühre-i kelâmına ḳulaḳ tutmadı. Ve muttaşıl nuşh u pend idüp İslâm'a gelmesine sa'y itdi. Gördiler ki men'ine çare yokdur, niçe mismârları miyân-ı âteşte kızdurdılar. Duḡterün eşedd-i siyâsetle ḳatlini muḳarrer ḳıldılar.

Lâkin emr-i Celîl ile Ḥazret-i Ḥalîl ol duḡter-i cemîli anlaruñ miyânından ḳapup güm ḳıldı. Ve içlerindeki benâtdan birini Raḡza şekline ḳoyup ellerine virdi. Anı zann idüp üşdiler, öldürdiler. Ḥazret-i 'İsâ *ṣalâtu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ* kışşasındaki⁴ ﴿وَلَكِنْ شَبَّهَهُمْ﴾ maẓmûnını mü'eddâ ḳıldılar.

Ba'de-zamânin ki İbrâhîm el-Ḥalîl arz-ı Nemrûd'dan hicret-i hidâyet-sebîl⁵ buyurdi, Ḥazret-i Cibrîl ol düşîze-i bî-'adili 'izz-i ḥuzûrına yitürdi. Anlar daḥı Medyen nâm oḒluna teẓvîc idüp ol duḡter-i sa'id-aḡterün zürriyyetinden niçe enbiyâ tevellûd itdi. Ḥattâ ki Medyen'den yigirmi bañda evlâd getürdi.

1 kelime-i: - MV, E

2 "Allah'tan başka ilah yoktur. İbrahim, Allah'ın halilidir."

3 Cebbâr-ı/söyledi: - MV, E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nisa Sûresi, 4/157, "Fakat onlara öyle gibi gösterildi."

5 sebîl: - N1

El-kıssa üç gün, üç gice; ba‘zılar kavlince yedi gün, yedi gice Hâzret-i Halîl miyân-ı âteşdeki ravza-i huld-i berinde tırdı. Kendü şeklinde melek-i celil dahı muvâneset üzere oldu. İ‘tikâd-ı Nemrûd-ı la‘în ve zu‘m-ı ‘amme-i müşrikîn bu idi ki atıldığı gibi yanmış, gitmiş olaydı.

Lâkin Nemrûd’uñ tab‘-ı merdûdına bu gûne hayâlât hâlecân idüp “Ya İbrâhîm bu varıdan kurtıla mı? Hâlık-ı Kirdgâr’ı kendüyi şıyânêt idüp beni beyne’l-halâ’ik utandura mı? Ve bu mertebelerden şöıra İbrâhîm benüm memâliküme ihtilâl virüp nizâm-ı dîn ü devletümi ihtilâl ü fesâda mübeddel kıla mı?”¹ dirdi. Hattâ bu gûne efkârını ba‘zı havâşşına gâh u bî-gâh söylerdi. Anlar dahı “Hiç olacaķ iş midür? Ve bu yakduğumuz âteşgâh kurtılacaķ [206a N1] âteş midür?” diyü kııl ü kıâl [427a E] iderlerdi.

Âhir-i kâr bu hâtıra ile Nemrûd-ı murdâr kendünün kaçır-ı ref‘ine çıķdı. Hâzret-i Halîlu’llâh cānibine nazar kıldı. Hâlâ ki korkduğına uğradı. Hâzret-i Halîl’i miyân-ı âteşte bu vechle gördi ki eṭrâfı gülîstân-ı laṭîf ve bōstân-ı pür-ezhâr u şerîf ve dıraḥtânı envâ‘-ı fevâkihle pür-berg ü bâr ve önlerinde bir cüy-bâr-ı ḥōş-güvâr-ı ṭarâvet-şî‘âr ve yanında bir enîs ü celîs-i² büzürgvâr, ferâğ-ı bâl ile oturmuşlar. Riyâz-ı cinân sâkinleri gibi teferrüc ü tenezzühe meşğûl olmuşlar. Bu kerre Nemrûd’ı ḥüzn ü ḥayret aldı. Gâh ‘aklı başından gitdi, gâh geldi.

Bi’l-âhire Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma ḥiṭâb kıldı. “Ne büzürgvâr Kirdgâr’uñ var imiş. Ḳudreti³ sen didüğünñden efzûn u bisyâr imiş.” diyü söyledi. Ba‘dehu tekrâr su‘âl eyledi. “Yanuñdaki şahş-ı vecîḥ ü şerîf kimdür?” diyü cezb-i maḳâl eyledi. İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm dahı cevâb virdi. “Bu bir melekdür. Rabb-i ‘İzzet baña mûnis [193a MV] virmişdür.” diyü bildürdi.⁴ Ba‘dehu Nemrûd-ı bed-liḳâ Hâzret-i Halîl’e nidâ idüp “Yâ İbrâhîm isteseñ miyân-ı âteşden çıkabilür misün? Yürüyüp baña toğrı gelebilür misün?” diyü şordı. Hâzret dahı “bi’smi’llâhi’l-celîl” diyü buyırdı. Tağlar gibi yığılup fûrûzân olan aḥkerleri çeyneyerek geldi, çıķdı. Nemrûd’ı dîn-i mübine da‘vet kıldı.

1 mübeddel kıla mı: virdi N1

2 celîs-i: celîl-i N1

3 Hâzret-i/Kudreti: - N1

4 bildürdi: söyledi N1

Ol merdûd o hinde dağı ikrâr-ı¹ vaḥdâniyyet-i ma'bûd kılmadı. Birkaç gündən va'de alup vezîri Hâmân² ki Ḥazret-i Ḥalîl'ün 'ammisi idi, anuñla meşveret eyledi. "İbrâhîm'ün Ḥalîk'ından bunca kudret ü âsâr ki müşâhede olındı, lâ-bûd kemâl-i kudretine ikrâr u i'tirâf lâzım geldi." diyü söyledi. Ol muḍill-i güm-râh anuñ küfr ile tebâh olmasına sebep oldu. "Bunca rûzgâr perverdgâr-ı mevcûdât-ı süflî olmuş iken şimdi Ḥalîk-ı maḥlûkât-ı 'ulvî cenâbına göz göre kul olur mısun?" didi. Merdûd-ı mel'unı eşedd-i dâlâlete düşürüp mağzûb-ı sermedî olmasına sebep oldu.

Şol zamân ki eyyâm-ı va'desi³ tamâm olup Ḥazret-i Ḥalîl cevâb-ı bâ-şavâb-ı hidâyet-sebîl talebine ḥuzûr-ı Nemrûd'a vardı, âḥar vech ile cevâba kâdir olamayup kemâl-i ḥaclet ü i'tizârından bir miqdâr meskenet gösterdi. "Egerçi ki senün ma'bûduña imân getürmemüz gayr-ı müyesserdür, lâkin 'azamet ü⁴ kudretin bildüğüm için vâfir qurbânlar kesüp cenâbına taḥarrub kaşdı⁵ muḥarrerdür." didi. Ḥazret-i nebiyy-i Vedûd, Nemrûd-ı merdûda [427b E] cevâb-ı şâfi virdi. "İkrâr bi'l-lisân, taşdiḳ bi'l-cenân tarîḳı ile mādâm ki imân u İslâm'a gelmeysesün, keseceğün qurbânları 'inda'llâhi'l-Mennân⁶ maḳbûl görmeyesün. Zîrâ ki senün qurbânuña benüm Ḥalîk'um muḥtâc degüldür. Vaḥdâniyyetüñe inkârün muḥarrer iken ol cihetden ta'zimün muḥârin-i revâc degüldür." buyurdu. Ya'nî ki "Sen müşrik olduğun hâlde qurbân kesdüğün bî-menfa'atdır. Qurbândan murâd taḥarrub-ı ma'nevîye işâretdür." sırrını tıuyurdu.

Fî nefsi'l-emr ol eşnâlarda Nemrûd dört bin sığır qurbân eyledi. Ve niçe bin koyun ve keçi ve üstür dağı kesdürüp İslâm zimnı⁷ 'alâ'imini zu'mınca nümâyân eyledi.

Bedihe

'İyd-ı imâna ırmeyen nâ-kâm
Ḥacc-ı İslâma giymeyen⁸ iḥrâm

1 ikrâr-ı: - N1

2 Hâmân: Hârûn N1, E

3 va'desi: va'desi geldi MV

4 'azamet ü: - MV, E

5 taḥarrub kaşdı: taḥarrübüne taşaddı MV

6 'inda'llâhi'l-mennân: 'inde'l-Mennân MV, N1

7 İslâm zimnı: ḥattâ N1

8 giymeyen: girmeyen E

Kesdi kurbânını [206b N1] taḳarrüb içün
Niçe en‘âmı eyledi in‘âm

Ol ḳara gönlüye ḳalâletini
Sû’-i a‘mâli ḳıldı çün bayram

**Ba‘zı ekâvîl ve taḥḳîkât ‘uḳûle muḥâlif ḳâl ü ḳîl ve esâsı yok bünyân
maḳûlesi tefâşîl ve ḥikâyât-ı bî-sebîl ü bilâ-delîl**

Birisi ilkâ-yı nârdan sonra muḥârebe-i Nemrûd u Ḥalîl’dür. İkinci ol merdûduñ semâvâta ‘urûcına müte‘allîḳ olan tafşîldür ki bu aḥḳaruñ taḥḳîkında tafşîli¹ izâ‘at-i ‘ömr-i ḡayr-ı tavîldür. Egerçi ki müverriḥîn² naḳlini câ‘iz görmişler ve ‘ale’t-tafşîl taḥḳîḳ u taştîr itmişler. Ḥalâ ki ‘uḳalâ taşdıḳ idecek ḥikâyât degüldür. Aña binâ‘en bi’l-icmâl me‘âl ü mefhûmı naḳli ile iktifâ olınmışdur.

Birisi ḳışsa-i ḥarb-i Nemrûd u İbrâhîm’dür ki miyân-ı âteşde bunca kerâmât gösterüp cebbâr-ı mezbûra ḥavf u ḥaşyet ḡalebe eyleyüp imâna gelmek ḥuşûşını vezîri Hâmân ile müşâveresi ve ol bed-baḥt-ı bî-dinûñ men‘i ile ḳalâletde ḳalduḳdan sonra şerm [193b MV] ü ḥacâletden sonra³ kurbânlar kesüp taşdıḳ-ı ḳavlî mümkün olmadıysa taḥḳîḳ-ı fi‘lî bârî bulunsun, diyü müdârât⁴ yüzinden mükâberesi be-her-hâl vâḳı‘a-i ḳıtâl ḳîl ü ḳâline mâni’dür.

Ḥalâ ki anlaruñ naḳlindeki ḳışsa bu vechle şâyi’dür ki Ḥazret-i Ḥalîl’i Nemrûd-ı zelîl ba‘de ilkâ’i’n-nâr meydân-ı ḥarb u veḡâyâ da‘vet itmiş ola. Kendüsi ‘asâkir-i ḳalâlet-me‘âşiri ile alayın baḡladuḳda Ḥazret-i İbrâhîm yalınuz meydâna çıkup “Ya ḳanı senüñ Rabb’ünüñ leşkeri?” dinildükde “Şimdi zâhîr olur.” buyurmuş ola. Ba‘de-mâ Ḥaḳ celle ve ‘alânuñ emri ile nihâyetsiz süri siñek zuḥûr idüp ol maḥzûline musallaḥ ola. Ba‘de’t-teḳâbü evvelâ peşe ‘askeri [428a E] anlaruñ yaraḡ ve yat ve silâḥ ve âlâtların yiyeler. Ba‘dehu kendülerüñ cevḫ-i dimâḡına müsteḫlî olup Nemrûd’ı ve aña mütâba‘at iden cünûdı bi-esrihim helâk eyleyeler. Egerçi ki ḳudret-i ilâhiyye’ye göre muḥâl nesne degüldür, belki bir cins maḥlûḳ-ı za‘îfi anlara

1 tafşîli: ‘aḳlı N1

2 müverriḥîn: ekşer-i müverriḥîn E

3 sonra: - MV, E

4 müdârât: müdâvemet E

taslîṭ kemâl-i kuvvet-i sübhâniyyeye delildür. Ve illâ bu kıṣṣa nuṣûs-ı kâtî'a ile şübûṭ bulmamağın taṣdîkı güyâ ki bir nâ-müstakîm sebildür.¹

Ve kıṣṣa-i uhṛâ Nemrûd-ı cebbâr, Ḥalîlu'llâh'ı ilkâ-yı nâr itdükden soñra semâvâta 'urûc kaşdın eyleye. Evvelâ meşveret-i 'uḳalâ ile niçe yıllar şarf-ı maḳdûr idüp beş bin zirâ' yükseklikde, ba'zılar ḳavlince eninüñ ve uzununuñ irtifâ'ı birer fersah hisâbında bir yüksek menâre yapdurmış ola. 'Âḳıbet ol binâ merkez-i hevâya ḳarîb varup şiddet-i hûbûb-ı riyâḥdan kârger olmamak² mertebesine vara. Ba'dehu kendüsi re's-i mîle çıkup semâ cānibine nazar ḳıla. Yine rif'at-i semâvât-ı berîn saṭḥ-ı zeminden gördüğü gibi görünmeğin hacl ü şermsâr olup zemîne ine.

Ba'de-mâ bir şayḥa-i³ hevlnâk peydâ olup ol menâre yıkılıp kemâl-i dehşetinden her kişi bildüğü lisânı unıdup lisân-ı belbele didükleri hüveydâ olmuş ola. Ve ḥadd-i zâtında iḳsâr-ı elsine andan berü zuhûr bulmuş ola. Ve bu mertebeden soñra yine 'ibret-bîn olmayup [207a N1] "Elbette ben semâvâta 'urûc iderin. Ḥudâ-yı âsmânı görmeyince ölmezsin." diyü tâbût resminde bir mücevvef şandûḳ peydâ itdüre. Fevḳ u taḥtından birer revzene itdürüp istedikçe açdura. Ve istedikçe sedd itdüre. Ve dört dâne kerkes yavrusını ne dūr ki bunlar mu'ammer olur ve kuvvet-i ṭayerânı sâ'ir tıuyûrdan artuḳ bulur, diyü iki yıl miḳdârı laḥm u ḥamr ile besletdüre.

Ba'dehu ol tâbûtuñ dört güşesinde dört ḥaṣeb⁴ peydâ idüp her birine birer vaşla laḥm bağlatdura. Ve niçe günler ol kerkeslere ḡıdâlarını virdürmeyüp acıkdura. Andan soñra silâḥ u zâd u zevâdesini yanına ala. Ve ümerâ-yı maḥâzîlinden birini daḥı refîḳ idinüp cānib-i semâvâta 'urûc ḳıla. Tâ ki bu ṭarîḳla çâr-güşedeki baḡlu kerkesler ol laḥm pârelerine çekinüp işâbet kaşdına muttaşıl ṭayerân eyleye. Bu şan'atla âsmâna toḡrı çekilüp gide. Niçe günlerden soñra revzeneleri açdurup [194a MV] nazar itmiş ola. Zemîn ü âsmân mâbeynini yine evvelki gibi bula.

Ḥattâ 'âlem-i muḫlim⁵ miyânında [428b E] «أَيُّهَا الطَّاعِي أَيْنَ تَرِيدُ»⁶ şadâsını işide. Ve ol ḥinde ferîḳına emr idüp bir dâne oḳ atdura.⁷ Baḥr-i

1 MN nüshasında derkenar olarak şu şekilde bir ibare vardır: "Bu ma'nâda muḥarrir menḳûl olanda tevâtüre ḳarîb olmuştur. Tereddüd câ'iz degüldür."

2 olmamak: olmaḳ N1

3 şayḥa-i: şaḥîfe-i MV

4 ḥaṣeb: ḥaṣîb MV

5 muḫlim: meḫâlîm N1

6 "Ey zorba, istediğin nerede?"

7 bir//atdura: indüre N1

mu'allak-ı hevâ balıklarının birine râst gelüp peykânı hûn-âlüd olduğu hâlde¹ yine kendüye döne. Bi'l-âhire şit ü şadâ-yı şeh-per-i kerkesândan mehib âvâzeler işitmekle güşt pârelerini alçağa bağlatdura. Bu minvâl üzere yine rûy-i zemîne ine. Kemâl-i haclet ü şerminden niçe rûzgâr melûl olup kimseye görünmeye. *İntehâ*.

Mazmûnu'l-hikâye

Sübhâna'llâh, bu ne maķûle kıssa-i bâhte ve sahîfe-i nev-sâhtedür ki ser-â-pâ rûy-i zemînde şehryâr-ı cebbâr ve beyne'l-halâ'ik pâdişâh-ı büzürgvâr olan bi-idrâk-i dâlet-şî'âr yalınız bir şahş-ıla hâl-i hayâtında tâbût-nişin ola. Ve dört kerkese kendü vücûdını teslim idüp semâvâta toğrı 'urûc eyleye. Ba'de-mâ bu kerkesler kuvvet-i tayerândan kalmasını aınmaya. Ve ol tâbûtı rûzgâr ya Baħr-i Muħit'a, ya Kûh-ı Kâf'a inmesini veyâhûd cibâl ü tilâl ü sengistâna çalmasını hâtıra itmeye. Ceng niyyetine girdüğü taķdîrce yalınız bir şahş-ıla hâzır u müheyyâ ola.

Pes bu maķûle eķvâr 'uķalâ huzûrında nice sâzgâr olacaķdır? Evvelâ çâr kerkes ol taħammûlâtı ve ol iki mücrim-i girân-cânı nice götürecekdür? Huşûşâ yemîn ü şimâle uçmayup lâ-yenķatı' bâlâya tayerân itmeleri, mücerred laħm pâreleri çekinmelerinden nice müyesserdür. Eger bu kıssa vâķi' ise Nemrûd'un mecânînden idüğü zâhirdür. Bu taķdîrce zimmetinün² kayd-ı teklîfden beri idüğü ķatı bâhirdür.

Fe-ammâ müverrihînün ser-defteri, Mevlânâ Muhammed bin Cerîr-i Taberî ve yine bu zümreye âb-rû, Mevlânâ Hâfız-ı Ebrû ki bu kıssayı yazmışlardır, bârî "Nemrûd böyle bir vâķi'a gördi." diyü ta'bîr itmemişlerdür. Tâ ki fi'l-cümle i'timâd mümkün³ olaydı. "Sevdâvî micâzlarda bu maķûle dūr u dîrâz rû'yâlar vukû'ı câ'izdür." dinile idi.

li-Münşi'ihî

O güne aħmaķa [207b N1] Mevlâsı salţanat virmez
Anuñ gibi ķişı 'aķlını başına dirmez

1 olduğu hâlde: olup N1

2 zimmetinün: zemînün N1

3 mümkün: mütemekkin MV

Şu kimse kim gire tâbüta hâl-i şihhatde
Nazîri olmaz anuñ 'âlem-i hamâkatde

Ta'aqqul eyleyemez dini öyle bir nâ-kes
Öter diline ne gelse mişâl-i bâng-ı ceres

Hele bu aḥḳaruñ idrâki böyledür ki o şüm
Gerek ya salṭanatından ya 'aḳldan maḥrûm

Müşārün ileyhimâ, iki müverriḥ-i râst-edâ kavlince Nemrûd dört yüz yıl salṭanat itdükden sonra, [429a E] ḥuşûşâ Ḥazret-i Ḥalîl'i âteşe atdurup göklere çıkmaya cell-i himmet itdükden sonra Ḥaḳ *celle ve 'alâ* kendüye şüret-i beşerde bir melek gönderdi ki "Ey 'abd-i za'îf dahı inşâfa gelmez misün? Ḥalîḳ u Râzîḳ'uña i'tirâf itmez misün? Bunca yıllardur ki ḍalâlet vâdilerinde teküpü itdün. Saña gönderdiğüm peygâmberi tutup âteşe atduñ. Ve yiryüzini tamâm idüp göklere dahı 'urûc ḳaşdın itdün.

Nazm

بر کار زمین را نکو ساختی   که با آسمان نیز پرداختی¹

İmdi min ba'd inâbet ile tevbe eyle.² Ḍalâlet ile ulûhiyyet da'vâsından ferâḡat eyle. Yoksa saña cümle ḥayvânâtдан za'îf ü naḥîf bir maḥlûḳı musallaṭ ḳılurın ki vücûduñı nâ-bûd eyleye." diyü ol firîşte [194b MV] varup cenâb-ı ilâhîden niçe nuşḥ u pend itdükde cebbâr-ı murdâr didi ki "Rûy-i³ zemînde añlamazın ki benden ḡayrı bir pâdişâh dahı ola. Eger âsmân pâdişâhınuñ leşkeri var ise var söyle ki göndersün. Benümle muḳâbil olsun. Ḳudret ü şevket nice olur, görsün." didi.

Ol melek dahı "N'ola ol leşker ḥazırdur. Hemân sen kendü tedârüküñi gör." diyü üç gün mehl virdi. Tâ ki dördinci günü şabâḥ rûz-ı Cum'a Nemrûd kendü zu'mınca 'arz-ı sipâh ḳıldı. Ba'dehu peşe leşkeri dünyâyı tutdı. Ḥattâ ki cirm-i âftâb görünmez oldu. Cünûd-ı nâ-ma'dûduñ yüzlerine ḳondılar. Atlarını şoḡdılar. Ân-ı vâḥidede cümlesini perîşân ḳıldılar. Nemrûd ḳaçarak bir başı ile ḳurtıldı. Nekbet serâyına varup dâhil oldu. Der-

1 "Yeryüzündeki işler için güzel şeyler yaptın [mı] ki gökyüzüne de el attın."

2 tevbe eyle: - MV, E

3 Cenâb-ı/Rûy-i: - MV, E

‘aķab yine ol melek pend ü nuş ile hâzır geldi. “Kudret-i ilâhiyi gördün mi? Mikdârıñı bildün mi? Gel imdi Hâķķ’uñ vaĥdâniyyetine i’tirâf eyle. ‘Yâ Rabbî, senden ġayrı ĥâlîķ u şâni’ u râzîķ yokdur.’ diyü söyle.” didi. Lâkin yine de müfid olmadı.

Nemrüd-ı merdüd mebhût oldu, tırdı. Lisânından kelime-i ‘ulyâ şudûrı muĥâl oldu. Andan soñra bir za’îf ü naĥîf peşe ki nîm-ten idi. Bir gözi ve bir ayaġı yoġ-ıdı. Peşe leşkeri ser-cümle yoklansa andan muĥaķķarı mutaşavver degül idi. Fe-lâ-cerem vücüd-ı Nemrüd’a musallaţ kılındı. Evvelâ alt tudaġını ışırdı ve gitdi. Hemân ol gün veremler bağlayup feryâd u fiġânı göklere yitdi. İrtesi yine geldi. Bu kerre üst tudaġına zaĥm urdı. Bunuñ cerâhati evvelkiden artuķ elem virdi. Üçinci gün ki yine vuşul buldı, cevfi dimâġına duĥul idüp te’ennî tarıķıyla beynisini tenâvüle mübâşeret eyledi.¹ Ya’nî ki Hâķ *sübhânehu ve te’âlâ* ol peşe-i za’îfenüñ [208a N1] kırķ yıllık zâd u zevâdesini [429b E] andan muķadder itdi. Günden güne gün-â-gün ‘azâb-ı elim idüp her ân cânından bî-zâr itmek mertebelerine ilette. Ĥattâ ol ĥayvânuñ ızrâr u âzârından Nemrüd bir dereceye vardı ki yanına tıķmaķlar ve çekiciler kıorlardı.² ‘İyâdetine gelen ümerâsı beşer onar kerre kendüyi dögmeyince ĥuzûr u râĥatı münâsib görmezlerdi. Tâ ki sendân-ı ser-i kembaĥtı döġüldükçe ol merdüd ferâġ-ı ĥâl bulurdu. Peşe-i za’îfe tenâvülden çekinmege kendinüñ çekicilenmesi sebeb olurdu.

Bu minvâl üzere kırķ yıla dek mu’azzeb oldu. “Şâni’-i muĥyî ve mümît benüm.” diyen mel’ûn-ı bî-dîn bir nîm-ten cânver-i bî-mikdârıñ zebûnı olmuşdı. Ve dârü’l-mülk idindüġi Kûşâ nâm ĥıttâ-i kübrâ ise ġâĥ u bî-ġâĥ zelzeleden ĥâlî olmazdı. Merdüd u maıtrüd da’vâ-yı ulûhiyyet itdüġi şerm ü ĥacâlet ıztırâbından ĥod kıurtılmazdı.³ Bu minvâl üzere kırķ yıla dek mu’azzeb oldu. ‘Āķıbet cânını mâlik-i nâra tıpaşurdu. *El-ķudretu li’llâhi te’âlâ*.⁴

Hicret-i İbrâĥîm el-Ĥalîl min ‘arz-ı Nemrûdu’z-zelîl

Kitâb-ı *Aĥbârü’z-zamân*’da meşûr ve sâ’ir tevâriĥ-i müte’addide-i laııtfede mezkûrdur ki Ĥazret-i İbrâĥîm âteşden ĥalâş olduķdan soñra

1 mübâşeret eyledi: mübâşir oldu N1, E

2 kıorlardı: kıurıldı N1, MV

3 Merdüd//kıurtılmazdı: - N1

4 “Kudret, yüce Allah’a aittir.”

karadaşı oğlu Lût bin Hârân¹ ve diğer birâder-zâdesi Sebû'il [195a MV] bin Nâhûr² ve 'ammisi kızı Sâre bint Hârân³ ol Hâlil-i celilü'l-kadra îmân getürdiler. Sâ'ir nâsdan kâbil-i rüşd ü şalâh olanlar dağı mu'cize-i sâbıkasını fıkır itdükçe büt-perestlikdeki şirk ü dâlâleti idrâk idüp tadricle İslâm tarîkına sülûke başladılar.

Fe-lâ-cerem ol kâlemrevdeki ümem şiddet ü ıztırâbla günden güne pür⁴-derd ü ğam oldu. Âhar vilâyete hicret itmeleri elbette münâsib görindi. Bu tarîkla İbrâhîm Hâlil ve esâmisi mestûr olan kavm-i celil diyâr-ı Bâbil'den gıtdiler. İklim-i Şâm'a 'azîmete raġbet⁵ itdiler. Vaġtâ ki Hârân'a varıldı, bir zamân anda iġâmet olındı. Hattâ babası Âzer ile hicret itmiş idi. Nihâyet îmâna gelmedin Hârân'da iken vefâtı taġaġkuk bulmuş idi.

Ba'zı müverrihîn kavlince Nemrûd, Hâzret-i İbrâhîm'i tenhâsına getürdi. "Elbette sen da'vet-i dîniyye⁶ itdügünce mülkimüzün ihtilâli zühûr itdi. Münâsib budur ki tevâbi'un alup âhar diyâra riġlet idesün. Hâlîk u Râzîk'un cenâbına tevekkülü evlâ 'add idesün." diyü söyledi. Hâzret-i Hâlil dağı bu ġuşuşı münâsib görüp işâreti üzere 'amel eyledi.

Kitâb-ı *el-Hamîs* kavlince Nâhûr⁷ ki birâder-i İbrâhîm'dür, maġallinde mezkûr olduğı üzere cedd-i Loġmân Hâkîm'dür, [430a E] bu taġdırce Loġmân'ı Hâbeşî'dür, diyenlerün kavli şâġih degüldür, saġîmdür. Hâzret-i İbrâhîm ki Hârân'a geldi, ba'zı müverrihîn kavlince Sâre ile anda tezevvüc kıldı. Zîrâ ki melik-i Hârân olan Hârân, Sâre'nün [208b N1] pederidür, ve Hâzret-i Hâlil'ün Sâre ile te'ehhüli nüzûl-i vahy ile olmuşdur.

Egerçi ki *'Arâ'is-i Şa'lebi'* de Sâre bint Nâhûr yazılmışdur, ismi Hârân ve laġabı Nâhûr olmağa münâfi degüldür. Ba'de-mâ Sâre'nün ġüsn ü cemâli ve leġâfet ü yâl ü bâli bir derecede idi ki Hâzret-i Yûsuf'un melâġatı andaki behcet ü leġâfetün şülüşi miġdârınca idi. Ve nisâ-yı dünyâda Hâzret-i Hâvva'ya şebîh ancaġ anlar ġalk olunmuş idi.

Bir zamân Hârân'da sâkin oldılar. Bir büt-perest şehryârı olmaġın ta'arruz ide, diyü endişe-nâk olup andan göçdiler. İttifâkla Ruhâ şehrine

1 Hârân: Hâmân E

2 Nâhûr: Hâhûr MV | Hâver E

3 Hârân: Hâmân E

4 pür: - MV, E

5 raġbet: niyyet ü raġbet E

6 dîniyye: beyyine E

7 Nâhûr: Bâhûr E

vardılar. Ba‘dehu andan dahı göçüp Ba‘albek’e, dahı soñra Şām medīnesine varup yirleşdiler.

Ol zamānda vilāyet-i Şām kaht u ğalāya binā’en maħall-i qarār u ārām degül idüğü şöhre-i enām olmağın tekrār andan dahı riħlet itdiler. Menzil-be-menzil diyār-ı Mış’a yitdiler ki Sinān bin ‘Ulvān nām fir‘avn-ı ğalālet-nişān anda ħākim-i ğavāyet-peyām idi. Nesebi Sām bin Nūħ ‘*aleyhi’s-selāma* müntehī bir fermān-rān-ı celālet-aķrān idi.

İttifāk Sāre’nün ħüsn ü cemālini işitdi. Kulaķdan ‘aşıķ olup a‘şāb-ı şehvāniyyesi ħareket itdi. Evvelā Ĥāzret-i Ĥalil’i getürüp “Yanuñca bir ‘avret var imiş. Ĥaylice ħüsn ü cemālle nümüdār imiş.¹ Senün neñdür?” diyü şordı. Anlar dahı “Dīn² qarındaşlığına binā’en kıızqarındaşumdur.” didiler. Ba‘dehu ādem şalup Sāre’yi getürdüp “Yanuñdaki şaħşuñ nesisün?” didükde Ĥāzret-i Ĥalil’ün tenbīhi ile mütenebbih olmağın anlar dahı “Qarındaşumdur.” cevābını virdiler. Lākin mel’ün-ı mezbūr [195b MV] řama‘-ı şehvāniyyeden fāriğ olmadı. Meclisini tenhā idüp dest-i nā-mübārekini uzatdı. Sāre’yi kendüye çekmek kaşdın itdi.

Lākin muħadderāt-ı enbiyā, ħuşūşā³ ħalile-i Ĥalil-i Ĥudā hem-vāre dest-i ta‘arruz-ı nā-maħremden maşūn u maħfūz olmağın hemān-dem elleri şell oldı. Ya’nī ki kuvvet ü ferī gidüp iħtilāl buldı. Gördi ki māye-i vişāl el virmedi, maķşūdına dest-res bulmasını Bārī Ĥudā revā görmedi, der-ħāl Sāre’nün ayağına düşdi. “Bu marāza ibtilā⁴ senün vişālünfi iķtizā ħāřırasından oldı. Bārī baña ħayr du‘ā eyle. Yine vücūdumı bu renc ü ‘anādan rehā eyle.” diyü yalvardı. Ol ‘afifenün ħayr du‘ası ile ifāķat buldı.

Lākin üç nevbete dek [430b E] yine dest-dırāzlık itdi. Maraź-ı ‘arızı peydā olduķça yine dāmen-i istiğfār u inābet řarıķın gözetdi. Bi’l-āħire me’yūs olup⁵ «ها اجرک علی دعائك» diyü bir cāriye bağışladı. Ba‘dehu ol kenizekden Ĥāzret-i İsmā’il vücūda gelüp nāmı Hācer olmaķ aña binā’en vukū‘ buldı.

1 Ĥaylice//imiş: - E

2 Dīn: Ben N1

3 ħuşūşā: - N1

4 ibtilā: mübtelā N1

5 “İşte, senin duanın karşılığı.” (Burada “Hācer” isminin “hā ecrük (işte karşılığı)”) ifadesinden ortaya çıktığı ifade edilmektedir.)

Ammā Siretü İbn Hişâm'ın "Hâcer, Ācer idi. *Herāku'l-mā* - *erāku'l-mā*' olduğu gibi elif i hâ'ya münkalib oldu."² diyü beyânında vechi olmadı.

Târîh-i Ümmet-i Kıbt nâm kitâbda meşûrdur ki [209a N1] Hâzret-i Sâre'ye el uzadan cebbâr Tûtis bin Mâliyâ³ nâm fermânkâr idi ki her el uzatdukça elleri kurıduğunu ki gördi, yine du'âsı [ile] kuvvet ü şîhâte dest-res bulduğunu ki müşâhede kıldı, ⁴ «نعم الدين دينكم» didi.

Hâzret, hâtunı Hûriyâ nâm duhteri yanına gönderdi. "Buña küllî ri'âyet itsün." diyü ısmarladı. Ol dahı fermâna imtişâl idüp niçe ziyâfetler ve le'âlî vü cevâhir bağışlayup ri'âyetler itdükçe Sâre kabûl itmedi. "Bize bunlar hâramdur." cevâbını virdi. Bi'l-âhire "Size hîdmet itsün." diyü Hâcer nâm câriyesini bağışladı. Ve "Yollarda gıdâñuz olsun." diyü birkaç kutı helvâ virüp altını cevâhir-i girân-bahâ ile taldurup ta'biye kıldı. Hâlâ ki bu sırrı Sâre'ye bildürmedi. Eşnâ-yı râhda ol le'âlî bulundu. Hâzret-i Hâlîlî'llâh anları şatup ba'zı hayrâta şarf eyledi. 'Arab⁵ kavmi Tûtis'e, Şandağ⁶ tesmiye iderler ve mezbur Hûriyâ, Tûtis'den sonra Mısr'a⁷ sultân olmuştur. Âhar evlâdı olmamağın serir-i mülkine hem-şiresi cülûs kılmuştur.

Ammâ Süheylî ve Kaynî kavlince Hâzret-i Hâlîl, Harrân'dan göçüp Ürdün nâm memlekete giderken eşnâ-yı râhda bir cebbârın pây-tahtına uğradı. Sâre ile mu'âmele kaşdı andan şudûra geldi.⁸ Ki aña Şâvef⁹ dirlerdi. Ol bî-mürüvvet-i bed-kirdâr harem-i Hâlîlî'llâh'a yaramaz niyyet¹⁰ itdi. Murâdına yitişmedüğinden gayrı eglenmeyüp helâk oldu. Taht-ı hükmindeki memâlik Hâzret-i İbrâhîm'e nakl eyledi. Niçe rûzgâr büzürgvâr-ı¹¹ bülend-iktidâr olduğdan sonra Mü'tefikât nâm şehirleri andan ayırdı. Birâder-zâdesi Lût *'aleyhi's-selâma* tevcih buyurdu.

Hâlâ ki eşahhı evvel beyân olınandır. Ya'nî ki ekşer-i müverrihîn Mısr sultânı ile vukû'ını yazmışlardır. [196a MV]

1 "suyun dökülmesi"

2 oldı: - N1

3 bin Mâliyâ: - N1

4 "Evet; din, sizin dininizdir."

5 'Arab: - N1

6 Şandağ: Şandûğ MV, E

7 Mısr'a: - N1

8 kaşdı//geldi: kaşdın itdi E

9 Şâvef: Şâdef MV, E

10 niyyet: kaşd MV

11 büzürgvâr-ı: - N1

Ba‘de-mâ Hâk *sübhānehu ve te‘ālā* dā‘imā enbiyâsı haremîni a‘dâ-yı dînden şıyânet ve havene-i kefere vü cebbārın ta‘addisinden himâyet itmek mu‘arrer idüğünü bilürken Hâzret-i Hâlîl [431a E] iktizâ-yı beşerîyyetle haylî ıztırâb peydâ kıldı. Sâre’yi sultâna alup gitdüklerinde “Acabâ ne hâlet olur ki?” diyü kalb-i şerîfi teng ve kendüsi ıztırâbla bî-direng oldu.

Bînâ’en ‘alâ zâlik Hâzret-i Bârî Hudâ *celle şānuhu ve ‘alā* ol anda estâr-ı dîvâr ve hicâb-ı cidârı kıldurdu. Verâ-yı zücâcdan görinür gibi Sâre ile Fir‘avn’uñ mu‘āmelesi Hâzret-i Hâlîl’e manzûr kılındı. Tâ ki şübhesi zâ’il oldu.¹ ﴿يُطْمِئِنُّ قَلْبِي﴾ naşş-ı kerîmi hadd-i zâtında kendüden şudûr itmegün ol bâbda dağı ‘izz-i hużûrına itmînân-ı hâtır hâşıl² oldu.

Ba‘de zâlik müfessir-i bî-mu‘âdil Hâzret-i Mu‘âtil kavlince hicret-i İbrâhîm sinn-i şerîfi³ yetmiş beşde iken oldu. Şâm’dan çıkup arz-ı Filistîn’e dâhil olduḡda Lût *‘aleyhi’s-selām* ardına nüzûl eyledi. Ehl-i Sedûm’a ve müzâfâtındaki kavm-i dâlâlet-rüsûma nebî gönderildi. Ve bu maḡalde Hâzret-i Hâlîl’uñ du‘â-yı hayrın alup gitmekle icmâlen zikri münâsib görildi.

El-kışşa Fir‘avn-ı Mısr ki Sâre’dan [209b N1] temettu‘a mecâl bulmadı, her taṭvîl-i yed itdükçe ki elinüñ kuvvet ü ferî gitdüğünü gördi, “Hâzret-i İbrâhîm tehî kimse degül ancak.” diyü havf idüp bir miḡdâr ri‘âyet itdükden soñra “Varsun, âḡar memâlike gitsün.” diyü haber gönderdi. Tâ ki hâzret ol sebeble bi-tarıḡi’l-‘avdet Filistîn’e mürâca‘at kıldı ki Şâm vilâyeti müzâfâtı olan şehirlerdendir.

Ünsü’l-celîl kavlince beş kıṭ‘a i’tibâr olınan Şâm vilâyetinüñ biridür. Bu taḡsîmle ki Şâm-ı ülâ, ıqlîm-i Filistîn’dür. Yûnân bin Yâfeş evlâdından Filistîn cümleden evvel anı yurd idindüḡi içün anuñ nâmıyla şöhret bulmuşdur. Dârü’l-mülki Remle nâm medînedür ki eşcâr u naḡîli ve ma‘âdin-i bî-adili vâfirdür.⁴ Mülûk-i benî İsrâ’îl zamânında ḡatı ma‘mûr idi. Hattâ Câlût-ı cebbâr ki cebâbire-i Ken‘aniyyûn’uñ eşheridür, nışf-ı berîd aña ḡarîb Baḡr-i Mâliḡ i’tibârı ile şâḡib-i şüḡûr idi. Ve bi’l-cümle ḡudûd-i Leccûn’dan ‘Arîş’e ve Ḳaşaba-i⁵ İbrâhîm el-Hâlîl’e varınca ol etṛâfa Filistîn ıtlâḡ olunmuş idi.

1 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/260, “...kalbimin tatmin olması için...”

2 hâşıl: - MV

3 şerîfi: ‘azîzi MV, E

4 vâfirdür: vâfir yirdür E

5 ḡaşaba-i: kışşa-i MV

Şâm-ı şâniye, nevâhî-i Havrân ve medîne-i Taberiyye didükleri şehri 'umrân ve anlar müzâfâtından olan kûrâ vü büldândur. Şâm-ı sâlişe hâlâ Dımaşk-ı Şâm ıtlâk olunan şehri-kebir-i cennet-mesîr ve Gûta-i Dımaşk nâmındaki menzil-i laţîf-i tarâvet-pezîr i'tibâr olunmuşdur. Şâm-ı râbî'a şehri-İmiş ve Hamâ ve ol etrâfdaki kûrâ vü büldân-ı nûzhet-nümâyâ dinilmişdür. Şâm-ı hâmise [431b E] vilâyet-i Kınnesrîn ve Haleb nâmındaki şehri- tarâvet-ķarîn idügi taḥķîķ olunmuşdur. Aña binâ'en şimdiki hâlde bu cümleye vilâyet-i Şâm ıtlâķı câ'iz görilmişdür.

Gıbbu zâlik şol zamân ki Hâzret-i Halil, Harrân'a varmış idi; vahy nâzil olup Hâzret-i Cembrâ'il *Şuhuf-ı Âdem ü Şit ü İdris 'aleyhimü's-selâmı* ve kendüye inen şuhûfları ki lisân-ı İbrânî ile nüzûl itmişdür,¹ Hâzret-i Halil'e ulaştırmış idi ki cümlesi emşâl ü tesbîhât idi. Ser-â-pâ Halil-i Hudâ'ya öğretti. Ba'de-zamânın ol şuhuf-ı mükerreme lisân-ı Süryânî'ye müteḥavvil oldu. [196b MV]

Temekkün-i Halilü'r-Rahmân be-ķurb-i Beytül-maķdis ve tekâşür-i ķavm-i ra'ıyyet-nişân der-ân maķâm-ı müste'nis

Fırķa-i hamîde-i enbiyâdan biri ki bir cây-ı laţîfi ki ķarârgâh idine, lâ-büd millet ü² ümmet-i irâdet³-güvâh ol maķâm-ı şerîfi menzil ü penâh idine. Hâzret-i İbrâhîm ki Beytül-maķdis'e ķarîb ve Filistîn diyârına cây-ı nûzhet-sây-ı ģarîb olan Vâdi's-seb⁴ nâm maḥalde temekkün buyurdu.⁵ Ve bir ķuyu ḥafr idüp niyyet-i tavaṭṭunını sükkân-ı etrâfa tıyurdu. Halk-ı 'âlem ģürûḥ ģürûḥ⁶ ol maḥall-i şerîfi⁷ teşrîf-i dil-pezîr itdiler. Az zamânda bir ķaşaba-i laţîfe gibi ta'mîr itdiler.

Ârâm⁸ u âsâyişün evvelki güninde ki ol buñaruñ şuyı revân oldu, ḥikmet Hudâ'nuñdur, zevâde-i râḥ diyü getürdükleri azıķları ol gün nihâyetin buldı. Nuķûddan ise nesneye ķâdir değüller idi ki ķaṭ'-ı mesâfe ķılup etrâfdan iştirâ idelerdi. Meger ki çâķ bir iki ģünlük yol gidelerdi.

1 Hâzret-i//itmişdür, ibaresi E nüshasında cümleinin sonunda gelmektedir.

2 millet ü: - N1 | ḥullet ü E

3 irâdet: - N1

4 seb': teb' E

5 buyurdu: buyurdu. Halk-ı 'âlem MV

6 ģürûḥ: - N1

7 maḥall-i şerîfi: maḥallî MV, N1

8 Ârâm: Eyyâm N1

Ne hâl ise Hâzret-i Hâlîl mübârek arkasına bir çuval aldı. Bolay ki [210a N1] bir miqdâr gendüm ve cev¹ bulaydum.” diyü etrâfa ‘azîmet şaldı. Lâkin bu merâmına vuşûl müte‘azzir oldu. Kemâl-i ıztırâbla ser-menziline döndi, geldi. Bârî Sâre ve Hâcer ve sâ’ir tevâbi‘ u ehl-i sefer “Zahîre getürdi.” şansunlar, ol mülâhaza ile eglenüp dibelik za‘f-ı kalb hâşıl itmesünler, diyü ol çuvalı kum ile tıldı. Yorgunla def-i hicâb kaşına yatdı, uyudu.

Vaktâ ki Sâre ve Hâcer uyanup çuvalı gördiler, “zahîre getürmüş.”² şandılar. Ve keşfine el urdılar. Bi-hikmeti’llâh toptolu buğday buldılar. ‘Ale’l-fevr bir miqdârını öğütdiler. Birkaç girde nân bişürüp hâzreti uyandurdılar. “Kalkuñ, ta‘âm yiyüñ.” diyü teklif kıldılar. Hâzret-i Hâlîlü’r-Rahmân ta‘accüb-künân yirinden tırdı. “Ne vardur ki yiyelüm?” diyü şordı. Anlar dahı “Getürdügiñüz gendümden itmek bişürdük. [432a E] Andan buyuruñ.” diyü haber virdiler.

Fe-lâ-cerem Hâlîlü’llâh-ı ekrem cânib-i Haq’dan ‘atıyye vü ni‘am idüğini bildi. Hezâr hamd u şükr ile tenâvül kıldı. Ba‘dehu çuvaldaki gendümün bir miqdârını gıdâ için iddihâr itdi. Mâ‘adâsını tuhm-ı berekât i‘tibâr idüp etrâf u cevânibindeki arâziye ekmege girdi.

li-Münşi’ihi

Hâzret-i Bâr-i Hudâ döstların aç kımaz
Kendüden gayrıya ülfete muhtâc kımaz

Mülket-i fakr u fenâ şehleridür hayl-i rüsûl
Kisvet-i şâl ü ‘abâ anlara dibâc kımaz

Gâh olur başları taş yaşıdanur ammâ ki o seng
Gevher-i mu‘cizedür ragbet-i ser-tâc kımaz

El-kıssa ol çâhuñ şuyı gitdükçe çoğaldı. Hâzret-i Hâlîl’e bir mu‘cize-i kübrâ olup bir nehr-i kebîr gibi cereyân kıldı. Kaba’il-i ‘Arab ve beriyye-nişân-ı pür-çarab ki da‘imâ harâret-i tâbistân ile dil-teşneler idi, hemân ki ol mâ’-i cârîyi işitdiler. Kemâl-i ragbetle etrâfına irkilüp³ temekkün itdiler. Ve Hâlîlü’r-Rahmân’uñ yümn-i maqdemini görüp hâk-i pâ-yı şerîfine

1 ve cev: - N1

2 N1 nüshasında bu cümle mükerrer yazılmıştır.

3 irkilüp: gelüp N1

başları üzere yir eylediler. Tâ ki ol maḳâm-ı ma'mûre "İbrâhîm" [197a MV] diyü nâm buldı. Az zamân giçmedin¹ bir büyük şehir olup nüfûs-ı sükkânla tıldı.

Ammâ giderek ol ḳavm-i cühhâl ḥazret-i peygâmbereün ḳadrini bilmediler. Ol nebiyy-i büzürgvâr ne maḳûle vâcibü'l-iclâl idüğini fehm itmediler. Gâh u bî-gâh bî-edebâne ḥarekete başladılar. Güyâ ki şişe-i ḥâtır-ı 'âtırını seng-i ṭa'n-ıla ṭaşladılar. Bi'l-âḥire Ḥazret-i İbrâhîm ol ḳavme incindi. Tevâbi'ü'n alup İliyâ ile Remle mâ-beyninde Ḳuşṭ nâm menzile gitdi.

Ḥikmet Ḥudâ'nuındur, hemân ol mevzi'-ı evvelden yümn ü bereket götürildi. Çâhuñ şuyı günden güne tenezzül itdi. Lâ-cerem bu mâcerânun aşlı bilindi. Ṭâ'ife-i cühhâl bir miḳdâr 'ibret-pezir oldu. İttifâḳla ardınca vardılar. Envâ'-ı tazarru'la ayağına düşüp yalvardılar. Fe-ammâ ṭab'-ı şerîf-i Ḥalîl 'avdete rağbet eylemedi. Nihâyet ol ḳavmün nâle vü eninine merḥamet idüp kendülere yedi re's keçi bağısladı. "Ulu² kiçi³ ol keçilerün yümn-i maḳdemini bilsünler. Dâ'imâ hoş tutup görsünler, gözetsünler. Ve dehân-ı çâha ḥâ'iz 'avreti yaklaşturmasunlar." diyü ısmarladı.

Tâ ki âb-ı çâh ber-ḳarâr-ı sâbıḳ ḡaleyân itdi. Niçe rûzgâr ol yüzden cereyânı taḥḳîḳa yitdi.⁴ [210b N1] Ammâ giderek bir zen-i ḥâ'iz, nâ-pâklığı ḥâlinde ol şudan elin yudı. Bu kerre miyâh-ı çâh ol ḳavm-i bî-intibâhdan bi'l-küllüyye el yudı. Fî-mâ-ba'd bir daḡı memlû [432b E] olmadı. Resen ü delv ile isti'mâle ihtiyâcdan⁵ ḳurtıldı.

Sebeb-i renciş-i Ḥalîl ez-ân ḳavm-i cehâlet-sebil

Ekşer-i müverriḥîn ḥazretün incindügi ḥuşûşı⁶ bu yüzden beyân itmişlerdür ki giderek Ḥazret-i Ḥalîl'ün ṭavarları ziyâde oldu. Her nesnesine Bâri Ḥudâ yümn ü berekât virüp gitdükçe izdiyâd buldı. Ol ḳavm-i bî-idrâḳ güstâhlıḳda ḥaylice bî-bâḳ oldılar. "Senün mevâşînle cevânib ü ḥavâşî tıldı. Şuyımuza ve mer'âmuza küllî müzâyâḳa virdi. Li'llâhi'l-ḥamd bir tâze cüvân

1 zemân giçmedin: zemânda MV, N1

2 Ulu: Ol MV

3 Ulu kiçi: - E

4 cereyânı//yitdi: cereyân itdi N1

5 ile//ihtiyâcdan: isti'mâlden N1

6 ḥuşûşı: - MV, E

idüñ. Bunca zamân mu‘ammer olduñ. Bunca ni‘met ü şerveti cemî‘an bunda bulduñ. Min ba‘d âhar diyârı teşrîf itmegüñ münâsibdür.” didiler. Ve buña beñzer niçe sözler söylediler.

Hzret-i Halil bu sözlerden incindi. Tevâbi‘uñı qaldurup âhar mevzi‘a göçmegi mu‘arrar itdi. Lâkin bir qabâhat dahı itdiler. Keşret-i mâl ü menâl ve aġnâm u en‘âm u baġâl ile irtihâli şadedinde “Ey recül-i şâlih, sen bu kadar mâ-meleki bizüm¹ içimüzde kazanduñ. Her ne bulduñsa bu qaşabada bulduñ. Şimdi ki göçer gidersün, sen cümlesin götürmek qaşdın idersün. Bârî nişf-ı mâ-melekinı bize ‘aťa eyle. Mâ‘adası ile sen iktifâ² eyle.” didüklerinde Hzret-i İbrâhîm bir laţif cevâb virdi. Cümlesini mülzem ü maħcûb eyleyüp utandurdı.

Ya‘nî ki “Gerçek³ bu zıkr olınan erzâkı Hzret-i Mün‘im-i Rezzâk bu ‘âciz kûlına bu maħalde virdi. Lâkin ‘unfuvân-ı cüvânî ki bir genc-i nihânî ve nuķûd-ı sürür u ħubûrla memlû bir⁴ kenz-i şâyġânî idi. Bunca şervet ü ni‘met muķâbelesinde ol gitdi, yirine za‘f u şeybet ü pîrî teveccüh itdi. Çün ki bu maħalde [197b MV] kesb olınan mâ-melekûñ nişfinı istersüz, ‘Elbette baġışla.’ dirsüz. Siz dahı içünûze geldüğüm ħâlde cüvânlık ħâletini ve kuvâ-yı cismânî kuvvetini bize ‘avdet itdürüñ, yine beni bir tâze şâbb idüp şeybetden kurtaruñ, ben dahı nişf-ı mâ-melekümi size vireyin. Andan şofra sermenzil-i âhara ‘azm ideyin.” buyurmuş idi.

Ekşer-i müverriġin qavlince Hzret-i Halil ‘azm-i bârgâh-ı celil idince Kuş‘da, ya‘nî ikinci yirleşdüġi mevzi‘de sâkin oldı. Ne ân ġayrı yire göçdi, ne âhar mevzi‘de temekkünü taħaķķuķ buldı. Bu taķdirce *Ünsü’l-celil* de “Leccün‘da dahı mütevaţţın oldılar.” diyü yazılması bir yüzden idüġi muķarrar u muħaķķaķ oldı.

1 bizüm: - N1, E

2 iktifâ: istifâ MV, N1

3 Gerçek: - N1

4 bir: bir genc-i N1

Faşl Der-nübüvvet-i Lût '*aleyhi's-selâm* [433a E]

هو¹ لوط بن هاران ران على قلوب قومه من الكفر ما ران بعث الى أهله
فاحشة منكرة فشهر لهم سيف النهي عنها وأظهره فما قبلوا قوله ولا جلسوا حوله
فرموا من الصيحة بسهم التعجيل وأمطروا بحجارة من سجيل²

Hafî olmaya ki menâkıb-ı Hâlîl-i Raḥmân sâ'ir enbiyâ-yı zî-şân gibi vefâtına dek yazılmağ, andan sonra ta'allukât u evlâdı aḥvâline mübâşeret kılınmağ mümkün olmayup tevâriḥ-i bâğ u râğ-ı [211a N1] ḥavâdisdeki şâḥsâr u bîḥ istid'âsınca yazılmağ vâcibâtdan olmağın kıble vefâtihî nübüvvet-i Lût Nebî, ba'dehu ser-encâm-ı İsmâ'îl ve İshâk '*aleyhimâ es-selâm* maṭlabı yazılmağ siyâğ u sibâka enseb olması zâhir oldı. Anuñ-çün aḥvâl-i Lût '*aleyhi's-selâm* bu maḥalde taḥkîk kılındı.

Hilye-i şerîfesi

Orta boylu, sebz-gün, semüz tenlü, kıra gözlü, tavîlü's-sâķeyn âdem idi. Maḥabbeti Ḥazret-i Hâlîl'ün qalbinde âlûde olmağın Lût dinilmiş idi. Huşûşâ ğâyetde 'âbid ü saḥî vü miḥmân-nevâz u maṭbû'u's-şiyem idi. Şer'ati ve aķvâlî ḥod İbrâḥîm '*aleyhi's-selâmuñ* şer'i ve eṭvârı üzere bünyân-ı zühdi gibi müstaḥkem idi.

Ammâ Lût lafzı ile tesmiye kılınmağa sebep ba'zı müverriḥîn qavlince vâlidesinüñ cigerine mülâşîk toğduğına binâ'en idi. Bitişik toğan veled, ya'nî ferzende "el-veledü'l-Lût" ta'bîri daḥı bu kâ'ideye ibtinâ'en idi.

Ekşer-i erbâb-ı âşâr müttefiklerdür ki Mü'tefikât, Şâm vilâyetine tâbi' Ürdün nâm memleket ḥavâlisinde vâķi' beş pâre şehrüñ ismidür ki başka başka isimleri Şa'be, Şa'de, 'Amre, Dümâ³ Sedüm nâmı ile mu'teberdür. Ve

1 MV: هو

2 "O, Lût bin Hârân'dır. Onun kavmine mensup olanların kalplerini olabildiğince küfür ele geçirdi. Azgın ve [haklı] inkar eden topluluğa gönderilmişti. [Lût], o [azgınlara] yasaklama kılıcını çekip gösterdi. Onlar [Lût'un] sözünü kabul etmediler. Ve onun yanında oturmadılar. Bunun üzerine onlara çığlıktan bir acil oku atıldı. [Üzerlerine] ateşli taşlar yağdırıldı."

3 Nüşhalarda " 'Ămürâ, Sâdümâ, Dâmürâ, Şabvâ'im" şeklinde yazılan bu isimler tashih edilerek metne alındı. bk. <http://www.kamus.yek.gov.tr/> (09.06.2019) "el-Mu'tefikât" maddesi.

ol şehirler her cihetle ma'mûr ve her birinden yüz biñ nefer-i muḳātil mevḫûr çıḳmak muḳarrer iken evvelâ fi'l-i şeni'-ı livāṭa ki anlardan şudûr itdi, ya'nî ki sebîl-i ğayr-i müte'arife evvelâ anlar gitdi.

Ma'a zâlik ḳaṭ'-ı ṭarîḳ ve sâ'ir fesādâta başladılar. Ya'nî ki fermân-ı ilâhiye muḫâlîf gûn-â-gûn işler¹ işlediler. Tâ ki Lûṭ Nebî anlaruñ işlâḫı içün meb'ûş oldu. Ve anlardan bir 'avretle izdivâc idüp her birinüñ işlâḫ-ı ḫâline taḳayyüd buyurdi.

Menḳûldür ki ta'lîm-i livāṭa vü meḫûliyyet irtikâbı cihetinden ḫalṭ² cümleden muḳaddem İblîs'den şudûr eyledi. Ya'nî ki ol cühḫâl-i mezmûmü'f-fi'âli kendüsi irşâd ḳıldı. Bu minvâl üzere ki ol ḳavm-i vâcibü'l-levm dâ'imâ bağları ile [198a MV] muḳayyedler idi. Ğayruñ ta'arruz u ta'addisinden muḫkem ihtiyâṭ iderlerdi. İttifâḳ bir sâde-rû, emred-i çâr-ebrû şüretinde İblîs³ zâhir oldu. Anlardan birinüñ bağına girüp [433b E] üzümlerini yoldı. Ve vâfir yirlerini ḫarâba virdi. Her çend ki şâḫib-i bağ ṭutmağa ḳaşd itdi, el vormeyüp cüst ü çâlâḳ deprendi. Ve bir güşesinden taşra çıḳup çekildi, gitdi. Bu ṭarîḳla kirâren 'arz-ı kerr ü ferr itdi. Ve mirâren emred şüretinde görinüp anlaruñ renciş ü âzârına fırsat gözetdi.

Bu ḫuşûşda şâḫib-i bâġuñ 'aczi muḳarrer, "N'eylesem ve ele getürdügümde ne ṭarîḳla intikâma sa'y itsem?" diyü muḫṭarr⁴ olduḳda İblîs yine ol nev-cüvân şüretinde zâhir oldu. "Tâ sen benüm nefsümi taḫt-ı taşarrufuña almayunca bâġuñı benden ḫalâş idemezsin." diyü cevâb virdi. Ḥarîf daḫı bu mażmûna râzî oldu. Belki cânına minnet bilüp muḫtezâ-yı nefsinî murâd üzere buldı. Pes bu vechle ki İblîs'üñ meḫûliyyeti muḳarrer ve şâḫib-i bâġuñ fâ'iliyyeti mükerrer oldu.

Ol [211b N1] ḫarîfden ḳazâ-yı vaṭar itdükden soñra birinüñ daḫı bağına ta'arruz itdi. Der-'aḳab andan daḫı muḫtezâ-yı nefsanîyyesine yitdi. Bu ṭarîḳla ol fâcirleri bir bir yoldan çıḳardı. Sebîl-i ğayr-i müte'arife sülûk itdürüp ol maḫûle fi'l-i şeni'a ol sâde-dilleri ṭaṭandurdi.

1 işler: - N1

2 ḫalṭ: ḫılṭat MV

3 İblîs: - MV, E

4 muḫṭarr: muḫṭarib N1

Bedihe

Hüsn-i tedbîr kıldı zu'mınca
Ki o fi'l-i kabîhî eyledi râst

Nefs-i emmâre mârına ya'nî
Turfе sūrâh buldı bî-kem ü kâst

Öyle murdâr-ı tab' u bed-nefse
Öyle murdâr-fi'l olur der-h'âst

Rivâyet-i ğarîbe-i uhırâ der-ân fi'l-i kabîh u nâ-sezâ vü fahşâ

Bu dağı mervîdür ki ol zamânda vilâyet-i Şâm'ın sâ'ir bilâdında envâ'-ı kaht u ğalâ niçe mâh u sâl hüveydâ olup zümre-i ğurebâ vü fuķarâ “Mü'tefikât şehrleri medâ'in-i rahîş u ğinâdur.” diyü müteveccih oldılar. Ol medâ'in-i hamsa rûz-be-rûz müstevlî olup tavaṭṭun u temekkün kıldılar. Ehâlî-i diyâr bunlardan âzâr-ı bisyâr gördiler. “ ‘Acabâ ne ıarıkla bunlardan kırtulsak? Ve ne ıarıkla¹ ellerinden ħalâş olsak?” diyü birbirlerine şordılar.

İblîs-i pür-telbîs ki bunun gibi demlerde ħâzır ve bu maķûle müşâverelerde taḥrîş-i fitne vü fesâda elbette mübâşir ve işti'âl-i âteş-i² fışk u fücûra bi'n-nefs mütekeffil ü munṭazırdur, 'ale'l-fevr cây-ı cem'ıyyete vardı. Bağlar aşḥâbına itdüĝi ta'limi anlara dağı tefhîm kıldı. Tâ ki kibâr u şıĝâr ol ef'âl-i nâ-sezâyâ döşenüp mürtekib oldılar. Dermendân-ı ğurebâ kaçarak güç ile kırtuldılar. Ammâ ki sükkân-ı Mü'tefikât ol vaz'-ı murdârı öĝrendiler. Bulduķları ğarîbü'l-bilâdı taḥt-ı taşarruflarına aldılar. Ne ol [434a E] fi'l-i kabîḥdan uşandılar ve ne ḥod yigrendiler.

El-kışşa Ḥazret-i Lût ki ba's olındı, ol kavmi bi-esrihim livâtaya mübâşir ü müdâvim buldı. Ğarâbet bundadır ki büte de ıaparlardı. Sâde-rü şanemlere meyl itdüklerinden ĝayrı ĝâh olurdu ki nisvânda dağı yoldan şaparlardı. Her çend ki Lût '*aleyhi's-selâm* ümem-i sâbıkaya olan ḥuşm u ĝazab-ı ilâḫiyye i'lân iderdi, beyân-ı va'd u va'id idüp anları işlâḫ semtine giderdi. [198b MV] Hergiz fâ'ide virmezdi. Ol zâlimlerüñ 'işyân u tuĝyânı

1 ıarıkla: ḥıyleyle E

2 âteş-i: - N1

müştedd olup giderek bir mertebeye vardı ki peygâmbirlerini söyletmez oldılar. Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm sünneti üzere ikrâm-ı zayf¹ itmedin bile men’ine ikdâm eylediler.² Bi’l-âhire ol peygâmbir-i reh-ber mübârek ellerini kaldurup bed-³du‘â eyledi. ⁴﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾ naşşını söyledi. Ya’nî ki benâtı ve benât-ı ahavâtı ve sâ’ir ta’allukâtıyla içlerinden çıkup gitmegi recâ eyledi.

Fe-lâ-cerem bir aḡşam Hâzret-i Cibrîl ve birkaç melek-i cemîl,⁵ fermân-ı Rabb-i Celîl ile hâne-i Lût ‘aleyhi’s-selâma geldiler. “Zayf-ı ilâhîyüz.” diyü mihmân oldılar. nebiyy-i mezbûr ki bunları şüret-i beşerde gördi, huşûşâ ki hûb-rû ve nev-cüvânlar ve şâhib-i hüsn ü cemâl ve mâlik-i yâl ü bâl ve gonce-i delâl ve mû-miyanlar idüğini müşâhede buyurdu, “Âyâ ol ehl-i bağı vü fesâd bu sâde-rûları görürlerse n’eyleyeler?” diyü ıztırâba düşdi. [212a N1]

Der-hâl kapusını berkidüp maḡdem-i mübâreklerini kimseye bildürmemek hâtırasında oldı. Hâlâ ki ‘avreti kâfire-i fâcire idi. Bu maḡûle mihmânlar geldükçe beşâreti huşûşına mübâşeret iderdi.⁶ ‘Ale’l-fevr anlara haber virdi. “Bugün bizüm hânemüze gelen konuklar gibi hüsndâr ve maḡbûbân-ı ‘işve-güzâr ve dil-berân-ı gül-ruhsâr ne gelmişdür ve ne gelecekdür.” diyü bildürdi.

li-Mü’ellifihi

Hâne hâne gezüp o muḡtâle
Oldı bâzâr-ı mekre dellâle

Ögdi hüs n ü cemâl-i mihmânı
Gence taḡrîz kıldı su‘bânı

Bir bölük ‘aḡrebi kılup âgâh
İstedi burc-ı ‘aḡrebe vara mâh

1 zayf: münif E

2 Hâzret-i//eylediler: - N1

3 bed: - N1

4 Kur’ân-ı Kerîm, Şuara Sûresi, 26/169, “Ey Rabb’im! Beni ve ailemi onların yaptıkları çirkin işten kurtar.”

5 cemîl: celîl N1

6 mübâşeret iderdi: mübâşir idi MV, N1

Tā ki ol güm-rehān-ı¹ bed-ef'āl
İdeler 'ırz-ı şevherin pā-māl

Seg-i nefis ola muğtenim Lūṭa
Gele şerm ol livāṭadan Lūṭa

Pes ol melā'in-i bed-kirdār, bu huşūşa şād-kām-ı meserret-şi'ār olup iki ādem gönderdiler. “Biz ḥod seni mihmān kabūlinden nehy itmişdük. ‘Min ba'd kimseyi zayf idinmeyesün.’ tenbihin eylemişdük. Yine müsāmaḥa itmege bā'ış nedür?” diyü söylediler. Ve “Bizi livāṭa gibi mu'āmele-i nefiseden men' idüp kendünün bu maḳūle sāde-rūları, [434b E] cemāl ü behcet aşḫābı melek-ḥūları der-kenār idüp temettu'larına rağbetüñe sebeb nedür?” diyü ḥazrete sū'-i zann eylediler.

Ve bi'l-cümle ol gönderdükleri bī-edebler ki geldiler, “Elbette rü'esā-yı ḳavm bunları isterler.” diyü ilhāḥ u ibrāma başladılar. Her çend ki Ḥazret-i Lūṭ “Ben size nikāḥ ile ḳızlarımı vireyin.” buyurdu,² rāzī olmadılar. “Tek ḳonuklarımı rencide itmeñ.” diyü on iki duḫterini virmek cā'iz oldu. Anlar kabūline tenezzül ḳılmadılar. Ḥattā ki «لقد علمت ما لنا في بناتك من حق وإنك»³ didiler. Ya'nī ki “Sen bilürsün ki bizüm senün ḳızlarıñda ḥaḳ nazarımız yokḳdur. Ve biz ne istediğümüz saña ma'lūmdur. Elbette anları bize virmeñ gereksün.” diyü ibrāma başladılar.

Zümre-i melā'ikeden Ḥazret-i Cibrīl ki ḳapudan cānibe ḳarīb bulındı, evvel mertebede nazarları aña müte'allik oldu. Ol gelen nā-be-ḳarlar kendüye şarılup, çeküp almak irāde ḳıldılar. Muḳtezā-yı nefis-i şūmları üzere bir ḥüsn-cemāl ehli, sāde-rū ḳıyās idüp aḫzına yığıldılar.⁴

li-Münşi'ihī [199a MV]

Bilmediler ki ol emīn-i Ḥudā
İdecekdür o ser-zemīni hebā

1 Nūhalarda “rāhān” şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği “rehān” olarak metne alındı.

2 buyurdu: - MV

3 “Sen bizim senin kızlarınla gerçekten ilgilenmediğimizi biliyorsun. Ve bizim neyi istediğimiz sana malumdur.”

4 yığıldılar: meyl itdiler E

Nûrını nâr şandılar anuñ
Yandılar âteşine ‘ışyānuñ

Ẹahr-ı Hāḡ nārı şaldı niçe şerer
‘Aynını zāhir itdi ‘amy-i başar

Bu keş-ā-keş eşnalarında ki Cibril-i emîn resûl-i Rabbü’l-‘âlemîn ol iki şahşuñ gözlerine bir kerre “üf” didi, ikisi bile a‘mā olup vāveylā ile ḡavmine ‘azîmet itdi. “Lûṭ’uñ evine bir bölük sāhirler ḡonmuş. Her nesneyi bitürmiş. Mekk ü siḡre heves itmiş. Ḥattā bize bir nā-dide siḡr itdiler. Gözlerimizüñ nûrını muẓmaḡil idüp a‘mā olmamuza sebep oldılar.” diyü söyledi.

Bu kerre zümre-i müfsidînüñ [212b N1] hıṣm u ḡazabları ziyāde oldı. Tekrār hücumla dergāḡ-ı Lûṭ’a yine âdemleri vardı. “Elbette elbette ol ḡonuklarıñı bize virmeñ gereksün.” diyü her biri ilḡāḡ ü ibrāmı arturdu. Ḥazret-i Lûṭ ise ol āna dek anlarıñ melā’ike idüklerini bilmedi. Ḥattā ol ḡaletlerini siḡre ḡaml idüp ¹﴿إِنكُمْ قَوْمٌ مِّنْكَرُونَ﴾ buyurdu. Anlar daḡı cevāba gelüp ²﴿إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ﴾ naṣṣı ile niye geldüklerini Ḥazret-i Cibril tıyurdu. Ḥattā Mü’tefikāt ser-zemînindeki beş pāre şehrüñ biri ki medîne-i Şa‘be³ idi, anuñ ḡalḡında ol fi’l-i şenî’i irtikāb⁴ itmiş yoḡıdı. Ammā ḡayrısının fesādâtı ‘add u iḡşādan ḡoḡıdı. Ḳable’s-şubḡ Lûṭ Nebi ḡavmi ile andan naḡl itmegi iṣ‘ār ḡıldı. Mev‘id-i nüzül-i ‘azāb zamān-ı şubḡ idüğini aṣlı ile bildürdi.

Hikmet Ḥudā’nuñdur, küffār-ı füccār tarafından daḡı tehdidāt [435a E] ol yüzden oldı. Ya’nî “Bu ḡice ki tevābi’i ile içümüzden ḡitmeye, irtesi vaḡt-i seḡer menziline bulına, cümle ta‘alluḡâtı ile kör⁵ ideceḡümüze şübḡe çekmeye.” didükleri naḡl olındı.

Fe-lā-cerem ol nebiyy-i muḡterem cemî’-ı benātı ile ve kendüye imān ḡetüren on dört nefer ta‘alluḡâtı ile nıṣfu’l-leylde yüklendi, ḡitdi. Şabāḡa dek ol ser-zeminden ṡaşra bir maḡāma yitdi.

1 *Kur’ân-ı Kerim*, Hicr Sûresi, 15/62, “Gerçekten siz tanınmayan kimselersiniz.”

2 *Kur’ân-ı Kerim*, Hud Sûresi, 11/81, “Biz Rabb’inin elçileriyiz. Onlar sana dokunamazlar.”

3 Nüshalarda “Şabvâ’im” şeklinde yazılan bu isim tashih edildi. bk. <http://www.kamus.yek.gov.tr/> (09.06.2019) “el-Mu’tefikāt” maddesi.

4 irtikāb: ihtiyār N1

5 kör: gözetice MV

Ğıbbu zâlik Hâzret-i Cibrîl ve sâ'ir melâ'ike-i hidâyet-sebil me'mûr oldukları hîdmete mübâşeret eyleyüp evvelâ peyk-i Rabb-i cemîl mübârek şeh-perini¹ ol dört pâre şehri'n altına şoğdı. Cümle halkı ve havâşî vü mevâşîsi² ile yirinden koparup cümlesini ser-nigûn itdi. Tâ ki ﴿فَجَعَلْنَا﴾³ عَالِيَهَا سَافِلَهَا⁴ tuğrası ol mahzûllerü'n mücâzât-ı a'mâli aḥkâmına mürtesem kıldı.

Ammâ Cāmi'-i A'zam'da meştûr ve 'amme-i ḥükemâdan nakl ile meşhûrdur ki ol hînde mādde-i kibrîti yiryüzinden cânib-i semâya müteşâ'id olmuş iken küre-i eşîrden duḥân-ı ğalîz nüzûl⁴ idüp miyân-ı zemîn ü âsmânda birbirine mütelâkî ola. Ve ol ikisinü'n imtilâsından iki deryâ mütamevvic ü mütelâṭım⁵ olup diyâr-ı Lûṭ'ı ihâşası taḥaḥkuḥ bula. Tâ ki cemî'-i ebniye ve 'imârâtını yakup, yandurup aḥcâr u zemîne kılmağla ol nüfus-i menḥûse bi-esrihim münketim ü mün'adım ola. «فسبحان من اهلكهم عبرة للناظرين وجعل شنائعهم مسطورة الى يوم الدين»⁶

Menḥûldür ki Hâzret-i Lûṭ'un 'avreti ki ol kavm ile hem-kîş ü hem-mezheb bir fâcîre idi, eşnâ-yı rāhda ardına bakarak giderdi. Ke-ennehu “Anlara [199b MV] bir belâ nâzil ola mı?” diyü inkâr yüzünden mütereddide idi. Ol vechle ardına bakarken hevâdan bir seng-i âteşin nüzûl kıldı. Ser-i kem-baḥtına tokınup helâk itdi.

Ve bi'l-cümle ol şehirlerü'n sükkânından şunlar ki berây-ı maşlahat âḥar nevâhîde bulındılar, veyâḥûd eşnâ-yı rāhda ehl-i sefer müşâhede olındılar, ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حَبَارَةً مِّن سَيْحِيلٍ﴾⁷ mücibince elbette ol saḥaṭ-ı ilâhîden ḥîşşedâr oldu. Her birine bir seng-i [213a N1] şerâre-bâr⁸ işâbet idüp ḥâzin-i nâra cânını tapşurdu.

Mervîdür ki anlardan bir tâcir Harem-i Muḥterem'de müsâfir bulunmuş. Helâki ḡaşdına hevâdan bir seng-i âteşin daḥı aña nâzil olmuş. Başına yaklaşup zaḥm ile işâbet⁹ idecek maḥalde melâ'ike-i semâvât-ı berîn

1 şeh-perini: elini N1

2 havâşî vü mevâşîsi: havâşîsi N1

3 Kur'an-ı Kerîm, Hicr Sûresi, 15/74, “Böylece şehri alt üst ettik.”

4 nüzûl: şudûr u nüzûl E

5 mütelâṭım: ṭelâṭım MV, E

6 “Görenler için bir ibret olsun diye onları helak eden [Allah] her türlü eksiklikten münezzihtir. O, onların fenâlıklarını kıyamet gününe kadar örtmüştür.”

7 Kur'an-ı Kerîm, Hicr Sûresi, 15/74, “Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”

8 bâr: pâre N1

9 ile işâbet: - N1

çağrışurlar, “Zinhâr ey seng-i şerâre-bâr¹ Harem-i Muḥretem-i Hudâ müsâfirinüñ helâkine âheng itme.” diyü tenbih kıllurlar. Tâ ki ol [435b E] seng-pâre ol şahşuñ başı berâberinde cevvi-i semâda mevķûf тұrur. Kırk güne dek ki ol mücrim anda mütereddid olur, ḥicâre-i âteşin daḥı başı ucından ayrılmayup ma‘an ḥareket kıllur.

Bi’l-âḥire ki ol şahş Harem’den taşra çıkar, sâ‘atiyle başına toķınup işâbet ider. Ve vücûdî ḥirmenini ḥâkister ü ber-bâd idüp âteş-i düzaḥ gibi yakar. Kezâ fi kitâbi *el-Ḥamîs fi Ahvâli Nefsi Nefîs*.

li-Münşi’ihi

Livâṭadan beter olmaya fi’l-i münker ü bed
Sezâsı oldu o güm-râhlaruñ cezâ-yı eşedd

O kavm-i² şûma ki üstâd olupdurur İblîs
Cehennem ehline anlar revâdur olsa enîs

Şerâr-ı âteş-i düzaḥ gibidür ol eşrâr³
Müheymînâ ve kinâ Rabbenâ ‘azâbe’n-nâr⁴

Hâşıl-ı kelâm Lût ‘aleyhi’s-selâm ‘ammisi İbrâhîm el-Ḥalîl’üñ yanına vardı. Kavmine belâ nâzil olduğdan soñra yedi yıl miķdârı ‘ömr sürdi. Ba‘dehu bir rebî‘u’l-evvel ayınuñ onıncı günü ki rüz-ı çârşenbe idi, civâr-ı Melik-i Deyyân’a intikâl buyurdi. *Raḥîmehu’llâhu te‘âlâ ve eskenehu fi’l-cenneti’l-a‘lâ*.

Kabr-i⁵ şerîfi Küfr Büreyk nâm kıyededür ki Mescid-i Ḥalîl’e bir fersaḥ miķdârı yakındur. İsm-i laṭîfi daḥı Mescid-i⁶ Yakın’dur. Zîrâ ki Ḥazret-i Ḥalîl anda ‘ibâdet-i Rabb-i Celîl iderken Mü’tefikât şehrlerini Ḥazret-i Cibrîl semâ-yı dünyâya ref’-i saḥaṭ-sebîl itdükde mevķûfen görmiş idi. ⁷«أشهد أن هذا هو الحق اليقين» buyurmuş idi. Aña binâ’en ol mescide Mescid-i Yakın şöhreti virilmiş idi. Ḥazret-i Lût muḥaddem vefât itmegin

1 bâr: pâre N1

2 O kavm-i: Ol N1

3 eşrâr: iş‘âr N1

4 “İnsanları korkudan emin kılan Rabb’imiz, bizi ateşin azabından koru.”

5 Kabr-i: El-ân kabr-i E

6 Mescid-i: mescide N1

7 “Bunun, gerçekliğine şüphe olmayana ait olduğuna şehadet ederim.”

evvel defn olındı. Ba'de-zamânin İbrâhîm el-Halîl ve ebnâ-yı kirâmı ve hâtûnları ol hâzîrede gömilüp ziyâretgâh-ı Müslimîn olmış idi.

Fe-ammâ mu'cizâtuhu

Ravzatu's-şafâ'da meşhûr olan mu'cizelerinüñ **evveli** bî-sehâb yağmur yağdurmış idi. Gökde bulut yoğ-iken mu'cize teklîf olındukda işâretiyle bârân-ı rahmet nüzûl itmiş idi.

İkinci: Bir def a bir taş üzere baş koyup yatdı, uyudu. Ser-i mübâreki ol seng-i hârede eşer idüp mahall-i ziyâretgâh-ı nâs oldu. Ve bu hâlet niçe müşrikün def-i dâlâletine sebeb olup şeref-i İslâm'la hidâyet buldı.

Ve bu mu'cizeleri *Kitâb-ı Mu'cizât*'da dahı meşhûrdur ki Mü'tefikât ehli kendüsini helâk etmek istedükde kaçup bir taş torusına çıkup [200a MV] bir seng-i hâreye tayanup yatdukda olmuşdur. Hattâ kendüyi katl için arayurağ gelen yedi nefer müşrik ol mu'cizesini görüp imâna gelmişlerdür.

Üçinci: Mü'tefikât kavminden bir müşrik [436a E] oğlını yitürdi. Niçe zamân arayup bulmağa imkân olmadı. 'Âkıbet Hâzret-i Lût'a geldi. "Eger haq peygâMBER iseñ oğlumı [213b N1] baña göster." diyü yalvardı. Hâzret-i Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'a teveccüh itdükden sonra yüz fersah ba'îd yirde iken ol müşrike oğlını gösterdi. Tâ ki varup oğlını buldı. Ve imâna gelüp tab'-ı zulmânîsi nûr-ı İslâm ile¹ rûşen oldu.

Mısrâ'

Buldı güm-geştesin ammâ yine İslâmı muhâl²

Hâzret-i İsmâ'il'ün vücûda gelmesi ve Hâzret-i Halîl fermân-ı Rabb-i Celîl ile Hâcer'i ve ol ferzend-i necîb-i muvakkârı Mekke arzına nakl eylemesi zikridür

Haq *sübhânehu ve te'âlâ* ki vâhibü'l-'a'âyâ ve râzıku'l-berâyâdur, Halîl'i haqqında mekârim-i bî-gâyesini mebzûl itdi. Az zamânda vefret-i mezârî' u

1 ile: ile müşerref N1

2 Bu mısra MV ve E nüshalarında bulunmamaktadır.

mevâsî ve keşret-i hadem ü en‘âm u havâsî bir mertebeye vardı ki haşr u hisâba gelmez oldu. Sâbıkan nân-ı cevîne tâlîb ü râğıb olup hezâr cidd ü cehd ü sa‘y ile bir enbân¹ gendüme mâlik olmayup andan bedel rîg-i biyâbâna² kanâ‘at göstermiş iken İzid te‘âlâ ‘aţâyâ-yı bî-nihâyelerini³ ol vâdilerde bî-kerân⁴ deryâ eyledi. Hâlîl’ini ve tevâbî’ını ni‘am-ı gûn-â-gûnı bahrinde müstağrak u nâ-peydâ gösterdi.

Lâkin vâriş-i şadâret-i nübüvvet olacak bir kıurret-i ‘ayna muhtâc idi. Bu deñlü ‘aţâyâ-yı bî-gâye min ciheti’l-irş bir veled-i necîbe ‘â’id olmasını cenâb-ı ilâhîden recâ ile bâhirü’l-ihtiyâc idi. Hâlâ ki Sâre’nün rahm-i pâki netîce-i nitâcdan⁵ kalmış idi. Hâzret-i Hâlîl anuñ hâtır-ı ‘atırını şıyâneten teserrî cihetinden kesb-i sürûra ne meyl itmiş idi ve ne nazar-ı iltifât şalmış idi.

Bi’l-âhire Hâzret-i Sâre bu ma‘nâyı mülâhaza kıldı. Ve evlâdı kendüye ve zevc-i celîline eglence olması arzûsın idüp câriyesi Hâcer’i Hâzret-i Hâlîl’e bağışladı.

li-Münşî’ihi

Garğ-ı deryâ-yı hüsn idi Hâcer
Şadeî lâ’ik-ı dür-i yek-tâ

Ebr-i nîsân-ı şulb-i pâk-i Hâlîl
Eyleyüp aña gevherini ‘aţâ

Rahm-i mâderde zâhir oldı hemân
Bir dür-i pür-dırağş-ı bî-hem-tâ

Nice dürr bir güher ki nağd-i dü-kevn
Aña olmuş vedî‘at-i kübrâ

Ve bi’l-cümle Hâzret-i Hâlîl ki Hâcer’i der-bağal kıldı, ol muķârenetden Hâzret-i İsmâ‘îl şulb-i vâliddeñ birün ve rahm-i vâlideye

1 enbân: nân-ı E

2 N1 nüshasında bu kelimenin yeri siliktir.

3 ‘aţâyâ-yı//nihâyelerini: ‘aţâyâsını MV, N1

4 bî-kerân: - N1

5 nitâcdan: netâ’icden MV

mağrûn oldu. İnkişâ-yı müddetden sonra Hazret-i İsmâ'il vücûda geldi. Tâ ki lisân-ı 'İbrânî'de nâmını Uşmû'il kodılar. "Muṭī'u'llâh" ma'nasını [436b E] irâde kıldılar. Giderek Uşmû'il, İsmâ'il oldu. 'Âkıbet nûr-ı dide-i Halil olup vâriş-i nübüvvet olması âşâr-ı cemilesinden taḥaḫḫuḫ buldı.

Lâkin her çend ki Hazret-i Halil'ün iltifâtına mazhar düşerdi; veyâhüd mâderine 'ayn-ı ta'allukla nazar-ı iltifât kılındığını sezerdi; [200b MV] Sâre, Hâcer ve İsmâ'il'e ḥased peydâ eyleyüp külli elem çekerdi. Hâlâ ricâl ve nisvân miyânındaki mu'âmele-i nâ-lâ'ika gibi evzâ'la zevcine cefâlar iderdi. Hattâ bir iki def'a Hazret-i İbrâhîm Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb'a Sâre'den şekvâ-yı 'azîm eyledi. Fe-ammâ "Ol nâḫışâtü'l-'uḫûl zümresinden idüğünü bilürsün. Kendün ise a'ḫal-i fuḫûl idüğünü idrâk kılursun. Bu takdîrce sen merdâne deprenüp ezâsına şabr eyle. ﴿لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ﴾ ¹ ﴿أَمْرًا﴾ [214a N1] feḫvâsınca nefsuñe cebr eyle." cevâbı vârid oldu.

Hattâ birgün Hazret-i Sâre, Hâcer'i şol deñlü cefâ vü âzâra muḫayyed itdi² ki "Elbette laḫmuñı keserin. Ve niçe 'uzvuñı delüp rûy-i zemîne ḫanuñı dökerin." diyü sevgend itdi. Hâcer bu ḫorḫu ile fırâr cānibine hicret idüp çekildi, gitdi. Bi'l-âhire Hazret-i Halil, Hâcer'ün 'afvını recâ eyledi. 'Uzv-ı nâ-didesinün laḫm-ı zâ'idinden bir miḫdârı kesilmek ve mübârek ḫulaḫlarınuñ yufḫa yirlerinden birer delük delinmek keffâret-i yemîne kifâyet itmek mümkün idüğünü inhâ eyledi.

Sâre daḫı ber-mücib-i fermûde 'amel idüp maḫall-i cimâ'ınuñ bir miḫdâr laḫmını kesdi. Ve iki güşını delüp ḫanını ḫâke dökdi. Bu i'tibâr ile laḫm cihetinden noḫşân-ı lezâ'iz-i mücâma'ati kitmân maḫûlesi ola. Ve sūrâḫ-ı güş bir 'ayb-ı mevḫûş olup Hazret-i Halil'ün Hâcer'den teneffüri taḥaḫḫuḫ bula.

Ma'a zâlik öyle hâl olmadı. Kaṭ'-ı 'uzv-ı mestûr İbrâhîm 'aleyhi's-selâm ve Sâre'ye daḫı sirâyet idüp anlar da kendüleri sünnet itmek buyurıldı. Ḫulaḫ delükleri ise bâ'ış-i zîb ü zîver ve ser-mâye-i ârâyiş-i dürr ü gevher olması ta'ayyün buldı. İle'l-ân 'avretler ḫulaḫlarını delüp gevher-i güşvâreler ile müzeyyen itmek sünnet oldu.

El-ḫışsa hemân ki ihtitân emri ile vahy nâzil oldu, Hazret-i Halil seksen yaşında iken itâ't-i emr-i celil idüp kendü³ kendüyi sünnet itdi. Binâ'en 'alâ

1 Kur'ân-ı Kerîm, Talak Sûresi, 65/1, "Olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."

2 Nüshalarda "oldı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "itdi" olarak metne alındı.

3 kendü: - N1

[437a E] zālik Ebū Hüreyre *raḍiya'llāhu 'anh* rivāyeti ile ¹«إِخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَةً بِالْقُدُومِ» bu ma'nāya 'arz-ı hüccet itdi [ki] "kadüm",² feth-i kâf ile "keser" didükleri kaç' âletidür ki Hâzret-i Halîl kendüyi ol âletle kesmiş ola. Ve ammâ zamm-ı kâf ile "kudüm", Şâm vilâyetinde bir kıyânenün ismidür ki nebiyy-i kerîm anda sünnetlenmesi tahakkuk bula.

Egerçi ki ba'zı müverrihîn sinn-i şerîfi tokşan tokşuzda iken ihtitân vâkı' oldı, diyü yazmışlardır. Lâkin mazmûn-ı hadîş-i şerîfe muhâlif olmağın anlara muvâfaqat münâsib görilmemiştir.

Ve bi'l-cümle evvelâ kendüleri sünnet itdiler. Ba'dehu Hâzret-i İsmâ'il'i sünnetleyüp rûz-ı kıyâmete dek bu sünnetün cârî olmasına bâ'ış oldılar. Kezâlik Sâre dağı emr-i ilâhiye imtişâl kıldı. Hâcer'ün mübtelâ olduğu veca'-ı elîmi anlar dağı müşâhede itdi. Hattâ Fahr-i 'Âlem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* hâtûnlaruñ bir miqdâr sünnetine ruḥşat buyurdukları, nihâyet beñizlerinün reng ü leṭâfetini nev'an zâ'il ider, [201a MV] sırrını ümmete tıyurdukları sünnet-i İbrâhîm *'aleyhi's-selâma* binâ'endür. İle'l-ân zenân-ı 'Arabistân kendüleri ihtitân eylemek ol vaz'-ı kadîme ibtinâ'endür.

Fe-ammâ ğarâbet bundadır ki Sâre'nün Hâcer'e ve İsmâ'il'e ḥasedi gitdükçe müştedd oldı. Kaç'-ı 'uzv ve naḳb-ı sem'ine güşmâli kifâyet itmeyüp "Elbette bunları gözüm görmesün." dimege başladı. Hattâ fermân-ı lâzımu'l-imtişâli bu yüzden vârid oldı ki Hâzret-i Halîl, Hâcer ve İsmâ'il'e delîl olup, ya'nî ki bir feres-i rehvâra binüp nûr-ı dîdesini önine ve Hâcer'i ardına alup çekilegide; bir zirâ'dan beri ve benî³ Âdem süknâlarından ğayrı mevzî'a iletüp [214b N1] terk ide.

'Âkıbet bu minvâl üzere dağı vahy nâzil oldı. Hattâ Hâzret-i Cibrîl reh-nümâ olup Hâzret-i Halîl ve Hâcer ve İsmâ'il aña iktidâ kıldı. Bi'l-fi'l Mekke-i Mükerrreme olan maḥalle iletüp terk itdi. Enbânında bir günlük miqdârı⁴ ḥurmâdan zevâde ve maṭarasındaki bir miqdâr âb-ı âmâde ile biraḳdı, gitdi.

1 "İbrahim Peygamber *aleyhisselam* seksen yaşındayken keser ile sünnet oldu. / İbrahim Peygamber *aleyhisselam* seksen yaşındayken Kudüm [şehirin]de sünnet oldu."

2 kadüm: kadem N1

3 benî: - N1

4 miqdârı: - N1

Her çend ki Hâcer feryâd eyledi, “Beni ve bu şabî-i şağiri¹ enîs ü zâd u zevâdesiz bu maḥalde kime ḳor gidersün?” diyü ağladı. Cidden giryesi müfîd olmadı. Bi'l-âhire me'yûs olup “Yohsa Allâhu Te'âlâ mı bu ḥuşûşî saña emr eyledi?” didükde ²«نعم» didi. Andan sonra ³«رضيت بامر الله» diyü sâkine oldı. Tâ ki Ḥazret-i İbrâhîm [437b E] gitdi, uzadı. Anlar görünmeyecek maḥalle vardı.

Ba'dehu Ka'be'den cânibe döndi. Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ile el kaldırdı. ﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا⁴ الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾ didi. Ya'nî “Yâ Rabbî, ben zürriyyetümi bu zirâ'ati yok yirde, nihâyet Beyt-i Muḥarrem'ün ḳoñşulığında ḳodum, gitdüm. Ey bizüm Rabb'imüz, anlara ikâmet-i şalât itdür. Daḫı anları sevenlerün ḳulübını anlara meyl itdür. Ve envâ'-ı şemerâtdan kendülerini rızıklandır. Böyle zann iderin ki saña şükr eyleyeler. ‘Arz-ı şükrân-ı ni'metde ḳuşûr itmeyeler.” diyü du'â eyledi.

Anları ol maḳâmda terk itmek kendüden şudür itmekle “yâ Rabbî” diyü kendüye taḫşîş itdi. Ammâ ikâmet-i şalât ve ircâ'-ı efide-i maḥlûkât ve in'âm-ı şemerât kendüye ve anlara maṭlûb olan ḥâlât olmaḡla “Rabbenâ” buyırıldı. Bu nikât, naḫârîr-i ma'âlî-derecât olan müfessirîn cenâbına ḥafî degüldür. Pes “inde Beytike'l-muḥarrem” ḳaydı zayf-ı Haḳ olduklarına işâretdür. Niteki “li-yuḳîmu's-şalât” şusuz yirler iken ser-mâye-i vuzû' olan âb-ı revân zuhûr itmesine beşâretdür. “fec'al efideten mine'n-nâs” ol yirlerün i'mâretine ḥalkuñ ḳulûbı merbûṭ olmasına, “le'allehum yeşkurün” bi-inâyeti'llâh maḫzar-ı şükr-i ni'met olup ḥuzûr u râḫat bulmasına delâlet ider, ḥâletdür.

Sübḫâna'llâh, emr-i ilâhiye imtişâl böyle olur ki iki yaşında bir ma'şûmı vâlidesi ile alup gideler. Bilâ-enîs ü celîs ol maḳûle beriyyede terk ideler. Ve anlaruñ emr-i ilâhî ile idüğini bileler. Kemâl-i [201b MV] mütâba'at ile ol tenhâlığı ihtiyâr kılalalar.

1 şabî-i şağiri: şağîr şabîyi N1

2 “evet”

3 “Allah'ın emrine rıza gösterdim.”

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, İbrâhîm Süresi, 14/37, “Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Ka'be'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönülleri onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.”

li-Münşi'îhi

Tâ ki âhir Halîl-i Rabbânî
İde ta'mîr o resm-i bünyânı

Makdemi Hâcer-i muhâcirenüñ
Kıla ma'mûre ol biyâbânı

Ne püserdür ki gözlerin göricek
Cümle-i çerh oldu kurbânı¹

'Aynıdur 'ayn-ı âb-ı hayvânuñ
Kebş-i hulduñ² revân olan kanı

Pây-bûsın heves kılup ağıdı
Ka'benüñ Zemzem-i firâvânı

El-kışsa Hâzret-i İbrâhîm ki anları ol maḥall-i münîfe iletdi; üç gün, üç gice yanlarında yatdı. Ol vâdî-i huşk u yâbisde kudret-i Haḫ ile libâs-ı sebze girmiş bir dıraht-ı [215a N1] yek-tâ ve şecere-i bî-şemere-i bî-hem-tânuñ sayesinde temekkün itdürdi. Her çend ki bunları tenhâ bırağup gitmek mürüvvet degül idüğini fıkır iderdi, [438a E] irâdetu'llâhda âḫar murâd ta'biye³ olındüğını daḫı zıkr iderdi.

Nazm

Dir idi Ka'be-i dîdârına bakdukça Halîl
Kaşlaruñ yâsına kurbân olayın İsmâ'îl

Bi'l-âhire "Sizi Allâh'a ısmarladum." didi Halîl.⁴ Semendine süvâr olup girye iderek gitdi. Hâcer daḫı ol sipârişe rızâ gösterdi. Tekrâr tekrâr⁵ «رضيت بالله رباً وتوكلت عليه طلباً» cevâbını virdi. Hâzret-i Halîl ki bu müfâraḫatdan şofra Mekke-i Mükerreme'ye müşrif olan maḥall-i refî'a

1 kurbânı: fermânı N1

2 hulduñ: Halîlün N1

3 ta'biye: ta'bîr N1

4 didi Halîl: dir idi N1 | Halîl: - E

5 "Allah'ı Rab olarak kabul ettim. Talepte ona tevekkül ettim."

çıktı, hâilesine ve ciger-güşe-i bî-'adîlesine dîde-i nemnâk ile nazar eyleyüp giryeye vü enînle güyâ ki rûhânî vedâ'a râğbet gösterdi.

Vaktâ ki Hâcer'ün zâd u zevâdesi dükendi, kendinün şedy[i] andan evvel münka'ı olmağla kıurretü'l-'aynı dahı leb-teşne kaldı. Muqarrer bildi ki teslîm-i rûhdan gayrı çâresi yokdur. Zîrâ ki ol e'trâfda âb u nân huşûline dîde-i tevehhümün nezzâresi yokdur. "Bârî talebde dakîka fevt itmeyeyin." didi. Sa'y-i tamâm ile Şafâ Tağı'na çıktı. "Şenlikden ve âb-ı revândan¹ eşer var mıdır?" diyü e'trâfına bakdı. Gördi ki ol ma'küle nesne yok, evhâm u hayâlâtı ise hadden artuk, câmesini degüşürdi. Omuzına aldı. Kemâl-i sür'atle mâbeyindeki vâdî ka'ına cell-i himmet idüp Merve Depesi'ne yitdi. Tekrâr e'trâf u cevânibine nazar itdi.

Ve bi'l-cümle mâbeyne's-Şafâ ve'l-Merve yedi kerre vardı, geldi. Hâlâ hüccâcün ol ma'âmda yedi kerre sa'y itmeleri ol zamândan berü sünnet oldı. Ve bunca sa'y ki eyledi, aşlâ eşer-i âbâdânî görünmedükden gayrı güşına sibâ' u behâ'im âvâzesi degdi. Bu kerre çeşm-ğazâli havfına düşüp tamâm segirtme ile sâye-i dırahta cân atdı. Anı gördi ki Hâzret-i İsmâ'îl bir âb-ı revân kenârında serv-i mevzûn gibi tûrur. Gül-berg-i cemâlini mir'ât-i cüy-bârdan teferrüce meşgûl kılur.

Fî'l-hâl yitişdi. Ol mâ-i ma'inden içüp def-i 'atş itdi. Ve kırbasını taldurup iddihârına dahı tîma' kıldı. Lâkin hâtif cânibinden bir şadâ geldi ki "Zehâb-ı mâ'dan kôrşma. Rabb'ün vehhâb idüğünde şübhe çekme ki bu âb-ı revân senün nûr-ı dîdefi yüzi şuyına firâvândur ki şeref-i nübüvvetle teşrîf olunacakdur. Ve peder-i şâhib-nazarı Hâlı'llâh ile Beyt-i Şerîf'i âbâdân idecekdür. Ve bu vâdî ma'mûr olup yıldan yıla nihâyetsiz kıavm u kabâ'îl ziyârete [438b E] gelecekdür."

Hâcer ki bu beşâreti işitdi, Bârî Te'âlâ hâzretine şükrler itdi. "Bârî yâbâna tağılmasun." diyü ba'zı taş pâreleri ile [202a MV] e'trâf-i Zemzem'i çevirüp zabtına taqayyüd itdi. Hâbîb-i Hudâ, Hâzret-i Muhammed Muştafa *şalla'llâhu âleyhi ve sellem* «رحمة الله أم إسماعيل لو تركت لكان الزمزم ماء» [215b N1] buyurmuşlardur. Ya'nî ki "Allâhu Te'âlâ rahmet eylesün İsmâ'îl'ün vâlidesi Hâcer'e ki Zemzem'ün e'trâfını zabt itmeyüp 'alâ hâlihî

1 revândan: revândan gayrı N1

2 Hadis-i Şerîf, "Allah, İsmail'in annesi Hâcer'e rahmet etsin. O, Zemzem'i kendi haline bıraksaydı muhakkak Zemzem akar, bir ırmak olurdu." (Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*: 29)

terk itse bir nehr-i revân olurdu. Cüy-bâr-ı firāvân gibi cereyân bulurdu.” haberin virmişlerdür.

Ammâ vech-i zühür-ı Zemzem’de ihtilâf vardır. Ba’zılar bir melek zâhir olup şeh-peri ile ol yiri yarup açtıtmışdur. Ve ‘inde’l-ba’z Hâzret-i İsmâ’îl mübârek ökçesiyle oynayup eglenürken zühûra gelmişdür.

Ammâ vech-i tesmiyesi iki vechle beyân olunmuşdur. Birisi şuyınuñ keşretle aķduđını görüp “Zemzem” dinilmiş ola. Yâhûd “zemzem”, ya’nî “Yap yap aķ.” diyüp şöñra¹ Zemzem ismi virilmiş ola, *ve’s-selâm*.²

Der-zıkr-i ‘imâret-i Mekke be-dest-i³ kabîle-i Cürhüm ve ri’âyet-i ân kavm-i şerîf *rağiya’llâhu ‘anhum*⁴

Ekşer-i müverrihîn bu hüşüşü beyân ve sebep-i ‘imâret-i Mekke’yi bu tarîķla i’lân itmişlerdür ki ol târîķde Harem-i Şerîf’e qarîb yirlerde aşlâ şenlik yoğ-ıdı. Kabâ’il-i ‘Amâliķa ol nevâhîde, ya’nî ki hâric-i zemîn-i Mekke’de sâkinler idi. Harem-i Muhterem’de deyyâr-ı sükkân ve diyâr maķûlesi bulunmazdı. Ve kabîle-i Cürhüm ki maķallinde tafşili meştûrdur, Yemen diyârında sâkin bir kavm-i mevfur idi ki ticâretle Şâm vilâyetine giderlerdi. Yolları ol semte uğramagla Harem-i Muhterem’i ziyâret iderler⁵ idi.

Bir def’a dahı⁶ ki ‘azm-i Harem⁷ kıldılar, âb-ı Zemzem kaşdına gürûh gürûh ‘arz u tayerânla⁸ inüp çıkan kuşcağızları görüp ta’accüb kıldılar. “Bu vâdilerde hod âb-ı câri yokdur. Murğân ise vücûd-ı âb-ı revâna delîl ve şanukdur. Be-her-hâl varuñ görüñ. Âmed şüd-i murğâna sebep nedür, bilmek gerekdür.”⁹ diyü iki atlu gönderdiler. Anlaruñ haber getürmesine muntazır oldılar.

Vaķtâ ki süvâr vardılar, bir hâtûn ile bir tıfl-ı şağiri kenâr-ı âbda gördiler. Hattâ¹⁰ “Cin misüz, yoħsa bu hâlî yirde mesken çutmuş perî misüz?

1 Zemzem//şoñra: - MV

2 ve’s-selâm: - N1

3 be-dest-i: ve residen-i E

4 ‘anhum: ‘anhum ecma’ın MV

5 iderler: - N1

6 dahı: - N1

7 Harem: Horâsan N1

8 gürûh//tayerânla: ‘arz itdiler N1

9 bilmek gerekdür: bilün N1

10 Hattâ: - N1

Ve bu âb-ı revân ne zamândan ‘ayân olmışdur?” diyü şordılar. Hâcer takrîr-i icmâl-i mâcerâ kıldı. “Bu küdek, peygâmbere-zâdedür. Ya’nî ki İbrâhîm el-Ḥalîl’ün [439a E] nûr-ı dîdesidür. Bir nihâl-i âzâdedür ki Ḥazret-i Bârî Ḥudâ bunuñ yüzi şuyına bu âbı icrâ itmişdür. Ve bu maḥallün fî-mâ-ba’d şenelmesini peygâmbere bildürmişdür.” didükde Cürhümîler andan icâzet istediler. “Biz gelüp bunda iḳâmet itsek ḥüsn-i rızâñuz ta’alluḳ ider mi?” diyü söylediler.

Tâ ki mücâz u me’zûn olup ‘avdet kıldılar, ḳabilelerine varup bu mâcerâyı bildürdiler. Ḥadd-i zâtında Cürhüm ḳabileleri Ḥazret-i Ḥalîl’ün¹ ebnâ-yı a’mâmı idi ki re’îslerine Muḳâḍ bin ‘Amr dirler idi. Ve yine anlaruñ aḳribâsından Ḳaṭûrâ nâm bir ‘aşıret daḥı var idi ki mihterlerinde Sumeyda² bin Hüş, ba’zılar ḳavlince Sumeyda³ bin ‘Âş ıtlâḳ iderler idi.

Kemâl-i isti’câl ile Yemen’deki ḳarârgâhlarına vardılar. [216a N1] İttifâḳla göçüp zemîn-i Mekke’ye geldiler. Çâh-ı Zemzem şerefine⁴ ve Ḥazret-i İsmâ’il’ün [202b MV] yümn-i maḳdemine raḡbeten ol vâdileri şeneldüp püser ü mādere başları üzere yir idüp rûzgârların geçürdiler.

Tâ ki on üç yıl geçdi, İsmâ’il ‘aleyhi’s-selâm on beş yaşına duḥûl itdi. Bu eşnâlarda Hâcer raḍiya’llâhu ‘anhâ serây-ı ‘uḳbâyâ hicret itdi. Nûr-ı dîdesinün gözlerine ‘alemi teng ü târ idüp çekildi, gitdi. Ḥazret-i İsmâ’il bu derecede sügvâr u mâtem-zede oldu ki ol câygâhda ârâm idemeyüp terk-i diyârı muḳarrer kıldı. Lâkin ḳabâ’il-i Cürhüm ü Ḳaṭûrâ⁵ ḥâḳ-i pâylarına yüz sürüp tesliyet eylediler. Ekâbir-i ‘aşıretten birinün bir cemîle kıızı ile everdiler.

Bu ṭarîḳla Ḥazret-i İsmâ’il tezevvüc itdi, ḳaldı. Dem-â-dem şayd u şikâra muḳayyed olup ḡâyetle ḥayyâl bir nev-cüvân-ı şâḥib-i cemâl ü⁶ kemâl ḳopdı. Ḥuşûşâ lisân-ı ‘Arabîyyet’i ta’allüm idüp zebân-ı Süryânî tekellüm itmez oldu. Ammâ bu aḥvâlî Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm Ḥalîlu’llâh’a bildürdi. “Hâcer ve İsmâ’il’ün ḥâlleri muntaḳamdur. Aşlâ anlaruñ ḳasâvetin çekmeyesün.” buyurdi.

1 Ḥalîl’ün: Ḥalîl’ün enbiyâ N1

2 MV ve N1 nüshalarında bu isim bu şekilde harekelenmiştir.

3 Sumeyda’: - N1

4 şerefine: şevḳına E

5 Ḳaṭûrâ: Ḳaṭûr N1

6 cemâl ü: - MV, N1

Ḥattâ birgün Ḥazret-i İbrâhîm, Sâre'ye vâfir yalvardı. Gözi nûrını varup görmesine ruḥşat aldı. Şol şartla ki semend-i Burâk-âsâdan aşğa inmeye. Ve Hâcer sâkin olduğu eve ḥod cidden girmeye. Ancak at arkasından mülâkât idüp 'avdet eyleye.

li-Münşi'îhi

Zihî tağallüb-i¹ şâmil zihî tekellûf-i serd
Atından inmeye hergiz Ḥalîl-i râh-neverd

Vaqtâ ki Ḥazret-i Ḥalîlu'llâh ziyâret-i İsmâ'il'e ruḥşat ḥâşıl itdi, esb-i rehvârına aḥşamdan süvâr olup daḥve-i kübrâya dek Mekke-i Mükerrreme'ye [439b E] vardı. İsmâ'il'i şayd u şikârdâ işidüp ḥâtûnına bulışdı. "İsmâ'il kandadur?" didükde "Naḥçire gitmişdür." diyü haber virdi. Fe-ammâ mihmân-nevâzlık ri'âyetini idrâk idemedi. Ba'zî mâ-ḥazar teklifini ḥod dibelik ḥâtıra getürmedi. Ḥazret-i Ḥalîl bildi ki ol ḥâtûn-ı cemîl, lâ'îk-ı ḥidmet-i İsmâ'il degüldür. "Kaçan ki zevcün gelür, benüm selâmumu aña yitür. Ḥânesine yefiden bir eşûn lâzım idüğini benüm lisânumdan bildür." didi. Ve ol nevbet sa'âdet-i mülâkât tarafeyne müyesser olmayup Şâm cânibine çekildi.

Şol zamân ki İsmâ'il şikârdan geldi, ḥalîlesi taḥrîrinden maḥdem-i peder-i celîlini bildi. Ve ri'âyet olunmadüğünü kemâ-kân iz'ân kıldı. Emr-i şerifine imtişâlen ol ḥâtûnına talâk virdi. Rü'esâ-yı Cürhüm'den birinün bir cemile duḥteri ile tezevvüc kıldı.

Hikmet Hudâ'nuñdur, sâl-i âtiyede yine Ḥazret-i Ḥalîl, Mekke'ye geldi. Yine Ḥazret-i İsmâ'il şaydgâhda bulunup şadîkası olan cemîle-i nâzenîn rikâbına şarıldı. "Gelün, buyuruñ." diyü vâfir minnetler itdi. Lâkin Sâre ile 'ahd u mîşâkına muḥâlîf olmağın atından inmedi. Nihâyet ol 'afifenün ḥâtırını [216b N1] ri'âyet idüp bir ayağını rikâbdan çıkardı. Ḥâne-i İsmâ'il önindeki seng-i refî'a başdı. Ve ol bir qadimini rikâbdan çıkarmayup yemîni yirin bulmak² kaçdın itdi. Ve bir varışda daḥı 'aksin³ idüp ol bir qadimini ḥicâreye ve ol [203a MV] birini üzengüye başup tırdı

1 tağallüb-i: tağammül-i N1

2 yemîni//bulmak: bükmek N1

3 'aksin: birinün 'aks N1

ki ile'l-ân iki nevbetdeki nişâne-i kâdem-i mu'abber ol sengün üstinde mersûm idügi muḫarrerdür.

Ve bi'l-cümle ḫâtûn-ı İsmâ'îl, Ḥazret-i İbrâhîm'i tebcil idüp evvelâ mübârek beşeresini ğubâr-ı râhdan yuyup pâk eyledi. Şâniyen mâ-ḫazarına mâlik ise bezl idüp ziyâfetine sa'y u diḳḳat itdi.¹ Egerçi ki ḫâzır nânı bulunmadı, ammâ sâ'ir ni'am u fevâkihûn bezline taḳşir olunmadı.

Ba'de't-tenâvül "Ni'metiñüz ziyâde olsun. Ḥazret-i Ḥaḳ *celle ve 'alâ* berekâtıñüz efzûn itsün." buyurdi. Ve "İsmâ'îl cenâbına benden selâm idesün. 'Atebe-i bâb be-ġâyet münâsib olmuştur, oñat şaḳlasun, didi.' diyesün." buyurdi ve gitdi. Fî nefsi'l-emr Ḥalîl'ün ol du'âsı te'şirinden Mekke-i Mükerrreme'de gerek fevâkihe-i mütenevvi'a, gerek sâ'ir zevâde-i müteferri'a ḫaylî vâfir ü müstevfâ oldı. Ancaḳ ḳurş-ı nân cirm-i ḫürşid-i raḫşân gibi nümâyân idügi taḫaḳḳuḳ buldı.

Ba'de-mâ İsmâ'îl ki ol aḫşam ḫânesine geldi, zevcesi taḳrîrinden gelen [440a E] pîr-i celil, vâlid-i mâcidi Ḥazret-i Ḥalîl idüğini bildi. Şadîḳasından rızâ ve şükrân getürdüğünü daḫı iz'ân ḳıldı. Andan soñra tezevvüce raġbet göstermeyüp ol 'afîfenûn ri'âyet-i ḫâtırına cell-i himmet ḳıldı.

li-Münşi'ihî

'Avret oldur çü genc-i nâ-dîde
Ehl-i beytün ġarîḳ-ı raḫmet ide

'Aybını örte kendinün erinün
İki vech-ile setr-i 'avret ide

Der-tevellüd-i İshâḳ *ṣalâtu'llâhi 'aleyhi* min Sâre bint Hârân ve beşâret-i Cibrîl *'aleyhi's-selâm ez-ṭulû'-ı ân*² mihr-i³ dıraḫşân der-nezdîk-i evân

Ḥaḳ *sübhânehu ve te'alâ* ekremü'l-ekremîn idügi hüveydâ ve erḫamü'r-râḫimîn idügi bu kerâmet ile daḫı engüşt-nümâdur ki Ḥazret-i İbrâhîm ve Hâcer'i tevellüd-i İsmâ'îl ile şadân ve böstân-ı ḫılḳatlerini ol nihâl-i tâze ile

1 ü//itdi: idüp MV

2 ân: - MV

3 mihr-i: - MV, E

müşmir ü reyyân itdüğünde Sâre'nün hüzn ü melâli, ya'nî kendüden bir veled-i 'azîz zühûra gelmedüğine derd ü elem-i lâ-yezâlî katı zâhir ü âşkâr olmağın irâdet-i ezeliyyesi bu luṭfa ta'alluḫ eyledi ki Sâre'ye daḫı ol keremi sirâyet ide. 'An-ḫarîb bir ferzend-i necîb encümen-i ḥaṣşını¹ ḫarîn-i meserret ide.

Pes şol dem ki Cebrâ'îl ve Mikâ'îl '*aleyhimâ es-selâm*, ḫavm-i Lûṭ'ı saḫaṭ-ı İlâhî ile helâk itmege geldiler, ḥâne-i İbrâhîm'e uğrayup² Sâre'ye İshâk'ın vilâdeti beşâretin itdiler. Ammâ ki Ḥazret-i Ḥalîlû'r-Raḥmân bunları iki nev-cüvân miḥmân şandı. Bir semüz gûsâle boğazlayup bişürdi, büryân eyledi. 'İzz-i ḫuṣûrlarına çeküp "Buyuruñ." diyü söyledi.

Fe-ammâ firîşteler ol ṭa'âma tenâvül itmediler. "Biz bahâ ve kıymeti virilmeyen ṭa'âmı yimezüz." diyü söylediler. Ḥazret-i Ḥalîl kendülere ḫiṭâb idüp "Bu ni'metün kıymeti [217b N1] ibtidâ-yı tenâvülde 'bismillâh' demek ve intihâsında 'el-ḥamdu li'llâh' diyü el yüze sürmekdür." didi. Ḥazret-i Cibrâ'îl, Mikâ'îl'e baḫup "Ḥazret-i Rabb-i Celîl [203b MV] yok yire bunu ḫalîl idinmemişdür." diyü sır-ı ḫikmet-i ilâhiyye'yi aña ve Sâre'ye tıyurdu. Ba'dehu tevellüd-i ferzend-i necîb beşâretini silk-i taḫrîre yitürdi.

Ḥattâ Sâre verâ-yı sitârda ki bu beşâreti, ya'nî ki kendülerden ferzend tevellüdüne işâreti iz'ân itdükde³ ﴿وَأَمْرًا لَهُ فَأَمَّامَةً فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ﴾⁴ dinildükde "fe-ḫaḫiket" ḫavli ile istiḡrâben gülmesi, ḫuṣûṣâ ﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ﴾⁵ cevâbın virilmesi taḫaḫḫuḫ⁶ buldı. Ya'nî ki ta'accüb eyleyüp "Ben nice veled getüreyin ki sinnüm ṭoḫsan seneye⁷ vardı. Zevcimün 'ömri daḫı yüz yıla [440b E] yitdi." didükde ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾⁸ didiler. Ya'nî ki "Allâhu Te'âlâ'nun ḫudretine müte'allîḫ olan ḫuṣûsı niçün ta'accüb idersün?" cevâbını virdiler.

1 ḫaṣşını: ḫaṣşıyyeti MV

2 uğrayup: - N1

3 itdükde: itdükde güldi MV

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/71, "İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshâk'ı müjdeledik; İshâk'ın arkasından da Ya'kûb'u."

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/72, "Karısı, 'Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!' dedi." | N1 nüshasında âyetin "Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey" kısmı bulunmamaktadır.

6 taḫaḫḫuḫ: taḫḫîḫ N1

7 ṭoḫsan seneye: ṭoḫsana MV, E

8 *Kur'ân-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/73, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsunuz?"

*Ravzatu's-şafâ*¹ da¹ müfessirinden nakl ile beyân olınmışdır ki Säre'nün dıhkine üç nesne² bâ'ış ola. Evvelki kiber-i sinni hâlinde kendüden ferzend zuhûra gelmek, şânisi gelen melâ'ike hem 'uqûbet-i kavm-i Lût haberin virüp hem vücûd-ı ferzend maqdemini bildürmek, şâlişi ortaya süfre konup büryân-ı güsâleden tenâvül teklîf olunduğda yinilmemek için idi. Hâlâ ki naşş-ı mübînde ancak birine haml³ kâbildür ki kendüler ve zevci olan peygâmbere-i büzürgter müsinn olup tevâlüdden kalduklarıdır. Siyâk u sibâk dağı buña delîldür.

Vech-i şânî ki 'uqûbet-i kavm-i Lût ile vilâdet-i ferzend haberin ma'an virilmeleri bâ'ış-i dıhk olmağdır. Hâlâ ki hem zâhir-i naşş-ı kerimde 'uqûbet-i kavm-i Lût muşarrağ degüldür. Olsa dağı zevcinün ibn 'ammı olan peygâmbere'nün kavmine sahağ-ı İlâhî nüzûline gülmeleri âdâb-ı hânedân-ı nübüvvetden hâricdür. Vech-i şâlişi hod ta'am yimemeleridir. Cidden aña dağı âyet-i kerîmede mağal yokdur. 'Aceb ki müfessirîn bu iki huşûşa müte'arriş olalar. Ma'a hâzâ bunlardan aqvâ bir sebebe-i dıhk olacağ müdde'a ma'an iki⁴ ferzend-i celîl beşâreti ile hüveydâ iken, 'acebdür ki anı irâd itmeyeler. Ve "min verâ'i İshâk ve Ya'kûb" naşş-ı kerîmine ta'arruz eylemeyeler. Zîrâ ki bâ'ış-i dıhk olan mevâd yâ bir sürûra bâdî huşûşuñ beşâretidür, veyâhüd nev'an⁵ muhâl mülâhaza olınan kâziyyesi ta'accüb ü istiğrâb işâretidür, *ya'lemu'llâh*.⁶ Hadd-i zâtında bundan aqvâ sebebe-i dıhk olur mâcerâ vâki' olmamışdır.

Ba'de zâlik müverrih Mevlânâ İbrâhîm İbn Manşûr-ı Nişâbüri, *Kıssa's*ında getürmüş ki Hâzret-i İshâk'ın şeb-i vilâdetinde İbrâhîm Hâlîl *şalâtu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ el-celîl* bîñ kevkibi mecmû'an bir burc-ı şerefde gördiler. "Bunlar neye delâlet ider?" diyü Cibrîl *'aleyhi's-selâma* şordılar. Anlar dağı "Oğluñ İshâk'ın şulbinden bîñ peygâmbere vücûda⁷ gelmesine işâretdür." buyurdılar. Çün ki İbrâhîm *'aleyhi's-selâm* İshâk haqqında bu vechle in'am u ihsân müşâhedesin itdi, "Yâ Rabbî, bu ni'metden ve bu güne iltifât u rağbetden İsmâ'il'ümi dağı mağzûz buyur." [217b N1] recâsın kıldı. Hemân dem hâtifden beşâret⁸ [204a MV] olındı ki nesl-i İsmâ'il'den

1 şafâ'da: şafâ'da meşûrdur ki MV, N1

2 nesne: - N1

3 haml: 'amel N1

4 iki: iken N1

5 nev'an: - N1

6 "Allah bilir."

7 vücûda: - N1

8 beşâret: işâret N1

bir peygâmbere-i celilü'l-kadr vücûda gele ki hâtime-i enbiyâ ola. Ve cemî'-i peygâmbere-i bâ'îş-i hilâti anuñ vücûd-ı [441a E] pür-cûdı idügi taḥakkuk bula. Ve ol resûl-i maḥbûlün ism-i sâmisî Muhammed Muḥtafâ *şalla'llâhu aleyhi ve sellem* ola.

Binâ'en 'alâ zâlik Ḥazret-i İbrâhîm edâ-yı şükr ile du'âyâ sâlik oldu. Lisân-ı şerîfinden ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾¹ buyurdu. Ya'nî ki Ḥazret-i İsmâ'il ḥaḳḳında du'â itdükden soñra bu gûne ḥamd u şükr ile icâbet olunduğunu ümmete tuiyurdu. Zîrâ ki ḥazretün veledin-i es'adeyn hibesine müte'alliḳ du'aları şudür itmemiş idi. İkişi daḥı ni'met-i ğayr-ı müterakḳıba şeklinde 'inâyet olınmış idi. Bu taḳdîrce "le-semî'u'd-du'â" kaydı ikşâr-ı ensâl-i ṭâhireye müte'alliḳ idügi zâhirdür. Mülhimü'l-ğayb i'ânati ile bu feḥvâ-yı mermûz² ṭab'-ı ḥaḳîr-i pür-taḳşîrde âşâr-ı ḥalecânla bâhirdür.

li-Münşi'îhi

Lâ'îḳ görür mi Ḥazret-i Ḥaḳ degme³ şahşa kim
Dâ'im lisânı vâsıf-ı peygâmbere-i

Geh minber-i suṭûra ḥaṭîb ola ḥâmesi
Geh bezm-i enbiyâda dili na't-ḥ'ân ola

Luṭf-ı Ḥudâya maḫhar olan ehl-i ḥikmetün
Lâ-bûd dilinde baḫr-i ma'anî revân ola

**Zîkr-i zebḫ-i İbrâhîm⁴ el-Ḥalîl ferzend-i ḥöd-râ İsmâ'il be-fermân-ı
Perverdgâr-ı Celîl ve itâ'at-ı ân ferzend-i aşîl be-ḫurbân-şüden-i hidâyet-
sebîl be-ḫaṭ'-ı kâl ü kîl**

Ḥafî olmaya ki 'uzemâ-yı 'ulemâ-yı aşḫâb-ı Sulṭân-ı Enbiyâ zebḫ olan ferzend-i itâ'at-nümâda ihṭilâf itmîşlerdür. Ol cümleden İmâm 'Alî İbn Ebî Ṭâlib ve 'Ömer bin Ḥaṭṭâb ve Ka'bü'l-aḫbâr ve Sa'îd bin Cübeyr ve Mesrûḳ

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, İbrahim Süresi, 14/39, "Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshâk'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir."

2 mermûz: mezbûr E

3 degme: ki MV

4 İbrâhîm: - MV

ve Ebü'l-Hüzeyl ve Zührî ve Süddî *rağiya'llahu 'anhum ecma'in* ve ekser-i meşâhîr-i ahlâb “Kurbân olınan nebiyy-i ‘âlî-cenâb İshâk Peyğamber’dür.” didiler. Nitekim zümre-i ehl-i kitâbeyn ve fırka-i ‘ulemâ-yı milleteyn bu mezhebe sülûk itdiler.

Fe-ammâ ‘Abdu’llâh bin ‘Abbâs ve Ebû Hüreyre ve ‘Abdu’llâh bin ‘Amr bin ‘Âş ve Ebü’t-Tufeyl ‘Âmir bin Vâsile ve tâbî’inden hümâm-ı ‘âlim ü fâ’ik, İmâm Ca’fer-i Şâdık ve Sa’id bin Müseyyeb ve Yûsuf bin Mihrân ve Mücâhid ve Şa’bî ve ekser-i şahâbe-i nebî “Zebîh-ı celîl Hâzret-i İsmâ’il Peyğamber’dür.” diyü tahkîk itdiler. Bunlardan mâ’adâ Muḳâtil ve İbn Mes’ûd ve Ḳatâde ve ‘İkrime ve ‘Abbâs bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib daḥı bunların işrine gittiler.

Pes şunlar ki “Zebîh İshâk’dur.” didiler, ¹ ﴿فَبَشِّرْنَاهُ بِعُلَامٍ حَلِيمٍ﴾ naşşı ile istidlâl eylediler. Ve “Kemâl-i hîlmi zebîh vaktindeki teslimidür.” didiler. Ve “Kurbân olması buyurılan *Ḳur’ân-ı Şerîf*’de vilâdeti beşâret olınan vele-didür. Bu taḳdîrce mübeşşer bi’l-*Ḳur’ân* Hâzret-i İshâk’dur.” diyü ittifâk itdiler.

Ve ammâ “İsmâ’il’dür.” [441b E] diyenler “İshâk’uñ tevellüdi² beşâreti zebîh işâreti vukû’ından sonra olmuştur.” tahkîkına yitdiler.

Bu ḥakîr tettebbu’ında Hâzret-i İbrâhîm’e İshâk ile beşâret ve İshâk şulbinden Ya’kûb tevellüdine işâret, zebîh İsmâ’il olmağa kaṭ’î delîldür. [204b MV] Zira ki Hâzret-i İshâk mezbûh olduğı taḳdîrce anuñ şulbinden Hâzret-i [218a N1] Ya’kûb’uñ vücûda gelmesi ğayr-ı sebîldür. Bundan mâ’adâ Hâzret-i İshâk, Ka’be’ye varmadı. Dâ’imâ vilâyet-i Şâm’da mütemekkin oldu. Ve İbn Zübeyr zamânındaki ihtirâk-ı Ka’be târihine dek kebş-i fid-yenüñ iki boynuzları mîz-âb yanında aşılı tururdu. Hıfz u ḥirâsetini baṭnen-ba’de-baṭnın ‘an’ane³ ile evlâd-ı İsmâ’il⁴ görürdi. Ser-cümle bu aḥvâlî zebîh İsmâ’il olmasına dâldür.

Ve kitâb-ı *Ünsü’l-celîl*’de Şa’lebî, Mevlânâ Duhâcî’den⁵ rivâyet kılur ki “Ben Mu’âviye bin Ebî Süfyân meclisinde iken zebîh kışşası anıldı. ‘İsmâ’il ve İshâk miyânında muḥtelifün fihdür.’ diyü söylendi. Fe-lâ-cerem Mu’âviye şöyle taḳrîr eyledi ki ‘Ben Resûlu’llâh ḥuzûrında iken bir kimse

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/101, “Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik.”

2 tevellüdi: - N1

3 ‘an’ane: ‘unf MV, N1

4 İsmâ’il: - N1

5 Duhâcî’den: Şihnâcî’den MV | Şihâhî’den E

geldi. Kendülere *yâ ibnü'z-zebheyn*¹ hitâbın itdi. Hâzret-i Fahr-i 'Âlem *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* izhâr-ı tebessüm kıldılar. Ya'nî ki kâ'ilü'n ol kavlini kabûl buyurdılar. Bu taqdîrce zebîh olan İsmâ'il idüğinde şübhe yokdur.' didiler. Ba'de-mâ hâzrete, 'İbnü'z-zebheyn dimenü'n vechi nedür?' dinildükde böyle tahkîk itdiler ki 'Peder-i Ebû Tâlib, ya'nî cedd-i Resûlu'llâh olan 'Abdü'l-Muṭṭalib şol zamân ki çâh-ı Zemzem'i hafr itdürdi, Beyt-i Şerîf'i binâ itmek şadedinde iken çâh-ı Zemzem 'aynıyla batup bî-nişân olmağın zuhûrına cell-i himmet itdi. Eger sühûletle Hâk *celle ve 'alâ* bu merâmu'n huşûlini müyesser idüp yine âb-ı Zemzem cereyân iderse evlâdından birini kurbân itmegi muḳarrer eyledi. Vaktâ ki 'inâyet-i İlâhî ile tekrâr âb-ı Zemzem cârî oldu, evlâdı niyyetine kûr'a şalup Hâzret-i Peyğamber'ün pederi 'Abdu'llâh bin 'Abdü'l-Muṭṭalib nâmına düşmegin anı kurbân itmeleri taḥaḳḳuḳ buldı. Lâkin aḳribâsı 'Abdü'l-Muṭṭalib'e ğulûv itdiler. 'Müccerred senü'n 'ahdü'n içün biz anu'n zebhine râzî olmazuz.' diyü söylediler. Pes 'Abdü'l-Muṭṭalib bu bâbda müteḥayyir oldu. Kûr'a 'Abdu'llâh'dan ḳaḳḳup bedeli tedârûkine cevâz var mıdır, diyü ol 'aşru'n re'is-i kehenesine bu ḥaleti bildürdi. Mezbûr kâhinü'n ta'limi bu yüzden oldu ki 'Abdu'llâh muḳâbiline on deve ḳoyalar, tekrâr kûr'a birağalar,² eger kûr'alrı [442a E] develerden cânibe düşerse febihâ anun bedelidür, diyü kurbân ideler. Ve illâ on deve dahı ilḥâḳ idüp tekrâr kûr'a atalar. Bu minvâl üzere tâ kûr'a 'Abdu'llâh'dan ḳaḳḳup develerden cânibe düşince onar onar arturalar. Ḳaḅı 'adedde ḳarâr iderse ol 'adedi 'Abdu'llâh'ın bedeli bileler. El-ḳışşa her nevbette onar meḥâr deve ziyâde olındı. Tâ yüz deveye varınca kûr'a yine 'Abdu'llâh cânibinde bulındı. Hemân ki kûr'a yüz meḥâr³ develer ṫarafına düşdi, peder-i Hâzret-i Fahr-i 'Âlem zebḥ olmadan ḳurtulup yüz deve zebḥi anlaru'n [205a MV] bedeli oldu. Bu taqdîrce ⁴«أنا ابن الذبحين» buyurmaları bu sırta binâ'en vuḳû' buldı. Ve Hâzret-i İsmâ'il, Hâzret-i Resûl-i Ekrem'e cedd-i büzürgâr-ı celil idüğinde şübhe ḳalmadı.' "

Lâkin Hâzret-i Halîlu'llâh evvelâ zebḥ-i İsmâ'il'e müteveccih olmağa bâ'ış budur ki muḳaddemâ İbrâhîm *'aleyhi's-selâmu'n*⁵ niçe yıllar evlâdı olmadı. "Eger nesl-i Âdem'i bende [218b N1] münḳaṫı' olmayup vâriş-i nübüvvet olacaḳ bir veled-i necîb 'aṫa iderseñ li-vechî'llâh ben ol ferzendümi

1 "ey iki adağın oğlu"

2 tekrâr//birağalar: tekrârına kûr'a atalar MV

3 meḥâr: - MV

4 "Ben iki kurban'ın oğluyum."

5 muḳaddemâ//selâmu'n: hâzret N1

qurbân ideyin.” diyü nezr itdi. Lâkin Hâzret-i İsmâ’îl çoğdukdan soñra ol ‘ahdini unuttı. Aña binâ’en bir gice melek-i rü’yâ hâzretüñ vâkı’asına girüp “Senüñ bu maqûle nezrüñ vardır.” diyü aındurdı. Ammâ ol gicedeki rü’yâsında şahîh midür, degül midür, diyü şübhe itmegın ol güne terviye dinildi. Ve irtesi gice ki tekrâr gördi, vâkı’ası şahîh idüğını bilmekle ol güne yevm-i ‘arefe ıtlâk olındı.

Ve ba’zı¹ müverrihîn kavlince evvel ve şânideki vâkı’alarda ki meger İblis’le midür, yoksa min ‘indi’llâh mıdur, şübhe çekdükd² bir sehmgîn âvâz işitti ki “Yâ İbrâhîm, seni İblis-i racîm³ itâ’at-i ilâhiye sevğ itmek muhâldür. Ber-vech-i isti’câl fermân-ı⁴ Hudâ’ya imtişâl eyle ki beğâ-yı hulletüñe dâldür.” buyurıldı.

Fe-lâ-cerem ol şubh-dem ki Halîl-i ekrem h’âbından uyandı, Hâcer’den rismân ve bıçak isteyüp “Odun getürmege gidelüm.” diyü Hâzret-i İsmâ’îl’i bile uydurdı. Bu eşnâda İblis-i racîm ki Halîlu’llâh’daki teslîmi gördi, “Emr-i ilâhiye bunıñ bu vechle imtişâli ‘inda’llâh izdiyâd-ı rütbesine bâ’iş olaçaqdur. Ekşer-i ihtimâli sa’âdet-i hulletdür. Artuğ bu mertebe-i [442b E] ‘âliyye vuşûl bulacaqdur.” diyü reşk ü hased idüp ‘ale’l-fevr bir pîr⁵ şüretine girüp Halîl’e karşı geldi. “Çanda gidersün, yâ İbrâhîm?” diyü şordı. Anlar dahı “Bir mühim [iş] düşdi. Anı görmege giderin.” diyü buyurdı. Ammâ İblis tekrâr kendüye hîtâb eyledi. “Eger oğlanuñı qurbân itmege gidersen hañâ idersün. İnkıtâ’-ı zürriyyetüñe bâdî bir huşûşa iktidâ idersün. Bâ-huşûş bunı saña şeytân ilkâ itmişdür.” didi. Hâzrete ‘arz-ı hulûş yüzinden niçe nuşh u pend idüp men’ine sa’y-i küllî kıldı. Fe-ammâ Hâzret-i Halîl anuñ İblis idüğını bildi. “Ben Rabb-i ‘İzzet’üñ emrine imtişâl itmege giderken benden ırağ olmañ yegdür, yâ mel’ün.” cevâbını virdi.

Mel’ün-ı mezbûr bu kerre İsmâ’îl ‘aleyhi’s-selâma çoğrıldı. “Babañ igvâ-yı şeytân ile seni qurbân itmege gider.” diyü bildürdi. “Zinhâr muvâfağat itme.” diyü ifsâdına sa’y u diğğat itdi. Lâkin Hâzret-i İsmâ’îl’i dahı tâbî’-ı emr-i Celîl buldı. Hâ’ib ü hâsir ‘avdet idüp fikr-i âhar muğaddemâtına mübâşeret kıldı. [205b MV] Ya’nî gördi ki⁶ peder ü püsere igvâ vü telbîs mümkün degüldür, “ ‘Avret tã’ifesi nâkışâtı’l-ı uqûldur, başed ki anı idlâl

1 Ve ba’zı: - N1

2 çekdükd: geçdükd MV, N1

3 racîm: - N1

4 fermân-ı: qurbân-ı N1

5 pîr: perî E

6 Ya’nî//ki: Ya’nî kendülere ya’nî ki N1

idem.” diyü Hâcer’e müteveccih oldu. Muḳaddemâ Ḥazret-i Âdem’i ifsâd idemeyüp Ḥazret-i Havvâ’dan merâmını ḥâşıl itmesi gibi bu bâbda daḥı Hâcer’e teveccühine ‘illet-i müstaḳille oldu.

Evvelâ kendüye niçe muḳaddemât başt itdi. “Dâr-ı dünyâda bir ciger-güşenüz vardır. Anı da ḥâṭıra-i rü’yâ ve İblis tarafından iğvâ ile işte Ḥalîl-i Hudâ ihlâk ü ifnâ kaşdındadır. Elbette men’ ü def’i zimmetüñe lâzımdır.” diyü niçe yüzden ḥile vü fırîb tertîb itdi. Ḥalâ ki [219a N1] Hâcer, Ḥazret-i Ḥalîl ve ferzend-i celîl ṭarîḳında¹ cilveger oldu. “Biz emr-i ilâhîye muṭî‘ u münḳâduz.” cevâbından ḡayrı söz söylemedi.

Şâḥib-i *Târîḥ-i Hamîs* ve ba‘zı kütüb-i nefîs ḳavlince ol zamân ki Ḥazret-i Ḥalîl’i idlâl idemeyüp Ḥazret-i İsmâ‘îl’e vardı, “Vâlid-i bü-zürgvârûñ ilḳâ-yı şeyṭânî birle seni zebḥ itmek ister. Bi’l-fi’l ‘acele ve şitâb ile ol maşlaḫata ‘azîmet eyler. Pes dünyâ ṭuralı bu ḳaziyye olmış mıdır ki baya oḡlını ḳurbân itmek buyurıla.² Elbette emrine muḫâlefet eyle.” diyü söyledi. [443a E] ‘İşyân semtini terḡibe müte‘allîḳ niçe muḳaddemât başt eyledi.

Ammâ ki anlar³ cevâb virdiler ki “Fermân-ı ilâhîye imtişâl eger vâlid-i lâzımu’l-iclâl ṭarafına ve eger bu aḫḳar-ı ber-geşte-aḫvâl cânibine vâcibdür. Ve her çend anlara fermân-berdârlıḳ lâzım olduḡı gibi baña da teslîm-i tâm ile hevâdârlıḳ mühimdür.” diyü buyurdılar. Selîḳa-i pâkinde râ’iḫa-i ‘işyân u muḫâlefet muḫâl idüḡini la‘în-i mezbûra ṭuyurdu. Tâ ki ol mel‘ûn-ı ḫalâlet-nüvîd andan nevmîd olup Hâcer’e ṭoḡrılmış idi. Ve bi’l-cümle gördi ki vâlid ü veled ü vâlidede eşer-i muḫâlefet nümâyân olmadı, “Bârî bunların temâşâsın ideyin.” diyü şî‘b-i cebel muḳâbilinde ṭurdu.

Vaḳtâ ki ol vâdiye vardılar, fermân-ı sübhânî yirin bulmasını murâd idindiler. Peş Ḥazret-i Ḥalîl, Ḥazret-i İsmâ‘îl’e nâzar idüp ﴿يَا بَنِيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي﴾⁴ didi. Ya‘nî ki “Ey cân-ı peder, ben vâḳı‘a ‘âleminde gördüm ki seni boḡazlayup ḳurbân iderdüm. Bu ḫuşûşa sen ne dirsün?” buyurdu. Ferzend-i celîl daḥı buyurdu: ﴿يَا أَبَتِ أَفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي﴾⁵ didi. Ya‘nî ki “Ey vâlid-i büzürgvâr, saña Ḥazret-i

1 ṭarîḳında: ṭarafında N1

2 buyurıla: - N1

3 anlar: anlar öyle N1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/102, "Yavrum, ben rüyamda seni boḡazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?"

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/102, "Babacığım, emrolunduḡun şeyi yap. İnşaaallah beni sabredenlerden bulacaksın"

Perverdgâr her ne emr itdi ise icrâsına müsâra'at kıl ki inşâ'allâh sen beni şâbirlerden bulursun. Âyine-i hilkâtümde aşlâ 'inâd u 'işyân şüretlerini müşâhede kılmazsun." kelâmı ile kemâl-i mütâba'atını tıyurdu.

Pes "fanzur mâ-zâ terâ" "Gör ki sen de ne görürsün." demekdür. Ya'nî ki "Haķıķatü'l-hâl böyledür, sen ne dirsün?" demek gibi istifsâr cihetinden teslimini tecessüs itmekdür. Ammâ kelimât-ı Halil'de emr-i İlâhî kıssası merküz¹ olmayup "Vâķı'ada böyle gördüm." buyurmışlar iken İsmâ'il 'aleyhi's-selâm cânibinden cevâbda "Saña emr olınanı icrâ eyle." dinilmesi yâ budur ki mefhûm-ı emr-i ilâhî Hazret-i İsmâ'il'e bi-tarıķı'l-keşf ma'lûm olmadın ola. Veyâhûd "Sen peygâmbersün. Rü'yâ 'âleminde bu kaẓiyyeyi cenâbuña irâ'et² benüm zebhuma işâret ve emr-i Celilü'l-kadr'e itâ'at lâzım idüğine delâletdür." diyü anların kinâye ile hikâyet itdükleri mazmûnı [206a MV] Hazret-i İsmâ'il taşrihan tekellümle qarîn-i 'ibâret kılması cihe-tinden taķaķķuķ bula.

El-kıssa kaẓiyye-i zebh muķarrer oldu, Hazret-i İsmâ'il [443b E] vâlid-i büzürgvârına taşrih-ı cemil idüp "Evvel recâm budur ki elümi ve ayağımı bend idesün. Tâ ki cân acısıyla ıztırâb idüp dâmen-i pâküni ğarķ-ı hûn-âb itmeyem. [219b N1] İkinci, zebh bıçağını muķkem keskin eyleyesüz ki tizce hâlâş olup te'ennî ile³ kaķ'ı cihetinden haẓretinüze külli ıztırâb virmeyem. Üçinci beni eñseden boğazlayasuz ki yüzümi görmekle me-bâdâ 'alâķa-i übüvvet ü nübüvvet⁴ bâ'is-i raķm u şefķat olup maķşûdinüz ħuşûline mâni' bir hâl ola." diyü söyledi.

Ferzend-i muķiķķuķ bu ciger-süz sözleri peder-i muşfiķi müteħayyir ü muẓtarib eyledi. Fi'l-hâl Cenâb-ı Zü'l-celâl'e münâcât idüp "Ĥudâyâ, beni âķir-i 'ömrümde bir püser ile şâd-mân eyledün. Şimdi ise anuñ belâ-yı müfâraķatını, ħuşûşâ zebh u taķarrübini bu za'ife fermân buyurduñ. Eger 'âlem-i rü'yâda gördüğüm hâlet şeref-i rızâña maķrûn ise febihâ, icrâ-yı fermâna müsâra'at bu aķķara lâzımdur. Ve eger irâdet-i ezeliyyeñe muķâlîf ise envâ'-ı istifsâr u inâbetle⁵ andan ferâġatüm ile müteħattimdür." diyü püser-i devletmendi dest ü pâ-beste ve kendüsi sikkîn-i tizi gerden-i ferzendine ilkâ idüp fermâna muntazır u dil-şikeste iken 'amme-i melâ'ike-i 'ulvî vü süflî bu hâle giryân ve Ĥalilü'r-Raķmân'ın muşîbetine nâle-künân,

1 merküz: mezkûr MV, E

2 irâ'et: irâd N1 | irâdet E

3 te'ennî ile: - N1

4 ü nübüvvet: - N1 | eb ü bünüvvet E

5 inâbetle: emânetle N1, E

kendüsi ise üç nevbet ki ol tığ-ı bürrânı İsmâ‘îl’ün gerden-i pâkine çekdi, her birinde yüzi dönüp kesmesi müyesser olmadı.

Nazm

اگر تیغ عالم بجنبد ز جای نبرد رگی تا بخواهد خدای¹

mazmûnı muḳarrer oldu. Hâlâ ki ol ferzend-i celil kemâ-yenbağî teslimde, Hâzret-i Hâlîl ise tekrâr şiddetle bıçağı çeküp² kesdürmesine sa‘y-i delimde iken “Ya İbrâhîm, ³﴿قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا﴾” nidâsı geldi. Ya‘nî ki deryâ-yı ‘aṭiyye-i⁴ sübhânî, nesâ‘im-i rahmet-i rahmânî⁵ ile temevvüc idüp ferzend-i Hâlîl’den bir kaçre kan dökilmesine rızâ-yı cemîli müte‘allik olmadı.

Tekrâr bir âvâz daḥı vârid oldu ki “Dönüp arduña nigâh eyle. Nâzaruña gönderilen nesneyi ḳurbân idüp oḡluña fedâ olmaḳ üzere vücûdını tebâh eyle.” Hâzret-i Hâlîlülâh ki ardına nâzar kıldı, tağdan berü bir kebş geleyordu, anı gördi. Ve ol bir kebş idi ki kırk nev-bahâr sebzâr-ı cennetde otarılmış idi.

Ba‘zılar ḳavlince ḳurbân-ı Hâbil [444a E] idi ki riyâz-ı cennetde bu huşûş içün iddiḥâr olunmuş idi. Pes İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm ki ol ḳoçı gördi, Hâzret-i İsmâ‘îl’i ‘alâ ḥâlihi terk idüp anı dutmağa vardı. Lâkin ḳoç kendüden gürizân olunca kerreten-ba‘de-ülâ, merreten-ba‘de-uhrâ yedi pâre seng⁶ alup aña atdı. Her birini kendünün nev-bahâr-ı ḥullet ü şadâḳatindeki cemrât-ı selâse yirine ilḳâ eyledi.

Ammâ İbn ‘Abbâs raḍiya’llâhu ‘anhumâdan mervî olan budur ki İblîs ‘aleyhi’l-la‘ne evvelâ ki Hâzret-i Hâlîl’e görindi, cemre-i ülä maḥallinde yedi taş atdı. İkinci görinişi ki şâniye [206b MV] maḥalli idi, yedi taş daḥı anda atdı. Üçüncüsü ki cemre-i kübrâ⁷ maḳâmıdır, yedi seng daḥı ol maḥalde⁸ atdı. Bu mertebeden sonra İblîs ‘aleyhi’l-la‘ne bir daḥı görünmedi. Şimdiki ḥâlde ḥüccâc-ı zevî’l-ibtihâc şeyṭâna taş atmaḳ [220a N1] andan ḳaldı.

1 “Eğer âlem kılıcını kınından çıkarırsa Allah dilemeden bir damarı bile kesemez.”

2 çeküp: kesüp N1

3 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/105, “Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin.”

4 ‘aṭiyye-i: muḥîṭ-ı N1

5 rahmânî: Rabbânî N1

6 seng: nemek N1

7 ülä//kübrâ: kerre N1

8 maḥalde: maḳâmı N1

li-Mü'ellifihi

Atılan taşcağızlar İblise
Ya şişârdur ya âteşin cemre

İkisinün me'âli bir nükte
Recme maqlûbesi¹ olur cemre

Ve bi'l-cümle cemre-i kübrâ ki üçincisidür,² ol maḥalde görinen kebşi tutdı. Qurbângâh-ı Mekke olan Minâ'da boğazladı. Kendüler emr-i zebḥa meşgûl iken Ḥazret-i Cibrîl geldi. Ḥazret-i İsmâ'il'ün dest ü pâyını çözdü. "Maḥlûbuñ ne ise Rabb-i 'İzzet'den recâ eyle ki bu zamân maẓânn-ı icâbet-i du'â olan şerîf vâkı ve ḥuceste sâ'atdür." buyurdu. Ḥazret-i İsmâ'il daḥı el ḳaldurup du'â eyledi. "Yâ Rabbenâ, ilâ ḥâze'l-ân dünyâya gelüp 'uḳbâya naḳl iden mü'minleri yarlığa. Ve cera'id-i cera'imlerine ḳalem-i 'afv çeküp nuḳûş-ı 'işyân u tuḡyânlarını tezyîf eyle." diyü recâ eyledi.

Ba'de zebḥi'l-ğanem Ḥazret-i Ḥalîl ki İsmâ'il cānibine iltifât ḳıldı, dest ü pâyını çözülmüş gördi. Delâlet-i Cibrîl ile du'âya el ḳaldurmuş görüp "Ey ferzend-i büzürgvâr, sen te'yîd-i Kirdgâr ile mü'eyyed ve tevfiḳ-ı Âmürz-gâr'la muvaffaḳ-ı mü'ebbedsün." buyurdu. Ve bu aḥvâl ḥilâlinde İbrâhîm ve İsmâ'il '*aleyhi[mâ] es-selâma* "yâ İbrâhîm, yâ eşdaḳa'l-ḳâ'ilîn; yâ İsmâ'il, yâ eşbare's-şâbirîn" şadâsı geldi. Ya'nî ki "İkinüzi de imtiḥân eyledüm. Birinüzi ziyâde toḡrı sözlî buldum. Ve birinüzi şâbirlerün ulusu müşâhede ḳıldum." buyurıldı. Andan sonra ³ ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ vârid olup "İşte imdi muḥsinleri biz böyle 'aṭâyâ ile cezâlandururuz. Me'mûlleri olmayan mertebelerde iḥsân eylerüz." dinildi.

Ammâ bu ḥaḳîrûñ 'aḳl-ı ḳâşırına lâ'ih olan [444b E] budur ki⁴ "yâ Ḥalîl,⁵ yâ eşdaḳa'l-ḳâ'ilîn" buyurılmış ola. "yâ İsmâ'il, yâ eşbare's-şâbirîn" ferzend-i cemiline ḥiṭâb olunduḡı ta'ayyün ü taḥaḳḳuḳ bula.

Zîrâ ki "yâ İbrâhîm"de 'alemiyyet irâdesinden ḡayrı remz yokdur. Ammâ ki "yâ Ḥalîl"de mevḳi'-ı vaşf-ı cemilde olmaḡın işbât-ı ḥullete delâlet

1 Recme maqlûbesi: Vech-i ma'lûlesi N1

2 üçincisidür: üçinci cemresidür N1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/121, "Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükafatlandırırız."

4 '*aleyhi*'s-selâma//budur ki: - N1

5 Ḥalîl: İbrâhîm N1

maзмünü muḳarrerdir. *Ya'lemu'llāh*, böyle buyurulmuşdur. İsmā'il lafzındaki 'alemiyyete tenāsüb ḳaşdına İbrāhīm yazılmış ola. Bā-ḥuşûş ki "Ey İbrāhīm, sen kā'inātda benüm ḥalilümsün. Ve ey İsmā'il, sen mükevvenātda benüm şafî-i celilümsün." daḥı buyurulmuşdur.

Ammā bu maḥalde *Tārîḥ-i Taberî*¹ de bu vechle meştûrdur ki Ḥazret-i İbrāhīm'ün sem'ine ﴿قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا﴾ şadāsı geldükde Ḥudāvend-i sā'ıḳu'l²-en'ām heybetinden ditreyüp bıçaḳ elinden düşmüş ola. Ve Ḥazret-i Cibrîl fedā-yı Rabb-i Celîl olan kebşi ḳulağından dutup Ḥazret-i Ḥalîl'ün gûşına "Allāhu ekber." dimiş ola. Ve Ḥazret-i İbrāhīm daḥı ol kebşi ve Ḥazret-i Cibrîl'i gördüğü [207a MV] gibi "Lā-ilāhe illa'llāhu v'allāhu ekber." diyü buyura. Andan soñra püser-i büzürgvārı dest³ ü pâ beste yaturken başın ḳaldurup "Allāhu ekber ve li'llāhi'l-ḥamd." tekellümesini⁴ edā itmiş ola.

Fi'l-vāḳi'⁵ ekşer-i müverriḥin böyle yazmışlardır ve *Menāhic-i Ṭalibîn*'de meştûrdur ki Ḥazret-i Rabb-i Celîl, Ḥazret-i İsmā'il'i fıdye ile ḳurbān olmadan 'afv buyurduḳda Ḥazret-i İbrāhīm nev'an melûl oldu. "Yâ Rabbî,⁶ yoluña ḳurbān olmağa ṭarafeynün ḥüsn-i rızaları muḳarrer iken neden ki ḳabûl olunmadı?" didükde "İsmā'il, ḥamil-i nûr-ı Muḥammedî⁷ olduğı içün 'afv-i cemilüm olmuştur. Ve Muḥammed Muştafâ ḥâtime-i⁸ mürselin-i aşfiyâdur ki evlād-ı İsmā'il'den zuhûra gelecektür, şeref-i mertebe-i 'ulyâsı bālâterin-i merâtib-i enbiyâdur. Ve bu görinenler anuñ âlîdür." diyü cümlesini Ḥazret-i Ḥalîl'e göstermiştir.

Ḥattâ Kerbelâ vâḳi'asında Ḥazret-i İmām Ḥüseyn İbn İmām 'Alî'nün sa'âdet-i şehâdetini müşâhede ḳılup "Yâ Rabbî, bu rûtbe-i⁹ 'ulyâ şâhibi kimdür?" didükde duḡter-zâde-i Muḥammed Muştafâ ve İmām Ḥüseyn bin 'Alî-i Murtażâ'dur ki [220b N1] İsmā'il'ün zürriyyetindendir." buyurıldı. Ḥazret-i İbrāhīm daḥı "Yâ Rabbî,¹⁰ ben anı İsmā'il'den ziyâde severin."

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/105, "Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin."

2 sā'ıḳu'l: sâbıḳu'l N1

3 dest: dest-resen N1

4 tekellümesini: kelimesini E

5 Fi'l-vāḳi': - N1

6 Yâ Rabbî: - N1

7 İsmā'il//Muḥammedî: Evlād-ı İsmā'il'den zuhûr idecek nûr-ı Muḥammed E

8 ḥâtime-i: ḥâtem-i N1

9 rûtbe-i: mertebe-i N1, E

10 Yâ Rabbî: - MV

diyüp Hâzret-i Rabb-i Celil dahı “Ben anı fidye-i İsmâ‘il olmak üzere qabûl itdüm.” buyurmuşdur.

Fî nefsi'l-emr *Kur'an-ı 'Azîm*'de ¹ ﴿وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ﴾ rütbesi ile güs-fendi ta'zîm bu yüzden olup haqîkatde fidye-i İsmâ‘il ol hâzret idügi muvâfık-ı tab'-ı selîmdür. Ma'a zâlik bu hikâye “Zebih İsmâ‘il olmayup İshâk [445a E] idi.” diyenlerün hilâfına delîldür. İntehâ kelâmühü'l-müstebîn² min kitâbi *Menâhici't-tâlibîn*.

Tahkîk-ı haqîk ve tedkîk-ı³ daqîk⁴ der-tefrîk-ı ân dü ferîk ber-vech-i tevfiq ü telfîk bi-rü'yâ'î't-tecellî ve't-taşdîk

Bir leyle-i bedr ü şeb-i âli-kâdrda ki vâkt-i ezân u temcîd ve hengâm-ı tevîd ü tahmîd⁵ olup gâfillerün dîdeleri h'âbda ve mütenebbih ü 'âkıllarun gözleri terakkeb-ı ref'-i hicâbda idi. Ve eşnâ-yı te'lîfde nevbet-i şarîr-i kalem şâhib-i kûs-i⁶ ziyâfet olan Halîl-i pür-kerem ebnâsı mu'askerindeki Kelim-i ekrem *şalla'llâhu 'aleyhimâ ve sellem* tercemesi âvâzesini tamâm idüp cünûd-i hurûf u raqam şufûf-i⁷ ümem kalemrevinde neşr-i 'alem kılan Yûsa' bin Nûn beyânına maqrûn bir sırr-ı mübhem olduğı hâlde beyne'n-nevm ve'l-yakaza, ba'de'l-gafle ve'n-naqaza bir 'aceb rü'yâ görürin ve ol rü'yetdeki vâridât-ı mülhemenün aḥkâm-ı mühimmesini bu vechle tahkîka ırgürürin⁸ ki ol vâkı'ada kendümi vâkı'-i hâl gibi ḥidmet-i te'lîfde ve şulb-i pâk-i Halîl'den münşa'ib olan İsmâ'il ve İshâk *şalâtu'llâhi 'aleyhimâ ve 'alâ nebiyyinâ* tercemelerini taşnîfde görüp bu edâ-yı ruh-efzâ ve inşâ-yı dil-güşâyı devât-ı dehân ve hâme-i zebân ictimâ'ınun imdâd-ı bilâmidâdından şubḥa qarîb olan şeb-i sevâdî gibi sevâdumı⁹ beyâza çıkarmak şadedindeyin ki Hâzret-i Halîl, [207b MV] Rabb-i Celîl'den iki ferzend-i

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Saffat Sûresi, 37/107, "Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık."

2 müstebîn: hüseyin MV, E

3 tedkîk-ı: tevfiq-ı N1

4 daqîk: - MV

5 hengâm-ı//tahmîd: - N1

6 kûs-i: güş-ı N1

7 şufûf-i: zu'ûf-i N1

8 ve//ırgürürin: - N1

9 sevâdumı: - MV, E

cemil ve veled-i dil-bend-i nebîl ‘âlem-i zühûra geldi. Ya’nî ki vücûd-ı pür-cûd-ı İsmâ’îl ‘âlem-i nübüvvetden maẖhar-ı nûr-ı rüşen-delîl olan âftâb-ı ‘âlem-tâb gibi mir’ât-ı zât-ı müstetâb oldu. Ve vâlid-i mâcid-i İsrâ’îl ve cedd-i emâcid-i peygâmbereân-ı hidâyet sebîl olan İshâk-ı aşîl nücûm-ı pür-tâb ve mâh-ı nûrânî-nikâb¹ gibi maẖhar-ı² envâr-ı şîfât ve mezher-i esrâr-ı kerâmet-simât idüğü ta’ayyün buldı.

Fe-lâ-cerem dem oldu ki maḥẓ-ı küfr ü ḍalâlet olan şeb-i muzlim-‘âlem İslâm-ı nûrânî-‘âlem sâyesinde rûz-ı firûz-ı nev-rûz³ ile mu’allem görindi. Dem oldu ki şâhid-i müsâ’id-baḥt-ı dîn ve ebkâr-ı sürâdık-ı şer’-i güzîn vücûh-ı⁴ şabâḥ ve gîsû-yı bed-mûy-ı⁵ miskîn-revâḥ ile cilveye ser-âgâz kıldı. Hûlâşa-i kelâm Benî İsrâ’îl içinde zühûr eyleyen enbiyâ-yı ‘izâm mânend-i nücûm-ı bilâ-ğamâm görindi. Ve ḥilḳat-i Hâzret-i İshâk ol âfâḳ-ı mu’allâ-tıbbâḳ evcinde semt-i ṭulû‘ ile nümâyân olan mâh-ı tamâm maḳâmına tenzîl olındı.

Fe-ammâ burc-ı nübüvvet-i İsmâ’îl bir şems-i münîr ve âftâb-ı ‘âlem-tâb-ı müstenîr ile şeref-i dil-peẓîr buldı ki «رَبِّ وَاحِدٌ يُّوزَنُ الْقَائِلُ بِرَهْنِ آفَاقًا»⁶

[445b E] sırrına mâ-şadaḳ olan sulṭân-ı [221a N1] enbiyâ, bürhân-ı aşfiyâ ḥabîb-i lebîb-i Hüdâ, a’nî bihi Hâzret-i Muḥammed Muşṭafâ ve Aḥmed-i maḥmûdu’l-livâ şalla’llâhu te’alâ ‘aleyhi ve sellem min vechin anlaruñ evc-i şulb-i pâkinden burc-ı raḥm-i fâhire taḥvîl itmiş gibi bulındı. «هذا ما لاح لي فوق الحقی دون الحلی متجلّياً بالنور المتجلّى ولذا سميتها برؤية التجلّى»⁷

بديهة

سنة ألف و سبعة أخرى
هذه رؤية سوى الرؤيا»⁷

فی اواسط جمادى الاولى
أنا شاهدتها برأى القلب

1 nikâb: - N1

2 maẖhar-ı: zühûra rüşen N1

3 nev-rûz: nûr-efrûz N1 | firûz E

4 vücûh-ı: vücûh-ı şâḥ-ı MV, E

5 bed-mûy-ı: - N1

6 “Nice bir vardır ki bine denktir. Hatta binlercesine delalet eder.”

7 “Bu, gizliliğin üzerinde, güzellikten hariç, parlayan bir nurla bende ortaya çıkan bir şeydir. Bu yüzden buna ‘tecelli rü’yeti’ adını verdim.

**Faşl fî Tafşîli 'İmâreti'l-Mekketi'l-Mükerreme
min Elsineti'l-müverrihîni'l-mufahhame ve 'Uddet-i Ebniyetuhâ
fî'l-Ezmineti'l-müte'addide bi-'Ahdi'l-mülûki'l-mütececnide
ve'l-Hulefâ'i'l-'uzemâ'i'l-müte'ammide¹**

Egerçi ki bu maḥalde maḥall-i maṭlûb olan Ḥazret-i Ḥalîl ve İsmâ'il'ün Ka'betu'llâh'ı binâsıdır. Ve ekşer-i müverrihîn ancak bu mebhâşda anı beyân eylemişlerdür. Lâkin bu ḥaḳîr tafşîl-i binâ-yı Mekke'yi² münâsib gördüm. Tâ sene elf-i hicriye gelince Beyt-i Şerîf kaç kerre binâ olınmışdır, anuñ taḥkîkına şarf-ı maḳdûr kıldum.

İmdi, ḥafî olmaya ki efḍalü'l-müte'ahḥirîn, Mevlânâ Kuṭbu'd-dîn bin 'Alâ'u'd-dîn el-Ḥanefî el-Ḳâdirî, kitâb-ı *el-İ'lâm fî A'lâmi Beyti'llâhi'l-ḥarâm* nâm mü'ellefinde Ka'be-i Müşerrefe'nün tefâşîl-i 'imâret ü bünyâdını naql-i şaḥîḥ ile beyân itmişdür. Ve ol mevzi'-ı şerîfüñ 'izâm-ı şânını ve 'inda'llâh i'tilâ-yı 'unvânını kemâ-yenbağî yazup bildürmişdür. Huşûsâ Beled-i Emîn müverrihlerinüñ meşâhirini 'ale'l-esâmî yazup evvelâ Ebû 'Abdi'llâh Muḥammed bin İshâḳ-ı Fâkihî, şâniyen kâziyyü'l-ḳuzât Seyyid Taḳıyyü'd-dîn Muḥammed bin Aḥmed-i Fâsî, şâlişen Ḥâfız Necmü'd-dîn 'Ömer bin Muḥammed-i 'Alevî Mekkî, râbi'an Şeyḥ 'İzzü'd-dîn 'Abdü'l-'Azîz bin 'Ömer bin³ Mühenned tevâriḥinden ḳavî senedler ile rivâyet ḳılınmışdır.

Bu ṭarîḳla ki sene elf-i hicrî târiḥine gelince Ka'betu'llâh-ı Müşerrefe on def'a ta'mîr olınmışdır ki evveli [208a MV] melâ'ikenüñ inşâsıdır. İkinci Ḥazret-i Âdem'ün binâsıdır. Üçüncüsü evlâd-ı kirâminuñ ta'mîr-i lâzımı'l-inhâsıdır. Dördüncü Ḥazret-i İbrâhîm el-Ḥalîl'ün 'imâretidür. Beşinci ḳavm-i 'Amâliḳa'nun binâsı ḥâleti, altıncı ḳabile-i Benî Cürhüm'ün inşâ-yı bâhirü'n-nebâheti, yedinci ecdâd-ı emcâd-ı peygâamberden Kuşay bin Kilâb'ün⁴ bünyân-ı bâ-sa'âdeti, sekizinci ḳable'l-ba's Ḳureyş ḳavminüñ iḥyâsı, ya'nî ki Ḥazret-i Muḥammed-i ekrem *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem*

Şiir

Cemaziyelevvel ortalarında,
1007 senesinde

Ben onu kalb görüşü ile gördüm
Bu diğér rüyalardan farklı bir rüya idi"

1 'uzemâ'i'l-müte'ammide: 'izâmî'l-müte'ahhide N1

2 Mekke'yi: mükerremeyi N1

3 bin: - N1 | 'Ömer bin: - E

4 inşâ-yı/Kilâb'ün: - N1

yigirmi beş yaşında iken ol gürüh-ı pür-şükûhuñ inşası, toközuncı ‘Abdu’llâh bin Zübeyr bin ‘Avvâm’uñ [446a E] ta’mîri, onıncı Haccâc bin Yûsuf-ı Şekafî’nün eşer-i ahîridür ki ilâ hâze’l-ân ol bünyâd üzerine pâydar u üstüvârdur. Hâlâ ki anuñ ta’mîri bi’l-küllîyye tebdil ü tağyîr olmayup mîz-âb tarafında yıkılan cânibinüñ i’âdesi idügi müttefağun ‘aleyh-i ahyârdur.

Ammâ faşl-ı evvel ki binâ-yı melâ’ike beyânındadır

İmâm Muhammed Bâkır rivâyeti ile menkûldür ki “Vâlid-i mâcidüm¹ İmâm Zeyne’l-‘âbidîn ile Beytu’llâh’ı tavâf iderken bir şahş-ı qudsî geldi, kendülere şordı: ‘Beytu’llâh’uñ evvelâ binâsını kim urmuşdur? Ve bu tarikla tavâfı ve menâsik ri’âyetini kim münâsib görmüşdür?’ su’âlin itdi. Pederüm dahı mezbûra bu yüzden cevâb virdi ki ‘Kaçan ki Hâzret-i Kirdgâr, Âdem Şafıyyu’llâh’ı halk itmek [221b N1] diledi, melâ’ikeye hıttâb idüp ﴿إِنِّي خَلِيفَةُ﴾² buyurdi. Anlar mu’âraza semtin tutdılar. ‘Ol hilâfete zâten ve ‘işmeten ehaqq u elyâk olan biz degül miyüz?’ kelimâtını edâ idtiler.

Lâkin Bârî Hudâ ﴿إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾³ buyurdi. Zümre-i melâ’ike ol i’tirâzlarına nâdim olup sahaat-ı İlâhî nüzûl⁴ ide, diyü korkdılar. Ve güstâhlıkları ‘afv olunmağ ümmidine üç sâ’at miqdârı etrâf-ı ‘arşı tavâf eylediler. Tâ ki nüzûl-i rahmetle teşrif olınmaları muqarrer oldı. Taht-ı ‘arşda zebercedden dört direk üzerine yâkût-ı hamrâdan bir beyt-i ma’mûr vaz’ olı-nup tavâfı emr olındı. Ya’nî ki Bârî Hudâ *celle şânuhu ve ‘alâ* anlaruñ üslûb-ı tavâfını qabûl itdi. Gâh u bî-gâh kendülere maţâf olmağ-içün Beyt-i Ma’mûr⁵ gösterildi.

Ba’de hâzâ vech-i arzda dahı ol güne bir beytu’llâh-ı ‘ulyâ binâsına irâdet-i ezeliyyesi ta’alluğ eyledi. Melâ’ikeden bir gürühü rûy-i zemîne gön-derüp ‘Benüm için bir beyt inşâ eyleñ ki Beyt-i Ma’mûr semâ-yı dünyâda maţâf oldukça ol maşâm-ı emîn,⁶ rûy-i zemînde ziyâretgâh-ı sükkân-ı arzîn ola.’ buyurıldı. Anlar dahı emre imtisâl idüp hâlâ ki Ka’be-i Mükerreme olan mevzi’-i hâşda bir beyt-i şerîf binâsın kıldı.”

1 mâcidüm: emced N1

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/30, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim.”

4 nüzûl: - N1

5 Ma’mûr: - N1

6 emîn: - N1

Ya'nî ki *Tevrât* ve *İncil* de bu rivâyetle bu huşûş beyân olındı. Egerçi ki bu tafşîl mûcibince melâ'ikenüñ Ka'be'yi bünyâd itmesi yiryüzi halk olınduğdan şoñra olmak lâzım gelür. Hâlâ ki 'Alî bin Ebî Tâlib *kerrema'llâhu vechehu* rivâyeti ile Beytu'llâhi'l-harâm kırk yıl evvel halk olunmak görünür.

Ve bir rivâyetde iki biñ yıl muqaddem yaradılması nakl olunur. Ya'nî ki dağı yiryüzi yaradılmadın [446b E] Ka'be-i Müşerreffe şimdiki gibi [208b MV] yirinde mevcûd idi. Hattâ iki biñ yıl iki melek anda тұrup tesbîh u taqdis meşğûl olmuş idi. Vaqtâ ki Hâk *celle ve 'alâ* yiryüzini yaratmak diledi, maħall-i Ka'be hâkini yed-i kudretle uzadup, yaşşıluyup andan vech-i arzı halk itdi. Bu vechle ki Ka'be-i Müşerreffe anuñ miyânında qalup rüy-i zemîn anuñ eṭrafını ihâṭa eyledi.

Faṣl fî binâ-yı Âdemü'n-Nebî 'aleyî's-selâm

İmâm Ebü'l-Velîd-i Ezrakî 'an'ana ile İbn 'Abbâs *raḍiya'llâhu 'anhumâdan* rivâyet kılar ki Hâk *sübḥânehu ve te'âlâ* Hâzret-i Âdem'i ki yiryüzine indürdi, melâ'ikenüñ tesbîh u taqdisin işitmez olmağla haylî muṣṭarib olup tenhâlığından Rabb-i 'İzzet'e şikâyet kıldı. Pes ḥiṭâb-ı İlâhî vârid oldı ki "Yâ Âdem, benüm vech-i arzda bir beytüm vardır. Var, anı yapup melâ'ike 'arşumı ṭavâf itdükleri gibi sen dağı anı ṭavâf idüp ârâm eyle. Anuñla gönlünü egle." buyurılmağın Hâzret-i Âdem esâs-ı aḳdem¹ üzerine Ka'betu'llâh'ı ta'mîr ü muḥterem kıldı.

Ya'nî ki Cibrîl-i emîn mu'âveneti ile yapup fermân-ı İlâhî üzere ṭavâfa meşğûl oldı. Lâkin yine üns-i² küllî bulamayup tekrâr mûnis ü müste'nis recâ itdükde 'aynı ile Beyt-i Ma'mûr yiryüzine inzâl kıldı. Ka'betu'llâh binâsınuñ üstine ḳonılup anuñla üns üzere oldı. Hattâ ol mertebede ki [222a N1] yapup ḥacc eyledi, melâ'ike zümresi Hâzret-i Âdem'e ḳarşu geldiler. "Yâ Âdem, biz bu beyti iki biñ yıl muqaddem ṭavâf iderdük." haberin virdiler. "Ya siz eṣnâ-yı ṭavâfda ne oḳurdıñuz?" buyurduḳda "*sübḥânallâh, ve'l-ḥamdu li'llâh, ve lâ ilâhe illallâh, v'allâhu ekber* oḳurduḳ." didiler. Hâzret-i Âdem'e menâsiki Cibrîl-i emîn ta'lim itdüğü gibi melâ'ike dağı bu du'âyı öğrettiler.

1 aḳdem: aḳdâm N1

2 üns-i: enîs-i N1

Faşl-ı şâliş fî binâ-yı evlâd-ı Âdem

İmâm Ezrakî ‘*aleyhi’r-raḥme* Vehb bin Münebbih’den rivâyet itdüğü üzere Hâzret-i Âdem vefâtından sonra ki Beyt-i Ma’mûr mânend-i ḥayme-i pür-nûr kûrûlup tûrurken canib-i âsmâna alındı. Hâzret-i Şîit Nebî ve sâ’ir ihvânı kerpiçden ve taşdan Beyt-i Şerîf’i yaptılar. Vâlid-i bûzürgvârlarından gördükleri üzere ḥacc-ı şerîf zamânı olduğça tavâfına meşgûl oldılar. Tâ zamân-ı tûfâna dek bu ta’mîr ber-ḳarâr oldı. Gâh u bî-gâh ta’mîr ü termîmi lâzım olduğça meremmet kılındı. Yeniden ihdâs-ı binâyâ Hâzret-i Şîit cevâz göstermedi.

Faşl-ı râbî‘ [447a E] fî ‘imâret-i İbrâhîm el-Ḥalîl

‘An-ḳarîb ‘imârât-ı ‘aşere tekmilinden sonra beyân olunur, diyü te’ḥîr olunmaḳ; ya’nî ki baḳiyye-i terceme-i İbrâhîm’e sâ’ir fuşûl-i bünyân-ı ‘imâret tedâḥûl idüp intizâm-ı kelâma nev’an ihtilâl virmesi ta’ayyûn bulmaḳ münâsib görilmemişdür.

Faşl-ı ḥâmis ü sâdis ḳabâ’il-i ‘Amâliḳa ve Cürhûm binâlarıdır

Müverriḥ Mevlânâ Ezrakî leysü’llâh el-hümâm, ‘Alî bin Ebî Ṭâlib gibi imâm-ı bûzürgvârdan naḳl ile beyân eyler ki Hâzret-i Ḥalîl evvelâ Beyt-i Şerîf’i âbâdân itdükden sonra mürûr-ı ezmânla ki zuhûr-ı ḥadeşân ol binâyı mütezzelzilü’l-bünyân eyledi. Bir def’a daḥı ḳabile-i ‘Amâliḳa mübâşeretleriyle ta’mîr olındı. Niçe rûzgârdan sonra bir daḥı ta’mîre muḥtâc oldı. Bu kerre Cürhûm ḳabile-i [209a MV] dâmen-der-miyân idüp ma’mûreliḡi yine ta’ayyûn buldı.

Fe-ammâ Fâkihî rivâyetinde binâ-yı Ḥalîl’den sonra evvelâ Cürhûm ḳabile-i yaptı. Ḳavm-i ‘Amâliḳ[a] ta’mîri anlardan sonra vâḳî‘ oldı. Ḥâlâ ki evvel beyân olınan eṣâḥdur.

Ve bi’l-cümle aḳvâm-ı ‘Amâliḳa mâl ü menâle mâlik, şervet-i vefret-i ni’met ile ḥayrâta mütehâlik bir bölük aḡniyâ iken şükr-i ni’metde ḳuşûrlarına ve irtikâb-ı fesâdât u ma’âşî yüzinden fücûrlarına binâ’en Hâḳ *sübḥānehu ve te’âlâ* anlara Yemen ‘askerini ḥavâle eyledi. Niçe kerre yüz biñ

ağnām¹ u mevâşileri ellerinden çıkup fenâ bulduktan sonra qarınca leşkeri kendülere musallaḥ oldu. H'āh nā-h'āh cümlesini 'arz-ı Mekke'den sürdi, çıkardı. Zevāl-i nî'metleri muḳarrer olduktan sonra sâ'ir ḳabā'il ü 'aşā'ire mekārî ve saḳḳā olmağa başladılar. Bu ṭarîḳla arāzî-i muḳaddese vücūd-ı nā-pāklerinden taḥhîr olunup Yemen vilâyetine sürildiler. Lâkin anda daḥı hâlleri muntazam olmadı. Perîşân-hâllîḡ-ıla cümlesi helâk oldu.

Ba'de zâlik anlar elinden olan 'imâret-i Beytu'llâh lâ'ik görilmedi. Cüz'î bahâne ile cümlesi yıkılıp Hâzret-i [222b N1] İbrâhîm el-Ḥalîl yapduḡı esâs üzerine bir miḳdâr binâları ḳaldı. Zîrâ ki anlar her dîvâra külli irtifâ' virmişler idi. Huşûşâ nuḳûş-ı maşnû'a ile her biri müzeyyen itmişler idi.²

Vaḳtâ ki anlaruñ âşârı mûnderis oldu, baḳiyye-i bünyân ile Beyt-i Şerîf ḳabile-i Cürhüm taşarrufına girdi. Ol ḥarâb olan yirleri anlar 'imâret itdiler. Kerreten-ba'de-uḫrâ iḫyâ-yı Beyt-i Şerîf'e cell-i³ himmetlerini şarf eylediler. Lâkin [447b E] mürûr-ı sinin ü şühûr ile Cürhümiler daḥı mürteḳib-i 'işyân oldılar. Tūfân-ı saḫaṭ-ı İlâhî ile bünyân-ı vücûdları ḥarâbına bâ'is olduḡundan ḡayrı⁴ Ka'betu'llâh'uñ daḥı tezelsüline sebep olup yeñiden ta'mîre muḥtâc olmasını ümem-i âtiyeye zâhir ü nümâyân eylediler.

Faṣl-ı sābi' fi binâ-yı Ḳuşay bin Kilâb

Hafî olmaya ki Ḳuşay ḳāfuñ zammı ve şāduñ fethi ile "ba'id" ma'nāsına olan ḳaşînuñ taşḡiridir. Aşlda ismi Zeyd iken babası vefâtından sonra vâlidesiyle celâ-yı vaṭan idüp ehlinden ba'id olmaḡla Ḳuşay dinilmişdür. Pes mezbûr Ḳuşay kendü nafaḳasından arturabildüḡi kesb-i ḫelâlini bir yire cem'idüp cell-i himmetle Beytu'llâh'ı ta'mîr eyledi. Ve bir vechle 'imâret-i dil-pezîr eyledi ki ol âna gelince ol gûne binâ ve inşâyı kimse görmüş degül idi. Ve bir ferdüñ levḫ-ı zihninden⁵ taşvîri bile müressem olmamış idi.

Huşûşâ ki Beyt-i Şerîf'üñ binâsı yirlü yirinde iken tezyîn ü taḫsîni ḳaşdına yıkup yapmaḡ olmamış idi. Ḳabile-i Cürhüm 'aşā'ir-i 'Amâliḳa gibi ḡazab-ı İlâhî ve saḫaṭ-ı nâ-mütenâhî ile fenâ bulduktan sonra âşâr-ı⁶ binâları

1 ağnām: en'ām E

2 Huşûşâ//idi: - MV, E

3 cell-i: - N1

4 olduḡundan ḡayrı: olduḡdan sonra ḡayrı N1

5 zihninden: ruḡında E

6 âşâr-ı: âbād E

dağı mütezelzil ü münderis olmuş idi. Aña binâ'en Kuşay bin Kilâb, 'imâretine sa'y-i belîğ idüp ve sakfını cerîd-i nahl ü haşeble örtüp müstahkem kılmış idi. Hattâ ka'ziyyü'l-kuzât-ı Mekke, müverrih Zübeyr bin Bekkâr *Kitâbü'n-neseb*'de bu tarîkla tahrîr ü beyân itmişdür.

Ve bi'l-cümle Mâverdi kavlince Hâzret-i İbrâhîm'den sonra 'imâret-i Beytu'llâh'a mübâşeret kabîle-i Kureyş'den evvelâ bunlara müyesser oldu. Hâzret-i İbrâhîm el-Halîl [209b MV] binâsında Ka'be'nün tûlî tokuz zirâ' iken bunlar tokuz zirâ' dağı ziyâde kılp on sekiz arşun tûlünde binâ itdürmüşlerdür. Fe-ammâ 'arz-ı cüdrânda ve sa'ir levâzım-ı bünyânda vaz'-ı kadîm terkinî câ'iz görmemişlerdür.

Mevlânâ müverrih Kuşbu'd-dîn kavlince Kuşay'un binâ-yı beyt itmesine bâ'is bu idi ki babası Kilâb bin Mürre vefâtından sonra ki vâidesi ile Rebî'a bin Hârâm tezevvüc idüp Şâm vilâyetine göçdiler. Anda neşv ü nemâ bulup büyüdükden sonra âl-i Rebî'a'dan olan akribâsını Zühre¹ nâm li-ümm qarındaşıdan ötüri mezbûra ta'n u cefâyâ başladılar. Kuşay ise Rebî'a'yı vâlid-i aşîl şanurdu. Kilâb oğlu idüğünü [448a E] cidden bilmezdi.

Birgün ki vâidesine âl-i Rebî'a'dan şikâyet eyledi, "Bu kavm, baña ikide birde ta'n u lev m iderler." diyü söyledi. Fe-lâ-cerem vâidesi kendüye [223a N1] tesellî virdi. "Sen Kilâb bin Mürre gibi nâmdâr, haseb ü neseb cihetinden bülend-iştihâr, merd-i büzürgvârûn oğlusun. Şimdiki hâlde akribâ vü ta'alluqâtûn Mekke şehrinün ulularıdır. Huşuşâ ki vilâyet-i Hicâz anlarûn zabt u taşarruflarındadır." diyü bildürdi. Kuşay bu haberi işitdği gibi şâd-kâm olup bilâ-te'hîr Mekke-i Mükerreme'ye 'azîmet eyledi.

Vaktâ ki varup şehre dâhil oldu, ekâbir-i kabâ'il kendüyi mu'azzez ü muhterem dutup her biri maqdemini hûş gördi. Hattâ Mekke şehrine müstevlî olan Huzâ'a ve sedene-i Beyt-i Şerîf olan Halîl bin Habeşe'nün Hüsna² nâm duhter-i cemîlesini Kuşay ile mütezevvic kıldılar. Az zamân giçmedin niçe evlâd u emlak ve ecnâd u ecyâda mâlik olduqdan gayrı miftâh-ı Beyt-i Şerîf anuñ kabza-i taşarrufına girmege sebep oldılar.

1 Nüshalarda "Zerâh" şeklinde yazılan bu isim "Zühre" olarak metne alındı. bk. Ali Osman Ateş, "Kusay b. Kilâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kusay-b-kilab> (12.06.2019).

2 Hüsna: Huyey MV | Hayy E

Bedihe¹

Ğuşay cenâbına iğbâl ü devlet el virdi
Dimâğ-ı telhına bezm-i şafâ 'asel virdi

Zîrâ ki Halil vefâtından sonra miftâh-ı Beyt-i Şerîf ki duğter-i aşilesi Hüsna² taşarrufına nakl itdi, ol ise “Ben bu hîdmete kâdire degülüm.” diyü isti'fâ idüp akrîbâsından Ebû Ğubşân'ı kâ'im-makâm idindi. Hâlâ ki Ebû Ğubşân dâ'imâ ser-mest ü sekrân müdmin-i şarâb-ı ergavân bir lâ-ya'kıl ü âlûde-dâmân olmağın riâ'yet-i âdâb üzere edâ-yı hîdmete kâdir³ olmaduğdan ğayrı ğâh olurdu ki miftâh-ı Ka'be'yi hâne-i hammâra rehn iderdi. Müstevfâ şarâb içüp mest ü lâ-ya'kıl gezer, yürürdi. Hattâ beyne'l-'Urbân çarb-ı meşel olmuş idi. ⁴ «أخسر صفقة من أبي غيشان» fâ'ide umarken ziyân idenler hağğında vird-i zebân kılınmış idi.

Fe-lâ-cerem Ğuşay-ı muğterem sedânet-i bâb-ı Harâm tevliyetini mezbûr bî-devletden iştirâ kıldı. Niçe rûzgâr ol hîdmet-i 'âlî-menzilete kendüsi mutaşarrıf oldu. Bî'l-âhire Huzâ'a ile mâbeynlerine münâferet ü 'adâvet düşdi. Muşâfât⁵ üzere geçinmelerine cidden imkân olmadı. Hattâ niçe niçe muhârebeler itdiler. 'Âkıbet Ğuşay kendülere ğâlib olmağla anlar Ka'be'den çığup gıtdiler.

Ol târihe dek Beytu'llâh havâlisinde, ya'nî ki bî'l-fi'l Mekke şehri olduğı mağallerde büyüü ü süknâ yoğ-ıdı. Gündüzün Mekke'ye gelüp ziyâret idenler gice ile hille⁶ çekilürdi. Arz-ı [448b E] Mekke'de cenâbet vuğû'ını câ'iz görmezlerdi. Ba'de-mâ Ğuşay bin Kilâb kendülere ruğşat virdi. Her kişi Beytu'llâh eğrâfında süknâsını kayurdu. Hattâ kendüsi binâya ibtidâ idüp evvelâ Dârü'n-nedve'yi [210a MV] yaptı. Mecma'-ı ekâbir-i kabâ'il olup meş-veretleri ve huğbe-i nikâha müta'allik cem'iyetleri Ğureyşilerün ol mağalde olur oldu.

Ve bî'l-cümle evvelâ kabâ'ile emâret ü⁷ hükümet iden Ğuşay'dur ki evvel-i ümerâ-yı Ğureyş'dür. Niçe menâşıb-ı celile anuñ yed-i mü'eyyedine

1 Bedihe: - N1

2 Hüsna: Hüyey MV, E

3 kâdir: kâdir-i küllî N1

4 “Ebî Ğubşân'dan daha kötü bir alışveriş yapmak.”

5 Muşâfât: Müzâfât MV, N1

6 hille: Cidde'ye N1 | çile E

7 emâret ü: - N1

müfevvez olmuştur ki bir ferd ne aña mālîk olmuştur, [223b N1] ve ne temellüküne imkân bulmuştur. Evvelâ hicâbe hîdmeti ki Beyt-i Şerîf'ün miftâhı tevliyetidir, şāniyen sîkâye ki hüccāca mâ'-i 'azb içürmesidir ki huddām-ı Beytu'llāh'ın eltaf hîdmetidir. Şālîşen rifādedür ki iç'am-ı ta'am-ı hüccāc menziletidir.

Egerçi ki fi zamāninā simāt-ı ta'am metrukdur, lâkin neden terk olındı ve ne zamānda terkine ruḥṣat virildi, tarîķinün fehmi¹ gayr-ı meslûkdür. Rābi'an Dārü'n-nedve eyāletidir ki vuķū'-ı enkiḥa-i ekābir ü şürefâ ve cem'iyet-i meşveret-i şānādîd ü rü'esâ ol maķāmuñ lâzime-i şerefiyyetidir. Hāmisen eyālet-i elviye ki rimāḥ ucına bağlanan sancaklar ile 'asker-i 'Urbān'ın şevketi 'alāmetidir. Sādîsen kıyāde ki emāret-i² Habeş devletidir.

Ve bi'l-cümle Kuşay bu cümleye mutaşarrıf idi. Kendüsi pîr olduğdan soñra zıkr olınan menāşıbı evlādına kısmet itmiş idi. Ve hüccāca nice ikrām iderse ebnāsına³ daḥı ol vechle sipāriş itmiş idi. Ve dā'imā ehl-i Mekke'ye ve kavmine dir idi ki «يا معشر قريش إنكم جيران الله وأهل بيته وحرمة إن الحجاج أضياف⁴ الله وزوار بيته وهم أحق الأضياف بالكرامة فاجعلوا اليهم طعاماً وشراباً أيام الحج حتى يصدر عنكم»⁵ diyü söylerdi.

Pes kendüden soñra ekber-i evlādı ki 'Abdu'd-dār idi, anuñ icāzetinsiz Beytu'llāh açılmazdı. Ve kimse duḥûle ruḥṣat bulmazdı. Anlar ki vefāt itdi, benî 'Abdümenāf ki Hāşim ve 'Abdüşems ve Muṭṭalib ve Nevfel idi, anlar mutaşarrıf oldılar. Lâkin kânün-ı sâbıkā muḥālîf vaz'lar idüp «الصدقة لمن قبضه»⁶ mefhûmını müş'ir huşuşları irtikāb eylediler. Aşlā benî 'Abdu'd-dār ile benî 'Abdümenāf miyânında ḥarb u kıtāl ve nizā' u 'inād u cidāl eksik olmadı.

'Āķıbet sîkâye ve rifāde hîdmetleri benî 'Abdümenāf da ve hicābe ve livā ve Nedve menziletleri benî 'Abdu'd-dār'da olmaķ üzere şulḥ olındı. Lâkin az zamānda [449a E] yine bozıldı. Rifāde ve sîkâye Hāşim'e revā görildi ki mezbûr Hāşim, ğāyetle ğināya mālîk idi. Benî Kureyş'den riḥletü's-şitâ ve s-

1 fehmi: fehîmi N1

2 kıyāde ki emāret-i: kıtāde ki 'imāret-i N1 | kabāde ki emāret-i E

3 ebnāsına: evlāsına N1

4 اضياف: ضعف N1, E

5 "Ey Kureyş kabilesi, şüphesiz ki siz Allah'ın, onun beytine ve haremine mensup olanların komşusunuz. Hacılar ve Allah'ın beytini ziyaret edenler Allah'ın misafirleridir. Onlar, ikramda bulunulmaya en layık olan misafirlerdir. Onları hac günlerinde sizin [şehrinizden] ayrılıncaya kadar yediriş içirin."

6 "Sadaka, elinde tutana aittir."

şayf sünnetini ve ziyâfet-i Mekke'de it'âm-ı şerîd ri'âyetini evvelâ anlar itmişdür. Ve ismi 'Amr¹ iken itmegi heşm idüp şerîd itdüğü için Hâşim dinilmiş idi. Hattâ fuşâhâ-yı 'Arab'dan biri anuñ vaşfında bu ebyâtı nazm² itmiş idi.

Nazm

عمرو الذى هشم الثريد لقومه   ورجال مکه مستتون عجاف
سنّة لديه الرحلتين كلاهما   سفر الشتاء ورحلة الاصيف³

Faşl fi'l-binâ-yı şâmin bi-mübâşereti'l-Kureyş 'alâ şun'î'l-mütebayin

Şeyh Muhammed Şâlih, *Sebilü'l-hüdâ ve'r-Reşâd* nâm kitâbında yazar ki bir hâtûn micmere ile Beyt-i Şerîf'e maķrûn olup estâr-ı hidâyet-esrârın buhûrlamağa meşgûl iken bir şerâre kalķup şiyâb-ı Ka'be'ye ta'alluk itmiş. Ya'nî ki göz kızardup germiyyetle⁴ Mekke dâmenine teşebbüs eylemiş. Tâ ki bu ẗarîķla Beytu'llâh'uñ [224a N1] saķfı yanup tecdîde [210b MV] muhtâc olmuş. Ma'a hâzâ ol havâlîde mühimmât-ı binâ ve kerâste nâmındaki havâ'ic-i inşâ bulunmaduğı taḥaķķuk bulmuş.

Fe-lâ-cerem Bânî-i bünyân-ı ebdân-ı benî Âdem ve Vâķıf-ı rûmûz-ı künûz-ı cesed-i muḥalsam ol eşnâlarda inşâ-yı ğarâ'ib ḥukm kılmış. Bâķûm nâm mi'mâr ve re'is-i neccâr, kayşer-i Rûm tarafından yüklenmiş ruḥâm u aḥşâb u ḥadîd ile memlû kılmış. Ya'nî ki mülûk-i⁵ Fûrs, Ḥabeşe câniblerinde iḥrâķ eyledükleri kenîsenüñ tecdîdi niyyetine yüklenüp gönderilmiş bir sefine-i 'azîme sâḥil-i Cidde'de şiddet-i⁶ rûzgârdan қaraya urmuş. Güyâ ki Kâziyyü'l-ḥâcât ol mühimmât-ı binâ definesi olan sefineyi Beyt-i Şerîf'i ta'mîr için irsâl buyurmuş.

1 Nüşhalarda “ ‘Ömer” şeklinde yazılan bu isim “ ‘Amr” olarak metne alındı. bk. İbrahim Sarıçam, “Hâşim b. Abdümenâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasim-b-abdumenaf> (23.02.2020).

2 nazm: tekellüm MV | ta'allüm E

3 “Onun adı Amr'dır. Mekke'nin adamları zayıf ve güçsüz iken kavmi için ekmeği ufalttı, [tirit yaptı]. İki defa yolculuk yapmak, kışın yola çıkmak, yazları geri dönmek, bunların ikisi de onun geleneğidir.”

4 germiyyetle: keşretle N1

5 Ya'nî ki mülûk-i: Ki memlûk-i N1

6 şiddet-i: müşedded N1

Velid bin Muğire ki bu kışsanuñ haberin almış, ‘ale’l-fevr varup Bâkûm-ı merkûmdan ol aḥşâb ve levâzımı iştirâ idüp kendüyi bile getürmiş. Cümlesi Ka’betu’llâh’uñ ta’mîrine şarf olunmış.

İbn İshâk’dan menkûldür ki ol târiḥde Mekke’de bir Kıbtî üstâd bennâ bulınup sâ’ir yapucılara muvâfaqat ve muḳaddemât-ı binâyâ mübâşeret kaşd itdükde hemân-dem Ka’be ḳapusından bir ḥayye-i ‘azîme çıkar. Bi-ṭarîkı’l-hedâyâ getürilen aḥşâb u levâzımı sâ’irinden ṭarḥ ider. Beyt-i Şerif’ün divârına müşrif maḥalde ḳarâr eyler. Ve ol gence¹ nigeḥbân şüretinde ṭurup eṭrâfına nigerânla meḳş ü temekkünü ihtiyâr eyler. Mehâbetinden bir ferd yakınına varamaz. “Ḥâfız-ı Ka’be olmaḳdur.” diyü ḳatline daḥı kimse [449b E] cür’et eyleyemez. Dâ’imü’l-evḳât ağzın açar ṭurur. Oḡlan² başı gibi re’si ve siyâh reng ḳarnı ve arḳası zâhir idüğini kibâr u şıḡâr bi’l-mu’âyene görür.

Müverriḥîn ḳavlince niçe rûzgâr ve ba’zılar zu’mınca beş yüz yıl leyl ü nehâr maḥall-i muḳarrerinde şâbit olur. ‘Âḳıbet Ḥaḳ *sübhânehu ve te’âlânuñ* emri ile, İbn ‘Utbe³ taḥḳîḳı üzere bir ‘azîmü’l-cüsse ḳuş zâhir olup zıkr olınan şu’bânı ḳapup nâ-bedid olduḡı mütebâdir olur.⁴

Ḳureyş ḳavmi ki bu ḥâli görürler, Ka’be gibi genc-i mübhem kendülere bilâ-mâni’ ü dâfi’ musaḥḥar⁵ olduḡını bilürler. “İnşâ’llâhu te’âlâ bizüm Beyt-i Şerif’i ta’mîrimüz rızâ-yı ilâhiye muvâfiḳdur.” diyü sevinürler.

Ol eşnâlarda bir mübârek günde binâsına mübâşeret ḳılurlar. Ve âşâr-ı binâ-yı ḳadîmini yıḳup cümlesini⁶ yeñiden yapmaḡa sa’y iderler. Bu eşnâda sulṭânü’l-enbiyâ, bürḥânü’l-aşfiyâ, Muḥammed Muşṭafâ *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellemün* pederi ‘Abdu’llâh bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib’ün ṭayası ‘Âbid bin ‘İmrân bin Maḥzûm gelür. Binâ-yı Ka’be’den bir ṭaşcaḡız ḳoparup⁷ eline alır. Ḥâlâ ki sâ’atiyle ol ṭaşcaḡız mezbûruñ elinden şıḳrar, evvelki maḳâmına varup ta’alluḳ ider. Mezbûr ‘Âbid ki bu sırrı idrâk eyler, “Yâ ma’şer-i Ḳureyş, Beytu’llâh’ı ḥelâl mâliñüzden binâ eyleñ. Şübheli mâliñüzü⁸ buña şarfı revâ görmeñ.” diyü söyler. Andan şonra Beytu’llâh’ı bölüşürler. Şıḳḳ-ı bâbı⁹ benî

1 gence: gün N1

2 Oḡlan: Oḡlaḳ E

3 ‘Utbe: ‘Uteybe N1

4 olup//olur: olur N1

5 musaḥḥar: - N1

6 cümlesini: - N1

7 ḳoparup: çıkarup E

8 mâliñüzü: mâ-melekiñüzü MV

9 bâbı: binâyı N1

Zühre ve benî 'Abdümenâf'a virürler. Rükni-i esvedle rükni-i miyânını benî Maḥzûm'a ve anlaruñ tevâbi'ine ta'yîn iderler. Niteki zahr-ı Ka'be'yi benî Cimḥ¹ ve benî Sehm'e gösterürler. Ve şıkk-ı haceri benî 'Abdu'd-dâr'a ve benî Esed bin 'Abdu'l-'uzzâ'ya [224b N1] ve benî 'Adiyy bin Ka'b'a münâsib görürler. Ya'nî ki icâre² cem'ını ve kesüp terâş idüp yakışdumasını [211a MV] ol cümleye sipâriş kıılurlar.

Ḥattâ vâsıl-ı maḳâm-ı *li-ma'a'llâh*,³ Ḥazret-i Muḥammed Resûlü'llâh *salla'llâhu 'aleyhi ve sellem* ol târîḥde anlaruñla bile bulınurlar. Vaḳtâ ki hedm-i bünyân-ı 'atîk temeline müntehî olur, bu maḥalde bir yeşil taşcağız zuhûrî taḥaḳḳuḳ⁴ bulur. Her çend ki külüng ile ururlar, ḥaṭf-ı başar idecekleyin berḳ-ıla ol maḳâmı şerâre-bâr görürler. Andan soñra esâsına ta'arrûz itmeyüp yuḳarusınıñ ta'mirine mübâşeret kıılurlar.

Şol zamân ki âşâr-ı bünyân mevzi'-ı rükne dek intihâ vü pâyân bulur, kabâ'il-i 'Arab nizâ' u ihtilâfa düşüp her kabîle "Rükni biz ḳoyalum." diyü rüçḥân⁵ da'vâsına başlarlar. Bu ḥuşûşî re'isleri faşl idemeyüp kıtâl itmegi muḳarrer kılup birbirlerine düşerler. Ba'de zâlik meşâ'ihden Ebû Ümeyye bin el-Muğire bin 'Abdu'llâh gelüp mâ-beynlerini [450a E] faşl ider. "Ḥâliyen her kim bâb-ı şafâdan cümleden muḳaddem dâḥil olursa ol size ḥakem olsun." diyü söyler. Anlar daḥı rızâ virürler.⁶ Faşl-ı nizâ'ı ya'nî ki alıḳorlar.

Ve lâkin ḥikmet Ḥudâ'nuñdur, anlar bu maḳûle kıl ü kıal şadedinde iken cümleden evvel dâḥil-i bâb-ı şafâ Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ *salla'llâhu 'aleyhi ve sellem* olur. Her gören "İşte, Muḥammed-i Emîn geleyor." diyü sürür ü neşâṭ 'arza kıılurlar. Bu ḥâl ile vâḳi'-i ḥâli ki ḥazrete 'arz iderler, "Mâ-beynümüzi nice faşl idersün? Emr-i şerîfuñe muṭî' u münḳâduz." diyü söylerler. Hemân-dem Ḥazret-i Muḥammed-i ekrem *salla'llâhu 'aleyhi ve sellem* bir câme isterler. Ve ol 'abânuñ ortasına rükni-i şerîfi ḳorlar. Ve her kabilenüñ re'is ü kebîrlerini "Birer ṭarafından yapışsun." buyırırlar. Bu ṭarîḳla eşrâf-ı rü'esâ vü kabâ'il marziyyü'l-ḥâl iken iletüp

1 Cimḥ: Ḥac N1 | Ḥameḥ E

2 icâre: ḥicâre MV

3 Burada "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne mukarreb melekler ne de bir nebî o yakınlığı elde edememiştir (Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 8)." şeklindeki hadis-i şerife telmih vardır.

4 taḥaḳḳuḳ: daḥı N1

5 rüçḥân: ḥicâre MV, E

6 virürler: gösterürler N1

maḥalline muḳābil yirde turgurırlar. Ba‘dehu kendüler mübārek elleriyle alup mevzı‘ine vaz‘ı münāsib görürler. Kibār u şığār ḥazretü’n ḥüsn-i tedbîr-i mu‘ciz-şı‘ârını pesend iderler. “Muḥammed-i emîn olmasa bizden muḥārebe-i ‘azîme şudurı muḳarrer idi.” diyü şükırler eylerler. Ḥattâ Hübeyre bin Ebî Vehb [el]-Maḥzûmî ol eşnâda bu ḳaşıdeyi söylemişdir. Ḥazret-i Fahr-i ¹ Mürselîn evşâf-ı ḥasenesini le‘âlî-i nazmında derc eylemişdir.

Nazm

جرت طيرهم بالتّحس من بعد أسعد	شاجرت الأحياء في فضل خطّة
وأوقد ناراً بينهم شرّ موقد	تراموا بها بالبعض بعد مودّة
ولم يبق شيء غير سل المهند	فلما رأينا الأمر قد حان جدّه
يجيء من البطحاء من غير موعد	رضينا وقلنا العدل أول طالع
فقلنا رضينا بالأمين محمد	ففاجأنا هذا الأمين محمد
وفي اليوم مع ما يحدث الله في غد	بخير قریش كلّها أسو شيمة
أعم وأرضى في العواقب والبدى [225a N1]	فجاء بأمر لم ير الناس مثله
له حصّة من رفعه قبضة اليد	أخذنا بأطراف الرّداء وكلّنا
أكفّهم وإلى به خير مسند	فقال ارفعوا حتّى إذا ما علت به
فأعظم به من رأى هاد ومهتد	وكلّ رضينا فعله وصنيعه
يروح بها هذا الزّمان ويغتدى ²	وتلك يد منه علينا عظيمة

1 Fahr-ı: Fahr-i ‘Âlem seyyidü’l N1

2 “Yaşayanlar işin fazileti için kavga etti. Onların şans kuşları uğurlu [bir zamandan] sonra uğursuzlukla uçtu. Sevgiden sonra nefretle işi fırlattılar. [Bu iş] onların arasında fena bir ateş yaktı. İş gördüğümüzde zamanı gelmişti. Geriye sadece kılıcın çekilmesi kalmıştı. Habersiz olarak dağ arasındaki dereден ilk gelen kişinin adaletine razı olduk. Bu Muhammedü’l-emin bize şaşırdı. Ve biz Muhammedü’l-emin’den razı olduğumuzu söyledik. O, bütün Kureyş’in en hayırlısı ve düzgün karakterlisi idi. Ve bugün de yarın da Allah ne hadiseler getirecek? O, hiç kimsenin benzerini görmediği bir iş yaptı. Başından ve sonundan, bütün insanları razı etti. Bizi bir kumaşın etrafına aldı. Ve hepimiz de onun bir tutam parçasını kaldırdık. Bize ‘Onu avuçlarınızı kaldırıbildiğiniz kadar yükseltin.’ dedi. Destekçilerin hayırlısı [olan Hz. Muhammed] de yardım etti. Hepimiz onun yaptığından ve buluşundan râzı olduk. O zaman onun doğru yolu gösteren fikri ve rehberliği için onu yücelt. Bu onun bizim üzerimizdeki, zamanın kendisiyle gelip geçtiği yüce elidir. | Nüşhalarda görülen imla hataları manzumenin Abdülaziz bin Muhammed bin Abdülmuhsin es-Selman neşri doğrultusunda tashih edildi (Mevâridü’z-zamân li-Dürûsî’z-

Ba'zı müverrihîn kavlince bu¹ ka'ziyye, ya'nî ta'mîr-i Mekke ve vaz'-ı rükne müte'allik [211b MV] olan [450b E] ef'âl-i marziyye zamân-ı ba'sden on beş yıl evvel idi, diyü kavlı-i Mücâhid'e iktidâ iderler. Ve niçeler İbn İshâk'ı pişvâ idiniüp ba'sden ancak beş yıl mu'kaddem idi, dirler. 'Ämme-i fuzalâ-yı aşhâb âsârı ise ol zamândan, ya'nî ki Kureyş kavmi² Beyt-i Şerîf'i ta'mîr itdükleri evânda³ sinn-i şerîf-i Seyyidü'l-mürselîn *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* otuz beşde idüğünü ta'yin eylerler.

Ba'de-mâ bünyân-ı Ka'be'de Hâzret-i Hâlîl binâsından tûlen çokuz zirâ' izdiyâd mu'karrer iken 'arzen vaz'-ı kâdiminden bir zirâ' no'kşânını nafa'ka-i helâlinden olan mâlûn nihâyet bulmasından olmuş idi, dirler. Nihâyet ba'de-zamânın gelenlere resm-i kâdimi ma'lûm olmak için bir direk pâresi dikilüp 'âlâmet-i no'kşân bildürilmiş idi, diyü haber virürler.

Faşl fî binâ'i't-tâsi' 'alâ yed-i 'Abdu'llâh bin Zübeyr

Mezbûr 'Abdu'llâh bin Zübeyr ki 'aşere-i mübeşşerenün biri ve Ebû Bekr-i Şiddîk *radîya'llâhu 'anh* hâzretlerinin du'hter-zâdesidür, Yezid-i fâsîka bî'atden ibâ idüp Medîne-i Münevvere'den Mekke-i Mükerrreme'ye ki firâr eyledi, ehl-i Hicâz u Yemen ü 'Irâk u Hôrâsân kendüden⁴ bî'at idüp ancak ehl-i Mısr u Şâm, Yezîd'ün bî'atine râğbet gösterdi.

Vaktâ ki Yezid-i pelîd helâk oldu, anlar dahı İbn Zübeyr'e mütâba'at ihtiyâr eyledi ki tafşîli mahallinde meş'turdur. Ammâ zamân-ı Yezîd'de ki Huşayn bin Nümeyr talib-i izâle-i İbn Zübeyr olup Mescid-i Hârâm'ı muhâşara kıldı. Ve mence'ni'k naşb idüp büyük büyük taşlar atmağla ba'zısı çokınıp Ka'be-i Mükerrreme divârlarını hedm itdi. Hattâ kisvesi ve ba'zı ahşâbı⁵ tutuşup yandı, gitdi.

Hikmet Hudâ'nuñdur, ol eşnâlarda Yezîd'ün helâki haberi geldi. Huşayn dahı münhezim olup yıkıldı, gitdi. Ba'dehu 'Abdu'llâh bin Zübeyr,

zemân Hutab ve Hikem ve Ahkâm ve Kavâ'id ve Mevâ'iz ve Âdâb ve Ahlâku Hisân, ? 2004, c. 4, s. 415).

1 kavlince bu: - MV, N1

2 kavmi: - N1, E

3 evânda: zemânda N1

4 kendüden: - N1

5 ba'zı ahşâbı: ahşâbı tutuşup MV | ba'zı ahşâbı düşüp tutuşup N1

Ka‘be’nün ol hâlde turmasını münâsib görmeyüp ta‘mîrine şarf-ı cell-i himmet itdi.

Şahîhayn-ı Şeyhayn’de ‘Â’îşe *raḍiya’llāhu ‘anhā* rivâyeti ile meşhûr olan ḥadîs-i şerîf daḥı vaḳ‘a-i İbn Zübeyr’e delâlet itmiş idi ki Fahr-i ‘Âlem *ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşlar idi ki «يا عائشة لولا ان قومك حديثو عهد بالكفر لنقضت الكعبة وادخلت فيها ستة اذرع من الحجر ولجعلت لها بابين باباً يدخل الناس منه وباباً يخرجون ولأزقتها بالارض أما يا عائشة فان قريشاً اقتصرتها¹ حين بنت الكعبة فان [225b N1] بد القومك من بعدى ان يبنوه فهلما لاريك ما تركوا منه»²

Ya‘nî [451a E] ki Fahr-i ‘Âlem *ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşlardır ki “Yâ ‘Â’îşe, eger senün kavmün küfr ü şirk cihetinden ḥadîşü’l-‘ahd olmaya idi, ben Ka‘be’yi yire ber-â-ber idüp Kureyş kavmi karşı itdükleri altı zirâ nokşân binâyı yine ‘imâretine idḥâl kılurdum. Ve Beytu’llâh’a iki kapu vaz‘ iderdüm ki hüccâc u züvvâr birinden gireler ve birinden çıkaldı. Ammâ yâ ‘Â’îşe, benden sonra senün kavmünden biri zühûr idüp Ka‘be bünyâdına mübâşeret³ iderse gel, sana ol maḥalli göstereyin ki ol zamânda anlara bildüresin.” buyurup vaḳ‘a-i Zübeyr’i işâret itmişler idi.

Vaḳtâ ki Hâzret-i ‘Â’îşe’nün hem-şîre-zâdesi olan ‘Abdu’llâh bin⁴ Zübeyr ‘imâret-i Beyt-i Şerîf’e mübâşeret eyledi, hâzretten işitdûgi üzere [212a MV] bu ḥadîs-i şerîfi naḳl idüp baḳiyye-i aşâb ile müşâvere kıldı. Tâ ki hezâr ḥavf u ḥaşyetle baḳiyye-i binâ hedm olındı. Ve eṭrâfına perdeler aşılıp divârları binâsı ol estâruñ taşrasından yapıldı. Beytu’llâh maḥallinün açuḳ ḳalması münâsib görilmedi. Ve esâs-ı ḳadîmi bulınup vaşîyyet-i Resûlü’llâh *ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* üzere ol karşı olınan yirine idḥâl ü ilhâḳ kılındı. Hattâ Kureyş kavmi ‘imâret itdükleri zamânda ‘alâmet vaz‘ olınan taş ki bir ‘amûd pâresi idi, giderildi.⁵ Bâb-ı Ka‘be daḥı arza mülâşık kılınup şarkî ve ğarbî iki kapu açdırıldı. Bu kerre tûl-i binâ-yı Beyt-i

1 MV استقصرتها: استصغرتها

2 “Ey Â’îşe, eger senin kavmin sapkınlıktan yeni vazgeçmiş bir kavim olmasaydı Ka‘be’yi yıkar Kureyşlilerin kısalttıkları altı zirâ’ı taşlarla eklerdim. İki kapı oluşturdum. Kapılardan birinden insanlar girer birinden çıkarlardı. Onu yerle bir ederdim. Kureyşliler onu inşa ederken kısaltmıştı. Ey Ayşe, eger senin kavmin benden sonra yeniden inşa ederse, gel sana onların ne bırakacaklarını göstereyim.” | Metinde ilgili hadisin kaynağı bildirildiği için burada ayrıca bildirilmedi.

3 mübâşeret: - N1

4 ‘Abdu’llâh bin: - N1

5 giderildi: görüldü N1

Şerîf yigirmi yedi zirâ' idügi taḥaḳḳuḳ buldı. Ve şol zamân ki binâ mühimmâtı tamâm oldı, Beyt-i Şerîf'ün hâric ü dâhili misk ü 'anber ile taṭyib olındı. A'lâsından esfeline dek tebhîr¹ ü taṭyib emri yirin buldı.

Ba'dehu dîbâc kisve ile örtildi. Binâdan fazlâ kalan ḥicâreler Beytu'llâh eṭrâfınuñ ferşine döşendi. On zirâ' mîḳdârı maḥalle dek kifâyet itdi.² Ve ferâğatları târîḥ-i hicretüñ sene erba'a ve sittin recebinüñ üç günü ḳaldıḳda vuḳû' buldı.

Bu vechle taṭyib ü tergîbden sonra İbn Zübeyr ve sâ'ir şaḥâbe-i kirâm secdât-ı şükr eyleyüp 'umûmen ehl-i Mekke ile mu'ammer oldukları ḥâlde ten'im niyyetine çıkılup yüz re's ḳurbân kesdürildi. Ve ol rûz-ı pîrûz 'id u nev-rûzdan ziyâde i'tibâr ile geçdi. Ḥattâ zıkr olınan 'umre ehl-i Mekke miyânında “ ‘Umre-i Recebiyye” diyü iştiḥâr buldı. Ve seneden seneye ol güne rağbetleri müteḥaḳḳıḳ oldı.

Faṣl fi'l-binâ el-'aşîr el-aḥîre 'alâ yed-i Ḥaccâc bin Yûsuf es-Şekâfî el-mübîre

Târîḥ-i hicretten [451b E] sene erba'a ve seb'in ki dâhil oldı, Ḥaccâc-ı mezbûr iki yıl muḳaddem İbn Zübeyr'i Ḥarem-i Şerîf'de muḥâşara idüp Cebel-i [Ebû] Ḳubeys'den menceñiḳ ḳurup Beytu'llâh-ı Şerîf'ün ba'zı yirlerin yıḳup ḥarâb itmiş olmaḳla ba'de-zamânin tecdîd ü ta'mîrini murâd idindi. Lâkin kendüsi taḥrîb itdüğünü añmayup 'Abdu'llâh bin Zübeyr'ün nâmına ta'mîr-i aḥîr devletini lâ'îḳ görmeyüp bi-ṭarîḳi'l-ḥîle 'Abdü'l-Melik bin Mervân'a mektûb gönderdi. [226a N1] “Bundan aḳdem İbn Zübeyr, Beyt-i³ Şerîf'i yıḳup resm-i ḳadîmine muḥâlif vaż' ve izdiyâd-ı bünyâd ile bildügi gibi yapdurmışdur. Ḥâlâ vaż'-ı sâbıḳı üzere ta'mîri ve kendü ḥöd-râyıḳı ile iḥdâş eyledügi ḳapusınuñ sedd-i dil-pezirî mühimmât-i dîn ü devletdendir.” diyü bildürdi. 'Abdü'l-Melik bu mażmûnı beyân-ı vâḳi' zann itmekle yıḳup, “Anun muḥdeşâtını giderüp vaż'-ı sâbıḳı üzere yapdurasun.” diyü Ḥaccâc'a ruḥşat virdi.

1 tebhîr: be-te'hîr N1

2 itdi: idüp döşendi N1

3 Beyt-i: Ka'be-i E

Mezbûr dağı altı zirâ¹ ve bir qarış miqdârı yirini yıkdırdı. Esâs-ı ‘imâret-i Kureyş üzere ol dîvârını tekrâr yapdırdı. Ve ol hâli kalan çukur yirleri taldurup âşâr-ı binâda fazla¹ kalan taşlar ile döşetti. Ve bâb-ı şarkîsini açdurup garbî olan kapusını sedd itdüirdi. Gayrı yirlerine cidden ta‘arruz eylemedi. Ve kendü zu‘mınca ke-ennehu ihtitâm-ı ‘imâret-i Beytu’llâh kendü mübâşeretiyle encâm bulmuş oldu.

Ve ol sene ki Haccâc-ı Şekâfî binâ-yı beyti itmâm itdi, hâlîfe nâmındaki ‘Abdü’l-Melik ol yıl hacc-ı şerîf niyyetiyle Mekke-i Müşerreffe’ye yitdi ki birgün Hâris bin ‘Abdu’llâh bin Ebî [212a MV] Rebi‘a-i Maḥzûmî ile muşâhabet eşnâşında İbn Zübeyr’ün Beyt-i Şerîfî ‘imâreti ve ol hadîş-i şerîf-i sâbıkı Hâzret-i ‘Â’îşe’den rivâyeti zikr olındı. “Ben şöyle zann iderin ki ol hadîş şahîh olmaya ve İbn Zübeyr’ün ‘Â’îşe’den rivâyeti hilâf-ı vâkı‘ ola.” diyü ‘Abdü’l-Melik ki Hâriş’e hıṭâb eyledi, Hâriş *radîya’llâhu ‘anh* “Ben dağı ol hadîş-i şerîfî Hâzret-i ‘Â’îşe’den işitmiş idüm. Hâzret-i Resûl’den rivâyetini taḥkîk itmiş idüm.” haberin ki söyledi, ‘Abdü’l-Melik’e hicâb ‘arîz olup başını aşığa itdi. Elindeki kaḍîb ile bir miqdâr taḥarrükden soñra tekrâr Hâriş cânibine hıṭâb eyledi. “Eger İbn Zübeyr ‘alâ hâlihi kıala idi, kimse andan ötüri baña sū’-i zann itmeye idi, v’allâhi yeg isterdüm.” diyü söyledi.

Ammâ kaçan ki Velîd bin ‘Abdü’l-Melik’ün emâreti zamânı oldu, [A452a² E] kendü cânibinden Mekke’de vâlî olan Hâlid bin ‘Abdu’llâh el-Kasrî’ye otuz bin dînâr gönderdi. Tâ ki ol zeheb-i hâlîşden levhalar dökildi.³ Ka‘be-i Müşerreffe’nün iki kapusu ve mîz-âbı ol zehebî taḥtalar ile kaplandı. Altun oluk ıtlâkı andan soñra vukû‘ buldı. Ve ol zeheb-i hâlîşün mâ‘adâsı bâṭın-ı Ka‘be’deki esâṭin ü erkâna şarf olındı ki ol zer-i şâfî Tuleyṭule fethinde Cezîre-i Endülüs’de bulunan mâ‘ide-i zerrîn ü sîmînden ḥâşıl itmiş idi ki Hâzret-i Süleymân bin Dâvûd ‘*aleyhimâ es-selâmuñ* ḥâş mâ‘idesi idi. Hattâ zeberced ü yâḳûtdan ṭavḳları var idi. Ba‘de’l-iḡtinâm bir güçlü, kuvvetlü katır gücle götürmüş idi. Hâḳ budur ki hâlîfe-i mezbûr ol maşrafi ḡâyetle maḥalline eylemişdür. ⁴ «تَقَبَّلَ اللَّهُ خَيْرَاتِهِ»

1 kıalan//fazla: - N1, E

2 Varaklara 452 rakamı mükerrer verilmiştir. İki varağı birbirinden ayırmak için ilkinde A, ikincisine B sembolü yazılmıştır.

3 levhalar dökildi: lüce gördükleri MV

4 “Allah onun hayırlarını kabul etsin.” | Bu dua MV nüshasında “Yüce Allah kabul etsin.” şeklindedir.

Tenbîh:¹ Egerçi ki bu maḥalde lâzım olan ancak Beyt-i Şerîf-i İbrâhîm Ḥalîl [226b N1] ‘imâret itdüğünü beyân idi. Gayrıları maḥallü maḥallinde gayrı müverriḥler gibi yazılmaḡ gerek idi. Lâkin bu ḥaḳîrûn murâdı aḥvâl-i ‘imâret-i beyti cümleten bir maḥalde tafşıldır. Tâ ki ṭâlibine derk ü fehmi âsân ola. Her bir ‘imâretini bir cüz’den, belki bir mücelledden² tettebbu‘ kıılmaḡ semtine gitmeyeler.³ Zîrâ ki aşlda ‘imâret-i Beytu’llâh, İbrâhîm Ḥalîl’e nisbet olunmaḡın anlaruñ binâsı aşl gibi olup⁴ sâ’irleruñ inşâsı fûrû‘ mertebesindedür. Bu taḳdîrce fûrû‘uñ aşl ile ma’an beyânı kâ’ide-i ḥasene idüğünde reyb yokdur. ⁵ «العلم عند الله»

Tafşîl-i ‘imâret-i Ḥalîl-i celîl ‘aleyhi şalâtu’llâhi’l-cemîl

Ḥazret-i Ḥalîl’uñ inşâsı ki dördinci mertebede vâḳî’dür, mücmelen maḥallinde işâret olunmuş iken bu maḥalde tafşîli ile beyânı aḥsen-i muvâfıḳdur.

Vaḳtâ ki fermân-ı Rabbü’r-raḥîm, Ḥazret-i İbrâhîm cenâbına vârid oldu, “Li’llâhi’l-ḥamd binâ-yı Beytu’llâh bu ‘abd-i ḥullet-güvâh ve bende-zâde-i ḥulûş-iştibâhlarına buyurıldı.” diyü kemâl-i⁶ şevḳ u ḡarâm ile vilâyet-i Şâm’dan Ḥicâz-ı vâlâ-maḳâm⁷ şavbına revâne oldu. Ve eşnâ-yı râhda gûyâ ki ârzü-yı Beyt-i Şerîf ile bu beyt-i laṭîf kendülere vird-i zebân oldu.

1 tenbîh: - N1

2 mücelledden: maḥalden N1, E

3 semtine gitmeyeler: itmeyeler N1 | kılagitmeyeler MV

4 aşl//olup: - N1

5 “[Gerçek] bilgi Allah’ın katındadır.”

6 kemâl-i: - N1

7 maḳâm: ni’âm N1

li-Mü'ellifih [213a MV]

هوای کعبه چنان می دواندم بنشاط   که خارهای مغیلان حریر می آید
دلا بر آید اگر هم ز دست کوتاه من   بعز خدمت حقّ روزیم میفزاید¹

‘Ale’l-ḥuşûş bu müjde-i celileyi Cibrîl-i emîn sābıkda dahı virmiş idi. Hâcer ve İsmâ’îl ile kendüleri Mekke-i Mükerrerme cânibine iletüp reh-nümâlık itdükde “İşbu beyt-i laṭîfî bu küdek-i [A452b E] celilü’l-ḳadr ile siz binâ ideceksüz.” dimiş idi.

Pes ḳaṭ’-ı mesâfe ile Ḥazret-i Ḥalîl ki ol maḳâm-ı celile vâşıl oldu, ferzend-i aşîli Ḥazret-i İsmâ’îl’i taḡ eteginde teber terâş ider iken buldı. Mu’ânaḳa ve müsâfaḥa lâzımesi yirin bulduḳdan soñra fermân-ı İlâhî ḥuşûşını beyân kıldı. Anlara dahı şevḳ-ı tamâm ṭarî olup dâmen-der-miyân edâ-yı ḥidmet-i ilâhiyye’ye şitâbân oldılar.

Fe-lâ-cerem Ḥazret-i Cibrîl-i ekrem, mi’mâr-vâr gösterdi. Ḥazret-i İsmâ’îl müzdür gibi² seng ü gil taşurdu. Ḥazret-i Ḥalîl bennâ mişâl yirlü yirine ḳordı. Bu ṭarîḳla ki ḳavâ’id-i ḥâne tamâm oldu, irtifâ’ına binâ’en Ḥazret-i İsmâ’îl bâlâ-yı dîvâra gil ü seng çıḳarmada ‘acz-i küllî buldı. Bi’l-âḥire ol maḥalle bir büyük taş getürdiler. Anuñ³ üstine çıḳup ulaşıdurmasını münâsib gördiler ki el-ân ol seng-i muḥterem dahı maḥallindedür. Üstinde ḳadem-i şerîfleri eşeri besbellüdü. “Maḳâm-ı İbrâhîm” diyü ḥüccâc-ı zevî’l-ibtihâc yüz sürdükleri yirdür.

Vaḳtâ ki şuḡl-i binâ Ḥacerü’l-esved ḳonacaḳ maḥalle müntehi oldu, vaḳt-ı tûfânda emânet ṭarîḳıyla Cebel-i Ebû Ḳubeys maḡâresinde ḥıfz olunmuş olmaḡın melâ’ike-i kirâm emr-i Melik-i ‘Allâm ile Ḥacerü’l-esved’i [227a N1] çıkarup getürdiler. Ḥazret-i İbrâhîm’uñ ‘izz-i ḥuzûrına yitürdiler. Tâ ki mevzî’ine vaḳ’ olındı. Ol lâzıme dahı Ḥaḳ celle ve ‘alânuñ irâdet-i ezeliyyesi üzere yirin buldı.

1 “Ka’be’nin arzusuyla mutlu bir şekilde ne zaman koştursam deve dikenleri bana ipek gibi gelir. Ey gönül, benim kısa elime kederler geçerse [üzülme]. Allah’a hizmet etmenin şerefiyle rızım artmıştır.”

2 müzdür gibi: - N1

3 Anuñ: - MV, N1

Bedihe

Cenâb-ı Hakkı ortalık-i celil olan mürsel
Cemâda¹ lutf-ıla hizmet buyursa nâfîk olur

Belî 'imâret-i Beyt-i Şerîf-i Yezdânı
Tekellüm itse hacet cây-ı rükne lâhîk olur

Ebû Kubeys'e kabes düşse yâr şevkından
Cemâl-i Ka'beye karşı konılsa lâ'îk olur

Ya'nî bir rivâyetde ki 'imâret-i beyt Hacerü'l-esved maḥalline vardı, Hâzret-i Hâlîl, İsmâ'îl cânibine iltifât idüp “Bu maḥalle münâsib bir mevzûn u maḥbû' taş bulun ki nişâne-i merdüm-i² 'âlem ve ziyâretgâh-ı ekşerîn-i âdem ola.” didükde ferzend-i celîl, sa'y-i cemîl idüp bir seng buldı, getürdi. Lâkin pesendide-i Hâlîl olmadı. Bir gayrısını tettebbu'a girdükde cânib-i Ebû Kubeys'den sem'-ı Hâlîl'e bir şadâ geldi ki “Yâ İbrâhîm, bende senûn için vedî'at-i Rabb-i kerîm bir taş vardır. Şimdiki hâlde alup maḥalline komañuz lâ'îk ü sezâvârdur.” didi.³ İbrâhîm ki bu şadâyı işitdi, varup Hacerü'l-esved'i bulup getürdi ve maḥalline vaz' [B452a E] itdi. Ba'de-zamânin Hâzret-i İsmâ'îl gelüp gördi. Hâle vâkıf olduğda ta'accüb kıldı.

Hâşıl-ı kelâm bi-tarîkı'l-ihtimâm binâ-yı Beytu'llâh ki tamâm oldı, Hâzret-i Hâlîl ve ferzend-i celîl⁴ hamd u şükr-i cemîl idüp ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾⁵ didiler. Şudûra gelen hizmetleri şeref-i kabûl-i ilâhîye karîn olmasını recâ eylediler.⁶

Ol ân Cibrîl-i emîn nâzil oldı. “Hidmetiñüz karîn-i kabûl oldı.” müj-desini virdi. Ve peder ü ferzendün önlerine [213b MV] düşüp menâsik-i hacc u tavâfı ve remy ü sa'y u kurbân ve gayrıdan ile'l-ân müte'ârif olan levâzım-ı haccı bilâ-ziyâdetin ve-lâ-noķşân gösterdi. Anlar daḥı delâlet-i Cibrîl ile edâ-yı hacc itdiler. Ve şerâ'it-ı menâsiki hâtırlarında tıutup hıfz eylediler. Ma'lûm oldı ki âhîr-i mübâşeret-i 'imâret mevsim-i hacc-i şerîfe

1 Cemâda: Himâda N1

2 merdüm-i: merd-i E

3 didi: - MV, N1

4 ve/celil: - MV, E

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/127, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin.”

6 Şudûra/eylediler: - N1

râst gelmişdür. Ve ol iki peygâmbere-i celilden şudur iden hizmet şimdiki hisâba muvâfık zamânda âhîr olmuşdur. Ve illâ sâ'ir zamânda hac-cı mebrûr¹ mümkün degül idüğü müttefağun 'aleyh-i cumhûrdur. Hâlâ ki müfessirîn ü müverrihînden kimse bu nükteye müte'arız olmamışdur.

Ve bi'l-cümle Hâzret-i Halil 'imâret-i Beytu'llâh'ı tamâm idüp tevliyetine Hâzret-i İsmâ'il'e ısmarladı. Dâ'imâ şahâret ü nezâfet² üzere hıfz itmesini ihtiyâda mübâlagalar eyledi. Ba'dehu vedâ' ile diyâr-ı Şâm'a 'azîmet niyyetin idüp Kûh-ı 'Arafât'ın zirve-i 'ulyâsına çıkdı. Def'aten Şâm cānibine, merreten Mekke tarafına nazar kıldı.

Fe-lâ-cerem hâtır-ı 'âtırına vilâyet-i Şâm'ın le'âfet-i âb u hevâsı ve şimâr u fevâkihiniñ envâ' u ecnâsı ve zemîn-i Hicâz'ın huşk u yâbisligi ve sengistânî vü zulmânî vâdîlerinin sibâ'-ı bî-pâyânı halecân itmekle kendülere rikât-i kalb tarî oldu. Ferzend-i necîbine acıyup "Yâ İlâhî, ba'de-mâ İsmâ'il kuluñı tevâlüd ü tenâsül tarîkıyla bu ma'ûle şûre-büm yirde temekkün idüp evlâd u 'iyâli üreyüp ziyâde oldukça bu senglâh arasında [227b N1] ne vechle ma'aş idecekdür? Bâri Hudâvendâ, Beyt-i Şerif'ün hürmetine³ bu vâdîleri anlara ve sâ'ir gelenlere mişâl-i cennetü'l-me'vâ eyle. Fî-mâ-bâ'd şularını ve nebâtâtını ve fevâkihe-i mütenevvî'asını mütekâşire vü müstevfâ eyle." diyü du'âlar itdükden şoñra pâyını rikâba başup gitmek kaşdın eyledi.

Lâkin Hâk *sühbânehu ve te'âlânuñ* irâdet-i ezeliyyesi bir miqdâr dâmen-gîr oldu. Ya'nî ki vahy-i İlâhî nâzil olup ehl-i 'âlem ve kıyâmete dek gelecek benî Âdem zümresini Beytu'llâh'a da'vet itmesi buyurıldı. Pes Halilü'r-Rahmân izhâr-ı 'ac-z-i firâvân [B452b E] idüp "Yâ Rabbî, benüm gibi pîr-i za'îfün âvâzesi anlara nice vâşıl olacağdur?" didükde tekrâr hitâb-ı semâvî geldi ki "Biz anı işitdürebilürüz. Gelmiş ve gelecek ma'hlûkâtıñ sem'ine vâşıl idebilürüz. *'Aleyke'l-ezân ve 'aleyne'l-belâğ*." buyurıldı. Ya'nî ki "Hemân sen emr olındığı üzere 'amel eyle." diyü emr olındı.

Halil-i Halîku'n-nâs dahı gücü yitdükçe âvâzla «يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ رَبَّكُمْ قَدْ بَنٰى بَيْتًا وَاَمَرَكُمْ اَنْ تَحْجُوْهُ فَحْجُوْهُ وَاُحْيِيْوْا دَعٰى اللّٰهِ»⁵ diyü nidâ itdi. Hâk *celle ve 'alâ*

1 mebrûr: mürûr N1

2 nezâfet: le'âfet N1

3 hürmetine: tarafına N1

4 "Söylemek senin uhdendedir, ulaştırmak bizim bizim uhdemizdedir." | el-belâğ: el-iblâğ E

5 "Ey insanlar, şüphesiz ki Allah bir ev yaptırmış ve size hac etmenizi emretmiştir. Bu yüzden hac edin ve sizi çağırın Allah'ın davetçisine icabet edin."

ol şadâyı cümle mevcûdâta ve aşlâb-ı âbâ ve erhâm-ı ümmehârdaki zürriyyâta ve rûz-ı haşre dek dünyâya gelecek mahlûkâta işitdürdi. Şunlara ki hacc-ı şerîf naşib olacağ-ıdı, “lebbeyk” didiler. Hattâ müte’addid hacc idecekler kaç kerre “lebbeyk” didiler ise ol ‘aded miğdârı hacc eylemek sa’âdetine vâşıl kılındılar. Ammâ ol zamânda hayvân gibi hâmüş u dem-beste duranlar kerâmet-i ziyâretten mahrûm kılındılar. «اللهم اجعلنا من حجاج بيتك وزوار تربة نبيك محمد عليه الصلاة والسلام وان تجيبنا لدعوة خليلك بالتلبية والاکرام»¹

Vaqtâ ki bu cümle [214a MV] mühimmât encâm u ğâyât² buldı, Hâzret-i İbrâhîm ‘azîmetle Şâm diyârına vâşıl oldı. Sene-i âtiye mevsim-i hacc-i şerîf yitdi. Hâzret-i Hâlîl ve Sâre ve İshâk bi-kemâlî’l-ittihâd ve’l-ittifâk ziyâret-i Beytu’llâh’a muvâşalat itdi. Hâzret-i İsmâ’il bunların ziyâfetinde, huşûşâ Sâre’nün ikrâm u ri’âyetinde şarf-ı mağdûr kıldı. Ya’nî bir derecede hîdmet eyledi ki Sâre kendüden küllî hicâba düşdi. Mâbeynlerinde muşâfât³ kavâ’idi mer’î ve müstaḥkem kılındı.

Ba’de ḥusûlî’l-merâm yine çekildiler. Vilâyet-i Şâm-ı şerîf niyyetine İsmâ’il’e vedâ’ kıldılar. Ba’de zâlik Sâre’nün ‘ömr-i ‘azîzi yüz yigirmi sâle⁴ ve ‘inde’l-ba’z yüz otuz yıla⁵ vardı. ‘Azîmet-i dârü’l-karâr idüp mütemellikât-ı Hâlîl’den mezra’a-i Ceyrûn⁶ ki hâtûn-ı ‘azîzeye ihtîşâş bulmuş idi, anuñ arzında defnine rağbet⁷ kılındı. «اللهم ارحمها وادخلها بجنتك المأوى»⁸

Kitâb-ı Ünsü’l-celîl’de meşûrdur ki Sâre vefât eyledükde Hâzret-i Hâlîl, Filistîn sultânı ‘Akrûn⁹ nâm cebbâra vardı. “Baña bir miğdâr arz-ı hâlî bey’ eyle ki ehl ü ‘iyâlimüñ mevtâsını anda defn ideyin.” buyurdi. Cebbâr-ı mezbûr izhâr-ı kerem-i mevfûr kılup “Ey şahş-ı şâlih,¹⁰ her nereyi begenürseñ, saña bağışladum.” didi. Ya’nî ki “Aķçesi lâzım degüldür. Saña hibemüz olsun.” diyü söyledi. [453a E] Lâkin Hâzret-i Hâlîl qabûl

1 “Ey Allah’ım, bizi senin evine gelen hacılardan ve Resûl’ünün (Allah’ın selamı onun üzerine olsun.) mezarını ziyaret edenlerden eyle. Halîl’inin telbiye ve ikram ile yaptığı davetinde bize icabet et.”

2 ğâyât: nümâyân MV, E

3 muşâfât: müzâfât N1

4 sâle: yaşına MV

5 yıla: sâle N1

6 Ceyrûn: Cebrûn E

7 rağbet: ‘azîmet MV, E

8 “Ey Allah’ım, ona merhamet kıl ve onu cennet-i me’vana dahil et.”

9 ‘Akrûn: ‘Afrûn MV, E

10 şâlih: hâlîş-i şâlih MV

eylemedi. “Ben bilâ-şemen virilen yirde mevtâmı defn idemezsin.” didi.¹
[228a N1]

Sultân-ı mezbûr dahı zu‘mınca kıymetini muhâle ta‘lik itdi. Ya‘nî ki “İstedügün mağâreyi ki Ceyrûn² dimekle ma‘rûfedür, saña dört yüz dirheme virürin ki her biri dört dirhem çeke ve her yüz dirhem bir melikûn sikkesiyle ola.” diyü taḥkik itdi. Hâzret-i İbrâhîm ise “Bolay ki Rabb-i kerîm beni ol didügün nuḳûda mâlik eyleye.” diyü menziline gitdi.

Der-hâl maṭlûb olan dirhemler ile Cibrîl-i emîn nüzûl itdi. Dört pâdişahuñ sikkesi ile her dânesi dörder dirhem çeker nuḳûdı ‘izz-i huzûrına viridi. Vaḳtâ ki Hâzret-i Hâlîl meblağ-ı merḳûmı getirüp ‘Aḳrûn’a viridi, ta‘accüb idüp “Ey şeyḫ-i şâlih, sen bunları ḳanda bulduñ.” diyü şordı. Ol dahı “Hâlîḳ’um viridi.” cevâbını viridi. Hâlâ medfen-i Hâlîl olan mağâre ol zamânda bu ṭarîḳla iştirâ olındı.

Ve bi’l-cümle Sâre ki vefât eyledi, ba‘dehu her sâl ki mevsim-i ḥacc oldı, Hâzret-i İbrâhîm ve İshâḳ terk itmeyüp ziyâret-i Beytu’llâh ile müstes‘ad oldı. Hâzret-i Hâlîlu’llâh vefâtından şoñra yine her senede Hâzret-i İshâḳ ḥacc-ı şerife gelürdi. Hâzret-i İsmâ‘îl ile ‘ahd-i rû’yeti tecdîd ḳılurdı. Mâbeynlerindeki maḥabbet ü muşâfât³ sâl-be-sâl efzûn olmaḳda idi. Ve birbirlerine iltifât u ikrâmları nihâyet bulmuş idi.

li-Münşi’ihi

İki birâder idi devlet-i risâlete yâr
İkisine dahı ḥulḳ-ı Hâlîl idi kirdâr

Birisi Şâma meh-i bedr-i nûr-baḥşâdur
Biri Hicâz diyârına mihr-i pür-envâr

Birinde Sâre cemâli sirâyetinden kâm
Birinde hicret-i Hâcer şafâsı mu‘cizekâr

Birisi Seyyid-i Kevneyne cedd-i mâcid-i pāk
Biri sa‘âdet-i esbâṭa menşe’-i muḥtâr⁴

1 söyledi//didi: cevâbın viridi N1, E

2 Ceyrûn: Cebrûn E

3 muşâfât: müzâfât N1

4 menşe-i muḥtâr: minşâr N1

Şalâtunā bi-kemāli'l-hulūş şādiretin
'Aleyhimā bi-zamāni'l-'aşıyyü ve'l-ebkār' [214b MV]

**Hzret-i İbrāhīm'ün 'imāret-i Beyt-i Şerīf de ba'zı hālâtı
 ve Sāre'den şoñra tekrār te'ehhül buyurması ve hālet-i vefâtı
 ve tefāşil-i mu'cizâtı bu vechledür**

Hafî olmaya ki Hzret-i Sāre'nün vefâtı ve riyāz-ı cināna riḥleti vākı'atı muḳarrer olduğdan şoñra Hzret-i Ḥalīl tekrār te'ehhül eyledi. Ken'anilerden birinün duḡter-i cemīlesi ile izdivāca raḡbet² gösterdi. Ve ol 'afifeden beş oğlu daḡı vücūda geldi ki evlād-ı İbrāhīm ma'a İsmā'ıl ü İşhāk-ı ḡalīm on üç nefer oldu. Ve şoñraki ḡātününden olan evlādına Yoḡşān³ ve Zimrān [453b E] ve Midyān ve Yişbak⁴ ve Şūḡā⁵ nām ḡonıldığı taḡḡik-ı müverriḡle ta'ayyün buldı.

Nice ki Hzret-i İşhāk, Şām'da ve Hzret-i İsmā'ıl, Mekke-i Mükerrreme'de temekkün itdi, babaları vefātından şoñra sā'ir evlādı eṡrāf-ı 'arza ḡaḡıldılar. Her biri bir memleketde mütemekkin oldılar. Ve ekşer-i ḡabā'ıl ü aḡfād anlardan tevellüd oldu. Ammā devlet-i nübüvvet ve sa'ādet-i risālet⁶ ancak İsmā'ıl ve İşhāk ḡānedānına müyesser olduğu ta'ayyün⁷ buldı.

Ba'de-mā Hzret-i Bārī Ḥudā, Ḥalīl-i celīle ol ḡadar māl-i dūnyā ve zıyā' u 'aḡār ve mezārī-i bī-hem-tā ve aḡnām u mevāşī ve 'ibād u cevārī ḡısından temellükāt-ı bī-intihā virmiş idi ki faraḡā ḡadd u 'add u iḡşādan müberrā idi. Meşelā şobān-ı aḡnāma [228b N1] maḡşuş dört biñ kelābe nafaḡa virilür idi. Sā'ir mā-meleki andan ḡıyās olunurdu. «العهدة على المورخين والرواة على النقلة من الثقات»⁸

1 “Tam bir içtenlikle ortaya çıkan selamlarımız sabah ve akşam o ikisinin üzerine olsun.”

2 raḡbet: revā N1

3 N1 nüshasında “Yo'an”, MV nüshasında “Yoḡşān” şeklinde yazılan bu isim “Yoḡşān” olarak metne alındı. bk. İbn Hazm Ebū Muhammed Ali bin Ahmed el-Kurtubī, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvā' ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-hancı, Kahire, C. 1, s. 107.

4 Nüşalarda “Sebak” şeklinde yazılan bu isim “Yişbak” olarak metne alındı. bk. İbn Hazm, age, C. 1, s. 107.

5 Nüşalarda “Veşūḡ” şeklinde yazılan bu isim “Şūḡā” olarak metne alındı. bk. İbn Hazm, age, C. 1, s. 107.

6 risālet: - MV, N1

7 ta'ayyün: taḡaḡḡuk N1

8 “Sorumluluk, güvenilir şahıslardan nakleden tarihçi ve râvilere aittir.”

Vaqtâ ki sinn-i ‘azîzi yüz elli yıla vardı, maḥâsin-i hümayûnında âşâr-ı şeyb zâhir olup bir iki müy-i benefşe-büyü ağardı. Çün ki ol zamâna dek şaḳal ağarmak vuḳû‘ı nâ-ma‘lûm idi.¹ Zîrâ ki ümem-i güzêştde ol güne ‘alâmet-i vaḳâr ma‘dûm idi. Binâ’en ‘alâ zâlik Ḥazret-i Ḥalîl ḥaylî ğamġin oldu. Emâret-i saḫaṭ-ı İllâhî şanup niçe günler ağladı, tûrdı.

‘Âkıbet ceza‘-ı bisyâr ile münâcât eyledi. “Yâ Rabbî, bu ne ‘alâmetdür ki bu ḫaḳîr kuluñda zuhûr itmîşdür?” diyü söyledi. Ba‘de-mâ ḫitâb-ı İllâhî vârid oldu ki “Yâ İbrâhîm, ol ‘alâmet-i vaḳâruñdur ki saḫa erzânî görildi.” Tâ ki ḫazret, bu ḫâṭırasını izâle itdi. Ḥattâ ² «اللهم زدني وقاراً» buyurdu.

Ravzatu’s-şafâ da meşûrdur ki Ḥazret-i İbrâhîm’dan ki Sâre ḫâmil oldu, müsinn ü müsinne oldukları hâlde ki kendülerden İshâḳ’uñ tevellüdi taḫḳîḳ buldı, müşrikünûñ sū‘-i zanlarını def’ için Ḥaḳ *sübhânehu ve te‘âlâ* İshâḳ’ı Ḥazret-i İbrâhîm’e şol deñlü şebîḫ ḫalk itmîş idi ki mülteḫî oldukdan soñra ḫalk ikisinûñ ta‘rifinde ‘âciz olmuşlar idi. Ḳaḡısı İbrâhîm ve ḳaḡısı ferzend-i ḫalimdür, bilemezler idi. Binâ’en ‘alâ zâlik Ḥazret-i Ḥalîl’de ‘alâmet-i şeyb peydâ oldu. Ol şaḳal ağarması ile ferzend-i ‘izzetmendinden min vechin imtiyâz buldı.

Menḳûldür ki Ḥazret-i Ḥalîl, Ḥallâḳ-ı Celîl tarafından bu iḫsânı recâ itmîş idi ki kendüsi ṭalib olmayınca mevt çâşnîsini ṭatmaya. Ḳâbîz-ı ervâḫ kendüden ruḫşat olmayınca rûḫ-ı şerîfini ḳabz eylemeye. Egerçi ki bu du‘âsı maḳbûl oldu,³ lâkin ezel-i âzâlde [454a E] muḳadder⁴ olan müddet-i ‘ömri encâma irişüp inkızâ-yı eyyâm-ı ḫayâtı ki nihâyetin buldı, melekü’l-mevt emr-i İllâhî ile bir rûzgâr-dîde, pîr-i za‘îf-i bisyâr-şenîde ve ra‘şeye mübtelâ şeyḫ-i fânî şüretinde [215a MV] gelüp simâṭ-ı Ḥalîl’e mihmân oldu.

Eşnâ-yı tenâvül-i ṭa‘âmda evzâ‘-ı ġarîbeye başlayup ġâḫ ḳaşıḳla şûrbâyı döke döke aldı, ġâḫ ağzına işâl yirine burnına ve ḳulaġına şalup egñüne ṭoḳundurdu.

Bedihe

Seri ve iki desti lerze-künân
Cismi hem teb-girifte-veş lerzân

1 nâ-ma‘lûm idi: yoġ-ıdı MV

2 “Ey Allah’ım, olgunluġumu arttır.”

3 oldı: - N1

4 muḳadder: taḳdîr N1

Zeķan u bīnīsın dehānı şanup
 Ɛaşuğın Ɛıldı ikisine revān

Āşa ğarğ oldı cümle ser-tā-ser
 Yimek üstinde ceyb ile dāmān

Beñzedüp meste anı didi Hālil
 ‘Āfīni min ma‘āyibi’s-sekrān¹

Ve bi’l-cümle İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ki bu aḥvālī gördi, “Ey pīr-i² ‘alil, kaç yaşıdasun? Ve ne ğarīb evzā’a mübtelāsun? Beñzer ki ra’şe marazına giriftārsun.” didükde ol pīr “ ‘Ömr-i Hālil’den iki sāl ziyāde eyle ‘ömri.” cevābını virdi. Ya’nī ki sinn-i İbrāhīm [229a N1] yüz toḡsan yaşıda iken anlar “Yüz toḡsan iki yaşıdayın.” ḡaberin beyān Ɛıldı.³ “Ke-ennehu iki yıldan şoñra sen de benüm gibi olacaḡsun.” mazmūnını silk-i taḡrīre getürdi.

Hālil ki evzā‘-ı pīri ve yaşını taşavvur Ɛıldı, kendüsünün ‘ömri daḡı aña ğarīb idüğün mülāḡaḡa buyurdi. “İki yıldan şoñra ben de böyle mi olsam gerekdür?” diyü pīre şordı. Anlar daḡı “Belī, böyle olacaḡsuz. Elbette irādetu’llāhda bu yüzden za‘f-ı pīri melāletini göreceksüz.” diyü taḡḡıḡ eyledi. Ḥazret-i Hālil bilā-tevaḡḡuf Rabb-i Celil⁴ cenābına münācāt eyledi. “Yā Rabbī, beni bu pīr-i zarīr gibi maraz-ı za‘f ile ‘alil itmeyüp hemān rūḡumı ḡabz itdür.” diyü söyledi. Ol ḡinde pīr-i rencūr şeklindeki melekü’l-mevt me’mūr-ı cüst ü çālāḡ ve serī‘u’l-mūrūr oldı. Sā‘atiyle rūḡ-ı Hālil’i ḡabz idüp mekān-ı laḡifine işāl Ɛıldı.

Menḡöldür ki melekü’l-mevt ḡabz-ı rūḡ-ı Hālil’e geldükde “Ey ‘Azrā’ıl, ḡıḡ sen bir düstü gördüğün mi ki düstünün rūḡı ḡabzına resül göndere?” didi. Ḳābiz-ı ervāḡ ki risāletle bu mazmūnı Cenāb-ı Kibriyā’ya ‘arza Ɛıldı, ‘ale’l-fevr bu cevābla vārid oldı ki “Yā İbrāhīm, yā sen ḡıḡ bir düstü gördüğün mi ki düstünün liḡāsını görmegi mekrūḡātdan ‘add eyleye? Ve da’vet olındukda tereddüd idüp [454b E] müsāra‘at eylemeye?” Ḥazret-i Hālil ki ‘Azrā’ıl’den bu ḡaberi aldı, fi’l-ḡāl gerden-i teslīmını ḡabza-i melekü’l-mevte taḡşurdi.

1 “Beni sarhoşluğun ayıplarından koru.”

2 pīr-i: - N1

3 beyān Ɛıldı: virdi MV

4 Rabb-i celil: Rābbü’l-‘ālemīn E

‘Ömr-i şerifinde ihtilâf vardır. Eşahhı Mes‘ûdî rivâyet eylediği üzere yüz tokşan beş yıl ‘ömr sürmüşdür. Ammâ vilâdetleri arz-ı Ahvâz’dan Sûs nâm medîne de olmuşdur. Ve ba‘zılar kavlince yukarıda beyân¹ itdügümüz üzere Harrân’da vuķū‘ bulmuşdur. Ammâ eşahhı budur ki maskaṭ-ı re’s-i şerîfleri zemîn-i Bâbil’den Kûsâ nâm kıyede vâkı’dür.

İsm-i şerîfi Âb Râhîm’dür² ki “peder-i müşfik” ma’nâsınadır. Laḳabı Ḥalîlullâh ve Ḥalîlû’r-Raḥmân’dur. Nitekim künyeti Ebû’l-enbiyâ ve Ebû’z-ẓifân’dür. Ebû Muhammed daḥı dinilmişdür.

Ravzatü’l-aḥbâb’da meşûr olduğu üzere vefâtları bağteten, ya’nî füc’eten olmuşdur. Ammâ *Câmi’-i A’zam* kavlince yigirmi beş gün şâḥib-i firâş olduğdan soñra muḥarrem ayınıñ tokuzuncı günü rûz-ı penc-şenbede [215b MV] vuķū‘ bulmuşdur.

Şan‘at-ı şerîfleri zirâ‘at u diḥkanet idi. Dâ’imü’l-evķât ekin ekmedin ve biçmedin ve döğmedin ḥâlî olmazlardı. Ve büldân u müdün ü emşâr ‘imâretine rağbetleri her zamân muḳarrer idi.

Menķüldür ki Ḥazret-i Ḥalîl, âḥir ḥaccında ki Mekke-i Mükerre me’ye vardılar, ṭavâf-ı Beytu’llâh iderken i‘âde-i rûḥ kışşasını düşündiler. “Nihâyesiz bunca maḥlûķâtun her biri bir vâdide fevt olup lûḥûm u ‘izâmı çürüyüp eczâ vü a‘zâsı birbirinden ayrılup perâkende olduğdan soñra ne ṭariķla bir yire gelür ki?” diyü tefekkür kıldılar. Ya’nî ki her cihetden iḥyâ-yı emvât melekesini ta’accüb idüp “Yâ Rabbî, bu ḳudretüñi [229b N1] baña bi’l-mu‘âyene göster.” diyü münâcât itdiler.

Vaḳtâ ki ³«ألم تؤمن» dinildi, ya’nî “İnanmaz mısın, bizüm ḳudretimizi gerçek şanmaz mısın?” buyurıldı, ⁴«أنا مؤمن ولكن ليطمئن قلبي» didi. Rabb-i ‘İzzet daḥı emr eyledi ki “Ṭuyûrdan dört cins murġı eline ala. Cümlesini boğazlayup her birini pâre pâre kıla. Ba’dehu maḥlûṭan dört bölük idüp birbirinden ayıra. Ve her birini bir depeye vaz‘ idüp ⁵«أَجِيبُوا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ بِحَقِّ» ⁶«مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ» diye. Tâ ki ḳudret-i ilâhiyye ne mertebede idüğini temâşâ eyleye.”

1 beyân: zıkr N1

2 Âb Râhîm’dür: Eb Râhem’dür N1

3 “İnanmıyor musun?”

4 “Ben inanıyorum. Ancak kalbimin tatmin olması için [bunu istiyorum].” | Nüşhalarda “Ben iki nurum.” şeklinde yazılan ilk cümle anlam gereği tashih edilerek metne alındı.

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yasin Sûresi, 36/78, “Çürümüşlerken kemikleri kim dirilecek.”

6 “İbrahim’e hakkıyla icabet edin.”

Pes Halil-i ekrem buyurıldığı üzere ‘amel kıldı. Tavşancıl ve turna ve kerkes ve çaylak cinsinden dört nev’ tıyûr alup ve boğazlayup rîze rîze itdi. Ve her birinün [455a E] pârelerini hâlî itdükden sonra dört bölük idüp birer depeye kodı. Ve ‘izz-i huzûrına da‘vet buyurdi. Hemân-dem bi-ğudreti’llâh her birinün eczâ-yı müteferriķası bir yire gelüp kemâ-kâne fi’l-evvel,¹ hilķatleri mükemmel, tıyûr-ı ķavî-heykel olduķdan sonra da‘vet-i Halîl’e icâbet itdiler. Hattâ tayerân iderek gelüp ‘izz-i huzûrına yitdiler. Ya’nî ki vahşetleri muktezâsınca mübâ‘ade lâzım iken mukârenet ve muvâşalat semtini tutdılar.

Ba‘de-mâ bir hitâb-ı İlâhî dahı vârid oldu ki “Yâ İbrâhîm, istifsâr itdügün âşâr-i ĳudret ü hikmetimüzden bunlar bir zerredür ki müşâhede kılduñ. ‘An-ķarîb İsrâfil nefh-i şûr idüp bu ‘âlemlerün ķâr-güşesinden ve heft ıķlîmün dervâzesinden² nihâyetsiz maħlûķâtı bir yire getürdükde baħr-i ĳudretimüzün sâhilini seyr idersün. Bu gördügün ahvâl güneşden zerre ve baħrden ķatre idüğini ol zamânda bilesün.” buyurdılar.

Temşîl-i şu‘arâ-yı hûkemâdan Hâķim Nâşır-ı Hüsrev i‘âde-i ma‘dûm-ı bi-‘aynihi sırrında zu‘m-ı fâsidince şübhe çeküp mazmûn-ı i’tikâd-ı fâsidini bu tarıķla nazma ķoymuş:

Şi‘r

مردکی را به دشت گرگ درید	زو بخوردند کرکس و دالان
این یکی ریست در بن چاهی	و آن دگر ریست بر سر ویران
این چنین کس به حشر زنده شود	تیز بر ریش مردم نادان ³

Ammâ İmâm Fahr-i Râzî *rahmetu’llâhi ‘aleyh* ĳudret-i Hâķķ’a havâle itmişlerdür. Ya’nî ki bu ebyâtla ol münkirün irşâdına göre sa’y göstermişlerdür.

1 kemâ//evvel: ke’l-evvel N1, MV

2 dervâzesinden: devrânesinden E

3 “Bir adamı çölde kurt parçaladı. Ondan kalanı kerkes ve tavşancıl kuşları yedi. Birisi kuyunun dibine battı. Öteki bir viranenin başına gömüldü. Bu kişiler haşır günü nasıl canlanacaklar? Bilgisiz adam işkembeden sallamaktadır.” | Nüshalardaki imla hataları bağlam doğrultusunda tashih edilerek metne alındı.

Nazm

قادی¹ کو بحکم و صنع لطیف   قادر آمد بر آفرینش نو
گر پراکنده کرد آن اجزا   جمع کردن بنزد اوست گرو
آن پراکنده باهم آوردن   گرچه اجزای او بود جوجو
نیست دشوارتر ز اول بار   تیز بر ریش ناصر خسرو² [216a MV]

Ya'nî ki mezbûruñ reddinde böyle dimişlerdür. Ammâ bu haķîr cādde-i ğudreti meşâ'il-i temşilât ile anlardan ziyâde rûşen göstermiş idüm. Ya'nî bu ebyâtla münkirâna cevâb-ı bâ-şavâb virmiş idüm ki zıkr olunur:

li-Mü'ellifihi

می شنیدم که در پهن دشتی   مرده از شیر پنجه يك دلریش
طعمهٔ شیر و لقمهٔ سیمرخ   شد تمام از دو نیمهٔ درویش [230a N1]
استخوانهاش روزگار دراز   بحر و بر را افکنده از پس و پیش
گفت ترزیق گوی زندیقی   کی بود زنده آن خیال اندیش
گفتمش ای حکیم بی اذعان   غافل از سر آفرینش خویش
خاک شد یا بماند عظم رمیم   وا رهام ترا ازین تشویش
جزؤ اصلی بھرکجا که بود   خلقت کل از آن شود کم و پیش
پند بشنو ز گفتهٔ عالی [455b E]   مرو از قعر نار تا بعیش
بعد ازین گر نمیکنی باور   تیز بر ریش منکر بد کیش³

1 MV قادی: قاری

2 “Zarîf bir sanat ve bilgiye sahip bir kudretli varlığın, yoktan var etmeye gücü yeter. Eğer o parçaları dağıtırsa onları toplamak onun tasarrufundadır. O parçalar zerre zerre olsalar da onları bir araya getirmek onu yoktan yaratmasından zor değildir. Nâsır-ı Hüsrev işkembeden sallamaktadır.”

3 “Duydum ki bir gönlü yaralı kişi, geniş bir ovada aslan pençesiyle ölmüş. Aslanın yemeği ve yırtıcı kuşun lokması dervişin iki yarısıyla tamamlanmış. Onun kemikleri uzun zamanla arkadan, önden karaya ve denize saçılmış. Saçma sapan sözler söyleyen, hayalperest bir zındık ‘Nasıl canlı olur?’ dedi. Ben de ona ‘Ey akılsız bilgin, sen kendi yaratılış sırrından gafilisin.’ dedim. Toprak olup çürümüş kemiklerinin kaldığı [düşüncesinden] seni kurtarayım. Aslan parçaları her nerede olursa olsun bütünü yaratılış az çok ondan olur. Âlî’nin söylediklerinden nasihat al. Ateşin dibinden ta uzağa gitme. Bundan sonra eğer inanmazsan [bil ki] kötü karakterli münkir işkembeden sallamaktadır.”

Egerçi ki bu tafsil maḥalle münāsib kāl ü kıl degüldür, lākin sonra yine şāmilesi cihetinden şadedden ḥāric ‘add olunması daḥı semt-i ḥilāfa zāhib¹ sebīl degüldür.

Ğıbbu zālik biz yine aḥvāl-i Ḥazret-i Ḥalīl beyānına salik olalum ki ‘ādet-i me’lūfelerinden bilā-zayf² ni‘met tenāvül ṭarīḳ-ı mürüvvetden ḥāric ‘add olunmaḡla birgün Ḥazret-i Ḥalīl miḥmān tecessüsine gıtdiler. Eşnā-yı rāhda bir pīr bulup miḥmān-serālarına getürdiler. Ba‘de’l-mücālese ve’l-muşāḥabe ma’lūm oldu ki pīr-i mesfūr bed-kīşān zümresinden ma’dūd³ idi. Aña bina’en naẓar-ı Ḥalīlu’llāh’da kerāhet zāhir olup iṭ‘āmında müsāhele gösterdi.

Pīr-i Naşrānī⁴ ki nā-murād u merdūd u cev‘ān meclis-i Ebū Żayfān’dan ṭaşra gitdi, ‘aḡabince daḥı vaḡy-i sübhānī ile⁵ peyk-i Celīl olan Cibrīl ‘aleyhi’s-selām geldi, yitdi. Ve ‘izz-i ḥuzūr-ı Bārī’dan bu kelām-ı müsteṭābı taḡrīr itdi ki “Ey Ebū’z-ẓifān, vāy bende-i nā-fermān, bā-vücūd-ı keşrettemerrüd ü işyān ol Naşrānī müddet-i ömrinde ki bizüm simāṭımızdan bī-behre vü nā-kām ḡalmamış miḥmānımızdur. Daḥı bir gün in‘ām u iṭ‘āmında imhāl olunmamışdur. Bugün ki şabāḥ yimeğini senden ḡavāle itdük. Derdmendi maḡrūm u me’yūs ḡoyup gönderdüñ.” buyurılduḡda Ḥazret-i Ḥalīl, ḡatı şermende vü ḡacil oldu. Ardınca varup pīr-i Gebr’i⁶ hezār tazarru’la döndürdi. Getürüp murād üzere yidürüp içürdükden soñra yolına gönderdi.

Naẓm

ای کریمی که از خزانه غیب   گبر و ترسا وظیفه خور داری
دوستان را کجا کنی محروم   تو که با دشمنان نظر داری⁷

1 zāhib: zāhib olmak E

2 zayf: za’if N1

3 ma’dūd: ma’zūr N1

4 Pīr-i Naşrānī: Pīr anı MV, E

5 vaḡy-i//ile: - N1

6 Gebr’i: kebīri N1

7 “Ey kerem sahibi [Allah’ım], senin gayb hazinenden Hristiyanlar ve ateşe tapanlar rızıklanırlar. Düşmanları bile böyle gözeten sen, nasıl olur da dostları [nimetinden] mahrum bırakırsın.” | Bu beyitler Sa’dî-i Şirāzî’nin *Gülistān* adlı eserinden iktibas edilmiştir. bk. Sa’dî-i Şirāzî, *Gülistān*, Dârü’t-tubâ’ati’l-âmiye, İstanbul 1299, s. 7.

Ğalibā Şeyh Muşlihi'd-din Sa'di *kuddise sirruhu* bu iki beyti ol mazmûna binâ'en edâ itmişdür. Hattâ maşşûd-ı bi'z-zâtları bu kıt'a idügi ekâbir-i selefden birinün ta'yini ile tahkîka yitmişdür.

Pes Gebr-i kebîr¹ muḳaddemâ nazar-ı iltifâtdan dūr olup dergâh-ı luṭf u ri'âyetden sürildüğini, ba'dehu i'zâz u iltifâtla yoldan döndürilüp it'âm u ikrâmı vâcib görildüğini birbirine muḫâlif vaż'-ı ğarib² gördi. Sırrı ne idüğünü Hâzret-i Hâlîl'den şordı. Peyğamber-i büzürgvâr ki fermân-ı Celîl ü Cebbâr ol yüzden [456a E] âşkâr olduğunu söyledi, bâ'îş-i ziyâfet ü ri'âyet fermân-ı Velî-i Ni'met ile olduğunu beyân eyledi.

Hemân-dem pîr-i Naşrânî maḫhar-ı luṭf-ı sübhânî olup "Zihî Kirdgâr-ı [230b N1] mün'im ki düşmeni için döstına [216b MV] 'itâb eyleye. Bezl-i ni'met ü 'inâyet ve vaḫdâniyyetine münkir ü mu'terif olanları bir hisâb eyleye." diyü ağladı. Âteş-i rıfḫ-ıla Hâzret-i Hâlîl'ün yüregi tağladı. Ve ol hinde telḫîn-i peyğamber-i celîl ile imâna gelüp zümre-i mü'minin ü muvaḫḫidine dâhil oldu.

Ba'de-mâ müstemi'in-i zü'n-nühâ fırkasına ḫafî olmaya ki Hâzret-i İbrâhîm cânibine³ nâzil olan on şaḫîfenün mezmân-i laṭîfesi bi'l-küllîyye mevâ'iz ü neşâ'ihdür. Şarâḫaten emr ü nehy ma'ânîsini müştemiil degüldür. Ol cümleden biri *يا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَسْلُوطُ الْمَغْرُورُ إِنِّي لَمْ أَبْعَثْكَ لَتَجْمَعَ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ* «يا أيها الملك المسلول المغرور اني لم ابعثك لتتجمع بعضها على بعض»⁴ Ya'nî "Ey ḫalk-ı 'âlеме musallaḫ olan pâdişâh-ı mağrûr ve fermân-revâ-yı maḫlûḫât olan melik-i cebbâr-ı mürtefi'u'l-ḫuşûr, ben⁵ seni mâl-i dünyâ cem'in itmege göndermedüm. Hâzineler yığup ellerün mâl ü menâlin almağa me'mûr kılmadum. Lâkin seni gönderüp âyîn-i salṭanatla mü'eyyed kıldum ki mazlûminün meşâlihini görüp benüm cânibümden vekâletümle da'vetini redd idesün. Zîrâ ki ben redd-i da'vet itmezsin. Farazâ ki zâlim olan kâfir dahı olsa." dimekdür.

Bâ'îş budur ki sulṭân u ḫâkime vâcibdür ki umûr-ı cumhûrî bi'z-zât göreler. Vükelâ ihtiyârında ḫatı emr-i dîn ile muḫayyed, râst-ḫavl ü

1 Gebr-i kebîr: pîr-i kebîr N1

2 ğarib: 'azîm ğarib N1

3 cânibine: cenâbına E

4 "Ey mağrur ve güçlü hükümdar, ben seni bir şeyler toplaman için göndermedim. Velâkin ben seni mazlûmların benden isteklerini karşılayan için gönderdim. Ben [o mazlûmlar] inkar edenlerden de olsa [böyle davranmanı] istiyorum."

5 ben: ben binâ N1

perhîzkâr ve ğaraż u tama‘dan hâlî vü¹ ‘arî, ehl-i haqq u dindâr kimesneleri istiḥdâm ideler. Tâ ki ‘inda’llâh mes’ûl olmayalar. Ve divân-ı maḥşerde beyne’l-akrân hicâb çekdükden mâ‘adâ hisâb-ı mîzâna giriftârlıĝla maĝfîret-i ilâhiyye’den kendüleri maḥrûm bulmayalar.

Bu daḥı *Şuḥuf-ı İbrâhîm*’de meştûr olan umûr-ı me’sûredendür ki “Âkıluñ hareketi üç nesnenün² taḥşiline münḥaşır gerekdür ki evvelâ zâd-ı âhirete, şâniyen intizâm-ı umûr-ı ma‘âşa, şâlişen lezzât-ı ğayr-ı muḥarremeye ki ḥelâli ile mücâma‘at u mülâ‘abe ve muḥassenât-ı dünyeviyyeden isti‘mâli ḥelâl olan ‘ayş u tena‘uma³ ruḥşat u murâĝabe[dür].” diyü buyurulmuşdur.

El-kışsa Ḥazret-i Halîl’ün ‘izam-ı şânına söz yokdur. Hil’at-i ḥullet ile teşrifine delâlet iden âyât-ı *Kur’aniyye* ve eḥâdiş-i nebeviyye me’mûl olandan çokdur.

Menḳûldür ki birgün aşḥâbdan biri ḥabîb-i Hudâ, Muḥammed Muştafâ *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* cenâbına “yâ ḥayra’l-beriyye” diyü ḥitâb eyledi. Cevâbına iltifât itdükde “Ḥayrû’l-beriyye [456b E] İbrâhîm el-Ḥalîl’dür.” buyurdi. Ve yine birgün Ḥazret-i Peyĝâmbir ḥuzûrında Ḥazret-i İbrâhîm’ün⁴ ﴿رَبِّ اٰرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتٰى﴾ kışşası tezekkür olındukda Ḥazret-i Fahr-i Âlem *şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem* bir miḳdâr tefekkür buyurdılar.⁵ «نحن اُحَقُّ بالشك من اٰينا ابراهيم» cevâbını virdiler. Bu zıkr olınan eḥâdiş-i şerifenün delâleti Ḥazret-i Halîl’ün ‘izam-ı şânına ve Sulṭân-ı Enbiyâ tarafından medḥ u şenâ-yı bâhirü’l-bürhânına müte‘allikdur.

H’âce-i Kâ’inât *‘aleyhi efdalü’s-şalât* eşref-i enbiyâ vü mevcûdât [231a N1] iken⁶ ﴿فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا﴾ kışşası buyurıldı.

Ekşer-i sünen-i seniyye anlardan ḳalup me’mûlün bihâ oldı. Rûz-ı kıyâmetde cümleden evvel ḥulleyi anlar giyse gerekdür. İmâmü’l-beşer olup⁷ ﴿اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا﴾ anlaruñ ḥaqqında vârid olmuşdur.

Ve bi’l-cümle kısmet-i ğanîmet ve ḳaṭ‘-ı müy-ı leb, ḥuşûsâ isti‘mâl-i misvâk ve mazmaza ve ḳoltuḳ kıllarını ve müy-i ‘âneyi terâş itdürmek,

1 hâlî vü: - N1, E

2 nesnenün: şey’ün N1 | nesne E

3 tena‘uma: ni‘mete E

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/260, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster."

5 Hadis-i Şerîf, "Biz şüphe etmeye babamız İbrahim'den daha layıĝız." (Buhârî, *Enbiya*, 11)

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/95, "Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun."

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi, 2/124, "Ben seni insanlara önder yapacağım."

tırnağı kesüp degşürmek [217a MV] ve şuyla istincâ itmek ve dâ'imü'l-evkât mihmânsız olmayup mesâkîni iç'âm u ziyâfet anlaruñ sünnetleridür.

Târih-i Yehûd'da meştûr ve bu haķîre manzûr olmuştur ki Hâzret-i Halîl zamânına gelince ortaya süfre konup ittifâķla yimeklenmek cidden olmaz imiş. Herkes hişsesini eline alup ğidâsını yimege gider imiş. Fe-lâ-cerem bu sünnet-i seniyyeleri hõd bâ'is-i cem'iyet-i benî Âdem ve mâni'-i tefriķa-i ümem, kemâl-i imtizâcî müstelzem ü¹ müstevcib bir vaz'-ı laţîf-i mebzûlü'n-ni'amdür ki kâ'ide-i külliyyesi rûz-ı haşre dek ma'mûl ü müstaḥkemdür.² «رحمه الله تعالى وأولاده وجعل الجنة مثواه»

Mu'cizât-ı Halîl-i celîl *şalātu'llâhi 'aleyhi ve 'alâ nebiyyinâ el-cemîl*

Mu'cizātu Cemî'i'l-enbiyâ nâm kitâbda Hâzret-i İbrâhîm'den yedi mu'cize şudûr bulduğı³ yazılmışdır. Evveli vilâyet-i Bâbil'den hicretle diyâr-ı Şâm'a giderken yol üstinde bir buñara konduķda şuyı ğâyetde az iken keşret-i cereyânına cell-i himmet itdükleridür. Ve ol maḥalde odun bulunmayup sükkân-ı etrâf kıllit-i haţabdan şikâyet itdüklerinde vâfir taşları yığup kendü eliyle âteş urduķda odun gibi yanup taḥl-ı ta'am itdüğünü gören müşrikerüñ niçesi imâna geldügidür.

İkinci:⁴ Dâ'imâ Şâm'dan Mekke'ye ki giderdi, Hâzret-i İsmâ'il'ün ziyâreti ḥâtırasın iderdi. Niçe günlük yolu bir gün bir gecede alurdu. Ve eşnâ-yı râhda behâ'im ü sibâ' hâzretüñ yanına düşüp söyleşe söyleşe mürâfaķat kıldı.

Üçinci: Her ķanğı evde ki sâkin olurdu, kendülerden sonra ol [457a E] ḥâne kırķ yıla dek misk gibi ķoķardı. Hattâ Fârs vilâyetinde ķavm-i Mecûs hâzretüñ konuğı ḥânelerden birini almışlar idi. Bu ḥaşşasına bin'en 'ibâdetġah idinmişler idi.

Dördinci: Sulţân-ı Mısr Sâre'yi ḥalvet-i ḥaşşına götürdüķde mâ-beyninde ḥâ'il nesne⁵ ķalmayup hâzretüñ ol mu'ameleye itţilâ' bulması ve ıztırâbı anuñla mündefi' ķılınmasıdır.

1 müstelzem ü: - MV, E

2 "Yüce Allah ona ve evladına merhamet etsin. Onun meskenini cennet kılsın."

3 şudûr bulduğı: şudûrı E

4 İkinci: Şâniyen E

5 nesne: - N1

Beşinci: Bir yek-pāre seng-i hâreden dıraht-ı tâze bitürmesidür ki Hâzret-i Halil emr-i Celil ile vilâyet-i Şâm'a ki vardı, halkını dîn-i mübine da'vet kıldı. Bir yek-pāre taş gösterdiler. “Bundan bir ağaç bitürüp bize mu'cize göster.” didiler. Hemân ki İbrâhîm ‘aleyhi's-selâm “bi'smi'llâhi'l-'allâm” diyü ol seng üzerine ayak başup kıyâm itdi. Başduğı yirden bir dıraht zâhir olup müşrikînün gözlerine karşı bitdi. Hattâ Hâzret-i Mûsâ, Bârî Hudâ cenâbına münâcât itdükde işgâ-yı kelimât eyledüğü dıraht ol dıraht idüğü menkûldür.

Altıncı: Nemrûd-ı merdûd ¹ [231b N1] kendülerini âteşe atup yanmadığı ol nâr-ı fûrûzânı gülzâr-ı cinân ve eţrâfını âb-ı revân ver her cânibini tâze gülîstân eyledüğü mu'cizesidür.

Yedinci: Hâzret-i Halil, Hâcer ve İsmâ'il ile zemîn-i Mekke'ye toğrı giderken eşnâ-yı râhda koyup kendüsi Şâm-ı şerîfe gitdükde anlara ki bir müzâyâka vâkı' oldı, İsmâ'il peder-i celil cânibine feryâd eyledi. Mâ-beyndeki bu'd-i mesâfe mâni' u hâ'il olmayup ol şadâyı işitdüğü ve cevâbını [217b MV] virüp yine anlara işitdürdügüdür.

**Faşl Der-bi'set-i İsmâ'il bin İbrâhîm el-Halil 'aleyhimâ es-selâm
Ursile ilâ Kabâ'ili'l-Yemen ve'l-Amâlik fe-De'âhum
ilâ Evzâhi Minhec ve Aqvemi Tarîk**

Bundan aqdem ki Hâzret-i İsmâ'il'ün sa'âdet-i vilâdeti ve vâlidesi Hâcer ile Mekke-i Mükerrreme arzına hicreti ve zemîn-i Beyt-i Şerîf de² ikâmeti, ba'dehu binâ-yı Beytu'llâh'a³ vâlid-i büzürgvârı ile mübâşeret ve itmâm-ı binâdan soñra eşnâ-yı vefât-ı Halil'de Beyt-i Şerîf'ün kendüye sipâriş-i revliyeti, hattâ qabl-ez-'imâret Hâzret-i Halil'ün şıla-i rahm için beyt-i İsmâ'il'e muvâşalatı ki bi't-tafşîl yazılmış idi, hattâ tab'-ı insânîye gınâ virecek mertebelerde taḥkîk olunmış idi.

Fe-ammâ bu maḥalde tekrâr irâdı lâzım geldi. Hâlâ ki tekerrür ü istidrâk cihetinden i'tirâzı müstelzem oldı. Bu tarîkla ki Hâzret-i İsmâ'il ser-i Çâh-ı Zemzem'de temekkün-i cemîl itdükde evvelâ kendülere muḳârenet iden tâtife-i 'Amâlika'dan [475b E] bir zümre oldı. Ba'dehu kabîle-i Benî

1 merdûd: 'aleyhi'l-la'ne N1 | merdûd 'aleyhi'l-la'ne E

2 Beyt-i Şerîf de: Beytu'llâh'da N1

3 Beytu'llâh'a: Beyt-i Şerîf e N1

Cürhüm, Yemen vilâyetinden gelüp anda tavaştun itmekle anlar ile muhâlaşası taħaḳḳuḳ buldı. Hattâ anlar hâzrete yedi dâne dışı koyun bağışladılar. Südinden ve kızısından intifa'ını irâde kıldılar.

Hikmet Hudâ'nuındur, Hâzret-i Bârî te'âlâ Hâzret-i İsmâ'il'e ol kadar miknet ü kudret viridi ki koyunları degül,¹ sürisini ihşâ itmede niçeler 'âciz oldı. Ve kendüler tîr-endâzlığa ve binüp, inüp hayyâl-i heycâ-sâzlığa rağbet itmeleri ta'ayyün buldı. Evvelâ te'ehhül idüp tezevvüc itdükleri 'Amâliḳa'dan 'Amre bint Esed bin Usâme nâm 'afife idi ki şerâ'it-ı mihmân-nevâzlıḳda kuşûrına binâ'en Hâzret-i Halil 'atebe-i bâbı tebdil işâretin virmiş² idi. İsmâ'il, vaşiiyet-i Halil ile 'amel-i cemil idüp aña talâḳ virmiş idi.

Ba'dehu Surre bint Muḍâḍ bin 'Amr nâm muḥaddireyi almış idi. Hâzret-i İbrâhîm'ün mizâc-ı laṭîfine muvâfıḳ ḫidmeti anlar edâ idüp du'â-yı cemîlin hâşıl kılmış idi.

Kitâb-ı *Hamis* ve niçe târiḥ-i nefisde bu vechle meştûrdur ki İsmâ'il'i evinde bulamayup evvelki hâtûnına "Hâliñüz nicedür?"³ diyü şordukda aşlâ ağzından ḥamd u şükri müş'ir bir söz şudür itmedi. Anlar rıfḳ-ıla⁴ şordukça ol 'unf ile cevâb viridi. Bâ-ḫuşuş cidden mihmân-nevâzlıḳ ṭarîḳına rağbet itmedi.

Ammâ menḳûḥa-i şâniye her cevâbında ḥamd-i firâvân ve şükr-i cezîl-i⁵ bî-pâyân iş'âr itdükden ğayrı ziyâfet-i İbrâhîm'e iḳdâm itmiş idi. Atundan inmemekle mübârek maḥâsinini yuyup edhân-ı mu'aṭṭara ile âlûde kılmış idi. Tâ ki "Kapu 'atebesini bulmuş." [232a N1] diyü işmarlayup gitmiş idi. Hattâ ⁶﴿وَأَرْزُقُهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ﴾ naşş-ı kerîmi mücibince ḫayr-du'âlar eyleyüp beled-i eminde ve ḫavâlisinde şemerât-ı vefreti Hâzret-i Halil'ün ol du'â-yı cemîlinden şudür bulmuş idi. Ya'nî ki ḳurş-ı nân dâhil olmayup müverriḥîn ḳavlince ziyâfet-i hâtûnda ekmekden ğayrısı bulınup du'â-yı Halil mevcûd olan erzâḳuñ iḳşârına müte'alliḳ [218a MV] olmağın fî-mâ-ba'd vefret ü izdiyâdı müteḫâḳḳıḳ olmuş idi.

1 koyunları degül: koyunlarını MV, N1

2 virmiş: buyurmuş N1 | buyurmuşlar E

3 nicedür: ne vechledür N1

4 rıfḳ-ıla: rıfḳatle N1

5 cezîl-i: - N1 | cezile-i E

6 *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 14/37, "Onları ürünlerden rızıklandır."

[Hilye-i şerîfleri]

Hilye-i şerîfleri vâlid-i mâcidleri Halîlu'llâh hilyesi gibi idi. A'zâ vü beşerede ve evzâ'-ı beşeriycede cidden muğâyeret müşâhede olunmazdı. İbrâhîm 'aleyhi's-selâm vefâtından sonra 'azîmet-i diyâr-ı Şâm kıldılar. Varup, gelüp bir miqdâr zamân mürûrından sonra mîrâs-ı nübüvvetle dahı müstes'ad kılındılar.

Hağ *celle ve 'alâ* kendüsini vilâyet-i Yemen 'uşâtına gönderdi. Niçe rûzgâr ol havâlîde renc-i bisyâr çeküp ol tuğât-ı dalâlet-kirdârdan cüz'i [458a E] kimesneyi imâna getürdi.

[Evlâd-ı emcâd-ı mu'teberleri]

Evlâd-ı emcâd-ı mu'teberleri on iki nefer¹ ferzend-i reşid-i nâmver idüğü muqarrer olup Nâbit ve Kaydâr Harem-i Şerîf-i muhterem hîdmetinde sâbit-kadem oldılar. Sâ'ir evlâdı vilâyet-i Yemen'de yirleşüp zirâ'at u hîrâsete iştiğâl kıldılar.

Ve kitâb-ı *Sîretü Ibn Hişâm*'da evlâd-ı İsmâ'il on iki ferzend-i celildür ki isimleri Nâbit ve Kaydâr ve Ezbil ve Menşâ ve Mişma' ve Mâşî ve Nâfis ve Tema ve Kaşûr ve Duma ve Redâm ve Hâzâm'dur² ki cümleden vâlidesi Surre bint Muḍâd-ı Cürhümî'dür. Bunların ekşeri hayyâl ve silâh-şör-ı şâhib-kemâl olup 'ilm-i remy ve rağbet-i şayd u şikâr, Hâzret-i İsmâ'il'den kendülere irşle intikâl itmiş idi. A'lâ oklar yonarlardı. Tîr-endâzlıkda kabzaları müşârün ileyh bi'l-benân olmuşlar idi.

Menkûldür ki birgün Hâzret-i Fahr-i 'Âlem *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* bir tã'ifeye uğradılar³ ki ok atmağa kûşîş iderlerdi. Ve kemâl-i ihtimâmla ok yarışup nişân gözedürlerdi. Hâzret anların ef'âlini pesend ü taḥsîn buyurdu. «ارمى بنى اسمعيل فان أباكم يعنى اسمعيل كان رامياً»⁴ diyü taḥlîdleri hâzrete idüğünü tıyurdu.

1 nefer: - MV, N1

2 Nüşhalarda "Şâbit, Dîndâr ve Adil ve Menşî ve Mesma' ve Mâş ve Mâdil, Dez ve Tãmâ ve Ayṭûr ve Niş ve Kayzehâ" şeklinde yazılan bu isimler tashih edilerek metne alındı. bk. Muhammed bin Ahmed el-Mekkî el-Hasenî el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-Abbâri'l-beledi'l-harâm*, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2000, C. 2, s. 23.

3 birgün//uğradılar: - N1

4 Hadîs-i Şerîf, "Ey İsmailoğulları, ok atın. Çünkü babanız İsmail de ok atardı." (Buhârî, Enbiya, 12)

Laḳab-ı şerîfleri Ebü'l-'Arab'dur. Bir daḥı A'râḳu's-şerâ¹ lafzı gibi kelâm-ı mühezzebdür ki ...² ma'nâsınadır.

Ve'l-hâşıl Ḥazret-i İsmâ'il ki yüz otuz yedi yıl 'ömr sürdi, toḳsan yaşına girince Ḥazret-i İbrâhîm kayd-ı ḥayâtta bulunup kırk yedi yıl anlardan sonra râḥat u zindeḡânî gördi. Ve emr-i da'vete ve izhâr-ı nübüvvete babası vefâtından sonra me'mûr kılındı ki ḳavl-i eṣaḥ budur.³

Zîrâ⁴ ba'zı müverrihîn Ḥazret-i Ḥalîl'ün ḥâl-i ḥayâtında ve kemâl-i sıḥḥatinde⁵ ba's olunup elli yıl nübüvvet itdi, diyü naḳl ü taştîr itmişlerdür. Ḥalâ ki rivâyet-i Ṭaberî'ye muḥâlifdür. Ve bi'l-cümle 'ömr-i şerîfleri⁶ âḥir olup da'vet-i ilâhiye ki icâbet kıldı, cesed-i mübâreki Ḥicr'de⁷ mezâr-ı Hâcer ḳurbında defn olındı ki miyân-ı rûkn ü maḳâmdadır, diyü haber virildi.

Ammâ mu'cizâtuhu 'aleyhi's-selâm

Kitâb-ı Mu'cizât'da zıkr olunduḡı üzere üç mu'cizedür. **Evveli** daḥı kendüler şabâvet [232b N1] 'âleminde iken mübârek ökçesi ile eşindüḡi yirden Zemzem nâm şuyuñ cereyânıdır. Ba'zılar ḳavlince şuyuñ zuhûrı, ya'nî ki Hâcer mâ'-i cârî talebinde iken Ḥazret-i [218b MV] İsmâ'il'ün maḳdem-i mübâreki berekâtında Zemzem'ün seyelân-ı mevfûrı mâh-ı şa'bânun on beşine râst [458b E] gelmişdür. Ya'nî ki ol vaḳt-i mübârek teyemmün-i maḳdem-i şerîfine maḳrûn⁸ olmaḡla Zemzem zâhir olmuş idi.

İkinci: Bir cengelistan içinde otururken ba'zı küffâr gelüp bir şecer-i ḡayr-ı müşmiri gösterüp "Eger peygâmbere isen bunun gibi ḳara ḳalıdan, lezîz mîveler bitürmeñ gereksün." didükleri ḥinde du'â idüp laṭîf mîveler ve sükkerin nevbâveler bitürmüş idi.

Üçüncü: Bir südsüz ḳoyundan süd sağduḡıdır ki ba'zı küffârı dîn-i İslâm'a⁹ da'vet itdükde nübüvvetine inanmadılar. "Sözüñde şâḍıḳ isen bize

1 şerâ: serây N1

2 N1 ve MV nüshalarında burada bir iki kelimelik boşluk vardır. E nüshasında boşluk yoktur, ancak ikame edilen bir kelime de bulunmamaktadır.

3 kılındı//budur: kılınduḡı ḳavl-i eṣaḥdır N1

4 Zîrâ: - MV

5 kemâl-i sıḥḥatinde: - MV, N1

6 'ömr-i şerîfleri: 'ömr-i MV, N1

7 Ḥicr'de: Ḥicâz'da E

8 maḳrûn: meveddet N1

9 dîn-i İslâm'a: dîne N1

bu koyundan süd şagup mu‘cize göster.” diyü söylediler. Hâzret dahı mübârek elini ol koyunun arkasına sürdi.¹ 2 «بسم الله الذى أرسلنى رسولاً» buyurdi. Fi'l-hâl ol koyuncağızuñ memeleri südlenüp vâfir südini şagdı. Niçe bed-kışuñ İslâm’a gelmesine sebep oldı.

Keyfiyyet-i zühür-ı aşnâm der-miyân-ı evlâd-ı İsmâ‘il ‘aleyhi’s-selâm

Ravzatu’s-safâ’da meşûrdur ki Hâzret-i İsmâ‘il icâbet-i da‘vet-i Rabb-i Celil itdükden soñra evlâdı çoğaldı. Havâli-i Mekke’ye ve ol etrâfdaki kıyâyetlere şıgmaz oldı. Bi’z-zarûre Yemen vilâyetine ve ba‘zılar medâ’in-i Şâm’a müteferriğ oldılar. Lâkin her nakl iden teberrüken ve teyemmünen birer hicâreyi Harem-i Şerif den alup götürdiler. Vardukları yirde bir pâk ü fâhir maħalle koyup rağbetle tıtdılar. Giderek “Ol hicâre Harem’den olmağ lâzım degüldür.” didiler. Hemân nazara mergûb olanları getirüp ta‘zîmine şarf-ı mağdûr kıldılar. Bu tarîkla yoldan çıkup buldukları taşları ziyâret ve gâh u bî-gâh tavâfına rağbet eyler oldılar.

Bi’l-âhire İblis-i pür-telbîs ki bunları gördi, maddeleri kâbil-i idlâl ancağ, diyü ol ahcârı evşâna mübeddel kıldı. “Sâde taşlara tapacağınuza muşavver şanemlere tapsaınuza.” diyü igvâ viridi. Tahrik-i dâlâlet-nümâsı ile kendülere bütler düzdürdi. Bu tarîkla ‘ibâdet-i aşnâma başladılar. *Şuhuf-ı İbrâhîm* ahkâmını nisyân tākçesine bıraktılar. Kâtı zarûret düşmeyince ahkâmına mürâca‘at itmediler.

Ba‘zılar kavlince İsâf ve Nâ’ile nâm zânî ve zâniye ki Benî Cürhüm’den idiler, galeyân-ı şehvet eşnâsında nefis-i Beytu’llâh’da zinâ eylediler. Pes Hıllâk-ı cihân-âferîn berây-ı ‘ibret³ İsâf ve Nâ’ile’yi meşû itdi. İkisi dahı ‘aynıyla taş olup şanem gibi miyân-ı Ka‘be’de bulındı. Benî Cürhüm bunları çıkardılar. [459a E] İsâfı Şan’a Tağı’nuñ torusına, Nâ’ile’yi Kûh-ı Merve depesine yirleştürdiler. Mürûr-i ezmânla ki evlâd-ı İsmâ‘il peydâ oldı, tahrik-i İblis ile niçe bed-kış anlaruñ ‘ibâdetlerine müdâvemet⁴ kıldı.

Bu dahı ba‘zı tevârihde meşûrdur ki ‘Amr bin el-Hayy⁵ Huzâ‘î, [233a N1] Hubel nâm şanemi Şâm’dan getürdi. Cibâl-i Mekke’den Kûh-ı Ahşeb

1 arkasına sürdi: üzerine koyup E

2 “beni peygamber olarak gönderen Allah’ın adıyla...”

3 ‘ibret: ‘ibret-i müşrikin E

4 müdâvemet: mürâfaqat N1

5 el-Hayy: - N1

depesine vaz' idüp halkı anuñ 'ibâdetine me'mûr itdi. Tâ ki mezbûr müfsidüñ vaz'-ı nâ-meşkûrından soñra kabâ'il-i 'Arab'da büt-perestlik tarîkası şöret buldı. Kabîle-i Ezd ve Ğassân, Menât nâm şanemi der-kenâr eyleyüp sevâhîl-i deryâda bir büt-hâneye koyup tapdukları gibi Enşâr kavmi dahı [219a MV] zamân-ı câhiliyyetde Menât'a raġbet gösterdiler. Benî Huzâ'a ve Kureyş kavmi Beytu'llâh'a raġbet itdüğü gibi bir büt¹-hâne düzdiler. 'Uzzâ nâm büti aña vaz' idüp 'ibâdet itmege başladılar. Hattâ bu şîve-i nâ-maḥmûdı tâ efḍal-i mevcûd ve eşref-i enbiyâ-yı zevî'l-cûd olan Ḥazret-i Muḥammed-i maḥmûd zamân-ı şerîfine² gelince pîşe idindiler.

Faşl Der-zıkr-i³ Ba's-i İshâk bin Ḥalîl 'aleyhimâ es-selâm

'Âbid ü şâlih ü müşfik u raḥîm, dil-nevâz u hâtır-sâz u kerîm peygâmbere idi. Ḥazret-i İbrâhîm'ün ḥâl-i ḥayâtında meb'ûs olup sükkân-ı vilâyet-i Ken'an da'vetine me'mûr kılınmışdı.

Hilye-i şerîfesi

Bâlâda meşṭûr olduğı üzere Ḥazret-i İbrâhîm'e kemâl-i müşâbehette sebîh, tamâm-kâmet ve siyâh-çeşm ve sümret-i rûy ile vecîh nebiyy-i mürsel idi ki kitâb-ı müsteṭâb-ı risâletine mâ-şadaḳ maẓmûn-ı lâ-raybe fiḥ⁴ idüğünde şübhe yoġ-ıdı. Duḡter-i ḥâlî, ya'nî dayısı kızısı Refekâ nâm cemîle-i pür-ḥâlî ḥibâle-i nikâḥına almış idi. Ve anuñ raḥm-i pâkinden bir şikemde 'Ayy⁵ ve Ya'ḳûb nâm vелеdeyn-i ekremeyn vücûda gelmiş idi. Hattâ Ḥazret-i 'Ayy muḳaddemce toġup mevlid-i şânî anı ta'ḳîb itmeğin Ya'ḳûb nâmı ta'yîn olunmuş idi.

Pes ol iki maḥdûm-ı 'izzetmend ve peygâmbere-zâde-i ercümend ki giderek şâḥsâr-ı kâmet-i bâlâları neşv ü nemâ bulup her biri bağ u râġ-ı risâlet ü hidâyetde bir serv-i ser-efrâz oldu. Ḥazret-i İshâk'ın maḥabbet-i kâmile

1 büt: naḥle MV

2 zemân-ı şerîfine: zemânına N1, E

3 Der-zıkrî: - N1

4 "Bunda şübhe yoktur." | Bu ifade *Kur'ân-ı Kerîm*, Bakara Sûresi 2. âyet ve Âli İmrân Sûresi 9. âyetinde geçmektedir.

5 Burada kastedilen "Esav" olmalıdır. bk. Ömer Faruk Harman, "İSHAK", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ishak> (15.06.2019).

‘Ays-ı mergûba ve vâlideleri Refekâ’nuñ meveddet-i şâmilesi Hâzret-i Ya‘kûb’a ‘ayn-ı ta‘alluqla ta‘ayyün buldı. Bu minvâl üzere rûzân u şebân vilâyet-i Ken‘ân’daki aqvâm-ı keşîreyi dîn-i mübîne da‘vet-künân ve evkât-ı ‘ömr-i ‘azîzleri zühhd ü tã‘at u ‘ibâdetle güzêrân iken kiber-i sinn muqtezâsınca [459a E] Hâzret-i İshâk ‘aleyhi’s-selâm remed ‘arîzâsına mübtelâ oldu. Metâ’-ı dünyevîyyeyi ‘ayn-ı başîretle göze göstermedükleri gibi dide-i başarla dahı manzûrları olmaduğı taḥaḫḫuk buldı.

Ol eşnâlarda birgün hâzret-i pîr şayd u şikâr etlerinden bişmiş büryân ârzû kıldı. ‘Ays’uñ şayd u naḥcîre rağbet-i tammı olmağın bu ḥidmetüñ edâsını anlara sipâriş buyurdı. “Niçe rûzgârdur ki nefsimüz¹ ol maḫûle tã‘me ârzûsına bî-ḫarârdur. Şöyle ki bu def‘a bu mühimmi² itmâm idüp getüresün. Kendü ḫaḫḫuñda yümn ü bereket içün du‘â-yı ḫayrumı muḫarrer bilesün.” edâsın idüp mihr ü şegâf-ı³ tamâmını ‘Ays’a tıyurdı.

Peyğamber-zâde-i mesfûr kemâl-i ibtihâc u sürûr ve sa‘y u diḫḫat-i mevfûr ile [233b N1] tîr ü kemânını ele aldı. Bir şîr-i jiyân gibi naḥcîrgâḥ olan bîşe-zâra ‘azîmet kıldı.

Ammâ Refekâ ki bu kelâmı⁴ işitdi, meyl-i tammına binâ’en du‘â-yı yümn ü berekât Ya‘kûb ḫaḫḫında olmasını ḫaşd idüp ḫuşûş-ı mezbûrı aña taḫrîr itdi. Ḥattâ üslûb-ı firîb ü ḫileyi bile ta‘lîm ü taşvîr itdi ki bilâ-te’ḫîr bir gûsâleyi boğazlayup büryân eyleye ve ḫuzûr-ı pîre iletdukde kendüyi bildürmeyüp kelimâtını ‘Ays’a taḫlîd iderek söyleye. Tâ ki bu ḫîle ile pîr-i mübâreküñ⁵ du‘â-yı ḫayrı Ya‘kûb’a ola. Rütbe-i ‘âliye-i nübüvvetden behremend olup i’tilâ-yı şân bula.

Bu minvâl üzere Ya‘kûb işâret-i vâlide ile [219b MV] bir gûsâleyi büryân idüp ‘izz-i ḫuzûr-ı pîre iletdukde kendüyi bildürmeyüp kelimâtını ‘Ays’a taḫlîd iderek söyleye. Tâ ki bu ḫîle ile hâzret-i pîrûñ du‘â-yı ḫayrı Ya‘kûb’a ola. Rütbe-i ‘âliye-i nübüvvetden behremend olup i’tilâ-yı şân bula.

1 nefsimüz: ḫab‘ımız N1

2 mühimmi: laḫmı N1

3 Nüşhalarda “şûr u şegâb” şeklinde yazılan bu terkip anlam gereği “mihr ü şegâf” olarak metne alındı.

4 bu kelâmı: bunı MV, N1

5 pîr-i mübâreküñ: pîrûñ N1, E

Bu minvâl üzere Ya'kûb gûsâleyi büryân idüp 'izz-i huzûr-ı pîr-i mübâreke¹ getürdi. "Buyurduğıñuz ta'âmdur ki ihzâr eyledüm." diyü kelimât-ı 'Ays'a müşâbih edâ ile 'arz-ı meskenet itdi.

Fe-ammâ hâzret-i pîre mâ-fi'z-zamîr ma'lûm oldı. "Allâh Allâh, güyâ ki 'Ays'ıñ sâ'idini tutarın. Ve ammâ Ya'kûb'ıñ kelimâtını ılgâ iderin." buyurdı. İrâdetü'llâhda hayr-du'âsı ol hinde Ya'kûb hâkıkında olmağ idüğini bilüp yine tecâhül yüzinden yümn ü himmetle du'â kıldı. Ve hitâm-ı tenâvül-i ta'âmda² «بارك الله فيك وفي أولادك وجعل فيهم النبوة والكتاب» lafz-ı şerîfini edâ kıldı. Be-ğavl-i ekser-i erbâb-ı tevârih ez-şâhsâr tâ-bih hadîka-i vücûd-ı Ya'kûb'dan neşv ü nemâ bulup hezârân hezâr şâh-ı berûmend ile behredâr olan evlâd-ı kirâm ki rütbe-i nübüvvet ve mertebe-i risâletde mu'cize mîveleri ile kâmkâr ve kerâmât nevbâveleri ile zevi'l-iqtidâr [460a E] olmışlardur. Yetmiş biñ peygâmbir 'idâdında maḥsûb olup i'tilâ-yı şân ve meziyyet-i sa'âdet ü 'unvân bulmışlardur.

Ammâ Hâzret-i 'Ays ki hezâr zaḥmet ü renc ile bir ğazâle şayd itdi. Ve bişürüp büryân itdükden soñra hîdmet-i peder-i büzürgvârına 'arza kıldı. "Bundan aḡdem bu bendeye buyurılan tu'me-i şikârdur ki 'izz-i huzûrınıza getürdüm." diyü söyledi. Hâzret-i pîr bu kerre kemâ-yenbağî vâkıf-ı remz-i setîr olup ta'accüb-künân 'Ays'a hitâb kıldı. "Muḡaddemâ ma'hûd olan netîce-i du'â birâderüñ Ya'kûb'a ve evlâdına naşib oldı. Ekser-i zürriyyâtı hânedân-ı nübüvvet olmağ üzere du'â kılındı. Lâkin saña daḡı bir du'â eyleyeyin ki ekser-i mülûk ü şâhân senüñ evlâduñdan vücûda gele. Ma'a zâlik içlerinde bir peygâmbir-i şabûr daḡı zuhûr idüp Haḡ celle ve 'alâ senüñ şabruñ berekâtında ol nebiyy-i şâbiri zürriyyetüñden bedîdâr kıla." buyurdı.

Bu minvâl üzere du'â-yı hayr idüp mâ-cerâ-yı sâbıķı 'Ays'a bu vechle tıuyurdi.³ Fî nefsi'l-emr niçe şehryâr-ı merğûb ve mülûk-i hûş-sülûk-i nâ⁴-merğûb⁵ 'Ays'ıñ âlinden peydâ olmışdur. Hûşûşâ Hâzret-i Eyyûb-i mürsel daḡı şeref-i şabr u [234a N1] nübüvvetle ol hânedândan vücûda gelmişdür.

Fe-lâ-cerem mekr-i zamân ve hîle-i nısvân ki niçe maḡalde pây-bend-i ricâl ü merdân olmışdur. Hâzret-i Havvâ'dan tâ âḡir-i hengâma dek

1 'izz-i//mübâreke: - N1

2 "Allah seni ve evladını mübarek kılsın. [Evladına] nübüvvet ve kitap versin."

3 tıuyurdi: şordı N1

4 nâ: - N1

5 ve//merğûb: - E

zenlerden zuhūr itmesi ta‘ayyün bulmuşdur. Binā’en ‘alā zālik Mevlānā
Ḥamdī bu maḥalde;

Nāzm

Arā’isūn ‘avrete inanma aḥī
‘Avret āl itdi enbiyāya daḥı

beytini ḥūb edā itmişdür.

Bu daḥı menķüldür ki Ḥazret-i ‘Ayş mā-cerāya vākıf olup derūnında
hıķd u ḥased ve buğz u ‘adāvet-i müşedded¹ peydā olduķdan soñra birgün
Ḥazret-i Ya‘ķūb’ı ziyāfet için ḥānesine da‘vet kıldı. Tenāvül-i ta‘āmdan
soñra ‘arz-ı ṭuḥaf u hedāyā ve esb ü ester ü şütür ve gāv-ı māde vü ner ve
gūsfend ü ma‘z-ı bī-mer² maķūlesi baḥşış-i bī-intihā eyleyüp ešnā-yı vedā‘da
ki ol zamānda ‘adet olduğı üzere gerden-i birāderi öpmek istedi ki ol bahāne
ile dendān-ı [220a MV] tizini işledüre ve baķıyye-i ḥayātını ḥulķūmından
izāle kıla idi.

Lākin be-emr-i Zül-celāl dendānelerinde kuvvet ü fer ḳalmadı. Ḥattā
dişleri mūm gibi ağızında nerm oldu. Bu ḳazıyye ḥikmet-i Ḳādir-i pūr-kemāle
binā’en idüğini bildi. «أستغفر الله وأتوب إليه»³ diyü inābetle ferāğat [460b
E] eyledi. Ve Ya‘ķūb’a ḥiṭāb idüp “Ey birāder, daḥı şimdi bildüm ki
ḥaķķuñda şudūr eyleyen du‘ā-yı peder Ḥālīķ-ı cihān-āferīnden irādet-i
‘ināyet-gūster ile şudūr eylemiş. Ve ol gelicek enbiyā-yı ‘izām senūñ şulb-i
pākūñden gelmesine meşıyyet-i lem-yezeliyyesi mūte‘allīķ olmış. Min ba‘d
Ḥudā-yı te‘ālānuñ emānında olasun. Ve sālimen ve gānimen ḥarem⁴-
serāyuña ‘avdet kılasun.” didi. Ya‘ķūb daḥı bunca baḥşış ü hedāyā ile ‘izzet-
ḥānesine ‘azīmet kıldı. Ve bu ḳazıyyeyi müverriḥ Ḥāfız-ı Ebrū ve Ṭaberi gibi
müverriḥine āb-rū olan imām-ı ḥümām yazmışdur. Sā’ir aḥvāl ve ‘Ayş’uñ
diyār-ı Rūm’a riḥlet eyledüğü ḥāl, ātiyede meşūr olacaķdur.

El-ķışşa Ḥazret-i İşḥāķ yüz seksen yıl ‘ömr sürdi. Āḥir da‘vet-i ilāḥıye
“lebbeyk” ile icābet idüp civār-ı raḥmet-i Raḥmān’a vuşul buldı. Ḥazret-i

1 müşedded: müşted MV, E

2 mer: ser N1

3 “Allah beni bağışlasın. Ona tövbe ettim.”

4 ḥarem: - N1

‘Ayš techîz ü tekfîn ve sâ’ir mühimmâtını görüp Kuds-i Halîl nâm medfende mâ-beyn-i vâlideynde defn itdürdi. ¹ «رحمة الله عليه»

Ammâ mu‘cizâtuhu

Şol ki *Mecmû‘a-i Mu‘cizât*’da mütebâdirdür, üç mu‘cize idügi bâhirdür.² **Birisi** ehl-i Şâm’ı imâna da‘vet itdüklerinde “Mu‘cize izhâr eyle.” didiler. “Koyunlarımız katı az kalmışdur. Anuñ ikşârına müte‘allik bir kerâmetüñ recâ eylerüz.” diyü söylediler. Pes ol nebiyy-i muṭlaḳ keyfe mâ-itfaḳ bir dişi koyun getürtdi. Mübârek eliyle arkasını şıgayup *bi’smi’llâhi bi-bereketihi*³ du‘âsını itdi. Fe-lâ-cerem sâ‘ati ile ol ğanem⁴ yüklü oldı. Hamlını vaz’ idüp yetmiş dâne kuzu toğurdu. Bu tarîḳla niçe müşrikler şeref-i İslâm’la şâd-kâm kılındı. Ve koyunları üreyüp ol du‘âdan soñra her biri hilâf-ı ‘âde me’mûlinden ziyâde kuzılar ḥaşıl kıldı.

İkinci: Cild-i baḳar ḥuşûşıdır ki ba‘zı müşrikler “Biz senüñ nübüvvetüñe inanmazuz.” didiler. “Bizi İslâm’a gelsün, [234b N1] dir iseñ şu derileri zinde kılmaḳ gereksün.” diyü niçe zamândan berü kurıymış kalmış birkaç kıṭ‘a deriler getürdiler. Fe-lâ-cerem Hâzret-i İshâḳ-ı mükerrrem ol cülûdün yırtıḳlarını dikdi. İçlerini kumla doldurdu.⁵ Ba‘dehu «سبحان المحيى»⁶ diyü du‘â idüp mübârek eliyle ol derileri şıgadı. Cümlesi dirilüp hayât-ı nev bulup niçe müşrikünün İslâm’ına⁷ sebep oldı.

Üçinci: Küffâruñ ibrâmları, “Elbette bize mu‘cize göster.” diyü ilhâḥ-ı tâmları, ḥuşûşâ “Yırtıcı cânverler ile [461a E] muşâḥabet eyle ve biz işidelüm. Huzûrımızda sen söyle.” diyü ihtimâmları ḥâlinde Hâzret-i İshâḳ du‘â ve teveccühle ba‘zı derendelere söyledi. “Sizi kim ḥalḳ eylemişdür.” diyü su‘âl eyledi. Anlar daḥı «هو الله الواحد القهار»⁸ diyü cevâb [220b MV] virdüğini ḥâzır olan müşrikîn işitdi.

1 “Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun.”

2 bâhirdür: zâhirdür N1, E

3 “Allah’ın ismi ve bereketi ile...”

4 ğanem: koyun N1

5 doldurdu: pür kıldı N1, E

6 “Çürümüş kemikleri dirilten, hayat veren [Allah] her türlü noksanlıktan münezzehtir.” | Bu duada Yâsîn Sûresi, 78. âyetten iktibas yapılmıştır.

7 İslâm’ına: İslâm’a gelmesine N1

8 “O, Vâhid ve Kâhḥâr olan Allah’tır.” | Kâhḥâr: Kâdir E

Faşl Der-zıkr-i Bi'set-i'l Ya'küb bin İshāk 'aleyhimā es-selām

Bir peygamber-i celilü'l-kādrdür ki qarındaşı 'Ays ile bir batnda tev'emeyn çoğup eşnâ-yı tevellüdde bunlar ki 'Ays'ın ardınca çoğup ta'ķib itmegin Ya'küb dinilmişdür. Ve 'inde'l-ba'z 'Ays lafzı 'ișyândan tutilmişdür ki hadd-i zâtında büyügi Ya'küb olup vilâdetde taķaddüm itdügi için 'ișyânına binâ'en 'Ays dinilmişdür.

Ammâ Hâzret-i Ya'küb'ün bir ismi dahı İsrâ'il'dür. *İșrâķu't-tevârih* kavlince İsrâ'il "şafvetü'llâh" dimekdür. Ve ba'zı müverrihîn zu'mınca ikisi dahı büyüyp nihâl-i kâmetleri serv-i ser-firâz olduğda Hâzret-i İshāk büryân taleb itmesi ve Hâzret-i Ya'küb bu bâbda taķaddüm itmekle mâbeynlerinde 'adâvet vâķi' olup vâlid-i büzürgvârının vaşıyyeti ve mâder-i merhâmet-kirdârının hüsn-i tedbîr ü delâleti ile bir gice Hâzret-i Ya'küb celâ-yı vațan kıldı. Yine Şâm vilâyetinde Feddân nâhiyesinde sâkin Albâ² bin Nebvil nâm tayısı, ya'nî ki vâlidesinün karındaşı yanına vardı ki ba'zı müverrihîn kavlince ismi Labân³ bin Nâhid idi.

Ol şeb ki vațanından çıkup gitdi, yolda râst gelenler ki "Kanda gidersün?" dirdi, " 'Ays'ın mekrinden kaçup Allâhu Te'âlâ'nun luțfı ümmîdine sefer iderin." dimekle kendüye "İsrâ'il" 'alem oldı. Ya'nî ki "Gice içindeki seyrinden Hâzret-i Hâķķ'a teveccüh kıldı." diyü şöret buldı. Zîrâ ki İl, esmâ-yı ilâhiyye'dendür. İsrâ ise ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى﴾⁴ naşşı mücibince gice içindeki seyrden 'ibâretdür.

Ve bi'l-cümle Hâzret-i Ya'küb ki mezbûr tayısı yanına vardı, Leyâ ve Râhîl nâm iki kızının birini tezevvüc murâd idindi. Faķr u fâķasına binâ'en Ya'küb'a anların tezevvücini tecvîz⁵ itmedi. Bi'l-âhire mehr-i mü'eccel-i mu'teber muķâbelesinde yedi yıl koyunlarını sürüp çübânlık itdi. Andan sonra büyük kıızı Leyâ'yı Labân⁶ kendüye viridi. Lâkin Ya'küb'ün aşlında murâdı Râhîl olmağın Leyâ'yı ķabûl itmemek şeklini gösterdi. Büyüğünü ķabûl itmeyince küçüğünü tezvîce rızâ virmedi. 'Âķibet anuñ mehri muķâbelesinde dahı [461b E] yedi yıl şobânlık idüp ol şer'i atde iki hem-şire bir şahsuñ taht-ı nikâhında cem' olmaķ câ'iz olmağın Râhîl'i dahı [235a

1 Bi'set-i: - N1 | Ba's-i E

2 Albâ: İlyâ MV, E

3 Labân: Leyyân E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, İsrâ Sûresi, 17/1, "[Muhammed'i] bir gece yürüten Allah'ın şânı yücedir."

5 tecvîz: - N1

6 Labân: - MV | Leyyân E

N1] tezevvüc idüp¹ hâtûn idindi. Andan dahı maṭlûb-ı mîvelerine dest-res buldı.

Bundan mâ'adâ Leyâ'nuñ Bilha² nâm bir câriyesi var idi. Râhîl'ün dahı Zilfa nâm bir perestâri hîdmet-i Ya'ķûb'a sezâvâr idi. Pes ol iki 'arûs-ı 'iffet-me'nûs câriyelerinüñ taşarrufını zevc-i 'iffetmendlerine bağışladılar. Ya'nî ki "İsterseñüz hîdmet-i firâşları size helâl olsun." didiler. Tâ ki anlar dahı hâzretten niçe evlâd getürdiler.

Kitâb-ı Câmî'-i A'zam'da meşûrdur ki Hâzret-i Ya'ķûb, Leyâ bint Labân'dan³ altı ferzend-i mergûb getürdi. Rübîl ve Şem'un ve Yehüdâ ve Lâvî ve Zebulûn⁴ ve Yisâhar nâmları ile cümlesi iştiḥâr buldı. Ve ba'zılar Zebulûn'a Reyûn ve Yisâhar'a Yarḥûn ıtlâkın eylediler.

Ve ammâ Râhîl'den ancaķ Yûsuf ve Bünyâmîn tevellüd itdi. Ya'nî ki bu iki ferzend-i 'izzetmendüñ her biri «رَبِّ وَاحِدٌ يُّوزَنُ أَلْفًا»⁵ maзмûnına [221a MV] mâ-sadaķ idüğü taḥķîķa yitdi. Kezâlik Bilha⁶ nâmındaki câriyeden Dân ve Neftâlî⁷ nâm iki veled-i reşîd vücûda geldi. Niteki Zilfa nâm kenîzekden Kâd ve Âşer nâm iki püser-i sa'îd dahı tevellüd ķıldı ki bu cümle⁸ on iki ferzend-i benâmdur.

Ķur'an-ı A'zim'de esbât ıtlâķ olunmağla zıkr-i cemîlleri tamâmdur. 'Arab kavminde ķabâ'il ve 'Acem zümresinde şu'ûb⁹ ve Benî İsrâ'il içinde esbât cemî'an bir ma'nâyadur. Ve sıbt şecere-i mülteffeye, ya'nî ki dalı ve budaķları ve yapraķları birbirine şarılmış şıķ dıraḥta ıtlâķ olınagelmişdür. Bunlaruñ dahı her birinden evlâd u 'iyâl üreyüp müteķâşir olduğı için sıbt dinilmişdür.

Ammâ Ma'ârif-i Hâşibî'de âḥar vechle mezkûrdur. Ya'nî ki dört sıbt Leyâ'dan mütevellid olmışdır ki anlar Rübîl ve Yehüdâ ve Şem'un ve Lâvî

1 tezevvüc idüp: - MV, N1

2 Nüşhalarda "Filhad" şeklinde yazılan bu isim "Bilha" olarak tashih edildi. bk. Ömer Faruk Harman, "YA'KÜB", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub#1> (15.06.2019).

3 Labân'dan: Leyyân'dan E

4 Nüşhalarda "Reyâlûn" şeklinde yazılan bu isim "Zebulûn" olarak tashih edildi. bk.

5 "Nice bir vardır ki bine denktir."

6 Bilhâ: Ķalemine MV, E

7 N1 nüshasında "Bağşân", MV ve E nüshalarında "Yağşâl" şeklinde yazılan bu isim "Neftâlî" olarak tashih edildi. bk. Ying, age, s. 138.

8 cümle: vechle N1

9 şu'ûb: Ya'ķûb N1

nāmı ile şöhrat bulmuşdur. Rāhîl'den ise kavl-i sâbık üzere ancak Yûsuf ve Bünyâmîn toğmuşdur. Üçer sıbt dağı ol iki kenizekten vücûda gelmişdür.

Vaktâ ki bu mertebede keşret-i tevâlûd ü tenâsül muḳarrer oldu, Ḥazret-i Ya'ḳûb zemîn-i Fezzân'dan¹ göçüp vilâyet-i Ken'ân'da yirleşmege 'azîmet kıldı. Lâkin hâl-i nâmdârı olan Labân² ol maḳûle maḳdemi maḥz-ı yümn ü bereket olan 'azîzü'l-vücûddan müfâraḳata cevâz göstermedi. Bir yılcağız [462a E] dağı³ kendüsi ile bile olmasını recâ kıldı. Anlar dağı berây-ı hâtır-ı hâl gelicek sâl âhîrine dek anda kaldı.

Ol dağı anuñ hâtırını ri'âyet kaşd idüp ol yıl koyunlardan ne miḳdâr kuzu toğarsa Ya'ḳûb'a virecek oldu. Hikmet Ḥudâ'nuñdur, bir şehir Ḥazret-i Cibrîl vahy-i cemîl ile nüzûl itdi. "Fülân dıraḳtuñ evrâḳını ki yanuñca bile getürmişdüñ, ol yapraḳları Labân'uñ⁴ aḡnâmı çerâḡâhına dök. Anı ḡidâ idinen koyunlardan ne miḳdâr kuzılar ḡaşıl olacaḳdur, naḡar it." diyü Ya'ḳûb'a ta'lîm itdi.

Ḥazret dağı ber-mücib-i fermûde⁵ 'amel kıldı. Tâ ki ol evrâḳı ḡidâ idinen ḡanemlerden elbette müte'addid kuzıcıḳlar tevellûd itdi. Bu tārîḳla ḡazretüñ kuzıcıḳları bir büyük sürî oldu. İttifâḳ sene-i âtiyede dağı [235b N1] Labân,⁶ yine Ya'ḳûb'a minnet-künân ve ol senede toḡacaḳ kuzıları minvâl-i sâbık üzere bahşış-i bî-pâyân idecek oldu. Tarafeynüñ rızâları ile ol ma'nâ muḳarrer olup bu kerre Ya'ḳûb'uñ aḡnâmı niḡe vech ile izdiyâd buldı.

'Âḳıbet destûr-ı hâl-i mesrûr ile düstûr-ı sâbık üzere vedâ'-künân ber-mücib-i *ḡubbu'l-vaṭan mine'l-îmân*⁷ ârzü-yı diyâr-ı Ken'ân idüp bunca ehl ü 'iyâl ve ḡüsfeñdân u mâl ü menâl ile yola revâne oldu.

Meger Labân⁸ ihfâ ile bir cevheri⁹ büte ṭapardı. Duḡteri olan Leyâ anuñ ḡanda idüğünü bilürdi. Eşnâ-yı riḡletde evlâdından birini gönderdi. Tâ ki ol şanemi uğurlayup bilesince getürdi. Vaktâ ki Labân¹⁰ ol veşen-i ḡalâlet-nişânı maḡallinde bulmadı, atlanup Ḥazret-i Ya'ḳûb'uñ menzil-i

1 Fezzân'dan; Furât'dan N1

2 Labân; Leyyân E

3 Bir//dağı: - N1

4 Labân'uñ; Leyyân'uñ E

5 fermûde; emre N1

6 Labân; Leyyân E

7 "Vatan sevgisi imandan gelir."

8 Labân; Leyyân E

9 bir cevheri: - N1

10 Labân; Leyyân E

mübârekine¹ vardı. “Bunca ihsânuma isâ’et ve ilâh-ı ma’bûdumuñ sirkaşına sa’y u diğkât saña düşer mi?” diyü yandı, yakıldı.

Ḥazret ise bu mâcerânun aşlını bilmezdi. Ḥattâ ḥâlinün ol âna dek büt-perestlik itdüğünü idrâk kılmazdı. Gâh “Ben bu ḥuşuşı bilmezsin.” diyü cevâb virdi, gâh “Dest-i [221b MV] düzde düşmesi câ’iz olan ma’bûddan ne umarsun?” diyü naşihat kıldı. İslâm’a gelmesine her cihetle² sa’y-i belîğ itdi. Fe-ammâ Labân³ “Ba’de hâze’l-ân tağyîr-i dîne meyelân⁴ baña ‘ayb-ı bî-gümândür. Elbette ma’bûdumu baña vir. Çün ki sen bilmezsin, zuhûrına bir du’â idüp sârık u mesrûkı baña göster.” diyü iltimâs eyledi.

Ḥazret-i Ya’kûb daḥı teveccühini ḥüsn-i qabûl-i du’aya esâs itmek şadedinde ol şanemi alup, koynına koyup ketm eyleyen oğlu [462b E] merkebinden yokladı. ‘Aynıyla ol veşen-i nâ-müstahseni bürüz u zuhûr kıldı. Labân⁵ yine qabûl-i imân⁶ itmedi. Ve bütini öpüp,⁷ yüzine gözine sürüp ḥânesine ‘avdet itdi.

li-Münşi’ihi

Mazhar olmazsa luṭf-ı Yezdâna
Koca kâfir gelür mi imâna

Vaqtâ ki vilâyet-i Ken’ân’a bir menzil yakın kaldı, Ya’kûb’un dil ü dîdesine envâr-ı meserret ü şâdmânî müstevlî oldu. Lâkin yine ‘Ays mekrinden daḥı üşenürdi. “ ‘Acabâ ‘adâvet-i sâbıkası mûcibince ḥareket idüp bize kaşd-ı mazarrat eyleye mi?” diyü fikr iderdi.

Ḥâlâ ki ‘Ays daḥı niyyet-i şikârla süvâr-ı esb-i rehvar iken bunca kâr u bâr ve aḡnâm u ḥuddâm-ı bî-şümârla Ya’kûb’un qaraltısını gördi. “Âyâ bunlar kimler ki, nereden gelürler ki?” diyü tecessüs itmek niyyetine toḡrıldı. Ḥâlâ ki Ḥazret-i Ya’kûb ihtimâl-i fitne vü âşûbla ‘Ays’ı gördüğü gibi gizlendi. “Gelüp size ‘Bu kâr u bâr kimündür?’ didükde ‘ ‘Ays’un Ya’kûb nâm bir kulı

1 menzil-i mübârekine: menziline MV, N1

2 cihetle: vechle N1

3 Labân: Leyyân E

4 Nüşhalarda bu kelimedden sonra “idüp” sözcüğü gelmektedir. Anlam ve seci gereği “idüp” kelimesi metinden çıkarıldı.

5 Labân: Leyyân E

6 qabûl-i imân: imân qabûli N1

7 öpüp: - N1

var idi ki sâbıkan firâr itmekle perişân-rûzgâr idi, anuñdur.’ diyesüz. Ne cevâb virürse yine baña bildüresüz.” diyü görünmedi.

Fe-lâ-cerem ‘Ays-ı muhterem ki menzilgâh-ı Ya‘kûb’a yitdi, ol taḥmîn üzere “Bunlar kimüñdür?” su’âlin itdi. “ ‘Ays’uñ Ya‘kûb nâm ‘abdinüñdür.” cevâbını ki işitdi, hemânâ rikḳat-i bisyâr ve ceza’ u feza’-ı bî-şümâr izhâr¹ idüp “Ḥâşâ ki Ya‘kûb, ‘Ays’uñ kulu² ola. Muḳarrerdür ki birâder-i [236a N1] e‘azz u ekremi idügi taḥaḳḳuk bula.” diyü iştiyâkıñı beyân itmek şadedinde iken Ḥazret-i Ya‘kûb zâhir oldı.

Cân u ten gibi birbirleriyle mu‘ânaḳalar ve muşâfaḳalar ve muşâdaḳalar vuḳû’ından soñra evlâd-ı kirâmı bir bir geldiler. Dest-bûs-ı ‘amm-ı büzürgvâra raḡbet gösterdiler. Ve ol gice ol menzilde ḳaldılar. İrtesi ittifâḳla dârü’l-mülk-i Ken‘ân’a ṭoḡrıldılar.³ Niçe rûzgâr kemâl-i⁴ maḥabbet ve ḥüsn-i ülfet ile geçindiler.

Ba‘zı müverriḥîn ḳavlince Ken‘ân’a varılup bir yıl tamâm iḳâmetden soñra Bünyâmîn vücûda geldi. Ḥattâ vaz’-ı ḥaml şadedinde vâlidesi Râḥîl ser-menzil-i beḳâya râḥile-i emvâtla râḥile oldı. Ya‘nî ki şadâ-yı *er-raḥîl er-raḥîl* vâşıl-ı güş-i Râḥîl olmaḡla riḥleti taḥaḳḳuk buldı.

Ḥattâ Bünyâmîn vâlidesinüñ hem-şiresi Leyâ’nuñ ḥidmetinde neşv ü nemâ buldı. Ammâ Ḥazret-i Yûsuf mâderi vefâtında iki yaşında bul[ın]dı. ‘Ammesi Dina⁵ anı cânı pâresi gibi aḥabbü’n-nâs bilüp ḥânesine aldı. Tâ büyüyince ḥidmet ü ri‘âyetine şarf-ı maḳdûr ḳıldı.

li-Münşi’ihi

Şöyle meyl eyledi o serve tamâm [463a E]

Ansız itmezdi bir nefes ârâm

1 izhâr: - N1

2 kulu: ‘abdi N1

3 ṭoḡrıldılar: ṭoḡrı vardılar N1

4 kemâl-i: ki N1

5 Nüşhalarda “Elyās (N1), Enbās, Eynās (MV), ve ebnāsı (E)” şekillerinde muḡlak yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. *Tevrat*, Yaratılış, 30: 21; 46: 1 ve Caroline Blyth, “‘Listen to My Voice’: Challenging Dinah’s Silence in Genesis 34”, *The Expository Times*, 2009, 120(8), pp.385-387.

Gice me'vâsı idi âğuşı
Gündüzün meskeni idi düşü

Ba'de-zamânin Hâzret-i Ya'kûb ki meb'ûs kılındı, hidâyet ü irşad-ı Ken'âniyyân kendülere fermân olındı. Birâderleri 'Ays,¹ [222a MV] Hâzret-i İsmâ'il'ün Nesîme² nâm duhterini halîle idinüp anuñ raḥm-i pâkinden beş ferzend-i ercümendi vücûda geldi ki anlardan birinün nâmı Rûm³ ve şufret-i vechle beyne'l-iḥvân ma'lûm idi. Ehl-i Rûm'a cedd-i mâcid olup şulbünden Rûmiyân ki mütevellid oldı, cümlesi Benu'l-aşfer şöhretiyle iştiḥâr-ı küllî buldı.

Bu minvâl üzere mütekâşir evlâd u 'iyâl peydâ idüp 'ömr-i 'azîz-i 'Ays yüz kırk beş sâle varduḡda ve 'inde'l-ba'z yüz kırk yedi yıl olduḡda da'vet-i ilâhiye icâbet itdi.

Hikmet Hudâ'nuñdur, Hâzret-i Ya'kûb'un daḡı va'desi vilâyet-i Mısr'da ol gün nihâyete yitdi. Ya'nî ikisi de bir günde ve ekşer-i müverriḡin ḡavlince ikisi de⁴ bir sâ'atde 'azm-i gülzâr-ı cinân idüp 'âlem-i beḡâyâ gitdi. Nice ki bir günde ṡoḡdılar, yine mihr ü mâḡ gibi bir günde ṡolundılar.

Bediḡe

İttifâḡ ile 'âlemi teşrîf
Eyledi ol iki vücûd-ı şerîf⁵

Oldılar ba'd ez-în cinâna revân
Eyledi cânların Hudâ şâdân

Fe-ammâ Hâzret-i 'Ays diyâr-ı ḡurbetde defn itmediler. Rûm'dan na'sını naḡl itdürüp Ceyrûn'a getürdiler. Ya'nî ki âbâ vü ecdâdı merḡad-i muṡahharında defn eylediler.

Egerḡi ki ekşer-i müverriḡin 'Ays'ün defnini merâḡıd-ı âbâ vü ecdâdları ḡurbında ta'yîn itmişlerdür, lâkin mezâr-ı 'Ays nâmına dârü'l-ḡilâfe-i Bağdâd'da bir merḡad-i şerîf görilmişdür. Ḥattâ bu ḡaḡîr, ya'nî mü'ellif-i

1 "Hâzret-i/'Ays" kısmı MV nüshasında mükerrer yazılmıştır.

2 Nesîme: Yetîme E

3 Rûm: Lâm N1 | Rûm idi E

4 ikisi de: - N1, E

5 şerîf: laṡîf E

keşirü't-takşir sene şelâşe ve tis'in ve tis'a mi'e târihinde ki defterdâr-ı¹ hizâne-i Bağdâd oldum. Ol emâkin-i laţifede mazânn-ı icâbet-i da'avât olan merâkîd-ı şerîfeyi bir bir ziyâret kılup güşâyiş-i hâtır buldum. Hâric-i sūr-ı Bağdâd'da Hâzret-i [236b N1] İmâm Mūsâ Kâzım *rahmetu'llâhi 'aleyh* türbe-i muţahharasına hem-civâr olan buķ'a-i bihişt-âbâdda ki merhûm Sultân Süleymân Hân bin Selîm Hân-ı Rûmî sene erba'in ve tis'a mi'e târihinde ki ol vilâyeti Kızılbaş tã'ifesinden² alup feth eylemişler, imâm-ı a'zam ve hümâm-ı muhterem Ebû Hânîfe-i Kûfî hazretlerinin mezârını bulup merķad-i şerîflerini³ ta'mîr ü tahtîr ile ihyâ kılmışlar. Ve anlara mülâşık bir mezâr-ı lâhik⁴ dahî bulmuşlar. [463b E] “ ‘Ays bin İshâķ merķadıdır.” diyü ziyâretgâh-ı sükkân-ı dâr u diyâr olmağla ķabrinün⁵ inşasına cell-i himmet itmişler.

İlâ hâze'l-ân ol iki gülzâr-ı mağfiret⁶-nişân ziyâretgâh-ı Müslimîn idügi müşâhed ü 'ayândur. Hâlâ ki anlardan ğayrı bir ‘Ays dahî olmaķ veyâhüd evlâd-ı kirâmından ol ismle müsemmâ kimesne iştihâr bulmaķ, farazâ ki ‘Ays⁷ mükerrer olduğı taķdîrce ibn İshâķ olması muvâfık bulunmaķ işidilmiş degüldür. Eşahhını ‘Âlimü'l-hafıyyât bilür.

Bu maħal Hâzret-i Yûsuf'ın hûsn ü cemâli beyânındadır ve Hâzret-i Ya'ķûb'ın anlara maħabbet-i ber-kemâli i'lânında, huşûşâ ki Hâzret-i Şiddik'ın taħķik-ı rû'yasında ve birâderlerinin ol hâzrete reşķ ü hasedleri müdde'asında vâķi' aħsen-i ķaşas ve eşher-i vaķâyî'dür ki tafşili 'ayn-ı 'ibret ü menâfi'dür

Kitâb-ı *Hamîs*'de ve *Ravzatü's-şafâ* nâmındaki târih-i nefisde meştûrdur ki Hâzret-i Ya'ķûb'ın sinn-i şerîfi tokşan yıla vâşıl ve ķurre-i 'aynının sinn-i güzini on yedi sâl hudûdına dahîl olduķda şiddet-i [222b MV] ķûrbet ü firâķ ve hayret ü melâlet-i iştiyâķ meşhûr-ı⁸ sükkân-ı âfâķ olup ol pîr-i zarîr ki Hâzret-i Yûsuf'dan⁹ cüdâ düşdi, kırķ yıl tamâm ol muşîbet-i dil-süzla

1 defterdâr-ı: defter-i MV, N1

2 tã'ifesinden: tã'ifesi yedinden N1

3 merķad-i şerîflerini: merķadini MV, N1

4 lâhik: - N1

5 ķabrinün: meremmâtının MV | merķadinün E

6 gülzâr-ı mağfiret: mezâr-ı ma'rîfet N1

7 'Ays: - N1

8 meşhûr-ı: menķüldür ki N1

9 Yûsuf'dan: Yûsuf'ın didârından E

kıyâm ve Külbe-i Ahzân'ı kendülere maḳâm u cây-ı ârâm idüp feryâd u enîn ve nevḥa vü ḥanîn âteşinden¹ bir ân ḥâlî olmadı. Her çend ki sükkân-ı mele'-i a'lâ ve perde-nişînân-ı beşâret-nümâ;

Nazm

یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور   کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور²

diyü tesliyet iderlerdi. Ol maḳûle beşâreti evhâm u ḥayâlât kıyâs idüp inanmazdı. Gâh ebnâsı ḳavlince ciger-güşesini “Ḳurd yidi.” şanup, gâh “Öldürdiler.” taḥayyülün³ idüp tekrâr dîdâr-ı yâr bedîdâr olacağını gerçek şanmazdı.

Vaḳtâ ki Yûsuf'ın sinn-i 'azîzi on dördine vardı, ayu'n on dördi gibi kemâl-i ḥüsn ü cemâlle bedr olup âftâb-ı 'âlem-tâb-ı ruḥsârı Ken'an diyârına şa'sa'alar şalup nûr u ziyâ virdi. Leṭâfet-i yâl ü bâl ve melâḥat-i ğunc u delâl ve her 'uzv-ı laṭîfnde i'tidâl ve ḳâmet-i mevzûn u maḳlûbı bir ber-ġüzîde nihâl olup mübârek şağ yañağında bir müşġîn ḥâl ve iki ġazâlâne gözleri miyânında bir meşâmme-i 'anberîn-timşâl olduġdan ġayrı reng-i rûy [237a N1] ġâyetle beyâz ve mûy-i benefşe-bûyı jülîdelikte mânend-i sünbül-i beyâz,⁴ ma'a zâlik nergis-i şehlâları [464a E] ġâyetle siyâh ve ġammâzât-ı 'izâr-ı verd-âşârı âb-ı ḥayâtla memlû iki nühüfte çâh idüġi müfessirînün şîrâne-meşrebi Mevlânâ Şa'lebi naḳl-i şaḥîḥi ile kitâb-ı *Ḥamîs*'de meşûrdur.

Niteki sâ'ir nâsa ġöre Ḥazret-i Yûsuf'ın ḥüsn cihetinden fazlı leyle-i bedrde ḳamerün sâ'ir nücûmdan farkı gibi olduġı *Tefsîr-i Medârik*'de bu aḥḳara manzûrdur.

Nazm

Çünkü yedi yaşı tamâm oldu
Ḥüsn ü ḥulḳ ehline imâm oldu

1 nevḥa//âteşinden: nevḥa-i âteşinden E

2 “Kaybolan Yûsuf, Ken'an iline döner, gam çekme. Külbe-i Ahzân birġün gül bahçesine döner, gam çekme.” | Bu dizeler Hâfız-ı Şîrâzi'nin meşhur bir gazelinin matla beytidir.

3 taḥayyülün: kıyâs N1 | ḥayâlâtın tekrâr E

4 beyâz: riyâz N1 | bir beyâz E

Ḥüsni mât itdi mäh-ı çār-dehi
 Ḳaddine bende oldı serv-i sehî

Yüzi âyîne gibi şâfi idi
 Sözi cân hastesine şâfi idi

Aşmasa burka'ını didâra
 Şu'lesi düşer idi divâra

Arasañ gövdesinde müdan eşer
 Mûya beñzer miyân olaydı meger

Dürr-i manzûm esîr-i dendânı
 Câna zindân idi zenaḥdânı

Ol ki yokdan¹ cihânı var itdi
 Dehenini² şeker-nişâr itdi

Menḳüldür ki Ḥazret-i Şiddîḳ kaçan ki Mısr'ın zuḳâḳlarına uğrardı, âftâb-ı dîdârının dıraḡş-ı envârı dîvârlara mün'akis olup leme'an olurdu. Ḥattâ genc-hânede olanlar izâle-i zâlâm u târik, ol miyân u lebleri bârik vücûd-ı şerîfün güzêrân olmasından idüğini bilüp seyr ü temâşâsına şitâb kıılurlardı.

Ve bi'l-cümle ḥadîs-i şerîf-i nebevîde ḥüsnün bir şatır-ı Ḥazret-i Yûsuf da ve şatır-ı âḡar-ı 'âmme-i maḥlûḳâtda olmasına işâret olunmuşdur. Ve bir ḥadîs-i şerîf-i Muştafâvî'de daḡı kemâl-i ḥüsn ü cemâl üç kısım olup şülüşi ḥilḳat-i Âdem'den inḳırâz-ı 'âleme dek gelecek maḥlûḳâta ve şülüşânı Ḥazret-i Şiddîḳ-ı ber-güzide-şifâta virildiği beyân buyurulmuşdur.

li-Münşi'ihî

Zihî kemâl-i melâḡat zihî cemâl-i cemîl
 Bulınmaya aña ḥüsn ü 'adâlet içre 'adîl

1 yokdan: yokdur N1

2 Dehenini: Vaşfını N1

Nihāl-i kâmet-i bâ-i‘tidāl-i mevzûnı
 Hâkîkaten ne kaçır idi sevdigüm ne tavil

Ammâ Vehb bin Münebbih kavlince mâhiyyet-i hüsn ü cemâl on kısma münkasım kılındı. Tokuz hisşesi ol mâh-ı bedre ve yalınız bir hisşesi ‘amme-i¹ beşere erzânî görildi.

Kitâb-ı ‘Arâ’is’de [223a MV] tahkik olınmışdır ki Hâzret-i Şiddik kemâl-i behcete cedd-i mâcidi İshâk Peygâmbere’den min ciheti’l-irş mâlik oldu. Niteki Hâzret-i İshâk’uñ melâhati Sâre’den, Sâre’ye dahı Hâzret-i Havvâ’dan sârre mîrâs idüğü ta‘ayyün buldı.

Ve ba‘zı müfessirîn kavlince Hâzret-i Âdem halk olunup dâhil-i cinân olduğı [464b E] hâlde ne güne hüsn ü cemâl ile bedidâr oldu ise Hâzret-i Yûsuf dâr-ı dünyâda anlaruñ kemâl-i behcetine nümüdâr kılınmışdır. Ya‘nî ki Şiddik’uñ Ebü’l-beşer’e müşâbeheti cümleden ziyâde bulunmışdır.

Vaktâ ki sinn-i ‘azîzi on iki sâle vardı, bir şeb rü’yâsında on bir kevkeb-i münevver ve şems ü kamer kendüye secde itdüğini gördi. İrtesi Hâzret-i Ya‘kûb’a ﴿يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾² diyü takrîr kıldı. [237b N1]

Nazm

Didi Ya‘kûb aña ki cân-ı peder
 Şem‘-i hândân-ı hânedân-ı peder

Hübdur h‘âbuñı ‘ayân itme
 Ehl-i destâna dâsitân itme

Açma râzuñı zâr olmayasun³
 Mihnet ü derde yâr olmayasun

Şakla sırruñı ser selâmet ola
 Sırrın izhâr iden melâmet ola

1 ‘amme-i: tamâme-i MV | tâtme-i E

2 Kur‘ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/4, “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı.”

3 olmayasun: itmeyesün N1 | olınmayasun E

Dime ihvāna ḥ'ābuñı zinhār
Ḥ'ābdān fitne olmasun bīdār

Ḥaḫ te'ālā seni güzīde ide
Şādef-i 'āleme ferīde ide

İkiye¹ itmegin sirāye bu sırr
Līk ihvānı tıydılar bir bir

Egerçi ki ba'zı müfessirîn bu vâkı'ayı gördükde sinn-i şerîfi ziyāde ve nâkıs idüğinde ihtilāf itmişlerdür. Müfessir Ḥaddādî ve niçeler kıvlince on iki yaşında iken görmışdür. Lâkin yedisinde görmeleri ve on yedisinde ol rü'yâyı müşāhede kılmaları dahı muşarraḥdur. Hālā ki evveli eşaḥdur.

Ve “On bir yıldız ki ḥazrete secde itmişlerdür, kaḅı nücüm idi, ve ne maḫûle ismlerle mersüm idi?” diyü aḫyār-ı Yehūd'dan Sinān nām Cehūd,² Ḥazret-i Fahr-i 'Ālem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* cenābından su'āl eyledükde Cābir *raḫiya'llāhu 'anh* rivāyetiyle ta'yīn buyurılan esāmī bunlardur ki zıkr olunur: Cerbān,³ Tārīḫ, Zeyyāl, Kābis, 'Amūdān, Felīḫ, Muşbaḫ, Şarūḫ,⁴ Zū-fer', Zū-şāb, Zū'l-ketefeyn.

Bir rivāyetde Ḥazret-i Peyḡamber *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* su'āl olınuğu günde cevāb virmediler. İrtesi Cibrīl *'aleyhi's-selām* gelüp beyān itmekle taḫrīr buyurdılar. Ve ol Cehūd,⁵ «هكذا في التوراة» diyü taşdıḫ eyledi. Ḥattā “Ḥaḫ peyḡamber idüğün baña rüşen oldı.” diyü imāna geldi. Bu tafşıl *Tefsīr-i Keşşāf* da dahı beyān [465a E] olındı.

Ammā fuḫalā-yı müneccimîn; Cerbān ki bir ziyādur, ziyādan dahı murād Simāk-ı Rāmiḥ'dur, didiler. Niteki Tārīḫ, Müşterî; Zeyyāl, Esed; Kābis, Zühre; 'Amūdān, Zubāneyān; Felīḫ, 'Ayyūḫ; Muşbaḫ, Süheyl; Şarūḫ, 'Uḫārid; Zū-fer', Delv; Zū-şāb,⁶ Şi'rā-yı Yemānî; Zū'l-ketefeyn,

1 İkiye: İki bir N1

2 Cehūd: Yehūd MV | Yehūdî E

3 Cerbān: Ceryān MV

4 Nüşhalarda “Ḥarūc” şeklinde yazılan bu kelime aşağıda “Şarūḫ” biçiminde yazıldığından yazım birliği sağlamak adına tashih edilerek metne alındı.

5 “Tevrat'ta da böyledir.”

6 N1 nüshasında “Veyān”, MV nüshasında “Zübān” şeklinde yazılan bu kelime yukarıda “Zū-şāb” olarak yazıldığı için yazım birliği adına tashih edilerek metne alındı.

Cevzâ'dur, diyü beyân eylediler.¹ Ya'nî ki lisân-ı 'İbrânî'deki esmâyı 'Arabî'deki esâmî ile izâh kıldılar.

Ammâ şüret-i vâkı'a-i Şiddik 'aleyhi's-selâm

Hulâşa-i kelâm, bir şeb Hâzret-i Yûsuf-ı cemîl, firâş-ı İsrâ'îl ve bâlîn-i vâlid-i mâcid-i celîl üzere zünûde ve kemâl-i istirâhatle günûde iken 'âlem-i rü'yâda gördi ki bir kûhsâr-ı bülend ve burc-ı eflâke kemer-bend bir cebel-i şâmiḥ-i felek-peyvend üzere kendüler tırmışlar ki etrâfında niçe yirden âb-ı firâvân revân ve taraf taraf besâtîn ü ḥadâ'îk nümâyân ve envâ'-ı gül ü yâsemîn ve eşnâf-ı [223b MV] ezhâr u reyâḥîn her cânibinde zâhir ü 'ayân iken mâh u âftâb ve on bir 'aded encüm-i pür-tâb bir vechle 'acele vü şitâb, fark-ı semâdan inerler. Ve zât-ı şerîfine karşı gelüp ḥâk-i pâyuña secde eylerler.

Ferzend-i ercümend-i nâmdâr ki keyfîyyet-i rü'yâsını peder-i büzürgvâr cenâbına takrîr idüp buyurdu,² Hâzret-i Ya'qûb ta'bîr-i menâm-ı mergûb ne yüzden idüğünü bildi. Ve nûr-ı dîdesine mesned-i 'izzetde temkîn müyesser olup âşâr-ı luṭf u iḥsânî ol görinen ḥadâ'îk u reyâḥînün ezhâr u eşcârı gibi bî-şümâr olup esbât-ı ma'dümü'l-inbisât ve vâlideyn-i ma'lümü'l-irtibât ber-vech-i ta'zîm ü tekrîm kendüye [238a N1] secde ideceklerini taḥkîk kıldı. Lâkin sâ'ir ebnâsınun ṭabî'atlerinde merkûz olan ḥikd u ḥasede binâ'en ﴿يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ﴾³ buyurdu. Hâkîkât-i rü'yâyı tıydukları gibi evvelen olan ḥasedleri müştedd olacağını Hâzret-i Yûsuf a tıyurdu.

Zîrâ ki Hâzret-i Şiddik'un ḥüsn ü cemâline ve leṭâfet-i aḥlâk⁴ ü ḥişâline ve şân-ı şerîfinde müteḥakkıḳ olan kelimât-ı 'azb u kemâline binâ'en ḥâzret-i pîr maḥabbet-i ta'aşşuḳ-pezîr üzere idi. Übüvvet ü nübüvvet 'alâkasından mâ'adâ 'âşîḳ u ma'şuḳ mu'âmelâtı mâ-beynlerinde cârî olmuş idi. Sâ'ir-i iḥvân ise [465b E] ḥikd u ḥased-i bî-kerân iderler idi. "Yûsuf ı bizden ziyâde sevmege bâ'îş nedür?" diyü söylerlerdi.

1 diyü beyân eylediler: didiler N1

2 buyurdu: şordı N1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/5, "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kururlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır."

4 aḥlâk: - N1

Ḥattā vāḳı'a kışşasını ki bildiler, ¹ «كلّ سرّ جاوز الاثنین شاع» fehvāsınca bir ʔarıkla işitdiler, ³ «ما رضى² أن سجد له إخوته حتى يسجد له أبوينه» didiler. Ya'nī ki “Yalıñuz ʔarındaşları secdesine rāzī olmayup babası ve anası secdesine müte'allik rū'yā peydā eyledi.” diyü niçe güftügûlar kıldılar.

Nazm

Dirler idi çü aşlımuz birdür
Cinsimüz belki fażlımuz⁴ birdür

Nice ḥadde yitişdi kim bu yetīm
Ki atamuz ʔatında oldı kerīm

Bunca oldı ʔarındaş ile ‘aceb
Olalar atamuza bizden eḥabb

Çün ʔodı bizi anı sevdi hemīn
Oldı pīrūn işi ʔalāl-ı mübīn

‘Ale'l-ḥuşuş Yūsuf'ın rū'yasını fıkır itdüklerince gözlerine ḥ'āb-ı rāḥat ḥarām olmuş idi. “An-ʔarīb bir küllī devletle zuhūr iderse ve cümlemüz aña secde itmek lâzım gelürse ḥālimüz nice olacaḳdur?” diyü ıztırāb u infī'āleri taḥaḳḳuḳ bulmuş idi. Ḥattā birgün ittifāḳla birāder-i eṣṣedleri olan Rübīl ḥuzūrına vardılar. “Rāḥīl oğlunuñ rū'yā-yı sāḥtesi bize küllī elem virdi. Müccered peder-i ‘azizūn ʔalb-i şerīfini cezb içün böyle dürüg kışşa peydā itmişdür.” didiler. Zu'mlarınca Ḥazret-i Şiddīḳ'ın izālesine andan naşīḥat u mu'āvenet recā eylediler.

Lākin Rübīl bunların kelimātını ta'accüb kıldı. Şiddīḳ'ın şadāḳatını beyān eyleyüp ⁵ «إني لا أرى وجهه وجه الكاذبين» kelāmı ile anlara cevāb virdi. Ya'nī ki “Nāşīyesinde envār-ı devlet ü iḳbāl yābende vü ber-kemāl ve dıraḥşende-i lā-yezāl iken 'acībdür ki hilāl-i zātı 'an-ʔarīb bedr-i evc-i 'izz ü celāl ola. Ve nihāl-i sa'ādeti ravza-i kerāmet ü kām-rānide bir dıraḥt-ı [224a

1 “İki kişiden çok kişinin bildiği sır, ortaya çıkar.”

2 N1 رضى: حتى

3 “Anne ve babası ona secde etmeden, sadece kardeşlerinin ona secde etmesine razı olmadı.”

4 fażlımuz: neslimüz N1

5 “Onun yüzünde yalancı birinin yüzünü görmüyorum.”

MV pür-berg ü bār ola.” diyü söyledi. İhvân-ı Yûsuf’ı dibelik ğamnâk ve ta’bîr-i vâkı’anın vuķû’ı fikri her birini verem-nâk ü helâk eyledi.

Vâkı’a-i şâniye

Ravzatu’s-şafâ’da meşûrdur ki vâkı’a-i ûlâdan bir yıl miķdârı zamân geçdükden sonra Hâzret-i Yûsuf bir rü’yâ daķı gördi. Vâkı’asında her engüş-ti mübâreki ser-çeşme-i ‘inâyet ü hidâyetde bir lûle-i âb-ı hayât olup âb-ı nebât¹ aķıtdı. Ve her nebâtı bir mîz-âb-ı pür-nâb görünüp mâ’-i ‘azb ve cüllâb-ı hikmet revâne kıldı. Ma’a zâlik hevâ bulutlı **[466a E]** görünüp **[238b N1]** ğamâm-ı âsmândan bārân yirine âteş-pâreler yağardı. Mâ-beyn-i zemîn ü âsmân şerâre-i bî-kerân ile pür olmuş idi.

Vaķtâ ki Şiddik bu rü’yâsını daķı Hâzret-i Ya’ķûb’a takrîr ü tahķik eyledi, ezmine-i âtiyede zâhîr olacaķ kaķt u ğalâ ve Hâzret-i Yûsuf uñ dest-i ihsânından birâderlerine müte’allik olan selâmet-i bî-intihâ ve mekârim-i ğün-â-ğün u i’tâ zuhûr u² şudûr ideceğini tedķik eyledi. Lâkin izdiyâd-ı keyd³ ü ğased ihvâna bâdî olmasını muķarrer bilüp ta’bîrini mevķûf kıldı.

Huşûsâ ki “Zinhâr⁴ ey ciger-ğüşe-i sa’âdet-yâr, bu vâkı’ayı birâderlerüne bildürme.” diyü ısmarladı. Hâlâ ki bu rü’yâ daķı tıuyıldı. Ğamları ve ğıķd u ğasede müte’allik olan elemeleri evvelkiden efzûn olup “İbn Râķîl’uñ vâkı’aları bizi helâk itdi.” diyü ğüftügûlarına bâ’iş oldu.

Tafşîl-i âķar ve töhmet-i düzdîden-i kemer der-ğaķķ-ı ân zübde-i beşer

Ba’zı müverriķîn ser-encâm-ı Şiddik’ı bu tarîķla tebyîn⁵ eylemişlerdür ki vâlide-i ‘azîzesi Râķîl ki Bünyâmîn’i toğırup nifâsı hâlinde icâbet-i emr-i Celil idüp dünyâsını değişdi. Hâzret-i Yûsuf iki yaşında bulınup Hâzret-i

1 nebât: nây MV | nâb E

2 zuhûr u: - N1

3 keyd: kibr N1

4 Zinhâr: - N1

5 tebyîn: ta’ayyün N1

Ya'küb'un Dina¹ nâm hem-şiresi ol ferzend-i 'izzetmendün hişanet ü hüsn-i terbiyetine me'mûr olup muḳayyed² düşdi.

Meşelâ ol 'amme-i büzürgvâr Yûsuf-ı bülend-iştihârı vâlidinden ziyâde severdi. Maḳdûrını ḥidmet ü ri'âyetine şarf idüp kendü cânından 'azîz tutardı. Niçe zamândan şoñra ki Ḥazret-i Ya'küb ol ferzend-i mergûbı maṭlûb idindi, "Yiter senüñle oldı, min ba'd benümle olsun." diyü hem-şiresinden recâ kıldı. Ol ḥ'âher-i mihrbân her çend ki Yûsuf'un fırâḳuñı taşavvur eyledi, dem-be-dem dîdeleri ḳan ağlayup bir ân añsuz olmağa ḳâdir degül idüğini bildi. Ḥazret-i pîre bu tarîḳla cevâb gönderdi ki "Yûsuf benden ayırmaḳ cesed-i mecrûḥumı rûḥ-ı revânumdan cüdâ itmekdür." diyü haber gönderdi.

Ammâ Ḥazret-i Ya'küb aña cevâb-ı nâ-şavâbdan giriftâr-ı miḥnet ü âşûb oldı. Ḥ'âherine ḥiṭâben bu maḳûle maḳâleleri³ şudür buldı.

Nazm

Didi Ya'küb aña lînet ile
Beni ṭab yaḳ fırâḳ u ḥasret ile

Nice ditrersün üstine çün bîd
Bostânımuza yaraşur o ferîd

Beni ṭab eyle Yûsufumdan dūr
Şimdiden şoñra aña vir destūr

Bi'l-âhire kendü yanında ibḳâsına bâ'îş bir ḥile tedârükinde mücidd oldı. Ya'nî ki Ḥazret-i Ḥalîl ki bi-ciheti'l-irş Ḥazret-i İshâḳ'a [466b E] ve anlardan evvel 'afife-i müştâḳa degmiş idi. Yûsuf cenâb-ı Ya'küb'a teslim idecegi gün [224b MV] ol kemer-i mûkerremi⁴ ferzend-i muḥtereme pirâhen altından ḳuşatdı. Ya'nî ki câme-i laṭîfi altından miyânına bend idüp⁵

1 Nüşhalarda "Elyâs (N1)", "Eynâs (MV, E)," şekillerinde muḡlak yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. *Tevrat*, Yaratılış, 30: 21; 46: 1 ve Caroline Blyth, " 'Listen to My Voice': Challenging Dinah's Silence in Genesis 34", *The Expository Times*, 2009, 120(8), pp.385-387.

2 muḳayyed: muḳadder N1

3 maḳâleleri: cevâbları N1

4 kemer-i mûkerremi: kimeri N1

5 bend idüp: - N1

pinhân itdi. Ve eşnâ-yı vedâ'da "Hâzret-i pederden kalan kemer şunda idi. Nice olmuşdur?" diyü bir zemzeme peydâ eyledi. Her çend ki güşe-be-güşe yoqlandı, kemer bulunmadı. Ol gencün miyânını pîçide ejder gibi tolanduğı bilinmedi.

Nazm

Yoğ-iken Yüsufün kemer haberi
Mekr ü âl¹ ile kuşadup kemeri

Çün ki girdi miyân-ı hânesine [239a N1]
Koçdı belin kemer bahânesine

Didi kaḡı kemerdedür bu meger²
Âh kim gitdi yâdgâr-ı peder

Anca teftiş ü bunca diḡkatle
Geldi Yüsuf miyâna nevbetle

Yoğ-iken kılcâ fitne cânında
Kemerî buldılar miyânında

Hulâşa-i kelâm h'âher-i rüşen-peyâm Hâzret-i Yüsufı şoyup tefâḡkud-ı bî-mer kıldı. Ol nâ-büd olan miyânda der-miyân olan kemeri zuhûra getürdi. Fe-lâ-cerem ber-mücib-i şer'at-i Halilü'r-Raḡmân düzd olan cân, şâhib-i mâl-i mesrûka müsterâ kul ḡukminde olması 'ayân ve bir yıla dek ḡidmetinde dâmen-der-miyân olup ḡalması lâzıme-i ḡüccet ü bürhân olduğundan ḡayrı bir ḡavld³ mü'ebbed kul olması, ya'nî ki mâl-i mesrûk şâhibi ḡayd-ı ḡayâtda olduğca ḡidmetinde ta'ayyün bulması muḡarrer idi.

Hâzret-i Ya'ḡûb bu ḡuşuşa nizâ'ı cā'iz görmedi. Şer'-i Halil üzere Yüsuf-ı Şiddiḡ ol vechle ḡidmet-i 'ammeye refiḡ olup ḡaldı. Tâ vefât itmeyince vâlid-i mâcidi ḡidmetine gelmesi müyesser olmadı. Ešnâ-yı vefâtında ol kemer-i laḡfi ve Hâzret-i İshâḡ'a Vâhibü'l-'atâyât cenâbından mevḡub olan câme-i şerifi ve Hâzret-i İbrâḡim için Cibril-i kerim bihiştten getürdüḡi

1 âl: ḡile N1

2 meger: kemer N1

3 ḡavld: ḡulın E

kađīb-i münifî cemî'an Yûsuf-ı Şiddik'a bağısladı. Ve hüsni terbiyetinde ne gûne kûşîşler itdüğü meziyyeti bu çarıkla dağı âşkâre kıldı. Bu kerre hased-i birâderân müştêd ve kemer ü kađīb ü câme bir uğurdan Yûsuf'a virildüğüne 'adâvetleri bünyânı¹ mûmehhed² oldu. Fe-ammâ 'ammesi hayâtında Hazret-i Yûsuf³ bir rû'yâ dağı gördi.

Vâkı'a-i sâlişe

Bir şeb yine bir 'aceb rû'yâ gördiler. İrtesi h'âher-i Ya'kûb'a bu vechle takrîr kılırlar ki "Ke-ennahu birâderler ile odun cem'ine varmışuz. Her birimiz bir püşte heyzüm yığup temâşasını kılmışuz. Hâlâ ki anların degşürdükleri odun yığınları siyâh idi. Ve ben hâşıl itdüğüm yığınlar beyâz olup şecere-i kâfûr-gün gibi hüsni hâlûme⁴ güvâh idi. Ve bu eşnâda şöyle gördüm ki [467a E] birâderlerimün püşteleri benüm püşteme secde eylediler. Ya'nî ki anlara mûte'allik olan himeler benüm cem'um olan heyzüm yığınınna teba'ıyyet gösterdiler. Ba'de zâlık bir şahş-ı nûrânî peydâ oldu ki pâyi pâye-i gâbrâda ve fark-ı seri güyâ ki fevķ-ı semâda idi. Bâ-huşuş arkasında bir sepîd câmesi 'ayân, elinde bir laţif ü mevzûn mîzân, evvelâ baña ta'zîmle selâm virdi. Şâniyen benüm püşte-i heyzümümle birâderlerin yığınlarını muvâzene kıldı. Bir keffeye anların mecmû'ını ve bir keffeye benüm püştemi koyup vezn itdi. Benüm yığınlarımı sengin buldı. Ve ol hinde birâderler baña secde eyleyüp her biri meskenet gösterdi."

Vaktâ ki [225a MV] h'âher-i Ya'kûb bu rû'yâ-yı hûb kışşasını işitdi ve hazret-i pîre takrîr eyledi, te'vîli ne idüğini bildi. Lâkin "Mekr-i ihvândan ihtiyâţ lâzım olmağın ifşâ olunması." diyü tenbîh itdi.

Hikmet Hudâ'nuındur, bir yıl miķdârı zamân mürûrından sonra bir 'aceb rû'yâ dağı zâhir oldu.⁵ [239b N1] Bunuñ ta'bîrinde imtiyâz-ı şân-ı Yûsuf 'izzet ü sa'âdet cihetinden nümâyân idüğü taħaķķuk buldı.

1 bünyânı: tibyânı N1

2 mûmehhed: mûmted N1

3 hayâtında//Yûsuf: hazret N1

4 hâlûme: ü cemâli N1

5 zâhir oldu: gördi E

Vâkı‘a-i râbî‘a

Bu menâmuñ keyfiyyet-i rü‘yeti bu vechle oldı ki Hâzret-i Yûsuf kendü kaçdıbnı bir şahrâda naşb itmiş. Karındaşları dahı ‘aşâlarını ol kaçdıbnı etrâfına dikmiş. Bunlar bu ahvâle nigerân ve ‘aşâlar ile kaçdıbi teferrüc-künân iken Hâzret-i Şıddık’uñ ‘aşâsı bir köklü dıraht şeklini mütemeşsil olur. Dalları ve budakları şalup çak nihâyetindeki şahsarı Sidretü’l-müntehâ gibi âsmâna çekilüp i‘tilâ bulur.

Ve bi’l-cümle bir şecere-i nûrânî ve dıraht-ı mevzûn-ı câvidânî oldı ki mâbeyn-i mağrib ü maşrıķı envârı ile ihâta eyledi. Ve şâhlarında şîrinter ü lezîz mîveler peydâ kılup ihvânınıñ farkına nevbâveler nişâr eyler. Hattâ anlar tenâvüle meşğûl olup her biri şafâ kesb eyler. Ba‘dehu ferden-ferdâ Yûsuf’a secde eylerler. Ya’nî ki ol yidükleri şekkerin mîvelerün şükürin iderler.

Yûsuf-ı Şıddık ki bu h‘âbdan uyandı, vâlid-i mâcid ve sâ‘ir ihvânını etrâfında oturur gördi. Bilâ-te’hîr gördüğü rü’yânıñ haberin virdi. Evvelki rü’yâlarıñ fikrin idüp yidükleri ğam u ğuşşâ[ya] rü’yâ-yı tenâvül-i mîve derd üstine derd olup her biri kâsâvet çekmege başladı. “Senün vâkı‘alarıñ dükenmedi.” diyü güyâ ki her biri ol nihâl-i mîvedârı ta’nla taşladı.

Egerçi ki Hâzret-i Ya‘kûb delâ’il-i rü’yâdan [467b E] Yûsuf’uñ devlet ü ‘izzetine hâzz iderdi. Lâkin birâderleri gitdükçe hıkd u hâsed peydâ idüp kendüye zarar kaçd itmelerinden katı¹ ihtiyât eylerdi.

Ba‘zı müfessirîn kavlince cümleden evvel zıkr olınan vâkı‘a, ya’nî ki şems ü kamer ü nücûmuñ secdesine mütâ‘allık olan rü’yâ-yı nâfi‘a bu dıraht menâmından şoñra oldı. Hattâ şeb-i cum‘ada vuķû‘ buldı.²

El-ķışşâ ‘ale’t-tevâlî görilen menâmât beyne’l-ihvân reşk ü hâsed ü mu‘âdât peydâ kıldı. Cümlesi nifâķda ittifâķ idüp Hâzret-i Yûsuf’uñ vücûd-ı pür-cûdını nâ-bûd kılmağı muķarrer itdiler. Fe-lâ-cerem ‘izz-i hużûr-ı pîre vardılar. “Yûsufı bize hem-râh idüp teferrücümüze icâzet vir.” diyü yalvardılar. Lâkin Hâzret-i Ya‘kûb müfâraķata rızâ virmedi. “Ansuz varursañuz varuñ.³ Ve illâ ki Yûsuf benden ayrılmağa rızâm yokdur.” cevâbını virdi.

1 katı: ziyâde E

2 MV nüshasında burada “Li-mü’ellifihi” başlığı yazılmış, alt tarafında üç satırlık bir boşluk bırakılmıştır. E nüshasında aynı başlığın altında bir satırlık boşluk bulunmaktadır.

3 Ansuz//varu: Siz seyre varursañuz n’ola N1, E

Egerçi ki siyâk u sibâk-ı menâmâta [225b MV] müte'allik olan reşk ü ħased ü nifâk Hâzret-i Ya'kûb'un 'adem-i rızâsına bâ'îş idügi zâhirdür. Fe-ammâ *Ravzatu's-şafâ* mü'ellifi kıvıncı sebebi muhâlefet-i pîr bu güne bir vâkı'adan şâdir idügi ma'lûm-ı ehl-i tefsîrdür.

Vâkı'a-i hâ'ile-i Ya'kûb ba'd-ez-menâmât-ı Şiddîk-ı maḥbûb u¹ merḡûb

Muḥakkıkîn-i aḥbâr taḥkîkî² üzere Hâzret-i Ya'kûb bir gice bir ḥ'âb-ı merḡûb görür ki yiryüzi 'ayn-ı insân gibi giryân olup yaşlar döker. [240a N1] Ba'dehu "Yâ eşrefe'l-maẓlûmîn, benüm yanuma gel." diyü Hâzret-i Yûsufı kendüye zamm ider. "Yazıklar ki ehl-i beytün saña zulm-ı şarîḥ itdiler. Ve zât-ı laṭîfün gibi maḥdûma cevri kabîḥ itdiler." diyürek Hâzret-i Şiddîk'ı yudup bî-nişân eyler.

Ya'kûb ki bu maḥûle vâkı'a gördi, ba'zı 'alâ'im ü rûmûzla ebnâsınun Yûsuf'a kaşd-ı fâsidlerini taḥkîka ırgürdi. Bâ'îş bu idi ki anlarınlâ seyre gitmesine icâzet virmemiş idi. 'İzz-i ḥuzûrından bir ân dîr olmasını münâsib görmemiş idi.

Menḡûldür ki birâderân-ı Yûsuf, ḥâzret-i pîrden seyre ruḡşat olmaduḡına³ te'essûf idüp " 'Acabâ ne çâre eylesek? Âyâ ol mâhî ne tarîkla babamuzdan tefrîk eylesek?" taşavvurında iken İblîs-i pür-telbîs⁴ ki elbette bu maḥûle fesâda mübâşeret idenlere mûnis ü enîs ve ḥânedân-ı nübüvvete kaşd eyleyenlere mu'âvin ü celîsdür, der-ḥâl bir pîr-i nâşîḥ şeklinde çıkageldi. "Hâlâ söz söyleşdüḡünüz nedür? Melâmet ü perîşân-ḥâtır olmañuza bâ'îş ü⁵ bâdî nedür?"⁶ diyü şordı.

Anlar ki vâkı'-ı ḥâlî didiler, [468a E] "Bizüm şu maḥûle bir niyyetimüz vardır. Hâlâ ki icâzet-i pîr nev'an muhâlefetle bedîdârdur." cevâbın eylediler. Fe-lâ-cerem şeytân-ı mezmûmu's-şiyem 'arz-ı vaḡâr u sekînenen dem urup "Bî-vâkt recâ itmekle mültemesiñüze vâsıl olmamışsuz ancak." cevâbın virdi. "Bir müddetcik⁷ şabr eyleñ ki rûy-i zemîn nev-bahâr ve

1 maḥbûb u: - N1

2 taḥkîkî: taḥkîk MV, N1

3 olmaduḡına: olmaduḡına 'arz-ı MV

4 pür-telbîs: - N1

5 bâ'îş ü: - N1, E

6 nedür: ne nesnedür N1

7 müddetcik: mertebecik N1

şahrâlar başdan başa lâlezâr u benefşezâr ola. Ve her ʔabî'atda gül-geşt-i seyr
ü kenâr ârzûsı âşkâr olup hâţır-ı bernâ vü pîr ârzû-yı teferrüc-i¹ dil-peżîr
hevâsı ile hurrem olup güşâyış bula.

li-Münşî'îhi

Ferhunde-dem ü mevsim-i pîrûza yitişsek
‘Âlem yeñilense yine nev-rûza yitişsek

Ol demde kenâr itmek olur ol boyı servi
Şahrâları gül-geşt idecek rûza yitişsek²

Elden çıkarup pîr-i kühen-sâl-i şitâyı
Gül gibi cüvân-baht-ı dil-efrûza yitişsek

Tâ ki şeref-i şemse ʔarîn olsa sitâre
Baht açâ gözin ʔâlî'-i firûza yitişsek

“ ‘Ale’l-ḥuşuş cānib-i pîre ibrām ol nev-cüvân-ı gül-endām cānibinden
gerekdür ki murādınız ḥuşûle mevşûl ola. Ve sa’y u iḳdām mücerred sizden
olmağla bu cā’izdür ki hâţır-ı ‘âţır-ı pîr ba’zı evhām u ḥayālâta düşüp
muḥālefet itmesi ta’ayyün bula.”

Ve bi’l-cümle iḥvân-ı Yûsuf, İblis’ün pendine uydılar. Tuḥm-ı şerr ü
şûr ekmeği evvel-bahâr eyyâmına ʔodılar. Vaḳtâ ki âftâb ḥamel burcına
vardı, ‘azîz ân mâh-ı Çâh-ı Nahşeb’i delv burcında ʔıyâs³ itdi. Ol eşnâda
ittifâḳla ‘izz-i ḥuzûr-ı Yûsuf a vardılar. Kemâl-i mülâyemetle⁴ deprenüp bir
faşl ‘arz-ı maḥabbete ʔoyıldılar. Ba’dehu baş-ı muḳaddemât idüp “Li’llâhi’l-
ḥamd, bâğ-ı ‘âlem nümüdâr-ı gülzâr-ı [226a MV] irem oldı. Ve âftâb-ı pür-
tâb beyt-i şerîfini teşrîf idüp sa’âdet-i kāmîle ile incilâ buldı. Pes senûn gibi
tıfl-ı gül-rû ve ḡonce-i sünbül-gîsû niçeye dek [240b N1] genc-ḥânede
maḥbûs ve temâşâğâh-ı şahrâdan me’yûs olasun. Zamānıdur ki ḥazret-i
pedere bizümle ma’an⁵ ibrām idüp ḥüsn-i icâzetin alasun ki ḡazâl-i ḥoş-
hırâm gibi bizümle eṭrâfı seyr eyleyesün. Gönlün gözün açılıp nergis-mişâl

1 teferrüc-i: - N1

2 Bu beyit MV ve E nüshalarında manzumenin sonuna alınmıştır.

3 ʔıyâs: münâsib N1

4 mülâyemetle: belâğatle MV, E

5 ma’an: bile N1 | - E

câm-ı şād-kāmiden şafâlar kesb idesün.” didiler. Yûsuf’uñ tab‘-ı laţîfini meyyâl itmege mücib niçe sözler söylediler.

Hulâşa-i aqvâl tabâyi‘-i nâzûk-i¹ etfâl ki be-her-hâl seyr ü bâzîçeye meyyâl idükleri bilâ-mirâ’ u işkâldür.² [468b E] Hâzret-i Yûsuf’ı kendülere uydurdılar. İttifâkla ‘izz-i huzûr-ı Ya‘kûb’a vardılar. ‘Azm-i teferrüc kışşasını ‘ayân ve Yûsuf’uñ bile gitmesini recâ ile beyân eylediler.

Naẓm

Didi Ya‘kûb söylemeñ bu sözi
İstemem dūr ola gözüme yūzi

Görmez isem cemâlini bir dem
Tār olur çeşmüme ruḥ-ı ‘âlem

Baña añsuz ne cān gerek ne cihān
Tende şîḥḥat olur mı olmasa cān

Hâlâ ki bir taraftan ihvânı ve bir cānıbdan mäh-ı Ken‘ânî niyâz u tazarru‘a âğâz itdiler. “Elbette nüzhetgâha revân olmaḵ murâdımızdır.” diyü niyâz³ itdiler.

Naẓm

Didiler vaḳt-i seyr-i şahrâdur
Şaḥn-ı şaḥrâ tolu temâşâdur

Gönül açmaḵ için açıldı çeçek
Ḳo bu nev-rûzı görsün ol küçek

Nice bir ola ḡonceveş mestūr
Gül gibi gülsün aña vir destūr

Ma‘a zâlik Hâzret-i Ya‘kûb bu ḥâle rızâ virmedi. “Yûsuf’ı ki benden cüdâ kılasuz, ḥâlet-i firâḳında vücûdumı mün‘adım bilesüz.” cevâbını virdi.

1 nâzûk: - N1

2 işkâldür: âşkârdur E

3 niyâz: - N1

“ ‘Ale’l-ḥuşûş qorqarın ki gürg-i gürisne aña zafer bula. Cānum pāresi olan ğazālūmi yiyüp nā-būd u nā-peydā kıla.” muḳaddemesin beyān eyledi. Min vechin uğrıya taş aındurdı. Güyiyā ki evlādına mekr ü firīb tārılqını gösterdi.

Nazm

Didiler olma ey peder ğamnāk
Bizüm ile olinca aña ne bāk

Sen bilürsün bizüm şecā‘atimüz
Ḳuvvet ü heybet ü şalābetimüz

Nice gürg olsa şir-i merdüm-ḥ‘ār
Cengimüz görse gürbeden ola ḥ‘ār

Fe-ammā Yūsuf-ı dil-ārā rāġıb-ı seyr-i şaḥrā olup “Niçün baña ruḥşat buyurmazsun? Birāderlerüm ile teferrücgāha ‘azīmetümi revā görmezsün.¹ Bir günlük firāḳ ne cüz’i zamāndur. Güyā ki bir sâ‘at veyāḥūd bir āndur.” diyü yalvardı. Ḥazret-i pîrûn boynına kılağına şarılup tazarru‘ u zārīye āġāz kıldı.

Nazm

Didi ey baḥr-i luṭf u kân-ı kerem
Şem‘-ı ḥāndān-ı ḥānedān-ı kerem

Tıoyladuñ ḥalkı çün şefḳat ile
Beni şād it bugün icāzet ile

Varayın ihvānumla geşt ideyin
Seyr-i şaḥrā vü kūh u deşt ideyin

Didi Ya‘ḳūb aña cān-ı peder [469a E]
Gül-i ḥāndān gülsitān-ı peder

1 Birāderlerüm//görmezsün: - E

Serv-i bālāña eyle sāye beni
Gitme¹ luṭf it ḳoma belāya beni

Olma ey nūr-ı dide dīdeme dūr
Tā ṭola sīnemün serīri sürūr

Ve bi'l-cümle ol gül-‘izār-ı serv-endām devḫa-i ḫuşke şarılmış yāsemīn
gibi pīr-i ḫazīne şarıldı. Nā-çār ḳazāya rızā gösterüp ruḫşatını ḫāşıl ḳıldı.

Naẓm [226b MV]

Bir² ḳazā kim ola murād-ı nigār
Aña ‘aşılḳ rızā virür³ nā-çār

Dil-berün çün murādı oldu firāk
Cevre şābir gerek dil-i müştāk

Vāḳı‘a-i şāniye-i Ya‘ḳūb ve tafşīl-i ān-rü’yā-yı mergūb

Ravzatu’s-şafā’da meşṭurdur ki ol gün ki ḫazret-i pīr evlādına i’tizār-ı keşir idüp “Ḳorḳarın Yūsuf’umı ḳurd yir.” demiş idi. [241a N1] Cānib-i şerīflerinden bu güne taṭayyura bā‘iş ol eşnālarda gördüğü rü’yā-yı ḫādiş olmuş idi ki Ḥazret-i Ya‘ḳūb kendüyi bir kūh-ı bülend üzere ṭurmuş, semeretü’l-fu‘ād olan ğazāl-i ḫōş-ḫıramı bir vādide gül-geşte meşğul olmuş ḫālinde görmüş. İttifāḳan on miḳdārı gürg-i gürisne āşkār oldu. Ve her biri ṭu‘me-i şikār gibi Yūsuf’uñ ḳaşdına ṭoğrıldı. Ḥazret-i pīr ki bu ḫāleti gördi, ciger-güşesini ḫalāş niyyetine ol vādiye ṭoğrı yürüdi. Lākin varup vāşıl olmadın yir yarıldı. Yūsuf-ı nāzenīn⁴ ol ortalıḳda nā-bedīd oldu. Fe-lā-cerem ol nebiyy-i pūr-ḡam “Ḳorḳarın gürg yir.” dimege bā‘iş bu idi. Zirā ki gördüğü ḫ‘āb maẓmūnına ol güftarı muvāfıḳ idi.

El-ḳıṣṣa ol gün ki Benī İsrā’īl destūr emrine mütē‘allıḳ ḳāl ü ḳīl itdi, gicesi bu maẓmūnı fīkr itdükçe şad bār ‘aḳlı başından gitdi. “Yā İlāḫī, bu ne

1 Gitme: İtme MV

2 Bir: Her MV, E

3 virür: virmez N1

4 Yūsuf-ı nāzenīn: Ḥazret-i Yūsuf ‘aleyhi’s-selām MV

güftâr-ı bî-ma'nâ idi ki benden şadır oldu. Ve ne güne kavî-i mâ-lâ-ya'nî idi ki aña ruḥṣatum ta'alluḳı ta'ayyün buldı. Âyâ bu gice âḫîr-i leyâlî-i vişâl midür? 'Acabâ yarından şofıra yine cenâb-ı yâra vişâl ihtimâl midür?

Nazm

Yüzini bir daḫı görem mi 'aceb
Yüzümü rûyına sürem mi 'aceb

İşbu fûrkat¹ şofında cânâna [469b E]
Bir daḫı cânı irgürem mi 'aceb"

diyü şabâḫa dek nihânî ağladı. Taşavvur-ı nâr-ı hicrânla cân ü² cigerin taḡladı.

Nazm

Yatdı³ Ya'kûb o gice Yûsuf-ıla
İtdügi va'deye te'essüf-ile

Yummadı ikisi de gözlerini
Sürdiler⁴ birbirine yüzlerini

Birinün 'aḳl ü fikri şaḫrâyı
Biri gözden aḳıtdı deryâyı⁵

Biri pür-şevḳ-ı lu'bet ü seyrân
Biri destûrı emrine ḫayrân

Biri dir vâ firâḳ-ı ḳurret-i 'ayn
Biri bilmez nedür ḫikâyet-i beyn

1 fûrkat: vaḳt MV | vaḳtün E

2 cân ü: - MV, N1

3 Yatdı: Yandı MV

4 Sürdiler: Urdılar N1, E

5 N1 nüshasında bu beyit bulunmamaktadır.

Biri dirdi ki şeb dırâz oldu
Biri dir 'ömr¹ gibi az oldu

Bir yaña cem' olup birâderler
Cümlesi hışm-ıla pür-âzerler

Şādılıkdan kâmusı itmedi h'âb
Kahr u zulmla iderler idi şitâb

Tatlu söze çü Yüsuf aldandı
Anlaruñ itmegi bala bandı

Der-beyân-ı rûz-ı firâk ve ibtidâ-yı melâlet ü iştiyâk

Ki Ya'kûb, Yüsuf'a dūr ve nūr-ı dīdenüñ mekânı ka'r-ı çâh-ı deycür oldu ve birâderân-ı bî-raḥm u ğayûr² ise âmâl-i bî-me'âllerine vuşul buldı. Bir sepîde-dem ki âftâb-ı 'âlem-tâb miyân-ı şafaqda âlûde-dem ve pîr-i gerdün bu ıztırâb-ı şeb-i firâk taşavvurı ile mübtelâ-yı ḥasret ü nedem oldu.

Nazm

Olmaya bundan özge müşkil dem
Anda yârinden ayrıla âdem

Fırkat-i düst âfet-i dildür
Ḥasret-i düst zehr-i kâtildür

Ḥazret-i pîr ve Yüsuf-ı dil-pezir câme-h'âbdan kalkıldılar. Şalât u vuzû' muḥaddemâtına mübâşeret kıldılar. Ba'de-mâ mühimmât-ı teferrüce âğâz ve Yüsuf'ın zîb ü zîneti ile [227a MV] behre-perdâz³ olup pîr-i 'azîz-i şehër-ḥîz, rûz-ı firâk-ı yâr-ı 'azîz 'âlâmet-i kıyâmet ü rûstâḥîz idüğine ḥayrân, birâderân-ı hışm-engîz ise gerdün-ı dün⁴ gibi bî-raḥm u ḥün-rîz ü fettân,⁵

1 'ömr: 'umre N1

2 raḥm u ğayûr: teraḥḥum u 'anûd N1

3 behre-perdâz: behremend-i pür-zâr E

4 dün: - MV, N1

5 idüğine//fettân: - N1

Ḥazret-i Yūsuf daḥı ‘ālem-i tufūliyyet muḵtezāsınca “Teferrüce giderüz.”
diyü şādān;

li-Mü’ellifhi

Bî-ḥaberdür ki çerḥ-ı şu‘bede-bāz
Özge bir lu‘be eyledi āgāz

Rāḥatın kıldı miḥnete tebdil
Mihrini burc-ı naḥsa hem taḥvîl

El-kıssa Ḥazret-i Ya‘ḳûb ‘aleyhi’s-selām yirinden tırdı. Nûr-ı dîdesinüñ
zîneti tedârükini gördi. [470a E]

Nazm¹

Nergisini mûkaḥḥal itdi anuñ
Zînetini mükemmel itdi anuñ

Gülü üzre şalup külâlesini
Öpdi bir dem gül ile lâlesini

Didi ey çeşmüme ziyâ Yūsuf
Yüregüm derdine devâ Yūsuf [241b N1]

Bilmezin bir daḥı görem mi yüzüñ
Bir daḥı gûş idem mi tatlu sözün

Ey yüzi şu‘le-i çerâğ-ı peder
Ḥâl-i ḥaddi firâkı dâğ-ı peder

Saña pend eylerüm oñat gûş it
‘İlm ü ḥikmet şarâbıdur nûş it

Di bunı gelse bir belâ nâ-gâh
Ḥasbiya’llâh lâ ilâhe sivâh²

1 Bî-ḥaberdür//Nazm: - N1

2 “Bana Allah yeter. Ondan başka ilah yoktur.”

Oğudı bunı ceddün İbrāhīm
Gülsitān oldı aña nār-ı ‘azīm

Ben unutmam seni gözüm nūrı
Sen dahı dā'im añ bu mehcūrı

Ḥande¹ sensiz bulunmaya bende
Sen dahı bensiz eyleme ḥande

Evvelā kākül-i müşg-büyını gül-āb ile ālūde kılpıp tıradı. Ḥazret-i Cibrīl berāy-ı İsmā‘īl cennetden getürdüğü nūrānī kāmīşı giyürdi. Ve fark-ı Ferqad-sāyesine ridā-yı İshāq’ı şardı. Miyān-ı nāzūkine ḥod sâbıқан zıkr olınan mübārek kemeri kuşatdı. Ve bāzū-yı laṭīfine birāderlerinden nihān, maḥz-ı ḥırz-ı cān bir heykel-i laṭīf bağladı. “Mādām ki bu heykel senūnledür, Ḥaḳ *celle ve ‘alā* senūn ḥāfız u nāzıruındur.”² buyurdi.

El-kıssa ten-i zibāsına cāme giyürdi. Pāy-ı ‘ālī-pāyesine Ādem-i şaṭfiye müte‘allik olan na‘līn-i mevşūfı münāsib gördi. ‘Ale’l-ḥuşuş Nūḥ-ı necī getürdüğü ‘aşā-yı maḥşuşı eline virdi. Ve yanlarına düşüp şehir kenārına dek göndereçikdi.³ Ve kendüsi girüye dönüp āh u enīn ü girye vü zār ile karar eyledi.⁴

1 Ḥande: Cennetde N1

2 nāzıruındur: nāşıruındur MV, E

3 MV nüshası burada sona ermektedir.

4 Ve kendüsi//eyledi: - MV, N1 | E nüshası burada sona ermektedir. Ancak kronolojik olarak akabinde gelmesi gereken hadiseler 248b varagında yer almaktadır. Bu durum varakların koptuğu, tekrar bir araya getirilirken ortada olması gereken kısmın sona alındığı düşüncesini akla getirmektedir.

Zikr-i Yüsufu's-Şiddik 'aleyhi's-selâm¹

Ya'küb'un oğludur. Ve Hağ *sübhānehu ve te'ālānu* şâdık peygamberidir. Hattâ aşhâb-ı güzîn *rıdvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim ecma'in* birgün Sulţānū'l-enbiyā ve'l-mürselîn huzûrında “Nāsu'n ekremi, ya'nî gâyetle kerîmi kimdür?” diyü şordılar. Ve Fağr-i Kâ'inât *'aleyhi's-salât* ²﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُ﴾ diyü buyurdılar. Ya'nî “Hağ te'ālā katında sizün gâyetle kerîmiñüz Allāh'dan muhkem havf eyleyenlerdür. Ve nefsinün lezzetinden Bārî Te'ālānuñ haşyetini takdîm eyleyenleriñüzdür.” diyü tahkik itdiler. Fe-ammâ aşhâb-ı bâ-şafâ bu huşûşî tekrâr istifsâr eyleyüp “Bizüm şorduğumuz maḥlûkātuñ birbirlerine göre eñ kerîmi kim idügidür?” diyü cevâb itdüklerinde Resûlu'llāh *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* ³﴿إِنَّ الْكَرِيمَ ابْنَ الْكَرِيمِ ابْنَ الْكَرِيمِ يَوْسُفَ بْنَ يَعْقُوبَ ابْنَ إِسْحَاقَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ﴾ diyü buyurdılar. Ya'nî âbâ vü ecdādından berü keremle mevşûf olan kerim, Yüsuf bin Ya'küb bin İshâk bin İbrâhîm olduğunu tahkik itdiler.

Ve andan mâ'adâ Hağ *sübhānehu ve te'ālā*, Server-i Enbiyâ'ya ⁴﴿خُنْ نُفُصٌ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقِصَصِ﴾ [buyurdi]. Ya'nî “Yâ Muḥammed, biz saña kıssaların eñ laṭifini ve hikâyelerin gâyetle şerifini söyleyelim.” diyü yüz on bir âyetle Sûre-i Yüsuf'ı gönderdi. Ve ne tarîkla vâkı' olduğunu evvelinden âhirine beyân eyledi.

Pes tevâriḥ 'ulemâsı ve müfessirînün fuзалâsı ittifâk itmişlerdür ki Âdem *'aleyhi's-selâmdan* Server-i Enbiyâ zamânına gelince vâkı' olan peygamberlerin menâkıbından Yüsuf *'aleyhi's-selâmu*ñ kıssası gibi güzel hikâyet ve gönüllere te'sîr ider rivâyet görilmiş ve okunmuş ve kimsenün gözine toḡunmuş degüldür.

1 Buradan itibaren kısımlar *Künhü'l-abbâr*'ın 1. rükünün mevcut nüshalarından sadece N1, E ve R1 yazmalarında bulunmaktadır (Suat Donuk, “Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metnin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Künhü'l-abbâr* Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, İstanbul 2018, s. 124). Bu yüzden bu kısmın tenkitli metni N1, E ve R1 nüshalarının mukayesesıyla kurulmuştur. | 248b E, 241b N1, 343a R1 | Hz. Yüsuf'un bu kısımdaki hal tercümesinin başından kuyuya atılmasına kadarki iki varaklık bölüm ise sadece E nüshasında bulunmaktadır.

2 *Kur'ân-ı Kerim*, Hucurat Sûresi, 49/13, “Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.”

3 “Erdemli oğlu erdemli oğlu erdemli oğlu erdemli, İbrahim oğlu İshâk oğlu Ya'küb oğlu Yüsuf'tur.”

4 *Kur'ân-ı Kerim*, Yüsuf Sûresi, 12/3, “Sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz.”

‘Ale’l-ḥuşûs ki Ḥaḳ *sübḥānehu ve te’ālā* Yûsuf’a bir vechle melâḥat virdi ki zamânında ḥûsn ü bahâ ile gevher-i yek-tâ olduğundan mâ’adâ tâ bu zamâna gelince vücûda gelen mahlûkât mâbeyninde *ke’l-bedr fi’s-semâ ve beyne’n-nücûm ke’s-Sühâ*,¹ leṭâfet ü melâḥati âşkâre ve hüveydâdur. Ya’nî ki gökyüzünde bedr olmuş ay gibi meşhûr ve yıldızlar içinde Sühâ didükleri yıldız gibi pür-nûr vâki’ olmuşdur.

Ya’kûb *‘aleyhi’s-selâm* sâ’ir evlâdından ziyâde Yûsuf’a maḥabbet eylerdi. Ve yanına geldüğince cümleden aña artuḳ raġbet eylerdi. Ve bi’l-cümle oġlı olduğü cihetle maḥabbet itdüğinden mâ’adâ ḥûsn ü cemâline ‘âşık olmuş idi. Ve Yûsuf’uñ [249a E] ṭal’ati âftâbından Ya’kûb’uñ gönli ḥânesi günden güne nihâyetsiz nûr u ziyâ bulmuş idi.

Bu ḥâl ile geçinmek üzere iken birgün kız ıkarındaşı Ya’kûb’ı ziyârete geldi. Ve evlâd u ‘iyâline, ḥuşûsâ Yûsuf’uñ ḥûsn ü cemâline maḥabbetle nazar kıldı. Ve illâ kâmeti servini gönli bâġında ḥâtır-nişân itdi. Ve anuñ maḥabbeti tuḥmı kiştâr-ı sînesinde ḥabbetü’s-sevdâ gibi bitdi. Ve ḥûsn-i edâ ile cevâba gelüp Ya’kûb *‘aleyhi’s-selâma* eyitdi: “Li’llâhi’l-ḥamd ki ‘ömrüñ dıraḥtınıñ tâze mîveleri vâfirdür. Ve ümmîdüñ nihâlinüñ nevbâveleri kemâl-i ṭarâvetle zâhirdür. Ne var bu gülzârıñ goncelerinden birini baña iḥsân eyleseñ? Ve yanuñdaki eglencelerüñden gönüm begendügi ile ḥâtırımı ḥandân itseñ? Ki hem ḥâtunuñ ḥidmeti ve evlâduña olan ri’âyeti bir ma’nâda âsân olurdu. Ve hem baña virdüğün oġlancıġuñ ḥuzûr u refâhiyyeti saña daḥı bâ’îş-i şükrân olurdu. Ve bi’l-cümle gözüm nûrı gibi bir nazar gözümi andan ayurmazdum. Ve sînem sürürü, diyü bir sâ’at yanumdan ayurmazdum.”

Çün ki Ya’kûb bu sözleri işitdi, “Kaḡısın dilerseñ yanuña al.” diyü işâret itdi. Pes ol ḥâtün içlerinden Yûsuf’ı çıkardı. Ve ümmîdi bâġından maḳşûdı goncesini ḳopardı. Bunuñ üzerine niçe zamânlar geçdi. Yûsuf *‘aleyhi’s-selâm* ḥâlesi yanında yidi, içdi. Ve lâkin Ya’kûb *‘aleyhi’s-selâm* gâhî hem-şîresinüñ evine varurdu. Yûsuf’uñ cemâline nazar ḳılmaġla eġlenürdi.

Vaḳtâ ki Yûsuf büyüdi, nihâl-i kâmeti ser-firâz olup yedi yaşına girdi, Ya’kûb’uñ aña maḥabbeti arttı. Ve ta’alluḳı kemerini heves miyânında muḥkem itdi. Ya’nî yüzini gâhî görmege râzî olmadı. Ve sözlerini aḫyânen işitmekle tesellî bulmadı. Pes murâd idindi ki Yûsuf’ı ḥâlesinden ala. Ve cemâli nûrından anuñ ḥânesini ḥâlî ḳıla.

1 “gökyüzünde dolunay, yıldızlar arasında Sühâ gibi”

Hâlesi ise [bunu] tıydu. Yûsuf'ın firâkı kôrķusu cânına koydu. Yanından ayrılmamasına bir hîle tedârükine mübâşir oldu. Meger ki ol şerî'atde bir kişi bir kişinün rızķın uğrılasa ve uğrılanan metâ' 'aynı ile zühûra gelse ol uğrılayan kişi mâl şâhibine hükm olunurdu. Kûlî meşâbesinde olup niçe zamân hîdmetinde karâr kılurdu.

Pes ol hâtûn Hâzret-i İřhâķ'ın kemerini hîle ve murâdı gencînesine vesîle idüp Yûsuf'a gönlek üzerinden anı [249b E] kûşatdı. Ya'nî ta'allukı kemerin bir murahham kemer gibi muhkem itdi. Ve yine üstine kaftânını giyürdi. Ve ol kemer genc-i nihân gibi Yûsuf'ın miyânına tılandı, tırdı.

Kaçan ki Ya'ķûb '*aleyhi's-selâm*' anuñ evine vardı, "Şimden girü Yûsuf'umı baña virmek gereksün." diyü yalvardı. Hem-şiresi ğâyetle ğamġin ve gözlerini şehir zamânındaki nergis gibi nemġin buldı. Ya'ķûb daķı anuñ bu hâlini gördi. "Melüllüġuña sebep nedür?" diyü şordı. Hemân-dem ol hâtûn derd ile aġlamaġa ve Ya'ķûb'ın merhamet âteşiyle cigerin taġlamaġa başlayup "Nice yaş dökmeysin? Ve ne vech ile ġam çekmeysin ki ceddîmüz Hâzret-i İbrâhîm'ün mübârek kemerini ki teberrûken genc-i nihân gibi şakıldum. Ve şâyed uğrılana, diyü ikide birde şandüğümü yokıldum. Pes bugün ol kemeri kılduġum yerde bulmadum. Ve ne deñlü ki yokladum, nice miyânda olduġını bilmedüm. Ve hayâline daķı mahrem olmadum. Şöyle ki ol kemer zâyî' olup gide, âbâ vü ecdâdımızdan kalan yâdgâra pîr-zen-i rûzgâr bu řarîķla mekr ide, râhatum hânesinün kemeri yıķılmaķ ve ma'îşetüm serâyı temelinden harâb olmaķ muķarrerdür." diyü derd ile âh eyledi. Ve "Ev içinde olanların billerini yoklamaķ gerekdür." diyü söyledi.

Bu takrîble ol evde kim var ise şoydılar, yokıldılar. Yûsuf '*aleyhi's-selâm*'ı teftîş âhîrine şakıldılar. Pes cümlesi görildi. Ve kemer fesânesi ol ortalıkda şorıldı. Nevbet Yûsuf'a geldi. Ve lâkin "Ol oġlancıkđur." diyü hâlesi ihmâl şüretini gösterdi. Ve ammâ Ya'ķûb '*aleyhi's-selâm*'ı ibrâm eyledi. "Elbette Yûsuf'ı daķı řoyuñ, yoklañ." diyü söyledi.

Vaķtâ ki kaftânını çıkardılar, genc-i nihânında tılısm olmış bir yılan gördiler. Ya'nî ki ince bilinde ol mübârek kemeri buldılar. Ve mekrleri kemer gibi muhkem olduġına şâdân oldılar. Ve hem-şiresi Ya'ķûb'a eyitdi: "Ceddîmüz şerî'atine kâbil olur mısın? Ve Yûsuf benüm mülküm gibi olduġına 'inâd kılur mısın?"

Pes Ya'küb 'aleyhi's-selām nizā' eylemedi. Ve iki yıla dek Yûsuf[uñ] hâlesi hîdmetinde olmasına rızâ virüp gitdi. Ve üslûb-ı sâbık üzerine gâhî varup ziyâret iderdi. Tâ şol zamâna dek ki ol iki yıl dağı tamâm oldı. Yûsuf 'aleyhi's-selām ayuñ on dördi gibi benâm oldı.

Hikmet [250a E] Allâh' uñdur, hâlesi Dina¹ dağı öldi. Artuğ Ya'küb' uñ qarârı kalmadı. Varup Yûsuf'ı aldı, getürdi. Cemâli bâğına bakdukça şâdân olmağa ve kâmeti servini gördükçe ğamdân âzâd olmağa başladı.

Bu hâl üzere geçinürlerken bir gice Yûsuf 'aleyhi's-selām bir düş gördi. ﴿يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾² diyü ta'birini babasından şordı. Ya'nî ki "Ey ata, ben düşümde gördüm ki on bir yıldız ile güneş düpdüz baña secde eylediler. Ve beni ta'zîm ü tekrîmle beklediler." [didi].

Pes Ya'küb 'aleyhi's-selām bu rü'yânuñ şerefini bildi. "Sen 'izzete ve sa'âdete iresün. Ve qarındaşlaruñı kapuña muhtâc göresün." diyü ta'bir kıldı. Ve lâkin ﴿يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾³ [buyurdi]. Ya'nî "Ey benüm oğlancığım, zinhâr bu düşüñi qarındaşlaruña dime. Ve bunca yıldızlarla ay ve gün önüñde secde itdüğini söyleme ki saña mekr iderler. Ve şeytânüñ igvâsıyla 'adâvet semtine giderler." diyü söyledi.

Andan sonra ﴿وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ﴾⁴ [didi]. Ya'nî "Hağ sübhânehu ve te'âlâ seni cümle qarındaşlaruñdan güzide kıla. Ve senüñ hâlün anlaruñ hâllerinden yeg ola. Ve saña düş ta'bir itmenüñ târîkıñı öğrede ve senüñ üzerüñe in'âm u ihsânüñü tamâm ide. Ya'nî ki devlet ü sa'âdetüñe nihâyet olmaya. Ve 'izzet ü sa'âdetüñe hadd u ğâyet olmaya." diyü naşîhat eyledi. Ve gördüğü düşüñ ta'birini bu târîkla rivâyet eyledi.

Egerçi ki Yûsuf 'aleyhi's-selām Ya'küb' uñ pendini tütüdi ve bu vâkı'asını kimseye söylemeyüp bi'l-küllüyye unıttı. Ve lâkin «كلَّ سَرٍّ جَاوَزَ الْاِثْنَيْنِ شَاعَ»⁵

1 Nûshada "Eynâş" şeklinde yazılan bu isim tashih edilerek metne alındı. bk. *Tevrat*, Yaratılış, 30: 21; 46: 1 ve Blyth, agm, s.385-387.

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/4, "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı."

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/5, "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır."

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/6, "İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve nimetlerini sana tamamlayacaktır."

5 "İki kişiden çok kişinin bildiği sır, ortaya çıkar."

fehvasınca nice düş gördüğü ve babası ne vechle ta'bir eylediği tıyıldı. Hattâ cemî'-i karındaşları bu kıışşadan âgâh olup her birisi mekr ü hâsed eylemeğe koyıldı. Ve eyitdiler ki “Biz Yûsuf'ı kôduķ, uyur. Daķı bunun gibi düşler de görür. Atamuzuñ aña ve karındaşına olan maķabbeti bizüm cümlemüze olan meveddetden ziyâdedür. Ve gitdükçe babamız yanında bizüm baķımız nuķûsetde ve anların tãli'leri 'izzet ü sa'âdetle güşâdedür. Çâre budur ki [250b E] Yûsuf'ı öldürevüz. Ve babamızı andan dür eyleyüp kendümüze döndürevüz.” diyü müşâvereye ve birbirleriyle münâza'a ve mükâbereye başladılar.

Hattâ içlerinden birisi ﴿اَفْتُلُوْا يُوسُفَ اَوْ اَطْرَحُوْهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَيْكُمُ﴾¹ ya'nî “Siz Yûsuf'ı katl idüñ. Veyâhüd babasından ayırıp, bir yirde bıraķup gidüñ ki babañuz anuñ yüzin görmez olsun. Ve her nereye nazar kılursa anuñ yirine sizi görsün. Nihâyet soñra tevbe eylesüz. Babañuz hüzüründe şalâhiyyet üzere olasuz.” diyü söyledi. Ve Yehüdâ nâm ulu karındaş daķı cevâba gelüp ﴿لَا تَقْتُلُوْا يُوسُفَ وَاَقْوَاهُ فِيْ﴾² ya'nî “Yûsuf'ı öldürmeñ. Ve göz göre katl-i nefis idüp vebâle girmeñ. Fe-ammâ bir kıyunuñ dibine atuñ. Ve siz daķı hüzür idüp arķañuz üstine yatuñ. Nihâyet ol kıyuya yolcılar uğrayalar. Ve anı bulurlarsa çıkarıp, âķar memlekete alıp gideler.” diyü taķrîr eyledi.

Pes bu řarîķı muķarrer itdiler. Ve kavl ü kararı bunun üzerine berkitdiler. Andan Ya'ķûb'a vardılar. ﴿مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ﴾³ [didiler]. Ya'nî “Sen Yûsuf'ı bize inanmazsun. Ve anuñ kâmeti servine nigâhımızı toĝrı şanmazsun. Hâlâ ki biz aña naşihatler eylerüz. Ve kendüsine hayrlu niçe sözler söylerüz. ﴿اَرْسَلْهُ مَعَنَا غَدًا يَزَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ﴾⁴ İmdi ne vardur, bi-ķamdi'llâh ki eṭrâf-ı 'âlem sebzazardur. Ya'nî yarın bizümle Yûsuf'ı gönder. Ve ol çeşm-âhüyî çemenzâra çıķmış ĝazâle dönder ki bizümle ĝülsün, oynasun. Ruķlarını gören ĝüller hâsed âteşine yansun. Nergis gibi ĝözi ĝöñli açılsun. Ve sünbül şaķlarınıñ bendi çözilüp cemâli bağına şaķılsun ki bād-ı vezân gibi segirtsün. Ve ĝâh âb-ı revân mişâli âheste âheste şaķrâyî seyr eylesün. ĝâh zümürüd ferş üzerinde nûrdan serve

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/9, “Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz.”

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/10, “Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kıyunun dibine bırakın ki geķen kervanlardan biri onu bulup alsın.”

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/11, “Yûsuf hakkında bize neden ĝüvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliĝini isteyen kişileriz.”

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/12, “Yarın onu bizimle beraber gönder de ĝezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.”

dönsün. Gâh zeberced firâş üstinde billûrdan dökilmiş tezerve dönsün. Ve'l-hâşıl genc-i nihân gibi ortaya alalum. Ve kendüsini eser yilden bile şaķınup cemâl-i bâ-kemâline nazarlar şalalum.” diyü söyledüklerinde Ya'kûb 'aleyhi's-selâm eyitdi: ﴿إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾¹ [didi].

Ya'nî “Ol sizûnle gideceğine tahkîk [251a E] ben şimdiden guşşalanurın. Ve andan siz gâfil iken anı kurd yiye, diyü havf eylerin.” didüginde ﴿قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ﴾² [didiler]. Ya'nî “Eger anı kurd yiyecek olursa biz mücrim olalum. Ve senûn huzûruña günehkâr u ziyânkâr gelelüm.” diyü cevâb virdüklerinde Ya'kûb 'aleyhi's-selâm inandı. Ve irtesi 'ale's-şabâh Yûsuf'ı anlarıuñla teferrüce gönderdi.³

Pes cümle qarındaşı Yûsuf'ı aldılar. Şâm'dan Kuds-i Şerîf'e giden yol üzerindeki kıyu yanına geldiler. Yûsuf 'aleyhi's-selâmuñ tamâm 'aklı başında ve kendüsi ol târîhde on yedi yaşında idi. Andan gönlegiñi çıkardılar. Ve Settâr'ın kudretini âşkâr kıldılar. Ve niçe dürlü ta'n itmek ile kıyuya şarkıtdılar. Ve gönlegiñi yanlarınca götürüp yine geldükleri cânibe çekilüp gitdiler.

Meger ol kıyunuñ ortasında bir taş var idi ki şudan yukarıca kalmış idi. Ve etrafını ol kıyunuñ şuyı ihâta idüp bir kıymetî kaşlu, gümüşden⁴ hâteme dönmiş idi. Yûsuf 'aleyhi's-selâm ol taş üzerine indi. Gözlerine Hacerü'l-esved gibi görindi. Huşûşâ etrafını tırmayup ol şu, şafâ ile tavâf iderdi. Ve Yûsuf'ın cemâlî Ka'be'sine meyyâl olup ayağın öpmeye sa'y-i tām [343b R1] ile giderdi. Fe-ammâ Haķ sübhânehu ve te'âlâ Yûsuf'a hâlâşını bildürmüş idi. Ve bu miñneti bâ'îş-i sa'âdet olmasını vahy ile beyân itmiş idi.

Ba'de zâlik Yûsuf'ın qarındaşları vardılar. Ol götürdükleri gönlegi kurbân kanına bulaşdurdılar. Ve ahşam zamânında babalarına gelüp vâh⁵ u nâle ile Ya'kûb'ın cigerin delüp ﴿يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا﴾

1 Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/13, “Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum.”

2 Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/14, “Onlar da, ‘Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse (o takdirde) biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz.’ dediler.”

3 Zıkr-i Yûsuf//gönderdi: - N1, R1

4 gümüşden: - N1

5 vâh: âh R1

فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ¹ didiler. Ya'nî ki “Ey bizüm atamız, taḥkîk biz yarışmağa gitmiş idük. Ve Yûsuf ı esbâbımızı gözetmege emîn itmiş idük. Biz ırak gitdükdde kurd gelmiş, yemiş. Ve gönlegini kanlara [242a N1] ğark eylemiş. Egerçi ki sen bize inanmazsun ve ne kadar toĝrı söylesek sözüümüzi gerçek şanmazsun.” diyü söylediler. ﴿وَجَاؤُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ﴾² Ve dahı yalan kan ile gönlegini getürdiler. Ve Ya'kûb'un öninde feryâd u fiĝânların arturdılar.

Vaqtâ ki Ya'kûb '*aleyhi's-selâm* gönlegi gördi, “N'olaydı, [251b E] gönlege olan ihsân Yûsuf'a olaydı.” didi, tûrdı. Ve Yûsuf ı perî gibi kurd yiyüp gönlegi büsbütün kâlduĝından şübhesini arturdu. Ve ammâ ﴿فَصَبَّرَ﴾³ diyü şabr eylemegi evlâ gördi. Ve lâkin derd ile ağlamasını ve hüzn ile ciger taĝlamasını, huşuşa inlemesini ve Yûsuf'un haberi ümmidine yollara kulağ tutup dinlemesini kesmedi. Nihâyet bu kadar var ki âhı şarşarı vücûdî nahlıni şarşar gibi esmedi. Ya'nî her işi te'ennide ve cümle teşvîşi şabr ile tedennide oldu.

Ve ammâ oĝullarından Yehûdâ, Yûsuf ı sâ'irlerinden ziyâdece severdi. Ve çâha atduĝlarında nev'an bî-ḥuzûr olup derûn-ı dilden ĝuşşa yirdi. İrtesi Yûsuf ı görmege ve hâl ü hâtırını şormağa geldi. Ve bir miğdâr yiyecek getürüp Yûsuf'a şarkıtdı. Ve “Ĝam çekme. Seni kardaşlarıuñdan dilek iderin.” didi ve gitdi. Dördinci [344a R1] ĝün olduĝda bir kâfile ki re'islerinüñ adı Mâlik idi ve Şâm-ı şerîfden gelüp Mısr taraflarına sâlik idi, ittifağ ol kıyunuñ etrafına kındılar. Ve Mâlik kendüsi Büşrâ nâm kıulı ile kıyudan şu çekmege yöneldiler.

Vaqtâ ki kıyunuñ ağzına vardılar ve hâzır koĝalarını çâh içine şaldılar, Yûsuf '*aleyhi's-selâm* ol ipe yapışdı. Ya'nî ki hâlâş olmasına çalışdı. Pes Mâlik yalıñuz çıkaramadı. Ve Büşrâ dahı bile mübâşeret idüp çekmege el urdı. Ammâ “Ne ki?” diyü⁴ Mâlik kıyunuñ içine baķınca Yûsuf'un mâh cemâli ile ol kıyunuñ içini Çâh-ı Nahşeb gibi münevver gördi. Ve sevindüĝinden

1 Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/17, “Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. Her ne kadar doĝru söylesek de sen bize inanmazsın.”

2 Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/17, “Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleĝini getirdiler.”

3 Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/17, “güzel bir sabır...”

4 Mâlik//diyü: - N1

¹ «يا بشرى هذا غلام» ya'nī “Ey Büsrâ, saña beşâret olsun ki kıyunuñ içinde bir bedr-i tamâm ve bir hüsni issi ğulâm vardur.” diyü haber virdi.

Ve bi'l-cümle Yüsufı çıkardılar. Şuya el şunmuş iken hayât âbına el kırdılar. ² Ve getirüp metâ'ları yanında oturdıkodılar. Ba'd-ez-ân kıarındaşları Yüsufı yoklamağa geldiler. Ve kıyunuñ ağızında тұrup vâfir çağırdılar. Ve ammâ gördiler ki Yüsufdan haber ve kıyu dibinde varlığından eser yok. Sürüp kârbân halkına geldiler. Ve Yüsufı içlerinde bulup “Kaçgun kulumuzdur.” diyü ol zamânuñ akçesiyle Mâlik'e yigirmi akçeye şatdılar. Ve her birisi ikişer akçe üleşüp, ya'nī ki Yüsuf uñ behâsını hışşeleşüp [252a E] menzillerine gitdiler.

Egerçi ğaniler ve ol akçeden müstağniler idiler, ve lâkin mücerred Yüsufdan [242b N1] kırtıldıklarına sevindiler. Ve teberrüken anuñ bahâsından kîselerine akçe kıoydılar. Ve Yüsuf'a bahâ yitişmeyeceğini bilürler idi. Ve kıadr u kıymeti ne mertebede idüğünü idrâk kıılurlar idi. Aña binâ'en şatduklarında ziyâde bahâ istemediler. Ve Mâlik ne virdi ise azırğanup redd itmediler. Ba'dehu ol kâfile göçüp gitdi. Yüsuf 'aleyhi's-selâm gözyaşların döke döke ol vilâyetüñ toprağına vedâ' itdi.

Vaqtâ ki Mışr'a yitdiler, [344b R1] a'yân-ı memleket [Mâlik'ün] bu maķûle ğulâma mâlik olduğünü işitdiler. Ve'l-hâşıl Yüsufuñ cemâli mâhu Mışr şehrinde şöhet buldı. Ve bây u gedâ ve vezîr ü pâdişâ anı seyr eylemege râğıb oldu. Hattâ Sâmi bin Nüh neslinden Reyân bin Velîd ki ol zamânda sultân-ı Mışr idi, anuñ 'Azîz dimekle meşhûr Poţifâr³ nâm hâzinedârı daķı Yüsufı şatun almağa tâlib⁴ oldu. Egerçi tâlibler geldiler ve mâ-meleklerini ve cânları naķdini Yüsuf için der-miyân eylediler.

Fe-ammâ ol, 'izzet-i 'Azîz'e ve Yüsuf gibi pâk-dâmen anuñ gibi ehl-i temyîze müyesser olup nihâyetsiz bahâ ve hadd u haşrı yok dînâr⁵ ile Yüsufı aldı ve evine getirüp ﴿أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾⁶ diyü Züleyhâ nâm hâtûnına haber virdi. Ya'nī ki “Bu ğulamı bir hoş тұt ki

1 “Ey Büsrâ/Müjdeler olsun, bu bir çocuk.”

2 kıardılar: kıandılar R1

3 Nüşhalarda “Kaţifir” şeklinde yazılan bu isim “Poţifâr” olarak metne alındı. bk. Ömer Faruk Harman, “Yüsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusuf> (21.06.2019).

4 tâlib: râğıb R1

5 dînâr: dünyâ N1, E

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yüsuf Sûresi, 12/21, "Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz."

bir vakt ola bize fâ'idesi çokına. Veyâhüd oğlumuz yirinde eglencemüz¹ ola.” didükde meger Züleyhâ ki mağrib sulţânı Taymûs’uñ gülistân-ı ‘ömri tâvusı idi. Ve Hâzret-i Yûsuf’ı sâbıkan vâkı‘asında görmek ile cemâl-i bâ-kemâline ‘âşık olup hayâli meclisinüñ me’nûsı idi. “Âyâ düşümde gördüğüm ayı kaçan seyr idem ki?” diyü aydan aya derd ü fûrkatı ziyâde olmakda idi. “Acabâ rû’yâ ‘aleminde gördüğüm ve² seyr itdüğüm hûrşide ne zamânda vâsıl olam ki?” diyü günden güne bâğ-ı ruhsârı şararup şolmakda idi. Huşûşâ ‘Azîz, ‘innin olmak ile dünyâya veled getürmemiş idi. Pes Yûsuf’ı gördi, şâd u hândân olup yüzini yirlere sürdi.

Rivâyet iderler ki ol târîhde Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm yigirmi üç yaşına girmiş idi. ³ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴿﴾ naşş-ı şerîfinde ‘aklı ve kuvveti kemâline irmiş idi. Ya’nî ki “Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm [252b E] kemâline yitişdükde biz aña ‘ilm ü hikmet virdük. Ve mühr-i nübüvvet ve tâc-ı risâlet gönderdük.” diyü Hâk te’âlâ buyurmuşdur.

Pes Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmıñ [345a R1] cüvânlığı kemâlinde ve kuvveti serv-i bâğ-ı mu’âşeret olan nihâlinde iken Züleyhâ anı hevâ ve hevese yilterdi. Ve ol maķûle peygâmbere-zâdeye zinâ itdürmek isterdi. Hattâ birgün Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmı gönlekcek yatup uyurken gördi.⁴ Züleyhâ kapuları berkidüp dâmenine taħassür ile el urdı. [243a N1] Vaķtâ ki Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm uyandı, Züleyhâ⁵ هَيْتَ لَكَ﴿﴾ ya’nî “Ben senüñ içün kendümi hâzırladum. Ve zib ü zînet ile yanuñâ geldüm.” diyü iştîyâķ âteşine bir miķdâr yakıldı, yandı.

Fe-ammâ Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ⁷ مَعَاذَ اللَّهِ﴿﴾ didi. “Rabb’üm⁸ naşib itmesün ki ben o işi irtikâb idem.” diyü söyledi. Ve lâkin Züleyhâ’nuñ şabr u qarârı kalmadı. Ve Yûsuf’uñ bu maķûle ‘özrini ve yeminini ‘aynına almadı.⁹ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ﴿﴾ Ya’nî taħķîķ, Yûsuf’a kaşd eyledi. Ve mücâma’at

1 eglencemüz: - N1, R1

2 gördüğüm ve: - E

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/22, "Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik."

4 gördi: - R1

5 Züleyhâ: - N1

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/23, "Haydi gelsene."

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/23, "Allah’a sığınırım."

8 Rabb’üm: Tañnı’m E

9 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/24, "Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu."

niyyetini¹ murād idindi. ﴿وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ﴾² Ya'nî Yûsuf dahı aña uyardı ve 'inân-ı ihtiyârı elinden giderdi, eger Hâk celle ve 'alânuñ bürhânını görmese idi. Ve Allâhu Te'âlâ 'inâyetinden bir 'alâmet bilürmeye idi.

Ba'zılar dirler ki ol görinen bürhân Ya'kûb 'aleyhi's-selâm idi ki Yûsuf a karşı barmağın ısırmış idi. Ve oğlına bu ma'ûle hayret 'alâmeti ile görünmüş idi. Ve ba'zılar dirler ki ol ﴿يَا يَوْسُفُ أَتَرِنِي وَأَنْتَ نَبِيٌّ﴾³ ya'nî “Yâ Yûsuf, sen zinâ ider misün ve anuñ gibi 'işyân⁴ tarîkına gider misün? Hâl bu ki sen nebîsün.” diyü bir âvâz işitmiş idi.

Ve bi'l-cümle Züleyhâ ne kadar ki ikdâm eyledi, Yûsuf rızâ virmedi, kaçdı. Ve ol ne deñlü pîrehenin karvardı ve “El benüm, etek senüñ.” diyü yalvardı, Yûsuf firâr eyleyüp Züleyhâ'nüñ gizlü 'aybını açdı. Pes bu hâl ile Yûsuf kaçardı, Züleyhâ'nüñ şerrinden segirdüp önine geçirdi. Murâdı andan evvel kapuya varmak idi. Ve taşraya evvelce çıķup kurtılmaķ idi. Fe-ammâ ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصُهُ مِنْ ذُبُرٍ﴾⁵ ya'nî ikisi bile kapuya segirdi. Ve Züleyhâ, Yûsuf uñ gönlegini ard eteginden yırttı. ﴿وَالْفَيَّا سَيِّدَهَا﴾⁶ Ya'nî bunlar ki koşarak kapudan taşra oldılar, 'Azîz ki efendileri idi, kapunun öninde buldılar.

İkisine dahı havf u haşyet [253a E] ve kemâl ile hayret [345b R1] ü dehşet vâkı' olduķda Züleyhâ kendü 'aybını setr itmek içün söyledi. ﴿مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا﴾⁷ didi. Ya'nî 'Azîz'e hitâb idüp “Senüñ hâtûnuña yaramaz kaçd idenüñ cezâsı nedür?” diyü şikâyet eyledi. Ve yine bu sözine nâdim olup “'Azîz, Yûsuf uñ katline emr eyleye.” diyü korkup 'Azîz'den evvel yine kendüsi cevâb virüp ﴿إِلَّا أَنْ يُسْحَرُوا أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾⁸ ya'nî ki “Bunuñ cezâsı zindâna koyılup hâbs olınmaķdur. Veyâhüd dögilüp ta'zir kılınmaķdur.” diyü cezâsını dahı ta'yîn eyledükde Yûsuf 'aleyhi's-selâm dahı kâmeti gibi toğrı söylemegi evlâ gördi.

1 niyyetini: ni'metini MV, E

2 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/24, “Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı.”

3 “Ey Yûsuf, sen bir peygamber iken zina mı edeceksin?”

4 'işyân: tuğyân R1

5 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/25, “İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf un gömleğini arkadan yırttı.”

6 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/25, “Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar.”

7 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/25, “Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası nedir?”

8 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/25, “Ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır.”

﴿هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي﴾¹ Ya'nî “Ben buña kaşd eylemedüm. Belki bu baña kaşd eyledi.” diyü haber virdi. ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾² ﴿وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾³ [243b N1] Ya'nî Züleyhâ'nun akribasından biri ki dayısı Yemlihâ idi, ve bunlar segirdişüp kapuya çıkdıklarında ol 'azîz ile muşâhabetde tenhâ idi.

Pes ol demde³ ba'zılar dirler ki iki heftelik bir tıflı güyâ bu vechle şehâdet eyledi ki “Eger Yûsuf'ın gönleği öninden yırtılmış ise Züleyhâ sözinde şâdıkıdır. Ve Yûsuf'ın kızbi anuñ da'vâsına muvâfıkıdır. Ve eger ard eteginden yırtılmış ise Züleyhâ kâzıbdür. Yûsuf andan müteneffir ve ol Yûsuf'a tâlibdür. ⁴ ﴿فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ﴾ Çünkü 'Azîz gönleğe nazar kıldı, ardından yırtıldığını görüp günâh Züleyhâ'nun idüğini bildi. Ve lâkin 'ırzını şakınup “Bu sözi bir dahı kimseye söyleme.” diyü Yûsuf'a ışmarladı. Ve Züleyhâ'ya “Sen haţâ eylemişsün. Var günâhuña istigfâr eyle.” diyü 'itâb itdi.

﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾⁵ Ya'nî ki bu kışşadan soñra birgün şehr-i Mısr'ın 'avretleri Züleyhâ'yı aındılar. Ve “ 'Azîz'ün bir kılını cân u gönülünden sevmiş, hattâ maḥabbeti cânına kâr eylemiş. Ve envâ'-ı rağbet ile kendü döşegine da'vet eylemiş.” diyü [346a E] söylediler. Ve “Biz ol 'avreti katı dâlaletde ve Yûsuf'ın maḥabbeti ile melâmetde⁶ görürüz.” diyü vâfir zemm eylediler.

﴿فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ﴾⁷ Ya'nî ki [253b E] şol vaqt ki Züleyhâ anların bu sözlerini işitdi, ve bu çarıkla kendüyi müsâvi itdüklerini istimâ' itdi, anları hânesine da'vet ve zarâfetle ziyâfete niyyet eyledi. Ve bir sepet a'lâ turunc getürüp her 'avretün eline bir turunc ve bir bıçaq virdi. Ve

1 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/26, “O, benden arzusunu elde etmek istedi.”

2 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/26-27, “Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. O (Yûsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir.”

3 demde: Yemlihâ N1, E

4 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/28, “...kadının kocası Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce...”

5 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/30, “Şehirde birtakım kadınlar, 'Azîz'in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murad almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz” dediler.”

6 melâmetde: melâletde N1, R1

7 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/31, “Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırır.”

anlara turuncların kesecekleyin ruḥṣat virmeyüp kendüsi¹ sözünü kesmedi. Tâ şu zamâna dek ki nâz u şive ile Yûsuf görindi. Ve ‘avretlerün gözleri kıble-nümâsı anuñ cemâli Ka‘be’sine döndi. Huṣûṣâ büy-ı iştihâları tâ rencelerine çıkdı. Ve cemâl-i Yûsuf a ârzûları şabr u kararları bünyâdını yıkdı.

Ve bi’l-cümle ruḥsârı mihrî bir vechle tülû‘ eyledi ki ol zenlerün meclisi envâra müstağrağ oldu. Ve didârı mâhı bir tal‘at ile toğdı ki ‘avretlerün perde-i ‘iffetlerin hicâb-ı zûlmet gibi ber-ṭaraf kıldı. ﴿فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَّعْنَ ۖ أَيْدِيَهُنَّ﴾² Ya’nî hemân ki ol zenler Yûsuf ı gördiler ve aña muhkem ta‘zîm kıldılar. Ve turuncları keselüm, dirken hayretlerinden ellerin kesdiler. Ve yine dehşetlerinden ol hâleti idrâk itmediler, ﴿وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾³ ve eyitdiler ki “Hâṣâ ki bu beşer ola ve hîç olur mı ki insânda bu maḳûle ruh-ı muşavver ola. [244a N1] Bu [beşer] degüldür, illâ firiştedür. Ve bunun zâtı envâr ile siriştedür.”

﴿فَقَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ﴾⁴ Züleyhâ eyitdi “Bu bedr-i tamâm ol gulâm-ı benâmdur ki bunun ‘aşkı ile beni melâmet eylediñüz. Ve maḥabbet sırrından haberinüz yoğ iken bilüp bilmedüñüz sözleri söyledinüz. Ve ol gevher-i yek-tâdan ki beni gözyaşı deryâsına şaldı, yine kendü ile âşnâlık müyesser olmadı. Ve bu ol serv-i dil-ârâdur⁵ ki gözlerüm cûybâr üstindeki ḥabâb gibi kâmetine bakdı, kıldı. Yine bir günceğiz⁶ hem-sâyesi olmağa çâre bulmadı. Bir şeh-bâzdur ki ben çağırduḳça istiğnâ evcine kaçâr. Ve bir bülend-pervâzdur ki benüm kıddüm nihâlinde ârâm eylemegi ihtiyâr eylemez, geçer. Ve bi’l-cümle [346b R1] sözümü dinlemez ve murâdımı kabûl eylemez. Fe-ammâ ﴿وَلَيْنَ لَّمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرُهُ لَيْسَ جَنًّا وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّٰغِرِينَ﴾⁷ eger şimden sonra⁸ da ben didüğüm yerde olmazsa ben bunu zindâna bırakdururın. Ve kendüsini hôr u ḥakîr itdürürin.” diyü söyledi. Ya’nî ki kendüsinün hevâsını ve Yûsuf un istiğnâsını anlara beyân eyledi.

1 kendüsi: - N1, R1

2 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/31, “Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler.”

3 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/31, “ ‘Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir.’ dediler.”

4 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/32, “Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: ‘İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir.’ ”

5 ârâdır: âverdür E

6 günceğiz: nice gün N1

7 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/32, “Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillate uğrayanlardan olacak.”

8 sonra: girü E

Zenler¹ dahı Yûsuf'a naşîhate [254a E] ve Züleyhâ'nun hüsni cemâlini hikâyete, huşûşâ mu'âşeret lezzetini takrîre ve mücâma'at lezzetini hüsni edâ ile ta'bîre başladılar. Yûsuf 'aleyhi's-selâm ise ﴿قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ﴾² ya'nî "Yâ Rabb, bu 'avretler beni da'vet eylediği şöhetden zindândaki meşakâtı yeg isterin."³ Ve bunlarınla olacak 'işretten habs içinde olan 'usreti takdîm eylerin." didükde Hâk sühbânehu ve te'âlâ Yûsuf'un du'âsını kıabûl eyledi. Az zamân geçmedin Züleyhâ'nun hilesi ile habs u zindâna giriftâr oldu.

Fe-ammâ ol zindân kendüsine gülzâr-ı cinân olup gâh namâz u ta'atde ve maḥbûsları dîn-i İslâm'a da'vetde ve gâh ḥalkın vâkı'alarını ta'bîrde ve hastelerün devâlarını tedbîrde zindân içinde zamân geçürüp düş ta'bîr itmek ile tamâm şöhet bulup tûrurken mekr-i zehr ile ba'zı hıyânet ve sulṭân-ı Mışr'ın katline kaşd u niyyet itdükleri eelden bir şarâbdârı ve bir ḥ'ân-sâları, ya'nî ki çâşnigîri ol zindânda habs olınmışlar idi. Ve Yûsuf'un düş ta'bîr itdüğünü ve ne maḳûle töhmet ile habs olunduğunu bilmişler idi.

Birgün ol ikisi kavlı eylediler. Ve Yûsuf'un ta'bîrini imtîhân için birer düzme düş söyleyecek oldılar. Pes şarâbdâr olan cûvân ﴿إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ﴾⁴ ya'nî "Düşümde ben kendümü şarâb şıkarken gördüm." diyü söyledi. Ve ol çâşnigîri olan nâ-dân⁵ ﴿إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ﴾⁶ didi. Ya'nî "Ben de düşümde başum üzerinde bir sini itmek götürürdüm. Ve hevâdan kuççağızlar inüp itmegi yidüklerini gördüm." diyü takrîr eyledi. [244b N1] Ve ikisi de Yûsuf'a ḥitâb itdiler. ﴿نَبَيُّنَا يَا وَيْلَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنْ﴾⁷ Ya'nî "Bizüm düşlerimizi ta'bîr eyle ki biz seni ululardan görürüz." diyü cevâb itdiler.

Hemân-dem Yûsuf 'aleyhi's-selâm [347a R1] zindândaki maḥbûslara ve ol ḥalâş olmadın me'yûslara niçe pend ü naşîhat ve İslâm yollarına delâlet ve imân meclisine her birini da'vet ve cehennem 'azâbını kıat kıat rivâyet ve cennet ni'metlerini tatlu tatlu hikâyet itdükden şöıra bu iki düş şâ-

1 Zenler: Anlar R1

2 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/33, "Yûsuf, 'Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir.' dedi."

3 isterin: sezerin N1, R1

4 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/36, "Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkığımı gördüm."

5 cûvân/nâ-dân: - N1, R1

6 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/36, "Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm."

7 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/36, "Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz."

hiblerine hıtab eyleyüp ¹ ﴿يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَيسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا﴾ ya'nî “Ol biriñüz ki kendüi hamr [254b E] şıkarken görmüş idi, yine sultân anı şarâbdâr idinüp günâhından geçecekdür. Ve evvelki üslûb üzerine yine anuñ elinden şarâb içecekdür. ² ﴿وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ﴾³ Ve ammâ biriñüz ki başında bir sini itmek götürmişdür, hevâdan kuşcağızlar inüp ol itmegi yidüğini görmüşdür, ol kişi aşılır; günâhına göre ber-dâr kılınur. Ve kellesinüñ beynisini kuşcağızlara gıdâ olmağa sezâvâr kılınur.” diyü düşlerini ta'bîr eyledi.

Ve ammâ onlar gülüşdiler. Ve “Bu düşlerimüz hemân bir düşünmedür, gerçek degüldür.” diyü birbirine bakışdılar. Ve lâkin mâh-ı Ken‘ân ⁴ ﴿فُلَيْتُ فِي السِّجْنِ بِضَعِّ سِنِينَ﴾³ diyü buyurdi. Ya'nî Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm cevâb virüp “Sizüñ fâliñüze göre ta'bîr olındı. Ve bu ta'bîr üzere ser-encâmıñuz muğarrer oldı.” [didi].

Pes bu kıssadan ma'lûm oldı ki kişi kendüye şerri fâl eylememek gerekdür. Ve şonı hayr olmayacak sözi la'tife ile söylememek gerekdür. Zirâ ağız fâli âdemün hasb-i hâli olacağdur.

Muhaşşal-i kelâm Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm didügi gibi az zamân içinde şarâbdâr, sultân yanında evvelki mertebesin buldı. Ve ol çâşnigîr şalb u siyâset ile ber-dâr oldı. Ve Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm müfessirîn kavlince, huşûşâ ⁴ ﴿فَلَيْتُ فِي السِّجْنِ بِضَعِّ سِنِينَ﴾⁴ naşs-ı şerîfince yedi yıl miqdârı zindânda kaldı. Aşlâ rencide-hâtır olmadı. Huzûr-ı kalb ile tâ'at u 'ibâdet deryâsına taldı.

Ve bi'l-cümle “bi'd'a” beş yıl ile on sene⁵ arasına dirler. Bu taqdirce yediden eksik ve artuğ olmağ da câ'izdür. Ve lâkin ekşer-i müfessirîn ve tevârih 'ulemâsından olan kâmilin yedi yıl mahbûs olduğına ittifâk itmişlerdür.

Egerçi ki düş ta'bîr itdüreñ şarâbdâr sultânun bezm-i hâşşında ber-karâr olduğda Yûsuf un hâlini ve töhmetinüñ me'âlini 'arz eylemege [247b R1]

1 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/41, “Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyanızın yorumuna gelince,) biriniz efendisine şarap sunacak.”

2 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/41, “Diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir.”

3 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/41, “Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir.”

4 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/41, “Birkaç yıl daha zindanda kaldı.”

5 sene: yıl E, N1

‘ahd eylemiş idi. Fe-ammā Hâk *sübhānehu ve te‘ālānu*’nün hikmeti¹ ile tā yedi yıla dek [245a N1] anması mümkün olmayup hâtırından gitmiş idi.

Âhirü’l-emr bir gice sulţân-ı Mısr bir düş görüp vüzerâsına ve meclisine dâhil olan ‘ulemâ ve fużalâsına,² huşûşâ mu‘abbirlere ve her fende kâmil olan müfessirlere düşünü hikâyet idüp ﴿إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ﴾³ ya’nî “Vâkı‘amda görürin ki yedi baş semüz şığırlar Nîl şuyından berü çıkarlar. Ve eţrâf u cevânibe [255a E] döne döne bakarlar. Ve yedi baş arık şığırlar dahı ardlarınca çıkup anları görürler. Ve fi’l-hâl yitişüp ol semüz şığırları yudarlar. Semüzler nâ-bedid olur, gider. Ve arıklar anlaruñ yirinde çalup eţrâfı seyr ider. Ve andan sonra yedi baş tâze buğday görürin ki dâneleri içlerinde kâmil тұrur. Ve yedi baş kırı⁴ buğday dahı çıkup ol tâze buğday başlarını ortadan götürür. Ve’l-hâşıl tâze buğday başları gider, yirlerinde kırı buğday başları zühür ider. ﴿يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾⁵ Pes imdi ey bunda hâzır olan ‘âlimler ve müfessirler, ve bu vâkı‘ayı istimâ’ iden fâzıllar ve mu‘abbirler, eger düş ta‘bir idebilirsenüz ve bu rü’yānuñ ta‘birini ve⁶ te’vilini idrāk kılırsañuz bu hinde ta‘bir eyleñ. Ve neye işâret idüğünü söyleñ.” diyü sulţân emr eyledükde her biri ‘âciz oldılar.

﴿قَالُوا أَضَعَاتُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ﴾⁷ Ya’nî “Bu vâkı‘a i’tibâr idecekleyin degüldür. Ve aķarşu üstindeki çörçöp gibi şebâtı olmaduğı zâhirdür. Bu taķdırce biz bunu ta‘bir⁸ idemezüz. Ve karış katış olan i’tibârsız vâkı‘anuñ te’vilini taķrîr idemezüz.” diyü cevâb virdüklerinde sulţân perişân-hâl oldu. Ve kâsâvetinden yimegi ve içmeği terk idüp bir nice gün münkesirü’l-bâl oldu.

Pes sulţānuñ bu kâsâveti ve düşü ta‘bir olunmaduğına ğuşşası ve melâleti⁹ cümle kullarına dahı sirâyet itdükde Yûsuf ‘aleyhi’s-selām irâdetü’llâh ile ol

1 hikmeti: hikmeti şerefi R1

2 ‘ulemâ//fużalâsına: ‘ulemâsına N1

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/43, “Ben rüyamda yedi semiz ineğı, yedi zayıf ineğün yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum.”

4 buğday//kırı: - R1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/43, “Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın.”

6 ta‘birini ve: - E, N1

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/43, “Dediler ki: ‘Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.’ ”

8 ta‘bir: - E

9 melâleti: melâmeti E

şarâbdârûn hâtırına düşdi. Hemân-dem ‘acele [348a R1] ile sulţân huzûrına yitişdi. Evvelâ Yûsuf uñ ʔaʔat u ‘ibâdetini ve habsine sebep olan töhmetini ve halkuñ vâkı‘alarını ta‘bîrini ve kendüler tecrîbe içün söyledikleri düzme koşma düşlerinüñ ta‘bîri te‘şîrini ve Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm vilâyet-i Ken‘ân’dan olduğunu ve gülzâr-ı cemâlî ile zindân, cennet-i gülistânî gibi şeref bulduğunu bir bir sulţâna söyledi. Ve sulţânun emri ile ol vâkı‘ayı dağı ta‘bîr itdürmege zindâna ‘azîmet eyledi.

Vaqtâ ki Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmı gördi, mübârek ellerin öpüp hâk-i pâyına yüz sürdi. Andan sulţânun düşini tafşîli ile taqrîr eyledi. Ve kendüsini sulţân-ı Mısr gönderüp ta‘bîrini murâd idindüğünü¹ [245b N1] künhi ile söyledi. Pes Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm aşlâ te’hîr eylemedi. [254b E] Ve “Beni sulţân huzûrına alup git ki anda ta‘bîr ideyin.” dimedi. Hemân-dem ol rû’yâyı te’vile başladı. ² ﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا﴾ Ya’nî “Ol görilen yedi baş semüz şıgırlar oldur ki yedi yıl bir biri ardınca ekinler ekesüz. Ve murâdınıuzca hâşıl alup enbârlarınıza yük yük çekesüz. ³ ﴿فَمَا حَصَدْتُمْ﴾ Fe-ammâ tarlalarınızdan buğdayı ancak yiyeceğiniz mikdârı biçüp dögesüz. Mâ‘adâşını başından, ya’nî⁴ kılçığından ayırmayıp hâli üzere koyasuz. ⁵ ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنَ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ﴾ Ya’nî andan sonra ol yedi baş aruk şıgırlar delâleti ile yedi yıl dağı gele ki muhkem kaht u kıllet ve her kişiye ma‘âşında müzâyaka ve zarûret vâkı‘ ola. Ve ol geçen yedi yıl içinde lûlesinde, ya’nî kılçıklı başında kalan buğday dânelerinden her kişi menfa‘atler bula. Ve bi’l-cümle yedi semüz şıgır, ucuzlığa gelecek yedi yıla ve yedi baş taze buğday ol yedi yılda ekin vâfir olmasına delâlet ider. Ve ol yedi baş aruk şıgır, yedi yıl kaht u galâ ile [mürûr itmesine] ve yedi baş kurı buğday dağı ol yedi yılda hâşıl olmamasına işâret ider.” diyü sulţân-ı Mısr’uñ düşini tamâm ta‘bîr ve te’vîlini ol şarâbdâra işâret ü taqrîr itdükden [348b E] sonra ⁶ ﴿ثُمَّ يَأْتِي مِنَ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاتُّ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ﴾ ya’nî ki “Ol on dört yıl geçdükden sonra bir yıl dağı gele ki gökden bârân-ı rahmet ve

1 idindüğünü: idindüğü düşi N1

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/47, “Yûsuf dedi ki: ‘Yedi yıl adetinüz üzere ekin ekeceksiniz.’ ”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/47, “Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın.”

4 ya’nî: - N1, R1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/48, “Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek.”

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/49, “Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) sıra ve yağ sıkacaklar.”

yiryüzinden şemerât-ı ni‘met keşret ü vefret üzere zühür eyleyüp cümle mahlûkâta huzûr u râhat ve kemâl-i zevk u tena‘umla refâhiyyet üistirâhat müyesser ola.” diyü ta‘bîr eyledi.

Egerçi sulţānuñ vākı‘asında bu bir yıla müte‘allik nesnesi yoğ-ıdı. Ve illā mu‘abbirlerüñ ādābı üzere anlara bu maķūle beşāret ve Hāķ’dan ümmidlerini kesmesinler, diyü istimālet lâzım olmağla Yūsuf ‘*aleyhi’s-selām*’ bunu dağı beşāret ıarıkı ile söyledi.

Vaktā ki şarābdār sulţāna vardı ve tafşili ile ta‘bîrden haber virdi, ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ﴾¹ hemān-dem pādīşāh-ı Mışr emr eyledi. “Varuñ ol mu‘abbiri baña getürüñ.” diyü söyledi. Pes yine şarābdār ve sulţānuñ muķarreblerinden birkaç hıdmetkār kimesneler ile zindāna vardılar. Ve “Sulţān-ı Mışr istemişdür.” diyü Yūsuf a² haber virdiler. Egerçi ki añlanan³ bu idi ki Yūsuf ‘*aleyhi’s-selām*’ bu haberi işitdükde [256a E] isti‘cāl ideydi ve “Bundan şoñra habsden hālaş olırın.” diyü sevine sevine gideydi.

Ve illā çıkmakda te‘hîr itdi. Ve şarābdāra eyitdi: ﴿ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأُلَّهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾⁴ Ya’nî “Efendüñ olan [246a N1] sulţāna var ve benüm ağzumdan kendüsine yalvar ki evvelā ol ‘avretleri şorasun ki ellerin kesdükleri meclisde⁵ benüm hāķķumda ne işitmişlerdür? Ve ol nā-kesler ellerin kesince⁶ baña ne maķūle mekr itmişlerdür? Künhi ile bilsün ve aşlı ile haber alsun ki şāniyen benüm ma‘rifetümi ve ta‘bîre müte‘allik olan ‘ilm ü hıķmetümi ma‘lüm idine. Ve ben bî-günāh iken tōhmet ile habs olunduğımı hāķıķatı ile añlayup bile.” diyü anları sulţāna gönderdi. Kendüsi te‘hîr ile çıkmagı evlā gördi.

Pes cemî‘-ı enbiyā, huşuşā server-i aşfiyā ve hāzret-i habîb-i Hūdā, Muħammed Muştafā ‘*aleyhi ve ‘aleyhimü’s-selām*’ Yūsuf’uñ bu te‘hîrin istihsān eylemişlerdür. Ve Hāķ *celle ve ‘alānuñ* kazāsına şabr-ı tām ile rızā virdüğini ta‘rîf ü tavşîf itmişlerdür.⁷ Hattā Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* hāzretlerinden ‘Abdu’llāh bin ‘Abbās *radıya’llāhu ‘anh* rivāyet

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yūsuf Sûresi, 12/50, “Kral, ‘Onu bana getirin.’ dedi.”

2 Yūsuf a: - N1, R1

3 añlanan: añılan E

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yūsuf Sûresi, 12/50, “Efendine dön de, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor.”

5 kesdükleri meclisde: kesdüklerince R1

6 benüm//kesince: - R1

7 Vel//itmişlerdür: - R1

itmişdür ki Yûsuf Sûresi kırâ'at olındukda hattâ *irci' ilâ rabbike*¹ âyeti okundukda Peygâmbet Hâzretleri «رحم الله أخى يوسف لو كنت أنا مكانه»² [249a R1] buyurmuşlardır. Ya'nî “Bârî Hudâ karındaşum Yûsuf Peygâmbet'e rahmet eylesün ki sulţân-ı Mısr'ın âdemi geldükde ve kendüsini zindândan çıkarmağa teklif eyledükde ivmedi. *İrci' ilâ rabbike* diyü ol âdemleri yine sulţâna gönderdi. Ve ol kışşanın şorılmasını ısmarladı ki niçe günler dahı te'hîre sebeb olmağ câ'iz idi. Ve ammâ eger anun yirinde ben olaydum ve maḥbûs olduğum hâlde sulţân-ı Mısr'dan ol ruḥşatı ben bulaydum,³ kapuya segirdürdüm. Ve bir ayak önürdi⁴ çıkmağı evlâ görürdüm.” diyü haber virmişlerdür.

Bundan murâd mücerred Hâzret-i Yûsuf'ın şabrını mübâlağa ile tavşîfdür. Yoksa “Ben anuñ gibi şabr itmege kâdir olmazdum.” demek degüldür. Zîrâ Server-i Enbiyâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemün* derecâtı sâ'ir nebîlerün merâtibinden yücedür. 'Ale'l-ḥuşûş ki ol te'hîrde fesâd lâzım gelmedüğü dahı ma'lûmdur. Pes neden ki isti'câl eyleyelerdi? İmdi ma'lûm oldı ki hemân murâd-ı şerîfleri Hâzret-i Yûsuf'ın ol maḥalde şabr itdüğünü mübâlağa ile ta'rif [256b E] ü tavşîfdür.

Ba'de zâlik Yûsuf *'aleyhi's-selâm*ın bu haberleri ki sulţâna vâşıl oldı, tedârükine ve ferâsetine taḥsîn ve derûn-ı dilden Yûsuf'a maḥabbet ḥâşıl oldı. Andan Züleyhâ'yı ve ol meclise varan 'avretleri getürtdi. Ve Yûsuf *'aleyhi's-selâm* ile Potîfar evindeki meclisde ne söyleşilmiş ise nakîr ü kıtmîr su'âl itdi. Anlar dahı toğrusın söylediler. Ve Yûsuf'ın kâmeti servine egrilik ile nigâh itdüklerini ḥikâyet eylediler.⁵ ﴿قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ﴾

Ya'nî “Ma'âza'llâh [246b N1] biz Yûsuf'ın yaramazlığını görmedük. Ve kaşlarından gayrı egri yirin bulmaduk.” didiler. Vaqtâ ki Yûsuf'ın şadâkati gün gibi zâhir oldı, iftirâ ile ḥabs olınduğuna her kişi vuḫûf buldı. Andan sulţân-ı Mısr ﴿اَتُوتَنِي بِهِ اسْتَحْلَصْتُ لِنَفْسِي﴾⁶ didi. Ya'nî “Yûsuf'ı baña

1 “Efendine dön.”, Yûsuf Sûresi, 50. Âyet.

2 Hadîs-i Şerîf, “Allah, kardeşim Yûsuf'a rahmet eylesin. Ben onun yerinde olsaydım kapıya doğru hamle yapardım.” (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XI, 199)

3 bulaydum: bulaydum diyü N1, R1

4 önürdi: evvel N1, R1

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/51, “Kadınlar, ‘Haşa! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz.’ dediler.”

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/54, “Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım.”

getürün. Kendü hîdmetüm için maḥşûş u mümtâz ideyin.¹ Ve min ba'd anuñ şeref-i şoḥbetini kendüme taḥşîş ideyin.” diyü söyledi.

Pes yine şarâbdâr ve me'mûr olan sâ'ir huddâm zindâna vardılar. Ve envâ'-ı ta'zîm ü tekrîm ile Yûsuf'ı çıkardılar. Fe-ammâ ehl-i zindân nâlân u giryân [349b R1] ve ayrılık âteşine büryân olup maḥbûs idüklerini Yûsuf dan ayrıldıkları gün bildiler. Ve kayd u bend içinde olduklarını bend-i zülfinden cüdâ düşdükleri sâ'at tıydılar. Güyâ ki gülîstândan çıkup zindâna girdiler. Ve bâğ-ı cinândan ayrılıp қа'ı nîrâna irdiler. Ve cümlesi feryâd u figân ile Yûsuf dan du'â istediler. Andan Yûsuf '*aleyhi's-selâm* deheni dürcini açdı. Ve ol maḥbûslaruñ üstine güherler saçdı. Ve eyitdi: «اللَّهُمَّ اعْطِفْ قُلُوبَ الصَّالِحِينَ عَلَيْهِمْ وَلَا تَسِرَّ الْأَخْبَارَ مِنْهُمْ»² Ya'nî “Yâ Rabbî, şulehânuñ kûlûbını bunlara şefkatlü eyle. Ve bunlardan haberleri şaklama.” diyü du'â itdi. Sebebi oldur ki zindân ehline her kişi şefkat u merḥamet eyler. Ve ekşeriyyâ ba'zî haberler ve ḥâdişeler evvelâ maḥbûslar içinden ḥalkâ sirâyet eyler.

Andan Yûsuf'ı ḥammâma iletdiler. Taḥîrinde ve laṭîf ḥil'atler ile tevķîrinde mümkün olduğı mertebelerden ziyâde diğkatler itdiler. Ve sulṭân-ı Mısr ḥuzûrına getirüp şeref-i şoḥbeti³ ile pâdişâhı müşerref eylediler. Ol dem ki sulṭân-ı Mısr cemâl-i Yûsuf'ı gördi, şadâkat u emânetini bilüp aña maḥabbet ü meveddetin arturdi. Ḥattâ 4 ﴿إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أُمِينٌ﴾ didi. Ya'nî “Hemân bugünden şoñra⁵ sen benüm mâlûme ve ḥazînelerüme emîn [257a E] ve i'tibâr u i'tikâdüme karîn olasun.” diyü söyledi.

Yûsuf '*aleyhi's-selâm* ol zamânda tamâm otuz yaşında idi. Zîrâ on yedi yaşında iken çâha atıldı. Ve altı yıl 'Azîz-i Mısr evinde oldu. Yedi yıl zindânda ḥabs olındı. Bu taķdîrce tamâm otuz yaşında ḥazînedâr oldu. Andan ol düşünün ta'bîri ve gelecek kaḥṭ u kılletün⁶ tedbîri zıkr olınduğda Yûsuf '*aleyhi's-selâm* “Ol ucuzlık yıllarda 'âdetden ziyâde buğday ekdürilüp ve re'âyâdan 'öşr alınurken niẓâm-ı millet ve zarûret-i kaḥṭ u kıllet için ḥums alınup ve muḥkem emânet ü istiķâmet ile ḥıfz olunup ve kaḥṭ olan yıllarda ḥalkuñ ma'âşına kifâyet idecekleyin virilüp ve alınan bahâları dahı beytül-

1 maḥşûş//ideyin: üründileyüm E

2 “Ey Allah'ım, salihlerin kalplerini bunlara şefkatli kıl. Onlara haberleri gizli kılma.”

3 şeref-i şoḥbeti: şoḥbeti şerefi E

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/54, “Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin.”

5 şoñra: - E, N1

6 kılletün: kılletün ve ğalânuñ R1

māl için [247a N1] zabt kılınup¹ bu ʔarīkla hem raʔiyyete rāḥat ve hem beytü'l-māle vūsʔat muḳarrerdür.” diyü beyân eyledükde sulṭān-ı Mıṣr [350a R1] her sözünü ḳabül eyledi. Ve lâkin “Bu ḥidmetün ‘uhdesinden kim gelebilür?” diyü söyledi.

Pes Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmuñ murādı sulṭānuñ iḥsânına göre ḥidmet, ḥuṣūṣā reʔāyānuñ mühimmātına ṣadāḳat u istiḳāmet ile saʔy u diḳḳat olmağın ² ﴿جَعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا﴾ didi. Yaʔnī “Beni zaḥīre enbārlarına emīn eyle ki ben bu ḥidmeti göreyin. Ve murādıñuza muvāfiḳ emānet ile nihāyete irgüreyin.” didükde sulṭān gereği gibi ṣād u ḥandān olup Yūsufı ḡalle tedārükine emīn eyledi. Ve “Senün münāsib gördüğün benüm daḥı maḳbülumdür.” diyü taʔyīn eyledi.

Pes Yūsuf ‘aleyhi’s-selām zindāndan çıḳduḳdan ṣoñra tamām iki yıl geçdi. Sābıḳan efendisi olan ‘Azīz-i Mıṣr ecel kāsesinden ölüm³ ṣerbetini içdi. Anuñ ḥazīnedārlığı daḥı bi’l-küllīyye Yūsuf’a virildi. Ve gitdükçe emānet ü istiḳāmetle sulṭānuñ vekīl-i muṭlaḳı oldı. Ḥattā ol sulṭān ki Velīd oḒı Reyān idi, Yūsuf’uñ daʔveti ile imāna geldi. Ve her ne reʔy eyledi ise “Semʔan ve tāʔaten”⁴ diyüp tābiʔ oldı.

Ve birgün Yūsufı tenhā çağırıp ve ‘Azīz’ün ḥānedānına itdüğü ṣadāḳati beyāna getirüp minnet eyledi ki Züleyḥā’yı ḥelālliğa ala. Ve ḥaḳḳ-ı nān u nemeki yirine getirüp⁵ ḳayd-ı ḥayātda olduḳça ḥuṣūr u refāhiyyet ile ḳala. Pes Yūsuf, sulṭān emrine iṭʔat itdi. Ve ol tāze nihāli ārāyiṣ-i ḥānedān idinmesi göñlinden [257b E] bitdi.⁶ Andan ḥuṭbe-i nikāḥ oḳundu. Ve düğün tedārüki görildi. Yūsuf ‘aleyhi’s-selām Züleyḥā’nuñ ḥalvet-ḥānesine dāḥil oldı.

Egerḳi ki Züleyḥā, Yūsuf’uñ vuṣlatine ṭalīb ve anuñ ile mücāmaʔata müstaʔcil ü rāḒīb idi, fe-ammā ḥāṭırına bu lāʔiḥ oldı ki “Sābıḳan ben Yūsufı firāṣuma⁷ daʔvet ve genc-i nihānumı ḥuṣūrında bezl itmege niyyet eyledüğümden ṣimdi benüm ol ḥālümü añduḳda her ḳiṣiye öyle ṭalīb añlamaḳ ve bi’l-cümle baña ḥıyānet ile iʔtikād eylemek muḳarrer ü

1 zabt kılınup: alınup R1

2 *Kurʔan-ı Kerīm*, Yūsuf Sûresi, 12/55, “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir ḳiṣiyim.”

3 ölüm: ecel N1, R1

4 “İṣittik ve ḳabul ettik.”

5 getirüp: ḳoyup E

6 bitdi: yitdi R1

7 firāṣuma: ḳarṣuma N1, R1

muḥakḳaḳdur.” diyü bunı tedārük itdi ki evvelâ Yūsuf’a [350b R1] ‘özü beyân eyleye. Andan şofra gencinesin der-miyân eyleye. Ve muḳaddemâ ‘Azîz’ün süst-endamlığını ve Yūsuf’ün bedr-i tamâmlığını ve kendünün serv-endamlığını, ḥuşûşâ Yūsuf’a ‘aşk u maḥabbetini ve anuñ gibi nev-cüvân ile ḥalvet olmaḳdaki ruḥşatını ve bu zamâna gelince kendüsünün ‘iffet ü ‘işmetini ve mihri mehri gibi dürüst olduḡunuñ beşâretini bir bir söyleye ki Yūsuf kendüsine sū’i zann eylemeye. Ve ikide birde [247b N1] ḥıyânet ihtimâlin virüp nefret eylemeye.

Pes bu tedbîr ile evvelâ Yūsuf’a kendüyi teslim itmedi. Ve ol buña el uzatmaduḳça bu andan būs u kenâr lezzetini gözetmedi. Ya’nî her ne ḳadar ki Yūsuf el urdı, bu istiḡnâ tārıķını tutup çekindi, tırdı. Andan şofra zıkr olunan ‘özrlerini bir bir söyledi. Mihri dürüst olduḡunu beşâret ile Yūsuf’ı şād u ḥandân eyledi. Ba’dehu murâdları ḥâşıl ve tîr-i maḳşûd hedef-i murâda¹ vâşıl oldu.

Ve bi’l-cümle tâ ölince dirildiler, zinde olduḳça ḥayât âbına el irgürdiler. Ḥattâ Efrâ’im ve Meneşşâ nâm iki oḡulları daḫı vücûda geldi. Ve nihâl-i ḳametleri serv-i bâlâ gibi günden güne yüceldi.

Ammâ Yūsuf ‘aleyhi’s-selâm gice ve gündüz terekenün ḥıfz u ḥirâsetinde ve sa’ir yıllardan ziyâde zirâ’at u ḥirâsetinde daḳıķa fevt eylemeyüp eger daḳıķı ve eger buḡdayı ve arpayı bir vechle zabt itmiş idi ki zamân-ı emâne-tinde bir dâne buḡday telef olmadı. Ḥattâ ḳarıncacıklar bile buḡday uğrı-lığına bir yol bulmadı.

Ve sulṫân-ı Mısr’uñ düşini ta’bîr itdüḡi üzere yedi yıldan şofra Mısr ve Şâm vilâyetinde bir derecede ḳaḫt u ḳillet oldu ki bir yük buḡday bir yük ḳumâşa virildi. Ol daḫı arada minnetler ile alınurdu. Ve’l-ḥâşıl ḡalle ḳilleti Şâm vilâyetlerinde daḫı belürdi. Anuñ ḥalkı daḫı Mısr’dan [258a E] tereke getürmeḡe muḫtâc oldu. Ve Yūsuf’uñ ‘adâlet ü emâneti ve fuḳarâya merḥamet ü şefḳati ve İbrâhîm şerî’ati üzere tã’at u ‘ibâdeti her yirde ma’lûm u meşhûr olmaḳ ile Ya’ḳûb ‘aleyhi’s-selâm bunı tedārük itdi ki sulṫân-ı Mısr’uñ ḥazînedârına oḡulların göndere ve kendüsi evlâd-ı İbrâhîm’dan [351a R1] olup peygâmbir idüḡini bildüre. Tâ ki Yūsuf’uñ şefḳat u merḥametine mazḥar düşüp oḡullarına ucuzca bahâ ile tereke iḥsân eyleye.

Bu tedbîr ile on oḡlını gönderdi. Ve Bünyâmîn’i kendü yanında alıḳodı. Vaḳtâ ki oḡulları Mısr’a vardılar, Yūsuf ‘aleyhi’s-selâmuñ ḥuzûrına varup

1 tîr/murâda: maḳşûd okı menziline E

﴿وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾¹ ya'nî ki karşısına varduklarında Yûsuf anları bildi. Ve ammâ anlar Yûsuf'ı bilmedi. Ba'dehu kendülerin bildürdiler. Ve buğday recâsına geldüklerini beyân eylediler. Ve babaları pîr ü darîr ve kendüleri şağîr ü kebîr on bir kardeş idüklerini bir bir söylediler.

Egerçi ki Yûsuf evvelâ kendüleri kemân gibi çeküp çevirdi. [248a N1] Ve “Yad vilâyetden haber ü zarar kaçdına gelmiş câsûsa beñzersüz.” didi. Ve illâ yine sa'irlerden ziyâde ri'âyet ile her birine bir yük buğday virdi. Ve “Ol bir karındaşıñuz sizûn ile bile gelmemeye sebep nedür?” diyü şordı. Fe-ammâ anlar cevâb virüp “Ol cümlemüzden küçürekdür. Ve babamızıñ maḥabbeti aña cemî'imuzdan ziyâderekdür. Aşlı oldur ki yanında kalmış-dur. Ve sa'irlerimiz bu ḥidmete şalmışdur.” didüklerinde Yûsuf '*aleyhi's-selâm* eyitdi: “Çün ki babañuz peygâmberdür, aña her ḥuşûşında i'tidâl üzere² olmaḵ ḥoşterdür. Pes sebebi nedür ki küçürek oğlını büyüklerinden artuḵ seve. Ve büyüklerine maḥabbeti noḵşân üzere olup küçüğünü cümleñüzden çok seve.³ Meger ki bunda bir ḥikmet ve ol karındaşıñuzda ziyâde sevilmege liyâḳat var ola.” didükde anlar eyitdiler: “Aşlı budur ki anuñ vâli-desinden sâbıḳan Yûsuf adlu bir oğlı var idi. Dâ'imâ yanında serv gibi sâyedâr u ber-ḳarâr idi. İttifâḳ anı ḳurd yidi. Ol zamândan berü babamuz karındaşcuğı yirine eglence idindi.”

Andan Yûsuf '*aleyhi's-selâm* “İmdi bir daḥı geldügiñüzde elbette ol karındaşıñuzu bile getürmek gereksüz ki görelüm, babañuz ziyâde sevdüğine ḥikmet ne idügiñi bilelüm. Ve hem cümleñüzi buğdaya ḡanî idüp gönderelüm. ⁴ ﴿إِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُون﴾ [258b E] Ya'nî eger getürmezseñüz size buğday virmemek ve birinñüzi ḥuzûruma getürmemek muḳarrerdür.” didi. Ve bunlardan alduğı buğday bahâsını kendülerüñ haberi yoḡ-iken [351b R1] yine yükleri içine bıraḳdurup zaraḑet ile in'âm eyledi. “Zîrâ ḥâzır ḥarcılıḳları bulunmayup bir daḥı gelmege egleneler.” diyü karındaşına iştîyâkan bu vech ile ihtimâm eyledi.

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/58, “Yûsuf'un kardeşleri çıkageldiler ve yanına girdiler. Yûsuf onları tanıdı, onlar ise Yûsuf'u tanımıyorlardı.”

2 üzere: - N1, R1

3 Pes//seve: - N1

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/60, “Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek (zahire) bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın.”

Vaqtâ ki anlar Ya'kûb 'aleyhi's-selâm huzûrına vardılar,¹ Yûsuf ne ma'kûle kimesne idüğini ve kendülere murâdlarınca buğday virmedüğünü hikâyet itdiler. Ba'de-zamânin çuvallarını boşalttdılar. Ve tereke bahâsına virdükleri akçeyi bulup Yûsuf'ın iyülüğüne tahsîn eylemeğe başladılar.² Andan babalarına³ ﴿فَارْسِلْ مَعَنَا أَخَانًا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ حَافِظُونَ﴾ ya'nî "Bizümle Bünyâmîn'i bile gönder ki varalum. Hâzinedârûn 'ahdi üzere vâfir buğday alalum. Ve anı Yûsuf gibi zâyî' itmeyüp yolda, izde muhkem şakınalum."⁴ didüklerinde Ya'kûb 'aleyhi's-selâm ﴿قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْسِكُمْ عَلَيَّ﴾⁵ ya'nî "Karındaşıñuzu size inanmazın ve Yûsuf'ı inandüğüm gibi anı dañı⁶ size koşup ayrılığı âteşine yanamazın." didüğünde Bünyâmîn'ün hıfzına her biri muhkem yemîn eylediler. Ve "Ansuz varduğı-muz ta'kdırce buğdaysız geleceğümüz mu'karrerdür." diyü söylediler.

Ya'kûb dañı⁷ ﴿قَالَ اللَّهُ خَيْرَ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ didi. [248b N1] Ya'nî "Allâhu Te'âlâ şaklayıcılaruñ hayrlusıdır. Ve esirgeyicileruñ ziyâde merhamet ile esirgeyicisidir." diyü Bünyâmîn'i Allâh'a işmarladı. Ve cümlesini Mısr'a gönderüp ﴿لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ﴾⁸ diyü naşihat eyledi. Ya'nî "Benüm oğlancıklarım, cümleñüz bir kapudan girmen. Ve her birinüz ayru ayru kapulardan girün. Ba'dehu yine bir yire gelün." diyü söyledi. Ya'kûb'ın bundan murâdı evlâdını yavuz gözden şakınmağ idi. Ve bir âfet yitişecek olursa cümlesine bir uğurdan yitişmesün demek idi.

Vaqtâ ki cümlesi Mısr'a geldiler ve babalarinuñ ol naşihati ile 'âmil olup ayru ayru kapulardan girdiler, andan bir yire gelüp Yûsuf huzûrına vardılar. Ve kiçi⁹ karındaşlarını dañı bile getürdüklerini bildürdiler. Ve "İşte budur." diyü işâret kıldılar. Ve çuvallarına bıraktduğı akçeyi yine 'aynı ile Yûsuf'a

1 vardılar: yitdiler E

2 Ve tereke//başladılar: - N1, R1

3 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/63, "Kardeşimizi (Bünyamin'i) bizimle gönder ki zahire alalım. Onu biz elbette koruruz."

4 şakınalum: şakılayalum R1

5 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/64, "Ya'kûb onlara, 'Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim!' dedi."

6 anı dañı: - N1, R1

7 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/64, "Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir."

8 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/67, "Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin."

9 kiçi: küçük N1, R1

virdiler. Tâ ki Yûsuf anlaruñ istikâmetini bile ve terekeye ihtiyâcları olup faqr u fâkaları var idüğini añlaya. [352a R1]

Ve'l-hâşıl Yûsuf '*aleyhi's-selâm* [259a E] qarındaşı Bünyâmîn'i¹ gördüğü gibi derûnından şâd u hândân olup yine ahvâlini nihân kıldı. Pes “Bunları ikişer ikişer birer mihmân-hâneye konduruñ ve ırak yirden gelmişlerdür, bunları hep bir yire koyup müzâyâka virmeñ.” diyü hâdimlerine ısmarladı. Ve sâ'irleri ikişer ikişer olup Bünyâmîn yalınuzca kâlduğda “Sen benüm mihmânum ol.” diyü kendü yanına aldı. Ya'nî ki Bünyâmîn'ün tenhâca kâlduğına mahzûn olduğun görüp nezâketle teselli kıldı.

Ve ammâ gördi ki qarındaşlarından ayrılduğına Bünyâmîn haylice mahzûn u ğamgîndür, fi'l-hâl şerâyını hâlvet itdi. Ve Bünyâmîn'e *إِنِّي أَنَا* 2 *أُحْوِكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* 3 didi. Ya'nî “Taḥkîk ben senüñ qarındaşuñam. Zinhâr ğuşşalanma ve sâ'ir qarındaşlaruñ baña itdüklerine kâsâvet çekme ki li'llâhi el-ḥamdu Ḥaḳ *sübhânehu ve te'âlâ* baña bunuñ gibi 'izzet virdi. Ve anları müzâyâka ve ihtiyâc ile benüm ḥuzûruma getürdi. Ve lâkin şaḳın beni anlara bildürme. Ve senüñ ile söyleşdüğüümüz ḥuşuşı qarındaşlaruña ḥikâyet kıılma ki gider olduğıunuzda bir zarâfet ile ben seni alıkoymak muḳarrerdür.” diyü beşâret haberlerin virdi.

Pes qarındaşları gider olduğda her birine başka yük ta'yîn idüp buğdaydan ve sâ'ir tereke kısmından³ virdürdüp ve ammâ zahîre üzerinde olan hâdimlerine ısmarlayup, bir zarâfet ile Bünyâmîn'ün yüki içine buğday ölçdükleri gümüş taşı bırakdurup, aşlâ qarındaşları tuymayup, ba'de-zân cümlesi yüklerin bağlayup, Ken'an'a toğrı çekildüklerinde ardlarınca [249a N1] âdemler yitişüp, *أَتَيْتُهَا الْعَبْرَ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ* 4 diyü çağırup, ya'nî “Ey kâfile, siz uğrılırsınız. Begün gümüş taşı var idi. Uğrılmışsınız. Turuñuz ki yoklayalum.” didüklerinde *قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا* 5 *سَارِقِينَ* ya'nî Yûsuf uñ qarındaşları eyitdiler: “Ol Allâh ḥaḳkı-çün biz uğrı degülüz. Ve fesâd itmege daḥı gelmemişüz. 'Ale'l-ḥuşuş siz bilürsüz ki bundan aḳdem tereke bahâsını [352b R1] size virmiş iken yine yükümüz içinde bulduğıumuzda tâ vilâyetimizden getürüp yine sizlere edâ

1 qarındaşı Bünyâmîn'i: - E, N1

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/69, “Haberin olsun ben senin kardeşinim, artık onların yaptıklarına üzülme.”

3 tereke kısmından: terekeden N1, R1

4 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/70, “Ey kervancılar! Siz hırsızısınız.”

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/73, “Dediler ki: 'Allah'a andolsun, siz de biliyorsunuz ki biz bu ülkede fesat çıkarmaya gelmedik, hırsız da değiliz.’”

eylemişüzdür.” diyü cevâb virdüklerinde ¹ ﴿قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ﴾¹ ya’nî Yûsuf cânibinden ol gümüş taşı aramağa gelenler cevâb idüp “Eger sizün yalancılığıñuz zâhir olup uğrılanan yükleriñüzde bulunursa cezâsı [259b E] nice olmak gerekdür?” didüklerinde cümlesi ittifağ itdiler ki “Ceddimüz İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm² şer’ati üzere cezâsı bu olsun ki ol taş kağımuzuñ yükinde bulunursa ol bunda kılsun. Tâ iki yıla dek sultâna kûl olsun.”

Pes bu kavl ile yükleri yıkdılar. Ve her birini “Taş bunda mı?” diyü yokladılar. Çağ soñra ki Bünyâmîn’ün yükini açdılar, buğdayuñ içinden ol aradıkları taşı bulup çıkardılar. Ve cümlesini sürüp Yûsuf’uñ huzûrına getürdiler. Ya’kûb’uñ oğulları ise haclet ile kaldı. Ve cümlesi ta’n ile Bünyâmîn’i ele aldılar. Bünyâmîn ise “Ben bilmezim ve bu taşı bunda kim koduğunu idrâk kılmazın. Zâhir budur ki geçende sizün yükünüzde akçeysi koyan kim ise benüm yüküme dağı taşı bırakduran oldur. Fe-ammâ karındaşımuñ Yûsuf ve eger ben sizün elinüzden taş taş zehrler yudup bundan evvel ol karındaşımuñ kurd yidi, diyü güm eylediñüz. Ve şimdi beni bir taş içün bu yad illerde boynı bağı kûl eylediñüz. Eger siz şer’at-i İbrâhîm üzerine kavl itmesenüz Mısır sultânınuñ ‘âdeti üzere nihâyet iki taşuñ bahâsını virürdük. Hele kendümüzi kullukdan hâlâş iderdük.” diyü ‘itâb eyledükde sâ’ir karındaşları Yûsuf’a hitâb idüp ³ ﴿إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ﴾³ ya’nî “Bu karındaşımuñ uğrılık eylese ‘aceb degüldür ki muqaddemâ bunuñ evvel Yûsuf adlu karındaşı uğrılık itmiş idi.” didiler. Ya’nî ki Yûsuf hâlesi evinde iken vâkı‘ olan kemer kıışsasını ve Şâm-ı şerifden Ken’ân’a gitdüklerinde vâlidesi Râhîl [353a R1] öğretmesi ile dedesinün bütini aldugı kâziyyeyi dağı bu tarîkla iş’âr eylediler. [249b N1]

⁴ ﴿فَأَسْرَهَا يَوْسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ﴾⁴ Ya’nî egerçi Yûsuf karındaşlarının bu iftirâlarını ve bu maqûle bârid edâlarını işitdi, fe-ammâ gönlinde şakladı. Ve işitmezlenivirdi. Ve hâfırî âyinesinde aslâ karındaşlarının birisi keder görmedi. Ve yine nev-bahâr gibi gülüp açıldı.⁵ Hattâ

1 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/74, “Onlar, ‘Eğer yalancı iseniz, hırsızlığın cezası nedir?’ dediler.”

2 ‘aleyhi’s-selâm: Halîl R1

3 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/77, “Eğer o çalmışsa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı.”

4 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/77, “Yûsuf, bunu içinde sakladı ve onlara belli etmedi.”

5 gülüp açıldı: açılıp güldü R1

gül-i handân deñlü de yüzün devirmedi. Andan cümlesi tazarru'a başlayup ﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدًا مَكَانَهُ﴾¹ ya'nî "Ey² şehri-i Mısr'ın 'azizi, tahkik bunun bir pîr-i fânî babası vardır ki bunu ol kurd yiyen gazâlün yirine tutmuşdur. Ve Yûsuf'ı elden çıkarıldın berü gönlini bunun ile avutmuşdur. Şimdi bu da bunda [260a E] kalsursa pîrün hâli diğer-gün olmak muḳarrerdür. Hattâ ağlamak ile nûrî gidüp gözleri şoğulmak muḳarrerdür. Münāsib olan budur ki birimüzi bunun yirine alıḳoyasuz. Ve bu edâ idecek hîdmeti aña itdüresüz." didüklerinde Yûsuf '*aleyhi's-selâm* fi'l-hâl and içdi. ﴿مَعَادَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَطَالِمُونَ﴾³ Ya'nî "Allâh göstermesün ki İbrâhîm şer'atine muḳâlefet idüp metâ'imuz uğrılayan kimseyi ḳoyup ḡayrısın alavuz. Ve biz bu ṭarîḳla zâlimlerden olavuz." diyü ḳaṭ'î cevâb virdükde ulu ḳarındaşları Rûbîl ki ziyâde ḡazabnâk idi, ve tehevvrü eylediği zamânda hemân bir âteş-i sûznâk idi, huşûşâ gövdesinün kılları hâr-püşt gibi ḳalkar idi. Esbâbını⁴ delüp ṭaşraya ḳıḳardı. Ve ol hinde bir na'ra ile niçe âdemi helâk itse ve bir ḥamle ile şîr gibi bir ḡürûhı ḳâḳ ḳâḳ eylese ca'iz idi. Meger ki evlâd-ı Ya'ḳûb'dan birisi arḳasını şıḡayaydı ve bu ṭarîḳla tehevvrü ve ḡazabı sâkin olaydı.

Pes Bünyâmîn'ün alıḳonılması muḳarrer olduḳda Rûbîl ḡazaba geldi. [353b R1] Ve gövdesinün her bir ḳılı bir tîr-i cân-güzere döndi. Ve Bünyâmîn'i ḳarb ile ḥalâş itmegi muḳarrer eyledi. Fe-ammâ Yûsuf '*aleyhi's-selâm* anuñ ḥâlini bilürdi. Ve tehevvrü nice idüğini idrâḳ ḳılurdu. Vaḳtâ ki ḡazabını tıydu ve külli fesâd ideceğini bildi, zarâfet ile oḒlı Efrâ'im'i gönderüp Rûbîl'ün ḡaberi yoḒ-iken arḳasına el ḳoydu. Hemân-dem ḡazabı gitdi ve tehevvrü âteşi söyindi. Her ne ḳadar ki ḡazab itmek istedi, mümkün olmadı. Ve ne deñlü ki "Tehevvrü ideyin." didi, kendüsünde ḳuvvet bulmadı. Ve Yûsuf'a ḥiṭâb idüp "Ey 'aziz, yoksa evlâd-ı Ya'ḳûb'dan eviñüzde kimesne mi vardır?" diyü şordı. Ya'nî ki tehevvrü sâkin olduḒundan şübheye vardı.

Ve bi'l-cümle [250a N1] Yûsuf '*aleyhi's-selâm* Bünyâmîn'i alıḳodı. Anlar daḡı ittifâḳ ile Rûbîl'i Mısr'da ḳoyup mâ'adâsı Ken'ân'a ṭoḒrı çekildi.

1 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/78, "Ey ḡüçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıḳoy."

2 Ey: - E

3 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/78, "Malımızı yanında bulduḒumuz kimseden başkasını tutmaktan Allah'a sıḒnırız. Şüḫesiz biz o takdirde zulmetmiş oluruz."

4 Esbâbını: Ḓiyşilerini E

Vaqtā ki babalarına vardılar ve Bünyāmīn için “Uğrılık itdi.” diyü haber virdiler, hergiz inanmadı. Ve sözlerini gerçek şanmadı. “Anı daḥı Yūsuf gibi zāyī’ itdinüz.” diyü ağlamağa başladı. Ve lākin ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ﴾¹ ya’nī “Ümmidüm budur ki Ḥaḳ celle ve ‘alā cümlesini bir yire getüre.” didi. Ve beyt-i aḥzānına girüp² ﴿وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَإِیْصَتْ﴾³ ya’nī “Vay baña Yūsuf derdinden.” diyü ağlayurak [460b E] gözleri ağardı. Nūr u ziyāsi gidüp dünyayı görmez oldu.

Evlādı ise anuñ bu ḥāline incindiler. ﴿قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى﴾⁴ Ya’nī “Va’llāhi sen Yūsufı unudacak degülsün. Ve Yūsuf kıanda gitmişdür ki sen anı niceye dek añarsun. Uşda bir pīr-i za’if olduñ. Ve gözlerüñ görmez olup anuñ derdinden helāk olmağa yaklaşduñ.” diyü söylediler.

Ya’kūb ‘aleyhi’s-selām ise ﴿إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ﴾⁵ didi. Ya’nī “Ben kendü guşşamı [354a R1] ve derdümi Allāh’a ağların ki aña ma’lumdur. ﴿وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾⁶ Daḥı ben Allāhu Te’ālā’nuñ ‘ināyeti ile sizün bilmedüğünüzi bilürin.” diyü cevāb eyledi.

Ba’zılar dirler ki Ya’kūb ‘aleyhi’s-selām bir gice ‘Azrā’il’i düşünde görmüş idi. Ve “Yūsuf’uñ rûhını ḳabz eyledüñ mi?” diyü şormış idi. Ol daḥı ḳabz itmedüğünü haber virmiş idi. Ve Yūsuf daḥı ḥayātda idüğine ol cihetden ümmid tütmiş idi. Ve muḳaddemā Yūsuf’uñ gördüğü düşden daḥı ümmid idinür idi ki Yūsuf bir ulu devlet ile zāhir ola. Ve bir ‘aẓīm sa’ādetle cemī’-i ta’alluḳatı anı varup bula. Aşlı bu idi ki ﴿وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾⁷ dimiş idi.

Ve bi’l-cümle Ya’kūb ‘aleyhi’s-selām kendü şabr eylemegi evlā gördi. Ve sā’ir evladını ﴿يَا بَنِي أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ﴾⁸ ya’nī “Yūsufı da

1 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/83, “Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir.”

2 girüp: - E

3 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/84, “‘Vah! Yūsuf a vah!’ dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düşti. O artık acısını içinde saklıyordu.”

4 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/85, “Oğulları, ‘Allah’a yemin ederiz ki, sen hala Yūsuf u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helak olacaksın.’ dediler.”

5 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/86, “Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah’a arz ederim.”

6 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/86, “Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.”

7 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/86, “Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.”

8 Kur’ân-ı Kerīm, Yūsuf Sûresi, 12/87, “Ey oğullarım! Gidin Yūsuf u ve kardeşini araştırın.”

karındaşını da tecessüs idüñ.” diyü söyledi. Ve bu edāsından ikisi de bir yirde bulunmağı remz eyledi.

Andan evlād-ı Ya'küb yine Mısr'a geldiler. ﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا﴾¹ Ya'nî “Ey ‘azîz, bize açlık galebe eyledi. Kendimüz ve ehl ü ‘iyâlimüz açlıktan buñaldı. ² ﴿وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ﴾ Ve evvelki gibi küllî metâ ile gelmege kudretimüz olmayup cüz’î kumâş ile geldük. ﴿فَأَوْفِرْ لَنَا﴾³ Ya'nî “Metâ’imuza bakma ve bıdâ’imuza nazar kılma. Bize buğdayı vâfirce buyur. Ve şadaķātuñ ile faķrımız zaķmına⁴ merhem ur ki [250b N1] Allāhu Te’ālâ şadaķa idenlere mükâfât ider.⁵ Ve şevâbların şadaķalarından ziyâde ihsân ider.” didüklerinde Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ta’alluķâtınuñ böyle açlıktan zebûn olduklarına acıdı. Ve merķamet âteşi ile derûn-ı dilden cigeri yandı. Ve artuķ kendüsini şaklamağa şabr u ķararı ķalmayup mâbeyindeki hicâbı ref’ olunmasını evlâ gördi. Ve cümlesine [261a E] hitâb idüp ﴿هَلْ عَلِمْتُمْ مَّا فَعَلْتُمْ يُّوسُفَ وَأَخِيهِ﴾⁶ ya’nî “Yûsuf a ve ķarındaşuña ne itdiñüz, bilür misüz?” diyü söyledi. Pes bu sözden ķarındaşları gümâna düşdiler. [354b R1] Ve hayretle birbirlerine baķışdılar. ﴿أَأَنْتَ لَا تُؤْسِفُ﴾⁷ [Ya’nî] “Sen gerçekten Yûsuf mısun?” diyü şordılar. Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm ﴿قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي﴾⁸ ya’nî “Ben Yûsuf in ve bu ķarındaşum Bünyâmîn’dür.” diyü buyurdı. Ve andan ﴿قَدْ﴾⁹ ya’nî “Allāhu Te’ālâ baña bu devleti ve ķarındaşuma benümle vuşlatı ihsân eyledi.” ﴿إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ﴾¹⁰ Ya’nî “Her kim ki Allāh’dan ķorķa ve andan gelene şabr eyleye, Hâķ sūbhānehu ve te’ālâ anuñ ecrini zâyî eylemez.” diyü cevâb virdüğünde cümlesi ķorķdılar. Ve “Yûsuf bize hışm eyleye.” diyü guşşa çekdiler.

1 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/88, “Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu.”

2 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/88, “Değersiz bir sermaye ile geldik.”

3 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/88, “Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah, sadaka verenleri mükafatlandırır.”

4 faķrımız zaķmına: faķrımıza R1

5 mükâfât ider: - R1

6 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/89, “Siz Yûsuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?”

7 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/90, “Yoksa sen, sen Yûsuf musun?”

8 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/90, “Ben Yûsuf um, bu da kardeşim.”

9 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/90, “Allah, bize iyilikte bulundu.”

10 Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi, 12/90, “Çünkü, kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını zayı etmez.”

Ba'de zâlik 'özrlenmege başlayup ﴿لَقَدْ أَتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾¹ ya'nî "Haḳ celle ve 'alâ seni bizüm üzerimüze 'azîzledi.² Ve devlet ü sa'âdet ve mülk ü māl ü nî'met ile cümlemüzden yegledi. Lâ'îḳ olan budur ki bizüm ḥaṭâmuza ḳalmayasun. Ve bize intikâm kılıcını ḥiddet ile ḳalmayasun ki ma'nen devletüñe sebep olmış gibiyüz." diyü 'acַz gösterdiklerinde Yûsuf '*aleyhi's-selâm* ḳorḳduklarını bildi. Ve cümlesini bu ṭarîḳla tesellî ḳıldı. Ve luṭf ile cevâba gelüp ﴿لَا تَتْرِبْ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفُرُ﴾³ ya'nî "Ḳorḳmañ ve üşenmeñ ki ben bugün sizüñ itdügünüzi anmazın. Ve size ḥiç bir vechle intikâm ḳaşd eylemezsin. Ve recâ iderin ki Allâhu Te'alâ sizi yarlıgasun ve raḥmet⁴ ü maḡfireti deryâsına müstaḡraḳ eylesün." diyü söyledi.

Andan babasınıñ melâlini ve sâ'ir ta'alluḳâtınuñ aḥvâlini başḳa başḳa su'al eyledi. Ve Bünyâmîn Mısr'da alıḳonıldıḳdan şoñra aḡlamadan gözleri bozardığını⁵ tıyup vâfir guşşalandı. Ve kendünün bir gönlegini ḳarındaşlarına virüp ﴿ادْهَبُوا بِمِصْصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا﴾⁶ ya'nî "Varuñ benüm gönlegümü babamuñ yüzi üzerine ırgürüñ. İnşâ'allâḳ ḳoḡusu dimâḡına girdükd ve bu gönlegi mübârek yüzine sürdükd gözleri yine açılır. Ve nûr u ziyâsı evvelki gibi seçilür." didi. Andan şoñra ﴿وَأْتُونِي﴾⁷ ya'nî "Cümle evlâd u 'iyâlîñüz ile [251a N1] ve cemî'-i ta'alluḳât u ensâbıñuz ile baña gelüñ. Ve pîr-i 'azîzi tamâm rî'âyet [355a R1] ü iḥtirâm ile getürüñ." diyü cümlesini gönderdi. Ve murâd idindüklerince buḡday [261b E] ve sâ'ir zaḡîre ile her birini ḡanî itdi.

Vaḳtâ ki Yûsuf'ın gönlegi ile kârbân Mısr'dan çıḳdı ve Ken'an'a ṭoḡrı teveccüh itdi, mâbeyni yüz seksen fersaḡ yir iken Yûsuf'ın râ'iḡası ol gönlek sebebi ile Ya'ḳûb'ın dimâḡına yitişdi. Fi'l-hâl ehlini ve ta'alluḳâtını yanına getürüp ﴿إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُون﴾⁸ ya'nî "Yûsuf'umuñ ḳoḡusını tıyayorın. Eger baña 'Dîvâne oldu, 'aḳlı başından gitdi.' dimezseñüz." diyü

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/91, "Gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik."

2 'azîzledi: 'azîz eyledi R1

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/92, "Bugün size kınama yok. Allah sizi baḡışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."

4 raḥmet: merḡamet E

5 bozardığını: görmez olduğunu N1, R1

6 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/93, "Bu gömleḡimi getürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılın."

7 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/93, "Ve bütün ailenizi bana getirin."

8 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/94, "Bana bunak demezseniz, şüpheşiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum."

söyledi. Anlar dağı ¹ ﴿تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَنفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ﴾ didiler. “Yûsuf gideli bunca zamân oldu. Ammâ sen dağı eski azgunluğuñdasun.” diyü ta'n eylediler.

Pes Ken'an kâfilesi yaklaşduķda Yehūdâ ki Yûsuf'ın kanlu gönlegini Ya'kûb'a ol iletmiş idi, ve pîrûn sînesini² melâmet ü hasret eli ile sâbıkda ol çâk itmiş idi,³ bu def'a beşâret gönlegini dağı ol iletirdi. Evvelki fırkat u melâmet haberlerine bu müjde ile mükâfât itdi. ﴿فَلَمَّا اَنْ جَاءَ الْبَشِيْرُ اَلْقَاہُ عَلٰی﴾⁴ Ya'nî Yehūdâ ki geldi, Yûsuf'ın gönlegini Ya'kûb'un yüzi üzerine bıraktı. Fi'l-hâl gözlerinin nûrî yirine geldi. Ve gülleri tâze yâsemen ile münevver oldu. Andan ta'allukâtına hîtib idüp ﴿اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّیْ﴾⁵ didi. Ya'nî “Allâhu Te'âlâ'nun 'inâyeti ile sizûn bilmedüġinüzi ben bilürin, dimedüm mi?” diyü söyledi. Hâķ sühbânehu ve te'âlânun nihâyetsiz lûtfına ve hadd u ġâyetsiz ihsânuna şükrler eyledi. Sâ'ir evlâdı ise yanına derildiler. Ve babalarının gözlerine nûr gelüp tâze hayât bulmaġla her birisi ölmüş meşâbesinde iken dirildiler.⁶ Ve tazarru' u niyâza başlayup ⁷ ﴿يٰۤاَبَانَا اَسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا اِنَّا كُنَّا خٰطِئِيْنَ﴾ ya'nî “Ey bizüm atamız, Bârî Hudâ'dan bizüm günâhımızı dile. Ve Yûsuf hakkında itdüġimiz haşânun mağfiretini recâ eyle.” diyü iķdâm eyledüklerinde ﴿سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ﴾⁸ didi. Ya'nî “Bu yakında Hâķ celle ve 'alâdan sizûn mağfiretinüzi recâ eyleyeyin.” diyü 'ahd eyledi.

Andan cümle akribâ ve ta'allukât yol tedârükini gördiler. Ve Ya'kûb 'aleyhi's-selâm yetmiş nefer kabîlesi ile Mışr'a yöneldiler.⁹ ﴿فَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰی﴾¹⁰ [355b R1] Şol vaķt ki Mışr'a vardılar ve Yûsuf'ın

1 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/94, "Allah'a yemin ederiz ki sen hala eski şaşkınlığıñdasın."

2 sînesini: - E

3 ve pîrûn//itmiş idi: - R1

4 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/96, "Müjdeci gelip gömleġi Ya'kûb'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi."

5 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/96, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceġiniz şeyleri bilirim demedim mi?"

6 Ve babalarının//dirildiler: - N1

7 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/97, "Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın baġışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik."

8 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/98, "Rabbimden sizin baġışlanmanızı dileyeceġim. Şüphesiz O, çok baġışlayandır, çok merhamet edendir."

9 yöneldiler: teveccüh eylediler N1, R1

10 Kur'an-ı Kerim, Yûsuf Sûresi, 12/99, "Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde; Yûsuf ana babasını baġrına bastı."

serâyına dâhil oldılar, ¹ ﴿وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ [251b N1] pes Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm babasını ve analığını, ya’nî [262a E] hâlesini tahtı üzerine çıkardı ve sâ’ir akrabası ve karındaşları şûkr ü taḥiyyet için yir öpüp secdeye vardılar ki ol secde secde-i taḥiyyetdûr. Ve tā bu zamāna gelince pâdişâhlara varanlara ‘âdetdûr.

Andan Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm babasına ḥiṭâb ve sözlerini şehd-i nâb idüp ² ﴿يَا أَبَتَ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ فَقَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ ya’nî “Ey ata, bunların baña secdesi sâbıkda gördüğüm düşûn ta’bîridûr ki Hâk *sübhânehu ve te’âlâ* baña ‘inâyet eyledi. Ve nice ta’bîr eyledün, ‘aynî ile işâbet eyledi.” diyü bir cânibde Ya’kûb’un şûkr ü şenâsı Nîl gibi cârî ve bir tarafta Yûsuf’un taḥiyyet ü du’âsı bād-ı şabâ gibi yedi kât göklere ve sekiz kât cennete sârî olmaḳda ve bir yaña karındaşları itdükleri işlere nedâmetde ve Hâk *celle ve ‘alâ* dergâhından taleb-i ‘inâyet ü maḡfîretde ve bir yaña sâ’ir akrabâ vü ta’alluḳât sürûr u şâdmânide ve Yûsuf’un cemâl-i bâ-kemâline baḳduḳlarınca istirâhat u zindegânide ve bunlara baḳan ehl-i divân ve sâ’ir huddâm-ı sulṭân kesb-i zevḳ u şafâ ile ḥuzûr u âsâyiş bulmaḳda, andan Ya’kûb ‘aleyhi’s-selâm ³ ﴿يَا بَنِي حَدِّثْنِي عَنْ ضَيِّعِ إِخْوَتِكَ﴾ ya’nî “Ey oḡul, karındaşların seni nice zâyî itdüklerini söyle.” diyü ḥiṭâb itdükde Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm cevâb emrinde ihtimâm idüp ⁴ ﴿يَا أَبَتَ لَا تَسْأَلْنِي عَنْ ضَيِّعِ إِخْوَتِي وَلَكِنْ سَأَلْنِي عَنْ صَنِيعِ اللَّهِ إِلَيَّ﴾ ya’nî “Ey ata, beni karındaşlarım nice zâyî itdüklerini şorma ve ol ḥikâyenün tekrâr aânılmasını revâ görme. Ve lâkin Allâhu Te’âlâ’nun baña olan dıya’-ı⁵ pâkini ve ḥaḳḳumda zuhûra gelen luṭf u iḥsânını su’âl eyle ki Hâk *celle ve ‘alâya* ziyâde şûkr itmemeze sebeb ola.” diyü bir dahı ol mâcerânun şorılmasını kaṭ’ idüp ve karındaşlarını ḥicâba düşürmege rızâ virmeyüp, fe-ammâ [356a R1] sâ’ir ser-encâmını ve bunca zamân maḥbûs olduḳdan soñra sulṭân-ı Mıṣr’un ta’bîr-i menâmını ve kendüsü ol sebeb ile ḥazînedâr olup ḥuşûl-i merâmını bir bir taḳrîr ü beyân eyledi.

Vaḳtâ ki cemî’-i akrabâsı kendüye vâsıl ve murâdât-ı dünyeviyyesi istedüḡi gibi ḥâşıl oldu, bundan soñra âḥîret yaraḡını ve dünyâdan intikâl ü riḥlet

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/99, “Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsî ona (Yûsuf a) saygı ile eğildiler.”

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/100, “Babacıḡım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekteşirdi.”

3 “Ey oḡulcuḡum, kardeşlerinin seni nasıl kaybettiklerini bana anlat.”

4 “Ey babacıḡım, bana kardeşlerimin beni nasıl kaybettiklerini sorma. Bana Allah’ın beni nasıl bu hale getirdiḡini sor.”

5 dıya’-ı: şun’-ı E

﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾¹ tedārükini evlâ görüp
ya'nî “Ya Rabb, sen baña bunca ‘izzet ü sa‘âdet ü devlet virdüñ. Ve rü’yâ
ta’bîr eylemenüñ tarîkını² tarîkınıñ ta’bîrin gösterdüñ. Ve bunlardan
ma‘adâ [262b E] akrîbâm ile buluşdurduñ. Ve gönîlüm murâdı her ne ise
yitişdüdüñ. ﴿تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِنِي بِالصَّالِحِينَ﴾³ İmdi şimden girü beni dîn-i
İslâm üzerine öldür. Ve şoñ nefesde imānumı kemāl-i kudret ü ināyet ile
kendüme hıfz itdür. [252a N1] Ve dahı beni şâlihlerle ulaşdur.” diyü du‘â
eyledi.

Ammā Yūsuf *'aleyhi's-selām* çäha atıldığı zamāndan⁴ Ya'küb *'aleyhi's-selām* ile buluşınca ba'zılar dirler ki tamām kırk yıl geçdi. Ve ba'zılar rivāyet iderler ki seksen yıl olmış idi. Ve lâkin eşahhı budur ki kırk yıl geçmiş ola. Ve gördüğü vâkı'asınınuñ ta'biri tamām kırkıncı yılda vâkı' ola.

Andan sonra Ya'kûb *'aleyhi's-selâm*, Yûsuf'un şeref-i müşâhabeti ile yedi yıl dağı 'ömr sürüp yüz kırk yedi yaşında vefât eyledi. Yûsuf *'aleyhi's-selâm* va'sisi vaşıyyeti ile olup, meyitini andan götürüp İshâk ve İbrâhîm *'aleyhimâ es-selâm* yanında defn eyledi. Andan sonra Yûsuf *'aleyhi's-selâm* yigirmi üç yıl dağı 'ömr sürüp başına tâc-ı risâlet ve arkasına hil'at-i nübüvvet gelüp nice azmışları imâna getirüp, hattâ Mısr'ın fir'avn-ı evveli olan sulţân-ı sâ'id, ya'nî Reyân bin Velid anuñ da'veti ile imâna gelüp, ba'dehu Kâbûs bin Muş'ab bin Reyân Mısr mülkine fir'avn-i şânî olup, kezâlik Yûsuf'ı hâzinedârlığında ibkâ eyledi. Ve lâkin ziyâde cebbâr olmağın Yûsuf'un da'veti ile imâna gelmedi.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Yûsuf Sûresi, 12/101, “Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin.”

2 ta'bīr//ṭarīḳını: ta'bīrinün ṭarīḳını N1, R1

3 *Kur'an-ı Kerim*, Yûsuf Sûresi, 12/101, “Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat.”

4 zemāndan: zemāndan Yūsuf ile N1

5 sultān-ı: - N1, R1

[Ammā mu‘cizâtı]

Ve egerçi ki Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmuñ mu‘cizâtına nihāyet yokdur, fe-ammā *Mu‘cizāt-ı Cemī’-i Enbiyā* nām kitābda üç mu‘cizesi daḥı beyān [356b R1] olınmışdır. **Evvelkisi** budur ki birgün Mısr ümerāsından birinüñ iki oḡlı Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma konuḡ oldılar. Pes Yūsuf ‘aleyhi’s-selām bunları küfr üzerine gördi. İmāna gelmelerine ihtimām eyledi. Fe-ammā bunlar mu‘cize istediler. Ve serāy-ı Yūsuf daki ağaçlardan birini gösterüp “Du‘ā eyle ki bunun yaprakları ḥarīrden ḡumāş olsun.” didiler. Hemān-dem Yūsuf ‘aleyhi’s-selām du‘ā eyledi. Ol ağacuñ cümle yaprakları ḥarīrden ḡumāş oldu. Ve anlar daḥı bu mu‘cizeyi görüp imāna geldi.

İkincisi: A‘yān-ı Mısr’dan birinüñ bir a‘mā oḡlı var idi. Birgün Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma geldi. “Eger du‘āñ ile benüm a‘mālīgumu giderebilirsen ve gözlerümi nūr u ziyā ile rüşen kılırsan peygāmberliğüne inanurın. Ve Allāh’a imān getiririn.” didükde Yūsuf ‘aleyhi’s-selām du‘ā eyledi. Fi’l-ḥāl anuñ a‘mālīgı gidüp gözleri nūr u ziyā buldı. Ve kendüsi daḥı mu‘cize ile [263a E] imāna geldi.

[Üçüncisi]: Üçüncisi budur ki Yūsuf ‘aleyhi’s-selām Züleyḥā’nuñ bıkır olmasına du‘ā eyledi. Anuñ du‘āsiyla tekrār bıkır oldu. Egerçi ki Züleyḥā’nuñ evveli bekāreti zā’il olduğında ihtilāf itmişlerdür. Ve lākin hele zıkr olınan risālede bu vechle yazılmışdır. Fe-ammā münāsib olan budur ki bu mu‘cizesi ihtilāfı olmaḡla ‘alā ḥālihi terk olunup bunuñ yirine Ya‘ḡūb ‘aleyhi’s-selāma gönlegin gönderüp yüzi üzerine örtilmekle a‘mālīgı gidüp gözleriniñ nur u ziyāsi kāmil olduğı beyān olına.

Ve’l-ḥāşıl Yūsuf ‘aleyhi’s-selām [252b N1] babasından soñra yigirmi üç yıl daḥı ‘ömr sürüp, yüz yigirmi yaşına varduḡda¹ Mısr’da Ḳābūs bin Muş‘ab zamānında vefāt idüp, ḡarındaşı Yehūdā’yı vaşı naşb idüp, oḡulları Efrā’im ve Meneşşā ve mezbūr Yehūdā tābūtı ile Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmı Mısr’da şaḡladılar. Ve anuñ vaşıyyeti ile anlaruñ daḥı evlādına ḡarnen-ba‘de-ḡarnin vaşıyyet idüp Mūsā ‘aleyhi’s-selām zamānı olduğda ki Benī İsrā’ıl cümleten Mısr’dan göçdiler, Yūsuf uñ tābūtını [357a R1] bile götürüp, ābā vü ecdādı medfūn oldukları maḡalle iletüp defn eylediler.

1 varduḡda: varduḡda, ya’ni yüz yigirmi yıl tamām ‘ömr sürdükd E

Zıkr-i Eyyübu'n-Nebî 'aleyhi's-selâm

Hâzret-i Eyyüb¹ peygâmberdür. Babasının adı Revâh idi ki 'Ayš bin İshâk'ın oğludur. Ve hâtunı Raḥîme idi ki Yûsuf oğlu Efrâ'im'ün kıızıdır. Ya'nî ki² Eyyüb 'aleyhi's-selâm Efrâ'im'ün güyegüsü idi. Şâm ile Remle mâbeyninde Şeniyye³ demekle meşhûr bir yirde sâkin olurdu.

Ve 'ibâdet ü tâ'atı bir dereceye yitişdi ki firîşteler bile anuñ namâz u niyâzını ta'accüb iderler idi. Ve "Bir⁴ peygâmberde bu tâ'atı görmedük." diyü birbirlerine⁵ söylerlerdi. Ve nefesine cebri ve derd ü belâya şabrı bir mertebede idi ki Hâk *celle ve 'alâ* anuñ ḥaḳḳında ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِّعْمَ الْعَبْدُ﴾⁶ dimiş idi. Ya'nî "Biz Eyyüb'ı belâya şabr idicilerden bulduk. Eyyüb iyü kuldur." diyü buyurmışdır. Pes bir peygâmberi ki Allâhu Te'âlâ *ni'me'l-'abd* diyü vaşf eyleye, bundan şofra⁷ anuñ medḥinde âdem ne târik ile söyleye.

Ve ammâ derde mübtelâ olduḡunuñ sebebi bu idi ki evvelâ Cenâb-ı Hâk⁸ tâ'at u 'ibâdetine göre Eyyüb'e⁹ bir derecede mâl ü rızk virmiş idi ki zamânında ol eṭrâfda andan¹⁰ ġanî kimesne yoḡ-ıdı. Ve bi'l-cümle biñ süri koyunu ve beş yüz cüft [263b E] şıḡırı ve her bir cüftün bir ḥidmetkârı ve her ḥidmetkârıñ bir merkebi var idi. Ve bunlardan ḡayrı sâ'ir ḥayvânât u devâb kısmından nihâyetsiz tavarları, ḥuşûşâ a'lâ tarlaları ve bağ u bağçeleri vâfir idi. 'İbâdet ü tâ'atı her ne kadar ki arturur idi, mâl ü tavarları daḡı ziyâde olurdu. Ve ne deñlü 'ibâdetin ziyâde kılurdu, mâ-meleki ve koyunları daḡı artuḡ olurdu.¹¹

Pes İblis 'aleyhi'l-la'ne Cenâb-ı Bârî te'âlâya¹² ḥiṭâb idüp Eyyüb'ın bu ḥâline ve bu deñlü mâl ü menâline¹³ ḡased eyleyüp "Eger beni anuñ rızk u mâline ve evlâd u 'iyâline ve kendünün nefesine ve ḡasb-i ḥâline musallaṭ

1 Hâzret-i Eyyüb: Eyyüb 'aleyhi's-selâm E

2 Ya'nî ki: - N1, R1

3 Şeniyye: Şine N1

4 Bir: Bir daḡı bir E

5 birbirlerine: - N1, R1

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Sad Süresi, 38/44, "Gerçekten biz Eyyüb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldur!"

7 bundan şofra: - N1, R1

8 Cenâb-ı Hâk: Hâk sübhânehu ve te'âlâ E

9 Eyyüb'e: - N1, R1

10 andan: - N1 | Hâzret-i Eyyüb'den R1

11 Ve ne//olurdu: - N1, R1

12 Cenâb-ı//te'âlâya: Hâk *celle ve 'alâ* E

13 ve bu//menâline: - N1, R1

ideydün, anı ‘ibâdetden döndürürdüm. Ve belâya mübtelâ itmek ile tã‘atden uşandururdum.” demekle Allâhu Te‘âlâ İblis’i musallaṭ idüp “Azdırabilürseñ azdur, yâ mel’ün.” didi.

Pes İblis ‘aleyhi’l-la’ne evvelâ tavarlarına girüp cümlesini kırdı.¹ Yine Eyyüb ‘ibâdetini kesmeyüp “Mâl ü rızkum girdi.” [357b R1] diyü hâtırına getirmedi.² Ba‘dehu evlâd u ‘iyâline varup içinde *Şuḥuf-ı İbrâhîm*’i öğrendikleri evi zelzele ile üzerlerine yıkdı. [253a N1] Yedi oğlu ve üç kızı helâk oldu. Yine Eyyüb ‘aleyhi’s-selâm ‘acız itmedi.³ Andan şofra gönli ve dili ve ‘aklından ğayrı a‘zâsına musallaṭ olup, birgün secdede iken yir altundan varup Eyyüb’uñ ağızına “üf” didi. Cümle a‘zâsını od gibi yakup başından ve gözinden ve dilinden ve yüreginden ğayrı sağ yiri kalmadı.

Ve’l-hâşıl gövdesi şişüp ve yir yir yarı olup, şaru şular akip, huşûşâ çüriyen etlerinden bir ‘aceb⁴ râ’ihâ peydâ olmağın köylüsü dağı kendüden nefret idüp, kıyeden taşra bir süpründilik⁵ yirde kıyup, hâtunı Raḥîme’den ğayrı kimse yanına gelmeyüp hıdmetine ancak ol ikdâm iderdi. Birkaç defa İblis-i la‘în tebdil-i şüret ile⁶ anuñ dağı yolına gelüp, düstâne niçe naşihatler idüp, hâtun gelüp Eyyüb’a⁷ diyü virdükde İblis idüğünü bildürüp, “Bir dağı anuñla söyleşme.” diyü tenbih eyledi. Ve lâkin dürlü dürlü şekiller ile gelmenin⁸ Raḥîme yine ğafil bulınup sözlerine cevâb virüp ve gelüp⁹ üçüncü defa Eyyüb’a hikâyet itdükde “Ben saña ‘Söyleşme!’ diyü tenbih eylemedüm mi idi? Şihhat buldukda [264a E] yüz döğünün urayın.” diyü yemîn kıldı.

Ve’l-hâşıl hiç bir vechle¹⁰ İblis ‘aleyhi’l-la’ne Eyyüb’ı ‘acız hâline getüremeyüp ve hâtunını dağı idlâl ile yoldan çıkaramayup, tamâm yedi yıl bu belâ ve meşakkatı çeküp bir kerre¹¹ inlemek ve derd ile âh eylemek vâki’ olmadı. Ve bunca zamân renc ü ‘anâ ile müşevveşü’l-hâl ve münkesirü’l-

1 cümlesini kırdı: cümlesini başdan başa kırup E

2 hâtırına getirmedi: incinmeyüp E

3 itmedi: göstermeyüp E

4 ‘aceb: - N1

5 süpründilik: - N1, R1

6 la‘în//ile: - N1, R1

7 hâtun//Eyyüb’a: ve illâ Eyyüb’a E

8 gelmenin: nümâyân olup N1, R1

9 bulınup//gelüp: bulınmağla igvâ virürdi N1, R1

10 “hiç bir vechle” ibaresi N1 ve R1 nüshalarında “Eyyüb’ı” kelimesinden sonra gelmektedir.

11 bir kerre: - N1, R1

bāl¹ iken yine bir nefes derdine dermân istemek ve “Bu zahmeti niçeye dek çekerin?” demek hâtırına bile huşûr eylemedi.

Ve cümle kavminden ki ancak üç nefer kimesne kendüye imân getürmüşler idi, birine Belyâ ve birine Lengâr ve birine Şâbir dirler idi.² Pes birgün Eyyüb’a geldiler. Ve bir miqdâr hâtırın ele aldılar. Muqaddem dahı gâhî gâhî gelürler idi. Ve Eyyüb’un hâl ü hâtırın şorarlardı idi. Pes bu def’a gelüp hâl ü [358a R1] hâtırın şorduğda ba’de zamânın birbirleri ile söyleşüp “ ‘Acebdür ki bu kişi bu zamâna dek bunca zahmet ü meşakkatler çeke, Cenâb-ı Hâk’dan buña bir dermân irişmeye. Bu takdırce şöyle fehmlinur ki bunun bir vaz’ı Bârî Hudâ’ya hoş gelmeyüp nübüvvet mertebesinden düşmüş ola. Ve peygâmbler dîvânından adı hakk olınmış ola.” didüklerinde bu sözleri Eyyüb’un kulağına degüp ziyâde bî-huşûr oldu. Ve bunların bu ça’nı Eyyüb’a derd üstüne derd oldu.

Andan Cenâb-ı Hâzret’e teveccüh idüp ﴿إِنِّي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾³ ya’nî “Yâ Rabb, bunların bu ça’nı ve nübüvvet derecesinden düşüp senden kesilmek guşşası baña zarar virdi. İlâhî, sen esirgeyicilerün esirgeyicisün.” diyü du’â [253b N1] idüp ve lâkin yine derdine dermân istemeyüp, ancak ayrılık haberini işitdiğinden incindi. Ve bu münâcâtından soñra ebsem oldu. Ve rûzgârı kesilmiş deñiz gibi ditredi, tûrdı.

Pes Hâk *sübhânehu ve te’âlâ* ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ﴾⁴ diyü buyurdu. Ya’nî “Biz ol zamânda Eyyüb’un du’asını kabûl eyledük. Ve dahı ol ayrılık ihtimâli ile çekdüğü guşşadan ve bedenine ‘arız olan marazlardan kurtarduk.” diyü beyân eyledi. Andan Rabb-i ‘İzzet’den Eyyüb’a hitâb gelüp ﴿اِكْضُ بِرَجْلِكَ هَذَا مُعْتَسِلًا بَارِدًا وَشَرَابًا﴾⁵ ya’nî “Ayağını yire dep⁶ ki bir şovuk şu çıkşun.” dinildükde Eyyüb ‘aleyhi’s-selâm yatduğı yirden ökçesiyle yir üzerine depüp, hemân-dem bir lezîz şovuk şu çıkup, emr-i Hâk ile hâtunı Raḥîme ol şudan Eyyüb’ı yaykayup, andan Eyyüb ‘aleyhi’s-selâm ol şudan içüp, zâhirinde ve bâtınında [264b E] marazı kalmayup ve yine Hâk

1 ve//bâl: - N1, R1

2 E nüshasında, iki cümle sonra gelen “Muqaddem//şorarlardı idi” kısmı burada yer almaktadır.

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/83, “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisin.”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Enbiya Sûresi, 21/84, “Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik.”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/42, “Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su.”

6 dep: depret R1

sübhānehu ve te‘ālā rızkını ve tavarlarını ve evlādını evvelki gibi arturup, ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِنْهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذَكَرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾¹ buyurup, ya’nî “Biz Eyyüb’a ehlini ve oğlını ve kızını ve māl ü tavarını bir eksiksiz yine bağışladuk. Ve dahı niçe [358b R1] anlaruñ gibi ihsân eyledük. Tâ ki kimesnenüñ tã‘at u ‘ibâdeti yanımızda zâyi‘ olmaduğın bileler. Ve aña göre şükrlerin ve ‘ibâdetlerin arturalar.” diyü beyân eylemişdür.

Ve Eyyüb ‘*aleyhi’s-selāmuñ* mu‘cizâtı

Mu‘cizātu Cemī’i’l-enbiyā nām risālede üç mu‘cizesi beyân olınmışdır. **Evvelkisi** budur ki marazından şifâ bulduğı zamānda² faqr u fâkasına ve māl ü tavarından ayrılıp kılllet-i bıdâ‘asına binā’en Hâk *sübhānehu ve te‘ālā* anuñ sâkin olduğı maħalle altun çekirgeler yağdurmış idi. Ve bu mu‘cizesini görüp niçeler imāna gelmişdür.

[**İkincisi**]: İkincisi budur ki birgün vilâyetinüñ begini imāna da‘vet eyledi. Ve mezbûr beg Eyyüb’dan mu‘cize istedi. Ve “Benüm evimüñ üstüvāneleri yıkılıp yine evim üstüvānesiz yıkılmasun, tursun.” didi. Pes Eyyüb ‘*aleyhi’s-selām* du‘ā eyledi. Ol begüñ evinüñ dört üstüvānesi bile yıkıldı. Ve yine ev yıkılmayup yirinde kaldı.³

[**Üçüncisi**]: Üçüncisi budur ki Eyyüb ‘*aleyhi’s-selāmuñ* küyına karşı bir serâb var idi. Ya’nî şu gibi görünür idi. Pes kavmi recâ eylediler. Ol serâbuñ şu olmasını istediler. Pes Eyyüb ‘*aleyhi’s-selām* du‘ā eyledi. Ve ol serâbı vardı, tolaşdı. Anuñ du‘asıyla gerçekden şu oldu.

Ve bi’l-cümle Eyyüb ‘*aleyhi’s-selām* marazlarından şifâ bulduğdan soñra otuz yıl ‘ömr sürüp andan soñra vefât eyledi. [254a N1] Oğlı Zî’l-kifl ki adı Fil idi, vaşisi olup yetmiş yıl hayâtda oldu.

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/43, “Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahsettik.”

2 zemānda: - N1, R1

3 kaldı: tırdı N1, R1

Zıkr-i Şu'aybu'n-Nebî 'aleyhi's-selâm

Mürsel peygâmberdür. Babası Şem'un bin 'Anfân bin Medyen bin İbrâhîm 'aleyhi's-selâmdur. Egerçi ki bu vechle nesebinde ihtilâf itmişlerdür. Ve ammâ eşaḥḥı budur ki nesebi İbrâhîm 'aleyhi's-selâm oğlu Medyen'e çıka. Ve peygâmbirlerde¹ bunun gibi zâhir gözi yapılmış ve bâtın gözi bekâ cānibine açılmış nebî görilmemişdür. Ve ziyâde sözi tatlu ve kelâmı lezzetli olmaḡla Fahr-i 'Âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem “ḥaṭîbü'l-enbiyâ” diyü ta'rîf itmişlerdür.

Ve Şu'ayb 'aleyhi's-selâm Şâm vilâyetinde Medyen şehrinde sâkin olup emr-i Hâḡ ile ol şehriñ [359a R1] ḡalḡını imâna da'vet iderdi. [265a E] Ve keylleri ve terâzuları ikişer olup, ḡalḡa ḡubûbatı aldıkları keyl ile şatmayup, ve sâ'ir metâ'ı iştirâ itdükleri terâzû ile şatmayup, elbette nakışını ḡullanup ve aḡçe aldıkları zamânda vezn ile alup ve eṡrâfını kendüler kırḡup, illere virdükleri zamânda vezn itdürmeyüp, mücerred şayu ile virüp, bunun gibi ḡilelerini ve bûte ṡapduḡlarını her çend ki Şu'ayb 'aleyhi's-selâm men' eylerdi, aṡlâ dinlemezlerdi. Ve sözlerine 'amel itmezlerdi. Niteki *Kur'an-ı 'Azîm*'de² ﴿كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ﴾³ ya'nî “Medyen ḡalḡı peygâmbirlerini tekzîb eylediler. Ve sözlerine inanup 'amel eylemediler.” dimekdür. Ve ol ḡavme “aṡḡâb-ı Eyke” dimege sebeb budur ki Medyen'ün eṡrâfı mişelü yirler idi. “Eyke” dinilmege sebeb ol idi.

Ve bi'l-cümle aṡlâ ol ḡavm Şu'ayb'ün sözin ṡutmazlar idi. Hattâ ba'zı evḡâtta³ ﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَجَبٍ﴾⁴ dirler idi. Ya'nî “Eger senün ḡavmün ve ḡabileñ ḡaṡır olmasa seni ṡaşlarla depelerdük. Ve sen bizüm içimüzde ḡaḡ şöyle⁴ ‘izzetlü ve ḡürmetlü ḡişi degülsün.” diyü söylerler idi. Ve kendüler imâna gelmedüklerinden ḡayrı Şâm cānibinden Şu'ayb'ı işidüp imâna gelmege gelenlerün yolların beklerler idi. Ve her birini ḡorḡıdup “Şu'ayb'ün yanına varmañ.” diyü mümkün olduḡça men' iderler idi.

Her çend ki [Şu'ayb], Nūḡ ve Lût ve Hūd ve Şâliḡ 'aleyhimü's-selâm ḡavmine olan 'azâbı añardı Ve “Allâḡ'ı bir bilüp peygâmbirine imân getürün.” diyü söylerdi, ﴿خُذْ جَنَّاكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ﴾

1 peygâmbirlerde: peygâmbirlerde bundan ḡayrı gelmemişdür ve E

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/176, “Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.”

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Hud Sûresi, 11/91, “Eğer kabilen olmasaydı, seni taş tutardık. Zaten sen bize itibarlı biri değilsin.”

4 şöyle: şu ḡadar R1

¹﴿فِي مَلَّتِنَا﴾ diyü cevâb iderlerdi. Ya'nî "Yâ Şu'ayb eger sen bizden sözünü kesmezsen seni de ve saña imân getürenleri de şehrimüzden çıkarup kıvaruz. Meger ki siz de bizim milletimize dönesüz. Ve bizüm tarîkımızı ihtiyâr idesüz." diyü 'unf ile söylerler idi.

Âhirü'l-emr Şu'ayb *'aleyhi's-selâm* bunların işyanından 'âciz kâ olup, ²﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ﴾ [254b N1 | 359b R1] diyü du'â idüp, ya'nî "Yâ Rabb, bizüm ile kavmimizün mâbeynini feth eyle. Ve hâkıkî hükümünle anlara âşkâre eyle." demekle Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* onların şehrine ıssılık gönderüp ve iki fersah yir miqdârı ırâda bir bulut dağı zâhir olup, Medyen halkı ıssıllıktan tırılıp, gâh ol bulut altına cân atup ve lâkin anda dağı hâlâş bulmayup, şöyle oldu ki yirden hâre't peydâ [265b E] olup, bu kavmi tâbe içindeki balık gibi kaynadup, bu tarîkle cümlesi helâk olup ve evleri içine girüp, kapuların kapayup, "Hâlâş olduk." diyenlere dağı emr-i Hâk ile Cebra'il *'aleyhi's-selâm* bir şayha urup, ya'nî ki bir heybetlü âvâz yitişüp, anlar dağı cümleten helâk olup, ancak Şu'ayb *'aleyhi's-selâm* ve ehl ü 'iyâli ve aña imân getürenler hâlâş bulup, andan sonra niçe zamân dağı 'ömr sürüp, girdükçe mâl ü menâli ve evlâd u 'iyâli üreyüp, hattâ Mûsâ *'aleyhi's-selâm* Mısr'dan geldüğü zamânda Şu'ayb *'aleyhi's-selâm* kızın virüp Mûsâ'yı güyegü³ idindi.⁴

[Ammâ mu'cizâtı]

Ve mu'cizatından bu üç mu'cizesi dağı meşhûrdur. **Evvvelkisi** budur ki sâkin olduğı şehir-i Medyen etrafında bir kumlu yir var idi. Ve ol kumdan kavmi bî-huzûrlar idi. Pes birgün Şu'ayb *'aleyhi's-selâm* ol kumlığa eli ile işâret eyledi. Ol mahâlden göçüp âhar yire vardı.

[**İkincisi**]: İkincisi budur ki yine şehir-i Medyen etrafında ba'zı taşlı yirler var idi. Birgün Şu'ayb *'aleyhi's-selâm* ol taşlığı tolaşdı. Ve du'âsı ile cümlesi bakır olup kavminün gınâsına sebep oldu.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, A'raf Sûresi, 7/88, "Ey Şu'ayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız."

2 *Kur'an-ı Kerîm*, A'raf Sûresi, 7/89, "Ey bizim Rabb'imiz kavmimizle bizim aramızı hakk ile fetih buyur."

3 güyegü: dâmâd N1, R1

4 Nüşhalarda "idinüp" şeklinde yazılan bu kelime metin kompozisyonu gereği "idindi" olarak metne alındı.

[Üçüncüsü]: Üçüncüsü budur ki birgün Şu'ayb *'aleyhi's-selām* bir tağun torusına çıkmak istedi. Pes ol tağ fi'l-hāl alçaldı. Şu'ayb *'aleyhi's-selām* üstüne çıktuktan sonra yine kalkup evvelki gibi yükseldi. Ve çöküp kalkmakta bir deve gibi teslim ile dependi.

Zıkr-i Mūsā *'aleyhi's-selām*

Ulü'l-'azm peygamberdür. Hazret-i Âdem'ün vefât itdüğü zamandan üç bin yıl ve dört yüz on sekiz yıl olunca Mūsā *'aleyhi's-selām* vilâyet-i [360a R1] Mış'dan şehr-i İskenderiyye'de dünyaya geldi. Babası Benî İsrâ'il'den 'İmrân bin Yeşhur bin Kâhat bin Lâvî bin Ya'kûb *'aleyhi's-selâmdur*. Ve vâlidisi Nüceyb¹ bint Uşmû'il bin Keyân bin Yağşân bin İbrâhîm *'aleyhi's-selâmdur*. Ve bir rivâyetde anasının adı Nühâ'il ve lakabı Nüceyb'dür.

İmdi âgâh ol ki Yûsuf *'aleyhi's-selām* zamânında pâdişâh olan Reyyân bin Velîd ki fir'avn-i evvel idi ve Yûsuf'a imân getürmüş idi, ba'dehu vefât idüp saltanat fir'avn-ı şânî olan Kâbüs bin Muş'ab bin Reyyân'a degüp Yûsuf *'aleyhi's-selām* anı da² İslâm'a da'vet itdükçe 'inâd idüp küfr [255a N1] üzerine kalmış idi. Ve Yûsuf *'aleyhi's-selām* anuñ zamânında vefât eylemiş idi.

Niçe zamandan sonra Kâbüs da³ küfr üzerine olup saltanatı fir'avn-ı [266a E] şâlis olan Velîd bin Muş'ab bin Reyyân'a degmiş idi ki fir'avn-ı şânînuñ qarındaşıdır. Ve künyeti Ebü'l-'Abbâs'dur. Ve Hazret-i Mūsâ ile mâcerâsı olan fir'avn-ı meşhûrdur.

Pes mezbûr Fir'avn bir derecede cebbâr ve bir mertebede mu'ânid-i murdâr idi ki Yûsuf *'aleyhi's-selām* zamânından sonra ol vilâyete peygamber gelmemekle gereği gibi dâlâlete düşüp, ﴿أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى﴾³ diyü nihâyetsiz mahlûk kendüye secde itdürüp, bu tarîkla dört yüz yıl saltanat sürüp ve zamân-ı saltanatında bir gice düşinde bir mehîb âvâz işidir ki "Bu yıl şa'bân ayında, Cum'a gicesinde, gicenün üç sâ'atı geçdükden sonra hâkâret ile kul idüp kullandığı Benî İsrâ'il'den bir oğlan vücûda gelecektür. Ve senün zevâl-i ni'metün ve helâkûn anuñ elinde olacaqdur." [dinilür].

1 "Necib" biçiminde de okunabilen bu isim E nüshasında "Nüceyb" şeklinde harekelenmiştir.

2 da²: - E, N1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nâziat Sûresi, 79/24, "Ben sizin en yüce Rabbinizim!"

Vaḳtā ki Fir'avn uyandı, cümle müneccimleri ve kāhinleri, ḥuṣūṣā vezīri Hāmān'ı ve sā'ir ümerā ve erkānı yanına getürtdi. Bu düşün ta'bīrini her birine su'āl eyledi. Müneccimler daḥı kırk gün mühlet isteyüp, her biri biyābāna ve ıssızlık yirlere gidüp, 'ifrītlerden ve şeyātinden bu düşün ta'bīrine dermān dileyüp, 'ākıbet şeyātīn ṣa'bān ayında ve Cum'a gicesinde ve gicenün [360b R1] üç sā'atı geçdükde Mūsā vücūda gelecegin gök melā'ikesi birbirlerine muştular iken şeyātīn işidüp, kāhinlere ve müneccimlere ḥaber virüp, anlar daḥı Fir'avn'a ḥaber getürüp, pes Fir'avn vüzerāsiyla ve müneccim ü ḥükemāsiyla muḥkem tedbīr idüp, ol beyān olınan gice geldükde Mıṣr'ın ve İskenderiyye'nün cümle ḥalkını bir ṣaḥrāya çıkarup, "Bu gice cimā' itmesünler." diyü 'avretlerinden ayırup ve kendüsi tenhāca İskenderiyye'de serāyına gidüp, pes Mūsā'nun babası 'İmrān ki ḥiṣāruñ kilidi anuñ zabtında idi, ancak Fir'avn ile ol iḥerūde ḳalup, fe-ammā aña daḥı muḥkem tenbīh idüp, "Bu gice serāyuñ ḳapusunda yatup, evüñe varmayup beni bekleyesün." demekle 'İmrān evine varmayup ve lākin ḥātūnı 'İmrān'ı yoklayup, serāy ḳapusına gelüp, buluşup ittifaḳ nefsleri teḳāzā itmekle ol ḥinde mücāmā'at idüp, irādet-i Ḥaḳ ile Mūsā ana rahmine düşdükde hemān gökyüzinde ziyāde nūr ile ve sā'ir nücūmdan artuḳ heybet ile yıldızı ṭoḡup, gören müneccimler yıldızı gördükde feryād u fiḡān idüp, ṣabāḥa dek [266b E] cemī'-i [255b N1] ḥalka velvele düşüp, 'İmrān ile ḥātūnı ise birbirlerine buluşduḳların kimesneye dimeyüp ve Fir'avn bu zemzmeden uyandukda yine 'İmrān'ı serāy ḳapusunda uyur bulup ve lākin müneccimler "Elbette ol oḡlan bu gice anası rahmine düşmüştür. Ve uṣda yıldızı da ṭoḡmüştür." diyü yüzlerin yırtup ve ṣaçların ve ṣaçalların yolup, āḥir anlaruñ tedbīri ile ol ay Benī İsrā'īl'den vücūda gelen oḡlancıklardan bir rivāyetde yetmiş biñ ve¹ ba'zılar ḳavlince yigirmi biñ ma'ṣūma bir günde bıcaḳ urulup, cümlesi boḡazlanup ve Mūsā'nun anasına Ḥaḳ *ṣūbhānehu ve te'ālādan* vaḥy irişüp, niteki *Kur'ān-ı 'Azīm*'de gelmiştür: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيْهِ فَإِذَا خَمَّتْ عَلَيْهِ فَأَلْقِيْهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ ۝۲ مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ Ya'nī "Biz Mūsā'nun vālidesine vaḥy ile bildürdük ki Mūsā'yı ṭoyınca emzür. Ve Fir'avn cānibinden Mūsā yoklamalı olup [361a R1] sen andan ḳorḳduḡuñ zamānda Mūsā'yı deñize bırak. Ve sen hergiz

1 ve: ve bir rivāyetde N1, R1

2 *Kur'ān-ı Kerīm*, Kasas Sûresi, 28/7, "Mūsā'nın annesine, 'Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuḡun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülmə. Çünkü biz onu sana döndüreceḡiz ve onu peygamberlerden kılacağız.' diye ilham ettik."

ğuşşalanma. Ve ‘Oğlum nice oldu ki?’ diyü gam çekme ki biz anı yine saña yitişdürürüz. Ve anı mürsel peygâmblerlerden kıluruz.”

Pes bu huşuş Mūsā vālidesinün gönline düşdükde aşlā şübhe çekmeyüp, pāk niyyet ile bāzāra varup, Kıbtîlerden bir müsâfir dülgeri bulup,¹ Benî İsrâ’îl’den şanup Mūsā için bir tábüt ısmarlayup, ol dağı “N’eylersün bu tábütü?” diyü su’al eyledükde “Oğlancığum vardır. Fir’avın korusından denize birağurın.” didükde ol Kıbtî tábütü virdüğü gibi ‘ale’l-fevr Fir’avın âdemlerine, ya’nî oğlancıklar teftişine me’mûr olan zâlimlere varup, Mūsā’nuñ vālidesi tábüt aldığını ve denize birağacak oğlu var idüğünü söylemek istedikde irâdetu’llâh ile dili tutıldı. Aşlā söylemeğe kâdir olmadı.² Elleriyle işarete başladı. Bunı bu hâlde göricek Fir’avın âdemleri kıldılar. “Dīvâne ancak.” diyü kapudan taşra sürdiler. Hemân ki dükkânına vardı, yine dili söylemeğe başladı. Fi’l-hâl yine ol zâlimlere yitişdi. Tábüt kışasını söylemeğe sa’y itdi. Ve lâkin tekrâr dili tutıldı. Tábütten râz açamayup tekellümden kalan ölüye döndi. Bu def’a dağı kıldılar. “Nice bir gelürsün?” diyü başına³ urdılar.

Pes ol [267a E] Kıbtî bu hâli gördi, dükkânına varup, yine söz söylemeğe kâdir olup oturdu. Bunda hikmet var idüğünü bilüp “Bu oğlan hiç degülse ol peygâmbir olacak oğlandır. Yâ Rabb, anı baña göster. Benî anuñ ümmetinden idüp [256a N1] şeref-i şöbheti⁴ ile baña imân vir.” diyü Hakk’a yalvarmağla du’ası maqbûl oldu. Ve Mūsā zamânına yitişüp aña imân getürdi. Hatrâ “*Kur’ân-ı Aẓîm*’de⁵ ﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ﴾” âyet-i kerîmesinde âl-i Fir’avın’dan olan recül ol Mūsā’ya tábüt düzen Kıbtî idi.” diyü müfessirîn beyân eylemişlerdür.

Bu cânibde Mūsā vālidesi tábütla evine toğrı giderken Fir’avın’uñ vezîri Hāmân’ı oğlancıklar teftîşi ile kendü evinden [361b R1] berü gelürken görüp, “Mūsā’yı buldı, öldürdi.” zann eyleyüp, feryâd u fiğân eylemekden kendüyi güçle zabt eyleyüp, meger Hāmân hadd-i zâtında ‘İmrân’uñ evinden çıkup ve lâkin Mūsā anası tábüta gitdükde itmek bişürmek için tennûrın yakup, pes Hāmân ol maħalleye vardukda Mūsā’nuñ büyücek kız kârındaşı hayrete talup, gayrı tedârük idemeyüp, Mūsā’yı beşigi ile ol yanan tennûr içine şalup ve kapusını kapayup, Hāmân ise ol eve girdükde her

1 bulup: - N1

2 söylemeğe/olmadı: söyleyemedi E

3 başına: başına başına E

4 şöbheti: naşîhati N1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Mümin Sûresi, 40/28, “Firavun ailesinden mü’min bir adam”

birini yoklayup, tennürda olmak ihtimâli ba'îd olmağla hâtırına düşmeyüp, çıkup gayrı evleri dahı yoklayurak gitmiş idi.

Vaktâ ki vâlide si geldi, "Mūsâ'yı n'eyledün?" diyü şordı. Hem-şiresi vâkı'ayı bildürüp ol nûrı tennûra şalduğunu haber virdi. Pes vâlide si "Ciger-güşemi yakmışsun ve benüm hân mânuma od bırakmışsun." diyü feryâd iderek tennûrı açdı. Ve içerüsine bakup âteşi teskin için gözyaşlarını şaçdı. Anı gördi ki Mūsâ beşiği ile turur. Ol tennür içinde mübârek teni nûr gibi berķ urur. Hüşûşâ alnı derilmiş ve eline bir pâre âteş alup oynamağı hõş görüp hemân-dem vâlide si şad oldu. Ve Mūsâ'yı tennürdan çıkarup vâfir emzürdi. Ve bu hâlleri görmek ile Hâķ *sübḥānehu ve te'ālāya* tevekkülü ziyâde olup giysicikleri¹ ile tâbüta koydı. Ve "bismillâh" diyü i'tikâd-ı pâk ile deryâya bırakdı.

Hemân-dem ol baḥr-i bî-kerân Mūsâ'nuñ tâbütünü şadef gibi bağına başup himâyet eyledi. Ve tâbüt içindeki mübârek gövdesini şadefdeki dürr-i şehvâr gibi şıyânet eyledi.

Bu cânibde ol müneccimler ki gice şabâḥa dek uyumayup, [267b E] Mūsâ'nuñ yıldızını gözedüp tururlar idi. Mūsâ deryâya atıldukda yıldızı dahı yirinden ġâ'ib oldu. Müneccimler bu hâli görüp ve "Ol oğlan öldi." diyü Fir'avn'a muştulayup Kıbtîlerün niçe günler zevķ u şafaları ġâlib oldu.

Fe-ammâ Fir'avn'ın dâr-ı dünyâda ancaķ bir kıızı var idi ki anı cân-ı ḥabîşinden artuķ severdi. Ve lâkin ol kıız bir oñılmaz uyuzla mübtelâ olmuş idi ki eṭibbâ [256b N1 | 362a R1] anuñ 'ilâcına kâdir olamamışlar idi. Ve bezl-i mâl ü menâl ile define bir çâre bulamamışlar idi. Âḫirü'l-emr müneccimlere mürâca'at olunup, anlar bu derdüñ devâsı gayrı vech ile mümkün degül idüġin bilüp, fe-ammâ "Düşenbe gün Nîl kenârında tâbüt ile bir oğlan çıkḡa gerekdür. Ol oğlancıġuñ aġzı yarı, ya'nî salyarı bu kızuñ marazına şifâ olsa gerekdür." diyü Fir'avn'a ḥikâyet itmişler idi.

Ve "Bu zıkr olınan müneccimler eger bu ḥüşûşı ve eger Mūsâ ne sâ'atde toġacaġını ve büyüdüķde ne olacaġını neden bilmişler idi?" diye su'al iderseñ cevâbı budur ki tâ bizüm peyġamberimiz Muḥammed Muştafâ *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* zamânına gelince şeyâṭînüñ gökyüzinden 'alâķaları kesilmeyüp ol zamânlarda göġe çıkarlardı. Ve zuhûra gelecek ḥâdişeleri firîşterler birbirleri ile söyleşürken işidürlerdi. İnüp müneccimlere ve şeyṭânî

1 giysicikleri: esbâbı N1, R1

kâhinlere haber virürlerdi. Aşlı bu idi ki bu maķûle umûrî Fir'avn'a bildürürlerdi.

Fe-ammâ Server-i Enbiyâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* du'â itmek ile şeyâtîn göge çıķmaķa yol bulmaz olup ve çıķmak istedükde melâ'ike anlaruñ üzerlerine âteş bırağup, hattâ gice ile yıldız düşer gibi görinen şihâb didükleri andan ötürî olup ¹ ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ﴾ ya'ni “Biz ol şihâbı şeytânları recm için atdururuz.” diyü beyân olunduğundan daķı murâd bu idüĝi zâhir ü âşkârdur.

Pes Fir'avn ki tâbût kışşasından haber aldı, 'avreti Âsiye ve kıızı ve sâ'ir yakın olan âdemleri ile düşenbe günü Nîl kenârındaki kaçırına vardı. Etrafı seyr iderken gözi tâbûta râst geldi. Fi'l-hâl gemiler şaldılar. Ve ol tâbûtı çıkarup Fir'avn'ın önüne getürdiler. Vaķtâ ki Fir'avn açdı, baķdı, Hâķ *sübḥānehu ve te'âlâ* Mûsâ için gönline maḥabbet bıraķdı. Andan Âsiye eline aldı. Mûsâ'nun cemâlinde nübüvvet nûrını görüp [268a E] deryâ-yı ḥayrete taldı. Ammâ ol nûr ancak Âsiye'ye görindi. Fir'avn'a ve ğayrısına aşlâ görünmedi. [362b R1]

Ba'dehu Mûsâ'yı Fir'avn kıızı eline aldı. Mübârek aĝzından akan salyarları merhem gibi yaralarına çaldı. Her nice ki Mûsâ'nun aĝzı yarı deĝerdi, ol kızuñ yaraları sâ'ati ile oñar, biterdi. Pes Fir'avn'ın kıızı marâzından kıurtıldı. Ve Mûsâ sebebi ile rencine şifâ buldı. Cümlesi elden ele kaķuşdılar. Ve maḥabbet ü meveddet ile Mûsâ'nun üstine üşdiler.² Fe-ammâ müneccimler “Elbette³ ol didüğümüz oĝlan budur. Ve bunu katl eylemek senün devletüne sebebdür.” diyü Fir'avn'a [257a N1] ibrâm eyledüklerinde Fir'avn daķı Mûsâ'nun katlini câ'iz görüp, ﴿وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنِي لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا﴾⁴ Fir'avn'ın 'avreti Âsiye Hâtûn, Fir'avn'a yalvarup “Bu oĝlancığı öldürme, baña baĝışla ki gözümüz nûrî ve gönlimüz sürürî olup şâyed ki bundan menfa'atler görevüz.” didükde Fir'avn-ı bî-dîn “Bundan gelecek menfa'ate benüm ne ihtiyâcum vardır?” diyü kibr şüretin gösterüp, hattâ Server-i Enbiyâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem*den rivâyet olunmuşdur ki “Eger ol ḥinde Fir'avn ‘Benim ne ihtiyâcum vardır?’ dimeye idi, ol daķı Âsiye Hâtûn gibi söyleye

1 *Kur'an-ı Kerim*, Mülk Sûresi, 67/5, “Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık.”

2 üşdiler: düşdiler R1

3 Elbette: - N1, R1

4 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/9, “Firavun'un karısı şöyle dedi: ‘Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.’”

idi, veyâhûd sükût idüp tınmaya idi, Allâhu Te‘âlâ aña dahı îmân rûzî kılaydı.” diyü buyurmuşlardır.

Ve Âsiye için Server-i Enbiyâ’dan su‘âl olındukda “Dünyâ hâtûnlarının hayırlısı dört hâtündür ki biri ‘İmrân kıızı Meryem ve biri Huveylid kıızı Hadîcetü’l-kübrâ ve biri Hasan ve Hüseyin vâlidesi Fâımatü’z-zehrâ ve biri Muzâhîm¹ kıızı Âsiye’dür.”² diyü buyurmuşlardır.

Vaktâ ki Fir‘avn Mûsâ’yı Âsiye’ye bağışladı, Âsiye Hâtûn ziyâde şâd u hândân oldı.³ Ve Mûsâ’ya dâye tedârükine mübâşeret itdi. Ve lâkin her kangı ‘avreti getürdiler ise emmedi. Ve ne kadar sa’y itdiler ise kimsenün memesin ağzına almadı. Niteki *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ﴾⁴ buyurulmuşdur. Ya’nî “Anasından gayrı cemi‘-i ‘avretlerin südüni biz Mûsâ’ya harâm eyledük.” dimekdir.

‘Âkıbetü’l-emr Mûsâ tâbüt ile Nîl’den taşra çıkduğunu ve Fir‘avn anı bulup [363a R1] oğlu gibi ri‘âyet ile tutduğunu ve lâkin cümle Mısr ‘avretleri emzürmege varup Mûsâ emmedüğünü ve bu hâl ile çalup Mûsâ’yı emzürür bulunmadüğünü vâlidesi işitdükde kalçup Fir‘avn serâyına gelüp, fe-ammâ kendü oğlu idüğünü dimeyüp, [268b E] “Ben de ol oğlancığı tecribe ideyin.” diyüp, Mûsâ’yı eline alup ve memesin ağzına şalup, tecribe şüretin gösterürken Mûsâ elleri ile pek şarıldı. Ve toynca memelerinin südin emmeyince şalıvırmadı. Cümle ‘avretler ta‘accüb eylediler. “Bunun hikmeti ne ola?” diyü birbirleri ile söylediler. Âsiye Hâtûn ise Mûsâ vâlidisini hoş gördi. Gün-â-gün hil‘atler ile kendüye mahrem idindi. Fir‘avn dahı gitdükçe Mûsâ’ya mahabbetde ve yüzine bakdukça rıfk u şefkatde daıkıka fevt eylemezdi.

Bu hâl ile Mûsâ büyüdi. Tamâm dört yaşına girdi. Birgün Fir‘avn-ı bî-dîn divân-hânesinde oturmuş idi. Mûsâ’yı öpüp, çoçup dizi üstine komış idi. Anda hâzır olan müneccimler Mûsâ’nun yüzine bakarlar idi. Niçe hikmet müşâhede idüp birbirlerine diz kaçarlar idi. Bu hâletde Mûsâ şol elini uzatdı. Fir‘avn’un şakalına yapışup kendüye toğrı [257b N1] çekdi. Nübüvvet kuvveti ile başını darb ile yire indürdi. Ve sağ eli ile yüzine⁵ bir a’lâ çabanca⁶

1 Muzâhîm: Muzâ E | Huzâ R1

2 Hadis-i Şerif, Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, C. 1, s. 36 ; Hakim, *Müstedrek*, C. 2, s. 594.

3 oldı: - N1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas Sûresi, 28/12, “Biz, daha önce onun, süt analarının sütünü emmemesini sağladık.”

5 yüzine: şüretine E

6 a’lâ çabanca: çabanca-i a’lâ R1

çaldı. Ve şakırdısı dīvān-hāne içine velvele şaldı. Fir'avn Mūsā'nuñ zūrına ta'accüb eyledi.¹ Ve kaşāvetinden dizinden aşğa bırağdı. Gören müneccimler ise söylemege fırsat buldılar. Ve “Bizüm didüğümüz oğlan işte budur.” diyü başına cem' oldılar.

Fir'avn bir dereceye vardı ki Mūsā'nuñ katline emr eyledi. “Her ne hāl ise varuñ öldürüñ.” diyü söyledi. Fe-ammā Āsiye bu kıışşadan haber aldı. Ve isti'cāl iderek Fir'avn'uñ yanına vardı. “Bunı hōd baña bağışlamaduñ mı?” diyü yine Mūsā'yı katlden kurtardı. Ve “Nā-resīde oğlancıkdur, bilmedüğindendir. Ve saña el uzatduğı kendüyi idrāk kılmadüğındandır.” diyü 'özü eyledi. Hattā tecrībe içün bir tebsinüñ bir cānibine yanar qor ve bir tarafına vāfir altun qodurdu. Ve Mūsā'nuñ önüne qoyup “Altuna şunarsa 'aklı başındadır, [363b R1] āteşe yapışursa kendüsini bilmedüğindendir.” diyü söyledi.

Pes Mūsā diledi ki altuna şuna ve Fir'avn'uñ i'tikādı bir muhkem bināya döne. Fi'l-hāl emr-i Hāq ile Cebrā'il yitişdi. Mūsā'nuñ elini āteşden yaña kaqıyuvirdi. Hemān-dem Mūsā bir pāre yanar qorı aldı. Tereddüd eylemeyüp ağızına şaldı. Hattā dilinüñ ucını haşladı.

Ve ba'zılar rivāyet ider ki Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ dilinde bir miqdār lüknet var idi. [269a E] Ya'nī söyledüğü zamānda tūtqun tūtqun söylerdi. Aşlı ol zamāda āteş ile dilini haşladuğı idi, diyü beyān eylemişlerdür.

Ve bi'l-cümle Mūsā yine katlden kurtıldı. Tamām rağbet ü ri'āyet ile tūtıldı. Ve gitdükçe serv-i kāmeti ser-efrāz oldu. Fir'avn'uñ bu maqūle maħabbeti ile tā otuz yaşına vuşul buldı. Fe-ammā Mısr içinde gezerdi. Ve Benī İsrā'il'e ri'āyet² ile nazar iderdi. Ve Kıbtīleri bulduğı yirde başlarını cüz'i bahāne ile deper idi. Aşlā söyleyemezler idi. Ve Fir'avn'uñ hātırın şakınup Mūsā'ya ta'n eyleyemezler idi. Hattā Mūsā'nuñ heybetinden qorqarlar idi. Ve ba'zı 'alāmetlerin görüp peygāMBER olacağına ihtimāl virürler idi.

Cümleden biri Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ edebi ve hicābı bir derecede idi ki yüzünden gayrı bir 'uzvını açuq tutmaz idi. Dā'imā hicāb altında tıtuup kimseye a'zāsını göstermez idi. Pes Kıbtīler bundan şübheye düşüp “Elbette Mūsā'nuñ gövdesinde yā baraş veyāhūd bir gayrı 'illet olmasa ol dağı iller gibi yürürdi. Ve bu vechle būrinmez idi.” diyü müsāvī itdükleri eçden Hāq celle ve 'alā

1 zūrına//eyledi: zūrını 'acebledi E

2 ri'āyet: rağbet N1

Mūsā’nuñ cismindeki nūrāniyyeti göstermek için birgün¹ bir tenhā yirde soyunup, gönlegin bir taş üzerinde koyup, [258a N1] kendüsi ‘uryān olup, Nıl suyında yaykanup, ba’de zamānin çıkmalu olduğda ol taş gönlegini götürüp kaçdı. Mūsā ardınca segirdüp, ²«يا حجر ثوبي» diyü çağırup, ya’nī “Esbābumı vir.” diyüp, ol taş feryād idüp, bu hāl ile taşı kıvarak Kıbtilerden bir cem’iyyet üzerine uğrayup, her birisi Mūsā’nuñ gövdesini ve nūrāniyyetini [364a R1] görüp ve maraz u baraşdan beri idüğü zāhir olup, andan taş tırup Mūsā giysisin³ alup, giyüp ve gāzabından birkaç def a ol taşı urup, el-ān dahı dārbınuñ eseri bellü tırup, her kışi Mūsā’nuñ bu kerāmetini görüp ta’accüb eylemişler idi.

Ammā Benī İsrā’ıl, Mūsā’yı anlamışlar idi. Ve peygāMBER olacağını ‘alāmetlerinden fehm eylemişler idi. Ve lākin Fir’avn’uñ oğlu gibi olduğunu ta’accüb eylerler idi. “Acabā peygāMBERİMÜZ olacaK bu degül mi ki?” diyü şübheye düşerler idi. Ve yine Mūsā’yı tenhā düşürdüklerinde Fir’avn’uñ dālāletini ve kendülere ihānetini derd ile söylerler idi. Mūsā bunlara “Şabr eyleñ.” diyü cevāb virür idi. Zīrā Yūsuf *‘aleyhi’s-selām* zamānından soñra [269b E] Benī İsrā’ıl kavmi azup peygāMBERlerin tekzib eylemek ile HāK *sübḥānehu ve te’ālā* anları fir’avnlar elinde,⁴ ya’nī Kıbtilerüñ elinde zelil ü zebün eylemiş idi.

Şöyle ki Benī İsrā’ıl’i kıldan artuK kullānurlar idi. Ve dünyā meşakKātini cümleten anlara çekdürürler idi. Aşlı bu idi ki anlar Mūsā’ya yanar yakılurlar idi. Ve “Biz bu zālinden kaçān hālāş oluruz.” diyü ağlaşurlar idi. Aşlā Mūsā’dan gayrı mu’inleri yoğ-ıdı. Ve Kıbtilerüñ anlara ezālārı saçları sağışından artuK idi.

Hattā birgün bir Kıbtī Benī İsrā’ıl’dan birini yaKāsından tutmuş idi. Ve “Bu, tañrımuZ Fir’avn’a la’net eyledi.” diyü serāya toğrı sürmüş idi. VaKtā ki Mūsā bunu gördi, ol Benī İsrā’ıl’dan olan Müslimān bildüğü kimse olmağla merḥamet eyleyüp tırdı. Andan evvel Kıbtī’ye “Şalıvir şunu.” diyü ibrām eyledi. Ve illā ol Kıbtī ‘inād idüp “Bu bizüm tañrımuza söğmişdür.” diyü söyledi. Pes Mūsā *‘aleyhi’s-selām* yitişdi. “La’net Fir’avn’a da saña da.” diyü söğdi. Ve ol Müslimān’ı elinden kurtarup Kıbtī’yi bir iki döğdi.

1 birgün: - N1

2 “Ey taş, elbisemi [ver].”

3 giysisin: esbābın N1

4 elinde: - N1, R1

Fe-ammā ol mel'un bellü başlularından olmağla Mūsā'ya şarıldı. “Seni Fir'avn'a iledeyin.” diyü herzeler ¹ yidi. ² Andan Mūsā ‘aleyhi’s-selām ³ ﴿فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾ anı yumruk ile urdı. Fi'l-hāl mürd olup cānını cehenneme ırgürdi. [364b R1] Fe-ammā Mūsā bunuñ öldüğine maḥzūn oldı. ⁴ ﴿هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ didi, turdı. Ya'nī “Tehevvrüme şeytān ba'is oldı.” diyü ğuşşalandı. Ve tevbe vü istiğfār ile Cenāb-ı Hakk'a yüz urdı. Fe-ammā bu ğuşuş bir tenhā yirde olmağla Kıbtilerden [258b N1] kimesne görmedi. Ve bunu kim katl eyledügi bilinmedi.

İrtesi yine Mūsā ‘aleyhi’s-selām çarşularda gezerken ol Benī İsrā'il'den olan kimesneyi gördi. Yine bir Kıbtī ile yağa yakaya olmış, döğüşürdi. Vaqtā ki Mūsā'yı gördi, meded isteyüp yalvardı. Pes Mūsā ‘aleyhi’s-selām dünki ḥarīf idüğünü bildi. ⁵ ﴿إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُبِينٌ﴾ didi. Ya'nī “Sen bir aşkäre azğunsun ki dünki gün dahı benüm katl-i nefis itmeme sebep olduñ. Ve yine bugün de feryāduña yitişecek beni mi bulduñ?” diyü söyledükde ol Kıbtī işitdi. Ve hâtırında Mūsā'nuñ sözünü hıfz itdi. Andan Mūsā ol Müslimān'ın döğüldüğüne katlanamadı. Yitişüp Kıbtī'nün elinden kırtardı.

Hemān-dem ol mel'un ⁶ ﴿أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ﴾ [270a E] ya'nī “Yā Mūsā, dünki gün birisin öldürdüğün gibi şimdi beni de katl eylemek mi istersün?” diyü feryād eyledi. Ve ‘ale'l-fevr Fir'avn'a yitişüp bu kışşayı bir bir söyledi. Ve Mūsā'dan bu söz şadır olduğına niçesi şehādet eyledi. Pes dünki gün ölen mel'unı kim öldürdügi bilinmemiş idi. ⁷ Ve niçe teftişler olunup hiç bir vechle bulunmamış idi.

Vaqtā ki bilindi ve Mūsā idügi muḳarrer oldı, “Ḳanda bulursañuz Mūsā'yı öldürün.” diyü ⁸ fir'avnilerün bir bölüğüne ruḥşat virildi. Hemān-dem Benī İsrā'il'den birisi Mūsā'ya geldi. ﴿إِنَّ الْمَلَائِكَةَ يَأْتِمُرُونَ بِكَ لَيَقْتُلَنَّكَ فَاحْرُجْ﴾ Ya'nī “Yā Mūsā, Fir'avn bir bölük kimesneye senün ⁹ ﴿إِنَّكَ لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾

1 herzeler: zehreler E

2 yidi: söyledi R1

3 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/15, “Mūsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü.”

4 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/15, “Bu, şeytanın işidir.”

5 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/18, “Belli ki sen azgın bir kimsesin.”

6 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/19, “Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun.”

7 bilinmemiş: ma'lûm olunmamış R1

8 diyü: - N1

9 *Kur'an-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/20, “İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim.”

katlüni emr eyledi. Ve her biri seni öldürmek¹ için arayıştı. Bizüm naşihatımız budur ki şehirden çıkıp gidesün.” diyü söyledi. ﴿فَخَرَجَ مِنْهَا﴾² خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ³ Pes Mūsā ‘aleyhi’s-selām korkarak ve şakınarak Mısır’dan taşra³ [365a R1] çıktı, gitdi. Ve “Yā Rabbī, beni bu zâlimlerden kurtar.” diyü münâcât itdi.

Egerçi ki yol, iz bilmez idi ve kanda gitdügin idrâk kılmaz idi. Fe-ammâ irâdetu’llâh ile yolu Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selām sâkin olduğu Medyen şehrine toğrıldı. ﴿وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَىٰ رَبِّي أَن يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾⁴ Ya’nî kaçan ki Mūsā’nuñ yolu Medyen şehrine toğrıldı, “Ben Allâh’dan dilerin⁵ ve ümmid iderin ki beni yoluñ toğrısına kulağuzlaya.” diyü tevekkül itdi. Yoldaşsuz ve zâd u zevâdesüz havf⁶ u haşyet çekerek gitdi.

Bu hâl üzerine ahşam irişdi. Ve Mūsā’nuñ tahayyürî deryâsı başından aşdı. Fi’l-hâl emr-i Hâk ile Cebrâ’il ve Mîkâ’il ‘aleyhimâ es-selām iki yaluñ yüzli cüvân şüretinde geldiler. Ve Mūsā’dan ilerü söyleşerek çekildiler. Mūsā ki anlaruñ âvâzını işitti, “Müslimânlar ancaç.” diyü vardı, [259a N1] yitişdi. “Nereden gelürsüz?” diyü su’âl eyledi. Anlar eyitdiler: “Yad illiyüz ammâ gâyetle ırakdan gelürüz.” Andan ismlerin şordı. Cebrâ’il eyitdi: “Benüm adum ‘Abdu’llâh’dur.” didi. Ve Mîkâ’il eyitdi: “Benüm ismüm⁷ ‘Abdu’r-Rahmân’dur. Ve ikimiz de bir efendinuñ kulu yuz.” diyü haber virdi. Ba’dehu bunlar da Mūsā’nuñ adını ve kandan geldüğünü şordılar. Ol dahı adı Mūsā idüğünü ve Fir’avn’uñ şerrinden kaçduğünü beyân eyledi.

Fe-ammâ anlar Mūsā’nuñ⁸ korkusunu def için “Zinhâr üşenme ki Fir’avn’dan [270b E] kurtıldıuñ.” didiler ve gitdiler. Yol Medyen şehrine toğrı idüğün ve Medyen’uñ ıraklığı ve yakınlığı yürüişe bağlu idüğün söylediler.

Vaktâ ki gicenüñ bir sâ’ati geçdi, yolları bir ulu ağaç dibine yitdi. Pes Mūsā’yı oralıkda kodılar. “Şimdi gelürüz.” diyü çekilüp gitdiler. Mūsā her

1 öldürmek: katl itmek R1

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas Sûresi, 28/21, “Mūsâ, korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve ‘Ey Rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar.’ dedi.”

3 taşra: - E, N1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas Sûresi, 28/22, “(Şehirden çıkıp) Medyen’e doğru yöneldiğinde, ‘Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.’ dedi.”

5 dilerin: dilerin ve korkarın R1

6 havf: süz u havf E

7 ismüm: adum N1, R1

8 Mūsā’nuñ: - E

ne kadar ki “yâ ‘Abda’llâh!” diyü çağırdı, cevâb gelmedi. Ve ne deñlü ki “yâ ‘Abde’r-Rahmân!” diyü feryâd itdi, kimse oy virmedi. Egerçi ki¹ anlaruñ gittüğini bilmedi. Ve kimler idüğünü anlamadı.² Ve dañı ilerü gitmeyüp anda yatdı, diñlendi.

Çün ki [365b R1] şabâh zamânı³ oldu, qarşudan Medyen şehriniñ kal’ası görindi. Mūsâ dañı yap yap çekildi. Ve bir buñar yanına varup bir miqdâr qarâr kıldı. Andan ol şehriñ tavarları ve koyunları süri süri geldi. Ve ol kuyudan şulanmağa başladı. Ve illâ içlerinden iki kızlar koyunların ve tavarların ayırdılar. Cümle halkuñ tavarı şulanınca anlar tevaqquf itdiler. Mūsâ ilerü vardı. Bunlara ⁴﴿مَا خَطْبُكُمْ﴾ diyü şordı. Ya’nî “Siz niçün eller gibi tavarlarınıuzı şuvarmazsuz.” diyü söyledi. ⁵﴿قَالَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأُبْنَا شَيْخَ كَبِيرٍ﴾⁵ Anlar eyitdiler ki “Bizüm ‘âdetimiz budur ki bu halkuñ cümlesi tavarların şuvarup gitmeyince biz tavarımızı şuvarmağa⁶ kâdir degülüz. Ve bir pîr-i za’îf babamız vardur ki adı Şu’ayb’dur. Anuñ da kudreti yokdur ki sâ’irler gibi gele ve bizüm koyunlarımız da vañtı ile şulana.”

Pes Mūsâ bunlaruñ sözün işitdi, ziyâde merhamet ü şefkat itdi. Ve “Bundan gayrı yirde şuyıñuz yok mıdur?” diyü şordı. Anlar eyitdiler: “Bir buñar dañı vardur. Ve illâ ağız bir büyük taş ile kapanmışdur. Kimesne açmağa kâdir degüldür.” Andan Mūsâ “Ol buñarı baña gösterüñ. İnâyet-i Hâk ile ağız açılır mı, açılmaz mı görüñ.” didükde Mūsâ’ya ol buñarı gösterdiler. Ve kendüler ıracıkdan tırup baqdılar.

Fîl-hâl Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm “bi’smi’llâhi’l-kavî” diyü el şundi. Ol taş yirinden kıparup kuyu ağızından giderdi. Egerçi kuvvet-i insâniyye ile kıpacak nesne degül idi. Ve illâ nübüvvet kuvveti ile [259b N1] Mūsâ’ya kolay geldi. Andan Şu’ayb’uñ cümle koyunlarını şuvarı. Ve cümleden evvel kızlarını evlerine gönderdi. Ve kendüsi bir ağaç gölgesinde yatup istirahat itdi.

Vaqtâ ki Şu’ayb Peyğamber bu mâcerâyı tıydı, ol iki kızuñ biri ki Şafūrâ idi, “Var [271a E] ol yigidi getir.” diyü gönderdi. Kaçan Şafūrâ hicâb

1 cevâb//Egerçi ki: - N1

2 anlamadı: bilmedi E, N1

3 zemânı: - N1, R1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas Sûresi, 28/23, “(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksadınız ne?”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kasas Sûresi, 28/23, “Onlar, ‘Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarımızı sulayamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.’ dediler.”

6 şuvarmağa: şuvarup gitmege R1

iderek Mūsā'ya geldi,¹ ﴿قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا﴾² [366a R1] ya'nī “Babamuz seni ister ki tavarlarımız şuvardığından ötüri ücret vire ve saña ri'āyet eyleye.” diyü söyledi. Pes Mūsā ‘aleyhi's-selām yirinden tırdı. Çekilüp Şu'ayb'ın evine vardı. Ser-encāmını tafşıl ile bildürdi. Şu'ayb dağı³ ﴿لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾⁴ didi. Ya'nī “Korkma ki ol zālimlerden kurtulduñ.” diyü söyledi.

Ba'dehu Mūsā'nun hüsn-i hulkını, huşuşa melâhatini ve diyânetini görüp ﴿إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ بِكَ﴾⁵ ya'nī “Ben bu iki kızımın birisini saña nikâh eylemek isterin.” didükde Mūsā kendünün fakrını ve evlenmege ve mehr virmege kudreti yığduğunu beyân eyledi. Ve lâkin Şu'ayb ‘aleyhi's-selām ﴿عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمْنِي حِجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ﴾⁶ ya'nī “Kızımın mehrine tuta sekiz yıl baña hîdmet itmek ve koyunlarımı görüp gözetmek şartı ile saña kızımı virürin. Ve eger on yıla tekmil idersen dağı laţîfdür.⁶ Ve ol iki yıl senün kendü iyüligindendir.” didükde Mūsā bu kavle rızâ virüp sekiz yıl tamâm Şu'ayb'ın koyunların güdüp, kızının kâbinine tuta hîdmet itdüğinden mâ'adâ ivmeyüp, ol iki yılı dağı hîdmet ile tekmil idüp, tamâm on yıla vardukda Şu'ayb'ın büyük kıızı Şafurâ'yı alup, niçe zamân kayınatası yanında kalup, ba'dehu akrabâ ve ta'allukâtı şıla itmek için Mış'a gitmege icâzet istedükde “Hâlâ elün yufkadur. Bir yıl dağı bunda tır ki koyunlarımın bu yıl hâsıl olacağ kuzıları senün olsun.” diyüp, ol yıl Şu'ayb'ın her koyunu ikişer erkek kuzu toğurup, ba'dehu Şu'ayb yine icâzet virmeyüp, “Bu yıl dağı tır ki kuzılarımın dişilerin saña virelüm. Tâ ki ma'îşetün anların ile ola. Dişisiz erkek koyunlardan âdem ne fâ'ide bula.” didükde Mūsā ‘aleyhi's-selām bir yıl dağı oturup, ol yılda Şu'ayb'ın her koyunu ikişer diş [366b R1] kuzılayup, bu vechle Mūsā'nın koyunları Şu'ayb'ın koyunından artuğ olup, andan Şu'ayb ile esenleşüp, gitmelü oldukda “İçerüye gir. 'Aşalarumdan bir 'aşâ al, götür.” dimekle Mūsâ içerüye girüp, 'aşâlardan bir başı çatal 'aşâyı [260a N1] getirüp, taşra çıkdukda Şu'ayb “Ol 'aşâ emânetdür. Ğayrısını al.” diyüp, Mūsâ tekrâr içerüye girüp,

1 geldi: geldi şümme E

2 Kur'an-ı Kerim, Kasas Sûresi, 28/25, “ ‘Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor.’ dedi.”

3 Kur'an-ı Kerim, Kasas Sûresi, 28/25, “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.”

4 Kur'an-ı Kerim, Kasas Sûresi, 28/27, “Şu iki kızımdan birisini sana nikahlamak istiyorum.”

5 Kur'an-ı Kerim, Kasas Sûresi, 28/27, “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık... Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur.”

6 laţîfdür: luţîfdür N1, R1

bir ğayrı ‘aşā almak istedikde yine eline¹ [271b E] ol ‘aşā gelüp, Şu‘ayb yine ‘inād itdikde Mūsā muḳayyed olmayup ve ‘aşāyı virmeyüp yola çekildüklerinde² Şu‘ayb ardlarınca varup, “Ol ‘aşā bize emānetdür.” diyüp, mābeynlerinde muḳkem nizā’ olup, āḫir “Yolda her kime rāst gelürsek ḳāzī idinelüm. Anuñ ḥükmüne rāzī olalum.” diyü giderken Ḥaḳ te‘ālā ādem şüretinde bir firişte gönderüp, pes Şu‘ayb ile Mūsā ‘aşāyı da‘vā eyledüklerinde “Yire birağūñ. Her ḳaḡıñuz alabilürse ‘aşā anuñdur.” demekle Mūsā ‘aşāyı yire birağup, Şu‘ayb ḳuvvet ile yapışup, lākin yirden ayırup almağa ḳādir olamayup, fe-ammā Mūsā ‘aleyhi’s-selām şunduğı gibi ‘aşāyı yirden ḳaldurup, bu ṭarīḳla ‘aşā Mūsā’ya ḥükm olunup, Şu‘ayb yine Medyen’e dönüp, fe-ammā “Emānetdür.” didüğü bu idi ki bir firişte şüret-i beşerde Şu‘ayb’uñ evine gelüp, ol ‘aşāyı getirüp, “Bunda emānet ṭursun. Elbette bunun bir şāḫibi vardır. Ol geldükde viresün.” demiş idi.

Ve ba‘zılar “Mısr’dan çıkdıkda yol üzerinde Cebrā’il ve Mikā’il ile buluşdukda ol ‘aşāyı virmişler idi.” diyü beyān eylemişlerdür. Ve bir rivāyetde Şu‘ayb Mūsā’yı ḳoyunların gütmeye gönderdikde ol ‘aşāyı virmişler idi. Ve “Bunuñ ile ḳoyunları sürüp gözedesün.” diyü ısmarlamış idi.

Ve bi’l-cümle Mūsā ‘aleyhi’s-selām ḥātūnı ile ve tevābi’i ve ḳoyunları ile Mısr’a ṭoğrı çekildi. Beşinci günde Tūr-i Sīnā ṭağınuñ etegine yitişdi. Ahşam olunca anda eglendiler. Ve ol gice muḳkem ḳarañulık ve ḳatı şovuk olup furtınalar ve heybetlü yiller esmekle Mūsā ‘aleyhi’s-selām her ne ḳadar ḳaşd eyledi ki ḳaçmak ḳaḳa, ḳaçması ve ḳaçmağından od ḳıḳması mümkin olmayup [367a R1] ve bu ḥāletde ve bunuñ gibi müzāyāḳada ve ḫayretde iken ³ ﴿أَنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا﴾ ya’nī Tūr-i Sīnā ṭağınuñ bir cānibinde āteş görindi. Ve ḥātūnı Şafūrā’ya ⁴ ﴿إِنِّي أَنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ didi. Ya’nī “Ol maḫalde⁵ yā çübānlar durmuşdur ve yāḫūd ḳarbān ḳonmuşdur. Varayın bir miḳdār āteş getüreyin. Veyāḫūd yolcılar ise yolumuz ḳanda girdüğünü şorayın.” diyü ‘aşāsını eline aldı. Ve ol āteşe ṭoğrı çekilüp girdi.

1 eline: - N1

2 Şu‘ayb/çekildüklerinde: - R1

3 *Kur’ân-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/29, “Tur tarafında bir ateş görmüş.”

4 *Kur’ân-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/29, “Ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm.”

5 maḫalde: cebelde N1

Vaqtâ ki yakın vardı, âteşi bir tâze ağaç üzerinde gördi ki ba'zılar “Mersin ağacı idi.” dirler. Ve niçeler “Bögürtlen ağacı idi ki dünyâ yüzinde evvel biten ağaç bögürtlen idi.” diyü haber virürler.

Çün ki [272a E] Mūsā ‘aleyhi’s-selām âteşi yeşermiş ağaç üzerinde gördi, gönline korku galebe idüp [260b N1] girüye dönmegi evlâ gördi. Fe-ammā ol ağaçdan bir âvâz geldi ki ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ﴾¹ ya’nî “Yâ Mūsâ, ben senün Hâlık’uñam. ﴿فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى﴾² Pes imdi ayakkablarını çıkar ki pāk yirdesün. Ve Tūr-i Sînâ gibi makâmdasun. Ve baña yakınsun. ﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾³ Ve bi’l-cümle tahkîk seni hâlık eyleyen tañrı benüm ki benden gayrı bir Hâlık dahı yokdur. İllâ cemî-i mevcûdatuñ şâni’i benüm. İmdi baña ‘ibâdet eyle. Ve namâz kılup dâ’imâ beni zıkr eyle ki tahkîk kıyâmet günü gelecekdür. Ve her kişi hayr ve şerr itdüğüñün cezâsını bulacaqdur.” diyü Rabb-i ‘İzzet’den hitâb⁴ yitişdükde Mūsâ ‘aleyhi’s-selām ayakkablarını çıkardı. Ve hużu’ u huşu’ ile secdeye vardı.

Fe-ammâ Haq sübhānehu ve te’âlâ Mūsâ’ya tecellî eyledükde evvelâ kendünün birliğini ve kendüden gayrı hâlık yoğduğunu bildürdi ki bu ‘ilme ‘ilm-i tevḥîd dirler. Şāniyen şer’at tarîkını beyân eyleyüp “Baña ‘ibâdet eyle. Ve namâza müdâvemet eyle. Ve beni dâ’imâ zıkr eyle. Ve bunca ihsânuma şükr eylemegi [367b R1] fıkr eyle. Ve kıyâmet geleceğini bil. Ve her kişi ‘ameline göre cezâsın bulacağını idrâk kııl.” diyü bildürdi. Şālişen kerâmet ü hükûmet⁵ tarîkını beyân eyledi.

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾⁶ Ya’nî “Şağ elindeki nedür, yâ Mūsâ?” diyü buyurdi. Ol dahı “‘Aşâdur.” diyü cevâb virdi. Ba’dehu bir hitâb dahı gelüp “Ol ‘aşâyı n’eylersün?”, ya’nî “Anda olan mu’cizeleri bilür misün?” dinildükde ﴿أَتَوَكَّلُ عَلَيْهَا وَأَهْمُشُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا﴾

1 Kur’ân-ı Kerîm, Taha Sûresi, 20/12, “Şüphe yok ki ben senin Rabb’inim.”

2 Kur’ân-ı Kerîm, Taha Sûresi, 20/12, “Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva’dasın.”

3 Kur’ân-ı Kerîm, Taha Sûresi, 20/14-15, “Şüphe yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim.”

4 hitâb: haber R1

5 hükûmet: hikmet R1

6 Kur’ân-ı Kerîm, Taha Sûresi, 20/17-18, “Şu sağ elindeki nedir ey Mūsâ? Mūsâ dedi ki: ‘O benim değneğimdir.’”

¹ ﴿يَا نَارُ ابْنَ﴾ ya'nî “Yürüdüğüm yirlerde buña tayanurın. Ve bunuñla koyuncıklaruma ağaçlardan yapraklar silkelerin. Ve maħallinde yarağ yirine daħı götürürin. Ve bunlardan mā'adā ol 'aşāda niçe fā'ideler daħı görürin.” didükde Hāğ *sübhānehu ve te'ālā* 'aşādaki mu'cizeyi bildürmek dileyüp ² ﴿أَلْقَهَا يَا مُوسَى﴾ ya'nî “Aşāyı yire bırak, yā Mūsā.” diyü hıtab geldi. ³ ﴿فَالْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ Pes Mūsā 'aşāyı yire bırağdı. İrādet-i Hāğ ile 'aşā bir yürür ejderhā oldu.

Vağtā ki Mūsā 'aşāyı bu hāl ile gördi, gönline korku galebe idüp girüye döndi. Ve lakin ⁴ ﴿حُذَّهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾ hıtabı geldi. Ya'nî “İlerü var ve yine 'aşāyı elüñe al. Korkma [272b E] ki yine biz anı evvelki gibi 'aşā eylerüz.” diyü buyurıldı. Fī nefsi'l-emr Mūsā ki 'aşāyı eline aldı, ejderhālğı gidüp yine evvelki şekline girdi.

Ba'dehu Cenāb-ı 'İzzet'den bir emr daħı vārid olup ⁵ ﴿وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى﴾ ya'nî “Elüñi [261a N1] ceybüñe şoğ ki çıkardığın zamānda nūra müstağrak görüp bir kerāmet ve bir gūne 'alāmet daħı göresün.” dinildükde Mūsā 'aleyhi's-selām elini ceybine şoğdı. Ve çıkardığın zamānda ol eli nūr gibi berğ urdı.

Pes bu iki kerāmet ve bunlardan evvel beyān olınan 'ilm-i tevħid ve şer'at Mūsā'yı nübüvvet ile Fir'avn'ın da'vetine göndermek için ve bu mu'cizelere gözi öğrenmek için ve kâfirler içinde itdüğü zamānda havf itmemek için olup bunlardan şofra ⁶ ﴿إِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾ [368a R1] hıtabı geldi. Ya'nî “Var imdi ol azğun Fir'avn'ı hağ dīne da'vet eyle. Ve mu'cizelerüñi gösterüp aślā korkmadan söyle ki anlar saña zarara kâdir degüllerdür.” diyü haber virildi.

Andan Mūsā 'aleyhi's-selāmın nübüvveti muğarrer olup ⁷ ﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۖ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي ۖ يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ didi. Ya'nî

1 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/18, “Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.”

2 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/19, “Onu yere at ey Mūsā!”

3 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/20, “Mūsā da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş!”

4 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/21, “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.”

5 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/22, “Elini koynuna sok.”

6 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/24, “Firavun'a git, çünkü o azmıştır.”

7 Kur'an-ı Kerim, Taha Sûresi, 20/25-28, “Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”

“Yâ Rabb, çün beni Fir‘avn’a gönderdün, baña gönül açıklığı vir. Ya‘nî bendeki tizliği gider. Ve şabr u taḥammül ile o kâfirlerüñ da‘vetini baña müyesser kıl. Ve daḥı dilümde olan tutkunluğu gider ki fir‘avniler añlamada tereddüd eylemesünler.” diyü du‘â eyledi.

Zîrâ ki Mūsâ ‘*aleyhi’s-selâm* tiz ıarılırdı. Ve küffârüñ aḳvâl ü ef‘aline şabr idemeyeceğın bilürdi. Ve daḥı oğlancık iken Fir‘avn ḥuzûrında ağzına âteş aldıkda dili yanup, ḥaşlanup andan soñra tutkun tutkun söylemek üzere olmağın “Kâfirler sözüñ añlamada tereddüd itmesünler.” diyü ol tutkunluğu daḥı za‘il olmasın diledi. ¹ ﴿وَجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اٰهْلِيْ ۖ هٰرُوْنَ اٰحِي ۝﴾ Ya‘nî “Baña kendü ehlümdeñ qarındaşum Hârûn’ı daḥı mu‘avin eyle ki fir‘avnileri da‘vetde ihtimâm idevüz. Ve saña tâ‘at u ‘ibâdetimüzi muttaşıl arturavuz.” didükde ² ﴿قَدْ اُوْتِيْتَ سُوْلَكَ يَا مُوسٰى﴾ ya‘nî “Diledüğüñ saña virildi, yâ Mūsâ.” diyü cevâb geldi. Ve bu zıkr olınan ḥâcetleri Hâḳ ıatında maḳbûl oldu.

Ba‘dehu Mūsâ ‘*aleyhi’s-selâm* Mısr’da iken ol Kıbtı’yi öldürdüğünü yâd eyleyüp ³ ﴿رَبِّ اِنِّىْ قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُوْنِ﴾ ya‘nî “Yâ Rabb, sâbıḳan fir‘avnilerüñ birisini ıatl eylemiş idüm. Qorḳarın ki anlar beni gördükde [273a E] öldüreler. Ve emrüñi yirine getürmege mâni‘ olalar.” didükde ⁴ ﴿سَنَسُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيْكَ وَنَجْعَلُ لَكَ سُلْطٰنًا ۚ فَلَا يَصِلُوْنَ اِلَيْكَمَا بِآيٰتِنَا﴾ ya‘nî “Yâ Mūsâ, ol kâfirler seni öldüremezler. Ve sen qarındaşuñla anlara ğâlib olursuz. Ve bizüm âyâtımız ile bir vechle [368b R1] kuvvet bulursuz ki anlar size ulaşamazlar.” ⁵ ﴿اَنْتُمْ وَمَنْ اَتَّبَعَكُمْ اَلْعَالِيُوْنَ﴾ Ya‘nî “Eger siz ve eger size tâbi‘ olanlar ol ıavme ğâliblersüz. Zinhâr qorḳmañ ve üşenmeñ. ⁶ ﴿اَذْهَبْ اَنْتَ وَاُخُوْكَ بِآيٰتِيْ وَلَا تَبَيَا فِيْ دِرْكْرِ﴾ İmdi sen de qarındaşuñ da Fir‘avn’a varuñ. Benüm ‘alâmetlerümü gösterüñ. Ve emrümi yirine getürmege süstlik eylemeñ. ⁷ ﴿فَقُوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى﴾ [261b

1 *Kur‘ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/29-30, “Bana ailemden birini yardımcı yap. Kardeşim Hârûn’u.”

2 *Kur‘ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/36, “İstedığın sana verildi ey Mūsâ!”

3 *Kur‘ân-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/33, “Ey Rabbim! Şüphesiz ben onlardan birisini öldürdüm. Onların da beni öldürmelerinden korkuyorum.”

4 *Kur‘ân-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/35, “Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de ayetlerimiz sayesinde size (kötü bir amaçla) ulaşamayacaklar.”

5 *Kur‘ân-ı Kerim*, Kasas Sûresi, 28/35, “Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır.”

6 *Kur‘ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/42, “Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin.”

7 *Kur‘ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/44, “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.”

N1] Ve Fir'avn'a varduğınız zamānda sözüñüzi mülāyemetle söyleñ. Serdlik ile da'vet idüp ol mütekebbirün 'inādına sebep olmañ. Ve bu tarîkıla peygamberlik bâbında takşîr eylemeñ." diyü emr olındı.¹

Ve ol tecellide Hâlık ile maḥlûk mâbeyninde daḥı niçe mülâtafa vâkı' olduğdan soñra Mūsā, ehli yanına gelüp, koyunların sürüp, menzil-be-meniz Mısr'a yitişüp, toğrı kendü evlerine varup, konup, babası 'İmrân'ı sağ bulmayup ve lâkin vâlidesi ve karındaşı Hârûn'ı ve kız karındaşı Meryem'i anda bulup, ba'de-zân görüşüp ve bilişüp, irtesi emr-i Hâk ile Mūsā ve Hârûn, Fir'avn kapusına varup, bir rivâyetde hemân ol gün buluşup, ve ba'zılar kıvlince iki yıl mülâzemet ile güç ile Fir'avn'a girüp ve meclisine dâhil olduğu zamānda Fir'avn Mūsā'yı seçüp ve Mısr'dan gitmedin mâceraları ve ol katl kışşasını açup, anda Mūsā '*aleyhi's-selām* kendü peygamberliğini ve emr-i Hâk ile Fir'avn'ı da'vete geldiğini bildürüp, "Ey Fir'avn, bu enâniyyetden çekil. Ve ulûhiyyet da'vâsından ferâgat kıl. Hûşûsâ tañrının birliğini ve benüm peygamberliğümi bil." diyü haber virdükde "Sen kimün peygamberisün ve seni baña kim göndermişdür?" diyü temeshur idüp, Mūsā '*aleyhi's-selām* daḥı ۲ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ya'nî "Beni gönderen bir Hâlık'dur ki andan gayrı şâni"³ u râzık⁴ yokdur. Ve sizi ve atalarınız ve dedeleriniz yoklıktan varlığa getüren oldur." diyü cevâb virüp, andan Fir'avn-ı la'in "Yâ Mūsā, sen dīvâne olmışsun. Bu hâl ile kalırsañ [369a R1] saña zencîr ururın. Ve uşlanınca zindâna koydururın." diyü niçe mühmelât söyleyüp ve maşharalığa almak şekli ile "Mu'cizeye kâdir iseñ göster." [273b E] didi.⁵

Hemân-dem Mūsā '*aleyhi's-selām* 'aşâyı yire birağup, bir 'azîm ejderhâ olup, ve ehl-i 'işyân 'aşâ ejderhâ olduğundan korkuya düşüp, cümlesi kaçup ve ol ejderhâ Fir'avn'a toğrı ağız açup, ol daḥı tahtından inüp, altına girüp, gizlenüp, hîç bir kimseden meded yitişemeyüp, âhîr "Yâ Mūsā, bizi bunun şerrinden kurtar. Murâduñ ne ise görilmesine mühlet vir." diyüp, andan Mūsā 'aşâyı eline alup, yine 'aşâ şeklinde kalup, ba'dehu elini ceybüne şokup ve çıkardığı zamānda ol eli nûra müstağrak çıkup, fir'avnilerün gözleri

1 Nüşhalarda "olunup" şeklinde yazılan bu kelime cümlemin anlam karışıklığına sebebiyet verecek kadar uzaması nedeniyle "olındı." olarak metne alındı.

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/26, "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir."

3 şâni': hâlık R1

4 râzık: rezzâk N1

5 didi: diyü E, N1

kaşaşup ve bu iki mu‘cizeden ‘ağlları şaşup ve her biri ﴿إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ﴾¹ diyü çağırışup, ya’nî “Bu bir çok bilür şahirdür ki bizi vilâyetimizden taşra sürmek ister.” diyü re’y-i tedbire düşüp ve “Bunuñ def’ine çäre² vâfir câzûlar ve sehğârlar getürmekdür. Ve anlaruñ sihrî ile Mûsâ’nuñ sihrini ibtâl eylemek gerekdür.” diyü va‘deleşüp, az zamân içinde, bir rivâyetde on beş biñ ve ba‘zılar kavlince üç biñ câzû ve sehğâre cem’ idüp, “Bolay ki Mûsâ’nuñ sihrini ibtâl idesüz.” diyü her birine va‘deler [262a N1] idüp ve mâbeynde Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm niçesini İslâm’a getürüp, Fir‘avn’a tıpmakdan döndürüp, halk bölük bölük Mûsâ’ya varmağa başlayup, Fir‘avn ise men’ idemeyüp, hayretinden ve kemâl-i dehşetinden “Ol câzûlardan meded yitişe.” diyü katlanup, bu hâl üzere bayramları geldükde cümle fir‘avniler bir yire gelüp ve Fir‘avn-ı la‘în sâ’ir zamânlardan ziyâde şevket ü zînet ile tahtına geçüp, Mûsâ ve Hârûn ‘aleyhimâ es-selâm ve fir‘avniler bulduğı câzûlar bi’t-tamâm ol meydâna gelüp, yüz yük iplerini ve ağaçlarını bırağup, andan efsûnlar ile her biri bir ejder gibi görinüp, halkı tağıdup, [369b R1] “Mûsâ’nuñ ejderi bir idi. Bunlaruñ vâfirdür.” diyü mel’ûnlar ögünmege başlayup, ba‘dehu Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ‘aşasını yire bırağup, fi’l-hâl bir ‘azîm ejderhâ olup, kıyruğunu Fir‘avn’uñ otağı kapısına tolaşdurup ve ol câzûlar ejderhâ gösterdüğü ağaçları ve ipleri³ bi’l-külliyeye yudup, ﴿فَعُلبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾⁴ ya’nî câzûlar mağlûb ve fir‘avniler rûsvây u ma’yûb oldılar.

Ve ammâ ba‘de zamânin ‘aşâyı eline alduğda yine ‘aşâ olup ve lâkin ol [274a E] iplikler⁵ ve ağaçlar ortalıkda nâ-bedîd olmağla câdûlar sihr degüldüğünü bildiler. Ve mu‘cize idüğünü idrâk itdiler. ﴿فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾⁶ Ya’nî ol câdûlaruñ cümlesi Mûsâ’nuñ ayağına dökildiler. Ve “Cemî-i ‘âlemleri yaradan ve Mûsâ ile Hârûn’ı halk iden tañrıya imân getürdük.” diyü İslâm’a geldiler. Ve Fir‘avn’uñ dininden kemâl-i nefretle çekildiler.

Pes Fir‘avn anlaruñ çekildüğünü gördi. “Nedür ki Mûsâ ile ittifaķıñuz vardır?” diyü cümlesini siyâset ile öldürdi. Andan şasâvetle serâyına kapanup kırk gün kendüye kimseyi bulaşdurmadı. Ve mâbeynde halk bölük

1 Kur’ân-ı Kerîm, Şuara Sûresi, 26/26, “Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır.”

2 çäre: çäre için N1, R1

3 ipleri: iplikleri E

4 Kur’ân-ı Kerîm, Araf Sûresi, 7/119, “Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi.”

5 ipler: iplikler E

6 Kur’ân-ı Kerîm, Şuara Sûresi, 26/46-48, “Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. ‘Alemlerin Rabbine inandık.’ dediler. Mûsâ’nın ve Hârûn’un Rabbine.”

bölük Mūsā'ya varmakda ve Allāh'ı bir bilüp resūline inanmakda idi. Fir'avniler men' idemez idi. "Bizüm Mūsā ile sözümüz yokdur." diyü söylerler idi.

Ba'dehu Fir'avn-ı bī-dīn vezīri olan Hāmān-ı la'ini çağırdu. ﴿يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ﴾ 1 أسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَاعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لِأَظُنُّهُ 1 ﴿كَاذِبًا﴾ Ya'nī "Ey Hāmān, benüm için bir yüksek köşk binā eyle ki anuñ üstine çıkayın. Ve ben Mūsā'yı sözinde kâzib aınların. Ve lâkin hele göge doğru varayın. Benden gayrı tañrı var mıdur, göreyin." didükde vezīri Hāmān iki yıl tamām maqdürünü şarf itmek ile bir yüksek köşk ve anuñ üzerine bir 'ālī menāre yapup [262b N1] tamām olduḡda Fir'avn ol menāreye çıkup, gökyüzine [370a R1] bakup, yirden nice görünürse yine öyle görmekle "Mūsā zā'id söylermiş. Gökde kimesne yokdur. Ve benden gayrı yirde ve gökde tañrı vardır, diyenün sözi yañlıştır." diyü küfr ü 'inādı daḡı artuḡ olup ve gāhī Mūsā ve Hārūn, Fir'avn'a varup, ḡaḡ dīne da'vet itdüklerince dīnlemeyüp, yıldan yıla fesādı ziyāde olup, ḡattā *Kur'an-ı Aẓīm* de 2 ﴿وَلَقَدْ﴾ 2 ﴿آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ ya'nī "Biz Mūsā'ya Fir'avn'ı da'vet için toḡkuz dürlü āyet virdük. Ve anı imāna getürmek niyyetine toḡkuz 'alāmet gösterdük. Yine İslām'a gelmedi. Ve şirki nihāyet bulmadı."

Ve bi'l-cümle gāhī iki üç yıl kaḡt u kıletden ḡālleri diğēr-gün oldu. Ve gāhī yağmur yağmamak ile ve gökden çekirge ve bit ve kıurbaḡa ve kıan yağmak ile içdükleri şuları şırf kıan oldu. Ve Benī İsrā'il içinde kıan içdükleri 'ayān oldu.

Şöyle ki bir bardaḡdan Benī İsrā'il içse şu idi, ve artanını³ anlara virse [274b E] yine kıanlıḡı muḡarrer idi. Yine 'ibret alamadılar. Kendülerin küfrden kıurtaramadılar. Ve gāḡ oldu ki "Mūsā'yı öldürelüm." didiler. Yine Benī İsrā'il'ün keşretine ve Mūsā'nuñ kıuvvetine bakup cür'et idemediler. Ḥattā birgün Mūsā '*aleyhi's-selām* anlaruñ inşāfa gelmedüḡine incindi. ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ 4 Ya'nī "Yā Rabb, bu kâfirleruñ mällarını şaş eyle. Ve göñüllerini baḡla." diyü du'ā eyledi. Ḥaḡ *sübḡānehu ve*

1 *Kur'an-ı Kerīm*, Mümin Sûresi, 40/36-37, "Ey Hāmān! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Mūsā'nın İlah'ını görürüm(!) Çünkü ben, onun yalancı olduğuna inanıyorum."

2 *Kur'an-ı Kerīm*, İsrā Sûresi, 17/101, "Andolsun, biz Mūsā'ya apaçık dokuz mucize verdik."

3 artanını: artuḡını R1

4 *Kur'an-ı Kerīm*, Yunus Sûresi, 10/88, "Ey Rabbimiz, sen onların mällarını silip süpür ve kalplerine darlık ver."

te‘ālā Mūsā’nuñ du‘āsını kabûl idüp cümle mâlların ve rızıkların tırdığı yirde taş itdi.

Ve bi’l-cümle *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de ¹﴿تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ fehvâsınca ol tokuz ‘alâmet ki biri ‘asâ, ikinci yed-i beyzâ, üçüncü kaht u galâ, dördüncü tûfân, beşinci çekirge, altıncı bit, yedinci kurbaga, sekizinci kan yağduğı, tokuzuncı mâ-melekleri taş olduğıdur. Her biri ki vâkı’ olurdu, yine Mūsā’ya varurlar idi. “İnşâfa gelürüz.” diyü yalvarurlar idi. Huşûşâ gitdükçe Benî İsrâ’îl’e ‘azâb eylemege [370b R1] ve oğlancıkların kırıp dürlü dürlü ‘ikâb itmege başlamışlar idi. Ve anlar Mūsā’ya gelüp ağladukça ﴿أَسْتَعِينُوا بِاللَّهِ﴾ ²ya’nî ³“Allâh’dan yardım taleb idüñ. Ve bunlaruñ cefâlarına şabr eyleñ. Ümmiddür ki Allâhu Te‘âlâ Kıbîleri helâk eyleye. Ve salţanatlarını size müyesser kıla.” diyü teselli virür idi.

Fir‘avn-ı la‘în ise Benî İsrâ’îl’i Mūsā’dan şormak kaşdına ve yalınuz düşürdükde öldürmek niyyetine iki yıl bir yol uğrağı yirde, aķarşu üzerindeki köşkinde oturup, gelüp [263a N1] geçen Benî İsrâ’îl kavmine kendünüñ mâl ü rızkını ve salţanatını ve Mūsā’nuñ fakr u fâkasını ve kıllet-i ma‘îşetini söylerdi. “Andan ne umarsuz? Eger kâdir imişse anuñ mâl ü rızkı olurdu.” diyü naşîhat eylerdi. Ve illâ Benî İsrâ’îl aşlâ sözün diñlemezler idi. Ve Mūsā’dan i’tikâdların gidermezler idi.

Âhirü’l-emr cümle Kıbîler ile ittifâk idüp ﴿سَنَقْتُلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي﴾ ⁴ya’nî ⁵“Biz yakıncacıkda Benî İsrâ’îl’üñ evlâdını kıraruz. Ve ‘avretlerine işkence iderüz. Ve biz her cihetle⁵ anlara gâlibüz. Bu yakında cümlesini kahr eylerüz.” diyü tedârük üzere iken Cenâb-ı Hâķ’dan Mūsā ‘aleyhi’s-selâma vahy gelüp ﴿فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ﴾ ⁶ya’nî “Yâ Mūsâ, benüm kullarum Kıbîlerden yiter ‘azâb çekdiler. İmdi bir gice anları al. [475a E] Ve erden ve ‘avretten ve şağır ü kebîrden kimesne koma. Kıbîler görmedin cümlesini uydurup çekil, git.” diyü emr olunmağla Mūsā ‘aleyhi’s-selâm Benî İsrâ’îl’i cem’ idüp ve iş görmiş, rüzgâr geçürmiş pîrlerle tedbîr eyleyüp ve Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm vaşîyyet itdüğü üzere tâbûtın bulup,

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, İsrâ Sûresi, 17/101, “apaçık dokuz mucize.”

2 “Allah’tan yardım dileyin ve sabredin.”

3 ya’nî: - N1, R1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/127, “Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz.”

5 Vel/cihetle: - N1, R1

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Duhan Sûresi, 44/23, “Allah da şöyle dedi: “O halde kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz.”

bile götürmeleri muḳarrer olup, muḫarrem ayının toḫuzuncı gicesi hep bir yire gelüp, ‘avretten ve oğlandan ve za‘îf pîrlerden ğayrı Benî İsrâ’îl’den üç yüz yigirmi biñ kılıca kâdir, yarar atlu ve niçe piyâde ve genc oğlan ve bi’l-cümle ol tâ’ifeden Mısr içinde [371a R1] bir kimesne ḳalmayup cem’isi ḳavl yirinde cem’ olup, Hârûn ‘aleyhi’s-selâm önlerince ve Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm ardlarınca Nîl kenârın tıutup, bir uğurdan çekilüp gitmede iken irtesi şabâḫ olduğda Fir’avn bu hâli tıuyup, “İyü, ḳurtılduḳ.” diyü gitdüklerine şâd olup ve lâkin cümle Kıbtîler Fir’avn’uñ ḳapusına varup, “Bizüm şimdide dek ḫidmetimüzi gören Benî İsrâ’îl ḳavmi olup erler ḳulumuz ve ‘avretleri câriyelerimiz meşâbesinde iken anlar bir uğurdan çıkup gideler. Senüñ devletünde bizi ḫidmetkârsuz ḳoyalar.” diyü şikâyet itdüklerinde Benî İsrâ’îl’ün bu vaz’ ile göçdüğü Fir’avn’a daḫı güç gelüp, ol gün ve gicesi ‘asker cem’ idüp, ‘aşûrâ günü ‘ale’s-şabâḫ elli kerre yüz biñ atlu ve yedi kerre yüz biñ yaya ile Benî İsrâ’îl’ün ardlarına düşüp, vezîri Hâmân leşker önince ve kendüsi bu zıkr olunan ‘askerden yigirmi kerre yüz biñ güzîde atlu ile leşker ortasında yürüyüp, muḫkem ilğar itmekle öyle zamânına dek Fir’avn leşkerinün ḳaravulı Benî İsrâ’îl’ün dümdârına yitişüp, pes Mūsâ ‘aleyhi’s-selâma haber virdüklerinde ¹ ﴿كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ﴾ ya’nî “Ḳorḳmañ ² ki Allâh’uñ ‘inâyeti bizüm iledür. Ve bize nuşret yolın göstermesi muḳarrerdür.” diyü tesellî virüp, andan [263b N1] Ḥaḳ sübḫânehu ve te‘âlâ “ ‘Aşân ile deñizi ur.” diyü Mūsâ’ya vahy idüp, Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm daḫı ‘aşâsı ile deñizi urduḳda deryâ on iki bölük olup, her bölüğünün arası bir büyük yol açılup, ³ ﴿فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾ feḫvâsınca deñiz açıldığı gibi her bölüğü bir ‘azîm tağ gibi tıurup, şu ise hevâ yüzine toğrı ḳat ḳat yığılup, aşlâ ol açılan yollara şu uğramayup, ve Mūsâ ‘aleyhi’s-selâmuñ [275b E] du‘âsı ile ân-ı vâhidede yiller esüp ve güneş ıssısı daḫı [371b R1] sâ’ir zamânlardan ziyâde olmağla her yol ḳurıyup, bataḳlığı gidüp, aşlâ tavar ayağına zahmet virmemesi muḳarrer olduğda Mūsâ ‘askeri hemân ol yolları tıutup, çekilüp, deryânuñ ḳarşu yaḳasına ‘azm itdüklerinde fir’avniler daḫı ğayrete gelüp, “Anlar geçdi. Biz geçemez miyüz?” diyü ardlarına düşüp, cümlesi deryâdan açılan yollara yürüyüp, varmağa ḫavf idenleri emr-i Ḥaḳ ile Cebrâ’îl ve Mikâ’îl ve niçe firîşteler diler dilemez ol yollar içine sürüp ve bu cânibde Benî İsrâ’îl ḳavmi ol deñiz içindeki yollara bölük bölük gitmek

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/62, “Hayır! Rabbim şüpheşiz benimledir, bana yol gösterecektir.”

2 Ḳorḳmañ: Üşnemeñ E

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Şuara Sûresi, 26/63, “Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi.”

ile hayrete düşüp, “Yâ Mūsâ, biz senünle bu yolda gideyoruz. Fe-ammâ ol bir bölüklere giden kavmimizün hâlleri nice ki?”¹ diyü ğamnâk olduklarında Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm du‘â idüp, fi’l-hâl deryâ yirinden kalkup, bir mu‘allağ kûbe gibi hevâ yüzinde тұrup, pes Benî İsrâ’îl cümlesi birbirlerini sağ ve esen görüp, bu tarıkla cümlesi deryânun öte yaçasına geçdiklerinde Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm bahır kenârında тұrup, “Şimdi Hağ sübhânehu ve te‘âlâ Fir‘avn’ı ‘askeri ile ma‘an² helâk eylese gerekdür. Korkmañ, temâşâ eyleñ. Ve her birinüz kudretü’llâhdan ‘ibret aluñ.” diyü Benî İsrâ’îl’e söyleyüp ve Fir‘avn ‘askeri³ tamâm deryâ ortasına geldüklerinde Fir‘avn’a korku galebe idüp, “Hevâ yüzinde mu‘allağ тұran deryâyı görmez misüz?” diyü Hâmân’a söyleyüp, ol mel‘ün ise “Mūsâ bu bahri cādülüğü ile geçdi. Sen tañrılığın ile geçemez misün?” diyü ta‘n eyleyüp, bu hinde Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm bir kerre ‘aşasını deñiz kenârına urup, hemân-dem mu‘allağ тұran deryâ yine eski mağâmına inüp, Fir‘avn ve cümle ‘askerî ğarğ olup, fe-ammâ Fir‘avn kendü ğarğını muğarrer bildükde ﴿أَمْنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي﴾⁴ ya’nî “Ben imân getürdüm ol Allâh’a ki Benî İsrâ’îl dağı aña imân getürmişdür. Ve ben yirde ve gökde andan ğayrı hâlık yoğduğunu [372a R1] bildüm. Ve Müslimânlardan oldum.” didükde Hağ sübhânehu ve te‘âlâ cānibinden ﴿الآن وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾⁵ ya’nî “Yâ Fir‘avn, kaçını bunca zamāndan berü ‘işyân idüp ve ‘Ben tañrıyın.’ diyü fesâd eyleyüp, salţanatuña ve ‘askerüne mağrūr olduñ. Pes şimdi ğarğ [276a E] olacağını bildükde mi imāna gelürsün.” diyü cevâb [264a N1] virilüp, hattâ Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm bu hinde deryâ dibinden bir miğdâr balçık alup, Fir‘avn’uñ boğazına şokup, “Hağ celle ve ‘alâ Fir‘avn’a merhamet eyleye.” diyü korkup, “Bir dağı böyle dimesün.” diyü tekellümine mâni‘ oldı.

Ve’l-hâşıl Fir‘avn’uñ imānı imān-ı ye’s olmağla kabûl olunmayup küfr ile ve dâlâlet üzere ‘askeri ile ğarğ oldukdan sonra Benî İsrâ’îl kavmi şübheye düşüp, “Yâ Mūsâ, eğerçi Fir‘avn gözümüz öninde ğarğ olmışdur. Ve lâkin dört yüz yıl ‘ömr sürüp, pâdişâhlık idüp, ‘ömrince hastelik görmeyüp, baş ağrısına bile mübtelâ olmayup, yimekte ve içmekte sâ’ir mağlûkâta

1 nice ki: nicedür R1

2 Fir‘avn’ı//ma‘an: ‘askeri ile Fir‘avn’ı E

3 ‘askeri: - N1

4 Kur‘ân-ı Kerîm, Yunus Sûresi, 10/90, “İsrailoğulları’nın iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım.”

5 Kur‘ân-ı Kerîm, Yunus Sûresi, 10/91, “Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.”

beñzemeyüp, heftede bir kerre efşâna çıkup, her hâli illere muhâlif olmağla korkaruz ki şimdi dahı ğarķ olmamış ola. Ve bir tarîķla çıkup¹ bizüm üzerimize zafer bula.” didüklerinde Mūsā ‘aleyhi’s-selām du‘ā idüp, ol deryâ harekete gelüp, Fir‘avn’un ve cümle leşkerinüñ ölülerini kenâra bırağup, halkuñ bu şübhesi zâ’il olup ve her kişi bunlaruñ mâlların ve silâhların soymağā başlayup, egerçi ol şerī‘atde ğanīmet mâli harām olmağla Mūsā ‘aleyhi’s-selām men‘ eylemiş idi.

Ve lâkin sözün eslemeyüp² ölüleri soymışlar ve mâlların ve rızķların yağmalamışlar idi. İrtesi olduķda Mūsā ‘aleyhi’s-selām Benī İsrâ’il kavmi ile oralıķdan göçdi. Yine fir‘avnilerden ‘Amâliķ neslinden bir maķāma yitişdi ki cümlesi büt-perestler idi. Altundan ve gümüşden şıgır başı şeklinde bütler düzüp anlara tıpmıģı ‘adet idinmişler idi.

Vaktâ ki Benī İsrâ’il tã’ifesi [372b R1] bunları gördiler, ﴿يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾³ ya’nî “Bunlaruñ bütleri gibi bize de bütler düzivir.” diyü Mūsā’ya yalvardılar. Hemân ki Mūsā ‘aleyhi’s-selām anlardan bu sözi işitdi, gönline bir korku düşüp azacaķlarını gümân itdi ve eyitti: ﴿إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّاعِزِينَ ۖ اللَّهُ يُغَيِّكُمُ إِلَهًا وَهُوَ فَضْلُكُمْ﴾⁴ Ya’nî “Siz bir câhil tã’ife imişsiz.”⁵ Ya’nî ma’nâsı “Hâķ sūbhānehu ve te‘ālā size bunca luķ idüp fir‘avnileruñ elinden ķurtarmış iken şimdi ben size ğayrı tañrı mı isteyüvirsem gerek!” diyü men‘ eyledi.

Egerçi sükût eylediler. Ve ammâ ol maķûle bütlere tıpmak sevdâsını gönüllerinde gizlediler. Bu hâl üzere cümle Benī İsrâ’il [476b E] kavmi tã zi’l-ķa‘denüñ ğurresine varınca ki on bir ay olur, Mısr’a girmeyüp deryâ kenârında ķarâr eylediler. Vaktâ ki zi’l-ķa‘denüñ ğurresi geldi, Mūsā eyitdi: “Hâliķ’umuñ benüm ile va‘desi vardur ki Fir‘avn’ı helâķ itdükden sonra otuz gice ‘ibâdete meşğul olam. Andan münâcâtā çıkup tañrum ile söyleşem ve size kitâb getürem. Ve şerī‘at hûkmini beyân eyleyem.” diyü ol tã’ifeyi oralıķda ķodı. Ve Hârûn’ı üzerlerine hâlife dikdi.⁶ Ve kendüsi yine “Ben bir aya dek [264b N1] size gelürin.” diyü ğitmegi muķarrer itdi.

1 çıkup: - R1

2 eslemeyüp: dinlemeyüp R1

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/138, “Ey Mûsâ! Onların kendilerine ait ilahları (putları) olduĝu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana.”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/138, “Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz.”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/140, “Sizi âlemlere üstün kılmış iken, Allah’tan başka ilah mı araştırıyım size?”

6 dikdi: naşb itdi N1

Ve va‘desi kırk gün idüğünü unutmuş idi. “Bir ayda gelürin.” dimege bâ‘iş bu idi. Zîrâ *Kur‘ân-ı ‘Azîm*’de ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ﴾¹ ya’nî “Biz Mûsâ’ya otuz gice va‘de eyledük. Ve ol otuzı on gice ile dağı tamâm eyledük. Pes Mûsâ’ya va‘demüz kırk gice ile tamâm oldu.” dimekdür.

Ve bu cānibde Benî İsrâ’îl kavmi “Yâ Mûsâ, çünkü gidersün ve bize kitâb-ı şerî‘at getirürsün, bize i‘tikâd u yakîn gelmek için pîrlerimizden birkaç kimesne bile alıgıt ki anlar da tañrının kelâmın işitsünler. Ve bize geldükleri zamânda gördüklerini ve işitdiklerini takrîr itsünler.” didüklerinde [373a R1] ² ﴿وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا﴾ Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm Benî İsrâ’îl’den yetmiş nefer pîri ihtiyâr eyledi. Ve “Ben bir aya dek yine size gelürin.” diyü kavmine istimâlet virüp ol pîrler ile çekildi, gitdi.

Vaqtâ ki Tûr-i Sinâ’ya vardılar, evvelâ bir ay ve tekrâr on gün dağı şavm üzere oldılar. Ve bi’l-cümle zî’l-ka‘de ayını tamâm ve zî’l-ħicce ayının gününü oruç ıttılar.

Berü cānibde Benî İsrâ’îl kavmi otuz güne dek ıttıldılar. Gördiler ki Mûsâ gelmedi, ol ihtiyârlarının guşşasın çekmege başladılar. Ve “Mûsâ va‘desine gelmemeye sebep ne ola ki?” diyü ıtanışık eylediler. Âhirü’l-emr sözi bunun üzerine muḳarrer kıldılar ki “ ‘Fir‘avnîlerün ğanîmeti helâl degüldür.’ diyü Mûsâ bizi men’ itmiş iken eslemedük ve çıkan meyyitlerün mâlların yağmâladuk. Ekşer ihtimâl budur ki Mûsâ andan ötüri bize incinmiş ola. Bu zamâna dek eglenüp va‘desine gelmeye. Pes münâsib olan budur ki ol alduğumuz mâl ü menâli bir yire cem’ eyleyevüz. Kendümüzde andan nesne ıkomayup Mûsâ’nun naşihâtinı tutavuz ki bizden yüz çevirmeye.” [277a E] diyü ğanîmet mâlini bi’l-külliyeye devşürdiler. Ve Hârûn ıarşusunda bir yire yığâkodılar.

Ve lâkin içlerinde Sâmirî adlı bir kimesne var idi ki aşı İrâḳ zemîninde Mâcîrî nâm büt-perestler küyından idi.³ Egerçi ki kendüsi Mış’da büyüüp ve Mûsâ’ya imân getürmüş idi, fe-ammâ vatandaş olan küy halkı buzağı başı şeklinde bütlerle ıapmak üzere olmağın bunun dağı büte ıapmağa meylî var

1 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/142, “Mûsâ’ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı.”

2 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/155, “Mûsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti.”

3 Ki//idi: - N1

idi. ‘Ale’l-ḥuşuş Benî İsrâ’îl kavmi ‘Amâlika üzerine gelüp, bütlerin görüp, “Bize de böyle bütler düzidir.” diyü Mûsâ’ya içdâm eyledüklerinde Sâmirî işidüp hazz eylemiş idi. Ve “Bunları azdurmak kolay ancak.” diyü hâtırında şaklamış idi.

Ve kendüsi [265a N1] Mısr’da toğup Mûsâ vücûda geldüğü zamânda kırılması emr olınan oğlancıklardan idi. Fir’avn korkusundan [373b R1] anası bir mağâreye birağup gitmiş idi. Ve Hâk *sübḥānehu ve te‘ālānuh* emri ile Cebrâ’îl *‘aleyhi’s-selâm* varup, kanadı ucını Sâmirî’nün ağzına virüp tâ büyüyince bu vechle gıdâsını virmiş idi. Pes kâmil yigit olduğdan sonra Cebrâ’îl *‘aleyhi’s-selâmuñ* izinden bir avuç toprak alsa cemâdâtdan her neye ki saçsa hayât bulup zî-rûh olacağını Mûsâ’dan iletmiş idi. Ve “Kim bile, bir zamânda gerek ola.” diyü Cebrâ’îl izinden bir avuç toprak alup yanında hıfz eylemiş idi. Ve kendüsi bir derecede üstâd kıyımıcı idi ki şan’atında mahâreti ve gayrılardan ziyâde kudreti muḳarrer idi.

Vaḳta ki Mûsâ va‘desine gelmedi, Sâmirî “Furşât ḡanîmetdür.” diyü Benî İsrâ’îl bir yire cem’ eyledüğü ḡanîmet mâlini âteş ile yakdı. Ve altunını ve gümüşünü ayrı ayrı sızurup buzağı endâmında bir büt peydâ eyledi. Ve Cebrâ’îl izinden aldugı toprakdan üzerine saçup ol bütî harekete getürdi. Hattâ sâ’ir buzağular gibi böğüremeğe başladı. Ve Benî İsrâ’îl’e ﴿هَذَا إِلَهُكُمْ﴾¹ dıdı. Ya’nî “Sizün de Mûsâ’nuñ da tañrısı işte budur. Nihâyet Mûsâ bunun maḳâmının unıdup aramağa başladı. Bu ise kendüsi size gelüp cemâli ile teşrif itdi. İmdi buña secde eyleñ ki Mûsâ’yı ve sâ’ir pırleriñüzü size sağ ve esen getüre.” diyince Benî İsrâ’îl cümlesi buzağuya secde idüp, ancak Hârûn’a tâbî olan on iki [biñ] âdem ḳalup, anlar secde eylemeyüp, mâ’adâsı cemî’an kâfir olduğda Hârûn *‘aleyhi’s-selâm* bunlar ile cenge ve naşîhate başlayup ve lâkin kimesne eslemeyüp ﴿لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ﴾² [277b E] ya’nî “Tâ Mûsâ gelince biz bu hâl üzere ṭururuz.” diyü Sâmirî siḫri³ ol kavmi ḳalâlete düşürmüş idi. Ol buzağuya secde eylemeğe müdâvemet eylemişler idi.

Bu cânibde Mûsâ *‘aleyhi’s-selâmuñ* [374a R1] kırk gün şavmı ve ‘ibâdeti tamâm olduğdan sonra muḳaddemâ âteş gördüğü münâcât yirine

1 *Kur’ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/88, “Bu sizin de ilahınızdır, Mûsâ’nın da ilahıdır. Öyle iken Mûsâ, (ilahını burada) unuttu (da onu Tur’da aramaya gitti).”

2 *Kur’ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/91, “Mûsâ bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz.” | N1 ve R1 nüshalarında âyetin ilk iki kelimesi yanlış yazılmıştır.

3 siḫri: suḫrı E

gidüp, ardınca ol yetmiş kişi dağı bile sa'y idüp, pes Hâk *sübhānehu ve te'ālānuh* emri ile Mūsā'yı bir ak bulut kaplayup, şöyle ki hicāb altında kalup, ba'dehu Sāmīrī'nün itdüğü sihri¹ ve Benī İsrā'īl'ün buzağuya tapduklarını Hâk *celle ve 'alā* beyân idüp, andan *إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ* ﴿٢﴾ *بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي* ﴿٣﴾ ya'nī “Ben seni halk üzerine peygamberlik [265b N1] için ihtiyār eyledüm. Ve seni Kelīm idindüm. Senünle söyleşdüm. *فَخُذْ* ﴿٤﴾ *مَا آتَيْتُكَ* ﴿٥﴾ İmdi saña virdüğüm nesneyi tut ve muhkem şakla. Ve hükmi ile ‘amel eyle. Ve kavmüne dağı ‘amel itdür.” diyü birkaç levh üzerinde *Tevrāt*’ı Mūsā’ya virdi ki yüz biñ ve yigirmi âyet idi.

Fe-ammā zıkr olunan levhlerün ne idüğünde ihtilāf vâkı‘ olup *İşrāku't-tevārīh* yazduğı üzere zümürüdden ve Taberī kavlince yâ altun veyâhüd kırmızı yâkûtdan üzerlerinde *Tevrāt* yazılmış idi.

Ba'dehu Mūsā *'aleyhi's-selām* ﴿٤﴾ *رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ* ﴿٥﴾ ya'nī “Yâ Rabb, baña kendüni göster ki saña nazar kılayın. Kelāmuñ ile şafâ bulduğum gibi rü'yetünle dağı müşerref olayın.” didükde ﴿٦﴾ *لَنْ تَرَانِي* ﴿٧﴾ “Yâ Mūsā, sen beni göremezsün. Ve benüm tecellüme şakat getüremezsün.” *وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ* ﴿٨﴾ Ya'nī “Karşındaki şağa tecelli eyleyeyin. Sen aña nazar kııl. Ve benüm tecellüme şakat getürebilür mi, evvel anı bil. *فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانُهُ فَسَوِّفَ تَرَانِي* ﴿٩﴾ Eger ol şağ yirinde şurursa ve tecelli nürına şakat getürür ise sen de beni görebilürsün. Ve benüm rü'yetümi heves kııırsun.” diyü hitāb olııup andan soñıra ﴿١٠﴾ *فَلَمَّا بَلَغَ رُؤُوسَ الْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا* ﴿١١﴾ ya'nī hemān-dem ki Hâk *celle ve 'alā* ol şağa tecelli eyledi ve ‘azameti nürınuñ bir pertevini ‘arz eyledi, ol şağ päre päre oldu. Ve Mūsā *'aleyhi's-selām* heybetinden haykırup [374b R1] düşdi. Ve ‘aklı bi'l-küllıııye başından gitdi.

Rivāyet iderler ki ol şağ altı päre olup Şām vilāyetinden kılkdı. Ve Hicāz taraflarına nakl itdi ki biri Yeşrib ve biri Ğānūr ve biri Hārārān⁹

1 sihri: suhri E

2 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/144, “Ey Mūsâ! Vahiylerim ve konuşmamlı seni insanlar üzerine seçkin kııldım.”

3 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/144, “Öyleyse sana verdiğimi al.”

4 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/143, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım.”

5 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/143, “Beni (dünyada) katiyen göremezsın.”

6 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/143, “Fakat (şu) dağa bak.”

7 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/143, “Eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.”

8 *Kur'ân-ı Kerim*, Araf Sûresi, 7/143, “Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mūsâ da baygın düştü.”

9 Hārārān: Hārārān N1, R1

tağlarıdır. Ve evvel pâresi Medîne cānibine düşdi ki biri Uhud ve biri Emevî [278a E] ve biri Deķān¹ tağlarıdır. Pes tağa olan tecelli Mūsā'ya olaydı, yanup kül olmak muķarrer idi.

Ve'l-hāşıl ba'de zamānin Mūsā'nuñ 'aķlı başına geldi. Tevbe ve istiğfār idüp ve tecelli taleb eyledüğine nādim olup, *Tevrāt* ile levhlerini götürüp, ol pīrlere geldükde “Yā Mūsā, egerçi ki senüñ münācātuñ işütdük ve lâkin Hāķ te'alānuñ cevābın işitmedük. Ve cemālini temāşā itmedük. Bu taķdırce bizüm bunda geldüģümüzden murād hāşıl olmadı.” didüklerinde hemān ol aķ bulut yine geldi. Mūsā'yı ve ol pīrleri hicāb içine aldı. Cümlesi Hāķ te'alānuñ emr ü nehyini işitdiler. Ve Mūsā'nuñ münācātına luţf ile cevābını istimā' itdiler.

Andan sonra ﴿يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ جَهْرَةً﴾² ya'nî “Egerçi ki biz bu āvāzı işidürüz, ve lâkin Allāhu Te'alā'yı āşķare görmeyünce saña inanmazuz.” diyü nizā' itdüklerinde fı'l-hāl [266a N1] bir heybetlü āvāz işidildi. Ve cihānda ķarañulıķ ve gök gürlemesi zühür eyledi. Bu heybetden ol yetmiş kişı bir uğurdan helāk oldu, cānları çıķdı.

Mūsā '*aleyhi's-selām* daķı buzağuya tapduķları için Cenāb-ı Hāķ'dan Benī İsrā'il'e hışm oldu, añlayup “Yā Rabbī, Benī İsrā'il'den birķaķ sefihler bilmezlik eylemekle bizi bile mi helāk idersün?” diyü münācāt idüp ve bunlaruñ tekrār hayāt bulmaların isteyüp, āķir du'āsı bereķātında ol yetmiş kişı yine hayāt bulup ve itdükleri güstāhlıķa her biri peşimān olup, tevbe ve istiğfār iderek gitdiler. Ve tağdan aşığa inüp yollarına ķekildiler.

Vaķtā ki Benī İsrā'il'e geldiler, cümlesini Sāmiri düzdüģi buzağuya secde eylemekde buldılar. Mūsā '*aleyhi's-selām* ğāzaba geldi. [375a R1] Hārūn'un şaķalına yapuşıdı, çekdi. Ve niķe dürlü ta'nlar ve 'itāblar itdi. Hārūn '*aleyhi's-selām* daķı kendüñün ğünāhı yoğduğın ve sözi ķabül olunmaduğın³ bildürdükde Mūsā, Hārūn'a acıyup, mağfireti için du'ā eyleyüp, andan Benī İsrā'il ķavmine hitāb idüp, ﴿يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسِينًا﴾⁴ “Tañrıñuz size va'de eylemedi mi idi? ﴿أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ﴾⁵ Ben sizi koyup gideli çok zamān mı oldu ki

1 Deķān: Veķān E, R1

2 *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/55, “Ey Mūsā! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız”

3 olunmaduğın: itmedüklerin R1

4 *Kur'ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/86, “Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaadde bulunmadı mı?”

5 *Kur'ân-ı Kerim*, Taha Sûresi, 20/86, “(Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti?”

bunuñ gibi ‘iṣyān idesüz. Bir buzağuya secde idesüz.” didükde her biri ḥ‘ār u hacil olup, tevbe vü istiğfāra başlayup ve lâkin “Bize Sāmīrī’den oldı.” diyü cevāb vormeleri ile Ḥazret-i Mūsā ¹ ﴿فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ﴾ ya’nī “Ey Sāmīrī, saña n’oldı ki bu kavmi böyle idlāl eylemişsün.” didükde [278b E] ² ﴿قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾ ya’nī “Gayrılar görmedügi Cebra’ıl’i ben gördüm idi. Ve anuñ izinden bir avuç toprak aldum idi. Vaqtā ki buzağuya saçdum, ḥayāt buldı. Ve ḥalkuñ aña secde eylemesi andan oldı.” diyü cevāb yirdükde “Yā Sāmīrī, ben seni öldürmezsin. Ve lâkin ³ ﴿فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ﴾ yūri var, ḥayātda olduğça ‘*Lā misās.*’⁴ diyü gez. Benī Ādem’e yaklaşma.” diyü du‘ā itmekle Sāmīrī tağlara düşüp, gidüp aslā kimseye yaklaşmayup ve ādem gördükçe “*Lā misās.*” diyü çağırup, ya’nī “Yanuma gelme ve baña yapuşma.” diyü tenbīh idüp, andan Mūsā ‘*aleyhi’s-selām* ol buzağuyı yakup, külini deryāya şavurup, cümle ḥalk anuñ bātıl idüğini bilüp, tevbeye başlayup, yarlığanmalarına Mūsā’dan du‘ā istedüklerinde Rabb-i ‘İzzet’den ḥiṭāb gelüp “Yā Mūsā, ben kavmüñüñ günāhlarını ol zamānda bağışların ki cümlesi diz üzerine oturalar. Ve buzağuya tapmayan on iki biñ kişi gelüp anları kılıçdan geçüreler.” buyurdi.⁵

Pes Benī İsrā’ıl bu ḥāle rızā virüp, birbiriyle esenleşüp, bir şabāḥ cümle meydāna çıkup, dizlerin çöküp, ol tapmayan [266b N1 | 375b R1] on iki biñ kişi kılıçları ile gelüp, ana oğula ve oğul babaya bakmayup, kırmağa başladuklarında içlerinden muḥkem ğırīv kópup, yir gök ditreyüp, āḥir Ḥaḳ *sūbhānehu ve te’ālānuñ* emri ile bir bulut gelüp, anları kaplayup, kimse kimseyi seçemeyüp, tā zevāl zamānına dek kılıç şakırdısı ‘ayyūḳa çıkup, bu ḥālī gören pīrler ve oğlancıklar toprağa yüz urup, Mūsā’dan meded istedüklerinde Mūsā ‘*aleyhi’s-selāmuñ* du‘ası ile Ḥaḳ *celle ve ‘alā* günāhların bağışlayup, bundan soñra kırılmaları men‘ olunup ve lâkin günāhları bağışlanınca yetmiş biñ kişi kılıçdan geçüp, andan soñra ol bulut açılıp, ‘ālem münevver olduğda Mūsā ol kavme *Tevrāt*’uñ aḥkāmasını bildürmege başlayup, cümlesini i’lām eyledükde Benī İsrā’ıl kavmi o ḥükmleri çoksunup, “Biz bunları edā idemezüz.” diyü gönüllerinden geçirüp, “Çāresi

1 *Kur’ân-ı Kerīm*, Taha Sûresi, 20/95, “Ya senin derdin neydi ey Sāmīrī?”

2 *Kur’ân-ı Kerīm*, Taha Sûresi, 20/96, “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım.”

3 *Kur’ân-ı Kerīm*, Taha Sûresi, 20/97, “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) ‘Bana dokunmak yok!’ diyeceksin.”

4 “Bana dokunmayın.”

5 buyurdi: - E, N1

bunu Mūsā'dan bilmekdür.” diyüp, “Yâ sen bize incinüp тұrursun. Şimdi bu hükmleri kendü kendününden söylersün.” diyü ‘inâda başlayup, Mūsā ‘aleyhi’s-selâm ise kendü ile bile giden yetmiş kişiyi getirüp, “Nice işitdünüz ise haber virün.” diyü içdâm idüp, anlar dañı cevâba gelüp, fe-ammâ bu ahkâmuñ edâ eylemesi anlara dañı müşkilrek gelmekle “Egerçi [279a E] Mūsâ didüğini Allâhu Te‘âlâ buyurmuşdur, ve lâkin ‘Kullarumdan bunlaruñ edâsına kâdir olan edâ eylesün. Kâdir olmayanlar kendü hâlinde olsun.’ diyü ruhşat virmişdür.” diyü yalan şehâdet eyleyicek Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm ziyâde incindi.

Ve du‘âsı ile Şâm vilâyetinden bir büyük tağ yirinden kopup, ol kavmi ihâta idüp üzerlerinde sâye bân gibi тұrdı. Niteki *Kur‘ân-ı ‘Azîm*’de ﴿وَإِذْ نَفَقْنَا الْجَبَلِ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾¹ ya’nî “Biz bir tağı yirinden koparup ve sâye bân gibi ol kavmuñ başları üstinde тұtduk. Pes anlar üzerlerine düşer şandılar. Çâr u nâ-çâr *Tevrât* hükmini kabûl eylediler. Fe-ammâ hemân ol tağ üzerlerinden ayrılınca [376a R1] ve kendüler hâlâş yaqasına çıkınca rızâ virmek üzere oldılar. Yine gönüllerinde ‘inâd ve “Bizüm aña tâqatımız yokdur.” diyü fesâdı muqarrer eylediler.

Hattâ şağ yañaqları üstine secde idüp şol gözleri ile tağ ayrılır mı, diyü göge bakarlar idi. Hattâ şimdi dañı Yehūdâ’nuñ secdeleri bu üslûb üzerine olmağ ol zamândan qalmışdur.

Ve bi’l-cümle ol tağ Mūsâ’nuñ du‘âsı ile üzerlerinden gitdi. Andan Mūsâ anları alup Mısr şehrine teveccüh itdi. Vaqtâ ki Mısr’a gitdiler,² Kıbtîleruñ serâyalarına qondılar. Ve Hâk *sübḥānehu ve te‘âlānuñ* in‘âm u ihsânı baħrine müstağrak oldılar. Az zamân geçmedin mağrib ve maşrıq ve Mâzenderân ve Endülüş şehirlerine varınca ta‘mîr eylediler. Ve Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm [267a N1] saltanatla naşihatde ve ol kavme “Allâh’a şükr eyleñ.” diyü delâletde ve *Tevrât*’uñ ahkâmını edâ itdürmekde sa’y u diğkâatde³ dağıka fevt eylemezdi.

Ve bi’l-cümle bu hâl üzere Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm Benî İsrâ’îl’e *Tevrât* ile hükümet ve mâbeynlerinde icrâ-yı şer‘at eylerken birgün iki kûy mâbeyninde bir pîr kişi mağtûl bulundu. Meger ki gâyetde maldâr kimesne⁴

1 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Araf Sûresi, 7/171, “Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı.”

2 gitdiler: girdiler R1

3 sa’y ü diğkarde: - R1

4 kimesne: - E, N1

olmağla vârişleri olacak kimesneler ki qarındaşı oğulları idi, bir gice ikisi de ittifak idüp ‘ammilerinüñ qapusına vardılar. Ve âvâz idüp taşra çıkardılar. Andan emân vormeyüp boğazladılar idi. Ve iki küy mabeyninde bir hâlî yire birağup irtesi qan bahâsını da’vâ iderek Mûsâ huzûrına geldiler idi.

Ve’l-hâşıl her ne kadar ki teftiş olındı, kim öldürdüğü bulunmadı. Ve kâtılı şer’ ile zuhûra çıkup bilinmedi. Âhirü’l-emr Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ol iki küyuñ halkına diyet hüküm eyledi. “Vârişlerini qan bahâ ile râzî eylemek gereksüz.” diyü söyledi. [279b E] Bu hâletde iki küylü birbirlerine düşdi. “Kâtil sizdendür, yok sizdendür.” diyü birbirine girişdi. Muhkem ceng ü cidâl olup bir niçe kimesneler dahı katl olındı. Vârişler [376b R1] ise meyyiti defn eylemeyüp “Elbette kâtil bulunmayınca biz bunu gömemezüz.” diyü feryâd iderler idi.

Pes ol küylaruñ halkı Mûsâ’ya geldiler. Du’â taleb eylediler ki içlerinde kâtil kim ise ma’lûm ola. Ve iki küylü birbiriyle ceng itmedin kırtula. Vaqtâ ki Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm du’â eyledi, ¹ ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً﴾ ya’nî “Ey kavm, Allâhu Te’âlâ size emr eyledi ki bir sığır alup boğazlayasuz. Ve bir pâresi ile ol ölüyi urasuz ki dirilüp söyleye ve kendüsini kim depeledüğünü beyân eyleye.” didükde ² ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ ya’nî “Yâ Mûsâ, Allâh’a du’â eyle ki ne şıfatlu sığır boğazlayacağımızı bize bildürsün.” ³ ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ﴾ Andan Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: “Allâh’uñ emri budur ki ol sığır kıatı yaşamış olmaya. Ve kıatı genc olmaya. Orta yaşlu ola.”

Andan ol kavm ⁴ eyitdiler: “Bu didüğün gibi sığır olur. Ve lâkin ⁵ ﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهَاءُ﴾ ya’nî Allâh’a du’â eyle ki ol sığır nice rengli gerek idüğün bize bildürsün.” ⁶ ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْهَاءُ تَسْرُّ﴾ Andan Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: “Allâh’uñ emri budur ki ol ⁷ النَّاطِرِينَ

1 Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/67, “Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor.”

2 Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/68, “ ‘Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın.’ dediler. ”

3 Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/68, “Mûsâ şöyle dedi: ‘Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır.’”

4 kavm: - E, N1

5 Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/69, “Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? Açıklasın.”

6 Andan//bildürsün: - N1

7 Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/69, “Mûsâ şöyle dedi: ‘Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır.’ dedi.”

didüğümüz orta yaşlı sığıruñ rengi şaru kısmınıñ güzeli ola. Ve her kim anı görür ise renginüñ leñâfetinden sürür hâşıl ide.”

Pes ol kavm bir yire geldiler. Kendüler şordukça sığıruñ ‘alâmeti ziyâde olup bulması müşkil olduğından hayrete taldılar. ‘Âkıbet didükleri gibi sığırı [267b N1] bir fakîre karıcıkda buldılar ki dâr-ı dünyâda andan gayrı bir mâ-meleki yok idi. Ve bir yetimi ve kendüsi anuñ südi ile geçinürler idi.

Vaqtâ ki “Bize bu sığırı şat.” diyü söylediler, ol karıcık biñ akçe bahâ taleb eyledi. Bunlar bî-huzûr olup Mûsâ’ya gitdiler. “Biñ akçeye sığır mı olur?” diyü¹ söylediler. Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm [377a R1] eyitdi ki “Güç ile alursañuz murâd hâşıl olmaz. İyülik ile her niçeye dir ise almak gereksüz.”

Çünki karı Mûsâ’nuñ bu sözini tıydı, sığırı almağa geldüklerinde iki biñ akçe taleb eyledi.² Andan yine Mûsâ’ya gelüp ﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ﴾ ya’nî “Allâh’a du‘â eyle ki bize ol sığırı dahı eyüce beyân [280a E] eylesün. Ve şühemüzi hâll eylesün ki aña göre çalışavuz. Her niçeye olırsa sığırı alavuz.” didüklerinde Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm eyitdi: ﴿إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِئَةَ﴾³ Ya’nî “Bir sığır gerekdür ki yir sürmemiş ola. Ve boyunduruğ görmemiş ola. Ve kıuyudan şu çekmemiş ola. Ve kimse anı kullannmamış ola. Ve aslâ anda kimse ‘ayb bulmaya. Ve renginde bir gayrı reng dahı mañlûl olmaya.”⁴

Ve’l-hâşıl eger Mûsâ evvelâ kendülere “Şığır boğazlañ.” diyü emr eyledükde “Nice sığır gerekdür?” diyü şormasalar, her kangi sığırı boğazlasalar murâdları hâşıl olurdı. Ve lâkin anlar diğkât idüp şordukça Cenâb-ı Hâk’dan dahı teklif ziyâde olup kendülere müşkilrek görindi. Ve hikmet bu idi ki bu sebep ile ol karıcık ve yetimi mâl ü menâle mâlik olmağa irâdetu’llâh müte’allik olmuş idi.

1 diyü: diyü Mûsâ’ya N1, R1

2 taleb eyledi: istedi E

3 *Kur’ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/70, “Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz.” | E ve R1 nüshalarında âyetin başına “yâ Mûsâ” yazılmıştır. Ancak âyetin aslında bu ibare yoktur.

4 *Kur’ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/71, “Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır.”

5 Son iki cümle N1 ve R1 nüshalarında “boyunduruğ görmemiş ola” cümlesinden sonra gelmektedir.

Ve'l-hâşıl karıdan şıgırı istediklerince biñer akçe dahı arturur idi. Ve “Şatılığım degüldür.” diyü ‘özü eyledi, tırdı. Pes tā şol zamāna dek ki ol şıgırı derisi tolusu altuna aldılar. Ve “Tek şübhemüz zā’il olsun.” diyü boğazladılar. Ve bir uyluğı ile ol yigirmi günlük kararmış ve şekli bozulmuş meyyite urdılar. Der-hāl kaıkdı, oturdu. Ve boğazlanduğı yirden yine kanı akmağa başladı. Ve kendüi öldürenler karındaşı oğulları idüğini adları ile Mūsā’ya haber virdi. Cümle hāzır olanlar işitdiler. Ve bu vechle ölü dirildüğine ta’accüb itdiler.

Hemān-dem Mūsā buyurdu, ol kâtillere kışaş olunup emr-i şer’-i şerif icrā olındı. Ba’dehu meyyit yine arkası üzerine düşüp öldi. Evvelki şekline [377b R1] girüp kanı akmaz oldu. Ve her kişi defnine mübāşeret eyledi.

Ba’de zālik Mūsā Peyğamber dā’imā Benī İsrā’il’e naşıhat ve *Tevrāt* ahkāmını kendülere rivāyet kılurken meclisinde birgün bir kişi yirinden tırdı. “Yā Mūsā, ‘aceb senden ‘ālim [268a N1] kişi var mı ola?” diyü şordı. Mūsā cevāb virüp “Egerçi ki Allāhu Te‘ālā’nuñ ‘ālim ü fāzıl kulları çokdur. Ve lākin añlanan budur ki şimdilik benden ‘ālimi yokdur.” didüğü gibi Cenāb-ı ‘İzzet’den vahy geldi ki “Yā Mūsā, iki deniz kavuşduğı yirde benüm bir kulum vardur. Ol senden kāmildür. Ve anuñ ‘ilmi bir baħr-i bī-pāyān gibidür¹ ki senüñ ‘ilmüñ ol baħr içinde bir dildür. Ve ol kulumuñ adı Hızır’dur. Ve sen anı bulmağa götüreceğün zaħire saña [280b E] delildür.” [buyurdu].

Pes Mūsā ‘aleyhi’s-selām bunu ki vahy ile bildi, muħarreb düstlarından olan Yūşā’ bin Nūn’a hıttāb idüp, ² ﴿لَا أَنْبِئُكَ حَتَّىٰ أَتِلْعَ الْبَحْرَيْنِ﴾ ya’nī “Yā Yūşā, ben mecma’u’l-baħreyni bulmayınca ve Hızır’ı görüp muşāḥabet kılmayınca olamazın. Hemān yaraık gör ki senüñ ile gidelüm. Mecma’u’l-baħreyne toğrı āb-ı revān gibi pāk niyyet ile ‘azm idelüm.” didi.

Yūşā’ dahı bir zimbil içine ta‘ām koydu. Ve bir tızlanmış kırı balık götürdi. Mūsā ile Mışır’dan çıkup gitdiler. Ve üç günlük yol olan mecma’u’l-baħreyne ‘azimet itdiler. Tā ki varup Hızır’ı bulalar. Ve şeref-i şöḥbeti ile müşerref olalar.

Ba’zılar dirler ki “Hızır peygamber degüldür, ve lākin evliya’u’llāhdandur”. Fe-ammā ‘ulemānuñ ekşeri ittifāk itmişlerdür ki

1 pāyān gibidür: pāyāndur N1, R1

2 *Kur’ân-ı Kerim*, Kehf Sûresi, 18/60, “İki denizin birleştiğı yere varıncaya kadar durmayacağım.”

peygâmberdür. Ve ammâ adı Hızır mıdır, yohsa İlyâs mıdır veyâhüd Eremiyâ mıdır, ihtilâf eylemişlerdür. Zîrâ ba'zılar kavlince adı Eremiyâ, lakabı Hızır'dur. Ve her kanda otursa ve yürürse eṭrâfı tâze çemenler bitmegin ve dört yanı ser-sebz-i ḥazrâ olmağın Hızır dimişlerdür. Ḥattâ bir taş üzerinde otursa sâ'atiyle çemenler bitmek muḳarrerdür.

Ve ba'zılar “Adı Elyesa”dur. Ḥattâ *Kur'an-ı 'Azîm*'de ﴿وَأِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ﴾¹ âyetinden murâd Hızır'dur.” diyü haber [378a R1] virmişlerdür. Ve yine Benî İsrâ'il'den ve Mûsâ '*aleyhi's-selâmu*n akribâsındandır. Ḥaḳ te'âlâ aña ḥayât âbını naṣîb eylemişdür ki İsrâfil'ün şûrî âvâz virince ol ḥayâtda olup deryâ cānibindeki ḳazâlardan Müslimānları ḥalâş itmege mü'ekkel ḳılınmışdur. Ve İlyâs daḥı ḳara cānibinde ve ṭağlarda ve tenhâ yırlerde benî Âdem'i belâlardan ḳurtarmağa ḥidmeti ile ḳıyâmete dek ḥayâtdadır.

Ve ammâ İlyâs'ın peygâmbirliğinde ihtilâf yokdur. Zîrâ *Kur'an-ı 'Azîm*'de ﴿وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾² vâḳî' olmuşdur.

Pes Mûsâ ve Yûşâ' Mışır'dan çıkup yola düşdiler. Ve üçinci gün diyince öyle zamânında mecma'u'l-baḥreyne ḳavuşdılar.³ Fe-ammâ azıḳlarını hep yimişler idi. Ancaḳ zimbillerinde ol tuzlu balıḳları ḳalmış idi. Mûsâ '*aleyhi's-selâm* bir miḳdâr yorgun düşüp ol maḥalde bir yaşşı ṭaş var idi. Ol ṭaşuñ⁴ üzerine çıkup yatdı, uyudu. [268b N1] Yûşâ' zimbili yanına ḳoyup oturdı, bekledi. Ba'de zamânın bir yıl çıkup deryâyı ṭalaslandurdı. Ol balığa bir ḳatre şu ṭoḳınmağla fi'l-hâl dirilüp [781a E] şıṭrayu şıṭrayu deryâya atıldı, gitdi. Deñize indügi gibi deryâ iki bölindi. Şöyle ki dibi görindi.

Yûşâ' bu ḥâli görüp bunca günlük ḳurı balıḳ dirildüğünü ta'accüb itdi. Ammâ unıdup Mûsâ'ya diyüvirmedi. Meger ki âb-ı ḥayât didükleri oralıḳda idi. Ve balığa ṭoḳınan anuñ ḳaṭresi idi ki ḥayâtına sebeb oldu. Ba'dehu Yûşâ' daḥı yatdı, uyudu. İrtesi şabâḥ oldu. Ḳalkdılar, namâzların edâ idüp yollarına çekildiler. Yûşâ' balıḳ ḳışşasını unıtdı. Ammâ Mûsâ bir menzil gitdükdən soñra Yûşâ'a eyitdi:⁵ ﴿آتَيْنَا عِدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾ Ya'nî “Yâ Yûşâ', bugünkü seferimüzden ḳatı zahmet çekdük. Ḥuşuşâ ki yorılduk. İmdi

1 *Kur'an-ı Kerim*, Enam Sûresi, 6/86, “İsmail ve Elyesa ve Yûnus”

2 *Kur'an-ı Kerim*, Saffat Sûresi, 37/123, “Şüphesiz İlyâs da peygamberlerden idi.”

3 ḳavuşdılar: ulaşıdılar E, N1

4 Ol ṭaşuñ: - N1

5 *Kur'an-ı Kerim*, Kehf Sûresi, 18/62, “Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük.”

ol balığı getir ki yiyelim. Hâk *celle ve ‘alāya* şükürünü diyelim.” dediği gibi Yûşa‘ balık hikâyetini anı. ¹ ﴿أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْثَقْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ﴾ Ya’nî ki [378b R1] “Yâ Mûsâ, kaçan biz ol taşta yitişdik ve bir mikdâr dinlenelim diyü yatadüşdik,” ² ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ ben balık kışşasını saña dimege unıtdum. Anı baña unıtdurmadı, illâ şeytân unıtdurdu.” diyü balığun dirildüğünü ve bir kaçre şu tokınmağla şıçrayup denize girdüğünü beyân eyledi.

Hemân-dem Mûsâ’nun hâtırına geldi ki Hâk *celle ve ‘alâ* “Sen Hızır’ı bulmağda azuğun saña delil olur.” demiş idi. Der-hâl girüye döndiler. Kaçan ki ol mağalle geldiler, Mûsâ *‘aleyhi’s-selâm* ol balığı deniz dibinde gördi. Ve deniz iki cânibe bölünmüş тұrur idi. Pes Mûsâ *‘aleyhi’s-selâm* balığa toğrı yürüdi. Balık dağı içeriye çekildi. Mûsâ anuñ ardınca vardı. Namâz kıılurken Hızır’ı mağâmında gördi. Namâzdan fâriğ olduğda “*es-Selâmu ‘aleyke yâ ‘abda’llâh.*”⁴ didi. Ol dağı “*Aleyke’s-selâm yâ Kelîma’llâh.*”⁵ didi.

Andan Mûsâ *‘aleyhi’s-selâm* cevâba gelüp, ﴿هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾⁶ ya’nî “Beni yoldaşlığa kabûl ider misün ki senünle yoldaş olam. Ve Hâk te’âlâ saña öğrettiği ilmlerden ben dağı öğrenüp ta’limün ile menfa’atler bulam.” didükde Hızır *‘aleyhi’s-selâm* cevâb virüp, ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾⁷ ya’nî “Yâ Mûsâ, sen benümle olmağda şabr idemezsin.” didi.

Ve lâkin Mûsâ *‘aleyhi’s-selâm* ﴿سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾⁸ “Yâ Hızır, inşâ’llâh sen beni şabirlerden bulursun. Ve emrüne itâ’atımdan râzî olursun.” diyü cevâb virdükde Hızır *‘aleyhi’s-selâm* [269a N1] tenbîh idüp [281b E] ﴿فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ﴾⁹ “İmdi yâ Mûsâ, eğer baña tâbi olup benümle yoldaş olursañ zinhâr

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/63, “Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada...”

2 yatadüşdik: yanadüşdik R1

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/63, “...balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu.”

4 “Ey Allah’ın kulu, selam senin üzerine olsun.”

5 “Ey Kelimullah, selam senin üzerine olsun.”

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/66, “Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?”

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/67, “Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin.”

8 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/69, “İnşaa’llah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim.”

9 *Kur’ân-ı Kerîm*, Kehf Sûresi, 18/70, “O halde, eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın.”

tā ben saña diyüvmeyince sen ‘N’içün bunı böyle eyledün?’ diyü baña şormayasun.¹ Veyâhüd ‘Bunuñ aşlı nedür?’ diyü üstüme tırmayasun.” diyü kavlı ü kararı muhkem idüp Hızır ve Mūsā ve Yūşa‘ ‘*aleyhimü’s-selām* yola [379a R1] düşdiler.

Deryā kenārında bir gemi bulup ve gemici kendülerden nāvlūn almayup ri‘āyetle bile içerü girdiler. Ba‘de zamānin Hızır ‘*aleyhi’s-selām* eline bir keser aldı. Ol geminün bir tahtesini istediği gibi deldi. İçine şu girmeye başladı. Mūsā ‘*aleyhi’s-selām* katlanmayup “Sebebi nedür ki bunlara bu vechle ziyān kaçd eyledün?” diyü şordu. Tekrārına Hızır’uñ tenbihin işidüp ebsem oldu, tırdı.

Ba‘dehu gemiden çıkup yola girdiler. Bir kūya yitişüp oyun oynar bir bölük oğlancıklar gördiler. Der-hāl Hızır ‘*aleyhi’s-selām* anlaruñ birini yanına çağırđı. Ve bir taş urup sa‘atiyle öldürđi. Mūsā yine şabr idemeyüp “Bu bī-günāhı niçün öldürdüñ? Hāḳḳā budur ki iyü iş işlemedüñ.”² diyü şorduğda “Ben saña ‘Şabr idemezsun.’ dimedüm mi idi?” diyü Hızır tekrār ‘itāb itdi. Mūsā ‘*aleyhi’s-selām* söyledüğine nādım olup sükūt ihtiyār eyledi.

Andan üçi bile çekilüp bir kūya daḥı geldiler. Ve ol kūylı bunlara zād u zevāde virmediler. Hattā konuklığa daḥı qabūl eylemediler. Pes Hızır ‘*aleyhi’s-selām* kūy içine girdi. Bir egilmiş, yıqılması muḳarrer olmuş dīvār gördi. Fi’l-hāl barmağı ile işāret eyledi. Ol dīvār toğrılup yıqılmaḳdın kurtıldı. Mūsā ‘*aleyhi’s-selām* bu ḥālī ta‘accüb idüp “Yā Hızır, bize iyülik iden gemicilerün gemilerin deldüñ. Ve kendü ḥālinde oynayan oğlancıklarūñ birini öldürdüñ. Ve bize yimek virmeyüp konıklığa almayan ṭā’ifenün ücretsiz dīvārlarını toğrıltduñ. Hāḳḳā budur ki cümlesini ‘aḳla muḥālif itdüñ.” didükde Hızır ‘*aleyhi’s-selām* ﴿هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ سَأَنْبِئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾³ ya’nī “Yā Mūsā, senünle yoldaşlıḳ tamām oldu. Ve şimdiden şonra mābeynimüze fūrḳat düşđi. Ve lākin şabr idemeyüp şorduğuñ huşūşların saña ḥikmetini bildüreyin. Evvelā gemi deldüğüm bu idi ki birkaç faḳirün mülki idi. Ve kār u kesbleri hemān ol gemi ile idi. Ve am mā vilāyetlerinde bir zālīm pādīşāh var idi ki gözi begendiği gemiyi güc ile çeker alurđı. Fuḳārānuñ [379b R1] ma‘işeti ber-ṭaraf olur idi. Zād u zevādesiz ḳalurlar idi. [282a E] Pes ol gemiyi deldüm ve ‘ayblu eyledüm ki

1 şormayasun: su‘āl itmeyesün N1, R1

2 işlemedüñ: eylemedüñ R1

3 *Kur‘ān-ı Kerim*, Kehf Sûresi, 18/78, “İşte bu birbirimizden ayrılmanız demektir. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım.”

ol pādīshāh gördükde almaya. Ve ol fakīr gemiciler kesbsüz kalmaya. Ve öldürdüğüm oğlanuñ vechi bu idi ki büyüdükte kāfir olacaķ idi. [269a N1] Ve şalāh üzere olan atası ve anası daķı anuñ ucından đalālete düşecek idi. Pes anı öldürdüm ki ol şālihler şalāhlarında k̄ala. Ve oğlan daķı kāfir olmadın ölüp kurtıla. Ve ol dīvārı doğrıldıđımuñ sebebi bu idi ki iki yetīm oğlancıđuñ mülki idi. Ve ataları anlar için ol dīvār altında māl gizlemiş idi. Eger ol [dīvār] yıķılsa ol yetimler küçük bulunurlar idi. Ve mālcağızları elden ele düşüp žāyi¹ olur idi. Pes ben dīvārı toğrıltıdım ki mālcağızları zuhūra gelmeye. Ve anlar büyüyüp kāmīl ādem olunca mā-melekleri ol vechle maḥfūz ola. Ve bi'l-cümle yā Mūsā, ﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾¹ ben bu nesneleri kendü kendümden itmedüm. Her birisini Allāh'ıñ emri ile işledüm.” diyü ğā'ib oldu.

Mūsā ve Yūşā' dönüp gitdiler. Ve Mısr'a gelüp duḥūl itdiler. Vaķtā ki Mūsā 'aleyhi's-selām Mısr'a geldi, az zamān geçmedin Cenāb-ı Hāķ'dan emr olındı ki Benī İsrā'il'i uydura. Şām vilāyetine varup Beytū'l-maķdis etrāfında Belkā ve Erīḥā ve İliyā nām üç pāre şehruñ kāfirleri ile şavaş eyleye. Meger anlar 'Ād kavminden idi. Ve her birinüñ kendü arışları ile otuz arış boyları, aña göre kuvvetleri ve çirkīn hūyları var idi. Hattā “cebbārīn” diyü meşhūr olmuşlar idi. Ve serdārı 'Avc bin 'Unuķ ki kendü arışı ile yüz seksen arış kāmēti ve aña göre heybet ü şalābeti var idi. Tūfān-ı Nūḥ'da deryā ancaķ dizine çıķmış idi. Ve ķarnı acıķduķda deryānuñ ķa'rındaki balıķları tutardı. Ve güneşe ķarşu² tutup, bişirüp yir idi. Ve bi'l-cümle ķadd u kāmēti ve heybeti vaşf [380a R1] u beyāndan müberrā idi.

Andan Mūsā 'aleyhi's-selām Benī İsrā'il'i cem' eyledi. Ve Allāh'ıñ emrini bildürüp “Sefer yarağını görüñ” diyü işmarladı. Ve bi'l-cümle beş yüz biñ yarar ve nāmdār cengci ile Mūsā 'aleyhi's-selām Mısr'dan çıķdı. Ve Beyt-i Maķdis'e toğrı menzil-be-menzil çekildi.

Vaķtā ki cebbārīnūñ vilāyetine on günlük yol yaķın vardılar, Benī İsrā'il kavmi bunlaruñ evzā' u etvārını ve ne maķūle ādem idüklerini bilmek için her bölükden bir naķibi ihtiyār idüp cümle on iki kişiyi ilerüye gönderdiler. Zīrā cümle Benī İsrā'il, Ya'ķūb 'aleyhi's-selāmuñ on iki oğlından ḥāşıl olmađla nesl nesl [282b E] ayrılup on iki bölük olmuşlar idi. Ve gönderilen

1 Kur'ān-ı Kerīm, Kehf Sūresi, 18/82, “Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım.”

2 ķarşu: toğrı R1

on iki naķiblerinün biri Yūşa‘ bin Nūn ve birisi Kālib bin Fetā idi ki Mūsā’dan sonra ol ķavmün iślāhı¹ anlara iřmarlanmış idi.

Ve bi’l-cümle bu zıkr olınan on iki kiři gitdiler. Ol řehrūn eṭrāfına yitişdiler. Meger ‘Avc, ‘asker geleceğini işitmiş idi. Her gün eṭrāf u cevānibi gezüp tecessüs eylemegi ‘ādet itmiş idi. Egerçi bunlar ‘Avc’ı gördiler, [270a N1] ammā endāmını ve hıç bir ‘uzvını seçemeyüp muhkem ķorķu çekmege başladılar. ‘Avc ise el şunup, bunları divşürüp, hevāya ķaldurup ve ĥurdeliklerine bakup, gülüp, “Siz kimsüz?” diyü su’āl idüp, anlar daĥı vāķi’-i ĥālî beyān eyledüklerinde cümlesini götürüp, řehr içine getirüp, sā’ir ‘askeri daĥı bunları görüp, ‘Avc bin ‘Unuķ “Öldürürin.” didükçe her biri mānî’ olup, “Bunları koyıvir, gitsünler. Varup leşkerlerine bizüm ķudretimüz beyān itsünler.” demekle ‘Avc bunları şalıvirüp ve bu zıkr olınan on iki naķib ‘askere yaklaşdukda vāķi’-i ĥālî beyān itmeyüp ve anlara ķorķu vermeyüp, berāy-ı maşlahat gördüklerinün ĥilāfın söylemegi muķarrer itmişler iken leşkere varduķlarında Yūşa‘ ile Kālib’den ģayrısı yine ‘Avc’uñ heybetini ve řalābetini nakl idüp ve ammā Yūşa‘ ile Kālib [380b R1] ² ﴿ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانْكُمْ غَالِبُونَ﴾ ya’nî “Ķorķmañ ve üřenmeñ. İnřā’llāhu te’ālā ķapudan içerü girdüğünüzde siz ģālib olursuz.” diyü beyān idüp ve lākin Benî İsrā’ıl’ün ķavmi naķiblerinün sözleri ile ‘amel itdiler.

³ ﴿فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرِثُكَ فَقَاتِلْ إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ﴾ Ya’nî “Yā Mūsā, sen tañrının ile var, ol cebbārlar ile řavař eyle.”⁴ Biz bu aralıķda otururuz. Anlaruñ üzerine varmaĥa ķādir degülüz.” didüklerinde Mūsā *‘aleyhi’s-selām* bunlaruñ sözlerine incinüp, ﴿رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾⁵ ya’nî “Yā Rabbî, ben ancak kendü nefsüme ve ķarındařum Hārūn’a mālîküm. Ve bu zālîm ķavmi kendüm ile alup gitmege⁶ ķādir degülin. Yā Rabbî, senden dilerin ki beni bu fāsıķlardan ayurasun.” diyü du’ā eyleyüp, ‘ařasını eline ve Hārūn’ı yanına alup cebbārın vilāyetlerine toĥrı ķekildiler.

1 iślāhı: - R1

2 *Kur’ân-ı Kerim*, Maide Sûresi, 5/23, “Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz.”

3 *Kur’ân-ı Kerim*, Maide Sûresi, 5/24, “Sen ve Rabbın gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacaĥız.”

4 eyle: - E, N1

5 *Kur’ân-ı Kerim*, Maide Sûresi, 5/25, “Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır.”

6 gitmege: gelmege N1, R1

Beni İsrâ'il kavmi dağı "Biz bunda zâ'id otururuz. Ve ol ma'küle 'ifrîtlar ile varup şavaş idecek degülüz." diyü Mısr cânibine dönüp, üç gün üç gice¹ gidüp, [283a E] kendülerini ol göçdükleri menzilde bulup, âhirü'l-emr mütehayyir kalup, Mūsā ve Hārūn gelince bi'z-zarûre oturağ idüp, katlanup, Mūsā ve Hārūn ise 'Avc bin 'Unuğ'un vilâyetine yaklaşduklarında 'Avc da Benî İsrâ'il kaşdına şehrden taşra gezer bulunup ve bir 'azîm taş yirinden kıparup, Benî İsrâ'il 'askerinün üzerine bırağup, helâk itmek niyyetine gelürken Mūsā 'aleyhi's-selâm görüp, zevâli için du'â eyleyüp, hemân-dem emr-i Hâk ile bir kuşcağız varup, ol taşın üzerine konup ve ortasından burnı ile delüp, Hâk *celle ve 'alânu* 'inâyeti ile ol delük büyüyüp, taş inüp,² 'Avc'un boynına geçüp, silkindükçe baş kırtaramayup, bu hâletde Mūsā 'aleyhi's-selâm yirinden sıçrayup, nübüvvet kuvveti ile 'Avc'un topuğına bir 'aşâ urup, 'ale'l-fevr depesi üzerine yıkılıp, helâk olup, fe-ammâ boynun uzunluğu bundan kıyâs olına ki Hâzret-i [270b N1] Mūsā'nun kaddi on [381a R1] arış ve 'aşâsının uzunluğu on arış iken yirden dağı on arış sıçrayup, yine bu cümle otuz arışla ancak 'Avc'un topuğına urabilüp 'inâyet-i Hâk ile depelemiş idi.

Ba'dehu yine Benî İsrâ'il'e geldiler. Cebbârların serdârlarını öldürdüklerini beyân kıldılar. Ve göçüp anların üzerlerine varmağı mu'karrer itdiler. Ve lâkin Hâk *celle ve 'alâ* ol vâdide ve bi'l-cümle on iki ferseng yirde hışm ile Benî İsrâ'il'i habs idüp, Mısr cânibine gitmek istediklerince çıkamayup, cebbârlar vilâyetine dağı yol virilmeyüp, Mūsā 'aleyhi's-selâm ol vilâyetlerin fethi için ve bunların mahbûslikden halâşı için du'â eyledükde *فَإِذَا هُمْ عَلَىٰ حَرَمَةٍ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَىٰ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ*³ ya'nî ki "Ol cebbârin vilâyetleri kırk yıla dek Benî İsrâ'il'e hâram olmuştur. Ve bunların kırk yıl tamâm bu şahrâda ser-gerdân olmaları mu'karrerdür. İmdi yâ Mūsā, sen bu fâsıklardan ötürü melûl olma." diyü cevâb geldükde Mūsā 'aleyhi's-selâm murâdu'llâhı bilüp, artuk tınmayup ve kavmi hâtırı için kendüsü de Hārūn da Mısr'a gitmeyüp, yanlarında kalup, pes ol kavim niçe zamândan sonra açlıktan zebûn olup, ta'am için Mūsā'dan du'â taleb eyledüklerinde Mūsā 'aleyhi's-selâm du'â idüp, ol vâdilerde nebâtâtdan eşer yoğ-iken, ancak bi-nef dikenler var iken Hâk *celle*

1 gice: gice dönüp N1

2 taş inüp: - R1

3 *Kur'an-ı Kerim*, Maide Sûresi, 5/26, "O halde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme."

ve 'alā ol du'a berekâtında dikenlerden [283b E] vâfir Başra balı bitürüp, ol t̃ā'ife niçe zamān gıdâlarını bal eyleyüp, geçinüp, ba'dehu baldan uşanup, "Et kısmından ta'am taleb eyleyüz." diyü du'a istediklerinde yine Hâk sübhānehu ve te'ālā Mūsā'nuñ du'ası ile ol şahrâlara nihâyetsiz selvâ yağdurup, Benî İsrâ'ıl muttaşıl tutup, bişürüp, şikâr etleri ile ârzûların def eylemişler idi.

Selvâ didükleri bir kızılrağ kuşcağızdur ki bıldırcın ile karışık uçarlar. Hâlâ anlara "belve" dirler. Etleri keklik eti gibi lezîzdür. Ba'de zamānin Benî İsrâ'ıl [381b R1] kavmi Mūsā'dan¹ "Şuyumuz yokdur." diyü şu dahı taleb idüp, hadd-i zâtında ol vâdîlerün aķarşuyı yoğ-iken Hâk te'ālā Mūsā'nuñ du'asın kabûl idüp, ﴿اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾² ya'nî "Yâ Mūsâ, 'aşân ile ol taşu ur ki andan on iki çeşme cârî ola. Ve her t̃ā'ife cemâ'ati ile her birinden şulana." diyü hıṭâb geldükde Mūsâ 'aleyhi's-selâm ol taşu 'aşası ile urup, on iki çeşme peydâ olup, Benî İsrâ'ıl'ün on iki kabîlesine ta'yîn idüp, her t̃ā'ife mahşûş olan çeşmesinden şulanup Allâh'a şükr eylemişler idi.

Ba'zılar dirler ki ol taşu Mūsâ 'aleyhi's-selâm münâcât yirinden bile getirüp namâzgâh idinmek için [271a N1] getürmiş idi. Ve ba'zılar dirler ki ol beriyyede bulunmuş idi.

Ba'de zâlik Benî İsrâ'ıl issilikden şikâyet idüp def'i için Mūsā'dan du'a taleb eylemeleri ile Mūsâ 'aleyhi's-selâm dahı du'a idüp, ﴿وَوَظَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ﴾³ fehvâsınca Allâhu Te'âlâ⁴ anlaruñ üzerlerine bir bulut gönderüp, her gün toğduğı zamândan ŗulunduğı vaķte varınca anlara gölgelik iderdi. Ve ol bulutuñ sâyesinde hõş geçerlerdi.

Ve'l-hâşıl Benî İsrâ'ıl kavmi kırk yıla dek anda mahbûs kaldılar. On ferseng yiri tolaşup andan taşra adım atmağa kâdir olmadılar. Ammâ otuzıncı yıl olduķda Hâk te'ālā Hârûn'uñ vefâtını Mūsā'ya bildürüp, ikisi bile Benî İsrâ'ıl'den taşra bir miķdâr gidüp, bir 'azım gölgeli ve yaprakları heybetlü ağaç dibine gelüp ve ol dıraṭtuñ sâyesinde bir a'lâ, kûrılmış taht görinüp, Hârûn Mūsā'nuñ icâzeti ile çıkup ve yatup, bir miķdâr uyuyup, istirahat idüp, Mūsâ 'aleyhi's-selâm dahı ol ağaç gölgesinde yatup, uyuyup,

1 Mūsā'dan: - R1

2 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/60, " 'Asanı kayaya vur' demiştik, böylece kayadan on iki pınar fıskırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti."

3 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, 2/57, "Bulut üstünüze gölge yaptık."

4 Mūsâ/te'âlâ: - R1

ba'de zamānin uyanup, ol dırahtı ve Hārūn'ı ve tahtı yirinde bulmayup, [284a E] Cenāb-ı Hāzret'e vāşıl olduğunu bilüp ve dönüp, Benī İsrā'il'e gelüp, vāķi' olduğu üzere haber virüp, fe-ammā anlar inanmayup, "Hārūn'a [382a R1] bizüm ri'āyetimüz görüp, ḥased idüp öldürmüşsündür." diyü iftirā ve bühtān itmeleri ile Mūsā 'aleyhi's-selām bunlaruñ iftirāsına incinüp, Hārūn'uñ zühūra gelmesi için Bārī Hudā'ya du'ā idüp, der-ḥāl tahtı ile Hārūn'uñ ölüsi zāhir olup, Benī İsrā'il'üñ cümlesi görüp, ta'accübe ḳalup, Mūsā 'aleyhi's-selāmdan eksikliklerin dileyüp, tevbe ve istiğfār eylemişler idi.

[Ammā mu'cizātu]

Egerçi ki Hāzret-i Mūsā'nuñ bu maḳūle kerāmātına ve gün-ā-gün mu'cizātına nihāyet yokdur, ve lākin ba'zı resā'ilde beyān olunduğı üzere on üç mu'cizesi eşaḥ rivāyetle şābitdür. **Evvelkisi** 'aşāsınuñ ejderhā olmasıdır. Risālet gencīnesine bunuñ gibi mu'cize nādīr vāķi' olur.

İkincisi yed-i beyzā ḥuşūşıdır ki mübārek elleri ceybinden çıḳduḳça nūr u ziyāda lā-eḳal niçe āftāba bedel, belki nūr u bahāsı daḫı mükemmel¹ vāķi' olurdu.

Üçüncisi 'aşā ile baḫri urup, bölüp, deryā içinde on iki ṭarīḳ zāhir olup Benī İsrā'il'üñ her sıbtı bir ṭarīḳına revān olduklarıdır.

Dördüncisi 'aşāsı ile taşı urup, on iki çeşme cārī kılup ve Benī İsrā'il her ḳanda giderler ise ol taşı bile götürüp, şuya müzāyaḳa çekdikleri demlerde Mūsā 'aleyhi's-selām 'aşāsıyla urup, ber-ḳarār-ı sābıḳ on iki çeşme revān eylediğidir.

Beşinci ol maḳtūl ḥuşūşıdır ki kim öldürdüğü bilinmeyüp, arandukça ḳātīli bulunmayup, āḫirü'l-emr Mūsā 'aleyhi's-selām du'ā idüp, ol ṭā'ifeye bir şıḡır boğazlatdurup, uyluğı ile [271b N1] yigirmi günlük maktūle urup, ol meyyit ḫayāt bulup ḳatilleri kim idüğinden haber virdüğüdür.

Altıncısı Benī İsrā'il berıyyede maḫbūs oldukları yirde açlıḳdan şikāyet idüp, Mūsā 'aleyhi's-selām du'ā idüp, ol ḳavm üzerine "menn"² didükleri bal yaḡdurup ve ḳalı üzerlerinde divşürildiğı ḫikāyetdür.

1 mükemmel: tekmil R1

2 menn: - R1

Yedincisi kezâlik Benî İsrâ'îl beriyyede iken et kısmından ta'âm özleyüp ve lâkin ol yirlerde lahm bulunmaz iken Mūsâ'nun du'âsı [382b R1] ile gökden selvâ didükleri kuşcağızlar yağmur gibi yağup ol kavmün ârzuların def' itdükleridir.

Sekizinci Sâmirî, Benî İsrâ'îl'i azdurup altundan ve gümüşden buzağı şeklinde büt düzüp, ba'dehu Mūsâ 'aleyhi's-selâm [284b E] ol bütün üzerine elin kodukda kıırı çalı şekline girüp, fi'l-hâl âteşe yakup ve külini deryâya karşı şavurduğu kazıyyedir.

Tokuzuncısı Mūsâ 'aleyhi's-selâm Benî İsrâ'îl kavmi ile bir kıaryeye teveccüh idüp ve bunlar kıaryeye girerken ol küy halkı Mūsâ'yı ve kavmini hõrlamak için söyledükleri dillerini değışdürüp, bunlar her ne söylerler ise "semi'nâ"¹ diyüp ve lâkin Süryân dilince "semi'nâ" demek "kıızıl buğday" demek olup, kezâlik küy içine girdüklerinden sonra dağı Mūsâ'yı ve kavmini istihzâ'en gayrı dil söyleyüp, pes Hâk sübhânehu ve te'âlâ ol küyluya hışm idüp, cümle ekinlerini ve çayırlarını kurutdukda Mūsâ 'aleyhi's-selâm ol küyluya bu hâl olduğına kıasâvet ile Hâk celle ve 'alâya du'â idüp, fi'l-hâl du'âsı makbûl olup, emr-i Hâk ile bir avuç kum alup, ol küyün etrafına toğırı saçup, hemân-dem yir ditreyüp, yine ol küylunun ekinleri ve çayırları sâ'atî ile yışerüp hâşıl olduğudur.

Onuncısı Benî İsrâ'îl, Sâmirî düzdüğü büte tapup, ba'dehu Mūsâ geldükde her biri hacil düşüp, itdükleri² işe nedâmet 'arz idüp, 'akıbet emr-i Hâk ile ol büte tapanları büte tapmayanlar kıılıçdan geçürmesi lâzım olduğda günâhları 'afv olunca yetmiş biñ kışı kıılıçdan geçüp ve bunların akan kıanı ol mağalli nâ-pâk eyledükde Mūsâ 'aleyhi's-selâmın du'âsıyla ol sâ'at Hâk celle ve 'alâ yağmur yağdurup sâkin oldukları meydânı akan kıanlardan pâk eyledüğü huşuşıdır.

On birincisi Mūsâ 'aleyhi's-selâm bir beriyyede olan kavminün guşşasın çeküp, "Nice oldılar?" diyü ğamnâk iken [383a R1] emr-i Hâk ile bir kıurd gelüp lisân-ı faşih ile Mūsâ'ya kavminden haber virdüğüdür.

On ikincisi Mūsâ 'aleyhi's-selâm muqaddemâ Fir'avn'dan kaçup, ya'nî kı Mış'dan çıkup, Medyen'e toğırı giderken Hâk sübhânehu ve te'âlâ aña kıayy-i menâzil itdürüp yiryüzî devşürilüp niçe ğünlük yolu bir ğicede kıat' itdügüdür.

1 Bu ibare Arapçada "İştittik." anlamına gelmektedir.

2 itdükleri: - R1

On üçüncüsü Mūsā ‘aleyhi’s-selām Bārī Hudā’ya faqrından şikāyet idüp Hāḡ *celle ve ‘alā* dahı du‘ası ile ḡara ḡalıyı şāfi altun eyledügidür. Ve bu ḡaber Kārūn’a yitişüp melül ü maḡzūn olduğıdur. [272a N1]

Fe-ammā bunlardan mā‘adā beş mu‘cize dahı ki¹ Fir‘avn üzerine yağmışdur. Ve *Kur‘ân-ı ‘Azīm*’de² ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجُرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ﴾³ ya’nī “Biz ol fir‘avnilerün [285a E] üzerine tūfān gönderdük ve çekirge yağdırdük ve bit indürdük ve ḡurbaḡa gönderdük ve gökden yağmur gibi ḡan yağdırdük.” dimekdür. Bu beş mu‘cize ile yukaruda zıkr olınan mu‘cizātı cümle on sekiz mu‘cizedür.

Ve zamān-ı nübüvvetinden vefātı tārīḡine varınca⁴ Ḥazret-i Mūsā’ya Cembrā’il ‘aleyhi’s-selām dōrt yüz seksen kerre nāzil olmışdur ki Faḡr-i ‘Ālem’den ḡayrı enbiyādan bir peyḡāmbere Cibril’ün bu deñlü nüzüli vāḡı’ olmamışdur.

[Vefātı]

Ba‘de zālik Mūsā ‘aleyhi’s-selāmuñ vefātı ne ṡarīḡ ile olduḡını iki vech ile beyān eylemişlerdür. Birisi budur ki Benī İsrā’il ḡavmi ol beriyyede ḡırḡ yıl tamām ser-gerdānlıḡ çeküp, otuz üçüncü yıl olduḡda Mūsā ‘aleyhi’s-selāmuñ va‘desi yitüp, vaḡy ile vefātını ma‘lūm idinmegin Yūṡa’ bin Nūn’ı yanına alup, Benī İsrā’il’den ṡaşra bir tenhāca yire ḡıḡup, Yūṡa’ı yirine vaṡı naṡb idüp, ba‘dehu maṡrīḡ ṡarafından bir yavuz yil esüp, ‘ālemi zulūmāt ḡaplayup, Yūṡa’uñ ḡönline muḡkem ḡorḡu düşüp, Mūsā ile ḡucaḡlaşup, ba‘de zamānin yil diñdi ve zulmet⁵ ḡötürildi.

Yūṡa’ ḡördi ki Mūsā’nuñ ḡönlegi elinde ḡalmış ve kendüsi maḡām-ı ḡurb-ı Ḥazret’e ḡüzer ḡılmış, pes ḡāl ne idüḡin ma‘lūm idindi. [383b R1] Ve ḡönlegini ḡötürüp Benī İsrā’il’e ḡeldi. Ve her ne vāḡı’ oldı ise ṡaṡīl üzere ḡaber virdi. Ve illā inanmadılar. “Sen öldürdün.” diyü Yūṡa’ı ḡatıl itmek istediler.

1 mu‘cize//ki: mu‘cizesi dahı var ki R1

2 Ve//‘Azīm’de: - R1

3 *Kur‘ân-ı Kerīm*, Araf Sûresi, 7/133, “Biz de başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik.”

4 varınca: dek N1, R1

5 zulmet: zulūmāt R1

Âhirü'l-emr üç gün va'de istedi ki Allâh'a du'â ide ve Mūsâ'nun ölüsü Benî İsrâ'il'e zâhir ola. Anlar dağı Yûşa'ı habs itdiler. Ve üzerine on iki naķibi ta'yin itdiler. İttifâķ ol gice on iki naķib dağı gördiler ki gökden bir firişte indi. Yûşa'un günâhı olmayup¹ Mūsâ kurb-ı Hâzret'e vâsıl olduĖunuñ haberin virdi. Çünkü şabâķ olup uyandılar ve düşlerini bu üslûb üzere buldılar, pes² Yûşa'un günâhı yoĖduĖunu³ bilüp habsden şalivirdiler.

Bunun üzerine yedi yıl dağı geçüp, kırķ yıl tamâm olduķda Yûşa' *'aleyhi's-selâm* ve sâ'ir Benî İsrâ'il kavmi cebbârin vilâyetlerine varup, feth idüp, ol 'aş kavmi kılıçdan geçürüp, ba'dehu yine Mısr'a 'azm⁴ eylediler.

Ve ammâ ba'zı 'ulemâ Mūsâ *'aleyhi's-selâm*uñ vefâtını bu şarıkla beyân eylemişlerdür ki birgün Mūsâ *'aleyhi's-selâm* Yûşa' ile gideyorurlar idi. Gökden bir bölük firiştelere indiler. Fevrî bir maķbere kazup hâzırladılar. Mūsâ *'aleyhi's-selâm* uğraduķda anları [285b E] Benî İsrâ'il'den şandı. Selâm virüp "Bu maķbere kimüñdür?" diyü şordı. [272b N1] Anlar ise "Ta'nırınıñ bir hâş kılınıñdur. İcini tışını gör, iyü olmış mıdur, bize haber vir." didüklerinde Mūsâ içine girdi ki göre. Ve çıkup yine anlara haber vire. Fî'l-hâl 'Azrâ'il rûhını kabz eyledi. Ve hümâ-yı vücûdı pervâz-ı kudse bu şarıkla uçdı, gitdi.

Ve bi'l-cümle yüz yigirmi yıl 'ömr sürdi. Ve ol şahrâda bir kırmızıya mâ'il kumlu depecikde defn olındı. İbrâhîm *'aleyhi's-selâm*dan Mūsâ zamânına gelince beş yüz altmış beş yıl geçmiş idi. Ve bu haķîre mezâr-ı şeriflerini ziyâret vâķı' oldu.⁵

1 olmayup: yok idüğün ve N1, R1

2 pes: - E

3 yoğduğunu: olmaduğın N1, R1

4 'azm: 'azîmet R1

5 oldı: - R1

Zıkr-i Yûnus bin Mettâ¹ ‘aleyhi’s-selâm

Benî İsrâ’il’den gelen peygâmblerlendür. Fe-ammâ ne zamân geldiği yakinen bilinmemek ile Taberî şâhibi bunu cild-i şâlişüñ evvelinde yazmışdır ki ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm ile Fahr-i [384a R1] ‘Âlem şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem mâbeyninde vâkı’ olmuşdur. Hâlâ ki anlar mâbeyninde geldiğinde şübhe olmağa Hazret-i Eyyûb yanında yazılması münâsib görülmüşdür. Mettâ oğludur. Ve lâkin Mettâ’nuñ nesebi Benî İsrâ’il’den kime müntehi olduğu şıhhati ile ma’lûm degüldür. Aña binâ’en beyân olunmamışdır.

Pes Hağ celle ve ‘alâ Yûnus’ı Nînevâ şehrinüñ halkını da’vet için peygâmb göndermiş idi ki cümlesi büt-perestler idi. Ve yüz bin miqdârı âdem idi. Niteki *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de ² ﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾² ya’nî “Biz Yûnus’ı bir kavme gönderdik ki yüz bin var idi. Yâhûd ziyâde idi.” diyü haber virilmişdür.

Vaktâ ki Yûnus ‘aleyhi’s-selâm bunları dîne da’vet eyledi, aslâ imâna gelmediler. Âhirü’l-emr Bârî Hudâ’ya du’â idüp anlara ‘azâb gelmesini diledi. Ve ne güne ‘azâb geleceğini bilüp yine anları âgâh eyledi. Ve illâ yine inanmadılar. Yûnus’uñ sözünü gerçek şanmadılar.

Âhirü’l-emr Yûnus haber virdüğü gün geldükde Hağ celle ve ‘alâ ol şehrüñ üzerine ihâta eyleyeceklerin bir bulut gönderdi ki âteşden kırmızı idi. Ve eṭrâf u cevânibine ‘alevler şalmada idi. Ol bulut geldi ve şehrüñ üzerinde tûrdı. Aslâ yirinden ayrılmadı. Yûnus ‘aleyhi’s-selâm ne hâl idüğün bildi. Ve kendüsi deryâ kenârına toğrı sefer kıldı. Ammâ bir vechle gitdi ki ardından yitişmeyeler ve kendüden du’â istemeyeler. Tâ ki cümlesi helâk ola, gide.

Fe-ammâ irâdetu’llâha muhâlif idüğün bilmedi. Ve kendüye bu vechle gitmesi günâh ‘add olunacağı hâfırına³ gelmedi. [286a E] Bu cânibdeki şehir halkı bulutı gördiler. ‘Azâb için geldiğini bildiler. Yûnus’ı aramağa başladılar. Ve cümlesi imâna gelmeği muḳarrer eylediler. Ve illâ Yûnus bulunmadı. Ve ḳanda gitdüğü hiç bir vechle bilinmedi.

Âhirü’l-emr ol vilâyetüñ pâdişâhı cümle halkı [273a N1] ve ḳayvânâtı şehrdan ṭaşra bir şahrâya çıkardı. Evvelâ bütlerini getürdüp kırdırdı. Hiç

1 bin Mettâ: - R1

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Saffat Süresi, 37/147, “Biz onu yüz bin, yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik.”

3 hâfırına: hâfırına bile R1

bir bütün büt kıomadı. Bütlerin şındurdu.¹ Ve kıuzıyı kıoyundan ve oğlancıkları analarından [384b R1] ayırdı. Pes bu ayrılıkıdan her biri inlediler. Ve feryād u fiğān² eylediler. Ve cümle halk başını açup, yüzin yirlere sürüp sıdık-ıla imāna geldiler. “Yā Rabbī, Yūnus bizden yüz çevirdi ise sen bizi unitma. Ve ol gitdi ise sen bizi ‘azābuñ âteşine yakma.” diyü feryād u fiğān eyleyüp üç gün üç gice yalvardılar. Ammā³ ol bulutı üzerlerinde şābit ü ber-ķarār gördiler.

‘Āķıbet Hāk *celle ve ‘alā* du‘aların kabūl eyledi. Ve ‘azāb bulutını üzerlerinden giderdi. Bunlara olan rahmet hīç bir ümmete olmadı. Zīrā ‘azābı gördüklerinde ğayrılar daħı imāna gelürler idi. Ve ammā imān-ı ye’s olmağla kabūl olunmaz idi. Bunlaruñ imānı maķbūl oldu.

Yūnus ‘aleyhi’s-selām ise deryā kenārına varduķda bir gemiye rāst gelüp, içine girüp ve çekilüp, deryānuñ ortasına varduķlarında bir balık ol gemiyi tutup, yürimege kıomayup, Yūnus ‘aleyhi’s-selām mācerā ne idüğün bilüp, ol gemi içindeki Müslimānlara “Bu belā size bendendür.” diyü haber virüp ve kendü kim idüğünü⁴ bildürüp ve “Beni deñize atuñ, kıurtıluñ.” diyü anlara söyleyüp, ol Müslimānlar ise “Biz peyğāmbere el uzatmağā ķādir degülüz.” diyüp, ba‘dehu her biri kıur’a atup, üç def’a kıur’a Yūnus nāmına çıķdı.

Āķırü’l-emr Yūnus kendüyi deryāya bırağup, ol balık Yūnus’ı yudup, niteki *Qur’ān-ı ‘Azīm*’de ⁵ ﴿فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ ya’nī Yūnus’ı büsbütün⁶ yudup, gemi ise balıķdan ħalāş bulup, yolına gidüp, Yūnus ‘aleyhi’s-selāmı yutduķdan şöñra ol balık kırķ güne dek aşlā yimek yimeyüp, “Yūnus’a zarar olmasun.” diyü şaķınup, Yūnus ise aşlā namāzın terk itmeyüp, balık kıarnında kendü kıolayınca deprenüp, hattā *Qur’ān-ı ‘Azīm*’de ⁷ ﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ۖ لَكِثَّ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ ya’nī “Eger Yūnus namāz kıılıcılardan olmasa tā kııyāmet gününe dek balık kıarnında kıalurdı.” [486b E] diyü buyurılmış idi.

1 Bütlerin şındurdu: - N1, R1

2 fiğān: fiğānlar peydā E

3 Ammā: Daħı E

4 kendü//idüğünü: kendüyi N1 | kendüni R1

5 *Kur’ān-ı Kerīm*, Saffat Sûresi, 37/142, “Böylece, Yunus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu.”

6 Yūnus’ı büsbütün: büsbütünle E

7 *Kur’ān-ı Kerīm*, Saffat Sûresi, 37/143-144, “Eğer o, Allah’ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.”

Vaqtâ ki tamâm kırk gün balık karnında kaldı, Hâk *sübhānehu ve te'âlâya* münâcât eyledi. [385a R1] ﴿فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ﴾¹ Ya'nî Yûnus '*aleyhi's-selâm* balık karnındaki zulümâtta Allâhu Te'âlâ'ya tazarru' eyledi ki "Yâ Rabbî, senden gayrı hâlık yokdur. Ben nefsüme zulm eyledüm. Ve ol kıymün helâk olmasını istedüm. Ve anlardan sür'at ile kaçdum." diyü niyâz itmekle Allâhu Te'âlâ du'âsını kabûl eyledi. Bir melek gönderüp [273b N1] ol balığı deñiz dibinden götürtdi. Yine Nînevâ şehrine üç günlük yol² yakın olan kenâra bıraktı.

Yûnus ki balık karnından şabâh ile çıktı, ol nûn içinde nokta deñlü vücûdı kalmış idi. Ve bir bakmada şabâha kalmış hilâle dönmüş idi. Ve'l-hâsıl Yûnus '*aleyhi's-selâm* hemân bir oğlancığa dönmüş idi. Aşlâ kuvveti ve fâkati kalmamış idi. Huşûşâ ol kırk gün içinde aşlâ ta'âm yimemiş idi. Ve bir kaatre şu içmemiş idi.

Vaqtâ ki balık ağzından kenâra düşdi, aşlâ deprenmege mecâli kalmadı. Ve yanı üzerine yatdı, kaldı. Ve illâ emr-i Hâk ile bir geyicek şabâh ve ahşam gelür idi. Yatduğı yirde Yûnus'ı emzürür idi. Kaçan ki güneş toğdı, Yûnus'un bedeni güneş ipsisinden müte'ellim oldu. Pes Hâk *celle ve 'alâ* kemâl-i kudretinden Yûnus'un üzerine bir ulu ağaç bitürdi. Ve şarmaşık yaprakları ol ağacı büriyüp bir kavî³ gölge peydâ itdi.

Andan soñra Yûnus '*aleyhi's-selâm* kırk güne dek kuvvetlendi. Ve yirden kalkup, âb-dest alup namâzın kıldı. Andan⁴ ol ağacı ve şarmaşığı kırmış görince melûl oldu. Hemân-dem Hâk *celle ve 'alâ* Yûnus'a vahy idüp "Sen bir ağacun kıriduğına melûl olursun. Ve ammâ benüm yüz biñden ziyâde mahlûkum ve kullarum helâk olacağını aınmadun, gitdün." diyince Yûnus günâhını bildi. Ve kendüyi tevbe ve istiğfara meşğûl kıldı. Andan emr-i Hâk ile Nînevâ şehrine varup ol halkı da'vete ve izhâr-ı şerî'ate ikdâm eyledi.

Ve bi'l-cümle Yûnus'un ululığına nihâyet yokdur. Niteki Server-i Enbiyâ buyurmuşlardur: «ما ينبغي لعبد أن يقول إني خير من يونس بن متى وقال

1 *Kur'an-ı Kerim*, Enbiya Sûresi, 21/87, "Derken karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum" diye dua etti." | E nüshasında âyetin ilk kelimesi yazılmamıştır.

2 yol: - N1, R1

3 kavî: kıurı R1

4 Andan: Andan soñra R1

من قال أنا خير من يونس بن متى فقد كذب»¹ [385b R1] ya'nî “Hiç bir kula lâ'îk degüldür ki ‘Ben Yûnus Peygâmbere’den hayırlıyın.’ diye.” Ve bir hadîs-i şerîfde dahı buyurmuşlardır ki “Bir kimesne ‘Yûnus bin Mettâ’dan iyüyin.’ diye, tahkîk kizb eylemişdür.” diyü buyurmuşlardır. [287a E]

[Ammâ mu‘cizâtı]

Ve Yûnus ‘aleyhi’s-selâmuñ bu üç mu‘cizesi dahı meşhûr u ma‘rûfdur. **Evvvelkisi** budur ki kaçan Yûnânilerden olan Nînevâ şehri halkını dîne da‘vet eyledi, her biri Yûnus ‘aleyhi’s-selâmuñ² nübüvvetini inkâr idüp “Peygâmbere iseñ mu‘cize göster.” diyü söyledi. Pes Yûnus ‘aleyhi’s-selâm emr-i Hâk ile bir çağa işâret eyledi. Ağaçları³ içinden bir keler çıkup Yûnus’uñ peygâmbere idüğünü lisân-ı faşîh ile söyledi.

İkincisi kaçan ki Yûnânilerün beğini İslâm’a da‘vet eyledi, ol beg mu‘cize taleb idüp “Benüm kapumdaki demür halkayı altun itmek gereksün.” diyü söyledi. Pes Yûnus ‘aleyhi’s-selâm ol halkaya elini degürdi. Der-hâl altun oldu.

Üçüncisi [274a N1] budur ki⁴ Yûnus ‘aleyhi’s-selâm kavmini imâna da‘vet eyledükde “Eger bu şunuñ içinden bir yaluñ⁵ âteş çıkarup yakacak olursañ saña⁶ imân getürelüm.” diyü mu‘cize taleb eyledüklerinde Yûnus ‘aleyhi’s-selâm şuyuñ içinden bir yaluñlu âteş çıkardı. Ve⁷ odun yoğ-iken murâdı üzere yakdı. Cümle Yûnâniler ta‘accübe kaldı.

1 Hadis-i Şerîf, “Hiçbir kula ‘Ben Mettâ oğlu Yunus’tan daha hayırlıyım.’ demek yaraşmaz. [Peygamber Efendimiz] şunu da demiştir ‘Ben Mettâ oğlu Yunus’tan daha hayırlıyım diyen yalan söylemiştir.’” (Buhârî, *Enbiyâ*, 24, 35, *Tevhîd*, 50.)

2 “Yûnus//selâmuñ” ibaresi E nüshasında “kaçan” kelimesinden sonra gelmektedir.

3 Ağaçları: Ve E

4 budur ki: - N1, R1

5 bir yaluñ: bize E

6 saña: saña inanalum ve E

7 ve: ve âteş ve E

Zıkr-i Dāvūd'u'n-Nebi 'aleyhi's-selām

Hazret-i Dāvūd 'aleyhi's-selām peygâmberdir. Atası İşâ bin 'Uveyd bin Yâ'ir bin Selmün bin Mecün bin A'mâ bin Rebâb bin Râkîd bin Haşrûn bin Kârez bin Yehūdâ bin Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm¹ 'aleyhimü's-selâmdur. İşâ'nun on iki oğlu var idi. Her biri kadd u kâmetde ve şekl ü şemâ'il ü tal'atde Dāvūd'dan ziyâde idi. Zîrâ Dāvūd 'aleyhi's-selām alçak boylu, çatık kaşlı,² şaru şakallu idi. Ve söbi yüzli, huşûşâ küsec yigit idi. Aña binâ'en sâ'ir qarındaşları at ile ve ton ile, huşûşâ silâh ile muqayyedler idi. Fe-ammâ Dāvūd 'aleyhi's-selām atasının koyuncıkların güdüp gice ve gündüz çübânlık iderdi.³

Envelâ zuhûrına sebep olan Câlût katlidür ki Tâlût 'askeri ile muqâbil olduğda [386a R1] yüz arış kadd ile ve tağ gibi gövde ile ve kat kat zırhlar ile, huşûşâ⁴ beş yüz batmân pülâd tuğulğa ile meydâna çıkup ve yüz biñ miqdârı giyimli ve zırhlu 'askeri kâfâsında iken Dāvūd 'aleyhi's-selâm meydâna girüp, şapan taşı ile Câlût'ı urup,⁵ beynisini tağıdup helâk eylemiş idi.

Ba'dehu Tâlût kendüsine maḥabbet idüp,⁶ kızın virüp güyegü idinmiş idi. Pes cümle Benî İsrâ'il Dāvūd'a muḥkem mütâba'at ve her huşûşda iktidâ idüp ba'de zamânin Tâlût [287b E] fevt olduğda pâdişâhlığı Dāvūd'a nakl eyledi. Haḳ sübhânehu ve te'âlâ, çübân iken Dāvūd'a⁷ saltanat u nübüvvet virüp tafdîl eyledi. Ve zamân-ı saltanatında her kaḡı düşmen leşkeri ki aña muqâbil oldu, münhezim olmuş idi. Niteki *Kur'an-ı Aẓîm*'de⁸ ﴿وَاذْكُرْ عَبْدًا﴾ دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ vâki' olmuşdur ki "za'l-eydi" demek kuvvet şâhibi dimekdür. Pes Haḳ sübhânehu ve te'âlâ Dāvūd haḳḳında "Kuvvet şâhibidür." diyü⁹ öyle vaşf itdüğinden soñra aña düşmeni nice¹⁰ muqâbil olsa gerekdür?

1 Güncel bilgilere göre bu silsile şu şekildedir: Davud, Yesse, Obad, Boaz, Salmon, Nahşon, Aminadab, Ram, Hetsron, Perets, Yahuda, Ya'kûb, İshâk, İbrahim (Ömer Faruk Harman, "DÂVÜD", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud> [29.06.2019]).

2 kaşlı: gözlü E

3 iderdi: üzere idi E

4 huşûşâ: ve N1, R1

5 Câlût'ı urup: Câlût'un N1, R1

6 idüp: ile N1, R1

7 Dāvūd'a: - N1, R1

8 *Kur'an-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/17, "Güçlü kulumuz Davud'u hatırla."

9 sübhânehu//diyü: te'âlâ öyle N1, R1

10 nice: - E

Bundan mā'adā Benī İsrā'il'i *Tevrāt* ahkâmı ile ıslâh idüp icrâ-yı şerî'atde ve faşl-ı hükümetde tamâm 'adâlet üzere idi. Niteki *Kur'an-ı 'Azîm*'de ¹ ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ vârid olmuşdur. Ma'nâsı "Yâ Dâvûd, biz seni yiryüzünün hâlifesi, ya'nî pâdişâhı² eyledük. İmdi nâs mâbeyninde hâk üzere hüküm eyle. 'Adâlet ile icrâ-yı şer' eyle." dimekdür.

Egerçi nübüvveti târihinden sonra sekiz biñ âyet ile *Zebûr* nâzil olmuşdur, ve lâkin *Zebûr*'da emr ü nehy olmayup mücerred Bâri Hûdâ'nuñ tevhiidi ve tahmîdi olmağla yine *Tevrāt* ahkâmı ile hüküm eyler idi. Ve pâdişâhlığının [274b N1] şevketi bir derecede idi ki giccede on iki biñ âdem serâyının kapusını bekler idi. Ve irtesi gice gelen on iki biñ, anların gayrı idi. Bu tarîkla niçe günde bir anlara nevbet düşmez idi.

Ve bu kadar devlet ü sa'âdet içinde iken yine kesb-i helâldür, diyü eli emegi ile geçinüp gazâ niyyetine zırhlar işleyüp ve şatup kendü nafaqasına ve kisvesine andan harcanur³ idi. Ve dâ'im hõş âvâz ile *Zebûr* okuduğça taş ve taş, şadâsına âheng idüp bile inleşürler idi. Ve hevâ [386b R1] yüzindeki kuşcağızlar Dâvûd, *Zebûr* okurken⁴ şaf şaf kanadların açup ve tırup âvâzını dinleşürler idi. Ve niçe def'a müşâhede olunmuşdur ki Dâvûd'un⁵ şadâsı eser yili dîndürür idi. Niteki *Kur'an-ı 'Azîm*'de ﴿إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ وَالطُّبَرِ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَاتٌ﴾⁶ vâkı' olmuşdur.

Ve cemî'-i⁷ evkâtını üç bahş idüp bir bölüğünü⁸ meşâlih-i Müslimîn için ve bir bahşını 'ibâdet ü tâ'at ve tilâvet-i *Zebûr* ve umûr-ı âhîret için ta'yîn ve bahş-ı şâlişi⁹ dahı kesb-i helâle mübâşeret ve hâtûnları ile mu'âşeret için ihtiyâr itmiş idi. Zîrâ [288a E] hâtûnlarına gâyet ile mâ'il idi. Hattâ câriyeleri ile toksan toktuz 'avreti var idi, diyü¹⁰ rivâyet olunmuşdur.

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/26, "Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver."

2 ya'nî pâdişâhı: - N1, R1

3 andan harcanur: şarf ider N1, R1

4 Dâvûd//okurken: - N1, R1

5 Dâvûd'un: - R1

6 *Kur'an-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/18-19, "Kendisiyle birlikte tesbih etsinler diye biz, dağları ve toplanıp gelen kuşları Davud'un emrine verdik. Onların her biri Allah'a yönelmişlerdi."

7 cemî'-i: - N1

8 bir bölüğünü: birini N1, R1

9 tilâvet-i//şâlişi: *Zebûr*ı tilâvet için ve bi'l-cümle umûr-ı âhîret için ta'yîn eylemiş idi ve bir şınfını N1

10 var//diyü: var olduğu N1, R1

Pes Hâk *celle ve 'alâ* Dâvûd'a bu kadar devlet ü salţanat ve nübüvvet ü 'adâlet müyesser eyledi. Birgün Bârî Hudâ'ya kendüye olan luţf u ihsân muķâbelesinde vâfir şükr¹ idüp sâ'ir peygâmlere, huşûsâ İbrâhîm ve Ya'ķûb ve Eyyûb ve Yûsuf ve Mûsâ '*aleyhimü's-selâma* virdügi derecelere yitişmesin recâ eyledükde Hâk *celle ve 'alâ* cânibinden hitâb-ı 'izzet² gelüp "Yâ Dâvûd, ben anlaruñ her birini bir belâ ile tecrîbe idüp şabr u taķammüllerini gördüm. Fe-ammâ daķı seni bir belâ ile tecrîbe eylemedüm." diyü vahy olındukda Dâvûd '*aleyhi's-selâm* "Yâ Rabbî, beni anlar gibi bir belâyâ giriftâr eyle." diyü du'â itmegin niçe zamândan soñra birgün Dâvûd, 'ibâdet-hânesinde oturup³ evrâdına meşğul iken İblîs-i la'în bir gügercin şeklinde içeri girüp düşdi. Ya'nî ölmek şüretini gösterdi.

Vaktâ ki⁴ Dâvûd bunu gördi, tutayum, diyü üstine yürüdi. Fi'l-hâl gügercin uçdı. Pencereden taşra kaçdı. Dâvûd daķı pencereye varup taşrasına nazar şaldı.⁵ Meger öte cânibde Üriyâ nâm kimesnenüñ evi var idi. Ol hinde Sâbine⁶ nâm hâtûnı saçların yanaķlarına döküp ve bir legen içine diz çöküp 'uryân olduķı hâlde yayķanmak⁷ üzere idi. Kaçan ki Dâvûd ol hâtûna nazar kıldı, göñli anuñ cemâline meyyâl olup derûnında 'aşķ u maķabbetini ber-ķarâr gördi. Ne kadar kaçd eyledi, [387a R1] hâtırından çıkaramadı. Ve ne⁸ deñlü ki sa'y eyledi, cemâli naķşını levh-i dilden⁹ ber-ķaraf idemedi.

Âķirü'l-emr her ne semte 'asker gönderilür ise Üriyâ'yı bile gönderüp ve Tâlût¹⁰ öñindeki şafda tırmasını [275a N1] emr eyleyüp¹¹ şehid olmasını murâd idindi. Bu tırıkla dördinci ğazâda Üriyâ'ya şehâdet müyesser olup hâtûnuñ¹² 'iddeti tamâm olduķdan soñra Dâvûd '*aleyhi's-*

1 kendüye//şükr: vâfir şükr idüp ve kendüye luţf u ihsânını beyâna getirüp E

2 hitâb-ı 'izzet: hitâb E

3 oturup: - N1, R1

4 Vaktâ ki: Çün N1

5 şaldı: itdi N1, R1

6 Sâbine: Sâyine R1 | Burada kastedilen "Bat-Şeba" olmalıdır. bk. Ömer Faruk Harman, "DÂVÛD", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud> (29.06.2019).

7 yayķanmak: ğusl etmek N1, R1

8 ne: şu R1

9 dilden: hâtırdan E

10 Tâlût: tâbüt E

11 eyleyüp: ve R1

12 hâtûnuñ: - E

selām nikāh ile aldı.¹ Ve andan gelecek evlādını veli-‘ahd idinmege ‘ahd eyledi.²

Ba‘de zamānin birgün Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* hālvat-hānesinde ‘ibādet ü tātā meşgūl olup erbāb-ı meşālīhe icāzet virilmezdin muḳaddem anı gördi ki iki kimesne içerü girmiş. Ḳapular bağlu iken hālvat-i hāşşına³ yol bulmuş. Vaḳtā ki Dāvūd bunları gördi, kendüsine hāvf ḡalebe eyledi.

Meger bunlar iki firişte idiler. Ve Dāvūd’uñ hāvf itdüğünü gördiler. [288b E] لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ 4 “Ya Dāvūd, ḳorḳma bizden. Üşenme ki iki hāşmuz. Biri birimüze ḡulm itmek isterüz. İmdi bizüm ḳāziyyemüzi diñle. Ve mābeynimüzi ḡaḳ üzere faşl eyle. Hiç birimüze meyl eyleme. Ve şer‘at yolunu bize göster.” diyü taḳrīr-i kelām itdüklerinde Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* “Da‘vānuz nedür?” diyü sorup, ol firiştenüñ birisi cevāb virüp, إِنَّ هَذَا أَخِي 5 “Bu benüm ḳarındaşumdur ki bunüñ ṭoḳsan ṭoḳuz ḳoyunu vardır. Ve benüm bir ḳoyuncıḡum vardır. Yine de ḳanā‘at itmeyüp ol benüm bir ḳoyuncıḡum daḡı almak ister. Emriñüz nedür, ne buyurursuz?” didükde Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* 6 “Taḡḳıḳ ol ḳarındaşuñ saña ḡulm eylemişdür. Bir ḳoyuncıḡı saña ḳoḳ görüp kendü ḳoyunlarına ḳatmak istemişdür.” diyü cevāb virdükde ikisi bile ḡā‘ib oldılar. Ve Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* kendü ḡālinden āḡāh idüp müteḡayyir ḳodılar.

Hemān-dem itdüḡi işe [387b R1] peşimān oldu. Ve istiḡfār u inābet ile yüzün ṭopraḡa sürdi. Bir derecede vāfir āḡladı ki eṭrāfında ḳemenler peydā oldu. Ve dökdüḡi gözi yaşından kāseler ṭoldı. Ḥattā kırḳ gün başını secdeden ḳaldurmadı.⁷ Tā Cenāb-ı Ḥaḳ’dan ‘ināyet olup⁸ günāhı yarlıḡanmayınca ve Üriyā’yı Allāhu Te‘ālā cennet-i a‘lāsında ḳat ḳat mükāfāt ile rāzī idüp

1 nikāh ile aldı: nikāhlandı E

2 idinmege/eyledi: eyledi R1

3 hālvat-i hāşşına: Dāvūd hālvat-hānesine E

4 *Kur’ân-ı Kerīm*, Sad Sûresi, 38/22, “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet.”

5 *Kur’ân-ı Kerīm*, Sad Sûresi, 38/23, “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni bastırdı.”

6 *Kur’ân-ı Kerīm*, Sad Sûresi, 38/24, “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir.”

7 ḳaldurmadı: ḡötürmedi E

8 ‘ināyet olup: - E

da‘vāsından ferāğat itdürmeyince Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* rāḥat u ḥuzūr ile oturmadı.

Ve zamān-ı salṭanatından on iki yıl geçdükden sonra Ḥaḡ te‘ālā Benī İsrā’ıl kavmine vebā ve ḡaḡt u ḡalā gönderüp cümlesi helāk olmaḡ muḡarrer iken Ḥaḡ *sübhānehu ve te‘ālā* Dāvūd’uñ du‘āsı ile ol belāyı üzerlerinden def¹ idüp, pes du‘āsı kabül olunduḡı yirūñ şerefine ve mübārekligine binā’en Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* Benī İsrā’ıl’i cem‘ idüp, Beytül-maḡdis bināsına el urup, ve lâkin tamām olmadın ecel yitişüp² Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* vefāt itmekle oḡlı Süleymān Nebī ‘*aleyhi’s-selām* dīvler kuvveti ile ol bināyı tamām eyledi. [275b N1] Ve ammā Dāvūd’uñ nübüvvetinden on iki yıl geçicek Eyle³ şehrinden Loḡmān Ḥakīm zuhūr eyleyüp, niteki *Ḳur’ân-ı ‘Azīm*’de ⁴﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ﴾ ya’nī “Biz Loḡmān’a ḡikmet virdük.” diyü haber virilmişdür.⁵ Pes Loḡmān Ḥakīm otuz üç yıl [289a E] Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām*uñ meclisinden ḡālī olmayup Dāvūd’a niḡe ḡikmet ü ma‘rifet⁶ öğretti.

Ve bi’l-cümle Mūsā ‘*aleyhi’s-selām* zamānından Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām*a gelince beş yüz altmış toḡuz yıl olup ve ba‘zılar kavlince beş yüz yetmiş toḡuz yıl olmış idi. Dāvūd ‘*aleyhi’s-selām* yüz yıl tamām ‘ömr sürüp, andan oḡlı Süleymān’ı yirine vaşī naşb idüp vefāt itdükden sonra arz-ı muḡaddesde defn olınmışdır ki mezār-ı şerīfleri Ḳuds-i Şerīf’uñ sınırından taşradur. Ve bu ḡaḡire ziyāreti daḡı vāḡi‘ olmışdır.

[Ammā mu‘cizātu]

Mu‘cizātu Cemī’i’l-enbiyā nām risālede meşṭūr olduḡı üzere beş mu‘cizesi vardır. **Evvelkisi** budur ki Ḥaḡ *sübhānehu ve te‘ālā* demüri aña musahḡar idüp elinde āteşsiz ve āletsiz⁷ demür ḡamīr gibi olup, ḡattā Benī İsrā’ıl nübüvvetine inanmayup mu‘cize ṭaleb eyledüklerinde [388a R1] ‘ināyet-i Ḥaḡ ile bu ḡuşuş vāḡi‘ olmış idi.

1 def: ref R1

2 ecel yitişüp: - N1, R1

3 Eyle: Ubulle N1, R1

4 *Ḳur’ân-ı Kerīm*, Lokman Sûresi, 31/12, “Andolsun, biz Lokman’a ḡikmet verdik.”

5 Biz//virilmişdür: buyurmuşdur N1, R1

6 ḡikmet ü ma‘rifet: ma‘rifet ü ḡikmet N1, R1

7 ve āletsiz: - N1, R1

İkincisi budur ki *Zebûr* okuduğu zamânda âvâzına taşlar musahhar olup kendü ile bile tesbih iderler idi.

Üçüncisi *Kur'ân-ı 'Azîm*'de mezkûr olan iki firişte huşûmet iderek geldiler. Ve da'vâlarını beyân kıldılar. Dâvûd '*aleyhi's-selâm*' dahı hâkķı bātıldan fark eyledi. Ve şer'-i şerîfe muvâfık olduğı üzere söyledi.

Dördüncüsü birgün Dâvûd '*aleyhi's-selâm*' bir taş üzerinde oturur idi. Ve kuşçağızlar etrafına gelüp, şaf bağlayup çağrışur oturur idi.

Beşüncüsü budur ki her zamânda yırtıcı cânverler Dâvûd '*aleyhi's-selâma*' gelirler idi. Ve şeref-i hüdmetine mülâzemet kılırlar idi. Ve her kaçan ki murâd idinse yanına cem' olurlar idi.

Zikr-i Süleymānu'n-Nebî '*aleyhi's-selâm*'

Dâvûd Peyğamber'ün oğludur ki Üriyâ vefât itdükden sonra alduğı Sâbine bint Sâbe¹ nâm hâtûndan çoğup şart-ı sâbık üzere velî-'ahd idinmiş idi. Hattâ Dâvûd '*aleyhi's-selâm*' zamânında dahı ekşer-i evkâtta meclisde Süleymân dahı hâzır olup ba'zı zamânda Dâvûd' un hükmini döndürüp kendünün hükmi dahı kavî olmağla Dâvûd '*aleyhi's-selâm*' dahı gâh olurdu ki ba'zı müşkil da'vâlar gelse anuñla danışurdu. "Nice idelüm?" diyü meşveret kılırdı.

Ve bi'l-cümle saltanatı ve nübüvveti ﴿وَوَرَّثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ﴾² naşş-ı şerîfinün fehvâsınca babasından verâsetle alup, fe-ammâ Hâk *sübḥānehu ve te'âlâ* aña Dâvûd'dan ziyâde saltanat ve kudret virüp ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي﴾³ ya'nî "Yâ Rabbî, [289b E] baña bir vechle pâdişâhlık vir ki benden sonra ol saltanat kimseye lâ'ik olmasun. Ya'nî kimse benüm saltanatım gibi şevketle 'unvân bulmasun." [276a N1] diyü du'â itmegün Hâk *celle ve 'alâ* cinn ü insi ve vuḥuş u tıyûrı, huşûşâ yili emrine musahhar itmiş idi. Süleymân Nebî her nice ister ise bu cümleyi istiḥdâm

1 Burada kastedilen "Bat-Şeba" olmalıdır. bk. Ömer Faruk Harman, "DÂVÛD", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud> (29.06.2019).

2 *Kur'ân-ı Kerîm*, Lokman Sûresi, 27/16, "Süleymân, Davud'a varis oldu."

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Sad Sûresi, 38/35, "Süleymân, "Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet!" | R1 nüshasında âyet-i kerîmenin ilk cümlesi bulunmamaktadır.

iderdi. Yile tahtın götürdürdi. Ve cinni ve 'ifrîtləri ve dîvleri hâtem-i nübüvvetle istediği gibi zabt¹ eylemişti. [388b R1]

Ve ol dağı babası gibi *Tevrât* ahkâmı ile icrâ-yı şer' iderdi. Ve'l-hâşıl tâ Hazret-i 'İsâ '*aleyhi's-selâm* zamânına dek cârî şer'at *Tevrât* ahkâmı idi. Ve cümle yırtıcı cânverlerüñ ve kuşlaruñ ve dîvlerüñ ve cinnüñ ve perîlerüñ dillerin bilürdi. Ve her ne hîdmet emr eylese edâsına her biri bezl-i maqðdûr kılurlar idi. Hattâ Dâvûd '*aleyhi's-selâm* vefât idüp Beytü'l-mağdis binâsı nâ-tamâm kâldukda Süleymân Nebî zamân-ı² saltanatında dîvlere emr idüp Beytü'l-mağdis binâsını âhir-i 'ömrine dek nihâyetine ırgürmiş idi. Ve bir vechle 'azîm binâ idi ki aşlâ direklerinde eñ ve yiv yoğ-ıdı. Ve ol maqûle ağır binâya insân kâdir idüğü besbellü idi.

Ve her gün Süleymân Nebî iki nevbet 'azîm simât çeküp vuğuş u tıyûr ve cümle ins ü cinn ü 'afârît ol ta'âmı yirler idi. Yine vefâ eyler idi. Ve kendü içün bir taht yapmışlar idi ki dört direk üstinde idi. Her biri kıvıl yâkûtdan ve küngüreleri zümürüdden ve la'l ü cevâhirden olduğundan mâ'adâ üzerinde iki muraşşâ' kerkes düzmişler idi ki kanadların açarlardı. Süleymân Nebî'nüñ üzerine gün tokımmasun, diyü güyâ ki sâyebân çekerler idi. Ol cânverleri görenler cânı var şanurlar idi.

Ve Süleymân Nebî dîvlere beş yüz ferseng uzunı bir³ döşek düzdürmüş idi. Her gâh halkı ziyâfet kaçd eylese ol bisâtı yayarlar idi. Ve üzerine 'âlimler içün altı yüz altun kürsî qorlar idi. Ve sâ'ir nâs aşağıda bisât üstinde otururlar idi.

Ve kuşlar Süleymân emri ile hevâ yüzinde⁴ şaf şaf tırup, kanadcıkların açup, baş başa çatup, Süleymân 'askerine gün tokındurmazlar idi. Ve perdedârlık hîdmetine sa'y iderler idi. Ve her kaçan ki bir vilâyete sefer itmelü olsa 'askerini ol bisât üzerine cem' iderdi. Ve yile emr idüp ol bisâtı 'askeri ile götürür, giderdi.

Ve şöyle rivâyet iderler ki Süleymân Nebî'nüñ üç yüz hâtünü ve yedi yüz⁵ [389a R1] câriyesi [290a E] var idi ki cümlesi bîñ olur. Her biri içün bir sırça serây yapıdurmış idi. Ve ekşer-i evkâtta Dımaşğ'da ve Beytü'l-

1 zabt: - R1

2 zemân-ı: - N1, R1

3 bir: beş N1, R1

4 yüzinde: üzerinde R1

5 yüz: yüz taşarruf E

mağdis'de sâkin olurdu. ¹ ﴿وَلَسْلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُوَهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ fehvâsınca Hâk sübhânehu ve te'âlâ yili Süleymân'ın emrine musahhar kılıp şabâh bir aylık yir seyr itmek ve ahşam bir aylık yolu kat' eylemek vâki' olurdu. [276b N1] ² ﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا﴾ Ya'nî dîvlerden niçe 'ifrîtlar var idi ki emrine râm olup deryânın dibine talarlardı. Ğavvâşlık idüp incüden ve sâ'ir cevâhirden çıkarurlardı. Ve Süleymân Nebî'ye getirüp teslim iderlerdi.

Ve tahtını tılsım ile dîvler peydâ idüp dört pâyesini kırmızı yâķûtdan arslan şeklinde düzüp bir vechle tertib eylemişler idi ki Süleymân'dan ğayrı ol tahta çıkmak istese arslanlar yol virmezler idi. Hattâ Buhtunnaş, Süleymân Nebî'nün tahtını Beytül-mağdis'de bulduķda üzerine çıkmak isteyüp nerd-bânına ayak başduķda ol arslanların biri pençesi ile çarpup ayaklarını şındırmış³ idi. Ba'de zamânin hezâr mu'âleceler ile güçle ğalâş olmuş idi.

Egerçi ki şahr cinni ol taht üzerine çıķup, Süleymân şekline girüp kırķ gün pâdişâhlık eylemişdir. Ve illâ hâtem kuvvetiyle çıķmışdır ki üzerinde ism-i a'zam yazılmış idi. İns ü cin ve vuķûş u tıyûr Süleymân'a anuñ berekâtıyla musahhar idi. Pes Süleymân Nebî her kaçan ki ğelâya varsa ol hâtemi Cerâde nâm hâtûnına virür idi. Ve yine çıķduķı gibi alup barmaķına geçürür idi. Andan taht üzerine çıķup, ins ü cinn ü vuķûş u tıyûr emrine râm olup 'adâlet iderdi.⁴

Birgün Süleymân Nebî ğelâda iken şahr cinni Süleymân şüretine girdi. Ve ğelâdan berü ğelüp Cerâde'den hâtemi alup barmaķına geçürdi. Andan taht üzerine çıķup ins ü cin ve vuķûş u tıyûr⁵ anuñ emrine râm olup pâdişâhlığa başladı. Ammâ yine Süleymân şüretinde oturur idi. Dîv idüğini kimseye bildürmez idi. Kaçan ki Süleymân⁶ Nebî ğelâdan çıķdı, Cerâde'den hâtemi istedi. "Ben hâtemi Süleymân'a [389b R1] virdüm. Sen Süleymân degülsün." diyü der-hemler itdi. Her ne ķadar "Ben Süleymân'um." didi, inanmadılar. Serâydan taşra sürüp sözünü gerķek şanmadılar.

1 Kur'an-ı Kerim, Sebe Sûresi, 34/12, "Süleymân'ın emrine de, sabah esişı bir ay, akşam esişı de bir ay (lık yol) olan rüzgarı verdik."

2 Kur'an-ı Kerim, Enbiya Sûresi, 21/82, "Bir de şeytanlardan, Süleymân için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapanları da onun emrine verdik."

3 şındırmış: kırılmış N1, R1

4 Andan//iderdi: - E

5 tıyûr: tıyır E

6 şüretinde//Süleymân: - R1

Şöyle oldu ki Süleymân Nebî ‘*aleyhi’s-selâm* bir dilim itmek istedi, virmediler. “Ben Süleymân’um.” didüğü için aşlâ sözine inanmadılar. Ahîrû’l-emr nâ-çar olup şehrdan taşra [290b E] gitdi. Ve günde iki balık vazîfe ile bir alay balıkçılara yanaşdı. Tâ kırk güne dek bu üslûb üzere geçinüp, ol balıġuñ birini şatup, itmege virüp ve birini ġidâ idinüp Bârî Hudâ’ya şükr itmek üzerine oldu.

Berü cânibde şahr cinni *Tevrât*’a muhâlif hükmlere başlayup, Benî İsrâ’îl ‘ulemâsı, huşûşâ Âsaf bin Berahyâ bunuñ hükmlerini işitdükçe şübheye düşüp, yañlış hüküm itdüğinden Süleymân degüldüğünü bilüp, ve hâtûnlarına su’âl itdüklerinde anlar daġı “Biz Süleymân’ı çokdan görmedük.” diyü cevâb virüp, ‘âkıbet Âsaf bin Berahyâ dört yüz *Tevrât*-h’ân cem’ idüp, şahr cinniye karşı âvâz ile okuyup, pes [277a N1] dîvûñ gitdükçe kuvveti eksilüp, *Zebûr* okunduġına tayanmayup ve tarılduġını¹ bilüp ve elinden hâtem alınıp, benî Âdem kendüyi helâk ideceğini muğarrer bilüp, ‘ale’l-fevr deryâ kenârına çıkup, kôrkusından hâtemi deñize bıraġup ve kendüsi deryâ-yı ‘ummân dibinde bir taş altına girüp gizlendi.

Berü cânibde Süleymân ‘*aleyhi’s-selâm* yine ‘âdet üzere balıkçılara hîdmet idüp, aġşam olduġda iki balık vazîfesin alup, birini şatup, ol birini ġidâ idinüp, yimege başladıġda fı’l-hâl hâtemi ol balıġuñ karnından çıkup, Cenâb-ı Hakk’a vâfir şükrler idüp, hâtemin barmaġına taktırıp, tekrâr gelüp, taġta geçüp ve bu kışşadan evvel yigirmi yıl ve bundan sonra daġı yigirmi yıl pâdişâhlık idüp, ins ü cin ve vuhûş u tıyûra hüküm eylemiş idi.

Ammâ kaçan ki Hakk *celle ve ‘alâ* Süleymân Nebî’ye yine mülkini vermek diledi, dîv hâtemini deryâya bıraktıġı gibi ol balıcığa yutdurup, anı Süleymân Nebî’nün ġidâsı eyleyüp, kemâl-i kudretini [390a R1] izhâr ve meşîyyet-i ‘acîbesini âşkâr eylemiş idi. Ba’de zamânin Süleymân Nebî ‘*aleyhi’s-selâm* şahr cinniye bir hîle ile ele getirüp, iki taş arasına muhkem demürler ile berkidüp deryânun dibine bıraktırdı.

Ba’de zâlik Süleymân Nebî ġâyet ile ġazâya mâ’il idi. Ve her kanġı vilâyetde ki müşrikler var idüġin işitse ‘askerin çeker, giderdi. Ya anları imâna getirürdi veyâhûd cümlesini helâk iderdi. Birgün haber aldı ki Yemen vilâyetinün halkı cemî’an büt-perest olup ne’uzu bi’llâh şirk bi’llâh iderlermiş.² Ve Hakk *sübhânehu ve te’âlânuñ* vahdâniyyetinde dâ’imâ şübhe

1 tırılduġını: tıyılduġını N1, R1

2 olup//iderlermiş: olmişlar idi N1, R1

çekerlermiş.¹ Fi'l-hāl Süleymân 'aleyhi's-selâm askerini bisât üzerine [291a E] cem' eyledi. Ve yile emr idüp, bisâtı götürdüp Yemen vilâyetine toğrı çekildi.

Vaqtâ ki Sebâ memleketine yaklaştılar ve cümle leşker güneşün harâretinden ve issilikden şuşayup “Acabâ bu aralarda² şu var mı ki?” diyü yoklamağa başladılar, ol hinde hüdhüd hâzır bulunmadı. Ve ne deflü ki gözetdiler, tıyûr arasında görünmedi. Süleymân Nebî bî-huzûr olup “Meger ki bir müferrih haber getüre, yohsa ben hüdhüdi boğazlamak veyâhüd aña bir muhkem ‘azâb eylemek mukarrerdür.” diyüp, niteki *Kur'ân-ı 'Azîm*'de ³﴿لَاَعَذِّبُنْهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَاذْبَحْنَهُ أَوْ لِيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾ vâkı' olmuşdur.

Meger ki ol hinde hüdhüd Sebâ şehrine varup, pâdişâhı olan Belkîs'ün serâyına girüp, anda kendü akrânı bir hüdhüd bulup, Belkîs'ün kudretinden ve perî kızından hâşıl olup bu zamâna gelince bıkır tırdığından ve güneşe tapduklarından tafşili ile haber alup, andan Süleymân Nebî'ye gelüp, ⁴﴿إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَهِيَ عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ ya'nî “Ben Sebâ şehrine vardum. Bir kız oğlan pâdişâhı var imiş, gördüm. Ve hüsn ü cemâli gâyetde ve ‘azamet⁵ ü celâli nihâyetde, Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* aña her nesneyi murâdınca virmiş ve bir ‘âlî taht üzerine [277b N1] şevket ile oturmuş.”⁶ ⁷﴿وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Ya'nî “Eger ol kız ve eger kendüye tâbi' olan leşkeri Hâk *sübhânehu* [390b R1] *ve te'âlâyı* koyup güneşe taparlar. Ve tırik-ı müstaķîmi bırağup⁷ dalâlet yollarına saparlar.” diyü beyân eyledükde Süleymân Nebî ⁸﴿ادْهَبْ بِكِتَابِي هَذَا﴾ ya'nî “Sen benüm bu mektûbüm ile aña var.” diyü hüdhüde emr idüp ve mektûbuñ ‘unvânında ⁹﴿إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ⁹ ya'nî “Benüm cânibümden ki Süleymân bin Dâvûd'in,

1 da'imâ//çekerlermiş: ikrâr itmezlerdi N1, R1

2 aralarda: vâdilerde R1

3 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/21, “Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.”

4 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/23, “Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm.”

5 ‘azamet: ‘azametde R1

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/24, “Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe tapıklarını gördüm.”

7 bırağup: koyup E

8 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/28, “Benim şu mektubumu götür.”

9 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/30-31, “Mektup, Süleymân'dan gelmiştir. O, 'Bismillahirrahmanirrahim' diye başlamakta ve içinde 'Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin' denilmektedir.”

senüñ katuña¹ ki Sebâ sultânı Belkîs'sün, pes bu nâme vâşıl olduĸda ululıĸı ve tekebbürliĸi kıoyasun. Ve cümle 'askerüñle benüm ĸuzûruma gelüp Müslimân olasun." diyü beyân eyledükde, hüdhüd nâme-yi Belkîs'ün serâyına ırgürüp,² pes cümle beglerini ve vezirlerini cem' idüp tedbîr ü tedârük müşâveresin³ itdüklerinde, Belkîs ceng itmege iktidârı yoĸduĸını bilüp, evvelâ Süleymân'a ilçi gönderüp, kıudreti ne derecede⁴ idüğini ma'lûm idinüp, ba'dehu cümle 'askeriyle Süleymân Nebî'ye 'azîmet eyledi.⁵

Süleymân Nebî ise 'ıfrıtlere emr idüp Belkîs'den evvel tahtını getürtdi. [291b E] Ve kendü meclisinde kıurdurup Belkîs geldiği gibi ﴿قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ﴾⁷ ya'nî "Tahtuñ bu degül mi?" diyü şordı. ﴿أَهَكَذَا عَرْشُكَ﴾⁶ Ol daĸı "Ke-ennehu oldur." diyü cevâb virdi. Ba'dehu cümle 'askeri ile imâna geldi. Süleymân 'aleyhi's-selâm Belkîs'i ĸelâllıĸa kıabûl eyledi. ĸattâ andan bir oĸlı dünyâyâ gelüp niçe zamân rüzĸâr geçürmişler idi.

Fe-ammâ melâĸatı bir derecede⁸ idi ki "ĸazret-i Yûsuf'dan küçicek güzelliĸ Belkîs'e virilmiş idi." diyü ta'bîr iderler. Pes Süleymân Nebî Yemen vilâyetini ıslâĸ eyledi. Ba'dehu yine Şâm vilâyetine⁹ geldi. Birgün ĸuzûrında¹⁰ 'ulemâ-yı Benî İsrâ'îl kıazâ ve kıaderden baĸş idüp, 'Anķâ daĸı ol mecliste ĸazır olup, âĸirü'l-emr Süleymân "﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾"¹¹ feĸvâsınca her nesne Allâhu Te'âlâ'nun irâdetine ĸöredür. Taķđiri maĸlûķ taĸyîr idemez. ĸattâ bugün maşrıķ cânibinde fülân vilâyetde ve fülân maĸallede ve fülân evde bir oĸlancık vücûda gelüp ve maĸrib kıarafında fülân şehrde, fülân yirde bir kıız daĸı vücûda gelüp, Allâhu Te'âlâ birbirlerine anları naşib eylemişdür. Bu taķđir bozulmaĸa çäre ve imķân yoķdur." diyü taķķîķ eyledükde 'Anķâ cebriyyeden olup, evvelden daĸı bu ĸuşuşa i'tikâdı olmamaĸla kendüsi taķđiri taĸyîr eylemek [391a R1] ve Süleymân Nebî'yi tekzîb eylemek murâd idinüp, birķaç günden şoñra 'Anķâ pervâz idüp

1 senüñ katuña: - N1, R1

2 ırgürüp: getürdükde N1, R1

3 müşâveresin: - E

4 derecede: mertebede N1, R1

5 eyledi: eyleye E

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/42, "Senin tahtın böyle mi?"

7 *Kur'ân-ı Kerîm*, Neml Sûresi, 27/42, "Sanki o!"

8 derecede: mertebede N1, R1

9 yine//vilâyetine: Şâm'a N1, R1

10 ĸuzûrında: - E

11 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nisa Sûresi, 4/78, "De ki: 'Hepsi Allah'tandır.' "

mağrib vilâyetine vardı. Ve Süleymân Nebî haber virdüğü kıızı evlerinden uğrıluyup kendü âşiyânına getürdi.

Bu hâl ile ol kız Sî-murğ'ın yuvasında büyüdi. Ve gitdükçe nahl-i kâmeti serv gibi ser-efrâz oldu. Maşrık canibindeki oğlan dağı yigit olup, ticâret ile deryâ seferine gidüp, ittifâk birgün bir muhâlif rûzgâr gemilerini pâreleyüp, ol yigit bir tahte pâresine şarılup, hikmet Allâh'ındur, ve 'Ankâ'nun yuvası olan cezîreye düşüp, [278a N1] ba'de zamânin etrâf u cevânibi tolaşurken bir ulu ağaç dibine gelüp, yukârusında 'Ankâ'nun yuvasını ve ol âşiyânede burc-ı melâhat Hüma'sını, ya'nî ol kıızı gördi. "Kimün nesisün? Ve bu âşiyânede n'eylersün?" diyü şordı.

Ol dağı yigit cânibine nazar kılup benî Âdem olduğına sevindi. Ve "Bu cezîreye neden düşdün?" diyü su'âl idüp ve kendüsi Sî-murğ'ın kıızı idüğünü söyleyüp, der-hâl mâbeynlerinde bir vechle 'aşk u maḥabbet peydâ oldu ki gûyâ ki yigit Vâmık ve ol kız 'Azrâ oldu. Veyâhüd ol [292a E] cüvân Mecnûn ve ol nigâr Leylâ mertebesin buldı.

Pes kemend-i gîsûsı ile cüvânı kendüye çekdi. Ya'nî Sî-murğ'ın âşiyânesi üstine çıkardı. Der-hâl murâdlarınca mu'âşerete ve dürlü dürlü bûs u kenâr ile mücâma'ata başlayup ırâqdan Sî-murğ görindükçe ol cüvân âşiyânede hayvânât derilerinin birisine girüp, maḥabbet¹ bişe-zârının şiri gibi pöst-püş olup, aslâ 'Ankâ bunu tıyamayup ve âşiyânesinde gayrı âdem var idüğünü bilemeyüp, âḥirü'l-emr kıız yüklü olup, cüvândan bir kıızcağız toğırup ve amma Cebra'il *'aleyhi's-selâm* Süleymân'a bu kışşanın tafşili ile haberin virüp, 'Ankâ ise "Taḳdîri taḡyîr itdüm." şanup, birgün Süleymân Nebî'ye gelüp, "Yâ nebiyya'llâh, sâbıkan şu maḳûle bir nesne beyân eylemişdiñüz. Henüz ol kıız benüm yanumda ve ol oğlan aña vâsıl olmamışdur." didükde Süleymân Nebî "Var, ol kıızı² getür." diyü 'Ankâ'ya emr idüp, ol dağı pöst ile getirüp, [391b R1] kıızı hâlâ ki ol cüvân ve toğan kıız dağı pöst içinde bile olup, Süleymân Nebî huzûrına geldüklerinde pes "Bu kâziyye ben didüğüm gibidür." diyü 'Ankâ'ya taḳrîr idüp, ol dağı "Degüldür." diyü inkâr³ eyledüğü gibi "Taşra çıkıñ" diyü Süleymân *'aleyhi's-selâm* emr itmekle fi'l-hâl pöstün içinden ol nigâr ve eri olan cüvân ve toğan kıızcağızları bir uğurdan taşra çıkup, 'Ankâ hacil ü şermşâr olup, Süleymân Nebî ise "bire (?) kâderi" diyü Sî-murğ'a ta'n idüp, cümle vuḥûş u

1 maḥabbet: - R1

2 kıızı: oğlanı E

3 Degüldür//inkâr: âşikâre R1

ıuyūr ‘Anķā’yı melāmet idüp, “Peygāmbri tekzīb ideyin.” didügi zāhir olup, ol zamāndan berü Sī-murğ insāna görünmeyüp ve ıuyūr arasına girmeyüp, hālkdan vahşet ve Kāf-ı istiğnāda ‘uzlet ihtiyār eylemişdür. Ve bi’l-cümle andan şöıra kimseye görünmemişdür.

[Ammā mu‘cizātu]

Ve’l-hāşıl Süleymān ‘*aleyhi’s-selāmu*n bunuñ gibi kerāmātına, huşuşā gūn-ā-gūn mu‘cizātına nihāyet yokdur. Hattā *Mu‘cizātu Cemī’i’l-enbiyā* nām risālede sekiz mu‘cizesi beyān olinmişdür. **Evvelkisi** yıl, hükmine musahhar olduğudur ki tahtını götürürdi. Her kañğı vilāyete kasd eylese sā‘ati ile yitürürdi.

İkincisi hātemidür ki üzerinde¹ ism-i a‘zam mektüb olmağla cemī‘-i eşyā emrine musahhar ve kendüsi ins ü cin ve ıuyūr u vuñuş üzerine muzaffer olmuş idi.

Üçincisi [278b N1] kuşlar kendüye söyler idi. Cümlesinüñ [292b E] dilini bilüp sözlerine göre cevāb eyler idi.

Dördincisi altundan tahtı var idi ki pāyeleri yāķūtdan idi. Ve her kanda dilerse yile götürdür idi.²

Beşincisi deryalarda ve tağlarda ve definelere ve yir altında ve bi’l-cümle her kanda incü ve sā’ir cevāhir, huşuşā define kılınmış altun ve gümüş var ise Süleymān ‘*aleyhi’s-selām* anı görür idi. Aşlā andan gizlü nesne yok idi.

Altıncısı, birgün kendüler karıncalara mahşuş olan vādīye indiler. Aşlā yaş ot ve çayırı yoğduğunu gördiler. Der-hāl ol vādīyi şuladılar. Hiç bir zamānda ekin ve çayır hāşıl olmuş yir degül iken ‘ale’l-fevr taze otlar ve ekin bitmesine sebeb oldılar.

Yedincisi kendüler kanda gitseler yanlarınca dīvārlar ve ağır binālar yürür idi. Kendüler ıurduķça³ sāyesinden ayrılmazlar idi. [392a R1]

1 üzerinde: - R1

2 Ve her//idi: - R1

3 ıurduķça: şordukça R1

Sekizincisi cin ve dīv ve 'ifrītler emrine itā'at itmişler idi. İstedüğü gibi binâlar yapdurup¹ ve ğarīb şekller ve tılısmlar düzdürüp murâdlarınca istihdâm iderler idi.

Ve bi'l-cümle bu deñlü şevket ü miknet ve sa'âdet ü saltanat ile Taberî kıvıncı elli beş yıl 'ömr sürüp, anuñ da² kırk yılı saltanat u celâlet ile geçüp, ammâ *İşrâku't-tevârih* yazduğı üzere Süleymân Nebî elli yıldan ziyâde 'ömr sürüp ve ziyâdesi ne miğdâr idüğü ma'lûm olmayup, zîrâ «وعاش ثيِّفاً وخمسين سنة»³ diyü ta'bîr eylemişlerdür.⁴ Pes "neyyif" diyü 'ağdden ziyâde olana dirler ki ba'zılar birden üçe varınca ve ba'zılar ona varınca, diyü ta'bîr itmişlerdür. Bu tağdırce Süleymân Nebî'nün sinn-i şerîfleri elliden ziyâdedür. Ammâ eşaḥḥı, ya'nî⁵ ne kadar ziyâde idüğü ma'lûm degüldür.

Ve kendüler vefât itdüğü zamânda Beytü'l-mağdis binâsı nihâyete irişmeyüp nâ-tamâm kılmağla Hâk te'âlâdan vefâtı haberi şâyî' olmamasına du'â idüp, bir yıla dek meyyiti 'aşasına tayanup, tırup, görenler namâz içinde, kıyâs idüp, âhîr emr-i Hâk ile bir kıyâncı ol 'aşâyâ mü'ekkel olup, hergün bir miğdâr yiyüp, yıl tamâm olduḡda 'aşâ kırılıp,⁶ meyyit yire düşüp, berü cānibde⁷ Beytü'l-mağdis binâsı da dükenüp, dīvler Süleymân'ın vefâtı haberin işidince tağılup, kaçup,⁸ pes 'ulemâ ol kıyāncıyı 'aşâ içinde bulup, ol 'aşâyâ mu'âdil bir 'aşâ içinde⁹ tekrâr ḥabs idüp, günde ne miğdâr yidüğini ma'lûm idinüp, andan kıyâs idüp, [293a E] Süleymân Nebî '*aleyhi's-selâm* vefât itdükden¹⁰ soñra kıyāncı 'aşâyâ bir yıla dek yiyüp, soñradan zāhîr olduḡını taḥkîk itmişler idi.

Ba'dehu Benî İsrâ'îl 'ulemâsı Süleymân Nebî'nün meyyitini taḥtı üzerine yaturup ve ḥâtemin barmağına kıyup, Baḥr-i Kılzüm'den öte bir cezîreye iletüp, [279a N1] bir büyük taş serây gibi oyup içinde kıymışlar idi. Ḥattâ 'Affân ve Belkıyâ ol ḥâtem kışdına varup, ol maḥalde¹¹ 'Affân

1 yapdurup: yapdurup ve miḥrâblar E

2 anuñ da: - N1, R1

3 "Elli seneden daha fazla yaşadı."

4 diyü//eylemişlerdür: - N1, R1

5 ya'nî: - N1, R1

6 kırılıp: ufanup E

7 berü cānibde: ve ol zemâna dek N1, R1

8 kaçup: gitdiler N1 | tağılup, kaçup: tağlara gitdiler R1

9 ol//içinde: - E

10 'aleyhi's//itdükden: öldükden E

11 ol maḥalde: anda E

helâk olmuş idi. Benî Âdem'den anlardan gayrı kimesne [392b R1] ol cezîreye yol bulmamış idi.

Bâlâda meşûr olduğu vech üzere Beytül-mağdis'ün binâsı¹ tekmliline bir sene kâldukda taraf-ı Bârî'den 'ömrleri âhire irdüğü haberi kendülere işâret ü i'lân olındukda der-hâl rûy-i niyâzı dergâh-ı Çâre-sâz'a tutup Beytül-mağdis'ün binâsı kendü yüzinden tekmlil olunmasını recâ eyledükde itmâm-ı binâyâ dek vefâtı şuyü² bulmadığı, du'âsı dergâh-ı ehadîyyetde maqbûl olduğına dâldür.²

Zikr-i Zekerîyyâ '*aleyhi's-selâm*

Peygâmberdür. Benî İsrâ'îl'den Berahyâ oğludur ki nesebi Recî'am bin Süleymân bin Dâvûd '*aleyhimü's-selâma* çıkar. Pes niçe zamân olmuş idi ki Benî İsrâ'îl'den peygâmbere³ gelmeyüp, saltanat ise Eşkâniler ile Rûmiler mâbeyninde nizâ üzere devr idüp, Benî İsrâ'îl kavmi gice ve gündüz Allâh'a yalvarup, peygâmbere recâ eyledükleri eelden Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* Zekerîyyâ'ya nübüvvet virdi.

Zirâ ol zamânda Beytül-mağdis bir derecede ma'mûr idi ki yimez, içmez ve 'ömrince mescidden çıkmaz bîn 'âbid var idi ki içlerinden birisi Zekerîyyâ '*aleyhi's-selâm* idi. Ve ol 'âbidlerin ekşeri Beytül-mağdis mescidine nezr ile gelmişler idi. Ya'nî ki Benî İsrâ'îl 'ulemâsının ve murâtâz 'âbidlerinin 'âdetleri bu idi ki kaçan 'avretleri hâmile olsa "Yâ Rabbî, eger bu toğan erkek oğlan olursa senün 'ibâdetün için âzâd eyledük. Ve biz anuñ hîdmetinden geçdük." diyü 'ahd idüp erkek toğarsa⁴ o mescide getürürler idi. Eger kız toğarsa yine hîdmetlenmeyüp, evlerinde tutup,⁵ 'ibâdet tarîkını gösterürler idi.

Zekerîyyâ dahı ol 'âlimlerden ve âzâdlulardan idi. Ve yine Benî İsrâ'îl 'ulemâsından Kâkür nâm 'âbidün kıızı İşâ'ı helâllığa almış idi. Ammâ kendüsi yetmiş beş yaşına varınca Hâk *sübhânehu ve te'âlâ* aña evlâd lezzetini müyesser itmeyüp, pes kendüsi pîr olup, ve hâtûnı hayzdan kâlup, her vechle evlâddan ümmîd kesmişler iken Allâhu Te'âlâ anuñ gönline ilhâm idüp,

1 binâsı: - R1

2 Bâlâda//dâldür: - E

3 peygâmbere: - N1, R1

4 erkek toğarsa: - N1

5 erkek//tutup: - R1

﴿رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾¹ ya'nî “Yâ Rabb, baña ‘âlem-i gaybdan bir erkek oğul rûzî eyle ki du‘âlar kabûl idici ve hâcetler revâ eyleyici² sensün.” ﴿رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا﴾³ [293b E | 393a R1] ya'nî “Yâ Rabb, pîrlik ‘âlemine yitişdüm, kôcadum.⁴ Şaçum şaçalum ağardı. Bu âna gelince⁵ itdügüm du‘âlardan ve diledügüm⁶ recâlardan beni mahrûm itmedün.” ﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي﴾⁷ Ya'nî “Şimdiki hâlde ben şönumdan korkup kavmümden ihtiyât eyledüm. Ve sâ'ir peygâmblerüñ her kangısında evlâd gelmedi, ol kavm anuñ dînini ve şer'atini tağyîr idüp kitabını zâyî' eyledi. [279b N1] Çünki benüm evlâdum olmadı,⁸ pes benden şöña kavmüm bu şer'ati tağyîr ideler, diyü havf eylerin.” dimekdür.

﴿فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾⁹ Ya'nî “Yâ Rabbî, baña bir oğul vir ki benden ve Âl-i Ya'küb'dan peygâmblerlik aña mirâs kalsun.” diyü Bârî Hudâ dergâhına¹⁰ tazarru' u du‘â eyledükde Hâk te'âlâ Zekerîyyâ'nuñ du‘asını kabûl eyledi. Ve mihrâbında 'ibâdete meşgûl iken Cebra'il'i gönderüp Yahyâ'nuñ vücûda geleceğini muştuladı. Niteki *Kur'an-ı 'Azîm*'de¹¹ ﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾¹² ya'nî “Biz Zekerîyyâ'ya¹² bir oğul muştuladuk ki anuñ adı Yahyâ idi. Ve andan evvel kimseye bu ma'külâ ad virilmemiş¹³ idi.” [buyurıldı].

Pes “yahyâ” demek “diri” dimekdür. Atası anası pîrler olup iki ölü meşâbesinde iken vücûda gelmeğin “Yahyâ” diyü ad virilmiş idi.¹⁴ Ve Yahyâ

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Âli İmran Sûresi, 3/38, “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin.”

2 revâ eyleyici: devâ idici N1, R1

3 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/4, “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”

4 yitişdüm, kôcadum: irişdüm N1, R1

5 âna gelince: hâlde yitişince E

6 diledügüm: - N1, R1

7 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/5, “Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankar olmaların)dan korkuyorum.”

8 benüm//olmadı: benden dağı evlâd gelmedi R1

9 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/5-6, “Bana kendi tarafından; bana ve Ya'küb hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla.”

10 Bârî//dergâhına: Bârî Hudâ'ya N1, R1

11 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/7, “(Allah, şöyle dedi:) ‘Ey Zekerîyyâ! Haberin olsun ki biz sana Yahyâ adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.’”

12 Zekerîyyâ'ya: Yahyâ'ya N1

13 virilmemiş: konılmamış R1

14 ad//idi: tesmiye olunmuşdur N1, R1

vücûda geldükden sonra, bir rivâyetde¹ altı ay ve ba'zılar kavlince üç yıl sonra 'İsâ 'aleyhi's-selâm dünyâya geldi. Bir aylık olduğda ilhâm-ı Rabbânî ile Meryem anı Beytül-makdis'den kaçardı. Ya'nî ki Mısır vilâyetine göçüp ta otuz yıla dek anda 'İsâ 'aleyhi's-selâmı terbiyet eyledi.

Fe-ammâ bu cânibde Benî İsrâ'îl kavmi "Elbette Meryem ile 'İsâ'yı Zekerıyyâ kaçırdı."² diyü Yünânîlerden Şâm vilâyetinde oturup pâdişâhlık iden Hirodüs'a³ haber virdiler. Ol dağı 'İsâ'yı katl etmek için birkaç def'a Zekerıyyâ'ya⁴ âdem gönderüp, isteyüp ve bu vechle nâ-bedîd olduklarını, cümlesini Zekerıyyâ'dan bilüp, Zekerıyyâ'yı⁵ katl eylemegi muğarrer itdüklerinde Zekerıyyâ 'aleyhi's-selâm dağı Mısır'a toğrı firâr idüp, ve lâkin [393b R1] Benî İsrâ'îl ardlarına düşüp, yitişmeleri muğarrer olduğda bir ulu ağaç altına gelüp, eliyle işâret idüp, fi'l-hâl ol ağaç iki yanılıp, Zekerıyyâ 'aleyhi's-selâm içine girüp, gizlenüp, ağaç yine büsbütün olup, aşlâ kovuğı olmayup, pes Zekerıyyâ'nuñ izin izleyürek anda geldüklerinde ağacı büsbütün görmeleri ile [294a E] içinde olmak ihtimâli virilmeyüp,⁶ lâkin İblîs 'aleyhi'l-la'ne gelüp, "Sihr ile içine girmek vardur. Bıçku⁷ ile biçîñüz. Maşlahatdur." diyü ta'lim etmekle 'ale'l-fevr bir bıçku getürüp, Benî İsrâ'îl ol ağacı biçüp, ba'dehu kanı yire tamlayup, Zekerıyyâ ağaç içinde idüğü ma'lûm olup, Yahyâ 'aleyhi's-selâm ise kaçup, gizlenüp, niçe zamânlar taşra çıkmayup, Beytül-makdis'de fâ'at u 'ibâdete meşğul olmuş idi.

Egerçi ki Zekerıyyâ'ya Hâk te'âlâ Yahyâ'yı virdükde yetmiş beş yaşında idi. Şonra ne miqdâr yaşadığı ma'lûm degüldür. Ve lâkin ekser-i ihtimâl müddet-i 'ömri yetmiş ile seksen mâbeyninde iken helâk itmişler idi.

1 sonra/rivâyetde: - N1, R1

2 Zekerıyyâ kaçırıldı: sen kaçırduñ E

3 Burada kastedilen "Hirodes" olmalıdır. bk. Ömer Faruk Harman, "İSÂ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isa#1> (30.06.2019).

4 Zekerıyyâ'ya: - E

5 Zekerıyyâ'yı: - E, N1

6 virilmeyüp: olmayup R1

7 Bıçku: Bıçak N1

[Ammā mu‘cizâtı]

Fe-ammā Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selāmuñ mu‘cizâtından bu üç mu‘cizesi dahı eşaḥ rivāyet ile şābitdür. **Evvelkisi** bu idi ki qalemsiz kitābet iderdi. Ve her qaçan ehl-i Hind’e mektûb yazmalu [280a N1] olsa qalemsiz yazardı.

İkincisi bu idi ki şu üzerinde yürürdi. Aşlā ayakları şuya batmazdı.

Üçüncisi qaçan küffār nübüvvetine inanmadılar, kendüsinden mu‘cize taleb eylediler, ağaçlara işāret kıldı. Gözleri öninde her biri yirinden yıkıldı.

Zikr-i Yahyā ‘aleyhi’s-selām

Mürsel peygāmberdür. Dahı Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām ḥayātda iken nübüvvet tācını giydi. Ve rişālet ḥil‘atini urındı¹ idi. Ḥaḳ sübhānehu ve te‘ālā anuñ ḥaḳḳında ²﴿وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا﴾ ya’nī “Biz Yahyā’ya dahı oğlancık iken ḥikmet ü ma‘rifet virdük ki Ḥālīḳ’ını bildi. Ve peygāmbere inandı. Ve ‘İsā ‘aleyhi’s-selāmı taşdıḳ eyledi. Ve dahı ben Yahyā’yı pāk yaratdum. Ve esirgeyici ḥalḳ itdüm. Ve benden ḳorḳıcı ve atasına ve anasına [394a R1] muṭī’ olıcı yaratdum. Ya’nī her cihetle perḥizkār idi. Aşlā cebbārılığı yoğ-ıdı.” dimekdür.

Bundan mā‘adā *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de ﴿وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُرْجَى﴾³ ya’nī “Benüm selāmum anuñ üzerine olsun, toğduğı günde ve vefāt eyledükde ve ḳabrinden dirilüp çıkacağı zamānda.” dimekdür.

Pes Yahyā ‘aleyhi’s-selām Bārī te‘ālānuñ bu vechle memdūḥı olduğundan mertebesi ve derecesi nice ‘āliye idüğü ma‘lumdur. Ve zamān-ı nübüvvetinde *Tevrât* aḥkāmı ile ‘amel iderdi. Egerçi ‘ulemā ihtilāf idüp ﴿يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ﴾⁴ āyet-i kerimesinden⁵ ya’nī “Yā Yahyā, bu kitābı ḳuvvet ile tut. Ve ḥükmini icrā eylemege diḳḳat it.” diyü emr olınuğundan aña müstaḳil kitāb inmişdür, diyü beyān eylemişlerdür. [294b E] Ammā eşaḥḥı budur ki kitābdan murād *Tevrât*’dur. Ya’nī “*Tevrât*’ı ḳuvvet ile tut ve ḥükmini icrā eylemege sa’y u diḳḳatler it.” dimekdür.

1 urındı: ber-düş itmiş N1, R1

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/12, “Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/15, “Doğduğı gün, öleceğı gün ve diriltileceğı gün ona selam olsun!”

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/12, “Ey Yahyâ, kitaba sımsıkı sarıl.”

5 kerimesinden: kerimesinden murād R1

Ve bi'l-cümle Yahyâ '*aleyhi's-selâm* otuz yıl peygamberlik eyledi. Egerçi evâ'inde *Tevrât* hükmi ile 'amel eyledi. Ve illâ Hazret-i 'İsâ'ya buluşup nübüvvetini taşdıķ idüp ve 'İsâ '*aleyhi's-selâm* kendüyi halife naşb itdüğinden anılanan budur ki evâhîrinde *İncîl* ahkâmı ile icrâ-yı şer' eylemişdür. Ve Hirodüs nâm pâdişâhları ki bâlâda¹ zıkr olunmışdur, Yahyâ Peygamber'i ğâyetle severdi. Ve her ne işlerse anuñ meşvereti² ile işlerdi. Zîrâ ki Müslimân olmuş idi. Ve Yahyâ'nuñ peygamber idüğini bilmiş idi.

Meger Hirodüs'ün Herdânâ³ dirler bir qarındaşı kıızı var idi ki hüsün ü cemâl şâhibi idi. Ve ba'zılar dirler ki Hirodüs'ün ügey kıızı idi. Pes her zamânda melâhatine ve behcet ü leţâfetine bakup kıza derün-ı dilden maħabbet eyleyüp, alup hâtûn idinmek isterdi. Ve lâkin Yahyâ'ya tanışduķda "Ol saña haramdır." diyü men' itmekle Hirodüs dahı ol sevdâdan ferâğat itmiş idi. Ve lâkin ol kızuñ murâdı Hirodüs'a kendüyi [280b N1] hâtûn itmek olduğı eelden bunu fikr eylemiş idi ki Yahyâ katl olmayınca bunuñ murâdı müyesser⁴ [394b R1] olmaya. Bu mekr üzerine birkaç def'a Hirodüs'ün beşşeti zamânında ki "Benden murâduñ ne ise maķbûlumdur." diyü kıza söyler idi. Kıız ol hînde Yahyâ'nuñ başı kesilmesini recâ eyler idi. Ve lâkin Hirodüs "Bu olacaķ maşlaħat degüldür. Yahyâ tañrınınuñ peygamberidür. Böyle teklifi ķo." diyü cevâb virür idi.

Aħîrü'l-emr birgün Hirodüs şarâb meclisin ķurup, simât çeküp, inbisât üzere oturup, 'ayş u nûşa meşğûl iken Herdânâ dahı kendüyi tezyîn idüp, nâz u şive ile meclise gelüp, ķadehi eline alup, kemâl-i sürür u şafâ ile sâķilik idüp, tamâm meclis germ ve Hirodüs'ün tabî'ati nerm olduķda belki Herdânâ'yı hâlvet düşürüp, mücâma'at şafâsına ruhşat bulduķda yine Yahyâ Peygamber'ün başı kesilmesini recâ idüp, ol dahı ser-höşlîķ hâlinde rızâ virüp, fi'l-hâl Yahyâ '*aleyhi's-selâmuñ* mübârek başı kesilüp, bir altun tebsi içine ķonilup, Hirodüs'ün meclisine getürdiler.

Hemân ol kesik⁵ baş tebsi içinde lisâna gelüp⁶ "Yâ Hirodüs, bu kıız saña haramdır. Zinhâr buña el şunma." diyü tenbîh eyledi. Vaķtâ ki Hirodüs ol

1 bâlâda: yukaruda E

2 meşvereti: tanışğı E

3 Burada kastedilen "Herodias" olmalıdır. bk. Mahmut Aydın, "YAHYÂ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahya> (30.06.2019).

4 müyesser: hâşıl N1, R1

5 kesik: - N1, R1

6 lisâna gelüp: söyledi E

[295a E] başuñ cevāba geldüğünü işitti,¹ mütehayyir olup itdügi işe nedāmet itdi.² Ve ol kıızı yanından kovdurup³ redd eyledi. Ve lākin Hāzret-i Yahyā'nuñ başı⁴ gövdesinden ayrıldıktan sonra iki tamarlarınınuñ kanı aşıla dıñmedi. Üzerine toprak yıga yıga bir tağ gibi depe peydā oldu. Yine Yahyā'nuñ⁵ kanı iki kuvvetlü buñar gibi akup dıñmesine çāre olmadı.

Pes 'Acem pādīşāhlarından, ya'nī Eşkānilerden bir pādīşāh var idi ki ismine Hārdūs dirler idi. Benī İsrā'ıl bu vechle 'işyān ve tañrınınuñ peygāamberlerine ihānet idüp, Zekerıyyā'yı bıçdürüp ve 'İsā'yı şalb itmek isteyüp ve Yahyā'nuñ başını kesüp, her birinden niçe mu'cize görmişler iken yine inanmayup küfr üzere olduklarını işitti. 'Asker çeküp Beytül-mağdis'e 'azm itdi.

Vaqtā ki Dımaşķ'a geldi, dağı Yahyā'nuñ kanı dıñmemiş idi. Ve ol da'vā ile gelmiş idi ki anlar nice Yahyā'nuñ kanını seyl-i revān [395a R1] itdilerse bu dağı Benī İsrā'ıl'ün kanını otağı önünde aķarşı gibi aķıtmadukça el çekmeye. Bu tārıkla ekşerini kılıçdan geçüre.⁶ Bu niyyet ile şehir-i Dımaşķ kenārına kōndı. Ve Biver-zāde⁷ nām ser-leşkerini Benī İsrā'ıl'i kırmağa gönderdi.

Bir rivāyetde yetmiş biñ kişinüñ başın kesüp ol maħalde kanın aķıtdı. Tā ki Yahyā'nuñ kanı dıñdı. Ve ba'zılar kavlince öldüren Hırodūs'ı buldılar. Getürüp⁸ ol maħalde başın kesdiler. Andan sonra Yahyā'nuñ⁹ kanı sākın oldu.

Ammā Yahyā 'aleyhi's-selāmuñ müddet-i 'ömri ne miķdār idügi yazılmamışdur. Aña binā'en biz dağı beyān eylemedük.

1 Vaqtā//işitti: Hırodūs N1, R1

2 itdügi//itdi: kendüye nedāmet geldi N1, R1

3 yanından kovdurup: - N1, R1

4 Hāzret-i//başı: başını E

5 Yahyā'nuñ: - N1, R1

6 Bu//geçüre: - N1, R1

7 Biver-zāde: Beyüzrāde- N1, R1

8 getürüp: - R1

9 Yahyā'nuñ: - E

[Ammā mu‘cizâtı]

Ve mu‘cizâtından bu mu‘cizesi eşaḥ rivāyet ile şābitdür ki Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām vefât itdükden soñra Yaḥyā Peyğamber [281a N1] Şām vilāyetine çıkup ḥalkı dine da‘vet eyledükde nübüvvetine kimesne inanmayup kendüsinden mu‘cize taleb eyledüklerinde ve “Eger peygamber iseñ gübegündüzün bize cümle¹ nücümü göster.” didüklerinde Yaḥyā ‘aleyhi’s-selām du‘ā eyledi. Fi’l-ḥāl güneş mevcüd iken cümle yıldızlar gökyüzinde zāhir olup ḥalk-ı ‘ālem gice içindeki gibi temāşā eyledi.

Zıkr-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām

Ulü’l-‘azm peygamberdür. Adı Mesīḥ’dür. Vālidesi Meryem bint ‘İmrān bin Māsān’dur. Ve ba‘zılar kavlince Meryem bint ‘İmrān bin Yāşhem bin Amūz bin Mīşā bin Ḥazeḳıyā bin Aḥrīḳ bin Yūşām bin Ğarād bin Amziyā bin Yāveş bin Dīhū² bin Bārem³ bin Behfāşāṭ bin Ebyā bin Ercī‘ām bin Süleymān bin Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmdur.

Ve bi’l-cümle be-her-taḳdīr Meryem’ün nesebi Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selāma çıkar. [295b E] Nihāyet ‘İmrān, Yāşhem oğlu mıdur, yoksa Māsān oğlu mıdur, hemān ihtilāf bundadır.

Ve ammā Meryem’ün çoğduğı bu vechle vāḳi’ olmuşdur ki kaçan ki vālidesi Ḥanna ki Ḳākūr’uñ⁴ kızı idi, ‘İmrān’dan yüklü oldu, ol zamānda ‘ādetleri⁵ üzere karnındaki erkek olmak ümmīd eyleyüp Beytü’l-maḳdis mescidine nezr eyledi. Niteki *Ḳur’ān-ı ‘Azīm*’de [395b R1] ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَةٌ⁶﴾ ya’nī kaçan ki ‘İmrān’uñ ḥātunı Ḥanna ḥāmīle oldu, “Yā Rabbī, bu karnumdaki oğlanı senünçün āzād eyledüm. Dilerin ki ḳabūl eylesün.” demiş idi. ﴿فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّي﴾

1 cümle: - E

2 Dīhū: Dīmū N1, R1

3 Bārem: Bāzem N1, R1

4 Ḳākūr’uñ: Fākūr’uñ E

5 ‘ādetleri: evlā geldüğü E

6 *Kur’ān-ı Kerīm*, Âl-i İmrān Sûresi, 3/35, “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et.”

وَضَعْتُهَا أَنْثَى¹ Şol vakt ki hamlini vaz‘ eyledi, “Yâ Rabbî, ben erkek doğurmadum.” [didi].

Ya’nî ki ol zamâna gelince kızlardan kimesne mescide nezr olmuş degüldi. Pes toğurduğı erkek olmayup Meryem olduğda nezri râst gelmedüğine guşşalanup ‘özü eyledükde² ﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا﴾² ya’nî Hâk sübhânehu ve te’âlâ Meryem’i hüsn-i kabûl ile kabûl eyledi. Ya’nî erkek yirine maqbûl gördi. Ve aña şalâhiyyet ü diyânet müyesser eyledi. Ve Zekerıyyâ Peyğamber’e vahy idüp Meryem’i mescide aldurdu.³ Ve kendü hâtûnının kız karındaşı kız olmağla âhar kimesneye virmeyüp terbiyeti ile kendüsi muğayyed oldı.

Vaktâ ki Meryem beş yaşına vardı, Zekerıyyâ anuñ için hücresinde bir mihrâb düzdürdi. Ve aña *Tevrât*’ı ta’lîm idüp gice ve gündüz ‘ibâdet meşğûl oldı. Ve kendüsi taşra gitmelü olsa hücreyi kilidler idi. Miftâhını yanında götürür idi.

Pes birgün Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selâm taşradan geldi. Meryem’ün hücresinı açdı. Ve kış günleri iken yanında tâze mîveler buldı ki bir rivâyetde tâze üzüm ve ba’zılar kavlince incîr idi. Ta’accüb eyleyüp ﴿أَتَىٰ لَكَ هَذَا﴾⁴ ya’nî “Bu yimiş saña kandan gelmişdür?” diyü şordı. ﴿قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾⁵ Meryem dağı cevâb virüp “Hâk te’âlâ gönderdi.” diyü beyân eyledi.

Pes Zekerıyyâ kış güninde yaz yimişi olduğundan [281b N1] bu remzi añladı ki kendüsi ve hâtûnı evlâddan qalmışlar iken yine ‘inâyet-i Hâk ile veled recâ eyleseler vücûda gelmesi mümkün ola. Hattâ bu kışşadan soñra Bârî Hudâ’ya du’â idüp oğlı⁶ Yahyâ’yı Cebrâ’îl ‘aleyhi’s-selâm muştulamışdur.

Ve bi’l-cümle Meryem gice ve gündüz ‘ibâdet ü tâ’at ile, [396a R1] huşûşâ kufl altında zabt olınup hıfz u hîrâset ile on yaşına vardı. Andan soñra [296a E] iki defa hayz hâli olup üçinci defa hayzdan pâk olduğ gibi

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/36, “Onu doğurunca, ‘Rabbim!’ dedi, ‘Onu kız doğurdum.’ dedi.”

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/37, “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi.”

3 aldurdu: iletürdü N1, R1

4 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/37, “Bu sana nereden geldi?”

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/37, “O da ‘Bu, Allah katından’ diye cevap verirdi.”

6 oğlı: Hâzret-i R1

Cebrâ'il *'aleyhi's-selâm* geldi. ¹ ﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾ Aña beşer şüretinde görindi. Ve Meryem'ün kaftanı yeñine nefes eyledi.

Ammâ Meryem'ün babası 'İmrân'ın Ya'qûb nâm qarındaşınıñ Yûsuf adlu bir oğlu var idi ki ol dañı toğduqda mescide nezr olinup, ba'dehu büyüyüp, neccârlik şan'atın öğrenüp ve eline girincesini mesciddeki 'âbidlere hârc² idüp, şalâh u diyânet ile rûzgârın geçürür idi. Ve kaçan ki Zekerıyyâ'nun bir mühimmi olup Meryem'ün hücesini açmağa ve şuyını getürmege eli degmese miftâhı ol Yûsuf'a virüp Meryem'ün şuyın ol getürür idi. Edeb ile kapuyı açup, şuyını içerüye koyup, aslâ Meryem'ün yüzine toğrı bakmayup, yine kapuyı berkidüp gider idi. Ve bu vechle Zekerıyyâ'nun mâni'i olup Yûsuf ol hîdmeti edâ eylemek bir iki def'a ancak vâkı' olmış idi.

Pes şol zamân ki Cibrîl *'aleyhi's-selâm* beşer şüretinde Meryem'e görindi, ba'zılar dirler ki Yûsuf şüretinde görünmiş idi. Hattâ Yehûdiler Meryem'e töhmet idüp, hâşâ "Görinen Yûsuf kendü idi, Cebrâ'il degül idi." didüklerinden³ çalâlete düşüp kâfir olmuşlardır.

Vaktâ ki Meryem hücesini berkidüp, başını yaykayup, andan esbâbın⁴ giyüp oturdı, Cebrâ'il *'aleyhi's-selâm* şüret-i beşerde pencereden içerü girdi. Meryem korpup ⁵ ﴿إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾ ya'nî "Ben Allâh'a senden sığınırım. Eger Müslimân iseñ, Allâh'dan korkarsuñ. Ve bunda yaramaz fi'l kaşdına gelmiş iseñ." didükde Cebrâ'il *'aleyhi's-selâm* Meryem'ün korpduğunu gördi.

⁶ ﴿إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا﴾ Ya'nî "Ben Allâh'ın resüliyin. Anuñcün geldüm ki saña bir pâk oğul vireyin ki ata bilinden inmemiş ola. Ve nuţfeden hâşıl olmamış, [396b R1] belki hevâ-yı laţifden yaradılmış olup Haq *sübhânehu ve te'âlânuñ* kudreti gülzârında bir gonce-i mümtâz ve irâdeti bâğında bir serv-i ser-efrâz oldu ki büyü halk-ı 'âlemi mu'aţtar ve enfâs-ı müteberrikesi kulüb-ı benî Âdem'i kendüye musahhar eyleye. Huşûşâ nesim-i luţf u ihsânı hâr-ı siyâhı buhurumeryem ve şemîm-i ahlâkı bî-kerân hâk u hâreyi girân-mâye gevher gibi mükerrem kıla." diyü

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/17, "Ona tam bir insan şeklinde görünmüştü."

2 hârc: şarf R1

3 didüklerinden: didükleri bundandır ki E

4 esbâbın: giysisin E

5 *Kur'ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/18, "Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)."

6 *Kur'ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/19, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim."

haber virdükde Cibril-i emînün sözinden Meryem'ün gönli emîn olup
 ﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا﴾¹ [282a N1] ya'nî “Benden nice oğul hâşıl olur ki helâlden ve harâmdan kimesne benim [296b E] dâmenüme el şunmamışdur.” didükde Cibril ‘aleyhi's-selâm cevâb virüp
 ﴿كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلْنَجْعَلْهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا﴾²
 ya'nî “Gerçek dirsün. Saña helâlden ve harâmdan kaç'a³ kimesne yapışmamışdur. Ve lâkin Hâk te'âlâya bu nesne âsândur.⁴ Niteki Âdem Peyğamber'i atası ve anası yoğ-iken yaratmışdur. Bunun hüd anası var, nihâyet atası yokdur. Ve irâdetu'llâh bunun üzerinedür ki ol oğlan Hâk'ın kemâl-i kudretinden bir 'alâmet ola. Ve benî Âdem Hâlık'ın şun'-i pâkini bu vechle dahı müşâhede eyleye. Hâk sübhânehu ve te'âlâ ol senden toğacağ oğlana iki ad virmişdür ki biri Mesih'dür ve biri 'İsâ'dur. Toğduğı zamânda sen dahı ol vech ile ism koyasun.” diyü tenbîh eyledi.

Niteki *Kur'an-ı 'Azîm*'de ﴿إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ﴾⁵ ya'nî “Yâ Meryem,⁶ Allâhu Te'âlâ saña bir kelime ile beşâret eyledi ki anuñ ismi Mesih'dür.” [buyurulmuşdur]. Kelimeden murâd lafz-ı *kün*⁷dür. 'İsâ 'aleyhi's-selâm Allâhu Te'âlâ'nun bir kerre “Ol.” dimesi ile olmışdur.

Andan Cibril ‘aleyhi's-selâm 'İsâ'nun evşâfından beyân idüp ﴿وَحِجَّيَا فِي﴾⁸ ya'nî “Hâk te'âlâ saña virdüğü oğul dünyâda ve âhîretde 'izzet ü devlet şâhibi ve dahı Hâk te'âlânun muqarreb kullarındandır. ⁹ ﴿وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ Dahı şâbiligi

1 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/20, “Meryem, ‘Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?’ dedi.”

2 *Kur'an-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/21, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: ‘O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir.’ ”

3 kaç'a: - N1

4 te'âlâya/âsândur: te'âlâ böyle fermân eyledi N1, R1

5 *Kur'an-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/45, “Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsâ Mesih'tir." ” | E nüshasında âyetteki “Hani melekler şöyle demişti” ibaresi yazılmamıştır.

6 Yâ Meryem: - E

7 “Ol.”

8 *Kur'an-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/45, “Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır.” | E nüshasında âyetteki “çok yakın olanlardandır” ibaresi mealinden sonra gelmektedir.

9 *Kur'an-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/46, “O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır.” | E nüshasında âyetteki “salihlerden olacaktır” ibaresi yazılmamıştır.

hâlinde iken gehvâresinde¹ halka söyler. [397a R1] Ve nâsı hâk dîne da‘vet eyler. Ve pîrligi vaktinde gökden nüzûlünde kelâm-ı hikmet ü ‘ibret söyler. Ve cennetde şâlihler ile olur.”² [diyü buyurmuşdur].

Vaqtâ ki bu şifâtları Meryem, Cibrîl’den işitdi, ‘İsâ’nuñ peygâmbere olacağını tahkîk itdi. Ve’l-hâşıl bu sözlerden soñra Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm Meryem’ün yeñine “üf” didi ve gitdi. Andan ‘İsâ’ya hamli zühûr itdi.

Egerçi ki ba‘zı mel‘ûnlar Zekerîyyâ ile ve ol neccâr Yûsuf ile Meryem’e³ töhmet eylediler. Fe-ammâ kâfir olduklarını ve Meryem ol töhmetden berî idüğünü⁴ Hâk *sübhânehu ve te‘âlâ Kur‘ân-ı ‘Azîm*’inde beyân idüp ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ فِي الْكِتَابِ مِثْقَالُهَا﴾⁵ “İmrân kıızı Meryem ki fercini şakladı. Kendüsini nâ-mahremden şakındı.⁶ Pes biz kendü rûhımızdan kemâl-i kudretimüz ile⁷ aña nefh eyledük. Ya’nî zevci yoğ-iken ‘İsâ’yı aña oğul⁸ virdük. Ol dağı ihsânımızu bildi. Ve tañrısınuñ kelâmını taşdık eyledi. Ve kitâblarına inandı. Emrine mu‘tî olıcılardan oldu.” [diyü buyurdi].

Ve bi’l-cümle Meryem ‘İsâ’yı tokuz ay karnında götürüp ve kendü namâza tırdığı zamânda karnında ‘İsâ’nuñ tesbîh [282b N1] itdüğünü işidürdi. [297a E] Vaqtâ ki va‘desi yitdi, ‘İsâ’nuñ toğması muqarrer oldı, burısı hâlinde⁹ Meryem hücrelerinden çıkdı. Ve şahrâya toğrı çekilüp, bir kurumuş ve miveden qalmış hurmâ ağacınıñ altına varup vaz‘-ı haml eyledi. Ve halkuñ töhmet ideceklerin bilüp ﴿يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا﴾¹⁰ didi. Ya’nî “N’olaydı, ben bundan evvel ölmüş ve unudılmış, gitmiş olaydım.” diyü derûn-ı dilden âh eyledi.

Ammâ ayağı altından bir âvâz işitdi ki “Yâ Meryem, guşşalanma ve incinüp üşenme ki taqâdir-i Rabbânî böyle eyledi. İmdi ayağıñ altında çıkan

1 gehvâresinde: beşiginde iken E

2 Ve pîrligi/olur: - E

3 Meryem’e: - N1

4 Meryem//idüğünü: Meryem’ün berâretini R1

5 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Tahrim Süresi, 66/12, “Allah, bir de iffetini sapaşğlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmrân kıızı Meryem’i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.”

6 fercini//şakındı: nefsinin mahrem ve nâ-mahremden şakınıp şakladı N1, R1

7 kemâl-i//ile: - N1

8 oğul: - R1

9 yitdi//hâlinde: tamâm ve toğması muqarrer oldı, vilâdeti mahallinde N1, R1

10 *Kur‘ân-ı Kerîm*, Meryem Süresi, 19/23, “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!”

buñardan iç. ¹ ﴿وَهَرَي إِلَيْكَ بِجَذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَبِيًّا﴾ Ya'nî ² “Bu hurmâ ağacını depret ki üzerüne hurmâ dökülsün. Ve ol hurmâdan yi.” diyü işaret olındı.

Ba'zılar dirler ki ayağı altından söyleyen [397b R1] 'İsâ idi. Ve ammâ bir rivâyetde Cibril 'aleyhi's-selâm idi.

Pes Meryem ol kırırmış hurmâ ağacını silkeledi. Fi'l-hâl yeşerüp, yapraklanup tâze yimişler aşğa düşdi. Meryem ol şudan içdi. Ve hurmâlardan yidi. Gövdesindeki za'fı gidüp Bâri Hudâ'ya şükr eyledi. Aşlı budur ki ol zamândan berü vaz'-ı haml iden³ avretler hurmâ yimek, ol olmazsa hânegî helvâ isti'mâl itmek 'âdetdür. Ve kuvvetlerine ve istirahatlerine sebebdür.

Andan⁴ Meryem, Mūsâ şerî'ati üzerine şavm-ı şamt ile 'ibâdete, ya'nî ol gün söylememeğe niyyet idüp, ba'dehu 'İsâ'yı alup,⁵ mescid içine girüp,⁶ gören 'âbidler töhmete ve Zekerıyyâ'ya “Bunı hıfz itmemişsün.” diyü tã'n u şemânete başlayup, andan ﴿يَا أُحْتْ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ﴾ ⁷ ﴿بَعِيًّا﴾ ya'nî “Ey Hârûn'un kız karındaşı, sen Süleymân Nebî'nün⁸ neslinden olup senün aşluında bu töhmetli kimesne yoğ-ıdı. Dahı senün babañ yaramaz kişi degül idi. Ve senün anañda dahı azgunlık görinmemişdi. Pes sen bu oğlanı nereden bulduñ?” didüklerinde Meryem kendüsi şavm-ı şamta niyyetlü olmağın söylemegi ihtiyâr eylemeyüp, ﴿فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ﴾ ⁹ ﴿مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا﴾ ya'nî¹⁰ “Buña şoruñ.” diyü remz ile 'İsâ'ya işaret eyledükde ol 'âbidler Meryem'i temeshur idüp “Şimdi toğan oğlan söylese mi gerekdür?” diyü gülüşdüklerinde Haḡ sübhânehu ve te'âlâ 'İsâ'ya nuḡḡ

1 Kur'an-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/25, “Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”

2 Ya'nî: Dahı E

3 vaz'-ı/iden: lohusa olan E

4 Andan: İmdi R1

5 alup: götürüp E

6 girüp: götürüp R1

7 Kur'an-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/28, “Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.” | E nüshasında bu âyet üç parçaya bölünüp meali verilmiştir.

8 Süleymân nebînün: Süleymân'ın N1

9 Kur'an-ı Kerîm, Meryem Sûresi, 19/29, “Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. ‘Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?’ dediler.” | Bu âyet E nüshasında bulunmamaktadır.

10 ya'nî: - E

virüp hemân yatduğı yirden ¹ ﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ [297b E] ya'nî “Ben Allāhu Te‘ālā’nuñ kuluym.” ² ﴿آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا﴾ Ol Allāhu Te‘ālā baña kitāb virdi. Ya’nî *İncil*’i öğretti ki sekiz bin dört yüz yigirmi bir âyetdür. ³ ﴿وَجَعَلَنِي نَبِيًّا﴾ Dağı beni peygamber kıldı. Ya’nî hemân ⁴ şabâvet ‘âleminde baña nübüvvet virdi. ⁵ ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ﴾ Dağı beni mübârek eyledi. Her kanda olursam kademümde yümn kodı. [283a N1] ⁶ ﴿وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ Kayd-ı hayâtta olduğumca namâz kılmagı ve zekât virmegi ⁷ ve dağı anama muṭî’ olmağı muḳarrer ⁸ [398a R1] ve emr eyledi. ⁹ ﴿وَمَ يَجْعَلَنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾ Li’llāhi’l-ḥamd ki beni bed-baht ve şakı yaratmadı. ¹⁰ ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ﴾ Dağı Hâk *celle ve ‘alānuñ* selâmı benüm üzerüme, çoğduğum günde ve öldüğüm günde ve tekrâr hayât bulup kâldığum zamânda.” diyü tafşil üzere söyledi.

Vâlidisi Meryem’i töhmetden berî eyledi. Fe-ammâ evvel sözi ‘ubûdiyyetini beyân eylemek oldu ki “‘İsâ -ḥâşâ- tañrınınuñ oğlıdur.” diyenleri tekzîb eyledi. İkinci sözi “Baña kitāb virdi.” didügidür ki Hâk te‘ālā aña anası ḳarnında iken *İncil*’i öğretdüğüne delıldür. Üçinci sözi “Beni nebî kıldı.” didügidür ki “Sâ’irlere nübüvvet kırkından soñra virilüp Hâzret-i Âdem’e ḥalk olunduğı ḥinde ve ‘İsâ’ya hemân rahme düşdüğü zamânda risâlet virildi.” diyenlerün sözleri bunuñla şâbitdür.

Fe-ammâ ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* çoğduğı gibi ¹¹ birkaç ‘alâmet zâhir olmış idi ki her biri nübüvvetine delâlet itdüğü muḳarrerdür. ‘Alâmet-i **evveli** bu idi

1 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/30, “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum.”

2 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/30, “Bana kitabı (*İncil*) verdi ve beni bir peygamber yaptı.”

3 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/30, “Beni bir peygamber yaptı.” | Bu âyet N1 ve R1 nüshalarında bulunmamaktadır.

4 hemân: - N1, R1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/31, “Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı.”

6 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/31-32, “Bana yaşadığım sürece namazı ve zekatı emretti. Ve beni anama saygılı kıldı.”

7 zekât virmegi: oruç tutmağı E

8 muḳarrer ve: - E

9 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/32, “Beni azgın bir zorba kılmadı.”

10 *Kur’ân-ı Kerîm*, Meryem Sûresi, 19/33, “Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selam (esenlik verilmiştir).”

11 gibi: gibi ba’zı R1

ki toğduğı gibi cümle kenîselerdeki bütler yüzi üstine yıkıldı. Ruhbânlar ve keşîşler bu hâleti ta'accüb kıldılar.

İkinci 'alâmet bu idi ki ol zamâna gelince dîvler benî Âdem'e qarışurlar idi. Ve mâbeynlerinde vahşet olmayup insân ile bulışurlar idi. Pes 'İsâ 'aleyhi's-selâm ki toğdı, cümle dîvler anuñ ululığını görüp kıasâvetlerinden her biri tağlara ve berr ü biyâbâna tağıldı.

Üçinci fahr-i enbiyâ, Muḥammed Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellemden rivâyet olunur ki İblis 'aleyhi'l-la'ne sâ'ir peygâmbler toğdukları hâlde yitişüp bir tarîkîla fitne ve fesâd eylemege çalışur idi. Fe-ammâ 'İsâ 'aleyhi's-selâm toğduqda firîsteler bir vechle şıyânet itdiler ki aşlâ şeytân [298a E] uğrayamadı. Hiç bir vechle fesâda mübâşeret idemedi.

Bu hâl üzerine 'İsâ 'aleyhi's-selâm tamâm¹ bir aylık oldu. Ve otuz günlük iken² bedr olmuş ay gibi yüzi nûrî ile kâ'inât tıldı. Pes birgün Yünân tarafından bir niçe 'âlimler muḥaddemâ [398b R1] zîce nazar kılup, 'İsâ'nuñ şeref-i tâlî'ını bilüp, pâdişâhları cânibinden bir kıt'a altun ve bir miḳdâr tuḫm-ı şabir ve bir pâre günlük hediyyesi ile 'İsâ'yı ziyâret içün Beytü'l-maḳdis'e gelmişler idi. Ve anlaruñ geldüğü ol zamânda pâdişâh olan 'Arṭûs'a haber virilüp ol dahı ol müsâfirleri getürüp, 'İsâ'nuñ şeref-i tâlî'ını bilüp ve getürdükleri hediyyelerden murâdları ne idügin şorup, anlar da "Altun, cevherlerüñ a'lâsıdır. Niteki 'İsâ cemî'-i maḥlûḳâtıñ bî-hem-tâsıdır. Ve tuḫm-ı şabir niçe şikesteleri dürüst idicidir, [283b N1] niteki 'İsâ dahı³ marîzleri ve ḥasteleri şıḥḥate irgüricidir. Günlük âteşe urıldığı zamânda ḳoḫusı göge toğrı gidicidir. Niteki 'İsâ büyüdkden soñra göge çekilse gerekdir." diyü cevâb virdüklerinde 'Arṭûs, 'İsâ'nuñ kerâmetin añladı. 'İsâ büyüyp, ḥalkı kendüye uydurup salṭanatı elden gide, diyü ḥavfından öldürmegi muḳarrer eyledi.

Fe-ammâ Meryem bu hâleti ve 'Arṭûs'daki niyyeti tıydı. "Hicret eylemek lâzımdır." diyü Mışr'a 'azîmet kıldı. Ancaḳ 'ammisi oğlu Yûsuf yanınca bile idi. Ve kendüsi merkebine binüp, 'İsâ'yı ḳoltuğına alup, ḥarcıḳı ve zâd u zevâdesi yoğ-iken Bârî Ḥudâ'ya tevekkül kılup, yolda başaḳ divşürerek ve anı ḡdâ idinüp geçinerek vilâyet-i Mışr'a vardılar. Anda bir a'lâ küyda⁴ faḳr u fâḳa ile temekkün kıldılar. Niteki Ḥaḳ sübhânehu ve te'âlâ

1 tamâm: tamâm tamâm N1

2 ve//iken: ol vâḳtde N1, R1

3 idicidir//dahı: idici ise 'İsâ N1

4 küyda: günde R1

*Kur'an-ı 'Azim'*inde ol kūyı vaşf idüp ¹ ﴿وَأَوْنَاهُمَا إِلَىٰ رُبُوعَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾¹ ya'nı "Biz oğlu ile Meryem'i bir göz açukluğu ve ni'meti ve şuyı bol yire iletüdük." dimekdür.

Ve ba'zılar dirler ki ol kūy Şām vilâyetinden Gûta idi ki Dimaşk'a yakındur. Rivâyet iderler ki cihânda dört kūyuñ âb u hevâsı memdühdür: Semerkand'ıñ Şoğd'ı ve Dimaşk'ıñ Gûta'sı ve Ubulle Nehri ve Şi'bu Bevvân... Ve bi'l-cümle bu dört pâre kūyuñ şerefiyyeti ve leţâfeti kitâb-ı *el-Memâlik*'de² beyân olınmışdur.

Vaktâ ki Meryem ve 'ammisi oğlu Yûsuf ol kūyda qarâr eylediler, kūy [298b E] kethudâsı olan kimesne anları hõş tutdı. Ve "Ġariblerdür." diyü [399a R1] in'âm u ihsânını dirîğ eylemedi. Bu hâl üzerine 'İsâ on iki yaşına girdükde bir gice ol kethudânuñ evine hırsız girdi. Ve cemî'-i mâ-meleki uğrılanup kethudâyı ve tevâbî'-ını ve Meryem'i perîşân-hâl itdi.

Pes 'İsâ bunların şasâvetlerini gördi. "Ġuşşalanmañuza sebep nedür?" diyü şordı. Anlar dahı vâkı'-i hâli beyân eyledüklerinde 'İsâ kūy kethudâsına hitâb eyledi. "Dün gice evüñde konuğuñ olan kimesneleri getir." diyü söyledi. Kaçan ki ol konuqlar geldiler, 'İsâ'nuñ qarşusunda havf u haşyet ile turdılar. Meger içlerinde biri gözsüz ve biri kötürüm idi. Andan 'İsâ kötürüme söyledi. "Gözsüzüñ boynına bin. Andan yukarı pencereye çıkup esbâb uğrılanan hücreye in." diyü işâret eyledi. Anlar eyitdiler: "Biz ikimüz de şakâtlaruz. Anuñ gibi işe kâdir degülüz." didiler.³

'İsâ ise "Gice ne hõş kâdir olduñuz. Ve esbâb uğrılamağa ne güzel fırsat buldñuz." didükde artuk inkâra mecâlleri kalmadı. Ve uğrıladoqları mâl ü menâli her biri ikrâr eyledi. Hemân-dem âdem şaldılar. Ve kethudânuñ mâ-melekini bir eksiksiz getürdiler. Kethudâ ve ehl-i karye bundan katı hazz eylediler. 'İsâ'ya ve Meryem'e ri'âyeti arturdılar. Hattâ uğrılanan mâlün [284a N1] nışfını 'İsâ'nuñ levâzımına ta'yîn eylediler.

Ba'de zamânin yine ol kethudâ birgün düğün eyledi. Dînlerinde şarâb içmek helâl olmağa gelenleri vâfir yidürüp içürdi. Şöyle oldı ki küpleri boşaldı. Ve tulumları tehî oldı.⁴ Bu hâletden soñra evine bir 'izzetlü konuq geldi. Ortaya şarâb getürilmesi lâzım oldı. Ve illâ ne kadar ki yoqladılar,

1 *Kur'an-ı Kerim*, Müminun Sûresi, 23/50, "Her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik."

2 el-Memâlik: el-Mesâlik N1, R1

3 didiler: - E

4 tehî oldı: boş kaldı E

şarâb bulunmadı. Ve küpleri dibinde bir kaçre bâde görünmedi. Kûy kethudâsı¹ bu hâle tıraldı. Şöyle ki fuçı gibi yüregi yarıldı. 'İsâ anuñ guşşasını gördüğü gibi şarâb-hâneye girdi. Her kañğı fuçıya el urdıysa toptolı buldı.

Ve bi'l-cümle gün günden 'İsâ'nuñ kerâmâtı ve nübüvvetinüñ 'alâmâtı zâhir olmağa başlayup tâ otuz yaşına varınca anda tırdı. Âhar yire hareket eylememegi evlâ gördi. Andan sonra Hâk *sübḥānehu ve te'ālā* cenâbından [399b R1] emr olındı ki yine Beytü'l-mağdis'e vara. *İncil* ahkâmı ile halkı dîn-i İslâm'a da'vet kıla. Ve kendünün nübüvvetini ve şâhib-i kitâb olduğunu ve risâletini âşikâr eyleye.

Pes 'İsâ *'aleyhi's-selâm* [299a E] Beytü'l-mağdis'e geldi. Ve mescid içre oturup, *İncil*'i okıyup Benî İsrâ'îl'i dîne da'vet eyledi. Anlar ise nübüvvetine inanmadılar. "Peyğamber iseñ mu'cize göster." didiler. Andan 'İsâ *'aleyhi's-selâm* Benî İsrâ'îl'e hitâb idüp ﴿أَيُّ أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ﴾² ya'nî "Ben sizün için kuş şeklinde bir nesne düzeyin. Ve aña bir kerre 'üf diyeyin, Allâhu Te'âlâ'nuñ emri ile uçsun, gitsün. Sâ'ir kuşcağızlar gibi pervâz itsün. ﴿وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ﴾³ Dağı anadan gözsüz toğanları gözli eyleyeyin. Ve 'ilâca kâbil olmayan cüzzâmları ve emrâzları ve⁴ ebraşları marazından kurtarayın. ﴿وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ﴾⁵ Dağı Hâk *celle ve 'alânuñ* emri ile ölüyi dirildeyin."⁶ didükde anlar dağı⁷ "Sözlerinün eri ol." diyü 'İsâ'nuñ mu'cizatına muntazır iken evvelâ 'İsâ *'aleyhi's-selâm* didüğü gibi balçıkdan bir kuşcağız düzdi. Ve bir kerre "üf" demekle hayât bulup uçdı. 'Ulemâ ol kuşcağızı "Yarasadur." diyü beyân eylemişlerdür.

Andan sonra dağı mu'cize taleb eyledüklerinde içlerinden bir ebraşı ve bir anadan gözsüz toğmışı hoş-hâl idüp marazlarından kurtardı. Ve ekmeh olanuñ gözlerin açdı.⁸ Ba'dehu tekrâr⁹ mu'cize taleb eyleyüp, Nuh *'aleyhi's-selâm* evlâdından Sâ'm'ın kabrini gösterüp, "İşte bunu ihyâ eyle."

1 Kûy kethudâsı: Kethudâ E

2 *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/49, "Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş olur." "

3 *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/49, "Körü ve alacalıyı iyileştiririm."

4 emrâzları ve: - E

5 *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/49, "Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim."

6 dirildeyin: diri eyleyeyin R1

7 dağı: dağı dendi E

8 Vel/açdı: - N1, R1

9 tekrâr: yine N1, R1

didüklerinde ‘İsâ ‘*aleyhi’s-selâm* ol kabır olduğu mahalle¹ varup, يا سام بن «² didükde hemân yir deprenüp ve ol maḳbere iki yarı olup, saçınıñ ve şaḳalınıñ toprağını dökerek Nüh oğlu Sām kabrinden yukarı ḳalḳup,³ andan ‘İsâ ilerü varup, “Sen kimsün?” diyü su’âl itdükde “Ben Nüh oğlu Sām’um.” diyü cevâb virüp,⁴ “Ya ben kimüm?” didükde [284b N1] “Sen ‘İsâ’sun. Tañrınıñ peygâmbirisün.” diyü cevâb virüp nübüvvetine şehâdet itdükden soñra yine Benî İsrâ’il inanmayup, “Dağı mu’cize göstermege ḳâdir misün?” [400a R1] didüklerinde ‘İsâ ‘*aleyhi’s-selâm* dağı cevâba gelüp, ﴿وَأَنبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ﴾⁵ ya’nî “Evinüzde ne yidüğüñüzü ve ne şaḳladuğıñuzu bilürin.” diyü bu mu’cizesini dağı gösterüp, andan “Ḥaḳ celle ve ‘alâ beni size peygâmbir [299b E] göndermişdür ki *İncîl* aḳkâmını size bildürem. Ve şimden girü *Tevrât* ḥükmlelerinden sizi döndürem.⁶ Ve anda size müşkil olanları âsân eyleyem. Ve *Tevrât*’da ḥarâm olanlardan niçesiniñ ḥıllını beyân eyleyem.” didükde aṣlâ Benî İsrâ’il ‘İsâ’nuñ sözine i’tibâr itmeyüp “Sen cādusun. Ve bu itdügün siḥrdür.” diyü söyleyüp, bu ḥâl üzerine on yıl tamâm da’vet idüp ve lâkin Benî İsrâ’il’den bir kişi aña imân getürmeyüp, ancaḳ Havâriyyün didükleri on iki kişi imâna gelüp, ﴿فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِثُونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾⁷ ya’nî ki ḳaçan ‘İsâ ‘*aleyhi’s-selâm* Benî İsrâ’il’ün ḥâllerini bildi ve küfrlerini müşâhede ḳıldı, Beytü’l-maḳdis’den göçüp gitmeḡi muḳarrer idüp “Allâh’uñ emrine muṭî olan dîn yardumcıları kimlerdür ki dünyâyı terk ideler. Ve benüm ile bile çıkup gideler.” didükde Havâriyyün ki on iki kişi idi, “İşte bizüz.” diyü cevâb virüp ve cümlesi ﴿أَمَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾⁸ ya’nî “Allâh’uñ birliğine inanduk. Ve senüñ peygâmbirliğine imân getürdük. İmdi sen şehâdet eyle ki biz Müslimânlaruz.” didüklerinde ‘İsâ anları uydurup, Beytü’l-maḳdis’den çıkup, gidüp, Şâm ve Hicâz ve Mıṣr ve maḡrib vilâyetlerini şehirden şehre ve kūydan kūya gezüp, maḥlûḳatı dîne da’vet idüp, imân getürenleri yanınca bile alup, gidüp, bu ṭarîḳla niçe kişi

1 mahalle: dereye yakîn E

2 “Ey Sam bin Nüh, Allah’ın izniyle kalk.”

3 Nüh//ḳalḳup: kabırdan ḳalḳup N1, R1

4 diyü//virüp: - N1, R1

5 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/49, “Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğınızı size haber veririm.”

6 döndürem: döndürsem gerek R1

7 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/52, “İsâ, onların inkarlarını sezince, ‘Allah yolunda yardımcıları kim?’ dedi. Havariler, ‘Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a iman ettik.’ dediler.”

8 *Kur’ân-ı Kerîm*, Âl-i İmrân Sûresi, 3/52, “Allah’a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız.”

imāna gelüp, ammā Ḥavāriyyūn cümleden 'İsâ'ya muḳarreb olup, pes bu ٲarıqla menzil-be-menzil Mışr vilāyetine tābi' Endülüs nām maḥalle gelüp, ol gün cümle ḥalk acıgup, Ḥavāriyyūn gelüp, "Ne var, 'İsâ Peyğamber'e söyleseñüz ki du'ā idüp [400b R1] gökden bize mā'ide indürse, hem cümlemüz azıqlansa. Ve hem anuñ nübüvvetine bir 'alāmet daḥı olsa." didüklerinde Ḥavāriyyūn 'İsâ Peyğamber'e gelüp, niteki *Kur'an-ı 'Azīm* de ¹ ﴿إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ ya'nī Ḥavāriyyūn didiler ki "Ey Meryem oğlu 'İsâ, bu maḥalde Rabb' uñ² bize zād u zevāde indürmege kādir olur mı?" didüklerinde 'İsâ '*aleyhi's-selām* bī-ḥuẓur olup, ³ ﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّكُمْ مُمِئِنُونَ﴾ ya'nī "Eger Müslimān iseñüz Allāh'dan ḳorḳuñ. Ve Bār-i Ḥudā'dan ve ḳudretinden şübhe ile söz [300a E] söylemeñ." diyü buyurduḳda ⁴ ﴿زُيْدَ أَنْ تَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا﴾ [285a N1] ya'nī "Yâ 'İsâ, biz Ḥaḳḳ' uñ ḳudretini ve peyğamberimizüñ nübüvvetini bilürüz. Ve lākin ol mā'ideden yimek isterüz. Ve ḳalbimizi muṭma'in eylemek dilerüz." didüklerinde 'İsâ '*aleyhi's-selām* el ḳaldurup, ⁵ ﴿اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ ya'nī "Yâ Rabbī, dilerüz ki bize mā'ide gönderesün. Ya'nī gökden ḥazır ta'am indüresün."

⁶ ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ﴾ Ya'nī "Ol mā'ide bizüm için bayram ola. Ve evvelimizüñ ve āḥirimizüñ şādılıḡına sebep ola. Ve daḥı benüm nübüvvetüme senden bir 'alāmet ola." ⁷ ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ Ya'nī "Bu diledüğümüz mā'ide ile bizi rızıklandır ki sen rızḳ viricilerün ḥayrlısısun." diyü du'ā itdükde ﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ﴾ ya'nī "Bu istediğünüz nesneyi size gönderürin. Ve ammā ol ta'āmdan yiyüp soñradan kāfir olanlara bir vechle 'azāb iderin ki daḥı dünyāda bir kimesneye ol 'azābı itmiş olmayam."

1 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/112, "Hani Havariler de, 'Ey Meryem oğlu İsâ! Rabbin bize gökten bir sofrā indirebilir mi?' demişlerdi."

2 Rabb' uñ: tañrının E

3 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/112, "İsâ da, 'Eğer mü'minler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının.' demişti."

4 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/113, "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın."

5 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/114, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrā indir."

6 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/114, "Önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun."

7 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/114, "Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en ḥayrlısısın."

8 *Kur'an-ı Kerīm*, Mâide Sûresi, 5/115, "Allah da, 'Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkar ederse, artık ben ona kainatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim.' demişti."

diyü Rabb-i ‘İzzet’den hîrâb geldükde ‘İsâ, Hâvâriyyûn ve sâ’ir kavmine bildürüp, cümlesi bu şartı kâbûl idüp, irtesi cemî’an ‘İsâ huzûrına gelüp, ‘İsâ dahı el kaldurup, du’â idüp ve cümle halk göge toğrı bakup, fi’l-hâl gözlerine karşı hevâdan bir örtülü süfre inüp, ‘İsâ’nuñ öñine konup, andan ‘İsâ andan örtüsün kaldurup,¹ Hâvâriyyûn şağışınca içinde on iki **[401a R1]** girde ve bir kavurılmış balık ve bir miqdâr döğilmiş tuz ve bir taze tere olup eger ‘İsâ ve Hâvâriyyûn ve eger sâ’ir cemâ’at ol zamândan aḥşama dek yidiler. Cümlesi toydılar. Ve ol balığa ve itmege ve sâ’irine noḡşân vâḳi’ olmadı. Her nice ki anlar kıparurlar idi, yine dürüst olurdu.

Vaḳtâ ki aḥşam oldı, süfre dürildi, divşürildi. Yine göge çekildi. Ve’l-hâşıl üç güne dek her kuşlık vaḳtinde süfre ol mâ’ide ile inerdi. Tâ aḥşama dek her kişi yirdi. Ve yine aḥşam vaḳtinde hevâ yüzine giderdi. Kıaçan ki dördinci gün oldı, süfre artuḳ² inmedi. Pes münâfıqlardan olanlar “Gördiñüz mi,³ ‘İsâ’nuñ itdüğü sihr imiş. Mu’cize degül imiş ki ancak üç gün tıurup soñradan bozıldı. **[300b E]** Artuḳ süfre inmedi.” diyü cevâb virdiler.

Aña binâ’en Hâḳ *celle ve ‘alâ* anları mesh⁴ idüp bir şabâḥ kalkduḳlarında ellerin ve ayakların egilmiş bulup, hınzır şüretine mütemeşşil oldılar. Ve üçer gün ol şüretde gezüp, andan soñra kıırılıp helâk oldılar. Niteki Benî İsrâ’îl’e sebt günlerinde balık avlamak haram olmuş iken Allâhu Te’âlâ’nuñ emrini şıyup, sebt güninde kenâra çıkan balıkçıḳları **[385b N1]** avlamağı ‘âdet idindükleri eelden Bârî Te’âlâ şekillerini mesh idüp meymûn şüretine girmişler idi. Ve yedişer gün hayâtda olup ba’dehu kıırılmışlar idi. Niteki *Kur’ân-ı ‘Azîm*’de⁵ ﴿فَعَلْنَا لَهُمْ كُونًا قَرْدَةً خَاسِئِينَ﴾ ya’nî “Biz anlara ‘Meymûn oluñ.’ didük. Şekilleri meymûn şüretine girdi.” diyü Hâḳ *celle ve ‘alâ* beyân buyurmuşdur.

Ba’de zâlik bir rivâyetde on yıl ve ba’zılar kıavlince üç yıl ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* etrâf-ı memâlikte gezüp, halkı hâḳ dîne da’vet idüp, ba’dehu Beytül-maḳdis’e gelüp, *İncil* aḥkâmını naḳl idüp, Benî İsrâ’îl’ün İslâm’ına çalışduḳda Cehûdlar bir yire gelüp ittifaḳ eylediler. Ve pâdişâḫları olan

1 kaldurup: götürüp E

2 artuḳ: artuḳ dahı E

3 Gördiñüz mi: Gördiñüz mi hâşâ N1 | gördiler ki hâşâ R1

4 mesh: nesh N1, R1

5 *Kur’ân-ı Kerim*, Bakara Sûresi, 2/65, “Biz onlara, ‘Aşâğılık maymunlar olun.’ demiştik.”

Hirodüs el-Aşgar'ı¹ dağı kendülere uydurup, “Cädüdur, sihr ile halkı azdurmışdur. Öldür[il]mesi lâzım u² vâcibdür.” diyü söylediler.

Hirodüs dağı ‘İsâ’nuñ [401b R1] katlini ve şalbini muḳarrer idüp, Cehûdlar maḥalle maḥalle gezüp, ‘İsâ’yı tecessüs idüp, ‘İsâ *‘aleyhi’s-selām* ise Ḥavâriyyûn ile bir ev içinde şaklanup ve bir gice ba’zı ‘alâmât zâhir olup, ‘İsâ *‘aleyhi’s-selām* “Bu gice şabâḥa dek uyımayup, zıkr ü tesbîḥe meşğûl olmaḳ gereksüz.” diyü tenbîḥ idüp, anlar dağı³ “Yâ nebiyya’llâḥ, bu gice uyḥu gözimüze ğâlibdür. Ve şabâḥa dek iḥyâya kâdir olacağımız ğâ’ibdür.” diyü cevâb virdüklerinde ‘İsâ *‘aleyhi’s-selām* anlara ḥiṭâb idüp, “Siz⁴ beni düşmenler eline virseñüz gerekdür. Ve kimiñüz benden bîzâr olup, kimiñüz kulağuzlık idüp beni ucuz bahâ ile şatsañuz gerekdür.” diyü anlara olacağdan haber virüp, fî’l-vâkı’ irtesi şabâḥla Ḥavâriyyûn’dan Şem’ün çârşuya çıķduķda “Sen ‘İsâ’nuñ kanda idüğün bilürsün.” diyü Cehûdlar etegin alup, katline kaşd eyledüklerinde şaşduğından “Baña ne virürsüz ki size ‘İsâ’yı bulivireyin?” diyü Cehûdlaruñ otuz aķçesin alup ve ‘İsâ [301a E] *‘aleyhi’s-selām* olduğı yire getürüp, pes Cehûdlar ‘İsâ’yı şutup, bağlayup, Ḥavâriyyûndan birķacı anda ‘İsâ’dan kaçup, mürted olup, ancaķ yedi kişi İslâm üzerine şalup, andan Cehûdlar ‘İsâ’yı ipler ile bir direge şarup, “Çünki peyğâmbersün, kendüñi kurtar.” diyü der-hemler virüp, irtesi direkden çözüp ve bir dâr ağacı diküp, anda şalb itmege getürüp, ol ḥinde Ḥaķ *sübḥânehu ve te’âlâ* ‘İsâ’yı gün gibi göge çeküp, Cehûdlar mâbeyninde ğâ’ib oldı.

Pes mel’unlaruñ her biri ḥayrete şalup “Gördüñ mi yine ‘İsâ sihr ile ğâ’ib oldı. Şimdi yine sihri baṭṭâl olup zâhir olacaķdur.” diyüp muntazır olurlar iken ba’de zamânin kethüdâları olan Eysü’ nâm kimesne ‘İsâ şekline mütemeşşil olup, “Hây işte ‘İsâ’yı bulduķ.” diyü her birisi şarılup, “Ben Eysü’ın.” didükçe kulağa ķomayup, dârben ve ķahren aşıķoyup, bu ḥâl ile Eysü’ aralarından şalb olınup, [402a R1] Cehûdlar ise “ ‘İsâ’yı şalb itdük.” diyü [286a N1] sevinüp, niteki *Ḳur’ân-ı ‘Azîm*’de beyân olınmışdur. ⁵ ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ Ya’nı “ ‘İsâ’yı öldürmediler. Ve şalb eylemediler. Ve lâkin aşduķları âdemi aña beñzetdiler.”

1 el-Aşgar’ı: el-Aşfer’i N1, R1

2 lâzım u: - N1

3 dağı: - R1

4 Siz: Sen E

5 *Ḳur’ân-ı Kerîm*, Nisa Sûresi, 4/157, “Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.”

¹ ﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾ ﴿بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ﴾¹ Ve'l-hāşıl 'İsâ'yı öldürdüklerini yakinen bilmediler. Fe-ammâ Hâk *sübhānehu ve te'ālâ* 'İsâ'yı göğe çekdi. Ekser-i 'ulemâ kavlince dördüncü kat felekde gün gibi yirin buldı, kaldı. Pes şalb olunan Eyşü' idi. Yedi gün dârda kaldı. Meryem her gice dâr altına gelüp, 'İsâ'yı zann itmekle şabâha dek ağlayup, sekizinci gice olduğda Hâk *celle ve 'alâ* 'İsâ'yı yine gökden indürüp, Meryem'e bulışdurup, şübhesin def ve 'İsâ *'aleyhi's-selâm* ol gice Yahyâ *'aleyhi's-selâmı* ve Hâvâriyyûn'dan İslâm üzerine kalan yedi nefer kimesneyi çağırup, Yahyâ'yı ve Hâvâriyyûn'dan Ya'nûs nâm zâhidi Beytü'l-makdis'e ta'yîn eyledi. Ve Yahyâ'yı kendü yirine vaşı naşb itdi. Ve yine anlardan Farţûs² ve Yûnus nâm şâlihleri Rûm ve Yûnân iklimlerine gönderdi. Ve Sersâs³ nâm dindârı tâ maşrık haddine varınca Bâbil ve 'Irâk vilâyetlerine şaldı. Ve Becîs nâm perhîzkârı aşşâb-ı kehf sâkin olduğü memlekete, ya'nî Karavân ve Frengistân'a ve Belyâ nâm 'âbidi Hicâz taraflarına ta'yîn eyledi.

Ve bi'l-cümle Hâvâriyyûn'un yedisini dahı halife naşb eyleyüp [301b E] *İncil* ahkâmınca halkı dîne da'vet eylemege gönderdi. Ve şabâh yaklaşduğı gibi Meryem ile vedâ' idüp Hâk *celle ve 'alâya* du'â itmekle yine göğe çekildi. Şimdi dahı ol giceyi Naşârâ tâtîfesi 'azîz tutup, şabâha dek kilisâlarında mumlar yakup, "Bayram gicesidür." diyü ta'zîm ü tekrîm iderler.

Ba'de zâlik Rûm vilâyetinde pâdişâh olan kimesne bu kışşaları işidüp, 'asker çeküp, Beytü'l-makdis'e gelüp, Cehûdlaruñ ekserini kılıcdan geçürüp ve Hâvâriyyûn'ı ellerinden alup, evvelâ kendüsi tevâbî'i ile 'İsâ'ya [402b R1] imân getürüp, ba'dehu 'İsâ *'aleyhi's-selâmı*ñ vaşıyyeti üzere Hâvâriyyûn'ı ta'yîn olunan yirlere gönderüp, gün günden 'İsâ şer'i'ati kuvvet bulup, *Tevrât* ahkâmınuñ mensûh idüğü gün gibi 'ayân olduğda İblîs *'aleyhi'l-la'ne* kahrından bir pîr şekline girüp ve yanınca iki div uydurup, Benî İsrâ'il'e gelüp, şüret-i mu'âmele ile birbirleriyle bahşe başlayup, evvelâ İblîs-i la'în "Atasuz oğlan olmaz. Ben bildüğüm budur ki 'İsâ'nuñ babası -hâşâ-⁴ tañrıdur. 'İsâ anuñ oğludur." didi. Andan⁵ divüñ birisi⁶ "Tañrınuñ oğlu

1 *Kur'ân-ı Kerîm*, Nisa Sûresi, 4/157-158, "Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu yükseltmiştir."

2 Farţûs: Kartûs R1

3 Sersâs: Sersâr N1

4 hâşâ: - E

5 andan: ve N1, R1

6 birisi: birisi dahı R1

olmak kanda olur? Lâkin 'İsâ tañrı kendüsidür ki gökden inüp Meryem'ün karnına girmiştir.” didi. Ve ol bir div¹ dahı telbīs ü rīv eyleyüp “İkiñüzün dahı sözi hañadur. Bārī Hudā kendüyi halka göstermez. Ve bir 'avretün karnına girmez. Fe-ammā Hağ *celle ve 'alā* Meryem'i sevdi. Kendüye düst idindi. Ba'dehu kendü [286b N1] kudretine 'alâmet olmak için andan bir oğul vücûda getirüp 'İsâ'yı ve Meryem'i tañrılığına şerik eyledi.” [didi].

Aşlı budur ki² küffâr-ı hâksâr üç bölük olup, i'tikâdları fesâd üzere kalup cümlesinün dalâletlerine bu sebep olmuştur.

Ba'de zâlik Meryem dahı 'İsâ ref' olındukdan sonra Taberî kavlince çok zamân tırmayup vefât eylemiştir. Ve'l-hâşıl on üç yaşında iken 'İsâ'ya hâmile oldu. Ve 'İsâ '*aleyhi's-selâm* göge çekildükden sonra *İşrâku't-tevârih* yazduğı üzere altmış altı yıl 'ömr sürdi. Ve yüz on iki yaşında iken vefât itdi. Ammâ Naşârâ kavlince 'İsâ '*aleyhi's-selâm* göge çekildükden sonra Meryem altı yıl 'ömr sürdi. Ve elli iki yaşında iken vefât eyledi.

‘İsâ '*aleyhi's-selâmuñ* nüzûli ve ba'de'n-nüzûl³ vâkı' olacak aḥvâlidür [302a E]

Egerçi kütüb-i tevâriḥün birisinde 'İsâ'nuñ nüzûli ve andan sonra vâkı' olacak aḥvâli ve icrâ-yı şer'-i Muḥammedî'deki aḳvâl ü ef'âli beyân olunmamıştır. Ve ammâ eḥâdiş-i şaḥîḥa ile haber virilen ḥuşuşları [403a R1] bu ḥaḳîr-i keşîrû't-taḳşîr beyân u 'ayân⁴ eylemegi münâsib görüp tafşiline mübâşeret olunmuştur.

İmdi, ḥafî olmaya ki Ḥazret-i 'İsâ'nuñ âḥîrû'z-zamânda gökden inmesi ve şer'-i Muḥammedî üzere fâsl-ı hükümet itmesi kavî deliller ile şâbirdür. Aşlâ bu bâbda şübhe câ'iz degüldür ki 'iyâzen bi'llâhi te'âlâ inkâr eyleyenler kâfir olmak muḳarrerdür. Fe-ammâ şer'-i Muḥammedî üzere hüküm itdüğü zamânda mezâhib-i erba'adan birisi ile mi 'amel eyler, veyâḥûd ḥîn-i hükümetde ictihâd ile mi söyler, beyânı lâzımdur.

Pes âḥîrû'z-zamânda 'İsâ, Câmî'-i Dımaşḳ menâresine indükde ve faşl-ı hükümet serîrine oturduḳda *İncil* aḥkâmı ile hüküm itmeyüp, yine Fahr-i

1 Ve//div: Ve divün biri R1

2 Aşlı//ki: - N1, R1

3 nüzûli//nüzûl: yire indüğü ve andan sonra E

4 'ayân: ifhâm E

‘Âlem *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* hazretlerinin şer‘ati ile hüküm idüp âyât-ı *Qur’aniyye* ve eḥādīs-i nebeviyye ile ‘amel eylese gerekdir. Zîrâ Muḥammed Muştafâ *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem* âhir zamân peygâmbereydir. Şer‘i mensûḥ olmak muhâldür. Ve ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* Server-i Enbiyâ dinî üzere hüküm ideceği niçe vech ile şâbitdür.

Vech-i evvel budur ki *Me‘âlimü’s-sünen* nâm kitâbda Haṭṭâbî *rahmetu’llâhi ‘aleyh* rivâyet itmişdür ki¹ ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* nâzil olduḡda hınzîrleri katl eylese gerekdir. Eger kendü şer‘i ile hüküm eylese hanâzîr katline² ruḡşat yoḡ-ıdı. Zîrâ hınzîr katli³ bizüm peygâmbereyrimüzün şer‘-i şerîfi üzere idüğü zâhirdür.

Vech-i şânîsi budur ki İmâm Nevevî *rahmetu’llâhi ‘aleyh Şerḥ-i*⁴ *Müslim*’de beyân eylemişdür ki ‘İsâ’nuñ nüzülinde murâd bizüm peygâmbereyrimüzün şer‘ini neş’ eyler bir şer‘ ile nâzil olması degüldür. Ve Fahr-i ‘Âlem’den şâdir olan eḥādîs-i şerîfeye muḡâlîf ḡadîşler ile itmesi daḡı degüldür. Belki hemân gökden⁵ inüp, bizüm peygâmbereyrimüzün⁶ şer‘-i şerîfiyle⁷ hüküm idüp, ümmet-i Muḥammed’ün şer‘-i şerîfden terk eyledükleri umûrı icrâ idüp ḡâkim-i ‘âdil olması murâddur.

Vech-i şâlişi İbn Ḥayyân [287a N1] *rahmetu’llâhi ‘aleyh Şaḡîḡ*’inde Ebî Hüreyre *raḡiya’llāhu ‘anh* rivâyeti ile beyân eylemişdür ki «قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ينزل عيسى بن مريم فيؤمهم وإذا رفع رأسه من الركعة قال سمع الله لمن حمده»⁸ [403b R1] ya’nî Ebû Hüreyre *raḡiya’llāhu ‘anh* Resûlü’llāh *şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem*den işidüp rivâyet eyler ki “Âḡir zamânda Meryem oḡlı ‘İsâ Peyḡamber [302b E] gökden iner. Müslimânlara imâmet eyler. Ve namâzda başını rükû’dan ḡaldurduḡda *semi’a’llāhu li-men ḡamideh*⁹ dir.” diyü beyân buyurmuşlardır.

1 rivâyet//ki: - N1, R1

2 katline: katl olunmaḡa N1

3 hınzîr katli: hınzîrün katli, ya’nî çoñuzuñ katli E

4 Şerḥ-i: Şer‘-i R1

5 gökden: - E

6 şer‘ini//peygâmbereyrimüzün: - R1

7 şer‘-i şerîfiyle: şer‘i ile E

8 Hadîs-i Şerîf, “Resûlullāh’ın (s.a.v) şu şekilde dediğini duydum: ‘Meryem oḡlu ‘İsâ [yeryüzüne] iner. Ve onlara imamlık eder. Başını rükûdan kaldırırken *semi’allāhu li-men ḡamideh* der.’ ” | Müellif ilgili hadîsin geḡtiḡi eseri bildirdiḡi için ayrıca kaynak adı verilmemiştir.

9 “Allah kendisine hamd edenin hamdini kabul eder.”

Pes dîn-i 'İsâ'da ba'de'r-rükû'semi'a'llâhu li-men hamideh dinilmeyüp bizüm peygâmbirimüzün dînindeki şalâta mahşûş idüğinde şübhe yokdur. Bu taqdirce Hazret-i 'İsâ'nun 'ibâdeti dağı dîn-i Muḥammedî üzere idügi muḥarrerdür.

Vech-i râbî' budur ki İbn 'Asâkir *rahmetu'llâhi 'aleyh* Ebî Hüreyre *radîya'llâhu 'anh* rivâyeti ile ¹ şöyle beyân eylemişdür ki Resûlu'llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* buyurur: «يَهْبِطُ الْمَسِيحُ بْنُ مَرْيَمَ فَيُصَلِّيُ الصَّلَاةَ فَيَجْمَعُ الْجُمُعَةَ»² Ya'nî "Meryem oğlu 'İsâ gökden nüzûl ider. Ve ümmetüm kılduğı gibi namâzları kılar. Ve vaqt namâzları ile Cum'a namâzın cem' eyler." dimekdür.

Pes bu hadîş-i şerîf şarîhan delâlet eyler ki 'İsâ *'aleyhi's-selâmu'n* eger hükûmeti ve eger tât u 'ibâdeti şer'-i Muḥammedî üzeredür. Zîrâ şalât-ı Cum'a ile beş vaqt namâzu'n cem'i ğayrı milletde yokdur.

Vech-i hâmisî İbn 'Abbâs *radîya'llâhu 'anh* rivâyet ider: Resûlu'llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* buyurmuşlardur ki «كَيْفَ لَا تَهْدَى أُمَّةٌ أَنَا أُولَٰهَا وَعِيسَى بْنُ مَرْيَمَ آخِرُهَا وَالْمَهْدَى مِنْ بَيْتِي فِي وَسْطِهَا»³ Ya'nî "Nice hidâyetlenmez bir ümmet ki ben evveli olam ve âhîri 'İsâ bin Meryem ola ve ehl-i beytümnden İmâm Muḥammed Mehdi ki künyeti Ebü'l-Kâsım'dur, hem benüm ismüm ile müsemmâ ve hem künyetüm ile mükennâdur, benüm ile 'İsâ mâbeyninde gelüp 'âlemi envâr-ı 'adl ile münevver itse gerekdür."

Pes bundan dağı ma'lûm oldu ki ümmet yine ol ümmet ve şerî'at dağı Server-i Enbiyâ şerî'atidür.⁴ Ve "İctihâd ile mi hüküm ider?" diyenlere cevâb virürüz ki peygâmbirlere müctehid dinilmez. Zîrâ nübüvvet tabaḫası ictihâd tabaḫasından derecât ile 'âliyedür. Ve peygâmbirlere ictihâd ve taḫlîd ıtlâkı cā'iz degüldür ki anlaru'n 'ilmi vahy iledür. Niteki Server-i Enbiyâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* ḫazretlerine [404a R1] *Ḳur'ân-ı 'Azîm*⁵ ile her ḫuşûş vahy olınmışdur. Ve ammâ ictihâd iştilâḫ olunmamışdur.

1 ile: üzere R1

2 Hadîs-i Şerîf, "Meryem oğlu Mesih [yeryüzüne] iner. Namaz kılar. Cuma [namazını] birleştirir." | Müellif ilgili hadîsin geçtiğı eserin adını verdiğı için ayrıca kaynak bildirilmemiştir.

3 Hadîs-i Şerîf, "Başında benim bulunduğum, sonunda İsâ bin Meryem'in, ortasında ehl-i beytimden olan Mehdi'nin bulunacağı bir ümmet nasıl hidayet bulmaz." (Neseî ve Ebû Nuaym [Said Havva, *Tefsir*, 9: 339])

4 şerî'atidür: buyurduğu şerî'atidür E

5 ḫazretlerine//şân: *Ḳur'ân-ı 'Azîm* N1

Ve'l-hâsıl 'İsâ 'aleyhi's-selâm dîn-i Muḥammedî'ye maḥşûş olan aḥkâm-ı şer'iyeyi üç tarîkla ihâta eylemek mümkündür. Evvelki tarîk¹ budur ki kendünün zamân-ı nübüvvetinde kitâb ile ki içinde zıkr olunmuş ola. Biri² dahı Ḥaḳ te'âlâ cānibinden vahy ile ki Cibril lisānından³ cemî'-i şerāyi'-i Muḥammedî⁴ anlara [287b N1] ma'lûm olmuş ola. Niteki 'İsâ 'aleyhi's-selâm bizüm peygâmbirimüzün geleceğini ümmetine beşâret eylemiştir. Cā'izdür ki şer'inün aḥkāmını dahı ihâta eylemiş ola. [303a E]

İkinci tarîk budur ki 'İsâ 'aleyhi's-selâm *Ḳur'ân-ı 'Aẓîm*'e nazar idüp şer'-i Muḥammedî'ye müt'e'allik olan aḥkâmı cümlesini andan istihrâc eylemek cā'izdür. Niteki Fahr-i 'Âlem *şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem* cemî'-i aḥkâm-ı şer'iyeyi⁵ âyât-ı *Ḳur'āniyye*'den fehm idüp ümmetine beyân eylemiştir. Ve âyât-ı kerîmeden peygâmbirler fehm eyledüğü aḥkâmı ümmetinün 'ulemâ ve fużalâsı fehm eylemekde taḳşîr itdükleri dahı muḳarrerdür.

Niteki 'Â'îşe *radıya'llāhu 'anhâ* Server-i Enbiyâ'dan rivâyet kılar ki «إِنِّي لَا أَحَلَّ إِلَّا مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ وَلَا أَحَرَّمَ إِلَّا مَا حَرَّمَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ» ya'nî Fahr-i 'Âlem buyurur ki “Ben şol nesneyi ‘Helâldür.’ dirin ki Allāhu Te'âlâ *Ḳur'ân-ı 'Aẓîm*'inde anı ‘Helâldür.’ dimiş ola. Ve şol nesneyi ‘Harâmdür.’ dirin ki Allāhu Te'âlâ anı ‘Harâmdür.’ dimiş ola.”⁷ Pes bu ḥadis-i şerîfden dahı ma'lûmdur ki Server-i Enbiyâ cemî'-i aḥkâm-ı şer'iyeyi âyât-ı *Ḳur'āniyye*'den fehm eylemişlerdür.

Üçüncü tarîk budur ki cemâ'at-i 'ulemâ, ḥuşûşâ Sübkî ve ğayrı işâret itmişlerdür ki 'İsâ 'aleyhi's-selâm gökyüzine ref' olunup nübüvvet üzerine el-ân bâkî iken yine ümmet-i Muḥammed'den, 'ale'l-ḥuşûş şahâbesi zümresinden ma'düddür. Zirâ peygâmbir 'aleyhi's-selâm ile 'İsâ 'aleyhi's-selâm birkaç kerre Mekke'de buluşmuşdur. Ḥuşûşâ mî'râc gicesinde defe'ât ile görüşmüşdür.

1 Evvelki tarîk: Tarîk-ı evvel R1

2 Biri: - E

3 lisānından: dilinden E

4 Muḥammedî: - E

5 şer'iyeyi: şer'îati N1

6 Hadis-i Şerîf, “Ben sadece *Kur'ân*'ın helal saydığını helal kılar haram saydığını haram kılarım.” | Bu, “Helal Allah'ın kitabında helal kıldığı, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığıdır. O'nun susup bir şey söylemediği ise bağışladığıdır (İbn Mace, *Et'ime*, 60; Tirmizî, *Libas*, 6).” şeklindeki hadisin değiştirilmiş bir şekli olmalıdır.

7 Ve şol//ola: - E

Hattâ Enes *radîya'llâhu 'anh* rivâyet eyler ki “Resûl’llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* ile ben bir kerre Ka‘be’yi tavâf iderken bir kimesne geldi. Resûl’llâh ile müşâfağa [404b R1] eyledi. Ve andan gâ’ib oldu. Pes ben su‘âl eyleyüp ‘Yâ Resûla’llâh, şimdiki hâlde sizünle müşâfağa iden kim idi?’ didükde ‘Karındaşum ‘İsâ bin Meryem idi.’ diyü cevâb virdiler.”

Bundan mâ‘adâ Ebû Hüreyre *radîya'llâhu 'anh* rivâyet idüp Resûl’llâh *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* buyurmuşlardır ki «أَلَا إِنَّ ابْنَ مَرْيَمَ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ»¹ ya‘nî “Âgâh oluñ ki taḥḳîḳ Meryem oğlu ‘İsâ Peyğâmbere’le mâbeynimüzde nebî ve resûl yokdur. İllâ bu kadar vardur ki ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* benden sonra ümmetüme benüm cânibümden ḥalîfedür.” diyü buyurmuşlardır.

Pes niçe vechle sābit oldu ki ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* nüzûl eyledükde hükûmeti bizüm peygâmbirimüz şer‘ati üzeredür. Kendü şer‘ine göre degüldür. Ve ammâ beytül-mâl-i Müslimîn’i bu hâletden çıkarup şaḥâbe-i kirâm zamânındaki üslûba kıoysa gerekdür. Ve evkâf ḥuşûşında birr ü iḥsân [303b E] içün ve meşâlih-i Müslimîn içün, ḥuşûşâ ‘ulemâ ve kurrâ ve şuleḥâ ve² zürriyyet-i Muḥammed Muştafâ *şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem* içün ve fuḳarâ ve ğurebâ³ ve kötürümler ve dünyâdan münḳatı‘ [288a N1] olanlar içün ve mesâcid ü medâris ve Beytül-maḳdis ve Haremeyn-i Şerîfeyn ve kisvet-i Ka‘be içün olan evkâfı muḳarrer tutup, ancak ümerâ ve selâtinün evlâd u ‘iyâline olan vaḳfları “Şer‘a muḥalîfdür.” diyü bozmaları muḳarrerdür.

Ve’l-hâşıl ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* nüzûl itdüğü zamânda Server-i Enbiyâ ile buluşup cemî‘-i umûrî Fahr-i Âlem ile söyleşüp ve her hâl ile anları taşdıḳ idüp ve ümmeti mâbeyninde anlaruñ şer‘-i şerîfine göre hükûmet idecekleri eḥâdiş-i şerîfe ile sābit olmuştur.⁴ Ve Hâzret-i ‘İsâ nüzûl itdükden sonra vahy münḳatı‘ olmayup yine Cibril *‘aleyhi’s-selâm* vahy ile gelmesi muḳarrerdür, diyü ‘ulemânun ekseri ittifâḳ itmişlerdür.

Bu delil ile ki her kişi yevm-i kıyâmete dek ta‘yîn olunduğı ḥidmetle me’mûrdur. Meşelâ Cibril *‘aleyhi’s-selâm* enbiyâya vahy ile ve kütüb [405a R1] ile âḥir sâ‘ate dek mü’ekkeldür. Bu taḳdîrce ‘İsâ *‘aleyhi’s-selâm* nâzil olduḳdan sonra yine Cibril’ün vahy ile gelmesinde şübhe yokdur.

1 Hadis-i Şerîf, “Bilin ki benimle Meryem oğlu [İsâ] arasında herhangi bir nebi veya resul yoktur. Sadece o, benden sonra ümmetime benim halifem olacaktır.” (Müslim, *Feda’ıl*, 143)

2 şuleḥâ ve: - R1

3 ğurebâ: merzâ E | fuḳarâ N1

4 sābit olmuştur: sābitdür R1

[Ammā mu‘cizātı]

Ve *Mu‘cizātü’l-enbiyā* nām risālede beyān olunduğı üzere ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām* göge çekilmezden evvel toköz mu‘cizesi sābitdür. **Evvelkisi** ölüyi diriltüğüdür ki Allāhu Te‘ālā’nuñ izni ile Nūḥ evlādından üçini ve Benī İsrā’īl’ün daḥı üç kimesnesini ihyā eylemişdür.

İkincisi cüzām ve berāş rencine mübtelā olanlaruñ ‘ilacı kâbil degül iken ‘ināyet-i Ḥaḳ ile anları ol marāzlardan kırtarduğıdur.

Üçüncisi anadan gözsüz toğanları¹ Ḥaḳḳ’uñ izni ile gözli itdüğüdür. Ya’nī gözin açduğıdur.

Dördüncisi Benī İsrā’īl’ün tenhālarında işledüklerin ve söyledüklerin ve² yiyüp içdüklerin ve zād u zevāde şaḳladuḳların bilüp kendülere ḥaber virdüğüdür.

Beşüncisi balçıḳdan bir kuşcağız ḥaḳ idüp, izn-i Ḥaḳ ile üfürüp ihyā eyledüğüdür. Ol kuşcağız yarasa didükleridür.

Altıncısı mā’ide kışşasıdur ki gökden süfre ile ta‘ām inüp üç gün tamām Benī İsrā’īl andan yimişdür. Ve tafşili yuḳaruda beyān olunmuşdür.

Yedüncisi her bār ki ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām* uyurdı, [304a E] uyuduğı ḥālede Benī İsrā’īl her ne işlerlerse ve kendü ḥaḳḳında her ne söylerlerse işidür ve görür idi.

Sekizüncisi her bār ki ta‘āma muḥtāc olaydı, elini hevāya uzadur idi. Ve yuḳarudan berü rızḳ u ni‘met getürür idi.

Toközüncüsü her kaçan ki Benī İsrā’īl kendüden ba’id olsa yine ırāḳlık mānī‘ olmayup anlaruñ sözlerini ve esrārını ırāḳdan işidür idi.

Ve Ḥazret-i ‘İsā ‘*aleyhi’s-selāma* Cibrīl ‘*aleyhi’s-selām* otuz iki kerre nāzil olmuşdür ki rivāyet-i şaḥīḥa ile şübüt bulmuşdür.

1 gözsüz toğanları: gözsüzleri R1

2 söyledüklerin ve: - R1

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân bin Ebîbekr es-Suyûtî, *el-Habâik fî Ahbâri'l-melâik*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1985.
- Abdülaziz bin Muhammed bin Abdülmuhsin es-Selman, *Mevâridü'z-zamân li-Dürûsi'z-zemân Hutab ve Hikem ve Ahkâm ve Kavâ'id ve Mevâ'iz ve Âdâb ve Ahlâku Hisân*, ? 2004.
- Adam, Baki, "Tevrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2012, C. 41, s. 40-45.
- Ahmed Ali Haydarî, "Şî'r Rızâdârî vu Martin Heiddegger", *Garbşinâsi-i Bînyâdî*, Sâl 9, Şûmâre 1, Bahâr ü Tâbistân 1397, s. 47-63.
- Ahmed Rif at, *Lûgat-i Târîhiyye ve Cogrâfiyye*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul 1299.
- Aka, İsmail, "Mîrhând", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2005, C. 30, s. 156-157.
- Akgül, Ahmet, "Şuara Tezkirelerinde Anekdotalar Vasıtasıyla Bilinçaltına Telkin Edilen Olumsuz Mesajlar: Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı Örneği", *Littera Turca = Journal of Turkish Language and Literature* 2, s. 11 (Kış 2016): 13-34.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Künhü'l-ahbâr'daki Şiir Eleştirmenliği", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları: Cem Dilçin Armağanı*, I 33, s. 1 (2009): 33-48.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî ve Bâkî'nin Münasebetleri (Künhü'l-ahbâr ve Divanlarına Göre)" *Osmanlı Araştırmaları*, 25. sayı [Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-I], İstanbul 2005, s. 69-82.
- Aktan, Ali "Künhü'l-Ahbâr'a Göre Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, 26-29 Mayıs 1993, Kayseri 1993, s. 13-22.
- Aktan, Ali, "Künhü'l-Ahbâr'a Göre Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", *Yesevilik Bilgisi*, Ankara 2000, s. 476-486.
- Ateş, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle)", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267.

- Ateş, Ali Osman, “Kusay b. Kilâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kusay-b-kilab> (12.06.2019).
- Avcı, Casim, “Rum”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rum> (13.02.2019).
- Aydın, Cengiz ve Aydın, Gülseren, “Batlamyus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batlamyus> (E.T: 07.04.2019).
- Aydın, Mahmut, “Yahyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yahya> (30.06.2019).
- Başaran, Selman ve Sönmez, M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.
- Bazmee Ansari, A. S., “Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1993, C. 8, s. 98-99.
- Behar, Rabbi Nisim, *İbranilerin Öyküsü*, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2001.
- Ben-Noun, Liubov, *The Family And Diseases of King David*, B. N. Publication House, Israel 2015.
- Blyth, Caroline, “ ‘Listen to My Voice’: Challenging Dinah’s Silence in Genesis 34”, *The Expository Times*, 2009, 120(8), pp.385-387.
- Bozkurt, Nebi, “Ûc b. Unuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2012, C. 42, s. 34-35.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, 1333.
- Can, Hakan, “Abdüllatif el-Bağdâdî’nin el-İfâde ve’l-İ’tibâr Adlı Eserinde Antik Mısır Anlatımı: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *BÜİFD*, Sayı 13, Yıl 2019/1, s. 259-283.
- Câsim el-Ubûdî, “İbn Ebû Zer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-zer> (E.T: 07.03.2019).
- Cevad Beşerî, “Ebyât-i Şâhnâme Der-Halku’l-insân-i Nîşâbü’rî”, *Edeb-i Fârisî*, Sâl 9, Şümâre 1, Bahâr u Tâbistân 1398, s. 101-124.
- Çanga, Mahmut, *Kur’an-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu’cemü’l-müfrehes*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- Çavuşoğlu, Ali, “Kühü’l-ahbâr’dan Hareketle Hacı Bayram’ın Kültür Çevresine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hacı Bayram-ı*

- Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1, 25-26 Mayıs 2016*, I. cilt, 2016, s. 145-170.
- Çavuşoğlu, Ali, *Künhü'l-ahbâr*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Çerçi, Faris, “Gelibolulu Mustafa Ali'nin Künhü'l-Ahbar'ına Göre Osmanlı Devletinin Yükselme Devrinde (1566-1595) Eğitimciler ve Eğitim Kurumları”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim: Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999)*, İstanbul 2001, s. 75-87.
- Çerçi, Faris, Gelibolulu Mustafa Âli ve *Künhü'l-ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000.
- Da Riva, Rocio, “The Inscriptions of Nabopolassar Amel-Marduk and Neriglissar”, *Studies in Ancient Near Eastern Records* 3, pp. 234, Berlin De Gruyter, 2013.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Donuk, Suat, “Fazla Sayıda Yazma Nüshası Bulunan Hacimli Bir Eserin Nüsha Ailesinin ve Tenkitli Metninin Kurulması Hakkında Değerlendirmeler: *Künhü'l-ahbâr* Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, İstanbul 2018, s. 115-146.
- Donuk, Suat, “Künhü'l-ahbâr Mukaddimesinde Gelibolulu Âli'nin Yaşadığı Döneme Yönelik Eleştirileri”, *Asead 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu = Ejser 5th International Symposium on Social Sciences 27-29 Nisan/April 2019 Kemer – Antalya Bildiriler Kitabı*, Astana Yayınları, Ankara 2019, s. 256-262.
- Duygu, Zafer, “Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları”, *Mukaddime*, Cilt 8, Sayı 1, s. 155-172.
- Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, (muhakkik) Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, 2000.
- Ebû Cafer Muhammed b. Cerîrû't-Taberî, *Târih-i Taberî*, (çev.) M. Faruk Gürtunca, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2000.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Basâir ve'z-Zahâir*, (muhakkik) Vedâd el-Kâzî, Dâru Sâdir, Beyrut 1988.

- Ebû Süleymân Dâvud el-Benâketî, *Târîhu el-Benâketî: Ravzatu Üli'l-elbâb fî Ma'rifeti et-Tevârih ve'l-Ensâb*, el-Merkez el-Kavmî li't-Tercemeti, Kâhire 2007.
- Ebûbekr Ca'fer bin Muhammed el-Firyâbî, *Kitâbu'l-kader*, Ezvâ'u's-selef, ? 1997.
- Esiner Özen, Mine, "Piri Reis ve Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII/2 (2006), s. 119-131.
- Fayda, Mustafa, "Tarih", *Türkiye Diyat Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2011, C. 40, s. 30-36.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr I. Kısım*, Haz. Ahmet Uğur, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar, Mustafa Çuhadar, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr Dördüncü Rükün Osmanlı Tarihi C. I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr Dördüncü Rükün Osmanlı Tarihi C. II Dizin*, haz. Ahmet Uğur, Ali Çavuşoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Ankara Milli Kütüphane, No. 06 Mil Yz A 68.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Mevlana Müzesi, Türkçe Yazmaları, No. 3087.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 3408.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 2161.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, No.839/1.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No. R. 1119.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No. 782/2.
- Görgün, Tahsin, "İcî, Adudüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ici-adududdin> (E.T: 21.10.2019).

- Güç, Ahmet, "Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/salih--peygamber> (02.06.2019).
- Gündüz, Tufan, "Âlî'nin Kühû'l-ahbâr'ında Safeviler", *Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri 28-29 Nisan 2011*, 2014, s. 161-165.
- Harman, Ömer Faruk, "Buhtunnasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buhtunnasr> (E.T: 17.02.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "Dâvûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud> (29.06.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/incil> (E.T: 14.02.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "İsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isa#1> (30.06.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ishak> (15.06.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "Ya'Küb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub#1> (15.06.2019).
- Harman, Ömer Faruk, "Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yusuf> (21.06.2019).
- Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-rivâye*, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Medînetü'l-münevvere.
- Işık, Halim, *Günümüzde Papalık Teşkilatı*, Dr. Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2001.
- İbn el-Nedim, *Kitâb el-Fihrist*, Columbia Univ. Press, 2 vols. 1970.
- İbn Fâtik, *Muhtârü'l-bikem*, (çev.) Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev.) Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017.
- İbn Hazm Ebû Muhammed Ali bin Ahmed el-Kurtubî, *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-hancî, Kahire.
- İnan, Göker, *Hasib'in Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân İsimli Manzum Tarihinde Fatih Devri (İnceleme-Metin)*, Dr. Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2019.

- İsen, Mustafa, “Künhü'l-ahbâr'ın Şairlerle İlgili Kısımlarının Kaynakları”, *EÜ Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, s. 3 (1984): 87-120.
- İsen, Mustafa, “Edebiyat Tarihi Açısından Künhü'l-ahbâr'ın Önemi”, *Ötelerden Bir Ses: Divan edebiyatı ve Balkanlar'da Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- İsen, Mustafa, “Edebiyat Tarihi Açısından Künhü'l-ahbâr'ın Önemi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2. sayı (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı), İzmir 1983, s. 49-57.
- İsen, Mustafa, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı (İnceleme-Metin)*, Dr. Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1979.
- İsen, Mustafa, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1994.
- Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, Ankara 2009.
- Kartal, Hasan Basri, “İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair Bir Yaklaşım Denemesi”, *Muhafazakar Düşünce*, Yıl 10, S. 39, 2014, s. 179-210.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn an-Esâmi'l-kütüb ve'l-Fünûn*, (çev.) Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Kiel, Machiel, “Eğriboz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/egriboz> (06.10.2019).
- Koçak, İnci, “Mis'ar b Mühelhil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2005, C. 30, s. 176-177.
- Koller, Aaron, *Esther in Ancient Jewish Thought*, Cambridge University Press, 2014.
- Kurnaz, Cemal, “Giritli Sırrı Paşa Hayatı, Eserleri, Şiirleri”, *İlmî Araştırmalar*, S. 9, s. 133-160.
- Kurt, Ali Osman, “Tâlût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talut> (21.04.2019).
- Kuzgun, Şaban, “Hâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ham> (E.T: 19.03.2019)
- Maas, Paul, *Textual Criticism*, Clarendon Press, Oxford 1958.
- Merçil, Erdoğan, “Saffâriler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2008, C. 35, s. 464-465.

- Muhammed bin Ahmed el-Mekkî el-Hasenî el-Fâsî, *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-Ahbâri'l-beledi'l-harâm*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2000.
- Mütercim Âsım Efendi, *Burbân-ı Katı*, (hızl.) Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK yayınları, Ankara 2000.
- Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi el-Okyânûsu'l-basit fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- Nayır, Hilal, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısımında İstitrâd*, YL Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana 2010.
- Özaydın, Abdülkerim, “Ebü'l-Fidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-fida> (24.05.2019).
- Özaydın, Abdülkerim, “Azîz-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1991, C. 4, s. 346.
- Özaydın, Abdülkerim, “Hamdullah el-Müstevfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1997, C. 15, s. 454-455.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbn Bîbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 19, s. 379-382.
- Özcan, Abdülkadir, “Neşrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2007, C. 33, s. 20-22.
- Özkan, Feridun Hakan, “Künhü'l-Ahbâr'da Osmanlı Okçuluğu”, *Türk Kültürü*, IV. cilt, 2. sayı, Ankara, 2011, s. 223-238.
- Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistân*, Dârü't-tıbâ'ati'l-âmile, İstanbul 1299.
- Sâmî es-Sakkâr, “Musul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2006, C. 31, s. 363-367.
- Sandıkçı, Kemal, “İbn Hürrem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 20, s. 84-85.
- Sarıçam, İbrahim, “Hâşim b. Abdümenâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasim-b-abdumenaf> (23.02.2020).
- Sayyid Maqbul Ahmad, “İbn Hurdâzbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 20, s. 78-79.
- Schmidt, Jan, “Künhü'l-ahbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 26, s. 555-556.

- Schreiner, David, *Now Rehoboam Son of Solomon Reigned in Judah: Pondering the Semantic and Structural Significance of 1 Kgs*, SECSOR 2017, Raleigh NC.
- Sevinç, Fırat, “Kühnü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısımında Şair Hikâyeleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, XII. cilt, 62. sayı, 2019, s. 214-223.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.
- Sinanoglu, Mustafa, “İznik Konsili”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili> (15.02.2020).
- Sülün, Murat, “Şehâbeddin Sivâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehabeddin-sivasi> (E.T: 07.03.2019).
- Şeker, Mehmet, “Âlî’nin Kühnü’l-Ahbâr’ına Göre II. Selim ve III. Murad Devirlerinin Toplum Hayatına Genel Bir Bakış”, *[CIEPO=CİEPO] Acta Viennensia Ottomanica Akten des 13. CIEPO- Symposiums (Comite International des Etudes pre-Ottomanes et Ottomanes) vom 21. bis 25, September 1998, Wien*, s. 329-335.
- Şeker, Mehmet, “Gelibolulu Mustafa ‘Âlî’nin Kühnü’l-Ahbâr’ında Lala Mustafa Paşa’nın Yemen Serdarlığı”, *I. Uluslararası Osmanlı’nın Birinci Hâkimiyet Döneminde (M. 1517-1635) Yemen Sempozyumu 12-15 Mart 2015 Uşak*, İzmir 2016, s. 25-36.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu’l-a’lâm*, Mihrân Matbaası, İstanbul 1316.
- Şen, Gül, “The function of poetry in sixteenth century historiography: A narratological approach to the Kühnü’l-ahbâr by Muşafâ Âlî”, *An iridescent device: Premodern Ottoman poetry*, Bonn University Press, Bonn 2018, s. 89-110.
- Şentürk, M. Hüdayi, *Kühnü’l-ahbâr C. II. Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000.
- Şeşen, Ramazan, “İDRİSÎ, Şerîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2000, C. 21, s. 493-495.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Şihabüddin Ebî Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

- Türk, Vahit, “Mecalisü’n-nefayis’te Şairler Arasındaki Latife ve Nükteler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Şubat 2012, C: CII, S. 722, s. 129-137.
- Uğur, Ahmet, “Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Künhü’l-Ahbâr’ına Göre Farîh’den Önce, Müslümanlar Tarafından, İstanbul’a Yapılan Akınlar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi = Erciyes University Journal of the Institute of Social Sciences*, I. cilt, 14. sayı [İstanbul’un Fethinin 550. Yılı Özel Sayısı], Kayseri 2003, s. 49-54.
- Uğur, Mücteba, “Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-yala-el-mevsili> (E.T: 17.02.2019).
- Ulutürk, Muammer, “Katolik Hristiyanlığına Göre İsa’nın Halefi İlk Papa Havarî Simun Petrus”, *Marife Dergisi*, Bahar 2006, Yıl 6, Sayı 1, s. 145-167.
- Uydu yücel, Muallâ, “Kalmuklar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalmuklar> (29.05.2020).
- Ümmîd Zâkirî Kîş, “Dâstânâ-yi Âşîkâne Güne Gınâyî yâ Revâyî”, *Zebân ü Edeb-i Fârisî*, Sâl 70, Bahâr ü Tâbistân 96, Şümâre-i Muselsel 235, s. 48.
- Ünver, İsmail, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, Volume 3/6, Fall 2008, s. 1-46.
- Yalvaç, Kadriye, “Sanherib’in Ölümü ve Asarhaddon”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-2 (1963), s. 47-54.
- Yardımcı, Alper Bilgehan, “Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 43, Nisan 2016, s. 1329-1333.
- Ying, Suzanne, *Know Your Bible Old Testament Survey Part I*, Zion Christian Publishers, New York 2014.
- Zeynuddin Muhammed el-Manâvî el-Kâhirî, *et-Teyssîr bi-Şerhi’l-Câmi’u’s-sagîr*, Mektebetü’l-İmâm Şâfi’î, Riyad 1988.

DİZİN

A

Âb Râhîm 1014
Abādân 219, 329, 378
Âbâhiye 724
Âbâr-ı Nîşâbü 238
Abbādân 193, 334
Abbās 649
Abbās bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib 979
Abbās bin Velîd bin ‘Abdü’l-Melik 355
Abbâsiyye 148, 236, 308, 322, 334,
340, 342, 344, 364, 421, 811, 915
Abbâsiyyîn 68
Abbûd 848
Abdîmeş 607
Abdu’d-dâr 996, 997, 999
Abdu’llâh 249, 1106, 1107
Abdu’llâh (Hz. Adem) 451
Abdu’llâh Benî Ümeyye 421
Abdu’llâh bin ‘Abbās 428, 438, 479,
480, 532, 979, 1075
Abdu’llâh bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib 315,
980, 998
Abdu’llâh bin ‘Alî Yâfi’î 77
Abdu’llâh bin ‘Amr bin ‘Âş 979
Abdu’llâh bin Sinân 926
Abdu’llâh bin Tâhir 420, 918
Abdu’llâh bin Zübeyr 326, 1001,
1002, 1003
Abdu’llâh bin Zübeyr bin ‘Avvâm 990
Abdu’llâh İbn Zübeyr 326
Abdu’llâh Kālânîsî 249, 250
Abdu’llâh Mürvârid 90
Abdûn 733
Abdu’r-Raḥmân 1106, 1107
Abdu’r-Raḥmân bin Hârûn-ı Mağribî
279
Abdu’r-Raḥmân-ı Bisṭâmî 172

Abdu’r-Raḥmân-ı Câmî 90, 526
Abdü’l-‘Azîz bin Mervân 612
Abdü’l-‘Azîz ed-Dîrînî 76
Abdü’l-Hâriş 497
Abdü’l-Melik 1004
Abdü’l-Melik bin Mervân 1003
Abdü’l-Muṭṭalib 980
Abdü’l-Vehhâb bin İbrâhîm bin
Muḥammed 364
Abdülazîz bin Muhammed bin
Abdülmuhsin es-Selman 1001
Abdümenâf 400, 996, 997, 999
Abdü’r-Raḥîm 498
Abdüşems 996
Abdüzuḥal 569
Abeskûn 201, 339
Abḥâz 401
Âbid 160
Âbid bin ‘İmrân bin Maḥzûm 999
Âbir bin Şâlih bin Arfaḥşad bin Sâam
bin Nûḥ 870
Abovâ 840
Abrî 725
Abrûkîs 356
Abrûlûs 356
Abşân 732
Abşalom 739
Ab’ûd bin Şaber 729
Abûliyye 840
Acabâ 155
Acâ’ibü’l-maḥlûkât 75, 149, 231, 249,
258, 276, 279, 282, 597
Acâ’ibü’l-maḥlûkât-ı diğeri 75
A’câm 71, 105, 106, 112, 426, 554,
834
Acem 67, 70, 78, 106, 110, 111, 237,
274, 289, 322, 327, 354, 380, 397,
416, 425, 428, 554, 660, 664, 675,

- 754, 778, 817, 824, 831, 833, 835,
836, 848, 872, 1032, 1163
 Ācer 951
 Acibor bin Mithâyâ 750
 Aclün 333, 334
 Acne'am bin Şamân 750
 Acrün 418
 Âd 883
 Âd 155, 266, 294, 415, 505, 602, 603,
606, 848, 849, 872, 873, 874, 875,
876, 877, 878, 879, 880, 881, 882,
884, 885, 886, 888, 896, 905, 1132
 Âd bin 'Avş 848
 Âd bin 'Avş bin İrem bin Hâm 870
 Âd bin 'Avş bin İrem bin Sâm bin Nüh
848
 Âd bin Avz bin Sam bin Nuh 884
 Adana 214, 340, 787
 Âdem 81, 132, 448, 449, 451, 453,
456, 457, 462, 468, 469, 477, 478,
479, 480, 483, 489, 507, 508, 513,
552, 594
 Âdem 48, 67, 80, 82, 83, 117, 118,
128, 132, 133, 137, 144, 157, 158,
163, 165, 181, 184, 186, 190, 210,
232, 241, 245, 246, 247, 248, 257,
260, 268, 277, 325, 326, 344, 347,
352, 372, 395, 397, 413, 424, 425,
426, 427, 428, 434, 435, 436, 437,
438, 442, 443, 444, 445, 446, 447,
448, 449, 450, 451, 452, 453, 454,
455, 456, 457, 458, 459, 460, 461,
462, 463, 464, 465, 466, 467, 468,
469, 470, 471, 472, 473, 474, 475,
476, 477, 478, 479, 480, 481, 482,
483, 484, 485, 486, 487, 488, 489,
490, 491, 492, 493, 494, 495, 496,
497, 498, 499, 500, 501, 502, 503,
504, 505, 506, 507, 508, 509, 510,
511, 512, 513, 514, 515, 516, 517,
519, 520, 521, 525, 527, 529, 530,
533, 535, 536, 539, 540, 547, 548,
550, 551, 552, 553, 554, 559, 590,
591, 592, 593, 594, 595, 599, 661,
664, 666, 676, 690, 693, 697, 699,
705, 728, 787, 820, 823, 828, 830,
844, 861, 862, 869, 870, 872, 907,
912, 913, 920, 968, 980, 982, 990,
991, 992, 997, 1008, 1020, 1129,
1039, 1040, 1152, 1155, 1057,
1058, 1166, 1171, 1097, 1124,
1158, 1170, 1171
 Âdem Peygamber 132, 149, 284, 442,
506, 592, 1167
 Âdem Şafî 145, 514, 553, 591, 592
 Âdem Şafıyyu'llâh 442, 531, 835, 869,
990
 Âdem-i Şânî 553
 Âdem-i Şânî (Hz. Nuh) 550
 Âdemü'n-Nebî 991
 Aden 195, 310, 311, 313, 314, 370,
391
 Aden K'al'ası 195
 Aden-i Ebyen 313
 Adeodatus (I.) 804
 Adeodatus (III.) 804
 Âderî 725
 Adernâs Kayşer 797
 Âdiler 581, 595, 603, 606, 612, 881
 Adim 604, 605, 606
 Adim bin Kıftım 604, 605
 Âdiyâ 848
 Âdiyân 881, 882
 Adiyy bin Ka'b 999
 Adkenay Kaan 666
 Adn 162, 471
 Adnân 318, 400
 Adrâhîţus 661
 Adrâhîţus-ı Şânî 661
 Adrianus (II.) 806
 Adrianus (IV.) 809
 Adrianus (V.) 810
 Adriyâne 814
 Adriyânûs 805, 806, 814, 815
 Ağud (Kâğî) 427, 436, 504, 515
 Ağudu'd-devle (Âl-i Büveyh'den) 328
 Adudüddin İci 427
 Adve 198
 Affân 1157
 Afrîn 205

- Afrūs 584, 585, 586, 587
 Afrūs bin Menkâves 584
 Aftegin-i Türkî 211
 Ağâbeṭūs 803, 807
 Agatho 805
 Ağätyūs 811, 812
 Ağätyūs Kayşer 811
 Aglân Vây Vân bin Ked'un 726
 Ağmâş 322
 Ağradyânūs 828
 Ağrıboz 394
 Ağribbâs 813
 Ağrikiyyün 408
 Ağsa 419
 Ağısîrūs 805
 Ağustūs 812
 Ağustūs Kayşer 788, 811, 812
 Ahâb 758, 759, 760, 762, 763
 Ahariyâhū 744
 Ahariyâhū bin Yorâm 744
 Ahasveros 785
 Ahasveros bin Dâvulūs 784
 Ahâz bin Yoşâm 746
 Ahaziah 744, 763
 Ahaziyâho 763
Ahbâr-ı 'Acâ'ib 589
Ahbâr-ı Mısr 200
Ahbâr-ı Yehūd 427, 554, 559
Ahbâr-ı Yehūd Târihi 823
Ahbârü'z-zamân 193, 604, 948
Ahbârü'l-'acâ'ib 203
 Ahdâysa 859
 Ahî 725, 726
 Ahî Sâmac 725
 Ahkâf 415
Ahkâm-ı Sulṭâniyye 400
 Ahlâṭ 206, 289, 361, 401
 Ahmed (Hz. Muhammed) 437, 988
 Ahmed bin Ebi Ṭâhir 429
 Ahmed bin Muḥammed Ḥufuṭî 313
 Ahmed bin Ṭayyib-i Seraḥsî 352
 Ahmed bin Ṭolun 342, 582
 Ahmed bin Ṭolun (Melik) 335
 Ahmed Muhammed Şâkir 877
 Ahmed-i Bünî (Şeyh) 172
 Ahmedî 69, 471
 Ahmediyye 313
 Ahmîm 315, 610, 612
 Ahşâ 315
 Ahşikeş 223
 Ahşisek 359
Ahvâl-i Mülûk-i Hıta 79
 Ahvâz 220, 323, 324, 327, 328, 329,
 330, 331, 332, 333, 334, 336, 378,
 420, 920, 1014
 Ahvâz bin Sâmbin Nüh 323
 Ahvâ 743
 Â'işe 1002, 1004, 1182
 Â'işe 1002
 Akâb 589
 Akabe 198
 Akçâ'il 724
 Akçakirmân 368
 Akdeñiz 394
 Akik 317
 Akik-i A'lâ 317
 Akik-i Esfel 317
 Âkin bin Miḥûm 641
 Akkâ 199, 334
 Akkâr 288
 Akkirmân 200, 226, 368, 393
 Aklüdiyūs 813
 Aklüdiyūs Kayşer 813
 Akrün 1009, 1010
 Akşâ 536
 Akşar 315
 Akşarâ 359
 Akşerây 359
 Akşâr 359
 Akşehir 359, 362
 Aküdâ 666
 Âl-i 'Abbâs 390
 Âl-i Büveyh 328
 Âl-i Cengiz 71, 384, 404, 716, 794
 Âl-i Cengizî 69
 Âl-i Dävüd 744
 Âl-i İsrâ'il 761
 Âl-i Mervân 326
 Âl-i 'Oşmân 70, 71, 275, 342, 394,
 404, 405, 422

- Âl-i Ramazân 340
 Âl-i Sâsân 96
 Âl-i Sebüktekin 87
 Âl-i Selçuk 362
 Âl-i Şür 724
 Âl-i Timur 69, 71
 Âl-i Ya'küb 1159
 Âl-i Yehüdâ 767
 Alâ 630, 729, 759, 760, 761, 763
 Alâ'îye 363
 A'lâk 340, 345, 348, 356, 364
 A'lâk-ı Hâtire 348
 A'lâku'l-hâtire fî Zikri Ümerâ'i Ş-Şâm
 ve'l-Cezîre 76
 Alaķūs 717
 Alamanîyye 412, 787, 790, 795, 798,
 799, 807, 808, 810, 830, 837, 838
 Alânîfe 312
 Alanîyūs 829
 Alānye 815
 Alâ'u'd-dîn-i Selçukî (Sultân) 110
 Alâyâ 363
 Albâ bin Nebvil 1031
 Albâkikin 419
 Albân 801
 Albertus Kayşer 811
 Alexander (I.) 796
 Alexander (II.) 808
 Alexander (III.) 809
 Alexander (IV.) 810
 Âlî 116, 1016
 Âlî 54, 56, 71, 74, 99, 102, 113, 136,
 165, 202, 423, 432, 433, 526
 Âlî (Gelibolulu) 183, 186
 Âlî (Hz.) 235, 596
 Âlî (İmâm) 95, 337, 540, 551, 592,
 883, 884
 Âlî bin Ebî Tâlib 173, 464, 470, 484,
 991, 992
 Âlî bin Üsâme 334
 Âlî Göz 661
 Âlî İbn Ebî Tâlib 979
 Âlî Kuşcı 663, 668, 670, 676, 696
 Âlî Muştafâ 500
 Âlî Şîr 432
 Âlî Şîr (Mîr) 89, 90, 430, 431, 526
 Âlî-i Kâ'inî 353
 Âlim bin Sâm 847
 Âlimü'l-hafîyyât 1037
 Alişander 808, 809, 810
 Alişanderūs 823
 Alişderūs 798
 Alķânâ 726
 Allah 45, 46, 59, 74, 80, 84, 93, 94,
 98, 104, 112, 114, 121, 122, 130,
 132, 137, 143, 146, 152, 158, 160,
 162, 163, 170, 171, 209, 232, 241,
 254, 255, 279, 297, 305, 373, 409,
 410, 411, 424, 425, 432, 437, 443,
 451, 452, 453, 456, 469, 471, 478,
 479, 480, 481, 483, 485, 489, 495,
 500, 505, 506, 507, 510, 517, 534,
 536, 537, 554, 555, 556, 558, 565,
 575, 578, 595, 596, 597, 600, 604,
 616, 626, 627, 662, 670, 685, 694,
 745, 756, 773, 846, 853, 869, 871,
 873, 876, 877, 878, 883, 884, 886,
 887, 889, 891, 895, 899, 906, 921,
 925, 926, 936, 941, 948, 963, 967,
 969, 970, 971, 976, 977, 978, 984,
 996, 999, 1001, 1005, 1006, 1008,
 1009, 1012, 1017, 1020, 1025,
 1028, 1029, 1030, 1031, 1056,
 1058, 1066, 1069, 1075, 1076,
 1080, 1081, 1083, 1084, 1085,
 1086, 1087, 1088, 1110, 1116,
 1119, 1123, 1126, 1127, 1130,
 1141, 1145, 1153, 1154, 1159,
 1165, 1166, 1167, 1168, 1170,
 1173, 1174, 1175, 1178, 1180,
 1182
 Allâh 104, 135, 145, 148, 157, 158,
 159, 160, 161, 166, 167, 168, 170,
 171, 173, 174, 231, 232, 236, 261,
 281, 285, 287, 397, 409, 413, 445,
 457, 480, 481, 506, 518, 556, 675,
 682, 727, 782, 873, 887, 935, 969,
 970, 971, 986, 1028, 1031, 1058,
 1061, 1067, 1080, 1081, 1083,
 1084, 1085, 1086, 1087, 1088,

- 1090, 1091, 1092, 1095, 1102,
1106, 1115, 1116, 1117, 1123,
1125, 1126, 1127, 1128, 1132,
1135, 1139, 1142, 1147, 1154,
1155, 1158, 1166, 1167, 1170,
1173, 1174, 1176, 1182, 1184
Allāhu Te'ālā 148, 173, 413, 480,
675, 682, 782, 887, 935, 969, 971,
976, 1031, 1067, 1080, 1084, 1085,
1086, 1087, 1088, 1091, 1092,
1102, 1116, 1123, 1125, 1126,
1128, 1135, 1142, 1147, 1154,
1158, 1167, 1170, 1173, 1176,
1182, 1184
Almanya 790
Altan Hān 688, 716, 717
Alürğāl 902, 903
Alvāşcūr 419
A'mak 348
Amālīk 630, 1021, 1119
Amālīka 624, 631, 635, 640, 641,
649, 730, 848, 875, 876, 972, 990,
992, 993, 994, 1021, 1022, 1121
Amānākūs 656
Amāsiyye 365, 394
Amāslin 656
Amaziah 745
Amel Nūh bin Esed 419
Amel-Marduk 781
A'meş 232, 539
Āmid 216, 339, 385, 816, 829
Amīk 214
Aminadab 1144
Āmir 555
Āmir bin 'Ammār bin Cānn 438
Ammān 266, 849
Ammār (Sahabe'den) 235
Āmme 353
Ammüre 537
Amnon 739
Amon 752
Amon bin Meneşā 749
Amr 874
Amr bin 'Āş 335, 338, 599, 835
Amr bin el-Ḥayy Ḥuzā'ī 1025
Amr bin Ümerā'i'l-ḳays bin Belenlūn
bin Ḥimyer bin Bābilyūn bin
Ḥimyer bin Sebā bin Yeşhat bin
Ya'rub bin Ḳaḥṭān 629
Amr bin Yā'iz bin Aşamm 874
Amr İbn 'Āş 659
Amre 957
Amre bint Esed bin Usāme 1022
Amrvāṭal 872
Amūdān 1041
Amüdiyye 296, 362, 367
Amüdün 732
Amūk 752
Āmul 339, 419
Amūn 521, 556
Amūn Ḳayşer 814
Amūnīṭū 732
Āmūr bin Yāfeş 867, 868
Amurṭayūş 657
Āmül 355
Āmürzgār 522, 985
Anacletus 796
Anadolu 111, 112, 147
Anadolu Selçukluları 78
Anān İbn Dāvūd 407
Anāniyye 407
Anastasius (IV.) 809
Anastasyūs 801, 802
Anaṭbāḥūs 341
Anaṭolı 176, 393
Anda Bāl 723
Andriyānūs 815
Andriyānūs Ḳayşer 815, 823
Āne 202, 215, 370, 378
Anfırde 868
Angilīṭūs 796
Angūt 717
Anḥāb bin 'Omri 727
Anicetus 797
Aniyetus 797
Ankā 154, 866, 923, 1154, 1155,
1156
Anḳara 359, 362, 787
Anşinā 322, 610
Anşūr 867

- Anşâh (Emîr) 836
 Anşâkiyye 199, 205, 213, 230, 288,
 341, 342, 344, 661, 786, 796, 805,
 809, 820, 825, 826, 829, 830, 837
 Anşâliye 342
 Antaliyya 830
 Anıartūs 199, 343
 Anıarūş 798
 Anıasyūs 807, 836
 Anıayāhūs 661
 Anterus 798
 Anıoninūs 816
 Anıūhūs 661
 Anıūnyānus 823
 Anıūnyūs 816, 817
 Anūstūs 796
 Arab 68, 70, 71, 72, 75, 76, 106, 111,
 112, 176, 274, 286, 315, 323, 324,
 354, 361, 372, 399, 400, 421, 426,
 428, 501, 514, 547, 582, 609, 610,
 611, 651, 664, 737, 752, 778, 820,
 828, 829, 830, 848, 849, 857, 860,
 872, 882, 951, 954, 997, 999, 1026,
 1032
 A'rāb 105, 392, 481
 Arab Şāh el-Enşārī 76
 Arab-ı 'Ādī 266
 Arab-ı 'Āribe 415
 Arab-ı Müsta'ribe 415
 Arabān 106, 415, 829
 Arabī 62, 76, 84, 169, 408, 415, 436,
 440, 452, 501, 534, 539, 703, 723,
 735, 908, 916, 1042
 A'rābī 174
 Arabistān 306, 307, 492, 968
 Arabiyye 50, 169, 277, 415, 501, 828
 Arabiyyet 973
 Arafāt 466, 490
 Arafāt Tağı 554
 Araḥ 213, 848
 Arā'is 76, 518, 1040
 Arā'is-i Şa'lebī 949
 Araḳa 155
 A'rāḳu's-şerā 1024
 Arām 798
 Arāmīş 797
 Arap 111, 147, 186
 Ared 726
 Arfaḫşad 413, 848, 850, 853
 Arfaḫşad bin Sām bin Nūḥ 849
 Arḫān 319
 Arḫūy 698
 Ārız 334
 Arilūs 838
 Arisṭālīs 265
 Arisṭū 180, 797
 Aristūṭālīs 193, 208, 269, 364
 Arīş 199, 372, 374, 601, 635, 641,
 952
 Arḳādyūs 828
 Arḳalūn 154
 Arḳiyūs 625
 Armālīnūs 587, 588, 590
 Armātūs 443
 Arnavud 99
 Arsīn 352
 Arsīs 786
 Arṭahşāst 786
 Arṭahşāst-ı Dīger 786
 Artuḳiler 351
 Arṭūs 1171
 Arūd 370
 Arūḳ Kū Day 713
 Aryūḳūs 837
 Arz-ı Muḳaddese 319
 Arz-ı Zeheb 637, 638
 Aş 369
 Āsā bin Avriyā 743
 Āşaf 93, 431
 Āşaf bin Berahyā 1152
 Aşal 725
 Asamm Oğlu 874
 Asān 847, 848
 Asārātūn 656
 Asārīnūs 656
 Āşārū'l-bāḳıyye 242
 Āşārū'l-evā'il ve'l-Evāḫir 76
 Aşbūn 725
 A'şem el-Kūfī 77
 Aşḫāb-ı Eyke 327

Aşhâb-ı Kehf 296, 818
 Aşhâb-ı Kehf 296, 818, 828
 Aşhâb-ı Mâ'ide 163
 Aşhâb-ı Raş 294
 Aşhâb-ı Rakım 296
 Aşhâb-ı Ress 392
 Aşhûris 656
 Asîṭakîtyās 656
 Āsiye 1101, 1102, 1103
 Āsiye Hâtûn 1101, 1102
 Aşkalân 199, 334, 377
 Aşkalînûs 521, 526, 556, 557
 Askerimükerrem 220, 334, 378
 Askûn 222
 Asliḥâ 848
 Aşma'î 77, 234
 Aşrâ' bin Ğaynân 725
 Aşṭafînûs 805, 806, 807, 808
 Aşṭafînûs-ı Kebîr 806
 Astâh 784
 Asyûṭ 315, 338
 A'sâ 882
 Aşâ'il 736
 Āşer 723, 725, 1032
 Āşürâ 145
 Arabeg-i Zengî 89
 Ataliyâ 744, 745
 Aṭartâryûs 809
 Atina 343, 359, 797, 837
 Aṭlafus Kayşer 811
 Aṭlaḡus 842
 Aṭrabalus 341
 Aṭriyânûs 806, 809, 810
 Aṭṭâf bin Hâlid 321
 Aṭüdyûs 818
 Aurelyânûs 818, 824
 Aurelyûs 815, 816
 Aurelyûs Kayşer 816
 Av 725
 Avârif 446
 Avâşım 341
 Avc 545, 593, 594, 595, 596, 597,
 1133, 1134

Avc bin 'Unuḡ 545, 547, 550, 591,
 593, 595, 596, 597, 1132, 1133,
 1134
 Avesta 784
 Avḡûs 657
 Avî Asâf 726, 727
 Avil 848
 Avil bin Sâm 848
 Avil Mardûc 781
 Aviyam 743
 Avn 154, 589, 630, 636, 638, 639,
 640
 Avnîz 736, 739
 Avrem 850
 Āvrî 740
 Avriyâ bin Erci'âm 743
 Avşalom 739
 Avüs 555
 Ayalûn Zevlûdî 732
 Ayâs 199, 214, 339, 787
 Ayâs bin Yâvân bin Yâfeş bin Nûḡ 339
 Aydın 105, 199, 1279
 Ayel 726
 Ayer 725
 Āyete'l-kürsî 470
 Ayî Av bin Şalven 726
 Ayib 760
 Ayḡâm 566, 567, 568, 570
 Ayḡûd 848
 Aylâvüs 555
 Aylım 850
 Aylûm (Melik) 729
 Aylûn 826
 Ayn Yenbu' 880
 Ayn-ı Āzerbaycân 227
 Ayn-ı Bâdhâyî 228
 Ayn-ı Bâmyân 228
 Ayn-ı Cebel-i Malâṭiyye 228
 Ayn-ı Dâzâb 228
 Ayn-ı Duraḡ 228
 Ayn-ı Ğazne 230
 Ayn-ı Ğırnâṭa 229
 Ayn-ı Hâc 228
 Ayn-ı İskenderiyye 227
 Ayn-ı Menküre 230

Ayn-ı Nâṭūr 230
 Ayn-ı Nihâvend 231
 Ayn-ı Re'sü'n-nâ'ūr 229
 Ayn-ı Semîrom 229
 Ayn-ı Şirgîrân 229
 Ayn-ı Ṭaberiyye 229
 Ayn-ı Tell 231
 Ayn-ı Zuğar 229
 Aynşems 334, 608
 Ayntâb 352
 Aynu'n-nâr 230
 Aynü'l-'ukâb 229
 Aynü'l-evkât 229
 Aynü'l-Furât 230
 Aynü'l-ḥasîse 230
 Aynü'l-ḥavrâ 228
 Aynü'l-kayyâre 230
 Aynü'l-Muşakḳar 230
 Aynü'l-verd 540
 Aynü'l-vuzû' 229
 Aynzâhiriyye 215
 Aynzerbâ 353
 Ayrûḳûs Kayşer 819
 Ayrûnis 812
 Ayruşehr 717
 Ayş 1026, 1027, 1028, 1029, 1031,
 1034, 1035, 1036, 1037
 Ayş (Hz.) 209, 1026, 1028, 1029,
 1030, 1036
 Ayş bin İshâḳ 851, 910, 1037, 1091
 Ayşina 343, 359
 Ayşinâş 359
 Ayşe 1002
 Ayvânis 795
 Ayyûḳ 1041
 Ayzâ bin Yehoaş 745
 Ayzâb 195, 373
 Azâ 529
 Azâ'il 725
 Azaḳ 200, 368, 369
 Azaḳ Deñizi 200, 227
 Azâlibertûs 842
 Azâriyâ 781
 Azârḳadre 788
 Azârvâr 341

Azâyâ 529
 Azâzil 157, 159, 439, 440, 441, 449,
 475, 529
 Âzdevî 725
 Âzer 424, 920, 922, 923, 925, 926,
 927, 928, 929, 932, 933, 949
 Âzerbaycân 176, 222, 227, 289, 297,
 308, 341, 343, 349, 350, 355, 357,
 359, 360, 361, 362, 379, 394, 418,
 422, 786
 Azhest 689, 691, 693
 Azhestiyân 690
 Azîz 1068
 Azîz 640, 1065, 1066, 1067, 1068,
 1077
 Azîz Ḥalîfe Manşûr 211
 Azîz-i Mısr 1076, 1077
 Azîz (-i Mısr) 640, 643
 Azîzî 216
 Azoniyâ 739, 740
 Azrâ 1155
 Azrâ'il 159, 445, 446, 447, 454, 465,
 472, 510, 512, 522, 523, 524, 551,
 1013, 1084, 1139
 Azrân 419
 Azudu'd-devle İbn Alparslan 362
 Azür 320

B

Ba'albek 205, 213, 288, 322, 344,
 540, 950
 Bâb 343, 344, 367
 Bâb-ı Cinân 348
 Bâb-ı Errecân 221
 Bâb-ı İskenderûn 199
 Bâbek Sen 715
 Bâbil 232, 323, 342, 347, 372, 413,
 446, 515, 518, 532, 558, 573, 585,
 589, 590, 605, 657, 752, 766, 767,
 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775,
 777, 780, 781, 784, 814, 816, 820,

- 825, 847, 849, 850, 909, 920, 925,
949, 1014, 1020, 1178
- Bâbil-i Kādīm 217
- Bâbiliyyûn 372
- Bâbü'l-cennet 601
- Bâbü'l-ebvâb 292, 308, 359, 361,
394, 860
- Bâbü'l-kinde 540
- Bâbü'l-mendeb 195
- Bâbü'n-nebî 883
- Bâbü'n-nedve 883
- Bâbü's-Şîn 311
- Bâce 323
- Bağ 324
- Bâğçeserây 394
- Bâğçeserâyı 384
- Bâgdâd 123, 216, 217, 218, 226, 316,
324, 329, 330, 332, 333, 339, 343,
345, 349, 387, 390, 394, 452, 481,
753, 1036, 1037
- Bağrâ 213, 214
- Bağrâs 205, 344
- Bağşürâ 344
- Bâh 597
- Bağhreyn 194, 313, 315, 336, 370, 371
- Bağr-i Aḥḍar 192, 200, 209, 223,
255, 257, 312, 314, 625, 642, 859
- Bağr-i Behring 186
- Bağr-i Berdîl 186, 201
- Bağr-i Cekkân 222
- Bağr-i Cürçân 185
- Bağr-i Çîn 181, 196, 664
- Bağr-i Dâvtecd 197
- Bağr-i Deylem 222
- Bağr-i Endülüs 183
- Bağr-i Ermen 200
- Bağr-i Esved 186, 188, 200, 271, 638,
642
- Bağr-i Esved-i Ziftî 186, 563, 638
- Bağr-i Fârs 180, 181, 193, 194, 220,
258, 260, 262, 316, 318, 329, 332,
334, 336, 370, 378, 379, 387, 390,
867
- Bağr-i Ğarb 313, 368
- Bağr-i H'ârezm 223
- Bağr-i Hâzar 180, 185, 201, 222, 225,
227, 282, 291, 355, 369, 379
- Bağr-i Herkend 196, 242, 268, 298
- Bağr-i Hind 181, 192, 193, 194, 195,
198, 219, 223, 252, 257, 264, 370,
387
- Bağr-i Kebîr 266
- Bağr-i Kırım 200, 214, 366, 369
- Bağr-i Kirmân 201
- Bağr-i Koştançınıyye 271
- Bağr-i Kûlzüm 180, 181, 194, 195,
264, 265, 306, 313, 323, 336, 337,
362, 370, 372, 373, 616, 816, 1157
- Bağr-i Lân 387
- Bağr-i Mağrib 198, 280
- Bağr-i Mâlih 203, 210, 223, 322, 331,
386, 622, 623, 857, 952
- Bağr-i Mescûr 166
- Bağr-i Muḥîṭ 173, 176, 180, 181,
182, 183, 184, 186, 192, 196, 198,
201, 211, 240, 241, 242, 280, 283,
285, 310, 316, 328, 341, 367, 369,
374, 375, 376, 385, 386, 387, 564,
566, 663, 787, 789, 843, 946
- Bağr-i Muḥlim 184, 185, 197, 271,
376, 638, 642
- Bağr-i Muḥlim-i Ziftî 180, 188
- Bağr-i Nîṭaş 180, 199, 200, 201, 401,
403
- Bağr-i Oḳyânûs 180, 182, 186, 188,
239
- Bağr-i Rûm 180, 186, 198, 199, 200,
201, 210, 212, 213, 214, 271, 276,
279, 281, 292, 319, 320, 328, 350,
351, 352, 354, 358, 368, 371, 372,
374, 826
- Bağr-i Şînf 197, 198
- Bağr-i Şîn 180, 182, 188, 189, 190,
192, 194, 196, 248, 249, 251, 256,
386, 860
- Bağr-i Şâm 180, 198, 211, 271, 279,
317, 339
- Bağr-i Şâmî 316, 376, 385
- Bağr-i Şark 313
- Bağr-i Ṭaberistân 201, 222

- Baḥr-i Ṭaberiyye 289
 Baḥr-i 'Ummān 196, 202, 313
 Baḥr-i Virenk 201
 Baḥr-i Yemen 336
 Baḥr-i Zānc 252, 290
 Baḥr-i Zenc 192, 193, 267, 268
 Baḥr-i Zifti 183, 186
 Baḥr-i Zuḳāk 273, 285, 352, 363, 364
Baḥru'l-'ulūm 75, 158, 159, 468
 Baḥru's-Şin 242
Baḥrū'l-'amīk 76
 Baḥrū'l-ḥayāt 166
 Baḥrū'l-ḥazar 382
 Baḥrū'l-mescūr 166
 Baḥrū'l-muḥiṭ 242
 Baḳī' 317
 Baḳrāz 344
 Ba'ḳūbā 324
 Bāḳūm 997, 998
 Balād 369
 Balāsaḡūn 344
 Balaṭ 357
 Balāt 227, 367
 Bāli Elkāhen 733
 Bāli İmām 734
 Bāli Kāhen 734
 Bālīs 343, 370, 371, 385
 Bāmyān 336, 343
 Bānās 205
 Bānergān 217
 Bāng Vāng 708
 Bāniyās 199, 323, 756
 Bārāk 730
 Bārāk bin Ārī 730
 Bārī 131, 148, 157, 232, 448, 458,
 531, 760, 1017, 1158, 1161
 Bārī (Şehri) 315
 Bār-i Ḥudā 48, 94, 135, 187, 282,
 407, 491, 508, 524, 666, 699, 732,
 954, 1175
 Bārī Ḥudā 133, 152, 156, 157, 158,
 204, 236, 283, 318, 411, 540, 593,
 734, 741, 747, 760, 779, 841, 846,
 852, 861, 886, 891, 903, 905, 915,
 918, 950, 955, 990, 1021, 1075,
 1087, 1093, 1136, 1138, 1140,
 1146, 1152, 1159, 1165, 1169,
 1171, 1179
 Bārī Ḥudāvend 1008
 Bārī Te'ālā 166, 287, 436, 773, 904,
 971, 1176
 Bārīn 343
 Bārīs 285
 Barşelona 199, 286, 360
 Bāsārā 419
 Bāsdīv 722
 Bāsiliysiyye 199
 Basīnā 757
 Bāsiyān 323
 Baskālis 808
 Başra 206, 207, 211, 216, 218, 219,
 220, 262, 302, 303, 313, 316, 324,
 329, 334, 339, 362, 370, 378, 421,
 423, 816, 920, 1135
 Bāşkırd 401
 Baṭā'ih-i 'Irāk 206
 Baṭḥā 70, 302
 Baṭiḥa-i Ġarbiyye 202
 Baṭiḥa-i Şarḳiyye 202
 Baṭlamiyūs 202, 210, 241, 252, 268,
 308, 661, 816
 Baṭlamiyūs Anırtalııs 658
 Baṭlamiyūs Deyüşliş 659
 Baṭlamiyūs Ebübâtiş 659
 Baṭlamiyūs el-Ḳalūzī 416, 658, 815
 Baṭlamiyūs es-Şānī' 661
 Baṭlamiyūs Ḥafātiş 658
 Baṭlamiyūs İskender 659
 Baṭlamiyūs Ḳalyāṭur 658
 Baṭlamiyūs Mesāḥus 661
 Baṭlamiyūs Şūṭār 659
 Baṭlamiyūs Vebüyüşlus 661
 Baṭlamiyūs-ı Muḥibb-i Ümm 661
 Baṭlamiyūs-ı Muḥliş 661
 Baṭlamiyūs-ı Muṭahhir 661
 Baṭlamiyūs-ı Şānī 658
 Baṭn-ı Nu'mān 466
 Baṭriḳ Mākelliya 794
 Baṭrīs 366, 561
 Bat-Şeba 1146, 1149

- Baṭṭūs 799
 Bâverd 340
 Bavluş 813
 Bavluş er-Resûl 813
 Bâyezîd Hân (Sultân) 111
 Bâzgîs 343, 417
 Bâziyye 199
 Bâzrenc 220
 Be Zûn 716
 Bebgâsiyûs 807
 Becce 857
 Becîs 1178
 Beççe 847
 Bedaḥşân 222, 343, 346, 383, 664
 Beddehe 390
 Bedr (Savaşı) 234
 Bedr Kuyusu 234
 Bedrû'd-dîn Muḥammed bin Ḥasan-ı
     Bîştâmî 78
 Bedûn 395
Behcetü'l-envâr 75
Behcetü't-tevârih 134
 Behesnâ 345
 Behlûr 387
 Behme 723
 Behme Mâl 723
 Behmen 783
 Behmût 156
 Behnesâ 325, 371
 Behrâm 253, 818
 Behrâm bin Behrâm 817, 832
 Behrâm bin Hürmüz 817
 Behrâm bin Şâbûr 828
 Behrâm-ı Gûr 330, 406, 828
 Behrâs 344, 421
 Behring 180, 186
 Bekeştûs 803
 Bekkâs 288, 344
 Bekke 318
 Bekr 385
 Bekr bin Vâ'il 422
 Bekr bin Vâ'il bin Kâsîṭ 385
 Belâd 416
 Belâgiyûs 803
 Belâṭîs 614
 Belâṭîs bin Merķûra 613
 Belâṭunuş 344
 Beled 344
 Beled-i Emîn 989
 Belehķânîs 626
 Belehķâ 858
 Belencer 201, 365, 402
 Belensiye 344, 788
 Belgûrs 347
 Belḥ 222, 328, 330, 344, 349, 353,
     357, 358, 384, 418, 664
 Beliştâser 783
 Belķa 337
 Belķâ 371, 1132
 Belķiyâ 1157
 Belķîs 157, 312, 1153, 1154
 Bellerî 323, 325
 Belûkûs 347
 Belûn 726
 Belyâ 1093, 1178
 Belzem 274
 Bemm 325
 Ben Day 710
 Ben Vâ Şî 698
 Benâdîķa 365
Benâketî 727, 742, 795, 811, 812,
     815, 823, 826, 829, 841
 Benâketî 790
Benâketî Kitâbı 811
Benâketî Tarihi 787, 790, 793, 794,
     839, 840, 841, 842
 Benârîķa 199
 Benâsiye 808, 809
 Benâtü'n-na'ş 267, 847
 Bencâr 418
 Bencehir 345
 Bendbingûş 858
 Bender 795
 Bend-i Mâhî 206
 Benedictus 803
 Benediye 806
 Benefend 809
 Beneṭîķtûs 806, 807, 808, 811, 842
 Benî 'Abbâs 71, 400
 Benî 'Abdû'l-Muṭṭalib 400

- Benī ‘Ammūn 732
 Benī Ca’ūne 334
 Benī Cürhūm 990, 1022, 1025
 Benī Dellūke 200
 Benī el-‘Abbās 348
 Benī Hālīf bin Dārūs 630
 Benī Hāşim 400
 Benī İsrā’ıl 145, 146, 236, 287, 377,
 397, 406, 407, 425, 434, 436, 445,
 645, 647, 648, 649, 724, 726, 727,
 728, 729, 730, 732, 733, 734, 735,
 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742,
 744, 746, 747, 748, 750, 751, 752,
 754, 755, 759, 761, 763, 764, 765,
 766, 767, 768, 771, 772, 773, 774,
 780, 783, 812, 988, 1032, 1053,
 1090, 1097, 1098, 1099, 1103,
 1104, 1105, 1115, 1116, 1118,
 1119, 1120, 1121, 1122, 1123,
 1124, 1125, 1128, 1129, 1132,
 1133, 1134, 1135, 1136, 1137,
 1138, 1139, 1140, 1144, 1145,
 1148, 1152, 1154, 1157,
 1158, 1160, 1163, 1173, 1174,
 1176, 1178, 1184
 Benī Ken‘ān 371
 Benī Lāwī 756
 Benī Maḥzūm 400
 Benī Mudlec 399
 Benī Selūl 421
 Benī Ümeyye 148, 326, 342, 400,
 620, 650
 Bennāyī 431
 Benū Aşfar 400
 Benū Cüzām 264
 Benu’l-aşfer 812, 867, 1036
 Ber ‘Amrā’ıl bin ‘Aczān 725
 Berā’ bin Mālīk 327
 Berāhime 248, 718, 722
 Berahyā 1152, 1158
 Berāmike 357
 Berber 194, 264, 274, 306, 391, 625,
 847, 854, 859
 Berberā 310
 Berberiyye 182
 Bercīs 519
 Berciyā 169
 Berda’a bin Ermīnī 360
 Berde’a 222, 289, 360
 Berdeşir 323
 Berdil 201
 Beredā 330
 Berengāryūs 837, 838
 Berens 792, 793
 Berenyā 797
 Beresān 615
 Berfestāne 859
 Berğāmīs 360
 Berğāmūs 815
 Berğayd 808
 Bergerī 340
 Berḥire 842
 Berīgā 725
 Berka 198, 324, 333, 372, 374, 375,
 600, 619, 859
 Berkiyā 169
 Berlān Cezīresi 801
 Berlendiye 810
 Berlonyā 790, 791
 Bermeke 357
 Berrāka 198
 Berre 520
 Bersān 563
 Bersüg 224
 Bersüm bin Nūla 655
 Bertās 866
 Berteklise 789
 Berṭūn 279
 Berūde 868
 Berūye 655
 Bervāhren 213
 Berzend 343
 Berziyye 343, 347
 Besā 323
 Beşā 754
 Besāker bin Kāber 729
 Beşannā 324
 Besāsīrī 323
 Besaṭ 378
 Beslūhan 556

- Beşa 303
 Beşevâ 725
 Beşevî 725
 Beşiktaş 368
 Beţalyevs 360
 Bevâd 736
 Bevâkîr 302
 Bevâzic 312, 345
 Bevâzicü'l-mülk 345
 Beyân 377
 Beyhak 349
 Beyhakî 76
 Beykend 360
 Beylekân 360
 Beymânşehr 345
 Beymend 324
 Beynüne 342
 Beyrût 199, 326
 Beysân 212, 327
 Beyt-i Dân 756
 Beyt-i Harâm 490
 Beyt-i İl 756, 766
 Beyt-i Ma'mûr 67, 71, 74, 140, 491,
 990, 991, 992
 Beyt-i Maḥme 732
 Beyt-i Maḥdis 326, 377, 654, 660,
 744, 749, 753, 754, 755, 812, 813,
 814, 816, 833, 835, 1132
 Beyt-i Muḥarrem 969
 Beyt-i Şanâyî' 909
 Beyt-i Şerif 236, 902, 911, 971, 980,
 989, 992, 993, 994, 995, 996, 997,
 998, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005,
 1007, 1008, 1011, 1021
 Beytu Cibrûn 325
 Beytu'llâh 237, 490, 492, 499, 875,
 876, 911, 990, 993, 994, 995, 996,
 997, 999, 1002, 1003, 1004, 1005,
 1007, 1008, 1009, 1010, 1014,
 1021, 1025, 1026
 Beytu'llâh-ı Şerif 1003
 Beytu'llâhi'l-ḥarâm 991
 Beytü'l-ma'mûr 165, 342, 524
 Beytü'l-maḥdis 229, 322, 325, 326,
 377, 446, 513, 551, 742, 744, 747,
 748, 753, 767, 768, 769, 770, 771,
 772, 774, 781, 783, 808, 809, 814,
 815, 816, 818, 828, 835, 836, 849,
 953, 1132, 1148, 1150, 1151, 1157,
 1158, 1160, 1163, 1164, 1171,
 1173, 1174, 1176, 1178, 1183
 Beytü's-şanâyî' 909
 Beyzâ 327, 350
 Beyzâvî 78, 555
 Beyzâvî (Kâḍî) 75, 327, 555, 921
 Bî Len Şî 698
 Bî Vâng 705
 Bicāye 198, 343
Bidāyetü'n-nihāye 910
 Bidlîs 340, 343
 Big Bû 674
 Bihâm 419
 Bijen 235
 Bijen bin Giv bin Güderz 235
Bilād-ı Rey 351
 Bilâl bin Ḥamāme 377
 Bilânķû 675
 Bilha 1032
 Bilinyās 199, 344
 Bi-menfa'at ü Ḥayr 194
 Binkeş 360
 Bint Rûm bin Alyaḳan bin Sām bin
 Nuh 342
 Bint Ruḳân 653
 Bi'r-i Bâbil 232
 Bi'r-i Bedr 234
 Bi'r-i Berehût 234
 Bi'r-i Beysûs 237
 Bi'r-i Bijen 235
 Bi'r-i Buḍâ'a 234
 Bi'r-i Demāvend 235
 Bi'r-i Ebî Kenûd 231, 232
 Bi'r-i Ḥandeķ 235
 Bi'r-i Hindiyân 238
 Bi'r-i Kaşşûrî 235
 Bi'r-i Karye-i 'Abdu'r-Raḥmân 237
 Bi'r-i Kemlâ 235
 Bi'r-i Maḳariyye 238
 Bi'r-i Mu'aṭṭala 392
 Bi'r-i Nebk 237

- Bi'r-i Yûsuf 238
 Bi'r-i Zemzem 236, 237, 488
 Bi'r-i Zervân 235
 Bi'rû'l-'azamet 237
 Bi'rû'l-kelb 237
 Bi'rû'l-maṭariyye 237
 Bıraş 725
 Birbâ-yı Ahmîm 582
 Birbâ-yı Bûşîr 583
 Birbâ-yı Dendere 582
 Birbâ-yı 'İrrî 583
 Birbâ-yı Kıftı 582
 Birbâ-yı Semnûd 582
 Birdâl 365
 Bîre 214, 345
 Bi're 273, 371
 Birecik 214, 385
 Bireş 847, 848
 Birhân bin Yûnân bin Yâfeş 355
 Birisâ 310
 Burityâ 824
 Birûn 315
 Biryânîs 641
 Biskere 315
 Biştâm 344
 Bi-sütûn 289
 Bîver-zâde 1163
 Bizâgâ 344
 Bizanṭiyye 822, 825, 826
 Bîze 365
 Bizenṭîn 367
 Boaz 1144
 Boğaz 368
 Boğdân 106, 370, 393, 394, 405
 Bohimyâ 790
 Boḡrâṭ-ı Hâkîm 788
 Bonifacius 801
 Bonifacius (II.) 802
 Bonifacius (III.) 804
 Bonifacius (IV.) 804
 Bonifacius (V.) 804
 Bonifacius (VIII.) 811
 Bonifâsiyûs 801, 802, 804, 807, 811
 Bonifâsiyûs-ı Şânî 804
 Borṭûfilûs 837
 Bosna 99, 393, 394, 838
 Boşâho Cala'sâ Amâm 750
 Brahmâ 689, 690, 691, 693, 718
 Brahman 718
 Brahmanân-ı Hind 427
 Briṭâniyye 275, 369
 Buccâne 375
 Bûdis 654
 Bûdsîr 559, 602, 638
 Bûdşîr 603, 604, 605
 Bûhâr 739
 Buḡârâ 353, 360, 361, 363, 419, 664
 Buḡayre 600, 619
 Buḡayre-i Anṭâkiyye 205, 213, 214
 Buḡayre-i Bânâs 205
 Buḡayre-i Bâniyâs 212
 Buḡayre-i Çemegân 207
 Buḡayre-i Dimyât 203
 Buḡayre-i Efâmiyye 205, 213
 Buḡayre-i Erciş 206
 Buḡayre-i Erzen 207
 Buḡayre-i Gori 202, 210
 Buḡayre-i H'ârezm 207
 Buḡayre-i Kalyûb 204
 Buḡayre-i Kuds 205, 213
 Buḡayre-i Naşârâ 205
 Buḡayre-i Nîtaş 200
 Buḡayre-i Serde 203
 Buḡayre-i Südan 202
 Buḡayre-i Ṭaberiyye 205, 212, 333
 Buḡayre-i Tilâ 206, 341
 Buḡayre-i Tinnîs 210
 Buḡayre-i Tîse 374
 Buḡayre-i Tûnis 203
 Buḡayre-i Tûnis bi'l-'Aynî'l-'azbe 203
 Buḡayre-i Tûnisu'l-'azbe 202
 Buḡayre-i Uluceyhûn 207
 Buḡayre-i Urmiye 206
 Buḡayre-i Zerre 207, 221
 Buḡayre-i Zuğar 204
 Buḡayretü'l-bıḡâ' 205
 Buḡayretü'l-Feyyûm 203
 Buḡtunnaşır 322, 326, 425, 488, 581,
 586, 606, 620, 624, 646, 655, 723,
 736, 752, 753, 766, 767, 768, 769,

770, 771, 773, 774, 775, 776, 777,
778, 779, 780, 781, 782, 783, 920,
1151
Būķir 286
Bulġār 180, 201, 225, 227, 280, 301,
368, 369, 384, 402, 403, 794, 860,
864, 865, 866
Bunduķiyye 200, 365
Būne 345
Bunlāķis Benaķi 812
Bünstiyānūş 798
Burāk 143, 974
Bürbinūs 817
Burcān 365, 860
Burcās 851
Burcud 343
Burgundiye 808
Burhān 76
Bursāncird 343
Burşān 365
Burūsa 277, 360, 395, 675
Būsen 705
Buşrā 324
Bust 324
Büştinyānūs 347
Būşerūş 655
Būyākīm 356
Būzcīn Gezīn 687
Būlbeys 203, 324, 334
Būnyamin 1080
Būnyāmīn 723, 726, 729, 735, 755,
1032, 1033, 1035, 1044, 1078,
1080, 1081, 1082, 1083, 1085,
1086
Bürüc 389
Büst 221
Büşrā 1064
Büzürcmihr 96, 777

C

Cābe-i Hindi 254
Cābilķā 169
Cābir 456, 1041
Cābirsā 169
Cad'un 731
Cad'un bin Nürsī 731
Caelestinus 801
Cāfe 376
Ca'fer bin Muḥammed bin Ca'ferī 79
Ca'ferī 217, 503, 517, 518, 519, 532,
533
Ca'fer-i Şādık 979
Ca'fer-i Tāyyār 337
Cāhız 52
Caḥīm 163
Caius 799
Cālīnūs 335, 360, 816
Callistus (II.) 808
Callixtus (I.) 798
Cālūt 286, 407, 445, 737, 738, 854,
952, 1144
Cām-ı Cihān-nümā 320, 321, 598,
647
Cāmī (Molla) 431
Cāmī'-i A'zam 963, 1014, 1032
Cāmī'-i Anbār 348
Cāmī'-i Benī Ümeyye 330
Cāmī'-i Dımaşķ 348, 1179
Cāmī'-i Ebyaz 906
Cāmī'u'l-'ulūm 79
Cāmī'u'l-āşār 438
Cāmī'u'l-ḥikāyāt 79
Cāmī'u'l-leṭā'if 76
Cāmī'u'l-ma'ārif 77
Cāmī'u'l-uşūl 76
Campania 802
Cāng Lāng 709
Cānn 129, 157, 158, 159, 160, 165,
166, 167, 438, 439, 440, 441, 454
Cānn bin Cānn 67, 442
Cār 264
Cārūd 536
Cāsek 260
Cāsīm 849
Cāve 678

- Ce Zün 716
 Cebbār 439, 1018
 Cebbār-ı Müntakım 900
 Cebel 201, 222, 322, 343, 350, 351,
 352, 353, 354, 357, 358, 361, 378,
 379, 382, 418
 Cebel-i Aḥḍar 288
 Cebel-i 'Akkār 288
 Cebel-i Aḳrām 728
 Cebel-i 'Ammāre 285
 Cebel-i 'Ārız 286
 Cebel-i Baṭras 561
 Cebel-i Berānis 293
 Cebel-i Berfevāt 301
 Cebel-i Berret 199, 286
 Cebel-i Beyt-i Maḳdis 325
 Cebel-i Bī-sütün 289
 Cebel-i Cālūt 286
 Cebel-i Cevşen 294
 Cebel-i Cüberet 289
 Cebel-i Cūdī 288, 289
 Cebel-i Cüdḳūr 294
 Cebel-i Cunādil 286
 Cebel-i Cürçān 222
 Cebel-i Dāmḡān 295
 Cebel-i Demāvend 235, 290, 398
 Cebel-i Deren 285, 322
 Cebel-i Dīla'ayn 302
 Cebel-i Dīnār 220
 Cebel-i Ebū Ḳubeys 292, 513, 1006
 Cebel-i [Ebū] Ḳubeys 1003
 Cebel-i Errecān 304
 Cebel-i Ervend 292, 293
 Cebel-i Esīn 293
 Cebel-i Esved 289, 607
 Cebel-i Faḥm 300
 Cebel-i Ferḡāna 303
 Cebel-i Fetḥ 286
 Cebel-i Fettān 291
 Cebel-i Filyevān 303
 Cebel-i Ġavr 333
 Cebel-i Gülistān 304
 Cebel-i Ḥābe 294
 Cebel-i Ḥalil 211
 Cebel-i Ḥāriş 294
 Cebel-i Ḥaşrārem 294
 Cebel-i Ḥayāt 295
 Cebel-i Hind 304
 Cebel-i Hīrā 292
 Cebel-i Hulvān 382
 Cebel-i Hūt 289
 Cebel-i Huveyreş 294
 Cebel-i Hücne 293
 Cebel-i Hürmüz 304
 Cebel-i İl 740
 Cebel-i Ḳadḳad 303
 Cebel-i Ḳāf 284
 Cebel-i Ḳaşrān 303
 Cebel-i Ḳāsyūn 303
 Cebel-i Ḳayşūr 300
 Cebel-i Kerīmān 304
 Cebel-i Kīr 300
 Cebel-i Ḳīr 300
 Cebel-i Kirmān 291
 Cebel-i Ḳuds 294
 Cebel-i Kuḥl 303
 Cebel-i Ḳumr 202, 208, 210, 285,
 563, 568, 637, 638
 Cebel-i Ḳuşayr 608
 Cebel-i Küremiyye 285
 Cebel-i Lāciverd 286
 Cebel-i Lemṭa 210
 Cebel-i Leşem 305
 Cebel-i Lübnān 288, 304
 Cebel-i Maḳsem 202
 Cebel-i Medyūna 285
 Cebel-i Mendeb 195
 Cebel-i Menḳūr 236
 Cebel-i Meyden 195
 Cebel-i Mıḳnātīs 304
 Cebel-i Müzcān 304
 Cebel-i Nār 304
 Cebel-i Necmend 294
 Cebel-i Nihāvend 304
 Cebel-i Nişrīs 285
 Cebel-i Ostān 305
 Cebel-i Rabve 295
 Cebel-i Raḍvā 295
 Cebel-i Raḳīm 296
 Cebel-i Re'süevşān 198

Cebel-i Re'sütinnîn 198
 Cebel-i Rûm 288
 Cebel-i Şafâ 302
 Cebel-i Şan'â 300
 Cebel-i Sâve 297
 Cebel-i Şavelân 300
 Cebel-i Sebelân 297
 Cebel-i Şebîr 292
 Cebel-i Şelc 288
 Cebel-i Semerķand 298
 Cebel-i Semm 299
 Cebel-i Serât 298
 Cebel-i Serendîb 298
 Cebel-i Şevrû'l-ḥacel 292
 Cebel-i Şıķıllıye 302
 Cebel-i Şıķân 301
 Cebel-i Şîn 301
 Cebel-i Şuver 301
 Cebel-i Sümmâķ 298
 Cebel-i Süneyd 288
 Cebel-i Şaḥşebû 288
 Cebel-i Şâzze 286
 Cebel-i Şeb 299
 Cebel-i Şerefü'l-bağal 299
 Cebel-i Şibâm 299
 Cebel-i Şükrân 299
 Cebel-i Ṯabelḥûn 286
 Cebel-i Ṯaber 286
 Cebel-i Ṯaberistân 291
 Cebel-i Ṯähire 302
 Cebel-i Ṯârıķ 285
 Cebel-i Ṯayr 302
 Cebel-i Ṯayy 286
 Cebel-i Temregâ 300
 Cebel-i Tennûr 299, 301
 Cebel-i Ter 293
 Cebel-i Ṯür 286, 287, 319
 Cebel-i Ṯür-i Hârûn 287
 Cebel-i Ṯür-i Sînâ 511
 Cebel-i Ṯürnâ 300
 Cebel-i Tübbet 300
 Cebel-i Ukâm 213, 288
 Cebel-i 'Uruffân 303
 Cebel-i 'Uveyr ü Küşeyr 303
 Cebel-i Vâsıt 305

Cebel-i Yûsr 285
 Cebel-i Zağvân 297
 Cebele 346
 Cebeliyye 199
 Cebelü'l-Lübân 288
 Cebelü'l-mis 292
 Cebelü'r-râhûn 267, 292
 Cebelü's-gelc 288
 Cebelü'z-zeys 293
 Cebra'il 159, 163, 169, 434, 437,
 445, 454, 465, 472, 474, 484, 486,
 490, 491, 512, 513, 514, 531, 551,
 846, 938, 953, 976, 1096, 1103,
 1106, 1109, 1117, 1121, 1124,
 1138, 1155, 1159, 1165, 1166
 Cedîs 849
 Cehâde 848
 Cehenneme 163
 Cehûd 771, 814, 837, 841, 1041
 Cehûdlar 1176, 1177, 1178
 Ceķâncäng 665
 Celâl 492
 Celâlî 426
 Celâlü'd-dîn Melikşâh 426
 Celâlü'd-dîn-i Süyüṭî 315
 Celhâm 155
 Celî 848
 Celîl 496, 507, 514, 941, 981, 1017,
 1018, 1021, 1044
 Celilü'l-ķadr 983
 Celnehkîn 389
 Celnehkiye 389
 Celülâ 346
 Cem 713, 739
 Cemâlü'd-dîn-i Kıftî (Vezîr) 76
 Cemâlü'd-dîn el-Kıftî 555
 Cemer 227
 Cemîl 514
 Cemşîd 354, 358, 921
 Cen Day 710, 712
 Cenâb-ı 'İzzet 592, 1111, 1128
 Cenâb-ı Aķdes 140, 514
 Cenâb-ı Bârî 509, 938, 1091

Cenâb-ı Hâk 155, 468, 522, 730,
 748, 969, 1007, 1091, 1093, 1105,
 1132, 1147, 1152
 Cenâb-ı Hallâk 645
 Cenâb-ı Hâzret 235, 445, 447, 474,
 1093, 1136
 Cenâb-ı İlâhî 729, 735
 Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb 54, 165, 538,
 712, 785, 876, 967
 Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd 965
 Cenâb-ı Zü'l-celâl 983
 Cenâdil 315
 Cend 366
 Cenden 665
 Cendîfer 675
 Cendîkû 675
 Cened 311
 Cenevân 392
 Ceneve 274, 360, 793, 810
 Cenevîz 360, 364, 372, 395
 Ceng Segün 703
 Cengiz 717
 Cengiz Hân 403, 688, 689, 717
 Cennâbe 328
 Cennerde 419
 Cennet-i 'Adn 162
 Cennet-i Me'vâ 471, 472
 Cennetü'l-firdevs 162
 Cennetü'l-me'vâ 224
 Cennetü'l-me'vâ 162, 471
 Cennetü'n-na'im 162
 Cenûbü'l-ân 308
 Cerâde 1151
 Cerâdetân 876, 877
 Cerbân 1041
 Cerbe 198, 328
 Cerce 203
 Cercerâ 218, 328
 Cereş 310
 Cerîs 389
 Cermî 310
 Ceryâdkân 346
 Cerzât 387
 Cessâse 265
 Cevâs 419

Cevcer 210
 Cevher 847, 848
 Cevherî 400
 Cevzâ 1042
 Ceyhân 214
 Ceyhûn 62, 207, 223, 284, 307, 339,
 345, 353, 360, 383, 384, 397, 638,
 664
 Ceymî 311
 Ceyrûn 729, 1009, 1010, 1036
 Ceyû Sing 700
 Ceyübü 700
 Ceyücû 700
 Ceyûgî 700
 Ceyûhû 700
 Ceyûlâng 700
 Ceyünâng 700
 Ceyüpîn 700
 Ceyüsü 700
 Ceyyân 361
 Cezâ'ir 337, 423
 Cezâ'ir-i Hâlidât 182, 239, 310, 313
 Cezâ'ir-i Mihrâc 313
 Cezâ'ir-i Serendib 248, 249
 Cezâ'ir-i Şûlş 253
 Cezâ'irü'l-hâlidât 328
 Cezâ'irü's-sa'âde 310
 Cezâ'irü's-selâhî 244
 Cezâ'irü's-sü'edâ 239
 Cezâ'irü's-sü'edât 239
 Cezîre 176, 241, 242, 302, 315, 345,
 346, 349, 351, 353, 355, 356, 357,
 366, 378, 379, 385, 386, 390, 421,
 547, 657, 749, 771, 788, 846
 Cezîre-i 'Âmis 255
 Cezîre-i 'Arab 315, 323, 370, 546
 Cezîre-i Benân 245
 Cezîre-i Benî Kāvân 316
 Cezîre-i Berţâ'il 198, 252
 Cezîre-i Beymân 245
 Cezîre-i Birkân 272
 Cezîre-i Câbe 254
 Cezîre-i Câlûs 247
 Cezîre-i Câsek 260
 Cezîre-i Cebel 244

- Cezîre-i Cebel-i Tîn 280
 Cezîre-i Cenûzâ 192
 Cezîre-i Cerbe 274
 Cezîre-i Cessâse 265
 Cezîre-i Cinn 281
 Cezîre-i Dâniye 272, 273
 Cezîre-i Dehlek 195
 Cezîre-i Delmân 260
 Cezîre-i Endülüs 271, 376, 1004
 Cezîre-i Ensâ 788
 Cezîre-i Fârs 375
 Cezîre-i Fizâh 240
 Cezîre-i Ğanem 281
 Cezîre-i Ğarîbe 272
 Cezîre-i Girîte 828
 Cezîre-i Ğür 269
 Cezîre-i Hâdrâ 198, 199
 Cezîre-i Hâliṭa 276
 Cezîre-i Harb 198
 Cezîre-i Hayrân 240
 Cezîre-i Hayyât 281
 Cezîre-i Herķir 481
 Cezîre-i Herlic 253
 Cezîre-i Hükemâ 259
 Cezîre-i İbn 'Ömer 216, 288, 346, 385
 Cezîre-i İfriķiye 272
 Cezîre-i İfriṭaş 272, 275
 Cezîre-i İngiletere 275, 802
 Cezîre-i 'İzâm 258
 Cezîre-i Kâfûr 276
 Cezîre-i Kâlhân 240
 Cezîre-i Kâmâr 256
 Cezîre-i Kandaḥ 261
 Cezîre-i Karamfûl 275
 Cezîre-i Kâris 273
 Cezîre-i Kâşîn 255
 Cezîre-i Kaşr 253
 Cezîre-i Kaṭariyye 245
 Cezîre-i Kıbrıs 275, 307
 Cezîre-i Kille 254
 Cezîre-i Kiryevn 245
 Cezîre-i Korsiķa 274
 Cezîre-i Koşra 274
 Cezîre-i Kuḍbân 255
 Cezîre-i Kurûr 245
 Cezîre-i Lâfe 241
 Cezîre-i Lân 247
 Cezîre-i Lâtverân 247
 Cezîre-i Le'ûsâ 239
 Cezîre-i Limyâ 275
 Cezîre-i Lümiyye 241
 Cezîre-i Mâhiṭ 253
 Cezîre-i Marmarâ 274
 Cezîre-i Maşṭakâ 274, 275
 Cezîre-i Mayorka 273
 Cezîre-i Melâti 249, 250
 Cezîre-i Mesküne 254
 Cezîre-i Messine 274, 328
 Cezîre-i Mevḥame 247
 Cezîre-i Minorķa 273, 375
 Cezîre-i Muḥarraķa 268
 Cezîre-i Muḥterikâ 192
 Cezîre-i Naķşa 673
 Cezîre-i Nisâ 241, 248
 Cezîre-i Nuķrenbet 275
 Cezîre-i Râķâ 241
 Cezîre-i Râminî 243, 244
 Cezîre-i Riĉâl 241
 Cezîre-i Rodos 275
 Cezîre-i Sâhireyn 240
 Cezîre-i Şakız 274
 Cezîre-i Sarâdinya 273
 Cezîre-i Sardânye 798, 802
 Cezîre-i Şarîf 261
 Cezîre-i Sâve 239
 Cezîre-i Şaydûn 254
 Cezîre-i Segsâr 269, 270
 Cezîre-i Şehâb 250
 Cezîre-i Selâhiṭ 253
 Cezîre-i Semûme 256
 Cezîre-i Serende 244
 Cezîre-i Serendîb 192, 292
 Cezîre-i Seyyâre 276
 Cezîre-i Şiķilliye 274, 356, 805, 809, 837
 Cezîre-i Sinâsinâ 266
 Cezîre-i Sindirûse 261
 Cezîre-i Suķuṭrâ 265
 Cezîre-i Sulṭân 266

- Cezîre-i Târân 264
 Cezîre-i Tavbeyrân 257
 Cezîre-i Tavrân 276
 Cezîre-i Temessuh 250
 Cezîre-i Tenes 271
 Cezîre-i Tenkâris 257
 Cezîre-i Tinnîn 240
 Cezîre-i Tuyûr 241
 Cezîre-i 'Ubbâd 258
 Cezîre-i 'Ûd 193
 Cezîre-i Vakdes 266
 Cezîre-i Vâkvâk 191, 245, 246, 251
 Cezîre-i Verd 254
 Cezîre-i Yâbise 273
 Cezîre-i Yâkût 306
 Cezîre-i Yesfehân 239
 Cezîre-i Žaffe 256
 Cezîre-i Zânc 242
 Cezîre-i Zeheb 276
 Cezîre-i Žûzâ 268
 Cezîretü'd-deyr 276
 Cezîretü'l-'Arab 370, 372, 394
 Cezîretü'l-ezhâr 272
 Cezîretü'l-gûr 240
 Cezîretü'l-ḥaḍrâ 346
 Cezîretü'l-ḳamer 247
 Cezîretü'l-vâḥât 564
 Cezîretü'n-nisâ 248
 Cezîretü'n-nisâ ve'r-ricâl 241
 Cezîretü's-sâ'ilî 239
 Cezîretü's-şâşlîl 241
 Cezr 356
 Cezşervâdçîn 722
 Chileab 739
 Cî Vâng 704
 Cibâl 176, 209, 293, 367, 377, 378, 379
 Cibâlî 418
 Cibâl-i Gûr 326
 Cibâl-i Kabaḳ 201
 Cibâl-i Kulzüm 304
 Cibâl-i Medyûna 285
 Cibâl-i Rânik 296
 Cibâl-i Servele 285
 Cibâlû'l-lûr 378
 Cibril 83, 158, 168, 284, 435, 443, 445, 453, 455, 466, 469, 472, 483, 485, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 498, 501, 502, 504, 511, 512, 513, 538, 539, 541, 860, 925, 938, 939, 941, 960, 961, 962, 963, 964, 968, 973, 975, 977, 985, 986, 991, 1006, 1007, 1010, 1017, 1033, 1041, 1046, 1057, 1138, 1166, 1167, 1168, 1169, 1182, 1183, 1184
 Cidde 195, 264, 316, 318, 482, 486, 631, 860, 995, 998
 Cifâr 371, 372, 374
 Cigil 366
 Cihân Şuyı 214
 Cihânî 225
 Cil 346, 851
 Cilân 346, 355, 418
 Cilliḳiyye 366
 Cimḥ 999
 Cin 438
 Cinâne 220
 Cindeb 848
 Cing Şâng 709
 Cinik Vâng 704
 Cinn 157, 265, 438, 685, 688, 972
 Cîreft 328, 381
 Cirm 346
 Cîsr-i Ḥadîd 213
 Cîvâ-yı Vâsıt 421
 Cîze 602, 610
 Cizre 545
 Clemens (I.) 796
 Clemens (II.) 808
 Clemens (III.) 809
 Clemens (IV.) 810
 Coelestinus 809
 Coelestinus (III.) 809
 Coelestinus (IV.) 809
 Coelestinus (V.) 810
 Coğrafiyyâ 241
 Corcis 332
 Cornelius 798
 Cû 706
 Cû Day 710

Cû Nây Zû 715
 Cû Vâng 703, 704
 Cuble 310
 Cubutî 327
 Cûd 328
 Cûdî Dağı 289, 545
 Cûdî Tağı 543, 546, 846, 854
 Cûdmeride 418
 Cuḥfe 195, 316
 Cûlânkû 675
 Culhum bin Ḥabîr 876
 Culiyûs 800
 Cûme 214
 Cûn Fû Gāv Bāng Şî 700
 Cundu' 889
 Cundu' bin 'Amr bin Kayl bin 'Âd bin
     Şemûd bin Ḥâfer bin İrem bin Sâam
     bin Nûḥ 885
 Cundu' bin 'Ömer 892, 895
 Cûng Day 712
 Cûrce 665, 716
 Cûrce Egvâ Day 714
 Cûsiyye 213
 Cûsleyen 353
 Cûş 707
 Cûygnû 709
 Cûzcân 328
 Cûzcânât 328
 Cûzcânî 78
 Cûşûm 155
 Cûhelâcinân 211
 Cûheyne 735, 745, 746, 812
 Cûheyne'tü'l-abbâr 731, 732
 Cûliyûs 788
 Cûlyânîs 438
 Cûnd Kınnesrîn 331, 343, 344, 345,
     346, 347, 352, 354, 355, 356
 Cûndbâre 788
 Cûndnîsâbur 328
 Cûneyd (Şeyḥ) 354
 Cûrcân 201, 280, 322, 339, 341, 346,
     382, 416, 418
 Cûrcân bin Ümeym bin Bûrân bin
     Sâm bin Nûḥ 346
 Cûrcâne-i Ḥ'ârezm 360

Cûreyd 333
 Cûrhûm 266, 845, 972, 973, 974,
     992, 993, 994
 Cûrhûm bin Kaḥṭân 415
 Cûrhûmîler 973, 993
 Cûveyn 341, 346
 Cûzâm 265
 Cûzrân 317

Ç

Çâh-ı Bâbil 232, 233, 531, 532, 605
 Çâh-ı Naḥşeb 365, 1050, 1064
 Çâh-ı Zemzem 236, 973, 1021
 Çâre-sâz 1158
 Çekirge Şuyı 229
 Çekîşünî 725
 Çerâkise 404, 405
 Çerkes 404
 Çesâr 406
 Çîn 579
 Çîn 176, 181, 190, 196, 301, 306,
     307, 547, 548, 662, 663, 664, 672,
     673, 674, 675, 677, 704, 719, 720,
     832, 861, 866
 Çîn bin Yâfeş 866
 Çîn Deñizi 196
 Çîn Dîn Bî Vâng 707
 Çîn Ḥavâr Ḥân 669
 Çînî 675
 Çîn-i Büzürg 665
 Çîpâl 723
 Çîpâlî 723
 Çongdu 717
 Çoyḥû 676
 Çûsen Hem 698

D

Ɖabbā'-ı Yemen 264
 Dabık 348
 Dābık 348
 Dādār 844
 Daḡ Vā Şi 698
 Ɖaḥḥāk 290, 291, 311, 320, 323,
 355, 536, 555
 Ɖaḥḥāk-i Mārī 536, 921
 Daḥşūriyye 606
 Daḡūḡā 349
 Daḡyānūs 817, 818, 828
 Daḡyūs 824
 Dāliye 349
 Dalmaçya 798
 Dalmāsiye 798, 799, 804
 Damasus (I.) 800
 Dāmḡān 228, 349, 351
 Dān 629, 723, 733, 1032
 Dān bin Mehlūc bin Mizār bin Esved
 bin Sām bin Nūḡ 629
 Dandanākān 349
 Dāḡ Vāḡ 706
 Dānişmendiyye 362
 Ɖāniyā 781
 Danyāl 594
 Dānyāl 216, 739, 769, 770, 774, 775,
 777, 779, 781, 782, 783, 784
 Dānyāl bin Ḥazeḡiyel 774, 775, 777
 Dānyāl Nebī 146, 216, 316, 332, 594,
 780
 Dānyāl-i Ekber 769, 774
 Dārā 349, 783, 907
 Dārā bin Alāme 786
 Dārā bin Arsīs 786
 Dārā bin Behmen 771
 Dārābcird 330
 Dārem 644, 645
 Dārem bin Reyyān 643
 Dāres 795
 Dārīn 380
 Dāriyūs 784
 Dāriyūs bin Aḡsūrsī 783

Dāriyūs Nesnāşaf 784
 Dārū'l-celāl 162
 Dārū'l-huld 162
 Dārū'l-ḡarār 162
 Dārū'l-ḡurā 902, 903
 Dārū'n-nedve 906, 995, 996
 Dārū's-selām 162, 164, 165, 288
 Dās Cūk 678
 Davud 756, 1144, 1145, 1149
 Dāvūd 736, 737, 738, 739, 740, 741,
 744, 748, 755, 757, 1144, 1145,
 1146, 1147, 1148, 1149
 Dāvūd (Hz.) 145, 409, 435, 436, 443,
 510, 727, 736, 737, 738, 739, 740,
 743, 745, 746, 749, 854, 1144
 Dāvūd '*aleyhi's-selām* 736, 737, 1144,
 1146, 1147, 1148, 1149, 1150
 Dāvūd bin 'Ömer 892
 Dāvūd bin 'Ömer (Emīr) 148
 Dāvūd İbn Ḥaved 736
 Dāvūd Nebī 510, 737
 Dāvūd Peyḡamber 408, 1149
 Dāvūdu'n-Nebī 736, 1144
 Day Ḥ'āḡeşe 697
 Dāy Kīm 665
 Dāy Liyū 665, 714
 Day Şen Yūd Yū Şi 702
 Day Teng 676
 Dayidu 676
 Dāyūs 823
 Debbūsiye 361
 Debīl 221, 223
 Deccāl 109, 198, 252, 265
 Dehistān 361, 416
 Dehlek 312
 Dehmā 215
 Dehmī 858
 Dehnā 446
 Dehrān 375
 Deḡşīr Ven 716
 Deḡān 1123
 Delā'ilū'n-nübūvve 75
 Delīḡa 635
 Delli 349
 Delmān 260

- Delûk 341, 353
 Delûke 653, 655, 656
 Delûke bint Ruyâ 653
 Delûre 792
 Delv 1041
 Demarķos 410
 Demâvend 290
 Demdem 642, 856
 Demenhûr 330
 Demher bin Ruḥayş bin Ḥârîş bin
     Mükñif bin 'İmlik 347
 Demkâ 155
 Demürķapu 201, 222, 282, 291, 359,
     860
 Den Day 710
 Dendere 601, 602
 Derâ'a 229
 Derâyiğ 542
 Derbend 235, 359
 Derbend Ḥazârî 365
 Derbesiye 213
 Deremsîl bin 'Uveyl bin Lamek bin
     Masah bin Kâbil 535
 Derensîl 534, 535, 536, 542, 589, 590
 Derensîl bin Maḥvil 558, 589
 Dergân 361
 Dergüş 213
 Derî 85
 Derkûn bin Belâtîş 654
 Dernâ 324
 Der'ûş 643
 Deryâ-yı Endülüs 859
 Deryâ-yı Fârs 194, 196
 Deryâ-yı Hind 192, 194, 197, 257
 Deryâ-yı Koştantîniyye 277
 Deryâ-yı Mağrib 306, 307, 308
 Deryâ-yı Muḥîṭ 177, 719
 Deryâ-yı Niṭaş 308
 Deryâ-yı Oqyânüs 198
 Deryâ-yı Rûm 307, 308
 Deryâ-yı Şakâlîbe 308
 Deryâ-yı Şâmî 317
 Deskere 349
 Despiķûrus 828
 Deşnâ 316
 Deşnî Gey 697
 Deşt-i Erzen 207
 Devâb bin 'Amr Cenâb 895
 Devâniye 361
 Devher 157
 Devhere 157
 Devletşâh-ı Semerķandî 79
 Devrak 330, 378
 Devrü'r-re's 378
 Deyâlime 357
 Deybul 316
 Deylem 185, 201, 346, 349, 350, 354,
     355, 379, 382, 386, 397, 699, 851
 Deylem Vî 699
 Deylemân 176
 Deyoas 764
 Deyrşârân 418
 Deyrü'l-'âķûl 330
 Deyûḥ Şalnâḥ 731
 Deyyân 232
 Dımaşķ 288, 303, 330, 333, 342,
     394, 421, 752, 764, 1150, 1163,
     1172
 Dımaşķ-ı Şâm 205, 295, 313, 319,
     323, 326, 330, 332, 333, 335, 344,
     660, 761, 764, 809, 953
 Dicle 206, 210, 211, 215, 216, 217,
     218, 219, 220, 225, 226, 262, 289,
     319, 324, 328, 334, 335, 345, 357,
     372, 378, 379, 385, 402, 417, 849
 Dicletü'l-'avr 207
 Dicletü'l-Ahvâz 220
 Dîl Vâng 707
 Dîla'-ı Benî Mâlik 302
 Dîla'-ı Benî Şeyşân 302
 Dîlî 362
 Dimyât 199, 210, 315, 322, 330, 372,
     615, 809, 841
 Dîn Vâng 706
 Dîna 1035, 1045, 1061
 Dînever 289, 304, 311, 349, 379, 418
 Dionysius 799
 Dîv Yû Tâv Tâng Şî 700
 Divân 78
 Divânü'n-neseb 908

Dīvsefrīṭā 656
 Diyār-ı Bekr 339, 345, 347, 348, 349,
 350, 353, 354, 358, 385, 386, 394,
 423
 Diyār-ı Muḍār bin Nizār 385
 Diyār-ı Rebī'a 307, 344, 349, 351,
 355, 357, 385, 421
 Diyonisūs 799
 Diyūflītās 799
 Diyūḳliṭyānūs 819, 820, 824, 825
 Diyūtātūs 804
 Doḡimūs 801
 Doḡuḳ 217
 Dolāb 349
 Dolāb-ı Muḥammedī 212
 Domiṣṭiyānūs Ḳayṣer 815
 Donḳala 312
 Ḍuhācī 979
 Duhrūt 330
 Dūlāṣā 752, 754
 Duma 1023
 Dūmā 957
 Ḍumayre 352
 Dūme 234
 Dūmetū'l-cendel 318, 918
 Dunbāvend 358, 418
 Dunḳula 210, 377, 857
 Durdūr 194
 Dūṣī Ḥürilek Ṣī 698
 Dübeyl 349
Dürr-i Meknün 153, 181, 284, 299,
 301, 591, 593, 847
 Düvīn 349

E

Ebāverd 340
 Ebher 340
 Ebīverd 340, 417
 Eboyimyā 790
 Ebrehe 184
 Ebrehe-i Zū'l-menār 184, 239
 Ebṭaḥ 911

Ebū 'Abdi'llāh Muḥammed bin İṣḫāk-ı
 Fākihī 989
 Ebū Abdillāh Muhammed b.
 Muhammed b. Abdillāh b. İdrīs eş-
 Şerīf es-Sebtī es-Sıkillī 183, 186
 Ebū 'Abdi'llāh Muḥammed Ḳazvīnī
 231
 Ebū 'Alī Miskeveyh (Ḥakīm) 77
 Ebū Bekr (Hz.) 596
 Ebū Bekr bin Ḳıvām-ı Bālīsī 343
 Ebū Bekr bin Semen bin 'Umeyr bin
 Aḳrīnes-i Ḥımyerī 908
 Ebū Bekr Naḳḳāş 459
 Ebū Bekr-i Şıddıḳ 296, 464, 1001
 Ebū Ca'fer Mañşūr 356, 364
 Ebū Ca'fer Muḥammed bin 'Abdu'llāh
 Kisā'ī 167
 Ebū Ca'fer Muḥammed Cerīr-i Ṭaberī
 428
 Ebū Dülef 354
 Ebū Eyyüb (Hz.) 368
 Ebū Eyyüb-i Enşārī 368
 Ebū Ğubşān 995
 Ebū Ğubşān 995
 Ebū Ḥāmid-i Endülüsi 279, 280, 281,
 297
 Ebū Ḥanīfe (İmām) 402, 403
 Ebū Ḥanīfe (İmām-ı A'zam) 158
 Ebū Ḥanīfe-i Dīneverī 77
 Ebū Ḥanīfe-i Küfī 1037
 Ebū Hüreyre 968, 979, 1180, 1181,
 1183
 Ebū 'İsā 407
 Ebū 'İsā Ca'fer bin Ya'ḳūb-ı İṣfahānī
 441
 Ebū Ḳāmūs 641
 Ebū Ḳubeys 236, 1007
 Ebū Ma'şer-i Müneccim 581
 Ebū Mañşūr Ḳavvāş 436
 Ebū Muḥammed 443, 920, 1014
 Ebū Muḥammed (Hz. Adem) 451
 Ebū Naşr Aḥmed bin 'Alī Mikyāl 78
 Ebū Reyḫān 242, 718, 719
 Ebū Reyḫān Birünī 309
Ebū Reyḫān Tercemesi 719

- Ebü Sa'id-i Cennâbî 328
 Ebü Şâlih 638
 Ebü Süleym Ferec-i Türki 340
 Ebü Süleymân Benâketî 721
 Ebü Süleymân Dâvûd İbn Ebü'l-fazl
     Muhammed Benâketî 663
 Ebü Süleymân Dâvûd-ı Benâketî 79
 Ebü Şeyh 319
 Ebü Tâlib 980
 Ebü 'Ubeyd 342
 Ebü Ümeyye bin el-Muğîre bin
     'Abdu'llâh 999
Ebü Ya'lâ el-Mevşîlî Câmî'i 434
 Ebü Zayfân 1017
 Ebü Zer 434
 Ebü Zer-i Ğîfârî 435
 Ebü Zinûn 829
 Ebüliye 839
 Ebulustân 307
 Ebü'd-đifân 920
 Ebü'l-'Abbâs 1097
 Ebü'l-'Abbâs-ı 'Abbâsî 416
 Ebü'l-'Arab 1024
 Ebü'l-beşer 81, 132, 133, 397, 443,
     495, 502, 507, 560, 1040
 Ebü'l-beşer-i Şânî (Hz. Nuh) 550
 Ebü'l-enbiyâ 920, 1014
 Ebü'l-fazl Beyhaķî 78
 Ebü'l-ferec bin 'Abdu'r-Raĥmân 297
 Ebü'l-Ĥasan-ı Meymendî 338
 Ebü'l-ĥasen 'Alî Anbârî 322
 Ebü'l-ĥasen 'Alî bin Şemsü'd-dîn
     Beyhaķî 78
 Ebü'l-ĥasen Färyâbî 472
 Ebü'l-ĥasen Mes'ûdî 604
 Ebü'l-ĥasen Muhammed bin
     'Abdu'llâh Bâķır-ı Fârisî 78
 Ebü'l-ĥasen Muhammed bin
     'Abdu'llâh-ı Kâşânî 75
 Ebü'l-ĥasen-i Beymendî 324
 Ebü'l-ĥasen-i Zâġûnî 429
 Ebü'l-hevâ 373
 Ebü'l-Ĥüseyn es-Şabbâġ-ı Ĥorâsânî
     621
 Ebü'l-Hüzeyl 979
- Ebü'l-Kâsım 1181
 Ebü'l-Kâsım Muhammed bin 'Alî
     Ka'bî 78
 Ebü'l-Kâsım 'Ubeydu'llah bin
     'Abdu'llâh 416
 Ebü'l-leys 638
 Ebü'l-Mu'in-i Nesefî 158
 Ebü'l-Velîd-i Ezraķî 991
 Ebü'n-naşr 'İsâ 77
 Ebü's-su'ûd-ı Rûmî 454
 Ebü's-Südân 852
 Ebü't-Tufeyl 'Âmir bin Vâsile 979
 Ebü'z-zîfân 1014, 1017
 Ebvâ 314
 Ebyen 313
 Ednî 721
 Edrine 395, 675
 Efâmiyye 213, 288, 344, 347
 Efđalü'd-dîn-i Ĥâķânî 89
 Efesus 410, 817
 Eflâķ 106, 226, 369, 370, 393, 394,
     405
 Efrâ'im 726, 732, 733, 1078, 1083,
     1090, 1091
 Efrâ'im (Yüsuf oġlı) 1091
 Efrâsiyâb 66, 235
 Efrenc 72, 274, 275, 412, 622, 623,
     786, 787, 788, 789, 795, 847, 867
 Efrenc 623, 642, 868
 Efrencî 350, 793
 Efrenciyye 395
 Efrîdûn 290, 306
 Efrîkûs 839
 Efrûs 801
 Eġîñ 227
 Egrençûs 840
 Egriboz 394
 Eġâv 744
 Ehnâs 855
 Ehrâm-ı Dahşûr 583, 601
 Ehrimen 398
 Ekil 369
 Ekrâd 386, 397, 851
 Eksâmis 645, 646, 647
 Elâ 758

- Elâfân Nebî 724
 Eleuterus 797
 Elgâzâr 726
 Elhem 419, 420
 Eliada 740
 Elifâlaṭ 740
 Elifilâṭ 740
 Elishama 740
 Elishua 740
 Elişa‘ 761, 763
 Elişa‘ bin Sâfât 761
 Elişa‘ Nebî 764
 Elişa‘ Peygâmbere 764
 Elişâma‘ 740
 Elişâmâ‘ 740
 Eliyaķim 752
 Eliyaķim bin Yoşiyahu 752
 Elkefâ 384
 Ellen 407
 Elşitür 797
 Elteķân 199
 Elütürs 797
 Elvend Dağı 292
 Elviyüs 815
 Elyâhü 726
 Elyâķim bin Halkayâ 747
 Elyâsâf 724
 Elyâsâfe bin ‘Avâ’il 725
 Elyesa 1129
 Elyesa‘ 1129
 Elyezâ‘ 740
 Emelü’ş-şat 222
 Emer ‘Ârez 754
 Emetü’r-Raķim 498
 Emevî 1123
 Emeviyye 68
 Emîrmân 390
 Emlâde 645
 Emsüs 559, 560, 561, 566, 568, 571,
 575, 576, 578, 581, 585, 586, 588,
 590, 597
 Enbâr 215, 322, 348, 385
 Enbâri 354
 Enderâb 342
 Enderin 275
 Endülüs 183, 186, 198, 199, 201,
 210, 211, 285, 286, 293, 299, 303,
 305, 316, 323, 341, 343, 344, 346,
 352, 353, 356, 359, 360, 361, 362,
 363, 364, 365, 366, 368, 369, 375,
 376, 642, 787, 1125, 1175
 Endülüsiler 659
 Enerilüs 839
 Enermeküs 839
 Enermeküs-i Şânî 839
 Enes 1183
 Engüri 359
 Engürüs 393, 394, 395, 405, 423
 Eniķ 392
 Enķatü’ş-Şâm 199
 Enmüzecü'l-Lebib 76
 Ennerî 323
 Enşâr 1026
 Enüş 516, 517, 518
 Enüşirvân 226, 282, 292, 324, 340,
 347, 356, 359, 402, 425
 Envârü’r-tenzil 411, 474, 918
 Eperviz (Kisrâ) 417
 Erba’un 286
 Erbil 217, 340, 345
 Erbincen 359
 Ercî‘âm 743, 755, 756
 Ercî‘âm bin Süleymân 743, 755
 Erciş 340
 Erdebil 201, 289, 297, 552
 Erdebil-i Âzerbaycân 340
 Erdel 370, 393, 394, 405
 Erdeşir 89, 328, 345, 430, 816, 851
 Erdeşir bin Bâbek 237
 Erdeşir-i Bâbekân-ı Fârisî 306
 Erdeşir-i Bâbilî 816
 Erdistân 319
 Erdögen 367
 Erebâl 759, 762, 763
 Eremiyâ 750, 767, 768, 774, 1129
 Eremiyâ Nebî 783
 Erhamu’r-raķimîn 511
 Erîhâ 212, 320, 331, 377, 727, 728,
 753, 1132
 Erkun 340

Ermen 199, 214, 339, 340, 343, 345,
351, 352, 353, 357, 358, 364, 371,
385, 401, 402, 786, 815, 848, 860
Ermen bin Bûrah bin Sām 849
Ermen bin Layzî bin Yûnân bin Yâfeş
401
Ermenet 315
Ermeniler 345
Ermeniyye 222, 294, 308, 331, 343,
345, 349, 358, 359, 361, 364, 379,
385, 422, 915
Ermeniyye-i Kübrâ 786
Ermeniyye-i Râbi'a 340
Ermeniyye-i Şuğrâ 786
Ermeniyye-i Ülä 360
Errân 222, 357, 360
Errecân 237, 338, 380
Ervâm 72, 112
Erzenü'r-Rûm 214, 340
Es'al 758
Esav 1026
Esbâsiyânüs 813, 814, 815
Esbâsiyânüs Kayşer 814
Esbicân 359
Esbîr 785
Esbîr-i Yehûdiyye 784
Esed 1041
Esed bin 'Abdu'l-'uzzâ 999
Esede 217
Esefi 318, 320
Eserâbâd 341
Eserhaddon 748
Esfâr-ı Âdem 438
Esfâr-ı Mazât 754
Esfârü'l-kuzât 728
Esficâb 365
Esher 230
Esif bin Mâsih bin 'Ubeyd bin Hâzir
bin Şemûd bin Sām bin Nüh 885
Es'ile-i Cāmi'a 472
Esmârüs bin Mersâ 654
Eştâ 626
Ester 784
Esterâbâd 359
Esved 848, 850

Esved bin Sām 847
Eşbâb 860
Eşkâniler 1158, 1163
Eşvet 520
Etrâk 69, 71, 105, 109, 282, 296,
307, 358, 368, 369, 383, 386, 387,
397, 402, 426, 427, 548, 717, 719,
721, 794, 848, 858, 859, 860, 861,
863, 865, 867, 869
Etrûhîne 810
Eugenius (II.) 806
Eugenius (III.) 809
Eusebius 799
Evâliştüs 842
Evâmîrû'l-alâiyye fi'l-Umûri'l-alâiyye
78
Evaristus 796
Evbâr 849
Evcân 343
Evd bin 'Amr 886
Evecd 673
Evrâya 284
Evve 340
Evzâhu'l-mesâlik 180, 186, 207, 285,
373, 393
Ey Day 710
Eydrem 690
Eyşem 569
Eyke 1095
Eyle 195, 264, 287, 323, 370, 371,
377, 616, 1148
Eymâlek 731
Eymen (-i İtribî) 635, 636
Eymen-i İtribî 635
Eyşâmâr 733
Eyşü' 1177, 1178
Eyüniyye 839
Eyvân-ı Kısra 337
Eyye 340
Eyyub 1091
Eyyüb 1091, 1092, 1093, 1094, 1146
Eyyüb (Hz.) 145, 436, 487, 1028,
1091, 1140
Eyyüb '*aleyhi's-selâm* 1091, 1092,
1093, 1094

Eyyübu'n-Nebî 1091

Ezbi 1023

Ezd 1026

Ezgünye 811

Ezki 375

Ezrakî 911, 992

Ezri'ât 319

F

Fabianus 798

Fağcâş Büntiyazâ 729

Fahr-i 'Âlem 169, 234, 265, 297, 400,
427, 446, 460, 468, 598, 771, 968,
980, 1000, 1002, 1019, 1023, 1041,
1095, 1138, 1140, 1180, 1182,
1183

Fahr-i Kâ'inât 1058

Fahr-i Mürselîn 1000

Fahr-i Râzî 908, 1015

Fahrü'd-dîn Muḥammed bin Dāvūd
77

Fâkîhetü'l-hulefâ 76

Fâkihî 993

Faḳṭîs 157

Faḳṭîse 157

Fâli' 413, 414, 847, 850

Fâli' bin 'Âbir bin Şâlih bin Arfaḥşad
847

Fâli' bin 'Âbir bin Şâlih bin Arfaḥşad
bin Sām 413

Fâliks 800, 802

Faliyânüs 798

Fāmân 739

Fâmiyân 418

Fâmiyye 353

Fārâ 223

Fārâb 363

Fârîḳ 597, 600, 859

Fâris bin İrem bin Sām bin Nūḥ 397

Fârisî 62, 63, 75, 78, 84, 115, 337,
347, 430, 568, 686, 845, 916

Farḳ Kâş 678

Fârs 176, 188, 193, 207, 220, 221,
222, 237, 238, 249, 271, 285, 304,
306, 307, 316, 319, 322, 323, 327,
328, 329, 330, 331, 332, 335, 336,
337, 338, 362, 378, 379, 380, 381,
382, 383, 394, 420, 446, 547, 783,
784, 816, 817, 820, 821, 824, 826,
829, 830, 832, 835, 849, 850, 859,
907, 918, 1020

Fârs Bahri 381

Fârs bin Esved 849

Fârs Deñizi 216

Fârs Deryâsı 306

Farṭ 847

Farṭūs 1178

Fâryâb 353, 418

Fâs 335, 859

Fâṭıma bint Ḳays 265

Fâṭımatü'z-zehrâ 1102

Fâṭımiyye 331

Fâṭımiyyün 211, 337, 338

Fâṭır 562

Fâtiḥa 50, 470

Fazl (bin Mervan) 420

Fazl bin Mervân 418, 420

Feddân 1031

Fedek 318

Fehended 419

Fehrec 335

Fehüsiyüs-ı Fârisî 784

Feḳâḥ 765

Feḳâḥ bin Remelyâ 765

Fekâhyâ 765

Fekres 581

Felenderiyye 837

Felensiye 792

Feliḳ 1041

Felkü' 725

Fellüce 215

Felix (III.) 802

Felix (IV.) 802

Femmü's-şulḥ 335

Fera' 317

Ferâve 363

- Ferec 363
 Feremâ 335
 Feremsevâ 655
 Feremsevâ bin Neḳḳâs 655
 Fergân 363
 Fergâna 307, 308, 344, 359, 361,
 363, 368, 419, 851
 Ferhâd 220
 Feridilûs 840
 Ferîkis (İfrikîye Padişahı) 310
 Ferîr 353
 Ferîtrikûs 840
 Ferḳad 477, 486, 1057
 Ferḳadân 91
 Fermîde 626
 Ferrân 857
 Ferru 'Avn 589, 639
 Ferruḥ Beytü'z-zeheb 390
 Fersûn 616, 617, 618, 619
 Fersûn bin Ḳalîmûn 616
 Ferûd Hân 399
 Ferzend-i Eşîr 433
 Fesâ 323
 Fesâmûs 656
 Fesânûnâs 656
 Festâḥus 656
 Fesûsâlis 656
 Fevrâbûd 725
 Feyd 318
 Feyyâz 465
 Feyyîḥa 330
 Feyyûm 203, 323, 335, 635, 639, 643
 Fezzân 1033
 Fîrât bk. Furât
 Fîrîye 157
 Ficû 689
 Fiçû Hûşang 689
 Filâgiyûs 803
 Fileḳûs 813
 Filibbus 817, 824, 836
 Filibbus Ḳayşer 817
 Filigûs 803
 Filisṡîn 319, 320, 325, 331, 334, 335,
 336, 377, 410, 421, 472, 624, 730,
 732, 733, 746, 757, 829, 833, 859,
 901, 905, 906, 952, 953, 1009
 Filisṡînûs 829
 Filûryânus 824
 Fir'an 554, 558, 588, 589, 590, 630
 Fir'an bin Mensûr 559
 Fir'an bin Meşûr 589
 Fir'an bin Şûr 558
 Fir'avn 163, 194, 334, 336, 374, 397,
 425, 487, 562, 630, 640, 655, 952,
 1097, 1098, 1099, 1100, 1101,
 1102, 1103, 1104, 1105, 1106,
 1111, 1112, 1113, 1114, 1115,
 1116, 1117, 1118, 1119, 1121,
 1137, 1138
 Fir'avn Neco 750, 751, 752
 Fir'avn-ı Evvel 589, 630
 Fir'avn-ı Mışr 952
 Fir'avn-ı Mûsâ 421, 598, 653, 654
 Fir'avn-ı Râbi' 643
 Firavun 1099, 1101, 1111
 Firdevs 284
 Firdevsî 88, 919
 Firdevsî 88
 Firdevsî-i Tûsî 78, 87, 719
 Firişteoğlu (Meḥemmed 'Abdû'l-Laṡîf)
 129
 Fîrûzâbâd 328, 335
 Fîrûzḳubâz 418
 Fişâğuraş 408, 786
 Fiskṡûr 808
 Fiṡalînâs 804
 Fiṡorus 796
 Fiṡorus-ı Hâvârî 796
 Foḳâ 803
 Formosiyûs 806
 França 395
 Fransa 622
 Frânsa 622, 623, 792
 Frenc 389
 Frenderikûs 840
 Freng 99, 211, 623, 789, 809, 837,
 840, 841, 842
 Frengî 267

Frengistân 199, 360, 366, 394, 412,
 547, 625, 786, 787, 802, 803, 824,
 830, 911, 1178
 Frenze 810
 Fridremküs Kayşer 810
 Fû Day 709, 710
 Fûdek 862, 863
 Fûdek bin Türk 863
 Fühîn Hüşang 688
 Fûkâ 832, 833, 834
 Fûn Ven 716
 Füng Füng 709
 Fur' 318
 Furât 62, 206, 214, 215, 216, 217,
 226, 322, 343, 345, 349, 350, 370,
 371, 372, 385, 638, 849, 1033
 Fûr-i Hindî 265
Furkân 80, 410, 435
Furkâniyye 456
 Fustât 335, 336, 338, 373, 599
Fuşûlû'l-mühimme fî Ma'rifeti'l-e'imme
 76
 Fülful 314
 Fülodyâ 351
 Fürs 236, 265, 326, 344, 397, 399,
 418, 420, 427, 518, 560, 660, 673,
 767, 778, 811, 818, 826, 827, 828,
 829, 830, 831, 836, 851, 998
Füşûş 64
Füşûş Şerhi 64
Fütûh 77
Fütûhât-ı Mekkiyye 132
Fütûhâtü'l-mekkiyye 76
Fütûh-ı Mısr 853

G

Gâ Vâng 706
 Gabâ 725
 Gabere 898
 Gâbg Vâng 707
 Gaşanî 729
 Galağa 367

Ğalbâs Kayşer 814
 Ğalib 848
 Ğalinûs 799
 Galliyanûs 824
 Ğallûs Kayşer 818, 824
 Ğameyâz 725
 Gân Şî 698
 Ğâna 313
 Ğanem Cezîresi 281
 Gângü 223
 Ğânûr 1122
 Ğâre-i Cû' 303
 Ğâr-i Dem 303
 Ğar'il 724
 Ğarnâk 559, 568, 569, 570
 Ğarnâk bin 'Aykâm 569
 Ğarnân 569
 Ğarsu'n-ni'me Muhammed bin Hilâl
 429
 Ğarıştân 417
 Ğaryâb 560, 566
 Ğassân 1026
 Gâv Zûn 716
 Gâvdü Kî Day 713
 Ğavr 205, 317, 354, 371, 377
 Ğavr-ı Tihâme 317
 Ğavriyye 212
 Ğavyıl 724
 Ğaydâb 317
 Ğâyiyyûs 813
 Ğâyiyyûs Kayşer 813
 Ğâzân bin Argûn (Sulţân) 789
 Ğâzân Hân 688
 Ğâzî Girây Hân 384
 Ğazne 230, 326, 331, 334, 338
 Ğazzâlî 75
 Ğazzâlî (İmâm) 76, 555, 826, 909
 Ğazzâmeş 334
 Ğazze 199, 334, 335, 377, 733
 Geb Gî 712
 Gebr 799, 1017, 1018
 Gedeliyâ 754
 Gedeliyâ bin Ahîfâm bin Sâkân 754
 Gelânķû 675
 Gelasius (II) 808

Gelāsiyūs 802
 Gelibolulu Âlî bk. Âlî (Gelibolulu)
 Gellüb 806
 Gemlü 723
 Genc 417
 Gence 230, 364, 394
 Geng 315, 704
 Geng Vāng 704
 Gengen 720
 Gerātūnis 839
 Gerder 419
 Gereštūs 805
 Gerḥayā 740
 Gerīne 798
 Gerštūs 788
 Geryāgūş 798
 Getlonya 792, 793
 Getūriyān 722
 Gevtem 355
 Ġırnāriḥ 861
 Ġırnaṭa 211, 353
 Ġicān 675
 Ġilān 345, 346, 355, 367
 Ġilbova' 736
 Ġin Hıṭay Hān 670
 Ġin Vāng 707
 Ġinolı 200
 Ġirdkūh 354
 Ġize 602
 Ġolyāt 737
 Ġordiyānūs 823
 Ġrīgoryūs 803, 805, 807, 808, 809,
 810
 Ġrīgoryūs-ı Şānī 805
 Ġrīgūs 806
 Ġū Day 715
 Ġūşādyemūn-ı Mışrī 555
 Ġügū 702, 856
 Ġügū Şing Si 702
 Ġulāzḳend 419
 Ġülī 677
 Ġülīstāniyān 678
 Ġün Ġünşī Tāy 698
 Ġün Kūrī 707
 Ġün Vāng 705

Ġüng Vāng 706
 Ġūnī 725
 Ġūnin Şī 698
 Ġūr 221
 Ġurān 758
 Ġurdyānūs 817
 Ġurretzel 195
 Ġuş 847, 854
 Ġuşān 729
 Ġuşān bin Şaḳānā 729
 Ġuşāniyye 407
 Ġuşānmīn 642
 Ġūştād-ı Hākīm 346
 Ġūṭa 371, 1172
 Ġūṭa-i Dimaşḳ 205, 330, 362, 953
 Ġuvāng Zūn 716
 Ġuz 308, 864, 865
 Ġuz bin Yāfeş 864
 Ġüzenc Şen 708
 Ġücerāt 387, 720
 Ġüher 228
 Ġülīstān 542, 1017
 Ġülīstān 89
 Ġülşen-i Rāz 855
 Ġürc 401, 402
 Ġürcistān 360, 786
 Ġürgān 308, 337, 417
 Ġürgenc-i Şuğrā 360
 Ġüvāsīr 323

H

Hā Hūn Gey 697
 Hā Ven 689
 Hābeş 311, 606, 637, 847, 854, 996
 Hābeş bin Ġuş bin Hām 857
 Hābeşe 194, 195, 251, 264, 306, 310,
 311, 312, 391, 423, 547, 854, 857,
 998
 Hābeşi 306, 852, 949
 Habib 130
 Hābib 80, 130, 151, 463, 464, 468
 Hābib-i Ekrem 427

Hâbib-i Hudâ 427, 434, 446, 971
 Hâbib-i İllâh 425
 Hâbib-i Kird-gâr 843
 Hâbib-i Neccâr 341
 Hâbibü'llâh 465
Habîbü's-siyer 79
 Hâbil 303, 496, 498, 499, 500, 501,
 502, 503, 504, 506, 507, 514, 887,
 984
 Hâbil bin Âdem 499
 Hâbüür 215, 831
 Hâcâş 308
 Haccâc 1003
 Haccâc (b. Yusuf) 390
 Haccâc bin Yûsuf 332, 338
 Haccâc bin Yûsuf es-Şekâfî 1003
 Haccâc bin Yûsuf-ı Şekâfî 990
 Haccâc-ı Şekâfî 1004
 Haccâc-ı Zâlim 232, 417
 H'âce-i Kâ'inât 1019
 H'âce-zâde 111
 Hâcer 950, 971
 Hâcer 236, 630, 950, 951, 954, 965,
 966, 967, 968, 969, 970, 971, 973,
 974, 975, 981, 982, 1006, 1010,
 1021, 1024
 Hâcer-i Esved 205, 236
 Hâcerü'l-esved 1006, 1007, 1063
 Hâcerü'l-menûne 374
 Hâcez 316
 Hâcr 286, 329, 415
 Hâcû 361
 Hâcûd 848
Hadâ'îku'l-âdâb 76
 Haddâdî 1041
 Hâdicetü'l-kübrâ 1102
 Hâdişe 215, 346, 378, 385
 Hâdişe-i Mevşil 346
Hadîkatü'r-rivâyât 79
 Hağr 347
 Hağramût 234, 311, 312, 314, 392,
 848, 850, 883
 Hağramût bin Kays bin Mu'âviye bin
 Cüneyd bin Abdü's-şems İbn Vâ'il
 bin Humejr 312

Hâşkuvâ 867
 Hâfız (Mollâ) 110
 Hâfız Muḥammed bin 'Alî-i Kûşî 79
 Hâfız Necmü'd-din 'Ömer bin
 Muḥammed-i 'Alevî Mekki 989
 Hâfız-ı Ebrû 78, 946, 1029
 Hâfız-ı Şirâzî 1038
 Hâfız-ı Şirâzî (H'âce) 332
Hâfız-ı Şirâzî Divânı (H'âce) 114
 Hâfıkayn 349
 Hahâle 605
 Haḫ 70, 74, 83, 98, 134, 136, 138,
 145, 148, 150, 151, 152, 153, 155,
 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163,
 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172,
 173, 174, 175, 178, 179, 185, 191,
 204, 209, 216, 233, 240, 246, 259,
 264, 271, 282, 283, 284, 294, 392,
 393, 402, 409, 411, 433, 435, 438,
 444, 445, 446, 449, 453, 455, 462,
 463, 464, 467, 471, 472, 473, 474,
 478, 480, 483, 486, 488, 489, 491,
 495, 500, 503, 505, 510, 512, 513,
 518, 519, 520, 521, 524, 531, 532,
 536, 537, 540, 541, 544, 545, 546,
 548, 558, 585, 592, 595, 625, 638,
 702, 712, 713, 722, 725, 727, 730,
 731, 732, 733, 742, 743, 747, 748,
 750, 752, 755, 756, 760, 762, 770,
 773, 776, 779, 781, 808, 820, 854,
 868, 869, 879, 882, 886, 888, 890,
 894, 899, 902, 911, 912, 914, 915,
 940, 944, 947, 948, 952, 954, 962,
 965, 969, 970, 975, 978, 980, 991,
 993, 998, 1006, 1008, 1012, 1015,
 1023, 1028, 1041, 1057, 1058,
 1059, 1061, 1063, 1066, 1067,
 1070, 1072, 1074, 1081, 1084,
 1085, 1086, 1087, 1088, 1091,
 1093, 1094, 1095, 1096, 1098,
 1099, 1100, 1101, 1103, 1104,
 1106, 1107, 1109, 1110, 1111,
 1112, 1113, 1115, 1116, 1119,
 1121, 1122, 1123, 1124, 1125,
 1127, 1129, 1130, 1134, 1135,

- 1137, 1138, 1140, 1141, 1142,
1143, 1144, 1146, 1148, 1149,
1151, 1152, 1153, 1157, 1158,
1159, 1160, 1161, 1165, 1166,
1167, 1168, 1169, 1170, 1171,
1173, 1174, 1175, 1176, 1177,
1178, 1179, 1182, 1184
- Hâkân-ı Hâfîkeyn 184
- Hâkâniyye 402
- Hakikat-i Zelzele* 173
- Hâlât 340, 361
- Haleb 111, 205, 214, 225, 237, 294,
298, 331, 341, 342, 345, 347, 348,
351, 354, 356, 370, 371, 404, 405,
421, 423, 661, 953
- Halecân 870, 871, 879
- Hâlecân bin Vehm bin Sa'îd bin 'Âd
870
- Halede 155
- Halem 418
- Halemrâ'il bin Nedâh Şûr 726
- Hâlîk 94, 129, 143, 160, 164, 168,
342, 399, 439, 442, 443, 447, 453,
457, 462, 463, 480, 485, 525, 599,
718, 748, 760, 766, 780, 781, 817,
843, 870, 871, 894, 898, 904, 921,
927, 928, 930, 931, 932, 933, 934,
942, 943, 947, 949, 1010, 1029,
1110, 1113, 1119, 1161, 1167
- Hâlîk-ı 'Âlem 640
- Hâlîku'l-berâyâ 621
- Hâlîku'l-ümem 491
- Hâlî 311, 312
- Hâlî bin Ya'kûb 195
- Hâlic 861
- Hâlice 565
- Hâlic-i Azak 200
- Hâlic-i Baħr-i Koştançiniyye 393
- Hâlic-i Baħr-i Rûm 394
- Hâlic-i Berberiyye 314
- Hâlic-i İskenderiyye 322
- Hâlic-i İstanbul 200
- Hâlic-i Koştançiniyye 198, 199, 200,
226, 274, 276
- Hâlid 924
- Hâlid (Hz. Ays Evlâdından) 209
- Hâlid bin 'Abdu'llâh el-Kasrî 1004
- Hâlid bin 'Âş 922, 923
- Hâlidât 239
- Halîl 1009
- Halîl 910, 928, 930, 931, 933, 934,
935, 937, 938, 939, 940, 941, 944,
949, 955, 965, 966, 967, 970, 974,
975, 981, 983, 984, 986, 987, 988,
993, 995, 1007, 1009, 1010, 1011,
1012, 1013, 1015, 1017, 1020,
1021, 1022, 1046
- Halîl (Hz.) 347, 435, 911, 927, 929,
930, 931, 932, 933, 935, 936, 937,
938, 939, 940, 941, 942, 943, 944,
947, 949, 950, 951, 952, 953, 954,
955, 956, 957, 964, 965, 966, 967,
968, 970, 973, 974, 975, 976, 981,
982, 984, 985, 986, 988, 989, 992,
1001, 1005, 1006, 1007, 1008,
1009, 1010, 1011, 1012, 1013,
1014, 1017, 1018, 1019, 1020,
1021, 1022, 1024, 1045
- Halîl bin Hâbeşe 994
- Halîl-i Hâlîku'n-nâs 1008
- Halîl-i Hudâ 940, 950, 953, 982
- Halîl-i Rabbânî 970
- Halîl-i Raħmân 939, 957
- Halîliyye 397
- Halîlu'llâh 434, 920, 937, 945, 951,
954, 971, 973, 974, 981, 1014,
1017, 1023
- Halîlu'llâh (Hz.) 923, 925, 927, 933,
942, 951, 980, 984, 1010
- Halîlü'r-Raħmân 869, 920, 935, 953,
954, 976, 984, 1008, 1014, 1046
- Hallâk 93, 121, 1025
- Hallâk-ı Celîl 1012
- Hâlûd 848
- Hâm 534, 537, 539, 547, 549, 550,
845, 846, 847, 849, 850, 852, 853,
854, 855, 858, 859, 860
- Hâm bin Nûh 397, 549, 852, 886
- Hamâ 213, 288, 343, 350, 352, 356,
660, 752, 764, 829, 953

- Hamāmât 348
 Hâmân 1115
 Hāmân 649, 784, 785, 943, 944, 949,
 1098, 1099, 1115, 1117
 Hāmân-ı 'Amâlikî 784
 Hamdî 1029
 Hamdu'llâh-ı Müstevfî 78
 Hâmed 638
 Hamek 848
 Hamîd 199
 Hamîs 410, 428, 439, 446, 448, 454,
 460, 463, 471, 477, 483, 486, 492,
 499, 510, 545, 593, 595, 845, 855,
 907, 908, 919, 937, 940, 949, 982,
 1022, 1037, 1038
Hamîs fî Ahvâli Nefsi Nefîs 77, 964
Hamîs fî Ahvâli'n-nefsi'n-nefis 157
 Hamlic 402
 Hâmûs 439
 Han 706
 Han Day 712
 Han Gâv Zû 708, 715
 Han Şan Day 712
 Hân Zeçûhûn 665
 Hanâ 734
 Hanâ 330
 Hanâ'îş 585, 586, 587
 Hanbalık 664, 666, 674, 676, 677,
 678, 703
 Hâncû 311
 Hândmîr 79
 H'ândşâh 430, 441, 471, 491, 507,
 518, 519, 526, 532, 552, 895, 907
 Hânfevâ 330
 H'ângeşî 697
 Hânî 426
 Hânkû 311
 Hanna 1164
 Hanûh 724
 Harac 870
 Harâm 995
 Hârân 949
 Haraşna 365
 Harbâ 155
 Harcird 349
 Hardâme 572
 Hardûbzerğ 754
 Hardûs 1163
 Hâre-i Seyyâhîn 188
 Harem 415, 486, 1025
 Haremeyn-i Şerifeyn 423, 1183
 Harem-i Muhterem 963, 972
 Harem-i Muhterem-i Hudâ 964
 Harem-i Şerif 318, 486, 849, 876,
 881, 902, 906, 972, 1003, 1023,
 1025
 H'ârezm 201, 207, 222, 223, 308,
 344, 346, 352, 361, 363, 365, 383,
 419
 H'ârezm bin Yâfeş bin Nûh 383
 H'ârezmiyye 383, 419
 Haride 532
Haridetü'l-'acâ'ib 280, 314, 321
 Hâriş 294, 440, 498, 908, 1004
 Hâriş bin Cile 830
 Hârik 329
 Hârim 205
 Hâris bin 'Abdu'llâh bin Ebî Rebî'a-i
 Maḥzûmî 1004
 Harrân 206, 215, 342, 346, 351, 396,
 729, 826, 920, 949, 951, 953, 1014,
 1122
 Hartibâ 627
 Hartibâ bin Mâlik 627
 Hartumart 215
 Harübâ 630, 631, 632, 634, 635
 Harübâ bint Tûtîs 631
 Hârûn 734, 1112, 1114, 1169
 Hârûn 287, 487, 726, 738, 943,
 1112, 1113, 1114, 1115, 1119,
 1120, 1121, 1123, 1133, 1134,
 1135, 1169
 Hârûn (Hz.) 287
 Hârûn '*aleyhi's-selâm* 287, 724, 1117,
 1121, 1123
 Hârûn 'Azem 733
 Hârûn bin Humâreveyh bin Ahmed
 bin Tolun 621
 Hârûnu'r-reşid 214, 340, 341, 352,
 368, 402

Hārūriyye 833
 Hārūt ve Mārūt 174, 232, 531, 532,
 570, 605
Hasā'isu'l-büldân 373
 Hasan (Hz.) 1102
 Hasan Başrî 539
 Hasan bin 'Ömer 732
 Hasan bin 'Ömer bin el-Haṭṭāb 346
 Hasan Müctebā 539
 Hasankeyf bk. Hışnkeyfā
 Hasebiyye 323
 Haşîn-i Bedriyye 205
 Hasû 722
 Hâşeg 689
 Hâşegiyân 690
 Hâşi' 160
 Hâşim 996, 997
 Hâşim bin 'Abdimenâf 335
 Haṭîb-zâde 111
 Hâtîfî 79
 Hatlân 349
 Haṭṭābî 1180
 Hatûh 503
 Havâric 119
 Havariler 1174, 1175
 Havâriyyûn 366, 411, 796, 802, 813,
 1174, 1175, 1176, 1177, 1178
 Haver 725
 Havernak 123, 330, 335
 Havf 600, 635
 Havf 324
 Hâvil 169
 Havil 605
 Hâviye 163
 Havrâ 318
 Havrân 324, 953
 Havrân-ı Şâm 333
 Havvâ 137, 443, 462, 466, 467, 468,
 470, 471, 473, 474, 476, 477, 478,
 479, 482, 483, 484, 486, 488, 489,
 490, 492, 493, 494, 496, 497, 498,
 506, 508, 509, 512, 513, 514, 515,
 540, 591, 592, 949, 982, 1028,
 1040
 Havzûn 736

Havzû'l-benâdîka 199
 Hay Şû Si 698
 Hay Zûn 716
 Hayâlî 111
Hayâtü'l-hayevân 249, 846
 Hayber 316, 318
 Hâyed 638
Hayevân 269
 Hayevân (Şehri) 311
 Hayme 378
 Hayû Ven 703
 Hayve 199
 Hayyâbe 193
 Hayzûn 631, 632, 633, 634
 Hayzûn-ı Mü'tefikî 632, 633
 Hazael 761
 Hazâm 1023
 Hazar 180, 185, 201, 225, 227, 281,
 282, 292, 359, 367
 Hazar Bahri 289
 Hazeķiyâ 746, 747, 748, 766, 772
 Hazeķiyâ bin Ahâz 746
 Hazeķiyel 754
 Hazeķiyel Nebî 754
 Hazer 388, 401, 402, 847, 848, 860,
 861, 864, 865, 916
 Hazer bin Yafeş 863
 Hazez 180, 384
 Hażîre-i Kuds 162
 Hażret-i Bârî 64, 129, 232, 411, 434,
 531, 556, 592, 934, 1022
 Hażret-i Bârî Hudâ 65, 136, 140, 143,
 162, 165, 438, 450, 451, 453, 592,
 682, 724, 755, 853, 904, 911, 952,
 973, 1011
 Hażret-i Haķ 270, 411, 510, 524,
 652, 826, 919, 1031
 Hażret-i Hallâķ 491, 531
 Hażret-i Peygâmbere 54, 109, 137,
 162, 292, 335, 399, 456, 980, 1019,
 1041
 Hażret-i Şani' 121, 137, 442, 448,
 507
 Hażrûn 725
 Hażûra 537

Hecer 392, 857
 Heft Kal'a 686
 Helene 326
 Hemedân 289, 292, 340, 341, 346,
 349, 354, 358, 418
 Henek 389
 Heraql 660, 833, 834, 835, 836
 Heraql Kayşer 834
 Heraqlle 214, 358, 362, 368
 Heraqliye 797, 835
 Heraqliyûs 834
 Herât 326, 341, 349, 355, 358, 381,
 417
 Hercib 583
 Hercib bin Süreyd 583
 Herdânâ 1162
 Heremân 373, 522
 Heremeyn 373
 Herkend 196, 197
 Hermâs 216
 Hermes 611, 612, 912
 Hermes bin Rûmî bin Layzî bin Yûnân
 bin Târeḡ bin Yâfeş bin Nûḡ Necî
 908
 Hermesü'l-herâmise 519
 Hermîs 610
 Herodias 1162
 Hersek 394
 Herûme 802, 803, 804, 806, 807
 Herût 724
 Hervâre 388
 Hetsron 1144
 Hettâḡ 358
 Hetvâ 747
 Hev 206
 Hevâre 859
 Hevenkûs 838
 Heyâtîle 383
 Heykel bint Mâyûs İbn Uḡnûḡ 534
 Heykelü'z-Zühre 365
 Heymân 727
 Heymân bin Yevâil 727
 Heyṡal bin 'Âlim 849
 Hezârşeb 365
 Hezîme 876

Hırvât 226, 394, 406
 Hışn bin 'Ammâre 329
 Hışn Elṡâf 329
 Hışn İbn 'Ammâre 193
 Hışn Yezîdiyye 347
 Hışn-ı Demlûḡ 311
 Hışn-ı Eblaḡ 315
 Hışn-ı Manşûr 346, 371
 Hışn-ı Mehdî 220, 323
 Hışn-ı Zü'l-karneyn 216
 Hışnkeyfâ 216, 347
 Hışnu'l-Ekrâd 288, 346
 Hıṡâ 197, 349, 403, 427, 590, 628,
 662
 Hıṡâ'iyân 590, 867
 Hıṡây 181, 662, 663, 664, 665, 666,
 668, 669, 670, 674, 676, 677, 678,
 679, 680, 681, 684, 685, 686, 687,
 688, 689, 697, 698, 699, 700, 702,
 703, 704, 705, 706, 707, 708, 710,
 713, 714, 716, 717, 721
 Hıṡâyî 687
 Hıṡâyiler 665, 668, 669, 686, 698
 Hıṡâyiyân 685, 687, 701
 Hıṡây-nâme 663, 674, 686, 696, 717
 Hızr 56, 311, 726, 763, 907, 1128,
 1129, 1130, 1131
 Hızr (Hz.) 255, 907, 910
 Hî Vâng 706
 Hî Zûn 716
 Hîbâ'u'l-maḡzar 724, 727, 740
 Hîbâ-yı Maḡzar 725
 Hîbre 807
 Hîcâz 51, 195, 230, 292, 311, 314,
 316, 317, 318, 319, 329, 332, 337,
 370, 391, 392, 846, 872, 885, 888,
 911, 994, 1001, 1005, 1008, 1010,
 1024, 1122, 1174, 1178
 Hîcr 885, 888, 894, 1024
 Hidâne 527
 Hilâl bin el-Muḡassin 429
 Hilâne 820, 825, 826, 908
 Hilarius 802
 Hilâverd 358
 Hille 329

- Hille-i Beni'l-Merāk 329
 Hille-i Rebile 329
 Hımş 205, 213, 288, 304, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 350, 355, 421, 953
 Hımyer 361, 616, 617, 629, 876, 908
 Hımyeri 909
 Hımyeriler 616, 617, 629, 908
 Hind 87, 176, 181, 182, 189, 192, 224, 229, 235, 242, 248, 253, 257, 260, 265, 266, 267, 292, 294, 310, 312, 313, 314, 315, 318, 334, 336, 337, 338, 339, 354, 382, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 421, 427, 446, 482, 484, 492, 540, 547, 605, 627, 637, 665, 678, 689, 691, 695, 704, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 847, 854, 858, 1161
 Hind bin Hām bin Nūh 387
 Hind Deñizi 188
 Hind Nehri 324
 Hindicān 380
 Hindiler 223, 254, 312, 665, 673, 858
 Hindü 719
 Hindü bin Gūş bin Hām 858
 Hindüstān 299, 300, 306, 317, 349, 391, 482, 719, 720, 721, 814, 854
 Hırde 311
 Hıre 329, 335
 Hıre 364
 Hıretü'l-beyzâ 329
 Hirodes 1160
 Hirodüs 1160, 1162, 1163, 1177
 Hirodüs el-Aşğar 1177
 Hişām bin Kelbî 347
 Hıt 215, 385
 Hız 676
 Hızān 348
 Hocend 420
 Hodhabb 673
 Honlandiye 794
 Honorius (I.) 804
 Honorius (II.) 808
 Honorius (III.) 809
 Horāsān 176, 193, 269, 301, 307, 328, 329, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 363, 365, 367, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 394, 402, 416, 420, 482, 547, 851, 918, 972, 1001
 Horāsān bin 'Ālim 849
 Hormisdas 802
 Horüşiyuş-i Endülüsî 655
 Hoşa' bin Abelād 754
 Hoşe'a 765, 766
 Hoşe'a bin İlä 765
 Hıten 176, 197, 361, 427, 628, 662, 663, 664, 678, 681
 Hristiyanlar 348, 1017
 Hü 178
 Hü Dān 716
 Hü Day Day 713
 Hü Lencî Ayâgî 714
 Hü Tāyer Ven 716
 Hubel 1025
 Hucend 223, 361, 420
 Huceyrān 379
 Hüd 436, 487, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 878, 879, 880, 882, 883, 884, 885, 1095
 Hüd bin Alhulūd bin Sa'd bin Âd 884
 Hüd Nebî 883
 Hüd Peyğamber 145
 Hüd Şî Day 713
 Hudā 53, 68, 97, 121, 129, 133, 152, 153, 167, 173, 179, 185, 212, 233, 249, 263, 270, 281, 287, 325, 404, 411, 414, 442, 447, 449, 474, 479, 484, 486, 490, 491, 496, 498, 499, 504, 507, 510, 518, 519, 520, 523, 530, 535, 541, 547, 549, 557, 600, 617, 650, 652, 659, 681, 682, 701, 717, 722, 737, 738, 741, 747, 749, 759, 761, 768, 771, 772, 780, 817, 818, 822, 831, 841, 880, 889, 891, 892, 893, 899, 900, 903, 904, 905, 911, 912, 923, 925, 945, 953, 955, 961, 962, 964, 974, 981, 983, 988,

- 999, 1002, 1019, 1022, 1029, 1033,
1036, 1047, 1074
Hudâvend 875, 881, 986
Hudâyî 801
Hudeys 415
Hüdiyye 824
Hüdnânkû 675
Hüdu'n-Nebî 870
Hûḥan Guvân Hüge 711
Hulâsatü'l-vefâ 75
Hüldâ 750
Hulûd 870
Hulûd bin Sa'îd bin 'Âd 870
Hulvân 289, 348, 354, 378, 379, 417,
418, 766
Humânî bint Behmen 322
Humâreveyh İbn Ahmed bin Tolun
211
Humus bk. Hımş
Hünec 349
Huneyy 870
Hüng Vâng 706
Hüng Ven 689
Hür 313
Hür 335
Hurâs 498
Hüreydis 388
Hüriyâ 951
Hüşâl 572, 573, 574
Hüşâl bin Huşaylim 573
Huşaylim 572, 573
Huşayn bin Nümeyr 1001
Hüseyh 518
Hüst 349
Hüş Çüng Bâý 698
Hüşâng 688, 689
Hüşeng 356
Hüşeym 725
Huṭame 163
Huvâ Day 712
Huvâjen 705
Huvâkand 361
Huvâr 361
Huvâş 330
Huveylid 1102
Huveyreş 294
Hüyem 726
Hüyî 724
Hüzâ'a 994, 995, 1026
Huzeyfe 771
Hüzistân 176, 207, 220, 316, 319,
323, 327, 331, 332, 333, 338, 378,
379, 380, 394, 420
Hübeyre bin Ebî Vehb [el]-Maḥzûmî
1000
Hüccetü'l-muḥakkikîn 77
Hülâgû Hân 206, 341, 426, 452, 688
Hümâ 113, 138, 139, 142, 215, 263,
450, 700, 701, 887, 1155
Hümâm bin Meniyye 77
Hünûd 76, 718
Hürmüz 193, 304, 328, 339, 381,
831, 832, 833, 834
Hürmüz Kisrâ 833
Hüseyn (Hz.) 1102
Hüseyn-i Şehîd 337
Hüseyn Baykara 431
Hüseyn bin 'Alî-i Murtażâ 294, 987
Hüseyn bin Muḥammed bin Ḥasan
ed-Diyârbekrî 77
Hüseyn bin Muḥammed bin Ḥasan-ı
Diyârbekrî 410
Hüseyn İbn İmâm 'Alî 987
Hüseyn İbn Sinâ 208
Hüseyn Mîrzâ İbn Baykara (Sultân)
89
Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi 90
Hüsna 995
Hüsrev 220, 289
Hüsrev (Monlâ) 111
Hüsrev Paşa (Mîr-i Mîrân-ı Vân) 206
Hüsrev ü Şîrin 564
Hüsrevcürd 349
Hüsrevşâh 361
Hyginus 797

İ

İklimā 498, 499
 İklimün 557, 558
 İklimün bin Būdşir 604
 İklimün-ı Kāhin 598
 İlğadīn 419
 Irāk 51, 176, 215, 249, 271, 307,
 316, 318, 319, 322, 323, 328, 329,
 333, 334, 335, 336, 337, 338, 346,
 348, 349, 351, 353, 370, 377, 378,
 379, 382, 385, 390, 391, 446, 532,
 547, 578, 918, 925, 1001, 1120,
 1178
 Irāk bin 'Ālim bin Sām 849
 Irākeyn 850
 Irāk-ı 'Acem 289, 394
 Irāk-ı 'Arab 394, 423, 481
 İsfahān 220, 221, 262, 263, 319, 322,
 333, 338, 339, 340, 378, 379, 380,
 381, 383, 394, 418, 482, 766
 İsfahān 51
 İştahr 207, 322, 335, 339
 İtfih 621
 İtfihā 612
 İtrikatü's-şoğd 419

İ

İbāhiye 392
 İbhar 739
 İbiza Adası 273
 İblis 157, 159, 160, 163, 165, 166,
 183, 209, 398, 414, 439, 440, 441,
 442, 446, 449, 450, 453, 460, 471,
 473, 474, 476, 477, 482, 497, 502,
 504, 508, 518, 520, 525, 526, 527,
 529, 534, 610, 634, 645, 828, 845,
 846, 897, 921, 937, 938, 958, 959,
 964, 981, 982, 984, 985, 1025,
 1049, 1050, 1091, 1092, 1146,
 1160, 1171, 1178

İbn 'Abbās 153, 158, 161, 163, 165,
 171, 172, 173, 216, 232, 282, 302,
 426, 428, 446, 453, 466, 467, 470,
 471, 481, 484, 490, 499, 513, 514,
 545, 845, 880, 903, 984, 991, 1181
 İbn 'Abdü'l-ber 375
 İbn Arnibā-yı Mantıkī 658
 İbn 'Asākir 1181
 İbn Āzer 930
 İbn Bibi 78
 İbn Cerir 73, 74, 125, 466
 İbn Cerir-i Taberi 75
 İbn Cevzi 430, 468
 İbn Ebī Dāvūd Abādī 343
 İbn Eḥāv 744
 İbn el-Cevzi 75, 76
 İbn el-Ḥacer 77
 İbn el-Melek 77
 İbn Eşir 73, 74, 76, 77, 125, 150,
 184, 185, 186, 194, 204, 208, 212,
 215, 224, 231, 239, 254, 255, 401,
 402, 403, 428, 432, 433, 532, 560
 İbn Esir 226
 İbn Fārisī 430
 İbn Firiste 134
 İbn Ḥallikān 76
 İbn Ḥ'āndşāh 73
 İbn Ḥavkal 222, 223, 380, 383
 İbn Ḥayyān 1180
 İbn Hemedānī 429
 İbn Ḥurdāzbih 225
 İbn Ḥurrem 409
 İbn Hübeyre (Vezir) 281
 İbn İshāk 230, 998, 1001
 İbn Ḳalimūn 570
 İbn Keşir 73, 75
 İbn Lübāne 273
 İbn Mes'ūd 467, 979
 İbn Mukle 452
 İbn 'Ömer Ceziresi 289
 İbn Rebi' 471
 İbn Sa'id 285
 İbn Sa'id-i Mağribi 409
 İbn Sayrāfi 243
 İbn Sīnā bk. Şeyhu'r-re'is [İbn Sīnā]

- İbn Şahne 395, 396
İbn Şeddād 550
İbn Ṭalḥa 142
İbn ‘Utbe 998
İbn Verdi 184, 250, 259
İbn Yahyā 471
İbn Zübeyr 979, 1001, 1002, 1003, 1004
İbnü'l-Eşir 230, 280
İbrahim 927, 929, 932, 936, 939, 941, 976, 987, 1014, 1019, 1144
İbrāhīm 236, 436, 738, 911, 920, 922, 923, 928, 929, 932, 933, 938, 940, 941, 942, 943, 944, 949, 952, 976, 978, 981, 984, 985, 986, 992, 1007, 1011, 1012, 1013, 1015, 1022, 1057, 1078, 1082, 1083, 1089, 1146
İbrāhīm (Emir) 148
İbrāhīm (Hz.) 145, 236, 292, 323, 325, 342, 397, 425, 427, 434, 435, 436, 437, 490, 499, 536, 630, 907, 911, 920, 925, 926, 928, 929, 930, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 940, 942, 944, 948, 949, 951, 952, 953, 955, 956, 960, 967, 969, 970, 974, 975, 978, 979, 986, 987, 994, 1005, 1006, 1009, 1010, 1011, 1012, 1018, 1019, 1020, 1022, 1024, 1026, 1046, 1060
İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām 236, 487, 921, 924, 925, 926, 934, 936, 940, 942, 957, 967, 968, 977, 980, 984, 1013, 1021, 1023, 1082, 1095, 1139
İbrāhīm bin Äzer 935, 938
İbrāhīm bin Edhem 346
İbrāhīm bin Vaşif Şāh 184, 560, 562
İbrāhīm bin Vaşif Şāh Kitābı 863
İbrāhīm el-Ḥalil 236, 396, 424, 444, 555, 907, 909, 911, 919, 924, 927, 941, 948, 952, 964, 965, 973, 978, 990, 992, 993, 1019
İbrāhīm el-Ḥalil (Hz.) 862, 994
İbrāhīm el-Ḥalil (Kaşabası) 952
İbrāhīm Ḥalil 427, 949, 977, 1005
İbrāhīm Ḥalilu’llāh 351, 435
İbrāhīm İbn Manşūr-ı Nişābüri 977
İbrāhīm İbn Vaşif Şāh 184
İbrāhīm Makamı 955
İbrahim Peygamber 968
İbrānī 658, 767, 783, 832, 841, 953, 967, 1042
İbrāniler 286
İbrāniyye 325, 410
İdiyānūs 815
İdiyānūs Kayşer 815
İdris 183, 186, 397, 436, 437, 519, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 529, 531, 532, 536, 552, 554, 557, 559, 567, 869
İdris (Hz.) 373, 487, 525, 531, 532, 555, 557
İdris ‘aleyhi’s-selām 372, 443, 487, 521, 522, 524, 554, 555, 557, 590
İdris Nebi 372, 435, 522, 524, 555
İdris Peygamber 145, 186, 395, 515, 650
İdrisiyye 556
İdrisü’n-Nebi 183, 519, 555
İfrikiyye 198, 274, 297, 310, 317, 323, 324, 327, 328, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 345, 354, 375, 394, 600, 642, 653, 658, 787, 798
İfriş Ceziresi 272
İğnūs 797
İhtişār 549, 590, 621, 637
İhtişār-ı ‘Acā’ib 609
İhtişār-ı Kitābü'l-‘acā’ib 519
İhtişār-ı Vaşif Şāh 590
İhtişārü'l-‘acā’ib 186, 194, 196, 198, 224, 248, 268, 518, 536, 548, 549, 555, 560, 592, 605, 617, 630, 650, 653
İhvānu’s-safā 306, 521
İhyā’u'l-‘ulūm 75
İklil 180
İkrime 481, 979
İl 1031
İlāh 469, 929, 932, 1115

İlâh 81, 397, 409, 463, 481, 485, 499,
506, 589, 625, 759

İlâhî 139

İlâhî 64, 81, 84, 102, 103, 122, 134,
136, 138, 151, 154, 158, 160, 165,
166, 169, 170, 173, 174, 232, 233,
258, 265, 288, 294, 325, 393, 414,
438, 439, 445, 446, 447, 448, 449,
451, 452, 453, 456, 460, 463, 467,
470, 472, 473, 474, 475, 477, 480,
482, 484, 497, 499, 510, 512, 516,
523, 537, 538, 539, 541, 542, 543,
544, 592, 596, 630, 643, 664, 667,
726, 727, 730, 734, 735, 741, 748,
749, 750, 756, 758, 761, 764, 766,
772, 774, 779, 840, 850, 852, 870,
876, 879, 881, 883, 887, 889, 890,
900, 902, 903, 905, 910, 911, 924,
925, 938, 947, 948, 958, 959, 960,
963, 966, 968, 969, 976, 977, 980,
981, 982, 983, 990, 991, 993, 994,
998, 1006, 1007, 1008, 1012, 1015,
1024, 1029, 1036, 1053, 1093

İlâhiyye 50, 64, 134, 158, 162, 167,
168, 169, 372, 407, 408, 411, 438,
458, 462, 482, 483, 513, 514, 591,
600, 601, 694, 795, 839, 855, 862,
907, 914, 944, 976, 1006, 1014,
1019, 1031

İlâk 359

İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-Harâm 77

İ'lâm fî A'lâmi Beyti'llâhi'l-ḥarâm 989

İlâriyûs 802

İlâvus 521

İleyâ 723

İlhânî 688

İlis 807

İliyâ 325, 955, 1132

İlyâ 755, 759, 760, 761, 763, 1031,
1032, 1033, 1034

İlyâ Nebî 762

İlyâ Şayalon 755

İlyâs 1129

İlyâs 726, 1129

İlyâs (Hz.) 487

İmâdü'd-dîn (Sulṭân) 410

İmâdü'd-dîn bin Keşir-i Şâmî 77

İmâdü'd-dîn-i Kebîr 910

İmâmeyn 158

İmlâk bin 'İmlik bin Kâbil 533

İmlâku'l-evvel bin Lâvez bin Sâmbin
Nûh 629

İmlik 415, 848

İmlik bin Lâved bin Sâmb 875

İmrân 1098, 1099, 1102, 1113, 1164,
1166, 1168

İmrân bin Yeşhur bin Kâhat bin Lâvî
bin Ya'kûb 1097

İmyer 876

İncil 1170

İncil 410, 435, 802, 813, 991, 1162,
1170, 1173, 1174, 1176, 1178,
1179

İndâhîs 631, 632, 634, 635

İngiletere 789, 790, 809, 810

İngiletere Cezîresi 803

İnnocentius (I.) 801

İnnocentius (II.) 809

İnnocentius (III.) 809

İnnocentius (IV.) 810

İnnocentius (V.) 810

İnnosîtûs 801, 809, 810

İoannes (I.) 802

İoannes (II.) 803

İoannes (III.) 803

İoannes (IV.) 804

İoannes (V.) 805

İoannes (XXI.) 810

İrân 235, 362, 364, 365, 377, 379,
638, 664, 704, 708, 789

İreb fî Ensâbi'l-Arab 400

İrem 472, 473, 565, 848, 850, 870,
885, 939

İrem bin Sâmb 849

İrem-i Zâtü'l-'imâd 606, 848

İriyâ 789

İrka 353

İrkin Ya'ûş 518

İsâ 410, 411, 435, 436, 437, 462,
795, 801, 1160, 1161, 1163, 1167,

- 1168, 1169, 1170, 1171, 1172,
1173, 1176, 1177, 1178, 1179,
1180, 1181
İsâ 1174
İsâ (Hz.) 126, 174, 238, 295, 296,
325, 326, 407, 410, 411, 427, 435,
437, 487, 488, 539, 772, 796, 812,
825, 941, 1150, 1162, 1179, 1181,
1183, 1184
İsâ (Meryem Oğlu) 827, 1175, 1180,
1181, 1183
İsâ (Meryem Oğlu) 772, 1175, 1180,
1183
İsâ (Rûḥu'llâh) 434
İsâ *'aleyhi's-selâm* 1140, 1160, 1162,
1164, 1167, 1170, 1171, 1173,
1174, 1176, 1177, 1178, 1179,
1180, 1182, 1183, 1184
İsâ bin 'Alî bin 'Abdu'llâh İbn 'Abbâs
216
İsâ bin Meryem 811, 812, 1181, 1183
İsâ bin Meryem 1181
İsâ Mesih (Meryem Oğlu) 1167
İsâ Peygamber 145, 1175
İsâ Rûḥu'llâh 110, 436
İsâd 621, 622, 623, 650
İsâd bin Merķüş 621
İsâf 1025
İşâf 826
İşakçı 226
İsbicâb 307, 308
İsen Tişî 669
İsevî 47, 238, 800
İseviyye 406, 796, 802, 811, 825
İsferâyîn 341, 417
İsferîn 341
İshâk 976, 978, 1144
İshâk 487, 738, 957, 975, 976, 977,
979, 987, 988, 1009, 1010, 1011,
1012, 1027, 1037, 1057, 1089
İshâk (Hz.) 145, 325, 977, 979, 988,
1010, 1011, 1026, 1029, 1030,
1031, 1040, 1045, 1046, 1060
İshâk bin Halîl 1026
İshâk bin İbrâhîm 356
İshâk bin İsmâ'il 915
İshâk Peygamber 209, 979, 1040
İskender 70, 94, 184, 185, 205, 239,
240, 247, 258, 259, 280, 316, 320,
321, 322, 336, 341, 347, 361, 425,
427, 568, 598, 658, 660, 708, 826,
835, 907, 908, 909, 910, 911, 914,
918, 920
İskender bin Filikûs 908
İskender-i Feylesûf 322
İskender-i Hîmyerî 910, 912, 918
İskender-i Kebîr 322
İskender-i Kübrâ 907, 910, 915, 918
İskender-i Rûmî 364, 376, 657, 812,
909, 910, 918
İskender-i Rûmî İbn Filikûs 910
İskender-i Rûmiyye 605
İskender-i Yünânî 306, 907
İskender-i Zü'l-karneyn 145, 184,
217, 239, 253, 259, 265, 284, 320,
358, 364, 427, 598, 869, 907, 908,
910, 911, 914
İskenderiyye 199, 203, 262, 276, 285,
307, 320, 321, 330, 333, 372, 374,
410, 579, 598, 603, 619, 621, 628,
634, 647, 659, 660, 661, 662, 811,
813, 815, 820, 825, 826, 828, 833,
912, 918, 1097, 1098
İskenderiyye Buñarı 339
İskenderiyye-i Şaniye 633
İskenderüne 343
İskenderüne Buñarı 339
İskenderûs 661, 817
İskillkend 341
İslâm 48, 71, 76, 78, 106, 108, 109,
134, 140, 141, 150, 159, 160, 169,
208, 273, 274, 332, 341, 342, 350,
351, 355, 357, 402, 403, 405, 426,
462, 463, 505, 514, 538, 540, 554,
558, 590, 625, 659, 664, 666, 669,
672, 678, 688, 718, 723, 729, 780,
781, 788, 789, 804, 806, 807, 809,
837, 842, 874, 876, 882, 889, 892,
895, 908, 916, 921, 934, 941, 943,
949, 965, 988, 1024, 1030, 1034,

- 1070, 1071, 1089, 1097, 1114,
1115, 1143, 1173, 1176, 1177,
1178
İslamiyye 274, 324, 336, 358, 361,
376, 387, 406, 409, 678, 835, 841
İsma'il 154, 488, 911, 957, 967, 968,
970, 971, 973, 974, 975, 977, 978,
979, 980, 981, 984, 985, 986, 987,
988, 989, 1006, 1007, 1008, 1009,
1011, 1021, 1022, 1023, 1025,
1057
İsma'il (Hz.) 236, 292, 488, 490, 499,
526, 630, 911, 950, 965, 966, 968,
971, 972, 973, 974, 978, 980, 981,
982, 983, 984, 985, 986, 1006,
1007, 1008, 1009, 1010, 1011,
1020, 1021, 1022, 1023, 1024,
1025, 1036
İsma'il (İmām) 507
İsma'il 'aleyhi's-selām 487, 973, 983,
1025
İsma'il bin İbrāhīm el-Ḥalīl 1021
İsma'il Peyğamber 415, 979
İsma'iliyye 298, 351
İsmail 971, 978, 987, 1023, 1129
İsmailoğulları 1023
İsnā 315
İspānya 376, 788, 789, 792, 800, 810,
824, 838
İspānyol 360
İsrā'il 406, 730, 736, 750, 755, 759,
765, 766, 769, 952, 988, 1031,
1104, 1115, 1116, 1120, 1121,
1123, 1124, 1132, 1134, 1135,
1138, 1140, 1148, 1158, 1160,
1163, 1173, 1174
İsrā'ililer 728, 729
İsrāfil 151, 159, 445, 454, 455, 465,
466, 513, 940, 1015, 1129
İsrailoğulları 1118
İştahri 238
İstanbul 84, 92, 111, 180, 321, 364,
367, 408, 516, 790, 801, 805, 833,
836, 837, 909, 1017
İstanca 211
İşū 400
İşū bin İshāk bin İbrāhīm 638
İşā 737, 1144
İşā bin 'Uveyd bin Yā'ir bin Selmūn
bin Mecūn bin A'mā bin Rebāb bin
Rākīd bin Ḥaşrūn bin Kāreẓ bin
Yehūdā bin Ya'kūb bin İshāk bin
İbrāhīm 1144
İşā' 1158
İşān 725
İşbiliyye 211, 341, 376, 788, 838
İşboşet 736
İşboşet bin Şāul 736
İşrāku't-tevāriḥ 427, 436, 504, 515,
1031, 1122, 1157, 1179
İştihān 359
İṭāliyā 830
İthream 740
İtil 227, 402
İtlit 199
İtmār 848
İtrīb 614, 615, 616, 631
İtrīb bin Kiftīm 614
İyād 848
İyāz (Kāḍi) 254
İzār 896, 898, 899
İzid 84, 933, 966
İznigmīd 364
İznik Konsili (1.) 800
İzzü'd-dīn 'Abdü'l-'Aziz bin 'Ömer bin
Mühenned (Şeyḥ) 989
İzzü'd-dīn bin Kılıçarslan 355
İzzü'd-dīn Mes'ūd bin Kılıçarslan 353
İzzü'd-dīn Mes'ūd İbn Kılıçarslan 345
- ## J
- Japhia 740
Jehoahaz 751, 764
Jehoiada 744
Jehoram 744
Jehosheba 744
Jehu 761, 763

Jerimoth 740
 Jeroboam (II.) 764
 Joash 744, 764
 Josiah 749
 Jüd Jîng 710

K

Ḳaan 716
 Ka'b bin Aḥbār 848
 Ḳabale Asîr 726
 Ka'be 74, 169, 236, 326, 371, 425, 428, 446, 490, 491, 513, 874, 881, 919, 969, 970, 979, 991, 994, 995, 997, 998, 999, 1001, 1002, 1003, 1006, 1007, 1025, 1063, 1069, 1183
 Ka'be-i Mükerrreme 67, 166, 237, 991, 1002
 Ka'be-i Müşerrefe 125, 292, 318, 989, 991, 1004
 Ka'ber 857
 Ḳabes 155
 Ka'betu'llāh 316, 396, 874, 911, 989, 991, 993, 998
 Kābil 307, 336, 388, 389, 419, 719
 Ḳābil 303, 489, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 514, 515, 516, 517, 520, 527, 532, 533, 536, 554, 559, 560, 854, 887
 Kābil bin Mahalā'el bin Ḳaynān 336
 Kābilistān 306, 307
 Ḳābis 335, 381, 1041
 Ḳābūs bin Muş'ab 1090
 Ḳābūs bin Muş'ab bin Reyḡān 1089, 1097
 Ka'bü'l-aḥbār 143, 147, 151, 152, 174, 436, 466, 469, 524, 979
 Kād 723, 725, 1032
 Ḳāḍī 'Aḍud bk. Aḍud (Ḳāḍī)
 Ḳāḍī 'İyāz bk. İyāz (Ḳāḍī)
 Ḳāḍī Beyzāvi bk. Beyzāvi (Ḳāḍī)
 Ḳādimün-ı Mıṣrî 514, 520

Ḳadîr 517
 Ḳādîr 84, 153, 843, 850, 1029, 1125
 Ḳādis 363
 Ḳādisiyye 335, 378
 Ḳāḍiyyü'l-hacāt 939
 Ḳāf 1156
 Ḳafsa 336
 Kāfur 163
 Kāhem bin Mu'dān 646, 650
 Ḳahhār 150, 415, 750
 Ḳāhire 237, 336, 394
 Ḳahremāne 627
 Ḳahṣā'il 503
 Kaḥtā 354
 Ḳahṭān 415, 850
 Ḳahṭān bin Hūd 400
 Ḳā'in 353, 381
 Ḳā'im'anḳā 215
 Ḳā'imü'l-hermel 213
 Ḳākūr 1158, 1164
 Ḳal'a-i Ca'ber 214, 354
 Ḳal'a-i Eriḡā 727
 Ḳal'a-i Fiḍḍa 186
 Ḳal'a-i Hısn 186
 Ḳal'a-i Necm 371
 Ḳal'atü'r-Rüm 214, 354, 371, 385
 Ḳalādiyūs 808
 Ḳalāḳulā 389
 Ḳalār 369
 Kālāv 354
 Ḳalavziye 363
 Ḳaldenfetis 658
 Kaleb bin Būfā bin Fārez bin Yehūdā 724
 Ḳālevreye 199
 Ḳalhār 314
 Kālib 1133
 Kālib bin Fetā 1133
 Ḳālīkalā 221, 289, 340, 353
 Ḳalīmūn 558, 570, 615, 616
 Kalīmūn bin İtrīb 616
 Ḳalīmūn İbn İtrīb 615
 Ḳalīmūn-ı Kāhin 557, 589
 Ḳalleri 323
 Ḳalmaḳ 669, 673

- Ƙalû 724
 Ƙâlûn Bûzâ 754
 Ƙâlûnğara bint Bağlamyûs 621
 Ƙâlyû 725
 Ƙalyûb 204
 Ƙamâr 256, 388
 Ƙamâr Deyr 421
 Ƙamârî 256, 314, 388
 Ƙamer Cezîresi 247
 Ƙamere 637
 Ƙâmerûn 314
 Ƙâmerûn Tağları 189
 Ƙâm-ı Firûz 222
 Ƙâmûs 315, 366, 373, 377
 Ƙandehâr 307, 336, 417, 665, 721, 858
 Ƙanderîne 389
 Ƙanîle 314
 Ƙânim 311
 Ƙânit 160
 Ƙâniyye 661
 Ƙanşûrî 235
 Ƙanğaratu Zâti'l-'acâ'ib 611
 Ƙanûc 223
 Ƙânûh 886
 Ƙânûh 886, 887, 888
 Ƙânûh bin Ubeyd 887
 Ƙânûn 338
 Ƙaplan Şâh 916
 Ƙara Âmid 394
 Ƙara Hıñây 665, 666, 714, 715
 Ƙarabâğ 394
 Ƙaracâng 665
 Ƙaradeniz 199, 200, 201, 226, 394
 Ƙarağum 336
 Ƙarağurum 669
 Ƙarâğûs 656
 Ƙaralar 637, 642
 Ƙaraman 176, 199, 359
 Ƙaravân 859, 1178
 Ƙardâr 336
 Ƙargâmiş 385
 Ƙarînûs 824
 Ƙarîğrikûs 809
 Ƙarizin 336
 Ƙarğara 362
 Ƙarğisâ 215, 353
 Ƙarğûra bin Mersûm 655
 Ƙarlili 394
 Ƙarmisîn 353
 Ƙarnâs 584
 Ƙârş 340
 Ƙarğacenne 336, 642, 659
 Ƙârûn 314, 726, 1138
 Ƙârûn bin Yişhâr 726
 Ƙârûs 824
 Ƙarye-i Cebbârin 320
 Ƙarye-i Cedid 367
 Ƙaryetü'l-cebbârin 331
 Ƙaryetü's-selâm (Beyt-i Makdis) 325
 Ƙâryûs 819
 Ƙâryûs Ƙayşer 819, 825
 Ƙasâmût 657
 Ƙasımpaşa 367
 Ƙaşr 202, 217
 Ƙaşr İbn Hübeyre 336
 Ƙaşr-ı 'Abdû'l-Kerîm 202, 354
 Ƙaşr-ı Ahmed 354
 Ƙaşr-ı Ebyaz 253
 Ƙaşr-ı Ğumdân 391
 Ƙaşr-ı Havernağ 329
 Ƙaşr-ı Müşeyyede 392
 Ƙaşr-ı Mütevekkil 217
 Ƙaşr-ı Şem' 786
 Ƙaşr-ı Şirîn 354
 Ƙaşru İbn Hübeyre 217
 Ƙaşru'l-lüşûş 354
 Ƙaşşatiz 194
 Ƙaştamonı 362, 367, 835
 Ƙâşân 363, 380
 Ƙâşân 353
 Ƙâşânî 75, 453, 481, 489, 513, 532, 543, 545
 Ƙâşâniye 363
 Ƙaşğâr 367
 Ƙaşğâr 367
 Ƙâşifi 78, 79, 431
 Ƙaşmîr 354, 390
 Ƙât 363
 Ƙatâde 539, 979

- Kaṭāfāmāstlus 656
 Kaṭīf 334, 336
 Kaṭiyye 374
 Kāṭūl 226
 Kaṭūr 1023
 Kaṭūrā 973
 Kāvān 419
 Kavī 517
 Kavşara 198, 354
 Kaydār 1023
 Kaydūm 154
 Kaydūna 632
 Kayl 875, 876, 877, 878, 881
 Kayl bin 'Ayr ve Loḡmān bin 'Ād 876
 Kaynī 951
 Kayrevān 307, 331, 332, 336
 Kays (Kābilesi) 354
 Kaysāriyye 199, 336
 Kayşāriyye 363
 Kayşer 288, 817
 Kayşeriyye 362, 363, 730, 816, 836
 Kayṭāyūs 814
 Kāzerūn 336
 Kāziyyū'l-hācāt 495, 876, 998
 Kazvīn 231, 293, 305, 339, 340, 353, 354, 382, 421
 Kazvīnī 75, 257, 597
 Keber 391
 Kebīr 726
 Kefe 369
 Kefertāb 355
 Kefertūşā 355
Kelāmu'llāh 80
 Kelbūs 691
 Keldān 752
 Keldāniyyīn 753
 Keleken 607, 627, 628, 629
 Keleken bin Ḥartibā 628
 Kelel 378
 Kelikştūs 798, 808
 Kelīm 130
 Kelīm 175, 287, 987, 1122
 Kelīm (Hz.) 175, 427, 724
 Kelīm-i Ḥudā 151, 444
 Kelīmu'llāh 288, 545, 593, 1130
 Kelīṭā 389
 Kelkā'il 154
 Kelvāzā 337
 Kemāl Paşa-zāde 111
 Kemālū'd-dīn bin 'Adīm 356
 Kemālū'd-dīn Demīrī 249
 Kemār 847
 Kemārī 861, 865
 Kemārī bin Yāfeş 865
 Ken'ān 1038
 Ken'ān 323, 534, 537, 542, 543, 727, 847, 854, 855, 1026, 1027, 1033, 1034, 1035, 1038, 1071, 1073, 1081, 1082, 1083, 1086, 1087
 Ken'ānī 1051
 Ken'āniler 1011
 Ken'āniyyān 1036
 Ken'āniyyīn 323
 Ken'āniyyūn 631, 729, 854, 952
 Kend 643
 Kenes 722
 Kenīse-i Kamāme 326
 Kenüz 848
Kenzü'l-'avārif 76
 Kerānis 419
 Kerbelā 294, 987
 Kerec 354
 Kerek 199, 337
 Kerḥ 346, 378
 Kerīm 93, 939
 Kerm 762
 Kermīnet 363
 Kerrān 418
 Keş 200, 369
 Keṭalyūs 798
 Kerūḥ 355
 Kesbānye 794
 Keşirū'd-dīn-i 'Irāķī 78
 Keşmīr 664, 704, 719
 Keşş 363, 419
Keşşāf 361, 436
 Ketef 199
 Kevşer 163
 Kev'un 728
 Kevekim 314

- Keyâniyân 291
 Keymâk 230, 308, 369
 Keysâniyye 295
 Keyümers 397, 398, 555, 560, 850
 Keyümersiyye 397
 Kezvele 285
 Kıbrıs 353, 833
 Kıbrıs Cezîresi 787, 831
 Kıbrıs (Kıbrıs) 353
 Kıbt 217, 397, 581, 582, 589, 597,
 601, 605, 606, 609, 611, 626, 634,
 643, 645, 646, 647, 847, 854
 Kıbtî 147
 Kıbtî 425, 649, 998, 1099, 1104,
 1105, 1112
 Kıbtîler 397, 425, 581, 607, 612, 630,
 645, 647, 649, 1103, 1104, 1105,
 1116, 1125
 Kıbtîm 600, 601, 625
 Kıbtîm bin Mısrâ'im 601
 Kıbtîyye 601, 655, 656, 835
 Kıfçak 669, 867
 Kıft 600, 602
 Kıftarım 601, 602, 610, 648
 Kıftarım bin Kıbtîm 601
 Kıftîm 605, 619
 Kınnesrîn 320, 354, 421, 661, 953
 Kınüh 318
 Kırım 369, 384, 394, 404, 794
 Kırk Er 369
 Kırşas (İbrahim İbn Manşûr-ı Nişâbüri
 Eseri) 977
 Kırşas (Kâşânî Eseri) 489
 Kırşas-ı Dü-cihâni 521
 Kırşas-ı Enbiyâ 453
 Kırşas-ı Kâşânî 460, 466, 467, 480,
 482, 485, 488, 490, 494, 510, 514,
 531, 537, 540, 549, 551, 847, 874,
 883, 890, 892
 Kırşas-ı'l-enbiyâ 75
 Kıtât 155
 Kıtımîr 449, 759
 Kızılarslan 89
 Kızılbaş 340, 1037
 Kıd 848
 Kıgyüs 661
 Kikîşîn Bâdhân 711
 Kikyânüs 812
 Kilâb 994
 Kilâb bin Mürre 994
 Kîlidü'l-bahr 200
 Kilitüs 796
 Kîlûbtûl 661
 Kîlûdkûs 661
 Kîlûdkûs-ı Şânî 661
 Kîlûmûn 661
 Kilvân 391
 Kîm Yây 716
 Kînân 517
 Kînân bin Enûş bin Şîr 518
 Kinâne 400
 Kînnec 388, 719, 722
 Kînûs 533
 Kînûs bint Ekîd bin 'Avil bin Lamek
 bin Kâbil 533
 Kîr 360
 Kirdgâr 46, 51, 84, 98, 148, 152, 261,
 288, 323, 433, 522, 527, 549, 681,
 697, 731, 894, 898, 923, 933, 937,
 939, 942, 985, 990, 1018
 Kirdgâr-ı Celîl 445
 Kirdgârî 131
 Kirkûs 837
 Kirmân 176, 193, 301, 307, 316, 323,
 324, 325, 328, 331, 332, 339, 344,
 379, 380, 381, 382, 383, 387, 390,
 416
 Kirmân bin Ebrec bin Sâm 849
 Kirmânşâh 353
 Kiryevn 245
 Kiryüs 837
 Kiryüs Avlîn 840
 Kiryüs-ı Şânî 837
 Kisâ'î 895, 925
 Kisâ'î Tefsîri 539
 Kişvîn 353
 Kitâb-ı 'Acâ'ib 181, 281
 Kitâb-ı 'Acâ'ib Termecesi 180
 Kitâb-ı Benâketi 689
 Kitâb-ı Ebû Ca'fer-i Taberî 429

- Kitāb-ı Güzide* 78
Kitāb-ı Hilāl bin Muḥassin-i Şābi 429
Kitāb-ı Horüşiyuş 630, 655, 657
Kitāb-ı Mevlānā Ferġānī 429
Kitāb-ı Mu'cizāt 965, 1024
Kitāb-ı Muşliḫi'd-din-i Lārī 661
Kitāb-ı Şābi 429
Kitāb-ı Şābit bin Qurra 429
Kitāb-ı Şifā 254
Kitābu'llāh 114, 410, 914
Kitābü'l-'acā'ib 184, 201
Kitābü'l-mesālik ve'l-Memālik bk.
Mesālik ve'l-Memālik
Kitābü'n-neseb 994
Kitāk 379
Kitāfūs 836
Kitāfūs-ı Şānī 836
Kitādyūs 824
Klīmens 796, 808, 809, 810
Kitābaṭra 659, 660, 662, 811, 812
Kitā Araz 765
Kitāncī 688
Kitāmtūtūs 815, 816
Kitāmtūtūs Kayşer 816
Konbānya 797, 802, 803, 804, 807, 808, 809, 810, 811
Konya 362, 363, 394
Koştāntiniyye 115, 180, 199, 201, 274, 275, 308, 367, 369, 375, 384, 393, 395, 401, 402, 403, 408, 409, 422, 660, 803, 805, 824, 825, 833, 840, 908, 909
Koştāntin 326, 362, 400, 401, 818, 822, 823, 825, 826, 832, 851
Koştāntin-i Kebir 820, 825, 826
Koştāntin-i Şāġir 826
Koştāntinūs 805, 824
Koştāntinūs-ı Keşiş 837
Koştāntiyūs Kayşer 800
Koştinūs 800
Koşkā 226
Kotrānde 791
Kitābā 363
Kitābād 829
Kitābād (Kisrā) 417
Kitābād bin Firūz 360
Kitābād bin Kisrā İbn Meryem 834
Kitābād Kisrā 425
Kitābe-i Maḥşer 326
Kitābe-i Mi'rāc 326
Kitābe-i Mizān 326
Kitābe-i Silsile 326
Kitābetü'l-gurāb 271
Kitādāme 859
Kitāddūs 439
Kuds 147
Kuds 294, 814
Kuds-i Halil 1030
Kuds-i Şerif 140, 286, 287, 325, 326, 338, 624, 733, 745, 768, 771, 816, 825, 849, 911, 1063, 1148
Kudūm 968
Kūş 847
Kūşā 920, 925, 948, 1014
Kūfe 215, 217, 286, 316, 318, 329, 330, 332, 337, 370, 537, 540, 554, 872, 888, 920
Kūfetü's-suġrā 329
Kugencū 675
Kūġeresī 677
Kūḥḥu'l-'arūs 225
Kūh-ı 'Arafāt 1008
Kūh-ı Aḥşeb 1025
Kūh-ı Baġrāş 339
Kūh-ı Cūdi 546
Kūh-ı Demāvend 290
Kūh-ı Elburz 362
Kūh-ı Kāf 284, 394, 669, 691, 692, 693, 946
Kūh-ı Memnet 719
Kūh-ı Merve 1025
Kūh-ı Serendīb 693
Kūh-i Berd 719
Kūh-i Demāvend 291
Kūh-i Elburz 292
Kūh-i Serendīb 482, 484, 492
Kūhistān 381
Kūhistān 333, 350
Kūhistān 353, 381
Kūk 858

- Kükü 314
 Kulıcı Aba 665
 Kulzüm 194, 264, 336, 373, 374
 Küm 354, 380, 418
 Kümîn 689
 Kümîn Çuvâ 689
 Kūmis 344, 349, 380, 382, 383, 416, 418, 647, 649
 Kumr 182, 202, 208, 210, 285, 637, 638
 Kur'an 1182
 Kur'an 51, 553, 979
 Kur'an-ı 'Aẓîm 159, 204, 222, 295, 392, 410, 434, 435, 437, 448, 454, 497, 562, 616, 649, 907, 908, 916, 927, 987, 1032, 1095, 1098, 1099, 1102, 1115, 1116, 1120, 1125, 1129, 1138, 1140, 1141, 1144, 1145, 1148, 1149, 1153, 1159, 1161, 1164, 1167, 1168, 1172, 1175, 1176, 1177, 1181, 1182
 Kur'an-ı Kerîm 46, 53, 56, 58, 59, 61, 80, 81, 84, 85, 93, 94, 98, 104, 112, 114, 115, 130, 136, 138, 139, 148, 150, 154, 158, 159, 160, 164, 165, 168, 173, 204, 222, 289, 292, 295, 296, 297, 329, 342, 374, 393, 400, 410, 434, 437, 438, 442, 448, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 465, 474, 478, 479, 482, 485, 497, 500, 507, 508, 509, 510, 512, 523, 524, 525, 538, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 548, 551, 562, 565, 598, 599, 616, 741, 749, 817, 818, 846, 854, 872, 873, 878, 879, 887, 888, 889, 896, 900, 902, 905, 925, 927, 931, 933, 934, 935, 936, 939, 941, 952, 960, 962, 963, 967, 969, 976, 978, 979, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 990, 1007, 1014, 1019, 1022, 1026, 1031, 1040, 1042, 1058, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1091, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1101, 1102, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1138, 1140, 1141, 1142, 1144, 1145, 1147, 1148, 1149, 1151, 1153, 1154, 1159, 1161, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178
 Kur'an-ı Şerîf 979
 Kur'aniyye 436, 438, 666, 1019, 1180, 1182
 Kurâ Garibe 318
 Kuraykîn 353
 Kureyş 1000
 Kureyş 109, 357, 400, 425, 990, 994, 996, 997, 998, 999, 1001, 1002, 1003, 1004, 1026
 Kureyşiler 996
 Kureyşliler 1002
 Kûris 341
 Kurkânc 363
 Kurkûb 336
 Kûroş 771, 783, 784, 786
 Kurr 222
 Kurr Şuyı 221
 Kurralar 210
 Kurrân 331
 Kurş 606, 607
 Kurşuk 294
 Kurţuba 211, 353, 376, 788
 Kurţubî (İmâm) 594, 595
 Kûryûs 824
 Kûş 195, 315, 636
 Kuşay 990, 993, 994, 995, 996
 Kuşay bin Kilâb 990, 993, 994, 995
 Kuşayr 195, 212, 373
 Kuş 955, 956

Kuştin 820
 Kût 859
 Kût bin Hâm 859
 Kuṭb-ı Şimālî 267
 Kuṭbu'd-din (Müverrih) 994
 Kuṭbu'd-din bin 'Alâ'u'd-din el-Hanefî
   el-Kâdirî 989
 Kuṭbu'd-din el-Hanefî 77
 Kuteybe bin Müslim 361
 Kuzaḥ 170
 Küfr Büreyk 964
 Küfrhacer 421
 Külbe-i Ahzân 1038
 Külbe-i Aḥzân 1038
 Kümeyt 418
 Kümüs 351
Künh-i Aḥbâr 71, 79, 127
Künhü'l-abbâr 1058
Künhü'l-aḥbâr 62, 70, 122, 175, 424,
   433, 663, 723, 731, 844
 Kürdistân 385
 Küre-i Şâbü 207
 Küseyr 190, 194
 Küta'bâd 754
 Kütâme 859

L

Labân 1031, 1033, 1034
 Labân bin Nâhid 1031
 Lâfûs 521
 Lâgîn 706
 Lâhicân 355
 Lâḥîr 746
 Laḥm 265
 Laḥsâ 334, 336, 423
 Lâhûkâ 648
 Laḫîm 848
 Lâmân 498
 Lamek 532, 533
 Lâmerîn 314
 Lâmic 533
 Lâmik 533
 Lân 201, 390, 401, 851, 915

Lânṭû 807
 Lâr 318, 788
 Lârda 364
 Lârende 362, 364
Lâri (Monlâ) Kitâbı 754
 Lâricân 355
 Laṭfin 640, 641
 Lâṭis 647, 648
 Lâṭis bin Eksâmis 648
 Laügin 689
 Lâvî 723, 724, 727, 1032
 Lavûn 627
 Lâz 355
 Laziy 163
 Lâzkiyye 199, 347, 661
 Lebîd bin A'şam-ı Yehûdî 235
 Lebîd bin Huvâş 893
 Leccûn 377, 952, 956
 Ledd 331
 Lefet 316
 Lehrâsef 767
 Lelmuş Kayşer 840
 Lemsîn 677
 Len Len Gey 697
 Len Mâyer 714
 Leng 722
 Lenğar 1093
 Lenger 771, 783
 Leo (I.) 801
 Leo (II.) 805
 Leo (III.) 805
 Leo (IV.) 806
 Leon-ı Kebîr 829
 Leon-ı Şağîr 829
 Levruh 850
 Leyâ 1031, 1032, 1033, 1035
 Leyâ bint Labân 1032
 Leylâ 247, 1155
 Leyûşân 148, 156
 Leyûzâ 498
 Lezâne 859
 Li Vâng 710
 Liberiyûs 800
 Liyhâ bint Rûḥâ 157
 Limyâ 275

Lîng Vāng 707
 Lînûs 796
 Lisreyâ 368
 Litâcî 688
 Livâ-yı Hâmd 140
 Liyû 801, 805, 806, 807, 808, 836,
 837
 Liyû Kayşer 837
 Lokman 882, 1148
 Loḳmân 848, 876, 881, 882, 949
 Loḳmân bin Ekber bin 'Âd 393
 Loḳmân Hâkîm 377, 949, 1148
 Lombardiye 364
 Lonbardiye 365, 412, 794
 Londra 275
 Lorayne 808
 Loromge 795
 Lu'ayne bint Maḥvil 537
 Lubed 881
 Lübiyye 619
 Lucius (I.) 799
 Lucius (II.) 809
 Lûdrikûs 841
 Lûḥîm 570, 571
 Lûḥîm bin Naḳrâveş 570
 Lûḳâ 410
 Luḳaym 875, 881
 Luḳaym bin Hezâl 876
 Luḳaym bin Merşed 876
 Lûsînûs 809
 Lûsiyûs 809
 Lûṭ 145, 377, 729, 951, 957, 959,
 961, 962, 963, 964, 965, 976, 977,
 1095
 Lûṭ *'aleyhi's-selâm* 952, 957, 959, 960,
 964
 Lût bin Hârân 957
 Lût bin Hârân 949
 Lûṭ Nebî 957, 958, 962
 Lûṭ Peygâmbere 229
 Lûṭaryûs 840, 841
 Lûṭî 174
 Luṭrenkûs 837
 Lübbâbü't-te'vil 869, 912
 Lûḥûzistân 378

M

Maacah 740
 Ma'âdin 304
 Ma'ârif-i Haşibî 1032
 Ma'arra 288
 Ma'arratu Maşrîn 356
 Ma'arratu Nu'mân 356
 Ma'ber 387
 Macar 226, 394, 395, 406, 807, 838
 Macaristân 794, 839, 841
 Mâcîrî 1120
 Mâçîn 579
 Mâçîn 176, 662, 663, 664, 665, 713,
 716, 719, 720, 866, 867
 Ma'den-i Nuḥâs 362
 Madğara 285
 Mâdkâdû Freniş 794
 Mâşân 1164
 Mâfa 599
 Mâfertâs 657
 Mağâdiz 367
 Mağâretü'r-râhib 213
 Mağrib Baḥri 308
 Mağrib Deryâsı 307, 308
 Mağrûnyûs 817
 Mâḥ 597
 Mahâbad 691
 Mahalâ'el bin Ḳinân 518
 Maḥalle 337
 Mâhâmâyâ 691
 Mâhân 308
 Maḥbûbe 318
 Mâhibâşra 349
 Mâhîkûfe 349
 Mâhî Şûr 689, 690, 691, 693
 Maḥmûd (Sulṭân) 87
 Maḥmûd-ı Ğaznevî (Sulṭân) 338, 718
 Maḥmûd-ı Sebüktekin (Sulṭân) 88,
 317, 387
 Mahmud-ı Şebüsterî (Şeyh) 855
 Maḥmûd Paşa 91
 Maḥvil 520, 536

- Maḥzenü'l-belāğa* 78
Maḥzüm 999
Ma'id 750
Mākadoniyye 308, 364
Maḳāmāt-ı Enbiyā 326
Maḳām-ı İbrāhīm 1006
Maḳdisi 77, 462
Maḳdisi Tārihi 850
Makedon 658
Maḳḥirās 656
Ma'ḳıl bin Yesār 219
Mākisin 355
Maḳṭām 598
Maḳrızī 77, 597, 601, 606, 610, 616, 647, 653, 654, 853, 908
Maḳrızī Tārihi 660
Maḳsiminūs 824
Maksimiyānūs 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826
Maḳsimyūs 817
Malağa 285
Malāṭiyye 214, 215, 308, 354, 364, 385, 786
Malāṭya 364
Malāzçürd 364
Malāzgird 364
Māleḳin 418
Mālik 282, 1064, 1065
Mālik 603, 625, 626
Mālik (Ḥazene-i cināndan) 209
Mālik bin Tedāres 625
Mālik el-Büdşir 603
Mālik İbn Eşter 95
Mālikā 613
Mālikā bin Menāfiyūs 612
Mālın 355
Māliyā bin Ḥartibā 629
Malṭiyā 364
Mālūs 654
Māmeṭir 355
Ma'muriyye 851
Manāzcird 340
Manşür 216
Manşür (Abbāsī Halifesi) 236
Manşür bin Ca'üne-i 'Āmiri 346
Manşür Ebü Ca'fer (Ḥalife) 390
Manşüre 203, 223, 315, 390
Manşüre-i Sind 390
Manşür-i 'Abbāsī 351
Marākeş 285, 320, 322, 337, 375
Mar'aş 355, 371
Mardeslūs 799
Mārdin 349, 355, 438
Māred 848
Māric 157
Mārice 157
Māride 364
Marīṭus 641
Marḳiyān 828
Marḳiyānūs 829
Markos 410
Marḳūs 800, 813, 815
Marḳūs Ḳayşer 815
Marṭinūs 804, 806, 807
Mārūn 796
Māsebezān 418
Māsendān 420
Māsīdān 351
Maşğa 370
Māşī 1023
Matanya 753, 767
Matanya bin Yoşiyāhu 753
Maṭariyye 334
Mattā 410, 802
Mattanyā 723, 736
Maṭṭiniyyūn 408
Maurik 832, 833, 834
Maurik Ḳayşer 832
Māverā'ü'n-nehr 176, 293, 308, 349, 358, 360, 361, 362, 363, 365, 382, 383, 387, 403, 662, 663, 664, 851
Māverdi 165, 301, 400, 994
Māvke Züterfiş 794
Mayorka 273, 788, 792
Mayorka Ceziresi 273
Māzenderān 339, 346, 350, 359, 1125
Me'ālimü's-sünen 1180
Me'ab 337
Mecālis-i Seb'a 129
Mecāmi'u'l-āşār 154

Mecdcl 356
 Mecdü'l-bâb 211
 Mecîd 440
Mecîşî 308, 815, 816
 Mecma'u'l-bahreyn 200, 271
Mecmû'a-i Mu'cizât 1030
 Mecnûn 208, 247, 1155
 Me'cûc 869, 912, 913
 Mecûl 216
 Mecûs 163, 236, 401, 426, 580, 718,
 775, 780, 783, 784, 863, 875, 1020
 Mecûsî 398, 401, 421, 868
 Medâ'in 217, 337, 655, 816, 820,
 825, 831
Medârik 910
 Meden 419
 Medîne 348
 Medîne 140, 234, 265, 299, 315, 318,
 370, 849, 1123
 Medîne-i Celâlika 366
 Medîne-i Münevvere 235, 295, 318,
 319, 394, 1001
 Medîne-i Sühre 322
 Medinetü'llâh 341
 Medinetü'l-ahyâr 347
 Medinetü'l-Halil 325
 Medinetü'l-kehene 356
 Medinetü'n-nehreyn 310
 Medinetü's-sehere 611
 Medinetü's-selâm 324
 Medyen 195, 264, 288, 327, 337,
 655, 730, 731, 941, 1095, 1096,
 1106, 1107, 1109, 1137
 Mefrağa 364
 Meg Zûn 716
 Megtîn 717
 Mehâçîn 665
 Meḥâsen 726
 Mehcem 314
 Mehded 879
 Mehdî 1181
 Mehdî 296
 Mehdî 'Abdu'llâh 338
 Mehdiyye 198, 332, 338, 394
 Mehel 848

Meḥemmed (Yazıcı-zâde Şeyḥ) 64
 Meḥemmed 'Abdü'l-Laṭîf (Firişteoğlu)
 129
 Meḥemmed Hân (Sultân) 111
 Meḥemmed Hân bin Murâd Hân 91
 Meḥemmed Paşa-yı Tavil 339
 Mehle 605
 Mehre 370
 Mehrübân 193, 338, 378
 Mehveb 288
 Mekḥûl (İmâm) 480
 Mekke 140, 228, 234, 265, 292, 302,
 303, 316, 318, 357, 391, 422, 467,
 486, 599, 876, 902, 903, 919, 937,
 965, 972, 973, 974, 985, 989, 993,
 994, 995, 996, 997, 998, 1001,
 1003, 1004, 1008, 1020, 1021,
 1025, 1182
 Mekke-i Mükerrerme 133, 236, 292,
 302, 315, 394, 415, 446, 448, 462,
 482, 489, 492, 630, 681, 883, 968,
 970, 974, 975, 994, 1001, 1006,
 1011, 1014, 1021
 Mekke-i Müşerreffe 1004
 Mekketü'llâh 396, 492, 537, 902
 Mekketü'l-Mükerrerme 989
 Mekki 232, 256
 Mekrân 194, 338, 380, 381, 382,
 383, 390, 391, 637
 Mekrântiz 193
 Meksûn 688
 Melâṭis 644, 645
 Meldenî 364
 Melşâ 155
 Melefcûṭ 199
 Melekân 409, 533
 Melekâne 409
 Melekâniyye 409
Melekût 154, 167, 175, 520
 Melîḥ Şalim 325
 Melik el-Mü'eyyedi 76
 Melik Zûn 716
 Melikbüzüḳ 325
 Melik-i 'Allâm 1006
 Melik-i Deyyân 964

- Melik-i Mü'eyyed 309, 767
 Melik-i Müte'âl 112
 Melikiyye 828, 835
 Melikşâh 659
 Melikü'l-'Allâm 510, 522
 Melûtis 624
Memâlik 1172
 Memānga Māngir 387
 Me'mün 650
 Me'mün Hâlife 291, 308, 649
 Menâfed 848
 Menâfiyûs 612
 Menâhâm 765
 Menâhâm bin Bercinâ 765
Menâhic 847
Menâhic-i Tâlibin 986
Menâhici't-tâlibin 987
Menâhicü'l-fikr 318, 329, 340, 344,
 349, 355, 357, 362, 403, 846
Menâhicü'l-fikr ve Mebâhicü'l-'iber 76
 Menâseḥ 847, 848
 Menâsic 847
Menâsik-i Kirmânî 75
 Menât 1026
 Menâveş 583, 609, 610
 Menâveş bin Menkâveş 609
 Mencübel 585
 Mendeb 195
 Mendekbân 418
 Menesâveş bin Menkâveş 609
 Meneşâ 749
 Meneşâ bin Hazeḳâ 748
 Meneşşâ 726, 732, 1078, 1090
 Menf 338, 519, 597, 598, 599, 600,
 601, 607, 610, 613, 617, 622, 623,
 624, 628, 634, 635, 639, 645, 648,
 653, 655
 Menfelût 338
 Menferdâ 841
 Mengard 841
 Menî Day 714
 Menîg Vi Hi 699
 Meniyye Hişâm 229
 Menkâveş 583, 584, 585, 608
 Menkâveş bin Hercib 583
 Menkâveş bin Şeddâd 607
 Menkür 230
 Menküre 285
 Mennân 884, 943
 Mensâd Oğlu 644
 Mensebün 760, 761
 Mensek 847
 Mensik 169, 284, 908
 Menşâ 1023
 Menşâḥâ 532
 Menzün 714
 Merâ'a 206
 Merâga 206, 229, 235, 355
 Meraḥ 220
 Merâmerün Hegühin 726
 Merârî 724
 Mercâne 870
 Meredcân 784, 785
 Mergînân 368
 Merhamî 557
 Merhün-ı Hendesî 619
 Me'rib 392
 Merişşâ 758
 Meriyye 356
 Merkab 199, 355
 Merkdenkü 794
 Merkûra bin Mâlikâ 613
 Merkûş 620
 Merkür 115
 Merla'al 731
 Mersâ bin Merînûs 654
 Merşed 848, 875, 881, 882
 Merşed bin Sa'id 876
 Merşed bin Sa'id bin 'Afir 875
 Merted 355
 Mertis bin Menâveş 610
 Mervân-ı Hımâr 346
 Mervâniyye 407
 Merve 236, 302, 490, 971
 Merve Depesi 971
 Merv-remz 419
 Mervşâhcân 349, 356, 417
 Mervü'r-rûd 356, 417
 Mervü'r-rûz 420

Meryem 410, 429, 523, 524, 525,
827, 832, 841, 1102, 1113, 1159,
1160, 1161, 1164, 1165, 1166,
1167, 1168, 1169, 1170, 1171,
1172, 1178, 1179
Meryem (İmran Kızı) 1168
Meryem bint 'İmrân bin Mâşân 1164
Meryem bint 'İmrân bin Yâşhem bin
Amûz bin Mîşâ bin Hâzekiyâ bin
Ahrîk bin Yûşâm bin Ğarâd bin
Amziyâ bin Yâveş bin Dihû bin
Bârem bin Behfâşât bin Ebyâ bin
Erci'âm bin Süleymân bin Dâvûd
1164
Meşâbih 456
Mesâlik 918
Mesâlik ve'l-Memâlik 225, 310, 416,
915
Mescid-i Hâlil 964
Mescid-i Harâm 318, 1001
Mescid-i İbrâhîm 325
Mescid-i Nûr 348
Mescid-i Yakîn 964
Mesdûs 643
Mesih 265, 409, 410, 411, 535, 786,
788, 835, 841, 851, 1164, 1167
Mesih (Meryem Oğlu) 1181
Mesih bin Meryem 326
Mesih İbn Meryem 409
Meşîşâ 214, 356, 390, 401
Mesrûk 979
Messîne 274, 356
Meş'ûdî 318, 912, 1014
Meşâh 861
Meşârîk u Menâr-ı İbn Melek 129
Meteşâ'il 781
Mettâ 1140
Metüşâ'il 503
Metüşelah 527, 532
Mevâd 752
Mevâhibü'l-ledünniyye 75
Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr 854
*Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-hıtaṭ ve'l-
Âsâr* 77, 560

Mevlâ 74, 83, 121, 179, 185, 447,
450, 458, 459, 923, 946
Mevlânâ Câmî 79
Mevlevî-i Rûmî (Hz.) 363
Mevşil 216, 217, 229, 230, 329, 340,
345, 357, 385, 394, 421, 423, 641,
657, 750, 765, 766, 767
Meyânic 357
Meybiz 338
Meymend 338
Meysere 354
Meyyâfârikin 216, 357
Mezâne 859
Mezbaḥ-ı Mîn 740
Miḥṭâṭ 155
Mısır 373, 598, 627
Mısr 95, 111, 123, 146, 147, 148,
176, 195, 200, 203, 208, 209, 230,
237, 250, 258, 266, 269, 275, 302,
303, 307, 316, 317, 318, 320, 323,
324, 327, 330, 331, 334, 335, 336,
337, 343, 346, 350, 352, 353, 356,
371, 372, 373, 374, 375, 378, 391,
394, 396, 397, 400, 404, 405, 421,
422, 423, 487, 519, 520, 557, 558,
559, 560, 561, 562, 565, 566, 567,
570, 573, 578, 579, 580, 581, 585,
586, 587, 589, 590, 596, 597, 598,
599, 602, 603, 605, 606, 607, 608,
609, 610, 611, 612, 614, 615, 617,
618, 619, 620, 621, 622, 623, 624,
626, 627, 628, 629, 630, 631, 632,
635, 636, 638, 639, 641, 643, 644,
645, 646, 648, 649, 650, 653, 654,
655, 656, 657, 658, 659, 660, 661,
724, 750, 752, 755, 756, 765, 766,
767, 775, 781, 786, 793, 806, 810,
811, 812, 813, 814, 816, 820, 825,
833, 835, 841, 853, 854, 859, 918,
950, 951, 1001, 1020, 1036, 1039,
1064, 1065, 1068, 1070, 1072,
1073, 1074, 1075, 1076, 1078,
1080, 1082, 1083, 1085, 1086,
1087, 1088, 1089, 1090, 1096,
1097, 1098, 1102, 1103, 1106,

- 1108, 1109, 1112, 1113, 1117,
1119, 1120, 1121, 1125, 1128,
1129, 1132, 1134, 1137, 1139,
1160, 1171, 1174
Mısr bin Hâm 372
Mısr bin Naşbar bin Hâm 853
Mısr bin Nüh 372
Mısr İskenderiyyesi 918
Mısrâ'im 563, 567, 568, 580, 597,
598, 600, 601, 616, 625, 847
Mısrâ'im bin Nabşar 599
Mısrâ'im bin Naḡrāveş 566
Mısrâim bin Nabsar bin Hâm 600
Mısr-ı Kâhire 146, 396, 422, 663, 754
Mısriler 598, 616
Mısrım 560
Mısrıyye 198, 374
Midyân 1011
Mîgribtâ 819
Miḥâ 746
Miḥâ'il 154
Miḥâ'il (Melik-i Rûm) 347
Mihrâc 242, 314, 388, 858
Mihrcân 303, 341, 420
Mihrcânkazaḡ 418
Mihrec 315
Mikâ'il 159, 170, 171, 454, 465, 466,
486, 513, 976, 1106, 1109, 1117
Milân 808, 809
Milinse 199
Milkiyâdes 800
Miltiades 800
Mîn Day 713
Minâ 292, 985
Mînâkil bin Tûṭis 654
Minhâc bin Mevdûd-ı Cûzcânî 78
Mir'âtü'l-âvân ve Tuḡfetü'z-zemân 239
Mir'âtü'l-memâlik 76
Mirbâṭ 313, 314
Mirbed 324
Mırḡ'and 75, 432, 505, 524
Mırḡ'and Şâh 75
Mirriḡ 144, 307, 396, 452
Miryam 724, 726
Mis'ar 290
Mis'ar bin Mûhelhil 289, 290
Mişda' 899
Mişda' bin Muḡza' 898
Misîs 787
Misîsiyye 419, 420
Mişkât 159
Mişma' 1023
Mîṭâ 219
Moḡân 201, 357
Moḡol 336, 665, 666, 717, 840, 841,
867
Moḡolân 665
Moḡolistân 669
Moḡân 222, 357
Mora 199, 394
Morîḡ Baṭrîḡ 831
Mû Day 714
Mû Vâḡ 705
Mu'adyûş 645
Mu'aviye 275, 335, 350, 876, 877,
980
Mu'aviye bin Bekr 876, 877
Mu'aviye bin Ebû Süfyân 979
Mu'aviye İbn Ebî Süfyân 355
Mu'ayr 337
Mu'âz bin Cebel 311
Mu'cizât-ı Cemî'-i Enbiyâ 1090
Mu'cizâtü Cemî'l-enbiyâ 504, 1020,
1094, 1148, 1156
Mu'cizâtü'l-enbiyâ 1184
Muḡâḡ bin 'Amr 973
Mu'dân 645
Mu'dân bin Dârem 645
Mudanya 277
Mudanya İskelesi 277
Muḡar 385, 848
Muhammed 59, 254, 547, 565, 1031
Muhammed (Hz.) 45, 46, 68, 73,
162, 469, 772, 883, 1001
Muḡammed (Hz.) 67, 130, 134, 139,
151, 153, 163, 213, 279, 297, 395,
407, 434, 437, 464, 468, 469, 490,
595, 596, 802, 843, 869, 990, 999,
1000, 1026, 1058, 1180, 1182
Muḡammed Bâḡır 990

- Muḥammed bin 'Abdu'llāh (Hz.) 468
 Muḥammed bin 'Abdu'llāh bin Mes'ūd 77
 Muḥammed bin Aḥmed-i Hemedānī 236
 Muḥammed bin 'Aqıl-i Belhī 78
 Muḥammed bin 'Alī 77
 Muḥammed bin 'Alī el-Kāşānī 78
 Muḥammed bin 'Alī-i Tirmizī 473
 Muḥammed bin Cerir-i Ṭaberī 427, 462, 515, 946
 Muḥammed bin H'āndşāh 524
 Muḥammed bin İbrāhīm 290
 Muḥammed bin İşhāk 539, 772, 872
 Muḥammed bin İşhāk Seyyār 77
 Muḥammed bin Ka'b-ı Kırıtubī 852
 Muḥammed bin Kāsem 332
 Muḥammed bin Mervān 357
 Muḥammed bin Mervān bin Ḥakem 355
 Muḥammed bin Muḥammed-i Ġazzālī 160
 Muḥammed bin 'Ömer er-Rāzī 79
 Muḥammed bin Yūsuf 390
 Muḥammed bin Zekerıyyā-yı Rāzī 225
 Muḥammed Cerir-i Ṭaberī 560, 886
 Muḥammed el-Ġazzālī 908
 Muḥammed el-Muşṭafā 68
 Muḥammed Emīn bin Reşīd 340
 Muḥammed Eş'arī 78
 Muḥammed Ġazzālī 76
 Muḥammed Ḥanefiyye 218
 Muḥammed Ḥanīfe bin 'Alī 295
 Muḥammed İbn H'āndşāh 89
 Muḥammed Mehdi 1181
 Muḥammed Muşṭafā 145, 284, 314, 427, 435, 436, 437, 446, 463, 487, 489, 666, 772, 903, 919, 971, 978, 986, 987, 988, 998, 999, 1019, 1074, 1100, 1171, 1180, 1183
 Muḥammed Şālih (Şeyḥ) 997
 Muḥammedī 69, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 150, 151, 161, 175, 464, 465, 471, 533, 811, 986, 1179, 1181, 1182
 Muḥammed-i 'Arabī 504
 Muḥammed-i Emīn 1000
 Muḥammed-i Müneccim-i Fergānī (Monlā) 914
 Muḥammediyye 64, 131, 150, 419, 835
 Muhammedü'l-emīn (Hz.) 1000
 Muḥibbū'd-dīn Şaḥne 75
 Muḥriḳa 537
 Muḥtaşar Dürr-i Meknün 847
 Muḥtaşar-ı Cāmi' 907
 Muḥtaşaru'd-düvel 323
 Muḥyi'd-dīn-i 'Arabī 172, 681
 Muḥyi'd-dīn-i Ekber (Şeyḥ) 64
 Muḥarrib Ḥarriḫārān 346
 Muḫātil 540, 979
 Muḫātil (Hz.) 952
 Muḫtedir (Ḥalīfe) 403
 Multān 223, 320, 338, 344, 382, 389, 390, 391
 Mulūkiye 347
 Münāṭūs 657
 Mūnisü'l-aḫbāb 76
 Murād Ḥān (III.) 339
 Murād-ı Şāliş (Sulṭān) 405
 Mūraḳ 416
 Murār 216
 Mursiye 364, 792
 Mūsā 1105, 1106, 1110, 1111, 1112, 1114, 1115, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1126
 Mūsā 130, 131, 132, 151, 280, 287, 288, 291, 374, 421, 425, 427, 434, 435, 436, 444, 464, 487, 591, 593, 595, 649, 650, 651, 723, 724, 725, 726, 727, 738, 1037, 1090, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1113, 1114, 1115, 1116, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133,

- 1134, 1135, 1136, 1137, 1138,
1139, 1146, 1169
Mūsā (Emīr) 291
Mūsā (Hz.) 129, 145, 151, 152, 175,
237, 287, 288, 316, 357, 397, 406,
407, 435, 437, 445, 517, 545, 593,
630, 649, 723, 724, 726, 727, 766,
767, 772, 774, 828, 854, 1021,
1097, 1124, 1136, 1138
Mūsā (Hz.) 148
Mūsā *'aleyhi's-selām* 287, 649, 1090,
1096, 1097, 1104, 1105, 1106,
1107, 1108, 1109, 1110, 1111,
1112, 1113, 1115, 1116, 1119,
1120, 1122, 1123, 1125, 1126,
1127, 1128, 1129, 1130, 1131,
1132, 1133, 1134, 1135, 1136,
1137, 1139, 1148
Mūsā bin Hāfş (Emīr) 291
Mūsā [bin] 'İmrān bin Yaḏher bin
Fehāş bin Lāvi bin Ya'kūb bin İshāḳ
bin İbrāhīm 723
Mūsā bin 'İmrān-ı Kelīm 434
Mūsā bin 'İsā 421
Mūsā bin Naşir 650, 651
Mūsā Kāzım (İmām) 1037
Mūsā Kelīm 436, 591
Mūsā Kelīmü'llāh 110, 427, 444, 649,
727
Mūsā Peygamber 1128
Muşāmere 285
Muşbah 1041
Müseviyye 766
Muşhaf-ı Sırr 520
Muşliḥi'd-din Sa'di (Şeyḥ) 1018
Muşliḥi'd-din-i Lāri Tāriḫi 444
Muşliḥi'd-din-i Münecim 184
Muştafā (Hz. Muhammed) 434, 436,
437, 464
Muştafā (Şehzāde, Sultān) 107
Muştafā Paşa (Lālā) 275, 353
Muştafāvi 126, 544, 1039
Musul bk. Mevşil
Müş 340, 364
Muşakkar 230
Mu'tazid Bi'llāh (Ḥalife) 211
Mu'tezile 407, 409
Muṭṭalib 996
Muvāng 704
Muvāzene 507
Müyem 726
Muzāhim 1102
Muzmerāt 75
Mü'min 245
Mü'tefikāt 951, 957, 959, 962, 964,
965
Mübenyār 387
Mücāhid 165, 236, 319, 481, 532,
979, 1001
Mücāhid bin Cebr-i Mekkī 232
Mücibü'd-da'avāt 486
Müctehid 160
Müdḥir 391
Mühimmāt 75
Mükerrem bin 'Aziz 334
Müleykâ 439
Mümüt 510
Mün'im 956
Münbe 356
Münbic 341, 356, 385, 831
Münbic-i 'Atika 356
Münker ü Nekir 522
Müntaḥab-ı İhtişârü'l-'acâ'ibi'l-kebîr
562
Müntaḫim-i Büzürgvār 904
Müntakim-i Cebbār 479
Müntaḫim-i Hāḳiḳi 819
Müntehā 138
Münye Ebî Huşayb 338
Münzir bin Ümerā'il-Kays 329
Mürsilü'r-riyāḥ 771, 878
Mürsiye 211, 788
Müsāmere 76, 681
Müsāmeretü'l-aḥbār 75
Müsebbibü'l-esbāb 894
Müseylā 337
Müslim 71, 839, 868, 898
Müslimān 174, 191, 406, 666, 789,
904, 1104, 1105, 1154, 1162, 1166,
1175

Müslimânân 51
 Müslimânlar 206, 229, 271, 296, 312,
 517, 539, 542, 788, 809, 837, 874,
 1106, 1129, 1141, 1174, 1180
 Müslimât 462
 Müslimin 94, 125, 157, 158, 199,
 200, 255, 286, 289, 367, 390, 402,
 406, 462, 487, 515, 516, 529, 546,
 667, 788, 885, 890, 892, 901, 905,
 911, 920, 965, 1037, 1145, 1183
 Müslümanlar 1118
 Müslümanlık 563
 Müste'ân 306, 884
 Müşteri 96, 138, 143, 306, 396, 452,
 665, 1041
 Mütevekkil 324, 330
 Mütevekkiliyye 364
 Müzdelife 490

N

Nâbiga 266
 Nâbin Şâmî 730
 Nâbit 1023
 Nâblis 238
 Nâblus 238, 338, 377
 Nabşa 597
 Nabşar 597, 598, 599, 859
 Nabşar bin Fârîk 859
 Nabşar bin Hâm 597
 Nabçlar 855
 Nâbût 762, 763
 Nâbût Alâ bin Ra'îlî 762
 Nâcübîn 312
 Nâfis 1023
 Nâget 786
 Nâhid 174
 Naḥşeb 365
 Naḥşon 1144
 Naḥrûkāst 656
 Nâḥûr 949
 Nâ'ile 1025
 Naḳâreş 563, 564

Naḳâreş bin Naḳrâveş 564, 606
 Naḳrâveş 554, 559, 560, 561, 563,
 564, 570
 Naḳrâveş bin Mısrâ'im bin Merkâ'il
 bin Devâ'il bin Ğaryâb bin Âdem
 559
 Naḳşu'l-ḥacer 693
 Nâm 537
 Nâmîle Tîrîretî 375
 Nâmûtâtînâs 657
 Nâritse 807
 Nârûn 813, 814
 Nârûn Qayşer 813
 Nârvâs Qayşer 815
 Naşar bin Sâam 847
 Naşârâ 72, 157, 163, 206, 245, 377,
 401, 402, 406, 408, 409, 411, 427,
 786, 797, 799, 801, 802, 809, 813,
 814, 818, 820, 824, 825, 826, 827,
 828, 833, 835, 838, 839, 840, 848,
 851, 852, 857, 868, 1178, 1179
 Naşârâ-yı Naşûriyye 313
 Naşârâ-yı Ya'kübiyye 857
 Naşârî 265, 266, 857
 Nâsır-ı Hüsrev 1016
 Nâşır-ı Hüsrev (Ḥakim) 1015
 Nâşîru'd-devle Ebû'l-fevâris Süleymân
 bin Kuṭalmış-ı Selçûkî 342
 Naşîhatü'l-mülûk 555
 Nâsik 169, 284, 847, 908
 Naşîr-i Tûsî 688
 Naşrânî 400, 401, 402, 868, 1017,
 1018
 Naşrânîyye 813
 Naşûr 801
 Naşûrîler 801
 Naşûriyye 409
 Naşûreş 409
 Nâtel 357
 Nathan 739
 Nâverz 357
 Nâvil 169, 527
 Nâzâ 726
 Neberdiye 810
 Nebfa' 739

- Nebrezt 338
 Nebtûnî 814
 Nebuḳadnaşşar 752
 Nebuḳadnezar 425
 Nebuzaradan 753, 767
 Necâşî 857
 Necd 318, 370, 371, 377
 Necef 329, 337, 551, 552
 Neciyy 546
 Neciyy-i Hudâ 544
 Neciyyu'llâh 434, 533, 534, 536, 537,
 538, 539, 540, 541, 542, 551, 555,
 590, 596, 844, 853, 860
 Neciyyu'llâh Hâzret-i Nüh 434
 Negrân 314
 Nede 697
 Nedesân 575, 576
 Nedesân bin Hüşâl 575
 Nedûre 615
 Nedûre bint İtrîb 615
 Nedve 997
Nefehâtü'l-üns 79
 Neftâlî 723, 725, 730, 1032
 Nehrâviş 640, 641, 643, 647
 Nehrevân 338
 Nehr-i 'Afrîn 213
 Nehr-i Ahşîn 380
 Nehr-i Ahvâz 218, 220
 Nehr-i 'Amûdî 217
 Nehr-i 'Âne 225
 Nehr-i Anḳara 214
 Nehr-i Arnaṭ 205, 212, 213
 Nehr-i 'Âşî 212, 214, 288, 341
 Nehr-i 'Avmâ 211
 Nehr-i 'Avrec 226
 Nehr-i A'zam 210
 Nehr-i Âzerbaycân 225
 Nehr-i Bağrâ 213
 Nehr-i Belḥ 222, 384
 Nehr-i Belîḥ 215
 Nehr-i Bersûg 224
 Nehr-i Ceyḥân 214
 Nehr-i Ceyḥûn 222, 664
 Nehr-i Cürcân 222
 Nehr-i Deyr 218, 219
 Nehr-i Dicle 207, 216, 324
 Nehr-i Düceyl 218
 Nehr-i Ebû'l-Ḥaṭîb 219
 Nehr-i Erzen 216
 Nehr-i Esved 205, 213, 214, 341
 Nehr-i Fârs 215
 Nehr-i Feyyûm 210
 Nehr-i Furât 215, 333, 750
 Nehr-i Fuṭrus 211
 Nehr-i Geng 223, 224, 693
 Nehr-i Gür 201
 Nehr-i Hâbûr 215
 Nehr-i Hâmâ 213
 Nehr-i Hâmât 212
 Nehr-i Hemedân 311
 Nehr-i Heraḳle 214
 Nehr-i Hermâs 215
 Nehr-i Hind 207
 Nehr-i Hindsind 221
 Nehr-i 'Îsâ 215, 217
 Nehr-i İşîl 225
 Nehr-i İşbiliyye 210, 340
 Nehr-i İtil 201, 227, 369, 401, 402,
 863
 Nehr-i Qandil 219
 Nehr-i Qâṭûl 226
 Nehr-i Kebîr 213
 Nehr-i Kûsâ 217
 Nehr-i Kûfe 206
 Nehr-i Kurr 222, 362
 Nehr-i Kuveyḳ 347
 Nehr-i Ma'ḳîl 219
 Nehr-i Mâsânḳâ 216
 Nehr-i Mecnûn 217
 Nehr-i Mekrân 223
 Nehr-i Mihrân 223, 320, 332
 Nehr-i Mis 221
 Nehr-i Moḳân 220
 Nehr-i Mürsiye 211
 Nehr-i Nâṭûl 218
 Nehr-i Nâṭûl-i A'lâ 217
 Nehr-i Nil 208, 209, 217, 237, 319,
 337, 560, 563, 571, 572, 573, 575,
 595, 598, 621, 622, 632, 637, 644,
 645, 662

- Nehr-i Özü 226
 Nehr-i Res 221, 222
 Nehr-i Revân 218
 Nehr-i Rûmiyye 211
 Nehr-i Sâcür 352
 Nehr-i Şarşar 217, 338
 Nehr-i Sekân 221
 Nehr-i Şelc 304
 Nehr-i Şerşâr 215, 216
 Nehr-i Şerşâs 215
 Nehr-i Seyhân 214
 Nehr-i Seyhûn 223
 Nehr-i Şıklâb 226
 Nehr-i Şıkşırîn 219, 220
 Nehr-i Sicilmâse 210
 Nehr-i Sidre 220
 Nehr-i Siyârûz 221
 Nehr-i Sûr 217
 Nehr-i Sûs 211
 Nehr-i Sûs-i Akşâ 210
 Nehr-i Şaş 207, 223
 Nehr-i Şenbel 211
 Nehr-i Şerî'at 205, 212
 Nehr-i Şirîn 220
 Nehr-i Şümeysâi 215
 Nehr-i Tâb 220
 Nehr-i Tâberiyye 212
 Nehr-i Tân 227
 Nehr-i Telviye 210
 Nehr-i Tu'âm 221
 Nehr-i Tuna 200, 226, 369
 Nehr-i Tüster 220
 Nehr-i Ubulle 219, 319, 330, 362
 Nehr-i Ürdün 204, 212, 727, 728
 Nehr-i Vân 218
 Nehr-i Vâsiť 206
 Nehr-i Yehûdî 219
 Nehr-i Yûsuf 325
 Nehr-i Yüsr 285
 Nehr-i Zayenderûd 221
 Nehriyye 227
 Nehrü'l-'Amûd 224
 Nehrü'l-'Avrec 226
 Nehrü'l-Elvâh 224
 Nehrü'l-Emîr 219
 Nehrü'l-Furât 214
 Nehrü'l-Küşâ 217
 Nehrü'l-Kurr 222
 Nehrü'l-Lân 226
 Nehrü'l-melik 217, 338
 Nehrü'l-mer' 218
 Nehrü'l-Ubulle 219
 Nehrü'l-Ürdün 212
 Nehrü'l-Yemen 226
 Nehrü'l-Yermük 212
 Nehrü'r-Râs 294
 Nehrü'r-Res 221
 Nehrü'z-zeheb 225
 Nek Ven 689
 Neķās 654
 Neķķās 655
 Nemîrâd 503
 Nemrûd 323, 425, 628, 787, 920,
 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927,
 928, 932, 933, 935, 936, 937, 938,
 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946,
 947, 948, 949, 1021
 Nemrûd bin Ken'an bin Gûş bin İrem
 bin Hâm bin Nûh 920
 Nemrûd-ı İbrâhîm el-Halîl 628
 Nepheg 739
 Nerese-i Kâhine 559, 570, 619
 Neriglissar 783
 Nesâ 346, 357, 417
 Nesâ'î 77
 Nesâmâmelţîķûs 656
 Neseif 365, 420
 Nesar 518, 527, 536
 Nesar Ya'ûķ 518
 Nesîme 1036
 Nesnâs 848
 Neştânûs 829
 Nester 220
 Nesûra 537
 Neşvâ 365
 Neţûnyânûs 814
 Nev'al 732
 Nevâşî bin Âdem 578
 Nevâyî 84
 Nevbahâr 357

- Nevbend Hân 338
 Nevevî (İmâm) 400, 1180
 Nevfel 996
 Nevhîre 842
 Nevşara 789
 Nezâdistân 675
 Nigde 362
 Nigû 697
 Nihâvend 304, 349, 357, 552
 Nikolâus 806, 808, 810
 Nikolaus (I.) 806
 Nikolaus (III.) 810
 Niksâr 362
 Nîl 1098
 Nîl 62, 203, 208, 217, 302, 316, 322, 331, 338, 372, 373, 378, 561, 564, 594, 599, 615, 621, 626, 637, 638, 846, 849, 857, 1072, 1088, 1100, 1101, 1102, 1104, 1117
 Nîl-i 'Âne 202
 Nîl-i Mağdeşu 202
 Nîl-i Mısr 182, 193, 202, 204, 208, 210, 223, 269, 285, 307, 311, 372, 377, 561, 571, 580, 816, 854
 Nînevâ 1140, 1142, 1143
 Nîsâbûr 358
 Nişâbûr 238, 333, 341, 346, 352, 358, 381, 394, 417, 826, 834
 Nişânek (Beyzâ Şehri) 327
 Nizâmî-i Gencevî 564
Nizâmü't-tevârih 78, 517, 555
 Noğah 740
 Noğay Azaruğ Cuci 794
 Norobge 791
 Nû Zûn 716
 Nûbe 208, 210, 286, 312, 372, 547, 620, 624, 627, 639, 653, 847, 854, 857
 Nûbe bin Hâm bin Nûh 377
 Nûbe bin Kârîn bin Nabşar bin Hâm 857
 Nûbe-i Şaniyye 857
 Nûbiyy 582
 Nûh 145, 170, 171, 172, 188, 289, 373, 399, 413, 414, 426, 435, 436, 443, 487, 515, 517, 533, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 558, 559, 573, 589, 590, 595, 596, 597, 650, 664, 843, 844, 846, 847, 849, 850, 852, 853, 855, 859, 860, 861, 864, 888, 1057, 1095, 1132, 1173, 1174, 1184
 Nuh (Hz.) 542, 545, 575
 Nûh (Hz.) 535, 549, 846
 Nûh Nebî 535, 537, 539, 541, 553, 589
 Nûh Necî 357, 397, 435, 436, 437, 513, 533, 539, 546, 547, 550, 598, 631, 844, 845, 872
 Nûh Neciyyu'llâh 325, 869
 Nûh Peyğamber 534, 536
 Nûhâ'il 1097
 Nuḥâs 367, 642
 Nûḫân 357
 Nûla bin Minâkil 654
 Nu'mân 726
 Nu'mân bin Münzir 329, 330
 Nu'mâniyye 338
 Nu'mânu's-seḥâb 466
 Nûrez 850
 Nûru'd-dîn Maḥmûd bin Zengî 353
 Nûru'd-dîn-i Şehîd 345, 348
 Nuşaybîn 215, 357, 816
 Nûsîdûn 576, 577, 578
 Nûsîdûn bin Nedesân 576
 Nûşâ bin Amûn bin Menişâ 654
 Nûşenḫar 695
 Nûşî Hûn 698
 Nûşîrevân-ı 'Âdil 673, 830
 Nûştekin Dânişmend 364
 Nûtriyûs 838
 Nûceyb 1097
 Nûceyb bint Uşmû'il bin Keyân bin Yağsân bin İbrâhîm 1097
 Nûceyr bin Seknem 893
 Nûheyl 874
 Nûheyl bin Ḥalîl 874
 Nûmeryânûs 824

Nüzhetü'l-kulüb 257, 552
Nüzhetü'l-müşâk 183, 186, 401
Nüzhetü'l-müşâk fî İhtirâkı'l-âfâk 183,
 186

O

O Kâş 678
 Obad 1144
 Obendfâlis 408
 Ōcāniyūs 809
 Ōciyūs 806
 Oçin 722
 Odrā 755
 Ofân 725
 Oğuz 69
 Oḡātyūs 656
 Omīros 407
 Omrī 758
 Ong Hân 689
 Onoriyūs 804, 808, 809
 Orişalim 727, 756, 766, 807, 813,
 814
 Ormizad 802
 Orsin 810
 Ōsebūs 799
 Oşmân (Halife) 464
 Oşmân (Hz.) 147, 596
 Oşmân bin 'Affân (Hz.) 143
 Oşmāniyyân 339
 Oşmāniyye 405, 423
 Oṭheraṭis 610
 Oṭṭū 807
 Ovāng Muvāng 711
 Ovgū 838
 Ovṭū 838
 Ovṭū Kayşer 840
 Ovṭū-yı Şâliş 838
 Ovṭū-yı Şânî 838
 Ozmilâḥ 747

Ö

Ögetay Kaan 717
 Ögüday Niyâşās 714
 Ögüday Nücaḥ 716
 Öklidus 786
 Ömer (Hâşim) 997
 Ömer (Hz.) 106, 219, 326, 335, 342,
 417, 426, 596, 599, 836
 Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz 417
 Ömer bin Haṭṭâb 324, 979
 Ömer Ḥayyâm 114
 Ömer-i Fârûḥ 464
 Ömeriyye 426

P

Paris 285, 395
 Pârisî 85
 Paschalis (I.) 806
 Paulus Orosius 630
 Peç 395
 Pelagius 803
 Peleng Vāng 706
 Pencrā 726
 Peng Vāng 706
 Perets 1144
 Perişāng Hüy Şen Day 712
 Pers 147
 Perverdgâr 46, 84, 153, 512, 718,
 817, 843, 927, 929, 933, 983
 Perverdgâr-ı Celil 978
 Pervîn 511
 Pervîz 289, 660
 Pervîz (Kisrā) 660
 Pesenc 417
 Petrus 796
 Peygamber Efendimiz 1143
 PeyğāMBER Ḥazretleri 1075
 Peygamber (Hz.) 46, 47
 Piğū 865
 Pile Vāng 707

Piramitler 373

Pirüze Kûh 326

Pişdâdiyân 560

Pius (I.) 797

Piyâle Paşa 328

Poloya 199

Pontianus 798

Pontius Pilatus 812

Poçifar 1065, 1075

Pür-i Zâl 573

Püş 837

Püşenc 345

Püşeng 345

Püzcân 345

R

Ra'bân 341

Rabb 56, 130, 142, 146, 150, 151,
164, 170, 172, 232, 234, 282, 455,
460, 462, 463, 468, 477, 478, 481,
483, 485, 495, 497, 498, 507, 508,
510, 511, 514, 531, 535, 542, 544,
592, 596, 597, 626, 749, 757, 761,
769, 846, 855, 869, 871, 905, 915,
927, 930, 931, 938, 944, 948, 960,
962, 963, 964, 969, 970, 971, 977,
978, 986, 987, 1007, 1008, 1010,
1012, 1013, 1014, 1019, 1066,
1067, 1070, 1076, 1088, 1089,
1093, 1096, 1097, 1099, 1106,
1110, 1112, 1113, 1114, 1115,
1117, 1122, 1123, 1126, 1127,
1133, 1141, 1142, 1146, 1149,
1158, 1159, 1164, 1165, 1166,
1167, 1168, 1175

Rabbâni 63, 165, 500, 769, 984,
1160, 1168

Rabbâniyye 407

Rabbenâ 462, 463, 964, 969, 985

Rabb-i Celil 441, 531, 938, 960, 964,
965, 976, 986, 987, 988, 1013,
1025

Rabb-i Cemil 939

Rabb-i 'İzzet 150, 151, 160, 164, 445,
449, 455, 529, 728, 729, 735, 757,
781, 894, 915, 942, 981, 985, 991,
1014, 1093, 1110, 1124, 1176

Rabb-i Kerim 941

Rabbü'l-'âlemîn 780, 916, 962

Rabbü'l-erbâb 80, 626, 779, 905

Râdüs 813

Rafaza 119

Râfika 390

Rağnâ 312

Rağüm 887

Rağza 940, 941

Râh 542

Râhâb Zâyine 727

Raḥac 331

Raḥbe 215, 349, 370, 385

Raḥc 221

Râhîl 724, 1031, 1032, 1033, 1035,
1043, 1044, 1082

Raḥîm 511

Raḥîme 1091, 1092, 1093

Rahman 1166

Raḥmân 150, 373, 482, 511, 899,
1029

Râhûn 391

Râki' 160

Raḳîm 296

Raḳka 215, 350, 385

Raḳkâde 331

Raḳûda 598

Ram 1144

Râmḥürmüz 331

Ranc 221, 421

Rânik 296

Râvendân 213

Raveş 726

Ravza 482

Ravzatu's-şafâ 75, 78, 89, 430, 524,
526, 545, 550, 551, 552, 555, 768,
783, 855, 859, 861, 882, 902, 915,
930, 939, 965, 977, 1012, 1025,
1037, 1044, 1049, 1053

Ravzatü'l-aḥbâb 1014

Ravzatü'l-müttakîn 77, 129, 148, 151,
 154, 159, 448, 500
Ravzatü'l-üns 79
Ravzatü's-şühedâ 78
Ravzü'l-ahyâr 76
Ravzü'l-menâzır 395, 396
Ravzü'l-menâzır fî 'İlmi'l-evâ'il ve'l-
Evâhir 75
 Rây 351
 Râzık 705, 760, 843, 850, 921, 930,
 934, 947, 949
 Râzıku'l-mufaqqal 222
 Rebbe 337
 Rebî' bin Efkel el-'Anzî 357
 Rebî' bin Enes 471
 Rebî'a 385, 400, 848, 994
 Rebî'a bin Hârâm 994
 Rebî'a bin Nizâr bin Me'ad bin
 'Adnânî 385
Rebî'u'l-ebrâr 75
Rebî'ü'l-ebrâr 158
 Reçaḥ 416
 Reccân 401
 Recî'am bin Süleymân bin Dâvûd
 1158
 Redâm 1023
 Ref'â 154
 Refaḥ 371, 372, 374, 377
 Refekâ 1026, 1027
 Refî' 154
 Refî'u'd-derecât 522
 Refrâ'il 154
 Rehoboam 743, 755
 Rekîne 800
 Remel 848
 Remle 211, 331, 377, 733, 768, 870,
 906, 952, 955, 1091
 Remle-i Filîştîn 211
 Remmiyân 419
 Renc 392
 Res 392
 Re's 213
 Re's-i Evşân 285
 Resmüsen 627
 Ress 222

Resten 350
 Re'su'ayn 349
 Resûl 1009
 Resûl 46, 71, 72, 98, 100, 135, 163,
 168, 174, 234, 236, 286, 422, 425,
 553, 844, 1004
 Resûl-i Ekrem 318, 903, 980, 1075
 Resûl-i Ḥabîb 92
 Resûl-i Kureyşî 377
 Resûlu'llâh 71, 169, 170, 172, 194,
 208, 234, 235, 265, 279, 292, 297,
 317, 326, 811, 980, 999, 1003,
 1058, 1180, 1181, 1183
 Resûlullâh 1180
 Re'sü'l-'ayn 286, 831
 Reşen Hû Hûy 708
 Reşid 203, 210, 331, 340, 372, 623
 Reşid-i Tâbîb (H'âce) 78
Reşidü'd-dîn-i Vezîr Kitâbı (H'âce) 665
 Reşidü'd-dîn-i Hıṭâyî (Vezîr H'âce)
 688
 Revâḥ 1091
 Revâḥus 842
 Revân 218, 349, 419
 Rey 290, 291, 295, 340, 344, 350,
 351, 357, 380, 382, 383, 416, 418
 Rey Kaṭalonya 788
 Reyde 392
 Reyûn 1032
 Reyyân 641, 642
 Reyyân (Velid oğlu) 1077
 Reyyân bin Velid 630, 640, 1065,
 1089, 1097
 Rezâ'il 519
 Rezzâḳ 93, 615, 863, 956
 Rıdvân 160, 475, 476, 483, 523, 524,
 939
 Riçâl 795
 Riḥâ 331
 Rîkâ 154
Riyâz-ı Güzîn 129
Riyâzü'n-naḍret 75
Riyâzü's-şâliḥîn 76
 Rodos 350
 Romalı 778

Românūs 807
 Romulus 787, 788, 811
 Rosārīş 746
 Roşāfi 746
 Rûbil 723, 724, 1032, 1043, 1083
 Rûdbār 350
 Rûderāk 730
 Ruhā 214, 342, 347, 350, 820, 825, 949
 Rûhā bin Selsā'il bin Cānn 157
 Ruhbāniyye 215
 Rûh-ı Kuds 62
 Rûh-ı Kudsî 83
 Rûhu'l-kuds 437
 Rûhu'llāh 427, 437
 Ruḳûde 641
 Rûm 62, 70, 71, 72, 91, 99, 100, 105, 106, 107, 110, 111, 129, 176, 177, 183, 200, 213, 214, 216, 225, 226, 230, 241, 266, 274, 275, 277, 296, 305, 326, 332, 340, 341, 342, 343, 347, 350, 352, 353, 354, 355, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 379, 393, 395, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 409, 410, 421, 423, 547, 659, 660, 663, 664, 670, 675, 781, 786, 787, 790, 793, 794, 799, 804, 806, 811, 812, 813, 814, 820, 825, 827, 829, 830, 831, 833, 834, 847, 849, 851, 852, 860, 868, 907, 918, 997, 1029, 1036, 1178
 Rûm bin Esved 849
 Rûm bin Esved bin Sām 851
 Rûm bin 'Îşû bin İshāk 400
 Rûmānyā 794
 Rûme 809
 Rûmî 341, 342, 347, 348, 367, 658, 796, 805, 841
 Rûmîler 351, 425, 660, 1158
 Rûmîlî 176, 226, 375, 393, 408
 Rûmîṭālîs 796
 Rûmiyân 70, 110, 364, 367, 395, 663, 823, 1036
 Rûmiyye 183, 186, 193, 199, 200, 211, 269, 342, 355, 366, 410, 787,

788, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 813, 824, 830, 840
 Rûmiyye-i Kübrā 366, 395, 412, 787, 788, 796, 798, 799, 802, 811
 Rûmiyye-i Şuğrā 394, 811
 Rumlar 348
 Rûmle 389
 Rûs 182, 227, 301, 369, 401, 404, 787, 860, 861, 865
 Rûs bin Yāfeş 864
 Ruşāfe 421
 Rustāk 417
 Rustāku'z-zıṭ 331
 Rûsyā 401
 Rût 418
 Ruveyhān 221
 Rûyân 350
 Rûseys 213
 Rûstem 235

S

Şā 600, 601, 603, 615, 619, 622, 647, 650, 651
 Şā bin İsad 622, 650
 Şā bin Kıfṭīm 619
 Şā bin Tedāres 648
 Şā bin Uşmûn 612
 Şa'b (İskender-i Rumi) 909
 Şa'b bin Cābir 909
 Şa'b bin Cābir-i Hımyerî 908
 Şa'b bin Mera'il bin Hārîş er-Re'is bin Cemāl Zî Şād bin 'Ād Zî Menḥ bin 'Āmir el-Milṭāt bin Seksek bin Vā'il bin 'Umeyr bin Sebā bin Şahb bin Ya'rub bin Kaḥṭān bin Hūd 908
 Şāb bin İdrîs 557
 Şābāt 361
 Şābāyî bin İdrîs 396
 Şa'be 957, 962
 Şābî 532
 Şābî'in 395, 396, 397

Sâbine 1146
 Sâbine bint Sâbe' 1149
 Sabinianus 804
 Şâbir 1093
 Şâbit bin Qurra 429
 Şâbiyân 516, 532
 Şabûr 534
 Sâcid 160
 Şa'd 307, 308
 Şadaqiya 723
 Şa'de 286, 957
 Sa'di 1018
 Sa'di (Şeyh) 89, 528
 Sa'di (Şirâzi) 332
 Sa'di-i Şirâzi 542, 1017
 Şadiqa 772, 773
 Şadru'd-din-i Konevi (Şeyh) 363
 Şadûk 898
 Şafâ 236, 302, 490, 971
 Şafâ Tağı 302, 971
 Şafâkus 198, 333
 Şafed 288
 Şafet 333, 334
 Şaffâniyân 419
 Şaffâriyân 352
 Safiniyâkûs 804
 Şafiyy (Şeyh) 340
 Şafiyy-i Büzürgvâr 511
 Şafiyy-i Ceddu'l-beşer 443
 Şafiyy-i Ekrem 505
 Şafiyy-i Hudâ 482
 Şafiyyu'llâh 145, 442, 443, 463, 464,
 466, 474, 480, 487, 489, 491, 501,
 504, 505, 506, 507, 508, 510, 512,
 513
 Şafiyyu'llâh Âdem 67, 442, 468
 Şafûrâ 1107, 1108, 1109
 Şağâniyân 362
 Şağardûs 542
 Şağr 308
 Şaham bin İrem 415
 Şaharî 223
 Sahbân 122
 Şahîh 1180
 Şahîhayn-ı Şeyhayn 1002

Şahîhayn-i Müslim ü Buḥârî 77
 Şâhil-i 'Akkâ 334
 Şahnâca 327
 Şahrâ-yı 'Arab 609
 Şahre 326
 Şahretu'llâh 326
 Şahyûn 325
 Şâ'ibe 401
 Şâ'ibîn 867
 Sa'id 848, 875, 876
 Şa'id 148, 306, 315, 316, 319, 335,
 338, 576, 610, 635, 648, 857
 Sâ'id bin Cerzevil 266
 Sa'id bin Cübeyr 979
 Sa'id bin el-Müseyyeb 979
 Sa'id bin Müseyyeb 480
 Şa'id Na'il 154
 Şa'id-i A'lâ 315, 325, 562, 611, 635
 Şa'id-i Ednâ 330, 611
 Şa'id-i Evsaṭ 315, 322, 338
 Şa'id-i Mıṣr 286, 302, 373
 Şa'ik bin Nâ'ik bin Mârdîn bin Cänn
 438
 Şa'in 867
 Sa'ir 163
 Şaḳa' 403
 Şaḳâlîbe 180, 201, 370, 384, 385,
 401, 403, 547, 815, 847, 860, 865,
 868
 Şaḳâlîbî 280
 Şakân bin Maḥrori'ya 750
 Şakar 163
 Şaḳçı 200, 369
 Sâkit 534
 Şaḳleb 302, 384, 815
 Şaḳsin 402
 Şaḳvil 847, 848
 Şalâḥa'd-dîn (Eyyübî) 343
 Şalâḥa'd-dîn (Melik) 148
 Şalâḥa'd-dîn Yûsuf (Eyyübî) 341
 Şalâḥa'd-dîn-i Eyyübî 334
 Şalâhiyyûn 310
 Sâlârḳû 676
 Şa'lebi 76, 979, 1038
 Şalet 333

Şalgāt 369
 Sâlif 896, 898
 Sâlih 891
 Şâlih 436, 869, 886, 889, 890, 891,
 892, 893, 894, 895, 897, 898, 900,
 901, 902, 903, 905, 906, 910, 1095
 Şâlih (Hz.) 888, 889, 890, 891, 892,
 896, 897, 898, 900, 901, 902, 904,
 905, 906, 907
 Şâlih 'aleyhi's-selâm 487, 888, 889,
 890, 897, 901, 903, 904, 905
 Sâlih bin Melekân 884
 Şâlih Nebî 892, 904
 Şâlih Peygamber 603
 Şâlihu'n-Nebî 885, 903
 Sâlim 361
 Şâliş-i Üriyâ 519
 Salmon 1144
 Şalşâ'il 154
 Salsâtînûs 801
 Sâlûs 350
 Sâm 316, 325, 371, 413, 534, 537,
 539, 547, 549, 550, 845, 846, 847,
 849, 850, 852, 853, 854, 855, 886,
 889, 907, 1173
 Sâm (Nûh oğlu) 1174
 Sâm bin Nûh 325, 371, 539, 848,
 870, 886, 907, 950, 1065
 Sâm Şi Zen 708
 Şamad 870
 Samarya 758, 759, 763, 765, 766
 Şamediyet 441
 Şamegân 420
 Sâmin 67
 Sâmirâ 313
 Sâmir 407, 758, 766
 Sâmirî 1124
 Sâmirî 287, 1120, 1121, 1122, 1123,
 1124, 1137
 Şamşâm 595
 Samsam bin Avc bin Unuk bin Âd bin
 Âdem 594
 Samsât 385
 Samsûn 200, 366, 367
 Sâmsî Zen 708

Şamûd 870
 Sân 861
 Şan'â 299, 300, 310, 311, 313, 391,
 394
 Şan'a Tağı 1025
 Şan'a-yı Yemen 342
 Şandaç 951
 Şandûk-ı Elvâh 725
 Şandûku's-şehâde 728
 Sâng Vâng 706
 Sanherib 770
 Şâni' 152, 153, 453, 463, 507, 525,
 600, 621, 843, 871, 931, 948
 Şâni'-i Celil 911
 Sanîne 802
 Sarâdinya 273, 274
 Sarağuşta 361
 Şarây 369
 Şardânî 350
 Sardânye 350, 802
 Sardinia 350
 Sâre 630, 949, 950, 951, 952, 954,
 966, 967, 968, 974, 976, 977, 1009,
 1010, 1011, 1012, 1020, 1040
 Sâre bint Hârân 949, 975
 Sâre bint Nâhûr 949
 Şarhad 333, 371
 Sâriye 350
 Şarşar 217, 333
 Şarûh 1041
 Şarukirmân 200, 226, 369, 384
 Saţif 332
 Sâve 289, 290, 351
 Şâvef 951
 Sâverdiyye 401
 Şavfer bin 'Îşû bin Ya'kûb 408
 Şavmâ 354
 Sâyâkûrâ 656
 Şaydâ 199, 333, 340
 Şaydâyağîn 758
 Şaydûn-ı Sâhîr 254
 Şaymûr 389
 Şayûrkîn 730
 Şayyâr 401
 Sâz 221

- Şe'alibi 77
 Sebā 312, 392, 393, 1153
 Sebā bin Neşhat 312
 Sebbūriye 813
 Sebe 1153
 Sebelān 297, 340
Sebilü'l-hüdā ve'r-Reşād 997
 Sebkālis 806
 Sebte 198, 280, 285, 351, 375
 Seb'ül bin Nāhūr 949
 Sebün 558, 570
 Sedd-i İskender 282, 669, 915, 916
 Sedd-i Ye'cüc 907, 918
 Sedd-i Ye'cüc ü Me'cüc 182
 Sedüm 952, 957
 Seferisüs 804
 Seffāh 322
 Sehm 999
 Sekit 534
 Seksoniye 807, 840
 Selā 331
 Sela' 726
 Selāhī 244
 Selām (Tercemān) 918
 Selām-ı Tercemān 281, 915, 918
 Selānik 333
 Selciyye 212
 Selçukîler 364
 Seleniye 350, 371
 Selenyūs 799
 Selestīnūs 809, 810, 840
 Selfenderūs 824
 Selhūt bin Belāhut 440
 Selikūn 829
 Selīm (I., Sultān) 147
 Selīm Hān (I., Sultān) 111, 342
 Selīm Hān (I.) 404
 Selīm Hān (II.) 107, 339
 Selīm Hān bin Bāyezid Hān 404, 663
 Selīm Hān bin Sultan Süleymān Hān 353
 Selīm Hān-ı Rūmī (I.) 422
 Selīm Hān-ı Şānī (Sultān) 275
 Selmān (H'āce) 89
 Selmān-ı Fārisī 331
 Selmās 206, 289, 350, 786
 Selmen Ebşer 765
 Selsebil 163
 Selükıyye 661
Selvetü'l-aḥzān 468
 Şemān (Medresesi) 111
 Şemāndūs 656
 Semender 402
 Semerīn 356, 758
 Semerķand 359, 361, 362, 363, 664, 918, 1172
 Semerķand Şoğdı 362
 Semerķandgār 351
 Semhā'il 154
 Semhār bin 'Ayās 730
 Semhūdī 75
 Semmüre 274, 366
 Semrīn 661
 Semūd 329
 Şemūd 415, 505, 603, 848, 849, 885, 886, 888, 889, 890, 892, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 905, 906
 Şemūd bin 'Ābir 415
 Semyeg 690
 Sen Kū Day 713
 Senāsene 401
 Senbil 332
 Senc 417
 Sencārib 770, 772, 773, 783
 Sencil 238
 Sencer bin Melikşāh (Sultān) 358
 Sendān 719
 Sendelis 498
 Sengādīb 312
 Senḥaribo 746, 747
 Şeniyye 319, 1091
 Senşen 707
 Sentere 613
 Ser Ven 689
 Seraḥs 350, 417
 Serāy 227
 Serāyāyi Vaşlināso 754
 Serāy-ı 'Āmire 368
 Serde 203

- Sereb 859
 Serendîb 248, 306, 312, 627
 Serendîb Cezîresi 489
 Sergiyûs 805, 806, 807, 808
 Serîr Kend 690
 Serîre 313
 Serîrû'l-lân 361
 Sermîn 288, 351
 Şerşâr 215
 Sersâs 1178
 Sersone 796
 Serşukridûs 807
 Servân 332
 Servenc 810
 Servendgâr 351
 Server-i Enbiyâ 1058, 1075, 1101,
 1102, 1142, 1180, 1181, 1182,
 1183
 Servistân 331
 Servsân 332
 Seryân 746
 Seşikşûs 808
 Sevâ' 527, 536
 Sevâd-ı 'Irâk 217
 Sevâkin 195, 313, 720
 Sevâkin-i Şağîr 313
 Severinus 804
 Severmânus 823
 Severyânûs 815, 816
 Severyânûs Kayşer 816
 Şeyâmâr 726
 Seyf bin Zûyezen 311
 Seyfû'd-devle 329, 347, 357
 Seyfû'd-dîn Qalâvan (Sultân) 342
 Seyfû'l-bağr 193, 332
 Seyhûn 62, 340, 344, 362, 638, 849
 Seyhûn 361, 363
 Seyl'arem 392
 Seyserâ 730
 Seyyâle 318
 Seyyid-i Kevneyn 1010
 Seyyidü'l-kevneyn 137
 Seyyidü'l-mürselin 1001
 Sezâvârât Sih 692, 693
 Shammua 740
 Shephatiah 740
 Shobab 739
 Şiddik 1040, 1042, 1043, 1044, 1049
 Şiddik (Hz.) 296, 1037, 1039, 1040,
 1042, 1043, 1048, 1049
 Şiddik-ı Ekber 292
 Şiddîya 753
 Şiddîyâ 753, 767, 768
 Şifati'ü's-şafve 76
 Şığircık Şuyı 229
 Şihyevn 352
 Şıkkıllibe 805
 Şıkkılliye 198, 274, 302, 352, 788,
 795, 805, 811, 841
 Şıkkılliye Cezîresi 788, 810
 Şıklâ 865
 Şıklâb 226, 861, 865
 Şıklâb bin Yâfeş 865
 Şıklâb bin Yâfeş bin Nüh 384
 Şıkşîrin 219
 Şînf 198
 Sırf 106, 226
 Sırr-ı Mekkûn 161, 519, 520
 Sırru'l-'âlemîn 76, 826, 908
 Si Vâng 707
 Sibîz 332
 Siccîn 155
 Sicilmâse 316, 375, 856, 859
 Sicistân 207, 221, 307, 324, 328, 329,
 330, 331, 332, 341, 344, 380, 381,
 382, 383, 389, 390, 416
 Sicistân Ti'âr 207
 Sidre 138
 Sidretü'l-müntehâ 477, 1048
 Şigün 725
 Si'irt 351
 Sikşûs 799
 Şıkşîrin 219
 Silâ 313
 Silferiyûs 803
 Silisdrûs 800
 Silkü'z-zevâhir 146
 Silkü'z-zevâhir fî 'İlmi'l-evâ'il ve'l-
 Evâhir 142
 Silstûs 801

- Silverius 803
 Silvester (II.) 807
 Silvester (III.) 808
 Silvîtrûs 807, 808
 Sim'an-ı Kâhin 661
 Simâk-ı Râmiḥ 1041
 Simekus 802
 Şimğa-i Kâhin 895
 Simliḫiyûs 802
 Simmâr 73
 Simnân 351, 482
 Simplicius 802
 Sî-murğ 1155
 Sin 385, 495
 Şin 182, 188, 189, 190, 192, 196,
 242, 244, 248, 298, 299, 301, 302,
 311, 313, 314, 319, 330, 331, 361,
 362, 386, 387, 389, 391, 627, 847,
 867
 Şin bin Yâfeş bin Nûḥ 386
 Sînâ 287, 1109, 1110
 Sinân 1041
 Sinân bin 'Ulvân 950
 Sincân 351
 Sincâr 215, 308, 345, 351
 Sincistân 221, 307, 324, 329, 330
 Sind 87, 176, 221, 223, 257, 315,
 316, 320, 323, 325, 332, 336, 338,
 354, 381, 382, 387, 390, 391, 421,
 547, 719, 847, 854, 858, 861
 Sind bin Ḥâm bin Nûḥ 390
 Sindâbûr 313
 Sindân 313
 Sindrûsa 272
 Sîng Sîng 688
 Sîngapur 313
 Sinimmâr 73, 123
 Sînz 193
 Sinmâr 431
 Sinn 351
 Sinob 200, 214, 366
 Şinü's-şin 387
 Sipâhân 322
 Sirâ 809
 Sirâf 193, 332, 380
 Sircân 332, 381
 Sirdâ 726
 Siretû Ibn Hişâm 951, 1023
 Siricius 801
 Sirinûs 805
 Sîrnûs 800
 Sîrrîn 312
 Sîrseb' 760
 Sîrtîniyûs 801
 Sis 214, 351, 371, 401, 787
 Sisinnius 805
 Sistân 176, 307, 308
 Siştûs 797
 Sîsünâcûsîs 656
 Siţâs 829
 Sixtus (I.) 797
 Sixtus (II.) 799
 Sixtus (III.) 801
 Sivas 362, 394
 Sivebeyh-i Nahvî 322
 Siyâhkûh 201, 289, 367
 Siyârûz Nehri 221
 Siyornûs 787
 Sizse Semûn 558
 Sķoçlând 790
 Şoğd 362, 419, 420, 851, 1172
 Şoğd-ı Semerķand 330, 359
 Soghû 362
 Soḫûm 200, 366, 367
 Soķrât 786
 Şolḫât 384
 Soloķos 347
 Somyât 351
 Sonyâ 791
 Soterius 797
 Sotûrnûs 787
 Soṭûrûs 804
 Stephanus 805
 Stephanus (IV.) 806
 Subayṭla 332
 Sübe 857
 Sûcġ Şāng 712, 713
 Sûcûding Cû 675
 Sûd 848
 Sûd Sû 716, 717

- Şudağ 384
 Sûdân 182, 195, 286, 310, 313, 314,
 331, 334, 372, 374, 547, 564, 627,
 719, 854, 855, 856, 857, 860
 Sûdân bin Ken'ân 857, 858
 Şudeyy 870
 Sufâle 312
 Sufâle-i Zenc 312
 Şuğûr 288
 Şuhâr 849
 Şuhayb-ı Kâhin 558
 Şuhuf-ı Âdem 555, 592, 953
 Şuhuf-ı İbrâhîm 645, 1019, 1025,
 1092
 Şuhuf-ı İdrîs 953
 Şuhuf-ı Şit 555, 953
 Şuhuf-ı Şit bin Âdem 395
 Sûk-ı Ahvâz 323
 Sûk-ı Şemânîn 547, 854, 859
 Suqtara 351
 Sûku'l-erba'a 332
 Suğuṭrâ 265, 266, 313
 Şulak 369
 Şulḥ 308
 Şulı 218
 Sulṭân-ı Enbiyâ 235, 978, 1019
 Sulṭân-ı Kevneyn 595
 Sulṭâniyye 335, 361
 Sulṭânü'l-enbiyâ 1058
 Sümâ 438
 Sümânâs 656
 Sumeyda' bin 'Âş 973
 Sumeyda' bin Hûş 973
 Sûmîn Gey 697
 Sûmnât 317, 720
 Sûn 558, 715
 Sûn Day 710
 Sûn Vâng 705
 Sûn Zûn 716
 Sunḫur Aşkar (Emîr) 345
 Şûr 332, 333, 833
 Süreb 563
 Süre-i Bakara 459
 Süre-i Fâtiha 470
 Süre-i Yûsuf 1058
 Süreyd 580, 581, 590
 Süreyd bin Şehlûk 580
 Şûri Şedây 724
 Şûri'il 724
 Sûriyâ 347
 Şûriyâ 736
 Surmâri 340
 Surre bint Muḫḫad bin 'Amr 1022
 Surre bint Muḫḫad-ı Cürhümî 1023
 Surt 332
 Surûc 351
 Sûs 198, 210, 316, 332, 375, 378,
 515, 518, 920, 1014
 Sûs bin Sâmbin Nûḥ 316
 Sûs İbn Sâmbin Nûḥ 332
 Şuşar 724
 Süser 797
 Sûs-i Akşâ 316, 317, 859
 Sûs-i Ednâ 317
 Sûs-i Ekber 184
 Sûṭiyâ 661
 Şuvâtenî bin Âdem 578
 Şuverü'l-eḳâlîm 175, 176, 370, 372,
 374, 375, 378, 379, 381, 382, 384,
 390, 393
 Sübhân 747
 Sübhânî 758
 Sübkî 1182
 Süddî 913, 979
 Süddî (İmâm) 869, 920
 Sühâ 620, 1059
 Süheyl 175, 267, 847, 1041
 Süheylî 951
 Sühreverd 351
 Süleymân 1149, 1151, 1153
 Süleymân 353, 423, 673, 741, 743,
 745, 753, 755, 772, 885, 920, 1148,
 1149, 1150, 1151, 1152, 1154,
 1155, 1157, 1169
 Süleymân (Hz.) 255, 306, 427, 481,
 484, 739, 740, 741, 742, 755, 1164
 Süleymân (Kanuni, Sultan) 147, 275,
 405
 Süleymân 'aleyhi's-selâm 487, 771,
 1152, 1153, 1154, 1155, 1156

Süleymân bin Abdü'l-Melik 348
 Süleymân bin Behsâ 215
 Süleymân bin Dâvûd 183, 654, 907,
 1004, 1153
 Süleymân bin Kütalmış 364
 Süleymân bin Selim Hân (Sultan) 350
 Süleymân Hân (Sulţân) 106, 111,
 274, 328, 339
 Süleymân Hân bin Selim Hân 423
 Süleymân Hân bin Selim Hân-ı Rûmî
 1037
 Süleymân İbn Dâvûd 284, 326, 740
 Süleymân Nebî 255, 290, 312, 344,
 408, 427, 727, 741, 742, 755, 1148,
 1149, 1150, 1151, 1152, 1153,
 1154, 1155, 1157, 1169
 Süleymân Paşa 199
 Süleymân Peyğamber 145, 217
 Süleymân Şâh 362
 Süleymânî 285
 Süleymânü'n-Nebî 1149
 Sülûk 861
 Sümeysât 351
 Süreyre 190
 Sürremenrây 218, 351, 915, 918
 Sürûrî 180, 194, 201
 Süryân 395, 424, 1137
 Süryânî 71, 169, 372, 397, 413, 424,
 436, 443, 481, 501, 503, 514, 529,
 534, 573, 847, 953, 973
 Süryânîn 67
 Süryâniyye 169, 410, 501
 Süryâniyyîn 395, 396
 Sütür 378
 Süveydiyye 199, 213
 Süveys Deñizi 631
 Süyût 315, 627
 Süyûtî 76
 Sylvester (I.) 800
 Symmachus 802

Ş

Şa'bi 979
 Şa'bi (İmâm) 265
 Şâbü 327, 336, 358, 380, 817, 820,
 821, 822, 826, 827
 Şâbü İbn Erdeşir 816
 Şâbvân 360
 Şâdnâh 358
 Şâfi'î 363
 Şâfi'î (İmâm) 335, 400, 402
 Şahşebü 288
 Şakâ'iku'n-nu'mâniyye 76
 Şakîf Arnûn 332
 Şakķân 418
 Şakrak 200
 Şalem 325
 Şalim 725
 Şallûm 765
 Şalom 750
 Şâm 111, 200, 212, 225, 266, 275,
 287, 288, 299, 304, 307, 315, 326,
 327, 330, 332, 334, 336, 340, 341,
 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348,
 351, 353, 355, 363, 370, 371, 374,
 385, 390, 391, 394, 404, 405, 423,
 540, 547, 578, 624, 631, 641, 650,
 660, 729, 752, 764, 766, 767, 774,
 775, 781, 786, 787, 789, 793, 805,
 809, 812, 814, 817, 820, 825, 835,
 836, 841, 842, 846, 847, 854, 872,
 885, 888, 949, 950, 952, 953, 957,
 959, 968, 972, 974, 979, 994, 1001,
 1005, 1008, 1009, 1011, 1020,
 1021, 1023, 1025, 1030, 1031,
 1063, 1064, 1078, 1082, 1091,
 1095, 1122, 1125, 1132, 1154,
 1160, 1164, 1172, 1174
 Şâm Trablûsı 341
 Şâmâ' bin 'Amhûd 726
 Şamâhî 360, 394
 Şâmgünî 666, 689, 690, 691, 692,
 693, 694, 695, 696, 718
 Şâmis 272, 351

- Şâmiyye 319
 Şamşât 340, 352
 Şang Ven 689
 Şang Vi 712
 Şaş 293, 359, 360, 362, 363, 420, 851
 Şaşak 755
 Şatbe 157
 Şâtibe 788
 Şatı-ı Mihrân 323, 325, 338
 Şatı-ı Nil 336
 Şâul 735, 736, 737
 Şâul bin Kıs 735
 Şâ'ul bin Kış 723
 Şav Zün 716
 Şavdel 724
 Şavekan 362
 Şay Şü Cü 716
 Şa'yâ 743, 746, 748, 765, 772, 773, 774
 Şa'yâ Nebî 748
 Şa'yâ Peygâmbere 747, 756
 Şa'yân 157
 Şay'ana 157
 Şa'yâne 157
 Şe Zün 716
 Şebbah 913
 Şebil 726
 Şebistân-ı Hayâl 63
 Şebrâm 240
 Şec Vang 708
 Şeddâd 606, 607
 Şeddâd bin 'Âd 581, 606, 848
 Şeddâd bin 'Adîm 606
 Şeddâd bin Adîm 606
 Şeddâd bin Heddâd 603
 Şedî Âd 724
 Şedîd bin 'İmlik 849
 Şedüden 691
 Şedûna 305
 Şedûye 376
 Şefaîyâ 740
 Şegmünî 666, 689, 696, 704, 706, 707
 Şegyâs 665
 Şehâbeddin Sivâsî 436
 Şehim Nâblus 755, 756
 Şehlük 580
 Şehlük bin Şernâk 580
 Şehmâme 919
 Şeh-nâme 78, 88, 235
 Şehr 332
 Şehrâvîş 636
 Şehr-i Küre 327
 Şehristân 352
 Şehristânî 408, 555
 Şehrizür 217, 289, 340, 352, 379, 397, 420
 Şehrizürî 552, 553
 Şehzür 352
 Şelc 367
 Şelenüş bin Lâgüş 661
 Şelmünî 724
 Şem'un 723, 724, 1032, 1177
 Şem'un bin 'Anfân bin Medyen bin İbrâhîm 1095
 Şemâ'il bin Nesnâd 754
 Şemer 361
 Şemerdiyûs 784
 Şemerdiyûs-ı Mecûsî 784
 Şemer-kend 361
 Şemgünî 689, 690, 692, 694, 704, 706, 707
 Şemgür 364
 Şemhân 418
 Şemkür 222, 362
 Şemrâm 240
 Şemre 724
 Şemrîn 766
 Şemrüd 575, 576, 577
 Şemrüd İbn Hüşâl 576
 Şemrûn 725
 Şemsün 733, 734
 Şemsün bin Mânûh 733
 Şemsü'd-dîn (*Târih-i Cihân-güşây* Müellifi) 78
 Şen Ayşar 747
 Şen Ven 698, 699
 Şenc bin Yâfeş 868
 Şencün Hüşang 689
 Şeng Sî 675

Şenitâkov 201
 Şenterin 362
 Şenteyâküb 369
 Şenûka 498
 Şerâ'il bin Şû'ar 725
 Şerefü'd-din 'Alî Yezdî 424
 Şerefü'd-din Yezdî 79
Şerh-i Müslim 1180
 Şerif (Cürcânî, Seyyid) 110
 Şerif-i Cürcânî (Seyyid) 110
 Şerif İdrîsî 183, 186, 274
 Şermekân 362
 Şernâk 578, 579
 Şernâk bin Nüsîdün 578
 Şerrân 377
 Şetanûf 210
 Şeven 724
 Şeyâ Nû 702
 Şeyâ Nû Ven 702
 Şeyh el-Ekber el-'Arabî 76
 Şeyh-i Ekber 75, 132, 133
 Şeyhu'l-enbiyâ 534
 Şeyhu'r-re'îs [İbn Sinâ] 303
 Şeymiyye 234
 Şeytân 129, 302, 525
 Şeyzer 213
 Şî 697
 Şî Zün 715
 Şî'a 119, 311, 354
 Şi'bu Bevvân 330, 362, 1172
 Şi'bu Hurre 418
 Şi'râ-yı Yemânî 1041
 Şiblü'd-devle 329
 Şîş 144
Şifâ'u'l-garâm 75
Şifâ'u's-sudûr 459
 Şihûn 689
 Şilâ 725
 Şim'un 813
 Şim'un el-Kafâ 813
 Şimân 725
 Şin Bü 674
 Şin Ven 700
 Şin Vî 699
 Şing Tâng 702

Şir Ven 716
 Şirâveg 690
 Şirâz 207, 222, 323, 331, 332, 335,
 353, 394
 Şirez 288, 352
 Şirin 289
 Şirvân 176, 201, 360, 362, 394
 Şirvân 351
 Şirvânşâh 89
 Şît 144, 397, 435, 436, 443, 487,
 503, 511, 513, 514, 515, 516, 518,
 520, 552, 555, 591
 Şît (Hz.) 511, 514, 516, 520, 555,
 591
 Şît '*aleyhi's-selâm* 372, 514, 515
 Şît 'Aţâ'u'llâh 869
 Şît bin Âdem 395
 Şît Nebî 444, 504, 511, 515, 517,
 527, 553, 555, 650, 992
 Şitân bin el-Müşelşel 373
 Şitü'n-Nebî 559
 Şom Elyegîr 726
 Şonâ bin Aḥ 747
 Şorâd 739
 Şû Cû 716
 Şû Cû Hû 715
 Şû Day 717
 Şû Dî 716
 Şû Hâokim Nen Şî 700
 Şû Hû 716
 Şû Mîzî 709
Şu'abü'l-îmân 76
 Şu'ayb 436, 487, 1095, 1096, 1107,
 1109
 Şu'ayb '*aleyhi's-selâm* 264, 327, 1095,
 1096, 1097, 1106, 1108
 Şu'ayb Nebî 337
 Şu'ayb Peygâmbir 1107
 Şu'aybu'n-Nebî 1095
 Şu'be b. Haccâc 60
 Şücû 705
 Şüdkân 351
 Şugle 157
 Şugur 352
 Şugüre 210, 211

Şühâ 1011
 Şüjen Gey 697
 Şüleng 707
 Şümân 352
 Şüşî Sün 698
 Şuṭbe 157
 Şükkiyy 360
 Şükran 299
 Şümeysât 214, 215, 351, 371
 Şüster 327
 Şüster bin Fâris 327
 Şüveyke 332, 371

T

Tâ Vāng 707
 Tâ'cest 285
 Ta'def 420
 Ta'î 76
 Ta'izz 310, 311
 Ta'rîfû'l-enbiyâ 434
 Tâ'if 294, 303, 317, 318, 415, 446,
 467, 480
 Tâ'îkân 352
 Tâb Zün 716
 Tabakât-ı Nâşırı 78
 Tâbe 318
 Tâberân 352
 Tâberi 433, 513, 517, 536, 555, 876,
 1024, 1029, 1122, 1140, 1157,
 1179
 Tâberistân 176, 201, 280, 285, 289,
 304, 346, 350, 355, 357, 381, 397,
 418
 Tâberiyye 205, 212, 230, 238, 287,
 377, 812, 953
 Tâberiyye Buḥayresi 205
 Tâbes 333
 Tâbeseyn 333
 Tâbes-i Külli 333
 Tâbes-i Sinâ 333
 Tâbesîn 417
 Tâbisiyye 310

Ṭabrteber 381
 Tâcü'l-ma'ânî 462
 Tâcü'l-me'âsir 78
 Tâdele 327
 Ṭafalüyis 656
 Ṭâfitûs 819
 Ṭaflus 842
 Ṭagardûs 535
 Ṭagistân 362
 Tagribe 199
 Tagzib 365
 Ṭâ-hâ 437, 844
 Tahâretü'l-kulüb 76
 Tâhert 859
 Ṭahmâsb Şâh bin İsmâ'il 354
 Ṭahmürş-ı Dîv-bend 184
 Taḳıyyü'd-dîn 'Abdu'r-Raḥmân bin
 Muḥammed et-Ṭayyibî 720
 Taḳıyyü'd-dîn Aḥmed bin 'Alî-i
 Maḳrîzî 560
 Taḳıyyü'd-dîn Aḥmed bin Muḥammed
 el-Maḳrîzî 77
 Taḳıyyü'd-dîn Muḥammed bin
 Aḥmed-i Fâsî (Seyyid) 989
 Takrib 77
 Takvîmü'l-büldân 76, 239, 272, 273,
 274, 309, 329, 346
 Ṭalasforûs 797
 Ṭâleḳân 352, 417
 Ṭalmişâ 333
 Ṭâlût 445, 723, 735, 737, 738, 739,
 1144, 1146
 Ṭâmân 200
 Ṭamas 155
 Ṭamasvis 800
 Ṭameşvâr 394, 395
 Ṭanca 186, 198, 273, 307, 317, 352,
 374, 376, 787, 859
 Tâncû 709
 Tâne 720
 Tânsî Ven 698
 Târeḥ 920
 Ṭarḥân 916
 Ṭârîḳ 285, 1041
 Târiḥ li-Mevlânâ İbn Ḥarîr 75

Tārîḥ-i Ahbâr-ı Yehūd 756, 811, 824
Tārîḥ-i Baṭāliyye-i Yehūd 76
Tārîḥ-i Behcet 133
Tārîḥ-i Benâketî 411, 665, 674, 696,
 717, 720, 814, 823, 836, 908
Tārîḥ-i Ca'ferî 449, 491
Tārîḥ-i Cihân-güşây 78
Tārîḥ-i Hamis 982
Tārîḥ-i Hükemâ 372, 429, 521, 522
Tārîḥ-i Hüsvrevî 78
Tārîḥ-i İbn Bibî 78
Tārîḥ-i İbn Cerîr 433
Tārîḥ-i İbn en-Neccâr 76
Tārîḥ-i Kâmil (İbn Eşîr Eseri) 403
Tārîḥ-i Maḳrîzî 578, 590, 657, 860
Tārîḥ-i Mes'ûdî 657
Tārîḥ-i Mevlânâ Benâketî 661
Tārîḥ-i Mevlânâ İbn Eşîr 75
Tārîḥ-i Mirḥ'ând (Ravzatu's-safâ) 78
Tārîḥ-i Muşlîḫî'd-dîn-i Lâri 78
Tārîḥ-i Şerîf-i 'Alâ'î 79
Tārîḥ-i Ṭaberî 429, 986
Tārîḥ-i Ümmet-i Kıbtî 951
Tārîḥ-i Yehūd 732, 812, 814, 815,
 1020
Tārîḥu Yemenî 77
Tārîḥu'l-hükemâ 76, 555
Tārîḥu'l-Ḳuds 76
Târîs 847
Ṭârlûs 438
Ṭarrekûne 199, 286, 363
Ṭarsûs 199, 214, 352, 371, 401, 787,
 824
Ṭarsûs bin Rûm bin Altaḳâ bin Sâmi
bin Nûḥ 352
Ṭartûşe 199, 343, 352
Ṭasm 415, 849, 859
Ṭasm bin Lâvez 415
Tatar 69, 71, 72, 106, 351, 364, 403,
 405, 548, 787, 848, 867, 869, 913
Ṭaṭîḳûs 824
Ṭavâḫûs Alḫîşî 656
Ṭavâli'u'l-envâr 75
Ṭavâvis 363
Ṭavberân 391

Tavukbâzârı 366
Ṭāvûs Ṭaṭât 804
Tây Ğâncû 688
Tây Hû 701
Tây Şang Lâvugûn 706, 707
Tây Zûn 716
Tây Zûn Fû Den 716
Tây Zûn Fûn 717
Tây Zûn Ḳise 716
Tay Zûy 709
Tâyâng 717
Ṭaybet 318
Ṭaygûre 337
Ṭaymûs 1066
Ṭayriyân 380
Ṭayûs Ḳayşer 814
Ṭayy 294
Ṭayyib 333
Tâzî 52, 62, 75, 77, 106, 450
Tâzûdit 375
Tebâris 389
Tebriz 354, 360, 394, 675
Tebûk 315, 327, 371
Tedâres 603, 624
Tedâres bin Şâ 624
Tedâvus 612
Tedmür 322, 345
Tefsîr (Fabr-ı Râzi Tefsiri) 908
Tefsîr-i 'Allâme Zemahşerî 77
Tefsîr-i Ebû'l-leys-i Semerkandî 77
Tefsîr-i Haddâdî 77
Tefsîr-i Ḳâdî Beyzâvî 77
Tefsîr-i Keşşâf 1041
Tefsîr-i Mâverdi 165
Tefsîr-i Medârik 158, 1038
Tefsîr-i Mekkî 149
Tefsîr-i Mevlânâ Ebû's-su'ûd 77
Tefsîr-i Mevlânâ Ḳurṭubî 77
Tehâ'im 310
Tehâ'im-i Hicâz 319
Tehâ'im-i Yemen 312, 313
Tehâ'im-i Zebid 314
Tekend 857
Tekfûr 704
Tekmiletü'l-leṭâ'if 440

- Telesphorus 797
Telḥiṣu'l-mağāzī 75
 Tell A'fer 345
 Tell Ḥamdūn 339, 345
 Tema 1023
 Temāt Vāng 707
 Temil Vāng 705
 Temīm-i Dārī 265
 Ten 697
 Ten Cūn Rūn Maşag 714
 Ten Gāv Dū 714
 Ten Gāv Zū 715
 Ten Ḥ'āngeṣī 697
 Ten Tā Ben Dū 714
 Ten Vāng 707
 Tengū 707
 Tenkut 360
 Teodüsyūs 828
 Teodüsyūs el-Kebir 828
 Teodüsyūs Kayşer 818
 Teodüsyūs-ı Şağir 828
 Teoṭüsyūs 836
 Terākil bin Maḥvil bin Uḥnūḥ 533
 Terāsik 391
 Tercemān Selām bk Selām (Tercemān)
Terceme-i 'Acā'ib 194
 Teriḥān 418
 Terlā' 725
 Termud 345
 Tersā 100, 789, 803
 Tesder 723
 Tesroḥ 747
Tevārīḥ li-İbn Eṣīr 75
Tevārīḥ-i Āl-i Sebüktekin 78
Tevārīḥ-i Herāt ü Belḥ u Nişābūr 78
Tevārīḥ-i Selāṭin-i Hünūd 76
 Tevbe 498
Tevrāt 148, 312, 354, 406, 411, 435, 444, 471, 547, 658, 661, 730, 766, 769, 787, 991, 1122, 1123, 1124, 1125, 1128, 1145, 1150, 1152, 1161, 1162, 1165, 1174, 1178
 Tevriyet 148
 Tevzer 327
 Teymā 315
 Teyzīn 341
Teznib-i Rāfi'i 75
 Thales (Miletli) 408
 Theodorus (I.) 804
 Tırabozın 200, 366, 367, 369
 Tırāz 367
 Tirmāna 211
 Tırnova 369
 Tıbāriyūs 813, 831, 832
 Tıbāriyūs Kayşer 812
 Tıberyūs 836
 Tibūr 802
 Tiflis 222, 289, 360, 915
 Tihāme 298, 315, 317, 318, 370, 371, 392, 919
 Tih-i Benī İsrā'il 371, 372, 373, 374
 Tihoṭorus 807
 Tikrit 215, 216, 345, 347, 385
 Tıḫūşirin 219
 Tilā 206
 Tilimsān 198, 345, 375
 Timur-ı Gürgān 89, 662
 Timurtaş bin Artuḫ 351
 Tin 280
 Tine 372
 Tinnīs 210, 327
 Tinnīs-i Ūlā 615
 Tirmid 222, 418
Tirmizī 77
 Tıṭūs 326, 797, 814, 815
 Tıṭūs Kayşer 814, 823
 Tiyūmin 797
 Tobra 788
 Toḥāristān 341, 345, 349, 351, 352, 358, 389, 416, 418, 419
 Toḥāristān-ı A'lā 343
 Tonārbere 328
 Tophāne 368
 Torūs 808
 Toskānā 801, 804, 807, 808, 809
 Trablūs 231, 288, 809, 842, 859
 Trablūs-Ġarb 198, 333, 423
 Trablūs-Şām 199, 279, 288, 333
 Trāyānus 814
 Treḥis 811

ẖübā 72, 162
 Tubba' 848
 Tubba'-ı Ekber 146
 Tüci 665
 Tüdiritse 804
 Tuhfe 322
 Tuhfe-i Sâmi 79
 Tuhfetü'l-'acâ'ib 149, 185, 186, 204,
 208, 217, 221, 231, 241, 246
 Tuhfetü'l-'acâ'ib ve Turfetü'l-ğarâ'ib 77
 Tuhfetü'l-acâ'ib 226
 Tuhfetü'l-ğarâ'ib 79, 258, 272, 291,
 297
 Tuhfetü'z-zamân 241
 Tuhfetü'z-zamân 184, 188, 196, 241,
 249, 258, 264
 Tukrûr 310
 ẖuley'ule 363, 788, 789, 841, 1004
 Tün 327
 Tûnis 198, 203, 274, 297, 315, 327,
 332, 348, 795, 841
 ẖür 286
 Tur (Dağı) 1109, 1121
 Tûrân 383, 390, 664
 Tûrân Şâh 344
 Tûrbâ'il 511
 Tûrengîtse 840
 Tûrengiyye 840
 ẖurfetü'l-ğarâ'ib 249
 ẖür-i Hârûn 287
 ẖür-i Sînâ 286, 407, 724, 830, 833,
 1109, 1120
 ẖür-i Zeytâ 286
 ẖurrâ 333
 ẖûs 304, 352, 357, 417, 657
 Tusculum 808
 Tûskân 796
 Tuskulân 808
 Tuẖîle 365
 ẖûṭîs 629, 630, 951
 ẖûṭîs bin Mâliyâ 629, 951
 ẖûṭîs bin Menâkil 654
 ẖüyûs 807
 Tübbet 300, 386, 665, 672, 704, 719,
 721, 860

Tübbetiyye 386
 Türk 70, 181, 201, 223, 344, 365,
 366, 367, 369, 383, 401, 402, 403,
 419, 545, 716, 719, 778, 815, 846,
 847, 859, 860, 861, 864, 865, 869,
 913, 918
 Türk bin Yâfes 861, 862
 Türkî 62, 63, 66, 84, 101, 229, 367,
 937
 Türkistân 293, 295, 296, 304, 307,
 308, 336, 352, 361, 366, 367, 383,
 427, 547, 664, 867
 Türkiye Diyanet Vakfı İslam
 Ansiklopedisi 545
 Türkmân 340
 Tüster 327, 369, 378, 394

U

Ubâde bin Şâmit 296
 Ubeydu'llâh bin Ziyâd 217
 Ubeydu'llâh Münakka' 77
 Ubulle 219, 319, 324, 1148
 Ubulle Nehri 1172
 Üc b. Unuk 545
 Ücbüh Fû 703
 Uceybâ 155
 Üci Bür 699
 Üci Sün Zi 700
 Udad 743
 Üdgast 315
 Ufeyf Şadağa-i Haddâd 430
 Ügî 703
 Uḡnûḡ 519, 520
 Uḡud 1123
 Uḡud ẖağı 164
 Ukberâ 334
 Üḡîn 389
 Ülî Şî 698
 Ulu Gey 697
 Uluder Şâh 217
 Ülüdrikûs 841

Uluğ Big Mîrzâ 663, 686
 Uluğ Big Mîrzâ (Sultân) 662
Umdetü'l-ma'ânî 75
 Ummân 193, 194, 303, 313, 370,
 392, 546
 Umrân bin Mûsâ-yı Bermekî 421
 Umre 848
 Umre-i Recebiyye 1003
 Ūnân 699
 Unuḡ 591, 592
 Ūr 416
 Urbân 995, 996
 Urbânūs 798, 808, 809, 810
 Urbûne 359
 Ūriyâ 1146, 1147, 1149
 Ūriyâ-yı Evvel 514
 Ūriyâ-yı Şâliṣ 515, 519
 Ūriyâ-yı Şânî 515
 Urmîye 331, 341
 Ursûf 319
 Ūrşîn 389
 Uruşalem (Beyt-i Makdis) 325
 Ūş 724
 Usbânikeş 359
 Ustrüşene 359, 361, 420, 851
 Ustuḡdâd 341, 417
 Ustuḡdâdîze 417
 Usvân 315, 373, 600
 Uşbân 855
 Uşbûne 186, 187, 241, 359, 376
 Uşmû'il 733, 734, 735, 967
 Uşmû'il Nebî 727, 733, 735, 736
 Uşmûn 322, 600, 601, 603, 610, 612,
 647
 Uşmûn [bin] Kıpîm 602
 Uşmûn bin Kıpîm 610
 Uşmûneyn 203, 322, 610, 635, 653
 Uşmûn-ı Tahtâc 210
 Uṭârid 144, 146, 308, 396, 452, 520,
 611, 767, 1041
 Uteybe 234, 998
 Utrib 600, 601
 Uveyc 534, 539
 Uveyr 190, 194
 Uyḡur 676, 704

Uyünşehr 323
Uyûnu't-tefâsîr 436
 Uzeybâ 154
 Uzeyr Nebî 488
 U'ziyâ 745
 Uzzâ 1026
 Uzziyâ bin Ayzâ 745

Ü

Üftâde 605
 Ülbed 605
 Ūmm-i Dünyâ (Mısr) 123
 Ūmmü'd-dünyâ (Kahire) 336
 Ūmmü'l-müdü'n 342
Ūnsü'l-celil 752, 767, 768, 906, 910,
 922, 925, 932, 952, 956, 979, 1009
Ūnsü'l-celil bi-Târiḡi'l-Ḳuds ve'l-Ḥalil
 76
 Ürdün 212, 320, 327, 333, 334, 336,
 338, 421, 951, 957
 Üveys (Sultân) 89

V

Vâdi'l-ḡayṣ 874, 879
 Vâdi'l-ḡurâ 318, 329, 885
 Vâdi's-seb' 953
 Vâdi-i Berehûr 234
 Vâdi-i Elmâs 248
 Vâdi-i Heyleb 629
 Vâdi-i Nu'mân 462
 Vâdi-i Şehûl 311
 Vâdi-i Vaṭnân 225
 Vâsıḡ Bi'llâh 915
 Vâḡî 703
 Vâḡât 602, 613, 653
 Vâhibü'l-'aṭâyât 1046
 Vaḡş 358
 Vâḡidî 77
 Vâḡi' 197

Vākṣāk Cezîresi 245, 246
 Vâlâryânūs 818
 Valensiya 344
 Valeriyânūs 824
 Valeryūs 824
 Vâlîns 828
 Valinṭünyūs 827
 Vâlvâc 358
 Vâmîk 1155
 Vân 218, 340, 358, 855
 Vân Deñizi 206
 Vân Dût 678
 Vân Sî 678
 Vānga 703
 Vānga Muvāng 711
 Vārgün 795
 Vāride 374
 Vāsıṭ 206, 216, 333, 338, 378, 831
 Vaşif Şāh 444, 515, 518, 534, 535,
 536, 570, 592, 619, 622, 855, 867,
 918
 Vaşif Şāh Tārîhi 851
 Vâşcird 358
 Vâşû Berre 520
 Vây Liyû Münt Zûn Aķve 714
 Vây Vuvî 699
 Veccân 418
 Vecen Sen 709
 Veçşel 419
 Vedâd el-Kâzî 882
 Vedd 527, 536
 Vedd Sevâ' 518
 Veddân 859
 Vedüd 654, 922, 941, 943
 Vefeyâtü'l-a'yân 76
 Vehb bin Münebbih 77, 151, 156,
 167, 175, 446, 453, 473, 475, 484,
 486, 488, 493, 594, 780, 781, 992,
 1040
 Velâd 850
 Veleriye 804
 Velid 365
 Velid (bin Dûma'-ı 'İmlikî) 636, 638,
 639, 640

Velid (Süleymân bin Abdü'l-Melik
 Kardeşi) 348
 Velid bin 'Abdü'l-Melik 320, 326,
 1004
 Velid bin Dûma'-ı 'İmlikî 589, 634,
 636
 Velid bin Muğire 998
 Velid bin Muş'ab 630, 640, 649
 Velid bin Muş'ab bin Reyyân 1097
 Velid bin Reyyân 629, 630
 Velî-i Nî'met 1018
 Velîng 716
 Venedik 395, 788
 Verâ'u'n-nehr 419
 Verdî (Mollâ) 340
 Verşân 221, 222, 601
 Verķâ 920
 Ves 642
 Veştân 340, 358, 786
 Veşmu'a 740
 Veyme 358
 Vî Gû Gâz Sing Şî 700
 Vî Hansîg 699
 Vî Lây 699
 Vî Yây 699
 Vibyūs 824
 Victor (II.) 808
 Victor (III.) 808
 Vigilius 803
 Vikṭur 798
 Virenk 201
 Vişnu 689, 690, 691, 693
 Vitalianus 804
 Viyâniye 788
 Vüled bin Yünân 401

Y

Yâ Sun Deng 717
 Yâ Vāng 705
 Ya'â 757, 758
 Yâbise 273, 358
 Ya'bûr 867

- Yādīn 730
 Yāfā 199, 319, 377
 Yāfāl 503, 517
 Yāfamānyūs 657
 Yāfe Māfe 597
 Yāfeş 534, 537, 539, 547, 549, 550, 555, 599, 642, 845, 846, 847, 849, 850, 853, 854, 855, 858, 859, 860, 861, 864, 867, 868, 869, 907, 910
 Yāfeş bin Nūh 169, 408, 847, 859, 912, 913
 Yāfil 503
 Yāfila‘ 740
 Yağan 850
 Yāğil 730
 Yağşūn 725
 Yāhāsūs 656
 Yaḥataḵ 752
 Yāhīn 724
 Yahoās 764
 Yaḥtūn 548, 853
 Yāhū 761, 763, 764
 Yahuda 1144
 Yāhūnām 656
 Yahyā 1159, 1161
 Yaḥyā 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1165, 1178
 Yaḥyā (Hz.) 487, 812, 1163
 Yaḥyā ‘aleyhi’s-selām 1160, 1161, 1162, 1163, 1164
 Yaḥyā bin Sa‘īd-i Emevī 434
 Yaḥyā bin Zekerıyyā 488, 774, 812
 Yaḥyā Peygamber 1162, 1164
 Yāḫḫā 740
 Ya‘kūb 976, 1080, 1087, 1144, 1159
 Ya‘kūb 270, 645, 738, 755, 828, 977, 979, 1026, 1027, 1028, 1029, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1040, 1045, 1047, 1049, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1080, 1082, 1083, 1085, 1086, 1087, 1088, 1090, 1132, 1146, 1166
 Ya‘kūb (Hz.) 238, 325, 436, 723, 1027, 1029, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1040, 1042, 1044, 1045, 1046, 1048, 1049, 1051, 1053, 1056
 Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām 487, 1059, 1060, 1061, 1063, 1064, 1067, 1078, 1080, 1084, 1087, 1088, 1089
 Ya‘kub b. İdrīs el-Karamânī 427
 Ya‘kūb bin Duḡānī 409
 Ya‘kūb bin İshāk 193, 269, 850, 1031
 Ya‘kūb Nebī 406
 Ya‘kūb Peygamber 145, 406
 Ya‘kūb-ı Şaffār (Emīr) 331
 Ya‘kūb-ı Şaffār (Melik) 328
 Ya‘kūbiyye 409, 828
 Yākūt 285
 Yākūt-ı Hamevī 340
 Yākūt-ı Müştā‘ımī 452
 Yāmīn 724
 Yāmīn Elḫalyādī 732
 Yān Ögüday 665
 Ya‘nāh 732
 Ya‘nāh Elcelūdī 732
 Yāne 389
 Yānkū bin Mādyān 909
 Ya‘nūs 1178
 Yaradan 579
 Yared 518, 520
 Yared bin Mahalā’el 518
 Yarḫūn 1032
 Ya‘rub bin Qaḥṭān 501
 Ya‘rub bin Qaḥṭān bin Hūd 400
 Yā-sīn 437, 844
 Yaşla’ıl 725
 Yāşhem 1164
 Ya‘ūḵ 527, 536
 Yāülūs 806
 Ya‘ūs 527, 536
 Yazıcı-zāde Şeyḫ Meḥemmed bk. Meḥemmed (Yazıcı-zāde Şeyḫ)
 Ye‘cūc 869, 912, 913, 914, 915
 Ye‘cūc ü Me‘cūc 155, 163, 169, 173, 181, 282, 301, 307, 308, 386, 547, 848, 859, 860, 868, 869, 908, 912, 913, 914, 916, 917

- Yebât 211
 Yebrîn 286
 Yediķulle 368
 Yeşrib 70, 146, 147, 317, 318, 1122
 Yeftaḥ 386
 Yehoahâ bin Yoşiyahu 751
 Yeḥoahâz 764
 Yehoaş 744
 Yehoaş bin Aḥariyâhû 745
 Yehorâm 744
 Yehoşâfât 743, 763
 Yehoşîfa' 744, 745
 Yehoyaķim 752, 774
 Yehoyaķin 752, 753
 Yehoyaķin bin Eliyaķim 753
 Yehû 763
 Yehûd 163, 172, 276, 279, 280, 316, 323, 333, 402, 406, 407, 409, 471, 658, 727, 729, 733, 758, 765, 771, 772, 773, 774, 775, 783, 784, 785, 800, 812, 813, 815, 825, 833, 863, 1041
 Yehûd Şûva' 727
 Yehûd Şûva' bin Nût bin Elyeşâ' bin 'Amhûd bin Bu'dân bin Metûşelaḥ bin Efrâ'im bin Yûsuf 727
 Yehûdâ 72, 326, 402, 407, 723, 725, 729, 732, 736, 746, 748, 752, 754, 755, 756, 757, 764, 765, 766, 774, 833, 835, 1032, 1062, 1064, 1087, 1090, 1125
 Yehûdâ bin Ya'ķûb 789
 Yehûdî 232, 322, 421, 532, 833, 841, 1041
 Yehûdiler 726, 813, 829, 1166
 Yehûdiyye 322
 Yehvâ 726
 Yelma' 848
 Yelteng Vâng Yen Lây Liyû 715
 Yemâme 194, 286, 316, 318, 319, 371, 415
 Yemânî 299
 Yemen 145, 192, 194, 195, 226, 245, 264, 286, 298, 299, 310, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 329, 370, 391, 392, 394, 415, 422, 423, 446, 482, 502, 503, 504, 627, 628, 846, 848, 849, 850, 972, 973, 993, 1001, 1021, 1022, 1023, 1025, 1152, 1154
 Yemenîler 908
 Yemliḥâ 1068
 Yen Day 715
 Yenâbi' 910
 Yenbu' 195, 264, 318, 319
 Yencû 319
 Yeneblona 368
 Yengikent 223
 Yeñi Gelâyi Ḥansây 677
 Yeñi Ḥansây 677
 Yeñikend 367
 Yeremya 750
 Yesse 1144
 Yeşaya 746
 Yeşker 534
 Yethû 757, 758
 Yevâ'ir 732
 Yevmü'z-Zâb 217
 Yezd 339, 380, 381, 518
 Yezdân 51, 86, 397, 442, 449, 482, 514, 760, 875, 921, 939, 1007, 1034
 Yezdân-ı Celîl 925
 Yezdânî 485
 Yezdḥûr 339
 Yezdicerd 828
 Yezîd 1001, 1002
 Yezîd bin Hübeyre-i Fezârî 336
 Yezîd bin Mu'âviye 355
 Yezîd bin Mühelleb 346
 Yisâḥar 723, 725, 731, 732, 757, 1032
 Yişar 725
 Yişbaķ 1011
 Yitre'am 740
 Yoşâm bin 'Uzziyâ 746
 Yoḥân bin Ḳanâ'îḥ 754
 Yoḥannes 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 810
 Yoḥannes-i Diğer 808

- Yoḥannes-i Şâliş 807
 Yoḥannes-i Şânî 807
 Yokşân 1011
 Yonâdâb 757
 Yoram 763
 Yorâm bin Eḥâv 744
 Yorâm bin Yehoşafâṭ 744
 Yorî'âm 743, 754, 755, 756, 757, 765
 Yorî'âm bin Bâbâṭ 755
 Yorî'âm bin Deyoas 764
 Yosiba 756
 Yosibâ 757
 Yoşiyahu 750, 751
 Yoşiyahu bin Amon 749
 Yû Gî 714
 Yûd Yû Şî 701
 Yûfâl 503
 Yûgî 714
 Yûḥannâ 410
 Yûḫabbil 901
 Yûliyânûs 826
 Yûlyûs 812
 Yûnâ 923
 Yûnân 110, 333, 363, 364, 394, 407, 408, 535, 557, 657, 781, 787, 799, 811, 812, 814, 815, 825, 830, 860, 867, 909, 1171, 1178
 Yûnân bin Yâfeş 867, 952
 Yûnânî 71, 376, 407, 797
 Yûnânîler 210, 239, 266, 407, 408, 425, 519, 659, 1143, 1160
 Yûnânîyye 308, 410
 Yûnânîyyîn 67, 359
 Yûnânîyyûn 343, 557, 851
 Yûnen 677
 Yûnsiyûs 812
 Yûnus 1129
 Yûnus 436, 765, 1140, 1141, 1142, 1143, 1178
 Yûnus (Hz.) 357, 434, 487
 Yunus (Mettâ Oğlu) 1143
 Yûnus '*aleybi's-selâm* 1140, 1141, 1142, 1143
 Yûnus bin Mettâ 1140, 1143
 Yûnus Peygâmbir 1143
 Yûştînûs 836
 Yûştînyânûs 802, 830
 Yûştînyûs 836
 Yûştîyûs 830, 831
 Yûsuf 1038, 1062, 1064, 1067, 1068, 1069, 1070, 1073, 1075, 1079, 1082, 1084, 1085, 1086, 1088
 Yûsuf 238, 335, 450, 643, 644, 723, 724, 726, 1032, 1033, 1037, 1038, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1084, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1146, 1166, 1168, 1171, 1172
 Yûsuf (Hz.) 80, 145, 436, 445, 469, 630, 636, 640, 643, 644, 723, 949, 1035, 1037, 1038, 1039, 1040, 1042, 1044, 1046, 1047, 1048, 1049, 1051, 1053, 1056, 1066, 1075, 1154
 Yûsuf (İbrahim oğlu İshâk oğlu Ya'kûb oğlu) 1058
 Yûsuf '*aleybi's-selâm* 1059, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1070, 1071, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1081, 1083, 1085, 1086, 1088, 1089, 1090, 1097, 1104, 1116
 Yûsuf bin el-Mihrân 979
 Yûsuf bin Tâşfîn 337
 Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm 1058
 Yûsuf bin Yâsîf 441
 Yûsuf Peygâmbir 1075
 Yûsuf Süresi 1075
 Yûsuf-ı Şiddîk 238, 487, 644, 645, 1046, 1048
 Yûsuf-ı Şiddîk bin Ya'kûb 79
 Yûsufu's-Şiddîk 1058

Yûşa' 280, 727, 728, 765, 1128,
1129, 1131, 1132, 1133, 1138,
1139
Yûşa' bin Nûn 331, 735, 987, 1128,
1133, 1138
Yûşa' Nebî 727, 728, 754
Yûşa' Peygamber 727
Yüşem 155
Yuvâ'ir 731
Yüviyânûs 827

Z

Zâb-ı A'lâ 217
Zâb-ı Aşgar 217, 345
Zâbil 350
Zâbilistân 331, 334, 336, 343, 345,
350
Zâcân 721
Zâdü'l-mesîr 75
Za'fanca 205
Zâfâr 313
Zafer-nâme 79, 424
Zaffî 256
Zağâve 210, 857
Zâgîlistân 416
Zâhid 160
Zâhîr-i Fâryâbî 89, 353
Zâhru'l-vâhât 372, 374
Zâkû 704
Zâliqâ 635, 636
Zâliqâ bint Mâmûm 635
Zâlmâ 647, 648, 649
Zâlmâ bin Kûmis 647, 649
Zâmin 361
Za'mîşdây 725
Zânc 242, 246
Zâre' 725
Zâreh 725
Zâru'arâk 316, 371
Zârü'l-kuşûr 356
Zebîd 312, 391, 394
Zebulûn 723, 726, 732, 1032

Zebûr 409, 411, 435, 1145, 1149,
1152
Zebûr-i Evvel 516
Zedenkâra 793
Zedişkâra 793
Zekeriyâs 805
Zekeriyyâ 1159
Zekeriyyâ 765, 771, 773, 1158, 1159,
1160, 1161, 1163, 1165, 1166,
1168, 1169
Zekeriyyâ (Hz.) 487
Zekeriyyâ 'aleyhi's-selâm 773, 1158,
1160, 1161, 1164, 1165
Zekeriyyâ Peygamber 1165
Zemâhşer 361
Zemâhşerî 361, 400
Zemâr 312
Zemîn Şîn Vâng 707
Zemm 222, 350
Zemrî 725
Zemzem 236, 488, 970, 971, 972,
980, 1024
Zenc 182, 192, 197, 262, 267, 269,
312, 314, 392, 624, 653, 854, 855,
857, 858
Zenc Cezîresi 245
Zencân 289, 340, 350
Zencebîl 163
Zendâkrensi 795
Zengibâr 854
Zengiyân 547
Zenrûd 221
Zerâbâd 420
Zerânc 312
Zerdâşt 398
Zerdâşt-ı Hâkîm 784
Zerenc 331, 382
Zerend 331
Zerî'a 902
Zerikî 340
Zerkeşî 76
Zevâ'il bin Gâryâb bin Âdem 560
Zevîle 311
Zevzen 350
Zeyd 993

- Zeyla‘ 312
 Zeyne‘l-‘âbidîn (İmâm) 990
 Zeynü‘l-kaşas 76
 Zeytûn 325, 331
 Zeytûne 421
 Zeyyâl 1041
 Zilfa 1032
 Zimrân 1011
 Zînûn 786, 805, 806, 829
 Ziyâd 215
 Zosimus 801
 Zubâneyyân 1041
 Zû-fer‘ 1041
 Zuğar 212, 377
 Zuğäve 312
 Zuhal 137, 143, 306, 396, 451, 521,
 552, 625, 645, 646
 Zuḳāk 788
 Zūmiṭyānus 814
 Zû-şâb 1041
 Züyşâ Vāng 705
 Żūzâ 192, 268
 Zü‘l-celâl 522, 1029
 Zü‘l-ḳarneyn 907
 Zü‘l-ḳarneyn-i Aşğar 907
 Zü‘l-ḳarneyn-i Himyerî 909, 914
 Zü‘l-ḳarneyn-i Kübrâ 910
 Zü‘l-ḳarneyn-i Rümî 907, 915
 Zü‘l-ḳarneyn-i Şânî 657
 Zü‘l-ḳarneyn-i Şuğrâ 910
 Zü‘l-ketefeyn 1041
 Zü‘l-kifl 754
 Zü‘l-kifl Nebî 754
 Zü‘l-menâr 908
 Zü‘l-menâr (Ebrehe) 239
 Zü‘l-merve 318
 Zü‘l-yezen 908
 Zü‘n-nûn 908
 Zü‘n-nûn-ı Mıṣrî 315, 377
 Zü‘n-nûr 142
 Zübdetü‘l-a‘mâl 76
 Zübdetü‘l-uşûl 427
 Zübdetü‘t-tevârîḫ 78
 Zübeyde Hâtûn 344
 Zübeyde Hâtûn-ı Ümmü Ca‘fer 339
 Zübeyr bin Bekkâr 994
 Zühre 144, 174, 233, 286, 307, 396,
 452, 530, 572, 573, 624, 670, 930,
 931, 994, 999, 1041
 Zührî 979
 Züleyhâ 469, 1065, 1066, 1067,
 1068, 1069, 1070, 1075, 1077,
 1090
 Zümâtu‘l-kuhl 318